

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı

UYGUR SİHİR MASALLARININ TİP VE MOTİF YAPISI BAKIMINDAN
İNCELENMESİ

CİLT I
İNCELEME

DOKTORA TEZİ

Fatoş YALÇINKAYA

DANIŞMANI: Prof. Dr. Alimcan İNAYET

İZMİR 2018

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı

UYGUR SİHİR MASALLARININ TİP VE MOTİF YAPISI BAKIMINDAN
İNCELENMESİ

DOKTORA TEZİ

Fatoş YALÇINKAYA

JÜRİ ÜYELERİ

Prof. Dr. Alimcan İNAYET (Danışman)

Prof. Dr. Mustafa ARSLAN

Doç. Dr. Muvaffak DURANLI

Dr. Öğr. Üyesi Rabia UÇKUN

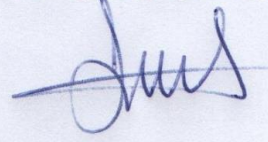
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ERSAL

İZMİR 2018

YEMİN TUTANAĞI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum UYGUR SİHİR MASALLARININ TİP VE MOTİF YAPISI BAKIMINDAN İNCELENMESİ adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Fatoş YALÇINKAYA

DOKTORA
TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

ÖĞRENCİNİN

Adı Soyadı : Fatoş Yalçınkaya
Numarası : 92140002238
Anabilim Dalı : TDAE-Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalı
Tez Başlığı (Türkçe) : Uygur Sihir Masallarının Tip ve Motif Yapısı Bakımından İncelenmesi Tez Başlığı
(İngilizce) :
Tez Savunma Tarihi : Study on Character and Motif Structure of Uyghur Magic Tales
Tez Başlığı Değişikliği Varsa Yeni Başlık:

07.12.2018

JÜRİ ÜYELERİ

Jüri Başkanı

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Alimcan İnayet
Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi (Tez İzleme Komitesi Üyesi)

Unvan, Adı, Soyadı : Doç. Dr. Muvaffak Duranlı
Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi (Tez İzleme Komitesi Üyesi)

Unvan, Adı, Soyadı : Dr. Öğretim Üyesi Rabia Uçkun
Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Mustafa Arslan
Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Ersal
Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme
İmza :

TEZ HAKKINDA JÜRİNİN GENEL GÖRÜŞÜ

(Jüri Başkanı Tarafından Doldurulacaktır)

Tez savunması sonucunda öğrenci tarafından hazırlanan çalışma;

Oybirliğiyle

Oy çokluğuyla

☒
☐

Başarılıdır

Düzeltilmelidir

Başarısızdır

X X X X X

- Bu tutanak üç (3) işgünü içerisinde jüri üyelerinin raporlarıyla beraber Anabilim Dalı Başkanlığı üst yazısıyla Enstitü Müdürlüğüne gönderilmelidir.
- Doktora programlarında düzeltme alan öğrencinin 6 (altı) ay içerisinde yeniden savunmaya girmesi zorunludur.

ÖNSÖZ

Tarihi kaynaklara göre Hunların soyundan gelen Uygurlar çok eski ve köklü bir tarihi geçmişe sahip Türk boylarından birisidir. Göktürk Kağanlığı döneminde Göktürklerle tabi olarak yaşayan Uygurlar 740'lı yıllarda kendi devletini kurmuş, 840'lı yıllara kadar da egemenliğini sürdürmüştür. Mani dinini kabul etmeleri dolayısıyla savaşçı ruhu zayıflayan Uygurlar iç ve dış faktörlerin baskısı sonucu 840 yılından sonra yüzlerce yıldır yaşadıkları Orhun ve Selenga vadilerini terk edip kadim yurtları olan Doğu Türkistan topraklarına gelip yerleşmişlerdir. Doğu Türkistan coğrafyasına gelince tamamen yerleşik düzene geçen Uygurlar, önceki bozkır kültür ve ekonomik yaşam tarzını terk edip yerleşik yaşam tarzını benimsemiş, tarım ve çiftçilik esasına dayalı yeni ekonomik sisteme geçmişlerdir. Doğu Türkistan topraklarının tarihi İpek Yolu güzergâhında bulunması dolayısıyla çeşitli medeniyet ve kültürlerle temasa geçmiş Uygurlar yeni kültürel muhitte kendilerine has parlak bir medeniyet inşa etmeyi başarmışlardır. Bu süreçte Maniheizm, Hristiyanlık, Budizm ve İslam gibi farklı dinlere inanmış Uygurlar bu dinlerin edebiyatından da derin bir şekilde etkilenmişlerdir. Bunlardan özellikle Budist edebiyatın Uygur edebiyatı üzerinde etkisi çok derin olmuştur. 9. ve 10. yüzyıla ait Budist metinleri içerisindeki masal niteliği taşıyan hikâyeler Uygur halk edebiyatının ilk nesir örnekleri sayılır. 9. ve 10. yüzyıllardan itibaren masal türüyle tanışan Uygurların sonraki bin yıllık süreç içerisinde çok zengin bir masal külliyyatına sahip olmaları gayet doğaldır.

Masallar kültürel kodları barındırma bakımından oldukça zengin bir türdür. Toplumlar yaratmış oldukları masallar aracılığıyla kültürel varlıklarını ve milli kimliklerini korur, gelenek ve göreneklerin de sonraki nesillere aktarırlar. Söz konusu kültürel kodların analiz edilmesi Uygurların tarihi, siyasi, ekonomik ve dini geçmişleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olmamızı sağlar.

Tezimiz “Giriş” hariç 5 bölümden oluşturulmuştur.

“Giriş” kısmı “Türk Dünyasında Masal Kavramı ve Uygur Sihir Masalları” başlığını taşımaktadır. Genelde Türk dünyası, özelde Uygurlarda masal türünü adlandırmak için kullanılan terimler, masal tanımları, masalların sınıflandırılması ve

Uygurlardaki masal anlatma geleneği hakkında bilgi verilmiş, ayrıca masal türünün diğer anlatı türleriyle olan ilişkileri ele alınmıştır.

Tezimizin birinci bölümünde Uygur masalları üzerine yapılan çalışmalar tanıtılmış, sonra da araştırmanın konusu, amacı ve inceleme yöntemi hakkında bilgi verilmiştir.

Tezin “Uygur Sihir Masallarının Tipleri” adını taşıyan ikinci bölümünde tip kavramı, tanımı ve tip tasnifleri hakkında bilgi verilmiştir. Masal tiplerinin tespitinde Hans Jörg Uther tarafından hazırlanan “The Types International Folktales (Uluslararası Masal Tipleri)” adlı katalog ve Wolfram Eberhard ile Pertev Naili Boratav tarafından hazırlanan “Typen Türkischer Volksmärchen (Türk Masallarının Tipleri)” adlı katalog kullanılmıştır. Uygur sihir masallarının tipleri tespit edildikten sonra söz konusu masalların olay örgüsü gösterilmiştir.

Tezimizin “Uygur Sihir Masallarının Motif Yapısı” başlığını taşıyan üçüncü bölümünde motifin tanımı hakkında bilgi verildikten sonra, Uygur sihir masallarında yer alan motifler Stith Thompson’un “Motif Index of Folk Literature (Halk Edebiyatı Motif Dizini)” adlı kataloğuna göre değerlendirilmiştir.

Tezimizin dördüncü bölümü “Uygur Sihir Masallarındaki Eski İnanç Sisteminin İzleri” başlığını taşımaktadır. Bu bölüm iki alt başlık altında incelenmiştir. “Uygur Sihir Masallarındaki Büyü ve Büyü ile İlgili Uygulamalar” adını taşıyan birinci başlıkta Uygur sihir masallarında görülen büyü ve büyüsel uygulamalar incelenmiş, “Uygur Sihir Masallarındaki Mitik Unsurların Kökeni” adını taşıyan ikinci başlıkta ise Uygur sihir masallarında görülen mitolojik unsurlar ve bunların kökenleri açıklanmıştır.

Tezimizin “Uygur Sihir Masallarında Kullanılan Formeller” adını taşıyan beşinci bölümde masallarda kullanılan formeller ve bunların işlevleri ele alınmıştır.

Sonuç kısmında çalışmadan elde edilen veriler değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Bibliyografya kısmında çalışma sırasında kullanılan kaynaklara yer verilmiştir. Dizin ise yazar adlarına, belli başlı isim ve terimlere göre yapılmıştır.

Tezimizin “Metinler” kısmında Uygur sihir masallarının transkripsiyonlu metinleri ve Türkiye Türkçesine aktarılmış şekli verilmiştir. Transkripsiyonda Türk Dil Kurumu tarafından belirlenen transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır. Metinler hacim bakımından büyük olması sebebiyle tezin inceleme kısmından ayrı olarak iki cilt halinde hazırlanmıştır.

Çalışmanın başından sonuna kadar beni destekleyen, masal metinlerine ulaşmamı sağlayan, metinleri sabırla kontrol eden ve beni her zaman, her aşamada yüreklendiren danışman hocam Prof. Dr. Alimcan İnayet’e çok teşekkür ederim. Benden yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Metin Ekici’ye, Prof. Dr. Mehmet Temizkan’a, Doç. Dr. Pınar Fedakâr’a ve Dr. Öğr. Üyesi Rabia Uçkun’a ve bütün hocalarıma çok teşekkür ederim. Ayrıca her sıkıntımı paylaştığım, bilgi ve tecrübesinden faydalandığım hocam Doç. Dr. Muvaffak Duranlı’ya çok teşekkür ederim. Ayrıca bilim dünyasına girmemi sağlayan, yolumu aydınlatan ve beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan hocam Prof. Dr. Süleyman Kayıpov’a minnettarım.

Son olarak, beni her zaman yüreklendiren, çalışmam için bütün imkânlarını seferber eden aileme çok teşekkür ederim.

ÖZET

Bugün Doğu Türkistan’da yani Çin Halk Cumhuriyeti’ne bağlı “Sincan Uygur Özerk Bölgesi”nde yaşayan Uygurlar, yerleşik hayata geçen ilk Türk boyudur. Erken dönemde yerleşik hayata geçmeleri, yazıyı ve matbaayı kullanmaları, farklı dinlere inanmış olmaları, özellikle ticaretle uğraşmaları ve tarihi İpek Yolu üzerinde bulunmaları Uygur kültürünün şekillenmesinde etkili olmuştur. Çok zengin bir sözlü kültüre sahip olan Uygurların sihir masalları üzerine yapmış olduğumuz bu çalışma, bütün bu kültürel çeşitlilik göz önünde bulundurularak incelenmiştir.

Uygurlarda masal türü 9. ve 10. yüzyıllardan itibaren görülmeye başlamıştır. Uygur masal külliyatı içerisinde sihir masalları önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu çalışmada Uygur sihir masalları şekil, yapı, işlev açısından incelenmiş, özellikle söz konusu masalların tip ve motif yapısı ortaya konmaya çalışılmıştır. Tipler tespit edilirken Hans Jörg Uther’in hazırlamış olduğu “Uluslararası Masal Tip Kataloğu” kullanılmıştır. Motiflerin tespitinde ise Stith Thompson tarafından hazırlanan “Halk Edebiyatı Motif İndeksi” adlı katalog kullanılmıştır. Uygurlarda masal türünün adlandırılması, sınıflandırılması ve masal anlatma geleneği de ele alınıp incelenmiştir.

ABSTRACT

Today, the Uyghur living in East Turkestan e.g. Xinjiang Uyghur Autonomous Region being under administrations of the People's Republic of China, are the first established Turkish tribes. Their early establishment, using writing and print, converting to different religions, dealing with trade and their being located on the historical Silk Road has contributed to shaping of Uyghur culture. In this study, done the magical tales of the Uyghurs who have a very rich oral culture, all these diversities have been taken into account during analysis.

In the Uyghur, the tale has started to be appear since the 9th and 10th centuries. Magical tales constitute an important place in the story of Uyghur tale. In this study, Uyghur magical tales are examined in terms of shape, structure and function. In particular, the type and motif structure of these tales were tried to be defined. The Catalogue of International tale types prepared by Hans Jörg Uther was used to determine types. In the determination of the motifs, a catalog called "Motif Index of Folk Literature" prepared by Stith Thompson was used. Nomenclature, classification and tale tradition of Uyghur were also studied.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	xvii
GİRİŞ	1
TÜRK DÜNYASINDA MASAL KAVRAMI VE UYGUR SİHİR MASALLARI	1
1. Türk Dünyasında Masal Türünü Adlandırmada Kullanılan Terimler	1
2. Masalın Tanımı	2
3. Masalların Sınıflandırılması	6
4. Uygur Sihir Masallarının Özellikleri	28
4.1.Uygur Sihir Masallarının Şekil ve Yapı Özellikleri	28
4.2.Uygur Sihir Masallarının İçerik (Konu) Özellikleri	34
5. Türk Dünyasında Masal Anlatma Geleneği ve Uygurlarda Masal Anlatma Geleneğinin Durumu	37
5.1. Anlatıcı / İcracı	39
5.2. Dinleyici, Anlatma Yeri ve Zamanı	41
5.3. Metin ve Derleme	44
5.4. Uygurlarda Masal Anlatma Geleneği	49
6. Uygur Masallarının Diğer Anlatı Türleriyle İlişkisi	50
6.1. Masal-Mit İlişkisi	50
6.2. Masal-Destan İlişkisi	52
6.3. Masal-Efsane İlişkisi	56
6.4. Masal-Atasözü İlişkisi	59
BİRİNCİ BÖLÜM	61

1.1. Uygur Masalları Üzerine Yapılan Çalışmalar	61
1.1.1. Doğu Türkistan’da Yapılan Çalışmalar	62
1.1.1.1. Metin Yayınları	62
1.1.1.1.1. Kitaplar	62
1.1.1.1.2. Dergiler	74
1.1.1.2. İncelemeler	75
1.1.1.2.1. Kitaplar	75
1.1.1.2.2. Makaleler	78
1.1.2. Rusya’da Yapılan Çalışmalar	82
1.1.2.1. Metin Yayınları	82
1.1.2.2. Kitaplar	83
1.1.3. Kazakistan’da Yapılan Çalışmalar	85
1.1.3.1. Metin Yayınları	85
1.1.3.1.1. Kitaplar	85
1.1.3.2. İncelemeler	87
1.1.3.2.1. Kitaplar	87
1.1.4. Türkiye’de Yapılan Çalışmalar	87
1.1.4.1. Metin Yayınları	88
1.1.4.1.1. Kitaplar	88
1.1.4.2. İncelemeler	88
1.1.4.2.1. Kitaplar	88
1.1.4.2.2. Makaleler	90
1.1.4.2.3. Tezler	90
1.2. Çalışmanın Konusu, Amacı ve İnceleme Yöntemi Hakkında	92
İKİNCİ BÖLÜM	94
UYGUR SİHİR MASALLARININ TİPLERİ VE OLAY ÖRGÜSÜ	94
2.1. Tip Kavramı ve Tip Tasnifleri	95
2.2. Uygur Sihir Masallarının Tip Numaraları ve Olay Örgüleri	109
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	245

UYGUR SİHİR MASALLARININ MOTİF YAPISI	245
3.1. Motif Nedir?	246
3.2. Motif Katalogları	248
3.3. Uygur Sihir Masallarının Motif Yapısı	250
A. Mitolojik Motifler	250
B. Hayvanlar	252
C. Yasak (Tabu)	268
D. Sihir (Büyü)	273
E. Ölüm	301
F. Olağanüstülükler (Harikuladelikler)	304
G. Devler	328
H. İmtihanlar (Test Etme)	332
J. Akıllılar ve Aptallar	347
K. Aldatmalar	354
L. Talihin Tersine Çevrilmesi	367
M. Geleceği Belirleme	371
N. Şans ve Kader	374
P. Toplum	381
Q. Ödüller ve Cezalar	390
R. Tutsaklar ve Kaçaklar	402
S. Anormal Zulümler	408
T. Cinsiyet	413

U. Hayatın Tabiatı	422
V. Din	423
W. Karakter Özellikleri	425
X. Mizah	428
Z. Çeşitli Motif Grupları	429
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	442
UYGUR SİHİR MASALLARINDAKİ ESKİ İNANÇ SİSTEMİNİN İZLERİ.....	442
4.1. Uygur Sihir Masallarındaki Büyü ve Büyü ile İlgili Uygulamalar	442
4.1.1. Kam / Şaman	445
4.1.2. Şamanlığa / Kamlığa Ait Bazı Kavramlar	447
4.1.2.1. İyi Ruhlar	448
4.1.2.2. Kötü Ruhlar	448
4.1.2.3. Yel-Yelpin	450
4.1.3. Büyü ile İlgili Uygulamalar	457
4.2. Uygur Sihir Masallarındaki Mitik Unsurların Kökeni.....	466
4.2.1. Uygur Sihir Masallarındaki Olağanüstülüklerin Mitik Kökenleri	468
4.2.1.1. Olağanüstü Hayvanlar	468
4.2.1.1.1. Aslan ve Kaplan	470
4.2.1.1.2. At.....	472
4.2.1.1.3. Ayı	476
4.2.1.1.4. Balık	477
4.2.1.1.5. Geyik	478

4.2.1.1.6. Horoz	481
4.2.1.1.7. Kedi	482
4.2.1.1.8. Köpek	482
4.2.1.1.9. Kurt	483
4.2.1.1.10. Kuşlar	485
4.2.1.1.11. Maymun	489
4.2.1.1.12. Tavşan	490
4.2.1.1.13. Yılan	491
4.2.1.2. Olağanüstü Varlıklar	493
4.2.1.2.1. Olağanüstü Yardımcılar	494
4.2.1.2.1.1. Peri	494
4.2.1.2.1.2. Hızır	501
4.2.1.2.1.3. Olağanüstü Arkadaşlar	504
4.2.1.2.2. Olağanüstü Düşmanlar	506
4.2.1.2.2.1. Cadı	506
4.2.1.2.2.2. Dev	508
4.2.1.2.2.3. Ejderha	513
4.2.1.2.2.4. Yalmavuz	516
4.2.1.3. Olağanüstü Nesneler	519
4.2.1.4. Olağanüstü Durumlar	522
4.2.1.4.1. Hayvanla Evlenme	522
4.2.1.4.2. Dış Ruh	524

4.2.1.4.3. Ölüp Dirilme	526
4.2.1.4.4. Rüya	528
4.2.1.4.5. İnsan Kurbanı	530
4.2.1.4.6. Don Değiştirme	531
4.2.1.5. Olağanüstü Görevler	534
4.2.1.6. Yasaklar	539
4.2.1.7. Dönüşümler (Şekil / Kılık Değiştirme)	541
4.2.1.7.1. İsteyerek Dönüşme	541
4.2.1.7.2. Cezalandırılma Yolu ile Dönüşme / Dönüştürülme..	544
4.2.1.8. Olağanüstü Mekânlar	547
BEŞİNCİ BÖLÜM	554
UYGUR SİHİR MASALLARINDA KULLANILAN FORMELLER	554
5.1. Başlangıç (Giriş) Formelleri	555
5.2. Geçiş (Bağlayıcı) Formeller	564
5.3. Bitiş Formelleri	569
5.4. Çeşitli Formel Unsurlar	577
SONUÇ	579
BİBLİYOGRAFYA	587
DİZİN	617
UYGUR SİHİR MASALLARININ TİP VE MOTİF YAPISI BAKIMINDAN İNCELEMESİ CİLT II.....	624
METİNLER: UYGUR TÜRKÇESİ.....	621
1. Hayatlık Süyi.....	621

2. Adem Bilen Şeytan.....	629
3. Adem Yamanmu Şeytanmu.....	633
4. Yağaç At.....	635
5. Aķ Békeş Bilen Boz Yigit.....	650
6. Ak Boz Ayğır.....	675
7. Çar Kuyrukluķ Cede At.....	701
8. Altun Şemşer.....	725
9. Éyik Batur.....	730
10. Éyik İslam.....	733
11. Éyik Sultan.....	739
12. Bakiniñ Söz Sétivélişi.....	741
13. Batur Kız.....	744
14. Bilimen.....	750
15. Bir Perizatniñ Süriti.....	752
16. Bu Kız Kimge Teeluk.....	760
17. Bulbulgoya.....	764
18. Cadugerniñ Halakiti.....	776
19. «Cebail» Heķķida Kisse.....	785
20. Cinni Korkutķan Mensur Hellaci.....	797
21. Divni Korkutķan Batur.....	798
22. Diyanetsiz Ustaz.....	801
23. Ecmen Batur.....	808
24. Ecdiha Yigit.....	813
25. Çaşķan Kız.....	819
26. Kéyik Haniş.....	822
27. Hasiyetlik Aķ Gül.....	835
28. Hasiyetlik Kuş.....	838
29. Hézim Bilen Caduger.....	843
30. Hurşid Mergen.....	857
31. İdikut Tégi Heķķide Rivayet.....	862
32. Bélikçi Bovay Bilen Su Perisi.....	868

33. Kanhor Melike.....	874
34. Kanhor Şahniñ Halakiti.....	893
35. Kara Niyetlik Kérindaş.....	896
36. Ğayib Nikah.....	902
37. Ğayib Şehir.....	911
38. Kenci Batur.....	914
39. Yaman Hotundin Bezgek Cin Kaçar.....	917
40. Böre Kız.....	919
41. Maymun Kız.....	928
42. Melike Aytilla Bilen Şahzade Reveydullah.....	934
43. Melike Kanhor Hikayesi.....	958
44. Melike Ziba Çéhre.....	967
45. Mestan Kempir.....	977
46. Miñku Batur.....	991
47. Musa Eleyhissalamniñ Sayahiti.....	1027
48. Oquş Üçün.....	1029
49. Padişah Bilen Yuha.....	1032
50. Peri Kız Bilen Tazniñ Hékeyesi.....	1038
51. Perizat.....	1051
52. Perizat Kız.....	1054
53. Méhri Nişab.....	1057
54. Séhirlengen Şehir.....	1072
55. Hesiyetlik Alma.....	1089
56. Hisiyetlik Gül.....	1106
57. Sirlik Çirak.....	1109
58. Sirlik Çüş.....	1125
59. Şah Bilen Şatuti.....	1135
60. Melike Maral Hékeyesi.....	1139
61. Şahzade Bilen Alvasti.....	1161
62. Şahzadiniñ Acayip Sergüzeştisi.....	1164
63. Adimiy Şeytan.....	1170

64. Sodigerniñ Oğli.....	1172
65. Yaman Hotun.....	1183
66. Yéril Téşim Yéril.....	1197
67. Yüz Şehit.....	1206
68. Koñğuraķ Toşķan.....	1213
69. Zérek.....	1225
70. Zulhumar.....	1237

UYGUR SİHİR MASALLARININ TİP VE MOTİF YAPISI BAKIMINDAN İNCELENMESİ CİLT III.....1246

METİNLER: TÜRKİYE TÜRKÇESİ.....1247

1. Ab-ı Hayat.....	1247
2. Âdem ile Şeytan.....	1254
3. Âdem mi Kötü Şeytan mı?	1258
4. Ağaç At.....	1260
5. Ak Bekeş ile Boz Yigit.....	1276
6. Ak Boz Aygır.....	1301
7. Alaca Kuyruklu Eversiz At.....	1326
8. Altın Kılıç.....	1350
9. Ayı Batur.....	1355
10. Ayı İslam.....	1358
11. Ayı Sultan.....	1364
12. Baki'nin Söz Satın Alışı.....	1366
13. Batur Kız.....	1370
14. Bilirim.....	1375
15. Bir Perizatın Sureti.....	1377
16. Bu Kız Kimin Hakkı	1385
17. Bülbülgoya.....	1388
18. Cadının Ölümü.....	1400
19. “Cebrail” Hakkında Kıssa	1409
20. Cini Korkutan Hallac-ı Mansur	1421

21. Devi Korkutan Batur.....	1422
22. Dindar Olmayan Hoca.....	1425
23. Ecmen Batur.....	1432
24. Ejderha Yiğit.....	1437
25. Fare Kız.....	1443
26. Geyik Sultan.....	1446
27. Hasiyetli Ak Gül.....	1460
28. Hasiyetli Kuş.....	1463
29. Hezim ile Cadı.....	1467
30. Hurşit Mergen.....	1481
31. İdikut Dağı Hakkında Rivayet.....	1486
32. İhtiyar Balıkçı ile Su Perisi	1492
33. Kan İçici Melike.....	1498
34. Kanhor Şahın Mahvoluşu	1517
35. Kara Niyetlik Karındaş.....	1520
36. Kayıp Nikâh.....	1526
37. Kayıp Şehir.....	1535
38. Kenci Batur.....	1537
39. Kötü Kadından Sıtma Cini Bile Kaçar.....	1540
40. Kurt Kız.....	1543
41. Maymun Kız.....	1551
42. Melike Aytilla ile Şehzade Reveydullah.....	1557
43. Melike Kanhor Hikâyesi.....	1581
44. Melike Ziba Çehre.....	1590
45. Mestan Kempir.....	1600
46. Minku Batur.....	1615
47. Musa Aleyhisselâmın Seyahati.....	1652
48. Okumak İçin.....	1653
49. Padişah ile Yuha.....	1657
50. Peri Kızı ile Taz'ın Hikâyesi.....	1663
51. Perizat.....	1675

52. Perizat Kız.....	1678
53. Sevgi Maskesi.....	1682
54. Sihirlenmiş Şehir.....	1696
55. Sihirli Elma.....	1713
56. Sihirli Gül.....	1731
57. Sihirli Kandil.....	1734
58. Sırlı Düş.....	1749
59. Şah ile Papağan.....	1759
60. Şahmaran'ın Hikâyesi.....	1763
61. Şehzade ile Albastı.....	1784
62. Şehzadenin Acayip Sergüzeşti.....	1787
63. Şeytan Adam.....	1793
64. Tüccarın Oğlu.....	1795
65. Yaman Hatun.....	1806
66. Yarıl Taşım Yarıl.....	1820
67. Yüz Şehit.....	1829
68. Zilli Tavşan.....	1836
69. Zirek.....	1848
70. Zulhumar.....	1860
ÖZGEÇMİŞ.....	1869

KISALTMALAR

A.Th	: The Types of the Folktale
ATU	: The Types of International Folktales
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DLT	: Divanü Lûgat-it Türk
TTV	: Typen Türkischer Volksmärchen
Haz.	: Hazırlayan / Hazırlayanlar
KB	: Kutadgu Bilig
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Motif İndeks	: Motif Index of Folk Literature
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfadan Sayfaya
S.	: Sayı
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
ŞT	: Şecere-i Terâkime
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Üni.	: Üniversite
Yay.	: Yayını / Yayınları
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan(lar)

GİRİŞ

TÜRK DÜNYASINDA MASAL KAVRAMI VE UYGUR SİHİR MASALLARI

1. Türk Dünyasında Masal Türünü Adlandırmada Kullanılan Terimler

Saim Sakaoğlu, Türkiye Türkçesinde kullanılan “masal” teriminin Arapça “mesel” sözcüğünden geldiğini belirtir. Bu terimin masal şeklinde kullanılması ise oldukça yenidir. Daha önceleri masal türünü ifade etmek için “kıssa, dâstân ve hikâye” vb. terimler kullanılmıştır. Anadolu’nun bazı kesimlerinde ise bu terim için “metel, mesele, matal, hekâ, hikiya, hekeye, oranlama, ozanlama ve nağıl” ifadeleri kullanılmıştır. Balkan coğrafyasında yaşayan Bulgaristan, Batı Trakya, Kosova, Makedonya, Romanya, Gagauz Türkleri, Irak, Kuzey Kıbrıs Türkleri ve Kırım Tatarları “masal” terimini kullanmışlardır (Sakaoğlu, 2002:1-8, 194; 226-245). Irak Türkmenleri’i de “masal” için “matal” terimini kullanmaktadırlar (Bayatlı, 2009: 17). Azerbaycan Türkçesinde masal için Arapça’dan gelen “nakil” sözcüğünün etkisiyle “nağıl” terimi kullanılmıştır (Köktürk 1996: 1).

Türk dünyasında masal terimini ifade etmek için kullanılan ortak terimlerden biri de “ertek” terimidir. Bu terim Türkmen Türkçesinde “erteki” (Sakaoğlu, 2002: 270), Kazak Türkçesinde “erteği” (Alptekin, 2003: 13), Karakalpak Türkçesinde “ertek” (Dönmez Fedakâr 2008: 64), Özbek Türkçesinde “ertek” ayrıca “çöçek/çöpçök, matal ve varsaki” (Fedakâr, 2011: 66) şeklinde kullanılmıştır.

Kırgız Türkleri masal için “cöö comok” terimini (Karadavut, 2006: 3), Saha (Yakut) Türkleri “ostuoruya ve kepsen” terimini (Duranlı, 2010: 15), Tıva Türkleri “tool” (Aça, 2007: 23), Başkurt Türkleri “Ekiyet” (Fedakâr, 2011: 60), Kazan Tatar Türklerinde “ekiyet” (Gültekin, 2013: 43), Moğolcada “tuul ve kepsen”, Çuvaş Türklerinde “yumah”, Hakas Türklerinde “cöö comok”, Şor Türklerinde “şürçek” terimleri kullanılmıştır (Fedakâr, 2011: 59-60). Altay Türklerinde ise masal için “çörçök, çöpçök” (Dilek, 2007: 25) terimleri kullanılmıştır. Uygurlar ise masal için “çöçek” terimini kullanmışlardır (İsmayil, 1998:210).

Türk dünyasında masal için ortak bir terim kullanılmamıştır. Geniş coğrafyaya yayılan Türk boyları zamanla birbirlerinden ayrı düşüp farklı kültürlerin, dillerin ve

inançların etkisi altına girmişlerdir. Bu etki yaratmış oldukları halk bilgisi ürünlerine de yansımıştır. Coğrafi olarak birbirlerine yakın olan Türk toplulukları kısmen birbirine yakın terimler kullanmışlardır.

Özbek, Altay ve Uygurlar masal için “çöçek” terimini kullanmışlardır. Fakat çöçek teriminin etimolojik kökeni hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılmamıştır.

2. Masalın Tanımı

Türkiye’de ve Türk dünyasında masal farklı şekillerde tanımlanmıştır. Pertev Naili Boratav masalı şöyle tanımlar:

“Nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayâl ürünü, gerçeğe ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı. Hayâl ürünü sözünü sadece ‘olağan-üstü şeyler’ anlamına almamak gerekir. Masal, aşağıda göreceğimiz çeşitlerinden bir bölümünde olağan-üstü olayları ve kişileri konu edinir. Ama bir bölüm masallar da, tamamıyla hayâl ürünü, uydurma olmakla beraber olağan-üstü değildirler. Masal, olağan-üstü çeşidinden de gerçekçi çeşidinde de anlattığı olayların gerçeğe uyarlık derecesi ne olursa olsun, onların hayal yaratması oldukları izlenimini veren bir anlatı türüdür.” (Boratav, 1982: 75). Burada Boratav, masalı tanımlarken “kısa bir anlatı” ifadesiyle masalın “şekil” özelliğine, “...olağanüstü olayları ve kişileri konu edinir.” ifadesiyle masalın “konu ve içerik” özelliğine yer vermiştir. Bu tanımda masalların yaratım, aktarım ve işlev özelliklerine yer vermemiştir.

“Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde, dinleyicileri inandırabilen, bir sözlü anlatım türüdür.” (Sakaoğlu, 2002: 4). Sakaoğlu tanımında “içerik, konu” ve kısmen de olsa “aktarım” özelliklerine yer vermiştir, fakat masalın şekil, yapı ve işlevlerine yer vermemiştir. Masal türünün tanımını yapan bir diğer bilim adamı ise Bilge Seyidoğlu’dur. Seyidoğlu: *“Masal kelimesi ile halk arasında, yüzyıllardan beri anlatılmakta olan ve içinde olağanüstü kişilerin, olağanüstü olayların bulunduğu, ‘Bir varmış, bir yokmuş’ gibi, klişe bir anlatımla başlayan, belli bir uzunluğu olan, sonunda ‘Yediler, içtiler, muratlarına erdiler’ yahut ‘Onlar erdi muratlarına, biz çıkalım kerevetine; gökten üç elma düştü, biri anlatana, biri dinleyene, biri de bana’ gibi, belirli*

sözlerle sona eren, zaman ve mekân kavramlarıyla kayıtlı olmayan, bir sözlü anlatım türü kastedilmektedir.” şeklinde tanım yapmıştır (Seyidoğlu, 1986: 149). Seyidoğlu’nun tanımında “şekil ve işlev” özellikleri üzerinde durmuştur, ancak masalın yaratım ve aktarım bağlamına yer verilmemiştir.

“Masal, bütünüyle hayal ürünü olan, doğaüstü olaylara ve varlıklara yer veren, belirli olmayan bir yer ve zamanda ortaya çıkan, insanların ve tanrıların başından geçen olağanüstü olayları anlatan, düş ürünü olaylarla örülü, öğüt verici olan, kısa ve mensur, sözlü bir anlatım türüdür.” (Artun, 2004:107). Erman Artun tanımında “şekil ve yapı”, “içerik, konu”, “işlev” ve “aktarım” özelliklerine yer vermiştir. “Masal, nesirle söylenmiş ve dinleyicileri inandırmak gibi bir iddiası olmayan, tamamıyla hayâl mahsulü olan mensur bir türdür.” (Alptekin, 2002: XI). Ali Berat Alptekin masalın “şekil, yapı” özelliğine yer verirken “işlev” ve “yaratım bağlamına” yer vermemiştir. “Genellikle özel kişiler tarafından, kendine mahsus (olağanüstü) zaman, mekân ve şahıs kadrosu içerisinde, yaşanan hayat ile hayâl edilen hayatın sistemli bir şekilde ifade edildiği; klişe sözlerle başlayıp, yine klişe sözlerle biten hayal mahsulü sözlü anlatım türüdür.” şeklinde tanımlamıştır (Şimşek, 2001: 3). Esmâ Şimşek’in bu tanımında “şekil, yapı”, “içerik” ve “aktarım” özelliklerine yer verilmiştir fakat işlev özelliğinden bahsedilmemiştir.

“Gerçeğin yanında genellikle olağanüstü varlıkların olağanüstü maceralarını anlatan, belirsiz bir zaman ve mekanda geçen, inandırma iddiası taşımayan belirli formel ifadelerle başlayıp sona eren; öğüt vermek, eğitmek, eğlendirmek, kültürü yansıtmak ve geleceğe taşımak, toplumda birleştirici olmak ve dayanışmayı sağlamak amacıyla anlatılan, hayal ürünü olan, günlük konuşma dilinin ve kendine özgü bir üslubun kullanıldığı genellikle kısa, nesir şeklindeki anlatılardır.” (Uçkun, 2003: 9). Uçkun yapmış olduğu masal tanımında “şekil, yapı”, “içerik, konu”, “işlev” ve kısmen de “aktarım” özelliğine yer vermiştir.

Ancak son zamanlarda yapılan bazı tanımlarda önceki tanımlardaki eksiklikler giderilmiştir. Bu tanımlardan biri Selami Fedakâr’a diğeri ise Mustafa Gültekin’ e aittir. “Halkın ve anlatıcıların hayal gücüne bağlı olarak kurmaca temelinde ilk örnekleri sözlü, sonradan hem sözlü hem de yazılı olarak yaratılan; çeşitli seviyelerde anlatma yeteneğine sahip anlatıcılar tarafından aktarılan; anlattıklarına inandırmak iddiası olmamakla

birlikte, toplumun farklı kesimlerinden oluşan dinleyicilerde gerçek etkisi yaratabilen; kahramanları insan, hayvan veya olağanüstü varlıklar olan, bazı örneklerinde yaşanması mümkün olmayan olağanüstü olayları, bazı örneklerinde ise yaşanması muhtemel gerçekçi olayları konu edinen, anlatılan olaylar bakımından gerçeküstü fakat ifade ettiği anlam bakımından hayatın gerçekliğiyle yakından ilgili; başında, ortasında ve sonunda kalıp ifadelere yer verilen, dinleyenleri eğlendirmek, eğitmek, öğüt vermek ve kıssadan hisse çıkarmak işlevleri olan bir anlatı türüdür.” (Fedakâr, 2011: 74). Fedakâr, bu tanımıyla önceki tanımlarda eksik kalan anlatıcı ve aktarım özelliğine de vurgu yapmıştır.

“İnsan, hayvan veya olağanüstü varlıkların gerçek olmayan bir zaman ve mekânda başlarından geçen olayların anlatıldığı; toplumsal tecrübe ve gözlemlerin, geleceğe dair ümit ve beklentilerin yansıtıldığı; başında sonunda ve ortasında bazı kalıp ifadelere yer verilen, inandırmak iddiası olmamakla birlikte, dinleyicilerin veya okuyucuların kahramanların yaşadığı olaylara acı, sevinç gibi duygularla katıldığı, kadın ve erkek anlatıcılar tarafından sözlü olarak yaratılıp aktarılan; bazıları çeşitli nedenlere bağlı olarak yazıya geçirilen ve bir kısmı da yazılı olarak yaratılan; dinleyicileri eğitmek, eğlendirmek ve öğüt vermek gibi işlevleri olan halk bilgisi ürünlerine masal adı verilir.” (Gültekin, 2013: 50). Mustafa Gültekin de bir tanımda olması gereken dört özelliğe (“yapı, şekil”, “içerik, konu”, “işlev” ve “aktarım”) yer vermiştir.

Türkiye’deki bilim adamlarının masal tanımlarından sonra Uygurların masal için kullandığı terimlere ve “çöçek” teriminin ortaya çıkışı hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Osman İsmayil, 1998 yılında yayınlanan “Helk Eğiz Edebiyatı Heşkide Umumiy Bayan” adlı kitabın beşinci bölümünde halk masallarına yer vermiştir. İsmayil, masalı şu şekilde tanımlamıştır:

“Masal, emekçi halk tarafından yaratılan, tipi olan, olayları belirsiz zamanda ve mekânda geçen, insanların hayatla ilgili arzularını, amaçlarını anlatan, ağızdan ağıza, sözlü olarak nesilden nesile aktarılan nesir eserlerdir.” İsmayil tanımında, masalların halk tarafından yaratıldığı ve sözlü olarak ağızdan ağıza, nesilden nesile aktarıldığıyla “yaratım ve aktarım” özelliğine; belirsiz zaman ve mekânda geçmesi ve nesir şeklinde olması ile “yapı ve şekil” özelliğine; insanın hayatla ilgili arzularını anlatmayı amaçlamasıyla da “işlev” özelliğine yer vermiştir (İsmayil, 1998: 210-211).

Mehemmet Zunun ve Abdulk rim Raĥman'ın 1982 yılında birlikte hazırlamış oldukları “Uygur Hel   giz Edebiyatini n Asaslırı” adlı kitabın altıncı bölümü masal bölümüdür. Mehemmet Zunun ve Abdulk rim Raĥman masalı Şu Şekilde tanımlamışlardır:

Masallar, insanların tabiat hadiseleri karşısındaki düşüncelerini, insanların birbirleriyle olan ilişkilerini ve her türlü olayı fantastik bir hale büründürerek anlatan sözlü gelenek ürünleridir. Bu tanımda masalın “içerik ve konu”, “yapı ve Şekil”, kısmen de “yaratım” özelliği üzerinde durulmuştur. Zunun ve Raĥman'a göre masallar hayali unsurlar üzerine kurulmuş olsalar da sonunda gerçek hayata döner. Masallar gerçek hayattaki olayları ve insanları açık bir Şekilde taklit etmez fakat yine de konusunu gerçek hayatta yaşayan insanların başından geçen olaylardır. Her hayalin içinde bir gerçek saklıdır. Bu hayaller gerçek arzuları gizler. Masalların kahramanları kuşlar, yırtıcı hayvanlar; dağ, taş, su, ağaç,   ek vb. canlı cansız tüm varlıklardır. Bunların hepsi insani özelliklerle masallarda ortaya çıkarlar. Bütün hayvanlar, bitkiler ve nesneler kiŐileŐtirilir. Hangi devirde yaratılsalar da masalların gerçek hayatla sıkı bir ilişkisi vardır. Onlar, halkın dünyaya karşı olan bakış açısını, dünya görüşlerini, gerçeklik karşısındaki tutumunu kendine has bir üslupla diler getirir. Masallar zengin konuya ve estetik Şekle sahiptirler (Zunun; Raĥman, 1982: 336-338). Burada masalların içerik özelliklerine yer verilmiştir. Tanımın eksik yanı ise “yaratım, aktarım bağlamı” özelliğidir.

Muhammetcan Sadık 1995 yılında yayınladığı “Uygur Hel   giz Edebiyatı He  ide” adlı kitabında Uygurların halk bilgisi ürünlerine yer vermiştir. Kitabın yedinci bölümünü masallara ayrılmıştır. Muhammetcan Sadık masalı Şu Şekilde tanımlamıştır:

Masal; tipi olan, olay örgüsü sağlam bir bütünlük içinde nesir olarak düzenlenmiş, hayatın her yönünü aksettiren bir türdür. Masallar gerçek dünyada yaşayan emekçi halkın yaŐamlarının yansımalarıdır. Masallar, emekçi halkın gerçek hayattaki hislerini, amaçlarını ve isteklerini edebi bir dille ifade etme Şeklidir (Sadık, 1995: 443-444). Bu tanımda Sadık “ağızdan ağıza, evlattan evlada taşınarak halk tarafından olgunlaştırılmış” ifadesiyle masalın “yaratım ve aktarım” özelliğine, “dili etkili ve güzel, olay örgüsü ise sağlam bir bütünlük içinde nesir olarak düzenlenmiş” ifadesiyle “yapı, Şekil” özelliğine, “hayatın her yönünü akseden” ifadeleriyle de “konu, içerik” özelliğine; emekçi halkın

gerçek hayattaki hislerini, amaçlarını ve isteklerini edebi bir dille ifade eden” ifadesiyle de kısmen de olsa “işlev” özelliğine vurgu yapar.

Uygur folklorşinaslarının “çöçek (masal)” için yapmış oldukları tanım oldukça açık ve masal türünü tanımlamak ve masalı diğer türlerden ayırma işinde rahatlıkla kullanılabilecek bir tanımdır. Masalın doğru tanımlanması masalı diğer türlerden ayırarak onun doğru sınıflandırılmasını kolaylaştıracaktır. Bu bakımdan masalla ilgili yapılmış olan bu tanımlar son derece değerlidir.

Yukarıdaki tanımlar ve bunların bileşenlerini bir araya getirerek şöyle özetlemek mümkündür:

Masal, belirsiz bir zaman ve mekânda, olağanüstü varlıkların, hayvanların ve insanların başlarından geçen olayların anlatıldığı; inandırma iddiası olmamasına rağmen bazen dinleyicilerde gerçek etkisi yaratabilen; bazıları yaşanması mümkün olmayan, bazıları ise yaşanması muhtemel gerçekçi olayları konu edinen; kahramanı insan, hayvan, bitki ve nesne olan; anlatılan olaylar bakımından olağanüstü fakat iletmek istediği mesaj bakımından hayatın gerçekliğiyle yakından ilgili olan; içinde yaratıldığı toplumun değer yargılarını ve inançlarını taşıyan ve onları gelecek kuşaklara aktarmayı, bu yolla toplumsal bilinç ve dayanışmayı sağlamayı hedefleyen; öğüt verme, eğlendirme ve kıssadan hisse çıkarma gibi işlevi olan; başında, ortasında ve sonunda kalıp ifadelere yer verilen ve genellikle mensur bazen de manzum mensur karışık biçimde yaratılan; ilk sözlü olarak yaratılmış olmasına rağmen bazıları yazıya geçirilmiş ve bazıları ise yazılı olarak yaratılmış olan; anlatma yeteneğine sahip kadın veya erkek anlatıcılar tarafından bir dinleyici kitlesi önünde sözlü olarak icra edilen bir anlatı türüdür.

3. Masalların Sınıflandırılması

Masal araştırmalarının en temel problemi masalların sınıflandırması meselesidir. Bilindiği gibi, ilk masal çalışmaları masal metinlerinin derlenmesi ve toplanması şeklinde olmuştur. Farklı kültürlerle ve milletlere ait masalların toplanması sonucu ortaya bir malzeme yığını çıkmıştır. Bu yığının düzenlenmesi, bilim insanlarının bu malzemeleri daha rahat kullanması malzemenin sınıflandırılmasını zorunlu kılmıştır. Bu sebepten

masalların sınıflandırılması için çalışmalar başlamıştır. Masalların sınıflandırılmasına ait ilk çalışmalar Avrupalı bilim insanları tarafından yapılmıştır.

Avrupa’da masalları sınıflandıran ilk kişi J. G. von Hahn’dır. Von Hahn’ın sınıflandırması bilimsel bir temele dayanmadığından sonraki çalışmalarda kullanılmamıştır. Bu sınıflandırma ilk olması bakımından önemlidir. Masalların tasnifini geniş ölçüde ele almayı düşünenlerden biri de Kaarle Krohn’dur. Krohn; Antti Aarne’den iyi bir tasnif yapmasını istemiştir. Aarne de arkadaşları Oscar Hackman, Axel Olrik, Johannes Bolte ve C. W. von Sydow’un tavsiyelerini alarak bir tasnif yapmıştır (Sakaoğlu, 2002: 52-53). Aarne, masalları üç başlık altında sınıflandırmıştır. Onun sınıflandırması ise şu şekildedir:

“I. Hayvan Masalları (1-299)

II. Günlük (Asıl) Masallar (300- 1199)

III. Anekdotlar ve Şakalar (1200-1999)” (Uther, 2008: 939).

Stith Thompson 1926-1927 yılları arasında Aarne’nin tasnifine sadık kalarak bazı eklemeler yapmıştır. 1928 yılında ise bu çalışmayı “The Types of the Folktale” adıyla yayınlamıştır. Thompson masalları şöyle tasnif etmiştir:

“I. Hayvan Masalları (1-299)

II. Asıl Halk Masalları (300-1199)

III. Güldürücü Hikâyeler, Nükteli Fıkralar (1200-1999)

IV. Zincirlemeli Masallar (2000-2399)

V. Sınıflandırmaya Girmeyen Masallar (2400-2499)” (Sakaoğlu 2002: 54-55).

Aarne ve Thompson’un sınıflandırması Hans Jörg Uther tarafından bazı değişiklikler yapılarak (The Types of International Folktales) yayınlanmıştır. Uther’nin sınıflandırması ise şu şekildedir:

“I. Hayvan Masalları (1-299)

II. Sihir (Büyü) Masaları (300-749)

III. Dinî Masallar (750-849)

IV. Gerçekçi Masallar- Kısa Hikâyeler (850-999)

V. Aptal Dev Masalları (1000-1199)

VI. Fıkralar ve Şakalar (1200-1999)

VII. Zincirlemeli Masallar (2000-2399)” (Uther, 2004: I. ve II. Cilt 5-6).

Uther, Aarne-Thompson tarafından yapılan sınıflandırmada bazı değişiklikler yapmıştır. Asıl (Günlük) masalları kaldırıp yerine bazı alt başlıklar eklemiştir. Aynı zamanda “sınıflandırmaya girmeyen masallar” başlığını da sınıflandırmadan çıkarmıştır. Böylece kısmen de olsa sınıflandırmadaki bazı problemleri ortadan kaldırmıştır. Bazı eksikliklerine rağmen Aarne-Thompson kataloğundaki sınıflandırma günümüzde halen kullanılan bir sınıflandırmadır.

“Tales Alive in Turkey” adlı çalışmada Warren S. Walker ile Ahmet E. Uysal Türk masallarını şu şekilde sınıflandırmışlardır:

“I. Tabiatüstü Masallar

II. Şaşırtıcı ve Hünerli İstidlâlli Masallar

III. Mizahî Masallar

IV. Ahlâkî Masallar

V. Köroğlu

VI. Dini Küçük Düşürücü Masallar

VII. Fıkralar” (Sakaoğlu, 2002: 58).

Türk masalları ile ilgili yapılan sınıflandırmalardan biri de Saim Sakaoğlu’na aittir. Sakaoğlu masalları şu şekilde sınıflandırmaktadır:

“I. Hayvanlarla İlgili Masallar

II. Yaşanabilen Olaylarla İlgili Masallar

III. Olağanüstülüklerle İlgili Masallar

IV. Güldüren Masallar” (Sakaoğlu, 2002: 179).

Sınıflandırma başından sonuna içerikle ilgili yapılan bir sınıflandırma olması bakımından tutarlı bir sınıflandırma olmuştur. Sınıflandırmaya fıkralar dâhil edilmemiştir. Bunun yerine “Güldüren Masallar” başlığı eklenip fıkra ve komik masallar bir birinden ayrılmıştır. Dursun Yıldırım, fıkra ile masal arasındaki yapı, muhteva ve gaye bakımından bulunan benzerliklere bakarak bunları aynı türmüş gibi düşünüp onları aynı kategoriye koymanın doğru olmadığını söyler (Yıldırım, 2016: 47-48). Sakaoğlu’nun sınıflandırmasında güldürü unsuru ağır basan masalların fıkradan ayrılmış olduğu görülmektedir.

Bilge Seyidoğlu “Erzurum Masalları” adlı çalışmasında elde ettiği 72 masal metnine göre bir sınıflandırma yapmıştır. Masalları iki ana başlık altında sınıflandırmıştır. Seyidoğlu’nun sınıflandırması şu şekildedir:

“I. Alelâde Halk Masalları

- a. Harikulade Masallar
- b. Dini Masallar
- c. Realist Masallar

II. Şakalar ve Anektodlar” (Seyidoğlu, 1975: 75-76).

Ali Berat Alptekin “Taşeli Masalları” adlı çalışmasında masalları sınıflandırırken S. Thompson’ın “The Types of the Folktale” adlı çalışmasındaki sınıflandırmayı kullanmıştır. Sınıflandırma ise şu şekildedir:

“I. Hayvan Masalları

II. Asıl Halk Masalları

III. Fıkralar

IV. Zincirlemeli Masallar

V. Bu Gruba Girmeyen Masallar” (Alptekin, 2002: 35-38). Sınıflandırma bu şekilde olmasına rağmen Alptekin çalışmasında beşinci gruba örnek vermemiştir ve beşinci maddeyi kullanmamıştır.

Esma Şimşek de Aarne-Thompson'ın yapmış olduğu tasnifi “Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması” çalışmasında kullanmıştır. Alptekin'in kullanmadığı “Bu Grupların Dışında Kalan Masallar” başlığını da kullanmıştır (Şimşek, 2001: 85).

Muhsine Yavuz Helimoğlu “Masallar ve Eğitimsel İşlevleri” adlı kitabında masalları dört ana başlık altında sınıflandırmıştır. Helimoğlu'nun yapmış olduğu sınıflandırma içerik ağırlıklı bir sınıflandırma olmuştur. Helimoğlu'nun sınıflandırması ise şu şekildedir:

“I. Olağanüstü Masallar

- a. Cin, Peri Masalları
- b. Olağanüstü Güçlere Sahip İnsan Masalları
- c. Sihir,
- d. Dev, Cadı-Canavar Masalları

II. Gerçekçi Masallar

- a. Padişah, Sultan, Şehzade, Prens, Vezir Masalları
- b. Zengin, Tüccar, Ağa, Bey Masalları
- c. Sıradan ve Yoksul İnsan Masalları

III. Hayvan Masalları

IV. Deyim ve Atasözlerini Konu Alan Masallar” (Helimoğlu, 1997: 24).

Türkiye’de masallarla ilgili yapılan sınıflandırmalarda Aarne-Thompson’ın yapmış olduğu sınıflandırma örnek alınmıştır. Aarne-Thompson’ın yapmış olduğu sınıflandırma temel alınmış olsa da genellikle araştırma yapan bilim insanları ellerindeki masallara göre sınıflandırmayı kullanılmışlardır. Aarne-Thompson’ın beş maddelik sınıflandırmaya uygun malzeme bulunmamışsa o madde sınıflandırmadan çıkarılmıştır. Sonuç olarak, Türkiye’de yapılan sınıflandırma Aarne-Thompson’ın sınıflandırması temel alınarak eldeki malzemeye göre şekillenmiştir. Buna rağmen ortak bir sınıflandırma oluşturulamamıştır. Bu durum diğer Türk boylarında da aynıdır. Türk dünyasındaki masallar da Rus bilim insanların yapmış olduğu sınıflandırma temelinde şekillenmiştir.

Türk dünyasında masalların sınıflandırmasına geçmeden önce Rus masallarının sınıflandırması hakkında bilgi vermek gerekmektedir çünkü Türk dünyasında masallarla ilgili yapılan çalışmaların çoğu Rus bilim insanları tarafından yapılmıştır. Bu sebeple Rus masal sınıflandırmasının nasıl olduğunu öğrenmek yerinde olacaktır. Türk dünyası masalları ile ilgili yapılan sınıflandırma genellikle Rus masal sınıflandırmasının etkisiyle yapılmıştır.

Rusya’da masallarla ilgili yapılan en önemli çalışma Aleksander Nikolayeviç Afanasyev’in “ Narodniye Russkiye Skazki (Rus Halk Masalları)” adlı çalışmadır. Bu çalışmanın ilk baskısında tür ve konu ayrımı yapılmazken 1873 yılında yayınlanan ikinci baskıda metinler konularına göre sınıflandırılmıştır. Afanasyev’in sınıflandırması ise şu şekildedir:

“I. Hayvanlarla İlgili Masallar; Nesnelerle İlgili Masallar; Bitkilerle İlgili Masallar; Doğayla İlgili Masallar; Doğa Olaylarıyla İlgili Masallar

II. Sihir (Mitoloji, Fantastik) Masalları

III. Destansı Anlatmalar

IV. Tarihi Anlatmalar

V. Kısa Anlatmalar veya Gündelik Masallar

VI. Küçük Destansı Anlatmalar

VII. Halk Fıkraları

VIII. Sıkıcı Masallar

IX. Şakalar ve Esprili Anlatmalar (Fedakâr, 2011: 79-81)

V. Propp, Afanesyev’in sınıflandırmasında bazı başlıkların gereksiz olduğunu bazı adlandırmaların ise masallarla ilgili olmadığını söyler. Afanesyev’in çalışmasını sistemli bir hale getirdikten sonra masalları “Sihirli Masallar, Kısa Romantik Masallar, Zincirlemeli Masallar, Hayvan Masalları ve Gündelik Hayatla İlgili Masallar” başlıkları altında değerlendirmiştir (Gültekin, 2013: 55-56).

Rusya’daki masal sınıflandırmaları üzerindeki en etkili çalışmalardan biri de Nikolay Petroviç Andreyev’in A. Aarne’nin masal tip kataloğundan hareketle 1929

yılında hazırlamış olduğu “Ukazatel Skazočnıh Syujetov po Sisteme Aarne (Aarne Sistemine Göre Masalların Tip İndeksi)” adlı masal kataloğudur. Burada Andreyev masalları şu şekilde sınıflandırır:

“I. Hayvan Masalları

II. Asıl Masallar

A. Sihir Masalları

B. Efsanevi Masallar

C. Kısa Hikâye Tarzındaki Masallar

D. Şeytanla İlgili Masallar

III. Fıkralar” (Fedakâr, 2011: 81).

Boris Matveyeviç Sokolov “Russkiy Folklor (Rus Folkloru)” adlı çalışmasında Rus masallarını:

“I. Hayvan Masalları

II. Sihir Masalları

III. Gündelik Masallar” şeklinde sınıflandırmıştır (Fedakâr, 2011: 81).

Rus masallarının sınıflandırılmasıyla ilgili yapılan bir diğerk çalışma ise E. V. Pomerantseva’ya aittir. Pomerantseva “Büyük Sovyet Ansiklopedisi” için yazmış olduğu “Masal” maddesinde masalları şu şekilde sınıflandırmıştır:

“I. Hayvan Masalları

II. Sihir (Büyü) Masalları

III. Maceraperest Masallar

IV. Günlük Hayatla İlgili Masallar” (Gültekin, 2013: 56).

Selami Fedakâr’a göre, Rus bilim adamları masalları sınıflandırırken Batı’daki masal çalışmalarını yakından takip etmişlerdir. Özellikle ilk dönemdeki masal sınıflandırmaları Batı’nın etkisiyle şekillenmiştir. İlk dönemdeki masal sınıflandırmasında efsane ve fıkra gibi türler yer alırken daha sonra bunlar

sınıflandırmadan çıkarılmıştır. Rus masallarının sınıflandırmasında genel olarak “Hayvan Masalları”, “Gündelik Masallar” ve “Sihirli Masallar” adı verilen masal türleri Rus bilim insanları tarafından kabul gören başlıklar olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca Türk dünyası masal araştırmalarının çoğu Rus bilim insanları tarafından yapıldığından Rusya’daki masal araştırmaları Türk boylarındaki masal araştırmaları üzerinde oldukça etkili olmuştur (Fedakâr, 2011: 83-84).

Türk dünyası masal sınıflandırmasında Rusya’da yapılmış olan masal araştırmalarının büyük bir etkisi olmuştur fakat az da olsa bazı sınıflandırmalar değişiklik göstermektedir. Bu kısımda Türk dünyasında yapılmış olan masal sınıflandırmasına kısaca yer verildikten sonra Uygur masalları ile ilgi yapılmış olan masal sınıflandırmaları üzerinde durulacaktır.

Azerbaycan’da, masallarla ilgili yapılmış çalışmalardan biri Oruc Eliyev’in hazırlamış olduğu “Azerbaycan Nağıllarının Poetikası” adlı eserdir. Bu kitapta Azerbaycan masallar şu şekilde sınıflandırılmıştır:

“I. Sihirli Masallar

II. Hayvanlar Âleminden Bahseden Masallar

III. Toplumsal Hayatla İlgili Masallar” (Gültekin, 2013: 55)

Azerbaycan Masalları ile ilgili yapılan bir diğer çalışma ise Azad Nebiyev’in “Azerbaycan Halk Edebiyatı” adlı çalışmadır. Bu çalışmasında Nebiyev masalları şu şekilde sınıflandırmıştır:

“I. Hayvanlar Hakkındaki Masallar

a. İlkel Tasavvurlar ve Totemist Görüleri Yansıtan Masallar

b. Alegorik Masallar

II. Sihirli Masallar

III. Toplumsal Hayatla İlgili Masallar

IV. Çocuk Masalları” (Gültekin, 2013: 58).

Rabia Uçkun “Gagauz Masallarının Tip ve Motif Yapısı Bakımından İncelenmesi” adlı doktora çalışmasında Gagauz masallarını ele alıp incelediği 74 masal metninden hareketle şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Hayvan Masalları
2. Olağanüstü Masallar
 - a. Olağanüstü Düşmanlar
 - b. Olağanüstü Olaylar, Büyülenmiş Koca, Hanım ve Diğer Akrabalar
 - c. Olağanüstü Yardımcılar
 - d. Sihirli Nesneler
 - e. Olağanüstü Güç ve Bilgi
3. Realist Masallar (Uçkun, 2003: 100-104).

Kazak masalları ile ilgili yapılan çalışmalardan biri Muhtar Avezov tarafından hazırlanan “Folklor Yazıları-Seçmeler” adlı çalışmadır. Avezov’un sınıflandırması ise şu şekildedir:

“I. Olağanüstü Masallar

II. Hayvan Masalları

III. Gerçekçi Masallar

- a. Toplumsal Hayata Dair Masallar
- b. Güldürücü Masallar
- c. Menkabeli Masallar
- d. Ezgi Efsaneleri” (Avezov, 1997: 77-130).

Kazak halkbilimci Avelbek Konıratbayev “Kazak Folklorunun Tarihi” adlı çalışmasında masalları şu şekilde sınıflandırmıştır:

“I. Kahramanlık Masalları

II. Olağanüstü Masallar

III. Hayvan Masalları

IV. Roman (Novel) Tarzındaki Masallar

V. Mizahî Masallar

Avelbek Konıratbayev çalışmasının devamında ise şöyle bir sınıflandırma yapmıştır:

“I. Mitolojik Masallar

II. Hayvan Masalları

III. Realist (Gerçekçi) Masallar” (Alptekin, 2003: 27-28).

Kırgız masallarının sınıflandırmasıyla ilgili yapılan çalışmalardan biri Par Rémy Dor tarafından 1983 yılında yayımlanan “Contes Kirghiz De La Steppe” adlı çalışmadır. Bu çalışmadaki sınıflandırma eldeki masallara göre yapılmıştır. Çalışmada Kırgız masalları yedi başlık halinde sınıflandırılmıştır. Sınıflandırma şu şekildedir:

“I. Hayvan Masalları

II. Olağanüstü Masallar

III. Destanî Masallar

IV. Efsanevî Masallar

V. Realist Masallar

VI. Fantastik Masallar

VII. Mizahî Masallar” (Şimşek, 2001: 84).

“Kırgız Edebiyatı Tarihi: Folkloristik” adlı çalışmada Kırgız masalları şu şekilde sınıflandırılmıştır:

“I. Hayvanlarla Hakkındaki Masallar

II. Sihir ve Olağanüstü Masallar

III. Günlük Hayatla İlgili Masallar” (Gültekin, 2013: 58).

Kosova’da, Nimetullah Hafız “Kosova Türk Halk Edebiyatı Metinleri” adlı çalışmasında masalları şu şekilde sınıflandırmıştır:

“I. Fabllar

II. Masallar

- a. Kuş, Hayvan, İnsanlarla İlgili Masallar
- b. Dev, Ejderha veya Bunlar gibi Aşırı Yaratıklarla İlgili Masallar
- c. Güldürücü Masallar
- d. Gerçekimsi Masallar” (Uçkun, 2003: 97-98).

Saim Sakaoğlu ve Metin Ergun’un hazırlamış olduğu “Türkmen Halk Masalları” adlı çalışmada Türkmen masalları şöyle sınıflandırılmıştır:

“I. Hayvan Masalları

II. Peri Masalları

III. Realist Masallar” (Sakaoğlu; Ergun, 1991: 2).

Selami Fedakâr’ın hazırlamış olduğu “Özbek Sözlü Geleneğinde Masallar” adlı çalışma Özbek masalları hakkında oldukça kapsamlı bir çalışmadır. İlk çalışma Büyük Karimov tarafından 1940 yılında yapılmıştır. Büyük Karimov’un sınıflandırması şu şekildedir:

“I. Hayvan Masalları

II. Fantastik-Sihirli Masallar

III. Gündelik Masallar- Kısa Masallar

IV. Anekdot Masallar” (Fedakâr, 2011: 85).

M. İ. Afzalov da Özbek masallarını sınıflandırmıştır. Afzalov, 1960-1963 yılları arasında iki cilt şeklinde yayınlanan “Özbek Halk Ertakları” adlı kitabın ön sözündeki “Özbek Halk Ertakları Toğrısında” adlı yazısında masallarını şu şekilde sınıflandırmıştır:

“I. Hayvan Masalları

II. Sihirli-Fantastik Masallar

III. Gündelik- Satirik Masallar” (Fedakâr, 2011: 85).

Muvaffak Duranlı Saha (Yakut) Büyü Masalları adlı çalışmasında Saha (Yakut) masallarıyla ilgili yapılmış olan çalışmalar ve sınıflandırmalar hakkında bilgi verir. Duranlı'ya göre, Saha masallarını sınıflandırma girişimini ilk gerçekleştiren kişi Georgiy Ustinoviç Ergis'tir. Ergis, Saha masallarını şu şekilde sınıflandırmıştır:

“I. Hayvan Masalları

II. Büyü Masalları

III. Gündelik Masallar” (Duranlı, 2010: 31-32).

Mehmet Aça “Tıva Halk Masalları” adlı çalışmasında Tıva masallarının sınıflandırması hakkında geniş bilgi vermektedir. Erika Taube ise Tıva masalları şu şekilde sınıflandırmıştır:

“I. Kahramanlık Masalları

II. Sihirli Masallar

III. Gerçekçi Masallar

IV. Hayvanlar Hakkındaki Masallar”

Aça, Tıva masallarının sınıflandırılması hakkında bilgi verdikten sonra bu sınıflandırmalar bağlı kalarak Tıva masallarını beş başlık altında sınıflandırır. Aça, Tıva masallarını şu şeklide sınıflandırmıştır:

“I. Kahramanlık Masalları

II. Sihirli-Olağanüstü Masallar

III. Sosyal ya da Gerçekçi Masallar

IV. Hayvan Masalları

V. Sıradan ya da Komik Masallar” (Aça, 2007: 25).

Mustafa Gültekin, “Kazan Tatar Masalları” adlı kitabında Tatarların masalları sınıflandırması hakkında bilgi vermektedir. Kitabında Tatar masallarıyla ilgili iki

sınıflandırmaya yer vermiştir. Bu sınıflandırma ne zaman ve kim tarafından yapıldığı bilinmeyen bir sınıflandırmadır. Bu sınıflandırmaya göre Tatar masalları:

“I. Hayvanlar Hakkındaki Masallar

II. Sihirli Masallar

III. Günlük Hayatla İlgili Anlatılan Masallar” (Gültekin, 2013: 61).

“Tatar Halık İcatı” adlı çalışmanın üçüncü cildindeki masallar kısmında yukarıdaki sınıflandırmada yer alan “Günlük Hayatla İlgili Anlatılan Masallar” kısmı alt başlıklara ayrılmıştır. Sınıflandırmanın bu maddesine eklenen alt başlıklar ise şöyledir:

“I. İbretlik Masallar

II. Maceralı Masallar

III. Hicvî Masallar

IV. Mizahi Masallar” (Gültekin, 2013: 60-61).

Türk dünyasındaki masal sınıflandırmasında “Hayvan Masalları, Sihir Masalları ve Günlük Masallar” hemen hemen bütün sınıflandırmalarda kullanılmıştır. Bunun dışında bazı eklemeler yapılmıştır. Eklemeler genellikle eldeki metinlerin içeriklerine ve işlevlerine göre yapılmıştır. Masalların yapısal özelliği sınıflandırmalarda en az kullanılan özelliktir.

Uygur masallarının sınıflandırması da diğer Türk dünyası masal sınıflandırmalarıyla benzerlik arz eder. Uygurların masalları sınıflandırmasında Çin’de yapılan sınıflandırmalar etkili olmuştur.

Vu Biñen “Helk Égiz Edebiyatı Heḡḡide Bayan” adlı kitabında masalları şu şekilde sınıflandırmıştır:

“I. Olağanüstü (Fantezi) Özellikleri Çok Olan Masallar

a. Sihirli Masallar

b. Hayvan Masalları

II. Olağanüstü (Fantezi) Özellikleri Az Olan Masallar

- a. Gerçekçi Masallar
- b. Fıkralar” (İsmayıl, 1998: 222).

Vu Biñen sınıflandırmasında masalın içinde kullanılan olağanüstü unsurları göz önünde bulundurarak bir sınıflandırma yapmıştır. Aslında onun sınıflandırmasında da Avrupa’daki sınıflandırmanın temel alındığı göze çarpmaktadır. Vu Biñen da fıkraları sınıflandırmaya dâhil etmiştir.

Çoñ Ciñvin’in editörlüğünde üniversite için hazırlanan “Helk Égiz Edebiyatı Heḡkide Bayan” adlı kitap masallar dört başlık altında sınıflandırılmıştır. Bu kitaptaki sınıflandırma ise şu şekildedir:

- “I. Sihirli Masallar (Séhirlik Çöçekler)
- II. Gerçekçi Masallar (Turmuş Çöçekliri)
- III. Masallar (Meseller)
- IV. Fıkralar (Letipiler)” (İsmayıl, 1998: 222).

Cañ Ziçen “Helk Égiz Edebiyatidin Asasiy Savatlar” adlı kitabında masalları beş başlık altında sınıflandırmıştır. Onun sınıflandırması ise şöyledir:

- “I. Sihirli Masallar (Séhirlik Çöçekler)
- II. Hayvan Masalları (Hayvanat Çöçekliri)
- III. Masallar (Meseller)
- IV. Gerçekçi Masallar (Turmuş Çöçekliri)
- V. Fıkralar (Letipiler)” (İsmayıl 1998: 222).

Çoñ Ciñvin’in ve Cañ Ziçen’in yapmış oldukları sınıflandırma aynıdır.

Osman İsmayıl Tarım tarafından hazırlanan ve 2006 yılında basılmış olan “Uygur Séhirlik Çöçekliri Heḡkide Tetḡikat” adlı kitapta masallarla ilgili yapılan sınıflandırmalara geniş bir şekilde yer verilmiştir. Burada Lyu Şuḡul, Cañ Ziçen, Tav Lifen, Li Huyfoñ, Vu Biñen, Vañ Fénliñ, Duen Bavlin ve Ablimet Sadıḡ’in yapmış

olduğu sınıflandırmalara yer vermiştir. Bu bilim insanların masallarla ilgili yapmış oldukları sınıflandırmalar ise şu şekildedir:

Lyu Şuħul “ĖelĖ Éğiz Edebiyatığa Mukeddime” adlı kitapta halk hikâyelerini beş başlık altında sınıflandırmıştır. Şuħul’un sınıflandırmasına göre masallar;

“I. Hayvanlar ve Bitkiler Hakkındaki Hikâyeler (Hayvanat ve Ösümlük HeĖĖidiki Hékeyilir)

II. Masallar (Meseller)

III. Çocuk Hikâyeleri (Balılar Hékeyiliri)

IV. Gerçekçi Hikâyeler (Turmuş Hékeyiliri)

V. Fıkralar (Letipiler)”

Cañ Ziçen “ĖelĖ Éğiz Edebiyatidin Asasiy Savat” adlı kitabında; Cu Yiçu da “Az Sanlığ Milletlerniñ ĖelĖ Éğiz Edebiyatı HeĖĖide Omumiy Bayan” adlı kitabında masalları, tıpkı Lyu Şuħul’un yaptığı sınıflandırma gibi yapmışlardır (Tarim, 2006: 2).

Tav Lifen “Milliy ĖelĖ Éğiz Edebiyatı Nezeriyisi Asaslari” adlı kitabında halk hikâyelerini beş başlık altında sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırma ise şu şekildedir:

“I. Hayvanlar Hakkındaki Hikâyeler (Hayvanat HeĖĖidiki Hékeyiler)

II. Sihirli Hikâyeler (Séhirlik Hékeyiler)

III. Gerçekçi Hikâyeler (Turmuş Hékeyiliri)

IV. Akıllılar Hakkındaki Hikâyeler (Danışmenler HeĖĖidiki Hékeyiler)

V. Fıkralar (Letipiler)” Osman İsmayil Tarim’e göre bu sınıflandırmadaki “Sihirli Hikâyeler” çocuk hikâyeleridir. Bunların sihirli hikâyelerle ilgisi bulunmamaktadır (Tarim, 2006: 2).

Folklorşinas Li Ėuyfoñ “Cuñgo ĖelĖ Éğiz Edebiyatı” adlı kitabında hikâyeleri dört başlık altında sınıflandırmıştır. Ona göre masalların sınıflandırması şu şekildedir:

“I. Fantazili Hikâyeler (Fantaziyilik Hékeyiler)

- a) Sihirli Hikâyeler (Sirlik Çöcekler)
- b) Hayvan Hikâyeleri (Hayvanat Heqqidiki Hékayiler)

II. Gerçekçi Hikâyeler (Turmuş Hékayiliri)

III. Masallar (Meseller)

IV. Fıkralar (Letipiler)” (Tarim, 2006: 3).

Li Huyfoñ, masalları dört başlık altında incelemiştir. “Fantazili Hikâyeler” başlığını da “Sihirli Hikâyeler” ve “Hayvan Hikâyeleri” olmak üzere iki alt başlık altında ele alıp incelemiştir.

Vu Biñen “Helx Égiz Edebiyatidin Umumiy Bayan” adlı kitabında halk hikâyelerini dört başlık altında sınıflandırmıştır. Ona göre halk hikâyelerinin sınıflandırması ise şu şekildedir:

- “I. Sihirli Hikâyeler (Séhirlik Hékayiler)
- II. Hayvanlar Hakkındaki Hikâyeler (Hayvanat Heqqidiki Hékayiler)
- III. Gerçekçi Hikâyeler (Turmuş Hékayiliri)
- IV. Fıkralar (Letipiler)”

Biñen, sınıflandırmasına “Meselleri” eklememiştir. Ona göre masallar diye bir şey yoktur. Masal başlığı altında verilen hikâyelerin bazıları hayvan masalları içinde bazıları ise fıkralar içinde yer alan masallardır (Tarim, 2006: 3).

Vañ Fénliñ “Helx Égiz Edebiyatidin Umumiy Bayan” adlı kitapta masalları şu şekilde sınıflandırmıştır:

- “I. Milli Şekli Aks Ettiren Hikâyeler “Milliy İşlepçikiriş Şekillirini Eks Etturidiğan Hékayiler)
- II. Ahlaksal Değerleri Aks Ettiren Hikâyeler (Ehlaqiy Közqaraşlarni Eks Etturidiğan Hékayiler)
- III. Fıkralar (Letipiler)

IV. Masallar (Meseller)” (Tarim, 2006: 3).

Duen Bavlin “Cuñgo Hëlķ Ėgiz Edebiyatidin Umumiġ Bayan” adlı kitabında hikâyeleri dar anlamda ele alıp sınıflandırmıştır. Onun sınıflandırması ise “Efsane, rivayet, günlük hikâyeler; fıkralar; masal (mesel); an’anevi çocuk hikâyeleri ve yeni sosyal hikâyeler” şeklindedir (Tarim, 2006: 3). Duen Bavlin bütün türleri aynı sınıflandırma için kullanmıştır. Bunun sebebi ise Çince’de masal terimin olmayışı ve türler arasında net bir ayırımın olmasıdır. Osman İsmayil Tarim bu durumu şu şekilde açıklar:

Çince’de “masal” terimi yoktur. Bunun yerine “hikâye” terimi kullanılmaktadır. Bu terim adı altında yapılan sınıflandırmaya “efsane, rivayet, mesel, fıkra, şaka” da dâhil edilip incelenmiştir. Bütün bunlardan sonra masalın ayrı bir tür olduğu ve ayrı bir şekilde sınıflandırılması gerektiği düşüncesiyle bazı çalışmalar başlatılmıştır. Çince’de hikâye terimiyle ifade edilen masallar için artık “Çöçek” terimi kullanılmaktadır. Uygur halk masalları bu adla adlandırılıp bu daire içine giren malzeme ile sınıflandırılmıştır. Bu çalışmayı yapanların başında Prof. Mehemmet Zunun, Prof. Abdulkérım Raĥman ve Osman İsmayil gelir (Tarim, 2006: 4).

Mehemmet Zunun ve Abdulkérım Raĥman’ın birlikte hazırlamış oldukları “Uygur Hëlķ Ėgiz Edebiyatiniñ Asasliri” adlı kitapta masalları iki başlık altında sınıflandırmışlardır. Sınıflandırma şu şekildedir:

“I. Gerçekçi Masallar (Turmuş Çöçekleri)

- a) Ezen ve Ezilenler Arasındaki Mücadeleyi Konu Alan Gerçekçi Masallar (Ezguçiler Bilen İzilguçiler Otturidiki Zidiyet ve Ķarimuķarişilik Bivasite Eks etturidiġan Çöçekler)
- b) Ustalar ve Meslekler Hakkındaki Gerçekçi Masallar (Huner-Kesp Toġrisidiki Çöçekler)
- c) Feodalizm Dinin Boyundurululuġuna Karşı Durmayı Konu Alan Gerçekçi Masallar (Feodallik Dini Boyunduruklarga Ķarşilik İpadilengen Çöçekler)
- d) Edep- Ahlak ve Kişilik Hakkındaki Tecrübelerin Toplandığı Masallar (Edep- Ehlaķ ve Kişilik Turmuş Toġrisidiki Tecribiler Yekunlinidigān Çöçekler)

- e) Üretim ve Yeni Dünyada Var Olanların İfade Edilişi Hakkındaki Masallar (İşlepçikiriş Tecribleri ve Yéni Dunyaga Bolgentilişni İpadileydiğan Çöçekler)

II. Hayvan Masalları (Hayvanat Çöçekleri)” (Zunun; Raĥman, 1982: 343-359).

Mehemmet Zunun ve Abdulkérim Raĥman tarafından yapılan sınıflandırmada “Gerçekçi Masallar” konusuna göre maddeler halinde ele alınıp incelenirken “Hayvan Masalları” kahramanlarına göre ele alınıp incelenmiştir.

Mehmet Eysa’nın 1986 yılında “Miras Dergis”nin 3. sayısında yer alan “Uygur Helk Çöçekleri Toğrisida Bazı Qaraşlırim” adlı makalede Eysa masalları beş başlık altında sınıflandırmıştır.

“I. Sihar Masalları

II. Fantezi Masalları

III. Hicvi Masallar

IV. Hayat Masalları

V. Hayvan Masalları” (Gökbulut, 2010: 58).

Mehmet Eysa’nın yapmış olduğı sınıflandırma Mehemmet Zunun ve Abdulkérim Raĥman’ın yapmış olduğı sınıflandırmaya göre daha kapsamlı bir sınıflandırma olmuştur. Bu sınıflandırmada Avrupa’da yapılan sınıflandırmanın temel alındığı görölmektedir. Sınıflandırma içeriğıne, konularına ve kahramanlarına göre yapılmış bir sınıflandırmadır. Mehmet Eysa, Avrupa’da yapılan sınıflandırmaya dâhil edilen “fıkra” yerine “hiciv masallarını” koymuştur. Bu ayrı bir tür olan fıkra ile komik unsurlar içeren ve yergi yönü ağır basan masalların birbirinden farklı birer tür olduğunu gösterme bakımından doğru bir kullanım olmuştur.

Muhammetcan Sadık “Uygur Helk Éğiz Edebiyatı Heĥkide” adlı kitabın yedinci bölümünde masalları beş başlık altında sınıflandırmıştır. Muhammetcan Sadık’ın sınıflandırması şu şekildedir:

“I. Gerçekçi Masallar (Turmuş Çöçekleri)

- a. Her Meslek, Sınıf ve Mevkide Olan Kişileri Tasvir Eden Gerçekçi Masallar (Her Hıl Kesip, Her Hıl Sinip, Her Hıl Menseptiki Kişileri Tesvirleydiğan Turmuş Çöçekliri)
- b. Ahlakî Gerçekçi Masallar (Terbiyivi Turmuş Çöçekliri)
- c. Aşk ve Kadınlar Hakkındaki Gerçekçi Masallar (Muhebbet ve Ayallar Heḳkidiki Turmuş Çöçekliri)

II. Çocuk Masalları (Balılar Çöçekliri)

III. Fıkralar (Letipiler)

IV. Hayvan Masalları (Hayvanat Heḳkidiki Çöçekler)

V. Masallar (Meseller)” (Sadık, 1995: 444-469).

Muhammetcan Sadık’ın yapmış olduğu sınıflandırma da Avrupa temelli bir sınıflandırma olmuştur. Burada fıkralar sınıflandırmaya dâhil edilmiştir. Fakat “hayvan masallar”ı ve “masallar” ayırımı doğru bir ayırım olmuştur. “Çocuk Masalları” ise günümüzde çocuklar için özel olarak ve farklı amaçlar için yaratılmış masallarla bir alakaları yoktur. Bu masallar tamamen “sihir masalları”dır. Uygur masal sınıflandırmasındaki “ Çocuk Masalları (Balılar Çöçekliri)” bilinen anlamıyla “Sihir Masalları”ndan başka bir şey değildir. Bu sınıflandırmada gerçekçi masallar konularına göre, çocuk masalları içeriğindeki olağanüstülüklerine göre, hayvan masalları kahramanlara göre, masallar genellikle işlevine göre sınıflandırılmıştır.

Osman İsmayil “Helḳ Eğiz Edebiyatı Heḳkide Umumiy Bayan” adlı kitabın beşinci bölümünde halk masallarına yer vermiştir. Bu bölümde masalların sınıflandırması hakkındaki bilgiyi “Çöçeklerniñ Türlerge Bölünüşi” başlığı altında vermiştir. Osman İsmayil’e göre Uygur folklorşinasları masalları sınıflandırırken Avrupa ve Japonya’da yapılan sınıflandırmalardan etkilenmişlerdir. Batı Avrupa’dan etkilenecek yapılan sınıflandırma şu şekildedir:

“I. Hayvan Masalları (Hayvanat Çöçekleri / Tebiet Çöçekleri)”

II. Hakiki Masallar (Heḳiki Çöçekler / Mukemel Çöçekler)” (İsmayil 1998: 219-220).

Osman İsmayil'e göre Uygur halk edebiyatı araştırmacıları masalları sınıflandırırken birbirlerinden farklı sınıflandırmalar yapmışlardır. Masalların içine efsane, rivayet ve halk hikâyelerini ekleyenler de olmuştur. Sınıflandırmadaki ölçü de birbirine benzememektedir. Bazıları masalları konularına göre sınıflandırırken bazıları ise şekline göre sınıflandırmıştır (İsmayil, 1998: 21-22). Osman İsmayil tarafından yapılan sınıflandırma oldukça dardır. Bu sınıflandırma da konularına ve kahramanlarına göre yapılmış bir sınıflandırmadır.

Osman İsmayil'e göre masaların sınıflandırılmasını zorlaştıran şey tür ve şekil bakımından zenginlikler içermesidir. İsmayil sınıflandırma yaparken masalların konusu, şekli ve karakterlerini göz önünde bulundurarak şöyle bir sınıflandırma yapmıştır:

“I. Sihirli Masallar (Séhirlik Çöçekler)

II. Hayvan Masalları (Hayvanat Çöçekliri)

III. Gerçekçi Masallar (Turmuş Çöçekliri)

IV. Hiciv Masalları (Hicviy Çöçekler)” (İsmayil, 1998: 223-226).

“Uygur Helk Égiz Edebiyatı Kamusi” adlı kitabın masallar kısmını Ablimet Sadık hazırlamıştır. Sadık burada Çince’de kullanılan “hikâye” teriminin etkisiyle sınıflandırma yapmıştır. Sadık’ın sınıflandırması şu şekildedir:

“I. Sihirli Masallar (Séhriy Çöçekler)

II. Gerçekçi Masallar (Turmuş Çöçekler)

III. Hazır Cevaplılar Hakkındaki Masallar (Çéçenler Heşkidiği Çöçekler)

IV. Hicviy Masallar (Hicviy Çöçekler)

V. Bilmeceli Masallar (Tépişmaqlık Çöçekler)

VI. Hayvanlar Hakkındaki Hikâyeler (Hayvanat Heşkidiği Çöçekler) (Tarim, 2006: 5).

Ablimet Sadık da Tav Lifen’in sınıflandırmasında kullandığı “akıllılar hakkındaki hikâyeler” başlığına benzer “hazır cevaplılar hakkındaki masallar” başlığını kullanmıştır.

Burada konu göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca Sadık sınıflandırmaya yeni bir başlık eklemiştir. “Bilmeceli Masallar” başlığı. Bu ilk olması bakımından ilgi çekici bir başlıktır.

Ablimet Sadık tarafından hazırlanan ve 2015 yılında Ürümçi’de basılan altı ciltlik “Cungo Helk Çöçekleri Toplimi Şıncañ Tomliri” adlı kitabın “Uygur Helk Çöçekliri 1” (2. Cilt), “Uygur Helk Çöçekliri 2” (3. Cilt), “Uygur Helk Çöçekliri 3” (4. Cilt) ve “Uygur Helk Çöçekliri 4” (5. Cilt) adlı dört cildi masallara ayrılmıştır. Bu ciltlerdeki masal sınıflandırması şu şekilde özetlenebilir:

I. Sihir Masallar

- a. Kahramanlık Hakkındaki Masallar
- b. Evlenme Hakkındaki Masallar
- c. Perizatlar Hakkındaki Masallar
- d. Evliya Kişilere İyi Yapma Hakkındaki Masallar

II. Gerçekçi Masallar

- a. Zengin ve Hizmetçiler Hakkındaki Masallar
- b. Padişah ile Fakirler Hakkındaki Masallar
- c. İyilik ile Kötülük Hakkındaki Masallar
- d. Akıl-Ferasetlik Hakkındaki Masallar
- e. Muhabbet ve Nikâh Hakkındaki Masallar
- f. Ustalık Hakkındaki Masallar
- g. Ülke ve Memlekete Menfaat Gösterme Hakkındaki Masallar
- h. Ahlak-Fazilet Hakkındaki Masallar

III. Hiciv Masalları

- a. Hayvanlar Hakkındaki Masallar
- b. Bilmeceli Masallar
- c. Masallar (Sadık, 2015: II, III., IV. ve V Ciltler).

Osman İsmayil Tarım “Uygur Séhirlik Çöçekliri Heqqide Tetқиқat” adlı kitabında masalların sınıflandırılması hakkında bilgi verdikten sonra Çin’de yapılan sınıflandırmanın bu çalışmalar üzerindeki etkisi üzerinde durmuştur. Çince’de masal teriminin olmadığını, bunun yerine “hikâye” teriminin kullanıldığını ve bu terimin çok

geniş bir anlam içerdiğini söyler. Bu yüzden masal dışındaki birçok tür bu başlık altında toplanıp sınıflandırmaya dâhil edilmiştir. Daha sonra bazı Uygur folklorşinaslarının masal terimini kullanıp masalları diğer türlerden ayırarak sınıflandırma işine giriştiklerini söylemektedir. Prof. Muhemmet Zunun, Prof. Abdulkérim Rahman ve Osman İsmayil bu ayırımı yapmışlardır fakat Ablimet Sadık masalları sınıflandırırken Çince kullanılan “hikâye” teriminin etkisi altında kalmıştır. Tarim bütün bu çalışmalar rağmen tıpkı diğer toplumlarda olduğu gibi Uygurlarda da ortak bir sınıflandırmanın yapılamadığını söyler. Tarim kitabında Avrupa, Rusya, Çin, Japonya ve Amerika’da yapılan çalışmalar hakkında kısaca bilgi verdikten sonra Uygur sihir masallarını incelemeye başlar. Osman İsmayil Tarim herhangi bir sınıflandırma yapmamıştır (Tarim, 2006: 1-7).

Uygur folklorşinaslarının yapmış oldukları masal sınıflandırılmasında ortaklık yoktur. Bazı bilim insanları masalları konularına, bazıları kahramanlarına, bazıları ise işlevlerine göre sınıflandırmışlardır. Ağırlıklı olarak konuya göre sınıflandırma yapılmıştır. Konunun genişliği ortak bir sınıflandırmanın yapılmasını imkânsızlaştırmıştır. Ortak bir sınıflandırma masalın tipinin doğru tespit edilmesiyle mümkün olacaktır.

Öncelikle doğru bir tanım, türleri bir birinden ayıracaktır. Eldeki malzemenin hangi türe ait olduğu tespit edildikten sonra geriye malzemenin sınıflandırılması kalır. Doğru bir sınıflandırma da ancak doğru tespit edilmiş tiple mümkün olacaktır. Propp sınıflandırmayı eleştirirken eleştirdiği nokta son derece önemliydi. Propp’a göre bir masalın hayvan masalı mı yoksa sihirli masal mı olduğunu tespit edebilmek için öncelikle masalın tipinin doğru tespit edilmesini zorunludur. Olağanüstü özelliği olan, insan gibi konuşabilen ve insanlara yol gösteren; havada uçan, suda yüzen ve ateşte yanmayan bir at ile bütün bu özelliklerin hiçbirine sahip olmayan bir atın anlatıldığı masal tabii ki bir birinden farklı olacaktır. Bu iki atı, hayvan masalları başlığı altında değerlendirmek son derece yanlıştır. Masallardaki bu atların hangisinin hayvan masalına hangisinin ise sihir masalına ait olduğunu belirleyen unsur masalın tipidir. Doğru tespit edilen tiple bu sorun çözülmüş olacaktır. Tip ise masalın kahramanlarına, konusuna ve motiflerine bakılarak tespit edilebilir. Tipin doğru tespit edilmesi sınıflandırmayı da kolaylaştıracaktır. Sonuç olarak sınıflandırmada ortaklığın sağlanması ve doğru bir sınıflandırmanın yapılmasını

sağlayacak tek şey masalın tipidir. Tiplerin tespit edilmesi öncelikle Türk dünyası içinde daha sonra ise bütün milletlerin masallarıyla ortak bir sınıflandırma yapılmasını mümkün kılacaktır.

Çalışmamızda Uygur sihir masalları ile ilgili herhangi bir sınıflandırma yapmamıştır. Sınırlı sayıdaki masal metninden hareketle sınıflandırma yapmanın doğru olmadığı kanaatine varılmıştır. Uygur masalları ile ilgili bir sınıflandırmanın yapılabilmesi için öncelikle yeterli sayıda masal metninin derlenmesi veya toplanması gerekmektedir. Elde edilen masal metnlerinin tipleri tespit edildikten sonra ancak doğru bir sınıflandırma yapılabilir. Uygur halk bilgisi türleri arasında çok fazla geçiş olduğu tespit edilmiştir. Destan, efsane ve menkıbeye ait birçok metin masal formunda yazıya geçirilmiştir. Bu metinlerin anlatıcı tarafından mı bu şekilde icra edildiği yoksa yazıya geçiren tarafından mı bu şekle sokulduğu hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Bütün bu sebeplerden dolayı herhangi bir sınıflandırma yapmamıştır.

4. Uygur Sihir Masallarının Özellikleri

Bu kısımda Uygur sihir masallarının yapı-şekil ve içerik özellikleri üzerinde durulmuştur. Masalların işlev özellikleri ise ele alınmamıştır; çünkü Uygur sihir masallarının işlev özellikleri diğer Türk boylarının masallarıyla büyük ölçüde benzerlik göstermektedir.

4.1. Uygur Sihir Masallarının Şekil ve Yapı Özellikleri

Masallar yapısal olarak genellikle üç kısımdan oluşur. Bu kısımlar: Masalın giriş kısmı, masaldaki olayların geliştiği ana kısım ve masalın genellikle mutlu sonla biten sonuç kısmıdır.

İlk kısım “giriş” adı verilen kısımdır. Bu kısım genellikle masala hazırlık kısmıdır. Genellikle kalıplaşmış ifadelerle yani formellerle başlar. Uygur sihir masalları “sade giriş, evvel zamanlı giriş, evvelin de evvelinde şeklindeki giriş, rivayet kılıcılar şöyle rivayet kılmışlar şeklindeki giriş, var iken yok iken, aç iken tok iken...” şeklindeki giriş formellerinden oluşur. Bu kısım masala hazırlık kısmıdır ve masalı genellikle diğer türlerden ayıran ayırıcı bir özelliktir. Osman İsmayıl Tarım’ın bu konudaki görüşü ise şu şekildedir:

Osman İsyamil Tarım'e göre "giriş" denen kısım masalların tekerlemeli kısmıdır, bunların masalın konusuyla hiçbir alakaları yoktur. Bu masal için hazırlayıcı kısımdır. "Başlangıç" kısmı ise asıl masala giriş kısmıdır. Fakat bazen giriş ve başlangıç iç içe geçmiş bir vaziyette masala başlanır. Masalların giriş kısmı bazen tekerlemeli, bazen kafiye ve redifli olur. Bunlar masala akıcılık katar (Tarım, 2006: 182-184).

Masalın gelişme kısmı yani masalın ana kısmı bütün olayların gerçekleştiği kısımdır. Burada da oldukça fazla kalıp ifadeler kullanılır. Bu formellerin, masaldaki olaylar arasındaki geçişi sağlama, dinleyicinin dikkatini toplama, uzun zamanı kısa ifade etme vb. işlevleri vardır.

"Şimdi sözü melikenin âşığı şehzadeden verelim" masaldaki olayı ve kahramanı değiştirmek için kullanılan bir formeldir. "Aydan ay, yıldan yıl geçmiş." çok zaman geçtiğini ifade eden formeldir.

Masalın sonuç kısmı ise genellikle mutlu, mesut, murada erme şeklinde biter. Bu kısımda da formel ifadeler kullanılır. Buradaki formel ifadelerin asıl işlevi dinleyicilere masalın bittiğini haber vermektir. "Bu şehre şehzade Reveydulla padişah olmuş, yurdu adaletli bir şekilde yönetmiş." mutlu sonla biten masalın bitiş formelidir.

Masalların bir diğer yapısal özelliği ise sahip olduğu şekildir. Masallar ilk başlarda sözlü olarak yaratılmıştır. Daha sonra bazıları yazıya geçirilmiş bazıları ise farklı nedenlerden dolayı yazılı olarak yaratılmıştır. Uygur masalları genellikle mensur bir şekle sahiptir fakat manzum- mensur karışık olarak yaratılmış masallar da azımsanmayacak kadar çoktur. Örneğin: "Uygur Halk Masalları" serindeki 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8 ve 10. kitaplarında toplam 336 masal bulunmaktadır. Bu masalların çoğu hayvan masalları olmasına rağmen bunların içinde toplam 33 manzum-mensur karışık masal metni mevcuttur. Bu serinin 7 ve 9. sayısına ulaşamadığından bu sayılar değerlendirilmenin dışında kalmıştır.

Koşaklar genellikle destan türü içinde kullanılırlar çünkü destanlar genellikle manzum olarak yaratılırlar ve bir müzik aleti eşliğinde icra edilirler. Koşakların şiirselliği destan türüne daha uygundur. Masallar ise genellikle mensur olarak yaratılırlar

ve müzik aletiyle icra edilmezler. Uygur masalları içinde manzum-mensur karışık masal metinleri azımsanmayacak kadar çoktur.

Manzum-mensur masal şekli; genellikle sihirli masallar, konusunu gerçek hayattan alan gerçekçi masallar özellikle de konusu aşk olan masallarda görülen bir şekildir. Manzum kısım; masal kahramanlarının tasvir edildiği, kahramanların duygularının anlatıldığı ve iki kahraman arasındaki atışma kısımlarında kullanılmıştır. Bu kısımlarda genellikle koşaklar kullanılmıştır. Osman İsmayil Tarım'e göre masallarda koşaklar oldukça fazla kullanılmıştır. Bu koşaklar kahramanların karakterlerini tasvir ederken, hislerini, düşüncelerini ifade ederken kullanılmıştır. Koşaklar kahramanlar arasındaki muhabbet kısımlarında da kullanılmıştır. Atışmalarda, karşılıklı konuşmalarda, masal kahramanlarının duygularını ifade ederken de koşaklar etkili bir şekilde kullanılmıştır. Genellikle hissi duygular koşaklar yoluyla dinleyicilere aktarılmıştır (Tarım, 2006: 179- 182).

“Uygur Türklerinin “Helk Eğiz Edebiyatı” olarak adlandırdıkları, anonim halk edebiyatı içinde yer alan koşaklarda, en çok kullanılan nazım birimi dörtlüktür. Ancak beyit, beşli ve altılı nazım birimleri de kullanılmaktadır. Uygur halk koşaklarında, hece ölçüsünün 4 ile 16 arasındaki bütün kalıpları kullanılmakla birlikte, bunlardan en çok 7’li ve 8’li hece kalıpları kullanılmaktadır. Uygur halk koşaklarında, kafiye de önemli bir yer tutar ve genellikle birbirinden bağımsız olan dörtlüklerin kafiye düzeni, aaaa, aaba, abab, aaab ve abcb şeklindedir.” (Öger, 2006: 402).

Uygur sihir masallarında koşaklar genellikle kahramanlar arasındaki konuşma kısımlarında kullanılmıştır. Bu konuşma kısımları sevgililerin muhabbet kısımlarında, atışmalarda, meydan okumalarda ve tasvirlerde kullanılmıştır. Koşaklar en çok en hacimli olan sihir masallarında kullanılmıştır. Koşakların kullanıldığı masallardan örnekler:

“Ak Bekeş ile Boz Yiğit” masalında Boz Yiğit ile Ak Bekeş arasındaki muhabbet:

Boz Yigit:

Uyan ötüñ, kızginem, (4+3 a)

Buyan ötüň, kızginem. (4+3 a)

Yultuzga oňşaş köziňizni (5+4 b)

Körermenmu, kızginem. (4+3 a)

Ak Békeş:

Néme deyu bu akam, (4+3 a)

Körey demdu bu akam. (4+3 a)

Taňda nurluk çolpanni (4+3 b)

Körmigenmu bu akam. (4+3 a)

“Ak Boz Aygır” masalında Perizat ile Cadı Kız’ın atışmasından:

Ak Boz Aygır minipsen, (4+3 a)

Nege maňdiň, Perizat? (4+3 b)

Sepiriň kutluk sepermu (5+3 c)

Ġayib nikah, Perizat? (4+3 b)

Akvaş tögeň yaramlık, (4+3 d)

Kutluk bolsun, Perizat (4+3 b)

Uzgu savut- dubulgan, (4+3 a)

Ġayib nikah, Perizat. (4+3 b)

Çöl boyida démiseň, (4+3 a)

Komuş kepe démiseň, (4+3 a)

Bizniň öyge çüşüp ket. (4+3 e)

Méni géríb körmiseň, (4+3 a)

Şérin söhbet kurup ket, (4+3 e)

İç sirimi bilip ket. (4+3 e)

Héçbolmisa dem élip, (4+3 f)

Tuz- temimni tétip ket, (4+3 e)

Sinçéyimni éçip ket. (4+3 e)

Melike Aytila ile Şehzade Reveydullah masalında şehzade ile melike arasındaki atışmadan:

Melike Aytila andin kéyin munu béyitni okuptu:

Bülbül sayrar nede çimensiz? (4+5 a)

Duldul miner nede yügensiz? (4+5 a)

Ey Şahzadem, éytip békiñçu, (4+5 b)

Şarab içiler nede yarensiz? (4+5 a)

Sonuç olarak Uygurlar çok canlı bir “nahşa-koşak” geleneğine sahiptirler. Öyle ki bazı bilim adamları “nahşa-koşak”ların bütün türlerden önce yaratıldığını söylerler. Böylesi canlı bir geleneğe sahip olan Uygurların masal vb. nesir türler içinde nahşa ve koşaklara çokça yer vermesi doğal bir durumdur. Nahşa ve koşakların ezberlenmesinin kolay olması, hatırdan kalmasının kolaylığı onların aktarımını da kolaylaştırmıştır. Masal metinleri içindeki bu kısımlar çok az ya da hiç değişmeden kuşaktan kuşağa aktarılmıştır.

Masalların şekil özelliklerinden bir diğeri ise hacimleridir. Hacim masalın uzun ya da kısa olması demektir. Aslında masalın hacmini belirleyen şey anlatıcının yeteneğidir. Eğer anlatıcı usta bir anlatıcıysa masal uzar fakat sıradan bir masalcıysa masal kısa olur. Hayvan masalları, hiciv masalları ve meseller genellikle yapı itibarıyla da kısadır. Sihir masalları ve bazı gerçekçi masallar ise uzun masallardır. Bunların hacmini belirleyecek olan şey ise anlatıcının ustalığıdır.

Uygur hayvan masalları, gerçekçi masallar, hiciv masalları ve meseller kısa masallardır. Osman İsmayil göre gerçekçi masallar yakın zamanda yaratılmış kısa ve öz masallardır (İsmayil, 1998:226). Muhemmetcan Sadık’a göre gerçekçi masallar tipleri az, kısa masallardır. Fıkralar, hicvi ve komik yönü oldukça fazla olan en kısa masallardır.

Masallar (meseller) ise hayvan masallarından türetilmiş akıl unsurunun baskın olduğu didaktik, emekçi halkın sömürenlere karşı başkaldırısının anlatıldığı kısa masallardır (Sadık, 1995: 444-469).

Uygur masalları içindeki en uzun masallar sihir masallarıdır. Osman İsmayil'e göre Uygur sihir masalları, içinde çok fazla mesaj barındırmaktadırlar. Diğer masallara göre daha hacimli ve mükemmeldirler (İsmayil, 1998: 224). Çalışmamızda kullandığımız en uzun masal "Minku Batur" masalıdır. Bu masalın Türkiye Türkçesine aktarılmış metni A4 kâğıdıyla 32 sayfalık bir hacme sahiptir. Bu incelenen en uzun sihir masalıdır. En kısa sihir masalı ise A4 kâğıdıyla 3 sayfalık hacme sahip olan "Şehzade ile Albastı" masalıdır.

Masallardaki yapı şekil özelliklerinden biri de olayların kuruluş şeklidir. Osman İsmayil Tarım, Uygur sihir masallarındaki olayların üç şekilde kurulmuş olduğunu söyler. Bunlar: Zincirlemeli, paralel ve iç içe geçmiş masal şeklidir.

Zincirlemeli şekilde, masallardaki olaylar düz bir çizgi halinde seyreder. Olaylar zincirlemeli şekilde birbiri ardına gerçekleşirler. Bir önceki olay bir sonraki olayın ortaya çıkmasını sağlar. Olaylar arasında neden-sonuç ilişkisi vardır. Paralel şekildeki masalarda iki olay aynı anda akar fakat ilk olarak başkahramanın olduğu olay anlatılır. Daha sonra bu olaya "Bu şimdi burada kalsın biz melikeden haber verelim." şeklindeki geçişlerle diğer olayın anlatımına geçilir. İç içe geçmiş şekilli masalların içinde de masal vardır. Bu tür masallara verilebilecek en güzel örnek Arapların "Bin Bir Gece Masalları" dır (Tarım, 2006: 175-177).

Masallar genellikle efsane, menkıbe ve fıkralara göre uzun; destan ve halk hikâyelerine göre kısa bir şekle sahiptirler. Masallar içinde en uzun olan masallar ise sihir masallarıdır.

Masallarda kullanılan zaman genellikle öğrenilen geçmiş zaman kipidir. Bunun yanı sıra geniş zaman ve görülen geçmiş zaman kipi de kullanılır.

"Burun buruniken, pağa çölde, toşkan kölde iken. Çaşkan tartip yolvasni koğlaydiken. Müşük padişah yurt soraydiken. Aşu zamanda bizge yıraşmu, yékinmu perş etkili bolmaydigan makanda bir yurt bolganiken. Aşu yurttá béli yadek égilip, çéçi uçtek aşırgan, yéşi toksandin aşkan bir cüp emgekçan bovay- momay yaşıganiken. Bovayniñ

ismi Mömün, momayniñ isimi Melike iken. Ular özliririniñ ikki bélikiye tayinip, turmuş keçürüdiken. Biraq birmu balisi yok iken, hetta ularniñ mal- mülki hêsabida bir eşiki bar iken. Ular aşu eşikniñ küçige yanip tirikçilik kılidiken. Ular қанаetқан болғақа күnliriniñ hatircem ötüvatқанlıkidin huş bolup nale-zar қılıшmaydiken. Emma, özliriniñ hayat çirigini yandurgudek birer balisiniñ bolmiğanlıkidin yaḥşı künniñ yamini kélip қalsa, қандақ қılıш toғruluқ baş қaturidiken. Şu күnlerniñ biride bovay aditi boyiçe taғқа otunға méñiptu.” (Ab-ı Hayat masalından).

Masalların dili sade, açık ve anlaşılırdır. Fakat masalların dili her ne kadar sade, anlaşılır ve açık olsa da günlük dilden farklı bir üsluba sahiptir. Günlük konuşma dili masallarda kullanılmaz. Masalların dili estetik değeri olan edebi bir dildir.

Uygur dili sade, basit ve canlı bir dildir. Uygur sözlü geleneğinde halkın dili kullanılmıştır. Uygur sihir masallarının dili güçlü bir hissiyata, şiirsel ahenge, şiirsel bir ritme ve kafiyelelere sahiptir. Masalların girişleri genellikle kafiyeli ifadelerle başlar. Masalların dili şiirsel ahenge sahip olmak zorundadır. Bütün Uygur masalları şiirsel ahenge sahip olmalarına rağmen sihir masalları bunların içindeki en estetik masallardır (Tarim, 2006: 179-186).

Sonuç olarak Uygur masalları kendine özgü şekli olan, genellikle mensur ama bazen manzum-mensur karışık olan; dili sade, açık ve estetik olan; fıkradan uzun destan ve halk hikâyesinden kısa bir türdür. Masallar içindeki, en uzun, en fazla olağanüstü unsur barındıran ve estetik bakımdan en mükemmel masallar sihir masallarıdır.

4.2. Uygur Sihir Masallarının İçerik (Konu) Özellikleri

Uygur sihir masallarında da tıpkı diğer Türk dünyasındaki masallarda olduğu gibi hiçbir konu sınırlandırması yoktur fakat masallardaki en baskın konu ezilen ile ezen arasındaki mücadeledir. Masallarda sürekli bir mücadele durumu söz konusudur. İlkel dönemlerde mücadele tabiat ile insan arasındayken zamanla mücadele insanla insan arasında olmaya başlamıştır. Doğu Türkistan uzun yıllar Rus ve Çin kontrolü altında kaldığından ezen sınıf genellikle bu iki ulus, ezilen sınıf ile kastedilen ise Uygurlardır. Uygur masallarındaki düşmanlar, insan eti yiyen devler ve suyun başını tutan ejderhalarla genellikle bu iki ulus kastedilmektedir. Bunun dışında kendi içlerindeki aristokratlar,

yöneticiler, hocalar, kadılar, baylar, tüccarlar da bu grupta yer alır. Öyle ki bu mücadele konusu masal sınıflandırmasını bile etkilemiştir.

Mehemmet Zunun ve Abdulkérim Raḥman'ın birlikte hazırlamış oldukları “Uygur Halk Égiz Edebiyatiniñ Asasliri” adlı kitapta masalları iki başlık altında sınıflandırmışlardır. Sınıflandırmanın ilk başlığı “gerçekçi masallar”dır. Gerçekçi masallar ise konularına göre beş alt başlık altında incelenmiştir. Başlıklar şu şekildedir:

Gerçekçi Masallar (Turmuş Çöcekleri)

- a) Ezen ve Ezilenler Arasındaki Mücadeleyi Konu Alan Gerçekçi Masallar
 - b) Ustalar ve Meslekler Hakkındaki Gerçekçi Masallar
 - c) Feodalizm Dinin Boyundurulduğuna Karşı Durmayı Konu Alan Gerçekçi Masallar
 - d) Edep- Ahlak ve Kişilik Hakkındaki Tecrübelerin Toplandığı Masallar
 - e) Üretim ve Yeni Dünyada Var Olanların İfade Edilişi Hakkındaki Masallar
- (Zunun; Raḥman, 1982: 343-359).

Bu sınıflandırma da tamamen konuya göre yapılmıştır. Mehemmet Zunun ve Abdulkérim Raḥman'a göre gerçekçi masalların bazılarında ezen ve ezilenler arasındaki mücadeleyi işlenmiştir. Burada ezen, üst sınıfın kötülükleri, merhametsizlikleri, açgözlülükleri ve hilebazlıkları vb. durumları alaycı bir üslupla dile getirilmiştir. Ezilen sınıfın ise akıllı ve ferasetli, gayretkâr ve cesaretli oluşu övülmüştür. Masallardaki konulardan biri de ustalar ve meslekleridir. Bu masallarda meslekler ve onların erbablarının tecrübeleri anlatılmıştır. Bu masallarda sıradan bir ustanın, meslek erbabının aristokrat sınıftan birini bilgi ve becerisiyle nasıl alt ettiği anlatılmıştır. Bir diğer konu ise feodal dinin boyunduruğuna karşı durmayı konu alır. Burada feodal dinin dayatmalarına karşı çıkan akıllı kızların vermiş olduğu mücadele anlatılmıştır. Bazı masallarda ise edep- ahlak ve kişilik hakkındaki tecrübeler ve insanların ne yapması ve nasıl yaşaması gerektiği anlatılmıştır. Bazı masallar da ise geleceğin nasıl olacağı, geleceğe dair umutlar anlatılmıştır (Zunun; Raḥman, 1982: 344-351).

Muhammetcan Sadık'a göre gerçekçi masalların konusunu insan ve onun faaliyetleri oluşturur. Bu masallarda Uygur halkının yaşam faaliyetleri ifade edilmektedir.

Gerçekçi masallar Uygur halkının zulme karşı duruşunu konu edinir (Sadık, 1995: 444-450).

Osman İsmayil'e göre gerçekçi masalların asıl konusu sınıf mücadelesidir. Ezen ve ezilenler arasındaki mücadeleyi konu edinmiştir. Gerçekçi masalların kahramanı genellikle alt sınıfa mensuptur. Bu kahramanlar yoksul bir çiftçi, işçi, çoban, yetim çocuk vb. kişilerdir. Bu kişiler temiz yürekli, iyi niyetli, adil, akıllı ve cesurdurlar. Ezenler ise toprak ağaları, baylar, askerler, vezirler, padişahlar, memurlar, bürokratlar vb. kişilerdir. Bu masallarda kusurlar tenkit edilir, ezilenler kazanır, ezenler ise yenilirler (İsmayil, 1998: 240).

Hayvan masallarının konusuna gelince Mehmetcan Sadık'a göre hayvan masallarının konusu özgürlüğe duyulan özlem, insanca yaşama arzusu, haksızlığa karşı çıkma, zulme direnmektir (Sadık, 1995: 465-467). Mehmet Zunun ve Abdulkérım Raḥman'a göre güçlü ve güçsüz hayvanlar arasındaki mücadeledir. Bu mücadele ile anlatılmak istenen ise ezen ve ezilenler arasındaki mücadeledir (Zunun; Raḥman, 1982: 344-359).

Uygur masalları içindeki bir diğer önemli masal grubu ise “Mesellerdir (Masallardır). Mehmetcan Sadık'a göre Uygur meselleri (masalları) her zaman zıtlıkların mücadelesini konu edinir. İyilik-kötülük, mertlik-namertlik, cesaret-korkaklık vb. gibi. Bu masallar geniş bir konu yelpazesine sahiptir (Sadık, 1995: 467-469). Osman İsmayil Tarım'e göre Uygur mesellerinde (masallarında) iyi-kötü, doğru-yanlış, ahlaklılık-ahlaksızlık vb. konular hayvanlar üzerinden anlatılmaktadır (Tarım, 2006: 319-320).

Hiciv masallarının konusu ise hangi tabakadan olursa olsun toplumdaki aksaklıkları hicvetmektir. Hiciv masallarının konusu, üst tabaka mensup olanların çirkinlikleri, acımasızlıkları, adaletsizlikleri hicvedilirken alt tabaka mensup insanların da cahillikleri, ahmaklıkları, ahlâksızlıkları, bilgiçlikleri vb. durumları da hicvedilmektedir. Hiciv masalları her kesimdeki insanların eksik yönlerinin hicveder. Hiciv masalları insanların cahillikleri, bilmişlikleri, ahlaksızlıkları, basitlikleri, yalancı ve tembellikleri vb. durumlarıyla dalga geçip onları yerer. Hiciv masalların en temel konusu

cahillığı hicvetmektir (İsmayil, 1998: 225-226; 249-253). “Padişahın Hanişini Horozla Nikâhlanması” masalı hiciv masalıdır. Dini kaideler konusunda son derece katı olan padişah, karısını boşayınca nikâhına geri almak ister ve onu horozla nikâhlar. Dini kaideleri kendi durumuna uydurur.

Uygur sihir masalları da geniş konu yelpazesine sahiptirler. Konu bakımından zengin ve oldukça estetik masallardır. Bu masalların konusu da hemen hemen diğer masallarla aynıdır. Sadece işleniş bakımından farklılıklar gösterir. Sihir masallarında oldukça fazla olağanüstülükler vardır. Olağanüstü özelliklere sahip kahramanlar, varlıklar ve nesneler vardır. Mücadele de oldukça olağanüstüdür. Konusu ne kadar olağanüstü görünse de sonuçta gerçek hayata bağlanır.

Sihir masalları eski dönemde yaşayan insanların inançlarını aksettiren masallar olmasına rağmen sonraki dönemlerde bu durum kısmen değişmiştir. Yeni dönemde başka konular ön plana çıkmıştır fakat bu inançlar her ne kadar arka plana atılmış olsalar da günümüze kadar varlığını devam ettiregelmişlerdir. Yeni dönemdeki sihir masalları ezen ile ezilenler arasındaki mücadeleyi, ezilenlerin çileli hayatlarını, sergüzeştlerini, güzel ve hayat adil bir düzene duyulan özlemlerini, arzularını konu edinmiştir. Bu özlemlerini de fantastik yolla ifade etmişlerdir (İsmayil, 1998: 223).

Sonuç olarak Uygur sihir masallarının konusu ilkel dönemde tabiat ile insanın mücadelesi iken daha sonraki dönemlerde güçlü ve güçsüz, ezen ve ezilen arasındaki mücadele olmuştur.

5. Türk Dünyasında Masal Anlatma Geleneği ve Uygurlarda Masal Anlatma Geleneğinin Durumu

Halk bilgisi ürünleri onu yaratan ve kullanan toplumun kültürel ürünleridir. Bu kültürel ürünlere şekil veren ve onların kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan geleneksel kuralları vardır. “*Gelenekler folklor ürünlerinin belirli birer ‘form’ kazanmasını ve bu ‘form’ içinde kendini devam ettirmesini sağlar, ayrıca onlara kendilerini belirleyen diğer ayırıcı özellikleri kazandırır.*” (Yıldırım, 1998: 68). Metin Ekici ise geleneği, “*Eskiden beri devam edip gelen, gayri resmi yol ve yöntemlerle kazanılan ve kuşaktan kuşağa aktarılan ve zamanın ihtiyaçlarına göre her kuşakta belli ölçüde bireysel*

yaratıcılığa ve değişmeye ve de gelişmeye izin veren bilgi, hareket ve materyal ürünleri üretmek ve kullanma tarzıdır.”(Ekici, 2013: 20) şeklinde tanımlamıştır.

Halk bilgisi ürünleri evlattan evlada miras olarak kalır. Geleneksellik, halk bilgisi ürünlerinin eski zamanlardan beri geleneksel bir kalıp içinde varlığını devam ettirme halidir. Halk bilgisi ürünleri belli bir geleneksel şekil ve üsluba sahiptir. Geleneksellikle kast edilen de işte bu şekil ve üslup özellikleridir. Örneğin; masallar içindeki giriş ve sonuç formelleri; masalların içindeki sayı formelleri; olağanüstü nesnelerin ve olayların masaldan masala geçerek varlığını koruması vb. birçok unsur geleneksel olmayı ifade eder (İsmayil, 1998: 37- 41).

Halk bilgisi ürünleri de içinde yaratıldıkları, icra edildikleri ve kullanıldıkları kültürün geleneksel kalıplarıyla sıkı ilişki içindedir. Bu ürünlerin anlaşılabilmesi ve toplumsal haritasının doğru okunabilmesi için, içinde yaratıldıkları gelenekle bağı iyi incelenmelidir. Sözlü geleneğin anlatmaya dayalı ürünleri genellikle sözlü yaratılıp sözlü bir biçimde aktarılan ürünlerdir. *“Sözlü gelenekte yer alan tamamen söz ile kısmen söz ile ve tamamen sözsüz yaratılan; ama sözlü geçiş ve iletişimle fertler arasında dolaşan veya nesilden nesile geçen tüm unsurlar yapı, muhteva, biçim ve fonksiyonları ne olursa olsun sözlü kültürün kapsamına girmektedir. Bunların her biri oluştukları sözlü ortam toplumun ‘ortak’ kabulleri olarak, kendilerine mahsus birer gelenek yaratmışlardır. Her unsurun nitelikleri bu gelenek içinde kendini korur, geliştirir ve değiştirir. Her unsur, kavram ve kapsamını bu gelenek içinde ifade etme imkânı kazanır.”*(Yıldırım, 1998: 39)

Halk bilgisi ürünlerinin *geleneksel* oluşu onun en temel özelliğidir. Geçmişten günümüze kadar halk bilgisi ürünleri az-çok değişime uğramış olsalar da geleneksel olma özelliğini hep korumuştur. Değişebilme ve geleneksel olma özelliğine bu ürünlerin kolektif ve sözlü yaratım özelliği sebep olmuştur. Kısacası değişebilme ve geleneksel olma özelliği kolektif ve sözlü yaratım özelliğinin bir sonucudur. Kolektif yaratım, sözlü olma, değişebilme ve geleneksel olma özelliğine sahip olma ise halk bilgisi ürünlerini yazılı edebiyattan ayırır (İsmayil, 1998: 41-42).

Masal anlatma geleneğinin devam etmesi için dört unsur şarttır. Birincisi, anlatıcı/icracı; ikincisi geleneksel ürün, metin veya anlatı; üçüncüsü icranın gerçekleştiği

yer ve zaman; dördüncüsü ise dinleyen ve izleyenlerdir. İlhan Başgöz'e göre, her hikâye anlatım olayı bir sosyal olaydır. Bu olayda bir kişi hikâyeyi anlatan, biri de dinleyen rolünü benimser ve her hikâye anlatım olayı tektir, onun tam bir benzeri yoktur. O belli bir yerde belli bir zamanda, belli sosyal koşullar içinde ortaya çıkar, bir daha tekrar edilme olasılığı yoktur. Ama her hikâye anlatım olayında birbirine benzeyen öğeler de bulunur. Hikâyede mesajı alan ve mesajı veren gösterimi tek başına belirleyemez. Bunlar arasındaki karşılıklı etkileşim hikâye anlatımını belirler. Yani hikâye anlatımı anlatıcının, dinleyicinin ve hikâyenin kesiştiği ortak noktada belirir (Başgöz, 2002: 30-31). Yaratım ve kullanım bağlamında mesaj ve mesajın yerine ulaşması son derece önemlidir. Dan Ben Amos ise bu durumu iletişim ve gösterim kavramları üzerinden anlatır. İlhan Başgöz, Dan Ben-Amos'un folklor anlayışını şu şekilde özetlemiştir:

Amos'un folklor anlayışında *ileşitim* ve *gösterim* en önemli iki kavramdır. Folklor olayı, önceden öğrenilmiş, zihinde kalıplar halinde tutulan, değişmez metinlerden ve birimlerden oluşmaz. Sözle verilen bir mesaj olduğu için, her zaman kişisel ve sosyal değişkenler içinde ortaya çıkar. Mesajın önceden öğrenilen bir yanı vardır, ama dille aktarılan bu öğrenilmiş mesaj durağan değildir, değişkendir; üstelik olayın yer aldığı sosyal çevrenin değişkenleri ile gösterime gelir. Hikâye anlatımı sürerken görülen sosyal çevre ile tarihsel çevre anlatımda iç içedir. Bir hikâye anlatıcısı, sadece hikâyeyi belli bir çevre içinde gösterime getirmekle kalmaz, bunu yaparken hikâyeyi toplumun sözlü tarihi içine de yerleştirir. Onda kendi yorumları, toplumun kültür tarihinden alınan seçmeler ve yakın çevrenin elamanları iç içe bulunur. İletişim ve gösterimin üç boyutu vardır. Bunlar; kişisel boyut (anlatıcı-oyuncu); sosyal boyut (dinleyici - izleyici) ve söz boyutudur (Başgöz, 2002: 32).

5.1. Anlatıcı/ İcracı

Bir halk bilgisi ürününün tamamının iyi anlaşılabilmesi için onun içinde yaratıldığı geleneği her yönüyle iyi bilmek gerekir. Masallar için de bu durum geçerlidir. İlhan Başgöz'ün de dediği gibi masal; anlatıcı, dinleyici ve geleneksel masaldan kurulu bir dengedir (Başgöz, 1988: 29). Bu dengenin sağlanabilmesi için masal her yönüyle ele alınıp incelenmelidir. Masallar incelenirken genellikle metinler incelenmiştir. Masal anlatıcıları, masalın anlatıldığı yer ve zaman ve masalı dinleyenler göz ardı edilmiştir.

Eldeki metinlerinden hareketle Uygur masalların bazı profesyoneller tarafından icra edildiğini söyleyebiliriz. Bunun birçok sebebi vardır. Bunlardan biri çok canlı bir nahş-a-koşak geleneğinin oluşu ve bu türün kendine has “koşakçı” denilen bir icracı tipinin olmasıdır. Aynı zamanda Uygurların içinde bulundukları siyasi durum da burada yeni destanların yaratılmasına ortam hazırlayacak cinstendir. Destancı, koşakçı, meddah, hikâyeci vb. profesyonel anlatıcılar doğal olarak masalların icrasını da etkilemişlerdir.

Uygurlarda masal, destan, hikâye, fıkra, koşak vb. halk bilgisi ürünleri genel olarak destancı, meddah, hikâyeci, koşakçı adı verilen usta anlatıcılar tarafından icra edilmiştir. Bazı usta anlatıcılar halk bilgisi ürünlerinden birkaçını icra edebilirler. Manzum-mensur karışık ve manzum kısımları çok fazla olan masallar da usta anlatıcılar tarafından icra edilmiş olabilir; zira bir destan kadar uzun bir masalın kusursuz bir şekilde varlığını halen devam ettiriyor olmasının sebeplerinden biri bu olabilir.

Anlatıcı veya yaratıcının cinsiyeti, bunların icraya etkisi; icra ortamı ve dinleyici çevrenin icracıya etkisi de önemlidir. Azadovski, 1932 yılında yayınladığı Rus Masalları (Russkaia Skazka) adlı iki ciltlik çalışmasında her masal anlatıcısının masala katkısını ince ince araştırmıştır. “*Usta halk anlatıcısı, geleneğe bağlı olsa da yaratıcı bir kişidir. Masal anlatıcının iyisi, kişiliğinde iki önemli ustalığı birleştirir: O anlatma tekniğinin ustasıdır. Sonra da anlattıklarını bir dinleyici kitlesi önünde canlandırabilen bir gösterimcidir.*” (Başgöz, 2002: 42). Osman İsmayil bunlara halk sanatkârları adını verir. İsmayil’e göre, sözlü halk edebiyatı eserlerinin icadı ve yayılmasında rol alan bu sanatkârlardır. Halk sanatkârları edebi eserlerin kolektif olarak yaratılmasında etkin rol alırlar. Bu sanatkârlar vasıtasıyla halk bilgisi ürünleri ağızdan ağıza ulaşır. Eğer bu halk sanatkârları (meddahları) olmamış olsaydı bu ürünlerin varlığını devam ettirmesi mümkün olmayacaktı. İcranın şekillenmesinde bir tek dinleyiciler/izleyiciler etkili değildir. İcra eden sanatkârın ruh hali, sanatsal kabiliyeti ve yaşamsal tecrübesi de ürünün şekillenmesinde rol oynar. Hikâye anlatıcısı, koşakçı ve destan söyleyicisi dinleyicilerin etkisi ve kendi yaratıcılığını birleştirerek eseri olgunlaştırıp icra eder (İsmayil, 1998: 20-21).

Azadovsky de halk sanatkârlarının önemsenmesi gerektiğini söyler ve şu şekilde devam eder:

“Masal anlatıcı, bilinçli veya bilinçsiz, yaratıcı sanat erinin görevi ile karşı karşıyadır. Bu iş geleneksel malzemenin yeni bir düzene sokulması, elenerek seçilmesi ve kendi sanat yaratıcılığının bir kalıba dökülmesi demektir” (Azadovski, 2002: 58).

Uygurlar arasında halk bilgisi ürünlerini icra eden sanatkârların durumu ve toplumla ilişkisi hakkında şunları söyleyebiliriz:

Halk bilgisi ürünlerini icra eden kişiler genellikle halkın arasında yaşayan, onlarla aynı koşullara sahip, aynı şeyleri hissedən, aynı yaşamsal kaygıyı duyan kişilerdir. Onların sanatsal kişiliği onları sıradan insanlardan ayırır. Bu sanatkârların geleneği takip etmesi, gelenekten haberdar olması, geleneğin taşıyıcısı olmaları onların halkla bağlarının güçlendirmiştir. Bu yüzden onların yaratmış olduğu eserler de şahsi değil kolektif ürünlerdir. Örneğin; asırlar önce bir şahıs tarafından yaratılmış olan “Garip-Senem” destanı zamanla ağızdan ağıza, nesilden nesile sözlü olarak aktarılmıştır. Asırlar geçmiş ve ilk yaratıldığından daha farklı bir şekil alarak yaşamaya devam etmiştir. Böylece halk sanatçıları tarafından mükemmel bir esere dönüştürülmüştür. Bu sebepten bu eserin halk arasından birbirinden farklı onlarca varyantı oluşmuştur. Meddahlar tarafından icra edilen bu eserler bir tek kişinin eseri olmaktan çıkıp kolektif birer eser haline dönüşmüştür. Bu tür eserler yazarı/yaratıcısı bilinmeyen eserler olarak kabul edilmiştir (İsmayil, 1998: 21).

Nesilden nesile aktarılan, her icra edildiğinde tekrar tekrar yaratılan, zamanla belli ölçülerde değişip gelişerek varlığını devam ettiren masallarda anlatıcının varlığı göz ardı edilemez. Bu sebepten masal araştırmalarında anlatıcının varlığı göz ardı edilmemelidir.

5.2. Dinleyici, Anlatma Yeri ve Zamanı

Masal anlatma geleneğinde, geleneğin devam etmesini sağlayan unsurlardan biri de dinleyicidir. Dinleyici geleneğin yaşatılmasında en az masal anlatıcısı kadar önemlidir. Dinleyicinin ilgisinin azalması geleneğin zayıflamasına sebep olur. Dinleyicinin talebi ise geleneğin canlı kalmasını sağlar. Masal metni anlatıcı ile dinleyici arasında kurulan iletişimle şekillenip değişir. Anlatıcının aynı masalı farklı dinleyici grupları karşısında

icra ederken yaptığı değişiklikler, dinleyicilerin anlatıcıyı ve anlatı metnini etkilediğini ve değiştirdiğini göstermiştir (Başgöz, 1986: 49-64).

Dinleyicilerin masalı sevmesi ve zevkle dinlemesi, anlatıcının masalı daha büyük bir şevkle anlatmasına, daha iyi bir performans sergilemesine sebep olur. Anlatıcı masala formeller, atasözleri vb. birçok unsur katar. Hatta masala yeni epizotlar ve motifler ekleyerek masalın hacimce artmasını da sağlar. Öyle ki bir masal anlatımı birkaç gece bile sürebilir. Dinleyicilerin olumlu tavrı masalın uzamasını sağlarken olumsuz tavırları ise masalın kısaltılarak anlatılmasına sebep olur. “*Masalcının icraya hazırlanırken veya icra anında, dinleyicilerin bazı olumsuz tavır ve davranışlar sergilemeleri, masalcının masal anlatma hevesinin kaçmasına, anlatma ortamının havasının bozulmasına, hatta masalcının anlatmayı yarıda kesmesine sebep olabilir.*” (Fedakâr, 2011: 131-132).

Masalların icrası ile ilgili bir diğer soru ise, “Masal nerede ve ne zaman anlatılır?” sorusudur. Mehmet Aça’nın tespitlerine göre, Güney ve Kuzey Sibirya Türklerinde tören ve hatta ayin havasında gerçekleştirilen destan ve masal anlatımı, hangi amaçla olursa olsun genellikle akşam ve gece saatlerinde yapılmaktadır. Bu da insanların günlük işlerini tamamlayıp dinlenmeye çekildiği, bir araya gelerek eğlendiği anlar olmasıyla açıklanabilir. Fakat geleneğin yaratıcıları ve icracıları, destan ve masal anlatımı zamanının tayinini sadece günlük hayatın akışıyla değil, çeşitli inanışlar ve tabular çerçevesinde de biçimlendirmeye çalışmışlardır. Ayrıca, Güney ve Kuzey Sibirya Türk toplumlarının masal ve destan anlatma geleneklerinde görülen bu tür inanış ve yasakların ortaya çıkmasında, masal ve destan anlatımının geçmişte inanç dünyasına ya da kutsallara hitap eden törensel bir eylem gibi algılanmasının da önemli bir etkisi olduğu söylenebilir (Aça, 2007: 13-14).

Sibirya’da yaşayan Türk toplumlarındaki masal anlatma geleneği gibi bir geleneğe, Uygurlarda masal çalışmalarının yapıldığı dönemlerde rastlanmamıştır. Masallar diğer Türk toplumlarında olduğu gibi Uygurlarda da geceleri ve genellikle evlerde anlatılmıştır. Fakat masal günlük hayatın akışını bozmayacak şekilde her zaman her yerde anlatılabilir. Yeter ki bir anlatıcı ve onu dinleyeme hazır bir dinleyici grubu olsun.

Dinleyicilerin etkisi de halk bilgisi ürünlerinin şekillenmesinde oldukça önemlidir; çünkü halk sanatkarlarının icatlarına yön verenlerin başında dinleyiciler/izleyiciler gelir. Dinleyicilerin etkisi altında kalan sanatçılar icra ettikleri ürünleri şekillendirirler. Halk bilgisi ürünleri icra edilirken icrayı izleyen izleyiciler/dinleyiciler kitap okuyan okuyuculara benzemezler. İcrayı dinleyen dinleyicilerin hisleri, duyguları, ruh halleri, sosyal durumları icrayı etkiler ve icraya yön verir. Bu sebepten icra edilen ürünlerin bir kısmı bu dinleyicilerin etkisiyle şekillenir. İcracılar, dinleyicilerle sıkı bir ilişki içindedirler. *“Sözlü hikâye gösteriminin yakın insan çevresinde dinleyicinin de ağırlığı var. Hikâyenin biçimlenmesi, çeşitli yorumlar içinde verilmesi, hikâye kişilerinin inanç ve eylemlerinin belirlenmesi onların etkisiyle oluyor.”* (Başgöz, 2002: 26).

Dinleyicinin icra edilen ürün üzerindeki etkisinin ne olduğunu anlamak için zaman zaman imkânlar elverdiği ölçüde, aynı ürün, aynı icracıyla farklı mekânlarda ve zamanda tekrar icra edilmelidir. Bu; icra, icracı ve dinleyici arasındaki etkinin ne ölçüde birbirini etkilediğinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Osman İsmayil de icranın tekrarlanmasının önemi üzerinde durur. İsmayil’e göre, zaman geçirilmeden icra edilen ürün hemen kaydedilmelidir. Eğer ürün iş sırasında icra edilmişse aynı ürünün icrası için farklı bir ortam düzenlenmeli, ortam sakinleştirilmeli ve icra tekrarlatılmalıdır. Böylece iki icra arasındaki fark tespit edilir ve en iyi şekil kaydedilir. Kısacası imkân varsa icra tekrarlatılmalıdır (İsmayil, 1998: 131).

Derlenen halk bilgisi ürünün eksiksiz olması için alan araştırmacısının yapması gereken bazı şeyler var. Araştırmacının alanda yapılması gerekenleri ise Osman İsmayil şu şekilde anlatır:

"İcracı ikna edilmeli, samimi bir ortam yaratılmalı ve icracı rahatlatılmalıdır. Aksi takdirde icra edilen ürün yetersiz, eksik ve kısa olacaktır; çünkü icra edilen ürünün uzunluğu kısalığı icracının yeteneğine, icra ortamına, dinleyicilere ve icracının sanatsal kabiliyetine bağlıdır." (İsmayil, 1998: 131).

İcra için ayrılan zamanın icra üzerindeki etkisini ise Başgöz şu şekilde açıklar: *“Hikâye için ayrılan zaman anlatıcının sözlerini sınırlar. Örneğin; bir sinema binasında,*

dört saat için hikâye anlatan bir âşık, hikâyesini bu zamana sığdırır. Uzun kış gecelerinde hikâye anlatımı ise anlatıcıya rahat anlatmak için zaman sağlar." (Başgöz, 2002: 27).

5.3. Metin ve Derleme

Sözlü olarak icra edilen ve her icrada tekrar tekrar yaratılan masalların yazıya geçirilmesi onların içindeki dinamikliği öldürüp onları donuk ve ölü bir şekle sokmuştur. Böyle durumlarda anlatıcının icra içindeki kişisel özellikleri ve yeteneğiyle, dinleyicilerin icra üzerindeki etkisi ortadan kalkmıştır. *"Bir peri masalı ya da masalın herhangi bir türü, yazılı dile indirildiği anda, gerçek bir peri masalı yerine, başlangıçta anlatıcısı ve dinleyicisi ile eksiksiz bir sözlü performans niteliği taşıyan ürünün donuk ve yetersiz bir yansıması elde edilir... Yazıya geçirilen ya da kaydedilen peri masallarının dünyası farklı bir gerçeklik düzenidir. Bir zamanlar canlı ve ilgiyi ayakta tutan bir anlatımın, kaçınılmaz olarak yavan ve sabit bir hale büründüğü yazılı kaydında, sözlü masala ait el kol hareketleri, mimikler, anlamlı duraklamalar gibi nüanslar artık yok olmuştur."* (Sezer, 2005: 14-15).

Osman İsmayil de aynı şeyi savunur. İsmayil'e göre, yazıya geçirilen materyallerde jest ve mimik gibi hareket unsurları yer almaz. Oysaki hikâye anlatıcısı, destan söyleyicisi veya meddah bunları hareketleriyle veya kullandığı bir aletle dile getirir. Bu, anlatımı daha da güçlendirir. Materyaller yazıya geçirilince bu durum mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır ve yeri geldiğinde de durum tasvir edilmeli ve gereken mesaj bir şekilde okuyucuya anlatılmalıdır (İsmayil, 1998: 141).

Halk bilgisi ürünleri değerlendirilirken ve özellikle ürünler toplanırken bütün bu hususlara dikkat edilmelidir. Mehmetcan Sadık ve Osman İsmayil gibi Uygur folklorşinasları halk bilgisi ürünlerinin derlenip toplanması konusunda aynı düşüncelere sahiptirler. Toplama/derleme ve düzenlemenin kendine has usulleri olduğunu söylerler.

Osman İsmayil'e göre halk bilgisi ürünlerinin toplanma ve düzenlenme esasları vardır. Bunlar: Umumi toplama şekli, aynen kayıt altına alma şekli ve bütün varyantları bir araya getirerek kusursuz bir metin oluşturma şeklidir. Toplama, derleme ve düzenleme şekillerini şu şekilde özetlemek mümkündür.

Umumi toplama şekli: Öncelikli amaç halk bilgisi ürünlerini toplamaktır. Daha sonra toplanan ürünlerden hangisinin asıl hangisinin ise sahte olduğu ayırt edilecektir. Öz olan ile olmayanı ayırmak daha sonraki iş olmalıdır. Halk bilgisi ürünlerinin terbiye edici özelliği bulunmaktadır. Ünlü, münevver geleneksel ürünler; rivayetler ve yerli özelliğe sahip bütün eserler; icracıların, koşakçıların ve meddahların sözlü olarak yaratmış oldukları bütün ürünler ve ölen bütün icracıların ürünleri yok olmadan toplanmalıdır (İsmayil, 1998: 128- 129).

Aynen kayıt altına alma şekli: Sözlü gelenek ürünlerinin aslına uygun bir şekilde aynen kaydedilmesidir. Aynen hatırlama/kayda alma denilen şey eldeki ürünün aslına sadık kalınarak, olduğu şekliyle kaydetme işidir. Ürünün konusuna ve estetik diline sahip olabilmek için kaynak kişinin/icracının icra ettiği üründe kullandığı dile ve her kelimesine sadık kalınarak kaydedilmelidir (İsmayil, 1998: 130- 132).

Bütün varyantların bir araya getirilmesiyle ortaya çıkacak kusursuz düzenleme şekli: Aynı eser birçok icracı tarafından icra edilir. Bu icralar ise birbirinden farklı olur. Öyle ki aynı icracının icra ettiği ürün bile birbirinden farklı olabilmekte. İcraçı ürünü uzatıp kısaltabilir, önemli olayları atlayabilir, unutulabilir vb. Bu sebepten bir eserin bütün varyantları bir araya getirilerek en mükemmel şekil oluşturulmalıdır (İsmayil, 1998: 140).

Uygur folklorşinaslarının üzerinde önemle durdukları bir diğer konusu ise “dil meselesi”dir. Son derece önemli olan bu sorun hakkında Osman İsmayil alan araştırmacılarının neler yapması gerektiğini madde madde anlatmıştır. O, öncelikle alan araştırmacının sahip olması gereken hususları anlatmıştır. İsmayil’e göre; alana çıkan derlemeci, çıktığı alanın diline hâkim olmalıdır; çünkü bazı kelimeler, sözler ortak anlama sahip olmayabilir. Mecazlı ifadeyi bilmeli ve bunları açıklamalara ekleyebilmelidir. Aksi takdirde ürün yanlış ve eksik anlaşılacağından estetik ve anlamsal değerini yitirecek ve yanlış anlaşılacaktır. Derlemeci ağız ve lehçe özelliklerine hâkim olmalı ve sanatsal ifadeleri anlayabilmelidir (İsmayil, 1998: 132). *“İlkelerin dilini ve ne demek istediklerini doğru anlamak için, onların her sözcüğüne bir İngilizce karşılık vererek çevirmek yanlıştır. Yabancı bir dil ancak o dilin içinde doğup geliştiği kültür gerçeği ve kültür içeriği bilinirse doğru anlaşılabilir.” Bu demektir ki, ilkel bir dil, o ilkel toplumdaki teknoloji, insan uğraşları, değer yargıları, insanlar arasındaki ilişkiler gibi*

konularla sıkı ilişkiler içindedir; bunlar bilinmedikçe dille iletişim doğru anlaşılmaz.” (Başgöz, 2002: 32). Bu son derece önemli bir durumdur; çünkü yapılan bu çalışma daha sonra yapılacak bütün çalışmalar için ana kaynak olacaktır. Yapılan bir hata sonraki bütün çalışmaları olumsuz etkileyecektir.

İsmayil, alan araştırmacısının öncelikle kaynak kişiden derlediği ürünü, kaynak kişinin ağzından çıkan canlılıkla hiç zaman kaybetmeden kaydetmeli ya da yazıya geçirilmelidir (İsmayil, 1998: 133). Toplanan halk bilgisi ürünleri bazı nedenlerden dolayı herkesçe aynı şekilde anlaşılmayabilir. Lehçe farklılıkları, yöresel söyleyiş farklılıkları vb. birçok sebep bu tür ürünlerin anlaşılmasını zorlaştırabilir. Bu sorunun aşılabilmesi için bazı düzeltmeler yapılabilir; fakat yapılan düzeltmelerin bir sınırı olmalıdır. Ayrıca her düzeltme hakkında açıklayıcı bilgi verilmeli ya da metnin aslı da düzeltilmiş metinle birlikte verilmelidir.

Eldeki ürünün dili ortak ya da resmi dile dönüştürülmesi, aradaki lehçe, ağız vb. farkların giderilmesi düzeltme işidir. Halk dili her ne kadar canlı bir dil olmuş olsa da herkesçe aynı şekilde anlaşılmayabilir. Ortak dil oluşturmak şarttır; fakat halk diline özgü her kelime tabii ki değiştirilemez. Amaç herkesçe anlaşılabilen bir ortaklık oluşturmaktır. Rivayet anlatıcıları yöresel ve bölgesel diyalekti kullanırlar. Bu hikâyeleri düzenleyen editörler ya bu kelimelerin anlamını parantez içinde vermeli ya da metnin sonunda vermelidirler (İsmayil, 1998: 140- 141).

Düzenleme işi bu şekilde yapılmazsa ortaya tamir edilmesi mümkün olmayan hatalar çıkar. Osman İsmayil’a göre; en büyük hata hikâyedeki canlı dili edit ederek yavan bir hale dönüştürmektir. Eğer böyle yapılırsa ürünün bütün estetik değeri yok olur. Her halk bilgisi ürünü aslına sadık kalınarak dönüştürülmeden kaydedilmelidir. Bazı alan araştırmacıları topladıkları ürünlerin asıllarına sadık kalmayıp onları kendilerine göre düzenlemişlerdir. Bazı alan araştırmacıları ise halk bilgisi ürünlerini nasıl derleyeceklerini bilmedikleri için yanlış yapmışlardır. Bir kısmı ise sadece kendisine lazım olan kısmı kayda geçirip bu kısımları da kendilerine göre yorumlayarak değiştirip dönüştürerek kullanmışlardır. Alanında erk olmayan kişilerce yapılan bu çalışmalar birçok zarara yol açmıştır. Sonuç olarak halk bilgisi ürünleri aslına sadık kalınarak

kaydedilmeli; korumak için saklanmalı ve birkaç tekrarı kayıt altına alınmalıdır (İsmayil, 1998: 134- 135).

Alan araştırmacıları tarafından elde edilen halk bilgisi ürünlerinin değerlendirilmesi konusunda da bazı sıkıntılar mevcuttur. Örneğin; hangi durumda bir ürün bireysel hangi durumda kollektif bir yaratım olarak kabul edilmelidir.

Örneğin; bazı koşakçı, destancı ve meddahlar sözlü olarak icra ettikleri ürünleri yazıya geçirmişlerdir. Buna rağmen icralarını sözlü olarak yapmaya devam etmişlerdir. Kalem onlar için yardımcı bir araç olmuştur. Bu tür eserler düzenlenip yayınlandıklarında onları birer yazılı eser olarak değerlendirmek doğru olmaz (İsmayil, 1998: 27). Bu tür ürünlerde sanatkârların sanatçı kimliği göz ardı edilemez; fakat her ne kadar halk bilgisi ürünleri sanatkâr tarafından şekillense de bunların geleneksel kalıplardan ayrılması ve değişmesi söz konusu değildir.

Halk bilgisi ürünlerindeki bir diğer sorun değişim ve varyantlaşma sorunudur. Varyantlaşma ve değişimin birçok sebebi vardır.

Halk bilgisi ürünleri sözlü olarak yaratılır ve akılda tutulduğu kadarıyla geleceğe taşınır. Akılda tutarak taşımak ve sözlü yaratım ve aktarım belli ölçülerde değişime sebep olur. Bu değişim nesir eserlerde daha fazla olur. Koşak gibi nazım eserlerin akılda tutulması daha kolay olduğundan manzum eserlerde değişim oldukça az olur. Hikâye anlatıcılarının sübjektif tavrı da eserlerin değişmesine sebep olur. Hikâye anlatıcılarının hikâyeyi unutmaması, kendi isteğiyle hikâyeyi değiştirmek istemeleri vb. birçok sebepten dolayı eserin birçok varyantı oluşur. Halk sanatkârlarının sanatçı kimliği de göz ardı edilemez. Halk bilgisi ürünlerinin değişim ya da değiştirilebilme özelliklerinin ortak bir kuralı olmaması da bu ürünlerin değişmesi ve şekillenmesinin bir diğer sebebidir. Halk bilgisi ürünlerinin hangi özelliklerinin değiştirilebileceği, hangi kısımların atılabileceği veya hangi kısımların eklenebileceğine dair kuralların olmaması bu ürünlerin değişmesine, çeşitlenmesine sebep olmuştur. Bunun dışında, sosyal yaşam şartlarının değişmesi, yeni ihtiyaçların ortaya çıkması da sözlü halk bilgisi ürünlerinin bazı özelliklerinin değişmesine sebep olmuştur (İsmayil, 1998: 29- 32). “*Masalı daha iyi anlamak için zaman içinde birbirine benzer masalları yeniden derlemelidir. Böylece*

geçen zamanın, değişik koşullar içinde masal anlatıcının hayatı boyunca ortaya çıkan sorunların ve olayların, yeni tarih olaylarının masalı nasıl etkilediğini, masal biçiminde nasıl değişmeler yaptığını daha iyi anlayacağız.” (Başgöz, 2002: 43)

İlhan Başgöz’ün düşüncelerinden hareketle halk bilgisi ürünlerinin yaratım, icra ve kullanım bağlamını şu şekilde özetleyebiliriz:

Sözlü gelenekte hiçbir halk edebiyatı türünün, değişmez, donup kalmış, kuşaktan kuşağa böylece aktarılan bir metni veya biçimi yoktur. Bu türlerin değişik yerlerde, değişik zamanlarda yeniden yaratılan metinleri vardır. Bu yeniden yaratılan gösterimde anlatıcının ustalığı, yaşı, işi, statüsü, dini inançları, değer yargıları önemli değişiklikler yapar. Bu gösterimi dinleyicinin konumu, kültürü, beklentileri, dünya görüşleri önemli ölçüde etkiler. Ayrıca bu gösterimin önemli bir elemanı olan geleneksel tür, ancak bu kişisel ve sosyal değişkenlerin bir dengesi olarak vardır. Bunlar durağan değil canlıdır, değişkendir ve her anlatımda da yeniden doğar. Ama bu gelenekselin, diyelim masalın onu masal yapan özü, bir biçimi ve anlatım tekniği vardır. Masal olarak korunan ve süregelen bu genel çerçevedir. Bu üç temel unsur dışında folklor gösterimini etkileyen başka unsurlar da vardır. Örneğin; memleketteki politik gücün hoşgörülü olup olmaması, söz ve yazı özgürlüklerinin tanınmış olup olmaması, gösterime ait yerin ve zamanın özellikleri vb. birçok durum gösterimi etkiler. Folklor olayı yukarıdaki elemanların dengelendiği bir sosyal olay, bir gösterimdir. Bu canlı gösterimi kâğıt üzerine dökerek donduran, kısaltan, cansız kılan, sonra da dönüp gösteren biziz. Bu sosyal olayı böyle bir kadavra haline getirmek, sonra da dönüp gösterim yerine bu metni incelemek folkloru yanlış anlayıp eksik incelemeye neden olur (Başgöz 2002: 1).

Sonuç olarak, halk bilgisi ürünleri sözlü olarak yaratılır ve sözlü olarak icra edilir. İcrayı; icracının durumu, dinleyicilerin durumu, icra edilen yer-zaman, sosyal şartlar ve geleneksel yapı etkiler. Bir ürün değerlendirilirken bütün bu hususlar göz önünde bulundurulmalıdır.

5.4. Uygurlarda Masal Anlatma Geleneği

Uygurlarda masal anlatma geleneği hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Fakat Uygur masal anlatma geleneği hakkında taradığımız 876 masal metninden hareketle bazı değerlendirmeler yapmamız mümkün. Taranan metinler içinde 160 masal metninin kaynak kişisi tespit edildi. Genel kanı masalların kadınlar tarafından icra edildiği yönündedir. Fakat yapılan alan çalışmalarında ağırlıklı olarak masal anlatıcılarının erkek olduğu tespit edilmiştir.

Çalışma için toplam 876 masal metnini tarandı. Bu metinler içinde sadece 160 masal metninin kimden derlendiği, kimin derlediği veya hangi dergi veya gazeteden alındığı hakkında bilgi mevcut. Kaşgar, Turpan, Kuça ve Piçan'da derleme çalışmaları yapılmıştır. 160 masal 90 kaynak kişiden derlenmiştir. Masalların derlendiği kaynak kişilerden 7'si kadın 83'ü erkektir. Tespit edilen kadın Anlatıcılar: Buayşem Yüsüp, Cinestihan, Göherhan İsmayil, Hecer Han, Mehrahan, Nuşidiğül Kadir ve Rabihan Turdi.

Tespit edilen erkek anlatıcılar: Abduveli Gopur, Abduğeni, Abduğini Yüsüp, Abdul Talip, Abdurahman Kari, Abdurahman Siti, Abdurəhim Gopur, Abdurəşit Kasiimi, Abdurəşit Kasiim, Abduşükür İbrahim, Abla Haci, Ablikim Hemdulla, Ablimit Tahir, Adilcan Ebeydulla, Alimcan Abdurahim, Aneytulla Kadim, Arip Ahun, Aşpez Mehmmet, Ayup Ahun, Bekri Molla, Camal Şirip, Cemilihan Hemdul, Ener Abdul, Gəni, Gopur Ömer, Gopur Rozi, Hamutum, Hemrahan, Henipihan, Həpizem Kərem, Hoşur Ahun, Hoşur Kadir, Hüsen Kulpici, İbrahim Kasiim, İbrahim, İdiris Həlek, İmin Ahun, İmin Molla, İsmayil Eysa, İsmayil Siyitniyaz Bozçi, İsmayil Tahir, Kadir İsmayil, Kadiri Keyum, Kahar Sattar, Kari Mahmut, Kasiim Abla, Kasiim Ahun, Keyum Abdulla, Kəyum Hiday, Kurban Abdulla, Kurban Abla, Mehmmet İmin, Mehmut Muhemmet, Metniyaz, Molla Turdibaği, Niyaz Abdulla, Niyaz Erşi, Niyaz Mehsut, Niyaz Turdi, Nizam Bovay, Nurdun Muhter, Osman Kari, Ömer Baği, Ömer Kazi, Ömer Turdi, Sattar Kari, Səlim Sopi, Semet Abliz, Sophun, Suleyman Yusup, Şemşidin, Tohti Barat, Tohtihan Nacit, Tohtihan, Turdi Tohti, Turgun Mehmet, Urayip Molla, Vahit Micit, Yakup Ahun, Ziyit Micit.

Sonuç olarak genel kanı masalların kadınlar tarafından icra edildiği yönündedir. Fakat yapılan alan çalışmalarında ağırlıklı olarak masal anlatıcıları erkektir. Masalları derleyenlerin veya düzenleyenlerin hepsi de erkektir. Kaynak kişilerin ağırlıklı olarak erkek olmasının birçok sebebi olabilir. Alana çıkan araştırmacıların kimliği ve cinsiyeti, kaynak kişilerin inançları ve kültürel değerleri vb. sebepler bunların başında gelir. İncelenen masalların sayıca yetersiz olmasından dolayı net olarak masal anlatıcılarının kadın mı yoksa erkek mi, olduğu hakkında bir sonuca varmak mümkün değildir.

6. Uygur Masallarının Diğer Anlatı Türleriyle İlişkisi

Halk bilgisi ürünlerindeki bazı ortak özellikler bu türlerin aynı çatı altında toplanmasına sebep olmuştur. Bu durum türlerin tanımlanmasını ve sınıflandırılmasını her ne kadar zorlaştırmış olsa da türler arasında çok fazla ortak unsurun oluşmasına da sebep olmuştur. Destan, masal, efsane, halk hikâyesi, fıkra, atasözü vb. türlerin birçok ortak özelliği vardır. Birçok ortak özelliği olmasına rağmen bu türlerin kendilerine has ayırıcı özellikleri de vardır.

Burada masalın; mit, destan, efsane ve atasözü ile olan ilişkisi değerlendirilecektir. Türler arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle ele alınan türle ilgili Türkiye’de ve Doğu Türkistan’da yapılmış olan açıklamalara kısaca yer verildikten sonra türlerin birbirleriyle olan ilişkisi değerlendirilmiştir. Yukarıdaki beş tür Uygur sihir masalları içinde örneğine rastlandığı için ele alınmıştır.

6.1. Masal- Mit İlişkisi

Mit, Uygur sahasında “mif” şeklinde yerleşmiştir. Mif; Yunanca “Mythos”- efsane, rivayet sözcüğünden gelmektedir. İlk çağlardaki, kâinat ve hayatın yaratılması, tabiat olayları, tanrılar ve efsanevi kahramanlar hakkındaki inanış ve hayallerini anlatan efsane ve rivayetlerdir (Mehmet, 2006: 87). Krik, Jung’un mit hakkındaki görüşlerinden hareketle şunları söyler:

On dokuzuncu yüzyıldaki doğal mit ekolüne göre bütün mitler doğal sürecin birer yansımasıdır. Jung da miti, kolektif bir bilinçsizlik olarak görür (Krik, 2010: 155). Raglan, B. Malinowski’nin düşüncelerinden hareketle mitin ahlakın

koruyucusu ve ahlak kurallarının yürürlükte kalmasını sağlayıp insanların idare etmeleri için pratik kurallar getirdiğini söyler (Raglan, 2010: 192). Masalların özellikle de sihir masallarının mitlerle sıkı bir ilişkisi vardır. Masallar da tıpkı mitler gibi toplumsal değerleri koruyup sonraki kuşaklara aktarma işlevine sahiptirler ve mitler gibi kolektif olarak yaratılmışlardır.

Başlangıçta tabiat karşısında acizliğinin farkına varan ve tabiat olaylarını açıklamakta zorluk çeken insanoğlu, bu durumu açıklama ihtiyacıyla birtakım hikâyeler üretmiştir, ürettiği hikâyelere de inanmıştır. Zamanla insanın tabiatı kontrol altına alması sonucu kutsal özelliğini yitiren mitik unsurlar masallarda yaşamaya devam etmiştir. Bu sebepten masallardaki mitik unsurların kökeninde, mitik dönemdeki mitolojik inançlar yer almaktadır. Uygurların önemli hazinelerinden olan masallar, zengin mitolojik motifler ihtiva ederler. Bu masallar mitolojik devirlerden sonraki tarihi devirler içinde meydana gelmelerine rağmen mitlerin izlerini taşırlar. Raglan'a göre mit ve ilişkili olduğu ritüel insanların zaman içinde yinelenen ihtiyaçlarını karşılayan bir şeydir (Raglan, 2010:190), işte bu sebepten dolayı mit masallarda kendine yer bulmuştur.

Mitik dönemdeki mitolojik düşünce, bu devrin sona ermesiyle ortadan kalkmamıştır. Yeni zamanda yeni formlara bürünerek toplumun yaratmış olduğu her üründe varlığını devam ettirmiştir. Yaşar Çoruhlu'nun da belirttiği gibi mitosları sanat eserlerinden ayırmak mümkün değildir. Söz konusu mitosları yaratan toplum, onları sürekli olarak gelecek nesillere aktarır. Zaman zaman bunlar ikinci plana itilse de bütün sanat eserleri geçmişten süzülüp gelen mitolojik değerleri yansıtır. Bir toplumun sanatını geri planda besleyen bir temel yapı her zaman söz konusudur. Günümüzde mitolojinin kapsamı hayli genişlemiştir. Destanlar, masallar, romanlar ve hatta insanların günümüze kadar geçirmiş olduğu yaşantıları mitolojinin konusu olmuştur çünkü tüm bunların içinde mitlerin yansımaları ya da başkalaşmış biçimleri mevcuttur (Çoruhlu, 2002: 12-13).

Masallar, mitik döneme ait birçok mitik unsuru barındıran sanatsal ürünlerin başında gelir. Örneğin yalmavuz yedi başlı olağanüstü bir devdir. Gerçek hayatta olması mümkün olmayan bu dev, mitik dönemdeki kutsal dişi iyedir. Aynı şekilde

her şeyi gösteren ayna da mitik döneme ait bir nesnedir. Mitik düşünce ve inançlar her dönemde değişip dönüşerek zamanın şartlarına uyum sağlayıp kabul edilmeyen yönlerini törpüleyerek günümüze kadar birçok sanatsal ürün içinde varlığını koruyagelmiştir. Bazı unsurlar ise dönüşerek yaşamaya devam etmiştir. Örneğin; Ak Derviş, Hızır'a; Ak Boz Aygır, Düldül'e; sihirli kılıç, Zülfikâr'a; koruyucu iye olan yalmavuz ise yedi başlı deve dönüşerek varlığını kabul ettirip kendini anlattırmayı başarmıştır.

Uygur sihir masallarındaki olağanüstülüklerin kaynağı da mitolojik ritüellere dayanmaktadır. Sonuç olarak geleneksel mitolojik ritüeller, Uygur sihir masallarına adapte olarak yaşamaya devam etmiştir.

6.2. Masal-Destan İlişkisi

Destan kelimesi Farsçadan Türkçeye geçen bir kelime olup bu kelime “hikâye”, “destanî şiir” veya “şiir halindeki anlatı” gibi çeşitli anlamlara sahiptir. Destan terimi için Eski Yunanca “epos”; Rusça etkisinde kalan Orta Asya Türk boylarında “epos”; Fransızca ile ilişkili olanlar “epope”; İngilizce ile ilişkisi olanlar ise “epik” terimini kullanmışlardır. Dilimize Farsçadan girmiş olan bu terim bazı fonetik değişikliklerle diğer Türk boyları arasında da kullanılmaktadır. “Destan”, “Dastan”, “Dästän”, “Dessan” gibi (Ekici, 2002: 28). Bunun dışında destan terimi için Türk boyları arasında farklı adlar da kullanılmıştır. Bazı Türk lehçelerinde bu terim için “cır”, “comok”, “nımah / alıptıg nımah”, “tool / maadırlıp tool”, “olongho”, “kay çörçök”, “kay şörçek” gibi terimler kullanılmıştır (Oğuz vd., 2007: 145).

Destan terimi, özellikle Türkiye Türkçesinde kahramanlık konulu anlatımları ifade ederken, diğer bazı Türk lehçelerinde aşk konulu anlatımları yani Türkiye Türkçesindeki “Halk Hikâyesi” teriminin ifade ettiği anlatımları da karşılamaktadır (Ekici, 2002: 28). *“Bir millet veya toplumun hayatında derin bir iz bırakmış olaylardan kaynaklanıp; çoğunlukla manzum, bazen de manzum-mensur karışık; birden fazla olayın aktarımına izin veren genişlikte; usta bir anlatıcı tarafından veyahut da ustalardan öğrendiğini aktaran bir cıracı tarafından, bir dinleyici kitlesi önünde bir müzik aleti eşliğinde ya da bir melodiyle anlatılan; sözlü olarak anlatılanlardan bazıları yazıya geçirilmiş; bir milleti veya toplumu sonuçları bakımından ilgilendiren bir kahramanlık*

konusuna sahip; dinlendiğinde veya okunduğunda milli değerleri, şahsi değerlerin üstünde tutmayı benimseten sözlü veya yazılı edebi yaratmalardır.” (Ekici, 2002: 18).

Uygurlardaki “dastan” terimi Türkiye’deki “destan” terimiyle aynı anlamdadır. Osman İsmayıl “Halk Eğiz Edebiyatı Hekşide Umumi Bayan” adlı kitabında Uygur destanlarının yapısı, konusu, şekli ve icracıları hakkında şu bilgileri verir:

Destan için “halk dastanı” terimi kullanılır. Halk destanları gerçek hayattaki konuları işleyen, gerçek olayları anlatan hacimli eserlerdir. Konularını gerçek hayattan alan halk destanları, emekçi halkın hayatını, mücadelelerini, tarihteki meşhur kahramanları, önemli olayları, yiğit kızların muhabbet sergüzeştlerini hatta milletin gelenek- göreneklerini, geçmişteki efsane-rivayet ve inançlarını ifade eder. Halk destanları konularına ve şekillerine göre kahramanlık destanları, aşk destanları ve tarihi destanlar olmak üzere üç kısma ayrılır. Destanlarda, tiplerin sergüzeştleri ve mühim olaylar anlatılırken koşaklar kullanılır. Halk destanları hacimli eserlerdir. Onların içindeki tipler ve olaylar mükemmel bir şekilde tasvir edilmiştir. Şiirsel dil kullanılarak zengin tasvirlerle olaylar etkili bir biçimde anlatılmıştır. Halk destanları sözlü halk edebiyatına ait birçok türe ait unsurları ve özellikleri içinde barındırır. Nazım, nesir, lirik, epik, realist ve de romantik unsurlar barındırabilir. Onun içinde geleneksel koşaklara, kadim efsane- rivayetlere ve birçok atasözüne, bilmeceye rastlanır. Halk destanları, destancı adı verilen kişiler tarafından icra edilir. Destancılar ise destanı derleyen, toplayan, düzenleyen, ezberleyen ve icra eden kişilerdir. Halk destanlarının nesir kısmını herkes tarafından anlatılabilir fakat manzum kısımlar ise sadece destancılar tarafından icra edilebilir. Destancı aynı zamanda müzisyendir çünkü manzum kısımlar bir müzik aleti eşliğinde icra edilir (İsmayıl, 1998: 624- 625).

Uygur folklorşinaslarının masal hakkındaki görüşleri ise şöyledir. Mehemmet Zunun ve Abdulkérim Raḥman’a göre masal, insanların tabiat hadiseleri karşısındaki düşüncelerini, insanların birbirleriyle olan ilişkilerini ve her türlü olayı fantastik bir hale büründürerek anlatan, fantastik unsurlar üzerine kurulmuş olsa da sonunda gerçek hayatla sıkı bağı olan, insanın başından geçen olayları kendine özgü üslupla anlatan, her hayalin içinde gerçek arzuları gizleyen, kahramanları canlı cansız tüm varlıklar olan, zengin konuya ve estetik şekle sahip olan halk bilgisi ürünleridir (Zunun; Raḥman, 1982: 336-

338). Muhemmetcan Sadik’a göre Uygur halk masalları ağızdan ağıza, evlattan evlada taşınarak halk tarafından olgunlaştırılmış, ciddi ama iyimser ve cesaretli, dili etkili ve güzel, tipi olan, olay örgüsü sağlam bir bütünlük içinde nesir olarak düzenlenmiş; gerçek dünyada yaşayan emekçi halkın hayatın her yönünü akseden, emekçi halkın gerçek hayattaki hislerini, amaçlarını ve isteklerini edebi bir dille ifade eden bir türdür (Sadik, 1995: 443-444).

Yukarıda destan ve masal hakkında kısaca bilgi verildikten sonra bu iki tür arasındaki benzerlikler ve farklılıkları değerlendirmek yerinde olacaktır. Metin Ekici’ye göre masal ve destan arasında yaratım ve aktarım özellikleri, şekil özellikleri, içerik-konu özellikleri ve işlevleri bakımından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Destanların şekli manzum veya manzum-mensur karışık, İslamiyetten sonra ise yazılı olarak yaratıldıklarından mensurdur. Genellikle bahşi, ozan, jırav vb. destan anlatıcıları tarafından genellikle müzik eşliğinde, bir dinleyici kitlesi önünde icra edilir. Birden fazla olayın anlatıma izin veren, genellikle milli konuları ele alan hacimli eserlerdir. Milli duyguları, şahsi duygulardan üstün tutmayı benimsetme işlevine sahip eserlerdir (Ekici, 2002: 12-18).

Masallar ise hemen hemen her konuyu işleyebilen, genellikle mensur eserlerdir. Uygur sihir masallarını ise diğer masal türlerine göre daha fazla manzum kısımlar içermektedir. Özellikle “Ak Bekeş ile Boz Yiğit ve Ak Boz Aygır” masalları manzum mensur karışık masallardır ve sihir masalları hayvan masallarına, meseller ve gerçekçi masallara göre daha hacimli masallardır.

Destan ve masal ortak bazı işlevlere sahiptir. Bascom’un folklorun dört işlevi olarak verdiği işlevlerin hepsi masal ve destan için de geçerlidir. Destanın ve özellikle sihir masallarının ortak işlevlerden biri de toplumda milli bilinci uyandırmaktır. Uygur sihir masallarındaki en baskın işlevler ise toplumsal değerleri, gelenek ve görenekleri öğrenme ve yaşatmaktır. Kültürel değerleri genç kuşaklara aktararak toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma işlevidir.

Masal ve destan kahramanlarına gelince Saim Sakaoğlu’na göre, masaldaki kişiler gerçek hayatta yaşayan kişiler değildir. Destanların konuları yaşanmış gerçek tarihi

olaylardan alındığı için destan kahramanlarının da tarihi olaylarda rastlanan kişiler olması mümkündür (Sakaoğlu, 2002: 10). Masallar çok fazla olağanüstülükler içerirler. Destanlarda da olağanüstülükler vardır fakat masallardaki kadar fazla değildir. Destanlardaki kahraman Hızır, derviş vb. kutsal şahsiyetler yol gösterir, masallarda da buna rastlanır. Masallarda çok fazla olağanüstü nesne ve olağanüstü varlıklar vardır. Gerçekçi masallar kısmen de olsa diğer masallara göre daha gerçeğe yakındırlar.

Masal ve destan arasında bazı farklılıklar mevcuttur. Örneğin masal ve destan arasında birçok ortak motif kullanılır fakat Rabia Kocaaslan Uçkun'un da dediği gibi motiflerin destan ve masal içerisindeki kullanımları ve anlamları birbirinden farklıdır (Uçkun, 2003: 19).

Masal ve destan arasındaki bir diğer fark ise evrensel ve milli olma meselesidir. Masalların tipleri ve motifler evrensel nitelik taşıırken destan milli bir kimliğe sahiptir.

Masal ve destan arasındaki diğer bir fark ise yaratım ve aktarım bağlamı arasındaki farklılıklardır. Destan, bir şölen havasında, usta bir şair- destancı tarafından, özel bir söyleyiş ve anlatış tarzıyla bir müzik aleti eşliğinde icra edilen bir anlatıdır (Reichl, 2011: 130- 131). Masal, kış aylarında, özel mevsimsel geçiş törenlerinde ama genellikle boş zamanlarda anlatılan, özel bir icra şekli olmayan, sade bir şekilde icra edilen ve belli bir anlatıcıya bağlı olmayan bir türdür.

Zaman ve mekân durumuna bakılacak olursa, masallar belirsiz zaman ve mekânda yaşanmaktadır. Destanlar ise günümüz dünyasında yaşanan olayların yer aldığı bir anlatı türüdür (Sakaoğlu, 2002: 11).

Destan devrinin sona ermesi ya da destancılık geleneğinin zayıflaması sonucu bazı destanlar masal şekline dönüşerek yaşamaya devam etmiştir. Fikret Türkmen ve Karl Reichl “Er Töştük” destanın masal şeklinde varlığını devam ettirdiğini tespit etmişlerdir. Reichl’a göre Er Töştük aslı itibarıyla bir Kırgız destanıdır fakat Tatar, Kırgız ve Kazak Türkleri arasında Er Töştük destanının masallaşmış şekline rastlanmıştır (Reichl, 2011: 144-146). Buna benzer bir durum da Uygur sihir masallarında tespit edilmiştir. Er Töştük destanının birçok motifi “Alaca Kuyruklu Eversiz At” adlı masalda tespit edilmiştir.

Sonuç olarak Uygur sihir masalları diğer masallara göre daha fazla manzum parçalara sahiptir. Bu bakımdan şekil olarak destanlara diğer masallardan daha fazla benzerler. Sihir masallarının en temel işlevi baskıya, zulme karşı çıkma, toplumsal bilinç yaratma ve değerleri korumadır. Bu bakımdan da destanlara yakındırlar. Konu bakımından ise gerçekçi masallar destanlara daha yakındır. Anlatıcı, icra, zaman ve mekân bakımından ise tamamen bir birinden farklı türlerdir.

6.3. Masal-Efsane İlişkisi

Uygur Türkçesinde efsane türüyle ilgili olarak “epsane” ya da “rivayet” terimleri kullanılmaktadır. Masal ile efsane arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle efsane türü hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Efsaneler ile ilgili yapılan en önemli çalışma Max Luthi’ye aittir. *“Efsane kavramı, duygusal bir anlatımla, anlatıcı tarafından bilinçli olarak gerçek olaylar anlatıldığını iddia eden, dinleyicilere bu olayın gerçek olup olmadığını, gerçek ise nasıl olduğunu düşündüren ve gerçekten haberdar olmayı isteten, nesilden nesile sözlü aktarım yoluyla geçen ve karakteristik bir şekle sahip anlatım türünün adıdır.”* (Luthi, 2006: 220)

Max Luthi, masal ile efsane arasındaki temel farkın anlatılanların “gerçekliği” ve bunlara “inanılması” noktasında olduğunu belirtmiş ve efsanenin her iki dünyayı, dünyevî ve ilahî olanı, iki hassas boyutu bir arada bulundurarak sürekli gerginlik yarattığını ve bunun da anlatıcısı ve dinleyicisine güçlü ve değişik bir coşkunluk yaşattığına vurgu yapmıştır (Luthi, 2006: 220- 221). *“Masal ve efsane gerçi tamamen farklıdır ama temelde farklı değerlerde değildir. Her ikisi de yüksek insan kültürünün iki bacağına teşkil ederler. (...) Efsaneyle ilim, masalla saf edebiyat başlar.”* Zamanla inandırıcılık vasfını kaybeden efsane kalıntılarından masallar oluşur. Masal efsane kalıntıları içinde kendine lazım olanları alıp kendine mal eder. Artık efsanedeki inanma zorunluluğu masalda inanmama mecburiyetine dönüşür (Buch, 2006: 224; 226- 227).

Efsane türü üzerine önemli çalışmalar yapan araştırmacılardan biri de Linda Dégh’dir. Linda Dégh efsaneyi şöyle tanımlar:

“Efsane, sanatsal olarak formüle edilmiş, üçüncü bir şahsa anlatılan ve geçmişte ya da tarihsel geçmişte kurulmuş geleneksel bir hikâye ya da anlatıdır. Aslında gerçek

değildir ancak anlatıcı ve dinleyiciler tarafından gerçek olduğuna inanılır. Küçük topluluklarda biri tarafından diğerine sözlü olarak ve yüz yüze aktarılır.” (Dégh, 2010: 206).

Pertev Naili Boratav ise efsaneyi tanımlamak yerine, onun özelliklerini sıralamış ve efsanenin masal ve destandan ayrılan yönlerine vurgu yapmıştır. “Efsanenin başlıca niteliği inanış konusu olmasıdır. Onun anlattığı şeyler doğru, gerçekten olmuş diye kabul edilir (...) Başka bir niteliği de düz konuşma diliyle ve her türlü üslup kaygısından yoksun, hazır kalıplara yer vermeyen kısa bir anlatı oluşudur. Kısacası, efsane kendisine özgü bir üslubu, kalıplaşmış kuralları, biçimleri olmayan, düz konuşma dili ile bildirilen bir anlatı türüdür.” (Boratav, 1969: 106-107). Türkiye’de efsane araştırmalarının önde gelen isimlerinden biri Bilge Seyidoğlu’dur. Ona göre “Efsaneler sözlü geleneğin ürünü olan anlatım türüdür. Temelinde inanç unsuru vardır. Efsaneyi anlatanlar ve onu dinleyenler efsanenin gerçek üzerine kurulduğuna inanırlar. (...) Efsaneler kısa anlatı türleridir. Bir veya birkaç motif ihtiva ederler. (...) Gerçeklik unsurunun yanında olağanüstülük ve kutsallık da sahip olduğu unsurlardandır. Bir efsanenin temelinde inanç mutlaka vardır fakat diğer özelliklerin bir veya birkaçı mevcuttur. Efsaneler tarihi devirler içinde teşekkül etmişlerdir. Konusu bir olay, tarihî veya dinî bir şahsiyet yahut bir yer olabilir.” (Seyidoğlu, 1997: 13).

Uygur folklorşinaslarından Abdukerim Rahman, Uygur efsaneleriyle ilgili önemli çalışmalar yapmıştır. Abdukerim Rahman, efsane, rivayet ve masalın birbiriyle karıştırıldığını bunun nedeninin ise her üçünün de nesir anlatımlar olması ve olağanüstü olaylara yer vermesi olduğunu belirtir. Rahman, efsaneyi ayrı bir tür olarak ele alıp incelemiştir. Rahman’ın efsanelerin yaratım ve aktarımı, konusu ve işlevi hakkındaki açıklamaları şöyledir:

Eski insanlar, toplumsal ilerlemenin ilk dönemlerde üretim güçlerinin düşük olması ve bilimin yetersizliği vb. nedenlerden tabiattaki çeşitli olayları henüz doğru anlayıp yorumlayamayarak tabiatın gücü karşısında çaresiz kalmışlardır. Bu yüzden de çevrelerinde meydana gelen tabiat olaylarının hepsini hayal gücüyle ve onun yardımıyla anlamaya çalışıp, tabiattaki çeşitli değişimlerin nedenini Tanrının iradesine bağlayarak tabiat olaylarını bu şekilde açıklamışlardır. Böylece ilkel dönem insanları Tanrı ve onun

kerametleri hakkında ilginç hikâyeler anlatmaya başlamışlardır. Daha sonra ilkel sınıflar, tabiat güçleri arasındaki mücadelede büyük başarılar sergileyen kahramanlar hakkında çeşitli hikâyeler anlatmaya başlamışlardır. Sonuç olarak efsaneler eski insanların tanrılar hakkındaki anlattıkları bu hikâyelerden meydana gelmiştir (Zunun; Rahman, 1982: 314-317).

Uygur araştırmacı Muhemmetcan Sadık efsaneyi masal türü içinde ele alıp incelemiştir. *“Efsane, sözlü halk edebiyatının bir türü olup, ilkel insanların tabiatı algılayışını, insan ile tabiat arasındaki ilişkiyi ve toplumsal yaşamı yansıtan, fantastik öğeler içeren masallardır. Efsane, fantastik düşünceler aracılığıyla ve bilinçli olmayan sanat şekliyle yoğrulan tabiat ve toplum hakkındaki masallardır.”* (Sadık, 1995: 106; Aktr. Öger, 2008: 102).

Masal ve efsanenin en önemli ortak noktası bu iki türün mensur bir şekle sahip olmasıdır. Fakat bu benzerliğe rağmen bazı farklılıklara sahiptir. Efsaneler ve masalar şekil itibariyle bir birinden ayrılırlar. Efsaneler masalara göre daha kısadlırlar.

Masal ve efsane arasındaki bir diğer fark ise inanç konusundadır. Efsanelerde inanma asıl unsurken, masalarda böylesi bir zorunluluk yoktur. Zaten masalların girişindeki “Bir varmış bir yokmuş” formeli de masalların gerçekte olmadığını ifade eder.

Efsane ve masal arasındaki ortak nokta ise “dönüşüm motifidir”. Fakat bunun kullanım şekli de bir birinden farklıdır. Masalarda dönüşümde süreklilik varken efsanede dönüşüm bir kereye mahsus gerçekleşir. Özellikle sihir masallarında oldukça fazla dönüşüm olayı gerçekleşir. Kahraman çeşitli sınavlardan geçerek birçok olağanüstü nesne elde eder. Bu nesneler yardımıyla bazen kimliğini gizler bazen de zor durumdan kurtulmak için bu nesneleri kullanır. Masallardaki dönüşüm, bir ödül ise kahramanın isteğine göre süreklilik arz eder; eğer bir ceza ise dönüşüme uğrayan dönüştürüldüğü şekilde ebediyen kalır.

Uygur sihir masallarının bir özelliği de içinde efsanelere yer vermesidir. “İdukut Dağı Hakkındaki Rivayet” masalında İdukut Dağı’nın nasıl oluştuğu anlatılır. Bunun bir efsane metni olma ihtimali çok yüksek. Wilfried Buch, “Masal efsane kalıntılarından oluşur.” sözü bu masal için geçerli olabilir. Bunun dışında Uygur folklorşinasları Uygur

masallarının birçok türü içinde barındırdığını söylerler. “Ay Bekeş ile Boz Yiğit” masalında Ak Bekeş, Çalakaraklardan kaçıp, Ayterek denen ağacın üstüne çıkar. Ayterek’in bir dalı kırılır. O dal yere düşer düşmez yeşerir. Ayterek’in kırık dalı halen yeşermektedir. Bu masal su kültü ve ağaç kültüyle yakından ilgilidir. Kutsal sayılan ağaç ve suyun zamanla ve yeni inanç sisteminin de etkisiyle eski kutsallığını kısmen kaybetmiştir. İnanç kısmı da biraz zayıflayınca masala dönüşerek yaşamaya devam etmiştir.

Değerlendirilen Uygur sihir masalları içinde bir menkıbe metni tespit edilmiştir. Menkıbe “Musa Aleyhissalâm’ın Seyahati” adlı masal içinde anlatılmıştır. Hz. Musa ile Hızır arasında geçen olay aslında bir menkıbedir. Bu menkıbenin kökeni ise Kur’an-ı Kerim’de Kehf Suresi 60-82 ayetlerinde Hz. Musa ile bir gencin kıssasıdır. Bu kıssa Uygur sihir masallarında “Musa Aleyhissalâm’ın Seyahati” masalında anlatılmaktadır. Buna benzer birçok efsane metnine Uygur masalları içinde rastlamak mümkündür. Türler arasındaki eş zamanlılık buna sebep olmuş olabilir.

6.4. Masal-Atasözü İlişkisi

Masal ve atasözleri arasında sıkı bir ilişki vardır. Özellikle eğitici ve mesaj yönü ağır basan masallar vermek istedikleri mesajın daha iyi anlaşılabilmesi için konuya uygun atasözünü kullanarak mesajı daha etkili kılarlar. Genellikle atasözleri masalın bitimde yer alır ve amaç masaldaki mesajı özetleme ve konuyu toplamaktır.

Atasözleri hemen hemen her konu hakkında söylenirler, bu yönüyle masallarla ortak bir özelliğe sahiptirler. Yaratım ve aktarım özellikleri bakımından da masallara benzerler. Atasözleri de tıpkı masallar gibi ilk yaratıcıları unutulmuş ve zamanla bütün topluma mal olmuşlardır. Zamanla kısmen değişerek ve dönüşerek varlığını devam ettirmişlerdir. Her yeni dönemde ihtiyacı karşılamak adına toplum tarafından kısmen değiştirilmişlerdir. Tıpkı masallarda olduğu gibi. Aktarım konusunda da masallara benzerler. Halk tarafından sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktarılmışlardır. Osman İsmayil’e göre Uygur atasözleri halk biliminin kamusudur. Bu kamus insanların uzun zamandan beri elde etmiş oldukları yaşam tecrübelerinden dersler verir çünkü atasözleri emekçi halkın faaliyetleri sonucu ortaya çıkmış yaşamsal tecrübelerdir. Bu tecrübeler

insanlar vasıtasıyla yavaş yavaş ve tekrar tekrar tecrübe edilerek zamanla ölümsüzleşerek edebi hikmetlere dönüşürler. Bu sözler ağızdan ağıza, devirden devire göç ederler. Atasözlerinin bin yıllardır varlıklarını devam ettirmelerinin sebebi ise bunların her devirde ihtiyacı karşılayacak hikmetli fikirlere sahip olmalarıdır (İsmayil, 1998: 560-561). Uygur atasözleri de tıpkı masallar gibi insanların yaşam tecrübelerinden izler taşırlar. Atasözlerinin en baskın işlevi toplumu eğitmektir. Bu yönüyle Uygur meselleri ve kısmen de olsa sihir masallarıyla benzerlik gösterir.

Uygur sihir masallarında atasözleri masallarda iki şekilde kullanılmıştır. Birinci durumda atasözü, masalda verilmek istenen mesajı daha etkili kılmak ya da konuyu toplamak için kullanılmıştır. Bu tür kullanımda atasözü masaldan çıkarılırsa da masalda herhangi bir anlam bozulması olmaz. İkinci durumda ise atasözleri masal sonunda kullanılmıştır. Masal sonlarında kullanılan bu atasözlerinin bazıları o kadar baskındırlar ki sanki masal bu atasözünün vermek istediği mesaj için yaratılmıştır. Bu kadar baskın olan atasözü masaldan çıkarılınca masal tamamen anlamını kaybeder. Bu tür atasözleri genellikle masalın başlığı olarak da kullanılırlar. Uygur sihir masallarında masal başlığı olarak kullanılan atasözüne rastlanmamıştır. Fakat bazı atasözleri oldukça etkili bir şekilde kullanılmıştır. Masal, sanki kullanılan bu atasözü için yaratılmıştır.

Sonuç olarak masal ve atasözü birlikte kullanılmaya elverişli iki türdür. Atasözlerinin mesajı kısa, öz ve etkili bir şekilde iletme özelliği masal sonlarında kullanılınca masalların vermek istediği mesajı daha güçlü ve etkili olmasını sağlar. Hemen hemen her konu hakkında söyleniyor olması masallar için bir avantajdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. UYGUR MASALLARI ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Uygur halk edebiyatı ürünlerinin toplanması, derlenmesi ve incelenmesi 19. yy.da batılı bilimadamları tarafından başlatılmıştır. Batılı bilimadamları geçen asrın ortasından başlayarak Doğu Türkistan'a gelerek Uygurların tarihi, dili, edebiyatı ve örf-adetlerini incelemiş ve topladıkları halk bilgisi ürünlerini yayınlamışlardır. Bu işi ilk yapan Friedrich Wilhelm Radloff, N.N. Pantusov, N.V. Katanov, S. İ. Malov, Giromi Gijmaylu, M. Pirjévaliskiy, C. Oldénburgi, G. Rakét, G. Jarlik, Çıkan Velihanov vb. bilim adamlarıdır (İsmayil, 1998: 117).

1955 yılında Çin Bilimler Akademisi (şimdiki adı Çin Sosyal Bilimler Akademisi), Milletler Araştırmaları Enstitüsü (şimdiki adı Merkez Milletler Üniversitesi) ve Uygur Özerk Bölgesi'nde bulunan birkaç kurum tarafından oluşturulan ve Prof. Li Sin tarafından yönetilen bir grup araştırmacı, Uygurlar arasında saha araştırması yapmıştır. Dil malzemesi derlemiş ve elde edilen bu malzemeden hareketle Uygur Türkçesi incelenmiştir. 1956 yılında Merkezi Hükümetin Çin'deki bütün azınlıkların dillerini geniş bir şekilde araştırması hakkındaki talimatından sonra Merkez Milletler Komitesi (Bakanlık) ile Çin Bilimler Akademisi, Pekin ve birkaç eyalet merkezinde bulunan üniversiteler ve araştırma kurumları bir araya getirilmiştir. Bu araştırma grubuna öğrenciler de dâhil edilmiş, böylece 700 kişilik profesyonel dil derleme ve inceleme ekibi oluşturulmuştur. Bu ekip yedi gruba ayrılmış. Bunlar içinde Uygur ve diğer Türk lehçe ve ağız araştırmalarının başkanlığını Prof. Li Sin yapmıştır. Çok sayıda Uygur halk bilgisi ürünü toplanmış. Bu ürünler içinde Uygur halk masalları da yer almıştır. Toplanan bu ürünler Çin Bilimler Akademisi, Milletler Araştırmaları Enstitüsü, Merkezi Milletler Üniversitesi, Şincang Üniversitesi, Şincang Millet Dilleri ve Yazıları Komitesi, Şincang Sosyal Bilimler Akademisi ve diğer enstitülerde çalışan bilim adamları ve görevliler tarafından incelenmiştir (Mehmet, 2001: 23- 24).

1.1.1. Doğu Türkistan’da Yapılan Çalışmalar

1.1.1.1. Metin Yayınları

1.1.1.1.1. Kitaplar

Doğu Türkistan’da masallarla ilgili yapılan önemli çalışma “Uygur H  lk         ” adlı 20 ciltlik seri yayındır. Bu serideki kitaplar 1979-1988 yılları arasında basılmıştır. Bunlar sonraki yıllarda   zenlenerek tekrar “  incang Halk Neşriyatı” tarafından neşredilmiştir.

Bu seride, alanda derlenmiş masallara da yer verilmiştir. Masalı anlatan kaynak kişinin adı, masalın derlendiği yer ve masalı derleyen kişi hakkında bilgi verilmiştir. Bu bakımdan bir ilktir. Serinin içindeki masal metinleri hiçbir şekilde herhangi bir incelemeye veya sınıflandırmaya tabi tutulmamıştır. Bazı araştırmacılar, yazarlar ve bilim adamları birden fazla kitabın hazırlanmasında görev almışlardır.

“Uygur H  lk          1” adlı kitap Ablimit Sadı  , tarafından hazırlanmıştır. İlk neşri ise 1979 yılında yapılmıştır. 1999 yılında   incang Halk Neşriyatı tarafından tekrar basılmıştır. Kitap 292 sayfadan oluşmaktadır. İçinde toplam 46 masal bulunmakta ve bu masalların içindeki bazı masallar sihir masalıdır. Bunlar: Altun Ke  , Tedbirlik Padişah, G  her Tu  idigan To  u, Ur Tokmak,   ayna     n, Hasiyetlik Ta  , Karizdiki B  d  ne,     tigerni     arisi, Tirk- Tirik, Ya  a   At, Kim Oy  a  ?

Ablimit Sadı   tarafından hazırlanan ikinci kitap ise “Uygur H  lk          2”dir. Bu kitap da ilk olarak 1982 yılında   incang Halk Neşriyatı tarafından basılmış ve daha sonra   zenlenip 1999 yılında tekrar neşredilmiştir. 307 sayfalık kitapta toplam 48 masal metni bulunmaktadır. Bu masalların bazıları sihir masalıdır. Bunlar: Çin T  m  r Batur, Bulbulgoya, Mestan Kempir, İskender Bilen H  rli  a, Altun Kukuli   Bala, Altun   em  er, Kenci Batur, Yanta   i Bovay ve Uni  n O  li, H  kmetlik Sandığı,   utluk Bilen   arlı  a  ,   okan, İkki Murunni     l  mi, Hiyle- Mikir,   ara Niyetlik   erinda   ve Yüz    hit. Bunlar içindeki altı masal metni manzum-mensur karışık metindir. Dört masal metninin kaynak kişileri hakkında bilgi verilmiştir. Masallar ve kaynak kişileri:

“Hesen bilen H  sen” masalının kaynak kişisi Ku  a Nahiye Ya  i Gu    din Camal   irip’tir. “  ara Niyetlik   erinda  ” masalının kaynak kişisi Ku  a Nahiye Ya  i Gu    din

Osman İbrahim'dir. "D  h  an" masalının kaynak kişisi Ku  a Nahiye Ya  ı Gu        n Abdug    n'dir. "Yüz   ehit" masalının kaynak kişisi Ku  a Nahiye Ya  ı Gu        n Mehra  an'dır.

"Uyğur H    k          3" adlı kitap ise Tursun L  tip, G  cie  met Yunus, Tursun Z  rdin ve Micit Osman tarafından hazırlanmıştır. İlk olarak 1982'de   incang Halk Neşriyatı tarafından basılmıştır. Aynı kitap 1999 yılında düzenlenerek tekrar basılmıştır. Kitap 289 sayfa ve içinde toplam elli dört masal metni mevcuttur. Bu masalların bazıları sihir masalıdır. Bunlar: Turdikariy Bilen Padişah, Maymun Kız, Veylun Doza  n   T  vr  ki, Padi  i Bovay Uni   O  li, Y  ril T    im Y  ril, Altun Da  , T  l H  t  n Bilen Bala, Tay  an Bilen Bürküt, Kemek Heyyar Bilen Mu  ter Heyyar, H  lbanum,   y  k Batur, H  mir Batur, Ya    ilik Yerde K  lmas, Tadan Bilen Nadan, Ya    ilik  a Ya    ilik, H  nerv  n Bala, Aka- Uka, Padi  ahn  n     K  zi, ve Sirlik Mezar. Bunlar içindeki iki masal metni manzum-mensur karışık metindir.

"Uyğur H    k          4" adlı masal kitabı Seyit Zunun ve Abdura  man M    in tarafından hazırlanmıştır. İlk olarak 1982 yılında   incang Halk Neşriyatı tarafından basılmış, daha sonra düzenlenerek 1999 yılında tekrar neşredilmiştir. 293 sayfalık kitabın başında beş,         k  sminde beş masal parçası bulunmaktadır. Bunlarla birlikte toplamda otuz dört masal olmasına rağmen bütün olarak yirmi dokuz masal metni bulunmaktadır. Bu masalların bazıları sihir masalıdır. Bunlar: Tadan Bilen Gol, T  lke Bilen Postek  i, Veli Bapkar, Cadug  r  n   Halakiti, Ecdiha Yigit, H  siyetlik K    , Padişah Bolğan Padi  i, Diyanetsiz Ustaz, Bir Perizatn  n S  reti, Semender, Sodig  r  n   O  li. Bunlar içindeki dört masal metni manzum-mensur karışık metindir.

"Uyğur H    k          5" adlı masal kitabı Seyit Nurmuhemmet Zaman ve Turğan   avdun tarafından hazırlanmıştır. Kitap ilk olarak 1982 yılında   incang Halk Neşriyatı tarafından basılmıştır. Daha sonra aynı kitap 1999 yılında düzeltilip tekrar neşredilmiştir. 310 sayfalık kitabın içinde toplam elli sekiz masal metni yer almaktadır. Bunlardan bazıları sihir masalıdır. Örneğin; Cinni K  r  ut  an Mensur Hellaci, H  siyetlik A   G  l, Sirlik   ira  , Melike K  n  or H  kayisi adlı masallar. Ayrıca iki masal metni de manzum-mensur karış bir yapıya sahiptir.

Bazı masalların kaynak kişileri belirtilmiştir. Masalların kaynak kişileri: “Kehrimanniñ Hékayisi” adlı masalın kaynak kişisi Kuça Nahiye Çimen Guñşé Kadiri Keyum’dur. “Bay bilen Çakar” adlı masalın kaynak kişisi Tohsu Nahiye Peyşenbe Bazar Guñşé Ara Mehelle Dadüy birinci Düydiki Hépizem Kérem’dır. “Alte Qarigu bilen Sodiger” adlı masalın kaynak kişisi Tohsu Nahiye Peyşenbe Bazar Guñşé Ara Mehelle Dadüy ikkimçi etrettin Qahar Sattar’dır. “Oquş İçin” masalın kaynak kişisi Kuça Şehiri içindin Hüsen Qulpiçi’dır. “Qeşger Bubuli” adlı masalın kaynak kişisi Mehmüt Muhemmet’tir. “Cahanni Behtlik Kezgenler” adlı masalın kaynak kişisi Kuça Üç Östeñ Ara Mehellidin Qasim Abla’dır. “Dédek Qız”, “Taz bilen Séhirger”, “Namet Qorqqak”, “Melike Qanhor Hékayisi” ve “Üç Aka-Uka” masallarının kaynak kişisi Qasim Abla’dır. “Kadir Evliya” adlı masalın kaynak kişisi ise Osman İbrahim’dır.

“Uygur Hêlk Çöçekliri 6” adlı kitap Mirkamil Yaqup ve Hesên Eli tarafından hazırlanmıştır. 309 sayfalık kitap ilk olarak 1982 yılında Şincang Halk Neşriyatı tarafından basılmıştır. Daha sonra 1999 yılında tekrar neşredilmiştir. Kitabın içinde toplam otuz sekiz masal vardır. Bu masalların yirmi altısı beşinci baskıdaki kitaptan, on ikisi sekizinci baskıdaki kitaptan alınmıştır. Kitabın içinde farklı hiçbir masal bulunmamaktadır. Bazı masallar ise sihir masalıdır. Bunlar: Vapadar Kuş, Hasiyetlik Çüş, Kenci Batur, Niyiti Yamanniñ Qazini Töşük, Şehzade Tuğluq, Hasiyetlik Eñgüşter, Zulhumar, Kenci Ogul, Kenci Batur, Gayib Nikah, Vapadarlıq. Üç masal metni ise manzum-mensur karış bir yapıya sahiptir.

Bazı masalların kaynak kişileri: “Béşiga Kuş Qongan Bala” kaynak kişisi Kuçe Yaqi Guñşedin Qari Mahmut’tur. “Çaşqan bilen Sodiger” ve “Altun Bélik” adlı masalların kaynak kişisi Kuçe Yaqi Guñşedin Tohti Qari’dır. “İt bilen Müşik” adlı masalın kaynak kişisi Kuçe Yaqi Guñşedin Niyaz Turdi’dır. “Qasim Ogri” ve “Padişah bilen Bağven” adlı masalların kaynak kişisi Kuçe Yaqi Guñşedin Camal Şirip’tir. “Salik Bay” adlı masalın kaynak kişisi İbrahim’dır. “Şatutiniñ Kélip Çikişi”, “Musa Eleyhissalamniñ Sayahiti” ve “Palvan” adlı masalların kaynak kişisi Kuça Nahiye Üç Östeñ Guñşé Ara Östeñdin Qasim Abla’dır. “Paqa Şahzade” adlı masalın kaynak kişisi ise Osman İbrahim’dır.

“Uygur H  k         7” adlı kitap      Savut ve Nurdun Musa tarafından hazırlanmıştır. İlk olarak 1985 yılında şincang Halk Neşriyatı tarafından basılmış, 1999 yılında ise tekrar neşredilmiştir. 251 sayfa olan kitabın içinde toplam elli masal yer almaktadır. Kitabın içindeki bazı masallar sihir masalıdır. Bunlar: Cudalı  ve Huşallı , Ata Vesiyiti, Mehmud Bilen Melike Mehliya, Lo manni  O lı a Nesihiti, Kenci Batur, Su Perisi Dilaram, Akivet, şep etlik Padişah,  an Bedilige Kelgen Altun, Batur Yigit, G  li Rena, Polat Bislik H encer, H asiyetlik Bulak,  ız Kimge Tell  ?

Elimizde “Uygur Halk Masalları 8” adlı iki kitap var. Bunlardan biri 1985 yılında şincang   niversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından hazırlanmış, diğeri ise 1987 yılında ilk basımı yapılmış ve 1999 yılında Sattar Tohti tarafından tekrar hazırlanıp basılmıştır.

“Uygur H  k         8” adlı ilk kitap şincang   niversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından ilk olarak 1985 yılında basıldı. Daha sonra 1988 de tekrar şincang Halk Neşriyatı tarafından neşredildi. 297 sayfa olan kitabın içinde toplam elli beş masal mevcuttur. Bu masalların yirmi sekiz tanesi ise sihir masalıdır. Bunlar: Altun B  lik, Pemlik Divane, Salı  Bay, şatutini  K  lip K  lip    işi, Musa Eleyhisselamni  Sayahiti, Palvan, Pa a şahzade,  ara Niyetlik   rindaş, Hurunluk tin şahlik   e, Bayizek, şahzadini  Acayip Sergüzeşti, Ecdiha Batur, Te ey Yigit, Yüz ş hit, Oğuş     n, Padişahni     O li, Cahanni Be tlik Kezgenler, D  dek   z, Taz Bilen ş hirger, Melike  an or H ekayisi,  adir Evliya,    Dost, Perizat,   mulip, Sada  ve Adat, Perizat   z, Be giler,  ivin  anda  Peyda Bolğan?

Bazı masalların kaynak kişileri hakkında bilgi verilmiştir. Masalların kaynak kişileri ise şunlardır: “Hesen bilen H sen” masalının kaynak kişisi Ku a Nahiye Ya i Gu ş sidin Camal şirip. “ ara Niyetlik   rindaş” masalının kaynak kişisi Ku a Nahiye Ya i Gu ş sidin Osman  brahim. “ orunluk tin şahlik   e” masalının kaynak kişisi Ku a Nahiye Kona şehir D  let bilen  ususilar şirdik iligidiki Dukanidin Hoşur  adir. “Bayizek” kaynak kişisi Ku a Ala a a Gu ş din Bazar Dad y din Abla Haci. “Hindistan Melikisi” kaynak kişisi Ku a Nahiye Ya i Daduyidin  urban Abdulla. “şahzadini  Acayip Sergüzeşti” kaynak kişisi Ku a Ala a a Gu ş din Bazar duduy ikinci Dad y din Abla Haci. “Ba ini  Söz S  tiv  şi” kaynak kişi Ku a      ste   ulmak meydannidin  iris H lek. “Buğa Mozaylaptu” Kaynak kişi Ku a K   i Mellisidiki Sop un. “ o 

Hotuniñ Karamiti” kaynak kişisi Kuça Nahiye Yağı Guñşé Ségin Sögettiki Niyaz Erşi. “Şahzade Hesén”, “Ecmén Batur”, “Kasim Ögri” ve “Padişah bilen Bağven” masallarının kaynak kişisi Kuça Nahiye Yağı Guñşé Tahmaqtin Camal Şirip. “Tehay Yigit” masalının kaynak kişisi Kuça Nahiye Yağı Guñşédin Osman İbrahim. “Diñhan” masalının kaynak kişisi Kuça Nahiye Guñşédin Abduğeni. “Yüz Şéhit” masalının kaynak kişisi Kuça Nahiye Yağı Guñşédin Hemrahan. “Béşiga Kuş Kongan Bala” kaynak kişisi Kuça Nahiye Yağı Guñşédin Kari Mañmut. “Çaşkan bilen Sodiger” ve “Altun Bélik” masallarının kaynak kişisi Kuça Nahiye Yağı Guñşédin Tohti Kari. “İt bilen Müşik” kaynak kişisi Kuça Yağı Guñşédin Niyaz Turdi. “Pemlik Divane” masalının kaynak kişisi Kuça Nahiye Konaşehir ikinci rayonidin Hamutum. “Kehrimanniñ Hikéyisi” kaynak kişi Kuça Nahiye Çimen Guñşé Kadiri Keyum Abdulla. “Bay bilen Çakar” kaynak kişi Tohsu Nahiye Peyşenbe Bazar Guñşé Ara Mele Dadüy birinci düydiki Hépizem Kérem. “Alte Kargu bilen Sodiger” kaynak kişi Tohsu Nahiye Peyşenbe Bazar Guñşé Ara Mele Dadüy ikinci etrettin Kahar Sattar. “Okuş Üçün” kaynak kişi Kuça Şehir içidin Hüsen Kulpıçı. “Keşker Bulbuli” kaynak kişi Mehmut Muhemmet. “Cahanni Behtlik Kezgenler”, “Dédek Kız”, “Taz Bilen Séhirger”, “Namet Korkkak”, “Şatutiniñ Kélip Kélip Çikişi”, “Musa Eleyhisselamniñ Sayahiti”, “Palvan” ve “Melike Kanhor Hékeyisi” masallarının kaynak kişisi Kuçe Üç Östeñ ara mehellidin Kasim Abla’dır. “Salık Bay”, “Paşa Şahzade”, “Üç Aka-Uka”, “Kadir Evliya” ve “Çivin Kandağ Peyda Bolğan?” masallarının kaynak kişisi Osman İbrahim’dır. “Üç Dost”, “Divane bilen Gülnisa”, “Perizat”, “Perizat Kız” ve “Sodigerniñ Hotuni” masallarının kaynak kişisi Yağa Guñşé Yağa Dadüydin Abduğeni Yüsüp. “Poçi Muzay” kaynak kişi Üç Östeñ ara mehellidin Kasim Abla. “Gérip Hikayisi” kaynak kişi Yağa Guñşédin Osman İbrahim. “Şahzade bilen Melike” Yağa Guñşédin Yağı Dadüydin Kurban Abla. “Dana, Nadan ve Kassap” kaynak kişi Yağa Guñşé Yağa Dadüydini Kari Mañmut. “İlmulip” kaynak kişi Osman Kari. “Sadat ve Adat” ve “Ekillik Divane” masallarının kaynak kişi Yağa Guñşé Yağa Dadüydini Niyaz Abdulla’dır. “Koçkar”, “Tehey ve Böre” masallarının kaynak kişisi Ener Abdul’dur. “Beñgilerniñ Hiyali” ve “Beñgiler” masallarının kaynak kişisi Yağa Guñşé Karañgu Dadüydin Abduréhim Gopur’dur.

“Uygur Hék Çöçekliri 8” adlı ikinci kitap Sattar Tohti tarafından hazırlanmıştır. İlk olarak 1987 yılında basılmış ve daha sonra düzenlenerek 1999 yılında Şincang Halk

kitabın içinde toplam elli dokuz masal metni yer almaktadır. Bu masalların yirmi bir tanesi ise sihir masalıdır. Bunlar: Hékmelik Söz, Nurluk Mermer, Göca Sélím, Hasiyetlik Alma, Mekkarniñ Aqiviti, Melike Aytilah- Şahzade Reveydulla, Padişah Bilen Yuha, Leelşah Bilen İpargül, Behram ve Hepte Menzer, Pemlik Bovay, Aka- Uka, Hasiyetlik Gül, Şahzade Bilen Alvastı, Danişmenniñ Karamiti, Parasetlik Yigitniñ Karamiti, Késelniñ Siri, Kemer Bilen Şemer, Altun Ayağlık Kız, Vapaya Capa Bar mu? Hurun, Kaysığa Mensup Boluş Kérek?

“Uygur Hêlk Çöçekliri 11” adlı kitap Necmidin Sidik, Nurdun Musa, Pazil Qadir ve Memtimin Yasin tarafından hazırlanmış. Kitabın ilk basımı ise 1988 yılında Şincang Halk Neşriyatı tarafından yapılmıştır. Kitabın içinde toplam otuz iki masal metni mevcuttur. Bu masalların sekiz ise sihir masalıdır. Bunlar: Şahzadiniñ Hulasisi, Şahzade Bilen Maymun Melike, Kısas Muekkili, Sañgasivitaş, Yette Kepter Süriti, Niqablangan Melike, Hesinem ve Gülperi, Şeytanniñ Ticariti.

“Uygur Hêlk Çöçekliri 12” adlı kitap Pazil Qadir ve Memtimin Yasin tarafından hazırlanmış ve 1991 yılında Şincang Halk Neşriyatı tarafından neşredilmiştir. Kitabın içinde toplam kırk beş masal metni yer almaktadır. Bu masallardan on üçü ise sihir masalıdır. Masallardan “Hasiyetlik Çüş” adlı masal 5. Baskıdaki kitaptaki masalın aynısıdır. Diğer sihirli masal ise şunlardır: Toydin Kéyinki Kızıqçılık, Yigitke Yetmiş Türlük Hünermu Az, Parasetlik Yigit, Emer Palvan, Obul Dana Hékim Bilen Elkuş Vezir, Bélikçi Bilen Padişah, Hélimniñ Hiylisi, Üç Vezipe, Namerdniñ Ölümü, Merup Yamaqçi, Béhil Bilen Ezrail, Kaziniñ Aqiviti.

“Uygur Hêlk Çöçekliri 13” adlı kitap Abdukéyyum Turdi, Abdurêşit İbrahim ve Abdulla Réşit tarafından hazırlanmış ve 1991 yılında Şincang Halk Neşriyatı tarafından basılmıştır. Kitabın içinde toplam yirmi altı masal metni mevcuttur. Bu masalların sekiz tanesi ise sihir masalıdır. Bunlar: Huş Bakmaydu, Vapadar Yoldaşun, Kişiler Ögenmigen Hüner, Taş Batur, Çigit Batur, Bélik Küldi, Çılan Kuzuk, İkki Yolçi.

“Uygur Hêlk Çöçekliri 14” adlı kitap Sattar Tohti ve Möydin Sayit tarafından hazırlanmış ve 1993 yılında Şincang Hêlk Neşriyatı tarafından basılmıştır. Bu kitabın içinde toplam elli masal metni yer almaktadır. Bu masalların on yedi tanesi ise sihir

masalıdır. Bunlar: K nduz Bilen Yultuz, Sirlik  aptul, Yanta ı Yigit Bilen Yek e me,  lmey Turup Cennetni K r  ,  ipalik Ot,  gementdin, Kız Perişan, Nurtay Bilen  mintay, Etirg l Peri, Altun Alma, Divni  orut an Batur,   ekba  Padişah, Yahşi Niyet Be tke Hemrah, Kara  a  Kız, Emitek Padişah,  skek Padişah, Rehimdil Uka Bilen Rehimsiz Akilar.

“Uyg r H lk    ekliri 15” adlı kitap Micit Osman, Osman Musa ve M y din Sayit tarafından hazırlanmış ve 1993 yılında  incang Halk Neşriyatı tarafından basılmıştır. Kitabın içinde toplam yirmi bir masal metni mevcuttur. Bu masalların on dördü sihir masalıdır. Bunlar: Ehelbanum ve   rinbanum,    Aka- Uka Baturlar,     gi e- Si li, Ov i Yigit Bilen Peri Kız,  ahzade, Heslen- H sen, Kırk K n Y kip Bir K n   litimen, Ak K   l Bilen Ala K   l, Adimiy  eytan, Kızıl G l, Diyanetlik Melike Bilen Vapadar At, K tik ini  Komriki, Bayve  ini  Ke  rmi liri, Sirlik  apak .

“Uyg r H lk    ekliri 16” adlı kitap Yasin Zilal tarafından hazırlanmış ve  incang Halk Neşriyatı tarafından 1996 yılında basılmıştır. Kitabın içinde toplam on dört masal metni yer almaktadır. Bu masalların yedi tanesi ise sihir masalıdır. Bunlar: Melike Gülbuy, Yah ilik Yerde K alma, S hriy N kab, Adila an Padişah ve    Dervif, Mekkar,  em i Bilen Perizat, K   lda .

“Uyg r H lk    ekliri 17” adlı kitap Azatg l, Tursung l Emet, Sabir Can, Sattar To ti, Yunus Semet ve Turnisa Mamut tarafından hazırlanmış ve 1996 yılında  incang Halk Neşriyatı tarafından basılmıştır. Kitabın içinde toplam kırk beş masal yer almaktadır. Bu masalların on sekiz tanesi ise sihir masalıdır. Bunlar: Eel ah Bilen  parg l, Yette K nizek, K li , Yah ilik a Yah ilik, Nademet, Otunçi Bovay, H siyetlik Uruk, K bre  idiki Kitab, Vapadarlik, E illik  ahzade Bilen G her Melike, Vapasiz Hotun, Aka- Uka, O rili ni  Akiviti,  kki T p  aptul, G l e e, Vapasiz Siğil,  yik  im ilak, Kara Yallik Kılan Argimak.

“Uyg r H lk    ekliri 18-19-20” adlı masal kitapları 1991 yılında  incang Halk Neşriyatı tarafından basılmış olmalarına rağmen 2000 yılında düzenlenip tekrar basılmıştır. Bunları yayına hazırlayanlar ise Abd  erim Turdi Turpani ve Abdur  it  brahim’dir.

“Uygur H  k     kliri 18” adlı kitap Abdu  erim Turdi Turpani ve Abdur   it İbrahim tarafından hazırlanmış ve 2000 yılında Şincang Halk Neşriyatı tarafından basılmıştır. Kitabın içinde toplam yirmi masal metni mevcuttur. Bu masalların on bir tanesi ise sihir masalıdır. Bunlar: Ak Boz Ay  ir, Ametlik Şahzade, Altun Bovak, Piş- Piş Şaptul, K  ng   Sulu,   erib Bilen   ociisken, E  g   ter, Z  rek, H  zir Niyaz, Bayavan Kız, Ş  m   er  ah.

“Uygur H  k     kliri 19” adlı kitap Abdu  erim Turdi Turpani ve Abdur   it İbrahim tarafından hazırlanmış ve 1991 yılında Şincang Halk Neşriyatı tarafından basılmış ve daha sonra düzenlenip 2000 yılında tekrar neşredilmiştir. 273 sayfa olan kitabın içinde toplam otuz beş masal metni yer almaktadır. Bu masalların dokuz tanesi ise sihir masalıdır. Bunlar: H  r   id Mergen,   ayib Şehir, Hurunni   A  iviti, Kenci Batur,   y  k İslam Batur,   ar K  yru  luk Cede At, H  zim Bilen Caduger,   y  k Sultan, Ak Taş- K  k Taş. Bazı masalların kaynak kişileri bellidir.

Kaynak kişisi belli olan masallar: “Hesret” kaynak kişi Pi  an Nahiye   ı  tim Y  zisidin Abdur  hman K  ari. “    Dost” Pi  an Nahiye   ı  tim Y  zisidin   opur Rozi. “K  zini   K  izi” ve “Padi  ini   E  kli” masallarının kaynak kişisi Pi  an Nahiye   ı  tim Y  zisidin İbrahim K  asim. “H  r   id Mergen” ve “  ayip Şehir” masallarının kaynak kişisi Turpan Şehir Yar Y  zisidin Ziyit Micit. “K  n bilen Ayni   Dostlu  i” kaynak kişi Arip A  un. “Temeger” kaynak kişi Turpan Şhiri Yar Y  za Cay Mehelleisidin K  adir İsmayil. “Hurunni   A  iviti” kaynak kişi Turpan Y  za Cay Mehellisidin Aneytulla K  adim. “Balilik   y Bazar, Balisiz   y Mezar” ve “Can Borsa Cahan, Aş Borsa K  azan” masallarının kaynak kişisi Pi  an Nahiye   ı  tim Y  zisidin To  ti  an. “Kenci Batur” kaynak kişi Pi  an Nahiye   ı  tim Y  zisidin Buayşem Y  s  p. “  y  k İslam Batur” kaynak kişi Turpan Şhiri Yar Y  zisidin Sattar K  ari. “Mi   Tillalik Şah” kaynak kişi Turpan Şhiri Ayd      Y  zisidin Abduveli   opur. “İdi  ut T   i He   ide Rivayet” Pi  an Nahiye L  k   n Y  zisidin İmin Molla. “  ar K  yru  luk Cede At” kaynak kişi İsmayil Tahir. “Hezim Bilen Caduger” kaynak kişi Pi  an Nahiye   ı  tim Y  zisidin İsmayil Tahir. “Boz  ini   K  izi” kaynak kişi Pi  an Nahiye   ı  tim Y  zisidin Tu  an Karizdin İsmayil Siyitniyaz Boz  i. “Molla Remmal” kaynak kişi Turpan Şhiri Yar Y  za K  a   a Mehellidin G  her  an İsmayil. “K  ada   i” kaynak kişi Pi  an Nahiye   ı  tim Y  zisidin

Qasim Ahun. “Çaşqanniñ Hiyli” kaynak kişi Turpan Şehirlik 1- Ottura Mekteptin Mehemmet İmin. “Nikah” kaynak kişi Piçan Nahiye Çıktım Yézisidin Ablikim Hemdulla. “Éyik Sultan” kaynak kişi Cinestihan. “Vizeriniñ Pemi” kaynak kişi Piçan Nahiye Çıktım Yézisidin Abduşükür İbrahim. “Çékilğan Koza” kaynak kişi Piçan Nahiye Çıktım Yézisidin Abdurişit Qasim. “Kisas” kaynak kişi Turpan Şehir Aydiñköl Yézisidin Abdulveli Gopur. “Deager bilen Guvahçi” Turpan Şehiridin Ömer Baqi. “Üç Zerek” kaynak kişi Turpan Şehiridin Metniyaz. “Déhqanniñ Zerek Ogli” Turpan Şhiri Üzümlilik Yézisidin Ablimit Tahir. “Ekillik Kiz” kaynak kişi Turpan Şhiri Aydiñköl Yézisidin Cemilihan Hemdul. “Tedbirlil Bala” Turpan Şehir Aydiñköl Yézisidin Abdulveli Gopur.

“Uygur Hëlq Çöçekliri 20” adlı kitap Abdukerim Turdi Turpani ve Abdurëşit İbrahim tarafından hazırlanmış ve 1991 yılında Şincang Halk Neşriyatı tarafından basılmış ve daha sonra 2000 yılında tekrar neşredilmiştir. Kitabın içinde toplam yirmi altı masal yer almaktadır. Bu masalların on ikisi sihir masalıdır. Bunlar: Hasiyetlik Resim, Kanhor Melike, Yaman Hotun, Batur Kiz, Méyip Bala, Hasiyetlik Tokmak, Késilgen Kol, Koñğuraq Toşkan, Aka- Uka, Hayatlik Süyi, Batur Laçin, Bir Şahzadeniñ Muhabbet Yolidiki Keçürmişliri. Bazı masalların kaynak kişileri bellidir.

Kaynak kişileri belli olan masallar: “Eklär-Bayliğin” kaynak kişi Turpan Şehir 1- Ottura Mekteptin Alimcan Abdurahim. “Tersa Bayniñ Kizi” kaynak kişi Turpan İşçılar Téhniñ Mektipidin Adilcan Ebeydulla. “Hasiyetlik Resim” kaynak kişi Turpan Şhiri Aydiñköl Yézidin Rabihan Turdi. “Kanhor Melike” kaynak kişi Turpan Şehir Çatkan Yézidin Bekri Molla. “Momayniñ Ecri” kaynak kişi Piçan Nahiye Çıktım Yézisidin Hecer Han. “Baylıqlarniñ Kömülüp Kélişi” kaynak kişi Piçan Nahiye Çıktım Yézisidin Yéza Turğan Karizidin Ablikim Hemdulla. “Yaman Hotun” kaynak kişi Turpan Şhiri Çatkan Yézisidin Bekri Molla. “Tulpar Tuğumi” kaynak kişi Turpan Şhiri Cay Ottura Mektipten Nuşidiğül Qadir. “Satıraşniñ Ölümi” kaynak kişi Turpan Şhiri Yar Yézisi Oyman Mehellidin Sélim Sopi. “Batur Kiz” kaynak kişi Şemşidin; düzenleyen Arzugül Mehemmet. “Héyip Bala” kaynak kişi Turpan Şehirlik 5- Ottura Mekteptin Kéyum Hiday. “Hasiyetlik Tokmak” kaynak kişi Turpan Şhiri Yar Yézisidin Vahit Micit; düzenleyen Turpan Şehir Yar Yézisi Hëlq Hökümitidin Ömer Micit. “Kim Alsun?”

kaynak kiři Turpan řehiri Aydińköl Yézisidin Abdulveli Ğopur. “Késilgen Ğol” kaynak kiři Turan řehiri Ğatķan Yézisidin Bekri Molla. “Sultan Padiřah” kaynak kiři Piķan Nahiye Ğıķtim Yézisidin Abdul Talip. “Ğońĝuraķ Tořķan” kaynak kiři Piķan Nahiye Ğıķtim Yézisidin Buayřem Yúsüp. “Aka-Uka” kaynak kiři Turpan řehiri Aydińköl Yézisidin Ömer Turdi. “Bir řahzadiniń Muhebbet Yolidiki Keķürmiři” kaynak kiři Piķan Nahiye Ğıķtim Yézisidin Abduraķman Siti. “Puřayman” kaynak kiři Piķan Nahiye Ğıķtim Yézisidin Abduréřit Ğasimi. “Déhķan” kaynak kiři Piķan Nahiye Ğıķtim Yézisidin İsmayıl Eysa. “Hüner” kaynak kiři Piķan Nahiye Ğıķtim Yézisidin Toķtiķan Nacit. “Batur Laķin” kaynak kiři Turpan řehiri Yar Yézisi Nurdun Muķter.

Uygur Halk Masalları, şincang Halk Neşriyatı 1980- 1997 yılları arasında toplam on yedi kitap şeklinde neşredildi. Uygur Halk Meselleri ise iki kitap olarak 1981-1983’te şincang Halk Neşriyatı tarafından yayınlandı (İsmayıl, 1998: 122- 124).

Uygur halk masalları ile ilgili yapılan bir diğer önemli Ğalışma ise yine şincang Halk Neşriyatı tarafından seri şeklinde hazırlanmış masal kitaplarıdır. Serinin toplamda kaç kitaptan oluştuğunu tespit edemedik; fakat elimizde 1, 2, 3, 4, 6, 7 ve 10. cilt mevcut. Buradan da anlaşılacağı üzere bu seri en az on kitaptan oluşmaktadır. İlk kitap 2007 yılında basılmıştır. Ulaşabildiğimiz masal kitapları ise şunlardır:

“Uygur Halk ĞöĞekliri Bulbulgoya 1”, “Uygur Halk ĞöĞekliri Yéril Téřim Yéril 2”, “Uygur Halk ĞöĞekliri Ğiliķ Batur 3”, “Uygur Halk ĞöĞekliri Ecdiha Yigit 4”, “Uygur Halk ĞöĞekliri Méhri Niķab 6”, “Uygur Halk ĞöĞekliri Hüvey Batur 7” ve “Uygur Halk ĞöĞekliri Buķa Mozaylaptu 10”.

“Uygur Halk ĞöĞekliri Bulbulgoya 1” adlı kitap Abduraķman Ebey ve Eķmet Emin tarafından hazırlanmıştır. Kitap şincang Halk Neşriyatı tarafından 2007 yılında neşredilmiştir. 361 sayfa olan kitapta on bir masal metni yer almaktadır. Bunlar içindeki “Ğın Tömür Batur, Mestan Kempir, İskender Bilen Hörliķa, Bulbulgoya, Altun Kokulıķ Bala, Mińku Batur ve Kenci Batur masalları sihir masalıdır. Buradaki masal metinleri, hacim bakımından oldukķa büyüktür.

“Uygur Halk ĞöĞekliri Yéril Téřim Yéril 2” adlı kitap Abduraķman Ebey ve Eķmet Emin tarafından hazırlanmıştır. 353 sayfadan oluşan kitap 2007 yılında şincang

Halk Neşriyatı tarafından neşredilmiştir. Kitabın içinde on beş masal metni vardır. Bu metinler de hacim bakımından oldukça büyüktür. Böre Kız, Kéyik Haniş, Yağaç At ve Yéril Téşim Yéril masalları sihir masalıdır.

“Uygur Hëlq Çöçekliri Kiliç Batur 3” adlı kitap Abduraħman Ebey ve Eħmet Emin tarafından hazırlanmıştır. Kitap 2006 yılında Şincang Halk Neşriyatı tarafından basılmıştır. 364 sayfa olan kitapta toplam yirmi yedi masal metni mevcuttur. Melike Aytilla Bilen Şahzade Reveydulla, Hasiyetlik Alma, Sirlik Çüş, Şahzade Bilen Alvasti, Hasiyetlik Gül ve “Cebrail” Heħkide Kisse masalları sihir masalıdır.

“Uygur Hëlq Çöçekliri Ecdiha Yigit 4” adlı kitap Abduraħman Ebey ve Eħmet Emin tarafından hazırlanmıştır. Kitap 2006 yılında Şincang Halk Neşriyatı tarafından basılmıştır. 350 sayfa olan kitapta toplam on sekiz masal metni mevcuttur. Ecdiha Yigit, Melike Maral (Maran) Hékeyisi, Diyanetsiz Ustaz, Bélikçi Bovay Bilen Su Perisi, Peri Kız Bilen Tazniñ Hékeyesi, Kanħor Melike, Adem Bilen Şeytan, Padişah Bilen Yuha ve Séhirlengen Şehir masalları sihir masalıdır.

“Uygur Hëlq Çöçekliri Méhri Niķab 6” adlı kitap Abduraħman Ebey ve Eħmet Emin tarafından hazırlanmıştır. 358 sayfa olan kitap 2006 yılında Şincang Halk Neşriyatı tarafından basılmıştır. Kitapta toplam yirmi üç masal metni mevcuttur. Éyik Sultan, Batur Kız, Kanħor Şahniñ Halakiti, Divni Korkutķan Batur, Zérek ve Méhri Niķab sihir masalıdır.

“Uygur Hëlq Çöçekliri Hüvey Batur 7” adlı kitap Abduraħman Ebey ve Eħmet Emin tarafından hazırlanmıştır. Kitap 2006 yılında Şincang Halk Neşriyatı tarafından basılmıştır. 360 sayfa olan kitapta toplam otuz sekiz masal metni mevcuttur. Adimiy Şeytan, Éyik İslan (İslam) ve Sodigerin Oğli masalları sihir masalıdır.

“Uygur Hëlq Çöçekliri Buķa Mozaylaptu 10” adlı kitap da Abduraħman Ebey ve Eħmet Emin tarafından hazırlanmıştır. 353 sayfa olan kitap 2006 yılında Şincang Halk Neşriyatı tarafından basılmıştır. Kitapta toplam yetmiş yedi masal metni mevcuttur. Bunların içindeki Bilimen, Yaman Hotundin Bezgek Cin Kaçar, Bu Kız Kimge Teelluķ, Şah bilen Şatuti ve Çaşķan Kız adlı masallar sihir masalıdır.

Yukarıdaki on ciltlik serideki masallar daha önce toplanmış, derlenmiş ve düzenlenmiş metinlerdir. Masal metinleri herhangi bir incelemeye tabi tutulmamıştır.

1.1.1.1.2. Dergiler

Bulak dergisinin 1993 yılına ait I. sayısının “Uygur Halk Çöceklerinden” adlı kısmında “Her kim Kılisa Yamanlık, Bolmas Özige Amanlık” adlı bir masal metni yer almaktadır. Bu Masalı düzenleyen Emet Sidiq’tır. Kaynak kişisi ise Tohtacirozi’dir. Masal metni 183 ile 192 sayfaları arasında yer alırken sonuç kısmı 116. sayfada yer almaktadır (Bulak, 1993: 183-192;116).

Bulak Dergisi’nin 1993 yılına ait II. sayının “Uygur Halk Çöceklerinden” adlı kısmında Üç masal metni yer almıştır. Mömin Ahun adlı kaynak kişiden Andurrahmat Mömin tarafından iki masal derlenmiştir. Bunlar, “Hecniñ Kobul Boluşı” ve “Cazanihorniñ Vapasizliki” adlı masallardır. “Saduktin Çikkan Vesiyet” adlı masaldır. Bu masal ise Yunus Semet adlı araştırmacı Hacı Kurban adlı kaynak kişiden derlemiştir (Bulak, 1993: 183-189).

Bulak Dergisi’nin 1993 yılına ait III. sayıda iki masal metni yer alır. Bunlardan ilki, Möminahun adlı kaynak kişiden Abdurrahman Mömin’in derlemiş olduğu “Cennetten Gelen Adem” adlı masal; ikincisi ise İlyas Tahir tarafından düzenlenerek yayına hazırlanan “Derd” adlı masaldır (Bulak, 1993: 171-178).

Bulak Dergisi’nin 1993 yılına ait IV. sayısında ise Yunus Semet tarafından hazırlanan “Padişah bilen Mozduz” adlı masal yer almıştır (Bulak, 1993: 170-174).

Bulak Dergisi’nin 1994 yılında yayınyalan II. sayısında Abdulkadir Sadir tarafından düzenlenen “Yolvas bilen Zeynibe” adlı masal metni yer almıştır (Bulak, 1994: 186-187).

Bulak Dergisi’nin 1996 yılına ait I. sayında iki masal metnine yer verilmiştir. Birinci masal, “İkki Şagirt” (s.170) adlı bir sayfalık bir masaldır. İkinci masal ise “Töhmethorniñ Cazisi” (ss.171-172) adlı bir masaldır. Bu masal Hösnirihan adlı kaynak kişiden Ablimet Akyol tarafından derlenmiştir (Bulak, 1996: 170-172).

Bulak Dergisi'nin 1996 yılına ait II. sayının son kısmında “Uygur Halk Çöceklerinden ‘Kemer bilen Şemsidin’” adlı masal mtenine yer verilmiştir. Metinle ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir (Bulak, 1996: 143-153).

Bulak Dergisi'nin 1996 yılına ait III. sayısında Uygur Halk Çöcekleri kısmında “Séhiy bilen Béhil” adlı masal metnine yer verilmiştir. Masalın kaynak kişisi Mehmetniyaz Ahun'dur. Masalı derleyen ise Abdurazzaq Mehmetniyaz'dır (Bulak, 1996: 145-147).

Bulak Dergisi'nin 1996 yılına ait IV. sayısında Peride İmin tarafından hazırlanmış “Keşmir Sultaniniñ Kızı” adlı bir masal metni yer almıştır (Bulak, 1996: 154-169).

“Miras Dergisi”nin bazı sayılarında yayımlanan masalların kaynak kişileri hakkında da bilgi verilmiştir. Bunlardan bazıları:

“Ana Kovuk Heqqide “adlı masal Miras Dergisi'nin 1997 yılındaki 2. sayısında yayımlanmıştır. Kaynak kişi Gopur Ömer'dir. Gopur Ömer Urimçi Eğitim Enstitüsü'nde öğretmendir. Masalı derleyen kişi ise Gayretcan Osman'dır. “Tömür Kindik” masalı “Miras Degisi'nin 1992 yılındaki 2. sayısında yayımlanmıştır. Kaynak kişisi Tohtı Barat'tır. Masalı derleyen ise Muhtar'dır. “Yalmavuz Bilen Sodigerniñ Kızı” adlı masal “Miras Degisi'nin 1995 yılındaki 1. sayısında yayımlanmıştır. Kaynak kişi Hoşur Ahun, derleyen ise Ömer Hoşur'dur.

Bulak dergisinin 1999 yılında yayınlanan II. sayısında Nadire Rehimi tarafından hazırlanan “Susembil” adlı masal metni yer almıştır (Bulak, 1999: 139-144).

1.1.1.2. İncelemeler

1.1.1.2.1. Kitaplar

Uygur masalları ile ilgili çok fazla çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların bazıları tamamen masal araştırmalarından ibarettir. Mehmet Zunun ve Abdulkirim Rahman'ın hazırlamış oldukları “Uygur Halk Égiz Edebiyatiniñ Asasliri (Uygur Halk Ağız Edebiyatının Esasları)” adlı kitap, 1978'de hazırlanmıştır. Kitap, basılmadan önce Şincang Üniversitesi Bilim Araştırmaları Dairesi tarafından basılmış ve Üniversitede ders kitabı olarak kullanılmıştır. 1982 yılında ise resmi olarak yayımlanmıştır (Mehmet, 2011:

30). Kitap, Şıncang Neşriyat tarafından basılmıştır. 205 sayfalık kitap, giriş, on bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Kitabın altıncı bölümü masallarla ilgilidir. Bu bölümde genel olarak masallar hakkında bilgi verildikten sonra masalların sınıflandırılmasına geçilmiştir. Sonuç kısmında ise masalların önemi üzerinde durulmuştur. Kitabın yedinci bölümünde ise “Uygur halk latifeleri ve meselleri” kısmı yer almaktadır. Meseller de masal türü içinde değerlendirildiğinden bu kısım da masal kısmına dâhil edilmelidir. Bu kısım ise yedinci bölümde 388-391 sayfa aralığında yer almaktadır.

Muhammetcan Sadık’ın 592 sayfadan oluşan “Uygur Halk Eğiz Edebiyatı Heşkide (Uygur Halk Ağız Edebiyatı Hakkında)” adlı kitabı giriş, on üç bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Kitabın yedinci bölümü Uygur halk masalları bölümüdür. Bu bölümde masal, masal sınıflandırması, masalın efsane-rivayetten farkı, Uygur masallarının özellikleri ve önemi hakkında bilgi verilmiştir.

Uygur folkloru için emek harcayan bilim adamlarından bir diğeri ise Ablimit Sadık’dır. Ablimit Sadık tarafından hazırlanan ve 1994 yılında Ürümqi’de Şıncang Yaşlar Ösmürler Neşriyatı tarafından basılan “Ürümqi Tyanşan Rayon Halk Çöçekleri” adlı kitap 537 sayfadan oluşmaktadır. Kitap, önsöz ve dokuz bölümden oluşmaktadır. Kitabın beşinci bölümü “Hayali Çöçekler”, altıncı bölümü “Hayvan Hakkındaki Çöçekler”, yedinci bölümü “Cin, Albastı ve Tilkiler Hakkında Çöçekler”, sekizinci bölümü “Hayat Hakkındaki Çöçekler”, dokuzuncu bölümü “Akıllı ve Ferasetli Şahıslar Hakkındaki Çöçekler” adlı başlıklardan oluşmaktadır. Masal metinlerinin yer aldığı bölümlerdeki masallar herhangi bir değerlendirmeye tabi tutulmamıştır (Gökbulut, 2011: 31). Ablimit Sadık tarafından hazırlanan bir diğerk kitap ise “Cungo Halk Masalları Toplamı Şıncang Ciltleri”dir. Kitap, altı ciltliktir. 2015 yılında Şıncang Üniversitesi Neşriyatı tarafından basılmıştır. Kitabın “Giriş” bölümünde Prof. Osman İsmayil Tarım tarafından Uygur halk hikâyelerinin önemi, tarihi, işlevi, toplanması ve düzenlenmesi hakkında önemli ve kapsamlı bilgi verilmiştir. İlk cilt efsane ve rivayet olmak üzere iki ana bölümden oluşmuştur. “Uygur Halk Masalları 1” başlığını taşıyan ikinci ciltte “Sihri Masallar” ana başlığı altında “Kahramanlık Hakkındaki Masallar, Evlenme Hakkındaki Masallar, Perizatlar Hakkındaki Masallar ve Evliyaların Kişilere iyilik Yapması Hakkındaki Masallar” yer almaktadır. “Uygur Halk Masalları 2” başlığını taşıyan üçüncü cilt “Sihri

Masallar” başlığını taşıyan bölümün devamıdır. Bu kitapta sihir masalları sınıflandırılmış ve sihirli masal metinlerine yer verilmiştir. “Uygur Halk Masallar 3” başlığını taşıyan dördüncü ciltte “Hayat Masalları” ana başlığı altına birçok alt başlığa yer verilmiştir. Bu masallar da sınıflandırılmış ve sınıflandırmaya uygun masal metinlerine yer verilmiştir. “Uygur Halk Masalları 4” başlıklı beşinci ciltte ise “Hicvi Masallar, Hayvanlar Hakkındaki Masalları, Bilmeceli Masallar ve Masallar” olmak üzere dört bölüm bulunmaktadır. “Uygur Halk Fıkraları, Şakaları, Lapları” adlı altıncı ciltte ise üç farklı halk bilgisi ürününe yer verilmiştir (Kılıç, 2016: 164-167).

Osman İsmayil’in 1998’de Ürümçi’de Şincang Halk Neşriyatı tarafından yayınlanan “Helk Eğiz Edebiyatı Heqqide Umumiy Bayan (Halk Ağız Edebiyatı Hakkında Genel Bilgiler)” adlı bir kitabı vardır. 711 sayfalık kitap, dokuz bölümden oluşmaktadır. Kitabın beşinci bölümü masallarla ilgilidir. Bu bölümde Uygur masallarının özellikleri, konuları ve kahramanları hakkında oldukça önemli bilgiler verilmiştir. Altıncı bölüm ise “Uygur halk meselleri, latifeleri ve çakçakları”na ayrılmıştır. Meseller de masal grubu içinde değerlendirilmesi gerektiğinden bu kısımdaki mesellerle ilgili bölüm de masallar için kaynak olarak kullanılabilir.

Osman İsmayil’in bir diğer kitabı ise “Uygur Helk Eğiz Edebiyatı Janirliri (Uygur Halk Ağız Edebiyatının Türleri)”dir. Kitap 1994 yılında Ürümçi’de Şincang Yaşlar-Ösümler Neşriyatı tarafından basılmıştır. 461 sayfa olan kitap, yedi bölümden oluşmaktadır. Kitabın giriş kısmında, halk edebiyatı hakkında genel bilgiler verilmiştir. Kitabın ikinci bölümünde masallara yer verilmiştir. Meseller ise üçüncü bölümde ele alınıp incelenmiştir (Gökbulut, 2010: 31).

Bir diğer önemli çalışma ise Osman İsmayil Tarım tarafından hazırlanan “Uygur Séhirlik Çöçekliri Heqqide Tetkikat (Uygur Sihir Masalları Hakkında Tetkikat)” adlı çalışmalıdır. Kitap, 2006 yılında Ürümçi’de Şincang Üniversitesi Neşriyatı tarafından yayımlanmıştır. 350 sayfadan oluşan kitabın “Mukaddime” kısmında Uygur sihir masalları hakkında genel düşünce, sihir masallarının tetkik edilişi vb. konular hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, Uygur sihir masallarının olay örgüsü ele alınıp incelenmiştir. İkinci bölümde, Uygur sihir masalları diğer milletlerin masallarıyla karşılaştırılmıştır. Üçüncü bölümde, Uygur sihir masallarındaki gelenek-görenek vb.

âdetler ele alınmıştır. Dördüncü bölümde, Uygur sihir masallarının geleneksel yapısı incelenmiştir. Beşinci bölümde, Uygur sihir masalarının özellikleri incelenmiştir. Altıncı bölümde ise Uygur sihir masaları tip ve motif yapısı bakımından ele alınıp incelenmiştir. Burada Aarne-Thompson (AT’u) kataloğu kullanılmıştır. Ekler kısmında, Uygur ağız edebiyatındaki hikâyelerdeki hayvan tasvirleri, Çin Tömür Batur masalının kaynağı hakkında bilgi verilmiştir.

“Uygur Halk Eğiz Edebiyatı Kamusi (Uygur Halk Ağız Edebiyatı Kamusu)” adlı kitap Uygur folkloruyla ilgili hazırlanmış en kapsamlı çalışmadır. 2005 yılında Ürümçi’de Şincang Halk Neşriyatı, Pekin Milletler Yayınevi tarafından yayımlanmıştır. Bu çalışmada elli yılı aşkın süredir derlenen, toplanan ve hiçbir yerde yayımlanmamış halk bilgisi ürünleri ile yabancı kaynaklardan seçilmiş metinlere yer verilmiştir. Çalışmanın 2, 3, 4, ve 5. ciltleri masallara ayrılmıştır (Öger, 2008: 61).

Osman Mehmet’in “Halk Ağız Edebiyatı Üzerine” adlı çalışması 1998 yılında Ürümçi’de Şincang Halk Neşriyatı tarafından yayınlanmıştır. Kitapta Uygur halk bilgisi ürünlerine ve bu ürünlerle ilgili yapılan çalışmalara yer verilmiştir.

1.1.1.2.2. Makaleler

Nishwaki Taowo tarafından Çince hazırlanan “Çin Tömür Batur Hikâyesinin Tahlili” adlı makale 1997 yılında Halk Edebiyatı Münberi adlı dergide yayınlanmıştır (Mehmet, 2011: 51).

Mehmet Eysa, “Miras Dergis”nin 3. sayısında yer alan “Uygur Halk Çöçekliri Toğrisida Bazı Karaşlirim” adlı makalesinde masallar hakkında bilgi verdikten sonra masaları sınıflandırmıştır (Gökbulut, 2010: 58).

İmincan Ehmedi tarafından yazılan “Epsane, Rivayet, Çöçekler ve Selişturma Edebiyat Tetkikati” adlı makalede, Uygur halk bilgisi ürünlerinden olan efsane, rivayet ve masallar karşılaştırılmıştır. Yazar burada bazı değerlendirmelerde bulunmuş. Ona göre, 19. yüzyıldan sonra batılı bilim adamları Doğu Türkistan’daki kültürel zenginliği fark etmiş ve bölgeye yönelmişlerdir. Halk bilgisi ürünleri içinde yaratıldıkları topluma göre şekillendiğini de ileri sürmüştür. Bu makalesinde Ehmedi; efsane, rivayet ve masaları içerik açısından karşılaştırmıştır (Öger, 2008: 64-65).

Éziz Atavulla Satékin tarafından düzenlenen “Uygurca Neşr Qilingan Eserler Kalalogi” adlı katalogda Uygur masalları ile ilgili yapılan ve çeşitli dergilerde yer alan çalışmalar ise şunlardır:

Abdurahman Ebey, “Uygur Xelq Çöçekliri Toğrisida” Miras, 1983, S. 1.

Muhammet Eysa, “Uygur Xelq Çöçekliri Toğrisida Bezi Qarişlirim” Miras, 1987, S. 3.

Tursun Qurban, “ ‘Camiul-Hékayet’ Toğrisida Deslepki Muhakime” Şincañ Üniversitesi İlmiy Dergisi, 1985, S. 3.

Xeyrinisa Séyit, “Uygur Xelq Çöçekliridiki Xotun-Qizlarniñ Ekil-Parasiti Heqqide” Miras, 1985, S. 3.

Abdukerim Raħman, “ Uygur Xelq Çöçekliridiki Séhri Obrazlarniñ Hususiyetliri Toğrisida” Miras, 1986, S. 1.

Abdukerim Raħman, “Medeniyet İzliridiki Tuğulğan Héslar ” adli kitabqa kurgüzulgen. Şincañ Helq Halk Neşriyati, 1993.

Kérem Niyaz, “ ‘Uygur Helq Çöçekliridiki Han-Padişahlar Toğrisida’ Keşker Vilayetlik Edebiyat-Senetçiler Birleşmisi” Keşker Edebiyatni Jurnili tehriri bölümi tüzgen “Hezine” namliq kitapqa kigüzelgen.

Ehet Haşim, “Uygur Helq Çöçekliri ‘Ücmen Sayisi’ Heqqide Qiskiche Tehlil” Miras, 1986, S. 1.

Mutellip Paltacı, “Uygur Helq Çöçekliriniñ Terbiyivi Ehmiyiti Toğrisida” Miras, 1986, S. 1.

Koşyuvén Sonuj, “ Hunendiki Uygur ve Ularniñ Çöçekliri” Terc.: Erkin Hoşur, Şincañ El Égiz Edebiyatı Tetkikti, 1986, S. 1.

Asime Niyaz, “Uygur Helq Çöçekliridiki Ayallar Obrazi Heqqide Qiskiche Mulamize” Şincañ El Égiz Edebiyatı Tetkikati, 1986, S. 1.

Haci Eħmet, “Uygur  el      klirini  İdiyivi Mezmuni Toğrisida” Şıncañ El   iz Edebiyatı Tet ik ti, 1986, S. 2.

Mehemmet Eysa, “Uygur  el      kliridiki R alistik Amillar Toğrisida”, Miras, 1986, S. 1.

 ahar Hamut, “Uygur Girim     kliridiki Bezi     klerni  Ortakçı He  ide  isk  e S li turma”  e  er P dagogika İ tit si İlmey Jurnili, 1987, S. 2.

“ el      ylirini  T rliri Toğrisida” Terc.: Eħmetcan Metruzi, Miras, 1987, S. 3.

Abdur him Zunun, “Uygur  el      klirini  Terbiyivi Ehmiyiti Toğrisida”  oten Aliy P dagogika Mektipi İlmey Jurnili, 1988, S. 1.

M. Te naiy, “Uygur  el      klirini  Milliy Alahadiliki Toğrisida”  oten Aliy P dagogika Mektipi İlmey Jurnili, 1990, S. 3.

Muhammet Tursun, “ ‘Altun  e ’ ve ‘G   iz’     klirini  Ortakçı He  ide”  e  er P dagogika İ tit s  İlmey Jurnili, 1990, S. 2.

Osman İsmayil, “Uygur  el      kliridiki Ademler Obrazliri” Miras Jurnili, 1990, S. 1.

Osman İsmayil, “Uygur  el  A zadaki     yliridiki Hayvanat Obrazliri” Şınca  İctimaiy Penler Tet ik ti Jurnali, 1990, S. 3.

Osman İsmayil, “Uygur  el      kliridiki Bediiy Alahidilik” Şınca  Univ rsit ti İlmey Jurnili, 1991, S. 1.

Rebhan  adir, “ ın T m r Batur T rk midiki     klerni  S li turmisi”, Miras, 1991, S. 2.

Osman İsmayil, “Uygur  el      kliridiki  eyri Obrazlar” Miras, 1992, S. 1.

Muhammet Eysa, “Uygur  el      kliridiki R alistik Amillar Toğrisida”, “İcadiyet ve İzdini ” nam ı  kitab a kirg z lgen,  e  er Uygur Neşriyatı, 1992, 12. aydaki neşir.

Abdulhemit Muhemmet, “Helk Çöçekleriniñ Séhriy Küçi” Keşker Pédagogika İnstitüti İlmiy Jurnili, 1993, S. 2.

Ésabilla Hurvati, “‘Yağaç At’ ve ‘Ağ At Oğlu’ bilen Türki Tillik Milletlerniñ Helk Çöçekleriniñ Sujit Qurulmisini Sélişturuş” Miras, 1994, S.4.

Muhemmet Tursun Turdi, “ Beş Name ve Uyğur Helk Çöçekliri”, Keşker Pédagogika İnstitüti İlmiy Jurnili, 1994, S. 3.

Osman İsmayil, “Uyğur Helk Çöçekleriniñ Türlerge Bölünişi” Şıcañ Univérsitétı İlmiy Jurnili”, 1995, S.4.

Gunnar Albréit Yarrıñ, “Oğri Yok Şeherge Tehlil” Miras, 1995, S. 2.

Cuñ Civen, “Seriğ Uyğur Helk Çöçekliri bilen Vingir Helk Çöçekliridiki Ortağ Hususiyet Alamliriniñ Medeniyet Asasi Heqqide Deslepki İzdinişi” Terc.: Barican Zoper, Miras, 1996, S. 3.

Tursun Hüsiyin, “Çöçeklerniñ Telim-Terbiyidiki Köp Kırlıķı” Ürüñçi Keçlik Gezitisi, 1997, 23 Ekimdeki sayı.

Lbu Kuyli, “Dunyadiki Herkaysi El Helk Çöçekliri Tipiniñ İndikisi Toğrisida Bayab” Miras, 1998, S. 3.

Küreşcan Ömer, “Uyğur Helk Çöçekliridiki Obrazlar Toğrisida” Merpet Günçiliri Jurnili, 1998, S. 2.

Ehmet Nasir, “Uyğur Helk Çöçekliridiki ‘Hızir Obrazi’ Toğrisida” Şıncañ İctimaiy Penler Tetkikati, 1999, S. 2.

Goca Eñmet Yunus, “Uyğur Helk Çöçekliridiki Ehlak Terbiyisi”, “Muhakime Ünçiliri” namliķ kitabķa kirgüzülgen” Şıcañ Helk Neşriyati, 2000.

Dilmire Ömer, “Uyğur Helk Çöçekliri Heqqide Bezi Karaşlırim” Bulak, 2011, S. 3.

Gülsümay Davut, “Miñ Bir Géçe bilen Uyğur Helk Çöçekleriniñ Ortaqlıķı ve Perķi Toğrisida” Şıncañ Pédagogika İnstitisi İlmiy Jurnili, 2002, S. 4.

Adil Abdull, “H  k          ve Uni   Hazir  i Zaman Balilar Terbiyisige Bolğan Roli ve ehemiyiti Toğrisida”   inca   P  dagogika Universit  i İlmiy Jurnalı, 2002, S. 1.

Gayretcan Osman, “        , Uygur Klassik Edebiyat Tari  i” namli   kitap  a kirg  z  lgen,   inca   Maarip Neşriyati, 2002, ağustos sayısı.

Hurşide C  me  un, “Uygur H  k         ridiki ‘Yamavuz’ Obrazi”, Bulak 2002, S. 3.

Amine Muhemmetturdy, “ ‘  r  k, Kepter ve     e H  raz’ namli          H        ” H  ten P  dagogika Aliy T   nikomi İlmiy Jurnalı, 2002, S. 4.

Emin Abbas, “Buddalarni   Yaralmi  i H                    ‘Altun B    k, Mekan-Ku  a’” namli   kitab  a kirg  z  lgen.   inca   H  k Neşriyati, 2003, Mayıs sayısı.

Arzug  l       , “         Uygurlarni   Til Alahidiliki   stide Deslepki   zdini  ” Til ve Tercime Jurnalı, 2003, S. 2.

Osman İsmayil Tarim, “Uygur S  hirlik          bilen H                  S  li  turmisi”,   inca   Univ  rsititi İlmiy Jurnalı, 2003, S. 2.

Osman İsmayil Tarim, “Uygur S  hirlik            İpadilengen İptidaiy İtikad ve     -Adetler”,   inca   Univ  rsititi İlmiy Jurnalı, 2004, S. 2. (Sat  kin, 2004: 507-509).

1.1.2. Rusya’da Yapılan   alı  malar

1.1.2.1. Metin Yayınları

Uygur folkloruyla ilgili yapılan önemli araştırmaların bir kısmı da Ruslar tarafından yapılmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında     itli amaçlarla Orta Asya’ya ve Doğu Türkistan’a seyahat eden Rus araştırmacılar Uygur Türkleri hakkında oldukça önemli bilgiler toplamışlardır. Bu seyahatler sonucunda toplanan malzeme, bazı araştırmacılar tarafından düzenlenmiştir. Bir kısmı Rusya’da bir kısmı ise Avrupa’da yayınlanmıştır.

Kaşgar’da XIX. yüzyılın sonunda elçi olarak görev yapan N. F. Petrovskiy, XX. yüzyılın başında Doğu Türkistan’da bilimsel çalışma yapan S. F. Petrovskiy ve sekreteri Y. Yut  a ve diğer Rus doğu bilimcileri yaptıkları çalışmalarla Uygur halk bilgisi

ürünlerini yazıya geçirmişlerdir. N. A. Baskakov, E. R. Tenişev, G. S. Sedvakasov gibi tanınmış Türkologlar Uygur halk bilgisi ürünlerini derleyip neşretmişlerdir (Mehmet, 2011: 20).

1.1.2.2. Kitaplar

Orta Asya'ya bilimsel araştırma yapmak amacıyla üç kez seyahat düzenleyen ilk araştırmacı N.M. Prjewalskiy'dir. Rus istihbarat albayı olan Prjewalskiy, Uygur Türklerinin yaşadığı coğrafya ve kültürü hakkında çokça bilgi vermiş. Ekibiyle birlikte Doğu Türkistan'a seyahat eden Prjewalskiy, topladıklarını "Tret'e Puteşestvie v Tsentralnoy Azii İz Zaysana Çerez Hami i Tibet Na Verhovya Celtay Reki" (Türkçeye "Tibet Seyahatnamesi" adıyla çevrilen) eserinde yayınlamıştır. Uygur kültürüne ait bilgiler içermesi bakımından önemli bir eserdir (Öger, 2008: 46).

N.N. Pantusov "Tarihi Halk Edebiyatı Numuneleri" adlı kitabında Uygurlara ait 500'e yakın atasözü, 100'den fazla bilmece, iki masal ve Çin Tömür Batur, Tibet Padişahı ile Zohrahan, Nuzugüm vb. destanlara yer vermiştir. İki kitap halinde yayınlanan eserleri Rusçaya da çevrilmiştir (İsmayil, 1998: 117).

Uygurlarla ilgili önemli çalışmalar yapan en büyük Türkologlardan biri de Nikolay Federoviç Katanov'dur. Katanov, Orta Asya ve Çin'in iç kısımlarına yaptığı seyahatte, gezdiği yerlerle ilgili önemli gözlemler yapmış, derlemelerde bulunmuştur. Bu geziler sonucunda elde ettiği malzemeleri makale olarak yayınlamıştır. Bu makalelerin bir kısmı Türkçeye çevrilmiş ve "*Türk Kabileleri Arasında*" adıyla kitap olarak yayımlanmıştır. On iki makalenin yer aldığı bu eser Türk boylarının kültürü hakkında önemli bilgiler içermektedir. Eserde, Katanov'un 1891-1892 yılları arasında Turfan, Gulca, Yarkent ve Kaşgar şehirlerinde yaşayan Uygurların halk bilgisi ürünleri yer alır. Bu eserinde bazı masal ve efsane isimlerini de zikretmiştir (Öger, 2008: 47-48). Türkolog Katanov, 1889 yılında Kumul ve Turfan rayonlarına gelip ilmi çalışmalar yapmıştır. Uygurların nahşa-koşaklarını, masallarını, atasözlerini ve bilmecelerini toplamış. Bunların bir kısmını Almanca olarak yayınlamıştır. Katanov, Uygurlar arasında yazılmış, hacimli, 24 masalı (600 beyitten fazla) Rusçaya çevirmiştir (İsmayil, 1998: 117-118).

Rus âlimlerden Malov da 1912-1914 yılları arasında Şincang'da, Kumul, Lupnor halkları ve Sarı Uygurların (Oğuz) koşak, beyit, destan ve bilmecelerini derleyip “Uygur Dili”, “Lupnor Dili” ve “Sarı Uygur Dili” adlı kitaplarını yayınlamıştır. Uygur Dili kitabında “Hemracan ve Kuş” (Hörlıka-Hemracan) destanı, 24 masal, 725 bilmece ve birçok koşığı yayınlamıştır. “Şincang'daki Uygur Şiveleri” adlı kitap 1967 yılında Moskova'da yayınlanmıştır. Bu kitapta 100 koşak ve atasözü vardır. Malov eserlerinde yer alan altmıştan fazla Uygur masalını da yayınlamıştır (İsmayil, 1998: 118).

Uygur Tili- Kumul Tékestliri. Toplayan: S. E. Malov. Leningrad: SSSR Penler Akademisi Neşriyatı, 1954. Kitabın içinde toplam otuz yedi masal metni yer almaktadır. Bu masalların on üç tanesi ise sihir masalıdır. Bunlar: Tokkuz Beñgi, Mapań Kuş, Hemrecan ve Kuş, Gülkeke, Dutarçı, Çin Tömür, Güzel Ayal, Bovay ve Uniń Kızlırı, Acayıp Bala ve Yette Başlık Yalmavuz, Arpağan Batur, Paқа Ayal, Sumurg Bilen Âdem, Üç Yolvaslık Âdem ve Yalmavuz.

Türklerle ilgili önemli çalışma yapanlardan biri de Wilhelm Radloff'tur. Radloff “Proben” adı ile tanınan altı ciltlik bir kitap hazırlamıştır. Uygur folklorun ait malzeme 6. ciltte yer almaktadır.

Alman kökenli Rus Türkolog Friedrich Wilhelm Radloff, Orta Asya'daki Türk boylarının dil, etnografya ve folklor materyallerini toplamıştır. Radloff, 1860'ta başlayarak Altay'da, doğu Kırgız bozkırlarında (1862), Hakaslar arasında (1863) ve Yedisu'da (1868-1869) araştırmalar yapmış ve bu araştırmalarını da “Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme Süd-Sibiriens (Kuzey Türk Boylarının Halk Edebiyatından Örnekler)” adıyla yedi cilt halinde yayınlamıştır. I. cilt 1866'da, II. cilt 1868'de, III. cilt 1870'de, IV. cilt 1872'de, V. cilt 1885'te, VI. cilt 1886'da ve VII. cilt 1896'da yayınlanmıştır. VI. cilt Uygurlarla ilgilidir. Radloff, 1862 yılında Kapal Şehri'ne gelmiş ve İli Vilayeti'nden oraya göç etmiş Uygurlar arasındaki halk bilgisi ürünlerini derlemiştir. Radloff'un Uygurlar ve Uygur dili ile ilgili birçok çalışması vardır (Mehmet, 2011: 19).

Orta Asya'ya bilimsel araştırma yapmak amacıyla giden N.M. Prjewalskiy, Şincang'da Uygurlara ait birçok masal ve koşığı toplamıştır (İsmayil, 1998: 118).

Uygur halk bilgisi ürünlerini toplayıp yayınlayan bir diğer Rus araştırmacı ise N.N. Pantusov'dur. Onun “Tarañçı Halk Edebiyatından Seçmeler” adlı eseri oldukça önemlidir. N.N. Pantusov 1871-1889 yılları arasında, Yedisu ve Gulca'daki Uygurlara ait halk bilgisi ürünlerini derlemiştir. Bu malzemeleri ise 1880 yılından itibaren Kazan şehrinde aşama aşama yayımlamıştır. 1909 yılında “Tarañçı Halk Edebiyatından Seçmeler” adlı oldukça hacimli bir eser yayınlamıştır (Mehmet, 2011: 19).

1.1.3. Kazakistan'da Yapılan Çalışmalar

Uygur halk bilgisi ürünleriyle ilgili en fazla çalışma Kazakistan'da yapılmıştır.

1.1.3.1. Metin Yayınları

1.1.3.1.1. Kitaplar

Mahinur Eliyeva, Kazakistan'da Uygur folkloru üzerine çalışma yapan bilim adamlarından biridir. Eliyeva'nın birçok kitabı ve makalesi vardır. “Uygur Halk Çöçekliri” adlı kitap 1969 yılında Mahinur Eliyeva tarafından hazırlanmıştır. Kitap, Almatı'da Kazakistan Yazguçi Neşriyatı tarafından neşredilmiştir. Kitabın içinde toplam on yedi masal metni yer almaktadır. Bu masalların beş tanesi ise sihir masalıdır. Bunlar: Melike Peri, Qorayçiniñ Kızı, Belikçiniñ Oğlu, Üzüngen Baş, Hal Palvan.

Kazakistan'da hazırlanmış ve yayımlanmış diğer masal kitapları ise şunlardır: “Uygur Halk Çöçekliri”, “*Uyul Altun- Uygur Halk Çöçekliri*”, “Edebiyat 6 Sinip Üçün Hrestomantiye”, “Uygur Halk Edebiyatı Cevherliri” ve “Uygur Halk Çöçekliri”. Bu kitaplardaki masalların hiçbirisi incelenmeye tabi tutulmamıştır. Sadece masal metinleri derlenip, düzenlenip neşredilmiştir.

“Uygur Halk Çöçekliri” Rozi Qadir tarafından hazırlanmış ve 1958 yılında Almatı'da Kazakistan Devletlik Güzel Edebiyat Neşriyatı tarafından yayımlanmıştır. Kitabın içinde toplam yirmi masal metni yer almaktadır. Bu masalların on iki tanesi ise sihir masalıdır. Bunlar: Eçilmiğan Qapaqtiki Sir, Mis Çögün, Muzduz, Altun Taclık Belik, Hilal Kassap, Bulbulgoya, Vapağa Capa, Ekillik Batur, Yüz Vapadar, Yétim Kız, Kuziçak, İkki Koçkar.

1.1.3.2. İncelemeler

1.1.3.2.1. Kitaplar

Kazakistan’da yapılan Uygur halk bilgisi ürünleriyle ilgili çalışmaların pek çoğu 1964’te faaliyete geçen Kazakistan Bilimler Akademisi Uygur Araştırmaları Merkezi (Uygur Araştırmaları Bölümü, Uygur Araştırmaları Enstitüsü isimleri de kullanılmıştır) tarafından yapılmıştır. Kazakistan Bilimler Akademisi’nin muhabir üyesi olan G. S. Sedvakasov’un üstlendiği “Uygur Halk Ağız İcadı” adlı kitap 1983 tarihinde Almatı’da yayımlanmıştır. Bu kitapta Uygur halk edebiyatının birçok türüne yer verilmiştir. Koşma, masal, beyit, rivayet, efsane, bilmece ve atasözleri ile halk destanları vb. (Mehmet, 2011: 42).

Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra, Kazakistan ve Özbekistan cumhuriyetlerinde Uygur halk edebiyatı ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Malzeme derleme, düzenleme ve yayınlama faaliyetleri 20. yüzyıldan beridir bu ülkelerde devam etmektedir. 10 ciltlik masal, 8 ciltlik koşak ve fıkra, atasözü, bilmece türüne ait birçok kitap yayınlanmıştır. Bunlar: “El Edebiyatı” 1925 Moskova’da, “Uygur El Edebiyatı” 1934’te Taşkent’te, “Uygur Halk Edebiyatı” 1936’da Taşkent’te, “Uygur Halk Edebiyatı” 1941’de Taşkent’te, “Sadır Hañruk” 1931’de Taşkent’te yayınlanmıştır (İsmayil, 1998: 119).

Kazakistan’da yapılan bir diğer önemli çalışma ise “Uygur Halk Eğiz İcadıyiti (Uygur Halk Ağız İcadı)” adlı çalışmadır. Kitabı yayına hazırlayan G. Sadvakasov’dur. Kitap Kazakistan’ın Almatı şehrinde Nauka (ilim) Neşriyatı tarafından 1983 yılında yayımlanmıştır. Kitapta Uygur halk bilgisi ürünlerine yer verilmiştir. Masallar kısmında masallarla ilgili bilgi verildikten sonra masallar “Hayvan Masalları, Sihirli Masallar ve Yaşam Masalları” şeklinde sınıflandırılıp incelenmiştir (Mehmet, 2011: 44). Masalların icra edilmesi meselesi hakkında oldukça önemli bilgilere yer verilmiştir.

1.1.4. Türkiye’de Yapılan Çalışmalar

Türkiye’de, Uygurlarla ilgili yapılan çalışmalar genellikle Uygur tarihi ve dili hakkındadır. Halk bilgisi ürünleri ile ilgili çalışmalar ise yakın geçmişte başlamıştır.

1.1.4.1. Metin Yayınları

1.1.4.1.1. Kitaplar

Türkiye’de Uygur masalları ile ilgili yapılan çalışmalar şunlardır:

Reşid Rahmeti Arat’ın “Doğu Türkçesi Metinleri” adlı kitabı Osman Fikri Sertkaya tarafından yayına hazırlanmış ve Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü tarafından 1987’de yayınlanmıştır. Kitaptaki metinler Reşid Rahmeti Arat’ın İstanbul Üniversitesi’nde Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde okuttuğu Türk Dili dersi için kullanılan metinlerdir. Osman Fikri Sertkaya tarafından hazırlanan kitaptaki metinler W. Radloff, Albert August von Le Coq, Sergey Efimoviç Malov, Karl Heinrich Menges ve Gunnar Jarring’in Doğu Türkistan’ın Turfan, Komul (Hamı), Kuça, Lükçün, Kara-Hoto (Dabao-çing) ve Taşmaklık, Aksu, Kaşgar, Yarkent, Hotan ve Lob-nor merkezlerinden derlenmiştir. Kitapta birçok masal metni bulunmaktadır. Bunlardan “Şim Tömür Batur”, “Hemranın Nakşısı” ve “Cin” adlı masallar sihir masallarıdır.

“Uygur Halk Masalları” adlı kitaptaki masallar Ehet Haşim tarafından düzenlenip neşredilmiştir. Bu masallar “Şincang Halk Neşriyatı” tarafından 1980 yılında neşredilmiştir. Kitaptaki masalların bir kısmı yerli gazete ve dergilerden alınmış, bir kısmı ise Ehet Haşim tarafından halk arasında derlenmiştir. Kitap, Ahmet B. Ercilasun ve A. Şekür Turan tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmış ve 1989 yılında Kültür Bakanlığı Folklor Araştırmaları Dairesi Yayınları tarafından yayınlanmıştır. Eserin içinde 54 masal yer almaktadır. Masal metinleri transkripsiyonlu halleri, Türkiye Türkçesine aktarılmış şekliyle birlikte verilmiştir. Ercilasun’a göre asıl amaçları, metinlerin dil malzemesi olarak kullanılmasını sağlamaktır.

1.1.4.2. İncelemeler

1.1.4.2.1. Kitaplar

Uygur masalları ile ilgili Türkiye’de yapılan en önemli çalışmalardan biri de Alimcan İnayet’e aittir. “Türk Dünyası Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi Yalmavuz/Celmoğuz adlı kitap 2007 yılında Kanyılmaz Matbaası tarafından basılmıştır. Kitabın “Giriş” kısmında konuyla ilgili çalışmalar, Yalmavuz kelimesinin etimolojik kökeni hakkında bilgi verilmiştir. “Metinler” kısmında ise Yalmavuz’un geçtiği dokuz

masal ve efsane metni kullanılmıştır. Bu metinler transkripsiyonlu ve Türkiye Türkçesine aktarılmış şekliyle verilmiştir.

Türkiye’de Uygurlarla ilgili yapılan çalışmalar genellikle Uygur tarihi ile ilgili çalışmalardır. Tarih çalışmalarından sonra dil çalışmaları yer alır. Halk bilgisi ürünleri hakkında çok az çalışma mevcuttur. Halk bilgisi ürünleri hakkında genellikle tarihi çalışmalar ve dil çalışmaları içinde bilgi verilmiştir. Alimcan İnayet tarafından hazırlanan “Türk Dünyası Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi Yalmavuz/Celmoğuz” adlı kitap bu bakımdan bir ildir.

Abdulahkim Mehmet (asıl adı Ablikim Mehemmet’tir) 2011’de yayınladığı “Uygur Halk Destanı Çın Tömür Batur (İnceleme-Metin)” adlı kitabı İzmir’de Egetan Basım Yayın tarafından basılmıştır. Kitabın “Giriş” kısmında Uygur halk bilgisi hakkında oldukça önemli bilgiler verilmiştir. Ayrıca Uygur halk bilgisi ürünleriyle ilgili Doğu Türkistan ve dışında yapılan çalışmalara da yer verilmiştir. Mehmet, “Çın Tömür Batur”un ayrı adlarla masal şeklinde anlatıldığını söyler. Mehmet’in tespitlerine göre; Çın Tömür Halk Destanı, destan ve masal şeklinde “Çın Tömür Batur”, “Akulembedihan”, “Şim Tömür Batur” ve “Eli Kurban” gibi isimlerle Uygur Özerk Bölgesi’ndeki Uygurlar arasından çok yaygındır. Ayrıca bu halk destanının Uygur Özerk Bölgesi’nin doğusundaki Qing hai ve Gensu Eyaletlerine yerleşmiş olan Salarlar ve Budist Sarı Uygurlarda masal şekli de mevcuttur. Masal şeklindeki bu metinler Salarlarda “At Oğlu”, Uygurlarda “Dört Karış Kumaş”, “Köz” , “Üç Kardeş” ve Taciklerde “Çınar” adıyla anlatılmaktadır. Kitapta Uygur halk bilgisi ürünleri ile ilgili Orta Asya’da, Çin’da, Rusya’da, Avrupa’da, Türk cumhuriyetlerinde ve Doğu Türkistan’da yapılan çalışmalar hakkında bilgi verildiğinden alanda çalışmayı düşünen araştırmacılara yol göstermesi bakımından oldukça önemli bir kaynaktır.

Son yıllarda bazı üniversitelerde Uygur halk bilgisi ürünleri ile ilgili tezler hazırlanmıştır. Alanla ilgili yayımlanmış kitap sayısı az olmasına rağmen Uygur halk bilgisi ürünleri ile ilgili çok fazla bilimsel makale yazılmıştır. Bu makaleler ise genellikle destan, efsane, koşak, atasözü, fıkra ve masalla ilgilidir.

1.1.4.2.2. Makaleler

“Uygur Efsanelerinde Lokman Hekim” adlı makale, Adem Öger tarafından hazırlanmıştır. Makale 2007 yılında İzmir, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*'nin 1. sayısında yayınlanmıştır. Uygur efsane ve masallarından hareketle Lokman Hekim'in kim olduğu ve hangi vasıflara sahip olduğu, halk anlatılarında hangi konumda ve tipte olduğu üzerinde durulmuştur.

“Ayı İslam Batur Masalının Vladimir Propp'un ‘Masalların Yapısal Çözümlemesi’ Yöntemiyle İncelenmesi” adlı makale 2015 yılında *Uygur Araştırmaları Dergisi*'nin 5. sayısında yayınlanmıştır. Makalede Uygur masalı olan “Ayı İslam Batur” masalı Propp'un yapısal incelenmesi yöntemiyle incelenmiştir.

“Eğitimsel Açıdan Uygur ve Kıbrıs Türk Masal Kahramanları Bağlamında İletilen Olumsuz Mesajlar” adlı makale Mustafa Yeniasır ve Burak Gökbulut tarafından hazırlanmıştır. Makale 2017 yılında Konya *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*'nin 38. sayısında yayınlanmıştır. Makalede on Uygur masalı ele alınıp incelenmiştir. Bu tür masalların çok fazla olumsuz mesaj içerdiği sonucuna varılmıştır. Bu sebepten çocuk eğitiminde kullanılacak masalların ince bir süzgeçten geçirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

1.1.4.2.3. Tezler

Bu başlık altında sadece Türkiye’de yapılmış olan tezler değerlendirilecektir. Uygur masallarının kullanıldığı, çeşitli üniversitelerde yapılmış dört tez bulunmaktadır. Yapılan tezlerden üçü yüksek lisans biri ise doktora tezidir. İlk tez Yıldız Kocasavaş tarafından 1990 yılında yapılmıştır. Yıldız Kocasavaş tarafından 1990 yılında hazırlanan tezin adı “ Uygur Halk Masalları (Gramer-Metin-Tercüme Sözlük)’dır. Bu tezde her ne kadar Uygur masallar kullanılmış olsa da tez dil çalışmasından ibarettir. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nde hazırlanan tez 215 sayfadır. Tezdeki masallar “Uygur Halk Masalları” adlı kitaptan alınmış hayvan masallarıdır.

İkinci yüksek lisan tezi ise 2000 yılında Selma Bedir tarafından hazırlanan “ Uygur Çöçekleri” adlı tezdir. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve

Edebiyatı Bölümü'nde hazırlanan tez, 478 sayfadır. Bu çalışma oldukça kapsamlı bir çalışmadır. Transkripsiyonlu ve Türkiye Türkçesine aktarılmış metinler birlikte verilmiştir. Masal kavramı, masalların yapı ve muhteva özellikleri, masallardaki şahıs kadrosu, zaman, formeller vb. unsurlar incelenmiştir. Masallar motifleri bakımından da incelenmiştir.

Üçüncü yüksek lisans tezi ise 2009 yılında Arzu Ardoğan tarafından hazırlanan “Uygur Halk Masalları” adlı tezdır. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı'nda hazırlanan tez, 409 sayfadır. Tezde elli Uygur masalı kullanılmıştır. Masallar, motifleri bakımından incelenirken “Motif Index” kullanılmıştır. Transkripsiyonlu ve Türkiye Türkçesine aktarılmış metinler birlikte verilmiştir.

Son tez ise Burak Gökbulut'a ait doktora tezidir. Tezin adı “Kıbrıs Türk Masalları ile Uygur Türk Masalları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma (İnceleme-Metinler)”dır. 2010 yılında Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Dalı'nda hazırlanan tez, 804 sayfadır. Bu çalışmada Uygur masalları ve Kıbrıs masalları karşılaştırılmıştır. Tezde Uygur ve Kıbrıs Türklerine ait masallar motif ve tip yapısı bakımından incelenmiş, benzer ve farklı yönleri karşılaştırılmıştır. Masal kavramı, Uygur masalları ve Kıbrıs Türk masalları hakkında yapılan çalışmalar, masalların sınıflandırılması, masal anlatma geleneği hakkında ayrıntılı bilgi verilmiş, masal metinlerinin alındığı kaynaklar belirtilmiştir. Tezde, hayvan masalları, sihir masalları ve gerçekçi masal örnekleri mevcuttur. Ayrıca Uygur masalların transkripsiyonlu metinleri de verilmiştir. Türkiye'de Uygur masalları hakkında yapılmış en kapsamlı ilk çalışma olması bakımından son derece değerli bir çalışmadır.

1.2. ÇALIŞMANIN KONUSU, AMACI VE İNCELEME YÖNTEMİ HAKKINDA

Çalışmanın konusu, Doğu Türkistan'daki Uygurların sözlü gelenekte yaratılmış ve daha sonra yazıya geçirilmiş sihir masallarının incelenmesine dayanmaktadır. Masal metinleri, farklı zamanlarda Doğu Türkistan'da derlenip yazıya geçirilen kitaplardan alınmıştır.

Çalışmanın amacı, Uygur sihir masallarını şekil, içerik ve işlev bakımından değerlendirmek, tip ve motif yapısını ortaya koymak ve Uygur sihir masallarının Türk dünyası masalları içindeki yerini ve önemini tespit etmektir. Ayrıca Uygur sihir masalları üzerine Türkiye'de ve Doğu Türkistan'da müstakil bir çalışmanın bulunmaması da bu çalışmayı yapmada etkili olmuştur.

Masallar, halk bilgisi ürünleri içinde oldukça önemli yere sahip bir türdür. Bu sebepten gerek dünyada gerekse Türkiye dünyasında halk bilgisi ürünlerinin merkezinde yer almıştır. Bu sebepten birçok halkbilimi yöntem ve kuramının da hareket noktası olmuştur. Halk bilgisi ürünlerinin araştırılmasında ve incelenmesinde “Metin Merkezli Yöntem” ve “Bağlam Merkezli Yöntem” olmak üzere iki yöntem kullanılmaktadır. Metin merkezli kuram ve yöntemlerde sadece metin esas alınmakta ve ele alınan metnin şekil, yapı ve içerik özellikleri üzerinde durulmaktadır.

Uygur Türklerinin yaşadıkları Doğu Türkistan'a gitme imkânımız olmadığı için bağlam merkezli yöntemle başvurmamış. Çalışmamızı yazılı kaynaklara dayandırdık. Çalışmada kullandığımız metinler 1979-1988 ile 1980-1997 yılları arasında Şincan Halk Neşriyatı tarafından basılan seri kitaplardan alınmıştır. Bu kitapları hocam Prof. Alimcan İnayet'in arşivinden temin ettik. Yazılı kaynaklardan tespit ettiğimiz yüzlerce masal metni içerisinde 70 sihir masalını belirledik ve bunları metin merkezli kuram ve yöntemlerden hareketle ele alınıp inceledik.

Uygur masalları hakkındaki genel bilgiler Uygur folklorşinasları tarafından hazırlanan ve üniversitelerde kaynak kitap olarak kullanılan kaynaklardan alınmıştır. Bu kaynakların bazıları şunlardır: Uyğur Һелк Ёғиз Едебијатиниң Асаслiri, Uyğur Һелк Ёғиз Едебијати Һеққиде, Ürümçi Tyanşan Rayon Һелк Чөчеклiri, Һелк Ёғиз Едебијати Һеққиде Umumiy Bayan, Uyğur Һелк Ёғиз Едебијати Janirliri ve Uyğur Сһирлик Чөчеклiri Һеққиде Tetқиқат.

Uygur sihir masallarının tip numaralarının tespiti ve sınıflandırılmasında Hans Jörg Uther tarafından hazırlanan “The Types of International Folktales [Uluslararası Masal Tipleri Kataloğu (ATU)]” kullanılmıştır. Stith Thompson tarafından hazırlanan “Motif Index of Folk Literature (Halk Edebiyatı Motif İndeksi)” adlı motif kataloğuna göre Uygur sihir masallarında yer alan motifler tespit edilmiş ve değerlendirilmiştir. Uygur sihir masalları mitolojik kökenleri bakımından da incelenmeye tabi tutulmuştur.

İncelemede kullandığımız 70 masal metninin transkripsiyonunu yaptıktan sonra Türkiye Türkçesine aktardık. Aktarma sürecinde yaşanan sıkıntıları da danışman hocam Prof. Alimcan İneyet’in yardımıyla   zd k.

İKİNCİ BÖLÜM

UYGUR SİHİR MASALLARININ TİPLERİ VE OLAY ÖRGÜSÜ

Çalışmanın bu kısımda “tip” kavramı, “tip katalogları” ve Uygur sihir masallarında tespit edilen tipler yer alacaktır. Öncelikle tip kavramı ve masal tipleri katalogları hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Daha sonra Uygur sihir masallarında tespit edilen tiplere yer verilecektir. Uygur sihir masallarının tipleri tespit edilirken “The Types of International Folktales (Aarne-Thomson-Uther)” (ATU) masal tipleri kataloğu ve Wolfram Eberhard ile Pertev Naili Boratav’ın birlikte hazırlamış oldukları “Typen türkischer Volksmärchen (Eberhard-Boratav)” (TTV/ EB) tip kataloğu kullanılmıştır. Türkiye’de en sık kullanılan katalog TTV idi. Son zamanlarda kullanılan katalog ise ATU olmuştur (Eberhard; Boratav, 1953). ATU’nun kullanıldığı çalışmaların başında Selami Fedakâr’ın 2011 yılında hazırlamış olduğu “Özbek Sözlü Geleneğinde Masallar” adlı çalışma ile Mustafa Gültekin tarafından 2013 yılında hazırlanan “Kazan Tatar Masalları” adlı çalışmalar gelmektedir. Bu çalışmada da ağırlıklı olarak ATU kullanılmıştır.

Masal tipleri konusunda Türkiye’de en geniş değerlendirmeler Saim Sakaoglu, Ali Berat Alptekin ve Metin Ekici tarafından yapılmıştır. Saim Sakaoglu, Antti Aarne’nin tasnifinden önceki tip tasnifi denemeleri hakkında bilgi verdikten sonra Antti Aarne’nin tip tasnifi hakkında geniş bir değerlendirme yapmıştır (Sakaoglu, 2002; 52-56). Ali Berat Alptekin de Stith Thompson’un “The Folktale (Masal)” ve “Funk and Wagnalls Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend (Folklor, Mitoloji ve Efsane Sözlüğü)”da yer alan “Tip” kavramı ile ilgili tespit ve tahlilleri kısaca değerlendirmiştir (Alptekin 2002: 51-53). Metin Ekici ise “Halk Bilgisi (Folklor)” adlı kitabında ve “Halk Bilimi Çalışmalarında Metin (Text), Doku (Texture), Sosyal Çevre ve Şartlar İlişkisinin Önemi” adlı bildirisinde Stith Thompson’ın tip kavramı ile ilgili yapılan tanımına yer vermiştir (Ekici, 20013: 112-114; 1998: 31-32).

“Tip” masalların sınıflandırılması konusundaki öneminden dolayı en çok tartışılan terimlerden biridir. Tipin doğru tespit edilmesi son derece önemlidir. Çünkü tipin doğru tespit edilmesi; masalların sınıflandırılması ve yayılması, masallar arasındaki ortaklıkların, masalın “urform”unun tespiti, masalların karşılaştırılması, masallardaki değişim ve gelişim sürecinin takip edilebilmesi için büyük bir önem arz etmektedir.

Günümüzde masal araştırmalarında tartışılan problemlerin başında masalların sınıflandırılması sorunu gelir. Masalların sınıflandırılmasında temel alınan unsur ise tiptir. Öncelikle “Tip nedir?”, “Tip tespit edilirken masalın konusu mu, masalın kahramanı mı yoksa masalın motifleri mi, temel alınmalıdır?” sorularına cevap aranmalıdır. Bu yüzden “tip” kavramı günümüzde de güncelliğini korumamaktadır.

2.1. Tip Kavramı ve Tip Tasnifleri

Tarihi-Coğrafi Fin Yöntemi’nin temsilcilerinden olan Stith Thompson “*The Folktale*” adlı eserinde tip kavramını; “*Tip, bağımsız olarak var olma özelliğine sahip geleneksel bir masaldır. Anlam bakımından bir başka masala dayanmayan bütünlüğe sahip bir narratif tür olduğu söylenebilir. Gerçekte başka bir masalla birlikte anlatıldığı görülebilir. Ancak tek başına ortaya çıkabilmesi gerçeği ona bağımsızlık kazandırır. Sadece tek bir motiften veya birçok motiften ibaret olabilir. Çoğu hayvan masalları, fıkralar ve lâtifeler tek motifli tiplerdir. Alelade masallar (Sinderella veya Pamuk Prenses gibi masallar) çok sayıda motiften oluşan tiplerdir.*” (Thompson, 1977: 415; Alptekin, 2002: 51) şeklinde tanımlamıştır.

Metin Ekici, S. Thompson’un “*Standart Dictionary of Folklore, Mythology and Legend*” adlı sözlükte tip kavramı hakkındaki şu ifadelerini nakletmiştir; “*Halk edebiyatı öğrencileri tarafından gelenekte bağımsız bir var olma kabiliyeti gösteren anlatmaları ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Ne kadar karmaşık olursa olsun, herhangi bir masal bağımsız bir anlatma olarak anlatıldığında bir tip olarak değerlendirilir.*” (Ekici, 2007: 113) Ali Berat Alptekin, Thompson’ın “*Standart Dictionary of Folklore, Mythology and Legend*” adlı sözlükteki tip kavramı ile ilgili yapmış olduğu açıklamasını şu şekilde özetler:

“*Tip, bağımsız olarak var olabilen geleneksel bir masaldır. Tip tam bir masal olarak karşımıza çıkabilir. Fakat az da olsa bir masal birden fazla tipin birleşmesinden de meydana gelebilir. Bu da masalı anlatanın bir masalı, birkaç masalla birleştirerek anlatmasından ileri gelmektedir. Bir masal bir başka masalla anlatılsa bile masal tip özelliğini kaybetmez. Tip anlamının tam olabilmesi için başka masala veya masallara ihtiyaç göstermez. Tipin içerisinde birden fazla motif mutlaka bulunur. Hayvan masalları ise genellikle tek motiflidir.*” (Alptekin, 2002: 53)

Mustafa Arslan ise Thompson'un bu açıklamalarından hareketle masal tipini şu şekilde tanımlar:

“Masal tipi”nin veya “tip masal”ın, çeşitli kültürel oluşumların kendine has sayısız eş ve benzer metinlerini ele alan ve aynı zamanda anlatı şemasını bozulmamış şekilde bırakmak zorunda olan epizotların ve motiflerin özel bir dizini olarak tanımlamak mümkündür (Arslan, 2008: 47).

Tip kavramı tanımlandıktan sonra tip katalogları ortaya çıkmaya başlamıştır. Masal tipleri kataloglarının ortaya çıkışı ise 1800'lü yılların sonlarında başlayan masalların sınıflandırılması çalışmalarına dayanmaktadır. Masalların ilk tasnif denemesi 1864 yılında J. G. Von Hahn “Yunan ve Arnavut Masalları” adlı çalışmasında yapmış olduğu tasniftir. 1891 yılında Joseph Jacobs tip ve motifleri alfabetik sıraya koyarak yapmıştır. 1908’de Amerika’da Robert H. Lowie ve Alfred L. Kroeber gibi araştırmacıların da masalları sınıflandırma teşebbüsleri olmuştur. Bunların tasnifi Fransız âlim Franz Boas tarafından genişletilmiştir. Elsie Clews Parsons da bunlara bazı eklemeler yapmıştır. Masalları sınıflandırmayı düşünenlerin başında Kaarle Krohn gelir. Krohn’un isteği üzerine Antti Aarne arkadaşları Oscar Hackman, Axel Olrik, Johannes Bolte ve C.W. von Sydow’un tavsiyelerini alarak bir tasnif yapmıştır. Antti Aarne’nin hazırlamış olduğu katalog, “Verzeichnis der Märchentypen (*Masal Tipleri Dizini*)” masalların sınıflandırılması konusundaki ilk çalışma olarak kabul edilmektedir. Aarne’nin söz konusu kataloğunda masallar üç ana başlık altında sınıflandırılmıştır:

“I. Hayvan Masalları (1-299)

II. Günlük (Asıl) Masallar (300-1199)

III. Anekdotlar ve şakalar (1200-1999)”(Sakaoğlu, 2002: 53).

Alan Dundes, Antti Aarne’nin sınıflandırmasını anlatılarda değişmeyen unsur olan şekle göre değil, değişebilir olan içeriğe göre yapıldığını söyleyerek eleştirmiştir. Dundes, sınıflandırmada “Anekdotlar ve Şakalar” başlığının altında yer verilen “Zincirlemeli Masallar”ın yapısal ölçütler göz önüne alınarak adlandırıldığını, içerik ve yapı gibi iki farklı unsurun kullanımından dolayı sınıflandırmanın tutarsız olduğunu belirtmiştir (Gültekin, 20013: 106).

V. Propp, masal incelemelerinde sınıflandırmanın önemli olduğunu söyler ve Antti Aarne'nin çalışmasını eleştirir. O, masallarla ilgili bir sınıflandırma yapılacaksa bunun ancak yapısal incelemeyle mümkün olacağını söyler; çünkü doğru bir sınıflandırma yapmak, masalları tasvir etmede ilk adımdır. Propp eleştirisinde; “Asıl Masallar” başlığı altında yer alan “Olağanüstü Görev” ve “Olağanüstü Yardımcı” gibi alt başlıkların içerisine masalların yerleştirilmesinin zor olduğunu, olağanüstü bir görevin, olağanüstü yardımcıları aracılığı ile yerine getirildiği durumlarda masalın hangi başlık altında yer alacağının belirsizleştiğini söyler. “Hayvan Masalları”nın, “Asıl Masallar” olarak kabul edilmemesini de eleştirir (Propp, 1987: 13- 24).

Aarne'nin (1925) ölümünden sonra Stith Thompson, kataloğun genel planına müdahale etmeden, kataloğa yeni tipler eklemiş ve tiplerin tanımlanması ile ilgili bilgileri ilave ederek kataloğu 1928 yılında “The Types of the Folktale (Masal Tipleri)” adıyla İngilizce olarak yayınlamıştır (Sakaoğlu, 2002: 55).

1935'te Lund'ta düzenlenen “Masal Araştırmaları Kongresi”nde “The Types of the Folktale”in gözden geçirilmesi tartışılmıştır. Stith Thompson 1961'de “The Types of the Folktale”in ikinci baskısını yapmış ve bu defa kataloğa Eberhard-Borataw tarafından hazırlanan “Türk Masal Tipleri'ndeki (Typen Türkischer Volksmärchen)” Türk masallarını da eklemiştir (Gültekin, 2013: 108). Stith Thompson'un 1961'de yaptığı tip tasnifi şu şekildedir:

“I. Hayvan Masalları

Vahşi Hayvanlar 1-99

Vahşi Hayvanlar ve Evcil Hayvanlar 100-149

İnsan ve Vahşi Hayvanlar 150-199

Evcil Hayvanlar 200-219

Kuşlar 220-249

Balıklar 250-274

Diğer Hayvanlar ve Nesneler 275-299

II. Günlük (Asıl) Masallar

A. Sihir-Büyü Masalları 300-749

Olağanüstü Düşmanlar 300-399

Olağanüstü veya Büyülenmiş Karı-Koca veya Diğer Yakınlar 400-459

Olağanüstü Görevler 460-499

Olağanüstü Yardımcılar 500-559

Sihirli Nesneler 560-649

Olağanüstü Güç veya Bilgi 650-699

Diğer Olağanüstü Masallar 700-749

B. Dinî Masallar 750-849

C. Kısa Romantik Masallar 850-999

D. Aptal Dev Masalları 1000-1199

III. Fıkralar ve Anekdotalar

Mankafa Fıkraları 1200-1349

Evli Çiftler Hakkındaki Fıkralar 1350-1439

Bir Kadın (Kız) Hakkındaki Fıkralar 1440-1524

Bir Adam (Erkek Çocuk) Hakkındaki Fıkralar 1525-1874

Akıllı Adam Hakkındaki Anlatmalar 1525-1639

Şanslı Rastlantılar Hakkındaki Anlatmalar 1640-1674

Aptal Adam Hakkındaki Anlatmalar 1675-1724

Papaz veya Dinî Figürler Hakkındaki Anlatmalar 1725-1849

Diğer İnsan Grupları Hakkındaki Anlatmalar 1850-1874

Yalan Masalları 1875-1999

IV. Zincirlemeli Masallar

Zincirlemeli Masallar 2000-2199

Yakalama Masalları 2200-2249

Diğer Formül Masalları 2300-2399

V. Sınıflandırmaya Girmeyen Masallar

Sınıflandırılmamış Masallar 2400-2499” (Thompson; Aarne, 1964: 19-20).

Antti Aarne'nin hazırladığı katalogda masallar üç ana başlık altında toplanırken, Stith Thompson bunlara “Zincirlemeli Masallar”ı eklemiş ve diğer başlıklar altında sınıflandıramayan ve tek örneği bulunan tipleri ise “Sınıflandırılmamış Masallar” başlığı altında toplamıştır. Vladimir Propp'un, Antti Aarne'nin sınıflandırmasına getirdiği eleştiriler “The Types of The Folktale”in genişletilmiş ikinci baskısında da giderilememiştir (Gültekin, 2013:109-110).

Hans Jörg Uther, AaTh'ye yöneltilen eleştirileri on başlık altında toplamıştır:

1. *Bir anlatı tipolojisi tam olarak, bilimsel bir şemayı ifade eder, ancak gerçek dünyadaki anlatı geleneğinde böyle bir durum mevcut değildir.*

2. *Genellikle, türlerin tanımlanması ve karakterlere göre sınıflandırılması ne tematik olarak ne de yapısal olarak tutarlılık arz eder. Örneğin AaTh'de 850-999 numaraları ile gösterilen Kısa Hikâyeler (Romantik Masallar) özel bir tür ile temsil edilmez.*

3. *19. yüzyıl “Fin Okulu”nun sözlü gelenek üzerine yoğunlaşmasıyla yazılı kaynaklar ikinci pozisyona atılmış ve genellikle önemli eski şekiller göz ardı edilmiş ve masal tiplerinin oluşumu belirsizleşmiştir.*

4. *Sistem esası itibarıyla Avrupa anlatı geleneğini içermekte olup, diğer bölgelere yayılmış olan Avrupalı göçmenler ve Batı Asya'dan uygun malzemeyi içermektedir. Hatta Avrupa'dan bile gelenekler dengesiz bir şekilde düzenlenmiştir.*

Düzenleme bölgeden bölgeye önemli değişiklikler arz etmekte ve bazıları için (Örneğin, Danimarka ve Rusya) hiçbir bilgi verilmemiştir. Portekiz'den, Doğu ve Güneydoğu Avrupa'dan elde edilen örnekler verilmemiştir. Küçük etnik grupların anlatı gelenekleri (Bask, Ladin, Frizye, Sorb vb.) ya hiç yoktur ya da yeterince belgelendirilmemiştir.

5. Sadece birkaç varyantı olan yerel tiplerin farklı bir şekilde sunumu, bunların her birinin hem gelenek içindeki görüntülerini hem de bütün olarak kataloğun sistemini gereksiz bir şekilde belirsizleştirmiştir.

6. İlgili bilimsel incelemelere yapılması gereken göndermeler, genellikle eksiktir.

7. Varyantlara yapılması gereken göndermeler yeni metinlere değil, genellikle eski derlemelere dönüktür.

8. Masal tiplerinin tanımlanması pek çok durumda çok kısa, oldukça basittir ve haksız bir şekilde daha çok sadece erkek karakterlere odaklanmıştır.

9. Düzensiz tipler olarak adlandırılan tiplerin nereye dâhil edileceği belirsizdir.

10. Pek çok tipin oluşmasına temel oluşturan bilgilerin çoğu ulaşılması çok zor olan arşiv metinlerine dayandırılmaktadır.”(Uther, 2004: 7-8; çev. Gültekin, 2013: 110-111)

Hans-Jörg Uther tarafından 2004 yılında yayınlanan ve AaTh temel alınarak hazırlanan üç ciltlik “Uluslararası Masal Tipleri Kataloğu’nun (The Types of International Folktales)” asıl amacı Aarne ve Thompson’ın hazırlamış olduğu kataloğu genişletmektir. Uluslararası Masal Tipleri Kataloğu’nun kısa adı ATU’dur. Kataloğun I. cildinde, kısa bir “Giriş”ten sonra “Hayvan Masalları, Sihir (Büyü) Masalları, Dinî Masallar ve Gerçekçi Masallar (Kısa Hikâyeler)’a; II. cildinde, “Aptal Dev Masalları, Fıkralar ve Şakalar, Zincirleme Masallar’a; III. Cildinde “Coğrafi ve Etnik Terimler, Devam Etmeyen Tipler, Numara Değişiklikleri, Yeni Tipler, Motif Listesi, Bibliyografya ve Kısaltmalar, Ek Kaynaklar ve Konu İndeksi”nden oluşan “Ekler”e yer verilmiştir.

Stith Thompson, “The Types of The Folktale” adlı eserinde masalları; “I. Hayvan Masalları, II. Günlük (Asıl) Masallar, III. Fıkralar ve Anekdotlar, IV. Zincirlemeli Masallar, V. Sınıflandırmaya Girmeyen Masallar” olarak beş başlık altında sınıflandırmış ve masal tiplerini bu sınıflandırmaya göre kataloglamıştır (Thompson; Aarne, 1964: 19-20). Hans-Jörg Uther ise bazı değişiklikler yapmıştır. Thompson’un sınıflandırmasındaki bazı alt başlıkları, ana başlık olarak değerlendirmiştir. ATU’da masallar, “I. Hayvan Masalları, II. Sihir (Büyü) Masalları, III. Dinî Masallar, IV. Gerçekçi Masallar- Kısa Anlatmalar, V. Aptal Dev Masalları, VI. Fıkralar ve Şakalar, VII. Zincirleme Masallar” olarak yedi başlık altında toplanmıştır. Bu sınıflandırmada, Thompson’un “Günlük (Asıl) Masallar”ın alt başlığı olarak değerlendirdiği “Sihirli Masalları, Dinî Masallar, Kısa Romantik Masallar ve Aptal Dev Masalları” ayrı birer başlık olarak ele almıştır. “Sınıflandırmaya Girmeyen Masallar”a ise yer vermemiştir (Uther, 2004: 5-6).

ATU’da ana sınıflandırmalara bazı alt başlıklar eklenmiştir. En fazla ekleme “Dini Masallar, Gerçekçi Masallar ve Aptal Dev Masalları”nda göze çarpar. Örneğin Gerçekçi Masallar- Kısa Anlatmalar’a eklenen alt başlıklar şunlardır:

Bir Erkek Prensesle Evlenir; Bir Kadın Prensele Evlenir; Sadakat Delilleri ve Masumluk; Dikbaşı Kadın Söz Dinlemeyi Öğrenir; İyi Kurallar; Akıllı Hareketler ve Sözler; Kader Masalları; Hırsızlar ve Katiller; Diğer Gerçekçi Masallar (Uther, 2004: 5-6).

Uther ATU’da “Tip Kataloğunun Yapısı” adlı kısımda AaTh’de yapmış olduğu değişiklikler ve yeni eklemeler hakkında kısa bilgi verir. ATU’da tiplerle ilgili yapı şöyledir:

1. Tip Numarası: AaTh’de olduğu gibi, ATU’da da öncelikle tip numarasına yer verilmiştir. Kataloğa 250’den fazla yeni tip eklenmiş, eski katalogdaki bazı tiplerin yeri ve numarası değiştirilmiştir. Yeni eklenen ve AaTh’deki numarası değişen tiplerin listesine üçüncü ciltte yer verilmiş, böylece iki katalog arasındaki süreklilik sağlanmıştır.

2. Başlık ve Tanım: ATU’da tiplerin büyük bir kısmı yeniden adlandırılmış, bütün tip tanımları ise yeniden yazılmış ve her tipin eski katalogdaki adlandırması parantez

içinde belirtilmiştir. AaTh'de olduğu gibi, her tipin içerisinde o masal tipinde yer alan motifler “Motif Index of Folk Literature”daki numaraları belirtilerek verilmiştir.

3. Kombinasyonlar: Her masal tipi ile ilgili açıklamalardan sonra, o tipin ilgili olduğu diğer tipler “Kombinasyonlar” başlığı altında verilmiştir. Bu kısımda verilen bilgiler, tipler arası ilişkileri göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

4. Notlar: ATU'da “Notlar” başlığı altında söz konusu masal tipinin ilk görüldüğü kaynaklara ulaşılabildiği ölçüde yer verilmiştir.

5. Yazılı Kaynaklar ve Varyantlar: ATU'nun AaTh'ye göre en kapsamlı özelliği, masalın yazılı ve sözlü varyantlarına yer verilen “Kaynaklar/Varyantlar” kısmıdır. Her tipin altında o masal tipinin görüldüğü kaynaklara ve ülkelere yer verilmiştir. Bu kısmın, AaTh'ye göre daha sistemli ve kapsamlı olduğu ilk bakışta görülmektedir. AaTh'de zikredilmeyen pek çok ülkeye ATU'da yer verilmiş, katalog bu anlamda tamamen uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Avrupa masallarına ek olarak, Asya, Amerika ve Afrika ülkelerinin masalları da Hans-Jörg Uther'in çalışmaları sayesinde tip kataloğuna yerleştirilmiştir (Uther, 2004: 11- 15; Çev. Gültekin, 2015: 113-114).

ATU'ya sınırlı da olsa Türk dünyasına ait masallar da eklenmiştir. Katalogda Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tatar, Başkurt, Çuvaş, Altay, Yakut, Tıva ile Uygur masallarına yer verilmiştir. Ayrıca kataloğa “Türk Masal Tipleri (Typen Türkischer Volksmärchen)” kataloğunda kullanılan masallar ile Pertev Naili Boratav'ın "Zaman Zaman İçinde", Saim Sakaoglu'nun "Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu ile Kıbrıs Türk Masalları", Ali Berat Alptekin'in “Hayvan Masalları Tip ve Motif Kataloğuna Doğru” adlı kitaplardan alınmış masallar da eklenmiştir.

ATU'da masalların sınıflandırılması ve kataloğun genel planı şöyledir:

“I. HAYVAN MASALLARI

Vahşi Hayvanlar 1-99

Akıllı Tilki (Diğer Hayvanlar) 1-69

Diğer Vahşi Hayvanlar 70-99

Vahşi Hayvanlar ve Evcil Hayvanlar 100-149

Vahşi Hayvanlar ve İnsanlar 150-199

Evcil Hayvanlar 200-219

Diğer Hayvanlar ve Nesneler 220-299

II. SİHİR (BÜYÜ) MASALLARI

Doğüstü Düşmanlar/Rakipler 300-399

Doğüstü veya Büyülü Karı (Koca) veya Diğer Akrabalar 400-459

Karı 400-424

Koca 425-449

Erkek veya Kız Kardeş 450-459

Doğüstü Görevler 460-499

Doğüstü Yardımcılar 500-559

Sihirli Nesneler 560-649

Doğüstü Güç veya Bilgi 650-699

Doğüstülükle İlgili Diğer Masallar 700-749

III. DİNİ MASALLAR

Tanrı Ödüllendirir veya Cezalandırır 750-779

Doğrunun Ortaya Çıkması 780-799

Cennet 800-809

Şeytan 810-826

Diğer Dini Masallar 827-849

IV. GERÇEKÇİ MASALLAR-KISA ANLATMALAR

Bir Erkek Prensesle Evlenir 850-869

Bir Kadın Prensele Evlenir 870-879

Sadakat Delilleri ve Masumluk 880-899

Dikbaşı Kadın Söz Dinlemeyi Öğrenir 900-909

İyi Kurallar 910-919

Akıllı Hareketler ve Sözler 920-929

Kader Masalları 930-949

Hırsızlar ve Katiller 950-969

Diğer Gerçekçi Masallar 970-999

V. APTAL DEV MASALLARI

İş Sözleşmesi 1000-1029

İnsan ve Dev Arasındaki Ortaklık 1030-1059

İnsan ve Dev Arasındaki Mücadele/Yarışma 1060-1114

İnsan Devi Öldürür (Yaralar) 1115-1144

Dev, İnsan Tarafından Korkutulur 1145-1154

Adam Şeytanı Yener 1155-1169

Ruh, Şeytandan Kurtarılır 1170-1199

VI. FIKRALAR VE ŞAKALAR

Bir Aptal Hakkındaki Hikâyeler 1200-1349

Evli Çiftler Hakkındaki Hikâyeler 1350-1439

Aptal Karı ve Kocası 1380-1404

Aptal Koca ve Karısı 1405-1429

Aptal Çiftler 1430-1439

Bir Kadın Hakkında Hikâyeler 1440-1524

Eş Aramak 1450-1474

Yaşlı (Evde Kalmış) Kızlar Hakkında Şakalar 1475-1499

Kadınlarla İlgili Diğer Hikâyeler 1500-1524

Bir Erkek Hakkında Hikâyeler 1525-1724

Akıllı Adam 1525-1639

Şanslı Tesadüf 1640-1674

Aptal Adam 1675-1724

Papazlar ve Dini Figürler Hakkında Şakalar 1725-1849

Papaz Aldatılır 1725-1774

Papaz ve Zangoç 1775-1799

Dini Figürler Hakkında Diğer Şakalar 1800-1749

Diğer İnsan Grupları Hakkında Fıkralar 1850-1874

Yalan Masalları 1875-1999

VII. ZİNCİRLEME MASALLAR

Zincirlemeli (Eklemeli) Masallar 2000-2100

Numaralara, Nesnelere, Hayvanlara veya İsimlere Dayanan Zin. 2000-2020

Ölümlle İlgili Zincirlemeler 2021-2024

Yemekle İlgili Zincirlemeler -2028

Diğer Olaylarla İlgili Zincirlemeler 2029-2075

Yakalama Masalları 2200-2299

Diğer Zincirleme Masallar 2300-2399” (Uther, 2004 I. Cilt: 5-6; II. Cilt 5-6).

Uther 2015 yılında yayınladığı “Deutscher Märchenkatalog Ein Typenverzeichnis (Alman Masal Kataloğu Tür Dizini)” adlı çalışmasının giriş kısmında ATU hakkında bazı bilgilere yer vermiştir. ATU, temeli Antti Aarne tarafından atılan ve Stith Thompson tarafından tamamlanmış olan bir tür indeksinin genişletilmiş halidir. Katalog uluslararası bir katalog haline getirilmiştir. Bu masal kataloğu ile yaygın olarak kullanılan anlatı türlerinin ve anlatı malzemelerinin hızlı bir şekilde keşfedilmesi sağlanacak ve daha ileri araştırmaların yapılması teşvik edilecektir. Ayrı ayrı bölgelerdeki iletimin, tarihindeki tematik ağları görülebilir hale gelecektir. Bu yolla motiflerin hayatta kalma durumunu incelemek mümkün olacaktır. Antti Aarne’nin tip kataloğunda eski edebi kaynaklar etkisiz iken, Stith Thompson bazı önemli yazılı gelenek tanıklarına yer vermiştir. Bu eksiklik ATU’ya yazılı kaynaklar ve sözlü geleneklerden gelen kayıtların dâhil edilmesiyle kısmen giderilmiştir (Uther, 2015:7).

AaTh’de ve ATU’da masal sınıflandırılmasına dâhil edilen fıkralar Türk halk biliminde ayrı bir tür olarak ele alınmıştır. Fıkraların bu sınıflandırmaya dâhil edilmesine karşı çıkan Dursun Yıldırım, Pertev Naili Boratav ile Saim Sakaoğlu’nun bu konudaki görüşlerine yer verdikten sonra şu şekilde devam eder. Fıkrayla masal arasındaki yapı, muhteva ve gaye bakımından bulunan benzerliklere bakarak bunları aynı türmüş gibi düşünüp onları aynı kategoriye koymak doğru değildir (Yıldırım, 2016: 47-48).

Türk halk bilimi için önemli olan bir diğer masal tipleri kataloğu Wolfram Eberhard ve Pertev Naili Boratav tarafından hazırlanan “Typen Türkischer Volksmärchen (Türk Masallarının Tipleri)” (Eberhard; Boratav, 1953) adlı Türk masal tipleri kataloğudur.

Masal araştırmalarında TTV’de 378 masal tipine yer verilmiş ve masallar 23 başlık altında toplanmıştır. TTV’de Türk masal tipleri şu şekilde sınıflandırılmıştır:

“A. Hayvan Masalları 1-22

B. Hayvanlar ve İnsanlar 23-33

C. Hayvanlar veya Ruhlar Bir İnsana Yardım Eder 34-82

D. Doğüstü Bir Hayvan veya Ruhla Evlenme 83-109

a) Kadın Ruhtur 83-91

b) Erkek Ruhtur 92-109

E. İyi Ruhlarla veya Evliyalarla Yaşama 110-122

F. Kaderin Hakimiyeti 123-142

G. Rüya 143-145

H. Kötü Ruhlarla Yaşama 146-168

I. Sihirbazlar (Büyücüler) 169-184

J. Bir Kız Sevgili Bulur 185-196

K. Bir Erkek Sevgili Bulur 197-222

L. Fakir Kız Zenginle Evlenir 223-238

M. Kıskançlık ve İftira 239-255

N. Hor Görülen Koca Kahramandır 256-258

O. Zina ve Baştan Çıkarma 259-280

P. Garip İşler ve Olaylar 281-288

Q. Garip Davalar 289-301

R. Gerçekçi Masallar 302-310

S. Garip Tesadüfler 311-316

T. Komik Hikâyeler 317-322

U. Aptal ve Tembel Erkekler ve Kadınlar 323-338

V. Hırsızlar ve Dedektifler 339-349

W. Akıllı, Hilekâr veya Cimri Erkekler ve Kadınlar 350-378” (Eberhard; Boratav, 1953:V-X).

TTV’nin önsözünde katalog hakkında genel bilgiler verilmektedir. Kataloğun genel dizini şu şekildedir: Tip numarası, I. Motif Sırası, II. Kaynaklar, III. Varyantlar, IV. Açıklamalar, V. Notlar.

Öncelikle her masala bir tip numarası verilmiştir. Motif sıralaması (Motivreihe) maddesinde, her masalın motif dizini yapılmıştır. Kaynak, alıntının yapıldığı yer (Belege/Quellen) maddesinde, masalın alındığı kaynak bilgisine yer verilmiştir. Varyantlar (Varianten) maddesinde, ele alınan tipin varyantlarına yer verilmiştir; fakat bazı masal tiplerinin varyantları yoktur. Açıklamalar (Bemerkung) maddesinde, masal tipiyle ilgili açıklamalara yer verilmiştir. Konuyu genişletme, devam ettirme (Erweiterung) maddesinde ise konu notlarla biraz daha detaylandırılmıştır (Eberhart; Boratav, 1953: 5).

Türk masal tipleri üzerine hazırlanan TTV, hem ilk olması hem de hazırlandığı dönemden itibaren uluslararası masal araştırmalarına Türk masallarının da dâhil edilmesi bakımından önemli bir katalogdur. Ancak kataloğun Almanca yayınlanmış olması, zaman içerisinde yeni bulunan masal tiplerine göre kataloğun genişletilememesi ve kataloğun eksikliğinin ve yetersizliğinin vurgulanması dışında bilimsel çalışmaların yapılmaması nedeniyle TTV, Türk masal araştırmacılığının çok gerisinde kalmıştır. Ayrıca yeni bulunacak tiplerin yerleştirilmesi için boş numaraların bırakılmamış olması, yani kataloğun 1’den başlayıp, 378’de sona ermesi de kataloğun genişletilmesini ve geliştirilmesini zorlaştırmaktadır (Sakaoğlu, 2002: 56-58).

Son yıllarda TTV ile ilgili yapılmış önemli çalışmalardan biri de Hande Birkalan Gedik’in yapmış olduğu ve TÜBİTAK’ın desteklemiş olduğu projedir.

Hande Birkalan Gedik, “Türk Masal Tipleri’nin (Typen Türkischer Volksmärchen-TTV) Revizyonu ve Genişletilmiş Baskısı İçin Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı-Boratav Arşivi’ndeki Malzemenin Analizi” adlı bir proje hazırlamış ve projenin sonuç raporunda TTV’yi İngilizce ve Türkçe olarak yeniden yayınlayacağını, bu konuda TTV’nin yayın ve tercüme haklarını da aldığını belirtmiştir

(Gültekin, 2013:119). Bu çalışmanın sonuçlanması Türk masal araştırmaları için son derece önemlidir. Hans Jörg Uther'in, Aarne-Thompson kataloğunu genişleterek (ATU) yapmış olduğu çalışma gibi bir çalışma TTV için de yapılabilir. Kataloğa bütün Türk topluluklarına ait masallar eklenip katalog daha da genişletilebilir ve katalogun eleştirilen kısımları da düzeltilebilir.

Masal araştırmalarının en temel problemi masalların sınıflandırması meselesidir. Bu problemin birçok kaynağı vardır. Ama en önemli nedeni türün doğru tanımlanmamış olmasıdır. Bunun dışındaki bir diğer etken ise sınıflandırmanın kriterlerinde ortak bir tavrın gelişmemiş olmasıdır. Uygur masalları için de yapılmış ortak bir sınıflandırma yoktur. Ortak bir sınıflandırmanın yapılabilmesi için masal tipinin doğru tespit edilmesi gerekmektedir. Uygur folklorşinasları masalları konularına, kahramanlarına ve işlevlerine göre sınıflandırmışlardır. Ağırlıklı olarak konuya göre sınıflandırma yapılmıştır. Konunun genişliği ortak bir sınıflandırmanın yapılmasını imkânsızlaştırmıştır. Ortak bir sınıflandırma masalın tipinin doğru tespit edilmesiyle mümkün olacaktır. “Tip kavramı” masallar için oldukça önemli bir kavramdır. Eğer tip doğru tespit edilirse, masalın hangi sınıfa dâhil olduğu daha rahat tespit edilecek ve böylece masalların sınıflandırılması problemi de çözülmüş olacaktır. Tip ise masalın kahramanlarına, konusuna ve motiflerine bakılarak tespit edilebilir. Sonuç olarak sınıflandırmada ortaklığın sağlanması ve doğru bir sınıflandırmanın yapılmasını sağlayacak en önemli unsur masalın tipidir. Tiplerin tespit edilmesi öncelikle Türk dünyası içinde daha sonra ise bütün milletlerin masallarıyla ortak bir sınıflandırma yapılmasını mümkün kılacaktır.

2.2. Uygur Sihir Masallarının Tip Numaraları ve Olay Örgüleri

Yukarıda tip ve masal tipleri katalogları hakkındaki değerlendirmeden sonra bu kısımda Uygur sihir masallarında tespit edilen tiplere yer verilmiştir. Burada “tip” masalın kahramanı, konusu ve motifleri dikkate alınarak tespit edilmiştir. Çalışmada Aarne-Thompson-Uther'in kataloğu ATU ve Eberhart- Boratav'ın kataloğu EB (TTV) kullanılmıştır. Bazı masallarının birden fazla tipi olduğu tespit edilmiştir. Bu masalların ana tipi yanında içerdiği tiplere de yer verilmiştir. İçerdiği tipler için tipin numarası verildikten sonra arkasına “içr.” ifadesi eklenmiştir. Çalışma “Masalın Adı, Masalın Tipi ve Olay Örgüsü” şeklindedir.

1. Ab-ı Hayat

Masalın Tipi: ATU 551, 554, 559, 611; EB 77, 80

Olay Örgüsü:

1. Yaşlı karı koca yaşarmış. Yaşlı adamın ismi Mümin, yaşlı kadının ismi Melike imiş.
2. Onların çocukları yok imiş, bir tek eşekleri var imiş.
3. Yaşlı adam bir gün ormana gider. Yolda uyuya kalır, eşek onu derin bir yarığın içinde götürür.
4. Aniden dehşetli bir boran yükselir. Kara duman Mümin'e göz açtırmaz.
5. Ayağının altından bir şeyin acıklı inlemesinin duyunca bakar ki bir yılan inleyerek ona bakıyor.
6. Fundalıkların içinden bir ejderha çıkıp Mümin'e doğru atılır. Mümin ejderhayı öldürür.
7. Yılan güzel boylu poslu, güçlü bir yiğide dönüşür.
8. Bu yiğit, perizatlar padişahının oğludur. Bu ejderha ise bir kara dişi bir devdir ve ona âşık olmuştur. Aşkına karşılık bulamayınca şehzadeyi yılan dönüştürmüştü.
9. Yiğit, Mümin'e neye ihtiyacı olduğunu sorar. Mümin gençliğini çok özlediğini söyler.
10. Yiğit, Mümin uçurup güzel manzaralı suyu berrak bir yere bırakır.
11. Bu Ab-ı Hayat, içeni gençleştirir, hastayı iyileştirir. Yiğit ona Ab-ı Hayat'tan bir kapak alıp götürmesini söyler.
12. Mümin suyu aldıktan sonra yiğit onu evine bir hafta uzaklıkta bir yerde bırakır.
13. O yürürken bir geyik kapana kısılmış ve ayağı parçalanmış olduğunu görür.
14. Mümin geyiğin yaralarının Ab-ı Hayat suyuyla iyileştirir. Geyik ihtiyaç duyduğunda onu yardıma çağırabilmesi için ona kıllarından verir.
15. Mümin yoluna devam eder. Herkesin yas tuttuğu bir şehre girer ve bunun nedenini yaşlı bir adama sorar.
16. Şehrin melikesinin hastalandığını, bu yüzden insanların yas tuttıklarını öğrenir.

17. Kâhinler, melikeye Ab-ı Hayat suyunu içen geyiğin göğsünden akan miskin ilaç olduğunu söylemişler.
18. Mümin geyiğin kollarını yakar ve geyik gelip melikeyi iyileştirir.
19. Padişah Mümin'i padişahlık tahtına oturtur.
20. Padişah kızını Mümin'e vermek ister, fakat Mümin reddeder.
21. Mümin padişahla vedalaşıp yola çıkar. Ormanın içine bir ağacın kovuğunda bir kaplanın boynun kısılıp kaldığını görür.
22. Mümin kaplanı kurtarır. Kaplan ihtiyacın düşerse onu çağırması için bıyığından bir tane kıl yolup verir.
23. Mümin yolda bir dağın eteğinde tüccarların konakladığını görür. Haydutların bu tüccarların yolunu kestiğini öğrenir.
24. Mümin kaplanın tüyünü yakar, kaplan peyda olup haydutları öldürüp yolu açar.
25. Mümin yurduna gelir. Yurdun tarumar, karısının da kör olduğunu görür.
26. Mümin Melike'ye Ab-ı Hayat'ı içirir. Müminle Melike gençlik hallerine dönerler.
27. Mümin, tifoya yakalanan halkı Ab-ı Hayat'la iyileştirir.
28. Mümin tifodan ölen padişahın yerine tahta geçer.

2. Âdem ile Şeytan

Masalın Tipi: ATU 779; EB 111, 184

Olay Örgüsü:

1. İblis (Şeytan) Allah'ın emrine itaat etmediği için, cennetten kovulur. Onun yüzünden Âdem aleyhisselâm da cennetten kovulup yeryüzüne indirilir.
2. Şeytan arşa çıkıp meleklerle görüşür. Benim Allah'a birkaç sualım var.
3. Allah, Şeytan'a sorularını sorması için izin verir. Şeytan sorularını sormaya başlar.
4. Eğer beni horlayacaksan ne diye yarattın? Âdem'le aramızda sürtüşme de yoktu, niçin aramızda sürtüşme peyda ettin? Ben cennet kapısına varınca maksadım Âdem'e vesvese salıp onu mahvetmektir benim maksadımı

biliyordun, niçin benim cennette girişime için izin verdin? Sen niçin Âdem'i benim sözlerime inandırdın? Eğer sen benim insanoğlunu yoldan çıkaracağımı istememiş olsan, niye beni öldürüp yok etmedin? Niye bana zaman verdin? Bana ta ki kıyamet kopuncaya kadar insanoğlunu günahkâr kılıp durmama fırsat verdin, böyle olduğu halde niçin onların hepsini günah sebepli cehenneme veya ibadet sebepli cennete girmesini emrettin? Günahkârların günahından senin engellemeye gücün yetmedi mi? Böyle iken, sen niçin yine cehennemi yarattın? İnsanoğlunun cehenneme girmesini emretmen ve onlara azap çektirmendeki maksadın nedir?

5. Şeytan Allah'a sorularını sorunca, Allah onu lanetler.
6. İşte bu sebepten Şeytan yeryüzüne kovulur.
7. Cennetten kovulmasından haberdar olan "Havva" ile "Dünya" Şeytan'ı teselli ederler.
8. Bizler senin dostun olacağız. İnsanların arasına fitne-fesat sokacağız.
9. Üçü birbirleriyle sözleşip insanoğlunu günahkâr etmeye yemin ederler.
10. Şeytan, ben insanoğlunun ibadet etmesini engelleyip onları oyun-temaşa ile yoldan çıkaracağım. Dünya, ben insanoğluna güzel yüzlü kız suretinde görünüp benim için kendilerini kurban edecek hale getirip, onları doğru yoldan çıkaracağım. Havva, ben erkekleri kendime âşık edip güzel arzularını yok edeceğim, demiş.
11. Bize bir halife lazım, biz olmadığımız zamanlarda bizi temsil etsin. Şeytan, kendi yerine kibri; Dünya, kendi yerine hırsı; Havva ise haseti halife tahin eder.
12. Şükretmeyi bilmeyen tamahkârlar Şeytan'ın; rahatperestler Havva'nın; dili şeker, içi zehir, gündüz insan, gece cin, dalkavuklar ise Dünya'nın askerleri olur.
13. Uyku gaflet bayrağını Şeytan; maişet bayrağını Havva; nefsanîyetlerin bayrağını Dünya taşır.
14. Şeytan kin, nefret ve öç derisini giyer. Dünya gıybet ve şikâyetten davul hazırlar. Havva ise davulunu fitne ve ayrılıktan yapar.

15. Şeytan hınçla nefret davuluna vurup vesvese-şüphe, çekişme-zıtlık, fitne-fesat cihana dolar. Dünya sopayla davula vurur, tamahkârlık, cimrilik illetleri âlemi kaplar. Havva sopasıyla hevesin davuluna vurur, şehvet ve rekabetçilik yeryüzünü kaplar.
16. Müminler temiz gönüllerini padişah, akıl-ferasetlerini vezir yaparak iman bayrağını yükseğe çıkarırlar. Müminler Şeytan'la savaşırlar.
17. Allah müminlere yardım eder, bu cenkten sonra âdem-i müminler güçle dolarlar.

3. Âdem mi Kötü Şeytan mı?

Masalın Tipi: ATU 613; EB -

Olay Örgüsü:

1. Bari ve Cari denilen iki dost uzun zaman ayrı düştükten sonra tekrar yurtlarına dönerler.
2. Dostluk ve bozgunculuk meselesi üzerinde durdukları bir gün “Âdem mi kötü şeytan mı?” meselesi üzerine tartışırken Cari sözü alıp “Âdem şeytandan kötü.” der.
3. Bari buna itiraz edince Cari ona seferi sırasında iki ayağı total bir dilenciyle tanıştığını ve bu dilenci başından geçenleri anlatır.
4. İki ayağı total dilenci iki gözü görmeyen bir dilenciyle arkadaş olur. Sakat olanın adı Cappar, kör olanın adı ise Sattar'mış.
5. Cappar ile Sattar birlikte bir hayli zaman yaşarlar ve iyi de zaman geçirirler. Onlar bir birine çok sadıqlarmış ve buldukları her şeyi bölüşürlermiş.
6. Bunların zenginleşmesi bir Şeytan'ın içine dert olur. Şeytan bu iki dostun ayırmak ister ama bir türlü başaramaz. Bu işe gücü yetmeyince insanlardan faydalanmaya çalışır.
7. Kendisine benzeyen birini ararken bir çakır gözlü adama rastlar.
8. Bu iki dostu birbirinden ayırırsa ona mükâfat olarak beş tilla vereceğini söyler. Adam kabul eder.

9. Sattar ile Cappar pazar yerinde beklerken bu adam alanı kolaçan eder ve sonra çekip gider.
10. Çakır gözlü adam tekrar geri gelir. Elini ceketinin cebinden çıkararak “he” diye ses çıkarıp hiçbir şey vermeden çekip gider. Cappar’ın ağzı açık kalır ve Sattar’ı incitmemek için bu adamın yaptığını ona anlatmaz. Ama Sattar deminki adamın çok para verdiğini düşünür ve Cappar’ın kendisinden sakladığına inanır.
11. Cappar deminki çakır gözlü adamın yaptıklarını anlatır fakat Sattar inanmaz, sonunda ikisinin dostluğu bozulur ve onlar ayrılır.
12. Sattar kendi başına, Cappar kendine başına yiyecek içecek bulmak için çıkıp giderler. Bir gün Cappar, Sattar’ın göle düşüp öldüğünü duyar.
13. Cari dostu Bari’ye sorar, hilekârlıkta âdem mi kötü Şeytan mı? Bari, âdemin daha kötü olduğunu kabul eder.
14. Bazı hallerde Şeytan’ın elinden gelmeyen kötülükleri âdem yaparmış. Böylesi dostluklar sağlam güven, yüksek sadakate muhtaçtır.

4. Ağaç At

Masalın Tipi: ATU 575, 566; EB 174, 210

Olay Örgüsü:

1. Bir marangoz ile bir demirci varmış. Onlar sürekli birbirleriyle didişirlermiş.
2. Marangoz, kendisinin demirci ise kendisinin daha hünerli olduğunu iddia edermiş. Sonunda padişahın huzuruna çıkmışlar. Padişah da hünerlerini sergilemelerini istemiş.
3. On gün sonra demirci, demirden yüzen bir balık yapar; marangoz da kanatlı bir ağaç at yapar. Ağaç atın sırrını bilmeyen padişah bunu hor görür.
4. Ağaç atın sağ kulağı burulsa, derhal göğe yükselir. Sol kulağı burulsa, derhal yere iner. Ne kadar hızlı burulursa, o kadar hızlanır ve yükseğe çıkar. Buna binen adam istediği yere gidebilir. Hatta bir gün içinde bütün dünyayı gezebilir.

5. Bunu duyan şehzade çok heyecanlanır ve bunu test etmek için padişah'tan izin alıp ağaç ata biner.
6. Şehzade ağaç ata binip yükselir, karnı acıkınca atın sol kulağını burup bir şehre iner. İnsanların bir meydanda toplanıp göğe baktıklarını görür. İnsanlardan bunun sebebini öğrenir.
7. Şehrin padişahı, güzel melikesi için göğe saray inşa etmiş, oraya bir tek padişah gidebiliyor, insanlar padişahın dönüşünü bekliyorlarmış.
8. Şehzade, gece yarısı olunca yerinden kalkıp ağaç atına binerek uçup eve girer.
9. Melike şaşırır. Melike onun bir melek olduğuna inanır ve ona hizmet etmeye başlar. Şehzade ile melikeye birbirlerine âşık olurlar.
10. Padişah, kızını yoklamaya gelir. Padişah kızını yoklamaya gelirken onu tartarmış, çünkü ona göre hatun kişi er kişiyle yakınlaşınca ağırlaşmış. Padişah kızın tartar ve kızının iki ciñ¹ ağırlaştığını görür.
11. Padişah kendisinden başka göğe çıkacak kişinin kim olduğunu anlamak için evin etrafına dört tane batur yerleştirir. Baturlar şehzadeyi göremezler. Padişah evi kızıl boya ile boyar. Şehzadenin kıyafetleri boyanır ve şehzade kıyafetlerini çıkarıp atar.
12. Şehzadenin kıyafetlerini bir yoksul bulup giyer, padişah onu yakalatır, adam idam edileceği sırada şehzade kıyafetlerin kendisine ait olduğunu söyler.
13. Padişah şehzadenin öldürülmesini emreder, şehzade ağaç ata binerek melikenin yanına gelir ve ikisi ağaç ata binip kaçarlar.
14. Melike geri dönüp çocukken anasının kendisine evlenince kayınbabasına ve kaynanana vermesini istediği iki inciye almak ister.
15. Şehzade kumlu bir çöle inip melikeyi yola salar. Padişah melikeyi yakalar. Onu başka bir padişahın oğluyla evlendirmek ister ve padişaha mektup yollar.
16. Şehzade çölün ortasına aç susuz kalır ve yollara düşer. Dağları çölleri aşp bir bağa gelir. Bir şeftali ağacının altında oturup doyuncaya kadar şeftali yer ve uyur.

¹ Ciñ: Çin ölçü birimi, yarım kilo.

17. Ertesi gün uyandığında çenesinde bir tutam ak sakal durduğunu görür. Acıkınca bu sefer sararıp olgunlaşan armutları yer. Uyanınca başında iki uzun kaba boynuzun çıkmış olduğunu görüp feryat figan eder.
18. Yorgunluktan uyuya kalır, rüyasında bir ihtiyar meyvelerin sırlı olduğunu söyler. Yere düşen kuru meyveleri yerse sakal ve boynuzdan kurtulacağını ve bir an önce bu mekândan terk etmesi gerektiğini söyler; çünkü bu devlerin mekânıdır. Uyanınca ihtiyarın söylediklerini yapıp sakal ve boynuzdan kurtulur.
19. Şehzade şeftali ve armutları alıp yola çıkar, yolda maşukunu almaya giden şehzadeye rastlar, ona taze armut ve şeftali verip onu boynuzlu aksakallı bir adama dönüştürür.
20. Şehzade ve beraberindekiler bu durumda padişahın karşısına çıkamayacaklarını düşünüp bir plan yaparlar. Şehzade yerine yolda karşılaştığı yiğidi yollarlar. Şehzade toya gelip melike ile plan yapar.
21. Melike padişahı ağaç atı alır, yarı yola gelince şehzade ve melike ağaç ata binip şehzadenin yurduna kaçarlar.
22. Şehzade yurduna döndüğü gün padişah oğlunun ölümüne sebep olduğu için marangozu öldürmek üzereymiş, şehzade yetişip marangozu kurtarır.
23. Şehzade ile melikenin kırk gece gündüz toyunu yapılıır. Şehzade padişah olur.

5. Ak Bekeş ile Boz Yiğit

Masalın Tipi: ATU 882A*; EB -

Olay Örgüsü:

1. Büyük bir yurttan malı mülkü, hayvanı sayısız; mertlik ve cömertlikle yedi iklimi ünü yayılan bir bay yaşar imiş. Bu bayın bir kızı ve Boz Yiğit adlı bir oğlu varmış.
2. Boz Yiğit, boylu poslu, güçlü kuvvetli, mert, cömert biri olduğundan el yurt içinde “Boz Yiğit Batur” diye hürmet edermiş. Onun kendine denk kırk da dostu varmış.

3. Bir gün Boz Yiğit, kırk dostu ile ava çıkar. Derya boyuna gelince bir ağacın altında uyuya kalır.
4. Boz Yiğit bir ay uyur ve bir rüya görür. Rüyasında o Ak Boz soylu ata binmiş, elinde ak şahini, başında ak sarık, üstüne sarı kaftan, yeninde Zülfikâr asılı bir vaziyette büyük bir hasbahçeye girer. Karşına güzel bir kız çıkıp ona selam verir.
5. Kız, Boz Yiğit'e Doğu padişahının kızı Ak Bekeş olduğunu söyler.
6. Boz Yiğit kırkıncı gün uyanır. Gözüne Ak Bekeş'in aşkından dolayı uyku girmez olur.
7. Bir gün Kalte Boz, Boz Yiğit'in derdinin ne olduğunu öğrenir.
8. Boz Yiğit atasından izin alarak kırk dostuyla birlikte başka şehirleri görmek için evden ayrılır.
9. Boz Yiğit'in otuz dokuz dostu Boz Yiğit ile Kalte Boz'u bağlayıp, mallarının yarısını alarak kaçıp giderler.
10. Bir kervansaraycıdan Ak Bekeş'in yurduna nasıl gideceklerini öğrenirler. Kervansaraycı, onlara demir ayakkabı ve demir asa yaptırmalarını söyler. Demir ayakkabının altı delindiğinde, demir asa yıprandığında oraya varmış olacaklarını söyler.
11. Boz Yiğit kendisine ve Kalte Boz'a demir ayakkabı ve demir asa dövdürüp yola çıkar.
12. Onlar dağı taşı açıp çölü geçtikten sonra bir ormanda koyun sürüsü güden apak sakallı bir ihtiyara rastlarlar.
13. İhtiyar, koyunları Ak Bekeş'in toyuna götürdüğünü ve Ak Bekeş'in Çalakarlarla zorla evlendirildiğini söyler.
14. Yola devam ederlerken yaşlı bir kadına rastlarlar. Kadından Bekeşhan'ı almak için binlerce Çalakarın dövüşmekte olduğunu öğrenirler.
15. Boz Yiğit ile Kalte Boz şehre gelirler, yaşlı bir adamdan Bekeşhan'ın nerede tutulduğunu öğrenirler. Boz Yiğit, derviş kılığına girip Bekeşhan'ın hapsedildiği sarayın önüne gidip Bekeşhan'a fal bakmaya geldiğini söyler.
16. Hizmetçi ne yapsa Boz Yiğit kapıdan uzaklaşmayı kabul etmez. Boz Yiğit hizmetçiye Bekeşhan'a vermesi için bir emanet verir.

17. Hizmetçi elinde bir bohça ile geri döner. Bekeşhan, Boz Yiğit'i içeri alır.
18. Boz Yiğit ile Bekeşhan Çalakarakların soylu atlarından ikisini alıp beraber kaçarlar. Çalakarak, arkasından kovalarlar fakat yakalayamayıp geri dönerler.
19. Boz Yiğitler Çalakarakları aldatıp, kırk gece gündüz yol yürüdükten sonra kendi yurduna ulaşırlar ve büyük bir toy yaparlar.
20. Aradan üç yıl geçer Boz Yiğit Ak Bekeş'ten ikiz evlat sahibi olur, oğula "Günzade", kıza "Ayzade" adını koyarlar.
21. Çalakarak sergerdeleri bir kempiri bulup ondan yardım isterler. Kempir hazırlığını yapıp yola çıkar. Boz Yiğit'in avlandığı yol üstünde elleri bağlı bir şekilde yatar.
22. Boz Yiğit bu yaşlı kadına acıyıp onu evine getirmek ister, fakat soylu at bu yaşlı kadını kendisine yaklaştırmaz. Sonunda yaşlı kadını başka ata bindirip alıp getirirler. Ak Bekeş de kadını görünce ondan hiç hoşlanmaz.
23. Ak Bekeş Boz Yiğit'e bu kempirin kötülük getirmesinden korktuğunu söyler.
24. Yaşlı kadın bin bir türlü hile hurdayla Boz Yiğit, Ak Bekeş ve onların iki çocuğuna kendini acındırıp onları kendisine inandırır.
25. Yaşlı kadın Ak Bekeş'i Boz Yiğit'ten soğutmaya çalışır fakat başaramaz.
26. Bir gün yaşlı kadın ak aygırın kuyruğundan ip eğirmek için bembeyaz bir tutam alıp getirip Ak Bekeş'in önüne atar ve babasının ve anasının kendisinden ayrıldığı için çok üzülüp babasının sakalının, anasının ise saçının böyle ağardını söyler.
27. Ak Bekeş'i daha da üzüp yola çıkmasını sağlar. Bekeşhan iki çocuğunu kempire bırakıp Boz Yiğit ile birlikte yola çıkar.
28. Boz Yiğit'in kız kardeşi onları engellemek istese de onları durduramaz. Kız kaplan ve aslan suretine girip Boz Yiğit'in karşısına çıkar yine engelleyemez. Kız sonunda aslına dönüp kempirin Çalakarakların gönderdikleri cadı olduğunu söyler. Onlara inanmayıp yola devam ederler.
29. Kempir süpürgeye binip, Ayzade ile Günzade kaçıtır.
30. Boz Yiğit ile Ak Bekeş kırk gece gündüz yol alıp sonunda Ak Bekeş'in yurduna ulaşırlar.

31. Ak Bekeş'in babası asil Ak Boz tulparını, ak şahinini, bir ak sarıĝı, bir asil sarı kaftanı ve Zülfikâr'ı Boz Yiğit'e verir.
32. Boz Yiğit ve Kalte Boz ava giderler, Boz Yiğit'in karşısına ak sakallı bir ihtiyar çıkar. İhtiyar ona birkaç öğüt verdikten sonra kendine sahip ol, der ve gözden kaybolur.
33. Boz Yiğit, ihtiyarın nasihatlerini unutup uyur. Kırk gün uyanamayacağından cebindeki çuvaldızı çıkarıp acil durumda kendisini uyandırması için Kalte Boz'a verir.
34. Kalte Boz, Boz Yiğit'in yanında otururken gaipten bir yaşlı kadın peyda olur ve hileyle Kalte Boz'un elindeki çuvaldızı alır. Kalte Boz ne yaparsa yapsın Boz Yiğit'i uyandıramaz.
35. Kalte Boz Çalakaraların sergerdeleriyle savaşıp takatsiz düşer, Çalakaralar Boz Yiğit'i uykusunda bağlarlar. Boz Yiğit uyanır.
36. Çalakaralar Kalte Boz'u salıp Boz Yiğit'in yanına alıp getirirler ve aykavağa bağlayıp ölüme terk ederler. Kalte Boz Ak Bekeş'e haber veriri Ak Bekeş gelip Boz Yiğit'i aykavaktan indirir.
37. Boz Yiğit ona cesedimi kırk gece gündüz bulağa batırmasını söyler.
38. Otuz dokuz gün olunca, başka kılığa giren cadı bulak başında peyda olur ve Ak Bekeş'e ölüyü diriltemeyeceğini söyler.
39. Ak Bekeş Boz Yiğit'in cesedini bulağın atar, Boz Yiğit yumulup gök güvercine dönüşerek uçup gider.
40. Cadı kempir, Çalakaraların sergerdelerine bu haberi ulaştırır. Çalakaralar Ak Bekeş'i almak için dövüşmeye başlarlar.
41. Ak Bekeş Çalakaralar sergerdelerine birer kubbe yapın. Kimin kubbesi hem çabuk bitip hem de güzel olursa onu alacağını söyler.
42. Ak Bekeş, kim daha güzel yemek yaparsa ona varacağını söyler. Yemekleri tadıp hepsinin birbirine benzediğini söyler ve sonunda kendisi yemek yapıp onlara tattırır. Onlar yemek yemeye dalınca Ak Bekeş kulübelerine girip Zülfikâr'la onların başlarını keser.
43. Cadı yine Çalakaralar sergerdelirini toplayıp Ak Bekeş'e saldırır. Ak Bekeş aykavağın üstüne çıkar. Cadı Kempir Günzade ile Ayzade'yi getirir ve onları

öldürür ama Ak Bekeş yine inmez. Bu dertle o kadar çok ağlar ki aykavağın dibinde bulak hâsıl olur.

44. Ak Bekeş bulağa atlayıp ölür. Aykavak altında gözyaşı bulağından çıkan şerbet suda amalar gözlerini yıkasalar, gözleri açılırmış, kızlar genç kadınlar saçlarını yıkasalar, saçları kara, parlak ve uzarmış.

6. Ak Boz Aygır

Masahın Tipi: ATU 257 içr., 302, 302C*, 422* içr., 552 içr., 303A, 314A*, 513, 551, 554, 590içr., 611, 665; EB 42, 61, 72, 77, 81, 213, 216, 249

Olay Örgüsü:

1. Haddi hesabı olmayan zenginliğe sahip Sölet Bay adında bir zengin yaşarmış.
2. Sölet Bay'ın dokuz oğlu varmış. Bay oğullarını evlendirmeyi unutmuş. Büyük oğlu yaşlanmış, küçük oğlu delikanlı olmuş. Bay'ın küçük oğlunun ismi Nurzat'mış, o oğullar içindeki en zeki, akıllı, batur olandır.
3. Günün birinde dokuz oğul bir toya giderlerken yaşlılardan biri onlarla dalga geçer. Karısı bu durumu Sölet Bay'a anlatır.
4. Sölet Bay dokuz oğluna dokuz kızı olan Bay'ın kızlarını bulmak için sekiz oğlunu yanına alıp Nurzat'ı evde bırakıp yola çıkar.
5. Sölet Bay, Kudduz Bay'a misafir olur ve onun dokuz kızı olduğunu öğrenir ve Kuddus Bay'ın kızlarını oğullarına ister.
6. Dokuz gece gündüz toy olur. Küçük kızın canı sıkılır. Kız dışarı çıkar. Hayallere dalarken birden bir at onunla konuşur.
7. Bu at, gökten inen tulparın bir kısrağa koşulması sonucu doğan Ak Boz Aygırdır. Ak Boz Aygır kızla konuşur ve ona sırrını verir. O, üç gün sonra olacak şeylerden haberdar olur, dağı uçarak, deryada yüzerek aşar ve ateşte yanmaz.
8. Ak Boz Aygır kızdan kendisini istemesini söyler. Kız, babasından bu atı ister, Kuddus Bay da kızı Perizat'a bu atı verir.
9. Kuddus Bay onlar ile vedalaştığı sırada onların yalnız akın boyunda, Şor Kuyusu'nun etrafında konaklamamasını tembih eder.

10. Bu yurttta bir cadı ve onun bir kızı var imiş. O kız bir gün rüyasında altın bilye, altın âşıkla oynayan Nurzat'ı görüp ve ona âşık olur.
11. Cadı kızının halini görünce sorup durumunu öğrenir ve Nurzat'ı ele geçirmek için iki oğlunu yola salar.
12. Sölet Bay bir yalnız akın boyuna gelip konaklar. O yüzünü yıkayınca suyun içinde iki tane koyun ciğerinin geldiğini görür. Sölet Bay bunu yakalar. Ciğerler iki güçlü iki yiğide dönüşüp Sölet Bay'ın yakasına yapışırlar.
13. Sölet Bay yalvarır. Onlar küçük oğlunun altın bilyesini isterler. Sölet Bay altın bilyeyi çıkarıp verir.
14. Yola çıkarlar ve yolda Nurzat'a âşık olan cadı kızın kulübesine rastlarlar. Cadı kız Perizat'la atışır ve onu ikna edip attan indirmeye çalışır, Perizat durumu anlar ve attan inmez.
15. Onlar Şor Kuyusu'na gelirler ve Sölet Bay bu yerde konaklamayı düşünür, Perizat itiraz etse de Sölet Bay'la baş edemez ve burada konaklar.
16. Gece her tarafı duman kaplar ve ertesi gün akbaş devenin yok olduğunu anlarlar. Sölet Bay deveyi aramaya çıkar ve yaşlı cadı kadının eline düşer. Sölet Bay cadıdan kurtulmak için ona Nurzat'ı altın aşığını verir.
17. Nurzat'ın altın aşığını bulmak için buraya geleceğini söyler. Bütün bu konuşmaları Perizat duyar.
18. Sölet Bay yurduna gelip dokuz gece gündüz toy yapar.
19. Toydan sonra Perizat yolda gördüklerini Nurzat'a anlatır. Nurzat aşığını almak için yola çıkar.
20. Perizat ona Ak Boz Aygırını, tarağını, süzgecini ve aynasını verir.
21. Ak Boz Aygır dile gelip altın bilyesinin cadının iki oğlunda, altın aşığın ise cadının elinde olduğunu söyler.
22. Yolda Nurzat atın söylediklerini yaparak deryada boğulmak üzere olan karıncaları ve bacağına kamış saplanan bir kaplanı kurtarır. Onlar Nurzat'a ihtiyaç duyduklarında kendilerini çağırmaları için kıllarından verirler.
23. Nurzat, Ak Boz Aygıra binip şehir kapısından girerken, cadının oğulları onu karşısına çıkarlar. Nurzat'a dövüşelim mi sınaşalım mı, diye sorarlar. Nurzat sınaşmayı kabul eder ve onlar üç şartlarının olduğunu söylerler.

24. Birinci şart, kırk kız içinde gerçek olan kızı bulmaktır. Nurzat karıncaların yardımıyla gerçek olanı bulur.
25. İkinci şart, kaplan sütü getirmektir. Nurzat kurtardığı kaplanı bizzat alıp getirir.
26. Üçüncü şart ise atalarından miras kalan kırk kulaçlık çukura gömülü olan bir taş kazanı getirmektir. Bu çukur yılan ve çıyanlarla doludur. Bu kazanı Ak Boz Aygır'ın yardımıyla çıkarır.
27. Nurzat, cadının elindeki aşığını Ak Boz Aygırın dediklerini yaparak çalar. Cadı Nurzat'ı kovalar, Nurzat tarağı fırlatır, kadının karşısında orman peyda olur. Yaşlı cadı kadın derhal baykuşa dönüşüp, ormanı aşar. Nurzat süzgeci fırlatır, süzgecin düştüğü yerde yer- gök dağa dönüşüp cadının karşısına dikilir. Cadı kasırgaya dönüşüp dağı aşar. Nurzat, aynayı fırlatır ve derya hâsıl olur. Cadı hemen su yılanına dönüşüp deryayı aşar.
28. Ak Boz Aygır adımlarını hızlandırır ve onun toynakları yeri yarar, Nurzat ile Ak Boz Aygır yer altına inerler.
29. Yer altı padişahı sarı yılan kılığındaki Batuhan'dır.
30. Nurzat yılanlardan korkmadan tahtın yanına gider ve yılanlar onun cesareti karşısında insana dönüşürler.
31. Batuhan Nurzat'ı oğluna Demirhan'ın kızı Kahişhan'ı getirirse onu yer üstüne çıkaracağını söyler.
32. Nurzat yola çıkar, yolda Sezdirmez Batur, Rüzgâr Batur, Dağ Batur, Göz Batur, Su Batur, Dâhir Kalvar, Korsak Batur ve Tintinçi Batur ile tanışıp birlikte yola çıkarlar.
33. Demirhan Nurzat'ın başına bir cadıyı musallat eder. Nurzat bütün zorlukları bu yoldaşları ve Ak Boz Aygırın yardımıyla aşıp Demirhan'ın kızı Kahişhan'ı alıp getirir.
34. Batuhan; Nurzat'ı, Ak Boz Aygır'ı ve kendi hizmetçisi Kemergül'ü yeryüzüne çıkabilecekleri bir yere getirip bırakır.
35. Bu üçü bir bulağın kenarında dinlenirken bir ejderhanın simurgun yavrularını yemek üzere olduğunu görürler ve Nurzat ejderhayı öldürüp yavruları kurtarır.

36. Simurg onları yer üstüne çıkarır. Yer üstüne çıkınca Nurzat uyur. Cadının kızı Nurzat'a âşıktır ve onun peşini bırakmaz.
37. Cadının kızı Nurzat'ı yakalamak için annesini öldürür ve Çoyun Kulak'ı serbest bırakır. Çoyun Kulak Nurzat'ı öldürüp Ak Boz Aygır ve Kemergül'ü alıp götürür.
38. Cadı kız, Ak Boz Aygır'ın yardımıyla Simurgu çağırır, Simurg Ab-ı Hayat suyunu getirip Nurzat'ı diriltir.
39. Çoyun Kulak cadı kızı öldürür. Kemergül, cadı kızın Çoyun Kulak'tan olan oğlundan Çoyun Kulağın canının nerede olduğunu öğrenir. Çoyun Kulak ve oğlunu öldürürler.

7. Alaca Kuyruklu Eysiz At

Masalın Tipi: ATU 257 içr., 302, 302C* 422* içr., 552 içr., 590 içr., 611; EB 42, 61 içr., 77, 81, 213, 216, 249

Olay Örgüsü:

1. Tülkün Bay denen büyük bir bay varmış. Bayın dokuz oğlu varmış. Bay oğullarını evlendirmeyi unuttur. Bunların bekâr oluşlarıyla herkes dalga geçer. Tülkün Bay'ın en küçük oğlunun adı Baykuş'dur. O, oğulların içindeki en zeki ve akıllı olandır.
2. Herkes onları Tülkün Bay'ın gelinleri, diyerek çağırırlar. Bu lafı duyan bayın karısı baya duyduklarını anlatır.
3. Tülkün Bay oğulları için dokuz kızı olan bayın kızlarını bulmaya karar verip yola çıkar. Baykuş'u evde bırakır.
4. Baykuş, kendi yerine babasına altın bilye ve altın aşığını verir.
5. Tülkün Bay dokuz kızı olan Kuddus Bay adında bir bayı bulur.
6. Onlar toy hazırlıklarını yaptıktan sonra kızların nikâhını kıyarlar, dokuzuncu kıza geldiklerinde ise altın bilye ile altın aşığa nikâh kıyıp geçirirler.
7. Bu yurttan yaşlı bir cadı kadın vardır. Onu kızı bir gün rüyasında altın bilye ve altın âşıkla oynayan Baykuş'u görüp ona âşık olur.

8. Cadı, kızının günden güne erime sebebini öğrenince onu kurtarmak için Baykuş'un peşine düşer.
9. Cadı, altın bilye ve altın aşığı almaları için iki oğlunun Tülkün Bay'ın geldiğini peşine takar.
10. Eşi yanında olmayan küçük kız toyda canı sıkılınca dışarıya çıkar, bu sırada bir at dile gelip kızla konuşur.
11. Bu at, ayın doğduğu gecede gökten inen bir tulparın bir kısrağa koşulması sonucu doğan bir attır. Bu at; üç gün sonra olacak işleri bilen, dağlardan atlayarak geçen, deryada yüzebilen, ateşte yanmayan tılsımlı bir attır.
12. At kıza babasından kendisini almasını söyler. Kız da babasından bu atı alır.
13. Tülkün Bay yolda bir yerde konaklamaya karar verir, küçük gelin bu yerin tehlikeli bir yer olduğunu söyler fakat hiç kimse onu dinlemez.
14. Tülkün Bay derya kenarında oturduğunda suyun içinde iki tane koyun ciğeri gelir. Tülkün Bay bunları tutup çıkarır. O sırada iki ciğer güçlü iki yiğide dönüşüp Tülkün Bay'ın yakasına yapışırlar.
15. Onlar Tülkün Bay'dan küçük oğlunu isterler. Tülkün Bay evde olduğunu söyler. Onlar, baydan küçük oğlunun ona verdiği altın aşık ile altın aşığı isterler. Tülkün Bay vermek zorunda kalır.
16. Bunlar aslında cadının sihir yaparak ciğere dönüştürdüğü iki oğludur. Onlar Baykuş'un eninde sonunda altın bilyesi ile altın aşığını almaya geleceklerini biliyorlarmış.
17. Tülkün Bay şehrine ulaşır ve yedi gece gündüz toy yapar.
18. Baykuş altın bilyesini ve altın aşığını babasından geri isteyince karısından yolda olanları öğrenir ve eşyalarını almak için yola çıkar. Karısı Baykuşa kendi Alaca Kuyruklu Eysiz atını verir.
19. Yolda at dile gelip Baykuş'la konuşur. Yolda Baykuş'un suya kapılan karıncaları ve bacağına kamış saplanan kaplanı atın söylediği doğrultuda kurtarır. Onlar da Baykuş dara düştüğü zaman kendilerini yardım etmeleri için çağırırsın diye ona kaşlarından ve kıllarından verirler.

20. Yolda at şehre girdiklerinde cadıdan emanetlerini nasıl alması gerektiğini Baykuş'a anlatır. Cadının yanına gidince Baykuş heyecanlanır ve emanetlerini alamadan tutsak düşer.
21. Cadının oğulları üç şartı yerine getirirse Baykuş'u salacaklarını söylerler.
22. Birinci şart, bir batman kum ile bir batman çörekotunu birbirinden ayırmak. Baykuş karıncaların yardımıyla ayırır. İkinci şart kaplan sütü getirmesi. Baykuş bizzat kaplanın kendisini alıp getirir. Üçüncü şart atalarından kalan kırk kulaç derinlikte olan için yılan ve çıyanlarla dolu çukurun içindeki kazanı çıkartmaktır. Bu kazanı Alaca Kuyruklu Eysersiz At çıkarır.
23. Cadının oğulları Baykuş'a emanetlerini ve kız kardeşini verip toy yapıp onları yola salarlar.
24. Baykuş ile karısı yola çıkarken Alaca Kuyruklu Eysersiz At onları uyarır, fakat onlar o yoldan dönmezler.
25. Bu yolun üstünde kızın dedesi tarafından yıllar önce akkavağa kulaklarından çakılmış Çoyun Kulak adlı bir batur vardır. Çoyun Kulak çok tehlikeli biridir.
26. Yolda Çoyun Kulak'a rastlarla, Çoyun Kulak onları aldatır, onlar Çoyun Kulak'a inanıp onu serbest bırakıp beraberinde götürürler.
27. Çoyun Kulak, Baykuş'u öldürür, kızı kendine eş olarak alır, atı ve kızı alıp kızın yurduna gelip kızın ağabeyleriyle dövüşüp onları yener ve cadıyı öldürür.
28. Atı çok sıkı bağlar ona yiyecek ve su vermez.
29. Karısı Çoyun Kulak'tan atı salmasını ister ve Çoyun Kulak atı salar.
30. At kaçıp gider ve Baykuş'u bulur. Baykuş'u Ab-ı Hayat bulağının başına götürüp ağzına su koyup diriltir.
31. Baykuş ve Alaca Kuyruklu Eysersiz At geri dönüp kadınla işbirliği yaparak kadının Çoyun Kulak'tan olan oğlunu kullanarak önce Çoyun Kulak'ın atını öldürürler sonra da Çoyun Kulağın canının nerede olduğunu öğrenirler.
32. Çoyun Kulak'ın canı ile oğlunun canı üç günlük uzaklıkta bir deryanın başındaki bir top çınarın altındaki iki balığın kursağının içindeki altın kafesteki serçelerin kursaklarındaki kurtların içindedir.
33. Onlar kurtları öldürürler. Çoyun Kulak ve oğlu ölürler.

34. Baykuş karısını da alıp yurduna döner.

8. Altın Kılıç

Masalın Tipi: ATU 552 (I.), 564, 569; EB, 58, 77, 176

Olay Örgüsü:

1. Bir adamın bir oğlu, iki kızı var imiş, bu adam günün birinde hastalanır ve ölür. Ölmeden önce altın kılıcı oğluna miras olarak bırakır ve şöyle nasihat eder:
2. Altın kılıcı alıp kible tarafındaki ışıqla sefere atlan, sana ne lazım olursa iki rekât namaz kılıp, kılıca emret. Ne dilerse o zaman gerçekleşir. İkincisi, ben öldüğümde namazıma iki divane gelecek. Kız kardeşlerini şu divanelere ver.
3. Babasının vasiyeti üzerine oğlu, kız kardeşlerini namaz günü gelen iki divaneye verir. Kendisi de altın kılıcı alarak kible tarafına doğru sefere çıkar. Yolda karnı acıktığı zaman iki rekât namaz kılıp altın kılıca, şimdi yemek hazır olsun, diye emreder. Dünyadaki yemeklerin bütün çeşitlerinden yetmiş iki türlü yemek hazır olur.
4. Çocuk yola devam eder. Çölün ortasında bir kulübe görür. Kulübeye girince ekmek satan bir yaşlı adam ile yaşlı kadının görür.
5. Çocuksuz olan yaşlı adam ile kadın çocuğu evlat olarak alırlar.
6. Günün birinde yaşlı kadın oğlunu alıp şehre götürür.
7. Çocuk şehirde göl dibinde bir kız görür. Görür görmez kara sevdaya düşer. Kıyafetleriyle göle atlar, fakat kızı bulamaz.
8. Çocuk eve gelince olanları yaşlı kadın ve adama anlatır. Kadın onun padişahın kızı olduğunu söyler. Çocuk zorla yaşlı kadını padişahın kızını istemesi için gönderir.
9. Yaşlı kadın padişahın huzuruna çıkıp onun kızını ister, padişah yaşlı kadına hakaret edip yaşlı kadını saraydan kovar.
10. Çocuk yaşlı kadını ikinci kere saraya gönderir. Padişah yaşlı kadının öldürölmesini emreder. Vezir devreye girip elçiye zeval olmayacağını söyler.

11. Padişah yaşlı kadına bir daha gelmesin diye bir şart koşar. Eğer onun oğlu, şehrin dışındaki çöle on sekiz bin âlemdeki bütün meyvelerin olduğu bir bağ, onun ortasına da altından bir ev yaparsa, o zaman ona kızını vereceğini söyler.
12. Yaşlı kadın gelip çocuğa söyler. Çocuk kılıcın yardımıyla isteneni yapar.
13. Yaşlı kadın padişahın yanına varıp bağ ile imaretin hazır olduğunu söyler.
14. Padişah kızını yaşlı kadının oğluna verir.
15. Günün birinde padişah damadıyla ava çıkar. Padişahın hatunu kızını yoklamak için damadının evine gelir. Kızına kocasının ne zenginliği olduğunu sorar, kız da bir tek altın kılıcı olduğunu söyler.
16. Padişahın hatunu kılıcı görünce onu alıp saraya götürmek ister.
17. Padişahın hatunu yolda yaşlı bir kadına rastlar. Kadın kılıcın sırnı biliyormuş. Beş altın verip padişahın hatunundan kılıcı alır.
18. Yaşlı kadın, şehrin dışına çıkıp altın kılıca, şu bağ imaretleri on aylık uzaklıktaki iki deryanın ortasına götür, diye emreder. Altın kılıç bağ isteneni yapar.
19. Yiğit bağ ile hatununu bulmak için yola düşer. Çölde divaneye verdiği küçük kız kardeşine rastlar.
20. Kızın kocası altı aylık yolu bir saatte geçermiş. Kızın kocası, yiğidi yarı yola kadar götürür.
21. Yiğit çölde büyük kız kardeşine rastlar. Ablasının kocası yiğidi yarı yola kadar götürüp bırakır. Yiğit bir dağı aşar ve bağı ile imaretini görür. Yaklaşınca kedisiyle ile iti onu karşısına çıkarlar.
22. Yiğidi onları buraya kimin getirdiğini sorar. İt dile gelip Yedi Başlı Yalmavuz'un getirdiğini söyler. İt kılıcı alıp getireceğini söyleyip gider ve kılıcı alıp geri döner.
23. Yiğit kılıcın yardımıyla eşini ve sarayını eski yerine getirir.

9. Ayı Batur

Masalın Tipi: ATU 650A; EB -

Olay Örgüsü:

1. Padişahın veziri bir gün ava gider.
2. Vezir dağdaki bir mağarada bir ayı yavrusu bulur ve onu getirip padişaha hediye eder.
3. Vezir bir süre sonra yine aynı mağaraya gelir. Mağaranın önünde yatan büyük bir ayı görür ve onu öldürür.
4. Vezirin arkasından ona her yeri yünle kaplı bir yavru saldırır. Vezir onu bin bir güçle zapt eder ve onu alıp şehre getirir.
5. Ayı, yavrusunu kaybedince şehre inip bir kadının bebeğini kaçıır. Bu, kaçırılan o bebektir.
6. Ayı, bu bebeği emzirip büyütür. Bebek, ayı gibi güçlü olarak büyür.
7. Vezir yavruyu padişahın yanına getirir. Padişah da bunu çocuğu olmayan vezire verir.
8. Vezir, çocuğu eğitmeye çalışmış fakat başaramamış. Sonunda çocuğu eğitmesi için ayı oynatıcısına verir.
9. Yılı dolunca çocuk ehlileşir. Vezir eğlence düzenleyip yavrusuna “Ayı Batur” ismini koyar.
10. Çocuk, insan içine girip yaşıtı çocuklarla oynamaya başlar, fakat hiçbir çocuğa günyüzü göstermez. Kiminin başını yarar, bazılarının elini kolunu kırar, birkaç adamın buzağı, danalarına binip, bellerini kırar. Halk her gün çocuğu padişaha şikâyet eder.
11. Çocuğu medreseye verirler. Çocuk yaramazlık yapınca hocası ona tokat atar.
12. Ayı Batur hocasına vurur. Medresedeki bütün hocalar padişahın yanına gelip çocuğu okutmayacaklarını söylerler.
13. Padişah, çocuğu kapıya muhafız olarak koyar.
14. Günün bir gün şehrin kadısı kapıda duran küçük çocuktan izin almadan içeri girer. Ayı Batur onu engellemek ister. Kadı, çocuğa tokat atar. Ayı Batur kadıyı öldürür.

15. Padişah, çocuğu ortadan kaldırmak için şehrin dışındaki ormana yollar. Orman, yırtıcılarla doludur.
16. Vezir Ayı Batur'u padişahın huzuruna çağırır. Odun getirmesi için onu ormana yollarlar.
17. Ayı Batur ormana gider. Yırtıcıların bir kısmını öldürür, bir kısmına da odun yükleyip onları şehre doğru sürer.
18. Padişah ve bütün şehir halkı çok korkar.
19. Padişahın şehrine saldırı olacağı haberi yayılır. Padişah, Ayı Batur'u asker başı yapar, böylece baskıncıların tehlikesinden kurtulur.

10. Ayı İslam

Masahın Tipi: ATU 301 (III), 650A, 665 içr.; EB -

Olay Örgüsü:

1. Bir padişahının üç kızı var imiş.
2. Bir gün üç kız kardeş bir yere gelip suya girip yüzerler.
3. Ablaları sudan çıkıp giyinirler. Küçük kız çıkamaz; çünkü kıyafetleri yoktur.
4. Ablaları kız kardeşlerinin kıyafetlerini ararken onların karşısında bir ayı peyda olur. Kızın kıyafetlerini işte şu ayı saklıyormuş. Ayı, küçük kızı kaçıır.
5. Kızlar evlerine geri dönüp padişaha her şeyi anlatırlar. Padişah bütün yurdu didik didik eder fakat küçük kızını bulamaz.
6. Ayı, küçük kızı kendi yaşadığı mağaraya getirip hapseder.
7. Günün birinde melike hamile kalır ve bir oğul doğurur. Bebeğin bütün bedeni tüylerle kaplıymış. Şu sebepten melike bu oğlana “Ayı İslam” adını takar.
8. Ayı İslam on beş yaşına girince neden hapiste olduğunu öğrenir.
9. Ayı İslam, mağaranın ağzını kapatan taşı kırıp kapıyı açar. Ayı İslam ve annesi yolda ayıya rastlarlar. Ayı İslam, ayıyı bir taşla öldürüp yoluna devam eder.
10. Yolda bir adam onların yolunu keser. Ben Dağ Batur'um, benim önünden geçmek isteyen kişi ya bana kul olur ya da beni yenmesi gerek, der.
11. Ayı İslan, Dağ Batur'u yenerek onu kendine kul yapar.

12. Yolda ben Opkan Batur'um. Benim önümden geçecek kişi ya bana kul olur ya da beni yenmesi gerekir, der. Ayı İslam onu da yenip kendine kul eder.
13. Yolda yırtıcılarla dolu bir ormana rastlarlar. Ayı İslam ve yoldaşları bazı yırtıcı hayvanları öldürür, uslu hayvanları ise dedesine hediye etmek için önüne katıp şehre doğru yürür.
14. Onların gelmekte olduğunu gören halk, düşman geldi, deyip korkup bu haberi padişaha ulaştırırlar. Padişah, gelenlerin öz kızı ve torunu olduğunu öğrenir ve çok mutlu olur ve bütün yurda büyük bir ziyafet verir.
15. Günün birinde Ayı İslam iki yoldaşını da alarak ava çıkar.
16. Ayı İslam ile Opkan ava giderken Dağ Baturu onlar gelinceye kadar et pişirmesi için geride bırakırlar. Dağ Batur'u uyur ve ateş söner. Ateş bulmak için dışarıya çıkar.
17. O uzak bir tepenin arkasında dumanın çıktığını görüp şu tarafa doğru büyük kırı üç atlayarak, küçük kırı bir atlayarak yürür. Varıp bakar ki yüzü iğrenç, başı eski sepet gibi bir yaşlı kadın inek tezeğiyle ateş yakıp, bitini ayıklamakla meşgul.
18. Yaşlı kadın, Dağ Baturu'na ateş verir. Aslında o Yedi Başlı Yalmavuz'dur.
19. Dağ Baturu eti pişirir. Yedi Başlı Yalmavuz gelip Dağ Batur'unu döver ve bütün etleri yiyip geri gider.
20. Gece olunca Ayı İslam ile Opkan avdan geri dönerler. Dağ Baturu olan durumu onlara anlatır. Ertesi konak yerinde Opkan da kalır. İş yine Dağ Baturu'nun anlattığı gibi olur.
21. Üçüncü gün üçü ava çıkmadan Yedi Başlı Yalmavuz'un gelmesini bekler. Bir süre sonra Yedi Başlı Yalmavuz gelir. Ayı İslam kılıçla onun altı başı keser. Yalmavuz bir başıyla kaçmaya başlar, Ayı İslam arkasından kovalar. Yalmavuz kuyudan iner. Bu kuyu Yalmavuz'un alttaki dünyaya indiği yoldur.
22. Ayı İslan sırasıyla Opkan ve Dağ Baturu'nu kuyuya indirir. Onlar kuyunun yarısına inince ateş çıkıp onları yakmaya başlar. Onlar dayanamayıp bağırır. Ayı İslam onları çekip çıkarır.
23. Sonunda Ayı İslam kendisi iner. O ateş aslında Yalmavuz'un sihriymiş.

24. Yalmavuz Ayı İslam'ı görünce arkasına bakmadan kaçar. Ayı İslam onu kovalar. Yedi Başlı Yalmavuz direkt yer altı padişahının sarayına kaçar. Ayı İslan Yalmavuz'un kalan bir başını da keser.
25. Ayı İslam yer altı şehrinde bir süre yaşar. Bir gün padişaha yer üstüne çıkmak istediğini söyler.
26. Padişah ona yer üstüne onun indiğin kuyudan çıkılabildiğini söyler. Lakin bu yerden insanın çıkıp gitmesi mümkün değil. O kuyudan bir tek padişahın küçük kızı uçarak çıkabiliyormuş.
27. Padişah, kızıyla evlenirse kızının onu çıkarabileceğini söyler. Ayı İslam yer altı padişahının kızıyla evlenir. Melike Ayı İslam'ı yer üstüne çıkarır.
28. Padişah bütün yurttaki kırk bir gün büyük toy eğlence yapıp Ayı İslam'ı kendi yerine yurduna padişah yapar.

11. Ayı Sultan

Masalın Tipi: ATU 425A, 425M; EB -

Olay Örgüsü:

1. Ormanın kenarında yalnız bir mahalle var imiş. Mahalle halkı ormandan getirdikleri odunları pazarda satarak kendi yaşamlarını idame ediyorlarmış.
2. Günün birinde mahalleden bir grup kız dağa odun toplamak için gider. Bu kızlar içinde Nazigül isimli bir kız da vardır. Nazigül, topladığı odunları bağlayacak urganını bulamaz.
3. Nazigül ipini ararken arkadaşlarından uzaklaşır. Nazigül'ün karşısına büyük bir ayı çıkar. Ayı, onu alıp ormanın içine kaçar.
4. Nazigül ayının elinden hiçbir şekilde kurtulamaz. Nazigül korkudan bayılır. Ayılınca yanı başında boylu poslu bir yiğit görür.
5. Bu yiğit, orman padişahının oğludur. Adı da Ahmet'tir.
6. Onu kaçıran ayının kendisi olduğunu söyler. Nazigül neden kaçırıldığını sorar.
7. Yiğit ben size uzun zamandan beridir âşık idim. Benden korkacağınızı düşündüğüm için de kaçırdım.

8. Onlar birbirlerine âşık olurlar. Orman padişah onlar için kırk gece gündüz toy yapar.
9. Kızın atasına anasına Nazigül ile odun toplamaya çıkan kızlar Nazigül'ün urganını aramak için orman içine girip yok olup gittiğini söylerler. Nazigül'ün anne babası onu her yerde ararlar fakat bulamazlar.
10. Yıllar sonra Nazigül bir gün atasının anasının evine sevimli bir oğul ile güzel bir kızı alarak geri gelir.
11. Kızın atası anası iki torunlarına bakmaya doyamazlar. Kızın anası çocukların atasının niçin alıp getirmediğini sorar.
12. Kız erinin tıslımlanmış bir ayı olduğu için birlikte gelemediğini, kendilerine üç günlük mühlet verdiğini söyler. Nazigül'ün anası ayı damatla nerede yaşadığını, onunla nasıl buluşacağını sorup hepsini öğrendikten sonra uyur.
13. Gece yarısında kızın atası anası kıza hissettirmeden yerinden kalkıp kızın söylediği yere varıp ayıyı öldürürler.
14. Üç gün dolduktan sonra kız atası ve anasıyla vedalaşıp iki çocuğunu alarak ormana doğru yola çıkar. Kendi belirledikleri yere gelip “Ayı Sultan!” diye üç sefer bağırır ayı gelmez. Kız, ormanın içine girince kocasının öldürülmüş olduğunu görür.
15. Nazigül guguk kuşu olup feryat ederek âlemden göçer. Oğlu demir gagalı kuşa dönüşüp ormanı korur, kızı aladoğana dönüşüp insanlara faydalı kuş olup âlemden göçer.
16. “ Mağara olsa da evim olsun, ayı olsa da erim olsun.” denen atasözü bu olaydan sonra ortaya çıkmıştır.

12. Baki'nin Söz Satın Alışı

Masalın Tipi: ATU 910K; EB 308

Olay Örgüsü:

1. Evvel zamanda bir padişah yaşarmış. Onun Baki isimli bir oğlu varmış. Baki on sekiz yaşına girer.
2. Padişah çocuğunu seyahat edip gönlünü eğlendirmesini için ona bin tilla vererek onu yola salar.
3. Seferi üç günlük olduğunda Baki, ak sakallı yaşlı bir adama rastlar. Baki, yaşlı adamdan ona değerli sözler söylemesini ister.
4. Yaşlı adam eğer kendisine bin tilla verirse ona bu sözlerden birini söyleyeceğini, söyler. Baki, bu hikmetli sözün ne olduğunu merak eder. Bin tillayı çıkarıp verir.
5. Yaşlı adam, yavrum seferde oyuk yere konaklama, tepeli yerde konakla, der.
6. Baki parası olmadığı için babasının yanına geri gelir ve olanları babasına anlatır.
7. Padişah bin tilla daha verip oğlunu yola salar. Baki iki üç gün yol yürüdüğünde yine bir yaşlı adama rastlar. Ondan başından geçen tecrübelerini anlatmasını ister.
8. Yaşlı adam, bin tilla verirse anlatacağını söyler. Baki bin tilla verir. Yavrum, aş ekmek veren kişiye ihanet etme, der yaşlı adam.
9. Baki yine babasının yanına geri gelir. Durumu babasına anlattıktan sonra babası yine bin tilla verip onu sefere yollar.
10. Baki bin tillayı alıp yine sefere çıkar. Yol üstünde yaşlı bir adama rastlar. Baki bu yaşlı adamdan iyi söz duymak ister. Dede, hikmetli sözlerin varsa söylesene, der.
11. Bin tilla verirsen söylerim, der yaşlı adam. Baki yaşlı adama bin tilla verir. Yaşlı adam, yavrum sabah kahvaltısız sakın kalma, der.
12. Bu durum bir değil üç sefer tekrarlandığından Baki eve dönecek yüzü bulamaz.

13. Baki eve dönmeyip rast gele yürür. Bir tüccar Baki'nin durumunu görüp ona acır ve onu yanına alır.
14. Baki tüccarla birlikte yola çıkar. Günün birinde tüccar Baki'yi başka kervanla birlikte yollar. Tüccar, gece yarısında kervanların konakladığı yere varır. Baki'yi arar ama göremez.
15. Tüccar, başka kervanlara Baki'nin nerede olduğunu sorar ve sonunda onu bir tepeliğin üstünde bulur. Ona neden burada olduğunu söyler.
16. Baki ilk seferde bin tillaaya satın aldığı “ Oyuk yerde yatma, tepelik yerde yat.” sözü üzerine tepede yattığını söyler.
17. Gece yağmur yağar ve oyuk içinde yatan herkes malı mülküyle yok olup gider.
18. Baki, tüccarın evinde üç aya kadar yaşar. Tüccarın karısı ahlaksız bir kadındır. Onun Baki'ye gönlü düşer.
19. Baki onun talebini reddeder. O da Baki'ye iftira atıp onu gözden düşürmeyi planlar.
20. Şehrin güneyindeki bir harabe Yalmavuz'un evidir. Bu eve girenin ölüsü bile çıkmazmış.
21. Tüccarın ahlaksız karısı Baki'yi ortadan kaldırmak için kocasına yalan söyler. Kocası da ona inanır.
22. Tüccar ve karısı Baki'yi ortadan kaldırmak için onu kandırıp Yalmavuz'un evine gönderirler.
23. Baki harabeye giderken şehirde tanıdığı bir dostta rastlar. Dostunun daveti üzerine onun evine gider.
24. Tüccarın karısı pişman olur ve Baki'ye iftira attığını itiraf eder.
25. Tüccar bir adam gönderip Baki'yi yoldan çevirtip getirir. Tüccar, Baki'de bir hikmetin olduğunu hisseder ve bu sırrı öğrenmek için onunla konuşur. Ak gönüllü Baki başından geçenleri tüccara anlatır.
26. Senin ve benim hayatımı kurtaran bu üç sözü zamanında üç bin tillaaya satın almıştım. O zaman değersiz olan sözler bizim hayatımızı kurtardı, der.
27. Tüccar malının yarısını Baki'ye verir. Baki zengin bir tüccar olarak yurduna geri döner.

13. Batur Kız

Masalın Tipi: ATU -; EB 77

Olay Örgüsü:

1. Evvel zamanda zengin ve yaşlı bir adamın altı oğlu, bir kızı var imiş.
2. Günün birinde küçük oğlu ticaret yapmak için sefere çıkar. Aradan yıllar geçer geri gelmez. Atası onun derdiyle iki gözünü kaybeder.
3. Yaşlı adamı tedavi etmeye gelen tabip, uzak Rum şehrinde bunun bir ilacı olduğunu söyler.
4. Yaşlı adam oğullarını çağırıp ilacı bulmaları için onları Rum şehrine yollar.
5. Beş oğul Rum şehrine gider. Paralarını harcayıp eli boş geri dönerler.
6. Ağabeylerinin eli boş eve döndüklerini gören kız babasından izin alıp yola çıkar.
7. Kız, kırk katıra yolda lazım olacakları yükleyip, yorga ata binip Rum şehrine doğru yola çıkar.
8. Bir ara onun karşısına heybetli bir ejderha çıkar ve kızın bütün katırlarını bir bir yer, lakin kız önemsemeyip yola devam eder.
9. Ejderha kızın yanına gelip bütün katırlarını yedim, dönüp bakmadın bile bunun sebebi nedir, diye sorar.
10. Kız sen açmışsın, acıdım, öyle olmamış olsaydı seninle dövüşürdüm. Ben babamın gözü açacak ilaca odaklandım, seninle ilgilenemem.
11. Ejderha kızı üstüne bindirip Rum şehrine götürür. Hazinedeki ilacı da nasıl alabileceğini ona anlatır.
12. Hazinesinin ilaç hanesinde kutuda da kâğıtta da ilaç var. Kutudaki ilacı alırsan kâğıttaki ilaca el uzatma, kâğıttaki ilacı alırsan kutudaki ilaca el uzatma, deyip kızı içeriye yollar.
13. Kız ejderhanın nasihatini dinleyip hazineye girer, hazineden ilaç haneye geçer. Kutudaki ve kâğıttaki ilaçlar birbirinden hoş kokuyormuş, kız hangisini alacağına karar veremez ve iki ilacı da eline alır.
14. Gürültüden kıyamet kopar, kız kala kalır. Muhafızlar onu yakalayıp şahın karşısına getirirler.

15. Şah kıza niçin hazineye girdiğini sorar, kız da babasının gözlerini iyileştirmek için hazineye girdiğini söyler.
16. Şah, bana EneDir Han'ın kızını alıp getirirsen ilacı sana verip seni de azat ederim, yoksa başını teninden ayırırım, der.
17. Kız kırk gün mühlet alarak ejderhanın yanına gelip padişahın şartını söyler. Ejderha kızı EneDir Han'ın şehrine götürür.
18. Ejderha kıza, han kızı bir uyuduğunda kırk gün uyur. O otuz dokuz günden beridir uyuyor, yarın tan attığında uyanacak, kızın yanına girdiğinde, kendisine değsen örtüye değme, örtüye değsen kendisine değme. Kızın yatak odasına girişte iki ev var, evleri pamuk doldur, koynuna ve yanlarına pamuk doldurduktan sonra melikenin yattığı eve gir. Merdivenlerin yanına ziller asılmış, zillere pamuk tıka, çalmasın, der.
19. Kız içeriye girer, söylenenleri yapar. Uyuyan melikenin başında büyük örtü varmış, örtü melikeden güzel, melike örtüden güzelmiş. Kız melikeyi de örtüyü de birlikte götürür, tam şu sırada korkunç sesler yükselir, her taraf sallanmaya başlar, kapılar kapanır, kız yakalanır.
20. Kız hanın huzuruna getirilir. Öfkelenen han niçin kızımı kaçırmaya çalıştın, diye sorar. Kız olanları anlatır.
21. Padişah batı tarafında Kuhikap denen yerde bir cadı yaşıyor. Onun bir kara tulpar atı var, şunu getirirsen kızımı veririm, yoksa başını alırım, der.
22. Ejderha kızı üstüne bindirip bir gece gündüzde Kuhikap'a ulaşır.
23. Ejderha kıza atı nasıl zapt edeceğini anlatır. Kız söylenenleri yapıp atı kaçıtır.
24. Ejderha kızla tulparı havalandırarak EneDir Han'ın şehrine gelir. Ejderha kıza tulparı sen al ben tulpar kılığına gireyim beni alıp EneDir Han'a ver, han kızını sana verir. Melikeyi alıp git, ben arkadan gelirim, der.
25. Kız tulpara dönüşen ejderhayı EneDir Han'a verir. Han kızını verir, kızla melike Rum şehrine revan olurlar. Han ata binmek ister. Tulpar sineğe dönüşüp gözden kaybolur.
26. Ejderha çok geçmeden kızlara yetişir. Onlar Rum şehrine ulaşınca ejderha bir yuvarlanır, EneDir Han'ın melikesinden de güzel bir kıza dönüşür. Beni şaha verip ilacı al, der.

27. Kız güzel kıza dönüşen ejderhayı Rum Şahı'na verip ilacı alarak yola çıkar. Şah ele büyük toy verir. Toy bittikten sonra kız bir yuvarlanıp böceğe dönüşüp gözden kaybolur. Ejderha kızlara yetişip iki kızını ve tulparı üstüne bindirip kızın yurduna gelir.
28. Kız, babasının gözüne ilacı sürer ve babasının gözü açılır. Ejderha bir silkelenir, üstündeki deriyi sıyrıp atar. Güzel ve güçlü bir yiğit peyda olur. Bu yiğit kızın ağabeyi, yaşlı adamın küçük oğluydu.
29. Küçük oğlan başından geçenleri anlatır. Ben Endir Han'ın kızına âşık oldum ve hana esir düştüm. O beni Kuhikap'a gönderdi. Cadının tulparını alıp getireyim, diye. Cadının eline düştüm. O beni ejderhaya döndürdü.

14. Bilirim

Masalın Tipi: ATU 836; EB -

Olay Örgüsü:

1. Evvel zamanda her söylenene “biliorum” diyen bir karı koca varmış. Hatun erine bir fikir verse kocası sözün bitmesini beklemeden “biliorum” der. Hatunu da kocasının sözü bitmeden “biliorum” diye tutturur.
2. Bunlar sadece evde değil yurt içinde de biliorum demeye başlarlar. Başkaları bir şey söylese “biliorum” deyip lafa karışmış.
3. Bir gün “Biliorum” pazara gider. Yaşlı bir adamın elinde bir cübbe görür.
4. Bu cübbenin tılsımı “uç cübbem” dense uçar, “in şeytanım” dense inermiş.
5. “Biliorum” bay yaşlı adamdan altı tengeye cübbeyi satın alır.
6. Yaşlı adam, cübbenin bir sırrı olduğunu söyler. Bilirmen onun sözünü kesip, biliorum, der. Yaşlı adam, bu cübbeyi giyip “uç cübbem” dersin uçar. İneceğin zaman... yaşlı adam sözünü bitirmek üzereyken, “Biliorum” bay yine sözü kesip biliorum deyip sözün sonunu dinlemeden cübbeyi alıp evine gelir.
7. “Biliorum” bay cübbeyi giyip “uç cübbem” der ve havalanır. Fakat nasıl ineceğini bilemez.

8. Adam havada kaybolup gider. Hatunu onun peşinden koşarken dağdan düşüp ölür.
9. “Uçmasını bilip, inmesini bilmeyen” denen sözün manası buradan gelir.

15. Bir Perizatın Sureti

Masahın Tipi: ATU 302C*, 422* içr., 552 içr., 465; EB 77, 83, 215 içr.

Olay Örgüsü:

1. Evvelin de evvelinde bir padişah yaşarmış. Onun bir tek oğlu varmış.
2. Günün birinde padişah otuz dokuz evdeki altın, gümüş, inci mücevher ve başka pahalı define ve mallarını bir bir oğluna göstermiş, ama kırkıncı evin önüne geldiğinde kapıyı açmayarak yanından geçip gitmiş.
3. Bu evde padişahın kara sevdaya düşerek âşık olduğu güzel bir perizatın fotoğrafı varmış. Bu eve padişahdan başka hiç kimse giremezmiş.
4. Şu günden sonra şehzadenin aklı fikri şu evde kalır, padişah öğle yemeğinden sonra uyuyunca şehzade babasının cebinden anahtarı alıp eve girer.
5. Şehzade bu perizatın suretini görünce ona âşık olur, bayılır. Bir süre sonra ayılır ve kızı bulma karar verir.
6. Şehzade yola çıkar, dağları çölleri aşıp dermansız düşüp yatınca kulağına, uyan yavrum, yerinden doğrul.” denen ses gelir. Şehzade gözünü açınca karşısında ak sakallı yaşlı bir adam görür.
7. Şehzade başından geçenleri anlatır. Yaşlı adam onun aradığı kızın periler padişahının kızı olduğunu söyler.
8. Şehzade ağlayıp sızlar ve asla vaz geçmeyeceğini söyler. Yaşlı adam ona yardım edeceğini söyler.
9. Yaşlı adam ona devlerin uçan atını nasıl elde edeceğini söyler. Bu at on günlük yolu bir günde basar.
10. Devlerin uyuduğu vakittir. Onlar on gece gündüz uyanmadan uyurlar. Devlerin mekânına var, uçan atı al; çünkü o at seni kızın yurduna alıp götürecektir.

11. Oraya vardktan sonra atın bir tel kılını al, atı geri gönder. Kıl, başına yine dara düştüğünde lazım olur.
12. Orada ihtiyar bir marangoz var. Onun yanına varıp durumunu anlat, ağlayarak yardım dilerse marangoz sana yardım eder.
13. Şehzade söylenenleri yapıp marangozun yanına gelir. Marangoz ona perizatın yattığı revağa çıkabilmesi için uzayıp kısalabilen bir merdiven verir.
14. Perizat şehzadeyi görüp ona âşık olur.
15. Şehzade ve perizat uçan ata binip yola çıkarlar. Acıkınca mola verirler. Şehzade yiyecek aramaya çıkarken yaşlı bir kadın Perizat'ın yanına gelir. Bu oğlu Perizat'a âşık olan cadı kadındır. Perizat'ı ele geçirmeye çalışır fakat başaramaz.
16. Cadı, Perizat'ı kandırıp sihirli makaraya bindirir. Kız makaraya binince cadı kızı kaçıır.
17. Şehzade, Perizatı bulamayınca atın kıllarını yakar ve at peyda olur. Şehzade ata binip cadının yurduna gelir.
18. Cadı şehzadenin geldiğini bilir ve evin her tarafını örümcek ağıyla kaplayıp içine de büyük bir örümcek koyar. Örümcek şehzadeye saldırır, şehzade örümceye kılıç vurunca örümcek ölmeyip yaşlı bir kadına dönüşüp şehzadeye yalvarır.
19. Şehzade ondan Perizat'ın nerede olduğunu öğrendikten sonra onu öldürür.
20. Şehzade Perizat'ı bulur ve alıp yola çıkar. Padişah, şehzadenin Perizat'ı alıp getirdiğine sevinir, fakat Perizat padişahla hiç ilgilenmez.
21. Tahtı ele geçirmek isteyen vezir böylesi bir fırsattan faydalanarak padişahı ve şehzadeyi kışkırtıp durur. Padişahın Perizat'a sahip olmasının tek yolu şehzadeyi öldürmesi olduğunu padişahın aklına sokar.
22. Vezir özel bir kıyafet diktirip şehzadeye girdirerek onu sarayın dışına çıkarıp gezdirince nöbetçilerin bu kıyafeti giyen kişi öldürmesini padişaha söyler. Padişah da kabul eder.
23. Şehzade, padişahın getirdiği kıyafeti, ona giydirir. Padişah saraydan çıkınca muhafızlar padişahı öldürürler. Şehzade de her şeyi anlar.

24. Şehzade, babasının ölü aşını verdikten sonra tahta geçer ve vezirin öldürülmesini emreder.

16. Bu Kız Kimin Hakkı?

Masalın Tipi: ATU 610, 653A; EB 291

Olay Örgüsü:

1. Evvel zamanda Yasin Bey adlı bir çiftçinin Avut, Davut ve Savut adlı üç oğlu varmış. Bunlar evlilik çağına gelmişler.
2. Bir gün Yasin Bey komşusu Sadir Beyi çağırıp oğullarının kimde gönlü olduğunu öğrenmesi için gönderir.
3. Sadir Bey üç oğulla konuşmuş. Üçü de Nizamidin Beyin kızı Patemhan'da gönüllerinin olduğunu söylerler.
4. Sadir Bey, Yasin Beyi bu üç oğulun durumundan haberdar eder.
5. Yasin Bey, Nisağan denen komşusunu Patemhan'ın yanına elçi olarak gönderir.
6. Patemhan, hepsi ne hünerleri varsa göstersonlar. Hünerlerine bakarak onlardan birini seçerim, der.
7. Yasin Bey'in üç oğlu sefere çıkar. Onlar kırk günden sonra bir büyük şehre varırlar. Üç ay sonra buluşacakları sarayı netleştirip her biri ayrı bir tarafa gider.
8. Avut, zengin bir şehre gelir ve tüccar olur.
9. O Patemhan'a uygun bir şey bulmak için pazara gider.
10. Pazarda yaşlı bir adamdan on bin tilla ucan bir halı satın alır.
11. Davut ise gittiği yerde dükkân işletir ve çok zengin olur. O da pazara çıkıp bir şeyler arar.
12. Davut, yaşlı bir kadından on bin tilla insanı iyileştiren bir elma satın alır.
13. Savut gittiği yerde kuyumculuk yapar. O da pazara çıkıp bir şeyler arar.
14. Savut, evli genç bir kadından on bin tilla her şeyi gösteren bir ayna satın alır.
15. Savut aynaya bakınca Patemhan'ın cansız bir şekilde yerde yattığını görür.

16. Savut derhal ağabeyleriyle buluşup olanları onlara anlatır.
17. Üç kardeş uçan halıya binip yurtlarına geri dönerler.
18. Davut elmayı Patemhan'ın burnuna tutar ve kız hemen iyileşir.
19. Patemhan hangisini alacağına karar veremez ve kararı üç kardeşe bırakır.
20. Avut, halım olmasaydı zamanından gelemездik, der. Davut, elmam olmasaydı kızını iyileştiremezdik, der. Savut ise aynam olmasaydı olanları göremездik, der.
21. Sizce, Patemhan'ı kimin almalı?

17. Bülbülgoya

Masalın Tipi: ATU 313 (II.) 400 içr., 465A içr., 314A*, 413, 550, 560, 665 içr.; EB 77, 83, 206

Olay Örgüsü:

1. Evvel zamanda bir padişah yaşarmış. Bu padişah bir gün bir rüyasında Bülbülgoya adlı olağanüstü kuşu görür. Padişah yemeden içmeden kesilir.
2. Çocukları babalarının durumunu merak ederler. Padişah gördüğü rüyayı anlatır ve Bülbülgoya'yı görmek istediğini söyler.
3. Padişahın üç oğlu Bülbülgoya'yı getirmek için yol çıkarlar.
4. Çocuklar aylarca yol yürüdükten sonra üç çatallı bir yola ağzına gelirler. Sağ taraftaki yolda “giden gelir”, ortadaki yolda “giden ya gelir ya gelmez” sol taraftaki yolda ise “giden gelmez” yazısı yazılıymış.
5. Büyük ağabey “giden gelir” yolunu, ortanca ağabey “giden ya gelir ya gelmez” yolunu, küçük kardeş ise “giden gelmez” yolunu seçer.
6. Buluşmak için kararlaştıktan sonra yola düşerler.
7. En küçük kardeş çok yol yürüyüp çölü, dağı, tepeyi aşar ve bir bostana rastlar.
8. Bu olağanüstü bağda gezerken ne su içebilir ne de herhangi bir şey yiyebilir.
9. Yorgun düşen çocuk güllerin arasında dinlenmek için uzanınca uykuya dalar ve şöyle bir rüya görür.
10. Rüyasında ak sakallı yaşlı bir adam ona bu tehlikeli yere niçin geldiğini sorar. Çocuk da Bülbülgoya'yı aramaya geldiğini söyler.

11. Senin ona ulaşman çok zor. Fakat buraya devler padişahının iki kızı güvercin donunda gelirler. Onlar yüzünce kıyafetlerini çıkarırlar. Kıyafetlerini çal ve kıyafetlere karşılık onlardan sihirli yüzüklerini al, der.
12. Çocuk uyanır ve yaşlı adamın söylediklerini yapar. Kızlardan sihirli yüzüğü alır.
13. Kızlar yiğide âşık olurlar ve onu almak için tartışır, sonunda kadıya gitmeye karar verirler.
14. Kadı büyük kıza âşıktır, onu elde etmek ister. Küçük kız olanları görünce onları tehdit eder ve yiğit ona kalır.
15. Kız yiğide niçin geldiğini sorar. Yiğit durumu anlatır. Kız da ona Bülbülgöyayı nasıl elde edeceğini söyler.
16. Kız cuma günü babasının ava gittiğini, av dönüşünde herkesin yiyip içip sarhoş olduğunu söyler. Ancak o zaman bağa girmek mümkün olur.
17. Yiğit cuma günü bağa girer. Bağın içinde kaplan ve aslanlar çocuğun elindeki yüzükten dolayı ona dokunmazlar.
18. Kız, yiğide Bülbülgöyayı kafesiyle birlikte al ve kafesi sakın açma, der. Eğer kafesi açarsan, Bülbülgöya güler asker ve muhafızlar uyanır ve seni öldürür.
19. Yiğit bağa girer. Bülbülgöyayı alır, fakat kafesi açar. Bülbülgöya gülmeye başlar ve herkes uyanır. Kız devlerden önce yetişip yiğidi kurtarır.
20. Ertesi cuma yiğit hiçbir hata yapmadan Bülbülgöyayı alıp getirir. Kız ona bir tutam saçını verip onu yola çıkarır.
21. Yiğit ağabeyleriyle ayrıldığı üç çatal yola gelir. Ağabeylerinin gelmediğini görünce onları aramaya çıkar ve onları sefil bir hayat sürerken bulur.
22. Üç kardeş eve doğru yola çıkarlar. Ağabeyleri niyetlerini bozup küçük kardeşlerini o uykudayken kuyuya atarlar.
23. Onlar Bülbülgöyayı alıp yola çıkarlar. Padişah küçük oğlunun geri dönmediğini görünce çok üzülür. Bülbülgöya ötmez, padişah ve karısının da ağlamaktan gözleri kör olur.
24. Kervancılar kuyu başına gelip kuyuya kova salınca yiğit o kovaya tutunarak yukarıya çıkar. Başından geçenleri kervancılara anlatır.

25. Yiğit kızın verdiği saçı yakar, kız peyda olur. Kız alkışlayınca iki tulpar peyda olur. Yiğit ve kız bu tulparlara binip yedi günde alınacak yolu yarım günde alıp eve gelirler.
26. Onlar eve gelir gelmez Bülbülgoya gülmeye başlar. Küçük oğullarının geldiğini gören padişah ve karısının mutluluktan gözleri açılır.
27. Padişah küçük oğlunun başından geçenleri duyduktan sonra büyük oğullarını öldürür.

18. Cadının Ölümü

Masalın Tipi: ATU 325; EB 77**

Olay Örgüsü:

1. Evvel zamanda bir padişah yaşar imiş. Zar isimli bir tek oğlu var imiş. Bir gün Şehzade Zar seyahat etmek bir gemiye biner. Gemi fırtınaya yakalanıp parama parça olur. Şehzade sağ salim kıyıya ulaşır.
2. Şehzade Zar, bir geminin geldiğini görür ve saklanır. Gemiden inenler yükleri indirdikten bir süre sonra tekrar gemi binip uzaklaşırlar.
3. Bunlar gittikten sonra Şehzade Zar bu işe şaşırıp yük indirdikleri yere gelir. Orada büyük bir taş görür.
4. Şehzade Zar taşı güçlkle kaldırır. Bir kuyu görünür. Kuyunun içine inince bir kapı görüp kapı açar. Evin içinde ay yüzlü bir oğul görür.
5. Çocuk korkup kaçır. Bir süre sonra çocuk şehzadenin iyi niyetli olduğunu anlayıp yanına gelir ve neden burada olduğunu anlatır.
6. Benim babam bir büyük tüccardır, ben onun tek oğluyum, bir gün benim talihimi öğrenmek için kâhinlere fal baktırır. Kâhinler açtıkları falda şunu görürler. Oğlunuz on altı yaşına girdiğinde bir kazaya uğrayacak. Bıçak saplanıp ölecek. Eğer on altı yaşını geçirirse yaşar, demişler. Babam da beni bu yüzden burada saklıyor.
7. Çocuk, Şehzade Zar'ın gitmesini istemez ve birlikte yaşamaya başlarlar. Şu şekilde Şehzade Zar burada bir süre durur.

8. Çocuğun babası bu çocuğa karpuz getirir, karpuzu yemek için Şehzade Zar üsteki kata çıkıp bir bıçak getir. Merdivenden inerken kayar. Onun elindeki bıçak fırlayıp çocuğun göğsüne saplanır ve çocuk ölür.
9. Çocuğun babası gelince şehzade gizlice gemiye biner. Gemini aşırı süratli yol alırken bir taşa çarpıp batar. Şehzade Zar geminin bir parça ağacına tutunarak güçlkle kıyıya çıkar.
10. Kıyıda birçok at ve eşek varmış. Onlar Şehzade Zar'ı dişleyerek kıyıya çıkmasını engellemeye çalışmışlar. O bin bir güçlkle kıyıya çıkar.
11. Şehzade Zar görünen şehre doğru yürür, şehrin sokaklarında it, at ve eşeklerden başka bir şey yokmuş.
12. Şehzade Zar bir evin önünde aksakalı birini görür. O kişi Şehzade Zar'ı görünce, onun elinden tuttuğu gibi alıp eve sokar.
13. Yaşlı adam ona bu şehrin padişahının ahlaksız ve zalim bir cadı kadın olduğunu söyler. O sihir yaparak herkesi ata, ite ve eşeğe dönüştürmüş. Onun sokakta gördüğü it ve eşeklerin hepsi işte şu zalim padişahın sihriyle ite, eşeğe dönüştürdüğü insanlardır.
14. Yaşlı adam, at ve eşeklerin onu deryadan çıkarmayıp, şehre koymamasındaki sebebin onu cadı padişahın sihrinden korumak olduğunu söyler. Artık buradan geri gitmem mümkün değil. Biraz benimle kal sonunda gitmen için bir çare buluruz, der.
15. Cadı, Şehzade Zar'ı görür, yaşlı adam kız kardeşinin oğlu olduğunu söyler. Cadı çocuğu alıp sarayına götürür.
16. Şehzade bir gece cadının bir yere gittiğini görüp onu takip eder. Çocuk ertesi gün bir fırsatını bulup gördüklerini yaşlı adama anlatır.
17. Yaşlı adam şehzadeyi cadının sihrinden korumak için ona biraz un verir. Bu un cadının sihrini etkisiz kılar.
18. Cadı şehzadenin gittiğini anlayıp onu eşeğe dönüştürür, şehzadenin unu atacak zamanı kalmadan eşeğe dönüşür. Cadı hizmetkâra eşeği ağıla hapsetmesini söyler, hizmetçi acıdığı için eşeği salar, eşek yaşlı adamın yanına gelir.

19. Yaşlı adam cadının başına un serpip onu ite dönüştürür. Cadı yaşlı adama oğlunu aslına döndüreceğine dair yemin edip kendisini aslına döndürülmesi için yalvarır.
20. Şehzade gördüklerini yaşlı adama anlatır, yaşlı adam cadıyı ata dönüştürür ve gemini alıp şehzadenin eline verip onu evine gönderir. Şehzadeyi, atın gemini hiç kimseye vermemesini konusunda tembihler.
21. Şehzade yolda ağlayan yaşlı bir kadına rastlar. Şehzade attan inip onu ata bindirirken cadı aslına dönüp şehzadeyi ele geçirir.
22. Cadı Şehzade Zar'ı bir serçeye dönüştürerek kafese hapsedip kendi yurduna döner. Kafesi güneşe asıp ona işkence yapar.
23. Hizmetçi kız gizlice durumu yaşlı adama anlatır. Yaşlı adam hizmetçi kızı şehzadenin yurduna gönderip anasını getirmesi için ikna eder. Hizmetçi kız güvercine dönüşüp şehzadenin yurduna doğru yola çıkar.
24. Şehzade Zar'ın anasını alıp getirirler, cadı onu görünce korkar kadın bir çimdik un alıp cadıyı eşeğe dönüştürüp eziyet eder. Cadı; şehzadeyi, eşeğe, ata ve ite dönüşen herkes aslına döndürür.
25. Şehzade Zar'ın annesi cadıyı ite dönüştürüp demir zincirle güneşte bağlarlar. Halk Şehzade Zar'ı padişah olarak seçerler.

19. “Cebrail” Hakkında Kıssa

Masalın Tipi: ATU 575, 665 içr.; EB -

Olay Örgüsü:

1. Mısır'da bir dokumacı ile bir marangoz varmış, onların bir aşığı var imiş.
2. Dokumacı o kadın için hiçbir yerinde dikiş olmayan bir gömlek dokur. Bu gömleğin ünü bütün şehre yayılır.
3. Marangoz o gömleği maşukunun üzerinde görür ve çok öfkelenir.
4. Kadın dokumacının kendisini tehdit ettiğini söyler ve yemin ederek bir tek marangozcuyu sevdiğini söyleyip onu kandırır.
5. Marangoz ona inanıp dokumacıyı ortadan kaldırmaya karar verir.

6. Marangoz tahtadan tılsımlı bir sandık yapar ve bu sandığın içine tek bir tane çivi çakar. Bu çivi sağa burulsa sandık havaya yükselir, sola burulsa sandık yere inermiş.
7. Marangoz, dokumacıyı anadan doğma soyup bu sandığa bindirip çiviye sağa burmaya ikna eder.
8. Dokumacı sandığa binip söylenenleri yapıp gözden kaybolur.
9. Bir süre sonra dokumacı çiviye sola burmayı dener ve böylece yere iner.
10. Oradakilerden burasının Şehr-i Emman olduğunu öğrendikten sonra sandığa girip yükselince gökyüzünde bir saray görür.
11. Bu saray, Şehr-i Emman padişahının kızının sarayı imiş. O sarayın kapısı kilitliymiş ve o saraya bir tek padişah girebiliyormuş.
12. Padişah haftada bir kere kızını ziyaret edermiş.
13. Dokumacı kızı görüp saraya iner.
14. Kızın odasına girer. Kızı görünce ona âşık olur.
15. Kız uyanınca çok korkup feryat eder ve dokumacıya kim olduğunu sorar.
16. Dokumacı Cebrail olduğunu ve Tanrı'nın kızı kendisine nikâhladığını söyler. Kız da buna inanır. Kız ona hizmet eder ve sonra kız da dokumacıya âşık olur.
17. Dokumacı her gece kızın yanında tan atana dek yatar, tan attığı zaman sandığın içine girip ormana gider. Bu şekilde kırk gün geçer. Kız hamile kalır.
18. Kızın babası mühim işi bitince saraya gelir ve kızından olup biteni öğrenir.
19. Padişah kızına inanmayıp Cebrail'i beklemeye başlar. Akşam olup Cebrail geldiğinde padişah onun Cebrail olduğuna inanır.
20. O kızın, Huda'nın takdiri ile dokumacıdan bir oğul olur.
21. Padişah kızını bir padişahın oğluna vereceğine dair söz vermiş, padişah kızı vermesi için haber salınca kızın babası kızının Tanrı tarafından Cebrail'le nikâhlandığını söyler. Bunun üzerine diğer padişah ordusunu toplayıp sefer çıkar.
22. Kızın babası kıza haber salıp Cebrail'den yardım ister. Cebrail sandığa binip çöle gidip taş toplar ve bu taşları düşmanların üzerine yağdırıp onları tarumar eder.
23. Diğer padişah ordusunu toplayıp yine Şehr-i Emman'a sefer düzenler.

24. Dokumacı çölde topladığı tezekleri yakıp onların üzerine yağdırıp onları helak edip tarumar eder ve sandığa girip ormana gidip dinlenir.
25. Sandıkta kalan bir tezek sandığı yakıp kül eder. Dokumacı Şehr-i Emman'a gelmek için çok çile çeker ve sonunda şehre gelip bir dokumacıya çırak olur.
26. Dokumacının karısı onu görüp evine götürür. Dokumacı ateş yağdırıp insanları helak ettiği için Tanrı katından kovulduğunu söyler.
27. Diğer padişah yine saldırıya geçince kızın babası dokumacının kendileriyle birlikte savaşa gelmesini ister.
28. Dokumacı kendisini ata sıkıca bağlatıp düşman padişahının otağının olduğu ağacın yanına gider. Korkudan ağacı kucaklayınca ağaç kökünden söküp altındaki bütün askerleri öldürür. Geri kalan askerler korkup kaçarlar.
29. Padişah savaşı kazanır ve dokumacıya kimseye Cebrail olmadığını söylememesini tembihler.

20. Cini Korkutan Hallâc-ı Mansûr

Masalın Tipi: ATU -; EB -

Olay Örgüsü:

1. Eski zamanda Hallâc-ı Mansûr denilen bir kişi yaşarmış, o daima “En-el Hak, Ben Hakk'ım” dermiş. Cinden korkmaya da gerek yok, dermiş.
2. Günün birinde Hallâc-ı Mansûr bir dostunun evine konuk olur. Hava ısınınca dostu Hallâc-ı Mansûr'u bağın içindeki çardakta ağırlar.
3. Hallâc-ı Mansûr şu çardakta uyumak istediğini söyler. Dostu buna itiraz eder. Çardakta cin olduğunu söyler.
4. Hallâc-ı Mansûr, dostunun söylediklerine aldırmadan uyur.
5. Gece yarısında Hallaca uyanır. Bir de ne görsün karşısında kıpkızıl saçlarını dağıtmış gözlerinden ateş saçan bir mahlûk durmakta, gözlerini kırıpınca o mahlûk ay yüzlü kıza dönüşür.
6. Bunu gören Hallâc-ı Mansûr çirkinlikten çıkıp güzelleştin, şimdi senden neden korkayım, deyip bıyık altından güler. Kız bu insanın kendisinden

korkmadığını görünce, birden silkinip saçlarını dağıtarak üstüne yürüyüp dilini bir karış sallandırır.

7. Saç aynı saç, dağılan saçları hatunumda da gördüm. Böyle sarkıtılan dili ise itlerde çok gördüm.
8. Cin Mansûr'un kendisinden korkmadığını görüp birden başını kopararak onun önüne yuvarlayıp başsız gövdesiyle öylece durur.
9. Bu nasıl bir iş, çirkin başın varken korkmadım da şimdi onu koparmandan mı korkacağım, demiş Hallâc-ı Mansûr. Deminki kız suretindeki mahlûk bu insanın kendisinden korkmadığını görünce ondan korkup başka hilelere başvurmada kaybolur.
10. Hallâc-ı Mansûr sıkıntısız tan yeri ağarana kadar uyur. Ertesi gün dostu Hallâc-ı Mansûr'a dostum, akşam nasıl uyudun, diye sorar. Huzur içinde uyudum, der.
11. "Korkana her şey çift görünür." denilen atasözü Hallâc-ı Mansûr'dan kalmıştır.

21. Devî Korkutan Batur

Masalın Tipi: ATU 1152; EB 162

Olay Örgüsü:

1. Evvel zamanda iyi yürekli bir bahçıvanla ile esrarkeş komşu imişler.
2. Bahçıvan, mesleğinin piriymiş. Bağ sahipleri onun yaptıklarını yaparlarmış.
3. Bahçıvanın tiryaki komşusu genç ise bir tembelmiş.
4. Bahçıvanın ailesi zenginmiş, yaptıkları yemeklerden komşusuna da verilmemiş.
5. Tiryaki komşusunun hatunu yemek yapacak malzeme bulamazmış.
6. Kadın sonunda dayanamayıp kocasına kızar. Bunun üzerine tiryaki de evi terk eder.
7. Bir kaç gün yol yürür. Bir ağacın altında dinlenip esrarını içmek üzereyken başı kazan gibi, boyu posu minare kadar, başı heybetli korkunç bir dev peyda olur.
8. Dev, tiryakiye sen kimsin, burası benim mekânım. Seni kendime azık edeceğim, der.

9. Tiryaki devden korkar. Kaçamayacağını anlayınca aklına bir fikir gelir.
10. Puposunu tüttürür. Ateş parlayarak yanar. Dev ateşten korkup kaçmaya başlar.
11. Tiryaki, devin arkasından bağırır. Ben Cehennem padişahıyım! Cehennemin bir direği kırıldı. Uzun zamandan beridir seni Cehenneme direk yapmayı düşünüyordum. Bu sebepten buraya geldim, der.
12. Dev, pipodan çıkan ateşin Cehennem ateşi, ateşi çıkaran mahlûkun ise Cehennem padişahı olduğuna inanmış.
13. Dev, tiryakiye yalvarmaya başlamış. Ona bütün altınlarını vermeyi teklif etmiş.
14. Tiryaki, devin teklifini kabul etmiş. Dev bütün altınlarını tiryakiye vermiş.
15. Tiryaki, devi çok korkutmuş. Tiryaki, deve üç şart koşmuş, eğer kabul ederse onu direk yapmaktan vaz geçeceğini söylemiş.
16. Birinci şartım, üç tulum altınla beni eve alıp bırak. İkinci şartım, Cehennemin damgasını kemiğine basacağım, Cehenneme ne zaman lazım olsan, Cehennem elçisi seni arayıp bulup getirir. Üçüncü şartım şu ki buraya gelen insanlara, canlılara, yaban hayvanlarına ve hiçbir mahlûka eziyet etmeyeceksin, eğer zarar verirsen seni Cehenneme direk yaparım, der. Dev bütün şartları kabul eder.
17. Tiryaki üç tulum altını deve bindirip devin sırtına biner. Dev, tiryakiyi sağ salim eve alıp bırakır.
18. Tiryaki zengin olur. Devin sahiplik yaptığı geniş yaylada insanlar kaygısızca hayvanlarına bakıp av avlar olmuşlar.

22. Dindar Olmayan Hoca

Masalın Tipi: ATU 325, 325, 465; EB 77**

Olay Örgüsü:

1. Evvel zamanda Kutlukşah denen bir padişah yaşar imiş, fakat onun çocuğu yok imiş. O daim Huda'dan evlat dilermiş, talebi arzusu yerine gelip hatunu hamile kalır, vakti saati tamam olunca bir oğul doğurur.
2. Padişahın yeni doğan bebeği bir gün ortadan aniden kaybolur.

3. Bebeği Şehir-i Elka'nın perileri alıp kaçıır. Periler mekânı Şehir-i Elka'nın padişahı Marut, kızıyla aynı gün doğan bir erkek çocuğun getirilmesini emreder.
4. Kutlukşah'ın oğlu padişah Marut'un kızıyla aynı gün, aynı saatte doğduğunu bilen periler bebeği kaçıırlar.
5. Padişah Marut kıza "Mahan" oğlana "Taban" adını koyar. Mahan ile Taban'ı dadiya emanet eder.
6. Mahan ile Taban dokuz yaşına girince padişah onları okula yollar. Bunlar birbirlerine çok düşkündürler.
7. Molla, olağanüstü güzel Mahan'a âşık olur. Molla Mahan ile Taban'ı birbirinden ayırmak için, her türlü çareye başvurur. Ama onları birbirinden ayıramaz.
8. Molla, Taban'ı Mahan'dan ayırmak için Taban'ı ortadan kaldırmayı planlar.
9. Saf, iyi yürekli Taban, hocasının her söylediğini yapmaya hazırdır.
10. Molla, Tabanı ilk önce Hazreti Süleyman'dan kalan sihirli taş kazanı getirmesi için yollar.
11. Mahan, Taban'a kıl verir. Taban başarır.
12. Taban, sihirli kazanı getirir. Hocası ondan Hz. Süleyman'dan kalan sihirli at "Düldül"ü getirmesini ister.
13. Taban, Mahan'ın söylediklerini yapar ve Düldül'ü de getirir.
14. Taban'ın ölmeden geri geldiğini gören molla, onu bu sefer de Hazreti Süleyman'ın "İsmi Azam" duasını yazıp koyduğu muskasını getirmesini ister. Bu muska Ab-ı Hayat suyu içen geyiğin boynunda asılı imiş.
15. Taban, yolda bir dervişle karşılaşır. Derviş ona hocasının kötü niyetli olduğunu ve onu ortadan kaldırma niyetinde olduğunu söyler.
16. Derviş, Taban'a "Sana muskayı vereceğim, içini açıp bakma, alıp hocana ver, hocanın kendisi açsın." der.
17. Yaşlı adam muskayı geyiğin boynundan alıp bir kutuya koyarak Taban'a verir. Taban, kutunun ağzını açmadan o şekilde alıp mollasına verir.
18. Mollası kutuyu eline alıp kutunun ağzını açınca yanıp küle dönüşür.

19. Padişah Marut bir gün Taban'a bütün gerçeği anlatır. Taban ailesini bulmak için Mahan'la birlikte yola çıkar.
20. Taban ailesini bulur. Mahan'la evlenip yurduna padişah olur.

23. Ecmen Batur

Masahın Tipi: ATU 325, 400 içr., 314A*, 513, 513A, 544; EB 72, 77, 81, 215**

Olay Örgüsü:

1. Evvel bir padişahın kırk oğlu var imiş. Bunların en büyüğü elli yaşında, küçüğü otuz yaşına girdiği halde evlenmemişler. Çünkü bu padişah, kırk kızı olan bir padişah bulmayıncaya kadar oğullarını evlendirmeyeceğim, demiş.
2. Sonunda bu padişah kırk kızı olan bir padişah bulmak için yola çıkar. Kırk kızı olan padişahı bulur.
3. Toy hazırlıkları başlar. Padişah en küçük oğlunu evde bırakıp otuz dokuz oğluyla yola çıkar.
4. Kırk kızlık padişahın şehrine gelip gece gündüz toy yaparlar. Kırk kızlı padişah kırk oğullu padişah yola çıkarmadan önce onlara yolda otu ile suyu bol verimli yaylakta konaklamamalarını tembihler.
5. Kırk oğullu padişah, karanlık çökünce çaresizce konaklamak zorunda kalır. Tam gece yarısı olunca büyük bir ejderha padişahın tepisine biner.
6. Küçük oğluna aldığı kızı ben kendime alacaktım, eğer oğlunu bana getirmezsен canını alırım, demiş.
7. Padişah korkudan oğlunu alıp getireceğine dair yemin eder.
8. Padişah şehre döner, toy yapar, fakat küçük oğlu Ecmen'in nikâhını kıymaz. O Ecman, işin sebebini atasına sorar. Padişah yolda olanları anlatır.
9. Ecmen Batur yola çıkar. Yolda ak sakallı bir dervişle karşılaşır.
10. Derviş, ona ejderhayı nerde bulacağını ve nasıl öldüreceğini söyler.
11. Ecmen, ejderhanın üstüne çöker. Ejderha kendisine Pilis Şehri padişahının kızını getirirse hakkından vazgeçeceğini söyler.
12. Ecmen Pilis şehrine doğru yola çıkar. Yolda giderken olağanüstü özellikleri olan birçok kişiye rastlar ve bunları kendine yoldaş eder.

13. Aksak Polgan, bir adımda üç aylık yol alır; Buz Tüküren, bir tükürse her şey buza dönüşür; Ok Batur altı aylık mesafeye ok atar; Tinşan altı aylık mesafede olan kişinin sesini duyar.
14. Pilis Padişah'ından kızını isterler. Padişah üç şart öne koşar.
15. Birinci şart, yedi aylık uzaklıkta bulaktan akşam namazından ertesi günkü sabah namazına kadar olan süre içinde bir ibrik su alıp getirmektir. Aksak Polgan alıp getirir.
16. Padişah ikinci şartı, yer altında dört duvarı demirden yapılı yanan bir evde bir gece kalmaktır. Buz Tüküren'in yardımıyla kalırlar.
17. Üçüncü şart ise olağanüstü yeme sınavıdır. Padişah, şehirdeki bütün pirinci, koyunları, inekleri yığıp pilav yapar. Ecmen Batur hepsini yer.
18. Ecmen Batur kızı alır ve yola çıkarlar. Yolda, dev kızı kaçırıp yer altına indirir. Ecmen, Tinşan'dan kızın yer altında olduğunu öğrenir ve yer altına iner.
19. Dev ile dövüşüp devin altı başını keser, bir başı kalınca dev serçeye dönüşerek uçup gider. Ecmen Batur kızı urgana bağlayıp yer üstüne çıkarır. Onlar kızı çıkarırlar ama Ecmen Batur'u yer altında bırakıp giderler.
20. Ecmen Batur yer altında devlerle karşılaşır ve onları öldürür. Onların kırk eve hapsettiği bütün insanları azat eder.
21. Ecmen Batur üsteki âleme çıkabilen canlı var mıdır, diye sorunca onlar bir tek sürme kuşun çıkabildiğini söylerler. Sürme Kuş her yıl çılan* ağacının üstüne yuva yapar. Büyük bir ejderha ise her yıl onun yavrularını yer.
22. Ecmen Batur Zülfıkar ile ejderhayı öldürür. Sürme Kuş, Ecmen Batur'u sırtına bindirip üsteki âleme çıkarır. Ecmen Batur yoldaşlarına yetişir. Onları öldürüp kızı alıp ejderhaya verip kendi şehrine revan olur.

* çılan: iğdegillerden koyu kahve renkli bir meyve

24. Ejderha Yiğit

Masalın Tipi: ATU 313, 310 içr., 325, 329, 412A 425A III., 425B, 425D, 425F içr., 433B, 557; EB 77,98, 249

Olay Örgüsü:

1. Evvel zamanda Samavi Hapiz denen bir çocuksuz adam varmış. O Allah’a çok yalvarır ve sonunda karısı hamile kalır ve bir ejderha doğurur. Bu ejderha insanların gözüne ay yüzlü bir çocuk olarak görünürken babası ve anasının gözüne ejderha olarak görünürmüş.
2. Ejderha padişahın kızıyla evlenmek ister ve babasını kızı istemeye yollar.
3. Padişah, adamı kovar. Ejderha çocuk babasını tekrar yollar. Padişah adamın kellesinin vurulmasını ister.
4. Tam adamın kellesi vurulacakken ejderha çocuk peyda olur.
5. Eğer kızını kendisine vermezse sarayı başına yıkacağını söyler. Sonunda padişah kızını vermeyi kabul eder.
6. Melike toydan sonra eve girince evde bir yiğidin oturduğunu görür.
7. Kız onun eşi Samavi Ejderha olduğunu öğrenir. Yiğit, gece insan gündüz ejderhaya dönüşür.
8. Kız ejderha postunu yakmayı aklına koyar ve postu yakar.
9. Ejderha sonsuza kadar ayrıldık deyip bir ak güvercine dönüşüp kaybolur.
10. Samavi Ejderha aslında oldukça yakışıklı bir yiğit imiş. Kuhikap’taki peri şahının kızları ona âşıklar, onlar Samavi Ejderha’yı altın kafese hapsedip Kuhikap’a alıp kaçırlar. Samavi Ejderha aslına dönmeyi reddeder. Bu yüzden perizatlar nereye gitse Samavi Ejderha’yı beraberinde götürüyorlarmış.
11. Samavi Ejderha bir gün yanında geçen kervancıları görünce dile gelir ve onlar aracılığıyla karısının kendisini bulması için mesaj yollar.
12. Kervancılar mesajı melikeye iletir. Melike de eşini bulmak için ayağına demir ayakkabı, eline de demir asa alarak yola düşer.
13. Ejderha Yiğit, demir ayakkabının delindiği, demir asanın yamulduğu yerde kendisinin aramasını söyler. Sonunda demir ayakkabının altı yıpranıp delinir.

14. Melike'nin karşısına bir imaret çıkar. Burası perizatların yeridir.
15. Küçük perizat melikeyi eve alır, ablaları ise bunun Samavi Ejderha'yı aramaya gelen kişi olmasından şüphelenirler.
16. Küçük perizat kadına yardım eder, ona sihir yapmayı öğretir. Kadın sihir yapmayı öğrendikten sonra kocasını alıp kaçar.
17. Periler uyanıp melike ile Samavi Ejderha'nın peşine düşerler.
18. Samavi Ejderha ile melike perizatların yaklaştıklarını görünce çiçeğe dönüşürler. Perizatlar inek suretine girip otları yemeye başlar. Onlar güle dönüşürler. Perizatlar güllüğe inip gülleri toplamaya başlar. Onlar kanala atlayıp su olurlar. Perizatlar kanal boyuna inip suyu sömürmeye başlarlar. Onlar kaçıp ormanda ağaca dönüşürler. Perizatlar ağaçları bir bir keserler. Onlar ağacın kökünde yeşerip çıkan en küçük körpe filize dönüşürler. Perizatlar onları bulamayınca ölmüş olacaklarını düşünüp giderler.
19. Perizatlar geri gittikten sonra, onlar bir çift güvercine dönüşerek uçup yurtlarına geri gelirler. Karı koca tekrar bir araya gelip mutlu mesut huzur içinde yaşarlar.

25. Fare Kız

Masalın Tipi: ATU 402, 2031C; EB -

Olay Örgüsü:

1. Evvel zamanda, dağdaki bir mağarayı mekân eyleyip bir kaç on yılını şu yerde ibadetle geçiren bir zahit varmış.
2. Zahidin yaşlanınca ömrünün sonunun geldiğini sezip Tanrı'dan bir yoldaş vermesini ister.
3. Tanrı zahidin ilticasını kabul eder, zahit ile uzun yıllara birlikte yaşayacak bir fare yavrusunu on yaşındaki kız suretine sokup verir. Fare kız zahide iyi hizmet edip zahit için tıpkı öz çocuğu gibi olur.
4. Kız buluş çağına erer. Zahit kızı evlendirmek ister ve kıza kiminle evlenmek istediğini sorar.
5. Fare kız, beni en batur ve cesaretli bir şeye verin, der.

6. Zahit, önce ayın yanına gider. Ay onu bulutun yanına yollar. Bulut onu rüzgârın yayına yollar. Rüzgâr onu duvarın yanına yollar. Duvar ise onu farenin yanına yollar.
7. Fare kızla evlenmeyi kabul eder. Zahit dönüp kıza olanları anlatır.
8. Fare kız çok sevinip benim de arzu ettiğim batur yiğit fare idi. Kız bir yumulup fareye dönüşür ve fare deliğine girip gider.

26. Geyik Sultan

Masalın Tipi: ATU 403; EB -

Olay Örgüsü:

1. Eski zamanlarda çocuksuz Adil Padişah adlı biri yaşarmış. Adil padişah kırk yaşını girdiğinde, Tanrım onun duasını kabul edip ona bir oğul nasip eder.
2. Padişah kırk gün toy düzenleyip bütün yoksulları sevindirir, kırkıncı gün çocuğa isim vermek için toplanırlar.
3. Çocuğa “Cenneti bahşeden” manasına gelen “Behişata” adını koyarlar.
4. Şehzade Behişata yedi yaşına girince padişah tarafından âlimlere emanet edilir. Şehzade ilim irfan öğrenir.
5. Şehzade bir gün kırk yiğidiyle ava çıkar.
6. Bir bulağın başına gelip konaklarken şehzade uyur.
7. Rüyasında gördüğü kıza âşık olur. Şehzade yine aynı yere bu sefer yalnız başına gelir.
8. Şehzade Behişata gece yarısına kadar uyanık oturur, hiçbir şey olmaz tanın ağarmasına yakın uyur ve rüya görür, rüyasında deminki güzel kız yine dolun ayın içinden çıkıp, ak buluta oturup uçarak gelip sahile konar.
9. Şehzade kıza çok yalvarır kız ise uyuduğu için ona darılıp gider. Şehzade diğer gün uyumadan kızı bekler, tan ağarınca kız gelir, şehzade kızı yakalar. Kız şehzadenin sorularına konuşmadan başını sallayarak cevap verir.
10. Kız dilsiz olduğunu şehzadeye anlatır. Şehzade, Allah’a yalvarır kıza dil vermesi için.

11. Hızır aleyhisselâm peyda olur. Hızır, şehzadenin yüzünde duran bir damla yaşı parmaklarıyla alıp kızın diline sürer, sonra kızın cismini sıvazlar onun üstündeki gülleri yaprakları güzel kıyafetlere dönüştürür kız dile gelir.
12. Hızır, sizlere yapacağım iki üç ağız nasihatim var, der. Oğlum, sen bu kızı ağlatma, onu bahtlı yap! Kızım, sen bu şehzadeye vefadar, sadık ol ve seni büyüten geyiği kendinden ayırma, deyip sır olur.
13. Geyiği de yanlarına alıp yurda dönerler. Geyik bütün konuşulanları anlıyormuş.
14. Herkes kıza hayran olur, şehzade başından geçenleri padişaha anlatır ve onlar çokça fikir alış verişinden bulunduktan sonra kıza Gülperi adını layık bulurlar.
15. Padişah kırk gece gündüz toy yapıp kırk birinci gün ikisinin nikâhını kıyar.
16. Padişah geyikte bir sır olduğunu anlar ve bunu çözmeye karar verir. Vezirleriyle görüşüp bu geyiği bir bilgeye göstermeye karar verir.
17. Bilge yaşlı adam geyiğe bakınca onun sihirlendiğini söyler. Bilge geyiğin başında sabaha kadar dua eder ve sonunda geyik Allah'ın inayetiyle insana dönüşür.
18. Geyik adının Gülbuy ve Gülperi'nin annesi olduğunu söyler.
19. On sekiz yıl önce Kutlu Şah denen padişahla evlendiğini, gerdek gecesi şahın büyük hatunun verdiği efsunlu şerbeti içerek geyiğe döndüğünü ve evden kaçıp kızını mağarada doğurduğunu anlatır.
20. Adil Padişah, Kutluk Şah'ı yurduna davet eder. Kutluk Şah gelir.
21. Adil şah Kutluk şahı ağırlar ve ona Gülbuy'un başından geçenleri hikâye gibi anlatır. Kutluk Şah bundan çok etkilenir.
22. Gülbuy ile Gülperi içeri girip Kutluk Şah'la kucaklaşırlar. Kutluk Şah büyük karısını öldürür.

27. Hasiyetlik Ak Gül

Masalın Tipi: ATU 444*, 610, 665 içr.; EB -

Olay Örgüsü:

1. Evvel zamanda bir padişah yaşarmış. Onun oldukça güzel bir tek kızı varmış.
2. Kız buluş çağına girince bir anda sara hastalığına yakalanır.
3. Padişah tabipleri toplar, fakat hiç biri kızı iyileştiremez.
4. Kızın dillere destan güzelliğini duyan şehzadeler de kıza günde pek çok elçi gönderip durmaktalar.
5. Padişah kararı kızına bırakır, kız ise hastalığını hangi kişi iyileştirirse onunla evleneceğim, demiş.
6. Bilinmeyen bir yurttan atası anası olmayan yetim bir çocuk varmış. O şifalı ilacı aramaya çıkar.
7. O çölleri gezerken bir bağın karşısına gelir. Bu bağın Cennetten eksik kalır yanı yokmuş.
8. Yiğit bağa girer. Bir ara onun kulağına korkunç bir ses gelir.
9. O sırada dev sıfatlı yaşlı bir kadın hışımla onun yanına gelip bağa neden izinsizce girdiğini sorar.
10. Çocuk, ben atasız anasız bir yetimim, başıma sevda düştü. Yârin derdine şifa bulmak için bu bağa girdim, dedikten sonra bayılır.
11. Yaşlı kadın ona geri dönmesini söyler. Yiğit kesinlikle dönmeyeceğini söyler.
12. Yaşlı kadın, yiğide acır ve onu “Ketrân Cadı”nın bağına yollar; çünkü kızı hasta eden o cadıdır.
13. Çocuğa onun bağına girmesini ve bağdaki ak gülden bir dal çalmasını söyler.
14. Eğer o gülü kız gülü alnına takarsa kız hemen iyileşir ve onun hasretinle yanıp onu arayacaktır.
15. Çocuk yola çıkar. Bağı bulup oradan bir ak gül koparır.
16. Şu sırada hava gürleyip bağ karanlık basar. Çocuk korkup hızla yürür. Cadının kedi sıfatlı kız gelip çocuğu kurtarır.
17. Çocuk bağdan kaçıp padişahın kızının yurduna gelir. O, pazar yerinde yaşlı bir kadına rastlar ve gülü melikeye götürmesi için ona verir.

18. Yaşlı kadın gülü melikeye verir. Melike gülü alına takar ve hemen iyileşir.
19. Melike, gülü veren yiğidin aşkıyla yanmaya başlar ve yaşlı kadından onu bulup getirmesini rica eder.
20. Yaşlı kadın yiğidi bulup melikenin yanına alıp getirir. Melike yiğitle evlenmek istediğini babasına iletir.
21. Padişah, kırk gece gündüz toy yapıp melikeyi yiğide verir. Bunların yedi çocukları olur.

28. Hasiyetlik (Sihirli) Kuş

Masalın Tipi: ATU 450, 567, 739*; EB 168, 220 içr.

Olay Örgüsü:

1. Geçmiş zamanda bir çiftçi ve bu çiftçinin iki oğlu varmış. Büyük oğlunun ismi Hoca Hasan, küçük oğlunun Hoca Hüseyin imiş.
2. Hoca Hasan temiz yürekli, samimi biriymiş. O, evlenir ve onun iki oğlu olur.
3. Hoca Hüseyin ise kötü huylu, kötü niyetli imiş. O insanları aldatarak zengin olmuş. O da evlenmiş. Lakin evlat yüzü görmemiş.
4. Hoca Hasan'ın iki oğlu bir gün ormana olağanüstü güzel bir kuş bulurlar. Kuşu alıp eve getirirler.
5. Babaları onlardan bu kuşu götürüp zengin amcalarına satmalarını ister.
6. Kuşu gören zengin, kuşun sihirli bir kuş olduğunu anlar ve çok mutlu olur.
7. Kuşu alır ve çocuklara yarın gelin size paranızı vereceğim, deyip çocukları geri gönderir.
8. Bay, sihirli kuşu ele geçirince yurttaki en büyük zengin olacağını düşünür ve içi içine sığmaz olur.
9. Kuşu öldürüp içini temizleyip pişirmesi için karısına verir.
10. Bay, dükkâna gidince çocuklar paralarını almak için gelirler. Kimseyi bulamazlar. Tencerede kaynayan etten bir parça alıp yerler.
11. Yedikleri parça kuşun sihirli yüreğidir.
12. Bay gece vakti dükkânından geri gelir ve büyük bir ümitte çarçabuk sihirli kuşun etini yiyip kemiklerini bir yere gömerek yatıp uyur.

13. Ertesi gün erkenden uyanır ve yastığın üstüne, evin her yerini hatta köşe bucak her cepheyi bakar. Hiçbir şey bulamaz.
14. Meğer sihir aslında kuşun yüreğinde imiş. Kim ki sihirli kuşun yüreğini yerse, o gaipten definelere sahip olurmuş.
15. Zengin karısından kuşun yüreğini çocukların yediğini öğrenir. Öfkeden çılgına dönerken ağabeyi iki oğlunu ve bir torba altını alıp içeriye girer.
16. Zengin, zaten onlar bana aitti deyip çocukları hırsızlıkla suçlar.
17. Zengin ağabeyinin iki yavrusunu uzak bir ormana bırakmak zorunda kalır.
18. Çocukları bir avcı bulup onları kendine evlat edinir.
19. Her sabah çocukların başında bir torba altın peyda olur. Çocuklar çok zengin olurlar ve ticaretle uğraşmaya başlarlar.
20. Bir gün amcalarını görürler. Kendilerini tanıttıktan sonra anne babalarının nerede olduğunu ondan öğrenirler.
21. Amcası onlara ana ve babalarının yaşadığı yeri söyleyip onlardan af diler. Onlar anne ve babasını bulduktan sonra amcalarını öldürürler.

29. Hezim ile Cadı

Masalın Tipi: ATU 328, 518, 569, 665 içr.; EB 77, 83, 198, 205

Olay Örgüsü:

1. Evvel zamanın da bir dul hatun ve yetim oğlu yaşıyormuş.
2. Oğlanın adı Hezim'miş. Hezim'in elinden hiçbir iş gelmezmiş. Annesi yaşlanınca bir gün oğluna ben artık yaşlandım, senin bir iş öğrenme zamanın geldi, der.
3. Hezim bir iş öğrenmek için yurdundan ayrılır. Hiçbir yerde gönlüne göre iş bulamaz. Evine dönerken şehir merkezinde kapısı sürgülü bir dükkân görür. Kapı aralığından bakınca içerdeki adamın ateşten altını alıp yer attığını görüp bu işi yapmaya karar verip kapıyı çalar.
4. Adam kapıyı açıp Hezim'i içeriye alır. Hezim maksadını açıklar. Aslında bu adam bir cadıdır.

5. Cadı Hezim'in annesinden izin alıp Hezim'i kendisine ıracak yapar. Fakat Hezim'e altın yapmayı öğretmez ona ev işlerini yaptırır.
6. Bir gün cadı Hezim'i yanına alarak bir dağa doğru yol alır. Dağa geldiklerinde cadı bir buzağının derisini soyup Hezim'i bu tulumun içine koyar. Hezime kuşların onu dağın üstüne kaldıracakını söyler. Hezim'den üstüne çıktıktan sonra oradaki değerli taşları aşağıya atmasını ister.
7. Hezim tulumu girer, kuşlar tulumu havalandırarak dağın üstüne çıkarır. Hezim tulumdan çıkarak oradaki bütün değerli taşları aşağıya atar.
8. Cadı taşları develerine yükletip Hezim'i dağın üstünde bırakarak şehre döner.
9. Hezim bin bir güçlkle çölleri dağları aşp bir bağa gelir, bağda karnını doyurduktan sonra bir çınarın altında uyuya kalır.
10. Bu bağ devler padişahının Dev Peri ve Dev Kügüzat denen iki kızına aittir. Bu iki dev kızı insanoğluna zarar vermezlermiş.
11. Hezim uyanınca başından geçenleri bu dev kızlara anlatır. Bunlar ağabey kız kardeş olarak yaşamaya karar verirler.
12. Bir gün kızlar babalarını ziyaret etmeye giderlerken sıkılmasın diye Hezim'e kırk bir anahtar veriler. Kırk bir gün sonra geri döneceklerini söyleyip her gün bir evin kapısını açmasını söylerler. Kırk birinci evin kapısını açmaması konusunda onu sıkı sıkı tembihlerler.
13. Kırk birinci gün Hezim kızların uyarısını unutup kırk birinci evin kapısını açıp içeriye girer.
14. İçeride bir gölün kenarında gezerken gökten bir sürü gök güvercinin süzölüp geldiğini görür.
15. Gök güvercinler gölün kenarına gelince soyunup insana dönüşerek göle girip yüzerler. Bu kırk bir güvercin aslında devler padişahının kızı Perizat'ın hizmetçileridir. Hezim Perizat'ı görüp âşık olur ve kendini kaybeder.
16. Dev Peri ve Dev Kügüzat Hezim'i kırk birinci evde şuursuzca yatar halde görürler. Hezim onlara gördüklerini anlatıp onlardan yardım ister.
17. Kızlar Perizat'ın yılda bir kere geldiğini söylerle, bir yıl sabredip onlar geldiğinde Perizat'ın çıkardığı güvercin donunu alırsa Perizat'ın onunla kalacağını söylerler.

18. Hezim bir yıl bekler. Perizat, güvercin donunu çıkarınca Hezim bu donu alıp Perizat'ı yakalar.
19. Perizat ile Hezim evlenip çocuk sahibi olurlar. Bir gün annesini özlediğini söyler ve karısıyla birlikte yola çıkar.
20. Devler dara düşünce yardım çağırımları için Hezim'e iki tel saç verirler.
21. Hezim'in annesi kör olmuştur. Hezim, Perizat'ın sihirli yüzüğüyle annesinin gözünü açar.
22. Onlar şehrin dışına görkemli bir saray yaptırmaya karar verirler. İşe başlamadan önce Hezim dev kız kardeşlerini ziyarete gider.
23. Cadı bir gün Perizat'la karşılaşır ve onun kim olduğunu öğrenmek için kitabına bakınca Hezim'in hayatta olduğunu öğrenir.
24. Cadı Perizat'ın ne kadar güzel olduğunu padişaha anlatıp onun Perizat'a sahip olmasını ister. Padişahı kıskırtır ve padişah Perizat'a sahip olmak için askerleri gönderip Perizat'ı getirir.
25. Perizat padişahın kötü niyetli olduğunu anlar ve evdeki sandığının getirilmesini ister. Askerler sandığı getirince Perizat tılsımlı gömleğini giyip çocuğunu da koltuğunun altına alarak güvencine dönüşerek devler diyarına gider.
26. Hezim eve gelince olanları duyar ve dev kız kardeşlerinin yardımıyla Perizat'ın olduğu yere gider. Perizat'ın babası kızını vermez ve Hezim'i öldürmek ister. Perizat'ın anası araya girip Hezim'i salıverir.
27. Hezim çölde dövüşen üç deve rastlar ve onların kendilerine miras kalan kalpak, ok yay, asa, halı, kazanı bölüşemediklerini öğrenir.
28. Asa, yere bir vurulunca binlerce dev peyda olur. Kalpağı takan görünmez olur; Ok atınca, bir dal ok bin dal olur; kazana bakarak "kayna kazanım" dense her çeşit yemek hazır olur.
29. Hezim o eşyaların sırnı öğrendikten sonra devleri aldatıp ellerindeki bu eşyaları alır.
30. Hezim bu sihirli eşyalarla Kuhikap'a gider ve cenk eder. Sonunda Perizat'ın babası pes edip Perizat'ı ve oğlunu vermeyi kabul eder. Hezim Perizat ve oğlunu alıp yurduna geri döner.

31. G6rkemli bir saray yaptırır. Perizat'ın aşkıyla yanıp tutuşan padişah saraya saldırır. Hezim sihirli g6çlerle padişahı ve cadıyı 6ld6r6r.
32. Hezim bu şehre padişah olup yurdu adil bir şekilde y6netir.

30. Hurşit Mergen

Masahın Tipi: ATU -; EB 77

Olay 6rg6s6:

1. Evvelde Turfan Hanlığı devrinde bir padişah yaşarmış. O padişah ilim ehli, batur, nişancılara h6rmet g6sterir ve hepsini uygun işe koyarmış. Fukaralara zulmetmez, vergiyi ağırlaştırmaz, yaşamı huzurlu yaparmış.
2. Yurdun bu kadar huzur içinde olmasını kıskanan Kuyukap'taki kara dev, karşılaştığı adamları 6ld6rm6ř, hayvanları yemiş. Ağaçları, evleri, otu bitkiyi, tarlaları ağzından ateş p6řk6rterek yakıp viran etmiş.
3. Yurt ehli bu haberi padişaha ulaştırır. Padişah şehir içindeki b6t6n pehlivanları, okçuları askere baş edip kara devi yok etme için yola salar. Dev hepsini 6ld6r6r.
4. Padişah yurdu vezirine bırakıp bu belayı baştan savacak bir çare bulmak için yollara d6şer.
5. Bir dağ içindeki ormanlıkta Hurşit isimli avcı yaşarmış. O usta nişancıymış, temiz g6n6ll6, iyi niyetli biriymiş.
6. Padişah ormanın içinde girdiği g6n Hurşit de ava çıkar. Padişah yorgunluktan uyuya kalır. Hurşit Mergen onu sırtına alıp evine getirir.
7. Padişah başından geçenleri ona anlatır. Hurşit Mergen padişahı ağırlamak için ava gider. Padişah onun ne kadar usta bir avcı olduğunu sezer. Onunla ava gitmek istediğini s6yler.
8. Av sırasında Hurşit Mergen padişahı 6l6mden kurtarır. Padişah onun gerçekten usta bir avcı olduğunu anlar.
9. Padişah aradığı adamın Hurşit Mergen olduğuna karar verir. Onu ikna edip yurduna getirir.

10. Hurşit Mergen karısı ve çocuğunu padişahın şehrinde bırakıp birkaç adam ve padişahı da yana alıp yola çıkar. Hurşit Mergen devi öldürür.
11. Padişah Hurşit Mergen'i askerlerine baş eder. Halk huzur içinde yaşar.

31. İdikut Dağı Hakkında Rivayet

Masahın Tipi: ATU 301, 301D*; EB 258

Olay Örgüsü:

1. Teklimekân bostanlığının kuzey tarafına yerleşen Ketik şehrinde Uygur kabileleri, kabile reisi Kılıç'ın başkanlığında çiftçilik, bağcılık, hayvancılık, iktisadi ekonomiyle meşgul olup bolluk ve bereket içinde bir hayat sürüyorlarmış.
2. Kabile reisi Kılıç'nın Ay, Yıldız, Çolpan isimli üç kızı varmış. Erkek evladı yok imiş.
3. Bu kızlar içinde en zeki olan ise Çolpan imiş.
4. Ketik şehrinin batı tarafında Aydın Göl denen bir göl varmış. Kabile reisi Kılıç'ın kızları her haftanın beşinci gün bu göle girip yüzerlirmiş.
5. Bir gün kızlar suda yüzerken göl kenarında hayvan otlatan kel bir çobanı görürüler.
6. Çolpan bu kel çobanı görünce ona karşı bir şeyler hissetmeye başlar.
7. Çocuğun ismi Nizamtay'dır. O iyi niyetli ve temiz yürekli biridir. Eğer başındaki keli olmasa aslında güçlü boylu poslu bir yiğit.
8. O, bir gün Aydın Göl'ün kenarında uyurken rüya görür.
9. Rüyasında Düldül'e binen, elinde Zülfikâr'ı tutan, ak sakallı bir kişi onun gözünün önünde peyda olur.
10. Bu adam, Nizamtay'a Kuhikap'a yerleşen vahşi bir hayvanın şehre doğru gelmekte ve bunu öldürmek için Allah'ın onu görevlendirdiğini söyler.
11. Sana Düldül'ün kılından üç tel vereceğim. Bu kılları ne zaman yakarsan şu an eyerlenmiş, Zülfikârlı bu Düldül senin önünde peyda olur. Sen işte bu Düldül ve Zülfikâr'ın yardımıyla adı geçen ejderhayı yok edeceksin, der.

12. Artık eski şeklinde olmayacaksın. Aslını yok edip gizlen ne zaman söylediğim vahşi ejderhaya rastlarsan o zaman aslına dön. Sana Tanrım kabilenizin reisi Kılıç'ın küçük kızı Çolpan'ı eş olarak verdi.
13. Nizamtay sıçrayarak uyandığında bütün bedenini uyuz kaplamış, başı kel olmuş. Elinde de bir tutam kıl varmış.
14. Kabile reisi Kılıç'tan günün birinde öz kızlarının yemek yapmasını ister. Büyük kız Ay'ın yaptığı yemek pek tuzlu, ikinci kız Yıldız'ın yaptığı tuzsuz, küçük kız Çolpan'ın yemeği oldukça lezzetiymiş. Kılıç kabile bilginlerini toplayıp, bu işin sebebini sorar.
15. Büyük kızınız Ay evlenme çağını dört yaş, ikinci kızınız Yıldız iki yaş aşmış, şu sebepten onların yaptığı yemekler tuzlu ve tuzsuz, küçük kız Çolpan'ın yaptığı yemeğin lezzetli olma sebebi onun tam evlenme çağında oluşudur, diye tahlil ederler.
16. Kabile reisi derhal kızları evlendirme kararı alır ve kızlara birer elma verip kime atarlarsa onunla evlendireceğini söyler.
17. Ferman çıkarıp bütün kabiledaki erkeklerin toplanmasını emreder, Fakat Çolpan elmasını hiç kimseye atmaz.
18. Çolpan, Aydın Göl boyunda gördüğü çobanın burada olmadığını söyler. Nizamtay'ı alıp getirirler ve Çolpan onun başına elmayı atar.
19. Kabile reisi bunu kabul etmez fakat Çolpan elmayı yine Nizamtay'ın başına atar.
20. Kabile reisi Çolpan'ı ona verir. Ay ve Yıldız'a kırk bir gece gündüz görkemli toy yapar. Ama Çolpan ile Nizamtay'ı toy yapmaz ve onları karanlık rutubetli bir samanlığa atar.
21. Günlerden bir gün Çolpan bir kaba yemek koyup babasını ziyarete gelir, ama yemeğin üstünde azıcık saman koyar. Babası samanı görünce şaşırır.
22. Kızım babasına bunun sebebini açıklayınca reis kızını samanlıktan çıkarıp “Çınarlı Bağ” denilen virana bir bağ evine yollar.
23. Nizamtay ile Çolpan kadim Çınarlı Bağ'ı tekrardan yeşertirler.
24. Kuyikap'taki vahşi hayvan ejderha Ketik şehrine doğru yola çıkar.

25. Vahşi ejderha kabile reisi Kılıç'a bütün kabileye bağı güzel kızları toplayıp kendisine getirmesini aksi halde halkını toplayıp gitmesini söyleyen bir mektup yollar.
26. Kabile reisi şehri korumak için kabileye bağı bütün güzel kızları ve kızı Çolpan'ı alıp ejderhaya yollar.
27. Ejderha onları yemek üzereyken aniden eline gürzü, altında Düldül olan bir pehlivan peyda olup ejderhayla kırk gece gündüz dövüşür. Kırk birinci gün Nizamtay kalpağını kaldırır, başında altın saçtan küçük bir nur peyda olup ejderhanın gözlerini kör eder. Pehlivan ejderhanın derisini soyar. Böylece ejderha kıpkızıl et haline dönüşmüş.
28. Nizamtay, Tanrı dağlarından akan suların ejderhanın büyük gövdesiyle tıkanıp kaldığını görünce onun bedenini on yerinden keser. Böylece on geçit peyda olur.
29. Pehlivan ejderhayla dövüşürken kızlar kaçarlar ve durumu ailelerine anlatırlar.
30. Çolpan bağına gelince onları kurtaran pehlivanın kocası Nizamtay olduğunu anlar ve durumu babasına haber verir.
31. Nizamtay, kırk bir gece gündüz uyuduktan sonra kırk ikinci gün uyanır ve kabile reisinin tahtında oturmakta olduğunu görür.
32. Kılıç, Nizamtay'dan af dileyip onu Uygurlara kabile reisi yapar.
33. Günlerin geçmesiyle ölen ejderhanın bırakılan eti sıcaktan kızıl toprağa dönüşüp yüksek dağ şekline dönüşür. Dağda altın, bakır, demir, kömür gibi madenler hâsıl olur.
34. İnsanlar neye ihtiyaçları olsa bu dağda ona erişiyorlar, insanlar bu dağa İdikut (baht saadet verici) dağ diye ad koymuşlar. Bu on geçide de insanlar Hogul, Şaptulluk, Bolyuk, Kara Yüz, Kara Hoca, Tuyuk, Sirkip, Kavan... diye isim koymuşlar.

32. İhtiyar Balıkçı ile Su Perisi

Masalın Tipi: ATU 555, 677*, 737*, 836; EB 62, 69, 77

Olay Örgüsü:

1. Evvel zamanda yaşlı bir balıkçı adam yaşarmış. O balık tutmaya çıkınca daim tora bir çift balık takılırmış, o balıkların birini yaşlı karısıyla pişirip yerken diğerini satıp geçimini sağlarmış.
2. Bir gün yaşlı adam derya boyuna varıp deryaya tor atar, ama tora hiç bir şey takılmaz. O arka arkaya üç sefer tor atar. Üçüncü seferde tora bir tane altın balık ilişip çıkar.
3. Yaşlı adam balığı eline alınca birden bire balık dile gelip ey dede, bana merhamet edip beni sal, ben senin bu iyiliğini kesinlikle unutmayacağım, der. Böylece yaşlı adam balığa acıyıp onu denize atar.
4. Yaşlı adam iki gün toruna takılan balığı salar, ama üçüncü gün balığı salmayı reddeder.
5. Balık ona denizdeki balıkların padişahı olduğunu söyler ve onu suyun altına davet eder.
6. Balık padişah yaşlı balıkçıya bolca altın gümüş ve bir sandık verir. Sandığın içinde su perisi vardır. O, adamanın her istediğini yapabilme gücüne sahiptir.
7. Padişah ona sandığı verince şöyle söyler: “O sandığı sana vereceğim. Yeryüzüne çıktıktan sonra kesinlikle sandıktaki kızın söyledikleri doğrultusunda iş yapman gerek.”
8. Adam, Su Perisi’nden kendisini gençleştirmesini ister. Su Perisi yaşlı adamı yirmi beş yaşlarındaki bir yiğit delikanlıya dönüştürür.
9. Balıkçı yaşlı adam görkemli bir saray, güzel bir bağ inşa eder. Kısa süre sonra bu yeni bayın namı şöhreti ve Su Perisi’nin şöhreti bütün şehre yayılır.
10. Balıkçının eşi ölünce Su Perisi ile balıkçı evlenirler.
11. Bir günü bu şehrin padişahı ava çıkar ve Su Perisi’ni görür. Padişah Su Perisi’ne âşık olur ve onu elde etmenin yollarını arar.

12. Vezir padişaha bu adamı davet edip mest ettikten sonra saklambaç oynamayı teklif etmesini ve kaybedenin karısını malını mülkünü de kaybedeceği şartını koymasını söyler.
13. Padişah kabul eder. Vezir padişahı sihir yoluyla saklar. Su Perisi her seferinde bulur.
14. Su Perisi balıkçıyı saklar, onalar bulamaz ve her şey balıkçıya kalır.
15. Su Perisi, padişah olan kocasına onu unutmamasını söyler. Fakat adam onu hem unuttur hem de onu aşağılar.
16. Padişah, Su Perisi'ni saraydan kovdurur. Peri bir gece onu aslına döndürür ve çekip gider.
17. Muhafızlar padişahın yerinde yaşlı bir adam görünce onu dövüp dışarı atarlar.

33. Kan İçici Melike

Masalın Tipi: ATU 314A *, 318; EB 77, 263

Olay Örgüsü:

1. Eski zamanlarda bir şehirde malı çok, hazinesi dolu, halkına karşı şefkatli bir padişah yaşarmış. Bu padişahın da üç oğlu varmış.
2. Padişah her sabah ata binip, hiçbir şeye bakmadan şehir dışına çıkıp doğuya bakıp günün çıkışını bekleyip dururmuş.
3. Doğudan gün çıkınca hemen batı tarafında da yine bir gün çıkar. Batı tarafından çıkan gün çay vakti olunca yok olup gider. O zaman padişah yerinden kalkıp geri gelirmiş.
4. Padişahın bu âdetine büyük oğlunun canı sıkılır ve babasının sıkıntısının ne olduğunu öğrenmek ister.
5. Padişah oğluna her sabah ne gördüğünü söyler. Şehzade ertesi gün gidip gözüyle görür ve hiçbir şey anlayamaz dönüp padişaha bunun ne olduğunu sorar.
6. Padişah, ona bu nurun kendi şehirlerine üç aylık uzaklıkta olan melikenin nuru olduğunu söyler. O melike cihana nurunu saçıp bütün halkı kendine âşık etmiştir.

7. Melike, kendisine âşık olan adamlara bir soru sorar. Doğru cevabı bilenle evleneceğini söylemiş. Bilmeyenin ise kellesini almış. Nice yiğitler bu uğurda ölmüş.
8. Şehzade babasından melikenin sorusuna cevap vermek için izin ister ve zorla da olsa yola çıkar.
9. Şehzade melikenin sarayına gider, melike şehzadeye sorusunu sorar. “Senever Gül’e ne yaptı? Gül Senever’e ne yaptı?” şehzade cevap veremez ve melike şehzadeyi öldürür.
10. İki yıl olur ama şehzade geri dönmez, padişah şehzadenin öldüğünü anlayıp ölü aşını verir.
11. Bu sırada padişahın ikinci oğlu abisinin akıbetini öğrenmek için yola çıkar onun da akıbeti abisinin ki gibi olur.
12. Padişah, küçük oğlunu gözü gibi korumuş. Padişahın küçük oğlu zeki ve çok akıllıymış.
13. Küçük şehzade olanları öğrenir ve zorla da olsa izin alıp yola çıkar.
14. O, melikenin şehrine varır ve şehir dışında etrafı surlarla çevrili bir kale inşa eder.
15. Şehzade dilenci kılığında şehre girip melikenin sarayını uzun süre gözetler.
16. Şehzade bir yaşlı bir adama rastlar. Yaşlı adam ona melikenin dadısını bulmasını söyler.
17. Yiğit, melikenin dadısını bulur ve ona evlat olur. Bin bir güçlükle dadıyı ikna eder. Dadı, ona melikenin en yakın hizmetçisini bulmasını söyler.
18. Yiğit, melikenin kırk hizmetçisi içinde melikeye en yakın hizmetçiyi yakalar.
19. Hizmetçi ona, melikenin sorusunu ve cevabını bir tek Kuhikap’ta yaşayan yaşlı adamın bildiğini söyler.
20. Yaşlı adam o yerde beş yüz devin padişahıdır. Orası çok tehlikeli bir yerdir. Oraya giden, geri dönmez.
21. Şehzade sefer çıkar. Yolda karşısında bir gül goncası peyda olur. Şehzade gülü almaya çalışınca gül sıçraya sıçraya uzaklaşır. Şehzade gülü takip eder, gül dağın başındaki bir çukura atlar, şehzade de atlar.

22. Şehzade gözünü açınca, bir heybetli şehir kapısının önünde yatmakta olduğunu görür.
23. Şehzade gülü ararken bir kapıdan içeri girer. Orada ay yüzlü bir peri melikenin oturduğunu görür.
24. Kız onu rüyasında görüp ona âşık olduğunu söyler. Bu kız gök perilerinin kızıdır.
25. Peri kızı onu Kuhikap'a götürür. Peri kızı, şehzadeye bir tel saçını verir.
26. Yiğidin kulağına uzaktan ezan sesi gelir. O bir mescit görüp içeri dalar. Yaşlı bir adamın arkasında saf tutar. Burası devlerin mekânıdır.
27. Namazdan sonra yaşlı adam insanları öldüreceğine dair yemin ettiğini, bu sebepten onu öldüreceğini söyler.
28. Şehzade üç gün mühlet ister. Yaşlı adam onu bir eve kilitler. Her gün evden çıkartıp ona bir avluyu temizletir. Şehzade sürekli acıklı bir ses duyuyor, fakat etrafta insan yoktur.
29. Üçüncü avluyu temizlerken başını kaldırıp bakınca çok büyük bir çınarın iki dalına iki tane demir kafes asılı olduğunu görür.
30. Kafesin birinde bir kadın çıplak halde ne oturabiliyor ne de dik durabiliyor, çünkü kafesin her yerine şişler çakılmış, acıklı avaz şu kadının avazıymış. Diğer kafeste kuş tüyü döşek üstünde bir it, boynunda bir tane inci aslıymış.
31. Şehzade gördüklerinin ne olduğunu yaşlı adama sorar. Yaşlı adam şehzadeyi zaten öldüreceğinden gördüklerinin ne olduğunu anlatır.
32. Kafeste asılı duran kadının Gülperi kendisinin de Senever olduğunu söyler.
33. Gül Senever'e ne yaptı desen, Gül Senever'e vefasızlık yaptı. Senever Gül'e ne yaptı desen, Senever Gül'e cefa etti, deyip her şeyi anlatır.
34. Kafesteki kadın kendisine ihanet eden karısı Gülperi'dir. Kafesteki it ise yaşlı adamı Gülperi ve sevgilisi Kara devden korumuş.
35. Şehzade namaz kılmak istediğini söyler, yaşlı adam onu mescide götürür. Şehzade peri kızının kılını yakar. Peri kızı gelir şehzadeyi kurtarır.
36. Şehzade Kanhor Melike'nin sarayına gider. Melikenin sorusunu cevaplar ve Kanhor Melike'yi ateşe atıp öldürür.

37. Şehzade peri kızını da alıp yurduna döner, toy yapar. Yurduna padişah olup, yurdu adilce yönetir.

34. Kanhor Şahın Mahvoluşu

Masalın Tipi: ATU -; EB -

Olay Örgüsü:

1. Evvel zamanda bir padişah yaşarmış. Padişahın zalimliği öyle zirveye çıkmış ki fukaraların gözünden yaş yerine kan irin akıyormuş.
2. Bir gün padişah uyuyunca rüya görür. Padişah korkarak uyanır ve rüyasını tercüme ettirir.
3. Falcılar ve kâhinler padişahın sekiz yaşındaki bir erkek çocuk tarafından öldürüleceğini söylerler.
4. Padişah, yurttaki bütün kadınları ve erkek çocukları öldürür.
5. Bu zalim padişahın hükümdarlık yaptığı memleketin en uzak kıyısında bir karı koca çiftçi yaşıyorlarmış. Padişahın kabahatli düş görmesinden üç ay önce o çiftçinin karısı bir oğul doğurmuş.
6. Padişahın askerleri gelince kadın oğlunu bir tenekenin üstüne bindirip deryaya salar. Askerler kadını öldürürler. Kocası da buna dayanamayıp ölür.
7. Bir balık çocuğu yutar fakat karın ağrısından dolayı tekrar kusar.
8. Çocuğu bir avcı bulup kendine evlat olarak alır.
9. Şu şekilde sekiz yıl geçer. Çocuk bir gün bütün gerçeği avcıdan öğrenir.
10. Çocuk yola çıkar.
11. Sekiz yaşında bir erkek çocuğun şehrin kalesini yıkıp, kılıç oynatarak, at koşturarak saray gelmekte olduğunu haberi padişaha ulaştırılır.
12. Padişah bütün askerlerine gelen sekiz yaşındaki erkek pehlivanı yok etmelerini emreder. Sekiz yaşındaki erkek pehlivan, padişahı ve bütün askerlerini öldürür.
13. Zalim padişah öldükten sonra sekiz yaşındaki bu pehlivanı tahta oturur.

35. Kara Niyetli Karındaş

Masalın Tipi: ATU 257 içr., 315, 403, 611, 674 içr.; EB 42, 77, 108

Olay Örgüsü:

1. Zamanların zamanında malum bir şehir padişahının iki hatunu varmış. Günün birinde padişahın küçük hatunu bir oğul doğurur. O oğlunun ismini Abdurusul koyar. Aradan iki yıl geçince haniş* yine hamile kalır. Günü doğum yaklaşınca padişah hanişi kovar.
2. Padişahın küçük hatunu şu şehrin dışında oturan bir kişiye evlenir. Günü tamam olunca bir kız doğurmuş. Bu kıza Perizat adını verirler.
3. Perizat büyüyüp on yedi on sekizine giren çok güzel bir kız olur. Annesi o zamana kadar Perizat'ı hiçbir yere çıkarmamış.
4. Perizat bir gün sarayın önünden geçerken padişah Perizat'ı görür ve ona âşık olur. Kırk gece gündüz toy olur. Kırk birinci günü nikâhın kıyılması Abdurusul bir mollayı alıp getirir, ama nikâhı kıymaya razı olmaz.
5. Abdurusul mollaya bunun sebebini sorunca, molla ona bu kızın onun kız kardeşi olduğunu söyler.
6. Abdurusul bunu padişaha söyleyince padişah Abdurusul'u ve kızını altı aylık uzaklıktaki bir çöle sürgün eder.
7. Abdurusul yolda uyur ve bir rüya görür. Ak sakallı yaşlı adam ona sihirli yüzüğü nasıl elde edebileceğini söyler.
8. Abdurusul uyanır ve rüyasında gördüklerini yapıp yüzüğe sahip olur. Huda'nın iltifatı ile deryanın ortasına bir revak kurulsun, revağa bir asma köprü konsun, bu köprüde benden başka adam yürümesin, diye iltica eder ve istediği olur.
9. Günün birinde Abdurusul et bulmak için ava gider. Bir çoban derya boyuna gelir.
10. Kızın buna gönlü düşer ve çobanı revağa almak ister.
11. Kız, ağabeyi ava gidince çobanı revağa alır. Sonunda niyeti bozulan kız ağabeyini ortadan kaldırmayı planlar.

* haniş: padişahın karısı, sultan

12. Perizat, hasta olduğunu ve kaplan sütü istediğini söyler.
13. Abdurusul getirmek için yola çıkar. O dinlenmek için otururken bu şehir padişahının iki kızı Abdurusul'u görürler ve ona kaplanı tutup sütünü alması için yol gösterirler.
14. Şu dağın arkasında bir dişi kaplan var, o kaplanın ayağına kamış girdiğinden yaralı yatıyor. Siz kaplanın uyuduğu zamandan faydalanarak kamışı çıkarıp yarasını tedavi ederseniz o da size sütünü verecektir.
15. Abdurusul dağa ulaşır kaplanı kurtarır, kaplan kendine geldiğinde Abdurusul'a niçin geldiğini sorar. Abdurusul maksadını söyler. Kaplanlar derhal süt hazırlayıp vermişler ve başın dara düşünce yardım çağırması için bir tutam da da kılını verir.
16. Kız çok sıkıldığını söyleyip ağabeyinin salıncak kurmasını ister, bu arada kız onu bağlar, çoban ortaya çıkar ve Abdurusul'u öldürmeye hazırlanır.
17. Abdurusul kız kardeşinden onu öldürdükten sonra etini doğrayıp atın eyerine asıp eyeri ata takıp salmasını ister. Kız ağabeyini öldürdükten sonra onun ölüsünü ata yükler ve atı salar.
18. At yol üstünde padişahın kızlarına rastlar. Kızlar atı yakalayıp Abdurusul'un ölüsünü indirip yakmaya karar verirler. Onu yakınca o sırada iki kaplan peyda olur.
19. Kaplanlar Abdurusul'u ateşten çıkarıp etini bir yere toplayarak "Ya Huda'nın emri, ya pirin emri" deyince Abdurusul dirilir.
20. Abdurusul kız kardeşinin yanına tüccar kılığında gider.
21. Abdurusul yüzüğü işe salıp revağı bozar. Perizat'ın gözlerini oyup onu bir çöle bırakır. Geri gelip padişahın küçük kızı evlenir. Kırk gece gündüz toy yapar.

36. Kayıp Nikâh

Masalın Tipi: ATU 402, 554, 560, 569, 611; EB 77, 86, 92

Olay Örgüsü:

1. Kadim zamanda Çin Maçin şehrinde bir padişah yaşar imiş. Bu padişahın üç oğlu varmış, bunlar evlilik çağına gelmişler.
2. Padişah evlendirmek ister, fakat çocuklar babalarının seçtiğini beğenmez, çocukların seçtiğini de babaları beğenmezmiş.
3. Padişah sonunda “Kayıp Nikâh” yoluyla oğullarını evlendirmeye karar verir.
4. Her birinin eline birer ok verip diledikleri tarafa atmalarını ister.
5. Ok, kimin evine düşerse şunun kızını ona alacağını söyler.
6. Büyük oğlun oku kuyumcunun, ortanca oğlun tüccarın evine düşer. Küçük oğlu ise gözünü yumarak oku göğe doğru atar.
7. Küçük oğlun oku Orda şehrinin kuzey tarafına burulup gözden kaybolur.
8. Küçük çocuk babasından icazet alıp okunu aramaya çıkar.
9. Yiğit az gitmiş uz gitmiş artık mecalsiz kalmış, o an bir tavşanın okunu kemirdiğini görür ve onu takip eder.
10. Tavşanı takip eder ve olağanüstü bir bağa girer. Bağda olağanüstü güzel bir kadın görür.
11. Yiğit kıza dikkatli bakınca kendi attı okun onun elinde olduğunu görür.
12. Kız yiğide bir yüzük verir. Bu yüzüğe sahip olan kişi ancak bu bağın içindikilerden yiyip içebilir.
13. Kız, babasının dev, annesinin ise İran şahının kızı olduğunu söyler. Sen oku atarken seni gördüm ve sana âşık oldum, bu yüzden okunu alıp buraya getirdim, der.
14. Yiğit kızı alıp yurduna dönmeye karar verir, kız ona insanların gözüne maymun suretinde görüneceğini söyler, fakat yiğidin atası anası onu kabul ederlerse insan olarak görünürmüş.
15. Kız padişah ve ailesine perizat, diğer insanlara ise maymun olarak görünürmüş.

16. Padişahın karısı herkese oğlunun nasıl bir perizatla evlendiğini göstermek ister ve kız yıkanırken yiğidin annesi kızın maymun postunu yakar.
17. Kız gök güvercine dönüşerek uçup gider. Yiğit karısını bulmak için yola düşer.
18. Yiğit yolda tek gözlü bir canavarın eline düşer. Tek gözlü dinlenmek için uyur. Yiğit onu öldürüp bütün insanları kurtarır.
19. Yiğit yolda kapana yakalanmış bir geyiğe rastlar, onu kurtarıp yaralarını sarar. Geyik dile gelip buraya niçin geldiğini sorar.
20. Geyik perizatın yedi kat tılsımla hapsedildiğini söyler. Geyik yiğidin ne kadar kararlı olduğunu görünce güzel bir kıza dönüşüp yiğide bir asa verir.
21. Bu geyiği, perizat kocasını karşılaması için yollamıştır. Asa, Süleyman Peygamber'in asasıdır, onun açamayacağı kapı, bozamayacağı tılsım yoktur.
22. Eğer asayı üç kere yere sertçe vurursa dağın yıkılır. Perizatın babası dışarı çıkıp yiğide istediğini vermek zorunda kalır.
23. Asayı gören hiçbir hayvan yiğide dokunmaz. Yiğit dağa ulaşır üç kere sertçe yere vurur, dağ yıkılmak üzereyken dev dışarıya çıkıp yiğide yalvarır.
24. Yiğit perizatı ister. Dev perizatı verir ve toy yapar. Bir ay sonra icazet alıp yurtlarına dönerken dev onlara sihirli yüzünü verir, yiğit de Süleyman'ın asasını devlere geri verir.
25. Çin Maçın Orda şehrinin gelirler, kırk gece gündüz büyük bir toy olur. Çin Maçın'de "Âşık olmak hüner değil, şirin candan geçmedikçe." denen gazel peyda olur.

37. Kayıp Şehir

Masalın Tipi: ATU 37, 450, 480, 510B, 511; EB -

Olay Örgüsü:

1. Zamanın zamanında, Egiz Dağ'ın vadisinde, toprağı verimli, suyu bol, insanları çalışkan bir mahalle var imiş, bu mahalledeki insanlar çiftçilik yaparmış.
2. Bu mahallede üç yüz atmış gün insanları kazıklamayı, servetine servet katmayı düşünen bir bay var imiş.
3. Bu bayın çiftçilik işlerini yapan Ali isimli temiz gönüllü bir de ırgatı vardır.
4. Bu ırgatın atasından anasından kalan bir keçisi varmış.
5. Günlerden bir gün keçi kaybolur ve bir süre sonra bir oğlakla geri döner.
6. Ali iyi bir yerde otlatmak için keçilerini alıp bozkıra götürür. Oğlak bir şeyden ürüp kaçır.
7. Ali oğlağı takip eder ve yorgun düşüp uyuya kalır.
8. O gözünü yumunca ak sakallı yaşlı bir adam peyda olur. O, Ali'ye oğlağın onu büyük zenginliğe ulaştırdığını söyler.
9. Uyandıktan sonra biraz daha yürüyüp bir şehre gireceğini söyler. Bu şehrin kuralları vardır. Birincisi bu şehirdeki hiçbir şeyini tutma, onlarla konuşma, nasıl girdiysen öyle geri çık.
10. İkincisi aldığın altınları yoksullara ver. Eğer bu şartları yerine getirirsen sana bu şehrin kapısı açılır lakin bu şartları birini ters yaparsan bu şehrin insanlarına benzeyip burada kalırsın, deyip kaybolur.
11. Ali uyanıp yürür ve sonunda Kayıp Şehir denen yere gelir. Rüyasında dervişin kendisine söylediklerini yapar ve şehirden sağ salim çıkar.
12. Ali getirdiğı altınları yoksullara dağıtır. Açgözlü bay bu altınları nereden aldığını öğrenip Kayıp Şehir'e gider.
13. Açgözlü bay kurallara uymaz, kendisi ve bütün develeri taşa dönüşüp Kayıp Şehir'de kalırlar.

38. Kenci Batur

Masalın Tipi: ATU 325, 403, 556F*, 560; EB -

Olay Örgüsü:

1. Evvel zamanda bir yaşlı adam ve üç oğlu var imiş. Bir gün yaşlı adam ölmeden önce oğullarının bir meslek sahibi olmalarını ister.
2. Yaşlı adamın evine yakın bir mahallede bir bay varmış. Onun büyük bir bağı varmış. Bay kunduracı olduğunu söylemiş.
3. Yaşlı adam sırasıyla iki oğlunu bu bayın yanına meslek öğrenmeleri için götürür.
4. Fakat iki oğlu bir daha geri gelmez. Bay işi bitince onları öldürüp bağa gömmüş.
5. Yaşlı adamın küçük oğlu ağabeylerine göre daha güçlü, zeki ve batur bir çocukmuş, akranları ve dostları arasında “Kenci Batur” diye nam salmış. Ayrıca o şarkı söyleyip saz çalmada, hikâye masal anlatmada da ustaymış.
6. Bir gün yaşlı adam bu çocuğunu da “hüner” öğrenmesi için alıp götürür. Bu insan kanıyla semiren bayın güzel, akıllı, iyi huylu bir kızı vardır. Yaşlı adamın küçük oğluna bu kızın gönlü düşer.
7. Böyle günlerin biride kız yiğide zalim atasının sırnını açıp babasının yiğidin iki ağabeyini öldürüp üzüm dallarının altına gömdüğünü söyleyip ona akıl gösterir. Yiğit intikam almaya karar verir.
8. Bir gün hilekâr bay yiğide yine daha önce ağabeylerine buyurduğu işleri yapmasını buyurup pazara gider.
9. Akşama bay gelip, “çırağını” çağırıp hani ip, hani kösele altı, hani su, diye sorar. Yiğit de telaşlanmadan durup ustam, evvel sizi misafir edip sonra buyurduğunuz işleri önünüze koysam nasıl olur, der. Karnı acıkıp mecalsiz kalan nefsi körelip susuzluktan çatlamak üzere olan bay tamam, der.
10. İşte katık, yüzünü bozmadan için; işte ekmek parçalamadan yiyin, deyip katık ile ekmeği bayın önüne koyar.

11. Bay dişlerini gıcırdatarak gözlerini fal taşı gibi açıp ekmeği bozulmadan yemek, katığın yüzünü bozmadan içmek olur muymuş, der.
12. Yiğit öyle ise çamurdan ökçe altını kesmek, kumdan ip asmak, kalburda su taşımak nasıl olacak, der.
13. Bu sözleri duyan bay çocuğu ortadan kaldırmayı düşünür.
14. Bay yiğidi ormana odun almaya yollar. O sırada kendisi de eşek suretine girer.
15. Bayın kızı bu durumu yiğide anlatır. Yular onun can halkasıdır. Başından yuları kesinlikle çıkarma, der.
16. Yiğit kızın dediklerini yapar ve eşeği kuru ağaca bağlayıp onu aç susuz bırakır.
17. Babasının evine gidip olan biteni babasına anlatır. Başını yulardan çıkaramayan bay ölür.
18. Akıllı kız ile batur yiğit evlenip barklanıp mutlu mesut olup muratlarına ererler.

39. Kötü Kadından Sıtma Cini Bile Kaçar

Masalın Tipi: ATU 1164 I.; EB 377

Olay Örgüsü:

1. Eski zamanda kuru çer-çöp, kamış toplayan bir ihtiyar adam varmış. Onun hatunu çok şirretmiş, çok kavga edip gereksiz yere para harcayıp ihtiyar adama gün yüzü göstermezmiş.
2. Bir gün ihtiyar adam kamış toplamaktan geç dönünce karısı karşısına senin orada bir şeyin var, yoksa ne diye geç kalasın, deyip gün boyu kavga etmiş.
3. Ertesi gün hatun, ihtiyar adamla birlikte kamışlığı teftiş için gider ve ayağı kayıp bir kuyuya düşer.
4. İhtiyat adam kuyuya halat sarkıtır. Halata ihtiyar kadının yerine Sıtma Cini yapışıp çıkar. Adam sen kimsin diye sorunca ben Sıtma Cini idim.
5. Bu kuyu benim uzun yıllardır mekânımdı, bugün bir şirret ihtiyar kadın düşüp bana huzur vermedi, sen urganı salmasaydın, o beni öldürecekti, beni kurtardığın için sana teşekkür ediyorum. Beni kurtardığın için senin her dileklerini yerine getireceğim, demiş.

6. Bir kişi sıtmaya yakalandığında onun karşısına varıp: “Ayt-el Kürsi”yi oku, o zaman ben ondan ayrılıp başkasına bulaşacağım. İnsanlar sana çokça para verecekler. Böylece zengin olacaksın, odunculuktan kurtulacaksın.
7. Bu fikir oduncunun hoşuna gider. Buna razı olduktan sonra, hatununu kuyudan çıkarır ve cinle birlikte gider.
8. Günler geçer ihtiyar adam pek çok sıtmalı hastayı iyileştirip zengin olur.
9. Cin, karşı yurda gidip birçok kişiye sıtma bulaştırır. Yurtta sıtmayı sağaltacak ilaç bulunmayınca, sıtmayı sağaltmakla ün salmış ihtiyar adamı çağırırlar.
10. İhtiyar adamı gören orada gören Cin ona kırılır ve neden sözünde durmadığını sorup sitem eder.
11. Hani seninle sözleşmiştik, benim hasta ettiğim insanları sağaltmayacaktın, der Cin, sinirden saçlarını diken diken olmuş bir halde.
12. Yaşlı adam sabret ben bunu sağaltmaya gelmedim, seni aramaya geldim, der. Cin yaşlı adamın neden kendisini aradığını sorar.
13. Yaşlı adam kötü hatunum kuyudan çıktı. O şafak söküneceye kadar seni tutmamı söyleyip bana eziyet etti. Seni tutmazsam, o beni öldürecek, ben şunun için geldim, der.
14. Sıtma Cini, adama çok yalvarır ve onun sıtmayı tedavi etmesine izin verir.
15. Sıtma Cini, gidince bir daha dönülmeyecek şehre gitmek için kapıdan çıkınca ihtiyar adam hatunum geliyor, diye bağırır. Sıtma Cini uçuşuma doğru kaçar.

40. Kurt Kız

Masalın Tipi: ATU 400, 402, 465, 665 içr.; EB 69, 77, 86 içr.

Olay Örgüsü:

1. Evvelin de evvelinde malı mülkü çok olan yetmiş yaşında bir adam varmış, onun koyun, inek, yıldı kulunları hadsiz hesapsızmış.
2. Bir yıl kışta pek sert geçer, onun davarının yiyeceğı hiçbir şey kalmayınca yıldıcular yıldıları uzak kışlaklara alıp götürürler fakat yıldıların geri dönme vakti geldiğı halde onlardan hiçbir haber yokmuş.

3. Yaşlı adam yıkıcıları arayıp bulmaları ve yolkının haberini almaları için oğlu ile onun en yakın dostunu gönderir.
4. Yiğit yolkıyı bulur. Tam o sırada bir kurt peyda olup kulunlardan birini alıp kaçıırır.
5. Yaşlı adamın oğlu onun arkasından kovalar, bir ara kurda yetişir ve ona vurmak için sopasını kaldırır, kurt yiğide bakıp tıpkı insan gibi bana vurma, der.
6. Yiğit yine kurda yetişir, kurt ona beni öldürme niyetinden vazgeç. Sana güzel, küçük kız kardeşimi vereyim, diye yalvarır.
7. Yiğit yine kendisine hâkim olur, kurt kaçıp gider, dostu gelip yiğide kızar. Tekrar kurdun peşine takılırlar.
8. Yiğit kurda yetişince kurt ona bakıp beni takip et, sana güzel, akıllı kız kardeşimi vereceğim ve ölene kadar da sana hizmet edeceğim, der.
9. Yiğit arkadaşını geri gönderip kurdun peşine takılır. Kurt bir mağara girer, çok geçmeden mağaradan bir sarı dişi kurt çıkar. O yiğidin kolundan tutup, attan indirir ve onu alıp mağaraya getirir.
10. Gece yarısı sarı kurt güzel bir ak dişi kurdu alıp girer ve yiğide senin kısmetin bu deyip çıkıp gider.
11. Ak kurt derhal üstündeki kurt derisini sıyrıp güzel bir kıza dönüşür. Bir ay böyle geçer. Dönme vakti gelince ana kurt yiğidi ve kızı uğurlarken yiğide küçük bir bileği taşı verir. Başı dara düşünce bileği taşını yere atıp dileğini söylemesi yeter. Bir de hatunun kurt derisini kırk gün dolmadan çıkarıp atma, der.
12. Ak kurt gündüzleri kapı önünde yatar, gece ırılar yakıldığında kurt derisini atıp güzel bir kıza dönüşerek yiğidin yanına gelirmiş.
13. İnsanlar onunla kurt yiğit, kurdun eri diye dalga geçmeye başlayınca yiğit dayanamayıp otuz yedinci günün gecesinde, hatunu uyurken fırsattan faydalanarak deriyi alıp ateşe atarak yakar.
14. Peri sıfatlı güzel genç gelini gören insanlar ona hayran olurlar.
15. Kadının güzelliği padişahın kulağına da gider. Padişah kadını görünce yiğidi ortadan kaldırmaya karar verir.

16. Padişah bir hilekâr yaşlı kadını bulup ona maksadını söyler.
17. Kadın, padişaha akıl verir. Padişahın ulu dedeleri vakti birinde atın başı kadar bir altını denize dökmüşler. Bu altını bulup getirmesini söyler. Böylece yolda helak olacaktır.
18. Ertesi gün padişah yiğidi çağırıp atın başı kadar altını deniz dibinden bulup getirmesini emreder.
19. Kadın erine pazardan her çeşit ipek ve altın ipleri aldırıp nakış işlemeye başlar. O güzel bir gül diker.
20. Bu gülü tora bağlayıp denize at. Bu güle balık padişahı gelir. Şah balık, gülü dişlediğinde onu kıyıya çek. Ondan padişahın ulu dedesinin çöktürdüğü altını iste.
21. Yiğit söylenenleri yapar Balık Şah oltaya takılır özgürlüğüne karşı denizin altındaki atın başı kadar altını çıkarıp vermesini ister.
22. Şah Balık onun beş yüz yaşındaki yaşlı bir balığın altında olduğunu öğrenir. Altını alıp yiğide verir.
23. Yiğit altını alıp şaha verir. Padişah önceki yaşlı kadını yine çağırır. Yaşlı kadın atalarının bir top yilkısı kaybolmuştu, onu bulup getirmesini söyler.
24. Şah yiğidi şu gün çağırıp yiğide yilkılarını bulup getirmesini emreder. Karısı ona bir değnek verir.
25. Yiğit değneğin yardımıyla yilkı bulup padişaha getirir.
26. Yaşlı kadın padişaha, ataları vefat edince yedinci ölü aşında kestiği kara koçu bulup getirmesini emredin, der.
27. Yiğit şahın yanına verip üç ay mühlet ister şah ona altı ay mühlet verir, yiğit kızın anasının yanına gider. Yola çıkmadan önce karısının isteğiyle bileği taşını yere atarak bir demir ev yapıp karısını onun içine koyar.
28. Ana kurt peyda olup yiğide akıl verir.
29. Yiğit mezarı açıp, bütün kemikleri toplayıp beşiğe koyup sallamaya başlar. O sırada padişahın atasının ruhu inleyerek, benden ne istiyorsun der, yiğit yedinci ölü aşında kesilen kara koçu vermesini ister.
30. Padişahın atası bir budu olmayan kara koçu yiğide verip eksik olan budun oğlu ve gelini tarafından yenildiğini söyleyip öfkelenir.

31. Yiğit kara koçu alıp gelirken padişah demir evi yıkmak üzereymiş. Yiğit olanları padişaha anlatınca padişah çok namuslu biri olur ve yiğidin sağ salim huzur içinde yaşamasına izin verir.

41. Maymun Kız

Masahın Tipi: ATU 402, 564; EB 77, 86, 92, 176 içr., 215 içr.

Olay Örgüsü:

1. Bir padişahın üç oğlu varmış. Bu üç kardeş aynı kıza âşık olurlar.
2. Padişah oğullarını çağırıp ellerine üç ok verir. Ok, kim evine düşerse o evdeki kızı onlara alacağını söyler.
3. Büyük oğlanın oku tam istediği kızın kapısına; ortancanın oku vezirin kapısına saplanır. Küçük oğlanın oku gökyüzünde kaybolup gider.
4. Padişah küçük oğlunu okunu bulmaya gönderir.
5. Küçük oğlu attığı okunu harabeye dönüşen çöldeki eski şehir içinde bulur. Varıp baktığında okun saplanıp kaldığı evin içinde bir maymun oturuyor.
6. Maymunu kendine eş olarak alır, utandığından da evine geri dönmez.
7. Yiğit bunda bir iş olduğunu düşünüp bu sırrı çözmek için plan yapar.
8. Yiğit sonunda maymunun bir perizat olduğunu anlar.
9. Şehzade anasını, atasını ve ağabeylerini görmek için yola çıkar.
10. Maymun kız ona bir torba çörek verip padişah ve karısına yollar.
11. Padişah küçük çöreklerden birini ağzına atar ve ömründe bu kadar lezzetli çörek yemediğini düşünüp kalanları diğerleriyle bölüşür.
12. Padişah çuvala bakar ki çörekler daha yarılanmamış bile. Padişah bu işin içinde bir sır olduğunu anlar.
13. Padişah gelinlerinin çörek yapıp getirmelerini ister. Gelinlerinin yaptığı çörekler yenmez.
14. Padişah gelinlerinin hünerlerini sergilemesini ister.
15. Onlardan kendisine gömlek dikmelerini söyler.

16. Maymun Kız ile ablası Hoten ipliğinden dokunmuş ipek gömlek, kadifeden simli kumaşlı palto don hazırlayıp onun hepsini küçük bir kutuya koyup şehzadeye verirler.
17. Küçük oğul kutuyu babasına verir. Padişah bir tek küçük gelinin diktiklerini giyer.
18. Padişah gelinlerinin yemek yapmasını ister.
19. Küçük çocuk babasının evlerine geleceğini söyler. Maymun kız gözlerini yummasını ister, çocuk gözlerini açınca cennet gibi güzel bir bağ evinin içinde olduğunu görür.
20. Şu sırada padişah bütün misafirleriyle çıkıp gelir. Büyük ağabeyin niyeti bozulur.
21. Maymun Kız bunu sezip kocasına söyler, kendinizi de beni de mahvettiniz, şimdi biz ayrılacağız, eğer benimle yaşamak istiyorsanız demirden ayakkabı giyip demir asa tutun, ayakkabınız delinip asanız eğilirse beni bulursunuz, deyip kızlarla birlikte bir top güvercine dönüşüp uçup giderler.
22. Yiğit demir ayakkabı giyip demir asa alıp maşukunu bulmak için yola revan olur. Yiğit, hatununu bulur ve mutlu mesut yaşarlar.

42. Melike Aytilla ile Şehzade Reveydullah

Masalın Tipi: ATU 302C*, 422* içr., 552 içr., 514, 557, 707; EB 77, 81, 216, 239, 246

Olay Örgüsü:

1. Karahan adlı sert mizaçlı bir şah varmış.
2. Karahan bir gün sakalını kaşırken bir pire yavrusu görür, bu pire yavrusuna bakması için sağ kol vezirine verir.
3. Sağ kol vezir pireyi nasıl koruyacağını bilmediğinden çok tedirgin olur. Küçük kızı gelip babasına pireyi nasıl koruyabileceğini söyler. Vezir küçük kızının dediğini yapar.
4. Aradan yedi yıl geçer padişah vezirinden emanetini ister. Emaneti getirmezse onu öldüreceğini söyler.

5. Vezir pirenin içinde bulunan sandığı alıp padişaha götürür. Pirenin koyun kadar olduğunu görmüşler.
6. Padişah pirenin derisini soyup dama asar ve bu derinin hangi hayvana ait olduğunu bilen kendisine damat yapacağını, bilmeyenin ise malına mülküne el koyacağını ilan eder.
7. Karahan'ın bir melikesi var imiş. Onun güzelliği aya, değerini altın paraya benzetip, "Aytilla" adını koymuşlar.
8. Bütün şehzade, beyzade, zenginler ona âşık olmuşlar.
9. Hiç kimse derinin kime ait olduğunu bulamamış.
10. Yiğitlerin zindana atılmasına çok öfkelenen Aytilla haremde söylenirken ona âşık olan cadı Him melikenin ağzından derinin pire derisi olduğunu duyar.
11. Him derhal padişaha çıkıp derinin pireye ait olduğunu söyleyip melikeyi alır, fakat melike Him'i almak istemez.
12. Karahan'ın bir düldülü vardır, bu at temiz yürekli insanlarla konuşmuş. Kız bu attan yardım ister ve at toydan bir gece önce onu alıp kaçıracağını söyler, fakat atın şartları vardır.
13. At bana kamçı vurmuyacaksın, cebine bir tane tarak, süzgeç, ayna alıp gel demiş. Melike kabul eder.
14. Melike ata binince unutup ata kamçı vurur, kamçılanan at havaya uçar.
15. Cadı Him, Melike Aytilla'nın kaçtığını anlar ve derhal arkasından kovalar. Tam yetişecekken melike tarağı yere fırlatır. Hemen arkasında deniz peyda olur. At ile Melike kaçıp Koşçok'a denin güzel bir şehre gelirler.
16. Bu şehrin padişahı Kempur Şah'ın Reveydulla denin bir şehzadesi vardır. Bu şehzade yakışıklı, boylu poslu, akıllı, bilgili ve mülayim bir yiğitmiş.
17. Padişahın muhafızları şehzadeye hizmet etmeleri için yiğit seçerlerken Melike Aytilla yiğit kılığına girip bu yiğitlerin arasına karışır. O şehzadenin kırk yiğidinden biri olur.
18. Şehzade Reveydulla'nın bu "yiğite gönlü düşer. Sonunda şehzade en yakın dostu Baki Hoca'ya bu yiğide âşık olduğunu söyler.
19. Baki Hoca, şehzadeye bu yiğidin erkek kılığına girmiş kız olabileceğini söyler. Bunu öğrenmenin yolu yiğidi sınamaktır, deyip yiğidi sınamaya başlarlar.

20. Baki Hoca pazardan iğne iplik getirtip yiğitlerin gösterdiği açılmış gonca gülü kumaşa nakşetmesini ister. At, kıza gülü çok kaba yapmasını söyler. Kız söyleneni yapar. Nakışa bakıp onun oğlan olduğuna karar verirler.
21. Baki Hoca yiğitlere şarap içirip onları sarhoş edip soymak ister. Kız atın yanına gider. Kız şarap içer fakat o değil atı sarhoş olur.
22. Hoca Baki kızını bir daha sınamak için bütün yiğitleri hasbahçedeki gölün kenarına toplar ve çırılçıplak soyunup göle girmelerini ister. Kız göle girmez. Sonunda onun kimliğini açıklamak zorunda kalır.
23. Melike Aytille ile Şehzade Reveydulla birbirine âşık olup evlenirler.
24. Melike hamile kalır. Günler, aylar geçer, Melike Aytille'nin ayı günü yaklaşır, bu günlerin birinde Şehzade Reveydulla Melike Aytille'nin atına binip, kırk yiğidiyle ava çıkar.
25. Melike doğum yapar, o biri altın başlı oğul, biri inci dişli kız doğurur. Kemtur Şah oğluna haber vermek için bir mektup yazar.
26. Cadı Him yolun üzerinde çiftçi kılığına girerek Baki Hoca'yı bekler. Bir hileyle Baki Hoca'yı uyutup koynundaki mektubu alıp değiştirir.
27. Mektuba şöyle yazar, karın domuz başlı bir oğul, it başlı bir kız doğurdu.
28. Şehzade de babasına bir mektup yazar ve şöyle der: Mektup eline geçince çocukları gizli bir yerde sakla, karıma hiçbir zarar verme, der.
29. Baki Hoca yola çıkar, Cadı Him onu tekrar ağırlayıp uyutur ve mektubu alıp değiştirir.
30. Mektuba, “çocuklarımı derhal öldür, eğer öldürmeye kıyamazsan anneleriyle birlikte alaca bir ters bindirip sıkıca bağla ve insan ayağının gitmediği yere sür.
31. Padişah istemeye istemeye bir eşek buldurur. Bu sırada Cadı Him eşeğe dönüşür. Padişah söylenenleri yapıp çocukları ve anasını eşeğe bindirip çöle salar.
32. Cadı Him onları susuz, otsuz uçsuz bucaksız bir çöle getirir ve onları yemeye karar verir.
33. Melike Aytille ateş yakıp çocuklarının üstünü başını temizlemek ister, Cadı Him kabul eder.

34. Melike atın kendisine verdiği kılı ateşe atar ve at hemen hazır olur. At, cadıyı öldürür.
35. Melike ve çocukları açlıktan ve susuzluktan ölmek üzereyken at melikeden kendisini öldürüp dört bacağını dört tarafa koyarak bağırsaklarının gittiği yere kadar yaymasını, çocuklarıyla dört bacağının ortasında uyuyup başını kuzey tarafına koymasını ister.
36. At, beni öldürüp, benim söylediğim işleri yaparsan, yattığın yerde dört kapılı bir şehir peyda olacak. Ortasında bir has bahçe, onun içinde göl olacak, ben orada otlayıp yürüyeceğim. Yayıp koyduğun bağırsaklarımın yerinde bir nehir akacak. Başımın durduğu yerde bir dağ peyda olacak. Bu dağ şehre baskın verecek kötü insanların yolunu kapatır. Biz bu şehirde ömür boyu huzur içinde yaşayacağız, der. Sonunda melike söylenenleri yapar.
37. Söylenenler gerçekleşir, melike, çocukları ve at bu şehirde huzur içinde yaşarlar.
38. Şehzade Reveydulla hizmetkârlarıyla birlikte avdan geri döner ve olan biteni öğrenip kahrolur.
39. Şehzade Reveydulla yola çıkar. Sonunda Melike Aytilla'nın yaşadığı şehre gelir.
40. Şehzadenin geleceği ata ayan olur. At Melike Aytilla'ya şehzadenin şehre geldiğini söyler.
41. Melike Aytilla Şehzade ile nasıl karşılaşacağını düşünür. Evvel çocuklarıyla karşılaştıırıp şehzadenin soracak sorularına, çocuklarının vereceği cevapların hepsini tahminen düşünür ve cevaplarını da çocuklara öğretip çocukları dışarı çıkarır.
42. Şehzade çocuklarla karşılaşır soru sorunca aldığı cevaplardan bunların kendi çocukları olduğunu anlar.
43. Melike Aytilla her şeyi Şehzade Reveydulla'ya anlatır ve onu affeder.
44. Kemtur Şah, şehzadeye on bin evlik halk verir, bu şehre “Bugün” adını koyarlar. Bu şehre şehzade Reveydulla padişah olur, yurdu adilce yönetir.

43. Melike Kanhor Hikâyesi

Masalın Tipi: ATU 303; EB -

Olay Örgüsü:

1. Evvel zamanda lanetli şehirde bir padişah yaşarmış. Onun hiç evladı yok imiş.
2. Padişahın üzüldüğünü gören karısı padişaha ele büyük aş vermesini söyler. Padişah büyük bir aş verip akşam abdest alıp uyur ve rüya görür.
3. Rüyasında nur yüzlü bir kişi, padişaha Allah'ın onun talebini kabul ettiğini söyler, ayrıca başucuna bir elma koyduğunu, yarısını onun yarısının da karısının yedikten sonra aynı yastığa baş koymalarını da söyler.
4. Padişah uyanır ve başucunda bir elmanın durduğunu görür, yarısını kendisi yer yarısını da karısına yedirir.
5. Sultan dokuz ay, dokuz gün, dokuz saatte bir oğul doğurur. Padişah oğluna göz değmesin diye onu bir bağda büyütür.
6. Şehzade on yedi yaşına girince molla ona, dışarı çıkıp gezinmesini falan padişahın oğluyum diye nam salmasını söyler, yoksa padişah ölünce malı mülkü tahtı tacı başkalarına kalır.
7. Çocuk padişaha bir mektup yollar. Siz öldüğünüzde hiç kimse benim sizin oğlunuz olduğumu kabul etmeyecektir, der.
8. Padişah çocuğuna ad vermek için büyük bir toy düzenler. Toy kırk gün devam eder.
9. Şehzade ava gitmek istediğini söyler. Padişah çaresiz kalıp izin verir.
10. Padişah yanındakilere yarın öğleye kadar gelirlerse onlara yumruk büyüklüğünde altın vereceğini, öğle namazından sonra gelirlerse onların kellesini alıp her şeyine el koyacağını söyler.
11. Şehzade atasıyla gidince çok av avlarken bu sefer ertesi gün öğlen olduğu halde hiçbir şeye rastlamaz.
12. Şehzade ve beraberindekiler biraz daha yürüyüp bir tepeyi aşınca tepenin yanında bir geyiğin otlanmakta olduğunu görürler.
13. O geyiğin başında küçücük altın taç, belinde kemer, dört ayağında dört altın zil varmış.

14. Şehzade bu geyiğin canlı tutulmasını emreder. Avcılar bir türlü geyiği tutamazlar. Şehzade kuşun salınmasını emreder. Kuş geyiği tutacağı sırada geyik fare kadar küçük bir şeye dönüşüp bir delikten süzüp kaybolur. Bu geyik aslında Yedi Başlı Yalmavuz'un geyiği imiş.
15. Padişahın adamları çok geç kaldıklarından padişahın kendi çoluk çocuklarını öldürüp mallarını talan ettiğini düşünüp şehzadeyi öldürüp başka ele gitmeye karar verirler.
16. Şehzade pek zeki olduğundan onların gönlündeki düşünceleri sezip ata bir kamçı vurup uçarcasına yürüyüp geldiği yolu arkasında bırakıp gider.
17. Şehzadenin yoluna ak sakallı yaşlı adam çıkar. Yaşlı adam koynundan bir şeyi alıp yine koynuna sokarmış. Gâh kahkahalarla güler gâh ağlarmış.
18. Yaşlı adam koynundaki resmi çıkarıp şehzadeye verir ve ölür.
19. Şehzade adamı gömer, resmi alıp yurduna döner.
20. Şehzade babasının başka bir bağ evine girip resmi açıp bakar. Bakar bakmaz da bayılır. Kırk gün şoursuzca yatar.
21. Kırk gün sonra ayılan şehzade padişahın resimdeki kızın getirilmesini ister, padişah dört bir yana kızın bulunması için haber salar. Bir gün şehre üç tüccar gelir, bu tüccarlar resme bakıp kızın kim olduğunu söylerler.
22. Bu kız, on dört yaşında padişahlık tacını giyinen yedi bin yüz yetmiş yedi şehrin sultanıdır.
23. Şehzade altı ay yol yürüdükten sonra kızın olduğu şehre ulaşır.
24. Şehzade sokaklarda yürürken bir kılıç kaldıran bir ak saçlı hatun “Er kişi isen kaç.” diye bağırarak geliyormuş. Sokaktaki yedi yaşından yetmiş yaşına kadar olan erkeklerin hepsi kaçıp gitmiş.
25. Şehzade kervansaraycından bunun ne olduğunu sorar.
26. Kervansaraycı bu şehrin padişahı dışarıya çıkınca er kişi görse öldürürmüş.
27. Şehzade gizliden bakmış ve resimdeki kızı görmüş.
28. Şehzade bir hamam yaptırıp duvarlarına olağanüstü güzelliklerle nakşedip avda gördüğü geyiği de çizdirir, bu resimleri gören meftun olup hamamdan çıkmazmış bu laf padişaha ulaşmış.

29. Padişah herkesi öldürdüğünden ona “Kanhor*” lakabı takılmış. Melike Kanhor şehzadenin hamamına gelir ve resimleri görüp bu resimlerin kimin çizdiğini sorar.
30. Şehzade resimleri kendi çizdiğini ve bunları gördüğünü söyler. Melike Kanhor da bu geyiği düşünce görmüştür.
31. Melike şehzadeyi sarayına davet eder, şehzade de gider. Melike şehzadeye onun gördüğü geyiği kendisinin de gördüğünü söyler, demek ki kaderleri aynıymış. Bu yüzden şehzadeyle evlenmek istediğini söyler.
32. Melike Kanhor ile şehzade evlenirler, kırk bir gece gündüz toy yaparlar. Melike kendi himayesi altındaki bütün şehirleri ve padişahlığını şehzadeye verir.

44. Melike Ziba Çehre

Masalın Tipi: ATU 737B*, 836; EB -

Olay Örgüsü:

1. Geçmiş zamanda adı Azade Mihri olan bir padişah yaşarmış. Kılıç kullanmada, ok atmada, mızrakçılıkta, at koşturma ve benzeri işlerde onun dengi yok imiş.
2. Bu padişahlıkta, “Serv-i Abat” denen bir bağ “Heyr-i Abat” denen bir imaret var imiş.
3. Padişah dört yanı soruşturur, sonunda Ziba Çehre denen güzel bir melikeyi bulur.
4. Padişah Azade Mihri, Ziba Çehre’yi kendi nikâhına alır. O Serv-i Abat ve Heyr-i Abat’ı Melike Ziba Çehre’ye taktim eder.
5. Bir gün padişah Azade Mihri içki meclisinde otururken, gökte bir top kaz peyda olur. Padişah kazlara bakıp ok fırlatır. Eceli yeten üç kaz yere düşer. Padişah çok mağrurlanıp kabına sığmaz olur. Ziba Çehre onun uyarır.
6. Bu duruma kızan padişah Ziba Çehre’yi boşar ve onun kovar.

* Kanhor: Kan içici, katil.

7. Ziba Çehre çok incinir. Ziba Çehre padişaha varıp evleneceği kişi saltanat sahibi yapacağını söyler.
8. Ziba Çehre Allah’a sığınarak yola düşer, yolda bir oduncuyla karşılaşır.
9. Ziba Çehre, Oduncu Seyit’in evine yerleşir. Çalışkanlığı ve iyi niyeti yüzünden gün geçtikçe zengin olur.
10. Bir gün melike Seyit’e bu gün sattığı para ile gözünüze ne görünürse şunu alıp getirmesini ister.
11. Seyit pazarda acayip bir kuş görüp iki tengeye onu alıp getirir. Bu Hepta Natik denen sihirli bir kuştur. O, temiz yürekli insanlara sırrını söylemiş.
12. O hafta da bir yumurtlayan Hepta Natik’i kuşudur. Bu kuş Allah’ın inayetiyle melikeye ulaşır.
13. Çok geçmeden melike “Sevr-i Abat” ve “Heyr-i Abat”ın aynısını inşa eder. Melikenin şöhreti günbegün artar.
14. Melike toy hazırlıklarını tamamlar. Melike, Azade Mihri’yi de toya davet eder.
15. Padişah Melike Ziba Çehre’yi tanır.
16. Melike Ziba Çehre padişaha, gördün mü, parasız pulsuz oduncu fakirini mübarek ettim ve şahlar şahına benzer devlet gibi oldu.
17. Padişah çok pişman olur sonunda tacını tahtını terk eder.
18. Seyit Bay, padişah olur.

45. Mestan Kempir

Masalın Tipi: ATU 403, 707; EB 239, 246

Olay Örgüsü:

1. Evvel zamanda bir padişah yaşarmış. Onun hiç çocuğu yok imiş. Bu yüzden o padişah çocuğa ah-u zar imiş.
2. Vezirleri ona üçüncü bir hatun almalarını söylerler. Padişah da kabul eder.
3. Bu şehirde çok çocuklu bir yaşlı kişinin Aycemal denilen güzel bir kızı vardır, padişah işte şu kızı makul görür ve yedi gece gündüz toy yapar.

4. Günler geçmiş, aylar geçmiş, Aycemal hamile kalır. Padişah, Aycemal'i daha sevmeye başlamış. Padişahın büyük hatunu bunu kiskanmış.
5. Aradan yine birkaç ay geçtikten sonra, padişah ava çıkar. Aycemal'in doğumu yaklaştığı zaman büyük hatun, cadı Mestan Kempiri* yardıma çağırır ve çocukları yok etmeye karar verirler.
6. Aycemal'in bir oğul, bir kız doğurur. Aycemal doğumdan sonra bayılır. Mestan Kempir'in firsatı değerlendirip yeni doğmuş iki köpek yavrusunu bulup Aycemal'in yanına koyar.
7. Bebekleri de alıp deryaya atmak için evden çıkar fakat çok yol yürümek istemediğinden bebekleri bir yamacın arakasına bırakır.
8. Büyük hatunlara padişaha Aycemal'in köpek yavruları doğurdu haberini ulaştırır.
9. Padişah ulakla hatunlarına şu haberi yollar: Kumanın saçlarını kırpın, ağılın bir köşesine kafes yapın, onu şu kafese hapsedin.
10. Mestan Kempir bıraktığı bebekleri derya su içmeye gelen bir ana geyik alıp dağa götürür ve bir taş mağaraya yerleştirip kendi sütüyle beslemeye başlar.
11. Padişah bir gün ava çıkar ve bir geyiğin peşine takılır, geyik padişahı melikenin doğurduğu iki çocuğun yanına getirir.
12. Çocuklar padişahı görür görmez kaçarlar. Padişah ise: "Ay Huda'yım, şu dağa  le verdiğin çocuğu bana niçin vermezsin?" deyip yine dertlenip geri döner.
13. Hatunları niçin dertlendiğini sorunca padişah dağda gördüğü çocuklardan bahseder. Hatunlar bunların padişahın çocukları olabileceğinden şüphelenirler.
14. Sırları ifşa olmasın diye Mestan Kempir'i dağa gönderip çocukları öldürmeye karar verirler.
15. Mestan Kempir yola çıkar, sonunda çocukların yaşadığı mağarayı bulur. ocuk ava gittiğinden kız kardeşi yalnızmış. Mestan Kempir'i gören kız mağaraya girip mağaranın ağzını kapatır. Mestan Kempir amak için çok uğraşır fakat aamaz.

* Mestan Kempir: büyücü yaşlı kadın

16. Mestan Kempir, çocuğu yenemeyeceğini anlayınca onu devlerin eliyle yok etmeyi planlar.
17. Kızım, hiç olmazsa, sen bana kulak ver! İşte şu dağın batı tarafında, üç günlük yolda, bir bulağın boyunda bir top ağaç var. Ağabeyin işte şu ağacın dalından alıp dikse, keramet yemyeşil bir bağ olur.
18. Kız Mestan Kempir'in söylediklerini yapar kardeşi çaresizce gidip getirmek için yola çıkar. Yolda bir ak sakallı ve uzun asaya dayanan bir yaşlı adamla karşılaşır.
19. Nereye ne amaçla gideceğini yaşlı adama anlatır. Yaşlı adam gittiği yerin devlerin mekânı olduğunu söyler ve o dalı alması için ne yapması gerektiğini çocuğa söyler. Çocuk söylenenleri yapıp dalı alıp eve gelir.
20. Dalı diker, ertesi gün uyandıklarında bir bağın peyda olduğunu görürler.
21. Padişah yine ava çıkar aynı geyik yine padişahı peşinde sürükleyip bu bağa getirir. Padişah yine üzgün bir şekilde evine dönüp gördüklerini hatunlarına anlatınca hatunlar çocukların yaşadığını düşünüp Mestan Kempir'i tekrar yollarlar.
22. Mestan Kempir'i gören kız mağaraya saklanır. Mestan Kempir ona şöyle der: şu dağın doğusu tarafında, üç günlük yolda bir mağara var. Bu mağarada Hörlikahan denilen bir kız yaşamakta. Ağabeyin geldiğinde işte şu kız alıp getirmesini iste.
23. Kız kardeşinden Hörlikahan'ı getirmesini ister. Oğlan yola çıkar yolda bir ak sakallıya rastlar. Ak sakallıya durumunu anlatır, yaşlı adam ona Hörlikahan'ı nasıl ele geçireceğini anlatır. Çocuk Hörlikahan'ı alıp bağa döner.
24. Padişah ava çıkar, geyik yine padişahı peşine takıp bu bağa getirir. Padişah çocukların yanına gelir. Hörlikahan onun çocukların babası olduğunu bilir. Hörlikahan padişahı çok iyi ağırlar. Padişah da onları ağırlamak istediğini söyler.
25. Hörlikahan ve çocuklar padişahın sarayına gelirler.
26. Padişah bu çocukların kimin çocukları olduğunu sorar. Hörlikahan geyiğin çocukları olduğunu söyler, padişah bunun mümkün olmayacağını söyler. Hörlikahan eğer bir insan köpek doğuruyorsa geyik de insan doğurabilir, cevabını verir. Padişah bu cevabı duyunca çok üzölür.

27. Padişah Hörlikahan'a onlar için ne yapabileceğini sorar. Hörlikahan şu şehir halkını büyükten küçüğe, erkekten kadına hepsini görmek isteriz, der.
28. Padişah herkesi saray avlusuna toplar. Hörlikahan oğlanı kapının bir tarafına, kızı diğer tarafına koyup şehir halkı top top kapıdan geçirir.
29. Kafese hapsedilen kadın yaklaşıncı bir memesinin sütü oğlanın, bir memesinin sütü kızın ağzına fıskırır. Hörlikahan o an bütün olanları padişaha anlatır.
30. Padişah büyük hatunları ve Mestan Kempir'i öldürüp karısı ve çocuklarıyla mutlu mesut yaşar.

46. Minku Batur

Masalın Tipi: ATU 301, 301D*, 314A*, 325, 444*, 553 içr., 580; EB 72, 77, 215

içr.

Olay Örgüsü:

1. Bir padişahın Mirzan isimli akıllı bir oğlu varmış. Mirzan on üç yaşına girdiğinde padişah ava çıkar.
2. Mirza padişahın kıyafetini giyer ve cebinde güzel bir kız resmi görüp bayılır.
3. Mirzan âşık olduğu kızı bulmak için yollara düşer.
4. Yedi yıl çölde yaşar. Uzayan saçlarından iki tel alıp gicek² yapıp çalar.
5. O yürüyerek Şah-ı Mustan denen padişahın şehrine gelir. Bu şehir resimdeki kızın şehridir. Resimdeki kız şu Şah-ı Mustan denen padişahın kızı Hebigül Tacı'dır.
6. Hebigül Tacı gezmeye çıkarken giceğin hüznü avazını duyar.
7. Padişah kırkinci hatunu için düğün yapar ve toya Mirzan'ı getirir.

²“Kemençeye Orta Asya'da kıyak, gıçak, gırçak, giççak, giççik, gijjak, ... isimleri de verilmiştir.” Necati Demir. Türk Yaylı Sazı Kemençe ve Dünya Kültürüne Etkisi. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 2/4 Fall 2007. S.1145. **Gijjak:** Yaylı bir çalgıdır. Eskiden üç telli olan giccak, dörtlü aralıklarla akordlanırken günümüzde tel sayısı dörde çıkarılmıştır. Akort sistemi çalıcıya göre değişmektedir. Küremsi bir ağaç teknesi ve 40-45 cm boyunda silindirik bir sapı vardır. Uygur gijjakları Orta Asya'nın diğer bölgelerinden farklı olarak deri yerine ağaç göğüslüdür. Can direği göğüsün 7-8 cm altına yerleştirilmiş olan deriye basmaktadır. Uygur Türklerindeki Geleneksel Müzik Aletleri. <http://omarkosger.blogcu.com/uygur-turklerindeki-geleneksel-muzik-aletleri/5259544>. 18.08.2016.

8. Padişah yaşlanınca kızını Mirzan'a verip onu tahtına oturtur. Mirzan şahlar şahı olur.
9. Mirzan'ın bir oğlu olur adını Minku koyarlar. Minku yedi yaşına girince aniden hastalanır. Kimse çare bulamaz. Kuhikap'tan³ Meşrik Şiran (doğunun aslanı) denilen evliya muayene eder ve çare bulur. Onu erkek ayının derisine sarıp iyileştirir.
10. Arkadaşları o günden sonra Minku'ya "ayı yavrusu" deyip onu kızdırırlar. Minku kızıp otuz çocuk öldürür.
11. Padişah Minku'nun Kuhikap'a götürüp bırakılmasını emretmiş. Minku ve arkadaşını Kuhikap'a bırakmışlar.
12. Minku Batur ile arkadaşı av avlayıp yaşarken bir gün bir geyiğin peşine düşerken bir mağara görürler. Minku mağaraya girer ve namaza kılan yaşlı bir derviş görür.
13. Minku dostunu çağırmak için gider geri döndüklerinde fırtına çıkar. Minku ve dostu devlerin eline düşerler.
14. Derviş'in oğlu Bakan Batur'u Kuhikap'ta bütün devler tanımış. O Minku ve arkadaşını kurtarır.
15. Bakan Batur onlara mührünü bastığı bir mektup verip gönderir. Bu mektup onları bütün devlerden korur.
16. Çocuklar tipiye yakalanınca Allah'a yalvarıp kendilerini kurtarmalarını isterler ve aniden bir derviş karşısına çıkıp onlara üç şey verir. Mısır kılıcı, cihannema, hedefe değen ok yay.
17. Onlar bir şehre girerler ve şehir padişahı kızını yutan ejderhayı öldüren kişiye küçük kızını veririm, deneni ilanları görürler.
18. Minku, ejderhayı öldüreceğini öldürür. Padişahın kızını dostuna verip yola devam eder.
19. Minku bir şehirde bir çizmecinin yanında çırak olur. Bir gün ustasının Şor derya deneni bir deryanın boyuna vardığını ve bir girdabın içini girip yok olduğunu görür.

³ Kuhikap: Masallardaki efsanevi dağ, Kaf Dağı.

20. Minku ustasından on günlük izin alır ve gizlice bu girdaptan içeri girer. Burası periler diyarıdır. Periler de üç yıldır onu bekliyorlarmış.
21. Periler ona inşaatçılık, kunduracılık, demircilik, marangozculuk, kürkçülük, terzicilik gibi kırk bir çeşit hüneryi, bilgelik hüneryinden falcılık gibi kırk bir çeşit hüneryi on gün içinde öğretirler.
22. Minku bir şehre gider ve orada o şehrin padişahının kızını Badrat Kel'in iki kat göğeyi kaçırdığını öğrenir.
23. Padişahın iki deve alır bu develeri simurg yavrularıyla takas eder. Simurg yavrularını üç yıl eğitir. Onlarla göğeyi çıkar.
24. Badrat Kel'in kapısındaki Ayı Batur ile Kaplan Batur'u öldürüp şehre girer.
25. Padişahın kızını kurtarır ve padişah ona padişahlığını vermek ister Minku Batur padişahlığını ustasına verip yola çıkar.
26. Yolda üç soyguncu badrat kelesi rastlar ve onlar Minku yanlarında konaklaması için kandırırlar. Minku uyuşturucu ile uyutup sihirli eşyalarını alıp onu bağlayıp gemiyle deryaya salarlar.
27. Minku Batur küçükken Hızır aleyhisselam onun ellerini, bacaklarını, bedenini sıvazlayıp, dua etmiş, bu yüzden Minku kurtulup onları öldürür.
28. Minku Batur badratları öldürüp onlardan sihirli eşyalarını geri alır. Aynasından bakınca taşta döndürülmüş insanları görür. Onları nasıl kurtaracağını bilemez.
29. Minku uyur ve rüyasında aksakallı görür, aksakallı ona bir at verir ve taşta dönüşen adamları dua ile aslına döndürür.
30. Minku günde altı aylık yola alan uçan atına binip yola çıkar. Yolda giderken bir çocuğun ağladığını duyup yere iner.
31. Çocuk annesinin zengin bay tarafından rehin alındığını söyler, eğer baya Şor deryasındaki badrat kitabını getirmezsem derimi yüzeceğini söyledi, der.
32. Minku perilerin yanına gider. Periler, simurg kitabı alması için gönderirler. Simurg kitabı getirir. Çocuk kitabı alıp baya verir.
33. Minku ile çocuk şehre giderler ve şehirde toplanan insanları görürler. Bu insanlar her iki padişahın duyurusu için toplanmışlar.

34. Padişahlar iki şehri bölen nehrin üzerine kim köprü yaparsa onlara kızlarını vereceklerini söylüyorlarmış.
35. Minku peri kızların yanına gider ve köprüyü yapmak için yardım ister.
36. Periler Kuhikap'ta mağaradaki tespihi almaları için bir yılan gönderirler. Yılan tespihi alıp getirir. Mirzan bu tespihle bu deryaya inci mercandan köprü yapar.
37. Minku Batur padişahın kızlarını yanındaki çocuğa verip yola düşer.
38. Minku bir şehre gelir o şehrin padişahı vefat etmek üzeredir. Padişah benim cenazeme başında altın saçlı olan bir adam katılacak, şu kişi benim yerime padişah olursa yurdu benden daha adil yönetir, diye vasiyet etmiş.
39. Cenazeye katılanların başına bakarlar ve Minku'nun başındaki altın kukuliyi görürler.
40. Minku padişahın kızıyla evlenip padişah olur.
41. Minku Batur'un karısı bir oğul doğurur, oğlanın ismini Mülayim koyarlar, bir kız doğurur, kızın ismini Gülayim koyarlar.
42. Minku Batur bir savaşta yaralanır, oğlu Minku Mülayim onu okuyla savaşı kazanır. Bir okla karşıdaki asker komutanını vurur, o da ölmeden önce kendisini vurarı öldürenin yerine komutan olmasını vasiyet eder.
43. Minku Mülayim ava gider bir badrat kel komutan olmak istediği için onu öldürmeyi planlar.
44. Minku Mülayim Maliman Dağı'na ava çıkar ve badrat kele rastlayıp onu yanına alır.
45. Bu badrat kel bir ilaçla bütün askerleri taşla dönüştürür, Minku Mülayimi de başını kesere ve bedenini taşla dönüştürür.
46. Minku Batur bir düş görür ve düşünde oğlunun öldüğünü görüp yola çıkar.
47. Badrat Kel ülkesinde komutan olur ve Minku Batur'a saldırmak için askerini alıp geri döner.
48. Minku Batur yenilmek üzereyken karısı erkek kıyafeti giyip tulpara binip kocasının yardımına yetişip düşmanları yener.
49. Badrat Kel'in yurdunu basıp oğlunu sorar, oğlunu bulup başını gövdesine dikip kırk gün kocasıyla birlikte Allah'a yalvarır. Bir derviş peyda olup oğlunu sıvazlayıp can verir.

50. Oğlu babasına ecelinin dolduğunu ve yaşamayacağını söyleyip helallik ister. Minku Batur oğlunu gömer.
51. Minku Batur Yemen'e gider ve orada yaşlı aksak bir dilenci görür, ona acıyıp beraberinde alıp getirir. Onu hasbahçenin içindeki bir eve yerleştirir.
52. Minku Batur'u öldürüp yerine geçmek isteyen bir cellat vardır. Bu cellat bir gün bu yaşlı aksağı gözetler ve onda bir şeyler olduğunu hisseder.
53. Adamı sıkıştırınca onun efsun yapabilen bir Badrat Kel olduğunu öğrenir.
54. Cellat Badrat Kel'le işbirliği yapıp bütün saray çalışanlarını sarhoş edip uyutur.
55. Aksak Badrat padişahı ve karısını taşa çevirip zindana atar. Gülayim'i de bir ak keçinin derisinden yapılan tulumun koyup deryaya fırlatırlar.
56. Aksak Badrat padişah, cellat vezir olur.
57. Tulum suda başka bir şehre gider. Nehir kenarındaki çocuklar tulumu çekip çıkarırlar. Bu çocuklar içinde Mirzan padişahın oğlu da vardı.
58. Kızı eve götürür. Mirzan Padişah lokman hekimi Şehr-i Küsen'den getirip kızı iyileştirir.
59. Kız başından geçenleri anlatır ve kimin kızı olduğunu söyler. Mirzan Padişah kızın kendi torunu olduğunu öğrenir.
60. Mirzan Padişahın iki batur kızı vardır ve onlar kardeşini kurtarmak için Aksak Badrat ile savaşır onu yenerler ve kardeşlerini kurtarıp tekrar tahta oturturlar.
61. Minku Batur bir gün Bakil Seydek denilen baturuyla ava gider.
62. Minku Batur, Bakil Seydek baturu geride iki yüz kazan et pişirmesi, yüz kazan çay kaynatması ve kırk kazan pilav demlemesi için bırakır.
63. Yemekler hazır olunca kendi bir karış, sakalı iki karış keçiye binmiş bir adam gelir ve bütün yemekleri yitip gider.
64. Minku Batur avdan dönünce Bakil Seydek'in kanlar içinde olduğunu görür ve olan biteni öğrenir. Ertesi gün Alma Asker denen pehlivanı bırakır, o da yemekleri kaptırır. Minku Batur'un Alma Asker'e verdiği Mısır Kılıcı Kuhikap'ın Tümeşdan denen yerine saplanmış.

65. Minku Batur, Kuhikap develeriyle yedi yıl cenk eder. Minku devzatlari yok eder sonra Kuhikap'ın Tümeýdan denen yerine varıp kendi bir karış, sakalı iki karış mahlûku bulur.
66. O mahlûk üç yüz bacaklı, kırk gözlü, başı yünlü, üç günlük yerdeki nesneleri içine çekip yutup püskürtüp durabilen Butivi denen heybetli bir hayvana binip kaçar. İnsan gözü gibi bir delikten mağaranın içine girer.
67. Minku yedi baturunu kuyuya sokar hepsi korkup geri çıkar, sekizince sefer kendisi girer.
68. Minku kuyuda gövdesi söğüde bağı bir ayı görür ve onu kurtarır. Ayı bir şehzadeye dönüşür.
69. Şehzade Yedi Başlı Yalmavuz'u takip edip onun evine girer. Mısır Kılıcı alıp onu sandığa hapseder.
70. Şehzade Minku Baturu ve sandığı alıp yeryüzüne çıkarır.
71. Minku Batur sandığı alıp Yalmavuz insanlara zarar-zıyan veremesin diye kırk bir kat kafes yapıp içine hapseder.

47. Musa Aleyhisselâm'ın Seyahati

Masalın Tipi: ATU 403, 759, 759*; EB 114

Olay Örgüsü:

1. Musa Aleyhisselâm kendisinin çok bilgili olduğunu sanırmış. Günün birinde Huda'dan seyahate çıkması için bir vahi gelir. O da sefere çıkar.
2. Yolda giderken göl kıyısında duran yeşil donlu bir adamla karşılaşır.
3. O adam Musa Aleyhisselâm'ı gördüğünde Musa, seferin nereye, diye sorar. Aslında bu adam Hızır imiş.
4. Musa Aleyhisselâm ömründe zinhar görmediği bu kişinin kendi ismini böyle çağırmasına şaşırır.
5. Musa Aleyhisselâm ona kendisinin çok bilgili bir zat olduğunu anlatıp durur.
6. Adam, ona gölden su alan serçeyi gösterir. Senin bilgin, işte o serçenin gagasındaki su kadar. Benim bilgim ise bu göl kadar.

7. Bu ikisi seferlerine devam ederler. Hızır sefer üstünde usta, Musa Aleyhisselâm öğrenci olmuş. Her işte Musa Aleyhisselâm Hızır’a itaat etmiş.
8. İkisi çok yürümüşler. Gece olunca bir bayın evine gitmişler. Onlar ne kadar yalvarsalar da bay onları ağırlamayı kabul etmemiş. Gidecekleri zaman Hızır iki elini genişçe açıp “On koyun yüz, yüz koyun bin, bin koyun on bin olsun, Allah-u Ekber.” diye dua etmiş.
9. Onlar yürüyüp bir dul hatunun evine ulaşmışlar. Dul hatun onları büyük bir içtenlikle karşılamış ve iki keçisinden birini onlar için kesmiş.
10. Gidecekleri zaman Hızır: “Bir keçini biz yedik. Kalanı kurt yesin, Allah-u Ekber.” diye dua edip yoluna devam etmiş.
11. Öğle vakti bir gölün kıyısına gelmişler. Gölde beş çocuk yıkanıyormuş. Hızır onlardan birini suya batırıp öldürmüştü.
12. Tam bu işe geldiklerinde Musa Aleyhisselâm onun Hızır olduğundan şüphelenmiş ve onunla yola devam edemeyeceğini söylemiş.
13. Hızır ona anlatmaya başlamış. Ben baya “On koyun yüz, yüz koyun bin, olsun...” diye dua ederken aslında, koyunları o ahirete vardığı zaman yılan çıyan olup onu soksun dedim.
14. Dul kadının için keçini kurt yesin diye dua ettim. Kadın keçileri yüzünden namaz kılamıyordu. Bu yüzden iki keçisini yok ettim. O şimdi rahat olup namazını kaza etmeden kılabilir. Onun varacak yeri Cennet’tir.
15. İşte şu çocuk büyüdüğünde beş adamı öldürecekti. Bu yüzden onu küçükten öldürdüm, demiş.
16. Bu sözleri duyan Musa Aleyhisselâm iki elini karnına koyup selam verince, Hızır gözden kaybolmuş. Musa Aleyhisselâm durduğu yerde kala kalmış.

48. Okumak İçin

Masalın Tipi: ATU 314A*, 318, 611; EB 72, 263

Olay Örgüsü:

1. Evvel zamanda Musa denen bir adam yaşıyormuş. Musa'nın gece gündüz düşüncesi Kuyikap'a varıp okumakmış.
2. Günlerden bir gün Musa'nın talebi yerine gelir, Kuyikap'a okumak için yola çıkar.
3. Musa yolda sürme kuşun yavruları ejderhadan kurtarır.
4. Sürme kuş, Musa'yı Kuyikap'a götürür ve ona bir tel tüyünü verir.
5. Musa Kuyikap'a girdikten sonra padişahla görüşür. Padişah ona bu yere niçin geldiğini sorar. Musa okumaya geldiğini söyler.
6. Padişah onu evine götürür. Musa, bir kafesin içinde bir kadın, diğer kafesin içinde ise yatak yorgan üstünde bir it görür.
7. Musa, padişaha bunun sebebini sorar.
8. Padişah anlatmak istemez, Musa ısrarcı olunca padişah anlatacağını söyler, fakat anlatırsa Musa öldüreceğini de söyler. Musa kabul edince padişah anlatmaya başlar.
9. Kafeste gördüğün kadınla on altı yıllık karım idi. O beni yedi başlı bir devle aldattı.
10. Ben yedi başlı dev ile dövüşüp onun altı başını kestim. Yorgun düşünce köpeğim de onun kalan son başını kopardı.
11. İhanetinden sonra kadını kafese kapattım.
12. Padişah sözünü bitirip Musa'ya seni öldürme zamanım geldi deyip kılıcını kınından sıyrınca Musa beni öldürecekse öldür, ama ben Müslüman'ım. Namaz kılacağım,- demiş. Padişah ona izin vermiş.
13. Musa tüyü yakmış. Sürme kuş hemen peyda olup Musa'yı kurtarmış.
14. "İt vefa, hatun cefa" denen atasözü işte bundan kalmış.

49. Padişah ile Yuha

Masalın Tipi: ATU 411, 403; EB -

Olay Örgüsü:

1. Kadim zamanda saltanat sahibi bir padişah yaşarmış. Padişahın adil adaletinden el esen, yurt refah, fukaralar dost olup işler yolunda gidiyormuş.
2. Günün birinde, bir durum yüz vermiş. Çok geçmeden bir kentin insanları, malları, ev kuşları, hatta kedileri bile tükenip kentte canlı bir şey kalmaz olmuş.
3. Padişahı durumdan haberdar etmişler.
4. Padişah durumu anlamak için yola çıkmış.
5. Onlar yolda giderlerken birden bire bir geyik yavrusu görünüp bir sıçrayışta gözden kaybolmuş. Padişah geyik yavrusunun peşine tek başına takılmış.
6. Geyik onu peşine takıp bir hayli sürüklemiş. Bu sırada birden gökten düşercesine bir kadın peyda olmuş.
7. Padişah periler kadar güzel olan bu kıza âşık olmuş.
8. Kız padişaha adının Hurşide, ağabeyinin adının ise Hurşit olduğunu söylemiş. Ağabeyinin onları geçindirmek için iş aramaya gittiğini ama bir daha geri dönmediğini, anne ve babasının ise yakında ne olduğunu bilmediğim bir yabanın gazabıyla bir gecede yok olduğu, kendisinin de korkup yurdumu terk ederek kaçtığını söylemiş.
9. Padişah kızı kendisiyle birlikte alıp getirmek istemiş. At kızın binmesine izin vermemiş.
10. Sonunda padişah kızı başka bir ata bindirip yurduna getirmiş.
11. Padişah Hurşide için özel bir saray inşa ettirilme emrini vermiş ve toy için hazırlıklara başlamış.
12. O günden sonra sarayda asil atlar, inekler, koyunlar, tavuk, ördek, kazlardan birçoğu izsiz kaybolmaya başlamış. Vezir durumdan padişahı haberdar etmiş.
13. Bu arada şahın yüzü de sararıp solmuş.
14. Vezir padişaha Hurşide'nin yuha olduğunu söylemiş.

15. Yılan kırk yıl yaşadıktan sonra ejderha olurmuş, ejderha kırk yıl ömür gördükten sonra yuha olurmuş, yuha kırk yıldan sonra insanoğluna ve her çeşit hayvana dönüşebilecek özelliklere sahip olurmuş.
16. Padişah ve veziri bir plan yaparlar. Vezir padişaha bugün tuzlu yemek yiyin, yatarken kap kacakta bir yudumluk su kalmasın, gerisini de kendiniz göreceksiniz, der.
17. Padişahın emriyle akşam yemeğini aşçı özellikle tuzlu et, tuzlu balık ile yemek pişirilir. Padişah Hurşide ile birlikte yemek yer. Gecesi melike susayınca yerinden kalkıp susuzluğunu gidermek ister, ama hiçbir yerde bir yudum su bulamaz. Susuzluğa dayanamayıp sonunda yılan suretine girip yavaşça süzülüp başını tünlükten çıkarıp gölden su içer.
18. Padişah bütün olanları görüp çok korkar. Hurşit de aslında Hurşide'nin sevgilisidir.
19. Padişah ve vezir plan Hurşide ve Hurşit'i öldürmek için plan yaparlar.
20. Vezir azam dökümcülerini toplayıp çelikten yumurta gibi bir ev yaptırır. Bu evin kapılarını açıp kapatmak özel bir aletle kontrol ediliyormuş. Kapıları kapalı olunca öyle sağlam oluyormuş ki iğnenin gözü kadar bir açıklık kalmazmış. Baş vezir harembağının işte şu evi inşa edildiği yere oldukça büyük, derin bir göl kazdırıp, onun üstüne çelik evi kondurmuş.
21. Vezir azam yumurta şeklindeki evin altına sakladıklarına kilolarca yağ birkaç yerden ateş yakıp sağlam hazırlık yapıp beklemiş. Padişah evden çıkıp kapıları özel aletiyle kilitlenince vezir ateşlerin yakılmasını emretmiş.
22. Hurşit ile Hurşide yanarak can vermişler.

50. Peri Kızı ile Taz'ın Hikâyesi

Masalın Tipi: ATU 257 içr. 465, 725, 737*; EB 215 içr., 217

Olay Örgüsü:

1. Evvel zamanda bir şehirde bir bay yaşarmış, o bayın iki hatunu varmış, hatunlardan biri iki, diğeri bir oğul doğurmuş. Tek oğlu olan kadın doğum yaparken ölür. Yeni doğan oğul büyük hatunun eline kalır.
2. Büyük hatunun çok körü bir üvey annedir. Çocuğa hiç bakmaz. Çocuk kir pas içinde kalır ve başı ensesine kadar tastamam kel olur.
3. Ağabeyleri evlenir, bu çocuk ise onların ev işlerini yaparmış.
4. Ailesindeki herkes onu “taz*” diye çağırır, öyle ki kendisi bile ismini unutmuş.
5. Bir gün bay, oğullarını çağırıp o gece erken uyuyup rüya görmelerini ister. Gördükleri rüyayı da ertesi gün kendisine anlatmasını ister.
6. Büyük çocuk rüyamda pek çok yere sahip bir bay idim, yüzlerce işçi benim elimin altında çalışıyordu, ambarlarım tahılla doluydu, demeyi aklına koyar. Ortanca oğlu, büyük bir şehirde tezgâh açıp, tüccarlık yaptığımı rüya gördüm, demeyi aklına koyar.
7. Küçük oğlu ağıla girip hiçbir şey düşünmeden uyur. Rüyasında sağ dizinde gün, sol dizinde ay, ortasında yıldız durmaktaymış. Ertesi gün kalkar ve kendisiyle alay edeceklerinden çekindiği için rüyasını anlatmaz.
8. Bay ertesi gün çocuklarını huzuruna çağırıp, onların ne rüya gördüklerini sorar, büyük ve ortanca oğlan planlıkları şeyi anlatırlar.
9. Sıra Taz’a gelince o, ben rüyamda at ve ineklerin altını temizlediği gördüm, der.
10. Bay, büyük oğluna toprak satın alır. Irgat alıp çiftçilik yapması için de ortam hazırlar. Ortancasına dükkân açar. Küçük oğluna ise, iki ağabeyinin temizlik işlerini yapmasını buyurur.

* Taz: Kel

11. Aradan az zaman geçtikten sonra bay ölür. Ağabeyleri Taz'a çok kötü davranırlar. Taz evden ayrılır.
12. Başka bir şehirde insanlara sabah namazı için mescide girdiklerinde yeni doğmuş bir bebeğin ağladığını duyarlar. Daha sonra bu bebeği evladı olmayan bir adama verirler.
13. Kız büyür ve bayın oğluna âşık olur, babası bayın oğluna vermek istemez. Kız gece bayın oğluyla kaçamaya karar verir.
14. Oğlan sözleştikleri gibi iki atı eyerleyip alıp gelir. Vakit erken olunca biraz uyumaya karar verir.
15. Taz çocuğun uyuduğunu görünce atları alıp yola devam eder.
16. Kız onu görür ve onun sevgilisi olduğunu sanır. Taz hiç bozuntuya vermeden, kızı yedek ata bindirip yola çıkar.
17. Kız, Taz'ı görür. Alın yazım buymuş, deyip kaderine razı olup yola devam eder.
18. Yaşlı bir adama misafir olurlar ve onlarla birlikte yaşamaya başlarlar.
19. Kız Taz'a gidip iş bulup çalışmasını söyler, ama hiç kimse Taz'a iş vermez.
20. Kız Taz'a yaşlı adamın büyük süpürgesini verip seherde varıp padişahın kapısının önünü süpürüp geri gelmesini söyler. Taz söyleneni yapar. İkinci gün de böyle yaptıktan sonra, kapıdaki muhafız padişaha durumu bildirir.
21. Padişah Taz'ı getirip nedenini sorar ve sonra Taz'ı kendi atlarına seyyis yapar.
22. Padişah bir gün ava çıkar, arabacısı hasta olduğundan Taz arabayı kullanır. Hava çok sıcak olduğundan padişah çok susar. Taz da onu alıp kendi evine getirir.
23. Karısı bir şeyler hazırlayıp yollar, padişah bunu içtikçe içesi gelir, padişah bu kadar lezzetli içecek hazırlayan kişinin sarayda çalışması gerektiğine inanır.
24. Karısı Taz'a padişahı buraya getirmesinin kötü olduğunu söyler.
25. Padişah bu kadını merak eder, veziriyle plan kurar ve Taz'ın evine gitmeye karar verirler.
26. Taz'ın karısı onlara çok lezzetli yemekler hazırlar ama onların gözüne görünmez. Padişah kadını görmek ister.

27. Ertesi gün vezir padişahın yediği yemeklerden ötürü hastalandığını söyler. Taz'ın derhal ona tavuk sütü getirmesini emreder.
28. Taz'ın karısı Taz'a padişah ikimize kast ediyor, buna çare yok.
29. Yola çık, falanca bulağın yanında uyu, bütün iş rüyanda sana ayan olacaktır. uyandıktan sonra, rüyanda gördüklerin doğrultusunda iş yap, der.
30. Taz söylenen yere varıp uyur, rüyasında yaşlı bir ihtiyar ona ne yapması gerektiğini söyler. Taz söylenenleri yapar ve tavuk sütünü alıp getirir.
31. Ertesi gün vezir Taz'ı çağırıp tavuk sütünün soğuk olduğunu bu yüzden padişahın hastalandığını söyler. Padişah bu sefer de kaplan sütü ister.
32. Taz yine yola çıkar, aynı bulağın başında uyur, yaşlı adam rüyasına girer ve ona ne yapması gerektiğini söyler.
33. Taz söylenenleri yapıp kaplan ve yavrularıyla birlikte saraya döner. Kaplanı sağıp sütünü padişaha verir.
34. Padişah Taz'dan kurtulmak için bütün halkı toplayıp altı ay boyunca ağaç taşıtıp yüz arşın yükseklikte bir revak inşa eder. Revağın altına da odun istifler.
35. Taz'ı revağı kontrol etmesi için gönderirken odunları tutuşturur. Taz'ın karısı padişahın Taz'ı öldürme niyetinde olduğunu bilir.
36. Taz'ın karısı aslında bir periymiş, bunlar Taz'ı kurtarmayı ve padişahı öldürmeyi planlarlar.
37. Yangın çıkınca bir gök güvercin gelip Taz'ı kurtarır.
38. Bir mektup yazıp padişahın babasının mührünü basıp Taz'ın koynuna koyarlar.
39. Yangın bitince Taz küllerin içinden geri çıkar ve koynundaki mektubu padişaha verip padişaha onun babasını gördüğünü ve babasının padişahı çağırdığını söyler.
40. Mektubu okuyan ve babasının mührünü gören padişah Taz'a inanır tekrar revak yapıp beraberindekilerle içine girer ve revağı Taz'a yaktırır. Padişah beraberindekiler yanıp kül olurlar.
41. Aslında Taz'ın karısı da peri imiş. Rüyada Taz'a yol gösteren karısıymış, kaplan ve tavuk karısının annesi, civcivler ve kaplan yavruları ise onun kız

kardeşleriymiş. Taz'ı yangından kurtaran gök güvercin peri kızının kız kardeşiymiş.

42. Peri kızını kız kardeşini de Taz'a nikâhlar. Taz hatunlarına yıllar önce sağ dizinde gün, sol dizinde ay, ortasında yıldızın durduğu halde rüya görüp, bu rüyayı babasına anlatmadığını, bugün ise işte şu sıradaki rüyanın gerçekleştiğini söyleyiverir.

43. Taz yurda padişah olur ve yurdu adillikle yöneteceğine söz verir.

51. Perizat

Masalın Tipi: ATU 327, 403; EB -

Olay Örgüsü:

1. Evvel zamanda bir tüccar varmış. Onun Enver isimli bir de oğlu varmış. Günün birinde bu tüccar başka bir yurda tüccarlık yapmak için gider.
2. Tüccarın karısı ahlaksız bir kadın imiş. Buna dayanamayan Enver asla evlenmeyeceğine dair yemin edip evi terk eder.
3. Bir şehre gelir ve şehir halkının çok üzgün olduğunu görür. Enver durumu sorup öğrenir.
4. Şehrin dışında bir ejderha var. Bu ejderha her yıl şehrin en güzel kızlarını yermiş. Sıra padişahın büyük kızına gelmiş. İnsanlar bunun için yas tutuyorlarmış.
5. Enver inançla padişahın huzuruna varır ve ejderhayı öldürmek istediğini söyler. Padişahın iznini aldıktan sonra ejderhanın olduğu yer varır.
6. Enver, ejderhayı öldürür. Ölüsünü de padişaha gösterir. Padişah ona kızını vermek ister Enver yeminli olduğu için melike ile evlenmez.
7. Günün birinde Enver ay yüzlü güzel bir kıza âşık olur. Fakat kız Enver'in isteğine karşılık vermez.
8. Enver, padişahın bu kızını kendisine almasını ister. Kız sonunda kabul eder fakat üç şartı vardır.
9. Birinci şart, gece onunla birlikte olacak gündüz olmayacakmış. Ona "Nereye gittin." diye sorulmayacak. İkinci şart; ev işi yapmayacak. Üçüncü şart, eve

geldiğinde Enver nerede oturuyorsa, hemen yerinizden kalkacak ve kız onun karnına vuracak.

10. Enver bütün şartlarını kabul edip kızla evlenir.
11. Kız erkenden evden çıkıp gider, akşam geri döner. Yemek pişirmez, çamaşırları yıkamaz. Yiğidin karnına günde bir defa vurur. Bu iş uzunca bir süre devam eder. Böylece yiğidin karnı şişer.
12. Sonunda Enver, kızın perizat olduğunu öğrenir.
13. Tabip Enver'e Perizat'ı takip etmesini söyler.
14. Ertesi gün yiğit babasından kalan yüzüğü alıp derhal bir sineğe dönüşüp kızın saçına konar. Kız bir dağ mağarasına girer. Mağaranın daha da derinlerinde bir ev varmış. Bu evde kırk dev kız olup perizat aslında şu dev kızlara ders veriyormuş.
15. Perizatlar kızın kocasını beraberinde alıp getirdiklerini görünce onu padişah Şeddat'a şikâyet ederler. Padişah da kıza bir daha gelmemesini söyler.
16. Enver, Perizat'a her şeyi itiraf eder. Perizat da ona neden evlenmek istemediğini anlatır.
17. Perizat yiğidi alıp bağa girip duvardaki resimleri gösterir. Resimde altı ceylan vardır. Bunlardan beş dişi ceylan tuzağa düşmüş. Erkek ceylan ise onlara yardım etmeden kaçıp gitmiş.
18. Dünyadaki erkeklerin nankör olduğunu buradan öğrendim. Evlenmek istememe sebebim ise budur.
19. Enver bu sözü duyunca bağın içine deminki duvardakine benzeyen bir resim çizmiş. Onun çizdiği resim deminki duvardakinin aksi imiş. Ertesi gün Enver perizatı götürüp resmi gösterir.
20. Bunu gören kız ey yiğit, senin de başından çok şey geçmiş. İkimizin takdiri benziyormuş. Böylece ikisi ömür boyu mutlu mesut bir hayat geçirmişler.

52. Perizat Kız

Masalın Tipi: ATU 313 (II.), 400 ıçr., 465A ıçr., 413; EB 83, 198, 215 ıçr.

Olay Örgüsü:

1. Evvel zamanda bir şehzade yaşar imiş. Bu şehzade günün birinde yurdu gezerken bir büyük şehre gelir.
2. Sokaklarda bir tellal kim ki bana evlat olursa onun bütün isteklerini yerine getiririm. Ayda bir gün hizmet etse yeter, diye sokakta bağıryormuş.
3. Bunu duyan şehzade şu kişiye evlat olacağını söyler. Tellal şehzadeyi alıp evine götürür.
4. Otuz dokuzuncu gece padişah, şehzadeyi ağıla götürüp ona yedi Tibet Öküzü'nün derisini yüzdürür. Yedi atı da eyerlettirir.
5. Kırkıncı gün hep birlikte yola çıkarlar. Padişah vezirleriyle şehzadeyi oldukça korkunç bir dağ arasına getirir.
6. Padişah, şehzadeyi öküzün yüzülen tulumunun içine girmesini söyler. Simurgun tulumu dağın başına çıkaracak.
7. Dağın başına çıkarıldığı zaman tulumdan çıkıp dağın üstündeki bütün değerli taşları aşağıya atmasını söyler.
8. Şehzade tuluma girer ve söylenenleri yapar. Padişah onu aşağı indirmez ve şehzade dağın başında kalır.
9. Şehzade yola düşer. Yolda bir kümbete girer. Kümbetin içinde ak sakallı bir adam oturmaktaymış. Aksakalı kişi şehzadeyle oldukça iyi davranır.
10. Şehzade bu yaşlı adamla bir kaç yıl birlikte yaşarlar. Şu günün birinde yaşlı adam pirini yoklayıp gelmek için sefere atlanır.
11. Sefere çıkmadan önce şehzadeye sıkılırken ziyaret etmesi için kırk bir evin anahtarını verir. Kırk birinci evin kapısını açmamasını tembihler.
12. Yaşlı adam gittikten sonra şehzade bütün evleri gezer ve kırk birinci evin içine de girer.
13. Bu evin kapısını açınca olağanüstü güzel bir bağ peyda olur. Bağın ortasında bir göl vardır. Tam o sırada bir top gök güvercin alçalıp gölün kıyısına iner. Her biri birden güzel bir kıza dönüşür.

14. Kızlar soyunup suda yıkanır. Şehzade birisinin kıyafetlerini alır. Kızlar hemen kıyafetlerini giyip güvercine dönüşerek uçup giderler.
15. Şehzadenin kıyafetini aldığı kız güvercine dönüşemez ve şehzade kıyafetlerin vermesi için yalvarır. Şehzade utanır ve kızın kıyafetini verir. O kız da güvercine dönüşerek uçup gider. Şehzadenin aklı fikri şu kızda kalır.
16. Ak sakallı yaşlı adam geri gelir. Şehzade bağda gördüklerinin hepsini yaşlı adama anlatır.
17. Yaşlı adam çarşamba günü onlar yine geleceklerini, kızın kıyafetlerini almasını ama geri vermemesini söyler.
18. Çarşamba günü güvercinler yine gelir. Şehzade birisinin kıyafetlerini alır. Kıyafetsiz kalan perizat kız uçup gidemez. Yaşlı adam bu ikisini nikâhını kıyar.
19. Aradan yedi yıl geçer. Onlar iki evlat sahibi olurlar. Bir gün kız anne ve babasını görmek istediğini söyler ve gider.
20. Şehzade ona iki ay izin verir fakat perizat geri gelmez. Şehzade onu bulmak için yola düşer.
21. Yaşlı adam onu pirine yollar. Piri ona sihirli bir asa verir. Şehzade bu sihirli asa ile bütün engelleri aşip karısını bulur.

53. Sevgi Maskesi

Masalın Tipi: ATU 318, 571B; EB 275, 263 içr.

Olay Örgüsü:

1. Geçmiş zamanda bilinmeyen bir mekânda bir devlet var imiş. Bu devletin ak gönüllü bir padişahı ve gülünce etrafı uçsuz bucaksız gül gülistanlığa dönüştüren keramet sahibi Gülkahkaha adlı bir veziri varmış.
2. Bir gün padişah veziri Gülkahkaha'nın bu kerametini cihandaki şahları toplayıp gösterip şanına şan katmak ister.
3. Vezir Gülkahkaha ayda bir kere karısını görüp onunla üç gün geçirdikten sonra tekrar gelirmiş, zamanı geldiği için vezir şahlar gelmeden önce gidip karısını görüp gelmek için padişah'tan izin ister.

4. Padişah istemeye istemeye izin verir. Vezir karısını görüp onunla üç gün geçirdikten sonra vedalaşıp yola çıkar.
5. Vezir yolda, rastladığı bir dervişten karısının kendisini aldattığını öğrenir.
6. Vezir karısı ve onun âşığını öldürüp geri döner.
7. Şahlar vezirin kerametini göstermesini izlemek için toplanmışlar. Fakat vezir gülmez. Padişah sinirlenip veziri ahıra kapatır.
8. Vezir, ahırdaysa padişahın karısının padişahı seysis ile aldattığını görür ve gülmeye başlar.
9. Sonunda padişah gerçeği öğrenip karısını ve seysisi öldürür.
10. Padişah ve vezir her şeyi bırakıp yollara düşerler.
11. Bunlar yolda bir çiftçi ve bir oduncuya rastlarla. Bunların da eşleri tarafından aldatıldıklarını görürler.
12. Eşleri tarafından aldatılan dört adam seferdaş olup, vefasız dünyadan gönlü kırgın, o günden beridir yurt arayıp dururlarmış.

54. Sihirlenmiş Şehir

Masahın Tipi: ATU 403, 450, 480, 510B, 511 içr., 779; EB -

Olay Örgüsü:

1. Eski zamanlarda bir dağlık şehir var imiş. O şehrin etrafı göğe yükselen dağlarla çevriliymiş, Şehrin bir tek giriş kapısı varmış.
2. Bu şehir padişahı yurdunu kötülüklerden korumak şehrin kapısına kara bir dev dikmiş.
3. Padişahın çocuğu yok imiş. Padişah özel birkaç adamana ona iki bebek getirmelerini ister. Biri kız biri oğlan olsun, der.
4. Adamları iki bebeği kaçırıp getirirler. Padişah onları dadıya emanet eder.
5. Kim ki çocukların sırnı aşıkâr ederse, kendi kellesini alırım, demiş.
6. Çocuklar büyüyünce padişah dadılarını da yollar. Kızla yiğit büyüyünce dadılarını görmek isterler. Gizlice kaçıp dadılarına giderler.
7. Dadılarından kardeş olmadıklarını öğrenirler ve şehirden kaçmaya karar verirler.

8. Dadı onlara kaçış yolunu gösterir. Kara dev de onların kaçmasına göz yumar.
9. Dadı onlara üç günlük yolun sonunda karşılarına çıkacak bulaktan su içmemelerini ve orada dinlenmemelerini tembihler.
10. Kız çok susar ve bulak boyuna inip suyu içeceği sırada bulağın altından bir şey yükselip çıkıp kızın alnına değer. Kız oracıkta ölür.
11. Yiğit, kız için üç gün matem tutup dördüncü gün kızını defneder.
12. Bu sırrı çözmek için şehre varır, orada melikesine ikizi kadar benzeyen bir kız görür. Yiğit kızını takip edip evini öğrendikten sonra tekrar yola çıkar.
13. İssız bir şehre gelir ve bu şehrin sırrını öğrenmek ister. Şehirden çıkıp gitmek ister ama bir türlü çıkamaz.
14. Sonunda adamsız boş şehre geri gelir.
15. Yaşlı bir adam görür ve geceyi onun yanında geçirmek ister, lakin adamın bir şartı vardır ancak bu şartı kabul ederse orada kalacaktır.
16. Yaşlı adama yiğide, ben kapıdan içeriye girdikten sonra kapıyı kilitleyip anahtarını götürüp evime bırak ve sakın arkamdan içeriye bakma, der.
17. Yaşlı adam içeriye girince yiğit arkasından içeriye bakar ve yaşlı adamın öldüğünü görür.
18. Yaşlı adamın ağzında bir dal vardır, yiğit yaşlı adamı gömer, o dalı da alıp cebine koyar, geç olduğundan geri eve gelir. Gece bir serçe gelip onun cebindeki dalı alıp gider.
19. İkinci gün de aynı şey olunca yiğit adamı ağzındaki dal ile gömer, serçe bir daha gelmez.
20. Yiğit yol çıkar ve yedi zorbanın padişahı olduğu bir şehre gelir. Yedi zorbayı yenip şehrin padişahı olur.
21. Yiğit yurdu vezirine bırakıp melikesinin mezarını ziyaret etmeye gider.
22. Yiğit bulaktan su içmek için suya elini uzatır, başına bir yumruk yer. Yiğit kendini bulağa atar ve karşısına bir şehir çıkar.
23. Burası devlerin sihirlediği şehirdir. Bulak başındaki herkes bu şehre düşer. Gündüz insan gece ise efsunla eşek suretinde gezerler. Zamanı gelince de devlere yem olurlar. Bedenleri ise bulağın dışında ölüdür.

24. Sihir bozulursa bulak başındaki bütün ölümler dirilecektir. Yiğit bu sihrî bozmak için yürür karşısına çıkan bütün devler ona karışmadan yol verir, çünkü onun elinde Kara Dev'in verdiği kılıç vardır. Kara Dev bu şehrin padişahı olan devin dostudur.
25. Dev, bütün sırları anlatır. Yalmavuzun yaşlı adam kılığına girip şehirdeki bütün insanları yediğini, boran çıkarıp oradan geçenleri de şehrine getirip yediğini. Yiğit onu ağzındaki ağaçla gömünce öldüğünü ve bir daha geri gelmediğini söyler. Melikesine benzeyen kız ise melikesinin ikizidir. O gördüğü köy de onun ve melikesinin köyüdür.
26. Dev'in yardımıyla yiğit ve yer altındaki herkes yeryüzüne çıkarır. Yiğit yeryüzüne çıktığında melikesinin orada olduğunu görür.
27. Köylerine gelip ailelerine kavuşurlar, kızın babası ve yiğidin babası çocukları için toy yaparlar.
28. Yiğit sihirlenmiş şehre padişah olup şehri tekrar canlandırır.
29. Yiğit, Kara Dev'den sihirli bulağı yok etmesini ister, dev bulağı yok eder. İnsanlar artık huzur içinde yurtlarında yaşarlar.

55. Sihirli Elma

Masalın Tipi: ATU 301 (II), 301D, 314A*, 327, 327A içr., 327B içr., 327C içr., 403, 610; EB 72, 206 içr.

Olay Örgüsü:

1. Evvel zamanda Sultan Guçam denen bir padişah varmış. Onun hasbahçesinde üç tane elma ağacı varmış. O elmalardan birini yiyen kişinin ömrü on yıl uzarmış. Bu sırrı bir tek padişahın kendisi biliyormuş.
2. Bu padişahın Bakış, Danış ve Ahmetcan adlı üç oğlu vardır. Bakış ile Danış kötü niyetli, haset ve korkak, Ahmetcan gayretli, cömert imiş.
3. Padişahın oğulları sırayla sihirli elmayı korurlarmış. Fakat her seferinde sihirli elma çalınmış.
4. Padişahın üç oğlu sihirli elmayı çalanın dev olduğunu öğrendikten sonra onun peşine düşmeye karar verirler.

5. İki ağabeyi uyuyan Ahmetcan dev neredede, nasıl bulacağını düşünürken, gökten inercesine ak sakallı bir yaşlı adam onun önünde peyda olur. Ahmetcan ona sefere çıkma maksatlarını anlatır.
6. Yaşlı adam, ona ejderhayı öldürüp onun derisinden yapacağı üç bin kulaçlık kayış ile devlerin yer altındaki mekânına inebileceğini söyler.
7. Ahmetcan, ejderhayı öldürür. Onun derisinden üç bin kulaçlık kayış yapıp devlerin Kuhikap'taki mekânına gider.
8. Bakmış ki tandırın ağzı gibi küçük bir çukur, içi kapkaranlıkmış. Bunu gören Bakış ile Danış korkup girmeyi kabul etmezler. Ahmetcan üç bin kulaçlık kayışı beline bağlayıp kuyuya iner.
9. Ahmetcan yer altına iner, orada devler tarafından kaçırılıp kafese hapsedilen kızları görür.
10. Kızlar, Ahmetcan'a devleri nasıl öldüreceğini söyler. Ahmetcan Allah'ın da yardımıyla kara dev, ak dev ve kızıl devı öldürür.
11. Dursunay, Gümüşay ve Altınay adlı kızları sırayla ipe bağlayıp yeryüzüne çıkartır.
12. Altınay ondan önce çıkmayı istemez fakat Ahmetcan ısrar edip sihirli elmayı ona vererek onu yeryüzüne çıkarır. Altınay çıkmadan önce Ahmetcan'a altın bileziğini verir.
13. Ağabeyleri babalarına karşı rezil olmamak için Ahmetcanı kuyuda bırakıp kızları alarak yola çıkarlar.
14. Babalarına Ahmetcan'ı devlerin yediğini söylerler.
15. Ahmetcan bir hafta yer altında yatar lakin kayış geri inmez. Sonunda ağabeylerim insafsızlık ettiğini anlayıp ağlar.
16. Ağlamaktan uyur ve rüyasında Hızır ona nasıl kurtulacağını söyler. Ahmetcan heyecandan tersini yapar ve yedi kat yer altına iner.
17. Ahmetcan yola çıkıp bir şehre gelir ve buradaki halkın ağlamakta olduğunu görür. Burada bir ejderhanın peyda olduğunu her gün kahvaltı için on adamı, öğle yemeği için on adamı, akşam yemeği için on adamı yediğini öğrenir. Sıra padişahın en güzel kızındadır.

18. Ahmetcan, padişaha ejderhayı öldüreceğini söyler. Şartı ise yeryüzüne çıkarılmaktır.
19. Ahmetcan ejderhayı öldürür. Padişah, yeryüzüne bir tek sürme kuşun çıktığını söylerler.
20. Ahmetcan gidip sürme kuşun yavrularını yiyen ejderhayı öldürür, sürme kuş da onu yeryüzüne çıkarıp ona bir tel tüyünü verir.
21. Ahmetcan yolda babasının kel çobanıyla karşılaşır ondan her şeyi öğrenir, sürme kuşun tüyünü kelin başına sürüp iyileştirir, kendisi tüyün yardımıyla kel kılığına girip şehre gelip bir kuyumcuya çırak olur.
22. Altınay kuyumcuya kendi bileziğini verip aynısından yapılmasını ister. Ahmetcan elindeki bileziği verir. Altınay, Ahmetcan'ın yaşadığını anlar.
23. Kız bir yarış düzenler. Bir arşın kayanın üzerine bir madeni para asar ve bunu delenle evleneceğini ilan eder, çünkü bunu bir tek Ahmetcan delebilir, kız Ahmetcan'ı bulma peşindedir.
24. Bu parayı bir tek seksen yaşındaki adam deler. Altınay onun Ahmetcan olduğunu anlar ve onunla evlenmeye karar verir. Ahmetcan bunun üzerine tüyün yardımıyla aslına döner.
25. Ahmetcan başından geçenleri anlatır. Tüyün yardımıyla babasının gözlerini açar. Padişah olanları duyunca Bakış ile Danış'ı öldürür. Ahmetcan'ı kendi yerine padişah yapar.

56. Sihirli Gül

Masalın Tipi: ATU 407 I., 737*; EB -

Olay Örgüsü:

1. Kısmet denen bir yalnız çiftçi var imiş. O her gün dağa varıp çiftçilik yaparmış. Bir yıl yaz olduk sıcak geçmiş. Kısmet'in terinin akıp düştüğü yerden bir leyli gül yeşerip çıkmış.
2. Gül ona şarkı söylemiş. Kısmet bu işe şaşırılmış.
3. Gül Kısmet'in birdenbire yoldaşı olur. Gülün sıcak şarkısı Kısmet'e sınırsız güç bağışlar, Kısmet çalışıp yorulmaz olur.

4. Kısmet, gülü alıp evine getirmiş. Kısmet her gün geç vakitte evine geri geldiğinde bu gül hoş koku saçıp içten şarkı söylüyormuş.
5. Bir bayram günü Kısmet çıranın altında gömleğini yamamak için oturunca, çıranın fitili bir kıızıl güle dönüşür. Kıızıl gül adım adım gonca gibi açılır. Gülün içinden bir perizat peyda olur.
6. Perizat sıçrayarak inip Kısmet'e selam verir. Böylece kapıdaki gül kaybolur. Perizat ile Kısmet birbirlerine âşık olurlar.
7. Bunlar gece gündüz birlikte çalışırlarmış. Gündüz bağda çalışır gece ise evde çalışırlarmış.
8. Kısmet bolluğa eriştikten sonra çalışmaz olmuş.
9. Kısmet, Perizat'ın yaptıklarını pazarda satar gönlünce harcarmış.
10. Perizat gece ortadan kaybolur. Perizat uçup giderken Kısmet onu yakalamaya çalışır ve elinde bir parça tüy kalır.
11. Perizat uçup gittikten sonra, Kısmet ah edip ağlayarak evinde yalnız kalır.
12. Perizat gittikten sonra Kısmet tozdan tüyü kapıdaki çanağa diker. O her gün perizatı yâd ederek kapıdan dışarıya bakıp inleyerek ağlamış. Kısmet'in gözyaşları çanaktaki tozun üstüne düşer.
13. Bir gün kapıdaki tüy leyli güle dönüşür. Yine bir bayram gecesi çıranın fitili geçmişteki gibi kıpkızıl güle dönüşür.
14. Kıızıl gül adım adım gonca gül gibi açılır. Gülün içinden perizat çıkar. Kısmet tembellik yaparak çalışmayıp perizatı üzdüğü için yüz bin kere tövbe eder.

57. Sihirli Kandil

Masalın Tipi: ATU (400 kaçırılmayı içr.), 557, 561, 560, 564, 569; EB 58, 176 içr., 180

Olay Örgüsü:

1. Evvel zamanda, malum bir şehirde Hasan adlı bir yoksul terzi varmış, onun hatunu ve Alahiddin adlı bir oğlu var imiş.
2. Bir gün Hasan'ın babası ölür. Hasan, annesinin eğirttiği ipleri satar geçimini sağlar.

3. Hasan on beş yaşına girince onun amcası olduğunu iddia eden bir adam çıkıp gelir.
4. O batıdan gelen adamdır, uzun süre Hindistan ve Arap ellerinde olduğunu söyleyip Hasan'ı ve annesini Hasan'ın amcası olduğuna ikna eder.
5. Batıdan gelen adam, Hasan'ı yanına alıp pazara götürür. Onu bir ustanın yanına çıkararak vereceğini, ticareti öğrendikten sonra ona dükkân açacağını söyler.
6. Batıdan gelen adam Hasan'ı aklayıp pakladıktan sonra yanına alıp bir şehrin dışındaki sık ormana doğru yürür. Elinde sadece bir tek boş çuval vardır.
7. Bir süre sonra Hasan çok acıkır ve amcasına acıktığını söyler, amcası canının ne istediğini sorar, Hasan'ın canı ne isterse batıdan gelen adam elini çuvalın içine sokup onu çıkarır.
8. Bu çuval sihirli bir çuvalmış, ne istense içinden çıkarılırmış. Batıdan gelen kişi Hasan'a önlerindeki dağa varırlarsa çuvalı ona hediye edeceğini söyler. Hasan da kabul eder.
9. Batıdan gelen adam Hasan'a eğer onun söylediklerini yaparsa çok zengin olacağını söyler.
10. Adam Hasan'a ben ateşe doğru üföreceğim. Üförmemin bitmesiyle yer yarılacak. O sırada bakır kulaklı bir taş görünecek. Sen kulağından tutuverip taşı kaldır. Taşın altından merdiven görünecek. Şu merdivenden aşağıya in, yer altındaki bakır kandili alıp bana getirmesi, der. Orada nasıl davranması gerektiğini ona anlatır.
11. Hasan'ı belalardan koruması için bir yüzük verir.
12. Alahiddin kabul edip yer altı dünyasına iner. Söylenenleri yapar ve bakır kandili alıp geri döner, fakat adamın kötü niyetli olduğunu sezdiği için kandilden önce kendisini çıkarmasını ister. Bunun üzerine amcası kılığına giren hilebaz cadı kandili alamayacağını anlayınca Alahiddin'i yer altında bırakıp gider.
13. Alahiddin çok ağlar, parmağındaki başına değince yer titrer ve karşısında bir cin peyda olur. Onun başı kümbet gibi, eli kavak ağacı gibi, bacağı dağ gibi, ağzı mağara gibi, iki gözü cehennem gibi, alnında kırk arşın kılıç kadar bir boynuzu varmış.

14. O, Hasan'ı yeryüzüne çıkarır. Hasan evine gelip başından geçenleri anasına anlatır.
15. Alahiddin kandilin ciniyle her istediğini yapar.
16. Hasan, sultanın kızı Budire Hanım giderken onu görür ve ona âşık olur. Kızı istemesi için annesini gönderir.
17. Eli boş gitmemesi için altın tabağa yer altından getirdiği mücevherleri koyar. Padişah bu mücevherleri görünce adamın çok zengin olduğuna karar verip kızını vermeyi kabul eder. Vezir devreye girip yiğidi denemeyi teklif eder, padişah da kabul eder.
18. Onların ilk şartı, kırk altın tabağa değerli taşları doldurup, kırk deveye yükletip, onlara kırk hizmetçi ekleyerek getirmesi; ikinci şartları ise bir saray yapmasıdır. Alahiddin bunları yerine getirir ve padişah kızını vermeye razı olur.
19. Batıdan gelen kişi fal açar ve kandilin Alahiddin'in elinde ve yeryüzünde olduğunu görüp onun peşine düşer. Kandilci kılığına girip eski kandilleri alıp yenisini vermeye başlar.
20. Alahiddin ava gidince Budire Hanım eski kandili verip yeni kandil alır. Cadı kandili alır almaz kandilin yardımıyla sarayı ve Budire Han'ı alıp yurduna götürür.
21. Alahiddin yüzükten çıkan cinin yardımıyla Bedire Hanım'a ulaşip onun yardımıyla cadıyı öldürür. Kandili alıp geri dönerler.

58. Sırlı Düş

Masalın Tipi: ATU -; EB -

Olay Örgüsü:

1. Kadim zamanda, büyük memleketlerin birinde Zimir Şah isimli bir padişah varmış.
2. Tahtına oturacak bir evlada hasret imiş. Zimir Şah geceleri bir oğul için Huda'ya yalvarırmış.

3. Küçük hatunu bir kız çocuğu doğurur. Kırk günlük eğlenceden sonra Zimir Şah kızına “Melike Dilnevaz” adını verir.
4. Melike Dilnevaz on yedi on sekiz yaşlarına girince bir bir rüya görür.
5. Gördüğü rüyadan çok korkar. Melike Dilnevaz, yurttaki en usta müneccim kadını getirtir. Gördüğü rüyayı anlatıp tabirini istedikten sonra müneccim kadını öldürür.
6. Melike Dilnevaz gördüğü rüyayı hiç kimseye anlatmaz.
7. Melike Dilnivaz o günden sonra önüne çıkan bütün erkekleri kılıçtan geçirir.
8. Erkekler dışarıya çıkamadıklarından bütün iş kadınlara kalır. Sonunda şehir halkı Zimir Şah’a şikâyet mektupları yazarlar.
9. Zimir Şah kızına çok yalvarır. Sonunda Dilnevaz cuma günü dışarıya çıktığında bir tek erkeğin dışarıda olmamasını ister.
10. Zimir Şah’ın fermanına itaat etmeyen büyük bir şehirde, boylu poslu, akıl ferasette tek Nurkemal isimli bir şehzade vardır.
11. Nurkemal, bu deli melikeyi insafa getirmeye karar verir.
12. Nurkemal, melikeyi görür görmez ona âşık olur.
13. Günün birinde Nurkemal bir tüccarından melikenin sûtannesini olduğunu öğrenir.
14. Nurkemal bir plan yapıp kadının peşine düşer ve ona evlat olur.
15. Yaşlı kadın, sonunda melikeyi rüyasını anlatmaya ikna eder.
16. Melike sûtannesine rüyasında bir geyik olduğunu ve bir erkek geyiğe âşık olduğunu, kapana yakalanınca ondan yardım istediğini, fakat o geyiğin vefasızlık yaparak onu bırakarak kaçıp gittiğini gördüğünü anlatır.
17. Müneccim kadının birlikte olacağı yârdan vefasızlık göreceğini söylediğini, söyler. Bu yüzden yolundan dönmeyeceğine ant içer.
18. Nurkemal melikenin rüyasının tam tersini, Zimir Şah’ın sarayına yakın bir hamamın duvarına usta ressamlarca çizer. Burada kapana kapanan erkek bir geyiktir, ona vefasızlık yapan ise dişi geyiktir.
19. Tasvirler o kadar canlıdır ki gelip geçen herkes dişi geyiğe lanet okur. Bu haber melikeye ulaşır. Melike cuma günü gelip tasvirleri görünce şaşırıp kalır. O, bir tek erkeklerin vefasız olduğuna inanırmış oysa kadınlar da vefasızmış.

20. Melike Dilnevaz Nurkermal'i çağırır. Nurkermal, ona rüya gördüğünü, kadınlara güvenmediğini ve bu yüzden evlenmeyeceğini söyler.
21. Sonunda melike ile Nurkermal evlenirler.

59. Şah ile Papağan

Masalın Tipi: ATU -; EB 52

Olay Örgüsü:

1. Geçen zamanların birinde Naman isimli bir padişah yaşarmış. Padişahın bilge bir papağanı varmış.
2. Bir gün papağan, şahtan kırk günlük izin alıp ailesini ziyaret etmeye gider.
3. Papağan sihirli bir tohumla geri döner.
4. Bunun meyvesini yiyen adam yaşlanmaz, yaşlı ise gençleşmiş.
5. Padişah tohumu hemen eker. Beş yıl sonra ağaç meyve verir.
6. Meyvenin sırrı bilen bit yılan olgunlaşan bütün meyveleri zehirler.
7. Padişah kendisine getirilen meyvelerden ilk önce aşçısına tattırır. Aşçı ölür.
8. Padişah papağanın öldürülmesini emreder. Papağan kaçır.
9. Papağan yılanın meyveleri zehirlediğini görür. O, zehirlenen bütün meyveleri uzaklaştırır.
10. Bir gün şehirdeki kumarbazlardan biri intihar etmek için padişahın bahçesine girip bu meyvelerden yer. Gençleşir.
11. Sonra padişah de yiyip gençleşir. Papağan her şeyi anlatır. Yılanı öldürürler.
12. Padişah papağandan özür diler. Papağan çok kırgın olduğu için yurduna geri döner.

60. Şahmaran'ın Hikâyesi

Masalın Tipi: ATU 305 içr., 673 içr., 739*; EB 57

Olay Örgüsü:

1. Şehrin birinde üç yoksul oduncu çocuk varmış. Bunlar her gün ormandan getirdikleri odunları satarak geçinirlermiş.
2. Bir gün çocuklardan biri bir kütüğün altında içi altın gümüş dolu bir mağara bulur.
3. Diğer iki çocuk onu ikna edip mağaraya indirirler. Altın gümüşleri aldıktan sonra oduncu çocuğu orada bırakıp giderler.
4. Oduncu çocuk yer altında bir kapı bulur.
5. Çocuk kapıyı açınca yılanların çokça olduğu bir bağa girer.
6. Bağda yürürken hamağın üzerinde iki kulaç uzunluktaki bir yılanın dik durmakta olduğunu görür ve bunun yılanların padişahı olduğunu ve onu yutacağını düşünür.
7. O sırada bütün yılanların yok olur. Hamağın üzerinde güzel bir kızın oturuyormuş.
8. Bu kız yılanların melikesi Şahmaran'dır. Bu güne kadar onu hiçbir insanoğlu görmemiştir.
9. Çocuk başından geçenleri Şahmaran'a anlatır. Bir süre yaşadıktan sonra oduncu yeryüzüne çıkmak istediğini söyler.
10. Şahmaran ona buradan giderse akıbetinin iyi olmayacağını söyler, fakat çocuk gitmekte diretir, bunun üzerine Şahmaran ona "Cihanşah ile Bilkiya'nın karşılaşması" denen hikâyeyi anlatır, bu hikâyeyi dinledikten sonra karar vermesini ister. Hikâye şöyledir:
11. Evvel zamanda bir şehirde bir padişah yaşarmış. Onun Cihanşah adlı bir oğlu vermiş
12. Cihanşah on altı on yedi yaşlarına girince, rüyasında gördüğü kıza âşık olur. Onun bulmak için seyahate çıkar.

13. Parası bitince bir şehirde ırgat olarak çalışmaya karar verir. Irgat pazarında beklerken bir bay gelip kim beninle çalışmak isterse ona günde bir tilla veririm, demiş.
14. Cihanşah adamla çalışmayı kabul edip onun evine gitmiş.
15. Adam Cihanşah'a öğleden sonra çalışacağını söyler. Öğleden sonra adam gelip Cihanşahı alıp ahıra götürmüştür.
16. Adam, Cihanşah'a katırı yakalayıp yüzmesini söylemiş. Cihanşah söyleneni yapmış.
17. Adam, Cihanşah'a onu tulumun içine koyacağını, anka kuşlarının gelip onu dağın tepesine götüreceklerini, orada tulumdan çıkıp tulumu değerli taşlarla doldurup kendisine atmasını, söyler.
18. Cihanşah, söylenenleri yapar. Bay tulumu aldıktan sonra Cihanşah'ı dağın tepesinde bırakıp gider.
19. Cihanşah altı ay yol yürür sonunda bir eve rastlar.
20. Orada yaşlı bir adam varmış. Cihanşah'la yaşlı adam birlikte yaşamaya başlarlar.
21. Yaşlı adam ona üç günlük sefer gideceğini söyler.
22. Gitmeden önce Cihanşah sıkılmasın diye ona kırk bir odalı evin anahtarını verir. Kırk birinci odayı açmamasını söyler.
23. Cihanşah, bütün kapıları açar. Sonunda kırk birinci odanın da kapısını açıp içeriye girer.
24. Burası olağanüstü bir bağmış. Bağın ortasın bir göl gölün içinde de üç kız yüzmekteymiş. Cihanşah onların içinde rüyasında gördüğü kızın olduğunu görür.
25. Aslında bu kızlar perizatmış. Onlar yılda bir kez bu bağa gelirlermiş.
26. Yaşlı adam gelir ve Cihanşah'ı kırk birinci odada baygın halde bulur.
27. Cihanşah yaşlı adama âşık olduğu kızın şu kızlar içinde olduğunu söyler. Yaşlı adam Cihanşah'a acıyıp ona yardım etmeye karar verir.
28. Yaşlı adam kızların bir yıl sonra gök güvercin donunda geleceklerini söyler. Onlar kıyafetlerini çıkardıkları zaman âşık olduğu kızın kıyafetlerini alırsa kızın onunla kalacağını söyler.

29. Bir yıl geçer. Kızlar gelir. Cihanşah söyleneni yapar ve perizatı yakalar.
30. Cihanşah ve perizat kız evlenirler. Bir süre sonra onlar Cihanşah'ın yurduna dönmeye karar verirler.
31. Peri kızını gök güvercine dönüşüp Cihanşah'ı sırtına alarak birkaç yıllık yolu birkaç günde alarak Cihanşah'ın yurduna gelirler.
32. Yaşlı adam Cihanşah'a karısının yalnız bırakmamasını ve yılda bir kere karısını anası ve babasını ziyaret etmeye getirmesini nasihat eder.
33. Cihanşah ve perizat şehre gelince haber padişaha gider. Padişah oğlunu sevinçle karşılar. Cihanşah başından geçenleri bir bir anlatır.
34. Cihanşah, babasının topraklarını işgal eden padişahla savaşmaya karar verir.
35. Cihanşah karısına altı ay içinde dönerim deyip sefere çıkar. Karısı eğer bir yıl içinde geri dönmezse ümidini kesip memleketine gideceğini söyler.
36. Bir yıl dolar. Kız üç ay daha bekler ve Cihanşah gelmeyince kız gök güvercine dönüşerek uçup gider.
37. Perizatın anası babası kızlarının geldiğine çok sevinirler. Kız başından geçenleri babasına anlatır.
38. Perizat'ın babası emrindeki bütün devlere, perilere memleketlerine gelen ademoğluna bir zarar vermeden yanına getirmelerini emreder.
39. Cihanşah bir buçuk yıl sonra seferden döner ve perizatın gittiğini öğrenir. Dedeye ulaşmak için yola çıkar, daha önce geldiği bayın yanına gelir, bay onu tanımaz, Cihanşah tuluma girip dağın başına çıkıp oradan dedenin yanına gider.
40. Dede periler diyarının nerede olduğunu bilmediğini söyleyip onun eline bir mektup verip Cihanşah'a kendi dedesinin dedesine gönderir. Cihanşah onun yanına gider o da bir şey yapamayınca bir mektupla Cihanşahı dedesinin dedesinin yanına yollar.
41. Yaşlı adam, iki kanadının ucunda altı, kuyruğunun ucunda üç dal tüyü kalan yaşlı bir kuştan perilerin mekânının neresi olduğunu öğrenir.
42. Yaşlı kuş, Cihanşah'ı üstüne bindirip periler diyarına götürür. Cihanşah dinlenmek için bir ağacın altında uyurken bir dev onu bulur, uyandırmadan

sırtına alıp periler şehrine girer. Kızın ablaları Cihanşah'ı tanıyıp babasının yanına götürürler.

43. Cihanşah başından geçenleri padişaha anlatır. Bir yıl periler diyarında katlıktan sonra memlekete geri dönerler.
44. Padişah Cihanşah öldü diye çok üzülür padişah ve sultanın gözleri ağlamaktan kör olur, padişah ülke yönetiminden el ayak çeker, yönetim zalim verilere kalır.
45. Perizat ile Cihanşah gelip perizatın getirdiği elmayla padişahın ve sultanın gözlerini açarlar, yönetime tekrar geçerler.
46. Bir yıl dolduktan sonra perizat hamile kalır, perizatla Cihanşah periler diyarına gitmeye karar verirler.
47. Perizatla Cihanşah yolda gelirken perizat çok susar ve çölde bir su bulur. İnip su içerken ölür. Cihanşah perizatın cesedini gömmek için bir mağaraya girerken bin yıl önce ölümü, ama sanki uyuyormuşçasına yatan güzel Bilkiya ile karşılaşır.
48. Cihanşah suyu içip perizat ile Birkiya'nın cesedi arasına uzanıp ölür, işte Cihanşah ili Birkiya böyle karşılaşır, der Şahmaran.
49. Oduncu çocuk yeryüzüne çıkmak istediğini söyler. Şahmaran tek şartla çıkaracağını söyler. İnsanların olduğu yerde soyunmayacaktır. Çocuk kabul eder. Şahmaran çocuğu yeryüzüne çıkarır.
50. Oduncu yeryüzüne çıkıp odunlarını alarak şehre doğru gider, yolda kendisini kuyuda bırakanlardan biriyle karşılaşır, o bay olmuştur, oduncuyu alıp misafir eder. Onu alıp hamama götürür.
51. Bu şehrin padişahı hastalanır, tabipler onun bir tek şartla iyileşeceğini söylerler, eğer Şahmaran'ın etinden yapılan çorbayı içerse.
52. Şahmaran'ı gören birinin sırtında tabak büyüklüğünde ben olur. Padişahın adamları çocuğu hamamda görüp alıp padişahın yanına varırlar.
53. Vezire çocuğa çokça mal mülk vereceğini söyleyince çocuk Şahmaran'ın yerini söyler. Çocuk Şahmaran'ı alıp getirir, öldürüp onun etini kaynatır.

54. Şahmaran'ın kaynayan çorbasından ilk taşımada kaynayanı içen ölür. İkinci taşımada içen iyileşip padişah olur. Üçüncü taşımı içen hem zengin hem de vezir olurmuş.
55. Bunu çocuğa kazandan çıkan ses söyler. Çocuk tabakları karıştırıp birinci tabağı vezire verip onu öldürür, ikincisini padişaha verip onu iyileştirir, üçüncüsünü de kendi içip vezir olur.

61. Şehzade ile Albastı

Masalın Tipi: ATU -; EB -

Olay Örgüsü:

1. Eskiden bir şehzade varmış. O sultan olan annesini çok severmiş. Sultan, şehzade oğlunun bir an bile ayrılmaya razı olmamış.
2. Günlerin birinde şehzade sultan annesinden ava çıkmak için izin ister. Sultan çaresizce şehzadenin ava çıkmasına izin verir.
3. Şehzade güzel manzaralı bir ormanlığa gelir. Orada güzel bir kızla karşılaşır.
4. Bu kız şehzadeyi kendisine âşık eder.
5. Şundan itibaren şehzade sürekli ormana gidip onunla buluşmuş.
6. Kız her seferinde şehzadeden bir şey istemiş.
7. Kız ilk olarak şehzadeden annesinin iğnesini getirmesini ister. Şehzade alıp getirir.
8. Ertesi gün yine aynı saatte buluştukların kız ondan annesinin altın düğmesini getirmesini ister. Şehzade alıp getirir.
9. Üçüncü gün yine aynı saatte buluştuklarında kız ondan annesinin kalbini getirmesini ister. Şehzade annesini öldürüp kalbini alır.
10. Yolda giderken kalpten söyle bir ses gelir.
11. Oğlum sen albastının eline düşmüşsün.
12. Şehzade yürürken, ay yüzlü kızın iğneyi mızrak, düğmeyi kalkan yapmış. Ejderha gibi ağzını açarak ona doğru gelmiş.
13. Şehzade kıza doğru yürürken annesinin yüreği bir top aleve dönüşerek kıızı yakıp dumana çevirmiş. Şehzade de ölmüş.

62. Şehzadenin Acayip Sergüzeşti

Masalın Tipi: ATU 513, 590 içr., 610; EB 77, 207, 213, 216, 219, 248

Olay Örgüsü:

1. Buhara şehrinin padişahı ava çıkar, avdan dönerken başka bir şehre gelir. Şehrin kapısının önünde bir kızın resmi asılıymış. Padişah resimdeki kıza âşık olur.
2. Kız, o şehrin padişahının kızıymış, üç ay önce bir gün aniden ortadan kaybolmuş.
3. Padişah, kızın resmini alıp getirir. Resmi hiç kimsenin girmedığı kırk birinci odaya asar.
4. Günün birinde vezir, şehzadenin aklına girer. Şehzade kırkbirinci odanın anahtarını çalar.
5. Şehzade kırk birinci evin kapısını açar, dolapta sarılı duran resmi görür görmez de kendini kaybeder.
6. Padişah, olanları öğrenince şehzadeyi yurttan sürer.
7. Şehzade yolda iki muhafızın bir kişiyi alıp getirdiğini görür. Muhafızlara bu kişinin kim olduğunu ve suçunun ne olduğunu sorar.
8. Muhafızlar bu adamın devlerden sihir öğrenip sonra da devlere karşı çıkan Kemek Heyyar denen kişi olduğunu ve onu devlerin buyurduğu gibi öldürüp yüreğini alıp gideceklerini, söylerler.
9. Şehzade, o adamı devlerden satın alır onlara da keçinin yüreğini verir.
10. Kemek Heyyar kendini kurtaran şehzadeye minnettarlık bildirip onun niçin bu yere geldiğini ve kim olduğunu sorar. Şehzade sergüzeştlerini anlatır.
11. Kemek Heyyar, o kızın devlerin mekânında olduğunu ve onu getirip şehzadeyi muradına erdireceğini söyler. Kemek Heyyar kıızı getirmeye gider.
12. Kız, Kemek Heyyar'a inanmaz ve ona direnir.
13. Kemek Heyyar koynunda bir kızıl elmayı çıkarıp kıza koklatır ve kız hemen can verir. Kemek Heyyar onu alıp şehzadenin yanına gelir. O kıızı yere koyup koynundan bir gök elmayı çıkarıp kızın burnuna tutar ve kız hemen dirilir.

14. Kız şehzadeyi görür görmez ona âşık olur. Kemek Heyyar bir mahalleye varıp bir mollayı getirip şehzade ile kıza nikâhını kıyar.
15. Kemek Heyyar evine gitmek için şehzadeden izin ister ve dara düştüğünde de kendisini çağırması için saçından üç tel verip yola revan olur.
16. Devler kızın kaybolduğunu onu görünce aramaya çıkarlar. Devler padişahı kızını ve şehzadeyi bulur. Devler padişahı, topal bir kadın kılığında şehzadenin evinin önünden geçer. Şehzade acıyıp onu evine alır.
17. Şehzade ava çıkarken dev, bir leğene efsun okuyup onu tulpara çevirir. Kızını etrafı gezdirmek için tulpara bindirip kendi yurduna götürüp kafese hapseder ve kendisiyle evlenmezse onu öldüreceğini söyler. Kız bir aylık mühlet ister.
18. Devler içinde bir yaşlı topal deve vardır, o da kıza âşıktır.
19. Şehzade gece avdan geri gelir ve kızın evde olmadığını görür. Hemen Kemek Heyyar'ı yardıma çağırır. Kemek Heyyar kitabına bakar ve kızın devler tarafından kaçırıldığını görür.
20. Kemek Heyyar kızını getirmeye gider. Gittikten sonra kapının eşiğinde bir tane yaban otu yeşerirse o benim yalnız geri geleceğimin, iki tane yaban otu yeşerirse kızla birlikte geri geleceğimin, eğer bu iki tane yaban otu yok olursa her ikimizin de devlerin elinde yok olup öldüğümüzün işaretidir, deyip yola çıkar.
21. Kemek Heyyar devlerin mekânına gelir ve kızla görüşür. O, kızıdan devlerin canının nerede olduğunu öğrenmesini ister. Kız topal deve sorar.
22. Topal dev, ona devlerin canının rüzgâr topunun içinde olduğunu ve bu topun nerde olduğunu söyler.
23. Kemek Heyyar rüzgâr topunu getirip devleri öldürmeye başlar. En sonunda topal dev başta olmak üzere beş altı dev sağ kalır. Kız ile Kemek Heyyar devler padişahının tulparına binip şehzadenin yanına gelirler ve mutlu mesut yaşarlar.
24. Bir gün şehzade ava çıkınca bir geyiğin peşine takılır ve başka bir grup devin yaşadığı mağaranın önüne gelir. Tulpara gözü değen devler şehzadeyi yakalayıp hapsederler. Kız şehzadenin gelmediğini görünce Kemek Heyyar çağırır.

25. Kemek Heyyar fal kitabını bakınca yiğidin hapsedilmiş olduğunu görür ve kızı da alıp şehzadeyi kurtarmak için yola revan olur. Kızın yardımıyla devleri öldürür.
26. Üçü kurtulup şehzadenin yurduna geri gelirler. Padişah oğlunun geri döndüğüne çok sevinir. Kızı görünce vezirinden oğlunu öldürüp kızı kendisine almasını söyler.
27. Padişah oğlu, gelini ve Kemek Heyyar ile bir sofrada oturur. Aş dağıtıldığında Kemek Heyyar şehzadenin aşına zehir konulduğunu sezip bir efsun okuyarak padişahın aşıyla şehzadenin aşını değiştirir. Padişah aş yiyince ölür.
28. Şehzade padişah, Kemek Heyyar vezir olur.

63. Şeytan Adam

Masalın Tipi: ATU 613; EB -

Olay Örgüsü:

1. Kadim bir mezarlıkta büyük bir kubbe varmış, bu kubbe içinde âlemde yaşamış büyük ulemalar koyulmuş. Cuma günü insanlar bu yere gelip tavaf ve dua edermiş.
2. Bu kubbede iki âmâ şeyh var imiş. Bu ikisi insanların getirdiği yemekleri bölüştürüp bolluk bereket içinde yaşarlarmış.
3. Şeytan, sürekli onların önündeki taamları almış.
4. Şeytan, bir gün diğerinin önüne konan yemekleri şeyhlere hissettirmeden yemiş.
5. Önünde yemeği olan şeyh yemeğini diğer şeyhle paylaşmış. Şeytan bu işi iki üç gün devam ettirmiş. Ama iki âmâ şeyh bir kâse aş veya bir çöreği eşit bölüp yemişler.
6. Şeytan bu duruma çok öfkelenip sinirden kendi kendine söylenip giderken bir ayyaşa rastlamış. İnsanlar bu adama “Şeytan Adam” diyorlarmış, çünkü o mezarlık ve eski damlarda saklanıp neşe içinde yaşayan ve her türlü hile, kötülükten vazgeçmeyen kavimden imiş.
7. Adam Şeytan’ı görünce, onun neye kızdığını sormuş.

8. Şeytan olanları anlatmış.
9. Adam Şeytan'a bunu halledersem bana ne verirsin, demiş. Şeytan da ne isterse onu vereceğini söylemiş.
10. Adam mezarlığa gelmiş. Onun ayak seslerini duyan körler yemek geldi diye sevinmişler.
11. Şeytan Adam, gelip bu iki şeyhin karşısında durmuş. Birinci âmânın sol tarafına geçip senin rızkını şu âmâ biraderin yedi, demiş. Ondan sonra yine ikincisinin sol tarafına geçerek senin önündeki taamı şu biraderin alıp yedi, demiş. Böylece iki âmâ kavga etmişler. Böylece dostlukları bozulmuş ve birbirlerine düşman olmuşlar.
12. O günden sonra insanlar arasında “Şeytan Adam bütün şeytanlardan daha kötüdür.” denilen atasözü ortaya çıkmış.

64. Tüccarın Oğlu

Masalın Tipi: ATU 302C*, 422*ıçr., 552 ıçr., 314 (II.), 314A*, 318, 544, 559, 590, 611; EB 72, 77, 80, 81, 84, 247 ıçr., 263 ıçr.

Olay Örgüsü:

1. Kadim zamanda yaşayan bir tüccar ve çok değer verdiği bir oğlu varmış.
2. Çocuğun üvey annesi ona çok zulmedermiş.
3. Çocuk ise üvey anasının yaptıklarını babasına söylemez, babasının kendisine verdiği ak benekli kara taya anlatırmış.
4. Üvey ana yiğit ile atın yakınlığını kıskanıp atı ortadan kaldırmaya karar verir.
5. Kadın, kandilci yaşlı kadınla konuşup tayı nasıl yok edeceklerinin planını yaparlar.
6. Kocası Hindistan seferinden dönünce kadın hastalanıp yatağa düşer.
7. Adam buna bir çare ararken kandilci yaşlı kadın gelip fal bakar.
8. Falcı kadın, kara tayı kesip etini karısına yedirmesini ve kadını onun derisine sarmasını söyler. Tüccar tayı öldürmeye niyet eder.
9. Çocuk babasına çok yalvarır fakat adam vazgeçemeyeceğini söyler. Gece yarısı çocuk babasının keskin kılıcını alır ve kara taya binip kaçır.

10. Yolda bir karganın bir yılan yavrusuna saldırdığını görüp yılanı karganın elinden kurtarır.
11. Yılan dile gelip ona yardım etmek istediğini söyleyip ona birkaç pulunu verir. Yiğit bunları alıp yola çıkar.
12. Yolda acı çeken kokarcanın yarasını sağaltır. Kokarca dile gelip ona tüylerini verir. Yiğit tüyleri alıp yola çıkar.
13. Yolda giderken tilkinin yemek üzere olduğu simurgun yavrusunu kurtarır.
14. Simurglar gelir. Olanları öğrendikten sonra yiğide birkaç tel tüyünü verir. Yiğit bunları alıp yola çıkar.
15. Bir şehre gelir ve tellalın, kim ki padişahın kızının karnındaki yılanı çıkarırsa padişah o kişi kadın ise ona mal mülk, er ise kendisine damat edeceğini, söylediğini duyar.
16. At dile gelip yiğide yılanın pullarını yakmasını söyler. Yiğit pulları yakınca yılan peyda olur, çocuk durumu anlatır.
17. Yiğit, yılanın söylediklerini yapıp melikeyi kurtarır. Padişah melikeyi yiğide vereceği sırada veziri acele etmemesini söyleyip yiğidi tanımak için zaman ister. Padişah da kabul eder.
18. Bir gün padişah bir rüya görür. Kimse bu rüyanın tabirini yapamaz. Tay, yiğide kokarcaya sormasını söyler.
19. Yiğit kokarcanın tüylerini yakar, kokarca hemen peyda olur. Kokarca, rüyanın ne anlama geldiğini söyler.
20. Yiğit, padişaha rüyasının tabirini verip şehri terk etmelerini söyler. Padişah halkı alıp şehri terk eder, fırtına bittikten sonra şehirde taş üstten taşın kalmadığını görürler.
21. Çok geçmeden suların kesildiğini görürler, kuraklık baş gösterince padişah birkaç yiğidi bulağın çıkış noktasına gönderir, fakat giden geri dönmez.
22. Yiğit deryanın çıkış noktasına gidince suyun yolunu büyük bir ejderhanın tuttuğunu görür. Ejderha, padişahına varıp söyle, her yıl tam işte şu zamanda bana otuz deve, otuz Tibet öküzü, otuz at, otuz inek, otuz koyun, otuz keçi, otuz kız alıp versin. Eğer bunu kabul etmezse güzel yurdunu susuz koyup, kurutuveririm, der. Yiğit kılıcını çekip ejderhayı öldürür.

23. Yiğit ejderhanın başını kesip alıp getirir. Padişah, yiğit ile melikenin toy hazırlıkları başlar, tam da bu sırada şehri düşman basar.
24. Yiğit simurgun tüylerini yakar. Simurg gelip yiğidi sırtına alarak düşmanların olduğu yere götürür. Yiğit onlar hakkında bilgi edinir. Sonra kokarcalardan düşmanın silahlarını kemirip etkisiz hale getirmesini ister. Kokarcalar bunu yapar.
25. Ertesi gün yiğit ve beraberindekilere düşmana saldırıp galibiyet alırlar.
26. Padişah yiğit ile melikeyi evlendirip tahtını yiğide devreder. O günlerde saç sakalı ağarmaya başlayan bir tüccar girip padişahı yardım ister.
27. Yiğit bunun babası olduğunu anlar ve babasıyla görüşüp hasret giderir. Üvey anasından babasının bütün mallarını alıp onu ve kocasını öldürmeyip kovarlar.

65. Yaman Hatun

Masalın Tipi: ATU 554,611, 836; EB 77, 80, 287

Olay Örgüsü:

1. Evvel zamanda bir yurttta dört prens yaşarmış. Her biri kendi kontrolündeki yurttta sorgulama yaparak haklıyı haksızı ayırmada kendi istedikleri gibi hüküm verip, halkı canından bezdirmişler.
2. Bu yurttta Memet adlı temiz gönüllü bir çiftçi yaşarmış. Onun karısı ise hır gür etmekten çekinmeyen biriymiş. Her seferinde hır çıkarıp kavga edermiş. Sonunda gidip kocasını prenlere şikâyet edip onu cezalandırmış.
3. Bu durum üç kere tekrarlanır. Sonunda Memet dayanamayıp evi terk eder.
4. Memet yolda taşın altında kalan bir yılan görür ve yılanı kurtarır.
5. Yılan, Memet'e teşekkür eder ve onu alıp kendi mağarasına götürür.
6. Aslında bu yılan, yılan padişahının tek şehzadesidir.
7. Memet, yılanın arkasından mağaraya girer. Mağaradan bir nur ışıldayıp onun yüzüne çarpar. Bu nur aslında ejderhanın alnındaki tek gözden çıkıyormuş.
8. Ejderha Memet'e buraya nereden, ne sebeple geldiğini sorar, Memet başından geçenleri anlatır.

9. Ejderha Memet'in başından geçenleri duyunca ona iyilik yapmak ister.
10. Ejderha, Memet'i sırtına alıp yurdundan bir yıl uzaklıktaki bir yere götürüp bırakır. Sen maksadına ulaşmazsan ben yine sana yardım ederim, deyip geri döner.
11. Memet dilencilik yapmaya başlar, günün birinde birin kapısını çalar, içeriden çıkan adam Memet'e dostum deyip onu içeri alır. Memet'e onun komşusu Ayup olduğunu söyler. Memet burada bir ay kalır.
12. Memet bir gün dostuna bir iş sahibi olmak istediğini söyler.
13. Dostu, bir plan yapar. Memet'e alıp götürüp padişahla tanıştırrır.
14. Bunlar padişaha Memet'in tüccar olduğunu buraya ticaret yapmak için geldiğini, altın ve gümüş yüklü bin devesinin yolda olduğunu söyler. Malları gelene kadar padişahın onlara para vermelerini isterler.
15. Padişah, kırk bir tokur itin önündeki incileri görünce ikna olur, tekliflerini kabul edip hazinesinin kapısını Memet'e açar.
16. Memet hazineyi bütün malları alış veriş yapacağım diyerek alıp halka dağıtır.
17. Memet padişahın kızını görüp âşık olur, melike de Memet'e âşık olur. Memet'in dostu aracı olup melike ile Memet evlenirler.
18. Memet sonunda karısına hazinesinin olmadığını söyler. Melike bir plan yapıp Memet'in saraydan kaçmasını sağlar.
19. Memet altı ay yol gittikten sonra çiftçiye rastlar. Çiftçi ona ekmek getirmeye gidince Memet çiftçi gelinceye kadar tarlayı sürer. Tam bu sırada bir değirmen taşı yerinden sökülür. Memet değirmen taşının altına bakınca bir mağara görür ve mağaraya iner.
20. Mağaradan girince en güzel evin kapısını açıp içeriye girer.
21. Evin ortasında yeşil boyanmış masanın üzerinde bir tane yüzük nur saçmaktaymış. Yanında da bir tane ziynet taş varmış. Memet yüzüğü alıp ziynet taşına sürter, derhal yedi yaşlarında sevimli bir erkek çocuk peyda olur.
22. Çocuk, Memet'e ne yapmamı buyurursunuz, der.
23. Memet bütün altın ve incilerin dışarı çıkarmasını ister.
24. Memet yaşlı çiftçiye kendi getirdiği altın gümüşleri verip yola çıkar.

25. Memet getirdiği mallarla hazineyi doldurup, karısı ile mutlu mesut yaşar. Karısı doğum yapar ve bir erkek çocuk sahibi olurlar. Memet padişah olur.
26. Memet'in oğlu beş yaşına girer. O sürekli bir dal sopayla oynarmış. Ona neden tokmakla oyun oynadığını sorduklarında, atasının düşmanını öldüreceğini söylemiş.
27. Memet'in eski hatunu onu arayıp bulur. Memet mecburen onu da yanına alır. Yaman hatun sarayın içine girdikten sonra saray içinde hır gür çıkarmaya başlar.
28. Yaman hatun bir gün dışarıya çıkarken Memet'in beş yaşındaki oğlu sopayla onun başına vurur ve kadın ölür.
29. Memet yaman hatundan kurtulup huzur içinde yaşar.
30. Memet'in dostu bir gün çıkıp gelir ve Memet'e ejderha padişahının ona yardım etmesi için gönderdiği adam olduğunu söyleyip gözden kaybolur.

66. Yarı Taşın Yarı

Masalın Tipi: ATU 450; EB 168 içr., 247 içr.

Olay Örgüsü:

1. Evvel zamanda bir abla kız kardeş yaşar imiş. Ablanın adı Aynur, kız kardeşin adı Aygöl imiş. Onlar küçükken anneden yetim kalmışlar.
2. Adam kızlarıma göz kulak olsun düşüncesiyle bir dul hatunla evlenir.
3. Hatunu çirkin oğluyla birlikte bu eve getirir. Bunlar evin sahibi, Aynur ile Aygöl evin kulu olur.
4. Aynur dolun ay gibi güzel bir kız olur. Üvey ana Aynur'u hımhım oğluna almaya niyetlenir.
5. Aynur toyun yapıldığı gece Aynur kaçıp gider.
6. Aynur peşindekilerden kurtulmak için bir taşın önüne gelir ve kendisini kurtarması için ağlayarak ona yalvarır.
7. Büyük taş yarılr Aynur bu taşın içine girer ve taş kapanır.
8. Aynur'u hiç kimse taşın içinden çıkmaya ikna edemez. Bir gün onu ikna etmesi için kız kardeşi gelir. Aynur onu da yanına alıp kaçar.

9. Aygöl çok susar. Yolda bir göle rastlarlar. Aygöl su içmek ister. Aynur onu engeller. Eğer bu gölden su içerse kurda dönüşeceğini söyler.
10. Onlara yola devam ederken karşlarına bir göl çıkar. Aygöl su içmek ister. Aynur onu engeller, eğer içersen ayıya dönüşürsün, der ve yola devam ederler.
11. Bir kara ağacın altın uyurlarken Aygöl kalkıp geyik gölünden su içer ve geyiğe dönüşür. Aynur uyandığında karşısında geyik yavrusunu görür ve bunun Aygöl olduğunu anlar.
12. Padişah ve adamları ava çıkarken bu geyiği görüp peşine düşerler. Aynur geyik yavrusunu alıp gölün içindeki bir kara ağaca tırmanır. Suretleri göle düşünce padişah onları bulup ağaçtan indirir.
13. Şah, Aynur'u görür görmez ona âşık olur ve onunla evlenir.
14. Şahın büyük hatununun Aynur'a etmediği zulüm kalmaz.
15. Şah ava çıkınca Hanayim göl boyundaki kara ağaca salıncak kurar. Aynur'u zorla salıncağa bindirip sallar. Aynur sallanırken Hanayim ipi keser ve Aynur göle düşer. Bundan hiç kimsenin haberi olmaz.
16. Şah avdan dönünce Hanayim ağır hasta kılığına girip yatağında kıvrılıp yatar.
17. Şah Aynur'u sorunca Hanayim onun kendisine zehir içirtip kaçıp gittiğini söyler, tabip de bunu onaylar. Padişah Aynur'un bulunmasını emreder, fakat Aynur'u hiçbir yerde bulamazlar.
18. Ablasından ayrılan geyik yavrusu göl boyunda sürekli ağlıyormuş. Bu hali Hanayim'i öfkelenendirir.
19. Hanayim tabibi ayarlayıp padişahın yanına gönderir. Tabip padişaha Hanayim'in iyileşmesi için geyik yavrusunun etinin yedirilmesini söyler.
20. Padişah yanındaki geyik yavrusuna kıyamaz, ama tabip ısrar edince padişah çaresizce kabul eder.
21. Geyik yavrusunu bağlayıp getirirler, tam yavruyu kesecekleri sırada geyik yavrusu dile gelince kasap bırakıp kaçır. Geyik yavrusu gölün başına gelip ablasıyla konuşur.
22. Padişah gölden çıkan sesin Aynur'un sesi olduğunu anlar ve derhal gölün suyunun boşaltılmasını emreder.

23. Bir yanında altın bir yanında gümüş beşik sallayan Aynur'u görürler.
24. Aynur gölden çıkınca geyiğe bir ilaç içirip onu aslına döndürür.
25. Padişah kaçan Hanayim ile tabip yakalatır. Hanayim öldürülmeden önce padişahın göğsüne hançeri saplayıp onu öldürür.
26. Cemaat şahın emrini yerine getirip Hanayim ile tabibi öldürürler, padişahlığı Aynur'a verip onu tahtta çıkarırlar.
27. Aynur, kız kardeşi Aygöl, oğulları Hasan Hüseyin'le halkla dost olup dünyadan geçip giderler.

67. Yüz Şehit

Masalın Tipi: ATU 326A, 760***; EB 63**

Olay Örgüsü:

1. Arap ellerinin birinde pek saltanatlı bir padişah yaşarmış. Padişah yurdunu pek adilce yönetirmiş.
2. Padişah bir gece rüya görür. O rüyasında gördüğü kadını âşık olur.
3. Padişah rüyasında gördüğü kadını bulmak için yola revan olur.
4. Padişah az gitmiş uz gitmiş. Sonunda padişahı kadın olan bir yurda gelmiş.
5. Bu kadın, başka yerlerden gelen insanların hepsini huzuruna kabul edermiş.
6. Padişah, kadının huzuruna çıkar ve onun rüyasında gördüğü olduğunu görür.
7. Padişah, ertesi gün kadın padişahın yanına varıp bütün durumu iğneden ipliğe kadar beyan eder.
8. Kadın padişah, şehrin kible tarafından her cuma gecesi gelen korkunç sesin kaynağını bulan kişiyle evleneceğini söyler.
9. Âşık padişah sesin kaynağını bulmak için yola düşer.
10. Âşık padişah yedi gece-gündüz yol yürüyüp kumlu bir çöle varır. Sonunda susuzluk ve açlıktan bayılır.
11. Padişahın, Hatem adlı bir pehlivan varmış. Ona hiç kimse denk gelmezmiş. Hatem kumlukta bayılan padişahı görüp ona yardım eder.
12. Hatem sesin sırrını öğrenmek için yola çıkar. Yolda birçok zorluğu aşar.

13. Hatem, bir şehre gelir. Şehirde bütün lokantalar ve dükkânlar açıktır, fakat hiç kimse yoktur.
14. Hatem, bir köşeye yaşlı bir kadının ip eğirdiğini görür. Yaşlı kadına şehirdeki adamların nereye gittiğini sorar.
15. Bizim şehrimizde bir acayip mahlûk peyda oldu. O her gün on sekiz yaşına giren erkek çocuklardan birini yer. Sıra padişahın oğluna geldi. Padişah başta olmak üzere şehir halkının hepsi matem tutup, şehir dışındaki meydana yığıldı. Bu sebepten şehirde benden başka adam kalmadı, der.
16. Hatem bu durumu tam olarak öğrendikten sonra, şehirdeki bütün camcıları yığıp ayna yaparak mahlûku yok edeceğini söyler. Padişah bu teklifi makul görüp şu günden başlayarak bütün şehirdeki camcıları saraya gelmesini emreder.
17. Hatem, dağ ağzındaki yola derinliği kırk metre, genişliği iki metre çukur kazdırıp aynanın gören tarafını acayip mahlûkun geleceği tarafa gelecek şekilde kazılan yere sağlamca gömer.
18. Kırkıncı günü öğle vakti acayip mahlûk yolun ağzına gelir. O yol ağzında kendisine benzer bir mahlûkun durduğunu görüp “Benim yiyeceğim adamı bu haramzade yemiş.” deyip saldırınca ayna kırılır ve mahlûk yaralanır. Mahlûk rakibin kendisine baktığını göründe derin bir nefes alır ayna yerinden sökülüp onu ikiye böler.
19. Hatem padişah ve şehir halkıyla vedalaşıp cuma günü gecesi çıkan sesin sırnı öğrenip gelmek için yola revan olur.
20. Üç gece gündüz yol yürüdükten sonra bir kabristanın yanına gelir. Geç olduğundan burada konaklar. O gün de cuma günü gecesi imiş. Hatem yatar, gece yarısı kabristana apaydınlık olur.
21. Bütün kabirlerin üstünde çıra yanar. Bu sırada onlarca huri kız peyda olur. Yere kilim serip doksan dokuz kabirden çıkan adamlara hizmet ediyorlarmış.
22. Huriler, büyük kabirden eli ayağı kelepçelenmiş bir adam çıkarmışlar. Onu gümüş kamçıyla dövmüşler. Eline ateşten su dökmüşler, önüne de ateşten yapılan leğene aş koyup vermişler. Her cuma günü gecesi duyulan feryadın sesi işte bu imiş.

23. Bunu gören Hatem yerinden kalkıp feryat eden adamın yanına girmiş ve ne diye bu duruma düştüğünü sormuş. Feryat çekken adam kendi hikâyesini anlatmaya başlamış.
24. Ben Demeşik'te büyük tüccar idim. İşte bu doksan dokuz adam benim hizmetkârlarım idi. Ben sadaka zekât vermedim. Çalışanlarımın da sadaka, zekât vermesine karşı idim.
25. Doksan dokuz çalışanımı da alıp ticaret yapmak için yola çıktım, bir bulağın başında dinlenirken haydutlar hepimizi öldürüp malımızı da alıp gittiler.
26. Bu iş yetmiş yıl oldu. Benim iki oğlum var, büyüğü seksen yaşında, küçüğü yetmiş yaşında. Onlar hayır sadaka vermediler. Bu sebepten ben bu azabı çekiyorum.
27. Demeşik şehrine varıp oğullarımı bulup kötü yolda ayırıp iyi yola davet etseniz, olur mu, demiş.
28. Hatem bunu kabul etmiş. Hatem çocukları bulmuş ve söyleneni yapmış.
29. Hatem bu işleri yaptıktan sonra âşık padişahın yanına gitmek için yola çıkmış. Cuma gecesı kabristanda uyurken tüccarın çilesinin sona erdiğini görmüş.
30. Hatem şehitlerle vedalaşıp âşık padişahın yanına dönmüş. Cuma günü gecesı çıkan sesin sırnı söylemiş. Bu sırnı öğrenen âşık padişahla kadın padişah evlenmişler.

68. Zilli Tavşan

Masalın Tipi: ATU 303A, 403, 450, 451; EB 168, 247 içr.

Olay Örgüsü:

1. Uzak mekânda bir yurt Mümin isminde bir adam yaşarmış. O adamın bir kızı, bir oğlu varmış, bu çocuklar anasızmış. Yıllar geçince Mümin evlenir. O kadın da üç çocuğunu beraberinde alıp getirir. Onlar yedi can olurlar.
2. Çok geçmeden kadın bütün çocukların ormana bırakılmasını ister. Mümin çocukları ormana götürür.
3. Mümin, çocukları bir iğde ağacının altında bırakıp kaçar.

4. Çocuklar babalarının gelmeyeceğini anlayınca yola düşerler.
5. Açlık ve susuzlukla boğuşurken bir bulağa rastlarlar.
6. Bulak başındaki taşın üzerinde “Bulağın suyunu içen adam kurda dönüşür.” yazısı yazılıymış.
7. Kız, kardeşlerini engellemek ister. Üvey kardeşlerinden biri suyu içer. Çocuk bozkurda dönüşüp ormana kaçar.
8. Bir bulağa daha rastlarlar. Bu bulak boyundaki bir taşın üzerinde “Bulağın suyunu içen adam leopara dönüşür.” yazısı yazılıymış. İkinci üvey kardeş suyu içer. Leopara dönüşüp ormana kaçar.
9. Öğleden sonra yine bir bulak boyuna gelirler. O bulak boyundaki taşın üzerinde “Bulağın suyunu içen adam tilkiye dönüşür.” yazısı yazılıymış.
10. Üçüncü üvey kardeş suyu içer. O, tilkiye dönüşüp ormana kaçar.
11. Sonunda kız öz kardeşiyle kalır. Onların karşısına bir bulak daha çıkar. Bulağın başındaki taşın üzerinde ise “Bulağın suyunu içen adam zilli tavşana dönüşür.” yazısı yazılıymış.
12. Kız kız kardeşini engeller. Küçük kardeşinin ısrarlarına dayanamayan ablası kızın suyu içmesine izin verir. Kız suyu içer ve zilli tavşana dönüşür.
13. Onlar birlikte yola devam ederler. Bir tepenin oyuğundan duman çıktığını görüp o dumana doğru ilerlerler.
14. Oraya vardıklarında, oyuğun içinde taş kazanda etin kaynamakta olduğunu görürler. Etrafta ise insan ve hayvan kemikleriyle doluymuş.
15. Kız, Yedi Başlı Yalmavuz’un mekânına girdiğini, bulakların Yalmavuz tarafından sihirlendiğini anlar.
16. Karınlarını doyururlar. Tepenin üstüne çıkıp etrafa bakınca Yedi Başlı Yalmavuz’un bir başı yerde, bir başı gökte tozu dumana katarak gelmekte olduğunu görürler.
17. Zilli tavşan, ablasını kazdığı kuyuda saklar. Yalmavuz gelince onları görmez.
18. Yalmavuz uykuya dalar. Kız kızgın şişle Yalmavuz’un altı gözünü oyar, yedincisini oyacağı sırada Yalmavuz uyanır.
19. Yalmavuz kalkıp kaçar. Kız onu kovalar. Yalmavuz bir kuyudan aşağıya atlar, tavşan peşinden kuyuya atlar.

20. Gaipten bir ses kıza kuyuya atlamasını söyler. Kız kuyuya atlar yere inince tavşanın önde yürüdüğünü görüp onu takip ederek bir eve girer.
21. Bir horoz ötmektedir, gaipten bir ses horozun boynunu koparmasını söyler. Kız horozun boynunu koparır. Horoz aslında Yalmavuz'un kendisidir. Böylece kız Yalmavuz'un yedinci canını da almış olur.
22. Tavşan yeryüzüne çıkmaları için delik açar, o delikten yeryüzüne çıkarlar.
23. Kız, Yedi Başlı Yalmavuz'un sihrini bozup kardeşlerini kurtarmak ister.
24. Yeryüzüne çıktıkları kuyunun başına gelir. Deliğin kapandığını görür. Delin yanında ise başı gövdesinden ayrılmış bir baykuş bedeni görür.
25. Gaipten bir ses baykuşun başını bedenine ilştirip sağa çevirmesini söyler, öyle yaparsa her şeyin aşikâr olacağını söyler.
26. Kız baykuşun kanadını kesip, boynunu öfkeyle sağa burar. Kırk bir defa çevirdikten sonra baykuş insan gibi dile gelir.
27. Aslında sizin yediğiniz iğde sihirlenmişti. Kim o iğdeden yese bana yem olmak için benim karşıma gelir, hiçbir şekilde kurtulamaz. Benim canım sizin yediğiniz karga iğdesinin oyuğunda yaşayan farede sakla. O fareyi yakalayıp bulak suyuna batırırsanız kardeşleriniz asıllarına döner, der.
28. Kız kendisine yardım edecek biri olmadığı için ağlarken ava çıkan padişaha rastlar.
29. Padişaha durumu anlatır. Padişah ona yardım etmeyi kabul eder.
30. Onlar karga iğdenin kovuğunda yaşayan fareyi yakalayıp sırayla bütün göllere yedi kere daldırınca kurda, tilkiye ve leopara dönüşen kardeşleri aslına döner.
31. Onlar zilli tavşanı aslına döndürmek için gittiklerinde kızın çişsi gelir. O, fareyi kardeşine, baykuşu diğer kardeşine verip tepenin arkasına gider. Çocuklar oyun oynamak için fareyi baykuşun gagasına değdirirler baykuş fareyi bir anda çocukların elinden alıp yer.
32. Kız baykuşun boynunu koparmak ister fakat koparamaz. Baykuş efsununu unuttuğu için Yedi Başlı Yalmavuz'a dönüşmez. Kız baykuşu yere atar baykuş fırsattan faydalanıp kaçır.
33. Kız kardeşlerini kovar. Padişah kıza âşık olur ve onunla evlenir.

34. Padişahın büyük hatunu kızı ortadan kaldırmaya niyet eder. Kıza yakın davranıp padişahın güvenini kazanır.
35. Kız hamile kalır, padişah bir gün ava gidince kadın küçük sultanı kandırıp deryada yıkayacağını söyleyip derya boyuna götürür ve kızı deryaya atar. Zilli tavşan bunların hepsini görür.
36. Sultan tavşanı ortadan kaldırmayı planlar, padişah avdan gelince küçük hatununu göremez, büyük hatun hastalandığını söyleyip kavurma yemek istediğini söyler. Padişahтан tavşanı kavurmasını ister.
37. Tavşan bunları duyunca derya boyuna kaçır. Padişah tavşanı yakalamak için çıkar. Derya boyuna gelip onu köşeye sıkıştırınca tavşan dile gelip her şeyi anlatır.
38. Bütün yurda deryanın suyunu kesip küçük hanımını kurtarma fermanını çıkarır. Onlar derya suyunu kesince sultanın iki altın beşikte, altın saçlı ikiz oğullarını salladığını görürler.
39. Padişah küçük hatununu alıp saraya getirir, büyük hatunu da öldürür.

69. Zirek

Masalın Tipi: ATU 314A, 327, 327A, 327B, 327C içr., 580, 665 içr.; EB 77, 216, 220 içr.

Olay Örgüsü:

1. Bundan uzun zaman önce uzaklardaki zengin bir şehirde bir anne ve Dana, Tadan, Zirek adlı üç oğlu var imiş. Dana ile Tadan'ın karısı ve çocukları var imiş.
2. Ananın büyük oğlu Dana silahtar, ortanca oğul Tadan eskrimci olarak yetişirken küçük oğul Zirek iki atasının maharetini öğrenmek dışında, ok yay atışta da mahir olarak yetişmiş.
3. Günlerin birinde çocukların annesi kör olur. Onlar annesinin gözlerini iyileştirmek için tabip aramaya çıkarlar, fakat tabip bulamazlar.
4. Yaşlı bir kadınla karşılaşırlar. Kadın onlara annelerini iyileştirecek ilacın var olduğunu adının da “Yalnız Kapak” olduğunu söyler. Ona nasıl ulaşacaklarını

bir şartla söyleyebileceğini söyler. Çocuklar şartı ne olursa olsun kabul edeceklerini söylerler.

5. Doğuya doğru kırk gün yürürseniz Şehr-i Heber'e varırsınız. Orada bir hasbahçe var, has bahçede kırk bir ev var. Evlerin birinde bir tılsımlı kazan kaynayıp durmakta. O kaynayıp taşıtığında şifalı ilaç kapağa düşer "Yalnız Kapak" denen odur. Annenizin gözlerini iyileştirecek ilaç odur.
6. Önce Dana'yı yola salarlar. Dana hasbahçeye varıp yaşlı kadını görünce çok korkar.
7. Bu kadın, Yalmavuz'dur* zaten onu bekliyormuş. Yalmavuz kırk bir evin anahtarlarını Dana'ya verir.
8. Dana evlerin anahtarlarını alıp bağı girer. Birinci evin kapısını açınca on iki devle karşılaşır. Yedi gece gündüz onlarla dövüşüp onları yener. Tam o sırada Yalmavuz gelip onu eve hapseder.
9. Doksan gün geçer fakat Dana gelmez. Bu sefer de Tadan yola çıkar. Tadan çarbağı bulur.
10. Tadan da Yalmavuz'dan anahtarı alıp bağı girer. O birinci evden sağ salim geçip ikinci evin kapısının önüne vardığında yılanlar önünü keser. Yılanları yedi gece gündüzde öldürür. Yalmavuz arkasından gelip onu da ağabeyinin yanına hapseder.
11. Ağabeylerinin gelmediğini gören Zirek, yola çıkar. Yedi gün yol yürür. Bir bulak başına gelip bulak boyundaki çınarların gölgesinde dinlenir. Uyur ve rüya görür.
12. Rüyasında ak sakallı yaşlı adam görür. Yaşlı adam ona gördükleri o yaşlı kadının Yedi Başlı Yalmavuz olduğunu ve iki ağabeyini tutsak ettiğini söyler.
13. Yalmavuz fal açar ve Zirek'in kendisini helak edeceğini görüp korkuya kapılır. O, Zirek'in kendi yanına gelmemesi için onun yoluna sihirli tuzaklar kurar.
14. Yolda Zirek birçok devesi olan bir adama rastlar. Adam ona felakete uğrayınca ona yardım etmesi için tek hörgüçlü devesini verir.

* Yalmavuz: Dev

15. Yolda bir yılkı sahibine rastlar. Adam ona yardımcı olsun diye bir aygır verir. Yolda inek sürüsü olan birine rastlar o da bir buzağı verir.
16. O üç gün yol yürür, birden bire yeri göğü karanlık kaplar. Büyük bir kuş Zirek'e saldırır.
17. Naz deve sahibine onun bir aladoğan olduğunu söyler. Eğer onu öldürmezse felakete uğrayacağını söyler.
18. Zirek ok atınca doğan acılar içinde geri kaçar.
19. Zirek çölde bir tahta görür. Tahtanın üzerinde "Bu sihirli mekândır, herkim ki buraya ayak basarsa kurda yem olur" diye yazılıymış. Tam şu sırada birçok kurt çıkıp gelmeye başlar. O kurtları öldüremez; çünkü bunlar Yedi Başlı Yalmavuz'un sihriymiş.
20. Buzağı gelip sahibine karnını yarmasını söyler. Zirek buzağının karnını yarar kurtlar onunla meşgul olunca Zirek yola devam eder.
21. Yine üç gün yol yürür. Cihanı yine karanlık kaplar. Deve sahibini uyarır. Zirek yayı eline alıp kara buluta nişan alıp ok atar. Bulut dumana dönüşüp yok olur.
22. O biraz yürüdükten sonra karşısına bir tahta daha görür. Onun üzerinde "Buraya ayak basanlar kuzguna yem olur." diye yazılıymış. Gökte kuzgunlar peyda olur.
23. Aygır dile gelip ey sahibim, benim karnımı yar ve yola revan ol, der. Zirek aygırın karnına kılıçla yarıp yola devam eder.
24. O üç gün yol yürür, karşıdan kasırga görünür. Kasırga yakınlaşınca onu nefes çeker gibi içine çekmeye başlar. Deve sahibini uyarır. Zirek kasırganın merkezini nişanlayıp ok atar. Kasırga kaybolur.
25. O, yolda üzerinde "Buraya ayak basanlar sarı arıya yem olur." yazısının yazılı olduğu tahtayı götür.
26. Güvercin büyüklüğündeki arıların saldırısına uğrar. Naz deve dile gelip benim karnımı yarıp onlara yem et, der. Zirek devenin karnını yarıp yola devam eder.
27. O üç gün yol yürüyüp, Yedi Başlı Yalmavuz'un bağına varır. Anahtarları ister. Yalmavuz ile yedi gece gündüz dövüşür ve onu öldürür.

28. Zirek anahtarları alıp bağı girer Yalnız Kapak'ın yanına varınca iki dev peyda olur. Onlara Zirek'ten kendilerini azat etmelerini isterler. Zirek onları azat eder.
29. Devler başı dara düştüğünden yardıma çağırması için Zirek'e bir tutam saçlarını verirler.
30. Zirek tutsak olan bütün insanları azat eder, ağabeylerini de bulur. Tutsak olan insanlara Zirek'e bu gün çöl olarak gördüğü yerin aslında Şehr-i Heber denen zengin bir şehir olduğunu ve kendilerinin de o şehirde yaşadıklarını söylerler.
31. Padişahın kızı hastalanınca padişah, kızını iyileştirene şehrin yarısını vereceğini söyledi. O günlerde yaşlı bir kadın peyda olup padişahın kızını iyileştirdi. Padişah sözünde durup şehrin yarısını bölüp ona verdi.
32. Yaşlı kadın şehre sahip olduktan sonra kendisini aşikâr edip her yemek zamanında bir adamı yemeye başladı. Sonunda padişahın kızını da yedi. Bu sebepten bu şehir viran oldu.
33. Onları kurtardığı için Zirek'in padişahları olmalarını isterler.
34. Zirek devleri çağırır. Onlardan annesini, ağabeylerinin hatunlarını ve çocuklarını alıp getirmesini ister. Devler söyleneni yaparlar. Zirek ilaçla anasının gözünü açar.
35. Zirek şehre padişah olur. İki ağabeyini sağ ve sol kol vezir yapıp Şehr-i Heber'i tekrar inşa eder.
36. Zirek bir gün bir rüya görür. Rüyasındaki ay yüzlü kız Zirek'ten yardım ister. Zirek bu rüyayı arka arkaya tam üç gece görür. Dördüncü gece yine şu rüyayı görünce melikeye kim olduğunu sorar.
37. Melike, Diyar şehrinin melikesi, Dil Köyer olduğunu söyler.
38. Zirek tahtın sağına ve soluna iki şiş saplar. Sağ taraftaki şişten su damlarsa, iyi olduğumu bilin. Sol taraftakinden kan damlarsa, tehlikede olduğumu bilin ve yardımına gelin, demiş.
39. Zirek melikeyi bulmak için yola çıkar. Zirek birçok zorlu aşır Dilyar şehrine varır.
40. Zirek şehirdeki bütün insanların matem donu giydiklerini görüp şaşırır.

41. Yaşlı bir adamdan kırk gün önce bir ejderhanın peyda olduğunu ve padişahın kızını kaçırp insanların ulaşamayacağı bir dağın başındaki kafese hapsedtiğini öğrenir.
42. Zirek yedi gün yol yürüyüp yaşlı adamın söylediği dağın eteğine varır.
43. Dağa çıkamaz, devlerden yardım ister ve onların yardımıyla dağın başına çıkar.
44. Zirek rüyasında gördüğü kızı bulur. Bu kız, Dilyar padişahının melikesi Dilsuz'dur.
45. Kız gülünce ejderhanın geleceğini söyler. Zirek kızın gülmesini ister. Kız güler ve ejderha hemen çıkıp gelir. Zirek ejderhayı öldürür.
46. Onlar dağdan inip biraz yürüyünce haramilerle karşılaşır. Zirek tek başına bir sürü haramiyle yedi gece gündüz dövüşüp ve yedi yerinden yaralanır. O, Melike Dilsuz'u ata bindirip atı kamçılar.
47. Haramiler Zirek'i zindana atarlar. Melike Dilsuz babasından yardım ister fakat babası inanmadığı için ona yardım etmez.
48. O sırada Dana ile Tadan tahtın sol yanına saplanan altın şişten kan damladığını görüp Zirek'in darda olduğunu anlarlar.
49. Onlar Dilyar şehrine gelirler.
50. Melike Dilsuz onlara Zirek'in yerini söyler. Zirek'i zindandan kurtarıp melike ile Zirek'in yedi gece gündüz toy yaparlar.

70. Zulhumar

Masalın Tipi: ATU 404; EB 77, 215 içr., 240

Olay Örgüsü:

1. Evvel zamanda ömrünün büyük bir kısmını padişahın bağında çalışarak geçiren yaşlı bir karı koca varmış
2. Günün birinde bağa birdenbire iki kuzgun gelir. Ağızlarından alev saçarak ve çirkin öterek bağı tarumar ederler. Sonda padişah durumdan haberdar olur.
3. Padişah öfkeyle bağa gelir ve durumu görür. Kuzgunlar padişahın gözüne oldukça sevimli görünürler.

4. Padişah kuzgunlara aldanıp bahçıvanlarını kovar.
5. Yaşlı karı koca yola düşerler, mecalsiz kaldıkları bir anda karşılarında padişahın bağından daha güzel bir bağ çıkar. Onlar su yolunu kullanarak bağa girerler.
6. Bu bağ perilerin bağıdır. Periler, onların kötü insanlar olmadığına inandıklarında burada kalmalarına izin verirler.
7. Yaşlı karı-koca, başlarından geçenleri anlatınca periler o iki kuzgunun karı koca cadı olduklarını ve gittikleri her yeri harap edeceklerini söylerler.
8. Periler, yaşlı karı kocayı sihirle gençleştirirler.
9. Periler her perşembe günü bağa gelirler. Aradan bir yıl geçer kadın hamile kalıp bir kız doğurur. Periler ona Zulhumar adını verirler.
10. Periler, Zulhumar için şu dilekte bulunurlar:
11. Gülünce ağzından güller açılsın, yürüdüğünde tabanından tilla dökülsün, ağlayınca gözünden inci saçılsın, bakışı önünde kuzgun titresin.
12. Zulhumar, gülünce ağzından gül açılan ağlayınca gözünden inci saçılan yürüyünce tabanında tilla dökülen bir kız olur.
13. Periler, Zulhumar on beş yaşına girin bağa daha önceki kuzgunların geleceğini haber verirler ve uyanık olmasını tembih ederler.
14. Bir gün Zulhumar, babası ile anasının kafeste güzel bir kuşu taşıdıklarını görür. Derhal vararak kafesi onların elinden alır.
15. Kafesteki kuş Zulhumar'ı görünce kaçmaya çalışır. Zulhumar onun kuzgun olduğunu söyleyip onu kafesiyle birlikte yere gömer.
16. Kuzgun beşinci gün ölür ve ölüsü üstünde bir yaban gül yeşerir. Er kuzgun her gün gelip bu gül üzerine konup korkunç bir sesle ötüp bütün kuşları kaçırmış. Zulhumar'ı da görünce kaçıp gidermiş.
17. Zulhumar'a, sen benim karımı öldürdün. Ben de senim bizi korkutan gözlerini oyacağım, der.
18. Kuzgun, Zulhumar'ın gözlerini oyup onu çöldeki kurumaya yüz tutan bir kuyuya atar.
19. Zulhumar'ı yaşlı bir sığır çobanı kurtarıp evine götürür.

20. Zulhumar başından geçenleri onlara anlatır. Zulhumar gülünce ağzından güller dökülür. Yaşlı adam bu gülleri alıp pazarda satarmış.
21. Yürüyünce dökülen tillaları, ağlayınca gözünden dökülen incileri ise yaşlı adamın kötü niyetli karısı toplar.
22. Açgözlü kadın paralarını kaybetmekten korktuğu için Zulhumar'ı öldürmeye niyetlenir.
23. Tam o sırada periler eve girip kadını taşa dönüştürüp Zulhumar'ı kurtarırlar.
24. Bu sırada padişah da uzun süre sonra dönen papağanı kafese kapatmıştır.
25. Padişah gülleri satan yaşlı adamı alıp getirmelerini emreder, fakat onlar yaşlı adamı bulamazlar.
26. Yaşlı adam eve gelince evin perilerle dolu olduğunu ve karısının da elindeki bıçakla taşa dönüştüğünü görür.
27. Yaşlı adam gülleri satarken periler onu görüp takip ederler ve böylece Zulhumar'a ulaşmış olurlar.
28. Zulhumar anasını ve babasını alıp padişahın yanına gider.
29. Zulhumar başından geçenleri anlatır. Şah kafesteki kuzgunu derhal öldürür.
30. Şah, Zulhumar'ı kurtaran yaşlı adamı kendisine vezir yapar. O günden beri bağlar, gülistanlar güllenerek yeşerir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

UYGUR SİHİR MASALLARININ MOTİF YAPISI

Türkiye’de masallarla ilgili yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinde genellikle Tarihî-Coğrafi Fin Kuramı kullanılmıştır. Metin merkezli bu çalışmalarda motif ve tiplerin tespiti Stith Thompson’un “Motif Index of Folk Literatur (Halk Edebiyatı Motif Dizini)” adlı katalogu ve Jörg Uther tarafından, Aarne-Thompson katalogu temel alınarak hazırlanan ve “AarneThompson-Uther” “ATU” şeklinde kısaltılan “The Types of International Folktales (Uluslararası Masal Tipleri)” adlı katalogu ve Pertev Naili Boratav ile Wolfram Eberhard tarafından hazırlanan ve “Eberhard-Boratav” “TTV” veya “EB” olarak kısaltılan “Typen Türkischer Volksmärchen (Türk Masallarının Tipleri)” adlı katalogları esas alınarak hazırlanmıştır. Bu çalışmanın motif kısmında da Stith Thompson’un “Motif Index of Folk Literatur (Halk Edebiyatı Motif Dizini)” adlı katalogu esas alınarak motiflerin dizini yapılmıştır.

Motif ve tip araştırmalarının temelinde “Tarihî-Coğrafi Fin Kuram ve Yöntemi” vardır. Bu kuram masalın ilk şeklinin yani ur-formun peşindedir. Masalın bütün varyantları ve versiyonlarını toplayarak masalın ilk şekline ulaşmaya çalışır. Ur-forma ulaşmak ise motiflerin tespiti, değişim ve gelişim sürecini takip etmekle mümkün olacaktır. *“Kuramsal yaklaşım; tarihî derinlik ve coğrafi genişlikte bir masalın bütün eş metin (varyant) ve benzer metinlerin (versiyon) toplanması ve karşılaştırılması suretiyle, masalın ilk şeklinin (urform) ne olduğu sorusuna cevap aramaktadır. Bu kuramsal çerçevenin yöntem olarak masal araştırmalarına yansımaları motif terimine yapılan vurguyu da arttırmıştır. Çünkü masalların karşılaştırılmasında, masalın en küçük unsuru olarak kabul edilen motiflerin kullanılabileceği kabul edilmiştir.”* (Gültekin, 2013: 225-226)

Çalışmanın bu kısmında, “motif” teriminin tanımlarına yer verildikten sonra Stith Thompson tarafından hazırlanan “Motif Index of Folk Literature (Halk Edebiyatı Motif İndeksi)” adlı katalog hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra Stith Thompson’un kataloğundan hareketle Uygur sihir masallarında tespit edilen motiflere yer verilmiştir. Günümüzde artık bütün Türk topluluklarına ulaşmak oldukça kolaylaşmıştır. Bu tür

alışmalar hız kesmeden devam ederse yakın bir zamanda Türk halk bilimcilerinin ümit ettiğı “Türk Dünyası Halk Edebiyatı Motif Dizini”ni hazırlamak mümkün olacaktır. Bu çalışmanın da bu yolda bir çakıl taşı olmasını ümit ediyoruz.

3.1. Motif Nedir?

Motif, başta edebiyat olmak üzere sanat, resim, müzik vb. birçok alanda kullanılan bir terimdir. Bu çalışmada motif teriminin genelde halk bilimi alanındaki kullanımı, özelde ise masal araştırmalarındaki kullanımı ele alınacaktır. Motif kavramı ile ilgili olarak, halk bilgisi sahasında görüşlerini ortaya koyanların başında, Arthur Christensen gelir. Christensen motifi şu şekilde tanımlamıştır:

“Canlılıklarıyla kendilerini kabul ettiren, tarifi güç bir psikolojik kanuna göre dinleyiciyi avuç içine alabilen ve iptidâ fikir silsilelerinden yeni terkiplerine girmek için az veya çok parçalara ayrılabilen unsurlardır.” Avrupa’da masallar üzerinde alışan Max Lüthi ise motifi *“Kendisini an’anede muhafaza etme gücüne sahip olan hikâye etmenin en küçük unsuru”* olarak tanımlamıştır (Sakaoğlu, 2003: 99-100).

Türkiye’de motiflerin tespiti ile ilgili yapılan çalışmalarda başvuru ana kaynak ise Stith Thompson tarafından hazırlanmış olan “Masal Tipleri Kataloğı” ve “Motif Index of Folk Literature (Halk Edebiyatı Motif İndeksi)” adlı altı ciltlik çalışmadır. Stith Thompson “The Folktale” adlı eserinde motif terimini; *“Motif bir masaldaki en küçük unsur olup, bu unsur gelenekte sürekli bir varoluş gücüne sahiptir. Bu güce sahip olabilmek için bu unsur görülmemiş ve çarpıcı bir özelliğe sahip olmak zorundadır.”* şeklinde tanımlamıştır (Thompson, 1977: 415; Ekici, 2013:112). Thompson “Standard Dictionary of Folklore Mythology and Legend” adlı ansiklopedide ise, motifin sahip olduğu özellikler üzerinde durmuştur. Thompson’a göre, masalda yer alan herhangi bir unsurun motif olabilmesi için, sahip olması gereken özellikler vardır. Bu özellikleri ise şu şekilde açıklamıştır:

“Motif terimi çok esnek bir şekilde bir masaldaki herhangi bir unsur için kullanıldığında kesinlikle unutulmamalıdır ki, geleneğin bir parçası olabilmek için bu unsur, insanların onu hatırlayacağı ve tekrar edeceği geleneğe has bir özelliğe sahip olmak zorundadır. Sahip olunan bu özellik sıradan ve bayağı bir özellik değil, farklılığı

gösteren bir özelliktir.” (Ekici, 2013:112). Stith Thompson, bu tanımdan sonra “Motif” ile ilgili açıklamalarına şöyle devam etmiştir: *“Motiflerin çoğu üç grup içerisinde yer alır. Birinci grupta yer alanlar; tanrılar, olağanüstü hayvanlar, cadılar, devler ve periler gibi görülmemiş yaratıklar veya gözde olan en küçük çocuk, hain üvey anne gibi gelenek tarafından bilinen insan karakterleri de içine alan masalların aktörleridir. İkinci grupta, bir hareketin arkasındaki sihirli nesneler, olağanüstü görenekler, acayip inanmalar ve benzeri gibi unsurlar. Üçüncü grupta ise, tek tek olaylar yer alır ve bunlar motiflerin büyük çoğunluğunu kapsar.”* (Thompson, 1977: 415- 416; Ekici, 2013: 112).

Stith Thompson, “Funk and Wagnalls Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend (Folklor, Mitoloji ve Efsane Sözlüğü)” adlı ansiklopedik sözlükteki “Motif” maddesini de yazarken The Folktale’deki açıklamalarına ek olarak motif için; *“Anlatmaya ait motifler bazen çok basit kavramlardan oluşup, geleneksel anlatmalarda devamlı şekilde yer alırlar. Bunlar periler, cadılar, devler, ejderhalar, hain üvey anneler, konuşan hayvanlar vb. gibi görülmemiş yaratıklar olabilir. Motifler şahane dünyaları içine alırlar ki orada büyü her zaman güçlüdür. Büyü ise görülmemiş fiziki meydana gelişler ve oluşlardır. Bir motif özü itibariyle kısa ve basit bir anlatma da olabilir. Motif, seyirci hâlindeki dinleyiciye yeteri kadar çarpıcı gelen veya onları cezbedecek kadar şaşırtıcı olan bir oluşumdur.”* açıklamasını yapar (Thompson, 1984: 753; Ekici, 2013:112).

Vladimir Propp, “Motif” yerine, “Fonksiyon” terimini kullanmıştır. Propp, A.N. Veselovski’nin *“Motif, parçalanması mümkün olmayan bir anlatım birimidir.”* şeklindeki tanımına yer verdikten sonra bu tanımın doğru olmadığını söylemiştir. Propp *“Motiflerin bölünemez halde olmaları elbette çok iyi olurdu. Ejderha kralın kızını kaçıtır motifini aldığımızda, her biri diğerinden bağımsız olarak gelişmeye meyilli dört ayrı unsura bölündüğünü görürüz. Bu bakımdan Vesselovski ne derse desin, motifin bir bütün olmadığını ve her zaman bölünmesinin mümkün olduğunu görmek gerekir.”* der (Propp, 1987: 26).

Masal araştırmalarında en çok tartışılan terim “motif”tir. Masal incelemelerinde kullanılan kuramsal incelemeler onun tanımlanmasını zorunlu kılmıştır. Çünkü motif,

masalın mihenk taşıdır. Motifin doğru tanımlanması ve tespit edilmesi masalın işlevi, yapısı ve en önemlisi sınıflandırılmasını kolaylaştıracaktır.

3.2. Motif Katalogları

Motif çalışmalarında iki katalog sıkça kullanılmaktadır. Birincisi Stith Thompson tarafından hazırlanan “Motif Index of Folk Literature” adlı katalog; ikincisi ise Pertev Naili Boratav ve hocası Wolfram Eberhard’ın hazırlamış olduğu “Typen Türkischer Volksmärchen”dır. 1953 yılında Boratav ve Eberhard tarafından hazırlanan bu katalogda 378 masal tipi ve motif sırası verilmiştir (Alptekin, 2002: 116).

Bu çalışmada motifler tespit edilirken Stith Thompson tarafından hazırlanan “Motif Index of Folk Literature” adlı katalog kullanılmıştır.

Stith Thompson tarafından hazırlanan “Motif Index of Folk Literature” adlı katalog 1932- 1936 yıllarında 6 cilt halinde neşredilmiştir. Daha sonra 1955- 1958 yıllarında genişletilerek tekrar basılmıştır (Sakaoğlu, 2003: 75). Thompson’ın altı cilt hâlinde yayınlanan “Motif Index of Folk Literature”da A’dan Z’ye “Motif”ler 23 ana başlık altında gruplandırılmıştır. Bu gruplar;

- A. Mitolojik Motifler
- B. Hayvanlar
- C. Yasak (Tabu)
- D. Sihir (Büyü)
- E. Ölüm
- F. Olağanüstülükler
- G. Devler
- H. İmtihanlar (Test Etme)
- J. Akıllılar ve Aptallar
- K. Aldatma
- L. Talihin Tersine Çevrilmesi

M. Geleceği Belirleme

N. Şans ve Kader

P. Toplum

Q. Ödüller ve Cezalar

R. Tutsaklar ve Kaçaklar

S. Anormal Zulümler

T. Cinsiyet

U. Hayatın Tabiatı

V. Din

W. Karakter Özellikleri

X. Mizah

Z. Çeşitli Motif Grupları (Thompson, 1975: 28-35) başlıklarından oluşmaktadır.

Stith Thompson, bu şekilde 23 ana başlığın her birini de yüzlük ve onluk sınıflandırmalara tabi tutmuş, daha sonra da her motife bir numara vererek, kataloğu oluşturmuştur. Kataloğun ilk beş cildinde yukarıdaki alfabetik sıraya göre motifler sıralanmış, altıncı cildinde ise dizine yer verilmiştir.

Stith Thompson, “Narrative Motif-Analysis as a Folklore Method (Bir Folklor Metodu Olarak Anlatı Motif Analizi)” adlı çalışmasında da kataloğun hazırlanmasının gerekçeleri ve hazırlanış biçimi hakkında kısaca bilgi vermiştir (Thompson, 1955).

Uygur sihir masallarında yer alan motifler, “Motif İndeks”e göre alfabetik olarak sıralanmıştır. Ali Berat Alptekin motifleri tespit ederken “Motif İndeks”te tespit edemediği motiflerin, başına T: (Türk masallarına ait) kısaltmasını koymuştur. Böylece yeni tespit edilen motiflerin hemen görüleceğini söyler (Alptekin, 2003: 198). Bu çalışmada buna benzer bir yöntem kullanılmıştır. Fakat Motif İndeks’te olmayan motifler için Uygur sihir masallarında tespit edilmiştir anlamına gelen “U” harfi kullanılmıştır. Grupta tespit edilmeyen motifler kendisine en yakın motif numarasının altına bir alt

numara verilerek kullanılmıştır. Örneğin olağanüstü kıyafetler ve süs eşyaları “F829” motifinin sonuna, olağanüstü ayna için “F829.4. Olağanüstü ayna” eklemesi yapılmıştır.

3.3. Uygur Sihar Masallarının Motif Yapısı

A. Mitolojik Motifler

A0-A99 Yaratıcı

A100-A599 Tanrılar

A100-A199 Genel Olarak Tanrılar

A200-A299 Üst Dünyanın Tanrıları

A300-A399 Alt Dünyanın Tanrıları

A400-A499 Yeryüzünün Tanrıları

A500-A599 Yarı Tanrılar ve Kültür Kahramanları

A600-A899 Kozmogoni ve Kozmoloji

A600-A699 Evren

A700-A799 Gök Cisimleri

A800-A899 Yeryüzü

A900-A999 Yeryüzünün Topografik Şekilleri

A1000-A1099 Dünyevi Felaketler

A1100-A1199 Tabiat Düzeninin Kurulması

A1200-A1699 İnsan Hayatının Yaratılışı ve Düzeni

A1200-A1299 İnsanın Yaratılması

A1300-A1399 İnsan Hayatının Düzenlenmesi

A1400-A1499 Kültürün Edinilmesi

A1500-A1599 Geleneklerin Kökeni

A1600-A1699 İnsanların (Halkların) Dağılımı ve Farklılaşması

A1700-A2199 Hayvan Hayatının Yaratılması

A1700-A1799 Genel Olarak Hayvan Hayatının Yaratılması

A1800-A1899 Memelilerin Yaratılması

A1900-A1999 Kuşların Yaratılması

A2000-A2099 Böceklerin Yaratılması

A2100-A2199 Balık ve Diğer Hayvanların Yaratılması

A2200-A2599 Hayvanların Özellikleri (Karakteristikleri)

A2200-A2299 Hayvanların Özelliklerinin Çeşitli Nedenleri

A2300-A2399 Hayvanların Özelliklerinin Nedenleri: Vücut

A2400-A2499 Hayvanların Özelliklerinin Nedenleri: Görünüm ve Huy

A2500-A2599 Hayvanların Çeşitli Özellikleri

A2600-A2699 Ağaçların ve Bitkilerin Kökeni

A2700-A2799 Bitkilerin Özelliklerinin (Karakteristiklerinin) Kökeni

A2800-A2899 Çeşitli Açıklamalar (Thompson, 1975 I. Cilt A-C: 61-65).

A10. Yaratıcının tabiatı

Rivayet kılıcılar şöyle rivayet kılmışlar ki bir vakit İblis (Şeytan) Allah'ın emrine itaat etmeyip başkaldırdığı için, arş-ı aladan ruy-i zemine atılmış ve alnına gazap damgası basılmış. (2)

A180. Tanrıların Ölümlele Münasebetleri

Zorlu savaştan sonra Allah müminlere galibiyet için yardım eder. (2)

A930. Akarsuların menşei

Onun bedeni on parçaya bölünür, kesilen bu yerlerden sular akar. (31)

A960. Dağların menşei

Ölen ejderhanın eti, kızıl toprağa dönüşerek yüksek bir dağ şeklini alır. İnsanlar bu dağa İdikut (baht saadet verici) Dağı adını vermişler. (31)

A980. Belirli yerlerin menşei

Ejderhanın bedenini on parçaya bölerek on geçit oluşturur. Bu on geçide de insanlar Hogul Ağzı, Şaptulluk Ağzı, Bolyuk Ağzı, Kara Yüz Ağzı, Kara Hoca Ağzı, Tuyuk Ağzı, Sirkip Ağzı, Kavan Ağzı” adlarını verirler. (31)

A1230. Dünyaya gelen ilk insanın zuhuru ve inişi

İblis (Şeytan) Allah ’ın emrine itaat etmeyip başkaldırdığı için, arş-ı aladan ruy-i zemine atılmış ve alnına gazap damgası basılmış. Onun kirliliğinden Adem aleyhisselâm da cennetten kovulup yeryüzüne indirilmiş. (2) (Thompson, 1977: 61- 345).

B. Hayvanlar

B0-B99. Mitolojik Hayvanlar

B100-B199. Sihirli Hayvanlar

B100-B119. Hazine Değeri Olan veya Hazine Sağlayan Hayvanlar

B120-B169. Sihirli Bilgi Sahibi Olan Hayvanlar

B170-B189. Diğer Sihirli Hayvanlar

B200-B299. İnsan Özelliği Gösteren Hayvanlar

B300-B599. Dost Hayvanlar

B300-B349. Yardımcı Hayvanlar: Genel

B350-B399. Minnettar Hayvanlar

B400-B499. Yardımcı Hayvanların Çeşitleri

B500-B599. Yardımcı Hayvanların Hizmetleri

B600-B699. Bir İnsanın Hayvanla Evlenmesi

B700-B799. Hayvanların Tuhaf Özellikleri

B800-B899. Hayvanlarla İlgili Çeşitli Motifler (Thompson, 1975 I. Cilt A-C: 346-347).

B11. Ejderha

Mümin baltasıyla ejderhayı öldürmüş. (1)

Bir ara onun karşısına heybetli bir ejderha çıkmış ve kızın bütün katırlarını yemiş.
(13)

Samavi Hapiz'in hatunu hamile kalmış. Kadın, bir ejderha doğurmuş. (24)

Gökten kara bulut gibi bir şey peyda olmuş. Bu kara şey ejderha imiş. (48)

Memet'in görmüş olduğu nur aslında ejderhanın alnındaki gözden çıkıyormuş.
(65)

B11.2.0.1. Dişi ejderha

Bu ejderha, bana âşık olan kara dişi bir devdir. (1)

B11.2.11. Ateş saçan ejderha

Onlar, ağzından korkunç ateş saçan vahşi bir ejderha görmüşler. (31)

Acayip bir mahlûk, ağzından ateş saçmış. (67)

Padişah, ejderhaya karşılık verince o, ağzından ateş püskürtüp şehri yakıyormuş.
(69)

B11.4.1. Uçan ejderha

Kız ejderhanın üstüne binmiş ve bir anda Rum şehrine ulaşmış. (13)

B11.4.5. Konuşan ejderha

Ejderha, kıza "Ey insanoğlu, bütün katırlarını yedim, dönüp bakmadın bile bunun sebebi ne?" diye sormuş. (13)

Ejderha: Sen, benim alacağım kızı, alıp kendi oğluna verecekmışsin. Eğer o oğlunu alıp bana getirirsen üstünden inerim, demiş. (23)

— Sen, demiş ejderha, padişahına varıp söyle, her yıl tam işte şu zamanda bana otuz deve, otuz Tibet öküzü, otuz at, otuz inek, otuz koyun, otuz keçi, otuz kız versin. (64)

Hey insanoğlu, burada ne arıyorsun, buraya niçin geldin, diye sormuş. (65)

B11.10. İnsanları ejderhaya kurban etme

Vahşi ejderha kabile reisi Kılıç'a kabilesindeki bütün güzel kızları toplayıp şehrin kuzeyine getirmesini, eğer teklifini kabul etmezse halkını alıp şehri terk etmesini söylemiş. Padişah bütün kızları toplayıp ejderhaya göndermiş. (31)

Şehrin dışında bir ejderha varmış. O, her yıl bu şehrin en güzel kızlarını yermiş. (51)

Padişahına varıp söyle. Her yıl tam bu zamanda bana otuz deve, otuz Tibet öküzü, otuz at, otuz inek, otuz koyun, otuz keçi, otuz kız versin. (64)

Bizim şehrimizde bir acayip mahlûk peyda oldu. O her gün on sekiz yaşına giren erkek çocuklardan birini yer. (67)

Bu şehirde kırk gün önce bir ejderha peyda oldu. Her gün gelip padişahı tehdit edip bir kızı alıp gidiyor. (69)

B15.1.2.1.1. İki başlı yılan

Heybetli iki başlı yılan, tahtın üzerinde oturuyormuş. (6)

B15.4. Alışılmadık gözlü hayvan

Evin içinden alnında bir gözü olan olağanüstü korkunç bir mahlûk çıkmış. (36)

B15.7.10. Alışılmışın dışında derili hayvan.

Pire darı ununu yiyip öylesine büyümüş ki, sanki bir koyun gibi olmuş. (42)

B31.5. Simurg.

Ana Simurg durumu öğrenince Nurzat'ı alıp yer üstüne çıkarmış. (6)

Sürme Kuş Ecmen Batur'u sırtına bindirip üsteki âleme çıkarmış. (23)

Minku, simurgun birine binip, diğerini yedeğine alarak göğe çıkmış. (46)

Sürme kuş, Musa'yı Kuyikap'ın kapısından geçirmiş. (48)

B41.1. Kanatlı at (Tulpar)

Ak Boz Aygır, uçabilen bir attır. (6)

Kuhikap'ta yaşayan yaşlı cadının kara bir tulparı var. (13)

B41.2. Uçan at

At, şehzadeyi sırtına bindirmiş ve onu uçurarak cadının yurduna getirmiş. (15)

O uçan attır. Bu at on günlük yolu bir günde basar. (15)

Bir kamçı vurmuş ve at havaya uçmuş. (42)

Atın sağ yanına vurmuş, at yerden yükselerek gözden kaybolmuş. (46)

B81.0.2. Su dünyasından gelen kadın

Sandığın içinde akıl ve güzellikte yeryüzünde dengi olmayan su perisi vardır. (32)

B81.2. Denizkızı insanla evlenir

Su Perisi, adamla evlenmeyi kabul eder. (32).

B81.9. Denizkızının görünüşü

Sandığın içinden olağanüstü güzel bir kız çıkmış. (32).

B91. Mitolojik yılan

Oduncu, yılanların melikesi Şahmaran'ı görür. (60)

B110. Hazine üreten hayvanlar

Sihirli kuşun kalbini kim yerse o bitmez tükenmez defineye sahip olur. (28)

Hepte Natik, sihirli bir kuşmuş. Haftada bir yumurtlarmış. O yumurta da dünyada eşi olmayan mücevhermiş. (44)

B113.1. Hazine üreten kuş kalbi

Her kim ki sihirli kuşun yüreğini yerse, o sınırsız hazineye sahip olurmuş. (28)

B133.1. Gerçeği söyleyen at kahramanı tehlikeye karşı uyarır

At, kahramana burasının cadıların mekânı ve tehlikeli bir yer olduğunu söyler.
(7).

B140. Kehanet gösteren hayvanlar

— *Ben üç gün sonra olacak işleri önceden bilirim, dağlardan uçarak geçerim, deryada yüzerim, ateşte yanmam.* (6)

Boz Yiğit, yaşlı kadını ata bindirmeye çalışmış ama zeki at, yaşlı kadını kendisine yaklaştırmamış. (57)

B141.2. Kehanet gösteren at

Üç günden sonra olacak işleri bilirim. Dağlardan atlayarak geçerim, deryada yüzerim, ateşte yanmam. Ben tılsımlıyım. (7)

B151.1.1. Yol gösteren at

Bir kucak kamışı alıp deryaya koy. Suyu kapılan börtü böceği kurtar. (7)

Gece el ayak çekildiğinde bana bin, seni kesinlikle ondan kurtarırım. (42)

B151.1.5. Yol gösteren deve

O bir aladoğan, onun öldür, yoksa felaketin olur, demiş. (69)

B160. Akıl veren hayvanlar

Hatununun kurt derisini kırk gün geçmeden çıkarma, yoksa felaketin olur. (40)

Beni kamçılama, yanına da bir tarak, süzgeç, ayna al. (42)

B161. Akıl veren yılan

— *Ey oduncu, vezirin dediğini yapma. İlk kaynayanı ikinci kâseye, ikinci kaynayanı üçüncü kâseye, üçüncü kaynayanı birinci kâseyi koy.* (60)

B162. Akıl veren balık

Yeryüzüne çıktıktan sonra kesinlikle sandıktaki kızın söyledikleri doğrultusunda iş yapman gerek, demiş Balık Padişah. (32)

B164. Akıl veren at

Ak Boz Aygır, Nurzat'a bacağına kamış saplanan kaplanı nasıl kurtaracağını söylemiş. (6)

— *Onlar seni sınamak istiyorlar. Güülü çirkin nakşet, iğne işini kaba yap, öyle yaparsan kendini gizleyebilirsin, demiş at. (42)*

B171. Sihirli Horoz

Altın bir horoz boynunu uzatıp ötüyormuş. Bu horoz Yedi Başlı Yalmuvuz'muş. (68)

B172. Sihirli kuş

O, Hepte Natic denen sihirli bir kuş imiş. Temiz gönüllü insanlarla konuşur kötü niyetli insanlarla konuşmazmış. (44)

B179.1.1. Sihirli karıncanın tüyü

— *Öyle ise biz sana bir tel kaşımızı verelim, ihtiyacın olduğunda yakarsan hemen hazır oluruz, demişler. (6)*

— *Öyle ise biz sana bir tel kaşımızı vereceğiz, ne zaman bize ihtiyacın düşerse yak, biz hemen yanında hazır oluruz, demişler. (7)*

B182.2. Sihirli ayı

Ben uzun zamandan beridir size âşığım, beni ayı suretindeyken kabul etmeyeceğinizi biliyordum. (11)

B184.1. Sihirli at

O uçan attır. O at on günlük yolu bir günde basar. (15)

B184.1. 1. At, sihirli bir şekilde hızlıdır

Ak Boz Aygır adımlarını hızlandırmış. Onun toynakları altında dağlar yuvarlanarak uçmuş, taşlar hatta yağmur gibi yağmaya başlamış. (6)

B184.1.1.2. Kuş kadar hızlı at

Nurzat gözünü açınca kendini bir akın boyunda görmüş. (6)

Onlar yedi günlük yolu yarım günde basmışlar, eve varmışlar. (17)

Göz yumup açıncaya kadar at onları bayın kapısının karşısına indirmiş. (46)

B184.1.1.3. Dünyadaki en hızlı at

Ak Boz Aygırın toynakları yeri yarmış, Nurzat ile Ak Boz Aygır yer altına inmişler. (6)

B184.1.6. Sihirli atla uçma

— Gözünü aç, demiş. Baykuş kendini bir şehrin etrafındaki yaylakta bulmuş. (7)

B190 Sihirli hayvanlarla ilgili çeşitli motifler

Hazreti Süleyman'ın muskası Ab-ı Hayat suyunu içen geyiğin boynunda asılıdır. (22)

Ak atlı, aksakallı adam Minku'ya sihirli bir at vermiş. (46)

B211. Konuşan bülbül

Bülbülgoya gülmüş, onun gülüşünü duyan bütün devler uyanmış. (17)

B211.1.3. Konuşan at

— Ey Perizat, niçin gamlandın, diye sormuş Ak Boz Aygır. (6)

— Sen beni al, demiş at. (7)

— Onlar seni sınama niyetindeler, demiş at. (42)

— Hey mihriban yiğit, demiş at dile gelip sen bana çok iyilik ettin. (64)

B211.1.3.1. Konuşan eşek

Eşek yaşlı adamın karşısında kendisini yere atıp ağlamış. (18)

B211. 4.1. Konuşan karınca

— *Ey âdem yavrusu, senin bize çok iyiliğin dokundu, bizden ne diliyorsun, diye sormuşlar. (7)*

B211.1.5.5. Konuşan buzağı

— *Ey yiğit, benim gemimi çöz, demiş. (69)*

B211.1.6. Konuşan deve

— *Ey sahip, o bir aladoğan, onun cezasını ver, yoksa felakete uğrarsın, demiş. (69)*

B211.1.7. Konuşan köpek

— *Altın kılıç Yedi Başlı Yalmavuz'un yastığının altında, o şimdi uyuyor, demiş it. (8)*

B211.1.8. Konuşan kedi

— *Ben gidip altın kılıcı çalayım, demiş kedi. (8)*

B211.2.1. Konuşan geyik

— *Ey merhametli adam, beni ölümden kurtardın, dile benden ne dilersen. (1)*

— *Hey mihriban kişi, beni öldüreceğin yerde tuzaktan kurtardın, üstelik de yaralarımı sardın. (36)*

Boğazına bıçak dayanan geyik yavrusu dile gelmiş. (66)

B211.2.2.1. Konuşan kaplan

Hey ak gönüllü adam, teşekkür ediyorum sana, demiş kaplan. (1)

Kaplan Baykuş'un kendine geldiğini görünce derhal dile gelip: (7)

B211.2.3. Konuşan ayı

Minku Batur ayının yanına varınca, ayı dile gelmiş. (46)

B211.2.4. Konuşan kurt

Kurt yiğide bakıp tıpkı insan gibi dile gelip “Bana vurma!”, diye bağırılmış. (40)

B211.2.6. Konuşan tavşan

Tavşan, birden insan gibi dile gelerek ağlamaya başlamış. (68)

B211.2.10. Konuşan maymun

— *Ben, başkalarına maymun suretinde görünürüm, demiş. (36)*

— *Atanıza ananıza bu bir torba çöreği verin! (41)*

B211. 3.4. Konuşan papağan

— *Ey hürmetli şah, bana kırk günlük ruhsat verin. (59)*

B211.3.2.1. Konuşan tavuk

— *Ey insanoğlu, beni niçin yakaladın? Neye ihtiyacın var, diye sormuş (50).*

B211.3.5. Konuşan güvercin

— *Beni bulmak istiyorsa, ayağına demir ayakkabı giyip gezsin. (24)*

B211.3.6. Konuşan kuzgun

*Kuzgun o anda dile gelip kendisini öldürmemesi için Zulhumar’a çok yalvarmış.
(70)*

B211.3.10. Konuşan Simurg

— *Başın dara düşerse, yardıma ihtiyacın olursa, tüyü yak. (46)*

— *Seni Kuyikap’a ulaştırırım, demiş sürme kuş. (48)*

— *İşte bu adam bize vefa gösterdi, siz de bu adama vefa gösterin. (55)*

— *Hey insanoğlu, dile bizden ne dilersen. (64)*

B211. 4.1. Konuşan karınca

— *Ey insanoğlu, bize çok büyük iyilik yaptın, bizden ne diliyorsun, diye sormuşlar. (7)*

B211.5. Konuşan balık

— *Ey dede, merhamet edip beni sal, bu iyiliğini kesinlikle unutmayacağım, demiş. (32)*

— *Sana bütün ömrünce yetecek kadar mal vereceğim. (40)*

B211. 6.1. Konuşan yılan

— *Hey insanoğlu, beni kurtardın, ne dileğin varsa söyle! (64)*

B244.1. Yılanların padişahı

— *Biraz daha yürürsek yılanların padişahı Batuhan'ın sarayına varacağız. (6)*

Yılan padişah çıkıp gelmiş. (46)

Aslında bu kızın ismi Şahmaran (Yılanların Melikesi) imiş. (60)

Aslında o yılan, yılan padişahının tek şehzadesi imiş. (65)

B290. İnsan özelliği gösteren diğer hayvanlar

— *Ey insanoğlu, insanlar bizim gibi hayvanları öldürürken, sen niçin beni azaptan kurtardın, diye sormuş. (6)*

— *Ben şu denizdeki balıkların padişahıyım, demiş altın balık. (32)*

— *Ey insan yavrusu, beni niçin yakaladın? Neye ihtiyacın var, diye sormuş. (50)*

— *Hey insanoğlu ne dileğin varsa söyle, demiş. (64)*

B300. Yardımcı hayvan

Balık padişah önceden altının nerede olduğunu öğrenip geleceğine söz vermiş. (40)

— *Senin düşmanın bizim de düşmanımız, senin kaygın bizim de kaygımızdır. (64)*

Zilli Tavşan, ablasını oyuğa saklayıp gitmiş. (68)

— *Benim karnımı yar, beni onlara yem edip yola revan ol, demiş. (69)*

B301. Sadık hayvan

Nurzat, Ak Boz Aygırın tılsımıyla düşmanlarını yenip bahta erişmiş. (6)

Dev, benim boğazıma sarıldı. Beni boğmak üzereyken köpeğim devin bacağından dişleyerek devı telaşa düşürdü, dev kaçtı. (33)

Gidip kılıcı çalayım, demiş kedi. (8)

B330. Yardımcı hayvanların ölümü

Oduncu, Şahmaran'ı öldürmüş. (60)

Üvey ana, kandilci yaşlı kadınla konuşup tayı yok etmenin peşine düşmüş. (64)

Padişah, geyiğin kesilmesini kabul etmiş. (66)

Padişah, tavşanın kesilmesini kabul etmiş. (68)

Zirek çaresizce aygırın karnını yarmış. (69)

B340. Yardımcı hayvanların çeşitli davranışları

Eşek ve atlar Şehzade Zar'ı dişleyerek kıyıya çıkmasını engellemeye çalışmışlar. (18)

Bu sözleri duyan geyik tıpkı insan gibi ağlayarak gitmiş. (26)

B350. Minnettar hayvanlar

— *Ey insanoğlu, sen bize merhamet ettin. Senin neye ihtiyacın var, demişler. (6)*

Sürme Kuş, Ecmen Batur'u sırtına bindirip üsteki âleme çıkarmış. (23)

B360. Ölüm tehlikesinden kurtaran minnettar hayvanlar

Bin altı yüz seksen bir kaplan peyda olup haydutların hepsini öldürmüşler. (1)

B362. Boğulmaktan kurtarıldığı için minnettar olan hayvan

— *Öyle ise biz sana bir tel kaşımı yolup vereceğiz, ne zaman bize ihtiyacın olursa yak,, demişler. (7)*

B365.0.1. Kuş yavruları kurtulduğu için minnettar

Ana Simurg uçup gelmiş ve durumu öğrenince Nurzat'a minnet etmiş ve buna karşılık onu yer üstüne çıkarmış. (6)

B 370 Esaretten kurtaran minnettar hayvanlar

— *Eğer dara düşer de bana ihtiyacın olursa bu tüyümü yak, hemen yanı başında hazır olurum, demiş. (1)*

B375.1.2. Balık suya atıldığı için minnettar olur

Balık Şah, şahın atın başı kadar altını alıp yaşlı balıkçıya vermiş. (40)

B380. İşkenceden (eziyetten) kurtaran minnettar hayvanlar

Padişah, geyiğin kesilmesini kabul etmiş. (66)

— *Ne ihtiyacın olursa ben hazırım, demiş kaplan.” (6)*

Kaplan kendine geldiğinde Abdurusul'a niçin geldiğini sormuş. (35)

B390. Minnettar hayvanların yaptıkları çeşitli işler

Kaplanlar derhal süt hazırlayıp vermişler. “Eğer başın dara düşerse bunu yakarsan biz hemen peyda oluruz.” deyip bir tel tüyünü vermişler. (35)

B401. Yardımcı at

Nurzat atasının beyhudeliğinden bela kazaya düşmüş, lakin Ak Boz Aygırın tilsimiyle düşmanlarını yenip bahta erişmiş. (6)

— *Kaplanın bacağına saplanan kamışı, ince yerinden kesip çıkar. (7)*

Melike Aytilla cadının dikkatsiz olduğu bir anda fırsat bulup tüyü ateşe atmış. At o anda peyda olup, cadı ile dövüşmüş. (42)

B421. Yardımcı köpek

Köpeğim beni, devden kurtardı. (33)

Gücüm tükendi. Köpeğim devin kalan başını kopararak onu öldürdü. (48)

B422. Yardımcı kedi

Kedi gidip altın kılıcı çalar. (8)

B431.3. Yardımcı kaplan

Sana sütümü veririm, demiş kaplan. (50)

B437.2. Yardımcı fare

Tanrı, bir fare yavrusunu on yaşındaki bir kız suretine sokup Zahit'e vermiş. (25)

B437.4. Yardımcı tavşan

Zilli tavşan, ablasını oyuğa saklayarak üstüne kazdıkları toprağı atıp dışarıyı görececek bir delik açmış. (68)

B443.1. Yardımcı geyik

Mestan Kempir' in terk ettiği çocukları, bir ana geyik alıp götürmüş. (45)

B450. Yardımcı kuş

Ana Simurg gelir, durumu öğrenince Nurzat' ı alıp yer üstüne çıkarır. (6)

Sürme kuş, Musa' yı Kuyikap' ın kapısından geçirir. (48)

Kuş, Ahmetcan' ı üstüne bindirip yeryüzüne çıkarmayı kabul etmiş. (55)

Yaşlı kuş, Cihanşah' ı üstüne bindirip bir dağın üstüne çıkarmış. (60)

B457.2. Yardımcı güvercin

Güvercin peyda olup Taz' ı yangının içinden kurtarmış. (50)

B469.5.1. Yardımcı tavuk

— *Tamam, sütümü sana vereceğim, demiş ana tavuk . (50)*

B469.11. Yardımcı Simurg

Ana Simurg, alıp getirdiği Ab-ı hayat suyunu Nurzat'ın ağzına damlatmış. (6)

B481.1. Yardımcı karınca

Nurzat karıncaların tüyünü yakar ve karıncalar kızı bulur. (6)

B491.1. Yardımcı yılan

— *Ey yılan, varıp mağaradaki kırk halkalık tespihi alıp getir, demişler. (46)*

B498.1. Yardımcı ejderha

— *Ey iyi atanın iyi yavrusu, öyleyse üstüme bin. İyi niyetle yola çıktığın için Rum şehrine seni bizzat ben götüreceğim, demiş ejderha (13)*

— *Hey insanoğlu, seni yurduna bir yıllık uzaktaki yurda götürüp bırakacağım. (65)*

B501. Hayvanlar, kendilerinden bir parçayı kendilerine yardıma çağırımları için tılsım olarak verir

— *Hiç olmazsa pullarımdan birkaç tel al, ihtiyacın olduğunda yakıp yardıma çağırırsın, demiş yılan. (64)*

B501.4. Kuşlar, kahramana sıkıştığında yakması için tüy verir

— *Öyleyse sana kanadımdan bir tel tüy vereyim, başın dara düşerse, yardıma ihtiyaç duyduğun zaman yakarsan, hemen yanında peyda olurum, demişler. (46)*

— *Eğer başın dara düşerse bunu hemen yak. O zamanda hemen peyda olurum, deyip bir tane tüyünü yolup vermiş. (48)*

— *Öyle ise kanatlarımdan birkaç tüy al. İhtiyacın olduğunda yakarsan yardımına gelirim, demiş. (64)*

B505. Hayvandan sihirli nesne elde edilir

Kedi gidip altın kılıcı çalar ve onu yiğide verir. (8)

Yılan padişah, tespihi ağzıyla ısırarak alıp getirir.(46)

B505.2. Hayvan, kahramana sihirli nesneyi nerede bulabileceğini söyler

— *Altın kılıç Yedi Başlı Yalmavuz'un yastığının altında, o şu an uyuyor, demiş köpek. (8)*

B 510 Hayvan tarafından iyileştirilme

Geyik o an göğsünü melikenin ağzına salıp miski damlatmaya başlamış. Melike yavaş yavaş kendine gelip gözünü açmış. (1)

B511.5. Kuş, insanı iyileştirir

Ana Simurg, alıp getirdiği Ab- ı hayat suyunu Nurzat'ın ağzına damlatmış. Nurzat yavaş yavaş kendine gelip gözünü açmış. (6)

Simurg sol kanadı ile Minku'yu başından ayağına kadar sıvazlamış. Minku Batur'un gözü de bacağı da iyileşmiş. (46)

Kuş, kanadıyla Ahmetcan'ın bacağına sıvazlamış, onun bacağı sapasağlam olmuş. (55)

B520. Hayvanlar, insanların hayatını kurtarır

— *Ey sahibim, onlar ile mücadele edemezsin. Karnımı yarıp beni onlara yem edip yola revan ol, demiş. Zirek devesinin karnına kılıçla yarmış. Zirek arılardan sağ salim kurtulup yola devam etmiş. (69)*

B521.3. Hayvanlar tehlikeye karşı uyarıda bulunur

— *Ey Nurzat uyumasan iyi olur, demiş at. (6)*

— *Baykuş, bu yol tehlikeli. Yolun üstünde Çoyun Kulak denilen bir batur var. O kurtulursa biz sağ kalamayız. Sana yalvarırsa kesinlikle kulak asma, demiş. (7)*

B522. Hayvan, kahramanı öldürülmekten kurtarır

— *Ey sahip, karnımı yarıp yoluna revan ol, demiş. Zirek, buzağının karnını hançerle yarmış. Kurtlar buzağıya saldırmışlar. Zirek kurtulmuş. (69)*

B530. Hayvanlar insanı besler

Ayl, bebeği emzirip büyütmüş. (9)

B535.0.15. Bakıcı (emziren) geyik

Ben bir tek geyiği tanırım. Onun sütünü emerek büyüdüm. (26)

Geyik terk edilen bebekleri kendi sütüyle beslemeye başlamış. (45)

B543.2. Hayvan, çalınan eşyaları bulur

Kedi altın kılıcı çalıp yiğide getirir. (8)

B552. İnsan, kuş tarafından taşınır

— *Seni Kuyikap'a ulaştırırım, demiş sürme kuş. (48)*

Kuş, Ahmetcan'ı üstüne bindirip yer yüzüne çıkarmış. (55)

B560. Hayvanlar insanlara öğüt verir

— *Baykuş, bu yol tehlikeli bir yol. Yolun üstünde Çoyun Kulak denilen bir batur var. Ona dayak, kılıç geçmez, onu, işte şu kızın dedesi çocuklarına cefa vermesin, diye kavak ağacına çivilemiş. O kurtulursa biz sağ kalamayız. O, bizi görüp yalvarırsa kesinlikle kulak asma, demiş. (7)*

B570. Hayvanlar adamlara hizmet eder

Güvercin, Taz'ı yanmaktan kurtarır. (50)

B571. Hayvanlar, insan için görevleri yerine getirir

At, kırk arşın yükseğe sıçrayarak kazanı kuyudan çıkarmış. (7)

B590. Yardımcı hayvanların çeşitli hizmetleri

At, kuyruğunu bulağın suyuna sokup Baykuş'un ağzına damlatmış, Baykuş dirilmiş. (7)

Papağan, zehirli meyveleri toplayıp insanların varmayacağı uzak yere atmış. (59)

B600-B699. Hayvanla İnsanların Evlenmesi

Yiğit, maymun suretindeki peri kızıyla evlenmiş. (36)

Yiğit, kurt kızla evlenmiş. (40)

Güvercin suretindeki peri yiğitle evlenmiş. (52)

B601.1.1. Ayı kadını kaçırır ve onunla evlenir

Ayı, küçük kıızı kaçırıp onunla evlenir. (10)

B 604.1.1. Yılanla evlenme

Padişahın nikâh kıydığı Hurşide aslında bir yuhadır. (49)

B620. Âşık hayvan (erkek)

— *Ben uzun zamandan beridir size âşık idim, demiş ayı suretindeki yiğit. (11)*

B635.1. Ayının oğlu

Ayının kaçırdığı kız, hamile kalır ve bir oğlan doğurur. (10).

B646.1. Yılan kılığında insanla evlenme

Padişahın nikâh kıydığı Hurşide aslında bir yuhadır. Yılan kırk yıl yaşadıktan sonra ejderha olurmuş, ejderha kırk yıl ömür geçirdikten sonra yuha olurmuş, yuha kırk yıldan sonra insanoğluna ve her çeşit hayvana dönüşebilecek özelliklere sahip olurmuş. Hurşide'nin yuhalık derecesine yeten bir yilandır. (49)

B875.1. Dev gibi yılan

Yılanın uzunluğu kırk kulaç, eni on kulaç imiş. (46) (Thompson, 1977: 346-484).

C. Yasak (Tabu)

C0-C99. Tabiatüstü Varlıklara İlgili Yasaklar

C100-C199. Cinsel Yasak

C200-C299. Yeme ve İçme Yasağı

C200-C249. Yeme Yasakları

C250-C279. İçme Yasakları

C300-C399. Bakma Yasağı

C400-C499. Konuşma Yasağı

C500-C549. Dokunma Yasağı

C550-C599. Sınıf Yasağı

C600-C699. Tek Örneği Olan Yasak ve Mecburiyetler

C600-C649. Yasaklanmış Bir Şey

C650-C699. Mecbur Olunan Bir Şey

C700-C899. Çeşitli Yasaklar

C900-C999. Yasağın Çiğnenmesi Nedeniyle Cezalandırma (Thompson, 1975 I. Cilt A-C: 485-486).

C300. Bakma Yasağı

— *Ben kapıdan içeri girince sakın arkamdan bakma. (54)*

C330. Belirli bir yöne bakma Yasağı

— *Bu avluyu süpür, başını kaldırıp hiçbir tarafa bakma. (33)*

C411.1. Alışılmamış davranışların sebebini sorma yasağı

— *Dede, bu nasıl iş? Ben bu işi öğrenmeden ölüp gidersem gözüm açık kalır, demiş. (33)*

C422. Belirli bir kişinin kimliğini açıklama yasağı

— *Şahmaran, oduncuyu yeryüzüne çıkarmış ve ona kendisini gördüğünü hiç kimseye söylememesini tembih etmiş. (60)*

C423. Olağanüstülüklerin ifşa edilmesi

Şahmaran'ı gören adamın vücudundaki izler hamamda açığa çıkar. (60)

C500. Dokunma Yasağı

— *Kızın odasına girdiğinde, kıza dokunursan örtüye dokunma, örtüye dokunursan kıza dokunma! (13)*

C530. Çeşitli dokunma Yasakları

— *Kutudaki ilacı alırsan kâğıttaki ilaca el uzatma, kâğıttaki ilacı alırsan kutudaki ilaca el uzatma! (13)*

C600. Tek örneği olan Yasaklar

Ama senin yeryüzüne çıktıktan sonra kesinlikle sandıktaki kızın söyledikleri doğrultusunda iş yapman gerek, demiş Balık Padişah. (32)

— *İnsanların olduğu yerde sakın soyunma! (60)*

C610. Yasaklanmış bir yer

O bulağın başında sakın dinlenme. (54)

C611. Yasaklanan ev

Aklınızda olsun kırk birinci evi kesinlikle açmayın, diye tembihleyip gitmişler. (29)

Kırk birinci evin kapısını açmayın, deyip evlerin anahtarlarını verip gitmiş. (52)

C 611. Yasaklanan odaya girme

Kırk birinci odaya girme, diye tembihleyip anahtarı Cihanşah'a vermiş. (60)

C611.1. Yasaklanmış kapı

— *Kapıdan girince sakın arkamdan içeri bakma! (54)*

C615.4. Bir gölün yakınında dinlenme yasağı

Kuddus Bay onlar ile vedalaştıktan sonra, onların yalnız akın boyunda ve Şor Kuyusu'nun etrafında konaklamamasını tembih etmiş. (6)

C620. Yasaklanmış nesne

— *Kutudaki ilacı alırsan kâğıttaki ilaca el uzatma, kâğıttaki ilacı alırsan kutudaki ilaca el uzatma. (13)*

C640. Çeşitli tek örneği olan Yasaklar

— *Karının kurt derisini kırk gün geçmeden çıkarıp atma yoksa mahvolursun, diye uyarmış. (40)*

C700. Çeşitli Yasaklar

Bülbülgoya'yı kafesiyle birlikte al. Sakın kafesi açma, eğer kafesi açarsan, Bülbülgoya güler ve bütün muhafızlar uyanır. (17)

— *Bir şarttım var. Benimle evlenmeyi talep etmeyeceksiniz, yaşlı karınızı kesinlikle terk etmeyeceksiniz, demiş Su Perisi. (32)*

C730. Oturma, Dinlenme, Uyku Yasağı

— *Ey şehzade, eğer bana âşık olsaydınız uyuyup kalmadınız. (26)*

C750. Zaman Yasağı

Hatununun kurt derisini kırk gün geçmeden çıkarıp atma yoksa mahvolursun, diye uyarmış. (40)

C751. Belirli zamanlarda bazı şeyleri yapma yasağı

Hatununun kurt derisini kırk gün geçmeden çıkarıp atma yoksa mahvolursun, diye uyarmış. (40)

C900. Yasağın ihlâli ile ilgili cezalandırmalar

Perizat Söley Bayı uyarmış fakat Sölet Bay onu dinlemeyip konaklamış. Gece olunca her tarafı kara duman kaplamış. Yaşlı kadın Sölet Bayı yakalamış, Sölet Bay canını kurtarmak için Nurzat'ın altın aşığını ona verip kurtulmuş. (6)

Yaşlı balıkçı adamın, kendini kaybedip bu hale gelmesine kızan Su Perisi akşam hissettirmeden saraya girmiş. Bir efsun okumuş, padişahı yaşlı balıkçı haline döndürmüş. (32)

C920. İhlâl edilen Yasak sonucu ölüm

Çocuk, Şahmaran'ın yerini söylemiş. Onu bulup öldürmüş. (60)

C920. Yasağın çiğnenmesi

Sölet Bay konaklamaması gereken yerde konaklamış. (6)

Kız, ejderhanın söylediklerini unutup hem kutudaki hem de kâğıttaki ilaca dokunmuş. (13)

Yiğit gözünün ucuyla kapıdan içeri bakmış. (54)

Kırk birinci evde ne var ki bunu da göreyim, deyip kapıyı açıp içeri girmiş. (60)

C930. İhlâl edilen Yasak sonucu ölüm veya servet kaybı

Yeni padişahın, odanı girip efsun okumuş, padişahı önceki yaşlı balıkçı haline döndürmüş. (32)

O, Şahmaran'ı öldürmüş. Etini kazana doldurup pişirmeye başlamış. (60)

C932. Yasağın çiğnenmesi ile eşlerden birinin kaybedilmesi

Kocasının dikkatsizliğinden faydalanarak sezdirmeden ejderha postunu yakmış. Yiğit bir ak güvercine dönüşüp kaybolmuş. (24)

Kadın, kızın maymun kıyafetini ateşe atmış. Perizat gökgüvercin suretine girmiş ve uçup gitmiş. (36)

C 960 Yasağın ihlâl sonucu şekil değiştirme

Kıyafeti yakılan Maymun Kız, gökgüvercin suretine girmiş ve uçup gitmiş. (36)

C 980 Yasağın ihlâli sonucu verilen çeşitli cezalar

Kız, yasakları ihlal edince muhafızlar tarafından yakalanır. (13) (Thompson, 1977: 485- 544).

D. Sihir (Büyü)

D0-D699. Dönüşüm

D10-D99. İnsanın Farklı Bir İnsana Dönüşmesi

D100-D199. İnsanın Hayvana Dönüşmesi

D200-D299. İnsanın Nesneye Dönüşmesi

D300-D399. Hayvanın İnsana Dönüşmesi

D400-D499. Dönüşümün Diğer Şekilleri

D500-D599. Dönüşümün Anlamları

D600-D699. Çeşitli Dönüşüm Olayları

D700-D799. Sihrin Bozulması

D800-D1699. Sihirli Nesneler

D800-D899. Sihirli Nesnelerin Elde Edilmesi

D900-D1299. Sihirli Nesnelerin Çeşitleri

D1300-D1599. Sihirli Nesnelerin İşlevleri

D1600-D1699. Sihirli Nesnelerin Özellikleri

D1700-D2199. Sihirli Güçler ve Belirtileri

D1710-D1799. Sihirli Güçlerin Elde Edilmesi ve Kullanılması

D1800-D2199. Sihirli Güçlerin Belirtilmesi

D1800-D1949. Sihir Niteliğinin Kaybolması

D1950-D2049. Geçici Sihirli Özellikler

D2050-D2099. Yıkıcı Sihirli Güçler

D2100-D2149. Sihir Güçlerinin Diğer Görünümleri

D2150-D2199. Çeşitli Sihir Belirtileri (Thompson, 1975 II. Cilt D-E: 5-7).

D5. Büyülenmiş insan

Ben bir şehzade idim, bundan kırk yıl önce büyücüler bana büyü yapıp beni ayı suretine koydular. (46)

D10. İnsanın farklı bir insan şekline dönüşmesi

Ahmetcan kızın aşkını daha da sınamak için sürme kuşun bir tel tüyünü yüzüne sürüp seksen yaşındaki bir ihtiyara dönüştür. (55)

D50. İnsanda sihirle yapılan değişiklikler

Cadı, iki oğlunu iki koyun ciğerine dönüştürür. (6)

Bundan kırk yıl önce büyücüler bana büyü yapıp beni ayıya dönüştürdüler. (46)

D56. Kişinin yaşındaki sihirli değişiklik

Yaşlı adam, Ab-ı Hayat'tan üç avuç içip gençleşir. (1)

D56.1. Yaşlı bir kişiye dönüşme

Ahmetcan kızın aşkını daha da sınamak için sürme kuşun bir tel tüyünü yüzüne sürüp seksen yaşındaki bir ihtiyara dönüştür. (55)

Dev hemen yere inip yaşlı bir topal kadın kılığına girerek şehzadenin evinin önünden geçer. (62)

D100. İnsanın hayvana dönüşmesi

Yaşlı cadı, derhal baykuşa dönüşüp ormanın üstünden uçarak geçmiş. (6)

Toy bittikten sonra kız bir yuvarlanıp böceğe dönüşerek gözden kaybolmuş. (13)

Örümcek yumulup yaşlı bir kadına dönüşmüş. (15)

Senin sokakta gördüğün it ve eşeklerin hepsi o zalim padişahın sihriyle ite eşeğe dönüştürdüğü insanlardır. (18)

Kız bir yumulup fareye dönüşür. (25)

Bay, ağıla girip eşek suretine girer. (38)

Cadı Him alaca eşeğe dönüşür. (42)

Badrat Kel derhal bir yumulup domuza dönüşür. (46)

Yiğit babasından kalan yüzüğün yardımıyla bir sineğe dönüşüp kızın saçına konar. (51)

Gece devler bizi efsun ile eşeğe dönüştürüp bize binip oynasınlar. (54)

D112. 1. İnsanın aslana dönüşmesi

Boz Yiğit'in kız kardeşi aslana dönüşüp onların yolunu keser. (5)

D112.4. İnsanın leopara dönüşmesi

Doyuncaya kadar suyu içip başını kaldırınca alaca bir leopara dönüşür. (68)

D113.1. İnsanın kurda dönüşmesi

Doyuncaya kadar suyu içip başını kaldırınca bir bozkurda dönüşür. (68)

D113.2. İnsanın ayıya dönüşmesi

Bundan kırk yıl önce büyücüler bana büyü yapıp beni bir ayıya dönüştürdüler. (46)

D113.3. İnsanın tilkiye dönüşmesi

Doyuncaya kadar suyu içip başını kaldırınca sarı bir tilkiye dönüşür. (68)

D114.1.1.1. Kızın geyiğe dönüşmesi

Bu, geyik sıfatında bir canlıdır, belki sihirlenmiş bir insandır. (26)

Aygül "Geyik Gölü"nün suyunu içince geyiğe dönüşür. (66)

D117.1. İnsanın fareye dönüşmesi

Kız bir yumulup fareye dönüşür. (25)

D117.2. İnsanın tavşana dönüşmesi

Doyuncaya kadar suyu içip başını kaldırıncaya, zilli tavşana dönüşür. (68)

D130. İnsanın evcil hayvana dönüşmesi

Bay ağıla girip eşek suretine girer. (38)

D131. İnsanın ata dönüşmesi

Yaşlı adam cadıya tokat atıp “at ol” der, cadı derhal bir kısraka dönüşür. (18)

D132.1. İnsanın eşeğe dönüşmesi

Bir kâse süte efsun okuyup, sütü Şehzade Zar’a saçıp “eşek ol.” der, Şehzade Zar o sırada eşeğe dönüşür. (18)

D141. İnsanın köpeğe dönüşmesi

Bir çimdik unu alarak padişahın başına saçıp “it ol.” der. Padişah hemen bir dişi ite dönüşür. (18)

D150. İnsanın kuşa dönüşmesi

Yaşlı cadı, derhal baykuşa dönüşüp ormanın üstünden uçarak geçer. (6)

Nazigül guguk kuşuna, oğlu demir gagalı kuşa, kızı da aladoğana dönüşür. (11)

Göle giren iki güvercin, devler padişahının kızlarıdır. (17)

D151.4. İnsanın kargaya dönüşmesi

Gördüğün deminki karga da aslında bir padişahın oğluydu. Cadı onu kargaya dönüştürdü. (18)

D151.8. İnsanın serçeye dönüşmesi

Şehzade Zar’ı bir serçeye dönüştürerek kafese hapseder. (18)

İkisi o anda bir çift serçe suretine girerler. (33)

D154.2. İnsanın güvercine dönüşmesi

Bir yumulup gökgüvercine dönüşerek uçup gider. (5)

Ak Bekeş güvercine dönüşerek uçup gider. (5)

Devler padişahının kızları güvercin donunda gezerler. (17)

Kadın padişah bir yumulup güvercine dönüşür. (18)

Perizatlar geri gittikten sonra, onlar bir çift güvercine dönüşerek uçup giderler. (24)

Güvercinler birden yumulup peri kızlarına dönüşürler. (29)

Kızlarla birlikte bir top güvercine dönüşerek uçup giderler. (41)

Perizat, hoşça kalın, demiş ve pencereden uçarak çıkıp gitmiş. (60)

D191. İnsanın yılan dönüşmesi

Yılan suretine girerek yavaşça süzülüp başını tünlükten çıkarıp gölden su içmiş. (49)

D199.2. İnsanın ejderhaya dönüşmesi

Cadının eline düştüm. O da beni ejderhaya dönüştürdü. (13)

D210. İnsanın bitkiye dönüşmesi

Samavi Ejderha ile melike bağın içine girip güle dönüşürler. (24)

D215. İnsanın ağaca dönüşmesi

Samavi Ejderha ile melike kaçıp ormana varıp ağaca dönüşürler. (24)

D230. İnsanın mineral bir maddeye dönüşmesi

Samavi Ejderha ile melike kendilerini kanala atıp suya dönüşürler. (24)

D231. İnsanın taşa dönüşmesi

Bay korkudan olduğu yerde donup kalır. Kayıp Şehir’de, onun bütün deve, katır ve var olan malı mülküyle şu şekilde donup kalır. (37)

Badrat Kel, ilacı kırk askere koklatarak onların hepsini taşa dönüştürür. (46)

Yaşlı karınız kız kardeşimizi öldürmek üzereyken onu taşa dönüştürdük. (70)

D310. Vahşi hayvanın insana dönüşmesi

Ejderha silkelence güçlü bir yiğit peyda olur. (13)

Örümcek bir yumulur ve yaşlı bir kadına dönüşür. (15)

Tanrı, zahitle uzun yıllar birlikte yaşayacak bir fare yavrusunu on yaşındaki bir kız suretine sokup ona verir. (25)

Onlar gözlerini yumup açıncaya kadar geyik güzel bir kadına dönüşür. (26)

D313.2. Kurdun insana dönüşmesi

Ak kurt üstündeki kurt derisini sıyrıp atar ve olağanüstü güzel bir kıza dönüşür. (40)

D313.3. Ayının insana dönüşmesi

Kızı kaçıran ayı yakışıklı bir yiğide dönüşür. (11)

D314.1.3. Geyiğin kadına dönüşmesi

Onlar gözlerini yumup açıncaya kadar geyik güzel bir kadına dönüşür. (26)

Geyik yumulup güzel bir kız suretine girer. (36)

Geyik silkinerek derisini fırlatıp güzel bir kız suretine girer. (66)

D315.1. Farenin insana dönüşmesi

Tanrı zahidin duasını kabul eder. Zahitle uzun yıllar birlikte yaşayacak bir fare yavrusunu on yaşındaki bir kız suretine sokup ona verir. (25)

D318.1. Maymunun insana dönüşmesi

Maymun, Alahiddin'in gözüne tıpkı öz anası gibi görünür. (57)

D330. Evcil hayvanın insana dönüşmesi

Cadı Him, Melike Aytilla ile çocuklarını indirdikten sonra silkinip eşek suretinden çıkarak aslına döner. (42)

D350. Kuşun insana dönüşmesi

Güvercin, Taz'ı evine getirdikten sonra peri kızına dönüşür. (50)

D354.1. Güvercinin insana dönüşmesi

Gökgüvercinler alçalarak gölün kıyısına iner ve her biri güzel bir kıza dönüşür. (52)

D931. Yılanın insana dönüşmesi

İki ak yılanın biri güçlü bir yiğitte, biri güzel kıza dönüşür. (6)

D399.1. Ejderhanın insana dönüşmesi

Ejderha bir yumulur ve Enedir Han'ın melikesinden daha güzel bir kıza dönüşür. (13)

Samavi Hapiz komşularını uğurlayıp eve geri geldiğinde döşekte yine bir ejderhanın yatmakta olduğunu görür. (24)

Ben aslında ejderha padişahının sizlere yardım etmek için gönderdikleri adam idim. (65)

D410. Bir hayvanın başka bir hayvana dönüşmesi

Tulpar sineğe dönüşüp gözden kaybolur. (13)

Geyik birden yumulup fareden daha küçük bir şeye dönüşerek kaybolur. (43)

Bu, aslında altın horoz suretinde görünen bir baykuştur. (68)

Bu iki mahlûk derhal güzel bir çift papağana dönüşürler. (70)

D430. Nesnenin insana dönüşmesi

Bu sırada iki ciğer kuvvetli iki yiğide dönüştürler. (7)

Gül, ay yüzlü bir periye dönüşür. (33)

Aradan biraz vakit geçtikten sonra taş adamların hepsi aslına döner. (46)

D431.1.1. Gülün insana dönüşmesi

Çıranın fütüli bir kızıl güle dönüşür. Kızıl gülün içinden bir perizat peyda olur. (56)

D440. Nesnenin hayvana dönüşmesi

Cadı efsun ile bir kırma taşını büyük bir buzağıya dönüştürür. (29)

Dev, bir leğene efsun okuyup onu tulpara çevirir. (62)

D450. Nesnenin bir başka nesneye dönüşmesi

Nurzat süzgeci fırlatır. Süzgecin düştüğü yerde, yer gök dağa dönüşür. (6)

Melike tarağı fırlatır. Arkasında deniz peyda olur. (42)

D451.2. Bitki başka bir nesneye dönüşür

Bir buğdayı fırlatır, deryada bir gemi hâsıl olur. (18)

D454. İmal edilmiş nesnelerin dönüşmesi

Nurzat süzgeci fırlatır. Süzgecin düştüğü yerde, yer gök dağa dönüşür. (6)

D454.7.2. Tarağın diğer şeylere dönüşmesi

Nurzat tarağı fırlatır. Cadını, karşısına arasından hiçbir şeyin geçemeyeceği bir orman peyda olur. (6)

D454.12.1. Ayna denize, ırmağa dönüşür

Nurzat aynayı fırlatır. Aynanın düştüğü yerde bir derya hâsıl olur. (6)

D550. Yeme ve içme sonucu değişim

Borçlu kumarbaz önüne düşen meyveyi alıp yedikten sonra genç bir yiğide dönüşür. (59)

D610. Tekrarlanan dönüşüm

Samavi Ejderha ile melike perizatlardan kurtulmak için sırasıyla ota- çiçeğe, güle, suya, ağaca ve en sonunda ağacın kökündeki en küçük körpe filiz dönüşürler. (24)

D621.1. Gündüz hayvana gece insana dönüşme

O günden itibaren kurt kız her gün geceleri insana gündüzleri kurda dönüşür. (40)

D621.1.1. Gündüz insana gece hayvana dönüşme

Gece devler bizi efsun ile eşeğe dönüştürüp bize binip oynayırlar. (54)

D630. İsteddiği zaman dönüşüm ve büyüü çözme

Samavi Ejderha ile melike perizatlardan kurtulmak için sırasıyla ota- çiçeğe, güle, suya, ağaca ve en sonunda ağacın kökündeki en küçük körpe filiz dönüşürler. (24)

Cihanşah güvercin kıyafetini giyen karısının üstüne oturur ve onlar yola revan olurlar. Eve gelince aslına dönerler. (60)

D641. Zor bir yere gitmek için dönüşüm

Cihanşah güvercin kıyafetini giyen karısının üstüne oturur ve onlar yola revan olurlar. (60)

D642.2. Ölümden kurtulma için dönüşüm

Samavi Ejderha ile melike perizatlardan kurtulmak için sırasıyla ota- çiçeğe, güle, suya, ağaca ve en sonunda ağacın kökündeki en küçük körpe filiz dönüşürler, öldürülmekten kurtulurlar. (24)

D661. Cezalandırma olarak dönüşüm

Cadıyı ite dönüştürürler ve onu demir zincirle güneşin altında bağlarlar. (18)

D670. Büyü kuvveti ile uçma

Cadı kız da göge uçar. (6)

Zulhumar'ı alıp göge u ururlar. (70)

D671. Kaçmak için dönüşüm

Samavi Ejderha ile melike perizatlardan kurtulmak ağacın k  indeki en küçük körpe filiz dönüşürler ve öldürülmekten kurtulurlar. (24)

 kisi aynı anda bir çift serçe suretine girerek kubbenin deliğinden kaçarlar. (33)

D700. Sihir bozma

O, yılanı öldürülmekten kurtarır. Yılan boylu poslu, güçlü bir yiğide dönüşür. (1)

Yaşlı adamın baskısı sonucu cadı birkaç yıldır ata eşeğe dönüştürdüğü insanları aslına döndürür. (18)

Aynur, geyiğe ilaç içirir. Geyik silkinerek derisini fırlatıp güzel bir kıza dönüşür. (66)

D710. Zor kullanarak büyü c zme

Onun sihrini öğrendikten sonra bütün devleri toplanmasını emrettim, bütün devleri topladıktan sonra, onun sihir kutusunu ateşe atıp onu yaktım. (33)

D750. Başkalarının yardımıyla büyünün bozulması

Ben perizatlar padişahının şehzadesi idim. Senin iyiliğinle kurtuldum. (1)

Ata-anasına sevgisi sonsuz olan, onları canından ayırmayan oğul ya da kız beni bu sihirden kurtarır. (13)

Ben bir  ehzade idim, bundan kırk yıl önce büyücüler bana büyü yapıp beni ayı suretine koydular, siz beni bu büyüden azat ettiniz. (46)

D771. Sihirli nesne vasıtasıyla sihrin bozulması

Sonunda yine yaşlı adamı o mezara ağzındaki ağacı almadan gömmüş. O gece hiçbir iş meydana gelmemiş. (54)

D799. Sihrin bozulması

O an yılan güzel, boylu poslu, güçlü bir yiğide dönüşür. Ben perizatlar padişahının şehzadesi idim. Bu ejderha ise kara dişi bir dev, bana âşık idi. O benim kendisiyle birlikte olmamı talep etti. Ben reddettikten sonra o beni öldürmek için kovalarken, senin iyiliğinle kurtuldum. (1)

Kuyunun tabanı görüldüğünde yine ateş yükselmiş. Bu sırada ateşin üzerine işemiş, böylece ateş sönmüş. (10)

Ata-anasına sevgisi sonsuz olan, onları canından ayırmayan oğul ya da kız beni bu sihirden kurtarır. (13)

D800. Sihirli nesne

—Bu ağaç at, bunun kulağını bursan, derhal göğe uçar; sol kulağını bursan, derhal yere iner; ne kadar hızlı burarsan, o kadar çabuk ve yükseğe uçar. Buna binen adam istediği her yere varabilir; bir gün içinde bütün dünyayı gezebilir, demiş. (4)

Cadının sihirli bir makarası vardır. (15)

Simurg sandığı alıp getirir. (46)

Yılan, kırk halkalık tespihi peri kızlarına alıp getirir. (46)

D810 Sihirli nesnenin hediye vermesi

Eğer, bana ihtiyacın olursa işte şu kollarımı yak, deyip kaplan bir tutam kılını Baykuş'a verir. (7)

Sihirli bir merdiven yapıp ona verir. (15)

Bu asa, Süleyman Peygamber'in şahlık ettiğinde kullandığı asa. Bu asanın hasiyetiyle her ne kadar büyük tılsımla tıslımlanan dağ olsa da açılıverir. (36)

D812.1. Azizlerden (evliyalardan) alınan sihirli hediye

Derviş; Misran Kılıç'ı, cihannameyi ve hedefe değen oku çocuklara verir. (46)

D812.5. Sihirli nesne periden alınır

Kızlar kıyafetlerini almak için parmaklarındaki yüzükleri çıkarıp ona verirler. (17)

Peri kızları sandığı açıp kitabı çocuğa verirler. (46)

D812. 11. Sihirli nesne devden alınır

Fırsatı ganimet bilen Hezim derhal halıyı, kalpağı, asayı, oku ve kazanı alıp kaçar. (29)

D815.8. Eşten alınan sihirli nesne

Perizat, Nurzat'a Ak Boz Aygırını, bir tarak, süzgeç ve bir ayna verir. (6)

D822. Sihirli nesne, yaşlı adamdan elde edilir

Yaşlı adam, küçük bir mendile azıcık un koyup ona verir. (18)

Sana eyerlenmiş bu atı vereceğim, deyip elindeki atın yularını Minku Batur'a verir. (46)

Bu asanın sırrı şu ki karşına dağ çıksa bu asa merdiven olur. Derya gelse köprü olur. Yırtıcı hayvana rastlarsan koruyucu olur. (52)

D830. Hile ile sahip olunan sihirli nesne

Cadı bulak başında ayakkabısını yamadıktan sonra, altın çuvaldızı suya atar. (5)

D832. Sihirli nesneler, onun için dövüşen mirasçılardan paylaşırma bahanesiyle elde edilir

Devler sihirli asa, kalpak, ok ve kazanı paylaşamadıkları için dövüştüğünü söylerler. Hezim onları kandırıp bu sihirli nesneleri alıp kaçar. (29)

Misran Kılıç'ınızı alıp kaçan, sözü geçen mahlûk Yedi Başlı Yalmavuz'dur. (46)

D851.1. Sihirli nesne satın alınır

Padişahın hatunu kılıcın sırrını bilmediğinden onu yaşlı kadına beş tam altına satar. (8)

D860. Sihirli nesnenin kaybı

Yaşlı kadın, padişahın hanımını aldatıp kılıcı ondan satın alır. (8)

Hizmetçi kadın eski kandili Batılı Kişi'ye verip ondan yeni bir kandil alır. (57)

D861. Sihirli nesne çalınır

Mahlûk, Minku Batur'un Mısran Kılıcını alıp kaçar. (46)

Dev, elma ağacını kökünden koparıp götürür. (55)

D880. Sihirli nesnenin tekrar elde edilmesi

Kız, babasından ağaç atı geri alır. (4)

Şehzade derhal Mısran Kılıç'ı alır. (46)

D881. İkinci bir sihirli nesnenin kullanılması ile sihirli nesnenin tekrar elde edilmesi (Yüzükle lamba elde edildi)

Alahiddin'in sihirli yüzüğünden çıkan cin onu kaçırılan sarayının yanına götürür. (57)

D910. Sihirli su

At, kuyruğunu bulağın suyuna sokup Baykuş'un ağzına damlatır. Baykuş dirilir. (7)

D921. Sihirli göl

Aygül, "Geyik Gölü"nün suyunu içince geyiğe dönüşür. (66)

D926. Sihirli pınar

Bulağın suyunu içen adam leopara dönüşür. (68)

D931. Sihirli kaya (taş)

Büyük taş yarılır. Kız, taşın içine girer ve taş yine gıcırdayarak kapanır. (66)

D961. Sihirli bahçe

Suyu içmek için diz çöküp eğilmiş, her ne yapmışsa da yine su içememiş. Yiğit yerinden doğrulup olgunlaşan elmalara elini uzatmış. Daha önce dallarıyla eğilip yere değen elmalar yukarı kalkmış ve onu eli ulaşamaz olmuş. (36)

Ertesi gün mağaradan çıkıp bakmışlar ki olağanüstü bir bostan peyda olmuş. (45)

D961.1. Bahçe sihirle kurulur

Mestan Kempir kıza akıl verir. Kız erkek kardeşine söyler. Yiğit, devlerin bahçesinden çaldığı dalı diker ve sihirli bir bahçe kurulur. (41)

D975.2. Sihirli Gül

Kısmet'in terinin düştüğü yerden bir leyli gül yeşerir ve şarkı söylemeye başlar. (56)

D980. Sihirli meyveler ve sebzeler.

Bu meyveyi yiyen adam yaşlanmaz, yaşlı ise gençleşir. (59)

D981.1. Sihirli elma.

Bu elmayı her kim yerse, derhal iyileşir. (16)

Padişah elmayı iki parçaya böler. Yarısını kendisi yarısını da karısı yer. Haniş dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat sonra bir oğul doğurur. (43)

O elmadan birini yiyen kişinin ömrü on yıl uzarmış. (55)

Kemek Heyyar koynunda bir kızıl elmayı çıkarıp kıza koklatır, kız hemen can verir. Koynundan bir gök elmayı çıkarıp kızın burnuna tutar, kız hemen dirilir. (62)

D991. Sihirli saç

Ne zaman başın dara düşerse bu saçı yak ben hemen peyda olurum. (62)

D991. Sihirli kıl

Oraya vardığından attan in ve ondan bir tel kıl al. Kıl, baş yine dara düştüğünde lazım olur. (15)

D1010. Sihirli vücut uzuvları-Hayvan

Beni şimdi öldür, dört bacağımı dört tarafa koy. Bağırsaklarım nereye kadar uzarsa, oraya kadar yay, sen çocuklarınla dört bacağımın ortasında uyu, başımı kuzey tarafına koy, demiş at. Beni öldürüp, söylediklerimi de yaparsan, yattığın yerde dört kapılı bir şehir peyda olacak. Ortasında bir has bahçe, onun içinde göl olacak, ben orada otlayıp yürüyeceğim. Yayıdığın bağırsaklarımın yerinde bir nehir akacak. Başımın durduğu yerde bir dağ peyda olacak. (42)

D1015. Hayvanın sihirli iç organları

Bağırsaklarım nereye kadar uzarsa, oraya kadar yay, bağırsaklarımın yerinde bir nehir akacak. Başımın durduğu yerde bir dağ peyda olacak. (42)

D1018. Hayvanın sihirli sütü

Geyik, göğsünü melikenin ağzına koyup sütü damlatmaya başlar. Melike iyileşir. (1)

D1021. Sihirli tüy

Tüyümü al. Bana ihtiyacın olduğunda yakarsan yardımına gelirim. (1)

Eğer bana ihtiyacın olursa işte şu kıllarımı yak, demiş kaplan. (7)

Eğer başınız dara düşerse işte şu bir tel tüyümü yak, hemen peyda olurum. (33)

Bu tüyü başına sürersen kel olursun, yüzüne sürersen seksen yaşında bir yaşlıya dönüşürsün, bedenine sürersen aslına dönersin. (55)

D1023. Hayvanların sihirli kılları

Kılımı al, bana ihtiyacın düştüğünde yakarsan yanında hazır olurum. (1)

D1025. Hayvanların sihirli derisi

Ejderha yiğit, postunu çıkarınca insana dönüşür. (24)

Ak kurt, üstündeki kurt derisini çıkarınca olağanüstü güzel bir kıza dönüşür. (40).

D1030. Sihirli yiyecekler

Neye ihtiyacın olursa iki rekât namaz kıl ve kılıca emret, o zaman dileğin gerçekleşir. (8)

Sizin yediğiniz iğde sihirlenmişti. Kim o iğdeden yerse bana yem olmak için benim ayağıma gelir. (68)

D1031.1. Sihirli ekmek

Padişah çuvaldaki çörekleri dağıtır. Çuvala baktığında çöreklerin daha yarılanmadığını görür. (41)

D1032. Sihirli et

Şahmaran'ın etinden yapılan çorbanın birinci taşıma zehir, onu içen ölür. İkinci taşımasını içen şifa bulur. Üçüncü taşımasını içen hem zengin hem de vezir olur. (60).

D1040. Sihirli içecekler

Başını kaldırmadan suyu kanıncaya kadar içer ve hemen bir bozkurda dönüşür. (68)

D1050. Sihirli giyecekler

Bu cübbenin tılsımı “uç cübbem” dersin uçar, “in şeytanım” dersin inermiş. (14)

Kalpağı giyen kişiyi hiç kimse hatta devler bile göremez. (29)

D1150. Sihirli eşyalar

Nurzat, süzgeci fırlatır. Süzgecin düştüğü yerde dağ peyda olur. (6)

Asa yere bir vurulunca binlerce dev peyda olur; kalpağı giyen hiç kimsenin gözüne görünmez; halıya oturan uçar; oku atan hedefi vurur; kazandan bin türlü yemek çıkar. (29)

D1052. Sihirli elbise (kaftan)

Cübbenin tılsımı “uç cübbem” dense uçar, “in şeytanım” dense inermiş. (14)

D1070. Sihirli mücevherler

Memet yüzüğü alıp ziynet taşa sürtünce yedi yaşlarında bir erkek çocuk peyda olur. (65)

D1072.1. Sihirli tarak

Nurzat tarağı fırlatır. Yaşlı cadı kadının, karşısına arasından hiçbir şeyin geçemeyeceği bir orman peyda olur. (6)

Melike tarağı fırlatır. Hemen arkasında deniz peyda olur. (42)

D1076. Sihirli yüzük

Bağdaki kaplan ve aslanlar elindeki yüzüğü gördüklerinde sana dokunmazlar. (17)

Abdurusul yüzüğe emredince bulağın ortasında bir revak peyda olur. (35)

Siz yabancı olduğunuzdan sular sizin içmenize, elmalar sizin yemenize, bülbüller de onların ötüşünü dinlemenize izin vermez, ama şimdi elinizde bir yüzük var. (36)

Yiğit babasından kalan yüzüğün yardımıyla sineğe dönüşüp kızın saçına konar. (51)

Bu yüzüğü parmağına tak. O seni her beladan korur. (57)

Memet yüzüğü alıp ziynet taşa sürünce yedi yaşlarında bir erkek çocuk peyda olur. (65)

D1081. Sihirli kılıç

Gözünü yumup açıncaya kadar altın kılıç bağ ile imareti on aylık uzaklıktaki iki deryanın ortasına alıp bırakır. (8)

Atın yardımı, kılın sihriyle düşmanına galip gelerek perizata tekrar kavuşacaksın, deyip kılıcı şehzadeye verip kaybolur. (15)

D1118.2. Ağaçtan yapılmış uçan at

Bu ağaç at, bunun sağ kulağını bursan, derhal göğe uçar; sol kulağını bursan, derhal yere iner; ne kadar hızlı burarsan, o kadar çabuk ve yükseğe uçar. (4)

D1133.1. Kale (Saray) sihir ile meydana getirilir

Alahiddin, sihirli kandilin yardımıyla bir gecede olağanüstü bir saray inşa eder. (57)

D1150. Sihirli eşyalar

Hezim'in başında tılsımlı kalpağı olduğundan hiç kimsenin gözüne görünmemiş. (29)

Minku Batur kılıç, ok ve cihannamesini alıp gider. (46)

D1155. Sihirli halı

İhtiyarın söylediğine göre bu halıya oturan kişi bir yıllık uzaklıktaki yere çok kısa zaman içinde varırmış. (16)

Halıya oturursan uçar. Nereye gitmek istersen seni oraya götürür. (29)

D1162.1. Sihirli lamba

Kandili eline geçiren kişinin gücü kuvveti, zenginliği eşsiz olurmuş. (57)

D1163. Sihirli ayna

Aynanın düştüğü yerde bir derya hâsıl olur. (6)

Üç kardeş aynaya birlikte bakarlarken, Patemhan'ın cansız bir şekilde yattığını görürler. (16)

D1171.2. Sihirli kazan

Karnın acıkınca kazana bakarak “Kayna kazanım!” dersin bin türlü yemek hazır olur. (29)

Evlerin birinde “Yalnız Kapak” denen tılsımlı bir kazan kaynayıp durmakta. O kazandan taşan ilacı getirip ananızın gözüne damlatırsanız, gözleri iyileşir. (69)

D1193. Sihirli çanta (çuval)

Çuvalın içine elini sokup çuvalın içinden kızarmış tavuk, pilav, börülce, üzüm, nar, elma vb. türlü türlü yiyecekler çıkarır. (57)

D1210. Sihirli müzik aletleri

Mirzan, iki tel saçından bir gicek yapar. Giceği çalınca çöl zelzele olmuş gibi sallanır. (46)

D1240. Sihirli su ve ilaçlar

Evlerin birinde “Yalnız Kapak” denen tılsımlı bir kazan kaynayıp durmakta. O kazandan taşan ilacı getirip ananızın gözüne damlatırsanız, gözleri iyileşir. (69)

D1241.1. Sihirli su

Ab-ı Hayat suyundan bir kap al, çünkü hangi hastaya bu suyu verersen şifa bulur. (1)

D1242. Sihirli sıvı

Ab-ı Hayat suyunu içen geyiğin göğsünden akan misk ilaçtır. (1)

Cadı uyku ilacının Rüzgâr Batur'a verip onu uyutur. (6)

Padişahın büyük hatunu efsunlu şerbeti küçük hatuna verir. Küçük hatun efsunlu şerbeti içince geyiğe dönüşür. (26)

Cihanşah sudan bir yudum içer ve hemen can verir. (60)

D1254.1.1. Sihirli çubuk

“Ya Şah- ı Merdan!” diye seslenirseniz, bu değnek sizi yulkaların otladığı yere götürür. (40)

D1258.1. Köprü, sihirle kurulur

Abdurusul sihirli yüzüğün yardımıyla revağa ulaşmak için bir asma köprü kurar. (35)

Minku Batur tespihin yardımıyla bir gecede deryanın üzerine köprü inşa eder. (46)

D1261.1. Sihirli yazılar

Bulağın başındaki taşın üzerinde “Bulağın suyundan içen adam leopara dönüşür.” yazısı yazılıdır. (68)

D1262. Sihirli bileği taşı

— Bu bileği taşıyı yanından ayırma. Başın dara düştüğünde bunu yere at, ne dilersen hazır olur. (40)

D1300-D1379. İnsanların değişmesini sağlayan sihirli nesneler

— Bu tüyü başına sürersen kel olursun, yüzüne sürersen seksen yaşında bir yaşlıya dönüşürsün, bedenine sürersen aslına dönersin. (55)

D1322. Sihirli nesne, ölümü haber verir

Savut, aynaya bakınca Patemhan’ın yerde cansız bir şekilde yattığını görür. (16)

Suyun yüzeyinde kızıl kan, ak köpük peyda olursa, benim öldüğümü, kara kan, kara köpük peyda olursa, cadının öldüğünü anla. (42)

Ben gittikten sonra kapının eşiğinde bir tane yaban otu yeşerirsen yalnız geleceğimin, iki tane yeşerirse kızla birlikte döneceğimin, hiç ot yeşermez se öldüğümün işaretidir. (62)

Tahtın sağ tarafındaki şişten su damlarsa sağım, sol taraftaki şişten kan damlarsa tehlike altındayım demektir. (69)

D1323.1. Görölmeyen şeyleri gösteren sihirli ayna

Üç oğul aynaya birlikte bakarlarken, Patemhan'ın cansız bir şekilde yattığını görürler. (16)

D 1330 Fiziksel değişiklikler yapan sihirli nesneler

Yiğit tüyü yüzen sürer ve seksen yaşındaki bir adama dönüşür. (55)

Borçlu kumarcı önüne düşen meyveyi yer ve genç bir yiğide dönüşür. (59)

D1335. Sihirli nesne sihirli güç verir

Bu asa, Süleyman Peygamber'in asadır. Asa bütün tılsımları bozar.(36)

D1360. İnsanların geçici olarak değişmesini sağlayan sihirli nesneler

Yiğit kuşun tüyünü yüzüne sürer ve seksen yaşındaki bir adama dönüşür. Daha sonra tüyü bütün bedenine sürer ve aslına döner. (55)

D 1375.1.1. Boynuz çıkaran sihirli meyveler

Sararıp olgunlaşan armutları doyuncaya kadar yer ve uyur. Uyanınca başında iki boynuzun çıktığını görür. (4)

D1380. Koruyucu sihirli nesneler

Yiğit bağı dolaşırken parmağındaki yüzükten dolayı aslan ve kaplanlar ona dokunmazlar. (17)

Eğer cadı sihir yapıp sana zarar vermeye çalışrsa derhal undan bir çimdik alıp, cadının başına saçarсан onun sihri sana tesir etmez. (18)

Hizmetçi Süleyman Peygamberin asasını yiğide verip gözden kaybolur. (36)

D 1390 İnsanları kurtaran sihirli nesneler

Yiğit bağı dolaşırken parmağındaki yüzükten dolayı aslan ve kaplanlar ona dokunmazlar. (17)

Yol üstünde ayı, kaplan, aslan, kurt vb. birçok hayvana rastlar, elindeki asanın sihriyle hiçbirinin saldırısına uğramaz. (36)

Şehzade, sefer üstündeki bütün engelleri hasiyetli asanın yardımıyla aşar. (52)

D1400. İnsanı galip getiren sihirli nesneler

Geyik, yiğide Süleyman Peygamber'in sihirli asasını verir. Yiğit bu asa yardımıyla bütün devleri dize getirir. (36)

D1421. Sihirli nesne yardımcı çağırır

Mümin yanındaki geyiğin tüyünü çıkarıp yakar. Geyik derhal peyda olur. (1)

Kemek Heyyar'in verdiği saçı yakar. Kemek Heyyar derhal hazır olur. (62)

D1421.1. Sihirli nesne cinleri çağırır

Alâeddin'in anası kandili temizleyip ovalarken cin peyda olur. (57)

D1421.1.6. Sihirli yüzük cinleri çağırır

Alahiddin, parmağındaki yüzüğü ovarken cin peyda olur. (57)

D1421.6. Sihirli nesne perileri çağırır

Geri dönüyorum, eğer başın dara düşerse bu tüyümü yak, yardımına gelirim. (33)

D1450. Hazine veren sihirli nesneler

Hasiyetli kuşun yüreğini yiyen bitmez tükenmez defineye sahip olur. (28)

Memet yüzüğü alıp ziynet taşına sürter. Yedi yaşlarında bir erkek çocuk peyda olur. (65)

D1454.2.1. Dudaktan dökülen güller

Gülkahkaha gülünce etraf uçsuz bucaksız gül ve gülistanlığa dönüşür. (53)

Zulhumar, gülümser. Ağzından türlü türlü güller dökülür. (70)

D1454.4.2. Göz yaşlarından mücevherler

Zulhumar ağlar. Onun gözlerinden yaşla birlikte inciler dökülmeye başlar. (70)

D1470. Sihirli nesnelerin elde edilmesi

Neye ihtiyacın olursa iki rekât namaz kılıp altın kılıçtan iste. (8)

Marangoz, şehzadeye sihirli bir merdiven verir. (15)

Minku Batur; kılıç, ok ve cihannâme alıp gider. (46)

D1470.1. Sihirli nesnenin istenmesi

Şor Deryası 'nda bir badrat kitabı var, o badrat kitabını bana getir. (46)

D1500. Hastalıkları iyileştiren sihirli nesneler

Mümin Ab-ı Hayat suyunu yurdundaki insanlara içirir tifo hastalığı yok olur. (1)

Padişah sihirli elmalardan birini kendi yer birini de kızı yedirir. Kız iyileşir, padişah da gençleşir. (55)

D1505. Sihirli nesne körlüğü iyileştirir

Mümin, kabın içindeki Ab-ı Hayat 'ı melikeye içirir. Melikenin gözü açılır. (1)

Perizat, babasının verdiği sihirli elmayı kaynanası ve kayınbabasına yedirir. Onlar elmayı yer yemez gözleri iyileşir. (60)

D1520. Olağanüstü mekân değiştirmeyi sağlayan sihirli nesneler

Yaşlı kadın, altın kılıcın yardımıyla sarayı on aylık uzaklıktaki iki deryanın ortasına götürür. (8)

Alahiddin, kandilin yardımıyla sarayını yurduma taşır. (57)

D1520.19. Sihirli halıyla seyahat

Uçan haliya oturup Patemhan 'ın yanına gelirler. (16)

D1552. Dağların ve kayaların açılıp kapanması

Taş yarılr kız içine girer. Taş tekrar kapanır. (66)

D1560. Sahibinin diğer hizmetlerini yerine getiren sihirli nesneler

Kılıç, iki rekât nazma kılındıktan sonra kendisinden istenen her şeyi yerine getirir.

(8)

D1594. Sihirli nesne diriltir

Gök elmayı çıkarıp kızın burnuna tutar, kız hemen dirilir. (62)

D1599.4. sihirli nesne ev tedarik eder

Alahiddin, cinden kendisi için saray yapmasını ister. Saray bir gecede hazır olur.

(57)

D1610.31. Konuşan yiyecek

— *Ey oduncu, vezirin dediğini yapma. Birinci taşım da kaynayanı ikinci kâseye, ikinci taşım da kaynayanı üçüncü kâseye, üçüncü taşım da kaynayanı birinci kâseye koy, diye bir ses çıkar. (60)*

D1710. Sihirli güçlerin hâkimiyeti

Minku Batur küçükken Hızır Aleyhisselam onun ellerini, bacaklarını, bedenini sıvazlayıp, dua etmiş. (46)

D1712.3. Rüya yorumcusu

Padişah rüyasını yorumlatır. Rüya yorumcuları, padişahın sekiz yaşındaki bir pehlivan tarafından öldürüleceğini söylere. (34)

Rüya yorumcuları, padişaha oğlunun Maliman Dağı 'nda olduğunu söylerler. (46)

Padişahın rüyasında gördüğü kapkara şey, bu gece dehşetli kara boranın çıkacağına işaretidir. Yerin yarılması ise şehri kumun basacağına alametidir. (64)

D1719.5. Perinin büyülu gücü

Şehzade, peri kızının kendisine vermiş olduğu serçe tüyünü yakar. Peri kızı serçe suretine girip onu kaçırır. (33)

Güvercin, Taz'ı ateşten kurtaran peri kızının kendisidir. (50)

D1722.1. Peygamberden alınan büyülu güç

Minku Batur küçükken Hızır Aleyhisselam onun ellerini, bacaklarını, bedenini sıvazlayıp, dua etmiş. (46)

D1810. Sihirli bilgi

Kâhinler kitaba bakarlar ve melikeye Ab-ı Hayat suyunu içen geyiğin sütünün ilaç olduğunu görürler. (1)

Çocuğun babası, çocuğunun bahtını öğrenmek için kâhinler fal baktırır. Kâhinler, çocuğun on altı yaşında bir kaza sonucu öleceğini söylerler. (18)

Padişah, kâhinlere fal baktırır ve kızının Badrat Kel tarafından kaçııldığını öğrenir. (46)

Yalmavuz fal açar. Zirek'in kendisini öldüreceğini görür ve korkuya kapılır. (69)

D1810.8.2. Bilgi, rüyada elde edilir

Yiğit uyur ve rüyasında boynuzlardan nasıl kurtulacağını yaşlı adamdan öğrenir. (4)

Nizamtay, Tanrı tarafından devi öldürmek için görevlendirilmiş olduğunu rüyasında Hızır'dan öğrenir. (31)

Abdurusul, rüyasında yaşlı adamdan sihirli yüzüğü nerede bulacağını öğrenir. (35)

Ali, rüyasında oğlağın onu Kayıp Şehir'e ulaştıracağını öğrenir. (37)

Yiğit, rüyasında yaşlı adamdan yeryüzüne nasıl çıkacağını öğrenir. (55)

Yiğit, rüyasında kızım kim olduğunu ve nerede olduğunu öğrenir. (69)

D1922. Sihirli işitme gücü

Tinşan Batur kulağını yere dayayıp dinler ve Aksak Polgan'ın bir çınarın altında horlayarak yatmakta olduğunu öğrenir. (23)

D1830. Sihirli kuvvet

O, çok sinirlenir ve onu rahatsız eden çocukları top gibi göğe fırlatır. Bu şekilde otuz çocuğu göğe fırlatarak öldürür. (46)

D1860. Sihirli güzelleştirme

Kumarbaz önüne düşen meyveyi alıp yedikten sonra genç bir yiğide dönüşür. (59)

D1866.2. Derinin çıkarılmasıyla güzelleşme

Ejderha derisini çıkarır, güçlü kuvvetli bir yiğide dönüşür. (24)

D 1870 Sihirli gizlenme

Su Perisi yaşlı adamı suya dönüştürüp içer. (32)

D1880. Sihirli gençleştirme

Kabın içindeki suyu içen melike gençleşir. (1).

Su Perisi, yaşlı adamı yirmi beş yaşındaki yiğit bir delikanlıya dönüştürür. (32)

Periler, yaşlı adamla yaşlı kadını on sekiz yaşındaki kıza yiğide dönüştürürler. (70)

D1890. Sihirli yaşlandırma

Su Perisi efsun okur ve padişahı önceki yaşlı balıkçı haline döndürür. (32)

D1925.1. Yiyerek ve içerek kısırlığın son bulması

Padişah ve karısı elmayı yerler. Haniş dokuz ay sonra bir oğlan doğurur. (43)

D1925.3. Duayla kısırlığın kaldırılması

Adil Padişah kırk yaşını girince, Tanrı onun duasını kabul edip ona bir oğul verir. (26)

D1960. Sihirli uyku

Uyur ve yedi gece gündüz sonra güçlü kuvvetli bir pehlivan olarak uyanır. (5)

D1980. Sihirli görünmezlik

Kalpağı giyen kişi hiç kimsenin hatta devlerin de gözüne görünmezmiş. (29)

D2080. Taşınmaz mülkiyete karşı kullanılan sihir

Cadı, imarethanenin taşınmasını ister. Cin imarethaneyi taşır. (8)

D2100. Sihirli sağlık, servet

Kabın içindeki suyu yurttaki halka içirmeye başlar. Bütün halk iyileşir. (1)

D2120. Sihirli taşıma

— *Öyle ise bağ ile imareti derhal eski yerine götür, demiş yiğit. Yiğit gözünü yumup açınca kadar bağ ile imaret eski yerine gelir. (8)*

D2121.2. Gözleri kapatarak, sihirli yolculuk. Yolculuk sırasında gözler açılmaz

— *Gözlerini yum, der. Nurzat gözlerini yumar. Biraz sonra, gözünü aç, der. Nurzat gözünü açınca kendini bir akın boyunda görür. (6)*

D2122. Sihir hızıyla yolculuk

Taz, güvercinin boynuna asılıp gözlerini yumar. Güvercin onu alıp evine getirir. (50)

Cihanşah, güvercin kıyafetini giyen karısının üstüne oturur. Onlar yola revan olurlar. (60)

D2122.0.1. Sihir hızıyla diğer dünyaya seyahat

Batılı Kişi sihirle yer altına merdiven indirir, Alahiddin de o merdivenden yer altına iner. (57)

D2126. Sihirle suyun altında seyahat

Yaşlı balıkçı altın balıkla suyun altına iner. (32)

D2131. Sihirle yer altında seyahat

Alahiddin, Batılı Kişi 'nin indirdiği merdivenden yer altına iner. (57)

D2135. Sihirle havada seyahat

Minku Batur, ak ata binip onun sağ yanına bir şaplak vurur, at göğe çıkar. (46)

D2136. Sihirle sarayın yer değiştirmesi

Yiğit, cinin yardımıyla sarayını eski yerine geri getirir. (8)

Alahiddin, cinin yardımıyla sarayını ve karısını alıp yurduna geri gelir. (57)

D2144.1.2. Her şeyi buz yapabilme gücüne sahip insan

Buz Tüküren Batur, her bir duvara tükürür, evin duvarları buz bağlar. (23)

D2161. Sihirle iyileşme

Ab-ı Hayat suyunu getirip Nurzat'ın ağzına damlatır ve Nurzat dirilir. (6)

Kız, ilacı babasının gözüne sürer, babasının gözleri iyileşir. (13)

Periler, Zulhumar'ın gözlerini iyileştirir. (70)

D2161.1. Sihirle özel hastalıkların tedavisi

Oduncu "Ayet-el Kürsi"yi okuyarak sıtma hastalığını tedavi eder. (39)

Padişah sihirli elmadan birini kıza yedirir, birini de kendi yer. Kız iyileşir, padişah da gençleşir.(55)

D2161.3.1. Körlük sihirli bir şekilde tedavi edilir

Ahmetcan kuş tüyünü babasının gözüne sürer, padişahın gözü açılır. (55)

Perizat, sihirli elma ile kaynanasının ve kayınbabasının gözlerini iyileştirir. (60)

Zirek kapaktaki şifalı ilaç ile anasının gözlerini iyileştirir. (69)

D2161.3.7. Topallık sihirli bir şekilde tedavi edilir

Kuş, kanadıyla Ahmetcan'ın bacağını sıvazlar. Ahmetcan'ın bacağı sapasağlam olur. (55)

D2165.3. Sihir takip edenleri engellemek için kullanılır

Samavi Ejderha ile melike, perizatlardan kurtulmak için sırasıyla ota- çiçeğe, güle, suya, ağaca ve en sonunda ağacın kökündeki en küçük körpe filiz dönüşürler. (24)

Tarağı yere fırlattır. Hemen arkasında deniz peyda olur. Onlar kaçıp kurtulur. (42)

D2175. Sihirle tedavi

Ahmetcan kuş tüyünü babasının gözüne sürer, padişahın gözü açılır. (55)

Perizatlar, Zulhumar'ın gözlerini iyileştirirler. (70) (Thompson, 1977: 5-401).

E. Ölüm

E0-E199 Diriltme

E200-E599 Hayaletler ve Diğer Hortlaklar

E200-E299 Ölümden Kötü Niyetli Dönüş

E300-E399 Ölüm İyi Niyetli Dönüş

E400-E599 Hayaletler ve Hortlaklar (Çeşitli)

E600-E699 Ruh Göçü

E700-E799 Ruh (Thompson, 1975 II. Cilt D-E: 402-403).

E0. Diriltme

At, kuyruğunu Ab-ı Hayat suyuna sokup Baykuş'un ağzına damlatır, Baykuş dirilir. (7)

E3. Ölü hayvan canlanır

Melike, atın söylediklerini yapıp atı öldürür. Uyandığında atın dirildiğini görürü.
(42)

E30. Organları yerine getirerek diriltme

Kaplanlar Abdurusul'un etini bir yere toplayıp, "Ya Hüda'nın emri, ya pirin emri" deyip üfürürler, Abdurusul dirilir. (35)

E35.1. Vücudun parçalarının tekrar dikilmesi ile diriltme

Kız, baykuşun başını bedenine diker, baykuş dirilir. (68)

E50. Sihir aracılığıyla diriltme

At, Baykuş'u Ab-ı Hayat suyuyla tekrar diriltir. (7)

E64.4.1. Evliyanın yardımıyla diriltme

Evliya, taşa dönüşen adamları asıllarına döndürür. (46)

E80. Hayat suyu

Ab-ı Hayat suyunu getirip Nurzat'ın ağzına damlatır, Nurzat dirilir. (6)

E106. Sihirli elmayla diriltme

Savut cebindeki elmayı alıp Patemhan'a koklatır. Patemhan kurtulur. (16).

Gök elmayı kızın burnuna tutar, kız dirilir. (62)

E120. Diriltmenin diğer yöntemleri

Yiğidin yardımıyla bulağın başında can veren bütün insanlar dirilir. (54)

E121. Olağanüstü kişi tarafından diriltme

Evliya dua eder, taşa dönüşen bütün adamlar asıllarına döner. (46)

E122. Hayvanlar tarafından diriltme

At, Baykuş'u ab-ı Hayat suyuyla diriltir. (7)

Kaplanlar, Abdurusul'u diriltirler. (35)

E151. Tekrar dirilme

Ak Boz Aygır'ın dokuz canı vardır. Sekiz canı çıkar, dokuzuncu canıyla at tekrar dirilir. (6)

E340. Ölümden şartlı dönüş

Sölet Bay, altın aşığı vererek ölümden kurtulur. (6)

Tülkün Bay, altın bilye ile altın aşığı vererek ölümden kurtulur. (7)

Padişah, oğlunu vereceğine dair yemin ederek ölümden kurtulur. (23)

Kurt, yiğide güzel bir kız vereceğine dair yemin eder ve öldürülmekten kurtulur. (40)

E480. Ölünün ikametgâhı

Tüccar, kabirde azap çekmektedir. Hatem onu kurtarır. (67)

E490. Ölü topluluklar

Hatem gece yarısı uyandığında kabristana ölüler topluluğu görür. Doksan dokuz kişiye hizmet edilirken birine huriler tarafından işkence edildiğini görürü. (67)

E670. Tekrarlanan dönüşüm

Melike efsun okuyarak güvercine, suya, ateşe, ota, çiçeğe ve ağaca dönüşebiliyormuş. (24)

Cihanşah güvercin kıyafetini giyen karısının üstüne oturmuş ve yola revan olmuşlar. (60)

E710. Dış ruh

Çoyun Kulak ve oğlunun canı kurtçukların içindedir. (6)

Devlerin canı rüzgâr topunun içindedir. (62)

E712. Kutu içindeki ruh

Kuyunun temelinde bir ev, evde bir demir sandık, sandığın içinde bir kutu, kutunun içinde bir rüzgâr top var. Devlerin canı işte o rüzgâr topunun içindedir. (62)

E765. Yaşam, dış bir nesneye veya olaya bağlıdır.

Çoyun Kulak ve oğlunun canını dokuz cücenin içindedir. (6)

Çoyun Kulak ve oğlunun canı iki balığın kursağındadır. (7)

Devin canı karga iğdesinin oyduğunda yaşayan farenin içinde sakladır. (68)
(Thompson, 1977: 402- 517).

F. Olağanüstülükler (Harikuladelikler)

F0-F199. Diğer Dünyalara Seyahatler

F10-F79. Üst Dünyaya Seyahat

F80-F109. Alt Dünyaya Seyahat

F110-F199. Çeşitli Diğer Dünyalar

F200-F699. Olağanüstü (Harikulade) Yaratıklar

F200-F299. Periler ve Cinler (Cüceler)

F300-F399. Periler ve Ölümlüler (İnsanlar)

F400-F499. Ruhlar ve Şeytanlar

F500-F599. Görülmemiş İnsanlar

F600-F699. Olağanüstü Güçlü İnsanlar

F700-F899. Olağanüstü Yerler ve Eşyalar

F900-F1099. Olağanüstü Olaylar (Thompson, 1975 III. Cilt F-H: 5-6).

F10. Üst dünyalara seyahatler

Padişah, kızını hiç kimse görmesin diye göğe inşa ettiği bir sarayda saklar. Her gün de düzenli olarak onu ziyaret eder. (4)

F10.1. Üst dünyadan dönme

Musa, her gece padişahın göğe inşa ettiği saraya gider gün ağarmadan geri döner. (4)

Minku ile melike birer simurga binerek üst âlemden yeryüzüne doğru uçarlar. (46)

F50. Üst dünyaya giriş

Tavşanın kazdığı delikten yer üstüne çıkarlar. (68)

F60. Üst dünyaya veya üst dünyadan taşınma

Ana Simurg, Nurzat'ı alıp yer üstüne çıkarır. (6)

Melike, Ayı İslam'ı omuzlarına alarak yer üstüne çıkarır. (10)

Şehzade, Minku Batur'u üsteki âleme çıkarır. (46)

F62. Kuşların insanları öbür dünyadan taşınması

Minku, simurga binerek göğe çıkar. (46)

Sürme kuş, Musa'yı Kuyikap'ın kapısından geçirir. (48)

Ahmetcan'ı üstüne bindirir, yer üstüne selametle çıkarlar. (55)

F80. Alt dünyaya seyahat

Ayı İslam, Yedi Başlı Yalmavuz'un arkasından yer altına iner. (10)

F80.1. Alt dünyanın fiziksel özelliği

Balık Şahın yer altındaki sarayı mermerden yapılmış muhteşem bir saraydır. (32)

Bağın içindeki arklardan gümüş sular akıyor, güller hoş koku yayıyor. Dallar meyvelerle dolu. Her çeşit kuş ve bülbüller hoş avazla ötüyormuş. (36)

F90. Alt dünyaya giriş

Yalmavuz kaçıp bir kuyudan aşağı atlar. Bu kuyu ise Yalmavuz'un alttaki dünyaya indiği yoldur. (10)

Minku Batur üç yüz kulaçlık dizgin burup, onu beline bağlayarak mağaranın içine inmeye başlar. (46)

F91. Alt dünyaya açılan kapı

Burası devlerin yer altı şehri, yer üstündeki bulak ise bu şehre girmek için kullanılan sihirlenmiş kapıdır. (54)

Oduncu, mağaranın içinde yer altına inen bir kapı bulur. (60)

Memet, taşı kaldırıncı bir mağara görür. Mağaraya içine inince bir kapı görür. (65)

F92. Alt dünyaya bir çukurdan girme

Şehzade Zar kuyunun içine iner. Kuyunun içinde bir kapı vardır. (18)

İnsan gözü kadar olan bir delikten mağaranın içine girer. (46)

Ahmetcan tandır ağız kadar küçük bir çukurdan aşağıya iner. (55)

Yalmavuz bir kuyudan atlayarak yer altına iner, kız da arkasından kuyuya atlar. (68)

F96. Alt dünyaya iple inme

Minku Batur üç yüz kulaçlık dizgin burup, onu beline bağlayarak mağaranın içine iner. (46)

Ahmetcan ejderhanın derisinden üç bin kulaçlık kayış yapıp onunla aşağıya iner. (55)

Arkadaşları oduncu çocuğu beline bağladıkları iple mağaraya indirirler. (60)

F101. Alt dünyadan dönüş

Melike, Ayı İslam'ı omuzlarına alarak yer üstüne çıkarır. (10)

F101.6. Alt dünyadan hayvan sırtından çıkmak

Kuş, Ahmetcan'ı üstüne bindirip yer üstüne selamet çıkarmış. (55)

F122. Devlerin ülkesine seyahat

Ahmetcan ejderhanın derisinden üç bin kulaçlık kayış yapıp onunla devlerin mekânına iner. (55)

F124. Cinlerin (perilerin) ülkesine seyahat

Yaşlı kuş, yiğidi sırtına bindirip perilerin bulunduğu yere götürür. (60)

F127.1. Yılanların krallığına seyahat

Yiğit ve at, yılan padişahı Batuhan'ın sarayına varırlar (6)

Oduncu, Şahmaran'ın yanına gider. (60)

F129.5. Dönüşü olmayan yere seyahat

“Giden gelmez” yazılı olan yolu küçük kardeş seçer. (17)

Şehzade “Giden gelmez” denen yolu seçer. (33)

F130.1. Diğer dünya olarak Hindistan ülkesi

— Ben sadık kulunuz, Hindistan ve Afganistan tarafına mal götürürdüm. (64)

F130.4. Diğer dünya olarak Çin-Maçin ülkesi

Yiğit gözünü açınca kendini Çin-Maçin Orda şehrinin kapısı önünde bulur. (36)

F132. Deniz altı diğer dünya

Yaşlı adam, Balık Şah'ı takip ederek onun deniz altındaki sarayına gider. (32)

F137. Diğer dünyanın uzaklığı

Burası Kuyikap şehridir. Sizin insanların yaşadığı şehre varmanız mümkün değil.
(29)

F150. Başka dünyaya giriş

— *Oldukça iyi bir zamanda geldin. Kuyikap'nın ağzı açılalı üç gün oldu. Seni Kuyikap'a ulaştırırım, demiş sürme kuş.* (48)

Alahiddin, Batılı Kişi'nin efsunla oluşturduğu merdivenden yer altına iner. (57)

D150.2.1. Devler tarafından korunan diğer dünyaya giriş

Şehrin giriş kapıları Kaplan Batur ve Ayı Batur denilen iki devler tarafından korunuyor. (9)

F151.2. Diğer dünyaya geçmek için dağlar

Eski zamanlarda dağlık bir şehir varmış. O şehrin etrafı göğe kadar ulaşan yüksek dağlarla çevriliymiş, uçan kuşlar bile serbestçe şehre uçup giremezlermiş. (54)

F252.2. Periler kraliçesi

Kız, şehzadeye gök perilerinin padişahının melikesi olduğunu, söyler. (33)

F153. Suyu dalarak diğer dünyaya geçiş

Yaşlı adam, Balık Şah'ın arkasından suyu dalarak diğer dünyaya iner. (32)

F156. Başka dünyaya açılan kapı

Dikkatli bakınca mağara içinde nereye gittiği belli olmayan, bir yol bulur. (60)

Memet, değirmen taşını kaldırıncı içinde kapısı olan bir mağara görür. (65)

F162.1. Diğer dünyada bahçe

O, çölün içinde bir cennet bağı görür. (27)

Hezim, bu olağanüstü güzel bahçeye hayran olur. (29)

Olağanüstü güzel bir bahçe görür. (36)

Beşinci kapıyı açınca güzel güllerin yetiştiği bir bağa girer. (57)

F162.9. Diğer dünyadaki dağlar

O şehrin etrafı göğe kadar ulaşan yüksek dağlarla çevriliymiş. (54)

F163.3. Diğer dünyada ev

Onlar altı kulakları öldürdükten sonra altın bir evin karşısına gelirler. (46)

F163.1. Diğer dünyada kale, şato

Padişah onu hiçbir insanın, cinin görmediği göğe inşa ettiği sarayda saklar. (4)

F166.11. Diğer dünyada yiyecek bolluğu

Bağın güzelliği, meyvelerin türleri Hezim'i hayran bırakır. (29)

F166.1. Diğer dünyada hazineler

Oduncu çocuk, mağaranın içindeki bütün mücevherleri yukarı çıkarır. (60)

Memet, bütün altın, gümüş ve incileri dışarıya çıkarır. (65)

F167. Diğer dünyanın sakinleri

Yer altında yılanlar padişahı Batuhan, karısı, oğlu, kızı ve muhafızları yaşamaktadır. (6)

Bu kırk bir kız devler padişahının kızı Dev Perizat ve onun hizmetçileridir. (29)

Şehzade, mescide bembeyaz sakallı, ak saçlı sarıklı bir adam görür. (33)

F167.1. Diğer dünyanın hayvanları

Yiğit çilan ağacının üstünde Sürme Kuşun iki yavrusunu görür. (23)

F167.1.1. Diğer dünyanın canavarları

Büyük bir ejderha, kuşun yavrularını yemek üzereymiş. (23)

F167.1.2. Diğer dünyadaki kuşlar

Yiğit, yer altında sürme kuşun iki yavrusunu görür. (23)

F167.3. Diğer dünyadaki devler

Hezim, devlerin mekânında devler padişahının iki kızı olan Dev Peri ve Dev Küğüzat adlı kızlarla karşılaşır. (29)

Bir süre sonra ardı arda korkunç görünüşlü devler mescide girmeye başlar. Onların kulakları eski paltonun cebi gibi, burunları ise baca gibi kapkaraymış. (33)

F184. Diğer dünyanın kralı

— *Ben, perizatlar padişahının şehzadesiyim. (1)*

Yılan padişahı Batuhan'ın sarayına varacağız. (6)

Yedi Başlı Yalmavuz, yer altı padişahının sarayına kaçır. (10)

Şahmaran, yılanların melikesidir. (60)

F200-F699 Olağanüstü Yaratıklar

Eve girince başı domuz başına benzer oldukça korkunç bir mahlûk şehzadeye pençe sallır. (15)

Bu baturların her biri kulaklarını sürüterek yürüyecek olsa herkes onların kulaklarının altında ezip ölür. (46)

Korkunç mahlûk ağzından taş kum yağdırarak, ateş saçarak gelmekteymiş. (67)

F200. Periler (cinler)

— *Ben perizatlar padişahının şehzadesiyim. (1)*

Hallac, karşında kızıl saçlarını dağıtan, gözlerinden ateş saçan bir mahlûk görür. (20)

Şehir-i Elka'nın padişahı Marut'un hatunu ay yüzlü bir kız doğurur. (22)

Alahiddin'in parmağındaki yüzük başına değince yer titrer, karşısında bir cin peyda olur. (57)

Kuyuya halat sarkıtır. Halata ihtiyar kadının yerine Sıtma Cini tutunarak çıkar.
(39)

F 210 Periler ülkesi

Kız, şehzadeye kendisinin gök perilerinin padişahının melikesi olduğunu, bu şehrin de perilerin yeryüzündeki şehri olduğunu söyler. (33)

F219.1. Yeni bir ülkeye perilerin yerleşmesi

Perizat'ı atının arkasına alıp yurduna gider. (6)

Periler padişahı, kızı için insanoğlunun ayağının basmayacağı bir şehri kurar.
(33)

F219.2. Periler ülkesindeki bahçe

Bu bağ, kişiyi hayran bırakacak kadar güzel imiş. (70)

F220 Perilerin yaşadığı yer

Gök perilerinin padişahı, kızına göz değmesin diye, insanoğlunun ayağının basmayacağı bir şehir kurar. (33)

F230. Perilerin görünüşü

Sandığın içinden olağanüstü güzel bir kız çıkar. (32)

F234.1.13. Kurt şeklindeki peri

Perizat, gündüz ak kurt suretine, geceleri ise insan suretine girer. (40)

(U). F234.1.17. Maymun şeklindeki peri

Kız, yiğide maymun suretinde görünür. (41)

F324.1.15.2. Güvercin şeklindeki peri

Güvercinler göl kenarına inince güzel kızlara dönüşürler. (17)

Gök güvercinler gölün kıyısına indikten sonra her biri güzel kızlara dönüşürler.
(52)

F234.2. İnsan şeklindeki periler

Taz'ı yanmaktan kurtaran güvercin onun peri olan karısıdır. (50)

F234.2.5. Güzel, genç bir kadın şeklindeki peri

Güvercinler gölün kenarına inince birer güzel kıza dönüşürler. (17)

Şehzade, kızın güzelliği karşında kendini kaybeder. (33)

F237. Periler kıyafet değiştirir

Devler padişahın kızları güvercin donunda gezerler. Yıkanınca insan suretine girerler. (17)

Peri kızı gündüz ak kurt gece ise insan suretinde gezer. (40)

F242.1. Perilerin yiyecekleri

Maymun Kız, kayınbabasına bitip tükenmez çöreklerden yollar. (41)

F250. Perilerin diğer karakterleri

Büyük periler çok acımasızdırlar. Melikeye çok kötü davranırlar. (24)

F251.1.2. İyi periler

Küçük peri melikeye acır ve ona kaçması için yardım eder. (24)

Taz'ı yanmaktan kurtaran güvercin onun peri olan karısıdır. (50)

F252.1.0.2. Su altındaki ülkenin kralı

Balık Şah, deniz altına inip bütün balıkları toplar. (40)

F252.2. Peri prenses

Çocuğun aradığı kız, periler padişahının kızıdır. (15)

Kız, gök perilerinin padişahının melikesidir. (33)

F254.3. Büyü yapabilen periler

Küçük peri melikeye acır ve ona büyü yapmasını öğretir. (24)

Perizat, şehzadeye kendisini taklit etmesini söyler. Şehzade, Perizat'ı taklit eder ikisi birer serçeye dönüşür. (33)

F263. Perilerin ziyafeti.

Bileği taşını yere atıp çiğince karşılarında bir ak ev peyda olur. İçeri girdiklerinde türlü türlü yemekler görürler. (40)

F265. Perilerin yıkanması

Periler güvercin donunda gelip gölde yıkanır. (60)

F282. Periler havada seyahat ederler

Perizat, padişahın elinden kurtulmak güvercin suretine girerek uçup gider. (29)

Perizat, Kuénlun Dağı'ndaki büyükannesinin ziyaretinden dönerken hava yağdın uçan okunu görür. (36)

F300. Perilerle evlenme veya irtibat kurma

Taz, perilerle evlenir. (50)

Perizat ile Kısmet evlenirler. (56)

Cihanşah, perizatın güvercin kıyafetini alır, Perizat onunla evlenir. (60)

F301. Perilerin aşkı

Perizat da şehzadeye bakar bakmaz kara sevdaya düşmüş. (15)

İkisi uzun uzun sohbet ederler, sohbet ettikçe aşk ateşi de artar. (33)

F302. Peri sevgili

Perizat, yolun üstündeki ağaçlıkta yağdın gelmesini beklemeye başlar. (33)

F302.2. İnsanlar perilerle evlenirler ve onları evlerine götürürler

Yağit, ak kurdu alarak yola revan olur. (40)

Cihanşah, gök güvercine dönüşen Perizat'ın üstüne biner. Onlar uçarak kendi şehrine yola çıkarlar. (60)

F 310 Periler ve insan (çocuk)

Periler, badrat kitabını getirip çocuğa verirler. (46)

Periler, Zulhumar'a çeşitli hediyeler verirler. (70)

F322.5. Periler ülkesinden kurtuluş

Küçük Perizat, melikeye sihir yapmayı öğretir. Böylece melike Ejderha Yiğit'i alıp kaçar. (24)

F340. Perilerin hediyeleri

Zulhumar, perilerin dilediği gibi gülünce ağzından gül açılan, ağlayınca gözünden inci saçılan, yürüyünce tabanından tilla dökülen bir kız olarak büyür. (70)

F340. Perilerden gelen hediyeler

Peri, yiğide sihirli bir yüzük verir. (36)

Maymun Kız, kocasına bitmez tükenmez bir torba çörek verir. (41)

Peri kızları Minku Batur'a kırk bir çeşit hüner öğretirler (46).

F341. Periler istenilen her şeyi verirler

Peri kızları tespihi alıp Minku Batur'a verirler. (46)

F346. Peri, ölümlüye iş konusunda yardım eder

Küçük Perizat, melikeye sütü kaynatması için yardım eder. (24)

F346.0.1. Periler ölümlüye hizmet eder

Su Perisi balıkçıya hizmet eder. (32)

F347. Perilerden nasihat

Benimle evlenmeyi talep etmeyeceksiniz. (32)

F350. Periler tarafından kaçırılma

Periler, Samavi Ejderha'yı Kuhikap'a kaçıırırlar. (24)

F361. Perilerin intikamı

Su Perisi efsun okuyarak padişahı önceki yaşlı balıkçı haline döndürür. (32)

F370 Periler ülkesini ziyaret

Her yıl, yılda bir kere buraya gelip bizi ziyaret edin. (60)

F377. Periler ülkesinde çok uzun süre geçirme

Yiğit yaklaşık iki yıl periler ülkesinde kalır. (60)

F379.1. Periler ülkesinden dönüş

Cihanşah güvercin kıyafetini giyen karısının üstüne oturur ve onlar yola revan olurlar. (60)

F.380 Perilerden kurtulma veya perileri mağlup etme

Samavi Ejderha ile melike perizatların yaklaştıklarını görünce sırasıyla çiçeğe, güle, suya ve ağaca dönüşerek perizatlardan kurtulurlar. (24)

F381. Perilerden kurtulma

Onlar ağacın kökündeki en küçük filize dönüşerek perizatlardan kurtulurlar. (24)

F400. Ruhlar ve şeytanlar

Sattar ile Cappar'ın zenginleşmesi bir şeytanın içine dert olmuş. Şeytan bu iki dostu ayırır. (3)

F401.3.7. Kuş şeklindeki ruh

Yiğit, güvercine dönüşür. (5)

F403.2. Ruhlar (cinler) insana yardım eder.

Kandilden çıkan cin Alahiddin'in her istediğini yerine getirir. (57)

F420. Su perileri

Su Perisi, balıkçı yaşlı adam için görkemli bir saray, güzel bir bağ inşa eder. (32)

F440. Bitki perileri

Ansızın çınardan mı yoksa gökten mi şehzadenin önünde bir gül peyda olur. (33)

Leyli gülün içinden perizat çıkar. (56)

F450. Yer altı perileri

Yer altındaki periler Minku'ya kırk bir çeşit hüner öğretirler. (46)

F500. Olağanüstü insanlar

Cadının yedi aylık oğlu, babasına olanları anlatır. (6)

Aksak Polgan iki parende atıp yedi aylık yolu basar. Tinşan Batur kulağını yere dayar ve Aksak Polgan'ın bir çınarın altında uyuduğunu öğrenir. Ok Atar, Aksak Polgan'ın uyuduğu çınarın ok atar. Buz Tüküren Batur tükürerek bütün duvarları buza dönüştürür. (23).

F505. Olağanüstü kız

Su Perisi, yaşlı adamı suya döndürüp içer. (32)

F511. Kafası alışılmadık şekilde olan insanlar.

Melike, altın başlı oğul, inci dişli kız doğurur. (42)

F511.3. Boynuzlu insan

Şehzade uyandığında başında iki boynuz çıktığını görür. (4)

F521.2. Olağanüstü kıllı adam

Vezir, her yerini kıl kaplayan bir çocuk görür. (9)

Melike doğum yapar, her tarafı kıllı bir erkek çocuk doğurur. (10)

F531. Büyük Devler

Tiryaki, başı kazan gibi, boyu posu minare kadar, başı korkunç bir dev görür. (21)

F531.0.4. Kadın şeklindeki dev

Kara dişi dev periler padişahının oğluna âşık olur. (1)

İğrenç yüzlü, sepet başlı yaşlı Yalmmavuz'un bitini ayıklamakta olduğunu görür.
(10)

F531.1. Devlerin görünümü

Yüzü iğrenç, başı eski sepet gibi yaşlı bir kadın inek tezeğiyle ateş yakıp bitini ayıklamakla meşgulmüş. (10)

Başı kazan gibi, boyu posu minare kadar, heybetli, korkunç bir dev peyda olur.
(21)

O, üç yüz bacaklı, kırk gözlü, başı kıllı, üç günlük yerdeki nesneleri içine çekip yutup, püskürtüp durabilen Butivi denen korkunç bir hayvana binip kaçır. (46)

F531.1.0.2. Korkunç devler

O, iğrenç yüzlü, başı eski sepete benzeyen Yedi Başlı Yalmavuz'dur. (10)

Butivi denen mahlûk, üç yüz bacaklı, kırk gözlü, başı kıllı, üç günlük yerdeki nesneleri içine çekip tekrar püskürtebilen bir devdir. (46)

F531.1.1. Alnının ortasında tek gözü olan devler

Evin içinden alnında tek gözü olan olağanüstü korkunç bir mahlûk çıkar. (36)

Mağaranın içinden gelen ışık, ejderhanın alnındaki tek gözden çıkmaktaymış. (65)

F531.1.2.2.7. Çok başlı dev

Yedi Başlı Yalmavuz, kuyunun içine atlar. (10)

F531.1.3. Devin ayakları ve bacakları

Butivi devin üç yüz bacağı, kırk gözü, kıllı başı vardır. O, üç günlük yerdeki nesneleri içine çekip tekrar püskürtebilen bir mahlûktur. (46)

F531.2. Devlerin ebadı

Başı kazan gibi, boyu posu minare kadar, başı büyük, korkunç bir dev peyda olur.
(21)

Şehri koruyan Kaplan Batur ve Ayı Batur'dur. Bu baturların başı göğşe değdiği için onlar eğilerek yürürlermiş, eğer başlarını azıcık kaldırsalar altı kat göğü sallanmış. Altı aylık yemeklerini bir kerede yerlermiş. Uyuduklarında altı ay uyumazlarmış. (46)

F531.2.1. Olağanüstü uzun dev

Kaplan Batur ve Ayı Batur'un boyu göğşe değdiği için onlar eğilerek yürürlermiş.
(46)

F531.4.5. Develerin muazzam silahları

Asa yere vurulunca binlerce dev peyda olur. Kalpağı giyen görünmez olur. Halıya oturan istediği yere gider. Ok atılınca bir dal bin dal olur. (29)

F531.5.1. İnsan ve devin dostluğu

Onlar ağabey-kız kardeş olarak yaşamaya başlarlar. (29)

Devler, Zirek'in anasını, yengelerini ve çocuklarını alıp getirirler. (69)

F531.5.1.1.2. Dev insanı sırtında taşır

Tiryaki, üç tulum altını yanına alarak deve binip sağ salim evine geri gelir. (21)

Dev, Cihanşah'ı yavaşça sırtına alıp yola çıkar. (60)

F531.6.1.2. İnsanla dövüşen dev

Dev bütün pehlivan ve nişancıları yutar. Yiğit devle vuruşur. (30)

Yiğit altı kulaklılarla üç ay cenk eder ve onların hepsini öldürür. (46)

F531.6.3. Devlerin evleri

Yiğit, altı kulaklıları öldürdükten sonra onların altın evine girer. (46)

F531.6.7.1. Devlerin sahip olduğu hazine

Dev, üç tuluma koyduğu altınlarını alıp Tiryaki 'ye verir. (21)

F531.6.12.6. Devlerin insanlar tarafından öldürülmesi

Kemergül, cücenin boynunu koparır. Cüce öldükten sonra Çoyun Kulak da ölür.

(6)

Hurşit Mergen, kara deve ok atar. Kara dev inleyerek yığılır. (30)

Minku Batur, Kuhikap devleriyle yedi yıl cenk eder, bütün dev zatlari yok eder.

(46)

Ahmetcan, ak devi öldürüp kellesini alır. (55)

F555.1. Altın saç

Nizamtay'ın kel başında bir tutam altın saç vardır. (31)

Padişahın cenaze namazına başında altın saçlı olan bir adam katılır. (46)

İki altın beşiğin içinde altın saçlı ikiz bebek vardır. (68)

F564.3.1. Uzun uyku ve uzun süre uyuma

Yiğit bu şekilde bir ay uyumuş. (5)

Devler altı ay uyurlarmış. (46)

F565.1. Kadın savaşçı

Ak Bekeş, Zülfikar'ı alıp kırk Çalakarak askerinin kellesini alır. (5)

Ak ata binen ak giyimli kırk kız, koyu kahverengi doruya binen kızıl giyimli kırk kız ellerinde kılıçlarla bütün erkekleri öldürürler. (43)

Mirzan Padişah'ın iki kızı altmış bin tuğluk askerın baş hakanlarıdır. (46)

F565.2. Olağanüstü kuvvetli kadın

Sultan, erkek gibi giyinip tulpara binerek savaş meydanına girer ve Badrat Kel'in bütün askerlerini kırıp geçirir. (46)

F565.2. Fevkalâde güçlü kahraman

Hurşit Mergen, dünyada dengi olmayan usta bir nişancıdır. (30)

Sekiz yaşındaki erkek pehlivan, padişah ve onun bütün askerlerini öldürür (34)

Minku, otuz çocuğu göğşe fırlatarak öldürür. (46)

Hatem, dünyaca dengi olmayan bir pehlivandır. (67)

F567. Vahşi insan

Vezir, ormanda her tarafı kıllarla kaplı vahşi bir çocuk görür. (9)

F575.1. Olağanüstü güzel kadın

Hüsn- ü cemali haddinden ziyade güzel bir kız görür. (19)

Peri sıfatlı, güzel genç gelini gören insanların ağzı açık kalırmış. (40)

Karahan'ın güzel melikesi gündüz ya da gece gezmeye çıksa, gün ile ay onun güzelliği karşısında utanıp bulutların arkasına saklanırlarmış. (42)

Altınayın, hüsn- ü cemali güneşi utandırırılmış. (55)

Şehzade orada ay yüzlü bir kızla karşılaşır. (61)

F575.2. Yakışıklı adam

Boz Yiğit; boylu poslu, güçlü kuvvetli, mert ve cömert biridir. (5)

F600-F699 Olağanüstü Güçlü İnsanlar

Bu çocuk, dokunduğu bütün canlılara zarar verir. (9)

Padişah ve askerleri sekiz yaşındaki erkek pehlivanın kılıcı altında can verirler. (34)

Padişahın üç bin kulu deryayı tıkayan ejderhanın bedenini kaldırmaz. Minku Batur, tek başına ejderhayı kaldırır. (46)

F600. İnsanlar ve olağanüstü güçler

Şeytan, Havva ve Dünya insanoğluna karşı savaş açarlar. Allah bu zorlu savaşta insanoğluna yardım eder. (2)

F601. Olağanüstü arkadaşlar

Nurzat yola çıkınca Sezdürmez Batur, Rüzgâr Batur, Tintinçi Batur, Dağ Batur, Su Batur, Göz Batur ve Dâhir Kalvar'a rastlar (6).

F601.1. Olağanüstü arkadaşlar, kahramanın görevlerini yerine getirirler

Rüzgâr Korsak Batur üfleyerek iki dağı yok eder. (6)

At, kırk arşınlık derin kuyudan taş kazanı çıkarır. (7)

F601.2. Evlilik testinde kahramana yardım eden olağanüstü arkadaşlar

Demirhan saklambaç oyunu oynamayı şartını öne sürer. Göz Batur, saklanan Demirhan'ın bulur. (6)

Hatem, cuma gecesi çıkan sesin sırnı onlara söyler. (67)

F601.4.2. Olağanüstü arkadaşlar kahramanı ölümden korurlar

Demirhan ile Kahişhan, Nurzat'ın aşına zehir koymaya karar verirler. Tintinçi Batur durumu Nurzat'a anlatır. Sezdürmez Batur, zehirli aşları Kahişhan'ın adamlarının aşısı ile değiştirir. (6)

Musa, tüyü yakar. Sürme kuş peyda olur, Musa'yı üstüne bindirerek kaçıır. (48)

F610. Olağanüstü kuvvetli adam

Dağ Batur iki dağı iki eliyle kaldırıp halka gücünü gösterir. (6)

Minku, üç bin kişinin kaldıramadığı ejderhayı kaldırır. (46)

F610.0.1. Olağanüstü güçlü kadın

Sultan, Badrat Kel'in bütün askerlerini kırıp geçirir. (46)

F611.1.1. Annesini kaçıran ayının güçlü oğlu

Ayı İslam, mağaranın kapısındaki taşı kırıp annesini kurtarır. (10)

F611.3. Güçlü kahraman, gücünü sonradan elde der

Evliya, Minku'yu ayı postuna sararak iyileştirir. Minku olağanüstü güçlü biri olur. (46)

F611.3.2. Kahramanın erken gelişen gücü. Daha çok gençken çok güçlü olur

Bu çocuk, dokunduğu bütün canlılara zarar verir. (9)

Padişah ve askerleri sekiz yaşındaki erkek pehlivanın kılıcı altında can verirler. (34)

Minku okul çağında birçok kişiyi öldürür. (46)

F621. Ağacı söken olağanüstü güçlü insan

Dokumacı korktuğu için ağacı kucaklar, ağaç yıkılır. Padişahın atı ve birçok askeri ağacın altında kalarak ölür. (19)

F628. Oldukça güçlü adam

Boz Yiğit, bir kere kımıldanır, Çalakaraların yüzlerce askeri onun altında kalarak can verir. (5)

Bakan Batur'un sözünü duyan çakallar çok korkarlar. (46)

Ahmetcan leoparın kulağından tutup öküzün yerine sapana koşar. (55)

F628.2.3. Güçlü adam devi öldürür

Şişi tek gözlünün gözüne sokup onu öldürür. (36)

Zirek, Yalmavuz'u öldürür. (69)

F632. Olağanüstü yiyici

Dahir Kalvar'ın içine ne konulursa konulsun dolmazmış. (6)

Ecmen Batur, pişirilen bütün eti ve pilavı tek başına yer. (23)

Kaplan Batur, ile Ayı Batur altı aylık yemeklerini bir kerede yerler. (46)

F633. Olağanüstü içici. Bütün gölün suyunu ve benzerini içer.

Gölün bütün suyunu içip tekrar boşaltan Su Batur'la karşılaşır. (6)

F660–F700. Olağanüstü yerler

Her cuma gecesi kabristandan korkunç sesler yükselirmiş. (67)

F660. Olağanüstü hünerler

Peri kızları Minku Batur'a kırk bir çeşit hüner öğretirler. (46)

F66. Olağanüstü nişancı

Hurşit Mergen, olağanüstü bir nişancıdır. Attığını iki gözünün ortasından vurur.
(30)

F675. Becerikli marangoz

Marangoz, ağaçtan uçabilen sihirli bir at yapar. (4)

F684. Olağanüstü atlayıcı.

Aksak Polgan iki parende atarak yedi aylık yolu basıp bulaktan bir ibrik su alarak geri döner. (23).

F713. Olağanüstü göl

Bu gölün suyunu içen kurda dönüşür. (66)

F715. Olağanüstü ırmak

Bu bulak, devlerin yer altındaki ülkesine ulaşmak için sihirlenmiş bir kapıdır. (54)

F718. Olağanüstü pınar, kuyu

Cadı Him sihir gücüyle bir derin kuyu peyda edip onun içine girer. (42)

İnsanlar bu bulaktan su alınca sihrin gücüyle yer altındaki şehre hapsolurlar. (54)

F721. Yer altı dünyası

Yalmavuz bir kuyudan yer altına iner. (10)

Burası devlerin yer altındaki şehridir. (54)

Ahmetcan yer altına devlerin mekânına iner. (55)

F725.4. Irmağın altında yaşayan insanlar

Bulaktan su için herkes bulağın altındaki şehre hapsolür. (54)

F760. Olağanüstü şehirler

Şehrin caddeleri gösterişli, sarayları muhteşemmiş. Sokaklarında hiç insan yokmuş. Şehir uzun zamandan beri insansızmış. (54)

F783. Olağanüstü halı

Avut, ihtiyar adamdan uçan halı satın alır. (16)

F800. Olağanüstü kayalar ve taşlar

Taş yarılr Aynur taşın içine girer, taş tekrar kapanır. (66)

F811.7. Olağanüstü meyve veren ağaç

Kumabaz önüne düşen meyveyi alıp yer ve genç bir yiğide dönüşür. (59)

F813.1. Olağanüstü elma

Bu sihirli elmayı yiyen adamın ömrü uzar. (55)

Perizat, babasının kendisine verdiği sihirli elma ile kaynanası ve kayınbabasının gözlerini iyileştirir. (60)

F814. Olağanüstü çiçek.

Kısmet'in terinin döküldüğü yerde şarkı söyleyen bir leyli gül yeşerir. (56)

F818. Olağanüstü bahçe

Her çeşit meyvenin ve rengârenk güllerin olduğu, gümüş suların aktığı, bülbüllerin ötüştüğü olağanüstü bir bahçe görür. (17)

Evin kapısını açınca olağanüstü bir bağ peyda olur. (52)

F821. Olağanüstü elbise (kaftan)

Bilirmen, sihirli cübbeyi giyer ve uçar. (14)

F823. Olağanüstü ayakkabı

Ak Bekeş, kocasını bulmak için demir ayakkabı giyip yollara düşer. (5)

Eşini bulmasının tek şartı, demirden ayakkabı giyip demir asa alarak yola düşmesidir. Ayakkabı delinir, asa da eğilirse o zaman eşini bulabilir. (41)

F825. Olağanüstü yüzük

Elindeki yüzük onu bağdaki kaplan ve aslanlardan korur. (17)

Elindeki yüzük sayesinde bağdaki meyveleri yiyip sulardan içebilir. (36)

F827.6. Olağanüstü bilezik

Altınay, yiğide altın bileziğini verir. (55)

(U). F829.3. Olağanüstü kemer.

Padişahın sihirli bir kemeri vardır. (22)

(U).F829.4. Olağanüstü ayna

Üç kardeş aynaya bakarlarken, Patemhan'ın cansız bir şekilde yattığını görürler. (16)

F 830 Olağanüstü silah

Sihirli ok atılınca bir dal bin dal olup düşmanı öldürür. (29)

F833. Olağanüstü kılıç.

Altın kılıcı kendisinden istenen her şeyi yapar. (8)

F842.1.4. Altın köprü

Minku Batur, tespih yardımıyla altın ve mücevherden bir köprü inşa eder (46)

(U). F866.8. Olağanüstü kazan

“Yalnız Kapak” denen kazanın içinde kaynayan ilaç gözleri iyileştirir. (69)

(U).F879. Olağanüstü kutu

Kutunun içinde Su Perisi çıkar. (32)

Devlerin canı olağanüstü bir kutunun içindedir. (62)

F883. Olağanüstü yazılmış şeyler (kitap, mektup)

Bakan Batur mührünü bastığı bir mektubu, Minku'ya verir. (46)

F883.1. Olağanüstü kitap

Şor Deryası'nda bir badrat kitabı vardır. Bay, çocuktan onu ister. (46)

F900. Kerametler

Gülkahkaha gülünce ortalık güllük, gülistanlık olur.(53)

Zulhumar ağlayınca gözlerinden inciler dökülür. (70)

F900. Olağanüstü olaylar

Şehzade, albastının söylediklerini yapar ve annesini öldürür. (61)

Gölün suyunu kesince gölün içinde beşik sallayan Aynur ve iki oğlunu görürüler.
(66)

F911.3. Hayvan insanı yutar

Balık bebeği yutar ve sonra da kusar. (34)

F950. Olağanüstü tedaviler

Melikeyi iyileştirmek için yılanın derisi kırk yıllık sirkeye batırılıp yakılır. Melike çıkan duman sayesinde iyileşir. (64)

Ahmetcan kuş tüyünü babasının gözüne sürer, padişahın gözü açılır. (55)

F954. Dilsiz insanın konuşmaya başlaması

Hızır, şehzadenin gözyaşını kızın diline sürer. Kız o an dile gelir. (26)

F970 Ağaçlar ve bitkilerin olağanüstü davranışları

Gül şehzadenin onu takip etmesini sağlamış. (33)

Çıranın fitili bir kızıl güle dönüşür. Kızıl gülün içinden bir perizat peyda olur. (56)

F983. Hayvanın olağanüstü büyümesi

Pire, koyun kadar olur. (42)

F1010. Diğer olağanüstü olaylar

Yiğit, padişahın ölü aşında verilen kara koçu alıp getirir. (40)

F1068. Realist rüya.

Şehzade rüyasında boynuzlarından nasıl kurtulacağını dervişten öğrenir. (4)

Yaşlı adam, yiğide perilerin yüzüğünü nasıl alabileceğini rüyasında ona söyler. (17)

Nizamtay, rüyasında Tanrı'nın onu devi öldürmek görevlendirdiğini öğrenir. (31)

F1069. Rüyanın anlatılması

Bir gün padişah bir rüya görür. O ertesi gün kâhinleri ve falcıların hepsini yığıp gördüğü rüyanın yorumlanmasını buyurur. (34) (Thompson, 1977: 5- 273).

G. Devler

G0. Devler

G10-G399. Devlerin Çeşitleri

G10-G99. Yamyamlar ve Yamyamlık

G10-G49. Düzenli Yamyamlık

G50-G79. Ara Sıra Yamyamlık

G100-G199. Çok Büyük Devler

G200-G299. Cadılar

G300-G399. Diğer Devler

G400-G499. Devlerin Hâkimiyeti Altına Girmek

G500-G599. Dev Yenilir

G600-G699. Diğer Dev Motifleri (Thompson, 1975 III. Cilt F-H: 274- 275).

G0. Devler

Kuyukap'taki kara dev, padişahın yurdunu viran eder. (30)

Yaşlı adam, Kuhikap'taki beş yüz devin padişahıdır. (33)

G11.2. Yamyam dev

Kara dev, karşılaştığı bütün canlıları yer. (30)

G11.6. İnsan eti yiyen dev

Tek gözlü, besleyip semirttiği insanları yer. (36)

Kurt suretindeki devler, yakaladıkları insanları yerler. (46)

G15. Dev her gün insan yer

Yurtta bir ejderha peyda olur, her gün kahvaltı için on adam, öğle yemeği için on adam, akşam yemeği için on adam yer. (55)

G20. Cadılar

Cadı kadın, Çalakaraklara Ak Bekeş 'i nasıl elde edeceklerini anlatır (5)

G30. Yamyamlık yapan insanlar

Yalmavuz, tuzağına düşürdüğü insanları yer. (69)

G81. Farkında olmadan yamyamla evlenmek

Padişah, Hurşide adındaki bir yuha ile evlenir. (49)

G101.1. Kocaman dev.

Tiryaki, kocaman bir devle karşılaşır. (21)

G120. Büyük devlerin fizikî özellikleri.

İğrenç yüzlü, sepet başlı yaşlı bir kadın bitini ayıklamakla meşguldür. (10)

Başı kazan gibi, boyu posu minare kadar, korkunç bir dev peyda olur. (21)

O mahlûk, üç yüz bacaklı, kırk gözlü, başı tüylü, üç günlük yerdeki nesneleri içine çekip geri püskürten Butivi denen bir hayvandır. (46)

G125. Ateş üfleyen dev

O kara dev gittiği yerlerde ağaçları, evleri, otu bitkiyi, tarlaları ağzından ateş püskürterek yakıp viran eder. (30)

G126. Hayvan şeklindeki kocaman dev.

Domuz başlı oldukça korkunç bir mahlûk şehzadeye saldırır. (15)

G200. Cadı (Büyücü)

Kuhikap'taki cadı, yiğidi ejderhaya dönüştürür. (13)

Büyücüler, kırk yıl önce şehzadeye büyü yapıp onu ayıya dönüştürürler. (46)

G210. Cadıların özellikleri.

Yalmavuz, iğrenç yüzlü, sepet başlı yaşlı bir kadındır. (10)

G213.1. Tek gözlü cadı.

Evin içinden alnında tek gözü olan olağanüstü korkunç bir mahlûk çıkar. (36)

Mağaranın içinde gelen ı ışık ejderhanın alnındaki tek gözden çıkmaktaymış. (65)

G215. Olağanüstü başa sahip olan cadı.

Mısrın Kılıç'ınızı çalan Yedi Başlı Yalınvuz'dur. (46)

G224.10. Cadının sihir kuvvetiyle şekil değıştirmesi

Şehirde adam kalmayınca o, sihir gücüyle boran çıkarıp yolcuları şehre girmeye mecbur eder. (54)

G241.4. Bir şeye binen cadı

Yaşlı kadın süpürgeye binip Ayzade ile Günzade'yi kaırır. (5)

G242. Cadı havada uçar

Cadı makarayı alarak uçup kaşla göz arasında yine perizatın yanına gelir. (15)

G260. Cadıların kötü işleri

Yaşlı kadın, melikeyi kaırır. (15)

G261. Cadı, çocukları kaırır

Cadı, Ayzade ile Günzade'yi kaırır. (5)

G263.1. Cadı insanı hayvana dönüştürür

Cadı, bütün insanları sihirle ite ve eşeğe dönüştürür. (18)

G263.1.1. Cadı insanı ayıya dönüştürür

Cadı, şehzadeyi ayıya dönüştürür. (46)

G267. Adam büyücü tarafından takip edilir

Kempir, Boz Yiğit'in izini sürerek bulak boyuna gelir. (5)

Cadı Him, Melike Aytilla'nın kaçtığıını anlayınca arkasından kovalamaya başlar.
(42)

Batılı Kişi, Alahiddin'in yeryüzüne çıktığını görünce yola revan olur. (57)

G278. Cadı (Büyücü) kadının ölümü

Ayı İslam, Yalmavuz'u öldürür. (10)

G303. Şeytan

Şeytan, Allah'ın emrine itaat etmediği için Cennetten kovulur ve lanetlenir. (2)

G303.9.6.1. İnsan ile şeytanın savaşması

Şeytan, insanları yoldan çıkarmak için insanlara karşı savaş açar. (2)

G307.2. Cinin şekli

Cin, kızıl saçlı, gözlerinden ateş saçan bir mahlûktur. (20)

G361.1.4. Yedi başlı dev

Yedi Başlı Yalmavuz kazandaki her şeyi yer. (10)

Mısran Kılıç'ınızı çalan mahlûk Yedi Başlı Yalmavuz'dur. (46)

Adamın karısı onu yedi başlı devle aldattır. (48)

G420. Dev tarafından kaçırılma

Altınay, kızıl dev tarafından kaçırılır. (55)

G510. Dev öldürülür, sakatlanır veya tutsak edilir

Ayı İslam, Yalmavuz'u öldürür. (10)

Ahmetcan, kara devi öldürür. (55)

G510.4. Kahraman tahrip edici hayvanı yener.

Ahmetcan, sonunda o kara öldürüp kellesini alır. (55)

G512. Devlerin öldürülmesi

Minku Batur, Kuhikap'taki bütün devleri öldürür. (46)

Kemek Heyyar, devlerin canının nerede olduğunu öğrenir ve onları öldürür. (62)

G512.1. Devlerin kılıçla öldürülmesi

Ecmen Batur yer altına iner ve devi öldürür. (23)

G530.1. Devın karısından gelen yardım

Kemergül, cücenin boynunu koparır. Cüce öldükten sonra Çoyun Kulak da ölür.
(6)

G535. Devın evindeki tutsak kız, kahramana yardım eder.

Altınay, Ahmetcan'a devi nasıl öldüreceğini söyler. (55)

G570. Dev korkutulur

Tiryaki, devi korkutur. (21)

G610. Devden çalma

Hezim devlerin bölüşemediği sihirli nesneleri çalar. (29)

Çocuk, devlerin bahçesinden bir dal koparıp kaçır. (45) (Thompson, 1977: 274-366).

H. İmtihanlar (Test Etme)

H0-H199. Kimlik İmtihanları: Tanıma

H200-H299. Doğruluk İmtihanları

H300-H499. Evlilik İmtihanları

H310-H359. Damatlık İmtihanları

H360-H399. Gelinlik İmtihanları

H400-H459. Namusluluk İmtihanları

H500-H899. Zekâ İmtihanları

H500. Zekâ ve Yetenek İmtihanları

H510. Tahmin İmtihanları

H530-H899. Bilmeceler

H900-H1199. Cesaret İmtihanları: Görevler

H900-H999. Görevlerin Verilmesi ve Yerine Getirilmesi

H900-H949. Görevlerin Verilmesi

H950-H999. Görevlerin Yerine Getirilmesi

H1000-H1199. Görevlerin Tabiatı

H1010-H1049. İmkânsız veya Saçma Görevler

H1050-H1089. Mantiğa Aykırı Görevler

H1200-H1399. Cesaret İmtihanları: Aramalar

H1200-H1249. Aramalarda Görevlendirilme Şartları

H1250-H1399. Aramaların Tabiatı

H1400-H1599. Diğer İmtihanlar

H1400-H1449. Korku İmtihanları

H1450-H1499. Dikkat İmtihanları

H1500-H1549. Tahammül ve Hayatta Kalma İmtihanları

H1550-H1569. Karakter İmtihanları

H1570-H1579. Çeşitli İmtihanlar (Thompson, 1975 III. Cilt F-H: 367-369).

H0. Kimlik imtihanı

Baki Hoca, yiğitlere şarap içirir ve yiğidin kimliğini öğrenmeye çalışır. (42)

H10. Genel bilgiye göre tanıma imtihanı

Şehzade cevabı duyduktan sonra, bunların kendi çocukları olduğunu anlar. (42)

H11. Hikâye anlatarak tanıma

Adil Şah, Kutluk Şah'a Gülbuy ile Gülperi'nin başından geçenleri hikâye şeklinde anlatır. (26)

H 30 Kişisel özellikleri vasıtasıyla tanıma

Kıza göre böylesi bir maharet bir tek Ahmetcan'da vardır. Kız onun Ahmetcan olduğuna inanır. (55)

H31.1. Benzersiz sihirli hareketi sergileme ile tanıma

Ahmetcan okçuluktaki marifetini sergileyince Altınay onun Ahmetcan olduğundan emin olur. (55)

H75.4. Altın saç ile tanıma

Çolpan, Nizamtay'ın başındaki altın saçı görünce Nizamtay'ın ejderhayı öldüren yiğit olduğundan emin olur. (31)

Halk, Minku Batur'un başındaki altın saçı görünce onun söylenen kişi olduğunu anlarlar. (46)

H80. İşaretle tanıma

Altınay bileziği teslim aldıktan sonra bunun kendi bileziği olduğunu anlar. (55)

H82.3. Sevgililer arasında alınıp verilen hatıra ile tanıma

Kız bu bileziğin Ahmetcan'a vermiş olduğu bilezik olduğunu anlar. (55)

H83. Kurtarma işaretleri: Kahramanın kurtarmada başarılı olduğu ispat edilir

Minku, öldürdüğü ejderhanın derisinden yapmış olduğu dört kulaçlık kayışı padişaha gösterir. (46)

H94. Yüzük aracılığıyla tanıma

Boz Yiğit, Ak Bekeş'e aştın yüzük yollar. Ak Bekeş onu tanır. (5)

H105. Öldürenin işareti olarak öldürülen hayvanın parçaları

Minku, öldürdüğü ejderhanın derisinden yapmış olduğu dört kulaçlık kayışı padişaha gösterir. (46)

H150. Tanımanın şartları

Kadının memelerindeki süt oğlanın ve kızın ağzına fışkırır. Bu çocukların kadının çocukları olduğu anlaşılır. (45)

H152.1. Fakir insanlara sadaka verilir

Padişah, hazinesinin kapısını halka açar, hayır ve sadaka da verir. (26)

Padişah, halka gün sadaka, yemek, aş verir. (33)

Üç ay boyunca gelin ve damat kendine bakamayan dul hatunlara, yetim çocuklara sadaka verirler. (46)

H300. Evlilikle ilgili imtihanlar

Fare kız, zahide en batur kişiyle evlenmek istediğini söyler. (25)

Melike, soruya doğru cevap veren adamla evleneceğini, cevap veremeyenlerin ise kellesini alacağını ilan eder. (33)

H310. Evlenecek erkeğin imtihanı

Batuhan, Nurzat'a Demirhan'ın kızını getirirse onu serbest bırakacağını söyler. (6)

Şehzade, kızla buluşmak istiyorsa uyumaması gerekir. (26)

Melike, soruya doğru cevap veren adamla evleneceğini, cevap veremeyenlerin ise kellesini alacağını ilan eder. (33)

H316. Adaylık testi: Prenses alacağı kişiyi elma atarak seçer

Kabile reisi, kızlara birer elma verir. Kime atarlarsa onunla evlendireceğini söyler. (31)

H326. Damatlık imtihanı: Beceri (Hüner)

Demirhan, Nurzat 'a yarışmalardan kim galip çıkarsa kızını ona vereceğini söyler. (6)

H328. Damatlık imtihanı: Tahammül gücü

Şehzade uykuya yenik düşmeyip beklerse kızla bulaşabilir. (26)

H330. Damatlık imtihanları

Padişah üç oğluna üç ok verir. Oklar kimin avlusuna düşer onun kızıyla evlendirileceklerini söyler. (41)

H331.2. Müsabaka ile evlilik imtihanı

Ak Bekeş, Çalakaraklardan kendisi için yemek yapmasını ister. Kimin yemeğini beğenirse onunla evleneceğini söyler. (5)

H331.4. Damatlık yarışması: Atıcılık

Altınay, bin arşınlık kayanın üzerine yerleştirilen madeni paranın içinden oku geçen kişiyle evleneceğini söyler. (55)

H331.14. Damatlık yarışması: Kuvvet/güç imtihanları

Ak Bekeş'i almak için kırk Çalakarak sergerdesi vuruşur. (5)

H335.3.1. Evlilik imtihanında prensesi yemek isteyen ejderhayı öldürmek

Enver, melikeyi yemek üzere olan ejderhayı öldürür. (51)

Minku Batur, ejderhayı öldürür. (46)

H346. Prenses, onu iyileştirene verilir.

Padişah kızını iyileştirecek kişiyi kendisine damat yapacağını söyler. (69)

H355. Olağanüstü nesne getirmeyle evlilik imtihanı

Kız, üç kardeşten birini seçebilmesi için onların keramet göstermelerini ister. (16)

H390. Altın saçlı oğlan inci dişli kız doğurmak

Melike Aytilla, altın başlı oğul, inci dişli kız doğurur. (42)

H360. Gelinlik İmtihanları

Padişah kızlarının yemek yapmasını ister. Ay'ın yemeği tuzsuz, Yıldız'ın yemeği tuzlu, Çolpan'ın yemeği tam kıvamındadır. (31)

H502. Öğrenme imtihanı

Şehzade ve Baki, kızı denemek için ondan bir gül nakşetmesini isterler. (42)

Minku Batur ustasının sırrını öğrenmek için onun daldığı çukurun içine girer. (46)

H507.3.1. Bir amaç için yarışan üç erkek kardeş

Üç erkek kardeş Patemhan'la evlenmek için hediye aramaya çıkarlar. (16)

Padişahın sihirli elmasını üç oğul sırayla korurlar. (55)

H507.3.2. Üç kardeşin aynı kızı istemesi

Padişahın üç oğlu da aynı kızla evlenmek ister. (41)

H508.2. Soruyu cevaplayabilen adama kızın teklif edilmesi

Padişah derinin hangi hayvana ait olduğunu bilen kişiye kızını vereceğini söyler. (42)

Sesin kaynağını ulan kişiyle evlenecektir. (67)

H522.1.1. Muayyen derinin (bit derisi) ne derisi olduğunu tahmin etme imtihanı

Padişah derinin hangi hayvana ait olduğunu bilen kişiye kızını vereceğini söyler. (42)

H540.2. Kraliçe bilmece sorar

Melike “Senever Gül’e ne yaptı? Gül Senever’e ne yaptı?” diye sorar. (33)

H541.2.1. Bilmece çözmekte başarısız olana ceza

Melike, soruya doğru cevap veren adamla evleneceğini, cevap veremeyenlerin ise kellesini alacağını söyler. (33)

H544. Sorulan soruların cevabı diğer dünyada bulunur

Padişah ölüm aşında kestiği koçun getirilmesini ister. Yiğit, ölümler alemine gidip koçu bulur. (40)

H551. Prenses bilmeceleri doğru cevaplayan insana verilecektir

Padişah derinin hangi hayvana ait olduğunu bilen kişiye kızını vereceğini söyler. (42)

H570. Bilmecelerin cevaplandırılması

Gül Senever’e ne yaptı dersin, Gül Senever’e vefasızlık yaptı. (33)

H600. Sembolik anlamlar

Cimri baya “On koyunun yüz, yüz koyunun bin, olsun.” diye dua ettim. Onun koyunları, ahirete yılan çıyan olup onu soksun dedim. Dul kadına, “keçilerinden birini biz yedik ötekini de kurt yesin” diye dua ettim. Amacım kadının namazını zamanında kılmasını sağlamaktı. Öldürdüğüm çocuk ise büyüdüğünde beş adam öldürecekti. (47)

H602.3. İsimlerin sembolik yorumları

Çokça yiğidin canını aldığı için ona “Melike Kanhor” diye isim takılır. (43)

H617. Rüyaların sembolik yorumu

Gördüğünüz rüyada sekiz yaşındaki bir erkek çocuk tarafından öldürüleceğiniz ayan olmuş. (34)

Oğlunuz Maliman Dağı’ndadır, ölü ya da diri olduğu belli değil. (46)

H840. Diğer bilmeceler

Fare kız zahide beni en batur, korkamayan birine verin, der. (25)

H900. Zorla verilen vazife

Cadının oğulları, anaları için kaplan sütü getirmesini isterler. (6)

Enedir Han, cadının tulparını getirmesini ister. (13)

Hazreti Süleyman'dan kalan Düldül'ü getirmesini ister. (22)

Tanrı, Nizamtay'ı ejderhayı öldürmesi için görevlendirir. (31)

Kız, ağabeyinden kaplan sütü getirmesini ister. (35)

Şah, yiğitten atın başı kadar büyük olan altını deniz dibinden bulup getirmeyi ister. (40)

Taz'dan tavuk sütü getirmesini ister. (50)

Yeryüzünde eşi benzeri olmayan bir saray inşa etmesini söyler. (57)

Tepedeki bütün mücevherleri aşağı atmasını ister. (60)

H910. Öneriye karşılık yapılması gereken vazifelerin tayini

Cesedimi kırk gece gündüz bulağa batırırsan dirilirim, demiş. (5)

Kız babasının gözlerine ilaç bulmak için yola çıkar. (13)

(U). H919.7. Babanın verdiği vazifeler

Üç erkek kardeş babalarının isteği üzerine sırayla elmaya bekçilik ederler. (55)

(U). H921.1.1. Kralın verdiği vazifeler

Şah, yiğidi deniz dibindeki altını bulup getirmekle görevlendirir. (40)

Padişah, oğullarını çalınan elmayı bulmaları için görevlendirir. (55)

H935. Görevler, cadı tarafından verilir

Cadı, iki oğlunu Tülkün Bay'ın yoluna tuzak kurmaları için yollar. (7)

H939.1. Rahip (şeyh, hoca) tarafından verilen görevler

Hoca, yiğidi Hazreti Süleyman'dan kalan kazan bulup getirmekle görevlendirir.

(22)

H950–H999. Görevlerin Yerine Getirilmesi

Taban, Hz. Süleyman'ın Düldül'ünü alıp getirir. (22)

Ahmetcan çalınan sihirli elmaları bulur. (45)

Cihanşah, dağın tepesindeki taşları aşağıya atar. (60)

İki oğul kötü yoldan ayrılırlar, babaları için sadaka verirler. (67)

H970. Görevlerin yerine getirilmesinde yardım

Cadının oğulları Baykuş'tan çörekotu ile kumu ayırmasını isterler. Karıncalar bir aş pişimlik vakit geçinceye kadar çörekotunu ile kumu ayırırlar. (7)

H971. Görevlerin yaşlı adamın yardımıyla yerine getirilmesi

Yaşlı adam, yiğide güvercinlerin kıyafetini çalmasını söyler. Yiğit çalar ve peri kızıyla evlenir. (60)

H971.1. Görevlerin yaşlı kadının yardımıyla yerine getirilmesi

Yaşlı kadın yiğide gülü verir. Melike gülü anlına takar takmaz iyileşir. (27)

H973.1. Görevlerin perilerin yardımıyla yerine getirilmesi

Su Perisi, balıkçıyı saklar. Padişah, balıkçıyı bulamadığından iddiayı kaybeder. (32)

H982. Görevlerin hayvanların yardımıyla yerine getirilmesi

Cadının oğulları Baykuş'tan çörekotu ile kumu ayırmasını isterler. Karıncalar bir aş pişimlik vakit geçinceye kadar çörekotunu ile kumu ayırırlar. (7)

Ab-ı Hayat suyunu içen geyik melikeyi iyileştirir. (1)

H987. Sihirli nesnelerin yardımıyla görevlerin yerine getirilmesi

Çocuk iki rekât namaz kılip altın kılıca emreder, kısa bir süre içinde güzel bağ ile imaret hazır olur. (8)

H1010. Yerine getirilmesi mümkün olmayan vazifeler.

Cesedinin kırk gece gündüz suya batırılmasını ister. (5)

Enedir Han, kızıdan cadının tulparını getirmesini ister. (13)

Bay, yiğitten kumdan ip yapmasını, çamurdan ayakkabı altı kesmesini, kalburla su taşımasını ister. (38)

Kız, ağabeyinden devlerin bağındaki ağaçtan bir dal getirmesini ister. (45)

H1020. Tabiatın yasalarına aykırı vazifeler

Eğer cesedinin kırk gece gündüz suya batırılırsa dirileceğini söyler. (5)

Yiğitten çölün ortasında on sekiz bin âlemdeki bütün meyvelerin olduğu bir bağ inşa etmesini ister. (8)

H1050. Mantiğa aykırı görünen vazifeler

Baykuş'tan kaplan sütü getirmesini ister. (7)

Yiğitten çölün ortasında on sekiz bin âlemdeki bütün meyvelerin olduğu bir bağ inşa etmesini ister. (8)

H1090. Vazifenin çok kısa zamanda yapılmasının istenmesi.

Bir gecede bir tonluk çörekotu ile samanı birbirinden ayırması istenir. (7)

Sabaha kadar yanan evin içinde durmalarını ister. (23)

H1104. Bir gecede büyük bir sarayın yapılması

Alahiddin bir gecede ihtişamlı bir saray inşa eder. (57)

H1011. Padişahın kızı ile evlenebilmek için yapılması gereken vazifeler

Kızla evlenmesinin şartı çölün ortasında on sekiz bin âlemdeki bütün meyvelerin olduğu bir bağ inşa etmektir. (8)

Padişah kızını onu iyileştiren kişiye vereceğini söyler. (69)

H1125. Seyahat esnasında giyilen demir ayakkabı toprağa sürtünmekten yıpranır

Ak Bekeş kocasını bulmak istiyorsa ayağına demir ayakkabı, eline de demir asa alıp onu aramalıdır. (5)

Beni bulma istiyorsa, ayağına demir ayakkabı giyip gezsün. Demir ayakkabının altı eskikip delindiği yerde beni bulacaktır, der. (24)

H1130. İnsanüstü vazifeler

Baykuş'tan kaplan sütü getirmesini ister. (7)

Melike ayağına demir ayakkabı giyerek kocasını aramaya çıkar. (24)

H1131. Büyük bir köprü inşa etme görevi

Yiğit bir gecede nehrin üzerine köprü inşa eder. (46)

H1151. Çalma

Çocuk sezdirmeden kızların kıyafetlerini çalar. (17)

Şehzade, âşık olduğu perizatın kıyafetini çalar. (52)

Serçe, ağaç parçasını çalar. (54)

H1151.13. Kraldan çalma

Şehzade babasının ağzının içinde sakladığı anahtarı çalar. (62)

(U). H1151.23.1. Cadının atını çalma.

Kız, cadının tulparını çalar. (15)

H1154.8. Sihirli atı zapt etme görevi

Kız, sihirli atı zapt eder. (15)

Yiğit, Hz. Süleyman'ın Düldülü'nü zapt eder. (22)

H1162. Belli bir insanı öldürmek

Tüccar ve karısı, Baki'yi Yalnavuz'un eliyle yok etmeye karar verirler. (12)

Padişah, Taz'ı yakarak öldürmeyi planlar (50)

H1200. Araştırma

Padişah, küçük oğlunu attığı oku bulmaya yollar. (41)

H1210.1. Araştırma, baba tarafından kararlaştırılır

Padişah sırayla oğullarını sırrı çözmek için yollar. (33)

Padişah küçük şehzadeyi oku bulmaya yollar. (41)

H1212. Araştırma, yalandan hastalık yüzünden kararlaştırılır

Padişah, Taz yüzünden hastalandığını söyler ve ondan tavuk sütü bulup getirmesini ister. (50)

H1212.1. Araştırma, görülen rüya yüzünden kararlaştırılır.

Zirek ardada üç gece aynı melikeyi rüyasında görür ve sonunda melikeyi aramaya karar verir. (69)

H1212.2. Araştırma, sevgilinin ricası üzerine kararlaştırılır

Kız, şehzadeden kendisini bulmasını ister. (26)

Dilyar Şehri'nin melikesi Dil Köyer, Zirek'ten onu kurtarmasını ister. (69)

H1213.1.2. Resmin sahibini bulmak için araştırmak

Yiğit resimdeki kızı bulmaya çıkar. (43)

H1217. Araştırma, rüya üzerine kararlaştırılır

Zirek, rüyasında gördüğü Dil Köyer'i aramaya çıkar. (69)

H1219.2. Araştırma, katilin cezalandırılması için kararlaştırılır

Küçük şehzade, Kanhor Melike'den ağabeylerinin öcünü almak için yola çıkar. (33)

H1229.3. Araştırma, rüyada görülen çok güzel bir şey için kararlaştırılır

Padişah Bulbulgoya'yı rüyasında görür. Oğulları da onu bulmak için yola çıkarlar. (17)

Padişah rüyasında gördüğü kadını bulmak için yola çıkar. (67)

H1233.1. Araştırmaya yardımcı yaşlı adam

Yaşlı adam, yiğide melikenin sırrını onun dadısından öğreneceğini söyler. (33)

Yaşlı adam, yiğide devlerin bahçesinden dalı çalarken nasıl davranması gerektiğini anlatır. (45)

Yaşlı adam, yiğide peri kızını nasıl elde edeceğini anlatır. (60)

H1233.1.1. Araştırmaya yardımcı yaşlı kadın

Yaşlı kadın, ona demir ayakkabısı delindiğinde, demir asası yıprandığında istenilen yere varmış olduğunu söyler. (5)

Yaşlı kadın, yiğide melikeyi hasta edenin "Ketrان Cadı" olduğunu söyler. Melikeyi iyileştirecek gülün de nasıl elde edileceğini ona anlatır. (27)

Yaşlı kadın, yiğide melikenin sırrını bir tek onun en yakın hizmetçisinin bilebileceğini söyler. (33)

Dadı, yiğitle kızın şehirden nasıl kaçıp kurtulacaklarını anlatır. (54)

H1233.4.1. Araştırmaya yardımcı periler

Küçük perizat asılı olan kafesin kapısını açar ve karı kocayı yola salar. (24)

Perizat, şehzadeye kendisini taklit etmesini söyler. Şehzade perizatu taklit eder ikisi serçeye dönüşerek kaçıp kurtulurlar. (33)

Perizat güvercin suretine girerek Taz'ı yanmaktan kurtarır. (50)

H1233.6. Araştırma, hayvanların kahramana yardımı

Balık Şah, deniz altındaki altını bulup getirir. (40)

H1235. Araştırmada yardımcıların arka arkaya gelmesi

Cihanşah'a yaşlı bir dede, onun dedesi ve dedesinin dedesi yardım eder. (60)

H1239.3. Araştırma, yardımcılar tarafından verilen nesnelerin yardımıyla başarılı

Yiğit, hatununun söylediği doğrultuda iş yapar, yıkları alıp şahın sarayına getirir. (40)

H1242.1 Umut vermeyen kahraman aramada başarılı olur

Minku, ejderhayı öldürür. Kimse onun öldürdüğüne inanmaz. (46)

Padişah, Ahmetcan'ın ejderhayı öldürebileceğine inanmaz. (55)

H1250. Öbür dünyada araştırma

Taz, ölüler diyarına gidip ölü aşında verilen koçu bulup getirir. (40)

H1270. Alt dünyada araştırma

Alahiddin, kandili bulmak için alt dünyaya iner. (57)

H1286.2. Sihirli nesneler için periler ülkesinde araştırma

Minku Batur, badrat kitabını almak için alt dünyadaki perilerin yanına gider. (46)

H1301. Çok güzel kadınları aratıp bulma görevi

Kız, ağabeyinden Hörlikahan'ı bulup getirmesini ister. (45)

H1320.1. Sihirli nesneleri araştırma

Alahiddin kandili almak için yer altına iner. (57)

H1361.1. Kaplan sütünü araştırma

Cadının oğulları, yiğitten kaplan sütü bulup getirmesini isterler. (7)

(U).H1381.3.1.1.1.1. Kahramanın resimde görmüş olduğu kız üzerine araştırma.

Şehzade, resmini gördüğü perizati aramaya çıkar. (15)

Şehzade, resimdeki kızı aramaya çıkar. (43)

Mirzan, resmini gördüğü perizati aramaya çıkar. (46)

Zirek, rüyasında gördüğü Diyar şehrinin melikesi, Dil Köyer'i aramaya çıkar. (69)

H1381.3.1.2.2. Kahraman rüyasında gördüğü kızı aramaya çıkar

Cihanşah, rüyasında gördüğü kızı aramaya çıkar. (60)

H1385.1. Kaçırılan prensesi arama

Ecmen Batur, kaçırılan melikeyi aramaya çıkar. (23)

H1385.3.1. Kaybolan karı ve çocukların araştırılması

Şehzade, karısını aramaya çıkar. (52)

Alahiddin, kaçırılan karısını aramaya çıkar. (57)

Cihanşah, karısını bulmak için yola çıkar. (60)

H1385.4. Kaybolan kocanın araştırılması

Melike, Samavi Ejderha'yı bulmak için yola çıkar. (24)

H1385.5. Kaybolan sevgilinin araştırılması

Yiğit, ayağına demir ayakkabı giyip eline demir asa alarak maşukunu bulmak yola çıkar. (41)

H1388. Belirli soruya cevap arama

Yiğit, melikenin sorusunun cevabını bulmak için Kuhikap'a gider. (33)

H1400-H1449. Korku İmtihanları

Padişah, Hurşit Mergen'i test etmek için onunla ava çıkar. (30)

H1400. Korku testi

Kadın suretindeki cin Hallacı korkutmaya çalışır. (20)

H1500. Tahammül İmtihanları (sabır)

Ak Bekeş, kırk gün boyunca Boz Yiğit'in cesedini suya batırıp çıkarmalıdır. (5)

H1562. Kuvvet imtihanı

Cadının oğulları Nurzat'an kırk kulaç derinlikteki kazanı çıkarmalarını isterler.

(6) (Thompson, 1977: 367- 519).

J. Akıllılar ve Aptallar

J0-J199. Aklın (Bilginin) Kazanılması ve Sahip Olunması

J200-J1099. Akıllı ve Akılsız Davranışlar

J200-J499. Tercihler

J230-J299. Gerçek ve Açık Değerler

J300-J329. Mevcut Değerlerin Seçilmesi

J330-J399. Kazanmalar ve Kaybetmeler

J400-J459. Birlikte Seçmeler

J500-J599. İhtiyat ve Tedbir

J600-J799. Önsezi

J610-J679. Diğerleriyle Çatışmada Önsezi

J700-J749. Yaşam için Önlemleri Önceden Düşünme

J750-J799. Önceden Düşünmeler (Çeşitli)

J800-J849. Uyum Sağlayabilme

J850-J899. Talihsizlikte Teselli

J900-J999. Alçak Gönüllülük

J1000-J1099. Aklın Diğer Görünüşleri

J1100-J1699. Zekilik

J1100-J1249. Zeki İnsanlar ve Hareketleri

J1110. Zeki İnsanlar

J1130-J1199. Mahkemede Zekilik

J1210-J1229. Zeki Bir İnsan Diğerini Kontrol Dışı Bırakır

J1230-J1249. Akıllı Paylaşım

J1250-J1499. Zekice Sözlü Cevaplar (Hazırcevaplılık)

J1500-J1649. Zekice Pratik Karşılıklar

J1650-J1699. Çeşitli Zeki Hareketler

J1700-J2749. Aptallar ve Diğer Akılsız İnsanlar

J1700-J1729. Aptallar

J1730-J1749. Gülünç Cahillik

J1750-J1849. Gülünç Yanlış Anlamalar

J1750-J1809. Bir Şey Diğer Tarafından Yanlış Anlaşılır

J1850-J1999. Gerçeklere Karşı Gülünç Önemsemezlik

J1850-J1899. Hayvan veya Eşyalara İnsanmış Gibi Davranılır

J2000-J2049. Gülünç Dalgınlıklar

J2050-J2199. Mantıksız Dar Görüşlülük

J2200-J2259. Mantığın Mantıksızca İhmali

J2260-J2299. Mantıksız Bilimsel Teoriler

J2300-J2349. Kolay Aldanan Aptallar

J2350-J2369. Aptalların Gevezeliği

J2370-J2399. Aptalların Yersiz Soru Sorması

J2400-J2449. Aptalca Taklit

J2450-J2499. Gerçek Aptallar

J2500-J2549. En Uç Noktada Aptallık

J2550-J2599. Minnettar Aptallar

J2600-J2649. Korkak Aptallar

J2650-J2699. Acemi Aptallar

J2700-J2749. Kolay Problemi Zorlaştırma

J2750-J2799. Akıllılık ve Aptallığın Diğer Görünüşleri (Thompson, 1975 IV. Cilt J-K: 5-8).

J100. İhtiyaç duyulan bilginin öğrenilmesi

Şehzade ava gitme bahanesiyle evden çıkar. Evi gizliden gözetlerken evlendiği maymunun perizat olduğunu öğrenir. (41)

Kemek Heyyar, şehzadeye aradığı kızın nerde olduğunu söyler. (62)

Dev, nasıl öldürüleceğini uykusunda sayıklar. (68)

J140. Eğitim yoluyla kazanılan bilgi

Çocuklar, on beş yaşına girdiklerinde ustalarının onlara öğretecek bir şeyleri kalmaz. (54)

J150. Bilgi elde etmenin diğer yolları

Devler seni ikna etmek için çok uğraşacaklar, sakın hiçbir sözlerine kanma. (45)

Yiğit, düşmanlar hakkında elde ettiği bilgiyi padişaha ve saray ehline beyan eder.
(64)

J151. Yaşlı kişilerden öğrenilen akıl / bilgi

Yaşı adam, şehzadeye boynuzlardan nasıl kurtulabileceğini söyler. (4)

Yaşlı adam, Ecmen'e ejderhanın nerde olduğunu ve onu nasıl yenebileceğini söyler. (23)

Yer altındaki insanlar bulağın başındaki ölülerin nasıl dirilebileceğini yiğide söylerler. (54)

J152.2. Dervişten alınan nasihat

Yaşlı adam, Boz Yiğit'e yalnız sırtta at koşturmamasını, aksak tavşana şahin salmamasını, bulak boyunda uyumamasını söyler. (5)

Hızır, şehzadeye geyiği yanlarından ayırmamasını söyler. (26)

Yaşlı adam, yiğide yılda bir kere karısıyla birlikte karısının ailesini ziyaret etmesini nasihat eder. (60)

J152.2.2. Yaşlı adamın nasihati

Seferde oyuk yerde değil tepede konakla. Aş ekmek veren kişiye ihanet etme. (12)

Resmi koynuna koyup kendi şehrine vardıktan sonra ona bak. Bu arada o resme bakarsan çölde mahvolursun. (43)

J154. Ölmek üzere olan babanın nasihati

Öldükten sonra cenaze namazıma iki divane gelecek. Kız kardeşlerini o iki divane ile evlendir. (8)

Hurşit Mergen'in atası ona "Eğer, tehlikeli rakibe rastlarsan onu bir tek ok ile öldür sakın başka ok atma." ettiği vasiyeti hatırlar. (30)

J155. Kadından öğrenilen akıl / bilgi

Su Perisi, balıkçıya Şah Balık'ı nasıl yakalayabileceğini söyler. (40)

Yaşlı kadın, çocuklara onların kardeş olmadıklarını söyler ve şehirden kaçmaları için gerekli olan tüm bilgiyi onlara verir. (52)

Taz'ın karısı, Taz'a padişahın kapısının önünü süpürmesini söyler. (50)

J155.4. Danışman olarak kadın eş

Su Perisi, altın bir gül işleyip ağa takar. Ağı balıkçıya verip onu deniz kenarına yollar. Balıkçı bu gülle Balık Şah'ı yakalar. (40)

J157. Rüyada öğrenilen bilgi

Padişah, rüyasında sekiz yaşındaki bir erkek çocuk tarafından öldürüleceğini öğrenir. (34)

Minku Batur rüyasında Minku Mülayim'in Maliman Dağı'nda olduğunu öğrenir. (46)

Taz, rüyasında tavuk sütünü nasıl elde edeceğini öğrenir. (50)

Zirek, rüyasında iki ağabeyinin Yedi Başlı Yalmavuz'un elinde tutsak olduğunu öğrenir. (69)

J163. Akıl satın alma

Baki, yaşlı adamdan bin tilla karşılığında bilgi satın alır. (12)

J166. Kitaptan alınan bilgi

Babası kızının talihini öğrenmek için kitaba bakınca kızının Çoyun Kulak tarafından öldürüleceğini görür. (6)

J180. Bilginin değeri

Baki bin tillaya satın aldığı "Oyuk yerde yatma, tepede yat." söz sayesinde ölümden kurtulur. (12)

J652. Uyarılara karşı dikkatsizlik

Boz Yiğit'in kız kardeşi Ak Bekeş ile Boz Yiğit'i cadı kadına karşı uyarır, fakat onlar kızı dinlemezler. (5)

Tülkün Bay'ın gelini insanları orada konaklamaması konusunda uyarır, fakat hiç kimse onu dinlemez. (7)

Kız, ejderhayı dinlemez hem kıza hem de örtüye dokunur ve sonunda yakalanır. (13)

Yiğit, kızın söylediklerini yapma. Kafesi açar. Bülbülgoya gülmeye başlar ve bütün devler uyanır. (17)

Şehzade Zar, yaşlı adamın söylediklerini unutur ve atın gemini bırakır. (18)

Padişah çaresizce konaklamaması gereken yerde konaklar. Gece olunca büyük bir ejderha padişaha saldırır. (23)

Yiğit, insanların konuştuklarından etkilenir ve karısının postunu otuz yedinci günde ateşe atar. (40)

Şehzade yasak olan kırk birinci evin kapısını açıp içeri girer. (52)

O sevinçten sol taraftan yürüdüğünü sanıp sağ taraftan yürür. At onun karnına bir tekme atar, yiğit yedi kat yerin altına iner. (55)

Oduncu, insanların olduğu yerde soyunmaması gerekirken soyunur ve yakalanır. (60)

J1111. Akıllı kız

Mahan, Taban'a sihirli kazanı nasıl getireceği konusunda akıl verir. (22)

Çolpan zeki bir kız olduğunda kabilenin toplantılarında ön sırada yer alır. (31)

Bayın kızı yiğidi uyarır. Yiğide akıl verir. Yiğit bayı yakalar. (38)

Vezirin küçük kızı pireyi nasıl saklayacaklarını vezire anlatır. (42)

J1112. Akıllı eş

Memet'in karısı plan yaparak Memet'in kaçmasına yardımcı olur. (65)

J1113. Akıllı oğlan

Tülkün Bay'ın küçük oğlu kendilerine yapılan hakarete karşı kayıtsız kalmaz. (7)

Yaşlı adamın küçük oğlu güçlü, zeki ve batur bir çocuk olduğundan “Kenci Batur” diye nam salar. (38)

Reveydulla akıl ferasette olgun, bilgili, akıllı ve mülayim bir yiğittir. (42)

Alahiddin, Batlı Kişi'nin kötü niyetli olduğunu sezince kandili ona vermez. (57)

J1250. Zekice karşılık verme - Genel

Bay, yiğitten imkânsız şeyler yapmasını ister. Bunun üzerine yiğit de baydan ekmeği bozmadan yemesini, katığın yüzünü bozmadan içmesini ister. (28)

J1600. Çeşitli pratik cevaplar

Yiğit, baydan ekmeği bozmadan yemesini, katığın yüzünü bozmadan içmesini ister. Bay bunun mümkün olmadığını söyleyince yiğit de ona çamurdan ökçe altı kesmenin, kumdan ip asmanın ve kalburla su taşımanın mümkün olmayacağını söyler. (28)

J1791. Yansıyan şeyin orijinali olduğu düşünülen sudaki yansıma

Yiğit gölün içinde olağanüstü güzel bir kız görür. (8)

Koyun çobanı derya boyunda otururken bir güzel kızın göldeki aksini görür. (35)

Şah, gölün içinde güzel bir kızın aksini görür. (66)

J1791.6. Güzel kadının suya yansıması

Yiğit, gölün içinde beli bir tutam gonca, iki yanağı elma, ağzı yüksük, gözü bulak gibi bir kızın aksini görür. (8)

J1880. Çeşitli insan gibi davranan nesne veya hayvanlar

Padişah, geyiğin insan gibi sözden anladığını sezince bunda bir sırrın olduğunu hisseder. (26) (Thompson, 1977: 5- 230).

K. Aldatmalar

K0-K99. Yarışmalar (Mücadeleler) Aldatma ile Kazanılır

K100-K299. Aldatıcı Anlaşmalar

K100. Aldatıcı Anlaşma

K110-K149. Değersiz Eşya Satışı

K200-K249. Borç Ödemede Aldatma

K300-K499. Hırsızlıklar ve Dolandırıcılıklar

K300. Hırsızlıklar ve Dolandırıcılıklar: Genel

K310-K439. Hırsızlıklar

K440-K499. Diğer Dolandırıcılıklar

K500-K699. Aldatma Yoluyla Kaçma

K700-K799. Aldatma Yoluyla Yakalama

K800-K999. Ölümcül Aldatmalar

K1000-K1199. Kendini Yaralayarak Aldatma

K1200-K1299. Küçük Düşürme Yoluyla Aldatma

K1300-K1399. Baştan Çıkarma veya Aldatıcı Evlilik

K1400-K1499. Saf Bir Kişinin Eşyaları Kaybolur

K1500-K1599. Zina ile İlgili Aldatmalar

K1600-K1699. Aldatıcı, Kendi Tuzağına Düşer

K1700-K2099. Yalan Söyleyerek Aldatmalar

K1700-K1799. Blöf Yoluyla Aldatma

K1800-K1899. Kıyafet Değiştirme veya Yanılsama Yoluyla Aldatma

K1900-K1999. Sahtekârlıklar

K2000-K2099. İkiyüzlülükler

K2100-K2199. Haksız Yere Suçlamalar

K2200-K2299. Alçaklar ve Hainler

K2300-K2399. Diğer Aldatmalar (Thompson, 1975 IV. Cilt J-K: 231-233).

K170. Sahte pazarlık ile aldatma

Cadı hile ile padişahın karısından altın kılıcı satın alır. (8)

Amcaları para vermeden çocukların elindeki sihirli kuşu alır. (28)

Batılı Kişi, Alahiddin'e sihirli çuvalı vereceğini söyler. (57)

K299. Aldatıcı pazarlık

Zengin amaca çocuklara para vermeden ellerindeki hasiyetli kuşu alır. (28)

Cadı hile ile kandili satın alır. (57)

K310 –K 349. Hırsızlıklar

Ayı, Nazigül'ün ipini çalar. (11)

Çocuklar kazanın içindeki eti yerler. (28)

Badrat keller yolda geçen herkesi soyarlarmış. (46)

Serçe, ağacın dalını çalar. (54)

K310. Hazine ve eve girmenin şartları

Şehre girdiğinde sakın kimseyle konuşma ve kimseye dokunma, dokunursan taş kesilirsin. (37)

K360. Hırsızlığın diğer şartları

Kutudaki ilacı alırsan kâğıttaki ilaca el uzatma, kâğıttaki ilacı alırsan kutudaki ilaca el uzatma. (13)

K499. Aldatma

Boz Yiğit boş çadırın içine katırlardan birini bağlayıp kaçır. Çalakaraklar, yedi gece gündüz bu çadıra ok atıp dururlar. (5)

Yaşlı kadın, Şehzade Zar'ı aldatarak attan indirir. (18)

Perizat, güvercin kıyafetini giyerek kaçır. (29)

Abdurusul, kılık değiştirip revağa çıkar. Çobanı ve kız kardeşini aldatarak silahları alır. (35)

Badrat keller Minku'yu kandırıp misafir ederler. (46)

Taz, kızı kandırır. (50)

Yiğit, melikenin dadısını kandırır. (58)

Albastı, şehzadeyi aldatır ve onun annesini öldürmesine sebep olur. (61)

Yalmavuz, Zirek'in ağabeylerini kandırarak tutsak eder. (69)

İki mahlûk güzel bir çift papağana dönüşerek padişahı aldatırlar. (70)

K500. Ölüm veya tehlikeden aldatma yoluyla kaçma

Melike babasından ağaç atı alır. Şehzade ve melike ağaç ata binerek kaçarlar. (4)

Boz Yiğit boş çadırın içine katırlardan birini bağlayıp kaçır. Çalakaraklar, yedi gece gündüz bu çadıra ok atıp dururlar. (5)

İki rekât namaz kılmak için izin ister. İçeri girince perizattan yardım ister ve perizatın yardımıyla kaçıp kurtulur. (33)

Tiryaki, devi Cehenneme direk yapmakla tehdit edip onun bütün hazinesine el koyar. (21)

Kumarbaz, arkadaşlarını aldatıp kaçır. (59)

Memet, hırsız kovalama bahanesiyle saraydan kaçır. (65)

K510. Ölüm emrinden kurtulma

İki rekât namaz kılmak için izin ister. İçeri girince perizattan yardım ister ve perizatın yardımıyla kaçıp kurtulur. (33)

K512.1. Merhametli cellat

Kapıdaki dev çocukların kaçmasına izin verir. (54)

K520 Kıyafet değiştirerek ölümden kaçış

Melike Aytilla yiğit kılığına bürünüp şehre girer. (42)

K521. Kılık değiştirerek kaçma

Şehzade melikeyi taklit eder. İkisi bir çift serçe dönüşerek kaçıp kurtulurlar. (33)

K551.1. İbadetini bitirinceye kadar ölümünün ertelenmesini isteme

Ey hürmetli dede, biz Müslümanların öldürülmeden önce iki rekât namaz kılmak kaidesi var, bunun için siz bana yine bir kere rahmetseniz, ben namaz kılsam, diye yalvarır. Yaşlı adam bu talebe zorla razı olur. (33)

K580. Cezada ikna etme yolları

Padişah korkudan oğlunu alıp getireceğine dair yemin eder. (23)

Kurt, şehzadeye “Beni öldürmekten vazgeçersen seni olağanüstü güzel kız kardeşimle evlendiririm.” der. (40)

K640. Ortakların yardımıyla kaçış

Perizat, şehzadeyi ölümden kurtarır. (33)

K650. Kaçmanın diğer yöntemleri

Mümin, çocukları ormana bırakıp kaçır. (68)

K714. Aldatarak hapsedme

Dev, kızı altından yapılan bir kafese hapsedmiş ve onu kendi hanımı olmaya zorlamış. Kabul etmese öldüreceğini söylemiş. (62)

Dana birinci evin kapısını açıp içeriye girince Yalmavuz arkasından gelip onu hapsetmiş. (69)

K730. Tuzağa yakalanma

Aslında sizin yediğiniz iğde sihirlenmişti. Kim ki o iğdeden yerse bana yem olur. (68)

K750 Tuzağa düşürülerek yakalanmalar

Tadan, Yalmavuz'dan anahtarı alıp bağa girer. Yalmavuz arkasından gelip onu da ağabeyinin yanına hapseder. (69)

K800. Tehlikeli aldatmalar

Emeline ulaşmak için ve başkalarının önünde kötü niyetini açığa çıkarmamak için sürekli kıza yakınlık gösterip onun hizmetine eder ve padişahın güvenini kazanır. (68)

K810. Hilekârın gücü ile tehlikeli aldatma

Onu sefere çıkaralım ve yolda işini bitirelim. (54)

K850. Hileli oyunlar. (Kadın hastaymış gibi davranarak hileye başvurup kocasını kandırır).

Tüccarın karısı yalandan hastalanır ve kara tayın kesilmesini ister. (64)

Sultan, zilli tavşanın sırrını öğrendiğinden şüphelenince onu öldürmeyi planlar. Yalandan hastalanır. (68)

K870. Uyuşturucu içerek tehlikeli aldatma

Cadı Him, Baki Hoca'yı uyutup koynundaki mektubu alıp değiştirir. (42)

Minku uyuşturucu ile uyutup sihirli eşyalarını alırlar. (47)

K950. Hileli ölümün diğer şekilleri

Çocuktan kurtulmak için onu yirticıların olduğu bir ormana yollarlar. (9)

Kızın atası ve anası kıza duyurmadan ormana gidip Ayı Sultan'ı öldürürler. (11)

Baki'yi Yalmavuz'un evine gönderip onu Yalmavuz'un eliyle yok etmeyi planlarlar. (12)

Bay, çocuğu kazdığı çukura gömer. (28)

K955. Yakarak öldürme

Melikeyi yakarak öldürür. (33)

Şişin bir dilini tek gözlünün gözüne, bir dilini de yüreğine saplayarak onu öldürür. (36)

K960. Diğer hileli aldatmalar

— Ben insanoğlunun ibadet etmesini engelleyip onları oyun temaşa ile yoldan çıkaracağım, demiş Şeytan. (2)

Cadı, Rüzgâr Batur'a uyku ilacı içirir. (6)

Marangoz, tahta bir at yapar ve terziyi bu tahta ata binmeye ikna eder. (19)

K975.2. Dış ruhun sırrı kandırma yoluyla öğrenilir

Kemergül, cadı kızın Çoyun Kulak'tan olan oğlundan Çoyun Kulağın canının nerede olduğunu öğrenir. (6)

Kız, topal devi aldatarak devlerinin canının nerede olduğunu öğrenir. (62)

K1010. Sahte doktorluk yoluyla aldatma

Falcı kadın, kara tayın kesilmesi gerektiğini söyler. Sultanın iyileşmesinin tek yolu tayın etini yemektir. (64)

K1340. Hile ile kızın odasına girme

Dokumacı, melikenin odasına girer ve onu Cebrail olduğuna inandırır. (19)

K1350. Hile ile razı edilen kadın

Dokumacı, kıza Tanrı'nın onu kendisine nikâhladığını söyler. (19)

K1410. Aldatılmışın malları tahrip edilir

Boz Yiğit'in otuz dokuz dostu Boz Yiğit ile Kalte Boz'u bağlayıp, malların yarısını alıp kaçarlar. (5)

Emman Padişahı hile sonucu kazandığı savaştan çokça ganimet elde eder. (19)

K1500. Zina ile ilgili aldatmalar

Gülperi, kocasını kara bir devle aldatır. (33)

K1501. Karısı tarafından bir başkasıyla aldatılan adam

Gülperi bir kara dev ile birlikte olup kocasını aldatır. (33)

Gülkahkaha, at ağılundayken padişahın karısının at seyisiyle birlikte olduğunu görür. (53)

Kafesteki kadın kocasını yedi başlı devle aldatır. (48)

K1550. Koca zina yapan karısına veya metresine galip gelir

Karısının kendisini aldattığını öğrenen oduncu, karısı ve aşığını öldürür. (53)

K1550.1. Koca, karısının kendisini aldattığını fark eder

Adam, karısının kendisini bir devle aldattığını öğrenir. (49)

Çiftçi, vezirin yardımıyla karısının kendini aldattığını öğrenir. (53)

(U). K1569.10. Kocasını aldatan kadının aşığını, kocasının köpeği öldürür.

Adamın köpeği, Yedi Başlı Dev ile dövüşüp onun kalan son başını koparır. (49)

K1600. Aldatıcı kendi tuzağına düşer

Kapıda bekleyen nöbetçiler kıyafeti görünce padişahı kılıçla parçalarlar. (15)

Katığı yüzünü bozmadan iç. Ekmeği parçalamadan ye. (28)

K1610. Aldatıcının kendi tuzağına düşmesi ile ilgili çeşitli olaylar

Başını yulardan çıkarmaya mecali kalmayan kötü niyetli bay dayak ve açlıktan ölür. (28)

Kemek Heyyar, şehzade ile padişahın aşını değiştirir. Padişah ölür. (62)

K1700-K2099. Yalan söyleyerek aldatma

Yaşlı kadın, oğlunun kendisini çöle atıp gittiğini söyler. (5)

Adam büyük oğulları babalarına yalan söylerler. Onlar rüyada gördüklerini değil de olmasını istedikleri şeyleri rüyada görmüşçesine babalarına anlatırlar. (50)

Tiryaki, deve onun Cehennem'e direk yapmak için geldiğini söyler. (21)

Marangoz, kendisi için değil de ormandaki canlılar için yemek alacağını söyler. (19)

Bay, kunduracı olduğunu söyleyip her yıl bir çırak alır ve yılın sonunda da onları öldürürmüş. (28)

Batılı Kişi, Alahiddin'e onun amcası olduğunu söyler. (57)

K1710. Korkutulan devler

Yiğit asasıyla yere vurunca dağ yıkılmaya başlar, devler dışarı çıkıp yiğide yalvarırlar. (36)

K1810. Kılık değiştirme yoluyla aldatma

Cadı, yaşlı kadının kılığına girip durumu öğrenmeye gider. (15)

Yolda ağlayarak oturan yaşlı kadın, aslında kadın padişahın dayısıdır. (18)

Onlar dilenci kılığında şehre girerler. (33)

Melike Aytilla yiğit kılığına bürünüp şehre girer. (42)

Badrat Kel, topal yaşlı bir dilenci adam kılığına girer. (46)

Dev, topal yaşlı kadın kılığına girip kızı kaçıtır. (62)

(U).K1812.3.1. Kıyafet değiştiren prens

Ahmetcan, kuşun t    n   başına gözüne sürüp yaşlı adam kılığına girer. (55)

K1812.8. Kıyafet değiştiren prenses

Melike Aytilla yiğit kılığında şehzadenin yanında çalışır. (42)

K1816.6.  oban kılığına girme

Ahmetcan, kuşun t    n   başına gözüne sürüp kel  oban kılığına girer. (55)

K1836.5. erkeğin bir başka erkeğin kılığına girmesi

Ahmetcan, seksen yaşındaki adam kılığına girer. (55)

K1837. Kadın kıyafet değiştirerek erkek kılığına girer

Melike Aytilla, erkek kıyafeti girerek şehzadenin kırk yiğidi i ine karışır. (42)

Sultan erkek gibi giyinerek savaş meydanına girer. (46)

K1840. Bir başkasının yerine geçme ile aldatma

şehzade, yolda armut yedirip boynuz çıkardığı şehzadenin yerine geçer. (4)

Batılı Kişi, Alahiddin'e onun amcası olduğunu söyler. (57)

K1851. Değiştirilmiş mektup. Mektup yolda değiştirilir

Cadı Him, padişahın yazdığı mektubu alıp değiştirir. (42)

(U). K1856. Devlerin insana dönüşerek aldatmaları

Yedi Başlı Yalmavuz, yaşlı kadın kılığında şehre girer. (54)

K1900. Hileler, sahtek  rlıklar

Büyük oğul babasına yalan söyler. Rüyada tüccar olduğunu gördüğünü söyler.

(50)

K1930. Hain sahtekârlar

Şehzadeyi evlendiren deminki tellal padişaha öldürecek adam bulup getiren bir yalancıymış. (52)

İki arkadaş niyetini bozup çocuğu mağaranın içinde bırakıp yolla çıkarlar. (60)

K1931. Sahtekârlar, kahramanı yer altı dünyasında bırakırlar

Batılı Kişi kandili alamayınca Alahiddin'i yer altında bırakır. (57)

İki arkadaş niyetini bozup çocuğu mağaranın içinde bırakırlar. (60)

K1931.4. Sahtekârlar, kahramanı kuyunun içinde bırakırlar

Arkadaşları Ecmen Batur'u yer altına bırakırlar. (23)

Ağabeyleri, Ahmetcan'ı yer altında bırakırlar. (55)

(U).K1931.7. Sahtekârlar, kahramanı ıssız bir yerde bırakırlar

Şehzadeyi dağın başında bırakıp giderler. (52)

K1935. Sahtekâr, kurtarılan prensesi kaçıır

Ağabeyleri, Ahmetcan'ı yer altında bırakıp, üç kızı alarak yola revan olurlar. (55)

K1945. Yalandan hastalıkla sahtekârlık

Yaşlı cadı çün-çün denen hastalığa kapıldığını söyler. (5)

Tüccarın karısı yalandan hastalanır. (64)

K2000. İkiyüzlülükler

Padişahın büyük hatunu, küçük hatuna iftira atar. (68)

K2060. İkiyüzlülüğün ortaya çıkarılması

Padişah küçük hatununu alıp saraya getirir. Olanları öğrenince büyük hatunu da öldürür. (68)

K2100. Sahte ithamlar

Tüccarın karısı, Baki'ye iftira atar. (19)

Kadın, Memet'e iftira atar. (65)

K2110. İftiralar

Büyük hatunlar padişaha Aycemal'in köpek yavruları doğurdu haberini ulaştırırlar. (45)

Prensler kadının doğru söylediğine inanıp Memet'i cezalandırırlar. (65)

K2115. Hayvan doğurma iftirası

Cadı mektuba kadının domuz başlı bir oğul, it başlı bir kız doğurduğunu yazar. (42)

Büyük hatunlar padişaha Aycemal'in köpek yavruları doğurdu haberini ulaştırırlar. (45)

(U). K2115.2.1.1. Yeni doğmuş bebeğin yerine köpek konur

Mestan Kempir, yeni doğmuş iki köpek yavrusunu Aycemal'in yanına koyar. (45)

K2117. Mektup değiştirerek (yanlış mesaj). İftiraya uğrayan kadın.

Cadı Him, mektubu değiştirir. Böylece kadın cezalandırılır. (42)

K2130. Problem çıkarma

Kadın sürekli kavga çıkarıp Memet'i şikâyet edip cezalandırır. (65)

K2150. Suçlu görülen masumlar

Prens, hatunun şikâyetini duyunca hiç soruşturmadan Memet'i cezalandırır. (65)

K2200. Alçaklar ve ihanet edenler

Boz Yiğit'in otuz dokuz dostu Boz Yiğit ile Kalte Boz'u bağlayıp kaçarlar. (5)

Ağabeyleri küçük kardeşlerini kuyuya atarlar. (17)

Gülkahkaha'nın karısı kocasını dilenci bir dervişle aldatır. (53)

İki arkadaş niyetini bozup çocuğu mağaranın içinde bırakıp kaçarlar. (60)

K2210. Hain akrabalar

Padişah, vezirlerini çağırıp oğlunu öldürmelerini, kızı kendisine getirmelerini söyler. (62)

K2211. Hain erkek kardeş

Ağabeyleri küçük kardeşlerini kuyuya atarlar. Bülbülgoya'yı da alıp yola çıkarlar. (17)

K2211.0.1. Hain büyük erkek kardeş

Büyük ağabeyin niyetini bozar, o kardeşini öldürüp onun hatununu almak ister. (41)

K2211.0.2. Hain küçük erkek kardeş

Hoca Hüseyin hilekâr, aldatıcı, kötü niyetli biridir. O, insanları aldatarak, hilekârlık, ziyankeşlik yoluyla zengin olur. (28)

K2212.0.3. Hain kız kardeş, erkek kardeşini öldürür

Perizat çobanla birlik olup ağabeyi Abdurusul'u öldürür. (35)

K2212. Hain kız kardeş

Küçük dev hile ile yiğidi ablasından alır. (17)

Kız, yüzüğü almak için ağabeyini öldürür. (35)

K2213. Hain eş (kadın)

Gülperi, deve yardım edip kocasını öldürmeye çalışır. (33)

K2216. Hain baba

Padişah, kızı elde etmek için oğlunu ortadan kaldırmayı kabul eder. (15)

Padişah, oğlunun öldürülmesini ister. (62)

K2221. Hain rakip sevgili

Büyük sultan bir kâse efsunlu şerbeti küçük sultana içirir. (26)

K2246.1. Hain kral

Padişah, oğlunun öldürülmesini ve kızı kendisine getirilmesini ister. (62)

K2248. Hain vezir

Hain vezir, padişah ile şehzadeyi birbirine düşürmek için plan kurar. (15)

Devlet işleri vezirlerin eline kalınca onlar halka zulmetmeye başlarlar. (60)

K2250. Hain hizmetçiler

Minku Batur'u öldürüp yerine geçmek isteyen bir cellat vardır. (46)

K2256. Hain seyis

Sultan, padişahı at seyisiyle aldatır. (53)

K2280. Hain din adamları

Molla, Mahan'a âşık olur ve bu yüzden Taban'ı ortadan kaldırmaya çalışır. (22)

(U). K2287. Hain şeyh

Kadı büyük kıza âşıktır ve onu elde etmeye çalışır. (17)

K2290. Diğer alçaklar ve ihanet edenler

Tüccar ve karısı, Baki'yi ortadan kaldırmak için Yalmavuz'un evine yollarlar. (12)

K2293. Hain ihtiyar kadın

Kempir, Ak Bekeş ile Boz Yiğit'in güveninin kazandıktan sonra onların çocuklarını kaçıır. (5)

Cadı, Perizatı sihirli makarasını binmeye ikna edip onu kaçıır. (15)

K2297. Hain arkadaş

İki arkadaş niyetini bozup çocuğu mağaranın içinde bırakırlar. (60)

K2300. Diğer aldatmalar

Bay hile hurdayla yanına aldığı bütün çırakları öldürür. (28)

İhtiyar adam Sıtma Cini 'ni kandırır. (39)

K2320. Dehşet verici aldatmalar

Bay yalandan “Ben kunduracıyım.” deyip her yıl bir nice çırak almış. Onları, bir yolunu bulup öldürerek izlerini kaybettirip üzüm dallarının altına gömermiş. (28)

K2350. Askeri strateji

Marangoz, düşman kuvvetleri hakkında bilgi aldıktan sonra saldırıya geçer. (19)

Hatem, mahlûku yok etmek için stratejik bir noktaya dev bir ayna koyar. (67)

K2370. Çeşitli aldatmalar

Dokumacı çürük ağacı kucaklayınca ağaç kökünden sökülür, bütün askerler korkup kaçar. (19) (Thompson, 1977: 231- 499).

L. Talihin Tersine Çevrilmesi

L0-L99. Zafer Kazanmış En Küçük Çocuk

L100-L199. Gelecek Vaat Etmeyen Kahraman

L200-L299. Alçak Gönüllük Ödül Getirir

L300-L399. Gücsüzün Zaferi

L400-L499. Kibir Alçaklığa Neden Olur (Thompson, 1975 V. Cilt L-Z: 5).

L10. En küçük erkek çocuğun zaferi

Küçük kardeş Bülbülgoya 'yı alıp getirir. (17)

L11. Talihli en genç oğul

Sekiz yaşındaki pehlivan şahlık tahtına oturur. (34)

(U). L11.2. Talihli en küçük kız

Kız, babasının gözünü iyileştirecek ilacı bulup getirir. (13)

L12. Sevilen en genç oğul

Padişahın en küçük oğlu da yola çıkmak ister, padişah razı olmaz. (33)

(U). L12.1. Sevilen en genç oğul

Padişah küçük oğlunun çok sever, seferde öleceğini düşünüp gitmesine razı olmaz. (17)

L13. Merhametli en küçük erkek çocuk

Şehzade, melikenin sorusuna cevap verip bütün yiğitleri öldürülmekten kurtarır. (33)

L50. En küçük kız çocuğunun zaferi

Kız ilacı alıp getirir ve babasının gözlerini iyileştirir. (13)

L54. Merhametli en küçük kız çocuk

Zilli Tavşan, ablasını kurtarmak için bir çukur kazar ve onu çukura saklar. (68)

L101. Ümit vermeyen kahraman

Padişah küçük oğlunun seferde öleceğini düşünüp gitmesine razı olmaz. (17)

Padişah, küçük çocuğun ölmesini istemediğinden gitmesine izin vermez. (46)

Padişah, Ahmetcan'ın yapamayacağına inanmadığı için gitmesine razı olmaz. (55)

L110. Talihi yaver gitmeyen kahraman tipleri (kadın)

Şahın Hanayim denen hatunu Aynur'a çok zulmeder. (66)

L111.1. Gurbete çıkma ve başarılı bir şekilde dönme

Kız ilacı alıp getirir ve babasının gözlerini iyileştirir. (13)

Küçük kardeş Bülbülgoya'yı alıp getirir. (17)

L112.1.1. Olağanüstü bir şekilde doğan çocuğun babasının isteksizliği

Kadın bir ejderha doğurur. Bunu gören Samavi Hapiz çok korkar. (24)

L112.2. Çok küçük kahraman

Padişah, sekiz yaşındaki erkek pehlivanın kılıcı altında can verir. (34)

L113.1.4. Kahraman olarak çoban

Çolpan evlenmek için elmasını koyun çobanı olan Nizamtay'ın başına atar. (31)

L113.5. Kahraman olarak oduncu

Ziba Çehre, oduncu Seyit'i yurda padişah yapar. (44)

L114.1. Tembel kahraman

Tiryaki, işi gücü olmayan bir tembeldir. (21)

L123. Yoksul kahraman

Nizamtay, Aydın Göl boyunda sürüye bakan bir çobandır. (31)

Seyit, yoksul bir oduncudur. (44)

Taz, yoksul bir çocuktur. (50)

L124. Dilsiz kahraman

Kız dilsiz olduğunu şehzadeye anlatır. (26)

L140. Kötü talih iyiye döner

Çolpan evlenmek için elmasını Nizamtay'ın başına elmayı atar. (31)

Zalim padişah öldükten sonra sekiz yaşındaki çocuk padişah olur. (34)

İhtiyar adam, pek çok sıtmal hastayı iyileştirip zengin olur. (39)

Seyit, köleleri ve malları alıp melikenin yanına gelir. (44)

Taz, padişah olur. (50)

L142. Öğrenci alanında ustalaşır

Periler, Minku'ya inşaatçılık, kunduracılık, demircilik, marangozculuk, kürkçülük, terzicilik gibi kırk bir çeşit hüneri, bilgelik hünerinden falcılık gibi kırk bir çeşit hüneri on gün içinde öğretirler. (46)

L143. Yoksul adam zengin olur

İhtiyar adam, pek çok sıtmalı hastayı iyileştirip zengin olur. (39)

Seyit, köleleri ve malları alıp melikenin yanına gelir. (44)

L152. Oğlanın üstesinden gelemediği araştırmayı kız başarır.

Batur kız babasının gözlerini iyileştiren ilacı bulup getirir. (13)

L155. Kabul edilmeyen ve sevilmeyen çocuk sevmeye başlanır

Padişah sonunda Nizamtay'dan özür diler ve onu tahta oturtur. (31)

L160. Talihi yaver gitmeyen kahramanın başarıları (kadın)

Ziba Çehre, oduncu Seyit'i yurda padişah yapar. (44)

L161. Alt sınıftan bir kahraman prensesle evlenir

Kırk gece gündüz toy yapıp melikeyi yiğide verir. (27)

Çolpan, Nizamtay'la evlenir. (31)

L161.1. Fakir genç ile zengin kızın evliliği

Padişah kendi sözünden caymayarak büyük bir toy eğlence yapıp kızını yaşlı kadın ile yaşlı adamın baktıkları oğlana verir. (8)

L162. Alt sınıftan bir kız prensle evlenir

Aynur, padişahla evlenir. (66)

(U). L165.1. Fakir kız kral olur.

Cemaat padişahlığı Aynur'a verip onu tahtta çıkarır. (66)

L300. Zayıf olanın zaferi

Minku, ejderhayı Mısran Kılıç 'ıyla öldürür. (46)

L350. İyilik, kötülük karşısında zafer kazanır

Şehir halkı onları zalim padişahın zulmünden kurtaran Taz 'ı padişah yapar. (50)

L400. Kibir aşağılık getirir

Ziba Çehre 'yi aşağılayan padişah sonunda tahtından vazgeçmek zorunda kalır.

(67)

L410.6. Hükümdar esir düşer

Minku Batur yenilmek üzereyken karısı erkek kıyafeti giyip savaş meydanına girer ve düşmanları yener. (46)

L420. Cezalandırılan aşırı istek

Molla, kutuyu eline alıp ağzını açınca yanıp küle döner. (22)

Ecmen Batur kendisine ihanet eden yoldaşlarını öldürür. (23)

Memet 'in beş yaşındaki oğlu yaman hatunu öldürür. (65) (Thompson, 1977: 5-26).

M. Geleceği Belirleme

M0-M99. Hükümler ve Kararlar

M100-M199. Ant ve Yeminler

M200-M299. Anlaşmalar ve Söz Vermeler

M300-M399. Kehanetler

M400-M499. Beddualar (Thompson, 1975 V. Cilt L-Z: 27).

M100. Ant ve yeminler

Adam, "İnsanoğluna rahmetmeyeceğim." diye yemin eder. (33)

M110. Ant ve yeminlerin verilmesi

Kalte Boz “Asla senden ayrılmayacağım, gülersen seninle güleceğim, ağlarsan seninle ağlayacağım, daim seni muhafaza edeceğim.” diye ant içer. (5)

M200. Anlaşmalar ve söz vermeler

Çoyun Kulak, Baykuş’a zarar vermeyeceğine dair yemin eder. (7)

Yaşlı adam eğer gençlik haline dönerse, yaşlı karısını terk etmeyeceğine dair yemin eder. (32)

Padişah kızını kurtaracak kişiyi kendisine damat yapacağına yemin eder. (46)

M201. Anlaşmaların yapılması ve söz verilmesi

Cadının kızı, Çoyun Kulak’la anlaşıp onu salar. (6)

Kurt, yiğide kız kardeşini vereceğine dair yemin eder. (40)

M205. Söz verme ve vaadin bozulması

Çoyun Kulak verdiği sözden cayıp Baykuş’u öldürür. (7)

Verdiği sözde durmayıp gelen ihtiyar adamı gören Cin, ihtiyar adama kızar. (39)

Bay kitabı aldığı halde çocuğu kulluktan azat etmez. (46)

M210. Şeytan ile anlaşma

Şeytan ile çakır gözlü adam anlaşırlar. (63)

M220. Diğer anlaşmalar

Üç kardeş, kimin daha önce buluşma noktasına geldiğinin anlaşılabilmesi için taşın üstüne yazı yazılmasına karar verip ayrılırlar. (17)

M300. Kehanetler

At, üç gün sonra olacak işleri önceden bildiğini kıza söyler. (6)

M301.1. Kâhin olarak yaşlı adam

Adam öldükten sonra cenazesine gelecek iki dervişe kızlarının verilmesini ister.

(8)

Padişah ölünce cenazesine altın saçlı birinin geleceğini söyler. (46)

M301.20. Kâhin olarak çocuk

Memet'in oğlu, atasının düşmanını öldüreceğini söyler. (65)

M301. 21. Kâhin olarak falcı

Kâhinler açtıkları falda padişahın oğlunun on altı yaşına girdiğinde bir kazaya uğrayacağını ve bıçak saplanarak öleceğini görürler. (18)

Cadı, fal bakınca gördüğü kadının Hezim'in karısı olduğunu anlar. (29)

Hacı Him, kürede Melike Aytilla'nın Şehzade Reveydullah ile evlendiğini, altın başlı oğul ile inci dişli kız doğurduğunu görür. (42)

Batılı Kişi, kandilin yer altında olup olmadığını öğrenmek için fal açar ve kandilin yer altında olmadığını öğrenir. (57)

Yalmavuz, fal açar ve Zirek'in kendisini öldüreceğini görür. (69)

M302.8. Kitaptan kehanet

Padişah, kâhinlere fal baktırır ve kızının Badrat kel tarafından kaçırıldığını öğrenir. (46)

M312. Geleceğin büyüklüğünün rüyası

Taz rüyasında sağ dizinde güneşin, sol dizinde ayın, ortasında da yıldızın durduğunu görür. (50)

M312.3. Sihirli kuşun kalbini yiyen kişi zengin veya kral olacaktır

Hasiyetli kuşun kalbini yiyen çocukların her sabah yastıklarının üzerinde bir torba altın bulunur. (28)

M340. Olumsuz kehanetler

Çocuk on altı yaşına girince kalbine saplanan bıçakla ölecektir. (18)

M370. Kehanetin yerine gelmesinden kaçmak için boş çabalar

Çocuğun, on altı yaşına girince bıçakla öleceği söylenir. Babası çocuğu kimsenin ulaşamayacağı bir yerde saklar. Fakat çocuk on altı yaşına girince kalbine bıçak saplanır ve ölür. (18)

Yalmavuz fal açar ve Zirek'in kendisini öldüreceğini görür. O, Zirek'i yoldan çıkarmak için yolun birçok yerine sihirli tuzaklar kurar. (69)

M391. Kehanetin gerçekleşmesi

Çocuk on altı yaşına girince kalbine bıçak saplanır ve ölür. (18)

Sekiz yaşındaki erkek pehlivan, padişahı öldürür. (34)

M400. Beddualar

İlk seferimizde rastladığımız cimri baya "On koyunun yüz, yüz koyunun bin, olsun." diye dua ettim. Onun koyunları, ahirete vardığı zaman yılan çıkan olup onu soksun dedim. (47) (Thompson, 1977: 27- 73).

N. Şans ve Kader

N0-N99. Bahisler ve Kumarlar

N100-N299. Şans ve Kaderin Yolları

N100-N169. Şans ve Kaderin Özellikleri

N300-N399. Talihsiz Kazalar

N400-N699. Şanslı Tesadüfler

N410-N439. Şanslı İşlerin Riskleri

N440-N499. Kıymetli Sırların Öğrenilmesi

N500-N599. Sahipsiz Hazine

N600-N699. Diğer Şanslı Tesadüfler

N700-N799. Tesadüfi Karşılaşmalar

N800-N899. Yardımcılar (Thompson, 1975 V. Cilt L-Z: 74-75).

N1. Kumarbazlar

Çaresiz kalan kumarbaz ölmeyi düşünür. (59)

N9.1. Kumarbaz her şeyini kaybeder

Yaşlı kumarbaz bütün malını mülkünü kaybeder. (59)

N50. Diğer bahisler

Ziba Çehre, oduncuyu padişah yapacağına dair bahse girer. (44)

N101. Kaderin değişmezliği

Çolpan üçüncü sefer de elmayı çobanın başına atar ve onunla evlenir. (31)

(U). N103. Kaderin değişmezliği: Padişah, kızının çobanla evlenmesine mani
olamaz

Padişah her ne yaparsa yapsın, Çolpan çobanla evlenmekten vazgeçmez. (31)

N110. Açılan şans ve talih

Zalim padişah öldükten sonra halk sekiz yaşındaki pehlivanı padişah yapar. (34)

Halayık, Seyit Bay'a padişahlık tacını giydirir. (44)

N111. Falcı

Kemek Heyyar fal kitabına bakınca yiğidin hapiste olduğunu görür. (62)

N120. Şans ve kaderin değişmesi

Nizamtay padişahlık tahtına oturur. (31)

Taz şehrin padişahı olur. (50)

N121. Kader doğmadan bellidir

Padişaha, sekiz yaşındaki çocuk tarafından öldürüleceği söylenir. (34)

N122.0.1. Yolların seçimi

Büyük ağabey “giden gelir yolunu”, ortanca ağabey “giden ya gelir ya gelmez yolunu”, küçük kardeş ise “giden gelmez” yolunu seçer. (17)

N122.1. Şansız yerler

Yalnız akın boyunda, Şor kuyusunun etrafında konaklayın. (6)

Atın sol gözü kör, sağ gözü sağdır. Eğer atın sağ gözünün olduğu tarafından yürüsen, yer üstüne, kör gözü taraftan yürüsen, at göğsüne bir tekme teper ve seni yedi kat yerin altına atar. (55)

N181. Zengin ve fakir adamın talihi

Seyit, köleleri ve malları alıp melikenin yanına gelir. (44)

Halk onları zalim padişahın zulmünden kurtaran Taz’ı padişah yapar. (50)

N200. Şansın iyi hediyeleri

Sıtma Cini, oduncuya sıtmayı nasıl tedavi edebileceğini öğretir. Oduncu zengin olur. (39)

Halayık, Seyit Bay’ın başına padişahlık tacını giydirir. (44)

N203. Şanslı insan.

Çolpan üçüncü sefer de elmayı çobanın başına atar ve onunla evlenir. (31)

Melike oduncuyu zengin eder. (44)

N300. Şanssız kazalar

Oduncu çocuk, yer altında Şahmaran ile karşılaşır. (60)

N320. Kaza ile öldürülen kişi.

Şehzade Zar çocuğu kazara öldürür. (18)

N330. Kaza ile öldürme veya ölüm

Şehzade Zar merdivenden inerken kayar. Elindeki bıçak çocuğun göğsüne saplanır ve çocuk ölür. (18)

N360 Adam, kaza ile suç işler

Şehzade Zar çocuğu kazara öldürür. (18)

N440. Değerli sırların öğrenilmesi

Ak Boz Aygır, sırrını kıza ifşa eder. (6)

Gül Senever'e ne yaptı, Senever Gül'e ne yaptı, sorusunun cevabını öğrenir. (33)

N450. Sırlara kulak misafiri olma

Nurzat, Çoyun Kulak'ın takip edip canının nerede olduğunu öğrenir. (6)

Cadı Him, derinin pire derisi olduğunu duyar. (42)

N450. Tesadüfen öğrenilen sırlar

Vezir Gülkahkaha, tesadüfen karısının kendisini biriyle aldattığını öğrenir. (53)

(U). N529.3. Kuyunun içindeki hazine

Oduncu çocuk, kuyunun içinin mücevherlerle dolu olduğunu görür. (60)

N530. Hazinenin keşfi

Çocuk kütüğü kaldırıncı kuyunun altın gümüş ve mücevherlerle dolu olduğunu görür. (60).

Memet değirmen taşının altına bakınca bir mağara görür ve mağaraya iner. (65)

N531. Hazine, rüyada keşfedilir

Ak sakallı yaşlı adam, Ali'ye rüyasında oğlağın onu hazineye götüreceğini söyler. (37)

N550. Gizli hazineyi ortaya çıkarma

Oduncu çocuk kütüğü kaldırınca hazine ortaya çıkar. (60)

Memet, taşı kaldırınca hazine ortaya çıkar. (65)

N610. Tesadüfî buluşlar veya suçlar

Borçlu kumarcı kendini öldürme niyetiyle padişahın bahçesindeki ağacın altına gelir. Meyveyi yer ve genç bir yiğide dönüşür. (59)

N620. Avcılıkta veya balıkçılıkta tesadüfî başarılar

Altın balık tora takılır. (32)

N630. Hazine veya paranın tesadüfen elde edilişi

Memet değirmen taşının altına bakınca bir mağara görür ve mağaraya iner. (65)

N640. Tesadüfî iyi etmeler

Kumarbaz önüne düşen meyveyi alıp yer, ölümü beklerken gençleşir. (59)

N700. Tesadüfî karşılaşmalar

Nurzat yola çıkınca Sezdirmez Batur, Rüzgâr Batur, Tintinçi Batur, Dağ Batur, Su Batur, Göz Batur, Rüzgâr ve Dâhir Kalvar'la karşılaşır. (6)

N711.1. Kral (prens) ormanda ağaçta kız bulur ve onunla evlenir

Padişah, ağacın üzerinde Aynur'u görür ve onunla evlenir. (66)

(U). N726. Kralın oğlu yer altında bulduğu kızla evlenir

Ayı İslam, yer altı padişahının kızıyla evlenir. (10)

Ahmetcan, yer altından kurtardığı Altınay ile evlenir. (55)

N772. Yol kavşaklarında ayrılma

Büyük ağabey “giden gelir yolunu”, ortanca ağabey “giden ya gelir ya gelmez yolunu”, küçük kardeş ise “giden gelmez” yolunu seçtikten sonra birbirlerinden ayrılırlar. (17)

N810. Olağanüstü yardımcıları

Padişahın veziri Gülkahkaha gülünce etraf uçsuz bucaksız gül ve gülistanlığa dönüşür. (53)

Alahiddin'in kandili ovunca cin çıkar ve onun talep ettiği her şeyi yerine getirir. (57)

N812. Yardımcı dev

Devler, yiğide peri kızını nasıl yakalayacağını söylerler. (29)

Dev, yiğit ile kıza kaçmaları için yardım eder. (54)

Devler Zirek'in anasını, yengelerini ve çocuklarını alıp getirirler. (69)

N813. Yardımcı cinler (ruhlar)

Alahiddin'in kandili ovar cin çıkar ve bir gece bir saray inşa eder. (57)

N815. Yardımcı peri

Küçük perizat, melikeye efsun yapmasını öğretir. (24)

Perizat, şehzadeye kaçması için yardım eder. (33)

Güvercin suretindeki peri Taz'a yardım eder. (50)

N817.0.1. Tanrı yardım eder

Allah müminlere galibiyet için yardım eder. (2)

(U). N819.5. Yardımcı cadı

Cadı, yiğide melikeyi nasıl iyileştireceğini öğretir. (27)

N819.4. Yardımcı olarak olağanüstü tedavi eden insan

Mümin Ab-ı Hayat suyuyla tifoyu tedavi eder. (1)

Oduncu "Ayet-el Kürsi"yi okuyarak sıtma hastalığını tedavi eder. (39)

N820. Yardımcı insanlar

Her şeyi gören Göz Batur, âlemde rüzgâr ve boran peyda eden Rüzgâr Batur, içinde her şeyi saklayan Dahir Kalvar yiğide yardım ederler. (6)

N825.1. Çocuğu olmayan yaşlı çift, kahramanı evlat edinir

Yaşlı adam ile yaşlı kadın çocuğu evlat edinirler. (8)

Cemaat kızı evlatsız olan birine verirler. (50)

N825.2. Yardımcı yaşlı adam

Yaşlı adam, Taban'ın yoluna çıkıp ona yol gösterir. (22)

Yaşlı adam, yiğide Hörlikahan'ı nasıl kaçıracağını söyler. (45)

Yaşlı adam, Ahmetcan'a ejderhayı öldür, onun derisinden kayış yap ve o kayış yardımıyla devlerin yer altındaki mekânına in, der. (55)

Yaşlı adam, yiğide güvercinlerle konuşmamasını söyler. (60)

Yaşlı adam yiğide, ona yardım etmesi için tek hörgüçlü devesini verir. (69)

N825.3. Yardımcı yaşlı kadın

Yaşlı dadı çocuklara işin aslını anlatır ve onlara şehirden kaçmanın yolunu öğretir. (52)

N838. Yardımcı kahraman

Kalte Boz, dostu için Çalakaraklarla dövüşür. (5)

N844. Yardımcı derviş

Derviş, Taban'a hocanın onu öldürme niyetinde olduğunu söyler. (22)

(U). N844.3. Yardımcı Hızır

Hızır, şehzadenin gözyaşını kızın diline sürer, kız dile gelir. (26)

N884. Yardımcı hırsız (kaçak)

Şehzade, devlerden sihir öğrenip onlara karşı çıkan Kemek Heyyar'ı kurtarır. Kemek Heyyar da ona yardım eder. (62) (Thompson, 1977: 74- 138).

P. Toplum

P0-P99. Krallık ve Asillik

P100-P199. Diğer Sosyal Kurumlar

P200-P299. Aile

P300-P399. Diğer Sosyal İlişkiler

P400-P499. İşler ve Meslekler

P500-P599. Yönetim

P600-P699. Gelenekler

P700-P799. Toplum (Çeşitli Motifler) (Thompson, 1975 V. Cilt L-Z: 139).

P10. Padişah

Bu kız, yedi bin yüz yetmiş yedi şehrin padişahıdır. (43)

Mirzan padişah, en âdil padişah olarak nam salar. (46)

Aynur, padişah olur. (66)

Şehrin padişahı iyi niyetli bir kadındır. (67)

P11.1.1. Kral çoğunluk tarafından seçilir

Zalim padişah öldükten sonra halk sekiz yaşındaki pehlivanı padişah yapar. (34)

P11.2. Yarışmanın galibi kral olur

Yiğit, yedi zorbayı yener ve şehre padişah olur. (54)

P11.4. Kral, kahramanlık ve çok büyük gayreti üzerine seçilir

Kılıç, şehri kurtaran Nizamıy'dan af dileyip Nizamıy'ı Uygurlara kabile reisi yapar. (31)

P12. Kralların seçimi

Minku Batur, padişahın vasiyeti üzerine padişahlık tahtına oturtulur. (46)

P12.2.1. Zalim kral

Padişahın zalimliği öyle zirveye çıkar ki fukaraların gözünden yaş yerine kan, irin akar olmuş. (34)

Padişah yurdundaki bütün kadınların katledilmesi emirini verir. (34)

P12.10. Kral güçte, güzellikte ve büyüklüğün bütününde çok iyidir

Mirzan padişah olduktan sonra yurdu âdil bir şekilde yönetmiş. “Adillikte kim üstün?” dense, “Mirzan padişah” denirmiş. (46)

P12.14. Kral alçak gönüllüdür

Bu şehrin padişahı şehri adilce yöneten, başka yerlerden gelen insanların kim olduğuna bakmadan onları kabul eden bir kadındır. (67)

P15.2. Kral, insanların karılarını kendisi için talep eder

Padişah, Taz'ı ortadan kaldırıp peri kızını kendisine eş yapma niyetindedir. (50)

P16. Kralın saltanatının sonu

Su Perisi saraya girip efsun okur ve padişahı önceki yaşlı balıkçı haline döndürür. (32)

P16.1. Kral her şeyden elini çeker

Padişah tahtını Oduncu Seyit'e bırakıp gider. (44)

Padişah her şeyden elini çeker, devlet işleri zalim vezirlerin eline kalır. (60)

P30. Prensler (Şehzâdeler)

Boz Yiğit; boylu poslu, güçlü kuvvetli, mert ve cömert biridir. (5)

Şehzade padişah, Kemek Heyyar vezir olur. Şehri adil bir şekilde yönetirler. (62)

P40. Prensesler (Padişahın kızları)

Karahan'ın melikesinin güzelliği aya benzetildiği için ona "Aytilla" isim verilir. (42)

Kırk padişahın üstündeki bir padişahın kızıdır. (46)

P60. Soylu kadınlar

O, kız Kuyikap padişahının kızıdır. (29)

P110. Kralın vezirleri

Vezir sihir yaparak padişahı saklar. (32)

Padişahın, gülünce etraf gülistanlığa dönüştüren Gülkahkaha adlı bir veziri vardır. (53)

P120. Din adamları

Molla büyük kıza âşık olduğundan onu elde etmeye çalışır. (17)

Mollanın Mahan'a gönlü düşer. (22)

P150. Zengin adamlar

Batıdaki büyük yurttaki yeri uçsuz bucaksız, malı mülkü hayvanı sayısız, serveti hesapsız, mertlik ve cömertlikle yedi iklime ünü yayılan bir bay yaşar imiş. (5)

Sölet Bay haddi hesabı olmayan zenginliğe sahiptir. (6)

P152. Zengin adam: bezirgân

Ben, Demeşik'te büyük tüccar idim. (67)

P160. Dilenciler

İki ayağı topal dilenci ile iki gözü görmeyen bir dilenci arkadaş olurlar. (3)

(U). P193. Mahkûmlar

Zirek, tutsak olan bütün insanları azat eder. (69)

P210. Karı-koca

Oduncunun şirret karısı ona gün yüzü göstermezmiş. (39)

Temiz gönüllü Memet'in şirret karısı ona gün yüzü göstermezmiş. (65)

P230. Anne, baba ve çocuklar

Mümin ile karısı bütün çocuklarını ortadan kaldırmayı düşünürler ve çocukları ormana terk ederler. (68)

P231. Anne ve oğlu

Melike ile oğlu Ayı İslam mağarada yaşarlar. (10)

P232.2. Küçük kahraman (oğul) babası tarafından azarlanır.

Taz'ın babası Taz'ı azarlar ve onu ağabeylerinin hizmetine verir. (50)

P233.6. Oğul babadan intikam alır

Şehzade, padişahın getirdiği kıyafeti padişaha girdir. Padişah kendi kurmuş olduğu tuzağa düşer ve öldürülür. (15)

Padişah, şehzadeyi zehirlemek ister. Kemek Heyyar aşları değiştirir. Padişah ölür. (62)

P233.8. Savurgan oğul geri döner

Baki, altınları bitirdikten sonra geri dönerler. (12)

P251.5.4. Birbirinin zıttı olan iki erkek kardeş

Hoca Hasan ak gönüllü, samimi biridir. Kardeşi Hoca Hüseyin ise hilekâr, kötü niyetli biridir. (28)

P251.6. Birkaç erkek kardeş

Sölet Bay'ın dokuz oğlu vardır. (6)

P251.6.1. Üç erkek kardeş

Bir çiftçinin Avut, Davut ve Savut adlı üç oğlu vardır. (16)

P251.6.5. Dokuz erkek kardeş.

Tülkün Bay'ın dokuz oğlu vardır. (7)

(U). P251.6.8. Kırk erkek kardeş

Bir padişahın kırk oğlu vardır. Bunların en büyüğü elli yaşında, küçüğü otuz yaşına girdiği halde hiçbiri evlenmemiştir. (23)

P252. Kız kardeşler

Kuddus Bay'ın dokuz kızı vardır. (7)

P252.1. İki kız kardeş

Bu bağ devler padişahının Dev Peri ve Dev Kügüzat denen iki kızına aittir. (29)

P252.2. Üç kız kardeş

Padişahının üç kızı vardır. Padişah kızlarını oldukça iyi yetiştirir. (10)

P252.5. Dokuz kız kardeş

Kuddus Bay, dokuz kızına dokuz erkek kardeş aramaya çıkar. (7)

P252.9. Kırk kız kardeş

Bu şehrin padişahının kırk kızı vardır. (23)

P270. Dadılar

Padişah bir kız bir oğlan olan bu bebekleri iki dadiya emanet eder. (54)

P282. Üvey ana

Baki, üvey ananın elinde kalınca çok eziyet görür. Üzülerek, dövülerek on sekiz yaşına girer. (12)

Üvey ana, çocuğu kir pas içinde bırakır sonunda çocuk uyuz olup kelleşir. (50)

Üvey anne, iki çocuğunun rızkına el koymak için onları ortadan kaldırmayı düşünür. (68)

P283. Üvey erkek kardeş

Üvey ana Aynur'un kendi humhum oğluna alma niyetindedir. (66)

P310. Dostluk arkadaşlık

Cappar ile Sattar buldukları her şeyi eşit bölüşen iki dilencidir. (3)

Kalte Boz, Boz Yiğit'e ölümüne sadıktır. (5)

P315. Arkadaşlar birbirleri için ölümü göze alırlar

Dostu Minku Batur için ölümü göze alır. (46)

P320. Misafirperverlik

Ana ve oğlu, ustayı misafir köşesine alıp, altına döşek sererler. (29)

Yaşlı dul kadın, misafirleri için iki keçisinden birini keser. (47)

P340. Hoca ve öğrencisi

Molla, öğrencisi Taban'ı Hz. Süleyman'dan kalan muskayı getirmesi için görevlendirir. (22)

P360. Ağa ve hizmetçisi

Bay, emrindeki çocuktan Şor Deryası'ndaki badrat kitabını getirmesini ister. (46)

P361. Sadık hizmetçi

Kalte Boz ölünceye kadar Boz Yiğit'e sadık kalacağına yemin eder. (5)

Baki, tüccarın ahlaksız karısına uymaz ve tüccara ihanet etmez. (12)

P411. Çiftçilik

Kısmet her gün tarlasına gidip çalışan bir çiftçidir. (56)

P412.1. Kahraman olarak çoban

Nizamtay, Aydın Göl çevresinde çobanlık yapan bir çocuktur. (31)

P413. Avcılık

Aycemal'in doğumu yaklaşacağı zaman padişah kendi vezirleriyle ava çıkar. (45)

P414. Avcı

Hurşit Mergen'e avcılık atasından kalan bir meslektir. O usta bir nişancıdır. (30)

Şehirdeki usta tuzakçı iki simurg yavrusu yakalar. (46)

P420. Meslek öğrenme

Peri kızları, Minku Batur'a kırk bir çeşit hüneri on gün içinde öğretirler. (46)

P421. Kadı

Kadı büyük kıza âşıktır, kıza eğer onu öperse yiğidi ona vereceğini söyler. Kız mecburen kadıyı öper. (17)

Molla Taban'ı, Mahan'dan sonsuza kadar ayırmak için onu yok etme niyetlenir. (22)

P424. Doktor (hekim)

Şehr- i Küsen'den getirtilen lokman hekim kızı iyileştirir. (46)

P428. Müzisyen

Mirzan saçından aldığı iki teli giceğe takar ve giceği çalmaya başlar. (46)

P431.1. Haberlerin yayıcısı olarak tüccarlar

Kervancılar kadına duyduklarını anlatırlar. (24)

Tüccarlar resme bakıp kızın kim olduğunu söylerler. (43)

P441. Terzi

Dokumacı, âşık olduğu kadın için hiçbir yerinde dikiş olmayan bir gömlek dokur.

(19)

P444. Marangoz

Marangoz, tahtadan tılsımlı bir sandık yapar. (19)

P444.1. Oduncu

Yoksul çocuk odunculuk yaparak geçinirmiş. (60)

P445. Dokumacı

Dokumacı, kadın için hiçbir yerinde dikiş olmayan olağanüstü bir gömlek dokur.

(19)

P447. Demirci

Demirci, demirden yüzen bir balık yapar. (4)

P461. Asker

Badrat Kel'in yedi bin tuğluk askerinin hepsi kara don giyip, kara bulut şeklinde Minku Batur'un karşısına dikilirler. (46)

P475. Soyguncu (hırsız)

Dağ arasına yerleşen haydutlar geçen herkesi mallarına el koyarlar. (1)

Badrat keller bu yolda geçen herkesi soyarlarmış. (46)

Zirek tek başına bir sürü haramiyle yedi gece gündüz dövüştür. (69)

P475.2. Soyguncular öldürülür

Bin altı yüz seksen bir kaplan peyda olup haydutları öldürürler. (1)

P510. Mahkemeler

Yurtta yaşayan dört prens kendi kontrolündeki yurtta sorgulama yaparak haklıyı haksızı ayırmada keyiflerince hüküm verirlermiş. (65)

P551. Ordu

Badrat Kel'in kırk yedi bin tuğluk askeri, yüzlerce acayip baturu, yedi bin kişilik askeri vardır. (46)

P555. Savaşta mağlup olma

Dokumacı, havadan taş yağdırarak düşman askerini tarumar eder. (19)

Minku, Kuhikap devleriyle yedi yıl cenk eder ve son seferinde onları yener. (46)

P600. Adetler, gelenekler

Toy için yedi iklime haber salarlar. Yedi iklimdeki bütün sazıcı, şerel- koşakçıların hepsi çıkıp gelir. Toy üç ay devam eder. Üç ay boyunca gelin ve damat; altın- gümüş, inci- mercan, halı- kilim, kılık- kıyafet her ne varsa; kendine bakamayan dul hatunlara, yetim çocuklara sadaka olarak dağıtırlar. (46)

P634. Ziyafetler

Tülkün Bay geldiği günden itibaren bütün yurt ahalisini davet edip yedi gece- gündüz toy yapar. (7)

(U). P634.2.1. Şölen yemekleri kırk gün sürer

Boz Yiğit'in atası oğlunun ay yüzü Ak Bekeş'i alarak sağ salim geri döndüğüne mutlu olup, kırk gece gündüz toy düzenleyip ele yurda yemek verir. (5)

P681. Yasla ilgili adetler

Yaşlı adam, yaşlı kadının kırk gün ve birinci yıl ölü aşını oldukça büyük verir. (32)

Padişah oğlunun öldüğünü anlayıp ölü aşını verir. (33)

Kızlar Abdurusul için yas tuttuktan sonra onun bedenini yakarlar. (35)

Şehrin padişahı vefat edince bütün halk yas tutar. (46)

Yiğit, kız için üç gün matem tutar. (54)

Şehir halkı ejderha yüzünden matem donu giymiştir. (69) (Thompson, 1977: 139-183)

Q. Ödüller ve Cezalar

Q0. Ödüller ve Cezalar

Q10-Q99. Ödüllendirilmiş İşler

Q100-Q199. Ödüllerin Özellikleri

Q200-Q399. Cezalandırılmış İşler

Q400-Q599. Cezaların Çeşitleri (Thompson, 1975 V. Cilt L-Z: 184).

Q0. Ödüller ve Cezalar

Su Perisi yaşlı balıkçıyı padişah yapar, padişah olan balıkçı onu hakir görünce Su Perisi padişahı tekrar yaşlı balıkçıya dönüştürür. (32)

Altınay, atıcılık yarışını kazanacak kişiyle evleneceğini söyler. (55)

Şehzade, melikenin sorusunu cevaplar ve Kanhor Melike'yi ateşe atıp öldürür. (33)

Q1. Ev sahipliği ödüllendirilir veya cezalandırılır

Hızır, Cimri baya beddua eder. Koyunları, ahirete vardığı zaman yılan çıyan olup onu soksun, der. Dul kadına ise dua eder.(47)

Q1.1. Erenler (Azizler) kıyafet değiştirerek misafirperverleri mükâfatlandırır, misafirperver olmayanları cezalandırır

Hızır, cimri baya beddua eder, misafirperver dul kadına ise dua eder. (47)

Q5. Tembellik cezalandırılır, çalışkanlık ödüllendirilir

Kısmet çok çalışınca bir leyli gül insana dönüşüp onu zengin eder; fakat Kısmet tembellik yapıp çalışmayı bırakınca leyli gül ortadan kaybolur ve Kısmet yine fakirleşir. (56)

Q10. Ödüllendirilmiş işler

Padişah marangozdan af dileyip onu para ile ödüllendirir. (4)

Nurzat, karıncaları boğulmaktan kurtarır. Karıncalar da ona tüylerinden verirler. (6)

Altınay büyük kayanın üzerindeki parayı ortasından vuran kişiyle evleneceğini söyler. (55)

Şeytan, iki yakın dostu birbirine düşürdüğü için şeytan adama bir parça neşe verir. (63)

Q40. Ödüllendirilmiş iyilikler

Nurzat, kaplanı kurtarır. Kaplan da ihtiyacı olduğunda onu çağırması için ona bir tutam tüyünden verir. (6)

Hurşit Mergen padişahın canını kurtarır. Padişah da Hurşit Mergen'i askerlerinin komutanı yapar. (30)

Q46.4. İntikam alma

Çocuklar atası ve anasını bulduktan sonra amcalarını öldürürler. (28)

Abdurusul, çobanı öldürür, kız kardeşinin de gözlerini oyup onu çöle atar. (35)

Q51. Hayvanlara şefkat ödüllendirilir

Yaşlı adam balığı suya salar. Balık da ona Su Perisi'ni verir. (32)

Yiğit sürme kuşun yavrularını kurtarır. Sürme kuş da onu Kuyikap'a götürür. (48)

Q53. Kurtarma için ödüllendirme

Nurzat, ejderhayı öldürüp simurgun yavrularını kurtarır. Ana Simurg da Nurzat'ı yer üstüne çıkarır. (6)

Padişah, Hurşit Mergen'i askerlerinin komutanı yapar. (30)

Tanrı, Nizamtay'a kabile reisi Kılıç'ın küçük kızı Çolpan'ı eş olarak verir. (31)

Padişah, büyük kızını yiyen ejderhayı öldüren kişiye küçük kızını vereceğini söyler. (46)

Padişah, yiğide ejderhayı öldürürse ona hem kızını hem de padişahlığının yarısını vereceğini söyler. (55)

Padişah, yiğide en muhteşem bağı, hizmetkârlarıyla birlikte hediye etmiş. (64)

Q80 Mükâfatlandırmanın diğer sebepleri

Derinin hangi hayvana ait olduğunu bilen Melike Aytilla ile evlenecektir. (42)

Q82. Korkusuzluk ödüllendirilir

Minku Batur, padişah kızını yutan ejderhayı öldürür ve padişahın küçük kızıyla evlenir.(46)

Q86. Çalışkanlık ödüllendirilir

Kısmet çok çalışınca bir leyli gül insana dönüşüp onu zengin eder. (56)

Q90. Akıllılık için ödüllendirme

Cadı Him tavandaki derinin pire derisi olduğunu söyler ve Melike Aytilla ile evlenmeye hak kazanır. (42)

Q94. Tedavi için ödüllendirme

Melikenin karnındaki yılanı çıkaran kişi melike ile evlenmeye hak kazanacaktır. (64)

Padişah, kızını onu iyileştiren kişiyle evlendireceğini söyler.

Padişah, kızını iyileştirecek kişiye şehrinin yarısını vereceğini söyler. (69)

Q110. Maddi mükâfatlar

Balık Padişah, yaşlı adama çokça altın ve gümüş verir. (32)

Q111. Zenginlikle mükâfatlandırma

Padişah, marangoza çokça para verir. (4)

Q111.4. Altın yüzük vererek mükâfatlandırma

Kız, yiğide altın yüzük verir. (36)

Q111.4.1. Sihirli yüzük vererek mükâfatlandırma

Kız, Alahiddin'e onu her türlü beladan koruması için altın bir yüzük verir. (57)

Q112.0.1. Krallık vererek mükâfatlandırma

Kılıç, Nizamtay'dan af dileyip onu tahtına oturtur. (31)

Q112.1. Vezirlik vererek mükâfatlandırma

Oduncu çocuk, vezir olur. (60)

Kemek Heyyar vezir olur. (62)

Q114. Hediye vererek mükâfatlandırma

Balık Padişah yaşlı adama çokça altın gümüş hediye edip onu yeryüzüne çıkarır. (32)

Q115.2. Kral, kızına kimi isterse onunla evlendireceğine dair söz verir

Padişah kızlarının eline birer elma verip kiminle evlenmek istiyorlarsa ona atmalarını söyler. (31)

Q140. Mucize veya sihirli mükâfatlar

Sıtma Cini, oduncuya sıtma hastalığını nasıl tedavi edebileceğini öğretir. Odunca sıtma hastalığını tedavi eder ve zenginleşir. (39)

Q 150 Felaketten kurtuluş olarak mükâfat

Yiğit ejderhayı öldürür, şehri hücum eden düşmanı yener. Padişah yiğit ile melikeyi evlendirip tahtını yiğide devreder. (64)

Q 170 Dini mükâfatlar

Hızır, şehzadenin gözyaşını kızın diline sürer, kız konuşmaya başlar. (26)

Geyik, Perizat'ın verdiği asayı yiğide verir. Yiğit bu asa ile bütün tılsımları bozar. (36)

Q200. Cezalandırılmış işler

Padişah, Çolpan ile Nizamtay'ı bir samanlığa mahkum eder. (31)

Babası Taz'ı ağabeylerinin hizmetine verir. (50)

Q210. Cezalandırılmış suçlar

Cadı kızın dedesi, Çoyun Kulak'ı kulağımdan kavak ağacına çiviler. (7)

Cadı öldürülür. (29)

Q211. Katil cezalandırılır

Başını yulardan çıkarmaya mecali kalmayan kötü niyetli bay açlıktan ölür. (28)

Q211.6. Hayvanı öldürerek intikam almak

Zulhumar, kuzgunu kafesiyle birlikte yere gömüp öldürür. (70)

Q212. Hırsız cezalandırılır

Kız, ilacı çalarken yakalanır ve cezalandırılır. (13)

Ahmetcan, elmayı çalan devi yaralar. (55)

Q212.3. Hırsızlığın cezası

Kız, eğer cadının atını getirmezse öldürülecektir. (13)

Ahmetcan, elmaları çalan kızıl devi öldürür. (55)

Q213. Kaçırarak cezalandırılır

Ayı İslam anasını kaçıran ayıyı öldürür. (10)

Kızın annesi ve babası kızlarının kaçıran Ayı Sultan'ı öldürürler. (11)

Q215. Yamyamlık cezalandırılır.

Padişah, yuha olan Hurşideyi öldürür. (49)

Q220. Cezalandırılmış Allah'a karşı gelmeler

İblis (Şeytan) Allah'ın emrine itaat etmediği için lanetlenir ve Cennet'ten kovulur.

(2)

Q241. Zina cezalandırılır

Gülkahkaha, karısını ve onun aşığını öldürür. (53)

Q260. Cezalandırılmış aldatmalar

Padişah, sultanı öldürür. (53)

Q261.2. İhanet eden eş (kadın) cezalandırılır

Oduncu kendisini aldatan karısını öldürür. (53)

Q263. Yalan cezalandırılır

Kutluk Şah, büyük karısını öldürür. (26)

Padişah büyük hatunları ve Mestan Kempir'i öldürür. (45)

Q266. Sözünde durmama cezalandırılır

Su Perisi, sözünde durmayan padişahı eski haline döndürür. (32)

Q270. Mala mülke karşı yapılan kötülükler

Yaşlı kadın, Zulhumar'ın bütün incilerini alır. (70)

Q272. Para hırsı cezalandırılır.

Yaşlı kadın elindeki paraları kaybetmemek için Zulhumar'ı öldürmeye kalkışırken periler onu taşa çevirir. (70)

Q280. Cezalandırılmış şefkatsizlik

Amcaları çocukların ormana bırakır. Çocuklar büyüyünce amcalarını bulup öldürürler. (28)

Q297. İftira etme cezalandırılır

Padişah, küçük sultana “enik doğurdu” diye iftira atan büyük sultanları ölümle cezalandırır. (45)

Q300 Cezalandırılmış kavgalar

Hezim, mirası bölüşmek için kavga eden devleri aldatıp onlara miras kalan sihirli nesneleri çalar. (29)

Q301. Kıskançlık cezalandırılır

Küçük hatuna efsunlu su içirip onu geyiğe döndüren büyük hatun cezalandırılır. (26)

Q320. Cezalandırılmış günahkâr insanların alışkanlıkları

Melike soruya doğru cevap veren adamla evleneceğini, cevap veremeyenlerin ise kellesini alacağını ilan eder. (33)

Q321. Tembellik cezalandırılır

Kismet tembellik yapınca Perizat ortadan kaybolur. (56)

Q325. İtaatsizlik cezalandırılır

Şeytan, Allah'a itaat etmediği için Allah onu Cennet'ten kovar. (2)

Q330. Cezalandırılmış kibirlilik

Kibirlenen padişahı, Su Perisi eski ihtiyar balıkçı haline geri döndürür. (32)

Ziba Çehre, kibirlenen eski kocasının yerine oduncuyu padişah yapar. (67)

Q341. Meraklılık cezalandırılır

Yiğit, sorunun cevabı öğrenmeye karşılık öldürülmeyi kabul eder. (48)

Q411. Ölüm cezası

Melike, soruya doğru cevap veremeyen nice şehzade ve beyzadenin kellesi alır. (33)

Yaşlı adam, yiğide sorunun cevabını söyledikten sonra onu öldürmeye karar verir. (48)

Padişah, papağanın öldürülmesini emreder. (59)

Zulhumar, kuzgunu öldürür. (70)

Q411.4. İhanet sonucu ölümle cezalandırılma

Şehzade kendisine yapılan suikasttan haberdar olunca babasını ve hileci veziri öldürür. (15)

Q411.6. Katilin cezası ölümdür

Yiğit, melikenin sorusuna cevap verdikten sonra onu öldürür. (33)

Q411.13. Hırsızlığın cezası ölümdür

Devler, hırsızlık yapan Kemek Heyyar'ı ölüme mahkûm ederler. (62)

Q412.2. Yanan demir eve hapsedme

Baş vezir çelik ev yapıp Hurşide ile Hurşid'i o eve hapsedip yakar. (49)

Q413. Cezalandırma: İdam

Melike soruya doğru cevap vermeyen nice şehzade, beyzadenin kellesi alır. (33)

Q413.1. Düzenbazlık yapıldığı için ölümle cezalandırma: idam

Kutluk Şah, birçok insanın kanın dökülmesine sebep olan bu yaşlının derhal öldürülmesi emreder, yaşlı kadın idam edilir. (26)

Q414. Cezalandırma: Diri diri yakma

Şehzade, melikeyi ateşe atıp diri diri yakar. (33)

İki yuha yanarak can verirler. (49)

Q416. Cezalandırma: Atlara bağlayarak ayrı taraftara çekme

Bütün hatunu ve kempiri kırk bir atın kuyruğuna bağlayıp atları sürerler. (66)

Q416.2.1. Atın kuyruğuna bağlayarak cezalandırma

Padişah, büyük oğullarının yaptıklarını öğrendikten sonra onları atların kuyruğuna bağlayarak öldürür. (17)

Hilekâr kadını, atın kuyruğuna bağlayarak öldürürler. (28)

Padişahın hatunu ve Mestan Kempir alıştırılmamış atların kuyruğuna bağlanarak öldürülürler. (45)

Padişah, Bakış ile Danış'ı ürkek atın kuyruğuna bağlayarak öldürür. (55)

Padişah, büyük hatununu aygır görmeyen katırın kuyruğuna bağlayıp arkasına da baytal at görmeyen aygırı koyup nehir yatağına doğru salar. (68)

Q418. Zehirleyerek cezalandırma

Kemek Heyyar şehzadenin aşını padişahın aşısıyla değiştirir. Padişah aş yiyince ölür. (62)

Q421. Cezalandırma: Kafasını kesmek

Melike sorusuna doğru cevap vermeyen şehzade ve beyzadelerin kellesini alır. (33)

Gülkahkaha, karısının başını bedeninden ayırır. (53)

Q430. Hürriyetini kısıtlayan cezalandırma

Çoyun Kulak, cadı kızın dedesi tarafından kulaklarından ağaca çivilenmiştir. (7)

Q431. Cezalandırma: Kovma (sürgün etme)

Şeytan, Allah'ın emrine itaat etmediği için Cennet'ten kovulur. (2)

Çalاکarak, Ak Bekeş'in atasını, anasını çöle sürerler. (5)

Padişah, Abdurusul'u Perizat ile birlikte çöle sürer. (35)

Padişah, şehzadeyi öldürmez, sürgün eder. (62)

Padişah yaşlı adamla yaşlı kadını bağdan kovar. (70)

Q433. Cezalandırma: Hapsetme

Çalاکaralar, Bekeşhan kaçmasın diye onu bir evin içine hapsederler. (5)

Yaşlı adam, Gülperi'yi bir kafese hapseder. (33)

Perizat, babası tarafından yedi kat tılsımla hapsedilmiştir. (36)

Aycemal'i ağıldaki bir kafesin içine hapsederler. (45)

Minku'yu bir eve hapsederler. (46)

Birkaç cellat veziri yakalayıp sarayın at ağılına hapseder. (53)

Devler, şehzadeyi yakalayıp hapse atarlar. (62)

Q438. Ceza olarak ormana terk etme

Hilekâr zengin, ağabeyinin iki evladını uzak bir ormana bırakır. (28)

Mümin bütün çocuklarını ormanda terk edip kaçır. (68)

Q450. Zalim cezalar

Minku Batur'un babası Minku'nun Kuhikap'a götürölüp ölüme terk edilmesini ister. (46)

Melike ve kırk kız yiğidi sokağa çıkınca gördükleri bütün erkekleri öldürürler. (58)

Q451.7. Ceza olarak kör bırakma.

Kuzgun, Zulhumar'ın gözlerini oyup onu bir kuyuya atar. (70)

Q451.13. Başı parçalanmak suretiyle cezalandırma

Dokumacı, inanmayan saray çalışanının başına demir ile vurup on parça parça eder. (19)

Q456. Ceza olarak diri diri toprağa gömme

Kuzgun ne kadar yalvarsa da Zulhumar onu diri diri toprağa gömer. (70)

Q458. Döverek (kamçılıyarak) cezalandırma.

Prens, Memet'e yirmi sopa vurulmasını emreder. (65)

Q465.3. Kuyuya atarak cezalandırma

Kuzgun, Zulhumar'ın gözlerini oyduktan sonra onu çöldeki kuru kuyuya atar. (70)

Q512. Ceza olarak imkânsız görevleri yerine getirme

Padişah, yiğitten şehrin dışındaki çölün ortasında olağanüstü bir bağ ve saray inşa etmesini ister. (8)

Bay, pazardan gelinceye kadar Kenci Batur'dan "ipe kum asmasını, çamurdan ayakkabı yapmasını, kalburla su taşını" ister. (38)

Şah, yiğidi çağırır, ondan deniz dibindeki at başı kadar büyük olan altını bulup getirmesini ister. (40)

Şah, yiğidi çağırır, ondan atasının yedinci ölü aşında kestiği kara koçu bulup getirmesini ister. (40)

Kaplan sütü bulup getirmesini ister. (50)

Q520. Pişmanlıklar

Boz Yiğit kız kardeşinin sözüne inanmadığına çok pişman olur. (5)

Tüccarın hatunu pişman olur ve kocasına Baki'ye iftira attığını söyler. (12)

Padişah pişman olup Alahiddin'den af diler. (57)

Mümin kendi yaptığına çok pişman olur ve çocuklarını aramaya çıkar. (68)

Q551. Sihir yaparak cezalandırma

Kadının kocası tılsımlanmış bir ayıdır. (11)

Cadıyı ite dönüştürüp demir zincirle güneşin altında bağlarlar. (18)

Büyük hatun efsunlu şerbeti küçük hatuna içirerek onu geyiğe dönüştürür. (26)

Q551.3.1. Hayvan şekline sokarak cezalandırma

Kara dev aşkına karşılık vermeyen peri padişahının oğlunu yılan dönüştürür. (1)

Q551.3.4. Ceza olarak taş dönüştürme

Yaşlı kadın, Zulhumar'ı öldürmeye teşebbüs ederken periler onu taş dönüştürürler. (70)

Q570. Ceza ve affetme

Padişah, damadının Cebreil olmadığını öğrenir fakat yine de onu affeder. (19)

Alahiddin'in kellesini alacağım, dediğine pişman olur ve Alahiddin'den af diler. (57)

Q572. Ceza olarak damga vurma

Tiryaki, devi korkutmak için ona damga vurur. (21)

Q520. Pişmanlıklar

Boz Yiğit, kız kardeşinin sözüne inanmadığına çok pişman olur. (5)

Tüccarın hatunu Baki'ye iftira attığına pişman olur. (12)

Kısmet, perizatı dinlemediğine pişman olur. (56)

Q551.3.1. Hayvana dönüştürerek cezalandırma

Cadı şehirdeki bütün insanları eşeğe ite dönüştürür. (18)

Q552.2. Ceza olarak toprağa gömmek.

Zulhumar, kuzgunu toprağa gömer. (70)

Q570. Affedilme ve af

Dev, Tiryaki'den kendisini affetmesini ister. (19)

Kabile reisi Kılıç, Nizamtay'dan af diler. (31)

Q580. Suça uygun ceza

Halk revağı ateşe verir, padişah ve vezirleri ölür. (50)

Q590. Çeşitli cezalar

Kumanın saçlarını kırıp, ağılın bir köşesine kafes yapıp, onu şu kafese hapsederler. (45) (Thompson, 1977: 184- 266).

R. Tutsaklar ve Kaçaklar

R0-R99. Tutsaklık

R100-R199. Kurtarmalar

R200-R299. Kaçmalar ve Takipler

R300-R399. Sığınaklar ve Tekrar Ele Geçirmeler (Thompson, 1975 V. Cilt L-Z: 267).

R0. Tutsaklık

Muhafızlar kızı tutup şahın karşısına getirirler. (13)

Diyar şehrinin melikesi, Dil Köyer ejderha tarafından hapsedilir. (69)

R10. Kaçırma

Yaşlı kadının süpürgeye binip, Ayzade'yi önüne, Günzade'yi arkasına bindirip kaçıtır. (5)

Kızla melike tulpara binip Rum şehrine doğru revan olurlar. (13)

Periler yeni doğan bebeği çalarlar. (22)

Devler, Samavi Ejderha'yı altın kafese hapsederek Kuhikap'a kaçıtırılar. (24)

Badrat Kel, kızı kaçıırıp göğün ikinci katına çıkarır. (46)

Taz, kızı hileyle kaçıır. (50)

Padişahın adamları biri kız biri oğlan iki çocuğu kaçıırlar. (54)

Yaşlı kadın, kızı kandırarak alıp devlerin şehrine getirir. (62)

R10.1. Prenses kaçıılır

Ejderha padişahın kızını kaçıır. (69)

R10.3. Çocuk kaçıılır

Yaşlı kadının süpürgeye binip, Ayzade'yi önüne, Günzade'yi arkasına bindirip kaçıır. (5)

R11. Devler tarafından kaçırlmak

Dev ve periler Kutlukşah'ın oğlunu, padişah Marut'un kızıyla aynı gün ve saate doğduğu için kaçıırlar. (22)

R11.1. Prenses devler tarafından kaçıılır

Kızıl dev, padişahın kızı Altınay'ı kaçıır. (55)

(U). R11.4. Periler tarafından kaçıılma

Dev ve periler Kutlukşah'ın oğlunu kaçıırlar. (22)

Devler, Samavi Ejderha'yı Kuhikap'a kaçıırlar. (24)

R13.1.6. Kız, ayı tarafından kaçıılır

Ayı, padişahın küçük kızını kaçıır. (10)

Ayı, Nazigöl'ü kaçıır. (11)

R39. Çeşitli kaçırmalar

Yavrusu kaçıılan ayı da bir insan yavrusunu kaçıır. (9)

R39.1. Büyücü tarafından kaçırılma

Cadı, Ayzade ile Günzade'yi kaçırır. (5)

Yaşlı kadın, kızı kandırarak kaçırır. (62)

R39.2. Yaşlı kadın tarafından kaçırılma

Cadı, perizadı makaraya bindirip kaçırır. (15)

Yaşlı kadın kızı kandırarak alıp devlerin şehrine getirir. (62)

R41.3. Zindana hapsedme

Periler padişahı, kızını çocuğu ile birlikte zindana hapseder. (29)

Badrat Kel, melikeyi yer altındaki kırk bir kat demir kafesin içinde hapseder. (46)

Haramiler Zirek'i zindana hapsederler. (69)

R41.3.4. Kuyuya hapsedme

Kuzgun, Zulhumar'ı çöldeki kuru kuyuya atar. (70)

R41.7. Kafese hapsedme

Dev, kızı altından yapılan bir kafese hapseder. (62)

R45.3. Mağaraya hapsedme

Ayı, melikeyi mağaraya hapseder. (10)

R50. Tutsakların vaziyetleri

Ecmen Batur evde tutsak edilmiş adamları azat eder. (23)

Yaşlı adam karısı Gülperi'yi kafese hapseder. (33)

R51.1. Esirler aç bırakılır

Gülperi, kafeste açlığa mahkum edilir. (33)

Zindandaki biçare halk, açlık ve susuzluk içinde zar çekmektedir. (46)

R70. Tutsakların davranışları

Tutsaklar, Ecmen Batur'u görünce "Ben zayıfım, o şişmansın." diye inlemeye başlarlar. (23)

Evlerin hepsinde de insanlar varmış. Kapı açılınca evdeki insanlar hep birlikte "Ben zayıfım, o şişman." diye bağırmaya başlamışlar. (69)

R 100. Kurtulma

Sultan, bütün tutsakları azat eder. (46)

Dil Göyer, devin elinden Zirek'in yardımıyla kurtulur. (69)

R110. Esaretten kurtulma

Tüccar azap çekmekten kurtulur. (67)

Melike haramilerin arasından kaçıp gider. (69)

R111. Kızın esaretten kurtarılması

Minku, melikeyi kurtarır. (46)

Zirek ve melike kayışa asılarak dağdan inerler. (69)

R111.1.1. Prenses (genç kız) devden kurtarılır

Altınay, Gümüşay ve Dursunay devlerin elinden kurtarılırlar. (55)

R111.1.3. Prensesler, devden kurtarılır.

Ahmetcan, Altınay'ı kızıl devdin elinden kurtarır. (55)

R111.1.3. Prensesler ejderhadan kurtarılır

Zirek ejderhayı öldürüp melikeyi kurtarır. (69)

R111.1.8. Genç kızın cadıdan kurtarılması

Şehzade, Perizat'ı cadının elinden kurtarır. (15)

R111.2.1. Prenses alt dünyadan kurtarılır

Ecmen Batur Dev ile dövüşüp devi yener ve kızı kurtarır. (23)

R117. Yamyamdan kurtarılma

Zirek, Yalmavuz tarafından hapsedilen bütün insanları kurtarır. (69)

R122. Çeşitli kurtarmalar

Nurzat, kaplanı kurtarır. (7)

Perizat, şehzadeyi öldürülmekten kurtarır. (33)

Şehzade, Kemek Heyyar'ı bin dinara satın alıp öldürülmekten kurtarır. (62)

Zirek, ağabeylerinin yardımıyla haramilerin elinden kurtulur. (69)

R125. Prensesin esaretten kurtarılması

Kemek Heyyar kızı alıp şehzadeye getirir. (62)

(U). R125. Prensesin devden kurtarılması

Ecmen Batur Dev ile dövüşüp devı yener ve kızı kurtarır. (23)

R131. Kaybolan veya terk edilen çocuğun kurtarılması

Cemaat mescidin önüne terk edilen kızı evlatsız birine verir. (50)

R131.1. Avcı terk edilmiş çocuğu kurtarır

Ormanda avlanan avcı kıyıda yatan bebeği görüp alır. (34)

R133. Kaybolan kadın kurtarılır

Şehzade, kaybolan karısını bulur. (52)

R133.1. Kahraman kaybolan kadını bulur ve daha sonra onun büyüsünü bozar

Şehzade kaybolan karısını bulur ve kadının büyüsü bozulur. (41)

R141. Kuyudan kurtulma

Yaşlı adam ipi kuyuya salıp Zulhumar'ı yukarı çeker. (70)

R150. Kurtarıcılar

Ecmen Batur Dev ile dövüştü dev yener ve kızı kurtarır. (23)

Ahmetcan, devler tarafından kaçırılan üç melikeyi kurtarır. (55)

Yaşlı adam Zulhumar'ı kuyudan çıkarmış. (70)

R151. Koca karısını kurtarır

Şehzade kaybolan karısını bulur ve kadının büyüsi bozulur. (41)

R151.1. Adam kaçırılan karısını arar

Şehzade, karısını ve çocuklarını aramaya çıkar. (42)

R152. Kadın kocasını kurtarır

Kadın, Samavi Ejderha'yı kurtarır. (24)

Minku Batur yenilmek üzereyken karısı erkek kıyafeti giyip tulpara binip kocasının yardımına yetişip düşmanları yener. (46)

R153. Çocuk ebeveynlerini kurtarır

Memet'in beş yaşındaki oğlu yaman hatun öldürür ve ailesini ondan kurtarır. (65)

R153.4. Oğlan annesini kurtarır

Ayı İslam, annesini kurtarır. (10)

R154.2. Oğlan, babasını kurtarır

Mülayim, babasını düşmanın elinden kurtarır. (46)

R155.1. Küçük erkek çocuk, ağabeylerini kurtar

Zirek, iki ağabeyini bulup kurtarır. (69)

R169.4. Kahraman, hizmetçi tarafından kurtarılır

Hizmerkâr Şehzade Zar'ın yurduna varıp onun ahvalini anasına anlatır. (18)

R213. Evden kaçma. (Uzaklaşma)

Boz Yiğit ile Ak Bekeş Çalakaralarının soylu atlarına binerek kaçarlar. (5)

Enver ahlaksız annesi yüzünden evden kaçar. (51)

Çocuk kara taya binerek evden kaçar. (64)

Taz evden kaçar. (50)

Memet evden kaçar. (65)

Aynur pencereden atlayarak kaçar. (66)

R260. Takipler

Şehzade Zar, kadın padişahı gizlice takip eder. (18)

Periler melikeyi ve Ejderha Yiğit'i takip ederler. (24)

R310. Sığınaklar

Aynur dağa kaçıp kayanın içine sığınır. (66) (Thompson, 1977: 267- 295).

S. Anormal Zulümler

S0-S99. Zalim Akrabalar

S100-S199. Korkunç Katliamlar ve Sakatlamalar

S200-S299. Zalimce Kurban Etmeler

S300-S399. Terkedilmiş veya Öldürülmüş Çocuklar

S400-S499. Acımasız İşkenceler (Thompson, 1975 V. Cilt L-Z: 296).

S0. Zalim akrabalar

Amcası yeğenlerini ormana bırakır. (28)

S10. Zalim anne baba

Mümin ve karısı bütün çocuklarını ortadan kaldırmaya karar verirler. (68)

S11. Zalim baba

Peri padişahı, kızı ile torununu zindana atar. Ceza olarak da kırk kamçı kırbaçlanmalarını emreder. (29)

Devler padişahı, kızını yedi kat tılsımla hapseder. (36)

Padişah, oğlunun öldürülmesini emreder. (62)

Padişah, kızını ejderhaya vermek için hapseder. (69)

S11.4. Baba oğlunu öldürmeyi planlar

Padişah, kızı almak için oğlunu öldürülmeyi planlar. (62)

S20. Zalim çocuk ve büyük çocuklar

Büyük ağabeyin niyeti bozulur. O, kardeşini öldürüp onun hatununu almak ister. (41)

S31. Zalim üvey anne

Üvey anne çocuğa hiç bakmaz sonunda çocuk uyuz olup kelleşir. (50)

Üvey ana tüccarın oğluna çok zulmeder. (64)

Üvey annesi Aynur'a sabahtan akşama kadar beddua edermiş. (66)

S70. Diğer zalim akrabalar

Büyük sultanlar küçük sultana “enik doğurdu” diye iftira atıp onu ağıra kapatırlar. (45)

Hanayim urganı kesip Aynur göle düşürür. (66)

Padişahın büyük hatunu kumayı ortadan kaldırmak için fırsat kollarlar. (68)

S100. Korkunç katliamlar ve sakat bırakmalar

Abdurusul, kız kardeşinin gözlerini oyduktan sonra onu çöle sürer. (35)

Kuzgun, Zulhumar'ın gözünü oyar ve onu çölün ortasındaki kuyuya atar. (70)

S110. Öldürmeler

Çalakaraklar Günzade'yi kıyma kıyma edip doğrarlar. (5)

Abdurusul, çobanı öldürür. (35)

Başını yulardan çıkarmaya mecali kalmayan kötü niyetli bay dayak ve açlıktan ölür. (38)

S111. Zehirleyerek öldürme

Kemek Heyyar, padişahın aşıyla şehzadenin aşını değiştirir. Padişah zehirli aşı yiyince ölür. (62)

S112. Yakarak öldürme

Taban'ın mollası kutuyu kutunun ağzını açar açmaz yanıp küle döner. (22)

Taz halka haddinden fazla zulmeden padişah ve onun vezir vüzreları yakıp kül eder. (50)

S117. Atın arkasında sürükleyerek öldürme

Padişah, büyük oğullarının yaptıklarını öğrendikten sonra onları atların kuyruğuna bağlayarak öldürür. (17)

Hilekâr kadını, atın kuyruğuna bağlayarak öldürürler. (28)

Padişahın hatunu ve Mestan Kempir alıştırılmamış atların kuyruğuna bağlanarak öldürülürler. (45)

Padişah, Bakış ile Danış'ı ürkek atın kuyruğuna bağlayarak öldürür. (55)

Padişah, büyük hatununu aygır görmeyen katırın kuyruğuna bağlayıp arkasına da baytal at görmeyen aygırı koyup nehir yatağına doğru salar. (68)

S118. Keserek öldürme

Çalakaraklar Günzade'yi param parça ederek öldürürler. (5)

Pehlivan, ejderhanın derisini soyar. (31)

Padişahın konuşmasına müsaade etmeyip onu kılıçla parçalar. (34)

Vezir hançeriyle karısını ve aşığını öldürür. (53)

Yiğit keskin kılıcıyla ejderhayı ikiye böler. (64)

S123. Diri diri toprağa gömme

Zulhumar, kuzgunu diri diri toprağa gömer. (70)

S133. Kafasını keserek öldürme

Oduncu, karısı ve aşığını baltayla öldürür. (53)

S139. Çeşitli zalim ölümler

Padişah, Bakış ile Danış'ı ürkek atın kuyruğuna bağlayarak öldürür. (55)

S140. Zalim terk edilmeler ve korunmasız bırakmalar

Boz Yiğit'i demir kafese kapatıp aykavak denen büyük kavak ağacına asarlar. (5)

Çocuğu dağın başında terk edip evlerine giderler. (60)

Mümin çocukları ormanda terk edip kaçar. (68)

S142. Şahıs suya atılır ve terkedilir

Padişahın büyük hatunu kızı zorla suya koyar. Onu saçından tutarak bir iki kere daldırıp çıkarır, daha sonra kızı suya bırakır. (68)

S143. Ormana terk etme.

Mümin çocukları ormanda terk edip kaçar. (68)

S144. Çöle terk etme

Padişah, melikeyi ve çocuklarını eşeğe ters bindirip çöle salar. (42)

S146.1. Kuyuya terk etme

Ağabeyleri küçük kardeşlerini kuyuya atarlar. (17)

Oduncu çocuğu kuyuda bırakıp kaçarlar. (60)

Kuzgun, Zulhumar'ı kuru kuyuya atar. (70)

S147. Dağa terk etme

Cadı, çocuğu dağın başında terk edip kaçır. (29)

Mestan Kempir, bebekleri bir yamacın arkasına bırakıp geri döner. (45)

Minku Batur'u götürüp dağa bırakırlar. (46)

S165. Gözlerini kör ederek, sakat bırakma

Abdurusul, Perizat'ın gözünü oyduktan sonra onu bir çöle sürer. (35)

Kuzgun, Zulhumar'ın gözlerini oyar. (70)

S180. Yaralama ve işkence

Boz Yiğit'i demir kafese hapsedip aykavağa asarlar. Boz Yiğit otuz dokuz gün kavakta asılı kalır.(5)

S262. Canavara belli zamanda verilen kurban

Ejderha, padişahdan, her yıl otuz deve, otuz Tibet Öküzü, otuz at, otuz inek, otuz koyun, otuz keçi, otuz kız ister. (64)

S262.2.1. Gençler ve bekâr kızlar yıllık olarak canavara kurban verilir

Ejderhaya her yıl otuz kız verilir. (64)

S301. Çocuklar terk edilir

Hilekâr zengin, ağabeyinin iki yavrusunu alıp uzak bir ormana bırakır. (28)

S310.Çocuğun terk edilmesinin sebepleri

Mümin'in karısı daha fazla ekmek yemek için çocukların evden kovulmasını ister. (68)

S350. Terk edilen çocuğun alın yazısı

Avcı çocukları bulur ve evlat edinir. (28)

(U). S351.2. Terk edilen çocuklara çoban yardım eder.

İnek çobanı Zulhumar'ı kuyudan çıkarır. (70)

S352.3. Geyik terk edilen çocuklara yardım eder

Kempir çocukları terk edince bir geyik onları alıp büyütür. (45) (Thompson, 1977: 296- 329).

T. Cinsiyet

T0-T99. Aşk

T100-T199. Evlilik

T200-T299. Evlilik Hayatı

T300-T399. Namusluluk ve Bekârlık

T400-T499. Yasak Cinsel İlişkiler

T500-T599. Hamile Kalma ve Doğum

T600-T699. Çocukların Bakımı (Thompson, 1975 V. Cilt L-Z: 330-331).

T11. Resme bakarak âşık olma

Şehzade, perizatın suretini görünce kara sevdaya düşer. (15)

Şehzade duvardaki resme bakar bakmaz kendinden geçer. (43)

Mirzan, resme bakar bakmaz aklını kaybeder. (46)

Padişah, şehrin kapısındaki resmi görünce kendini kaybeder. (62)

T11. Görmeden âşık olma

Kızın hüsn-ü cemalinin tarifini duyan şehzadelerin hepsi melikeye âşık olur. (27)

T11.1.1. Krala kadının güzelliğinden bahsedilince bu kralda merak uyandırır ve kızı kendisine eş olarak alır

Genç kadının şöhretini duyan padişah, onu elde etmek için kocasını ortadan kaldırmaya karar vermiş. (40)

T11.3. Rüyada âşık olma

Boz Yiğit'in rüyasında gördüğü Ak Bekeş'e âşık olur. (5)

Cadının kızı gün rüyasında altın bilye ve altın aşıkla oynayan Nurzat'ı görüp ona âşık olur. (6)

Cadının kızı, rüyasında gördüğü Baykuş'a âşık olur. (7)

Rüyasında gördüğü kadını hayal edince kara sevdaya düşer. (67)

T11.3.1. Âşıklar birbirleriyle rüyalarında tanışır

Zirek rüyasında gördüğü melikeye kim olduğunu sorar. Melike de Diyar şehrinin melikesi, Dil Köyer olduğunu söyler. (69)

T11.7. Sihirli aynada kızın görülmesi

Üç oğul aynaya birlikte bakarlarken, Patemhan'ın cansız bir şekilde yattığını görürler. (16)

T15. İlk görüşte âşık olma

Hezim, Perizat'ı görünce ona âşık olup kara sevdaya düşer. (29)

T15.1. Prenses çok güzeldir ve herkes ona âşık olur

Şehrin melikesi güzellikte güneşle yarışan bir melikedir. Bütün halk ona âşıktır. (33)

T22.2. Kadının önceden bilinmesi

Nizamtay, kabile reisi Kılıç'ın kızı Çolpan'la evleneceğini bilir. (31)

T24.1. Aşk hastalığı

Hezim, Perizat'ı görünce ona âşık olup kara sevdaya düşer. (29)

T24.2.3. Olağanüstü güzellikleri görerek bayılma

Mirzan, Hebigül Tacı'yı görünce kendinden geçip bayılır. (46)

T24.5. Aşk için yanıp solma

Şehzade, perizatın suretini görünce aşk ateşiyle yüreği yanar. (15)

T24.6. Âşık hiçbir şey yemez

Boz Yiğit'in rüyasında gördüğü Ak Bekeş'in aşk ateşinden gözüne uyku girmez boğazından yemek geçmez olur. (5)

T31.1. Âşıkların buluşması

Boz Yiğit, çuvaldız ile Bekeş de iğneyle duvarı oymaya başlarlar. Sonunda iki taraftan oyulan duvarda delik açılır, âşıklar kavuşur. (5)

Kız ile şehzade buluşurlar. (26)

T35. Sevgililerin randevuları

Peri kızı sevgilisiyle randevulaşır; fakat sevgilisi uyuyakalır. (50)

T53. Çöpçatanlar

Yiğit, yaşlı bir kadınla karşılaşır gülü kadına verir kadın da gülü melikeye verir. (27)

Boz Yiğit, hizmetçiye Bekeşhan'a vermesi için bir yüzük verir. (5)

T55.1. Prenses alt sınıftan birine olan aşkını ilan eder

Çolpan elindeki elmayı çobanın başına atar ve onunla evlenmek istediğini ilan eder. (31)

T68. Prenses ödöl olarak teklif edilir

Altınay, padişaha “Büyük meydana bin arşın kaya yerleştirin, onun üstüne bir madeni para asın. Kim ki şu metal demirden okunu geçirirse beni şu kişiye verin.”, der. (55)

T68.1. Kurtarıcıya ödöl olarak teklif edilen prenses

Padişah, ejderhayı öldüren kişi ile kızını nikâhlayacağını söyler (55)

T70. Sevgiliyi hakir görme

Padişah, Su Perisi’ni aşağılar. (32)

T71. Aşkta kadının hakir görülmesi

Padişah, Ziba Çehre’yi hakir görür ve onu kovar. (44)

T75.0.1. Aşığa kötü davranmalar

Seyis, sultana geç kaldığı için eziyet eder. (53)

T91.6.4. Prenses alt sınıftan birine âşık olur

Çolpan, çoban Nizamtay’a âşık olur. (31)

T92.11. Aynı kız için rakiplerin muhalefeti

Yasin Beyin üç oğlu Avut, Davut ve Savut aynı kızla evlenmek ister. (16)

T100. Evlilik

Padişah kendi sözünden caymayarak büyük bir toy eğlence yapıp kızını yaşlı kadın ile yaşlı adamın baktıkları oğlana verir. (8)

Hezim, Dev Perizat’la evlenir. (29)

Minku Batur bu kızını kendi nikâhına alır. (46)

T104. Yabancı kral prensesi evlenmeye zorlamak için savaş açar

Kızı alacak olan padişah gazaba gelip asker yığar ve kızını almak için Şehir- i Emman’ı kuşatır. (19)

T110. Olağanüstü evlilik

Melike kaderine boyun eğip ayı ile birlikte yaşamaya başlar. (10)

Hezim, Dev Perizat'la evlenir. (29)

Yiğit, Maymun Kız ile evlenir. (36)

Ak kurt ile yiğit evlenirler. (40)

T111. İnsan ve olağanüstü varlığın evlenmesi

Padişah kızını Samavi Ejderha'ya verir. (24)

Perizat ile Kısmet evlenirler. (56)

Cihanşah ile Perizat evlenirler. (60)

T115. İnsan devin kızıyla evlenir

Hezim ile Dev Perizat evlenirler. (29)

T118. Adam (kız) canavarla evlenir.

Padişah yuha olan Hurşide ile evlenir. (49)

T130. Evlenme âdetleri

Kırk gece gündüz toy düzenleyip ele yurda yemek verirler. (5)

Tülkün Bay, bütün yurt ahalisini davet edip yedi gece-gündüz toy yapar. (7)

Padişah sonunda şeyhülislamın “Kayıp Nikâh” denen fetvasına riayet eder. Günün birinde oğullarını revak üstüne çıkarır ve her birinin eline ok tutuşturup “Oku gönlünüzün istediği tarafa atın, kimin evine düşerse size onun kızını alırım.” der. (36)

Padişah kızın atasına anasına elçi göndermeyi kabul eder ve toy günü belirlenir. (45)

Padişah kendi yurduna geri gelince bütün halka kırk bir gece gündüz toy yaptıktan sonra kızı nikâhına alır. (68)

T130.1. D n r olma

S let Bay, Kudduz Bay'ın dokuz kızını dokuz oğluna ister. (6)

T131. Evlenme şartları

Ak Bekeş,  alاکarak sergerdelerine “Hanginizin yemeği güzel olursa, ona varacağım.”, der. (5)

Padişah, kadın “Oğlun bir gecede çölün ortasına on sekiz bin  lemdeki bütün meyvelerin olduğu bir bağ ve bir saray inşaa ederse kızımı ona veririm.” der. (8)

Melike “Hastalığımı kim iyileştirirse onunla evleneceğim.”, der. (27)

Şehrin padişahı kadındır. O, her cuma gecesi şehrin kıble tarafından gelen sesin kaynağını öğrenen kişiyle evleneceğini söyler. (67)

T131.0.1. Prenses koca seçiminde kısıtlanmamıştır

Padişah, kızları kimi isterse ona vereceklerini söyler. (31)

T131.1.2. Kız babasının seçtiği kişiyle evlenmek zorundadır

Üvey ana, Aynur'un babasını ikna eder. Babası, Aynur'u üvey ağabeyine verir. (66)

T133. Evlilik için yolculuk

S let Bay, dokuz oğluna dokuz kızı olan bayın kızlarını bulmak için yola çıkar. (6)

T lk n Bay oğulları için dokuz kızı olan bayı aramaya çıkar. (7)

T135. Düğün töreni

S let Bay yurda gelince, dokuz gece gündüz büyük toy yapar. (6)

Padişah, Mirzan ile kızı için kırk bir gece gündüz toy yaptıktan sonra onların nik hını yıkar. (46)

T136.4. Düğün hediyeleri

Perizat, babasından Ak Boz Aygır  eyiz olarak alır. (6)

Kız, babasından alaca kuyruklu eyersiz atı ister ve alır. (7)

T145.0.1. Birden fazla kadınla evlenme

Baykuş cadının kızıyla nikâh kıyar. (7)

Padişah, Aycemal ile evlenmek ister. (45)

T145.1.3. Adam, birkaç kız kardeşle evlenir

Taz'ın karısı kız kardeşini Taz'a küçük eş olarak alır. (50)

T145.1.9. Kırk kızla evlenme

Hebigül Tacı'nın atasının kırk tane hatunu vardır. Yeni bir hatun daha alır. (46)

T192. Zorla evlenme

Çalakaralar, Ak Bekeş ile evlenmek isterler. Ak Bekeş'i zorla almak isterler. (5)

Çoyun Kulak, cadının kızını zorla kendisine eş yapar. (6)

T210. Evlilik sadakati

Cihanşah kaybolan karısına sadık kalıp evlenmez. (60)

T210.1. Sadık kadın

Boz Yiğit'in karısı asla ondan vazgeçmeyeceğini söyler. (5)

T210.2. Sadık koca

Yiğit, "Benim helalim var. Ona ihanet edemem." deyip padişahın teklifini reddeder. (1)

Cihanşah, kimseyle evlenmeyi kabul etmeyip kaybolan karısını aramaya çıkar. (60)

T 230 Evlilikte sadakatsizlik

Tüccarın karısı ahlaksız bir kadındır, onun gönlü Baki'ye düşer. (12)

Gülperi, kocasını kara devle aldatır. (33)

Tüccarın karısı namus konusunda bozuk bir kadındır. (51)

Gülkahkaha'nın karısı onu bir divane ile aldatır. (53)

T237. Yaşlı adam, genç ve sadakatsiz kızla evlenir

Kutu açılınca kadının yaşlı adamı aldattığı ortaya çıkar. (53)

T250. Karı ve kocanın karakteri

Memet temiz yürekli iyi niyetli bir çiftçidir, karısı ise çirkefin tekidir. (65)

T251. Şirret kadın

İhtiyar adamın hatunu çok şirrettir, ihtiyar adama gün yüzü göstermezmiş. (39)

Memet'in karısı şirrettin tekidir. (65)

T253. Kadın dırdırı

Adamanın karısı o kadar gevezedir ki sıtma cini bile dayanamayıp kaçır. (39)

T254. Sadakatsiz kadın

Tüccarın karısı ahlaksız bir kadındır. (12)

Padişahın hatunu, padişahı seyisiyle aldatır. (53)

T311.2.1. Kız sevmediği bir insanla evlenmektense intihar etmeyi tercih eder

Ak Bekeş, Çalakkaraklardan biriyle evlenmektense intihar eder. (5)

T320. Arzu edilmeyen sevgiliden kaçma

Şehzade ile melike ağaç ata binip kaçarlardı. (4)

Melike Aytilla Cadı Him ile evlenmek istemez ve kaçır. (42)

Aynur humbıl üvey ağabeyiyle evlenmek istemez ve evden kaçır. (66)

T320.1. Sadakatsizlik ispat edilir

Adam, Gülperi'yi takip eder ve aldatıldığını öğrenir. (33)

Gülkahkaha tesadüfen karısının kendisini aldattığını öğrenir. (53)

T400. Uygun olmayan evlilik ilişkileri

Tılsımlanmış ayı ile Nazigül evlenirler. (11)

Şehzade Reveydulla kırk yiğidinden birine âşık olur. (42)

Evlalık alınan çocuklar birbirine âşık olurlar. (52)

Vücudunu uyuz basan yiğit, olağanüstü güzel bir periyle evlenir. (50)

T500. Hamile kalma ve doğum

Kız, ayıdan hamile kalır ve bir insan yavrusu doğurur. (10)

T526. Dua neticesinde hamile kalma

Padişah daima dua edip Allah'a yalvarırmış. Duası kabul olur ve hatunu bir oğul doğurur. (22)

Samavi Hapiz çok dua eder ve sonunda hatunu hamile kalır. (24)

T540. Olağanüstü doğum

Samavi Hapiz'in karısı bir ejderha doğurur. (24)

Geyik, bir kız çocuğu doğurur. (26)

T551. Çocuk ve olağanüstü organları.

Melike doğum yapar, altın başlı oğul ve inci dişli kız doğurur. (42)

Sultan, altın saçlı ikiz oğul doğurur. (68)

T587. İkizlerin doğumu

Melike doğum yapar, altın başlı oğul ve inci dişli kız doğurur. (42)

T596. Çocuğa ad verme

Padişah kırk gün toy düzenleyip bütün yoksulları sevindirir, kırkıncı gün çocuğa isim vermek için toplanırlar ve çocuğa "cennet bahşeden" anlamına gelen Behişata adını koyarlar. (26)

T611.10.3. Çocuğu geyik emzirir

Geyik, Gülperi'yi emzirip büyütür. (26)

Geyik, bebekleri ormana götürüp büyütür. (45)

T615.3. Vaktinden önce akıl

Memet'in beş yaşındaki oğlu günü geldiğinde atasının düşmanını öldüreceğini söyler. (65)

T685.2. İkizlerin düşmanı

Mestan Kempir, bebekleri bir yamacın arkasına bırakıp geri döner. (45)
(Thompson, 1977: 330- 416).

U. Hayatın Tabiatı

U10. Adalet ve adaletsizlik

Mirzan padişah, adalet timsalidir. (46)

U60. Zenginlik ve yoksulluk

Ak gönüllü tüccar, Baki'ye kendi malının yarısını ayırıp verir. Baki de tüccarlık yapıp çok zengin olur. (12)

U110. Aldatmanın ortaya çıkması

Peri kızı sonunda birlikte kaçtığı adamın sevgilisi olmadığını öğrenir. (50)

U150. Fakirlerin ilgisizliği

Tiryaki, meslek edinmeyen tembel biridir. (21)

U210. Kötü yönetici, kötü ceza

Melike, sorusuna doğru cevap vermeyen bütün yiğitleri, beyzadeleri öldürür. (33)

Üç yüz altmış gün insanları kazıklamayı, servetine servet katmayı düşünen, fareye soluk aldırmayan, kendisi bir dişlik ekmeği fazla yese kötü oldu, diyen bir bay vardır. (37)

Melike, gördüğü bütün erkekleri öldürür. (58)

Dört prens kendi gönüllerince insanları yargılayıp ceza verirlermiş. (65)
(Thompson, 1977: 417- 426).

V. Din

V0-V99. Dinî Törenler

V100-V199. Dinî Binalar ve Nesneler

V200-V299. Kutsal Kişiler

V300-V399. Dinî İnanışlar

V400-V499. Dinî Erdemler

V500-V599. Dinî Motifler (Çeşitli) (Thompson, 1975 V. Cilt L-Z: 427).

V30. Dini merasimler

Halk, namusları uğrunda şehit olan âşık ve maşuklar için dua edip sadaka verir.
(5)

Kırk birinci gün padişahın oğlu Abdurusul bir mollayı nikâh kıyması için alıp getirir. (35)

V38. Kader inancı

Peri kızı Taz'ı gördükten sonra "Kaderim böyle imiş.", deyip yola devam eder.
(50)

V50. Dua

Zahidin, yaşlanınca Tanrı'dan kendisine bir yoldaş vermesini diler. Duası kabul olur. (25)

Şehzade, Allah'a kıza dil vermesi için yalvarır. Kız Hızır'ın yardımıyla konuşur.
(26)

Padişah, şehzadeyi hayır dualarla yolcu etmek için üç gün sadaka, yemek, aş verir. (33)

Minku Batur ve arkadaşı kurtulmak için Allah'a yalvarırlar, duaları kabul olur.
(46)

V52. Duanın esrarengiz gücü

Nazigül kocası öldürüldüğü için ağlayarak Allah'a yalvarır. Allah onu guguk kuşuna dönüştürür. (11)

Tanrı zahidin ilticasını kabul eder. Zahitle uzun yıllar birlikte yaşayacak bir fare yavrusunu on yaşındaki bir kız suretine sokup ona verir. (25)

Minku Batur'u deryaya atacağı anda, "Ya pirim" deyip bütün gücüyle kalkarak bir silkinir, el, ayak ve boynuna takılan zincirler de parçalanır. (46)

(U). V56. Namaz kılmak

Devler girdikten sonra yaşlı adam tekbir getirip namazı kılmaya başlar. (33)

(U).V56.2. Ölmeden önce kılınan iki rekat namaz

Yiğit, Müslüman olduğunu ve namaz kılmak istediğini söyler. (48).

V57.3. Özel durumlarda dua

Yiğit her neye ihtiyaç duyarsa iki rekât namaz kılıp, kılıca emreder ve dileği gerçekleşir. (8)

(U). V57.4. Çocuk sahibi olmak için dua etme

Padişah, büyük bir aş verir. Akşam da abdestini alıp uyur. Rüyasında Tanrı'nın onu dualarını kabul ettiğini öğrenir. (43)

(U). V58.6. Namaz kılmadan önce abdest alma

Yiğit çınardan inerek bulak suyunda abdest alıp, ezanın sesinin geldiği tarafa doğru yürür. (33)

V200. Mukaddes şahıslar

Şehzade gözünü açınca karşında apak sakallı yaşlı bir adamın olduğunu görür.
(15)

Etrafı duman kaplar, o sırada başı sarıklı, belinde altın kemeri olan aksakallı bir derviş peyda olur. (46)

Kümbetin içinde apak sakallı, ak saçlı bir adam oturmaktadır. (52)

V201. Allah

Zorlu savaşta Allah müminlere galibiyet için yardım eder. (2)

Musa Aleyhisselâm'a Huda'dan seyahate çıkış doğrultusunda vahi gelir. (47)

Hatem'e Allah'tan yardım gelir. (67)

(U). V206. Hızır

Hızır, şehzadenin gözyaşını kızın diline sürer, kız dile gelir. (26)

Minku Batur küçükken, Hızır Aleyhisselam onun ellerini, bacaklarını, bedenini sıvazlayıp, dua etmiştir. (46)

Bu adam Hızır'mış. Musa Aleyhisselâm ömründe görmediği bu adamın kendi ismini bilmesine şaşırır. (47)

Onun rüyasına Hızır girer. (55)

V230. Melekler

Şeytan arşın kapısında meleklerle görüşür. (2)

V380. Çeşitli dinî inanışlar

Cuma günü insanlar buraya gelip burayı tavaf edip dua ederlermiş. (63)
(Thompson, 1977: 427- 479).

W. Karakter Özellikleri

W0-W99. Olumlu Karakter Özellikleri

W100-W199. Olumsuz Karakter Özellikleri

W200-W299. Karakter Özellikleri (Çeşitli) (Thompson, 1975 V. Cilt L-Z: 480).

W0. Karakterin güzel özellikleri

Hoca Hasan ak gönüllü, samimi biridir. (28)

W10. Müşfiklik

Kız, koyunlarını yiyen ejderhanın aç olduğu düşündüğü için ona karışmaz. (13)

Altın balık yaşlı adama yalvarınca yaşlı adam onu suya atar. (32)

W11. Cömertlik

Tüccar, Baki'ye malının yarısını verir. (12)

W27. Minnettarlık

Minku Batur simurgun yavrularını kurtarır. Simurgun da Minku Batur'un gözünü ve bacağını aslına döndürür. (46)

W28. Fedakârlık

Boz Yiğit kendini feda eder, dostu Kalte Boz'u salıverilmesini ister. (5)

Küçük çocuk evde kalmaya razı olur. Babası ağabeylerini alıp kız aramaya çıkar. (7)

W32. Mertlik / Cesaret

Tülkün Bay'ın küçük oğlunun kendi eşyalarını almaya geleceğinden emindir. (7)

"Giden gelmez." yazılı olan yolu en küçük kardeş seçer. (17)

Hallâc- ı Mansûr, cinden korkmadığını söyleyip dışarda yatar. (20)

Yiğit, dev uyurken onu öldürmenin namertlik olduğunu düşünür. Dev'in uyanmasını bekler. (55)

W33. Kahramanlık

Ahmetcan, ağabeyleri korkunca kümbete kendi girmeye karar verir. (55)

W34. Bağıllık

Ak Bekeş, Çalakaraklar ona sahip olmasınlar diye intihar eder. (5)

W111. Tembellik

Kısmet, bolluğa eriştikten sonra çalışmaz olur. (56)

W121. Korkaklık

Bakış ile Danış ejderhaya yem olmaktan korkarlar. (55)

W131. Çapkınlık

Kadı büyük kıza “Ganimeti almaya çokça niyetli isen beni öp, ganimeti sana vereyim.”, der. (17)

W136. Sahtekârlık

Çiftçinin küçük oğlunun huyu suyu pis, hilekâr kötü niyetli birdir. (28)

W137. Meraklılık

Minku olanları merak edip bir akşam sezdirmeden ustasını takip eder. (46)

W141. Gevezelik

Hatun erine bir fikir verse kocası sözün bitmesini beklemeden “biliyorum” der. Hatunu da kocasının sözü bitmeden “biliyorum” diye tuttururmuş. (14)

W151. Açgözlülük

Bayın bütün hayali, akli-fikri zenginliğine zenginlik katmak, biri iki yapmak, ikiyi dört yapmaktır. (7)

Çiftçinin küçük insanları aldatarak, hilekârlık, ziyankeşlik yoluyla zengin olur. (28)

Yaşlı kadın hepsini açgözlülükle alır. (70)

W152. Cimrilik

Onlar ne kadar yalvarsalar da bay onları ağırlamayı kabul etmez. (47)

W154. Nankörlük

Gül Senever'e vefasızlık yaptı, Senever Gül'e cefa etti. (33)

W157. Namussuzluk

Tüccarın karısı ahlaksız bir hatundur, onun gözü Baki'ye düşer. (12)

Oduncunu karısı kocasını bir yiğitle aldatır. (53)

W171. İkiyüzlülük

Çiftçinin küçük oğlu ikiyüzlü, kötü niyetli birdir. (28)

W181. Kıskançlık

Sattar ile Cappar'ın zenginleşmesi bir şeytanın içine dert olur. İyi dost olan bu iki dostun arasına fitne fesat sokup, onları ayırmak ister. (3)

Padişahın büyük hatunu, küçük hatunu kıskanır. (45) (Thompson, 1977: 480-499).

X. Mizah

X0-X99 Rahatsızlığın Mizahı

X100-X199 Kabiliyetsizliğin Mizahı

X200-X599 Sosyal Sınıflarla İlgili Mizah

X200-X299 Esnaflarla İlgili Mizah

X300-X499 Mesleklerle İlgili Mizah

X500-X599 Diğer Sosyal Sınıflarla İlgili Mizah

X600-X699 Irk ve Milletlerle İlgili Mizah

X700-X799 Cinsiyet ile İlgili Mizah

X800-X899 Sarhoşlukla İlgili Mizah

X900-X1899 Yalanlar ve Abartmalarla İlgili Mizahlar

X910-X1099 Olağanüstü Adam ile İlgili Yalanlar

X1100-X1199 Büyük Avcılar ve Balıkçılar ile İlgili Yalanlar

X1200-X1399 Hayvanlar Hakkında Yalanlar

X1400-X1499 Bitkiler, Meyveler, Sebzeler ve Ağaçlar Hakkında Yalanlar

X1500-X1599 Coğrafya ve Topografya Hakkında Yalanlar

X1600-X1699 Hava ve İklim Hakkında Yalanlar

X1700-X1799 Mantıklı Saçmalıklar ile İlgili Yalanlar X1800-X1899 Çeşitli Yalanlar ve Abartmalar (Thompson, 1975 V. Cilt L-Z: 500-502).

X 700. Evlilikle ilgili komiklikler

Çolpan elindeki elmayı üçüncü kere yine Nizamtay'a atar, Nizamtay elmayı alır ve kap edip ağzına atıp dişler. (31) (Thompson, 1977: 500- 538).

Z. Çeşitli Motif Grupları

Z0-Z99. Formüller

Z100-Z199. Sembolizm

Z200-Z299. Kahramanlar

Z300-Z399. Tek Örneği Olan İstisnalar (Thompson, 1975 V. Cilt L-Z: 539).

Z10.1. Başlangıç formülleri

Sade Giriş Formelleri:

Uygur sihir masallarında çok zengin giriş formelleri bulunmaktadır. Doğrudan giriş, gerçek yerler ve mekânlarla ilgili giriş, eski zaman ifadeyi girişler, başkalarından duyularak anlatıldığını ifade eden girişler ve çocuksuzluk motifli girişler şeklinde girişler vardır.

Zamansız Giriş Formelleri:

Üç oğlu bar bir padişahniñ şehride, bir bayniñ bir kızi bar iken. / Üç oğlu olan bir padişahın şehrinde, bir zengin bir kıızı var imiş. (41).

Ötken Zamanda Şeklindeki Giriş Formelleri:

Ötken zamanda mégribtiki bir katta elde yer- zémini payansız, mal- çarviliri sanaşsız, vec- dünyasi hésabsız, merd- séhiyliki bilen yette iklimğa dañki ketken bir bay ötkeniken. / Evvel zamanda batıdaki bir büyük yurtta yeri uçsuz bucaksız, malı mülkü hayvanı sayısız, serveti hesapsız, mertlik ve cömertlikle yedi iklime ünü yayılan bir bay yaşar imiş. (5)

Burunķi Zamanda Şeklindeki Giriş Formelleri:

Burunķi zamanda Ėutlukşah dégen bir padişah ötkeniken, uniñ peķet perzenti yok iken./ Evvel zamanda Kutlukşah denen bir padişah yaşar imiş, fakat onun çocuğu yok imiş. (22)

Zaman Evvelde Şeklindeki Giriş Formelleri:

Zaman evvelde Bari ve Cari deydigan bir cüp aginiler ötken iken. / Evvel zamanda Bari ve Cari denilen iki dost yaşarmış. (3)

Zamaniñ Zamanisida Şeklindeki Giriş Formelleri:

Zamaniñ zamanisida, koyuķ ösken orman yaķisida bir ĥilvet mehelle bar iken. / Zamanının zamanında, koyu gür ormanın kenarında bir mahalle var imiş. (11)

Burunniñ Burunisida Şeklindeki Giriş Formelleri

Burunniñ burunisida hazir nami öçken makanda bir yurt boganiken. Şu yurt padişahiniñ üç kızi bar iken. Evvel zamanın da evvelinde şimdi namı silinmiş mekânda bir yurt var imiş. Şu yurt padişahının üç kızi var imiş. (10)

Burun ya da Burinki Şeklindeki Giriş Formelleri:

Burun bir padişah ötkeniken./ Evvel zamanda bir padişah yaşarmış. (17)

Burunki bir padişaniñ kırık oğli bar iken. Bularniñ eñ çoñi elik yaşķa, kıçığı ottuz yaşķa kirgiçilik öylenmeptu./ Evvel zamanda bir padişahın kırık oğlu var imiş. Bunların en büyüğü elli yaşında, küçüğü otuz yaşına girdiği halde evlenmemişler. (23)

Burun Burunkide Şeklindeki Giriş Formelleri:

Burun burunkide, térik tulumda, gerib buluñda iken. Şundaķ zamanda bir padişah ötkeniken. Uniñ yalguz birla oğli bolup, hösn- camalda yégane, eķli hoşı cayida iken. Padişahniñ kırık öyde hezinisi bar iken./ Evvelin de evvelinde, bulgur tulumda, garipban bir köşede imiş. O zamanda bir padişah yaşarmış. Onun hüsn- ü cemali yegâne, aklı başında tek bir oğlu var imiş. Padişahın kırk evde hazinesi var imiş. (15)

Qedimki Zamanda Şeklindeki Giriş Formelleri:

Qedimki zamanda bir yağaççi bilen bir tömürçi bolğaniken. Ular bir- birini mensitmey, daim beslişidiken./ Eski zamanda bir marangoz ile bir demirci varmış. Onlar birbirini hor görüp, daima münakaşa ederlermiş. (4)

Ötken Zamanda Şeklindeki Giriş Formelleri:

Ötken zamanda, bu dunyaniñ huşluk ve muşekketliridin özini terk kilişni oylaydığan bir zahit tağ öñkürini makan eylep, birneççe on yılını şu yerde ibadet bilen ötküzüptu./ Evvel zamanda, bu dünyanın hoşluklarından ve zorluğundan kendini arındırmayı düşünen bir zahit dağdaki bir mağarayı mekân eyleyip onlarca yılını bu yerde ibadetle geçirmiş. (25)

Bar iken, Yok iken Şeklindeki Giriş Formelleri:

Bar ikenu yok iken; aç ikenu tok iken, qedimki zamanda Çin Maçın şehiride bir padişah ötüptiken. / Var olan yok imiş, aç olan tok imiş, kadim zamanda Çin Maçın şehrinde bir padişah yaşar imiş. (36)

Rivayet Kılguçılar Şeklindeki Giriş Formelleri:

Rivayet kılguçılarniñ éytişiçe, bundin köp zamanlar ilgiri, kişilerniñ rizķi künde asmandin çüşer imiş./ Rivayet edicilerin anlattığına göre, bundan çok zamanlar önce, insanların rızķı her gün gökten iner imiş. (68)

Gerçek Yerlerle İlgili Giriş Formelleri:

Ereb elliriniñ biride nahayiti seltenetlik bir padişah ötkeniken. Padişah yurtını nahayiti adillik bilen soraydiken. Şuña helķler tinç ve huşal- huram yaşaydiken. / Arap

ellerinin birinde pek saltanatlı bir padişah yaşar imiş. Padişah yurdunu pek adilce yönetir imiş. Bu sebepten halk mutlu ve mesut yaşarmış. (67)

Doğrudan Giriş Formelleri:

Buhara şehriniñ padişasi şikargâ çikiptu. Şikardin kaytışida ézip kélip başka bir şeherge kélip kaptu. Şeherniñ dervazisi aldığa bir kızniñ resmi çaplangan iken. Padişa resimni körüpla huşidin kétiptu. / Buhara şehrinin padişahı ava çıkmış. Avdan dönerken başka bir şehre gelmiş. Şehrin kapısının önünde bir kızın resmi asılı imiş. Padişah resmi görünce kendini kaybetmiş. (62)

Diğer Giriş Formelleri:

Bundin köp zamanlar ilgiri cahan sir, hékmetke, insanlar eķil- paraset, casaretķe tolğaniken. Aşu zamanlarda hazir nami öçken makanda Tülkün Bay dep katte bay ötkeniken. Bundan çok zaman önce cihan sır, hikmetle; insanlar akıl-feraset, cesaretle dolmuş. İşte o zamanlarda şimdi namı silinen mekânda Tülkün Bay denen büyük bir bay yaşıyormuş. (7)

Alem yénidin bina bolğan, adem emdiletin eķil tépip adem bolğan nahayiti yıraķ bir zamanda hazırķılar üçün dunyaniñ kıysi burciki ikenliki sir bolğan bir manada bir padişah yaşığaniken. / Âlem yeniden inşa olduğunda, insan yeni aklına erdiği çok uzak bir zamanda, şimdikiler için dünyanın hangi köşesi olduğu belli olmayan bir yerde bir padişah yaşarmış. (26)

Tekerlemeli Giriş Formelleri:

Burun buruniken, paķa çölde, toşķan kölde iken. Çaşķan tartip yolvasni koğlaydiken. Müşük padişah yurt soraydiken. Aşu zamanda bizge yıraķmu, yéķinmu perķ etkili bolmaydığan makanda bir yurt bolğaniken. / Evvel zamanın da evvelinde, kurbağa çölde, tavşan gölde imiş. Fare kaplanı nerde görse kovalar imiş. Kedi padişah, yurdu yönetir imiş. İşte bu zamanda bize uzak mı yakın mı olduğu belli olmayan mekânda bir yurt var imiş. (1)

Z10.2. Bitiş Formülleri

Tahta Çıkıp Yurdu Adil Bir Şekilde Yönetme Formelleri:

Şuniñdin kéyin Hézim bu şeherge padişah bolup, yurtni adil sorap. / Bundan sonra Hezim bu şehre padişah olup, yurdu adil bir şekilde yönetmiş. (29)

Yigit yurtni adil soraptu. / Yiğit yurdu adil bir şekilde yönetmiş. (64)

Sonu Atasözü / Deyim / Efsane vb. Türlerden Örnek Verilerek Bitirilen Bitiş Formelleri:

Şuñlaşka inak dostluq- kattik işenç, yüksek huşyarlıqqa muhtacdur. / Dostluklar güven ve yüksek sadakat muhtaçtır. (3)

“Yamandin yar boyi bilen kaç” dégen maqal şuniñdin qaptiken. / “Kötüden uçurum boyuna kaç” denilen atasözü buradan kalmış. (39)

Kötülerin Cezalandırılmasıyla Biten Bitiş Formelleri:

Padişah şu vaqitniñ özidila çoñ hotunliri bilen Mestan Kempir asav atlarğa söritip öltürüşke buyruq bériptu. Padişahniñ hizmetkarliri derru asav atlarni kelturup, padişahniñ çoñ hotunliri ve Mestan Kempirni atlarniñ kuyruğığa bağlap koyuvéiptu. Anlar parçe-parçe kılip taşlaptu. / Padişah hemen şuracıkta büyük hatunları ile Mestan Kempiri, alışmamış atlara sürükleterek öldürölmelerini emretmiş. Padişahın hizmetkârları derhal alıştırılmamış atları getirip, padişahın büyük hatunları ve Mestan Kempir’i atların kuyruğına bağlayıp salıvermişler. Onlar parça parça olmuşlar. (45)

Mutlu Mesut Huzur İçinde Yaşamakla Biten Bitiş Formelleri:

Şuniñ bilen bovay, momay, yigit ve kelin muradliriğa yétip, huşal- huram alemdin ötüptu. / Böylece yaşlı adam, yaşlı kadın, yiğit ve gelin muratlarına erip mutlu mesut âlemden göçmüşler. (8)

Kırk Gün Kırk Gece Toy Yaparık veya Evlenerek Biten Bitiş Formelleri:

Pütün yurtқа şahzade bilen melikiniñ kıriq keçe- kündüz toyini kılip bériptu. / Bütün yurdu davet edip şehzade ile melikenin kırk gece gündüz süren toyunu yapmış. (4)

Âlemden Göçmüşler Şeklinde Biten Bitiş Formelleri:

Kéyin Bapkar elemidin ötti. Bu yalğan Cebrailniñ kıssisi yadikar bolup kaldı. /
Sonra dokumacı âlemden göçmüş. Bu sahte Cebrail'in kıssası da yadigâr kaldı. (19)

Bular yette perzent körüp alemidin ötüptü./ Bunlar yedi çocuk sahibi olarak bu âlemden göçmüşler. (27)

Çıplak Bitiş Formelleri:

Zahit çaşkağa ayalangan kızniñ çaşkan kamériğa kirip ketkenlikini körüp,
dunyadiki işlarğa heyran kaptu. / Zahit fareye dönüşen kızın fare deliğine girip gittiğini
görünce dünya işlerine şaşırıp kalmış. (25)

İç İçe Giren Bitişik Formeller:

Nazigül yiglap- yiglap, baliliriğa qarap: “ah huda, öñkür bolsimu öyüm bolsidi,
éyiğ bolsimu érim bolsidi” dep, ah urup hudağa nale kılip, kakkul bolup pıganlık sayrap
alemdin ötüptü. Oğli tömürtumşuk kuşka aylinip, dadisiğa vapadar boluş üçün ormanni
asrap, kızi qarlıgaçka aylinip, kişilerge paydılığ kuş bolup alemdin ötüptiken. “Öñkür
bolsimu öyüm bolsidi, éyiğ bolsimu érim bolsidi” dégen temsil şuniñdin qalğaniken./
Nazigül ağlaya ağlaya çocuklarına bakıp: “Ah Huda, mağara da olsa evim olsaydı, ayı da
olsa erim olsaydı.” deyip ah çekip Huda'ya nale edip guguk kuşuna dönüşüp feryat ederek
âlemden göçmüş. Oğlu, demir gagalı kuşa dönüşüp babasına vefadar olmak için ormanı
korumuş, kızı aladoğana dönüşüp insanlara faydalı bir kuş olup âlemden göçmüş.
“Mağara da olsa evim olsaydı, ayı da olsa erim olsaydı.” denen atasözü şundan kalmış.
(11)

Soru Sorularak Biten Bitiş Formelleri:

Oylap békin, Patemhanni, kim öz emrige élişi kérek? / Düşünün bakalım,
Patemhan'ı, kimin alması gerekiyor? (16)

Z10.3. Bağlayış (Geçiş) Formülleri:

Masaldaki Olayı ve Kahramanı Değiştirmek İçin Kullanılan Geçiş Formelleri:

Emdi gepni Éyiğtin añlayli. Şimdi sözü ayıdan verelim. (10)

Çok Fazla Zamanın geçtiğini İfade Eden Geçiş Formelleri:

Şu mañginiçe kéçe- künden tinmay yol yürüptu, yol yürisimu mol yürüptu. / Şu şekilde gece gündüz durmadan yol yürümüş, az gitmiş uz gitmiş. (33)

Uzun Zaman Mesafesini Kısaltmak İçin Kullanılan Geçiş Formelleri:

Aydin- ay, yildin- yıl ötüptu./ Aydan ay, yıldan yıl geçmiş. (24)

Bir Gün / Günlerden Bir Gün / Günün Birinde vb. Şekilde Kullanılan Geçiş Formelleri:

Künlerniñ küni Musaniñ telivi icavet bolup, Kuykapka okup keliş için yolğa çıkıptu. / Günlerden bir gün Musa'nın talebi yerine gelmiş, Kuyikap'a okumak için yola çıkmış. (48)

Masal Anlatıcısının Kullandığı Geçiş Formelleri:

Ular öz şehirge këtiversun, biz gepni Cahanşahın aňlayli. / Onlar kendi şehrine gidiversin, biz sözü Cihanşah'tan verelim. (60)

Z64. Atasözleri

Kaplan izinden dönmez, yiğit sözünden dönmez. (4)

Şüphe imanı kaçırırılmış. (59)

Bite sinirlenip paltoyu ateşe atma! (59)

Başı olmayanın işi olmaz. (64)

İyilik yerde kalmaz. (65)

Z71.1. Formülistik sayı: 3

Seferinin üçüncü gününde Baki, apak sakallı yaşlı bir adama rastlar. (12)

Yol üçe ayrılır. Birinci yolun girişinde "Giden gelir.", ikinci yolun girişinde "Giden ya gelir ya gelmez." üçüncü yolun girişinde ise "Giden gelmez." yazısı yazılıdır. (17)

Üçüncü seferde atmış olduğu ağa altın bir balık takılır. (32)

Üç ay altı kulaklılarla cenk eder. (46)

Padişahın; Bakış, Danış ve Ahmetcan aldı üç oğlu vardır. (55)

Z71.1.0.2. Formülistik sayı: Üçün katları

Melikeyi koruyan üç bin seçilmiş asker vardır. Bu baturların her biri üç bin âdeme değer. (46)

Z71.1.19. Üç şart

— Bizim üç şartımız var, şunu kabul edersen sınaşırız, yoksa dövüşürüz. (6)

Z71.2.0.1. Formülistik sayı: dördün katları

Dördüncü gün sürme kuş Musa'yı alıp götürür. (48)

Z71.4. Formülistik sayı: Altı.

Altı aylık yol (6), altı aylık uzaklık (35), altı gün (68), altıncı gün (33).

Z71.5. Formülistik sayı: 7

Demirhan'ın yurdu yedi aylık uzak bir yerdedir. (6)

Tüccarlara yedi leğende altın verilir. (43)

Aradan yedi yıl, yedi gün geçer saçları uzayıp yere değer. (46)

Onun gövdesi yedi derya, yetmiş iki dağı kaplar. (46)

Minku ve dostu yedi yıl Kuhikap devleriyle cenk ederler. (46)

Z71.6 Formülistik sayı: 9 ve dokuzun katları

Dokuz gece- gündüz toy yaparlar. (6)

Yer altından yer üstüne dokuz ayda çıkarlar. (6)

Bayın dokuz oğlu vardır. (7)

Minku Batur yanına dokuz tulum et, dokuz tulum su alır. (46)

Z71.12. Formülistik sayı: 40

Boz yiğitler, kırk gece gündüz yol yürürler. (5)

Boz Yiğit, “Cesedimi kırk gece gündüz bulağa batırıp çıkarsın, tekrar dirilirim.” der. (5)

Büyük atalarımızdan kalan kazan kırk kulaç çukura gömüldü. (6)

Padişahın kırk evde hazinesi vardır. (15)

Kırk gün geçer. (19)

Padişahın kırk oğlu vardır. Padişah “Kırk kızı olan bir padişah bulmayıncaya kadar oğullarımı evlendirmem.” der. (23)

Melike, arkasına aldığı kırk kızla birlikte şehre girer. (43)

Yılan padişahı kırk halkalı tespihi perilere verir. (46)

Padişaha, kırk altın tabak dolusu değerli taş, kırk hizmetçi, kırk köle gönderir. (57)

Kadınlarla dolu kırk ev. (62)

Kırk gece gündüz dillere destan toy yapar. (64)

Hanayim ile tabibi kırk bir atın kuyruğuna bağlayarak öldürürler. (66)

Kırk bir defa çevirdikten sonra baykuş insan gibi dile gelir. (68)

Z71.16. Diğer Formülistik sayılar

Melike, kırk padişahın üstündeki bir padişahın kızıdır. (46)

Hebigül Tacı'nın atası, yeni bir hatun alıp, hatunlarının sayısını kırk bire tamamlar. (46)

Z100.1. Tehdit edici özellikleriyle devlerin isimleri

En tehlikelisi kızıl devdir. (55)

Z141. Sembolik renk: Kırmızı

Kızıl boya (4), kızıl toprak (31), kızıl gül (33), kızıl kan (42), kızıl boran (55), kızıl dev ve kızıl gümbüz (55), kızıl gül (56), kızıl kan (58).

Z142. Sembolik renk: Beyaz (Ak)

Ak gönüllü adam (1), ak sakal (4), ak şahin, ak tulpar, Ak Bekeş ve Boz Yiğit (5), ak yılan, Ak Boz Aygır ve ak süt (6), Alaca kuyruklu ve alaca sakal (7), ak yol (13), beyaz sarık (17), ak gül (27), apak sakal (31), ala doğanını (32), ak dev ve bembeyaz sakallı ak saçlı bir adam (33), ak dişi kurt (40), ak köpük (42), ak deve ve ak leğen (44), apak bulut gibi bir kadın (48), ak gönüllü kişi (53), ak dev ve aksakallı yaşlı adam (55), ak süt (58), inci gibi diş (61), ak güvercin (66) ve ak tavşan (68).

Z143. Sembolik renk: Siyah (Kara).

Kara dişi dev ve kara duman (1), kara sümbül saç (5), kara göz deve ve kara yılan (6), kara dev (30), kara koç (40), kara boran ve kara bulut (46), kara dev (54), kara taş (57), kara kavak (64), kara ağaç (66).

Z143.1. Yasın rengi olarak siyah

Kara don giymek (46), matem donu giymek (54, 69).

Z144. Sembolik renk: Mavi.

Gök yeleli yaşlı bir erkek kurt (40), gök güvercin (52).

Z148. Sembolik renk: Sarı

Altın çuvaldız ve sarı kaftan (5), sarı yılan (6), sarı kan (7), sarı kurt (40), altın şiş (69), sarı arı (69).

Z183. Sembolik isimler

Padişah kırk gün toy düzenleyip bütün yoksulları sevindirir, kırkıncı gün çocuğa isim vermek için toplanırlar ve çocuğa “cennet bahşeden” anlamına gelen Behiştata adını koyarlar. (26).

Çocuğun her tarafını uyuz basar ve çocuk kelleşir. O günde sonra ona “taz” adı takılır. (50)

Ağacının tepesinde yatan saksığının altındaki yumurtayı sezdirmeden alıp tekrar yerine koyduğu için ona “Sezdirmes Batur” derler.(6)

Z210. Kahraman olarak erkek kardeşler.

Üç erkek kardeş sırayla birer sihirli nesne satın alırlar ve onun yardımıyla Patemhan’ı kurtarırlar. (15)

Z221. Kahraman olarak en küçük erkek kardeş

Ahmetcan, devleri öldürüp sihirli elmaları alır. (55)

Zirek, ağabeylerini kurtarır. (69)

Z235. Olağanüstü hayvanın arkadaşlığıyla kahraman görevi başarır

Nurzat, atın yardımıyla zor görevleri yerine getirir. (6)

Kız, kendisine verilen görevi ejderhanın yardımıyla başarır. (13)

Z292. Kahramanın ölümü

Ak Bekeş, Boz Yiğit’in bedenini suya batırmaktan vazgeçince Boz Yiğit ölür. (5)

Z293. Kahramanın yeniden dönüşü

Kız ilacı alarak Rum şehrine geri döner. (13)

Ahmetcan yurduna geri döner. (55)

Sekiz yaşındaki yiğit memleketine geri döner, padişahı öldürüp yurduna padişah olur.(34)

Yer Formülleri

Ülkeler

Mısır şehrinde bir dokumacı ile bir marangoz varmış. (19)

Çin Maçın şehrinde tüccarlık yapar. (36)

Kızın annesi, İran şahının kızıdır. (36)

Tüccar Hindistan seferinden döner. (64)

Şehirler, vilayetler

Buhara şehrinin padişahı ava çıkar. (62)

Adam, Demeşikli büyük bir tüccardır. (67)

Dil Köyer, Diyar Şehri'nin melikesidir. (69)

Uygurlar kabile reisleri Kılıç'ın önderliğinde Teklimekân Bostanlığı'nın kuzey tarafındaki Ketik şehrine yerleşirler. (31)

At ile Melike Koşçok'a denen güzel bir şehre gelirler. (42)

Ecmen, Pilis şehrine doğru yola çıkar. (23)

Bebeği Şehir-i Elka'nın perileri kaçırlar. (22)

Kırk gün doğuya yürünürse Şehr-i Heber'e varılacaktır. (69)

Mirzan Padişah lokman hekimi Şehr-i Küsen'den getirip kızı iyileştirir. (46)

O, gece gündüz yol yürüyerek doğudaki Şustan Şehri'ne varır. (33)

Dağlar

Nizamtay, Tanrı Dağları'ndan inen suların ejderhanın gövdesiyle tıkanığını görür. (31).

Dağda altın, bakır, demir, kömür gibi madenler hâsıl olur. İnsanlar bu dağa İdikut (baht saadet verici) dağ adını koyarlar. (31)

Kuhikap'taki peri şahının kızları Samavi Ejder'i Kuhikap'a kaçırlar. (24)

Kız, Kuénlun Dağı'ndaki büyükannesini ziyarete gider. (36)

Minku Mülâyim, Maliman Dağı'na ava çıkar. (46)

Göller, ırmaklar

Yiğit, Yürgen Gölü'nün resmedildiği güzel bir halı görür. (16)

Ketik şehrinin batı tarafında suyu şifalı Aydın Göl denen bir göl vardır. (31)

Bay, çocuktan Şor Deryası'ndaki badrat kitabını getirmesini ister. (46)

Belirli yerler, mevkiler

Şor Kuyusu'nun etrafında konaklamamasını tembih eder. (6)

Aydın Göl boyundaki bu mahallede çokça kurbağa olduğu için buraya “Kurbağalık Mahallesi” adını vermişler. (31)

Mahallenin adı “Yoksullar Mahallesi”dir. (44) (Thompson, 1977: 539- 567).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

UYGUR SİHİR MASALLARINDAKİ ESKİ İNANÇ SİSTEMİNİN İZLERİ

4.1. UYGUR SİHİR MASALLARINDAKİ BÜYÜ VE BÜYÜ İLE İLGİLİ UYGULAMALAR

Bu kısımda “Büyü nedir?” sorusu cevaplandırıldıktan sonra büyüün tarihçesi, eski Türk topluluklarındaki büyüsel faaliyetler, büyüün amacı ve büyü ile ilgili kavramlara yer verilmiştir. Her başlık masallarda tespit edilen örneklerle birlikte sunulmuştur. Sonraki kısımlarda ise Uygur sihir masallarında yer alan olağanüstü varlıkların, düşmanların, hayvanların ve nesnelerin mitolojik kökenleri hakkında bilgi verilmiştir.

Büyü, olağanüstü güçlerle ilişki kurarak tabiatın ve tabiattaki varlıkların etki altına alınabileceği inancından kaynaklanmaktadır. Develioğlu büyüü şu şekilde tanımlar:

“Büyü, tabiatüstü güçlerle ilişki kurularak veya gizli güçler içerdiğine inanılan bazı tabii nesneleri kullanarak belli birtakım amaçları gerçekleştirmek gayesiyle yapılan davranışlar olarak tanımlanmaktadır.” (Develioğlu, 1970: 644).

“Büyü” sözcüğü Uygurca metinlerde hikmet, hâkim, doğaüstü güç; bögü biliglig, hikmetli, bilgili anlamlarına gelmektedir (Ant, 2003: 38).

Büyü kelimesi eski Türk dilinde “bügi”, “bügü” şeklinde geçer. Büyü anlamına gelen Almanca ve Fransızca magie, İngilizce magi, magic kelimelerinin aslı Yunanca bir kelime olan “Magos”tan geldiğini bilinmektedir (Tanyu, 1992: 501). Büyü doğaüstü güçlerle doğanın etkilenebileceği inancıdır. Büyü gerçekte üç ayrı düşünceyi içermektedir. Birincisi tabaiataüstü güçlerin varlığı, ikincisi bu güçlerden bir takım işlemlerle yararlanılabileceği, üçüncüsü ise bu güçlerle tabiatın insan iradesine bağlanabileceği inancıdır (Hançerlioğlu, 2000: 93).

Büyü, insanlık tarihinin en eski dönemlerinden beri bütün dinî sistemlerin bir parçası olarak şu ya da bu şekilde varlığını devam ettiregelmiştir. Eski Türklerde de büyü ve büyücülük mevcuttu. İslam’dan önceki Türk boylarında büyü, kehanet, falcılık ve

cincilik vardı. Eski Türklerde bütün bu faaliyetleri yürüten kişilere Kam/Şaman adı verilmiştir.

Eski Türkler’de ayin ve törenleri yürütüp ruhlarla temas kurduğuna inanılan kimselere "kam" denilirdi. Kam, Tunguzca "şaman" kelimesiyle eş anlamlıdır. Kaşgarlı Mahmut, "kam" kelimesini Arapça "kahin" kelimesiyle karşılamıştır. Kam, aynı zamanda hekim ve sihirbazdır. Onun tanrılarla insanlar arasında aracılık yapan yetenekli, seçkin kimse olduğuna inanılırdı. Büyük tanrılara ve kötü ruhlara ancak kam ayin yapabiliyordu. Kam, tanrılar tarafından tayin edildiğine, ruhları emrinde bulundurduğuna, tabiattaki bazı sırları bildiğine inanılan geniş hayalli, mistik ve şair tabiatlı kimsedir. Vecd halinde iken ruhunun göklere yükseldiğine veya yer altına indiğine inanılırdı (Tümer; Küçük, 1993: 83- 84).

Normal ve sıradan insanların yer-gök ruhlarıyla doğrudan irtibata geçemediklerinden bir aracıya ihtiyaç duymuşlardır. Bunlar ise onların cennette yaşayan atalarıdır. Fakat atalarıyla ilişki kurabilmek için de onların dilinden anlayan aracıya ihtiyaç vardır. İşte o kişi kamdır (Gömeç, 2011: 71).

“Kurt Kız” (40) adlı masalda padişah yiğidin güzel eşini elde etmek için yiğidi ortadan kaldırmak ister ve ona olağanüstü zor bir görev verir. Yaşlı kadının kendisine verdiği akıl ile padişah, yiğitten atasının yedinci ölü aşında kesmiş olduğu kara koçu bulup getirmesini ister. Yiğit, peri olan karısının kendisine verdiği akılla yola çıkar ve söylenenleri yapar. Ölmüş atanın ruhundan ses gelir. Bu ruh yiğide kara koçu verir. Yer altına inip ölülerin ruhlarıyla konuşabilen kişiler kara kamlardır. Bu kara kamlar genellikle kadındırlar. Bu masalda da yiğide yol gösteren olağanüstü vasıflara sahip olan karısıdır.

“Yüz Şehit” (67) masalında cuma gecesi kible tarafından korkunç sesler gelmektedir. Kadın padişah, bu sesin kaynağını bulan kişiyle evleneceğini şart koşar. Ona âşık olan padişah yola çıkınca Hatem denen bir pehlivanla karşılaşır. Hatem ona yardım edeceğini söyler ve sesin geldiği tarafa gider. Bu sesin mezarlıktan geldiğini öğrenir. Ses, zamanında hiç iyilik yapmamış günahkâr bir tüccara aittir. Tüccar ondan yardım ister. Hatem, tüccarın istediklerini yapar. Tüccarın ruhu huzur bulur ve ses kesilir. Hatem, burada ölülerle iletişime geçen bir kamdır. O, ölülerden haber getirip onları huzura erdiren bir kişidir. Sıradan insanların yapamayacağı bir şeyi yapar.

Ruhlarla yaşayanlar arasında aracı olur. Burada aracı olan bir kadın değil bir erkektir. Bazı Türk toplumlarında sadece kara kamlar yani kadın kamlar ölümler diyarına gidebilir fakat burada ölümler diyarına giden bir erkektir.

Eski Türkler, tabiatla birtakım gizli kuvvetlerin varlığına inanmışlardır. Onların hepsini kutsal sayıp onlara karşı her zaman dikkatli bir şekilde davranmışlardır. Bu kutsal varlıkların bazıları iyi iyeler, bazıları ise kötü iyeler ya da zamanla kötüye evrilmiş iyelerdir. Bu gizli güçlerin kendilerine verebilecekleri zararlardan kaçma yollarını aramışlardır. Onlara kurbanlar sunmuşlardır. Bazen de bu gizli güçlerin kendilerine zarar vermelerini engellemek için kamlardan yardım almışlardır. Kamların yaptığı büyü ve sihirler ise bu korunma yollarından bazılarıdır. Yapılan bu büyülerin çeşitli amaçları vardır. Abdülkadir Sipahi'ye göre büyüler yapılarılarına göre üç kısma ayrılmaktadır:

Birincisi; insan hayatına, sağlığına ve mutluluğuna, evine barkına, malına mülküne zarar vermek amacıyla yapılan büyülerdir. Bunu kara şamanlar yapar çünkü kara şamanlar kötü ruhların, cinlerin ve şeytanların da yardımıyla göğe çıkıp yer altına inebilirler. Bu sayede "Erlık" denilen kötülük tanrısının da yardımıyla her türlü kötülüğü insanlara yapabilecek güce sahiptirler. İkincisi; hastalıklardan, kötü ruhlardan, olağanüstü varlıkların gizli güçlerinin etkilerinden, ölüm ve diğer felaketlerden kurtulmak ve korunmak amacıyla yapılan büyülerdir. Üçüncüsü ise olağanüstü olayları insanların lehine veya aleyhine kullanarak, olaylardan ve benzeri hususlardan herhangi bir şeyin olup olmayacağına dair sonuçlar elde etmek ve yorumda bulunmaktır (Sipahi, 2006: 19-20). Şaman, hekim ve iyileştirici kişidir. Hastalığa tanı koyar, hastanın kaçak canını/ ruhunu arayıp bulur ve terk ettiği bedene geri getirir. Ölü ruhları da yer altına götüren ruhgüderdir (Eliade, 1999: 214).

"Kötü Kadından Sıtma Cini Bile Kaçar" (39) masalında yaşlı adam zor durumda kalan sıtma cini kuyudan çıkararak kurtarır. Daha sonra ondan öğrendiği sırla sıtma hastalığını tedavi eder. Burada sıtma cinin kuyuda olması alt dünyaya ait bir varlık olduğunun kanıtıdır. Aslında bu cin insanlara sıtma hastalığı bulaştırmaktadır. Yaşlı adam ona yardım eder ve ondan sıtma hastalığının nasıl tedavi edileceğini öğrenip hastaları tedavi eder. Burada yaşlı adam şaman rolündedir. Tedavi etme bilgisini de yer altı dünyasına ait kötü ruhlardan öğrenmiştir.

“Ab-1 Hayat” (1) masalında Mümin, yolda giderken ejderha tarafından öldürölmek üzere olan bir yılanı kurtarır. Yılan minnettarlığını göstermek için Mümin’e Ab-1 Hayat suyundan verir. Mümin bu su ile tifo olmuş halkı iyileştirir. Burada tifo için elde edilen ilaç olağanüstü bir varlıktan alınmıştır. Mümin de şaman rolündedir. Fuzuli Bayat’a göre şamanların keramet yoluyla öteki âlemden toplum için gerekli olan herhangi bir nesneyi getirmesi onların toplum yararına çalıştıklarını göstermektedir. Kısacası şaman göğde de çıkar yer altına da iner (Bayat, 2013: 164).

Türklerde, insanları olağanüstü varlıkların şerrinden koruyan ve büyü yapanların başında şamanlar/kamlar gelir. Bu kısımda öncelikle “Şaman/kam kimdir, ne gibi özellikleri vardır, kaç çeşit şaman/kam vardır, bunların görevleri nedir ve büyüsel faaliyetlerini nasıl yürütüyorlar?” sorularına cevap aranacaktır.

4.1.1. Kam-Şaman

Şamanizmde dini âyin ve törenleri yapan, ruhlarla fâni insanlar arasında aracılık eden kişiye Türk kavimlerinde “kam” denir. Kam kelimesi kâhin anlamına gelmektedir. Abdölkadir İnan’a göre eski Türkçede “şaman”a ancak “kam” denirdir. Ona göre “şaman” ve “bahşı” kelimeleri yabancı kelimelerdir. Şaman kelimesi, Tunguz kökenli bir sözcüktür. Orta Asya’nın çeşitli topluluklarında ise bu terim şu şekilde kullanılmaktadır: Yakutlar erkek şamana *oyun*, Kırgızlar, Kazaklar ve Özbekler *bahşı-bakşı*, Moğollar *böge, böğü, böö* ve *udagan* kelimeleriyle ifade etmektedir. Udagana kadın şamana denilmektedir. Türkçe’de yaygın şekliyle kullanılan kelime kam’dır (İnan, 1986: 72- 75). Şaman, Tunguz kökenli bir kelimedir. Kaşgarlı Mahmut da “kam” kelimesini dört kez kullanmıştır. Kullandığı yerlerde ise “kam” büyü yapan ve kehanette bulunan bir sihirbazdır (Roux, 1994: 51-55). Şaman, insanların başına felaket salan görünmez dünyanın varlıkları ile insanlar arasındaki arabulucudur (Perrin, 2003: 96). Şaman, kendi özel yöntemleriyle *extase* hali içinde ruhunu göklere yükselten veya yer altına indiren kişidir. Bu esnada başka ruhları hükmü altına alarak, tabiat güçleri ve şeytanlarla bağlantı kurmayı başarır. Şaman, hastalanan ruhlara şifa veren, ölülerin arzularını yerine getiren, dertlilerin dertlerini dinleyen, yer altındaki tanrıların yanına giderek aracılık yapan kişidir (Gömeç, 2011:22).

“Ab-1 Hayat” (1) masalında Mümin, kötü ruhlardan kurtardığı olağanüstü bir

varlığın yardımıyla ölümsüzlük suyunu elde eder. Bu suyun yardımıyla tifo olan halkı kurtarır. Mümin, burada şamanın masallarda yaşayan tipini temsil etmektedir.

Şamanlar keramet sahibidirler. Şamanların don değiştirmeleri başlı başına bir keramet ürünüdür. Don değiştirme aslında şamanın hayvan ana tasarımıyla bağlantılıdır. Şaman, koruyucu ruhu olan hayvan ana donuna girmekle (ayı, kurt, kuş vb.) kurtulmayı hedeflemektedir. Zor durumda kalan bazı veliler de hayvan donuna girerek zor durumdan kaçıp kurtulmuşlardır (Bayat, 2013: 163).

“Ejderha Yiğit” (24) masalında kız devlerin kaçırıp hapsettiği kocasını aramak için yola çıkar. Kıza devlerden biri yardım edip ona sihir yapmayı öğretir. Kız öğrendiği bu sihrin yardımıyla kocasını alıp kaçır. Kaçarken devlere yakalanmamak için çiçeğe, güle, suya, ağaca ve filize dönüşür. Kız ve kocası sürekli don değiştirerek kaçıp kurtulurlar. Burada insanların bitkiye dönüşerek kaçıp kurtulduğu görülmektedir. Bazen de ölümden veya tehlikeden kaçıp kurtulmak için masal kahramanları hayvan donuna girerler.

“Kan İçici Melike” (33) masalında şehzade “Gül Senever’e ne yaptı Senever Gül’e ne yaptı?” sorusunun cevabını öğrenir. Yaşlı adam bunu bilen kişinin öldürüleceğini söyler ve şehzadeyi öldürmeye karar verir. Şehzade peri kızının yardımıyla kuşa dönüşür ve kaçıp kurtulur.

Şaman, rüyaların ve yardımcı güçlerin kendisine kazandırdığı kehanet gücüne sahip bir kişi olarak duman, kor ve aynadaki işaretleri okuma yeteneğine sahiptir. Ölünün ruhunun nerede olduğunu, ruhu kimin çaldığını, kayıp eşya ve çalınan hayvanların nerede olduğunu bulabilme yeteneğine de sahiptir. Şaman olağanüstü bir alıcıdır. Sıradan insanların göremedikleri işaretlere duyarlıdır. Ölümü sezinler. Rüyaları eksiksiz gerçekleşir. Yağmuru yağdırır ya da yağmurları sona erdirir. Hastalığı vücuttan emerek küçük bir taş hâline dönüştürüp tükürerek söküp atar. İleriyi görme yeteneği olan, başkasının düşüncesini kavrayabilen, rüya aracılığıyla kehanette bulunan kişidir (Perrin, 2003: 86-117).

“Şehzadenin Acayip Sergüzeşti” (62) masalında şehzade, devlerin öldürmek istedikleri Kemek Heyyar’ı kurtarır. Kemek Heyyar ise devler tarafından kaçırılan kızın nerede olduğunu devlerden öğrendiği sihrin gücüyle bulur. Kızın yanına gider ve kendisine karşı koyan ve kendisiyle gelmek istemeyen kıza gök elmayı koklatır ve kız

can verir. Kızı şeyhadenin yanına getirince kıza tekrar gök elmayı koklatır ve kız dirilir. Burada Kemek Heyyar kehanet gücüne sahiptir. Kızı öldürür ve tekrar diriltir.

“Hasiyetli Ak Gül” (27) masalında padişahın güzeller güzeli bir kızı vardır. Hiç beklenmedik bir anda kız sara hastalığına yakalanır. Yetim bir çocuk kıızı iyileştirmek için yollara düşer. Çölün ortasındaki cennet bağına gelir. Burada dev sıfatlı yaşlı bir kadına rastlar. Kadın çocuğa acıyıp ona kızın canına kast edenin *Ketran Cadı* olduğunu söyler. Eğer onun bahçesinden bir gül alıp kıza verirse kızın iyileşeceğini söyler. Yetim çocuk gülü alıp melikeye verir, melike iyileşir ve yetim oğlanla evlenir. Bu masalda melikeye musallat olan Ketran Cadı’dır. Ketran Cadı kötü varlıklardandır. Hastalığın ilacı da yine ondadır. Yetim çocuğun yola çıkması ve yolda olağanüstü yardımcılardan aldığı bilgiyle derman bulması ve kıızı kurtarması şamanın çalınan ruhu körmeslerin elinden kurtarmasına benzemektedir. Sonunda kız iyileşip kurtulur. Bu da şamanın kehanet göstererek hastalığı iyileştirmesine benzemektedir.

“Sihirli Kandil” (57) masalında cadı, Alahiddin’i yer altı dünyasına hapseder. Alahiddin sihirli kandille yeryüzüne çıkmayı başarır. Cadı kandilin durumunu öğrenmek için fal açar ve kandilin yeryüzünde ve Alahiddin’de olduğunu görür. Cadı hile ile kandili çalar. Alahiddin sihirli yüzük yardımıyla sihirli kandilin nerede olduğunu görür. Onu yardımcılarıyla geri almayı başarır. Alahiddin’in kaçırılan karısını bulup geri getirmesi olayında olağanüstü nesnelerden faydalanıp, olağansütü hayvanların yardımını alması ve kaybolan şeyleri getirmesi; şamanın kaybolan nesneleri, hayvanları ve kaçırılan ruhları geri getirilmesini hatırlatmaktadır.

4.1.2. Şamanlığa/Kamlığa Ait Bazı Kavramlar

Kamların mesleklerini icra ederken müracaat ettikleri tabiatüstü güçler, ruhlar, birtakım teknikler ve kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramların, güçlerin, ruhların ve de tekniklerin neler olduğunu ve niçin kullanıldıklarını aşağıda açıklayacağız.

Gök, ışık alemidir; yer altı da karanlık dünyadır. İnsanlar bu iki alem arasında olan yeryüzünde yaşarlar. Kişiyi yaratan, koruyucu ve iyi ruhlar bu ışıklı gök alemde bulunurlar. Göğün en üst katında ise altın taht üzerinde oturan “Bay Ülgen” yaşar (Gömeç, 2011:28).

Şaman/kam iyi ve kötü ruhlarla sürekli iletişim halindedir. İnsanları

hastalıklardan koruyan, çalınan ruhu veya nesleri bulup getiren şaman yer altı dünyasına ait kötü ruhlarla mücadele eder. Kurbanları ve insanları yer altından kurtarıırken de iyi ruhlarla iletişim halinde olur.

4.1.2.1. İyi Ruhlar

Kamların dua ve ayinlerde, hastalıkları teşhis ve tedavide müracaat ettikleri iyi ruhların başında Ülgen gelmektedir. Ülgen, büyük ve ulu manasına gelmektedir. Ülgen, en büyük tanrı, iyilik eden bir varlıktır ve bütün varlıkları yaratandır. Ülgenin; *Karşıt, Buurakan, Yaşılkan, Burcakan, Karakuş, Baktikan* ve *Erkanım* adlı yedi oğlu ve dokuz ak kızı vardır. Bunlar da iyi ruhlardır. Diğer bir iyi ruh ise *Umay* adı verilen dişi ruhdur. Bu dişi ruh insan ve hayvan yavrularını ve bütün dişileri koruyan bir dişi tanrıdır (İnan, 1976: 19-24). İnsanları, hayvanları, bitkileri vb. her şeyi yaratan Bay Ülgen'dir. O, iyilik eden bir varlıktır. Onun huzuruna giden yolda yedi engel vardır. Ülgen'in yanına varan yol bir tek erkek kamlara açıktır (Gömeç, 2011:28). Türkler genelde bu kamlara *ak kam* adını vermişlerdir.

Türkler, *Münker* ve *Nekir* denilen iki meleğin varlığına ve onların insanı, bütün hayatı boyunca takip ettiklerine inanmışlardır. İslâm'dan önce de Türklerde insanın sağında *Yayuçi*, solunda *Körmös* adı verilen iyi ve kötü ruhların varolduğu kabul edilmektedir (Erdem, 1998: 82). Eski Türk inancına göre ak şamanlar iyi ruhlarla iletişim halindeyken kara şamanlar kötü ruhlarla iletişim halindedirler.

“Okumak İçin” (48) masalında Musa okumak için Kuyikap'a doğru yola çıkar. Yolda giderken bir ejderhanın ağacın başındaki sürme kuşun yavrularını yemek üzere olduğunu görür. Ejderhayı öldürüp sürme kuşun yavrularını kurtarır. Sürme kuş da buna karşılık Musa'yı sırtına alıp Kuyikap'a götürür. Sürme kuş burada kahramana yardımcı olan iyi bir ruhtur.

4.1.2.2. Kötü Ruhlar

Türklerde kötü ruhların başı Erlik'tir. Erlik, her türlü kötülüğü yapan, insanlara ve hayvanlara çeşit çeşit hastalıklar gönderendir. İnsanlardan istediği kurbanları almaz ise musallat olduğu obaya ya da aileye ölüm ve felaket ruhlarını gönderir. Öldürdüğü insanların ruhlarını yakalayarak yer altındaki karanlık dünyasına götürür ve kendisine köle yapar (İnan, 1976: 27-28).

“Yüz Şehit” (67) masalında acımasız ve cimri tüccar bir gün haramilerin

saldırısına uğrar ve haramiler tarafından öldürölür. Yaşarken hiç zekat ve sadaka vermediğı için ruhu acı çeker. Hatem cuma günü kible tarafından gelen acı avazın sebebini öğrenmek için yola çıkar. Kabristanda eli ayağı kelepçelenmiş bir adam çıkar. Etrafındaki kişiler onu gümüş kamçıyla sürerek getirip, eline ateşten yapılan ibrikten su döküp, önüne de ateşten yapılan leğende aş verirler. Her cuma gecesi duyulan feryadın sesi işte bu imiş. Hatem tüccarın acı çeken ruhunu huzura erdirir. Hatem ölöp Erlik'e köle olarak acı çeken ruhu kurtarır.

Erlik yerin en altında, kara çamur veya kara demir sarayda, kara taht üzerinde oturur. Kötölüğün kaynakları da yerin altındadır. Altay Türkleri bunlara “kara-töz” (kötü ruh), “kara-neme” (kötü nesne) veya “tümengi töz” derler. Uygurlar ise bunlara “yek” derler (Gömeç, 2011:29).

“Kayıp Nikâh” (36) masalında kaybolan karısını aramaya çıkan şehzade yolda Tek gözlü (Yekçeşm) bir yaratığa rastlar. Bu yaratık insanları semirtip yemektir. Şehzade onu öldürüp tüm tutsakları kurtarır. Bu tek gözlü canavar yer altında değil yer üstünde yaşamaktadır. Kötü ruhların hepsi yerlatında yaşamamaktadır, yekçeşm'e benzer bazı kötü ruhlar yer üstünde de yaşamaktadırlar.

Hem yeryüzünde hem de yer altında yaşayan bazı kötü ruhlar vardır. *Albastı*, *Yalmavuz*, *dev*, *ejderha* vb. yaratıklar bunlardan bazılarıdır. Fakat bu kötü ruhların özellikle kadın olanları eski zamanlarda kutsal birer koruyucu iye iken zamanla kötüye evrilmişlerdir.

Hemen hemen bütün Türk topluluklarında mevcut olan *Albastı* veya *Al Karısı* Türk mitolojisinde önemli bir yer tutmaktadır. *Al ruhu* da Mitolojik Ana kompleksinin Gök Tanrı dini inanç sisteminin baskısıyla arka plana itilmesinden sonra demonik özellik kazanmıştır. Al ruhu inancı eski çağlarda ocak, ateş kültü işlevini yerine getirmiştir. İlkel varyantında Mitolojik Ana kompleksinden çıkan Al ruhu ocak, ateş kültüyle bağlantılı olup kutsal diş konumundayken erkek egemenliğiyle gücünü kaybedip demonik varlık şekline dönüşmüştür (Bayat, 2012: 321- 323).

“Şehzade ile Albastı” (61) masalında albastı şehzadenin gözüne olağanüstü güzel bir kadın suretinde görünüp onu kendine âşık eder. Albastı daha sonra şehzadeden ona annesinin kalbini getirmesini ister. Şehzade de annesini öldürüp kalbini albastıya götürür.

Eskiden kadın ve çocukların koruyucu iyesi olan albastı bu masalda kadının ve çocuğunun ölümüne sebep olan demonik bir varlığa dönüşmüştür.

“Ayı İslam” (10) masalında Yalmavuz, ateşi söndüren Dağ Batur’a ateşi verir. Daha sonra da gelip onu bağlayarak bütün yemeklerini yer. Bunu öğrenen Ayı İslam Batur, yalmavuzun peşine düşer ve onu yer altındaki evinde bulup öldürür. Yalmavuz da tıpkı albastı ve kara umay gibi kutsal dişilikten demonik varlığa dönüşmüştür. Eski zamanlarda yalmavuz ocağın ve ateşin koruyucu iyesiydi. Bu vasfı masallarda halen yaşatılmaktadır. Ateşi tekrar elde etmek için başvurulmuş cadı kadın ateşin sahibi yalmavuzdur. Yalmavuz bu masalda koruyucu iye olma vasfını kaybedip demonik bir varlığa dönüşmüştür.

4.1.2.3. Yel- Yelpin

Yel, cin anlamına gelir, “er yelpindi” ifadesiyle, adama cin çarptı denilirdi. *Yelpin*, cin çarpmış kişiye denir. *Yelvi* ise sihir anlamına gelir. Sihirbaz ve büyücüye de *yelviçin* denilirdi. Yedi başlı ejderhaya ise *yelbuke* denirdi. Türk boylarının çoğunda genelde şerir ruh anlamına gelen yel-yil kelimesi kullanılırdı. Altay ve Televüt Türkleri, insan yediğine inanılan yaratıklara yilbuke-yelbegün derlerdi (İnan, 1976: 133-135).

Yel, cin ve salgın hastalık anlamları içerir. Bazı Türk lehçelerinde ise kötü ruh anlamında kullanılmıştır. *Yelbuga*, Türk mitolojisinde ejderin karşılığıdır. Yalmavuz/Yelmauz mitolojik varlığı yel kelimesinin kötü ruh anlamlarıyla bağlantılıdır (Bayat, 2012: 166).

“Padişah ile Yuha” (49) masalında padişah farkına varmadan bir yuha ile evlenir. Yılan kırk yıl yaşadıktan sonra ejderha olurmuş. Ejderha kırk yıl yaşadıktan sonra yuha olurmuş. Yuha ise kırk yıl yaşadıktan sonra insana dönüşürmüş. Padişahın evlendiği Hurşide aslında insan ve hayvanları yiyen bir yuhadır. Bir nevi bu insan eti yiyen bir yilbuke-yelbegündür.

Yelbuga, Türk mitolojisindeki ejderhadır. Bunlar da insan yer. “Tüccarın Oğlu” (64) masalında ejderha padişaha bana her yıl otuz Tibet öküzü, otuz at, otuz inek, otuz koyun, otuz deve ve otuz kız getireceksin, demiş. Bu insan eti yiyen bir ejderhadır yani bir *Yelbuga*’dır.

“Minku Batur” (46) masalında Minku Batur, Kuhikap’ın Tümeýdan denen yerine varıp kendi bir karış, sakalı iki karış mahlûku bulur. O mahlûk üç yüz bacaklı, kırk gözlü, başı yünlü, üç günlük yerdeki nesneleri içine çekerek yutup, geri püskürtebilen Butivi denen korkunç bir hayvana binip kaçar. O insan gözü kadar küçük bir delikten mağaranın içine girer. Minku yedi baturunu kuyuya sokar, hepsi korkup geri çıkar, sekizinci sefer kendisi girer. Minku kuyuda gövdesi söğüde bağlı bir ayı görür ve onu kurtarır. Ayı bir şehzadeye dönüşür. Şehzade Yedi Başlı Yalmavuz’u takip edip onun evine girip Misran Kılıç’ı alıp onu sandığa hapseder. Şehzade Minku Baturu ve sandığı alıp yeryüzüne çıkarır. Minku Batur sandığı alıp Yalmavuz insanlara zarar vermesin diye kırk bir kat kafes yapıp içine hapseder. Buradaki Yalmavuz hem yeryüzünde hem de yer altında yaşayan bir demonik varlıktır. Anaerkil dönemde ateşin ve ocağın koruyucu iyesi olan “Yalmavuz” zamanla demonik bir varlığa dönüştürülmüş ve yer altına kötü ruhların olduğu yere indirilmiştir. O da diğer demonik varlıklar gibi sık sık yeryüzüne çıkıp yeryüzünde yaşayan insanlara zarar verir.

İnsanoğlu ilkel dönemden günümüze kadar sürekli iyi ve kötü iyelere ilgi duymuştur. İyilere ulaşmak ve kötülerin şerrinden korunmak için olağanüstü özellikleri olan araçlara ihtiyaç duymuştur. Eski Türklerde bu araçlara şaman/kam denirdi. İnsanlar, kötülüklerden korunmak, geleceği hakkında bilgi sahibi olmak vb. birçok sebepten dolayı bunlara başvurmuşlardır. Şamanlar/kamlar ise çeşitli büyüsel faaliyetler icra ederek insanların dertlerine, sorunlarına çare aramışlardır. İnsanların bilinmeyenini bilme, görülmeyeni görme merakı onları büyü yapmaya, tılsımlı şeyler taşımaya, fal bakmaya sevk etmiştir.

Büyü, tabiatüstü güçlerin yardımı sağlanarak belirli bir gayeye ulaşmak veya bir durumu gerçekleştirebilmek için uygulanan işlem ve eylemdir. Büyü, belli bir teknik ile belli kaideleri gerektiren ve büyücüler tarafından uygulanan pratik bir sanattır. Büyü, tabiatüstü güçleri zorlayıcı bir yapı taşır; eşyayı bir gayeye ulaşmak için kullanmak ister (Tümer; Küçük, 1993: 51).

Tabu olan şeylerin zararlarından korunmak için birtakım tedbirler alma insanı büyüsel pratiklere götürmüştür. Büyünün diğer bir nedeni de olayları kendi gönlünce oluşturma ve yönetme özleminden kaynaklanmasıdır. İnsanlar özellikle kendilerini

güçsüz ve çaresiz hissettikleri dönemlerde, geçiş anlarında, zararlı dış etkiler ve doğaüstü kuvvetlerden gelen tehlikelerle karşı karşıya kalmışlardır. İnsanlar bu tehlikelere karşı koymak için büyüsel çarelere başvurmuşlardır (Örnek, 1966: 22- 23; 55- 56).

Büyü ve sihir uygulamaları ile ilgili birtakım kavramlar bulunmaktadır. Burada bu kavramların hepsine yer verilmeyecektir. Sadece Uygur sihir masallarında karşılaşılan kavramlar ele alınıp incelenecektir. Kaynak olarak kullanılan Uygur sihir masallarında örneğine rastlanan kavramlar ise “afsun, bakıcılık, fal ve tılsım”dır. Kavramların kısa tanımlarından sonra masallardaki örneklerine yer verilecektir.

Efsun, Farsça bir kelime olup afsun biçiminde yazılır (Hançerlioğlu, 2000: 127). Afsun kelimesini Orta Asya Türk lehçelerinde de görmekteyiz. Bugünkü Kıpçak lehçelerinde “arbav”, Doğu Türk lehçelerinde “arbiş” şeklinde söylenmektedir. Yakut lehçesinde bu kelime “kötü ruhları aldatmak ve dalkavukluk etmek” anlamlarına gelmektedir (Örnek, 1966:31).

“Zilli Tavşan” (68) masalında, Yalmavuz iğde ağacını efsunlamıştır. Bu ağacın iğdesini yiyen ona yem olur. Yalmavuz bulakları efsunladığı için bu bulaklardan su içenler kurda, leopara, tilkiye ve tavşana dönüşür. Yolunu kaybeden çocuklar uyarılara aldırmayıp bu sulardan içince biri kurda, biri leopara, biri tilkiye ve biri de zilli tavşana dönüşür. Bu masalda efsun yapan yalmavuzdur. Bu, kötü ruhların insanlara musallat olabileceğinin örneğidir.

“Geyik Sultan” (26) masalında Gülbuy, Kutluk Şah ile evlendiği günün gecesinde büyük sultanın ona vermiş olduğu efsunlu suyu içince geyiğe dönüşür. Yaşlı bilge adam, geyiğin başında sabaha kadar dua eder ve geyik insana dönüşür. Bu masalda efsun yapan kötü bir ruh değildir. Bunu yapan bir insanoğludur. Efsun insanların da sıkça başvurduğu bir sihrî uygulamadır. Genellikle kötü niyetli insanların başkalarına zarar vermek amacıyla başvurdukları sihrî bir uygulamadır. Efsunlanmış ve zarar görmüş insanlar bu konuda olağanüstü özellikleri olan ya da seçilmiş olan insanlardan yardım alarak bu durumdan kurtulurlar. Bu masaldaki yaşlı bilge adam “veli” tipinin örneğidir. Burada eski zamanlardaki şamanın tek Tanrılı dönemde “veli” tipiyle varlığını devam ettirdiği görülmektedir.

Bakıcılık, Arapça'daki “nazır” kelimesinin karşılığıdır. Bazen kâhin ve falcı ile eş anlamlı kullanılsa da farklı bir kavramdır. Kahinler ve falcılar mutlak olarak gaipten haber verdiklerini iddia ederken, bakıcı özellikle *görme* duyusunu kullanarak kehanette bulunur. Bunun için de çok defa aynaya, tırnağa, su dolu tasa veya zeytin yağı gibi şeffaf maddelere, hayvanların yürek, ciğer ve kemiklerine bakarak, bunların parlak veya saydam yüzeyinde gördüğünü öne sürdüğü hayali şekillerden hareketle yitik ve çalıntı eşyalar hakkında bilgi vermektedir (Çelebi, 1991: 530).

Bakıcılık, gelecekte haber aldığına inanılan bir çeşit falcılıktır. Antik çağ Yunanlıları bakıcı ya da bilicilere “bakis” adını vermişlerdir. Bakıcılara cinlerle iletişim kurduğu için cindar da denilmiştir. Bakıcılık, bir çeşit şamanlık faaliyeti olarak bilinmektedir. Bakıcı, çoğu zaman bir kap içerisine konulmuş olan sudan veya çizdiği daireden geleceği görmek, hastalıkların sebeplerini öğrenmek, çalınan kıymetli bir yitiğin kim tarafından çalındığını tespit etmek ve düşmanlık eden kişilerin isimlerini söylemek gibi işlemlerle uğraşan kimsedir (Hançerlioğlu, 2000: 73; Örnek, 1966: 31-32). Şaman, rüyaların ve yardımcı güçlerin kendisine kazandırdığı kehanet gücüne sahip bir kişi olarak duman, kor ve aynadaki işaretleri okuma yeteneğine sahiptir. Ölü'nün ruhunun nerede olduğunu, ruhu kimin çaldığını, kayıp eşya ve çalınan hayvanların nerede olduğunu bulabilme yeteneğine de sahiptir (Perrin, 2003: 86).

“Bu Kız Kimin Hakkı?” (16) masalında, aynı kıza talip olan üç kardeş, kızın evlenme şartını yerine getirmek için yola çıkarlar. Şart ise keramet göstermeleridir. Kardeşler Patemhan'a layık sihirli nesneler satın alırlar. Bu sihirli nesnelerden biri *uçan halı*, biri ölüyü diriltiren *sihirli elma*, diğeri ise bakınca her şeyi gösteren *aynadır*. Savut satın aldığı aynaya bakınca Patemhan'ın ölü bir vaziyette yerde yatmakta olduğunu görür. Bu masalda bakıcılık faaliyetini yürüten bir şaman ya da kam değildir. Bu faaliyeti gerçekleştiren masalın kahramanlarından biridir. Bakıcılık, şamanın gerçekleştirdiği bir faaliyettir. Bu faaliyet zamanla silikleşerek varlığını devam ettirmiştir fakat rol değiştirmiştir. Burada bakıcılık yapan aynayı satın alan kişidir. Ayna, bakıcılıkta kullanılan bir nesne olarak varlığını korumuştur. Kahramana aynayı satan kişi bir aracıdır. Onun da şamanlık vasıfları taşıdığı açıktır.

“Sihirli Kandil” (57) masalında Alahiddin’i yer altında bırakan cadı, sihirli kandilin durumunu merak edip fal açar. Falda kandilin Alahiddin’in elinde ve yeryüzünde olduğunu görür.

“Ab-ı Hayat” (1) masalında kahinler kitapta melikeye Ab-ı Hayat suyunu içen geyiğin göğsünden akan miskin ilaç olduğunu söylerler.

“Şahmaran’ın Hikâyesi” (60) masalında padişah hastalanır, tabipler onun Şahmaran’ın etinden yapılan çorbayı içerse kurtulacağını söylerler. Kahinler Şahmaran’a ulaşmanın yolunu padişaha söylerler. Kahinlere göre şahmaranı gören kimsenin belinde tabak büyüklüğünde bir ben olurmuş. Sonunda bu kişiyi bulurlar ve Şahmaran’ın etini padişaha yedirip padişahı iyileştirirler. Bu masalda kahin aslında bir bakıcıdır. Hastalığın çaresini bulur. Bu kadar imkansız bir şeye nasıl ulaşılacağını da o bilir. Onun yardımıyla padişah Şahmaran’ı bulup öldürür ve etini yiyerek iyileşir.

Arapça da fal (fe’l); uğur ve uğurlu şeyleri gösteren simge anlamına gelmektedir (Develioğlu, 1970:577). Falcılık şamanizmin başlıca unsurudur. Eski Türkçede “ırk” kelimesiyle ifade edilmiştir (İnan, 1986: 151).

Fal genelde ya bazı alet ve araçlarla veya bazı yöntemlerle tahminlerde bulunma, içinde bulunulan zamanla ve gelecekle ilgili yorum yapma işine de denir. Falcı birtakım şeylere bakar, belirli işlemler yapar, özel alet ve araçlar kullanır. Falcı gaipten haber verdiğini iddia eder. Bazı teknikler, kurallar ve söz kalıplarıyla belirli şeylerden anlamlar çıkararak, olumlu veya olumsuz sonuçlara ulaşır. Falda, çeşitli araç ve teknikler kullanıldığından, değişik fal türleri ortaya çıkmaktadır. Başlıca fal türleri ise yıldız falı, el falı, kağıt falı, iç organ falı, kum falı, zar falı, kitap falı, ateş falı, su falı, rüya yorumu, astroloji falı, kahve falı vb. gibi fallardır (Aydın, 1995: 134-135).

Eski Türkçede kismet, şans ve kehanet için *irk* ve *öger* kelimeleri kullanılmaktadır. Kaşgarî’ye göre kismet açmak ve kehanette bulunmak bir şaman eylemidir (Roux, 1994:68). Uygur masallarından gelecekte haber alabilmek için kâhinlere fal baktırmak da aslında bir şamansal faaliyettir.

Uygur sihir masallarında en sık rastlanan fal çeşitleri kitap falı ve rüya yorumudur. “Cadının Ölümü” (18) masalında, Şehzade Zar, ıssız bir adada saklanan bir çocukla karşılaşır. Çocuk ona niçin adada olduğunu anlatır. Bu çocuk büyük bir tüccarın

oğludur. Tüccar, oğlunun talihinin nasıl olduğunu öğrenmek ister ve kahinlere fal baktırır. Kâhinler açtıkları falda çocuğun on altı yaşına girince bir kaza sonucu bıçakla yaralanıp öleceğini görürler. Çocuk on altı yaşına kadar korunup bu kazayı atlattırsa başına başka bir şey gelmeyeceğini de söylerler. Tüccar da bu sebepten oğlunu on altı yaşına kadar kimsenin göremeyeceği bir yerde saklar. Ama sonunda oğlan kalbine saplanan bıçakla ölür.

Rüya yorumunun örneği ise “Kanhör Şahın Mahvoluşu” (34) masalıdır. Bu masalda padişah bir rüya görür ve bütün kâhinler ve falcıları toplayıp onlardan rüyasını yorumlamalarını ister. Falcı ve kahinler ona memleketinde bir pehlivan oğul doğacağını ve sekiz yaşına girdiğinde onun tarafından öldürüleceğini söylerler. Padişah bütün kadınları ve erkek çocuklarını öldürür. Bu kıymdan kurtulan bir çocuk sekiz yaşına girince olağanüstü güçlü bir yiğit olur ve padişahı öldürür.

Tılsım, Arapça’ya Grekçe *telesmadan* geçen bu sözcük “tabiatüstü güçlere, birtakım sırlara sahip olan nesne, çözölemeyen düğüm, anlamı gizli ve kapalı söz” mânasına gelir. Tılsım terim olarak “uygun zaman ve konumdaki aktif semavî kuvvetlerin pasif yer güçleriyle temasa geçerek onları etkilemesi keyfiyeti” diye tanımlanır (Çelebi, 2012: 91).

Tılsım, büyü ve sihir kelimesiyle anlamdaştır. İlk çağlardan beri ve hemen bütün toplumlarca bazı nesnelerin tabiatüstü güce sahip olduğu veya büyücüler tarafından kimi nesnelere bu gücün aktarılabilceğine inanılmıştır (Hançerlioğlu, 2000: 511). Dinler tarihinde, ilkel kabilelerde güçlü, etkili veya toplum yönünden önemli şeyler (hayvan, bitki, taş vb.) ve kişilerde (kabile reisi, sihirbaz hekim gibi) bulunduğu kabul edilen gizli kuvvete “mana” adını vermişlerdir. İlkel kabile mensupları kendilerinin görünmez kuvvetlerle kuşatıldığına inanırlar. İlkel kabilelerde çoğu zaman kendinden geçerek ruhlar âlemine aracılık yapmaya yetenekli sayılan kimseler de bulunur. Bunlara "şaman" adı verilir. İlkel kabile insanına göre şaman, mana'ya sahiptir, ruhlara hakim olabilir (Tümer; Küçük, 1993: 48).

“Kayıp Nikâh” (36) masalında, yiğit kaybolan karısını aramaya çıkar. Yolda bir geyiğe yardım eder. Geyik dile gelir ve ona karısının yedi kat tılsımla hapsedildiğini ve onun o tılsımı aşamayacağını söyler. Yiğit yolundan vazgeçmeyeceğini söyleyince geyik

güzel bir kıza dönüşüp yiğide bir *asa* verir. Bu *asa* Süleyman Peygamber'in asasıdır, bu asanın açamayacağı kapı, bozamayacağı tılsım yoktur. Eğer asayı üç kere yere sertçe vurursa dağ bile yıkılır. Asayı gören hiçbir hayvan yiğide dokunmaz. Bu masalda kahramana yardım eden olağanüstü bir varlık olan geyiktir. Bu geyik kahramana olağanüstü özellikleri olan yani tılsımlı olan bir *asa* verir. Kahraman bu tılsımlı asanın yardımıyla karısını kurtarır. Buradaki tılsımlı nesnin vasfı insanları tehlikelerden korumaktır.

Ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı tam bilinmese de tılsımla ilgili inançlar, herhangi bir olgu ve onu sembolize eden nesne arasında ayniliğin bulunduğu inanan animistik zihniyetin ürettiği sihrî bir anlayışın uzantısı biçiminde düşünülmektedir. Böylece herhangi bir şeyi sembolize eden nesne onun orijinaline etki edecek sihrî bir benzerlik / sempati tesirine sahip olmaktadır (Çelebi, 2012: 92).

Eski Türk kültüründe her türlü bela ve afetlere karşı koruyucu etkisine inanan muska ve tılsım adeti yaygındı. VIII – XIV. yüzyıllar arasında Doğu Türkistan'da, aralarında Budist ve Maniheizt Türklerin de yaşadığı bölgede yapılan arkeolojik kazılarda, tılsımlar, muskalar, üzerinde afsunlu formüller yazılı levhalar ve tahta materyaller bulunmuştur (İnan, 1976: 207- 208). Tılsım yapmak için yıldızların yerini ve tabiatlarını bilmek, fiile uygun zaman ve konumdaki yıldızı seçmek, yıldızın delâlet ettiği, tılsımla yapılmak istenen işin niteliğine uygun bir sembol edinmek gerekir. Bu semboller insanları koruduğuna veya uğur getirdiğine inanan göz, el, saç, diş, tırnak, boynuz, kemik, taş gibi genelde hayvan ve insan vücudunun bazı kısımları ya da yüzük, madalyon, at nalı, mermi, muska ve yazı gibi insan yapımı objeler olabilir (Çelebi, 2012: 91). Bu nesneleri üzerinde taşıyanlar çeşitli hastalıklardan, bela ve musibetlerden korunacaklarına inanmaktadır.

“Minku Batur” (46) masalında çocuklar, tipiye yakalanınca Allah'a yalvarıp kendilerini kurtarmalarını isterler ve aniden bir derviş karşlarına çıkıp onlara üç şey verir. Bunlar: Mısrın Kılıç, cihanname, gözü kapalı atılsa bile istenilen hedefe değen oktur. Bu üç sihirli nesne onlara istedikleri her şeyi verip onları her türlü beladan koruyacaktır. Minku'ya tılsımlı nesneleri veren bir şamandır. Aynı zamanda Minku çocukken Hızır

tarafından vücudu sıvazlanmıştır. Bu da ona olağanüstü güç vermiştir. Minku elde ettiği bu tılsımlı nesnelerin yardımıyla kötülerini yener ve bütün kötülükleri bertaraf eder.

Uygur sihir masallarında bazı tılsımlı nesneler vardır. Bunlar: Ayna, tarak, süzgeç vb. nesnelerdir. Örneğin “Ak Boz Aygır” (6) masalında Nurzat peşindeki cadıdan kurtulma için karısının vermiş olduğu nesneleri kullanır. Tarağı fırlatınca bir orman, süzgeci fırlatınca cadı ile arasında dağlar, aynayı fırlatınca da derya hasıl olur. Bu şekilde cadıyı oyalayarak kaçıp kurtulur. Bu masaldaki tılsımlı nesneler kahramanın hayatta kalmasını sağlar.

“Dindar Olmayan Hoca” (22) masalında hilekâr hoca Taban’ı ortadan kaldırmak için ona zor bir görev verir. Hazreti Süleyman zamanından günümüze kadar yaşayan bir geyik varmış, o geyik Ab-ı Hayat suyunu içmiş. Hazreti Süleyman kendi eliyle “İsmi Azam” duasını muska yapıp o geyiğin boynuna asmış, o muskada kırk türlü sihir var imiş. Hocası Taban’dan bu geyiğin boynundaki hasiyetli muskayı alıp getirmesini istemiş. Taban muskayı alıp getirmiş, kötü niyetli hoca muskayı açınca yanıp küle dönmüş. Bazı tılsımlı nesneler kötü niyetli insanların eline geçince kullanılışınlar diye yapan tarafından koruma altına alınmıştır. Buradaki muska kötü niyetli hocanın eline geçince onu yakıp kül eder. Tılsımlı muska her ne kadar kötü birini öldürmüş olsa da koruyucu vasfından bir şey kaybetmemiştir çünkü o iyi yürekli olan kahramanı korumak için hocayı yok etmiştir.

4.1.3. Büyü ile İlgili Uygulamalar

Büyü, kendi alanında hedefine ulaşmak için istediği sonuca göre *ak büyü* ve *kara büyü* olarak da uygulanmaktadır. Bu şekilde büyü yapan kişilere Türk toplulukları ak kam ve kara kam ismini vermektedir. Eliade’ye göre mitlerden anlaşıldığına göre ilk şaman “ak”tır, “kara” şaman sonradan ortaya çıkmıştır. Şamanların böyle ikiye ayrılması geç dönemlere ait ikincil bir olgudur (Eliade, 1999: 218). Türklerde ak kam ve kara kam ayrımı yoktur. Fakat Şamanizmde de tıpkı diğer dinlerde olduğu gibi iyi-kötü, güzel-çirkin, günah-sevap vardır. Kara kamlık dışarıdan gelen bir düşüncedir. Ak kamlar kötü ruhlar ve karanlık dünya için ayin yapmazlar. Sadece iyi ruhların şerefine ayin düzenlerler. Halk ise aydınlık dünyanın ruhlarından ziyade karanlık dünyanın ruhlarından korkmuştur. Bu yüzden

de kara kamlara başvurmuştur (Gömeç, 2011: 88-89).

Uygur sihir masallarındaki ak kamlar *Hızır, bovay, derviş* veya *yaşlı adam* tipi şeklinde ortaya çıkarlar. Böylece şaman, bu tipler üzerinden masallarda varlığını devam ettirmektedir. Hızır, derviş, bovay, yaşlı adam masallarda kahramanın karşısına iki şekilde çıkar. Birincisi kahraman rüyasında bu tipleri görür. İkincisi ise zorda kaldığı durumlarda, yol ayrımlarında vb. durumlarda, hiç umulmadık bir zamanda karşılaşır. Her iki durumda da bu tip *klavuz, yol gösteren, akıl veren* ya da kahramana *sihirli nesne* veren kişidir.

“Ağaç At” (4) masalında şehzade yorgunluktan uyuya kalır, rüyasında bir ihtiyar ona meyvelerin sihirli olduğunu söyler, eğer yere düşen kuru meyveleri yerse sakalından ve boynuzundan kurtulacağını ve biran önce bu mekândan gitmesini söyler. Çünkü bu devlerin mekânıdır. Şehzade uyanınca ihtiyarın söylediklerini yapıp sakal ve boynuzdan kurtulur. Burada rüyada görülen kişi ihtiyar bir adamdır. Yol gösteren klavuz tipidir.

“Geyik Sultan” (26) masalında kız dilsiz olduğunu şehzadeye anlatır, şehzade Allah’a, kızın konuşması için yalvarır. Tanrı’nın kudretiyle şehzadenin dileği kabul olur, Hızır aleyhisselâm peyda olur. Hızır, şehzadenin yüzünde duran bir damla yaş parmaklarıyla alıp kızın diline sürer, sonra kızın cismini sıvazlar, onun üstündeki gülleri yaprakları güzel kıyafetlere dönüştürür, kız dile gelir. Bu masalda Hızır, kendini gerçek âlemden zor durumda kalan şehzadeye ve sevgilisine gösterip onların derdine çare olmuştur.

“Minku Batur” (46) masalında, çocuklar tipiye yakalanınca Allah’a yalvarıp kendilerini kurtarmalarını isterler ve aniden bir derviş karşılarına çıkıp onlara üç şey verir. Mısrın Kılıç, cihannema, kapalı gözle bile atılınca istenilen hedefe değen ok. Buradaki derviş de Hızır tipiyle aynı vasıflara sahiptir.

“Sihirli Elma” (55) masalında ağabeylerinin ihaneti sonucunda yer altında kalan Ahmetcan uyur ve rüyasında Hızır ona “Oğlum, ağlama, buradan doğuya doğru yedi gün yol yürü, bir dağa rastlayacaksın, dağın ortasında bir karanlık delik var, o yer üstüne çıkan deliktir. Deliğin ortasında bir at bağlı, o atın sol gözü kör, sağ gözü sağ. Eğer sen atın kör gözünün olduğu tarafından yürüsen, yer üstüne, sağ gözünün olduğu taraftan yürüsen, at göğsüne bir tekme teper, yedi kat yerin altına inersin, der. Hızır burada

Ahmetcan'a rüyasında görünüp ona nasıl kurtulacağı hakkında bilgi vermiştir.

Şaman; kâhin, büyücü, ruh avcısı ve trans ustasıdır. O, ruhlarla ilişkiye geçerek zor problemleri çözer. Hastaları iyileştirir. Kayıp nesneleri veya onları çalanı bulur. Yağmur yağdırır, fırtına kopartır, rüzgâr estirir. O, hem göğe çıkabilir hem de yer altına inebilir. Kurbanları Bay Ülgen'e götürmek için göğe çıkar. Kötü ruhların yer altına kaçırdıkları ruhları kurtarmak içinse yer altına inip Erlik'le muhatap olur (Güngör, 2012: 66- 67).

“Ayı İslam” (10) masalında Ayı İslan yer altına kaçan Yalmavuzun peşinden yer altına iner. Orada sihir yoluyla ayıya dönüştürülüp ağaca bağlanan şehzadeyi kurtarır. Büyü bozulur ve şehzade aslına döner. Burada Ayı İslam, kötü ruh olan Yalmavuz tarafından kaçırılıp yer altına mahkûm edilen ruhu kurtaran bir şaman gibidir. Yalmavuz ise yer altı dünyasının kötü ruhu Erlik gibidir. Bayat'a göre yer altı dünyasının baş hakimi olan Erlik Altay-Sayan halklarının şamanist görüşlerine göre bir zamanlar kadın olarak tasavvur edilmiştir. Bazı mitolojik tipler gibi Erlik de zamanla değişim göstererek kadınsı özelliklerini terk edip erkeğe çevrilmiştir (Bayat, 2011: 332).

Medyumluk, öteki dünyayla iletişim kurmanın özel bir yoludur. Bu bazı insanların sahip oldukları varsayılan, ölümlerden ya da ölümlerin “ruhlarından” haber alabilme gücüdür. Kuzey Amerika ve Sibirya'daki bazı topluluklar şamanın medyum olduğunu söylerler çünkü şamanın başlıca yardımcı ruhu ölmüş şamanın ruhudur (Perrin, 2003: 103).

Kurt Kız” (41) adlı masalda padişah yiğidin güzel eşini elde etmek için yiğidi ortadan kaldırmak ister ve ona olağanüstü zor bir görev verir. Yaşlı kadının kendisine verdiği akıl ile padişah, yiğitten atasının yedinci ölü aşında kesmiş olduğu kara koçu bulup getirmesini ister. Yiğit, peri olan karısının kendisine verdiği akılla yola çıkar ve söylenenleri yapar. Ölmüş atanın ruhundan ses gelir. Bu ruh yiğide kara koçu verir. Her ne kadar masalda yiğide yol gösteren olağanüstü vasıflara sahip olan karısı olsa da ruhlarla konuşan ve ondan haber getiren yiğidin kendisidir. Burada yiğit adeta ölümlerin ruhlarıyla konuşabilen bir şaman rolündedir.

“Yüz Şehit” (67) masalında Hatem, cuma günü kible tarafından gelen acı sesin sebebini öğrenmek için yola çıkar ve şunları görür. Kabristanda eli ayağı kelepçelenmiş bir adam çıkar. Etrafindakiler onu gümüş kamçıyla sürerek getirip eline

ateşten yapılan ibrikten su döküp önüne de ateşten yapılan leğende aş koyup verirler. Her cuma gecesi duyulan feryat işte bu imiş. Hatem tüccarın istediklerini oğullarına iletir ve onların doğru yolu bulmasını sağlar. Böylece acı çeken ruh huzura erer. Hatem, bu masalda ölümler dünyasındaki ruhlardan haber alan medyum gibidir.

Uygur sihir masallarında kahraman, yalmavuzu kovalayıp yer altına indirir ve onu öldürüp geri döner, kahraman devlerin yer altına kaçırdığı kızları da kurtarır. Bu da şamanın yer altına inip kötü ruhlarla mücadele edip kaçırılan ruhları kurtarma görevine benzemektedir.

“Alaca Kuyruklu Eysiz At” (7) masalında Baykuş cadının elindeki altın bilyesini almak için yola çıkar. Cadı ve oğullarıyla mücadele eder, birçok olağansütlü zor görevi başarıp altın bilyesini geri alır. Burada Baykuş’a yardım eden ve ona olağanüstü bir at veren karısı kara kamın görevini üstlenmiştir. Kendisi gitmemesine rağmen kocasına gerekli olan bilgiyi ve nesneyi vererek ona yardımcı olur. Baykuş’un karısı masalın başından beri yol gösteren bir kılavuzdur.

Şamanın başka özellikleri de vardır. Rüyaları yorumlamak gibi. Masallarda sık karşılaşılan durumlardan biri de görülen rüyaların yorumlanmasıdır. Masallarda bu şamandan ziyade kâhinler ya da bilge kişiler tarafından yapılmaktadır. Bu da geleneğin değişip güncellenmesinin bir sonucudur. Oysa eski Türklerde rüyaları şamanlar yorumlardı. Roux’a göre rüya tabiri veya düş yorumu özünde şamanizme bağlıdır. Eski Türklerde çok sayıda tabirname veya rüya kitaplarına benzer birçok kitap vardır. Uygurların İrk Bitig’i de bu türden bir kitaptı. Kaşgarî’ye göre rüyalar yorumlanabilir. Gelecekte haberler verdiği inanan rüyalar hayatta gerçek bir yer işgal etmeye başlamıştır (Roux, 1994: 73).

Gelecekte haber veren rüya motifine “Peri Kızı ile Taz’ın Hikâyesi” (50) adlı masalda rastlanır. Bir gün bay kendisinden sonra kalan çocuklarının nasıl bir hayat geçireceklerini, nasıl mesleklerle meşgul olacaklarını öğrenmek için oğullarını çağırıp erken uyuyup rüya görmelerini, gördükleri rüyayı da ertesi gün kendisine anlatmasını ister. Küçük oğlu ağla girip hiçbir şey düşünmeden uyur. O sağ dizinde gün, sol dizinde ay, ortasında yıldızın durmakta olduğu bir rüya görür. Ertesi gün kalkar ve kendisiyle alay edeceklerinden çekindiği için rüyasını anlatmaz. Sonunda Taz iki peri kızıyla evlenir ve ülkeye padişah olur. Babasına anlatmadığı rüyası sounda gerçekleşir.

Türk mitolojisinde, isimler ve sayılarda olduğu gibi renklerin de büyülu birtakım güçler taşıdığı kabul edilmiştir. Özellikle *beyaz, sarı, kırmızı, mavi, yeşil* ve *siyah* büyülu renkler olarak kullanılmıştır. Türk mitolojisinde renklerin büyülu bir yer tuttuğu bilinmektedir. Eski Türklerin dünyayı tasarlama şekillerinden biri de renk simgeçiliğidir. Renk, millilikle, milli psikolojiyle birebir bağlantılıdır. Renkler, kavimlerin yaşamının mitolojik inançlarının göstericisidir. Türk dünya görüşüne göre gök (mavi) rengi kutsallık bildirdiğinden Tanrı, Türk, Oğuz gibi kutsal kavramlar gök (mavi) rengiyle özdeşleştirilmiştir (Bayat, 2011: 70).

Türkler en eski devirlerden başlayarak renklere çeşitli manevi ve milli anlamlar yüklemişlerdir. Ak renk, ululuk, adalet, güçlölük, temizlik ve yücelik anlamına gelir. Yeşil, dirilik, tazelik ve gençlik; sarı rengi merkez ve hükümlanlık; kırmızıyı, koruyucu ruh, ocak, dirlik, bağımsızlık sembolü olarak kullanmışlardır (Tural, 1997: 6-8).

Türk mitolojik sisteminde kutsal anlamlı renkler vardır. Mavi, boz, ala, ak renklerine hangi açıdan bakılırsa bakılsın arketip kutsallıkla yani Gök Tanrı inancıyla ilgilidir (Bayat, 2011: 192).

“Ak Bekeş ile Boz Yiğit” (5) masalında bayın oğlunun “boz” lakabını almasının sebebi şu şekilde açıklanmaktadır:

Büyük bir yurtta yeri uçsuz bucaksız, malı mülkü hayvanı sayısız, hesapsız, mertlik ve cömertlikle yedi iklimde ünü yayılan bir bay yaşar imiş. Bu bayın, Boz Yiğit adlı bir oğlu varmış. Boz Yiğit, boylu poslu, güçlü kuvvetli, mert, cömert biri olduğundan halk arasında ve yurt içinde “Boz Yiğit Batur” diye hürmetle anılmış.

“Boz” lakabı eski dönemdeki Tanrısal kutsallığın sembolü olmanın yanı sıra “ak” rengin de bütün özelliklerini içinde barındırmaktadır. Türk mitolojisinde Ak renk; ululuk, adalet, güçlölük, temizlik ve yücelik anlamına gelmektedir. Boz Yiğit de bu vasıfların hepsini taşıdığı için halk kendisine bu ismi vermiştir. Bu da masal kahramanın masal serüveninde nasıl biri olacağının ilk işaretidir.

“Ak Boz Aygır” masalındaki “at”ın kutsallığının ilk göstergesi ismindeki “boz” ve “ak” renklerinin olmasıdır. Bu at kutsal bir attır çünkü bu at gökten inen tulparın bir kısrağa koşulması sonucu doğan Ak Boz Aygırdır. Ak Boz Aygır kızla konuşur ve ona sırrını verir. O, üç gün sonra olacak şeylerden haberdar olur, dağı uçarak,

deryada yüzerek aşar ve ateşte yanmaz. Bütün bu özellikler onu kutsal bir varlık yapar.

Türklerin en eski inançları ile ilgili olarak “Al Ruhı” veya “Al Ateş” adları verilen bir ateş tanrısının yahut da koruyucu bir ruhun varlığı bilinmektedir (Genç, 1997: 14). Türklerin renk adlarının “Tengricilik” veya “Kamlık” inancı olarak adlandırılan eski Türk inanç sisteminden kaynaklandığı açıktır. Eski Türklerin renk tasavvurlarından ve renk adlarından biri de “al” renktir. Al rengin adı olan “al” sözü kutsal olduğu kabul edilen güneş, ateş, ışık ve ısı ile ilişkili olmalıdır. Bu düşünceden hareketle “al” sözünün anlamının “değiştiren ve dönüştüren tanrıdan gelen kutsal ışık ve ısı”dır. Bu kutsal ışık ve ısı varlıkları ve nesneleri değiştirme ve dönüştürme kapasitesine de sahiptir (Ekici, 2016: 107).

Al Ruhı, ateşin koruyucusu olarak Uygur masallarında “Yalmavuz” olarak görülür. “Ayı İslam” (10) masalında Ayı İslam’ın arkadaşı ateşi söndürür. Ateş aramaya çıkınca yalmavuzla karşılaşır. Yalmavuz ona ateşi verir fakat sonunda gelip onu ve arkadaşını döver ve bütün yemekleri yer. Ayı İslam onu kovalayınca yer altına kaçır. Kimse arkasından yer altına inmesin diye sihirli bir ateş yakar ve Ayı İslam dışında kimse bu ateşi aşmayı başaramaz. Burada Yalmavuz ateşin sahibi ve koruyucu iyesi olarak görülmektedir. Yalmavuz kutsal bir iye iken masallarda demonik bir varlığa dönüştürülmüştür.

Türkler *yeşil* rengi hem eski inançlarından dolayı hem de İslâmi inançlarından dolayı kullanmışlardır. Eski Türkler şaman törenlerinde, bir ip üzerine asılmış gök (yeşil), kırmızı, sarı, ve beyaz bezlerin şamana gök yolunu gösterdiğine inanmışlardır. Mavi rengin büyü bir kudreti olduğuna inanmışlardır ve bu renkle kötülükler ve nazardan korunacaklarını düşünmüşlerdir (Genç, 1997: 30-35). Yeşil rengin kutsallığı daha çok Hızır kültünde karşımıza çıkar. Hızır’ın bir özelliği de geçtiği yeri ya da oturduğu yeri yeşertmesidir.

Türk mitolojisindeki kutsallığın simgesi olan bir diğer renk ise *mavi* ya da diğer bir adıyla göktür. Türkler dağların Tanrı mekânı olgusuna inanmışlardır. Yüksek dağların doruklarının göğe yakın olduklarından mavi görünmesi maviyi de kutsal renkler arasına koymuştur (Gömeç, 2011:45). Masallarda daha çok “kök” yani “gök” şeklinde kullanılmaktadır: gök yeleli kurt, gök güvercin gibi.

“Hezim ile Cadı” (29) masalında Hezim, içeride bir gölün kenarında gezerken

çımarın altında bir taht görür, geçip tahta oturur. Daha sonra gökten bir sürü gök güvercinin süzülüp geldiğini görür. Gök güvercinler gölün kenarına gelince soyunup insana dönüşerek göle girip yüzerler. Bu kırk bir güvercin aslında devler padişahının kızı Perizat'ın hizmetçileridir.

“Kan İçici Melike” (33) masalında yiğit melikenin sorduğu sorunun cevabını aramak için yola çıkar. Kuhikap'a cevabı almaya giderken yolda onun karşısına bir gül çıkar. Şehzade gülü takip eder. Gül bir çukura atlar, şehzade de arkasından atlar. Şehzade gözünü açınca bir şehrin heybetli kapısının önünde yatmakta olduğunu görür, kapıdan içeri girer fakat şehrin sokakları bomboştur. Sokakta yaşlı bir adam görür ve ona gülü görüp görmediğini sorar, o da işte şu gök kapıdan geçip gittiğini söyler. Şehzade kapıdan içeri girer, içerde ay yüzlü bir perinin oturduğunu görür. “Gök Kapı” kutsal bir yerin kapısıdır. Zaten masal kahramanı gözüne gül suretinde görünen olağanüstü varlıklardan olan periyi bu kapının arkasında bulur. Bütün bunlar kutsallığın işaretleridir.

“Peri Kızı ile Taz'ın Hikâyesi” (50) masalında, padişah Taz'ın karısını almak ister. Bu sebepten Taz'a olağanüstü zor görevler verir. Taz'ın karısı ona korkmamasını söyler. Aslında Taz'ın karısı bir peridir. Taz'ı yangından kurtaran gök güvercin bu peri kızının kız kardeşiymiş. Buradaki gök güvercin kutsal bir varlık olan perinin hayvan suretidir.

Sarı renk, Türklerde dünyanın merkezinin sembolü olarak kullanılarak, Kam törenlerinde hayır ilahı Bay Ülgen'in altın kapılı sarayı ve altın tahtını sembolize etmektedir. Kara ise kuzey yönünü, çetin ve zorlu kış şartlarını, toprağı ve kötü ruhları temsil etmektedir (Tural, 1997: 8-10).

Uygur sihir masallarında sarı renk örneğine yer altı dünyasında rastlanır. “Ak Boz Aygır” (6) masalında Nurzat ve Ak Boz Aygır cadıdan kaçarken yer altına inerler. Yer altı yılanlarla doludur. Ak Boz Aygır, Nurzat'a göreceklelerinden korkmamasını söyler. Yer altı padişahı sarı renkli çift başlı yılandır. Aynı bedene sahip bu çift başlı sarı yılan yer altı padişahı Batuhan ile karısıdır. Bu aslında evren olarak bilinen bir ejderdir. Bayat, kazılarda Göktürklerin ve Uygurların kutsal saydıkları çift başlı ejder kabartmasına rastlandığını söyler. Evren olarak bilinen ejder veya ejderha, mitolojik düşüncede dünyanın en eski zoomorfik algılanış

şeklidir (Bayat, 2011: 68).

Türk mitolojisinde, sayılar da isimler ve renkler kadar önemlidirler. Sayıların da büyüğü bir takım güçler taşıdığı kabul edilmiştir. Eliade'ye göre özellikle Kamlar 3, 7 ve 9 sayılarının büyüsel-sihirsel bir güç taşıdığına inanırlardı. Dolayısıyla üzerinde yedi veya dokuz çentik atılmış bir ağaç ya da direğe tırmanarak Bay Ülgen'e ulaşırlardı. Bu sayılar gök katlarını sembolize ederlerdi (Eliade, 1999: 307-311).

Büyüde sayıların rolü de çok büyüktür. Hemen her büyüsel inancın içerisinde değişik değerde sayılar vardır. Üç gece mezarın başında nöbet tutmak. Kırk gün ölüyü suya batırıp çıkarmak vb.

“Sihirli Elma” (55) masalında padişahın sihirli elması çalınır. Padişahın üç oğlu sırayla üç gece nöbet tutarlar fakat elmanın çalınmasını engelleyemezler. Üç oğul yola çıkar. Üç dev öldürülür, üç olağanüstü kız kurtarılır. Bu masalda kişi ve eylemlerin sayısı hep üçtür. Bu da üçün kutsal bir sayı olarak kabul edildiğini göstermektedir. Bunun dışında da önemli sayılar vardır.

Türk halk kültüründe 3, 7, 9, 40 gibi rakamlardan özellikle kırk rakamının önemli bir yeri vardır. Abdülkadir Karahan'a göre kırk sayısının Sami'lerin din, edebiyat ve folklorunda büyük rol oynamış ve bu durumunu İslami dönemde de muhafaza etmiştir. Kırk sayısı müslüman Arap, İranlı ve Türklerde de ehemmiyetini devam ettirmiştir. Bu sayının mistik yönü diğer sayılardan daha ağırdır (Karahan 1951: 266-271).

Masallarda kırk vb. formel sayılar kullanılmaktadır. Örneğin “Ak Bekeş ile Boz Yiğit” (5) masalında Boz Yiğit, Ak Bekeş'e eğer cesedini kırk gün bulak suyuna batırıp çıkarırsa dirileceğini söyler. Ak Bekeş cadının onu aldatmasıyla otuz dokuzuncu gün cesedi bulağa batırıp çıkarmaktan vazgeçer. Boz Yiğit'in ruhu gök güvercine dönüşerek uçup gider.

Halk inançlarında genelde 3, 7, 9, 40, 41 rakamlarında mistik bir yön ve büyüsel bir güç olduğu savunulmaktadır. Bu sayılardan 3 ve 7 yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Araplar, Hintliler, Çinliler, Ermeniler 7 sayısının mistik bir anlam taşıdığına inanmaktadır (Schimmel, 2000: 68-274).

Mezopotamya, Babil ve Asur kültürlerinde rakamların psikolojik bir etki meydana getirdiğine inanılırdı. 3, 4, 5, 7, 15 sayıları uğurlu, 1, 2, 6, 10, 11, 12, 13 sayıları

da uğursuz kabul edilirdi (Örnek, 1966: 53). Mircea Eliade Eski Türk topluluklarında 7 ve 9 sayılarına verilen mistik önemin, Mezopotamya'nın etkisiyle oluştuğunu düşünmektedir. “Kozmik Ağaç”ın ise Doğu kökenli olmadığını, göğe çıkmanın ise arkaik bir fikrinin olduğunu söyler. Şamanlar göğe yükseliş ve yer altına iniş törenlerinde, yedi ve dokuz gök katını temsil eden bir ağaca yedi veya dokuz çentik atarak Bay Ülgen'in yanına yolculuk yaparlardı (Eliade, 1999: 307-310). Uygur masallarındaki Yalmavuz yedi başlı bir devdir. O insanlara, hayvanlara her türlü canlıya zarar veren bir yaratıktır. Yalmavuz, kutsal bir iye iken zamanla demonik bir varlığa dönüşmüştür. Aynı şekilde “yekçeşme” “tek gözlü” yani *tepe göz* de kutsal bir varlık iken demonik bir varlığa dönüşmüştür. İncelenen Uygur sihir masallarındaki “1 ile 7” bu iki varlıkta olumsuz anlamda kullanılmıştır.

Sonuç olarak insanlık tarihinin en eski dönemlerinden beri bilinen ve uygulanan büyü, tabiat üstü güçlerle ilişki kurarak tabiatın ve tabiattaki varlıkların etki altına alınabileceği inancından kaynaklanmaktadır. Büyüyü hazırlayan sebeplerin başında, insanın geleceği ve gaibi öğrenme arzusunun etkili olduğu görülmektedir. Bu inançlar masallarda varlığını devam ettirmiştir. Masallarda büyüsel/sihri faaliyetler renklerde, sayılarda, isimlerde varlığını sürdürmüştür. Aynı zamanda masallarda fal bakmak, bakıcılık yapmak, olağanüstü varlıklar veya hayvanlarla evlenmek ya da onların kılavuzluğunda yol almak, olağanüstü yardımcılarla yola çıkmak gibi unsurların hepsinin kökeninde şamanik dönemim büyüsel faaliyetlerinin izleri vardır. Bu faaliyetlerin hepsi biraz değişerek ya da dönüşerek masallarda yaşamaya devam etmiştir.

4.2. UYGUR SİHİR MASALLARINDAKİ MİTİK UNSURLARIN KÖKENİ

Bu kısımda önce mitin tanımı, mitle ilgili teoriler; mitoloji, mitolojinin işlevi ve önemi hakkında kısaca bilgi verildikten sonra Uygur sihir masallarında tespit edilen olağanüstü unsurların mitolojik kökenleri incelenmiştir.

Mit, tanrıların hikâyelerini, dinî açıdan dünyanın oluşumunu, yaratılışı, tanrıların örnek davranışları sonucunda oluşan dünyayı anlatır. Mit toplumun dinî değerlerini ve normlarını yansıtır. Geçmişte yaşayan olayların günümüze aktarılmasını sağlar ve modern çağdaki insana yardımcı olur. Genel olarak mitler gerçek, yaratılış ve zamanın başlangıcı hakkında bilgi verirler. Mitin muhtevasından hareket ederek dünyanın temeli olan yerin yaratılışı, tanrısal olaylar, bir kültüre ait kahramanlar vb. hakkında bilgi elde etmek mümkündür (Honko, 2010:150- 152). Mit, dünya ve çevre hakkındaki tasavvurların somut olmayan dil veya somut olan görsel ve nesneler aracılığıyla yapısal elemanlarda gerçekleşmesidir. Yani mit, olayları tasvir eden, anlatan, sebep ve sonucunu belirleyen metinlerdir (Bayat, 2011: 17). İlkel kültürlerde mit vazgeçilmez bir işleve sahiptir. Mit, inancı dile getirir, inancı güçlendirir ve düzenler. Ayrıca ahlakın koruyucusudur ve ahlak kurallarının yürürlükte kalmasını sağlayıp insanların idare etmeleri için pratik kurallar getirir (Raglan, 2010: 192).

Krik, “Mitleri Tanımlamak Üzerine” adlı yazısında on dokuzuncu yüzyılda mitle ilgili teorileri şu şekilde özetlemiştir:

On dokuzuncu yüzyıldaki doğal mit ekolüne göre bütün mitler doğal sürecin birer yansımasıdır; Andrew Lang’a göre, mit etiyolojiktir; Malinowski’ye göre mitler sosyal gerçeklerin tasdik ve şartıdır. Jane Harrison, Robertson Smith ve J. G. Frazer’e göre bütün mitler, yanlış anlaşılan ritüellerden ortaya çıkmıştır. Frued’a göre mitler de rüyalar gibi bilinçsiz korkuların ve arzuların ortaya çıkmasıdır. Kluckhohn ve Durkheim’a göre mitler vesvese gibi ritüellere paralel olarak endişeye karşı uydurulmuşlardır. Jung miti, kolektif bir bilinçsizlik olarak görür. Ernest Cassirer’e göre dünyadaki özel durumlara verilen heyecan verici cevaplar, Radcliffe Brown’a göre sosyal düzen mekanizmaları, M.

Eliade'ye göre yaratıcı geçmişçi geçici olarak geri döndürmek, V. W. Turner, E. Durkheim ve Van Gennep'e ye göre ise mitler, normal hayatı özgürlükçü bir şekilde yeniden oluşturmaktır. Krik'a göre ise mit, geleneksel sözlü hikâyedir (Krik, 2010: 155-157).

Cohen'e göre mit, olayların öykülenmiş biçimidir; bu öyküler belli bir kutsallık içerirler ve bu kutsal iletişim birtakım sembollerle anlatılır. Mitin içinde geçen olaylardan ya da var olan nesnelerden bazıları bu dünya üzerinde var olmayan türdendir, bunlar sadece mitlerin içinde vardırırlar (Cohen, 2010: 161). Örneğin yalmavuz yedi başlı bir devdir. Gerçek hayatta olması mümkün olmayan bu dev, mitik dönemdeki kutsal dışı iyledir. Aynı şekilde her şeyi gösteren ayna da mitik döneme ait bir nesnedir. Mitik dönemdeki bu olağanüstülükler masallarda yaşamaya devam etmiştir. Mitolojiyi bilmek kültürel kodları doğru okumak için önemlidir.

Mitolojiler toplumların kültürel değerlerini barındıran bir bilimdir. Geçmişten günümüze sosyal hayatımızın içinde mitolojilerden geçen karakterler, isimler, yer adları, canavarlar hem gerçek anlamlarıyla hem de benzetmeler ile edebiyat, müzik, sinema, resim gibi sanat dallarının birçoğunda kendini göstermiştir (Yayan, 2017: 103). Mitoloji geçmişten günümüze uzanan bilgi, geleceğe dönük kehanetlerdir. Gelecek geçmişte yazılıdır, kuralı mitolojik sistem için en belirleyici özelliktir. Mitolojik çağdaki gizli kozmik bilgi tek tanrılı dinler dönemindeki ezoterikler tarafından kutsal kitaba aykırı olmayacak bir biçimde ve boyutta yaşatılır. Türkler, din değiştirme ve yeni dini sistemlerden bir takım alıntılar yapmış olsalar da iman ve inanç bağlamında her zaman eski mitolojik inançlara bağlı kalmışlardır (Bayat, 2011: 15- 21). Mitik düşünce ve inançlar her dönemde değişip dönüşerek zamanın şartlarına uyum sağlayıp kabul edilmeyen yönlerini törpüleyerek günümüze kadar birçok sanatsal ürün içinde varlığını koruya gelmiştir. Masallar, bu sanatsal ürünlerin başında gelir. Zira onlar mitik döneme ait birçok mitolojik inançla doludurlar. Ak Derviş, Hızır'a; Ak Boz Aygır, Düldül'e; sihirli kılıç, Zülfikâr'a; koruyucu iye olan yalmavuz ise yedi başlı deve dönüşerek varlıklarını kabul ettirip kendini anlattırmayı başarmıştır.

Tabiat karşısında acizliğinin farkına varan ve tabiat olaylarını açıklamakta zorluk çeken insanoğlu, bu durumu açıklama ihtiyacıyla birtakım hikâyeler üretmiştir. Bu hikâyelerin kaynağı ise mitik dönemdeki mitolojik inançlardır. Bu mitolojik inançlar ve

bunları barındıran sanatsal ürünler toplumların geçmişten geleceğe taşıdıkları kültürel kodları barındırmaları bakımından son derece değerlidirler.

Uygurların önemli hazinelerinden olan masallar, zengin mitolojik motifler ihtiva ederler. Bu masallar mitolojik devirlerden sonraki tarihi devirler içinde meydana gelmelerine rağmen mitlerin izlerini taşırlar.

4.2.1. Uygur Sihir Masallarındaki Olağanüstülüklerin Mitik Kökenleri

Bu kısım beş başlıktan oluşmaktadır. Olağanüstü hayvanlar, olağanüstü varlıklar, olağanüstü nesneler, olağanüstü durumlar ve olağanüstü mekânlar. Her bir ana başlık kısaca açıklandıktan sonra alt başlıklara geçilmiştir. Ele alınan başlıkların mitik kökenleri hakkında bilgi verildikten sonra masallarda tespit edilen örneklerine yer verilmiştir.

4.2.1.1. Olağanüstü Hayvanlar

Zoomorfik evrede hayvanları tanrı olarak kabul eden insanlar coğrafi, sosyal ve ekonomik koşulların bir sonucu olarak daha çok memeli hayvanlarla ilgili mitolojik motifler oluşturmuşlardır. Bu arada insanın zengin düş gücü, çeşitli hayvanlardan ortak izler taşıyan ve gerçekte var olmayan, doğaüstü hayvanların da tasarlanmasına neden olmuştur. Bu mitolojik hayvanların yanı sıra, insanlar yakın ilişkide bulundukları sürüngenler, balıklar ve kanatlı hayvanlarla da ilgili zengin mitolojik motifler yaratmışlardır (Armutak, 2004: 143).

Günümüzde yaygın bir şekilde kullanım alanı bulan hayvan sembolleri, Türklerde önemli bir yer tutmaktadır. Bu sembollerin oluşması ve anlamlandırılmasında dinlerin çeşitli ölçülerde etkisi olmuştur. Özellikle Müslümanlık, bu semboller üzerinde en etkili tesiri yapmıştır. Türklerin kullandığı hayvan sembollerinden bazıları, onların geçmiş inançlarını sembolize ederken bazıları Hristiyanlık ve Budizm gibi bir dini sembolize etmektedir. Güç, kuvvet, hâkimiyet ve hükümdarlığı sembolize eden hayvan sembollerinin yanı sıra olumsuz özellikleri ile öne çıkan hayvan sembolleri de Türklerde kullanılmıştır (Çatalbaş, 2011: 49).

Saha büyü masallarında yer alan hayvanlar kahramana yardım eden ve konuşma niteliğine sahip hayvanlardır (Duranlı, 2010: 39). Uygur sihir masallarında da olağanüstü hayvanların durumu bu şekildedir.

Uygur sihir masallarında oldukça fazla olağanüstü hayvan mevcuttur. Bu hayvanların hepsi olağanüstü güçlere sahiptirler ve amaçları ise masal kahramanına yardım etmektir. Genellikle kahramanın en zor anında dile gelerek tıpkı insanlar gibi konuşarak kahramana yol gösterirler. Bazen de kendileri zor durumdadırlar ve kahraman da onları bu zor durumdan kurtarır. Aslında bu durum, kahramanın geçmesi gereken bir sınavdır.

Uygur sihir masallarındaki olağanüstü hayvanların çoğu hayvan suretindeki perilerdir. Bunlar bir süre sonra ya isteyerek ya da zorla insan formuna dönüşürler. Bu hayvanlardan bazıları insana dönüşmeyip bulundukları formda masal kahramanına yardım ederler. Uygur Sihir masallarındaki bazı olağanüstü vahşi hayvanlar (kurt, ayı, maymun, yılan vb.) masal kahramanı ile evlenirler. Fuzuli Bayat bunu mitolojik düşündeki “dağ ruhunun” masallara yansması olarak yorumlar. Mitolojik düşüncedeki dağ ruhu “kadın” olarak tasvir edilmiştir. Bu dağ ruhu avcıları yoldan çıkarıp onlarla ilişkiye girer. Masallardaki hayvanla evlenme motifi dağ ruhu ile ilişkiye giren avcı mitlerini hatırlatır. Hayvan eşin sonradan insana dönüşmesi ve kahramana yardım etmesi bu varlığın iye olduğunun göstergesi olmuştur (Bayat, 2012: 224- 225).

Eski Türklerde bazı hayvanlara kutsiyet atfedilmiştir. Bu hayvanların kutlu hayvan olarak kabul edilmesinde, hayvanların soyundan gelme anlayışının olduğu görülmektedir. Türk milleti, hayatında önemli bir yere sahip olan hayvanlara daima anlaşılması zor kutsiyetler yüklemiş ve bu kutsiyetlerin doğrultusunda hayvanlarla olan ilişkisinde, kendisine yardımcı olacağına inandığı kurallar topluluğu oluşturmaya çalışmıştır (Karadavut-Yeşildal, 2007: 103).

İnsansı özellikler gösteren, insan gibi konuşan fakat insana dönüşmeyen hayvanlar da vardır. “Simurg, karınca, kaplan ve kokarca” insana dönüşmeyen hayvanlardır. Bu vahşi hayvanlar da genellikle kahramanın en zor anında dile gelerek tıpkı insanlar gibi konuşarak kahramana yol gösterirler. Bazen de zor durumdadırlar ve kahraman da onları bu zor durumdan kurtarır. Aslında bu durum da kahramanın tabi tutulduğu bir sınavdır. Masallarda tespit edilen sihirli vasıfları olan hayvanlar ise şunlardır: Güvercin, simurg, papağan, bülbül; balık, yılan; kurt, kokarca, kaplan, aslan,

tavşan, geyik, maymun, karınca; at, horoz, buzağı, deve, keçi, köpek, kedi. Masallarda sıkça rastlanan olağanüstü hayvanların başında at gelir.

4.2.1.1.1. Aslan ve Kaplan

Türklerde aslan figürleri Budizm ile birlikte görülmeye başlamıştır. Hayvan mücadele sahnelerinde gök unsuruna uygun olarak zafer kazanan konumdadır. Aslan; savaş, zafer, iyinin kötüyü yenmesi, kuvvet ve kudret simgesi olmuştur. Budist mitolojide aslan, bazen tanrı sembolü ve bazen de hükümdarın kendisini veya oturduğu tahtı simgeler. Aslan sembolü Türker'in İslam'ı tanınmasından sonra da anlamını yitirmemiştir (Çoruhlu, 2002: 136- 137). Türk kültüründe aslan, güç ve kuvvetin sembolü olarak önemli bir yer tutar. Bazı destanlarda destan kahramanının yardımcısı olarak yer aldığı da bilinmektedir (Gültepe, 2015: 598).

Türklerde kaplan, Çin'dekine paralel anlam kazanmıştır. Kaplanlar, Türk kabilelerinin ve yiğitlerinin (Alp) en eski tözlerindendir. Kaplanın güç ve yiğitlik sembolü olduğuna işaret eden birçok sanat eseri, Orta ve İç Asya'daki kazılarda ele geçirilmiştir. Kaplan postu, Budist devirlerde de Budizm'in gücünü ve dolayısıyla hükümdarların kudretini ifade etmiştir. Aslan gibi kaplan da taht sembolü olmuştur. İslamiyetten sonra da kaplanla ilgili semboller büyük oranda anlamlarını devam ettirmiştir (Çoruhlu, 2002: 137- 139). Hatayî divanındaki “miraç” hadisesinde Hz. Muhammed'in yoluna bir arslan çıkar. Hz. Muhammed geçmek için parmağındaki yüzüğü arslanın ağzına verir. Daha sonra arslan suretinde görünen varlığın Hz. Ali olduğu anlaşılır (Temizkan, 2001: 77).

“Bülbülgoya” (17) masalındaki aslan ve kaplanlar olağanüstü bahçenin kapı bekçileridirler. Bülbülgoya'yı bahçeden çalmaya giden yiğide âşık olan devler padişahının küçük kızı ona sihirli bir yüzük verir. Yiğidin elindeki yüzüğü gören aslan ve kaplanlar onun geçmesine izin verirler.

“Ak Bekeş ile Boz Yiğit” (5) masalında Boz yiğit ile Ak Bekeş yola çıkarlarken Boz yiğidin kız kardeşi tehlikeyi sezer ve onları yollarından geri döndürmek için önce aslan sonra da kaplan suretinde karşılırlarına çıkar ama onları yollarından döndürmeyi başaramaz.

Masallarda genellikle zor durumda olan bu hayvanlara kahraman tarafından kurtarılır. Kahramana; atı, karısı ya da bir derviş yol gösterip akıl verir. At, kuş, aslan, kaplan vb. hayvanlar kahramana kollarını verir, kahraman zor durumda kalınca bu kolları yakar ve onlar kahramanı zor durumdan kurtarır. Uygur masallarında en çok karşılaşılan hayvan kaplandır. Olağanüstü zor görevler içinde en çok istenen şey kaplan sütüdür. Genellikle kahramanı ortadan kaldırmak isteyen kötü niyetli kişiler ondan kaplan sütü getirmelerini isterler.

“Ak Boz Aygır” (6) ve “Ala Kuyruklu Eysiz At” (7) masalında kahramanlar yola çıkarken atlarının kendilerine verdiği akılla bacağına saplanan kamıştan dolayı acı çeken kaplanın acılarına son verirler. Kaplan da buna karşılık kahramanlara zor durumda kalınca kendisini çağırması için üç tel kılını verir. Zor durumda kalan kahramanlar kolları yakınca hemen kaplan peyda olup onların sorununu çözer. Kahramanlardan kaplan sütü istenince kahramanlar verilen kolları yakar ve kaplan gelip onlara sütünü verir. “Ak Boz Aygır” (6) ve “Ala Kuyruklu Eysiz At” (7) masallarında Nurzat ile Baykuş’un atları onlara kaplanı nasıl kurtarabileceklerini anlatır. Yiğitler kaplanları kurtarırlar ve ödül olarak kaplan tüyü alırlar. Zor durumda kalınca bu tüyleri yakar kaplanlar yardımlarına gelip onları kurtarırlar.

Kötü niyetli insanlar, kahramana zarar vermek için onu kaplan sütü getirmeye yollarlar. Bu sırada peri veya dev kızları kahramana bu yolculuklarında nasıl davranması gerektiğini anlatırlar. “Kara Niyetli Karındaş” (35) masalında Perizat ağabeyini ortadan kaldırmak için ondan kaplan sütü getirmesini ister. Abdurusul kaplan sütünü getirmeye giderken yolda padişahın kızları ona kaplan sütünü nasıl alabileceğini söylerler. Abdurusul kaplanı kurtarır. Kaplan da ona hem sütünü hem de kılını verir. Kardeşi Abdurusul’u öldürüp parçalar ve parçalarını da bir ata bindirip atı salar. At, padişahın kızlarının yanına gelir kızlar da Abdurusul’un parçalanmış bedenini ateşte yakarak gömmeye karar verirler. Abdurusul’un bedeni yanınca kaplan kolları da yanar. Kaplan peyda olup Abdurusul’u ateşten çıkarıp dua eder ve Abdurusul dirilir. Buradaki kaplan koruyucu bir iyidir. Onu duası ve Allah’ın inayetiyle ölü tekrar dirilir.

“Peri Kızı ile Taz’ın Hikâyesi” (50) masalında ise padişah Taz’ın karısını almak için Taz’ı ortadan kaldırmaya karar verir. Taz’dan kaplan sütü getirmesini ister. Taz’a

Peri Kızı'nın kaplan suretine girmiş annesi yardım eder. Burada kadın koruyucu iye rolündedir.

4.2.1.1.2. At

Uygur masallarında en sık rastlanan olağanüstü hayvan attır. At, kahraman zor durumda kalınca dile gelip ona yol gösteren, kahramana akıl veren bir hayvandır. Uygurlar ata ne kadar değer verdiklerini ise şu atasözüyle ifade ederler: “Ak Boz Aygır” masalında Nurzat atının ona Ab-ı Hayat suyunu içirmesiyle dirilir ve bütün zorlukları da atının yardımıyla aşar. Nurzat atına çok değer verir. Masalın sonunda anlatıcı “atı atan yerinde gör” sözünün bu durumdan sonra ortaya çıktığını söyler.

Türklerin hayvanlarla ilgili inançlarını, yaşadıkları göçebe bozkır hayatı ve kültürü şekillendirmiştir. Şamanist gelenekte at, şamanın gökyüzüne çıkacağı bineği ve kurban hayvanı olarak önem kazanmıştır. Gök Tanrı'nın sembolü de olan at, Altay Türklerinde Gök Tanrı'ya sunulan en değerli kurban olmuştur. Savaşta yararları sebebiyle kuvvet ve kudretin simgesi olmuştur. Türk Hayvan Takviminde at (yont), yıl sembolü de olmuştur (Çatalbaş, 2011: 52). Şamanın göğe çıkmasına imkân veren at kanatlı olarak düşünülmüştür. Efsane, destan ve hikâyelerde at sahibinin yakın arkadaşı, zafer ortağı, en değerli varlığı sayılmış, kuvvet ve kudret timsali olmuştur. Gök kökenli atlar kanatlı olarak düşünülmüştür. At aynı zamanda Buda'nın da simgesi olmuştur. Bu husus Uygurlar içinde geçerlidir. At uzun ömür, mutluluk, refah, doğruluk, şöhret, iyilik ve soyun devamlılığının simgesi olmuştur (Çoruhlu, 2002: 140-142). At, kahramanın başarıya ulaşmasında en etkin güçtür. Sahibini korur, ona yol gösterir ve onu tehlikelere karşı uyarır. Destanlarda da yer alan bu atlar, son derece süratlidirler, göz açıp kapayıncaya kadar dağları dereleri aşarlar. İnsan gibi anlayışlı ve duygulu olup kuş gibi havada uçabilme özelliklerine de sahiptirler (Gültepe, 2015:592-593). “Ak Boz Aygır” (6) masalında at Nurzat'a cadı onları kovalarken sırayla ne yapması gerektiğini söyler. Ak Boz Aygır ve Nurzat dereleri, tepeleri, dağları aşarlar. Ak Boz Aygır o kadar hızlıdır ki onun toynakları yeri yarar, at ve Nurzat açılan yarıktan yer altına inerler.

Dünya modelinde atlar ışıklı ruhların simgesi, beyaz at ise Tanrı'nın simgesidir. Mitolojide atın sudan çıkan aygırdan türemesi ve kanatlı gök atların varlığı mitolojik anlatılardan yola çıkarak atın dünya modelinde kozmosun simgesi olduğunu gösterir. At; bedeniyle yere, ayaklarıyla dört yöne, başı ile semaya atıf yapmıştır (Bayat, 2011: 65- 66). “Melike Aytilla ile Şehzade Reveydullah” (42) masalında Melike ve çocukları açlıktan ve susuzluktan ölmek üzereyken at melikeden kendisini öldürüp dört bacağını dört tarafa koyarak bağırsaklarının gittiği yere kadar yaymasını, çocuklarıyla dört bacağının ortasında uyuyup başını kuzey tarafına koymasını ister. At, beni öldürüp benim söylediklerimi yaparsan yattığın yerde dört kapılı bir şehir peyda olacak. Ortasında bir has bahçe, onun içinde göl olacak ben orada otlayıp dolaşacağım. Yayıp koyduğun bağırsaklarımın yerinde bir nehir akacak. Başımın durduğu yerde bir dağ peyda olacak. Bu dağ şehre baskın verecek kötü insanların yolunu kapatacak. Biz bu şehirde ömür boyu huzur içinde yaşayacağız, der. Sonunda melike söylenenleri yapar. Söylenenler gerçekleşir, melike, çocukları ve at bu şehirde huzur içinde yaşarlar.

Şükrü Elçin, Türk efsanelerindeki atları, Gök Menşeli, Rüzgâr Menşeli, Mağara Toprak Meşeli ve Sudan Çıkan Atlar olmak üzere dört başlık altında incelemiştir (Elçin, 1997: 502). Şaman olan Türkler ve Moğolların inanışına göre at gökten inmiştir. Yakutlara göre kahramanların atları güneş âleminde gelmiştir. Bir de kanatlı ve kürekli atlar vardır ki hem uçan hem yüzen bu atlar Kaf Dağı'nın altındaki Süt Gölü'nde bulunmaktadır. Hızır ölümüne çare ararken bu atları görmüş, tutamamış, nihayet Süt Gölü'ne şarap dökerek bunları sarhoş edip bir çiftini tutmuş, kanatlarını koparmış, bunları çiftleştirmiş, at nesli böyle türemiştir. En kıymetli cins atlar için ise sudan çıkan bir aygır rastladığı bir kısrağa çiftleşmiş, cins atlar bunlardan türemiş inancı vardır. Bir efsaneye göre ise cins atlar tanrılarla ejderhalardan türerdi (Uraz, 1994: 145-146). İncelenen Uygur masallarında genellikle atlar gök meşelidir. “Alaca Kuyruklu Eversiz At” (7) masalındaki at ayın doğduğu gecede gökten inen bir tulparın bir kısrağa koşulması sonucu doğan bir attır. Bu at üç gün sonra olacak işleri bilen dağlardan atlayarak geçen, deryada yüzebilen, ateşte yanmayan tılsımlı bir attır.

At, tehlikeyi önceden sezip kahramanı uyarır. At, şamanı kutsal güçlerin yanına götüren, Tanrı'nın yanında bulunan ölümün ve sezginin sembolüdür, gökyüzünde de yeryüzünde de yeri vardır. Tanrı'nın insana yardım etmesi için onun varlığı gerekmektedir. Esrarengiz bir âlemi yeryüzünde temsil eden hayvandır. Şamanın ve insanların en iyi dostudur (Seyidoğlu, 1996: 55). At, mitolojide sezginin önemli bir sembolü kabul edilir. Sezgileriyle at, birçok kötülüğü ya da gizli durumu fark ederek, kahramana destek olur. Türk destanlarında at, bu niteliğinin yanı sıra kahramanın en önemli yardımcısı ve en yakın arkadaşıdır. Kahraman onunla sırlarını paylaşır. At, konuşması ve akıllılığı ile bir insan gibi davranır. Bu özellikler, masalarda da aynen yer alır. “Ak Boz Aygır” (6) masalında Ak Boz Aygır tehlikeyi hisseder ve Nurzat'ı Çoyun Kulak'ı serbest bırakmaması konusunda uyarır fakat Nurzat atı dinlemeyip Çoyun Kulak'ı serbest bırakır. Çoyun Kulak verdiği sözü tutmayıp Nurzat'ı öldürür. “Melike Aytilla ile Şehzade Reveyydullah” (43) adlı masalda at, sezgileriyle olabilecekleri önceden tespit eder ve sahibini sınamalardan kurtarır.

Sleipner denizler üzerinde gidebilen ve havada uçabilen en hızlı attır (Cotterell; Storm, 2011: 228). Uygur sihir masallarındaki atlar da havada uçabilen, deniz üzerinden geçebilen atlardır. “Alaca Kuyruklu Eysersiz” At (7) masalındaki at da tıpkı Sleipner gibi dağlardan atlayarak geçen, deryada yüzebilen, ateşte yanmayan tılsımlı bir attır. “Bir Perizatın Sureti” (15) masalındaki at, devlerin mekânındaki uçabilen hasiyetli kara asil attır. Bu at on günlük yolu bir günde kateder.

Yunan mitolojisindeki Ksanros ve Balios, Harpy Podarge ile batı rüzgârı Zephyrus'un çocuklarıdır. Ölümsüz olan bu atlardan Ksantos, insan gibi konuşabilme yeteneğine sahiptir (Cottrell; Storm, 2011: 90). “Ak Boz Aygır” (6) masalında Ak Boz Aygır kıza babandan beni al. Ben üç günden sonra olacak işleri bilirim. Dağları atlayarak geçerim, deryada yüzerim, ateşte yanmam. Ben tılsımlıyım, demiştir.

Masallardaki atlar sahipleri zor durumda kalınca dile gelip onlara yol gösterirler. “Alaca Kuyruklu Eysersiz At” (7) masalında at Baykuş'a: *“Bu görünen kamışlığın öteki kıyısında bir ana kaplanın bacağına kamışın sapı gireli üç yıl olmuş.*

Kaplanın bacağına saplanıp kalan kamışı kaplanın bacağının altındaki ince yerinden kesip üstten çekip çıkar.” diye akıl verir. “Tüccarın Oğlu” (64) masalında ne yapacağını bilmeyen kahramanı gören at dile gelip ona yılanın vermiş olduğu pulları yakmasını söyler. “Zirek” (69) masalında at Zirek’i kuzgunların saldırısından korumak için dile gelip ona akıl verir. “Benim karnımı yar ve çabucak yola revan ol.”der.

Asalet, hız, özgürlük ve güzellik simgesi olan at ilk çağlarda yaşam gücünün kaynağı, Güneş ve gök tanrılarıyla ilişkiliydi (Wilkinson, 2011: 54). Şamanizmde en kutsal kurbanlardan sayılan atın, Uygur masallarındaki en önemli özelliği soylu oluşudur. Uygur masallarındaki atlar genellikle gök menşeli atlardır. Bu da onun kutsallığının işaretidir. Uygur masallarında özellikle gök menşeli atlar, mitolojinin kalıntısı olarak varlığını sürdürmüştür. Gök yaratıcı tanrının ve koruyucu iyi iyelerin bulunduğu yerdir. Atın gök meşeli oluşu onu kutsallaştırmıştır. “Melike Aytilla ile Şehzade Reveydullah” (42) masalında Melike Aytilla’nın babası Karahan’ın asil bir düldülü vardır. Bu at temiz yürekli insanlarla konuşur. Melike bu atın yardımıyla Cadı Him’den kaçır. O, ata kamçı vurunca at havaya uçar. Bu masaldaki at gök menşelidir. At, mitolojideki tanrısal âlemi simgeler. Kahramana yapılan yardım, at vasıtasıyla bir nevi tanrısal bir kutsiyet kazanmıştır.

Uygur masallarında kötülerin de sihirli atları vardır. At, sadece olumlu kişiliklerin hizmetinde değildir. Her iki tipin atında da aynı fonksiyonlar ve davranış biçimleri söz konusudur. Cadının sihirli atına “Batur Kız” (13) masalını örnek verebiliriz. Bu masaldaki devin, uçan atı batur kız tarafından çalınır. At kendisine kötü davranan cadıya rağmen kendisine saygılı davranan kızı seçer ve onunla gitmeye razı olur.

Tüm Türk dünyası masallarında olduğu gibi Uygur masallarında da kahramanın en büyük yardımcılarından biri olan at, bazen yardımını kılıarı vasıtasıyla yapar. Bu kılıar yakılınca, at yardıma gelir. “Bir Perizatın Sureti” (15) adlı masalda atın kılıarı alınır. Kahraman zor anında bu kılıarı kullanarak atı yardıma çağırır. Bu masaldaki at, devlerin uçabilen sihirli kara asil atıdır. “Melike Aytilla ile

Şehzade Reveydulla” (43) masalında Melike Aytilla cadının dikkatsiz olduğu bir anda fırsat bulup tüyü ateşe atmış ve at o anda peyda olup cadı ile dövüşmüş.

Sonuç olarak at, Uygur masallarında en sık rastlanan olağanüstü hayvandır. Konuşabilme ve uçabilme vasıflarına sahiptir. Genellikle gök menşelidir. Kahraman zor durumda kalınca dile gelip kahramana yol gösteren ona akıl veren bir hayvandır. Mitik dönemdeki özelliklerini masallarda bu şekilde koruyarak yaşaya gelmiştir.

4.2.1.1.3. Ayı

Yakutlar ile Altaylılar ayıyı ongun tanırırlar. Ayı orman ruhlarının da temsilcisidir (Uraz, 1994: 151). Çoğu şamanik geleneklerde ayı, şifa ve bilgelikle ilintilendirilmiştir. Genel olarak kuvvet ve cesaret timsalidir ve savaşla ilgili tanrılarla bağlantılıdır (Wilkinson, 2011: 52).

Çinliler için güç ve cesaretin sembolü olmuştur (Sarıkçıoğlu, 2011: 63). Ayı, Türk destanlarında aptal ve kötü hayvan olarak nitelendirilmiştir (Ögel, 1995: 533). “Ayı İslam” (10) masalında bir ayı padişahın en küçük kızını kaçıtır. Onu mağaraya hapseder ve bu kızın ayıdan bir oğlu olur. Çocuğun adı Ayı İslam’dır, çünkü ayı gibi tüylüdür. Ayı İslam annesinden neden mağaraya hapsedilmiş olduklarını öğrendikten sonra mağaranın kapısındaki taşı bir tekmeyle kırar. Ayı İslam ve annesi kaçarlarken yolda baba ayıya rastlarlar. Ayı onlara nereye gittiklerini sorar. Ayıya, onu karşılamaya geldiklerini söylerler. Ayı buna inanıp yola devam eder. Ayının arkasından giden Ayı İslam, ayının başına bir taş vurup onu öldürür.

“Ayı Batur” (9) masalında bir bebek ayı tarafından kaçırılıp büyütülür. Padişahın veziri ava çıkarken ayı tarafından kaçırılıp büyütülen bu çocuğu yakalayıp şehre getirir. Ayı Batur olağanüstü bir güce sahiptir. Çevresindekilere çok zarar verir. Padişah ve vezir onu ortadan kaldırmaya çalışırlar. Ayı Batur her defasında kurtulmayı başarır. Sonunda onu düşman sınırına başkomutan olarak yollarlar ve böylece yurdu düşman saldırılarından kurtarmış olurlar.

Türk mitolojisinde doğa kültüyle ilgili olan karakterlerden biri de orman iyesidir. Altay-Sayan ve Sibiry Türklerinde orman hamisinin zoomorfik varlık olan şekli Ayı’dır (Bayat, 2012: 170; 203). Dolayısıyla ayı, orman tanrısı ya da ruhunun simgesidir. Ayının farklı kısımlarından alınan kemikleri şaman elbiselerinde kullanılmıştır. Ayı, şamanın

göge yaptığı yolculuk esnasında yardımcı ruh olarak kullanılmıştır. İslamiyetten sonra değer kaybedip kaba kuvvetin ve kötü insanın simgesi haline gelmiştir (Çoruhlu, 2002: 140). Bazı anlatılarda bazı hayvanlar insana dönüşürler. Zoomorfik olgulu orman iyisi olan ayının da insana dönüşmesi buna örnek olabilir. Ayının kızları kaçırp onlarla birlikte olduğu birçok anlatı da mevcuttur (Bayat, 2012: 170; 203).

“Ayı Sultan” (11) masalında ayı âşık olduğu Nazigül adlı kızı kaçırr. Ormanın derinliklerine gittiklerinde ayı genç bir delikanlıya dönüşür. Bu ayı orman padişahının tek oğlu Ahmet’tir. Kız ile ayı birbirlerine âşık olurlar ve onların bir oğlu bir de kızı olur. Kız bir gün çocuklarını alıp annesini babasını ziyarete gelir. Başından geçenleri anlatır. Kızın anne ve babası kız uyuduktan sonra ormana gidip Ayı Sultan’ı öldürürler. Kocasının öldüğünü gören Nazigül guguk kuşuna dönüşüp feryat ederek âlemden göçer. Oğlu demir gagalı kuşa dönüşüp babasına vefadar olmak için ormanı korur, kızı da aladoğana dönüşüp insanlara faydalı kuş olup âlemden göçer. Bu masalda ayı, orman tanrısının oğlu olarak karşımıza çıkmaktadır, bu da onun ormanın ruhu olduğunu gösterir. Bu durum ayının her ne kadar mitolojik inançlardan izler taşısa da zamanla kutsallık vasfını kaybettiğini göstermektedir.

4.2.1.1.4. Balık

Eski Suriye’de kutsal hayvan olarak görülen balık, tanrı Dagon’un tasviri olmuştur. Çinliler için bereket, Hristiyanlar için İsa-Mesih’in sembolüdür. Budist mitolojisinde bazı tanrılar balık üzerinde tasvir edilmiştir (Çatalbaş, 2011: 52). Balık, Türk kozmolojisinde gök gürültüsünün hayvan biçimli şeklidir. Özellikle göl ve nehir kıyılarında yaşayan Türklerde bereket, refah ve bolluğun simgesi olmuştur. Balıkla ilgili çeşitli inanışlar İslamiyetten sonra da devam etmiştir. Kuran’da Hz.Yunus’un bir balık tarafından yutulmuşu ve tekrardan kurtuluşunun anlatıldığı Saffat Suresi (139-148)’ndeki kıssa oldukça önemlidir (Çoruhlu, 2002: 144). “Kanhor Şahın Mahvoluşu” (34) masalında sekiz yaşındaki bir çocuk padişahı öldürüp yerine geçer. Masala göre, padişah bir gün bir rüya görür. Rüyasını kâhinlere yorumlatınca sekiz yaşında bir çocuk tarafından öldürüleceğini öğrenir. Bunun üzerine padişah yurdundaki bütün kadınları ve erkek çocukları öldürtür. Kadının biri yeni doğan bebeğini tenekenin içine koyup nehre salar. Bir balık bu çocuğu yutar ve üç gün sonra ağrılara dayanamayıp kusar. Çocuğu bir avcı bulup büyütür. Çocuk sekiz yaşına girince yenilmez bir pehlivana dönüşür, padişahı

ve onun bütün askerlerini öldürür. Halk da onu tahta geçirir. Bu masalda kahramanın olağanüstü güçlü olmasını sağlayan balık tarafından yutulmasıdır. Bu mitik öykü İslamî devirde de kendine yer bulmuştur. Hz. Yunus'un balık tarafından yutulması kıssası gibi.

Uygur sihir masallarında balığın, mitik dönemle bağları tamamen kopmamıştır. Masallarda olağanüstü balık, zor bir görevde masal kahramanına yardım etme ya da kendisine yapılan iyiliğe iyilikle cevap verme şeklinde tespit edilmiştir. Fuzuli Bayat balığın su kültürüyle bağlantılı olduğunu söyler. Su perisi ise Yer-Su hamisinin sembolüdür (Bayat, 2012: 100).

Su iyesinin suyun altında sarayı olduğuna ve bu sarayda olan bütün canlıların yaşlanmadığına ve çirkinleşmediğine inanılmıştır. Su hamisi kadın güzel ve çıplak olarak tasavvur edilmiştir (Bayat, 2012: 254). “İhtiyar Balıkçı ile Su Perisi” (32) masalında ihtiyar balıkçı iki gün üst üste ağına yakalanan balığı suya salar. Üçüncü gün kendisine yalvaran balığı suya atmak istemez. Balık ona bir peri kızı verir. Peri kızı ihtiyar balıkçıyı gençleştirip onu yurda padişah yapar. “Kurt Kızı” (40) masalında yiğit yasağa uymayıp karısının kurt postunu zamanından önce yakınca bu durum başına bela olur. Şah, kadının güzelliğini duyup ona âşık olur ve onun kocasını ortadan kaldırmak için kadının kocasına olağanüstü zor görevler verir. Yiğit, karısının yardımıyla altın balığı tutar ve onu salı verme karşılığında ondan şahın istediğini getirmesini ister. Balık da ona yardım eder.

4.2.1.1.5. Geyik

Türklerde kurttan sonra ikinci derecede öneme sahip olan hayvan geyiktir. Geyik kelimesi, Divan-ı Lugat'it Türk'te, “ıwık” olarak geçmektedir. Bu kelime ayrıca, “keyik” biçiminde yaban hayvanı, av hayvanı ve av karşılığı olarak kullanılmıştır. Eski Türklerde geyik, kutsal bir hayvan ve bir totem olarak değerlendirilmiştir (Armutak, 2002: 424).

Eski Türklerde bazı hayvanlara kutsiyet atfedilmiştir. Bu hayvanların kutlu hayvan olarak kabul edilmesinde, hayvanların soyundan gelme anlayışının olduğu görülmektedir. Türk milleti, hayatında önemli bir yere sahip olan hayvanlara daima anlaşılması zor kutsiyetler yüklemiş ve bu kutsiyetler doğrultusunda hayvanlarla olan ilişkisinde, kendisine yardımcı olacağına inandığı kurallar topluluğu oluşturmaya çalışmıştır. Türkler, kimi zaman sürülerine ve kendilerine saldıran kurtla, kimi zaman

kendisine yoldaş olan atla, kimi zaman da avlamak için karşısına çıkan en uygun hayvan olan geyikle ilgili inanmalara sahip olmuşlardır (Karadavut-Yeşildal, 2007: 103).

Geyik, Türk kültüründe önemli bir hayvan olup şamanların ayinlerinde giydikleri elbiselerinin tamamlayıcı unsurunu oluşturabilmektedir. Şaman elbiselerinde geyik başlığının yer alması, bu duruma örnek gösterilebilir (Ögel, 1993: 39).

Geyik, Türklerce kutsal kabul edilen bir hayvandır. Türk mitolojisinde ve masallarında yeri çok büyüktür. Bütün bunlara rağmen Türklerin geyikten türediğine dair bir kayda rastlanmamaktadır. Türk efsanelerinde yer alan dişi geyiktir. Bunlar da Tanrı ile ilgili olan dişi ruhturlar (Ögel, 1993: 569). Fakat Türk mitolojisinde geyikten de türeyiş görülmektedir. Göktürklerin anasının bir dişi geyik olduğunun anlatıldığı bir efsane de mevcuttur. Geyik aynı zamanda bir av hayvanıdır fakat bazı topluluklarda geyiğin avlanmasının uğursuzluk getireceği inancı da mevcuttur (Karadavut; Yeşildal, 2007:103- 106).

Uygur sihir masallarında geyik kurtarıcı iye hem de doğuran bir anne olarak görülmektedir. “Mestan Kempir” (45) masalında padişahın küçük hanımı doğum yapar. Bütün sultanlar onu kıskanırlar ve doğum yaptıktan sonra onun yavrularını Mestan Kempir’e verirler. Yavruların yerine de iki enik koyarlar. Padişaha da küçük sultan enik doğurdu diye haber yollayıp kadına iftira atarlar. Mestan Kempir, bebekleri dağın yamacına bırakır. Geyik onları alıp insanların ulaşamadığı dağdaki bir mağaraya götürüp sütüyle besler. Çocukların yaşadığını öğrenen büyük sultanlar onları ortadan kaldırmaları için Mestan Kempir’i yollarlar. Mestan Kempir onları öldürmek için zehirli şeker bırakır. Geyik şekerleri alıp uzağa atar. Bu masalda geyik, koruyucu iye olarak görülmektedir. “Geyik Sultan” (26) masalında ise geyik, insan doğuran bir hayvan annedir. Aslında bu geyik, bir zamanlar Kutluk Şah’ın küçük hatunu Gülbuy’dur. Büyük hatunun efsunlu şerbetini içtikten sonra geyiğe dönüşmüştür. Bilge bir adamın sabaha kadar başında dua etmesi sonucu aslına döner. Bu masalda geyik doğuran ve koruyan bir iye olarak görülmektedir. Bu masal mitik dönemdeki hayvandan türeme mitinin masallara yansımış şeklidir. Buradaki dua eden bilge ise aslında Hızır’dır.

Çin mitolojisindeki geyikle ilgili inanışların çoğu kuzeydeki Türkler ve Mogol kavimlerinden gelmiştir. Çünkü Orta Asya sanatının en başta gelen motifi de geyiktir.

Orta Asya’da kutsal ve iyilik getiren geyik Çin efsanelerinde vahşi bir hayvan olarak tasavvur edilmiştir (Ögel, 1993: 569- 573). Geyik, şaman törenlerinde suretine girilen hayvan- ata ya da ruhlardan biridir. Bu nedenle ona ait bazı parçalar şaman elbisesinde veya davulu üzerinde simgesel olarak kullanılmıştır (Çoruhlu, 2002: 142). Göktürklerde avlanarak kurban edilen geyik aynı zamanda hükümdarlığın sembolü olmuştur. Budist mitolojide ak geyik Buda’nın sembolü olmuştur. Geyiğin birçok anlamı İslamiyetten sonra da devam etmiştir. Bolluk ve bereketin sembolü olan bu hayvan kimi zaman yol gösterici kimi zaman mübarek bir binek kabul edilmiştir (Çatalbaş, 2011: 52).

“Melike Kanhor Hikâyesi” (43) masalında şehzade ve beraberindekiler bir tepeyi aşınca orada bir geyiğin otlamakta olduğunu görürler. O geyiğin başında küçük altın taç, belinde kemer, dört ayağında dört altın zil vardır. Bu geyik yürüdüğünde bir tür, sektiğinde yine bir tür müziğe benzer hüzünlü avaz çıkıyormuş. Şehzade bu geyiğin canlı yakalanmasını emreder. Avcılar bir türlü geyiği tutamayınca şehzade kuşun salınmasını emreder. Kuş geyiği tutacağı sırada geyik fare kadar küçük bir şeye dönüşüp bir deliğe girerek kaybolur. Bu geyik aslında Yedi Başlı Yalmavuz’un geyiğidir. Burada geyik insanları tuzağa düşüren bir motif olarak ortaya çıkmıştır.

Uygur sihir masallarda geyik peri kızlarının yardımcısı, peygamberlerin kutsal emanetlerinin koruyucusu veya efsunlanmış bir anne olarak görülmektedir.

“Dindar Olmayan Hoca” (22) masalında hoca Mahan’ı elde etmek için Taban’ı ortadan kaldırmaya karar verir. Ona olağanüstü zor bir görev verir. Bu görev ise Hz. Süleyman’ın İsmi Azam duasını yazdığı muskayı almaktır. Bu muskanın kırk türlü sırrı vardır. Bu muska Ab-ı Hayat suyunu içmiş bir geyiğin boynundadır. Kahraman bir dervişin yardımıyla bu muskayı geyiğin boynundan alır. Burada geyik kutsal emanetleri koruyan bir koruyucu iyledir. “Geyik Sultan” (26) masalında padişahın büyük hatununun efsunlu suyunu içerek geyiğe dönüşen küçük sultan bir kız çocuğu doğurur. Bir bilge adamın dualarıyla tekrar insana dönüşür. Bu masal hayvandan türeme mitinin masal varyantıdır. “Kayıp Nikâh” (36) masalında geyik kaybolan eşini aramaya çıkan yiğidin yolunu gözler. Bu geyik yiğidin Perizat’ı kurtarması için Perizat’ın kendisine vermiş olduğu Süleyman Peygamber’in asasını yiğide vermek için görevlendirilmiştir. Yiğit bu asanın yardımıyla Perizat’ı kurtarır. Burada geyik peri kızının yardımcısı, kaybolan eşini

arayan adamın yol göstericisi kılavuzdur. “Mestan Kempir” (45) masalında padişah bir gün ava çıkar ve bir geyiğin peşine takılır, geyik padişahı melikenin doğurduğu iki çocuğun yanına getirdikten sonra ortadan kaybolur. Geyik burada kılavuz olarak görülmektedir.

Sonuç olarak geyik masallarda, kutsal emanetleri ve bebekleri koruyan koruyucu iye, peri kızları vb. olağanüstü varlıkların yardımcısı, kahramanın kılavuzu; kahramanları tuzağa çeken, sihir ve efsunla dönüşebilen bir hayvan şeklinde görülür. Bütün bu durumlar mitik dönemdeki koruyucu iye vasfının masallara yansımalarıdır.

4.2.1.1.6. Horoz

Güneşle ilişkili olan horoz, şafak, erkek gururu, doğurganlık ve cesaret simgesidir. Eski Yunan ve Roma tanrılarının kutsal hayvanıdır. Şinto inancında insanları duaya çağırmak için çalınan davulların üzerinde simge olarak kullanılmıştır (Wilkinson, 2011: 60). Çuvaşlarda ev iyesine tavuk, horoz gibi evcil kuşlar kurban edilir. Türk ve Altay mitolojilerinde ve halk inancında Yarım-tık (yarım insan şeklindeki canavar) vardır. Bu tek bacaklı, tek kollu, tek gözlü, tek dişli, tek boynuzlu şeytani bir varlıktır. Ural ve Sibiryâ Tatarları ormanda yarım vücutlu veya tek gözlü, tek kollu, tek ayaklı bir yaratığın yaşadığına inanırlar. İnsanlar ondan korktukları için ona beyaz horoz kurban ederler (Karakurt, 2012: 324; 819). Horoz, İran mitolojinde Şahmaran’ı öldüren hayvanlardan biridir (Buffalo; Fireancer, 2007: 170).

Proto-Türk ya da Hun devrine ait Pazırık kurganlarından çıkan eserler üzerinde yer alan horoz-tavuk figürleri kötü ruhları kovan, koruyucu bir simgedir. Özellikle horoz günün ağarışını haber vermesiyle bu anlamı ifade eder. Eski İran mitolojisinde ışığın habercisi ve bekçisi kutsal bir varlık olan horoz Firdevsi’nin Şehnamesi’nde güneşin doğuşunun simgesidir. Bu anlam bütün ortaçağ Türk-İslam dünyası için de söz konusudur. Türklerde özellikle beyaz horoz önemlidir. Horozun, cesaret, savaşçılık, dürüstlük, nezaket, Şeytan’ı def etme gibi vasıfları onu bu kavramların simgesi haine getirmiştir (Çoruhlu, 2002: 148- 149). “Padişahın Hanişini Horozla Nikâhlaması” adlı Uygur masalında padişah sinirle karısı Ayhan’ı üç kere talak eder. Sonra da pişman olup karısını nikâhına almak ister. Fakat onu hiç kimseyle evlendirmeye razı olmaz. Sonunda karısı Ayhan ile horozu nikâhlar. Bir gece Ayhan ve horoz aynı evde kaldıktan sonra

onları boşarlar. Horozun seçilmesi tamamen onun yukardaki vasıflarından dolayıdır. Padişah kötülükleri def etmek için bir nevi horozu kurban seçmiştir.

Uygur sihir masalında örneğine rastlanan horoz, yalmavuzun kaçarken suretine büründüğü bir hayvandır. Burada Yalmavuz insanlar için kutsal olan horozun suretine girerek insanlara zarar vermeye çalışır fakat kahraman bu oyuna gelmez ve onu öldürür. “Zilli Tavşan” (68) masalında horoz Yalmavuz’un kendisidir.

4.2.1.1.7. Kedi

Tanrı yarattığı kadın ile erkeğin sonsuza dek yaşamalarına karar verir. Bu nedenle insanları korusun diye kedi ile köpeği görevlendirir. O, ölümsüzlük kaynağına gitmek için ayrılınca yer altının efendisi Erlik Han kediye bir tas süt köpeği de bir parça etle kandırıp uzaklaştırır. Tanrı’nın yarattıkları üzerine işeyerek onları lekeler. Tanrı sonsuz hayat suyunu alıp insanları ölümsüzleştirmek ister fakat başarısız olur. Çünkü insanlar Erlik Han’ın kötü hareketleriyle kirlenmişlerdir (Wilkinson, 2010: 162).

Cadılar bazen kedi suretinde girerlermiş. “Hasiyetlik Ak Gül” (28) masalında kahraman padişahın hasta kızını iyileştirmek için cadının bahçesindeki gülü almak zorundadır. Bu bahçeye girince kediye benzer bir mahlûk onu karşılar. Bu cadının küçük kızıdır.

4.2.1.1.8. Köpek

Tüyleri çok uzun, hızlı koşan ve iyi av saklayan *Barak* adı verilen köpek Sümerlerde kutsal sayılırdı. Şamanlarda Barak’a binerek göğe çıkma inancı vardır. Kırgızlarda yumurtadan çıkan bir köpekten bahsedilir. Oğuz destanında da kuştan türeyen bir köpekten bahsedilir. İnsanlarda ve hayvanlarda bulunan Süne adındaki ruh şamanlara, manevi kudreti olan insanlara ve bazen de köpeklere görünürdü. Ülgen cansız olarak yarattığı ilk insanları Erlik’in kötülüklerinden koruması için köpeği bekçi koymuştur (Uraz, 1994: 152).

“Altın Kılıç” (8) masalında yetim kalan yiğit babasının kendisine bırakmış olduğu sihirli kılıçla yola çıkar. İki rekât namaz kıldıktan sonra bu kılıçtan ne istense o olurmuş. Yiğit bu sihirli kılıcın yardımıyla olağanüstü güzel bir saray inşa eder ve padişahın kızıyla evlenir. Bu kılıcı elde etmek isteyen cadı kılıcı hileyle satın alır. Kılıcın

yardımıyla sarayı ve yiğidin karısını alıp kendi yurduna kaçıır. Yiğit, olağanüstü özellikleri olan eniştelere yardımıyla karısının ve sarayının kaçırıldığı yere gider. Onu kedisi ve köpeği karşılar. Köpeği dile gelip her şeyi anlatır ve gidip kılıcı alıp getirir. Yiğit de kılıcın yardımıyla karısını ve sarayı eski yerine getirir.

Eski zamanlardan beri köpek sadakat, koruma ve avlanma simgesi olan bir eşik hayvanı olarak görülmüştür. İlkel toplumlar onu ruhlar âlemiyle özdeşleştirmişlerdir. Afrika ve Amerika yerlileri köpeği ateşin efendisi ve yağmur yapıcı olarak görmüşlerdir. Eski zamanlarda Yunanlarda köpek, avlanmayla bağlantılıdır ve tanrılarla ilişkilendirilmiştir (Wilkinson, 2011: 53). Mit ve efsanelerde de köpek çok farklı rollerde karşımıza çıkmaktadır. Mitlerde sadakatleri ve itaatkârlıkları sebebi ile sık sık kahramanların yanında yer almışlardır. Yunan mitolojisinde ölümler ülkesinin kapıları üç başlı köpekler tarafından korunmaktadır. Uzak Doğu’da yarı köpek yarı aslan biçimli Foo köpekleri vardır. Bunlar Evlerin ve tapınakların girişlerinde nöbet tutarlar (Tanpolat, 2016: 31- 32).

“Kan İçici Melike” (33) masalında yiğit, adama kadının neden dikenli kafeste, köpeğin ise pamuk gibi yumuşak bir kafeste tutulduğunu sorar. Yaşlı adam, sebebini anlatır. “Dev ile ikimiz boğuşmaya başladık. Ben devı yenip, devin bir bacağını büküp, onu altıma alınca karım Gülperi bir etek darıyı benim ayaklarımın altına saçıp beni düşürdü. Dev doğrulup kendini toparladı. O benim boğazıma nefretle sarılıp beni boğmak üzereyken benim köpeğim dışarıdan öfkeyle havlayarak geldi. O, devin bacağından dişleyip devı telaşlandırdı. Dev beni yenemeyeceğini düşünüp kaçtı. Beni devle aldatan Gülperi’yi bir kafese hapsettim. Çünkü ben Gülperi’ye vefa gösterdim, o bana cefa etti, köpeğim ise vefa gösterdi.”

4.2.1.1.9. Kurt

Kurt, eski Türk mitolojisindeki en önemli hayvandır (Roux, 2012: 56). En eski Türk efsaneleri, kurt ile başlar. Kurt, Türk mitolojisinin başlangıcı ve en önemli sembolüdür. “Gök kurt”lar, gök mavisi Tanrı’nın bir rengi ve sembolü halindedirler. Gök kurt da dişi geyik de Türk mitolojisinin çok eski malıdır (Ögel, 2001: 19-22). Kurt, devlet ve hükümdarlık gibi unsurların sembolü olmuştur. Gök ve yer unsurlarıyla ilgili çeşitli anlamlar kazanmıştır (Çoruhlu, 2002:134). Türkler, kendilerinin kurttan türediklerine ve seferlerde kurdun onlara yol gösterdiğine inanmışlardır (Togan, 1981:

107). Çin kaynaklarında Hunların ilk dedelerinin dişi kurt tarafından emzirildiğinden, Göktürklerin dişi kurttan türediklerinden bahsedilmektedir (Eberhard, 1996: 86). VI ve VII. yüzyıllarda “kurt-ata” inancı önemli bir yer tutmuştur. Göktür hükümdar sülalesi olan *Aşina* ailesinin atası dişi bir kurttur. Kurt da İslamiyetten sonra eski tanrısal konumunu büyük ölçüde kaybetdip yiğitlik ve güç sembolü olarak algılanmaya devam etmiştir (Çatalbaş, 2011: 51). Hayvanlardan türeme inancının başını kurt çekmektedir. Bu yönüyle birçok efsaneye de konu olmuştur.

Kurdun türeme simgesi olduğu efsanelerden biri Wusunlara aittir. Burada bir ilah tarafından yaratılma kavramı, bir atadan türeme şekline dönüşmüştür. Çin kaynaklarına göre, Kagnılı Türk boylarından Kao-ch’e hükümdarı çok akıllı olan kızlarını tanrılarla evlendirmek istediği için onları bir tepe üzerinde terk eder. Küçük kız tepe üzerinde dolaşan yaşlı kurdun Tanrı olduğunu düşünüp onunla evlenir. Böylece Kao-ch’e halkı türer. Uygurların *Türeyiş Destanı*’nda Tanrı, bir erkek kurt şeklinde yere iner ve bir Türk hakanının kızı ile evlenir. Uygur nesli böyle türemiş olur. Ayrıca Oğuz Kağan Destanı’nda ışıklar içinde çıkan kurt üç yerde Oğuz ordusuna yol göstermiştir (Gültepe, 2015: 432- 435; 596). Bütün bu köken mitleri kutsallık içermektedir. Kurtla ilgili anlatılan köken mitlerinde Tanrı tarafından gönderilen kurdun yardımıyla Türklerin yok oluştan kurtulup yeniden türeyişleri anlatılmaktadır. Bu anlatılar ise hem kozmogonik hem de eskatolojik nitelikleri olan Tufan mitlerini andırmaktadır. Gerek eskatolojik gerekse kozmogonik anlatılarda kurda karşı olan kutsallık algısı öne çıkmaktadır (Oğuz, 2009: 52). Kurt, Türk mitolojisinin ilahıdır. Türkler, atalarının boz renkli bir kurt olduğuna inanırlar. Kurt, bir totemdir. O, bir hayvan-ata veya hayvan-ana sembolüdür (Armutak, 2002: 422). Türeme, soyu yok olmaktan kurtarma ve kılavuzluk etme bağlamında Türk köken efsaneleri ve destanlarında yer alan kurt motifinin, bütün tezahürlerinde müştereklik arz eden tek yönü Tanrısallığıdır. Adının “Bozkurt” oluşu da bu Tanrısallığın en açık delilidir (Aslan, 2010: 74). Kutsal olan, Tanrısal olan kurt değil “gök kurt” veya “bozkurt”tur (İnan, 1987: 625-627).

Eski Türklerin dünyayı tasarlama şekillerinden biri de renk simgeciligidir. Renk, millilikle, milli psikolojiyle birebir bağlantılıdır. Renkler, kavimlerin yaşamının mitolojik inançlarının göstericisidir. Türk dünya görüşüne göre gök (mavi)

rengi kutsallık bildirdiğinden Tanrı, Türk, Oğuz gibi kutsal kavramlar gök (mavi) rengiyle özdeşleştirilmiştir. Mavi, boz, ala, ak renklerine hangi açıdan bakılırsa bakılsın arketip kutsallıkla yani Gök Tanrı inancıyla ilgilidir (Bayat, 2011: 70; 192). Kutsal kabul edilen kurt “boz” ve “gök” renkleriyle tasvir edilir. Gök Tanrı’yla ilişkili “gök” ve “boz” sıfatlarına sahip ve Tanrı’nın yeryüzündeki temsilciliğini üstlenmiş, gücün ve iktidarın timsali ve tüm bu yönleriyle Türk kültüründe en eski dönemlerden itibaren belirli bir kutsallığın atfedildiği kurt, İslamiyetin kabulüyle birlikte teşekkül eden anlatılarda Hızır şeklinde karşımıza çıkar. Bozkurt ile Hızır ortak unsura sahiptirler. Bozkurt da tıpkı Hızır gibi olağanüstü, tanrısal bir varlıktır. Bu yüzden de ölümsüzdür. Süratlidirler, aniden ortaya çıkıp kaybolurlar. Tasvirlerinde “gök, boz, ak, kır” gibi sembolik olarak tanrısalılığı simgeleyen renkler kullanılır (Duman, 2012: 192-202).

“Kurt Kız” (40) masalında yiğidin yalkısına zarar vermesine rağmen yiğit kurdu öldürmez. Bu kurt yiğidi inine götürür ve gece insan suretine girip yiğidin yanına gelir. Aslında bu, kurt suretindeki peri kızıdır. Yiğitle evlenir ve onu birçok beladan kurtarır. Yine bu masalda gök yeleli kurt, yiğide öğüt verir fakat yiğit söylenenleri yapmaz ve başına türlü felaketler gelir. Gök yeleli kurt burada kılavuz görevindeki kutsal bir varlıktır.

4.2.1.1.10. Kuşlar

Kuşlar da tıpkı kurt, geyik, ayı vb. birçok hayvan gibi mitlere konu olmuştur. Kuşların özgürce uçabilme özelliği insanlarda hep bir hayranlık duygusu uyandırmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak bu hayvanlara mitlerde yer verilmiştir. İnsanlar kuşu; ölen ruhları taşıyan, şamanı göğe çıkaran, çocukların ve kadınların koruyucu iyisi olarak görmüşlerdir. Genellikle kuş uğurlu bir varlık olarak görülmüştür.

Kuşlar, çeşitli inançlara konu olmuştur. Kimileri kuşların uğurlu kimileri de uğursuz olduğuna inanmıştır. İnsanlar uzun süre çeşitli kuşlara tapmışlardır. İnsanlar çok yaygın bir inanışla çeşitli kuşlara tapıp onları totem olarak kabul etmişlerdir. Genel olarak bütün inançlarda insan ruhunun ölüm sırasında bir kuş biçiminde vücuttan ayrıldığına ve uçup gittiğine inanılmıştır (Hançerlioğlu, 2000: 278). Bundan dolayı da kuş, insan için uğurlu bir canlıdır ve insana iyilik sağlayan bir yanı vardır. Diğer yandan

kuş, Şamanizm inancı içerisinde ölen birinin ruhu olarak değerlendirilir. “Ölen kişilerin ruhlarının bir kuş olarak göğe uçmaları, Türklerde oldukça yaygın bir düşüncedir (Ögel, 1993:129).”

Kuş mitolojiye daha çok koruyucu vasfıyla konu olmuştur. Masallarda da genellikle kahramanları korur ve onların zor sınavları aşmasında yardımcı olur. Kuş Türk mitolojisinde de önemli bir figürdür. “Orta Asya’da Türklerin yaşam alanlarında çeşitli kalıntı ve buluntularda kuş figürünün oldukça yaygın olduğu görülmüştür. Özellikle bunların mezar kalıntıları olması, Türk halk inanışlarında kuşa bir anlam yüklenildiğini göstermektedir. Orta Asya Türk devlet ve boylarının dini inanışlarında etken olan “gök tanrı” inancı ile kuş figürüne yüklenen anlam arasında bir bağlantı kurulmuş ve gökte uçmaları sebebiyle Tanrı, Tanrı’nın temsilcisi ve koruyucu ruh olarak görülmüşlerdir. Eski Türk boylarının kutsal sembolleri, hep doğan ve kartal türünden kuşlardır (Ögel, 1993:593).” Göktürk ve Uygurlarda kartal ve yırtıcı kuşlar hükümdar ya da beylerin timsali, koruyucu ruh ve adaletin simgesidir (Çoruhlu, 2002:134).

Hançerlioğlu ise Zümrüdüanka hakkında şunları söyler:

Anka, Hüma, Semender, Devlet Kuşu, Phoenix, Simurg, Sirenk, Tuğrul, Zümrüt, Zümrüdüanka gibi adlarla da anılır. Kaynağı Eski Mısır inançlarında bulunmakla beraber Çin’den İran mitolojisine Hristiyanlıktan Müslümanlığa kadar geniş bir inanç alanında yer alan altın renkli, uzun tüylü, kocaman, güzel sesli bir kuştur. Çinliler onu raks ve müziğin mucidi sayarlar. Çeşitli masallarda da onun geniş kanatları üstünde ülkeden ülkeye uçulduğu tasarlanmıştır (Hançerlioğlu, 2000: 575). Armutak bu olağanüstü kuşu Arapların Roc, Yunanlıların Salamandra ve İranlıların Simurg ya da Semender olarak adlandırdığını söyledikten sonra Simurg efsanesine yer verir. Simurg (Otuz Kuş) efsanesinde kuşlar kendilerine bir kral seçmek isterler. Krallığa Kaf dağında oturan Simurg’u uygun bulurlar. Hep birden gidip, ona bağlılıklarını bildirmek isterler. Yola çıkan kuşlardan bazıları, Kaf Dağı çok uzak olduğu için yorgunluktan yolda ölür. Amaçlarına ulaşmak için karşılarına çıkan engelleri aşmaya çalışırken çok sayıda kuş daha ölür ve sonuçta milyarlarca kuştan geriye yalnızca otuz kuş kalır. Onlarda bitkinlikten can çekişmektedirler. Güçlülükle Kaf dağına varırlar. Burada tahta oturtulan kuşlar, okumaları söylenen önlerindeki kâğıdı okuduklarında, o zamana kadar bütün

yaptıkları şeylerin o kâğıtta yazılı olduğunu görürler. Bu arada Simurg belirir. Otuz kuş bir bakarlar ki karşılarındaki Simurg kuşu, aslında kendilerinden başka bir şey değildir (Armutak, 2004: 153- 154). Olağanüstü kuşların Uygur sihir masallarındaki durumu ise şöyledir:

Uygur masallarında en sık karşılaşılan olağanüstü kuşlar, *simurg*, *sürme kuş* ve *güvercindir*. “Simurg ya da Sürme Kuş, masalda olumlu özellikleriyle ortaya çıkar. Mitolojideki kutsal özellikleri sayesinde simurg, iki âlem arasında yolculuk yapabilen bir kuştur. Simurg, Uygur masallarında genellikle kahramanı yer altından yeryüzüne ya da kahramanı kutsal mekânlara taşır. Wilkinson’a göre, uçuş yetenekleri kuşları sembolik olarak cennetle yeryüzü arasındaki ulaklar haline getirmiştir. Uçmanın dünyevi yaşamdaki fiziksel sınırları aşmak anlamına gelmesinden ötürü kuşlar ruhları da temsil eder (Wilkinson, 2011: 58).

Uygur sihir masallarında simurg’un yavruları genellikle bir ejderha tarafından yenilmek üzereyken kahraman tarafından kurtarılır. Bunun üzerine o da vefaya vefa ile karşılık vermek için kahramanı gitmek istediği yere sırtında taşır. Kahramanın gitmesi gereken bu yolu bir tek Simurg geçebilmektedir.

“Ak Boz Aygır” (6) masalında Nurzat bir ağaca ejderhanın tırmandığını görür. Ağaçtaki yavruları yemeye çalışan ejderhayı öldürür. Onun etini de yavrulara verir. Yavrular olan biteni annelerine anlatır. Simurg, Nurzat’ı sırtına bindirerek yer altından yeryüzüne çıkarır.

“Ecmen Batur” (23) masalında, Ecmen Batur üsteki âleme çıkabilen canlı var mıdır, diye sorunca ona bir tek sürme kuşun çıkabildiğini söylerler. Sürme kuş her yıl çılan* ağacının üstüne yuva yapıp yavrular. Büyük bir ejderha, kuşun yavrularını tehdit eder. Ecmen Batur Zülfikar ile ejderhayı öldürüp sürme kuşun yanına gelip durumu anlatır. Sürme kuş Ecmen Batur’u sırtına bindirip üsteki âleme çıkarır.

* çılan: iğdegillerden koyu kahve renkli bir meyve

“Okumak İçin” (48) masalında, Musa, sürme kuşun yavrularını ejderhadan kurtarır. Kuş da Musa’yı Kuyikap’a götürür. Eğer başın dara düşerse bunu yak, ben o an peyda olurum, deyip bir tane tüyünü yolup ona verdikten sonra geri döner.

“Tüccarın Oğlu” (64) masalında çocuk yuvasından düşen simurgun yavrusunu yemek üzere olan tilkiyi kovup yavruyu kurtarır. Ana simurg olanları duyduktan sonra çocuğa birkaç tel tüyünü verir.

Uygur masallarında sihirli kuşlar iki şekilde ortaya çıkar. Birincisi simurg/sürme kuş, ikincisi ise hazine veren kuşlardır. Masallarda güvercinler de vardır fakat güvercinler olağanüstü varlıklardan olan periler başlığı altında incelenecektir. Çünkü güvercin genellikle peri kızlarının sıkça girmiş olduğu bir dondur.

Uygur sihir masallarında kahraman yola çıkınca çeşitli sınavlardan geçer. Sınavları temiz yürekli ve cesur olduğu için geçer ve bunun sonucunda sihirli kuşlar ona dara düşünce kendilerine haber vermeleri için sihirli tüylerinden verirler. Bazıları da peri suretindedirler. Bu peri suretindeki kuşlardan bazıları ise peri padişahlarının kızlarıdır.

Uygur masallarında kahramanı hazine sahibi yapan kuşlar da vardır. Bu, bazen sihirli kuşun yüreğini yemekle gerçekleşirken bazen de sihirli kuşun günde bir defa mücevher yumurtlamasıyla gerçekleşir. Mücevher yumurtlayan kuşlar, bunu bir tek iyi yürekli insanlar için yaparlar ve böylece onlar zengin olurlar.

“Hasiyetlik Kuş” (28) masalında temiz yürekli iki kardeş ormanda bir kuş yakalarlar. Bu kuşu kötü niyetli amcalarına satarlar fakat amcaları onların parasını vermez. Paralarını istemeye giderken tesadüfen tencerede etin kaynamakta olduğunu görürler. Etten bir küçük parça yerler. Bu yedikleri parça ise kuşun yüreğidir. Bu yüreği yiyen kişinin her uyuduğunda başında bir torba altın peyda olurmuş. Çocuklar sonunda zengin olurlar.

“Melike Ziba Çehre” (44) masalında kocasının kibri yüzünden evden kovulan Melike Ziba Çehre sonunda talihi yaver gidince sihirli bir kuşa sahip olur. Bu, *Hepta Natik* denen sihirli bir kuştur. Bu kuş günde bir kere yumurtlar ve yumurtası nadiren bulunan mücevherdir. Bu sayede Ziba Çehre zengin olup kendisini kovan padişahı tahtan indirip evlendiği adamı padişah yapar.

Genellikle kuşlar ruhun sembolü olarak görülmüştür. Cenneti de temsil eden bu hayvanlar, şamanın biçimine girdiği ve şamanı koruduğu düşünülmüştür. Kuğu, kaz, ördek, sülün, saksağan, turna, karga, tavus, güvercin ve bıldırcını bu grupta sayabiliriz. Bunlardan bıldırcın, yiğitliği; sülün, güzellik ve iyi şansı; saksağan, iyi haberi; turna, ölümsüzlüğü ve uzun hayatı; altın veya kırmızı karga, güneşin; karakarga, şeytanın ve kötülüğü; ördek (Budist devirde), mutluluk ve refahın; tavus, güzellik ve şerefi; güvercin, uzun hayatı; kaz, erkeklik ve başarının sembolü olmuştur. Kaz ve kuğu gibi kuşlar Türklerde ayrıca kut ve beyliğin timsali olmuştur (Çoruhlu, 2002: 151-153).

Masallarda kahramanların olağanüstü mekânlara giderken ya da yer altından yeryüzüne çıkarken yardımcıları kuşlardır. Kahramanın bu seyahati şamanın seyahatine benzemektedir.

“Okumak İçin” (48) masalında, Musa’yı Kuyikap’a götüren sürme kuştur. “Sihirli Elma” (55) masalında Ahmetcan, sürme kuşun yavrularını yiyen ejderhayı öldürür sürme kuş da onu yukarı âleme çıkarır. Ahmetcan, aslında çalınan sihirli elmaları almaya giderken yer altına iner. Orada devler tarafından kaçırılıp kafeslere hapsedilmiş üç kızı da kurtarır. Bu durum kaçırılıp yer altına götürülen kayıp nesneler ya da ruhların şaman tarafından getirilmesine benzemektedir. Şaman da yer altına inip kötü ruhlarla mücadele eder ve daha sonra yer üstüne çıkar. Ona bu yolculuğunda yardım eden iyi ruhlar vardır. Kuş bu ruhlardan biridir. Çoğu zamanda şamanın bineğidir. Kahraman burada şamana benzemektedir. Yer altına inip çıkma, ölüm ve yeniden doğma, erginleşme gibi geçiş döneminin sembolik ifadesi de olabilir.

4.2.1.1.11. Maymun

Maymun Hristiyanlıkta hile ve kibirle nitelendirilirken Hinduzim’deki maymun Tanrı Hanuman, büyük bir savaşçı, Rama’nın koruyucusuydu. Japonya’da maymun kendisine saygı duyulan bir hayvandır. Üç mistik maymun doğru yolu simgeler. “Kötülüğü görme, kötülüğü ıstırma, kötü konuşma” (Wilkinson, 2011: 55).

Hint mitolojisinin ve kültürünün malı olan maymun, Türk inançlarında yaygın bir şekilde yer almamaktadır. Maymun, Budist olan Türklerde görülmektedir. Türkler özellikle Budist oldukları dönemde onunla ilgili çeşitli tasavvurları anlatılarına

eklemişlerdir. Budist mitolojide maymun, Buda'nın Buda olmadan önce büründüğü kişiliklerden biridir. İslamiyetten sonra maymunun sembolik anlamları genel olarak kaybolmuş ve olumsuz özellikleriyle öne çıkmıştır. Uygurlarda maymun oyununun varlığı ve bu inancın izlerini taşır (Çoruhlu, 2002: 155)

“Maymun Kız” (41) masalında küçük erkek kardeşin havaya attığı oku alıp kaçan maymun suretindeki peri sonunda yiğitle evlenir. Yiğide çeşitli sihirli eşyalar verip yiğidi türlü belalardan korur. Türk masallarında maymun sıkça karşılaşılan bir hayvan değildir. Bu masalda yer almış olması Yaşar Çoruhlu'nun da dediği gibi Budist inancın etkisiyle olmuştur. Kahramanın evlilik yaptığı hayvanlardan biridir. İnsan-hayvan evliliği mitik dönemin izlerini taşır. İnsanların kutsal saydıkları bir hayvanla evlilik yaparak kutsallık kazanması bu masalda bu şekilde yansımıştır. Maymun suretindeki bu kız aslında bir peri kızıdır. Kahramanın koruyucu iyeler tarafından korunması şamanın korunmasını anımsatmaktadır.

4.2.1.1.12. Tavşan

Ay'la ilişkili bir sembol olan tavşan öteden beri doğurganlık ve yeniden doğuşla ilişkili görülmüştür (Wilkinson, 2011: 53).

Tavşan, Türk kültüründe önemli bir yere sahip olmuştur. Şamanın yardımcı ruhlarından biridir. Erken dönem Türk mitolojisinde beyaz tavşan gök unsurlarına, siyah tavşan yer unsurlarına ait olmuştur. Altaylar ve Yakutlarda duvar ve sarıklara tavşan derileri asılmıştır, bu da onun töz olarak kabul edildiği anlamına gelmektedir. Tavşan, şamanın yardımcı ruhlarından biridir. Bu nedenle şaman davulunun yüzeyi bazen tavşan derisiyle kaplanmıştır. Göktürklerde ise av hayvanı olduğu için uğurlu kabul edilip bolluk timsali sayılmıştır. Budist mitolojide tavşan, Buda ya da Budist ilahlarla ilgilidir. İslamiyetten sonraki Türk inanışlarında ise tavşan, bolluk, kurnazlık ve iyi şansın sembolü olmuştur (Çoruhlu, 2002: 156).

“Kayıp Nikâh” (36) masalında, baba çocuklarını evlendirmek için onlardan havaya ok atmalarını, attıkları ok kimin evine düşerse onlara o evdeki kızı alacaklarını söyler. Küçük çocuk havaya ok atar ve oku kaybolur. Okunun peşinden gidince bir tavşanın onu dişlediğini görür, tavşanı takip eder ve sonunda bu tavşanın hayvan suretinde bir peri olduğunu öğrenir. Tavşan burada kahramana evlilik konusunda ona

yardımcı olup rehberlik eder. Onun sıradan insanlarla evlenmesini engeller. Kahraman bu sayede kutsal bir varlıkla evlenip sıradan biri olmaktan kurtulup yarı kutsal bir tipe dönüşür.

“Zilli Tavşan” (68) masalında ise Yalmavuz’un efsunladığı gölden su içen küçük kız zilli tavşana dönüşür. Zilli Tavşan ablasını ölümden kurtarır. Tavşanın Yalmavuz’un peşinde yer altına inmesi, bu sırada ablasına yol göstermesi, tavşanın yardımıyla Yalmavuz’un öldürülmesi gibi durumların hepsi tavşanın şamanın koruyucu iyesi olması durumunu hatırlatmaktadır. Yer altına bir tek kadın şamanların iniyor olması da masal kahramanı kızın bir kara şaman olma olasılığını güçlendirmektedir. Çünkü yer altına tavşan gibi koruyucu bir iyenin kılavuzluğunda iner ve Yalmavuz’u yani kötü ruhu öldürüp onun tarafından çalınan ya da efsunlanıp başka suretlere dönüşen insan ruhlarını kurtarıp onları aslına döndürür.

4.2.1.1.13. Yılan

Mitolojide ve dinde yılan hem pozitif hem de negatif simgesel anlamıyla bilinir. Koruyucu ve yok edicidir, aydınlık ve karanlıktır, iyi ve kötüdür. Biçimi, yere yakınlığı ve deri değiştirme yeteneğiyle yılan bir fallus, üreme ve bereket simgesidir. Gizemli, yer altında yaşayan ve deri değiştiren yılan yer altı doğaüstü varlıklarıyla yani öteki âlemle bağlantılı bir varlıktı. Sembolik anlamları; ikilik, doğurganlık, ilksel yaşam gücü ve yaradılış temalarını içerir (Wilkinson, 2011: 67).

Yılan, en ilkelden en gelişmişine kadar hemen hemen her toplulukta kutsal, kimi topluluklarda ise yaratıcı tanrı sayılan bir sürüngen hayvandır. İlkeller yılanları deri değiştirdiklerinden ötürü ölümsüz sayarlar. İlkellerin birçok totemi de yılanıdır. Yılanın tanrısal bir varlık olarak tapma, ilkçağda oldukça yaygın bir inanıştır. Toprak altında yaşayan yılanın ölü atalarla ilişkili olduğu, onların ruhlarını taşıdığı kabul edilmiştir. Yılan çoğunlukla yeryüzü ve yer altını simgelemiştir (Hançerlioğlu, 2000: 561).

Yılan Türk Şamanizminde de yer altı ile ilgili bir simgedir. Onun karayılan olarak anılması Erlik’le ilgilidir. Ak ya da gök renk Gök Tanrı’yı, kara renk ise yer ve yer altı tanrısı Erlik’i temsil etmektedir. Kara şamanların yer altına inerken girmiş olduğu donlardan biri de yılanıdır. İlk insanın yasak elmayı yiyerek ölümlü bir varlığa

dönüşmesine de sebep olan yilandır. Bu sebepten Yaratıcı Ülgen yılanı lanetleyerek yer altına göndermiştir (Çoruhlu, 2002: 157- 158). Türklerde genellikle olumsuz anlamlar içeren bu sembol diğer kültürlerin etkisiyle kimi zaman olumlu anlamlarda da kullanılmıştır. İslamiyetten sonra bazı eski Anadolu ve Mezopotamya mitolojilerinin etkileri sebebiyle yılan, kötülüğün sembolü sayılmamıştır. Mısır ve Anadolu mitolojisinde koruyucu özelliği sebebiyle sağlık alanında günümüze dek gelen bir sembol olmuştur. Türk Hayvan Takvimi’nde yıl sembolüdür (Çatalbaş, 2011: 55).

Cılan (Zılan, Cılan, İlan) Ana adı ile de anılan Yılan Ana, yılanların kendisinden türediğine inanılan belden aşağısı yılan, üstü insan şeklinde tanımlanan, insanların derdine deva olabilen varlıklardır. Efsaneleri ile mitolojide önemli bir yere sahip olan Yılan Ana, Maran adı verilen doğaüstü yaratıkların başında bulunmakta ve hiç yaşlanmamaktadır. Yılan, şaman davulunda da resmedilmektedir. Yer altı dünyasıyla bağlantıyı sembolize etmektedir (Küçük, 2013: 125).

Eski Hint mitolojisindeki yılanla ilgili bazı temalar Budist mitolojiye de aktarılmıştır. Buda’nın yılan-kral Mucilinde’nin sarayını ziyaretini anlatan efsanevi öyküde Buda kendisini koruyan dokuz başlı bir yılanın başı üzerinde tasvir edilmiştir. Ayrıca yılan, Buda’nın yeniden doğduğu hayvan suretlerinden de biridir. Kutsal yılanlar olan Nagaların kral ve kraliçeleriyle ilgili tasavvurlar Uygurlarda, dünyanın merkezindeki Altın Dağ’da oturan ve Çintâmanî’ye sahip ejder Hanları ile ilgili olarak yer almaktadır. Bu kutsal yılan İrk Bitig’de de altın başlı yılan olarak geçmektedir (Çoruhlu, 2002: 159). Buda insan başlı bir yılan olan “Naga”ya dönüşür ve bu formdayken hastalık ya da kıtlıktan zarar gören insanlara yardım eder. Deri değiştirmesi yeniden doğum olarak kabul edilir (Armutak, 2004: 145).

“Ak Boz Aygır” (6) masalındaki Batuhan ile karısı kutsal Nagaların kral ve kraliçesini anımsatmaktadırlar. Nurzat ve Ak Boz Aygır, cadıdan kaçarlarken yer altına inerler. Burada yılan krallığına gelirler. Batuhan yer altı padişahıdır. Batuhan ile karısı aynı bedeni taşıyan insan başlı yılan vücutlu olarak görülürler. İnsan başlı yılan vücutlu aynı bedeni taşıyarak altın taht üzerinde oturuyor olmaları kutsal yılan Nagaların masallardaki varyantı olarak kabul edilebilir.

Yılan deri değiştirebilme yeteneğinden dolayı ölümsüzlüğün sembolü olmuştur. Masallarda ölümsüzlüğün bir diğer sembolü ise Ab- Hayat suyudur.

“Ab-1 Hayat” (1) masalında yılan Ab-1 Hayat suyunu veren olarak görölmektedir. Ab-1 Hayat masalında yaşlı adam Mümin zor durumdaki yılanı ejderhanın saldırısından kurtarır. Yılan da ona ölümsüzlük suyu olan Ab-1 Hayat’ı verir. Mümin suyu içince gençleşir bu suyun yardımıyla yurdundaki tifo hastalığını tedavi eder ve sonunda yurduna padişah olur.

Uygur masallarında yılan kahramanlara yardımcı olur ve hastaları iyileştirir ya da onları iyileştirecek ilacı verir. “Tüccarın Oğlu” (64) masalında yiğit yolda bir yılanı kurtarır. Yılan da onun padişahın kızını iyileştirmesine yardımcı olur.

Yılan, Uygur sihir masallarında bolluk, bereket ve zenginlik sağlayan olağanüstü varlık olarak da görölmektedir.

“Yaman Hatun” (65) masalında Memet taşın altına sıkışıp kalan padişahının oğlu olan yılanı kurtarır. Memet temiz yürekli biri olduğu için yılan da buna karşılık onu ödüllendirir. Yılan şehzade, insan suretine girip Memet’in padişahın kızıyla evlenip zengin olmasını sağlar.

Sonuç olarak yılan, tespit edilen Uygur masallarında olumlu bir karakter olarak görölmektedir. Kahramanın sınıandığı durumlarda kahramanın karşısına çıkar. Sınavı başarıyla geçen kahramanı ödüllendirir. Kahramana yardıma çağırması için pullarından verir ya da ona hastaları iyileştiren ölümsüzlük suyunu verir ya da hastayı bizzat kendisi iyileştirir. Ayrıca kahramanın zengin olmasını ve yurda padişah olmasını da sağlar. Uygur masallarında yılan olumlu bir tip olarak görölürken ejderha genellikle olumsuz bir tip olarak görölmüştür.

4.2.1.2. Olağanüstü Varlıklar

Dini düşüncenin en önemli evrelerinden biri olarak kabul edilen zoomorfizm (animalizm) döneminde insanoğlu, hayvan biçimli tanrılara tapınmış ya da tanrılarını hayvan biçimli olarak düşlemiştir. Bu evrede birçok memeli hayvanın yanı sıra; sürüngen, balık, kanatlı ve mitolojik hayvanları da kendi düşsel dünyasının zengin

motifleri arasına yerleştirmiş ve bu hayvanlara önemli mitolojik roller vermiştir. Uygarlık geliştikçe, doğayı ve hayvanları kontrol altına alarak onları daha yakından tanıyan ve evcilleştiren insanoğlu, bir süre sonra tanrıların yarı insan - yarı hayvan olarak düşlemiş, daha sonra ise tümüyle insan biçimli tanrılar tasarlamış ve antropomorfizm evresine geçmiştir (Armutak, 2004: 155). Gök Tanrı ve onun antropomorflaşmış biçimi olan Ülgen, Kuday, Erlik, Umay ve diğerk yüksek dereceli ruhlar, Mitolojik Ana'nın transformasyonundan başka bir şey değildir (Bayat, 2012: 21).

Hayvanlara karşı başlangıçta korku ve hayranlık duyarak onları tanrı olarak kabul eden insanoğlu, zamanla, tümüyle kendi ürünü olan uygarlığı geliştirmiş ve kendi kendisine hayranlık duyarak tanrının ancak insan biçimli olabileceği sonucuna varmıştır. Dünya üzerinde yer alan kültürlerin büyük bir çoğunluğunda, zoomorfik ve antropomorfik evreler zengin mitolojik renklere sahip evrelerdir ve bu evrelerde şekillenen mitolojik olayların çoğunda da hayvanların önemli roller üstlendikleri saptanmıştır (Armutak, 2004: 144).

4.2.1.2.1. Olağanüstü Yardımcılar

Olağanüstü yardımcıları genellikle kahraman zor durumda kalınca ortaya çıkıp ona yol gösterirler. Masallarda en sık karşılaşılan olağanüstü yardımcıları, Hızır ve çeşitli suretlerde görülen perilerdir. Bunlar Türk mitolojisinde genellikle şamanı koruyan varlıklardır.

Olağanüstü yardımcıları, masal kahramanı yola çıkınca, tehlikeli mekânlara girince, dev tarafından yaralanınca ya da öldürölünce devreye girerler. Mustafa Sever'e göre; dev, masal kahramanını yaralar, hatta öldürür. İşte bu safhada masal kahramanına yardımcı varlıklar devreye girer, onu iyileştirirler. Ölmüşse, tekrar sağaltırlar. Ona öğüt verirler, bu yetmez, yol gösterirler, devin sırrını öğrenerek kahramana bildirilirler (Sever, 2003: 162).

4.2.1.2.1.1. Peri

Uygur sihir masallarında en sık karşılaşılan olağanüstü yardımcıları peri ve Hızır'dır.

Peri, evrensel bir varlık olarak halk kültürü ve mitolojik sistemde yer alan bir motiftir. Şaman mitolojisinde adlarına sıkça rastlanan periler değişken tabiatlıdırlar. Güvercin, şahin veya yılan gibi hayvanların kılığına girebilirler. Giydiklerinde görünmez oldukları sihirli gömlekleri vardır. İnanişâ göre gökleri dolaşabiliyorlar. İnsanları kaçıran perilerin iyi olanları güzel kız, kötü olanları ise ihtiyar kadın olarak betimlenirler. Peri, sözcüğü Farsçada görünmeyen gizli güç anlamına gelir (Beydili, 2004: 469). Uygur sihir masallarındaki periler genellikle başka formlarda kahramanın karşısına çıkarlar. Güzel peri kızları güvercin, kurt, maymun suretinde görülürler. Kahraman, kendisine bilgi veren yardımcılarının yol göstermesiyle güvercin suretindeki perilerin güvercin kıyafetlerini çalar. Güvercinleri yakalayınca da onlarla evlenir.

“Hezim ile Cadı” (29) masalında Hezim devler padişahının Dev Peri ve Dev Kügüzat adındaki kızlarının ona vermiş olduğu anahtarlarla yasaklı kırk birinci odanın kapısını açar. Gölde yüzen güvercin suretli kırk bir peri kızı görür. O aralarından peri padişahın kızı olan Perizat’a âşık olur. Dev kızların yardımıyla kızı yakalar ve onunla evlenir. Perizat padişahın kötü niyetli olduğunu anlayınca evdeki sandığının getirilmesini ister. Askerler sandığı getirince Perizat tılsımlı gömleğini giyip çocuğunu da koltuğunun altına alarak güvercine dönüşerek devler diyarına gider.

“Ejderha Yiğit” (24) masalında postu yakılan yiğit güvercine dönüşür, o dönüşükten sonra peri şahının kızları tarafından kaçırlır. Karısı onu aramaya çıkınca küçük peri ona sihir yapmayı öğretir. Kadın öğrendiği sihir yardımıyla kocasını kurtarır.

Yakutlara göre göklerin üçüncü katı melekler ve perilerle doludur. Oraya bir tek iyi kalpli insanlar girerler (Çoruhlu, 2002: 121). Mitolojiye göre, perilerle meleklerin bulundukları yerler, gökler âlemi ile dünya üzeridir. Periler ve meleklerin ömrü de rakamlara sığmayacak kadar uzundur. Türk mitolojisine göre insanların, hayvanların ve eşyaların birer perisi vardır (Uraz, 1994: 110-111).

Orta Asya Şamanist inançta periler iyi ruhlar olarak kabul edilirler. Şamanlar ayin sırasında beyaz giyimli perileri çağırır (Beydili, 2004: 470). Ülgen’in sayıları dokuzu bulan Akkızlar ya da Kıyanlar ilham perileridir (Çoruhlu, 2002: 28). Bu ilham perileri şaman göğe çıkınca ona yardım eden perilerdir.

“Ejderha Yiğit” (24) masalında üç peri kızdan ikisi kötü en küçüğü iyidir. Küçük peri kadına yardım eder ve kadın kocasını kurtarır. Periler, insanlara olağanüstü zor görevlerde yardım ederler.

“Minku Batur” (46) zalim bay çocuktan Şor Deryası’ndaki Badrat Kitabı’nı ister. Eğer Badrat Kitabı’nı alıp getirmezse onun bedenini demir tarakla taradıktan sonra onu kancaya asarak yakacağını söyler. Çocuk, perilerin yardımıyla Badrat Kitabı’nı Kuhikap’tan getirir. Bu masaldaki iyi periler, şaman göğsüne çıkarken ona yardım eden iyi ruhlar mitinin masalarda anlatılan varyantlarıdır.

Cin, Peri, Mekir, Kara-Kura, Şeytan, İfrit vb. isimler Türklerde iyi ve kötü niyetli olağanüstü varlıkları ifade etmek için kullanılan adlardır. Peri ve cin sıkça karıştırılır. Periler masalarda yer alırlar. Cinler, periler ve mekirler toplu yaşarlar ve insanların toplum düzenine benzer bir sistemle yönetilirler, onların da padişahları, prensesleri vardır. İnsanlarla sıkı ilişkiye girebilirler, hatta evlenirler. Doğüstü iyi cinler genellikle cömerttirler ve onlara iyi davrananlara ve koydukları kurallara uyanları hediyeler ve zenginlikle ödüllendirirler. Cinler ve mekirler insanlara çok farklı biçimlerde görünürler. Hayvan olarak genellikle kedi, köpek, keçi, oğlak ve eşek; cansız varlık olarak minare ve ağaç; beze sarılmış bir çocuk, tavuk, civciv olarak vb. periler ise kuş olarak daha çok beyaz güvercin biçiminde görünürler (Boratav, 2012: 48- 50).

“Hezim ile Cadı” (29) masalında Hezim girdiği bahçede gölün kıyısına inen güvercinlerin soyunarak kızlara dönüştüğünü görür.

Peri Kızı ile Taz’ın Hikâyesi (52) masalında kundağa sarılmış bir bebek mescidin kapısına bırakılır. Cemaat bu bebeği çocuğu olmayan yaşlı bir adama verir. Bu bebek peridir.

Gözle görülmeyen ruhların varlığı tabiat kültlerinin temelini oluşturmaktadır. Arkaik düşünceye göre gözle görülmeyen her şeyin bir perisi, ruhu ya da iyisi vardır. Su iyisi denen su ruhları suların sahibi ve hâkimidirler (Türkan, 2012: 136). Türk yaratılış mitinde kozmos, sudan türemiştir. Bütün canlılar sudan yaratılmıştır. Su yaratılışın temel noktası olduğundan mitolojik şuurda önemli bir konum üstlenmiştir. Eskatolojik mitlerde su dünyanın sonunu getiren unsur olarak görülmüştür (Bayat, 2012: 248). Uygur sihir

masallardaki peri kızları genellikle güvercin suretinde görülürler. Bu güvercinler yıkanmak için su kenarına gelip soyunurlar. Yıkandıkları zaman insan suretindedirler. Genellikle güvercin suretli periler suyun yanında görülürler. Mitolojide su iyesi kadın olarak tasavvur edilmektedir.

Hakasların geleneksel tasavvurlarına göre Sug-eezi muhtelif insan suretlerinde, daha ziyade kadın suretinde karşımıza çıkmaktadır. Sug-eezi'nin kadınsal (dişil) sureti hakkındaki inanışlar Güney Sibiryâ halkları için arketiptir. Hakasların arkaik inanışlarınsa su, doğumun gizemi ve gücüne sahip büyük "Toprak Ana"nın tecessümüdür (Burnakov, 2013: 10-11).

Üremelerin hazinesi ve kozmik sembolü olan su sihirli ve şifa veren öz cevherdir. O, tedavi eder, canlandırır, ölümsüzlük verir. Tarih öncesinden beri su tektir ve kadın üremenin antropokozmoloji dairesi olarak kabul görmektedir (Burnakov, 2013: 11-13).

Masallardaki güvercin suretindeki periler yıkanmak için soyunurken yakalanır. Soyunup kadına dönüşünce kahraman onu yakalayıp onunla evlenir. Masaldaki güvercin donundaki peri suyla bağlantısını koparmamış arkaik dişî ruhtur.

Bazı avcılık mitlerinde su hamisi kadın, güzel ve çıplak olarak tasavvur edilir (Bayat, 2012: 254). Güvercinlerin soyunduktan sonra çıplak kadınlara dönüşmelerinin kökeninde de avcı mitlerinin izlerini görmek mümkündür.

Türk masallarında su, su kültü doğrultusunda hayat kaynağı, başka dünyalara açılan kapı, ruhların yaşadığı yer; güzelleştiren, gençleştiren, iyileştiren, güçlendiren, diriltiren, çirkinleştiren, kör eden, tedavi eden, kahramana şekil değiştiren bir tabiat parçasıdır (Türkan, 2012: 138).

Ab-ı Hayat (1) masalında peri padişahının oğlunu kurtaran Mümin, peri padişahın oğlu tarafından ölümsüzlük suyu ile ödüllendirilir. Mümin Ab-ı Hayat suyunu içip gençleşir, geri kalan su ile tifo olan halkını iyileştirir. Su, burada gençleştiren ve iyileştirendir.

İhtiyar Balıkçı ile Su Perisi (33) masalında ihtiyar balıkçı deryada balık tutarken üç gün üst üste aynı balık ağına yakalanır. Balık ona yalvarınca o da onu salar. İhtiyar

balıkçı, balık padişahı tarafından ödüllendirilir. Balıkçı suyun altındaki saraya iner. Balık padişahı ihtiyar balıkçıya olağanüstü özellikleri olan bir su perisi verir. Bu peri ihtiyar adamı gençleştirir ve onu padişah yapar.

Hakasların inancına göre su iyesi dişidir. Su bereketin, bolluğun, saadetin kaynağıdır ama aynı zamanda da felaket ve yıkımın da kaynağıdır. Su iyesi insani özelliklere sahiptir. Hakaslar, su iyesini memnun etmek için kurban sunarlar. Su iyesini kızdırmamak gerekir. Su, kadının doğurganlığı ile doğrudan ilişkilidir. Altaylıların mitolojik inançlarına göre dünyanın başlangıcı su ile bağlantılıdır (Burnakov, 2013: 9). Su iyeleri her şekle rahatça girebilir. Masallarda su iyeleri kızdırıldıklarında, kendilerine saygısızlık yapıldığında ya da yasaklar ihlal edildiğinde insanlara zarar veririler. Balıkçı ile Su Perisi (33) masalında ihtiyar balıkçı, su perisinin koyduğu kuralları her defasında çiğnemeye çalışır fakat su perisi buna izin vermez. Sonunda su perisi, ihtiyar balıkçıyla evlenir ve onu padişah yapar fakat şartı vardır. İhtiyar balıkçı kibirlenip kuralı ihlal edince su perisi onu cezalandırır. İhtiyar balıkçı eski ihtiyar ve fakir haline geri döner. Burada kızdırılan ruhların, iyelerin insanı cezalandırdığı görülmektedir.

Türk halklarının birçok efsane ve hikâyelerinde güvercin kılığında insan kılığına girebilen peri kızları insanoğluyla evlenirler. Bazı Türk mitolojik metinlerinde “su perileri” olarak tanımlanan periler, Su İyesi çizgilerini taşır ve suyla bağlantılıdır (Beydili 2004: 470). Su iyesinin suyun altında sarayı olduğu ve sarayda olan bütün canlıların yaşlanmadığı ve çirkinleşmediğine inanılmaktadır (Bayat, 2012: 254).

İhtiyar Balıkçı ile Su Perisi (33) masalında ihtiyar balıkçı suyun altındaki olağanüstü saraya iner. Oradaki her şey olağanüstü derece güzel ve kusursuzdur. Su perisi ihtiyarı gençleştirir, daha sonra kibirlenen ihtiyarı tekrar çirkinleştirir.

Masallardaki hayvanların iyesi peri olarak geçmektedir. Peri, hiç kuşkusuz orman sahibi gibi tasavvur edilen kadın koruyucu ruhun masal varyantıdır. Bunlar Yer-Su ruhları kategorisine giren müstakil koruyuculardır (Bayat, 2012: 225).

“Ejderha Yiğit” (24) masalında devler kendilerinden kaçan Ejderha Yiğit ile karısını yakalamak için kovalarken Perizat küçük devden öğrendiği sihirle çiçeğe, güle,

suya, ağaca ve ağacın kökünde yeşeren küçük körpe filize dönüşürler. Bu masaldaki ağaca ve filize dönüşümün kökeninde orman ruhu miti yer almaktadır.

Bazen de kahraman bazı sınavlardan geçtikten sonra ödül olarak hayvan suretindeki peri kızlarıyla evlenir.

“Kurt Kız” (40) masalında yiğit hayvanlarını yiyen kurdu öldürmez ve kurt onunla evlenir. Bu aslında kurt suretinde olağanüstü güzel bir peridir. Bu peri kızı kocasını bütün dertlerden kurtarır. Masalın devamında ise bazı yasaklara uymadığı için kahraman zor durumda kalır. Düşmanlar onu ortadan kaldırmak için ona olağanüstü zor görevler verirler. Bu görevleri de peri olan eşlerinin yardımıyla yerine getirir. Ya da peri olan kadın namusunu korumak için tekrar güvercine dönüşerek kaçıp gider. Kahraman da kaybolan eşini aramaya çıkar. Çokça eziyet çektikten sonra olağanüstü yardımcılarının, olağanüstü hayvanların veya sihirli nesnelerin yardımıyla kaybolan eşini bulur ve mutlu mesut yaşarlar.

“Maymun Kız” (41) masalında kız yiğidin evlenmek için havaya attığı oku çalar. Yiğit okunu aramaya çıkınca maymun kızı bulup onunla evlenir. Sonunda Maymun Kız kocasını mahcup etmemek için insana dönüşür. Masallardaki periler koruyucu dişi ruh olarak ortaya çıkar. Bu iyeler Mitolojik Ana ile bağlantılıdır. Bunlar yalmavuz gibi değerlerini kaybedip demonik varlıklara dönüşmemişlerdir. Bunun asıl sebebi ise tek Tanrılı dinlerde koruyucu, kutsal ruhların varlığıdır. Bu sebepten periler yeni duruma kolayca adapte olmuşlardır.

Periler, insanlar ile evlenirler. Güvercin kılığındaki perilerin olduğu mekân genellikle yasaklanmış bir mekândır. Kahraman bu yasağı ihlal edince peri kızlarını görüp kara sevdaya düşer. Onun bu durumuna acıyan olağanüstü yardımcılar ona kızları nasıl elde edeceğinin sırrını aşikâr ederler. Kahraman söylenenleri yapar ve âşık olduğu peri kızına kavuşur. Peri kızları ne kadar karşı çıkıp kurtulmaya çalışsalar da başaramazlar ve kaderlerine boyun ekmek zorunda kalırlar.

“Hezim ile Cadı” (29) masalında Hezim devler padişahının Dev Peri ve Dev Kügüzat adındaki kızlarının ona vermiş olduğu anahtarlarla yasaklı kırk birinci odanın kapısını açar. Gölde yüzen güvercin suretli kırk bir peri kızı görür. O aralarından peri

padişahın kızı olan Perizat’a âşık olur. Dev kızlarının yardımıyla kızı yakalar ve onunla evlenir. Olağanüstü varlıklarla evlenme şamanın göğsüne çıkarken kendisine yardım eden gökteki iki koruyucu eşi mitine dayanmaktadır.

Mitik dönemdeki olağanüstü nesneler masallarda perilerin kahramana verdiği olağanüstü nesneler şeklinde yaşamaya devam etmiştir. Bu sihirli nesneler kahramanın karısı ya da peri kızları tarafından kahramana verilir.

“Maymun Kız” (41) masalında maymun suretindeki peri kızı eşine çörekleri hiç tükenmeyen bir çuval verir.

“Bülbülgoya” (17) masalında peri kızı yiğide bir yüzük verir. Yiğit bu yüzükle bağa girer. Bağdaki aslan ve kaplanlar yüzükten dolayı yiğidin geçip gitmesine izin verirler.

“Kayıp Nikâh” (36) masalında peri kızı sihirli bahçedeki meyveleri yiyebilmesi ve suyu içebilmesi için yiğide bir yüzük verir.

Şaman yer altına inerken ya da göğsüne çıkarken çeşitli hayvanların suretine girer. Bu duruma masallarda da rastlanmaktadır. Şaman duruma göre don değiştirip durur. Masallarda ise don değiştirebilenler perilerdir. Genellikle bu perilerin yardımıyla masal kahramanı da istediği zaman dönüşebilir. Bu durum “Kan İçici Melike” (33) masalında peri kızı şehzadeye onun yaptıklarını taklit etmesini söyler. Şehzade peri kızının yaptıklarını taklit eder ve kuşa dönüşerek kaçıp kurtulur. Zaten şaman da donuna girdiği hayvanı taklit eden davranışlar sergiler. “Yaşlı Balıkçı ile Su Perisi” (33) masalında padişah, yaşlı adamı ortadan kaldırmaya karar verir. Saklambaç oyunuyla onu yenmeye çalışır. Yaşlı adamın karısı Su perisi yaşlı adamı derhal suya döndürüp içer ve padişah yaşlı adamı bulamaz.

Masallardaki perilerin, hayvanların suretinde görünmeleri, insana yardım etmeleri, kurallara uymayanları cezalandırmaları; insanları iyileştirme, gençleştirme, güzelleştirme, yaşlandırma ve çirkinleştirme özelliklerine sahip olmaları onların mitik dönemdeki koruyucu iye olduklarını göstermektedir. Periler tek tanrılı dinlerde de var oldukları için demonik varlığa dönüşmeden koruyucu iye olma vasfını koruyarak

masallarda yaşamaya devam etmişlerdir. Kutsal “koruyucu dişi” miti, masallarda peri tipi ile yaşamaya devam etmiştir.

4.2.1.2.1.2. Hızır

Hızır, Arapçada el-Hadır kelimesi, hemen hemen bütün kaynaklarda bir isim değil, lakap olarak değerlendirilmiştir. Bu kelimenin bazı kaynaklarda el-Hadr, el-Hıdır şeklinde kaydedildiği görülürse de doğrusunun el-Hadır olduğu kabul edilmiştir. Bu kelimenin Türklerde Hızır veya nadiren Hıdır, İranlılarda ise Khezr şeklinde kullanıldığı bilinmektedir. El-Hadır kelimesi Arapçada el-Ahda manasına gelmektedir. Bu kelime ise yeşil, yeşilliği çok olan yer manasına gelir (Ocak, 1999: 39- 40).

Türklerin İslamiyeti kabulüyle birlikte değişen dünya görüşleri ve buna bağlı olarak sosyal hayatta meydana gelen değişiklikler, halk bilgisi yaratmalarına yansımıştır. Halk anlatmalarında değişiklik gösteren unsurlar arasındaki en dikkat çekici ise Hızır’dır. Hızır, halk anlatmalarındaki yardımcı ruh arketipinin İslami düşünüş tarzıyla yeniden şekillenerek aksakallı bilge figürüne dönüşmüş şeklidir (Duman, 2012: 198).

Eski Türklerde yolcuların yardımcısı olarak düşünülen boz atlı yol iyesi ile ilahî kaynaklı olduğu kabul edilen Kıdır, Türklerin İslamiyeti kabulleriyle birlikte Hızır kültürle özdeşleşmiştir (Gülten, 2017: 95).

Yol Hamisi, İslam’ın kabulüyle fonksiyonlarının büyük kısmını Hızır üzerine geçiren mitolojik karakterdir. Bu mitolojik hami Uygurların fal kitabı olan İrk Bitig’de korunmuştur. Yol Hamisi İrk Bitig’te baht ve talihin koruyucusu olarak görülmektedir. Ala Atlı Yol Tengrisi yolcuların koruyucusudur. Ala Atlı Yol Tanrısı gece gündüz Hızır gibi boz atla dolaşır, darda olana yardım eder, mutluluk dağıtır. Teleütlerde de yol iyesi ala atlıdır. Ala Atlı Yol Tanrısı İslamiyetin tesiriyle Boz Atlı Hızır kültürle bütünleşerek varlığını korumuştur (Bayat, 2012: 144- 147).

İnsanların zor zamanlarında onlara yardım edeceğine inanılan varlıkları hemen hemen bütün toplumlarda görmek mümkündür. Bu tür inanışlar birbirini sürekli etkileyerek, ortaya yeni formların çıkmasına zemin hazırlamıştır (Aksoy, 2015: 520). Türk-İslam dünyasında bu varlık Hızır olarak ortaya çıkmaktadır. İslamiyetten önceki Türk inançları arasında da Hızır benzeri varlıkları görmek mümkündür. İslami dönemden

itibaren günümüzde de Türkistan sahasında halk arasında gezen, kalbi temiz insanlara yardım eden, onları destekleyen, çeşitli kötülüklerden koruyan ve onlara kut veren ilahî kaynaklı varlıklar Kızdır olarak bilinmektedir (Çetin, 2002: 33-34).

İrk Bitig’de Kara Yol Tanrısı’ndan da bahsedilir. Birçok Türk lehçesinde “kara” sözü büyük, kuvvetli, güçlü manasında kullanılmıştır. Metinlerde kullanılan Kara ve Ala adlı Yol Tanrısı ifadesi Tanrı’nın rengini değil gücünü ifade etmek için kullanılmıştır. Kara Yol Tanrısı, insan, hayvan, kuş vs. varlıkların koruyucusu, kurtarıcısı olan, hastalıkları iyileştiren, insanlara devlet kurmakta yardım eden büyük ve güçlü hamî ruhtur. Hızır, Ala ve Kara Yol Tengri’si kültüyle birleşmiştir (Bayat, 2012: 148- 150).

Uygur sihir masallarında bazen direk Hızır olarak çıkar, bazen de yaşlı bir adam, derviş/ boıay yani ihtiyar bir adam ya da bilge kişi şeklinde ortaya çıkar. Bazen kahramanın karşısına çıkar, bazen de kahramanın rüyasına girerek ona yol gösterir. Hızır zor zamanlarda ortaya çıkan ve zorda kalanı kurtarandır. “Kul sıkışmayınca Hızır yetişmezmiş” atasözü bu durumu açıklayan bir sözdür.

“Geyik Sultan” (26) masalında kız dilsiz olduğunu şehzadeye anlatır, şehzade kızın konuşabilmesi için Allah’a yalvarır. Tanrı’nın kudret ile şehzadenin dileği kabul olur ve göz önünde Hızır aleyhisselâm peyda olur. Hızır, şehzadenin yüzünde duran bir damla yaşı parmaklarıyla alıp kızın diline sürer, sonra kızın cismini sıvazlar, onun üstündeki gülleri, yaprakları güzel kıyafetlere dönüştürür, kız konuşmaya başlar.

Hızır, halk arasında zor durumda kalan kişilere yardım eden, iyileri ödüllendirip kötülerini cezalandıran, savaşlarda yardım eden bir tip olarak kabul edilmiştir. “Minku Batur” (46) masalında Hızır, küçükken Minku Batur’un ellerini, bacaklarını, bedenini sıvazlayıp, dua etmiştir. Bu yüzden de Minku Batur olağanüstü güce sahip olmuştur.

Hızır’ın, özellikle yolcular nazarında itibarı oldukça yüksektir. Belki de bunun arka planını Kehf suresinde Hz. Musa’nın yolculuk yaptığı kişinin Hızır olduğuna dair duyulan inanç oluşturmaktadır. Ayrıca İskender-i Zülkarneyn’in ölümsüzlük suyunu bulmak için çıktığı uzun ve meşakkatli yolculukta yoldaşı Hızır’dır (Avcı, 2012: 29-30). Kehf suresinde, Hz. Musa ile kullarımızdan bir kul olarak tarif edilen ve İslam dünyasında Hızır olarak kabul edilen kişinin gerçek adı, lakabı, soyu, kimliği, yaşadığı zaman, hâlâ

yaşayıp yaşamadığı, İlyas ile olan ilişkisi gibi pek çok mevzu her inançtan ilim adamı tarafından tartışılmış olup, tartışılmaya da devam etmektedir (Ocak, 1999: 39-40).

“Musa Aleyhisselâm’ın Seyahati” (47) masalında Musa Allah’ın emriyle seyahate çıkar ve yolda Hızır ile karşılaşır. Onunla yola devam ederken onun yaptıklarına akıl sır erdiremez ve onun yaptıklarına itiraz eder. Ayrıca bu kişinin Hızır olduğundan da şüphelenir. Hızır, Musa’nın bütün sorularını cevaplar. Musa ikna olur ama Hızır ortadan kaybolur.

Geleneğe göre, Hızır zor durumlarda ve felâketlerde insanlara yardım edip onları ölümden ve kötülüklerden korur. İyileri ödüllendirir, kötülerini ise cezalandırır (Çobanoğlu, 2003: 143). “Sihirli Elma” (55) masalında ağabeyleri tarafından ihanete uğrayıp yer altında terk edilen Ahmetcan’ın rüyasında Hızır’ı görür. Hızır ona “Oğlum, ağlama, buradan doğuya doğru yedi gün yol yürüdükten sonra bir dağa rastlayacaksın. Dağın ortasında bir kara delik var, o yer üstüne çıkan deliktir. Deliğin ortasında bir at bağlı, o atın sol gözü kör, sağ gözü sağ. Eğer sen atın kör gözü tarafından yürüsen, yer üstüne, sağ gözü taraftan yürüsen, at göğsüne bir tekme atıp seni yedi kat yerin altına atar, der.”

Halk inançları arasında yerini alan Hızır, özellikle yolcuların nazarında oldukça itibarlı bir yere sahiptir. Onun yolculuğa çıkanları koruyacağına dair büyük bir inanç söz konusudur (Gülten, 2017: 81). Hızır, yaşlı adam, derviş vb. kılıklarda insanların karşısına çıkar. Bazı masallarda derviş (Hızır) zor durumda kalan kahramana sihirli nesneler verir. “Minku Batur” (46) masalında yola çıkan çocuklar tipiye yakalanınca Allah’a yalvarıp kendilerini kurtarmalarını isterler ve aniden bir derviş karşılarında çıkıp onlara üç şey verir. Mısran Kılıç’ı, cihannema, gözünü yumarak atılsa bile istenilen hedefe değen ok.

Bazı durumlarda ise taşa dönüşen insanları asıllarına döndürür, ölmüş insanları ise diriltir. Masalın devamında Minku Batur (46) uyur ve rüyasında aksakallı birini görür, aksakallı ona bir at verir ve taşa dönüşen adamları dua ile aslına döndürür. Minku Batur’un karısı Badrat Kel’in yurdunu basar ve ona oğlunun nerede olduğunu sorar. Oğlunu bulup başını gövdesine dikip kırk gün kocasıyla birlikte Allah’a yalvarır. Bir derviş peyda olup oğlunu sıvazlayıp ona can verir.

“Peri Kızı ile Taz’ın Hikâyesi” (50) masalında Taz kendisine verilen olağanüstü zor görevi rüyasına giren yaşlı adamın yardımıyla başarır. Taz, karısının söylediği yere varıp uyur, rüyasında bir yaşlı ihtiyar ona “İşte şu yoldan yürüyerek ormana var, ormanın ortasında bir güllük var, güllüğün yanında göl var, göl boyunda civcivleriyle birlikte yürüyen bir tavuk var. Onun civcivlerinin arasında aksak bir civciv var, sen varıp işte şu aksak civcivi yakala, o sırada civciv insan gibi konuşup senin neye ihtiyacın olduğunu sorar. Sen, senin ananın sütü ilaç imiş, dersen, senin ihtiyacını işte şu civciv karşılar, deyip gözden kaybolur.”

Mitik dönemde yol gösteren, insanları felaketlerden koruyan koruyucu iye sonraki dönemlerde Hızır tipinde yaşamaya devam etmiştir. Hızır, iyileri ödüllendiren, darda kalanın yardımına koşandır. Uygur sihir masallarında ise bazen birebir kahramanın karşısına çıkar bazen de rüyasına girerek ona yardımcı olur. Hızır’ın duaları Allah katında kabul olduğu için ne dilese gerçekleşir. Dilsizlerin dilini çözen, hastaları iyileştirendir. Bazen de Tanrı ile kul arasında elçilik yapar. Bu vasfıyla şamanı anımsatmaktadır. İnsanlar şamana Tanrı ile aralarında elçilik yapsınlar diye başvurmuşlardır. “İdikut Dağı Hakkında Rivayet” (31) masalında Hızır, Nizamtay’ın rüyasına girer ve Tanrı’nın onu ejderhayı öldürmekle görevlendirdiğini söyler. Burada Hızır Tanrı’dan haber getiren bir elçidir. Şaman da göğe çıkıp tanrılardan haber getiren kişidir. Bu yönüyle şamanın elçiliğine benzer.

4.2.1.2.1.3. Olağanüstü Arkadaşlar

Türk anlatı geleneğinde kahraman yola çıkarken birçok yardımcı arkadaşla karşılaşır. Bu yardımcı arkadaşların olağanüstü özellikleri vardır. Kahramanın sındığı durumlarda bu olağanüstü arkadaşlar devreye girip onun adına zor görevleri yerine getirirler fakat her zaman en zor görevi kahraman yerine getirir. Her arkadaşın bir özelliği vardır ve sınama ya da yarışlarda bu arkadaşlar özelliklerine göre sahneye çıkıp sınavı geçerler. Bunlar Türk mitolojisinde şamanın yardımcı iyeleriyle aynı vasıflara sahiptirler. Tıpkı şamanın koruyucu ruhları gibi kahramanı korurlar.

Şamanların koruyucu ruhları vardır. Yardımcı ruhların görevi genel olarak kamlık zamanı, şamanı öteki dünyaya götürmek veya tedavide ona yardımcı olmaktır. Koruyucu

ruhlar şamana gelebilecek zarları önleme fonksiyonunu üstlenmişlerdir. Her yardımcı ruh yalnız ona ait olan fonksiyon bağlamında işlevini yürütür (Bayat, 2013: 147). Masallardaki olağanüstü arkadaşlar da kahramanı her türlü beladan korurlar.

“Ak Boz Aygır” (6) masalında cadıdan kaçarken yer altına inen Nurzat’ın yer üstüne çıkması için Batuhan ondan oğlu için Demirhan’ın kızı Kahişhan’ı getirmesini ister. Nurzat yolda Sezdirmez Batur, Rüzgâr Batur, Dağ Batur, Göz Batur, Su Batur, Dâhir Kalvar, Korsak Batur ve Tintinçi Batur ile tanışır. Bütün sınavları olağanüstü yardımcılarının yardımıyla geçer. Bu baturların özellikleri: Sezdirmez Batur, kavak ağacının üzerine çıkıp oadaki saksığanın yuvasındaki yumurtayı sezdirmeden alıp yerine koyan; iki ayağına değirmen taşı bağlayarak geyik kovalayan Rüzgâr Batur; kulağını yer dayayıp yeri dinleyen Tintinçi Batur; göllerin suyunu içip başka bir göle boşaltan Su Batur; bütün cihanı gören Göz Batur; âlemde rüzgâr ve boran peyda eden Rüzgâr Batur; her ne koyarsa içine sığan Dahir Kalvarve dağların yerlerini değiştiren Dağ Batur. Bütün olağanüstü arkadaşlar sınavlarda kendine ait özelliklerle ortaya çıkıp kahramanın sınavı geçmesine yardımcı olurlar.

“Ecmen Batur” (23) masalında Ecmen Batur’un babası oğluna kız ister fakat bu kız ejderhanın kendisi için istediği bir kızdır. Ejderha, padişahı sıkıştırınca o da canına karşılık oğlu Ecmen’i ona vereceğine söz verir. Ecmen olanları öğrendikten sonra yola çıkar ve yolda yaşlı apak sakallı bir ihtiyarla karşılaşır. İhtiyar ona ne yapması gerektiğini söyler. Ecmen ejderha ile karşılaşır. Ejderha kendisine Pilis Şehri’nin padişahının kızını ister, eğer onu getirirse Ecmen’i bırakacağını söyler. Ecmen yolda Buz Tüküren, Ok Batur, Tinşan Batur ve Aksak Polgan’la karşılaşır. Padişahın kızını alması için belirli şartlar vardır. Birinci şart, altı aylık uzaklıkta olan bir bulaktan akşam namazından ertesi günkü sabah namazına kadarlık süre için bir ibrik su alıp getirmektir. Aksak Polgan iki perendede altı alık yolu aşır suyu getirir. İkinci şart, yanan demir evin içinde bir geceyi geçirmektir. Buz Tüküren’in yardımıyla yanmaktan kurtulurlar. Üçüncü şart, şehirdeki bütün koyunları, inekleri yığıp bunlarla pilavı yaparlar. Bütün bunları Ecmen Batur tek başına yiyip bitirir ve doymadığını söyler. Kızı alıp yola çıkarlar. Gece kız ortadan kaybolur. Tinşan Batur’un yardımıyla kızın devler tarafından kaçırılıp yer altına götürüldüğünü öğrenir. Kızı devden kurtarır ve onu alıp ejderhaya verir.

4.2.1.2.2. Olağanüstü Düşmanlar

Uygur sihir masallarındaki olağanüstü düşmanların başında *Yedi Başlı Yalmavuz* gelmektedir. Bunun dışında sihir ve büyü yapabilen cadılar, yaşlı kadınlar, kempirler gelir. Diğer olağanüstü düşmanlar ise devler, bazı periler ve ejderhalardır.

Köken açısından iye kültüyle bağlantılı olan, zaman içinde kötü veya kara iye kategorisine giren demonolojik varlıklar Türk mitolojisinde yaygın bir özellik kazanmıştır. Demonik varlıklar, Mitolojik Ana kültü ile Tanrı kültü arasında geçiş merhalesini oluşturmaktadır. Doğa güçleriyle bağlantılı olan demonik varlık ve karakterler zamanla antropomorflaştırılmıştır. Demonik varlık dinî sistemlerin etkisiyle yeni şekil almıştır. Demonoloji, yalnız yer altı dünyasının ruhlarını değil, yer üstü âleminin kimi korkunç, kimi öldürücü, kimi hızlı don değiştiren varlıkları kapsayan kategoridir (Bayat, 2012: 277- 278).

4.2.1.2.2.1. Cadı

Cadı için, Türkiye Türkleri “*cadı*”, “*büyücü*”; Uygurlar “*caduger*”, “*kempir*”, “*momay*”, “*kazazul*”; Tatarlar “*ubırlı karçık*”, “*karı hatın*”, “*mamay*”; Özbekler “*maston kempir*”; Kazaklar “*mıstan kempir*”; Kırgızlar “*mastan kempir*” kelimelerini kullanırlar (İnayet, 2007: 66).

Cadılar, Uygur sihir masallarındaki olağanüstü düşmanlardır. Çünkü bunlar sihir yaparak herkese zarar verirler. Cadı, Yalmavuzun biraz daha insanlaştırılmış şeklidir. O, yalmavuz gibi üç, yedi, dokuz başlı değildir. Destan ve hikâyelerde karşılaşılan bu tip genellikle yaşlı kadın kılığında ortaya çıkar. Cadı daha çok yalmavuzun büyücülük karakterini muhafaza etmiştir (İnayet, 2007: 66). Bazı Türk toplulukları cadı yerine “*kempir*” kelimesi kullanmıştır. Masallardaki *mestan kempir* aslında bir cadıdır. Cadının mitik kökeni de Mitolojik Ana’ya dayanmaktadır. Cadı, mitik dönemden sonra kutsal iyelikten çıkarılıp insan formuna sokularak yaşatılan bir mitik tiptir. Dev tipinin oluşmasında bazı eski inançlar önemli ölçüde rol oynamıştır. Masal kahramanına karşı hem olumlu hem de olumsuz tavırlarıyla dikkat çeken Dev Karısı Emegen’in bir varyantıdır, cadı. Orta Asya masallarında “*Kempir*” tipine dönüşmüştür. Bunun da kökeni Mitolojik Ana’ya bağlıdır (Bayat, 2012: 28).

Türkmen masal ve destanlarında *Mestan Kempir* olarak geçen mitolojik varlık Jelmauz-Kempri'in benzeridir. Mestan Kempir Mitolojik Ana'nın ters çevrilmiş zıt kutba itilmiş türevidir (Bayat, 2012: 320). "Mestan Kempir" (45) masalında Mestan Kempir çocuğu devlerin eliyle yok etmeye karar verir.

Cadı da tıpkı yalmavuz gibi insanlara zarar veren, sihir yapabilen bir tiptir. İnayet'e göre cadının sihir yaparak yağmur yağdırması, uçuşması, küpe binmesi ve kız kaçırması, onu Yalmavuz'un bazı karakterlerini üstlendiğini göstermektedir (İnayet, 2007: 67).

"Cadının Ölümü" (18) masalında şehrin padişahı ahlaksız bir cadı kadındır. O aşırı zalim, aşırı vahşi biridir. Sihir yaparak herkesi ite eşeğe dönüştüren cadı, Şehzade Zar'ı bir serçeye dönüştürerek onu kafese hapseder. Yurduna dönünce de kafesi güneşe asarak ona işkence yapar.

Cadı kılıktan kılığa giren bir tiptir. Masallarda ise genellikle yaşlı kadın tipine girerek kahramanları tuzağına düşürür. "Ak Bekeş ile Boz Yiğit" (5) masalında yaşlı kadın kılığındaki cadı, Boz Yiğit ile Ak Bekeş'i iyi biri olduğuna inandırarak kandırır. Cadı Kempir fırsatını bulunca da onların çocuklarını kaçırp öldürür.

Masallarda cadı sihir yoluyla nesneleri farklı formlara dönüştürebilmektedir. "Bir Perizat'ın Sureti" (15) masalında cadı sihirli makarasını tulpara dönüştürür. Melikeyi de kandırıp bu tulpara bindirip kaçırr. Şehzade, melikeyi aramaya çıkar. Yaşlı cadı onun geldiğini görünce örümceye dönüşüp evin her tarafını örümcek ağıyla kaplar. Şehzade kılıcıyla örümceğe vurunca cadı kadın aslına döner.

Cadı insanlara ve onların mallarına zarar verir. Kadınları ve çocukları kaçırr. "Ak Bekeş ile Boz Yiğit" (5) masalında cadı Ak Bekeş ile Boz Yiğit'i kandırıp evden uzaklaştırır. Onlar uzaklaştıktan sonra onların çocuklarını süpürgesine bindirerek alıp kaçırr. Çalakkarakları kışkırtarak Boz Yiğit'i öldürtür, Ak Bekeş'in de ölümüne sebep olur. "Sihirli Kandil" (57) masalında cadı, Alahiddin ava gidince bunu fırsat bilerek Budire Hanım'a yeni kandili verip elindeki sihirli kandili alır. Cadı kandili alır almaz kandilin yardımıyla sarayı ve Budire Han'ı alıp yurduna götürür.

Cadı sihir ve büyü yaparak insanları tuzağa düşürür. “Ak Boz Aygır” (6) masalında cadı Sölet Bay’ın oğluna âşık olan kızı için Sölet Bay’ı ağına düşürüp canına karşılık oğlu Nurzat’ın altın aşığını alır.

Cadının Kuhikap’ta olması onun mitik dönemdeki Mitolojik Ana ve Dağ Ruhuyla bağıını koparmadığını göstermektedir. “Batur Kız” (13) masalda kızın ağabeyi Endir Han’ın kızına âşık olup hana esir düşer. Han, onu Kuhikap’a gönderir. Cadının tulparını alıp getirsin diye. Yiğit cadının eline düşer ve cadı onu bir ejderhaya dönüştürür.

Sonuç olarak cadı, yalmavuzun daha insanlaştırmış halidir. Büyü yapabilen, insanları ve hayvanları sihirle dönüştürebilen, makaraya ve süpürgeye binebilen mitik dönemle bağıını koparmayan bir tiptir.

4.2.1.2.2.2. Dev

Dev Türkiye Türkçesinde dev; Azericede div; Türkmencede Döv; Kazakçada däv; Kırgızcada dö; Tatarcada diyü; Özbekçede dev ve Uygurcada deva şeklinde kullanılmaktadır (İnayet, 2007: 63). Bazı dev motifleri bütün Türk kavimlerinde ortaktır. Türk masallarında görülen devler ikiye ayrılır:

1) “Demonlar”lar, kötü ruhlar ve şeytanlardır. Bunlar çeşitli donlara girerler. Devler ise dünyada bulunan yaratıklardır. Altay-Türk masallarında bunlara yelbegen denir. 2) Radlof’un tanımına göre “yelbegen” insan biçimli, insan yiyen, çok büyük; üç, yedi veya on iki başlı, siyah ve sarı renklidir (Ögel, 1995: 561).

Devler, aslında çok kuvvetli bazı doğa güçlerinin bedenleştirilmiş biçimidir. Devin kasırğa, fırtına, duman şeklinde ortaya çıkmasının nedeni budur. İnsanoğlunun devlerle mücadelesi, onun doğaya karşı mücadelesini sembolize eder. Dinsel açıdan bakılınca devler tanrıların rakipleri ya da hizmetçileridirler. Mitolojik açıdan bakılınca devler bazen insanları yiyen korkunç güçleri olan bazen de insanlara yardımcı olan olağanüstü varlıklar olarak görülürler (İnayet, 2007: 60-61). Kuzey Türk destanlarında Yelbegen anormal büyüklükte, insan yiyen devdir. Devlerin aileleri de insanlar gibidir. Devlerin kızları ve oğulları vardır. Onların da gül bahçeleri vardır. Büyük kulaklı devler daha çok yer altında bulunurlar (Ögel, 1995: 562- 563). Pertev Naili Boratav, masallardaki devler için şunları söyler:

Hayvan masallarındaki devler, canavarlar, cinler, periler; yırtıcılıkları, abartılmış boyları posları, sık sık şekil değiştirme yeteneklerinin dışında insancıl bir düzeye indirgenmişlerdir. İnsanlar gibi ahlaksal kategori gösterirler: iyi ve kötü. İnsanlarla olan ilişkilerinde de her şeyleri insan topluluklarındaki gibidir. Hepsi insanların dilinden konuşur. Devler aile hayatı sürdürürler, kimileri çiftçilik yapar, kimileri avcılıkla geçinir (Boratav, 1983: 277).

Türklere dev motifi Hint ve İran masallarından geçmiştir. Güneyden gelen bu motifi Türkler yumuşatarak eski Türk kalıplarına sokmuşlardır. Kötü ruhlarla Türk mitolojisindeki yer altı ruhları, Yelbegen gibi adlarla devler görülür. Yedi başlı dev ise bütün Türk topluluklarında görülmektedir (Ögel, 1995: 564).

Yalmavuz ve dev arasında yakın bir ilişki vardır. Bu yüzden de yalmavuz ve dev zaman zaman birbirine karıştırılmaktadır. Aslında Yalmavuz ile dev aynı aileye mensupturlar. Yalmavuz yalnız Türk mitolojisinde görülürken dev bütün dünya mitolojisinde görülebilir. Yalmavuz ve dev ortak özelliklere sahiptirler. Dev de yalmavuz gibi olumlu ve olumsuz ikili karaktere sahiptir. Devler de yalmavuz gibi kötü güç değil ilahi yönleri olan güçlerdir. Türk mitolojisinde dev gibi kötü ruhların ortaya çıkması yer altı dünyasının hâkimi Erlik Han'la ilgilidir. Erlik Ölüler Dünyası'nın hâkimidir. Dolayısıyla o dev gibi kötü ruhların ve güçlerin yaratıcısı olarak görülmektedir. Devlin mitik kökeni ejderhaya dayanmaktadır. Devlin iki başlı, dört başlı, boynuzlu, tüylü oluşu, alev püskürtmesi, uçuşu, kuş şekline girmesi, kasırga çıkarması, bu tipin yırtıcı hayvan veya ejderhadan geldiğini göstermektedir. Ejderha, devlin ilk görüntüsüdür. Devler, ejderhaların insan şeklindeki görüntüsüdür (İnayet, 2007: 60- 64).

Devler olağanüstü güce ve sihir gücüne sahiptirler. Devler, insanları çeşitli şekillere dönüştürme, istedikleri anda da asıllarına dönüşme ya da kendi kılıklarını değiştirme gibi özelliklere sahiptirler. Genç kızları kaçırp kendileriyle evlenmeye zorlamaları ya da güzel kız suretine girip yiğitleri aldatmaları onların da tıpkı Yalmavuz gibi çift cinsiyetli olduğunu göstermektedir (İnayet, 2007: 63). Devlerin sihir yapma özelliği vardır.

Ab-1 Hayat” (19) masalında dev, âşık olduğu bir şehzadeyi yılanı dönüştürür. Mümin, bu kara dişi devı öldürünce onun sihir yaparak yılanı çevirdiğı yiğit de kurtulmuş olur.

“Sihirli Elma” (55) masalında, kasırğa şeklinde ortaya çıkan dev bahçedeki sihirli elmayı çalar. Masalda, Ahmetcan ve kardeşleri elmaları bulmak için yola çıkarlar. Ahmetcan, yer altına inip önce kara devı öldürür ve onun kaçırdığı Dursunay adlı melikeyi, sonra ak devı öldürüp Gümüşay denen melikeyi en sonunda da kızıl devı öldürüp Altınay denen melikeyi devlerden kurtarır ve sihirli elmaları da alır. Bu masaldaki kızların devler tarafından kaçırlmasının kökeni mitik dönemde ruhlara verilen insan kurbanıdır.

Dev, Uygur masallarındaki en yaygın mitik tiplerdendir. İnsanlara zarar veren devlerin yanı sıra insanlara yardım eden ve insanlarla evlenen devler de vardır. Masallardaki bazı dev kızları insanlarla evlenirler, çocukları olur ve bir aile hayatı yaşarlar. Bu devlerin şekil değıştirme özellikleri de vardır.

“Ejderha Yiğit” (24) masalında kadın, kaybolan kocasını ararken devlerin mekânına gelir. Oradan kurtulması ve kocasını kaçırmaması için küçük dev kadına sihir yapmasını öğretir. Kadın küçük devden öğrendiğı sihirle kocasını alıp kaçar. Kendisini takip eden devlerden kurtulmak için de sihirle çeşitli varlıklara dönüşür. Ona bunları öğreten küçük devdir.

“Zirek” (69) masalında Zirek, yalmavuzun mahkûm ettiğı iki devı azat eder. Devler başı dara düştüğünde yardıma çağırması için Zirek’e bir tutam saçlarını verirler. Zirek bu saçları yakınca devler yardıma gelir. Buradaki devler kahramana yardım eden iyi devlerdir.

Uygur masallarında mitik hayvanların yaşadığı mekânlar da olağanüstüdür. Devler, ulaşılmaz âlemlerde, Kaf Dağı’ı ve benzeri mitik dağların arkasında ya da yer altında hayatlarını sürdürürler. “Bülbülgoya” (17) masalında babası için Bülbülgoya’yı aramaya çıkan üç kardeşten en küçücüğü yolda apak giyinen, beyaz sarık sarınan, apak sakallı bir yaşlı adam görür. Adam ona, oğlum sen tehlikeli bir yere devlerin mekânına gelmişsin, der. Senin Bülbülgoya’yı alman için devler padişahının kızlarının

parmağındaki yüzüğü alman gerek, demiş. Her gün buraya devler padişahının iki kızı güvercin donunda gelip yüzerler, onlar kıyafetlerini çıkarıp yüzmeye başlarken sen o kıyafetleri al. Yiğit söylenenleri yapar ve yüzüğü alır ve sonunda devler padişahının küçük kızıyla da evlenir.

“Hezim ile Cadı” (29) masalında acımasız bey Hezim’i kandırıp bir dağ başında bırakır. Hezim bin bir güçlkle dağları, çölleri aşarak bir bağa gelir, bu bağ devler padişahının Dev Peri ve Dev Kügüzat denen iki kızına aittir, bu iki dev kızı kendileri dev olsa da lakin başka devlere benzemezlermiş, insanoğluna zarar vermezlermiş.

Tarihin erken dönemlerinde yaşayan insanlar, ruh ve bedeni iki farklı varlık olarak tasavvur etmişlerdir. İnsanın yaşaması ruhunun güvende olmasına bağlıdır. İnsanlar ruhlarını hayvan veya bitki gibi dış objelerde saklayabileceklerine inanmışlardır (Duymaz, 2008: 4). Bu, dış ruh kavramına Uygur sihir masalarında da rastlanmıştır. Uygur masallarındaki çoğu devin canı bedeninin dışındadır. Devlerin canı ulaşılması imkânsız yerlerde saklıdır. Bu şekilde canların gizlenmesiyle devlerin kolayca öldürülemeyeceği vurgulanır.

“Ak Boz Aygır” (6) masalında Çoyun Kulak’ın canı başka yerde saklıdır. Onun canı çok uzaklardadır. “Üç günlük yerdeki eski dağın bağrında bir bulağın içinde iki balık vardır. Bu iki balığın kursağında onun canını sakladığı sandığın iki anahtarı vardır. Bu anahtarı alıp dağın içinde görünen mağaraya girdikten sonra duvarda asılı bir yay vardır. Yayı aldıktan sonra mağaranın arkası açılır ve bir yaylağa çıkılır. O yaylakta başında bir tane boynuzu olan, alnında gözü olan hayvanlar vardır. Onların içinde bedeninde kırk bir tane yuvarlak işaret olan birinin kursağında dokuz sandık var. O dokuz sandığın içindeki en küçüğünde dokuz cüce var. Onun canı işte o dokuz cücededir.”

“Şehzadenin Acayip Sergüzeşti” (62) masalında kız, topal devden canlarının nerde saklı olduğunu öğrenir. Topal dev ona, “*Buradan dosdoğru yedi ay yürüdükten sonra bir deryaya rastlanır, deryanın diğer tarafında yedi ayda geçilebilen gayet büyük bir dağ vardır. O dağın doruğunun üst katında kırk metre derinliğinde bir kuyu var. Kuyunun temelinde bir ev var, evde bir demir sandık, sandığın içinde bir kutu, kutunun içinde bir rüzgâr top var. Bizim canımız işte o rüzgâr topunda. Toptaki rüzgâr çıkartılırsa*

bizim canımız da tükenir.” demiş. Mitik dönemdeki düşüncenin izlerini taşıyan bu masalda dev, uzun yaşamak için canını bedeni dışına ulaşılması imkânsız bir yerde saklamıştır.

Uygur masallarında devlerin başları genellikle birden fazladır. Bunlar yediye kadar ulaşabilir. Örneğin Yalmavuz yedi başlı bir devdir.

Uygur sihir masallarındaki devlerin önemli bir vasfı da şekil değiştirmeleridir. Devler genellikle yaşlı kadına veya adama, geyiğe, eşeğe ve ata dönüşür. Dönüştükleri varlık ve objeler ya kutsaldır ya da mitolojik özellikler taşır.

“Şehzadenin Acayip Sergüzeşti” (62) masalında devler kızın yok olduğunu görünce aramaya çıkarlar. Devler padişahı kızı ve şehzadeyi bulur. Topal bir kadın kılığında şehzadenin evinin önünden geçer, şehzade onun durumuna acıyıp evine alır. Şehzade ava çıkarken dev bir tane leğene efsun okuyup onu tulpara çevirir, kızı etrafı gezdirmek için tulpara bindirip kaçıır.

“Ak Boz Aygır” (6) masalında Çoyun Kulak canının nerde saklı olduğunu anlatırken dağ, su-bulak, balık, mağara, öküz, sandık ve cüceden bahseder. “Şehzadenin Acayip Sergüzeşti” (62) masalında ise Topal Dev canlarının nerde olduğunu anlatırken derya, dağ, dağın doruğunun üst katında kırk metre derinliğindeki kuyu, kuyunun temelindeki ev, evin içindeki demir sandık, sandığın içinde bir kutu, kutunun içinde bir rüzgâr topundan bahseder. Dağ, su, mağara, kuyu, balık, öküz, cüce, sandık, kutu, rüzgâr vb. unsurların hepsinin Mitolojik Ana ile bağlantıları vardır. Zamanla anaerki döneme ait bütün koruyucu iyeler demonik varlığa dönüşünce yer altına itilmişlerdir. Devlerin canının mağara, kuyu, su vb. yerlerde bulunması kötü ruhların yer altından yer üstüne buralardan çıktığı inancına bağlıdır.

Uygur sihir masallarındaki devlerin başlıca özellikleri, insanları özellikle genç kızları kaçırmaları, insan eti yerler; canları bedenlerinden başka bir yerde bulunur, her türlü canlı ve cansız varlığa dönüşebilirler ve dönüştürebilirler, eşleri çocukları vardır. Bazen masal kahramanına yardım ederler ve onlara sihirli nesnelerden veya sihirli saçlarından verirler. Sonuç olarak devler, mitik dönemdeki koruyucu iyelerin demonik varlığa dönüşmüş hallerinin sonraki dönemde daha insani bir forma dönüştürülmüş tipleridir.

4.2.1.2.2.3. Ejderha

Türk mitolojisiinde “ejderha” motifinin kökeni çok eskidir. Hun hükümdarı Mete’nin soyu “ejder” idi. Ejderha motifi bütün Türk boylarının folklorunda bulunmaktadır. Türkiye Türkçesinde ejder/ejderha; Azericede ajdaha; Başkurtçada ajdaha; Kazakçada ajdaha/ aydaha; Kırgızcada acıdaar; Özbekçede ajdaha; Tatarcada ajdaha; Türkmencede ajdar/ ajdarha; Uygurcada ise ejderha şeklinde kullanılmaktadır. Türkler, ejderhayı yedi başlı yılan şeklinde düşünmüşlerdir. Türk inanişına göre yılan yüz yıl yaşasa ejderha olur. Ejderhalar da güzel kızlara dönüşüp yiğitleri kendilerine âşık edip onları kendileriyle evlenmeye zorlarmış (İnayet, 2007: 56).

Türk mitolojisiinde diğeri hayvanların da dünya modelinde rol almaları kozmosun zoomorfik biçimde tasavvur edilmesiyle bağlantılıdır. Ejder motifi dünyanın ilk zoomorfik tasarımıdır. Göktürklerin ve Uygurların kutsal saydıkları çift başlı ejder kabartmasına rastlanmıştır. Evren olarak bilinen ejder veya ejderha, mitolojik düşüncede dünyanın en eski zoomorfik algılanış şeklidir (Bayat, 2011: 67- 68).

Ejderha, Türk mitolojisiinde önemli bir varlıktır. O; güç, bolluk ve iktidar sembolü sayılmıştır. Çeşitli dünya mitlerindeyse ejder hem iyi hem de kötü bir tiptir. Çoğu mitte kötü iken, Çin mitolojisiinde tanrıya ait sarayın koruyucusu, yağmur ve rüzgârın ilahı, deniz ve akarsuların tanrısı gibi kutsal ve olumlu özelliklere sahiptir. Kelt mitolojisiinde de gücü temsil eder (Gökçimen, 2010: 176). Ejderha, Türkçe sözlükte farklı biçimlerde tasarlanan korkunç bir masal canavarı olarak yer almaktadır (Öznur, 2013: 1).

Ejderha, eski ve yenedünyanın tüm insanların bilgisine göre mitik bir yaratıktır. Tüm ejderhaların vücudu ve derisi, yılan ve timsaha; kafaları da aslan, kartal ve şahine benzemektedir. Birçoğunun kanatları vardır. Genellikle ateş püskürürler. Korkunç bir sesi olan bu varlıklar, hazinelere bekçilik eder; akarsu, göl, mağara ve bulutlarda yaşar. Ejderha, eski zamanlarda insanların çoğu tarafından tanrı ile ilişkili bir varlık gibi ya da bazı kültürlerce tanrı olarak kabul edilmiştir (Gökçimen, 2010: 176). Bu masal hayvanı, gök ve yer-su unsurlarına bağlı olarak geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Türklerde erken dönemlerde bereket, refah, güç ve kuvvetin sembolü kabul edilen bu efsanevi

yaratık, Ön Asya kültürüyle ilişkiye geçildikten sonra olumlu anlamlarını kaybederek kötülüğün sembolü haline gelmiştir. Çin’de imparatorluk sembolü olan ejderha, Türkleri bu yönüyle etkilemiş ve Türk mitolojisinde su, bolluk ve yeniden doğuşun timsali sayılmıştır. Uygur devrinde olumlu bir simge olmaya devam eden ejderin ilahlarla ilgili olduğu anlaşıyor. Uygur mitolojisinde yarı insan yarı ejder özellikleri gösteren ejder hanlarından da bahsedilmektedir (Çoruhlu, 2002: 132- 133). Ejderhanın fiziki özellikleri oldukça korkunç tasvir edilmiştir. Çoğu zaman çok başlı, ağzından ateş püskürten bir dudağı yerde biri gökte, bir solukta her şeyi yutabilen vb. şekillerde tasvir edilmiştir.

Ejderha masallarda genellikle insanların başına bela olur. Hiç kimse bu ejderhayı yenemez ve onun söylediklerini yapmaya mecbur kalır. Masal kahramanı ortaya çıkıp bu olağanüstü yaratığı öldürür. Olağanüstü güçlü bir yaratığı öldürme masal kahramanın gücünü pekiştirmek içindir.

“Minku Batur” (46) masalında Minku padişahın kızını yiyen ejderhayı öldürür. “Perizat” (51) masalında Enver adlı yiğit bir yurda gelir ve bu yurttaki herkesin yas tuttuğunu görür ve sebebini öğrenir. Yurtta bir ejderha peyda olmuştur ve padişahı haraca bağlamıştır. O, her yıl şehre gelir ve şehrin bütün güze kızlarını yer. Enver onu öldürüp şehri kurtarır.

Bu durum, mitik dönemdeki insan kurbanı inancının form değiştirerek masallarda anlatılmaya devam ettiğini göstermektedir. Mitik dönemde kutsal ruhlara isteyerek kurban edilen genç kızlar daha sonraki dönemlerde masallarda birer mağdur olarak ortaya çıkar. Kutsal olarak kabul edilen ejderha ise demonik bir varlığa dönüşmüştür.

Masallarda ejderhalar genellikle suyun başında durup şehri ve insanları susuz bırakmakla tehdit ederler. Ejderhalar kesinlikle suyla ilgilidir. Yağmurun ve suyun efendisi, gök gürültüsünün tanrısı ya da yağmurun ve suyun tanrısı olarak anılırlar. Fırtınalar çıkaranlar da vardır. Bazı mitolojilerde ışık tanrısıdır. Yeni doğmuş bir ejderha, bir solucan veya bir yılan ya da bir kertenkeleden daha büyük değildir. Ancak çok süratli gelişirler. Tanrıların, ejderhalar üzerinde yolculuk yaptıklarına inanılır (Armutak, 2004: 152).

“Tüccarın Oğlu” (64) masalında, şehirdekiler çok geçmeden suların kesildiğini görürler, kuraklık baş gösterince padişah birkaç yiğidi bulağın çıkış noktasına gönderir fakat giden hiç kimse geri dönmez. Tüccarın oğlu, deryanın çıkış noktasına gidince suyun yolunu büyük bir ejderhanın tuttuğunu görür. *“Ejderha, padişahına varıp söyle, her yıl tam işte o zamanda bana otuz deve, otuz Tibet öküzü, otuz at, otuz inek, otuz koyun, otuz keçi, otuz kız alıp versin. Eğer bunu kabul etmezse güzel yurdunu susuz koyup, kurutuveririm.”* der.

“İdikut Dağı Hakkında Rivayet” (31) masalında Tanrı Nizamtay’ı ejderhayı öldürmekle görevlendirmiştir. Nizamtay rüyasında bir adam görür, bu adam Nizamtay’a Kuhikap’a yerleşen batı tarafından bir vahşi hayvanın şehre doğru gelmekte olduğunu söyler. O bütün yurtlardaki olağanüstü güzel kızları yiyip insanların hayatını tehdit eden vahşi bir hayvandır. Bu hayvanı kâinattan yok etme vazifesini yerine getirmen için Tanrı beni gönderdi. Bu vahşi hayvan ağzından ateş saçarak önüne gelen şeyleri yutuveren ejderhadır, der. Nizamtay ejderhayı öldürüp şehri kurtarır. Bu durum onun kutsandığını ve ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir.

“Minku Batur” (46) masalında Minku padişahın kızını yiyen ejderhayı öldürür.

“Zirek” (69) masalında, Zirek şehirdeki bütün insanların matem donu giydiklerini görüp şaşırır. Yaşlı adamdan bu şehirde kırk gün önce bir ejderhanın peyda olduğunu ve padişahın kızını kaçırıp insanların ulaşamayacağı bir dağın başındaki kafese hapsettiğini öğrenir. Zirek yedi gün yol yürüyüp yaşlı adamın söylediği dağa varıp ejderhayı öldürür.

Hayat ağacının dibine dolanmış çift başlı ejder 8 ve 13. yy’lar arasında Uygur Bezeklik bölgesinde sık olarak tasvir edilmiştir (Öznur, 2013: 4). Uygur sihir masallarındaki ejderhalar da genellikle ağaçların yanında görülürler. Ağacın tepesindeki yuvada simurgun yavruları vardır ve ejderha onları yemek ister. “Ecmen Batur” (23) masalında Ecmen Batur kendisini yer üstüne çıkarabilen canlının kim olduğunu sorar. İnsanlara ona bir tek sürme kuşun çıkabildiğini söylerler. Sürme kuş her yıl çılan* ağacının üstüne yuva yapar. Büyük bir ejderha, kuşun yavrularını yemek üzereyken

* çılan: iğdegillerden koyu kahve renkli bir meyve

Ecmen Batur Zülfikar ile ejderhayı öldürüp Sürme Kuşun yanına gelip durumu anlatır. Sürme Kuş Ecmen Batur'u sırtına bindirip üsteki âleme çıkarır.

Ejderhalar, Uygur sihir masallarındaki en güçlü olağanüstü düşmanlardan biridir. Genellikle şehirlere saldırıp yurtları viran ederler, insanlara ve hayvanlara zarar verirler, insanları haraca bağlarlar. “İdikut Dağı Hakkında Rivayet” (31) masalındaki Kuhikap’a yerleşen ejderha kabile reisi Kılıç’ı haraca bağlamıştır. O, bütün kabileye bağlı güzel kızları toplayıp kendisine getirmesini aksi halde halkını toplayıp gitmesini söyler. Buradaki ejderha, acımasız zalim yöneticileri temsil eder. Ejderhanın çeşitli isteklerde bulunması, mal ve cana kastetmesi ağır vergileri ve zulmü anlatan sembolik bir ifadedir. Mitik dönemde insanlar kötü ruhların gazabından korunmak için onlara kurbanlar hatta insan kurbanları sunmuşlardır. Yeni dönemde bu kötü ruhların yerini kötü yöneticiler almıştır. Ejderha, bu kötü yöneticilerin modern zamandaki tipidir. Böylece mitik dönemdeki ejderha halkın manevi ihtiyacını karşıladığı için daha sonraki dönemde kendine uygun bir zemin bularak yaşamaya devam etmiştir.

Çoğunlukla kötü bir role sahip ejderha “Batur Kız” (13) masalında iyi bir rolde ortaya çıkar. Kıza yardım eden bu ejderha aslında cadının sihriyle büyülenip ejderhaya dönüştürülen kızın ağabeyidir. O, kız kardeşine ilacı bulması için yardım eder. Buradaki ejderha ise gerçek bir ejderha değildir. Sonunda kızın zor görevi başarmasıyla aslına döner.

Sonuç olarak ejderha mitik dönemde koruyucu özellikle suyun koruyucu iyesi iken daha sonra insanların canına malına zarar veren demonik bir tipe dönüşmüştür. Dünyanın direği olan kozmik ağaç ve yaşamın kaynağı olan suyla birlikte görülmesi onun mitik dönemde kutsal ve koruyucu bir iye olduğunu göstermektedir. Bolluğun ve bereketin sahibi olan bu iye, daha sonra yok edip tüketen bir hale dönüşmüştür.

4.2.1.2.2.4. Yalmavuz

Uygur sihir masallarındaki yalmavuz, insanlara zarar veren yedi başlı bir devdir. “Yalmavuz” kelimesi Moğollarda “mañgus”, Buryatlarda “mañgidhay”, Sarı Uygurlarda “mañges”, Uygurlarda “Yalmavuz”, Özbeklerde “yalmagız/yalmovız”, Kazaklarda “calmavız”, Kırgızlarda “celmağuz”, Tatarlarda “yalmavız”, Başkırtlarda “yelmavız”,

Nogaylarda “yelmavız” şeklinde söylenmektedir. Moğollarda “mañgus”, kötü ruh, insan yiyen dev, olağanüstü güçlere sahip herhangi bir dev, sihirbaz ve büyücüdür (İnayet, 2007: 14-16).

İnsanların hastalığına deva olan ilacın yalmavuzda bulunması, ilacı almak için kahramanın bin bir güçle yalmavuzun mekânına gitmesi yalmavuzun daha önce koruyucu bir iye olduğunu göstermektedir. İnayet’e göre yalmavuz, anaerkil dönemde yaşamış önemli bir tanrıça veya savaşçı kadın olması ve daha sonraki tarihi süreçte kötülenerek canavara, cine, şeytana veya deve dönüştürülmüş olması muhtemeldir (İnayet, 2007: 21-22).

“Zirek” (69) masalında, yalmavuz körlüğü iyileştiren ilacın olduğu yeri söyleyerek anneleri kör olan üç erkek kardeşi kandırıp kendi mekânına gelmelerini sağlar. Dana ile Tadan’ı kandırıp hapseder ama Zirek’i kandıramaz. Zirek elde ettiği olağanüstü hayvanların yardımıyla yalmavuzun tuzaklarını atlatır ve sonunda yalmavuzu öldürüp bütün tutsakları kurtarır.

Yalmavuz, her şeyi kasıp kavuran, süpürüp yutan, yiyip bitiren, kasırga şeklinde ortaya çıkan bir ejderha olarak görülür (İnayet, 2007: 54- 55). Korkunç bir yaratık olan yalmavuz Uygur masallarında genellikle yedi başlı bir devdir.

Yalmavuz masal kahramanına zarar veren olağanüstü bir düşmandır. “Altın Kılıç” (8) masalında Yalmavuz, yiğidin sihirli kılıcını hile ile satın alır. Yiğidin sarayını ve karısını sihirli kılıç yardımıyla kendi mekânına götürür.

“Ayı İslam” (10) masalında Ayı İslam’ın arkadaşları ateşi söndürürler. Ateş aramaya çıkınca yalmavuzun mekânına gelirler ve yalmavuzdan ateş alırlar. Yalmavuzda yemek piştikten sonra çıkıp gelir, Ayı İslam’ın arkadaşlarını döver ve onların yiyeceklerini çalar. Ayı İslam onun altı başını keser, yalmavuz yedinci başıyla kaçıp yer altındaki mekânına iner. Ayı İslam yer altına inip Yalmavuz’u yedinci başını da keser. Bu motif mitik dönemden izler taşır. Mitik dönemde yalmavuz ateşin koruyucu iyesi idi, zamanla demonik bir varlığa dönüşmüştür.

Masallarda yalmavuz sihir ve büyü yapan bir varlık olarak ortaya çıkar. “Zilli Tavşan” (68) masalında yalmavuzun efsunladığı iğde ağacının meyvesini yiyen kendi

ayaklarıyla onun mekânına gelir. Ayrıca yalmavuz yol üstündeki bütün bulakların suyunu da efsunlamıştır. Bu sülardan içenler leopara, kurda, tilkiye ve zilli tavşana dönüşmektedir. Kızın bütün kardeşleri bu efsunlu sülardan içip hayvanlara dönüşürler. Yalmavuz sihir yapan bir cadı kadın olarak ortaya çıkar.

Yalmavuz masallarda çeşitli hayvan suretlerine girerek avcılarını peşine takip tuzağa düşürür. Avcıları aldatarak peşine takma durumu avcı mitlerini hatırlatmaktadır. Bayat’a göre mitolojik düşüncedeki dağ ruhu kadın olarak tasvir edilmiştir. Bu dağ ruhu avcılarını yoldan çıkarıp onlarla ilişkiye girer. Masallardaki hayvanla evlenme motifi dağ ruhu ile ilişkiye giren avcı mitlerini hatırlatır. Hayvan eşin sonradan insana dönüşmesi ve kahramana yardım etmesi bu varlığın iye olduğunun göstergesi olmuştur. Hayvanla evlenme motifi dağ iyesi kadının avcılarla evlenmek istemesinin masal varyantıdır. (Bayat, 2012: 224- 225). “Melike Kanhor Hikâyesi” (43) masalında yalmavuz geyik suretinde ava çıkan şehzadenin karşısına çıkıp onu peşine takar.

Yalmavuzun tıpkı kendisi gibi korkunç olağanüstü bir binitide vardır. O, yer altında yaşar. İnsanları yer altına kaçırıp büyü ve sihir ile onları hayvana dönüştürür. Bütün bu durumlar onun mitik dönemde bir kutsal iye olduğunu göstermektedir. “Minku Batur” (46) masalında yalmavuz, üç yüz bacaklı, kırk gözlü, başı yünlü, üç günlük yerdeki nesneleri içine çekip yutup püskürten Butivi denen korkunç bir hayvana binip kaçır, o insan gözü gibi bir delikten mağaranın içine girer. Minku da peşinden iner. Minku kuyuda gövdesi söğüde bağlı bir ayı görür ve bu yalmavuz’un sihirle ayıya dönüştürdüğü bir şehzadedir. Minku onu kurtarır. Ayı bir şehzadeye dönüşür. Bu ayının yardımıyla Minku Yalmavuz’u bir kutuya hapseder. Bu masalda Minku Batur’un yer altı dünyasına inmesi, kaçırılıp hayvana dönüştürülen ruhu kurtarması şamanın yer altına yaptığı seyahate benzemektedir.

Sonuç olarak yalmavuz mitik dönemde ateşin koruyucu iyesi iken zamanla demonik bir varlığa dönüştürölüp yer altına indirilmiştir. Ama ateşle olan bağı mitik dönemden sonraki anlatmalarda bile varlığını korumaya devam etmiştir.

4.2.1.3. Olağanüstü Nesneler

Türk mitolojisinde görülen ve erken devirden itibaren ortaya çıkan tözler animizmle ilgilidir. Animizm esas olarak canlı cansız bütün varlıkların bir ruhunun bulunduğu inancına dayanmaktadır. Animizm Türk mitolojindeki Yer-Su inançlarının başka bir şekilde ifade edilmesidir (Çoruhlu, 2002: 56). Uygur Sihir masallarındaki olağanüstü nesneler şunlardır:

Her şeyi gösteren *ayna*, istenilen her şeyi yapan *kılıç*, sınırsız yiyecek veren *kazan*, atıldığında hedefi vuran *ok*, giyildiğinde insanın uçmasını sağlayan *kaftan* ve takılınca görünmez yapan *kalpak*, devleri bile dize getiren Hz. Süleyman'ın *asası*, bütün kapıları açan *altın yüzük* vb. Bu kısımda yalnızca ayna, kılıç ve elbiselere yer verilecektir.

Şorların, mitolojik ve geleneksel dini görüşüne göre “Aynalar”, Erlik'in yer altındaki saltanatında yaşayan kötü ruhlardır. Erlik insanların arasına gelemeyen, kendi yerine bu aynaları gönderir. Aynalar da insanların ruhunu çalıp götürerek ona eziyet edip hastalandırır. Ya da ruhu yiyip sahibini öldürürler. Hastaların iyileşmesi için şaman görevlendirilir ve onların yanına yollanır (Beydili, 2004: 78). Mitolojik düşüncede ayna bu dünya ile diğer dünya arasındaki sınırı sembolize eder. Bazı geleneklerde ise ayna ruhlar âlemine açılan penceredir. Yakut şamanlar aynaya bakarak gelecekteki haber verirler. Ayna, görünmezler dünyasının varlıklarını insanlara gösterir. Şaman ayna aracılığıyla koruyucu ruhlarla ilişkiye girer (Beydili, 2004: 80).

Ayna, şaman aksesuarları içinde ruhların doğrudan doğruya şamana sunduğu kehanet aracıdır. Ayna öteki dünyayı görmek ve ruhların yerini tespit etmek için kullanılır. Tuva şamanları hastayı iyileştirip iyileştiremeyeceklerini öğrenmek için aynaya bakarlar. Ayna şamanın en kudretli eşyasıdır. Sibiryalı halklarında ise ayna sihir ve büyüsel faaliyetler için kullanılır (Bayat, 2013: 190). “Minku Batur” (46) masalında Minku ile arkadaşı fırtınaya yakalınca dua edip Allah'a yalvarırlar. Bir derviş çıkıp onlara Mısrın Kılıç'ı, cihannema, gözü yumarak atıldığında bile istenilen hedefe değen ok verir. Burada cihannema her şeyi gösteren bir aynadır ve kutsal bir kişi tarafından Minku'ya verilir.

“Bu Kız Kimin Hakkı” (16) masalında aynı kıza talip olan üç erkek kardeşten Savut, Patemhan için evli genç bir bayandan bir ayna satın alır. Bu ayna her şeyi gösteren bir aynadır. Savut aynaya bakınca Patemhan’ın ölü bir vaziyette yerde yatmakta olduğunu görür. Buradaki ayna her şeyi gösteren şamanın keramet aracına benzemektedir. Onu kahramana veren ise bir kadındır. Bu ise koruyucu kadın iyerdir.

Diğer bir önemli olağanüstü nesne ise *kılıçtır*. Masallardaki olağanüstü kılıçlar demir kültünün izlerini taşırlar. Çoruhlu’ya göre yer unsuru içine giren demir eski Türklerde kutsal sayılıyordu. Demirin kötü ruhları kovduğuna inanılırdı. Teleüt Türklerindeki kıngrak ve Doğu Türkistan’daki yingrak adlı küçük kılıcın Hunlar dönemindeki kutsal kılıç Ching-lu bıçağı ya da kılıcıyla ilgili olmalıdır. Böylece Türklerde yavaş yavaş kutsal kılıç motifi gelişmiş olur (Çoruhlu, 2002: 35-36).

Eski Türklerde kılıç kutsal sayılırdı. Onlar kılıcı Tanrı’nın nimeti olarak görürlerdi. Kılıç savaş ruhunun sembolüydü. Köroğlu efsanesinde, kahramana özel olan “Misri Kılıç”ı başka kılıçlara benzemez. O gökten düşen yıldırım parçasından yapılmıştır. Gökten gelen silahların Yıldırım Hamisi tarafından gönderildiğine inanılmıştır. Hakasların Altın Arık destanında taştan doğan kahraman kılıcıyla birlikte doğmuştur. Ural Batır’a babası kıvılcım saçan bir kılıç verir. Bu kılıçla ecelden başka her şeyi yenmek mümkündür. Bazı destanlarda kahraman efsunlu bir kılıca sahiptir, bu kılıcın yardımıyla büyüleri engelleri ortadan kaldırır. Şamanların da ayin sırasında ellerinde tahta kılıç olur, bu kılıç onların kötü ruhlarla savaşması için gereklidir (Beydili, 2004: 311- 312).

“Minku Batur” (46) masalında tipiye yakalanan Minku ve arkadaşına bir derviş Mısran Kılıç verir. Yedi başlı yalmavuz Minku’nun Mısran Kılıç’ını çalıp yer altına götürür. Minku yer altına inip yalmavuz tarafından ayıya dönüştürülmüş şehzadeyi kurtarır. Şehzade de onun Mısran Kılıç’ını yalmavuzdan alıp ona verir.

Uygur masallarındaki kılıçlar kahramanı zengin eden ve onun her istediğini yapan olağanüstü nesnelerdir.

“Altın Kılıç” (8) masalında ölmek üzere olan baba oğluna altın bir kılıcı miras olarak bırakır. Bu kılıcın sırrı, iki rekât namaz kılındıktan sonra kendisinden ne istenirse onu yapmasıdır. Çocuk bu kılıcın yardımıyla zengin olup şehre padişah olur. Bu kılıç

bazen hileyle kötü yaşlı cadı kadının eline geçer ama kahraman olağanüstü yardımcılarının yardımıyla çalınan bu sihirli nesnesini tekrar elde eder. Bu masalda kahraman çalınan nesneleri olağanüstü yardımcılarının yardımıyla bulup getiren şamana benzer.

“Sihirlenmiş Şehir” (54) masalında şehirden kaçan yiğit ile kıza Kara Dev kendi kılıcını verir. Yiğit yer altına devlerin mekânına iner. Devler onun elindeki Kara Dev’in kılıcını görünce ona karışmazlar. Sihir ve büyüyle eşeğe dönüştürdükleri insanları asıllarına döndürürler böylece bulak başındaki bütün ölümler dirilir.

Şamanın yardımcılarında biri de onun çeşitli hayvanların kalıntılarından yapmış olduğu elbisedir. Bu elbise onun esrik yolculuğu sırasında biçim değiştirme yeteneğine sahip olduğunu işaret etmektedir. Şamanın giysisi özel bir dinsel mikrokozmosu temsil eder (Çoruhlu, 2002: 71). Şamanın elbisesi sembolik olarak üç hayvanın tasvirleriyle kuşatılmıştır: kuş, ayı ve geyik. Şaman başlığı “hayvan anayı” yani kuşu simgelemektedir. Şaman “manyak”ı ve başlığıyla hayvan ananın kılığına bürünüp öteki dünya yolculuğuna çıkar (Bayat, 2013: 177).

Şamanlık soydan geçse de şamanın *manyağı* başkasına verilmez, aileden birisi hatta bu kişi şaman bile olsa bu kostümü kullanamaz. Şamanın yardımcı ruhları manyağı terk ettiklerinden yeni şaman eski manyağı giyemez. Her şaman kendi yardımcı ruhlarına sahiptir. Yeni şamanın yardımcı ruhları eski manyağa girmezler (Bayat, 2013: 180). “Bilirim” (14) masalında “Bilirim” lakaplı adam pazarda yaşlı bir adamdan bir cüppe satın alır. Cüppenin sırrını öğrenmeden alıp eve götürür. Bu cüppe giyen insanı uçurabilen bir cüppedir. Bilirim cüppeyi giyip havalanır, fakat yere nasıl ineceğini bilemediğinden uçup gider. Buradaki insanı uçuran cüppe şamanın üzerinde çeşitli kutsal sayılan hayvanların uzuvlarıyla süslenmiş manyağına benzemektedir. Şaman bu manyağın yardımıyla kozmik seyahatine çıkar. Bu durum mitolojik ritüelin masallardaki kalıntısıdır. Bu cüppeyi Bilirim’e veren yaşlı bir adamdır. Yaşlı adam mitik dönemdeki iyi ruhları temsil eder.

Simgesel özellikli elbise, başlık ve maske kamuflej ve korunma amacı taşımakta ve esrime tekniğinin esas dış unsurlarını oluşturmaktadır. Kostüm, bütün aksesuarları ile

birlikte (şapka, maske) şamanın yeni bir kimliğe bürünmesinin alegorik yorumudur (Bayat, 2013: 190).

“Hezim ile Cadı” (29) masalında Hezim çölde dövüşen üç deve rastlar ve onların kendilerine miras kalan kalpak, yay, asa, halı, kazanı bölüşemediklerini öğrenir. Asa, yere bir vurulunca binlerce dev peyda olup “Emret şahım!” deyip kol bağlayıp ne işe buyrulursa onu yaparlarmış. Kalpağı giyiveren kişi kimsenin hatta devlerin bile gözüne görünmezmiş. Halıya oturan nereye gitmek isterse o yere uçarmış. Yayına kerametini göster dense bir ok bin olurmuş. Karnı acıkınca kazana bakıp “kayna kazanım” dense her çeşit yemek hazır olurmuş. Bu masaldaki kalpak insanı görünmez yapar. Kalpak şamanın esrime sırasında korunma amacıyla kullandığı kamuflaj aracıdır. Bayat’a göre bu tür kostümler şamanın yeni bir kimliğe bürünmesi demektir.

Masalarda kahramanlar tarafından kullanılan olağanüstü nesnelerin mitik dönemdeki mitolojik düşünceye göre her şeyin bir ruhu olduğu inancı ile Yer-Su ruhları, demir kültü ve şamanın kozmik seyahati sırasında korunmak için kullandığı kamuflaj ile yakın ilişkisi vardır.

4.2.1.4. Olağanüstü Durumlar

Bu kısımda masallardaki olağanüstü durumlar, hayvanla evlenme, dış ruh, ölüp dirilme, rüya, insan kurbanı, don değiştirme, olağanüstü görevler, yasaklar, dönüşümler, isteyerek dönüşme veya ceza olarak dönüştürülme konularının mitolojik kökenleri üzerinde durulduktan sonra masallardaki örneklerine yer verilmiştir. Olağanüstü mekân ise farklı bir başlık altında incelenmiştir.

4.2.1.4.1. Hayvanla Evlenme

Soyut düşünme seviyesi zayıf olan yazı öncesi insan, soyut kavramları somutlama, maddî bir şekle büründürme, onları belli bir şekilde, yapıda algılama ve yansıtma ihtiyacı duyar. Her varlığın, bedeninden ayrı bir canı/ruhu bulunduğu, en ilkel insanların inanç sistemlerinde bile somut bir biçimde düşünülmüştür. Bu nedenle yazı öncesi insan, kendi dışındaki her varlığı da kendisi gibi canlı ve ruhlu saymıştır (Sever, 2003: 161).

Masallarda masal kahramanı hayvanlarla evlenir. Armutak’a göre bunun sebebi; dini düşüncenin en önemli evrelerinden biri olarak kabul edilen zoomorfizm (animalizm) döneminde insanoğlu, hayvan biçimli tanrılara tapmış ya da tanrılarını hayvan biçimli olarak düşlemiştir. Bu evrede birçok memeli hayvanın yanı sıra; sürüngen, balık, kanatlı ve mitolojik hayvanları da kendi düşsel dünyasının zengin motifleri arasına yerleştirmiş ve bu hayvanlara önemli mitolojik roller vermiştir. Uygarlık geliştikçe, doğayı ve hayvanları kontrol altına alarak onları daha yakından tanıyan ve evcilleştiren insanoğlu, bir süre sonra tanrılarını yarı insan - yarı hayvan olarak düşlemiş, daha sonra ise tümüyle insan biçimli tanrılar tasarlamış ve antropomorfizm evresine geçmiştir (Armutak, 2004: 155).

“Kurt Kız” (40) masalında bayın oğlu sürüsüne zarar veren kurdu takip eder. Kurdu yakalar fakat kurt insan gibi dile gelip kendisine zarar vermemesi için ona yalvarır. Yiğit kurdu serbest bırakır, kurt da onu mağarasına götürür. Burada kurt olağanüstü güzel bir kıza dönüşür. Yiğit ile kız evlenirler. Kurdun postu zamanından önce yakılınca yiğidin başı derde girer. Yiğidi bu dertlerden kurtaran kurt suretindeki bu peridir.

“Maymun Kız” (41) masalında üç erkek kardeş aynı kıza âşık olurlar. Padişah oğullarının birer ok atmasını ister. Attıkları ok kimin evine düşerse o evdeki kıızı oğullarına alacaktır. Küçük oğlanın oku havada kaybolur. Şehzade okunu aramaya çıkar, okunu bir harabede bir maymunun yanında bulur. Şehzade bu maymunla evlenir. Bu aslında maymun suretindeki bir peri kızıdır. Kız sonunda şehzadeye gerçek yüzünü gösterir. Kız şehzadeyi her türlü beladan korur.

Uygur sihir masallarında masal kahramanları hayvan suretindeki kızlarla evlenirler. Bu kahramana güç katar. Bu aynı zamanda kahramanın ilahi bir güç tarafından kutsanıp korunduğu anlamına gelir. Hayvanla evlenme durumu mitik dönemde hayvanların kutsal sayılarak onlara tapıldığı bir dönemin izlerini taşımaktadır. Bunların hayvan suretinde periler olması ve ilahi güç taşımaları şamanın göksel eşlerine de benzemektedir. Şamanın göğe çıkarken ona yardım eden iki göksel eşi vardır. Bunların masallara yansıyan şekli ise hayvan suretindeki peri eşlerdir. Bütün bu motiflerin Yer-su inancıyla da yakın bir ilişkisi söz konusudur.

Masaldaki kahramanların semavî eşleri ise güvercin suretindeki olağanüstü varlıklardır.

“Hezim ile Cadı” (29) masalında Hezim yasaklanan kırk birinci evin kapısını açınca olağanüstü bir bahçe görür. Bahçede bir göl vardır. Gök güvercinler gölün kenarına gelir, soyunup insana dönüşerek göle girip yüzerler. Bu kırk bir güvercin aslında devler padişahının kızı Perizat’ın hizmetçileridir. Hezim Perizat’ı görüp âşık olur ve kendini kaybeder. Sonunda devlerin yardımıyla güvercini ele geçirip onunla evlenir.

“Perizat Kız” (52) masalında yaşlı adam sefere çıkmadan önce şehzadeye kırk bir evin anahtarını verir, fakat kırk birinci evin kapısını açmamasını tembihler. Yaşlı adam gittikten sonra şehzade kırk birinci evin kapısını açar. Bu evin kapısını açınca göz önünde acayip bir bağ peyda olur, bağın ortasında bir göl vardır. Bir gök güvercin sürüsü alçalıp gelerek gölün kıyısına inip her biri güzel bir kıza dönüşür. Şehzade yaşlı adamın yardımıyla âşık olduğu güvercin suretli perinin kıyafetlerini çalar ve onunla sonunda evlenir.

Şamanın şamanlık sırlarını öğrendiği varlıklar gökteki semavî eşleridir. Bayat’a göre erkek şaman adayı kadın olarak tasarlanan ruhlarla cinsî ilişkiye girer ve şamanlığın sırlarını öğrenir. Genellikle şamanın bir semavî karısı vardır. Şaman olma sürecinde şaman adayının semavî ruhlarla cinsî ilişkiye girmesi, kadın cinsî organlarının Mitolojik Ana’yı simgelemesi ve mistik bir anlam taşıması özellikle büyük bir önem kazanmaktadır (Bayat, 2013: 54). Semav’i bir eşle evlenmenin mitik kökeninde semavî eşle evlenme miti yer almaktadır.

4.2.1.4.2. Dış Ruh

Masallardaki bir diğer olağanüstü durum ise canın bedeninin dışında olması durumudur.

İlkel insan her varlığın bedeninden ayrı bir canı/ruhu bulunduğunu düşünölmüştür. Sürekli bir mücadele içerisinde bulunan, bu mücadele insanın tabiatla, insanın insanla olan mücadelesidir- her an yaralanmaya, hatta öldürölmeye maruz kalabilecek insanın canını/ruhunu bedeninin dışında bir yerde varsaymasını doğurmuştur. Çünkü beden her an tehlikeye uğrayabilir. Oysa can bedenden ayrı, güvenli bir yerde

olursa, zarara uğrama tehlikesi de ortadan kalkacak, dolayısıyla beden de güvenlikte olacaktır. Diğer yandan eğer can bir zarara uğrarsa, beden ya hastalanacak ya da ölecektir (Sever, 2003: 161-162).

“Şehzadenin Acayip Sergüzeşti” (62) masalında, şehzade Buhara padişahının kızına ait resmi görür ve ona âşık olur. Kızı bulmak için yola çıkar. Yolda muhafızların öldürmek üzere olduğu Kemek Heyyar adlı kişiyi kurtarır. Kemek Heyyar devlerin kaçırdığı kızı kurtarır. Devler kızı tekrar kaçırlar. Devlerden kurtulmanın tek yolu onların canının nerede olduğunu öğrenmektir. Kız kendisine âşık Topal Dev’den canlarının nerede olduğunu öğrenir. Rüzgâr topundaki havayı boşaltıp bütün devleri öldürürler.

Frazer’e göre ilkel insan, ruhu görülebilir ve elle tutulabilir, bir kutuda ya da kavanozda saklanabilir; yaralanmaya, kırılmaya veya parçalanmaya açık somut maddi bir şey olarak düşünmüştür. Ruh zarar görmediği sürece insan sağlıklıdır eğer o zarar görürse acı duyulur, yok edilirse sahibi ölür. Ruhun zarar görme ihtimali çok yüksektir. Bunun için de ilkel insan ruhu beden dışına çıkarır ve onun güvenliği için onu güvenli bir yere koyar. Ruh, zarar görmediği sürece insan ölmez yani ölümsüzleşir (Frazer, 1992: 269-270). Ölümün gerçekleşebilmesi için ölüm ruhu adını verdiğimiz şeyin ele geçirilmesi ve yok edilmesi gerekir. Ölüm ruhu çoğunlukla beden dışında bir yerde saklıdır. Ölüm ruhlarının beden dışında, ulaşılması ve bulunması güç bir yerde saklanması her an yaralanmaya, yok edilmeye açık olan beden muhafazasına yönelik bir harekettir. Çünkü ruh/can bilinmeyen bir yere bilinmeyen bir zamanda saklanmıştır. Ruh güvenli ve erişilemez bir yerde olursa, beden yaralansa da ölüm söz konusu olmayacaktır (Bekki, 2004: 53-56).

“Alaca Kuyruklu Eversiz At” (7) masalında Baykuş, cadı kızının yardımıyla Çoyun Kulak adlı devin canının nerede olduğunu öğrenir. Çoyun Kulak’ın canı ile oğlunun canı üç günlük uzaklıkta, bir deryanın başındaki bir çınarın altında yüzen iki balığın kursağının içinde bulunan altın kafesin içinde yer alan serçelerin kursaklarındaki kurtların içindedir. Baykuş bunu ele geçirip Çoyun Kulak ev oğlunu öldürür. Türk masallarında ve destanlarında can/ruh çeşitli yerlerde bulunur.

Ateşkâr Oğlan masalında, Ateşkâr Oğlan ile atının ruhu bir balığın karnındaki kutunun içinde *iki serçe* şeklindedir. Gagauzlardan derlenen Tepegöz masalında tılsım olarak geçen ruh, kaz adasında bulunan üç ördekten birinin karnındaki oka taşının içinde *üç sinek* şeklindedir. Gökyüzü, yer altı ve ada/göl gibi yerlere saklanan ruhlar ayrıca, buralarda da yine bir hayvanın karnına gizlenmişlerdir. Bu hayvanlar; Maaday-Kara’da üç maral, Er-Töştük’te sarı balık, Ateşkâr Oğlan’da balık, Tepegöz’de ördek’tir. Seyfelmölik hikâyesinde ise ruhun bulunduğu sandığı bir balık çekerek kıyıya çıkarır (Bekki, 2004: 53-55). İnsanoğlu, ruhunu/canını bedenin dışında saklayarak onun zarar görmesini engelleyerek ölümsüz olacağını düşünmüştür.

4.2.1.4.3. Ölüp Dirilme

Ölüp dirilme, yaşamda yeni bir statüye geçiş, şaman adayının varlığını bir alt aşamasından bir üst aşamasına geçişini ruhsal olarak gerçekleştirmesidir. Ölüm yoluyla şaman adayı, daha yüksek bir tinsel duruma girmekte, bir üst evreye ulaşmaktadır. Ölüp dirilme motifi şaman kerametlerinin ana kaynağıdır (Bayat, 2013: 51-52;164).

Uygur sihir masallarında ölenler ya Ab-ı Hayat suyu içirilerek ya da elma koklatılarak diriltirler.

“Bu Kız Kimin Hakkı” (16) masalında Davut, Patemhan’ın gölünü alabilecek bir şey bulayım, diye pazarı dolaşmaya başlar. Bir yere geldiğinde bir ihtiyar kadın bir tane elmayı insanlara gösterip bu elmayı kim yerse, derhal iyileşir, dediğini duyar. Davut elmayı satın alır. Patemhan’ın öldüğünü görünce elmayı burnuna tutar ve Patemhan dirilir.

Şaman, ölüyü veya ölüme terk edilmiş insanı diriltmekle zamanı geri çektiği gibi ruhların yaşadığı öteki âleme gitmekle de iki mekânı aynı anda yaşamış olur. Ölüp dirilme şaman olmanın ana teması, ana hattıdır (Bayat, 2013: 50). “Şehzadenin Acayip Sergüzeşti” (62) masalında Kemer Heyyar kızıl elmayı kıza koklatır kız hemen can verir. Kızı şehzadenin yanına getirince tekrar kızıl elmayı kızın burnuna tutar ve kız dirilir. Bu masallarda ölüyü diriltten şey elmadır. Masaldaki Kemer Heyyar sihir ve büyü yapmayı devlerden öğrenmiştir. “Kara şaman” kaçırın ruhları ve eşyaları bulmak için yer altına kötü ruhların mekânına iner. Kemer Heyyar da devlerin mekânına gider. Şaman ölüyü

diriltir, Kemek Heyyar da önce öldürür sonra tekrar diriltir. Şamanın ölüyü diriltme kerametini Kemer Heyyar da gösterir. Kemer Heyyar aslında bir kara şamandır.

Masallarda ölüyü diriltten şey ve canlılara ölümsüzlük veren asıl şey “Ab-ı Hayat”tır. Hızır’ın da Ab-ı Hayat suyunu içtiğine inanılmaktadır. “Alaca Kuyruklu Eysersiz At” (7) masalında Çoyun Kulak Baykuş’u öldürür. Çoyun Kulak Baykuş’un atını bağlar. Çoyun Kulak’ın karısı atı bırakmasını ister. At serbest kalınca kaçıp gider ve Baykuş’u bulur. Baykuş’u tilkinin yardımıyla sırtlanıp Ab-ı Hayat bulağının başına götürüp ağzına su damlatıp onu diriltir.

Ölüp dirilmedeki bir diğer önemli unsur ise *kemiktir*. Kemiklerin canlının biçimine sahip olduğuna ve görünüşe göre onun esasını oluşturduğuna inanılmaktaydı. Ancak onlar vasıtasıyla hayata geri dönmek ya da yaşamın devamı mümkün gözükmekteydi. Dolayısıyla ölü insanların ve hayvanların kemikleri itinayla muhafaza edilirdi (Roux, 2011: 85). Parçalanıp yenilme sürecinden sonra kemiklerin bir araya getirilmesi yeniden oluşuma-dirilmeye, canlanmaya işaret etmektedir. Kemik göçebe ve avcı kavimlerde dirilmeyi, yeniden hayat bulmayı sağlayan esas unsurdur (Bayat, 2013: 61).

“Alaca Kuyruklu Eysersiz At” (7) masalında Çoyun Kulak Baykuş’u öldürür. Baykuş’un atı serbest kalınca kaçıp gider ve Baykuş’un cesedini bulur fakat Baykuş’un bir kemiği eksiktir. At kemiği tilkinin götürdüğünü anlar ve tilkiyi öldürmekle tehdit eder. Tilki kemiği getirir, At kemiği yerine yerleştirdikten sonra Baykuşa Ab-ı Hayat suyunu verir ve Baykuş dirilir. Kemik yeniden dirilmeyi sağlayan unsurlardan biridir.

Baykuş’un ölüp dirilmesi tıpkı bir şamanın ölüp dirilmesine benzer. Eliada’ye göre şaman adayının hangi biçim altında olursa olsun (esrimeli rüya, hastalık, beklenemedik olaylar vb. durumlar) “ölmesinin” ve tekrar “dirilmesinin” sırra erme (yeni bir duruma geçme) anlamına gelmektedir (Eliade, 1999: 89). Masallardaki ölüp dirilme kahramanın erginleşmesi anlamına da gelmektedir.

4.2.1.4.4. Rüya

Rüya, ilkel dönemlerden kalma anlatıların ayrılmaz bir parçasıdır. Babilliler ve Asurlularda, l ruhların kötü tesirlerinden kurtulmak için Babil rüya tanrıçası Mamu’dan yardım istenirdi. Mısırlılar ve diğer pek çok toplumda rüyaların tanrılar tarafından kendilerine gösterdiklerine ve ilahi mesajlar taşıdıklarına inanılmaktadır. Bu inanişı ilkağlarda yaşımiş pek çok millete ve medineyete ait anlatılarda görmek mümkündür. Bu anlatılarda rüyayı bazen kahramanın kendisi bazen de gvendiğı, sevip saydığı biri görür. Rüyalar zel yorumcular tarafından yorumlanır ve kahraman buna göre hareket eder. Rüyanın sonucu olumsuz ise bu olumsuzluğın gerçekleşmemesi için her türlü tedbir alınır. Ancak alınan tedbirlerin faydası olmaz (Kuzubaş, 2007: 314- 315).

“Kanhor Şahın Mahvoluşu” (34) masalında bir gün padişah bir rüya görür. Rüyasında gece kendi yaptığı büyük has bahçede gezip dolaşırken açık mavi renkli gökte on beş günlük dolun aya bakar. Dolun ay padişahın bir bakışıyla aynı anda yavaş yavaş yeryüzüne inmeye başlar. Padişah bu işe hayran kalıp yerinden kalkar. Dolun ay birdenbire hızını artırıp ok gibi direkt padişahın önüne düşüp ortadan ikiye ayrılır. Padişah korkarak uyanır. O ertesı gün kahinler ve falcıların hepsini yığıp kendi gördüğü düşün yorumlanmasını emreder. Falcı ve khinler ona, memleketinde bir pehlivan oğul doğacağını, sekiz yaşına girdiğinde padişahı öldüreceğini söylerler. Padişah bütün kadınları ve erkek çocukları öldürtür ama bu kıyımdan kaçıp kurtulan bir ocuk sekiz yaşına girince gelip padişahı öldürür.

“Zirek” (69) masalında, Zirek bir gün bir rüya görür, rüyasında bir ay yüzlü kız elini Zirek’e uzatarak ağlar ve Zirek’ten yardım ister. Zirek bu rüyayı arka arkaya tam üç gece görür. Dördüncü gece yine o rüyayı görünce melikeye kim olduğunu sorar. Melike Diyar şehrinin melikesi, Dil Kyer olduğunu söyler. Zirek melikeyi bulmak için yola çıkar. Zirek birçok l arkasında bırakıp çok cevr-i cefa çekip Dilyar şehrine varır. Zirek rüyasında gördüğü kızını bulur ve onunla evlenir.

Uygur sihir masallarında rüyalar her zaman kahramana gelecekten haber verir, ona nasıl davranması gerektiğini söyler, yol gösterir ve bilgi verir. Genellikle rüyalarda Hızır, derviş, yaşı adam kahramana ne yapması gerektiğini söylerler. “Ağaç At” (4) masalında şehzade bir bahçeye girer, karnı acıkınca şeftali ve armut yer. Uyuyup

uyandığında başında iki boynuz, çenesinde de bir tutam sakalın çıktığını görür. Rüyasında bir ihtiyar meyvelerin sihirli olduğunu söyler, eğer yere düşen kuru meyveleri yerse sakal ve boynuzdan kurtulacağını, bir an önce de bu mekânı terk etmesini söyler. Çünkü bu mekân devlerin mekânıdır. Uyanınca ihtiyarın söylediklerini yapıp sakal ve boynuzdan kurtulur. “İdikut Dağı Hakkında Rivayet” (31) masalında Nizamtay’a Tanrı’nın mesajını getiren yaşlı bir adamdır. O, Nizamtay’a ne yapması gerektiğini, dev nasıl öldüreceğini söyler.

“Peri Kızı ile Taz’ın Hikâyesi” (50) masalında Taz rüyasında, sağ dizinde gün, sol dizinde ay, ortasında yıldız görür. Yıllar sonra Taz bir peri kızıyla evlenir. Peri kızı kız kardeşini de Taz ile nikâhlar. Taz hatunlarına yıllar önce sağ dizinde gün, sol dizinde ay, ortasında yıldızın durduğu bir rüya gördüğünü, bu rüyayı babasına anlatmadığını, bugün ise işte bu rüyanın gerçekleştiğini söyler. Taz yurda padişah olur ve yurdu adaletle yöneteceğine söz verir. Taz’ın ileride baht sahibi olacağı rüya yoluyla kendisine haber verilmiştir.

Türk anlatı geleneğinde rüyalarda âşık olma motifi oldukça yaygın bir motiftir. Kahraman âşık olduğu kızı rüyasında görür ve hatta rüyasında âşık olduğu kızla konuşur. Onun adını, nerede olduğunu ve ne durumda olduğunu rüyasında öğrenir. “Zirek” (69) masalında, Zirek rüyasında gördüğü melikeye âşık olur, rüyasında onunla konuşur ve onu bulmak için yola çıkar.

“Bülbülgoya” (17) masalında şehzade Bülbülgoya’yı getirmek için yola çıkar. Yorgun düşen şehzade güllerin arasında dinlenmek için uzanınca uykuya dalar ve şöyle bir rüya görür. Onun karşısına apak giyinen, beyaz sarık sarıyan, apak sakallı bir yaşlı adam asaya dayanarak gelir, oğlum sen tehlikeli bir yere, devlerin mekânına gelmişsin. Niçin buraya geldin, diye sorunca çocuk Bülbülgoya’yı aramaya geldiğini söyler. Bu masalda da kutsal veya tekin olmayan yerlerde uyuyan kahraman olağanüstü varlıklar tarafından uyarılır. “Kayıp Şehir” (37) masalında Ali oğlağın peşine takılır ve çok yol yürür. Ali yorgunluktan uyuyup kalır. Rüyasında apak sakallı bir yaşlı adam peyda olup oğlum, yerinden kalk. Bu oğlak seni büyük zenginliğe ulaştırdı. Azıcık daha yürüdükten sonra bir güzel şehre varacaksın. Bu oğlak seni o şehrin altın ambarına ulaştıracak. Bu şehrin kaidesi kuralları var, birincisi bu şehirde geceleyin bütün şehir halkının dükkân,

lokanta ve başka yerlerde alış veriş yaptığını göreceksin, lakin onların hiçbir şeyini tutma, onlarla konuşma, nasıl girdiysen öyle geri çık. İkincisi aldığın altınları yoksullara paylaştırarak ver. İşte bu şartları yerine getirirsen sana bu şehrin kapısı açılır, lakin bu şartların birini bile ters yaparsan bu şehrin insanlarına benzeyip burada kalırsın, deyip kaybolur.

“Tüccarın Oğlu” (64) masalında, bir gün padişah bir rüya görür, rüyasında kara bir şey onu yarılan yerin derinliklerine iter. Kimse bu rüyanın tabirini yapamaz, konuşan tay yiğide kokarcaya sormasını söyler. Yiğit kokarcanın tüylerini yakar, kokarca hemen peyda olur. Kokarca büyük bir fırtınanın çıkacağını ve bu şehri kum fırtınasının basacağını söyleyip halkın derhal şehri terk etmesini söyler. Burada rüyayı yorumlayan bir hayvandır. Tüccarın oğlu burada hayvan atalardan yardım alarak olağanüstü durumları yorumlayan bir şaman durumundadır.

4.2.1.4.5. İnsan Kurbanı

Kurban, paleolitik çağdan beri doğaüstü güçlere hoş görünmek, onlardan kötülöklere engel olmalarını istemek, yerine getirdikleri bir istekten ötürü teşekkür etmek için gerçekleştirilmiş dinsel bir törendir.

Kurban, Allah’a, mabuda veya kutsal sayılan bir varlığa takdim edilen sunudur. Bu canlı (kanlı), cansız (kansız) veya sembolik bir şey de olabilir. Kanlı kurbanlar insanlar veya hayvanlardır. Kansız sunular ise genellikle bitkisel nesneler ve içeceklerdir (Öztürk, 1996: 12- 13). Eski Türk boylarında doğaüstü güçlere belirli özelliklere sahip at, deve, koyun, keçi gibi hayvanlar kesilerek sunulurdu. Kansız kurban; bulgur, süt, yağ vb. yiyecek içecek maddelerinin belirli bir yere konulması, serpilmesi, saçılması şeklin sunulurdu (Erginer, 1997: 121).

Eski Türklerde insan kurbanı olmadığından hiçbir zaman insan kurbanı gelenek haline gelmemiştir. Moğollarda görölen bu gelenekse çiftçilik kültürüyle bağlantılıdır (Beydili, 2004: 349). Mahça (yaban insan) suyun başını tutan bir yaratıktır. Hayvanları ve insanları yer. O insanları, eğer her gün bir insan ile bir koyun getirmezlerse bütün yurdu tahrip etmekle tehdit eder (İnayet, 2007: 52). Masallarda suyun başını kesen

ejderhaya veya deve verilen genç kızlar ya da oğlanlar mitik dönemdeki insan kurbanının izlerini taşımaktadır.

“Tüccarın Oğlu” (64) masalında, yurdun suları kesilir, kuraklık baş gösterir. Padişah birkaç yiğidi bulağın çıkış noktasına gönderir fakat giden hiç kimse geri dönmez. Yiğit deryanın çıkış noktasına gidince suyun yolunu büyük bir ejderhanın kestiğini görür. Ejderha, varıp padişahına söyle, her yıl tam işte bu zamanda bana otuz deve, otuz Tibet öküzü, otuz at, otuz inek, otuz koyun, otuz keçi, otuz kız alıp getirsin. Eğer bunu kabul etmezse güzel yurdunu susuz koyup, kurutuveririm, der. Burada ejderha kaosu temsil etmektedir. Kozmosun yeniden inşa edilebilmesi için suyun sahibi olan ejderhaya kurban sunmak gerekir. Genç kızlar burada mitik dönemde tanrılara sunulan insan kurbanıdır. “İdikut Dağı Hakkında Rivayet” (31) masalında, insanlar arasında Kuyikap tarafında vahşi bir ejderhanın Ketik şehrine doğru yola çıktığı, onun bu şehirdeki var olan bütün kızları yiyeceği hakkında sözler peyda olur. Vahşi ejderha kabile reisi Kılıç’a bütün kabileye bağlı güzel kızları toplayıp kendisine getirmesini aksi halde halkını toplayıp gitmesini söyleyen bir mektup yollar. Kabile reisi şehri korumak için kabileye bağlı bütün güzel kızları toplayıp ejderhaya yem eder. Kabile reisi ilk önce kendi küçük kızı Çolpan’ı ejderhaya yem etmek için göndereceğini ilan eder. Böylece bütün tellallar her tarafa dağılıp güzel kızları yeni gelinleri toplamaya başlarlar. Günler geçer, Çolpan başta olmak üzere sayısız kız ve yeni gelinler ejderhanın önüne götürülür. Ejderha onları yemek için atladığında Nizamtay onu öldürür. Bu kızlar, düzeni sağlamak için ejderhaya sunulan insan kurbanlarıdır.

4.2.1.4.6. Don Değiştirme

Uygur sihir masallarında bazen kahraman ve olağanüstü yardımcıları, bazen de kahramanın düşmanları don değiştirirler. Kahraman genellikle kaçmak için don değiştirir. Olağanüstü düşmanları ise kahramana ve yakınlarına zarar vermek amacıyla don değiştirirler. Kahramanın don değiştirmesi şamanın don değiştirmesine benzemektedir. Bu durum, mitik dönemdeki mitolojik düşüncenin masallara yansımış halidir.

Şamanların don değiştirmeleri başlı başına bir keramettir. Don değiştirme aslında şamanın hayvan ana tasarımı ile bağlantılıdır. Şaman, koruyucu olan hayvan ana donuna

girerek (Ayı, kurt, kuş vb.) kurtulmayı hedeflemiş olur. Zor durumda kalan veli, İslamiyetten önce hayvan ana olarak bildiği hayvan donuna veya ongun gibi kutsallığı olan kuş donuna girerek kurtulur. Bu da donuna girdiği hayvanın koruyuculuk vazifesini yerine getirdiğini göstermektedir (Bayat, 2013: 163). Destan, masal, efsane ve menkıbelerde görülen şekil değiştirme motifi, insanın bilinçaltından ve yaratıcı gücünden ortaya çıkan arzularının bir yansımasıdır (Ocak, 2003: 206). Türk masallarında kahramanların şekil değiştirmeleri, şaman anlatmalarında, şamanın kahramana yansıttığı kendi özellikleri de olabilir (İnayet, 2007: 74-75).

Uygur sihir masallarındaki olağanüstü hayvanlarının çoğu hayvan suretindeki perilerdir. Bunlar bir süre sonra ya isteyerek ya da zorla insan formuna dönüşürler. Bu hayvanlardan bazıları insana dönüşmeyip bulundukları formda masal kahramanına yardım ederler. Uygur sihir masallarındaki bazı olağanüstü vahşi hayvanlar (kurt, ayı, maymun, yılan vb.) masal kahramanı ile evlenirler.

Hayvan masallarındaki devler, canavarlar, cinler, periler; yırtıcılar sık sık şekil değiştirirler (Boratav, 1983: 277). Uygur sihir masallarında ejderha, dev, yalmavuz, cadı gibi olağanüstü varlıklar da şekil değiştirme özelliğine sahiptirler. “Şehzadenin Acayip Sergüzeşti” (62) masalında devler kızın yok olduğunu görünce aramaya çıkarlar. Devler padişahı kız ve şehzadeyi bulur. Topal bir kadın kılığında şehzadenin evinin önünden geçer, şehzade onun durumuna acıyıp evine alır. Şehzade ava çıkarken dev efsun okuyarak bir leğeni tulpara çevirir, kız etrafı gezdirmek için tulpara bindirip kaçıtır.

Türk mitolojisinde doğa kültürle ilgili olan karakterlerden biri de *orman iyesidir*. Altay-Sayan ve Sibirya Türklerinde orman hamisinin zoomorfik varlık olan şekli Ayı’dır. Bazı anlatılarda bazı hayvanlar insana dönüşürler. Zoomorfik olgulu orman iyesi ayının da insana dönüşmesi buna örnek olabilir. Ayının kızları kaçıtırıp onlarla birlikte olduğu birçok anlatı da mevcuttur (Bayat, 2012: 170; 203). Şamanın göğe yaptığı yolculuk esnasında ayıyı yardımcı ruh olarak kullanılmıştır (Çoruhlu, 2002: 140).

“Ayı Sultan” (11) masalında ayı, Nazigül’ü kaçıtırıp ormandaki evine götürür. Nazigül ayıldığında başucunda bir yiğit görür. Yiğit, bu dağda yaşayan orman padişahının tek oğlu olduğunu, isminin de Ahmet olduğunu söyler. Nazigül’ün ayıdan

iki çocuğu olur. Burada ayı insana dönüşebilen bir orman iyesidir. İnsana dönüşebilme özelliği olan diğer bir koruyucu iye ise geyiktir.

Geyik, Altay mitolojisinde, su kökenli olduğu kabul edilen, ata ya da koruyucu ruh olarak algılanan bir hayvan ana ya da hayvan tanrıça, totemdir (Çoruhlu, 2002: 70). “Kayıp Nikâh” (36) masalında yiğit kaybolan eşini aramaya çıkınca yolda kapana yakalanan bir geyiğe rastlar ve geyiği kapandan kurtarır. Bu geyik suretindeki bir peri kızıdır. Geyik güzel bir kıza dönüşerek ona bir asa verir ve ona karısını nasıl kurtaracağını da söyler. Yiğidin karısı, kocası kendisini bulsun diye geyik donundaki bu periyi yola çıkarmış. Geyik burada koruyucu ve kılavuz görevindedir.

“Melike Kanhor Hikâyesi” (43) masalında şehzade ava çıkınca tepenin başında bir geyiğin otlamakta olduğunu görür. O geyiğin başında küçük altın taç, belinde kemer, dört ayağında dört altın zil varmış. Bu geyik yürüdüğünde farklı sektiğinde farklı müziğe benzer hüzünlü ses çıkıyormuş. Şehzade bu geyiğin canlı tutulmasını emreder. Avcılar bir türlü geyiği tutamayınca şehzade kuşun salınmasını emreder. Kuş geyiği tutacağı sırada geyik fare kadar küçük bir şeye dönüşüp bir delikten süzüp kaybolur. Bu geyik aslında yedi başlı yalmavuzun geyiğidir. Bu masaldaki geyik, avcı mitlerindeki hayvanlar gibi avcılar yolundan azdırıp çıkaran kötü ruhlara benzemektedir. O yalmavuz gibi bir devin yardımcısı ve insanlara zarar veren kötü bir ruhtur.

Masallarda donuna girilen hayvanlardan biri de kuştur. Uygur masallarında en fazla donuna girilen kuş ise güvercindir. Korkmaz’a göre kuşlar, Orta Asya mitolojisinde, göğe çıkma ya da yer altına inme sırasında donuna girilen, koruyucu ruh olarak görülür ya da yardımına müracaat edilen ongun olarak kabul edilen hayvanlardır. Kuş, Altaylarda Ülgen’n donuna girdiği canlı, Şamanist düşüncede ise ölen kişiden çıkan ruhun ya da doğan kişiye giren canın büründüğü şekildir. Bu yüzden de cenneti simgeleyen kutsal bir varlıktır (Korkmaz, 2003: 105). Kaz, karga, baykuş, kuğu vb. kuşlar şamanın en çok donuna girdiği hayvanlardır (Çoruhlu, 2002: 58). Şamanistik açıdan şekil değiştirme, şamanın ayin sırasında yardımcı ruhların şeklini, gücünü ve yardımını alması olarak düşünülür. Şamanın kuş donuna girmesi en sık rastlanan durumdur. Şaman şekil değiştirme ustasıdır (Türkan, 2008: 150-151). Kuşlar içindeki en kutsal hayvan

güvercindir. İsmindeki “kök” ifadesi de onun Tanrıyla bağlantılı olduğunu göstermektedir (Aslan, 2004: 39). Peri kızları hep güvercin donunda gezerler.

“Hezim ile Cadı” (29) masalında, gökgüvercinler gölün kenarına gelince soyunup insana dönüşerek göle girip yüzerler. Bu kırk bir güvercin aslında devler padişahının kızı Perizat’ın hizmetçileridir. “Şahmaran’ın Hikâyesi” (60) masalında, Cihanşah kırk birinci odanın kapısını açıp içeriye girer. Burası olağanüstü bir bağdır. Bağın ortasında bir göl, gölün içinde de üç kız yüzmektedir. Aslında bu kızlar perizatlardır. Yılda bir o bağa gelip bu gölde yıkanır. Cihanşah kıza âşık olur. Yaşlı adam Cihanşah’a acıyıp ona yardım etmeye karar verir. Yaşlı adam kızların bir yıl sonra gökgüvercin donunda geleceklerini söyler, onlar kıyafetlerini çıkardıkları zaman âşık olduğu kızın kıyafetlerini alırsa kızın onunla kalacağını söyler. Cihanşah âşık olduğu kızın kıyafetlerini çalar ve peri kızı kendisiyle evlenmek zorunda kalır. Cihanşah ve karısı bir süre bekledikten sonra Cihanşah’ın yurduna dönmeye karar verirler. Peri kızı gökgüvercine dönüşüp Cihanşah’ı sırtına alarak birkaç yıllık yolu birkaç günde alarak Cihanşah’ın yurduna gelirler. Burada peri kızları güvercin donuna girerek seyahat ederler. Peri kızı güvercin donuna girerek Cihanşah’ı sırtına alıp onun yurduna getirir. Bu durum şamanın kozmik seyahati sırasında kaz vb. kuşların sırtına binmesine benzemektedir.

“Maymun Kız” (41) masalında peri kızı kocasının ağabeyinin kendisine kötü gözle baktığını görünce güvercine dönüşerek uçup gider. Kocasını bulduktan sonra tekrar insana dönüşüp onunla yaşamaya başlar.

Sonuç olarak masallardaki peri kızlarının en fazla donuna girmiş oldukları hayvan güvercindir. Kuşların uçuş yeteneği onların kozmik seyahatin baş aktörü yapmıştır. Şamanın kozmik seyahat bineği kaz iken masallardaki kahramanın ise genellikle güvercindir. Bu güvercinler de peri kızlarının en fazla donuna girdikleri hayvanlardır.

4.2.1.5. Olağanüstü Görevler

Uygur sihir masallarındaki olağanüstü görevler, hastayı iyileştirmek, bir sorunun cevabını aramak, bir gecede saray inşa etmek, kaybolan nesneyi getirmek, kaçırılan kızları bulmak, evlilik için zor imtihanlardan geçmek vb. Masallarda bir görev ne kadar zor ise onu başaran kahraman o derece güçlüdür. Farklı âlemlere yapılan kozmik seyahat

ise kahramanın kutsal iyeler tarafından korunduğu ve onun yarı kutsal bir kişi olduğu anlamına gelmektedir. Bütün bu durumlar mitolojik dönemim izlerini taşımaktadır.

“Sihirli Elma” (55) masalında, dev padişahın bahçesindeki ömür uzatan sihirli elmayı çalar. Padişahın üç oğlu sihirli elmayı bulmak için yola çıkarlar. Padişahın en küçük oğlu Ahmetcan, yer altına inmeyi kabul eder. O, devler tarafından kaçırılan kızların vermiş olduğu bilgilerden de hareketle üç devi öldürür. Kaçırılan kızları ve sihirli elmayı yeryüzüne çıkarmayı başarır. Bu masalda Ahmetcan tıpkı kara şaman gibi ölümler diyarı, yer altı dünyasına iner. Bazı yardımcı ruhların yardımıyla kötü ruhlarla savaşır, kaçırılan ruhları ve çalınan eşyaları geri getirir. Ahmetcan bu masalda bir şamanın bütün özelliklerini taşımaktadır. Bayat’a göre şamanların keramet yoluyla öteki âlemden toplum için gerekli olan herhangi bir nesneyi getirmesi şamanların toplum yararına çalıştığını gösterir. Şamanlar göğe de çıkabilir yer altına da inebilirler (Bayat, 2013: 164).

İnsan eti yiyen demonik varlıklardan biri yalmavuzdur. O hem yer üstünde hem de yer altında yaşayabilen olağanüstü bir varlıktır. Yalmavuz Hıncır-Mıncır’a benzer. Çobanoğlu’n’a göre Hıncır Mıncır, yakaladığı insanları boğarak öldürdükten sonra yiyen bir yaratıktır (Çobanoğlu, 2003: 137). Hıncır-Mıncır insana benzer, yavrusunu ise göbeğinde bulunan bir torbanın içinde taşır. En korktuğu şey üzerine idrar yapılmasıdır. Böyle tehdit edilirse ortadan kaybolur (Duvarcı, 2005: 129). “Ayı İslam” (10) masalında da yalmavuz Ayı İslam’ın arkadaşlarını dövüp onların bütün yemeğini yer. Ayı İslam yalmavuzla dövüşür ve onun altı başını keser. Yalmavuz kalan başıyla yer altına kaçır. Yer altına kimse inmeye cesaret edemez çünkü yalmavuz sihirle ateş yakmıştır. Yer altına bir tek Ayı İslam iner, yakılan ateşten kurtulmak için ateşin üzerine işer ve büyü bozulduğundan ateş söner. Ayı İslam yalmavuzu yer altında öldürüp tekrar yer üstüne çıkar.

“Minku Batur” (46) masalında Minku Batur gönüllü olarak derya üzerine bir gecede bir köprü yapma işine talip olur. Sihirli kırk halkalı tespihle bir gecede olağanüstü bir köprü inşa eder. Yine “Minku Batur” (46) masalında, şehrin padişahının kızını Badrat Kel iki kat göğe kaçırmıştır. Minku, eğittiği simurg yavruların yardımıyla göğe çıkıp melikeyi kurtarır. Burada Minku, göğe kuşların yadrimıyla çıkar. Şamanın bineği de kazdır. Kozmik seyahatte şaman kaza binerek göğe yükselir.

Evren Ağacı; gök, yer ve yer altını kuşaklarını birbirine bağlayan kozmik eksen simgeleri (Eliade, 1999: 226). Evren Ağacı, kahraman yer altına inince simurgun üzerine yuva yaptığı ağaç olarak ortaya çıkar. Kahraman simurgun yavrularını ejderha ya da yılanın saldırısından korur. Simurg da onu yeryüzüne çıkarır. “Ecmen Batur” (23) masalında kız dev tarafından kaçırılıp yer altına götürülür. Kimse yer altına inmeyi kabul etmez Ecmen Batur iner. Devi yenip kızı yukarı çıkartır fakat arkadaşları onu yer altında bırakırlar. Ecmen Batur, ejderhayı öldürüp sürme kuşun yavrularını kurtarır. Sürme kuş da onu yeryüzüne çıkarır.

Tıpkı şamanlar gibi, aşağı dünya ruhları da bu iki dünyayı birbirine bağlayan mağara, delik vs.den yararlanarak yeryüzüne çıkar ve insanların ruhlarını çalıp öteki âleme götürüler (Bayat, 2013: 161). “Ayı İslam” (10) masalında, yalmavuz bir delikten yer altına inip yeryüzüne çıkmaktadır. “Zilli Tavşan” (68) masalında, yalmavuz kaçır kız peşinde onu kovalar. Yalmavuz bir kuyudan aşağıya atlar, tavşan ve kız da onun peşinden kuyuya atlarlar.

Şaman bir otacı ve sihirbazdır. Onun da bütün hekimler gibi hastalığı sağlattığına inanılır. Hastalık, ölüm, uğursuzluk gibi durumlarda şamana başvurulur (Eliade, 1999: 22;27). “Ab-ı Hayat” (1) masalında Mümin yılanı ejderhadan kurtarır. Yılan da ona Ab-ı Hayat suyunu verir. Mümin bu suyla tifo olan halkını iyileştirir. Burada Mümin’in halkı iyileştirmesi ve ilacı başka âlemlerden bulup getirmesi, ilacı ona olağanüstü bir varlığın vermiş olması şamanın hastayı iyileştirmek için geçirmiş olduğu aşamalara benzemektedir. “Zirek” (69) masalında, Zirek’in annesi kör olur, onu iyileştirecek ilaç “Yalnız Kapak”tan alınacak ilaçtır. Bu da yalmavuzun mekânındadır. Zirek, yalmavuzu öldürüp ilacı alır ve annesini iyileştirir. Zirek’in başarıya ulaşmasına sağlayan ve onun yalmavuzun engellerinden geçmesini sağlayan birçok olağanüstü varlık vardır. “Ab-ı Hayat” (1) masalında melike Mümin’e yurttaki tifo hastalığı yayıldığını ve çok insan öldüğünü söyler. Kahraman eline kapağı alıp onun içindeki suyu yurttaki halka içirmeye başlar. Halk hastalıktan tamamen iyileşir.

Bütün Asya ve Kuzey Amerika’da şaman, hekim ve iyileştirici işlevi görür; hastalığa tanı koyar, hastanın kaçak ruhunu/canını arar, bulur, yakalar ve terk ettiği bedene yeniden girmesini sağlar. Ölü ruhunu da yer altına o götürür. Çünkü o bir ruh

güderdir. Şamanın sağaltıcı ve ruh taşıyıcısı olması, esrime tekniklerini bilmesi sayesinde. Onun ruhu zarar görmeden bedeninden ayrılıp yer altına, göğe çıkabilir. Ona bu yolculuk sırasında yardımcı ruhları yardım eder (Eliade, 1999: 214). “Batur Kız” (13) masalında, Batur Kız babasının gözlerini iyileştirebilmek için ilaç aramaya çıkar. Yakalanır. Padişah eğer Enedir Han’ın kızını alıp getirirse ilacı ona vereceğini, şayet getiremezse başını teninden ayıracağını söyler. Batur Kız bütün engelleri cadının ejderhaya dönüştürdüğü ağabeyinin yardımıyla aşar ve ilacı alıp evine döner. Burada Batur Kız bir şaman gibi ilaç aramaya çıkar, ona bu yolda yardım eden ejderha aslında koruyucu ruhtur. Batur Kız bir şaman gibi hastalığı sağaltır.

“Dindar Olmayan Hoca” (22) masalında hilekâr molla yiğidi ortadan kaldırmak için ona imkânsız görevler verir. Bunlardan biri Hazreti Süleyman’dan kalan muskadır. Bu muskaya Hz. Süleyman “İsmi Azam” duasını yazmıştır ve onu Ab-ı Hayat suyunu içen bir geyiğin boynuna asmıştır. Bu muskada kırk türlü hüner vardır. Taban onu almaya gidince yolda karşısına apak sakallı bir kişi çıkar ve ona geyiği nasıl yakalayacağını söyler. Taban on kere İsmi Azam duasını okur ve geyiğin boynundaki muskayı alır. Bu masaldaki yaşlı adam Taban’a yardımcı olan koruyucu iyledir. “Ak Boz Aygır” (6) masalında, yiğidin yer altından kurtulabilmesinin tek şartı yılanlar padişahı Batuhan’ın isteğini yerine getirmektir. Bu istek ise Demirhan’ın kızı Kahişhan’ı getirmesidir. Nurzat, yolda olağanüstü özellikleri olan Sezdirmez Batur, Rüzgâr Batur, Dağ Batur, Göz Batur, Su Batur, Dâhir Kalvar, Korsak Batur ve Tintinçi Batur ile tanışır. Bütün sınavları olağanüstü yardımcıların yardımıyla geçer. “Ecmen Batur” (23) masalında Ecmen Batur, babasının verdiği söz yüzünden ejderhanın şartını yerine getirmek zorundadır. Ejderha kendisine Pilis şehrinin padişahının kızını getirmesini ister. Ecmen yolda Buz Tüküren, Ok Batur, Tinşan Batur ve Alsak Polgan’la karşılaşır. Padişahın kızını alması için belirli şartlar vardır. Bunlar kısa sürede su getirme, yanan demir evde bir gece geçirme ve olağanüstü yemek yemektir. İlk iki şartı olağanüstü arkadaşlarının yardımıyla yerine getirir. Olağanüstü yeme sınavını ise kendi başarır.

“Yüz Şehit” (67) masalında Hatem cuma gecesi gelen acı sesin kaynağını aramaya çıkar. Bu sesin zamanında çok günah işlemiş ölü bir tüccarın azap çeken ruhuna ait olduğunu öğrenir. Tüccar, Hatem’den onu kurtarmasını ister. Hatem isteneni yapar ve

tüccarın ruhu huzur bulur. Hatem bu masalda ölünün ruhunu çalıp ona eziyet eden ruhların elinden ölünün ruhunu geri alıp ona huzur verir. Şaman da ölüler diyarına gidip kaçırılıp eziyet edilen ruhları huzura kavuşturur.

Olağanüstü zor görevlerden biri de yurda musallat olan olağanüstü dev yaratıkları veya ejderhaları öldürmektir. “İdikut Dağı Hakkında Rivayet” (31) masalında koyun çobanı olan Nizamtay bir rüya görür. Rüyada dehşetli kara boranın içinden Düldül’e binen, elinde Zülfikâr’ı tutan, apak sakal bir kişi onun gözünün önünde peyda olur. Bu adam Nizamtay’a Kuhikap’ın batı tarafına yerleşen vahşi bir hayvanın şehre doğru gelmekte olduğunu, onun yurтта ay yüzlü güzel kızları kendine yem edeceğini söyler. Yaşlı adam, Nizamtay’a “Tanrı, insanların hayatını tehdit eden bu vahşi hayvanı yok etme vazifesini yerine getirmen için seni görevlendir. Bu vahşi hayvan ağzından ateş saçarak önüne gelen şeyleri yutuveren ejderhadır.”, der. Nizamtay bu masalda Tanrı tarafından seçilmiş bir kişidir. Yaşlı adam da çağırıcıyı getiren ulu kişidir. Bu durum şamanın mesleğe çağırılma rüyalarına benzemektedir. Rüyada Nizamtay’a mesajı getiren apak sakallı Hızır ya da yardımcı iyi ruhlardan biridir.

“Bir Perizatın Sureti” (15) masalında kahramanın peri olan eşini bulabilmesi için olağanüstü bir ata ihtiyacı vardır. Bu cadının asil atıdır ve o altı aylık yolu bir günde alabilen bir attır. Yaşlı adam kahramana atı nasıl ele geçireceğini söyler. Kahraman söylenenleri yapıp atı çalar ve peri padişahının kızı olan peri suretli eşine kavuşur. Kahraman yol gösteren olağanüstü varlıklardır. Yaşlı adam burada Hızır rolündedir.

Masalarda kahraman yola çıkınca zor görevleri yerine getirebilmesi için ona olağanüstü varlıklardan olan peri eşleri yardım eder. Bu olağanüstü periler tıpkı şamanın semavî eşleri gibidirler. Bu semavî eşler şamanın yolunu kaybetmemesi için ona yardım ederler. Masallardaki periler ise tıpkı semavî eşler gibi kahramana ne yapmasını gerektiğini söylerler ve ona çeşitli sihirli nesneler vererek onu her türlü tehlikeden korurlar. “Peri Kızı ile Taz’ın Hikâyesi” (50) masalında, padişah Taz’ı ortadan kaldırıp onun olağanüstü güzel karısına sahip olmak ister. Taz, Peri Kızı’nın söylediklerini yaparak bütün zor görevleri yerine getirir ve şehre padişah olur. Buradaki peri kızı tıpkı şamana yol gösteren semavî eş gibidir. Bu olağanüstü koruyucu kadının Mitolojik Ana ile de bağlantısı vardır.

Masallarda kahramanlar olağanüstü varlıklar ve olağanüstü nesnelerin yardımıyla zor görevleri yerine getirirler. Kahramana yardım eden olağanüstü varlıklar onun koruyucu iyeleridir. Olağanüstü nesneler ise koruyucu vasfı olan nesnelerdir. Şamanın yolculuğu sırasında ona yardımcı olan olağanüstü varlıklar ve nesneler vardır. Masal kahramanının da ona akıl veren olağanüstü atı vardır. O ayrıca işlerini kolaylaştıran bazı sihirli nesnelere de sahiptir. “Altın Kılıç” (8) masalında padişah çocuğun kızıyla evlenebilmesi için bir şart koyar. O şart da bir gecede olağanüstü bir saray ve bağ inşa etmesidir. Çocuk iki rekât namaz kılıp altın kılıca emreder, kısa bir süre içinde padişahın söylediklerinden daha güzel bağ ile saray hazır olur. “Alaca Kuyruklu Eysiz At” (7) masalında cadının oğulları Baykuş’tan çörekotu ile kumu ayırmasını isterler. Baykuş’un atı ona karıncaları çağırmasını söyler. Baykuş, vakti birinde ölümden kurtardığı karıncaların yardımıyla kum ile çörekotunu birbirinden ayırır. Buradaki karıncalar koruyucu iyelerdir, Baykuş’a akıl veren at ise olağanüstü bir varlıktır.

Sonuç olarak masallardaki olağanüstü zor görevler kahramanın sınıandığı durumlardır. Bunlar babanın, kralın, cadının, mollanın vb. kişilerin vermiş olduğu zor görevlerdir. Bazıları ise kahramanın gönüllü olarak aldığı görevlerdir. Görevlerin yerine getirilme sürecinde kahramana birçok olağanüstü yardımcılar yardım ederler ya da ona sihirli nesneler verip onun işini kolaylaştırırlar. Kahraman, yaşlı adam, yaşlı kadın, Hızır, peri gibi olağanüstü yardımcılar veya yardımcı hayvanların yardımıyla bu zor görevleri başarır.

4.2.1.6. Yasaklar

Masallarda genellikle evden uzaklaşmama yasağı, konuşma yasağı, içme yasağı, yeme yasağı, dokunma yasağı ve bakma yasağı vardır. Bu yasaklar ihlal edilir. Yasakların ihlal edilmesi sonucunda dönüşümler yaşanır. Örneğin; kırk gün sonra yakılması gereken post otuz dokuzuncu gün yakılınca kahramanın karısı kuşa dönüşerek ortadan kaybolur. Eğer bir yerde dokunma yasağı varsa yasak ihlal edilince kahraman esir düşer.

“Batur Kız” (13) masalında kız babasının gözlerini iyileştirebilmek için ilaç aramaya çıkar. Yolda bir ejderhayla karşılaşır. Ejderha onun bütün katırlarını yer fakat

kız ona hiçbir tepki vermez. Ejderha kıza yardım etmeye karar verir. Ejderha kızı ilacın olduğu hazinenin kapısına getirir. Kıza ya kutudaki ya da kâğıttaki ilacı al, ikisini almaya kalkışırsan esir düşersin, der. Kız, her ikisini almaya çalışır ve esir düşer. Buna karşılık Enedir Han'ın kızını getirmesini ister. Ejderha kıza, kızın uyuduğunu söyler. Eğer kızı kaçırırsa yatağa dokunmayacak, yatağa dokunacaksa kıza dokunmaması gerektiğini söyler. Kız hem yatağa hem de kıza dokunur ve esir düşer. Kıza karşılık cadının atını getirmesini isterler. Kız cadının atını getirip kurtulur. Bu masalda dokunma yasağı söz konusudur. “Zilli Tavşan” (68) masalında, yalmavuzun efsunladığı sulardan içen çeşitli hayvanlar dönüşür. Kızın kardeşleri içme yasağına uymayıp suyu içtikleri için hayvana dönüşürler. “Sihirlenmiş Şehir” (54) masalında bakma yasağı vardır. Yaşlı adam yiğide, ben kapıdan içeriye girdikten sonra kapıyı kilitleyip anahtarı götürüp evime bırak ve sakın içeriye bakma, der. Yaşlı adam içeriye girince yiğit içeriye bakar. İçerden korkunç sesler gelir, yiğit dönüp bu seslerin geldiği yöne bakınca binanın yıkıldığını ve yaşlı adamın öldüğünü görür. Burada bakma yasağı söz konusudur.

“Kayıp Şehir” (37) masalında, Ali oğlağın peşine takılıp Kayıp Şehir’e gelir. Bu şehrin kaideleri kuralları vardır. Bunları yaşlı bir adam rüyada Ali’ye söyler. “Bu şehrin kaidesi kuralları var, birincisi bu şehirde geceleyin bütün şehir halkının dükkân, lokanta ve başka yerlerde alış veriş yaptığını göreceksin, lakin onların hiçbir şeyini tutma, onlarla konuşma, nasıl girdiysen öyle geri çık. İkincisi aldığın altınları yoksullara ver. İşte bu şartları yerine getirirsen sana bu şehrin kapısı açılır, bu şartların birini eksik yaparsan bu şehrin insanlarına benzeyip burada kalırsın.” deyip kaybolur. Ali söylenenleri yapar, fakat tamahkâr bay aç gözlülüğünden şehirde taş döşüşüp kalır. “Kurt Kız” ve “Ejderha Yiğit” masallarında hayvan donundaki olağanüstü varlıkların postları vaktinden önce yakıldığı için bunlar güvercine dönüşerek uçup giderler. “Adem ile Şeytan” (2) masalında, Şeytanın cennetten kovulması anlatılmaktadır. Çünkü o Allah’a itaat etmemiştir ve bu yüzden de cezalandırılmıştır.

Yasaklar yaratıcı ya da yardımcı ruhlar tarafından konulan yasaklardır. Yasakların ihlal edilmesi ruhları kızdırır ve yasağı ihlal edenler cezalandırılır.

4.2.1.7. Dönüşümler (Şekil / Kılık Değiştirme)

Uygur sihir masallarında dönüşme sıkça görülen olağanüstü bir durumdur. Dönüşüm iki şekilde gerçekleşir. Birincisi, isteyerek dönüşme; ikincisi ise zorla dönüştürülmedir. Kendi isteğiyle dönüşme masallarda zor durumdan kaçıp kurtulma, saklanma, kimliğini gizleyerek insanları sınama veya bir yerden bir yere daha rahat yolculuk yapabilmek için olurken; zorla dönüştürülme ise cadı, dev, peri vb. olağanüstü varlıkların zoruyla ya da bir yasağın ihlalinden sonra ceza olarak dönüştürülme şeklinde olur.

Şekil değiştirme genelde Tanrı, cadı ya da sihirbaz gibi üstün bir güç tarafından iyiliğin mükâfatı ya da kötülüğün cezası olarak gerçekleşir. Bu dönüşümler taş kesilme gibi kademeli olarak meydana gelebilir ya da şekil değiştirme dua, efsun, tokat, sopa vb. bir hareketin neticesinde ortaya çıkabilir. Masal ve destanlarda sihir ve büyüye dayalı geçici şekil değiştirmeler yaygındır (Türkan, 2008: 137).

4.2.1.7.1. İsteyerek Dönüşme

Uygur sihir masallarında isteyerek dönüşümün çeşitli şekilleri mevcuttur. Masaldaki periler kendi isteklerine göre don değiştirip dururlar. Genellikle bu perilerin yardımıyla masal kahramanı da istediği zaman dönüşür. Masallarda kahraman, olağanüstü varlıklardan öğrendiği büyü yardımıyla ya da olağanüstü varlıkların kendisine vermiş olduğu sihirli nesneler yardımıyla isteyerek dönüşebilme yeteneği kazanır. Genellikle kaçmak ya da birini sınamak için hayvana, bitkiye veya nesneye dönüşür. Masal kahramanı bu yönüyle şamana benzer. Şaman da sık sık farklı hayvanlara dönüşerek kozmik seyahate çıkar. Bu hayvanlar aslında onun koruyucu ruhlarıdır. Bir hayvanın donuna girebilmek aynı zamanda isteyerek dönüşme anlamına gelmektedir.

Ayı Sultan” (11) masalında Nazigül kocası öldürülünce guguk kuşuna dönüşür. Oğlu demir gagalı kuşa dönüşerek ormanı korur, kızı aladoğana dönüşerek insanlara faydalı bir kuş olup âlemden göçer. “Ejderha Yiğit” (24) masalında karısı kocasının ejderha postunu yakınca yiğit güvercine dönüşerek uçup gider. Daha sonra karısı kocasını kurtarır ve yiğit insana dönüşür. “Hezim ile Cadı” (29) masalında Perizat padişahın kötü niyetli olduğunu anlayınca onu aldatıp evdeki gömleğinin getirilmesini ister. Padişah

getirince Perizat gömleğini giyip güvercine dönüşerek kaçıp kurtulur. “Maymun Kız” (41) masalında yiğidin ağabeyi kıza âşık olunca kız başına bir fenalık gelmesinden kokup güvercin donuna girerek kaçıp gider.

Bir durumdan başka bir duruma veya herhangi bir sınırı geçmek için dönüşmeye, kılık değiştirmeye gerek duyulur. Bu motif geçiş merasimleri ve sınavlarla ilgilidir. Değişkenlik genellikle geçici özellik taşır (Beydili, 2004: 151). İye kültürünün ister ev-eşik isterse de demonik varlıklara çevrilmiş kategorisi olsun herhangi bir şekle dönüşebilmeleri esas mitolojik olgulardır. Başka bir varlığa dönüşebilme, bir durumdan başka bir duruma girmektir. Bu da farklı dünyaların sınırlarını ortadan kaldırmanın tek yoludur. Kahramanın öteki dünyaya kozmik seyahati bir dönüşüm aracılığı ile gerçekleşir. Şaman kuşa veya hayvana dönüşerek öteki dünyaya kozmik seyahat yapar. Ancak demonik varlığın dönüşümü insan dünyasına sızma anlamına gelmektedir (Bayat, 2012: 306). Pek çok kültürde var olan Şamanizm inancında, şamanın hayvanlarla iletişim kurabilme ve hayvana dönüşebilme gibi doğaüstü güçlerinin olduğuna inanılır (Canpolat, 2016: 3). Bazı Uygur sihir masallarında masal kahramanı birden fazla şekil değiştirir. “Ejderha Yiğit” (24) masalında dev periler tarafından kaçırılan kocasını kurtarmak isteyen kadın küçük periden sihir yapmayı öğrenir. Kocasını alıp kaçar. Devler onları yakalamak üzereyken kurtulana kadar sürekli farklı şeylere dönüşürler. Kadın ve kocası, küçük devden öğrendiği sihirle çiçeğe, güle, suya, ağaca ve ağacın kökünde yeşeren küçük körpe filize dönüşürler. Tehlike geçtikten sonra tekrar insana dönüşürler.

İslam’ın etkisiyle şaman ruhları, perilere dönüşmüştür (Bayat, 2013: 37). Masallarda devler, cinler, periler de şekil değiştirirler. Maymun Kız ve Kurt Kız masallarında periler önce hayvana daha sonra ise insana dönüşürler. Bu masallarda zorla dönüştürülme söz konusudur. “Kurt Kız” (40) masalında yiğit yılıksına zarar veren kurt öldürmez. Bu kurt yiğidi inine götürür ve gece insan suretine girip yiğidin yanına gelir. Aslında bu, kurt suretindeki peri kızıdır. Yiğitle kurt kızın postunu yakar ve kız insana dönüşür. “Maymun Kız” (41) masalında kız yiğidin evlenmek için havaya attığı oku çalar. Yiğit okunu aramaya çıkınca maymun kızı bulup onunla evlenir. Sonunda Maymun Kız kocasını mahcup etmemek için insana dönüşür. Masallardaki periler koruyucu dişi ruh olarak ortaya çıkar. Bu iyeler Mitolojik Ana ile bağlantılıdır.

Masallarda dev, yalmavuz, cadı gibi olağanüstü varlıklar da isteyerek dönüşüm yaşarlar. Onların amacı ise insanları aldatıp onlara zarar vermektir. “Padişah ile Yuha” (49) masalı tek örneği olan dönüşüm şeklidir. Bu masalda “yuha” vardır. Yılan kırk yıl yaşadktan sonra ejderha, ejderha kırk yıl ömür geçirdikten sonra yuha olurmuş. Yuha kırk yıldan sonra insana ve her çeşit hayvana dönüşebilecek özelliklere sahip olurmuş.

Masallardaki albastı da insanlara zarar verir. Albastı da tıpkı yalmavuz gibi aslında koruyucu ilahe ve bereket tanrıçası idi. Karakterindeki dönüşüm tıpkı yalmavuzdaki gibi olmuştur. Albastı, genellikle kayalıklarda, insanlardan uzak yerlerde, harabelerde, kırlarda ve su kenarlarında yaşar. Kazak ve Kırgızlarda, albastı keçi suretinde tasvir edilir. Özbeklerde albastı, dişleri dışarı çıkmış, uzun dağınık saçlı, iki göğsünü omuzlarından arkaya sarkıtmış kadın olarak tasvir edilir. Özbeklerde albastı şekil değiştirerek insanlara tilki veya keçi suretinde görünür. Kazan Tatarlarında albastı genellikle ihtiyar nine şeklinde, al elbiseli, uzun dağınık saçlı olarak görülür. Albastı şekil değiştirebilen, dişi, hileci, büyücü ve kan emen biridir. Sihir yapma yeteneği vardır. Bütün bu özellikleriyle yalmavuza benzer. Bu da onların aynı mitolojik kökenden geldiğini göstermektedir (İnayet 2007: 45- 46;49). “Şehzade ile Albastı” (61) masalında, albastı ava çıkan şehzadenin yoluna güzel ve işveli bir kız şeklinde çıkar. Onu kendine âşık ettikten sonra ondan türlü şeyler ister. Bunlardan biri de şehzadenin annesinin kalbidir. Şehzade annesini öldürüp kalbini albastıya götürür. Albastı kalbi görünce eski haline döner. Albastı hileci ve kan emen bir büyücüdür. Buradaki albastı avcılar yoldan azdıran avcılık mitlerindeki kötü iyelere benzemektedir.

İnsanları kaçırmak isteyen cadılar da şekil değiştirirler, genellikle yaşlı kadına dönüşürler. “Ak Bekeş ile Boz Yiğit” (5) masalında cadı yaşlı kadın kılığına girerek Boz Yiğit’in yoluna çıkar. Boz Yiğit ona acıyıp onu evine getirir. Cadı onların güvenliğini kazandıktan sonra Ak Bekeş ile Boz Yiğit’i kandırıp evden uzaklaştırır. Sonra onların Ayzade ile Günzade adlı çocuklarının uçan süpürgesine bindirerek alıp kaçıır. Burada yaşlı cadı kadın, çocukların ve kadınların koruyucu iyisi olan ve daha sonraki süreçte albastı, kara Umay vb. demonik varlığa dönüşen iyelerin izlerini taşır. Çobanoğlu’na göre Al Dini, Türk mitolojisinde dişil ve anaerkil özelliklere sahip Umay-Tanrıça Dini ile eril ve ataerkil özelliklere sahip Gök Tanrı dini arasındaki geçiş dönemi dinidir. Al Dini’ni

takip eden erkek egemen Gök Tanrı Dini Döneminde Al Dinine inananlar “alılık” olarak aşağılanmıştır. Bu dine ait pek çok ruhani ve dinî figür anlam değiştirerek veya içleri boşaltılarak kötü anlam taşır hale getirilmişlerdir. Albız, alkızı, alkarısı, al basması, aldatmak gibi (Çobanoğlu, 2003: 981- 985). “Bir Perizat’ın Sureti” (15) masalında, cadı oğlunun âşık olduğu Perizat’ı kaçırmak ister. Yaşlı bir kadına dönüşerek sihirli makarasını alıp Perizat’ın yanına gelir ve onu kandırarak makarasına bindirip kaçıtır. Bu masallar Mitolojik Ana’nın izlerini taşımaktalar. Bu masallardaki demonik varlıklar mitik dönemdeki koruyucu iyelerin dönüşmüş şekilleridir.

4.2.1.7.2. Cezalandırılma Yolu ile Dönüşme/ Dönüştürülme

Masallardaki bu dönüşüm şekli genellikle isteğe bağlı olmayan dönüşümlerdir. Büyücüler, periler, cadılar vb. olağanüstü güce sahip varlıklar tarafından cezalandırılma yoluyla gerçekleşmiş zoraki dönüşümlerdir. Genellikle masal kahramanın yardımıyla sihir bozulur ve dönüştürülenler asıllarına dönerler. Bu tür dönüşümlerin başlıcaları ise şunlardır: İnsanın farklı bir insana, hayvana ve nesneye dönüştürülmesidir.

Şamanizmde iyeler iyi ve kötü olmak üzere ikiye ayrılırlar. Kendilerine saygılı davranıldığı zaman hayırsever oldukları için hayır getirirler. Saygısızlık yapıldığı zaman zarar verirler. İyelerin en önemlisi su iyesidir. Su iyesi küstürüldüğü zaman insanlara zarar verir (Beydili, 2004: 270- 271). “İhtiyat Balıkçı ile Su Perisi” masalında Su Perisi, ihtiyar balıkçıyı gençleştirir. İhtiyar balıkçıyı padişah yapar ve onunla evlenir. Bir şartı vardır. Kırk birinci günün gecesinde mutlaka onun yanına gitmelidir. Balıkçı, Su Perisine verdiği sözü tutmadığı gibi bir de onu aşağılayıp saraydan kovar. Su Perisi akşam hissettirmeden saraya girip efsun okuyarak padişahı önceki yaşlı balıkçı haline döndürür. Ertesi gün saray halkı yaşlı adamı döverek saraydan atarlar.

Başlangıçta aynı olan Erlik ve Ülgen zamanla ayrılmışlardır. İkizler miti bağlamında bu iki mitolojik tip zamanla değişime maruz kalarak ikili karşıtlıkları sembolize eden varlıklara çevrilmişlerdir. Ülgen yaratıcı tanrı vasfını alırken Erlik’e de bir tarafında Şeytan, diğer taraftan da Azrail’in fonksiyonu yüklenmiştir (Bayat, 2011: 328). Başlangıçta tıpkı Erlik gibi yaratıcı ve koruyucu olan dev, ejderha, albastı ve yalmavuz zamanla tıpkı Erlik gibi demonik bir şekle dönüşmüşlerdir. Erlik, yeryüzüne

çıkamadığından bunlar onun adına yeryüzüne çıkıp kötülük yaparlar. Demonik varlıklar genellikle kuyu, pınar, göl vb. yerlerden yeryüzüne çıkarlar.

Şaman kuyudan öteki dünyalara sızdığı gibi insanlara ve hayvanlara zarar veren kötü ruhlar da orta dünyaya şamanın kullandığı delikten gelirler (Bayat, 2013: 234). Yalmavuz bu kuyulardan yeryüzüne çıkıp canlılara zarar verir. Devler ve ejderhalar insanları kaçırıp bu kuyulardan yer altına indirirler.

“Zilli Tavşan” (68) masalında yalmavuz bulak nehir sularını efsunlar. O nehir sularından içenler kurda, tilkiye, leopara, zilli tavşana dönüşür. Kızın kardeşleri sulardan içince hayvanlara dönüşürler. Kız, zilli tavşana dönüşen kardeşinin yardımıyla yalmavuzun sihrini çözüp kardeşlerini asıllarına döndürür. Bir tek zilli tavşanı döndürmez. Kız burada ruhları çalınmış insanların ruhlarını bulup getiren kara şamanlara benzer çünkü bir tek kara şamanlar yer altına inebilirler. Kız yer altına yardımcı ruhu olan tavşanın kılavuzluğundan inip çıkar. Tavşan aynı zaman da şamanın da yardımcı ve koruyucu ruhudur.

“Cadının Ölümü” (18) masalında Şehzade Zar kazadan kurtulur ve bir şehre gelir. Şehrin sokakları at ve eşeklerle doludur. Bu şehrin padişahı bir cadıdır. O bütün insanları ata ve eşeğe dönüştürmüştür. Şehzade Zar’ı ise yakalayıp bir kuşa dönüştürür. Yaşlı bir adamanın yardımıyla Şehzade Zar’ın annesi gelip cadıyı eşeğe dönüştürüp bütün hayvana dönüştürülen insanları asıllarına döndürür. Bu masalda Mitolojik Ana’nın iki zıt kutbu birlikte yer alır. Cadı Mitolojik Ana’nın demonik şekli, şehzadenin annesi ise koruyucu şeklini temsil etmektedir. Kadın, bütün insanları kurtaran koruyucu iye Umay rolündedir.

İnsanın farklı bir insana dönüşmesi “Sihirli Elma” (55) masalında görülür. Ahmetcan sürme kuşun kendisine vermiş olduğu tüyü başına sürerek seksen yaşındaki bir insana dönüşür. Amacı ise gerçekleri öğrenmek, eşinin kendisine karşı olan sadakatini test etmektir.

İnsanın hayvana dönüşmesi “Kan İçici Melike” (33) masalında görülür. Şehzade öldürülmek üzereyken peri kızının kendisine vermiş olduğu tüyü yakar. Peri kızı hemen çıkıp gelir. Peri kızı şehzadeye onun yaptıklarını taklit etmesini söyler. Şehzade peri kızının yaptıklarını taklit eder ve kuşa dönüşerek kaçıp kurtulur.

İnsanın nesneye dönüşmesi “Yaşlı Balıkçı ile Su Perisi” (33) masalın görülür. Padişah, yaşlı adamı ortadan kaldırmaya karar verir. Saklambaç oyunuyla onu yenmeye çalışır. Yaşlı adamın karısı Su perisi yaşlı adamı derhal suya döndürüp içer ve padişah yaşlı adamı bulamaz.

Hayvanın insana dönüşmesi Uygur sihir masallarında var olan bir motiftir. Genellikle hayvan suretindeki peri kızları şeklinde görülür. Bu kızların hayvan postları eşi ya da diğer ev halkı tarafından yakılır. Bazen de hayvan kılığında olan erkeklerdir. “Ejderha Yiğit” (24) masalında yoksul bir çiftin ejderha suretinde bir çocukları olur. Bir gün Ejderha Yiğit evlenir ve karısı onun postunu yakar. Yiğit kaybolur. “Kurt Kız” (40) masalında kız kurt suretindedir. Yiğitle evlenir, fakat kırk gün beklemesi gerekir. Yiğit dayanamayıp otuz yedinci günde karısının kurt postunu yakar. Kızın güzelliği dillere destan olunca şah kadına âşık olur ve onun kocasını ortadan kaldırmaya çalışır.

İnsanların hayvana dönüştürülmesi olağanüstü varlıkların sıkça başvurduğu bir cezalandırılma motiftir. “Ab-ı Hayat” (1) masalında kara dişi dev âşık olduğu periler padişahının oğlunu sihirle yılanı dönüştürür. Mümin ejderhayı öldürünce yılan genç, boylu poslu bir yiğide dönüşür. “Batur Kız” (16) masalında kızın ağabeyi Kuhikap cadısı tarafından ejderhaya dönüştürülmüştür. Kızın yardımıyla büyü bozulur ve ağabeyi kurtulur. “Cadının Ölümü” (18) masalında şehrin cadı olan ahlaksız kadın padişahı sihir yaparak herkesi köpeğe ve eşeğe dönüştürür.

“Geyik Sultan” (26) masalında küçük sultan büyük sultanın vermiş olduğu efsunlu suyu içip geyiğe dönüşür. Evden kaçan geyik bir kız çocuğu doğurur. Sonunda yaşlı bilge bir adamın duasıyla geyik tekrar geyik insana dönüşür. Buradaki koruyucu iye yaşlı adamdır.

Cadı, Mestan Kempir, yaşlı büyücü adam vb. tipler sihir yardımıyla şekil değiştirip insanlara zarar vermeye çalışırlar. “Kenci Batur” (38) masalında zalim bay sihir yardımıyla eşeğe dönüşüp Kenci oğlana zarar vermek ister. Bayın kızı, Kenci oğlanı uyarır ve oğlan zalim bayı yakalar ve onun tekrar insana dönüşmesine izin vermez. Burada kenci oğlanı koruyan kişi bayın kızıdır. Kız burada koruyucu iye rolündedir.

Sonuç olarak masallarda, sihir ve büyü yapabilen cadı, yalmavuz, dev vb. olağanüstü varlıklar diğer canlılara zarar verme amacıyla onları zorla başka şekillere dönüştürürler. Genellikle insanları hayvanlara dönüştürerek onlara eziyet ederler. Aslında bu insanlar ruhları kaçırılıp yer altına götürülerek eziyet edilen insanlardır. Onların asıllarına dönmesini sağlayan kahraman ise kozmik seyahat yapıp çalınan ve dönüştürülen ruhları körmeslerin elinden kurtaran şamandır. Zorla dönüştürülmelerin hepsi aslında bir cezadır. Kendisine saygı duyulmayan, gereken özen gösterilmeyen koruyucu iyeler de insanları cezalandırıp başka formlara dönüştürebilirler.

4.2.1.8. Olağanüstü Mekânlar

Olağanüstü mekânlar genellikle sihir- büyü ile korunan ve genellikle girilmesi yasak olan mekânlardır. Bu yasağı ihlal edenler cezalandırılır. Fakat olağanüstü yardımcılarının yardımıyla ya da yasaklara uyulunca herhangi bir sorunla karşılaşmaz. Genellikle yasakların çiğnenmesi durumunda kahraman cezalandırılır, kurallara uyulma durumunda ise kahraman ödüllendirilir.

Mitolojilere göre, periler ve meleklerin bulundukları yerler: Gök âlemi ile yeryüzüdür. Türk inanışlarına göre insanların, hayvanların ve eşyaların birer perisi vardır. Tanrıça Ayzıt'ın emrinde dağ, tarla, çiçek ve yemiş perileri vardır (Uraz, 1994: 110- 111).

Türkler suyu kuvvet ve bereket kaynağı kabul ettikleri gibi suyu kahredici ve koruyucu tanrı da sayarlar. Su, eski ve kutsal bir varlıktır. Altaylarda suların tanrısı Su iyesidir. Tukyular ve Altaylıların Yer-Su ruhları vardır. Yer-sular insanlarla beraber yaşarlar. Bunlar suların, ırmakların, göllerin ve dağların sahibidirler (Uraz, 1994: 180- 181).

Süt Ak Göl, dünya modelinin dinî mitolojik katmanını oluşturmaktadır ve ruh inancı ile bağlantılıdır. Şaman metinlerinde Süt Ak Göl insan ruhlarının bulunduğu ve cennet olarak algılanan mekândır (Bayat, 2011: 49). Uygur sihir masallarındaki bazı göller Süt Ak Göl'e benzemektedir. Bu göller kahramanın bin bir zorlukla aştığı yüce dağların başındaki ya da uçsuz bucaksız çöllerin ortasındaki bağların içindedirler. Bu bağlar genellikle yaşlı bir adam ya da devler tarafından korunan ve yasaklanan kırk birinci evin içindedirler. Kahraman yasağı çiğneyip kırk birinci evi açar ve olağanüstü bir bağ

görür. Bağın içinde olağanüstü bir göl vardır. Güvercin suretindeki periler gelip bu suda yıkanır. Yıkanmadan önce soyunup insana dönüşürler. Bağ, göl ve güvercinler cenneti imgeleridir.

Çay, öbür dünyaya giden yolda bir sınır olduğu gibi şer güçleri ve demonun olduğu yer olarak kabul edilmiştir (Beydili, 2004: 150). “Ak Boz Aygır” (6) masalında Kudduz Bay, Sölet Bay’a Şor kuyusunun etrafında konaklamamasını tembih eder. Sölet Bay dinlemeyip konaklar. Sölet Bay çaydan akıp gelen iki koyunun ciğerini yakalayıp köpeklerine vermek ister. Ciğerler insana dönüşüp Sölet Bay’ı reyin alırlar. O da canına karşılık oğlunun altın bilyesini ve aşığını onlara verir. Bu masaldaki ciğer suretindeki insanlar cadının oğullarıdır. Altın bilye ve aşık ise mitik dönemde ruhun beden dışında herhangi bir nesnede saklanması izlerini taşır. Aslında bunlar Baykuş’un canının saklandığı eşyalardır. Buradaki çay iki dünya arasındaki sınırdır.

Su, insanların yaşadığı mekân ile yer altı dünyası arasında bir sınırdır. Düzenli dünyayı şeytanî mekândan ayıran şey su’dur. Eski Türk inanışlarında yer altı ölümler dünyası, sular saltanatı olarak düşünülmüştür. Azarbaycan Türklerinin demonolojik görüşlerindeki iyeler içerisinde en üstün olanı su iyesidir. O, suda yaşar. Bu sebepten suya pislik atılmaz ve su iyesi küstürülmez. Su iyesi küserse insanlara zarar verir. Şorlarda su iyesi en üstün ve en güçlü kadın biçimli bir iyedir. Nogaylara göre ise suyun altında su iyesinin saltanatı ve hizmetçileri vardır (Beydili, 2004: 504- 505). “İhtiyar Balıkçı ile Su Perisi” (32) masalında ihtiyar balıkçı üç gün üst üste balık padişahını yakalar ve salar. Balık padişahı da ona Su Perisi’ni verir. Su Perisi, yaşlı adamanı gençleştirir, onu yurda padişah yapar. Padişah, Su Perisi’ni hakir görüp aşağılayınca Su Perisi kendisine yapılan saygısızlığı çok kızar ve padişahı cezalandırır. Padişahı eski ihtiyar balıkçı haline döndürür.

Bazı sular ise demonik varlıkların denetimi altındadırlar. “Zilli Tavşan” (68) masalında, yalmavuz bazı bulak sularını efsunlamıştır. Bu bulak sularından içen kurda, leopara, tilkiye ve zilli tavşana dönüşür. Bu sular olağanüstü varlık tarafından efsunlamıştır. Kurallara uymayıp sudan içen onların denetimi altına girer. Yalmavuz hem yeryüzünde hem de yer altında yaşayan bir varlıktır. Sular da tıpkı kuyular gibi yer altındaki demonik varlıkların yeryüzüne çıkış noktalarıdır. “Şahmaran’ın Hikâyesi” (60)

adlı masalda Perizatla Cihanşah yolda gelirken perizat çok susar ve çölde bir su bulur, inip suyu içerken ölür. “Sihirlenmiş Şehir” (54) masalında yiğidin dadısı onlara kaçıp giderken yoldaki bir bulağın yanında dinlenmelerini söyler. Yiğit ve kız kaçıp söylenen bulağın başına gelirler. Kız su içerken kafasına bir yumruk yiyip oracıkta ölür. Yiğit sırrı çözmek için bulağın başına gelir. O da alnına bir yumruk yiyip bulağın içine düşer. Bu bulak devlerin yer altındaki mekânına giden kapıdır. Yiğit yer altına iner ve sihri bozar ve bulak başında ölen herkes dirilir.

Bazı suların bulunduğu mekânlar normal insanların ulaşamayacağı kutsal mekânlardır. Oraya yalnızca olağanüstü varlıklar gidebilir. Bazı kutsal emanetler orada saklıdır. “Minku Batur” (46) masalında zalim bay çocuktan Şor Deryası’ndaki Badrat Kitabı’nı ister. Eğer Badrat Kitabı’nı bulup getirmezse onun bedenini demir tarakla taradıktan sonra onu kancaya asarak yakacakmış. Çocuk, perilerin yardımıyla Badrat Kitabı’nı Kuhikap’tan getirir.

Masallardaki bir diğer olağanüstü mekân ise *dağlardır*. Uygur sihir masallarındaki olağanüstü dağın adı Kuhikap’tır. Kuhikap/Kuyikap efsanevi Kaf Dağı’dır.

Kaf Dağ’ı dev ve perilerin yaşadığı yerdir. Dünyanın bittiği yerde Kaf Dağı’nın bir duvar oluşturduğu düşünülür (Boratav, 2012: 53). Kaf Dağı, Müslüman Türk halklarının sözlü geleneğinde yer alan mitolojik dağdır (Beydili, 2004: 281). Yerle göğü birleştiren dağ bazı metinlerde Dünya Ağacı’na dönüştürülmüştür. Dünya ağacının kökü yer altını, gövdesi orta dünyayı, dalları yukarı dünyayı temsil eder (Bayat, 2011: 58- 59). “Okumak İçin” (48) masalında Musa okumak için Kuyikap’a gitmek ister. O, yolda sürme kuşun yavrularını ejderhadan kurtarır. Sürme Kuş da onu sırtına alarak Kuyikap’a götürür.

“Sihirli Elma” (55) masalında dev, padişahın gençleştiren elmasını çalar. Padişahın üç oğlu elmayı bulmak için yola çıkarlar. Yolda yaşlı bir adam Ahmetcan’a ejderhayı öldürüp derisinden kayış yapmasını ister. Çünkü devlerin mekânı Kuhikap’tadır. Kuhikap yer altındadır. Ahmetcan devlerin mekânı Kuhikap’ın ağzına gelir burası tandırın ağzı kadar küçük ve karanlık bir kuyudur. Ahmetcan ejderhanın

derisinden yaptığı kayışla yer altına iner. Bu masaldaki efsanevi dağ yerin altındadır. Mitik dönemde insanlar yer altını da yer üstü gibi tasavvur etmişlerdir. Orada da saraylar, şehirler, dağlar, sular vardır tıpkı yeryüzünde olduğu gibi.

“Minku Batur” (46) masalında, Minku otuz kişiyi öldürünce babası onun Kuhikap’a bırakılmasını emreder. Padişah, Minku’yu Kuhikaptaki canavarların eliyle yok etmek ister. Kuhikap burada hemen şehrin yanı başında bulunan olağanüstü yüksek, canavarlarla, yırtıcılarla dolu olan bir dağdır. Fakat Minku, kendisine yardım eden yaşlı bir adamın ve yaşlı adamın oğlunun sayesinde Kuhikap’tan sağ salim kurtulur. Buradaki yaşlı adam ve oğlu koruyucu dağ iyeleridir.

Masallardaki bir diğer olağanüstü mekân ise *mağaradır*. Mağara, mitolojik Ana kültü ile ilgilidir. Mağara bilinen eski dölyatağı ve dişilik organının sembolüdür. Mağarada doğrulan kahramanları Yer Ana’nın koruması Mitolojik Ana kompleksiyle bağlantılıdır (Bayat, 2012: 31- 35). Dağ iyeleri insanlardan çok çok büyük olurlar. Bu iyeler herhangi bir hayvanın kılığına girebilirler (Beydili, 2004: 271). “Ay İslam” (10) masalında, ayı kızı kaçırıp mağaraya götürür. Kızla birlikte olur ve kızın bir oğlu olur. Bu çocuğun her tarafı kıllarla kaplı olduğundan annesi ona Ayı İslam adını takar. Mağarada doğan ve orman ruhu olan ayının da oğlu olması bakımından bu çocuk olağanüstü derece güçlüdür. Hiçbir şeyden korkmaz. O yalmavuzu öldürmek için onun peşinden yer altına iner ve orada yalmavuzu öldürür.

Altay-Sayan ve Sibirya Türklerinde orman hamisi zoomorfik varlık olan ayıdır. Ayı evrensel anlamda da ormanın ruhudur. Orman ruhunun sembolü olan ayı, orman ve ağaç kültürünün animistik tasarımı ile bağlantılı bir şekilde gelişim geçirmiştir. Çuvaşlara göre ise orman ruhu bir kadındır. Ona Varman Tura derler. O, yarı hayvan, yarı insan şeklindedir. Ormanın kötü ruhlarından biri de Yarımıtık’tır. O da orman ruhudur. Tek gözlü ve tek kolludur. Ormana gelen insanlara zarar verir. Başkurtlardaki ormanın kötü ruhu ise Şureler’dir. O da tek gözlü, tek ayaklı, tek kollu ve bütün bedeni tüylerle kaplı uzun tırnaklı bir yaratıktır (Bayat, 2012: 170- 177). “Ayı Sultan” (11) masalında, ayı ormana giden Nazigül’ü kaçırıp evine götürür. Bu orman padişahının oğludur. O evinde insana dönüşür. Kızla evlenir ve iki de çocuğu olur. “Zilli Tavşan” (68) masalında, Mümin çocuklarını ormanda bir iğde ağacının altına bırakır. Bu iğde ağacı yalmavuz

tarafından efsunlanmıştır. Bu iğdeden yiyen kendi ayağıyla yalmavuzun mekânına gidip ona yem olur. Buradaki yalmavuz orman iyesidir fakat tıpkı Varman Tura, Şûreler gibi dişi bir ruhtur ve insan eti yer.

Şamanın öbür dünyadaki serüvenleri, esrime halinde yer altına inişleri ve göğe çıkışları sırasında geçirmiş olduğu sınavlar, halk masallarındaki kişilerin ve kahramanların başından geçenleri andırır. Çok sayıda epik konunun ya da motifin aynı şekilde birçok kişinin ve imgenin kaynağı esrime kökenli, yani olağanüstü dünyalardaki yolculuk ve serüvenlerini anlatan şamanların öykülerinden alınmış olması güçlü bir olasılıktır (Eliade, 1999: 555). Öbür dünyaya açılan kapılardan biri de kuyulardır.

Kuyular da olağanüstü mekânlardan biridir. Şaman ve masal kahramanlarının yer altına indikleri gibi kötü ruhların da yer üstüne çıktıkları bir kapıdır. Kuyu, kamlık zamanı şamanın kozmik seyahat yapması ve yukarı, aşağı dünyalara önceden mevcut olan deliklerden geçerek ulaşması dünyalar arasında geçiş noktasının varlığından haber verir. Şaman bu delikten öteki dünyalara sızdığı gibi, insanlara ve hayvanlara zarar veren kötü ruhlar da orta dünyaya şamanın kullandığı delikten gelirler (Bayat, 2013: 234). Yalmavuz kuyudan yer altına inip yer üstüne çıkar. “Ayı İslam” (10) masalında, yalmavuz kaçıp kuyudan yer altına iner, Ayı İslam da oradan yer altına iner. “Şahmaran’ın Hikâyesi” (60) adlı masalda oduncu çocuk ormanda bir kuyu bulur. Kuyuya iner ve arkadaşlarını onu kuyuda bırakıp giderler. Çocuk kuyunun içinde ilerlerken yılanların mekânına girer. Şahmaran’ı görür. Şahmaran çocuğun yeryüzüne çıkmasını sağlar. Şahmaran yarı insan yarı hayvandır. Öznur’a göre kökeni Yahudilere kadar uzanan bir efsaneye göre yarı insan yarı yılan görünümlü Şahmeran hastaları iyileştiren ve can veren bilgelik sembolü bir yaratıktır. Dünyanın çeşitli ülkelerindeki inançlara göre kadını, dolayısıyla doğurganlığı ve bereketi simgeleyen yılanın evrenselliği, Eliade, Alexandre Krappe gibi etnologlar tarafından açıklanmıştır. Ayrıca, Şahmeran’ın etini yiyen hasta hükümdarın iyileşmesinden de anlaşıldığı gibi yılanın canlandırıcı yani yaşatıcı özellikleri olduğu da vurgulanır (Öznur, 2013: 12- 14).

“Kötü Kadından Sıtma Cini Bile Kaçar” (39) masalında, cin kuyudan çıkar ve insanlara sıtma hastalığını bulaştırır. Cin, oduncunun karısından korktuğu için oduncuya sıtmayı nasıl tedavi edebileceğini öğretir. Cin yaşlı adama eğer biri sıtmaya yakalanırsan

sen derhal bunu iyileştirecek doktor olacaksın, “Ayt-el Kürsi”yi oku, o zaman ben ondan ayrılıp başkasına bulaşacağım, der. Yaşlı adam kuyudan yeryüzüne çıkan cinden sıtma hastalığını nasıl tedavi edebileceğini öğrenen bir şamandır.

Türklerde insanların ve hayvanların başına gelen her türlü kötülük, hastalık ve ölümler yer altı dünyasının kötü ruhları olan körmeslerden kaynaklanmaktadır (Bayat, 2011: 334). Sıtma cini körmeslerdendir.

Cinlerden korunmadaki yöntemlerden birisi dua etmek ve çeşitli ayetler okumaktır. En etkili dualar, İhlas, Ayet el-kürsi (Gökbel, 1998: 24). Körmesler, cin şeklinde varlığını devam ettirmiştir. İslamiyetin onayladığı cin inancı, daha önce çok çeşitliliğe ve işlevselliğe sahip olağanüstü varlıkların yerini almış, onları asimile etmiş ya da onları kendi bünyesine katarak çerçevesini genişletmiştir (Çobanoğlu, 2003: 131).

Mezarlar ve kabristanlar da olağanüstü mekânlardır. Mitik dönemden beri bu yerler ata ruhlarının olduğu yerlerdir. İnsanda hem korku hem saygı uyandıran mekânlardır. Ölen kişinin ruhunu mezara götürmek için şamandan yardım istenir. Şamanın yardımıyla ölünün ruhu evden çıkarılıp mekânına götürülür. “Yüz Şehit” (67) masalında, mezarlıktan ses gelir. Bu sesin sebebini bulan kişi melike ile evlenecektir. Melikeye âşık olan padişah yola çıkar ve Hatem adlı pehlivanla karşılaşır. Hatem, padişah için sesin kaynağının ne olduğunu bulmaya gider. Hatem mezarlıkta uyurken gece yarısı uyanıp kabristana dikkatlice bakar. Kabristan apaydınlıktır ve toplam yüz mezar vardır. Bu kabirlerin biri pek büyük, kalan doksan dokuzu ise küçükmüş. Ses Facı çeken bir tüccara aitmiş. Tüccar, Hatem’den ruhunun huzur bulması için yardım ister. Hatem isteneni yapar ve tüccarın ruhu huzur bulur. Hatem ruhu kaçırılan yer altına götürüp işkence edilen insanların ruhlarını kurtaran şaman görevindedir. Padişah sıradan bir insandır onun ölümler diyarına gidip gelme gibi bir özelliği olmaz bunu bir tek kozmik seyahate çıkabilen şaman yapabilir. Hatem de padişahın adına bunu yapar. İslam inancında da mezarlıklar pek tekin olmayan yerlerdir. Bu sebepten dikkat edilmesi gereken mekânlardır.

Yukarıda Uygur sihir masallarındaki olağanüstü varlıkların ve durumların mitolojik kökenleri incelenmiştir. Mitik dönemdeki mitolojik düşünce, bu devrin sona ermesiyle ortadan kalkmamıştır. Yeni zamanda yeni formlara bürünerek toplumun yaratmış olduğu her üründe varlığını devam ettirmiştir. Yaşar Çoruhlu’nun da belirttiği

gibi mitosları sanat eserlerinden ayırmak mümkün değildir. Söz konusu mitosları yaratan toplum, onları sürekli olarak gelecek nesillere aktarır. Zaman zaman bunlar ikinci plana itilse de bütün sanat eserleri geçmişten süzülüp gelen mitolojik değerleri yansıtır. Bir toplumun sanatını geri planda besleyen bir temel yapı her zaman söz konusudur. Günümüzde mitolojinin kapsamı hayli genişlemiştir. Destanlar, masallar, romanlar ve hatta insanların günümüze kadar geçirmiş olduğu yaşantıları mitolojisin konusu olmuştur çünkü tüm bunların içinde mitlerin yansımaları ya da başkalaşmış biçimleri mevcuttur (Çoruhlu, 2002: 12-13).

Uygur sihir masallarındaki olağanüstülüklerin kaynağı mitolojiye dayanmaktadır. Sonuç olarak geleneksel mitolojik ritüeller, Uygur sihir masallarına adapte olarak yaşamaya devam etmiştir. Masallar, onu yaratan toplumun kültürel kodlarını barındırırlar. Bu kodların anlaşılması, ait olduğu kültürün daha iyi analiz edilmesini sağlayacaktır. Masallar da tıpkı destanlar ve efsaneler gibi mitik dönemin izlerini taşırlar. Bu sebepten masallardaki mitik unsurlar tespit edilmeli ve bu unsurların gelişim ve değişim süreci takip edilmelidir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

UYGUR SİHİR MASALLARINDA KULLANILAN FORMELLER

Formeller, masalların giriş, geçiş ve sonuç kısımlarında yer alan ve yüzyıllardır kullanılan kalıplaşmış geleneksel ifadelerdir. Boratav kalıplaşmış bu sözler için “tekerleme”; Sakaoğlu “formel”, Seyidoğlu ise “formül” ifadesini kullanır.

Pertev Naili Boratav ve Saim Sakaoğlu’nun masal formellerinin tanımı ve sınıflandırmasıyla ilgili yapmış oldukları çalışmalar son derece değerli çalışmalardır. Boratav formellere “masal tekerlemeleri” adını vermiştir. Masal tekerlemeleri, masalın başında, ortasında, uygun yerlerinde ve sonunda söylenen, yerine göre uzunca ya da çok kısa kalıplaşmış bir takım sözlere verilen addır (Boratav, 1988: 76). Boratav burada her ne kadar formel için tekerleme kavramını kullanmış olsa da tamamen formeli tanımlamaktadır. Saim Sakaoğlu formeli; “*masalın bünyesinde muayyen vazifelere ve muayyen bir şekle sahip olan kalıplaşmış ifadelerdir.*” şeklinde tanımlamıştır (Sakaoğlu, 2002: 250). Boratav ve Sakaoğlu formeli bu şekilde tanımladıktan sonra formelleri sınıflandırma işine girişmişlerdir. Boratav masal formellerini şu şekilde sınıflandırmıştır.

“I. Kısa Giriş Kalıp Sözleri; II. Giriş ‘Tekerlemesi’ Biçiminde Kısa Maceralar; III. ‘Tekerleme’ Biçiminde Masallar; IV. Ara ve Bitiş Kalıp Sözleri” (Boratav, 2000: 9).

Saim Sakaoğlu ise formelleri; “A. Başlangıç (Giriş) Formelleri; B. Bağlayış (Geçiş) Formelleri; C. Benzer Durumlarda Kullanılan Formeller; Ç. Bitiş Formelleri; D. Çeşitli Formel Unsurlar” olmak üzere beş başlık altında sınıflandırmıştır (Sakaoğlu 1999: 58-68). Sakaoğlu’nun sınıflandırması yapılan sınıflandırmalar içinde en kapsamlı olanıdır. Ensar Aslan ise formelleri; “Başlangıç Formelleri, İç Formeller ve Bitiş Formelleri” olmak üzere üç başlık altında sınıflandırmıştır (Aslan, 2008: 275).

Formellerin çeşitli işlevleri vardır. Başlangıç formelleri, dinleyiciyi masala hazırlamak, anlatılanların gerçek dışı olduğu vurgulamak ve dinleyenleri masal dünyasına götürmek için kullanılırken geçiş formelleri dinleyiciyi kontrol altında tutma, dinleyicinin dikkatini toplama; iki kanalda akıp gitmekte olan olayları bir birine bağlama, uzun mesafeleri kısaltma ve zamanı hızlandırma gibi işlevlere sahiptir. Bitiş formelleri ise masalın bittiğini haber verme, dinleyici ve anlatıcı için iyi dileklerde bulunma, kötülüğün

cezalandırıldığı ve iyiliğinin ödüllendirildiği gibi kıssadan hisse verme, toplumsal değerleri öğretme gibi işlevlere sahiptir.

Uygur sihir masalları formeller bakımından oldukça zengindir. Bu çalışmada Uygur sihir masallarında kullanılan formeller şu şekilde tasnif edilmiştir:

5.1. Başlangıç (Giriş) Formelleri

Anlatıcının masala başlamadan önce, dinleyicileri masala hazırlamak için başvurduğu formellere “başlangıç formelleri” denir. Bazıları bir iki cümleden oluşurken bazıları ise oldukça uzun olur. Usta anlatıcılar uzun başlangıç formelleri kullanırlar, en fazla başvurdukları giriş formeli ise tekerlemeli giriş formelleridir (Sakaoğlu, 2002: 250).

5.1.1. Sade Giriş Formelleri

Uygur sihir masallarında çok zengin giriş formelleri bulunmaktadır. Doğrudan giriş, gerçek yerler ve mekânlarla ilgili giriş, eski zaman ifadeli girişler, başkalarından duyularak anlatıldığını ifade eden girişler ve çocuksuzluk motifli girişler şeklindeki giriş formelleri vardır.

5.1.2. Zamansız Giriş Formelleri

Üç oğli bar bir padişahniñ şeheride, bir bayniñ bir kızi bar iken. Bir küni padişahniñ çoñ oğli bayniñ şu kızını körüp kélip, dadisiğa «Şu bayniñ kızını élip berseñ iken» -dep elçi kirgürüptu. Uniñ arķisidin otturançı oğli, uniñ arķisidin kiçik oğli «Şu kızni élip berse iken» -dep elçi kirgüzüptu. Bu bir tal kızni kıysı birisige élip bérışini bilmey, padişahniñ béşi kétiptu. / Üç oğlu olan bir padişahın şehrinde, bir zenginin bir kıızı var imiş. Bir gün padişahın büyük oğlu zenginin bu kızını görünce gelip babasına “O zenginin kızını bana al.” diye elçi göndermiş. Onun arkasından ortanca oğlu, onun arkasından küçük oğlu da “Şu kıızı bana al.” diye elçi göndermişler. Bu bir tane kıızı hangi birine alıp vereceğini bilmeyen padişahın akli karışmış. (41)

5.1.3. “Ötken Zamanda” Şeklindeki Giriş Formelleri

Ötken zamanda méğribtiki bir katta elde yer- zémini payansız, mal- çarviliri sanaķsız, vec- dunyasi hésabsız, merd- séhiyliķi bilen yette iklimğa dañki ketken bir bay

ötkeniken. / Evvel zamanda batıdaki bir büyük yurtta yeri uçsuz bucaksız, malı mülkü hayvanı sayısız, serveti hesapsız, mertlik ve cömertlikle yedi iklime ünü yayılan bir bay yaşar imiş. (5)

5.1.4. “Burunķi Zamanda” Şeklindeki Giriş Formelleri

Burunķi zamanda bir ademniñ bir oğlı, ikki kızi bar iken. / Evvel zamanda adamın birinin bir oğlu, iki kızı var imiş. (8)

Burunķi zamanda bir padişah ötkeniken. / Evvel zamanda bir padişah yaşarmış. (9)

Burunķi zamanda bir padişah ötken iken. Evvel zamanda bir padişah yaşıyormuş. (12)

Burunķi zamanda kol- ilkide yétip aşkıdek dünyasi bar bir bovay ötken bolup uniñ alte oğlı, bir kızi bar iken. / Evvel zamanda malı mülkü yetip aşacak kadar olan bir yaşlı adam yaşarmış, onun altı oğlu, bir kızı var imiş. (13)

Burunķi zamanda bir- biridin «bilermen» er- hotun bolğaniken. / Evvel zamanda her söylenene “biliyorum” diyen bir karı koca var imiş. (14)

Burunķi zamanda, koyniñ dümbiside torğay uvilaydığan çağda, bir padişah ötkeniken. / Evvel zamanda, koyunların sırtında toygarların yuva tuttuğu zamanlarda, bir padişah yaşar imiş. (18)

Burunķi zamanda bir aķ köñül, yaşağan bağven bilen neşikeş beñgi tam koşna iken. / Evvel zamanda yaşayan bir iyi niyetli bahçıvan ile esrarkeş tiryaki evleri bitişik komşu imişler. (21)

Burunķi zamanda Kutlukşah dégen bir padişah ötkeniken, uniñ peķet perzenti yok iken. / Evvel zamanda Kutlukşah denen bir padişah yaşar imiş, fakat onun çocuğu yok imiş. (22)

Burunķi zamanda Samavi Hapiz dégen bir adem ötkeniken, u perzent üçün zar iken. / Evvel zamanda Samavi Hapiz denen bir adam yaşarmış, o evlat için yanıp tutuşmuş. (24)

Burunķi zamanda bir padişah tken iken. Uniņ nahayiti çiraylık birla ķizi boluptu.
Evvel zamanda bir padişah yaşarmış. Onun çok güzel bir tek kızı varmış. (27)

Burunki zamanda bir bliki bovay tkeniken./ Evvel zamanda balıkçı bir yaşlı adam yaşarmış. (32)

Burunķi zamanda bir ķorayi bovay bolģaniken. / Eski zamanda kuru er p ve kamış toplayan ihtiyar bir ormancı adam varmış. (39)

Burunķi zamanda bir padişah tkeniken. U padiřahniņ Mirzan isimlik bir danişmen oğli bar iken. / Geçmiş zamanda bir padişah yaşarmış. O padişahın Mirzan isimli akıllı bir oğlu varmış. (46)

Burunķi zamanda Musa digen bir adem tken iken. Musaniņ ke- kündüz ylaydiğini Kuyķapķa brip oķuř iken. / Evvel zamanda Musa denen bir adam yaşıyormuş. Musa'nın gece gündüz tek bir düşüncesi var imiş, o da Kuyikap'a varıp okumak imiş. (48)

Burunķi zamanda bir sodiger tken bolup, uniņ bir ayali ve Enver isimlik bir oğli bar iken. / Evvel zamanda bir tüccar yaşıyormuş. Onun bir karısı ve Enver isimli bir oğlu varmış. (51)

Burunķi zamanda bir şahzade tken iken. Bu şahzade knlerniņ biride yurt kzip yürüp bir ķatta şeherge klip ķaptu. / Evvel zamanda bir şehzade yaşarmış. Bu şehzade günün birinde yurdu gezerken bir büyük şehre gelmiş. (52)

Burunķi zamanda Sultan Gucam dgen bir padişah bolup, uniņ mal- dunyasi hsabsiz kp iken, şan- şöhriti alemge meşhur iken. / Evvel zamanda Sultan Gucam denen bir padişah varmış, onun malı mülkü hesapsız, şanı şöhreti lemde meşhurmuş. (55)

Burunķi zamanda bir şeherde  kembeğel bala bolup, ular kndilik turmuşini otunilik ķiliř bilen ķamdaydiken, eger birer kn otun sarmisa a ķalidięan. nceki zamanda bir şehirde  fakir ocuk varmış, onlar gündelik yaşamını odunculuk yaparak temin etmektelemiş, eğer bir gün odun satmazlarsa a kalırlarmış. (60)

Burunķi zamanda  mrini  te din tolisini padi ahni  b gida işlep ötküzgen bir bovay, momay bolĝan iken. / Evvel zamanda ömrünün büyük bir kısmını padişahın baĝında çalışarak geçiren bir yaşlı adamla bir yaşlı kadın varmış. (70)

5.1.5. “Zaman Evvelde”  eklindeki Giriş Formelleri:

Zaman evvelde Bari ve Cari deydigan bir c p aĝiniler  tken iken. / Evvel zamanda Bari ve Cari denilen iki dost yaşarmış. (3)

5.1.6. “Zamani  Zamanisida”  eklindeki Giriş Formelleri:

Zamani  zamanisida, koyuş  sken orman ya isida bir  ilvet mehelle bar iken. / Zamanının zamanında, koyu g r ormanın kenarında bir mahalle var imiş. (11)

Zamanlarni  zamanisida melum bir  ehir padi ahini  ikki  otuni bar iken. Zamanların zamanında malum bir  ehir padişahının iki hatunu var imiş. (35)

Zamani  zamanisida,  giz taĝni  vadisida, y ri munbet, s yi mol, ademliri işcan bir mehelle bar iken bu mehellidiki kişiler d   an ilik  ilidiken./ Eskiden, yüksek daĝın vadisinde, topraĝı verimli, suyu bol, insanları  alı kan bir mahalle var imiş, bu mahalledeki insanlar çiftçilik yaparmış. (37)

Zamani  zamanisida  ara an isimlik bir padişah ötkeniken, u tarım deryasini  vadisidiki geç yurtlarĝa  ahlik  ilidiken, yurt soraşta  attik iken. / Zamanın zamanında Karahan isimli bir padişah yaşamış, o tarım deryasının vadisindeki geniş yurtlara hükümdarlık ederken, yurt yönetirken sert imiş. (42)

5.1.7. “Burunni  Burunisida”  eklindeki Giriş Formelleri

Burunni  burunisida hazir nami   ken makanda bir yurt boĝaniken.  u yurt padi ahini      izi bar iken. Evvel zamanın da evvelinde şimdi namı silinmiş mek nda bir yurt var imiş.  u yurt padişahının    kızı var imiş. (10)

Burunni  burunisida molla temede, t lke kamada, to u k lde, ördek çölde mezgilde bir makanda bir tul  otun ya iganiken, u tul  otunni  bir y tim oĝli bolup ismi H zim iken. Evvel zamanın evvelisinde molla tamah peşinde, tilki çukurda, tavuk gölde,

ördek çölde olduğu zamanda bir mekânda bir dul hatun yaşıyormuş. O dul hatunun Hezim adlı bir yetim oğlu var imiş. (29)

Buruniñ burunisida, körüngen tağniñ nêrisida, körünmigen tağniñ bêrisida Sölet Bay dégen bir kişi ötkeniken. Evvelin de evvelinde, görünen dağın ötesinde, görünmeyen dağın berisinde Sölet Bay denen bir kişi yaşarmış. (6)

Burunniñ burunisida bir bovay ötkeniken. Evvelin evvelinde yaşlı bir adam yaşar imiş. (40)

5.1.8. “Burun” ya da “Burinki” Şeklindeki Giriş Formelleri:

Burun bir padişah ötkeniken./ Evvel zamanda bir padişah yaşarmış. (17)

Burunki bir padişaniñ kırık oğlu bar iken. Bularniñ eñ çoñi elik yaşka, kiçigi ottuz yaşka kirgiçilik öylenmeptu./ Evvel zamanda bir padişahın kırk oğlu var imiş. Bunların en büyüğü elli yaşında, küçüğü otuz yaşına girdiği halde evlenmemişler. (23)

Burunķi Turpan Hanlıķliķi devrinde bir padişah ötkeniken. U padişah ilim ehli, batur, mergenlerni hõrmetleydiken hem hemmisini muvaplıķ işķa koyidiken. Puķralarķa zulum salmay, bac- sêliķni êgırlatmay, turmuşini ĥatircem ķılģaniken. / Evvelde Turfan Hanlıķı devrinde bir padişah yaşarmış. O padişah, ilim ehli, batur, nişancılara hürmet gösterir ve hepsini uygun işe koyarmış. Halkına zulmetmez, vergiyi ağırlaştırmaz, yaşamı huzurlu hale getirmiş. Padişahlıķı o şekilde uzun zaman saltanat sürmüş. (30)

Burun melun şeerde bir padişah ötken bolup, u padişahniñ birmu perzenti yok iken. Evvel zamanda lanetli bir şehirde bir padişah yaşarmış, o padişahın evladı hiç yok imiş. (43)

5.1.9. “Burun Buruniken /Burun Burunkide / Burunķi Zamanlarniñ Biride” Şeklindeki Giriş Formelleri:

Burun buruniken, paķa çölde, toşķan kölde iken. Çaşķan tartip yolvasni koğlaydiken. Müşük padişah yurt soraydiken. Aşu zamanda bizge yıraķmu, yêķinmu perķ etkili bolmaydıģan makanda bir yurt bolģaniken. Aşu yurttā bēli yadek êgilip, çēci uçtek aķarģan, yēşī toķsandin aşķan bir cüp emgeķķan bovay- momay yaşıģaniken./ Evvel

zamanın da evvelinde, kurbağa çölde, tavşan gölde imiş. Fare kaplanı nerde görse kovalar imiş. Kedi padişah, yurdu yönetir imiş. İşte bu zamanda bize uzak mı yakın mı olduğu belli olmayan mekânda bir yurt var imiş. (1)

Burun burunkide, térik tulumda, gerib buluñda iken. Şundaķ zamanda bir padişah ötkeniken. Uniñ yalguz birla oğli bolup, hösn- camalda yégane, eķli hoşı cayida iken. Padişahniñ ĳiriķ öyde ĳezinisi bar iken./ Evvelin de evvelinde, bulgur tulumda, garipban bir köşede imiş. O zamanda bir padişah yaşarmış. Onun hüsn- ü cemali yegâne, akli başında tek bir oğlu var imiş. Padişahın kırk evde hazinesi var imiş. (15)

Burunķi zamanlarniñ biride Naman isimlik bir padişah ötkeniken. U padişahniñ ĳizmitinde beş vezir, nurgun lavuleşker, yüzdin artuķ ĳavul serkerde hem padişah oridisi içide ĳevp- ĳeter, beĳt- saadettin béşaret bérip turidiĳan, padişah her ĳandaķ nersidin eziz köridiĳan dana bir şatuti bar iken. / Geçen zamanların birinde Naman isimli bir padişah yaşarmış. O padişahın hizmetinde beş vezir, çok asker, yüzden fazla güçlü komutanı, padişahın sarayında güven ve baht saadete işaret eden, padişahın her şeyden aziz gördüğü bilge bir papağan varmış. (59)

5.1.10. “ĳedimki Zamanda” Şeklindeki Giriş Formelleri:

ĳedimki zamanda bir yaĳaçķi bilen bir tömürçi bolĳaniken. Ular bir- birini mensitmey, daim beslişidiken./ Eski zamanda bir marangoz ile bir demirci varmış. Onlar birbirini hor görüp, daima münakaşa ederlermiş. (4)

ĳedimki zamanda Mensur Hellaci déĳen bir ĳişi ötken iken, u daim «enelĳeķi menmu heķ» déĳenni terĳip ĳilip. Eski zamanda Hallâc- ı Mansûr denilen bir ĳişi yaşarmış, o daima “En- el Hak, Ben Hak’kım” dermiş. (20)

ĳedimki zamanda bir padişah bolĳaniken. Uniñ üç ĳotuniniñ héĳķaysisi tuĳmas iken, şuñā u padişah baliĳa zar iken. Evvel zamanda bir padişah yaşarmış. Onun üç hatununun ĳiĳbiri çocuk doğurmamış, bu yüzden o padişah çocuĳa ah-u zar imiş. (45)

ĳedimki zamanda seltenettlik bir padişah ötkeniken. Padişahniñ edlu adalitidin el aman, yurt paravan, puķaralar inaķ bolup, işliri ronaķ tapķaniken. / Kadim zamanda

saltanat sahibi bir padişah yaşarmış. Padişahın adil adaletinden el esenlik içinde, yurt refah, tebaa dost olduğundan işler yolunda gidiyormuş. (49)

Qedimki zamanda, bizge namelum bir makanda bir dölet bar iken. Bu döletniñ padişahi nahayiti aq köñül kişi bolup, bu padişah seltenet, tacu dölette yégane iken. Talay- talay eller uniñğa permanberdar iken, uniñ qoli yette iqlimğa yétidiken. Padişahiñ Gülkehkeh isimlik bir veziri bolup. / Geçmiş zamanda bizim bilmediğimiz bir mekânda bir devlet varmış. Bu devletin padişahı çok iyi niyetli bir kişiymiş. Bu padişah saltanatta tac-ı devlette yegâneymiş. Birçok el ona bağıymış, onun hükmü yedi iklime geçermiş. Padişahın Gülkahkaha isimli bir veziri varmış. (53)

Qedimki zamanda bir tağliq şeher bolğaniken. U şeherniñ etrapini asmanğa taqışip turğan éviz tağlar orap turğaça, uçar kuşlarmu haligançe sheherge uçup kirelmeydiken. Peqet şeherniñ şimaliy teripide birla çoñ dervaza bar iken, sheherge aşu dervaza arkiqirip- çiqqili bolidiken. / Eski zamanlarda bir dağlık şehir varmış. O şehrin etrafı göğe kadar ulaşan yüksek dağlarla çevriliymiş, uçan kuşlar bile serbestçe şehre uçup giremezlermiş. Fakat şehrin kuzey tarafında bir tek büyük kapı varmış, şehre işte o kapıdan geçerek girilip çıkılırmış. (54)

Qedimki zamanda, meğribteki katte memliketlerniñ biride Zimir Şah isimlik bir padişah bolğaniken. Kadim zamanda batıdaki büyük memleketlerin birinde Zimir Şah isimli bir padişah varmış. (58)

Qedimki bir zaratgahliqta çoñ bir gümbez bar iken, bu gümbez içige alemidin ötken çoñ ölimalar qoyulğaniken. / Kadim bir mezarlıkta büyük bir kümbet varmış, bu kümbetin içine dünyadan göç etmiş büyük ulemalar konulmuş. (63)

Qedimki zamanda ötken bir sodigerniñ arzuluq birla balisi bolup, sodigerniñ ayali bu balığa ögey iken. / Kadim zamanda yaşayan bir tüccarın tek bir çocuğı varmış, tüccarın karısı bu çocuğa üvey imiş. (64)

Qedimki tarihtin çoñkur bilimlerge ige danişmenler İdikut tégi heqqide mundaq rivayet qilidu: / Kadim tarihten derin bilimlere sahip bilginler İdikut dağı hakkında şöyle rivayet ederler: (31)

5.1.11. “Ötken Zamanda” Şeklindeki Giriş Formelleri:

Ötken zamanda Misir şehride bir bapkar bilen bir yağaççi bolup, ularniñ bir aşiki bar idi. / Geçmiş zamanda Mısır şehrinde bir dokumacı ile bir marangoz yaşar imiş. (19)

Ötken zamanda, bu dunyaniñ huşluk ve muşekketliridin özini terk kilişni oylaydığan bir zahit tağ öñkürini makan eylep, birneççe on yılını şu yerde ibadet bilen ötküzüptü./ Evvel zamanda, bu dünyanın hoşluklarından ve zorluğundan kendini arındırmayı düşünen bir zahit dağdaki bir mağarayı mekân eyleyip onlarca yılını bu yerde ibadetle geçirmiş. (25)

Ötken zamanda bir déhkan bolup, uniñ ikki oğli bar iken. Geçmiş zamanda bir çiftçi ve onun iki oğlu var imiş. (28)

Ötken zamanda, yékin zamanda bir bir padişah ötken bolup, uniñ éti Zade Méhri iken./ Geçmiş zamanda, yakın zamanda bir padişah yaşar imiş, onun adı Azade Mihri imiş. (44)

Ötken zamanda Kısmet dégen bir تنها déhkan bar iken. / Geçen zamanda Kısmet denen yalnız bir çiftçi var imiş. (56)

5.1.12. “Bar iken, Yok iken” Şeklindeki Giriş Formelleri:

Bar iken, yok iken, aç ikenu, tok iken, burunķi zamanda Yasin Ahun isimlik bir déhkan ötkeniken. Bu déhkanıñ üç oğli bolup, çoñ oğliniñ ismi Avut, otturançı oğliniñ ismi Davut, kenci oğliniñ ismi Savut iken. / Var iken, yok iken, aç iken tok iken, evvel zamanda Yasin Ahund adlı bir çiftçi yaşarmış. Bu çiftçinin üç oğlu varmış, büyük oğlunun adı Avut, ortanca oğlunun adı Davut, küçük oğlunun adı Savut imiş. (16)

Bar iken, yok iken, burun bir şehirde bir padişah yurt sorap ötiken. / Var imiş, yok imiş, eski zamanlarda bir şehirde bir padişah yurdu yönetip yaşarmış. (33)

Bar ikenu yok iken; aç ikenu tok iken, kediķi zamanda Çin Maçın şehirde bir padişah ötüptiken. / Var olan yok imiş, aç olan tok imiş, kadim zamanda Çin Maçın şehrinde bir padişah yaşar imiş. (36)

Bar iken, yok iken, aç iken, tok iken, burunķi zamanda bir boıay bolĝaniken, boıaynıñ üç oĝli bar iken./ Var imiş, yok imiş, aç imiş, tok imiş, evvel zamanda bir yaşlı adam ve bu yaşlı adamının üç oĝlu var imiş. (38)

Bar ikenu, yok iken, aç ikenu, tok iken, burunķi zamanda bir éĝiçe- siñil ötkeniken. Hedisiniñ éti Aynur, sinilisiniñ éti Aygöl iken. / Var iken yok imiş, aç olan tok imiş, evvel zamanda bir abla kız kardeş yaşar imiş. Ablaın adı Aynur, kız kardeşin adı Aygöl imiş. (66)

5.1.13. “Rivayet Kılĝuçılar” Şeklindeki Giriş Formelleri

Rivayet kılĝuçılar řundaķ rivayet kıliptulerki, vaķtiki İblis (Şeytan) Allaniñ emrige itaet kıliştin baş tartķaniki üçün, erşieladin royi zéminga taşliniptu ve péřanisiki ķehr-gezep tamĝisi bésiliptu. Uniñ kasapitidin Adem eleyissalamnu cennettin ķoĝlinip yer yüzüĝe ķüřürülüptu. Ul zamanlarda Şeytan erşte periştiler, malaikler bilen ķörüřüp turgan iken. / Rivayet edenler şöyle rivayet ederler ki bir vakit İblis (Şeytan) Allah’ın emrine itaat etmeyip bařkaldırđıĝı için, arş-ı aladan ruy-i zemine atılmış ve alına gazap damgası basılmış. Onun kabahati dolayısıyla Âdem aleyhisselâm da cennetten kovulup yeryüzüne indirilmış. O zamanlarda Şeytan arşta meleklerle ĝörüřüp durur imiş. (2)

Rivayet kılĝuçılarnıñ éytiřiře, bundin ķöp zamanlar ilgiri, kiřilerniñ rizķi künde asmandin ķüřer imiş./ Rivayet edicilerin anlattıĝına ĝöre, bundan çok zamanlar önce, insanların rızķı her ĝün ĝökten iner imiş. (68)

5.1.14. Gerçek Yerlerle İlgili Giriş Formelleri

Ereb elliriniñ biride nahayiti seltenetlik bir padişah ötkeniken. Padişah yurtni nahayiti adillik bilen soraydiken. řuña helķler tinç ve ĝuřal- haram yaşaydiken. / Arap ellerinin birinde pek saltanatlı bir padişah yaşar imiş. Padişah yurdunu pek adilce yönetir imiş. Bu sebepten halk mutlu ve mesut yaşarmış. (67)

5.1.15. Doğrudan Giriş Formelleri

Buĝara řehriniñ padişasi řikarĝa çıkiptu. şikardin ķaytiřida ézip ķélip bařķa bir şeherge ķélip ķaptu. řeherniñ dervazisi aldıĝa bir kıznıñ resimi ķaplangan iken. Padişa resimni ķörüpla ĝuřidin kétiptu. / Buĝara řehriniñ padişahı ava çıķmıř. Avdan dönerken

başka bir şehre gelmiş. Şehrin kapısının önünde bir kızın resmi asılı imiş. Padişah resmi görünce kendini kaybetmiş. (62)

5.1.16. Diğer Giriş Formelleri

Bundin köp zamanlar ilgiri cahan sir, hékmetke, insanlar eķil- paraset, casaretķe tolģaniken. Aşu zamanlarda hazir nami oķken makanda Tũlkũn Bay dep katte bay oťkeniken. Bundan çok zaman önce cihan sır, hikmetle; insanlar akıl-feraset, cesaretle dolmuş. İşte o zamanlarda şimdi namı silinen mekânda Tũlkũn Bay denen büyük bir bay yaşıyormuş. (7)

Alem yénidin bina bolģan, adem emdiletin eķil tépip adem bolģan nahayiti yirak bir zamanda hazirķilar ۆũn dunyaniñ ķaysi burciki ikenliki sir bolģan bir manada bir padişah yaşıģaniken. / Âlem yeniden inşa olduģunda, insan yeni aklına erdiģi çok uzak bir zamanda, şimdikiler için dũnyanın hangi köşesi olduģu belli olmayan bir yerde bir padişah yaşıarmış. (26)

5.1.17. Tekerlemeli Giriş Formelleri

Çalışmada kullanılan yetmiş iki Uygur sihir masalı içinde örneğine en az rastlanan giriş formelidir. Tespit bir tane tekerlemeli giriş tespit edilmiştir.

Burun buruniken, paķa çölde, toşķan klde iken. aşķan tartip yolvasni ķoģlaydiken. Mũşũk padişah yurt soraydiken. Aşu zamanda bizge yirakmu, yéķinmu perķ etkili bolmaydıģan makanda bir yurt bolģaniken. / Evvel zamanın da evvelinde, kurbağa çölde, tavşan gölde imiş. Fare kaplanı nerde görse kovalar imiş. Kedi padişah, yurdu yönetir imiş. İşte bu zamanda bize uzak mı yakın mı olduģu belli olmayan mekânda bir yurt var imiş. (1)

5.2. Geçiş (Bağlayıcı) Formelleri

Geçiş formelleri bazen masalın başında hemen giriş formelinden sonra kullandığı gibi masalın ortasında ve bitiminden hemen önce de kullanılabilmektedir. Masalın başında kullanılan geçiş formelleri masaldaki sorun hakkında ya da masal kahramanları hakkında bilgi verilirken kullanılmaktadır. Masalın ortasında kullanılan geçiş formelleri ise uzun zamanı kısa ifade etmek, anlatımı hızlandırmak, birbirine paralel akan iyi olay

arasında geçişleri sağlamak ve dinleyicinin dikkatini toplamak için kullanılmaktadırlar. Sonuç kısmında kullanılan geçiş formelleri ise masalı ve masaldaki durumu toparlayıp özetlemek için kullanılmaktadırlar. Uygur sihir masallarından tespit edilen geçiş formelleri en fazla masalın ortasında kullanılmaktadırlar. Masalın giriş kısmındaki başlangıç formellerinden hemen sonra da kullanılan geçiş formelleri bulunmaktadır. Boratav'a göre, geçiş formellerinin, anlatımı hızlandırma, uzun mesafeleri kısaltma vb. işlevlere sahiptir (Boratav, 1988: 77). Bir olaydan diğerine geçişi sağlama ve dinleyicilerin dikkatini toplama vb. işlevlere sahiptir (Sakaoğlu, 2002: 59).

5.2.1. Masaldaki Olayı ve Kahramanı Değiştirmek İçin Kullanılan Geçiş Formelleri

Emdi gepni melikiniñ aşıki şahzadidin añlapmız./ Şimdi sözü melikenin âşığı şehzadeden verelim. (4)

Emdi sözni caduger momay bilen uniñ kızidin añlayli. / Şimdi sözü yaşlı cadı ile onun kızından dinleyelim. (6)

Emdi gepni Éyiktin añlayli. Şimdi sözü ayıdan verelim. (10)

Emdi gepni kızın ata- anisidin añlayli. / Şimdi sözü kızın atası anasından verelim. (11)

Emdi hékayini şahzadidin añlayli. / Şimdi hikâyeyi şehzadeden verelim. (15)

Emdi gepni bovaqtin başlayli. / İşte sözü bebekten verelim. (22)

Emdi gepni yene Şehiri Elkadın başlayli. / Şimdi sözü yine Şehir-i Elka'dan verelim. (22)

Emdi gepni Samavi Ecdihadin añlap. / Şimdi sözü Samavi Ejderha'dan verelim. (24)

Emdi teñnige sélip deryağa taşlıvételgen balıga kéleyli. / Şimdi tekneye konup deryaya bırakılan bebeğe gelemim. (34)

Emdi gepni Melike bilen attin añlayli. / Şimdi sözü melike ile attan verelim. (42)

Emdi ikki kelime sözni otunçi Siyittin anlan. / Şimdi iki kelime sözü Oduncu Seyit'ten verelim. (44)

Gepni Hebigül Taciniñ atisiğa yötkeyli. / Sözü Hebigül Tacı'nın atasından verelim. (46)

Emdi héliki meğriptin kelgen kişi- öz yurtiğa kélip, kayğu- elemge çöküp olturğan cadugerdin gep añlayli. / Şimdi sözü batıdan gelen kişiden, yani öz yurduna dönüp, kaygı ve elemle yaşayan cadıdan verelim. (57)

5.2.2. Çok Fazla Zamanın Geçtiğini İfade Eden Geçiş Formelleri

Köp yol yürüptu, yol yürisimu mol yürüptu./ Az gitmiş uz gitmiş çok yol yürümüş. (8)

Bir kaççe yıllar ötüptu. Künlerniñ biride momay. / Birkaç yıl geçmiş. Günün birinde yaşlı kadın. (8)

Künlerniñ keynidin aylar ötüptu, aylarniñ keynidin yıllar ötüp, aridin birkaççe yıl ötkendin kéyin. / Günlerin arkasında aylar geçmiş, aylarının arkasında yıllar geçmiş, aradan birkaç yıl geçtikten sonra. (11)

Şu mañginiçe kéçe- kündüz tinmay yol yürüptu, yol yürisimu mol yürüptu. / Şu şekilde gece gündüz durmadan yol yürümüş, az gitmiş uz gitmiş. (33)

Miñku Batur yol yürgendimu mol yürüp, yette tağni kıriğ künde bésip avat bir şeherge yétip keptu. / Minku Batur az gitmiş uz gitmiş, yedi dağı kırk günde geçip bayındır bir şehre varmış. (46)

5.2.3. Uzun Zaman Mesafesini Kısaltmak İçin Kullanılan Geçiş Formelleri

Künlerniñ keynidin künler kéçip, heptilerniñ keynidin heptiler ötüptu. Ular köp deryalarni kéçip, uzun yollarni bésiptu, tağlardin éşip, çöl- bayavanlarni kézip bir yerge kelgende ularğa üç yol uçraptu. / Günlerin ardından günler geçmiş, haftaların arkasından haftalar geçmiş. Onlar birçok nehri geçmiş, uzun yolları aşmışlar, dağlardan aşip, çölü gezip bir yere geldiklerinde onların karşısına üç yol çıkmış. / (17)

Bu yusunda kıriğ kün ötti. / Bu şekilde kırk gün geçmiş. (19)

Beñginiñ turmuşida muşundağ gurbetçilik birneççe yıl davam kıptu. / Tiryakinin hayatı işte böyle yoksullukla birkaç yıl geçmiş. (21)

Aydin- ay, yildin- yıl ötüptu./ Aydan ay, yıldan yıl geçmiş. (24)

Kéçini kündüzge ulap tohtimay méñiptu./ Gecesini gündüzüne katarak hiç durmadan yürümüş. (33)

Künler ötüptu, aylar ötüptu, boıay oğlını séginip körgili barsa. / Günler geçmiş, aylar geçmiş, yaşlı adam oğlunu özleyip görmeye gidince. (38)

Méñiptu- méñiptu, çöllerni kéziptu, kün ötüptu, ay ötüptu, yıl toşuptu. Şundağ izdeştin zérıkmeptu. / Yürümüş yürümüş, çölleri gezmiş, gün geçmiş, ay geçmiş, yıl dolmuş. Bu şekilde aramaktan vazgeçmemiş. (41)

Künler ötüp, aylar ötüp Şahzade bilen Melike şahzadiniñ şehirige ravan boluptu. / Günler geçmiş, aylar geçmiş şehzade ile melike şehzadenin şehrine revan olmuşlar. (43)

Künler ötüptu, aylar ötüptu, Aycamal éğir ayağ boıtu. / Günler geçmiş, aylar geçmiş, Aycemal hamile kalmış. (45)

Héli vakıt ötkendin kéyin kölniñ süyi davalğuşka başlaptu./ Hayli vakit geçtikten sonra gölün suyu gürüldemeye başlamış. (55)

“İtniñ kargışığa pit ölmeptu” dégendek, günler, aylar, yıllar ötüp, Aynur tolun aydek çiraylık kız bolup yétiliptu. / “İtin bedduasıyla bit ölmezmiş.” dendiğı gibi günler, aylar, yıllar geçmiş. (66)

5.2.4. Bir Gün / Günlerden Bir Gün / Günün Birinde vb. Şekilde Kullanılan Geçiş Formelleri

Künlerdin bir küni Şeytan erşke çıkıptu. / Günlerden bir gün Şeytan arşa çıkmış. (2)

Şu kündin başlap ularniñ turmuşı rahat- parağette, huşal- hıram ötüşke başlaptu./ O günden itibaren onların hayatı rahat, huzurlu, mutluluk içinde geçmeye başlamış. (10)

Künlerniñ biride ana yurtığa kaytip atisi bilen körüşüptu ve huşal- haram yaşaptu.
/ Günün birinde ana yurduna geri dönüp atasıyla görüşüp mutlu mesut yaşamış. (12)

Bir küni “Bilermen” bazargâ bériptu. / Bir gün “Biliyorum” pazara varmış. (14)

Künlerniñ biride Mensur Hellaci seperge çıkip. / Günün birinde Hallâc- ı Mansûr sefere çıkmış. (20)

Künlerniñ küni Musaniñ telivi icavet bolup, Kuykapka okup keliş için yolğa çıkıptu. / Günlerden bir gün Musa’nın talebi yerine gelmiş, Kuyikap’a okumak için yola çıkmış. (48)

Bir küni şeytan ikki şeyhniñ keynige ötüvaptu- de, biriniñ aldidiki taamni tuydurmay yevaptu. / Bir gün şeytan iki şeyhin arkasına geçivermiş ve birinin önündeki taamı hissettirmeden yemiş. (63)

5.2.5. Masal Anlatıcısının Kullandığı Geçiş Formelleri

Hörmetlik kitabhanlar, emdi rivayetimizni padiçi balidin aňligaysızler. / Hürmetli okuyucular, şimdi rivayeti çoban çocuktan dinleyiniz. (31)

Bu Tazniñ hékayisi muşu yerde turup tursun, biz gepni başka yaktin başlayli. / Bu Taz’ın hikâyesi bu yerde dura dursun, biz sözü başka yakadan verelim. (50)

Şuniñ bilen töteylen hemseper bolup, vapasiz dunyadin köñli ağrip, hazırğıçe yurt arilap yürgenmiş. / Bundan sonra dördü seferdaş olup vefasız dünyadan gönlü kırgın bir şekilde yeni bir yurt aramak için yürümüşler. (53)

Ular öz şehirge kêtiversun, biz gepni Cahanşahtin aňlayli. / Onlar kendi şehrine gidiversin, biz sözü Cihanşah’tan verelim. (60)

Şahzade öz ornida turup tursun, gepni Kemek Heyyardin aňlayli. / Şehzade kendi yerinde bekleye dursun, sözü Kemek Heyyar’dan verelim. (62)

Emdi kudukka çilek salgan kişige kéleyli. / Şimdi kuyuya kova indiren kişiye gelelim. (70)

5.2.6. Hikâyeyi Kısa Tutarım Şeklindeki Geçiş Formelleri

Elkisse: Ceñ kılğuçılar Emman şehirige yétip keldi. Kızniñ atisi hem leşkirlirini teyyar kildi ve dervazlarni mehkem saklaşka perman berdi. / El kıssa: Savaşçılar Emman Şehri’ne gelmişler. Kızın atası da askerlerini hazırlamış ve kapıları sıkıca kilitlemeleri için de ferman vermiş. (19)

5.3. Bitiş Formelleri

Masalın başında olduğu gibi sonunda da formeller bulunur. Bu formellerin işlevi ise Boratav’a göre; masalın bir uydurma olduğunu haber verme, insanları gerçek hayat geri getirmektir (Boratav 1989: 77). Bitiş formellerinin işlevi masalın bittiğini haber vermektir (Sakaoğlu 2002: 257).

Uygur sihir masallarında kullanılan bitiş formelleri, tahta geçip yurdu adil yönetme; kötülerin cezalandırılması; mutlu mesut yaşama; kırk gün kırk gece düğün yapma; atasözü, deyin ve efsanelerin ortaya çıkışı hakkında bilgi verme şeklindedirler.

5.3.1. “Tahta Çıkıp Yurdu Adil Bir Şekilde Yönetme” Şeklindeki Formeller

Mömün tehtke çıkkandin kéyin mal- dunyani dost tutmay yurtni adil sorap, helk turmuşini yahşilap ötüp kétiptu. / Mümin tahta çıktıktan sonra malı mülkü dost tutmayıp yurdunu adil bir şekilde yönetmiş, halk yaşamını huzur içinde geçirmiş. (1)

Padişah, Éyik İslamni öziniñ yurtiğa padişah kiptu. Şuniñ bilen Éyik İslam yurtini adillik bilen sorap. / Padişah, Ayı İslan’ı kendi yerine yurduna padişah yapmış. Böylece Ayı İslan yurdunu adilce yönetmiş. (10)

Şahzade Zarni kutkuzuşka hizmet körsetken hizmetkarni padişahlıqqa saylaptu. Zalim cadugerdin kutulup hemme el hatircem boptu. / Şehzade Zar, kurtuluşlarında göstermiş olduğu hizmetten dolayı padişah olarak seçilmiş. Zalim cadıdan kurtuldukları için bütün yurt rahatlamış. (18)

Şuniñdin kéyin Hézim bu şeherge padişah bolup, yurtni adil sorap. / Bundan sonra Hezim bu şehre padişah olup, yurdu adil bir şekilde yönetmiş. (29)

Bu şeherge Şahzade Reveydulla padişah bolup, yurtni adillik bilen soraptu. / Bu şehre şehzade Reveydulla padişah olmuş, yurdu adaletli bir şekilde yönetmiş. (42)

Miñku Baturmu yurtni adil sorap cahandin ötüptu. / Minku Batur da yurdunu âdil bir şekilde yönetip bu dünyadan göçüp gitmiş. (46)

Taz padişah yurtni adillik bilen soraşka ehde kıptu. / Taz Padişah yurdunu adillikle yöneteceğine söz vermiş. (50).

Ehmetcan padişah bolğandin kéyin yurtni adillik bilen soraptu. / Ahmetcan padişah olduktan sonra yurdu adillik ile yönetmiş. (55)

Şahzade padişa, Kemek Heyyar vezir boluptu. / Şehzade padişah, Kemek Heyyar vezir olmuş. Şehri adillikle yönetmişler. (62)

Yigit yurtni adil soraptu. / Yiğit yurdu adil bir şekilde yönetmiş. (64)

Aşık Padişah ikki şeherge padişah bolup şeherni nahayiti adil soraptu. / Âşık padişah iki şehre padişah olup şehri pek adil bir şekilde yönetmiş. (67)

Şuniñdin kéyin ular Herber şehirini yahşi başkurup, adillik bilen yurt sorap. / Bundan sonra onlar Herber şehrini iyi idare edip adilce yönetmişler. (69)

5.3.2. Sonu Atasözü / Deyim / Efsane vb. Türlerden Örnek Verilerek Bitirilen Bitiş Formelleri

Şuñlaşka inak dostluq- kattik işenç, yüksek huşyarlıqqa muhtacdur. / Dostluklar güven ve yüksek sadakat muhtaçtır. (3)

Éytilarğa qariganda «atni atañ ornida kör» dégen gep şuniñdin qalğanmış. / Söylenenlere göre “Atı, atan yerinde gör.” denilen söz bundan kalmış. (6)

Éytişlarğa qariganda: «er kaniti at» dégen söz şuniñdin qalğanmış. / Söleyenlere göre: “er kanatı at” denen söz bundan kalmış. (7)

“Uçuşni bilip, çüşüşni bilmigen” dégen temsil mana şuniñdin qalğanmış. / “Uçmasını bilip, inmesini bilmeyen” denen sözün manası bundan kalmış. (14)

“Korkkanga koş körüner” dégen maqal şu Mensur Hellacidin qalğan iken. / “Korkana her şey çift görünür.” denilen atasözü Hallâc- ı Mansûr’dan kalmıştır. (20)

Padişah bekmü huşal bolup, öz oğliniñ toyini başlaşka perman çüşürüptu. Kırık kéçe- kündüz dağduğılık toy bolup, yiğit- kızlar murat- meksetlirige yétiptu, ene şu çağdan başlap Çin Maçında «aşık bolmaq asan emes, şirin candin keçmigüçe» dégen gezel peyda bolğan déyişidu. / Padişah pek de sevinip öz oğlunun toyunun başlaması için ferman vermiş. Kırk gece gündüz büyük bir toy olmuş, yiğitler kızlar murat maksatlarına ermişler, işte şu zamandan itibaren Çin Maçın’de “Âşık olmak kolay değil, şirin candan geçmedikçe.” denen gazel peyda olmuş deniliyor. (36)

“Yamandin yar boyi bilen kaç” dégen maqal şuniñdin qaptiken. / “Kötüden uçurum boyuna kaç” denilen atasözü buradan kalmış. (39)

“İt vapa, hotun capa” degen maqal ene şuniñdin qalğan iken. / “İt vefa, hatun cefa” denen atasözü işte bundan kalmış. (48)

Şuniñdin kéyin padişah “şeriat izdiseñ öltür yillanni, teriķet izdiseñ aǵréتما canni” degendin aldınqisini tallivélip, teriķetçilerniñ közkarişidin kallisini azad kıptu. Çünki, padişahniñ tallivalǵini hayatlık yoli iken. Yilanni öltürmiseñ, u séni çekip öltüridiken, bar- yoķuñni dem tartip tügitidiken. / Bundan sonra padişah “Şeriat arıyorsan öldür yılanı, tarikat arıyorsan incitme canı.” diye yazılan gazelin ilkinini seçmiş ve kendi düşüncelerini tarikatçıların görüşünden kurtarmış. Çünkü padişahın seçtiği hayat yoluymuş. Yılanı öldürmesen o seni çekip öldürür, varını yoğunu da bir solukta tüketirmiş. (49)

Şuniñdin kéyin aķillar: “pitniñ aççıķida çapanni otķa salma!” dégen hékmetlik sözni qaldurǵaniken. / Bundan sonra akıllılardan: “Bite kızıp ceketini ateşe atma!” denen hikmetli söz kalmış. (59)

Şuniñdin başlap insanlar arisida “adimiy şeytan hemme şeytandin yaman” dégen maqal tarķiliptu. / O günden başlayarak insanlar arasında “Şeytan Adam, bütün şeytanlardan daha kötüdür.” Atasözü yayılmış. (63)

Éytişlargâ qariganda: “Yahşilik yerde kalmas, yamanlık özidin aşmay” dégen maqale şuniñdin qalğaniken. / Anlatıcılara göre: “İyilik yerde kalmaz, kötülük kendine kalır.” denen atasözü şundan kalmış. (65)

5.3.3. Kötülerin Cezalandırılmasıyla Biten Bitiş Formelleri

Uzaq soquşuştin kéyin Alla möminlerge gelibe ata kiptu, zeper tonni herbiri sipahi beglerge kiydürüptu. Allaniñ medet leşkerliri Şeytanniñ pitne- pasatlrini tarmar kıptu. Vucud şehiri iman çirağliri bilen yoruptu. Bu ceñdin kéyin ademni möminler téhimu küçke tolup, şeytan mulunniñ hiyle- mikirliridin özini kaçuruşka irade bağlişiptu. / Zorlu savaştan sonra Allah müminlere galibiyet nasip etmiş ve zafer donunu her bir beyine giydirmiş. Allah’ın medet askerleri Şeytanın fitne fesatlarını tarumar etmiş. Vücut şehri iman ışıqlıyyla aydınlanmış. Bu cenkten sonra müminler daha çok güçle dolmuş, onlara Şeytanın hilelerinden kendilerini korumaya karar vermişler. (2)

Ecmen Batur hemraliriğa yétişiptu. Qarisa bir kızni talişip uruşup töt baturniñ ikkisi ölgen, u qalğan ikkisini öltürüp kızni élip héliki ecdihargâ apirip öz şehirige ravan boptu. / Bakmış ki kızı almak için dövüşen dört baturdan ikisi ölmüş, kalan ikisini de Ecmen Batur öldürüp kızı almış. Kızı ejderhaya verip kendi şehrine revan olmuş. (23)

Şuniñdin başlap ikki padişah ve ikki şehir helki tuğkan boluşup, yahşılarni yölep, yamanlarni cazalap, elde beht- saadet ornıptu. / Ondan itibaren iki padişah ve iki şehir halkı hısım akraba olup, iyilere yardım edip, kötülerini cezalandırıp, ele baht ve saadeti yerleştirmişler. (26)

Hey kara niyet mekkar qarakçı! Sen bizge bıqardin- bikarla şunçıvala ziyankeşlik kıldıñ. El kısasi minelhek. Kısas éliş növiti emdi bizge yetti. Yatar cayıñ dozağ bolsun, - dep bu mekkarni atqa söritip, kıyin ölüm bilen cazalaptu. / Hey kötü niyetli hilekâr haydut! Sen bize haksız yere şunca bunca kötülük ettin. Kısasa kısas. Öç alma sırası şimdi bize geçti. Yatacak yerin cehennem olsun, deyip bu hilekârı ata bağlayarak sürükletip kötü bir ölümle cezalandırmışlar. (28)

Abdurusul eñgüştetni işka sélip ravaqni buzuptu, Perizatniñ közini kuyuvétip, bir çölge taşlap kaytip kétiptu. Héliki padişahniñ şehirige bérıp padişahniñ küçük kızi bilen kirik kéçe- kündüz toy kılip behtlik turmuş keçürüşke başlaptu. / Abdurusul yüzüğü

kullanıp revağı bozmuş, Perizat'ın gözünü oyup onu bir çöle atıp geri gitmiş. O, padişahın şehrine varıp padişahın küçük kızı ile kırk gece-gündüz toy yapıp mutlu bir hayat geçirmeye başlamış. (35)

Padişah şu vakitniñ özidila çoñ hotunliri bilen Mestan Kempir asav atlarğa söritip öltürüşke buyruk bëriptu. Padişahniñ hizmetkarliri derru asav atlarni kelturup, padişahniñ çoñ hotunliri ve Mestan Kempirni atlarniñ kuyrukıǵa bağlap koyuvéiptu. Anlar parçe-parçe kılip taşlaptu. / Padişah hemen şuracıkta büyük hatunları ile Mestan Kempiri, alışmamış atlara sürükleterek öldürölmelerini emretmiş. Padişahın hizmetkârları derhal alıştırılmamış atları getirip, padişahın büyük hatunları ve Mestan Kempir'i atların kuyruǵuna bağlayıp salıvermişler. Onlar parça parça olmuşlar. (45)

5.3.4. “Mutlu Mesut Huzur İçinde Yaşamak” Şeklinde Biten Bitiş Formelleri

Şuniñ bilen bovay, momay, yigit ve kelin muradliriǵa yétip, huşal- huram alemdin ötüptu. / Böylece yaşlı adam, yaşlı kadın, yiğit ve gelin muratlarına erip mutlu mesut âlemden göçmüşler. (8)

Yigit ahır Enedir Hanniñ kıziǵa öylinip, hemmeylen murad- meksetlirige yétiptu. / Yiğit sonunda Enedir Han'ın kızıyla evlenmiş ve hep birlikte muştı mesut yaşamışlar. (13)

Şuniñdin kéyin hemme kişi diviniñ zoravanlıǵidin kütulup hatircem bolup bayaşat ötkeniken. / Bundan sonra herkes devin zorbalıǵından kütulup huzur içinde zengince yaşamış. (21)

Şuniñdin kéyin Taban bilen Mahan padişah Marutniñ kęşidimu, Kütluķşahniñ kęşidimu turuptu. Şundaķ kılip aridin ikki- üç yıl ötüptu. Behtke karşı Kütluķşah vapat bolup kétiptu. Yurt ehli meslihetlişip, Tabanni dadisiniñ ornıǵa padişah kıptu. Taban elni adalet bilen soraptu, helķ asayışlıķta ötüptu, yurt ehli buniñdin razi boptu. / Ondan sonra Taban ile Mahan padişah Marut'un yanında da Kütluķşah'ın yanında da yaşamışlar. Şu şekilde aradan iki üç yıl geçmiş. Kütluķşah vefat etmiş. Yurt ehli düşünmüş ve Taban'ı babasının yerine padişah yapmışlar. Taban eli adaletle yönetmiş, halk huzur içinde yaşamış, yurt ehli bundan razı olmuş. (22)

Ata- bala, er- hotun kaytidin cem boluşup, huşal- hıram, hatircem, rahat- parağette ötüptu. / Ata evlat, karı koca tekrar bir araya gelip mutlu mesut huzur içinde rahat ve huzurlu bir hayat geçirmişler. (24)

Şuniñdin kéyin ekillik kız bilen batur yigit öylük- oçaqlık bolup, huşal- hıramlıkka tolup, murad- mekşetlirige yétişiptu. / Ondan sonra akıllı kız ile batur yiğit evlenip barklanarak mutlu mesut olup muratlarına ermişler. (38)

Yigit öziniñ hotuni ve ata- anisi bilen ömriniñ ahiriğiçe behtlik kün keçürüptu. / Yiğit kendi hatunuyla ve ata anasıyla ömrünün sonuna kadar huzur içinde yaşamış. (40)

Buniñ bilen puğralarmu, leşkerlermu şundağ bir yaş serkerdisiniñ bolğanlıkidin razi boluptu hem öz amanlıkidin hatircem boluşup, kaytidin öz turmuşini yahşı ötküzüp, köñllük yaşap kétiptu. / Böylece halk da askerler de böyle genç bir komutanlarının olmasından memnun olmuş ve yaşamları için kaygılanmadan huzur içinde tekrar gönüllerince kendi hayatlarını yaşamaya başlamışlar. (30)

Şuniñdin kéyin ular yine behtlik turmuş keçürüşke başlaptu. / Bundan sonra onlar yine mutlu bir hayat sürmeye başlamışlar. (41)

Padişah Şahzadige kırık bir kéçe- kündüz toy kılip bériptu. Bu işlardin hayacanlangan Melike öziniñ kol astidiki hemme şeherni ve padişahlığını şahzadige ötküzüp bériptu. Ular behtlik turmuş keçürüptu. / Padişah şehzadeye kırk bir gece gündüz toy yapmış. Bu işlerden heyecanlanan melike kendi emri altındaki bütün şehirleri ve padişahlığını şehzadeye vermiş. Onlar mutlu bir hayat yaşamışlar. (43)

Siyitbay elni adil soraptu. El hatircem bolup, huşallıkka çömülüptu. Melike bolsa Siyit bilen ömriniñ ahiriğiçe behtlik hayat keçürüptu. / Seyit Bay yurdu adilce yönetmiş. El huzurlu olup mutlulukla yaşamış. Melike ise Seyit ile ömrünün sonuna kadar mutlu bir hayat geçirmiş. (44)

Ey yigit, séñinmu béşiñğa nurgun külpetler çüşüptu. İkkimizniñ teğdiri oğşaş iken. Mundin kéyin men saña pütünley mensup! -deptu. Şundağ kılip ikkisi ömürlük inak ötüp behtlik turmuş keçürüptu. / Ey yiğit, senin de başından çok şey geçmiş. İkimizin kaderi

benziyormuş. Bundan sonra ben tümüyle sana aitim, demiş. Böylece ikisi ömür boyu mutlu mesut bir hayat geçirmişler. (51)

Şuniñdin etibaren tağlık şehir bilen yigitniñ şehiri bériş- keliş kılip, dost boluşup, helk hatricem yaşap, yurtini güllendürüptu./ Şundan itibaren dağlık şehir ile yiğidin şehri arasında gidiş gelişler olmuş, dost olunmuş. Halk huzurlu yaşayıp, yurtlarını geliştirmişler. (54)

Ay ötüptu, yıl ötüptu, perizat aydek çiraylık oğul tuğuptu. Yıllarniñ ötüşi bilen oğulmu çoñ boptu. Ularñiñ turmuşi téhimu bayaşat, köñüllük ötüptu. / Ay geçmiş, yıl geçmiş, perizat ay gibi güzel bir oğul doğurmuş. Yılların geçmesiyle oğul da büyümüş. Onların hayatı daha da zenginleşmiş ve daha huzurlu geçmiş. (56)

Şunin buyan bağlar, gülistanlar güllep- yaşnaptu. El paravan boptu. Zulhumar peri hediliri bilen bille huşal- hıram oynap, téhimu çiraylık bolup ötsüptu. / O günden beri bağlar, gülistanlar yeşermiş. El refah içinde yaşamış. Zulhumar peri ablalarıyla birlikte mutlu mesut oynayp daha da güzelleşerek büyümüş. (70)

5.3.5. “Kırk Gün Kırk Gece Toy Yaparık” veya Evlenerek Biten Bitiş Formelleri

Pütün yurtka şahzade bilen melikiniñ kırık keçe- künden toyini kılip bériptu. Padişah kérip kalğanlıkı için, oğlığa öz tehtini ötüptu. / Bütün yurdu davet edip şehzade ile melikenin kırk gece gündüz süren toyunu yapmış. Padişah yaşlandığı için, oğlunu kendi tahtına geçirmiş. (4)

Andin kırık kün toy- tamaşa ötküzüp, perizatni resmiy nikahlap öz emrige aptu. Şunda kılip şahzade bilen perizat mura- meksetlirige yétip dünyadin ötüptu. / Sonra kırk gün toy merasimi düzenlemiş, perizatı resmi nikâhla kendi nikâhına almış. Böylece şehzade ile perizat muratlarına ererek dünyadan göçmüşler. (15)

Bu sirni añlığan Aşık Padişah bilen Ayal Padişah toy teyyarlıkını pütüzüp toy kıptu. / Bu sırrı öğrenen âşık padişahla kadın padişah toy hazırlığını bitirip toy yapmışlar. (67)

5.3.6. “Âlemden Göçmüşler” Şeklinde Biten Bitiş Formelleri

Kéyin Bapkar elemدين ötti. Bu yalğan Cebrailniñ kıssisi yadikar bolup qaldı, ayali kan yığlap, öz ordısında matemdar bolup olturup qaldı. / Sonra dokumacı âlemden göçmüş. Bu sahte Cebrail’in kıssası da yadigâr kalmış, karısı kanlı gözyaşlarını döküp sarayında yas tutmuş. (19)

Bular yette perzent körüp alemدين ötüptü./ Bunlar yedi çocuk sahibi olarak bu âlemden göçmüşler. (27)

Şuniñdin kéyin şahzade perizet ayali bilen köñüllük öy tutup cahandin ötüptü. / Şundan sonra şehzade perizat karısıyla mutlu bir evlilik sürüp bu dünyadan göçmüşler. (52)

Alahiddin Budire Hénim bilen muşu sarayda uzak yıllar ömür körüptü. / Alahiddin Budire Hanım ile bu sarayda uzun yıllar yaşamış. (57)

Aynur, siñlisi Aygöl, oğulliri Hesén- Hüsenler helk bilen écil- inak bolup dunyadin ötüptü. / Aynur, kız kardeşi Aygöl, oğulları Hasan- Hüseyin’le halka dost olup dünyadan geçmişler. (66)

5.3.7. Çıplak Bitiş Formelleri

Zahit çaşkanğa ayalangan kızniñ çaşkan kamériğa kirip ketkenlikini körüp, dunyadiki işlarğa heyran qaptu. / Zahit fareye dönüşen kızın fare deliğine girip gittiğini görünce dünya işlerine şaşırıp kalmış. (25)

5.3.8. İç İçe Giren Bitişik Formeller

Nazigül yığlap- yığlap, baliliriğa qarap: “ah huda, öñkür bolsimu öyüm bolsidi, éyik bolsimu érim bolsidi” dep, ah urup hudağa nale kilip, kakkul bolup piğanlik sayrap alemدين ötüptü. Oğli tömürtumşuk kuşka aylinip, dadisiğa vapadar boluş üçün ormanni asrap, kızı qarlıgaçka aylinip, kişilerge paydilik kuş bolup alemدين ötüptiken. “Öñkür bolsimu öyüm bolsidi, éyik bolsimu érim bolsidi” dégen temsil şuniñdin qalğaniken./ Nazigül ağlaya ağlaya çocuklarına bakıp: “Ah Huda, mağara da olsa evim olsaydı, ayı da olsa erim olsaydı.” deyip ah çekip Huda’ya nale edip guguk kuşuna dönüşüp feryat ederek

âleminden göçmüş. Oğlu, demir gagalı kuşa dönüşüp babasına vefadar olmak için ormanı korumuş, kızı aladoğana dönüşüp insanlara faydalı bir kuş olup âleminden göçmüş. “Mağara da olsa evim olsaydı, ayı da olsa erim olsaydı.” denen atasözü şundan kalmış. (11)

Şuniñdin kéyin otunçı vezir bolup adillik bilen şehir sorap u yerde kaldı, işim pütkendin kéyin men buyaqqā kaytıp keldim./ Bundan sonra oduncu vezir olup adilce şehir yöneterek orada kaldı, işim bittikten sonra ben de bu yakaya geri geldim. (60)

5.3.9. Soru Sorularak Biten Bitiş Formelleri

Oylap békin, Patemħanni, kim öz emrige éliši kérek? / Düşünün bakalım, Patemhan’ı, kimin alması gerekiyor? (16)

5.4. Çeşitli Formel Unsurlar

Giriş, geçiş ve sonuç formelleri dışında kullanılan bazı formeller vardır. Masallarda sıkça kullanılan sayı, renk, mekân ve zaman formelleri vardır. Örneğin; üç, yedi, kırk sayısı; boz, ak, kara renk; Kaf Dağı, Çin Maçın, Hint; üç ay, altı ay, bir aş bişirimlik zaman vb. Burada ise sadece sayı ve zaman formellerine yer verilmiştir. Yukarıdaki formellerin örneklerine Uygur sihir masallarında kullanılan motiflerin tespiti kısmında geniş bir şekilde yer verilmiştir.

5.4.1. Sayı Formelleri

5.4.1.1. Üç Sayısı

Üç şart (6); üç günlük. (12); üç çatal yol.(17); üç sefer. (32); üç ay cenk etmişler (46); üç bin seçilmiş askerim, her biri üç bin âdeme değer (46); padişahın üç oğlu (55).

5.4.1.2. Altı Sayısı

Altı aylık yol; altı aylık uzaklık; altı gün; altı yıl; altıncı gün; altı aylık çöl; altı denizin ötesi; altı defa su dökmek.

5.4.1.3. Yedi Sayısı

Yedi aylık (6); yedi leğende altın (43); yedi yıl, yedi gün (46); yedi derya, yetmiş iki dağ (46); yedi yıl cenk etmiş (46).

5.4.1.4. Dokuz Sayısı

Dokuz gece- gündüz (6); dokuz aylık yol (6); bayın dokuz oğlu (7); dokuz tuluma et, dokuz tuluma su (46).

5.4.1.5. Kırk Sayısı

Kırk gece gündüz (5); kırk kulaç (6); kırk ev (15); kırk gün (19); kırk oğul, kırk kız (23); kırk kız gelmiş (43); kırk halkalık tespih (46); kırk altın tabağa, kırk hizmetçi; kırk köle (57); kırk ev (62); kırk gece gündüz (64).

5.4.1.6. Kırk Bir Sayısı

Kırk bir at (66); kırk bir defa (68).

5.4.2. Zaman Formelleri

5.4.2.1. Dakika ve Saat ile İlgili Olan Formeller

Hatun dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat sonra bir oğul doğurmuş. (43)

5.4.2.2. Gün ile İlgili Olan Formeller

Üç gün (1, 4, 7, 11, 57, 62); üç gece gündüz (10, 24, 30, 43, 45, 46, 47, 69, 72); yedi gün (5, 17, 54, 55, 57, 71); yedi gün yedi gece (4, 5, 7, 30, 41, 46, 47, 71); otuz dokuz gün (5, 15, 23,); kırk gün (13, 16, 19, 27, 30, 41, 43, 44, 45, 57); kırk gün kırk gece (5, 43); kırk bir gün (10, 30, 47, 70).

5.4.2.3. Gece ile İlgili Olan Formeller

Üç gece (69); yedi gün yedi gece (4, 5, 7, 30, 41, 46, 47, 71); kırk gün kırk gece (5, 43).

5.4.2.4. Ay ile İlgili Olan Formeller

Üç ay (12, 16, 22, 23, 33, 34, 35, 41, 44, 47, 52, 62); altı ay (6, 7, 8, 15, 30, 36, 41, 44, 47, 52, 57, 60, 62, 68); yedi ay (6, 23, 47, 64,); dokuz ay (6, 44, 62).

5.4.2.5. Yıl ile İlgili Olan Formeller

Bir yıl (5, 16, 27, 30, 34, 41, 47, 58, 62, 66); üç yıl (5, 6, 7, 22, 47, 60, 62); yedi yıl (27, 43, 47, 54, 56, 61).

5.4.2.6. Yaş ile İlgili Olan Formeller

Üç yaş (35, 54); yedi yaş (27, 29, 44, 47, 67); on yedi (5, 44, 62); kırk yaş (26).

SONUÇ

Doğu Türkistan’da Uygur masalları üzerindeki çalışmalar 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında çeşitli amaçlarla Doğu Türkistan’a seyahat eden Rus ve batılı araştırmacılar Uygur Türkleri ve onların dili, edebiyatı ve halk bilgisiyle ilgili çok sayıda malzeme toplamışlardır. Bu malzemeler içerisinde masallar oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir.

Uygur halk edebiyatında masal türü için “çöçek” terimi kullanılmıştır. Uygur bilim adamları çöçeği (masalı) şu şekilde tanımlamışlardır:

Masal, emekçi halk tarafından yaratılan, tipi olan, olayları belirsiz zamanda ve mekânda geçen, insanların hayatla ilgili arzularını, amaçlarını anlatan, sözlü olarak nesilden nesile aktarılan nesir bir türdür.

Uygur masalları içerisinde, sihir masalları özel bir yer tutmaktadır. Çünkü sihir masalları; masallar içindeki en uzun, en fazla olağanüstü unsur barındıran ve estetik bakımdan en mükemmel olan masallardır. Bu masallarda olağanüstü özelliklere sahip kahramanlar, varlıklar ve nesneler vardır. Uygur sihir masalları geniş konu yelpazesine sahiptir. Masallarda sürekli bir mücadele durumu söz konusudur.

Uygur sihir masalları, hacim bakımından fıkradan uzun, destan ve halk hikâyesinden kısa bir türdür. Uygur sihir masallarının dili sade, açık ve estetiktir.

Uygur sihir masallarının tipleri tespit edilirken Hans Jörg Uther’in “ATU” kataloğu ile Wolfram Eberhard ve Pertev Naili Boratav’ın “TTV” kataloğu kullanılmıştır. 66 Uygur sihir masalının tipi tespit edilmiş, 4 Uygur sihir masalının tipi ise tespit edilememiştir. Tipleri tespit edilmeyen masallar şunlardır: *Kanhor Şahın Mahvoluşu*, *Sırlı Düş*, *Şehzade ile Albastı*, *Cini Korkutan Halâc-ı Mansûr*. Bu da tipin daha ulusal bir kimlik teşkil ettiğini göstermektedir. Avrupa tip kataloğu Türk dünyasındaki anlatıların tiplerinin tespit edilmesinde yetersiz kalmıştır. Bu durum Türk dünyası tip kataloğunun hazırlanmasını zorunlu kılmıştır. Uygur sihir masallarının tipleri ATU kataloğuna göre 301-1164, TTV kataloğuna göre ise 42-377 tip numaraları arasında yer almaktadır.

Uygur sihir masallarının motifleri tespit edilirken Stith Thompson'un "Motif Indeks"i kullanılmıştır. Uygur sihir masallarının motifleri, tiplerine göre daha evrensel bir nitelik taşımaktadır. Uygur sihir masallarında uluslararası sihir masallarında görülen motiflerin büyük bir kısmı yer almaktadır. Ancak bazı motifler ulusal nitelik taşıdığından Indeks'te yer almamıştır. Indeks, yeni motiflerin eklenmesine elverişli olduğundan bu sorun Indeks'e eklenen yeni numaralarla halledilmiştir. Motif Indeks'e eklenen bazı motifler: Maymun suretindeki peri için *F234.1.17*, olağanüstü ayna için *F829.4*, kahramanın resimde gördüğü kızı aramaya çıkması için *H1381.3.1.1.1.1*, kocasını aldatan kadının aşığını, kocasının köpeğinin öldürdüğü motif için *K1569.10*, yeni doğan bebeklerin yerine köpek eniklerinin konması için *K2115.2.1.1*, padişahın oğlunun yer altında bulduğu kızla evlenmesi motifi için *N725*, şölen yemeğinin kırk gün sürdüğü motif için *P634.2.1*, periler tarafından kaçırılma motifi için *R11.4*, melikenin devden kurtarılması için *R125*, geyiğin terk edilen bebeklere yardım etmesi için *S352.2*, ölmeden önce kılınan iki rekat namaz için *V56.2*, çocuk sahibi olmak için dua etme motifi için *V57.4*, namaz kılmadan önce abdest almak için *V58.6*, Hızır motifi için ise *V206* motifleri eklenmiştir.

Uygur sihir masallarında görülen motiflerin Motif Indeks'te ağırlıklı olarak "D.Sihir (Büyü)", "F.Olağanüstülükler", "G. Devler", "H. İmtihanlar", "Q. Ödüller ve Cezalar" ve "A. Mitolojik Motifler" grubunda yer aldıkları tespit edilmiştir. "X. Mizah" grubunda yer alan motiflere ait unsurlar fazla görülmemektedir.

Uygur sihir masallarında yer alan bazı motifler Şamanist, Maniheizt, Budist ve İslami izler taşımaktadır. Masallarda yer alan belli başlı olağanüstü hayvanlar vardır. Türk topluluklarında genellikle "aslan" kullanılırken Uygurlarda aslanın yerini "kaplanın" aldığı tespit edilmiştir. Uygur sihir masallarında yer alan bir diğer hayvan ise "maymun"dur. Maymun Doğu Türkistan coğrafyasında sıklıkla karşılaşılan bir hayvan değildir. Bu da bu motifin Budist etkiyle Uygur sihir masallarına yerleştiğini göstermektedir. Buda'nın suretine girdiği hayvanlardan biri maymun, diğeri ise kaplandır. Budizmin Uygurlar tarafından kabul edilmesiyle bu motif Uygur sihir masallarına yerleşmiştir. Yeni doğan çocuğun periler tarafından kaçırılıp birkaç gün sonra geri getirilmesi ve çocuğun götürüldüğü yerin Mani'nin yaşadığı yere isim olarak yakın

olması bu motifin Maniheizm kabul edildikten sonra Uygur sihir masallarına yerleştiğini göstermektedir. Hz. Ali, Zülfikar ve Döldöl ise Uygurların İslamiyeti kabul ettikten sonra Uygur sihir masallarına yerleştirdikleri anlaşılmaktadır.

Tarihin farklı dönemlerine farklı dini inançlara mensup olmalarına rağmen Uygurlar diğer Türk topluluklarıyla hiçbir zaman kültürel bağlarını koparmamışlardır. Masalarda tespit edilen bazı motifler bu kültürel birliğin kanıtı niteliğindedir. Uygurlar ve diğer Türk toplulukları arasında sıklıkla kullanılan “resimdeki kıza âşık olma; yeni doğan bebeklerin yerine enik koyma; sevilen en küçük çocuk; kırk günlük şölen yemeği; dua ile çocuk sahibi olma” vb. motifler ise ortak olan motiflerdir.

İncelemede kullandığımız masalların anlatıcılarının çoğunluğunun erkek olması dikkat çekicidir. Çalışmamız sırasında toplam 876 masal metni taranmıştır. Bu metinler içinde sadece 160 masal metnin kimden derlendiği, kimin derlediği hakkında bilgi mevcuttur. 160 masal metni 90 kaynak kişiden derlenmiştir. Masalların derlendiği kaynak kişilerden yedisi kadın seksen üçü erkektir. Kaynak kişilerin ağırlıklı olarak erkek olmasının birçok sebebi olabilir. Alana çıkan araştırmacıların kimliği ve cinsiyeti, kaynak kişilerin inançları ve kültürel değerleri vb. sebepler bunların başında gelmektedir.

Eldeki bazı Uygur sihir masal metinlerinden hareketle masalların bazı profesyoneller tarafından icra edildiği düşünülmektedir. Bunun birçok sebebi vardır. Bunlardan biri Uygurlarda çok canlı bir nahşa-koşak geleneğinin oluşu ve bu türün kendine has “koşakçı” denilen bir icracı tipinin olmasıdır. Aynı zamanda Uygurların içinde bulundukları siyasi durum da burada yeni destanların yaratılmasına ortam hazırlayacak cinstendir. Destancı, koşakçı, meddah, hikâyeci vb. profesyonel anlatıcılar doğal olarak masalların icrasını da etkilemişlerdir. Masal, destan, hikâye, fıkra, koşak vb. halk bilgisi ürünleri genel olarak destancı, meddah, hikâyeci, koşakçı adı verilen usta anlatıcılar tarafından icra edilmiştir. Bazı usta anlatıcılar halk bilgisi ürünlerinden birkaçını icra etmişlerdir. Böylesi dönemlerde manzum-mensur karışık ve manzum kısımları çok fazla olan masallar da usta anlatıcılar tarafından icra edilmiş olabilir; zira bir destan kadar uzun bir masalın kusursuz bir şekilde varlığını halen devam ettiriyor olmasının sebeplerinden biri bu olabilir.

Masal araştırmalarının en temel problemlerinden biri ortak bir sınıflandırmanın yapılamamasıdır. Uygur bilim adamlarının yapmış oldukları masal sınıflandırılmasında da bir ortaklık söz konusu değildir. Bilim adamları masalları bazen konularına bazen kahramanlarına bazen de işlevlerine göre sınıflandırmışlardır. Ağırlıklı olarak konuya göre sınıflandırma yapılmıştır. Konunun genişliği ortak bir sınıflandırmanın yapılmasını zorlaştırmıştır. Ablimet Sadık, Uygur masallarını genel olarak sınıflandırdıktan sonra Uygur sihir masallarını kendi içinde şu şekilde sınıflandırmıştır. Sihir Masalları:

- a. Kahramanlık hakkındaki masallar
- b. Evlenme hakkındaki masallar
- c. Perizatlar hakkındaki masallar
- d. Evliya kişilere iyilik yapma hakkındaki masallar.

Ele alıp incelediğimiz metinlerin sayıca az olması, türler arası geçişlerin fazla oluşu ve Uygur masallarının tipleri hakkında yapılmış bir çalışmanın olmayışı Uygur sihir masalları hakkında bir sınıflandırma yapmamızı zorlaştırmıştır. Bu sebepten yeni bir sınıflandırma yapılmamıştır. Uygur masalları ile ilgili yapılan sınıflandırmalar ise hep bir yönüyle eksik kalmıştır. Doğru bir sınıflandırmanın yapılması masal tiplerinin tespit edilmesiyle mümkün olacaktır. Bu bağlamda yapmış olduğumuz bu çalışma kısmen de olsa bu yolda atılmış bir adımdır.

Uygurlar yerleşik düzene geçtikleri bin yılı aşkın tarihi süreçte eşi benzeri olmayan bir hoşgörü kültürü yaratmış, hiçbir yabancı kültürü yadırgamamışlardır. Şaman, Mani, Hristiyan ve İslam dinine inanıp bu dinlerin koruyuculuğunu üstlenmişlerdir. Kabul ettikleri dinler Uygurların kültür hayatını oldukça etkilemiştir. Bu kültürel çeşitlilik Uygur sihir masallarına yansımıştır. Şamanizm, Budizm, Maniheizm ve İslamiyete ait unsurları, Uygur sihir masallarında bazen ayrı ayrı masallarda bazen de aynı masalda bulmak mümkündür. Örneğin “İdikut Dağı Hakkında Rivayet” adlı masalın kahramanı Nizamtay, bu inançlara ait unsurların birçoğunu içinde barındıran bir tiptir. Nizamtay, koyun güden başında bir tutam *altın saç*ı olan *kel* bir *çobandır*. Tanrı tarafından seçilen Nizamtay’a *mesajı Hızır* getirir. Hızır ona *Zülfıkar* ve *Düldül*’ü verir. Nizamtay *ejderhayı* öldürüp *yurdu kurtarır*. Ejderhanın eti yüksek *dağa dönüşür* bu dağda *altın*, *demir*, kömür vb. birçok maden hâsıl olur. “Dindar Olmayan Hoca”

masasında *yeni doğan* Taban adlı bebeği *Şehr-i Elkan*'ın *perileri kaçıırlar*, birkaç gün sonra bebeği geri getirirler. Mani doğarken onu melekler kaçııır ve birkaç gün sonra geri getirirler. Ayrıca Mani, Elkasâ adlı bir topluluğun içinde büyümüştür. “Peri Kızı ile Taz’ın Hikâyesi”nde Taz *rüyasında* bir yanında *Güneş*’in bir yayında *Ay*’ın durduğunu görür. Işık Maniheizmdeki en önemli unsurdur. Budizmde ve Maniheizmde bedenin kirli olduğu ve ruhun bir an önce bedenden kurtulması gerektiği inancı vardır. Bu da masalara *dış ruh kavramı* şeklinde yansımıştır. Dış ruh kavramı Şamanizmde de yer alan bir unsurdur. Uygur sihir masallarında yer alan dönüşümleri Budizm’deki *reenkarnasyon* ve İslamiyetteki *Vahdet-i Vücut* anlayışıyla açıklamak da mümkündür. Uygurların mensup olduğu bütün inanç unsurlarının ortak öğretisi, *ahlaklı* ve *erdemli* olmaktır. Uygur sihir masallarında yer alan birçok tipin bu öğreti doğrusunda hareket ettiği tespit edilmiştir.

Mitolojik dönemdeki mitik düşünce, bu devrin sona ermesiyle ortadan kalkmamıştır. Yeni zamanda yeni formlara bürünerek Uygurların yaratmış olduğu sihir masallarında varlığını devam ettirmiştir. Bu mitosları yaratan Uygurlar, onları sürekli olarak gelecek nesillere aktarmışlardır. Geri planda bir toplumun sanatını besleyen temel bir yapı her zaman söz konusudur. Uygur sihir masallarındaki olağanüstülüklerin kaynağı da mitolojik ritüellere dayanmaktadır. Mitolojik ritüellerin, Uygur sihir masallarına adapte olarak yaşamaya devam ettiği tespit edilmiştir.

Uygur sihir masallarında çok sayıda mitik unsur tespit edilmiştir. Bunları şu şekilde sınıflandırmak mümkündür: Olağanüstü hayvanlar, olağanüstü yardımcıları, olağanüstü düşmanlar, olağanüstü nesneler, olağanüstü durumlar, olağanüstü görevler, yasaklar, dönüşümler ve olağanüstü mekânlar. Bu kadar mitolojik unsurun Uygur sihir masallarında yer alması, bu unsurların mitolojiden masala intikal ettiklerini göstermektedir.

Çalışmamızda tespit edilen bir diğer unsur ise halk bilgisi türleri arasındaki geçişlerdir. Türler arasındaki geçiş Uygur sihir masallarında da tespit edilmiştir: “Bulbulgoya” bir destan olmasına rağmen masal şekli de mevcuttur. “İdikut Dağı Hakkındaki Rivayet” aslında bir efsanedir fakat masal şeklinde anlatılmıştır. Ayrıca “Alaca Kuyruklu Eysiz At” masalı da “Er Töştük” destanına çok fazla benzemektedir. Türler arasındaki geçiş oldukça fazladır.

Destanı yaratan ortamın bitmemiş olması bu türün varlığını korumasına sebep olmuştur. Destan icracılarının olmaması ise bu türe ait metinlerin masallaşmasına sebep olmuştur. Halkın ihtiyaçları doğrultusunda destan metinleri masal formatında anlatılmaya devam etmiştir.

Uygur sihir masalları içinde atasözleri dikkat çekmektedir. Atasözleri masallarda iki şekilde kullanılmıştır. Birinci durumda atasözü, masalda verilmek istenen mesajı daha etkili kılmak ya da konuyu toparlamak için kullanılmıştır. İkinci durumda ise atasözü masal sonunda kullanılmıştır. Masal sonlarında kullanılan bu atasözlerinin bazıları o kadar baskındır ki sanki masal bu atasözünün vermek istediği mesaj için yaratılmıştır. *Ayı Sultan* masalının sonunda “Mağara da olsa evimdi, ayı da olsa erimdi.”; *Bilirim* adlı masalın sonunda “Uçmasını bilip, inmesini bilmemek” ve *Şeytan Adam* masalının sonunda yer alan “Şeytan adam, bütün şeytanlardan daha kötüdür.” atasözleri adeta masalın yaratılmasına sebep olmuştur. Bu atasözleri masaldan çıkarılınca masal tamamen anlamını kaybeder.

Uygur masalları kendine özgü şekli olan masallardır. Genellikle mensur ama bazen manzum-mensur karışık bir şekildedirler. Manzum-mensur karışık masal metinleri içinde oldukça fazla koşak yer almıştır. Uygur sihir masallarında koşaklar genellikle kahramanlar arasındaki konuşma kısımlarında, sevgililerin muhabbet kısımlarında, atışmalarda, meydan okumalarda ve tasvirlerde kullanılmıştır. Koşaklar genellikle en hacimli olan sihir masallarında kullanılmıştır.

Uygur sihir masallarında başlayış, geçiş ve bitiş formelleri yer almaktadır. Uygur sihir masallarında ağırlıklı olarak “Ötken zamanda, burun buruniken, burunķi zamanda, burunniñ burunisida, zamaniñ zamanisida, qedimki zamanda, bar iken, yok iken...” giriş formelleri kullanılmıştır. “Emdi gepni/ sözni... añlapmiz; köp yol yürüptu, yol yürisimu mol yürüptu, bir qançe yillar ötüptu; künlerdin bir küni...” formelleri olaylar arasındaki geçişi sağlayan ve uzun zamanı kısaltmak için kullanılan geçiş formelleridir. Uygur sihir masalları atasözleri, kıssadan hisse, kötülerin cezalandırılması, iyilerin ödüllendirilmesi gibi formellerle biter. Fakat Uygur sihir masallarında masal sonlarında iki bitiş formeli çok sık kullanılmıştır. Birincisi vergilerin kaldırılması; ikincisi ise adil yönetim. Bu da Uygur toplumunun bu iki sorundan mustarip olduğunu göstermektedir. Masallarda ağır

vergi, adaletsiz yönetim vb. durumların sıkça dile getirilmiş olması Uygur halkının baskı altında olduğunu, ağır vergi yüküyle ezildiği ve kötü yönetildiği anlamına gelmektedir. Bunun dışında Uygur sihir masallarında sayı (3, 7, 9, 40, 41 vb.) zaman (üç gece, kırk gün kırk gece, altı ay vb.) ve renklerle (ak, boz, kırmızı, kara vb.) ilgili bir çok formel kullanılmıştır.

Uygur sihir masalları diğer Türk boylarının masalları ile tip ve motif yapısı bakımından büyük ölçüde benzerlik arz etmektedir. Farklı inanç sistemlerine dâhil olmaları sonucunda bazı küçük farklılıklar söz konusu olmuştur. Uygur sihir masallarını en fazla etkileyen Budist edebiyat olmuştur. 10. yüzyılda İslamiyeti kabul eden Uygurlar, hızla İslami unsurları masallara yerleştirmişlerdir. Bazı misyonerler bunu bilinçli olarak yapmışlardır. Bazen de halkın buna ihtiyaç duymuş olması bu sürecin yaşanmasına sebep olmuştur. Uygurların İslamiyeti kabul etmesi İslamiyeti kabul eden diğer Türk boyları ile kültürel bağlarının güçlenmesini sağlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA

Abalı, İsmail (2003). “Yapısal Folklor Kuramı Bağlamında Bir Masal İncelemesi Örneği”. *İdil Dergisi*, ss. 26- 40.

Aça, Mehmet (2002). “Şamanlığa Geçişte Ölüp-Dirilme Ritüelinden Türk Destanlarındaki Ölüp Dirilmeye” *Milli Folklor*, S. 54. ss. 75- 85.

_____ (2006). “Tıva Destan ve Masallarının Araştırılmasında Tür Sorunu” *Milli Folklor*, S. 72, ss. 85-94.

_____ (2007). *Tıva Masalları*. Konya: Kömen Yayınları.

_____ (2007). “Destan ve Masal Anlatımı Zamanı ile Ortamını Belirleyen İnanışlar Nelerdir?” *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı (9-15 Nisan 2006, Çeşme- İzmir) Bildiri Kitabı I*. Ed. Fikret Türkmen, Gürer Gülsevin. Ankara: Lazer Ofset, ss. 13-22.

Afzalov, M.İ. (1960). “Özbek Halk Ertakları Toğrısında” *Özbek Halk Ertaklari*. I. Cilt, Haz. M.İ Afzalov vd., Taşkent: DBA Neşriyatı, ss. 5-12.

Ağca, Ferruh (2006). “Maniheizt ve Budist Türkçe Metinlerle ilgili Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme”. *I. Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 25-26 Mayıs 2006*. Ankara: Türkiyat Araştırma Enstitüsü Yayınları, ss. 237-250.

Akalın, L. Sami (1993). *Türk Folklorunda Kuşlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Akar, Özlem (2006). *Türk Masallarında Kadın Figürü Üzerine Bir İnceleme*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aksoy, Gürdal (2015). “Hızır versus Hızır: Kültür Tarihi, Din Sosyolojisi ve Astroloji Bağlamında Dersim Aleviliğinde Xızır”. *Kızılbaşlık, Alevilik Bektaşilik, Derleyenler*. Yalçın Çakmak-İmran Gürtaş, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 519-541.

Almas, Turgun (2010). *Uygurlar*. (Akt. Batur, Ahsen). İstanbul: Selenge Yayınları.

Alpteki, Ali Berat (1997). *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

_____ (2002). *Taşeli Masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

_____ (2002). *Taşeli Masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

_____ (2003). *Kazak Masallarından Seçmeler*. I. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.

_____ (2005). *Hayvan Masalları*. Akçağ Yayınları.

Alptekin, Erkin (1998). *Uygur Türkleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Altın, Kübra Yıldız (2016). “Türk ve Fin-Ugor Mitolojisinde Dişi Ruhlar Üzerine Bazı Tespitler” *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, S. 38, ss. 98- 110.

Altun, Uyul (1976). “*Uygur Hëlķ Çöçekliri*”. (Haz. Eliyeva, M., Erşidinof, B. , Kaharof, Z., Sabitof, R., Hemrayef, M.). Almatı: Kazakistan Pen Neşriyatı.

Anohin, A. V. (1998). “Altay Şamanlığına Ait Maddeler” (Çev. İnan, Abdülkadir). *Makaleler ve İncelemeler*. I. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,

Ant, Metin (2003). *Oyun ve Büyü* (Türk Kültüründe Oyun Kavramı). YKY.

Arıcı, Ali Fuat (2004). “Tür Özellikleri ve Tarihlerine Göre Türk ve Dünya Masalları”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. S. 26, ss. 159-169.

Armutak, Altan (2002). “Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi. I. Memeli Hayvanlar” *İstanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, S. 28, ss. 411-427.

_____ (2004). “Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi, II. Sürüngenler, Balıklar, Kanatlılar ve Mitolojik Hayvanlar” *İstanbul Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, S. 30, ss. 143- 157.

Arslan, Mustafa (2008). *Denizli Yöresinde Derlenen Masallar İnceleme-Metinler*. Denizli: Zirve Yayınları.

_____ (2010). “Denizli Yöresinde Masal Anlatma Geleneği”. Ankara: *Milli Folklor*, S. 86, ss.50-57.

Artun, Erman (1996). “Çukurova Köylerinin Gelenek ve Görenekleri”. *I. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Yörükler) Sempozyumu Bildirileri* 25-26 Nisan 1994 Antalya. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, ss. 25-62.

_____ (2004). *Anonim Halk Edebiyatı Nesri. 2. Baskı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

_____ (2011). *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*. Adana: Karahan Kitabevi.

Arvas, Abdüsselam (). “Türk Mitolojisinde Kurt”. *Türk Mitolojisine Giriş*. Edt.: Turan, Fatma Ahsen; Ozan, Meral. Ankara: Gazi Kitabevi, 2016, ss. 183-197.

Aslan, Ensar (2008). *Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: Maya Akademi Yayınları.

Aslan, Namık (2004). “Şekil Değiştirme Motifinin Anlatılarımızdaki Bazı Yansımaları Üzerine” *Millî Folklor*, S. 64, ss. 37- 43.

_____ (2010). “Kurt Motifinin Türk Menşe Efsanelerindeki Anlamı Üzerine”. *Millî Folklor*, S. 87, ss. 72- 77.

Ata, Aysun; Tulum, Mehmet Mahur (2013). *Uygur Türkçesi. 2. Baskı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Avezov, Muhtar (1997). *Folklor Yazıları-Seçmeler*. (Haz. Çınar, Ali Abbas). Ankara: Bilig Yayınları.

Avşar, Lale (2012). “Türk Takılarında Umay İnancının İzleri ve Avrasya Kökenleri” *İdil Dergisi*, Cilt 1, S. 1, ss. 1-24.

Aydın, Mehmet (1995). “Fal” *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*. Cilt 12, İstanbul , ss. 134- 138.

Aydın, Öznur (2013). “Çin ve Türk İşlemelerinde Ejderha Motifi”. *Akdeniz Sanat Dergisi*, Cilt 6, S. 12, ss. 1- 16.

Barag, L.G.; Novikov, N.V. (1984). “A. N. Afanasyev i Ego Sobranie Narodnih Skazok” *Narodnie Russkie Skazki A. N. Afanasyeva: V3T., T. 1*. Moskva: Nauka, s. 416.

Baş, Özlem; Tuncay, Ayşegül Avşar; Şahin, Ali Ekber (2015). “Asya-Avrupa Kökenli Masalların İlköğretimde Yapısal Bir Metinlerarasılık Perspektifinde Kullanılması.” *Bilig*, S. 73, ss. 39-62.

Bascom, William R. (2010). “Folklorun Dört İşlevi” (Çev. Çalış, Ferya). *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. (Genişletilmiş II. Baskı). Ankara: Geleneksel Yayıncılık, ss.71-86.

Bascom, William (2006). “Folklorun Biçimleri: Nesir Anlatılar.” (Çev: Aktaş, Nur vd.). *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*. Ankara: Milli Folklor Yayınları, ss. 113-132.

Başgöz, İlhan (1986). “Hikâye Anlatan Âşık ve Dinleyicisi, Değişik Dinleyici Kitlelerinin Hikâye Anlatımına Etkisini İnceleyen Bir Deneme” *Folklor Yazıları*. İstanbul: Adam Yayınları, ss. 49-64.

_____ (1986). “Türk Halk Hikâyelerinde Düş Motifi Zinciri” *Folklor Yazıları*. Ankara: Adam Yayınları, ss. 39- 48.

_____ (1988). “Masalın Anlatıcısı”. *Masal Araştırmaları/ Folktale Studies I*. (Haz. Taner, Nuri). İstanbul: Artsan Yayınları, ss. 25-29.

_____ (2002). “Giriş Kısmı” *Sibiryâ’dan Bir Masal Anası*. (Genişletilmiş II. Baskı). (Çev. Başgöz, İlhan). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, ss.1-46.

_____ (2016). “Âşıkların Yaşamlarıyla İlgili Türk Halk Hikâyeleri” (Çev. Uğurlu, Serdar). *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 7, ss. 287- 296.

Bayat, Fuzuli (2011). *Türk Mitolojik Sistemi (Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi)* 1. Cilt. (2. Basım.) İstanbul: Ötüken Neşriyat.

_____ (2012). *Türk Mitolojik Sistemi (Kutsal Dişi- Mitolojik Ana, Umay Paradigmasından İlkel Mitolojik Kategoriler İyeler ve Demonoloji)* II. Cilt. (2. Basım). Ankara: Ötüken Neşriyat.

_____ (2013). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. (3. Basım.) İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Bayatlı, Necdet Yaşar (2007). *Irak Türkmenlerinin Masallarında Motif ve Tip İncelemesi*. Ankara: Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı.

_____ (2009). *Irak Türklerinin Halk Masalları*. Ankara: Berikan Yayınları.

Baydemir, Hüseyin (2004). *Özbek Halk Masalları (İnceleme-Metin)*. (Yayınlanmış doktora tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bedir, Selma (2002). *Uygur Çöcekleri*. (Yayımlanmamış yüksek Lisans tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bekin, M. Rıza (2003). “Doğu Türkistan” 21.yy’da Türk Dünyası Jeopolitiği, Muzaffer Özdağ’a Armağan. 1.Cilt. Ankara: ASAM Yayınları.

Bekki, Selahaddin (1996). “Türk Mitolojisinde Kurban” *Akademik Araştırmalar*, S. 3, ss. 16-28.

_____ (2004). “Türk Halk Anlatılarında Ölüm Ruhu Motifi” *Millî Folklor*, S. 62, ss. 53-66.

Beydili, Celal (2004). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. (Çev. Ercan, Eren). Ankara: Yurt Kitap Yayınları.

Birkalan-Gedik, Hande (2007). *Türk Masal Tipleri’nin (Typen Türkischer Volksmärchen-TTV) Revizyonu ve Genişletilmiş Baskısı İçin Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı-Boratav Arşivi’ndeki Malzemenin Analizi*. İstanbul: TÜBİTAK Projesi, Proje No: 106K388.

Bonnefoy, Yves (2000). *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü I*. Cilt. A-K. (Haz. Yılmaz, Levent). Ankara: Dost Kitabevi, 2000.

Boratav, Pertev Nail (1983). *Folklor ve Edebiyat (1982) II*. İstanbul: Adam Yayıncılık.

_____ (1988). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınları.

_____ (2000). *Tekerleme (Türk Halk Masallarının Tipolojik ve Stilistik İncelemesine Katkı)*. (Çev. Yerguz, İsmail). İstanbul: Tarih Vakfı.

_____ (2007). *Zaman Zaman İçinde*. Ankara: İmge Kitabevi.

_____ (2012). *Türk Mitolojisi, Oğuzların-Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi*. (Çev. Özbay, Recep). Ankara: Bilgesu.

Boyle, John Andrew (2010). “Mitte ve Gerçekte Tavşan” *Halkbilimde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. (Çev. Çotra, Feridun; Taşdemir, Hüseyin). Ankara: Geleneksel Yayıncılık, ss. 198-203.

Buch, Wilfried (2006). “Masal ve Efsane Üzerine.” (Çev. Öztürk, Ali Osman). *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*. Ankara: Milli Folklor Yayınları, ss. 223-228.

Buffalo, Gary; Fireancer, Sherry (2007). *Şamanların Erk Hayvanları*. (Çev. Uluçer, Bülent). İstanbul: Okyanus Yayınları.

Buğra, Mehmet Emin (1953). *Doğu Türkistan: Tarihi, Coğrafi ve Şimdiki Durumu*. İstanbul: Güven Matbaacılık.

_____ (1954). *Doğu Türkistan'ın Hürriyet Davası ve Çin Siyaseti*. İstanbul: Osmanbey Matbaası.

Buğa Mozaylaptu Uyğur Helk Çöçekleri (2006). Pılanlıguçılar: Abdurrahim Ebey; Eñmet Emin. Ürümqi: Şıncang Helk Neşriyatı.

Bulbulgoya Uyğur Helk Çöçekleri (2006). Pılanlıguçılar: Abdurrahim Ebey; Eñmet Emin. Ürümqi: Şıncang Helk Neşriyatı.

Buluç, Sadettin. (1970) “Şaman” *İslam Ansiklopedisi*. C. 11. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, ss. 310- 320.

Buran, Ahmet; Alkaya, Ercan (2013). *Çağdaş Türk Lehçeleri*. (9. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.

Burnakov, Aleksey Venariy (2013). “Hakasların Geleneksel Dünya Tasavvurlarında Su İyesinin Dişil Başlangıcı”. (Çev. Bağcı, Atilla). *Türk Dünyası*, S. 36. ss. 9- 22.

Campbell, Joseph (1995). *İlkel Mitoloji Tanrının Maskeleri*. (2. Baskı). (Çev. Emiroğlu, Kudert). Ankara: İmge Kitabevi.

Can, Berivan (2012). “Modern Masalların Analizinde Propp Metodu (Proop's

Method in Analyzing Modern Tales).” *AÜ ÇOGEM 3. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu* 5-7 Ekim 2011 Bildiriler Kitabı. (Haz. Sever, Sedat). Ankara, ss. 729-736.

Candan, Ergun (2006). *Türklerin Kültür Kökenleri*. 6. Baskı. İstanbul: Sınır Ötesi Yayınları.

Conze, Eduard (2004). *Kısa Budizm Tarihi*. Çev. Ömer Cemal Güngören. İstanbul: Yol Yayınları.

Coomaraswamy, Ananda Kentish (1964). *Hinduizm ve Budizm*. Çev. İsmail Taşpınar. İstanbul: Kaktüs Yayınları.

Çandarlıoğlu, Gülçin. *Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü (Çin Kaynakları ve Uygur Kitabelerine Göre)*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2004.

Çatalbaş, Resul (2011). “Türklerde Hayvan Sembolizmi ve Din İlişkisi” *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, Cilt 3, S. 12, ss. 49- 60.

Çelebi, İlyas (1991). “Bakıcı” *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*. Cilt 4. İstanbul, s. 530.

_____ (2012). “Tılsım” *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*. Cilt 41. İstanbul, ss. 91-94.

Çetin, İsmet (2002). “Türk Mitinde Kut İyesi Kızır ve Medeniyet Değişikliğinde Kızır’dan Hızır’a Geçiş” *Milli Folklor*, Yıl 12, S. 54, ss. 30-34.

Çıblak, Nilgün (2005). “V. Propp’un Masal Çözümleme Metodu.” *Türk Dili Dergisi*, S. 638, ss. 127-140.

Çobanoğlu, Özkul (2001). “Türk Mitolojisi” *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*. C. 1. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

_____ (2003). *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*. Ankara, Akçağ Yayınevi.

_____ (2012). “Türk Mitolojisinde Al Dini ve Okra İlişkisi” 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Tarih ve Medeniyetler Tarihi*. II. Cilt. ss.981-986.

_____ (2012). *Halkbilimi Kuramlar ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. (6. Basım). Ankara: Akçağ Yayınları.

Cohen, Percy Saul (2010). “Mit Kuramları” (Çev. Özünel, Evrim Ölçer). *Halkbilimde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. (II. Baskı). Ankara: Geleneksel Yayıncılık, ss. 161- 172.

Çoruhlu, Yaşar (2002). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Cotterell, Arthur; Storm, Rachel (2011). *Büyük Dünya Mitolojisi Ansiklopedisi*. (Çev. Lakşe, Emel). İstanbul: Alfa Yayınları.

Cuñgo Helk Çöçekleri Şincangg Tomi Ürümçi Tiyanşan Rayon Helk Çöçekleri (1994). Ürümçi: Şincangg Yaşlar-Ösümler Neşriyatı.

Dégh, Linda (2010). “Günümüz Bağlamında Efsane Üzerine Teorik Bir Düşünme ve Efsanenin Tanımı.” (Çev. Gürçayır, Selcan). *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. Ankara: Geleneksel Yayınları, ss. 204-210.

Demir, Hilmi (2011). *Mit Kosmos ve Akıl- Zerdüştlük, Maniheizm, Hristiyan Gnostikler ve İslam*. Ankara: Sarkaç Yayınları.

Demirağ, Yelda (2014). “1755-1949 Yılları Arasında Doğu Türkistan.” *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S. 3, ss. 229-245.

Develioğlu, Ferit (1970). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. İstanbul.

Dilek, İbrahim (2007). *Altay Masalları*. Ankara: Alp Yayınları.

Doğan, Abdullah (2010). *Adıyaman Yöresi Masalları Üzerine Bir İnceleme*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Doğan, Mehmet (1990). *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara.

Dönmez Fedakâr, Pınar (2008). *Karakalpak Efsaneleri*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İzmir: Ege Üniversitesi, SBE.

Dorson, Richard M. (2011). “Günümüzde Folklor Kuramları”. (2. Baskı) (Çev.

Gürçayır, Selcan; Özay, Yeliz). Ankara: Geleneksel Yayınları.

Duman, Mustafa (2012). “Bozkurttan Hızır’a Türk Halk Anlatmalarında Kılavuz” *Millî Folklor*, S. 96, ss. 190- 204.

_____ (2017). *Türk Halk Anlatmalarında Olumsuz Tipler- Mit, Destan, Halk Hikayesi-* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi SBE.

Dündar, Hülya (2002). “Vladimir Propp ve Masalın Biçimbilimi” *Millî Folklor*, S. 55, ss. 115- 118.

Dundes, Alan (1962). “From Etic to Emic Units in the Structural Study of Folktales.” *The Journal of American Folklore*. Vol.: 75, No: 296.

Dundes, Alan (2006). “Mitte İkili Karşıtlık: Geçmişe Bakışta Propp/Lévi-Strauss Tartışması.” (Çev. Gürçayır, Selcan). *Millî Folklor*, S. 69, ss.110-117.

Duranlı, Muvaffak (2010). *Saha (Yakut) Büyü Masalları*. (I. Baskı). Konya: Kömen Yayınları.

Duvarcı, Ayşe (2005). “Türklerde Tabiat Üstü Varlıklar ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar” *Bilig Dergisi*, S. 32, ss.125- 144.

Duymaz, Ali; Aça, Mehmet; Arıkan, Metin (2004). “Ertegiler/ Masallar, Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatı Antolojisi (Nazım-Nesir) 27” *Kazak Halk Edebiyatı*. ss. 113- 134.

Duymaz, Ali; Ergun, Metin; Biray, Nergis (1998). “Ertekiler/ Masallar, Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatı Antolojisi (Nazım-Nesir) 10” *Türkmenistan Türk Halk Edebiyatı*. ss. 97- 144.

Duymaz, Ali (2008). “Türk Folklorunda Dış Ruh Tasarımı” *Bilig*, S. 45, ss. 1-22.

Eberhard W. (1996). *Çin'in Şimal Komşuları*. (Çev. Uluğtuğ, Nimet). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Eberhard, Wolfram; Boratav, Pertev Naili (1953). *Typen Türkischer Volksmärchen*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.

Ebulgazi Bahadır Han. (y.y). *Şecere-i Terakime (Türklerin Soy Kütüğü)*. (Haz. Ergin, Muharrem). Kervan Kitapçılık.

Ebulgazi Bahadır Han (1996). *Şecere-i Terâkime (Türklerin Soy Kütüğü)*. (Haz. Ölmez, Zuhâl Kargı). Ankara: Simurg Kitapçılık.

Ecdiha Yigit Uyğur Helk Çöçekleri (2006). Pırlanlığıçılar: Abdurrahim Ebey; Ehlmet Emin. Ürümçi: Şıncang Helk Neşriyatı.

Edebiyat 6 Sinip Üçün Hréstomantiye (1981). Derleyenler: A. Elağunova; H. Niğmetof. Almatı: Kazakistan Mektep Neşriyatı.

Ehmidi, İmincan (1985). “Epsane, Rivayet, Çöçekler ve Selişturma Edebiyat Tetkikati.” Ürümçi: *Miras*, S.4, ss. 30-38.

Ekici, Metin (1999). “Halk Bilimi Çalışmalarında Metin (Text), Doku (Texture), Sosyal Çevre ve Şartlar (Konteks) İlişkisinin Önemi.” *I. Balıkesir Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* (01-02 Haziran 1998, Balıkesir). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Yayınları, ss. 109-117.

_____ (1998). “Halk Bilimi Çalışmalarında Metin (Text), Doku (Texture), Sosyal Çevre ve Şartlar İlişkisinin Önemi.” *Milli Folklor*, S. 39, ss. 31-32.

_____ (2002). “Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında I” *Milli Folklor*, S. 53, ss.27-33.

_____ (2002). “Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında -II-” *Milli Folklor*, S. 54,ss.11-18.

_____ (2004). *Türk Dünyasında Köroğlu (İlk Kol) İnceleme ve Metinler*. Ankara: Akçağ Yayınları.

_____ (2005). “Türk Sözlü Geleneğinde Anlatıcılar ve Anlatmalar Arasındaki İlişkiye Art Zamanlı (Diyakronik) ve Eş Zamanlı (Senkronik) Bir Bakış” *Fikret Türkmen Armağanı*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası, ss. 225-229.

_____ (2013). *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. (5. Baskı). Ankara: Geleneksel Yayınları.

Ekici, Metin (2016). Türk Kültüründe “ ‘Al’ Renk” İzmir: *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Sayı 16, ss. 103- 107.

Ekrem, Erkin (2009). “Doğu Türkistan ve Uygur Türkleri: Dünü, Bugünü ve Yarını” *Yuvarlak Masa Toplantısı*. Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi, 25 Temmuz 2009.

Elçin, Şükrü (1997). *Halk Edebiyatı Araştırmaları I*. Ankara: Akçağ Yayınevi.

Eliade, Mircea (1994). *Ebedi Dönüş Mitosu*. (Çev. Altuğ, Ümit). Ankara: İmge Kitabevi.

_____ (1999). *Şamanizm İlk Esrime Teknikleri*. (1. Baskı) (Çev. Birkan, İsmet). Ankara: İmge Kitabevi.

_____ (2009). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*. C. II. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Eliyev, Oruç (2001). *Azerbaycan Nağıllarının Poetikası*. Bakı: Seda.

Ercilasun, Ahmet Bican (2015). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. (15. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.

Erdem, Mustafa (1998). “Geleneksel Türk Dini ve İslam” *Dinî Araştırmalar*, Cilt 1, S. 2, ss. 79-91.

Erginer, Gürbüz (1997). *Kurban (Kurbanın Kökenleri ve Anadolu’da Kanlı Kurban Ritüelleri)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ergun, Metin (1997). *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Erhat, Azra (1996). *Mitoloji Sözlüğü*. (6. Basım). Ankara: Remzi Kitabevi.

Erkoç, Hayrettin İhsan (2017). “Türk Mitlerindeki Motifler (VI.-VIII. Yüzyıllar)” *JOTS* 1/1, ss. 36-75.

Erol, Gülbuğ (2005). “Vladimir Propp’un Biçimbilimsel Yaklaşımı Çerçevesinde Cesur Yürek Filminin İncelenmesi.” İstanbul: *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, S. 23, ss.353-361.

Esin, Emel (1978). *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslamiyete Giriş* (Türk Kültürü El Kitabı, II. Cilt). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.

_____ (1977-1978). “Türk Kültür Tarihinden Bir Safha. Milâdi Sekinci Yüzyılda Türkistanda İslamiyetin Burkan Dini ile Karşılaşması” *Türk Kültürü Araştırmaları*. C. VI, S. 1-2, ss. 231-237.

Eysan, Mehmet (1986). “Uygur Halk Çöçekliri Toğrisida Bazı Karaşılrım” *Miras Dergisi*, S. 3.

Fedakâr, Selami (2011). *Özbek Sözlü Geleneğinde Masallar*. İzmir Egetan.

Gayretcan; Osman (1999). *Eski Uygur Edebiyatı Araştırmaları*. Ürümçi: Şincang Üniversitesi Neşriyatı.

Genç, Reşat (1997). *Türk İnanişları, Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Golden, B. Peter (2013). *Türk Halkları Tarihine Giriş, Ortaçağ ve Erken Yeniçağ'da Avrasya ve Ortadoğu'da Etnik Yapı ve devlet Oluşumu*. (4. Basım) (Çev. Karatay, Osman). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Gökbel, Ahmet (1998). *Anadolu Varsaklarında İnanç ve Adetler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

_____ (2010). “Türkmen Masallarında Mitolojik Hayvanlar ve Fonksiyonları” *Türkbilig*, S. 20, ss. 165- 178.

Gömeç, Saadettin (1999). *Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü*. (2. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.

_____ (2011). *Şamanizm ve Eski Türk Dini*. (2. Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi.

Gülmaz, Gülcan (2008). Güney Azerbaycan Erdebil Bölgesindeki Türk Halk Masalları (Metin-İnceleme). (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İzmir: Ege Üniv., SBE.

Gültekin, Mustafa (2010). *Tataristan Masalları Üzerine Bir Araştırma*. (Yayınlanmış doktora tezi). İzmir: Ege Üniversitesi, SBE.

_____ (2013). *Kazan Tatar Masalları (İnceleme-Metinler)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

Gülten, Sadullah (2017). “Hızır-İlyas Zaviyeleri, Aya Yorgi ve Bektaşîler” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 83, ss. 81-100.

Gültepe, Necati (2015). *Türk Mitolojisi (Yeni Araştırmalara Işında)*. İstanbul: Resse Yayınları.

Gumilëv. L. N. (2011). *Eski Türkler*. (7. Baskı) (Çev. Batur, Ahsen). İstanbul: Selenge Yayınları.

Gündüz, Şinasi (2010). “Maniheizm” *Yaşayan Dünya Dinleri*. Ed. Şinasi Gündüz. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

Günay, Umay Türkeş (2007). *Türlerin Tarihi. -Geçmişten Geleceğe-*. (2. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.

_____ (2005). *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

_____ (2011). *Elazığ Masalları ve Propp Metodu*. (2. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.

Günay, Ünver- Harun Güngör (1998). *Türkler’in Dinî Tarihi*. Kayseri.

Günay, Ünver; Harun Güngör (1997). *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*. Ankara: Ocak Yayınları.

Güngör, Harun (1988). “Maniheizm” Kayseri: *Erciyes Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, S.5, ss. 145-166.

_____ (1989). “Orta Asya’da Mani Dininin Yayılması ve Türk Kültürüne Etkisi” Kayseri: *Erciyes Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, S. 6, ss. 81-94.

_____ (1998). *Türk Bodun Bilimi Araştırmaları*. Kayseri.

_____ (2012). *Türk Din Etnolojisi*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

_____ (2018). *Eski Türklerde Din ve Düşünce*. <https://www.altayli.net/wp-content/uploads/2016/08/ESK%C4%B0-T%C3%9CRKLERDE-D%C4%B0N-VE-D%C3%9CC5%9E%C3%9CNCE.pdf>. (03.08.2018 /18.49).

Gürdal, Cem (1994). “Propp Metodunun Rastgele Alınan Dört Türküden

- Hareketle Türk Halk Müziği Araştırmalarında Uygulanması Üzerine Bir Deneme.” *Millî Folklor*, S. 23, ss.53-55.
- Halıcı, Gülşah Yüksel (2014). “Gök Tanrı’nın Temsilcileri: Koruyucu Kuşlar” *Folklor Edebiyat Dergisi*, S. 77, ss. 71-81.
- Halkbilimde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1* (2006). (Haz. Oğuz, M. Öcal vd.) Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Halkbilimde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2* (2010). (II. Baskı) (Haz. Oğuz, M. Öcal; Gürçayır, Selcan). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Halkbilimde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3* (2009). (Haz. Oğuz, M. Öcal vd.). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Halkbilimde Kuramlar ve Yaklaşımlar 4* (2014). (Haz. Oğuz, M. Öcal vd.). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Hançerlioğlu, Orhan (2000). *İnanç Sözlüğü (Dinler-Mezhepler-Tarikatlar-Efsaneler)*. (3. Basım). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Helimoğlu, Muhsine Yavuz (1997). *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Honko, Lauri (2010). “Mitin Tanımlama Problemi”. (Çev. Temür, Nezir). *Halkbilimde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, ss. 145-153.
- Hüvey Batur Uyğur *Helk Çöçekleri* (2006). Pırlanlığılar: Abdurrahim Ebey; Eşmet Emin. Ürümçi: Şincang Helk Neşriyatı.
- İnan, Abdülkadir (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. 1. Baskı. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- _____ (1968, 1987, 1998.). *Makaleler ve İncelemeler I*. Ankara: TTK Basımevi.
- _____ (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. (3. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

İnayet, Alimcan (1995). *Uygur Halk Hikâyeleri Üzerine İncelemeler*. (Yayınlanmış doktora tezi). İzmir: Ege Üniversitesi, SBE.

_____ (2007). *Türk Dünyası Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi: Yalmavuz/ Celmoğuz*. Kanyılmaz Matbaası.

_____ (2010). “Bir Medeniyet Havzası Olarak Doğu Türkistan” *Hür Doğu Türkistan Sempozyumu*. İHH Yardım Vakfı, ss. 13-26.

_____ (2013). “Uygur ‘Yar-Yar’ ve ‘Öleñ’ Koşakları Üzerine” *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S. ½, ss. 25-35.

_____ (2013). “Uygur Şamanları ve Pratikleri Üzerine”. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S. 1, ss.43-55.

_____ (2014). “Oniki Makam” Adı Üzerine. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S. 4, ss. 37-44.

_____ (2018). “Uygur Sözcüğünün Kökeni ve Anlamı Üzerine Yeni Bir Yaklaşım”https://turuz.com/fa/book/title/Alimcan_Inayet_Uygur_Sozcugunun_Koken_i_ve_Anلامي_Uzerine_Yeni_Bir_Yaklasim. (1.8.2018).

İşankul, Cabbar (1999). *Folklor: Obraz va Talkin, Karşı*. Nasaf Neşriyatı.

İsmayil, Osman (1998). *Helk Égiz Edebiyatı Heqqide Umumiy Bayan*. Ürümçi: Şıncañ Helk Neşriyatı.

İzgi, Özkan (1987). *Uygur Siyasî ve Kültürel Tarihi (Hukuk Vesikalarına Göre)*. Ankata: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Jason, Heda (2000). *Motif, Type and Genre. A Manual for Compilation of Indices and A Bibliography of Indices and Indexing*. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, FFC No: 273.

Kafesoğlu, İbrahim (1980). *Kutadgu Bilig ve Türk Kültür Tarihindeki Yeri*. İstanbul: Kültür Bakanlığı.

Kantarcıoğlu, Selçuk (1991). *Eğitimde Masalın Yeri*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- Karadavut, Zekeriya (2006). *Kırgız Masalları*. Konya: Kömen Yayınları.
- Karadavut, Zekeriya; Yeşildal, Ünsal Yılmaz (2007). “Anadolu-Türk Folklorunda Geyik”. *Millî Folklor*, S. 76, ss. 102- 112.
- Karahan, Abdulkadir (1951). “İslamiyet’te 40 Âdeti Hakkında” *İstanbul Üniversitesi Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, ss. 265- 273.
- Karakaş, Selim (2010). *Türk Tarihinde Maniheizm (VIII- XIII. Yüzyıllarda)*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi, SBE.
- Karakurt, Deniz (2012). *Türk Söylence Sözlüğü*. E-Kitap.
- Karimiy, Büyük (1995). “Özbek Halk Ertaklarının Bazı Hususiyatları Hakkında” *ÖTA*, S. 5-6, ss. 57-62; *ÖTA* 1996, S. 1, ss. 59-65.
- Kaşgarlı, Mahmud (1992). *Divanü Lûgat-it Türk*. (3. Baskı) (Çev. Atalay, Besim). Ankara: TDK Yayınları.
- Kaşgarlı, Sultan Mahmut (1998). *Çağdaş Uygur Türklerinin Edebiyatı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Katanov, N.F. (2004). *Türk Kabileleri Arasında*. (Çev. Bağcı, Atilla). Konya: Kömen Yayınları.
- Kaya, Doğan (2010). *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimler Sözlüğü*. (2. Baskı) Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kılıç, Ebru (2014). “Uygur Türklerinin Destan ve Halk Hikâyelerinde Hızır Tipi” *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S. 4, ss. 45-55.
- _____ (2016). “Ablimit Sadiq, Cungo Halk Masalları Toplamı Şıncañ Ciltleri, Şıncañ Üniversitesi Neşriyatı, Ürümçi 2015, 6 Cilt” *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S. 7, ss. 164-167.
- Kırgız Adabiyatının Tarihi: Folkloristika* (2004). I. Cilt. (Red. A. Akmataliyev). Bişkek: Şam, 2004.
- Kiliç Batur Uygur Helk Çöçekleri (2006). Pılanlıguçılar: Abdurrahim Ebey; Eñmet Emin. Ürümçi: Şincang Helk Neşriyatı.

Kitapçı, Zekeriya (2014). *Doğu Türkistan ve Uygur Türkleri arasında İslamiyet*. (3. Baskı). Konya: Yedi Kubbe Yayınları.

Köktürk, Şahin (1996). *Azerbaycan ve Türkiye'den Derlenmiş Masalları Karşılaştırma Denemesi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Samsun: Ondokuz Mayıs Üniv., SBE.

Korkmaz, Esat (2003). *Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.

Krappe, Alexander H. (2010). “Folklor ve Mitoloji” (Çev. Günay, Umay). *Halkbilimde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. (II. Baskı). Ankara: Geleneksel Yayıncılık, ss. 137-144.

Krik, Stephen Geoffrey (2010). “Mitleri Tanımlamak Üzerine”. (Çev.: Kadriye Türkan. *Halkbilimde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. (II. Baskı). Ankara: Geleneksel Yayıncılık, ss. 154-160.

Kurban, İklil (1992). *Şarki Türkistan Cumhuriyeti (1944-1949)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

_____ (1995). *Doğu Türkistan için Savaş*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kuzubaş. Muhammet (2007). “İlkellere Ait Anlatılarda Rüya Motifi” *Türkish Studies*, S. 2, ss. 305- 316.

Küçük, Abdurrahman vd. (2011). *Dinler Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Küçükbasmacı, Gülten. “Türk Mitolojisinde Yılan”. *Türk Mitolojisine Giriş*. Edt.: Turan, Fatma Ahsen; Ozan, Meral. Ankara: Gazi Kaitabevi, 2016, ss. 199-207.

Ligeti, Louis (1986). *Bilinmeyen İç Asya*. (Çev. Karatay, Sadrettin). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.

Luthi, Max (2006). “Masalın Efsane, Menkabe, Mit, Fabl ve Fıkra Gibi Türlerden Farkı.” (Çev. Sönmez, Sevgül). *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*. Ankara: Milli Folklor Yayınları, ss. 220-222.

Mehmet, Abdulhakim (2006). *Uygur Halk Destanları (İcra Merkezli ve Karşılaştırılmalı Bir Araştırma)*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi SBE.

_____ (2011). *Uygur Halk Destanı Çın Tömür Batur (İnceleme-Metin)*. İzmir: Egetan Basım Yayın, .

Mehmet, Osman (1998). *Helk Eğiz Edebiyatı Üzerine*. Ürümçi: Şincang Helk Neşriyatı.

Mehmetcan Sadık (1995). *Uygur Halk Ağız İcadı üzerine*, Ürümçi: Şincang Neşriyatı.

Méhri Nıkab Uyğur Helk Çöçekleri (2006). Pılanlıguçılar: Abdurahim Ebey; Eñmet Emin. Ürümçi: Şincang Helk Neşriyatı.

Morreall, John (1997). *Gülmeyi Ciddiye Almak*. (Çev. Aysevener, Kubilay; Soyer, Şenay). İstanbul: İris Yayıncılık.

Nebiyev, Azad (2006). *Azerbaycan Halk Edebiyatı*. II. Cilt. Bakı: Elm.

Nuhoğlu, Mualla Murat (2014 Eylül). “Keloğlan Masallarında Propp Analizinin Dışında Kalan Örnekler.” *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 5, ss. 478-486.

Ocak, Ahmet Yaşar (1999). *İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

_____ (2003). *Alevî-Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Oğuz, M. Öcal vd. (2007). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. (5. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.

Oğuz, M. Öcal (2009). “Kul Himmet ve Sözlü Gelenek Tanıklığında Kozmogonik Mitin Eskatolojik Serüveni” *Millî Folklor*, S. 84, ss. 51-56.

Oymak, İskender (2009). “İslam Kaynaklarına Göre Maniheizm” *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 14/1, ss. 67-97.

Ögel, Bahaeddin (1957). “Doğu Göktürkleri Hakkında Vesikalar ve Notlar” *Bellekten*, S. 21/81, ss. 81-137.

- _____ (1971). Türk Mitolojisi, Cilt I- II. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- _____ (1995). *Türk Mitolojisi (Kaynaklar ve açıklamaları ile destanlar)*. II. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- _____ (1993-1995). Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar). C. I-II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- _____ (1997). Türk Mitolojisi I- II. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- _____ (2001). Türk Mitolojisi I. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi.
- Öger, Adem (2006). “Mâni Tarzındaki Uygur Halk Koşakları Üzerine Bir Değerlendirme”. İzmir: *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C. VI, S. 2, ss. 401-409.
- _____ (2007). “Uygur Efsanelerinde Lokman Hekim”. İzmir: *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. VII., S. 1, ss. 79-95.
- _____ (2008). *Uygur Efsaneleri Üzerinde Bir Araştırma (İnceleme ve Metinler)*. (Yayınlanmamış doktora tezi). İzmir: Ege Üniversitesi, SBE.
- Öger, Adem; İnayet Alimcan (2013). “Uygur Türklerinde Ölüm İle İlgili İnanışlar ve Adetler” *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S. 1, ss. 49-64.
- Öger, Adem; Altın, Kübra Yıldız (2016). “Uygurlarda Şamanizmden İslam’a Kötü Ruhların Dönüşümü” *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S. 7, ss. 14-25.
- Ölmez, Emin (2015). “Vladimir Propp’un Masal Çözümleme Metodu Çerçevesinde ‘Padişahın Evlatlığı’ Masalı Üzerine Bir İnceleme” Manisa: *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 1, ss. 533-541.
- Örnek, Sedat Veyis (1966). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançlar ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Öztürk, Nermin (1996). İlahî Dinlerde (Yahudilik, Hristiyanlık, İslamiyet) Yemin, Keffaret ve Kurban. (Yayınlanmamış doktora tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi SBE.

Pentikainen, Juha (2006). “Efsanenin Yapısı ve Fonksiyonu” (Çev. Görkem, İsmail). *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*. Ankara: Milli Folklor Yayınları, ss. 229-238.

Perrin, Michel (2003). *Şamanizm*. (2. Baskı). (Çev. Arıbaş, Bülent). İstanbul: İletişim Yayınları.

Pomerantseva, E. V. (1977). “Skazka” *Bolşaya Sovetskaya Entsiklopediya*. T. 26. Moskva: Sov. Entsikl.

Propp, Vladimir (1998). “Folklor Türlerinin Tasnif Esasları” (Çev. Özarslan, Metin). *Milli Folklor*. S. 38, ss. 120-128.

_____ (1998). *Folklor Teori ve Tarih*. (Çev. Hasgül, Necdet; Tanyel, Tolga). İstanbul: Avesta Yayınları.

_____ (1987). *Masaların Yapısı ve İncelenmesi*. (Çev. Gümüş, Hüseyin). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

_____ (2001). *Masalın Biçimbilimi*. (2. Baskı). (Çev. Rifat, Mehmet; Rifat, Sema). İstanbul: Om Yayınevi.

_____ (1984). *Russkaya Skazka*. Leningrad: İzdatelstvo Leningradskogo Universiteta.

Radloff, Wilhelm (2000). *Proben –Türkleri Kökleri Dilleri ve Halk Edebiyatı I*. (Çev. Yıldız, Hasan; Ekinci, Arzu; Ünlü, Yasemin). Ankara: Ekav Yayınları.

Raglan, Lord (2010). “Mit ve Ritüel” (Çev. Özünel, Evrim Ölçer). *Halkbilimde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, ss. 189-197.

Raglan, Lord (2010). “Tarih ve Mit” (Çev. Soysal, Levent). *Halkbilimde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, ss. 181-188.

Rahman, Abdulkirim (1996). *Uygur Folkloru*. (Akt. Yalçın, Soner; Emet, Erkin). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Reichl, Karl (2011). *Türk Boylarının Destanları*. (2. Baskı). (Çev. Ekici, Metin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Reichl, Karl (2002). *Türk Boylarının Destanları: Gelenekler, Şekiller ve Şiir Yapısı*. (Çev. Ekici, Metin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Roux, Jean Paul (2005). *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. (Çev. Kazancıgil, Aykut; Arslan, Lale). İstanbul: Kabalcı Yayınları.

_____ (1994). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. (Çev. Kazancıgil, Aykut). İstanbul: İşaret Yayınları.

_____ (2012). *Eski Türk Mitolojisi*. Ankara: Bilgesu Yayınevi.

Ruben, Walter (1947). *Buddhizm Tarihi*. Çev. Abidin İtil. Ankara: Sakarya Basımevi.

_____ (2004). *Eski Metinlere Göre Budizm*. 4. Basım. Haz. Lütfü Bozkurt. İstanbul: Okyanuz Yayınları.

Saçkesen, Ahmet (2010). *Özbek Masallarının Tip ve Motif Yapısı*. (Yayınlanmamış doktora tezi). İzmir: Ege Üniv., SBE.

Sadık, Ablimet (2015). *Cungo Helk Çöçekleri Toplimi Şıncañ Tomliri II, III, IV ve V*. Ciltler. Ürümçi: Şıncañ Üniversitesi Neşriyatı.

Sadık, Muhammetcan (1995). *Uygur Helk Eğiz Edebiyatı Heşkide*. Ürümçi: Şıncañ Helk Neşriyatı.

Sakaoğlu, Saim (1980). *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

_____ (1992). *Efsane Araştırmaları*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.

_____ (y.y.). *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*. Ankara: Kültür Bakanlığı, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.

- _____ (2002). Gümüşhane ve Bayburt Masalları. Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (2002). “Masallar.” *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*. II. Cilt. Ankara: AKMB Yayınları.
- _____ (2010). “Türk Masal Tipleri Kataloğu Taslağı Üzerine” *Millî Folklor*, S. 22, ss. 43- 49.
- _____ (2003). *Masal Araştırmaları*. (2. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (2010). *Masal Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (2010). “Türk Masal Tipleri Kataloğu Taslağı Üzerine” *Millî Folklor*, S. 22, ss. 43- 49.
- Sakaoğlu, Saim; Ergun, Metin (1991). *Türkmen Halk Masalları*. Ankara: Neyir Matbaası.
- Sarpkaya, Seçkin (2018). *Türklerin Şeytani Masalları Türk Masal ve Efsanelerinde Demonik Varlıklar*. (3. Baskı). Karakum Yayınevi.
- Sarpkaya, Seçkin; Yaltırık, Mehmet Berk (2018). *Türk Kültüründe Vampirler, Oburlar, Yalmavuzlar ve Diğerleri*. Karakum Yayınevi.
- Şamlıoğlu, Elif Serra (2013). *Kırım-Tatar Masalları Üzerine Bir İnceleme*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İzmir: Ege Üniversitesi, SBE.
- Saray, Mehmet (1994). *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler, 1775-1875*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- _____ (1997). *Doğu Türkistan*. İstanbul: Cağaloğlu Kitabevi.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem (1999). *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*. Isparta: Kardelen Kitabevi.
- _____ (2011). *Din Fenomenolojisi (Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri)*. (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Baskı). Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Schimmel, Annemarie (2000). *Sayıların Gizemi*. (Çev. Küpüşoğlu, Mustafa). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Şemseddin, İlyar (1997). *Doğu Türkistan'da Demografik Yapı ve Tarım*. İzmir: İrfan Kültür ve Eğitim Merkezi.

Sever, Mustafa (1999). "Türk Mitolojisinde Kuşlar" *Millî Folklor*, S.2, ss. 83- 88.

_____ (2003). "Masallarda Dış Can (Canın beden dışında saklanması)" *Millî Folklor*, S. 60. ss. 161- 164.

Seyidoğlu, Bilge (1975). *Erzurum Halk Masalları Üzerine Araştırmalar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

_____ (1986). "Masal." *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. C.: 6, İstanbul: Dergâh Yayınları.

_____ (1996). "Mitolojik Dönemde At" *Prof. Dr. Umay Günay Armağanı*. Ankara: Feryal Matbaası, ss. 51- 57.

_____ (1997). *Erzurum Efsaneleri*. İstanbul: Erzurum Kitaplığı.

Sezer, Serap (2005). *Masal Çevirilerinde Karşılaşılan Sorunlar: Türkçe'de Andersen Masalları*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Muğla Üniversitesi, SBE, Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalı.

Şimşek, Esmâ (2001). *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırmaları*. I-II Cilt. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Sipahi, Abdulkadir (2006). *Türk Halk İnançlarında Büyü ve Büyü ile İlgili Uygulamalar*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri.

Şişman, Bekir (2015). "Günümüz Âşıklarında Rüya ve Bâde Motifi" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 41, ss. 316- 323.

Tanpolat, Cansu (2016). *Doğu ve Batı Kültürlerinde Başlıca Hayvan Mitleri*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul: Işık Üniversitesi.

Tanyu, Hikmet (1992). "Büyü" *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*. Cilt 6, ss. 501- 506.

Tarım, Osman İsmayil (2006). *Uygur Şehirlik Çöçekliri Heçkide Tetkikat*. Ürümçi: Şincañ Üniversitesi Neşriyatı.

Tarım, Ahmetcan Mümin (2016). “20. Yüzyılda Çin’de Uygur Tarihi ve Kültürü Üzerine Araştırmalar” *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S. 8, ss. 60-67.

Taşgıl, Ahmet (2015). *Kök Tengri’nin Çocukları (Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi)*. (5. Basım). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Temel, Süreyya (2005). “Propp Metodu ve Bir Karagöz Metnine Uygulanması”. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, S. 8, ss. 85- 106.

Temizkan, Mehmet (2001). *Hatayî’nin Şiir Dünyası*. (Doktora Tezi). Ege Üniversitesi, SBE.

Thompson, Stith; Aarne, Antti. (1964). *The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography*. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.

_____ (1977). *The Folktale*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.

_____ (1975). *Motif-Index of Folk-Literatur. A. Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books and Local Legends*. Volume One A-C, Bloomington: İndiana Uni. Press, Third Printing.

_____ (1975). *Motif-Index of Folk-Literatur. A. Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books and Local Legends*. Volume Two D-E, Bloomington: İndiana Uni. Press, Third Printing.

_____ (1975). *Motif-Index of Folk-Literatur. A. Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books and Local Legends*. Volume Three F-H, Bloomington: İndiana Uni. Press, Third Printing.

_____ (1975). *Motif-Index of Folk-Literatur. A. Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux,*

Jest-Books and Local Legends. Volume Four J-K, Bloomington: İndiana Uni. Press, Third Printing.

_____ (1975). *Motif-Index of Folk-Literatur. A. Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books and Local Legends*. Volume Five L-Z, Bloomington: İndiana Uni. Press, Third Printing.

_____ (1975). *Motif-Index of Folk-Literatur. A. Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books and Local Legends*. Volume Six Index, Bloomington: İndiana Uni. Press, Third Printing.

_____ (1977). “Antti Aarne’den Önce Masalların Sınıflandırılması ile İlgili Çalışmalar Hakkında” *The Folktale*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.

_____ (1984). “Motif” Funk and Wagnalls Standard Dictionary of Folklore Mythology and Legend. Ed. Maria Leach, New York: Harper, s. 753.

Thompson, Stith (1955). *Narrative Motif-Analysis as a Folklore Method*. Helsinki: FFC No: 161.

Tili- Kumul Tékestliri (1954). (Toplayan: S. É. Malof.). Leningrad: SSSR Penler Akademisi Neşriyatı.

Togan, Ahmet Zeki Velidi (1981). *Umumî Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Tümer, Günay; Küçük, Abdurrahman (1993). *Dinler Tarihi*. II. Baskı. Ankara: Ocak Yayınları.

Tural, Sadık (1997). *Nevruz ve Renkler Üzerine, Türk İnanışları ve Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil*. Ankara 1997.

Türkan, Kadriye (2008). “Türk Masallarında Kahramanın ve Şamanın Don Değiştirmesi Arasındaki Benzerlikler” *Türkbilig*, S.15, ss. 136-154.

_____ (2008). Türk Dünyası Masal Geleneğinde Şamanistik Unsurlar. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

_____ (2012). “Türk Dünyası Masallarında Su Kültü” *Millî Folklor*, S. 93, ss. 135- 148.

Uçkun, Rabia Kocaaslan (2003). *Gagauz Masallarının Tip ve Motif Yapısı Bakımından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uraz, Murat (1994). *Türk Mitolojisi*. (II. Baskı). İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.

Uslu, Bahattin (2016). *Türk Mitolojisi*. Kamer Yayınları.

Uther, Hans Jörg (2004). *The Types of International Folktales. A. Classification and Bibliography. Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson*. 3. Cilt. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, I. ve II. Cilt, ss. 5-6.

_____ (2008). “Tale Type” *The Greenwood Encyclopedia of Folktales and Fairy Tales*. Edited by Donald Haase. Westport, Connecticut-London: Greenwood Press, Vol. 3, s.939.

_____ (2015). *Deutscher Märchenkatalog*. Ein Typenverzeichnis. Göttingen: Waxmann Verlag.

Uygur Edebiyat Tarihi (Çince) (1998). Ürümçi: Şıncang Üniversitesi Neşriyatı.

Uygur Halk Çöçekliri 1. (1999). (Neşirge Teyyarlığuçı: Ablimit Sadık). Şıncang Halk Neşriyatı.

Uygur Halk Çöçekliri 10. (1999). (Neşirge Teyyarlığuçı: Sattar Tohti). Şıncang Halk Neşriyatı.

Uygur Halk Çöçekliri 11. (1988). (Neşirge Teyyarlığuçı: Necmidin Sidik; Nurdun Musa; Pazil Kadir; Memtimin Yasin). Şıncang Halk Neşriyatı.

Uygur H  lk     kliri 12. (1991). (Neşirge Teyyarlığuçı: Pazil K  dir; Memtimin Yasin).   incang H  lk Neşriyati.

Uygur H  lk     kliri 13. (1991). (Neşirge Teyyarlığuçı: Abdu    yyum Turdi; Abdur    t İbrahim; Abdulla R    t).   incang H  lk Neşriyati.

Uygur H  lk     kliri 14. (1993). (Neşirge Teyyarlığuçı: Sattar To  ti; M  y  din Sayit).   incang H  lk Neşriyati.

Uygur H  lk     kliri 15. (1993). (Neşirge Teyyarlığuçı: Micit Osman; Osman Musa; M  y  din Sayit).   incang H  lk Neşriyati.

Uygur H  lk     kliri 16. (1996). (Neşirge Teyyarlığuçı: Yasin Zilal).   incang H  lk Neşriyati.

Uygur H  lk     kliri 17. (1996). (Neşirge Teyyarlığuçı: Azat    l, Tursun    l Emet, Sabir Can, Sattar To  ti, Yunus Semet, Turnisa Mamut).   incang H  lk Neşriyati.

Uygur H  lk     kliri 18. (2000). (Neşirge Teyyarlığuçı: Abdu    rim Turdi Turpani, Abdur    t İbrahim).   incang H  lk Neşriyati.

Uygur H  lk     kliri 19. (2000). (Neşirge Teyyarlı  u    lar: Abdu    y  m Turdi Turpani; Abdur    t İbrahim).   incang H  lk Neşriyati.

Uygur H  lk     kliri 2. (1999). (Neşirge Teyyarlığuçı: Ablimit Sadı  ).   incang H  lk Neşriyati.

Uygur H  lk     kliri 20. (2000). (Neşirge Teyyarlığuçı: Abdu    rim Turdi Turpani, Abdur    t İbrahim).   incang H  lk Neşriyati.

Uygur H  lk     kliri 3. (1999). (Neşirge Teyyarlığuçı: Tursun L  tip; H  cehmet Yunus; Tursun Z  rdin; Micit Osman).   incang H  lk Neşriyati.

Uygur H  lk     kliri 4. (1999). (Neşirge Teyyarlı  u    lar: Siyit Zunun; Abdurahman M  min).   incang H  lk Neşriyati.

Uygur H  lk     kliri 5. (1999). (Neşirge Teyyarlı  u    lar: Nurmuhemmet Zaman; Turgan   avdur).   incang H  lk Neşriyati.

Uygur H  lk     kliri 6. (1999). (Neşirge Teyyarlı  u    lar: Mir Kamal Yakıp;

- Hesen Éli). Şıncang H  k Neşriyatı.
- Uygur H  k     kliri 7.* (1985). (Neşirge Teyyarlı    lar:   ziz Savut; Nurdun Musa). Şıncang H  k Neşriyatı.
- Uygur H  k     kliri 8.* (1985). Şıncang Üniversitesi Edebiyat Fakültesi. Şıncang H  k Neşriyatı.
- Uygur H  k     kliri 8.* (1999). (Neşirge Teyyarlı    : Sattar To  ti). Şıncang H  k Neşriyatı.
- Uygur H  k     kliri 9.* (1986). (Neşirge Teyyarlı    : Abdu    l Abdu    v  r; Turgun Obul  asim). Şıncang H  k Neşriyatı.
- Uygur H  k     kliri* (1969). (Haz. Eliy  va, Mahinur). Almatı: Kazakistan Yaz     Neşriyatı.
- Uygur H  k     kliri* (1977). (Haz. Hemray  f, Mümin; Eliy  va, Mahinur). Almatı: Kazakistan Yaz     Neşriyatı.
- Uygur H  k     kliri* (1958). (Haz.   adir, Rozi). Almatı: Kazakistan Devletlik Güzel Edebiyat Neşriyatı.
- Uygur H  k Edebiyatı Cevherliri* (1997). (Toplayan: Jarring, Gunnar). B  yci  .
- Uygur H  k     z Edebiyatı   amusi* (2005).   r  m  i: Şıncang Halk Neşriyatı, Pekin Milletler Yayınevi.
- Uygur H  k     z   cadiyiti* (1983). (Haz. Sadvakasov, G.). Kazakistan CCP Nauka Neşriyatı.
- Uygur Tili-  umul T  kistliri* (1954). (Toplayan: Malof, S. E.). Leningrad: SSSR Penler Akademisi Neşriyatı.
- Uygurca Neşr   ilingan Eserler Kalalogi* (2004). (Haz. Sat  kin,   ziz Atavulla).   r  m  i: Şıncang Üniversitesi Neşriyatı.
- Uyul, Altun (1976). “*Uygur H  k     kliri*”. (Hazırlayanlar: Eliy  va, M.; Erşidinof, B.;   aharof, Z.; Sabitof, R.; Hemray  f, M.). Almatı: Kazakistan Pen Neşriyatı.

Vries, Jan De (2010). “ ‘Doğa Mitolojileri’ Hakkında Teoriler” (Çev. Küçükbasımacı, Gülten). *Halkbilimde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, ss. 173-180.

Wilkinson, Karhryn (2011). *Semboller & İşaretler*. (2. Baskı). (Çev. Toksoy, Seda). İstanbul: Alfa Yayınları.

Wilkinson, Philip (2010). *Kökenleri ve Anlamlarıyla, Efsaneler & Mitler*. (1. Basım). (Çev. Lakşe, Emel). İstanbul: Alfa Yayınları.

Williams, Nicholas Sims (2007). “Soğd Ses Sistemi ve Uygur Alfabetinin Kökeni” (Çev. Korkmaz, Feryal; Keskin, Berker). İstanbul: *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 57, S. 57, ss. 259-269.

Yalçınkaya, Fatoş (2015/5). “Ayı İslam Batur Masalının Vladimir Propp’un ‘Masalların Yapısal Çözümlemesi’ Yöntemiyle İncelenmesi.” *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, ss. 33- 40.

Yardımcı, Mehmet (2002). *Başlangıçtan Günümüze Halk Şiiri- Âşık Şiiri- Tekke Şiiri*. Ankara: Ürün Yayınları.

Yasin, Yüsüpcan (2011 Güz). “Uygur Yazısının Tarihî Dönemleri ve Yayıldığı Bölgelere Bir Bakış.” *Dil Araştırmaları*, ss. 91-103.

Yavuz, Muhisine Helimoğlu (2002). *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yayan, Gonca (2017). “Türk Mitolojisinde Yer Alan Motif ve Sembollerin Mehmet Sağ’ın Eserine Yansımaları” *JASSS*, S. 64, ss. 101-118.

Yeniasır, Mustafa; Gökbulut, Burak (2017). “Eğitimsel Açıdan Uygur ve Kıbrıs Türk Masal Kahramanları Bağlamında İletilen Olumsuz Mesajlar”. Konya: *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 38, ss. 307-324.

Yéril Téşim Yéril Uyğur Helk Çöçekleri (2006). Pılanlığuçılar: Abdurrahim Ebey; Eñmet Emin. Ürüñçi: Şincang Helk Neşriyatı.

Yıldırım, Dursun (1998). *Türk Bitigi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1998.

_____ (2016). *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Yüce, Kemal. (1993). “Türk Masallarında Şekil Değiştirme Üzerine” *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 7, ss. 115- 127.

Zariç, Mahfuz (2007/1). “Kirdecî Ali Kesikbaş Destanı’nın Metin Merkezli Temel Halkbilimi Kuramları Açısından İncelenmesi.” Kayseri: *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 22. ss.199-216.

_____ (2013). “Vladimir Propp’un İşlevler ve Eylem Alanları Modeli Açısından Yaşar Kemal’in Ağrıdaki Efsanesi Romanı.” Ankara: *Hece*, S. 195, ss. 108-117.

Zhamakina, Alfiya (2009). *Kazak Masalları Üzerine Bir İnceleme*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zunun, Mehemmet; Raĥman, Abdulkérîm (1982). *Uygur Helk Égiz Edebiyatiniñ Asasliri*. Ürümqi: Şıncañ Helk Neşriyatı.

DİZİN

A

Ablimet Sadık 19, 25, 26, 27, 583

Abdulkerim Rahman 5, 22, 23, 35,36, 53,57, 75,79

Abdurahman Ebey 72, 73, 79

Adem Öger 30,78, 83, 90

Alan Dundes 96

Ali Berat Alptekin 1, 3, 9, 10, 15, 94, 95

Ali Duymaz 511

Alimcan İnayet iii, 88, 89, 92, 506, 507, 508, 513, 517, 530, 532, 543

Altan Armutak 468, 478, 484, 486, 487, 494, 514, 523

Antti Aarne 7, 94, 96, 99, 106

B

Bahaeddin Ögel 476, 479, 480, 483, 486, 508, 509

Bilge Seyidoğlu 2, 3, 9, 57, 474

Budizm i, 468, 470, 581, 583, 584

Bulak 74, 75

Burak Gökbulut 23, 76, 77, 90, 91

Büyü ii, 2, 7, 12, 17, 98, 100, 101, 103, 247, 273, 442, 444, 445, 451, 455, 457, 459, 464, 465, 505, 508, 517, 541, 543, 544, 546, 581

Büyü Masalları 17, 98, 468

C

Cadı 247, 329, 447, 457, 482, 506, 507, 508, 518, 532, 541, 543, 544, 545, 547

Çöçek 1, 2, 4, 6, 19, 22, 24, 25, 26, 62, 63- 86, 90, 92, 580

D

Dev 16, 34, 51, 52, 89, 100, 101, 104, 248, 446, 449, 460, 467, 475, 483, 494, 506, 508, 509, 510, 511, 512, 517, 532

Dinleyici 2, 3, 4, 6, 29, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 48, 52, 56, 247, 554, 555

Doğu Türkistan i, iv, 1, 2, 34, 50, 61, 62, 78, 82, 88, 89, 92, 456, 580, 581

Dursun Yıldırım 9, 37, 106

Düldül 52, 582, 583

E

Efsane 12, 15, 22, 25, 28, 33, 50, 53, 56, 57, 58, 76, 78, 88, 472

Ehmet Emin 72, 73

Ejderha 253, 449, 450, 463, 473, 487, 506, 509, 513, 514, 515, 516, 531, 532, 536, 544

Esmâ Şimşek 3, 10, 15

F

Fıkralar (Letipiler) 19, 20, 21, 24

Formel ii, 3, 28, 29, 38, 429, 430- 435, 554- 579, 585

Fuzuli Bayat 1, 445, 446, 449, 450, 459, 461, 473, 494, 498, 501, 513

G

Geleneksel 8, 10, 14, 17, 19, 38

Gerçekçi Masallar 22, 24, 26, 30, 32, 54, 55, 56, 100, 101

H

Hande Birkalan Gedik 108

Hans Jörg Uther ii, iv, v, 7, 8, 93, 94, 99, 100, 101, 102, 106, 109, 245, 580

Hayvan Masalları 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 21, 23, 24, 25, 27, 29, 32, 33, 36, 54, 87, 95, 97, 100, 101, 102, 106, 509, 532

Hızır 52, 55, 59, 297, 380, 425, 458, 462, 473, 479, 485, 501, 502, 503, 504, 528, 538, 581, 583

Hiciv Masalları 23, 25, 26, 32, 36

I

İbrahim Dilek 1

İlhan Başgöz 39, 40, 42, 43, 44, 46, 48

İslamiyet 54, 470, 477, 480, 485, 490, 501, 532, 552, 582, 583, 584, 586

J

Janir 77, 92

K

Kadriye Türkan 496, 497, 533, 541

Kaarle Krohn 7, 96

Karl Reichl 55

Kazak 1, 14, 55, 445, 506, 516, 543

Kazakistan 85, 86, 87, 102

Kırgız 1, 15, 55, 84, 445, 482, 506, 516, 543

L

Latife 76, 77

Linda Dégh 56, 57

M

Masal i, ii, iv, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 97, 99, 101, 102, 106, 108, 109, 245, 246, 442, 443, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586

Masal Tip Kataloğu iv, 11, 94, 101, 102, 580

Mehemmet Zunun 5, 22, 23, 27, 35, 36, 53, 58, 75, 80

Mehmet Aça 1, 17, 42

Mehmet Temizkan 470

Mesel 11, 19, 20, 21, 22, 32, 33, 36, 54, 60, 76, 77

Metin Ekici 37, 52, 54, 94, 95, 247, 462

Miras 23, 75, 78, 79, 80, 81

Mit 50, 51, 457, 466, 467, 469, 479, 483, 484, 485, 496, 497, 500, 518, 533, 543, 544, 553

Mitoloji 449, 450, 461, 465, 466, 467, 473, 476, 477, 479, 481, 483, 486, 487, 492, 495, 506, 509, 513, 519, 543, 547, 553, 584

Mitolojik ii, 15, 51, 52, 93, 248, 250, 442, 449, 459, 461, 463, 467, 468, 479, 494, 501, 506, 513, 518, 522, 531, 543, 550, 553, 584

Motif ii, iv, 27, 42, 55, 57, 58, 91, 93, 95, 96, 102, 108, 109, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 429, 468, 479, 484, 495, 509, 513, 518, 529, 546, 551, 581, 582, 586

Motif Kataloğu ii, iv, 93, 99, 101, 102, 245, 248

Muhammetcan Sadık 5, 23, 24, 32, 35, 36, 54, 58, 76

Muhsine Helimoğlu Yavuz 10

Murat Uraz 473, 476, 482, 495, 547

Mustafa Arslan 96

Mustafa Duman 485, 501

Mustafa Gültekin 1, 3, 4, 11, 12, 13, 15, 18, 94, 96, 97, 99, 100, 102, 108, 245

Mustafa Sever 494, 522

Muvaffak Duranlı 1, 17, 468

N

Namık Aslan 484, 534, 554

O

Olay Örgüsü 5, 54, 77, 94, 109, 110

Osman İsmayil 4, 22, 24, 25, 27, 32, 33, 36, 40, 43, 44, 45, 46, 53, 59, 77, 80

Osman İsmayil Tarım 19, 20, 22, 26, 27, 28, 30, 33, 36, 76, 77, 82

Öcal Oğuz 52, 484

Özbek 1, 2, 16, 94, 445, 506, 516, 543

Özkul Çobanoğlu 503, 535, 543, 544, 552

P

Pertev Naili Boratav ii, 2, 57, 94, 97, 102, 106, 108, 109, 245, 248, 496, 508, 509, 554, 565

Pınar Dönmez Fedakâr 1

R

Rabia Kocaaslan Uçkun 3, 14, 16, 55

Resul Çatalbaş 468, 472, 477, 480, 484, 492

S

Saim Sakaoğlu 1, 2, 7, 8, 9, 16, 54, 55, 94, 97, 102, 108, 248, 554, 565, 569

Selami Fedakâr 1, 3, 4, 11, 12, 16, 42, 94

Selma Bedir 90

Sihir (Büyü) 7, 12, 100, 101, 248, 273, 581

Sihir Masalları 12, 18, 23, 24, 32, 33, 34, 37, 51, 54, 56, 58, 60, 77, 91, 92, 580, 581, 583

Stith Thompson ii, iv, 7, 8, 10, 93, 94, 95, 97, 99, 100, 101, 109, 245, 246, 247, 248, 249, 581

Şaman 443, 444, 445, 446, 447, 451, 453, 454, 455, 457, 459, 460, 472, 476, 489, 490, 494, 495, 500, 504, 519, 521, 522, 523, 524, 526, 531, 533, 536, 545, 551, 552, 583

Şamanizm 445, 454, 457, 460, 475, 486, 491, 495, 542, 544, 581, 583, 584

T

Tekerleme(li) 29, 432, 554, 555, 564

Tıva 1, 17, 102

Tip ii, iv, 4, 11, 27, 28, 32, 40, 53, 54, 55, 78, 88, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 106, 108, 109, 245, 246, 248, 446, 452, 456, 458, 495, 501, 502, 506, 507, 510, 512, 513, 516, 544, 580, 581, 583, 586

Türk Dünyası i, 1, 2, 11, 13, 18, 34, 37, 102, 475, 580

Türkmen 1, 16, 507

U

Umay 448, 450, 494, 543, 545

Uygur i, ii, iv, 1, 2, 4, 6, 18, 22, 24, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 36, 37, 40, 42, 45, 49, 50, 51, 53, 54, 56, 58, 59, 60, 61, 75, 76, 77, 78, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 109, 249, 250, 463, 465, 466, 469, 475, 476, 480, 482, 484, 487, 488, 493, 499, 506, 510, 511, 512, 513, 515, 516, 532, 533, 552, 555, 580, 581, 582, 583, 585, 586

Uygur H  k         23, 26, 72, 78

Uygur Sihir Masalları iv, 28, 37, 50, 56, 59, 77, 78, 92, 93, 555, 580, 583, 585, 586

V

Vladimir Propp 11, 27, 90, 97, 99, 247

W

Wilfried Buch 56,58

Wilhelm Radloff 61, 84, 88

William Bascom 54

Wolfram Eberhard ii, 94, 97, 106, 245, 248, 484, 580

Y

Yalmavuz 52, 88, 449, 450, 451, 459, 462, 465, 467, 482, 491, 506, 509, 516, 517, 518, 532, 535, 536, 543, 545, 548, 550

Yaşar   oruhlu 51, 470, 472, 477, 480, 483, 489, 490, 495, 519, 520, 532, 533, 553

Yıldız Kocasavaş 90

Z

Z  fekar 582, 583

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı

UYGUR SİHİR MASALLARININ TİP VE MOTİF YAPISI BAKIMINDAN
İNCELENMESİ

CİLT II
METİNLER: UYGUR TÜRKÇESİ

DOKTORA TEZİ

Fatoş YALÇINKAYA

DANIŞMANI: Prof. Dr. Alimcan İNAYET

İZMİR 2018

METİNLER: UYGUR TÜRKÇESİ

1. Hayatlık Süyi⁴

Burun buruniken, pağa çölde, toşkan kölde iken. Çaşkan tartip yolvasni koğlaydiken. Müşük padişah yurt soraydiken. Aşu zamanda bizge yıraǵmu, yékinmu perǵ etkili bolmaydıǵan makanda bir yurt bolǵaniken. Aşu yurtta béli yadek égilip, çéçi uçtek aǵarǵan, yéşi toǵsandin aşkan bir cüp emgekçan bovay- momay yaşıǵaniken. Bovayniñ ismi Mömün, momayniñ isimi Melike iken. Ular özliririniñ ikki bélikige tayinip, turmuş keçürüdüken. Biraǵ birmu balisi yoǵ iken, hetta ularniñ mal- mülki hésabida bir éşiki bar iken. Ular aşu éşikniñ küçige yanip tirikçilik kılidiken. Ular ǵanaetçan bolǵaça künliriniñ hatircem ötüvatǵanlıkidin huş bolup nale-zar ǵılışmaydiken. Emma, özliriniñ hayat çirigini yandurgudek birer balisiniñ bolmıǵanlıkidin yahşı künniñ yamini kélip ǵalsa, ǵandaǵ ǵılış toǵruluk baş ǵaturidiken.

Şu künlerniñ biride bovay aditi boyıçe taǵǵa otunǵa méñiptu. U éşek üstide mügidep olturup yaşıǵ ǵaǵliriniñ hıyalini sürüp éşekni öz meylige ǵoyup bériptu. Éşek köp mañdimu, az mañdimu, bir ǵaǵda tohtap ǵaptu. Mömün béşini kötürüp ǵarigudek bolsa kélın bir ǵatǵallıǵ içige kirip ǵalǵaniken. Bu cahanniñ töt etrapıǵa ǵarap héç perǵ yerni ételmey téni şürkünüp kétiptu (182). U ǵorkunç içige ǵatǵalıǵ içide téz ǵıǵıp kétiş üçün alman- talman otunni éşekke artıp mañdıǵan terepni bilmey turuşıǵa, tuyuǵsız gürkirep ǵatǵalıǵ içidin dehşetlik boran kötürülüptu. ǵara tuman Mömünge köz açǵuzmaptu. U: «Köridıǵan künüm şunçilik ohşaydu, méni bugün bu yerde ecelim sörep kelgen ohşaydu.» dep turuşıǵa, putiniñ astidin bir nersiniñ éçinişlik nale ǵılǵan avazi añliniptu. Bovay çöçüp ǵarisa bir tal yılan nale ǵılǵınıçe toǵaçtek yögilip bovayǵa telmürüp yatǵudek. Mömün buniñ néme alamet ikenlikini bilip, esini yıǵıp bolǵuçe, ǵatǵalıǵ içidin bir ecdiha şajǵiyini ǵanatkiniçe ǵıǵıp uniñǵa étilip kélivatǵandek, Mömün ǵorǵup kėtiş bélige ǵısturuvalǵan paltisini ǵolıǵa élip «ǵorǵǵan aldida muşt salar» dégendek ecdihaniñ kallisıǵa bir palta ǵapǵaniken. Ecdihaniñ méñisiniñ kėtiǵı ǵıǵıp, uniñ

⁴ Hayatlık Süyi. Uyǵur Helǵ Çöçekliri 20. Neşirge Teyyarlıǵuǵılar: Abduǵıyum Turdi Turpan; Abduréşit İbrahim. Şıncan Helǵ Neşriyati, 2000, ss. 182- 193.

ayığığa yıkılıp tin tartmay ölüptü. Şu zamat yılan çiraylık kélişken kâmetlik, kıran yigitke aylinip, Mömünge égilip salam bériptü:

— Rehmet bovay, sen bolmiğan bolsañ men ölüp ketken bolattım, saña miñ kâtim rehmet éytsammu azlık kılidu, -deptu. Mömün öziniñ saq qalğanlıkidin hoş bolup:

— Maña héç qandaq rehmetniñ kériki yok, -deptu. Yigit uniñğa:

— Ben perizatlar padişahiniñ şahzadisi idim. Bu ecdiha bolsa bir qara çışı dive, maña aşık idi. U méniñ özi bilen bille boluşumni telep kıldı. Men ret kılğandin kéyin u méni ucukturuş üçün qoqlap kélivatqan (183), séniñ yahşılıkıñ bilen qutulup qaldım. Bu yahşılıkıñni meñgü untumaymen, saña néme kérek? Némini qalsañ şuni hazir aldiñğa teyyar kılmen, -deptu. Mömüm:

— Maña héç nerse kérek emes, muşu künlerde otun yéqip, otun sétiş tolimu teske çüşüvatidu, yaşlıkimni tolimu séginip kâtip barimen, -deptu. Yigit Mömünniñ qayta yaşırış arzusi barlıkını bilip:

— Bovay, men séni öz arzuyuñğa yetküzey, qoluñni maña bérıp közüñni yum, -deptu. Mömün qolini sunup közini yumuptu. Şu zamat asmanğa kôtürölüp uçuşqa başlaptu. Ular şundaq pervaz kıliptuki, ilik şamal Mömünni nahayiti rahmetlendürüptü. Şu uçqançe héli uçuptu. Bir çağda yigit:

— Közüñni aç, -deptu. Bovay közini éqip qarıgudek bolsa, acayıp çiraylık bir cayğa kélip qalğaniken. Bu cayniñ çiraylıklığını körüp Mömün küçük balıllardek sekrep kâtiptü. Uniñ körgen menzirisini qelem bilen ipadilep bérişke kişilerniñ qurbi yetmeydiken. Yigit uni aşu güzel menziri arisidin aylandurup zilal suluq, mermer közlük bir bulaq boyığa başlap kélip:

— Bovay, bu hayatlık süyi, sudin üç oçum içsile, yaşlıkliri eslige kélidu, -deptu. Mömün sudin üç oçum içip yaşlıkını eslige keltürgende yigit, uniñğa bir qapakni bérıp:

— Bovay, bu hayatlık süyidin bir qapak élip ketkin, çünkü herqandaq kesel bu suni içse şipa tapidu, -deptu. Mömün qapakqa suni qaçılup boluşığa yigit (184):

— Közüñni yum, -deptu, Mömün közini yumuptu. Bir çağda uniñ puti yerge tégiptu. Şu çağda uniñ kuluķi tüvide héliķi yigitniñ:

— Közüñni éçip aldinga mañ, -dep avazi añliniptu. U közini éçip özini yerde körüp, aldığa qarap yol aptu. Şu mañginiçe bir hepte yürüp bir yaylakķa kélip kıaptu. U kétivatsa bir taşniñ keynidin bir nersiniñ nale kılğan avazi añliniptu. U yolini şu terepke qarap özgeriptu. Bérip qarisa taşniñ keynide bir kéyik kıapķańa çüşüp kélip, puti üzük nale kılip yatķudek. Mömün kéyikniñ halığa iç ağırtiptu. Kéyikmu Mömünni körüp tépiçeklep békip, közidin taramlap yaş aķķuzginiçe unińğa telmürüp qarap yétiptu. Mömün kéyikniñ putini kıapķandin çıkırıp kıoyğan bolsimu, neççe künler şu yerde yétip ketkeçke halsızlinip kétip ornidin turalmay, yene yikilip kétiptu. Yene ornidin turuşķa tırkışıp baķsimu, üzülüp ketken putini ayap yer dessiyelmey yene yikilip kétiptu. Bu çağda Mömünniñ yadıģa yigitniñ éytķan sözi kélip, kıapakniñ aģzini éçip kéyikniñ aģzıģa suni témitiptu. Kéyik asta- asta eslige kélip, üzülüp ketken putimu sellimaza saķitip, silkinip ornidin turup, ikki ķedem méñip keynige kıaytip kélip:

— Ey rehimdil adem, sen méni ölümdin kıutuldurup kıoyduñ, buniñ üçün sen mendin néme tileysen? -dep sözleptu. Mömün kéyikniñ béşini silap turup:

— Men sendin héç nerse sorimaymen, -deptu.

— Undaķ bolsa sen tükümni élivalģın, mańa (185) hacitiñ çüşkende köydürseñ aldińda teyyar bolimen, -dep keñri yaylak kıoynida közin ğayib boluptu.

Mömün yolini yene davamlaştürüptu. Şu mañginiçe keçisini- kündüzge ulap, bir hepte yürgendin kéyin bir şeherniñ kıarisi körünüptu. U: «ķudaya şükri, emdi adem bar yerge yetken oķşaymen» dep ĥuşal bolup sheherge kıriptu. Koçisidiki hemmila adem matem tonlirini kıyip kıarilik tutķan bolup, birmu ĥuşal adem körünmigüdek. U bunińdin eceblinip, bu işniñ téģige yetmekçi bolup, koçidin ötüp kétivatķan yetmiş yaşılaridiki bir bovanıñ aldinı tosup:

— Ey hörmetlik ata, bu şeherniñ ademliri néme üçün şunçe ğemkin, çoñ- kıçik hemmisi matem tonı kıyivaptu, ular kimge kıarilik tutuvatidu? -dep soraptu. Héliķi bovanı Mömünge kıarap:

— Oğlum, sözüñdin qarığanda bu şehirlik emes uşşaysen. Şehirimizniñ melikisi sekratka çüşüp qaldı. U helkke bekmu köyünetti. Acızlarnıñ bəşini silaytti. Puqralar uniñdin ayrélep qalsaq kandaq qıarmız dep gəmge çöküp matem tonni kuyıştuq, -dep ehvalni çüşendürüptu. Mömün yene:

— Melike néme şipah bolidiken? -dep soraptu.

— Qurandazlar kitab körüp melikige hayat süyi içken kiyikniñ kindikidin aqқан iparnıñ dora ikenlikini éytıstı. Bu yurt tevesidiki hemme kiyiklerni ekelgen bolsimu lékin dova bolalmıdı, -deptu. Mömün bovayniñ sözini ańlap kiyikniñ éytқанlırını yadıga élip:

— Méni şu yerde başlap barsañ, -deptu bovay (186) uni padişahniñ aldıga başlap bériptu. Padişah Mömünni izzet bilen qarşı élip, qızınıñ yéniğa başlap kırıptu. Mömün qızniñ rasténla heterlik halde ikenlikini körüp:

— Padişahi alem, qızlırını yalguz qaldurup çıkip ketsile, -deptu. Padişah ademlırını başlap çıkip kétiptu (187). Mömün yénidiki kiyikniñ tükini çıkırıp köydürüptu. Kéyik derhal peyda bolup:

— Ey aq köñül adem, mendin saña néme kérek? -deptu. Mömün unińga ehvalni çüşendürüp:

— Melikini qutuldurup qalaylı, -deptu. Kiyik şu zamat kindikini melikiniñ ağızıge sélip iparnı témitişqa başlaptu. Melike asta- asta hoşıga kélip közini éçıptu. Arıdın üç kün ötkende melike külüp ornidin turuptu. Mömün melikiniñ saqayğanlıqını bilip kéyikni öz makanıga qayturuvétip, qızni başlap taşkırıga çıkıptu. Ularnı saqlap turğan padişah, orda ehli, pütün yurttiki puqralar huşallıqtın böklirini asmanğa étip tentene qılıp, Mömünni bəşıga élip kötürüp padişahlıq tehtke olturguzuptu.

Padişah öz huşallıqını ipadileş üçün yurtqa katta dastıhan sélip Mömünni méhman qılıptu. Künler ene şundak huşallıq içide ötüvatқан çağda, Mömünniñ hıyalıga ayalı Melike kırıptu— de, bu yerde yene turuşqa taqiti qalmay, padişahın:

— Padişahi alem, men hizmetlıride şunçilik bolalgudekmen. İcazet bersile kétey, -deptu. Padişahmu bir küni uniñ şundak deydığanlıqını uniñ üçün aldın teyyarlıq qılıp qoyuşniñ lazımlıqını oylap yürgeniken (187).

Padişah Mömünniñ sözini añlap:

— Sen öz ayıgın bilen kélip, men üçün untulğusız yaǵşı iş kılıp berdiñ. Men buniñ bedilini qayturmısam bolmas, şuña men qızımni saña bérimen, sen bu yerde meñgü turup qalğın, -deptu. Mömün padişahqa égilip salam bérıp:

— Padişahi alem, yaǵşı köñüllirini qayturuşqa heddım emes idi. Biraq méniñ halal cüptim bar. Uniñga hıyanet kılsam téhimu bolmas hem hıyanet kılmaymen, -dep gepniñ oçuqını éytiptu. Padişah uniñ sözini añlap öz arzusiniñ berbet bolğanlıqıga meýuslinip qaptu. Aǵır: «Melike özi bir körüşüp baqsa, gepke kirip qalsa eceb emes» dégenni hıyal kılıp, melikini, köz yaşlırını tökkiniçe öz muhebbitini izhar kıliptu. Mömün melikiniñ bésini aqılarçe méhir bilen silap turup padişahqa bergen cavabini bériptu. Melike zar— zar yiglap qaytıp çıkıptu. Padişah héç amal qalmıǵanlıqını bilip, uni yolga sélip qoyuş üçün teyyarlıq kıliptu. Mömün yolga çıkar vaqtıda padişah uniñ unımıǵınıga qarımay kırık kéçirda mal- mülük bilen üç künlük yolǵıçe uzutıp keptu. Melikimu üç künlük yolǵıçe yıǵlıǵınıçe kélip, yıǵlıǵınıçe huşalışıp qaptu...

Mömün padişah bilen huşlışıp üç kün yol yürüp qoyup bir orman içige kirip qaptu. U etrapni hoşyarlıq bilen közitip kétip barsa, yékin etrapın bir nersiniñ ğiñşiǵan avazi añlıniptu. Mömün: «Bu néme bolǵıydu» dep etrapni izdeşke kirişıptu. Orman içige içkirlep (188) kirginiçe avaz éniq añlınişqa başlaptu. U avaz çıkkan yerge barsa, bir tüp derehniñ açısıga bir yolvasniñ boynı qısılip kélip, téni huddi adem ilip qoyǵandek töven sañgilap turǵaniken. Yolvasniñ zorluqı turpaqtek bar iken. Buni körüp Mömünniñ içi aǵrıp qaptu. U şu zamat derehke çıkıp uniñ bésini açidin çıkırıp yerge çüşürüp qoyuptu. Yolvas yerge çüşüptu kéçip ketmeptu. Mömün dereh üstidin yerge çüşkende yolvas:

— Hey aq köñül adem, saña rehmet, -dep bésini töven sélip turuptu. Mömün uniñ bésini silap turup:

— Yolvas, sen u yerge qandaq qısılip qaldıñ? -dep soraptu. Yolvas özi esilip qalğan derehniñ yénidiki kéri derehniñ kamirini körsitip:

— U méniñ uvam idi. Üç kün ilgiri behiraman uǵlap yatsam orman içidin tuyuqsız kıya- çiya, atlarnıñ qışneşliri añlandı. Qarısam bir munçe atlıq ademler bir- biri bilen élişkiniçe men terepke kélivatıdu. Ularñıñ qaraqçı ikenlikini bilip qorqqımdın, meñidıǵan

yolumni bilmey özümni peske atқанидим, boynum қисилип ёсип қалдим, шу yerde турғили үч күн boldи, -dep ehvalini sözlep бэрипту. Мөмүн yolvas bilen һошлишип маһмақчи болғанда, yolvas:

— Yaһşilikқа yaһşilik her kimniñ işi, mendin néme tileysen? -deptu. Мөмүн yolvasқа:

— Maña héç nerse kérek emes, -dep yolıға маһмақчи болғанiken, yolvas aldini toşup:

— Eger бэşiңға бирер bala кéлип, maña hacitiñ (189) чүссе, мушу түкни köydürsen men aldiñда teyyar bolimen, -dep burutidin bir tal yulup берип ormanlık içige kirip кéтипту.

— Мөмүн yolini davam étip ormanlıқtin чикип bir saylıққа чүшүпту. Saylıқtiki yol uni bir тағ ёғизига éлип бэрипту. Тағ ёғизига yékin yerde nurgun sodigerler чédir tikip чүшкүн қиливатқанiken. Мөмүн: «Ularниñ at- ulaғliri hérip қалған bolsa harduқ élivatsa kérek. Men yolumni davamлаşturay...» dep ular bilen aman- ёсенлик sorap маһғанiken, sodigerlerdin biri:

— Hey burader, nege barisen? -dep soraptu.

— Yurtқа қайtimen, -deptu Мөмүн, yatқанlar Мөмүнниñ cavabidin униñ héç иştin һевiri yox ikemlikini чүшинip, униñ aldini tosуп:

— Burader, bu тағ arisiға қарақчılar caylışıvéлип yoldin ötkenlernиñ mal- мүлкini bulap canliriға zamin boluvatidu. Biz şunçe nurgun adem turup ötüške cüret қilalmay yatsaқ, sen özüñ yalguz kirseñ téhimu һeterlik bolarmikin, -deptu. Мөмүн ularниñ yol yérimida чédir tikep yatқанlıқiniñ sevebini чүшинiptu- de, yolini tohtitip:

— Siler қандақ қilмақчи, -dep soraptu. Ularниñ beziliri amalsizlıқini ipadilep başlirini чayқisa, beziliri:

— Бирер purset кéлип қалса қарақчılarnи yoxatsaқ andin öteleymiz, -deptu. Мөмүн bu gepni añlap:

— Biz bu yerde yatsaq ular uvisidin çıkmaydu, ularni saqlap yatsaq künlerniñ biride ozuq- tülükimiz (190) tügep açarçılıqtın ölümiz. Uniñdin köre ular bilen bir élişip köteyli, -deptu. Ular bir- birige qarışip Mömünniñ gépini orunluq bilip hemmisi nerse kéreklirini yigip seperni davamlaşturuşka teyyarliniptu. Teyyarlıq pütkendin keyin ular tağ içige qarap méñiptu. Uzun mañmayla tağ arisidin çuğan- süren kötürölüp, topa- çañ tozutup, nurgunlığan kişiler at çapturup kélivatküdek, Mömün buni körüp etrapikilerge qaraptu. Etrapikilerniñ hemmisi uniña: «Emdi qandaq kılımız» dégendek qarışiptu. Bu çağda Mömünniñ közi aldığa yolvas keptu- de, uniñ éytqanlirini yadıga élip yolvastiñ burutini yénidin çikirip köydürgeniken, yolvas peyda bolup:

— Ey aq köñül adem, méni néme hizmetke salisen? -deptu. Mömün at çapturup kélivatqan qaraqçılarnı körsitip:

— Aşu qaraqçıları halak kılıp, bizni aman ésen tağ içidin çikirip qoyğan bolsañ, -dep ötünüptu. Yolvas:

— Bolidu, -dep bir nere tartqaniken, kırık bir yolvas peyda boluptu. Kırık bir yolvas yene bir nere tartqaniken, bir miñ alte yüz seksen bir yolvas peyda bolup, basturup kélivatqan qaraqçılarga qarap étilip, heş- peş déğüçe qaraqçılarıñ hemmisi cehennemge yolğa saptu. Sodigerler buniña bir heyran bolsa, bir huş bolup qaraqçıların qalğan atlarını yigip, qaraqçılarıñ uvisiğa kirip ularniñ mal- mülkini atlarğa artıp, Mömünniñ keçirlirini keynige cétip qoyuptu. Ular tağ içidin çıqıp herqaysisi öz yurtığa tarap, aman- ésenlik tilişip (191) huşlışıptu.

Mömün öz yurtığa qarap méñiptu. U uzun yol, nurgun tağ- davanları keynide qaldurup, öz yurtığa keptu. Qarigudek bolsa, yurt ilirikidek avat emes. Şehir koçilirida adem şalañlap, quyuntaz pırkırap yürüdek. U néme alamet ikenlikini bilmey udul öyige bériptu. Uniñ kempiri yalguz kölbide géribsinip yatküdek, uniñ közi körmes bolup qalğaniken. Mömün öyige kirgende u ornidin turup:

— Sen kim, bu yerge kimni izdep keldiñ? -deptu. Mömün:

— Melike, men séniñ Mömüniñ, men qayıp keldim, -deptu. Momay:

— Rastima, men séniñ derdiñde köp yığlap közüñ körmes bolup qaldı. Emdi séni körelmey kétédiğan uşşaymen, -dep hesret çekiptu. Mömün Melikiniñ halıǵa éçinip derhal yéniǵa ésivalǵan qapaqni éliptu- de, uniñdin hayatlıq süyini Melikige üçürüptu. Uniñ közi asta asta éçilip Mömünni körüp, öz közige işenmey:

— Sen méni aldapsen, méniñ Mömünimniñ saǵılı uçtek aqırıp ketken, sen yaş yigit tursañ qandaq méniñ cüptim bolǵudeksen? -deptu. Mömün uniñǵa:

— Aldirima, senmu maña oşşas yaşırisen, -dep öz béşidin keçürgen keçürmişlirini sözlep bérıp, qapaqtiki sudin yene içürgeniken. Melike taza vayıǵa yetken bir çoǵaǵa ayliniptu. Ular ikkisi bir- biri bilen huşal quçaqlışıp kétéptu. Mömün özi élip kelgen (192) mallarini quyidiğan yer tapalmay qulum- quştılarǵa üleştürüp bermekçi bolup qarisa ularniñ birimu yoq iken. Mömün aldirap öyge qayıtıp kirip:

— Melike, yurtqa néme boldı, -dep soraptu. Melike éǵır uh tartıp:

— Yurtta kézik késili tarqılıp kétip nurgun kışiler ölüp ketti. Nurgun kışiler késel azabini tartıp yatıdu, deptu, -Mömün yurtniñ çölderep qélişidiki sebebinı çüşinip, pütün bedinige titrek olışıptu- de, unida turalmay qaptu. Şu zamat qolıǵa qapaqni élip, uniñdiki suni yurt helkige içürüşke méñiptu. U pütün yurttiki helkke qapaqtiki suni çürüptu helk késeldin sellimaz saǵıyıp ornidin turuptu. Mömün élip kelgen mal- dunyasini yurt helkige üleştürüp bériptu. Yurt helki öziniñ ölümدين qutulup qalǵanlıǵı, nurgunlıǵan mal-dunyaǵa ige bolǵanlıǵidin çeksiz huşal bolup, kézik késili bilen ölüp ketken padişahniñ ornıǵa Mömünni olturguzuptu. Mömün tehtke çıqqandın keyin mal- dunyani dost tutmay yurtni adil sorap, helk turmuşini yaǵşılap ötüp kétéptu... (193).

2. Adem Bilen Şeytan⁵

Rivayet qılğuçılar şundaq rivayet qılıptulerki, vaqtiki İblis (Şeytan) Allaniñ emrige itaet qiliştin baş tartқанiki üçün, erşieladin royi zéminga taşliniptu ve péşanisiki kehr- gezep tamğisi bésiliptu. Uniñ kasapitidin Adem eleyissalamnu cennettin qoğlinip yer yüzüğe çüşürülüptu. Ul zamanlarda Şeytan erşte periştiler, malaikler bilen körüşüp turgan iken. Künlerdin bir küni Şeytan erške çıqıptu. Şeytan erşniñ dervazisida muekkel malaikler bilen körüşüp:

— Ey malaikler, periştiler, hemmiñlar cem boluñlar, sözümge qulaq séliñlar, men bugün bu yerde Rebbil İzzet (Alla)ke erz qiliş üçün keldim. Méniñ Allağa birqançe soalim bar, sualımgı qulaq séliñlar! -deptu.

Periştiler bu dehşetlik sözni añlap derhal kécışıptu. Bu çağda İsrail eleyhissalam bésini secdiğe qoyğaniken.

— Ey ilahim, herkimdin hékmetni sorimaq ravamu? -dep iltica qıptu İsrail eleyhissalam,- men Şeytanniñ sualidin bizarmen (303).

Şu çağda Alladin nida keptu:

— Ey meliun, soalıñni sor!

Şeytan Allaniñ elçisi İsrail eleyhissalamniñ aldida eymenmey turup, Allataalaga mundaq yette soal taşlaptu:

— Birinçi soalim şuki, i huda, sen méni yarattıñ, bu babta sen méni méniñ hahişimçe yarattıñmu? Lékin, bu babta maña ihtiyar yok. Méniñ mevcut bolmiğim séniñ ihtiyariñ bilen idi. Eger méni halımisañ némişka yaratқанidiñ?

İkkinçi soalim şuki, sen méni ottin yarattıñ, Ademni bolsa tupraqtin yarattıñ. Ot bilen tupraq otturisida héçbir niza- adavet yok idi. Ademniñ nésiviside méniñ heqkim yok idi, méniñ makamimdin Ademniñ temeyi yok idi. İkkimizniñ arisida adavetmu yok idi. Sen néme üçün arimizğa adavet peyda kıldıñ?

⁵ Adem Bilen Şeytan. Ecdiha Yigit. Uyğur Hëlq Çöçekleri. Pılanlığuçılar: Abdurahim Ebey; Eñmet Emin. Urumçi. Şıncan Hëlq Neşriyati, 2006, ss. 303- 309.

Üçünçi soalım şuki, Ademge béhiştin cay berdiñ, méni yer yüzige sergerdan kildiñ. Men béhiştniñ işikige bardim ve u yerge kirişni mekset kildim. Béhişte kirip, Ademge vesvese sélip, uni gumran kilişni, unimu maña oğşaş cazağa uçritişni kest kildim. Sen şu çağda méniñ mekset- muddiayimni bilip turup, néme üçün méniñ béhişte kirişim üçün icazet berdiñ?

Tötinçi soalım şuki, men béhişte kirdim, lékin (304) Ademge vesvese salmağçı bolğan sözlirimi uniña oçuk éytmidim. Şundağ bolsimu, Adem méniñ yağlima sözümge işendi. Sen néme üçün Ademni méniñ muddiayim boyıçe ğayıbane sözümge işendürdün? Néme üçün teht aldida buğday deriğini ündürdün? Bularni kildurmaslık séniñ koluñdin kélettigu?

Beşinci soalım şuki, men séniñ aldiñğa zaman telep kilip bardim, señ maña zaman berdiñ. Eger sen méniñ adem balisiğa gumrahlik kilişimni ğalimiğan bolsañ, şu çağda sen némişka méni öltürüp yokla kilivetmidiñ? Eger şundağ kilğan bolsañ menmu adem evladiğa vesvese séliştin mehrum ve aman kilğan bolar idim, ularniñ tapa- teniliridin ğalas bolar idim. Némişka maña zaman berdiñ?

Altınçı soalım şuki, sen maña taki kıyamet kayim bolğuçe adem balisini ğunahkâr kilip turuşumğa purset berdiñ. Men ularğa çoñ- kiçik ğunahlarni sadir kilğuzdum. Eslide ularniñ ğunahliridin saña héçkandağ zeriri, ularniñ taet- ibadetliridin saña héçkandağ paydisi yok idi. Şundağ turukluk néme üçün ularniñ hemmisini ğunahi sebeplik dozağka yaki ibadetliri sebeplik béhişte, bezilirini dozağka kirişte emr kildiñ?

Yettinçi soalım şuki, ğunahkarlarniñ ğunahidin séniñ astaneñge kilçe zehmet yetmeydu, möminlerniñ ibadetliridinmu biéhtiyacsen. Undağ iken, sen néme üçün yine dozahti yarattiñ? Ademlerni emr kilip (305) dozağka kirğüzüp azablaştin mekşitiñ némidur?

Şeytan Alladin soallirini sorap boluşığa, Alladin vehiy keptu:

— Ey melun! Soaliñ tügidimu? Sen méniñ ğudavendilikimniñ heķikitini bilmeysen. Méniñ héçnémige bihacetlikimni tonumaysen. Herķandağ bendiniñ men kilğan herķandağ işni «némişka kildiñ? Ğata boldı» déyişte heddi yoktur. Höküm ve irade mañila ğastur. Bu soalliriñ üçün saña miñ lenet!

Mana şu seveb bilen Şeytan Allaniñ kehrige uçrap, béşiğa lenet taşlırı yéğıptu. Alla uni asmandin yerge taşlaptu, uniñ kallisıǵa gumrahlıq, zalalet elimini sancıptu. Şeytandin sel burunraq Allaniñ gezipige uçrap cennettin çıkırılğan «Hevva» bilen «Dunya» bu ehvallardin heverdar boptu, Şeytan üçün içini ağritip haza tutuptu, Şeytanniñ kéşiğa kélip teselli bériptu:

— Ey ħudaniñ qedr-gezipini yégen, derdmenlik şerbiti içken, periştilik unvani Şeytan dégen namğa almaşkan, asmanniñ töridin yérniñ payisige çüşken, Ademniñ sevebi bilen bu azarlarga muptila bolğan dostum, könlüñni zinhar ağritmiğın, bizler saña hemdem bolimiz. Ademlerni kupurluqqa, pitne- pasatlarğa duçar kılayı, -déyişiptu.

Şeytan ularniñ sözini añlap hoşal boptu. Üçeylen bir- birige beyet kılişip, adem balisini günahkâr kılişka kesem çiptu (306).

— Men ademlerni taet-ibadet kılmay oyun-tamaşa kılişka dalalet kılimen, -deptu Şeytan.

— Men ademlerge sahibcamal kız süritide körünimen, men üçün özini ħurban kılıdıǵan halğa keltürüp, toǵra yoldın çıkırimen! -deptu Dunya.

— Men erkeklerdin özümge mehliya kılip, güzel arzularını yok kılivétimen, -dep vede bériptu Hevva.

Ularñ meksetliri bir orundin, muddialiri bir makandin çıkıptu. Şuniñdin kéyin ular: «Emdi bizge başçılıq kılıdıǵan bir ħelipe lazım, biz bolmıǵan çağlarda ornımızğa bu ħelipe turıdıǵan boluşı kerek!» dégen qararğa keptu. Şu çağda Şeytan bundak deptu:

— Men öz ornımğa kibir (tekebburluq)ni ħelipe kılimen. Eger men bolmay ħalsam, u maña vekil bolsun.

— Men, -deptu Dunya, -hérisni özümge vekil kılimen. Men yok çağda ademlerni héris özige meptun (307) kılip turidu.

— Men hesethorluqni öz ornımğa ħelipe kılimen, -deptu Hevva, -men bolmıǵanda ademler hesethorluq azabidin halak boluşıdu.

— Beht- saadetke, nazu németlerge érişiptu yene şükür kılmaydıgan temehorlar méniñ leşkerlirimdur, -deptu Şeytan.

— Rahet- parağet qoğlaşquçı rahetperesler méniñ leşkerlirim bolidu, -deptu Hevva.

— Tili şeker, içi zeher, kündüzi insan, kéçisi cin, tehsikeşler méniñ leşkerlirim, -deptu Dunya.

— Men uyqu- geplet tuğini kötürimen, -deptu Şeytan.

— Men meişet tuğini kötürümen, -deptu Hevva.

— Men nepsaniyetçilerniñ tuğini kötürimen. Nepsi-balağa giriptar bolğuçılarniñ hemmisi bizge eğişipdu, -deptu Dunya.

Şeytan adavet, oçmenlik térisini tartip kiyiptu. Dünya bolsa, ğeyvet- şikayettin dumbağ teyyarlaptu. Hevvaniñ nağrısı pitne bilen cudadin yasılıptu. Hemmidin burun Şeytan düşmenlik taykı bilen adavet nağrısığa kattıq uruptu, şek-şübhe, gumanhorluq, niza- adavet, pitne- pasat cahanga toluptu. Dünya hérisiniñ çokisini riğbetniñ dumbıqığa uruptu, temegerlik, béhillik illetliri alemni qaplaptu. Hevva bolsa zalaletniñ kaltiki bilen havayi- hevesniñ nağrısığa uruptu, şehvaniylik kundaşlıq malametliri yer yüzünü qaplaptu (308). Şundağ kılıp, ular tuğ- elemirini éğiz kötürüp, lavu leşkerlerini egeştürüp, nağra-kanay, dağa- dumbaqlirini yañritip sehayı batinde toplışıp, bendeiy möminlerniñ vilayitige hücum qozğış qestige çüşüptu.

Elkısse, bu çağda adimi möminler pak dillirini padişah kılıp tiklep, ekil-parasetlirini vezir kılıp, iman tuğini éğiz qadap, meripetni sipah, medeniyetni zulpiqar eylep, ilmu hékmet leşkerliriniñ sépini rast kılıp, cennetul meivaniñ pütmes- tüğimes rahet- parağetlirige yetmek muddiasini dilige püküp, şicaet tulpalirige minip, cüret qamçilirini qolığa éliptu, Şeytan qoşuni terepke qarap at sélişiptu. Mömin qoşunidiki serdarlardin insab beg, vapa hénim, şepket çoñ, méhri büvi, kanaet beg, heyr- éhsan beg, şapaet beg, sahavet beg, sevri gül, taqet hénim, dostane palvan, ğazat batur, şehit yigitvéşiler şundağ bahadırlik körsitiptuki, alem bina bolğandin buyan téhi mundağ şidetlik ceñ bolğan emes iken. Ehli ilimler qoşunidin herbir kılıç kötürgen möminler

herbir herikitge «Alla özüm Nusret ata kılğaysen» dégenni yar kılışıptu. Uzaq soquşuştin kéyin Alla möminlerge gelibe ata kiptu, zeper tonni herbiri sipahi beglerge kiydürüptu. Allaniñ medet leşkerliri Şeytanniñ pitne- pasatlırini tarmar kıptu. Vucud şehiri iman çirağlırili bilen yoruptu. Bu ceñdin kéyin ademni möminler téhimi küçke tolup, şeytan mulunniñ hiyle- mikirliridin özini kaçuruşka irade bağlışıptu (309).

3. Adem Yamanmu Şeytanmu⁶

Zaman evvelde Bari ve Cari deydigan bir cüp ağıniler ötken iken. İkki dost turmuş koyi tüpeylidin uzun vaqıtlar ayrılıp kétép, cahankezdilik bilen nurgun işlarni baştin keçürüptu, talay geplerni añlaptu. Künlerniñ biride ikkisi yene öz yurtida körüşüp kıptu. Közi körgen, kılıki añlığan türlü işlar üstide parañlışıptu. Dostluq ve buzğunçilik mesilisi üstide tohtalganda «adem yamanmu şeytanmu?» dégen mesilige duç keptu. Cari gep élip «adem şeytandin yaman» deptu.

— Némige asasen şundaq deysen? -dep soraptu Bari.

Cari ağısini kanaetlendürüş üçün öziğe düçkelgen mundaq bir hékayini sözlep bériptu.

Men cahan kézip başka ellerde yürgende, ikki putidin ayrılğan bir tokur adem bilen tonuşup qalğanidim. Bu adem gaday boluşığa qarımay yirak yerlerge seper kılip, köpligen şehirleri körüşni arman kılidiken. U tilemçilik kılip yürüp, ikki közidin ayrılğan bir ema adem bilen tanoşup kıptu. Bu ademniñ közi körmigen bilen dili köridiken. Başka ezasi sağlam iken. Bu ikki dost birleşip, yirak caylarga seper kıptu. Tokur ağıneminiñ éti Cappar idi. Ema ademniñ éti Sattar iken (34). Cappar hérip qalsa Sattar yüdüp méñiptu. Sattar körelmigeçke Cappar yol başlap méñiptu. Şundaq kılip ikkisi bir biriniñ acizliklerini toluklap köpligen şehir, yézılarni arılaptu. Bularniñ tapaviti héli yahşılınıp, turmuşimu oñşılıp kıptu. Ular niñ kirimi künden-künge éşişka başlaptu. Ular bir birige şunçilik sadıq ikenki, tapқан nersisini teñ bölüşidiken. Bu musapirlarniñ béyip kétévatқанlığığa bir şeytanniñ iç tarlıki keptu. «Bu kelenderler bizniñ yurtқа kélip

⁶ Adem Yamanmu Şeytanmu. Uyğur Hëlq Çöçekliri 6, Neşre Hazırlayanlar: Mir Kamal Yakup; Hesen Éli. Urumçi. Sincan Hëlq Neşriyatı, 1999, ss. 34-36.

şunçıla ronaq tépip kétemdiken» dep hesethorluk kıptu. Şuniñ bilen inaq ötüvatқан bir cüp dostniñ otturisiğa pitne- pasat térip, ayrivetmekçi boptu. Bu yolda şeytan қolidin kélidiğan çare- tedbir, hile- mikirlerniñ hemmisini işқа saptu. Emma ularni héç ayriyalmaptu. Öziniñ küçi yetmigendin kéyin ademlerdin paydılanmaqçi boptu. Özige uşşas közi kiçik, içi tar, biravniñ ronaq tapқinini körse içide oға қайnaydıған bir çekir көз ademni tépiptu. Şeytan bu ademge:

— Eger bu ikki dostni bir- biridin ayrivételiseñ, ecriñge beş tilla bérimen, -deptu. Çakir көз adem:

— Ayrivételeyenmen. Héligu ikki méyipken, ni- ni saқ ademlerniñ dostluқini buzup, özlirini veyran- veyran қilivételeyenmen, -dep karamitini көrsetmek boptu.

Sattar bilen Cappar yurt arilap yürüp, қайnamтаşқinлыққа чөмген avat bir bazarға keptu. Reste boylap kétivatsa, uduldin қатаңғur kelgen, çekir көз bir adem yançuқini koçilap çıkıp keptu. Cappar «bu adem bizge (35) héli bir néme sedika қilidiğan oўşaydu» dep oylaptu- de, bu oyini Sattarға bildürüş üçün: «Bir séhi néridinla yançuқini koçilap kélivatidu» deptu. Héliқи adem ularniñ aldıға udul keptu. Cappar çoñ tama bilen қolini teñleptu. Héliқи adem қolini pincikiniñ yançuқidin çıkiripla «hım» dep teñleptu- de, hécnémini bermey ötip kétiptu. Capparniñ gujjide aççıқи keptu, néme déyişini bilmey turup қaptu. Sattarniñmu gézipini kozғimay dep, uniñ көñlini ayap, bu ademniñ қilіқini démeptu. Biraқ Sattar bu işni Cappar oylıǵandek чüşenmey, eksiçe «héliқи adem héli көp bir néme bergen oўşaydu. Uniñdin maña téǵışlıқini bermey hemminila Cappar özi élıvaldı» depіşinip қaptu. Kéyin Cappar héliқи çekir көз ademniñ қilған қilіқini éytip bersimu işenmeptu. Cappar қанче sözlepму қayıl қilalmaptu. Guman imanni қачуruptu. Bu guman ulǵiyip, aқir ikkiylenniñ dostluқı buzuluptu, ular ayrılıp kétiptu. Sattarmu özi aldıға oқet kıptu, Capparmu özi aldıға yürüvériptu. Bir күni Cappar Sattarniñ көлge чüşүp ölüp қалғанlıқini añlaptu...

Cari öz aǵinisi Bariға sual taşlaptu:

— Emdi sen dep baққaina, hile- neyreñde adem yamanmiken şaytanmu?

Bari қayıl bolған halde bёşini liñşitip:

— Rast, adem yaman iken, -deptu.

— Şuni biliş kérekki, -deptu Cari gépini izahlap, -bezi hallarda şeytanniñ qolidin kelmigen yamanlıqini adem qılalaydu. Şuñlaşqa inaq dostluq- qattıq işenç, yüksek huşyarlıqqa muhtacdur (36).

4. Yağaç At⁷

Qedimki zamanda bir yağaççı bilen bir tömürçi bolğaniken. Ular bir- birini mensitmey, daim beslişidiken. Bir küni ikkisi muşu toğrulıq talışıp qızırışıp qaptu. Yağaççı deptu:

— Meniñ hünirim seniñkidin artuq.

Tömürçi deptu:

— Méniñ hünirim seniñkidin artuq.

Zadi kimniñ artuq? Bu mesile üstide ikkisi bir kün talaş- tartış qılıp, ahır padişahniñ aldığa bériptu.

— He, némiğa keldiñlar? Néme cañcal bu? -dep soraptu padişah.

Yağaççı bilen tömürçi özliriniñ néme üçün takallışıp qalğanlıqini éytqandin kéyin, padişah biraz oñaysızlangandek bolup:

— Men téhi silerniñ hüniriñlarni körüp baqqanim yok. Şuniñ üçün, on künniñ içide siler maña birer hüniriñlarni körsitiñlar, -deptu.

Bu gepni añlıgandin kéyin hünervenler öz öylirige (264) qayıtıp, öz hünirlirige tutuş qıptu. Ular héçqaçan işlitip körmigen ustiliqini körsitişke kirişiptu. Del on kün toşqanda, her ikkisi özliriniñ yasığan nersisini élip, padişahniñ aldığa keptu.

Tömürçi bir tömür belik yasaptu. Padişah buni körüp, tömürçidin:

⁷ Yağaç At. Yeril Teşim Yeril. Uyğur Helk Çöçekleri. Pılanlıguçılar: Abdurahim Ebey; Eñmet Emin. Urumçı. Şıncan Helk Neşriyatı, 2006, ss. 264-290.

— Némeñ bu? Némige kiriki bar buniñ? -dep soraptu.

— Hoş, padişahim, bu tömür béliñniñ hisliti cık, buniñğa minip deryamuderya, deñizmudeñiz yürüp sayahet kılğılı, nurgun yurtlarni körgili bolidu, -dep cavab bériptu tömürçi. Padişah tömürçiniñ bu gépini añlıgandin kéyin:

— Hey eñmek! Buniñ özi tömür tursa, u suğa çöküp ketmemdu?! Téhi uniñ üstige minip, yük artip suda oynıgudekmiş, -dep zañlık kılıp külüptu, ahır, -eger déginiñdek bolmisa, öz gunahıñ özüñgimu? -dep soraptu.

— Şundağ teksir, -deptu tömürçi.

Padişah derhal yüzmiñ tağar aşlık aldurup, tömürçige:

— Kéni, emise muşu aşlıkni béliñniñğa artip, karamitiñni körset! -deptu.

Şuniñ bilen tömürçi tömür béliñğa aşlıqlarni bésiptu, kéyin uni suğa sélip, bir yérini şundağ bir buriğaniken, héliki tömür béliş su üstide tirik béliktinmu şöğ ve téz oynap yürüdek. Bu karametni körgen (265) padişah heyran kélip, huşallıqıda ağzi kılıqığa yétiptu, tömürçini hedep mahtaptu. Tömürçi kölni bir aylinip salamet kaytip kalgendin kéyin, padişah huşallıqıda tömürçige inam bériptu.

Yağaççiniñ yasap kalgini kanatlık bir yağaç at iken. Buniñ hislitini bilmigen padişah közge ilmiğandek:

— Néme bu? Huddi uşşak balılar oynaydığan oyunçukğa oñşaydığı, -deptu. Yağaççı:

— Bu yağaç at, buniñ oñ kılıqini bursa, derhal asmanğa uçıdu, sol kılıqini busan, derhal yerge çüşıdu, kaçne téz bursa, şunçe téz ve égiz uçıdu. Buni mingen adem halığan yérige baralaydu, bir kün içide pütün dunyani kezeleydu, -deptu.

Padişah bilen yağaççı at toğruluk sözlişip turğanda, padişahniñ şahzadisimu bularniñ yénida bar iken, yağaç atniñ uçıdığanlıki toğrisidiki gep şahzadini bek kızıkturuptu, köñlide u, men muşu pursettin paydilinip dunyani aylinip köñlümni bir éçip kelmeymu, dégen oyğa keptu- de, dadisiğa:

— Dada, ruşset kılıñız, men muşu yağaççiniñ étiñi bir sinap baqsam,- deptu.

— Yağ, balam kılalmaymen, bu atniñ sirini men téhi bilmeymen. Rast uçalamdu yaki uçalmamdu? Koy, buniñğa çékilma! -deptu padişah.

Yağaçç, atniñ rast uçalaydığanlıķıǵa padişahi işendürüp:

— Yoksu, şahim! Rast uçalaydu, hetirimmu yok (266). Oñ kılıķını burisila uçuvéridu, -deptu.

Şahzade bu gepni añlap téhimu kızip kétiptu, padişahķa yalvurup turuvaptu. Şahzade padişahniñ nahayiti yaǵşı körüp, erke çoñ kılğan bir balisi iken, adette u oǵliniñ déginini kılip bermey qoymaydiken. Bu növet balisi bundağ yalvurup turuvalǵandin kéyin, padişah uniñ köñlini aǵritişķa pétinalmay, nailağ ruħset bériptu.

— Balam, méniñçe bolsıǵu sendin birdemmu ayrılǵum kelmeydu, birdem körmisen turalmaymen. Muşu yékin etraptila uçup téz yénip çüşkin, ançe tirağ barma, atniñ üstide segek oltur! -dep yeniş- yénişlap tapılaptu padişah, şahzade huşal bolup:

— Hoş, dada! -depla atķa minip, uniñ kılıķını buraptu, heş- peş déǵuçe asmanğa kötürülüptu. Birazdin kéyin şahzade yerge şundağ qarıǵudek bolsa, hay- hay, tağlar, sular, del- derehler, öy- imaretler ve ademler... barlıq nersilerniñ hemmisi huddi cami cahannemada tartip körsetkendek, şundağ çiraylıq ve şundağ kiçik körünüptu. Bu kıziqçilikta şahzade dadisiniñ baya éytқан sözlirini allıķağan yadidin çikirip qoyuptu. Uça- uça bek éǵızge örlep kétiptu. Qançe éǵız örlise, yer- zémin ve pütün nerse şunçe kiçik ve çiraylıq körünüptu. Şahzade huşallıķķa çömüptu! Atiniñ oñ kılıķını buravériptu. Şundağ kılip, birdemniñ içide bayiki tağlar, sular, del- derehler ve ademlerniñ barlıķı şahzadiniñ közidin ğayib boptu. (267) Uça- uça şahzadiniñ qorisiki éçişķa başlaptu, deru atniñ sol kılıķını asta- asta burap peslitiptu. Bir yerge bérip qarıǵudek bolsa, başķa bir şeher körünüptu. Şahzade asta- asta yerge çüşüptu. Yerge çüşkendin kéyin bir sarayǵa urunlışıptu. Çoñ bolup başķa yurtķa çikip baqmıǵan bu şahzade yéñi şeherge kelgendin kéyin qin- qiniǵa patmay qaptu.

Etisi tañ şeherdila koçılarnı körüşke çiktiptu, uyak- buyakni arılap yürüp, kirmigen arķa koçiliri qalmaptu. Bir çağda tar koçidin çoñ bir meydangā çikip qaptu (268). Meydangā qarisa, huddi bazar küni yaki héyt küni yiǵışışķan ademlerdeğ şundağ cıq adem turğan, bu ademlerniñ hemmisi némidur birnerisiniñ asmandin çüşüşini kütüp

turgandek başlırını éviz kötürüşüp turgudekmiş. Buni körgeň şahzade heyran bolup aptu ve özimu řu köpçilikniň içige isilip kirgen boyıçe béşini éviz kötürüp asmanğa araptu, lékin héç nersiniň çarisi körünmeptu. Buniň téginini biliř üçün, u yénida turgan işilerdin soraptu.

— Hey aılar, némige ariřip turisiler?

Ademlerniň içidin biri uniňğa arap:

— Bu gepçe siz bu yerge yéñidin kelgen adem uřsaysız. Bizniň padiřahimizniň bir melikisi bar, u řunda bir iraylı ızki, uniň iarylıııa dunyadaki pütün ızlarniň iraylııı teň kélelmeydu, ay dése azi bar, kün dése közi bar, řunda iraylı bir melike. Padiřah uni özniň cénidin artu köridu, uni héçanda insucınğa körsetmey salaydu. Ordida saray sélip bergen. Padiřah her küni melikini bir yolap üşidu. Padiřah hazir řu melikini yolař üçün asmanğa ııp ketti, birazdin kéyin aytip çüşidu, biz hemmimiz padiřahniň aytip üşüşini kütüp turımız, -deptu. Bu gepni añlap řahzade heyran bolup:

— Asmanğa anda öy salgili bolidu? -dep soraptu. Hélii iři:

— Periştiler yasap bergenmiş, u yerge padişahın başa adem ıalmaydu, -deptu (269).

şahzade bu iřiniň sözini bir- birlep añlap bolğandin kéyin öz köñlide némidu birnerisilerni pemligendek bolup, hélii özi çüşken sarayğa aytip kétiptu. El yétip yérime kéçe bolğanda asta ornidin turup, yaa étiga mingen péti uçup, bayıı meydanniň udulıa toğra kélidığan asman boşluını birneççe kétim ayliniptu. şunda ariudek bolsa, dégendek bir boşluğa yoan bir öy turgudekmiş. He, muřu öy bolsa kérek, deptu-de, öyniň aldığa üşüp işikni eip öyge kiriptu. Melike dadam yene ıan oşıaydu dep, iřik aldığa bérıp arisa, dadisi emes. Melike heyran bolup, ademzatniň bu yerge ıışı mümkün emes, bu periştilerdin bolsa kérek dep oylap, şahzadini izzet- hórmet bilen arşı aptu. şahzade ariudek bolsa, melike heıketen ay dése ay emes, kün dése kün emes, şunda iraylı, nazuk beden, sahibcamal bir ız, şahzade bir körüş bilenla aşığı bıarar boptu. Munda bir güzel ız bilen bir yerde boluş méniň betim, cénimniň rahiti emesmu! Néme bolsam bolay, bu ızni ğoldin bermey, dégen oya keptu. ızmu burundinla dadisiniň héçkimge körsetmey, adem balisi yo bir caya aııp oyınıa içi puşup, tit-

tit bolup yüridiken ve özge muşumdağ bir yigitniñ hemrah boluşıǵa teşna iken. Şahzade perişte emes, belki ademzat ikenlikini, uniñ qandağ kelgenlikini uqup, melikiniñ köñli hoş boptu. Şundağ kılıp, ikkisiniñ oyliǵını bir yerdin çıqıptu. (270) Bularǵa héçbir hémir turuçniñ kériki yok, birdemdi bir- biri bilen içkoyun- taşkoyun bolup, hal- ehvallişıptu, muñdışıptu, ikkisiniñ muhebbet oti téhimu ulǵıyıptu. Tañ atqandin kéyin şahzade étıǵa minip, bayiki sarayǵa qayıp çüşüptu.

Şu künü çüşler bilen padişah adet boyıçe kızi melikini yoqlap çüşkili asmanǵa çıqıptu. Padişah her künü kıziniñ yéniǵa çıqqaanda, uni ciñlap köridiken, çünki padişahniñ çüşençisiçe, hotun kişi er yékinlaşqandin kéyinla éǵirliki aşarmış. Bügün padişah kızini ciñligudek bolsa, adettiki éǵirliqdin ikki ciñ artuq. Bu ehvalni uqқан padişahniñ gezipi kılıp, közliri piyalidek, saqalliri tikendek bolup kitıptu, kıziniñ yénida birdemmu olturmastin derhal qayıp çüşüptu. Köpçilik buni körüp heyran boptu. Padişahniñ vezirlirimu bu ehvalǵa heyran kılıp, paypaslap padişahniñ kęşiǵa kirip soraptu. Padişah bütün ehvalni bayan kılıp, mundağ buyruq bériptu:

— Bu işqa méniñ eklim yetmidi. Méniñdin başqa asmanǵa çıkalaydıǵan adem barmu ya? Siler bir çare kılıp muşu ademni tézdin qolǵa çüşürüñlar, bolmisa hemmiñlarniñ béşini alimen!

Bu gepni añlıǵan bir vezir:

— Hoş, padişahialem, bu hizmetke biz béşimiz bilen teyyar. Bizde eñ ataklıq töt neper batur bar. Padişahim, eger ruşset kılısila, şu töt neper baturni melike (271) olturǵan öyniñ töt etrapıǵa qoysaq, ularniñ qolidin héliǵu adem iken, uçar quşmu uçup ötelmeydu, -dep meslihet bériptu.

Padişah vezirniñ bu pikirini nahayiti toǵra tériptu. Tünde bu töt neper baturi asmanǵa açıqıp, melikiniñ olturǵan öyniñ töt terepige qoyup, özi yénip çüşüptu. Bu baturlar peket oyǵağ vaqıtıdila batur iken, oqlap qalǵanda, burnidin çıqın kirip aǵzidin çıqıp ketkinini tuymaydiken. Padişah téhi yerge çüşe- çüşmestinla héliki töt batur uyqu deryasıǵa gerq boptu. Şahzade yene uçup çıqıp, melike bilen behraman bir kéçe qonup, muñdışıp, etisi tañ atqanda yerge qayıp çüşüptu. Bu künimiz padişah kıziniñ yéniǵa çıqıp, kızini aditi boyıçe ciñliganda alte cin artuq çıqıptu. Padişah açıq kélip, zadi néme

kılışını bilemey kaptu. Bu çağda melikenin bu vekesi bütün şehir ehligé yéyilip, yurt içinde söz- çöçek bolup kétiptu, padişah hicaletçilikte kaptu. Ahır bu işni bir teré kılış için, padişah vezirige yene kattık buyruk kiptu.

— Undak bolsa, padişahim, -deptu vezir, -biz melike olтурған öynin içi- téşini ve öydiki barlık cahazlarni kızıl boyak bilen taşlaylı. Etisi bütün şehir helkini yigip tekşüreyli, egerde kimnin kiyimide kızıl boyak bolsa, şuni tutuş kérek, bundak kilmisak uni tutuş kiyin, -dep meslihet beriptu. Padişah buni maқul körüptu.

Şu kéçisi şahzade melikinin yéniga çıkıptu. (272) Qarisa ehval bütünley başkıçe, öynin içi- téşi ve bütün saymanlar kıpkızıl silaklık. Şahzadenin melikinin yénida yatmay kaytip çüşküsi kelmeptu, çünkü melike bilen şahzade bir- birini körmise könlü zadi azap tapmaydiken. Şuña şahzade bu yolda béşiga kélidigan müşküllüklerni oylap avare bolmaptu. Şundak kılıp, şahzade melikinin yénida yene bir kéçe konuptu. Etisi kaytip çüşmekçi bolup kiyim- kéçeklirige qarisa, kéyimi ve ötüki bütünley kızıl boyakka boyilip ketken. Eslide şahzadinin kiyimige altun- mervayit tutulğan bolup, ötükinin nalimu altundin iken. Eger buni taşlivemise, sir paş bolup padişahnin koliga çüşüp kéliši turğan kep, şuña u kiyimige kılçılık aғrinimay, uni şu yerdila yerge taşlivétiptu, özi yalañ ayağ ve içki kiyimliri bilen sarayga uçup çüşüptu.

Bu şehirde bir kéri moysipit bar iken, u her küni aditi boyıçe eldin burun turup, savab tépiş için öymuöy yürüp kişilerni bir növettin namazga çağırıp bolup, özi mesçitke kélivatsa, yirakta birnesne val- vul kılıp turgudek. Bu néme bolgay, dep aldirap- ténep yékin kélip qarigudek bolsa, şahzadiler kiyidigan kiyim, üniga tutkannin hemmisi altun- mervayit, ötükinin nalimu altun iken. Bovaynin huşallığı iç- içige patmay kaptu. U könlide, ménin her küni Alla yolida kılğan emgikimnin ecir bugün yetken olşaydu, bu Hudayimnin maña kılğan iltipati dep, Hudağa yüz min şükür éytip, şu yerdila çapan bilen ötüknü kiyiptu. (273) Moysipit bu çapan bilen ötüknin sirini nedin bilsu? Şu huşallıkida mesçitke hemmidin butun kirip olтурuptu, lékin padişahnin buyriki boyıçe héçkimnin mesçitnin sirtiga çıkışıga ruşset kılınmaptu, camaet hoylisiğa çıkıp vezirnin tekşürüşidin ötüške teyyarlinip uruptu. Bir vaқitta heliki moysipit mesçitnin hoyliga çıkıptu, ünin acayıp ésil kiyimlirini körgen el- camaet heyran kaptu ve uni mubarekleptu. Kéyin vezir hemme kişini bir- birlep tekşürüp çıkıp, ahır moysipitnin yéniga kélip qarisa, bünün

çapinida boyakniñ izi turğan, şu haman «callat!» dep çaķırıptu. Callat kélip uni bağlap ordıǵa elip méniptu ve zindanǵa taşlaptu, túrlúk kıyin- kıstaqlar bilen soraqqa aptu, aķır uni ölümge höküm kıptu. Bu veķedin kéyin şehir helķi heyranlıķķa pétiptu, asmanǵa çıķķan ademniñ zadi ķandaķ adem ikenlikini körüşke hemme kışı aldiraptu. Bu ehval héliķi şahzadiniñ ķulıķıǵa yétiptu. Şahzadiniñ bu ķeri ademniñ naheķ ölümge kétivatķanlıķıǵa vicdani çidimay, yurikige ĥuddi bir éǵi taşni ésip kıoyǵandek tuyuluptu. U şu haman yaǵaç étini kıltuķıǵa kısip, yügügen péti dar aldıǵa bériptu, ķarisa ķeri moysipitniñ boynıǵa allıķaķan sirimaķ sélingan. Şahzade téĥimu aldirap, uniniñ bariçe:

— Hey callat, toĥta! Bovayni asma! Uniñ gunahi yok, gunahniñ hemmisi mende, melikiniñ yéniǵa çıķķan men, melike bilen bille yatķanmu men, uniñ tépivalǵan (274) kıyimi méniñ kıyimin, méni óltür, uni kıoyup ber! -dep varķirap keptu. Callat buni añlap toĥtap turuptu.

Padişah bu ķeriniñ ölümni öz kózi bilen körüş üçün şeherniñ sépilida turǵaniken. Callatniñ bovayni óltürmey toĥtap ķalǵınını kórgen padişah derhal ehvalni bilip kéliş üçün ikki yasavul evetiptu. Callat yasavulǵa ehvalni éytip bergendin kéyin, yasavullar padişahķa éytiptu. Padişah:

— Emise, şu yigit óltürölsun! -dep buyruķ bériptu.

Callat ķerini kıoyup bérip, şahzadini bađlıǵılı kéliş haman şahzade eplep turup yaǵaç étıǵa çebedeslik bilen miniptu- de, oĥtak uçup asmanǵa çıķıp kétiptu. Callatlar paypétek boluşup kıaptu. Buni kórgen padişah açķıķıǵa çidimay bihoş bolup yikilip çüşüptu. Şahzade uçķan boyıçe melikniñ yéniǵa çüşüptu ve melikige ehvalni bayan kılip:

— İkkimizniñ veķesi dadıñızǵa melum bolup ķaldi. Ölömdin aran kıutuldum. Bu yerde hayal turmay ķeçişķa toǵra kélidu. İkkimiz ĥudaniñ teķdiri bilen aşı- meşuķ bolup ķalduķ, muhebbitimiz kúndin- kúnge çoñķurlışıp (275) ketti, sizdin herģizmu ayrılǵum kelmeydu, eger ĥalisiñiz ikkimiz bille kıaķaylı, -deptu.

— Men siz bilen birge bolǵınım bolǵan, sizdin ólsemmu ayrılmaymen, -deptu melike.

— Undaķ bolsa yürüñ atķa miniñ, -deptu şahzade.

İkkisi atğa minip uçtu. Bular uçup heli yerge bargandin kéyin, melike tuyuksiz:

— Vay bolmidi, şahzade, men kiçik çéğimda anam maña ikki dane göher bergende «erge tegken çéğinda, birini kéynateña, yene birini kéynanaña ber» dep éytkanidi. Göher öyde qaptu, men şuni élivalmisam bolmaydu, -deptu. Şahzade:

— Uçup yérım yolğa kelduq, emdi qaytiş heterlik- dése, melike:

— Yaq, bolmaydu, şahzade, men kéynatam bilen kéynanamğa némidep barimen? Bu anamniñ maña qilğan nesiheti, -dep unımaptu.

Şahzade melikiniñ dilini ağırtmaslıq üçün nailaç ruşset bérıp, özi bir qumluq çöl yerge çüşüp, melikini yolğa saptu.

Padişah huşığa kelgendin kéyin derhal asmanğa çıqıptu, qarisa melike yoq, padişah hörkirep yıqlaptu, néme qilişini bilmey turğan bir çağda, qiziniñ yağaç atğa minip qarqırap uçup kélivatqanlıqini körüptu ve bir dalda yerge kirip mökünüptu. Melike öyge kiriş bilen padişah uni tutuvélip, ordığa apirip öyke solap qoyuptu. (276)

Bu padişahın yırağ yerde yene bir padişah bolup, uniñ bir oğlı bar iken. Melikiniñ çiraylıqlıqı hekkidiki gep- sözler bu padişahniñ qulıqığa yetkendin kéyin, öz oğlığa élip bəriş üçün burun turğan ketime lap elçi evetken bolsimu, lékin melikiniñ dadisi qobul körmigeniken. Emdi melikiniñ şahzade bilen bolğan vekesi pütün şeer helkıge tarqalğandin kéyin bu padişahqa nahayiti ar keptu, u qizi melikini közdin yırağ qiliş üçün, yıraqtiki heliki padaşahqa bir parçe het yézıptu. Bu hetni alğan padişah balisini toy qilişqa cabdup, birqançe vezir ve nurgun leşkerler bilen dağduğılıq yolğa saptu.

Emdi gepni melikiniñ aşiki şahzadidin añlapmız.

Şahzade melikini ene kéleri mana kéler, dep bir kün saqlaptu, ikki kün, hette üç kün saqlaptu, qızın dırak yoq, şahzade melike mendin yüz örüdi ya bir palaketke uçridi, yağaç attınmu ayrıldım, bu çöl- ceziride ölidığan boldım, ölüküm yırtquqlarğa yem boldığan boldı, dégen endişige çüşüp ah uruptu. Etrapı çeksiz ketken qumluq çöl, hemme yer égiz qum taqliri bilen qaplangan, héç yerdin adem didarini hettaki uçar quşnımu körgili bolmaydiken. Kün heddidin taşqiri issik, qum taqliridin yangan issiklik huddi tonurdin çıkqan yalqundek ademni köydürüp turidiken. Bir yaqtın künniñ issiki, bir

yağtın açlıkniñ azabi, uniñ üstige ussuzlukniñ derdi şahzadiniñ héçbir mağdurini koymaptu. Keçke yékin salkın çüşkendin kéyin (277) şahzade ornidin kozgılıp, seveb kılsañ sévette su tohtaydu, deptiken, menmu bir seveb kılip bakmaymu deptu- de, égiz tağniñ béşiğa çıkip, adem bar yerni izdeptu. Héçbir insucinniñ didari körünmeptu. Şahzade tağdin siyrilip peske çüşüptu. Bir haza yol méñip aldığa şundağ karıgudek bolsa, bir güzel çimenzarlık bağ turgudek, türlük yel- yemişler pişip ketken, reñmureñ güller éçilkan, ériklerde sular sarķirap ékip truğan, bulbullar sayrıvatkan acayib köñüllük bir bağ. Neççe künden béri açlıkniñ, ussuzlıkniñ azabini çekken şahzade mévilerni yéyiş üçün bağğa kırıptu, lékin bağda adem didari yok. U bir tüp şaptul tüvige bérıp korisiki toyğuçe yeptu. Birazdin kéyin bir tatlık uyku bésiptu- de, şaptul tüvide uhlap kıptu. Etisi oyğınip éñikini şundağ siligudek bolsa, bir tutam apak saķal turgudek. Şahzade bu néme veķe dep, ornidin sekrep turup kétiptu. Oylap- oylap buniñ sevebini héç tapalmaptu, ahır şaptuldin gümanliniptu, he, gep şaptuldiken, emdi kandağ kıliş kérek? Eger melike kélip kılsa, méniñ muşu bir geriç saķilimni körse kandağ kılar dep, oyla- oyla korisiki yine éçiptu. Şaptuldin yéyişke kırkup, bir tüp neşpüt yéniğa bériptu, sarģiyip pişip ketken neşpütni rasa toyğuçe yeptu. Bir çağda oyğınip, kérilip ornidin turay dese, béşiğa birnerse yépişivalğandek boptu. Béşini siligudek bolsa, bir cüp uzun hem kıpal müñgüz turgudek (278). Şahzade heyran bolup, emdi tüğışıptimenģu, ademiylık süpitimdin hayvanlık süpitge kirip kıaldimģu, melike maña kandağmu kırar dep, dad- peryad kötürüptu. Şu éğir kıayğuda ğemge pétip yine kıattık uykuğa kétiptu, uhlavétip bir çüş körüptu, çüşide hasa tayanğan bir apak saķal bovay uniñ yéniğa kelip, béşini silap turup:

— Hey balam, saña néme bala keldi? Némançe mundağ derlik yiğlaysen? -dep soraptu.

Şahzade bovayğa béşindin ötkén serģuzeştirini bayan kılip bériptu. Bovay:

— Yiğlama, balam, héç veķesi yok, sen bu bağniñ sirini bilmigenlikiñ üçün muşundağ bolup kıapsen. Bu bağdiki mévilerni yéyiş şerti şuki, dereħiki mévilerni yerge çüşüp kıak bolup kıalğanliri bilen kıoşup yéseñ hécnéme bolmaydu. Hélimu ğerek yok. Sen emdi kıaklırini yégin, şu çağda saķal bilen müñgüzlıriñ derhal çüşüp kétidu. Balam, sen herģiz bu yerde yatma, bu yerdin tézrek ketkin. Bu divilerniñ béģi, ular hazır (279)

uĥlavatidu, bir uĥlisa üç keçe- kündenüz uĥlaydu. Eger bugünla bu yerdin ketmiseñ, diviler séni tirik qoymaydu. Bu méniñ saña nesihetim, -dep közdin ġayib boptu.

Şahzade çöçüp, közini uvulap qarıgudek bolsa çüşü, etrapıġa qarisa héçbir adem didari yok. Biraz turup çüşide körġen bovayniñ sözini ésige keltürüp, derhal şaptul ve neşpüt şélhi tüvige çüşüp qalġan qaklırini izdep tépip yeptu. Rast déġendek, saqal bilen müñgüzliri derhal yokilip, şahzade yene burunķi çiraylıķ yigit süpitige keptu. Bovayġa yüz miñ ġayibane rehmetlerni okup, bu yerdin derhal kėtişni oylaptu. Şuniñ bilen tal-çiviklarni sunduruvélip bir dane çoñ sévet toqtuptu- de, uniñ yérimiġa dereĥtiki pişqan şaptul, neşpütlerni, yérimiġa uniñ qalirini qaçilap yolġa ravan boptu. Baġdin çıkıp qarisa, yene çeksiz ketken bayavan, künçikiş qaysi, künpétiş qaysi perķ etkili bolmıġudek, öziniñ öyi qeyerde qaldi, melikiniñ şeheri qeyerde qaldi bilmıġudek. Aĥir tevekkül qilip udul kelġen yolġa ravan boptu. Qursiķi açsa şaptul bilen neşpüttin yep, uyķusi kelse asmanni yépinca, yerni sélinça qilip yetip- kopup yolni davam kılduruptu. Şundaķ qilip, yette keçe- kündenüz çöl- bayavan içide ténep, aĥir bir çoñ taġķa ulışıptu. Taġ içidimu birneççe kün yürüp, taġdin éşip çüşüp, bir çoñ yolġa çıkıptu. Şahzade çoñ yolġa çıkıp qalġandin kéyin çoñ bir tinivétip, hernéme bolsimu (280) adem bar yerge yékinlişiptimen, bu yerde oturup bir harduķ élivalay, ańġiçe birer yoluçimu ötüp qalar, men şulardın bu yerniñ elikini bilivalarmen dep, sévitidiki şaptul bilen neşpüttin yep, harduķ élip olturuptu. Aridin uzak vaķit ötmeyla bir top karvan yétip keçtu. Şahzade ulardın künçikişķa mañsa öz yurtıġa, künpétişķa mañsa meşuķa melikiniñ yurtıġa baridiġanlıķini sorap bilivaptu. U «yolvas izidin yanmas, yigit sözidin» deptiken, menmu muşu yoldın yanmay, bir ilaç qilip melike bilen yaġaç atni qolıġa çüşürüp, andın yurtumġa qaytay dep oylaptu- de, çoñ yolġa çüşüp künpétişķa qarap yene méñiptu. Biraz mañġandin kéyin arķıġa qarisa, bir top adem atlırini oynatķan halde çañ- topılarni tozutup, bir ĥil heyvet bilen kélivatķudek, yékin kelġendın kéyin ularniñ otturisida birqançe mepimu körünüptu. Aldidiki bir mepe şundaķ çiraylıķ yasalġanki, pal- pul qilip turġan nuri ademniñ közini çaķidiken, uni töt at uçķandek sörep kélivatķan. Mepiniñ içidiki melikiniñ dadisi evetken ĥetke binaen melikini alġili kétivatķan şahzade, atlıķlar bolsa, u şahzadini himaye qilip kétivatķan vezir ve yasavullar iken.

Ular şahzadiniñ yéniġa kelġendın kéyin, vezir qopallıķ bilen varķiraptu.

— Hey bala, bu yerde néme sétip yürisen?

— Men héç nerse satmaymen! -deptu şahzade.

— Birnerse satmisañ sévitiñdiki néme u? Buniñda şaptul, neşpütler turidiğu! -deptu vezir sévettiki şaptul, neşpütüni işaret kılip (281).

— Hey, özümge kérekte, -deptu şahzade. Vezir şahzadiniñ bu gépige sel rencigendek bolup:

— Hey, néme bundaķ atikaķ, némisen?! Birneççini sétip berseñ bolmamdu?! Biz yol yürgili birneççe kün boldi, kün issiķ, bizniñ şahzade usuzluķķa çidimay ķaldi. Bu némeñni biz yémeymiz, şahzade yeydu, şahzade! -deptu. Sévet kötürgen şahzade:

— Yaķ, meyli kim yésun satmaymen. Bu méniñ yolda yeydiģan ozuķum. Özüñlar körüvatisiler, bu payansız çöllükte taş bilen ķumdin başķa nersini tapķili bolmaydu. Silergü at bilen, méniñ ikki pütumdin başķa némem bar? Kaķan bir menzige yetip barģuķe açlıķta ölimenmu?! -deptu. Şu arida mepide olturgan şahzade vezirige:

— Téz ekel şaptul bilen neşpütüni! -dep varķiraptu. Vezir öz şahzadisiniñ varķiriģiniñ añlap, derhal yénidin bir tillani élip sévet kötürgen şahzadige teñleptu. Añģiķe bu şahzade bularniñ kim ikenlikini, neģe, néme üçün kétivatķanlıķini biliptu. Bilgendin kéyin, öz yürikidiki hesritini bildürmestin tillani élip, héliķi taptuldin ikki dane, neşpüttin ikki dane bériptu, emma uniñ ķéķidin bermeptu. Mepidiki şahzade şaptul bilen neşpütüni ķoliģa éliş bilen aģziģa mokla saptu- de, yolģa ravan boptu, birazdin kéyin ğerķ uyķuģa kétiptu. Aridin héli vaķit ötkendin kéyin şahzade oyģinip éñikini silisa, bir ğeriķtek aķ saķal, béşini silisa, bir ğeriķ ķoş (282) müñģüz turgudeķ. Şahzade çöçüp kétip mepini derhal toħtitiptu, vezir, yasavullarmu derhal attin çüşüp, mepiniñ yéniģa kélişiptu. Mepige ķariģudeķ bolsa, şahzadiniñ ornida adem dése adem emes, hayvan dése hayvan emes, ħuddi cin- alvastideķ bir set nerse olturgudeķ. Bularmu ķorķup kėtiptu, buniñ néme veķe ikenlikige héç eķil yetmeptu. Şu arida héliķi şahzadimu arķidin piyade yétip keptu. Vezir yügürüp uniñ yéniģa kélip:

— Sen bizģe baya sétip bergen néme u? -dep soraptu. Şahzade héç hoduķmastin:

— Néme bolmaķçi, neşpüt bilen şaptul! -deptu.

— Kandağ şaptul u? Neşpütçu? -dep soraptu vezir.

— Kandağ bolatti, şaptul şéhida pişkan şaptul, neşpüt şéhida pişkan neşpüt- de!

— Emise şahzade yogendin kéyin saşal bilen müñgüz çıkip qaldıǵu?

Şahzade mepiniñ yéniga kélip mepidiki şahzadeniñ teletini körüp, salmaqılık bilen (283):

— Méniñ keçe- kündüz yep kélivatqinip muşu neşpüt bilen muşu şapluk, néme üçün bu saşal bilen müñgüz maña çıkmaydu, -dep biraz oyliniptu, andin birneççe derhal yadıǵa kelgendek sözini davam kıptu, -şahzade şaptul bilen neşpütni yep bolǵandin kéyin oqlaptu qaldimu?

Olişip turǵanlar bir éǵızdin:

— He, he, uqlap qalǵanidi, -deptu.

— Mana bunisi bolmaptu- de! Buni emdi kimdin körgili bolidu? Bu çöllükte héliǵu şaptul bilen neşpüt iken, herqandağ tamaq yégen kişimu uqlisa bolmaydu, bir nersini yep bolup, uni yahşi siñdürmeyle uqlap kéliş hata! Uqlıǵandin kéyinla muşundağ bolup qalidu, burunmu nurǵun ademler muşundağ bolup qalǵan, siler bu iştin heversiz ikensiler- de! -deptu şahzade buni añlap hemmisi başlırini sañgilitip:

— Şundağ, biz bu iştin heversiz, -déyişiptu.

— Sévet kötürgen şahzade bularni rasa bablıǵınıǵa hoş bolup bekmü külgüsi keptu, lékin çandurmaslıq üçün külkisini içige bésip turuptu. Vezir, yasavullarniñ içide talaş- tartéş bolup kétiptu, birqañıliri: «şahzade bu kıyapet bilen melikini hergiz alalmaydu, emdi muşu yerdin qaytısimiz kérek» dése, beziliri: «Biz şahzadini bundağ kılip qoyup qaytsağ padişahqa néme deymiz? Bir ilağ kılip saqaytısimiz lazim» déyişiptu.

Şahzade özimu qaytışqa unimay:

— Neççe yildin béri qolǵa keltürelmey, miñ bir muşekqette qolumǵa keltürmekçi bolǵan kızni taşlap nege barimen?! Kandağ bolsun şu kızni eketişniñ çarisini kıliñlar, - deptu. Añır vezir şahzadige:

— Emdi başka héçkandaç çare yok. Arimizdin bir çiraylıkraç yigitni tépip, uni şahzadilerçe kéyindürüş kérek. Melikini koluğa çüşürüp, öz yurtimizğa bargandin kéyin uniñ canabliriğa könmeydiğan ilaci yok, -dep meslihet bériptu, bu pikir şahzadige bekmu yékiptu ve şundaç kılışka buyruk bériptu. Lékin, ularniñ arisidin melikige yargudek yigit tépilmaptu, héçkaysiniñ çirayi şaptul satқан şahzadiçilik yok iken. Ular ahir şaptul satқан şahzadini aldimaççı boptu- de, vezir uniñğa meķsetni éytiptu. Bu gep şahzadige rasa yaķķan bolsimu, lékin çénip ķalmaslıķı üçün:

— Öz işiñlar iken, ķiliñlar, men bolsam oķet ķilip can béķip yürgen bir yoluçimen. Méni undaķ hıcal ķılmay, kėtişimge ruķset bériñlar, -dep unimay turuvaptu. Vezir köp yalvuruptu, şahzade unimaptu. Ahir vezir pul bilen aldimaççı bolup, yénidin beş tilla élip teñleptu, yene unimaptu, yette tilla bérey deptu, şahzade aran unaptu.

Şundaķ ķilip, ular bu şahzadini kéyindürüp mepige saptu, mepidiki şahzadini başka mepige sélip, yüziģe çümbel yépip, muñģüzini bir parçe reht bilen orap koyuptu hem vezir uniñğa sheherģe barganda öydin sırtķa çıķmay olturuşini uķuturuptu (285).

Ѐuda bolidiğan padişah, bugün şahzade kélidu dep, pütün vezir- ölimaliri bilen sheher ehlini kozģap, ularniñ aldıģa çıķıptu, ķarisa, ķızini aldıģan şahzade acayib kélişken bir yigit hem toyģa dep raslap kelgen pul- malliri heddiy- hésabsız iken. Buni körģen padişahniñ gülķekeliri éçilip kėtiptu, lékin yene bir tereptin, ķızı toģrisida ğem- endişige ķaptu. Āızniñ çatıķı aşķara bolup ķalmaslıķı üçün toyni çapsanraķ ötküzüp, şahzadini patraķ yolģa sélişķa aldiraptu, nurgun pul- malni serp ķilip, toyģa tézdin teyyarlıķ körüptu ve yette keçe- kündüz toy ķilip bériptu.

Toy kūni ķérilar bir yerde, yaşlar bir yerde boptu. Hemme méhmanlar keçe- kündüz meşrep ve oyun- tamaşilar bilen boptu, lékin padişahniñ oy- pikri ķizi bilen şahzadide ķaptu, tinmay başķılardin ķizi yigitniñ ehvalini uķup turuptu. Āız toyniñ altinçi kūniģiçe yüzidin çümbelni almay, tamģa ķarap yiģlap olturuptu. Başķilar ussul oynap, naħşa éytip ve ķoşak tokup oltursa, ķız öziniñ söyģen yári bolģan şahzadini oylap yiģlaptu. Bu ehvalni padişah añlap téħimu ğemģe çüşüptu, puti köyģen toħudek bir yerde turalmay ķaptu. Toyniñ ahiriķi kūni köpçiliķ burunķidek yene öz oyun- tamaşisi bilen bolup ķalģanda, şahzade melikige özini aşķara ķilişni oylap, uniñ ķulıķıģa aģzini yéķip,

öziniñ kim ikenlikini boş avaz bilen éytipu. Melike avval işenmeptu, kéyin çümbilini (286) asta écip qarıgudek bolsa, dégendek öziniñ söygen yigiti iken. Melike oñummu-çüşümme dep, huşallıkidin olturalmay qaptu. Şahzade başkılariniñ, hususen padişahniñ tuyup qalması için, melikiniñ taķet kılip olturuşını éytipu. Melikemu çandurmaslıķķa tirişiptu. Şahzade pursettin paydilinip, kızģa özniñ bu yerge ķandaķ kélip qalģanlıķını éytip mundaķ deptu:

— Ete padişah bizni yolģa salıdu, eger biz sizni alģili kelgen şahzadeniñ yurtıģa barıdıģan bolsaķ, siz u çağda şuniñ emride bolup qalsız, méni bolsa, bu yurttin heydeydu. Şuniñ üçün, biz hazirdin başlap ķandaķ kılip bolsun kutuluşķa tirişaylı. Buniñ amali kécış. Kécış üçün yaģaķ at kerek. Siz ete «dadam yaģaķ atni bermise barmaymen» dep turuvéliñ dadiñiz herķandaķ usul bilen ķorkutsimu ciñ turuñ, sizni héçnéme kılmaydu. Yaģaķ at kolģa kelmise, bizniñ ayrılģımız ayrılģan.

Melike buni can- dili bilen orundaşķa vede bériptu.

Bu küni toy bek kıziptu, hemme kışiniñ diķķiti kıız bilen yigitniñ muhebbitide boptu. Kıızniñ ehvalini uķuşķa kelgen yeñģe momay bu ikkisiniñ bundaķ kõñüllük olturģinini körüp, derru bérip padişahķa éytipu, buni añlap padişahniñ kõñli aram tériptu.

Tañ étiptu. Etilgendila hemme méhmanlar şahzade bilen melikini özitiş üçün teyyarliniptu. Şahzadiniñ étini toķup mepilirini kétip teyyarlap boptu. Hemmisi melikiniñ çıķışķa qarap turuptu, lékin melike çıķmaptu (287).

Méhmanlar bu ahvalģa heyran boptu. Padişah melikiniñ çıķmay turuvélip, méhmanlarni saklıtip koyģanıģa bek ģapa boptu, çünkü méhmanlarniñ içide başķa iklimlardin kelgen méhmanlarmu bar iken, padişah şulardin bek uyulıptu. Derhal u bir kénizakni kirģüzüptu. Kénizek çıķıp, padişahķa:

— Padişahıalem, melikiniñ çıķmasıķıda bir seveb bar iken, -deptu.

— He, néme seveb iken? -dep soraptu padişah.

— Dadam yaģaķ atni koşup bermise barmaymen, deydu, -deptu kénizek.

Padişah derhal gezepke kélip, «callat!» dep varkıraptu. Callatlar şu haman padişahniñ aldığa hazir boptu. Pütün méhmanlarniñ bu işka hañ- tañ bolup kıaptu. Ahır çettin kelgen méhmanlarniñ biri padişahka teselli bériptu:

— Kıoyсила, padişah, buniñga ançe hıpa boluşniñ haciti yok, yaşı balılar oyunga amraķ bolidu, içi puşķanda oynap kōñlini açar, sorģan nerisini bersile, -deptu.

Padişah méhmalarniñ yüz- hatirisi üçün yaģaķ atni naliac melikige bériptu, andin daģduģa bilen kıiz- yigitni yolģa saptu.

Ular birneķķe kün yol méñip, müñģüzlük şahzadiniñ yurtıģa yékinlişiptu, lékin kécışniñ peytini tapalmaptu. Eger ordıģa kiripla ķalsa, iş ķataķ. Şahzade yene melikige (288):

— Siz ordiniñ aldıģa barganda, öz ķolum bilen yette teħse tillani kōpķilikniñ béşidin örüp ķaķmisam, ordıģa kirmeymen deñ, ular nailac tilikiñizni ķobul ķilidu. Tillani açıķķanda yerge ķécıñ, andin ordiki şahzadidin tartip pütün vezir, ölimalarģıķe çıķip tersun deñ. Unimu ķilmay ilaķ yok. Ular tilla bilenla bolup ketkende, yaģaķ atķa minip ķaķimiz, -dep ğep öğitiptu.

Del orda aldıģa kelgende, melike şahzadiniñ déģini boyıķe telep ķoyuptu, ordidikiler nailac maķul boptu (289).

Ular tilla tériş bilen bolup ketkende, şahzade bilen melike yaģaķ atķa miniptu- de, atniñ oñ ķulıķini bir burup asmanģa oķtek uçup çıķip kétiptu. Héliķi ademler bolsa heyran bolup asmanģa ķariģiniķe kıaptu. Şundaķ ķilip, bu ikkisi şahzadiniñ yurtıģa salamet uçup keptu.

Padişah öz oğlidin ayrılģandin kéyin, keķe- kündüz ah urup sevdayi bolup ķalģaniken. Buniñ hemmisini yaģaķ atni yasıģan yaģaķıdın kōrüp, uni zindanģa taşlaptu. Ahır şeherdiki çoñ dervaziģa miħlimakķi boptu. Şahzadiniñ bu yerge yétip kelgen kuni héliķi yaģaķını dervaziģa miħlaş üçün élip mañģan vaķitķa toģra keptu. Şahzade kélişla dadisidin yaģaķını soraptu, andin yaģaķ atniñ ģasiyitini, bu at bolmisa nurgun işni kōrelmeydiģanliķini, şuniñdek bundaķ ķiraylıķ, eķillik bir melikige iģe bolmaydiģanliķini éytip bériptu, u yene yaģaķıģa inam bérişni telep kııptu. Dadisi

şahzadiniñ bu sözini añlıgandin kéyin, yağaççını naheķ cazalıǵanlıķıǵa bek hıcil boptu ve şahzadiniñ telipi boyıķe derru yağaççını azad kıptu. Şahzade şu haman yağaççı bilen körüşüp, uni ordıǵa ekriptu. Padişah yağaççıdın köp epu soraptu hem nurgun pul inam bériptu, hünirini téhimu takamullaşturuşķa devet kıptu. Pütün yurtķa şahzade bilen melikiniñ kırık keķe- kündüz toyını kılip bériptu. Padişah ķerip ǵalǵanlıķı üçün, oǵlıǵa öz tehtini ötüptu (290).

5. Aķ Békeş Bilen Boz Yigit⁸

Ötken zamanda méǵribtiki bir katta elde yer- zémini payansız, mal- ıarviliri sanaksız, vec- dunyasi hésabsız, merd- séhiyliķi bilen yette iklimǵa dañki ketken bir bay ötkeniken. U bayniñ arzuluķ bir oǵlı ve etivarlıķ bir kızi bar iken. Oǵlıniñ ismi Boz Yigit bolup, bestlik, küçtüñgür, merd, séhiy bolǵaķķa, el- yurt içide «Boz Yigit Batur» dep hörmet bilen eǵızǵa élinidiken.

Boz Yigit Baturniñ özi teñ démetlik kırık aǵınisi bar iken. Ular kün boyı arǵımaķlarǵa minip ov- ovlap, seyle- tamaşķa kılip, merike- meşrepler bilen şad- hıram ötidiken. Boz Yigit Batur on yette yaşķa tolganda, keķe- kündüzlep seper kılsumu uyķu basmaydıǵan, uda neķķe palvan bilen ıélişķa ıüşsimu harduķ yetmeydıǵan, bir uhlisa yette keķe- kündüzdin kéyin oyǵınidıǵan karamet palvan bolup yétişiptu.

Bir küni Boz Yigit Batur kırık aǵınisi bilen ovǵa ııkıp, maña- maña etrapı bük del- derehler bilen ıaplangan, ikki ıasniķi gül- ıiçeklerge oralǵan (166), süpsüzük suliri örkeşlep turidıǵan bir derya boyıǵa kélip ıaptu. Bu yerniñ havasi sap, menzirisi güzel bolǵaķķa, Boz Yigitke yéķip ıaptu. U aǵiniliri bilen ıüşkün kılip aram aptu. Boz Yigit ıédıray éıide ıay éıip oltursa, bir tumuıuķ purride uıup kélip dereh şéhiǵa ıonuluptu- de, muñluķ avazda sayraşķa başlaptu. Boz Yigit tumuıuķniñ sayrışıǵa mest bolup, bir yanga ıiñgiyiptu- de, uhlap ıaptu. Şu ohlıǵanķe yette kün ötüptu, on gün ötüptu, bir ay ötüptu, oyǵanmay ohlavériptu. Aǵinilirimu uni oyǵatmay saķlap turuptu. Boz Yigit acayıb ıüş körüptu: ıüşide u Aķ Boz arǵımaķķa minip, ıolıǵa aķ şuñķarni ıondurup,

⁸ Aķ Békeş Bilen Boz Yigit. Yéril Téşim Yéril. Uyǵur Helķ ıöçekleri. Pılanlıǵuıılal: Abdurahim Ebey; Eħmet Emin. Urumıi. Şincan Helķ Neşriyatı, 2006, ss. 166-205.

béşida aq selle, uçida melle ton, yénida Zulpiqar éşiklik péti bir çoñ çarbağda kétép bargudek. Birdinla aldidiki gülzarlık éçidin ay yüzlük, ahu gözlük, kelem qaşlık, sumbul çaçlık bir güzel çıkip uniñğa salam bériptu. Boz Yigitmu salam yanduruptu. Heliği güzel uniñğa bir deste gül sunup turup:

— Ah Boz Yigit Batur, eşk- piraķiñızda köyüp yoliñızğa telmürgili nékem, didariñızğa yetmek némidégen kıyin? -dep pisiñnide külüptu.

— Öziñiz kim bolisiz? -dep soraptu Boz Yigit.

— Meşriķ Padişahniñ yalguz melikisi Aķ Békeş bolimen, -dep cavab bériptu kız. Boz Yigit:

— Aķ Békeş?! -dep varķiriginiçe oyğınip kétéptu. Boz Yigit közini éçip qarisa, çédiri içide yatķudek, kేశida sirdaş aģinisi Kalta Boz terlirini (167) sürtüp, yelpüp olurgudek. Boz Yigit Kalte Bozdin öziniñ uhlavatķili kaççe kün bolğanlıķını soraptiken, Kalte Boz:

— Kiriķ kün boldi -dep cavab bériptu.

Boz Yigit řu kuni kırık aģinisi bilen öyige kaytıptu, kaytıptuyu, çüşide ayan bolğan melike Aķ Békeşniñ otida közige uyķu kelmey, gélidin tamaķ ötmey, tégi yok ĥıyalğa pétip, kılidigini bilmey, kılganlirini esliyelmeý, ün- tinsiz, oyun- külkisiz ötüptu.

Boz Yigitniñ atisi oğlidiki özgiriştin ģemge pétiptu, uni çağkırtip hal- ehval sorap kıanaet tapķudek cavabķa érişelmeptu, aģir Kalta Boz aracılığyyla oğlidiki ģem- hesretniñ sirini yeşmek boptu. Bir kuni Kalte Boz Boz Yigit Baturniñ yalguz kalğan vaķtini közlep yoklap kirip muñdışıptu. Muñdışa- muñdışa, aģir Boz Yigit Kalte Bozağa:

— Yurttin çıķmay yürivérip zériktim, seperge çıķip yurt aylinip kelġüm bar. Aģiniler buniñğa néme déydikin? -dep meslihet saptu.

Kalte Boz kalğan aģinilirige buni (168) yetküzüptiken, bu ģep ularğa yağdek yékip, tézrek atliniřķa aldirişiptu. Boz Yigit atisiniñ kేశiğa kirip öz arzu- tilikini bayan kılganiken, atisi:

— Oğlum, sen téhi kiçik, uzak sepertiñ azabini bilmeysen, biraz tehir kıl, yéşin sel çoñayganda obdan teyyarlık kılip yolğa sélip koyay ya bolmisa özüm hemrah bolup oynitip kéley, -dep unimaptu.

Boz Yigit atisiğa kayta- kayta yalvurup, cahan kézip yurt körüp kéliş telipide çoñ turuvaptu. Arzuluk oğlınıñ ilticasığa paylimiğan atisi nailaç Boz Yigitniñ rayığa békıp, kırık kécirlik altun- kümüş teyyarlap bériptu ve oğlını zar- zar yığlap özitip koyuptu.

Boz Yigit ata- ana, uruk- tuğkan, el- yurt bilen hoşlışıp, kırık ağınisini egeştürüp, kırık kécirini heydep, meşrik terepni közlep seperge atliniptu. Ular bir kéçe- kündüz yol yürgendin kéyin, ademsiz deştiki bir çüşküñge kélip konuluptu. Tün yérım bolğanda Boz Yigitniñ ottuz tokkuz ağınisi Boz Yigit bilen Kalte Bozni taşlap, mal- dunyasınıñ yérimini élip kécip kėtiptu. Boz Yigit Kalte Bozğa:

— Ağınilirimdin mal- dunyayımğa şerik bolğan ottuz tokkuzi alidiğini élip kécip kėtişti, künlerniñ biride senmu şundak kılarsenmu? -dep soraptiken, Kalte Boz:

— Men undak vapasız, kara yüzlerdin emes. Men saña can dost, men sendin meñgü ayrılmaymen, külseñ (169) bille külimen, yığlisañ teñ yığlaymen, tartkuluğni teñ körimen, daim séni muhapizet kılimen, -dep ant içiptu. Boz Yigit Kalte Bozniñ cavabidin söyünüp, uniñğa téhimu işenç bağlaptu.

Ular çalğan mal- dunyalirini élip seperti davamlaştu. Şu küni keçte bir karvan sariyğa çüşüptu. Boz Yigit sarayvendin Aq Békeşniñ yurtığa kaççe uzakta bargili boldığanlıkını soraptiken, sarayven:

— Sahibcamal Melike Aq Békeşniñ yurti cahanniñ u cétide, bərişka bel bağlığan bolsañ, tömür keş ve hasa soqtur, tömür kemişniñ çemi kağıniñ közidek teşilgende, tömür hasa uprap çigdek çalğanda yétip barsen, -dep cavab bériptu.

Boz Yigit etisi şherge kirip öziğe hem Kalte Bozğa tömür keş ve tömür hasa soqturup sepirini davan kıptu. Ular tağlardın eşiptu, deryalarnı kécıptu, çöl- cezirilerni kéziptu, talay şherlerni arkıda ıalduruptu, gahida aç, gahida ussuz, gahida cudunda kaptu, şundaktımu iradisinden kaytmay méñivériptu. Bir küni ular bir cañgalda koy padisi heydep kétivatқан apak sağallık bovayni uçrıptu.

— Essalamu eleykum, bovay, -dep salam bériptu ve soraptu, -bu qoylarni heydep qeyerge kétivatisiz?

— Veeleykum essalam, oğullirim, qoylarni nege heydep barattim, padişahimiz Aq Békeş isimlik yalguz qizini yatliq qilmaqçidi, qoylarni uniñ toyi üçün heydep kétivatimen, -deptu padiçi bovay. (170)

— Aq Békeşni kimge bermekçi? -dep soraptu Boz Yigit.

— İy oğlum, siler bilmeysiler, yurtimizğa Alağaraq- Çalağaraq deydiğan qeni qiziq taipiler ayağ bésip kirdi. Ularñiñ qiriq sergerdisi Békeşhanni talişip tinmay soquş qilidu. Téhi kimniñ alalışı éniq emes, lékin toy teyyarlıqı allıqaçan başlinip boldi, -deptu padiçi bovay.

— Padişahiñlar Aq Békeşni maña yatalıq qilişqa unarmu? -dep soraptu Boz Yigit.

— Némisini soraysen, oğlum, sengu ni- ni şahzadilerdin qalğıuçılıqñ yok palvan süpet yigit ikensen, lékin ular çişığa teñkelgili bolmaydiğan némiler, leşkerliriniñ hésabi yok. Padişahimizniñ qizini saña bergüsi kelsimu, Çalağaraqlardin qorqup bermesmikin, -deptu bovay. Boz Yigit:

— Aq Békeşniñ yurtığa yene qançe künde yetkili bolidu? -dep soraptiken, padiçi bovay:

— Putuñdiki tömür keşiniñ çemi qağıniñ közidek teşilgende, koluñdiki tömür hasañ çigdek qalganda yétisen, -dep cavab bériptu.

Boz Yigit bilen Kalte Boz sepirini yene devam kıptu. Birqançe kündin kéyin ular bir cañgalda temeç térip yürgen bir momayni uçritiptu. Ular momayğa salam bergendin kéyin:

— Moma, qeriğan ceniñizni upritip cañgalda néme qilip yürisiz? -dep soraptu. Momay (171):

— Hey oğullirim, néme iş qilattim, Békeşhan qizimniñ toyi üçün temeç bérıp yürimen, -dep cavab bériptu.

Ak Békeşni izdep barsam, Çalaqaraqtin kéçip maña tégişke unarmu? -dep soraptu Boz Yigit.

— Saña oħşaş şuñkardek yigitke tegmey kimge tégetti, balam? Lékin, hazir Békeşhan ot içide qaldı. Lekmiñ Çalaqaraq Békeşhanni talişip soquşuvatıdu. U yerge barsañlar Çalaqaraq bilen sokuşup qalarsilermikin? -deptu momay.

— Békeşhanniñ yurtıga qaçan yétip baralaymız, momay? -dep soraptu Boz Yigit.

— Tömür kéşin qağiniñ közidek téşiligende, tömür hasañ çigdek qalgandatıp barisen, balam, -deptu momay.

Boz Yigitniñ köñli tağdek ösüp, bir kéçirdik altun- kümüşni momayga qalduruptu-de, yolga ravan boptu. Ular nahayiti uzaq yürüptu. Kétivétip Boz Yigitniñ tapını «çim» qilip qaptu, tömür kéşini sélip qarıgudek bolsa, kéşiniñ cemide qağiniñ közi çoñluqida töşük turgudek, şu töşüktin tapınıga tiken sancılğaniken, hasıga qarisa, uprap çigidek qaptu. Boz Yigit bilen Kalte Boz, Ak Békeşniñ yurtıga kélip qalğan uħşaymız dep, kedemlirini téhimu tézlitiptu. Ular şeher etrapıga kélişige, üstvaşliri başkıçe, gep- sözliri yat, oqya, qiliç, neyziler bilen qorallanga, reñgiroyidin sür yégip turğan qim- qim leşkerler topıga duç keptu (172).

Boz Yigit bilen Kalte Boz şeher sirtida dalda cayni tépip çüşkün qilip harduq çikiriptu. Boz Yigit Kalte Bozni çüşkünde qaldurup, özi şeher içige kirip ehval tiñ-tiñlaptu. Şeher içi adem déñiziğa aylanganmış. Çalaqaraqlardin bir topi he dep gep talişip suquşuvatqudek. Şeher ahalisi gemkin, sodigerler alağzade, orda hadimliri paypétékmiş. Boz Yigit daş qazanğa ot qalap olturğan bir qeri kişidin:

— Ey çoñ dada, şehiriñlar némişka bundaq biseremcan? -dep soraptu. Hélik kişi:

— Ey balam, yaqa yurttin kelgen oħşaysız. Yurtimiz tinç, avat, belen yurt idi. Padişahimizniñ Ak Békeş isimlik qıziniñ dañkini añlap, yırağ eldin Alakara- Çalaqarak deydığan taıpe serkerdiliri Békeşhanni talişip künde sokuşıdu. Padişahimiz Çalaqaraqlarniñ küçidin qorqup ularniñ hemme telipige maqul boldı. Békeşhan Çalaqaraqlarğa maqul bolmiğanlıqtin, Çalaqaraqlar uni bulap çikıp qat- qat tamliq öyniñ içige solap qoydı. Orda kénizekliridin başqa héçqandaq adem u yerge yékin baralmaydu.

Békeşhan solaklık öyniñ etrapini kevet- kevet Çalağarak leşkerliri békıp yatıdu, -dep éytip bériptu.

Boz Yigit çüşkünige kaytıp, derviş siyaqıda kiyinip, Aq Békeş solap qoyulğan hucra etrapini aylinip yürüptu (173). Bir çağda orda kénizekliridin biri çıqıp:

— Ey sail, bu yerdin tézrek ket, bu sen sedike tileydigan yer emes, eger Çalağaraqlar körüp qalsa kallañdin ayrılisen, -deptu. Boz Yigit:

— Men sedike tilep kelgen divane emes, men Çin- Maçın şehiridin kelgen müneccim bolimen, yultuzlarğa qarap bendilerniñ keçmişlirige höküm kılaymen. Men şehri Maçında turup melike Aq Békeşniñ yultuziniñ başkıçe özgirivatqanlıqini sézip atayın keldim. Méni Aq Békeş Hénim bilen bir körüştürüp qoysañ, -dep iltica kıptu. Kénizek:

— Ey sail, Melike Aq Békeş Hénim heçnéme bolğini yok, sen tola avare bolmay derhal başqa ademlerni tépip qure açqın, -dep Boz yigitni tézrek kėtişke aldiriptu.

Boz Yigit: «Aq Békeş Hénim bilen körüşmisem zadi bolmaydu» dep turuvaptiken, kénizekler arkisiğa yénip hucrığa kirip kėtiptu. Héliki kénizek birdemdin kéyin (174) bir qaça taam kötürüp çıqıp keptu, Boz Yigit taamğa qarapmu qoymaptu, kénizek kirip kétip, birdemdin kéyin yene ikki tilla kötürüp çıqıp Boz Yigitke teñleptu. Boz Yigit tillaga nezer közini selipmu qoymaptu. Kénizek:

— Ey sail, Aq Békeş Hénim saña içini ağıritip şahane taam çıkardi, yémidiñ, tilla sedika kıldı, almidiñ emdi séni razi kılgudek başqa çare qalmidi. Aq Békeş Hénimni hazir sen emes, öz ata- anisiniñmu körüvelişige ruşset kılinmisa, sen qandaq körsen, kaytıp ket, -deptu.

Boz Yigit kénizekniñ qolığa üç tilla tutquzup, qoynidin kiçikkine bir tüğüçni çıkırıp:

— Başkılarğa bildürmey muşu amanetni melike Aq Békeşke yetküzüp, meğrip diyaridin didariñizğa teşna bolup Boz Yigit Batur keptu désiniz, -deptu.

Héliki kénizek kirip kétip, birazdin kéyin qolığa boğça kötürüp çıqıptu ve:

— Ey derviş, Aq Békeş Hénim nam- şeripni neş işlengen altun üzükni körgendin kéyin, mezlumçe kiyinip zaval vaqıt bilen arqa pencire terepke kelsun deydu, -deptu.

Boz Yigit boğçini élip Kalte Bozniñ kёşiğa kaytıp keptu ve şuanla égin yeñgüşlep, karañgu çüşkende, Aq Békeş bar öyniñ arqa pencirisi yéninga hazır boptu.

Çalaqaraqlar Békeşhanniñ kéçisi kёtişidin (175) insirep, pencirini mehkem békitivetkeniken. Boz Yigit Batur bigiz bilen tamni yonup töşük içişka başlaptu. Tamniñ bir kevitini téşip bolğandin kéyin, Békeşmu öy içide turup yiñne bilen tamni koçılaşka başlaptu. Boz Yigit yarniñ işkida puçilinip, tamni teşkeç töven avazda naşsa oқuptu:

Uyan ötüñ, kızginem,

Buyan ötüñ, kızginem.

Boyiñizniñ turkini

Körsem idi, kızginem.

Aq Békeş öy içide turup naşsa bilen cavab kayturuptu:

Néme deydu bu akam,

Nazuk demdu akam.

Mecnuntal notisini

Körmigenmu bu akam.

Boz Yigit naşşını davamlaşturuptu:

Uyan ötüñ, kızginem,

Buyan ötüñ, kızginem.

Qara sumbul çéçiniñizni

Körermenmu kızginem

Aq Békeş:

Néme deydu bu akam,

Nazuk deydu bu akam.

Aygır atniñ kuyruğın

Körmigenmu bu akam (176).

Boz Yigit:

Uyan ötüñ, kızginem,

Buyan ötüñ, kızginem.

Yultuzğa oğşaş köziñizni

Körermenmu, kızginem.

Aq Békeş:

Néme deyu bu akam,

Körey demdu bu akam.

Tañda nurluq çolpanni

Körmigenmu bu akam.

Boz Yigit:

Uyan ötüñ, kızginem,

Buyan ötüñ, kızginem.

Eğim qara qaşıñizni

Körermenmu kızginem.

Aq Békeş:

Néme deydu bu akam,

Némiler deydu bu akam.

Bu kemgiçe qunduzni

Körmigenmu bu akam.

Boz Yigit:

Uyan ötüñ, kızginem,

Buyan ötüñ, kızginem.

Qara- qara kirpiñizni

Körermenmu kızginem.

Aq Békeş:

Néme deydu bu akam,

Némiler deydu bu akam.

Qırda qara qıyaqni

Körmigenmu bu akam.

Boz Yigit:

Uyan ötüñ, kızginem,

Buyan ötüñ, kızginem.

Güldek güzel hösnizni

Körermenmu kızginem.

Aq Békeş:

Néme deydu bu akam,

Körsem demdu bu akam.

On töt künlük tolun ayni

Körmigenmu bu akam.

Boz Yigit yene bir qetim hoşidin kétiptu. U hoşığa kélip tam téşişni tézlitiptiken, aqır ikki tereptin yonulğan tamdin töşük éçilip, aşık- meşuqlarniñ tiniki qoşuluptu. Bu

çağda öy içidiki kénizek kızlarmu, Çalağaraqlarmu uykuğa gerķ bolğaniken. Boz Yigit Aķ Békeşni töşüktin tartip çıkırıp, Çalağaraqlarnıñ argımaqlıridin ikkisini yéşıptude, minip beder kécıptu. Çalağaraqlar qaravuli atnıñ tuyaq avazidin çöçüp oyğınip alitopılañ kötürıptu. Çédır- bargahlarda mest bolup yatķan, uhlışıvatķan Çalağaraķ serkerdiliri leşkirlirini yigip arķısidin qoğlaptu.

Boz Yigit Aķ Békeşni başlap Kalte Boznıñ kécıǵa keptu- de, Kalte Boz bilen mal-dunyasini élip, boş çédır içige kécırdin birni baǵlap, qonaķ sélingan (178) tovrini kiydürüp qoyup kécıptu. Çalağaraqlar tap basturup qoğlap kelse, Boz Yigitniñ çédırdi içide «karas- kurus», «düpür- düpür» kılğan şepe añlinivatķudek, Çalağaraqlar, Boz Yigit çédır içide soķuşķa teyyarlinip turğan oħşaydu, dégen gumanda derhal özlirini daldıǵa élip boş çédırni oķķa tutuptu. Yette kécı- kündüz ötkendin kéyin kirip qarisa, çédır içide bir ölük kécır yatķudek. Çalağaraqlar aldanganlıķını bilip, dergezep bilen qoğlaşni davam kıptu. Boz Yigit, Aķ Békeş, Kalte Bozlar yette kécı- kündüz yol yürüp bir öteñde harduķ çıkırıptu. Yolǵa çıkış aldida Boz Yigit yol boyidiki derehniñ çomiķıǵa tumıķını kiydürüp qoyup yolǵa ravan boptu.

Çalağaraqlar öler- tirilişige qarimay qoğlap kélip qarisa, yol boyidiki dereh arķısida bir adem marap turǵudek. Yene yette kécı- kündüz oķ yaǵdurıptu, lékin héliķi adem yikilmay turuvériptu. Bérip qarisa tumaķ iken. Çalağaraqlar elem içide: «Biz ikki kétim ehmek kılınip yetkudek capa tarttuķ. Aķ Békeşnimu koldin çıkırıp qoyduķ. Emdi yene davamlıķ qoğlaversek téhimu çoñ ziyan tartķudekmiz, qayıtp kétip başķa amal tapaylı» déyişip arķisiǵa yénıptu.

Emdi gepni Boz Yigitlerdin añlaylı:

Boz Yigitler Çalağaraqlarnı aldap, behiraman kırık kécı- kündüz yol yürüp öz yurtıǵa yétip, ata- ana, uruķ- tuǵķan, el- yurt bilen didarlışıptu. Boz Yigitniñ atisi oǵlınıñ sahibcamal Aķ Békeşni élip (179) aman- ésen qayıtp kelgenlikige huşal bolup, kırık kécı- kündüz toy merikisi ötküzüp el- yurtķa aş tartıptu.

Didar körüşmey turup bir- birge ğayıbane aşıķ boluşķan kıız- yigitler visalıǵa yétişip, işķ- muhebbetniñ huzurini sürüşüptu.

Heş- beş déguçe aridin üç yıl ötüptu. Boz Yigit Aķ Békeştin қоşkézek perzent körüptu. Қошкékеклерниң қоғни күндек нurlуқ оғул, кiçiki aydek güzel kız iken. Şuña, oğulğa «Künzade», kızğa «Ayzade» dep isim қoyuptu. İkki bala ay қоғлиşıp emes, күн қоғлиşıp қоғ boluşқа başlaptu.

Çalaқarak sergerdiliri Aķ Békeştin қuruқ қилиp gezep ve elem içide örtinip, bir-biri bilen қattıқ soқuşuptu. Aķır Aķ Békeşniң ata- anisini insan yolimas bayavaңға palap, el- yurtni talan- taraç қiptu, andin séhriy caduger toşқан, hiyle- mikrisi şeytanni azduridiған bir kempirni tépip, uniң étikini altun- күmüşler bilen toşқuzuptu- de, özliriniң derd- elemlirini tögüşüp, uniңdin meslihet soraptu. Caduger kempir étikidiki altun- күmüşlerni körüp, hoşalуқida tokқuz tezim қилиp:

— İy eћmek baturlirim, muşunçilik addiy işkimu derd tartip yürğülükmu? Meқsitiñlar Aķ Békeşni қolğa çüşürüşla bolidiken, uniң amal- çarisi nahayiti asan, -deptu. Çalқarak sergerdiliri:

— Buniң amal- çarisi қандақ? -dep soraptiken kempir (180):

— Hazir Boz Yigit Batur Aķ Békeştin ikki balilik boldı, күnliri ğemsiz ov- şıkar bilen ötüvatidu. Békeşhan bolsa, ikki balisiniң kёşida balilirini békip zérikişlik ötüvatidu. Siler maña yéterlik ozuқ- tülük қoyuñlar, қalğınini özüm epleymen, -deptu.

Çalaқarak serkerdiliri kempirniң körsetmisi boyıçe teyyarlinip yolğa çıқiptu.

Emdi Boz Yigit Baturğa kelsek, u her күni aғınisi Kalte Bozni élip şıkargа чikip көñül éçip yürivériptu. Bir күni ular ov izdep adem ayiğı tegmigen чекsiz қumlуқ otturisiidiki bir cañgallıққа kélip қaptu. Yékin arida kéyik түğül birer toşқанmu көрүнmigüdek, izde- izde bir қum dövisige чikişige, қaptu. Boz Yigit Batur oқyasini betlep қariğa élişige héliki tülke uniңға қarap bir hiciyiptu- de, «part» қилиp kéçiptu. Boz Yigit Batur étini divitip tülkiniң izidin қоғlaptu, қоғla- қоғla чépip kéтивériptu. Bir toқaylıққа kelgende tülki «şart» қилиp çatқallar arisiğa şuñguptu- de, көzdin ğayib boptu. Boz Yigit tülkini izdep bir döñdin çüşüşige, arğimiķi үrküp kétip Boz Yigitni izğitip taşlap, hartildiğiniçe чapçip- kişnep kétiptu. Boz Yigit oğisi қaynap ornidin turup қarisa, көz aldida put қolliri чemberчаş (181) baғланған, kalpukliri yérilip, чirayiniң һuni kétip қалған bir чuldur kiyimlik momay bihoş yatқudek. Boz Yigit Batur momayniң kёşige

bérip uni bağlağın boşıptu, tulumdin su élip sussuzluk bériptu. Bir hazadin kéyin momay hoşığa kélip közlerini éçiptu- de:

— Hey vapasiz dünya, hey çapağa qalğan cénim, -dep haza açqılı turuptu. Boz Yigit Batur momayni yölep turup:

— İy ana, néme kısmet bilen bu halğa çüşüp qaldıla? -dep soraptiken.

— Némisini soraysen, balam, méniñmu huddi saña oğşas yette ezasi bécirim, palvan süpet bir yalguz oğlum bar idi. Özüm yemey yégüzüp, kiymey kiygüzüp çoñ kılsam, u vapasiz betbeht hotun élip, öyi- oçaqlıq (182) boluvélipla méni taşlıvetti. Eski bolsimu bağrımdin çüşken balam iken dep tamıqını ettim, kirini yudum, öy- aramlirini süpürdüm, yamıqını yamidim. Biraq, oğlum hotuniniñ gépige kirip, méni hoyla baqar itçilikmu körmidi. Bir küni kelinim: «méni deseñ anañni yoqat, anañni deseñ méni yoqat» dep yakisiğa ésilividi, oğlum şu zamat put- kolirimni bağlap muşu deştke taşlıvétip kétip qaldı, -dep derd töküptu momay yığlap turup. Boz Yigitniñ momayğa içi ağıriptu. U momaydin:

— Emdi kandaq kılay devatıla? -dep soraptiken, momay:

— Baray désem baş tıqqudek makanim yok, öley désem can tatlıq. Birer insaplıq kışıge yolukup qalsam, balilirini békip, kir- katlırını yuyup hizmetini kılsam deymen, -deptu. Boz Yigit:

— Ey ana, méni yat körmisiñiz, öyümge bérip hotun- balilirimğa hemrah boluñ, sizni öz animiz qatarıda körimiz, -deptu. Bu gep momamğa yağdek yékip maqulluk bildürüptu.

Boz Yigit Batur argımıqını tutup kélip, momayni atqa mingestürmekçi boptu, biraq çecen at çapçıp, hartildap momayni özige yékin yolatmaptu. Boz Yigit miñ bir capada argımağniñ éğizdurukını çin kamallap momayni mindürgeniken, argımağ birla çıçañşıp momayni yerge étiptu. Boz Yigit aççıqıda argımıqını harğuçe kamçılıp, momayni yene égerge aptu, biraq argımağ çıçañlap (183) momayni yene yerge étiptu. Esnada Kalta Boz yétip keptu. Boz Yigit bilen Kalte Boz momayni Kalte Bozniñ argımıqığa mindürmekçi boptu. Biraq, Kalte Bozniñ argımıqımu çapçıp mindürmeptu.

Boz Yigit bilen Kalta Boz argımağni yugunga bağlap, momayni intayin teste mindürüp égerge téñip koyuptu.

Boz yigitler momayni ekelgende, Aq Békeş yolğa çıkip qarap turğaniken. Aq Békeş momayni körüp ténı cuğuldap, köñli bir kisma boptu, biraq demallıqqa hécnéme démeptu. Keçte Boz Yigitke:

— Bu kempir başkıçıla turidu, birer şumluq keltürermikin dep ensirevatimen, -deptiken Boz Yigit:

— Bu oğlı ve kélini teripidin ħarlap taşlıvételgen şor péşane aciz momay iken. Emdi uni bizmu ketküzüvetsek hal- küni téñimu yaman bolğudek. Bizniñ hal- künimiz yahşı bolğandikin, öyimizniñ birer buluñığa sigip qalar, sizge hemrah bolup, balilirimizdin ħever élip, rizkini tépip yésimu hésab, -deptu.

Momay Boz Yigit bilen Aq Békeşniñ söhbetini oğrılıqçe añlıvaptu. Etisidin başlap momay tañ süzülmeste kopup hoyla- aramini pak- pakiz süpürüp su sépiptu, orun- körpilerni yiğısturup naştilik teyyarlaptu, Aq Békeşniñ baş- közini yuyup- tarap, ikki balisiniñ çéçini çürüptu, kündüzi Aq Békeşke hemrah bolup muñdaşqaç yiñne iş kıptu, balılarnı oynıptu, şérin- şeker yağlıma sözler bilen Aq Békeşniñ köñlini utup çıkişip kétiptu, şundaq kılip (184), uzakqa barmayla muşu ailiniñ anisiğa aylinip kıptu.

Boz Yigit ailisidin ħatircem bolup, ovğa veseyle- tamaşığa kirişip kétiptu.

Aridin yérım yıl ötüptu. Bir küni momay Aq Békeşniñ çéçini taravétip, bir tal çéçini yuluvaptu, Aq Békeş «vay can!» déyişige, momay yéñidin bir tal aq çaçni çıkirip:

— Ey beht kac kızim, Boz Yigitke tegmeste camalıñ aydek nurluq, güldek çiraylıq, kıamitiñ tal çiviktek ħoş piçim bolğidi. Boz Yigit séni emrige élıvélipla oyun- tamaşığa kirişip taladin kirmes boluvaptu, sen bilen zadi kari yok. Mana kara, kıunduzdek kara sumbul çéçin akırışıqa başlaptu. Hélitin şundaq bolsa, kéyinçe kıandaq bolur? Hey kızim, eslide Boz Yigitke tegmey şahzadilerdin birerige tegken bolsañmu dölet körüp, huzur sürüp öter idiñ, -deptu (185).

— Ey ana, némilerni devatıla? Boz Yigitsiz ötkén künüm ölümge teñdur, bundağ gepni ikkinçilep égizğa ağıuçi bolmisila, -deptu.

Aq Békeştin dekkisini yep latisi suğa çilaşkan momay huşamet kılip:

— Ekliñge barikalla, ekillik kızim, Boz Yigit Baturumğa bolğan ekideñniñ kaçılık ikenlikini sinap çaķçaķ kılip baķķantım, köñlüñge almiğaysen, -dep öziñi aqlaptu.

Künler ötüptu, aylar ötüptu. Momay miñ bir türlük hiyle- mikir bilen Boz Yigit, Aq Békeş ve ularniñ ikki balisiniñ köñlini ram kılip öziğe téhimu işendürüvaptu. Boz Yigit birkaçne künlük şıkarğa çıķıp ketken künlerniñ biride, momay Aq Békeşni hoylığa açıķıp beşini békip qoymaqçı boptu. Aq Békeş momayniñ kuçıkığa beşini qoyuşığa, momayniñ qorisiki kimirlap «çüñ- çüñ» kilğan avaz çıķıptu. Aq Békeş çöçün kétip:

— Vay hıdayimey, néme iş bu, ana? -dep soraptiken, momay uluğ- kiçik tinip turup:

— Vay balam, néme iş bolatti, çüñ- çüñ késel dégen şu, -deptu.

— Şundaķ késel bolamdu, ana, u zadi qandaķ késel? -dep soraptu Aq Békeş.

— Çüñ- çüñ késel dégen yaş vaķtida ériñiñ hovluķını körmigen, yaşığanda baliliriniñ vapasığa (186) érişelmigen, erni dep ata- anisiniñ mehir- şepkitige cavab qayturalmığan nadan ayal gıriptar bolidiğan qarğış tegkür késel, hıdayim bendisiğe maña bergen nes késelni yolatmisun, -dep, köz yeşi kıptu momay. Momayniñ gépini añlap, Aq Békeşniñ köñli geş boptu.

Eslide momay Aq Békeşniñ Boz Yigitke bolğan ékidisini qayturuş niyitide içige ikki çüce sélivalğaniken.

Aridin yene bir yıl ötkendin kéyin, bir küni momay aq ayğırniñ kıyruķidin bir tutam, yip éğirişke raslangan uçtin bir kuçaķ kötürüp kirip Aq Békeşniñ aldığa taşlaptu.

— Mavularğa qarañ, Békeşhan kızim, -deptu kempir, ata- aniñizdin ayrılığı uzun boldu, oğul- kıziñizmu siz bilen teñlişey dep qaldı. Derdiñizde yiglap bıçare atiñizniñ saķili aķirip mavu aq ayğırniñ kıyruķidek aķarğandu. Derdmen aniñizniñ çaqliri mavu uçtek paħçayğandu. Siz bir erni dep ata- aniñizniñ hali bilen kariñiz bolmisa, kıyametniñ sorıķığa qandaķ cavab kılisiz?

Momayniñ éçitku sözliri bilen köz aldığa taşlaklık turğan quyuq ve uçlar Aq Békeşke ata— anisiniñ işkini selip könlini yérım kıptu. Momay téhimu küşkürtüp:

— Kızım «can bar yerde qaza bar, ölmigen canda ümid bar» deptiken. Ata- aniñiz hayat vaqtıda erge tartışıp ularni yoqlıyalmısıñız, kéyin ata- aniñiz (187) qazayıqeder ölüp kétip qalsa, puşaymanni algili qaça tapalmay qalisız, -deptu. Aq Békeş köz yaşlırını töküp turup:

— Ana, eger Boz Yigit Çalaqaraqlardın éhtiyat meni yurtumğa élip bargili unimisa qandaq qilimen? -deptiken, momay:

— Uniñ bahanisi asan, mundaq qilisiz... -dep iş ögitiptu.

Boz Yigit her küni şıkardın qayıp kelgende, Aq Békeş Günzade bilen Ayzadeni yétilep aldığa çıkidiken. Bir küni Boz Yigit ovdin kelse, Aq Békeş aldığa çıqmaptu. Buniñğa heyran bolğan Boz Yigit:

— Aq Békeş! -dep qakırıptu. Öy içidin sada çıqmaptu.

— Aq Békeş! -dep varqırıptu Boz Yigit. Yene şepe bolmaptu. Boz Yigit aççıqıda şunqarini yerge étiptiken, şunqarnıñ bağıri yérilip ölüptu.

— Aq Békeş! -dep üçinçi kétim tovlaptu Boz Yigit. Cavab kelmeptu.

Ayaliniñ edepsizlikini ar alğan Boz Yigit dergezep bilen öyke kirip, Aq Békeş orun- körpe üstide kéyidap düm yatqudek.

— Néme boldi sizge? -dep soraptu Boz Yigit Aq Békeş kimir qilip qoymay tetür qarap yétivériptu.

— Men sizge gep qilivatimen! -dep Boz Yigit Aq Békeş uniñ yaqısığa ésilip turup:

— Ey Boz Yigit, meni emriñizge alidiğanda aq boldum (188) kök boldum, dep zarlıqantiñiz, emdi bögünge kelgende, men bilen kariñiz yoq, künde ov- şıkar oynatamaşığa çapisiz. Öziñizla oynap- külsiniz hésabmu? Mavularğa qarañ, meniñ derdimde atamniñ sağıli aqırıp mundaq boptu, derdmen anamniñ qaqliri qaqlıyıp mundaq boptu. Töt- beş yıldın béri meni yurtumğa apirip, ata- anamni körsitip kéley démidiñiz, men zadi

sizniñ némiñiz? -dep aq aygırniñ kuyrukı bilen bir kucaq uçı Boz Yigitniñ aldığa étip höñ tartip yıglaptu.

Boz Yigit oylap körse, Aq Békeşniñ éytqanliri rast. U Békeştin epu sorab, Aq Békeşniñ ata- anisini yoqlap baralmaslıqniñ seveblirini yéşip bériptu. Aq Békeş yigidin tohtap:

— Dégenliriñiz kona gepler. Hazir Çalaqaraqlar alidiğini élip yurtliriğa kaytip ketkenmiş. Atam bilen anam méniñ derdimde zar yürüptimiş. Ularni tiriklikte yoqlap baralmisam, qazayıqder ölüp kétip qalsa, yiglap- qaqşığınimniñ néme paydisi? -deptu. Boz Yigit:

— Ata- aniñizniñ néme cahanniñ cétide, bundaq uzaq seperge ikki balimiz qandaq çidaydu? -deptiken, momay şuan:

— Vay cénim balam, némilerni devatidiğansız? Aq Békeşhan qızimniñla köñli éçilidiğan iş bolsa, balılardin gem qılmañlar, men bar emesmu? -deptu.

Boz Yigit Aq Békeş bilen yurtığa seper qilidiğan, momay Künzade bilen Ayzadidin hever élip turdiğan bolup kélişiptu (189).

Boz Yigitniñ ata- anisi qançe toşqan bolsimu, ularni gepke kirgüzelveptu, Boz Yigitniñ séhriy caduni bilidiğan bir siñlisi bar iken, u akisiğa hevb yétip qélişidin ensirep ularğa yoşurun eğişip bəriş néyitige keptu. Etisi Boz Yigit ikki perzentini momayğa amanet qoyup, ata- anisi bilen hoşlışıp, Békeşni élip yolğa çıkiptu. Azraq yol başqaniken, yol boyida yoğan tağıl yolvas çıqip aldini tosup yétiptu. Boz Yigit yolvasni körüp:

Uyan ötkin, yolvasim,

Buyan ötkin, yolvasim

Bir pay oqum tegkende,

Yok bolarsen yolvasim.

Dep nezm oquptu, yolvas derhal közdin gayib boptu.

Boz Yigit sepirini davamlaşturup yene bir menzilge yetkendir yol üstide bir arslan peyda bolup, yol tosup mañgili qoydı. Boz Yigit:

Uyan ötkin, arslanim,

Buyan ötkin, arslanim

Bir pay oqum tegkende,

Yok bolarsen arslanim.

Dep nezm oqıtu.

Arslan nezmını añlap derhal közdin ğayıb boptu- de, birdemdin keyin Boz Yigitniñ siñlisiğa aylinip (190):

— Ey cénim aka, ata- anam şunçe yalvursimu, men yalvursammu gepke kirmidiñ. Özünğimu qılisen, ata- anañğimu qılisen, mañimu qılisen. Seni seperge yolğa salğan heliki momay eslide Çalaqaraqlar evetken caduger iken, lakin senmu, Aq Bekeşmu uniñ aldımığa çüşüp kettinlar, -deptu.

Aq Bekeş bu gepni özlerini yoldin qalduruş üçünla éytğan yalğan gep dep oylap, öz telipide çin turuvaptu.

Boz Yigit bilen Aq Bekeş seperge çikip üçinçi küni bolğanda bir payansız dalığa keptu. Kétivatsa, ğayıbtin: «sen ketseñ kételmemtim, mendimu bir can tursa ozuqumdin ğem yemtim, içerimge qan tursa» degen zuvan añliniptu. Ular uyaq- buyaqqı qarisa, insucin körünmigüdek. Asmañğa qarisa, heliki momay çigrikqa minip, Ayzadini aldığa, Künzadini keyniğa mindürüp, aldığa baqqanda Ayzadiniñ beşini ğacab, keynige baqqan Günzadiniñ beşini ğacab uçup kétivatqudek. Boz Yigit bilen Aq Bekeş şu çağdila momayniñ eslide caduger ikenlikini biliptu. Boz Yigit siñlisiniñ gépige işenmigine kattıq puşayman yeptu. Caduger balılarnı he dep ğacab, yigitip uçqiniçe közdin ğayıb boptu.

Boz Yigit bilen Aq Bekeş kırık keçe- kündüz yol besip aqır Aq Bekeşniñ yurtığa yétip keptu, yétip keptu- de, qarabilikke qarap tañ qaptu, çünki avvalkı güzel, avat astaniniñ iznasimu qalmığaniken. Ular yurt qarabilirini arlap, eski tam- kések döviliri

(191) arisida uni- buni ahturup yürgen bir aciz momayni uçritiptu. Momaydin Aq Békeşniñ şah atisini sürüşte kılip, etisi bir bayavanniñ çétidin Aq Békeşniñ atisi bilen anisini téptu. Aq Békeşniñ ata- anisi Çalaqaraqlarniñ horlışı ve kıziniñ pırakıda tola yıplap közliridin ayrılğaniken. Ular Aq Békeş bilen Boz Yigitniñ avazini añlap ömilep kıpup, baliliriga ésilip yığa- zar kıptu.

Boz Yigit bilen Aq Békeş halidin ketken ema kırlarniñ halidin hever élip bir mezgil şu yerde turuptu. Bara- bara ikki kıriniñ gözliri éçilip, balilirini köreydiğan boptu.

Bir küni Aq Békeşniñ atisi bir ésil aq boz tulparni yétilep, aq şunqarni kıliğa kıondurup, bir aq selle, yakılık ésil melle ton ve Zulpıqarni kıötürüp kıriptu (192):

— Boz Yigit Baturum, aq boz argımaq, aq şunqar ve zulpıkar meniñ teverruklim idi. U teverrukleri tutkudek halim kalmidi. Ularni sizge tuttum, emdi siz öyde turivermey şikarğa çıkiñ, oyniñ, köñül éçin. Erniñ kaniti- at, hemrahi- şunqar bilen zulpıkar. Hudayitaala sizge medet beridu, -dep teverruklerini Boz Yigitke tutkuzuptu.

Şu künden başlap Boz Yigit aq boz argımaqqa minip, aq şunqarni bilikige kıundurup, zulpıqarni ésip şikarğa kıididiğan boptu. Uzak ötmey Kalte Boz yigitni séginip yétip keptu. Ularniñ küni hoşal- hıram ötüşke başlaptu.

Künlerniñ biride Boz Yigit bilen Kalte Boz şikarğa kıikti. Şu küni tomuz issiki çekige yétip, cañgallık tonurdek kızip ketkeniken. Ular uyan çekip, buyan çekip ov tapalmaptu. Boz Yigit Batur cile bolup, çokum ov geniymitige erişmigüçe kıaytimaslık kıarariga keptu ve Kalte Boz bilen ikki terepke bölünüp ov izdimekçi boptu.

Boz Yigit ov izdep maña- maña adem ayiği yetmigen bir kıoyuk cañgallıkqa kélip kıaptu. U kıayakqa menişini bilelmey turğanda, aldidin sakalliri süttek akarğan, yüzleri nurlinip turğan issik kıiray bir bovay yétip keptu. Boz Yigit argımaqçı çüşüp bovayğa salam kıiptu. Bovay salamni ilik élip turup:

— Ey Boz Yigit Batur, yaman sélip kıoyay (193), hazır saña bir çoñ hevıp eğişip kélivatidu, özünge agah bolğaysen. Ésiñde çin tut, yalguz dönge at salma, tokur toşqanğa şunqar salma, bulak boyıda uhlıma. Hoş, kıalğini hudağa amanet, -depla közdin gayib boptu.

Boz Yigit bovayniñ dégenlirige heyran bolup, alğa qarap méñiptu, uyan qarısım, bu yan qarısım birer canivar yolukmaptu, şuña tit- tit bolup méñivériptu. Bir oçukçılıkğa kelgende, u harginlikğa ve tomuz aptapğa çidimay kaptu. Şuniñ bilen bovayniñ bayıķı nesihetini untup, aldidiki yalguz döñge argimikini saptiken, argimiki müdürölüp kétip aldi puti sunuptu. U argimaķni taşlap, éger- cabduķni yüdüp kélivatsa, aldidin bir boz toşķan yügürüp ötüptu, şuñķarnı koyuvetkeniken, aķ şuñķar eģip bérıp toğraķķa konuptu, çakırsa çüşmeptu. Ussap, çarçap ketken Boz Yigit Kalte Boz bilen tépişip, iç puşuķı bilen kaytıp kélivétip bir bulakniñ boyıģa kélip kaptu. Boz Yigit yançukidin bir altun bigizni çıkırıp Kalte Bozģa bériptu- de:

— Men kattıķ çarçıdım, bir uhlisam kırık keçe- kündüzde oyğınimen, alimadis birer veķeģe yoluxsañ, altun bigizni tapınıģa sancıģın, şuan oyğınimen, -dep éger-toķumģa yölenģiniçe uyķuģa kėtiptu.

Kalte Boz Boz Yigitniñ yénida oltursa, ğayıbtın çüşķendeķ bir ķeri momay peyda boptu. Kalte Boz ornidin turup momayģa salam bériptu. Momay (194):

— Balam, bu çet cañģalda néme ķilip olturisen? Avu uhlavatķan palvan kim bolidu? -dep soraptu. Kalte Boz momayģa öz ehvalliridin ğever bériptu. Momay:

— Ağineñ kaçan oyğınidu? -dep soraptiken, Kalte Boz:

— Boz Yigit bir uhlisa kırık keçe kündüzdin keyin oyğınidu, uhligili aran yerim kün boldi, -dep cavab bériptu.

— Balam ağineñ kırık keçe- kündüz ohlisa, ańģiçe sen néme iş ķilisen? Ağineñni oyğatmaķçı bolsañ ķandaķ ķilisen? -dep soraptu momay.

— Men ağinem oyğanmaķçı uniñģa hemrah bolup yénida turimen, navada ağinemni oyğitiş toğra kelse, uniñ tapınıģa bu altun bigizni sancısam, şu zamat oyğınidu, -dep cavab bériptu Kalte Boz.

— Peh, eceb çiraylıķ bigiz iken. Eke, maña bérıp tur, kėpişimni yamvalay, -deptu momay. Kalte Boz sel ikkilinip, bigizni momayģa bériptu.

Bu Boz Yigitlerni kapkaŋa dassetken caduger iken. Kempir Boz Yigitniñ ikki balisini Çalaqaraqlarğa görüğe tutup bergendin kéyin, yene bir étek altun- kümüş tartuq élip, başkıçe siyaq bilen Boz Yigitniñ izini paylap bulaq boyıǵa kelgeniken. Caduger bulaq béşida képişini yamap bolup, altun bigizni suǵa taşlıvético. Kalte Boz zarliniptu, yıǵlaptu, momayni tillaptu, qarǵaptu, amal bolmaptu. Caduger birdemdila közdin ğayib boptu (195).

Caduger ikki ayıǵını töt kılip Çalaqaraqlarnıñ yéniǵa bérico- de, ehvalni melum kıptu. Çalaqaraqlarnıñ kırık serkerdisi barlıq leşkerlerini başlap pütkül caŋalni muhasirige élip, Boz Yigit uhlavatqan bulaq béşıǵa yopuruluptu. Kalte Boz Boz Yigitniñ zulpıkarini élip Çalaqaraqlar bilen élişiptu, neççe merte élişkandin kéyin, Çalaqaraqlar döve- döve ölüklirini qaldurup çekiniptu, Kalte Boz muşu pursettin paydilinip Boz Yigitni çakırıptu, türtüptu, çimdaptu, Boz Yigit kimir kıliptu qoymaptu. Kalte Bozniñ taqiti- taq bolup, Boz Yigitniñ ötükini salduruptu- de, tapinini çışleptu, çışlep- çışlep ikki kevet göşini şilip bolǵanda, Boz Yigit aran bir örölüp:

— Vay- vay, tapinim taza kıçıştıǵı, -depla horuldap uhlap kético.

Şu esnada Çalaqaraqlar yene yopurulup kélip Kalte Boz bilen élişiptu. Éliş- éliş Çalaqaraq leşkirliri kırilivérico. Çalaqaraqlar Kalte Bozǵa teñ kélelmey, meslihetlişip, töt tereptin teñla atlıq kélip Kalte Bozǵa salma taşlaptu, arkıdin Boz Yigitni tutuvélip, kaliniñ térisidin kılingan ham tasma bilen çirmay baǵlıvético. Ham tasma issiqta kuruǵanséri qorulup kisişqa başlaptu. Boz Yigit andin uyqusini azaraq éçip:

— Pah, bu yerniñ paşiliri némançe kattıq çakıdıǵandu? -dep bir silkingeniken, kat- kat ham tasma tarsildap üzülüşke başlaptu. Boz Yigitniñ küç- kudretidin (196) çöçüşken Çalaqaraqlar Boz Yigitni yene baǵlaptu. Boz Yigit yene bir ketime özülgeniken, tasmilar paylimay üzülüşke başlaptu. Üçinçi ketime baǵlaştén kéyin Boz Yigit Baturniñ uykusi eçilip qarisa, töt etrapini Çalaqaraqlar orivalǵan, baǵlaqlıq Kalte Boz çette yıǵlavatqaniken. Boz Yigit:

— Ey Çalaqaraq namerdler, meni ham tasma bilen çirmap, kılic bilen çepip cénimdin cüda kılalmaysiler, öltürimiz dep avare bolǵuçe derhal qoyuvético, -deptu. Çalaqaraqlar:

— Bağlaқта ölmiseñ, çañkaқта ölisen, kıılıқта ölmiseñ, açlıqtan ölisen, ya canğa tur, ya canağa tur, -deptu.

Boz yigit Çalқақарақlarınñ özini boş қoyuvetmeydiganlıқаға көзі yetip:

On қотанда қoyum бар,

Şuni bérey, canni қoy.

Beş қотанда étim бар,

Uni bérey, canni қoy.

Üç қотанда kalam бар,

Şuni bérey, canni қoy.

Bir қотанда tögem бар,

Uni bérey, canni қoy.

dep nezm oқuptu. Çalaқарақлар:

— Céniñ bizniñ қolimizda tursa, uni bérey, buni bérey, dep vede қilmisañmu, u nersiler bizniñ bolmay (197) қalamti? -déyişip küleşuptu.

Boz Yigit Çalaқарақniñ ҳorlışıға қidimay tulуқçilap bir domiliğaniken, Çalaқарақlarınñ neççe yüzi uniñ astida қélip ҳemirға ayliniptu. Çalaқарақlarınñ öpkisi tikilip, Boz Yigitni yéñivaştin қirmap töт tereptin tartip tutuvaptu. Boz Yigit:

— Ey namerd Çalaқарақлар, méni қандақ қilişsañ қiliş aғinem Kalte Bozni қoyuvétiş, uniñ bilen vidalişivalay, -deptu.

Çalaқарақлар Kalte Bozni boşitip Boz Yigitniñ yéniға ekeptu. Boz Yigit Kalte Bozdin razilik élip:

— Ey kiyametlik aғinem, mendin razi bol, aһırқи kétim aғinidarçiliқiñni yetküzip қimçilақ putumniñ tirniқini boşitip қoy, -deptu. Kalte Boz aғinisiniñ қimçilақ putiniñ tirniқini boguktin boşitiptu. Boz (198) Yigit «Ya Pir!» dep nerde tartip, қimçilақ putiniñ tirniқi bilen bir talay қalaқарақ leşkerlerini қirip taşlaptu. Etrap ölükke toşuptu, қanlar

derya bolup ékıptu. Çalağarağlar Boz Yigitni baş egdürelmeslikige közi yétip, uni tömür köşükke bend kıptu,- de, aytérek dégen yoğan térekke ésip koyuptu. Bir kün ötüptu, on kün ötüptu, yigirme- ottuz künmu ötüptu. Ottuz tokkuz kün bolganda Boz Yigit hoşidin kétiptu. Çalağarağlar: «Boz Yigitniñ céni tömür bolsimu ölüp boldi, ölükini çüşürüp avare bolmay yolimizğa mañayli» déyişip kétip qaptu.

Boz Yigit aytérekke ésivétilgendin kéyin, Kalte Boz Békeşniñ kęşiğa bérıp, Boz Yigitniñ tartқан külpetlirini éytip bériptu, Aq Békeş peryad sélip (199) bihoş boptu. Kéyin yikilip- qopup Boz Yigit ésilğan aytérekniñ kęşiğa kélip uni çüşürüptu, tasmlarni yéşip, uniñ ağızğa su témitiptu. Boz Yigit közlirini yérım éçip Aq Békeşni körüptu- de:

— Emdi men bolalmay qaldım, eger ekideñdin yanmisañ, capadın qaçmay, cesitimni kırık kéçe- kündüz kötürüp bulaqni aylanğın, şu çağda qayta tirilimen, -depla can teslim kıptu.

Aq Békeş ötken sevenliklirige miñ bir puşayman qılıp yıqlaptu, zarlaptu, üstivéşiğa aq matadın qarılıq kıyıp, Boz Yigitniñ cesitini kötürüp bulaqniñ çörisini aylinip, yığa- nezmeler bilen haza éçiptu. Ottuz tokkuz kün bolganda, başqa siyaqqa kirivalğan héliki caduger bulaq béşiğa peyda bolup, bir parçe qara kigizni bulaq süyige çilap yuyuşqa başlaptu. Aq Békeş Boz Yigitniñ cesitini kötürüp kélip, uniñdin:

— Vay moma, néme iş qılıp olturıla? -dep soraptiken, caduger kempir:

— Qara kigizni aqartaymikin dep yuyup olturumen, kızim, -deptu. Aq Békeş:

— Kıziq gep qilidikenla, moma, qara kigiz yoğanğa aqırmu? -deptu. Caduger:

Hey ehmeq kızim, qara kigizni yoğanğa aqarmisa, kötürüp yürgengen ölük tirilemti? -deptu.

Aq Békeş uniñ gépige perva qilimay, Boz Yigitniñ cesitini kötürüp bulaqni aylinişni davam kıptu. Caduger qolidiki kigiz parçısını bulaq içige taşlıvétip (200):

— Qara kigizni aqartimen dep, upriğan meniñ cénim, ölgen ölükni tirildürümen dep, kıynalğan seniñ ceniñ, hey şor péşane kızim, taşla qoluñdiki ölükni, sésiq ölükke ekide baqlımisañ, aydek camalıñ bilen ersiz qalamtıñ? -dep, bir uh tartiptiken, déliğul

bolup alan A Beş zi ktrvalan Boz Yigitni cesitini bulak ie poltunide taqlivtiptu.

Bu ada Boz Yigitni tnige yrim can kirip bulak iide bligie dest uruptu- de:

Uh A Beş, ottuz tokuz ke- kündüz ida, bir kn alanda idimidi. Maimu ildi, zgimu ildin. Elvida, u alemde körüşermiz, -depla bir yumilap kök kepterge aylinip uçup kğtiptu.

Caduger kempir alaarakni sergerdilirige bu everni yetküzüptu. alaarak baturliri argimaliriga minip Beşni şiga keptu- de, A Beşni talişip souua baqlaptu. A Beş alaarak sergerdilirige:

— Ey alaarak baturliri, siler irik ii ikensiler, men bolsam birla ii, men aysibirilara tgimen? Siler mni talişip bihude souandin kre, derhal birdin gümbez yasalar. Kim gümbezni tz hem irayli yasap pttrse, şunia tgey, -deptu.

alaarak sergerdiliri A Beşni izinip, pütün hünerlirini ia slip birdemden irik gümbez yasap pttrvetiptu. A Beş (201):

— Siler yasian gmbezler bir- biridin irayli iken, uni üstige birla vaitta pttrpsiler, şa kimge tgişimni bilelmidim. Emdi siler birdin oa slip tama tilar, men hemmilarni tamikiin ttip baimen. aysilarni tamiki temlik bolsa, şunia tgimen, -deptu. alaaraklar birdemde irik oa slip azan sip tama tişke tutuş iptu. Tama pişanda A Beş herbir gümbezge kirip, ularni tamikiin tpip krptu, andin:

— Etken tamikiilar bir- birilarnikindin oşaptu, şa aysilara tgişimni bilelmidim. Emdi hemmilara biraidin tama usup bğrimen. aysilar baldur içip bolsalar, şunia tgey, -deptu- de, irik teşne keltürüp li tama usup bğriptu. alaaraklar serkerdiliri A Beşni otunlua eliş temeside tamaşa tela dm uptu. A Beş Boz Yigittin alan Zulipikarni lip gmbezlerge bir- birlep kirip, irik alaarak serkerdisini kallisini tnidin cda iptu.

A Beş alaarak serkerdiliridin utulandin kyin, atisini şiga klip an yiglap turup:

Ak şunqarni kondurup,

Can alguçi depmideñ?

Melle tonni kiydurup,

Képenliki depmideñ? (202)

Ak tulparğa mindürüp,

Cinazisi depmideñ?

Ersiz qalğan kiziñni özüm alay depmideñ?

dep nale kıptu. Ak Békeşniñ atisi:

— Hemme eyib mende, kızım, bundağ bolarini bilgen bolsam, ak boz arğımak, ak şunqar, ak selle, melle ton ve zulpiqarni bermes idim. Ériñ Boz Yigitniñ ölümige men zamin boptimen, -dep ah uruptu.

Ak Békeşniñ atisi kıziniñ köñlini éliš üçün kırık kızni hemrah kılip çarbağlarğa evetiptu, lékin Ak Békeşniñ sunuq köñli éçilmaptu.

Caduger Kempir Çalaqaraqlarniñ qaldi- qatti leşkerlirini yigip:

— Siler serkerdiliriñlarniñ zori bilen yurtuñlardin ayrilip, körmigen azablarni tarttiñlar. Hazir serkerdiler ölüp tügidi, Ak Békeşni talişidiğan noçi qalmidi. Qarap turup aşu sahibcamalni taşlap kétemsiler? -dep küşkürtüptu.

Çalaqaraq leşkerliri Ak Békeşni hotun kıliş temeside bir- birdin kızğınip çarbağ terepke çepişiptu. Çalaqaraq leşkerliriniñ yopurulup kélivatqanlığını körgen Ak Békeş kırık kızni çağırıp, yénidin ünçe- mercanlarni yerge çéçiptu- de:

— Kızlar, mercanlarni kim térivalsa şuniñ bolidu, qéni éliñlar, -deptu. Kırık kız marcan tériş bilen (203) bend boptu. Ak Békeş aldi- keynige qarımay kéçiptu. Çalaqaraqlar arqisidin qoqlaptu. Ak Békeş Boz Yigit ésip qoyulğan Aytérek terepke buruluptu. Çalaqaraqlar tap bésip qoqlaptu. Çalaqaraqlar yétişivalay dep qalganda, Ak Békeş aytérek üstige yamişip çıqıp eñ égiz şah üstige minip turuvaptu. Çalaqaraqlar Aytérek üstige çıқиşқа eyminip:

— Aķ Békeş, peske çüşüp bizge hotun boluñ, biz sizni etivarlaymız, -dep varķirişiptu. Aķ Békeş çüşkili unimaptu. Şu çağda Caduger Kempir Künzade bilen Ayzadini sörep yétip keptu. Çalaķaraķlar:

— Aķ Békeş, peske çüşüñ, bolmisa ķiziñiz Ayzadini çekip taşlaymız, -dep süren saptu. Aķ Békeş çüşmeptu. Çalaķaraķlar Ayzadini çekip taşlaptu. Aķ Békeş ķiziniñ derd-piraķida yiglap, baķri hun boptu. Çalaķaraķlar:

— Aķ Békeş, çüşüp bizge hotun bolsuñ, bolmisa oĝliñiz Künzadini çekip taşlaymız, -dep çurķirişiptu. Aķ Békeş çüşmeptu. Çalaķaraķlar Künzadini çekip ķiyma-ķiyma ķilip taşlaptu. Aķ Békeş oĝliniñ iç aĝriķidin ķan yiglaptu. Uniñ közlidiridin aķķan yaştın aytérek tüvide bulak hasil boptu.

Çalaķaraķlar Aytérekni çoridep çekdir- bargah tékip, Aķ Békeşniñ çüşüp özlirige hotun boluşini kütüp yétişiptu (204).

Bir hepte bolĝanda, Aķ Békeş sumbul çaķlirini kesip Aytérekniñ şeķiĝa çigiptu, de:

Atıkam tikken Aytérek,

Anıkam tikken Aytérek.

Aşık bilen meşukniñ,

Béşini yégen Aytérek.

Dep naķsa éytip, térek uçidin özini yerge taşlaptiken, Aytérekniñ bir şeķi ķarassıda sunup, Aķ Békeş Aytérek tüvidiki bulak içge çüşüp kétiptu. Aķ Békeş bulak suyige bir çömülüp béliĝe öre boptu ve:

«Ah vapasız cahan, ah armada ketken can!» dep bir yumilaptu- de kepterge aylinip pervaz ķilip kök ķerige çıkıp kétiptu. Çalaķaraķlar asmanĝa hañvaķķiniçe birahza turup ķaptu, andin Caduger Kempirni tutup neyzilep, titma- titma ķilip taşlaptu.

Aytérek sunuķ şeķini sañgilitip ta muşu kemĝiçe köklep turuvériptu. Aytérek astıda köz yaş buliķi bulduķlap ékip turuptu. Boz Yigit bilen Aķ Békeşniñ yurtluķliri Aytérek astıĝa ķebre tiklep, vapa, paklık yolıda şeķit bolĝan aşık- meşuklar üçün dua ķilip

nezir- çirağ ötküzüp ularni yad étip keptu. Éytişlarğa qariganda, Aytérek astidiki köz yaş bulıkidin çıqqan şerbet suda emalar közini yusa, közi éçılarmış, kız- çokanlar çaqlirini yusa, çaqliri kara, parqirak, uzun ösermiş (205).

6. Ak Boz Aygır⁹

Buruniñ burunisida, körüngen tağniñ nérísida, körünmigen tağniñ bérísida Sölet Bay dégen bir kişi ötkeniken. Sölet Bay heddi- hésabsız baylıqqa ige bolup, meğribtin-meşrikkıçe bolğan el- yurtlarda soda- sétik qilidiken. Sölet Bayniñ toqquz oğli bar iken. Baynin pütün hıyali baylıq toplaş birni ikki qiliş, ikkini töt qiliş bolğaça, oğullirini öylep, zimmisidiki atılıq burçini ada qiliş hıyalığa kirip- çıqmaptu, şuña oğulliriniñ çoñiniñ çéçığa aq kirip, kencisi yigit boptu. Bayniñ kenci oğlınıñ ismi Nurzat bolup, oğullarnıñ içide çéçen, ekillik, batur iken. Künlerniñ biride toqquz oğul bir toyğa katarlışıp kelse, yaşıların biri:

— He, keliñlar, Sölet Bayniñ buqiliri! deptu. Bu gepni añlığan Nurzat derhal kaytip kétiptu. Akiliri toydın kélip:

— Sen biz bilen birge toyğa bargan, kéyin kettiñgu? -dep soraptu. Nurzat:

— Siler şundaq galvañmu?! -dep toyda (225) sözini éytip bériptu.

— Şuniñdin kéyin kişiler ularni «Sölet Bayniñ buqiliri» deydiğan boptu.

Künler ötüp bu gep Sölet Bayniñ hotuniniñ qulıqığa yétiptu. U Sölet Bayğa:

— Hey dadisi, kişiler bizni némiler dep söz- çöçek qilişivatidu, bilemla? -deptu. Sölet Bay hapa bolup:

— Qandaq ademler u bizni birnerse déydiğan? -deptu. Hotuni:

— Hey dadisi, balılarnıñ aldi çarsaçal, keyni yigit boldi. Sili ularni öylük- ocaqlıq qilmamla? -déyişige, Sölet Bay:

⁹ Ak Boz Aygır. Yéril Təşim Yéril. Uyğur Həlkə Çöçekleri. Pılanlıquçılar: Abdurahim Ebey; Ehmət Emin. Urumçı. Şıncan Həlkə Neşriyati, 2006, ss. 225- 263.

— Kişiler şu toğruluk söz- çöcek kılışıptımu? Men tokkuz oğlumğa tokkuz kızı bar bayniñ kızlarını tépip biraqla bir terep kilimen, -deptu. Sölet Bayniñ hotuni:

— Sili izdep barmisila, heç silini izdep kélemdü? -deptu.

Sölet Bay oğullarını egeştürüp, tokkuz kızı bar bayni izdeşke bel bağlaptu. U yol teyyarlığını pütürüp seperge çıkış aldıda Nurzatğa öz meksitini bayan kılıp, uni öyide koyup koyup, sekkiz oğlı bilen seperge atliniptu. Ular köp yol yürüp bir yaylağa bériptu. Yaylağa san- sanaksız koylar otlap yürüde. Ular koyçıdın bu koylarınñ Quddus Bayniñ koyları ikenlikini biliptu (226).

Ular yolını davamlaşturup tağ- kırların ötüp, yene nurğun töge, kala, qotaz, yilqılarnı körüptu hem ularnıñ Quddus Bayniñ ikenlikini biliptu.

Sölet Bay tağdın eşip Quddus Bayniñ öyine izdep tépiptu. İkki bay körüşüptu. Quddus Bay uni bir kéçe qonup kėtişke tekliptu. Sölet Bay maqul bolup öyge kirse, ilguda sekkiz halqa turgudek. Sölet Bay:

— Meniñ tokkuz oğlum bar, men şularğa tokkuz kız izdep kėtivatqanıdım, bu öydiki halqılarnı körüp meksitimge yettim dep huşal bolğanıdım. Epsus, sanısam biri kem iken, -deptu.

— Undağ bolsa, yene biri ene, -deptu Quddus Bay başqa bir ilğudiki halqını körsitip,- bu kenci qızım Perizatnıñ halqızı. Sekkiz qızım bir teñ bolsa, kenci qızım Perizat bir teñ, -deptu. Sölet Bay unıñğa (227):

— Meniñmu sekkiz oğlum bir teñ, kenci oğlum bir teñ. Kenci qızıñızni kenci oğlumğa bersiñiz bek yaşı bolğudek, -deptu. Quddus Bay maqulluq bidiriptu.

İkki bay meslihetlişip toy künini bėkitiptu. Toy teyyarlığını pütürüp, dēgen kerelde tokkuz keçe- kündüz toy kılıptu, el- camaetke dastıhan saptu. Quddus Bay kızlarını küyoğullarığa qoşup yolğa sėlişniñ teyyarlıqı bilen boptu. Qızlarınıñ qoñları öz meşuqları bilen külke- qaqaq bilen boptu. Kenci kız özi yalğuz içi puşup, taşqırığa çıqıp hıyalğa pėtip qaptu. Tosattın:

— Ey Perizat, nemançe gemkin bolup kettiñ? -dep soraptu. Aq Boz Ayğır:

— Ay tolğan aḡşimi asmandin bir tulpar çüşüp atañniñ yilḡiliri içidiki bir baytalğa qoşulğan, men şu baytaldin toḡuldum, -dep öz sirini éytip bériptu. Kenci qız:

— Sen yénimğa néme meḡsette keldiñ? -deptu. Aḡ Boz Ayḡir:

— Men üç kündin kéyin bolidiğan işlarni aldın bilimen, taḡlardin uçup öteleymen, deryada üzeleymen, otta köymeymen. Sen dadañdin ménı bérişni iltimas ḡıl, bolmisa muradiñğa yételmeysen, -deptu. Dégendek (228) Perizat dadisidin Aḡ Boz Ayḡirni telep ḡıptu. Ḳuddus Bay qızniñ iltimasini ḡobul ḡıptu.

Ḳuddus Bay ular bilen ḡoşlışıdiğan çağda, ularniñ yalḡuz éḡın boyıda, Şor ḡuduxniñ etrapıda ḡonmaslıḡını tapılaptu.

Sölet Bay Ḳuddus Bay bilen ḡoşlışıp, kélınlarını élip yolğa ḡıḡıptu.

Aşu yurtta bir caduger bolup, uniñ bir qızı bar iken. U qız bir küni çüşide altun saḡa, altun oşuḡ oynap yürgen Nurzatni körüptu- de, uniñğa aşıḡ boptu. Caduger Qızniñ halini körüp:

— Ey cancıḡer qızım, saña néme boldı? -dep soraptu. Qız bolğan ehvalni sözlep bériptu. Caduger momay Nurzatni ḡolğa çüşürüşni niyet ḡılıp ikki oḡlını atlanduruptu (229).

Sölet Bay seper ḡılıp bir yalḡuz éḡın boyıḡe yétip bériptu- de, şu yerde çüşḡün ḡılıp mañmakḡı boptu ve şu yerde ḡonalḡu raslaptu.

Sölet Bay yalḡuz éḡın boyıḡa bérıp soḡuḡ suda yüz- közini yumaḡḡı bolup turuşıḡa, ikki dane ḡoy öpkisi éḡın keptu. Sölet Bay buni körüp, ularni it yésun dep süzüvaptu. Şu çağda ikki öpke ḡavul ikki yigitke aylinip:

— Sen ḡéri némidep bizniñ sayahitimizni buzisen?! -sen bizniñ padişah evladi ikenlikimizni bilmemsen?! Téḡi it yésun deysına! -dep Sölet Bayniñ yaḡısını sıḡıptu. Sölet Bay:

— Men bilmey ḡaptimen, ménı keçürseñlar, -dep yalvuruptu. Ular:

— Biz déenge könseñ bizdin ḡutulisen, bolmisa deryaḡa taşlaymız, -dep Sölet Bayni derya terepke söreptu. Sölet Bay ḡorḡup:

— Nème déseñlar köney, -dep yalvuruptu.

— Kiçik oğluñniñ altun saķisini bizge қoyup ket, -deptu ular.

— Sölet Bay amal қилалмай altun saķini çikirip берip қutulup, derhal қоналғуға қaytip кélipla yolға çıқiptu. Ular yol üstide қиғир cigde түvide kona қomuş kepinі uçritiptu. U kepe Nurzatқа aşıқ bolған Caduger Қizniñ kepiѕi iken. Caduger Қiz bu yerde Perizatni қestlep olturғанiken. U Sölet Baylarniñ кelivatқанliқini көrip kepidin çıқip, Perizatқа mundaқ deptu (230):

Aқ Boz Ayғir minipsen,

Nege mañdiñ, Perizat?

Sepiriñ қutluқ sepermu

Вayib nikah, Perizat?

Aқvaş tögeñ yaramliқ,

Қutluқ bolsun, Perizat

Uzғu savut- dubulған,

Вayib nikah, Perizat.

Çöl boyida démiseñ,

Қomuş kepe démiseñ,

Bizniñ öyge çüşüp ket.

Méni gérіb көrmiseñ,

Şérin söhbet қurup ket,

İç sirimi bilip ket.

Héçbolmisa dem élip,

Tuz- temimni tétip ket,

Sinçéyimni éçip ket.

Caduger Ƙizniñ zañliƙ ƙilip sözlevatƙanliƙini bilgen Perizat mundaƙ cavab béridu:

Ey natonuş bigane,

Öy tutupsen yégane,

Yaman niyet bolmisañ,

Yürettiñmu pinhane.

Söygen yârim Nurzattur,

Öz yarimni söyimen (231).

Mingen étim öz étim,

Yarğa sovgat tutimen.

Yük- taƙamni peƙetla

Aƙ tögige artimen.

Kiyip savut- dubulğa,

Ceñge tayyar turimen.

Çöl boyida démeymen,

Ƙomuş kepe démeymen.

Zurlisañmu, bilip ƙoy,

Bu öyüñge kirmeymen,

Bir saetmu turmaymen,

Söhbət ƙurup yürgüm yok,

Sinçéyiñni içküm yok.

Caduger Ƙız éğiz açalmay derdini içige yutup ƙaptu. Ular kétévériptu. Bir küni keç kirgende ular bir Şor ƙudukƙa keptu. Sölet Bay şu yerde çüşkün ƙılmaƙçı bolğaniken, Perizat:

— Bu yerde ƙonmayli, ħeterliƙ, -deptu, lékin Sölet Bay muşu yerde ƙonimiz dep çiiñ turuvaptu.

Şu kéçisi pütün etrapni ƙara tuman ƙaplap kétéptu. Etisi aƙbaş töginiñ yoƙlıƙı melum boptu. Sölet Bay izdep bir yerge barsa töge turğudek, töginiñ noħtisi bir ƙoñğuraƙ tikenge ilinip ƙaptu, uniñ tüvide bir ƙéri dümçek momay olturuptu. Sölet Bay:

— Moma, hey moma, avu çülvurni maña élivetiñe, -deptu (232).

— Ƙopsam olturalmaymen, oltursam ƙopalmaymen, balam, uninga halim yetmeydu, -deptu momay mulayimlik bilen.

Sölet Bay momayniñ sözige işinip, çülvurni alay dep attin éñişişige, momay ħuddi bürgüttek kilip uni attin yuluvaptu. Sölet Bay momayniñ caduger ikenlikini bilip, uyaƙ-buyaƙƙa yulƙutup ƙörüptuyu, uniñ ƙolidin acıyalmaptu. Sölet Bay aħır:

— Toƙƙuz kélín köçürüp, bugün keldim bu yerge. Ƙoyuvetkin, can momay, kömey séni men zerge, -dep momayğa yalvuruşƙa başlaptu. Lékin momay uni ƙoyup bermeptu. Sölet Bay:

Yene razi bolmiseñ,

San- sanaƙsız ƙoyun bar,

Ƙanligançe élıval.

Yene néme oyun bar? (233)

Yene razi bolmiseñ,

Niyittiñdin yanmisañ,

Ƙoru- ƙoru tögem bar,

Ƙançe alsañ şunçe al.

Bu cénimni qılma ħar,

Qoyuvet méni, anican.

deptu. Momay uni yenimu qattıkrax sıqıptu. Sölet Bay:

Yene razi bolmisañ,

Say- saylarda yilkam bar,

Rehim qılğın, anican,

Sende bolsun iħtiyar.

U hem bolsun séniñki,

Cénim qalsun méniñki.

dep zar zar yıǵlaptu.

Momay «yaq- yaq» dep téħimu qattıq sıqқанiken, Sölet Bay:

Yene razi bomiseñ,

Niyitiñdin yanmisañ,

Can kélinim Perizat,

Saña bolsun qol- qanat.

Ségizħandek saqlıqı,

Aq paħtidek aqlıqı,

U hem bolsun séniñki,

Cénim qalsun méniñki.

deptu. «yaq- yaq» dep momay Sölet Bayniñ gelinesi téħimu bekrete sıqıptu. Sölet Bay:

Yene razi bolmiseñ,

Sekkiz qıran oǵlum bar,

Seksen erniñ küçi bar.

Şular bolsun séniñki,

Cénim qalsun méniñki

Qoyuvet méni, can momay,

Küçke tolğa can momay.

deptu. Momay «yaq- yaq» dep Sölet Bayniñ gélini bir sıqқанiken, Sölet Bayniñ ceni tumşuqığa kélip qaptu- de, hırkırap turup:

Yene razi bolmiseñ,

Huy- peyliñdin yanmiseñ,

Saña qoyan bir tilek,

Sekkizidin bir bölek,

Kenci oğlum şu Nurzat,

Palvanımdur tağ yürek.

U hem bolsun séniñki,

Qoyuvet méni, can momay.

deptu. Caduger momay şundıla qolını boşıtip:

— Nurzatni maña qandaq keltürüp bérisen? -dep soraptu.

— Yançuqumda Nurzatniñ altun oşuqi bar, Nurzat uniñsiz yürelmeydu, men uni saña bérıp ketsem, Nurzat unu izdep kélidu, -deptu (235).

Perizat bu geplerni pinhanda turup añlap qaptu.

Sölet Bay altun oşuqni momayğa bérıp, tögini élip qaytıp keptu- de, yüklirini artıp yolğa çüşüptu. Perizat yol boyı gemkin méniptu. Sölet Bay yurtığa qaytıp kélip, tokkuz keçe- kündüz katte toy qılıp bériptu. Toy tügep Nurzat hucrisığa kirse Perizat yıqlap olturgudek. Nurzat Perizattin:

— Ey melikem, saña néme boldi? -dep soraptu. Perizat yol üstidiki ehvalni bayan kıptu.

Etisi etigende Nurzat atisidin altun sağa bilen oşuqni soraptu. Sölet Bay yalğandin yançuqini izdigen bolup:

— Hetteñey, şor kudukniñ yénida at baqqanıdım, şu yerde çüşürüp qoyğan oğşaymen, -deptu.

Nurzat qara köz tögisini minip, alte aylıq ala atni yétilep, altun sağa bilen oşuqni izdep yolğa çıqmaqçı boptu. Perizat:

— Méniñ Aq Boz Ayğirimni minip bargın, u künige alte aylıq yolni basalaydu, -deptu. Lékin Nurzat özniniñ qara köz tögrisige minip yolğa çıqmaqçı boptu. Perizat çeçini çuvup, yigliginiçe yolğa çıqıvaptu ve:

— Méniñ Aq Boz Ayğirimni, bu tarğaq bilen süzgini, eynekni élival, -deptu. Nurzat ahır könüptu.

Nurzat yurtidin héli uzap ketkendin kéyin, Aq Boz Ayğir zuvanğa kirip:

— Nurzat, altun sağan cadugerniñ ikki oğlida, altun oşuqni cadugerniñ özide ular séni tutuvalmaqçı. (236) Ulardin qutuluş ançe tes emes. Qalğınini vaqti kelgende körermiz, közüñni yum! -deptu. Nurzat közini yumuptu. Birdemdin kéyin, -közüñni aç! -deptu. Nurzat közini écip özini bir ékin boyıda körüptu. Şu çağda at, -atañ muşu yerde altun saqañni cadugerniñ ikki oğliğa tartquzup qoyğan. Bu şularniñ şehiri, ular bilen élišsañ teñ kélelmeysen, pem işletmiseñ bolmaydu. Bu qucaq qomuş ekelgin, -deptu.

Nurzat qomuşni ekeptu. Ular qomuşlarni ulap deryağa saptu. Bir çağda qomuşqa yamişip deryadin birmunçe çümüle çıqıp:

— Ey adem balisi, sendin bizge rehim keldi. Saña néme kérek? -deptu. Nurzat:

— Maña héç nerse kérek emes, -deptu.

— Undaq bolsa biz saña bir taldin qeşimizni yulup béreyli, hacitiñ çüşkende köydürseñ teyyar bolimiz, -dep çümüliler qeşini yolup bérıp kétiptu.

Etisi otlakta boran çıkıptu, borañ bilen teñ éçinişlik avaz añliniptu. Bu çağda Nurzat buniñ néme avazlığını bilmey:

— Bu néminiñ avazi? -dep soraptu. Aq Boz Aygır:

— Aşu qomuşluqta bir ana yolvasniñ putıǵa qomuş kirip ketkili üç yıl boldı, qomuş yolvasniñ putıda köklep qaptu. Boran çıqsıla qomuş yolvasni qaqşıtidu. Sen yolvasni azabtin qutuldurup qoyǵın, -deptu.

Nurzat yolvasniñ yéniǵa bériptu. Yolvas azabqa (237) yerdaşlıq bérelmey hoşıdin ketkeniken. Nurzat şu pursettin paydılınıp yolvasniñ putidin köklep çıqqan qomuşni élivetiptu, yolvasniñ yarisini köñlikiniñ péşini yırtıp téñiptu. Şu çağda yolvas hoşıǵa kélip:

— Ey adem, insanlar bizge oǵsaş hayvanlarǵa oç bolidiǵan, sen néme üçün méni azabtin quruldurduñ? -dep soraptu.

— Méniñ saña rehmim kélip qaldı, -deptu Nurzat.

— Rehimniñ buniñdin çoñi bolsan, séniñ néme hacitin bolsa men teyyar, -deptu yolvas.

— Méniñ héçqandaq hacitim yoq, -deptu Nurzat.

— Eger maña hacetmen bolsañ muşu tükümni köydür, -dep bir tutam tükini bérıp kétip qaptu yolvas.

Nurzat etisi Aq Boz Aygırni minip şehir dervazisidin kirişigen, cadugerniñ oǵulliri uniñ aldini toşup:

— Hey Nurzat, biz séni saqlap turǵan, biz sen bilen élişimizmu, sinişimizmu? -deptu. Nurzat Aq Boz Aygır bilen pütüşkini boyıçe:

— Sinişimiz, kim yéñilse, şu özini özi óltürisun, -deptu. Cadugerniñ çoñ oǵlı:

— Biz saña üç şert qoyimiz, şuniñǵa unisañ sinişimiz, bolmisa élişimiz, -deptu.

— Qéni şertiñlarnı qoyuñlar, -deptu Nurzat.

— Birinçi şert: Biz kırık bir oğşaş kızni qatar (238) turğuzup qoyimiz. Şuniñ içide biri rast, qalğanliri yalğan. Sen şu rast kızni bizge tépip bergin, -deptu ular.

Nurzat maqul boptu ve çümülilerniñ keshini köydürüptu. Çümüliler derhal hazir bolup ehvalni uqup, Nurzatni hatircem kıptu.

Cadugerniñ oğulliri kızlarni bir meydanga qatar tiziptu. Ular bir- biridin güzel, bir- biridin çiraylıq kiyingen, rast- yalğanlıqini perq etkili bolmaydıgan kızlar iken. Nurzat kızlarniñ aldidin ötüp toqqızınçı kızniñ yéniğa kelgende, uniñ putida çümüle turğanlıqini körüptu. Nurzat şu kızniñ bilikidin tutup:

— Muşu kız şu, -deptu.

Cadugerniñ oğulliri yénilgenlikini ten élip, ikkinçi şertini otturiğa qoyuptu:

— Animiz her yili bir növet yolvas süti bilen yuyunatti. Saña bir hepte möhlet bérimiz, nedin bolsimun yolvas süti tépip kel, bolmisa qutuluşni hiyal qilma, -deptu.

Nurzat Aq Boz Aygırni minip şehir sirtiga çıkıptu. U yolvas bergen tükni köydürgeniken, bu zamat yolvas peyda bolup:

— Ey şepketçim, néme hacitiñ bar? -deptu.

Nurzat ehvalni éytiptu. Yolvas bir hökirigeniken, sekkiz çışi yolvas peyda boptu.

Nurzat héliqi yolvasni minip, sekkiz çışi yolvasni başlap şeherge kırıptu. Cadugerniñ oğulliri özliriniñ yene yénilgenlikini ten élip, üçinçi şertini otturiğa qoyuptu:

— Bizniñ ata- bovimizdin miras qalğan bir daş qazanimiz bar idi. Yer oyulup kırık gulaç çöñkurluqqa çüşüp ketti. Sen şuni çıkırıp bergin.

Ular qazan bar yerni körisitip qoyup qaytıptu.

Nurzat yékin bérıp azgaldiki bir- birige çirmişip miğildap yürgen yılan— çayanlarni körüptu— de, qandaq kiliş hekkide attin meslihet soraptu. At:

— Men çüşüp ular bilen élišimen, azgaldin qan- yiriñ qaçrap çıksa, meniñ çıkışimni küt. Eger kızıl qan qaçrap çıksa, özüñni yoşurup, yolvasni yademge çaqırıp, ceniñniñ almalini qilgin, -dep azgalğa çüşüp kétiptu. At yılan- çayanlarni dessep-

çeyleşke başlaptu. Yılan- çayanlarnıñ birermu Aq Boz Aygırnıñ yéniga yékin kélelmeptu. Ahır at hemme yılan- çayanlarnı öltürüp tügitiptu ve azgaldın qayıtp çıqıp (240):

— Emdi sen azgalğa çüşüp qazannı méniñ quyruqumğa çigip qoy, -deptu.

Nurzat Aq Boz Aygırnıñ quyruqıǵa ésilip azgalğa çüşüp, qazannı unıñ quyruqıǵa çıqıp qoyup qayıtp çıqıptu. Aq Boz Aygır bir kışnep, sekrep qazannı taşqırıǵa élip çıqıptu.

Ular qazannı, şherge ekiriptu. Cadugernıñ oǵullırı Nurzatqa qayıl bolup, unıñ altun saqısını bérışke mecbur boptu. Nurzat emdi caduger momaydın oşuqñı alǵılı méñiptu. Nurzat ahır caduger momaynıñ yéniga yétip bériptu. Caduger oşuqñı aldığa qoyup olturǵaniken. U yékin bérıp, atnıñ déǵını boyıçe:

— Moma, moma, keyniñizdiki kırık bir qıznıñ hemmisi sizniñ qızıñızmu? Maña qaysisini bérısız? -deptu. Momay derhal keyniǵe qaraptu. Pursetni ğeniymet bilgen Nurzat oşuqñı aptu- de, kécıptu. Şu çağda momay:

— Hey Nurzat, senmıdıñ, hep séni!... –dep éñekliri caqıldap, çışlırı qasıdap, közliri ottek yéniptu. U çéçini yéyip Nurzatnı qoǵlaptu.

Nurzat keyniǵe qarımay kécıptu. Caduger tohtımay qoǵlaptu. Momay yétişip kélip tutuvalıdıǵan vaqıtta, Aq Boz Aygır:

— Ayalıñ bergen tarǵaқnı taşla! -deptu.

Nurzat tarǵaқnı taşlaptu. Caduger momaynıñ aldıda arısidin taşal ótmeydıǵan bir parçe ormanlıq peyda boptu. Caduger momay derhal huvquşqa ózgirip, ormannıñ (241) üstidin uçup ótüptu ve yerge çüşüp qoǵlaptu. Şuniñǵıçe Aq Boz Aygır héli uzap ketkeniken, lékin caduger bir küçep ularǵa yétişivalǵılı qıl qaptu. Yene Aq Boz Aygır:

— Ey Nurzat, ayalıñ bergen süzgini taşla! -deptu.

Nurzat süzgini taşlaptu. Süzge çüşken yérıde asman- pelek taǵqa aylinip, cadugernıñ aldını tosuptu. Caduger şu haman quyunǵa aylinip taǵdın ótüptu. Yene Nurzatnı qoǵlaptu.

— Ey Nurzat, ayalıñ bergen eynekni taşla! -deptu yene Aq Boz Aygır.

Nurzat eynekni taşlaptu. Eynek çüşken yerdin bir derya hasil boptu. Caduger şu haman su yiliniğa özgirip deryadin ötüptu. Aq Boz Aygır çépişni tézlitiptu. Uniñ tuyaqłiri astida taqlar domilap uçup, taşlar huddi möldürdek yéğışqa başlaptu. Caduger taşlarniñ astida qaptu. Ahir Aq Boz Aygırniñ tuyaqłirida yer yerilip, Nurzat bilen Aq Boz Aygır yer astiğa çüşüp kétiptu. Bu çağda Aq Boz Aygır:

— Biz emdi yer astiğa çüştüq, azraq yürsek yılan padişahi Batuqanniñ ordisiğa barimiz. Sen meni yiraqta qaldurup, özün ordiğa kirgin. Ésiñde bolsunki, orda bosuğısida ikki qara yılan vijildap saña hiris qilip çıkıdu. Hergiz qorqup seskenme. Ular Batuqanniñ éşikbaqlari. Teht yéniğa barganda ikki aq yılan vijildap kélip yaqañdin, qoynuñdin kirip qoncuñdin çıkıdu (242). Bular Batuqanniñ oqlı bilen qizi bolıdu. Ulardinmu seskenme. Teht yéniğa bérip oltur şu çağda heyvetlik qon ikki sérik yılan kuşuldap başlırini kótürıdu. Ulardinmu qorqma, ular Batuqan ve uniñ hotuni. Eger qorqup seskenseñ, seni palvan démeydu, yer asti élide qedrimiz bolmaydu, yer üstige yol tépip çıkalmaymız, -deptu.

— Héli uzak mañgandın kéyin, Aq Boz Aygır éytqandek Batuqanniñ ordisi körünuptu. İşlarniñ hemmisi Aq Boz Aygırniñ éytqinidek boptu. Nurzat teht yéniğa bérip olturuptu. Bir çağda sérik yılanlarniñ biri Batuqanğa, biri hanişqa özgırıptu.

— Merhemet, Nurzat, yer asti aliminiñ ehli seni rencitmeydu, belki hizmitiñde bolıdu, -deptu Batuqan.

İkki aq yilanniñ biri kiran yigit, biri qiraylıq qizğa ayliniptu. Ular:

— Salam, yer üsti palvani, sizni qarşı alimiz. Yer asti palvanlırili ilmiy hékmet ehli siz bilen hem söhbette bolıdu, -deptu tebessüm bilen.

Bosuğıdiki ikki qara yılan yasavulğa özgirip, Nurzatniñ aldiğa kélip tezım beca keltürüptu.

Nurzat u yerde héli vaqıt turuptu. Batuqanniñ oqlı Tömürqan dégen hanniñ qiziğa kōñli bar iken. Batuqan elçi evetse, Tömürqan bérişke razi bolmiğaniken. Batuqan Nurzatniñ aşu qizni ekélip bérişini éytiptu. Eger ekélelise, özniñ qizni Nurzatqa bermekçi boptu (243).

Tömürhanniñ yurti yette aylıx yol iken. Nurzat yolğa çıqıp birqañçe kün yürğendin keyin yıraқта bir adem körünüptu. Bu neme ademkine dep qarisa, heliki adem térek üstige çıqıp, ovada yatqan ségizhanniñ astidiki tuhumni sezdürmey élip yene sezdurmey selip koyuvatqudek. Nurzat uniñğa yékin berip:

— Hey, neme kilivatqan ademsen? -dep soraptu.

— Yer üsti aliminiñ palvani Nurzatni yer astıǵa çüşti déğenni añlap, şuniñğa hemrah bolay dep kütüp turğan Sezdures Baturmen, -deptu heliki kişi.

— Yaşsi boldi, Nurzat dégen men bolimen, -deptu Nurzat (244).

Bu ikkisi yolğa ravan boptu. Ular kétivatsa, ikki putıǵa tügmen téşi ésiwélip keyik koǵlap yürgen yene bir kişi uçraptu.

— He, neme kilivatqan ademsen? -dep soraptu Nurzat.

— Men Şamal Baturman, yer üstiniñ kütüngüri Nurzatni yer altıǵa çüşti dep añlidim, şuniñğa hemrah bolay dep uniñ yolıǵa qarap turimen, -deptu heliki adem. Nurzat:

— Yaşsi boldi, Nurzat dégen men bolimen, -deptu.

Bu üçeylen birneçe kün mañǵandin keyin yene bir kişige uçraptu. Qarisa, bu adem yerge kulikini yékip, yerni tiñsavatqudek.

— He, neme kilivatqan ademsen? -dep soraptu üçeylen uniñdin.

U öziniñ tiñtiñçi ikenlikini éytip, burunqılarǵa oşşas cavab beriptu. Şundaq kılıp, töteylen bir yerge kelgende Taǵ Baturǵa uçraptu. Taǵ Baturmu Nurzatqa qoşuluptu.

Ular bir yerge kelse, bir adem bir kölniñ boyida oltuǵudek. Kölniñ süyi dem kurup, dem téşip turuptu. Bu adem Su Batur iken, umu Nurzatqa hemrah bolgili saqlap turǵaniken. U birer deryaniñ süyini biraqla yutuvalalaydiken. Uniñdin keyin uniñğa Köz Batur, Şamal ve bir Daħır Kalvar uçraptu. Köz Batur cahanni köreleydiken, Şamal Batur alemde şamal ve boran peyda kılıdiken, Daħır Kalvarniñ içige herqandaq nerse sigip kétidiken (245).

Tokkuz batur yolğa çıkip tokkuz heptide Tömürhanniñ yurtıǵa yétip bériptu. Ular yétip barganda, Tömürhanniñ kıziǵa Kahişhanmu elçi evetkeniken. Nurzat kelgendin kéyin Tömürhan her ikki terepke: «Hüner körsitiñlar, qaysiñlar yeñseñlar, kızimni şuniñǵa bérimen» deptu. Şuniñ bilen sorun raslinip, yette yaştin- yetmiş yaşkıçe bolǵan hemme ademni yığıptu. Nurgun koy, kala, tögiler soyulup ziyapet bériliptu. Nurzatniñ palvanliri ayrim öyde kütülüptu. Tömürhan bilen Kahişhan meslihetlişip, ularniñ eşıǵa zeher sélip bermekçi boptu. Buni añlıǵan Tiñtiñçi Batur ehvalni Nurzatqa melum kıptu. Buni oqqan Sezdürmes Batur zeherlik aşlarni Kahişhanniñ ademliriniñ eşi bilen almaşturup koyuptu. Kahişhanniñ vezir- vuzraliridin tokkuz kişi ölüp (246) qaptu. Yénilgen Tömürhan at beygisi uyuşturuıp, öziñiñ hemme yügürük, uçqur atlirini beygige saptu. Nurzat Aq Boz Aygırni teyyarlaptu. Şu çağda, Aq Boz Aygır zuvanǵa kélip:

— Eger beygini yiraqtin başlısa, meniñ yügürüşümü tez bolidu. Üç kün çapsam toyaklırim kızip, özümni tohtitişka kudretim yetmes qalidu. Men kelivatqanda aldimdin arkan tartıp koy, arkanniñ yette kėti çiğidin, ikki kėti kıldin bolsun. Arkan birakla üzülüp ketse ölginim şu, eger arkanniñ birer kėti üzölmey qalsa, men tohtaymen, yikilip can üzsemme yene maña can kirdu, -deptu.

Beyge bir heptilik yiraq caydin başliniptu. Uniñgiçe çelişis uyşturuluptu. Tağ Baturǵa héçkim teñ kélelmeptu. Tağ Baturǵa kişi çıkmıǵandin kéyin Tağ Batur ikki tağni ikki qolida kötürüp, yurtqa küçini namayan kıptu. Tömürhan bilen Kahişhan hıduqıp qaptu- de, Nurzatqa:

— Tağni biz terepke koymisun, -dep yéliniptu.

Nurzat Şamal Korsak Baturǵa buyruq kıptu. Şamal Korsak Batur bir püvligeniken, ikki tağ çañ- tozangǵa aylinip uçup kéliptu.

Beyge başlinip bir kündin kéyinla yiraqtin çañ- tozan kötürölüp, Aq Boz Aygır uçqandin kelivatkudek. Nurzat derhal tokkuz kat arkanni tartıptu. Aq Boz Aygır kélip öziñi arqangǵa urup yikiliptu. Arkanniñ sekkiz kėti üzölüp, bir kėti qalǵaniken. Aq Boz Aygır (247) hoşidin kéliptu. Şu çağda Nurzat Aq Boz Aygırniñ beşıǵa kélip:

— Tokkuz ceniñ bar idi, sekkiz çıksimu biri qalǵandu, ornuñdin tur, Aq Boz Aygirim!— deptu.

Ak Boz Aygırğa şu haman can kirip, kişnep- puşkurup ornidin turuptu. Başka atlar birkañçe künden kéyin keptu. Néme kılarini bilmey qalğan Tömürhan bilen Kahişhan:

— Emdi yügürüş musabıķisi ötküzeyli, -deptu.

Yürüyüş musabıķisi bir heptilik yerge yügürüp bérıp- kéliş boptu. Nurzat Şamal Baturnı çıkırıptu. Tömürhan bir caduger momayni çaķırğaniken. Ular ikkisi yügürüptu. Nişanga Şamal Batur aldida yétip bériptu. Keynide qalğan caduger öziniñ yénilip qalidıǵanlıķını pemlep bir qapaqqa bihoş dorisi, bir qapaqqa su qaçılup Şamal Baturnıñ keynidin qoǵlaptu. Caduger nişanga yétip bérıp «uh» dep qapaqtiki suni ğurtulditip içişke başlaptu. Şamal Batur (248):

— Mañimu bergin, -deptu. Caduger bihoş dorisi sélingañ yene bir qapaqtiki suni élip bériptu, Şamal Batur suni içip uqlap qaptu. Caduger keynige qarap yügürüptu. Şamal Batur üç kün uqlıǵanda, bir toñ qaǵa unıñ burniniñ uçını qoqup oyǵitivétiptu. Qarisa, momay allıqaçam tikivetkeniken. Öziniñ aldanganlıķını sezgen Şamal Batur ornidin bir qañǵal qumni élip qopup «hep séni» dep keynidin qoǵlaptu. U qushek uçup, quyundek pırkırap, bir künlük yol qalǵanda caduger momayǵa yétişivélip, qolidiki qumni cadugernıñ közige qéçivétip ötüp kétiptu. Caduger momay közini uvlap qaptu. Şundaq qilip, yügürüş musabıķisidimu Nurzat terep utuptu.

Tömürhaniñ kırık qulaqlıq bir qazini miñ gez térenliktiki kölge qüşüp ketkeniken. Tömürhan aşı qazanni élip bérişni éytiptu. Su Batur kölniñ suyini bir sömürüp qurutuptu-de, qazani élip bériptu.

Tömürhan möküşmek oynaşni ottiriǵan qoyuptu. Aldi bilen Tömürhaniñ adamliri mökünüptu, lékin Köz Batur teripidin ular aşkarilinip qaptu. Növet Nurzatlarǵa kelgende, ular Daħir Kalvarniñ içige kirivalǵanıken, Tömürhaniñ adamliri ularni zadi tapalmaptu. Şundaq qilip, hemma sinişışta Nurzatlar utuptu.

Tömürhan ularǵa qayıl bolup, qızini bérişqa mecbur boptu. Nurzat Tömürhaniñ qızini élip, hemrahliri (249) bilen yol- yolda hoşlışıp, Batuhanniñ kéşıǵa keptu. Batuhan Nurzattin bekmu razi boptu ve öziniñ qızini unıǵa bériptu. Bu qaǵda Nurzat Batuhandin özini yer üsti dunyasıǵa açıqıp qoyuşni iltimas qıptu. Batuhan öz qızini ve nurǵun hemrahlarnı qoşup Nurzatni yolǵa sélip qoyuptu. Yer astidin yer üstige toqqız aylıq yol

bolup, yoldiki cebir- capalarda Batuħanniñ kızi ve hemrahliri qaza tépip, Nurzat, Aq Boz Aygır ve Batuħanniñ kéniziki Kémergül üceylen qaptu. Ular yol yürüp bir bulaqniñ boyıǵa kélip aram aptu. Bulaq tüvide çoñ bir tüp çinar derihi bar bolup, üstide sumurg kuşniñ baliliri bar iken. Del şu çağda bir ecdiha çınarǵa yamışip sumurg balilirini yémekçi boluvatқанiken, Nurzat sadaқni élip ecdihani étip çüşürüptu. Sumurg baliliri qotulup qaptu. Bir azdin kéyin qattıq boran çıqıp, Ana Sumurg uçup qeptu- de, ehvalni uqup Nurzatqa rehmet éytip, uni yer üstige açıqıp koyuptu. Ular yer üstige çıqqanda, uzun vaqıt aram almıǵan Nurzatqa harduq yétiptu, u azraq uqlap aram almaqçi boptu. Bu çağda Aq Boz Aygır:

— Ey Nurzati uqlımisañ yaqşı bolatti, lékin sen uqlımıǵılı héli vaqıt boldi, meyli azraq uqlıvalǵın, emma segek bolǵın. Men şepe bergen haman oyǵanmisañ bolmaydu, -deptu.

Emdi sözni caduger momay bilen uniñ kızidin añlayli:

Caduger momay Nurzatni kaçurup qoyup, kıziniñ aldıǵa bériptu. Kızi (250):

— Ey ana, Nurzatni zadi kim tutalaydu? -dep soraptu.

— Atañ térekke qulıkidin bend qilivetken Çoyun Qulaq tutalaydu. U şor bulaqtiki yalguz térekke bend qilingan. Atañ séniñ beht- teliyiñge kitabé éçip, séniñ aşu çoyun qulaqniñ qolida halak bolidiǵanlıqini bilip, uni térekke méhlivetken. Uni boşatsañ özüñ halak bolisen, -deptu caduger. Cadugerniñ kızi Nurzatni tutup béridiǵanla bolsa halak bolsammu meyli dep çoyun qulaqni izdep, anisiniñ tosuşıǵa qarimay méñiptu. Anisi hapa bolup kızini bir kaçat salǵaniken, kız anisiniñ gélini boǵuptu. Caduger momayniñ démi sikilip:

— Çéçim uçtek aqarǵan, qeddim yadek égiligen, cénim tozǵaktek, méni qoyuvet, can kızim, -deptu ve mundaq nezme oquptu (251):

İkki oǵul içide,

Yalguzumsen, can kızim,

Köz nurumsen, qarçıǵam,

Qoyuvet meni, can qizim.

Yalguzumsen, erkem sen,

Yeni sehir berey men.

Yette iklim icidin

Yigit tallap berey men,

Qoyuvet meni, can qizim.

Uçsam kanat ozün sen,

Çapsam şemşer bisim sen.

Yette yerde hezinem bar,

Şuni tallap berey men,

Qoyuvet meni, can qizim.

Caduger ceni tumşuğa yetiptu. U can talişip turup yene mundaq deptu:

Yene razi bolmisañ,

Niyitiñdin yanmisan,

Atañ pütken sehirni,

Çoyun Kulak sirini,

Éytip berey men saña.

Kiliç ötmes batur u,

Alem örgiler heyvidin.

Yürek titrer bestidin.

Perva qilma sen aña,

Yekin berip keşiğa,

Çişlep alğın miñni sen,

Şundağ murad tapisen (252).

Dep yalvurgan bolsimu, Caduger Kız bir sıkıp anisini öltürüp koyuptu. U yalguz térekke béríp Çoyun Kulakın özige yârdim bérişke vede élip, uni boşıptu. Çoyun Kulak bendtin acrapla:

— Sen maña hotun boluşka razi bolsañ, saña yardım kılimen, bolmisa cénini alimen, -deptu. Caduger Kızı ilaçsez mağul boptu. Ular er- hotun boluşuptu. Şuniñdin başlap Çoyun Kulak Nurzatniñ yer yüzige çıkıdığan ornini közet kılişka başlaptu. Nurzat yer üstige çıkkan küni Çoyun Kulak ovğa ketkeniken, Çoyun Kulak ovdin kaytıp kélip Nurzatniñ yer yüzige çıkıp bolğanlığını sézip kaptu. U kelgende Nurzat uhlavatkan bolup, kécışka ülgürelmeptu. Çoyun Kulak Nurzatni bir muşt saptu. Nurzat çala ölük bolup yikilip çüşüptu. Çoyun Kulak Aq Boz Ayğir bilen Kemergülni tutuvaptu. U Nurzatka karap:

— Ölüküñni böre yésun, -deptu, andin Aq Boz Ayğir bilen Kemergülni Caduger Kızınıñ aldıga élip bériptu ve Nurzatniñ ölgenlikini éytipu. Caduger Kız ah urup kaptu. Çoyun Kulak şuniñdin tartıp Kemergülni mecburi hotun kılip, Caduger Kız ve uniñdin bolğan oğlı bilen kari bolmaptu. Bu Caduger Kızga katık elem boptu, lékin u Çoyun Kulakka teñ kélelmeydiganlığını bilip, derdini içge yutup yürüptu.

Çoyun Kulak Kemergülni hotun kılip alğandin keyin (253) Aq Boz Ayğirniñ putıga tömür kişen saptu. Ovğa çıkşa, kişendin boşıtip miniptu, ovdin kelse, yene kişen saptu. Bir küni Çoyun Kulak ovdin kaytıp kélip uhlap kaptu. Caduger Kız oğlıni Kemergülge bérıp taşkıri çıkıptu. U éğilniñ işikige bérıp yıglaptu. Aq Boz Ayğir uniñ yigisini añlap:

— Ey mezlum, némige yıglaysen? -dep soraptu. Caduger Kız:

— Men Nurzatka érişimen dep öz anamni öltürgen, ahır hemmidin kuruğ qaldım. Hetta Çoyun Kulak Kemergülni hotun kılivélip meni taşlıvetti, -dep derdini töküptu. Aq Boz Ayğir uniña:

— Sen méni kişendin azad kılısañ, men séni Nurzatniñ yénigä başlap barimen. Sen Nurzatni tirildürseñ, uniñğa bolisen, -deptu.

Caduger Kız bir işinip, bir işenmey, Aq Boz Aygırniñ putidin kişenni boşıptu. Caduger Kız Aq Boz Aygırğa miniptu. Aq Boz Aygır çéiptu. U şundaq çéiptuki, uniñ ayiği astidiki tağ- taşlar ézilip, per titreptu. Uniñ dehşitidin Çoyun Kulak oyğınip, Kemergöldin:

— Bu néme avaz? -dep soraptu. Kemergül cavab bermeptu. Uniñ kuçıkıdiki Caduger Kızdın bolğan Çoyun Kulakniñ yette aylık oğlu:

— Anam Aq Boz Aygırni minip kaçtı, -deptu.

Çoyun Kulak taşkıriğa yügürüp çıkıptu, lékin Aq Boz Aygırniñ karisinimu körelmeptu. Ahır Aq Boz Aygırniñ (254) izini boylap keynidin koğlap méñiptu.

Aq Boz Aygır Caduger Kızını Nurzatni taşlıvetken yerge ekeptu. Nurzat yatқан yérیده öz péti yatқанiken. Aq Boz Aygır Caduger Kızğa:

— Sen uniñ koynidiki peyni élip köydürgin, -deptu.

Caduger Kız Nurzatniñ koynidin Ana Sumurğniñ kanitini élip köydürüptu. Şu haman kara boran çıkip, Ana Sumurğ uçup keptu. Ana Sumurğ yétip kélip:

— Ey vapadar at, yéniñda yat- bigane bargu, kalğan hemrahlırniñ kényi? -dep soraptu.

Aq Boz Aygır Nurzatniñ keçürmişi, öziniñ keçürmişi, Kemergülniñ tekdirini sözlep bériptu.

— Bu méni tömür kişiden kutkuzdı, sen bizge Nurzatni tirildürüp bergin, -deptu.

Ana Sumurğ Nurzatni kaniti astıga élip, bağıra bésip:

— Uniñ ağızıga abihayat süyini témitsak eslige kelgüdek, -deptu. Aq Boz Aygır:

— Abihayat süyini nerde tapımız? -deptu. Ana Sumurğ:

— Men tépip kéley, -dep uçup kétiptu.

Caduger Kız bilen Aq Boz Aygır Nurzatniñ kęşida qaptu. Aridin bir aş pişim vaqıt ötüptu, Ana Sumurğ ağızida ekelgen abihayat süyini Nurzatniñ ağızığa témitiptu. Nurzat asta- asta ésige kélip, közini éçip (255):

— Uh, eceb uqlap kétiptimen, -deptu. Ana Sumurğ bolğan işlarni sözlep bériptu:

— Sen uqlimidiñ, ölüp tirildiñ, -deptu. Şu çağda Çoyun Kulak yétip keptu. Ana Sumurğ uçup Nurzat bilen Aq Boz Aygırni çağgallap ekétiptu. Caduger Kız asmanğa qarap qaptu. Çoyun Kulak téhimu yétip kélip, uniñ gélidin boğup turup:

— Sen özünğimu kıldiñ, mañimu kıldiñ, -deptu. Caduger kız uyaq- buyaqqı yulqunup körüptu, biraq Çoyun Kulak téhimu kattıq kısiptu. Caduger Kız «koyuvet» dégenséri Çoyun Kulak şunçe kattıq sıkıptu. İlaçsez qalğan Caduger Kız ahir yélinip-yalvurup:

Kirmey anam sözige,

Men buyanğa mañğantım.

Tosqanidi yolumni,

Kékirdikin boğqantım.

Anam éytqan kısmetke

Duçar boldum ahiri.

Can anamniñ şu ħuni

Méni tutti ahiri.

Şu ecrimniñ hekkige,

Méni koyuvet, cananim (256).

Deptu. Çoyun Kulak «yak» dep çigraq kıskınen, Caduger Kız terleşke başlap:

Yette ay baqtım balañiz,

Aq sütümni ayimay

Sendek batur boluşka

Kéçe- kündüz uhlımay.

Séhir pütken oğluğa,

Yetmiş yerde hezine

Pütkenidim toyığa.

Şu ecriniñ hekkige

Méni koyuvet, cananim.

deptu. «yak» dep, Çoyum Kulak yine bir kışkaniken, Caduger Kızniñ közi aliyip
kılıp:

Öz séhirini bérey men,

Uçsan kanat bolay men.

Kezseñ yette iklimi,

Saña tulpar bolay men.

Anam pütken tilsiniñ

Açkuçini bérey men.

Tilsimatni sen üçün,

Özüm kirip yeşey men.

Sende bolsun ihtiyar,

Kayrilmisun kanatım.

Cénim kalsun méniñki,

Méni koyuvet, cananim (257).

dep yıglaptu. Lékin, Çoyun Kulak yine sıkkaniken, Caduger Kızniñ ceni
helkumıga kélip kaptu. U yine:

Yalguz oğlun cénini
Bend qılğan özümge.
Boğsañ méni navada,
Sen qılursen özüñge.
İşenmiseñ sözümge,
Bérıp körgin şu tapta,
Oğluñ hali néçükkin?
Sen qarıgın közümge,
Oğluñ domilar pegahda.
Çıksa cénim méniñki,
Oğluñ öler şu çağda.
Cénim qalsun méniñki,
Bolup qalar kérikim.

deptu. Lékin, uniñ qısmıti öz anısınıñ tekdirige oğsaş öz adımı teripidin ahırılışıptu.
Çoyun Qulaq öyige kaytıp kélip qarisa, oğlı salamat iken. U yene uqlaşqa başlaptu.

Ana Sumurğ birhaza uçqandin kéyin ularni yerge çüşürüp, Nurzatqa:

— Çoyun Qulaqniñ ceni özide emes, birneme qılıp uniñ cénini tépival. Bolmisa, uniñdin zadila qutulalmaysen, -dep hoşlışıp uçup kétiptu.

Nurzat Aq Boz Aygırni minip Çoyun Qulaqniñ öyge bériptu. Çoyun Qulaq Nurzat bilen Aq Boz Aygırni izdep ketkeniken Qemergül Nurzat bilen yığlap körüşüp, körgen holuqlirini sözlep kélip:

— Méni Çoyun Qulaqtın qutkuzuvalğın, -dep yéliniptu.

Nurzat Qemergüldin Çoyun Qulaqniñ sirini bilip, uniñ cénini soraşniñ usul-çarilirini ögitip qoyup, özi böşükniñ astıga ora kézip yoşurunup yétiptu. Keçte Çoyun

Ƙulak keptu. Nurzat dégendek, Ƙemergül uni tamakka rasa toyguzup yatƙuzuptu. U yatƙandin kéyinla, Ƙemergül baliniń tékimiğa bigiz sancip yiglitiptu. Bala yiglavergeçke, Çoyun Ƙulak:

— Hey Ƙemer, balini bezle, yiglatma, -dep varƙıraptu.

Ƙemergül balini elley etken bolup bigizni yene sanciptu. Bala yiglavergendin kéyin, Çoyun Ƙulak:

— Bala némişka yiglapdu? -deptu, Ƙemergül:

— Balań, men Çoyun Ƙulakniń balisi bolsam, u ménin cénimni öz ceniğa ƙoşup ƙoyar idi, hetta céniniń nede ikenlikini éytmedi, şuninga yiglaymen deptu, -dep Çoyun Ƙulakni işendürüptu. Çoyun Ƙulak:

— Oğlum cöylümisun, men uniń atisi. Méniń cénimni unińğa kériki bolsa hazir éytip bérey, kéyin özümniń ceniğa uniń cénini ƙoşup ƙoyay. Sen çıƙıp tur, men uniń öziliğa éytip bérimen, -dep Ƙemergülni öydin çıƙırvétip, balisiniń ƙulığığa piçirlap, -ey oğlum, méniń cénim yırakta, bu yerdin üç künlük néridiki eski tağniń bağrida bir bulak bar. Bulakta ikki bélik bar (259). Şu ikki bélikniń ƙurisiƙida ikki tal açƙuç bar. Bu açƙuçlar méniń cénimni saƙlaydığan sanduƙniń açƙuçi. Şu açƙuçni alsań, tağ bağrida ğar ƙörünidu, ğarğa kirseń, tamda ésiƙlik bir oƙya bar. Şu oƙyani alsań, ğarniń keyni éçilip bir yaylakka çıƙisen. Şu yaylakta béşida bir tal müńgüzi bar, péşanisiye bir közi bar hayvanlar bar. Şunlarniń içide ténide ƙırık bir tal dügilek belgisi bar biri bar, uniń ƙorsiƙida tokƙuz sanduƙ bar. Şu tokƙuz sanduƙlarniń eń kiçikinde tokƙuz çüce bar. Şu tokƙuz çüce méniń cénim oğlum, ceniń gevdeńge siğmay ƙalğan bolsa, ete şunińğa ƙoşup ƙoyay. Bélik tutuşniń séhrini bilmiseń, béliklar bulak közidin sirtka çıƙmaydu. Eger béliklerni mecburiy tutmakçı bolsań, ular mańa ğeterdin béşaret béridu. Men şu haman bulak boyığa bérıp, düşmanniń cacisini bérimen. Méniń sirim şu. Sen ğatircem bolğın, men séniń cenińnimu özümniń ceniğa ƙoşup ƙoyimen, -dep öz ornığa bérıp yétiptu.

Nurzat tuydurmay çıƙıp kétiptu. U eski tağ terepke yol aptu. U bulak boyığa yétip yoşurunup, Çotun Ƙulakniń oğliniń cénini elip kélişini kütüp yétiptu. Üç künden kéyin Çotun Ƙulak keptu. U bulak boyini inçikilik bilen közetkendin kéyin, bulakka ƙarap:

— Cadu Ravaca durisa, cüp açkuçni bersina. Cadu Ravaca dursa, tilsimni yeşsına, - dégeniken, bulaktin ikki bélik çıkip ikki tal açkuç élišiğa, tağ bağrida bir ğar körünüptu, Çoyun Ƙulak şu ğarniñ içige kırıptu. Çoyun Ƙulak ğar içide yérin kün turgandin kéyin kaytip çıkip, açkuçlarni béliklargä taşlap bérıp kétip ƙaptu.

Çoyun Ƙulak kaytip kétip bir kündin kéyin Nurzat mökünüp yatƙan yéridin çıkip, bulak boyiğa kélip Çoyan Ƙulakniñ cadu sözini tekrarlaptu.

Şu haman bulaktin ikki balıƙ çıkip, ikki tal açkuçni Nurzatğa taşlap bériptu. Nurzat bir çoñ, bir kiçik açkuçni élip tağ bağridiki ğarni körüptu. U ğar içige kirip, esiklik turgan oƙyani aptu. Şu heman ƙulakni yargudek dehşetlik avaz çıkip, ğarniñ keyni teripide bir yaylak peyda boptu. Nurzat yaylağa çıkıptu. Yaylağa bésida bir müñgüzi, péşaniside bir közi bar hayvanlar otlap yürüdek. Çoyun Ƙulak éytƙan ténide ƙırıƙ bir dügilek belgisi bar hayvanni izdeptu. Toyuksız bir çettin u izdigen hayvan bésini pes ƙılıp, Nurzatni üsüş üçün dehşet bilen yürürüp geptu. Nurzat çakƙanlık bilen ƙolidiki oƙyani oƙlap, yürürüp kélivatƙan hayvanniñ péşanisidiki közini çenlep oƙ üzüptu. Oƙ del cayığa tégiptu, u hayvan tik molaƙ çüşüptu. Uniñ ƙorsıƙidin tokƙuz sanduƙ çıkıptu. Nurzat sanduƙlarni éçip, eñ ahiriƙi ƙara sanduƙtiki sekkiz çüciniñ boynini yulup taşlap, birini ƙaldurup, Çoyun Ƙulakniñ can talişivatƙanlığını bir körey, dep uniñ öyige bériptu ve Ƙemergüldin:

— Çoyun Ƙulak ƙandaƙ? -dep soraptu (261).

— U can talişip yatidu, -deptu Ƙemergül.

Nurzat öyge kirip ƙarisa, Çoyun Ƙulakniñ közliri aliyip, aran- aran nepes élivatƙaniken. Nurzat uniñ yéƙin kélip éñişip:

— Ey batur, halin ƙandaƙ? -dep meshire ƙılƙaniken, Çoyun Ƙulak uniñ yaƙisidin tutuvaptu- de, Nurzat bilen élišiptu. Çoyun Ƙulak élišƙanséri küçiyip kėtiptu. Nurzat küçep, acizlap ƙara terge çömülüp kėtiptu. Uniñ üstige tağ yikilğandek, gevdisini tömür iskencide ƙisivatƙandek boptu. Şu çağda uniñ koynidiki kiçik ƙara sanduƙ çüşüp Ƙemergülniñ aldığa bérıp ƙaptu. Nurzat buni görüp, Ƙemergülge ƙarap:

— Kemergül, saña can k  rak bolsa, aldi  ndiki sandu  nı   cip, içidiki   cini   boynini yuluvet, -dep yalvuruptu.

Kemerg  l sandu  nı derhal   lip, uni   i  indiki   cini   boynini   z  p ta  slaptu.     e ölgendin k  yin Çoyun   ulakmu   l  ptu. Dadisini     lgenlikini gürgen bala:

— Hep, atamni   intikamini almayd  gan bolsam, -dep Kemergülni bir tepkeniken, balini   puti Kemerg  lni     orsikidin kirip, keynidin   ik  p kğtiptu. Kemerg  l   u zamat   l  ptu.   zeplengen Nurzat balini   boynığa ta       p, derya  a    kt  r  v  tiptu, andin yurtığa şarap yol aptu.

Nurzat seperge   ik  p ketkendin k  yin, Perizat yurttin     künlük n  ridiki yol boyı  a kepe   urup, Nurzatni   yolı  a   arap oltur  ganiken. Nurzat yurt  a y  tip (262) b  ri   a     künlük yol   aldı dep oylap k  tivat  anda, A   Boz Ay  ir   attı   k   nep k  tiptu. Nurzat heyran bolup etrap  a   araptu. A   Boz Ay  ir yine k   neptu.   u çağda kepide oltur  an Perizat A   Boz Ay  irni   k   nigen avazini tunup, kepidin   ik  ptu. A   Boz Ay  ir    in  i k  tim k   neptu,   u çağda Perizat:

— Nurzat! -dep   akıriptu.

Nurzat A   Boz Ay  irdin      p Perizat bilen   uca  li  ip k  r    ptu. Perizatni atni   aldı  a   lip yurt  a   ayturup k  tip, murad- me  sitge y  tiptu.

Nurzat atisini   bi  udlukidin bala-   aza  a yoluk  an bolsimu, l  kin A   Boz Ay  irni     isliti bilen d    menlirini y  n  p be  tke   ri  iptu.   zini be  tke   ri  t  ren A   Boz Ay  irni a  irki   mrige  e atisi ornida k  r  p ötüptu.   ytilar  a   ari  anda «atni ata   ornida k  r» d  gen gep   uni  din   al  anmi   (263).

7. Çar Kuyrukluğ Cede At¹⁰

Bundin köp zamanlar ilgiri cahan sir, hékmetke, insanlar eñil- paraset, casaretke tolğaniken. Aşu zamanlarda hazir nami öçken makanda Tülkün Bay dep katte bay ötkeniken. Bayniñ tokkuz oğli bar iken. Bayniñ pütün hiyali, es- yadi bayliq topla, birni ikki kiliş, ikkini töt kiliş bolğaça, oğullarini öylep zimmisidiki atilik burçini ada kiliş hiyaliga kirip çıkmay oğulliriniñ aldiniñ çéçi aqirip, kencisi yigit boluptu. Aşu kencisiniñ ismi Baykuş iken. U oğulliriniñ içide çéçen, ekillik iken.

Aşu yurttiki kişiler Tülkün Bayniñ yüz- abruyi, hörmiti üçün, uniñ oğulliri toy-tökün, ölüm- yétimğa barsa tördin orun bérıp, başkilar pegada olturişidiken, toyda oğlaq tartışsa ulardin aşmaydiken. Künlerniñ biride ularniñ boytaq yürgenlikini bir meshire kilişni köñlige püküp yürgen geptan bir yigit bir toyğa tokkuz oğliniñ bille kélip, çoñliri aldın salam bérıp kirip kelginini körüp:

— Hey, kéliñlar Tülkün Bayniñ buqiliri, -deptu.

Bu gepni Baykuş añlap qilip yerdinla keynige yéniptu. Toy tarqığandin kéyin Baykuşniñ akiliri öyge kélip (110):

— Sen biz bilen bille toyğa barğan idiñgu. Toyda biz bilen bille bolmidiñgu, -dep soraptu. Baykuş égir hursinip turup:

— Siler şundaqmu nadan, galvañ bolamsiler, heq bizni néme devatidu, toyğa barsaq, salam qilsaq:

— Hey, kéliñlar Tülkün Bayniñ buqiliri dep meshire qilivatsa, men öyliney désem hemmiñlardin kiçik, silerniñ béşiñlar aqirip, çişñlar sargaysimu öylinişniñ gémini qilmaysiler, atam bay boluşniñ koyida başqa heçnersini oylimisa, atamniñ zadi néme hiyali bar iken bilip bolgili bolmaydu, -deptu hesretlinip. Bu sözni añlığan akiliri:

¹⁰ Çar Kuyrukluğ Cede At. Uyğur Hëlq Çöçekliri 19. Neşirge Teyyarlıguçılar: Abdukiyum Turdi Turpan; Abdurêşit İbrahim. Şıncan Hëlq Neşriyatı, 2000, ss.110-145.

— Vay isit, néme deydiğansen, biz añlimayla yürüptük, -deyişiptu. Şuniñdin kéyin ular meyli toy- tamaşa, meşrepke barsun, barmisun kişiler oğşaşla «Tülkün Bayniñ bukiliri» dep atışidiğan bolup qaptu.

Künlerniñ bir küni bu gepni Tülkün Bayniñ ayali añlap qaptu. Bu geptin u nomustin öley deptu, köp azabliniptu. Bu gepni érige yetküzey dese ériñni micezini yahşı bilgeçke bir purset kütüp yürüptu.

Bir küni Tülkün Bayniñ taza huşal vaqtida:

— Hey atisi, kişiler bizni némiler dep söz- çöçek kılivatқанlığını bilemla? -deptu. Tülkün Bay çirayini türüp:

— Qandaq ademler iken bizni bir nerse deydiğan (111) deptu.

— Hey atisi, hek néme dese devéridu- de, hekniñ yeydiğan, içidiğini öz öyide tursa.

— Hey, néme deydu, -dep soraptu Tülkün Bay.

— Qarisila atisi, balılarniñ aldi çar saqal, keyni yigit bolup qaldi, ularni öylimeymizmu, hek şu toğruluk... deyişke, Tülkün Bay gepni tartivélip héç iş bolmiğandek:

— Vay, kişiler şu toğruluk gep- söz kılişivétiptimu? Öyleymiz hotun öyleymiz, öyligendimu tokkuz oğulğa tokkuz kızi bar bay çıksa hemmisini biraqla öylep kişilerni heyran qaldurimiz deptu. Tülkün Bayniñ ayali:

— Siler izdimisile hek silini izdep alidiliriga kélemdu? -dep éri bilen gep talişiptu. Tülkün Bay ayaliniñ sözini orunluk bilip:

— Bolidu, men tokkuz kızi bar bayni izdep tapay deptu. Şuniñdin kéyin u yol teyyarlıqığa tutuş kıliptu. Yol, toy teyyarlıkı pütkende er- hotun ikkisi imam- mezin, yene sekkiz oğlını élip yolğa çıkişka teyyarliniptu. Öyde bir neççe malay, hizmetçiler bilen Baykuş qalidiğan boluptu, bay seperge atliniş aldida Baykuşni aldığa çaqirip:

— Oğlum, señ eñ ekillik, eñ kiçik balam, men tokkuz kızi bar ademni tépip silerni öylep qoymaqçı deptu. Baykuş razi ikenlikini bildürüp:

— Bolidu ata, men öyde kélip qarançuk bolay, sen tokkuz kizi bar ademni tapalmisañ sekkiz kizi bar ademni tapşañmu sekkiz akamni öylep kel, -deptu hem öz yénidin daim ayrimaydigan sheher padişahiniñ şahzadisi bilen étişip oynaydigan altun sağa, altun oşukini yénidin çıkırıp, atisiga bériptu:

— Eger tokkuz kizi bar adem çıksa, akilirimgu baridu, men barmigandikin meniñ aşu nersilerinimu otturiga koyup nikahimni okup kélersiler, -deptu. Tülkün Bay buniñga maqul bolup seperge atliniptu. Ular yol yürüptu. Yol yürgendimu bir neççe tağ éşip, çeksiz ketken bir yaylaqqa çıkıp qaptu. Qarisa yaylaqta otlap yürgen yilkilarniñ köplükidin kişiniñ köñli aynigudek dericide iken. Ular aq çedir tikip qazanda göş qaynitip koyup, körpe üstide yatqan yilkişini téptu. Yilkişi ularni izzet- ikram bilen qarşi élip, katte méhman kıliptu. Ular yilkişi bilen hoşlişar çağda:

— Bu yilkilar kimniñ? -dep soraptu. Yilkişi:

— Quddus Bayniñ, -deptu. Ular yilkişi bilen hoşlişip bir qançe tağ, yaylaqlardin ötüp töge, kala, qotazlarni körüptu. Malçılarniñ hemmisi ularni yilkişidek katta méhman kıliptu. Ular mallarniñ kimniñ ikenlikini soridigan hemmisila oşşaşla: «Quddus Bayniñ» dep cavab bériptu. Bu cavab Tülkün Bayni heyran qalduruptu.

U şu heyranlıqta: «Men özümni bay deptimen, bu kişi mendinmu bay iken, qandak kılip şunçe katte bay bolup ketkendu» dep oylap tégige yételmey, neççe kün (113) hiyal bilen yürüp, yene bir yaylaqqa kélip qaptu. Qariğudek bolsa bu yaylaqtimu qoylar özreñgi boyiçe türküm- türkümlep otlap yürğudek. Tülkün Bay qoyçiniñ çedirida méhman bolup hoşlişar çağda qoyçidin:

— Quddus Bayniñ öyi nede? -dep sorap Quddus Bay bilen bir körüşküsi bar ikenlikini bildürüptu. Qoyçi aldida körünüp turğan tağni körsitip:

— Aşu tağdin ötsenlar Quddus Bayniñ öyige barisiler, -dep körsitip qoyuptu.

Tülkün Bay hemrahlari bilen tağdin halkip ötüp körüptuki, süpsüzük tinç ékıvatqan bir derya boyida han ordisidek çiraylıq, heşemetlik saray turğaniken. Tülkün Bay buni körüp, Quddus Bayniñ öyi ikenlikige cezim kıliptu- de, sarayni nişanlap méñiptu. Bu çağda Quddus Bay tokkuz kızini keynige sélip, bu kızlarni tokkuz oğlu bar

birini tépip bersem, çoñiniñ béşi aqardi, kéçiki kız boldi, -dep bosuğa atlığaniken, köp mañmay Tülkün Bay bilen uçrişip qaptu. İkki bay salam- saet kılişkandin kéyin meksetlirini bilişiptu ve uniñdin kéyin Quddus Bay:

— Siler méniñ bosuğam tüvige kélip qapsiler, hemme işni muşu yerde püttüreyli, -dep Tülkün Baylarni tekliip kıliptu. Ular tekliipni qobul kılip Quddus Bayniñ huzuriğa kéliptu. Hay- hay ular şundağ heyran qaptuki, özlirini huddi padişahlarniñ ordisi, çahar bégi, cennetke (114) kirip qalğandek séziptu. Ular méhman bolup olturğanda, kızlar yolda kélivétip boluşkan geplerge asasen, özlirini yigitlerge teñleştürüp baqsa bir yigit kem iken. Kızlar buni körüp: «Bu bay atamğa yalğan sözleptimu néme» dep oylişivatqanda ikki bay toy toğruluk sözlişişke çüşüp:

— Qandağ, layıq kélidikenmizmu? -dep soraptu Tülkün Bay:

— Toyluq salsaqmu- salmisakmu oñsaş sizniñ salğan toyluqiñiz şu kızlirimniñ bolsun, hazir men toyluq çikirip bérey deptu, bu gep Tülkün Bayğa hoş yékiptu. Ular toyluqni kélişip bolğandin kéyin kızlarniñ nikahini ayrim- ayrim oqup, sekkiz kız tügep tokkuzinçi kızğa kelgende, Quddus Bay:

— Tokkuzinçi oğulliri kéni? -dep soraptu. Tülkün Bay ehvalni çüşendürüp, altun sakisi bilen, altun oşuqqa nikah oquşni ötünüptu. Nikah oqulup tügigendin kéyin toy-tamaşa başliniptu. Ular toy- tamaşini kılip tursun biz gepni başqa yaqidin añlayli...

Aşu yurtta bir caduger momay bar iken. Uniñ balağetke yetken bir sahibcamal kızi bar iken. Kız bir küni çüşide altun sağa, altun oşuq oynap yürgen Bayquşni körüp uniñğa aşık bıkarar bolup qaptu. Şuniñdin kéyin visal teşnalıki, işki otida yürek bağri kavap, çirayi zepireñdek sargiyip kéliptu. Caduger momay kıziniñ halini körüp (115):

— Ey can- ciğer kızim, saña néme boldi? -dep ehvalni soraptu. Kız bolğan ehvalni sözlep bériptu. Caduger momay kıziniñ derdige derman boluş üçün kızi aşık bolğan yigitni izdep şehermu- şehir, yurtmu- yurt kézip, aħir yurtığa kaytip kelgende, toy rasa kıziğanniñ üstige kélip qaptu. U toy ehlini bir növet közdin keçürmek bolup, qarıgudek bolsa, sekkiz oğulniñ katarida özi izdep yürgen altun sağa bilen altun oşuq turğaniken. Caduger momay buni körüp derhal öyige bérip, ikki oğlini aldığa çağırıp:

— Oğullirim, siñliñlarniñ derdige dava tépidi. Siñliñlar köyüp qalğan yigit öyide kélip u eñ yahşı köridiğan altun sağa bilen altun oşuqni dadisi élip keptu. Siler oğul bala bolsañlar siñliñlarniñ behti üçün ular yolğa çıkqanda şu yigitniñ kızini yaqi bolmisa sağa bilen oşuqni bulap kéliñlar, dep toyda körgeñ- bilgenlirini sözlep Tülkün Bayniñ yolığa tuzaq quruşqa kirişiptu. Cadugerniñ oğulliri apisığa vede béríp:

— Sen hatircem bol, -dep toyğa bériptu.

Toy tügep, Quddus Bay kızlirini alimen dégen nersini béríp, yolğa sélišniñ teyyarlıqı bilen boluvatqanda kızlar öz meşuqliri bilen éçilip- yéyilip parañdışıp, külge-çaqçaq bilen apaq- çapak bolup kėtişiptu. Kenci kız köz aldida boluvatқан işlarğa qarap, öziniñ yalguz qalğanlıqığa köñli yérım bolup içi puşup taşqırığa çıqip hıyal (116) sürüp turğaniken:

— Hey kız, néme ançe gemkin bolup kettiñiz? -dégen avaz kéliptu. Kız qarıgudek bolsa aldida çar quyruqluq cede attin başqa nerse yok iken. Buniñdin u «bu hıdaniñ karamitimu néme» dep oylap bolğuçe at yene:

— Kızçaq, buniñğa heyran qalmañ, -deptu. Kız aldidiki atniñ rasttinla zuvanğa kirgenlikige işinip:

— Sen qandaqsige sözleydiğan bolduñ? -dep sirni bilgüsi keptu. At ehvalni çüşendürüp:

— Ay tolğan kéçisi asmandin bir tulpar çüşüp silerniñ yilka içidiki bir baytalğa қоşuldi. Men şu baytaldin tuğuldum, -dep öz sirini éyttip bériptu. Kız buniñdin nahayiti huşal bolup:

— Sen meniñ yénimğa néme mekset bilen keldiñ? -deptu.

— Men séniñ atañdin toyluq hésabiğa néme aldiğanlıqıñni bilgili keldim, -deptu.

Kız:

— Men héç nerse almaymikin dep oylavatimen, -deptu.

— Sen meni alğın, -deptu at.

— Sen néme qililaysen?!

— Men üç künden kéyin bolidğan işlarni bilimen. Tağlardın atlap öteleymen, deryada üzeleymen, otta köymeymen. Men tilsim, -dep öz hékmetlirini sözlep bériptu.

— Siz méni almisiñiz bu yerdin kételmeysiz, -deptu (117). Qız néme seveblikini sorimayla uni alidiganlığını bildürüptu. Şu esnada Quddus Bayniñ qızni çağırğan avazi añliniptu. Şu zaman at közdin ğayib boluptu. Quddus Bay qıziniñ yénigá kélip:

— Qızım sen balılarniñ eñ kiçikki, sen némini alimen déseñ sendin héç nersini ayimaymen, -deptu. Qız héç nerse almaydiganlığını éytiptu. Quddus Bay qıziniñ cavabini añlap köñli yérin bolup:

— Sen bir nerse almisañ balılıkqa yarimaysen, -deptu. Qız atisiniñ köñlini rencitip koymaslıq üçün artukçe gep kılmay:

— Bolidu, emese, muşu atliriñ içide bir çar kıyruqluq cede étiñ bar, maña şuni berseñ, -dep köñlidiki sözni oçuqla éytiptu. Quddus Bay buniñga şertsiz maqul boluptu. Qızniñ açiliri köñlide uni eñmek sanişıptu. Quddus Bay hayal bolmay qızı dégen atni tutup keltürüp, iger- cabduqlap qızini mindürüp qoyuptu. İşlar tamamlangandın kéyin Tülkün Bay kudiliri bilen hoşlışıp toyni köçürüp öz yurtıga qarap méniptu. Şu çağda caduger momay ikki oğlını yoşurun halde ularniñ keynige sélip qoyuptu. Ular ilgiri kelgen yolliri bilen tağlarni, bağlarni, otlaqlarni keynide qaldurup, künlerniñ biride bir şeherge yétip keptu. Hemmisi atlar hargın, özimizge harduq yetti. Bir- ikki kün aram élip andin seperni davam éteyli déyişıptu. Bu çağda Çar Kıyruqluq Cede At kızıga:

— Bu yer cadugerniñ makani, ğeterlik, -dep agahlanduruptu. Kızmu kıyinatısıga (118):

— Bu cadugerniñ makani, ğeterlik, çetkerek çıķıp otlaqlarda çüşkün kılip yolni davamlaşturisaq, -deptu. Bu gep başkılarğa yaqmaptu. Hemmisi muşu yerde çüşkün kılip ménişni éytip turuvaptu. Tülkün Bay ilacsizliktin maqul boluptu. Bu çağda at kızniñ yénigá kélip béşini kızıga sürkiginiçe ğemkin turuvaptu. Qızniñ u atka içi ağıriptu, atmu meyüs halde ot yéyişke kétiptu, Tülkün Bay balilirini orunlaşturup qoyup şehir sirtidiki derya boyıga keptu. Uniñ süpsüzük yénik dolğunlinip ékıvatқан suğa zoķi kélip yüz-közini yuyualmaķci bolup derya lévige olтуруşıga aldıga ikki koy öpkisi éķip keptu.

Tülkün Bay buniňga bir heyran bolup: «Buni it yésun» dep süzep élip taşkırıga taşlaptu. Bu çağda ikki öpke ıavul ikki yigitke aylinip, ıaırap kélip, Tülkün Bayniň yaıısidin élip:

— Sen kéri némeňge şunıilik ıoňıilik ıılip bizniň sayahitimizge deıli ıılisen, sen bizniň padişah evladi ikenlikimizni bilmemsen, téhi közüňge ilmay it yésun dev atisina? -dep köreñleptu. Tülkün Bay ularniň elpazidin ıorıup kétip:

— Men silerniň padişah evladimu yaıı ıoyniň öpkisimu nedin biley, -deptu. Ular:

— Sen heıniň yurtıga kelgendin kéyin bir nersilerge ıékilmay, tinı kélip, tinı ketseñ bolmamdu. Biz hemme nerse bolalaymız, -deptu. Tülkün Bay gal- gal titrep:

— Vay bilmeptimen, méni keıüriñlar, -deptu. Ular téhimu köreñlep (119):

— Nede şundaı asan iş bar iken. Emdi sen bizdin ıutulimen dep ıam- ııyal ıılma, -deptu. Tülkün Bay téhimu ıorıup ularıa yalvurup:

— Vay ukilirim bir bolsimu silerdin ikki bolsimu silerdin méni keıüriñlar, -dep yalvuruvatıanda, Tülkün Bayniň uzaı yoaı ketkenlikidin ensirep ıalıan ayali bilen kiıık kélın keptu. Bu çağda heıııi ikkiylen téhimu heyran ıılip:

— Eger sen biz déenge könmiseñ deryaıa taşılivétimiz, -dep Tülkün Bayni sörep derya boyıga élip méñiptu. Buniñdin ıorıup ketken Tülkün Bay:

— Néme déseñler şuniňga köney, -deptu Tülkün Bay, bu gep bilen ular Tülkün Bayni söreştin toıııap:

— Kiıık oıliñni bizge ıoyup ket, -deptu, Tülkün Bay:

— Kiıık oılum yoaı, öyde ıalıan, -deptu.

— Undaı bolsa, kiıık kéliniñni ıoyup ket, oıluñ özi élip ketsun.

— Vay ukilirim, biz téhi yurtıa barmiduı. ıızimini bu yerde ıoyup barsaı, ıızniñ ata- anisiıa néme deymiz? -Uniñdin başıa néme déseñlar meyli.

— Undaı bolsa kiıık oıluñ öziıe vekil ıılip evetken altun saıa bilen altun oııııni ııııar, -deptu.

Tülkün Bay ayalığa qaraptu. Ayali Tülkün Bayğa qaraptu. Ayali bu nersilerni bérivétip bulardin kutulsak, oğlimiz u nersilerni öynimaydıgan bolar dégen oy bilen u nersilerni (120) bérişke razılık bildürüptu. Tülkün Bay yénidin altun sağa bilen altun oşukni çıkirip bériptu. Ular altun sağa bilen altun oşukni kolığa élip:

— Emdi téz bu sheherdin yoğal, -dep koğlaptu. Kız Tülkün Bayni yöliginiçe kétivétip:

— Vay ata, men bu yerge çüşmeyli désem unimay, ahır bu balığa yoluktuğ, -deptu. Tülkün Bay ulardin kutulğanlığığa huş bolup gep kılmay sheherge yügürüptu.

Esli ular ikkisi caduger momayniñ Tülkün Bayniñ keynige kirip mañgan ikki oğli iken. Ular Tülkün Bayniñ derya boyığa kelginini purset bilip, özlirige séhir okup öpkige aylinip ékip kelgenigen. Tülkün Bay ularğa çekilip koyğandin kéyin öz meksetlirini emelge aşuruşniñ pursiti kelgenilikini bilip derhal ademge aylinip, Tülkün Bayğa yépişkaniken. Çünki ular altun sağa bilen altun oşukni kolğa çüşürse Tülkün Bayniñ kiçik oğliniñ öz nersilirini izdep kélidiganlığını bilidiken. Ular u nersilerni kolğa çüşürgendin kéyin keynige yéniptu.

Tülkün Bay aldirap- ténep sheherge yétip kelgendin kéyin bolğan ehvalni başkılarğa bildürmeyle derhal nerse- kéreklirini yiğışturup, yolğa çıkışka buyruptu. Başkılarmu néme bolğanlığını bilmeyla yolğa çıktıptu. Ular şu mañginiçe héçbir qonalğuda tohtımay, beş hepte, alte kün yolyürüp öz yurtığa yétip kélişiptu. Tülkün Bay kelgen kündin kéçiktürmey pütün yurt ehlini çılap yette kéçe- kündüz toy kılip bériptu. Dastihanlar mol (121), toy- tamaşa rasa kızıp yurt ehli Tülkün Baydin razi boluptu. Şuniñdin kéyin Tülkün Bay yene helki- alem aldida yüz abruy tépip baş kötürüp yüreleydiğan boluptu. Oğullarmu hem gep- sözdin kutulup ilgiriki izzet- hörmetke sazaver bolup şad- hıram yürüsiydiğan boluptu. Şu şad- hıramlık içide Baykuşmu nikahda özige vekillik kılgan, özi eñ yağşı köridiğan altun sağa bilen altun oşukni héli vaqıtlar giçe sürüştürmeptu. Buni körgen Tülkün Bay bilen ayali «oğlimiz emdi sağa, oşuk oynastın kol üzüptu» dep huşal bolup yürgen künlerniñ biride Baykuş soda- sétik üçün sheherge kırıptu. İlgiri uniñğa sağa, oşuk oynap utturup koyğan begzadilerdin bir kançisi uçrap:

— Burader, altınçı aynıñ paķısidek yoķap kettiñ bir saķa étişmaymizmu, -deptu. U ħelidin béri untup ķalģan saķa, oşuķlırını yadıģa keltürüp, yénida yoķluķını bilip, atisi ķız izdep mañģanda öz namida bergenlikini yadıģa keltürüp, u nersilerni ekiliş üçün öyige bérıp atisidin:

— Ata, méniñ saķa, oşuķlırim ķeni? -dep soraptu. Tülkün Bay oģlini untulduruş üçün:

— Sen u nersileriñni kimge bérıp, mendin soravatisen? -dep gep élip ķaçķan bolsimu, Bayķuş:

— Sen seperge ķıķar vaķtıñda séniñ ķolinga tutķuzģan emesmu? -dep gepniñ eynini éytip atisini tosuvaptu. Tülkün Bay gep tépip bérelmey, ayalıģa ķaraptu. Ayalimu bu iştin özini ķaçurup (122):

— U nersiler saña vekillik ķılģandikin, amriķiñ yénida saķlavatidiģandu, -deptu.

Bayķuş hucrisiģa ķıķıp beħiraman olturģan ayalidin:

— Méniñ saķam bilen oşuķum ķeni, -deptu. Ayalimu uni saķa, oşuķ oynastın yanduruş üçün:

— Hey siz dégen bir baliniñ atisi bolup ķalģan turuķluķ yene u nersilerni oynap yürisiñiz set bolar, emdi boldi ķiliñ, -deptu. Bayķuş:

— Menmu ħeķtin ķalmaymen- de, ħeķ méni ķıllavatsa ķarap turimenmu, -deptu. Ayali gep tépip bérelmey:

— Şu nersileriñizni telep ķılmisiñiz, -dep yéliniptu. U: Rast éytiñ méniñ bu nersilerim zadi nede ķaldi? -dep ķıstap turuvaptu. Ayali ilacsiz ķélip yolda bolģan işniñ eynini sözlep bériptu. Buni añlap Bayķuşniñ ħezipti téşip:

— Sizni bozek ķılģudek ķandaķ nersiler iken. Men bérıp cazasını bérıp saķa bilen oşuķni ķayturup kelmisem oģul bala bolmay kétey, hetta bu yurtķa ayaģ basmaymen, -dep şeherniñ namini sorivélip yol teyyarlıķıģa kirişip kétiptu. Bu ħeverni añlıģan Tülkün Bay bilen ayali sarasimige ķüşüp ķaptu. Ular oģliniñ saķ- salamet kélişidin ensirep köp

nesihet kıliptu. Ayalimu yalvuruptu. Lékin, uni öz sözidin qayturalalmaptu. Ahir ilacsiz razi boluşuptu. U yolğa çıkar vaqtida ayali:

— Barsiñizmu meyli, siz méniñ Çar Quyruq étimni minip bériñ, -deptu. Bayquş (123):

— Sizniñ Çar Quyruq étinizni minip bargandin qara köz tögemge minip bérivermeymenmu, -deptu. Ayali:

— Sizniñ qara köz tögiñiz qançilik yol baslaydu, -dep soraptu. U köreñligen halde:

— İkki künlük yolni bir künde basalaydu, -deptu. Ayali:

— Méniñ étim küniqe alte aylıq yolni basalaydu. Siz şuni minivéliñ, -deptu. Lékin, u unimay öziniñ qara köz tögisini minip yolğa çıkıptu. Ayali buni körüp tağaq, süzgüni qolığa élip çéçini çuvup yigliginiçe yol yakisiğa çıkıvaptu. U héli méñip keynige qarisa ayali öz ornida turgudek. U buniñğa çidimay keynige yénip kélip:

— Méñiñ, öyge kirip kėtiñ, -deptu. Ayali:

— Öyde néme iş kılimen. Éri bar hotunniñ öyi bar bolidu. Men dégen hazır tenha, mende öy néme kılsun, -deptu. U bu gepke çidimay:

— Men qandaq kılsam öyge kirip kétisiz? -deptu.

— Yigit sözidin, yolvas izidin yanmas deptiken, eger gépimdin yanmaymen désiñiz méniñ Çar Quyruqluq Cede étimni méniñ, u sizge yol körsitidu, meslihet béridu. Şundaqla men hatircem bolup öyge kirip kétimen.

Bayquş ilacsiz Çar Quyruqluq Cede atni minişke razi boluptu. U atni mingende ayali keynige yénip méñiptu. Bu çağda at zuvanga kélip (124):

— Közüñni yum, -deptu, Bayquş közini yumup olturuptu. Bir çağda yene:

— Köziñni aç, -deptu. Bayquş özini bir şeker etrapidiki yaylaқта körüptu. Bayquş buniñğa heyran bolup tursa at:

— Méniñ yügen igerlirimni élivet, men bir éginivalay, -deptu. Baykuş atniñ telipini beca keltürgeniken, at éginaşka yétiptu. Baykuş korsikiniñ açkanlıkını sézip bir az bir nerse yeptu. At uniñğa:

— Tamaq yep korsikiñni toyğuzğan bolsañ avu körüngen qomuştın bir quçaq orap kelgin, -deptu. Baykuş bérıp qarıgudek bolsa inçikisi bilektek, yoğanlırı adem yotisidek bar iken. U miñ teste bir quçaq qomuş orap deryağa saldurıptu. Etiyaz pesli bolğaçqa deryada ékip kelgen qurt- qoñğuzlar, uşşaq canıvarlar Baykuş deryağa salğan üç yerdiki qomuş tosuqqa yamışıp quruqluqqa çıqıvaptu. Bu çağda at:

— Şu üç tosuqtın çıqalmığanlırı ölükliri, ularğa bizniñ amalımız yok, -deptu. Şuniñdin kéyin quruqluqqa çıqqan çömüliler zuvanğa kirip:

— Ey adem balısı, sendin bizge şunçe rehim keldi, bizdin néme tileysen? -dep soraptu. Baykuş:

— Maña héç nerse kérek emes, -deptu.

— Undağ bolsa biz saña bir taldin qeşimizni yolup béreyli, qaçan bizge hacitiñ çüşse köydürgin, biz şu haman teyyar bolımız, -deptu. Baykuş çömülilerniñ qeşini potisiğa orap bélige baqlıvaptu. Çömüliler tarqap kétiptu... (125)

Etisi çüşken yekin otlaqata şamal kötürölüp, asta- asta boranğa ayliniptu. Boran bilen teñ bir hil eçinişlik, vehimilik avaz cahanğa bir keptu. Baykuş néme iş ikenlikini atqa sorığaniken, at:

— Aşu körüngen qumuşluqniñ nériki çétide bir ana yolvasniñ putığa qomuşniñ tupıçiki kirip ketkili üç yıl bolğan. Vaqıtniñ ötüşi bilen qomuş ikki aça bolup köklep çıqıp ösüptu. Şamal çıksa qomuş lepeñşip yolvasniñ cénini qaqsıtidu. Bu avaz şu yolvasniñ nalisi, sen hazirdin başlap piçikiñni bilen ittiklitip turgin, ete çinñki çüşte qomuşluqta şamal tohtap, paşa qaynap kétidu. Bu çağda yolvasniñ baliliri paşidin qorqıp tağqa çıqıp kétidu, sen bu vaqıtıni purset bilip şu yerge bérıp, yolvasniñ putığa sancılıp ketken qomuşni yolvasniñ putiniñ astidiki inçike yéridin késip, qomuşni üstidin tartıp çıqırival. Şu haman lata bilen putini çin téñip qoyup dümbisini sila, yolvas oyğınip saña qilidiğan yaqşılıqını qilidu, -dep yol körsitiptu.

Etisi çinği çüş mezigilde Baykuş at körsemen yol bilen yolvas bar cayğa bériptu. Ehval at sözligenge eynen oħşaş iken. U atniñ körsetmisi boyıçe işni tügetkiçe kuşkaçtek, kuşkaçtek çoñlukteki paşılar çekip halsızlandurup koyuptu. U yolvasniñ putini téñip bolup, yolvasniñ dümbisini aran silap koyup huşidin kétip kaptu. Yolvas oyğınip qarisa bir yigit huşsiz yatkıdek, yolvas buni körüp uniñ üstvéşiğa konuvalğan (126) paşılarnı kuyruķi bilen qoruğaniken, Baykuş hoşığa keptu. Yolvas uniñ hoşığa kelgenlikini körüp derhal zuvanğa kirip:

— İnsanlar bizge oħşaş hayvanlarğa öç bolidiğan, sen némidep méni urup öltürmey neççe yildin tartivatқан qomuş azabidin qutulduñ? -dep soraptu. Baykuş:

— Méniñ saña rehminim kélip qaldı, -deptu. Yolvas:

— Rehimniñ buniñdin çoñı bolmas, séniñ néme hacitiñ bolsa maña déseñ men teyyar, -deptu.

— Méniñ héçkandaқ hacitim yok.

— Eger, maña hacetmen bolsañ muşu moyumni köydür, -dep yolvas bir tal moyini Baykuşқа bériptu. Baykuş yolvasniñ moyini potisiğa oravatқanda, tağқа çıkıp ketken yolvas baliliri qaytip keptu. Ular Baykuşni körüp nere tartıp uniñğa étılmaқçı bolғanda ana yolvas ularniñ aldini tosup:

— Balilirim, vapağa capa kılsaq bolmas, siler méni üç yildin béri qutulduralmıǵantiñlar. Muşu ademzat méni qutuldu. Siler uniñğa rehmet éytinlar, -deptu. Yolvas baliliri Baykuşniñ ayıǵıǵa özini étip, üstige mindürüp bir haza oynıptu. Ana yolvas baliliriniñmu bir taldin moyini yuldurup Baykuşқа bergendin kéyin uni öz üstige mindürüp, üç putlap ménip, qomuşluқtin çıkırıp koyuptu.

Baykuş atniñ yéniğa qaytip keptu. At uniñğa:

— Bu yerdiki işlirimiz pütiti. Emdi biz şherge (127) kirsek bir çoñ dervaza bar, her қandaқ iş şu çoñ dervaza içide bolidu. Séniñ héliķi nersileriñ aşu öyniñ igisi- caduger momayniñ қolida, şu tapta u séni saқlap olturidu. Bu cadugerniñ ikki oǵlı bar. Muşu şherniñ padişahi. Men séni cadugerniñ aldıǵa élip barimen, u dervaziniñ oñ қaniti teripide. Tizi mürisidin éǵız, mürisi béşidin éǵız, közi moridek çoñ çışı қozuқtek

betbeşire haltte, sen uni körüp qorqup ketmey batur, çecen bol, işniñ taza heterlik yérige keldük. Ya ölüm, ya körüm, ya üzüp çıkımız, ya tutulimiz. Men tohtığan haman caduger momayğa: çoñ ana, men amanitimni algili keldim, -degen, başqa gep kılma, u caduger:

— Hey, balam, siz keldiñizmu? -degende kızı ravahta turup qaqaqlap külidu. Kızğa perva kılma, gep sorima. Momay:

— Balam, men keri ornumdin turalmaymen, attin çüşüp éliñ dese, -muna, men kiçik, attin çüşsem atni minelmeymen, -degin, yerge çüşseñ uniñdin kutulalmaysen, aşu ravahta turğan kızını saña bərişni pilanlap seniñ nersiliriñni élip qalğan. Men vaqti kelgende kutur- kutur kılman. Şu çağda maña kamçe ur, men kattık bir çirkiraymen, caduger qorqqıdın ornidin dikkide turidu. Sen haman oñ yançuğığa qol sal. Nersiliriñ şu yançuқта, qoluñğa çıkıdu, bu çağda tizginimni koyuvet uçipla ketimiz, -deptu.

Baykuş atniñ éytkanlirini eside çin tutup yolğa çıkıptu. U caduger momayniñ aldığa bérıp atniñ éytkini (128) boyıçe iş kıliptu. Lékin, caduger momayniñ yançuğığa qolını sélip, sakla bilen oşukni qolığa élip hayacanlinip kėtip, atniñ tizginini koyup bərişni untup qaptu. Şu haman dervaza éçilip kėlip, caduger momayniñ ikki oğlı peyda bolup ularni tutuvėlip, Baykuşni sorak kılişqa kırışıptu.

— Sen animizni bulap qaçmaqçima?

— Men özümniñ nersisini élıvaldim, -deptu Baykuş.

— Özünniñ bolsimu yoli bilen almamsen?

— Momaydin sorap aldim.

— Bu keri momaydin sorıgıçe bizdin sorisañ bolmamdu?!

— Siler bėridiğan adem bolsañlar bu nersilerni élip qalmayttiñlar men şuña élip qaçtim.

— Qaçkan bolsañ tutuduñ, sen qaçalmidiñ, -dep uni bir öyge solap aş- nan bėrip bėkıptu. Aridin bir neççe kün ötkenden kėyin Baykuş ularğa:

— Méni koyup bėriñlar, -dep telep koyuptu. Cadugerniñ oğulliri:

— Séni qoyup bérیدğan hıyalımız bolsa tutmayttuq. Eger, sen bizniñ qolımızdin qutulimen deydikensen bizniñ şartımız bar, şuni orundişniñ kérek. Bu bizniñ desmayımız, -deptu. Bayquş qutuluşqa aldiripa:

— Kéni, şartnınlarnı otturıǵa qoyuñlar, -deptu, cadugerniñ oǵulları kóp meslihetlişip şartnı otturıǵa qoyuptu.

— Birinçi şart, bir patman qum bilen bir patman (129) zirini arılaştıruvetsék biz bir uqlap qopquçe zirini bir yaqqa, qumni bir yaqqa ayırıp çıkisen, -deptu. Bayquş bu şartnı orundımay amal yoqluqini bilip kónüptu. Cadugerniñ oǵulları bir patman zire bilen bir patman qumni arılaştıruvétip şu yerniñ özidila uqlaşqa başlaptu. Bayquş qandaq qılışnı oylap olturǵanda:

— Çümililerniñ moyını köydürgin, -dégen atnıñ avazı keptu. Bayquş çümililerniñ moyını köydürgeniken, çümililer unıñ ayıǵı astıda peyda bolup:

— Ey şepketçimiz, bizge néme vezipe bar? -dep turuptu. Bayquş cadugerniñ oǵullarınıñ şartnı ularǵa éytip zire bilen qumni ayırışqa buyruptu. Şu zaman bir çümile kırışqa, kırık çümile yene kırık hesse köpiyip yérım qumni, yérım zirini bir ayırışqa kırıştıptu. Aridin bir aş pişim vaqıt ótmeyle zirini bir bölek, qumni bir bölek qılıp ayırivétip, cadugerniñ oǵullarınıñ uqlap yatqanlıqını körüp hemmisi yopurulup bérıp ularǵa hücum qılıptu. Ular çümililerniñ çekışiǵa berdaşlıq bérelmey dad- peryad sélip oyǵınıptu. Qarigudek bolsa qum bilen zire ayırım- ayırım dövileglik turǵanlıqını körüp heyran bolǵanlıqtın közliri camdek éçilip kétiptu. Bu qaǵda Bayquş:

— Kéni, birinci şart orundalğan bolsa ikkinçi şartnı otturıǵa qoyuñlar, -deptu. Ular ikkinçi şartnı qoyuş üçün anisiǵa meslihet salgılı çıkıp kétiptu.

Etisi cadugerniñ oǵulları ikkinçi şartnı otturıǵa qoyuptu (130).

— İkkinçi şart, animiz her yılda bir növet yolvas süti bilen yuyunatti, saña bir hepte möhlet bérimiz, nedin bolsun yolvas süti tépip kel, bolmisa sen qutuluşnı hıyal qılma.

Ular şartnı otturıǵa qoyup Bayquşnı boşitivétiptu. Bayquş udul atnıñ aldıǵa bérıp meslihet soridiganiken, at:

— Biz şehir sirtidiki heliki yaylakka barayli, şu yerde alte kün aram élip yettinçi küni kaytip kéleyli deptu. Baykuş atniñ mesliheti boyıçe yaylakka bérıp behiraman aram éliptu. Yettinçi küni yolvaslarniñ tükini köydürgeniken şu zaman yolvaslar peyda bolup:

— Ey şepketçimiz, néme hacitiñ bar? -dep soraptu. Baykuş bolğan ehvalni éytip yardım kilişini sorıganiken, yolvaslar:

— Bizniñ sütünizni aparıginiñ bilen ular petiva tépip yene séni avare kılıdu. Yaşısı sen bizni başlap bargın, -deptu. Baykuş yolvaslarniñ sözini orunluq bilip ana yolvaska minip atni yétilep, üç yolvas balisini egeştürüp şeherge kırıptu, uni körge cadugerniñ oğulları Baykuşka yalvurup:

— U nersilerni nedin ekelge bolsun şu yerge ketküzüvet, biz razı bolduq, -dep ikkinçi şartni orundalğanlıkığa kayıl boluştu. Baykuş yolvaslarni kayturuvutıp atniñ baş- közini silap öziniñ atka bolğan méhrini bildürüptu. Bu çağda at:

— Emdi ular eñ égir şartni otturıga koyıdu, yene ularniñ ata- boviliridin qalğan bir daş qazan yer (131) oyulup kėtip kırık gulaç çoñkurluqka çüşüp ketken, şuni élip çıkışını buyrıdu. U yer yılan, çayanniñ makanığa aylinip ketkeçke hékim çüşelmey qazan şu yerde turuvatıdu, -deptu. Baykuş bu gepni añlap:

— Uni kandaq çıkırımız? -dep soraptu. At:

— Ya ölüm, ya körüm, hemmisi hudağa amanet, qazanni men élip çıkmısam sen élip çıqalmaysen, -dep Baykuşni aram élişka buyruptu.

Etisi cadugerniñ oğulları Baykuşni şehir dervazisiniñ üstige élip çıkıp yıraqtın körünüp turğan olpañni körsitip at éytқан daş qazanni élip çıkış şartını koyuptu. Baykuş ularniñ özi bilen bille kėlip bėrişini éytiptu. Ular bille bargılı unıaptu. Baykuş ulardı:

— Néme üçün barmaysiler? -dep soraptu. Ular:

— Yılan, çayan bar çekip öltürüp koyuştın qorqımız deptu. Baykuş gepni añlap:

Ménimu çekip öltürüp koya sinliñlarni kim alıdu? -deptu. Ular:

— Sen batur bolğandikin bir amalını kıl, -deptu.

— Meksitiñlar, siñlimizni bérimiz dep ata- bovanlardin qalğan qazanni çıkırevéliš iken- deptu.

Cadugerniñ oğulliri cavab bermeptu. Bayquş ularniñ şertini orundaşqa mecbur bolup atni minip cadugerniñ oğulliri körsetken yerge bériptu. Olpañ içige qarisa miğidap yatқан sansızlığan yılan, çayanlar ağızidin zeher çaçritip, kıyruqkını diñgaytқınıçe yuқırıǵa telmürüp turuşқанiken. Buni körüp Bayquşniñ téni telmürüp turuşқанiken. Buni körüp Bayquşniñ éti (132) şürkünüp kétiptu. Bu çağda at:

— Méniñ üstümdiki éger, yügenni élivet, men bir éğivalay, -deptu. Bayquş atniñ telipini beca keltürüptu. At yerde bir domilap қopup bir қışnigeniken, қуықуқи қırıқ gez uzuraptu. U olpañniñ lévige kélip, қуыруқını bir silkip atқанiken, қазанға yögiliniptu. Bir күçep tartқанiken қазан orunidin tevrep қуыруқи yeşilip kétiptu. İkkinçi kétim қуыруқını қазанға yögep tartқанiken, қазан on gez kötürölüp yene çüşüp kétiptu. At üçünçi kétim қуыруқını қазанға yörep tartқанiken, қазан olpañniñ yerimiǵa çıkқanda atniñ madari yetmey yene sirivétiptu. Bu çağda at:

— Men yene bir éğınap қopsam sen: «hey huda méniñ can- cigirim» dep dümbemmi silap қoysañ maña yene on hesse күç kiridu. Men çüşüp yılan, çayanlar bilen élišmisam élip çıkқılı bolmigudek, ular nem yerde turған nersiler aranla ceni bar. Şundaқtimu éhtiyat қılaylı, ularniñ keni sarǵuç, méniñ kénim kızıl, eger, kızıl қan çaçrap çıkса derhal ceniñniñ amalini қılış üçün özüñni dervaziniñ téşiǵa élip yolvaslarnı yardımge çağır, -deptu. Bayquş maқul boluptu. Bir éğınap қopқанiken, Bayquş uniñ dümbisini silap:

— Hey hüdaniñ can- cigiri, -deptu. At қattıқ bir қışnigen iken, olpañdiki hemme yılan, çayanlar canlinip kétiptu. At қışniginiçe olpañǵa sekrep çüşüp kétiptu. U töt puti bilen yılan çayanlarnı dessep- çeyleşke başlaptu. Yılan, çayanlarmu ceniñniñ bériçe atni çéқиşқа başlaptu. Bayquş olpañniñ lévide қарap (133) tursa қan yiriñ bilen arılışıp reñgini bilgili bolmaydıǵan halette örlep çıkıptu ve deryaniñ қaynimidek birdem oñǵa, birdem solǵa pirқırap davalǵuşқа başlaptu. U buniñdin қorқup, қolida can қalmaptu. U қorққınıdin biraz kécip keynige yénip kélip қarıǵudek bolsa yene ilgiriki halitide olpañniñ lévige çayқılıp uruluvatқанiken. Néme қıларını bilmey biraz turǵandın kéyin

sarguç kan çaçrap çıkip olpañ toşup kétiptu. Baykuş hatircem bolup bir uh tartқанiken. Atmu dehşetlik kişnep olpañdin étilip çıkiptu. Qarisa atқа san- sanaksız yılan, çayanlar yépişivalғанiken. At bir éginap yılan, çayanlarniñ hemmisini micivétiptu. Şu çağda Baykuş:

— Hey hüdaniñ can- cigiri, -dep atniñ dümbisini siyliğaniken, at yene eslige keptu, at yene bir növet olpañğa sekrep çüşüp yılan, çayanlar bilen bir aş pişim vaqitқиçe élišiptu. Bu çağda olpañdiki kan dehşetlik déñiz, dolқundek her terepke çayқilip, yerni titritip turuptu. Bir çağda at yene bir kişnep çıkiptu. Baykuş attin:

— Qandaқ boldi? -dep soraptu. At yılan, çayanlarniñ hemmisiniñ ölgenlikini éytip:

— Emdi қазanni élip çıқsaқ bolidu, -dep қанlarniñ séñip kétişni күтүp turuptu. Bir çağda қaanlar siñip kétiptu. Baykuş қарisa on sekkiz halkilik қazan iken. Baykuş atniñ қuyruқini halkiliriға ötküzүp қigiptu. Atniñ yuginini sérivelip, boyniға çin yépişivaptu. At bir kişnep қiriқ gez égizlikke sekrep қазanni таşқiriға élip çıkiptu. Ular шеherge kirip cadugerniñ oғulliriға (134):

— Қазanni қикiriп қойдуқ, emdi özüñlar ekilivelinñlar, -deptu. Cadugerniñ oғulliri шеher dervazisiniñ üstige қикiriп қariғudek bolsa yiraқта bir гүмbezdek nerse көrinүp турғudek, ular buni көрүp:

— Buni көtürmek bek қiyin, қазanni шеherge yötken ekilip бериñlar, -dep turuvaptu. Baykuş мақул noluptu. Ular қaytip берip қазanni atniñ қuyruқиға қатқанiken, at bir kişnep sekriгенiken, шеher dervazisiniñ üstidin uçup ötüp şeherniñ merkizige çüşüptu. Қazan yene дүм көмтүрүлүp қүшкенiken, cadugerniñ oғulliri astida қaptu. Ular özlirini her terepke urup бéқip қazan astidin қикiriп kétişке ilaқ қilmay, қorққinidin, nale-peryad қilip, Bayқuşқа:

— Ey batur, bizni қикiriп қoyғin, -dep yalvuruptu. Baykuş altun ашуқ, altun саққilirini berse қикiriп қoyidiғанliқini éytiptu. Ular buniñға қоşuluptu. Baykuş atniñ yardimi bilen қазanni özüp ularni қикiriп:

— Emdi amanitimni қayturup бериñlar, -deptu. Ular yalvurup:

— Bolidu, bersekmu bérili, siñlimiznimu öziñiz bilen birge élip ketsiñiz, -deptu u nersilerni élip kéliştiki meksitini éytiptu. Baykušmu şunçe ecir, riyazet çekkenliki üçün ularniñ tekliptu. Cadugerniñ oğulliri siñlisiniñ nikahini okutup, toy kılip, bir hepte, üç kün méhman kılip ularni yolğa saptu. Ular yolğa çıkip şeherdin ayrılış cégida at (135) ilgiri kelgen yollar bilen qaytıñni éytiptu. Baykuš bolsa başqa yol bilen asta méñip körmigen yerlerni körüp méñiñni éytip çin turuvaptu. Ahir at Baykušqa boysunup, u tallıgan yolğa mañmaqçı bolup:

— Baykuš, bu yol heterlik, eger, bu yolğa mañmaqçı bolsañ, yolniñ yérimiğa barganda térekke ikki kulıkidin miñlangan Çoyun Kulak dégen bir batur bar. Uniñğa tayaq, kiliç ötmeydu, uni muşu kıznıñ bovisi balilirimğa capa salidu, -dep térekke miñlap koyğan. U boşap ketse biz aman qalmaymız. U bizni körüp yalvursa hergizmu kulak salma, -deptu.

— Men séniñ déginiñdek kılay, şundaqtımu uni bir körey, -deptu. Ular yol yürüp bir çüşküñge yétip barganda ikki kuliki térekke miñlaklıq Çoyun Kulak bilen uçrıñip kaptu. U zar- zar yığlap yalvuruptu. Baykuš uniñ yığa- zarisığa çidimay iç ağırtıptu. Bu çağda Çoyun Kulak:

— Mendin yanmisa hudadin yanar, -dep kesem kılip turuvaptu. Baykuš uniñ kesemlirige işinip uni boşitivétiptu. Şuniñ bilen Çoyun Kulak ularniñ arkısidin bille méñiptu. Bir qonalğuğa barganda otun térip, su toşup, tamaq étip hizmetini kıliptu. Yene bir menzilge yétip barganda Çoyun Kulak aliyip yatkıudek, Baykuš uniñ kiliğğa qarap:

— Hey Çoyun Kulak su ekelgin, -deptu, Çoyun Kulak ornida yétip hürkirep:

— Men dégen séniñ işiñni kiliđıgan er emes, -deptu. Baykuš uniñ sözidin eceblinip (136):

— Sen némidep vede bergen? -deptu. U:

— Şundaq démisem méni boşatmaysen, men dégen pütün alemni qolumğa élip pırkıratkıçilikim bar batur, -deptu. Baykuš bu gepke perva kılmay uni işka buyruğaniken, Çoyun Kulak hapa bolup:

— Sen néme deysen? -dep Baykušni qoliniñ keyni bilen birni salğaniken, kırık kedom yerge uçup çüşüp ölüp qaptu. At bilen kız uniñğa qarap qaptu. U kızni élip, atni minip keynige yénip caduger momayniñ oğulliri bilen yette kéçe- kündüz élišip ularni yéñip, caduger momayni yette yerdin çépivétiptu. Kızniñ akiliriğa:

— Silerniñ bovañlar qulıqımdin térekke miqlap qoyup azab içide kırık yılını ötküzdüm, emdi siñliñlarnı qotun qilip élip, silerni qul qilip işlitip derdimni çikirimem, -deptu. Kızniñ akiliri Baykušniñ nersilirini élip qalğanlıqığa qattıq puşayman yep:

— Şu nersilerni tutmığan bolsaq bu künlerge qalmığan bolattıq, -deyişiptu.

Çoyun Qulaq qorsıqı açmaydığan, suda tuncuqmaydığan, otta köymeydığan, qiliç ötmeydığan batur iken. Çar Quyruqluq Cede Atmu özige has alahidilikke ige bolğaça Çoyun Qulaq uniñ kéçip kétişidin ensirep, töt putini çüşep, bağlivetkeçe eğiniyalmay isketidin kétip, madari qalmıptu. Cüdep közini çapaq bésiptu. Cadugerniñ kıziniñ atniñ halığa içi sérilipru. U érige (137):

— At tilsiz hayvan tursa néme ançe qıynaysız, boşitip bersiñiz éğinitip, suğirip ekirip qoyay, -deptu. Çoyun Qulaq ayaliniñ üstivéşiğa bir növet qarap çikip, başqa gérizi yoqluqini pemligendin kéyin:

— Qotun, u qotur atqa eceb rehmiñ kélip kettiğı, némige lazimi bar? -deptu.

— Ovğa çikqanda lazim bolup qalidu.

Çoyun Qulaq ayaliniñ gépini orunluq bilip atni boşitip bériptu. U atni suğirip, éğinitip ekirip qoyuptu. Bu iş bir hepte, üç kün devam qiliptu. At asta- asta eslige kéliptu. Bir künü at uniñğa:

— Sen maña rehim qildiñ, rehimiñni aqırğıçe qılarsenmu? -deptu. U maqulluqini bildürgende at:

— Réhimiñni davamlaştursañ aşıqıñğa qayta ériştürimen, -deptu. U bu gepni añlap nahayiti huşal bolup:

— Sen néme qil déseñ şuni qilimen, -deptu.

— Eger, gépiñ bolsa Çoyun Ƙulak kelgendimu her kündikidek suǵurgili élip çıqqın. Men bir éginaymen. Sen:

— Heyr hüdaniñ canviri, -dep dümbemni bir silap qoy, yüginimni tartsañla çıqıp kétédiǵan qıl, men şu zamat kéqip bérıp Bayquşni qutuldurimen. U kélip séni qutquzidu.

Ular ikkisi sözini bir qılivaptu. Çoyun Ƙulak ovdin qayıtp kelgen küni ayalı atni taşqırıǵa élip çıqıp suǵırışni, éginini untumaptu. U atni suǵırıp, éğinitip égilǵa ekirmekçi bolǵanda at keynige (138) tartıp turuvaptu. U atniñ yügünini silkisila çıqıp kétédiǵan qılıp qoyuptu:

— At égilǵa kirgili unımay turdiu, -dep varqıraptu. Çoyun Ƙulak öydin yürgürüp çıqıp atni urmaqçı bolup qamçısını éǵız kótürgen iken, at ürkigen bolup, bésini bir silkip, yügendin çıqırivélip dehşetlik bir qışnep qoyundek téz qépip kéçiptu. Çoyun Ƙulakmu atniñ quyruǵidin tutuvalay- tutuvalay dep iz bésipla qoǵlaptu. At taǵmu kéçiptu, deryaǵa kırıptu. Şamal qıqırıptu, Çoyun Ƙulakqa héç tesir qılmay iz besipla qoǵlap kélivatqudek. Ahır at quyruǵını yerge bir urǵaniken. Qara boran kótürölüp, Çoyun Ƙulakniñ közige bir patman topa kirip kétéptu. U közini yumup açıquçe at qözdin ğayıb boluptu, Çoyun Ƙulak ilacsiz öyige qayıptu. Ayalı:

— At qéni? -dep sorıǵaniken, sen uni açqıkida:

— Hemmisi séniñ kasapitiñ, sen uni baǵlaqtın yeştürmiseñ kéqip ketmeytti, -dep birmunçe tapa- tene qılıp tohtap qaptu...

At şu qaçqınıçe Bayquş ölüp qalǵan yerge keptu. Qarıǵudek bolsa, Bayquş ornıda yoq, at uyan izdeptu, buyan izdeptu. Lékin, tapalmaptu. U buñıǵa parakende bolup turǵanda bir sériq tülke atniñ aldidin uyan ötüp bir hiciyip, buyan ötüp bir hiciyip néri ketmiǵudek, at tülkiniñ bu qılıǵidin bir işni séziptu- de, tülke yene bir növet aldidin ötüşige kapla qılıp patıñidin qışlep, yerge niqtap tizi bilen bésivélip:

— Eyt, Bayquş nede? -dep soraptu. Tülke (139):

— Bilmeymen, -deptu, at tülkini éǵız kótürüp yerge urmaqçı bolǵanda, tülke atqa yalvurup:

— Vay men éytay, Baykuşni aşu körünüp turğan döñniñ keynidiki qumğa kömüp koyğan, -dep bir döñni körsitiptu. At tülkini yol başlaşka buyruptu. U bérıp Baykuşni qum astidin çıkırıptu. Qarisa ikki tal kuvurgisi yoq iken. At yene tülkiniñ patiñidin çışlep yerge niqtap turup:

— Éyt, kovruğa qeni? -dep soraptu. Tülke qorqikinidin gal- gal titrep turup:

— Mana, bu yerde, -dep kömüp koyğan yeridin çıkırıp bériptu. At kovurgini orniğa selişka buyruptu. Tülke kovurgini öz orniğa saptu. At tülkige:

— Men yatsam sen buni üstümge artıp qoy, -dep yétiptu. Tülke Baykuşniñ belbégidin çışlep atqa artıp qoyuptu. At ornidin turup kişnep, sekriygeniken, Baykuşni abéhayat bulıqığa élip keptu. At Baykuşni avaylap yerge çüşürüp, quyruqini bulaq süyige çılap Baykuşniñ ağızığa témitqaniken, Baykuş:

— Uh, ecebmu uqlap kétiptimen, -dep ornidin turup etrapqa qarap: -Ayalım qeni? -dep soraptu. At bolğan ehvalni sözlep bérıp:

— Aşu qız bolmığan bolsa her ikkimiz tüğısettük, u qızni aşu melunniñ qañgilidin qutquzup, qılğan yaqşılıqini qayturaylı, deptu. Baykuş atniñ tekliptige qoşuluptu. Baykuş atqa mingeniken, uni Çoyun Qulaqniñ şehirige élip keptu. Ular bir kün aram alğandin kéyin at (140):

— Sen öyge kirip ayalıñ bilen körüşüp çıkqın, Çoyun Qulaq ovğa ketti, -deptu. Baykuş öyige kirgeniken, ayalı öz közige işengüsi kelmey çöçüp kétip:

— Sen kim? -dep soraptu.

— Bu men, men- Baykuş.

U ayal érinini tonup derhal ehval soraptu. Baykuş bolğan ehvalni sözlep bérivatqanda bir bovaq yıqlaptu. Baykuş balini körüp:

— Bu kimniñ balisi? -dep soraptu, ayalı:

— Çoyun Qulaqniñ? -deptu. Baykuş bu gepke işenmep:

— Hey, sen tüzük gep kıl, men bir uhlap qopkıçe şunçe özgiriş bolup kettimu? -deptu. Ayali:

— Sen ölüp qalğan idiñ, -dep bolğan ehvalni qayta sözlep bériptu ve katte méhman kılip, emdi sen céniniñniñ amalini kılgın, -dep yolğa saptu. Bayqış öyidin çıkip at bilen qayta meslihetlişiptu. At Bayqışqa:

— Çoyun Qulaq her cüme küni ovğa çıqıdu, kilerki cüme küni sen öyge kirip bala yatқан katniñ astıǵa kirivélip Çoyun Qulaq kelgende baliniñ tégidin bigiz sancıǵın, bala yıǵlısa Çoyun Qulaq ayalidin: «bala némidep yıǵlavatıdu» dep soraydu. Ayal: «oǵlımız, atam mingen aq boz atniñ göşini yégüm keldi deydu» désun, Çoyun Qulaq oǵlıǵa amraqlıǵı kélip atni óltürüp bérıdu. Şuniñ bilen u attin ayrıldı dégen gep- qanıtıdin ayrıldı dégen gep -deptu. Bayqış maqul boluptu (141).

Aridin bir hepte ötüp cüme küni keptu. Bayqış ayaliniñ yénıǵa kiriptu. Ayali uniñ yene kirip kélivatqaanlıǵını körüp, qorqup kétip:

— Sen némidep céniniñniñ amalini qılmaysen? -dep uni kėtişke ündep zar- zar yıǵlap turuvaptu. Bayqış at bilen qılışқан meslihetni éytip, uni teste gepke kirgüzüptu. Çoyun Qulaq qaytip kirişke az qalǵanda bala yatқан qatniñ astıǵa yoşurunuvaptu. Uzaq ötmey Çoyun Qulaq qaytip keptu. U öyge kirişige Bayqış baliniñ astidin bégiz sancıptu. Bala çerqırıp yıǵlaptu. Ayal bezlisimu yıǵısı tohtımaptu. Bu qaǵda Çoyun Qulaq:

— Bala némidep yıǵlavatıdu? -dep soraptu. Ayali Bayqış oǵıtıp qoyǵan cavabni bérıptu. Çoyun Qulaq oǵlumniñ tunci telipini orundap bérey dep huşallıq bilen atni óltürüş üçün sirtқа méñıptu. Bayqış bu pursetni genimet bilip toydurmay çıkip kétıptu. Çoyun Qulaq atni óltürüp oǵlıǵa soqum kılip bérıptu.

Bayqış birinci işni öz cayıda tügetkendin kéyin at bilen yene meslihetlişiptu. Bu növet at Bayqışqa:

— Emdi Çoyun Qulaqniñ céniniñ nede ikenlikini bilişimiz kerek. Çünki Çoyun Qulaqqa oħşaş baturlarniñ ceni ténide bolmay başqa yerde bend qilidiǵan bolidu. Sen cüme küni kirip yene baliniñ astıǵa kirip begiz sancıp uni yıǵlitip ayalıñ arqılıq uniñ céniniñ nege bend qilidiǵanlıǵını bilip çıqqın, -deptu.

Cüme küni keptu, Baykuş ayaliniñ kəşigə kirip at bilen kilişkan meslihetni sözlep bériptu. U bu meslihetke (142) könüptu. Baykuş katte méhman bolup Çoyun Qulaq kélişke az vaqıt qalğanda yene katniñ astığa kirivaptu. Çoyun Qulaq işiktin kirişige Baykuş baliniñ tékimiğa begiz sancıptu. Bala çırkırap aççık yığlığaniken. Çoyun Qulaq çidimay:

— Oğlum némidep yığlavatidu? -dep soraptu. Ayali kéléşken meslihet boyıçe:

— Oğlimiz atamniñ köziniñ oçukıda özümniñ ceni bilen atamniñ ceni nede turidikin şuni bilgüm kélivvatidu dep yığlavatidu, -deptu. Çoyun Qulaq:

— Qorqma oğlum, meniñ cenim bilen seniñ ceniñ üç künlük yol nérisida bir derya bar, şu deryada bir tüp çinar bar, şuniñ tüvide ikki tal béliq bar, u béliqlar tañ süzülüp, yer aqarğanda çıkip suniñ üstide oynaydu, bizniñ cenimiz şu ikki béliqniñ qorsıkida, -deptu. Baykuş uniñ sirini bilivaptu...

Baykuş atniñ yéniğa kaytip çıkip Çoyun Qulaqniñ sirini éytip bériptu. At Baykuşqa:

— Undağ bolsa, şu deryani tapayli, -deptu. Baykuş atni minip Çoyun Qulaq éytқан deryaniizdep méñiptu. Üç künden keyin u deryani tepiptu. Ular derya boyığa bérıp béliqlarniñ çıkışni saqlaptu. Tañ süzülüp, yer aqırışqa başlığanda héliqi çinar tüvidin ikki béliq çıkip, soda üzüp, piltiñlap oynaşqa başlaptu. Baykuş atqa:

— Men suğa çüşüp béliqlarni tutup sirtқа atimen, sen béliqlarni dessep turğın, -deptu. Şu çağda béliqlar (143):

— Cadurva, cadursa, cadurva, cadursa, -dep oynaşqa başlaptu. Baykuş suğa çüşüp béliqlarni tutup kırğaqқа étiptu. At çebdeslik bilen aldi ikki puti bilen ikki béliqni dessep turuvaptu. Baykuş sudin çıkip béliqni yarganiken, bir altun kepez çıkıptu. Uniñ içide birdin kuşqaç bar iken. U kuşqaçlarniñ qorsıqini yarganiken, bir tal hurun kurt çıkıptu. Buni körgen at:

— Hey, muşu ikki tal kurt şularniñ ceni, emdi bu ikki tal kurtni élip kéteyli, bu çağda ularniñ ceni bizniñ qolimizğa ötidu, -deptu. Ular ikki tal kurtni élip Çoyun

Қулақниң öyige keptu, қаригудек bolsa ular ата- бала ikkisi ачқик iңrap, nale қилиp yatқанiken. Bayқuш buni көрүp:

— Hey Чоқун Қулақ, сениң сениң мениң kolimda, -dep көрситишеге қurt yerge чүшүp кетip, Чойун Қулақ тereпke ömilep менипту. Bayқuш чебdeslik bilen қurtни dessep micivetiпtu. Чойун Қулақmu теңла öлүпту. Bayқuш қolidiki қurtни micip balini öлтүрүпту. U хотunini эlip, bu iblis шеherdin yurtiga қарap yolға чиқипту.

Tүlkүн Bay өgliниң сақ- salameť қaytip kelgenlik шерipi үшүн yurt helқиға yene bir hepte kатte toy қилиp берip, ikki келинге ikki hucra raslap берипту. Келинlermu inaқ, hatircem öтүпту.

Tүlkүн Bay кейimki күnlerde өgli Bayқuшни seper keçүрmişlirini soriganiken, Bayқuш hemme keçүрmişlirini rastқilik bilen sözlep берip аһirda (144):

— Bu кетimки sepirimde Чар Қуруқлуқ Cede At маңа қаннат boldi, -dep atқа болған чин ihlasini bildүрүпту. Tүlkүн Bay өgliниң эйтқан tesirlik keçүрmişlirige қayil bolup:

— Bu at, rasttinla саңа қанат берипту, -dep atни қedirleşни эytipту. Bayқuш кейинки ömride atни atisi ornida көрүпту.

Эytiшларға қариганда: «er қaniti at» деген söz шуниңdin қалғанmiş (145).

Эytip bergүчи: İsmayil Ahir

8. Altun Şemşer¹¹

Burunçi zamanda bir ademniñ bir oğlu, ikki kızi bar iken, bu adem künlerniñ biride ağrip qaptu, késilili éğırlışip baliliriniñ kéyinki künléri ésige keptu. U oğlini aldığa çaķırıp:

— Oğlum, késilim kündin- künge éğırlışip kétivatidu. Saķaysam beħtiñlar, navada saķiyalmay ölüp ketsem, silerge ögey anañlardin yaķşılıķ kelmeydu. Qozuqtiki altun şemşerni saña miras qaldurdum. Mendin kéyin qalsañ altun şemşerni élip kıble tereptiki işik bilen seperge atlangın, saña birer nerse kérek bolsa ikki reket namaz oqup, şemşerge emr kılsañ, tiligen nerseñ teyyar bolidu. İkkinçidin, men ölgende namizimğa ikki divane kélidu. Siñilliriniñni şu divanilerge bérivetkin, -dep vesiyet kılip, alemdin ötüptu.

Atisiniñ vesiyiti boyıçe oğlu namaz küni ikki divanige ikki siñlisini bérıp, özi altun şemşerni élip, kıble terepke qarap seperge atliniptu. Köp yol yürüptu, yol yürisimu mol yürüptu. Tağ- derya, orman- cilğilarni bésip ötüp, bir qaķas çölge keptu. Qorsıķ éçip mağduri qalmaptu. Derhal ikki reket namaz oqup, altun şemşerge:

— Maña tamaķ teyyar bolsun, -dep emr kıptu. Şundaķ emr kıptu- de, özi heyran qaptu. Dunyadiki tamaķniñ (153) hemme türliridin yetmiş ikki hıl giza teyyar boptu. Bala qorsıķini toydurup, etrapķa qarisa, çölñiñ otturisini késip ötkén yol töpisiye bir kepe turğudek, kepige kirse, kepide bir bovay bilen momay olturğudek. Ular yoluçılarga nan satidiğan navay iken.

Bala «Essalamueleykum» dep işiktin salam bérıp kiriptu. Bovay uni «Nan alğili kelgen h́eridar oħşaydu» dep oylap, huşal- h́uram kütüvaptu. Gep arisida u baliniñ nedin kelgenlikini ve nege baridiğanlıķını soraptu. Balimu tartinip turmay öz b́eşidin ötkén sergüzeştlerini sözlep:

— Bir yétimmen, balisi yokķa bala bolimen, -deptu. Bovay bilen momay perzentsiz iken, bu balini huşallıķ bilen bala kılivaptu. Şundaķ kılip, ular nahayiti inaq ötüşüptu.

¹¹ Altun Şemşer. Uyğur H́elķ Çöçekliri 2. Neşirge Teyyarlıguçı: Ablimit Sadıķ. Şincan H́elķ Neşriyati, 1999, ss. 153-160.

Bir kaççe yıllar ötüptu. Künlerniñ biride momay:

— Yür oğlum, séni, şeherge apirip tamaşa kıldurup kéley, -deptu.

— Koyuñ ana, kériğanda avare bolmañ, şeherni özümle bérıp körüp kéley, -deptu bala ve şeherge qarap ravan boptu. Çüş vaqti bilen şeherge kirip keptu. Koça, restilerni arilap yürüp bir kölne körüptu- de, ağzi éçilipla qaptu. Kölniñ tégide bir kız turğudek, u kız şunçılık çiraylık ikenki, ay dése ay emes, kün dése kün emes. Béli bir tutam ğunçidek, ikki meñzi almidek, ağzi oymağtek, közi bulağtek iken. Oğul köldiki kızni körüş bilenla aşıķı bıkarar boptu. Kiyimlirini (154) salmay kölge özini taşlaptu, kölne ahturup kızni tapalmaptu, hapa bolup öyige qayıptu. U yolda kétévétip özini izdep çıķķan bovay bilen momayğa uçraptu.

— Ah, cénim balam, -deptu momay, -nege yoķaldıñ? Kiyimliriñ némandak hól? Séni kim suğa bastı?

— Héçkim, -deptu yigit ve kiyimliriniñ néme üçün hól bolup ketkenlilini sözlep bériptu. Momay:

— Balam, u padişahniñ kıziniñ köldiki şolisi, -deptu.

— Undaķ bolsa padişahniñ şu kızını alimen, siz şu padişahniñ aldığa elçi bolup bérıp békiñ, -deptu bala.

— Vay oğlum, -deptu momay, -biz bir kembegel tursaq, u bir padişah tursa, kandaķ elçilikke baraymen?

— Yak, barğın ana, -dep turuvaptu yigit.

Momay nailac razı bolup, miñ muşekket bilen padişahniñ ordisiğa kırıptu.

— He, némige keldiñ? Muddiayiñni éyt, -deptu padişah.

— Kızlırını oğlumğa sorap kuda bolğili keldim, -deptu momay. Padişah can- péti çıķıp kétéptu.

— Sen kim, men kim? Sendek bir gaday qandaq qilip mendek bir padişah bilen quda bolalaysen? Yoqal közümdin! -dep ordidin qoqlivétiptu. Momay yiglap- qaqşap öyige keptu ve bolğan ehvelni éytiptu. Yigit unimay:

— Yene bériñ, -dep turuvaptu.

Momay balisini nahayiti yaqşı körgenliktin, ikkinçi (155) qétim yene bériptu. Bu növet padişah qezeplinip momayni ölümge buyrumaqçi bolğaniken, oñ qol veziri meslihet bériptu:

— Qudretlik şahim, -deptu vezir, -«Elçige ölüm yoq» degenni ésiñizdin qikirip qoydiñizmu? Eger hazir momayni ölümge buyrusiñiz inavitiñizge tesir yétidu. Uniñdin köre toyluqni bu kembeqel momayniñ qolidin kelmeydiğan qilip éqir séliñ, ikkinçi huzuriñizqa ayaq basmaydiğan bolidu.

Vezirniñ bu meslihiti padişahqa yéqiptu- de:

— Oqluñga bérıp eyt, qeher téşidiki sayqa on sekkiz miñ alemdiki cimi méviler bar bir baq, uniñ otturisiqa altundin bir öy salsun, andin qizimni bérimen, -deptu.

Momay öyige kélip ehvalni éytiptu ve yoqsulçiliqtin zarlaptu.

— Qem qilmañ ana, padişahniñ telipini orundaymiz, -deptu bala.

Bala etisi etigende ornidin turup ikki reket namazni oqup, altun qeşşerge emr qilğaniken, birdemniñ içide padişahniñ éytqinidinmu artuq baq bilen imaret teyyar boptu.

— Can ana, baq teyyar boldi, padişahqa bérıp éytiñ, -deptu bala.

Ana nahayiti huşal boptu ve padişahniñ aldiqa bérıp:

— Baq bilen imaret teyyar boldi, -deptu.

Padişah momayniñ sözige işenmey vezir, ölimalirini (156) egeştürüp körgili qıqıptu. Qarisa baq bilen imaret öziniñ déqinidinmu neqqe hesse artuq iken. Padişah öz vedisidin yanalmay çoñ toy- tamaqa qilip qizini momay, bovaqniñ béqivalğan oqlıqa bériptu.

Aridin bir kaççe yıllar ötüptu. Küñlerniñ biride padişah küyoğlini ovğa bille çıkişka tekliptu.

Padişahniñ hotuni bolsa kızını yoklap küyoğlaniñ öyige kétiptu. Kızı bilen tamaşa kılıp yürüp:

— Kızım, ériñizniñ néme baylıkı bar iken, -dep soraptu. Sadda kızmu «öz anam» dep işinip:

— Uniñ barlıq dünyası altun şemşer iken, -dep éytip koyuptu.

Padişahniñ hotuni şemşerniñ altundin ikenlikige kızıkıp:

— Kızım, padişahniñ öyige layıq nerse iken, bizniñ öyde tursa, -dep şemşerni élip kétiptu. Yolda padişahniñ hotuniğa bir momay uçraptu.

— Vay hénim, beş baraver altun bérey, şu kılıçlırını maña bersile, -deptu héliki momay, bu momay altun şemşerniñ sirrini bilidiken. Padişahniñ hotuni şemşerniñ sirrini bilmigeçke, uni momayğa beş baraver altunğa sétivétiptu. Momay padişahniñ hotuni bilen huşlışıp şeherniñ cétige çıkqanda altun şemşerge:

— Muşu bağ- imaretlerni on aylıq néridiki ikki deryaniñ otturisiğa apirip bergin, -dep emr kıptu.

Közni yumup- açkuçe altun şemşer bağ bilen imaretni on aylıq néridiki ikki deryaniñ otturisiğa apirip koyuptu. (157)

Padişahniñ küyoğli ovdin kaytıptu kelse, bağ, imaretliri ornıda yok. Bala:

— Ah, dostumdin ayrılıptimen! -dep höñrep yığlap, bağ bilen hotunini izdep çıkıp kétiptu. Köp caylarnı izdep yürüp bir çöl- cezirige kélip kıptu. Karısı çölde bir ayal yürüdek, némıla bolsa şuniñdin bir sorap bakay dep késiğa kelse, bu ayal öziniñ divanige bérivetken kiçik siñlisi iken. Kérindaşlar kuçaqlışıp körüşüptu. Béşidin ötkenlerni sözlişip muñdışıptu. Esli kızni élip ketken divane bir caduger bolup, u bu kızni nikahığa alğaniken.

— Siñlim, ériñ kéni? -dep soraptu akisi.

— Bir qara boran qeyerdindur güzel bir bağliq imaretni uçurup kélip ötkenidi, érim şuni qoqlap kétip qaldı, -dep cavab bériptu.

— Ah!... -dep zarlaptu yigit, -şu bağ bilen imaret méniñ idi. Men şuni izdep mañganidum.

— Undaq bolsa, bir azdin kéyin érim qaytip kélidu, u alte aylıq yolni bir saette basidu. Sizni bégiñiz bar yerge apirip qoysun, -deptu siñlisi.

Rast dégendek birazdin kéyin caduger qaytip keptu. Qéynağisi bilen körüşüp qizniñ iltimasi boyıçe yigitni bağıñ kşığa élip kétiptu. Caduger alte aylıq yolni bir künde bésipmu momay élip qaçqan bağ bilen imaretni qoqlap yételmeptu. Keç kirip bir menzilge kelgende caduger qéynağısığa:

— Öyüm yalguz qaldı. Emdi men qaytay, yene bir (158) kün mañsiñiz qoñ siñliñizniñ éri uçraydu. Şu sizniñ bégiñizni tépip béridu, -dep qaytip kétiptu.

Yigit yene çölde yalguz méniptu, bir kündin kéyin rast dégendek, çölde yene bir ayal yürğüdek, kşığa kelse qoñ siñlisi iken. Ular yiglişip körüşüptu, muñdışıptu, birazdin kéyin qoñ siñliniñmu caduger éri kélip, yigitni üstige mindürüp bir qoñ deryadin ötküzüp qoyup qaytip kétiptu. Yigit bir tatni eşip, u terepke qarıgudek bolsa öziniñ bégi bilen imariti turğudek, yekin kelse, müşüki bilen iti çıqıptu, ular yigitni körüp, uniñğa sürkilip erkileptu.

— Bu yerge silerni kim ekeldi? -dep soraptu yigit.

— Bir yette başliq yalmavuz momay, -dep cavab bériptu it sözge kélip, -u bizge ve hotunuñğa nahayiti köp azab saldı, bizni élip ketkin.

— Altun şemşer bolmisa silerni qandaq élip kétimen? -deptu yigit.

— Altun şemşer yette başliq yalmavuzniñ yastuqiniñ astida, hazir uqlavatidu, -deptu it. Müşük:

— Men bérıp oğrilap élip kéley, -dep altun şemşerni oğrilap keptu. Yigit altun şemşerni élip huşallıqıdin yiglaptu ve:

— Sen némişka baǵni bu yerge ekélip berdiñ? Dep altun şemşerge aççıqlınıptu yigit.

— Men saña baǵiy emes, kimniñ qolida bolsam şuniñǵa işleymen, -dep cavab bériptu altun şemşer.

— Undaǵ bolsa baǵ bilen imaretni derhal öz cayıǵa (159) apirip qoyǵın, -deptu yigit.

Yigit közini yumup- açquǵ baǵ bilen imaret öz ornıǵa keptu.

Şuniñ bilen bovay, momay, yigit ve kelin muradlırıǵa yétip, huşal- hıram alemdin ötüptu (160).

9. Éyik Batur¹²

Burunǵı zamanda bir padişah ötkeniken. Uniñ yahşı köridiǵan bir oñ qol veziri bar iken. Bir küni vezir padişahın ov ovlaşqa ruǵset soraptu. Padişah icazet bériptu. Vezir taǵmu taǵ yürüp, bir öñkürdiki bir éyik balisini uçritıptu, uni baǵlap élip kélip, padişahqa sovǵa kıptu. Padişah buniñdin bekmu hursen boluptu, éyik balisini tömür kepezge saldurup çarbaǵqa qoyǵuzuptu.

Bir neççe zaman ötkendin kéyin, vezir yene ov ovlap yürüp, héliki öñküрге kélip qaptu. Qarisa, yoǵan bir éyik öñküriñ aǵzida uǵlap yatqan, vezir éyikni étip öltürüp, uni soyuşqa başlaptu. Bir kemde keynidin bir néme kilip, vezirni bésivaptu. Vezir şundaǵ qarisa, hemme yeri yuñ baskan bir bala hedep çışlırini hiñgaytip hirs kilivatqan, vezir uniñ bilen élišip miñ teslikte uni baǵlivaptu- de, şherge élip kétip padişahqa körsitıptu.

Eslide balisini vezirniñ élip ketkinini körüp éyik qattıq ğezeplengeniken, u şu künila balisiniñ derdide çidimay şherniñ çétidiki bir ademniñ öyige kirip, bir bali élip qaçqaniken, éyik balini émitip çoñ kıptu hem ov ovlap kélip ham göş bilen békıptu, bala

¹² Éyik Sultan. Méhri Nıkab. Uyǵur Heliq Çöcekleri. Pılanlıǵuçılar: Abdurahim Ebey; Eǵmet Emin. Urumçi. Şıncan Heliq Neşriyatı, 2006, ss. 36- 40.

éyiķ anisi élip kelgen her ħil hayvanlarnıń gőşini (196) yep éyiķtek küçtingir bolup çoń boptu.

Vezir balini padişahniń aldığa élip kirip, bolğan veķeni bayan kıptu. Padişah intayın ħuş boptu ve vezirniń balisi bolmıǵaķķa bu balini béķivélişķa ündeptu.

Vezir intayın ħuşal bolup, řu zamanda satıraşlarnı çaķırıp, baliniń bediniki yuńlarnı çüşürüptu. Kiyimlerni yırtıp, pişşik taamlarnı yémeptu. Vezir aķır balini éyiķ oynatķuķıǵa baķķuzuptu. U adem baliǵa kiyim kiygüzüptu, yırtsa uruptu, pişşik taam yémise gőşni čala pişurup yégüzüptu, gep ögitiptu. Yıl toşķanda, bala adem balisiǵa oķşaptu, bunińdin bek ħursen bolğan vezir yurtķa toy- tamaşā ķilip bérıp, baliniń ismini «Éyiķ Batur» koyuptu.

Şundaķ ķilip, bala ademzat içige kūnup, teńtüş balılar bilen oynaydıǵan boptu, biraķ héčbir baliǵra kūn bermeptu, bala birerige téǵıp kıysıla béşini yérivétidiken, bezilerniń put- kıllirini sunduruvétidiken, bir munče ademlerniń torpaķ, mozaylırini minip, bellirini sunduruvétiptu. Mundaķ işlar tekrarlinivergendin kéyin, ħélķ künde padişahķa erz ķilidiǵan boptu. Bir kūni padişah vezirni aldığa çaķırivélip:

— Bu balini medriske bériń, belkim tertipke öǵinip kıalar, -dep meslihet bériptu. Vezir padişahniń meslihetini maķul körüp, balisini medriske bériptu, u medriste bir- ikki ay oķuǵlandin kéyin, yene öziniń şöħlūķini ķilip, balılarnıń depter- ķeǵezlırini yırtıp kılmıǵan eskiliki kıalmaptu. Bir kūni u şundaķ eskilik kılivatķanda ħelpitim ħapa bolup, uniń kaçitiǵa birni koyuptu. Éyiķ Batur (197):

— Uruş dégen undaķ emes, mundaķ! -dep ħelpitimniń aǵziǵa birni urǵaniken, ħelpitimniń aǵzi- burni kıan bolup yikilip çüşüptu. Şu haman medristiki barlıķ ħelpetler padişahniń aldığa kélip:

— Bu balini oķutmaymız! -dep tovlaptu. Şunińdin kéyin vezir:

— Padişahıalem, bu balini emdi kıandaķ kılgulūķ? -dep soraptu.

Biz bu balini dervaziǵa césekči ķilip koyaylı, -dep meslihet bériptu padişah. Ular balini çaķırivélip:

— Éyik Batur, sen emdi dervazida turup césekçilik kılğın, bizniñ ruhsitimizsiz héçkimni kirgüzmiğın, -dep cékiptu. Künlerniñ bir küni şu şeherniñ qazisi dervazida turğan kiçik balıǵa qarimayla mühim iş bilen ordıǵe qarap méniptu. Éyik Batur uniñ péşidin tutuvélip.

— Kirmeysen, men séni kirgüzmeymen! -deptu. Qazi qarǵudek bolsa bu bir kiçikkine bala. Qazi gezepeke kélip baliniñ qaçitiǵa birni saptu. Éyik Batur:

— Padişah maña héçkimni kirgüzme dégen, sen méni némişqa urisen? -dep qazini kótüruvélip dervaza aldida turğan yoǵan taşqa bir uruptiken, qazi şu yerdila ölüp qaptu. Çaparmenler şu hamanla padişahqa:

— Vay, padişahialem, Éyik Batur qazini óltürüp qoydi dep hever yetküzüptu.

Padişah bilen vezirniñ yene béşi kétip, emdi amal kılıp bunu yoqitiş heqqide meslihetlişiptu (198).

— Men bir amal taptım, -deptu padişah, -şehirimizniñ çetidiki cañgalda nahayiti yoǵan yırtquçlar bar, bu balini biz şu cañgallıqqa otunǵa eveteyli, u yerdin téhi héçkim tirik çıqmıǵın, -deptu.

Vezir Éyik Baturni padişahniñ aldıǵa çaqırtıp kélip:

— Biz padişahniñ qıziniñ toyini qılmaqçı bolduq, şehirimizde otun bekmü qıs, helkke selik salsaq éǵır bolup kéter, uniñdin köre saña qırıq qul bilen qırıq kéçir béreyli, sen ularni başlap, cañgaldin bizge otun ekilip berseñ, -deptu.

Éyik Batur qırıq qul, qırıq kéçirni élip, yéniǵa bir heçerni ésip, yolǵa ravan boptu. Bir neççe kün yol yürüp, cañgalǵa yétip keptu. Bu cañgallıqta padişah éytqandek, yırtquç hayvanlar nahayiti köp iken. Bular ademlerniñ kélivatqanlıqini körüp «Bizge ozuq kélivatidu» dégendek huşal boluşup, toplinip hücum qıptu. Éyik Batur şu hamanla özi yalguz yırtquçlarniñ bir munçisini óltürüp taşlaptu, buni körüp qalǵanliri her terepke kéçişip kétiptu. Andin Éyik Batur kéçilarniñ her birige otun artıptu, u buninmu azdep talçivıqlardin argamçılarni éşiptu- de, yırtquçlarni tutup kélip, ularǵimu otunlarni tartıp, sheherge heydep méniptu. Bular sheherge yékin kelgende, padişahqa:

— Vay, padişahialem, bizniñ sheherge cañgaldin yirtquçlar bésip kélivatidu! - dégen hever yétiptu.

Padişah bilen vezir çıqip qarğudek bolsa, bu Éyik Batur iken, u ekelge otunlar şunçe nurgun (199) ikenki, uni koyidigan yer tapalmay qaptu.

Padişah bilen vezir yene «bu balini kandaq kilip helkke çoñraq payda tegidigan bir işka koyuş kerek» dep meslihet kilişiptu. Ahirda padişah:

— Éyik Baturdin paydiliñ peyti kélivatidu, añlişimçe, қоşна helipe bizge hücum kılmaқçı. Mana şu gazatta biz Éyik Baturdin rasa paydilinayli, -deptu- de, Éyik Baturni leşker béşi kilip teyinlep, baskunçılarniñ hetiridinmu, özlriniñ teşvişliridinmu kutuluptu (200).

10. Éyik İslam¹³

Burunniñ burunisida hazir nami öçken makanda bir yurt boğaniken. Şu yurt padişahiniñ üç kızi bar iken. Padişah kızlrini bekmu yaşşı körgeçke, ularniñ köñli haligan yerlerde oynap- külüşige yol koyidiken.

Bir küni aça- siñil üçeylen oynap- külüp bir tağ bağığa kélip qaptu. İligiri bu yerge kélip bakmiğaçka, bu yerniñ güzel menzirisi, sap havasi ularni öziğe mehliya kilivaptu. Ular bu yerniñ güzel menzirisidin zoqlinip şö kényiklerde k yügürüşüptu. Yeşil çimenler üstide domilişip oynaşkıniçe, kümüştek suliri dolğunlap ékivatқан ékin boyığa kélip qaptu. Kızlarniñ çoñi:

— Ey siñillar, bulak süyi tenge dava, suğa çömülüp, yuyunup- tarinivalayli, -deptu -de, suğa çüşüp belikte üzüp oynaptu. Şuniñ bilen ikki siñlisimu çüşüptu. Ular taza oynaptu. Bir çağda ikki açisi aptapka kaqlinip kiyimlrini kurutup kiyinip bolup, siñlisini kaytip çıkışka ündeptu, lékin u çıkķili unimaptu. Açiliri uniñdin (127):

¹³ Éyik İslan. Hüvey Batur. Uyğur Helk Çöçekleri. Pılanlıquçılar: Abdurahim Ebey; Eñmet Emin. Urumçi. Şıncan Helk Neşriyati, 2006, ss.127- 136.

— Saña néme boldi? Çüşüvelip çıkmaysengu? -dep sorişiptu. Kenci kız yıglamsirap:

— Meniñ kiyimim yok turdu. Bu yerde bizdin başkımu adem bar uşşaydu. Men kiyimsiz sudin kandaq çıkimen? -depu. Açiliri bu gepni añlap siñlisiniñ kiyimlerini izdep héc yerdin tapalmaptu. Ular şundaq patiparaq bolup turganda, ularniñ aldığa bir éyik peyda boptu. Eslide kenci kızniñ kiyimlerini aşu éyik tikip koyğaniken. Éyik udul kenci kızniñ yénığa bérıp, uni öşnisige artıptu. Kenci kız tépiçeklep békiptu, varkırap békiptu, lékin éyikça küçi yetmeptu. İkki açisimu héçbir amal kılalmay, qorqqinidin turgan ornida buttek turupla qaptu. Éyik kenci kızni élip közdin gayıb boptu. Ular yıglaptu, qakşaptu, ahır öz kérindişidin ayrélep, hesret- nadamette öylirige qayıtıp kétiptu. Padişah ikki kıziniñ çirayidiki hesret- nadametni körüp bir şumluqni sézip:

— Siñliñlar keni? Néme boldi? -dep soraptu. Kızlar bolan vekeni tepsiliy sözlep bériptu. Padişah leşker çıkırıp melikini izditiptu. Leşkerler ékin boyığa kélip, kenci melikini izdeşke kırışıptu, bir hepte izdepu melikiniñ qarisini tapalmaptu.

Padişahniñ çirayi kıziniñ derdide kündin- künge sarğıyışqa başlaptu...

Emdi gepni Éyiktin añlayli:

Éyik Kenci Kızni yüdüp mañginiçe öziniñ turar cayi tağ qaptilidiki garga élip keptu. U melikini (128) garga ekirip, garniñ ağzını yoğan taş bilen étivétip kétép qaptu. Melike taşni küçep ittirip baqqan bolsimu, taş midir- midir kılmaptu. Şuniñ bilen Melike yıglaptu, qakşaptu, ahır köz yeşi qurup, mağduridin kétép uqlap qaptu. Keç kirgende Éyik ikki toşqanni kötürginiçe garga kirip keptu:

Şundaq kılip, Melike öz tekdirige baş eğip, Éyik bilen birge turmuş keçürüşke başlaptu. Şuniñ bilen u kündüzi garda solakta, kéçisi Éyikça hemrah bolup ötüptu. Bezi künliri Éyik uni tağ bağığa élip çüşüp yuyundurup, segitip kélidiken. Künler ene şu terikide ötüptu.

Künlerniñ biride Melike öziniñ hamilidar bolup qalğanlıqını séziptu. Künler, aylar ötüp, vaqti- saiti toşqanda, u bir oğul tuğuptu. Tuğulğini adem balisi bolmisu, lékin pütün bedini éyikniñ bedinige oşşas tüklük iken. Şuña Kenci Melike bu oğulğa «Éyik İslam»

dep isim koyuptu. Melike oğlını köñül qoyup békiptu. Yillar ötüp, Éyik İslam on beş yaşğa kiriptu. Éyik İslam eñil, küç- kudretke tolup, özliriniñ solaqta yaşavatkanlığını biliptu. Bir küni anisiğa:

— Ana, biz muşu ğarda yaşavérimizmu? Bizmu yoruk cahangä çıqip baqayli, -deptu. Melike:

— Qandaq çıqip kétimiz? -deptu bukuldap yiglap hem béşidin ötkenlerni sözlep bériptu. Éyik İslam anisiniñ éytqanlirini añlap dergezepke keptu- de, yügürüp (129) bérip ğarniñ ağzığa keplep qoyğan taşni pare- pare kılivétip ğarniñ éçıptu. Melike yoruk dunyağa çıkıptu. Éyik İslam anisini yelkisige mindürüp tağ bağığa çüşkende, Éyikğa uçrap qaptu. Éyik ulardin:

— Nege barisiler? -dep soraptu.

— Saña qarisaq kelmeysen, séniñ aldiñğa kétip bargä, -deptu Éyik İslam.

— Mana men keldim, qaytayli, -deptu Éyik. Ular ikkisi Éyikğa eğışip méñiptu. Éyik İslam kétip bérip qoliğa adem béşindek bir taşni aptu- de, çenlep turup Éyikniñ méñisige bir koyuptu. Éyik şu yerdila can bériptu. Şuniñ bilen ular toptoğra padişahniñ ordisiğa qarap méñiptu. Ular tağ bağığa kelgende, bir adem ularniñ aldiğa tosüp:

— Men Tağ Baturi bolimen, méniñ aldimdin ötmekçi bolğan kişi ya maña el boluşı kerek, ya méni yéñişi kerek! -deptu. Éyik İslam bu gepni añlap gezeplinip (130):

— Kéni, bir élişip köreyli, -deptu. Şuniñ bilen ikkisi élişişğa başlaptu. Ular şundak élişip kėtiptu, yer- cahan zilzilige kélip, kökni tuman bésip, yer yüzini karañğuluk qaplaptu. Ular şu élişkinçe üç kéçe- kündüz élişip, Éyik İslam Tağ Baturini yéñip, uni el kılip, nerse- kéreklirini kötürüp yolini davam kıptu. Ular yolini şundak davam étip kétivatqanda, yene bir adem ularniñ aldini tosüp:

— Men Opқан Batur bolimen. Méniñ aldimdin ötmekçi bolğan kişi ya maña el boluşı kerek, ya méni yéñişi kerek! -deptu. Éyik İslam uniñ bilenmu huddi Tağ Baturi bilen élişkandek élişiptu. Üç kéçe kündizdin kéyin Éyik İslam unimu el kıptu. Andin unimu özige hemrah kılip yolini davamlaturup bir koyuk ormanğa kélip qaptu. Ular ormanğa içkirilep kirgende, aldini bir top yirtkuç hayvanlar tosuptu. Éyik İslam

hemrahliri bilen anisini arisiğa élivétip, yékin kelgen yirtkuç hayvanlarni yoqıtip, yavaş hayvanlarni özlirige boysunduruptu. Bu çağda Melike:

— Oğlum, atamdın ayrılğıli on beş yıl boldı. Ularğa héçbir sovğat élıvalmiduk, muşu hayvanlarni bolsimu, heydigeç baraylı, -deptu. Éyik İslam buniñğa koşuluptu hem hayvanlarniñ hemmisige otun artivélişni éytiptu. Éyik İslamniñ ikki hemrahi hayvanlarğa otun artıptu. Ular işni tügitip yoliğa ravan boptu, héli yol mañğandın kéyin padişahniñ şehirige yétip (131) keptu. Ularñiñ kélivatğanlıkını körgen halayık, yéği kelgen çéği, dep kórıp, bu heverni padişahğa yetküzüptu. Padişah ceñge teyyarlinip, ularniñ aldığa leşkerlirini başlap çıkıptu. Melike atisini körüp yiraqtınla tonuşluk bériptu. Padişah kelgenlerniñ öz kızi ve nevrisi ikenlikini bilip çeksiz huşallıqqa çömülüptu. Nevrisi heydep kelgen acayip- garayip hayvanlarni körüp kórkinidin hoşidin kétiptu. Éyik İslam otunlarni çüşürüp, heyvanlarni bir yerge kamivétip, padişahni hoşığa keltürüptu. Padişah kızi ve nevrisi bilen aman- ésen kórüşkenlikini üçün pütün yurtka katta bezme kılip bériptu.

Şu künden başlap ularniñ turmuşı rahat- parağette, huşal- hıram ötüşke başlaptu. Künler şundağ ötivériptu. Padişah ularni birer işka salmaptu. Ahır birkarçilikta içi puşup, bu turmuşka könelmigen Éyik İslam ikki hemrahini egeştürüp ovağa çıkıptu. Ular yavayı hayvanlarni şundağ köp ovlaptu, ovlığan nersilerniñ köplükidin ular şu yerde birkançe kün turuşka mecbur boptu. Bir küni Tağ Baturini turalğuda qaldurup, Éyik İslam bilen Opkan ovka kétiptu. Tağ Baturi ular kelgüçe göş pişürüp qoymaqçı bolup, göşi qazanğa saptu, birak ot öçüp kélip tutaşturuşka amal kılmaptu. U ot izdep sirtka çıkıptu. U yirak bir döñniñ keynidin is çıkıvatğanlıkını körüp, şu terepke qarap yoğan kırnı üç atlap, küçük kırnı bir atlap yügürüptu. Bérip qarıgudek bolsa, çiraylırı betbeşire, béşi eski sevettek bir momay kala tézikige ot yékip (132) qoyup, pitini çaynap olturğaniken. Tağ Baturi buni körüp keynige yanmaqçı bolğaniken momay:

— Sen némime kelgendiñ? -dep soraptu.

— Otka kelgen.

— Otni néme kılısen?

— Göş pişürimen.

— Ondağ bolsa, otni al, -dep Tağ Baturığa tézektin birni sunup bériptu momay. Eslide u Yette Başlık Yalmavuz iken.

Tağ Baturi turar cayığa qaytip kélip, otni tutaşturup göş pişürüşka başlaptu. Göş pişay dégende Yette Başlık Yalmavuz kélip:

— Hey Tağ Baturi, göşün piştimu? Pişkan bolsa, maña élip ber! -deptu. Tağ Baturi unimaptu. Yette Başlık Yalmavuz kazanni éçişka urunuptu. Tağ Baturi kiliç kötürügeniken, Yette Başlık Yalmavuz bir béşindi müñgüz bilen uni basturup qoyup, kazanda héç nersini qoymay pak- pakiz yep, ustihanlırini qaldurup kétip qaptu. Keçkurun Éyik İslam bilen Opkan ovdin qaytip kelgende. Tağ Baturi bolğan ehvalni sözlep bériptu.

Etisi turalğuda Opkan qaptu. İş yene Tağ Baturi éytqandek boptu. Üçinçi küni ular üçilisi ovğa çıkmay Yette Başlık Yalmavuzniñ kélişini kütüp olturuptu. Bir çağda Yette Başlık Yalmavuz heyve bilen kirip keptu. U işiktin kirişige Éyik İslam şundağ bir kiliç uruptuki, alte béşi késilip çüşüptu. Yalmavuz bir béşini epkéçiptu, Éyik İslam keynidin qoqlaptu (133). Yalmavuz qaça- qaça, özi turğan döñniñ tüvige berip, bir quduqka sekrep çüşüp kėtiptu. Bu quduq esliy Yalmavuzniñ astınka dunyağa baridiğan yoli iken. Aridin bir aş pişim vaqit ötkende, Tağ Baturi bilen Opkan yétip keptu. Éyik İslam Opkanni quduqka çüşüşke buyruptu. Opkan quduqniñ yérimiğa çüşkende quduqniñ tégidin ot örlep çıkıp, uni köydürüşke başlaptu, u çidimay varqıraptu. Éyik İslam uni tartip çıkırvétip, Tağ Baturini çüşüşke buyruptu. Tağ Baturimu quduqniñ yérimiğa çüşkende yene ot örleptu. Umu nale kıptu. Éyik İslam unimu tartip çıkırvaptu. Ahır Éyik İslam özi çüşüşke mecbur boptu. Umu quduqniñ kaq yérimiğa çüşkende tövendin ot çıkışka başlaptu. U tövenge qarap bir tükürügeniken ot öçüp qaptu. U yene tövenge çüşüşke başlaptu. Quduqniñ tégi körüngende, yene ot örleptu. Bu çağda otniñ üstige siyiptu, şuniñ bilen (134) ot öçüp, Éyik İslam aman- ésen yer asti zéminiğa çüşüptu. U ot esliy Yalmavuzniñ séhirisi iken.

Yalmavuz Éyik İslamni körüp yene beder kéçiptu. Éyik İslam uni qoqlaptu. Yette Başlık Yalmavuz udul yer asti padişahiniñ ordisiğa kéçiptu. Yer asti padişahi Yalmavuzniñ ordisiğa basturup kélivatqanlıqini körüp, alla- tova kötürüp, özini

koyıdığın yer tapalmay turğan çağda, Éyik İslam kirip Yalmavuzniñ qalğan bir bəşini çépip taşlaptu. Yer astı padişahi buni körüp:

— Bu Yette Başlıq Yalmavuz bizniñ nurgun adamlirimizni yep, bizge balaiapetlerni keltürgenidi, sen bizni bu apettin qutuldurduñ, -dep, uniñğa köp teşekkür éyiptu hemde uniñ yer astı padişahlıkida turup kélişini iltimas kıptu. Uniñ şeripi üçün katte bezme teyyarlaptu. Şuniñ bilen Éyik İslam yer astı şehirde bir mezigil turup qaptu. Bir küni uniñ yadıǵa öz yurtı, anısı, buraderliri kélip, çirayidiki külke öçüp, gemge pétiptu. Buni körgen yer astı padişahi:

— Ey oğlum, néme sevebtin çirayındın külke öçüp, gem- qayǵuǵa pétip qaldıñ? -dep soraptu. Éyik İslam öziniñ esliyi zati ve sergüzeştlerini éytip ahırda:

— Padişahıalem, men öz yurtumǵa qayıtıp kétévalsam, -dep icazet soraptu. Padişah bu gepni añlap:

— Yer üstige peket sen çüşken quduq bilenla çıqqılı bolıdu. Lékin, bu yerdin ademiñ çıqıp kétélişi mumkin emes. Eger zadı çıqıp ketmisem bolmaydu désém, (135) bir şart bar, şuniñğa künüşüñ kérek, -deptu.

— Qandaq şart? -dep soraptu Éyik İslam.

— U quduqtin peket meniñ kiçik kızimla uçup çıqalaydu. Razi bolsañ, şu kızim bilen toyuñlarnı qılıp qoysam, birge çıqıp kétéñlar! -deptu padişah. Éyik İslam razilik bildürüp, yer astı melikisi bilen toy kıptu. Toy ahırlaşqandın kéyin, melike Éyik İslamni öşnisige artıp yukırıǵa qarap uçuptu, bir çağda yer üstige çıqıptu.

Yer üstige çıqıp qarısı, padişah, apisi ve yurttiki hemme adem quduq bəşiǵa yigilip uniñ çıqışını kütüp turğaniken. U çıqqandın kéyin helk tentene kıptu, Éyik İslam bilen melikini bəşida kötürüp ordıǵa élip bériptu. Padişah pütün yurtqa kırık bir kün katte toy- tamaşa qılıp bériptu ve Éyik İslamni öziniñ yurtıǵa padişah kıptu. Şuniñ bilen Éyik İslam yurtını adillik bilen sorap, kéyinki ömrini rahmet- parǵette ötküzüptu (136).

11. Éyik Sultan¹⁴

Zamaniñ zamanisida, koyuk ösken orman yaqisida bir hilvet mehelle bar iken. Bu kichik mahelliniñ puqraliri nahayitimu öm- inaq yaşaydiken. Ular yékin caydiki tağka béríp otun élip kélip uni bazarda apirip sétip, öz turmuşlirini qedir ehval qamdaydiken.

Bir küni kichik mahellidin bir top qızlar tağka otun tergili béríp qaptu. Qızlar çuruklışıp birdemniñ içide tağniñ bağıdiki qarığaylarniñ oştulup ketken quruq- qakşal şahlırini tézip topla, uni baqlap, öylirige kétişke teyyarliniptu.

Bu tağka otun tergili kelgen qızlar içide Nazigül isimlik bir qız bolup, u qızmu başqa qızlarğa oğşaq otunlirini baqlap kétey dese, otunlarni baqlaydığan arğamçisi yok turğudek. Nazigül arğamçisini uzak izdeptu, héç yerdin tapalmaptu. Arğamçini yokitip qoyğanlıqığa içi tit- tit bolğan Nazigül arğamçini izde- izde ahir dostliridin ayrılıp yiraqlışıp kétiptu. Nazigül otun tergen tağniñ bağığa bérışığa, tuyuksizla derehniñ keynidin yoğan bir heyvetlik éyik çıqip (36) qızni kötürüp orman içige kéçiptu. Biçare Nazigül herqançe varqirap- carqirap adem çakırsimu, éyikniñ çañgilidin zadila qutulalmaptu. Nazigül bu acayip gelite, tilsiz mehluktin qorqup hoşidin kétip qaptu. Qançilik vaqit ötkenlik namelum, Nazigül hoşığa kélip közini écip qarisa, acayip menzirilik güzel şipańda yatqudek, yénida şundaq keddi- qametlik, Rustemdek bir yigit qızni yelpüp olтурğudek. Uniñ bir cüp bulaqtek közliridin hekiqiy muhebbetniñ yalqunluk ot uçqunliri çakniğandek bolup, kizdin epu sorığandek tuyuluptu. Nazigül béşini kötürüp:

— Siz kim bolisiz, bu qeyer? -dep soraptu. Yigit muşu tağda yaşaydığan orman padişahiniñ yalguz oğli ikenlikini éytiptu külüp turup.

— İsmiñiz kim? -soraptu qız yigittin.

— İsmim Eħmet, -deptu yigit.

— Men otun tergili çıqip bir éyikqa yoluktum, siz néme qandaq qutquzdiñiz? -deptu qız.

¹⁴ Éyik Sultan. Méhri Nıkab. Uyğur Hek Çöçekleri. Pılanlıguçılar: Abdurahim Ebey, Eħmet Emin. Urumçi. Şıncan Hek Neşriyati, 2006, ss. 36- 40.

— Sizni élip kelgen qara éyikniñ özi del men bolimen, -deptu yigit.

— Bu işniñ sevebi bilen ceryanini sözlep bersiñiz qandaq? -deptu kız.

— Men sizge uzundin béri aşığı bıqarar idim, lékin méniñ tilsim qilingan éyik halitimni körsiñiz, u çağda qorqıp maña yékinlaşmaydıǵanlıqıñızdin ensirep, aqır muşu amal bilen sizni élip keldim, -dep bolup kızdin epu soraptu (37).

Ular ikkisi muñdaşqandin kéyin, özara çüşiniş hasil kıptu. Yigit kıziǵa muhebbet izhar kıptu. Nazigül yigitniñ otluq közlidiridin, yalqunluq muhebbet naliliridin yürikige ot tutışıp şamdek érip kétéptu. Şundaq kılip, bu ikki aşık- meşuq birlikte yigitniñ atisi- orman padişahiniñ aldıǵa izzet- hörmet bilen salamǵa kiriptu.

Ehvaldin heverdar bolǵan padişahniñ huşallıqı içige sigmay qaptu. Padişah yurt helkige kirik kéçe- kündüz şahane toy merikisi ötküzüp bériptu.

Şu künden başlap Nazigül bilen Eǵmet köyümçan er- hotunlardin bolup, kün-tünlirini şad- hıram, külke- çaqçaqlar bilen ötküzüptu. Kız bilen yigit ene şundaq ötüptu.

Emdi gepni kızin ata- anisidin añlaylı:

Nazigül bilen otun tergili çıqqan kızlar Nazigülniñ arǵamçisini izdep orman içide yoqap ketkenlikini kızniñ ata- anisiǵa derhal yetküzüptu. Nazigülniñ köyümçan atisi bilen méhriban anisi kıziniñ derdide zar- zar yığlap, ormanlıqni birqançe ketime izdeptu kızini tapalmaptu. Aqır teǵdirge ten bériptu.

Künlerniñ keynidin aylar ötüptu, aylarnıñ keynidin yıllar ötüp, aridin birqançe yıl ötkendin kéyin, Nazigül tuyuqsızla ata- anisiniñ öyige omaqqına bir oǵul bilen çiraylıqqına bir kızni yétilep kiriptu. Nazigülniñ ata- anisi közlırige işenmey: «ah balam, can qozam» dep kıziniñ ata- anilik méhri bilen baǵrıǵa besip (38) yığlap turup körüşüptu. Kız ata- aniliri bilen muñdışıptu. Kızniñ ata- anisi ikki nevrısige qarıǵanséri közliri toymaptu. Kızniñ anisi balılarnıñ atisiniñ néme üçün élip kelmigenlikini soraptu. Ériniñ tilsim qilingan éyik bolǵanlıqı üçün bille kélelmigenlikini, özliriniñ üç künlük möhlet bilen kelgenliklerini éyiptu. Nazigülniñ anisi éyik küyoǵlıniñ qeyerde turidıǵanlıqını, uniñ bilen qandaq uçaşqılı bolidıǵanlıqını tepsiliy sorap bilivelip uqlap qaptu.

Yérim kéçide kızniñ ata- anisi kıziğa tuyğuzmay ornidin turup, kızi éytip bergén tağ bağıridiki ormanğa béríp: «Éyik Sultan!» dep ünlük avaz bilen üç kétim varkıraptu. «Éyik Sultan» derhal yétip keptu. Kızniñ ata- anisi teyyarlap kelgen ötkür aypaltisi bilen éyikni çanap parçe- parçe kılivétip, kıziğa bilindürmey öyige kirip yétivaptu. Kızniñ üç künlük möhliti toşup ata- anisi bilen hoşlışıp, ikki balisini élip ormanğa qarap yolğa çıkıptu. Özliri belge kıliška cayğa kélip: «Éyik Sultan» dep üç kétim varkırisimu, éyik kelmeptu. Kıız balilirini yétilep tağ bağıridiki orman içige kirip qarisa, éri parçe- parçe bolup yatkıdek. Buni körgen Nazigül zar- zar yığlap, pütün ormanlıkıni zilzilige keltürüptu. Nazigül yığlap- yığlap, baliliriğa qarap: «ah huda, öñkür bolsimu öyüm bolsidi, éyik bolsimu érim bolsidi» dep, ah urup hudağa nale kılip, kakkul bolup pığanlık (39) sayrap alemdin ötüptu. Oğli tömürtümşük kuşka aylinip, dadisiğa vapadar boluş üçün ormanni asrap, kızi qarlıgaçka aylinip, kışilerge paydilik kuş bolup alemdin ötüptiken.

«Öñkür bolsimu öyüm bolsidi, éyik bolsimu érim bolsidi» dégen temsil şuniñdin kalğaniken (40).

12. Baķiniñ Söz Sétivélişi¹⁵

Burunķi zamanda bir padişah ötken bolup, uniñ Baķi isimlik bir perzenti bar iken. Künlerniñ biride Baķiniñ anisi alemdin ötüptu. U ögey aniniñ kıliğa kélip köp ħorliniptu. Urulup- soķulup çoñ bolup on sekkiz yaşıa kiriptu. Padişah balisini sayahet kıliška, köñlini éçişıka buyrup, miñ tilla béríp yolğa saptu.

Sepiri üç künlük bolğanda Baķi seperdar bolup appaķ saķallık bir bovay uçraptu. Baķi içi puşup bovayğa:

— Biz üçün nesihet gepliri bolsa kılip bersiler, -deptu.

— Miñ tilla berseñ gep kılip bérimen, -deptu bovay.

¹⁵ Baķiniñ Söz Sétivélişi. Uyğur Ħelķ Çöçekliri 8. Şincan Ħelķ Neşriyati, 1988, ss. 44- 48.

Başı bu kandaş hikimetlik geptu dep, heyran bolup, gepni ukuş üçün bovayğa yénidiki miñ tillani bériptu. Bovay:

— Balam seperde oyda qonmay, döñde qonğın, -digen bir söz bilenla gèpini tüğitiptu. Başı puli bolmıgaçqa dadisiniñ aldiğa qaytip keptu. Emma hiçil bolup, bolğan ehvalni yoşuruptu. Dadisi qayta- qayta soraptu. Başı ehvalini (44) ögey anisiğa uqturmay, dadisiğila éytipu. Dadisi:

— Héçkisi yok balam, -dep yene miñ tilla bérip oğlını yolğa saptu.

Başı ikki- üç kün yol mañğanda yene bir bovayğa uçrap, uniñğa:

— Öz beşiñizdin ötken tecribiliriñiz bolsa sözlep bersiñiz, -deptu.

— Miñ tilla berseñ sözlep bérey, -deptu bovay. Başı miñ tilla bériptu.

— Balam, aş- nan bergen kişige hiyanet qılma, -deptu bovay. Başı bu sözniñ tektige yételmey, heyran bolup, yene dadisiniñ aldiğa qaytip keptu. Ehvalni dadisiğa éytqandin kéyin, dadisi:

— Ögey anañ uqmısun, yene miñ tilla bérey, seperge teyyarlan, -deptu.

Başı miñ tillani élip yene seperge çıkıptu. Yol üstide bir bovayğa yoluktu. Başı bu bovaydin yahşı söz añlımaq bolup:

— Bovay, hikmetlik sözliri bolsa sözlep berisile, -deptu.

— Miñ tilla berseñ sözlep bérey, -deptu bovay. Başı bovayğa miñ tilla bériptu. Bovay:

— Balam etigenlik naştidin hergiz qalmıgın, -deptu- de, uzap kétiptu. Başı cayida turupla qaptu. «Emdi kandaş qılış kérek? Bu ehval bir emes üç qétim tekrarlandi, emdi dadamniñ aldiğa qaysi yüzüm bilen barimen? Ögey anam ukup qalsa mañımu, dadamğımu kün (45) bermeydu, macra tüğimeydu» dep oylaptu Başı. U öyge qaytmay beşi qayğan, puti tayğan terepke qarap méniptu. Ahır bir küni qosaq éqip dermansızlinip yolniñ qetidiki taş üstige çıqip yiglamsırap oltursa sodiger Başiniñ ehvalini körüp:

— Balam, géríp- musapir ikensen. Mundaq veyrane yürgendin köre maña hemra bolup töge heydigen bolsañ aş diseñ aş, kiyim disén kiyim bérettim, -deptu.

Baқи sodigerniñ sözlirini maқul körüp, uniñ bilen билle yolға çıқıptu. Ular yol yürüptu, yürgendimu mol yürüptu. Künlerniñ biride, sodiger Baқini başқа karvanlarға қоşulup miñivériшке buyrup, özi soda işliri bilen melum bir шеherde қaptu. Sodiger şu kéçisi tün yériminda karvanlar қушкен cayға yétip bériptu. İzligüdek bolsa Baқи көrünmeptu. Sodiger başқа karvanlardin soraptu. Karvanlarniñ hemmisi Baқiniñ «Bu yer oyman iken, döñde yatimen» dep қıқıp ketkenligini éytiptu. Sodiger Baқini izlep tépip açқıқlinip:

— Nimişқа başқа karvanlar bilen билle yatmaysen? -dep soraptu. Baқи tunci қétim miñ tillаға sétivalған «Oyda yatmay, döñde yat» digen sözi boyıçe döñde yatқанligini éytiptu. Bu sözni añlıған sodiger Baқи bilen билle döñde yétiptu. Kéçiçe yamғur yéğiptu. Ular etisi oyғinip қарvanlar yatқан oymаnға kelse ularni mal- mülükliri bilen қоşup éқitip kétiptu. Aman қалғанligidin ҳursen болған soldiger Baқiniñ еқlige apirip éytiptu. Bu (46) ikkisi özge шеherlerde uzun sodigerçilik қilip, аһiri sodigerniñ шеhirige yétip keptu. Baқи bu шеherde- sodigerniñ öyide üç ayğıçe turup қaptu. Sodigerniñ ayali ҳulkisi bar ҳotun iken, uniñ közi Baқиға қушүp қaptu. U öziniñ yaman niyitini işқа ашurup üçün her қанче urunған bolsimu, Baқи uniñ telivini қeti ret қiliptu. Baқini öziniñ sözige көndürelmigen ҳotun Baқиға қара қaplap közidin yоқatmaqçi болuptu. Шu шеherniñ cenubida bir ҳarabe bolup, u ҳarabide yalmavuzniñ öyi bar iken. Bu öyge adem kirse ölügimu қıқmaydiken. Sodigerniñ iplas ayali ақ көñül, vicdanlıқ Baқini қarilap érige:

— Tépip kelgen bu hemraliri sili yоқ қағda maña көz қisip, yaman niyette boldi. Uni tézdin yоқatsila, -deptu.

— Қандақ yоқitimiz? -deptu sodiger. Hiliger ҳotun aldidin oylap қoyған hilisini érige éytip:

— Baқи musapir, bu cayniñ emili ehvalidin ҳeversiz. Uni «Sey tépip kelgin» dep yalmavuzniñ öyige buyruyli, uniñ göši yalmavuzға yem, қéni usizlıқ bolsun, -deptu.

Sodiger hekiği ehvalni bilmigeçke dergezep bolup, Baqini heliki yerge buyruptu. Ehvaldin heversiz Baki maqul körüp harabiqqa ktip barganda, Baqiniñ muşu şherde tonuşkan bir dost uçrap qaptu.

— Nege mañdiñ? -dep soraptu u Baqidin. Baqi soldigerniñ seyge buyruğanlığını, öziniñ harabiliqqa kativatqanlığını éytiptu. Baqniñ dosti uni «etigenlik çay (47) içip mañgin» dep öyige başlap méniptu. Baqi dostiniñ öyige bériptu. Del muşu vaqitta soldigerniñ hotuniniñ rehimisi kélip, ériñe Baqini öziniñ qarılığanlığını aşkarilap koyuptu. Rehimdil sodiger musapirniñ nahaq ölümige sevepçi boluşidin qorqup, derhal Baqini çakirip kelişke adem evetipty. Sodiger evetken adem yolda yétişiptu. Ehvalni éytip yoldin qayturup kepty. Sodiger bu balida bir hikmet varlığını sézip, uniñ hörmiti üçün katta ziyapet ötküzüpty. Uniñ sirini biliş üçün uzaq muñdışiptu. Aq köñül Baqi beşidin ötken keçürmişlirini sodigerge éytip bériptu ve:

— Men bu üç cümle sözni şu vaqitta üç miñ tillağa erzimeydu, dep oyliğan idim, mana emdi meniñ ve siliniñ canliri şu hikmetlik söz bilen saqlinip qaldi, -depty. Bu sözlerni añlap uniñ heq ikenligige işengen aq köñül sodiger Baqiğa öz meliniñ yerimini ayrip bériptu. Şundin keyin Baqi öz aldığa sodigerçilik qilip köp mal- mülük ve pul-dunyağa ige boluptu. Künlerniñ biride ana yurtığa qaytip atisi bilen körüşüpty ve huşal-huram yaşaptu (48).

13. Batur Qiz¹⁶

Burunqi zamanda qol- ilkide yetip aşkudek dunyasi bar bir bovey ötken bolup uniñ alte oqli, bir kizi bar iken.

Künlerniñ biride kenci oqli ticaret qiliş üçün seperge çikip kétipty. Aridin aylar ötüpty, yillar ötüpty, qaytip kelmepty. Atisi uniñ derdide köyüp- pişip yiglap, ahir ikki közidin ayrelep qaptu. Bovayni davaligili kelgen tévip:

¹⁶ Batur Qiz. Méhri Nıqab. Uyğur Heliq Çöçekleri. Pılanlıquçılar: Abdurahim Ebey; Eñmet Emin. Urumçi. Şıncan Heliq Neşriyati, 2006, ss. 49- 47.

— Yırağ Rim şehrیده buniñ dorisi bar, şu doridin ekilip köziñizge sürtse köziñiz roşenlişipdu, -deptu. Bovay oğullirini çaķirip:

— Balilirim, kim maña méhriban bolsa, Rim şehridin köz dorisini ekélidu. Qéni éytiñlar, yol rashoti üçün néme telep qilsañlar şuni bérimen, -deptu.

— Ey dada, «pul bolsa cañgalda şorpa» deptiken, pulla bolsa dorini ekélimiz, - déyişiptu oğullar.

Bovay olarğa yétip aşkudek altun- kümüş berip uzitip qoyuptu.

Beş oğul Rim şehrige qarap méñiptu. Ular şu (49) mañgançe dap darañlığan, eşek hañrığan yerlerde yürüp, pul- puçeklirini buzup- çéçiptu, aķ bir pulsiz öyige qaytışıptu.

Akiliriniñ quruq qol qaytip kelgenlikini körgen qız dadisiniñ aldığa kirip:

— Cénim dada, Rim şehrige özüm baray, aq yol tilep dua qiliñ! -deptu. Bovay qıziniñ béşini silap turup:

— Qızım, şu dorini ekélip közümni açsañ, sendin miñ merte razi idim! -deptu.

Qız kırık kéçirğa yol lazimetliklirini artıp, yorğa atqa minip Rim şehrige qarap méñiptu. Dadisi şu yurttiki namrat aililerdin on qızini tallap, ularniñ ata- anilirini razi qilip, qızığa qoşup, qoyuptu.

Ular uzun yol yürüp, dem éliš üçün bir menzilde tohtaptu. Qız hemrahlırığa:

— Dostlirim, silerni atam qoşup koyğan bolsimu, men hemmiñlarni azad qıldım, ata- anañlarniñ aldığa qaytip erkin oynap- külüp yürüñlar, -deptu.

Qız hemrahlırığa nurgun mal- mülük üleştürüp bériptu- de, özi yalguz kétévériptu. U yol yürüptu, yürgendimu mol yürüptu. Bir çağda uniñ aldidin beheyvet bir ecdiha çıķip keptu- de, qızniñ hemme kéçirlirini bir- birlep dem tartıptu, lékin qız perva qılmay kétévériptu. Şu çağda ecdiha qızniñ yéniğa kélip soraptu:

— Ey ademzat, hemme kéçirliriñni yédım, qarapmu (50) qoymidiñ buniñ sebebi néme?

Qız pisent qılmay:

— Sen aç ikensen, rehim kıldım, undađ bolmıganda sen bile éliřattım. Uniń ústige, dadam ema bolup ƙalđan. Rim padiřahınıń heziniside bir dora bar iken, řuni ekélip, dadamnıń kózini éčiřka aldiravatimen, -deptu.

— Ey yağı atınıń yağı balisi, undağ bolsa ústümge min! -deptu ecdiha, -yağı niyet bilen yolđa ııkıanlıkıń úçün Rim şehirige özüm apirip ƙoyimen.

Ƙız ecdihaniń ústige miniptu ve birdemdila Rim řehirige yétip bériptu. Ecdiha ƙızđa:

— Hazır ƙaravullar uđlavatıdu, hezinige ƙorđmastin kirivergin. Hezininiń doriđanisida ƙutidimu, ƙeđezdimu dora bar. Ƙutidiki dorani alsań, ƙeđezdeki doriđa ƙol tegküzme, ƙeđezdikini alsań, ƙutidiki doriđa ƙol tegküzme! -deptu.

Ƙız ecdihaniń tapřuruklırını ańlap bolup hezinige kiriptu, hezinidin doriđanıđa ötüptu. Ƙutidiki ve ƙeđezdiki dorılar bir- biridin huř purađ iken, ƙız ƙaysisini éliřni bilelmeý, tevekkül ƙılıp ikkila dorini ƙolıđa aptu.

Birdinla acayıp- đarayıp güldürligen avazlar ańlinip, ƙız bend bolup ƙaptu. Ƙaravullar uni tutuvélip řah ardisıđa erkiriptu.

— Némiřka hezinige ođrılıkđa çüřtüń? -dep soraptu řah (51).

— Dadam ƙörmes bolup ƙélividi, doriđa kelgenidim. İcazetińizni almayla kirip ƙaptimen, ƙeçürüń! -deptu ƙız.

— Muđemberlik ƙilivatisen. Meyli sańa işeney, lékin mańa Enedirđanniń ƙızını ekélip berseń dorini bérimen ve sénimu azad ƙilimen, bolmisa, béřińni toń soymini üzgendek üzüp tařlaymen! -deptu padiřah.

— Bolidu, -deptu ƙız tezim ƙılıp, -ƙiriđ kün möhlet bériń.

Ƙız ƙiriđ kün möhlet bilen ecdihaniń aldıđa bériptu.

— Ey ademzat, néme ƙılıp ƙoyuń? -dep soraptu ecdiha. Ƙız:

— Her ikkila dorini alimen, dep ƙolđa çüřüp ƙaldım, ƙutılar tilsim ƙilińđaniken, -deptu ve padiřahnıń (52) řertini éytiptu.

— Bolguluğ boptu, yür, kettuğ, -deptu ecdiha ve kızni Enedirhanniñ şehirige birpestila apirip koyuptu. Ecdiha kızğa:

— Han kızı bir uhlığanda kırık kün uhlaydu. U ottuz tokkuz künden buyan uykuda, ete tañ atsa oyğınidu, kızniñ aldığa kirginiñde, özige tegseñ, romiliğa tegme, romiliğa tegseñ, özige tegme. Kızniñ hucrisiğa kirişte ikki öy bar, öylerge likmulık pahta bésilğan, koyun ve yañçukliriñğa pahtini tolduruvalğandin keyin melike yatқан öyge kirgin. Pelempeyniñ ikki yéniğa қоңғурақлар ésilğan, қоңғурақlarıniñ içige pahta tıqıvet, ciriñlimaydu, -dep çüşendürüptu.

Kız yañçukliriğa pahta toldurup, қоңғурақlarığa pahta tıqıptu- de, melike yatқан öyge kırıptu. Melike tatlıq uhlavatқанiken, kırık kénizek uniñ etrapida uni қоғдаp yatқанiken (53). Melikiniñ béşida çoñ romal bolup, romal melikidin çiraylıq, melike romaldin çiraylıq iken. Kız melikini, romalnimu birlikte kötürüptu, del şu çağda heyvetlik güldürleş sadaliri kötürölüp, hemme etrap tevre kétéptu, ışıklar yépilip, kız bend olup kélip, tutuluptu. Bu yermu tilsim kiliñğaniken. Kolliri kayrılıp bağlangan kız han huzuriğa keltürölüptu. Gezeplengen Han:

— Néme sebepten kızimni oğrilimaqçı bolduñ? -dep varkıraptu.

— Atam közidin ayrélep қалғаниди, dora izdep Rim şehirige берip қолға çüşüp қалдим. Rim padişahi: «Enedir Hanniñ meliksini ekélip berseñ dora берimen» dédi. Şuniñ üçün kelgenidim, -deptu Kız.

— Sözüñge қарисам rastçıl körünisen. Künpétiş terepte Kuhıqap dégen cay bar, u yerde bir caduger yaşıydu. Uniñ bir қара tulpar éti bar, şuni ekélseñ kızimni берimen, bolmisa tériñni şilimen! -deptu Enedir Han.

— Bolidu, -deptu Kız, -töt künlük möhlet beriñ.

— Bargın, töt künlük möhlet berdim, -deptu Han.

Kız ecdihaniñ aldığa берiptu ve bolğan ehvalni birmubir sözlep берiptu.

Ecdiha kızni üstige mindürüp uçup kétéptu. Ular bir keçe- күндüzde Kuhıqapқа yétip берiptu ve (54) cadugerniñ atғанisiğa yéқin keptu.

— Caduger uhlımağçı, -deptu ecdiha, -muşu yerdin lehme kolap, oğur tégidin béşini çıkar. Tulpar seni körüp kişneydu. Caduger: «adem purıki kélivatidüğü» dep töt terepke yügüridu, tapalmay kélip yine cayda yatqanda béşini çıkar, tulpar téhimu kattık kişteydu. Caduger tulparğa gezeplinip: «Hey nainsap hayvan, meni ikki ketime teşvişke saldıñ, yine şundağ kılsañ seni yeymen!» deytu- de, yatqılı çıqıp kétidu. Sen ene şu çağdila béşini çıkırıp: «Ey zati uluğ tulpar, su ornığa süt, yem ornığa kök kişmiş bérıp baqimen. Bu zalimniñ qolida azab çekişniñ haciti yok. Men seni ekétey» deysen. Tulpar béşini éğip cim turidu. Oğurniñ yénida altundin işlengen éger- cabduğ bar, tulparni derhal égerle, andin yétilep meniñ aldimğa kel.

Qız ecdihaniñ éytqanlirini toluğ bécirip, ağır tulparni ecdihaniñ aldığa ekeptu. Ecdiha qız bilen tulparni kötürüp uçup, Enedir Hanniñ şehirige ekeptu ve qızğa:

— Ey qız, bu tulparni özüñ al, men bir domilapla huddi muşundağ tulparğa aylinimen. Sen meni hañğa ber, hañ qızını saña béridu. Melikini élip kétévergin, men arqañdin barimen, -deptu ecdiha.

Qız maqul boptu. Ecdiha bir domilap tulparğa ayliniptu. Qız uni hañğa teğdim kıptu. Hañ qızını bériptu. Qız bilen melike tulparğa minip Rim şehrigе ravan boptu.

Emdi gepni hañdin añlaylı (55):

Hañ atni égerlep, altun üzeñgige sol putini qoyup, oñ putini emdila kötürüptiken, tulpar çivinga aylinip közdin gayib boptu...

Ecdiha hayal bolmay qızlarğa yétişivaptu. Ular Rim şehrigе yétip bériptu. Ecdiha bir domiliğaniken, Enedir Hanniñ melikisidinmu çiraylıq bir qızğa aylinip qaptu.

— Meni şahqa teğdim kılip, dorılarni ekétivériñlar, -deptu ecdiha.

Qız uni Rim şahığa bérıp, dorini élip öz yurtığa ravan boptu.

Şuniñdin keyin şah elge çoñ toy bériptu. Toy tüğışi bilenla qız bir domilap kumutığa aylinip közdin gayib boptu...

Ecdiha kızlarğa yétişivélip, ikkila kızni ve tulparni üstige mindürüp kızniñ yurtıǵa yétip keptu. Kız dadisiniñ aldıǵa kirip, dorini dadisiniñ közige sürteniken, közi éçilip, yoruk dünyani yéñivaştin körüptu.

— Cénim kızım, közümnıñ nuri! -dep kızniñ péşanisige söyüptu dadisi. Del şu çağda ecdiha bir silkingeniken, üstidiki tériliri siyrilip çüşüptu- de, çiraylıq ve qavul bir yigit peyda bolup qaptu. Qarisa, bu yigit kızniñ aqisi, bovayniq kenci oǵli iken. Bovay kenci oǵlini körüp:

— Ah... oǵlum! Köz nurum! -dep uni baǵrıǵa bésiptu. Hemmeylen hışal- hıram körüşüptu. Elge çoñ toy bériliptu. Toyda oǵlidin (56):

— Qéni oǵlum, néme boldı? Sözlep ber! dep soraptu bovay. Oǵul deptu:

— Men Endir Hınnıñ kıziǵa aşiq bolup, hańǵa esirge çüştüp qaldım. U méni Kuhiqapqa evetti. Cadugernıñ tulparini ekélimen, dep. Cadugernıñ qolıǵa çüştü. U méni ecdihaǵa aylandurup qoydı. Ata- anisiǵa méhir- muhebbeti çeksiz bolǵan, ularni dep cénini ayımıǵan oǵul yaki kız méni bu séhirdin qutulduruvallaytti. Cénim dada, sizni dep siñlim köp capalarni çekti, vedisini orundıdı, méni séhirdin halas qıldı.

— Barikalla! -deptu dadisi.

Yigit ahır Enedir Hınnıñ kıziǵa öylinip, hemmeylen murad- meqsetlirige yétiptu (57).

14. Bilimen¹⁷

Burunçi zamanda bir- biridin «bilermen» er- hotun bolğaniken. Hotun érige bir meslihet salsa, éri gepniñ tégi- tektige yetmeyle «bilimen» deydiken. Hotunimu ériñiñ gépi tüge- tügimeyle «bilimen» dep turidiken. Bular bilermenlikni öydila emes, yurt içidimu kılışka başlaptu. Başkılar bir nerse désila, «bilimen» dep yüridiken. Kişiler bulardin zérikip, qandaqmu kutularmiz, dep parañlişivatsa, héliki «bilimen» kélip kéliptu:

— Bilimen, siler bikarla kuruq gep kılıp olturisiler, -dep gepniñ bélige tépidiken, şuniñ bilen özi bilgen yolğa kétidiken.

Bir küni «Bilermen» bazarğa bériptu, uyaq- buyaqqá méñip mal körüptu. Bir bovay, öz layıqıda heridar çıksa satarmen dep, bir çapani kötürüp yürüptu. Bu çapan bovayğa tötinçi bovisidin qalğaniken. Bu çapaniñ hisliti «uç çapanim» désen uçidiken, «çüş şeytinim» désen çüşidiken. «Bilermen» bay bovayni körüp, kıçkırip soraptu:

— Bu çapani satamsen? (32)

— Satimen, teksir.

— Satidiğaniñni bilimen, -deptu qoliğa élip körüp, köñlige yaqqandın kéyin, - bahasi qançe?

— Bikarğa bərişniñ orni yok, teksir, on teñge bersile.

— Pah, pah, séniñ baha qoyidiğanlıqiniñni bilimen. Bazar dégende oşuq gep bolidu. Töt teñge bérey.

Bovay doqquz teñgige çüşüptu. «Bilermen» bay beş teñgige çıkıptu. Etraptikiler yette teñgige sala kılıp qoyuptu.

— Silerniñ yette teñge kılıp qoyidiğaniñlarni bilimen. Uniñda qimmet bolup kétidu. Maqul, beş yérin teñge, bolamdu.

¹⁷ Bilimen. Buqa Mozaylaptu. Uyğur Hëlq Çöçekleri. Pılanlıguçılar: Abdurahim Ebey; Eñmet Emin. Urumçi. Şıncan Hëlq Neşriyatı, 2006, ss. 32- 35.

«Bilermen» bay tömürdek qattıqlıq qılıp, alte teñgige aptu. Pulni sanap bérivétip, bovayğa:

— Séniñ alte teñgini közlep turğiniñnımu bilimen, -deptu. Bovay:

— Tekşir, bu çapanıñ bir ħisliti bar... -deyişige, gepni késip:

— Bilimen, çapan déğenniñ néme ħisliti bolatti, -deptu. Bovay yene:

— Yağ, gépimge ħulağ salsıla, bu çapanı, kiyip, «uç çapınım» désile uçıdu. Çüşidiğan çağda... bovay sözini tügetküçe, «Bilermen» bay yene gepni tartivélip:

— Bilimen, hey, bilimen! Alte teñgilik çapan levette uçıdu- de, -dep gepni aħırını tiñşimayla, çapanı ħoltuqlap öyige kétiptu. Öyige kélip (33):

— Hey ħotun, hay balınıñ anisi, men bir çapan élip keldim...

— Hey, néme deyla? Bazarğa bargandin kéyin çapan élip kélidiğanlıqlırını bilimen, -deptu ħotuni.

— Toħta, biz bu çapanı kiyip, asmanğa çıqıp, dunyani körimiz.

— Viyey, tazımu obdan çapankenğü! Mundağ çapanıñ uçidiğanlıqlırını bilimen. Kıni, kiyip baqsıla.

«Bilermen» bay çapanı kiyip, «uç çapınım» déptiken (34), çapan tevrinip, asta kötürülüşke başlaptu. ħotuni tövende turup:

— Vay dadisi, çüşüşni untup ħalmisıla! -deptu.

— Hey eħmek, sen démiseñmu bilimen, -dep örlep kétiptu. Dereğ boyı örligende béşi kėtip, çüşüp ketmekçi boptu, «çüş çapınım» dése, çüşmeptu. Undağ qılıp, mundağ qılıp zadı çüşürelmeptu. Aħır bolmiğandin kéyin tövenge qarap:

— Vay ħotun, méni tutuval, méni tutuval! -dep varqıraptu.

ħotuni buni añlap, öz- öziğe: «bilimen, séni men tutuvalmisam çüşelmeysen» dep ériğe qarap, döñmü döñ, tağmu tağ yügürüptu. Éri barganséri örlep kétiptu. ħotuni hasırap- hömüdep tağğa çıqıvatqanda, puti séyirilip kėtip domılap kétiptu, taştın taşğa

sokülup ölüptu. Éri bulutlarniñ arisığa kirip kétép yokaptu, hotuninimu körelmeptu. «Uçuşni bilip, çüşüşni bilmigen» dégen temsil mana şuniñdin qalğanmış (35).

15. Bir Perizatniñ Süriti¹⁸

Burun burunkide, térik tulumda, gerib buluñda iken. Şundaq zamanda bir padişah ötkeniken. Uniñ yalguz birla oğli bolup, hösn- camalda yégane, eqli hoşı cayida iken. Padişahniñ kırık öyde hezinisi bar iken. Künlerniñ biride padişah ottuz toqquz öydiki altun- kümüş, durri- göher ve başqa kımmet bahalıq depne- dunyalirini bir- birlep oğliga körsitiptu- yu, emma kırıkınçı öyniñ aldıga kelgende ışikni açmay yandap ötüp kétéptu. Padişahniñ oğli:

— Bu öyniñ ışikini açmay ötüp kettiñizgu. Bu öyde néme bar? -dep soraptu. Padişah:

— Balam, bu öyniñ ışikini éçişqa bolmaydu, buniñ seveblirini sorima, -dep cavab bériptu. Esli bu öyde padişah aşık- bıqarar bolğan acayip güzel bir perizatniñ süriti bar iken. Bu öyge padişahdin başqa héçkim kirelmeydiken.

Padişahniñ oğli bu öyni körey dep, her qançe yalvursimu padişah ışikni açkili unimaptu. Şahzade «bu öyde dadamiñ mendin yuşurup, mehpi tutidiğan bir némisi bar oğşaydu» dep guman kıptu. Şuniñdin başlap ési- yadi şu öy bilen kıptu. Bir künü padişah çüşlük gizadin kéyin yétip kıttık uyquğa kétéptu. Şahzade dadiniñ yénidin açquçni pem bilen élip, héliki öyge (222) kırıptu. Bu öy intayin azade yasalğaniken, öyniñ azadiligi ademniñ közini qamaşturidiken. Şahzade şundaq sepsélip qarigidek bolsa, öyde çiraylıq bir perizatniñ süriti ésiqlik turğidek. Bu perizatniñ güzelligidin mu hicil boldidek. Şahzade bu perizatniñ süritini körüpla aşık bıqarar boptu. Işık otida yürekliri köyüptu. Huşudın kétép yıqlıptu. Bir hazdın kéyin hoşuğa kélip kıznıñ süritini élip öydin kıytip çıkıptu ve bu kıznı izep tépiş qararığa keptu. Tevekkül kılip yolğa ravan boptu. Méñıptu, méñıptu, nahayiti uzun menzillerni kéziptu. Ahır hérip- çarçap mağduridin kétép, bir

¹⁸ Bir Perizatniñ Süriti. Uyğur Hëlq Çöçekliri 4. Neşirge Teyyarlıguçılar: Siyit Zunun; Abdurahman Mömin. Şincan Hëlq Neşriyati, 1999, ss. 222-234.

bayavanda yikilip yétip kıaptu. Bir çağda şahzadiniñ kıulikiğa: «kıop balam, orniñdin tur» dégen avaz añliniptu. Şahzade közini éçip kıariğidek bolsa, aldida apak saķal bir sipayi bovay turgidek. Şahzade ğeyretke kélip ornidin turup bovayğa salam bériptu. Bovay şahzadiniñ béşini silap turup:

— Oğlum, bu cañgili bayavanda yétip kélišтики seveb néme? Sen kıeyerdin keldiñ, kıayakķa barmaqķisen? -dep soraptu. Şahzade dadisiniñ ħezinisidiki bir perizat kıizniñ süritini körüp, u kıizğa aşık bolĝanlıkı ve uni izdep mañĝanlıkını yoşurmastin bovayğa bir- birlep sözlep bériptu.

Bovay bu ĝeplerni añlap çöçüp kétiptu ve:

— Oĝlum, bu peyliñdin kıayt. Gödeklik kıılma. Bu sürettiki perizat kıiz, periler padişahiniñ kıizi. U yer bu yerdin alte aylık yol. Ademzat tüĝül, uçar- kıuşlarmu u yerge baralmaydu. Sen baralıĝan teķdirdimu, periler (223) şahi kıizini saña herĝizmu bermeydu, -deptu.

Şahzade özini yerge urup yığlaptu. Bovay teselli bériptu. Şahzade bovayğa:

— İy ata, men u kıizğa aşık bıķarar boldum. Uni izdep tépişķa kıetiy bel baĝlidim. İrademdin herĝizmu kıaytmaymen. Kıandaķ bolsun u kıizni cezmen izdep tapimen. Muşu yolda ölüp ketsem ariminim yok, -deptu. Şahzadiniñ kıetiyetlikı, çıdamlıkı, iradisiniñ küçlükı, ğeyriti bovayni tesirlenduruptu.

— Oĝlum! -deptu bovay, -sen iradeñdin kıaytmaydıĝan oķşaysen, séniñ ğeyritiñ, kıetiy iradeñ méni kıattık tesirlendurdi. İradilik adem muradıĝa yetmey kıalmaydu, undak bolsa, bu yoluñda béliñni meķem baĝla. Muradıñĝa yétiş üçün kıolumdin kélišiçe yardım bérey.

Şahzade bu sözni añlap, bovayniñ aldıĝa özini taşlap yığlap, bovayniñ putini söyüp, rehmet okıptu.

— Oĝlum, sen kün yoruş terepke mañĝin. On kün yürĝendin kéyin bir imaret körüñdu. U divilerniñ makani. Dervazidin kirip oñ terepke kıarisañ bir öy bar. Aşu öyde bir ħasiyetlik kıara argımaķ bar. U uçıdıĝan at. Bu at on küñlük yolni bir künde basıdu. Sen öyge kırgende at séni körüp kıariĝan haman derhalla atķa éĝilip salam bérip, kıol

bağlap yığlap, biçarılığını izhar kılgin, şu çağda atniñ saña rehmi kélidu- de, cim bulup kalidu. Bolmisa at yat ademni körgen haman kattık kışneydu- de, şu andıla diviler kélip undağ ademni kıyma- çiyma kılıp, göşini asmağa pürküvétidu. Hazir divilerniñ uhlaydığan vaqti. Divler kerellik (224) uhlaydu. Her keralde on küngiçe oyğanmay uhlaydu. Hazir tézdin yolunğa mañ. Divilerniñ makanığa bérıp, aşu uçar atni koluñğa çüşer, aşu at séni kızniñ yurtığa élip baridu. U cayğa bérıp attin çüşkendin kéyin, atniñ bir tal kılını élip kélip, atni yanduruvet. Kıl beşinğa yene kün çüşkende lazim bolidu. U cayda bir péşkedem yağaççı bar. Uniñ kışığa bérıp, ehvaliñni éytıp, yığlap turup yardım tilesiñ, yağaççı saña yardım béridu. Heyr işiñğa Hızir medetkar bolsun, -depla gayıp boptu bovay.

Şahzade bovayniñ körsetmisi boyıçe kün yoruş terepke qarap varan boptu. Méñiptu, méñiptu, nurgun çöl- cezirilerini kéziptu. Ahır diviler makanidiki uçar atni koluğa çüşürüp, yağaççı ustiniñ kışığa bériptu. Öziniñ sergüzeştilirini yağaççığa sözlep bérıp, yığlap turup yardım soraptu. Yağaççiniñ şahzadige içi ağrıp, perizat kızniñ ordiniñ bégidiki bir égiz ravaқта turidıǵanlıkı, ravaққа қандақ çıkış mumkinlikini bir- birlep sözlep, ilim- hékmet bilen bir şota yasap bériptu. Bu nahayiti epçil, hem kışkıridıǵan hem uzuridıǵan şota iken. Şahzade yağaççığa rehmet étip, şotini élip, baǵқа bérıp ravaққа qarap olturuptu. Ravaқtin naǵşa, saz avazi, kıızlarnıñ külke- çakçaklırı añliniptu. Şahzade kıızniñ muşu ravaқта ikenlikini cizmileşturup, şotini kıoyup, nahayiti pem bilen ravaққа çıkıptu. Emma perzatniñ hizmetkarlırı şahzadini körüp kıaptu. Bir hizmetkar: «Vay, bir ademzat ravaққа çıkıp keldi» dep çuқan saptu. Perizat bu çuқanni añlap: «Bu қандақ gep? Bu yerge ademzat (225) tugul, insi cinniñmu қedimi yetmeyttiǵu? Mañ, ehvalni uқup kir» dep hizmetkarni buyruptu. Hizmetkar çıkıp қarıǵidek bolsa, nahayiti kélişken, sahibcamal bir yigit perizat bilen körüşimen dep iltica kılıp turǵidek. Hizmetkarlar heyran boluşup, bu heverni derhal perizatқа yetküzüptu. Perizat «Bu eceb bir iş, buniñda bir sir boluşı mumkin» dep oylap, yigitni élip kırışni buyruptu. Hizmetkarlar şahzadini élip kırıptu. Şahzade perizatni körüp, edep- ikram bilen salam bérıp, қol baǵlap turuptu. Perizatmu şahzadige birla qarap aşık bıқarar boptu. Şahzade ve perizat bir- birge muhebbet izhar kilişiptu. Bir- biri bilen hekiқiy aşık- meşuқ boluşuptu. Bir қанçe vaқit nahayiti köñüllük turmuş ötküzüptu. Şahzadiniñ kelgenlikini kıız dadisiǵa éytmaptu.

Perizat bir küni şahzadige:

— Sizniñ bu yerge kelgenlikiñizni dadamdin yoşurup, meñpiy turup keldim. Eger dadam bilip qalsa, siznimu, mënimu saq qoymaydu. Siz mēni bu yerdin ekētiñ, ikkimiz birge kēteyli, -deptu.

Şahzade kızniñ özi bilen birge kētişke razi bolğanlıqıǵa nahayiti ħursen boptu. Bular seperniñ teyyarlıqini hazirlap tel kıptu. Şahzade atniñ kılini köydürgeniken, at hazir boptu. Bular atqa miniptu. At bularni élip uçup, nurgun tağ- davalardin éşip, şahzade bovay bilen uçaşqa bulaq béşıǵa kélip çüşüptu. Bular atniñ bir tal kılini élip kılip, atni yolǵa sélip koyup, özliri bu yerde harduq almaqçı boptu. Bular uzun yol yürüp, hērip-çarçap, qorsıki éçip ketkenликтin (226) şahzade nerse tépip kēlişke kētiptu. Perizat yalguz zérikip oltursa, hasa tayangan bir kēri momay keptu. Perizat momaydin:

— Çoñ ana qeyerdin kēlişiniz? Qeyerge barisiz? -dep soraptu.

— Vay kızim, qeyerge baray, mēniñ bir oǵlum bar idi, bitap bolup, orun tutup yétip qaptu. Şuni yoqlıǵılı kētip barimen. Adem kēriganda küçidin qalidiken, uzun yoldin kélip, muşu yerge aran ulaştım, emdi biraz aram élip mañay, -deptu momay.

— Vay biçare çoñ ana, hērip kētipla, muşu yerde olturup aram alsila, birdem muñdişip, ehvallişayli, -deptu perizat.

Uzun ötmey şahzade qaytip keptu. U momayni körüp perizattin:

— Bu momay qeyerdin keptu? Qayan bardiken? -dep soraptu.

— Bu momay bitab bolup orun tutup yétip qalğan oǵlini yoqlaşqa baridiken, -deptu perizat.

Şahzade momayǵa içini aǵritip, tépip kelgen yémekliridin bērip, yolǵa sélip qoyuptu.

Eslide bu momay bir caduger bolup, uniñ oǵli bu perizatqa aşık iken. Emma perizatni héç qandaq kılip qolǵa çüşürelmey yürgeniken. Bügün perizatniñ bu yerge kelgenlikini bilip, iblis caduger kēri momayniñ süritide bolup ehval ukušup békişqa kelgeniken.

Bu kéri caduger bulardin ayrilip, oğliniñ kėşiga (227) uçkandek bėriptu- de, perizatniñ ehvalini hever kıptu. Uniñ oğli huşallıkidin özini tutuvalalmay kıptu. Ana-bala perizatni élip kėçiş hekkide meslihet kılışıptu.

Bu cadugerniñ séhir kılingan bir dane yip igiridiğan çaķı bar iken. Caduger çaķni élipla uçup, hayt- huyt dégiçe yene perizatniñ kėşiga keptu. Perizat çaķni körüp:

— Bu némiñiz -dep soraptu.

— Vay kızim, bu çaķni téhi bayıla bir Hızir inam kıldı. Bu hisletlik çaķ iken, uçlaydiken. Şuña sizge kėrsitiş üçün ekeldim, siznimu çaķķa mindurey, bu çaķaniñ hislitini körüp bėķiñ, -deptu.

Perizat çaķniñ hislitige nahayiti kıızıkıptu ve:

— Vay çoñ ana, méni bu hisletlik çaķlırıǵa mindurup uçurutup baķsıla, buniñ hislitini körüp baķay, -deptu.

Caduger perizatni aldıǵa élip çaķķa mindurup, çaķniñ oñ kılıķını tolǵıǵaniken, çaķ asmaǵa kėtüröluptu, uçkanséri éǵızge órleptu. Perizat bir imaretniñ aldıǵa kėlip çüşüptu.

— Bu keyer? -dep soraptu perizat.

— Bu bizniñ öy, kėni öyimge kiriñ, -dep ekliptu caduger.

— Yaķ kirmeymen, tézdin kıaytıp kėteyli, -deptu perizat.

— Sen téhi kıaytıp kėtişni oylavatamsen? Bu séniñ uħlap çüşüñ. Emdi bu yerdin herǵizmu kėtelmeysen, -(228) deptu caduger terini turup.

Perizat bu gepni añlap hoşidin kėtiptu. Añǵıçe cadugerniñ oğli peyde boptu. Perizatni hoşıǵa kelturuptu. Perizat kıarisa, yénida teleti nahayiti set, bedreñ bir er kışı turǵidek. Perizat:

— Bu kim bolidu? -dep soraptu.

— Bu méniñ oǵlum bolidu, oǵlum seniñ işki derdiñde örtendi, uzundin bėri yėǵını zeher, kıygini kėpen boldı, séni kılıǵa kelturelmey yúrettim, emdilikte kıolumǵa çüştüñ.

Hazirdin başlap sen oğlumniñ bolduñ, -deptu caduger. Perizat yığlaptu, kaçşaptu, bularniñ rehmi kelmeptu.

Emdi hékayini şahzadidin añlayli.

Perizat yoğalgandin kéyin, şahzade uyan izdep, buyan izdep perizatni héçkandak yerdin tapalmaptu. Ahiri elem- derdte tola yığlap hoşidin kétiptu. Şahzade bihuş yatsa kuliğiğa «balam, kop orniñdin» dégen avaz añliniptu. Şahzade miñ teslikte közini sel- pel açsa, aldida héliki bovay turğıdek. Şahzade ornidin turup bovayğa salam bériptu. Bovay:

— Balam, néme bolduñ? Saña néme hapilik yetti, néme üçün yığlap yatisen? -dep soraptu.

Şahzade bovayğa bolğan ehvalni bir- birlep sözlep béríp, yığlaşka başlaptu. Bovay şahzadige teselli béríp:

— Yiglima, sevri kıl. Ğeyretlik bol. İradeñni boşasturma. Perizat kayta koluñğa çüşürüşüñge yene men yardım bérimen. Yéniñdiki atniñ kılını köydürgin. At yétip kelgende atka mingin. Mavu şeherni «ya hayaten nebi» (229) dep şiltiseñ, taşimu suni keskende késip ötidu. Atniñ yardimi, kılınıñ hasiyiti bilen düşminiñ üstidin galib kélip perizatka kayta müyesser bolise, -dep, bir kiliçni şahzadige béripla gayib boptu.

Şahzade bovayğa yüzmiñ rehmet oqup, atniñ kılını köydürüptu. At hazır boptu, şahzade atka miniptu. At uçup şahzadini cadugerniñ yurtığa élip bériptu. Şahzade karıgıdek bolsa, közige bir imaret körünüptu. Caduger şahzadiniñ kelgenlikini bilip, dervaziniñ astı- üsti ve töt etrapığa derhal séhir bilen bir kevet ömüçük tori bağlaptu. Torniñ kap otturisiğa yoğan bir dö (ömüçük) peyda kıptu. Şahzade dervaziniñ aldığa béríp karisa, dö hirs kılíp, dem tartıptu. Şahzade kiliçini çıkırıp «ya hayaten nebi» dep bir çapқанiken, torlardin ot çaқnap üzölüp çüşüptu. Lékin dö ölmeptu, u pütün küçi bilen şahzadini dem tartıptu. Şahzade çebdeslik bilen döge yene bir kiliç urғанiken, dö bir yumilinip, bir kéri momayğa aylinip:

— Mana rehim kiliñ, -depyalvurup turuvaptu.

— Perizat кeyerde, hazır tépip bérisen! -dep cadugerge kiliç teñleptu şahzade. Caduger:

— Perizat sol tereptiki öyde yoşuruqluq, -deptu. Şahzade gezepke kélip, kılıcını égiz kötürüp «ya hayaten nebi» dep qehri bilen bir urğaniken, caduger bir çıkırapla ikki pare bolup ölüptu.

Şahzade cadugerni öltürüp içkirilep méñip, sol tereptiki öyge kırıptu. Öyde kirişi bilenla, béşi toñguzniñ béşiğa oñsaydığan nahayiti bedheyvet bir meñluq (230) étlip kélip şahzadige çañ saptu. Şahazde kılıcını bilen «ya hayaten nebi» dep bu bedheyvet meñluqni bir çapqaniken, uniñ bir qoli uzulup çüşüptu. U emdi şahzadige taqabil turalmaydığanlıqını bilip, ornidin qopupla kéçiptu. Şahzade arkisidin qoqlap bérıp «ya hayaten nebi» dep bir kılıç urğaniken, bu bedheyvet meñluq ikki pare bolup ölüptu. Emma şu hamanla bir qara quyun kötürölüp, bir demdin kéyin qayıb boptu. Şahzade qarıgıdek bolsa, perizat daq yerde biñuş yatqıdek. Şahzade yügürüp bérıp, perizatni yölep, hoşığa kelturıptu. Perizat hoşığa kélip, şahzadige:

— Biz bu yerde turmaylı. Bu yer cadugerniñ makani iken, bu qeterlik cayda cadugerniñ yene bizge ziyan- zehmet yétip qalmısın, tézdin kétvaylı, -deptu. Şahzade bilen melike atqa minip bulaq béşiğa keptu. Atqa yüzmiñ rehmet éytip, yolğa sélip qoyıptu. Bular biraz aram alğandin kéyin, yolğa ravan boptu, sheerge yéqin kelgende şahzade dadisiğa qet yézıp, öziniñ perizatni birge élip salamet kelgenlikini qever kıptu. Padişah oqliniñ perizatni birge élip kelgenlikini añlap, «Bu oñummu, çüşümme? Neççe vaqıttın béri perizatniñ işkı piraqıdın yégen- içkinim zehar bolğanıdı, emdi perizat qolumğa kélidığan boldı, muradıma yétidığan boldum» dep intayın quşal boptu. Dap-dumbaq, nağra- kanay çaldurıp, ularniñ aldığa çıkıptu. Ular ordığa keptu. Padişah perizatni körüp, gülkekeliri éçilip, quşallıqta qılqılı iş tapalmay qaptu. Emma perizat şahzadidin ayrılmaptu (231).

Şahzade oltursa olturıptu, qapsa qapıptu. Padişah bu ehvalni körüp perizatni künlep, oqlığa saqın qaraydığan boptu. Şahzade dadisiniñ soğaq muamilisini rencip, öydin tala- tüzge çıkıptu. Perizatmu şahzadiniñ yénidin ayrılmaptu. Padişah ularni ayrim- ayrim öyde olturuşni buyrıptu. Bular hazırlap bérilgen öyde olturmay, başqa cayda olturıptu. Padişah nahayiti perişan boptu. Padişahniñ bundaq perişanlıqını körgen baş vezir padişahdin sevebini sorıptu. Padişah adette her qandaq siri bolsa, bu vezirge éytidiken. Padişah vezirge öziniñ perizatqa aşık bolup qalğanlıqını, uniñ derdide kéçe-

kündüz azap çekivatkanlığını, perizatni qolğa keltürüşniñ heççandaq amalini qılalmayvatkanlığını bir- birlep sözlep vezirdin meslihet soraptu. Padişahniñ geplerni añlap, huş bolup vezirniñ yürekliri oynap kétéptu. Emma huş bolğanlığını çandurmaptu. Esilde bu vezir «padişah ölse orniğa varis bolup tehtide olurgidek evladi yok, çoqum men padişah bolimen» dégen umide yürgeniken. Şahzadiniñ utumtut qayıtıp kéliş, vezirniñ ümidini yerge urğaniken. Vezir emdi padişahniñ perizatqa aşıklığını bilip, şahzadini yoqıtiniñ peyti keptu, dep biliptu ve mekkarlıq bilen padişahniñ ağızidin kirip, burnidin çıqıp, padişahğa nahayiti köyüngen qıyapette:

— Buniñ ilaciniz qılaylı. Eger siliniñ meksetliri perizatta bolğan bolsa, şahzadini perizattin ayırvetmey turup, perizatni qolğa keltürüş müşkül gep. Men bir hiyle işlitip şahzadini perizattin ayırıp, ordığa başlap kirey, uniñğa ayrim belgilik kiyim kiydureyli. Bu (232) kiyim şahane aliy kiyimlerden bolsun. Kiyimni kiydurup «koça aylandırıp tamaşa qılduray» dep başlap mañay. Muşundaq kiyimni kiyip ordidin çıqqan kişini yoqıtivéliş toğrisida pasibanlarğa hupiyane uqturaylı, şahzade taşqırığa çıqqan haman pasibanlar şahzadini caylivetsun. Muşundaq qılıp şahzadini yoqıtvetsek, u vaqıtta perizat özliriniñ bolidu, -dep meslihet bériptu. Padişah bu meslihetni qobul körneptu. Mekkar vezir hiyligerlik qılıp:

— Eger bu meslihetni qobul körmisiler, başqa amal yok, -deptu. Köyük derdide hudini yoqatqan padişah aqır mekkar vezirniñ hiyle- mikirisini qobul qılışqa mecbur boptu ve işti şu boyıçe orunlaşuruptu. Etisi vezir şahzadini her hil hiyla- mikirler bilen perizattin ayırıp, ordığa başlap keptu. Çıraylıq aldap, aldın teyyarlığan şahane kiyimlerini kiydurmekçi boptu. Şahzade: «Men bu kiyimniñ layıqıda emes» dep kiyimni kiyişni ret qılısimu, qayta- qayta zorlap kiygüzmekçi boptu. Şahzade:

— Undaq bolsa aldın siz kiyin békiñ, sizge yaraşsa men andin kiyey, -deptu. Padişah öz içide «aldın men kiyip bersem bérey, andin bu kiysun» dep kiyimni üstige kiyip, özini ruslap bolğıçe, şahzade gıp qılıp sırtqa çıqıp kétéptu. Padişah héliki belgilik kiyim bilen şahzadiniñ arqısidin qoqlap sırtqa çıqışqa, ışık tüvige orunlaşturup qoyğan pasibanlar kiyimni körüpla, orunlaşturuş boyıçe padişahni qılıç bilen qéçip taqlaptu. Şahzade öziğe qilingan suyıkest, hiyle- mikirlerniñ (233) tégi- tektige yétip çüşiniptu ve bilmeske silip, dadisiniñ ölümünü uzıtip, nezir- çiraqlirini ötküzüptu. Şahzade dadisiniñ

ornıǵa padişah boptu ve héliǵı mekkar vezirni ölümge buyrup, cazalap intıǵam aptu. Andin ǵırıǵ kün toy- tamaşa ötküzüp, perizatni resmiy nikahlap öz emrige aptu. Şundaǵ ǵılıp şahzade bilen perizat mura- meǵsetlirige yétip dunyadin ötüptu (234).

16. Bu Ǵız Kimge Teelux¹⁹

Bar iken, yoǵ iken, aǵ ikenu, toǵ iken, burunǵı zamanda Yasin Aǵun isimlik bir déhǵan ötkeniken. Bu déhǵanniñ üç oǵlı bolup, çoñ oǵlıniñ ismi Avut, otturanǵı oǵlıniñ ismi Davut, kenci oǵlıniñ ismi Savut iken. Aylar ötüptu, yillar ötüptu. Bu oǵullarniñ burutliri ǵet tartip, öyleydiǵan vaǵıt bolup ǵaptu. Bir küni Yasin Aǵun ǵoşisi Sadir aǵunni ǵakirip:

— Men oǵullirim bilen toy toǵruluk yüztüra sözlişisni epsiz kördüm, şuña özliri oǵullirim bilen ayrim- ayrim parañlişip, kimniñ kimge köñli barlıǵını uǵup baǵsila, şuniñǵa ǵarap elǵı evetsek, -deptu. Sadir Aǵun Yasin Aǵunniñ déǵını boyıǵe Avut bilen körüşüptu.

— Kimni alǵuñız bar? -dep soraptu. Sadir Aǵun Avuttin:

— Méniñ östeñniñ u ǵetidiki Nizamidin Aǵunniñ ǵızı Patemǵanni alǵum bar, méni şuniñ bilen bir öylük ǵılıp ǵoysa, dadamdin miñ merte ǵuş bolattım, -deptu Avut (111).

Sadir Aǵun Avut bilen körüşüp bolǵandin kéyin Davut bilen körüşüptu.

— Davut balam, siz kim bilen toy ǵılışni ǵalaysız? -dep soraptu Sadir Aǵun, Davut:

— Dadam méni muradıǵa yetsun dése, Nizamidin Aǵunniñ ǵızı Patemǵanni maña élip berse iken, -deptu. Sadir Aǵun u yerdin ǵıǵıp Savutni izdep tépip:

— Siz öylengüdek bolup ǵaldıñız, köñliñiz kimni ǵalaydu? -dep soriǵaniken, u:

¹⁹ Bu Ǵız Kimge Teelux. Buǵa Mozaylaptu. Uyǵur Ǵelǵ Ǵöǵekleri. Pılanlıǵuǵıl: Abdurahim Ebay; Eǵmet Emin. Urumǵı. Şıncan Ǵelǵ Neşriyatı, 2006, ss. 111- 116.

— Alsam, Nizamidin Aḥunniñ kızi Patemḥanni alimen, bolmisa, ömür boyi ḥotun almaymen, -dep cavab bériptu.

Sadir Aḥun bu üç oḡulniñ ehvalini Yasin Aḥunğa melum kıptu. Yasin Aḥun bu iştin heyran bolup (112), béşiniñ içimu, téşimu kétéptu. Undaḵ oylap, bundaḵ oylap, oḡulliriniñ birini yolsimu, muradığa yetküzey dégen qararğa kélip, Nisaḥan dégen қоşnisini Patemḥanniñ yéniğa evetiptu. Patemḥan meksetni çüşenkendin kéyin:

— Ular özliriniñ karametlirini körsetsun. Men şuniñğa qarap birini tallaymen, -deptu.

Nisaḥan Patemḥanniñ gépini ékitmay- témitmay Yasin Aḥunğa ve üç oḡulğa yetküzüptu. Üç oḡul meslihetlişip, qaysimiz karametlik bolsaḵ, Patemḥan şuniñğa nésip bolsun, dep pütüşüptu. Üç oḡul özlirini sinaş üçün seperge atliniptu. Ular méñip- méñip (112), kırık kündin kéyin bir katta sheerge bérip qaptu. Ular kırık kéçirğa yüklep kelgen meşut yiplirini ve kéçirlirini sétip pulini teñ bölüşüptu, üç aydin kéyin uçrıdığan sarayni muqimlivétip, herbiri özi ḥalıḡan қоşığa kirip kétéptu.

Biz emdi gepni Avuttin başlaylı:

Avut ménip- ménip, қоñ, avat bir bazarğa çıkıp qaptu. Her ḥıl tavar- durdun, gezmal, ḥam, çekmenlerniñ nerḥ- havasini sürüştürgendin kéyin, aldi- sattı bilen şuḡulliniptu, ikki ay içide puli neççe on hesse köpiyiptu. U ḥuşal bolup, Patemḥannin köñlige yaqqudek birnerse tépiş üçün dukan- saymilarni közdin keçürüp, bir doḵmuşқа kélip qarisa, bir aqsaqal bovay ördek- ḡazlar üzüp Yürgen kölniñ nushisi çüşürülgen çiraylıḵ bir gilemni yéyip olturgudek (113). Avut bu gilemge kıziqip:

— Neçe pulğa satıla? -dep soraptu, Bovay:

— On miñ tillağa satimen, -deptu. Avut:

— Némançe kımmet? On miñ tilladége miñ parçe gilem kélidu, -deptu. Bovay (114):

— Bu adettiki gilem emes, uçar gilem añlıḡanmusiz? -dep soraptu. Avut:

— Añlıgan, emma körmigen, -deptu. Bovay Avutni gilemde olturguzup: «uçuñ, gilemim!» dégeniken, gilem asmanğa kötürölüp uçuşğa başlaptu. Bovayniñ éytişçe, bu gilemde oturup bir yillik yiraqtiki cayğa birdemdila bargili bolidiken. Avutniñ telipi bilen bovay gilemni yerge çüşürüptu. Avut bu gilemni on miñ tillağa sétivaptu.

Biz emdi gepni Davuttin añlayli:

Davut kirgen koça yemek- içmek baziri iken. U koçiniñ ayıgıdın bir dukanlık yer sétivélip, nahayiti çoñ bir dukan écip, keç yétip, seher turup, her küni neççe miñ h́eridarni uzıtiptu. İkki aydın ḱeyin pulniñ h́esabini alalmıgudek dericide bay bolup ḱetiptu. Davut emdi, Patemhanniñ kónlige yarıgudek birnerse tapay, dep, bazarni aylinışğa başlaptu. Bir yerge barsa, bir momayniñ bir tal almini kişilerge kórситip:

— Bu almini herķandaķ ḱesel kişi ýese, derhal saķiyidu, -devatķanlıkini añlaptu ve alminiñ bahasini (114) sorptu. Momay:

— On miñ tilladın bir pul kem satmaymen, -deptu ve almini Davutķa bir puritip koyģaniken, Davut şu haman taģni bir barmıķa bilen Davut on miñ tilla b́erip almini aptu.

Emdi biz gepni Savuttin añlayli:

Savut kirgen koça zinnet buyumliri baziri iken. U her ģil zibuzinnet buyumlirini élip— sétip, řu şeherdiki eñ katta baylarniñ biri bolup ķaptu. řuniñ bilen Savut Patemhanni heyran ķaldurgudek birnerse éliš üçün bazarni her küni aylinışğa başlaptu. Bir küni bir cuvan Savutniñ aldıģa ḱelip:

— Ğocam, bu eynekni élivéliñ, -dep, ademniñ kózidin çoñraķ bir eynekni kórситiptu. Savut bahasini soraptu. Cuvan (115):

— On miñ tillaģa satimen, -deptu. Savut heyranlıkın ṕeşanisige birni urup:

— Yaalla, némanķe ķimmet? -deptu. Cuvan eynekniñ ģasıyetini sözlep bolģandın ḱeyin:

— İřenmisiñiz, öziñiz kórüp b́ekiñ, -deptu. Savut eynikke řundaķ ķarıģaniken, ķelem ķařlık, sumbul ķařlık, ay d́ese aģzi bar, kün d́ese kózi bar, ģüzellikte teñdiři yok Patemhanni kórüp hoşıdın ketkili tas ķaptu. Miñ teslikte özini tutuvélip, eynekni

sétivaptu, ikki akisi bilen uçrışıdığan sarayğa kélip (115) akiliri bilen uçrışıptu. Avut bilen Davut gilem bilen alminiñ hasiyitini sözligendin kéyin, Savut:

— Mavu eynekke qarap békiñlar, -deptu. Üç oğul eynekke bille qarıganiken, Patemħanniñ can talişip sekratta yatқанlığını körüptu. Buni körgen Avut:

— Uçar gilemge oturup uniñ yéniğa derhal barayli! -deptu. Üç oğul gilemge olturuptu. Avut:

— Uçuñ, gilimim! -deptu. Uçar gilem asmanğa kötürölüp uçup, birdemdila Patemħanniñ hoylisiğa çüşüptu, oğullar yügürginiçe Patemħanniñ yéniğa kırıptu. Savut yançukıdin almini élip puratқанiken, Patemħan şu haman késeldin sakıyip ornidin kopuptu, Patemħan öziniñ sakıyip kėtişide üç oğulniñ oħşaş töhpisi barlığını uққandın kéyin, teñlikte kélip:

— Méniñ kimge tégişimni öziñlar belgileñlar, -deptu. Şuniñ bilen aka- ukiler otturisida cédel başliniptu. Avut:

— Gilemde olturguzup del vaқıtida ekelmigen bolsam, almini puratқılı bolamti? -deptu. Davut:

— Almini puratmığan bolsam, Patemħan késeldin saқılmaytti, -dep turuvaptu. Savut:

— Méniñ eynikimde Patemħanniñ késel ikenliki körünmigen bolsa, gilem bilen alminiñ hasiyiti cari bolmaytti, şuña Patemħanni men élişim kérek! -dep turuvaptu.

Oylap békin, Patemħanni, kim öz emrige élişi kérek? (116)

17. Bulbulgoya²⁰

Burun bir padişah ötkeniken. Künlerdin bir küni u bégini seyla kılip uniñ güzel menziriliridin huzurliniptu ve hargandin kéyin baǵniñ otturisdiki etrapı reñmureñ güller bilen qaplangan barańda dem élip yétip herhil gülleriniñ huş puraklırı, túrlük- tümen kuşlarnıñ sayraşlıridi mest bolup közi uyquǵa kétéptu ve mundaq bir çüş körüptu.

Bunińdinmu çiraylıq bir baǵ, baǵda hıluhil méviler pişip, reñmureñ güller éçilip, túrlük- tümen kuşlar sayrışıp turǵudek. Kuşlarnıñ arisida bekmu çiraylıq bir kuş alayiten bir yekimlik avaz bilen hemme kuşlardin çiraylıq sayrıǵudek, uniñ herbir sayrıśida aǵzidin deste- deste güller étilip çüşkendeke. Bu kuşniñ éti Bulbulgoya iken.

Padişah: «Ah, Bulbulgoya» dep oyǵınıp kétéptu. Qarisa öz bégi, herqaçandiki menzire- güller éçilip, kuşlar sayrışıp turǵan. «Bu menzirige bir Bulbulgoya bolarmidi?!» dep oylaptu padişah.

Ene şu künden başlap padişahine es- hıyalı héliki çüşide körgen Bulbulgoyada qaptu (60).

Padişah: «Ah, şu Bulbulgoyanı bir körsem, uniñ sayraşlırını bir añlısam!» dégen arzu- armanlar bilen künden- künge hıyalǵa çöküp gélidin tamaq ótmeydiǵan, çiray sarǵıyıp, meydisini zey yerge yékip yatıdıǵan boptu. Atisiniñ bu ehvalını körgen baliliri uniñ néme sebebtin bundaq halǵa qalǵanlıǵını bilish üçün:

— Ata, sizge néme boldu? Néme bunçe hıyalǵa çöküp, çirayınıız sarǵaydı? Néme arzu- arminiñiz bar? -dep soraptu, lékin padişah:

— Qoyuñlar, balilirim, meniñ derdimi sorap néme kılisiler? Siler sorımañlar, men éytmay, -dep zadi éytiqili unımaptu. Lékin, baliliri atasıǵa tinçlıq bermey her küni soravériptu. Aħır atisi öziniñ baǵda yétip körgen Bulbulgoya işk- pirak, çüşkenlikini éytip, ene şu Bulbulgoyanı körüş, uniñ sayrıśını añlaş arzu- armanıda ikenlikini izhar kıptu. Şu vaqıtta padişahniñ tunci oǵlu:

²⁰ Bülbulgoya. Bulbulgoya. Uyǵur Helk Çöçekleri. Pılanlıǵuçılar: Abdurahim Ebey; Eħmet Emin. Urumçi. Şıncan Helk Neşriyatı, 2006, ss. 60-78.

— Buniñgimu şunçıvala ħiyal sürüp, öziñizni avare kılamsız, ata? Meķsitiñiz şundaķ iken, némişķa şu çağķiķe bizge éytmaysız? Mana biz- baliliriñiz elvette u Bulbulgoyani tépip kélip, sizni muradiñizģa yetküzelleyimiz, -deptu. Otturançı oğlimu şundaķ deptu. Kéyin balılar Bulbulgoyani tépip kéliş üçün atlinişķa atisidin icazet soraptu (61).

Padişah, Bubulgoyaniñ ķeyerde ikenliki melum emes, uni tapalamdu, tapalmamdu, dep oylaptu, aħirda:

— Meyli, izdiseñler izdep körüñlar, tépip ķelseñlar eceb emes. Balilirim, uni öz közüm bilen bir körüp, sayrışini öz ķulıķim bilen bir añlap ölsem arminim yok, -dep icazet bériptu. Şu çağda padişahniñ kenci oğlimu:

— Ata, menmu baray -dep icazet soraptu.

Akiliriniñ: «Koy, ukam, yol uzun ve ķeyin, sen bolsañ téhi kiķik, ķiynilip ķalisen, uniñdin köre ata- animizniñ aldida oynap- külüp yürivergin» déginige, ata- anisiniñ: «Yak, balam, sen téhi seperge çıķip baķmıģan, akiliriñ barsun, sen bizniñ aldimizda oyununuñni oynap yürivergin» déginige kõnmey:

— Yak, barimen dédim barimen, -dep yıģlap turuvaptu. Padişah:

— Nesihetke kõñmisen, meyli bériver, balam, körgülüķüñ bolsa körersen, -dep, uniñgimu ruķset bériptu.

Şuniñdin kéyin bu üç aka- uka seperge teyyarlinişķa başlaptu. Yol ozuķi üçün yaģlıķ toķaçlarni yaķturup, sür göşlerini pişurup üç ħurcunni tolduruptu, taģdiki yılķiliriniñ arisidin eñ yaħşı üç atni tallivaptu, ularģa yolģa alģan ozuķ- tülüklerini artıp ve ata- anisidin dua élip yolģa ravan boptu.

Künlerniñ keynidin künler kéķip, heptilerniñ keynidin heptiler ötüptu. Ular köp deryalarni kéķip, uzun (62) yollarni béşıptu, taģlardın éşıp, ķöl- bayavanlarni kézip bir yerge kelgende ularģa üç yol uçraptu. Bu üç aķa yolniñ kaķ otturisida yoģan bir taş bolup, uniñģa ħet yézilģaniken. Ħette oñ oñ tereptiki yol «barsa kéler», otturisdiki yol «barsa ya kéler, ya kelmes» sol tereptiki yol «barsa kelmes» dep yézilģaniken.

Ene şu yerde bu üç aka- uka: «emdi her qaysimiz öz aldimizğa başqa- başqa mañayli izdigen Bulbulgoyani birimiz tapalmisaq, yene birimiz taparmız» déyişip üç yolğa çüşüp mañmaqçı boluştu, lékin héçqaysisiniñ «barsa, kelmes» yolğa mañgusi kelmeptu. Akiliriniñ muşu oy bilen qiynilip turğanlıqini körüp:

— Meyli, akiler, «barsa kelmes» yolğa men mañay, siler başqilirida miñiñlar, -deptu kencisi.

— Men «barsa ya kéler, ya kelmes» yolğa mañay, -deptu otturañcisi (63).

— Şundaq bolsa men «barsa kéler» yolğa mañay, -deptu tuncisi.

Ular qaysibiriniñ qaytqan, qaysibiriniñ téhi qaytmıǵanlıqini biliş üçün, eger kim ilgiri qaytıqudek bolsa, ene şu taşqa öz ismini ve qaytqan künini yézip kėtişi heqqide şertlişiptu- de, üç aka- uka üç yolğa çüşüp, üç terepke ravan boptu.

Bularniñ eñ kiçiki şu kėtişi bilen köp yol yürüp çöl- bayavanlarnı, tağ- édirlarnı bésip ötüptu, yol ozuqi tügeptu, étiniñ taqiliri uprap çüşüp, éti teşiqap kétiptu, şundaq bolsimu yolni davamlaşturup, bir bük bostanlıqni körüp qaptu. Bu bala aşu yerde adem bolsa kérek, dep oylap, toptoǵra şu bostanlıqqa qarap méñiptu, yene héli mañǵandin kéyin bostanlıqqa yétip étini lañkağa bağlaptu- de, özi bağqa kiriptu. Qarisa, salqın bağ, hilmuñıl méviler pişip, reñmureñ güller éçilip, túrlük- tümen quslar sayrışip turǵudek. Baǵniñ otturisida bir köl bolup, uniñda béliqlar üzüp yürǵudek, kölge töt tereptin kümüştek süzük sular quyulup turǵudek, lékin ya suniñ ayıǵı çıqmıǵudek, ya köl taşmıǵudek. Baǵni arılap bir yerge kelse, liq bir qazan tamaq pişip turǵudek. Lékin, baǵda ademzatniñ qarisi mu körünmeptu. Neççe kündin béri aǵziǵa bir çişlem birneme salmay qorsiqi éçip ketken kenci bala qazandin tamaqtin usup içmekçi bolup qolini çömüçke uzatqaniken, çömüç «taq» qilip (64) baliniñ mañliyiǵa tégiptu; pişip turǵan almilardin yémekçi bolup qolini şahqa uzatqaniken, uniñ yopurmiqi «şaq» qilip qaçitiǵa uruluptu. Buniñǵa heyran bolǵan bala étini otlaşqa qoyuvétip, özi köl boyidiki güllerniñ arisida dem élip yétip közi uykuǵa kétiptu ve mundaq bir çüş körüptu.

Uniñ aldıǵa apaq kiyingen, taq selle oriǵen, apaq saqallıq bir bovay hasa tayinip kélip:

— Balam, sen heterlik cayğa- divilerniñ makanıǵa kélip qaldıñ. Néme üçün ve nece izdep bu yerge kélip yürisen? -dep soraptu. Bala bubulgoyani izdep kelgenlikini éytip bériptu.

— Hey balam, -deptu bovay, -kiyin nersini izdep kepsen, çünki u diviler padişahniñ yan bégida, sen hazir uniñ çet bégida turuvatisen. Uni almaqçı bolup kelgen nahayiti köp adem divilerniñ qolida ölüp ketken, lékin sen bir ilacini qilişniñ mumkin. Uniñ üçün mundaq qıl: Her küni kün qızıǵan vaqıtta yéniñdiki şu kölge ikki kepter uçup çüşüp çömülüp oynaydu, bular ene şu diviler padişahniñ qızları. Sen sezdürmey ularniñ kiyimlerini élıval -de, qolidiki üzüklerini surap turuval. Üzüknı almay turup kiyimini qayturup bermikin, bolmisa, özüñ halak bolisen. Hop, balam, meksitiñge yetkin, amin Allahu Ekber.

Bovay dua kıptu -de, ğayıb boptu.

Bir vaqıtlardıñ kényin baliniñ qolıqıǵa biri: «közüñni aç!» dégendek kıptu, bala çöçüp oyǵansa héçkim (65) yok, peket asmanda ikki kepter bir- birini qoǵlap oynışıp uçup kélivatqudek. Bala özini daldıǵa élip mökünüp turuptu. Héliki kepterler kölniñ boyıǵa çüşüp bir qanat qaqқанiken, ay dese ay emes, kün dese kün emes çiraylıq qızlarǵa ayliniptu, kényin baǵni aylinip seyle qılışıptu, almalırdıñ üzüp yéyişıptu, qazandiki tamaqtın usup içişıptu, andın kölgen keptu- de, kiyimlerini silip qoyup çömülüşke, bir-birige su çéçişıp oynaşqa başlaptu.

Şu çağda bala sezdürmey asta ornidin turuptu- de, kölniñ boyıǵa kélip qızlarıniñ kiyimlerini élıvaptu. Qızlar suǵa çömülüp bolup, kiyimlerini kiyey dese yok turgudek. Qızlar yalıñaç bolǵanlıqtın iza tartıp köldin qıqalmaptu ve kiyimlerini qayturup bérişni sorap yalvuruşıptu, lékin bala qızlarǵa:

— Üzüküñlarnı berseñlar, qayturup bérimen, -deptu. Qızlar yalvarup- yélinip kiyimlerini alalmıǵandın kényin her ikkisi qolidiki üzükni qıqarıp bérıp. Bala üzükni aptu- de, ularniñ kiyimlerini qayturup bérıp, özi güllerniñ arisiǵa kirip turuptu. Balimu keddi-qamini kéléşken, nahayiti çiraylıq iken.

Qızlar kiyimlerini kényip, qaqlirini tarap turup, herqaysisi öz içide, bu yerge kelgen herqandaq ademzat tirik ketmeytti, lékin bu yigit öziniñ qorqmasıqlıq ve ekilliklikı bilen

bizniñ qolimizğa çüşmestin, bizni qolğa çüşürvaldi. Demek, bu yigittin ayrılmaslıq kerek, dep oylap, her ikkisi baliniñ camalığa zoklinip aşk boptu, uniñğa tamaq bérıp qorsıqını toyguzuptu, alma üzüp bériptu, bağıni seyle kılduruptu. Égiçe- siñiliniñ herqaysisi yigitni özige qaritivalmakçı bolup, talişip qaptu. Açısı:

— Men sėniñdin çoñ, şuniñ üçün bu yigit meniñ boluşı kerek. Olca dégen avval çoñığa, kéyin kiçikige tégidu, -deydigen siñlisi bolsa:

— Yağ, uni sėniñdin avval men körgen, olcimu avval tapqanniñ bolidu, -dep talişidiken.

Şundağ kılıp égiçe- siñil ikkisi talişa- talişa öz ara kelişelmigendin kéyin: «bolmisa qazığa barımız, qazi qaysibirimizge buyrup berse, yigit şuniñ bolsun» dep, divilerniñ qazısığa bériptu.

Qaziniñ aldığa avval açısı kirip:

— Qazi bėgim, biz égiçe- siñil ikkimiz bir olca tépivalğanıduğ, lékin uni ikkige bölgili bolmaydu. Siñlim bolsa: «men avval körgen, şuniñ üçün men alimen» deydu. Men bolsam: «çoñ bolğandin kéyin men alimen» deymen. Şu sebebtin aldiliriğa kelduğ, şu olcinni qaysimiz elişimiz kerek? -deptu.

Qazi bolsa qızniñ hösni- camalığa meptun bolup, özini yokitip qoyuptu- de, pursettin paydilinip:

— Toğrisini éytqanda, olca avval körgenniñ bolidu. Eger siz olcini elişka şunçe qizikip ketken bolsiñiz, avval meni bar söyüp qoyuñ, olcini sizge buyrup bėrimen, -dep şert qoyuptu.

Qız yigitni qolidiñ bėrip qoymaslıq üçün qaziniñ (67) şertige ilacsiz razi boluptu, qazi qızni mehkem kuçaqlivélip süyüşke başlaptu. Şu çağda işikniñ yoçuqidin qarap turğan siñlisi bu işni körüp kėlip derru yügürüp kiriptu- de:

— Hey şermendiler, bu kandağ iş?! Silerni dadamğa éytmisam tohtañlar! -dep varqırap kėiptu.

Eger bu gep padişahğa yetse, kallisi kėsilidiğanlıkidin qorğan qazi:

— Hey kızım varkıremeñ, olca sizniñ, gep muşu yerde qalsun! -dep yalvuruşka başlaptu ve yigitni kiçikige buyrup bériptu. Eger bu işni atisiğa éytip qoysa, ceni ténidin cüda boluştin qorqqan açisimu:

— Cénim siñlim, ağıziñni yum, meyli, yigit siniñ bolsun! -dep yalvuruşka başlaptu.

Yigitni özige höküm kılduruvalğan siñlisi huşal bolup:

— Meyli, silerni men körmidim, méni siler körmidiñlar, -dep yügürğiniçe yigitniñ yéniğa kélip, uniñ boynidin qucaklaptu ve yigittin bu yerlerge nedin ve qandaq kélip qalğanlıqini soraptu. Yigit sözniñ nedin ve néme meksetler bilen kelgenlikini bir- birlep sözlep bériptu.

— Ah, yoluñ yıraç, meksitiñniz emelge éşişi tes iken. Sen izdep kelgen bubulgoya méniñ dadamda. Aşu körüngen tağniñ bağrida nahayitini çiraylıq yan bégimiz bar, -dep, qolını sozup tağni körsitiptu kız, -Bulbulgoya şu bağniñ otturısıdiki güllerniñ içidiki (68) altun kepeste turidu. U bağka ademzati ayağ basalmaydu, eger bir ilacını tépip kirelgen tekdirdimu tirik çıqmaydu. U yolda talay- talay ademler ölüp ketken. Lékin, Bulbulgoyanı éliş üçün men saña yârdim kılımen. U işni peket cüme kéçisila orundaş mumkin, çünkü cüme küni dadam ovğa çıqıp, keç qaytıdu ve ağışımı harağ- şarab içip, uzaq oyun- tamaşılardıñ kényin uqlap qalidu, bağniñ qaravullirimu mestlikte qattıq uqlap kétidu. Ene şu çağdila bağka kiriş mumkin. Lékin, bağniñ içide yolvas ve şırlar bar, ular nahayiti hevplik. Qoluñdiki mana bu üzükni bağıdiki yolvas ve şırlar tonuydu. Ular bu üzükni körüşü bilenle saña héçqandaq ziyan- zehmet yetküzmeydu. Bulbulgoyanı peket kepesi bilenle alğın, biraq kepesni éçip salmiğın, eger kepesni açsañ, Bulbulgoya qaqaqlap külüvétidu- de leşker ve qaravullar oyğınip kétidu. Ular teniñni parçe- parçe kılip yolvas, şırlarğa taşlap béridu.

Şuniñdin kényin kız yigitni pinhan bir yerge caylaşturuptu ve her küni bille köñül éçip yürüptu. Şundaq kılip, kütken cüme küñimu keptu. Şeherde diviler padişahi tağka ovğa kétéptu. U küñ boyı tağmutağlarıñ kızıp ov ovlap yürüp hérib- çarçap kelgende, harduqını çikiriş üçün tamaşa uyuşturuptu. Tamaşığa divileriñniñ hemmisi taplıniptu.

Yigit Bulbulgoya turgan bagka karap meniptu, bagka yekin bir yerge kelip, divilerniñ uhlisini kutup (69) yosurunup yetiptu. Divilerniñ oyun- tamaşisi yerim keçigiçe devam kıptu, hemmisi mestliktin özlirini bilmes uhlışip kıptu.

Varañ- çuruñ bésilgandin keyin yigit, diviler uhlap kalğan oşsaydu, varan- çuruñ bésildiğı, dep asta ornidin turuptu ve bagka yekin kelip uyaq- buyaqqā karaptu, heçkim körünmigendin keyin asta şuridin bagka kırıptu. Bağıni aylinip yürgen yolvas ve şırlar yigitke karap étılıptu, lékin yigit qolidiki üzükni şundağ körsitişi bilenla, ular, cim boluşuptu ve tezim qilgandek başlırini éğışıp turuptu.

Yigit güllerniñ arisidin Bulbulgoyani tépiptu- de, heliki kıznıñ cékigen sözlirini unutup kelip, Bulbulgoyanığı taptım, emdi kepesni éçip uni bir küldüreyçü, dep kepesni éçivétiptu. Şu çağda Bulbulgoya qaqqalap bir külüvetkeniken, uniñ külkisidin uyqudiki hemme diviler uyğınip kétip, bagka karap yügürüşüptu. Buni añlığan kızmu ensirep bagka hemmidin ilgiri uçup keptu ve derru kelip yigitni yosurup, kepesni öz qolıga élip turuptu, keyin yügürüşüp kelgen divlerge:

— Bu men, Bulbulgoyani küldürüp köñül éçivétimen, bu yerge meniñdin başka kimmu kireleytti?! Hatircem bolup, uyquñlarnı uhlavériñlar, -dep kıyturuptu.

Diviler kıznıñ bu sözidin hatircem bolup, öz caylırıga kétişıptu. Kıız bolsa Bulbulgoyani cayıga kıoyup, bu işni keyinki cümege qalduruptu. Sevebi bu heptide (70) yigit Bulbulgoyani élip ketse, diviler uni kızdin körüşı turgan gep.

Şundağ kılip necce künler ötüptu. Kıız bilen yigit kölge çömülüp, bağda oynışıp yürüp, cüme künimu keptu.

Bu kétim kıız yigitke rasa kıattık cékip:

— Eger kepesni yene açidıgan bolsañ, emdi her ikkimiz halak bolimiz. Qulıkiñda tutkıni, kepesni zadi açma! -deptu.

Diviler padişahi yene ovğa kétiptu, keçkırun hérp- éçip kelip oluruş kıptu. Oyun- tamaşa, içkülük başlıniptu, yene hemmisi mest bolup kıattık uyquğa kétiştı.

Ene şu çağda yigit asta ornidin turuptu- de, tonuş yol bilen bağka qarap keptu. Uyakaka- buyakka qarap éhtiyatçanlık bilen şuridin bağka çüşüptu. Özige qarap étilğan yolvaslarğa yene héliki üzükni körsitip ularni tinçlanduruptu- de güllerni arilap béríp Bulbulgoyani aptu. Ötken cüme kéçisi kılğan hatisini ve bolup ötken vekeleleri eske élip kepesni açmasti toptogra özi turğan bağka keptu ve Bulbulgoyani élip yurtıǵa mañmaqçı boptu. Qız yigitni nurgun sovğa- salamlar bilen uzitip turup:

— Eger béşingá birer égir kün çüşküdek bolsa, dep bir tal çeçini yolup yigitke bériptu.

Bu ikki aşık- meşuk kuçaqlışıp hoşlışıptu. Künler ötüptu, yigit talay deryadin ötüptu. Aylar (71) ötüptu yigit nurgun çöl- bayavanlarni bésip, akiliri bilen ayrılışka héliki üç aça yolǵa yétip keptu.

U, yétip kélip taşka qarisa, héçbir het yézilmigan. Yigit akilerim téhiçila kaytmaptu, ularni taşlap kelsem bolmas, ularni izdey, bolsa bille kétermiz, bolmisa, bir hevirini élip kétermen, dégen oyǵa keptu ve héliki taşka: «men ukañlar Bulbulgoyani tépip kaytқанidim, lékin siler kaytmiginiñlar üçün silerni izdep kettim. Eger bir- birimiz bilen uçrışalmay kaytkudek bolsaq muşu taşka yézip kétiñlar, men keytiñlardin yétip barimen» dep yézip qoyup, otturançı akisi ketken «barsa kéler, ya kelmes» dégen yolǵa ravan boptu.

Künlerdin bir küni bu yigit çoñ bir sheerge yétip bériptu. Bir koçidin ötüp kétip barsa, otturançı akisi bir aşhaniniñ oçıǵıǵa ot qalap, külge milinip olturğaniken. Sepsélip qarisa, kiyimliri yırtılıp çul- çul bolup, özi cüd, közliri içige kirip ketkeniken ukisi akisini körüş bilenla derru tonusimu, akisi ukisini tonumaptu.

Yigit özini tonutmayla béríp bir sarayǵa çüşüptu- de, yüz- közlirini yuyup, asta aşhanıǵa keptu ve aşpezge: «men palani yerde turimen, avu ot yaqariñızdin men turğan sarayǵa manta evetip bériñ» dep pulini tölep kétiptu.

Aşpez bir demdin kéyin bir légenge mantini silip, orap, héliki ot yaqardin evetiptu. Ot yaqar mantini (70) ukisiniñ aldıǵa qoyup kaytmaqçı bolup buruluptu. Şu çağda ukisi:

— Tohtaň, bu yaqqa keliň, mantini bille yeymiz, -deptu. Ot yakar bolsa hicalet bolup:

— Yak, yak, rehmet, bu cul- cul kiyimlirim bilen sizdek bir bayveççe bilen bille oturup bir légende tamak yésem kamlaşmaydu, -dep arkisiğa buruluptu, lékin ukisi unimay:

— Yak, buyukqa keliň, men tamakni yalguz yéyelmeymen, maňa hemrah bolmisiňiz bolmaydu, -dep turuvaptu.

Kéyin ikkisi bille oturup tamak yéyişiptu. Akisi bu yigitni bir yerde körgendek kıptu, lékin keyerde korgenlikini yadiğa keltürelmeptu.

Ukisi uyaq- buyaktin paraň kılip, ahir özini tonutuptu, şuniňdin kéyin aka- uka ikkisi kuçaklışıp körüşüptu, muňdişıptu. Akisi özniň beşindin ötkenlerni, kandaq kılip bu künlerge duçar bolup kalğanlığını bir- birlep sözlep bériptu. Kéyin ukisi bazargá bérip yéni kiyim- kéçeklerni ekélep akisini kiyindürüptu ve aşhanidin çıkırvaptu.

Şundaq kılip, bu ikkisi: «emdi çoň akimizni tapaylı» déyişip yolğa ravan boptu. Ular çoň akisini izdep köp yéza ve şherlerni kéziptu, uçrıgan kışıldın soraptu, héç yerdin hevirini alalmay, yene bir çoň şherge kélip kaptu. Bir küni bazarlarni arılap yürüp, bir yerde nurgun ademlerniň toplanıp turğınını körüptu- de, aka- uka ikkisi şu yerge bériptu (73).

Karisa, otturida çul- çul kiyimlik, qolida uzun hasa tutqan bir kelender sapay okup, nahşa éytivatkıdek. Ular sinçilap karisa, özliri izdep yürgen çoň akisi iken. Lékin, ular köpçilikniň arisida tonuşluk bermey, özliri çüşken sarayğa bériptu- de, sarayvenge iltimas kılip:

— Biz bugün bazarda sapay okup, nahşa éytivatka bir kelenderni kördük. Özimiz musapir bolgımız üçün, şu kelenderniň nahşisini añlaşka huştar bolup kalduk, siz şu kelenderni, çakirip ekélip bersiňiz, -deptu. Sarayven bazargá bérip kelenderni tériptu ve uniňğa:

— Hey kelender, buyakqa kel, ikki kishi seniň nahşañğa huştar bolup kaptu. Ular sodigerlermu yaki seyle kılip yürgen bayveççilermu bilmeymen. Ular bizniň sarayığa

kélip çüşken, séni çakirip kélişke evetti. Yür men bilen, -dep kelenderni bille ekeptu. Kelender sarayğa kélip:

— Herkaysiliriniñ huzuriğa qandaqlıki hizmetliri bolsa beca keltürüşke keldim, -dep tiz püküp tezim kıptu.

— Kéliñ, kéliñ! -déyişip, aka- uka ikkisi kelenderge cay körsitiptu, -bazarda sizniñ nañşıñizni añlap hoştar bolup qaldıq, bir nañşa éytip bersiñiz dep iltimas kılip kişi evetkeniduk. Eger mumkin bolsa, nañşıñizni bir añlisak, -dep uni öz yanlırığa olturguruptu. Kelender:

— Eger méniñ nañşamğa huştar bolsañlar, silerde (74) yañşılarniñ sadıgisi bolup kétey, -dep qeddini ruslap nañşa éytişka başlaptu, birdin hiyalı bölünüp «bu kişiler közüme hoymu ıssık körünidüğü qeyerdidur körgendek kılimen» dep oylaptuyu, lékin zadıla yadığa keltürelmeptu.

Kéyin kenci ukisi uyaqtin- buyaqtin parañ kılip, asta- asta özlirini tonutuptu ve öz ara qucaqlışıp körsüptu. Andaq kéyin kencisi bazarğa bérıp yéñi kıyımlarnı ekélip akisini kıyındürüptu ve uzak muñdışıp bésidin ötkenlerni éytişıptu.

Bu üç aka- uka birneççe kün dem alğandin kéyin, öz yurtığa qarap yol aptu. Ular uzak méñip öz şeherge yétişke yette künlük yol qalganda, çoñ akisi bilen otturançisiniñ niyeti buzuluptu. Ular bir qudukniñ yéniğa yétip kelgende, harduqni çıkırış üçün tohtaptu. Tamaqlirini yep bolup dem élip yatqanda, ikki akisi yoşurunçe: «Biz öyge barganda, ukimiz Bulbulgoyanı men taptım dése, dadımız uni téhımu etivarlap kétidu, uniñ ustige, birimizniñ aşhanıda ot qalap, birimizniñ tilemçilik kılip yürgenimizni éytip qoysa, biz üçün intayın uyat iş (75) bolidu. Uniñdin köre ölüvalğınımız tüzük. Şuniñ üçün uni öltürüvétip, Bulbulgoyaynı özimiz élip baraylı. Eger ukimizni sorıgudek bolsa, u bizdin ayrılıp başqa yaqqa ketken, uni izdep héç yerdin tapalmıduq, deyli» dep meslihetlişıptu. Ular kenci ukisiniñ uyquğa ketkenlikidin paydılınıp, uni qudukqa taşlaptu, özliri Bulbulgoyanı élip, yette künden kéyin öyige yétip bériptu. Baliliriniñ kelginini körgen ata- ana ular bilen qucaqlışıp körüptu, kéyin kenci oğlını soraptu. Ular kélişivalğan gépi boyıçe:

— Biz bu yerdin çıkış bilenla u bizdin ayrılıp başka yakka ketken, şuniñdin béri uni körmiduk. Biz Bulbulgoyani tapqandın kéyin uni köp izdiduk, birak héç yerde tapalmiduk...- dep cavap berişıptu.

Kenci oğliniñ derdide ata- ana köp qaygu- hesret çékiptu. Bulbulgoyamu sayrimastin muñğa pétip yétiptu.

Atisi: «Ah, Bulbulgoya tépildi dep huşal bolsam, emdi köz qarıçukum kencim yok. Hemmidin kenci balamniñ derdi méni yokatti» dep yene hesretke çöküptu. Kenci balasınıñ derdide yığlap yürüp atisimu, anisimu köz nurliridin ayrılıptu...

Padişahniñ kenci oğli akiliri terepidin qudukqa taşlangadın kéyin birneççe vaqıt hoşsiz yétiptu, kéyin asta- asta hoşığa kelip qarisa, karañgu qudukniñ tégide yatqudek, néme iş ikenlikini çüşinip, quduqtin çıkışqa heriket kılip körüptu, lékin çıkalmaptu (76). Héliki kız bergen bir tal çaçni köydürey dep çakmıqini çekip körse, piliki höl bolup ketkenlikitin yatmaptu. Teleyge yarişa şu arida quduk yéniğa birneççe karvan kélip çüşüptu. Atlirini sugiriş üçün ulardın biri quduqtin su tartışqa célek taşlaptu. Şu vaqıtta yigit célekke ésilivaptu. Karvan célekni tartsa küçi yetmeptu. Kéyin ikki- üç bir bolup teslikte tartip çıkarisa, bir yigit çıkıvatqudek.

Yigit quduqtin çıkıp vekeni karvanlarğa éytip bériptu ve héliki çaçni köydürüptu. Şu çağda asmandın bir kepter uçup kélip quduk béşığa qonup, bir qanat kékipla kızğa ayliniptu- de, yigittin:

— Béşingá néme kün çüşti? -dep soraptu.

Yigit bolğan veqelerni éytip bériptu, şuniñdin kéyin kız qolını égiz kötürüp ikki kétim çavak çalganiken, toquqluq ikki tulpar kişniginiçe yétip keptu.

Andin ikkisi tulparğa miniptu- de, «çuh» dep yolğa çüşüptu. Ular yette künlük yolni yérin künde bésip, öyige yétip bériptu. Kız bilen yigit işiktin şundak kirişi bilenla, neççe künlerdin buyan külmestin gemkin yatqan Bulbulgoya qaqqalap bir külüvetkeniken, uniñ külkisi pütün öyni çañ keltürüptu. Ukisiniñ tuyuqsız kirip kelgenlikini akiliri qorqup kétip, néme kılišini bilmey qaptu.

Köz nurliride ayrılğan ata bilen ana Bulbulgoyaniñ külüşini añlap hoşal bolsimu, uniñ néme üçün külgenlikiniñ sevebini bilmeptu (77).

Kenci oğul ata- anisiniñ aldığa kelip:

— Salam, méhribanlirim, salametmu siler? Men kiçik oğluñlar! -dep ata- anisi bilen kuçaqlışip körüşüptu. Buni añlığan ata- ana:

— Vay cénim balam, barmusen? Nelerde yürisen? Akaliriñ séni ölüp kétiptu dep kelgenidi, derdiñde tola yığlap köz nurlirimizdin ayrılduğ, balam, -dep yığlap, balisini bağığa bésiptu, huşallıqıdin közlirimu asta- asta éçiliptu ve -vay balam, sénimu köridiğan kün bar ikenğu, -dep, oğlını yéñivaştın bağığa bésip yığlışıptu.

Kenci oğlı oturup parañğa çüşüptu, béşidin ötkén vekelerni, akiliriniñ ehvalini ve ahır ularniñ kılğan keştlerini bir- birlep ata- anisiğa sözlep bériptu, öziniñ ömürlük hemrahini ata- aniliriğa tonuşturuptu. Bulbulgoya bularnı alkıışlıgandek kaçaqlap külüptu, her külgende uniñ ağızidin deste- deste küller éytilip çıkıptu.

Kenci oğlınıñ geplirini anlap, çoñ oğulliriniñ kılmişliridin gezeplengen ata nökerlerge çoñ oğlı bilen otturañçı oğlını asav atniñ kuyruğığa bağlap sörítip öltürüşke buyruptu.

Şundağ kilip, Bulbulgoyanı bir körüşke arman kılğan padişah unı öz yéniğa alayiten caylapturuptu ve her küni uniñ sayrışidin zuqlinip, murad- meksitiğa yétiptu (78).

18. Cadugerniň Halakiti²¹

Burunki zamanda, koyniň dümbiside torğay uvilaydigan çağda, bir padişah ötkeniken.

Uniň arzuluğ birla oğli bolup, ismi Şahzade Zar iken. Bir küni Şahzade Zar sayahet kiliş üçün déňiz boyığa bériptu. Ğariğidek bolsa, bir munçe sodigerler kémige çikiş üçün teyyarlinip turğaniken. Şahzade Zarmu sodiger bilen birlikte kémige çikiptu. Déňiz sepiri başliniptu. Künler ötüp, kütülmigende kattık boran çikiptu. Deryada dolğun kötürülüptu. Kemi pare- pare bolup kétiptu. Şahzade Zar kéminiň bir tal yağıçığa ésiliptu. Deryada bir kéçe- kündüz ékiptu. Aqivette dolğun Şahzade Zarni deryaniň kırğıçığa apirip koyuptu. Şahzade Zar ot- çöplerge ésilip teslikte kırğakça çikiptu. Bek hérip- çarçap ketkenликтin, ot- çöpler arisiğa özini taşlap bir kéçe- kündüz uhlaptu. Oyğanip ornidin tursa, korsak éçip mağduri kalmaptu. Qayakça bərişini bilelmey téñirkap turğan Şahzada Zar deryada bir kéminiň muşu yakça kélivatkanlığını körüptu. Şahzade Zar: «Eceba, bu ademzatniň kédimi yetmeydigan cay. Kemi eceb buyakça qarap kélivatidimu? Kémidikiler karakçılar bolup kalmisun» dep oylap, ot- çöpler arisiğa yuşurunuvaptu. Kemi udulla keptu. Kémidikiler kırğakça çikip ot- çöpiniň arisidiki yolğa bir taşni kötürüp élipla peske çüşüp kétiptu. Bir hazadin (156) kéyin yeni çikip, yene kémige çüşüp kaytip kétiptu. Bular ketkendin kéyin Şahzada Zar bu işka heyran bolup, héliki cayğa keptu. Ğariğidek bolsa, nahayiti yoğan bir taş turgidek. Şahzade Zar taşni teslikte kötürüp aptu. Bir quduk körünüptu. Quduk içige çüşüptu. Quduk içide bir ışık bar iken. U ışıkni éçip şundak karisa, nahayiti çiraylık yasalğan bir öy, öyde bir sahibcamal oğul turgidek. Bu bala Şahzadini körüp qorqup kétiptu.

Şahzade Zar bu baliğa köñül éytip:

— Qorqmañ. Men yaman ademlerdin emes. Siz bu yerde néme kilisiz? Bu qandak cay? Baya kélip ketkenler néme ademler? -dep soraptu.

²¹ Cadugerniň Halakiti. Uyğur Helk Çöçekliri 4. Neşirge Teyyarlıguçılar: Siyit Zunun; Abdurahman Mömin. Şincan Helk Neşriyati, 1999, ss. 156-169.

— Éyitip kelsem gep çık. Méniñ dadam bir katta sodiger idi. Men azuluq birla oğul idim. Dadam méni bekmü etivarlap terbiyleytti. Bir küni dadam méniñ beht- teliyim toğrisiğa qurandazlarğa qur salduruptu. Qurandazlar qur sélip körüp: «Ey! Oğliñiz on altı yaşğa kirgiçilik bir qazağa yolukidiken. Piçak sancilip ölidiken. On altı yaştın ötüp ketsila hergiz hadisige yolukmaydiken» deptu. Méni ademzatniñ qedimi yetmeydiğan bu ħilivet cayğa ekilip yoşurup saklavatidu, -dep, Şahzade Zarğa béşidin ötkenlerni sözlep bériptu héliqi bala.

Şahzade Zar bu bala bilen muñdişip, bir kéçini ötküzüp etisi bu yerdin qaytip ketmekçi boptu. Baliniñ Şahzade Zardin ayrılğusi kelmey:

— Qaytip ketmeñ. Bu yerde yalguz turup bek zérikip (157) kettim. İkkiylen muşu cayda birge öteyli. Néme tapsaq teñ beyli. Ölsekmü, tirilsekmü bille bolayli, -dep yalvurup turuvaptu. Şahzade Zar baliniñ telipini ret qılalmay, uniñ teklipike maqul boptu.

Baliniñ dadisi heptide bir kétim uzuk- tülük élip kélip, balini yoklap kétidiken. Bu baliniñ dadisi kelgende Şahzade Zar başqa bir cayğa yoşurunup turidiken. Şundaq qilip şahzade Zar bu cayda bir qançe vaqıt turup qaptu. Birqétim baliniñ dadisi bu baliğa tavuz algaç keptu. Baliniñ dadisi qaytip ketkendin kéyin, Şahzade Zar baliniñ kéşige keptu. Bala dadisi élip kelgen tavuzni Şahzade Zarğa körsitip, bu tavuzni éçip yeyli deptu. Şahzade Zar üstünki öyge çıkıp, piçakni élip şutudın çüşüvatqanda tiyilip kétiptu. Uniñ kolidiki piçak kolidin acrap çüşüp baliniñ kökrikige sancilib qaptu. Şahzade Zar qorqup kétiptu. Bu bala: «Qorqmañ, bu maña kelgen ecel. Bu eceldin kéçip qutuluş mumkin emes iken. Piçakni tartip élivétiñ» deptu. Şahzade Zar piçakni tartip éliši bilenla qansirap ketken bala ölüp kétiptu. Şahzade Zar bu baliğa matem tutup, yigla- yigla baliniñ cesitini bir cayğa yoşurup qoyuptu. U bu caydin ketmekçi boptu- yu, biraq, qaysi terepke méñişini bilelmey gem- qayğuda qaptu. Şundaq künlerniñ biride deryada kémi körünüptu. Kémi kirgaqqa kélip toqtaptu. Şahzade Zar quduqniñ ağızini taş bilen étip qoyup bir cayğa yoşurunuvaptu. Kémide kelgenler bu taşni élivétip öyge kirip kétiptu. Şahzade Zar: «Bular méni körüp qalsa, balini sen öltürüvétipsen dep ménimu öltürüvetmisun, uniñdin (158) köre cénimi yağığa alay» dep derhal kémige çıkıp kéçiptu. Bir kün mañğanda, tosattinla Şahzade Zarniñ közge bir şeker körünüptu. Şahzade Zar: «Her néme bolsa ademzat bar yerge yékinlişiptimen» dep huşal boptu. Kémini nahayiti téz heydep

kétivatķanda, kémi, kútmigende bir tařķa urulup, ğerķ boptu. řahzade Zar kéminiń bir parķe yaĝaķıĝa ésilivélip teslikte ķirĝaķķa yéķinliřiptu. Ķariĝidek bolsa, derya boyida bir munķe at- éřekler turĝidek. Ular řahzade Zarni ĉiřlep ķirĝaķķa ĉiķķili ķoymaptu. Lékin u her ģil amal- ĉare ķilip, ģir ķirĝaķķa ĉiķiptu.

řahzade Zar kórunĝen řeher terepke ķarap méńiptu. řeherge yéķin barganda, yene bir munķe at- éřekler řahzade Zarni koĝlap hem ĉiřlep, řeherge kirgili ķoymaptu. řahzade miń bir ĉariler bilen aķir řeherge kiriptu. řeher koķilirida it, at- éřeklerdin bařķa nerse yok iken. řahzade Zar bu iřķa heyran bolup kélivatsa, bir óyniń aldida bir moysipit aķsaķal ķiři olturĝidek. U ķiři řahzade Zarni kórupla, uniń aldıĝa kélip, ķolidin tutķiniķe óyige élip kiriptu ve řahzade Zardin:

— Balam bu yerde néme ķilisen? -dep soraptu.

řahzade Zar béřidin ótken segúřzeřtilirini bu ķiřiĝe sózlep bériptu. Buni ańlap bovey:

— Oĝlum, bilip ķoyĝunki, bu řeherniń padiřahi pařiķ bir caduger ayal. U nahayiti zalim, nahayiti vehři. Uniń eski ķiliklirini yaķturmiĝanlarni u séhir ķilip it- éřekke aylanduruvétidu. Sen koķida (159) kórgen it- éřeklerniń hemmisi ařu zalim padiřahniń séhir cadusi bilen it- éřekke ayalanduruvétilĝen ademlerdur. At- éřeklerniń séni deryadin ĉiķķili, řeherge kirgili ķoymaslikidiki seveb, séni caduger padiřahniń séhirige uķrap, at- éřek bolup kétmisun, dep asrıĝanlıķi. Sen buni ĉúřenmepsen. Emdi bu yerdin ķaytip kėtiřniń mümkin emes. Bir ķanķe vaķit méniń ķéřimde turĝin. Ķéyinķe kėtiřiniń ilacini ķilarmız, -deptu.

řahzade Zar řuniń bilen boveyniń ķéřida turup ķaptu. Bir kúni uřtumtutla koķidiki at- éřekler opur- topur boluřup terep- terepke ķéĉiřiptu. řahzade bu ehvaldin heyran bolup, sevebini boveydin soraptu. Bovay:

— Hazir ayal padiřah koķa ayliniřķa ĉiķti. U at- éřeklerni kórgen yerdila óle-tiriliřiĝe ķarimay ķattıķ uridu. řuńlařķa bular ķéĉip yořurunuvailidu, -dep turuřıĝa, leřkerliri bilen boveyniń éřiki aldıĝa kelĝen padiřahniń kózi řahzade Zarĝa ĉúřup ķaptu. Padiřah derhal toķtap, boveyni ĉaķırtiptu. Bovay padiřahniń aldıĝa ĉiķiptu.

— Nème adem u? -dep soraptu padişah.

— İnimniñ oğlu. İnim ölüp ketkeçke méni yoqlap keptu, -dep cavab bériptu bovay.

Padişah bu oğulni ordığa élip bargın, dep buyruk kılip yürüp kétiptu. Hayal ötmey oğulni élip kétiş üçün bovayniñ kěşiğa mulazımlar keptu. Bovay Şahzade Zarni birge élip padişahniñ aldığa keptu. Padişah bu (160) oğulni körgendin kényin, bovayğa:

— Bu balini koyup ket. Méniñ kěşimde tursun, -deptu.

— Eger oğlumğa ziyan- zehmet yétip qalmisa, yanlırıda bir neççe kün tursa meyli, -deptu bovay.

Padişah ziyan- zehmet yetküzmeydiğanlıkğa vede kıptu. Bovay kıytiş vaqtıda Şahzade Zargı:

— Balam, sen bu cayda bir neççe kün turidiğan bolduñ. Özüñge dıkket kı. Öz işiñğa puhta bol, -dep çekilep kıytip kétiptu.

Bir küni Şahzade Zar öz yurtini yadlap uykusı kelmey yatқанiken. Ayal padişah bu balini uqlap qaldı dep, ornidin turup astağına sırtқа çıkıp kétiptu. Bu bala ayal padişahni kayaqқа baridiğandu, nème iş kılidigandu, dep padişahniñ arқisidin marap méñiptu. Ayal padişah udul bağıқа kirip kétiptu. Şahzade Zar marılap bağıқа kirse, ayal padişah bağı içidiki yalguz bir tüp alma deriһniñ yéniğa kélip, bir yumılap kepterge ayliniptu. Andin bir қanat kéқиpla dereһ üstige çıkıptu. Қарisa dereһ üstide bir қаға турғidekmiş. Kepter қағiniñ kěşiға kélişi bilenla, қаға kepterni чоқuptu. Kepter қанатlırini kérip қағиға yélinip naz kıptu ve қаға bilen oynaptu. Şahzade Zar bu ehvalni körüp, bu pasıқ cadugerdin nepretlinip, kıytip kélip öz ornida yétiptu. Bir hazadin kényin caduger kıytip kiriptu. Etisi Şahzade Zar padişahğa:

— Bovamni körmigili bir neççe kün bolup kaldı, séginip kettim. Bérip bovamni yoqlap kelsem, -dep icazet soraptu (161).

Padişah ruşset kılmaptu. Şahzade Zar padişahniñ sırtқа çıkıp ketken vaқitdin paydiliniп, astağına kéciп çıkıp, bovayniñ kěşiға keptu. Bovayğa körgenlırini sözlep bériptu. Bovay Şahzade Zarniñ kılip bergen sözlirini añlap:

— Oğul, sen körgegen héliki kağımu esli bir padişahniñ oğli. Yol éziqip bu yerge kélip, bu cadugerge yolukup qalğan. Caduger uni kağığa aylandurup qoyğan, caduger içi puşqanda uniñ kėşığa çıqip, uniñ bilen oynaydu. Sen bu yerge sorap keldiñmu, qandaq? -dep soraptu.

— Sorsam ruşset qilmidi, uniñ sirtqa çıqip ketken peytidin paydilinip kėcip keldim, -depu Şahzade Zar.

— Undaq bolsa, derhal qayt. Qaytip barmiseñ sendin guman qilip ziyankeşlik qilidu. Men saña azraq un bėrimen. Daim yėniñda saqla. Eger caduger saña birer sėhir işilitip, ziyankeşlik kilay dėse, derhal undin bir çimdik élip, cadugerniñ bėşığa qaçsañ uniñ sėhri saña tesir qilalmaydu, -dep cėkilep, bir kiçik yağlıqqa azraq un çėgip bėriptu. Şahzade Zar bovayniñ sözini añlap, unni élip padişahniñ öyige qaytip keptu. Öyge kirse, caduger padişah olturğidek. U Şahzade Zarni körüş bilen:

— Keyerge bardiñ? -dep zerde bilen soraptu.

— Bovamniñkige bardim, -dep cavab bėriptu Şahzade Zar.

Caduger şu hamanla «mėni bovisığa çėqip kayğan (162) boluşı mumkin» dep, Şahzade Zardin gumanlinip, bir qaça sütke epsun okup, sütni Şahzada Zargā çėcip «ėşek bol» dėgeniken, Şahzade Zar bovayniñ bergen unini işlitişke ülgürelmey şuanda eşekke aylinip qaptu. Padişah «ėşekni égilğa solivet!» dep hizmetkarığa buyruptu. Hizmetkar eşekni égilğa solaptu, emma hizmetkarniñ şahzadige rehmi kélip, içini ağıritip, etisi eşekni éğildin çıkırvétiptu. Éşek éğildin çıkqançe kėcip bovayniñ kėşığa kélip, bovayniñ aldığa özini taşlap yıqlaptu. Bovay dergezep bolup «hep! Sen cadugerniñ edipini bermisen!» dep, Şahzada Zarni öyge qaldurup padişahniñ kėşığa bėrip:

— Oğlum kėni? -dep soraptu.

— Oğluñ bağda, -dep cavab bėriptu padişah. Bovay:

— Oğlumni çaqirip bergin, kuruşuvalay, -depla bir çimdim un élip, padişahniñ bėşığa çėcip «it bol» dep. Padişah şu anla bir kancık itqa aylinipqaptu.

Nailac qalğan caduger bovayğa yiliniş- yalvurup:

— Men emdi qoluñğa çüştüm. Nème kılsañ kılısen, buniñdin kéyin hergiz oğluñğa ziyan- zehmet yetküzmey. Méni eslimge keltürüp qoy. Men oğluñni esliğa kelturup bérey, -deptu. Bovay cadugerdin kattıq vede élip, cadugerni eslige keltürüptu ve bovayğa:

— Oğlıñız yenila méniñ yénimda turuverse, mundin kéyin hergiz ziyan- zehmet yetküzmisem, dep yalvuruptu (163).

Bovay uniñ vedisige binaet, Şahzade Zarni qaldurup öz öyige qayıptu, aridin bir neççe kün ötüptu. Bir küni kéçide caduger tuyuqsızla yoq bolup kétiptu. Şahzade Zar asta marilap çıksa, caduger bir hali öyniñ içide epsun oqup séhir kılivatkıdek. Bir dane buğdayni taşlığaniken, bir étiz peyda boptu. Yene bir buğdayni taşlığaniken, deryada bir kémi hasil boptu. Kémide bir sahibcamal oğul olurgıdek. Caduger derhal kémige çıqip, her hil naz- kereşkme kılip, oğul bilen oynaptu. Şahzade Zar bu sir- esnalarni körüp, bu passıq cadugerge yüzmiñ nepret éytip, qayıtip bérip, öz cayida yétiptu. Bir hazadin kéyin cadugermu kélip öz ornidin turup, passıq cadugerdin qutuluş üçün udulla bovayniñ kéşige kélip, ötken veqelerni sözlep bériptu. Bovay Şahzade Zarni cadugerniñ kéşige başlap bériptu. Bovay eslide nahayiti danişmen, hemme ilimlardin heverdar iken. Caduger bu danişmen bovayniñ maharitini bilidiğan bolğaçqa, bovayniñ gezep bilen kelgenlikini körüp nahayiti qorqıptu. Bovayğa yélinip- yalvuruptu. Bovay bir dane qolıqni cadugerniñ yüzige étip «at bol» dégeniken, caduger derhal bir baytal atqa ayliniptu. Bovay Şahzade Zargä:

— Sen emdi bu atqa minip yurtuñğa qayt. Yügenniñ çulvurini qoluñda mehkem tut. Çulvurni hergiz başqa kışıge tutquzma. Eger at mañgili unimisa qamça bilen boluşıga ur. Zadi rehim kıлма, -dep Şahzade Zarni (164) atqa mindurup, çulvurni qolıga tutquzup, bir qamçe bérip, yolğa sélip qoyuptu. Şahzade Zar bovayniñ kılgan yaşılıqlırıga, méhir-şepkitige yuzmiñ rehmet éytiptu.

Şahzade Zar bovay hoşlışıp, atqa minip öz yurtıga qayıtış üçün yolğa çıkıptu. Bir cayğa yetkende at peket mañgili unimay turuvaptu. Şahzade Zar atni her qançe ursimu mañmaptu. Şu peyitte bir yigit peyda boptu ve Şahzade Zargä:

— At mañalmıgandin kéyin bundağ uruvermeñ. Her kaççe ursiñizmu mañmaydu. Siz yoluçı ikensiz, atni mañduralmay köp avare bolup kettiñiz. Sizge içim ağrip qaldı. Men sizge bir yağşı at bérey, yoliñizğa méñiveriñ. Bu atni taşlivétiñ, -deptu.

— Yağ, maña başqa atniñ kériki yoğ. Öz étimda kétévériimen, -dep étini rasa kaçılaptu Şahzade Zar. Kaçça zerbisidin at méñişğa başlaptu. Yene bir yerge yetkende çiraylığ bir imaret uçraptu, bu öydin salapetlik bir kişi çıkıp Şahzadiğe salam bérip:

— Balam kaçakğa kétévatisiz? Hazir keç boldı. Karañguda yol yürelmeysiz. Bügün kéçe bizniñkide yétip, etilikke yürüp kétiñ, -dep öyige tekliptu. Şahzade Zar ret kılip, étini kaçılap öz yolığa méñivériptu. Maña- maña bir yerge yetkende, yol üstide bir kéri hotun yığlap olturgidek. Şahzade Zar bu kériğa pisent kılmay öz yolığa kétévériptu. Kéri Şahzadiniñ aldığa kélip salam bérip:

— Balam! Men kızimniñ öyige barmağçı idim. Putumğa tiken kirip ketti. Mañalmay muşu yerde olturup (165) qaldım. Méni étiñizğa miñdurup alğaç ketseñiz, sizdin minnetdar bolsam, -dep yalvurup nale kılip turuvaptu. Şahzade Zarniñ rehmi kélip:

— Ana, arkağ minelemsiz? -dep soraptu.

— Vay balam, atğa minelmeymen. Avare bolsiñizmu öziñiz attin çüşüp, méni yölep mindurup kıysıñiz, -dep yalvuruptu. Şahzade Zar attin çüşüp, kempirni yölep atğa mindürüp dep turuşığa, atniñ çulvuri qolidin çıkıp kétiptu, caduger padişah şuanla öz eslige kilivaptu. Şahzada Zarni kattıq urup, türlü azablar bilen kıynaptu.

Héliki yolda yığlap olturğan kempir, esli ayal padişahniñ tağisi bolup, bir yigit süritide bolup, başqa bir at yeñguşlep bermekçi bolğan, salapetlik bir kişi süritide bolup Şahzade Zarni öyige tekliptu kılganmu şu iken. Caduger padişah bu iblis tağisi bilen hoşlışıp, Şahzade Zarni bir kaçkaça aylandurup, kepeske solap, öz yurtığa kaytıptu.

— Padişah öz yurtığa kaytıp kelgendin kéyin, Şahzade Zarni kepes bilen aptaplıkğa ésip koyup kattıq azablaptu. Padişahniñ bir hizmetkariniñ Şahzade Zarniñ tartқан bu azablırını körüp içi ağriptu. U padişahğa bildurmey, hupiyane halda nan, su bérip, Şahzadidin hever aptu.

Bir küni kaçkaç hizmetkarga kaçap, közlıriniñ yéşini ékitip:

— Siz maña köp yaşşılık kıldıñız, sizniñ qılğan bu yaşşılıqñızni hergiz unutumaymen. Emdi sizge bir (166) iltimasım bar. Malal körmisiñiz, méniñ hazırkı hal-ehvalımni bovayğa hever qılıp qoyıñız, -dep yalvuruptu.

Hızmetkar padişahniñ yok vaqtida paydilinip, derhal bovayniñ kేశiğa bérıp, kuşqaçniñ ehvelini bovayğa melum qılıp qoyuptu. Bovay hızmetkarga köp rehmet éyiptu ve hızmetkarga:

— Eger qobul körsiñiz, sizge üç adem qoşup bersem, Şahzade Zarniñ yurtığa bérıp, uniñ ehvalini anisiğa yetküzüp qoyıñız hemde Şahzade Zarniñ anisini birge élip kelsiñiz, -deptu.

— Padişah eşeddi yavuz caduger. Eger tézdin qaytıp barmısam, bilip qalsa arqamdin qoqlap bérıp tutuvalıdu. Uniñ qolidin qutulmaq besı müşkül, -deptu hızmetkar.

— Hatircem boluñ. Men bar turup sizni tutuvalalmaydu. Eger padişah bilip qılıp, arqıñızdin qoqlaydığan bolsa, méniñ yaramlıq üç adımım bar, ular sizni qutuldurıdu, -deptu bovay.

Hızmetkar maqul boptu. Bular bir yumılapla kepterge ayliniptu. Uçuptu- uçuptu, nurgun tağ- davan, déñiz- deryalardin eşip, ahiri Şahzade Zarniñ yurtığa yétip bériptu. Şahzade Zarniñ ehvalini anisiğa yetküzüptu. Anisi oğliniñ dünyada hayat ıkenlikini añlap huşluқта yiqılıp hoşidin kėtiptu. Kéyin yene hoşığa keptu:

— Silerge köp rehmet. Oğlum ğayıb bolup ketkendin béri, hemme yaqni izdep, heç yerdin oğlumniñ iz- dérikini alalmay, ölüp ketken oħşaydu dep (167), yıqlap zar éçip olturğanidim (aturğanidim?) Mana bugün oğlumniñ bu alemde hayat ıkenlikinde hever élip kepsiler, -dep hursen bolup, bularnı yaşşı méhman qılıp kütüvaptu ve bular bilen bille yolğa çıqıp bovayniñ kేశiğa keptu. Bovay Şahzade Zarniñ barlıq ehvalini anisiğa sözlep bériptu. Şahzade Zarniñ anisi yıqlap, özini bovayniñ ayığığa taşlap, köp minnetdarlıq bilduruptu. Bovay Şahzade Zarniñ anisiniñ caduger padişahniñ kేశiğa başlap bériptu. Padişah Şahzade Zarniñ anisini körüp qorquptu. Bular Şahzadini soraptu:

— Hey lenitli betbeht! Şahzade Zargı qılmiğan ziyankeşlikiñ qalmıdı. Yene Şahzade Zarni yok demisen?! -dep, çımdim élip ehvalini anisiğa sözlep bériptu. Şahzade

Zarniñ anisi yığlap, özini bovayniñ ayığığa taşlap, köp minnetdarlıq bilduruptu. Bovay Şahzade Zarniñ anisiniñ caduger padişahniñ kёşığa başlap bériptu. Padişah Şahzade Zarniñ anisini körüp qorquptu. Bular Şahzadini soraptu:

— Hey lenitli betbeht! Şahzade Zargа kilmigan ziyankeşlikiñ qalmidi. Yene Şahzade Zarni yoq demisen?! -dep, biz çimdim uni élip «ёşek bol» dep cadugerniñ yüzige çéçiptu. Caduger şu haman ёşekke aylinip qaptu. Hizmetkar kepezni élip keptu. Şahzade Zarniñ anisi: «Oğlumni tézdin eslige keltur» dep ёşekni uruşqa başlaptu. Ёşek:

— Avval méni eslimge kelturuñlar, andin Şahzade Zarni eslige kelturey, -dep turuvaptu. Cadugerni eslige keltürüptu. Caduger balini eslige keltürüptu. Ana- bala körüşüp, bir- birni bilen kuçaklışıp yiglişiptu. Bovay bularniñ ehvelini körüp, tesirlinip, özini tohtitivalalmay qaptu ve cadugerge:

— Sen séhir kılıp at- ёşek, it kilitetken ademlerniñ hemmisini yigip kel, -deptu. Caduger hemmisini yigdurup keptu. Bovay cadugerge bularniñ (168) hemmisini öz esilige kelturuşni buyruptu. Bir qançe yil at- ёşekke aylinip azab- oqubetke duçar bolğanlar öz eslige kelgendin keyin, bir- birisi bilen kuçaklışıp korusuptu. Cadugerge lenet- nepret yağduruptu ve bovayniñ caduger eblehni cazalap, intikam élip bérişini telep kılıp turalmay, cadugerni itqa aylandurup, tömür zencirde aptaplıqqa bağlap qoyuptu. Haniveyrançılıqqa duçar bolğan helkler intayin huşalboluşuptu. Halayıklar bovayni padişahlıqqa körsitip turuvaptu. Bovay özire bayan kılıp, padişah bolgili unimaptu. Hemminiñ mesliheti ve razılıkı boyıçe Şahzade Zarni kutkuzuşqa hizmet körsetken hizmetkarni padişahlıqqa saylaptu. Zalim cadugerdin kutulup hemme el hatircem boptu (169).

19. «Cebrail» Heŋkida Kisse²²

Ötken zamanda Misir şehrde bir bapkar bilen bir yaŋaççı bolup, ularniñ bir aşiki bar idi. Künlerniñ biride Bapkar u hotun üçün nahayiti ésil bir köñlek tokudiki, uniñ héç yéride tikişi körünmes idi. Köñlek hotunniñ boyiğa uzunluŋ ve keñlik ceĥetti u bekmu muvapiŋ keldi. Şuniñ bilen: «Palani bapkar bir köñlek toŋuptuŋii uniñ héç yéride tikişi yoktur. Yaŋa, yéñliri özgiçe toŋuptu, uniñdek köñlekni héç bapkar toŋuyalmas» dégen söz pütün Misir şehirige tarċidi.

Bir küni yaŋaççı u köñlekni meşukitiniñ uŋsida kördi ve bu hotunniñ Bapkar bilen aşınidarçılıŋi bar dégenni guman ģildi, ilgiri hem bu gumanı bar idi. Şu sebebtin aççıċlandı hem ĥusumet, hesethorluŋi tutti ve: «İ ċirkin, néme üçün mendin öziŋe köñül bérisen?» dep tola icasetler ģildi. Emma, bu hotun Bapkarni dost tutċanıdi, uni terk ģılalmıdi. Bes, yaŋaççıni ĥilvetke élip kirip olturguzdi hemde éyittiki:

— İ canu canım, bilgin ve agah bolċinki, séniñ (344) bir tal moyuñ hemme alemdin ezizrek turdu, -dédi- de, ċuranni élip kélip ċesem içip turup, -men özümge Bapkardin düşmanrak ċişi bilmeymen. Néme üçünki u méni piċaŋ urimen dep ċorċutıdu. Uniñ ċorċutuşıdin iĥtiyarsız uniñ aşinalıŋini ċılċanıdim, bu halimi saña hem éytlamas idim. Méniñ halim şudur, -dédi. Yaŋaççı buniñŋa cavaben:

— Eger bu sözüñ rast bolsa ve uni ĥalımay maña mayıl bolsañ, uniñ işi asandır. Uni taza bir avare ċılaylı, u ölgüçe séni körelmisun, -dédi.

U hotun yine bir mertem ċesem içti. Andin yaŋaççı bu sözlerniñ hemmisi rasttur dep işendi ve:

— Ĥatircem bolċinki, men nuniñ ċarisini ċılurmen, -dep ornidin ċoptu. Bapkarniñ aldıŋa keldi ve éyttiki:

— İ yaru burader, sen ésil bir köñlekni toŋupsen. Öz ĥüniriñde kamillik kördüñ, bu hem maña arzu boldi. Menmu öz ĥünirim bilen bir néme yasıċaymen, héç ċişi uniñdek

²² «Cebrail» Heŋkide Kisse. Kiliċ Batur. Uyċur Ĥelċ Ćöċekleri. Pılanlıċuċılar: Abdurahim Ebey; Eĥmet Emin. Urumċi. Şincan Ĥelċ Neşriyatı, 2006, ss. 344- 364.

işini kılalmıgay. Sen öz hüniriñ bilen Bapkarlarni heyran kildiñ, men hem öz hünirim bilen yağaççılarni heyran kaldurgaymen, -dédi. Bapkar:

— Mubarek bolsun, men bendige néme hacet bolsa hizmet kılgaymen, -dédi.

Yağaççi üç- töt parçe tahtay raslap tilsim bilen bir sanduq yasidiki, héç yerde uniñdek sanduqni adem körmin bolgay. Uniñ içige tilsimlarni beca keltürüp tamam kildi, andin Bapkarñiñ kėşiga bardi ve dédiki (345):

— İ yaru burader, men hem öz hünirim bilen bir katta nerse yasidim, héç yağaççi aña oħşaş nersini hergiz yasıalmıgay. Mana bu sanduq şuldur. Saña buraderlikniñ hem söhbetdaşlıkınıñ hekkini beca keltürgepmen. Kópkin, sehrağa barayli, u yerde bu tilsimni sinak kılay, uniñ yaħşı tereplirini köreyli, andin men uni yağaççılarga melum kılay. Séniñ namiñ bapkarlar arisida yukiri bolgandek, méniñ namimmu ularniñ arisida yukiri bolgay, -dédi.

Yağaççi sanduqni yüdüp, ikkisi yolğa ravan boldi. Ular şherdin ikki perseñ yırak bir sehranga bardi. Yağaççi:

— İ burader, tamam libasiñni sélip, anidin tuğma bolup bu sanduqka kirgin, -dédi.

Nécüktur, Bapkar derhal libasini sélip anidin tuğma boldi. Uniñ yançukida birneççe dinar bar idi, uni yağaççiğa berdi, andin sanduq içige kiridi. U sanduqka tilsim bilen bir miğ kadalğanidi. Uni oñ terepke bursa, sanduq yukiri örleytti, sol terepke tolğisa, tövenge çüşetti. Yağaççi Bapkarğa miğni on terepke tolğap körsetip ve:

— İ burader, davamlıq bu miğni küçüñniñ bariçe oñ terepke tolğıgaysen, -dédi. Bapkar miğni oñ terepke tolğaş bilen sanduq herketke kélip ornidin qozğaldi, havağa kötürüldi. Bapkar miğni her kėtim tolğıganda, sanduq havağa kötürületti. U taza örlidi, andin közdin gayib boldi. Ol sanduqniñ dériziliri bar idi, éçildi (346). Bapkar tövenge qaridi. Şher, kentlerdiki nersilerni kördi, rohı zémindiki nersilerni kördi ve öz- öziğe: «Ah, yağaççi méni hile bilen cahanda avare kıptu» dédi. Bu qorğunçtin cigiri pare- pare boldi. Bu miğni sol terepke tolğısam, sanduq yine yukiri örlermu yaki tövenge çüşermu dep oylap, miğni sol terepke tolğidi, sanduq tövenrek çüşti, yine sol terepke tolğıganidi, yine tövenrek çüşti, aħır bėrip yerge kondi. U sanduqtin çıktı ve özini deryayi umman

boyida kördi, bu yerniñ qeyer ikenlikini bilelmidi, köz qıvıviti yetküçe qaridi. U sudin başqa némini körmidi, könlige qorqunç çüştı ve derya yaqısida yürüp azğına méve tépip yédi, andin tamam gem- endişe içide uyan- buyan yügürüp baqtı, naganda derya yaqısida adamlarnı kördi, ularniñ yéniğa bérıp salam berdi. U kişiler salamğa cavab bergendin kéyin:

— Néme ademsen? Qeyerdin keldiñ? -dédi. Bapkar aña cavab bérıp:

— Men merdu qeribdurmen, yol adaştım maña rehmet qılıp, avatlıqqa yol körsitip qoyuñlar, -dédi. U kişiler:

— Bu deryayı emmandur, avatlıqtur, -dédi. Bapkar ularğa dua qıldı. Bir cañgalğa ravan boldi. U oyıldiki, erger sanduqni bu yerge qoyup ketsem, yirtquç hayvanlarnıñ qolığa çüşüp qalsam halak bolimen. Emdi sanduqniñ sirini bildim, u méni cañgaldin taşqırı élip çıkqay, ta şeherge yetkeymen dep, derhal sanduqqa (347) yene kirip miñni oñ terepke tolgıdı, sanduq yene havağa kötürüldi. Bu cañgaldin çıkip qaridi bir orda köründü, uniñ beşi pelekte, dervazisi köpkök tömürdin idi. Dervaza aldida héçkim yoq idi. Bu yer qeyerkin ve kimniñ ordısıdu? -dep oyıldı. Şu çağda yıraqtın bir ademni körüp, uniñ aldığa bardı, salam berdi ve:

— İ burader, bu kimniñ ordısı? -dep sorıdı. U kişi:

— Özüñ kim bolisen? Bu yerlerde néme qılıp yurisen? -dédi. Bapkar:

— Merdu qeribdurumen, buradırımni yoqatqanıdım, uni izdep yürimen, -dédi. U kişi:

— Bu şeheri Emmandur. Şehir padişahınıñ on yaşlarda bir qızı bar idi. Padişah u qızı dunyağa kelgende, uni héç kişi körmisun dep, bu ordını uniñ üçün (348) bina qılıp, qızını anisi bilen bu yerde qoydı. Bu ordınıñ işik açquçını padişah özi saqlaydu, her heptide bir mertem kélip qızını körüp kétidu, -dédi. Bapkar bu sözni añlap sanduq kışıda olturdi. Kéçe boldi. U sanduq içige kirip miñni oñ terepke tolgıdı, havağa kötürüldi, qız turğan ordınıñ üstige keldi, miñni sol terepke tolgıdı, tövenlidi, ordınıñ töpisiğe çüştı. Bapkar sanduqtın çıktı, her terepke qaridi. Bir dérize köründi, bérıp qaridi, hösn- camalı heddidin ziade güzel bir qızni kördi, uniñ yénida inikanisi olturattı. Bapkar orda içige

çüşkili şota koyup, dérizidin qaridi. Del şu çağda kız acayip güzel kereşme bilen tehtëke çıkip yatti, uhlidi. Bapkar ordiniñ içige çüşüp kız yatқан sarayğa kirdi. Tehtëke çıkip, kızniñ yotқinini éçip қoynıǵa kirip yatti, u kızniñ bedinini kuçaklap sóydi. Kız oyǵınıp özini bir er kişiniñ kuçıkida körüp, peryad kildi:

— Sen néme ademse! -dédi kız gezeplinip. İnikani kızniñ avazini añlap oyǵandı, derhal қopup çiraǵni yandurdi. Kördiki, Bapkar huddi anidin yéñi tuǵulǵandek yalıñaç turuptu. İnikana:

— Sen néme ademsen? -dédi. Bapkar:

— Men Cebraildurmen, asmandin çüştüм. Bu kızni hұdayitaala maña kildi. Öz öyümge keldim. Bu kız méniñ halal cüptüмdur, -dédi.

İnikana bilen kız bir- birige: «Bu ordiniñ üstidin kuşmu uçup ötelmes, hemme işikliri zenciri (349) bilen mehkem bend kiliқliқtur. Eger bu kişi Cebrail bolmisa idi, mundaқ yalıñaç ve teyyarlıqsız bu ordıǵa kirelmes idi» déyişti. Kız éyttiki:

— İ Cebaril, saña mübarek bolsun. Hұdayitaala mendek kişini saña layıқ körüp, hұtunluққа bériptu. Bu iltipatқа bisyar şükür- sana éytmaқ ata- anamǵa vaciptur.

Bapkar hұşal boldi. Ular yétip qaldı. Kız çin étikađi bilen Bapkarniñ kōñlidikidek hızmets kildi. Bapkar öz işida kemlik kilmay, derhal uniñ méhrige méhir berdi, andin kız babkarǵa aşiki şeyda boldi. Kızniñ atisi mühim bir iş bilen bolup kétip, bir ayǵıçe kızniñ kేశiǵa kélelmidi. Bapkar her kéçe kız yéniǵa (350) kélip turdi. U kızniñ қoynıǵa kirip, rahat- paragette tañ atқuçe yatatti, tañ atқanda kızniñ қoynidin çıkip orda tōpisige çıkatti ve sanduқ içige kirip miһni tolgaytti- de, caǵalǵa bérip çüşetti. Bu yusunda қiriқ kün ötti. Kız hamilidar boldi. Kızniñ atisi mühim işini tūgitip, қıziniñ kేశiǵa keldi. U orda açқuқlirini özi bilen élip kelgenidi, işiklerni éçip қıziniñ yéniǵa kirdi, қızini kōrdi. Kız öz halida emes idi. Padişah inikanidin:

— Hey, bu eziz perzentimge néme boldi? -dédi. İnikana bilen kız bolǵan veқeni yeşti, bayan kildi:

— Hұdayitaala Cebrailni sizge küyoǵulluққа evetiptu, asmanda aña қızıñizni nikah қiptu her kéçe Cebrail bu yerge kélip yatidu, tañ atқanda yene asmanǵa çıkip kétidu.

Padişah bu sözlerni añlap heyran boldi, ordiniñ yuqiri- töven etrapini tekşürdi, hemme nersilerni öz ornida kördi. Padişah mundaq mehkem orda yoktur, bu néme veqedur dep oylap, kéçisi ordida qondi. Namaz hupten vaqti boldi, çerağlar yandi. Padişah şemşirini aldığa qoyup qoydi. Bir saet bolğanidi, her kéçisiki bosun nilen Bapkar sanduqqa kirdi, miñni tolğidi, havağa kötürüldi, orda üstige kélip çüşti. Sanduqniñ çüşken şepisi padişah qulığığa añlandi. Padişah ornidin çarçap qopti, bihuş boldi, andin hoşığa keldi. Bapkar töpdin çüşti, tamlalçan halde kélip qıziniñ yastuqida olturdi. Padişah Bapkarni kördi, yuqiri avazda (351):

— Amenna, reseddeqina, ya Cebrail rohilla, -dep Bapkarniñ ayığığa yikilip, nalezar qildi. Qız:

— İ Cebrail, bu meniñ atamdur, -dedi. Bapkar padişahniñ beşini ayığıdın kötürdi. Emma, padişah demmudem yüzini yerge urup, Bapkarniñ qol- ayığığa közini sürter idi hem: «Cebrailniñ öyümge mübarek qedimi yétiptu» dep Heq Taalağa tola şükür- sana éytti. Bapkar:

— İ padişah, köñlüñni huş tutqın, saña hıdayitaaliniñ inayetliri bihesabtur. Dölitiñ ziyade, ömrüñ uzun, düşmanliriñ meğlup bolğay, -dedi. Padişah beşini yerge qoydi ve:

— Men bendiniñ néme layağıti bolsun. Heqtaala siz Cebrailni maña küyoğul kılmakni hahiş qilip evetiptu. Men bu iltipat- németniñ şükranisini kaçan éytip tügitermen? -dep, yene bir öyge kirip uhlidi. Bapkar qızniñ yénida tañ atquçe eyş- işret qildi. Tañ atti, ögzige çıkıp sanduq içige kirdi ve miñni tolğidi, havağa kötürölüp, cañgalğa bérıp yoşurunup yatti.

Qız uyqudin oyğandi, Cebrailniñ yürüp ketkenlikini bildi, qopup atisiniñ yastuqığa keldi ve:

— İ ata, Cebrail yürüp ketti, -dedi. Padişah hem ornidin qapti, orda üstige çıktı. Şu çağ bir yultuz köçüp suda eksi köründi. Padişah buni körüp işendiki, asmanniñ işiki éçilip, Cebrail kirip kétiptu. U derhal yüzini tupraqqa sürdi, Bapkarni Cebrail dep testiğ ve étikad qilip ögzidin yénip çüşti hemme (352) qızığa:

— Elvette, elvette Cebrailniñ aldida iħlas bilen ħizmet ħilgaysen. Men bėrip Cebrail ũçũn ħas ħimmet bahlıħ libas ve pakiz yasidaħlar hemde pak taamlar teyyarlap ibergeymen, -dėdi. Ķız atisiġa:

— Bũgũn Cebrailniñ mėniñ ŧyũmge kelginige ħiriħ kũn boldi. Bu mũddet iħide uniñ bir ħetre su çağlıħ nersini aġziġa alġinini kŧrmidim, -dėdi.

Padişah kũn ħiħķanda ornidin turup, hemme işiklerni mehkem ėtip ŧz ordisiġa ketti, şu kũni Bapkar ũçũn birneķķe şahane libas teyyarlap, ħizi ķeşisiġa evetti.

Kėķe boldi, Bapkar sanduķķa kirdi, miħni tolġidi, havaġa kŧtũrũldi, şehri Emmaġa ħarap mañdi, padişah sariniñ ŧġzisige ķũşti, sanduķtin ħiķip tũñlũkke bardı, kŧriki, padişah veziri bilen, ikki- ũç ħadim hem şarab iķip oltureptu. Ular Cebrailniñ hėķayetlirini ħilatti. Bapkar tũñlũkte oturup padişahniñ ėytķanlirini añlidi. Emma, ularniñ arisida bir aķılraķ idi. U Cebrailniñ hėķayetlirige iştenmidi ve:

— Bu yalġan iştur, sizge uħşaş padişahniñ bundaķ yalġanġa işenginini hėķkim añlap baķķan emes. Mėniñķe, şunisı ġumansızki, bu adem epsun ve hıle bilen sizniñ ordinişġa ķėlip, sizniñ řeripiñizge mundaķ bernamlar ķildi, -dėdi. Padişah bu sŧzni añlap, uniñġa varķirap:

— Men ŧz kŧzũm bilen Cebrailniñ mŧcizatini, izzet- şarapitini (353) kŧrdũm. Eger kŧrmisem idi, bu sŧzliriñ toġra bolur idi. Cebrail barganda kŧrdũmki, asmanniñ işikliri ėķildi. Sen bu biħude sŧzlerni nėme ũçũn ķilisen? -dėdi. Padişah tekrar řundaķ dėdi. U ħadim işenmidi.

Bapkar ħolini tũñlũkke urdi. Padişah şu tũñlũk yũvide idi. Bapkar pem bilen hėliķi işenmigen ħacimniñ bėşiġa ķoyun bilen urup on pare ķildi. Hemmeylen bu halni kŧrũp, hucra yikildimikin dep ġuman ķildi. Lėkin padişah şu çağda:

— Cebrailniñ mŧcizilirini kŧrdũñlarmu?! -dėdi.

Hemmisi heyran ķaldi. Herķaysisi ŧz ŧylirige keldi, yũzmiñ endiše bilen yatti.

Bapkar sanduķķa oturup miħni tolġidi, ħizniñ ordisiġa ķėlip ħuşı ve uniñġa:

— Ataň méniň halimdin (354) hékaye kildi, bir hadim buniňga işenmidi. Húdayitaala uniňga aççıkla, buradirim Ezrailni evetti. U gezepe kélip, bu öyni ularniň béşiğa yığıkaymen, dégenidi, men húdadın tilidim, bérıp ol húcrini saklap turdum, ataňniň yüzi üçün u hadimnıla halas kildim, -dédi.

Ğız bu nişanlardın heyran kıldı. Vaqıt subhi boldi: «Cebrail» yene ketti. Ğızniň atisi uyqudın koptı, vezir ve hadimlerini çakirdi, «Cebrail» keshiğa baraylı ve özre éytaylı, dédi. Hemmisi keldi. Padişah bu ordiniň mehkemlikini ve yoğanlıkını körsetti. Bular heyran kıldı. Andın u camaetniň aldida açquçını çıkırıp, işiklerni açtı. U başkıları kızıniň ordisiğa élip kirdi. Ğız atisini kördi. Aldiğa kélip tezim kılıp, qolını söydi. Padişah Cebrailniň veşesini éytay dep turğanidi, lékin qızni bolğan veşeni men éytap dep, tilini ilgiri sözge açtı. Padişah yene başqa veşe boldimikin dep guman kildi ve icazet berdi. Ğızı:

— Uşbu kéçe Cebrail kélip: «ataň palanı vezir, hadimiliri bilen şarab içip oturup, menki Cebrailniň ehvalını bu camaetlirige éytti, bir hadim aña işenmidi, bu séhir- cadu, dédi. Allataalaniň bu sözge gezipi kélip, buradirim Ezrailni evetti, Alla ularniň hemmisini halak kilişni buyrudi. Menki Cebrail uni bilip húdadın tilidim. Ataňni birneçe hadimliri bilen saklap kıldim, bolmisa hemmisi halak bolur idi» dédi, -dep ehvalni bayan kildi (355).

Ğızniň ağızıdın bu sözni añlap hemmisi heyran kıldı, rast Cebaril iken dep, étikad kılıp ve işinip, kızıniň aldığa baş koydı, «Cebraildın bizni tileň» déyişti. Ğız:

— Siler hatircem boluñlar, -dédi. İşenigenler puşayman kılıp kaytıştı.

Bapkar qız bilen her küni kéçe eyş- işret kılattı.

U qız Bapkardın bir oğul toğdı. Húdaniň teğdiri bilen padişah yene bir şeherniň padişahığa qızını saña bérermen, dep vedilişip qoyğanidi. Şu vaqıtta héliki padişah qızını maña bersun, dep, kişi evetti. Ğızniň atisi:

— Húdayitaala méniň qızımni Cebrailğa bériptu, her kéçe asmandın çüşidu, elhal, qızım Cebraildın bir oğul tuğdı, -dégen cavabı berdi. Kimki bu sözni añlısa, padişahni ehmeq, nadan der idi.

Qizni almakçi bolğan padişah dergezep bolup, leşker yigdi ve qizini maña bermiginini körey, dep qoşup tartip, şeheri Emmanga keldi ve Emman şehirini qorşivaldi. Emman şehiriniñ padişahi qizğa birkişidin mundaq dep name yollidi: «Qizim Cebrailğa désun, bizniñ dad- peryadimizğa yetsun. Eger yetmişe, bizniñ hemme hanu manimiz buzulur!» Qiz bu vekeni «Cebrail»ğa derhal malum qildi ve:

— Ular siz üçün kéliptur, ularniñ temesi sizdidur, emdi sizge bu işniñ ilacni qilmaq (356) lazimdur, -dédi. Bapkar:

— Bu kéçe sevr qiliñ. Men Hıdayitaalaniñ dergahıǵa bérıp tiley, ularǵa bir bala ibretkey, -dédi.

Qiz bir kéçe sevr qildi. Sübhi bilen teñ Bapkar ornidin qopti, sanduqqa olturup miñni tolgıdi, bir sehraǵa bardı, keç bolǵuçe cık taş terdi, kéçe boldı, u tün nisbide sanduqqa kirip miñni tolgıdi, havaǵa kötürüldi, u qoşun tartip kelgen padişahniñ çediri üstige kélip taş yaǵdurdı. Padişah asmandin yaǵqan bu taşlarnı kördi. Bir taş kélip leşker başlıqiniñ béşiǵa teǵdı. U hemme leşkerliri bilen yalañvaş, yalañ ayaǵ bolup kéçişqa başlıdı. Bapkar arqisidin taş yaǵdurup qoǵlıdı. Ular tiripiren bolup, her terepke qaçtı (357), hérip, ayaǵliri kapirip, cimi leşkerler haruzebun boldı. Qizniñ atisi hem leşkiri bilen at çapturup ularni qoǵlap urup öltürdi. Ceñ qilişqa kelgen padişah azraq leşkiri bilen miñ méhnet- muşekketler bilen öz şehirige keçip bardı, emma hemme nersilarnı olca, ğenımet élip, qiziniñ ayıǵıǵa yéqildi. «Cebrail» yétip kelǵuçe kütti, «Cebrail» keldi. Halayıq uniñǵa hemdu sana éytip, öylirige qayıştı.

«Cebrail» qizğa éytti:

— Bu kéçe birneçe quşni kavap qıl ve halviliq bir pare nan, yaǵşı németlerni teyyar qilgin. Men uni élip bérıp, bu işniñ şükraşi üçün sehradiki canivarlarǵa bérey, Hıdayitaala şundaq perman qilidiler, -dep buyrudi. Qiz teyyarlap berdi.

Bapkar bu taamlarnı sanduqqa saldı, miñni tolgıdı, özi bilen cañgal içige élip bardı, bir yerde yoşurdi, her küni toyǵuçe yédi. Emma, qizniñ kéşiǵa kelgende: «Men tamaqqa hacet emesmen» dep qoyatti hem nerse yemes idi. U peket quşlarǵa bérimen, depla türlük yaǵşı taamlarnı teyyar qılduratti. Héliki çidimas padişah yene nurgunlıǵan

leşkerni başlap, kaytidin Şehri Emmanga hücum kildi, aldığa uçrığan adamlarnıñ hemmisini öltürdi.

Bu hever kızniñ atisiğa yetti. Padişah kızi arķılık «Cebrail»ğa erz éytip, ayiğığa yikilip:

— İlacini kılursız, -dédi. Bapkar (358):

— Sevr kiliñ, Hıdayitaalanıñ buyruķı kandaķ bolurkin? -dep kécilik uyķuğa ketti. Sübhi vaķtı boldi. U bir cañgalğa kélip çüşti, sanduķtin çıkıti, sehrandiki kala, koy tézeklirini sanduķ içige toşķuzdı, tün nisbi bolğanda miħri oñğa tolğidi, yukiri örlep, cédelhur padişahniñ çédiri üstige kelgende tézekke ot tutaşturup taşlıdı. Uniñ şolisi asmanni kaplidi, leşkerlerniñ hemmisi u otni kórdi ve: «Hıdayitaala asmandin ot yağdırdı» dep, bir- birige bakmay kécıpti. Arķisidin kızniñ atisi leşker tartip çıkıti, bir türküm leşkerlerni tirik tutuvaldı, bir bölüm leşkerlerni öltürdi, malliriniñ hemmisini olca élip, birneççe miñ leşkerni esir kildi, şuniñ bilen cahanğa patmay kıldı. Kız bu heverni işitip Bapkarniñ ayiğığa yikilip, bisyar teşekkür kildi. Kızniñ bir merte aşıkliķi miñ merte boldi. Bapkar huşallıkidin özini asmançe égiz tutar idi. U kızniñ yénidin bir cañgalğa bardı, u yerde yoşurup koyğan biraz yeydiğan nerse idi, uni yep uhlidi. Kazara, sanduķta bir tal çoğ kalganiken, Bapkar uyķudin béşini kótürgende, ħasiyetlik sanduķ allıķaçan köyüp bolğanidin. U kattıķ hesret çekti, bu yerde ikki kün yattı, kéyin: «Tevekkül!» dep Şehiri Emmanga karap ravan boldi. U sheherge kirip, bir bapkarniñ aldığa bardı ve:

— Men bir gérıbdurman, bapkarlıķni yaķşı bilimen, eger buyrusiñiz, aldiñizda mata toķuğaymen, néme buyrusiñiz (359) şuni kılğaymen, şagirtliķķa alsiñiz, -dédi. U bapkar:

— Hop, -dédi.

U oturup mata tokudi, -emma kéçe- kündüz yiğlap yürdi, kızni nahayiti séğindi. Kızmu Cebrail kelmedi dep şikeste bolup, bugün, ete kélür dégen ümidte idi. «Cebrail» kelmidi. Bir ay ötti, yene kelmedi. Kız «Cebrail» bekmu séğindi. U inikanığa tamami (360) derd- elimini éytip yiğlaytti. Bu hever atisiğa yetti. Padişah kıziniñ aldığa keldi. Padişahķimu ħapiliķ çüşti. Padişah:

— Cebrailniň köňli sendin ǵaldimu ya? -dep soridi ǵızidin. Ǵız ǵesem içip turup:

— Men hergiz uniň köňli ǵalgudek iş ǵılmiǵanıdim, -dedi.

Padışah intayın ğemkin bolup, dervişlerge sedıǵa ve saǵavet, nezir- ǵıraǵ ǵıldı. Padışah Hıdayitaaladin küyoǵlını tilep idi. Ǵız orda içide nale- zar eylep, heyran ve sergerdan bolup özini halak ǵılış dericisige yetkenidi. Padışah ǵızını şeherge ekélivaldi ve:

— Hıdayitaala yene Cebrailni yetküzgey, -dédi. Ǵız kéçe- kündüz tova ǵılış bilen yürdi.

Şu künlerde: «Cebrailniň padışah Emmangá açǵıki kélip, unińdin yüz örüp, ǵızını taşlap kėtiptu» dégen söz tarǵaldı. Bu vaǵıtta Şehiri Emmangá basturup kelgen héliǵı padışah nahayiti köp leşker yıǵıp, Emman şeherige yene yürüş ǵıldı. Bu hever padışahǵa yetti, u nahayiti ǵorǵtı, şeherni taǵıdı. Ǵızni: «Özüniń ordisiǵa bérıp olturǵın» dep boyrudı. Ǵız ordiǵa kétip barattı, şu uniń közi bapkarıniń dukiniǵa ǵüşti, «Cebrail»ni u dukanda kördi, derhal arǵisiǵa yéǵıp padışahǵa melum ǵıldı. Padışah ǵışı evetip ǵaǵırttı ve:

— Siz Cebrailmu, emesmu? -dep sorıdu. Bapkar:

— Ari, men Cebrail, -dédi. Ǵızniń atisi:

— Sizge néme boldı? -dédi. «Cebrail» (361):

— Héliǵı kéçe düşmenlerniń béşigá ot yaǵdurup hemmisini halak ǵıldım, şu sevebtin Hıdayitaala mańa ğezeplinip, asmanıń işikini méniń yüzümge baǵlıdı. Méni öz dergahidin ǵoǵlıdı, -dédi. Padışah:

— İ Cabrail, ayalıńız ve balińızniń yéniǵa bérıp olturuń. Hıdayitaala rehim ǵılıp, köňlińizni yene hoş ǵılǵay, -de teselli berdi. «Cebrail»ǵa şahane libaslarnı kigüzdi.

Elǵisse: Ceń ǵılǵuǵılar Emman şeherige yétip keldi. Ǵızniń atisi hem leşkirlerini teyyar ǵıldı ve dervazlarnı mehkem saǵlaşǵa perman berdi. Padışah bir künü leşkerlerni yéyip meslihet ǵıldı ve:

— Būgūn kéçe çikip, baskunçi қоşунға vehime sélip, ularni қорқутуп veyran қилинлар! -dep buyrudi. Padişah Bapkarға:

— Gerçe Allaniñ sizge aççıķı bolsimu, yenila Cebrailiķ hatiriñiz bar, şuña biz bilen ceñge çikiñ, -dédi.

Baplar heyran ve sergerdan bolup, tamami ömrüm içide at minmigenidim, emdi қандақ қилармен dep endişe қилип, bir bahane bilen қелиşni oyliди. Padişahniñ bir éti bar idi, undaқ yūgūrūk at héç padişahniñ athanisida yoқ idi. Her қétim padişah ceñge atlinar bolsa u atқа minip çikti, başқа atni minmes idi. «Cebrail» padişahқа:

— Méni ceñge boyrudiñiz, maña özüm ҳалиған atni бериñ, -dédi. Padişah:

— Ҳалиған atni miniñ, -dédi. Hemme atlarni Bapkarniñ (362) aldiға élip keldi. U héçbir atni қобул қилмай, héлиқи atniñ yéniға keldi, atniñ nami Yadman idi. Bapkar:

— Muşu atni minimen, andin düşmenni yoқitimen, -dédi. Padişah қilmidi ve:

— Miniñ, -dédi.

U her ҳil ҳiyalda idi. U қешidikilerge:

— Padişah maña ton- sala kiydürüp, égerge mehkem baғlap, шеher dervazisidin taşқiriға çikirip қоysun. Men берip Hızir ve İlyas peygamberdin yardım tiley, düşmenni zebun қилаy, -dédi.

Bapkar hernéme dep баққаниди, dégenliri işқа ёship қалди. Bapkarни égerge таñди. U tūn nisbi bolғanda шеherniñ dervazisidin çikti, atniñ бёşini düşmen terepке қилип қаçти. Zaman- zamandin қалған bir dereҳ bar idi, basturup kelgen padişah қёdirini şu dereҳniñ түvige tikken hem étini şu dereҳge baғlıғanidi. Uniñ birнеççe ҳизметkari şu dereҳ etrapida turatti. Bapkar bu dereҳ yéniға yetti ve қорққанiliқidin dereҳni қуақlıvalди, dereҳ yikildi, padişahniñ éti ve birнеççe leşkerini бёsip óltürди. Bapkar her қişiniñ қёdiriға yetti. Ularни hem at бёsip óltürди. Bapkar қорққанiliқidin: «Mana, Cebrail keldi!» dep қуқан- сүren салди. Padişah birmunçe ҳизметkar- leşkerlerini ólūk көрди ve mallirini таşlap қёçip ketti. Etisi қizniñ atisi көрдiki, yer yüzide baskunçe қоşundin birer atlıқ қалmaptu. Padişah emman (363) çikip қаққанlarniñ pul- mallirini шеherge élip kirdi, «Cebrail»ni

izdep bir qorğandin tapti. U attiñ üstide mehkem bağlaqlıq halde hoşidin kétéptu. Uni hoşığa keltürüp, başqa atqa mindürüp şeherge élip kirdi. Qız «Cebrail»ni körüp ayığığa yıkıldı, Hıdayitaalağa secde kıldı. Bapkar şunçe izet- şarab tapti, ornidin turup padişah Emmanğa:

— Ey şah, men Cebrail emesmen. Men bir merdu géríb bapkar idim, -dep ehvaliniñ hemmisini yipidin- yiñnisiñiçe bayan kıldı, -razilik bersile turay, bolmisa, özliri öltürüştin burun özümni özüm öltürey. Ezbiray huda, méni qoyup bersiler, men öz oqıtımni kılsam, -dep iltimas kıldı. Padişah Emman, bu kişiniñ qedimi mübarek boldı, birneççe mertem düşmenlirimni halak kıldı, buniñ nami alemge taraldı, emdi bu Cebrailniñ qorqusidin düşmenlerim kélelmeydu, bu sirni kişi bilse, méniñ kızım alemde betnamğa kıldu, dep oylap:

— Hatircem bolup, hotuniñiz ve baliliriñiz bilen béríp öz ordiñizda olturuñ, men Cebrail emes dep, öziñizni aşkara kılmañ, -dédi. Bapkar:

— Elvette, sizni aşkarilimaymen, -dédi. Bapkar şuniñdin béri padişahniñ kızi bilen ömrini huş ötküzdi.

Kéyin Bapkar elemdin ötti. Bu yalğan Cebrailniñ kıssisi yadikar bolup qaldı, ayalı qan yığlap, öz ordisida matemdar bolup olturup qaldı (364).

20. Cinni Qorqutqan Mensur Hellaci²³

Qedimki zamanda Mensur Hellaci dégen bir kishi otken iken, u daim «enelheki menmu heq» dégenni terqip qilip, cindin qorquşniñ néme karayiti bar, dep sözlep yuridiken.

Künlerniñ biride Mensur Hellaci seperge qikip, yol üstide bir aġinisiniñ öyige çüşüptu. Kün issiq bolqaçqa aġinisi Mensur Hellacini béġiniñ şipiniñda méhman qiptu. Keçkirgende, aġisiniñ öyide orun- körpe sélišqa temşilivatqanlığını körgen Mensur Hellaci deptu:

— Avare bolma, aġine, eġir körmey, bir körpe bilen bir yastuq epçikip ber, muşu şipañda uqlap qalay.

— Yağ. Yağ dostum, şipañda uqlaiqa bolmaydu, bu yerde cin bar, -deptu aġinisi.

— Cindinmu qorqamdiken, -deptu Mensur Hellaci ve aġinisiniñ devitige unimay uqlaptu.

Yerim kéçide Hellaci oyġanıp kétiptu. Qarisa, aldida qip- kızıl qaqlirini taşlap, közliridin ot qaqlitip bir mehluk turġidek, kirpik qaqlıçe u mehluk sahibcamal kızğa ayliniptu. Buni körgen Mensur Hellaci:

— Setliktin özgirip seten bolduñ, emdi sendin néme qorqay, -deptu ve miyigida külüptu. Qız bu insanniñ özidin qorqmayvatqanlığını körüp, beşini birla (30) silkip. Qaqlirini çuvup yüziğe çüşürüp, tilini bir ġeriç sañgilitiptu.

— Çağ yenila çağqu, -deptu Mensur Hellaci temkinlik bilen, -çuvulğan çağni hotunumdinmu körgenmen. Bundağ sañgiliğan tilni bolsa, itlardimu köp körgenmen. Buniñ néme qorqquçiligi bar.

Cin Mensurniñ özidin qorqmayvatqanlığını körüp bir çiqıriptu- de, beşini yuluvétip uniñ aldığa taşlaptu, başsız gevde öre turġidek.

²³ Cinni Qorqutqan Mensur Hellaci. Uyğur Helq Çöçekleri 5. Neşirge Teyyarlıquçiler: Nurmuhemmet Zaman; Turğan Şavdun. Urumçi. Şincan Helq Neşriyatı, 1999, ss. 30-31.

— Hebbelli, mana, bumu bir iş boldi, şu körümsiz, set béşiniñ barida qorqmidimu, emdi uni yuluvétseñ qorqamdim? -deptu Mensur Hellaci.

Héliki kız siyaqidiki mehluk bu insanniñ özidin qorqmıǵanlıǵidin özi qorquptu. Başqa hile- mikirlirini qilişqa pétinalmay ğayip boptu. Mensur Hellaci hatircem uhlap tañ atquzuptu.

Etisi aǵinisi Mensur Hellacidin soraptu:

— Aǵiyne, aǵşam qandaqraq uhlidiñ?

— Qandaq bolatti, -deptu Mensur Hellaci, -hozurlinip uhlidim. Qorqqanğa qoş körüner, qorqmisañ néme körüner?!

«Qorqqanğa qoş körüner» dégen maqal şu Mensur Hellacidin qalğan iken (31).

21. Divni Qorqutqan Batur²⁴

Burunǵı zamanda bir aq köñül, yaǵanǵan baǵven bilen neşikeş beñgi tam qoşna iken. Baǵven öziniñ ata kespi bolǵan baǵvençilikni bekmu qedirleydiken. Şuña, u öz bégidiki her hil méve köçetlirini, her hil güllerni ulap tutquzup, perviş qiliş bilenla qalmay, qoli boş vaqıtlarda başqılarnıñ köçetlirini, güllirini ulap, pervaş qilip bérیدiken. Her yili köçet tikiş mezgilide yiraq- yékindiki déhqan ve bégı bar kişiler bu baǵvenni izdeydiken, bezi yilliri taşlaştı qelip tégişmey qalidiken, şuña uniñ turmuş huşal- hıram, hal- küni yaǵşı ötidiken.

Beñgi qoşinisi yaş bolǵan bilen her küni neşe çekip mest bolup, béşini qapak qilip, aptapqa qaklinip yétip uhlap, iş- oqet qilmaydiken, hurun iken. Bu ikki ailiniñ turmuş keçürüş yoli ikki hil bolsimu, qoşnıdarçılıq munasivette nahayiti yaǵşı ötidiken. Baǵvenniñ ailisi bir kün polu, bir kün manta, bir kün quymaq dégendek yaǵşı tamaqlarnı étip yep, turmuşini yaǵşı ötküzidiken, özi yégen tamaqtin (244) qoşnisigimu sunup bérیدiken. Beñgi qoşnisiniñ qoli kısqı bolup, uniñ hotuni tamaq étey, dep birni tapsa, biri

²⁴ Divni Qorqutqan Batur. Méhri Nıqab. Uyǵur Helk Çöçekleri. Pılanlıǵuçılar: Abdurahim Ebey; Eǵmet Emin. Urumçı. Şıncan Helk Neşriyatı, 2006, ss. 244- 248.

yok, yoksuzluğunıñ derdide kıynılıp sériktal ötidiken. Öyde taş yok teñkislikta kalğan künliri, bağven ustamniñ öyige teñkisçilikini éytip kirse, ular aş yaki pul- puçekni örne hêsabida bérıp turidiken. Beñgi örne alğan nersini öz vaqıtta qayturup bérelmeydiken.

Beñginiñ turmuşida muşundaq ğurbetçilik birneçe yıl davam kıptu. Hotuni turmuşniñ ğurbetçilik elimige çidiyalmaptu. Bir küni u érige tapa- tene kılip mundaq deptu:

— Men saña tegmiserim boptiken. Bağven ustamniñ öyidikiler manta, polu, poşkal-kuymaq açıķıp berse huzurlınıp yéduq. Bizçu? Polu uyaqta tursun, biz tavaq umaçnımu ularğa açıķıp bérelmiduq. «Bar taviķim, yan taviķim, bérıp yanmisañ, otturidin sun taviķim» deptiken. Sen iş- oķet kılmay öyde bikar yatsañ, saña pul nedin kélidu? Aş- ozuq nedin kélidu? Sėniñ hayat turġiniñdin öġiniñ yahşı. Öyüñde çidiġuçilikim qalmidi, emdi meniñ hėtimni bergin, herqaysimiz öz künimizni özimiz alaylı.

Beñgi hotuniniñ tapa- tene, yaman ġėpige çidap turalmay seprayı örlep, bėşi rasa kėtiptu. Hırcunniñ bir bėşiġa haka kėmür aptu, yene bir bėşiġa çilim kapak bilen seyhanilerni tıķıp, hırcunini kėtürġen pėşi hotunidin yamanlap yolġa çıķıptu. Birneçe kün yol yürüp (245), éġiz taġ baġridiki derehniñ tüviki keptu, dereh tüvide oturup çilimġa neşe saptu, hırlap çėkey, dep turuşıġa bėşi qazandek, kėddi- kamiti munardek, bėşi beheyvet, qorķunçlıq bir dive peyda boptu. U Beñgini kėrüp:

— Heyi neme ademsen? Bu cay maña teelluq, meniñ makanim bolidu! Herqandaq uçarķanat, can- canıvarlar bolsa meniñ ilkimde. Ademzat kelse, men elvette ularni yeymen. Sen meni yėsun, dep yerge kepsen, yür, sėnımu bir vahlıķ uzuq kılay! -deptu. Beñgi dividin qorķup qaçalmay cėni çıķķudek bolup, kėzlırini alaķ- calaķ kılip, qandaq kılarınen, dep turup qaptu. Beñgige aħır eķil keptu. Ot yėķip qoyġan çilimdiki neşini élip rasa şoraptu, ot hakiġa tutaşķandın kėyin çinķilip turup tėşiġa püvligeniken, ot val- vul kılip qaķnaptu. Dive ottin qorķup titrep kėçişķa başlaptu.

Beñgi diviniñ elpazini kėrüp varķırap:

— Hey dive, neġe barisen? Men dozaħ padişahi bolimen! Dozaħniñ bir tal tüvrüki sunup ketkenidi (246), uzaķtin bėri sėni dozaħķa tüvrük kılay, dep yürettim, mañ buyaķķa! -deptu.

Dive çilimdin çıkkān otni: «Dozahtin çıkkān ot, ot çıkarğan mehluk dozaht padişahi» dep kıaptu ve:

— Vay padişahialem, méni, dozahtқа түvrük kılmisila, men silige yaşıılık kılay, men makanimğa bérip silige çık altun élip kéley, maña azrak vakıt bersile, -dep yalvuruptu. Beñgi dividin kıutuluş üçün:

— Hazirla mañ, yoķal közümdin! Vedeñde turmiseñ, dozahtnıñ uçķundisini çıkırıp köydürüp taşılaymen! -deptu. Dive bir pervaz kılip közdin ğayib boptu ve hayal bolmay kıaytip keptup u üç tulum altunni Beñginiñ aldığa kıoyup:

— Az bolsimu bularni élip, gunahimdin ötsile, -deptu. Beñgi bunķıla altunlarni körüp huşluğu içige sığmay kıalğan bolsimu, divini yene bir kıétim kıorķutmaķçı bolup:

— Kötür bu nerseñni, maña kériki yoķ! Séni apirip dozahtқа түvrük kılimen, -dep varķiraptu. Dive kıorķup céni çıkķudek bolup yalvuruptu. Beñgi, -undaķ bolsa, üç türlük şertim bar, kıobul kılsañ telipiñge maķul bolay, -deptu. Dive:

— şertlirini éytsila, becanidil kıobul kılimen, -deptiken, Beñgi mundaķ deptu:

— Birinķi şertim, üç tuluķ altun bilen méni öyge apirip kıoyisen; ikkinķi şertim, dozahtnıñ tamğisini (247) sönğiçiñge básip kıoyimen, dozahtқа kıaçan lazim bolup kıalsañ, dozaht elçisi séni izdep tépip apiridu; üçünķi şertim şuki, bu yerde kelgen ademzat, can-canivar, yavayi hayvanlardin tartip héçķandaķ mehlukқа çıkılmaysen, eger hılaplık kılsañ dozahtқа түvrük kılimen, buniñğa néme deysen? -deptiken, dive dir- dir titrigen halde Beñgi otturiğa kıoyğan şertlerge maķul bolup kıol bağlap turuptu. Beñgi dozaht tamğisini kıizitimen, dep çilimğa neşe saptu, araķ- arkıdin üç növet çilimğa ot alduruptu, çilimniñ seyhanisi kıizip ottek bolğandin kéyin, seyhanini apirip diviniñ sönğiçiğe yékiptu, andin Beñgi üç tulum altunni diviğe artip, diviniñ ğedinige miniptu. Dive pervaz kılğiniçe Beñgi tinç- aman öyge ekélip kıoyuptu.

Beñginiñ hotuni munçe çık altunlarni körüp huşal bolup, ğülķekeleri éçilip kétiptu, andin kıoşnisi bağvenniñ ailisidikilerni méhmanğa çağırıptu, tamaķtin kéyin bağvenge on çine altun hediye kıiptu ve bağvenniñ ilgiri öz ailisige kılğan yaşıılıklıriğa rehmet éytip, minnetdarlık bildirüptu. Bu ikki kıoşna téhimu inaķ ötüptu. Dive igidarçılık

kılıp kelgen keñ yaylakka ademler hatircem bérıp şıkar kılıdıǵan boptu. Çarvıçılar her yili çarvilirini açıķıp qorqmay çarva béķip, ov ovlaydıǵan boptu. Şunińdin keyin hemme kışi diviniń zoravanlıķidin qutulup hatircem bolup bayaşat ótkeniken (248).

22. Diyanetsiz Ustaz²⁵

Burunķi zamanda Qutluqşah dégen bir padişah ótkeniken, uniń peket perzenti yok iken. U padişahlıķ ornıǵa varislik kılıdıǵan birer perzenti yokluķını oyliǵanda yuriki órtinidiken, daim hudadin perzent tileydiken, telep- arzusıǵa yarişa hotuni hamilidar boptu, vaķti- saiti kélip bir oǵul tuǵuluptu. Huşallıķidin padişahniń yuriki yerilip ketkili tas qaptu. Biraq, «huşluķniń hapiliķi bar» dégendek, padişah hoş bolup yuriginide, tuǵulǵan bovaq tuyuqsızdinla ğayib bolup kétiptu. Qutluqşah yiglap- qaşşap qaptu, hemme herni izdeptu, Héç yerdin balisiniń iz- dérikini alalmaptu.

Emdi gepni bovaqtin başlaylı:

Uni Şhiri Elķaniń perileri élip qaşқанiken.

Periler makani- Şhiri Elķaniń padişahi Marutniń hotuni sahibcamal bir qız tuǵuluptu. Padişah Marut dive- perilerge: «Méniń qızim bilen bir kün, bir saette tuǵulǵan oǵul bala bolsa élip kélińlar» dep buyruptu. Dive- periler terep- terepke tarķilip, hemme yerni izdeptu. Qutluqşahniń oǵlı padişah Marutniń qızı bilen bir kün, bir (91) saette tuǵulǵanlıķını bilgen periler bovaqni zakisi bilen kótürüpla élip kétiptu. Padişah Marut bu çiraylıķ oǵulni körüp nahayiti huşal boptu. Qızǵa «Mahan» oǵulǵa «Taban» dep at qoyuptu. Mahan bilen Tabanni inikanıǵa tapşuruptu. İnikana bularnı alıp, arzulap béķiptu. Aridin üç ay ótüptu. Padişah Marut perilerge Tabanni ata- anisiǵa kórsitip kelişini buyruptu. İkki peri Tabanni bir kéçide Qutluqşahniń öyige apirip, anisiniń yénida astagine yatquzup qoyuptu. Balisiniń piraķi bilen derd- elem içide qalǵan ata- ana balini körüp çüçüp, heyranu hes boptu: «Öñummu, çüşümmu?» déyişiptu. Balini derhal kuçıķıǵa élip söyüp, huşluķta ózlrini basalmay qaptu. Bala apaķ, séميز, qavul, çiraylıķ çoñ

²⁵ Diyanetsiz Ustaz. Ecdiha Yigit. Uyǵur Helķ Çöçekleri. Pılanlıǵuçılar: Abdurahim Ebey; Eħmet Emin. Urumçi. Şincan Helķ Neşriyatı, 2006, ss. 91-103.

bolğaniken. Emma, ular balini kimniñ élip ketkenlikini, uniñ yene qandaq peyda bolup qalğanlığını bilelmeptu. Balini yene oğrilap ketmisun, dep sirtqa élip çıqmaptu. Kişiler növet bilen balıǵa hemrah boptu. Aridin bir ay ötüptu. Bala yene bir kéçidila ğayib boptu. Qutluqşah terep- terepke adem evetip izdeptu, héç yerdin tapalmaptu. Qutluqşah bilen hotuni balisiniñ derdide yıǵlaptu, qaqşaptu.

Emdi gepni yene Şehiri Elqadin başlayli:

Padişah Marut bir aydin kéyin perizatlarni buyrup, Tabanni qayturup keptu. Tabanni yene Mahanǵa qoşup terbiyiçe tapşuruptu, u balılarni yaǵşı terbiyileşke başlaptu. Mahan bilen Taban tokkuz yaşqa kırıptu. Bu ikkisi bir- birige écil iken, bir biridin bir minutmu ayrılmaydiken. Padişah balılarni mektepke bériptu. Balılar mektepke bille bérip (92), bille kélip nahayiti yaǵşı oquptu. Yıllar ötüptu, ular hemme bilimlerdin heverdar boptu. Bolupmu Mahan kişiniñ hevesi kelgüdek intayin çiraylıq, eñil- parasetlik çoñ boptu. Uniñǵa mollisiniñ közi çüşüptu. Mollisiniñ qorsiğıǵa cin kırıptu. Mahan bilen Tabanni bir- biridin ayrivétiş üçün, her hıl amal- çarılarni işqa saptu. Biraq ularni bir- biridin zadila yıraqlaşuralmaptu. Molla Tabann, Mahandin meñgülük ayriş üçün, uni yokitiş niyitige keptu ve bir küni Tabanni yéniǵa çaqirip:

— Oǵlum, sen yaǵşı oquduñ, ustaziñniñ hörmitinimu yaǵşı qilivatisen. Ustaziñniñ mühim bir hizmiti çıqip qaldı. Séni bir işqa buyruymen, şu işni bécirip kelemsen? -deptu. Sadda, aq köñül Taban (93):

— Ustazimniñ hizmitige teyyarmen. Otqa kir dése, otqa kirimen, suǵa kir dése, suǵa kirimen, qandaq qiyin hizmet bolsimu buyrusila, can- dilim bilen bécirip kéley, -dep cavab bériptu. Molla:

— Oǵlum, séniñ ğeyret- himmitiñǵa rehmet. Tarihnamilerge qarıǵanda, künpétiş tereptiki bir ceziride Hezreti Sulaymandin qalğan bir hasiyetlik daş qazan barmış. Bu qazanda türlük hasiyetler barmış. Es- yadim şu qazan bilen bolup qaldı. Şu qazanni tépip kéliş koluñdin kélemdu? -dep soraptu. Taban:

— Ustazim, dua kılsila, buniñdin müşkül iş bolsimu bécirip kéleleymen, -dep cavab bériptu.

Mollisi dua kıptu. Taban mollisiniñ yénidin çıķıp, Mahanniñ kėşıǵa kėlip, ustaziniñ buyruǵan hızmıtını ve óziniñ şu hızmıtını orundaşķa mañıdıǵanlıķını éytipu. Mahan bu hıvernı ańlap çóçüp kėtipu ve:

— Kandaķ bolup mundaķ müşkül hızmıtını sizge tapşurǵandu? Heyr, boptu, ustaz hızmıtını orundañ. Aldi bilen dadamniñ aldıǵa kirip, ustazniñ buyruǵan hızmıtını éytiñ. Dadam sizge tót dive қоşup bersun, yalguz mañsiñiz men insireymen. Siz kazanni yalguz éliş kėlelmeysiz. Tarihnamilerge qarıǵanda, bu kazanni kırık adem növetlişip saķlaymış. Kėçisi élip kaçmısa, kündüzi élip kėtiş hergiz mumkin emesmiş, -deptu.

Taban padişahniñ aldıǵa kirip ehvalni padişahķa éytipu. Padişah ehvalni uķķandin kėyin, Tabanǵa yaramlıķ dividin törni қоşup bėriptu. Ular birķançe kün yol yürüp, (94) hėrip- çarçap miñ bir capada cezirige keptu. Ular yoşurunçe izdep, aķır hėliķi kazan bar yerni bilivaptu. Kėçisi kazanni saķlaydıǵanlar uћlap qalganda, bėrip kazanni élip keptu. Taban ustaziniñ hızmıtını orundap, hısiyetlik kazanni élip kelgenlikige hoş bolup, «ustazimniñ duasını alidıǵan boldum» dep zor ümid bilen ustazniñ aldıǵa kirip salam bėrip:

— Ustazim, buyruǵan hızmıtlirini orundap, hısiyetlik kazani élip keldim, -deptu. Molla Tabanniñ ólmey salameť kelgenlikini kėrup intayın aççık kėlip, Tabanǵa soǵuķķına qaraptu ve aǵziniñ uıda: «he, barıkalla» dep koyuptu. Taban meys halde Mahanniñ kėşıǵa kėlip ehvalni Mahanǵa éytip bėriptu. Mahan Tabanǵa çiraylıķ sözler bilen teselli bėriptu. Bir- ikki kün ótkendin kėyin, Mahan Taban bilen birlikte mektepke bėriptu. Molla öz qorisikidiki mekkarlıķni yoşurup:

— Vay balilirim, kėliñlar, -dep harduķ sorap, kėrünüşke yaķşı muamile kıptu. Üç kün ótkendin kėyin, molla yene Tabanni yėniǵa çağırıp:

— Oǵlum, ótkende buyruǵan hızmıtını nahayiti yaķşı orundap keldiñ. Men kėp hursen bolup heķķiñge dua kıldım. Yene bir hızmıt çıķıp qaldı. Tarihnamilerde yėzilişçe, künçikiş tereptiki bir cañgallıķta Hızreti Sulaymandin qalǵan bir Duldul bar imiş, u bir aylıķ yolni bir künde basarmış, şu Duldulni qolumǵa keltürsen dep kėçe- kündüz oyladıǵan bolup qaldım. Aşu Duldulni tutup kėliş sėniñ qoluñdin kėlidu. Şu Duldulni tutup kelsen (95), saña dua kılsam, -deptu.

Taban, maqul bolup qaytip, Mahanniñ qeşigä keptu, Mahangä mollisi tapşurğan héliki hizmetni éytipu. Mahan bu gepni añlap, içide mollisidin aǵrinip, buni néme üçün muşundaq müşkül işlarni orundaşqa evetidiǵandu? dep hapa boptu, emme çandurmastin, Tabangä:

— Bu ehvalni dadamğa éytiñ. Dadamniñ bir hasiyetlik kemiri bar, uni telep kıliñ, küçlük dividin altini öziñizge hemrah kılip birge élip méñiñ. Tariñnamilerde yézilişçe, u duldulni héçkandaq kişi qolğa çüşürelmigen. Éytilişçe, aşu dudul yaşıydıǵan cañgaldiki ormanlıqniñ qap orturisida bir çoñkur köl bar imiş. Duldul her küni çüş bolǵanda şu kölge su içkili kélermiş. Siz barǵanda aşu kölniñ boyida yoşurunup turup, Duldul kélip su içkili turǵanda çebdeslik bilen kemeri uniñ boynıǵa taşlañ. Kemer uniñ boynıǵa (96) çüşken haman küçep tartsiñiz, kemer Duldulniñ boynini sıkıdu, Duldul qaçalmaydu. Andin Duldulǵa qarap: «ya, Hezreti Sulayman» dep çaqirsiñiz, Duldul sizni élip kélidu, -dep yol körsitiptu.

Taban padişahniñ qeşigä kélip ehvalni éytipu. Padişah hasiyetlik kemirini bériptu ve küçlük dividin altisini tallap Tabangä qoşup yolǵa sélip qoyuptu. Bular birqañçe kün yol yürüp hérip- çarçap cañgalǵa keptu. Cañgaldiki ormanlıqniñ içige kirip maña- maña bir yerge kelgende köl körünüptu. Bular kölniñ qeşigä kélip derehniñ arisiǵa möküp turuptu. Del çüş vaqti bolǵanda, kélişken, çiraylıq, qavul Duldul qible tereptin çıkip kélip kölniñ boyida tohtaptu. Duldul su içkili turuptiken, Taban derhal ornidin turup, çebdeslik bilen kemerni taşlıǵaniken, kemer Duldulniñ boynıǵa çüşüptu. Tabam kemerniñ bir uçini rasa küçep tartқанiken, Duldulniñ (97) boynini çin sıkıptu. Taban şu hamana: «ya, Hezriti Sulayman» dep çaqirğaniken, Duldul béşini töven sélip cim turuptu, Taban bir sekrepla Duldulǵa miniptu. Duldul Tabanni üstige élip nişan qılǵan terepke qarap uçuptu. Taban Duldulni qoliǵa çüşürgendin kéyin, ustazniñ hizmitini orundıǵiniǵa hoş bolup, Duldulni ustazniñ aldıǵa élip keptu ve:

— Salam ustazim, tapşurğan hizmetlirini orundap Duldulni élip keldim, -deptu. Tabanniñ bu kétémmu yene ölmey qaytip kelgenlikini körüp, molliniñ béşidin tütün çıkip kétéptu. Aǵziniñ uçıda:

— Hizmetni obdan orundapsen, atğanıǵa ekirip qoy, -deptu.

Taban kaytip kétiptu. Molla Tabanni yoqatmay turup kızni qolğa keltürmeydiğanlığını oylap, yavuz niyetidin yanmaptu. İkki- üç kün ötkendin kéyin yene Tabanni yénigä çaqırıp:

— Heqıketen ğeyretlik, batur yigit ikensen, her qandaq hizmetni orundaş seniñ koluñdin kélidiken. Yene bir hizmet bar, emdi şu hizmetnimu orundap kelseñ, saña dua kılsam. Tarihiy kitablarda yézilişçe, Hezriti Sulayman zamanisidin tartıp ta hazırğıçılık yaşap kelgen bir kéyik barmış, u kéyik abéhayat suyini içkenmiş. Hezreti Sulayman öz koli bilen «ismiezem»ni yézip, tumar kılip kéyikniñ boynıgä ésip qoyğanmış, u tumarda kırık neççe türlüq hasiyet bar imiş. Men sendin köp hursen bolsam, heqkıñge dua kılsam (98), şu kéyikniñ boynidiki hasiyetlik tomarnı ekélip berseñ, -deptu.

Taban mollisiniñ yénidin çıqıp Mahanniñ qésigä keptu, ehvalni Mahangä éytiptu. Mahanniñ Tabangä içi ağıriptu, mollisiniñ arqa- arkıdin bundaq müşkül hizmetni tapşurup, heterlik işka buyruvergenlikidin gumanlinip, buniñ tégide bir sir bar oğşaydu dep oylaptu, içide mollisigä nepretliniptu, emma bu aq niyetlik kız Tabangä bilindürmeptu ve Tabangä:

— Heyr, boptu. Ustazniñ hizmetige méñiñ. Emma, budaki hizmet téhimu müşkil iken. Öziñizge on divini hemrah kılivélin. Tarihnamilerde yézilişçe, u kéyik Hezreti Sulayman zamanisida abéhayat süyini içkenликтin uzun ömür körüp, hazırğıçılık yaşap kelgenmiş. Hezreti Sulayman u kéyikniñ boynıgä «ismiezem»ni pütüp, tumar kılip ésip qoyğanmış. U kéyik künçikiş tereptiki bir heterlik tağ üstide yaşaymés, Hezriti Sulayman uni şu yerge bend kılivetkenmiş. U kéyik turğan yerge ademzatniñ qedimi yetken emesmiş. Kimki şu heterlik tağniñ üstige çıkalisa, Hezreti Sulaymannı şipi keltürüp «ismiezem»ni on mertep okusa, kéyik şu yerde hazır bolarmış, -dep yol körsitiptu.

Taban küçtüñgür palvan dividin onni özige hemrah kılip méñiptu. On beş kün yol yürüp, ahır heterlik tağqa yétip bériptu. Her hil qariler bilen türlüq kıyinçiliklerni yénip tağ üstige çıkıptu. Mahanniñ (99) éytqanı boyıçe Hezriti Sulaymannı şipi keltürüp «ismiezem»ni on mertem okuptu. Qarisa, köz aldida bir çokkıniñ üstide boynıgä tumar ésilğan çiraylıq, heyvetlik bir kéyik turğudek. Taban kéyikniñ aldığa bérişigä, apaq saqal bir bovay peyda boptu. Taban derhal bovaygä salam bérip, ehvalni baştin- ahırğıçılık

éytip bériptu. Bovay oğuldin bu geplerni añlap қоşumisini bir түрүп uluғ- kiçik tinivélip, Tabanға:

— Sen tumarni izdep keldiñmu? Ademzatniñ bu yerge қedimi yetken emes. Sen ustazға еkide қilip, ustazniñ hizmitini orundaş үçün bu ҳeterlik cayға kepsen, séniñ еkideñge, ақ niyetlikiñge, geyrtiñge rehmet, -deptu ve birpes cim turup kétip sóznini davam қiptu, -séniñ ustaziñ yaman niyet bilen saña suyiқest қilip, séni ҳeterlik yollarda ölsün dep, ademzatniñ қedimi yetmeydiğan bundaқ cayға evetiptu. Kişige ora қolıǵan kişi, avval özi oriға çüşüp turup kolaydu. Heyr, suyiқest özige yansun. «Tedbirin қandaқ bolsa, teқdiriñ şundaқ bola» dégen gep bar. Boptu, sen izdep kelgen tomarni bérey, içini éçip көrme, apirip ustaziñniñ öz қolıǵa bergin, ustazniñ özi açsun.

Bovay tomarni kéyikniñ boynidin élip, bir қutıǵa sélip Tabanға bériptu. Taban bovayға rehmet éytip қaytiptu. Bovayniñ tapşuruқı boyıçe қutiniñ aǵzini açmastin şu pétiçe ekélip mollisiǵa bériptu. Mollisi қutini қolıǵa élip қutuniñ aǵzini éçisiǵila, қutidin (100) «gür» қilip bir ot çıқipla mollini köydürüp külge aylanduruvétiptu.

Bu ehval padişah Maruқа añliniptu. Padişah molliǵa lenet ve nepret oқuptu. Tabanniñ baturluқıǵa, sadıq, ақ көñüllүkiǵe, еkide- iҳlasıǵa apirin oқuptu hemde Tabanniñ ötmüşini көz aldıǵan keltürüp, Tabanni öz dadisiǵa көrsitiş қararıǵa keptu.

Padişah Marut bir күni Tabanni öz yéniǵa қақirip:

— Oǵlum, sen eslide Қutluқşah dégen padişahniñ oǵli idiñ. Men қizimға همراه bolup birge çoñ olsun dégen ҳiyalda, қizim bilen bir күn, bir saette tuǵulǵan oǵul bala élip kéliñlar, dep perileri buyrudum, periler cahanni aһturup séni élip keptu. Sen қizim bilen bir күn, bir saette tuǵulǵanikensen. Séni asrap- avaylap terbiyiliduқ. Çoñ bolduñ, oқup her ҳil bilimlerdin ҳeverdar bolduñ. Epsuski, diyanetsiz қara көñül ustazniñ suyiқestigimu duқar bolduñ. Beһtimizge yarişa özüñiñ baturluқı, hoşyarlıқin bilen yene hayat қaldiñ. Emdi séni өз ata- anañniñ қeşiǵa evetip, ular bilen көrüştürüş қararıǵa keldim өз ata- anañ bilen көrüşüp kelgin, -deptu. Taban:

— Dada, undaқ gepni қilmañ. Sizdin baққа yene dadam yok, -dep tesirlinip yıǵlaptu. Padişah Marut:

— Bu vaxıtka keder bu sirni sendin ve başkılardin yoşurun tutup keldim. Emdi çoñ bolduñ, yéşin yigirmidin aştı, bérıp öz dadañ, öz anañni körüp kelgin, -deptu (101).

Seperge méñiş vaxtida Mahan bilen Tabanniñ bir- biridin ayrılışka közi kıymaptu. Mahan: «Menmu Taban bilen birge barsam» deptu. Tabanmu Mahanniñ birge érişini telep kıptu. Bularniñ telipi Marutka yetküzlüptu. Padişah ularniñ telipini qabul kıptu, ularğa nurgun perizatlarnı qoşup dağduğa, heşemet bilen yolğa saptu. Padişah Marut Qutluqşahqa ötken ehvallarını tepsilini bayan kılip mektup yézıptu hem epu sorap özre bayan kıptu. Tabanni élip kelgen periler yol başlap méñıptu. Ular ahır Qutluqşahniñ şehirige keptu. Bu heverni añlap Qutluqşahniñ huşluqi içige sigmay qaptu ve yurt kattılrını başlap oğlınıñ aldığa çıkıptu. Ata- bala kucaqlışıp, yığlışıp körüşüptu. Hemme tesirlinip yığa- zar kıptu. Şundaq kılip Mahan bilen Taban bu şeherde bir ay turuptu. Qutluqşah Mahan bilen Tabanniñ bésini qoşup qoyuş heqqide padişah Marutka mektup yollaptu. Padişah Marut buniñğa cavab: «méniñ niyitimmu Mahan bilen Tabanniñ bésini qoşup qoyup idi. Özliriniñ meslihetini tamamen makul körimen» dégen mezmunda mektup qayturuptu.

Qutluqşah nurgun sovğa- salamlar bilen Taban bilen Mahanni birge élip padişah Marutniñ huzurığa yétip keptu. Qutluqşah köp izzet- hörmetke sazaver boptu. Marut Qutluqşahtin tekrar epu soraptu. Padişah Marut şehr helkıge nahayiti katta, dağduğılik yox murasimu ötküzüp bérıp, Mahanni Tabanğa nikahlap qoyuptu. Toyni (102) tügitip aridin birqançe kün ötkende Qutluqşah Taban bilen Mahanni élip öz yurtığa qaytıp keptu hemde yurt ehligе katta toy ötküzüp bériptu. Taban bilen Mahanni hemme qutluqlaptu. Şuniñdin keyin Taban bilen Mahan padişah Marutniñ qesidimu, Qutluqşahniñ qesidimu turuptu. Şundaq kılip aridin ikki- üç yıl ötüptu. Behtke qarşı Qutluqşah vapat bolup kétiptu. Yurt ehli meslihetlişip, Tabanni dadisiniñ ornığa padişah kıptu. Taban elni adalet bilen soraptu, helq asayışlıqta ötüptu, yurt ehli buniñdin razi boptu (103).

23. Ecmen Batur²⁶

Burunki bir padişaniñ kırık oğlu bar iken. Bularniñ eñ çoñi elik yaşka, kiçigi ottuz yaşka kirgiçilik öylenmeptu. Çünkü bu padişa «kırık kız bar padişani tapmi guçe oğullirimni öylimeymen» dediken. Aqivet bu padişa kırık kız bar padişa tépiş üçün yolğa çıkıptu. Birkaç kün yol yürğendin kéyin melum bir şherge yétip keptu- de, padişa ordisiğa bériptu. U qarisa dervaza aldığa kırık açkuç ésiklik turğudek. Şuña u «muşu padişa bilen bir körüşey» dep orda içige méñiptiken, dervaziven kirgüzmeptu. Kırık oğulluq padişa dervazivenge muşu şherniñ padişasi bilen körüşmekçi ikenligini éytiptu. Dervaziven ordığa kirip padişaniñ maqulluğini éliçi kıptu. Kırık oğulluq padişa ordığa kirip téç- amanlık soraşqandin kéyin öziniñ kéliş meksidini éytiptu. Bu şherniñ padişasiniñ kırık kızı bar iken. Şuña bu ikki padişaniñ oyliğanliri biryerdin çıkip toy üstide meslihetlişiptu. Kırık oğlu bar padişa toy teyyarlığı kiliş üçün öz şherige kaytip kétiptu. Toy teyyarlığı pütkendin kéyin bu padişa bir oğlını şherni saklaşka qaldurup qalğan ottuz tokkuz oğlını élip kızlarniñ şherige ravan (65) boptu. Kırık kızlıq padişaniñ şherige kélip kéçkündüz toy kıliptu. Kırık kızlıq padişa qarisa öziniñ bir kıziğa layik kemlep qalğan. Şuña u kırık oğulluq padişadin soraptu. Kırık oğulluq padişa:

— Bir oğlum şherni saklaşka qaldi. Uniñ toyini şherge kaytkanda kılsaq, -deptu.

Kırık kızlıq padişa buniñğa maqul boluptu ve kırık oğulluq padişa yolğa çıkış aldida:

— Siler yolda oti bilen süyi mol, munbet yaylaqta qonup qalmañlar, -deptu.

Kırık oğulluq padişa hoşlişip yolğa ravan boptu.

Yolda padişa hemminiñ keynide méniptu. Ular maña- maña qarangu çüşüptu. Padişa arkidin yétip kélip amalsizlikta şu cayda qonup qaptu. Teñ kéçe bolğanda padişaniñ töpisige yoğan birnerse çıxivaptu. Padişa çöçüp oyğınip qarisa yoğan bir ecdihar turğudek. Ecdihar:

²⁶ Ecmen Batur. Uyğur Helk Çöçekliri 8. Şincan Helk Neşriyati, 1988, ss. 66-72.

— Sen méniñ aldıǵan qızimni öz oǵluǵa élip béripsen, sen aşu oǵluñni méniñ késimǵa evetip bérişke maǵul kelseñ andin ústiñdin çüşümen, -deptu.

Padışa qorkkinidin dir- dir titrep oǵlını evetiş toǵrisida kesem qılıp, tañ atqanda öz yolıǵa ravan boptu. U sheherge kélip ottuz toqquz oǵul- qızını öz öylirige orunlaşturup koyuptu. Aridin on kün ötüptu. Emma, padışa shehni saqlap üçün qalǵan oǵlınıñ nikayını oqutmaptu. Bu oǵlınıñ ismi Ecmen iken. U işniñ téginı atısidin soraptu. Padışa yolda bolǵan işlarnı bir- birlep (66) sözlep bériptu ve:

— Men séni şu yerge evetmekçi boldum, -deptu. Ecmen Batur yolǵa çıqıptu. U méñiptu- méñiptu. Héli yol mañǵandin kéyin aldıǵa appak saǵallıq bir bovay uçraptu:

— Ey oǵlum nege mañdıñ? -dep soraptu bovay. Ecmen öziniñ meqsidini éytqandin kéyin bovay:

— Ey oǵlum sen nahayiti heterlik yolǵa méñipsen. Azraq yol mañsañ aldiñǵa üç aça yol uçraydu. Sen qılvi tereptiki yol bilen mañ. Andin nahayiti munbet bir yaylaqqa barsen. Bu yaylaqniñ üstün teripide bir hoyla bar. Ecdihar şu hoylida, -deptu- de, közdin ğayıp boptu.

Ecmen yol yürüptu. Ahiri menzilǵa yétiptu. U héliki yoǵan hoylıǵa kirip qarisa yoǵan bir ecdihar oǵlavatqudek. U derhal ecdiharnıñ üstige çıkıvaptu ve:

— Men dadamniñ vedisi boyıçe keldim, -deptu. Ecdihar:

— Undaǵ bolsa Pilis shehriñniñ padişasınıñ bir qızı bar, sen aşu qızni maña ekilip berseñ sen öz shehriñge bimalal qaytisen, -deptu.

Ecmen ecdiharnıñ digini boyıçe Pilis shehriǵe qarap yolǵa çıqıptu. U yolda kétivatsa bir adem uçraptu:

— Sen nime adem? -dep soraptu. Ecmen:

— Méniñ ismim Aqsak Polǵan. Birla mollaǵ atsam üç aylıq yolni biraqla basimen, -deptu héliki adem. Ecmen «bu maña esqatqudek» dep uni özige hemra kilivaptu (67). Yene bir yerge kelse bir adem olturgudek:

— Sen nime adem? -dep soraptu Ecmen:

— Men Muz Tükürer Baturmen. Men her bir tükürsem tügmen tişidek muz peyda bolidu, -deptu. Ecmen Batur unimu hemra kılivaptu. Yene bir yerge kelse ikki adem uçraptu. Ulardénmu:

— Siler nime adem? -dep soraptiken birisi:

— Men Oğ Batur, -deptu.

— Men Tiñsañ Batur, -deptu.

Ecmen ularnimu öziğe hemra kılivaptu. Şundağ kılip beş adem Pilis şehirige yétip keptu. Ular eskerler turidiğan yerge çüşüp Aksağ Polganni ehval uqup kélişke evetiptu. Aksağ Polgan bir taħlapla padişa ordisiğa çüşüptu. U bir amal kılip padişaniñ yéniğa kırıptu- de:

— Ey padişahi alem, méni Ecmen Batur «Padişa kızini bizge bérermikin. Uni oqup kel» dep kirgüzgen idi, -deptu. Bu geplerni añlığan padişa dergezep bolup:

— Callat! -dep vaqıraptu. Añğıçe Aksağ Polgan bir taħlapla kécip kélip ehvalni bayan kıliptu. Ecmen Baturniñ aççığı kélip:

— Yene kir! -deptu. Aksağ Polgan yene kırıptu -de, padişağa:

— Ecmen Batur «Padişa kızini bizge kaçanlıkğa bérerkin» deydu, -deptu. Padişa yene koğlaptu. Aksağ Polgan üçinçi kétim yene kırıptu. Bulardin qutulalmaydığanlığığa közi yetken padişa (68):

— Undağ bolsa méniñ bir neççe şertim bar. Siler şu şertni orunlisañlar kızimni bérimen. Birinci şert, yette aylıq yıraklıkta bir bulaq bar. Namazşam bilen méñip ete namaz bamdatkıçe şu bulaqtin bir aptuva su ekilisiler, -deptu. Ecmen Batur bu gepni añlap gemge çüşüptu. Aksağ Polgan:

— Men baray ağıyniler. Men anamdin tuğulup birer kétimmu hargudek yol méñip baqmidim, -deptu. Ecmen Batur nahayiti hoşal bolup uni suğa evetiptu Aksağ Polgan ular bilen hoşlışıp namazşam bilen bulaqğa qarap yürüp ketíptu. U ikki mollağ étipla yette aylıq yolni hıptengiçe bésip bulaqtin bir aptuva suni élip kaytıptu. U bir mollağ étip teñ

yolda yalguz bir çinariñ tüvige çüşüptu ve «téhi baldur iken, bir oñlivélip barsammu ülgürermen» dep oylap uhlaptu.

Ecmen Batur başlık töteylen Aksak Polganniñ kélişini töt közi bilen kütüşüp turuptu. Tañ atay dep qalğaça bular téhimu gemge çüşüptu. Aridin Tiñsañ Batur quligini yerge yékip tiñşap, Aksak Polganniñ yérım yoldiki bir çinariñ tüvide horek tartip uhlavatqanlığını biliptu. Buni Ecmen Baturğa éytkan iken, Ecmen Batur Oq Atar Polganni ok étişka buyruptu. Oq Atar Polgan atқан oq Aksak Polgan uhlavatқан çinariñ şehiğa tégiptu. Buni sezgen Aksak Polgan çaçrap ornidin tursa tañ atay dep qalğan. U bir mollaқ étip ordiğa yétip keptu- de, padişaniñ aldiğa kirip suni tapşuruptu.

Padişa ikkinçi şartini otturiğa koyuptu (69):

— Men yer astiğa töt témi tömürdin qilip bir öy saldim, uniñ etrapığa ot qalaymen. Siler şu öyde bir kéçe turalsañlar andin qizimni bérimen, -deptu. Bu gepni añlığan baturlar «issikta ölidiğan oñşaymız» dep qorquşuptu. Şu çağda Muz Tüküren Batur:

— Qorqmañlar, buniñ amalini men qilimen, téhi siler toñlap qalmisañlar meyli, -deptu.

Padişa ularni tömür öyge kirgüzüptu. Muz Tükürer Batur her bir tamğa qaritip bir neççini tükürgen iken, öyniñ içi muzğa aylinip kétiptu. Tañ atqanda padişa qarisa öyniñ içide tögmen tésidek muzlar qaplap ketken. Padişa buni körüp heyran boptu ve qattıq oyğa çöküptu. Vezirliridin meslihet soraptu. Vezirler:

Şehirimizdiki gürüçni, koy, kalılarni yétip polu étili, ular şu poluni tügitip yiyelise andin qizni béreyli, -deptu. Şundaқ qilip polumu pişiptu. Baturlar yene qandaқ qilişni bilmey gemge çüküptu. Şuan Ecmen Batur:

— Qorqmañlar ağıyniler, men tugulğandin béri birer kétim toyğudek tamaқ yep aқmidim. Bügün biraz toyidiğan oñşaymen. Siler padişadin töt gürçek sorap élip poluni şu gürcek bilen méniñ aғzimğa séliñlar, -deptu. Şu an töt batur töt gürcekni élip Ecmen Baturniñ aғziğa növet bilen polu taşlıgili turuptiken, bir demniñ içide polu tügel qoşqaç yigiçilik danmu qalmaptu. Lékin Ecmen Baturniñ qosiğı toymaptu. Buni körgen padişa qorqқinidin (70):

— Bular adem emes, bala- qaza iken, bulardin qutulmisax bolmigudek, -dep qizini beriptu.

Ecmen Batur hemraliri bilen qizni elip yolga cikiptu. Ular heli uzak manqandin keyin qosiga ecip tohtaptu. Ov ovlap qosaklirini toyguzuşup uqlap qaptu. U yer diviler makani bolup kirik dive yaşaydiken. Bir dive qizni korup, keçide yer astiga ekirip ketiptu. Ecmenler tañ atqanda qarisa qiz yok, tiñ- tiñlap korse dive yer astiga ekirip ketken. Yer astiga hiçkaysisi kirgili unimaptu. Ahir Ecmen Batur ozi cüşüptu. Dive bilen elişip diviniñ alte beşini kesip bir beşi qalqanda dive kuşqaçqa aylinip uçup ketiptu. Ecmen Batur qizni aqamçiga baqlap yukuridikilerge «tartiñlar» deptu. Ular qizni tartip elip Ecmen Baturni tartivalmay aqamçini yer astiga taşlivetip ketiptu. Ecmen Batur yer astida alqan qarap meniptu. Bir yerge kelse bir dihan haman tepivatqudek, u dihandin nan soraptu. Dihanniñ aççığı kelip:

— Hazir ozemge yigili nan yok, saña nedikin nan, -deptu. Ecmen Baturniñ gezivi orlep:

— Eger maña nan bermiseñ haminiñdiki aşligiñniñ hemmisini yevetimen, -deptu. Bu gepni añliqan dihan qorqup Ecmen Baturga bir neççe nan epçikip beriptu. Nanni yep bolqan batur dihandin bir ketmen soraptu. U ketmenni elip, diviler dervazisiga barguçe orek kolap tañ ketken divler sirtqa cikiptiken Ecmen Batur bir- birlep ularniñ kallisini aptu. U divilerni yokitip bolup içkiri kirip (70) qarisa kirik dane açkuç turgudek. Ecmen Batur açkuçni elip öylerni ecip qarisa her bir öyde sancaq- sancaq adem turgudek. Bu ademlar Ecmen Baturni korupi «Men oruq, sen semiz» dep nale qilişqa başlaptu. Ecmen Batur bularniñ meqsidini cüşengendin keyin:

— Men dive emes, bugündin başlap siler erkinlikke ciktinlar, -dep ularni azat kiliptu ve soraptu:

— Üstünki alemge cikalaydiqan canvar barmu? Ular birdek:

— Sürme Kuştin başqa heçnerse cikalmaydu, -dep cavap beriptu.

— Sürme Kuş qeyerde turidu? -dep soraptu Batur.

— Siz kün çıķış terepke şarap mańsıńız bir tp çılan derii uçraydu. Sürme u her yılı u çılan üstige uva slip bala ıķırıdu, -deptu ular.

Yiğit digendek brip arisa, yoan bir çılan deriiniń stide Sürme uniń ikki balisi turgudek. Peste yoan bir ecdihar uniń baliliriğa telmirip turgudek. Ecmen Batur Zulpiar bilen ecdiharni ltrp, Sürme uniń yğniğa klip ehvalini uturuptu. Sürme u Ecmen Baturni dümbisige mindirip üstünki alemge epıķıp qoyuptu. Ecmen Batur hemraliria ytiıptu. arisa bir ızni taliıp uruşup tt baturniń ikkisi lgen, u alan ikkisini öltürüp ızni lip lii ecdihara apirip öz şehirige ravan boptu (72).

ytıp bergüçi: Kua Nahiye Yaa Gundin: Camal irip

24. Ecdiha Yigit²⁷

Burunçi zamanda Samavi Hapiz dgen bir adem ötkeniken, u perzent n zar iken. Telipige yarişa otuni hamilidar bolup, vati- saiti yetip tevellt ıptu. Bira, tuulini ademzat bolmastin, bir ecdiha imiş. Buni krp ıorıup ketken Samavi Hapiz heemsayilirini aırıp kırıptu. Heemsayiliri kirip arisa, tsekte bir sahibcamal oğul bala yatudek. Buni krp Samavi Hapiz intayin ual boptu. Heemsayiliri mubareklep ıķıp ktiptu. Samavi Hapiz heemsayilirini ziti qoyup yige aytip kirse, tsekte yene ecdiha yatudek. Bu ehvalni krp ata- ana heyran bolu: «udayim bizge perzent berdim dep, bir ecdiha ata ıptu» dep yqlııptu.

Aydin- ay, yildin- yıl tptu. Bu ecdiha bala o boptu. Bir kni u dadisia:

— Dada, men padiahniń ızı bilen bir kn içide tuğulğan. Siz brip padiaha dep, padişah mni özige küyoğul ilip, u ızini maa berse, -deptu.

— Biz addiy pkra tursaq, padişahniń ızıa (41) andamu iz aili bolsun? -deptu dadisi.

— Dada, siz avval briń, uniń çarisini zm ilimen, -deptu bala.

²⁷ Ecdiha Yigit. Ecdiha Yigit. Uyğur el ekleri. Pılanlıuılar: Abdurahim Ebey; Emet Emin. Urumçi. ıncan el Neşriyati, 2006, ss. 41- 51.

Dadisi maqul bolup öyidin çıqıptu, lékin padişahniñ öyiğe: «Qızlırını oğlumğa bersile» dep bərişka cüret kılamay, küni talada ötküzüp, keç kirgende öyiğe qayıp keptu.

— Dada, bardıñizmu? -dep soraptu Ecdiha bala.

— Bardim, balam, padişah bu gepni añlap dergezep bolup méni ölümge buyrugili taş qaldı, aran teslikte canni yağığa élip kécip keldim, -deptu dadisi.

— Dada, yalğan sözlidiñiz, padişahniñkige barmay (42), östeñ boyida dereh sayiside yétip keç bolğanda qayıp keldiñiz, -deptu Ecdiha bala.

Bu gepni añlap dadisi heyran qaptu, «buniñ bir sir- hékmet bar oğşaydu» dep cezm kıptu. Etisi Ecdiha bala dadisini yine padişahniñ kėşığa bərişka devet kıptu. Dada gemke çüşüp, hıdayım bizge bala emes, alamet bala bériptu, dep oylap, nailaclıqta padişah ordıığa bériptu. Dervazivenler Samavi Hapizni ordığa kirgüzmeptu, «padişahqa hever kılıdığan intayın mühim bir iş bar idi» dep turuvalğandin kéyin, paşibanlar padişahqa hever kıptu. Padişah «kirsun» dep icazet bériptu. Samavi Hapiz padişahniñ aldığa kirip salam bėrip, yerge baş qoyup:

— Ey padişahıalem, méniñ bir oğlum bar, hezretliriniñ kızi bilen bir kün- bir saette tuğulğan. Qızlırını kız kılıvalaymikin dep elçi bolup keldim, -deptu. Bu gepni añlığan padişah dergezep bolup:

— Hey edepsiz, sen qaysi yüzüñ bilen méniñ dergahımğa muşundaq bimene telepni körüp keldiñ?! Callat! -dep çakırıptu ve Samavi Hapizniñ kallisini élišini buyruptu. Callatlar derhal hazır bolup, Samavi Hapizni arığa élip turuşığa, Ecdiha bala peyda boptu ve:

— Samavi Hapizniñ oğlı Samavi Ecdiha dégen mana men bolimen. Eger peyliñdin yénip kıziñni bermeydiğan bolsañ, tehti- behtiñni veyran, şehiriñni harab kılivétimen, -deptu padişahqa. Padişah callatlarğa Samavi Hapiz bilen Ecdihani kelt kılışni buyruptu. Şuan Ecdiha (43) özini callatlarğa uruptu, callatlar vay- dad sélip cénini yağığa aptu. Padişah bilen vezir- emirlermu qorqqıdın can- iman çıqıp, cénini yağığa aptu. Ecdiha padişahniñ ordisini veyran kılışka başlaptu. Bu karametlerni körgen vezir- emirler: «Eger buniñ telipini qobul kılmisaq, pütün teht- behtimiz veyran, özimiz sersan

bolup k  tidikenmiz. Uni  ndin k  re, mehlikemni Ecdiha  a bersek» dep meslihet b  riptu. Padi  ah nailac ma  ul bolup,   izini Samavi Ecdiha  a b  riptu. Toy bol  an k  ni bir k  l    ken yigit peyda bolup ussul oynaptu.   iz bu yigitni k  r  p, közlidiridin ya   t  k  p: «Men a  unda   bir yigit bilen toy   il  an bolsam n  midigen ya    i bolatti» dep hesret     iptu. Toydin k  yin   izni Ecdihani  n   yige y  tkeptu.   iz yig  li  an, peri  an halda Ecdihani  n   yige keptu.   yge kirse nahayiti k  l    ken bir yigit oltur  anm    . Buni k  rgen melike   u  al bolup:

— Siz kim bolisiz? -dep soraptu.

— Men sizni  n y    id  n toy   il  an   ri  niz Samavi ecdiha bolimen, -dep cavab b  riptu yigit.   iz   u  al boptu. U etisi ornid  n turup   arisa,   yide bir Ecdiha tur  udek.   iz buni k  r  p   or  up k  tiptu.

—   or  ma  n, men mu  unda   ecdiha   iyapitide turmisam bolmaydu, -deptu yigit.

  iz buni  n savabini   ayta-   ayta sorisimu, buni  ndiki sir- esrani   ytip bergili unimaptu. Yigit g  hi ecdiha, g  hi adem bolup bir  an  e zaman   t  ptu. Padi  ahni  n   izi   rini  n ecdiha postini k  yd  r  v  ti  ni  n (44) koyida yürüptu. Emma, Ecdiha yigit postini s  liv  tip adem   iyapitige kelgende, ecdiha postini   anda   cay  a yo    r  p   oy  anl  i  ini   otun  a k  rsetmeydiken. Bir küni yigit ecdiha postini s  lip yuşurup   oy  an cayni   otuni k  r  p   aptu.   rini  n bi  estelikidin paydilinip, tuydurmayla ecdiha postini k  yd  r  v  tiptu. Yigit derhal hazır boptu, emma   lg  relmeptu. U:

— Hey bie  il!   eyr,   z  n  gimu   ildi  n, ma  nima   ildi  n. Emdi me  n  g  l  k ayril  k. M  ni buni  nd  n k  yin hergizmu k  relmeysen, -depla bir a   kepterge ayliniptu- de, g  ayib boptu.   iz yig  laptu,   a    aptu, puşayman   iptu, bira   orniğa kelmeptu (45).

Emdi gepni Samavi Ecdihadin a  lap:

Samavi Ecdiha eslide nahayiti çiraylık yigit bol  anl  i  tin, Kuh    aptiki peri   ahni  n   izliri uni  n  a a     iken, emma ular ecdiha postini  n   asiyiti bilen Samavi Ecdihani   lip   a  almay, purset k  t  p yürgeniken. Yigit ecdiha postini  n k  y  p ketkenlikini bilip, a   kepterge aylinip yo  urunay d     ila, ular k  lip Samavi Ecdihani altun   epeske s  lip Kuh    ap  a   lip     iptu. Menzilge y  tip bargand  n k  yin, Samavi Ecdiha eslige   ayti  ni

ret kıptu. Şuniñ bilen perizatlar keyerge barsa Samavi Ecdihani birge élip béríp, yénidin ayrimaydiken. Bir küni perizatlar suğa çüşüş üçün ormanzarlıqtiki bir bulak boyığa keptu, Samavi Ecdihani kepes bilen bir derehke ésip koyup, özliri bulakğa suğa çüşüptu. Del şu çağda ormanzarlıq yénidin ötüp kétivatkan karvanlarnıñ közi dereh ustidiki altun kepeske çüşüp kaptu. Karvanlar kepesniñ kemişğa kélip, kepestiki aq kepterni körüptu. Kepter zuvanga kélip, karvanlarga qarap:

— Ey karvanlar, meniñ silerge bir amanet sözüm bar. Siler meniñ mehbubem turuşluk sheherge kétip barsiler. Meniñ mehbubem şu sheher padişahniñ kızi. Siler uniñğa éytip qoysañlar, u meni izdémekçi bolsa, putığa tömürdin keş káyıp izdisun. Tömür keşniñ tégi uprap tésilip puti körüngende andin meni tapidu, -deptu. Karvanlar bu işka heyran boluşup turginida, kepes birdinla havağa kötürölüp gayib boptu. Ular téhimu heyran boluşup (46) öz yolığa ravan boptu. Uzun künler ötüp, karvanlar Ecdiha Yigitniñ şehirige yétip keptu, ordığa kirip, padişahniñ kıziğa kepestiki kepterniñ sözini bayan kıptu. Melike karvanlarnıñ sözini añlap zar- zar yıglaptu, dadisidin tömür keş kıldurup bérışini telep kıptu. Padişah kızniñ Samavi Ecdihani izdep bérışığa ruşset kılmaptu. Kıız yıglap, çéçini çuvup, özini yerge urup yalvuruptu. Dadisi nailaclıqtin ahır maqul boptu.

Melike ata- anisi bilen hoşlışıp yolğa çıkıptu. Méñiptu, méñiptu, kün ötüptu, ay ötüptu, yıl ötüptu. Melike tağ- davanlardin éşıptu, çöl- cezirilerni kéziptu, éytip tügetküsiz cebir- capalarni tartıptu, katmukat kıyinçiliklarni yéñiptu. Ahır tömür keşniñ téki uprap tésiliptu, Melike emdi Samavi Ecdiha bar yerge yékinlişiptimen dep oylap téhimu kattık iradige kélip, méñişni davamlaşturuptu. Bir künlerde aldida bir imaret körünüptu. Uniñ aldığa béríp qarisa, bir östeñ su ékip turgudek. Melike emdi oturup harduk élip, östiñdin su içip turuşığa, imaret içidin sürettek bir perizat çıkip östeñdin su aptu ve Melikidin:

— Bu yerde néme iş kılısen? Keyerdin keldiñ? Bu yerge ademzatniñ kedimi yetmetti, sen kandaq bolup kélip kaldıñ? -dep soraptu.

— Men bu yerge yoldin ézip qaldım, hérip- çarçap, madarım qalmidi, mumkin bolsa öyliride birer- yérım kün turup andin mañsam, hizmetliri bolsa hizmetlirini kılişip bersem, -deptu (47).

Melikige perizatniñ rehmi kélip, Melikini içkirige başlap kırıptu. Bu perizatniñ ikki açısı bar iken. Çoñ açısı Melikiniñ bésidin- ayıgıgıçe qarap:

— Bu ademzatniñ kedimi yetmeydigan cay, bu Samavi Ecdihani izdep kelgen bolmisu yene, -deptu. İkkinçi açısı:

— Bu momay kandaqmu Samavi Ecdihani izdeyelimu? -deptu. Kenci perizat ikki açısınıñ sözüni kuvvetleptu. Şuniñ bilen ular Melikini bu yerde élip kélişka maqul boptu. Kepes perizatlarniñ aldida koyukluk iken. Samavi Ecdiha hotunini körüpla tonuptu, içi ağrıptu, emma perizatlarniñ bilip kélişidin qorqup, hotuniğa özini bildürmeptu. Melike bu yerde birkançe vaqitkiçe ularniñ aş- tamikini éytip bériptu. Uniñ közidin yaş kurumaptu. Kenci perizat Melikiniñ Samavi Ecdihaniñ hotuni ikenlikini sézip qaptu. Melikiniñ aşundaq kürmiñliğan cebir- capa tartip, yirak yoldin Samavi Yigit dep bu yerge kelgenlikige kenci perizatniñ rehmi kélip, içi ağrıptu. Ularñ bu yerdin kutulup çıqip kетиşige oñay bolsun üçün, Melikige séhir- epsundin telim bərişke başlaptu.

Bir küni çoñ perizat:

— Bu yerge kelgendin béri buniñ közidin yaş kurumidi. Ehvalidin qariganda, u Samavi Ecdihaniñ hotuni oñşımamdu? Buni sinap békıp kérek, -deptu hemde bir yelkazanga süt toşkuzup, Melikege:

— Biz hazır bir yerge barımız. Biz kaytip kелgüçe (48) muşu kazandiki sütni kaynitip turisen, -dep taşlap, kenci perizatnimu birge élip, suğa çüşüp kélişke méñiptu, altun kepesnimu birge élip kėtiptu. Melike yelkazanni oçaqka ésip, ot yékişigila, kazandiki sütniñ hemmisi téşip kétip, kazanda héç nerse qalmaptu. Melike kandaq kilişini bilmey, emdi balağa qaldığan boldum, dep qorqup, gem- endişide olturuşiga, kenci perizat yétip keptu, Melikiniñ yiglavatkanlikini körüp içi ağrip, rehmi keptu:

— Yiglima, buniñ ilacini men kılıp bérey, -deptu ve derhal yene bir yelkazan tépip kélip uniña süt tolduruptu, -de başka cayğa ot qalap, çoğ çüşürgin. Ular işiktin kirişigila çoğni tézla oçaqka yötkep kélip, ot qalavatқан bolup turgin.

Perizatlar kaytip keptu. Tunci perizat aşhanığa kirip:

— Némişka otni yahşı qalimay olturisen? -deptu.

— Otni köp qalidim, şunçivala çoğ çüşüp ketti, körmidiñizmu, mana? -deptu Melike.

Çoñ perizat gep- söz qılmay çıqip kétiptu. Şundaq bilen öyniñ pütün işlerini Melikige tapşuruptu. Ardindin héli uzun vaqıt ötüptu. Şu ceryanda kenci perizat uniña yene nurgun séhir- epsunlarni ögitiptu.

Melike epsun okup bir yumulapla kepterge, suğa, ot- çöpke, del- derehke özgirişni, hetta séhirniñ başqa türlerini öginip boptu. Bir küni kenci perizat Melikige (49):

— Siler içim ağrip, rehminim kélip, bu yerdin qutulup çıqip muradiñlarğa yétivélişniñlar üçün séhir- epsunlarni ögettım, hemmige kamil bolduñ. Emdi yurtuñlarğa kaytip kėtişniñ ilacini qılay, -deptu.

Birneççe kün ötkendin kéyin, perizatlarniñ uqlaydığan qereli boptu. Bular her ketime uqlıganda üç kéçe- kündüz uqlaydiken. Perizatlar uqlaşqa çüşüptu. Bular qattıq uyquğa ketkende kiçik perizat astagına qepesniñ işikini éqip kepterni çıkırıp: «tézdin kétivéliñlar» dep, er- hotun ikkisini yolğa sélip qoyuptu. Ular kenci perizatın intayın hoş bolup, uniñ qılğan yahşılıqını u dünya- bu dünya untumaydığanlıqı heqqide qesem içiptu. Ve perizatqa baş qoyup yıqlıqlı hoşlıqlıptu. Bular öz yolığa ravan boptu. Kenci perizatmu öz ornığa bérıp yétiptu.

Perizatlar uykudın oyqınıp qarisa, qepesté keptermu, aşhanıda hızmekarmu yox turgudek. Ular kiçik siñlimiz qacuruvetken oqlşaydu, dep guman qılıp, kenci perizatnı soraqqa tartıp, tillaptu, uruptu, emma kenci perizat rastını éytmaptu. Ular Melike bilen Samavi Ecdihaniñ arqısıdın qoqlaptu ve ularğa yétişivaptu. Samavi Ecdiha bilen Melike perizatlarniñ yéqinliqlı kelgenlikini körüpla: «Emdi bularniñ qolığa çüşüp qalidığan bolsaq, bizni herqizmu tirik qoymaydu» dep, derhal étizliqqı kirip ot- çöpke ayliniptu. Perizatlar kala süritige kirip ot- çöplerni çala qoymay yéqili turuptu. Ular kéçiptu, perizatlar yene qoqlaptu. Ular bağıniñ içige (50) kirip güller arisida gülge aylinivaptu. Perizatlar güllükke çüşüp, güllerni üzüp taşlaşqa başlaptu. Ular bu yerdinmu kéçiptu, aldıqa östeñ uçraptu, östeñge özlirini taşlap su boluvaptu. Perizatlar östeñ boyığa çüşüp, suni sümürüşke başlaptu. Ular kéçiptu. Perizatlar arqısıdın demmu dem qoqlaptu. Ular

kéçip ormanlıqqa bérıp derehke aylinıptu. Perizatlar derehni bir- birlep keskili turıptu. Ular derehniñ eñ tüvidin köklep çıqqan eñ kiçik nota boluveptu. Perizatlar hemme derehlerni késip bolup qarısa, bular yoq. Derhal asmangá uçup çıqıp hemme yaqni izdeptu, héç yerdin tapalmıptu. Şuniñ bilen perizatlar ularni ölgen oğşaydu, dep arqısıgá kaytıptu.

Perizatlar kaytıp ketkendin keyin, ular bir cüp kepterge özgirip uçıptu, uçıptu, uçıptu, nurgun tağ- davan, déñiz- deryadin ötüp, öz yurtıgá kaytıp keptu, ata- aniliri bilen körüşüptu. Ata- bala, er- hotun kaytidin cem boluşup, huşal- hıram, hatircem, rahat- parağette ötüptu (51).

25. Çaşqan Kız²⁸

Ötken zamanda, bu dünyaniñ huşluq ve muşekketliridin özini terk kilişni oylaydığan bir zahit tağ öñkürini makan eylep, birneççe on yılını şu yerde ibadet bilen ötküzüptu. Zahit barganséri küç- kuvvitiniñ tügep yaşlinip qalğanlıqını, madariniñ acizlap, ömriniñ ahırlaşqanlıqını sézip, teñridin birer hemrah bérişni iltica kıptu.

Teñri zahitniñ ilticasını maqul körüp, zahit bilen uzun yıl bilge yaşığan bir çaşqan balısını on yaşlıq kız siyağıgá keltürüp bériptu.

Çaşqan kız zahitqa yaqşı hizmet kıptu. Çaşqan kız zahit üçün huddi öz perzentidek bolup qaptu. Yıllar ötüptu, künlerniñ biride zahit kızga qarısa, taza balağetke yetken. U kızni huzuriğá çağırıp:

— Siz maña uzun yıl hemrah boldıñız, men sizdin bekmü razi. Siz hazır reside bolup qaldıñız, sizniñ bėşinizni oñlaş mėnin burcum. Men bu işta ihtiyarnı sizge qoyup, öziñiz halığan kişige bermekçi. Kimni halisiñız éytiñ, men hasil elçi bolup, yolını (308) meñip sizni hatircem kılay, -deptu.

Çaşqan Kız zahitniñ yaqşı köñlige miñ rehmetlerni éytip mundaq deptu:

²⁸ Çaşqan Kız. Buqa Mozaylaptu. Uyğur Helk Çöçekleri. Pılanlıguçılar: Abdurahim Ebey; Eñmet Emin. Urumçi. Şıncan Helk Neşriyatı, 2006, ss. 308- 311.

— Men özliri bilen bille turuşni eň zor beňt- saadet dep bilettim, biraň özliri maňa köyünüp yatlık boluşumğa hoşuldila, bu iltipatlirni ölgüçe untumaymen. Méniň telipimni känduruş arzuliri bolsa, méni eň batur, qorqmas nersige bersile.

Zahit bu müşkül telepni orundaşka bel bağlaptu. U, ayni batur bolsa kérek, dep oylap oylap, ayniň yéniğa bériptu- de:

— Ey ay, dünyada sendek güzel, batur, sendek éviz, yoruqi küçlük nerse bolmisa kérek, dep oylaymen, séniň elge qilgan hizmitiň üçün sahibcamal, işçan kızimni saňa bérişni ihtiyar kıldım, -deptu. Ay zahitniň bu yahşi köñlige teşekkür éytip:

— Men sen éytqandek unçilik güzel emes, yüzümdiki bu dağlarni körmidiñizmu? Men sen éytqandek unçilik éviz emes, mendinmu évizlerniň barlıqini bildiñizmu? Mende teñdaşsiz yoruk yok, peket künden alğan yoruqni zéminga tarķitimen. Baturlukka kelsek, bulut mendin köp üstün, u yoruqni tosuvalaydu hem méni kömuvételeydu, şuňa sahibcamal kıziñiz bulut baturğa berseñ yahşirak bolarmikin, -dep meslihet bériptu.

Zahit aydin naümid bolup, bulutniň yéniğa keptu- de, salam beca keltürgendin kéyin:

— Ey, ayniň yoruqini tosup qalalaydığan batur (309), ańlisam sen aydinmu batur ikensen. Méniň bir kızım bar, u sahibcamal, ekillik, şu kızimni saňa bérişni layıq körüp yéniğa keldim, -deptu. Bulut ornidin sekrep turup:

— Men bek hicil boluvatimen, men undağ batur emesmen, -men ayniň yoruqini tosaligim bilen, şamaldin intayin qorķimen. Heķikiy batur desen şamalni dese bolidu, u méni sürüp qoglivételeymu, köp hallarda şamal arzu- amanlirimğa yetküzmeydu. Şamal bilen körüşüp baķķin, -deptu. Zahit keşini qoltuķıǵa kısiturup şamalniň yéniğa keptu ve:

— Ey şamal batur gocam, men bir tal baturni izdigili héli boldi, sürüştüre-sürüştüre ahir baturlarniň baturi özliri bolup çıķtıla. Özliriniň teriplirini ańlap sahibcamal kızimni özlirige bérıp küyoǵul kılivéliş niyitide yanliriğa keldim, -deptu. Şamal zahitniň meķsitini çüşengendin kéyin:

— Hata ańlap qalğan oħşayla, méniň baturlukummu çağlıq. Men kona tamdim intayım qorķimen, herķançe heyve bilen kelsemmu, kona tam yolumni tosup, u terepke

ötkili qoymaydu, uniñ aldida boynumni egmeske heddim emes. Batur bular, kona tamdek bolmas, şuña tamniñ kęşiğa bėrip baksila, -deptu. Zahit eski tamniñ yėniğa bėrip:

— Ey şamalni tosup ƣalƣuçı batur, men sėniñ ğeyret- şicaitiñge ƣayıl! Cahanda sendek batur çıkmidi. Mėniñ sahibcamal, işçan bir ƣızım bar, saña (310) bėrey, ƣobul ƣılƣın, -deptu. Eski tam deptu:

— Men şamal bilen boranni toşkinim bilen, çaşƣan deĝen nersidin intayın ƣorƣımen. Çaşƣan astimdin lehmilerni kolap mėni ĝulitip taşlaş koyida yūridu, ƣalisa mėni örüp taşƣaydu, şuña çaşƣan bilen kőrüşüp baƣƣın.

Zahit şundaƣ ƣarisa, bir çaşƣan hėliƣi eski tamniñ tūvini kolavatƣudek. U çaşƣanğa:

— Hey çaşƣan, ƣızımni saña bersem alamsen? -deptu. Hėliƣi çaşƣan zahitƣa taza bir ƣarap:

— Alimen, -deptu.

Zahit kőñlini tohtitip, öziniñ turar cayıĝa bėrip, bolğan ehvallarnı ƣaldurmay Çaşƣan Ƙızĝa sözlep bėriptu. Çaşƣan Ƙız nahayiti huşal bolup:

— Mėniñmu arzu ƣılƣınım del ƣıran yigit çaşƣan idi, men bundaƣ behtniñ çorım kėlidıĝanlıƣıĝa işengenimen, -dep, huşallıƣ yaşlırını tőküp, zahitƣa teşekkūr bildürüptu ve bir yumılap çaşƣanğa ayliniptu. Zahit çaşƣanğa ayalanğan ƣızniñ çaşƣan kamėriĝa ƣirip ketkenlikini kőrüp, dunyadiki işlarĝa heyran ƣaptu (311).

26. Kéyik Haniş²⁹

Alem yénidin bina bolğan, adem emdiletin eķil tépip adem bolğan nahayiti yıraķ bir zamanda hazırķılar üçün dunyaniñ ķaysi burciki ikenliki sir bolğan bir manada bir padişah yaşığaniken. Kişiler uni Adil Şah déyişidiken. Adil padişah ķiriķ yaşķa kirgende, teñrim uniñ telep- ilticalirini rava ķilip bir oğul perzent ata ķiptu. Padişah yigirmi yillik tilek- arzusiniñ emelge aşķanlıkidin nahayiti hoşal bolup, pütün yurt helikige ķiriķ kün toy ķilip bériptu. Padişah altun- kümüşke tolğan hezinisiniñ işikini keñ éçip, üsti- üstilep heyr- saķavetlerni ķiptu. Gérib- miskin, yetim- acizlarniñ béşidin cavahıratlarnı çaçķu ķilip céçiptu. Halayik padişahniñ bu yahşı merhimetini körüp uniñģa çeksiz éhtiram bildürüptu hemde padişahniñ yéñidin dunyağa köz açķan oğliğa uzun ömür, beht- dölet tilep ibadetler ķiptu. ķiriķ kün şundaķ hoşallik içide ötüptüki, pütün şeherde külmigen, naķşa éytmiĖan, ussul oynimiğan birmu adem ķalmıptu. Kim némini yéĖüsi kelse (69) şuni yeptu, némini kiyĖüsi kelse şuni kiyiptu. ķiskisi, héķkim héķkimge çek ķoymıptu. Ademler biraķla cennetke kirip ķalĖandek, özlirini periştige özgirip ķalĖandek hés ķilişiptu. Toyniñ ķiriķinçi küni padişah oğliğa isim koymaķçi boptu. OĞliğa zadi némidep isim koyuş heķķide köp talaş- tartiş boptu, herkim öz köñlidiki eñ çiraylık ismilarni otturiğa koyuptu, undaķ dep, mundaķ dep zadi birlikke kélelmeptu. Şu çağģa bu yurttiki hemme kişi hörmitleydiğan danişmen bovay mundaķ depdu:

— Şahimiz ķiriķ yaşķa kirgende, igem bir mübarek oĖul ata ķildi. Bu Ėasiyetlik oĖul yalĖuz uluĖ şahimizĖala emes, belki pütün memliket helķige Ėuşallik ekeldi. ķiriķ kündin béri helķler alem apiride bolĖandın buyan körmigen yahşı künlerni kördi, Ėeriblar bay, dervişler Ėeniy boldi. Hemme adem Ėuddi özi cennetke kirip ķalĖandek hés ķilişmaķta. Şükür, bu söyümlük şahzade, şevketlik tacu tehtimizniñ varisi bizge béhişteķ beht ata ķildi, şuňa biz uniñ ismini cennet ata ķilĖuçi déĖen ménide Béhişata ķoysaķ.

Bu teķlip padişah, Ėaniş, barlık vezir- emir hemde cimiki Ėalayikķa maķul kélip, şahzadige Béhişata dep isim koyuptu. Murasim şuniñ bilen aķirilişip, kişiler Ėurcun- Ėurcun altun- kümüş, tilla- teñĖilerni yüdüşüp öz öylirige ķaytişiptu.

²⁹ Kéyik Haniş. Yéril Téşim Yéril. UyĖur Helķ Çöçekleri. Pılanlığuçılar: Abdurahim Ebey; EĖmet Emin. Urumçi. Şincan Helķ Neşriyatı, 2006, ss.69-93.

Yillar yillarga orun boşitip, közni yumup- aşkuçe aridin yette yil ötüp kétéşti. Şahzade Béhişata (70) yette yaşka kırıptu. Uniñ yéşiniñ çoñiyişigä egişip aydek çiray téhimu çiraylık bolup kétéptu. Eklı ademni lal kılğudek dericide ötkür bolup yétileptu. Padişah terep- terepke permanlar çüşürüp, danişmen- alimlarni ordığa teklişip kılıp, şahzadini ularniñ kılığa tapşuruptu. Danişmen ustazlar şahzadige pütün dilidin bérilip telim bériptu. Yillar ötüp şahzade on beş yaşka toşuptu. Ustazliriniñ uniñğa ögetküdek ilmi qalmıptu. Şahzade ilim- hékmette, ekli- parasette, ceñ- maharette kamaletke yétiptu. «Altun üzükke yakut köz» dégendek, şahzadiniñ hösnige yarişa ekli, eklişe yarişa hösn bir- birge yarişip, uni ğubarsız pak qaştéşidek kılivétiptu.

Künlerniñ bir küni şahzade padişahniñ icazitini élip, kırık yigitni keynige sélip şikarğa çıkıptu (71).

Yigitler yolvas, yilpizlarni ovlaptu, her hil kuşlarni tutuptu. Şahzade ovda kurdaşliriğa qariganda nahayiti köp can- canıvarlarni ovlaptu; keñ daliniñ havasi, reñmureñ canlıklar, çeksiz ketken ormanlık şahzadiniñ zéhnini téhimu éçiptu. Şahzade yigitler bilen şundaq huşal- haram ov ovlap künni ötküzüptu. Ular üçinçi küni keçkurun bir deryaniñ boyığa kélip tünimekçi boptu. Yigitler gülhanlarni yékip, kéyik göşliride kavaplarni pişurup, hoşbuy meylerni içip, ay yorukıda bezme kuruptu. Yigitler şadlık içide bezmini vayığa yetküzgendin kéyin bir- birlep uykuğa kétéptu. Şahzadimu yultuzlarniñ çiraylık cimirlaşliriğa qarap közini yérin yumğan halde uykuğa kétéptu. Şahzade çüş körüptu, çüşide héliki derya boyıda özi yalguz turarmış, ay şundaq çiraylık nurlinip alemni yorutarmış, süzük su tégide altunbélilikler oynap yürermiş. Şahzade hemrahlırim nege ketkendu dep, deryaniñ ayağ teripige qarap yol aptumış, şu çağda su yüzige bir güzel sahibcamalniñ şulisi körünüptu. Şahzade segeklişip etrapқа қариса héçkim yokmış, suğa qarisa héliki séyma bargançe civilinip, dolğunlarniñ üstide leylep turarmış. Şahzadiniñ yürikige ğayibane eşk oti tutışip, kollirini deryağa sunup sahibcamalni çağırarmış, emma güzel séyma külüp koyuştin başқа héçkandaқ ipade bildürmesmiş. Şahzade téhimu bitaket bolup asmanğa qarisa, bu güzel dilreba ay içide uniñğa qarap turarmış. Şu çağda uniñ otluq közlıridin çağrığan bir (72) ot şahzadiniñ bağırığa tégip, şahzade hoşidin kétéptumış. Kéyin şahzade hoşığa kélip közini açsa, héliki

perişte huyluk güzel canan öziniñ bəşini illik kuçığığa élip, yüz- közlirini silap olturarmış. Şahzade uniñğa salam bérıp:

— Ey, güzellikte teñdişi yok melikem, öziñiz aynıñ kızimu yaqı künniñ kızimu? İnsanmu yaqı hörgilmanmu? Bu yerde néme iş qılıp yürisiz? -dep soraptumış. Melike hécbir gep qılmay turarmış. Şahzade közliridin yamğurdek yaş töküp, kızniñ kimlikini tekrar sorarmış, emma kız külüpla qoyup cavab bermesmiş. Şahzade yaşlirini tohtıtmay, kızğa muhebbetlik sözlerni kıptumış. Melike Dilreba ağırdı:

— Ey pak dil şahzadem, mendin artuq gep sorimeñ, başkılar ańlap qalsimu, set bolidu. Dégenliriñiz rast bolsa, kéyin bu yerde yalguz kélip, meni muşu derya boyidin izdeñ, -deptu miş- de, közdin gayb boptumış.

Şahzade «Melikem!» déginiçe varqırap oyğiniptu. Yigitler çöçüşüp şahzadiniñ kéşiğa kélip néme bolğanlıqini sorışiptu, emma şahzade «hécnéme bolmidi» depla başqa gep qılmaptu. Bu del tañ yoruğan mezgil bolup, yigitler şahzadiniñ hahişi boyiçe seper cabduqlirini yiğısturuptu. Şahzade şikarni bir kün burun ayağlaşturup kaytıptu.

Şahzade oriğa kaytkandin kéyin birneççe kün héçkim bilen körüşmey öziniñ has hucrisiğa kirip (73) kitab körüp, körgen çüşige tebir izdeptu. Danalar qaldurğan kamuslardin şahzade çüşini bir uluğ saadetniñ bəşariti dep cezmleşürüptu, şahzadiniñ köñli yoruptu. U atisiniñ aldığa kirip:

— Möhterem şah ata, men yene bir kətim şikarğa çıqışni oylap qaldım. Dalida köñlüm kötürölüp, zəhnim urğup qalidiken, icazet bergen bolsila, -deptu. Padişah.

— Ey, közümnin nuri oğlum, köñlün halıgandek bolsun, némişka icazet bermigüdekmen, -deptu ve vezirlerni çaqırıp, -siler şahzadiğe ve unıñ yigitlirige yetküdek ozuq- tülük teyyarlap bəriñlar, -dep yarlıq çüşürüptu. Vezirler «lebbey» déginiçe sirtka qarap kadem taşlaptu. Şahzade ularğa qarap:

— Tohtañlar, maña artuq teyyarlıq lazim emes, -deptu. Vezirler şahzadiniñ sözi bilen unıñ kéşiğa kélip qol bağışıp turuptu. Padişah sual neziri bilen şahzadiğe qaraptu. Şahzade padişah terepke ikki qadem silcip:

— Şah Ata, iltipatliriğa rehmet. Men kétim şikargâ yalguz çıkmakçimen. Burun köp kétim onlığan yigitlerniñ hemrahlıqida şikar kıldım. U çağda şundaq kılmısam bolmaytti, çünki téhi kiçik idim. Emdi çoñ boldum, küçke toldun, maña héççandaq yardımçı lazım emes. Dünyada şahlıq ve şahzadılık ademge baqıy emes. «Ayniñ on beşi aydiñ bolsa, on beşi karañgu» dégen gep bar. Men başkılarğa békinmay yaşaşni öginey. Navada yalguz çıkişimğa koşulmisila, çıkmay. Eger oğlum huşal bolsun, yaşaşni çin menisidin ögesun désile icazet bergeyla, -deptu (74).

Padişah içide oğliniñ eklige apirin okuptu ve tehtin çüşüp şahzadiniñ mañlayliridin söyüptu, şahzadiniñ pat kaytip kelişini ötünüptu hemde:

«Ey yaratқан teñrim, maña şundaq oğlum şevket béripsen, şükür. Uniñ üstige muşundaq dana ve ekillik oğul ata kıpsen, buniñ üçün yüz miñ şükür, oğlumni öz panahiñda saqlıgaysen» dep dua bériptu.

Şahzade padişahniñ kesiidin çıkip bir kün teyyarlıq kılip nan- tokaç raslaptu. Etisi aq argımaqqâ minip derya boyığa qarap yol aptu. Şahzade atni tohtımay kamçılap, uzak yollarni besip ahir derya boyığa yétip keptu. Deryaniñ kesiini boylap yukiri- töven uzun ayliniptu, emma kızniñ karisimu körünmeptu. Kün olturuptu, asmanda ay çiray éçiptu, derya yüzi köktiki gujmek- gujmek yultuzlarniñ çilvisi bilen çimirlaptu. Şahzade Béhişata tün yerimiğıçe bidar olturuptu, héçbir şepe bolmaptu. Tañğa yekin uyku galib kelip közliri yumuluptu. Şahzade yene çüş körüptu, çüşide heliki güzel kız yene tolun ayniñ içidin çıkip, aq bulutқа olturup uçup kelip sahilğa konuptu. Şahzade egilip salam bériptu ve:

— Ey güzel melikem, yahşi turuvatamsız? Men sizniñ işkiñizde ot boldum, maña rehim kılip öziñizniñ kimlikini éytiñ (75). Maña içiñiz agrısun. Qaysi gulşenniñ gulisiz? -dep yiglaptu. Melike uniñ köz yaşlirini sürtüp:

— Ey şahzade, téhi nadan ikensiz. Men sizniñ maña aşik bolğanlıkiñizğa işenmidim. Çünki, aşik bolğan kişi uyğudin galib keliş lazım, emma siz ohlap kaldıñız. Siz hazir çüş körüvatsız, men sizniñ çüşiñizdiki kızmen, oyğansiñiz, belki bu işlarni untup kétersiz. Heyr- hoş, huda halisa yene körüşürmiz, -dep gayb boptu. Şahzade çöçüp oyğaniptu, karisa kün, çıkip, tağlar allıkçan kızillikқа pürkinip bolğaniken. Şahzade özniñ uhlap kelip yaman kılganlığını hés kıptu.

Şahzade deryada gözlirini yuyup, az- tola naşta kılipla arğimaqqa minip yene deryaniñ boyini boylap kızni uzak izdeptu, emma kızniñ qarısımı körünmeptu. Yene kün oturup, asmanda ay- yultuzlar peyda boptu. Şahzade bugün kéçe çoqum uñlap kalmaslıqqa niyet kılip, ékin yüzige qarap olturuptu. Tün yerimdin eşiptu, kéçe tañğa yékinlaptu. Del şu çağda su yüzide kız körünüptu. Yigit aldirap bésini kötürüp qarisa, özidin ançe yırağ bolmiğan yerde héliki kızniñ közliri yaş turgudek. Şahzade kızğa qarap yügürüptu. Kız şahzadini özini körüp kalğanlıqini körüp kelgen yoli bilen kéçıptu. Şahzade: «Tohtañ, qorqmañ!» déginice arkisidin qoğlaptu. Kız kéçıptu, yigit qoğlaptu. Ular şundak kéçip, qoğlışıp künni çüş kilişıptu. Şahzade kızniñ keynidin qalmay yügürüptu. Kızniñ yügürgüdek dermani qalmıǵandila şahzade uniñğa yétişıptu. Şahzade (76) kélip qarisa, kız öksüp yığlap olturgudek. Kız gül- giyahlarniñ yopurmaqlirini kiyim kılıvalǵaniken. Şahzade kızniñ aldıǵa yükünüp oturup yığlap, öziniñ aşıklıqini bayan kıptu. Kız şahzadiniñ geplirige cimcide oturup kulak salǵandin başqa héçşandak söz kılmaptu. Şahzade nurgun suallarni soraptu, kız bolsa gep kılmay bésini liñşitiş bilenla cavab bériptu. Şahzade kızni körüpla aşık bolup kalğanlıqini sözleptu. Kız kulak sélip añlaptu. Kızniñ köñliniñ ériǵenlikini hés kılgan şahzade:

— Ey güzel mehubem, men sizni dep köyük derdini köp tarttim, ahır sizni taptim, özümniñ halini yoşurmay éyttim, siz némişka maña birer éǵizmu gep kılmaysız? -dep yığlap iltica kıptu. Kız közliridin yaş töküp, qoli bilen tilini körsitip turup, sözliyelmeymen, dégen işaretni bériptu ve iza tartip bir ah çekip hoşidin kétéptu. Şahzade kızniñ bésini kuçıkıǵa élip, uniñ köz yaşlirini kirpikliri bilen sürtüptu hemde teǵdirniñ bu kısmıtige qarap hesret yutuptu ve küçük balidek yığlap turup: «Ey rehmiti keñ teñrim, cimi alem séniñ qudert kamaliñ bilen öne duridu. Sen barni yoq, yoqni bar kılisen, cansızlarǵa can béreleysen. Men aciz bendeñniñ ilticalirini qobul kılip, bu kızğa til bergeysen, sözletkeysen» dep münacatlar oquptu. Teñriniñ qudret kamali bilen şahzadiniñ tiliki icabet bolup, köz aldida Hızir eleyhissalam peyda boptu (77).

— Essalamu eleykum, oǵlum, -deptu Hızir.

— Veeleykum essalam, bovay, özliri kim boldilikin? -dep soraptu şahzade.

— Men Hızir eleyhissalam bolimen, kéni meşuquñni oyǵatqın, -deptu Hızir.

Şahzade kızni yénik silkigeniken, kız güya uykudin oyğandek hoşığa kélip közlrini asta eçiptu. Yigit bilen kız yükünüp oturup Hızirniñ sözige qolax saptu. Hızir saqallirini silap turup:

— Teğdir silerniñ kısımtiñlarni muşundaq piçkan. Bütün siler murad-meqsitiñlarga yettiñlar. Men silerge bir ömür méhr- vapa tilepmen, ömür boyu pak yolda méñip, özara sadaqetmen bolup ötkesiler, -deptu- de, yékin kélip şahzadiniñ meñzide tohtap qalğan bir tamçe yaşni barmıki bilen elip kızniñ tilığa tegküzüptu. Andin kızniñ cismini şundaq siliganiken, uniñ üstidiki gül- giyahlarniñ çöpliri şundaq çiraylıq kiyimge ayliniptu. Kız şuan zuvanga kélip:

— Teñriniñ iltipatığa rehmet, -deptu- de huşallıq yaşlrini töküptu. Şahzade kızniñ köz yaşlrini sürtüp, Hızirğa köp rehmet éytiptu.

Hızir nurane çiraylidin méhribanlıq yağdurup (78):

— Silerge kilidiğan ikki- üç éğiz nesihetim bar: oğlum, sen bu kızi yiğlatma, uni behtlik qil! Kızım, sen bu şahzadige vapadar, sadaqetmen bol. Rast, héliki séni çoñ qilğan kéyikni özündin ayırma. Balilirim, siler ekliñlarni işlitip éçip, yaşşılarga huşallıq, yamanlarga zavallıq beşşende qilğaysiler, muradiñlar hasil bolğay, amin! -depla közdin gayib boptu.

Kız bilen şahzade bu qarametke heyran bolup yaqilirini çişlişiptu. Andin ular özliriniñ şérin söhbetlrini quruptu, muhebbetlik qollari bilen bir- biriniñ boylırığa gire taşlap yüz- közlrini purışiptu, otluk levliridin gül- gunçılarni üzüşüptu, heşkipiçektek çirmişiptu, emma haya bostanlirini dessimeptu. Keç kirip ay kötürülüptu. Kız şahzadiniñ bağıra baş koyup, şahzade kızniñ meñzige meñini yékip uqlap tünni ötküzüptu.

Kün kötürülüş alemge aptap yéyiliptu. Şahzade kızniñ sumbul çaqlirini barmaqlirida tarap turup:

— Melikem, emdi kaytayli, tézdin şeherge kaytip bu hoş heverni şah atam, hanış anamğa yetküzeyli, andin, pütün yurtқа toy bérıp, halal er- хотunlardin bolup ömürlük behtimizni başlayli, -deptu. Kız:

— Ey şepketçim, cénimniñ cananisi, méniñ kimlikimni siz téhi bilnidiñiz, özümniñ kimlikini özümme bilmeymen. Méniñ bilidiginim peket birla méhriban kéyik (79). Men dunyağa köz éçip özümni uniñ kuçıkida kördüm, uniñ sütini émip çoñ boldum. U méni öz cénidinmu artuñ köridü. Hızır «taşlivetme» dégen canivar ene şu. Méniñ taki tünügün aħşamğıçe tilim bolmıgacça, uniñ üstige, u bir kéyik bolğanlık üçün on neççe yılını gep- sözsiz, işaret bilen ötküzduñ. Men uni anam désemme bolıdu. Men uniñdin ayrılalmayman, uni taşlap kétélmeymen, umu mendin ayrılalmaydu. Mana sañ bir kéçe, yérım kün ötti, u hazır méni izdep, méniñ yolumğa qarap bağıri pare- pare bolup ketkendu. Eger méni çin diliñizdin söysiñiz, şu biçare kéyiknimu men bilen bille ekétiñ, undağ bolmıganda men nabut tüğışimen, -deptu. Şahzade kéyikni ħuddi öz anisidek kedirleydiğanlığını bildürüptü.

Kız nahayiti ħuşal boptu ve şahzadini başlap bir ġarnıñ içige keptu. Şahzade ġarisa, dégendek şundağ çiraylık bir ana kéyik tuğudek. Kéyik ġızni körüp ornidin çaçrap turuptu- de, uniñ putlirini puraptu, ġız uniñ köz yaşlirini sürtüp, bolğan ehvalni uniñğa sözleptu. Kéyik ħuddi gep uķidiğandek közliride ħoşallık cilve ġılıp béşini toħtimay liñşitiptu ve şahzadiniñ yéniğa kélip, bu ikkisini tebrikligendek heriketlerni ġılıp şahzadiniñ putliriğa sürkiliptu.

Şahzade ġızni étiga midürüp şeherge ġarap yol aptu. Kéyik ularğa eğışip méniptu. Yérım kün bolğanda ular şeherge yétip keptu. Ĥalayık ġızniñ hösn- camalini körüp heyran ġaptu. Şahzade ordiga kirip bolğuçe (80) ħever allıķağan padişahğa yetkürülüp boptu. Padişah néme iş bolğanlığını bilelmey, ġızniñ hösn- camali toğrisidiki teriplerge bir işinip, bir işenmey aldirap şahzadiniñ aldiga çıķıptu. Padişah körüptuki, şahzade bir güzel periştini atķa mindürüp, atni özi yétilep kélivatķudek, bir çiraylık kéyik ularğa eğışip kelğüdek. Şah ġızga bir qarapla oğliniñ beħtige ġayıl boptu. Pütün orda ehli şahzadiniñ etrapiga olişıptu, ġızniñ çiraylıķlıķiga heyran bolup yaķilirini çişlişıptu. Şahzade ġızni attin çüşürüptu. Padişah oğliniñ ķeşiga kélip:

— Mubarek bolsun, oğlum, -deptu. Şahzade dadisiğa salam bériptu, ġızmu padişahniñ aldida tizlinip oturup salam bériptu. Şah aldirap ġızni (81) ornidin turguzup: «Ĥutluk ķedimiñizge mübarek bolsun, ġızım» dep péşanısidin söyüptu. Ĥanişmu oğliniñ közige ġayıl bolup, ġızniñ ruħsariğa zoķliniptu ve ġızni bağıriğa béşıptu.

Padişah ve haniş başkılarni sirtka qaldurup, şahzade bilen melikini élip öz hanisiğa kırıptu. Kéyikmu ular bilen bille öyge kırıptu. Padişah bilen haniş ularniñ qeyerde tépişip qalğanlıqini soraptu. Şahzade qızni tunci ketime çüside körgendin tartip uni ordığa başlap kelgüçe bolğan arlıqtıki veqelerniñ hemmisini bayan kıptu. Padişah bilen haniş teñriniñ karamitige rasttinla hem heyran, hem çeksiz huşal boptu. Padişah:

— Oğlum, qızım, siler hudaniñ teğdiri bilen qoşulduñlar, men ve haniş buniñğa intayın hoşal, şuna derhal toy teyyarlıqni kılip, kırık kéçe- kündüz toy tartip, ikkiñlarniñ nikahini okutup, eziz beşinlarni qoşup qoyaylı. Şundaq kilsam muradım hasil bolidu. Silerge qandaq? -deptu. Haniş, şahzade ve melike razimenlikini bildürüptu. Ular uzak meslihetlişip qızni Gülperi dep ataşni layıq téptu.

Etisi pütün şeerde kırık künlük toy başlinip kétiptu, toy künden künge qızıp bériptu. Padişah ve haniş çeksiz hoşallıqqa çömülüptu. Emma, padişahniñ könlide bu qız zadi kimniñ qızı? U qandaq bolup bir kéyik bilen yaşıp çoñ bolğandu? Bu kéyikte birer hasiyet yaki birer sir barmu qandaq? Dégen hiyallar tekrarliniptu. Toyniñ kırık birinci küni şahzade Béhişata bilen Gülperiniñ nikahi okuluptu (82).

Toy tügep etisi padişah bilen haniş perzentlirini çakirip, kéyikni qandaq orunlaşturuşni soraptu. Gülperi:

— Men bu kéyiktin ayrılalmaymen, uniñdin ayrılış maña ölüm bile baraver bolidu, şuna u men bilen tursa, özümge hemrah kılsam, -dep iltimas kıptu. Şahzade Béhişata Gülperiniñ sözlirini kuvvetleptu, emma haniş ançe qoşulmay:

— Balilirim, oylap körüñlar, u herqançe qedirlik bolğan bilenmu hayvan tursa, biz padişah ehli tursaq, qandaq kılip hayvan bilen bille yaşıyalaymız? Şuna, uni tağqa heydivéteyli, -deptu. Bu gepleri añlap turğan kéyik huddi ademdek yığlap kétiptu, Gülperi özini uniñğa taşlap yıqlaptu. Bu ehvalni körüp turğan padişah kéyikniñ ademdek gep okıdığanlıqini sézip, buniñdi bir sir barlıqini hés kılip:

— Tohtañlar, menmu öz meqsitimni dep baqay. Men deslep haniş oyliğandek oyliğan. Emdi qarısam, uni tağqa qoyup bersek adil bolmiğudek, u qandaqla bolmisun Gülperini ana ornida émitip çoñ kildi, şahzademizge beht ikeldi. Uniñdin başqa, men bu canivarniñ kılıqliridin qandaqtur bir yoşurun sirniñ barlıqini hés kıldım. Bu canivar

adettiki hayvanlarğa oħşımaydıgandek kılıdu, bolmisa ademdek yığlamdu, ademdek gülemdu, ademdek balisini békip çoñ kılamdu? Bu işlarğa eñil lal bolidu. Şuña, bir mezigil Gülperiniñ arzusi boyıçe bu canivar uniñ kేశida tursun (83). Qalğan işlarnı kėyin ehvalğa qarap birnėme dėyişermiz, dep sėhbetni ۆzۆptu. Padişahniñ bu hėkmidin Gülperi ve Şahzade kattıq şadlıkqa cėmölöptu. Hanişmu qoşuluptu.

Aridin bir aydek vaqıt ötüptu. Padişah oltursa- kopsa kėyik hekkide oylaptu. Bir kűni padişah birneçe vezirini aldıga çaqırıp:

— Vezirlirim silerge saldığan bir meslihetim bar idi. Heviriñlarda bar, oğlum şahzade Béhişataniñ toyini kılduq. U kėlinim Gülperi bilen nahayiti yahşı ötüvatidu, ilahim kěz tegmisun. Gepniñ oçuqini dėsem, Gülperiniñ ata- anisi zadi kim? Bu iş bizge hekte melike rastçılık bilen öziniñ kimniñ kızı ikenlikini bilmeydiğanlıkını éytti. Melikiniñ bilidiğini peket uni békip çoñ kılğan aşu kėyik. Melike dunyağa kěz éçip özini aşu canivarniñ qoçıkida kėrüptu, kėyik uni békip çoñ kıptu. Men bu işten bekla eceblenmektimen. Qarısam bu kėyik adettiki hayvanlarğa oħşımaydu, kılıqliri ademdekla, gep ukıdıgandek kılıdu. Men kėp oylandım, bu canivarda bir sir barmikim deymen, -deptu.

— Menmu şundaq perez kılğanidim, -deptu oñ qol vezir.

— Bu gepni oñ qol vezir ve başqa vezirler bilenmu kılışkaniduq, -deptu sol qol vezir, -pemimçe, şahimizniñ gumanliri hata emes. Bu kėyikte cokum bir (84) boluşı mumkin. Şeherniñ sirtida danişmen bovay bar. U ademniñ cahandiki barlıq séhir- hékmetlerdin heviri bolupla qalmay, yene séhir kilingan nersilerni tonuyalaydu ve séhirni bikar kılalaydu. Şuña aşu danişmenge bir kėrsitip baksak.

Etrapta turğan dėlet erkanliri bu gepni birdek kuvvetleptu.

— Hop, nahayiti yahşı boldi, sol qol vezirim, bu işni sizge tapşuray, bűgűndin kaldurmay aşu danişmen bovayni huzurumğa keltűrűn, -deptu padişah.

Padişahniñ permani boyıçe danişmen bovay şahniñ aldida hazır boptu. Padişah qarisa, bu Hızir süpet, periştidek adem bolup, çirayidin nur yėgip turğudek. Padişah danişmennı ésil nazunėmetler bilen méhman kılıp olturup muddiasini ukturuptu ve özige

yardem kılışını iltimas kıptu. Danişmen bovay padişahқа қullуқ bildirүp, padişahniñ hizmetini ceni bilen beca keltüridiğanlıқını izhar kıptu. Vezir kékikni sarayğa ekiriptu. Danişmen bovay kékikniñ közlırige tikilip birdem turup kıptu- de, hesretlik ah çekiptu hemde:

— Şahim, heķikiten dana ve eķil ikenla boldi hazir sözleşmeyli, ģaniş, şahzade bilen melikini keltürüñlar, -deptu. Hayal ötmeyla üçeylen kirip keptu. Hemmeylen danişmen bovayğa sual neziri bilen kıarışıptu. Danişmen bovay kıardek apaķ saķallirini silap turup sözleptu (85):

— Köñlümge ģuddi beş kıoldek ayan boluvatiduki, bu kékik adettiki canivar emes, belki séhirlengen ademdek kıilidu. Biz bu kéķe uģlımay teñridin tilep, bu séhirni yandurup körsek deymen, şahimiz kıandaķ kıaraydıkin? -deptu. Padişah derhal maķılluķ bildürüptu.

Danişmen bovay taharet aptu. Başıķıarmu pek taharet boluşuptu. Danişmen tesvini siyrip birnémilerni oķuşıķa başlaptu. Padişah, ģaniş ve başıķıarmu kıolini duağa kötürüp oķuptu, oķuptu, vaķit ģupten boptu, yérim kéķe boptu, başıķıarmu kıollarını duadin çüşürmey ģudadin tileptu. Danişmen oķuvériptu. Tün tańğa yéķinlışay dégende kékik asta- asta közini yumuptu. Aridin bir çay kıaynam vaķit ötkende danişmen kıolini egiz kötürüp (86): «Ey kıudriti yéģane teñrim, karamitiñni körsetkeysen!» dep ünlük iltica kıptu.

Eyyuhennas, şundaķ bir karamet yüz bériptuki, közini yumup- aķķuķe bolģan arilıkta kékik şundaķ çiraylıķ bir ayalģa ayliniptu. Hemmeyle hañ- tañ boluşuptu. U yaş yuķi közlırini alıķanlıri bilen sürtüptü- de:

— Ah baģrim, ciģerim kıızım! -dep Ģülperige özini taşlap kıattıķ yıģlaptu. Bu iştin padişah, vezirler, ģaniş ve şahzade téģimu heyran kaptu. Turģanlarniñ hemmisi unińģa salam bériptu. Bu ayal padişah bilen ģanişķa yükünüp yıģlap miñ rehmetler éytiptu. Bu iştin hemmeyle nahayiti ģoşal boluşuptu.

Padişah danişmen bovayģa altun yaķilıķ tonlarni kıydürüp, kıoliģa on miñ ser altun tutķuzup ikram bilen uzitip kıoyuptu. Ģaniş bilen melike bu ayalni yuyup- tarap, çiraylıķ kıiyimlerni kıydürüptu. Ular ésil taamlar bilen naşta kıilģandin kékik, padişah ayaldin soraptu:

— Ey biçare mezlum, teñriniñ karamiti bilen esliñizge keldiñiz. Biz sizniñ kaçan, némişka muşundaq kéyik süritige kirip qalğanlıqñizni ve kélinim Gülperi bilen qandaq çetişliqñizniñ barlıqını bilişke bek aldiravatımız. Navada malal kelmise, dil azar hés kılmisiñiz, keçürmişliriñizni sözlep bersiñizken, -deptu.

— Men esleslide dep sözini başlaptu kéyiktin (87) özegirgen ayal, -bir katta bayniñ arzuluq kızi idim. İsmim Gülbuy idi. Buniñdin on sekkiz yıl burun bir küni, hizmetçi kızlar bilen dadam maña silip bergen has bégimda oynap yürettim. Şehrimizniñ padişahi Kutluq Şah şu çağda bağıniñ téşidin méni körüp qaptu ve méni körüpla maña aşık boptu. U attin çüşüp bağıniñ témidin anlap bağka kirip, méniñ kéşimğa kélip ismimi soridi, dep berdim. U bağıdin bir tal kızilgülni élip kulıqimğa kısturup qoydi. Uniñ kıli kulıqimğa tégip ketkenlikini hés kılgınimda, yürikim otqa çüşkendek boldi. Yoşurmaymen, menmu uni yaqturup qaldım. U kéyin méni izdep kélidiganlıqını éytip ketti. U nahayiti çiraylıq, keddi- kametlik, uniñ üstige yaş idi. Birkaçne küngiçe uni oylap, uni çüşlep biaram yürdüm. Aridin birkaçne kün ötüp, öyge uniñ elçiliri keldi. Atam ve anam hoşallıq bilen maqulluq bildürdi. Şundaq kılip, bizniñ kırık bir kéçe- kündüz toyimiz boldi. Hemme adem hoşallıqkı çömdi. Peket birla adem, yene padişahniñ çoñ hanişi nahayiti hapa idi. Men uniñ hapa çirayığa qarap uniñğa içim ağıridi. Navada uniñ ornida men bolğan bolsam, menmu şundaq boluşum mumkin idi. Kırık birinci küni nikah oqıldı. Men şah bilen bille maña teyyarlanğan has hucrığa kirdük, yétip qaldük, yérım kéçe bolğanda ussap qaldım. Şahniñ kéşidin asta qopup taşkıriki hucrığa çıksam, çoñ haniş olturuptu. Yürikim ciggide kılip ketti. U salam berdi, men özümniñ ussuganlıqimni éytti. (88). U bir kıçık mis çeynektin bir piyale şerbet kıuyup berdi ve obdan aram élišimni tapilidi Men rehmet éytip şahniñ kıoynığa kirip yattım. Etisi tañ atqanda padişah çırkırap ketti, sırtın ademler düpürlişip kirip keldi. Tova hıdayım, gep kılalmidim, kıarısam töt ayağlıq bolup kıaptimen, üstvéşimniñ hemmisi tük. Ademler: «Alvastiken, kéyik süretlik alvastiken. Tutuñlar, bağlañlar!» dep varkırap maña yopurulup kélişti. Ehvalniñ çataqlıqını, hayatimniñ hevp içide qalğanlıqını hés kılip kaçtım. Ular kıoğlidi, men cénimniñ bariçe kaçtım. Ular méni bir yildek tağmutağ, deştıdeşt kıoğlidi. Boyumda qalğaniken, şu ceryanda bu kızımni toğdım. Men uni élip insan ayağ basmaydığan yerlerde yürüp on sekkiz yılını ötkürdüm. Men sözliyelmigenlikim üçün kızımnu tilsiz çoñ boldi. Men özümniñ ehvalimğa éçinmidim, emma kızımğa kıarap yürikim bek éçişip ketti, çünkü u

mendek hayvan siyaqida tuğulğan bolsa ançe azablanmas idim. Yamini kızım adem siyaqida, uniñ üstige nahayiti çiraylıq tuğuldi. Gerçe hayvan bolsammu, tilim bolmisimu, pak qelbim bilen teñridin kızımğa asanlıq tilidim. Bir küni u bir kéçe yoqilip ketti, bek qorktum. Etisi bu şahzadini başlap kéşimğa keldi. U sözliyeleydiğan bolup qaptu. Men gep qılalmisammu sözlirini uqtum. Bek hoşal boldum. Şahzade kızım bilen méni bu yerge başlap keldi. Qalğan işlarni démisemmu özünlar bilisiler. Méniñ körgeñ gñnlirim ene şu. Ata- anam néme bolup ketkendu? Belki hicranlıq derdi ve iç ağırıqida ölüp ketkendu (89).

Ayal hékayisini şundaq ahırлаştırıptu. Gülperi özini anisiniñ bağırıǵa taşlap yığlaptu, şahzadimu uni «ana» dep çağırıptu, bu iş pütün şeherge pür kétiptu.

Padidaş bilen haniş bu işlardin hever tapqandin, kéyin özara uzak meslihetlişiptu.

Etisi Adil Padişah birqañçe vezirini çağırıp:

— Siler Qutluq Şahni méniñ namimdin şehirimizge méhmangğa tekliq qilip kelseñler, navada qobul qilsa téhi yaqşi, ret qilsa, aldıǵa özüm barimen, -dep vezirlerni yolǵa saptu.

Vezirler padişahniñ permani boyıçe Qutluq Şahniñ şehirige kélip şahqa salam beca keltürgendin kéyin, Adil Padişahniñ mektupini ve uniñ yollıǵan sovgatlırini tekdım qıptu hemme özliriniñ keliş meqsitini Qutluq Şahqa bildürıptu. Qutluq Şah huşallıq bilen maqul bolup:

— Qedimiñlarǵa mübarek bolsun! Men padişahiñlarniñ ademgerçilik qilip méni méhmangğa çillıǵanlıqıǵa köp hoşalman. Bir- ikki kün şehirimizde boluñlar, baǵu bostanlarni tamaşa qiliñlar, andin bille barayli, -deptu. Elçiler razılıq bildürıptu. Kelgenler Qutluq Şahniñ şehiride üç kün seyle- tamaşa, bezme- meşrep oynap köñüllirini açqandin kéyin, Qutluq Şahni élip öz şehirige ravan boptu. Qutluq Şah töt yüzdek vezir- emir, alim- hökümalirini élip méñiptu.

Adil Şah Qutluq Şahi kızgın qarşı aptu, cahan (90) huşallıqqa çömülüptu. Nağra- sunaylarniñ avazi kökke yétiptu, dep tügetküsiz bezme- tamaşılar bilen bir ay ötüptu, Qutluq Şah qaytmaqçı boptu. Şu çağda Adil Şah Qutluq Şahqa:

— Möhterem aliyliri, özliri qayıtış aldığa turuvatidila, yolğa çıqıştin burun özlirige deydığan azaraq gépim bar idi, köñülliri halarmu? -deptu.

— Elvette, özliriniñ şahiride yürgen günlirimde özliriniñ men pékirdin köp dana ve cıq adil ikenliklerini hés kıldım. Hémetlerge tolğan söhbetliriñizdin dilim yorup, köñlüm kötürölüp qaldı, qandaq sözliri bolsa huşallıq bilen añlaşqa teyyarmen, -deptu Kutluk Şah.

— Özlirige demekçi bolğınım bir hékaye, bir tépişmaq désemmu bolidu, bu tépişmaqni bille tapşaq deymen. Burun mundaq bir iş bolğaniken, -dep söz başlığan Adil Şah bolup ötken veqelerni bir- birlep hékaye kıptu. Kutluk Şah bu hékayini añlap heyran qaptu ve on sekkiz yıl burun öz béşidin ötken işlerni yadığa aptu, emma çandurmay, hékaye añlığan kıyapette:

— Nahayiti kıziq hem nahayiti éçinişliq sergüzeşt iken, -deptu.

— Bu hékayiniñ aliyliri bilen héçqandaq alakisi yok dep qaramdila? -deptu Adil Şah Kutluk Şahqa. Kutluk Şah néme déyişini bilelmey olturup qaptu. Şu çağda Adil Şahniñ hanişiniñ hemrahlıqida Gülbuy (91), Gülperi kirip keptu. Kutluk Şah uni körüp heyran qaptu ve ornidin çaçrap koptu.

— Siz Gülbuy emesmu? -deptu. Haniş Gülbuy çeksiz hesret içide:

— Şahim, ezizim, -dep özini uniñ bağırga taşlaptu. Turğanlarniñ hemmisi köz yéşi kıptu. Şuniñ bilen barlıq sirlar aşkara boptu.

Kutluk Şah derhal vezirlirige perman çüşürüp, çoñ hanişini çakırtıptu. Kutluk Şah bilen Adil Şah uni rast gep kılişqa kıstaptu. Çoñ haniş yalğan éytişqa orun qalmığanlıqini bilip, gunahini tilep:

— Men günahkâr, bir қоşuқ кенимни tileymen. Gülbuy kiçik haniş bolup ordıga kelgenликтin, meniñ kündeşlikim tutup özümni қoyalmay қалдим. Şuniñ bilen her түrlük çare- amallarni kılip, bir caduger momayni tépip derdimi éyttim. U miñ ser kümüş bériş şerti bilen maña anar şerbitige epsun oқup berdi. Toy kéçisi yérim kéçide haniş Gülbuy kütkinimdek «ussidim» dep taşkıriğa çıktı, men aşu epsun oқulğan anar şerbitini bergenidim, -deptu.

Ꞑutluꞑ Şah gezeptin calaꞑlap titrep, vezirlirige derhal héliki caduger momayni keltürüşni buyruptu. Undaꞑ ötmey caduger momay hazır boptu. Nurgun ademlerniñ kan kerzige boꞑulğan bu kéri delle ölümge buyrulup darğa ésiliptu. Çoñ hanişni haniş Gülbuy tilep ƙaptu. Haniş Gülbuy bilen melike Gülperi Ꞑutluꞑ Şahni ƙuçaꝼlap beht yaşlırini töküptu. Haniş Gülbuy Ꞑutluꝼ Şahnin ata- anisini soriğaniken, padişah (92):

— Méni keçürüñ, amrikim, men nahayiti çoñ cinayetke yol ƙoydum. Men bolğan ehvallarni uꝼmay, ularni maña ƙız emes alvasti bergeniken, dep zindanga saldurğanidim. Ular hélimu zindanda, emma men ularğa ziyan- zehmet yetküzmey keldim. Hıdayim buyrusa ular bilen didarlısisiz, -deptu.

Şundaꝼ ƙılıp, hemme iş ayan boptu. Yamanlarniñ hali yaman boptu, yaħşılar hoşallıꝼğa çömülüptu. Adil Şah bilen Ꞑutluꝼ Şah meslihetlişip, şahzade Béhişata bilen Melike Gülperinin toyni yene ƙırıꝼ kün oynaptu. Ꞑutluꝼ Şah Adil Şah ve uniñ haniş başlıꝼ Adil Şahniñ helkini öz şehirige başlap bérıp, özi bilen haniş Gülbuyniñ toyini yene ƙırıꝼ kün, şahzade bilen melikiniñ toyini ƙırıꝼ kün oynaptu. İkki şehir helki toy üstige toy oynaptu. Şuniñdin başlap ikki padişah ve ikki şehir helki tuğƙan boluşup, yaħşılarni yölep, yamanlarni cazalap, elde beht- saadet ornıtiptu (93).

27. Hasiyetlik Ak Güľ³⁰

Burunꝼi zamanda bir padişah ötken iken. Uniñ nahayiti çiraylıꝼ birla ƙızı bolup, padişah bu ƙızni bekmu etivalap çoñ ƙıptu. Ƙız balağetke yétiptu. Padişah uni obdanraꝼ birersige yatlıꝼ ƙılıp, atılıꝼ ƙerzimni ada ƙılsam, dep kéçe- kündüz oylaydiken. Lékin kütmiğende ƙız tutƙalıꝼ késilige mutila bolup ƙaptu.

Padişah epsuslinip, kéçe- kündüz ah uruptu. Tivip çaƙırtıp ƙızni saƙaytışƙa perman ƙıptu. Yıraꝼ- yékindin kelgen tiviplar barlıꝼ çare- tedbirlerni ƙılğan bolsimu, ƙız saƙaymaptu. Lékin ƙızniñ hösn- camaliniñ teripini añlığan şahzadiler ƙızğa künde déğüdek elçi evetkili turuptu.

³⁰ Hasiyetlik Ak Güľ. Uyğur Helꝼ Çöçekliri 5. Neşirge Teyyarlığüçılar: Nurmuhemmet Zaman; Turğan Şavdur. Şıncan Helꝼ Neşriyatı, 1999, ss. 112-116.

Padişah ihtiyarni kızığa koyğan iken, kız «késilimni qandaq kişi saqaytsa, şuniñğa tégimen» deptu. Şahzadiler bu sözni añlap, ol sahibcamalniñ késilige dora izlişip, şehermu şehir çépişip yürüşüptu. Bu hever kulaqtin- kulaqqa añlanip, her qaysi şehir ehli «kızni kim alar» dégen vesvese içide qaptu.

Namelum bir yurtta ata- anisi yok bir yétim oğul bar iken. U şipalix dorini izlep tépip, bu sahipcamalğa béríp, muradığa yetmekçi boptu ve geyret kemirini çin bağlap yolğa çıkıptu. U çöl- bayavanlarni kézip bir bağıniñ (112) aldığa keptu. Qarisa bu bağ cennettin kem emes. Her hil méviler pişip ketken, güller éçilğan, her hil quşlar sayravatqar, sular şarkırap ékivatқан. Yigit yol yürüp éçikap ketkenliktin, mévilerni, üzüp yiyişke başlaptu. Bir çağda uniñ kulığığa dehşetlik avaz añliniptu. Şundaq qarisa, dive süpet bir momay aldığa kélip:

— Nemişqa sorimayla bağqa kirdiñ? -dep gezep bilen balığa tikiliptu. Bala titrep turup:

— Hey, ana! Men ata- anisiz bir yitimmen, béşimğa işik sevdasi çüşti. Dilrebaniñ derdige şipa izlep bu bağqa kirip qaldim, -dep hoşidin kétéptu. U hoşığa kelgendin kéyin, momay uniñğa:

— Ey, yigit, sen izlep kelgen şah kızığa şipa bolidiğan dorini tapalmay, sansiz şahzade meksidige yételmidi. Sėniñ tapmıķiñ téhimu müşküldür. Cėniñni qıynimay yurtuñğa qayt, -deptu.

— Ana, qilğan sözlirige rehmet, ol mahi taban üçün başqan her qedimimge miñ razimenki, hergiz arqamğa qaytmaymen, -deptu yigit.

Momayniñ yigitke rehmi kélip:

— Hey oğlum, iradeñ éytqiniñdek bolsa, kün çıkışqa qarap mañ. Deşti qumluqta bir çarbağ bar. Bağ igisini «Qetran Cadu» deydu. Kızğa şu caduger qest qilip, uniñ teqdirini bir tüp aq gülge bağlivetken, u her heptide bir kėtim séhri oquganda, kızni titrek bėsip, bėşi aqrip hoşidin kėtidu. Sen bağqa kirseñ, aq güldin bir tal uzuval- de, téz qaytip gülni kızğa ber. Kız gülni çekisige kıssun, şu haman saqiyidu. Kız (113) séniñ pıraķiñda

örtinip séni izlepdu. Bu sirni men héçkimge éytmiğan. Sen köp capa çekkenlikiñ üçün saña éyttim. Aq yol tileymen, -deptu ve balıǵa yolda yégin, dep bir ǵalta ürük kéki bériptu.

Bala rehmet éytip yolǵa çıǵıptu. U on beş kün yol mangandin kéyin héliki çarbaǵka yétip keptu. Qarisa müşükke oǵşaş bir mehluk. Baǵ ışikini saqlap yatqidek. U cadu kempirniñ kiçik kızı iken. Bala unińǵa salam bériptu. Bala qızniñ közige issik körünüp qaptu ve balini baǵka kirip hava yep çıǵışka tekliptu. Bala baǵka kirip, érik boylap kétivatsa, közige güllükte taza çiraylıq éçilǵan bir tüp aq gül körünüptu. U güldin bir tal üzgen iken, şu haman hava güldürlep baǵni qarańǵuluk bériptu. Bala qorqup ténep yürse, héliki müşük süpet kız kélip:

— Bu yerde turmay çapsan qaç, kérindaşlırim körüp qalsa, séni hayat qoymaydu, -deptu.

Bala baǵdin kéçip çıǵıptu. Birneçe kün yol méñip padişahniñ qızınıñ yurtıǵa keptu. Baliniñ yol ve açlıkniñ azabidin sulǵan çirayini körgenler uniñdin:

— Nedin keldiñ? -dep soraptu. Bala:

— Men karvan béşi idim, yolda qaraqçılar karvanlırimni óltürüp, mallirimni bulap ketti. Men yalǵandin ölgen yerge kéçip keldim, -dep cavab bériptu. Kişilerniñ içi aǵrip, unińǵa aş- nañ bergen iken, yigit héli canlanıp qaptu.

U bazar aylinip yürse, bir qeri ayal uniñ aldıǵa (114) kélip:

— Nedin keldiñ? -dep soraptu.

— Sehradın gül satqili keldim, -deptu bala ve unińǵa qoynidin gülni élip körsitiptu. Momay gülni körüp:

— Eceb çiraylıkken, bahası qançe? -deptu. Bala momayni sinimaq bolup:

— Ana, bu gül sizge yarimaydu, -deptu.

Momay:

— Bu gülni men padişahniñ qızıǵa soǵa qiliş üçün alimen, -deptu.

Bala melikiniñ namini añlap:

— Eger gülni melikige soğa kılışınız, sizdin pul almay bérimen, -deptu ve gülni momayniñ kılığa tutkuzup koyup keynige qarımay kétiptu.

Dégendek, momay gülni melikige bériptu. Melike gülni çekisige kışkal iken, minut ötmey dili roşenlişip, huşallığı içige sığmay qaptu. Öziçila gül bergen yigit pirakıda yénişka başlaptu ve momayğa uni tépip kélişni iltica kıptu. Momay yigitni tépip, melikiniñ aldığa başlap képtu. Melike yigitni izzet- ikram bilen kütüvélip méhman kıptu, ton kiygüzüptu. Andin momayni çağırıp:

— Hey ana! Siz bérıp atamğa éytiñ, men sellimaza saqaydim, vedem boyiçe maña şipalığ dora élip kelgen yigit bilen meniñ yüzümni éçivetsun, -deptu.

Momay padişahqa kızniñ telipini yetküzüptu. Padişah kıziniñ saqayğanlığını añlap, aq gülni (115) élip kelgen yigitke apirin okuptu. Kıziniñ telipige qoşulup toyğa teyyarlıq kılış yarlıkı çüşürüptu. Teyyarlıq pütkendin kéyin, kırık kéçe- kündüz toy kılıp melikini yigitke qoşup koyuptu. Bular yette perzent körüp alemdin ötüptu (116).

28. Hasiyetlik Kuş³¹

Ötken zamanda bir déhkan bolup, uniñ ikki oğli bar iken. Çoñ oğliniñ ismi Hoca Hesén, kiçik oğliniñ Hoca Hüsen iken. Çoñ oğli yette yaşka, kiçik oğli beş yaşka yetkende, ana vapat boptu. Déhkan ikki oğlini békip, tebiyilep çoñ kıptu. Bu oğullar çoñ kamal- vayığa yetkende, dadisimu vapat boptu. Çoñ oğul aq köñül, semimiy iken. U bir kızğa öyliniptu. Ay ötüptu, yıl ötüptu, uniñ hotuni qoşkézek perzent tuğuptu. Déhkanniñ kiçik oğliniñ huy- peyli eski, özi mekkar, aldamçı, bedniyet iken. U kişilerni aldap- silap, mekkarlıq, ziyankeşlik yoli bilen bay bolup kétiptu. Bumu öyliniptu. Lékin, perzent yüzi körmeptu.

Hoca Hesenniñ ikki oğli çoñ boptu. Ular daim cañgalğa bérıp otun élip kélidiken. Künlerniñ biride cañgalğa otunğa kétip barsa, yolida acayıp güzel kuş yolukuptu. Bu ikki oğul kuşni tutuvaptu. Bular ömride mundaq kuşni zadi körmeptiken. Bu kuşniñ

³¹ Hasiyetlik Kuş. Uyğur Helk Çöçekliri 4. Neşirge Teyyarlıquçılar: Siyit Zunun; Abduraħman Mömin. Şincan Helk Neşriyati, 1999, ss. 180-186.

çiraylıklığıdin ademniñ zoķi kélidiken. Bular hışallıkla kúřni öyige élip bériptu. Bu kúřni körüp dadisi nahayiti hışal boptu.

— Bu çiraylıķ kúř iken. Bay dadañlarnıñ öyige apirip bériñlar, pul berse élip kélersiler, -dep (180) evetiptu.

Balılar hışal boluşup, kúřni bay dadisiniñkige apiriptu. Buni körgen bay kúřniñ hışiyetlik kúř ikenlikini bilip nahayiti hışal boptu. Kúřni élip kélip «ete kéliñlar, pul bérimen» deptu. Balılar kaytip kėtiptu.

Bay hışiyetlik kúřni çüşürgendin kéyin: «Emdi pütmes- tğimes dünya-depnege ériřtim. Bu yurtta mendin katta bay tépilmaydu» dep, hıřallıķ içige patmay kıptu. Kúřni öltürüp kéçiçe uñlimay, iç karnini pakize adalap, etisi etiğini hotunıģa: «Göřni özüñ diķket kılip pişurgın, başka bir kim bilip kalmisun» dep tapılap kıoyup, bazargı dukan ačkili çıkıp kėtiptu.

Balılar kúřniñ heķķini alimiz dep şu kúni bay dadisiniñģe kéliřiptu. Öyģe kirse, öyde adem yokmış. Héliķi kúřniñ göşi kazanda kaynavatķudek. Balılar kazanniñ tuviķini éçip karısa, üstide kiçikkine bir parçe göş kaynavatķudek. Balılar bu göşni élipla yevaptu. Tuvaķni yine avalķudek yépip kıoyup turuřıģa, bayniñ hotuni içkiriki öydin çıkıp kıptu ve:

— Hoy gaday şumtekler, adem yok öyde néme kılişivatisen? Hazırla öydin çıkış -dep tillap heydivétiptu. Balılar öyģe yıģlap kéliřiptu. Dadisi hesretlinip uluğ- kiçik tinip:

— Boptu balilirim, bay dadañlariñkige buniñdin kéyin barmañlar, -deptu.

Emdi gepni mekkar baydin añlaymız.

Bay keçķurun dukiñdin kaytip keptu ve zor ümid bilen aldirap- ténep hışiyetlik kúřniñ göşini yep bolup, söñeklirini bir cayģa kömüvétip, yétip uñlap kıptu.

Etisi etigen ornidin turup tekiye béřıģa kıaraptu. Öyniñ hemme yérini, hetta bulun-puřķaklırıģıçe sep sélip kıkturuptu. Héç nerse peyda bolmaptu. Hışiyetlik eslide kúřniñ yüridide iken. Kıandaķ kıřiniñ teley- amiti kélip, hışiyetlik kúřni tutup, yürikini yése, u ğayıbtin dünya-depnige iģe bolidiken. Bu kúřniñ yürikini ikki bala yep ketkeniken.

Bayniñ bu ehvaldin heveri yok bolğaça, hotuniğa kayıp:

— Bu kuşniñ göşidin bir kimgе berdiñmu? Sen yaħşı hever almay kuşniñ hasiyetlik yürigini yéyelmigenlikimdin, uniñ maña héçkandaқ hasiyiti bolmидi, -dep hotuni bilen uruştu. Muşu ҳapilikta tursa, akisi ikki oğlını başlap kirip keptu. U akisiğa қarapmu қoymay, teletini buzup içkiriki öyige kirip kétiptu. Akisi éğir bésiklik bilen:

— Ukam, saña bir ҳalta altun élip keldim, -deptu. Buni añlıған bay yügürüp çıқıptu. Akisi uniñğa birҳalta altunni көrsitip:

— Etigen ornumdin turғanda balilirimniñ tekiyiniñ béşiğa bu bir ҳalta altun peyda bolup қaptu. Biz heyran bolup, bu altunni séniñ kéşiñға élip kelduқ, -deptu. Bu altunni көрүp mekkar bayniñ көzliri alaқ- calaқ bolup kétiptu ve:

Bu altun eslide maña tégişlik altun idi (182). Séniñ baliliriñ oғrilap ketken. Tutuñlar bu oғrilarnı! -dep varқiraptu.

Mekkar bay ademlerini қақirip, akisini düşkellep, ittirip, öydin heydep çıқirivétiptu. Akisiniñ ikki balisini yıraқ bir cañgalға apirip taşlivétiptu.

Balılar cañgalda bir- biri bilen yiğlişip, «Emdi bu cañgalda börige yem bolidiған bolduқ.» dep ah uruşup, barar yerini bilmey, uyan méñip, buyan méñip bu cañgaldin çıқip kétişke közi yetmey, hérip- қарқap ketkenликтin, bir dereһniñ tüvige kélip olturuşup uһlişip қaptu. Etisi etigen ornidin turuştu. Қarisa yatқан yerida bir ҳalta altun turғudek. Ular: «Bu altun bizni muşu koyға saldi, buni alsaқ yene néme künlerni көrermiz? Uniñdin көre buni tutmaylı» dep, altunға қarimay bolıға méñişiptu. Bular maña- maña bir östen boyıға keptu. Balılar hérip kétip östeñ boyida olturuptu. Toşқан ovlap bu yerge yétip kelgen ovçı balilardin:

— Bir zalim bay dadimizniñ derdidin muşu yerge kélip қalduқ, hérip қарқap қorsıқimiz éçip yürerge madarimiz yok, olturup қalduқ, -dep yiğlişiptu balılar. Ovçiniñ bu balılarga içi aғrip bérip, қorsıқını toyғuzuptu. Balılar hérip- қарқap ketkenликтin tamaқni yeple uһlişip қaptu. Etisi etigende ovçı ornidin turup қarisa, balilarnıñ béşida bir ҳalta altun turғudek, ovçı bu işқа heyran bolup, balilarnı oyğitip, ulardén gep (183)

soraptu. Balılar bésidin ötken sergüzeştlerniñ hemmisini bir- birlep éytip bériptu. Ovçı balılarga:

— Siler dégen u kuş hasiyetlik kuş. Dünyada mundaq kuşni uçratmaq nahayiti kıyin. Hasiyetlik kuş kimge nésip bolup, kim şu kuşniñ yürükini yése, kuşniñ hasiyetidin tügimes dünya-depnege ige bolidu. U kuşni hıdayim silerge nésip kıptu, -deptu ve balılarga ovlap kelgen kuşkaç göşide tamka kılip bériptu ularniñ korsikini toyguzup soraptu:

— Balilirim! Men bilen muşu yerde birge turamsiler yaki kétemsiler?

— Ata! Siz bizge köp yahşılık kıldıñız. Sizdin ayrılğımız kelmeydu. Sizmu yalguz ikensiz, sizge bala bolup, kėşinızda turup hizmitiñizni kılsaq, -dep cavab bériptu balılar.

Ovçı nahayiti huşal boptu. Bular bilen muñdişip oturup, hetta keçkirgenni uqmay kaptu. Bular yétip uhlaptu. Etisi etigen ornidin tursa, balılarniñ bésida yene bir halta altun turgudek. Balılar bu altunni ovçıga bériptu. Ovçı buni bazarga apirip sétip yemek- içmek ve lazımlık nersilerni sétivélip keptu. Bu ikki ogulmu çoñ bolup, zerdar baylardin bolup kétiptu.

Bir küni balılar ovçıga:

— Ata başka bir şehirlerge bérıp soda- sétik kılip kelsek, şu purset bilen atanımızniñ iz- dérikini kılip baqsak, -deptu.

Ovçı bularniñ telipini maqul körüptu. Çet şeherge (184) setişka bab kélidigan mallardin raslap bériptu. Bular şehermu- şehir yürüp almaq- satmaq kıptu. Barğanla yérیده ata- anisiniñ iz- dérikini kıptu... Biraq, héç yerdin ularniñ iz- dérikini almaptu. Yene bir şeherge bérıp kelgen mallirini satmaqçı boptu. Bir munçe sodigerler mal alğili kélişiptu. Qarisa arisida héliki bay dadisimu turgudek, balılar bay dadisini körüpla tonuvaptu. Bu naehli mekkarni körüpla, balılarniñ gezipi örleptu. Emma, gezipini bésivaptu ve bay dadisidin:

— Bizni tonudiñizmu? -dep soraptu.

— Herbirlirini tonuyalmidim -dep cavab bériptu bay dadisi.

Ular gezipini bésivalmay:

— Tonumiğan bolsañ emdi tonup qoyıginki, biz sen ziyankeşlik kılip, cañgalğa taşlivetken oğullarmız. Emdi sendin intıqam alımız. Dadımız bilen animiz qeyerde? Bar yérini hazır bizge éytip bérisen! -dep, bu naehlige çañ saptu. Bu ehvalini körgen başqa sodigerler hañ- hañ boluşup qaptu.

— Vay balılırim, ata- aniñlarnıñ bar yérini éytip bérey, éziptimen. Tova kıldım, epu kılliñlar, -dep yalvuruptu.

Bu ikki oğulnıñ ata- anisi heydep çıkırılğandin kéyin, bir yırağ tağnıñ bağırğa bérıp bir önkürni makan qélip, tilemçilik bilen kün keçürüptu. Oğulliriniñ pırağida kéçekündüz yığlap dadisiniñ közi tutulup qaptu. Anisimu yérımcan bolup qaptu. Héliqi naehli balılarnı şu yerge başlap bériptu. Balılar ata- anisini körüpla «ah ana, ah ata» dep özlirini ata- anisiniñ aldığa étip yığlışıp hoşıdin kétiptu. Bir hazadin kéyin hoşığa kélip qarisa, héliqi naehli, mekkar allıqaçan kécip kétiptu. Ata- anisi bėşidin ötken azap oqubetlik künlerni sözlep bériptu hemde bu naehlidin intıqam élišini telep kıptu. Bu ikki oğul bu mekkarnıñ arqısidin qoğlap bérıp tutuvaptu:

— Hey kara niyet mekkar qaraqçı! Sen bizge bıqardin- bikarla şunçıvala ziyankeşlik kıldıñ. El kısasi minelheq. Kısas éliš növiti emdi bizge yetti. Yatar cayıñ dozağ bolsun, -dep bu mekkarnı atqa sörیتip, kıyin ölüm bilen cazalaptu.

Ata- ana cem boluşup murad- mekşetlirige yétiptu (186).

29. Hézim Bilen Caduger³²

Burunniñ burunisida molla temede, tülke kamada, toñu kölde, ördek çölde mezgilde bir makanda bir tul hotun yaşığaniken, u tul hotunniñ bir yétim oğli bolup ismi Hézim iken. Hézimniñ qolidin héçqandaq hüner kelmeydiken. U ana- bala ikkisiniñ küni peket anisi yip égirip tapқан azraq tapavet bilen ötidiken, künlerniñ ötüşü bilen tul hotunniñ közi acizlap yip igirişke qurbi yetmeydiğan bolup qaptu. Şundaq künlerniñ biride tul hotun oğliğa:

— Oğlum, men qeridim, emdi sen birer hüner ögenmiseñ kéyinki künlerimiz teske çüşermikin, -deptu.

Hézim anisiniñ sözini orunluq bilip hüner ögenmekçi boptu. U hüner öginiş meksitide yurtidin ayrilip başqa şeerlerni kéziptu. Şu kezginiçe kezmigen yurt, şeer qalmaptu. U öz arzusığa yételmigenlikige köñli yérin bolup, şeer arilap öyige kétivatsa, şeer merkizidiki bir dukanniñ işiki taqax turğudek, Hézim buni körüp, «bu dukan néme üçün taqlip qalgandu» dep bilgüsi kéliptu. U işiktin yoçukidin qarisa, öy içide bir adem oçaqtiki otniñ içidin altunni laşşigir bilen kişip yerge taqlavatқанiken. Hézimğa bu hüner yékiptu. U köñlide: «ot içidin altun éliš némidégen (146) yaqşı hüner» dep oylap dukanniñ işikini kékiptu.

U esli bir cadugerniñ dukini iken. Caduger işikniñ urulğanlıqini añlap hüneriniñ aşkariliniş qalğanlıqini bilip, işikni éçiptu. U Hézimni körüp, özi izdep yürgen ademniñ öz ayığı bilen aldığa kelgenlikini bilip, yaman niyitidin yénip öyige başlaptu. Hézim kañdin orun alğandin kéyin:

— Oğlum, néme işiñiz bar idi? -dep soraptu.

— Men bir tul hotuniñ oğli, hüner ögengili öydin çıqqan, pütün şeerlerni kezdim, héç hüner köñlümge yaqmidi. Emdi öz şehirimge qayrip kélip qarisam, siliniñ hünerlirige közüm çüşti. Şuña siliniñ hünerlirini ögineymikim dep işiklirini uruşup, -dep öz meksitini éytiptu Hézim.

³² Hézim Bilen Caduger. Uyğur Helq Çöçekliri 19. Neşirge Teyyarlıguçılar: Abduqiyum Turdi Turpan; Abdurêşit İbrahim. Şincan Helq Neşriyatı, 2000, ss. 146-167.

Caduger uniñ telipige qoşulup:

— Sen ata- anañ bilen körüşüp kel, eger ular qoşulsa ögitimen, qoşulmisa ögetmeymen, men séniñ keyniñdin öyüñlerge barimen, -deptu.

Hézim öyige qayıp bu heverni apisiga yetküzüp:

— Apa, ustam öyge kélidigan boldi, -deptu. Buni añligan biçare ayal bir qoşnisidin bir piyale gürüç, yene bir qoşnisidin bir kadağ may, yene bir qoşnisidin beş-alte sevze sorap élip bir ligen polu teyyarlaptu. Polu dem yep teyyar bolğanda caduger salam bérıp bosugini atlap öyge kırıptu. Ana- bala ikkisi uni izzetlep (147) törge çıkırıp, astığa körpe sélip bérıptu. U poluni yep bolup acayıp çiraylıq köñül yasaydigan geplerni kılıp bolup:

— Hüner dégen qurimas bulaq, hüner öginiş üçün nurgun bedel töleşke toğra kélidu, şuña baliliriniñ göşliri méniñ, ustıhanlırı siliniñ, -deptu. Hézimniñ apisi cadugerniñ teleplirige pütünley qoşulıptu. Caduger Hézimni élip öyige qayıptu.

Caduger Hézimni öyige élip kélip hüner ögitişniñ ornığa uşşaq- çüşsek öy işliriga sélıptu. Hézim tügimes öy işlirini kılıp bir aynı ötküzüptu. İkki aynimu ötküzüptu. Aridin alte ay ötkende héç taqti qalmay Cadugerge:

— Ustam, men öydiki çégimdimu kala baqıdigan, su toşuydigan, otun yarırıdigan işlarni bilettim, men bu yerge u işlarni emes, siliniñ altun tavlaş hünerlirini ögengili kelgen, -deptu.

— Men séniñ şundağ déyişniñni kütüp turattım, ene etigen yolğa çıkımız, ottuz dane tağar alımız, birimiz bir eşekke minimiz, üç künlük yırakta bir tağ bar, qalğınini şu yerge barganda sözlişimiz, -deptu caduger.

Hézim uniñ gépini añlap cimip qaptu. Caduger bolsa qayıp kélişte alğan altunlarni kötürıdigan tögilerge epsun oqıp közge körünmeydigan haletke keltürüptu.

Etisi ular özliri kélişkini boyıçe herbiri bir eşekke minişip seperge çıkıptu. Ular eşeklik tohtımay (148), bir yutum su otlimay, üç kéçe- kündüz yol yürüp tohtımay, birla çokkisi körünüp turıdigan bir tağ bağığa kélip, eşektin çüşüptu. Hézim eşeklerni bağlap

bolğuçe, Caduger bir epsun bilen bir qoram taşni zor bir torpaqqa aylanduruptu. Caduger qol işariti qılğaniken. Torpaq aldığa kélip puşuldap turuptu. Caduger torpaqni Hézimğa körsitip turup:

— Oqlum, biz emdi bu torpqani tulumqilap soyimiz, sen qoluńğa ikki piqaq élip tulumniń içige kirip yatisen, quslar qan pürigini purap kélip, yéyiş üçün seni tulum bilen kötürüp taqniń üstige élip qıqıdu. Quslar seni taq qoqqisiğa qoyuşı haman sen tulumni yérip qıqsan quslar hürgüp uçup kétidu. Sen terini yerge taqlivétip, taq qoqqisida néme bolsa şuni yerge taqlıqın, -deptu. Esli bu altun taq bolup Caduger séhirlep hemmini öz halitide körünmes qilivetkeniken.

Ular topraqni óltürüp tulumqilap soyuptu. Hézimni içige solaptu. Uzaq ótmey quslarniń qaqlıraşqan, qırkıraşqa avazliri ańliniptu. Dégendek quslar Hézimni taq qoqqisiğa élip qıqıptu. Hézim tulumni yérip qıqqandın kéyin quslar hürküp uçup kétiptu. Hézim terini peske taqlivétiptu. Caduger unińğa:

— Oqlum téz bolqın taq üstide néme bolsa şuni taqlıqın, -dep küçiniń bariçe varaqlıraptu. Hézim taq üstidiki nersilerni bir hepte, üç kün taqlıqanda, caduger «boldi» dep tohtitip qoyuptu. Şu haman bir epsun oqup tögilerni eslige keltürüptu. Bu qağda Hézim (149) taqlıqan altunlarmu eslige kélip, kün nurida culalinip Hézimniń közini qamaşturuptu. U öziniń aldanganlıqini bilip cadugerniń peske qüşürüvelişini ötünüptu. Lékin caduger altunlarni ottuz tögige artip, uniń bilen karimu bolmay kétip qaptu.

Hézim zar- zar yıqlaptu. Tola yıqlap köz yéşi quruptu. Üni pütüptu. Taq üstide uyaqqa qéiptu, bu yaqqa qéiptu emma yerge qüşidığaqa héç amal qılalmaptu. Uniń yéyişi ot yiltizi, içişi yamqur süyi boluptu. U şu halette qırıq bir künni ötküzüptu. Taqdın qüşüşke héç amal qılalmay aqlır Hudağa yıqlaptu.

— Ey Huda, meni panahińda amal saklıqaysen, aman- ésen yurtqa bérivélišimğa medet qılqaysen.

Hézim Hudağa qılğan ilticasini tüqitip közini éçişiğa keyni tereptin suniń şarqlırıqan avazi ańliniptu. U keynige qarap qeksiz ketken bir ezim deryani körüp:

— Huda, -dep özini peske taşlaptu. U héç yerge ilinip qalmay deryaniñ qak otturisiğa çüşüptu. U üzüptu, üzüptu, miñ bir muşeqqette deryaniñ u kétéğa çıqıptu. Harginliqtin mağdursizlinip hoşidin kétiptu. Bir hazadin kéyin hoşığa kélip, hiçbir terepni perq ételmey béşi kayğan, puti tayğan terepke qarap yol aptu. U şu mañğiniçe çeksiz ketken çöl- bayavanda kativétip, égiz bir qum döñge uçaraptu u döñ üstige bir qedem örlise, ikki qedem siyrilip kétép, bir hepide döñniñ üstige çıqıptu. U döñ üstide turup bir terepke qariganiken, köz aran perq etküdek yerde bir tağ körünüptu (150) hem tağ tereptin bir qağiniñmu uçup kélivatqanlığını körüp: «qağa kelgen terepte ademzat boluşı mumkin» dep oylap, şu terepke qarap yol aptu. U bir neççe kün ténim tapmay yol yürüp şunçe köp çöl- cezirileri keynide qaldurup bir bağa yétip keptu. Bu bağ şundaq çiraylıq ikenki, teşvirleşke söz ustilirniñmu tili acizlik qilidiken. Bağda her hil méviler pişip mey bağlap ketkeniken. Gülleriñ huş puriği mest qırlıq iken, her hil quslarıñ qañıldap yékimlik sayraşliri, bağıñ güzelliği, mévileriñ serhilliği qoşulup Hézimni heyran hes qilivétiptu. U bağa ékivatqan suni boylap méñip bir bulaq boyığa bérıp qaptu. U bulaq boyidiki qoyuq saye taşlap turğan çinar tüvide oturup bulaq süyidin qanguçe içtiptu. Suni içpla çinariñ yiltiziğa beşini qoyup uyquğa kétéptu.

Hézim kélip qalğan bu yer esli divileriñ makani iken. Bu tağı diviler padişahi öziniñ Dive Peri, Dive Kügüzat dégen ikki qızığa bina qilip bergeniken, bu ikki dive qizi özliri dive bolmisu lékin başka divilerge uşşımaydiken, adimizatqa ziyankeşlik qilmay yaşılıq qilişni dilığa püküp yürüşkeniken, ular daim: «eger bizge ademizat uçrisa, teñ bolsa özimizge er qılsaq, çoñ bolsa aka qılsaq, qıçık bolsa aça qılsaq, teñtüş bolsa dost boluşsaq, qıçık bolsa siñil qılışsaq...»-dep arzu qilişip yürüşkeniken.

U ikki dive qizi Hézim bağa yétip kelgen küni seylige çıqqaniken, ular bağı aylına- aylına bulak tuvige (151) kélip kéliptu. Qarisa bir ademzat balisi behiraman uqlap yatqaniken. Ular buni körüp: «neççe vaqıtlardıñ qılğan arzuymız emelge aşqan çéği» dep huşal boluştu. Ular huşallıqida şuqluq qilip, soğuq bulaq süyini Hézimniñ yüzige çéçip Hézimni oyğitiptu. Hézim közini éçip qarıgudek bolsa, yénida ay dese ay emes, kün dese kün emes acayip güzel ikki qiz oturğudek, u buniña heyran bolup qizlarğa salam bériptu. Qizlarmu uniña salam qayturup:

— Hey adşmizat, bu yerge ilgiri ademzat ayıgi tégip bakқан emes. Siz ne vecidin kélip qaldıñız? -dep soraptu.

Hézim özini tonuşturuq, béşidin ötken keçürmişini sözlep bériptu. Qızlar uniñ éytqanlirini añlap uniñğa iç ağıritip:

— Sizniñ ademzat şehirige bérişniñiz mumkin emes, bu Kuyıqap şehiri, siz bizdin çoñ ikensiz, şuña siz bizge aka bolup, biz siñil bolayli, bille öteyli, -deptu.

Hézim qızlarniñ éytqanlirini añlap ilacsiz maqul bolsimu köñlide: «Bular künlerniñ biride meni beribir apirip qoyidu...» dégen ümidinimu kıptu.

Ular aka- siñil bolup yaşaşqa başlaptu. Aridin uzaq ötmey ular bir- birige şundaq içekişip kėtiptu. Şuniñ bilen Hézim zérikmeydiğan bolup qaptu. Şu künlerniñ biride qızlarniñ atisidin qızlarni öz aldığa çakirip hever keptu. Qızlar atisiniñ yéniğa seperge çikiş aldida Hézim bilen hoşlişip uniñğa kırık bir tal (152) altun açquçni bérıp:

— Ey aka, biz bérıp kelgiçe kırık bir kün kétidu. Biz kelgiçe zérikip qalsiñiz bu açquçlar bilen birdin öyni açalaysiz, herbirini éçip bir kün tamaşa kıliñ, künde birla öyni éçiñ, añgiçe bizmu qaytip kélermiz lékin ésiñizde bolsun kırık birinci öyni herkiz açmañ, -dep tapilap qoyup kétip qaptu.

Qızlar kėtişi bilenla Hézim yalguzçılıqtin zérikışke başlaptu. U zérikışke çidimay qızlar bergen açquç bilen deslepki küni bir öyni éçiptu, ikkinçi küni ikkinçi éçiptu. U öy içidiki acayip güzel menzire, acayip- garayip özgirip turğan qızıkarlıq körünüşlerni körüp, bir heptidila kırık öyni körüp boptu. Kırık öyni körüp yene zérikışke başlaptu. U zérikışke çidimay, ular mendin bir sirni yoşurup kırık birinci öyge kirme dégendu, kirip körüp baqay...» dep oylap qızlarniñ agahlanduruşlirininimu untup, kırık birinci öyni éçiptu. U işikni éçişi bilenla közi çeksiz ketken köpkök, dolqunlap turğan kölni körüptu. Köl boyida yeşil çimenler meyın şamalda yelpünüp turğaniken. Köl boyida yene bir tüp çinar bar iken. Çinar tüvide bir altun teht bar iken lékin tehte heç nerse yok iken. Hézim uniñğa heyran bolup kök asmanda bir top kök kepterler peyda boluptu. Kepterler asta- asta peslep çinar tüvige çüşüptu. Ular birla yumilap hör- peri qızlarğa aylinip, kiyimlirini silip suğa çümülüşke başlaptu. Bu kırık bir kız esli diviler padişahniñ kızi Dive Perizat ve uniñ (153) kénizekliri iken. Hézim perizatni körüp yürikige bir ot tutuşup, kızğa aşik bıqarar boluptu.

U suğa çömülüvatқан perizatni énik körüş üçün teht üstige çikiptu. Perizatniñ süttek aq, mervayittek süzük, su üstide aqqu қанитidek heriketlinivatқан bilekliri ve güldek hösnini körüp, bir ah urup teht üstige yikiliptu. Uşu yatқınıçe bir hepta, üç kün yétiptu. Lékin, öziniñ қанçılık vaқit yatқанlığını bilmeydiken. U hoşığa kélip özini teht üstide körüptu. Emma, héliki kepter қızlar körünmeptu. Töt etrapığa қарap «ah yürіkim» dep yığlap, meydisini nem yerge yékip yétip işki otida yürіki puçulinişқа başlaptu. U şu azap bilen künlerniñ қандақ ötkenlikinimu sezmeу қaptu. Vaқit saiti yétip toşup қızlar қaytip keptu. Ular akisiniñ «ah yürіkim» dep meydisini nem yerge yékip tolğınip yatқанlığını, қırayınıñ zeprandek sarğıyip, birer yıl késel tartқан ademdek téniniñ acizlap ketkenlikini körüp, uniñdin tolimu ensirişip:

— Ey aka, sizge néme boldı? -dep soraptu. U körgen ehvalini yoşurmay eynen sözlep bériptu. Қızlar uniñ éytқанlırını añlap bir- birige қarişip:

— Hey aka, yaman boptu. Biz sizni қırıқ birinci öyge kirmen dégeniduk, kiripsiz, emdi uniñğa amal yok, u қız birinci Kuyıқap padişahiniñ қızı tursa, uni қандақ қолға чүşerermiz? dep uniñğa éçiniptu. U azabқа çidimay қızlarniñ ayıgığa özini étip hörkirep yığlap kėtiptu. Қızlar uniñ bu ehvalığa қарap (154) çidap turalmay:

— Hey aka, öziñizni tola avare қılmañ, zadila çidiyalmisiñiz bir urunup köreyli, u қızlar bu yerge yilda bir kélidu. Yene bir növet kelgiçe sevr қiliñ, siz u қızni rasttinla қолға чүşürmekçi bolsiñiz, aşu қızlar чүşken көl boyığa bir orek kolañ, üstide çimenler, қомушлар үнүp eslidiki halettin héç çanmaydıған haletke kelsun. U қızlar kélip kiyimlirini salғanda siz aşiqiñizniñ kiyimini nege salғанlığını yaқşı körüvéliñ, ular suğa çümülgen pursettin paydilinip orektin чіқip kiyimni élivélip cayiñizğa қaytip kirivélin, vaқit toşқanda қızlar kiyimlirini kiyip kétidu. U қız kiyimini izdep uçalmaydu, başқılar uçup kétidu. U қız kiyimini izdep қalidu. Şu çağda siz uniñğa kiyimini көrsitiñ, қız sizge yélinidu, yalvuridu, her қанче yilinip- yalvursimu kiyimini bermey bu yerge қéçip kéliñ. Қız keyniñizdin bu yerge kirse қалған işni biz toғrilaymiz, -dep ehvalni чүşendүрүptu.

Hézimniñ көñli biraz aramiğa чүşүptu. U şuniñdin başlap orekni kolaşқа başlaptu. Oreк қızlarniñ éytқinidinmu yaқşı, puhta pütүptu. Aridin uzak ötmey vaқit- saet toşup қızlarniñ kélidіған vaқti boluptu. Hézim orekke чүşүp marap turғанiken, қızlar ilğiriki

kétim kelgen waqitniñ del özide köl boyıǵa çüşüptu. Ular kiyimlerini sélip suǵa çüşüşke başlaptu. Dive Perizatmu kiyimini alahide cayǵa qoyup suǵa çüşüptu. U suǵa çüşüş qızlarınñ tamaşaşı rasa qızıp, canlinip héç nersige diqqet qılmaydıǵan haletke yétiptu. Şu (155) çağda Hézim orektin çıqıp, Dive Perizatniñ kiyimini yoşuruvaptu.

Qızlar suǵa çümülüp bolup, kiyimlerini kiyişip kepter siyaǵıǵa kirişip uçup ketišiptu. Peket Dive Perizatla qaptu. U kiyimini izdep tapalmay tit- tit boluvatqanda Hézim orektin çıqıp uniñ kiyimini körsitiptu. Dive Perizat kiyiminiñ yat ademzatniñ kolıǵa çüşüp qalǵanlıǵını körüp çöçüp kétip:

— Hey ademzat, kiyimimi yandurup berseñ, néme deseñ şuni tel qılıp bérey, yurtuǵa bir şeer qurup, pütün halayıqni saña qul qılıp bérey, -dep vediler bérıp yéliniptu. Lékin, Hézim uniñǵa unımay kiyimni çin qıçaqlıǵınıçe siñilliriniñ yénıǵa kirip keptu. İkki qız Dive Perizatniñ aldıǵa çıqıptu. Uni öyge başlap kiriş işniñ ceryanını sözlep bérıp:

— Bizniñ akimizniñ telipini qobul qiliñ, -deptu. Emma, Dive Perizat:

— Ademzatta vapa yoq, -dep uniñmaptu. Ular héliki yélinip, yalvurup baqqan bolsimu gepke kirgüzelmey ahır özlirini aşkarılap:

— Bizmu sizge oqşaş dive, bu ademzat bolǵını bilen bizniñ akimiz, biz uniñ vapasızlıq qılmaydıǵanlıǵıǵa işinimiz, siz uniñ teklipini qobul qiliñ, -deptu. Dive Perizat şundaq qılmaqtın başqa amalniñ yoqluǵını bilip Hézimniñ teklipini qobul qiliptu.

Hézim Dive Perizatniñ visalıǵa yétip, visal şadlıǵıǵa çümüp huşal- horam yaşaşqa başlaptu. Emma Dive Perizatniñ uçup ketišidin ensirep tilsimliq kiyimini sanduqqa (156) sélip puhta saqlaptu, künler, aylar şu teriǵide ötüp Dive Perizat bir oǵul tuǵuptu. Oǵlıniñ tuǵuluşı ularǵa huşallıq- üstige huşallıq élip kelgen künlerniñ biride Hézimniñ çüşige anisi kirip qaptu, şuniñ bilen uniñ huşallıǵı gem- qayǵuǵa aylinip, yegen nersisi çirayıǵa çıqmaydıǵan bolup qaptu. Hézimniñ bu ehvalni körgen ayalı:

— Ey qedirlikim, sizge néme boldi. Héli waqıtlardıñ béri gemkin yürüysizǵu? -dep soraptu. Hézim körgen çüşini ayalıǵa sözlep bériptu.

— Anamniñ hali qandaqqin, -dep anisini séginiriptu. Dive Perizat uniñ éytqanlirini añlap uniñğa iç ağıritip qaptu. Dili yumşap yaǵşılıq kıliş ħiyalıǵa kélip:

— Men sizni yurtiñizǵa apirip kéley, -deptu. Hézim buniñdin tolimu ħuşal bolup ciddiy teyyarlıqqa çüşüptu. Hézim ayali, balisini élip yolǵa çikiş aldida siñilliri uniñğa:

— Siz kesiñiz emdi kélelmeysiz, şuña béşñizǵa kün çüşkende işlitiñ, -dep ikki tal çéçini bériptu.

Hézim ularniñ özige qılǵan yaǵşılıqliriga çeksiz minnetsarlıqini bildürüp:

— Men yene silerni çoqum körgili kélimen, -dep vede bérıp ħoşlışıp, nurǵun altun- kümüşlerni élip yolǵa çikiptu. Ular şu yürgeçe kéçiliri qonalǵuǵımı çüşmey, kündüzliri arammu almay beş hepte, alte (157) kün yol yürüp, öz yurtıǵa yétip, öyniñ aldıǵa keptu. Qarisa öyi ilirikidinmu géribsinip turǵaniken. Hézim öyini bu halda körüp, apisiniñ hayat ikenlikige işengüsi kelmey, işik tüvide turupla apisini çakiriptu. Öy içidin nahayiti aciz:

— Kimsen? -dégen avaz çikiptu. Hézim apisiniñ hayat ikenlikini bilip, tögidin özini yerge taşlap, ömilep öyge kiriptu. Apisi bilen qucaqlışıp körüşüp, hönrep yiglap kétiptu. Hézim apisıǵa béşidin ötken işlarni sözlep bériptu. Apisimu oǵliniñ derdide körmes bolup qalǵanlıqini éytqaniken. Hézim ayaliniñ ħasiyetlik eñgüşterini élip, apisiniñ köziǵe sürteniken, apisiniñ közi vallide éçilip kétiptu. Hézimniñ apisi çeksiz ħuşallıqqa çümüp oǵlini qaytidin baǵrıǵa bésiptu. Kélini ve nevrisini körüp téħimu ħuşal bolup, ħuşalıqtin néme qılarini bilmey kélini bilen nevrisini baǵrıǵa bésip yetiş- yétişlap söyüp kétiptu.

Ular cem bolup ħatircem ħuşal- ħuram turmuş keçürüşke başlaptu. Aridin uzaq ötmey Hézim şehir sirtıǵa heşemetlik bir saray séliš niyiti barlıqini ayali bilen apisıǵa meslihet saptu. Ular bu meslihetke qoşuluptu. Ayali uniñğa:

— İş başlaştın ilgiri siñillarni bir körüp kelsiñiz bolarmikin, iş başlinip ketse aridin uzaq vaqıt ötüp, ular bizidin ġem- endişe qilip kétermiken, -deptu.

Hézim bu meslihet ħop yékiptu. U ayalıǵa (158):

— Méniñmu ularni körgem kélip qalğan. Men béríp ularni körüp, ehvalni uqturup koyup qaytip kéley, -deptu. Hézim yol teyyarlığını püttürgendin kéyin apisi, ayali, oğlu bilen huşlışıp siñillirini yoqlaş üçün yolğa çıkiptu.

— Hézim ketkendin kéyin öy işliri Dive Perizatğa qaptu. Bir küni şeherge kirip, Hézimni tağ üstide taşlivetken cadugerge uçrap qaptu. Caduger ilgiri bu ay süpet perizatni körüp bakmıgacha nedin kélip qalgandu dep heyran bolup, alman- talman öyige béríp kitab açsa bu başka biri emes, Hézimniñ ayali bolup çıkiptu. Caduger buni bilip, Hézimniñ qandaqlarçe hayat kélip bu perizatğa ige bolğanlığını bilelmey heyranlıqtin vehimige çüşüptu. U özige emdi yaşıllıq qalmığanlığını pemlep perizatni közdin yoqitişniñ koyıgı çüşüptu. Uyan oylap, buyan oylap ahır perizatni padişahniñ qoli bilen yoqitişni hop körüptu. U şu mekset bilen padişahniñ aldıgı kirip:

— Şahi alem söyünçe, -dep ikki qolını sozup turuptu. Padişah némige söyünçe bérیدiğanlığını soridiğan caduger Dive Perizatniñ teki- turkı, süpitini teriplep kélip:

— Şundaq çiraylıq bir perizat silige emes bir tul hotunniñ oğıgı mensup bolup qaptu, -dep köriğini bayan qılıptu. Padişahmu perizatniñ teripini añlapla ornida olturalmay kélip leşkerlirige derhal aşu perizatni élip kelişni buyruptu.

Caduger leşkerlerini udul Hézimniñ öyige başlap (159) béríp, perizatni tutup padişahniñ aldıgı élip bériptu. Padişah uni körüp es- hoşini yoqitip qoyuşqa tala qaptu. Padişahniñ közliridin şehvanilik çıqıp turğanlığını körgen Perizat padişahniñ niyitiniñ buzulğanlığını bilip:

— Ey padişah, men rasttinla şunçilik çiraylıq ikenmenmu, rasttinla çiraylıq bolsam, öydiki sanduqta bir pey köñlikim bar, uni kiysem téhimu çiraylıqlışıp kétimen, şuña aşu köñlikimni ekeldürüp berseñ, -dep öziniñ tilsimat köñlikini kiyip padişahniñ yavuz çañgilidin qutuluşni dilige püküptu. Padişah buni bilmey ademlirige köñlekni élip keliş buyruqını bériptu:

Leşkerler öyge béríp, Perizatniñ sanduqtiki tilsimat köñlikini bulap élip bériptu. Dive Perizat bu köñlekni kiyip téhimu çiraylıqlışıp kétiptu. U padişahın:

— Men çiraylıq ikenmenmu? -dep soraptu.

— Hee, bek güzel ikensen.

— Sen méni néme kılmakçı?

— Men séni öz emrige almakçı.

— Undağ bolsa méniñ bir balam bar, şunimu bille élıvalsam saña mağul deymen.

Padişah uniñ telipige koşulup oğlinimu bille koşup koyuptu. Padişah pütün şehir ehlini yığip Perizatni körüşke tekliptu. Pütün şehir ehliniñ közi Dive Perizatta iken. U éğiz ravağğa çıkip pestikilerge (160):

— Ey halayık, men rasttinla çiraylık ikenmenmu? -deptu. Kişiler:

— Rastinla çiraylık ikensiz, -déyişige Perizat:

— Padişah mañimu kıldı, özigimu kıldı, -dep balisini koltuğığa kisip bir yumilap, kök kepterge aylinip uçup kétiptu. Padişah ağızını açıkınıçe asmanğa qarap kaptu. Caduger bolsa Perizatni yoğıtalmığanlıkidin téhimu sarasimige çüşüp kétiptu.

Şu künlerde Hézim diviler makanığa bérıp ikki siñlisini yoqlap, öz pilanini ularğa yetküzüp kaytıp kélivatқанiken. Hézim öyige kırık künlük yol qalğanda: «ayalım aldimğa çıkıdu...» dep oylıғанiken. Emma, ayalı aldığa çıkmaptu. U: «Belkim öy işliri bilen bolup kitip méniñ kaytıp kelgenlikimni bilmey qalğan bolsa kérek» dep öziğe teselli bérıp yolını devam éytiptu. Şu yürğiniçe öyige töt künlük yol qalğanda: «ayalım emdi aldimğa çıkıdu...» dep yolğa telmürgen bolsimu ayaliniñ qarısı körünmeptu. Buniñdin uniñ köñli bir şumlukni sézip seperni tizlitip aldıraş öyige keptu. Hézim işik aldığa kelgendimu ayalı aldığa çıkmaptu. U bu iştin biaram bolup hamuş halette, attin çüşüp turup:

— Apa, apa, -dep varkıraptu.

Apisi aldığa çıktıtu. Ana öz oğliniñ kaytıp kelgenlikini körüp zar- zar yığlap kétiptu. Hézim buni körüp:

— Méniñ hotun- balilirim kéni? -dep soraptu.

Apisi yığlap turup bolğan ehvalini bir- birlep (161) sözlep bériptu. Hézim apisiniñ éytқанlirini añlap azabtin özini basalmay pırkırap kétiptu. Bir çağda ésini yığip ikki siñlisiniñ çaçlirini köydürgeniken, ular şu zaman peyda bolup:

— Hey aka, bésiñizğa néme kün çüşti? -dep soraptu.

Hézim bolğan ehvalni sözlep bériptu. Ular ehvalni uqqandın kéyin Hézimni élip öz makanıǵa bérıp, bolğan iştin atisini heverlendürüptu. Atisi héçqandaq amal yoqluǵını bildürüptu. Ular yetküzüp qoyuşni, qalğan işlarni özi bir terep qılışni kélişip yolǵa çıkıptu.

Dive Perizat padişahniñ köz aldidin balisini qoltuǵıǵa qısıp kök kepterge aylinip uçup ketkendin kéyin udul atisiniñ ordisiǵa çüşüptu. Qızniñ atisi qızı yoqap ketkendin kéyin qıziniñ derdide köp yığlap közidin ayrılǵılı tas qalğaniken. Qızini körüp nahayiti huşal boluptu. Lékin, qıziniñ qolidiki ademzat balisini körüp, qıziniñ néme iş qılğanlıǵını bilip gezepi téşip yérilip ketküdek bolup, qızı bilen balisini zindanǵa taşlitiptu ve caza üçün kırık qamça uruşni buyruptu. Qız öziǵe üsti- üstilep kélivatқан bu azablarǵa çidimay zar- zar yıǵlaptu. Qaqsaptu. Lékin, uniñ haliǵa yétidiǵan adem çıqmaptu. Aşu künlerde Hézimni siñilliriniñ tapқан diviler padişahi Hézimni ölümge buyruptu. Diviler uni öltürüş üçün daǵa ésişқа élip kétivatқanda diviler padişahiniñ on qol vezirige uçraptu. Vezir (162) néme iş ikenlikini bilgendin kéyin ularni tohtitip qoyup, padişahniñ aldıǵa kirip:

— Ey padişahi alem, ilgiri ikkimiz bir növet ademzatniñ şepkitige érişken. Şuniñ heqqi hörmiti üçün bolsimu uni öltürmeyli. Çünkü silige oǵşas katta padişahniñ qızini élişқа eymenmigenge qarıǵanda u boş adem emestek qilidu, -deptu.

— Bu pikir padişahқа yékip Hézimni zindanǵa sélişқа buyruptu. Uniñ put- qolıǵa koyza- kişen sélip zindanǵa taşlaptu. Hézim péşanemge pütülgini muşu oǵşaydu dep tekdirige ten bérıp dat- peryadmu salmaptu. Hézimniñ behiraman olturğanlıǵını körgen kéri gundipay: «başqılar zindanǵa taşlansa dada- peryad çekip, nale zar qilip kettetti, buniñ mit qılmay olturuşıǵa qarıǵanda bir karamiti bar. Eger şundaq bolup qalsa bu ölüm eñ avval maña kelgüdek, bu ölümدين yıraqlaş üçün uni qoyup bérıp héç nerse bilmes bolup

turuvalsam padişahmu gañgirap qalmaydu...» dégen hıyallar bilen Hézimni zindandin çıkırvétiptu.

Hézim néme sevebtin zindandin qutulğanlıqınımu oylimay, bésiniñ aman qalğanlıqıdın huş bolup keynigimu qarımay çölü- cezirilerini keynide qaldurup siñliliriniñ yéniğa kétivatsa üç divige uçrışıp qaptu. Ular bir- biri bilen uruşup, baş- közini yérıp, qan töküşüp bir- birini öltürüş dericisige yetkeniken. Hézim ularniñ néme üçün şundaq uruşuvatqanlıqını bilmey bir haza turgandin kéyin ularniñ néme sevebtin şundaq uruşup ketkenlikini bilip baqqusi kélip, yéniğa bériptu (163). Diviler yénida ademzatniñ peyda bolğanlıqını körüp heyran bolup soquşni tohtitip bir- birige qarışivatqanda Hézim:

— Siler némige şunçe uruşup kettiñlar? -dep soraptu.

Birinci dive:

— Biz miras talişip uruşuvatımız, -dep yerde turgan qalpak, oqya, hasa gilem, qazanlarni körsitiptu.

İkkinçi dive:

— Muşu beş nersini togra teksim qılalmay soquşuvatımız, -deptu. Hézim bu yerde bir sir barlıqını oylap:

— U konirap culıqa çıqip ketken nersilerni talişip şunçilik qılğuçılıkı barmu? -deptu.

Üçünçi dive:

— Bar, hasini yerge bir ursa neççe miñ dive peyda bolup lebbey şahim dep qol qoşturup, néme işqa buyrusa şuñi köñlidikidek beca keltüridu, qalpaqni kiyivalsa héçqandaq ademniñ közige hetta divilerniñmu közige közünmeydu. Gilemge oltursa uçidu. Nege dése şu yerge yetküzidu. Oqyani atquzçe karamitiñni körset dése bir tal oq miñ tal bolidu. Qarsaq açsa qazanga qarap «qayna qazanim» dep qoysa her hil taamlar teyyar bolup turidu, -deptu. Hézim u nersilerniñ hislitini bilgendin kéyin şu nersilerni qolğa çüşürüş üçün bir hiyle tépiptu- de, divilerge:

— Men oqyada üç terepke qaritip üç tal oq atay, siler şu oqlarni tépip kéliñlar. Kim oqni birinci (164) bolup élip kelse gilem bilen hasini alsun, ikkinçi bolup kelginiñlar qazan bilen oqyani élinlar eñ kéynida qalğanga qalpaq qalsun, -deptu. Bu meslihetni añlap diviler nahayiti huşal boluşup hemma nersini Hézimğa béríp, oqya oqini élip kéliş üçün tek bolup turuptu. Hézim oqyani qoliğa élip üç tal oqni üç terepke qaritip étiptu. Diviler huddi şamaldek yügürüşüp oqlarni tépip kélişke kétiptu. Pursetni geniymet bilgen Hézim derhal gilemge olturup, qalpaqni kiyip, hasini tutup, oqyani ésip, qazanni élip, gilemge:

— Kuhıqap şehirige qarap uç, dep buyruptu. Hézim gilemde olturup Kuhıqap şehir taman uçup kétiptu. Diviler oqlarni tépip qarisa Hézimniñ sayisimu körünmeptu. Ular özliriniñ aldiganlıqini bilişip bir- biridin hapa boluşup kattıq hesret çekişiptu.

Hézim şu uçqançe héçbir hayal bolmay udul Kuhıqap şehirige yétip bériptu. Uniñ béşida tilsim qalpiki bolğaçqa héçkimniñ közige körünmeptu. U udul ayali, balisiniñ yéniğa kirip ularni qutuldurup çıqıptu. Bir haliy cay tépip qayta didar körüşüptu. Qazanğa buyrup ularğa nazi- németlerni tel qilip bériptu. U hasini yerge urğaniken san- sanaksız diviler uniñ aldida qol qoşturup peyda boluptu. Hézim aldidiki divilerge Kuhıqap şehiridiki divlerni yokitiş buyruqini bériptu. İkki terep yette kéçe- kündüz yer- zémin, asman pelek titrigüdek dehşetlik çeñ qilip, Kuhıqap divilerini halaq qiliptu. Hézim Kuhıqaptiki barlıq bisatlarni yiğışturup (165) yolğa çıqıptu. U yol üstide ikki siñlisini élivélip, udul öz yurtığa yétip keptu. Qarisa apisiniñ hali hıterlik iken. Hézim ayalığa qariganiken. Dive Perizat hasiyetlik engüşter üzümkini suğa çilap, suni içküzgeniken, Hézimniñ apisi sellimaza saqiyip kétiptu.

Hézim bala- çakilirini orunlaşturup qoyğandin kéyin eslidiki pilani boyıçe şehir sirtığa bir heşmetlik saray sélišni başlaptu. U şeherdin nurgun yağaççı, neqqaş, tamçı, medikarlarni élip çıqıp sarayni téz püttürüp çıqışqa buyruptu. Ustılar, medikarlar herqançe aldirıgan bosimu sarayni Hézimniñ telipi boyıçe pütürüşke bir yıl kétiptu. Saray padişahniñ ordisidin heşmetlik bolup pütün çıqıptu.

Bu çağda padişah Dive Perizatniñ deride orun tutup yétip qalğaniken. Caduger bolsa padişahniñ ayıgıda pay- pétek bolup, padişahqa yahşıcaq boluşqa qilidıgan iş tapalmay yürgeniken. U şehir sirtığa çıqıp Hézimniñ sariyini körüp, padişah ordisidin

heşmetlik ikenlikini körüp, kimniñ sariyi ikenlikini bilgüsi kélip, etraptiki kişilerdin sorap, uniñ Hézimniñ sarayı ikenlikini bilip, yene yaman ğerezge keptu- de, padişahniñ aldıǵa kirip:

— Padişahi alem, héliķi güzel perizat éri bilen yene qayıp kéliptu. Şu tapta ular öyide bir neççe hizmetçisi bilenla turuşuptu, -dep hever yetküzüptu.

Padişah cadugerniñ heverini añlap leşkerlirige Dive Perizatni tutup kéliş heķķida buyruķ bériptu (166). Leşkerler padişahniñ permeni bilen Hézimniñ sarayıǵa basturup bériptu. Padişah leşkerlirini basturup kelgenlikini körgeñ Hézim ularniñ niyitiniñ yaķşı emeslikini bilip hassini yerge bir urdıǵaniken, eyhannas, şu zaman neççe yüzmiñliǵan diviler peyda boluptu. Hézim divilerge:

— Padişahniñ ademlirini birni qoyman yoķitiñlar, -dep buyruķ bériptu.

Diviler heş- peş déǵüçe padişah leşkerlirini halak qılıp, cadugerni tirik tutup keptu. Hézim uni körüp ğezipini basalmay oķyani çıkırıp: «karamitiñni bir körset» dep atqaniken. Bir tal oķ miñ tal bolup birim uzaya ketmey hemmisi cadugerniñ ténini téşip çıkıp kéliptu.

Şuniñdin kéyin Hézim bu sheherge padişah bolup, yurtni adil sorap, yetim-yésirlarniñ béşini silap, siñilliri bilen huşal hıram, behtlik turmuş keçürüşke başlaptu... (167)

Éytip bergüçi: Piçan Nahiyse Çıķtıñ Yézisidin İsmayıl Tahir

30. Hürşid Mergen³³

Burunķi Turpan Hānlikliķi devrinde bir padişah ötkeniken. U padişah ilim ehli, batur, mergenlerni hörmetleydiken hem hemmisini muvapliķ işķa koyidiken. Puķralarķa zulum salmay, bac- séliķni éġirlatmay, turmuşini ĥatircem ķilġaniken. Padişahliķ şu teriķide uzak zamanlar devr ürüptu.

Yurtniñ bundaķ paravanliķ turmuşıķa hesiti kelgen Kuyıķaptiki ķara dive yurtni ĥaniveyran ķilip ins- ciñlerniñ makanıķa aylandurup köñlini şad ķilmaķ üçün, padişahliķ zéminıķa ķedem bésiptu. Kaçanki u bu zéminıķa ķedem basti- yurt ĥarablişişķa ķarap yüzliniptu. U ķara dive barġanla yéride uçrıġanliķi ademlerni öltürüp, ĥayvanlarni yep, del- dereĥ, öy- varan, ot- çöp, ziraetlerni aġzidin ot pülep köydürüp, veyran ķilip, ĥarabiliķķa aylanduruvétiptu.

Yurt ehli bu ĥeverni padişahķa yetküzüptu. Padişah yurtniñ amanliķi, puķaralarniñ ĥayatini koġdaş üçün, orda içidiki men- men dep yürgen palvanlarni, mergenlerni leşkerge baş ķilip, Ķara Divini yoķitiş üçün yolġa saptu...

Uzaķtin béri ordida bikar yürüp meşķ ķilmiġan yaki oķyanin kirişini tartip baķmiġan Mergen, palvanlar Ķara Diviniñ ķarisini körüp, yürüşini toĥtitiptu- de (26), oķyalirini betlep Ķara Divige ķartip oķ uzuptu. Lékin, ularniñ oķliri közligen nişanġa yétip baralmay, diviniñ çişıġa téġip koyġaçaķa, özliriniñ cénini divige sélip bériptu. Dive ornidin bir silcip palvan, mergenlerni yalmap yutuvétiptu. Ķalġan leşkerlerni bolsa, aġzidin ķara boran çıkırip, uçurup tiripiren ķikivétiptu...

Diviniñ çañġilidin aman ġalġanliri padişahķa bolġan iştin ĥever yetküzüptu. Öziniñ Mergen, palvanliriġa işenç baġlap, ümidi kütüp olturġan padişah bu şum ĥeverni añlap çöçüp kétiptu hem oyġan çöķüptu. Padişah uyan oylap, buyan oylap, aĥir bir ķararġa kélip, öziġe yéķin vezirdin birni çaķırip:

— Men yurt béşi, men yurtniñ yiġisini yiġlap, otida köymisem, meniñ néme karayitim. Şuñā men yurtķa kelgen bu bala- ġazani yoķitiş çarisini tapmisam bolmaydu.

³³ Hürşid Mergen. Uyġur Hēlķ Çöçekliri 19. Neşirge Teyyarlıġuçılar: Abduķiyum Turdi Turpan; Abdurēşit İbrahim. Şincan Hēlķ Neşriyatı, 2000, ss. 26-33.

Sen men kelgiçe yurtni adil sorap, méniñ yoqlukumni çandurmay, méniñ kélişimni kütkin, -dep pütün yurttıñ tekdirini vezirge tapşurup, özi başkılarga tuydurmay ordidin çıkip kéliptu...

Padişah ordidin ayrélep, pukraçe kiyinip, öz meksitige yétişniñ yolini izdep koçimu koça, öymü öy arilap pütün yurtni kézip çıkıptu. Lékin, birermu muvapiķ tedbir, muvapiķ adem tapalmay, béşiniñ içi- téşi kétip, қандақ қılışni bilelmey, yurtniñ tağ-davanlırini, oyman- döñlirini kézişke mecbur boluptu. U şundaқ аһiri çıқmas yolға kirip, yol yürüptu, yol yürisimu mol yürüp, tağ arisidiki ormanlıққа kirip қaptu. U bu sap havalıқ cayda geş köñlige biraz aram bérip, özimu harduқini (27) çıқirip, uһlımaқçı bolup yétiptu. U uyқusini uһlap yétip tursun, biz gepni başқа yaқtin аñlaylı...

Bu tağ içidiki ormanlıқта Hуrşid isimlik ovçı yaşaydiken. Ovçılıқ uniñ ata kespi iken. U usta Mergen iken, u aқ köñül, sap niyet kişi bolup, öz halal emgikige tayinip yaşasni yaһşı köridiken. Şuña öz yurttin ayrilip bala- қақılirini élip bu tağ içige kirip, bulaқ süyidin paydiliniп yep içip, boş қағlırida ov ovlap yaşap kélivatқанiken.

Padişah ormanlıқ içige kirgen күni, Hуrşidmu ovға çıққанiken. U ormanlıқта bir ademniñ yatқанlıқini körüp yéқin bériptu. Қarıғudek bolsa, bir adem behuzur uһlap yatқан. Uyғitivétey dése, uyқusini buzuşқа köñli unimaptu. Taşlap kétey dése, yirtқuқ hayvanlarniñ ziyankeşlikige uçrap kélişidin ensirep, taşlap kėtişke köñli қıymay, epçilik bilen yüdүvélip, tuydurmay öyige élip kéliptu. Öyige apirip astıға körpe sélip, béşıға yastuқ қoyup, yatқuzup қoyup, oyғinişini күtүp olтурuptu...

Padişah bir hazidan kéyin oyғiniп közini éçiptu. Қarıғudek bolsa özniñ ormanlıқта emes, öy içide yatқанlıқini körüp, oñummu çüşümму, dep çöçүp ornidin turup kéliptu. U öziге қараp olтурған ата- bala үç ademni körүp:

— Bu méniñ oñummu, çüşümму, men bu yerge қандақ kélip қалdim? -dep soraptu.

— Bu oñliri méһman, -deptu Hуrşid Mergen hem özini tonuştırup bolған ehvalni çüşendүрүptu. Padişah (28) Hуrşid Mergenniñ sözini аñlap ҳatircem boluptu. Hуrşid Mergen uniñ aldiға dastıһan sélip tamaқ keltүрүptu. Tamaқ üstide padişah özini

aşkarilap, bu tağ deştlerni kézip yürüşteki meksitini éytipu. Hırşid Mergen padişahniñ éytқанlirini añlap:

— Başliriğa égir kün çüşüptu. Niyetliri tüz iken. Hırşid Mergen medet kılar, sili bizge méhman. Hatircem harduqlirini alsila, başqa işlar kéyinçe bir terep bolar, -deptu hem öziniñ ov ovlap kélip padişahni méhman kılidiganlıkını éytip çıkip kétiptu. Padişah yétip aram élip qaptu...

Aridin uzak ötmey Hırşid Mergen zor bir arqarni mürsige artip kirip keptu. Padişah qarigudek bolsa, oq arqarniñ ikki köziniñ otturisiğa tegkeniken. Padişah buni körüp, Hırşid Mergenniñ usta Mergen ikenlikige çin köñlidin qayil boluptu. Hırşid Mergen hayal bolğay, köşni pişurup padişahniñ aldığa qoyuptu. Padişah göş yep oturup Hırşid Mergendin:

— Men usta Mergen, palvanlarni muvapiq işqa orunlaşturup, öz huzurumdin orun bergen tursam siz néme üçün bu yerge kélip yalguz yaşaşni halap qaldıñiz? -dep soraptu. Hırşid Mergen kemterlik bilen:

— Hörmetlik méhman, piçakni bilep turmisa dat basidiganlıkını bilidiganla, hünermu şundak, daim meşq kılip hem işlitip turmisa kamaletke yetmek uyaқта tursun, hetta kargı kelmes bir nersige aylinip qalidu, -deptu. Padişah Hırşid Mergenniñ néme demekçi bolğanlıkını çüşinip yétip (29) uniñ éytқанliriğa qayil boluptu hem uniñdin razi ikenlikini éytip qolını çin sıkıptu...

Etisi Hırşid Mergen yene ovğa çıkış üçün teyyarlıq kıliptu. Padişah uniñ maharetini öz közi bilen körüp békişni köñlige püküp:

Hırşid Mergen, men öyge oturup zérikip kettim, eger mumkin bolsa menmu siz bilen bille çıkip aylinip kirsem, -deptu. Hırşid Mergen méhmanniñ telipini ret kılalmay maqul körüp, padişahni özi bilen bille élip çıkiptu.

Ular uzun yürmey, Hırşid Mergen köz yetküsiz yerdiki bir qarini padişahqa körsitip:

— Ene, u kiyik, sili muşu yerde turup uni közitip tursila dep padişahni bir koram taşniñ keynige möktürüp qoyup, özi bir döñni egip méñiptu. Bu çağda çatqallıq arisidin

topağtek zorluqtiki bir yolvas nere tartip çıkip, padişahğa étiliptu. Hürşid Mergen yolvasniñ avazini añlap qarıgudek bolsa, padişah bilen yolvasniñ arılıkı bir çamdamçe kalğaniken. Hürşid Mergen közini yumup açquçe bolğan arılıqtiki héyim- heterni köz aldığa keltürüp, keynige burulup, okıyadin ok üzgeniken. Vişt kılğan avaz bilen teñ, yolvas set carķırıp ornida sunaylinip yétip kıaptu. Padişah hoşını yigip qarıgudek bolsa, yolvasniñ kañğa minilip yatķanlıķını kórüptu. Ok yine yolvasniñ ikki köziniñ otturisiğa tegkeniken. Padişah buni kórüp Hürşid Mergenniñ mergenlikige çin dilidin kayıl boluptu hem cénini saklap kalğanlıķıǵa dili söyünüp: «Kara Divini yokitigan palvan muşu iken» (30) dep oylap, huşallıķidin Hürşid palvanni kucaklap kėtiptu. Ular ov ovlap bolup kaytip kėtiptu.

Ular etisi naşta kılip olturup yine parañǵa çüşüptu. Padişah parañ arılap:

— Méniñ izdigen adimim siz ikensiz, siz bérıp yurtıni, helkni bala- kazadin kutuldurisiñiz, -dep öz kónlige pükken muddiasini éytiptu. Hürşid Mergen: «Bu yurt helikiniñ beşıǵa kelgen bala- kaza, méniñ beşimǵa kelgen apat...» dep oylap, padişahniñ teklipidin baş tartmaptu.

Hürşid Mergen ayalı, balisini élip padişah bilen bille yurtķa méñiptu. Ular yurtķa bérıp katta kütüvelişķa müyesser boluptu. Hürşid Mergen ayalı bilen balisini orunlaşturup koyup, Kara Divini yokitişķa atlınişni éytiptu. Padişah Hürşid Mergenni bir munçe leşkerlerni koşup yolǵa salmaķçı bolǵanda u:

— Padişahim, silimu biz bilen bille barsıla, -dep padişahnimu bille bérışķa tekliplikiptu. Padişah baş tartay dese bu iştin baş tartķan bolup kaldıǵanlıķını oylap bérışķa koşuluptu.

Ular Kara Divini yokitiş üçün seperge atliniptu. Ular köp yol yürüptu. Yol yürüp Kara Dive veyran kılip köydürüvetken yurt- mehelleriniñ is- hidi dimağķa urulǵanda, başka eskerlerni şu yerde turup saklaşķa koyup, padişah bilen ikkisi yolını davam éytiptu. Ular ikkisi ala- hazel bir kün yol mañǵandın kéyin Kara Diviniñ qarisi kórünüptu. Ular ikkisi atlırını şu yerde otlaşķa koyuvétip piyade méñiptu. Piyade méñip, alahazel Kara Divini (31) çağırsa ün yetküdek yerde kélip tohtaptu. Bu çağda Hürşid Mergenniñ yadıǵa, atisiniñ: «Eger, heterlik rekibiñge yoluksañ bir pay ok bilen ocuķtur, bolmisa kayta ok

üzme...» dégen vesiyiti yadıǵa kélip: «Atam éytқан heterlik reķibim muşu oǵsaydu» dep oylap toruşıǵa, Qara dive ularni körüp kélip, set nere tartip, asman- pelek topa çań tozutup ularǵa qarap éytiliptu. Hırşid Mergen buni körüp, héçbir temtirimey yénidin oқыani élip, oқni sélip, kiriçini ğulaç sozup, can yérini çenlep қoyup bergeniken, oқ del cayıǵa tégip Qara Dive ińrap yikilip:

— Ey Mergen, cénim bek қiynilip kétip baridu, mańa rehim қilip yene bir oқ bilen cénimni alǵın, -dep yalvurup varқiraptu. Hırşid Mergen:

— Atam mańa, reķibińni bir oқта uçқurt, ikkinçi oқ atma dégen, -dep қayta oқ atmaptu. Qara Diviniń nale- peryadi asta- asta tarқap kétiptu. Bu çağda keynide қaldurup қoyǵan leşkerler Qara Diviniń avazini ańlap, ularǵa yarem bériş üçün yétip kelgeniken. Ular diviniń ólükini körüp, Hırşid Mergenge apirin éytip, béşıǵa élip, asmanǵa étip yerge tegküzmey yurtқа қayturup élip keptu, yurt ehli bu hevernı ańlap, unińdin miń mertive razi ikenlikini bildürüp yer söyüp tezim қilip ózlriniń minnetdarlıǵını bildürüşiptu.

Şuniń bilen padişah Hırşid Mergenni pütün padişahlıǵını leşkerlirige baş қilip békitiptu. Hırşid Mergen leşkerlerge baş bolup, ularniń yep- içip bikar (32) yétişıǵa yol қoymay, қattıқ telep қoyup meşқ қildurup, herқандақ heterge taқabil turalaydıǵan haletke yetküzüptu. Buniń bilen puқralarmu, leşkerlermu şundaқ bir yaş serkerdisiniń bolǵanlıǵidin razi boluptu hem öz amanlıǵidin hatircem boluşup, қaytidin öz turmuşını yaǵşı ötküzüp, kőńllük yaşap kétiptu (33).

Éytip bergüçi: Turpan Şeher Yar Yézisidin Ziyit Micit,

Retligüçi: Turpan Şeher Yar Yézisidin Ömer Micit

31. İdiküt Tégi Heḳḳide Rivayet³⁴

Ḳedimki tarihtin çoñḳur bilimlerde ige danişmenler İdiküt tégi heḳḳide mundaḳ rivayet ḳilidu. Teklimakan bostanlığınıñ şimaliy teripige caylaşḳan Kétik şehirde Uyḡur ḳebililiri ḳebile başlıḳı ḳılıçnıñ başçılıḳıda déhḳançılık, baḡvençilik, çarvıçılık, iḳtisadiy igilik bilen şugullinip bayaşad turmuş keçürerken. Pütün ḳebile işliri adil başḳurulḡaḳḳa ḳelḳ arisida bayaşadlık, insablık, asayışlık höküm süridiken. Ḳebile başlıḳı ḳılıçnıñ Ay, Yultuz, Çolpan isimlik üç ḳızı bolup, oḡul perzenti yoḳ iken. Bu ḳızlar hösn camalida teñdaşsız bolup künnimu heyran ḳalduridiken. Bolupmu kenci ḳızı Çolpan eḳil- idrak cehetlerde vayḡa yetken bolup, acayip ötküllüki, sezḡürlüki mesililerini mutaaliye ḳiliştiki pikiriniñ çoñḳur ve orunluḳı bilen pütün ḳebile boyıḳe aldınḳı ḳatarda turidiken.

Kétik şehriniñ ḡeribiy teripide menzirisi ḡüzel, süyi şipalık Aydıñ köl dégen bipayan köz yetküsiz çoñ köl bar bolup, uniñ etrapidiki yapyéşil ot- çöpler meyin şamada ḳuddi meḡmeldek yelpünidiken. Her ḳıl ḳuşnava ḳuşlar bu cayḡa toplışip neḡme ḳilişidiken. Ḳebile başlıḳı ḳılıçnıñ ḳızliri her heptiniñ beşinci (99) küni bu acayip kölge kélip suḡa çümülidiken. Bir küni ular aditi boyıḳe suḡa çümülüş üçün köl boyıḡa kélip ḳarıḡudek bolsa bir padiçi bala köl boyide mal béḳip yürḡudek, bu baliniñ kiyimliri çul- çul, pütün bednini yara başḳan, béşi taz iken. Emma çirayidin nur yéḡip, ḳamitidin baturluk, şicaetlik çıkıp turidiken. Kenci ḳız açıliridin ayrilep kélip bu taz balıḡa ḳızıḳıp inçikilep ḳaraptu. Uniñ közi birdinla bu taz baliniñ beşidiki ḳaḳnap turḡan altun kukuliḡa çüşüptu ve bu tazḳaḳ balida alahide bir sirniñ barlığını sezivaptu- de, yürükide bir ḳıl illik sezim mevc uruşḳa başlaptu.

Hörmetlik kitabḡanlar, emdi rivayetimizni padiçi balidin añlıḡaysızler. Bu pada baḳḳuçi tazḳaḳ baliniñ ismi Nizamtay bolup, u kiçikidin başlapla Allaḡa étikad ḳilip, istḳamet ḳilişni untumaytti. Kişilerge tolimu méhriban idi. Mallarni yirak yaylaḳlarḡa apirip baḳatti. U her ḳıl desturlarni köñül ḳoyup oḳuytti. U esli beşini ḳaḳaḳ başḳan taz bolmay, belki acayip kélişken ḳametlik yigit idi. Uniñ taz bolup kélişiḡa mundaḳ bir seveb bolḡanidi. Bir ḳetim u ḳoylirini béḳivétip Aydıñköl etrapida uḡlap ḳaptu, u rasa tatlık

³⁴ İdiküt Tégi Heḳḳide Rivayet. Uyḡur Ḳelḳ Çöçekliri 19. Neşirge Teyyarlıḡuçılar: Abduḳiyum Turdi Turpan; Abduréşit İbrahim. Şincan Ḳelḳ Neşriyati, 2000, ss. 99-109.

uňlap çüş körüptü, çüşide dehşetlik qara boran çikip, bu qara boran içide Duldul mingen, kolığa Zulpiqar tutqan, apak saqal bir kişi uniň köz aldida namayan boluptu ve Nizamtaydin:

— Oğlum, bu qeyer bolidu, sen néme adem? -dep soraptu (100).

— Bu cay Aydiňköl boyidiki paqilik mehelli, bu cayda paqa köp bolganliki üçün yerlik kişiler paqilik dep atap kelgen, -dep cavab bériptu ve öziniň isim şeripini, kespini hörmet éhtiram bilen tepsili sözlep bériptu. Bu sözlerni aňligan héliki moysipit:

— Oğlum, hazir Kuyikap caylaşqan kün pétiş tereptin bir vehşi hayvan Kétik şehiri terepke kélivatidu. U herbir yurtta acayip kélişken sahibcamal qızlarni özige yem kilidu. Səniň insanlarniň hayatiğa tehdit sélivatqan bu vehşiy hayvanni kainattin yoqitiş vezipisini orunlişin üçün teñri meni evetti. Bu vehşiy hayvan ağızidin ot çatıtırıp aldıga kelgen nersini yutuvétidigan ecdihadur. Bu betbehtni peket senla yoqitalaysen, -deptu tentene bilen. Buni aňligan Nizamtay sel téñirkap turup ve moysipit palvandin:

— Vehşiy hayvanni qandaq yoqitiş mumkin bovay? -dep soraptu.

— Ey oğlum! Men saña astimdiki Duldulniň moyidin üç tal bérey, sen bu moyni qačan köydürseñ şu çağda iger cabduqluq, Zulpiqarlik bu Duldul səniň aldińğa peyda bolidu. Sen muşu Duldul ve Zulpiqarniň yardimi bilen héliki ecdihani yoqitalaysen, -dep cavab bériptu hemde Nizamtayniň béşini asta siyliğan iken, altun kokula peyda bolup etrapıga nur çéçişka başlaptu. Nizamtay bunińdin tolimu hursen boluptu. Biraq moysipit palvan yene mundaq deptu (101).

— Hey oğlum, sen bugün din başlap burunki eslińni yoqitip, niqablinipsen qaçanki héliki vehşiy ecdihani yoqatsañ şu minot eslińge kelgeysen. Saña teñrim qebileñlerniň başliki kiliçniň kiciq kizi Çolpanni ömürlük yar qilişni qarar kildi, deptu- de, etrapni yene qara boran kaplap héliki moysipitni uçurup kétiptu. Nizamtay çöçüp oyğansa, çüş körüptidek, birdinla pütün bedini qaqaç, béşini qomaç bésip beeyni murdiğila aylinip, qaptu. Qolida bir tutam moy turğudek. U bu ehvaldin zarlinip yigłaptu, qaygurutu, biraq bayatidin çüşide körgen ehvallarni bir qur esleptu- de, yigisini tohtitip moysipit palvanniñ éytqanliri boyıçe iş körmekke bel baqlaptu.

Emdi rivayitimizni kebile başliki Kiliçtin añlayli. U künlerniñ biride öz kızliriniñ aile işliridiki talantini sinap körüş için, ularni mustekil halda tamağ étişke buyruptu. Kızlar bu heverdin çeksiz şadilikka çömüp derhal tamağ étişke tereddüt kilişiptu ve tamaqlirini köñül koyup pişurup dadisiniñ yep békişi için aldığa élipkriptu. Kiliç aldı bilen çoñ kızı Ayniñ etken tamaqini bir qoşuq yep baqqaniken, bek tuzluq tétiptu, ikkinçi kızı Yultuzniñ etken tamikidin yegeniken. Tuzsiz biliniptu. Kenci kızı Çolpanniñ tamikini yegeniken tolimu mezzilik biliniptu. Bu ehvalni körge Kiliç kebile danışmenlirini yigip, bu işniñ sebebini sorıganiken, danışmenlerdin biri (102):

— Bu mesilini kızlarniñ boyığa yétip qalğanlik işidin izdeş mumkin, çünkü çoñ kızliri Ay toy kiliştin töt yaş, ikkinçi kızliri Yultuz ikki yaş éşip ketken, şuna ularniñ etken tamiki tuzluq ve tuzsiz, kenci kız Çolpanniñ etken tamiki mezzilik boluštiki sebeb uniñ hazır toy kiliş başquçıda turğanlikidindur, dep tehlil kılıp bériptu.

Keble başliki bu tehlilni añlıgandin keyin kızlirini derhal yatlık kiliş qarariğa keptu ve kızliriğa birdin alma tutkuzup kimge taşlısa şuniña bermek boluptu ve yarlık çıkırıp pütün kebilidiki er cinsalıklarıni yigip kelişni buyruptu.

Bir qançe kün ötkendin keyin keble tevesidiki barlıq helkler bu keble başlikiñiñ hoylisi aldığa yigiliptu. Üç aç- siñil kollirida almilarni tutqan halda turuptu. Kişiler ondin solğa birdin- birdin ötüşke başlaptu. Keble başlikiñiñ çoñ kızı Ay keble tevesidiki katta sodigerniñ oğlığa qolidiki almini taşlaptu. İkkinçi kız Yultuzmu del keble tevesidiki katta qarvidarniñ oğlığa almini taşlaptu. Biraq növet Çolpanğa kelgende pütün helk ötüp bolğuçe heçkimge atmaptu. Keble başliki buniñ sebebini sorıganiken Çolpan:

Aydiñköl boyide mal baqıdığan bir baliniñ bugünki paaliyetke kelmigenlikini éytipu. Keble başliki derhal perman çüşürüp padiçi bala Nizamtayni élip kélip işik aldidin ötküzgeniken (103), Çolpan derhal qolidiki almini uniña taşlaptu. Buni körge keble başliki kıziniñ pütün bedini qaqaç başqan bu taz padiçiğa tegmekçi bolğanlikiğa gezeplinip, çaparmenlirige buyrup Nizamtayniñ qolidiki almini tartkuzup keptu ve Çolpanğa almini başkidin taşlaşni buyruptu. Biraq Çolpan qolidiki almini yene Nizamtayğa taşlıganiken Nizamtay almini aptu- de, kap kılıp ağıza çişlep saptu. Keble başliki aççıkidin yerilgudek bolsimu, amal yoq. Çolpanni uniña bəriş qarariğa keptu.

Şuniñ bilen u Ay ve Yultuzlarga qırıq bir kéçe- kündüz heşmetlik toy qılıp bériptu. Merikige teklimakan bostanlığınıñ şimaliy, cenubiy, şerqiy ve ğerbidiki qoşna qebililer elçi evetiptu. Emma, Çolpan bilen Nizamtayğa héçqandaq toy merike ötküzüp bermigenniñ sirtida, ularğa qarañğu, zey samanlıqni hucra öy qılıp bériptu. Emma, Nizamtay bilen Çolpan buniñğa narazi bolmay murad- meqsetlirige yetkenlikidin şadlinip inaq bolup kétiptu. Künlerdin bir küni Çolpan bir qaça tamaq étip dadisini yoqlap kırıptu. Emma tamaqniñ üstide azraq saman bar iken. Uniñ dadisi tamaqni körüp bir qoşuq yep béqip tolimu mezzilik ikenlikini hés qiliptu, biraq azraq samanni körüp ecebliniptu- de:

Qızım şundaq oqşıtıp etken tamaqtıñ üstige azraq saman selip qoıgınıñ némisi? - dep sorıǵaniken, Çolpan derhal:

— Hömetlik dada, bu qılıǵım üçün bizni eyibke buyrumıǵayla, meniñ bundaq qılışım sizniñ (104) samanlıqta olturǵanlıqimni untup qalmaslıqliri üçündür, -dep cavab bériptu. Sipayılıq bilen, bu sözlirni añlıǵan qebile başlıqı biraz oylinip turgandin keyin ularni qurup ketken çinar baǵ dégen mévilik baǵqa köçüp bérıp, şu yerge qarañlar dep perman çüşürüptu. Nizamtay bilen Çolpan qedimki çinarlıq baǵqa yétip keptu. Ular bu yerge kélip qarigudek bolsa derehler qurup, bubullar uçup ketken, yantaqlar hemme yerni qaplap ketkeniken. Ular uyan oylap, buyan oylap, aqır capalıq işlep bu qedimiy mévilik baǵni kökertişni niyet qiliptu. Kéçe- kündüz ter töküp işlep, aqır bu baǵni her hil meviler bilen tolıǵan makanga aylandurıptu. Allıqayaqlarğa uçup ketken huşnava quşlar bu güzel baǵqa kirip pütün iştiyaqı bilen sayraşqa başlaptu. Nizamtay bilen Çolpan bu baǵda külüp yayrap tamaşa qılışıptu, güzel hayatniñ peyzini sürüşüptu.

Künler şundaq huşallıq, bayaşadlıq ilkide ötüvatqan künlerniñ biride qışiler arisida qandaq kuyıkap tereptin vehşiy hayvan ecdihaniñ kétik şehirige qarap yolğa çıqqanlıqı, uniñ bu şeherdiki barlıq qızlarni yeydiǵanlıqı heqqida miş- miş gepler peyda boptu.

Vehşiy ecdiha qebile başlıqı Qılıçqa pütün qebile tevisidiki çiraylıq qızlarni yigip şeherniñ şimalıǵa élip çıqıp öziniñ yéyişi üçün teyyarlıq qılıp turuşni, eger öziniñ bu telipige maqul démise şehir bilen ahalılarni qoşup yevétidiǵanlıqı heqqida bir parça tehdit (105) hėti evetiptu, bu hétni körgen qebile başlıqı kéneş arqılıq şeherni saqlap keliş ve

ahalilerniñ pütünley halek boluşniñ aldini éliš üçün, pütün kebile tevesidiki çiraylık kızlarni yigip ecdihağa yem kilişiptu ve kebile başlık, öziniñ kenci kızı Çolpanni birinci bolup ecdihağa yem kilişka atıganlıkını cakarlaptu. Buniñ bilen barlık çaparmenler terp-terepke katrap yürüp çiraylık kız- çokanlarni yigışka başlaptu.

Öziniñ ecdihağa yem boluşğa atalğanlıkını uqқан Çolpan peryad çekip nale kiliptu, éri Nizamtaydin kutkuzuşni ötünüp yéliniptu. Biraқ Nizamtay héçqandaқ ipade bildürmey behiraman yürüvétiptu.

Künler ötüp Çolpan başlık sansız kız- çokanlar ecdiha aldıga élip bériliptu. Yiraқtin közliri daş kazandek, çaqliri, yaylı kızıl ve sériқ, çışliri sapanniñ çışidek, aғzidin dehşetlik ot çaçratқан vehşiy ecdiha köz yetküzüsiz kuyruqlirini sórigen péti dehşetlik tuman ve қара boran peyda kilişka başlaptu. Ecdiha köreñlik bilen ularni yéyişke temşelgende tuyuqsızla қolliriğa gürze alған, altuni ger- cabduқluk Duldulğa mingen bir palvan peyda boptu- de, ecdihar bilen gep- sözsiz élişiptu. Kızlar terp- terepke petirap keçişka başlaptu.

Ecdiha bilen héliқи palvan gah birde yeñse, gah birde yeñilip қiriқ kéçe- күндüz élişiptu. Қiriқ birinci күni ecdihamu barlık күç- қувvitini işka saptu. Palvanmu barlık күç- madarini işka séliptu. Ecdiha barlık (106) күçi bilen palvanni dem tartiptu. Nizamtay şu pursette tumıқını bir alғанiken béşidiki altun kukulidin күçük nur peyda boptu- de, bu nurdin ecdihaniñ közi kor bolup қaptu. Palvan pursettin paydilinip uniñ ikki қuluқidin kap қilip tutuptu- de, ecdihaniñ térisini ikki kéçe- béşidin қuyruқиғиçe soyuvéliptu. Buniñ bilen ecdiha қipқizil gоş halitige keptu. Nizamtay şundaқ қarisa, teñri taғliridin éқip çüşüvatқан sular ecdihaniñ yoған gevdisi bilen toşulup қaptu, u buni körüp, insanlarniñ cenubtin şimalğa ötüşiniñ mumkin bolmaydıғанlıқını oylaptu- de, uniñ bedinidin on yerni késip taşlaptu. Buniñ bilen on ötkel (égiz) peyde boluptu hem de ecdihaniñ téni ötkür күn nuri destidin қizil қizil ve sériқ haletke kélip қaptu, héliқи palvanmu ecdihaniñ térisini Duldulğa artip öz huzuriğa ravan boptu.

Emdi rivayetimizni Çolpan başlık kız- çokanlardin añligaysiler, palvan ecdiha bilen élişivatқан pursetin paydilinip, öz ata- aniliriniñ öylirige yétip bargan kız- çokanlar bolған ehvalni ularğa éytip bérip, özliri olturған çinarlık baғka yol aptu. Bu

bağniñ işikini écip qarisa héliki kütüzup qalğan palvanniñ Duduli bağ içide otlap yürüdek, buniñdin heyran qalğan Çolpan yügürüp öyige kirse héliki palvan kattık uyquda iken. Şuña Çolpan asta dessep héliki yigitniñ kışığa bérıp qarisa, uniñ béside altun (107) kukula birdinla çaķnap kétiptu. Bu yigitniñ öziniñ canican éri Nizamtay ikenlikini tonuptu hemde bu ehvalni dadisiğa melum kıliptu. Bu tasadipiy ehvaldin ħever tapķan Kılıç biraz téñirķap kıaptu ve derhal bir qararğa kélip Nizamtayni oyķatmastini mepige sélip ekilip öziniñ ķebile başlıķlıķ teħtide olturģuzuş heķķide buyruk ħuşürüp uni ekilip teħtte yatķuzuptu. U teħtte ķiriķ bir kéķe- kúndüz uħlıģandin kéyin ķiriķ ikkinçi kúni oyģiniptu ve öziniñ ķebile başlıķlıķ teħtide olturģanlıķini kórup, öziniñ bu orunğa múnasip emeslikini éytķan bolsimu lékin kéynatısı ve el camaet sala kılış uni teħtte olturuşķa kóndürüptu. Kılıç burunķi kıılıķlırı üçün Nizamtaydin epu soraptu ve kıizi bilen Nizamtay üçün ķiriķ bir kéķe kúndüz toy merike ótküzüp bériptu. Nizamtay Uyģurlarğa ķebile başlıķ bolģandin kéyin kışilerniñ turmuşı bayaşadliniptu.

Kúnlerniñ ótüşi bilen héliki ólúk ecđiha kıyaşniñ pijgirim issikida kızil tuprakķa aylinip éģiz taģ bolup şekilliniptu. Taģdin altun, mis, tómur, kómur kıatarlıķ mendenler hasil boluptu. Kışiler némige éhtiyaķlıķ bolsa bu taģdin şuniñğa érişiptu şuña kışiler bu taģķa İdikut (beħt saadet bergüçi) taģ dep isim koyuptu. Uniñ bedinidin késilgen on orundin şarkırap sular akıdıģan boluptu. Bu on ótkelgimu (108) kışiler Ĥoģul éģizi, Şaptulluķ éģizi, Bolyuķ éģizi, Kıara yüz éģizi, Kıara Ĥoca éģizi, Tuyuķ éģizi, Sirkip éģizi, Kıavan éģizi... dep isimlerni kıoyuşuptu (109).

Éytip bergüçi: Piķan Nahiye Lükķün Yézisidin İmin Mollam

Retligüçi: Turpan Şehirlik 1— Ottura Mekteptin Mehemmet İmin

32. Bélikçi Bovay Bilen Su Perisi³⁵

Burunki zamanda bir bélikçi bovay ötkeniken. O bélik tutkili çıksa, daim torğa bir cüp bélik çıkidiken, u béliklarnıñ birini momiyi bilen ikkisi pişurup yése, yene birini sétip turmuşini kamdaydiken.

Bir küni Bovay derya boyıǵa bérıp aditi boyıçe deryaǵa tor taşlaptu, emma torǵa héç nerse çıkmaptu. U keyni- keynidin üç ḱetım tor taşlaptu. Üçinçi ḱetımda torǵa bir tal altunbélik ilişip çıkıptu. Bovay bélikni ḱolıǵa élišıǵa, tosattın bélikk'a zuvan kirip:

— Ey bovay, maña rehim ḱılıp méni koyuvetseñ, men séniñ bu yaşılıkıñni hergiz untumayttım, -deptu. Şuniñ bilen Bovayniñ bélikk'a içi ağrip, uni déñizǵa koyuvétiptu.

Bovay etisi déñiz boyıǵa bérıp tor salǵaniken, yene héliki altun bélik torǵa çüşüptu. Bu ḱetımmu u bovayǵa yélinip- yalvuruşka başlaptu. Bovay bélikni yene koyuvétiptu. Üçinçi küni bovayniñ torıǵa yene altunbélik çüşüptu. Bu çağda Bovay bélikk'a:

— Ey bélik, üç ḱündin béri men séni koyuvetkeçke (104), momiyim bilen ikkimiz aç ḱalduq, bugün séni hergiz koyuvetmeymen, -deptu.

— Men şu déñizdiki béliklarnıñ padişahi bolımen, -deptu altun bélik, -méniñ ḱünde bir ḱetım su yüzige çıkip seyle ḱilidiǵan aditim bar idi, emma üç ḱündin buyan her küni séniñ toruñǵa çüşüp ḱelivetimen. Eger sen méni bugünmu koyuvetseñ, men séni muradıñǵa yetküzer idim.

Bovay bélikni koyuvétiptu. Bélik uni óziniñ ordısıǵa tekliptu, bovay bélikniñ keynidin déñizǵa çüşüptu. Bir çağda u ózini tamliri mermerdin ḱopurulǵan heşmetlik bir orda içide ḱörüptu. Pütün etrap altun- ḱümüş, göher- sedepler bilen zinnetlenen, altun kurslarga yaqut kózler ornitılǵanmış. Bovay oñıda tügül çüşidimu ḱörüp bakmıǵan bu nersilerge toymay (105) ḱarap tamaşa ḱiptu. Bir çağda Bélik Padişah:

³⁵ Bélikçi Bovay Bilen Su Perisi. Ecdiha Yigit. Uyǵur H́elḱ Çöçekleri. Pılanlıǵuçılar: Abdurahim Ebey; Ełmet Emin. Urumçi. Şıncan H́elḱ Neşriyati, 2006, ss. 104- 113.

— Ey bovay, bu méniñ ordam bolidu, bu yerde hemme nerse bar, némini ħalisañ tartinmay dégen, men séni razi kılay, -deptu.

— Néme berseñ meyli, -deptu Bovay.

— Undağ bolsa, mende bir sanduğ bar. Uniñ içide su perisi dep atilidiğan, bélikmu, ademmu bolalaydiğan, eķil- peraset, hösn- camalda yer yüzide teñdişı yok bir kız bar. Men u sanduğni saña bérey, sen uniñ bilen turmuş ġemidin ħalas bolisen. Emma, sen yer yüzige çıķķandin kéyin çoķum sanduğtiki kıznıñ mesliheiti boyıçe iş tutuşıuñ kérek, -deptu Bélik Padişah.

Bélik Padişah bovayğa yene nurgun altun- kümüşni sovgat kılip, uni yer yüzige çıķirip koyuptu. Bovay yer yüzige çıķķandin kéyin, sanduğniñ ağızını éçiptu. Ķarisa, sanduğ içidin ay dése ağızı bar, kün dése közi bar acayıb çiraylıķ bir kız çıķıptu. Bovay kıznıñ güzel hösn— camalığa karap hañ- tañ kıptu. U eger men yaş yigit çéģimde bu kız maña uçrığan bolsa, men buni öz emrige alğan bollattém. Men hazır yigit halitimge kıytip kıalsam némidégen yaķşı bolatti— he, dégenlerni oyłaptu.

— Ey Su Perisi, -deptu bovay, -Bélik Padişah sizni ve bu depine dunyalarni maña hediye kıldi. Eger men yaş bolğan bolsam, sizni öz emrimge élip, ħuşal- ħuram, beħtlik ömür ötküzgen bolttim. Biraķ, men yaşınıp, bir putum görge sañgiliğan ademmen, uniñ üstige (106), méniñ bir yaşığan ayalım bar. Mundağ ehvaldi sizni élip şeherge barsam, sizge başķılarnıñ közi çüşidu, ular sizni mal- dunyalırım bilen bille bulap ketse kıandak kılimen?

— Eger ruħset kılsıñız, méniñ bir yaķşı meslihetim bar, -deptu Su Perisi.

— Kıeni, sözlep béķiñ, -deptu bovay.

— Men yaşni kıeri, kıerini yaş kııalaymen. Men sizni yaş yigit halitiñizge kıyturay, andin biz öyiñizge kéteyli. Yolda bireri uçrap kıalsimu, maña yaman közde kıaraşķa cüret kııalmaydu. Öyge bargandin kéyin, men ömür boyi momay ikkiñlarnıñ ħızmitini kıılay, -deptu Su Perisi.

— Undağ bolsa, déģiniñizdek bolisun, -deptu Bovay aldirap.

— Lékin, bir şertim bar. Men bilen toy kılišni telep kılmaysız, momiyiñizni hergiz taşlıvetmeysız, -deptu Su Perisi.

Bovay eger yaş halitige kelsila öziniñ momiyini taşlıvetmeydiganlıķı ve Su Perisige toy kıliš teklipe kıymaydiganlıķı toğrisida vede bériptu. Şuniñ bilen Su Perisi Bovayğa: «köziniñizni yumuñ» dégenikenı bovay közini yumuptu. Su Perisi bir oçum suni bovayğa çéçiptu. Buniñ bilen bovayniñ bedini asta- asta kıçışkandek, peyliri tartışkandek bolup, bedenliri kızip, çiniptu. Bir çağda Bovay közini éçip şundaķ ķarigudek bolsa, öziniñ mükçeygen belliri tüzlinip, yüz- közliridiki (107) ķoruķlar yoķap, saķal- burutliri ķariyip, vucudida küç- kuvvet urğup turğudek... işkilip, Bovay birdemdilla ĥuddi yigirme beş yaşlardiki bir nevķiran yigitke aylinip ķaptu. U bu işlarğa heyran bolup kızğakaraptu, kız uniñ közige burunķidinmu neççe hesse çiraylıķ ve yéķimlik körünüptu, yürıkide kızğa çoñķur işķ- muhebbet peyda boptu. Bélikçi Bovay kızğa bayatin bergen vedisi ésige kélip, kızğa héç nersini sezdürmey, uni egeştürüp öyige bériptu. Momay ériñi peķetla tonuyalmaptu. Bélikçi Bovay öz béşidin ötken veķelerni momiyiğe sözlep bergendin kéyin, momay ériğe sepsélip ķarisa, rasttinla uniñ yaş vaķtığa bekmu oĥşaymıř. Momay ériñiñ nurgun mal- dünya ve ĥizmetçi kız élip kelgenlikige nahayiti ĥořal boptu. Şuniñ bilen (108) ular bayaşat turmuş keķürüşke başlaptu. Kız ularniñ ĥizmitini kıptu. Bélikçi bovay heşemetlik ayvan- saray, güzel bağ yasıtiptu. Pat aridila bu yéñi bayniñ nam- şöhriti ve Su Perisiniñ dañķi pütün şeherge pur kétiptu.

Biraķ, bélikçi bovaynie Su Perisige bolğan iştiyaķı barğanséri küçiyiptu, Su Perisini öz emriğe éliš bélikçi bovayniñ birdinbir arzusi bolup ķaptu. Aĥir bir kuni u Su Perisige:

— İkkimiz toy kılaķ, ķandaķ? -deptu. Bu gepni añlığa Su Perisiniñ ķattıķ açķıķı kélip:

— Ey bélikçi, padişahimiz saña méni ve nurgun mal- dunyani hediye kılip, séni birdemdila katta bayğa aylandurdi. Bařķılarniñ bozek kılmaslıķı üçün men séni yaş yigitke aylandurdum ve séniñ ĥizmitiñni kılip keldim. Muşu künleriñge şükür kılmasen?! Eger sen vedeñde turmay, bu sözni ikkinçi tekrarlıseñ, men séni esliy halitiñge keltürüp koyup, Bélik Padiřahniñ keşiğe kétimen, -deptu.

Bu söz bilen béliqçi bovay biraz peskuyğa çüşüptu. Emma, Su Perisi uniñ közige kündin— künge çiraylık körünüp, momay bolsa barganséri set, téhimu kéri körünüşke başlaptu.

Künlerdin bir küni momay ağrip yétip qaptu ve uzun ötmey vapat boptu. Bovay köñlidiki huşallıqını çandurmay, yalğan yıqlaptu. Su Perisi bovayniñ kedinasidin ayrılıp qalğanlıqıǵa iç ağritip uniñǵa teselli (109) bériptu. Şuniñ bilen ular momayniñ ahiretlik işlerini bir terep qıptu. Bovay momayniñ kırık ve yıl nezirini nahayiti çoñ ötkürüp bériptu. Bu künlerde bovay özini Su Perisiniñ aldida tolimu biçare halette körsitiptu. Hemme işlar bésikqandın keyin, bir küni bovay Su Perisige toy qılış telipini qoyuptu. Bu qétim Su Perisi birhaza oylinip kétip, ahir maqul boptu.

Bir künü bu şeherniñ padişahi ovǵa çıqıptu. Ular béliqçi bovayniñ öyiniñ aldıǵa kelgende, padişahniñ qolidiki qarçıǵısı bovayniñ hoylısıǵa uçuptu. Padişah qarçıǵını élip kélişke vezirini evetiptu. Vezir bovayniñ dervazısıǵa kélip dervazını uruptu. Bu çağda öydin Su Perisi çıqıp ışıkni éçiptu. Vezir qızniñ boy- turkı ve çiraylıq- şeklige bir qur qarıǵandın keyin, qarçıǵını élip keynige yéniptu. U derhal padişahniñ keshıǵa bérıp, héli körgen sahibcamalniñ teripini qılıp şölgeyliri ékip kériptu. Bu gepni añlıǵan padişah vezirige:

— Sen bérıp u nazinini derhal élip kel, -dep buyruptu.

Vezir bérıp béliqçi bovayniñ işikini çekkeniken, bovay çıqıp vezirni izzet- hörmet bilen öyke başlaptu. Vezir bovayniñ heşemetlik ayvan- saray, baǵlırını körüp aǵzi éçilipla qaptu.

— Men padişahniñ veziri bolimen. Padişah méni bu öydiki qızǵa elçilikke evetti, -deptu vezir.

— Bu öydiki qız méniñ hotunum bolidu. Padişah bu (110) niyetidin yansun. Men baylıq cehette padişahın kélişmaymen, padişahqimu hergiz hacitim çüşmeydu, -deptu béliqçi bovay.

Bu gepliri vezir ékitmay- témitmay padişahqa yetküzüptu ve uniñǵa meslihet bérıp:

— Eñ yaǵşisi, héliki ademni méhmanǵa çağıraylı, yep- içip rasa qizinganda unińǵa möküşmek oynaş toǵrisida teklipt bersile, qaysimiz tapalmisaq, şuniń hotuni ve mal- mülki utuvalǵan terepniń bolidu, dep şart qoyisila. U yaǵşilikçe maqul dese, men silini séhir işlitip, héckim tapalmaydıǵan cayǵa yoşurup qoyimen. U çağda uniń hotuni ve mal- mülki şeksiz siliniń bolidu. Eger möküşmek oynaşqa unimisa, biz uni zorluq küçi bilen haman maqul déǵuzimiz, -deptu.

Bu meslihet padişahkimu yéqıptu. Etisi vezir bélikçi bovayni çağırǵılı keptu. Su Perisi ehvalniń yamanlaşkanlıqini sézip, padişahniń aldıǵa bélikçi bovay bilen bille bériptu. Padişah qızni öz közi bilen körgendin kéyin u qızǵa aşiki şeyda bolup, hoşini yókıtipla qoyuptu. Padişah u küni keçkiçe nazunémetler bilen ularni méhman kıptu. Keç kirgende, bélikçi bovayǵa möküşmek oynaş tekliptini qoyuptu ve héliki şartni deptu. Bu gepni añlıǵan Su Perisi derhal ornidin turup:

— Eger aşundak şart bilen möküşmek oynimekçi bolsañlar, aldı bilen pütün orda ehlini guvah kıliñlar hem ular bu oyunni öz közliri bilen körsün, -deptu (111).

Şuniń bilen padişah köpçilik aldida bélikçi bovay bilen tilhet yézişiptu. Padişah birinci bolup möküptu. Su Perisi bélikçi bovayǵa:

Padişahniń öyiniń témiǵa bir altun tokmaq yöleklilik turidu. Siz uni élip padişahniń hucrisiǵa kiriń. Öyniń qap otturısında mermerdin yasalǵan bir türük bar. Tokmaq bilen türükni küçiñizniń bariçe birni ursiñiz, padişah tüvrükniń içidin çıkidu, -deptu.

Şuniń bilen bélikçi bovay Su Perisiniń déǵini boyiçe padişahni tépivaptu. Emdi möküş növiti bélikçi bovaya keptu. Su perisi bovayni derhal suǵa aylandurup içivaptu.

Padişah vezirdin meslihet soraptu. Vezir herqandak kıliptu bélikçi bovayniń nedilikini zadi bilmeptu. Padişah ordiniń hemma yerlirini izdep bovayni héç yerdin tapalmaptu. Şuniń bilen padişah yéñiliptu. Lékin, u vediside turmay, üç kétimdin möküşni telep kıptu. Üçla kétimda bovay padişahni tépivaptu, padişah bovayni peket tapalmaptu.

Aħir tilhet boyiçe padişahniń kırık hotuni, mal- mülki ve tacu tehti bélikçi bovayǵa mensup boptu. Bélikçi bovay Su Perisidin:

— Ey kandak kılimen? -dep soraptu.

— Siz padişahlık ornida olturısız, men sizge meslihet bérıp yol körsitimen. Padişahın ǵalǵan ǵırıǵ hotunǵa kelsek, siz ularnıń herbiriniń óyide bir kúndin turısız, ǵırıǵ birinci kúni meniń ǵeşimǵa (112) kirişiz, -deptu Su Perisi.

Şuniń bilen padişah her kúni keçte yéni hotunliriniń biri bilen bille boptu, üç ayǵıçe Su Perisige ǵarapmu ǵoymaptu. Bir kúni Su Perisi Bovayǵa:

— Ey keremlik padişahıalem, siz meni untup ǵaldıńızmu néme? -dégeniken, yéni padişah Su Perisige ǵezep bilen bir ǵaraptu- de:

— Men kim, sen kim? Emdi mańa aǵsaǵallıǵ ǵiliverme! Nöker, bu hotunni derhal ordidin ǵoǵlap ǵıǵırnıńlar! -dep varǵıraptu. Nökerler Su Perisini ordidin ǵıǵırıvétiptu. Bélikçi bovaynıń ózgirip muşu halǵa kelgenlikige nahayiti aǵçıǵı kelgen Su Perisi aǵşımu tuydurmay ordıǵa kirip, yéni padişahnıń hotunliri bilen yatǵan yérige bérıptu ve epsun oǵup, padişahnıń eslidiki ǵeri bélikçi halitige keltürüp ǵoyup, Bélik Padişahnıń yéniǵa kétiptu. Padişah etisi oyǵınıp ǵarisa, saǵal- burutliri ǵardek aǵarǵan, béli mükçeeygen, eslidiki ǵeri bovay halitige kélip ǵalǵan. Yéni hotunliri bu natonuş ǵeri körüp ǵorǵup, ǵıya- ǵıya ǵılışıptu. Şu ǵaǵda nökerler kirip, bélikçi bovaynıń: «men padişah» déginige ǵulakmu salmay hallidin ketküçe urıptu ve uni ordidin heydep ǵıǵırıptu.

Şuniń bilen bélikçi bovay mal- dünya ve Su Perisige şükür ǵılmay, aǵıvet muşu halǵa ǵüşüp ǵalǵanlıǵıǵa ǵattıǵ puşayman ǵıptu (113).

33. Ƙanƙor Melike³⁶

Bar iken, yox iken, burun bir ŗherde bir padiŗah yurt sorap  tiken. Bu padiŗahni  dunyasi k p, hezinisi li  iken, hel ke köyümçan, sada etmen iken. U padiŗahni  dunyalı ta    o li bar iken,   n o li on sekkiz ya  a tolğaniken. Padiŗahni  tok uz tel bulup, k yinki işlardin  ep- endi isi bolmisimu, l kin uni  ŗunda  bir aditi bar iken: Padiŗah künde namaz bamdattin y n p  ı    e at başar atni  erlep teyyarlap koyidiken. Padiŗah atni minip, h   nerisige  arimastin ŗher sirtığa  ı ıp ŗerk e şarap k nni   ı ı ını k t p turidiken. K n  ı ı tin k n  ı   an haman k np ti  teripidinmu yene bir k n  ı ı idiken. K np ti  tereptin  ı   an k n çay va tı bolğan va ıtta yoxap k tidiken. Ŗu  a da padiŗah ordisiğa  aytıp kılidiken. Bu padiŗah    n etigenlik na tidek adet bolup  al a  a, ba  ilar padiŗahni  n me    n ŗunda   ilidi anlı ını bilmeydiken. Padiŗah bu aditige   n o lini  i i pu up, zadi atam her küni etigenliki n me    n ŗher sirtığa  ı ı ı ı andu? -dep oylap, bu (219) sirni bilmek    n atisini  aldığa kirip:

— H rmetlik atam, siz bizni obdan terbiyilidi iz, biz sizni  varisi iz, ŗu a bizdin h   anda  sirni yo urmaslı ı ı  k rek. Men sizdin soraydı an bir i  bar, siz ma a rastini  ytip bersi iz, -dep ötünüp soraptu. Padiŗah:

—   ni, sen n mini sorima  i, avval sora, andin bir gep bolar, -deptu. Ŗahzade:

— H rmetlik ata, siz her küni etini at a minip ŗherdin  ı ıp k tisiz, bu zadi n me    n? Buni  sevebini ma a  ytip bersi iz, -dep soraptu. Padiŗah     p k tip:

— Oğlum, sen bu işni sorima, men sağa  ytimay, menmu bu i ni   anda  ikinlikini bilip y telmidim hem yurt a tinmidim, bu sirni  t gige y ti ke k z m yetmey çaldı. Ŗuni     n sen m ni ndin bu işni sorima, -deptu. Ŗahzade  z sözide  i  turuvaptu. Padiŗah  attı - yuma  sözler bilen nesihet  ıl an bolsimu   pige kir  zelmey, ilacsiz:

— Oğlum, men sağa  ytay, l kin körgen nerse  he kide mendin  ayta sorima. Sen bu işni bilmekçi bolsa , ete ŗherde ŗherdin  ı ıp k nni   ı ı ı a  arisa , hemme i  a karilididu, -deptu.

³⁶  an or Melike. Ecdiha Yigit. Uyğur Hel      kleri. Pılanlı u ılar: Abdurahim Ebey; E met Emin. Urumçi. Ŗıncan Hel  Neşriyati, 2006, ss. 219-253.

Etisi seherde şahzade padişah minidiğan atni minip şeherdin çıķıp, künniñ çıķışını kütüp turuptu. Künçıķıştın kün çıķқан hamam künpétiş tereptinmu yene kün çıķıptu. Padişahniñ çoñ oğlı buniñdin heyran bolup (220) turupla kıaptu. Çay vaķtı boluşı bilen ğerbtin çıķқан künniñ nuri acızlap yoķap kétiptu. Çoñ oğul buniñ téģige yételmey kıaytıp kélip, padişahniñ aldıģa kirip:

— Sirni aşkarılıģanikensiz, hemmini teltöküs aşķarılañ. Men künpétiş terepte körģen kün zadi néme kün? Buni yoşurmay éytip bersiñiz, -dep ötünüp soraptu. Padişah ħapa bolģan halde:

— Oğlum, sen néme déģenédiñ? Bolģan veķeni sorimaysen déģen emesmu? Buni saña éytişķa bolmaydu, -dep cavab bériptu, lékin çoñ oğlı öz sözidin yanmay turuvalģaķķa, padişah:

— Oğlum, hazır men kéridim, ömrüm kıańķilik kıaldi, buni bilmeymen. Méniñ yurtni séniñ başķuruşuñģa tapşuruş ümidim bar, şuña sen bu işni sorima, bu iş (221) men bilen birģe ketsun, -deptu. Şahzade ğepke kırmey, öz sözide çıñ turuvaptu. Padişah oğlıģa bu sirni éytip bermise ğepke kırgüzelmeydiģanlıķını bilip:

— Undaķ bolsa, men saña éytip bérey. Bizniñ yurtiñ künpétiş teripide üç aylıķ yolda bir şehir bar, şu şeherniñ melikisi kün bilen nur talişidiģan melike, künpétişta çıķқан kün şu melikiniñ nuri. Melike künde cahańģa nurini çekip pütün ħelķni öziģe celp kıılıp, öziģe aşık bolup elçi evetkenlerģe bir sual kıoyup, sualģa toģra cavab bergen ademni öziģe kıobul köridiģanlıķını, cavab bérelmigenlerniñ kallisini alidiģanlıķını cakarlıģan. Lékin hazırģeç nurģunlıģan şahzade, begzadilerniñ kallisi élinip ketken bolsimu, yenila melikiniñ sualıģa cavab tépilmidi, -dep sözini tüģitiptu. Atisiniñ sözligenlirini ańlıģan şahzadide şu sirniñ téģige yétip békiş istiki tuģuluptu- de, atisidin yene:

— Hörmelik ata- emdi hemmini ańlidim, sizdin ötünüp soraydıģinim, maña ruħset kılsiñiz, men bériş şu melikiniñ sualıģa cavab bérip baķsam, -dep turuvaptu. Padişah buni ańlap kıattık açķıķlap:

— Ey oğlum, bu işni sen orundiymaysen, çünkü u sualģa héķkim cavab bérelmey kélivatidu hem sualniñ néme ikenlikini bilģen ademmu yoķ, -dep unımaptu. Lékin, şahzade sözide çıñ turuvaptu. Padişah aķir ilca kılmay şahzadiniñ bérişģe ruħset kııptu.

Şahzade ruhsat alğandin kéyin üç kün teyyarlık (222) kılip, kırık kęçirğa altun-kümüş, mal- mülük artıp, üç yékin dostini hemrah kılip, ata- anisi, yurt bilen hoşlışıp yolğa çıkıptu. Şahzadiniñ oy- pikri melikini tézrek körüş, sualığa cavab bérıp, melikiniñ veslige yétiş bolğaça, kęçe- kündüz yol yürüp, melikiniñ şehirige yétip bériptu. U saraygımu orunlaşmastın, udul melikiniñ dervazisi aldığa bériptu. Dervaziven şahzadiniñ kéliş meksitini bilgendin kéyin:

— Şahzade, sel tehir kılip turuñ, men melikige hever yetküzey, -dep içkirige kirip kériptu. Aridin uzun ötmey kaytıp çıkip:

— Melike sizni qobul kıldı, -dep hever élip çıkıptu. Şahzade, melikiniñ qobul kilişige müyesser boldum, dep huşallıkidin aldirap, dostlirini keynige sélipla melikiniñ ordisiğa kirip, teripleşke til acizlik kılidığan şundaq çiraylık bir melikiniñ ravaқта oturğanlıkanı körüptu. Melikini körüş bilen şahzade hoşını yokitip qoyuşqa azla kılip, teslikte özini tutuvélip melikige éhtiram bildürüptu. Melike tekebburluk bilen béşini liñşitip, şahzadiniñ tezimige cavab kayturgandin kéyin:

— Ey yigit, néme üçün keldiñ? -dep kéliştiki meksitini soraptu. Şahzade meksitini éytiptu. Bu çağda melike:

— Men bir sual soraymen, cavab béreliseñ, alimen déseñ, özüm mana, çapimen désen, béşim mana. Egerde cavab bérelmiseñ, qallañdin cüda kılimen, -deptu. Şuniñğa razı (223) bolseñ, men sual soraymen, -deptu. Şahzade razılık bériptu. Melike:

— Senever gülge néme kıldı? Gül Seneverge néme kıldı? -dep soraptu. Şahzade némidep cavab bérişini bilmey qarap turıptu. Melike sualni qayta tekrarlaptu, şahzadidin yene cavab çıqmaptu. Melike sualni üç ketime tekrarlığan bolsımu, şahzadidin cavab çıqmıgaça:

— Callat! -dep varqırığaniken, «hop melikem» dep, callatlar kılıçlırını yalıñaçlap teyyar turıptu. Melike callatlarga:

— Munu yigitniñ kallisini ténidin cüda kıliñlar! -dep buyruk bergen haman callatlar uniñ béşini ténidin cüda kıptu, hemrahlırını dargğa ésip, mal- mülkini hezinige töküptu (224).

Padişah oğlını ikki yıl kütüptü, lékin qayıtp kelmeptü. Padişah oğlınıñ ölgenlikini pemlep nezir- çırağ kıptu. Bu çağda padişahnir ikkinçi oğlı néme sebebtin nezir bergenlikini sorap çin turuvaptu. Padişah gep kaçurğan bolsimu, şahzade qolıǵa hıncır élip:

— Gepniñ rastını éytip bermisiñiz, aldıñızda ölüvlimen, -dep turuvaptu. Padişah oğlıǵa yélinip- yalvurğan bolsimu, ahır gepniñ rastını éytmay qutulalmaptu. Şahzade akisiniñ yoqap kétéştiki sirni bilgendin kéyin, u akisiniñ teqdirini bilmek bolup atisidin icazet sorap, melikiniñ yurtı taman yol aptu. Ahır unıñ teqdirimu akisiniñ teqdiri bilen oğşas bolup tügeptu. Bu çağda padişah öziniñ her küni etigenlikı şeer sırtıǵa çıqqanlıǵa puşayman kıptu. Şu aççık hesret bilen kenci oğlını nahayiti etivarlap, çoñ körüp östürüptu. Padişahniñ kiçik oğlı zerek, ékillik çoñ boptu. Şu künlerde padişah ikki oğlınıñ derdide yene şeer sırtıǵa çıqıp, ikki oğlınıñ ceniǵa zamin bolğan menzilge gezep bilen qarşan iç- qarnını boşitidiğan boluvaptu. Bu hal kencige gelite tuyulup, atisidin her küni şeer sırtıǵa néme üçün çıkidıǵanlıǵını soraptu. Buni añlıǵan şah bekmu biaram bolup, néme sebeb ikenlikini éytay dese, unıñmu ikki akisidek halak boluşıdın ensireptu, éytmat dese, etivarlap östürgen oğlınıñ levzini yerde qoyuşqa cıdimay, ahır:

— Ete seherde şeherdin çıqıp künniñ çıqışıǵa qarısan (225) bilşe, -deptu. Şahzade şeer sırtıǵa çıqıp, küñçikiş bilen künpétiştiki ikki künni körüp néme iş ikenlikini çüşünip yételmey, eceblengençe qayıtp keptu.

— Ey ata, bu néme sir? Bu qandaq möcize? -dep soraptu. Padişah oğlınıñ sualidin es- hoşını yoqatqan halde:

— Oğlum, cıncıgirim, sen bu ehvalnı meniñdin peket sorıma, çünki akiliriñmu muşu sebebtin ölüp ketti. Senmu u yolǵa kirip kétép qalsañ, men qandaq qılimen? Sen bolsañmu, meniñ çirigimi yandurup turidıǵanǵa yénimdin ayrılma, -deptu. Şahzade öz sözide çin turup:

— Eger éytip bermisiñiz, nam- nişansız şu terepke qarap ketimeñ, -deptu. Padişah oğlınıñ öz sözidin yanmaydıǵanlıǵını bilip, ikki künniñ sirini, akiliriñniñ ölüş sebebini éytip bériptu. Şahzade bunu añlap, atisiniñ ayıǵıǵa özini éytip:

— Ata siz maña ruħset qiliñ, men béríp akilirimiñ, şu qanħor melikiniñ qiliç astida ölgen bugunah yigitlerniñ intıqamini alay hem ölüş aldida turğan yigitlerni qutulduray, - deptu. Padişah oğlidin ayrılıp qélişqa çidimay:

— Oğlum, men qeri qaldım, dunyadin kétidiğan vaqtimmu bolup qaldı. Emdi sen padişahlıqni qıl, men közümnıñ oçuqida sėniñ tutqan yoluñni körey. Sen u yerge ketseñ, tirik kėlelmesen— kėlelmemsən, bilgili (226) bolmaydu, buniñğa men çidimaymen, bu men üçün tirik otta köygen bilen teñ. Oğlum, men sėniñ bėrişiniñğa peket qoşulmaymen, - dep ruħset qılmaptu. Şahzade atisiniñ razılıqini éliš üçün, yene:

— Ey ata, men sizniñ eziz oğlıñız, men béríp u sirni yeşmisem, sizge oħşaş atılarnıñ qançılığan eziz oğullıri cėnidin cıda bolmamdu, ularniñ ölüp kėtip barğanlıqini bilip turup, qarap turuşqa qandaq çidavatisiz? Eger men şularniñ ornida bolğan bolsam qandaq qılattıñız? -deptu. Padişah oğlınıñ bu merdane, cigerlik sözlirini añlap şahzadige ruħset bėriptu hem dañlıq mergenlerdin beş yüz yigitni talap, qırıq kėçir altun, mal-dünya, bir yillik ozuq- tülük teyyarlaptu. Şahzadini yolğa sėliştin ilgiri pütün yurt ħelkıge üç kün nezir- çirağ bėriptu. Nezir- çirağ ayağlaşqandın kėyin padişah, yurt ħelkı zar- zar yiglap şahzadiniñ amanlıqini tilep yolğa sėlip qoyuptu.

Şahzade atisi ve yurtidin ayrılğandin kėyin, qandaq qılıp melikiniñ yurtığa téz yėtip bérıp, melikiniñ sualığa toğra cavab bérıp, akiliriniñ, melikiniñ qiliçi astida ölüp ketken başqa yigitlerniñ intıqamini éliš yene nurgun yigitlerniñ ölüşiniñ aldini élišni ħiyal qılıp, tekezzalılıq bilen yolını kėçe- kündüz davamlaşturup, bir ay on beş künde melikiniñ şehirige yėtip bėriptu, şehir sirtidiki bir binemdin cay tutup, etrapığa soqma soqup, qorğan yasap orunlışıptu, qorğan etrapide qaravullarnı qoyuptu, qaravularğa (227) herqandaq yat ademni qorğanğa qetiiy yolatmaslıqni tapılaptu.

İşlar şahzadiniñ orunlaşturuşı boyıçe yürüşleşkende, birneççe hemrahını puqaraçe kėyindürüp özi bilen birge şeherge élip kirip, şehir dervazisiniñ aldığa kėlip közitip turuptu. Ular şeherge kirgen birinci künü dervaza aldida tursa, nahayıti sėletlik yasağan bir şahzade kėlip, melikiniñ ruħsitini élip kirip kėtiptu, lékin yėnip çıqmaptu. Şahzade uniñ bėşiniñ kėsilgenlikini biliptu. Şahzade keç kirgende turar caylığa qaytıp keptu. İkkinçi künü yene dervaza tüvige bérıp turuptu. U künimu birqançe yigitler kėlip dervaza

olturganiken. Momay şahzadiniñ salimini ilik élip, olturuşka teklipti. Şahzade olturmay, öy içige yene bir növet qarap çıqıp:

— Ana, siz keriğanda qiyinçilik tartip qapsız, buniñdin keyin men sizniñ hizmitiñizni qılay, -dep mürisidiki hırcunini yerge qoyup, öy içidiki qalaymıqançılıqni yığışturup, su ekirip çéçip, süpürüp, tazılaptu. Qalaydığan eşek tézikiniñ ornıǵa bir kótürüm otun sétivélip ekeptu. Yamaq kigiz, eski yotqanniñ ornıǵa yénini yeñgüşleptu. Kiyim- kéçeklerini almaşturup, baş- közini yuyuşqa yademlişiptu. Şahzade şu (230) işlarnı qilip bolǵuçe, momay uni öz balisidek körüp qaptu. Şu çağda şahzade öz meqsitini éytiş pırsiti kelgenlikini bilip:

— Hörmetlik çoñ ana, -dep sözini başlap özini tonuştıruptu, yurt kézip yürüşteki meqsitini éytip, momayniñ yadem qılışını ötüñüp soraptu. Momay uniñ éytqanlirini añlap, éğir uh tartip:

— Balam, sen nahayiti hetarlık işqa tevekkül qipsen. Bu sualni melikidin başqa adem bilmeydu, menmu bilmeymen. Eger bu sualni bilimen dégen adem şundaq. Eger seniñ muşu iş bilen yürğiniñni melike bilse, senmu ölümge höküm qılınisen. Eger sen éytip bermen, biraq sella bihestelik qılsañ, ikkimizniñ kallisi kétidu, bu ésiñde bolsun. Bu sirni biliş üçün melikiniñ yéqin ademini tépiş kéraq. Melikiniñ qırıq kéniziki bar. Ular her küni melikige atap sélingan çoñ baǵqa seyligen çıkidu. Kénizaklerniñ içide melikiniñ eñ yéqin bir kéniziki bar. Baǵniñ otturisida bir güllük bar, güllükniñ otturisida ösken bir tüp qızilgül bar. U kénizek her küni şu qızilgüldin bir talni üzüp melikige sovǵa qilidu. Melikiniñ sualini bilse, u kénizek bilidu, uniñdin başqa adem bilmeydu, -deptu. Şahzade momayniñ éytqanlirini añlap héli oylap körgen bolsimu, u kénizek bilen qandaq uçrışını bilmey (231):

— Can ana, u kénizek bilen qandaq uçrışimen? Uniñdin qandaq soraymen? U kénizek bilen uçrışınıñ yolini maña éytip bersiñiz, -deptu. Momay:

— Balam, bir amal qilip baǵqa kirip, baǵ otturisidiki şu güllükge yoşurunıval. Kénizekler çıqıp seylisini başlıǵanda, u kénizek başqılarnı oyunǵa qızıqtıruvétip güllükge gül üzgili kélidu. Şu çağda sen uni tutuvélip, kaniyıǵa pıçaqni sürgep turup sorısañ, ölüm vehimisidin qorqıp éytip berse eceb emes, -dep baǵqa kiriş yolini éytip

bériptu. Yigit momayniñ aldida tizlinip oturup töt mertem tezimlik, élip kelgen mal-mülki, altunlirini koyup, hoşlişip çıkip kétiptu.

Şahzade etisi qorğiniğa kaytip kélip, hemrahliri bilen aman- ésen körüşüp ularni hatircem qilgandin kéyin, hemrahliriğa öziniñ kaytip kélişini kütüp turuşni tapilap quyup, momay éytқан bağ terepke yol aptu. Bağniñ tamliri égiz, tam arqılık bağ içige kiriş mumkin bolmiğaça, bağқа su kiridiğan süñgüçniñ şalalirini kérivétip bağқа kirip, momay éytip bergen güllükni tépip, güllükniñ otturidiki kızilgülniñ tüvige möküp, kénizeklerniñ çıışini kütüp yétiptu. Uzun ötmey kénizekler külke- çaқçaқlar bilen bağқа kirip keptu. Yigit ularğa sepsélip turuptu. Kénizekler içide alahide yasinivalğan bir kénizek, momay éytқandek, başқilarğa tuydurmay şahzade yatқан güllük teripiki (232) yügürüp keptu. U avaylap gülge қол sunğan haman şahzade қаққанlık bilen uniñ қolini tutuvélip, güller arisiğa ekirip, aғzini aliқini bilen étivélip, yénidin piçaқni çıkirip kékirdikige teñleptu, қız varқirimaқçı bolғanda, şahzade piçaқni uniñ kékirdikige tirep:

— Varқirisañ boғuzlap taşlaymen! -dep tehdit saptu. Kénizek қorққinidin ғal- ғal titrep turup:

— Ey yigit, maña néme telipin bar, éytқın. Eger melike sézip қalsa, ikkimizniñ kallisi késilidu, -deptu. Şahzade uniñğa:

— Men béşimniñ kėtişidin қorқsam, bu yerge kelmeyttim, eger sen béşiniñ kėtişidin қorқsañ, rast gep қıl, -dep, melikiniñ sirliқ sualiniñ néme ikenlikini soraptu. Kénizek қiynalğan halde öziге panah izdep etrapıға қарap:

— Ey yigit, men bu sualni bilmeymen, sen méni yaman yerdin қistidiñ. Men özümniñ bilidiғанini saña éytip bérey. Sen bu sualni bilmekçi bolsañ, Kuhiқаpқа bar, şu yerge barsañ, şu cayda bir bovay bar. Şu bovay melikiniñ sualini hem cavabini bilidu. Bu yurtta sualni hem sualniñ cavabini bildiğan adem tépilmaydu, -deptu. Şahzade piçaқni kénizekniñ kaniyiğa téhimu қattіқ tirep turup:

— Gépin rastmu? -dep soraptu. Kénizek yaşlirini yipi üzülgen marcandek tókülüp turup:

— Eger yalğan sözligen bolsam qan qusup öley, -dep qesem qılğanda, şahzade (233):

— Kuhıqapqa qandaq bargili bolidu? -dep soraptu.

— Kuhıqapqa qandaq bərişini bilmeymen, u bovay u yerde beş yüz diviğe padişah. U yer bek qeterlik, bargan adem tirik qalmaydu, -depu kénizek. Şahzade özi izdinip yürgen sirniñ açquçini tapqanlığığa işinip, kénizekni qoyup bérıp, uniñğa birmunçe altun bériptu. Buni körgen kénizek bu işniñ mehqiyetlikini saqlaydığanlığını éytip, gülni üzüp hemrahliriniñ yénığa kétiptu.

Şahzade bağıdin çıqip qorğança qayıptu. Öziqe işençlik bolğan adamliri bilen meslihetlişiptu hem ularniñ arisidin birige öz ornida başqılarga mesul bolup qorğanni mustehkem saqlap turuşini, başqılarga şu ademniñ söziqe kirişni, eger ozuqluq tügep qalsa, yurttin élip kélişini tapilap, atisiğa aman- ésemlik toğrisida bir parçe het yézip qaldurup, seper teyyarlığını püttürüp, etisi seher özi yalğuz Kuhıqapni nişanlap atlıq seperni başlaptu. Kéçini kündüzge ulap tohtımay méñiptu. Mingen éti bir tere- bir ustıhan bolup, şahzadini emes, özini teste kötürüp mañıdığan halğa çüşüp qalğanda bir yaylaq uçraptu. Şahzade atniñ beşdin yügenni élip, üstidin nerse- kéreklerini çüşürvélip atni yaylaqqa qoyuvétip: «Muşu yaylaqta küñüñni al» dep, özi piyade sepirini başlaptu, şu mañğiniçe kéçe- kündüz tinmay yol yürüptu, yol yürisimu mol yürüptu, bir çöldin öste, yene bir ciraga, ciradin öste, yene bir çölge çıqip méñip, çöl, deşt- bayavan tügimey (234) turup ozuqluqi tügep, ot- çöp yiltizi, yava méve uçrisa yep, uçrimisa aç qorsaq yürüptu. Şundaq qilip, bir küni çüş bolğanda, hava bek qızıp ketken vaqıtta, madari qalmay beşini kötürüp qarisa, yırkata bir çinar körünüptu. U, çinariñ tüvide su bardu, dep ümid qilip, çinariñni nişanlap méñiptu, yol az qalğanda dermani üzülüp yikilip çüşüptu, lékin méñişni tohtatmay ömilep, domilap, tartilap, tirmişıp çinar tüvige keptu, qarigudek bolsa, çinar tüvide süpsüzük bulaq süyi şıldirlap ékıvatқан, havasi şundaq salkın, ademzat ayiğimu tegmigen tiptinç cay iken. U bulaq süyini qandaqçe içip, yüz- közini yuyup rahatliniptu, harduqini çıkarmak üçün çinarga yölinip asmanğa qarap yatқанiken, tuyuqsız çinardin (235) çüştimu yaki asmandin çüştimu, şahzadiniñ aldida bir dana gül qunçisi peyda boptu, gül qonçisi asta asta poreklep éçiliptu. Şahzade buniñğa heyran bolup gülni almaqçı bolup qol uzatқанiken, gül sekrep- sekrep kéçiptu, şahzade qoqlaptu. Şahzade tohtisa, gülmu

tohtaptu, şahzade ƣoğlisa, gülmu ƣeçiptu. Şahzade gülni ƣoğla- ƣoğla bir tağniñ üstige ƣıƣıp ƣaptu, ƣoğlap ƣelip tutuvalmaƣı bolğanda, gül özini tağniñ cirasıǵa étiptu. Şahzade héç oylamay gülniñ keynidin cıraǵa özini étiptu. Şahzade öziniñ néme bolğanlıǵını bilmeptu, bir ƣağda közini açsa, bir heyvetlik şeer dervazisi aldida yatƣudek. U ornidin turup ƣarisa, dervaza ƣıya oçuƣ turğudek, heyran bolup, dervaziniñ yoçuƣıdın dervaza içige asta kırıptu. Şeer şunçe körkem, ƣoçiliri farfur taşlardın neƣışlengen, azade, keñtaşa iken, lékin adem yoƣ iken. Şahzade ƣoça arılap héli mañğadın kéyin, bir ƣeri bovay uçrışıptu. Şahzade uniñǵa salam bérıp:

— Ey bovay, bir tal gülni kördiñizmu? -dep soraptu.

— He balam, héliƣı ƣızilgülmu? Avu kök işikiniñ içige kirip ketti. Gül şu yerde, -dep kök işiklik bir binani körsitip ƣoyuptu bovay. Şahzade bovay körsetken işikni éçip kirse, şundaƣ sahibcamal bir peri melike olтурғанıken. U şahzadini körüp, uniñǵa éhtiram bildirüp:

— Merd yigit, ƣeliñ, -dep ornidin turuptu (236). Şahzade aldidiki ƣızniñ aydek süzük, ademzatta bolmaydıǵan nur yéǵıp turğan nuran ƣırayını körüp hoşını yoƣatƣılı tasla ƣaptu. Şahzade biraz özini ruslivalğandın kéyin, ƣız:

— Ey yigit, sizni ƣeyerdin soraymız? -deptu. Şahzade özini tonuşturuptu. Ƙız yene:

— Néme sevebtin bu seperge atlandiñiz? -dep soraptu. Şahzade özniñ seperge atliniştiki meƣsitini, seperdiki ƣeçürmişlirini sözlep bérıp:

— Men bu yerge bir tal ƣızilgülni ƣoğlap kirgenidim, siz bilen uçrışıp ƣaldım. Ƙızilgülni kördiñizmu? -dep soraptu. Ƙız:

— Men şu ƣızilgül, sizniñ köziñizge ƣızilgül bolup körüngenidim, -deptu. Şahzade heyran bolup:

— Siz öziñiz kim? Néme üçün meniñ közüme ƣızilgül bolup köründiñiz? -dep soraptu. Ƙız:

— Men sizge buniñdin töt yıl ilgiri çüşümde aşık bolğanidim. Men sizniñ işk-pirakiñizda derd- hesret çekip yürgen günlerniñ biride yene çüşümde bir nurane yüzlük bovayni kördüm, u maña: «seniñ yigitiñ hecnemini sezmey yürüdü. Sen bu yigitni tépiş üçün künde şu çinar tüvige bérıp, bulak boyını yoqlap turğın, künlerniñ biridin seniñ yigitiñ şu çinar tüvige kélidu» dep közdin gayib boldı. Şuniñdin béri men sizni şu çinariñ tüvide saqlavatimen. Siz emdi keldiñiz, siz men kütken aşıkım bolsınız, -deptu. Şahzade uniñdin yene:

— Siz öziñiz kim, bu yer kıysı şeker? -dep (237) soraptu. Kız şahzadige öziñin asman periliri padişahiniñ melikisi, bu şeker perilerniñ zémindiki şehiri, periler padişahi kıziğa til tegmisun dep, bu ademzat ayığı basmaydığan şeherni kurup bergenlikini tepsili sözlep bériptu. Şuniñ bilen ikkisi uzun parañlışıptu, parañlaşkansı işk otliri ulğıyiptu. Ular beş kün köñüllük birge bolup, altınçı küni yigit:

— Ey melikem, men öz sepirimni davamlaştursam deymen, qandaq bolsun, aşu melikiniñ adem öltürdiğan qolını üzmisem bolmaydu. Néme bolsimu, men sizniñ vesliñizge yettim. Méni sizge yetküzgen Allağa miñ mertem şükür. Siz maña yardım kıliñ, aşu Kuhıqap dégen yerge bérıp sirni açmisam bolmaydu, -deptu. Melike şahzadiniñ öz sözidin yanmaydığan keyserlikige téhimu qayıp bolup, uniñ telipini ret kılmaptu. Melike şahzadige yol başlap méñiptu, méñiptu- méñiptu ikki açu yolğa keptu. Melike yolni körsitip:

— Ey şahzadem, bu yollarnı kördiñizmu, ilgiri bu yolda bundaq het yok idi. Men sizge aşık bolğandın kéyin, sizniñ muşu yolğa kirip qalsiñiz qayıp kélelmeydiğanlıqıñizni bilip, mu şundaq het yazıp qoyğan, -deptu. Şahzade qarıgudek bolsa, bir yolniñ bésidiki taşqa «barsa kelmes» yene birige «barsa kelur» dégen hetler yézikliq turğudek. Melide yene:

— Ey şahzadem, bu yolni mañğan bilenla iş pütmeydu, sepiriñizdin yéniñ, ketsiñiz kélelmeydiğanlıqıñizğa közüm yétivatidu, -deptu. Şahzade melikige yélingan (238) asasta:

— Ey melikem, barmisan bolmaydu, çünki méniñ ikki akam aşu zalim melikiniñ kólida ölgen, men ularniñ kısasini almısam, helkni bu apettin kutuldurmisam bolmaydu, -deptu. Melike yigitniñ vicdanlıklığığa téhimu qayı bolup:

Ey köp üçün öz yürek kénini atıgan batur yigit, barmañ désem, söziñizdin yanmıgudeksiz, zadi barmisiñiz bolmısa, men sizni Kuhıkapka apirip qoyuşka teyyar, qayturup kelişkimu teyyar lékin u yerge bargandin kéyin sizniñ heçkandaş işiñizğa yardım kılamaymen, çünki u şehir- epsun bilen tolğan makan bolgaçka, méniñ kolumdin sizge yardım kıliş kelmeydu, -deptu. Şahzade nahayiti hoşal bolup, uniñga minnetdarlığını bildürüptu. Melike şahzadige:

— Undaş bolsa, men néme kılsam sizmu şuni kıliñ, -deptu- de, bir mollaş étip kuşkaçka ayliniptu, şahzadimu bir mollaş étip kuşkaçka ayliniptu, ikki cüp bolup «barsa kelmes» dégen yolni boylap uçuptu. Şu uçkançe keç péşin bolğanda bir tüp çinariñ tüvige kélip çüşüptu- de, ademge aylinip, çinar tüvidiki bulaktin kanguçe su içip hardukini aptu. İkkisi parañ bilen keç kirgenni sezmey qaptu. Namazşam bolğanda, melike:

— Biz hazır Kuhıkapka yétip kelduk. Men sizni ekélip qoydum, qalğan iş bolsa sizge qaldı. Men qaytimen, eger kaçan beşiñizğa kün çüşse, muşu bir tal peyni (239) köydürsüñiz men peyda bolimen, -dep kuşkaçniñ bir tal péyini şahzadige bériptu. Şahzade peyni koliğa élip melike bilen hoşalışıptu. Melike yene kuşkaç bolup uçup közdin gayib boptu.

Yigit çinar üstige çıkıp özini daldıga élip yétiptu. Kéçini tinç- hatircem ötküzüptu. Tañ süzülgende, yigitniñ kulığığa yiraqtin sozup éytқан ezanniñ avazi añliniptu. Yigit şu zamat çinardin çüşüp bulak süyide taharet élip, ezan avazi kelgen terepke méñiptu. U kélip qarıgudek bolsa, şundak heyvetlik bir mesçitniñ işiki keñ oçuk turğudek. Şahzade heç ikkilenmey mesçitke kirip qarisa, yoğan selle orıgan, apak saçalıq moysipit bir adem yüzini kıblige kılip mindirlimay olturğaniken. Şahzade mesçitniñ bir buluniğa bérıp olturuptu. Bovay uniñga bir qarap qoyup cim olturuptu. Birdemdin kéyin keyni- keynidin betbeşire diviler kirişke başlaptu. Ularñiñ kulaklıri eski çapaniñ yéñidek, burunlıri turğundek kapkara, huvkuş çañga salğudek iken. Şahzade néme iş ikenlikini çüşünip

kételmey, tiptinç olturuptu. Diviler kirip bolğandin kéyin, bovay tekbir éytip namaz oquşni başlaptu. Namaz okulup bolğandin kéyin, diviler uniña aliyip qarap çıkip kétiptu. Şahzade bolsa, divilerniñmu namaz oquşı eceb işku dep, buniñ tégige yételmey bovayniñ keynidin sirtka çıkiptu. Bu çağda moysipit yénidin hencirini çıkirip:

— Ey bala, hazir men séni öltürüvétimen. Méniñ ademzatka zadi (240) rehim kilmaydığan kesimin bar, men bu kesemni huda aldida kılğan, kesimimdin yanmaymen, -deptu. Şahzade moysipitka yalvurup:

— Ey bovay, siz méni öltürmisiñiz, men sizniñ azdur- köptur işliriñizğa yardım kilsami héçbolmıganda hoyla- aramliriñizni bolmisa su çéçip, süpürüp, tazilap bérey, undağ kılmañ, üç kün möhlet bériñ, -dep putıga yépişiptu. Bovay uniñ zariğa çidimay:

— Bilemsen, eger men séni öltürmisem, kesimim özümge yanidu, şuniñ bilen özüm ölimen. Bolidu, saña bir kétim yaşılığ kılaj, lékin ésiñde bolsun, üçinçi küni çokum öltürimen. Yür, maña egişip mañ, -dep şahzadini keynige sélip holiğa élip kirip, yoğan kulup sélingan bir işikni éçip, gep- söz kilmayla içige ittirip kirgüzüvétip, işikke kulup sélivétip kétip kaptu. Şahzade qarañgu öyde olturuptu, bir kün, bir kéçe bir yildek uzun tuyulup kétiptu. İkkinçi küni bambat namiziğa ezan çıkqanda bovay işikni éçip, şahzadige:

— Buyağka çık, -deptu. Şahzade taşkirığa çıkqandin kéyin, bovay uniña bir hoylini körsitip:

— Muşu hoyliğa su çéçip süpürisen, béşiñni kötürüp uyan- buyan qarimaysen. Qarap koyseñ özünge yaşı emes. Men ademzatka yaşılığ kılidiğan adem emes idim, saña rehim kılğanni bil, -dep tapilap koyup namazğa çıkip kétiptu. Şahzade hoyliğa su çéçip, süpürüptu, héçkandağ şepe yaki başqa gelite işni uçratmaptu. Bovay (241) namazdin kaytip kirip, şahzadiniñ kılğan işidin razi boptu. Lékin, uni heliki öyge solap koyuptu. Yene bir kün, bir kéçe ötüptu. Etisi etigende bovay yene işikni éçip şahzadini taşkirığa çıkirip, ikkinçi hoyliğa élip kirip tazilaşni éytip, aldınka kündiki sözini tekrarlap çıkip kétiptu. Şahzade hoyliniñ yerimini süpürüp boluşığa bir ayalniñ éçinişlik avazi yirağtin añliniptu, u etrapka şunçe sepsélip qarisimu, ademniñ qarisi körünmeptu. Lékin, yığa arilaş nale kılğan avaz tohtimaptu. Şahzade buniñ kandağ iş ikenlikiniñ tégige

yételmeptu. U hoylini tazılap boptu. Bovay qayıtip kirip uniñ qılğan işidin razi bolğan bolsimu, qatırcem bolalmay:

— Ey bala, néme kördüñ, néme añlıdıñ? -dep soraptu. Şahzade héç nerse körmigenlikini, héç nerse añlımıǵanlıqını éytqanda, uni yene qarañǵu öyge başlap kirip solap qoyuptu. Üçinçi kéçe ötüp, tañ yene süzülüp, ezan avazi añlıniptu. Bovay şahzadini yene öydin çıqırıp, üçinçi hoylini körsitip:

— Bütün muşu hoylini süpürisen. Bütün bek éhtiyat qılğın, héç yerge qarima. Bütün üçinçi küni, vedemdın yanmaymen, bugün séni beribir öltürüvétimen, -dep çıqıp kétiptu.

Şahzade hoylini süpürüşke başlaptu. Biraz ötkendin kéyin, tünügün añlañǵan éçinişlik avaz yékinla yerdin añlıniptu. Béşini kötürüp qarisa, şundaq yoǵan bir tüp çinariñ ikki tal şeñiǵa ikki dane tömür qepes ésilğaniken. Qepesniñ biride bir ayal qıpyalıñaç halette ya olturğan, ya öre turğan helete emes, çünki qepesniñ hemme yérige zih qadalğan, ayal midirlisila zih sancilip cénini qaqşitidiken. Bayıqı éçinişlik avaz şu ayalniñ avazi iken. Yene bir qepeste mamuq körpe üstide bir it, boynıǵa bir dane göher ésilğan, aldidiki göşlerni yégüsü kelmey yatқанiken. Ayal bolsa, aldıǵa égizi yetküdek qilip qoyğan tavaqtiki umaç yuqundisini yalap turğaniken şahzade bu halni körgendin kéyin birnerse sezgendek bolup, öz işini tamamlasq üçün aldıraş işleptu. Bovay qayıtip kiripla şahzadini aldıǵa çaqırıp:

— Béri kel, emdi séni ecel kütüp turuvatıdu, séni öltürimen, -deptu. Şahzadiniñ közige rehmsiz ecel körüngen bolsimu, özini teslikte tutuvélip (243):

— Bovay, siz maña üç künlük möhlet bergen. Téhi üçinçi künniñ yérimimu tügimidi, keç kirgende öltürsiñizmu kéçikmeysiz, añǵıçe menmu künniñ sériqini körüvalay, -dep yalvuruptu. Bovay:

— Men saña şunçilik rehim qılalaymen, buniñdin artuq rehim qılsam, şu rehmin özümge yanıdu. Men séni üç kün işlettim, bu üç kün içide birinci küni néme kördüñ? İkkinçi küni, üçinçi künliri néme kördüñ? -dep soraptu. Şahzade birinci küni héç nerse körmigenlikini ve héç şepe añlımıǵanlıqını, ikkinçi küni éçinişlik bir avazni añlıǵanlıqını, bugün bolsa qepestiki ehvallarni körgenlikini éytip kélip:

— Bovay, bu néme iş? Men bu işlarni bilip ölüp ketsem arman kılmaymen, -deptu. Bovay uniñ sözige héçbir ipade bildürmey:

— Sen ölüp kėtisen. Men séni öltürmisem, qesimim özümge yénip, özüm ölimen. Sen beribir ölidigan bolgaçqa, men bu işlarni saña éytip bérey. Sen hemmini körüpsen. Avu kepeste éşiklik turgan ayal- Gülperi dégen kız şu, men bolsam Senever dégen bolimen. Hazir bir şherde kün bilen nur talışidigan bir Qanhor Melike bar. U hazir: «Gül Seneverge néme kıldı? Senever Gülge néme kıldı?» dégen sualga cavab bergüçike tégimen, cavab bérelmise kallisini alimen» dep helkke zulum selivatidu. Padişah bilmeydigan bu sualni çıkırıp qoyup, özi bir çolak qara divini aşna tutup buzukçilik kılivatidu. Uniñ hazir dividin ikki balisi bar. U, dividin (244) ayrılmaslıq hem başkıkarga tegmeslik üçün aşu sualni sorap, cavab bérelmise, kallisini alidu. Bu sirni mendin başqa héç kişi bilmeydu. Sen bu sirni oqup qaldıñ, bilgendikin baştin- ahir hemmini bil. Gül Seneverge néme kıldı deseñ, Gül Seneverge bivapalıq kıldı. Senever Gülge néme kıldı desén, Senever Gülge capa kıldı. Esliy men beş yüz yıllık yolni besip, ölümge qilçe pisent kılmay, yar üçün hemme nerisidin kéçip, kéçe- kündüz yol méñip şerkiy Şustanga bérıp öz yarimni tapqanıdim, Gülni nikahımga élip Şustanda bir mezigil turup, öz yurtumga qaytıp keldim, lékin Gülperi bolsa, bir qara dive, bir aq divini özi bilen maña epsun tuydurmay élip keptu. Qaytıp kelgendin başlap kéçisi maña epsun oquğan çayni içürüp uhlitip qoyidiken, men etisi biraqla oyğınidikenmen. U maña aq divini همراه kılip yatquzup qoyidiken, özi qara dive bilen birge bolidiken. Buni men peket sezmeptimen, künlerdin bir küni kéçisi çöçüp oyğansam, öyniñ içi tin tartkıli bolmaydigan dericide sesikçilik bolup kėtiptu. Men diviniñ sesiklikidin oyğınip kėtiptimen. Men Gülperi bilen künüznı bile yürsek peket sesik purimaydu, kéçisi néme üçün şundaq sesik puraydu dep oylidim. Qarisam, Gülperi öz ornida yatidu, sesikliktin qarigummu kelmidi. Men bu kéçini tolimu biaram bolup, hiyallarniñ tégige yételmey yétip tañni atquzdum. Méniñ bir itim bar idi. Sen kepeste körgen, boynıga göher esip qoyğan it şu. Bu itmu kéçisi qavap peket (245) cim yatmıdi, künüzi beşinimu kötürmey uhlidi. İtniñ bundaq kılişi hem Gülperiniñ sesiklikı méni oyga selip qoydı. Men bu sirni éçiş üçün kéçisi yalğan uhlap közitiş hiyalıga keldim. Men şu hiyalga kelgen keçkurunluqi Gülperi maña tolimu yékinçilik kılip, nazu németlerni tutti. Men uniñga tuydurmay hemmini yémey yoşurup koyup, uhlıgan bolup yétivaldim. U beşimde turup méni oyğitip békip, mendin sada

çıkmıgandin kéyin sirtka qarap mañdi. Aridin uzun ötmey Gülperi şunda set, betbeşire bir aq divini başlap kirip, bir süpküç kılip öz siyağıga keltürey- de, méniñ yénimğa yatkuzup koydu, dive yénimğa kélişige sésik purak yene puraşka başlidi. Biraz vaqıt ötüp dive uqlap ketti. Şuniñ bilen Gülperi asta öydin çıkip ketti. Men tuyurmay ornumdin turup, kıliçimni élip Gülperiniñ keynige kirip mañdim. Biraz mañgandin kéyin, Gülperi bir öyniñ içige kirip ketti. Men bérıp işikniñ yoçuqidin qarap tursam, Gülperi bilen şunda körümsiz, betbeşire bir kara dive neççe yıl körüşmigen aşık- meşuklardek kucaklışıp, bir-birige çin girse selip körüşüp, gülkekliri éçilip kетиşti. Men Gülperini tépip muradımğa yetküçe tartkan azablırimni oylap dergezepke keldim- de, işikni calaklitip tépip öyge kirip divige kıliçni şunda çapkan bolsammu, uniñ peket üç barmıqıla késilip çüştü. Dive bilen ikkimiz élişişka başlıduq. Men dividin galib kélip, diviniñ bir putini püküp, uni (246) astıga bésivalay dégende, Gülperi bir étek térikıni méniñ ayıgımğa çaçtı, men téyilip kétip bir putum pükölüp qaldı. Dive öre bolup, özini ruslivélişka ülgürdi. U méniñ kékirdikimni gezep bilen boğuvatkan peytte méniñ itim taşkıridin gezep bilen qavap yétip kirdi- de, diviniñ paçıkidin çişlep divini talaşka başlidi, dive öziniñ teñ kélelmeydiğanlıkını pamlidi bolgan, taşkıriğa qarap beder kaçtı, men uniñ keynidin qoqlap yételmidim. U hazır men éytkan héliki Qanhor Melike bilen birge ötüvatidu. Men kaytıp kélip Gülperiniñ kaniyığa kıliçni sürkep turup, uniñ hemme sirini bildum. U esliy epsun bilen divilerni özgerteleydigen, öziğe boysunduralaydiğan séhirger iken. Men uniñ séhirini bilip, hemme divilerni yigişka buyrudum, u hemme divilerni yigip bolgandin kéyin, uniñ séhir kıtisini otta köydürüp taşlıdim. Lékin, kara dive Gülperidin galib iken, şuna Gülperi uniñ bilen aşna boluşkaniken. Şu sebebtin men Gülperini sen körgen halette bir kepeske solap koydum, çünki men Gülperige vapa kılsam, u maña capa kıldı, it bolsa vapa kıldı. Şuniñdin kéyin men: «Ademge rehim kılmaymen» dep kesem içip, ademzatka körünmeslik üçün bu diviler makanığa kélip yaşavatimen. Sen emdi méniñ hemme sirimi bilip bolduñ, şuna men seni öltürüvétimen, -dep sözini tügitiptu. Şahzade hemme sirni bilgendin kéyin, kandaq bolsun, bovydin kıtuluşka amal izdep (247):

— Ey hörmetlik bovoy, biz musulmanlarniñ ölüm aldida ikki reket namaz öteş kaidisi bar, şuniñ üçün siz maña yene bir ketim rehim kılsıñız, men namaz oquvalsam, -dep yalvuruptu. Bovay bu telepke teslikte qoşulup:

— Bolidu, men saña üçinçi ketime yahşılık kılay. Lékin, men seni kandaqla bolsun öltürüvetime, -deptu. Bala taharet élip mesçitke mañganiken, bovay:

— Avu kümbezni içige kirip öte! -dep bir gümbezni körsitip, özi kiliçni tutqınçe tüvide saklap turuptu. Gümbezni kubbisidiki küçük yoçuktin başqa adem çıqıp ketküdek yer yok iken. Şahzade keçişniñ amalni tapalmay, namaznımu ötimey, periler melikisi bergen kuşkaçnıñ pýini köydürgeniken, öz aşiki kuşkaç süritiğe kirip, gümbezni kubbisidiki töşüktin gümbez içige kirip eslige kélip:

— İş pütken bolsa, siz men néme kılsam şuni kiliñ, -deptu. Melike ornidin dest uruptu. Şahzadımı ornidin dest uruptu. Melike aldı- keynige, ikki yanga buruluptu. Şahzadımı şundaq kıptu. İkkisi şu zamat bir çüp kuşkaç siyağığa kırıptu, -de, gümbezni töşükidin uçup çıqıp, Gülperi bilen it ésligan çinariñ şehige konuptu. Bovay saklap taķiti kalmay:

— Ey bala, yétip çıkmamsen, vakit toştı! -dep varkıraptu. Gümbezni içidin cavab çıķımığandin méyin, (248) keyni- keynidin üç ketime varkırap yine cavab alalmay gezipi tutup, -ademzatqa yahşılık kılmaymen, dep turupmu yine yéñiliptimen, -dep gezep bilen kiliçini çıķırıp gümbezni içige özini étiptu, lékin adem yok. Bovay, meniñ hemme şermendiçilikim helkiale aldida çitka yéyilidiğan boldi hem kesimim ada bolmay kaldı dep oylap, gezep bilen bir nere tartkaniken, beş miñ dive uniñ etrapida baş éğip turuştu. U gezepke paylimay divilerniñ beşini çépişka başlaptu. U hemme diviniñ beşini çépip bolup, asmanğa qarap yine bir nere tartıp turğiniçe heykeldek kétépla kıptu. Şu çağda bir kuyuntaz kélip uni örüvétiptu, u midirlaptu kıymaptu. Ular bovaynıñ ölgenlikige işengendin kéyin, kıznıñ şehirige qarap pervaz kılip uçtu.

Ular sheherge kıytip keldigin kéyin, melike şahzadidin ehvalnıñ kandaq bolğanlıķını soraptu. Şahzade körgeñ- bilgenlirini tepsiliy sözlep bériptu. Melike şahzadiniñ ekil- perasitige apirin okıptu. Ular huşal- hıram bir hepte aram élip harduķi çıķkandin kéyin (249), şahzade:

Melikem, emdi hemme sir éçildi, şu Kanhor Melikiniñ ept- beşirisini éçip, ölüp ketkenlerniñ rohini hoş kılay, -dep melikidin icazet soraptu. Melikimu:

— Emdi men sizdin bir künmu ayrılmaymen, -dep turuvaptu.

Ular ikkisi Qanhor Melikiniñ şehirige qarap yolğa çıqıptu. Hemme seperni aman-ésen tügitip, şahzade qorğanğa salamat qayıp keptu. Buni körgen şahzadiniñ hemrahliri uniñ ayaqliriğa söyüp, aman-ésenlik soraptu. Ular salamlışıp bolğandin keyin, şahzade keçürmişlirini sözlep kélip:

— Eger bu melike bolmıǵan bolsa, siler bilen qayta yüz körüşüş mumkin emes, -dep melikini ularğa tonuşturuptu. Melike şahzadiniñ adamlirige égilip salam qıptu.

Şahzade bir kün hayduq alğandin keyin öz yigitlirini çaqırıp, keyinki işni qandaq kiliş toǵruluk meslihetlişip, sheherge kiriş üçün birqañce ademni özige hemrah qılıp, qalğanlirini qorğanda ceñge teyyar halette turuşni tapiplaptu. Çünki, ular melike vediside tursa, işni öz yoli bilen bir terep kiliş, eger vediside turmisa, ceñ arkilik hel kilişni meslihetleşkeniken. Şahzade orda dervazisi aldığa kelişige, dervaziven:

— Ey yigit, yaş hem kéléşken bala ikensen, peyliñdin yan, -deptu. Şahzade qetiylik bilen (250):

— Men keynimge yeniş üçün kelgen emes. Eger körüşüşke ruşset qilmisañlar, ordañlarğa ot qoyuvétimen! -deptu. Dervaziven qorqıp içkiriğe yügürüp kirip ketti ve hayal bolmay qayıp çıqıp melikiniñ ruşset qılğanlıqini éytip, ularni orda içige başlap kırıptu. Melikiniñ has hucrisi aldığa kelgende, şahzadini yalguz kirişke ruşset qılıp, qalğanlarni işik aldida qaldurıptu. Şahzade kirip qarigudek bolsa, şundaq güzel bir melike oltuǵan. Şahzade kirişi bilen melike oltuuruşqa orun körsitiptu, şahzade oltuurıptu. Melike uniñdin:

— Ey berna yigit, néme sebeb bilen keldiñiz? -dep soraptu. Şahzade:

— Melikemniñ sualıǵa cavab bəriş üçün keldim, -dep cavab bériptu. Melike uniñ cavabini añlap, öziniñ adamliridin birini çaqırıptu- de, şahzadini körsitip:

— Bu yigitni başlap ordini bir aylandurıp kiriñlar, -deptu. Şahzade uniñ keynidin ordini aylinip bir orunğa kelse, nurgun başlarniñ dövileklik turğanlıqini körüptu. Héliqi adem şahzadige:

— Melikimniñ sizge rehmi kélip, bularni körse peylidin yenip qalar, dégen ümidte ténidin cüda bolğan başlarni sizge körsitivatidu, -deptu. Şahzade yene qetiylik bilen:

— Maña undaķ rehimdiliķniń heciti yoķ. Ŗunçe bigünah başlarnıń kėsildiginini körüp turup ķandaķ ķidaymen?! deptu. U ķiři ilaŗsez řahzadini melikiniń (251) aldıķa ķayturup kiriptu. Melike bu halķa eceblinip:

— Ey berna yigit, ordiniń iķini kõrgensiz? -deptu.

— Kõrdüm, řuni kõrgeķke sualıńızķa cavab bérey dep kirdim, -deptu řahzade. Melike řahzadige yene bir nõvet tikilip ķarisa:

— Men sual ķoyimen, cavab bérelisińız, alsińız tégimen, eger élišni ĥalimisińız, kallam ķiliķińızniń astida eger cavab bérelmisińız, béřińız ķépilidu! -deptu. řahzade maķulluķ bildürüptu. Melike:

— Gül Seneverge néme ķildi, Senever Gülge néme ķildi? -dep soraptu. řahzade bovayniń éytķanliri boyıķe:

— Gül Seneverge bivapalıķ ķildi, Senever Gülge capa ķildi, -dep, bovay sözlep bergen hékayini sözlep bériptu. Melike hań- tań ķaptu. řahzade ademlirini ķaķirip, melikiniń kaniyiķa ķiliķ sürkep, diviniń nede ikenlikini éytķuzup, divini derhal tutup ķiķip ķépip taşlaptu. Andin melikini ĥelķialem aldıķa başlap ķiķiptu. Bu çağda, melike:

— Ey berna yigit, heķiketen eķillik, batur ikensiz, toķra cavab berdińız, néme ķiliřińız iķtiyar özińızde, -deptu. řahzade uni almaydıķanlıķını, bigünah béři kėsilgenlerniń ruhini ĥoş ķiliş üçün ölümge meĥkum ķilidiķanlıķını dep, uniń dive bilen bolģan munasivitini ĥelķialem aldıķa aşkarılap, ķavisini ķitķa yéyiptu hem uni put-ķolidin baģlap otta kõydürüşni buyruptu. Hemme teyyarlıķ pütüp, otunģa ot yéķiliptu. Melike (252) kõyüşke başlaptu, uniń nale- zari, dad- peryadi cahanģa bir keptu...

řu yurtniń ĥelķi řahzadeniń baturluķıķa ķayıl bolup, yurtķa padişah bolup béřişni ötünüptu. řahzade ularģa rehmet éytip, öz ademliri iķidin işençlik birini padişah ķilip, öz yurtıķa ķarap méńiptu. Ĥelķ ĥuşallıķıdin ularni üç künlük yolģiķe uzutıp ķoyuptu.

şahzade yurtķa aman- ésen ķaytip keptu. Padişah oĥliniń ķaytip kelgenlikini körüp ĥuşallıķi iķiķe siĥmay, pütün yurt ĥelķini ķillap katta toy ķilip bériptu. şahzade melikini atisiģa tonuşturģandin kéyin, padişah ķaytidin yurt ĥelķiķe ķiriķ bir kéķe-

kündüz şahzadiniñ toyini kılip bérıp, padişahlıkını uniñğa tapşurğanlıkını uķtruptu. Şahzade padişah bolup, yurtını adil sorap ötüptu (253).

34. Ƙanħor Şahniñ Halakiti³⁷

Burunķi zamanda bir padişah ötkeniken. Padişah uçıǵa çıķķan zalim bolǵaķķa, puķraliriniñ közidin yaş ornıǵa ķan- yiriñ aķidiken. Puķralar heddin aşķan alvan-séliķlarnı töliyelmise, zalim padişah her ħıl ķebih cazalaş usulliri aķillik ularnı ķattıķ cazalaydiken.

Bir künü padişah uĥlavétip ħüş körüptu. Ħüşide keķte özi saldurǵan yoǵan ħarbégini aylinip seyle kılip yürǵüdekmiş. Şu esnada padişah tinik zeñger asmandiki on beş künlük tolun ayǵa ķaraptudek. Tolun ay padişahniñ bir ķarap ķoyuşı bilen teñ asta-asta yer yüzige ħüşüşki başlaptudek. Padişah bu iştin heyran ķélip, öz cayıda turupla ķaptumış. Tolun ay birdinla süritini tézlitip, oķtek udul padişahniñ aldıǵa ħüşüp otturidin ikki pare bolup kétiptudek. Padişah bu iştin ķorķup kétiptu- de, şuan oyǵiniptu.

U etisi ķurendaz ve palķılarnıñ hemmisini yıǵıp, öziniñ körgen ħüşige tebir bérishiñi buyruptu. Palķi (159), ķurendazlar padişahniñ ħüşini añlap birķur kitab körüşüptu ve pal éċip békıptu, andin hemmisi başlırını sañgilitip olturuşuptu. Bu ehvalni körgen padişah ģezep bilen:

— Siler némişķa ħüşümge tebir bérishiñi ĥalımaysiler? -dep soraptu. Padişahniñ ģezeplik soalıdin palķi, ķurendazlarnıñ tenliri yapraķtek titrep kétiptu. Ular ģalildap turup:

— Ey uluǵ padişahıalem, ömürliri uzun, teĥtliri téĥimu mustehkem bolsun. Siliniñ ħüşlirige tebir béreyli dések, beķmu bimene tuyuluvatıdu, -dep cavab bérışıptu. Padişah ķandaķ boluşıdin ķetiiynezer, ħüşide tebir bérishiñi telep kılip turuvaptu. Palķi, ķurendazlar padişahniñ ħüşige mundaķ tebir bérışıptu:

³⁷ Ƙanħor Şahniñ Halakiti. Méhri Nıķab. Uyǵur Ĥelķ Ħöķekleri. Pılanlıǵuĥılar: Abdurahim Ebey; Eĥmet Emin. Urumċi. Şincan Ĥelķ Neşriyatı, 2006, ss.159-164.

— Ey uluğ padişahıalem, tenliri sağlam, ömürliri uzun bolsun. Körgen çüşliridin ayan boldiki, siliniñ memliketliride şundağ bir palvan oğul tuğulidiken, u sekkiz yaşğa kirgende siliniñ başlirini késip, tenlirini ikki parçe kılğudek. Şuña, sili buniñdin hezer aylep yürüşliri lazımdur.

Bu gepni añlığan padişah:

— Callat! Tigiñni ğan bilen suğar! -dep varkıraptu ve palçı, kurendazlarnıñ kallisini élišni buyruptu, özi hucrisiğa kirip yétivaptu. Callat palçı, kurendazlarnıñ yığlap-yalvuruşliriğa qarımay, kallisini élip cehennemge yollaptu.

Padişah şu künile özi başkuruvatğan eldiki pütün (160) ayal zatini ketliam kiliş toğrisida buyruğ çüşürüptu. Şuniñ bilen ayal zatiniñ hemmisi padişahniñ leşkerliri teripidin vehşilerçe öltürülüptu, vezirleriniñ hotun- kızlirimu palakettin halıy bolalmaptu.

Bu zalim padişah hökümranlıq kılıdığan memliketniñ eñ yırağ cétide bir er- hotun déhkan yaşaydiken. Padişah qabahetlik çüş körüştin üç ay ilgiri u déhkanıñ ayalı bir oğul tuğkaniken. Ular padişahniñ ayal zatini ketliam kiliş toğruluğ çüşürgen permanini añap kaattıq kayğuruptu. Ular undağ oylap, mundağ oylap, ahır déhkanıñ ayalı balisini élip öz yurtidın ayrılmakçı boptu. Ayal ciddiyy teyyarlıq kılivatqanda, padişahniñ leşkerliri kélip kıaptu. Ayal derhal öyge yékin yerdiki deryağa balisini teñnige sélip taşlaptu. Teñni su üstide asta- asta ékip méñiptu. Ayal deryadın yıraqlışıp kaçay, dep turuşığa, padişah leşkerliriniñ kanlıq kiliçi uniñ kallisini (161) aptu. Uniñ érimu bu paciege berdaşlıq bérelmey yüriki yérilip ölüptu.

Leşkerler memliketniñ buluñ- puçkaqlirini qoymay arılap ayal zatiniñ hemmisini kirip tügitiptu, qarşılıq körsetken erlerinimu tirik qoymaptu. Padişah üç yaştın töven oğullarnimu öltürüş permanini çüşürüptu. Bu işmu toluk orundilip boptu. Padişah başqa memliketlerdin kelgenlerni özi cayığa heydivétiptu, qoşna ellerdin öz memliketige herqandağ ademni kirgüzmeptu, özi bolsa hucrisidin héç yerge çıkmay qorqunç içide kün ötküzüptu.

Şundağ kılıp sekkiz yıl ötüp kétiptu. Ayallarnıñ yokluğidin erler bekmu zérikişlik turmuş keçürüptu. Balılar anılarnıñ illik méhrige kanalmay, kuruğan derehtek teşnalıq

ilkide zar- zar kaçsaptu. Padişah can kaygusi bilen ƙalƙaça, héçƙandaƙ işni oylimay, öziniñ baldur çüşürge permanini téhimi ƙattık icra ƙilduruptu.

Emdi teñnige sélip deryaƙa taşlivétilgen baliƙa kéleyli:

Bala deryada éƙip kétivatƙanda, bir çoñ bélik kiçik béliklar bilen bille uni dem tartip yutuvaptu. Bu çoñ bélik balini ƙorsıkida ikki kün ötürüp yürüp, aƙır ƙorsıkiniñ aƙriƙıƙa çidiyalmay ƙırƙaƙa çıkıp, balini teñne bilen billila ƙusup taşlaptu- de, aƙriƙ azabidin ƙutulƙınıƙa huşal bolup deryaƙa çüşüp yıraƙlap kėtiptu. Bu yer ƙoyuƙ orman bilen ƙaplinip turƙan cay iken. (162) Ormanda ov ovlap yürgen ovçi ƙırƙaƙta yatƙan balini ƙörüp ƙaptu. U balini kona, addiy kepisige élip keptu. Eslide bu ovçiniñmu ayali yavuz padişah öltürüvetkeçke, dunyadin ƙol üzüp, yekke- yégane, hélim divane turmuş keçürüp yürgen, özi nahayiti batur, bestlik kelgen kişi iken. Ovçi şundaƙ çiraylıƙ bir oğul balini tépivalƙanlıƙıƙa çeksiz huşal bolup, baliƙa pütün méhir- muhebbitini béğişlap uni ƙöñül ƙoyup terbiyileşke başlaptu. Aylar ötüptu, yıllar ötüptu, bala hem eƙillik, hem ƙüçtüñgür bolup ösüşke başlaptu. U zérikip ƙalsa, ormanlıƙtiki yilpiz, şir, yolvaslar bilen çélişip oynaydiken.

Bir küni bala ovçidin:

— Siz méniñ némem bolisiz? -dep soraptu. Ovçi oylanmastinla:

— Dadañ bolimen, -dep cavab bériptu.

— Emise, apam kim bolidu? -dep soraptu. Ovçi gep- söz ƙılmaptu. Bala ƙayta-ƙayta sorap turuvalƙandın kéyin, ovçi öziniñ uni derya ƙırƙıƙidin tépivalƙanlıƙını, uniñ ata— anisiniñ kimlikini bilmeydiƙanlıƙını éytip bérişke mecbur boptu. Bala bu geplerni añlıƙandın kéyin, öziniñ ata- anisini tépiş meƙsitide yıraƙlarƙa seper ƙıptu. U nurƙun yéza, mehellilerni arilap birmu ayal zatini uçritalmay, ƙişilerdin buniñ sebebini soraptu. Ƙişiler buniñ yavuz padişahniñ işi ikenlikini éytip bériptu. Hem yine: «balam, senmu ceniñni yaƙıƙa alƙın, eger padişahniñ ademliri ƙörüp (163) ƙalsa sénimu tirik ƙoymaydu» deptu. Bala şundila bu işlarniñ tektige yétiptu- de, udul şeherge ƙarap yol aptu.

Padişah hucrisida ƙorƙunç içide oltursa, bir yasavul uçƙandek yügürüp padişahniñ aldıƙa ƙirip:

— Şah aliyliri, çatak boldi. Sekkiz yaşlık bir oğul bala şehir sépilini buzup, tiğ oynıtıp, at çapturup ordığa kelmekte, -deptu. Padişah buni añlap ornidin çaçrap turup kétiptu. U pütün leşkerlirige héliki sekkiz yaşlık oğul palvanni yoķitiş buyruķi bériptu. Padişahniñ hemme leşkerliri, hetta vezirlirimu kattık ceñ kiliş davamida sekkiz yaşlık oğul palvanniñ kiliçi astida can bériptu. Peķet padişah özi yalguz kıptu. Kiçik palvan padişahķa nepret bilen:

— Ey ğalcir it nesli, kişilerniñ éytip bérişice, sen nurgunlıĝan anılarnı vehşiylerce öltürüpsen, bigunah nareside balılarnı ĝanlıķ kiliçiniĝa yem kıpsen. Men sen öltürgen aşu bigunah anılar içidiki bir aniniñ balisi, dep öziniñ añlıĝan- bilgen serĝüzeştlerini baştin-ayaĝ sözleptu, de, padişahniñ sözlişigimu yol kıymay, kiliç bilen çépip taşlaptu. Zalim padişah öĝendin kéyin, şu yerdiki ĝelķ sekkiz yaşlık bu palvanni özlilirge padişah kıptu ve uniñ unimiĝiniĝa kıymay řahlıķ teĝtige olтурĝuzuptu. řundaķ bilen u öz memlikitini adillik bilen sorap ötüptu (164).

35. **Ķara Niyetlik Ķérindaş**³⁸

Zamanlarniñ zamanisida melum bir şehir padişahiniñ ikki ĝotuni bar iken. Künlerniñ biride padişahniñ kiçik ĝotuni bir oğul tuĝuptu. U oğulniñ ismini Abdurusul kıoyuptu. Aridin ikki yıl ötüp ĝaniş yene hamidar boluptu. Küni yéķinlaşķanda padişah ĝanişni koĝlap çıkıptu.

Padişahniñ kiçik ĝotuni az kün ötmeyle şu řeherniñ yaķisida olтуруşluk bir kişige yatlıķ boluptu. Küni toşup bir kız tuĝuptu. Bu kızĝa Perizat dep isim kıoyuptu. Perizat řundaķ çiraylıķ çoñ bolup on yette- on sekkizlerge kiriptu. Ana řuniñĝice Perizatni héç yerge çıkarmaptu. Ana bir küni Perizatni şehir aylandurmaķçı bolup éşekke mindürüp şeherge élip kiriptu. Bular aylinip ordiniñ aldidin ötüp kétiwatķanda padişah Perizatni körüptu- de- «ah!» dep hoşini yoķitiptu. Bir hazadan kéyin hoşıĝa kélip kıarısa kız yok. Padişah derhal adem çaķırtıp, kızniñ öyini uķup kélişini buyruptu. Çaparmenler tiñtiñlap

³⁸ Ķara Niyetlik Ķérindaş. Uyĝur ĝelķ Çöçekliri 2. Neşirge Teyyarlıĝuçı: Ablimit Sadık. şincan ĝelķ Neşriyati, 1999, ss. 283-291.

yürüp, kızniñ şeherniñ çet yakisidiki bir kembeğelniñ kızi ikenlikini bilip, derhalla padişahğa hever yetküzüptü. Padişah intayin huşal boluptu. Kızni öz emrige almakçı bolup, kızniñ öyige elçi evetiptu. Perizat padişahniñ mal- dünyasığa qızıqqan bolsa (283) kérek, elçilerge razılığını bildürüptü. Teyyarlıq pütkendin kéyin kırık kéçe- kündüz toy boluptu. Kırık birinci küni nikah oqulidiken, padişahniñ oğli Abdurusul bir mollini nikah kılip bérişke tekliptu. Emma molla unimaptu. Abdurusul mollidin:

— Nème üçün unimaysız? -dep soraptu.

— Balam, men üçün nikah kıliş kıyin emes, biraq saña éytmay bolmaydu. Bu kız séniñ siñliñ bolidu. Öz vaqtida atañ anañni muşu kız qorsıqida çağda ordidin heydep çıkarganidi. Anañ kün éliş üçün bu kembeğel kışı bilen öy- oçaqlıq bolğan, -dep cavab bériptu molla.

Abdurusul bu gepni añlap intayin qayğuruptu- de, dadisiniñ kéşiğa kélip ehvalni melum kıliptu. Bu gepni añlığan padişah şundaq gezepke kéliptu- de, derhal «callat» dep varkıriğan iken, şu haman tokmaq, neyzilerni kötürgen callatlar teyyar boluptu. Callatlar padişahniñ buyrıqı bilen Abdurusulniñ put- qolını yerge tekküzmeý dar aldığa élip keptu. Gunahsız oğulğa vezirlerniñ içi ağrıptu- de, padişahğa «ey, padişahialem, oğulliri téhi yaş, buni öltürmeý, yıraç cayğa palaylı» deptu. Padişah vezirlerniñ telipi boyıçe Abdurusulni Perizat bilen bille şeherdin alte ay yıraqlıqtiki bir çölge palaptu. Bular çölcezirilerde ussızlıq ve açlıq derdidin halidin kéyin uhlap qaptu. Abdurusul çüş körüptu. Çüşide apaq saqal bir bovay körüptu. Bovay:

— Hey balam, bu yerde yétivermeñlar, açlıqtin ölüsiler. Ornuñlardin turup sol terepke mañsañlar bir (284) derya bar. Bu deryaniñ kéşida bir bulaq bar, bulakniñ kéşida bir tüp söget bar. Bu bulaktin her cüma küni bir eñgüşter çıkıdu. Bu eñgüşterni élıvalsañlar nème déseñlar şu peyda bolidu. Béşinlarga kün çüşmeydu, -deptu. Abdurusul közini éçip qarisa çüşi iken. U şu haman siñlisi bilen sol terepke qarap méñip bir deryaniñ boyığa keptu. Rast dégendek derya boyida bir bulaq, bulak béşida bir tüp sögep bar iken. Bular intayin hursen boluşuptu. Añır cüme küni boluptu. Bovayniñ déğisi boyıçe ular kütüptu. Bir çağda bulaktin bir eñgüşter çıkıptu. Abdurusul:

— Hüdaniñ iltipati bilen deryaniñ otturisiğa bir ravaq sélinsun, ravaqqa bir asma kövrük koyulsun, bu kövrükte mendin başka adem mañmisun, çıksam teñ çıksun, çüşsem teñ çüşsün, -dep iltica qaptu. Şu hamanla deryaniñ ottursida bir ravaq ve bir yigma kövrük peyda boptu. Buni körge Abdurusul bilen siñlisi intayın huşal bolup ravaqqa çıqıptu ve bular bu cayda kün ötküzüşke kirışıptu.

Künlerniñ biride Abdurusul göş tépip kéliş üçün ovğa kétiptu. Perizat ravaqqa çıqıptu. Bir çağda bir qoyçı derya boyığa qoy baqqili keptu. Qoyçı derya boyida olturup bir güzel qızniñ şolisini körüptu. Derhal etrapqa qarisa héçkim körünmigüdek. Yene deryağa qarisa güzel bir qızniñ şulisi turğidek. Malçı heyran bolup deryaniñ otturisiğa qarisa bir ravaq turğudek. Ravaq üstide del suda şulisini körge kız malçığa qarap külüp turğudek. Qoyınçı qızni bir körüş bilen aşığı bıqarar bolup (285):

— Ey aycamal qız, mumkin bolsa bu yerge bir çüşseñ, -deptu. Qızniñmu qoyçı bilen körüşküsi keptu- de, qoyçığa:

— Ey qoyçı, men çüşelmeymen, sen çıksañ bolidu, -deptu. Qoyçı qızdin:

— Men kandaq çıqımen? -dep soraptu.

— Akam her küni bu ravaqtin çüşüp çıkidu. Siz akam çıqqanda arkisidin çıkiñ, -deptu.

Qızniñ bu gepini añlığan qoyçı Abdurusulniñ kélişini kütüptu. Abdurusul ovdin kaytip keptu. Qoyçı huşallıkida qoylirini taşlap, Abdurusulniñ keynidin ravaqqa çıqıptu ve Abdurusulniñ yene ovğa çıqışını kütüp möküüm yétiptu. Etisi Abdurusul yene ovğa çıqıp kétiptu. Qoyçı pursetni geniymet bilip qızniñ kemişğa kirip muñdışıptu. Bara- bara bu ikkisiniñ niyiti buzuluptu. Abdurusuldin eñgüşterni éliš üçün uni öltürmekçi boluptu. Perizat köp oylap, ahır:

— Akam méni bekmu yahşı köridu. Néme désem şuni qilip béridu. Şuña men ağırip qaldım dey, eger méni «néme yeysen? Köñlüñ néme tartidu?» dése, «köñlüm yolvas sütni tartidu» deymen, şuniñ bilen akam maña yolvas süti ekilip bérimen, dep yolvasqa yem bolidu, -deptu.

Abdurusul ovdin қайtip кéлип қариса, Perizat «vaycan- vayey» dep yatқudek. Abdurusul bu halni көрүп қорқуп нéме қилишini bilmey қaptu ve siñlisidin:

— Көñlüñ нémini ҳalaydu? -dep soraptu.

— Yolvas сүti, -deptu қiz (286).

Siñlisi nahayiti yahşi көridiğan emes Abdurusul derhalla yolvas tutuş үçün yolға чиқiptu. Abdurusul uzun yol yürүп аһir bir шеherge кéлип қaptu. «Bu yerde bir dem alay» dep étini dereҳke baғlap қoyup olturuptu. Del шу чағda bu шеher padişahiniñ ikki қizi ravakhta oynavétip dereҳ түvide olturған Abdurusulni көрүп қaptu- de, шу an adem evetip чақirtiptu ve nedin нéме үçün kelgenlikini soraptu. Abdurusul sözniñ ehvalini bayan eyleptu. Қizlar uniñ yolvas tutup сүтини almakçı bolғанлиқini añlap uniñ baturluқiға aprin oқuşuptu. Uniñға көrsitip:

— Siz ашу көрүngen тағniñ keynige ötsiñiz bir чиşi yolvas bar, u yolvasniñ putiға қumuş kirip кétip yiriñdap yatidu. Siz yolvasniñ uһlap қalғанлиқidin paydadiliniп қomuşni чиқirip, yiriñlarni tazlivetsiñiz сақiyidu- de, sizniñ қilған yahşiliқiñizni unutmay сүтини бéridu- deptu.

Abdurusul méniptu. Аһir қizlar көrsetken тағқа yétip keptu. Тағniñ keynige öтүп қариса, rast dégendek bir yolvas yatқudek. Buni көrgen Abdurusul derhalla қizlarniñ déгини boyiçe иш қiptu. Yolvas hoşıға кéлип Abdurusulға rehmet éytip, uniñға нéме үçün kelgenlikini soraptu. Abdurusul:

— Men sizniñ kisiliñiz сақayтқili keldim, -deptu. Yolvas:

— Yene başқа ишlerñiz bardur? -dep soraptu- de, birla varқirap Abdurusul бésivaptu. Hayt- huyt déгүçila erkek yolvas bilen uniñ baliliri (287) yétip кéлип:

— Adimizatniñ puriқи bargu? -dep soraptu. Чиşi yolvas bolup öтken ишlarni sözlep Abdurusulni чиқiriptu. Erkek yolvas uniñdin:

— Ey ademizat, saña нéме кéрек? -dep soraptu. Abdurusul meқsidini éytip. Yolvaslar derhal сүт hazirlap бériptu. «Eger бéšiñға күн чүşse buni көydүrсеñ biz peyda bolimiz» dep bir tal түkni бériptu. Abdurusul ҳуşal bolup yolға ravan boptu. Қaytip

pirimnin emri» dep bir hürgen iken. Abdurusul tirilip (289). Buni körge kızlar heyran bolup qarişip qaptu. Eslide yolvaslarnıñ bergen tüki Abdurusulnıñ göşige çaplışıp qalğan iken. Yolvaslar Abdurusulğa yene ikki tal tükini bérıp öz yolıǵa ravan boptu. Padişahnıñ kızları Abdurusulni ketmeslikke ündeptu. Lékin Abdurusul:

— Men siñlim bilen bir didarlışıp kélip andin bu yerde turay, -deptu. Kızlar:

— Bir erni dep öz akisini óltürge vapasıznıñ qeşıǵa némişka barsız? -deptu. Abdurusul ularnıñ sözlirige unımay siñlisiniñ qeşıǵa méñişka teyyarlinip bolup:

— Siler maña taǵa- süzgüç, bir sereñge, yilim ve bir epkeş teyyarlap berseñlar, -deptu. Kızlar epkeşini kótürüp «Taqqañ- tuqquñ, eleñge- beleñge mende bar bir qap sereñge» dep yolǵa ravan boptu. Az ótmestin siñlisiniñ qeşıǵa yétip keptu ve «eleñge- beleñge mende bar bir qap sereñge, yilim, taǵa- süzgeç satimen» dep varqıraptu. Buni añlıǵan Perizat qoyçıǵa:

— Sodigerni öyge başlap kirey, -deptu.

Qız unımay, turuvaptu. Qoyçı qıznıñ sözini añlımay sodigerni öyge başlap kırıptu. Qız aldıǵan nersilerni tallaşka kırışıptu. Abdurusul sepsélip qarıǵudek bolsa óziniñ kiyimliri, miltıq, qılıçliri topa bésip turǵudek, Abdurusul gep başlaş üçün Perizattin (290):

— Bu miltıqlarni topa bésip kétiptu, işletmeksiler? -dep soraptu. Qoyçı yigit:

— Men buni étişni bilmeymen, şuña topa bésip turidu, -dep cavab bériptu. Abdurusul:

Men miltıq étişni yahşı bilimen, sizge ögıtıp koyay, -deptu ve miltıqini élip bir pay oq étiptu. Yene «Mundaq atidu» dep qoyçını étip óltürüptu. Perizat bu ehvalni körüp qorqıp kétiptu ve qoyçınıñ üstige ózini étip yıǵlaptu. Abdurusul eñgüştetni işka sélip ravaqni buzıptu, Perizatnıñ közini quyuvétip, bir çölge taşlap qayıtıp kétiptu. Hélikı padişahnıñ şehirige bérıp padişahnıñ kiçik kızi bilen kırık kéçe- kündüz toy qılıp behtlik turmuş keçürüşke başlaptu (291).

Éytip bergüçi: Kuça Nahiye Yağı Guñşesidin Osman İbrahi

36. Ğayib Nikah³⁹

Bar ikenu yoǵ iken; aǵ ikenu toǵ iken, ǵedimki zamanda Ğin Maǵın şehiride bir padişah ötüptiken. Bu padişahniñ üç oǵlı bolup, ösüp yigit bolup vayıǵa yétişiptu. Öylep koyay dése oǵulliriniñ köñlige dadisi tallıǵan ǵızlar zadi yaǵmaptu. Padişah oǵulliriniñ iǵtiyarıǵa ǵoysa, oǵulliri özlirige layıǵ tépişalmaptu. Padişah aǵır şeyhülislam canablıriniñ «nikah ǵayib» dégen petivasıǵa riayet ǵılmaǵ boptu. Künlerniñ biride oǵullirini ravaǵ üstige élip ǵıǵıp, her biriniñ ǵolıǵa oǵya tutǵuzup:

— Ǵéni oǵullirim! Siler oǵni köñlüñlar tartǵan terepke étiñlar, kimniñ öǵzisige ǵüşse, şuniñ ǵızini élip bérimen, -deptu.

Çoñ oǵlı oǵni ülüşkün kéçe özini öyide rasa méhman ǵılǵan, zerger koǵısıdiki çoñ serapniñ öǵzisige ǵarıtıp étiptu. Otturançı oǵlı bir haza turup kétiptu. Dadisi hedep ǵistavergendin kéyin, avǵan koǵısıdiki bir sodigerniñ ǵıraylıǵ baliǵanisi terepke tevekkül ǵılıp étiptu. Kiçik oǵlı bolsa közini yumup turup, oǵni asmaǵa ǵarıtıp étiptu. Közini éçip ǵarisa, asmaǵa örlep kétévatǵan oǵ birdinla Orda şehriniñ şimal teripige burulup közdin ǵayib boptu. Padişah hem (225) Orda ehli yaǵılırini ǵışlışıp «subihanellah» dep ǵaptu. Padişah oǵlıǵa öziçe teselli bergendek ǵılıp:

— Közüñni yummay turup yene bir at! -dep buyruptu. Kiçik oǵlı:

— Ata, özliri «nikah ǵayib» dégen idile. Atǵan oǵum ǵayib boldi, emdi uni tapimisam bolmas? -deptu.

Padişah oǵlıniñ sözini orunluǵ dep bilip, oǵni izdeşke icazet bériptu. Padişahniñ kiçik oǵlı şeerlerni arǵıda ǵaldurup, yurt- mehellileri arılap, çoñ deryani boylap uzun yol yürüptu, yol yürisimu mol yürüptu. Mingen éti halidin kétép yiǵılǵan bir taǵ baǵrıǵa kélip ǵaptu. Ǵarisa bir külreñ toşǵan oǵni ǵaclap oynap turǵidek. Yigit toşǵanǵa ǵarap mañǵan iken, toşǵan oǵni ǵışlıgen péti kéçiptu. Yigit heyran bolǵan halde toşǵanniñ kéynidin ǵoǵlaptu, toşǵan yigitniñ aldida yügürüp bérıp taǵdiki bir kamarǵa kirip kétéptu. Yigit héliǵi kamarǵa iñişip ǵarıǵandek boptu- yu, ǵandaǵlarçe uniñ içige kirip

³⁹ Ğayib Nikah. Uyǵur Helǵ Çöçekliri 6. Neşirge Teyyarlıǵuçılar: Mir Kamal Yaǵup; Hesén Éli. Şincan Helǵ Neşriyati, 1999, ss. 225-239.

qalğanlığını tuymay qaptu. Hecqandaq bir yeri hec nersige taqasmaptu. U aldiqa qarap heli mañgandin keyin, oylimiğan yerdin acayip yop- yoruk, güzel katta baqqa kirip qaptu. Bañniñ içidiki eriklarda süp- süzük kümüş sular şaqırap eqip turqañ, tümen hil güller huş puraq tarqitip turğan, méve, çiviler şahlirini kötürelmey mey baqlap pişivatқан, her hil reñdiki kuşlar, bulbullar huş avazda sayrışivatқан iken. Yigit heyran qelip, etrapqa qaraptu. Heckim yokmiş. Bek ussap ketkenlikтин, erikqa (226) qolini salğan iken, suqa qoli yetmeptu. Tizlinip oturup, suqa inişip içmekçi bolğan iken, her qançe qilipmu yene su içelmeptu. Yigit ornidin turup, mey baqlap pişқан almılarga qol sungan iken, ilgiri yerde tegey dep qalğan almılar mukside egiz kötürülövaptu- de, qoli yetmeptu. Hetta bulbullarmu huş avazda sayrimaydığan boptu. Yigit baq yollirini arilap mañğan iken, bir heşmetlik altun dervazidin ötkendin keyin, aldınkı baqdinmu heyvetlik hem güzel bir baqqa duçkeliptu. Güllükniñ otturısında hilmu- hil nurlar bilen tavlinip turğan altun mervayit, qaştéşi, göherler bilen bizelgen bir ravaqni körüptu. Yigit yeqin berip şundaq qarışı bilenla, turğan yeride ketipla turup qaptu. Közlrini qayta- qayta uvulaptu, u, nur hem reñdin yaralğandekla iken. Qap- qara sumbul qaqliri uniñ evrişim boylıriqa yögeşken, yumran levlriniñ emdila eqilivatқан etir güldin perki yok iken. Yigitniñ közi ikkinçi ketim qizniñ bir kötürölüp- bir pesiyip turuvatқан sirlik köksige çüşüp bilenla hoşidin ketip yekilip çüşüşke aran- aran qaptu. Qizga üçinçi ketim şundaq nezer salğıdek bolsa, özi atқан oq qizniñ yumran qolida turğanlığını körüptu. Yigit buniñga heyran boptu. Bu arida qiz uyğınip:

— Siz kim bolisiz? -dep soraptu.

Yigit ehvalni bayan kıptu. Qiz yigitniñ sözini añlap:

— Siz oqni néme üçün köziñizni yumupla asmanğa (227) atқан idiñiz? -dep soraptu.

— Çünkü, -deptu yigit, - men layıq mesiliside könlümni zadila tohtitivalalmığan idim. Şuña oqni tevekkül dep közümni yumup asmanğa koyuvetken.

Qiz külümsirep oqni yigitke beriptu. Yigit bolsa közlrini qizniñ nur yegip turğan otluq közlrinin zadi uzelmeptu. Qiz bir çavak qağan iken, bir- biridin güzel qizlar nazu- németlerni kötürüşüptu kiriptu. Qiz qolidiki üzükni elip, yigitniñ barmıqıga selip

koyuptu. Yigit ömrüde héçkaçan körüp baqmıǵan daǵduǵılıq şirin ziyapetke müyesser boluptu. Yigit zumret kedehlerdiki kızıl şepektek tavlinip turǵan meylerge heves bilen békıptu. Lékin buni içsem, belki yene «aǵzimǵa çıǵmaslıǵı mumkin» dep oylinip qaptu. Kız ǵızaǵa tekliptu. Yigit su içelmigen, alma üzelmigen ehvalni kızǵa bayan éytiptu. Kız gülüp:

— Siz eslide bu caynıń adımı bolmıǵanlıǵıńız üçün, sular sizni içküzmigen, almılar sizni üzgüznigen, bulbullarmu sayrap bermigen, mana emdi qolıńızǵa üzük sélip koydum, emdi siz bizge resmi méhman, -deptu.

Yigit bilen kız çüştin tartıp patkıçe, aǵşamdın tartıp tań atkıçe ziyapette oturup neǵme- nava ańlap, şirin söhbetlerni kıliptu, yigit söz arısında oǵnıń qandaq kılıp kıznıń qolıǵa çüşüp qalǵanlıǵını soraptu. Kız:

— Méniń atam dive, anam bolsa İran Şahlıǵınıń kızi. Men atam bilen anamnıń birdin- bir perzenti. Siz (228) oǵnı atqan künü men kızlar bilen Kuénlun téǵidiki çoń anamnıń ordısidin kaytıp kélivatattım, qarısam oq del méniń aldimǵıçe örlep çıktı, sizni kördüm, könlüm söyündü. Şunıń bilen oǵnı bu ordıǵa élip kélip, sizni kütken idim, -deptu.

— Ata- anıńız qeyerde? -dep soraptu yigit.

— Siz méni qoǵlap kelgen taǵnıń u teripide, -dep cavab beriptu kız. Bu ikki aşıq-meşuk künlerniń qandaq ötkenlikini bilelmeptu, şirin sözleri tugimeptu, bir- birisige bolǵan méhri- muhebbiti huddi qaynam bulaqqa oǵsaş urǵun küçiyiptu. Bir künü yigit melikige:

— Hey melikem! Yurtumdın çıqqınıńǵa yérım yıl bolay dep qaptu. Eziz atam, méhrivan anamnıń hali niçuk, bir körüp kelsek, -deptu. Kız bunıńǵa maqul boptu, lékin:

— Men hazirçe ayal cemetlirińızgıla muşu boyıçe körünüş qilimen, başqiliriǵa maymun surıtide körünimen, -deptu. Yigit:

— Toydimu maymun sürette bolamsız? -dep soraptu.

— Yaq, -deptu kız, -u çağda ata- anamnıń razılıǵını alsaq undaq qılış hacetsiz.

Yigit kıznıń şertige könüptu.

İkkisi yolğa çıkıptu. Tañ seherdila Çin Maçın Orda şehriniñ dervazisiğa yétip keptu, padişahniñ kenci oğlını bilidiğanlar yigitniñ bu halda seperdın yétişiğe heyran kaptu. Aygākçılar derru padişahğa hever kıptu (229), padişah hem Orda ehli yene bir kétim «subhanallah» dep yaqılirini çışlep közlirini pakiritişip qararptu.

Padişah oğlını ayrim çağırıp:

— Oğlum saq- salamek kepsen. Mübarek bolsun! Lékin sen aldığan hotun keni? Körünmeydiğı? -deptu.

— Aldığan hotunum heliki maymun, ata, -deptu yigit.

Padişahniñ közliri çanıkidin çıkip kėtişke tas kaptu. Şu çağda yigit:

— Uluğ ata, buniñğa anam bir néme désun, -deptu. Padişah ayalını çağırğan iken, ayali:

— Şah hezretliri söyünçe bériñ! Söyünçe bérin! -dep kırıptu, padişah heyran bolup:

— Némige söyünçe? -dep soraptu.

— Padişah hezretliri, -deptu ayali, -oğlınıznıñ élip kelgini maymun süritidiki perizat iken. Maña körünüş kildi.

Padişah buni añlap derhal bolğusi kelinini körmekçi bolğan iken, ayali kızniñ şartını éytip, sevri kılıp turuşını ötünüptu. Padişah maqul boptu. Uzun ötmey yurt içide «padişahniñ oğlı acayip güzel bir perizatğa öylinidigan boptu» dégen hever pur kėtiptu. Çoñ menseparlarnıñ ayalliri, kızçaklırı perizatni körüş üçün top- top boluşup, eñ esil dunyalirini soğa kılıp, mubareklep kélişke başlaptu. Lékin kız peket yigitniñ ayal cemetliriğa körünüş kılıp, başkılarga maymun süritide körünidiken. Neticide, kelgenlerniñ (230) beziliri maymunniñ esli perizat ikenlikige işense, beziliri şek keltürüptu. Yigitniñ anisi buni añlap dost- düşmenge bir körsitip, özini bir tonutup koyğusi keptu, biraq her kaççe kilsimu kız buniñğa zadi könmeptu. Yigitmu anisidin şartni buzmaslıkını şunçe yalvurup soraptu. Ana ağızida «maqul» dep koyğan bolsimu,

lékin köñlide: «kéni, eplik bir peyt kelsunçe, néme kılışimni özüm bilimen» dep oylap yürüptu.

Bir küni perizat öziniñ maymun niqabini sirttiki öyge sélip koyup içkiriki öyde yuyunuvatқан iken, pursetni ğenimet bilgen ana kıznıñ niqabini oçaқта gürkirep köyüvetқан otқа taşlıvétıptu. Bu çağda héliki niqabtin çıққан is- tütek alemni қap-қarañғuçilikқа toşқuzuptu.

Perizat kız içkiriki öydin yügürüp çıқıp қariğudek bolsa, niqabi allıқақан bir sıқım külge aylinip bolған iken.

— Ah, -deptu perizat, -yaman қildila anika, méniñ maymun süretlik niqabimniñ is- tütekliri ata- anamniñ dimiқiға yétip bargan haman, ular méni izlep kélidu. Kördilimu, ene ularniñ ğaқirap uçuvatқан avazi қulukimға añlinivatidu. Ular bu yerge kelse uқuşmaslıқ tupeylidin her қaysiliriға héyim- heter yetküzüp қoyuşı mumkin, şuña men ata- anilirimniñ aldığa tézrek baray. Ogulliriға éytip қoyarla, uniñ maña bolған muhebbiti rast bolsa arқamdin izlep bargay, heyr...

Perizat kız şundaқ deptu- de, bir yumulinip kök (231) kepterniñ süritige kırıptu, andin öyniñ tuñlukidin «pur» қilipla uçup çıқıp közdin ğayib boptu.

Yigit birdem ötmeyla peyda bolup öyge kirip қарisa perizat körünmeptu. U anisiniñ kéşiға kirip «Perizat kéni?» dep soraptiken, anisi ikki қoli bilen béşiға urup yigligan péti ehvalni sözlep bériptu.

Yigit ayrılış azabidin bir ah urған iken, uniñ ahi yette қat asmanni, yette қat zimini titritiptu. Yigit şundin başlap orun tutup yétip қaptu.

Künlerniñ biride, күз kéçisiniñ bir aydıñ aқşimida, yigit tosattin kıznıñ yiға avazini añligandek boptu- de, ihtiyarsız avaz kelgen terepke ménivériptu. Şundaқ қilip ordidin çıқıp, қeledinmu çıқıp derya boylap kétivériptu, derya arқisida қaptu. Payansız қumluқ içige kirip қaptu. Yigit ussuzluқта halsizlinişқа başlaptu. Қariğudek bolsa bir doñniñ arkisidin is kötürülüptu. Şuniñға қarap méniptu. Ыşikimu yoқ veyrane, sürlük bir öyniñ aldığa kélip tohtaptu. Öyniñ içidin pişaniside peкетla bir közi bar alamet қorқunçluқ bir betbeşire çıқıp, yigitke:

— Yahşi yigit! Öz ayıķıñ bilen kepsen, merhemet kılip içkiri kirgin, -deptu. Yigit héliķi bir közlükniñ arķisidin öyge kirip ķarisa, uniñ otturisiķa gülķan yéķılķan bolup, bir teripide ademniñ baş söñekliri dovilinip turģideķ.

— Némige çekçıyıp kettiñ ķuruķ murda, -deptu héliķi bir közlük, -séni béķip semritiķke toķra kélidu, me, su içikin! (232)

Bir közlük bir kömzek suni uniñ aldıķa ķoyuptu. Özi bir kıyıkni soyuķķa baķlaptu. Soyup bolup hemmisini déģüdek ikki tilliķ zihķa sancıp oķaģniñ üstige ķoyuptu. Göşni pişurgandin kéyin, yigitke bir parķe bérip, ķalģinini özi yep boptu. Söñeklirini élip ķaznaķķa kirip kétiptu. Ķaznaķtın kişilerniñ nale- zari ańliniptu. Bir közlük ķaznaķtın yénip çıķķandin kéyin yigitke:

— Séniñ on ceniñniñ birisi ķalģanda bu yerge kepsen. Ķaznaķķa ekirip ķoysam ölüp ķéliş iñ turģan gep. Büģünķe muşu yerde turup tur! -deptu.

Bir közlük yanpaşlap yétip uyķuķa kétiptu. Yigit bu yekķeşmidin ķutuluşniñ ķarisini oylaptu. Közi iħtiyarsız tom, ikki tilliķ zihķa ķüşüptu- de, zihni astaģina otniñ arisiķa tıķıp ķoyuptu, zih kıp- kızil bolģanda, zihniñ bir tilini yekķeşminiñ közige, yene bir tilini yürikige ķenlep turup, bar küci bilen bir basķan iken, zihniñ tilliri appaķ is çıķırıp bir közlükniñ ténige kirip kétiptu. Şundaķtım yekķeşme ornidin mudurep turup kétip, zihni özidin neķķe ķedem méñip, gülķanģa ķüşüp, yumulinip, can talişiptu. Yigit ķaznaķniñ işikini buzup, içidikilerģe:

— Ćaķķan çıķiñlar! Bir közlük ölüş aldida, -deptu. Ķaznaķniñ içidin unķe adem étilip çıķıp, bir közlükni gülķan içidin sirtķa çıķķili ķoymay köydürüp öltürüptu.

— Ĥuda muradiñni bersun yahşi yigit, -deptu (233) ular, -eger sen kelmigen bolsan bu kasapet bizni yep kététti.

Biz közlükniñ séميز koylirini öltürüp yep, su içip kişilerģe téħimu can kiriptu. Ķutulģan kişiler:

— Yahşi yigit, Ĥudaniñ ķudriti bilen bizģe séni Ĥezreti Şahi Merdan evetti. Emdi biz séniñ ķuluñ bolimiz. Sen neģe barsañ ş u yerge barimiz, némini buyrusañ ş uni béca keltürģeymiz! -deptu.

Yigit ularğa teşekkür éytip, huşalişip yolğa çıkıptu. Nurgun yol yürüp bir çatkalıqqa kirip kétiptu. Çatkalıqniñ içide kativatsa bir kiyikniñ yatqinini körüptu. Yékinlap kelsimu u kiyik zadi midirlimaptu. Yigit yékin bérıp qarisa, u basmaqqa çüşüp qalğan kiyik iken. Yigit kiyikni basmaqın acritip, putiniñ zehmilirini öziniñ köyikiniñ yéni bilen téñip koyuptu. Şu çağda kiyik tosattin zuvanga kirip ademdek sözleşke başlaptu.

— Hey méhriban kişi, sen özünüñ aç nepsindin kéçip, méni koyuvetkenniñ üstige yene basmaqın acritip zehmilirimni téñip koyduñ, men huddi Hezriti Sulaymanni körgendek boldum. Éytqin, sen zadi kandaq adem, bu adem ayığa yetmeydiğan cañgalda néme kılıp yurisen?

Yigit kiyikniñ zuvanga kelgenlikidin heyran boptu. Andin:

— Men adettiki adem neslidin, yar hicri bilen yurikim zehmilengen kişi. Aşu yarimniñ visalini izlep yürüptimeni -dep hemme keçürmişlerini sözlep bériptu (234).

Kiyik yigitniñ sözlirini añlıgandin kéyin:

— Sen izligen perizat muşu çatkanlıqkanıñ u terpidiki tağda. Lékin perizat hazir yette qat tilsimat bilen nezerbent kılıqlıq. Sen aşu tağqa barisañmu tilsimatqa küçüñ yetmeydu. Yariñnimu körelmeysen, -deptu.

Kiyikniñ munçivala sirlerdin heverdar ikenlikidin téhimu heyran bolğan yigit, uniñğa:

— Hey kiyik, yârimdin hever berginiñ üçün yüzmiñ rehmet, şuni bilip koyginki, biz «candin keçmigünçe cananga yetkili bolmaydu» dégen bir söz bar. Men u tilsimliq tağqa barimen, tilsimni açalmay, şu yolda qaza kılsammu ökünüşüm yok. Çünki, men yar üçün bar- yokumni atap koyğanmen. Héçbolmisa yârim bar tağniñ topa- taşlırini bağaşlaş köz yumalisanmu, özümni behtlik hés kılmen! -dep cavab bériptu.

— Barikalla yigit, -deptu kiyik, -ekide demek- can démektur, bundaq ékıde az bir kisim insanlarga nésip bolidu. Hıdayim muradiñni bergen. Men- aşu visalğa yetmekçi bolğan perizatniñ kéniziki bolimen, şu ketime perizatniñ maymun libasi köydürülgen çağda, uniñ ata- aniliri dergezepke kızını izlep bargan idi. Ata- bala yol üstide uçaştı.

Makanimiz bolğan tağқа қайtip кéлипла uni yette қат тилсимға nezerbent қилди. Ыgem bentke чүшүштin sel bulun мéни сéниң алдига yolға салған, mana, uniң саña evetken sogisi...

Kiyik bir yumulinipla güzel kız siyağığa кéлиptu ve yénidin bir dane hasa élip yigitke teñleptu.

— Bu hasa, -deptu kız sözini davamlaştuurup, -(235) Sulayman Peyğamber şahlık kiliwatқanda işletken hasa. Bu hasaniñ ҳasiyiti bilen herқанçe қattıқ тилсимланған тағ bolsimu éçivetkili bolidu. Perizat: «sen Maçın şehiridiki mehbubemni tap ve uniñ maña bolğan ekide iҳlasini obdab sinap körgendin kéyin, мéниң бéшимға чүшкен sevdalarni bayan қilgin. U muşu hasa bilen тағқа үч кétim қattıқ ursun, şu çağda тағ чöküşke başlaydu. Tehti- behtidin endişe қilğan atam uniñ алдига чикip keçürüm soraydu, қalginini özi bilip bir terep қilsun» dégen.

Kénizak Sulayman Peyğamberniñ hasini yigitke берip közdin gayib boptu. Yigit intayın ҳursen bolup, hasini çin tutқiniçe yolға atliniptu. Neççe kéçe- күndüz yol yürüptu, қанçe menzillirni арқisida қalduruptu. Yol üstide éyіқ, yolvas, şir, böre... dégendek hilmu- hil yavayi hayvanlar uçrıған bolsimu, héliki hasisiniñ ҳasiyiti tupeylidin hiris қilmaq uyaқта tursun, eksiçe mañғанliri tohtap, tohtıғанliri бéşini peske égip yaki yerge sozulup yétipi ҳuddi Sulayman Peyğamberge қilğan izzet- hörmitiniñ hemmisini yigitke béca keltürüşüptu.

Uзақ yol mañğandin kéyin, yigit héliki diviler makani- тилsimlik тағқа yétip кéлиptu. U, bu heyvet ve sürlük тағ алдida hergizmu téñirқap turup қalmaptu. Aldi bilen bu тағniñ her bir taş, her bir çimdim topisini yüz- közlirige sürtüptu, andin her bir gül, her bir tal giyasini purap- hidlaptu. Huddi yar perizatni körgendek uni böse қilip küç madar tapқandek (236) boptu.

Andin kéyin kiyik süretlik kénizek bergen hasini қoliға élip, Sulayman Peyğamberniñ mübarek namini zikir қilip turup, hasa bilen тағқа bir urған iken, тағ güdürligen avaz чikirip, yer- cahanni zilzilige sélip, terep- tereptin чақ кétip, asta- asta yerge чöküşke başlaptu. Şu çağda, tosattin арқа tereptin:

— Hey hörmelik yigit! -dégen gelite, yiglamsirigan avaz añlangandek boptu. Yigit keynige butulup qarisa, alamet yoğan, beheyvet yetmiş yette dive yigitke secde kılip, yer söyüp yatkıudek.

— Hey Sulayman Peyğambirimizniñ nayibi! Aldiñda gunahkarmiz, keçürgeysen! -deptu hemminiñ aldida secde kılip turğan dive, «Néme hacitiñ bar» déyişke tilimiz barmaydu, keni éyt! Biz her kandağ ħizmitiñge teyyarmiz! Ötunimizki, makanimizni veyran kılmisañ!...

Yigit kıattık avazda:

— Tilsimatni bikar kılip perizat bilen méni didar körüştürgeysen, bolmisa bu tağni yer keirige çöktürüvétimen! -deptu.

— Hey yigit, -deptu héliki dive, -merhemmet, muradiñğa yetkin.

— Divilerdin yetmiş altisi ikki kıatar bolup, secde kılip turuptu. Aldinki kıatarda turğan dive yigitke yandışıp méñiptu.

Yollar éçlip bir demdila héliki séhirlik bağka kirip kıaptu (237).

Perizat kıız kénizekliri bilen bağ yolida yigitni kütüp turğan iken, her ikkisi didar körüşüp, ħuşallık ħud- cigerliridin ħuş urup, çeksiz hozurliniptu. Diviler paypitek boluşup, ħürmet ve tekelluplarni ziyade kılişip, yigitniñ neziridin ötüşke can- dili bilen urunuptu. Ziyapet ağırlaşkanda, yigit öziniñ perizat bilen öy- uçaklık boluşni ħalaydığanlığını, bu işka ruşset tileydiğanlığını izhar kıptu. Diviler öz ara meslihetleşkendin kéyin, yigitke razilik bilduruptu, -de, özliriniñ resmiyiti boyıçe neççe kéçe- künden toy kılip, perizat bilen yigitniñ beşini çétip kıoyuptu. Ziyapetler, şirin söħbetler, ekil heyran kıalgudek köñül éçişlarniñ tentene hozuridin neççe künlerniñ kéçige, neççe kéçilerniñ kündenze almaşkıni yigit sezmeı kıaptu.

Aridin bir ay ötti dégende, yigit kıaytmaçkı boptu. ħuşlışış aldida kéynata- kéynanisi ularğa özliriniñ ħasiyetlik eñğüşter aldida tekıdim kıptu. U üzük kimde bolsa dili tartkıni aldida ħazır bolidiken, muhtacliğtin ħalas bolidiken. Yigitmu perizatniñ iltimas boyıçe, kıyık kıız bergen Sulaymannin hasisini divilerge kıayturup bériptu.

Diviler katta soğa- salamlarni tutup, ésil tehti- ravanga olturguzup bu ikkisini yolğa saptu. Kız yigitke:

— Kolumni çin tutup, köziñizni mehkem yumuñ, -deptu.

Bir çağda yigit közini éçip, özini Çin Maçın Orda şehriniñ heşmetlik dervazisi aldida körüptu (238). İkkisi ordığa kirgen iken, heç yerdin iz- dérikini tapalmıgan yigitniñ mana emdi nur bilen yugurulğandek, acayib sahibcamal bir kız bilen kirip kélivatқанlığını körgen orda ehliniñ bir kısmi uzun tonliriniñ peşlirige putlışıp yikilıptu, neççesiniñ ağızi éçilğañce yumulmaptu, neççesiniñ içini heset zehiri örteptu. Padişah bekmü huşal bolup, öz oğliniñ toyini başlaşka perman çüşürüptu. Kırık kéce- kündüz dağduğılik toy bolup, yigit- kızlar murat- meksetlirige yétiptu, ene şu çağdan başlap Çin Maçında «aşık bolmaq asan emes, şirin candin keçmigüçe» dégen gezel peyda bolğan déyişidu (239).

37. Ğayib Şeher⁴⁰

Zamaniñ zamanisida, égiz tağniñ vadisida, yeri munbet, süyi mol, ademliri işcan bir mehelle bar iken bu mehellidiki kişiler déhқанçilik kılıdiken. Bu mehellide üç yüz atmış kün kişilerni şilivélişni oylap yüridiğan, तरीққа үчке қойса, оқиқа yerge чüşүп ketmisun, dep alıķını tutidiğan; қаşқанға кечек aldurmaydiğan, özi bir çişlem nanni artuқ yevetse, yaman boldi, dediğan bir bay var iken. Bu bayniñ déhқанçilik işlirini қилимған Ёли isimlik көңлү- көкси кең, баққилардин өз жақсыліқини айимaydiğan, ақ көңүл, saddi medikari bar iken. Bu medikarniñ baliliri көп hem kiçik bolup, özi bayniñ déhқанçilikini қилса, хотуни bayniñ kir- қатlirini yuyup, nanlirini yékip kün keçүridiken. Bu medikarniñ ata- anisidin қалған bir өчкisi bar bolup, her күни іştin қайtip келип қағаллыққа элип чіkip бақидiken. Шu तरीқиде күнler ötüptu, aylar ötüptu. Күнlerniñ bir күни өчкisi bolup қaptu, Ёли buni көрүp intayin huşal bolup кетiptu. Bir күни Ёли іştin қайtip келип қариса, өчкisi туғuptu, buni көрген Ёли şundaқ huşal болuptiki, हुddi altun tepivalğandek, ağızi қулиқиға yétiptu. Bu oғлақ timen, şoқ iken. Anisimu sütlük iken.

⁴⁰ Ğayib Şeher. Uyğur Hëlq Çöçekliri 19. Neşirge Teyyarlıguçılar: Abduқiyum Turdi Turpan; Abduréşit İbrahim. Şincan Hëlq Neşriyati, 2000, ss. 34-37.

Eliniñ ayali öçkini ségip, her etisi baliliriga süt çay étip bérídiken. Baliliri süt (34) çayğa zağra nanni çilap, intayin huzurlinidiken.

Héli vaqıtlar ötüptu, öçkiniñ balisi héli çoñ bolup qaptu. Bir cüme küni Éli öçkisini otlitip kéliş üçün dalıga çıkıptu. Éli dalidiki ot- çöpliri koyuñ ösken bir cayğa öçkilerni koyup bérıp, bir çette qarap oltuıuptu. Öçkiler kımir kılmay otıaptu. Bir çağda oğlañ bir nersidin ürkiğendek kılip, cenub terepke qarap kéçıptu. Buni körgen Éli oğlañniñ keynidin qoğıaptu herkañçe qoğıapmu yétişelmeptu. Éli oğlañni qoğlısa, aldıga qarap kaçkıudek, tohtısa keynige qarap turgudek. Buni körgen Éliniñ can- péni çıkıp kétip, hep tohtaptur! Men séni tutuvalsam, öltürüp yevetmeydiğan bolsam, -dep aççıklınıptu. Şundañ bolsimu, atısidin qalğan teverrükniñ balisi bolğanlıkı üçün, yine qoğıaptu. Éli hérip ketkinidin yanpaşlap yétiptu- de (35), közi uykuğa kétiptu. U közini yumuşığıla apañ sağallıñ bir bovay peyda bolup:

— Oğlum, ornuñdin tur. Capa çekmey behtke érişkili bolmaydu. Bu oğlañ séni zor baylıqqa ériştüridu. Sen azrañ mañsañla, bir güzel şherge barisen. Bu oğlañ, séni şu güzel şherge başlap baridu hem şu şherdiki altun ambiriga başlap baridu, -deptu. Yene, -bu şherniñ mundañ kaide- tüzümliri bar, biri bu şherde kéçisi pütün şher helkiniñ dukan, aşhana ve başka caylarda soda- sétiñ kılip turganlığını körisen lékin ularniñ héç nersisini tutmaysen, söz kılmaysen, kandañ kirgen bolsañ, şundañ kaytıp çıkisen. İkkinçi, alğan altunliriniñ, yoksullarğa üleştürüp (35) bérisen. Muşu şertlerni orundisañla, saña bu şherniñ dervazisi oçuñ lékin bu şertlerniñ birige hilaplıñ kılsañ, bu şherniñ kişilirige oğşaş bolup qalisen, -dep gayıb boluptu. Éli çöçüp oyğınip közini açsa, bovay yok iken.

Éli bovayniñ sözlirini kayta esleptu- de, ornidin dest urup, yine oğlañni qoğıap méñiptu. Ançe uzun mañmayla, oğlañ bir ğar içige qarap méñiptu. Élimu oğlañniñ arkısidin qalmay méñiptu. Ğarniñ içige kirse, şundañ bir çoñ şherge kirip qaptuki, muşunçilik yaşka kirgiçe, bundañ çoñ şheri körüp baqmığaniken. Bu şherniñ nami gayıb şher iken. Şher içinde magizinlar oçuñ, herhil gezmallar tizilğan, magizinçılar küleşüp qarap turgan; aşhanılarda her hil ğızalardıñ hor çıkıp turgan, ni- ni güzel kıızlar magizinlar, aşhanılarniñ aldıda turgudek, Éli bovayniñ éytkini boyıçe, héç yerge qarımay birmu ademge gep- söz kılmay, oğlañniñ arkısidin méñiptu. Héli uzun méñip, yoğan bir dervaziniñ aldıga kélip tohtaptu. Qarısa, dervaziga yoğan bir kulup séliklik turgudek.

Dervaziniñ üstünki teripide bir açquç éşiklik turgudek. Éli biran téñirkap turup qaptu. Kéyin açquçni élip dervazini éçiptu. Hay- hay... işkilip, dunyadiki kimmet bahalik nersilerniñ hemmisi bar iken.

Éli uyan qarap, buyan qarap ahir, altundin bir huncun aptu- de, keynige qarimastin mehellisige kaytip kéliptu. Etisi élip kelgen altunlirini, aciz, yetim (36) yoksullarğa üleştürüp bériptu. Buni oqqan bay, bu altundin élip kélip, öz baylikini téhimu köpeytişni oylap, Élini öyige çakirip, bu altunlarni qandaq tapkanlikini soraptu. Aq köñül, sapdil Éli, bolğan işlarni bir- birlep sözlep bériptu, buni añligan bay, şu kéçisila héçkimge tuydurmay teyyarlik kilip, ottuz töge, ottuz kéçirni heydep yolğa çıqıptu. Ahir Éli éytip bergen gayib sheherge bérip, heliki çoñ dervazisini éçip, altun- kumus göher mervayitlarni tagarlarğa kaçilap töge, kéçirlarğa artip dervazidin çıqıptu. Emdi biraz méñişiga şundaq kelişken güzel bir kız uçraptu. Bay muşunçilik yaşqa kurgüçe yeryüzide mundaq güzel kızni körüp bakmıganiken. Bay bu güzel kızni körüp, bunu élip kėtip özige kėçik hotunlukqa éliş niyitide, bu kızniñ yėniğa bėrip, yėñini tartiptiken. Bayniñ tutқан yėri tozup kėtiptu. Lékin kızniñ qalğan yėri saq turgudek, buni kėrgen bay qorqqinidin turğan cayida kėtipla qaptu. U hazirgiçe gayib sheherde pütün töge, kéçir ve barlik mal- mülki bilen şu péti kėtip turgudekmiş (37).

Éytip bergüçi: Turpan Şehir Yar Yėzisidin Ziyit Micit

Retligüçi: Turpan Şehir Yar Yėzisidin Ömer Micit

38. Kenci Batur⁴¹

Bar iken, yok iken, aç iken, tok iken, burunķi zamanda bir bovay bolǵaniken, bovayniń uć oǵlı bar iken. Aylar ńtńptu, yillar ńtńptu, bovay ķeriptu, işlep hńriptu.

Bir kńni bovay yalguz oturup, kńnlini ħiyalǵa toldurup: «Mńniń bńşim aķardi, ħişim sańgilidi, bir putum gńrge sańgilidi. Yaķşı kńnniń yamini bolup, balilirim mendin ayrilep ķalsa, ķişi ķoliǵa ķarap ķalmisun, ńz emgiki bilen kńn keķńrsen» dńgen oyǵa keptu- de, balilirini hńnerge bńrişniń koyıǵa ħńşńptu.

Bovayniń ńyige yńkin bir mehelligide bir bay bar iken. Uniń ħoń bir bńgi bar bolup, baǵda ńzńm, alma, ńrńk, anar ve başıķa her ħil mńviler yazdin tartıp kńzgiķe pişip, sapıķidin ayrılıp yerge ħńşńp turidiken. Bay etiyazda ńzńm talliri yopurmak ħıķarǵandin başılap taki kńzgiķe barańda sayidek, sńmizliktin hasırap yatidiken. Bay yalgandin «Men mozduz» dep her yili bir neķķe řagirt alidiken- de, bir amallap ńltńrńp, iz- dńrikini bildńrmey, ńzńm tal tńvige kńmidiken.

Hńliķi biķare bovay bir kńni ħoń oǵlıni bayniń aldıǵa yńtilep bńriptu.

— Vay ustam, muşu balamni bir hńnerlik ķilip ķoysila, -dep tapşurup bńriptu (178).

Bovayniń oǵlı bu hoylida mozduzlńķniń ķarisinimu kńrmey, bayniń sńyini ekirip, otunini yńrip, hoylisini sńpńrńp, bir neķķe ayni ńtkńzńptu.

Bir kńni bay balini ħaķirip:

— Men bazarǵa bńrip kelgńķe ķumdin yip ńşip, laydin ķem kńsip, gelvirde su ekirip ķoy, -deptu.

Keķķiķe baliniń bńşi ķńtip, buyruķni beca keltńrńşniń amalini tapalmay taza ķiyniliptu. Aķşıma bay ķńlip soraptiken, bala yerge ķarap, tirnaķlırini tatılap turuptu.

⁴¹ Kenci Batur. Uyǵur Ĥelķ ħńķeklıri 2. Neşirge Teyyarlıǵı: Ablimit Sadıķ. Şincan Ĥelķ Neşriyatı, 1999, ss. 178-182.

— Qılalmıǵan bolsañ, şu gunahın üçün avu yerdin bir ora kola, -dep üzüm talnıñ tüvini körsitiptu bay.

Cıq iş körmigen sadda bala yolǵan ketmenni aptu- de, bérıp orını kolaptu. Ora öziniñ boyı bilen teñ bolǵanda, bay keynidin kélip ketmenniñ çuldisi bilen balını birni qoyuptu- de, cénidin cüda qılıp, orıǵa kömüvéptu.

Künler ötüptu, aylar ötüptu, bovay oǵlını séginip körgili barsa, qanǵor bay:

— Balıñızǵa hünér ógitip, dua- tegbir qılıp yolǵa saldıñmız öyge barmıǵan bolsa, belkim sheher körüp, pul tépip baray dep yüridiǵandı, -deptu.

Bovay qayıp kélip, otturañçı oǵlını apırıp bergeniken, bay unımu héliki usul bilen ucıqturuvéptu. Bovay ikki oǵlını ayırılǵan bolsımu, teǵdirge ten bérıp, derdini içige yutup yürivéptu.

Bovaynıñ kenci oǵlı akılrıǵa qarıǵanda qavul, zérek, batur bala iken, teñ-démetlikleri arisida «Kenci Batur» (179) dep nam çıqarǵaniken. Şunıñdek u naǵsa- sazǵa, hekaye- çöcekke nahayiti usta iken. Bir künü bovay bu balısını «hünér» óǵışike apırıp bérıptu. Hélik adam keni bilen semrigen baynıñ tolun aydek hösnige tolǵan, özi eǵlık, micezi yékimlik bir kızi bar iken. Bovaynıñ kenci oǵlıǵa bu kıznıñ köñli çüşüp qaptu, ikkisi olturıp muñdıdıken, naǵsa éytip, sazcelip, ussul oynıdıken. Şundaq künlernıñ biride kız yigitke zalım atısınıñ sirini éçip, yigitniñ ikki akısını óltürüp, üzüm talnıñ tüvige kömgenlikini éytip, eǵıl körsitiptu. Yigit intıqam éliş qararıǵa keptu.

Bir künü héliker bay yigitke yene héliki akılrıǵa buyruǵan işlerni tapılıp qoyıp bazarǵa kélıptu. Kıız bilen yigit qandaq qılış toǵrisida pütüşüvalǵandın kéyin, keçkiçe baǵ seylisi kıptu. Aǵşımı bay kélip, «şagirt»ni çağırıptu:

— Keni yip, keni cem, keni su? -dep soraptu. Yigitmu hoduqmay turup:

— Ustam, avval sizni méhman qılıp, andın buyrıǵan işiñizni aldıñızǵa qoyсам qandaq? -deptu. Qorsıki éçip, maǵduri kélip, nepsi taqıldap, ussuzluqtın çakıdap ketken bay:

— Maǵul, -deptu.

39. Yaman Ҳотундин Bezgek Cin Қаҗар⁴²

Burunҗi zamanda bir қорайҗи bovay болғаникен. Униң хотуни nahayiti cavildaқ, merez iken, tola uruшup, kelse- kelmес tillavérip, bovayға күн көрsetmeydiken.

Bir күни bovay қорайлықта кеҗ қайtip keptu. U келиши haman хотуни: «сэниң шу yerde bir némeñ bar, bolmisa néмиға кеҗ қалдиñ?» деп күнlep гóvға чикирiptu. Bu иш хэrip ketken bovayға nahayiti har keptu. Etisi хотун bovay билen қорайлықни текшүrmekke билle бэриptu. U кэlin қорайлықни аһturimen деп, bir чоñқur қудуққа чүшүp кэтиptu. Bovay yaman хотундин қутулғиниға ҳуш boptu, lékin yene, yaman bolsimu, көp вақит öy- oҗақлик болғанидуққу дэgen oyға keptu. Қудуққа ағамча saptu. Arғамчиға yamiшip momayniñ ornиға bezgen cin чикiptu.

— Hoy, sen néмisen? -деp soraptu Bovay:

— Men Bezgek Cini idim, bu қудуқ мэниң узun yillik makanim idi, бүгүн bir cavildaқ кэри хотун чүшүp, маña aram bermidi, sen arғамча ташlimisañ, u мэни öлтүрүp қoyatti, қутuldurғиниңа rehmet! Men сэни arminiңа (65) yetкүzimen, -deptu Bezgek Cini.

— Қандақ қилиp sen мэниң arminimға yetкүzeleysen? -деp soraptu Bovay.

— Men yurtniñ uluғиға бэrip җapлишimen, -deptu Bezgek Cini, -u derru bezgek кэsilige гирiptar bolidu, sen buni сақayтидиған tévip bolisen. Sen униң кэшиға бэrip: «aytelкүрси»ни оқуysen, шу җағда men униңdin acrap бақкисиға yуқimen. Сақayғучи bolsa, саña nurғun heқ төleydu. Шундақ қилиp, bay boluvalisen, otunчилиқтин қutulup, capamuшeqkettin нэри bolisen, -deptu.

Bu eqil otunчи bovayға maydek yéқiptu. Шuniңdin кэyin razilik бэrip, хотунини қудуқта қалdurup, cin билen кэтиptu.

⁴² Yaman Ҳотундин Bezgek Cin Қаҗар. Буқа Mozaylaptu. Uyғur Ҳелқ Чөчекleri. Pилanлиғучилар: Abdurahim Ebey; Eҳmet Emin. Urumчи. Шинcan Ҳелқ Neшрийati, 2006, ss. 65- 68.

Künlerdin künler ötüptu, bovay nurgun bezgeklerni sakaytip, bay bolup kétiptu. Şu çağda Cin Bovayğa (66):

— Hey Bovay, sen emdi bay bolduñ, turmuşuñ yahşılandı, emdi menmu öz aldimğa oğitimni kalsam, sen maña icazet berseñ? -dep soraptu.

Bovay razılık bérıp, ikkisi hoşlışıp, yahşılıkçe acrışıptu. Cin bolsa, yağa yurtka bérıp, yurt çoñığa yuquptu. Yurt çoñi héç ilaç kılıp sağıyalmıgandin kéyin, bezgekni sakaytıştı dañki çıkkın héliki Bovayni çaķirtip keptu. Bovay yurt çoñiniñ öyige kirip, héliki bezgek Ciniñ yurt çoñığa çaplışivélip olurginini körüptu. Vedisini buzup kelgen Bovayni körgen Cin Bovayğa rencip:

— Kéni vede? İkkimiz vede kılğangu, herkaysimiz öz aldimizğa kün körmek bolğangu, -dep kayıptu.

— Kayıma, -deptu Bovay.

— Vedimiz boyıçe sen men çaplaşkan ademni sakaytışka kelmes bolğanidiñgu? -dep cin kuyka çalırını tik kıptu.

— Tohta, sevr kıl, men buni sakaytkılı kelmidim, séni izdep keldim, -deptu Bovay.

— Méniñde néme işiñ bar? -deptu Cin.

— Ésiñde barmu? Héliki yaman hotunmu kuduķtin çıkıvaptu. U tañ atkuçe séni tutup ber dep, méni kıynap çıkıti. Séni tutup bermisem, u méni öltüridu, mana şuniñ üçün keldim, -deptu Bovay.

Bezgek Cini nahayiti kórķup kétip Bovayğa:

— Huda hekkide bir koşuķ kénimni tileymen, méni u hotunğa tutup berme, herķandaķ bezgekniñ kolini siypapla (67) koysañ, derru sağıyidu. Sen bezgek tévipi bolup kal, men yaman hotuniñdin kutulay, -dep, Bovayniñ putliriğa ésilip, yiglap yalvuruptu.

Şuniñdin keyin Bovay yağa yurtniñ çoñiniñ kolini siypap koyupla sakaytıptu. Bezgek Cini barsa kelmes sheherge kétiş üçün, işiktin çıkıvatķanda, Bovay uniñğa:

— Hey, yaman hotunum kélivatidu! -deptiken, Bezgek Cini yar terepke qarap kéçiptu.

«Yamandin yar boyi bilen kaç» dégen maqal şuniñdin qaptiken (68).

40. Böre Kız⁴³

Burunniñ burunisida bir bovay ötkeniken. Yéşi yetmişin halkığan, yüzlerini qoruk başqan bu bovay birdem tinim tapmaydiken. Uniñ mal- dünyasi nahayiti köp bolup, qoy, kala, yılka- qulunliri hésabsiz iken.

Bir yili qışta nahayiti qattıq cut bolup, mal- çarva yégüdek héç nerse qalmaptu, şuña yılqılar yılqılarni yıraç qışlaqlarğa heydep kétiptu.

Künler ötüptu, yılqılarniñ qaytidığan vaqıt yétiptu, lékin ularniñ dériki bolmaptu. Bovay yılqıqlarni izdep tepip yılqıliriniñ dérikini élişka öziniñ yalguz oğlığa uniñ en yékin dostini hemrah qilip yolğa saptu. Yigit hemrahliri bilen yılqılarni héli uzak izdeptu, lékin tapalmaptu, atisiniñ aldığa quruk qol yénişka köñli unimaptu. Bir çağda yigit éğiz bir tağniñ keynige kötüptu. U yerde ot- çöpler şunçilik köp ve qoyuq öskeniken. Qarisa otlaqta sémizliki dümbiside tuhum tohtıgudek sansız yılqılar qulunlirini egeştürüp yürgüdek. Del şu çağda tuyuqsızla bir böre peyda bolup qaptu- de, çışlirini hiñgaytqiniçe birla (55) sekrep, bir qulunni çışlep élip kéçiptu. Bovayniñ oğli uniñ keynidin qoqlap, bir çağda borige yétişiptu ve uni urmaqçı bolup, tayıqini kötürgeniken, böre yigitke qarap huddi ademge oħşaş:

— Méni urma! -dep varqıraptu.

Yigit kütülmigen bu hadisidin heyran bolup turup qaptu. Böre bolsa öz yolığa kétévériptu. Şu çağda yigitniñ dosti at çapturup kélip:

— Börini némişka urup yikitmidiñ? -dep soraptu.

⁴³ Böre Kız. Yéril Téşim Yéril. Uyğur Hëlq Çöçekleri. Pılanlıquçılar: Abdurahim Ebey; Eħmet Emin. Urumçı. Şıncan Hëlq Neşriyati, 2006, ss.55- 68.

— U huddi ademge oħşaş zuvanğa kélip, özini urmaslıķımni éytip yalvurdi, -deptu yigit.

— Nediki geplerni kılısen, bõriniñ ademge oħşaş sözliginini kim añlaptiken? -deptu dosti.

Ular yene bõrini ҡoғlap méniptu. Atliri hérip, dosti héli arkıda ҡaptu, bovayniñ oғli bolsa bõrige yétişiptu. Yigit bõrini uray dep tayķini kõtürüptiken, bõre yene:

— Méni urup öltürüş niyitiñdin yanğın. Men saña çiraylıķ, sahibcamal kiçik siñlimni bérey, bu dünyada séni barlıķ murad- meķsetliriñge yetküzey! -dep yéliniptu.

— Yigit yene özini yokitip ҡoyuptu. Bõre kétip ҡaptu. Dosti yétip kelgendin kéyin:

— Sen némişķa bõrini öltürmeysen? Eger séniñ bõrini öltürgüñ kelmise, attın çüş, men atni minip uniñğa yétişivélip térisini şilip kéley, -dep kayışķa başlaptu (56).

— Bu kétim bõrini çokum öltürimen, -deptu yigit. U bõriniñ keynidin yene ҡoғlap méniptu. Ҙoғlap- ҡoғlap bir çağda uniñğa yétişiptu. Bõre keynige ҡaraptu ve:

— Ey ademzat, keynimdin ҡorқmay mañ. Men saña çiraylıķ, eķillik siñlimni bérimen, ölgüçe séniñ hizmitiñni kılımen, -deptu.

Yigit dosti yétip kelgende uniñğa:

— Sen öyge ҡaytip ketkin, men béşimğa kelginini kõrüp tevekkül deryasığa özümni atmaқçımen. Anam hergiz gem kılmışun, men çokum ҡaytip barimen, -dep uniñğa bolған veķeni sözlep bériptu. Yigitniñ dosti:

— Hey dostum, sen eķliñdin azdiñmu? İnsan balisiniñ bõridin хотun алғанlığını nede kõruvédiñ? -dep heyran ҡaptu.

— Men bu işta péşanemge yézilğanni kõrmekçımen. Atamğa méni toptogra bir ayda kélidu, dep éytip ҡaytip kétiptu.

Yigit bõrige eğişip yolğa ravan boptu. Ular taғu taşlardın éşıptu, deryalarnı kéçiptu. Ahır bir yerge kelgende bõre bir döñni aylinip ötüptu- de, yogan bir öñkürge

içige kirse türlük- tümen taamlar teyyar turgudek. Ular bu gızalardin toyğuçe yep, uykusini kanguçe uhlap, etisi yene yolini davam kıliptu.

Yigit öyige yétip bargandin kéyin yétilep kelgen aq börini işik aldığa bağlap koyuptu ve özi öyge kırıptu. Uniñ hotun ekelgenlikini añlığan ata- anisi:

— Kélin kéni? -dep soraptu.

— Ene, işikniñ aldida turuptu, -deptu yigit.

Pütün mehellidiki çoñ- kiçik, yaşı- kérilar «kélin körimiz» dep kélişiptu. Ular işik aldığa kélip, bağlaqlıq turganda bir aq börini körüptu. Ular néme déyişini bilmey kaytıp kélişiptu. Aq böre kündüzliri işik tövide yatidiken, kéçisi çirağ yékiliş bilen böre térisini sélivétip, adettin taşkıri çiraylıq bir kızğa aylinip, yigitke qarap şoñ külkisi (59) bilen nazlinidiken. Ular bir- birige telmürüp heşkıpiçektek çirmişidiken...

Yigit köp vaktini hotuni bilen ötküzüp, tala- tüzge kemdin- kem çıkıdığan bolup kıaptu. Mehellidikiler uni meshire kılip:

— Buniñ börige öylinivalğanlıkını qarımamdığan, böre dégen yiritkuç tursa, hazır uniñ özimu yavayılışıp qaldı, -dep külüptu. Beziler:

— Hey böreniñ éri, -dése, yene bezileri:

— Yol bolsun, böre yigit! -déyişidiken.

Kişilerniñ mundaq zañlıq kıılışlırını añlaş yigitni kıattık azablaptu, şunlapka u tala- tüzge pütünley çıkmaydığan bolup kıaptu. Aqır uniñ taqiti qalmaptu, şuna ottuz yette kün bolğan kéçisi, hotuni uhlap qalğan peypte térisini élip otka sélip köydürüvétiptu. Burnıga tére hidi kirgen böre kıız çöçüp ornidin turuptu- de, ehvalni bilip öz- özini kaçatlaptu ve:

— Vay ist! Yaman kıldıñız, yene üç kün taqet kılsıñız bolmasmidi? -Anama éytқан sözni untup qaldıñızmu? -deptu (60).

Etisi etigende yigit bilen kelin ikkisi talağa çıkıptu. Mundaq peri süpet çiraylıq çokanni körgen kişiler heyranu hes boluşup, ağızını camdek éçişip qarapla kıaptu.

Yigitniñ atisi bu ehvaldin hoşal bolup, el- yurtini çaķırıp yette kéçe- kúndüz toy-tamaşa kılıp bériptu.

«Bovayniñ oğlı acayib güzel bir kıızğa öylinip...» dégen söz pütün sheherge pur kétiptu, bu sözler aķır padişahķa añliniptu. Yaş ayalniñ dañķını añlıģan padişah özini tohtıtalmay nökerlerini arkısıķa sélip bovayniñ öyge қарap méñiptu.

Öyde kélindin başķa héçkim yok iken. Dervaziniñ қattıķ urulģan avazidin bir péşkellikniñ yüz bérişini sezgen yaş kélın ışık aldıģa çıķıptu, şah uni körüşı bilenla yürıkige ışķ oti tutışıptu, yüriki ağızģa tıķılıp, béşı aylinip, yıķılıp kétişķe tas қaptu. Şahniñ halini pемligen kélın:

— Méniñdek bir addiy ayaldin némançıla қорқup kétıla? -dep külüştu.

Şah bir égizmu cavab қayturalmaptu ve derhal keynige burulup ordıģa қaytip kėtiptu. Biraқ, şu kúndin başlap şu nazinindin başķa héçnémini oylımaydıģan, uni kóz aldidin birdemmu néri қılmaydıģan, başķa işķa қoli barmaydıģan bolup қaptu. Aķır bovayniñ kélinini қolıģa keltürüşni kőñlige püküptu. U bir hiyliger momayni (61) tépip uniñģa meқsitini éytiptu.

— U ayalni қolģa keltürüş üçün bovayniñ oğlini közdin yoķitiş lazım. Éytişlarģa қariģanda, uluģ bovilirniñ uluģ bovisi öz vaқtida melum sebebler tüpeyli at béşıçılık altunni déñizģa çöktürüvetken. Sili u yigitni şu altunni tépip kélişķe buyrusıla. Yigit uni izdep baridu, aķır özi halak bolidu, -deptu delle.

Etisi şah yigitni çaķırtıp kélip, at béşıçılık altunni déñiz tégidin tépip kélişini buyruptu. Yigitniñ béşı kétip öyge keptu ve şah tapşurģan bu қiyin iş toғrisida hotunıģa sözlep bériptu.

— Қayѓurmañ, -deptu Böre Қız érige teselli bérıp, -buniñ amali bar, шаhtin üç күnlük möhlet sorañ, ģuda ģalisa hemme iş oñuşluқ ayağışidu.

Ayal érige bazardin herћil yipek ve zer yiplarni ekeldürup keşte tikişķe başlaptu. U bir kéçe— kúndüzde şundaқ çiraylıқ, nurluқ bir gül tikiptuki, hetta kéçisi öyniñ içi yorup kėtiptu. U bu gülni érige bérıp, mundaқ deptu:

— Mana bu gülüni torğa bağlap, déñizğa taşlap. Buniñğa addiy bélik kelmeydu, çünki bu gülüniñ qedrini bilmeydu. Peqet bélik padişahıla kélidu. Şah bélik gülüni çişleş bilenla uni qırğaqqa tartip çiqiriñ. Siz uniñdin padişahniñ uluğ bovisi çöktürüvetken altunni çiqirip bérişini telep kıliñ. U bélik padişah bolsimu, uniñ sözige işenmeñ, közetlemek üçün uniñ qanitidin (62) azraq yoluvélip, uni tōş yançuqıñızğa sélivéliñ, -deptu.

Yigit déñiz yaqısığa bériptu ve héliki gülüni torğa bağlap, déñizğa taşlap kütüp olturuptu. Şah Bélik uzunğıçe kelmeptu. Bir çağlarda kök déñiz nurlinip, köpük çéçip dolqulinip kétiptu. Qarisa bir bélik gülge yéqin keptu- de, gülüni kappida çişleymen, dep torğa çüşüp qaptu. Yigit tartivélip héliki bélikni qırğaqqa çiqiriptu. Bu bélik yigitniñ hotuni éytqan Bélik Şah iken. Bélik Şah:

— Men saña pütün ömrüñge yétip aşkıdek dünya bérimen, murad— meqsitiñge yetküzimen, méni qoyuvetkin! -dep yalvuruptu.

Eger sen déñizniñ tektidin at béşçilik altunni çiqirip berseñ qoyuvétimen, bolmisa hergiz qoyuvetmeymen, -deptu yigit (63).

Bélik padişah aldi bilen altunniñ nedilikini bilip kélişke vede bériptu. Yigit uniñ qanitidin bir talini yoluvélip, andin déñizğa qoyuvétiptu.

Bélik Şah déñiz astığa çüşüp hemme béliklarni yigiptu. U déñizniñ astida at béşçilik bir parçe altun barlıqini ve uniñ qeyerde ikenlikini, kim bilidiğanlıqini soraptu, lékin héçqaysi bélik buni bilmeydiken.

— Béliklarniñ hemmisi keldimu? -dep soraptu Bélik Şah.

— Peqet beş yüz yaşlıq bir qeri bélikla kelmedi, -deptu hizmetkar bélik. Bélik Şah unimu qaqirip kélişke buyruptu.

Mulazim bélik héliki qeri bélikniñ aldiğa bérıp:

— Séni Bélik Şah qaqirivatidu, -deptu. Qeri bélik bolsa, uniñ sözige qulaqmu salmaptu. Şuniñdin kéyin Bélik Şahniñ yasavulliri qeri bélikni tutup, zorlap élip méniptu.

Şu çağdila şah izdevatқан héliki at béşçilik altunni körüp qaptu. Kéri bélik ene şu altunni astıǵa bésip yatqaçqa, şuniñ kuvvitidin beş yüz yıl yaşıǵaniken.

Mulazim béliklar altunni eketişige kéri bélik can teslim kıptu.

Bélik Şah vedisi boyıçe altunni yigitke çıkırıp bériptu, yigitmu uniñ qanitini qayturup bériptu. Bélik Şah yigit bilen hoşlışıp kirip kétiptu.

Yigit altunni élip şahniñ huzurıǵa bériptu. Yigit qaytıp kelgendin kéyin padişah héliki momayni (64) yene qakırıp uniñǵa:

— Yigit altunni tétiptu, sen uni şu yaқта ölüp tügeydu démigenmidiñ? Méni ehmek kıliginiñ üçün kallañni alimen! -dep kaytıptu.

— Qudretlik şahim, méni keçürsile, -dep yıǵlaptu momay, -yene bir meslihetim bar, añlap baqsila. Atiliriniñ bir top yilkisi yoqalǵanıdı, hazirgiçe héçkim bu yilkilarniñ nede ikenlikini bilmeydu. Bu yigitni şu yilkilarni tépip kélişke buyrusila u yilkilarni tapqan halettimu, heydep bu yerge ekélelmeydu, çünkü ular yavayılışıp kette.

Şah yigitni şu künile qakırtıp yigitke yilkilarni tépip kélişke buyruptu. Yigit öyge kélip, şahniñ yeñi emrini hotunıǵa sözlep bériptu. Yigitniñ hotuni uniñǵa mundaq deptu:

— Mana bu tayaqni élip «bismilla» dep yolǵa çıqın, siz künçikişqa qarap «ya, şahi merdan!» dep tovlisiñiz, bu tayaq sizni başlap mañıdu ve yilkılar otlap yürgen orunǵa apiridiu. U yilkilarniñ arisida bir ceren ayǵır bar, siz uniñǵa birla sekrapminiñ ve uniñ yalini tutuvélip, tayaq bilen rasa uruñ, hergiz közige urup salmañ. Ayǵır ahır sizge boysunıdu. Şuniñdin (65) kéyin uni rasa qapturup, toptoǵra şahniñ sariyıǵa bériñ, başka yilkilarmu sizge egişip barıdu.

Yigit hotuniniñ éytqanliri boyıçe işni pütüzüp, yilkilarni şah sarayıǵa ekéliptu. Yavayılışıp ketken atlar şah sariyini opur- topur kılip, qañ- tuzanǵa kömüvétiptu. Şah néme kılişini bilmey qaptu. Ahır u bu atlarni kelgen cayıǵa heydivétilni buyruptu. U qattıq gezepke kélip, momayni cazalimaqçı boptu. Momay şah aldida tiz püküp oturup yalvurıptu:

— Şahim, rehim kılsila, yigitni yene bir işka buyrup baqsila, eger u bu vezipinimu orundap kelgüdek bolsa, andin kallamni alsilamu razimen.

Şah maqul bopti. Momay uniña:

— Atiliri vapat bolup yette nezirsini bergende, bir qara qoçkar soyulğanidi. Sili yigitke ene şu qara qolarıni tépip kelişni buyrusila, -deptu. Şah yigitni çaqırtıptu ve atisiniñ yette nezirisige soyulğan qara qoçqarıni tépip kelişni buyruptu. Yigit bu gepni añlap tolimu qayğuruptu. Öyge kélip qotuniğa:

— Emdi men tüğısidigan oqşaymen. Padişah atisiniñ nezirsige soyulup allıqacan yep tügigen qara qoçqarıni tépip kelişimni buyrudi, -deptu.

— Eger siz anamniñ gépige kirip, böre téremni köydürmey üç kün taqet qılıp turğan bolsiñiz, beşimizğa bunqıvala külpetler kelmeytti. Emdi sizge yardım qılış qolumdin kelmeydu. Anamniñ aldığa bérıp uniñdin meslihet sorañ, andin anamniñ déğini boyıçe (66) iş qılıñ, -deptu qotuni.

Yigit şahniñ aldığa bérıp üç ay möhlet soraptu. Şah razı bolup, yene üç ay qoşup alte ay möhlet bériptu. Yigit etisi etigende hemmeylen bilen qoşlışıp yolğa çıqış aldida, qotuni uniña:

— Siz u yerge bérıp kelgüçe, şah meni tinç qoymaydu, şuna siz heliki biley taşni yerge taşlap tilikiñizni bayan eyleñ, bir tömür öy peyda bolsun, meni şu tömür öyniñ astinki qevitige yoşurup qoyuñ, sizmu qatircem bérıp keliñ, -deptu.

Yigit biley taşni yerge taşlap, bir- ikki qetım dessep qeyligeniken, yoğan bir tömür öy peyda boptu. Yigit bu öyniñ astiniqi qevitige qotunini yoşurup qoyuptu, andin özi yolğa ravan boptu.

Yigit yol meniñip, mañgandimu mol meniñip, bõrilerniñ yeniğa yétip bériptu- de, qeri bõrige veqeni sözlep bériptu. Qeri böre bu gepni añlap:

— Eger sen sözümge kirip, qırıq kün taqet qılğan olsañ, bu künler beşinğa kelmeytti. Sen emdi padişahniñ atisi kömülgen mazarğa bérıp, uniñ qebrisini aqkın, andin uniñ hemme söñeklerini yığıp, bõşükke selip qattıq tevret, -deptu.

Yigit mazargä béríp qebrini tériptu. U görni écip, hemme ustihánlarni yígip böşükke sélip tevritişke başlaptu. Şu çağda şahniñ atisiniñ ervahi nahayiti boş avazda nale kılip:

— Méni némişkä tinç yatqılı qoymaysen? Saña néme lazim? -deptu (67).

— Seniñ oğluñ méni tinç qoymay méni muşundak kılişkä mecburlavatidu, -deptu yigit.

— Méniñ oğlumğa néme kérek iken? -deptu şahniñ atisiniñ ervahi.

— Seniñ yette neziriñge bir qara qoçkar soyulğaniken, oğluñ şu qoçqarni sendin sorap ekélişini buyurdu, -deptu yigit.

— Bu kandaq gep, men üçün bir qoçqargä çidimaptimu? -deptu ervah gezeplinip ve qoçqarni gördin erğitip taşlap bériptu. Yigit qarigudek bolsa, uniñ bir puti yok turğudek.

— Bir puti yok iken dese, oğluñğa néme deymen? -deptu yigit.

— Méniñ béhil oğlum méniñ nezirimge muşu péti işletken. Bir san göştü oğlum hotuni bilen yégen. Yoqal emdi, méni yatqılı qoy, -deptu ervah.

Yigit öyige kaytip bériptu. Qarisa, şah tömür öyniñ üstünki bir qevitini buzdurup bolup, astindiği qevitige tégiş qilğaniken.

Yigit qarisa qoçqarni yétilep, muşu veqeniñ üstige yétip keptu ve atisiniñ éytқан sözlirini şahqa deptu. Şuniñdin kéyin şah kattıq nomus kıptu- de, yigitniñ tinç- hatircem yaşışığa icazet bériptu.

Yigit öziniñ hotuni ve ata- anisi bilen ömriniñ ahirigiçe behtlik kün keçürüptu (68).

41. Maymun Kız⁴⁴

Üç oğlı bar bir padişahniñ şeeride, bir bayniñ bir kızi bar iken. Bir küni padişahniñ çoñ oğlı bayniñ şu kızını körüp kélip, dadisiğa «Şu bayniñ kızını élip berseñ iken» -dep elçi kirgürüptu. Uniñ arkısidin otturançı oğlı, uniñ arkısidin kiçik oğlı «Şu kızni élip berse iken» -dep elçi kirgüzüptu. Bu bir tal kızni qaysi birisige élip bérishini bilmey, padişahniñ béşi kétéptu. Şuniñdin kéyin u balilirini çağırıp:

— Siler munu üç oqyadin birdin oq üzünlar, oquñlar kimniñ öyige çüşse, şuniñ kızını élip bérimen, -deptu. Bu heverni başkılar añlap, herhil hiyalda boptu. Balılar qatar turup oqya étiptu. Üçilisi héliki kızniñ qorusini közlep étipken, çoñ oğliniñ oқи neq şu kıznin hoylisiğa bérıp, işikiniñ béşiğa sançiliptu. Otturançisiniñ oқи vezirniñ dervazisiğa sanciliniptu. Kenci oğliniñ oқи asmanda leylep, çölge qarap uçup, bayavanda yoqilip kétéptu. Şuniñdin kéyin padişah ikki oğliniñ oқи çüşken qoru igiliri bilen çoñ toy qilip kudulişiptu. Kenci oğliğa:

— Sen atқан oquñni tépip kel, -dep yolğa saptu. Kiçik oğlı atқан oқini harmay izdeptu. Ahiri u oқini harabilikqa aylangan çöldiki kona şeer içidin (29) tépiptu. «Bu yerde néme bardu?» dep qarisa, oq sançilip qalğan tamniñ arkısında bir maymun olturgudek.

— Boptu, bumu meniñ teliyim, -dep maymunni aptu. Emma dadisidin, el- yurttin, akiliridin iza tartip, ata- anisiniñ kéşiğa qaytmaptu. Maymun bilen şu yerde yaşaptu, ovçilik kiptu. U étip kelgen can- canivarlarniñ göşidin maymun hotuni tazimu temlik tamaq étip qoyidiken. Yigit dadisiniñ ordısında şahzade bolup yaşığan çağliridimu mundaq temlik tamaqni yep körmigeniken. Şuniñğa qarap u: «Buniñda bir gep bar, buni bilişim kérek » dégen oyğa keptu. U bir küni ovğa mañğa bolup hotuni bilen hoşlişiptu, bir an mañgandin kéyin, eski tamğa qaytip kélip, penciridin maraptu. Qarisa, héliki eski öyniñ içide perizattek ikki kız yürğidek. Yigit tiñlep tursa, birinci kız ikkinçisidin soraptu:

— Érin kandaq, köñlün huşmu?

⁴⁴ Maymun Kız. Uyğur Helk Çöçekliri 3. Neşirge Teyyarlıquçılar: Tursun Létip; Hocehmet Yunus; Tursun Zerdin; Micit Osman. Şincan Helk Neşriyati, 1999, ss. 29- 37.

— Huş, -dep miyqida külüptu ikkinçi kız.

— Némisidin huş sen? -dep soraptu birincisi.

— Ekillik iken, -dep cavab bériptu ikkinçisi.

— Ekillikni nedin bildiñ?

— Nemişka bilmey? Men bir set maymun bolup körünsemmu, u maña öylendi ve obdan turuvatidu. Eger ekli bolmisa, u turmas idi, -deptu ikkinçi kız.

Bu, eslide yigitniñ ayali maymun kız iken. Yigit huşallıqıdın öyge bésip kirip, ularniñ üstidin uştumtut çüşmek bolup temşilıptu. Şu çağa héliki kız yene maymun kızdın (30):

— Érinniñ köñli huşmu? -dep soraptu.

— Nemişkidur tutulup, hiyal sürüp yüridu, -deptu Maymun Kız.

— Sorap baksañ bolmamdu? -deptu birinci kız.

Şu çağda yigit taqet kılalmay, işikni éçip kırıptiken, bir kız ğayib bolup, bir kız yene avvalkıdek maymunğa aylinıptu. Buni körüp yigitmu gep kılmay, köñli toq olturıptu. Ayali:

— Ovğa barmapsızğu? -dep soraptu, yigit:

— Bütün nemişkidur ata- anam, akilirimni körgüm kélip, ovdin qayıp keldim, -deptu.

— Undağ bolsa, ata- anıñızni körüp kéliñ, dep yolğa saptu kız. Yigit méñiş aldida, Maymun Kız uniñga:

— Ata- anıñızğa méniñdin muni bir halta toqaçni élip bériñ! Öylendim désiñiz, kélinimniñ ademgerçiliki yok oşsaydu, dep qalmisun, -deptu.

Yigit kiçikkini bir halta toqaçni élip ketíptu. Yolda kétivétip: «Néme depmu muştumdek haltini bérimen. Hotunuñni körset dése, néme deymen?» dep oylap qaptu.

Padişah dadisi bilen şahzade akiliri uni körüp huşal boptu ve yoķıtıp koyduķ dep kayķu- hesret tartķanlıkini sözlep bériptu.

— Hatircem boluñlar, men saķ- salameť, atķan oķumni tépip öylendim, -deptu kiķik oęli.

— Kélinni némişķa ekelmidiñ? -dep soraptu dadisi. Yigit yergen ķaraptu (31).

— Yalģan, deptu akiliri. Padişah oylap turup:

— Yalģan bolsa kérak, rast bolsa kélin bala sovģa- salam yollıģan bolatti, -deptu.

— Yollidi, -deptu kiķik oğli özini aķlımaķ bolup.

— Kéni, körset, -deptiken, ĥicaletķilik içide, héliķi kiķikkine ĥaltini sunuptu. Padişah ĥaltini ķoliģa alģanda, akiliri ve ularniñ ĥotunliri zañlık ķilip külüşüp kétiptu. Padişah ĥaltiniñ aģzini söküp, uşşak toķaķtin birini aģziģa saptiken, ömrinde mundaķ mezzilik toķaķ yémiginini esleptu. Şuniñdin kéyin dadisi:

— Kéni, yep körüñlar, -dep ķalģanlarģa birdin tarķitip bériptu. Ular mu toķaķniñ mezziliklikidin kalpuklirini tamşıp kétiptu. Ĥaltıģa ķarisa, toķaķ zadi yérimlimigudek. Padişah bu veķege heyran ķaptu. İçide: «Buniñda bir sir bar» dep oylaptu.

— Rehmet oğlum, -deptu u kiķik oęliģa, -ķéni çoñ oğullirim ve kélinlirim, silermu şundaķ toķaķ yéķip kéliñlar, andin zañlık ķilģiniñlarni körey, -deptu.

Heş- peş déģiķe ular mu toķaķ yiķip keptu. Padişah çoñiniñ toķiķini ķakar- ķukarlarģa bérip, otturañcisiniñ toķiķini saray itliriģa taşlap bériptu, kiķik oğli ekelgen toķaķni bolsa özi ayap yeydiģanģa saķlap koyuptu. İkki çoñ oęliniñ rohi ķüşüp kétiptu. Şu çağda padişah oğullirini çağırıp (32):

— Kéni, kélinlirimni bir sinap körey, ķaysisiniñ ĥüniri artuķķin, silerniñ ĥotunliriñlar maña birdin kõñlek tiksun, -deptu. İkki oğli huşal bolup kétiptu. Ĥünkü biri bayniñ, biri vezirniñ ķizi tursa, acayip kõñlek tikip béridu, dep oylişiptu. Kiķik oğli bolsa, maymun ĥotunidin ĥicalet bolup «Emdi rosva bolidiģan boldum!» dep ĥapa ķaytıptu. Ériniñ ĥapa ķaytkinini körgen Maymun Kız:

— Néme boldiñiz? -dep soraptu.

— Toķiķiņdin dadam bekmu razi boldi, hetta saņa rehmet éytti, emma kélinalirim maņa birdin kōņlek tikip evetsun dédi, mana řuniņa ģapimen, ķandaķ ķilarmiz? -deptu.

— řuniņģimu ģapa bolamdiken, yétip harduķ éliņ, men kōņlek tikip bérimen, -deptu ģotuni.

U uģlap ķalganda, Maymun Ķizniņ ķeřiģa yene héliķi ķiz peyda boptu. Bu ķizni Maymun Ķiz hede, dep ataptu. řuniņdin keyin bu igiķe- siņili ģoten yipikidin tuķulģan řayi kōņlek, berķuttin kimģab ton teyyarlaptu, uniņ hemmisini aķaņķilik ķutiģa saptu. Maymun Ķiz ériņi oyģitip, yolģa saptu.

Ķoņ- kiķik oģulliri padiřahniņ déģen ķerelide yétip keptu, léķin ģoņ oģli ekelģen kōņlekniņ yéni ģala ķaptu hem set tikiliptu. Padişah vezirige:

— Yéniņi tiktürüp siz kiyiņ, -deptiken, vezir:

— Heřķalla, -dep aptu.

Otturanĳi oģliniņ ekelģen kōņliķi keņ tikilip (33) ķalģan boluřiģa ķarimay, yaķisiģa tūģme ķadalmay ķaptu, padiřah uni padiřiģa tařlap bériptu. Padiři miņ tezim ķilip, iņiřip ĳiķip kétiptu.

— Séniņ ķoluņda héĳnémeņ yokķu, ūlgürtelmidiņmu? -dep soraptu padiřah kiķik oģlidin.

— Mana, dada, -dep ķutini sunuptu kiķik oģli. Bir ķoliģaliķ patķideķ kiķik ķutidin bir yipeķ kōņlek, bir kimģab ton ĳiķiptu, akiliriniņ kōzliri alaķzade bolup kétiptu. Padişah kiyip baķsa, layiķ keptu. Eyneķke ķarap baķsa, heķiķiy padiřahģa oģřaptu.

— Buni özüm kiyimen, kéliniģe rehmet, salam éytķin! -dep padişah kōņlekni özige élip ķaptu.

— Emdi, -deptu padişah, -kélinalirimniņ tamaķķa ustiliķini kōrüp baķimen hem tutķan öyliriņlarni kōrimen.

İķķi ĳoņ oģli ģuřal bolup kétiptu. Kiķik oģli yene maymun ģotuniniņ ķeřiģa ģapa halda keptu.

— Yene némige hapisiz? -deptu Maymun Kız.

— Dadam sendin razi boldi ve saña salam éytti, -deptu yigit.

Maymun Kız «Salimi némisidu» dep oylap:

— Başka gep kılmidimu? -dep soraptu.

— Öyüñlerge béríp, kélínlerimniñ tutқан öylirini, ularniñ tamaqqa ustiliğini kórimen dédi, -deptu éri.

— Bu, hapa bolidiğan iş iken, -deptu Maymun Kız (34).

— Némışka? -dep soraptu yigit.

— Tilim barmaydu éytişka, -deptu Maymun Kız.

Éyt, éytimisañ razi emesmen, -deptu yigit.

Héyr éytay, biz ularni bu eski tamda méhman kılmaymız, yahşı cayda méhman kılişimiz mumkin, ular méni bu kıyapette emes, başka kıyapette kórüşü mumkin, u çağda méhmanlarniñ niyiti buzulmaydu, dep éytalmaymen; şuniñ üçün hapa bolğıdek iş iken devatimen, -deptu Maymun Kız.

— Bu néme déginiñ? Kélidiğan méhmanlarniñ biri dadam, ikkisi akam, qalğanliri vezir— vuzralar, ularda qaraniyet boluşı mumkin emes. Méniñ hapa boluşumniñ sebebi başka.

— Éytiñ, başka yene némige hapa bolisiz? -dep soraptu Maymun Kız.

— Bu eski tamda, ye qaça- kumuç, ye öz- cabduq yok, ye ozuq- tülük yok, qandaq kılguluk, dep hicalet boluvatimen.

— Siz köziñizni yumuñ, biraq men aç démiğiçe açsiñiz yaman bolur, uniñ emrini kütüptu. Bir vaqıtta:

— Köziñizni éçin, -deptu Maymun Kız.

Közini şundaq éçip qarisa, cennettek çiraylıq bir bağıq qoruniñ içide olturğıdek. Padişahniñ sarayidin neççe hesse çiraqlıq ve çoñ imaret; etrapı bağı bostan; tümen- ürlük

güller éçilip turgan, barlıq ésil kuşlar saynışıvatқан; östeñ ve ériklerde kümüş rek sular ékıvatқан, bağıñ otturısında, çöride қомуş (35) güller ösüp ketken köl; kölñiñ içide reñmu reñ bélikler oynışıvatқан. Ularnı seyle kılip, top-top kénizekler küleşüp, güleñgüç uçuşup yürgen. Bir top kız neğme- nava kılivatқан; yene bir top kız bostanlıққа zilça-gilem sélip, ziyapet teyyarlavatқан; bularnıñ hemmisi déğüdek yipek- durdunlardın énil kiygen; ularnıñ içide héliki eski tamda özi körgen ikki kıznıñ alahide sölep bilen yürginini körüptu. Yigit «Néme alamet bu?» dep oylışığa, uniñ aldığa héliki ikki güzel perizat keptu. Ulardén biri:

— Men sizniñ хотuniñiz, bu bizniñ hedimiz, -dep tonuşluқ bériptu.

— Muradım hasil! -deptu yigit ornidin turup, aldı bilen hedisige salam bériptu, andın ayalınıñ қolidin silap turup, amraқlıқ bilen közige қарaptu.

Şu çağda padişah hemme méhmanlarnı başlap yétip keptu. Olturuş başliniptu, tamaқ tartılıptu, kéyin bezme kıziptu. Kénizekler ussulğa çüşüptu. Padişahni hemme méhmanlar bilen yaқşı қарşı élip, éhtiram bilduruşuptu. Méhmanlar baғlarnı seyle kılip yürgende, çoñ akisiniñ niyiti buzuluptu, u inisini öltürüp, uniñ хотunını özi almaқ boptu. Quéynaғisiniñ bu öyini Maymun Кız sézip қaptu. U derru érige:

— Çoñ akiñizniñ niyeti buzuldı, öziñizgimu, mañimu қıldıñız, emdi biz ayrılıp kétimiz, eger méniñ bilen yaşaşni ҳalisiñız töмүrdin keş kiyip, töмүр hasa tutısız, keşiñiz téşilip, hasiñiz égilgiçe izdisiñız méni tapalaysız, -deptu- de, kızlar bilen билle bir top (36) kepter bolup uçup kétiptu. Méhmanlarnıñ hemmisi hañtañ bolup kétişip қaptu. Yigit çoñ akisiğa aliyip қарap қoyup, töмүр keş kiyip, töмүр hasıға aliyip, meşukını izdep cahanni kézişke ravan boptu. Méñiptu- méñiptu, çöllerni kéziptu, күn ötüptu, ay ötüptu, yıl toşuptu. Şundaқ izdeştin zérikmeptu. Kүnlerniñ biride hérip- éçip, bir kölge duç keptu. Su içip, harduқ aptu. Andın olturup yiğlaptu, қақşaptu, ҳiyal sürüptu. Қарap бақsa, hasisi uprap tügeptu, keşişi téşilip қaptu, hésablisa miñ күn piyade tohtımay yol méniptu, şu çağda yigit:

— Ya Rabbim, emdi mehbubemni tapidıған oқşaymen! -dégen ümidi bilen yétip uһlap қaptu.

Şérin çüşlerni körüptu, birsi:

— Tur, -dégendek kılip, péşanisini silaptu, şundaķ oyğınip kıarisa, yénida ĥotuni turğidek. Şuniñdin kéyin ular yene beĥtlik turmuş keķürüşke başlaptu (37).

42. Melike Aytilla Bilen Şahzade Reveydullah⁴⁵

Zamaniñ zamanisida Kıaraĥan isimlik bir padişah ötkeniken, u tarım deryasınıñ vadisidiki geñ yurtlarga şahlik kıilidiken, yurt soraşta kıattık iken.

Kıaraĥan bir küni teĥtte oltursa, saķili kııķışķandek boptu. U saķallirini siypap tatılaptu, biraķ kııķışķ tatılığanséri edep kétiptu. U ilacsız saķal tarğıķını élip taraptu, tarğıķniñ tilliri arisiğa bir nimcan bürge balisi ilişip çıķıptu. Padişah uni tutuvélip mundaķ oylaptu: «Şunçilik bir kııķık canıvarniñ çekişini némidigen zeherlik- he?! U kaliçilik yaki töğiçilik bolsa, kıançilik azablığan bolar?!» Şu çağda bir iş bilen oñ kıol veziri ordıģa kirip keptu. Padişah uniñ salam- tezimini ilik élip, azdın mundaķ deptu:

— Sen uzun yıllardin béri meniñ padişahlık seltenitimde beĥt- saadetke, izzet- ĥörmetke sazaver bolup yaşıp kélivatisen. Büğün men saña birnerse amanet kıoyimen, uni obdan saķlışıñ, kıaķan lazım désem, derhal kıolumģa saķ- salamet tapşurup bérişini (217) kérek. İş meniñ kıütkinimdek bolsa, séni kıöplep mal- dünya bilen tartuķlaymen, eger undaķ bolmisa, kıattık cazalaymen.

Oñ kıol vezir:

— Bolidu, padişahıalem! -dep tizlinip ĥörmet bildürüptu.

Padişah vezirge héliķi tutuvalğan bürge balisini bériptu. Oñ kıol vezir uni padişahniñ kıolidin ĥörmet bilen tapşuruvélip, ordidin keyniçe çıķıp kétiptu, uni kıandaķ saķlaşni bilelmey oyģa pétiptu, oyliğanséri béş kétiptu. Bu işniñ ĥöddisidin çıķalmisa, padişahniñ kıattık cazasıģa uçrapdığanlıķidin ensirep, kıorķķınıdin bedenliri bezgektek titrep kétiptu. U ģemge pétip olturğanda, taladin kııķık kıizi yüğürüp kirip keptu. Kıız dadisiniñ perişan halini kıörüp (218):

⁴⁵ Melike Aytilla Bilen Şahzade Reveydulla. Kiliç Batur. Uyğur Ĥelķ Çöçekleri. Pılanlığuşılar: Abdurahim Ebey; Eĥmet Emin. Urumçi. Şıncan Ĥelķ Neşriyatı, 2006, ss. 217-254.

— Dada, sizge néme boldi? -dep soraptu.

— Balam, sen sorima, men éytmay, -deptu vezir.

— Dada, néme iş bolsa maña éytiñ, -dep yalvuruptu kız.

— Éytsammu sen méniñ halimğa yételmeysen.

— Dada, men çokum sizniñ haliñizğa yétimen.

Vezir bu kızniñ çin tutuvalğanlığığa qarap, bürgini körsitip:

— Kızım, padişah buni maña müddetsiz aman- ésen saklap bərişim üçün berdi. Çin tutsa ölüp qalidu, boş tutsa kəcip kétidu. Uni qandaq saklaşniñ amalini bilelmey baş koturuvatimen, -deptu.

— Vay dada, bu işkimu baş koturup avare bolamsız? -deptu kız külüp, -uni saklaş bekmu asan. Bir dane çoñ sanduq yasitisiz, uni तरीқ uni bilen toşkuzisiz, bürgini şuniñ içige koyup bérıp ağızını him yékitip qoysıñız yaşavéridu.

Vezir kızniñ körsetken eklıge apirin oquptu. Hizmetçiliri arkılık bir yağaççını çıkırıp kélip sanduq yasitiptu, uni तरीқ bilen toldurupru, içige bürgini koyup bérıp ağızını him békitiptu.

Aridin yette yıl ötüptu. Bürge padişahniñmu, vezirniñmu yadidin çıqip qaptu. Bir küni Qarağan tehte oturup dölet işliri bilen şugullinivatқанiken, sağılı kıçışkandek boptu, sağılını siypap tatılapiken, kıçışş téhimu küçiyip kétiptu. U çidiyalmay targıkını élip taraptu, targakiniñ tilliri arisiğa bürünkığa oşşaşla (219) bürginiñ nimcan balisi ilişip çıkiptu. Padişah buni körgende, oñ qol vezirge bérıp qoyğan bürgisi derhal yadiğa ekeptu. U yénida olтурған oñ qol vezirdin amanetni soraptu. Oñ qol vezir padişahniñ némini amanet qoyğanlıqını yadiğa alalmay temtirep qaptu. Buni körüp padişahniñ reñgi birdinla öñüp, -deptu:

— Amanetni derhal tapşur, bolmisa...

Oñ qol vezir nailaç üç künlik möhlet soraptu, padişah maqul boptu. Oñ qol vezir öyige kaytip kélip uzak oyliniptu, lékin héç nerse aydığa kelmeptu. Emdici ecilim toşқан oşşaydu, dep yiraq- yékin, uruq- tuğқанlırını yigip, ular bilen razilik élišip, padişahniñ

cazasini kütüptu. Bu ceryanda gélidin gızamu ötmey, bir et- bir söñek bolup qaptu. Dadisiniñ bundağ éçinişlik halini körgeñ kiçik qız:

— Dada, béşinizğa néme kün çüşte? -dep soraptu. Vezir:

— Qızım, sen sorima, men éytmay. Añırkı ömrümde méni öz meylimge qoyğina! -deptu. Qız dadisiniñ unimiğiniğa qarimay koçılup soravériptu. Vezir añır bolamay, padişah qoyğan amanetniñ némilikini bilelmey şu künge qelivatqanlığını sözlep bériptu. Qız dadisiniñ bu sözini añlap qaqaqalay külüptu. Añırda:

— Dada ésiñiz nege ketti? Padişahniñ qoyğan amaniti héliqi bürge emesmu? -deptu.

Bürge vezirniñ yadiğa şu çağda keptu. Qızniñ eklıge yene bir kétim apirin okuptu, padişahniñ cazasidin qotulğanlıkidin (220) huşal boptu. U derhal sanduqniñ kéşiga bérıp, ağızini éçip qarisa, büre tériq unini yep şunçilik çoñiyiptuk, güya bir qoyçilik bolup kėtiptu, buni körüp heyran qaptu, öz közlirige işenmeptu. Vezir padişah bergen möhlet toşqandin kéyin, sanduqni hizmetçilirge kötürğüzüp ordığa élip bériptu. Amanetni padişahqa aman- ésen tapşuruptu. Padişah buniñdin huşal bolup, oñ qol vezirge yéñi ton, altun- kümüş sovgat kıptu. Şuniñdin kéyin padişahniñ köñlige bir cin kiriptu. U orda qassaplırini çağırğuzup, bürginiñ tirisini soyğuzuptu. Katipliriga tövendiki bir élanni yazğuzuptu:

«Tamğa çaplangan bu tériniñ qaysi hayvanniñ ikenlikini kim tonup éytip berse, uni küyoğul qilimen. Kimki tonuyman dep otturığa çıqip éytip bérelmise cazalinidu, mal-dunyasi musadire qilinidu!»

Qarağan bürge térişi bilen élanni töt koçiniñ ağızığa çaplatquzuptu. Bu hever heş-peş déğüçe memliket içi ve sirtığa tarqılıptu.

Qarağanıñ bir melikisi bar iken. Uniñ çirayni ayğa, etivarlığını tillağa oñşıtip, «Aytilla» dep isim qoyğaniken. U kündüzi ya kéçisi seyle qilip ravaqqa çıqsa, kün bilen ay uniñ camalidin hiçil bolup bulutlar arisiğa kirip kétidiken.

Melikiniñ teripini añlığan nurgun şahzadiler, begzadiler, bayveççiler uniñğa gayibane aşiq bolup yürüptu. Etraptiki padişahlarniñ şahzadiliri elçi evetken (221)

bolsimu, melike ularniñ héçkaysisiğa unimaptu. Melikini qolğa keltürüş niyitige kelgen şahzadiler, begzadiler, bayveççiler ve adettiki yigitler ilan bilen büрге térisi çapalangan cayğa kélip özlirini tizimğa aldurup, térisini közitişke başlaptu, lékin bulardin héçkim tonup bérelmeptu. Şuniñ bilen ular zindanga taşliniptu.

Bir cüme küni padişah bilen melike töt koça ağıdiki ravaqqa tamaşa körgili keptu. Aq ton kiygen yigitler mescittin yénip bu yerge qarap kélişke başlaptu. Bularni körgen ehli camaet ularniñ aldini toşup:

— Hey yigitler, yaş turup bihude azap çekmeñlar, arqañlarga qaytip künniñ sériğini körüñlar, -dep nesihet kıptu. Yigitler birdekla:

— Candin keçmigüçe cananga yetkili bolmaydu. Biz bugün ya bu térisini tonup bérıp melikini alimiz, ya tonup bérelmey, padişahniñ zindanida aram tapimiz, -dep unaşmaptu. Behtke qarşı ularniñ héçkaysisi uni tonup bérelmeptu, hemmisi zindanga taşliniptu. Melike Aytilla bu halni körüp qattıq éçiniptu, u dadisiniñ bu qilişidin yirginiptu. Bundaq işni közüñ körimsun, dep ravaqtin çüşüp heremge qaytip kétiptu, heremde gezipige paylimay:

— İy huda, méni némişkimu töreldürgensen?! Atam méni otturiğa çıkırıp qoyup, şu bürginiñ térisini tonup bəriş- bérelmeslikni şart qılıp, nurğun bigünah canlarni kıynavatidu. Sen qudritiñni işqa sélip, méni rizqim qoşulğan bir yigitke ata qılıp, bu (222) şermende oyunğa hatime bergin! -dep tileptu.

Emdi gepni başqa caydin añlañ:

Bu şeerde Him atlıq bir caduger bolup, umu melike Aytillaniñ piraqida köyüp yürgeniken, lékin öz cénini saqlap kéliş üçün peket otturiğa çıqalmaptu. Şundaqtimu kéçe- kündüz yuşurup halda Melike Aytillaniñ herimi etrapığa kélip tiñ- tiñlap yürüptu. Melike Aytillaniñ herem içide gezep bilen sözlevatқан vaqti caduger Himniñ tiñ- tiñlavatқан vaqtığa toğra kélip qaptu. U melikiniñ ağıdın büрге térisi ikenlikini añlıvélip, huşallıqdin ağızi qulıqığa yétiptu. U derhal padişahniñ aldiğa bérıp, öziniñ héliqi térisini taonup dep bermekçi ikenlikini izhar kıptu. Padişah uniñğa:

— Néminiñ térisi? Qızni éytip baq! -deptu (223).

Caduger Him:

— Padişahialem, bu bürginiñ térisi, -dep cavab bériptu.

Qarağan Padişah vedisidin yanalmay, helkialeml aldida melikini Caduger Himğa bermekçi boptu. Toy künliri yékinlap qaaptu. Melike Aytilla cadugerge tégişke razı bolmay, néme kılışını bilelmey béşi kétéptu.

Qarağanıñ bir dulduli bar iken, u gep okıdiken, yahşı körgen kişilerge yékindin yardım kılidiken. Melike Aytilla unıñ kéşiğa bérıp meslihet soraptu. At:

— Bügün keçte kişilerniñ ayıǵı bésikqanda méni minip kaç, men séni çoqum unıñdin kütuldurimen. Şertim şuki, maña kampa salmaysen, yañcuqunğa bir dane tarǵaq, süzgüç, eynek selivatisen, -deptu.

Melike Aytilla maqul boptu. U tün yerimida atni egilidin yeşip çıkıp minip, yadida yok aldirap ketip bir kampa urulmıǵan bolsa, at havada uçidiken.

Caduger Him Melike Aytillaniñ kaçkanlıǵını bilip derhal arkisidin koǵlaptu ve tañ yoruy degen çağda yetiştiriptu. Melike Aytilla arkisiğa qarisa, Caduger Himniñ yetiştirip kelgenlikini körüp atqa éyiptu. At Melikige:

— Derhal tarǵakni yerge taşla! -deptu. Melike tarǵakni taşlaptu. Şu haman keynide deniz peyda boptu. At bilen Melike u mañǵançe Koşçoqqa degen güzel şehir dairisiğe yetip keptu. Bu şehrin padişahi Kempur Şahniñ Reveydulla degen bir şahzadisi bar iken. (224) U çiray ve keddi- kamette bu yurtta bir iken, eñil- parasette yetilgen, bilimlik, eñillik ve mülayim yigit iken. Şu künlerde padişahniñ yasavulliri şahzadiniñ hizmetini kilişka yigit tallap yürigenken. Melike Aytilla yigitçe yasinip şeherge kırıptu. Padişahniñ yasavulliri uni körüş bilenla:

— Muşu yigit şahzademizniñ hizmetini kilişka layıq iken, -dep tallap, şahzadiniñ aldıǵa başlap keptu, şahzade uni maqul körüptu.

Melike Aytilla şahzadiniñ kırık hizmetçisiniñ biri bolup hizmet kılıp yürüptu. Künler ötkenseri Şahzade Reveydulla «yigit»ke köyüp qaptu, emma şahzade könlide oǵul balıǵa köyüp qalǵınım kandaq bolgini?! dep heyran kelip, kişilerge sirini éytiştin uyılıp

yürüptü. Köyük oti barganséri ulğıyip gélidin héç nerse ötmay, sargıyıp dermanidin kėtişke başlaptu. Padişah şahzadiniñ halini körüp ensirep, memliket içi ve sirtidiki dañlık téviplarnı ekeldürüp dalvalitiptu, lékin şahzade peket şıpa tapalmaptu. U téhimu acızlap, bağırını nem yerge yékip yatıdıǵan halǵa kélip ǵaptu. Buni körgen padişah téhimu ğemke çüşüp, yene tévip izdeş bilen avare boptu.

Şahzadiniñ Hoca Bağı atlık eñ yékin bir dostı bar iken. Şahzade dadısıǵa oşuqçe avarıçılık salǵanlıǵı üçün, dostını bir pinhan cayǵa çağırıp mundaǵ deptu:

— İy dostum, dadam méni aǵrıp ǵaldı dep davaltıp, bikar avare boluvatıdu. Men aǵrıp ǵalmıdım... men saǵ... (225)

— Bundaǵ bolsa, şahzadem, saña néme boldı?

— Héç nerse bolmıdı.

— Néme siriñ bolsa yoşurmay éyt, biz teyyar!

Şahzade ǵayta ğep ǵılmay ikkilinip cim bolup ǵaptu. Hoca Bağı arıdiki cimlikni buzup:

— İy şahzade, ikkimiz ǵiyametlik dostlarmız, dostlar bir- biridin sirini yoşursa, huda rava körermu? -deptu.

— İy dostum, -deptu şahzade, -séniñ déǵınıñmu toǵra, şundaǵ bolsımu éytiştin hicil boluvatimen...

— Hicil bolidiǵan némisi bar? Tartınmay éyt!

Şahzade dostıǵa yüz kélelmey, sirini éytişka mecbur bolup mundaǵ deptu.

— Méni şu halǵa ketürgen bir iş bar, men saña éytay, hazırçe ikkimizniñ arisida ǵalsun, bolarmu? (226)

— Bolıdu, şahzadem, -deptu Hoca Bağı.

Şahzade dostınıñ vedisiǵe işinip, bir ǵızırıp- bir tatırıp:

— Dostum, oǵul balıǵa köyüp ǵaptu dep, méniñdin külmigin, men hizmetçilirim içidiki héliki yigitke köyüp ǵaldım... -dep sirini éytiptu.

— Şahzadem, -deptu Hoca Baķi, -buni eyib d gili bolmaydu. U yigit eren e yasinivalĝan  ız boluşı mümkin, buni belkim s ni  y riki  tuyĝandu. M ni  e, sinap ba sak,  ız yaki yigitliki birdemde ayan bolidu.

—  anda  sinap ba ımız?

— Sinaydiĝan amal k p, p ket senla ruşset  ılsa .

— Unda  bolsa, sen hazirdin ba lap sinip k rgil!

— Boldu.

Hoca Baķi bir  izmet i yigitni  a rıp, uni   olı a pul tut uzup, bazaridin her  il yip, a  re t, yi ne s tivaylıp k li ke buyruptu. Yigit buyrulĝan nersilerni  lip keptu. Hoca Baķi  izmet i yigitlerni yiĝip, otturiğa poreklep   ilĝan bir  ızilg lni  oyup mundağ deptu.

— Hazir siler muşu g lni bir parçe re tke ke tilep   isiler, kim eyten ke tiler  ı sa mukapat b rilidu.

Hoca Baķi  z  oli bilen  izmet i yigitlerge a  re t, her  il yip, yi ne tar itip bğriptu.

 izmet i yigitler g lni ke tile ke kirişiptu. Melike Aytilla bir işni bahane  ilip atni  k  i a k lip (227), uni di   anda   ili ni soraptu.

— Ular s ni sinima  i boluvatidu, -deptu at, -g lni set ke tile, yi ne i ini  opal  il,  unda   ilisa      ni yo urup  alalaysen.

Melike Aytilla atni  meslihitini a lap, yigitlerni  k  i a  aytıp k lip, işni at d gendek  iptu. Buni körgen  ahzade dosti a:

— Yi nini tutu i a,  ilĝan i liri a  ari anda bu  ız emes, oğul baliken, -deptu, me sitimge y telmeydiĝan boldum, dep oylap, rohi avval idinu bek     tu, muhebet pira i heddidin   ip, özini basalmay hoşidin kğtiptu. Hoca Baķi  ahzadini  b  ini y lep, yüzige muzdek bulak s yi s pip, buri a  u buy nerisilerni puritip, teslikte ho i a kelt r tu ve mundağ deptu:

— İy dostum, hazırce könlüñni yérım kıлма, özüñni çıñ tut. Ayal zatınıñ kırık tögige yük bolidiğan hiylisini bilmemsen? U belkim özini yoşurup kéliş için şundak kılivatķandı. Bizmu boş kelmey yene sinap körüp baķılı.

— Yene ķandak sinaymız? -soraptu Şahzade.

— Bütün kéçe, -deptu Hoca Baķı, -yigitlerni şarab içip köñül éçişķa uyuşturmız, taki u mest bolģuće şarap içişni tohtitip qoymaymız, mest bolģandin kéyin kiyimni yéşip körsekla aşkara bolmamdu?

Şahzade dostınıñ ekilge apirin okuptu (228). Mulazımlar köñül éçiş teyyarlıķıģa kırışıptu, teyyarlıķ pütkendin kéyin köñül éçiş başlııptu. Melike Aytilla yene bu sorundin çıkıp, atnıñ késiģa bérıp meslihet soraptu. At:

— Étimniñ hörmiti için dep içseñ mest bolmaysen, -deptu.

Melike Aytilla ģazircem bolup, köñül éçiş sorunıģa qayıtp kırıptu. Şarablar piyalilerge kıyulup, biriniñ keynidin biri kelgili turuptu. Unıñ küçi bilen yigitler bargançe kızişıp, naħşa éytip, ussul oynışıp, meydanni bir aptu. Şarab kıoyuş tohtımaptu. Yigitler mest boluşup, biriniñ keynidin bir yikilişķa başlaptu. Arida peķet Melike Aytilla atınıñ déginidek içip mest bolmaptu, kıarisa, Şahzade bilen Hoca Baķı unıñģa yene merak kıuyģili temşiliptu. Buni körģen Aytilla talaģa çıkışni bahane kılip sorundin ayrılıp, atnıñ késiģa keptu, kıariģudek bolsa, at suģa çömülģendek bolup, tükleridin ter tamçılup turģudek. Aytilla bu halni körüp, atķa içi aģrip néme bolģanlıķını soraptu. At:

— Saňa bérivatķan şarabni menla içitim, emdi men bolalmayvatimen. Saňa yene şarab bérıřse: «Yalguz içken şarab, bolar canģa azab» dep, ularnımu içişķe tekliپ kiliģin, -deptu.

Melike Aytilla «boldi» dep sorunģa qayıtp kırıptu. Şahzade bilen Hoca Baķı unıñģa piyalini toşkıuzup şarab (229) tutuptu. Melike piyalini edep bilen kıoliģa élip, at ögetken geplerni éytip bolup, andin kéyin munu béyitni okuptu:

Bülbül sayrar nede çimensiz?

Duldul miner nede yügensiz?

Ey Şahzadem, éytip békiñçu,

Şarab içiler nede yarensiz?

Şahzade «yigit» oquğan bu béyitni añlıgandin kéyin, çölde qalğan kişi su tépip içkendenk, tañ seherde bubulniñ ünini añlıgandenk huşal bolup, rohi kötürölüp kétiptu, öziniñmu piyalini toşquzup şarab içküsi keptu, dostıǵa piyalilerge toşquzup şarab kuyuşni buyruptu, bu üçeylen rahatlinip çışıptu.

Şahzade kızip rohi kötürülgendin kéyin, qolıǵa şarab toşquzulğan piyalini élip «yigit»ke qarap munu béyitni oquptu:

Bu kéçe can rahiti,

İçtim sen bilen şarab.

Hörler bilen oynıgandenk,

Derdlim ketti tarap.

Sen bilen içsem şarab,

Mest bolisam uyqusirap.

Bu kéçe tañ atmisa,

Hem çıqmisa kün aldirap.

Şahzadiniñ yürikidin béyit emes, muhebbet yalkuni çıkıptu. Melike Aytilla buni sézip, Şahzadiǵe teselli bériş üçün munu béyitni oquptu:

Her kéçiniñ keyni tañdur,

Qoyaş çıkar keñ upuqta.

Daim şundaq huşal oynañ,

Qıynalmastin iç puşuqta.

Buni añlap Şahzadiniñ pütün vücudi qoğuşundek érip kétiptu, qolidiki şarabni «yigit» ve Hoca Baqi bilen soquştıruıp içivétiptu, şarabniñ tesiridin Şahzade, Hoca Baqi

derhal mest bolup yığılip çüşüptu. Melike Aytilla saķ kélip, orun hazirlap ularni yatķuzup koyuptu. Sinak şuniń bilen meġlup boptu. Etisi kün neyze boyi öligende Şahzade bilen Hoca Baķi mestliktin teslikte yeşilip, ornidin aranla turuptu. Şahzade öziniń şarab içip mest bolġiniġa tolimu (231) puşayman yeptu, muhebbet piraķi hessilep eşip, özini tutuvalalmay, ah urup yıġlaptu. Hoca Baķi bu ehvalni körüp teselli bérip:

— İy Şahzadem, köñlüńni buzma! Biz uni téhi ikki kétimla siniduk. Yene bir kétim sinap baķayli. Bu kétim uniń sirini aşkara ķilişimizġa közüm yétip turidu, -deptu. Şahzade dostiniń tesellisi bilen özini yigidin tohtitip:

— Yene kandaķ sinaymiz? -deptu.

— Bu kétim yigitlerni yalińaçlap su oyuniġa salimiz. Uniń siri şu çağda aşkara bolmasmu?!

Şahzade dostiniń bu eķlige apiri okup, işni derhal başlaşni buyruptu.

Hoca Baķi yigitlerni çarbaġdiki köl boyiġa yigiptu, ularġa:

— Şahzadimizniń köñlini éçiş üçün su oyuni ķilimiz, hemmińlar anidin tuġma bolup suġa sekreysiler, -deptu.

Melike közni ġelet ķilip, atniń ķeşiġa bérip meslihet soraptu. At:

— Emdi sirińni yoşurmisańmu bolidu, öziniń ķiz ikenlikińni aşkara ķil, -deptu. Melike atiniń ķeşidin köl boyiġa ķaytip kelse, başķa hemrahliri suġa çüşüşke hazirlinip boptu. Melike ularniń bu turķini körüp yan terepke ķarivaptu. Suġa sekreş buyruķi bériliptu, yigitler özlirini suġa éytiptu. Melike Aytilla ķaşta yalguz ķaptu. Şahzade uniń ķeşiġa bérip (232):

— İy ġizmetçim, sen némişķa méniń buyruķumni orundimaysen? -dep soraptu. «Yigit» cavab bermey tirniķini tatilap turuvériptu.

— Men sańa ġep ķilivatimen, -deptu Şahzade: «Yigit» şundila béşini kötürüp, Şahzadige:

— İy hörmətlik Şahzadem, méni suğa çüşürüp néme qılattiñiz? Mendin başqılarnıñ hemmisi suğa çüştiğu, şularnıñ körsetken oyuni sizge yetmemdu? Men hazır boluvatqan bu işlardin bekmu iza tartivatimen, -deptu.

Bu geplerni añlap turğan Hoca Baqi Şahzadini yaqığa tartıp mundaq dep şivirlaptu:

— Şahzadem, ümidiniñ yultuzi yéniş aldida. Siz uniñ bilen éytişmay, qalğanlarnıñ tamaşisini körüp turuñ. Men hilvette uniñ bilen sözlişip baqay.

— Bolidu, şundaq qıl.

Hoca Baqi «yigit»ni haliy cayğa élip bériptu. Sirni aşkarılaş üçün uniñ bilen sözlişişke başlaptu:

— Saña Şahzadem bekmu étibar bérivatidu. Sen uniñ déginini qılmay némişka qopallıq qılisen?

— Men qopallıq qılmidim, izzet- hörmət, haya- nomus bilen iş qılidim, -deptu «yigit».

— Bir qulniñ öz hocayininiñ déginini qılmay bişemlik qılışı izzet- hörmət, haya- nomus bilen iş qılğanlıq bolamdu? Séni Şahzadem égir cazağa tartmaqçı, -deptu Hoca Baqi.

— Néme qılğınımğa cazağa tartidiken? (233)

— Déginini qılmiğinniñ üçün.

«Yigit» héçnéme déyelmeptu. Bu çağda Hoca Baqi mundaq deptu:

— Sen hatircem bol, men séniñ gunahiñni tilivalimen. Buniñ üçün birla addiy şertim bar, u bolsimu, bugünki işniñ sirini maña berseñ bolidu.

«Yigit» yenila cim turuvaptu. Hoca Baqi koçıláp qıstavériptu. «Yigit» aqır néme bolsa bolar, beşimğa kelgenni körermen, dep oylaptu- de:

— Men kız tursam, -dep almidek kızidip yerge qarivaptu. Hoca Baqi sirniñ aşkara bolğanlıqıdin béşi kökke yetküdek hoşal boptu. Söhbetni şu yerdila tohtıtıp, melikini öz

hanisiğa mañguzuvétip, şahzadiniñ aldığa yügürüp bériptu. Bu halidin yañşılığ sezhen Şahzade dostiniñ ağızığa telmürüp qaraptu. Hoca Bağı özini basalmay:

— Söyünçe! -dep varķirivétiptu.

— Sėniñdin pütün mal- dunyayim ayalansun. Gépiñni téz éyt!

— Kız iken!...

Buni añlap Şahzadiniñ hoşallıqtın yüriki yérilğudek boptu ve ornida cim turalmay, kiçik balidek tumuķını asmanga éytip sekrep kėtiptu. U derhal su oyunini yiğışturup, melikiniñ kėşığa kėlip uniñ ayğığa yikiliptu. Melike heyran kėlip, uni yölep ornidin turguzup koyuptu.

Şahzade Melikiniñ pahtidin aq, yipektin yumşaq (234) budruk qollirini tutup, yélingan teleppuz bilen mundaq deptu:

— İy melikizade, sen bu yerge peyda bolğiniñdin tartip yürikimge şundaq yalkunluq bir ot tutaştı, men uni kişilerdin pinhan tutup, özümni tügeştürgili tas qalğanidim. Bütün siriñni ukuş bilen, hazan boluşqa az qalğan hayatım teşnaliqtin nabut bolay dégen maysılar su içip yaşargandek yaşardé. Hazir ayğında can bersem razı...

Melike Aytilla Şahzadiniñ sözidin tesirliniptu. Şu esnada uniñ yürikige gayibtin bir ot kėlip tutışiptu. Şuniñ bilen bularniñ muhebbet riştisi bağliniptu.

— Ey hörmetlik şahzadem, deptu melike Aytilla. Men üçün muhebbet otida köygenlikiñizdin bihever yürüptimen, emdi muhebbet gülleri éçilip, yaşnaydıgan çağ yétip keldi. Men sizniñ ihtiyariñizda...

Şahzade Melikiniñ bu sözidin tesirlinip, yürikidin mehebbet hėsliri fontandek étiliptu, özini tutuvalalmay Melikini bağırığa çin bėsiptu. Hėkiqtek süzük, heseldek tatlıq levler bir- birige mehkem cüplişıptu.

Emdi gepni Kemtur Şahtin añlaylı:

Padişah Şahzade Reveydulla bilen Melike Aytillaniñ muhebbitidin hever tépip, huşallıqidin bėşi kökke yétiptu. Vezirlerni, danişmenlerni, emir, beglerni yigip, ular bilen meslihetlişip toy hazirliqğa kiriptu. Teyyarlıq pütkendin kéyin, padişah pütün şehir (235)

helkige aş tartip kırık kéçe- kündüz toy kılip bériptu. Şuniñdin kéyin Şahzade Reveydulla bilen Melike Aytilla beht- saadetlik türmüş keçürüşke başlaptu.

Künler, aylar ötüptu, Melike Aytillaniñ ay- küni yékinlişip qalğan künlerniñ biride, Şahzade Reveydulla Melike Aytillaniñ argımıķını minip, kırık yigit bilen ovğa çıkıp kétiptu. Aridin köp vaķıt ötmey Melikiniñ vaķti- saiti toşup közi yoruşuptu. U şundaķ koşkézek perzent körüptuki, bir altun başlıķ oğul, bir ünçe çışlıķ kıız iken. Kemtur Şah nevriliridin söyünüptu, oğlını ayaliniñ tuğķanlıķidin heverdar kıliş üçün, qolıģa kelem élip tövendiki hetni yéziptu.

«Oğlum Reveydulla, ov kılip hérip- çarçap yürgen çéģinda saña huş hever yetküzüp séni huşal kılay: Ayalıñ sen seperge atlinip aridin on kün ötkendin kéyin altun başlıķ bir oğul, ünçe çışlıķ bir kıız tuğdı. Adem atam, Hava anamdin tartip hazırģiçe bundaķ sahibcamal perzentler yür yüzide héçķandaķ anidin tuğulan emes idi. Hodayim bizge şundaķ perzentni ata kıldı. Emdi biz ölüp ketsekmu, çiriģimiz öçmeydiģan boldı. Séniñ ovdin derhal kıaytıp kélip, perzentliriñniñ mübarek didarını körüşüñni ümid kılimen!»

Padışah hetni yézip bolup, öz isiminiñ üstige möhrini básıp, Hoca Baķi arkılıķ Şahzade Reveydullaģa evetiptu.

Emdi gepni Caduger Himdin añlaylı (236):

Caduger Him déñizniñ u kétéda qalģandın kéyin, bir kémi yasaşķa kırişiptu. Kémi pütkendin kéyin, déñizniñ bu kétéģa ötüptu. Melike Aytillaniñ kıaysı terepke ketkenlikini biliş üçün kıuresige kıaraptu. Kıurede Melike Aytillaniñ Şahzade Reveydullah bilen toy kıılģanlıķı, hazırķi peytte altun başlıķ oğul bilen ünçe çışlıķ kıız tuģanlıķı körünüptu. Buniñdin Caduger Him kıattıķ ğezeplinip çışlırını ğuçurlatķaniken, aģzidin ot uçķunlırı çaķnap çıkıptu. Şundaķ bolsimu öziģe hay básıp, kıuresige yene kıaraptu. Kıurede Melike Aytillaniñ tevellüt kıılģanlıķ heverini élip bir kıışınıñ özi terepke kıarap kélivatķanlıķı körünüptu. Buniñdin huşal bolup kıaķaķlap külģinide, uniñ set avazi etrapķa ensizlik sélip taraptu. Caduger Him hever élip kélivatķan kıışını kıiltaķķa çüşürüş üçün hiyle- mikir oylaşķa kırişiptu. Köp ötmey Hoca Baķi bu yerge yétip keptu. Caduger Him uni körüş bilenla yavaş, mülayim bir déhķan kıiyapitige kırivélip ehval soraptu:

— Siz kim bolisiniz? Qaysi tereptin kélivatisiz?

Hoca Baqi bu yalğan iltipattin érip kétip:

— Men Kemter Şahniñ veziri Hoca Baqi bolimen. Qoşçuqqa şehiridin kélivatimen, -deptu.

— Mubarek kedimiñiz nege ikin?

— Kemter Şahniñ şahzadisi Reveydullani izdep kélivatimen.

— U şahzade nedikin? (237)

— U şahzade kırık künlük ovğa çıqıp ketkenin.

— Uni izdep avare bolmisiñizmu ovni tügitip qaytıp barmamdu?

— Uğu şundaq bolatti, lakin hazir uniñğa yetküzidigan mühim hever bar idi.

— Heverni keminiliri uqsimu bolamdu?

— Bolidu. Başka iş emes. U canabniñ melikisi altun başlıq oğul, üçü çişlik kız tuğanidi, padişahimiz uniñğa huş hever yetküzüş üçün het evetti.

Caduger Him tülkidek hiciyip:

— Hasiyetlik huş hever iken. Şahzadiniñ altun başlıq oğul, üçü çişlik kız perzent korgenlikige mübarek bolsun! -deptu.

— Qulluq! -deptu Hoca Baqi (238).

— Köp yol yürüp hérip kéticosiz, -deptu Caduger Him Hoca Baqiğa, -uniñ üstige hava bek issip ketti. Öyümge çüşüp çay- pay içip, aram élip ötersizmikin?

— Bolidu, -dep maqulluq bildürüptu Hoca Baqi.

Caduger Him Hoca Baqini öyige başlaptu. Hoca Baqimu şu çölde muşundaq bir kişige yolukkanlıkidin huşal boptu. Caduger Him aldi bilen muzdek soğuk qoğun-tavuzlarni piçiptu, uniñ keynidin tamak hazirlap kırıptu, uniñğa uhlitiğan dora arilaştırıp qoyğaniken. Hoca Baqi buni uqmay tamakni rahatlinip toyğuçe yeptu, arqidila mest bolğan kişidek beşini kötörelmey uhlap kėtiptu. Caduger Him Hoca Baqiniñ hetdanidin

padişah yazğan hetni élip okuptu. U öziniñ cadugerlik hünirini işka sélip, hetniñ mezmuniniñ eksiçe kılip tövendiki hetni yézıptu:

«Oğlum Reveydulla!

Çöl- cezirilerde, ormanlarda ov kılip yürüp hérip- çarçığansen. Bu het arķilik sėniñdin hal soraymen ve saña bir heverni yetküzmeķimen. U bolsimu, sen kėtip on kűndin kėyin melikenniñ kőzi yorudi. Saña malal ketmisun, rastini éytsam, melikeñ toñguz bařlık bir oğul, it bařlık bir kız tuğdi. Bundaķ perzentler Adem ata, Hava anamdin bėri dűnya yűzige tuğulup baķķan emes. Melikeñ bizniñ padiřahlık seltenitimizniñ ar-nomusini yerge urdi. Buni el- camaettin řunçe pinhan tutuřķa heriket kılsaķmu, řeherge (239) pur bolup tarap ketti. Ölmekniñ üstige tepmek dégendeķ, her kűni řeher helķidin padiřahimizniñ bu nevriliridin helķķe balayiapet kėlidu, padiřah ularni derhal öltürűvetmise bu řeher turmaymiz, dégen erz ve teleplerniñ ayıķa üzűlmeķ kelmekte. Het koluńķa tegken haman ķandaķ kıliř toğrisida těz hever bergeysen!»

Caduger Him hetni ķatlap, pem bilen Hoca Baķiniñ hetdaniķa sėlip ķoyuptu. Hoca Baķi bir haza uħlap oyğangandin kėyin, Caduger Himge rehmet éytip yoliķa ravan boptu. U üç kűn yol yürűp řahzade Reveydulla bargah ķorup aram élivatķan cayķa keptu. Hoca Baķi řahzade bilen salamliřip, tinç- amanlık soriřip, ata- anisiniñ tinç- amanlıķini yetkűzűp řahzadini hetircemlendűrgendin kėyin, hetni bėriptu. řahzade hetni okup, öz őzige bir iřinip, bir iřenmeptu, řu vecndin ķayta- ķayta okuptu, bu hettin gűmanlangűdek heķ nersini sezmeptu. Hűdayim öz ķudriti bilen maña ařu perzentlerni ata kılgan oħřaydu dep, kőnli yėrim, rohi ķűřķűn bolup, Hoca Baķidin ķayta ehval sorimayla, ķoliķa ķelem élip tövendiki hetni yézıptu:

«Hörmetlik Kemtur şah Ata!

Műbareķ ķolińiz bilen yazğan nameńizni tapřuruvaldim. Sizniñ salameť turğanlıķińizni uķup huřal boldum. Hette ayalimniñ tuñguz bařlık bir oğul bilen it bařlık bir kız tuğķanlıķini yézipsiz. Hűdayim maña řundaķ perzentlerni ata kıptu, řűķűr kılmay bolmaydu. Halaķiķ tapa— tene (240) kılsa ķidap, govķa kılsa tosup, het barģuķe ularni meħpiy cayda saklap turuřińizni, ayalimķa heķķandaķ azar bermseliķińizni ümid kilimen. Men ķaytip bargandin kėyin, herķandaķ iř bolsa meslihetliřip kılarmız»

Şahzade hetti Hoca Bağığa béríp, padişahğa derhal yetküzüp bérışni buyruptu.

Hoca Bağı Şahzade kėsida arammu almastin derhal yolğa çıkıptu. Héríp- açқан çağda Caduger Himniñ turar cayıǵa yétip keptu. Caduger uni kızǵın kütüvaptu. Tamakқа yene uhlitidiǵan dora қоşup béríp қattıқ uhlitivétiptu. Caduger Hoca Baǵınıñ hetdanidiki hetnipem bilen élip oқup, uniñ mezmuniniñ eksiçe bolǵan tövendiki hetti yézıptu:

«Hörmetlik Kemtur Şah Ata!

Mübarek kóliñiz bilen yazǵan hetñizni tapşuruvaldim. Sizniñ saқ- salamet turǵanlıǵıñızdin uқup huşal boldum. Hette ayalimniñ toñguz başlıқ bir oǵul, it başlıқ bir kız tuǵanlıǵını yézipsiz. Mundaқ gelite süpetlik balılar dünyada birer anidin tuǵulup baққını yok. Bu belkim yamanlıǵınıñ bésariti boluşı mumkin. Ular tirik yürse padişahlıǵımızǵa kest kılıdu, yurtimiz haniveyran bolidu. Ularni orda içide minut- sékunt saқlap turuşқа bolmaydu, şuniñ üçün ularni közdin yokitiş lazim. Öltürüşke köziñiz kıymisa, ana bilen balılarni bir çambul eşekke tetür mindürüp, çemberçes (241) baǵlap, insan ayıǵı yetmigen palivétiñ, şu yerde қаға- қузғуnlarǵa yem bolsun. Méniñ déginimdek kilmisiñiz, biz tirik körüşmeymiz.»

Him hetni öz eynige püklep Hoca baǵınıñ hetdanıǵa sélip қoyuptu. Hoca Bağı uyқudın oyǵınıp, cadugerger rehmet oқup yolıǵa ravan boptu. Uzun yol yürüp yürgendimu mol yürüp, héríp- çarçap hali қalmıǵan bir çağda Қоşқуққа şehirige yétip keptu, derhal padişahniñ aldıǵa kirip salam- tezim kılıp bolup, «Şahzadiniñ hetı»ni tapşurup bériptu. Padişah hetni oқup çıқıp, bir işinip- bir işenmey, қayta- қayta көz yügürtüptu, oǵlum sarañ bolup қaldimu ya? dep oylap, Hoca Baǵidin:

— Oǵlumniñ özi saқmiken? -dep soraptu.

— Şahzadiñiz kėsiniñizda turǵandek saқ- salamet, obdan turuptu, padişahialem, -deptu Hoca Bağı.

— Nameni kaçan yazdı?

— Sizniñ mübarek nameñizni éçip oқup, keynidinla bu nameni yazdı ve derhal sizge yetküzüşümni buyridi.

Padişah başka gep kılmaptu, oğliniñ hetidin aççıqlinip keypi buzuluptu. Oğliniñ «dégini» dek kılmisa, hetniñ ahiridiki «biz tirik körüşmeymiz» dégen sözidin qorkuptu. Arzulux balisiniñ hayatini saqlap kéliş üçün, uniñ déginidek kılmakçı bolup, mulazimlarğa çambul eşek tépip kélişni buyruptu. Mulazimler şeherni ahturup, çambul eşek izdep yürginide, Caduger Him çambul eşekke aylinip, ularniñ aldida peyda boptu. Mulazimler uni tutuvélip, aldığa sélip heydep (242) ordığa ekeptu. Melike Aytilla bilen uniñ perzentlirini çambul eşekke tetür mindürüp, çemberças bağlap, çöl- bayavanga heydivétiptu. Kemtur Şah ularniñ keynidin közini üzmeý qarap, kan- zar yiglap qaptu. Melike Aytilla bu tekdirge bir işinip- bir işenmey heyran boptu. Huşini yigip etrapığa karisa, insan ayığı tegigen çöl- bayavanda kétip bériptu, put- kolini azade kılalmay boğuluptu, «vay şor péşanem!» dep zar- zar yiglaptu, yaşliri ékip tügep, madarimu kalmaptu. U gezeplinip munu қошақни éytip méñiptu:

Tegdim désem Şahzadige,

Caduger tegmey kéçip.

Tégiptimen, emdi bildim,

Bir namerdke bilmey kılip.

Altun başlıq, üncü çişlik

Perzent tuğup bersem aña.

Rehmet éytişiniñ ornığa u

Bu kısmetni saldi maña.

Cadugerge tegken bolsam,

Unda şundak perzent tuğsam.

Bu künlerge kalmas idim,

Nede dava, hesret yutsam.

Körer künüm muşu iken,

Mañsam putқа kirdi tiken.

Herbir қойға salidiken

Pütülgen şum teğdir dégen (243).

Caduger Him Melike Aytilla éytқан bu қошақlarnı añlap içide ҳушал болуп, аyaғlirini yenimu tézlitip, susız, ot- gıyahsız bipayan bir çölge keptu. Melike Aytilla bilen balilirini çüşürüp, özi bir domılapla öz eksige keptu, Melike Aytilla uni körüp çöçüptu hem uniñğa bolğan gezep- nepriti téşıptu. Caduger ҳушалlıқidin қақақlap күлүptu, күлgende eғzi kamardek éçilip, hiñgañ çışliri téşığa çıkıptu. U Melikige қарap:

— Men atañniñ soalıға cavab берip, séni ҳotunluққа алғанidim, sen atañniñ iradisige ҳılaplıñ қilip қаçtıñ, uniñ ustige, başқа erge téгіp, ölmekniñ üstige tepmek dégendek téhi baliliқmu болup kettiñ. Burun bir bolsañ, emdi üç болup қolumға çüşтүñ, men hazir séni yeymen, -deptu. Melike öz hayatini saқlap қeliş koyida yavaş- mülayım болup:

— Séniñ dégenliriñ rast. Méni yéseñmu yégin, lékin bir telipim bar, şuni orundap berseñ, séniñdin meñgü razi bolattım, -deptu. Caduger Him telipini añlap baқsam baқay, dep oylap:

— Némini telep қilisen, éytip baқ, -deptu.

— Birқанçe күndin béri balilirim aldi- keynimge téñiқliқ turup kiyimlirimge teret қilivetti, balilirim hólçilik içide қaldi. Sen ot қalap berseñ, men (244) ularni otқа қақalap isitip, kiyimlirini қurutup, aniliқ méhrimi aһırқи nepisimde ada қilip қоysam, deymen, -deptu Melike. Caduger bu addiy telep ikengu, ot қalap bersem béreyi göşlirini belkim kavap қilip yermen, dep oylap:

— Maқul, ot қalap bérey, -deptu.

Melike Aytilla Caduger Himniñ asanla eyveške kelgenlikidin huşal boptu. Caduger Him birdemniñ içidila bir döve otun yigip ot yékiptu. Melike Aytilla balilirini otka kaqlap issitiptu.

Şahzade Reveydulla Melikiniñ étine minip ovğa mañganda, at Melikige: «béşingä kün çüşkende otka salsañ hazir bolimen» dep bir tal tükini bergeniken. Melike Aytilla Cadugerniñ biheste turğan peytide tükni otka taşlaptu. At şuanla peyda bolup, Caduger bilen éliškili başlaptu. Élišiş üç kéçe- kündüz davamlıştıptu. Caduger Him atni yéñelmeydiğanlıkığa közi yétip, séhriy küç bilen bir çoñkur kuduk peyda kılıp, uniñ içige kirip kétiptu. U atni kuduk içige çüşürüp, halak kilişni oyliğaniken. At Melikige:

— Men kudukka çüşüp Cadugerni yokatmisam, u haman ikkimizge kün bermeydu. Men hazir kudukka çüşimen. Suniñ yüzige kızıl kan, aq köpük peyda bolsa, méni halak boptu dégin hem méniñdin razi bolğın. Mubada suniñ yüzige kara kan, kara köpük peyda bolsa, şu caduger halak boptu, dep huşal bolğın, -deptu.

At kudukka kirip kétiptu. Melike kuduk béşida (245) atka nusret tilep kaptu. U pat- pat kudukka karaptu. Su yüzide héçkandaq özgiş körünmeptu. Aridin üç kün ötkendin kéyin suniñ yüzige kızıl kan, aq köpük çıkışka başlaptu. Melike buni körüp, at halak boptu, caduger emdi bizni néme kılar? -dep kayguruptu. Melikiniñ köz yaşliri taramlap tökülüp, kuduk içige çüşüptu. Bu çağda cadugerge atniñ küçi yetmey, halak boluş aldida turğaniken. U Melikiniñ kuduk içige tökülgen köz yaşliridin geyret- şicaetke kélip, cadugerniñ béşiğa bar küçi bilen birni tépip béşiniñ kétékini çuvuvétiptu. Caduger can aççıkıda dehşetlik çırkırap ölüptu. Şuniñdin kéyin su yüzidiki kızıl kan, aq köpükler ornığa kara kan, kara köpükler çıkışka başlaptu. At melikiniñ aldığa çıkıp tezim kıptu. Melike karisa, atniñ bedinide sak yeri yok iken, şuña u öz himayičisige hörmet bilen tezim kılıp:

— Sen bolmiğan bolsañ, caduger méni hem balilirimni yamap yutқан bolatti. Men saña hazir némidep rehmet éytsam bolar?! -deptu.

— Sen bolmiğan bolsañ, caduger méni halak kılğan bolatti, men saña rehmet éytsam bolidu, -deptu at.

— Bu kandaq gep, méniñ saña kandaq meditim tegdi? -dep soraptu Melike.

— Undağ déme, men cadugerdin yéñilip qalay dégen çağda, séniñ qudukqa tökülgen köz yaşliriñ maña medet berdi, -deptu at (246).

Caduger yokitilgandin kéyin ular huşal ve hatircem boptu. Şu çağda ular özlirige harduğ yetkenlikini, qorsaqłiri éçip, qañqar ketkenliklerini hés qilişip, birağ bu etraptin yégüdek ve içküdek nerse tépiş esla mumkin emes iken, şuña at Melikige:

— Bizniñ bu qiyin ehvaldin qutuluşimiz üçün birla çare bar. Eger sen şuniñğa maqul bolmisañ, hemmimiz açlıqtin, ussuzlıqtin halağ bolimiz, -deptu.

— Éyte, añlap baqay, -deptu melike.

— Méni hazir öltürisen, töt putumni töt terepke qoyisen. Üçiyim qançilik yerge yetse, şunçilik yerge yaysen, sen balilirin bilen töt putumniñ otturisida uhlaysen, béşimni şimal terepke qoyisen, -deptu at.

Melike atniñ déginini qilişqa vicdan çidimay, közlırige yaş élip:

— Sen méni cadugerniñ qolidin töt kétim qutulduđuñ. Balilirim bilen ölüşke razimenki, séni öltürelmeymen, -deptu melike.

— Sen méniñ déginimni qorqmay qilivergin. Men rohiten, yüz parçe qilivetseñmu ölmeymen, peket ussuzluqtinla ölimen, -deptu at.

Melike buniñğa işenmey, peket unimaptu. Şundinla at Melikige çüşendürüp mundağ deptu:

— Méni öltürüp, men buyruğan işni qilisañ, yatqan yeriñde töt dervazilik bir şeher peyda bolidu. Otturisida bir çarbağ, uniñ içide köl bolup, men uniñda (247) otlap yürimen. Yéyip qoyulğan üçiyimniñ ornida bir éqin aqıdu. Béşim turğan yerde bir tağ peyda bolidu. Bu tağ şeherge basturup kélidiğan yavniñ yolini tusup turidu. Biz bu şeherde ömürvayet aramhuda yaşaymiz.

Melike şundila atniñ sözige işinip, uni öltürüptu. Kéyin işlarni at tapşurgandek kıptu. Uhlap oyğansa, rasttinla at dégendek töt dervazilik şeher çarbağ, süzük köl, éqin su, heyvetlik tağ qatarlıqlar peyda boptu. At bilen melike ve uniñ perzentliri bu şeherde behtlik turmuş keçürüşke başlaptu. Bu ceryanda at melikige bu külpet ve

köñülsizliklerniñ hemmisi Caduger Himdin kelgenlikini, şahzadiniñ bu işlardin heversiz ikenlikini çüşendürüp, şahzadidin ağrinmaslık hekkide nesihet kıptu. Buni bilgen Melike Aytilla şuniñdin başlap Şahzade Reveydullani eslep, uniñğa bolğan muhebbiti kıytidin kuzğılip, cem boluşni arzu kılidiğan bolup kıaptu.

Emdi gepni Kemtur Şah bilen Şahzade Reveydulladin añlayli:

Kemtur Şah şahzadiniñ «het» tüpeylidin kélini bilen nevrilirini bayavanga palıgandin kéyin, ularga iç ağıritip kéçe- kündüz yaş töküp, hesret çekip, ahır késel bolup urun tutup yétip kıaptu. Puğraliri: «Padişahniñ köñli küyidinmu kara iken, kélini bilen nevrilirige kilce rehmi kelmidi. Ularğa rehim kılmığan yerde héç kışıge rehim kılmıgudek» dep söz çöçek kılışıptu. Vicdani bekrek kıaynığan bezi kışiler: «Bu (248) yurtta turğuçe birer adil padişahniñ kıuli bolğan yahşı» déyişip, başlırini élip yağa, yutlarğa çıkıp kétiptu. Şundaқ kılip, yurt içide soruқkılık başliniptu. Mana muşundaқ künlernin biride Şahzade Reveydulla kıizmetkarlırini bilen birge şıkardın kıaytip keptu, u aldı bilen dadisiniñ aldığa bérıp salam beca keltürüp, hal- ehval soraptu. Padişah şahzadige:

— Balam, men séniñ sevebiñdin ağırip, orun tutup yétip kıaldım, -deptu.

— Ey uluğ pasibanim ata, sizge méniñ néme ziyitim tegdi?

— Kılğan işiñni bilmemsina?!

— Yak, bilmeymen.

— Dunyada şundaқmu kıızıl közlük bolamdu? Melikeñ bilen perzentliriñge kılğan vapasızlıqçu?!

— Men ularga néme vapasızlık kıptimen?

— Kara, dégen gépini! Sen ularni bayavanga palivétiş toğrisida het yézip, emdi bilmes boluvatamsina?!

— Men undaқ het yazmidim, ular kéni?

— Ular ni allıkaçan çöl- bayavanga palivettuқ.

— Néme? -Şahzade hoş- kallisini yokitip, ehvalniñ néme ikenlikini bilelmey, ornida kozuktek turup kıaptu. Padişah yézilğan hetlerni uniñğa bériptu. Şahzade hetlerni éçip okup, öziniñ undağ het yazmığanlıkını éytip heyran boptu. Hetniñ şekli öziniñ hetni bilen oğşaş iken, hetke bésilğan möhürmu öziniñki iken. Buniñda néme sirniñ barlıkını bilmey (249) meñdep kıaptu. U ahır hoşını yigip, dadisi öziğe evetken «het»ni hörmet bilen sunuptu. Padişah hetni éçip körse, özi undağ het yazmığan, yazmidimmikin dése, het öziniñ hetige oğşaydiken, möhürlirimi öziniñki. Padişah buniñdin neme sir barlıkını bilmey meñdep kıaptu. U hoşını yégip özi yazğan nameleñniñ mezmunini sözlep bériptu. Şahzademu şundağ kııptu. Padişah bilen Şahzade bu düşmanlıkniñ nedin kelgenlikini bilelmey gezepliniptu. Ular gezepni küçke aylandurup, bu sirni yéşiş kararığa keptu.

Şahzade padişahқа mundağ deptu:

— Ey uluğ pasibanım ata, bu sirni yéşiş üçün siz bu yerde kéliñ, men ularni izdep tapay, ular çölde қаға— қузғуңға yem bolup ketmisun (250).

— Bolidu, balam, -deptu Қemtur Ша, -ularni vaқtida tépip kelgin, bolmisa yurtimiz haniveyran bolup kétidu.

Şahzade Reveydulla yol teyyarlıkığıа kirışiptu. U kiyidiğanga tömür keş, tayinidiğanga tömür hasa, yeydiğanga bir tulum talқан raslaptu. Yolğa çıkidiğanga çégida, Қemtur Ша dua bériptu. Şahzade yolğa çıkıptu. Nahayiti köp yol yürüptu. Yolni köp yürülenliktin tömür keşler téşilip, tömür hasisi çiviktek égilip kétiptu. Ahır bir tere- bir ustihan bolup kıaptu, capa- muşekketniñ destidin çaç- saқalliri akirip, belliri mükçiyip, bir bovay halitige kirip kıaptu, şundağ bolsimu iradisidin yanmaptu. U bir çöl- ceziride kétip barginida, şimal terepke bir égiz tağniñ қарısı körünüptu. U şu terepke қарısıа yol aptu. Ahır Melike Aytilla turğan şehir dairisiğe yétip keptu.

Emdi gepni Melike bilen attin añlayli:

Şahzadiniñ bu şehir dairisiğe yétip kelgenliki atқа ayan boptu. U Melike Aytillağa mundağ deptu:

— Bügün Şahzade Reveydulla silerni izdep şehirimizge yétip keldi. Silerniñ şad- hıram uçrışıp, cem bolidiğın vaқtiñlar kélip қалди. Méñinçe, uçrışış mundağ bolsun:

Balılar Şahzade kélidigan yol üstide tal çivikni at kılip oynap yürisün. Şahzade bu yerge töşük tömür keş kiygen, çiviktek égilip ketken tömür hasa tutқан, aқ saқal, dumçe bir bovay halitide yetip keldu (251).

Melike Aytilla Şahzade bilen қандақ uçриşis toғrisida oyliniptu. Avval baliliri bilen uçaşturuş, Şahzadiniñ soraydigan soalliri, baliliriniñ béridigan cavablırıǵıçe hemmini perez bilen mólçerlep balilirǵa ógitiptu.

Balılar taşkırida tal çivikni at étip oynap yürgen çağda, hasa tayanған bir bovay keptu. Balılar bovayǵa salam bérip hórmet bidürüptu.

— Siler kimniñ baliliri? -dep soraptu Şahzade.

— Biz animizniñ baliliri.

Şahzade balilirniñ çiraylıqlıqlını körüp zoқи keptu ve yüriki birnémini tuyǵandek sézip peyda boptu.

— Méni anańlarniñ kěşiǵa başlap bérińlar, balilirim, maқulmu? (252)

— Maқul, bovay, siz kiçikkine turup turuń, biz étimizni suǵirivalayli, -deptu balılar.

— Eћmek balılar, tal çivikmu su içemdu? -deptu Şahzade.

— Hey eћmek, bovay, ademmu tońguz başlıq oǵul, it başlıq қız tuǵamdu? -deptu balılar.

Şahzade bu cavabni ańlıǵandin kéyin, bularniñ öz baliliri ikenlikini bilip, oǵlini oń қoliǵa, қızını sol қoliǵa élip қуақlap, ularniñ nerluқ mańlaylırıǵa қanguçe sóyüptu. Balıarmu öz dadisini tapқанlıqlılap ҳuşal bolup, қin- қiniǵa patmay kétiptu. Balılar dadisini başlap Melike bilen atniñ kěşiǵa élip keptu. Şahzade Melike bilen atқа égilip salam bergendin kéyin, tizlinip turup óziniñ gunahsız ikenlikini bildurıptu. Melike Şahzadiniñ ornidin yólep turǵuzup:

— Hemme işlar bizge ayan. Méniñ hem baliliriniñizniñ hayatını muşu at қutuldurup қaldı. Siz peket atқila rehmet éytisińiz bolıdu, -deptu. Şahzade atқа égilip tezim қilip:

— Səniñ méniñ Melikemni, ikki balimni Caduger Himdin aman- ésen saqlap qalğiniñ üçün saña köp rehmet éytimen, -deptu. At bəşini liñşitip:

— Silermu köp cebir- capa çekipsiler, -deptu. Melike Şahzadige:

— Biz hemmimiz capa çektuk. Bu capa bir- birimizge bolğan muhebbetni, dostluqni téhimu çinitti (253). Cahanda buniñdinmu uluğ iş bolamdu?! Méniñ teklipim: Biz emdi bu yerdin ketmey, muşu şeherni güllendürüp, avat qilip hayat keçürsek, -deptu.

Bu teklipke hemmeylen qoşuluptu. Melike aqırda Şahzadidin:

— Şah atam, qanıñ anamlar aman- ésenmu? -dep soraptu.

Şahzade ularniñ aman- ésenlikini, bu hiyle- neyreñniñ tüp sevebini bilişke teqezza bolup kəpqağanlığını éytip bériptu.

Şahzade seper teyyarlığını qılqaç birqañçe kün aram aptu. Bu ceryanda Şahzade kəriliktin özgirip, burunqi yaş halitige keptu. U teyyarlıqni püttürgendin kəyin, argımaq atni minip seperge atliniptu, ikki künde öz yurtıqa yétip keptu. Şahzade Reveydulla Melike Aytilla, perzentlirini saq- salamet tapqanlığını Qəmtur Şahqa yetküzüptu. Bu heverdın kəyin, Qəmtur şah başlıq pütün orda ehli tügimes- pütmes huşallıqqa çömüptu. Qoşçuqqa şehir helqimu buniñdin hever tépip şad- hıramlıqqa toluptu. Şahzade Reveydulla qaytidığan çağda, Qəmtur Şah uniñqa on miñ öylük puqra bériptu. Şahzade bu puqralarnı köçürüp şeherge élip keptu. Melike Aytilla buniñdin nahayiti huşal boptu. Er- ayal ikkisi meslihetlişip, bu şeherge «Bügün» dep at qoyuptu. Bu şeherge Şahzade Reveydulla padişah bolup, yurtni adillik bilen soraptu. Puqralar bayaşat turmuş keçürüptu (254).

43. Melike Qanhor Hikayesi⁴⁶

Burun melun şeerde bir padişah ötken bolup, u padişahniñ birmu perzenti yok iken. Padişah bir küni:

— Men emdi qeridim. Hudaytaala maña uzun ömür şunçe köp baylıq tacu teht berdi. Kaşki maña biremu perzent bermidi. Bir perzent bergen bolsa, u meniñ ornumğa dessise meniñ namim öçmeytti. Çiriğim öçmeytti. Biraq, meniñ perzentim yok. Men alemdin ötsem malu dunyalirim düşmenlirimge kélip, meniñ namimmu, çirağimmu öçidiğan boldi, -dep oylap köp hesret çekip, perişan boptu.

— İh padişahialem, némançe perişan yürüyla? Özlirige néme boldi? -deptu hanişi. Padişah:

— Hey hotun, sen birer perzent tuğkan bolsañ könlüm yérim bolmiğan bolatti, -deptu.

— İh padişahim, undağ bolsa elge çoñ nezire berseñ, Hudayimniñ rehmi kélip birer perzent bérip qalsa eceb emes, -deptu haniş.

— Padişah ayaliniñ gépi boyıçe yurtқа çoñ nezir bériptu. Ahişimi bolsa teret élip yétiptu. Padişah çüşıde bir nurane kişini körüptu. U kişi padişahқа «ey padişahialem seniñ Hudaytaalağa qılğan telepliriñ icavet boldu. Béşiñğa bir alma (291) qoydum. Bu almini ikki parçe qilip yérimni sen yégin. Yérimni ayalıñ yesun, andin ikkiñlar bir tekiyge baş qoysañlar Hudaytaala silerge perzent ata qilidu» deptu. Padişah uyğınip qarisa rasttinla béşida bir alma turğudek. U nahayiti huşal bolup almini ikki parçe qilip yérimini özi yeptu. Yérimini ayalığa yégüzüptu. Haniş tokkuz ay, tokkuz kün, tokkuz saette bir oğul tuğuptu. Padişah huşallıqida qin- keniğa patmay qaptu. «Oğlumğa köz tégip kétidu, çetnep qalidu» dep ensirep oğlini héçkimge körsetmey bir bağda békıptu. Bu baliniñ tuğulğanlıqini anisi, dadisi, bir molla, bir aşpez ve bir tuğut anila bilidiken. Andin başqa héçkim bilmeydiken. Bala künlerdin kün ötüp mektepke kirip oquptu. Herhil ilimlarni pişşik öginiptu. Şahzade on yette yaşқа kirip qaptu. Bir küni mollam şahzadige:

⁴⁶ Melike Qanhor Hikayesi. Uyğur Hëlq Çöçekliri 5. Neşirge Teyyarlıguçılar: Nurmuhemmet Zaman; Turğan Şavdur. Şincan Hëlq Neşriyati, 1999, ss. 291- 305.

— İh oğlum, sen atañniñ dölitide obdan östüñ, emdi on yette yaşka kirip qaldıñ. Atañ katta padişah. Atañniñ dölitide töt- beş kün sirtqa çıkip seyle kılip «kimniñ balisi» dese «palani padişahniñ balisi» dep nam çıkırıvalsañ bolatti. Ete turup ögünlükke qaza yétip, atañ pokkide ölüp- tartip qalsa, u çağda «men padişahniñ balisi» désen kim işinidu? «Nedimu padişahniñ balisi bolsun?! Biz padişahniñ balisi barlıqini ezeldin añlimiğan hem körmigen» dep turuvalsa, atañniñ tacu tehti başqılarniñ qoliğa qalmamdu? U vaqıtta men, anañ guvahlıq bergen bilen kim işinidu? - (292) deptu.

Şahzade bu sözlerni añlap şahqa mundaq het yéziptu. «İh ata, men on yette yaşka kirip qaldım. Sizniñ dölitñizde sağlam ösüp çoñ boldum. Sizniñ yéşinizmu bir yerge bérıp qaldı. Men sizniñ devriñizde oynap- külp, sayahet kılip, huzur sürüp, helkiale aldıda nam çıkırıvatlay. Men sizniñ tehtiñizge varislik kılışım mümkün. Künlerniñ biride Hıdaytaala her kışige ata qılğan ölüm sizniñ béşinizğa çüşüp, sizni u alemge élip ketse, u çağda men padişahniñ balisi dep otturiğa çıksam kimmu maña işensun. Padişahniñ nedimu balisi bolsun, dep héçkim maña işenmeydu. U çağda tehtiñiz başqa kışiniñ qoliğa çüşüp ketmeydu?!...»

Padişah hetni körgendin kéyin «Balam emdi eklıge keptu» dep söyünüptu. Şu kündin başlap pütün şeer helkini yigip baliniñ at toyini kılip bériptu. Toy kırık kün davamlışıptu. Toy ahırılışıp bir neççe kün ötkendin kéyin padişah ovçılarını başlap quş ve başqa kéreklik nersilerni élip şıkarğa çıkıptu.

Bir küni bir ovçı şahzadige:

— Ey şahzadem, cañgal dégende toşqan bar. U bar, bu bar. Yene bir çıkip ovlap kelmeymizmu? -dep meslihet saptu. Şahzade bu gepni añlap atisiniñ yéniğa kirip:

— Ey ata, men ov ovligili barsam, ruşset qılisiñiz, -deptu. Padişah:

— İh oğlum, men camaliñni birdem körmisem turalmayttım. Sen cañgalğa kétip birer- yérım künde kelseñ (293) men qandaq çidaymen? -deptu. Oğul yalvurup turuvalğandin kéyin padişah ilacsiz maqul boluptu. Hemme ovçılarnı yigip:

— Bütün kün çüş bolup qaldı. Eger şahzadini bugün ovğa élip ete çüşkiçe qayturup kéleliseñlar, her biriñlarğa muştumdektin altun bérimen. Eger çüş bilen

kélelmey namaz péşingä qalsañlar hemmiñlarniñ kallisini alimen. Barlıq mal-dunyariñlarni talan- tarc kilimen. Kallañlar ölümge layıq, mal- dunyariñlar ğezinemge layıq, -dep tapşurıptu ve şahzadini yüzdek ovçığa qoşup cañğalğa yolğa saptu.

Şahzade cañğalğa çıqıp uzun yollarni yürüptu. Şahzade her ketime atisi bilen ovğa çıqqanda sepiñ aldida meniñ, nurgun kiyik, toşkan ovlığan iken. Lékin bu növet şahzadige hecneme uçrimaptu. Namazşamğıce meniñtu. Keciçe meniñtu. Etisi çüşkiçe meniñtu. Yenila heçkandaq nerse uçrimaptu. Emdi yanaylı dep turuşıqa yiraqtin bir döñ körünüptu. Şahzade döñlikni körüp:

— Avu körüngen döñge bir çıqıp bekip andin qaytaylı. Döñniñ yénida birer nerse bolsa téhi yaşı, bolmisa meyli, -deptu. Hemmeylen şu döñge at saptu. Ular namazşam bolay dégende döñge yétip keptu. Döñge çıqıp qarisa, döñniñ yénida bir kiyik otlar yürgüdek. U kiyikniñ bésida kiçikkine altun tac, belide kemer, töt putida töt altun koñğuraq bar iken. Bu kiyik yorgılısa bir hil, sekrise yene bir hil muzikığa oşşas yekimlik avaz çikidiken, şahzade buni körüp nahayiti huşal (294) boluptu.

— Men atamdın ayrılıp tunci ketime ovğa çıqqanda heç nerse uçrimay aqıvette bu kiyik uçridi. Men bu kiyikni tirik tutup atamniñ aldığa élip barsam, atam qevetla huşal bolidu. Şuñla kiyikni atmañlar, qoğlap tirik tutuvalaylı, -deptu. Ovçılar kiyikni qoğlaptu. Kiyik tutuq bermey, yiraqlap kecipmu ketmey, avçılar ittik mañsa umu ittik meniñtu. Ovçılar asta maña umu asta meniñtu. Şundaq qılıp namazşah bolup ketiñtu. Ovçılar kiyikni tutalmaptu. Başqa amal bolmay şahzade kuşni qoyup bərişke buyruq bériñtu. Kuş eğıp uçup bérip kiyik üstige qonuptu. Kuş qonuşı bilen teñ, kiyik birla yumulap, çaşqandek kiçik bir nersige aylinip qum yénidiki kiçik bir töşükke kirip ğayıp boluptu. Bu kiyik eslide Yette Başlıq Yalmavuzniñ kiyiki iken. Kiyikke heçkim çekilalmaydiken. Ovçılar ahir meslihetke çüşüptu: «Padişah balam kelmidi, dep allıqaçan bizniñ balaçaqılirimizni öltürüp boldi. Bu halde bizmu padişahniñ aldığa barsaq hayalsızla öltüridu. Bu padişahniñ yurtidin başqa yurtmu yurt. Hemmimiz birlişip, şahzadini öltürüvétip başqa yurtqa çıqıp ketiñ beş, on kün bolsimu hatircem kün keçüreyli. Biz şahzadini élip barsaq padişah gunahimizdin keçsiğı keçti. Eger balamni némişka dégen qarıda ekelmeysen dep, bizni ölümge buyrisa tügeşkinimiz şu, uniñdin köre bu şahzadini öltürüvétip başqa yerge kéteyli» dégen qararğa kelişiptu. Şahzade nahayiti zerek bolğaçqa

ularniñ köñlidiki oylirini sézivaptu, -de (295), atqa bir qamqa urup uçqandek yürüp kétiptu. Kelgen yoli arqisida qaptu. Qalğanlar:

— Şahzade qaçti, vay qoqlañlar, -dep uni qoqlaptu. Şahzadiniñ éti nahayiti yaqşı at bolqaçqa ular peket yételmeptu. Şahzade kéçiptu, kéçiptu. Etisi péşin bolğanda köz yetküsiz bir qaçaslıqqa çıqip qaptu. U şundaq kétip barsa, aldığa bir apaq saqallıq bovay uçraptu. Bovay qoynidin bir nersini élip yene qoynığa salarmış. Gah qaqaqlap külse, gah yığlarmış. Şahzade bovayniñ aldığa kélip attin çüşüp:

— Essalamun Eleykum bovay. Qoyniñizdin bir nersini alisiz uni qoyniñizğa salisiz yığlaysız. Bu zadi néme üçün? Qoyniñizdiki nersini bir körüp baqsam, andin sizni muşu çöldin epçilik qoysam qandaq? -deptu. Bu gepni añlığan Bovay:

— Ey balam, qoynumdiki nersini körseñ şuanla attin yıqılisen. Méniñ yaşıq baharım ketti, bir putum görge sañgilidi. Lékin méniñ ölümüm saña baqlıq. Men muşu çöl- ceziride yürgili on yette yıl boldi. Men emdi ölimen. Sen méniñ namizimi çüşürüp, muşu yerde qoyğın. Qoynumda bir resim bar. Uni al. Lékin u resimge peket qarımığan. Resimni qoynığa sélip özüñniñ şehiriñge bargandin kéyin uni kör. Añğıçe u resimge qarisañ çöl- bayavanda nabut bolisen. Balam, méniñ ecelim saña baqlıq, -depla can üzüptu. Şahzade Bovayni qum bilen yuyuptu. Bovayniñ qoynığa qolini salsa dégendek bir resim çıkıptu. Şahzade uniñğa qarimayla qoynığa séliptu. Bovayni kéçenlep yerlikige qoyuptu. Andin atqa minip kelgen (296) yoli arqisiğa yéniptu. Şundaq méñip bir yerge kelse özi bilen bille çıqqan ovçılar attin bir neççini öltürüp, kavap qilip yep yatqudek. Ular şahzadini körüpla:

— Şahzade keptu. Atni toqunlar! -dep varkiraptu. Ularñ beziliri igerni tetür tokıptu. Bezileri atniñ arqisiğa yügen, ağığa qoşquş saptu. Ular cabdunup bolğuçe şahzidini tutalmaptu. Şahzade şeer taman yürüp kétiptu. Ovçılar bölünüp, şahzadini izdep şeer- şeerlerge ravan boluptu. Şahzade öz şehirige yétip dadisiniñ yéniğa kirmey özi çoñ bolğan bağıdiki öyige kırıptu. Qırıq öyniñ hemmisiniñ işikini taqap, héliki resimni öyiniñ bir témiğa çaplaptu- de, resimge bir qarığançe on yette kün qarap qaptu.

Emdi gepni padişahdin añlaylı: on neççe künden béri oğlının hever alalmıgan padişah hesret- nademette sarañ bolup kétiptu. «Kimde- kim balamdın hever élip kelse muşttek altın bérimen» deptu. Kırık kün bolğanda at baqar padişahniñ aldığa kélip:

— Dad padişahıalem, -deptu.

— He néme gep? -deptu padişah.

— Béşimdın qorqımen, -deptu at baqar.

— Herqandaq éğir gunahıñ bolsa öttüm, dégin, -deptu padişah.

— Men şahzadığa toqup bergen at quruq qayıp kelgili bugün kırık kün boldı. Şahzadini körmeyen dévidim, şahzadini körmeydim. Şahzadiniñ bağdiki öyi taqılıp qalğılımu bugün kırık kün boldı. Işık peket éçilmidi, -(297) deptu at baqar. Padişah buni añlap, vezirlirini başlap baqqa bérıp, şahzade çoñ bolğan öyniñ işikini ursa éçilmaptu. Yağaççı çaqırtıp kélip işikni buzdurup öyge kirse şahzade tamdiki resimge qarap yatqan. Özi bir tere, bir ustıhan bolup qalğan. Ceni yoqmıkin dese, közliri midirliğudek, ceni barmıkin dese cim turgudek. Aqır şahzadini talağa élip çıqıptu. Biri tirik deptu. Padişah tévip çaqırtıptu. Şeherde toqsan yaşlıq bir hékim bar iken, nevkerler uni tépip keptu. Hékim şahzadini körüp:

— Bu balını saqaytış mümkün, lakin nahayiti kıyin, -deptu.

— Herqandaq adem balamni saqaytsa, neme telep kılsa şunu bérimen, -deptu padişah.

— Emise qazan, kécek teyyarlañ, -deptu hékim. U qazanda kıçekni qorup, qaynitıptu. Şahzadini düm, uñdisığa örüp- çörüp yatquzup, kéçekniñ süyini şahzadige bir qoşuq, bir qoşutın içküzüptu. Bu işni üç kün davamlaştıruptu. Üç künden kéyin bir kıznı şahzadiniñ meydisige yene bir kıznı dümbisige téñiptu. Kırık kün bolğandın kéyin şahzade hoşığa keptu ve dadisiğa:

— Ata, meni davalap hoşumğa keltürüpsen. Maña aşu resimdiki kıznı élip berseñ, eger sen muşu resimdiki kıznı élip bérelmiseñ, men muşu kıznıñ yolıda ölüvelıştın yanmaymen, -deptu. Padişah bu gepni añlap:

— Ey balam, méniñ koli astémnda töt yüz neççe şeher, neççe on milyon adem tursa, bu resimdikidek kız çıkmamdu? -deptu (298).

Padişah hemme şeherge name evetiptu. Alte ay ötkendin kéyin hemme şeherdin «bu resimdiki kız bala bizniñ şehirimizde yok iken» dégen mezmunda cavab keptu.

— Resimdiki kız yok iken, bu resimni kıyas bilen sizğan uşşaydu. Men resimdikidin bölek herķandaķ kız bolsa élip bérey, -deptu padişah oğlıģa nailaclıķta. Bu gepni añlıģan şahzade:

— Resimdikidin bölek herķandaķ kız bilen toy kılmaymen, -deptu. Ular başķa şeherlerdin kelgen sodigerlerdin sürüştürüptu. Bir küni töt yüz karvan keptu. Padişah hemmisini üç kün katta méhman kıptu ve:

— Ey karvanlar, siler şeherdin şeherge barisiler. Muşu resimdiki kızni körginiñlar yaķı u toǵruluk birer hever añlıģınıñlar barmu? -deptu. Bu gepni añlıģan karvanlar:

— Bundaķ kız bolmisa bu resimni kim sizdi? Men bu resimni tizimniñ astıģa basturup koyay. Herķandaķ adem muşu resimge uşşıtip bir resim sizip çıķalisa, adem maña herķandaķ kızni élip berse meyli, -deptu.

Undaķ resimni sizişķa hemme adem aciz keptu. Şahzade bu kızniñ işķi piraķide ħarab boluşķa başlaptu. Üç aydin kéyin başķa bir şeherdin üç sodiger keptu. Buni añlıģan şahzade ularni ordıģa çağırıp, héliķi kızniñ resimini körsetip:

— Muşuniñģa uşşaydıģan kızni birer yerde kördüñlarmu (299) yaki birer yerde barlıķını añlıdıñlarmu? -dep soraptu. Bu üç sodiger bir birge ķarışıp külüşüp turup:

— İh şahzade, biz bu kızni körgen, -deptu. Bu gepni añlıģan şahzade:

— «Körgen» dégen aǵziñlardin örgiley, -dep, yette légende altun élip çıķıp sodigerlerniñ béşidin örüptu. Andin:

— Siler bu kızni nede körgen? Bu kız kimniñ kızi? -dep soraptu.

— Bu kız başķa bir padişahniñ kızi. U on dört yaşķa kirgenden tartıp padişahlıķ taci kiydi. Emdila on yette yaşķa kirdi. U yette miñ yüz yetmiş yette şeherge sultan, -deptu. Sodigerler, şahzade bu geplerni añlap derhal atisiģa yetküzüptu

— Méniñ hökmüm aran töt yüz neççe sheherge yétidu, u kıznıñ hökmi sekkizmiñdek sheherge yétidiken. Uniñ bilen men qandaq teñ bolalaymen? Men uniña kişi qoyuşqa acizlik qilimen. Uni uruşup alay désem, uniñ leşkerliri tola. Yene bir tereptin, séniñ huşluquñni dep şunçe köp sheher héliqini kırğın kılsam, kıyamet küni ularniñ uvalidin qandaq çıkarmen? -deptu padişah. Bu geplerni añlığan şahzade:

— Eñ ata, bu söziñiz heq. Men bir adem, sheher helki köp. Men üçün nurgun ademniñ kénini töksiñiz kıyamet küni buniñ uvalıǵa qalisiz. Herqandaq bala kelse men tartay. Maña az- tola malu dünya bériñ. Men şuniña taynıp ilaq qilisam kızni qolumǵa keltürey, bolmisa şu (300) kız yolida qurban bolay, -deptu. Padişah buniña qoşuluptu. Şahzadiǵe kırık həcirlik altun- kümüş ve kırık adem bériptu. Şahzade héliqi üç sodigerdin qaçan mañidiǵanlıqini soraptu. Ular:

— Biz ekelgen mallarni qaçan sétip bolsaq, şu qaǵda yolǵa çıqımız, -dep cavab bériptu. Şahzade bu geblerni şahqa yetküzgendin kéyin padişah pütün sheherge yarlıq çüşürüp:

— Hemme adem muşu üç sodigerdin mal alidu. Başqa sodigerler mal satmaydu. Eger kim hilaplıq kılsa kallisi ölümge, pul- méli talanǵa, -deptu. Şuniñ bilen bu sodigerler mallirini tézila sétip boluptu.

— Emdi mañarsiler? -deptu padişah.

— Padişahıalem, özliriniñ şepketliri bilen sodimiz nahayiti yaqşı boldi. Emdi biz ançe- munçe bir nerse élıvalsaqla mañimiz, -deptu üç sodiger. Şuniñ bilen padişah yene yarlıq çüşürüptu. Pütün sheherde hemme adem mal satqılı bazaraǵa çıqıptu. Üç sodigerdin başqa herqandaq adem mal almaptu, kéyin bu sodigerler padişah huzurida üç kün méhman boluptu. Andin şahzade bilen bille yolǵa çıqıptu. Ular top- toǵra alte ay yol yürgendin kéyin bu sodigerlerniñ şehirige yétip keptu. Sodigerler şahzadiǵe:

— İh şahzade, bizniñ oyımız çettirek. Bu mallarni u yerge élip bérıp çüşürüş epsizrek. Şuña sizni mal- mülükliriñiz bilen sarayǵa çüşürüp qoysaq. Biz vaqıt tapqanda andin sizni élip çıksaq, -deptu. Şahzade maqul bolup katta bir sarayǵa çüşüptu. Orunlışıp (301) bolǵandin kéyin «şeherni bir aylinip çıqay» degen oy bilen qoçıǵa çıqıptu. U qoçıǵa çıqıp turuşıǵa kıliç kötürgen bir aq qaç hotun «er kişi bolsañ qaç» dep car salǵınıçe

kélivatkudek. Koçidiki yette yaştın yetmiş yaşkıçe bolğan erkeklerniñ hemmisi kécip kétiptu. Şahzade heyran bolup qarap turganda, sarayven kélip uni tartip sarayğa élip kırıptu. Şahzade sarayvendin buniñ néme veke ikenlikini soraptu.

— Körmidiñmu? Aşu çaç hotunniñ keynide kélivatқан kişiler séni körsila öltüridu. Çünki bugün şeherniñ padişahi baǵқа çıkıdu, -deptu sarayven. Şahzade bu gepni añlap öz hucrisiǵa kirip kıliç bilen tamni téşip yolǵa qarap olturuptu. U qarisa koçıda aq atқа mingen aq kiyimlik kırık kız, çilanturuǵқа mingen kızıl kiyimlik kırık kız қолirida kıliç kötürgen halda «er kişi bolsañ ǵaç» déǵiniçe kétip bargudek. Uniñ keynidin cede atқа mingen kırık kız keptu. Ularniñmu қolida kıliç bar iken. Ularniñ arkisidin kıliç tutқан yette kız keptu. Ularniñ keynidin bir altun mepe keptu. Şahzade qarisa, mepide héliki resimdiki kız olturgudek. U kız şahzadiniñ köziǵe resimdikidin neççe yüz hesse çiraylık körünüptu. Şahzade şu yerdila hoşidin kétiptu. Keç bolğan ǵaǵdila hoşıǵa kélip yene koçıǵa çıkıptu. U huddi mesttek, keyerge bérip- keyerde turuşini bilmey méñivérip şeherniñ dervazisidin çıkıptu. Şehir dervazisi aldida katta bir sépil bar iken. Şahzade sépilni yaqılap méñip sépil dervazisiǵa kélip qarisa bir baǵ körünüptu. U baǵқа kirse baǵniñ otturisida (302) gümbezdek bir hotun yatқudek, şahzade «anam» déǵiniçe héliki hotunniñ yéniǵa kélip tohtaptu. Bu avazni añlıǵan ayal közini éçip bir қарaptiken. Şahzade «ah, méniñ anam emesken» déǵiniçe arkisiǵa yéniptu. Şundaқ қilip şahzade baǵda héli uzun aylinip yürüp, aǵır bir pilan түзүptu. U sarayǵa қайtip, kırık hécirǵa artip kelgen altun- күmüşlirini serp қilip, acayıp güzel bir munça saptu. Tamlirini her ҳil heryañza neққаşlar bilen bézeptu. Hilmu ҳil resimlerni- қuşlarni, hayvanlarni sizduruptu. Hetta özi ovda körgen héliki kiyiknimu sizduruptu. Bu munçıǵa peket yukiri mertiviliklerla қedem teşrip қilalaydiken. Kişilerniñ munçidiki resimlerge meptun bolup, munçidin çıkқusi kelmeydiken. Bu ҳever uzun ötmey şehir padişahiǵa yétip bériptu. Bu şeherniñ padişahi kız (héliki resimdiki kız) iken. Bu melike yolǵa çıkқanda yolda uçrıǵanlıki erniñ kallisi élinidiken. Yollarda erlerniñ cesetliri dövilinip kétidiken. Şuniñ üçün uniñǵa «Melike Қанһor» dep nam берілgen iken. Melike Қанһor şahzadiniñ munçisiǵa keptu ve resimlerni körüp:

— Bu resimlerni kim sizdi? -dep soraptu. Şahzade:

— Padişahi alem, bu resimlerini özüm sizdim, bu meniñ hayatımda öz közümlen körgeñ işlar, -deptu. Melike bu geplerge ançe işenmey, resimlerini körüveriptu. Bir çağda qarisa özi çüşide körgeñ altun kiyikniñmu resimi turğudek. Buni körüp heyran bolğan Melike:

— Ey yigit, buni kandağ sizdiñiz? -dep (303) sorığan iken. Şahzade:

— Men bu kényikni ovğa çıkkan çağda körgeñ, -deptu. Şuniñ bilen Melike başqa resimlerini körmestin, yigitni ordığa tekliplilip koyup munçidin kaytıptu. Şundağ kılıp Melike bu şahzadige iş- peş tartıp kaptu. «Bu yigitniñ qolidin héli işlar kélidığan oğşaydu» dep oylaptu Melike. Uzun ötmey Şahzade ordığa keptu. Melike uni egizlikli kırık gulaç kélidığan munardiki öyide kütüvaptu. Melike:

— Ey yigit, sizni bu yerge çakırışimdiki mekset mühim bir işni sözlişiş, -deptu. Şahzade:

— Kandağ gep bolsa aldilirida beşim töven, -dep cavab beriptu. Melike bu gepni añlap külüp kétiptu.

— Ey yigit, siz sizğan heliki altun kiyikni men çüşümde körgeñ. Şuniñğa qarığanda, ikkimizniñ teğdiri bir oğşaydu. Biz turmuş kursağ. Siz kandağ qarısız? dep sorığan iken. Şahzade heyran bolğan kiyapette cim boluvaptu. Kız yalvurup turuvalğaça, şahzade ahır yüzini tam terepki burap maqul degen işarini kaptu. Buni körgeñ Melike:

— Söyümlük şahzadem, maña bir qarıgına, -degen iken, şahzade tolun aydek kızdin hicil bolup qarıyalmaptu. Aqivet Melike Qanhor bilen Şahzade toy kılıptu.

Künlerniñ biride, şahzade ayalı Melike Qanhorğa öz keçürmişlerini bir- birlep sözlep beriptu. Melikiniñ şahzadığa bolğan muhebbiti künden- küñge ulğıyiptu. Küñler ötüp, aylar ötüp Şahzade bilen Melike şahzadiniñ şhirige ravan boluptu. Ular alte aylıq yolni üç ayda (304) besip Şahzadiniñ şhirige keptu. Ular ata- anisi bilen körüşüptu. Padişah Şahzadige kırık bir kéçe- küñüz toy kılıp beriptu. Bu işlardin hayacanlangan Melike öziñiñ qol astidiki hemme şherni ve padişahlığını şahzadige ötküzüp beriptu. Ular behtlik turmuş keçürüptu (305).

44. Melike Ziba Çéhre⁴⁷

Ötken zamanda, yékin zamanda bir bir padişah ötken bolup, uniñ éti Zade Méhri iken, u padişahniñ leşkiri edetsiz, hezinisi hézabsiz ve şöhriti alemge pur ketkeniken. Sipagerçilikte, kılıçvazlık, oq étiş, neyzivanlık, at çépiş katarlık işarda uniñ teñdişi yok iken. Bu padişlıkta, «Servi Abat» dégen bir bağ «Heyri Abat» dégen bir imaret bar iken. Bir küni orda ehli Heyri Abat erkane dölet ve ehyane seltenetleri bilen aliy bezme qurup olturuşqanda, dölet hadimliri ornidin turup padişahqa mundaq deptu:

— Şaha, cahanga panasen, ömür iqbaliñ parlaq bolğay. Bu bağubostanga, bolupmu uşbu Heyri Abatqa bir danişmen, hösün- latapette yégane melike devran bolsa yahşi bolatti.

Bularniñ teşebbusliri Azade Méhrige maqul képtu. Ular kenişip bu yahşi işqa kadem koyuptu. Her tereptin, her qaysi memliketlerdin sürüşte kilişiptu, künler, aylar ötüp, ahir bir küni «Cemşit evladidin bolğan Ziba Çéhre dégen bir güzel melike bar iken, adem esli içide uniñ bilen baraver kélidigan güzel bolmigan» dégen hever keptu.

Azade Méhri bu heverni añligandin keyin aşu kızğa (249) ihtiyarsiz gayibane iştıyak bağlap, köp hediye- sovgılar bilen elçi evetiptu. Ular bérıp körüptuki, Ziba Çéhreniñ güzelliği heverçilerniñ éytkinidin ikki hesse artuq iken. Kızniñ ata- anisi elçilerniñ telipini nailac qabul kıptu. Çünkü Ziba Çéhriñi öz razılığı bilen bermise zorluq bilen éliş kėtişni bildiken.

Elçiler hursen bolğan halde qayıtip kélip, padişahqa qutluq heverni yetküzüptu.

Padişah öz dairisidiki vilayetlerniñ başpanahilirini hazır kılip, uşbu işni ularğa izhar eylep toy tereddutini kilişqa kirışiptu. Katta toy- merike ötküzülüp, ahir padişah Azade Méhri yahşi saette Ziba Çéhreni öz nikahığa aptu. U Servi abat ve Heyri Abatni Melike Ziba Çéhriğe tekdım kıptu. Ular birneççe vaq huşal- huranlıq bilen kün ötküzüptu.

Padişah hedése şıkarga çıqip, sehra seylisi kılidiken, kəciliri Servi Abatqa bérıp, Heyri Abat içide Melike Ziba Çéhre bilen söhbet quridiken, şundaq eyş- işret bilen héli

⁴⁷ Melike Ziba Çéhre. Uyğur Hëlq Çöçekliri 8. Neşirge Teyyarlıguçı: Sattar Tohti. Şincan Hëlq Neşriyatı, 1999, ss. 249-262.

künler ötüptü. Padişah Azade Méhri pelek gerdişiniñ aylinişidin, alem helkiniñ ehvalidin bihever qaptu. Bir küni padişah Heyri abatta Melike Ziba Çéhre bilen bezme eylep olturganda, asmanda bir top gaz peyde boptu, padişah mestlikte ornidin turup, gazlarga karitip okyasidin üç tal ok üzüptü. Ecili yetken üç gaz arka- arkidin yerge çüşüptü. Şahniñ megrurlinişi téhimu örleptu, hizmetçiler gazlarni élip, peylirini yulup tazilap, türlü dora, dermenlar bilen kavap kılip, üç aq légenge sélip şah Azade Méhriniñ aldıga (250) keltürüptü. Dastihan ehli gaz kavipini iştiha bilen yeptu. Padişah téhimu megrurlinip térisige patmay qaptu.

— İy mélikem, -deptu padişah Ziba Çéhriçe, -bu abroy saña kupaye, eger birer kasıpka tegken bolsañ, saña munçe dölet bolmiğan bollati.

Padişahniñ sözi Melike Ziba Çéhriçe yaqmaptu.

— Herkimniñ öyide kelbi pak ayal bolsa, -deptu melike padişahqa, -uniñ kedimniñ berkitidin ol hanida okniñ biri tokkuzga tege eceb emes. Biravniñ nepside, yene biravniñ kediminde yaki kolida şarapet köptur.

Buni añlap Şah Azade Méhriniñ közliri parkırap képtu.

— İy uzun çaçlık insan, -deptu padişah, -bu sözliriñdin melum boldiki, seniñ kedimiñniñ berkitidin meniñ üç okum üç gazga tegken bolgay, eger bu iş seniñ sevebiñdin maña yetken bolsa, boldi men bu dölettin bizar, emdi seni nikahimdin çıkardim.

Padişah hotunini talaqa kılğandin keyin hizmetçilirige:

— Bu bidebni koğlap çıkariñlar, nege barsa şu yerge barsun! -dep boyruptu. Melike Ziba Çéhre derhal ornidin turup, yüzige perdisini tartip, sirtiga kadem koyuptu ve arkisiğa burulup:

— İy padişah, sendin cüda bolsam ölmesmen, Alla- Taala yene nikah ve riski revzi karamet kılgay. Yadiñda bolsunki, ikki pulga almaş otunçiniñ nikahiga kirsemmu, Alla Taalaniñ şapaitidin uni sendinmu aliy mertivilik, saltenetletlik padişah kılgaymen, -deptu.

Melike Heyri Abat dervazisidin çıkıp tevekkülini hudaniñ (151) inayetige bağlap yolga ravan boptu. Özini pak pinhan saklığanlığı için hécyerni körmigeniken. Ahir dilini

Allağa tapşurup alğa qarap kétévériptu. Heyri Abattin çıqqan bir yol sehra terepke baridiken. U şu yolğa çüşüptu. Yolda unińğa bir er kişi uçraptu. Melike qarisa, özi éytqan kembegeldinmu better bir kişi iken. Qolida bir eski orgaq, tokkuz yerde ulıki bar bir argamçidin başka dunyalıqtin héçnersisi körünmeptu. Melike baştin- ayağ qarap: «Belkim bu vilayette bunińdin töven turidigan kişi bolmisa kérek...» dep oylaptu.

Bu adem heşiketen otunçılıqtin başka hüniri yok nahayiti namrat kişi iken. Her künlüki cangalğa bérıp, dümbiside otun yüdüp bazarğa apirip sétip, pulıga un alidiken, unni kuruq suğa sélip élištürüp yeydiken, peket yağ- göş işletmeydiken. Uniń bir hotuni ve ikki balisi bar iken.

Melike Ziba Çéher hudadin himmet tilep otunçı kişiğe edep bilen salam bériptu. Dilida hudayitalağa iltica kılıp «İy mehmudi berhek, men aciz, asi bendeñniń duasini icabet kılğansen» deptu.

Otunçı cavab salamdin kéyin melikiniń baş- ayıgıga bir qarivaptu- de, köñlide «bu perizat bağı iremdin yaki güzel bostandin çıqqan bolğay, héç adem neslige ohşımaydu» dep heyran qaptu. Közini uvilap- yoğan éçip yene qaraptu.

— Ey kişi, -deptu melike, -etińiz néme? Qaysi sheherdin bolisiz? Mehellińizniń ismi néme?

Otunçı oñaysızlıp:

— İy yégane devran, -deptu otunçı oñaysızlangandek (252) bolup, -meniń étim- otunçı Siyit, bu vilayette yette yaştin, yetmiş yaşkiçe hemmisi meni bilidu. Bizniń mehelligi «Namratlar Mehelligi» deptu. Meniń bir hotunum, ikki oglum bar, bir oglumniń éti Micit, yene biriniń éti Himit.

— İy kişi, -deptu melike yékimlik ahańda, -men özümni sizge beğıslidim. Tézlik bilen otunğa bérıp, otun élip kélip, pulıga un élip öyge bérin. Balilirim aç qalğandır.

Melike sheher terepke ravan boluptu, sheher içige kirip, izdep sorap Namratlar Mehelligini ve otunçı Siyirniń öyini téiptu. U yerdiki kişiler heyran bolup külüşüptu ve «eciba, bu güzel melike otunçı Siyitniń öyine palketotida köydürüp berbet kılmiğay» dep oylišip, bir harabi kepini kórsitip qoyuptu. Melike bérıp qarisa, Siyitniń öyi başkılar

söretligendimu betterek bolup, ne işiki, ne téminiñ tayini yoq iken. Melike bu töt taminiñ içige nezer saptu. Yer yüzi ottuz- kırık yıldın béri süpürge didarini körmigendek, her hıl eski- tüşki nersilerge tolup ketkeniken. Hoyliniñ otturisida ériş bolup, su ékip turidiken. Melike qarisa suniñ boyında bir ayal olturuptu. Uniñ çaqliri huddi kağıniñ çañgisidek bolup ketkeniken. Melike: «Éhtimal, bu Siyitniñ cüpti bolsa kérek» dep guman kıptu ve u hotunniñ aldığa bérip salam bériptu. Kucaklap körüşüp, mulayimlik bilen çiraylık sözlerni kıptu. Romalini élip bir yerde koyuptu. Köñlikiniñ péşini türüp, yeñirini şimaylaptu, avval «bismilla» dep hest- ehletlerni yigiptu. Su çéçip öy içini süpürüptu. Kéyin oçaq béşi, kaç- kuçılarnı yuyuptu. Ve su işitip héliki ayalni pakiz yuyupdurup, öz tağıki bilen çaqlirini tarap çiraylık örüp koyuptu. Kiyimleriniñ yirtiklerini yamaptu.

— Oğlum Micit bilen Himit nede? -dep soraptu. Ziba Çéhre ayaldın (153).

Şu çağda taşkıridin ikki oğul yiglap kırıptu.

— Ana, kırsıkımız éçip ketti!...

Melike bularniñ Micit bilen Himit ikenlikini pemleptu ve ornidin turup:

— İy oğullirim, sevri kıliñlar, atañlar kélidiğan vaqıt boldi, -dep balılarniñ yaşlırını sürtüp, yüz- közlırını yuyup, kiyim- kéçeklırını pakiz tazlıp, zoqlınıp, pişanisige söyüp koyuptu.

Emdi ikki kelime sözni otunçı Siyittin anlañ:

Siyit melikidin ayrılıp öz- öziğe: «İy otunçı, béşinğa égir kün çüşti. Gadaylıktıñ üstige bu cadugerge yoluktuñ, emdi uniñ damığa bent bolmisañ yahşı bolatti. Bu sirni añlığanlar séni meshire kılar, belkim otunçılıktımu kıruş kıalarsen...» deptu. U avvalki aditi boyıçe otunni bazargı élip kélip sétiptu. Un- pun élip öyge kelgiçe keş boptu. U öyige kélip hoyla- araminiñ, öy içiniñ pakizlıkını, hotuniniñ ve oğulliriniñ kündeş parkırap turğan reñgiroyını körüp: «Vadıriha, bu néme iş boldi. Adışıp kıaldımmu néme? Bu özi néme karamet?!» deptu. U çıkıp ketmekçi boptu. Şu çağda melike:

— İy Siyit, néme boldiñiz, bu öz öyiñiz, -deptu ve ikki oğulğa buyruptu, -atañlar hérip keldi, yögürüñlar, bu yerge élip kéliñlar.

Himit bilen Micit atisiniñ aldığa béríp: «harmenñ dada» dep pétidin tartıptu. Siyit heyran bolup qedimini içkirige aptu. Melike yügürüp kélip uniñ qolidin unni aptu ve romili bilen Siyitniñ yüzini sürtüp izzet- ikram bilen öyniñ törige aturguzuptu. Qazanda su qaynap turğaniken. «Bismilla» dep unniñ yerimini qélip umaç téptu, herbirige bir-ikki tavaqtin (254) umaç bersimu, aşniñ yerimi eşip qaptu.

Bu kéçini ular paraqet bilen, melike ibadet bilen ötküzüptu. Seher bolğanda Ziba Qehre eşip qalğan umaçni işitip ularğa yene ikki tavaqtin bériptu. Siyit şeherga méniptu. Yene otun élip sétip, uniñ pulığa un élip keptu. Ziba Qehre unniñ yerimini élip qélip, bir qazan umaç pişurup ularni ondan toyguzuptu. Aridin bir hepte ötüptu (254).

Melike Siyitqa:

— Bütün un almañ. Pulniñ yerimiğa köş, yerimiğa yağ élip kélín, çünki unimiz héli bar, -deptu.

Siyit göş, yağ élip keptu. Bütünki umaç tatlıq, göşlük boluptu. Etisi melike:

— Bütün gürüç, seve, piyaz keltürün, -deptu. Siyit aditi boyıçe otuni sétip pulığa gürüç, seve, yağ ve piyaz élip keptu. Melike oñşitip bir qazan polu étiptu. Şundaq qilip bir neçe müddet ötüptu. Gürüç, un, yağ, göşlermu yigilip qaptu. Ziba Qehre her küni başqa- başqa tamaq étip beriptu.

Bir küni melike Siyitqa:

— Bütün otun satkan pulğa köziñizge néme körünse şuni élip kélín, -deptu.

Siyit şu küni otunni sétiptu. Pulini qoliğa élip oyaq- buyaq qaraptu. U bir adem tutup turğan acayıbla bir quşni körüptu.

— İy burader, bu quşuñni qançe pulğa satisen? Dep soraptu Siyit.

— İkki teñge bériñ, -deptu u adem. Siyit ikki teñge béríp quşni sétivaptu ve melikiniñ aldığa élip keptu. Melike quşni qoliğa élip baş- közini silap buğuqlanğan ayaq-kanatlırini (255) yéşip qoyup bériptu. Siyit yene adettikiçe öz işini qilivériptu.

U hepte natıq dégen hasiyetlik quş bolup, aq köñül ademni tapsa yette tilda sözleydigen ve hasiyetini körisitiken, qara niyet ademlerge yolukup qalsa sözlimeydiken.

Öziniñ hasiyettinimu bildurmeydiken. U her heptide bir tuhum tuğidiken, u tuhum dünyada kem uçraydığan göherge oğşaydiken. Hıdaytaala öz pezli kerimi bilen seveb kılıp Hepte Natıknı melikige yetküzüptu.

Uzaq vaqıt ötmey, melikiniñ ilkige birkaçne göher yigilıptu. Bir küni melike Siyitka:

— Bütün sehrağa barmañ, bazarağa barısız, -deptu.

— Hop, bolidu, -deptu Siyit.

Melike göherlerni bir aq romalğa çigip Siyitka bériptu ve tapılaptu.

— Sarayniñ dervazisi aldığa bérıp tutup turuñ. Her kim bahasını sorsa, «ınsap bilen néme berisiñiz meyli»deñ. Buniñdin başqa sözni kılmañ. Allataalaniñ kerimi kandaq bolsa, şundaq bolğay.

Siyit sırayniñ aldığa bérıp romalrıni tutup turıptu. Kişiler uniñğa qarap: «avu divanını kördüñlarmu, ikki tuhumni saray işikide satmağçı imiş» dep külüşüptu.

Siyit saray işikide bir saet turıptu. Bu şeherge yene bir şherdin uluğ karvan kelgen bolup, hemmisi öz sodisi bilen avare iken. Bir çoñ bay muşu sarayda turidiken. Hemme matalırını téñip, sétiş üçün bzarağa çıkmagçı bolıptu. Çıxivétip tuhum tutup turğan Siyitni körüptu. Bay heyran bolğınidin yékin kélip qarısabu adettiki tuhum emes, belki göher iken (256). U Siyittin sorıptu:

— İy burader, bu tuhumliriñizniñ bahası kaçne?

— İnsap bilen néme bersiñiz şuni alimen, -deptu Siyit.

Bayniñ yüriki yerilgudek bolup, hayacanlangan halde Siyitni hucrisiğa başlap kırıptu ve yen tuhumniñ bahasını sorıptu. Siyit avvalkıdekla cavab bériptu. Hélikı bay Siyitka baştin- ayağ yéni ésil kiyimlerini kiydürüp, bir yorga atğa mindürüp, ikki sanduğni bériptu.

— Méniñ tapқан- terginim muşu ikki sanduğta, -deptu ve golamliriğa qarap, -İy golamlar bu kişi emdi sizlerniñ hocañlardur. Silerni men bu kişiğe berdim. Mundin keyin muşu kişiniñ permanide boluñlar.

U yene Siyitka qarap mundaq deptu:

— Qolumda bar nersilerni sizge berdim, razi boğaysiz, -u şundaq deptu- de, başqa sodigerlerniñ bu işka arilişip sodini buzup qoyuşidin ensirep, bir atka minip közdin gayip boluptu.

Siyit gölamlar ve mallarni élip melikiniñ aldığa keptu, sanduklarni éçip depne-dunyani körsitiptu. Bu nersilerni körge melike hudağa köp kêtimlap şükri kıptu. Gölamlarğa cay teyyarlap bériptu.

Ziba Çehre etisi Naştidin keyin Siyitniñ qolığa muştak bir altunni bériptu ve:

İy Siyit, bazarğa bériñ, gölamlarmu bille barsun, obdan öy cabduki élip kéliñ, -deptu.

Siyit gölamlarni egeştürüp bazarğa bérıp, melike buyruğan nersilerniñ hemmisini aptu, gölamlarğa kötertıp öyige keptu (257). Ular öyni tazlip, çiraylıq zinnetleptu.

— İy Siyit, -deptu melike, -emdi nikah kıldurup toy kılaylı.

Elkısse, ular meslihetke asasen teyyarlıqını püttürüp, huşal- hıram toy kıptu. Mehelliniñ ademlerige kiyim- kıçeklerni inam kıptu. Kışiler mubareklep dua kılışıptu. Siyit melikiniñ hızmıtidin razi boptu. Uniñ ihsanı ziyade, dastıhını davamlıq uçuk bolup, şöhrıti künden- künge éşıptu.

Siyit melikiniñ mesliheti bilen imaret yasaşka teredut kıptu ve cımı imaret esvablrını teyyarlaptu. Usta yağaççı, tamçılarnı çağırıp ziyapet bérıp, toy- seripay kıydürüptu, melike ularğa:

— İy ustılar, meniñ imaritimniñ işi tamam bolmay turup başka işlarğa tutuş kılmığaysiler, kaçılık pul, matériyal, üsküne ve hıızmetkar lazım bolsa, het arkılık maña melum kılgaysiler, imaretniñ tamam derizilirini kéçisi özüm salimen- deptu.

Yüzge yékin usta ve uniñğa layık kıruluşçılar özara pütüp işka kırışıptu. Her kéçisi melike kıruluşniñ dairisini belgilep kıoyuptu. Ustılar şuniñğa emel kıptu. Yoklap kelgeñ ademler kıruk kaçtımaydıken. Uzak ötmey imaretler pütüptu. Kışiler körüşüptuki,

bu yerde yéñidin «Sevri Abat» ve «Heyri Abat» peyda boluptu. Birneççe kündin kéyin melike Siyitka:

Emdi oğullarni öyleşniñ tereddutuni kılayli, -deptu.

— Undağ bolsa meslihet körsitiñ, -deptu Siyit.

Melike derhal yekin- yiraqlarğa hetler yézip lazimlik nersilerni ekeldürüptu. Usta maşiniçilarni yigip kiyim tikişke (258) buyruptu. Toy teyyarlıkınıñ esla kimi qalmaptu. On cayda navayhana, on cayda aşhana quruptu ve lazimlik adamlarni yéterlik belgileptu. Belgilengenler öz bilen meşgul boptu.

— Emdi işlar öz iziğa çüşti, -deptu melike Siyitka, -ete seherde turup padişah Azade Méhridin patihe élip kéliñ, andin toyni başlayli.

Tañ étiptu. Melikiniñ hökimi bilen golamlar padişahka layıq dastıhan teyyarlığaniken. Melike Siyitni ésil kiyimler bilen yasandurup bir yahşı atka mindürüptu. İkki golamni atniñ ikki teripide hemeah bolup méñişka boyruptu.

— Padişahka körünüş kılğandin kéyin bu mektüpnü tutuñ, padişahın şu mektüp mezmunida inayet éliñ, möhürini bésip bergey, élip kelseysiz, -deptu melike Siyitka.

«Siyit padişahniñ aldığa baridiken» dégen hever pütün sheherge taraptu. Ademler güzërlerde turup Siyitka salam kılişiptu, yahşılık tileptu.

Padişah buniñdin hever tépip orda hadimlerini Siyitniñ aldığa çıkartıptu. Ular Siyitni hörmet- ikram bilen ordığa başlap kırıptu. Siyit padişah duasidin kéyin, élip kelgen sovgatlırını padişahniñ nezeridin ötküzüptu. Melikiniñ mektupni ikki qollap hörmet- ikram bilen tutuptu. Şah namini élipkatıpka bériptu. Het Siyitniñ tilidin mundaq yézilğaniken: «İy padişahi alem, ömr- iğballiri uzun, beht- döletliri heddidin ziyade bolğay, sözimiz şuki, keminiliriniñ toyığa icazet patihe ve inayetname bergeyla. Yaқи kırık küngiçe vilayet helki etigendin- keçkiçe turmuştа éhtiyaclıq nersilerni Siyitniñ dölethanisidin heksiz alğay. Eger her kimniñ öyidin tütün çıksa padişah günahkâr bolğay.» (259)

Padişah Azade Méhri:

— Siyitbayniñ mektüpidiki mezmundin bir name pütüp cari eyleñlar, -deptu. Name pütülüptu, şah möhürini bésip buyruq kıptu.

— Şeherge carçı séliñlar, taki kırık küngiçe héçkim tamaq üçün tütün çıkarmıgay. Siyit bayniñ toyı tügiğiçe taam ve başqa lazimetlerni Siyit bayniñ ilkidin algay.

Siyit bay öz kesirige kaytıptu. Herkaysı işlarğa mesul bolğanlar öz işğa ige boptu. Toy başlinıptu. Kırık küngiçe héç adem bölek yerdin taam yémeptu. Siyitbay kırık kündin kéyin şehir helkiniñ çoñ- kiçik hemmisige bir yürüş kiyim yetküzüptu.

— Bügün yene bérıp padişahni teklip kıliñ, -deptu melike toydin kéyin Siyit baynin hilvetke çaqırıp, -buniñ sebebini mendin sorimañ.

Siyitbay ün çıkarmaptu. U sovğa- salam élip şahniñ dergahıga bériptu. U dua ve sandin kéyin:

— Şah, ete tamam emeldar ve leşkerliri bilen bille pékirniñkigimu iltipat kılsila. Tazilik kılguçı, at baqquçılarmu qalmisun. Üç küngiçe keminiliri hizmette bolgay, -deptu.

Siyitbay padişahniñ razılığını élip kaytıp keptu. Melike gulamlarnı padişahqa layıq teyyarlıq kılişqa buyruptu. Melikenıñ buyruğıga asasen, şu küni hizmetçi hadımlar puhta teyyarlıq kıptu. Etisi leşkerler sep- sep bolup keptu. Her bir leşker ve emeldarlar öz dericisige qarap belgilenge cayga orunlışıptu.

Kün çüş bolğanda padişah Azade Méhrimu yétip keptu. U bir aliy kesirge çüşüptu. Üç küngiçe şundak katte ziyapetler boluptuki, hemmeyle apirin deptu. Tötinçi küni leşkerlerniñ (260) herbirige esil kiyimler tekdım kıliptu. Kattılarga birdin at cabdup qamçisimu qoşup bériptu. U küni haslar bilen padişah qaptu. Yene acayib aliy ziyapet başlinıptu. Yérım kéçe bolğanda Siyitbay melikiniñ buyrukı bilen padişahni içkirige teklip kıliptu. Padişah içkirige kirip körüptuki, bu yerge Sevri Abat küçüp keptu. Siyitbay padişahni yene bir kesirge başlap kiriptu. Qızlar cüp- cüp bolup neğme- nava kılip, naz-kereşme bilen ussulğa çüşüptu. Heyri Abatta néme bolsa bu yerdimu şu nerse teq iken. Padişah özini Heyri Abatta olturğandek hés kıptu, huşbuy hidlardin mest boptu. Şu çağda ikki kénizek kirip padişahqa salam bériptu. Uniñ arqısidin Melike Ziba Çéhrimu ol künki kiyimliri ve heriketliri bilen kirip, padişahqa üç kétim tezim bece keltürüptu.

Padişah bir körüpla Melike Ziba Çéhrini tonuptu.

— İy padişah, -deptu Melike Ziba Çéhre, -kördüñmu, bir pulğa erzimes otunçı pékirniñ mübarek qedimi berkitidin şahniñşahqa oñşaş döletmen boldi.

Padişah hoşidin kétiptu, kéyin hoşığa kélip öz makanığa ravan boluptu. U bir hepte bitap bolup kişilerge körünmeptu, ahır bir küni padişahh hemmini çaqırıp: «Dilimğa heç kiliş arzusi çüşti, siler yaramlıq bir ademni ménin ornumğa olturguzuñlar» deptu. Halayık padişahhniñ bu pikirige unimaptu. Padişahmu özide çin turup, teht- tacini başqa birige ötküzüp bərişni telep kıptu. Ahır halayık ilacsizliktin:

— İy padişahi alem, öziñiz razi bolup bireylenni öziñizğa koyuñ, -deptu. Lékin padişah ihtiyarni helkqa tapşuruptu.

Halayıkniñ rayi Siyitbayni qarar tépiptu. Buniñga padişahmu qoşuluptu. Halayıqtin razılıq alğan padişah seper teyyarlıqini kılip (261), orda hizmitini Siyit bayğa tapşurup, hec kiliş niyitide yolğa ravan boptu.

Leşkerler ve şerhelkiniñ qatıliri bir aq tögini yasap, Siyit bayı dölethanisığa kélip, öz muddilirini bayan kıptu. Siyitbayniñ melikiniñ aldığa kélip halayıkniñ keliş sevebini éytiptu. Melike:

— Bu kattilarniñ arzusi bolsa şundak bolsa, -deptu ve mubarekleptu. Halayık Siyitbayniñ beşığa padişahlıq tacini kiydürüp, aq tögige mindürüp, ordığa élip keptu ve padişahlıq tehtike olturguzuptu. Hezinilerniñ işkini écip körsitiptu. Siyitbay elni adil soraptu. El hatircem bolup, huşallıqqa çömülüptu. Melike bolsa Siyit bilen ömriniñ ahiriğıçe behtlik hayat keçürüptu.

«Bulaq» jurniliniñ omumi 10- sanidin élinidi.

45. Mestan Kempir⁴⁸

Ƙedimki zamanda bir padişah bolğaniken. Uniñ üç ƙotuniniñ heçkaysisi tuğmas iken, şuña u padişah baliğa zar iken.

U her cüma günide vezirleri bilen ovğa çıķıp köñlini eçişni yahşı köridiken. Lékin, ovğa çıķış uniñ üçün ƙançilik köñüllük bolsa, ovdan ƙaytiş şunçilik köñülsiz bolidiken, çünki herƙançe ovğa çıķkanda tağ- taşlar, yelpünüp türğan giyahlar, şarkırap eķip turğan tağ süliri ve sayrap turğan türlük ƙuşlar uniñ köñlini açsa, ovdan ƙaytkan vaķitta vezirliriniñ baliliriniñ atilirini «dada, dada» dep çıķıp çakirişliri, padişahniñ aldığa «dada!» dep çıķkudek balisiniñ bolmiğanliķi uniñ yürek- bağrini ézidiken, şundaķ çağlarda u köñli yérim bolup öyige kiridiken- de, tamaķmu yémey, tala- tüzgimu çıķmay yétivalidiken.

Künlerden bir küni padişah yine şundaķ ovdin ƙaytıķanda, vezirleriniñ aldığa «dada, dada» dep yügürüşüp çıķқан balılarnı körüp, yürek- bağı kavap (18) bolup öyige kırıptu- de, bir heptigiçe heç yerge çıķmay yétivaptu. Bir heptidin béri padişahni körmigen dost- yarenliri: «Padişahialem bir neççe kündin béri körüymey ƙaldı, ağırtartıp ƙaldimikin, uni yoķlap kélili» dep padişahniñ öyige keptu. Ƙarisa, padişah bésini sañgilitip énikini tutķiniçe ھیالğa çöküp olturğan. Dost- yarenlirini körgen padişah bésini kötürüp:

— Kéliñler, dostlirim kélinlar! -dep sözge teklip kıptu. Dostlar olturup tinç- amanlık hal- ehval sorişiptu. Padişahniñ çirayidin ƙandaķtur hesret otini körgen dostliridin biri:

— Padişahialem, kem didar bolup ƙaldıla, bir heptidin béri tala- tüzge çıķmay ƙoydıla, çiraylirimu, hesretlik körünindu, taviliri ƙéçip ƙaldimu néme? -dep soraptu.

Padişah bir uh tartıptu- de, özini ƙaygu- hesretke salğan derdini éytişķa başlaptu:

⁴⁸ Mestan Kempir. Bulbulgoya. Uyğur Ƙelķ Çöçekleri. Pılanlıguçılar: Abdurahim Ebey; Eħmet Emin. Urumçi. Şıncan Ƙelķ Neşriyati, 2006, ss.18-40.

— Ey dostlirim, özüm padişahmen, talay- talay el- yurt qol astimda, dölitim-baylıqim heddi- hésabsız, hernéme kılsam erkim, özümde bu tereptin arminim yok lékin, perzentsizlik méni hesretke saldı, yürek- bağırmni kavap kıldı.

— Toğra éyttila, padişahialem, perzent dégen ata- aniniñ tügimes- pütmes beht-döliti perzentsiz hayatniñ lezzitimu, huzurimu yok. Şuniñ üçün şunçe el- yurtni sorap turğan, hususen, silidek bir padişahniñ perzent körüşü şert,-deptu. Dostliridin (19) yine biri:

— Menmu ene şu toğrida oylaymenu, lékin uniñ tüvige yételmeyvatimen. Bu toğrida dost- yarenliri qandaq meslihet béridikin? -deptu padişah dostliriğa mürcat kılip:

— Undaq bolsa, padişahialem, bizniñ silige béridiğan meslihetimiz şuki, sili yine hotun elişliri kérek. Ene şuniñden kéyin arzu- armanliri hel bolup qalsa eceb emes- deptu üçinçisi.

Padişahin dostliri bu meslihetni maqul körüp, uniñ meksetni yétişi üçün dua kılip qayıtıptu.

Padişah şu künden başlap şeker qızlırını sürüştürüp, öziğe layik tallaşqa başlaptu. Bu şekerde köp balılıq bir kembegel kişiniñ Aycamal dégen çiraylıq bir kızi bar iken, padişah ene şu kızi maqul körüptu.

Padişah leşker başlıklarından birini çağırıp, şu kızni ekélişke buyruptu. Lékin, padişahniñ yénida turan dostliri:

— Ey padişahialem, qol astiliridiki pukralar içiden köñüllirige yaqqan herqandaq kızni halığan vaqıtta öz huzurliriğa alalaydıla. Emma, köñüllirindiki arzu- armanga yétiş üçün bu işni perman bilen emes, belki helkniñ resim- yosuni boyıçe elçi arkılıq kılisila bolarmikin, -dep meslihet bériptu. Şuniñden kéyin padişah kızniñ ata- anisiğa elçi evetip maqul kıptu, toy künni belgileptu.

Şundaq kılip padişah söziğe qaralıq barlıq yurt (20) ehlini çağırıp yette kéçe-kündüz çoñ toy- merike kılip Aycamalni aptu.

Künler ötüptu, aylar ötüptu, Aycamal éğir ayağ boptu. Bunu körgen padişah: «mana emdi menmu perzentlik bolidiğan boldum» dep nahayiti huşal bolup, Aycamalni başqa hotunlirdin yahşi körüşke, köprek hörmət kılışğa başlaptu. Padişahniñ çoñ hotunliriniñ buniñğa tarlıki kélip: «hep tohta, sen tokalniñ bir edipini bermisek» dep köñlige püküp yürüptu.

Aridin yene bir neççe ay ötkenden kéyin, padişah öz vezirliri bilen ovğa çıkıp kétéptu. Aycamalniñ ay- küni yékinlişip qalğanlıqini sezgen padişahniñ çoñ hotunliri merezlik kılip: «eger bu tokal aman- ésen tuğup qalsa, padişah pütünley uni yahşi körüp, bizden köñli sövüp kétidu, şuña uniñ tuğğan balisini padişahniñ yoqluğiden paydilinip yoqıtivétiş kérek» dégen pikirge kélişiptu ve bu qara niyetlirni orundaş üçün şu sheherdiki caduger Mestan Kempirni yardemge çağırıp:

— Vay moma, can moma, kişini hacitidin çıkarisa savab bolidu, deydiğan, şu tapta bizniñ silige nahayiti çoñ bir işta hacitimiz çüşti, uni peket özlırila orundiyalayla. Hazir tokalniñ tolgıki tutup yatidu, u tuğğan çağda bir amal kılip balisini yoqıtışniñ yolini kılsila, biz silige néme desile şuni béreyli, -dep özü niyetlirini éytiptu.

Bu sözni añlığan caduger Mestan Kempir bu işni (21) orundap bérişke vede bérıp, köp altun aptu ve Aycamalniñ tuğuşıǵa yardım kılıdıǵan kindikana süpütide uniñ aldığa kırıptu. Aycamalniñ vaqti- saeti yétip koşkézek bir oğul, bir kız tuğuptu. Lékin, birinci tuğuttila koşkézek tuğğan yaş Aycamal es- hoşidin kétip, héç nersini bilmey yétip qaptu. Bu Mestan Kempirge rasa oñ keptu. U derru yéñi tuğulğan ikki küçüktépip keptu- de, Aycamalniñ yéniǵa koyup koyuptu, uniñ tuğğan balilirni deryaǵa taşlıvėtiş üçün latığa orap élip kétéptu. Deryaǵa yetmestinla Mestan Kempir hérip qaptu ve: «ovvay, deryaǵa kaçan yétip baray, avare bolup yürgüçe muşu yergila taşlıvetmeymenmu» dep bir kırnıñ keynige taşlap koyup kaytıptu.

Padişahniñ çoñ hotunliri qara niyetliri orundalıǵınıǵa nahayiti huşal bolup, derru bir hizmetkarini çağırıp uni:

— Padişahniñ zati pes, gaday toklı küçük tuğdı, derru padişahniñ ov kılip yürgen yérge at çapiturup bérıp hever kııl, -dep buyruptu.

Héliki hizmetkar «küçük tuğdi» dégen sözge işteğüsi kelmisimu, padişahniñ hotuni kılğan emr bolıǵamlıǵı üçün, derru atni égerlep miniptu- de, çapturǵınıçe taǵka kétiptu. U taǵmutaǵlarnı arılap yürüp padişahniñ téptu ve unińǵa:

— Vay padişahıalem, men silige çoñ hotunlirniñ emri bilen bir hever ekeldim, lékin éytişka qorkimen, -deptu (22).

— Qandaq hever, téz sözl! -deptu padişah.

— Eger bir qoşuq kénimden keçsile éytay, padişahıalem, -deptu hizmetkar.

Padişah añlaşkan taqetsilinép:

— Hüp keçtim éytqın, -deptu.

— Vay padişahıalem, kiçik hotunliriniñ közi yoruptu, tuǵqını adem emes, ikki küçük iken, buni téhi héçkimge bildürmeptu: çoñ hotunliri méni derru silige hever yetküzüshe evetti- deptu hizmetkar buni añlıǵan padişah: «ah, bu némidégen resvaçılıq!» dep péşanısige birni uruptu- de, hizmetkarga:

— Atni qandaq çapturup kelgen bolsañ, şundaq çapturup berip ularǵa éyt, toqalniñ qaçlırını kırkıp, éǵılniñ bir buluńıǵa katek yasap, uni şunińǵa solap qoysun, küçükliri aldida tursun, lékin bu işlarnı başqa héçkim bilmusun, -deptu.

Héliki hizmetkar yene éti qara terge çüşküçe çapturup qayıp keptu- de, padişahniñ emrini izhar kıptu. Padişahniñ çoñ hotuni «mana emdi biz meksitimizge yettuq, padişah yenila bizni yaqşı köridiǵan boldı» dep, éǵılniñ bir buluńıǵan bir ketek yasıptu, Aycamalniñ qaçlırını kırkıp, unińǵa solaptu, aldıǵa héliki küçüklerni taşlaptu, yéniǵa yundi toldurulǵan bir yalaqni qoyup qoyuptu.

Aycamal hoşıǵa kelip qarisa, özi éǵıldiki ketek içide yatqudek, qaçlırı kırılǵan aldida ikki küçük, bir yalaqta yundi turǵan. U vekeniñ néme ikenlikini (23) bilmey hañ-tañ bolup yıǵlaptu, qaqsaptu, lékin ilaq tapalmaptu. Şunińdin başalıp Aycamalniñ makani katek, ǵızası qalǵan- qatqan yundi bolup qaptu.

Mestan Kempir taşlivétip kelgen balılarnı deryada su içip kélivatқан bir ana kéyik körüp қelip тағқа élip kétiptu ve bir taş ғарниñ öñkürige cayлаşturup, öz sütini emdürüp бekişқа башlaptu.

Ay, күн hetta yillarmu ötüptu. Aka- siñil baliler ösüp çoñ boptu ve öñkürden çıқip etrapta көñül éçip oynaşқа башlaptu.

Bir күni padişah şu тағқа ov ovlap берip қaptu. Padişah héçқандақ ov hayvani uçritalmay hérip- éçip yürgende, aldi tereptiki bir қirniñ keynidin bir kéyik çıқiptu- de, cim қарap turuptu. Padişah: «he mana, emdi ҳудayim berdi» dep оқyasini teñlişike, héliқи kéyik lip қilip kéçiptu, nérirақ берip yene қарap turuptu. Padişah paypaslap yéқinрақ barsa, yene nérirақ kéçip берip turuptu. Шundaқ қilip, padişah ene atimen, mana atimen dep, kéyikni egişip héli yerge kétip қaptu. Kéyik padişahni melike қilip héliқи oynap yürgen ikki baliniñ yéniға egeştürüp keptu- de özi bir қirdin éşip ғayib boluptu. Bu ene şu balılarnı бekip yürgen kéyik iken.

Balılar padişahni көrüşі bilenla kéçiptu. Padişah bolsa: «Ay ҳудayim, şu тағу çöllerge bergen balini maña némişқа берmeysen?» dep yene derdke tolup қaytip kétiptu.

Öyge kelgende ғizamu yémestin, ҳotunliri bilenmu (24) gepleşmestin, ҳapa helda ҳiyal sürüp oltürüptu. Etisimu padişahniñ шundaқ ҳapa halda ҳiyalға çöküp olturғinini көrgen ҳotunliri:

— Ikki күnden buyan баш көtürmey ҳiyalға çöküp kettiliғu, birernersidin ҳapa boldilimu? -dep sorişıptu. Padişah:

— Hey ҳotunlar, ҳудayim çöl- bayavanlarға bergen balini maña berse bolmsamidi, -dep öкүнүp turup, ovға çıққанда көrgen balılar toғrisida sözlep берiptu.

Padişahniñ bu geplirini añliğan ҳotunleri içinde, ah, héliқи balilarmikin? Қандақ teқdir bilen ölmey hayat қaldikin? Emdi sirimiz éçilip қalmisa bolattıғu, dep oylaptu. Шu çağda çoñ ҳotuni (25):

— Қoysila, yoқla nersige көñillirini buzup, özlirini avare қilmisila. Hудayimniñ vaқti- күni көp, silimu perzentlik bolup қalarla, -dep padişahniñ көñlini yasaptu.

Bu хотунлар падишахтин ҳалий бир yerге тоқлинип өзара меслиhetлиштиу. Буларниң biri:

— Падишахниң көрүп келгини теһқиқ шу балилар bolsa керек, ular болмиса, чөл-
байаванда неме қилип жүрген балилер u? -депту. Иккинчиси:

— Eгер шлар bolsa, бир күни болмиса бир күни сиримиз эчилип қалиду, чўнки падишах
овға чиққанда ularни yene көрүш mumkin, -депту. Үчинчиси bolsa:

— Her эһтimalға қарши, сиримиз эчилип қалғуче ularни көзден yoқитиш керек. Шуға
yene Mestan Kempirни шу тағқа еветип, балиларни өлтүгүзүвэтеyli, -депту. Булар шу
меслиhet билen Mestan Kempirни чақиртип келип:

— Sadiғиңиз болayi, moma, бизниң қилған ишимиз чала қалғанiken. Сили ташлап келген
балилар неме сеvebtиндур өlmestин тағда ойнап жүрүптудек, падишах овға берип
көрүптудек. Икки күнден бери ҳаpa, шларни ҳиял қилип, бағ көтүрмey olturidu. Yene овға
чиққанда u балиларни yene көрүп қелиши mumkin. Eгерде сиримиз эчилип қалса, бизниңму,
siliniңму сенимиз тенимизден сўда болиду. Шуға, ишнiң алдини элип, бир ilacини қилаyli. Сили
тағқа чиқип шу балиларни тэpip ucуқтурup kelsile, éteклirини тоштурup altun- күмүш биримиз,
-депту (26). Mestan Kempir «ҳop» деп étикини тоштурup altun- күмүшlernи aptu- de, öyige
берип бир булуңға көмүлүпту, кэyin тағқа varan boпту.

Balиларниң қeyerде иkenлигини éниқ бilmиген Mestan Kempir тағмутағларни эшип,
қирмуқирлирдin öтүп, sayimusayларни кэzip жүрүпту. Униң кийимлири тikenлерге ilинип tenлири
tilинип кэтипту, ayaғ кийимлири yирtilип putлириға тiken kirип, tapabliri тэшилip кэтипту, бир күни
эгиз қиya тағларни arилap кэtip берип, шу yerде жүрген бир қизни көрүп қaptu- de: «hey mana
taptim» деп қизға қарap étилипту, lékin қиз mu bu momayни көрүп öңкүрге кэчип kirип,
униң ағзини mehkem étivaptu (27).

Қизни қоғлап öңкүрге кирelmиген momay униң ағзини эчiшқа ҳели urунup көрүпту,
zadila ачalmиғandin кэyin:

— Hey қизим, öңкүрниң ағзини ач, buyаққа чиққин, men саға tatлиқ элип кeldим,
me, al, -dep алдаp бéкипту.

Lékin, kız akisiniñ ovğa çıķıp kėtiş aldida: «birer kişini körseñ, öñküрге кéçip kirip aǵzını étival, aldisa işenme, öñküрни zadi açma» dégen sözlirni eslep, Mestan Kempirge aldanmaptu ve öñküрниñ iççide turup:

— Nedin kelgen bolsila, şu yaǵқа ketsile, moma. Hazir akam ovdin kelse, silini tirik qoymaydu, -deptu.

Mestan Kempir söziçe: «Rast, buniñ akisi çoñ bolup qalǵandu, men bolsam kirip qaldim, uniñ üstige, neççe kéçe- kündüz yol yürüp dermanimden kettim, yene ölüküm muşu çöl- bayavanlarda kélip qalmisun» dep oylaptu- de, bularni başqa yol bilen - divilerniñ qolida öltürüşniñ koyıǵa çüşüptu.

— Kızım, bolmisa, sen maña qulaq sal! Muşu taǵniñ künpėtiş teripide, üç künlük yolda, bir bulaqniñ boyida bir tip dereh bar. Akan ene şu derehniñ şehiden ekélip tikse, karamet yel- yemişlik bir baǵ bolidu. Akan kelgende ene şu derehniñ şehidin ekélişni éytqın, unimisa, yiglap turuvalǵın. Eger akañ: «kimden, añlidiñ?» dese, çüşümde kördüm, dégin, (28) -deptu- de, özi qaytip kėtiptu.

Héliden keyin kızniñ akisi qaytiptu. Aǵşimi aka- sinil ikkisi geplişip olturǵanda, siñlisi:

— Aka, muşu taǵniñ künpėtişi teripide, üç künlük yolda bir bulaq bar iken, u bulaqniñ boyida bir tüp dereh bar iken. Eger şu derehniñ şehidin ekélip tikse, dünyadiki türlük- tümen yel- yemişlerniñ hemmisi bar bir baǵ bolǵundek. Cénim aka, ene şuniñ şehidin ekélip tikip bersiñizçu, -deptu. Siñlisiniñ bu sözlirini añlıǵan akisi:

— Qoy, bundaқ bolmiǵur gepni nedin añlidiñ? -deptu. Siñlisi bolsa yiglap yalvurup:

— Çüşümde kördüm, cénim aka, méni siñlim désiñiz, yaқ démeysiz, -dep turuvaptu.

Siñlisiniñ telipini қiyalmastin, akisi «hop» deptu ve etisi yolǵa ravan boptu. Aridin bir yérим күн ötüp yoliniñ yérimiǵa kelgende, baliniñ aldidin apaқ saқallıq ve uzun hasa tayanǵan bir bovay çıķıp qaptu. Bala salam bérıp ötüp kétip barganda, bovay balini tohtitip:

— Yol bolsun, balam, nege mañdiñ? -dep soraptu.

Bala künpétiş tereptiki bulak boyidin dereh şehi ekélişke kétip barganlıqini éyiptu.

— Hey balam, heterlik seperge çıqipsen. Heyr, meyli, «yolvas izidin, yigit sözidin kaytmas» dégendek, şunçe yol bésip kepsen, emdi bérivergin. Lékin, balam kuluğında tutqinki, sen dégen u dereh divilerniñ makanida, u yer divilerden kéçe- kündüz haliy bolmaydu (29). U derehniñ şeñiden almaqçı bolup bargan qançe- qançe ademler divilerniñ qolida ölüp ketken. Sen yene bir yérin künden kéyin yétip barsan. Yétip bargandan kéyin yiraq bir yerde mökünüp turğın. Kün çüş bolup taza qızığan çağda, divilerniñ hemmisi çüşilik gizağa kirip kétidu. Ene şu çağdila şahtın sundurup kaç. Eger diviler tuyup kélip qoqlap çıqqudek bolsa, keyniñge qarimastin kéçivergin. Altun bérimen désimu, yambu bérimen désimu, yalvursimu, doq kılsimu keyniñge qarimay kaç. Keyniñge qarisañ, tutulisen, qarimisañ, qutulisen. Aqyol bolsun. İşiñ onuşluq bolsun, meksitinge yet, balam. Amin Allahu ekber, -deptu bovay ikki qolini égiz kötürüp saqilini silaptu, -de, kėtiptu. Bala:

— Éytqanliri kelsun, ata! -dep öz yoliğa kėtiptu.

Aridin bir yérin kün ötkenden kéyin, bala keñ bir sayğa yétip keptu, qarisa, saytiñ içi apaq ustıhanlarğa tolup ketken. Bular şu derehniñ şeñiden éliška kélip divilerniñ qolida ölüp ketken ademlerin ustıhanliri iken. Sayniñ u qaptılida parqırap ékip turğan bir bulak, uniñ boyida yoğan, bük, yapyéşil bir tüp dereh ve uniñ etrapida yürgen turğan diviler körünüptu. Bala: «men izdep kelgen dereh şu bolsa kérek» dep, héliki bovayniñ sözlirini esleptu- de, özüni daldığa élip yoşurunup yétiptu.

Kün çüş bolğanda tağ- taşlarnı titritip qattıq (30) carañlıq bir avaz çıqıptu- de, uyaq- buyaqtin diviler kélip bir töşükke kirip kėtiptu. Taşkırida héçkim qalmaq cimcitlik başqanda bala asta ornidin turup derehniñ yéniğa bériptu- de, bir tal şeñini şunduruvélip kéçiptu, lékin sezgür divler şahtniñ «çars» kılip sunğanlıqini añlap çıqıp balini qoqlaptu.

— Hey ademzat, tohta! Me saña altun, me saña yambu, tohta! Héç bolmisa, keyniñge bir qara, -dep diviler qoqlap méñiptu, aldap békıptu, doq kılip békıptu, lékin bala héç tohtımay ve kéynigimu qarimay kéçip qutulup kėtiptu.

Bala uyaqqa üç kün, buyaqqä üç kün- alte gün yol méñip yettinçi küni öz öñkürnige yétip keptu. Aşşimi aka- siñil ikkisi meslihetlişip şaḡni bir tüzleñge tikiptu. Etisi öñkürdin çıkip qarisa, şundaḡ bir baḡu bostan peyda boptuki, ḡilmuḡil yel- yémişler pişip turḡan reñmureñ güller éçilip turḡan türlük- tümen kuşlar sayrışıp turḡan, baḡniñ otturisiidiki kölde béliklar üzüşüp oynap yürgen buni körgen aka- siñil ikkisi baḡda ḡuşal seyle kılip köñül éçip yürüptu.

Şundaḡ kılip, aridin bir neççe kün ötüptu. Künlerniñ biride padişah yene şu taḡka ovḡa kélip qaptu. U ov ovlap yürgende, uniñ aldida héliki kéyik peyda boptu- de, burunḡidek qarap turuptu. Padişah atmaḡçı boptiken, nérirak kéçip bérip yene qarap turuptu. Yene atay dése, yene nérirak kéçip bérip padişahni (31) héliki baḡka egeştürüp apiriptu- de, özi ḡayib boptu. Aḡisi ovḡa kétip siñlisi baḡda oylap yürgeniken. Kıız padişahni körüp kéçip kétiptu. Padişah nece ḡapa bolup qayıptu.

Padişahniñ ḡapa bolup qayıtḡanlığını körgen ḡotunliri yene hal soraptu. Padişah ov ovlap yürüp körgenlirini yene sözlep bériptu.

Balılarniñ téḡiçila bar ikenlikini bilgen padişahniñ çoñ ḡotunliri derru Mestan Kempirge nurḡun altunlarni bérip uni yene evetiptu.

Mestan Kempir bu kétim özi körgen yol bilen toptoḡra héliki öñküрге keptu, lékin öñküрге kiriştin éhtiyat kılip, aḡaisiniñ bar- yoḡluḡını biliş üçün bir yerde marap yétiptu.

Kızniñ aḡisi şu küni ovḡa kétip siñlisi yalḡuz ḡalḡaniken. Kıız Mestan Kempirni körüp kélip öñküрге kirip kétiptu- de, öñküрниñ éḡizini étivaptu. Kempir buniñdin aḡasiniñ yoḡluḡisi bilip, öñküрге kélip, uni éçiş üçün köp heriket kılip körüptu, lékin öñküрниñ aḡziḡa tosalḡan éḡir taşlarni kötürüşke yetmigendin kéyin:

— Kıızim öñküрни aç, mana saña yaḡşı kiyim ve altun üzüklerni ekeldim, -dep kıızni aldap békiptu. Kıız uniñ aldiḡiniḡa künmeptu ve öñküрни açmaptu.

— Maña siliniñ héçnémiliri kérek emes. Qayaḡtin kelgen bolsila şu yaḡka ketsile. Bolmisa, hazir akamniñ kélidigān vaḡti bolup ḡaldi, eger u kélip (32) ḡalsa, silini öltürüp taşlaydu, -dep varḡiraptu kıız.

Herqandaq aldaşlar bilen qızni öñkürdin çıqırmıǵan ve çıqırışqa közi yetmigen Mestan Kempir ilacsız, ularni başqa yol bilen öltürüş pikirige keptu- de:

— Qızım, méniñ éytqan sözüm rastmiken? Men dégen derehniñ şéhini ekélip tikiptikensiler, yaǵşı baǵu bostanlıqqa ige bolup qapsiler. Emdi bir meslihet bérey, añlıǵın, muşu taǵniñ künçikiş teripide, üç künlük yolda bir öñkür bar. Ene şı öñküride Hörliqahan dégen bir qız yaşıydu. Aqañ kelgende ene şı qızni ekélip bériñ, dep turuvalǵın. Unimisa, yiglap turuval. Eger u qızni ekelseñlar, saña aça bolidu, aqañ bir yaqlarǵa ketkende sen zérikip qalmaysen. Öñküriñ aldığa ikki tal kempüt qoyup kétimen, akan kelgende ikkiñlar yeñlar, -dep, oǵa sépilgen ikki tal kemipütni öñküriñ aldığa qoyup, özi qayıtip kéiptü.

Şı arida bu balılarni békip çoñ qılǵan héliqi kéyik yügürüp keptu- de, kempütlerni élip deryaǵa apirip taşlıvétiptu.

Bir vaqıtlardın kéyin qızniñ akası keptu. Aqşımı aka- siñil geplişip olturǵanda, siñlisi:

— Aka, muşu taǵnıñ künçikiş teripide bir öñkür bar iken, şı öñküride Hörliqahan dégen bir qız yaşıydiken. Ene şı qızni ekelsiñiz, maña aça bolatti, siz ovǵa çıqıp ketken qaǵlarda men uniñ bilen oylap- külüp, zérikmey yürettim, bolmisa nahayiti zérikip kétidikenmen, -deptu (33).

— Buni kimdin añlıdıñ? Bolmıǵan geplerni qoyasañçu, siñlim, -deptu akisi.

— Çüşümde körüdüm, aka, -deptu siñlisi.

Undaq nersilerni arzu qılma, siñlim, -deptu akisi.

— Eniǵu, derehniñ şéhini ekélip tikividuq, qandaq yaǵşı baǵu bostanlıqqa ige bolup qalduq. Emdi açılıq bolup qalsam néme bolatti? -deptu siñlisi.

— Hey siñlim, u derehniñ şéhini élip kelguçe nurgun heterlerge yoluktum, uni sen bilmeysen, ölüküm divilerniñ qolida kélişqa az qaldi. Qoy, siñlim, bu arzuni qılma! -deptu akisi.

— Eger méni siñlim désiñiz, şı qızni ekélip bériñ, -dep yiglap turuvaptu siñlisi.

Akisi siñlisiniñ köz yéşini körüp, uniñ köñlini kıymalmastin yene «hop» deptu ve etisi yolğa çıkıptu. U maña- maña bir yérım kün ötkende, yene uniñğa uzun hasa tayanğan, apak saķallıķ bir boıay yolúķtı.

— Essalamun eleykum, ata, -dep salam bériptu bala.

— Veeleykum essalam, balam, yol bolsun, nege mañdıñ? -dep soraptu boıay.

— Muşu tağniñ öñküride Hörliķağan dégen bir kıız barmış, men şı kıızni alğili kétip barıman, -dep cavab bériptu.

— Yaman yolğa méñipsen, balam. U kıızni alimen dep talay- talay ademler taşķa aylinip ketken. Meyli, balam, yolğa çıķķandın kéyin yoluñdın ķaytma, lékin méniñ (34) sözlirimi ķulıķında mehkem tut: Yene bir yérım kün mañğandın kéyin öñküрге yétip barsan öñküрниñ aғzıda turup «Hörliķağan!» dep bir kétim varķirap cim turuval. Birdem turğandın kéyin yene şundaķ varķirigin- de, cim turuval üçinçi kétim yene varķirap, yene cim turuval uniñdın kéyin öñküрниñ içidin «varķira, varķira, varķira!» dégen avaz añlinidu, lékin sen zadıla varķirimigin. Aķyol bolsun, işniñ uñuşluķ bolsun, balam, amin allahu ekber- dep boıay ikki ķolini égiz kötürüp dua kıptu.

Bala yolini davam kıptu, aridin bir yérım kün ötüptu. Bir yerlerge kélip ķarisa, ademege oñşıdıған nurgun taşlar turған. Bularniñ hemmisi Hörliķağanni alimiz, dep kélip taşķa aylinip ketken kişiler iken.

Bala öñküрниñ aldıға kélip: «Hörliķağan!» dep varķiraptu, birdem turğandan kéyin: «Hörliķğan!» dep yene varķiraptu, üçinçi kétim yene bir varķirap, cim turuvaptu.

Bir vaķıtlardın kéyin öñküрниñ içidin: «varķira, varķira, varķira» dégen avaz añliniptu, lékin bala boıayniñ éytķanlirni eslep zadıla, varķirimaptu. Şuniñdın kéyin Hörliķağan: «méniñ sirimni biligan bu ķandaķ eķillik ademzat?» dep öñkürdin çıķışı bilenla, bala uniñ bilikidin mehkem tutuvaptu. Şu çağda kıız:

— Meksitiñi éytķin, saña néme kérek? -dep soraptu.

Bala özniñ meķsetlirini éytķandın kéyin, Hörliķağan razilik bildurup bala bilen méñiptu (35).

Şu arida taşka aylinip ketken héliki adamlarnıñ hemmisi yene eslige keptu- de, balığa nurgan rehmetlerni éytip öz yurtliriğa ravan boptu.

Bala Hörlikağanıñ özi turğan öñkürge ekeptu. Şundaq kılıp bu üç oynap- külüp yaşaşka başlaptu.

Künlerden bir küni padişah yene ovğa çıqıp, şu tağda ov ovlap yürgende, aldidin yene héliki keyik çıqıptu, yene ötkenki kétémlardikidek padişahni melike kılıp, héliki bağka egeştürüp keptu- de, seyle kılıp yürgen balılarnıñ yénida turuvaptu.

Padişah bağka kiripkarisa, ikki kız ve bir oğul oynap yürgen, ularnıñ yénida bir keyik turğan. Bularni körgen padişah heyran bolup attin çüşüptu- de, çulvurni derehke bağlap, özi balılar terepke qarap méniptu (36).

Balılar yékinlişip kélivatқан padişahniñ aldığa bérıp salam bériptu ve uni hörmet bilen kütüvélip bağıniñ eñ yahşı cayığa- güllerniñ arasığa cay teyyarlıq olтурғузuptu. Hörlikağan türlük- türlük taamlarni teyyarlap, hélmuşél yel- yemişlerni padişahniñ aldığa töküp, uni yahşı méhman kıptu. Ata- balılar bir yerde oturup, bir dastihanda tamaq yep tursimu, atisi balılirni ya balilirni atisini tonumaptu.

Padişah bu yerde pütün kün méhman bolup, bağıni aylinip rasa tamaşa kıptu, andin ularni kéler cüme künige méhmanğa tekliپ kılıp kaytıştı. Hörlikağan padişahniñ hırcunığa her türlük yel- yemiş ve sürlengen göşlerdin toşkuzup sélip bériptu.

Padişah ekelgen her türlük yel- yemiş ve sürlengen göşlerni körgen hotunliri heyran boptu. Ulardin biri:

— Yel- yemiş ve sür göşlerni nedin ekeldile? -dep soraptu.

— Hey hotun, ov ovlap yürüp bir tağ padişahniñ begiğa toğra kélip qaldim. Ular meni rasa méhman kıldi, bu nersilerni şular berdi. Men ularni cüme künige tekliپ kılıp koyup keldim. Şuniñ üçün siler yahşirak teyyarlıq kılıp koyuñlar, -deptu padişah.

Hotunlar şu kündin başlapteyyarlıqқа kirışiptu. Cüme küni padişah pütün leşker başlıklarini çağırıp:

— Tehtimdin tartip tağniñ étikigiçe yolniñ (37) ikki terripige leşkerlerni qatar qilip tiziñlar. Bütün tağ padişahi méhmandarçılıqqa kélidu, -dep buyruq bériptu.

Leşker başlıqliri padişahniñ éytkinidek, leşker lirini tehtiniñ yéniden tartip tağniñ étikige yetküçe yolniñ ikki çétige qatar qilip turguzuptu. Padişah vezirlirni élip, méhmanlarni qarşı élišqa yolğa çıqıptu.

Bir vaqıtlardin kéyin aqa- siñil, Hörliqahan ve kéyik tağdan çüşüşke başlaptu. Padişah bularni qarşı élip, öyge başlap- de üç kéçe- kündüz tamaşa qilip bériptu, şeerlirini aylandurup körsitiptu. Kéyin geplişip oturup, padişah Hörliqahandin:

— Bu balılar kimniñ baliliri? -dep soraptu.

— Bu balılar ene şu kéyikniñ baliliri, -deptu Hörliqahan. Hörliqahanniñ bergen cavabğa heyran qalğan padişah:

— Bu qızıq gepku, kéyikmu adem tuğamdiken? -dep ecebliniptu.

— Adem küçük toğğan yerde kéyik adem toğalmamdigen? -deptu Hörliqahan. Bu sözlerni añlap padişah péşanisige birni uruptu- de, démi içige çüşüp, hotunliriğa qaraptu. Uniñ hotunliri sirniñ aşkara bolup kélişidin qorqup zuvan sürmeptu. Çoñ hotun, gepni burap:

— Méhmanlar öyde oturivérip zérikip qaldimikin, tamaşa qıldursiliçu, -deptu. Padişah méhmanlarğa qarap:

— Köñlüñlar nemini qalaydu. Méhmanlar? Hizmitiñlar üçün teyyarmen- deptu (38).

— Eger padişahialemge malal kelmise, şu şeer helkiñizniñ çoñidin- kiçikigiçe er- ayallarniñ hemmisini körsek dégen tilikimiz bar idi, -deptu Hörliqahan.

— Cénim bilen méhmanlar, qandaq körüşni qalaysiler? Herbir öyge ekirip körsiteymu yaki hemmisini bir yerge toplan körsiteymu? -dep soraptu padişah.

— Öymüoy kirişke vaqit köp kétidu, şuniñ üçün hemmisi şu saray dervazisidin ötkürsile, biz şu dervaza aldida turup körsek deymiz, -deptu Hörliqahan. Şunindin kéyin padişah vezirlirige:

— Bütün şehrinin barlık helki saray dervazninin ötsün! -dep buyuruk bëriptu. Vezirler kol astidinin çoñ- kiçik, er- ayal hemmisige yétiptu.

Kün çüştin ötüp péşin bolğanda, padişah méhmanlar bilen dervaza aldığa çıkıptu. Hörlikağan oğulni dervazniñ bir teripige, kızni ikkinçi teripige koyup, özi kéyik bilen bir çette qarap turuptu.

Ançe ötmey, yéni kéyimlirini kiyişken şehir helki top- top bolup dervazidin ötüptu, héçkim qalmıgandin kéyin, Hörlikağan padişahqa qarap:

— Padişahıalem, méniñçe hemme ademleri ötmigenidek qilidu, birer bulun- puçkağa kékqalğan kişilerdin yokmidu? -deptu. Padişah leşker başlırıga qarap:

— Her bir öyde birdin leşker evetip soruşturun körünler (39), qalğan kişiler bolsa derru dervazidin ötsu! -dep buyruptu.

Leşker başlıqliri leşkerlirini öymüöy izditiptu. Şu çağda bir leşker égildiki katekte solaklıq turgan bir hotunniñ dervazidin ötmigemlikini hever kıptu.

— Meyli, umu ötsün, adem balisi emesmu, méhmalar unimu körsün, -deptu padişah.

Bir vaqittin kéyin çaqliri paqpiyip, çiray samandek sarğıyip ketken bir hotun ikki közetçi heydep keptu. U hotun dervaziğa yékin kélişi bilenla bir emçikiniñ süti oğliniñ, bir emçikinin sütü kızniñ ağızığa tirildap étiliptu.

Ene şu çağda Hörlikağan köpçilikke qarap:

— Anini bala, balisini ana bilen ve atisini bala, balini ata bilen tépişturdum. Ularni bir- biridin ayrip, eyibsiz aniniñ aldığa küçüklerni taşığanlar padişahniñ munu çoñ hotunliri bilen munu Mestan Kempir, -deptu.

Şundun kéyin ata- ana ve balılar bir- birliri bilen qoçaqlışip yiglišip körüşüptu.

Padişah şu vaqitniñ özidila çoñ hotunliri bilen Mestan Kempir asav atlarğa sörیتip öltürüşke buyruk bëriptu. Padişahniñ hizmetkarliri derru asav atlarni kelturup, padişahniñ çoñ hotunliri ve Mestan Kempirni atlarniñ quyruğığa bağlap koyuvétiptu. Anlar parçe- parçe qilip taşlaptu.

Ata- ana baliliri bilen ene şundaķ tépişkaniken (40).

46. Miñku Batur⁴⁹

Burunķi zamanda bir padişah ötkeniken. U padişahniñ Mirzan isimlik bir danişmen oğlı bar iken. Oğul emdi on üç yaşķa kirgende padişahniñ kırık künlük şikarğa çıkidiğan vaķtı bolup, nökerliri bilen şikarğa kétiptu. Padişah şikarğa ketkendin kéyin Mirzan atisiniñ padişahlıķ tonini kiyip, tonniñ yançuķıǵa ķolini salsa, ķoliǵa birnerse urunıptu. Uni yançuķtin élip ķarisa, bir sahibcamalniñ resimi iken. U eķil- hoşıdin kétip, bihuş bolup yikiliptu. Bu ehvalǵa eķli heyran bolǵan mulazimler uniñ yüzige su çekiptu, Mirzan hoşıǵa kelgendin kéyin uniñdin:

— Ey şahzade, néme bolduñ? Ƙandaķ insandin saña azar yetti? Éytķin! -dep soraptu, lékin baliniñ sözligüdek madari ķalmıǵaniken. Ular Mirzanin öyge ekirip her ģil dora, şıaplık gül- ģiyahlarniñ ķiyamlirini eķürıptu, herkim- ölimalarni çağirip kélip körsitiptu. Mirzan madariǵa kelgen bolsimu, lékin bolǵan ehvalni zadila éytķili unimaptu. Padişah şikardin ķaytip kélip Mirzanniñ ehvalidin ģever tépiptu, şu (138) heman oğliniñ yéniǵa kirip, uniñdin:

— Hey balam, néme iş yüz berdi? Maña éytķin- dep soraptu. Mirzan zuvanǵa kélip, atisiǵa:

— Hey ata, birinçidin, ģunahimdin ötsiñiz, ikkinçidin méniñ muddiayimni rava körsiñiz, éytmen, -deptu.

— Ƙandaķ muddiayiñ bolsa éytķin, men rava körimen, -deptu padişah oğlıǵa cavabe.

— Ey ata, yançuķiñizda bir sahibcamalniñ resimi bar iken, aşı sahibcamalni maña élip bersiñiz, méniñ muddiayim şu, -deptu Mirzan. Padişah oğlıǵa:

⁴⁹ Miñku Batur. Bulbulgoya. Uyǵur Ĥelķ Çöçekleri. Pılanlıǵuçılar: Abdurahim Ebey; EĤmet Emin. Urumçi. Şıncan Ĥelķ Neşriyatı, 2006, ss.138-200

— Ey balam, bu gépiñni bir kıldıñ, ikkinçi kılmıgın, uniñğa men amal kılalmaymen. U méniñdek kırık padişahniñ üstidiki padişahniñ kızi. Eger sen alimen désen hem uni qolıǵa keltüreliseñ, qañçılık dunyadepine ketsün, men hemmini teyyar kılip bérimen, -deptu. Atisiniñ gépidin aççıķı kelgen Mirzan:

— Siz maña rast gepni kıldıñız, -deptu- de, ordidin çıkķınıñça çapınini öşnisige élip, dadisini ve şehirini terk étip çöl- cezirilerge çıkıp kétiptu. Mirzan şı mañgınıñça ademsiz bir çöl- bayavangá yétip keptu. U bu çölde oqya bilen canıvarlardın ceren, kéyik étip yep, yette yıl gün ötküptu, yéşimu yigirmige yétiptu, çaçalırı ösüp yerge söriliptu. Mirzan ademsiz çöl- bayavanda yaşap zérikiptu, eçi puşuptu, ademlerni séginiptu. İç puşuķını çıkırış (139) üçün bir géçek yasaptu, ikki tal çéçini tar kılip sélip bir çéliptiken, géçekniñ muñluk avazı çöl- cezirini zilzilige keltürüptu. Mirzan géçek çélip, sürettiki sahibcamalrı yad étip, hıyalıǵa kelgen terepke méñiptu, maña- maña çöldin qutuluptu. Yene ménip bir deryaǵa yolúqıptu. Deryanı boylap méñivériptiken, deryanıñ u kıtidiki bir şeherni körüptu, sheherge yétip kelgüçe keç bolup qaptu. U deryanıñ yaķısıdiki tağ öñkürliriniñ biriniñ içige kirip géçekni çélip tañrı ötküzüptu. U şehir Şahi Mustan dégen padişahniñ şehri bolup, Mirzanniñ atisini yançuķıdın çıkķan resim aşı şahi Mustan dégen padişahniñ kızi Hebigül Taciniñ resimi iken. Hebigül Taci şı küni kénizekliri bilen yérım kéçide baǵrı seyle kılip yürüp, géçekniñ muñluk avazını añlap qaptu. Bu kim çalǵan géçekniñ avazıdu? Bizniñ yurtımızda bundaķ muñluk saz çalidıǵan sazende yoķ edıǵu, dep, kénizekliri bilen derya boyıǵa bérıp salǵa çüşüp, kéçiniñ kéyinki yérımıda salda uñlap ötküzüptu. Tañmu étiptu. Ular uyǵınıp géçek (140) çéliǵan terepke qarısı, bir öñküriñ aǵzıda bir yigit çéçini huddi sellidek orivélip, géçekni çélip behiraman olurgudek. Melike Hebigül Taci géçek üniǵe kızıķıp, kénizekliri bilen kırgaķķa çıkıp öñküрге yékinlişiptu. Mirzan melikini körüpla bihuş boptu. Melikiniñ kénizekliri uniñǵa su çéçip hoşıǵa keltürüptu. Yigit közini éçip qarısı, héliķi atisiniñ yançuķıdın çıkķan resimdiki aşı melike ikenlikini biliptu. U:

— Men imdi murad- meķsitimge yettim, dep ornidin turıptu. Melikemu cavaben:

— Menmu meķsitimge yettim, şahzade, -deptu- de, şahzadige eñǵuşter üzükini bérıp qayıtp ketmekçi bolup, yene, -men muşu yurtta kénizeklirim arķılıķsızge yemek- içmek, kıyım- kéçek evetip turimen, -deptu- de, Mirzan bilen hoşlışıp qayıptu.

Mirzan ah urup öñkür ağzida qaptu.

Gepni Hebigül Taciniñ atisiğa yötkeyli:

Hebigül Taciniñ atisiniñ kırık hotuni bolsimu, yene bir hotun élip, hotunini kırık birge yetküzmekçi boptu, alidiğan kıznimu tépiptu, toy teyyarlıqimu pütüptu, lékin toyni kizitküdek sazçı tépilmaptu, çünki şah orda sazçiliriniñ sazini añlavérip, uniñdin zérikkeniken. Padişah her terepke çaparmen mañduruptu. Köñlige yaqqüdek bir sazçı tapalmaptu. Ete toy bolidu dégen küni seherde ravaqqä çıkıp töt etrapqa qaraptu, del şu vaqıtta Mirzan çaç tarlıq gécikini teñşep (141) şundaq bir çéliptiken, gécek unniñ sadasi cilğa, ormanniñ içini zilzilige keturuvétiptu. Gécekniñ muñluq avazi padişahniñ qulıqığa yétip, uni heyran qalduruptu. Padişah derhal ordisiğa qayıp, nökerlirige:

— Deryaniñ u qétida bir sazçı bar iken, u ademzatmu ya cin- perimu bilmidim, méñin yénimğa ekéliñlar, lékin qaçurup qoymañlar, qaçurup qoysañlar hemmiñlarniñ kellisini alimen! -dep perman kıptu. U şundaq dep Mirzanni ekéliş üçün on ikki nökeri evetiptu. Ular deryadin sal bilen ötüp qarisa, tağniñ öñküride çapaliri béşiğa yögeklik halde bir yigit gécek çélip olturgüdek, ular yigitni élip padişahniñ aldığa keptu, padişah yigitniñ tekiturkığa qarap heyran bolup uniñdin:

— Ey yigit, sen ademzatmu ya cin- perimu? Maña éytqın, -deptu.

— Men ademzat, yurtumi terk étip, çöl- cezire ve taqlarda sergerdan bolup yürimen, -deptu Mirzan cavaben.

— Undaq bolsa, sen ménin tevelikimge ötüp orda sazendisi bolsañ qandaq? -deptu padişah.

Mirzan maqlul boptu. U padişahniñ ordisida künde üç qétim gécek çalidiken. Padişah uniñ hal- ehvalidin hever élip, uni öziniñ yékin sazçisi kılivaptu.

Ay, yillar ötüptu, Hebigül Tacniñ dadisimu kériptu, patpat késel bolup yétip qalidiğan, bir yatsa teste mağduriğa kélidiğan bolup qaptu. Bu padişah kıziğa (142) bek amraq éken, Mirzanniñ ekilge, saz çéliş mahatirige qayıp bolup, barganséri uniñgimu amraq bolup kélip, uni özige küyoğul kılivalğusi kélip, kızi bilen ikkisini kırık bir kéçe-kündüz toy murasimi ötkürüp nikahlap qoyuptu. Aridin ançe uzak ötmey padişahlıqni

Mirzanga bériptu, Hebigül Tacniñ dadisi kırık ħanni başkuridıǵan şahınşah iken Mirzanniñ dadisimu aşu kırık ħanniñ biri iken. Şuniñ bilen u atisinimu başkuridıǵan şahınşah boptu. Mirzan padişah boldıǵan kéyin yurtni adil suraptu. «Adillikta kim?» dese, «Mirzan padişah, Mirzan padişah» dep alte sheherge édi, yette sheherge dañkı kėtiptu. Uniñ ayali Hebigül Taci bir oǵul tuǵıptu. Bu oǵulniñ ismi Miñku dep qoyıptu. Mirzan şah bilen Hebigül Taci Miñku yaǵşı békip, yaǵşı terbiyileptu, yette yaşka kirgende mektepke bériptu. Miñku mektepte oqıp yürüp bir günliri tuyuqsız aǵrip qaptu, késilige héç nerse dava bolmaptu. Şhiri kitiktinmu hekim- hökümlarni çaķırtıp kélip uniñ késilini kórsitiptu, bu hekim- hökümalarmu Miñkuniñ késilige amal qılalmaptu. Quhıqaptin Meşriķ Şiran deydiǵan evliya sinçilap qarıǵandin kéyin:

— Bu baliǵa men hezirla çare- amal qılmen. Sizniñ ordiñizde bir erkek éyiķ bar iken, u éyiķni óltürüp Miñkuni uniñ térisinige alsıñız, késeldin sellimaza saķiyidu, -deptu (143).

Mirzan Şah evliyaniñ déǵını boyıçe erkek éyiķni óltürüp uniñ térisige oǵlını aptu. Aridin üç kün ótkende rast déǵendin, Miñku sellimaza saķiyıptu.

Miñku saķayǵandin kéyin mektepke barsa, balılar uni «éyiķ balisi, éyiķ balisi» dep uniñ çişǵa tégiptu. U aççıķada çişǵa tegken balılarniñ boynidin tutup ħuddi topķa o ħşaş asmanǵa étıptu. U şu teriķide ottuz balini asmanǵa étip óltürüp qoyıptu, qalǵan balılar qorkuşup çurķirişıptu. ħelpetler Miñkuni tutuvélip, padişahniñ aldıǵa élip bériptu.

— Ey padişahi alem, sizniñ bu baliñız bugün ottuz balini óltürüp qaydı, qalǵan balılarnimu óltürmekçi bolǵanda biz tutuvalduķ, -dep ħelpetler. Padişah ularniñ gépige işenmey, bir neççe vezir ve nökerliri bilen mektepke bérıp balılarniñ ölükiniñ sayniñ téşidek yétip ketkenlikini kórup, ħelpetlerdin:

— Bu néme iş? -dep soraptu heyran bolup ħelpetler bu balılarniñ Miñkuni «éyiķ balisi» dep tériktürgenliki üçün Minku teripidin samanǵa étip óltürülgenlikini sözlep bériptu. Buni añlıǵan padişah baliǵa:

— Ey balam, sen téĥi emdila yette yaşka kirseñ, özüñdin çoñ balılarni muşundaķ óltürüvetseñ bolamdu, içiñ aǵrimamdu? -deptu.

— Ey ata, ular méni «éyik balisi, éyik balisi, séni éyik térisiğe élip qutquzğan» dése, men qandaqmu yüzümni kötürüp yürimen, uniñ üstige, sizdek (144) bir padişah üçün bu haqaret emesmu? -deptu Miñku.

Mirzan adil padişah bolqaça, nahektinla ottuz canğa zamin bolğan oğliniñ bu qılmişni mundaq boldi qilivérişke bolmaydığanlıqini oylap şu yerdila:

— Bu balini méniñ közümmü körmisun, Kuqıqapqa apirin taqlivétiñlar, uni şu taqdiki yirtquç divler yep ketsun, -dep nökerlerge tapşuruptu.

Nökerler Miñkuniñ boynığa, qolığa taqax, putığa kisen sélip, öyke solap qoyuştu. Padişahniñ aq köñül bir veziri bar iken, u Miñku baturniñ qevirini añlap padişahqa mundaq deptu:

— Ey padişahialem, özleri bir adil padişah turup, bu yette yaqlıq balığa rehim qılmisila bolamdu? Héqbolmisa bu balığa ikki- üç künlik möhlet béreyli, dost- buraderliri bilen qoşlışıp köñlini éçivalsun, andin Quhqapqa apirivetsekmu kéçikmeymiz.

Mirzan Şah vezirniñ meslihetini maqlul körüp, üç künlik möhlet bériptu. Üç kün möhlet içide bala öz aditi boyıçe oynaptu. Miñkuniñ bir yékin aqinisi bar iken, Miñku uniñğa:

— Méni Kuhiqapniñ yirtquç qılboriler bilen tolğan tégiğa paqlidi, belkim u yerdiki yirtquç hayvanlar méni yep kéter. Maña üç künlik möhlet bergenidi, vaqtimmu toştı, méni hazir şu cayğa élip baridu. Emdi biz körüşelmeymiz, qeyr- qoş, -deptu. Aqinisi uniñ qépini añlap, Miñkuğa (145):

— Vay dostum, sen nege barsañ menmu şu yerge barisen, néme körsek teñ köreyli, -deptu. Bu baliniñ ata- anisi uniñ Miñku bilen bille bérişığa tolimu teste qoşuluptu.

Üç küni toşqanda, padişahniñ nökerliri bu ikki balini sanduqqa sélip, tögige artıptu, toqquz miraqlul heydep miñıptu. Toqquz tögige su, toqquz tögige yémeklik artıptu, bularni yétileşke toqquz miraqlul belgileptu. Ular Kuhiqap tégiğa qarap seper kıptu. Şundaq qilip, ular on kün yol yürgendin kéyin, deşti bulax qumlukiniñ içige kirip kétiptu. Seper qilğanlar içide bir vezir bolup, nökerlerge (146):

— Bu balılar kiçik, öziniñ néme kılğanlığını bilmeydu, şuña ularni muşu yerge taşlıvétéyli, cénini can etsun. Ular ni Kuhıkapniñ tégiğa aparsak biznimu yırtkuç çilböriler yep kétidu, tirik qayıtıp kélelmeymiz, -deptu. Vezirniñ déginige bezi nökerler qoşulmay:

— Yağ, padişahniñ permanini beca kelturmisek bolmaydu, özimiz néme bolsaq meyli, -deptu. Añır ular ikki balini Kuhıkap cilgisiga taşlıvetip qayıtıp kėtiptu. Ular yérım yolğa kelgende qara boran çıqıp, tögilerni yétilep méñiptu. Qara boran barganséri küçiyiptu. Ular niñ yétilep mañgudek madari qalmay heydep mañğaniken, tögilerni yittürüp qoyup, aç kélip şu qara boranda öltürüptu.

Emdi gepni Miñku Baturdin añlayli:

Miñku Batur bilen uniñ ağınsi Kuhıkap cilgisida oqya bilen ceren, kéyik, toşqan étip yep kün keçürüptu, lékin bu kün uzunğa barmaptu. Bir küni nerse tapalmaptu, aptap bek çekip kėtiptu. Ular hérip- éçip kétip barganda, cilğa içide bir kéyikniñ balisini egeştürüp kétivatqanlıqini körüp qaptu. İkkisi kéyikniñ péyige çüşüp, u yerde atayli, bu yerde atayli dep, bir bulakta su éçken yérinde, biri ana kéyikni, yene biri bala kéyikni etivaptu. Anda ular kéyiklerni soyuptu. Ular etrapqa qarugudek bolsa, bir tağniñ kamiridin is çıqıp turgudek.

— Adaş, sen göşni parçılıp tur, men aşu is çıqqan cayğa bérıp baqay, u caydiki ademzatmu yağı cin- şeytanmu? (147) men körüp kéley- dep Miñku Batur şu terepke méñiptu. U öñkürge yékinlişip zen sélip qarisa, qanmuğan önkür iken. Miñku yette éğizdin ötkende altunda sirlanğa bir ışık yolukuptu. Miñku altun ışıkni éçip kirse, bir sellilik kişi namizini oqup bolup caynamazni yığışqa temişlivatқанiken. Miñku Batur uniñğa:

— Essalamualeykum, -dep salam kıptu. U bovay:

— Kel, balam, bu yerge ademzat kelmeydiğan cay idi, qandaq kılip kélip qaldıñ? Sen ademzatmu yağı Hızirmu? -dep soraptu.

— Men ademzat, méni atam muşu çöl- cezirige palivetkendi, -deptu Miñku Batur.

— Arqañda başqa adem barmu, balam? -dep soraptu bovay.

— Bir aġinem bar idi, u cilġidiki bir bulaġniñ yénida kéyik soyup ħaldi, -deptu Miñku.

— Caġirġin, hemrahiñmu bu yerge kelsun, -deptu bovay (148). Miñku Batur öñkürdin ħikip aġinisiniñ yéniġa bériptu, ikkisi öñkür terepke ħarap méñiptu. Ular taġ baġriġa yéġinlaşķanda ħar boran ħikip kétiptu, ular boranniñ ħattiklikidin közni açalmay, öñküрни tappalmay ézip kétiptu. Ular aġir cilġa içidiki böriler makaniġa bérir ħaptu. Bu böriler eslide dive bolup, ħilböre siyaġiġa kirivalġaniken. Ular ikki balini tutuvélip, soyup yéyiş üçün kanarġa ésir ħoyuptu. Héliki bovay ene kéle, mana kéle, dése balilar kelmeptu. Bovay öñkürdin ħikip ħarisa, ħara boran ħikip ketken, cahanni çañ- tozan ħaptu, héġ nersini perġ ételmeptu. Bu bovayniñ bir balisi bar iken, uniñ ismi Baġan Batur iken. U şundaġ batur ikenki, uniñġa héġķandaġ baturlar teñ kélelmeydiken. Baġan Batur üç künde bir ħélip dadisini yóġlap kétip turdiken. U küni del Baġan Baturniñ kéldiġan küni iken. Bovay kütüp tursa Baġan Batur keptu. Bovay:

— Vay balam, bir yaġşı méħman kelgenidi, u: «Arķimda bir aġinim bar idi, uni başlap kéley» dep kétip kelmidi. Boranda ézip ketken oġşaydu, sen şu balilarni tépip kel, -deptu.

Baġan Batur taġniñ çoġķisiġa ħikip ħarisa, ħilbörilerniñ kanarida ikki bala ésiklik turġudek, ħilböriler ħiliċlirini yaliñaċlap balilarni ħipişķa temsilip turġaniken, Baġan Batur şu yerdin taġ cigdisini ħomurup, ħolida égiz kötürüp tutup:

— Baġan Batur déġen men bolisen! Hazir ħaċay devatķan (149) avu ikki balini ħoyup bériş! Eger ħoyup bermey ziyan- zehmet yetküzseñ, uruķ- evladiñni ħurutuvétimen! -dep taġni pirkiritip körsitiptu. Baġan Baturniñ gépini añliġan ħilböriler ħorķup ikki oġulni kanardén ħüşürüp, Baġan Baturniñ aldġa tezim ħilip ekeptu.

— Vay, ħapa bolmañ, sizni rencitip ħoyuptuķ, -deptu ħilböriler.

Baġan Batur ikki balini başlap atisiniñ ħéşġa apiriptu. Balilar:

— Biz adem tola yerge ketsek, bu yerge könelmeydikenmiz, -dep yalvuruptu. Baġan Batur ularniñ ħoliġa: «Menki Baġan Batur, bu ikki oġul méniñ nöķirim, kimki ziya

zehmet yetküridiken, men şu kişiniñ uruq- evladini qurutuvétimen» dep het yézip, möhrini bésip beriptu.

Baқан Batur dése, Kuhıqap ikliminiñ hemmisi bilidiken, divizatlargımu tonuş iken.

Bu balılar méñiptu, méñiptu, méñiptu, aldidin çivinmu toğra ötmeptu. Ular méñivérip qarlıq tağқа kélip qaptu. Tağқа yékin kélişige qar yéğış kétip, ular tağniñ öñküride yétip aram aptu ve soğuqtın toñlap öley deptu- de, hudağa iltica kılip: «Ey huda, bizniñ cénimizni muşu yerde alğın yaqı adenzat bar yerge yetküzgin» dep yéliniptu. Etrap mananlaşkandek bolup, béşige selle origan, bélige altun kemer bağığan bir aqsakal bovay peyda boptu (150).

— Ey balilerim, ornuñlardin turuñlar! -deptu bovay oğullar turuptu.

— Silerge men üç nerse ekeldim. Mana bu misran kıliç, mana bu cahannema, mana bu közni yumup turup atsimu közligen yerge tégidigan okya, -dep u nersilerni balılarga bériptu ve, -oğullirim, heyr- hoş emise, aman bolsaq körüşermiz, -deptu- de, bovay közdin gayib boptu. Balılar: «emdi divizatlarğa uçrap qalsakmu qorqmaymız» déyişip sepirini davamlaşturuptu. Ular şu mañgançe bir sheherge bériptu. Balılar shehergen kirse doqmuş- doqmuştı: «Kimki kızimni yutup ketken ecdihani öltürse, şu kışıge kıçik kızimni bérimen, şu kişiniñ uruq- evladıgıçe hemmisini ömür boyı baqimen» dégen yarlıq çaplaqlıq iken. Ular kişilerdin sorsa, kişiler:

— Muşu şeherniñ etrapidiki bir tağda bir ecdiha bar, tağniñ u teripidimu bir şehre bar. Ecdiha u sheherge barsa beş- alte miñ ademni yep, birer miñ ademni dessep öltüridu, bizniñ sheherge kelsimu şundaq kılidu aşu ecdiha padişahniñ kızini yutup ketken. Padişah bu yarlıkni çıkargili bugün töt ay boldu. Üç aydin boyan yette eklimdin sansiz batur, sansiz çevendazlar kélip ecdihağa yem bolup ketti, -deptu. Bu gepni añlap balılar padişahniñ huzuriğa bériptu ve:

— Essalamu aleykum, padişah aliyliri, biz siliniñ permanlirini beca kelturginli kelduq- deptu.

— Méniñ qaysi permanimi beca keltürsilir? -deptu padişah balılarga qarap (151).

— Siliniñ kızlırını bir ecdiha yutup kėtiptiken, aşu ecdihani öltürüşke bizge ruhsat kılsıla, -deptu Miñku.

— Ey gödek balılar, siler ciķ bolsa on yaşķa kirgensiler, siler ecdihaniñ yéniķa barsañlarmu ķorkup yürikiñlar yerilip ölüp kétisiler, uniñdin köre oyunuñlarnı oynañlar, casaritiñlargā rahmet, -deptu padişah.

— Yaķ, padişah aliyliri, bizge ruhsat kılsılar, ecdiha bilen bir élişip göreylı, -dep turuvaptu balılar.

Padişah amalsız icazet bériptu. Miñku Batur aķınısını padişahniñ huzurida kıldurup kıoyup, misran kılićini élip ecdihaniñ ķeşigā méñiptu. Barsa ecdiha ikki taķniñ ottursida uķlavatķaniken. U uķlap ķalģan vaķtida öltürüvetsem namertlik bolup ķalar, uyģitip öltürey, dep bir ķaķırım keynige yénip turup bir nere tartıptu. Ecdiha avazni añlap derģezepke kélip ķaķrap kıopup ķarisa, bir ademzat turgudek. Ecdiha Miñkuni dem tartıptu. Miñku misran kılićini toģrisigā tutup turuptiken, ecdihaniñ aģzidin kirip kıoyruķidin çıķıptu. Ecdiha ikki parķa bolup yékilip, bir teripi yette derya, üç taķni, yene bir teripi şeherniñ yerimini bésiptu. Miñku ecdihaniñ terisidin töt gulaķ tasmini tilip ķapınıniñ ićige orivélip şeherge keptu. Padişah:

— Ey oģul, ecdihaniñ yéniķa bardıñmu? -deptu.

— Bardım padişahım, ecdihani öltürüvettim, uniñ ölüki birneķķe deryanı tosıp yatıdu (152). U deryalarnıñ süyi tésip, taģ- cilģilarnı su bésip kélivatıdu, hazılar adem evetip suni bésikturuvalsıla, -deptu Miñku.

Miñkuniñ ģepini añlap padişahniñ aķķıķi keptu:

— Hey bala, sen ķaķtek ceniñģa meniñdek bir padişahni aldavatamsen? Ecdiha seniñ küćüñ yetküdek nerse emes, ķanćiligā baturlar teñ bolalmay ecdihaģa yem bolup ketken, -deptu.

— Padişah aliyliri, eger işenmile mana, -dep Miñku héliķi töt gulaķ tasmini ķörsitmiptu. Ecdihaniñ tere tasmasını ķörģen padişah ķorķup hoşidin kėtiptu. Mulazımlar kélip su pürķüp padişahni araz hoşigā keltürüptu. Şuniñģiķe padişah uniñ ismini surimiģaniken, uniñ ismini sorap bilģendin ķeyin:

— Ey Miñku Batur, bugün din başlap sen maña bala bol, çoñ bolğiniñda kécik kızimni saña bérimen, -deptu. Çart (çart: toğra tosuğ) bolup ǵalğan ecdihani yaǵıǵa tartıp, deryaniñ süyini öz yolıǵa başlivetsun, şherimizni su bésip ketmisun, -dep yarlık çüşürüptu.

Vezir padişah dégen yerge üç miñ ǵul evetiptu. Üç miñ ǵul deryani tosulvalğan ecdihaniñ térim ténini yaǵıǵa tartıp çıkıralmay: «Biz amal ǵılalmıduǵ» dep padişahqa adem mañduruptu. Şuniñ bilen Miñku Baturniñ özi bérıp ecdihaniñ ölükini yaǵıǵa tartıp, deryaniñ (153) süyini öz yolıǵa başlivétiptu. Miñku Batur ordıǵa kélip padişahqa tezim ǵılıp turup:

— Ey padişah allıyliri, maña bermekçi bolğan ǵızıñizni méniñ muşu aǵinimge ötündüm, ǵızni aǵinemge bérin, -deptu.

Padişah Miñku Baturniñ telipige maǵul boptu. Miñku Batur yurtta üç ay turgandin kéyin, başqa bir yutqa seper ǵıptu.

Miñku Batur bir şherge barsa, bir ötükçi ötül sétivatǵudek, uniñ ötüklerini heǵler taşlışıp élivatǵudek. Miñku Batur ötükçidin:

— Ustam, men sizge şagırtlıǵqa kirsem alamla? -dep soraptu.

— Bolıdu, bir yaǵşı şagırt élišqa menmu bek teşna idim, -dep uni şakırtlıǵqa ǵobul ǵıptu.

Aridin bir yıl ötüptu. Bu ötükçe küñdüzı dukanda Miñku Batur bilen bolsımu, aǵşımi öyde turmaydiken, uniñ nege bardıǵanlıǵını heǵkim bilmeydigen. Miñku bu işqa heyran bolup, bir aǵşımi ustisiniñ keynidin tuydurmay eǵışıp méñiptu. Ǵarisa, ustisi Şor derya dégen bir deryaniñ boyıǵa bériptu. Deryaniñ kéri bir ǵaynımi bar iken, ötükçi aşu ǵaynamǵa kirip turup «hop» dep bir baş çökürüpla yoǵ boptu. Miñku Batur ustaminiñ bir meǵpiy siri bar oǵşaydu, dégen oyǵa keptu- dep, ǵaytip kétiptu.

Etisi etigende ustisi keptu. Şu teriǵide künler ötüptu, aylar ötüptu. Künlerniñ biride Miñku Batur ustisiǵa (154):

— Ustam, men ata- anamni körmigili uzun boldi, bir béríp körüşüp kelsem, -deptu.

— Boldu, -dep ustisi on künlük ruhset kiptu. Miñku Batur ustamniñ sirini bilip baqay, dégen oy bilen ustisi çömgen derya boyıǵa béríp, qaynamǵa kirip ustisiǵa oǵşaş «hop» dep baş çökürüp, bir hazadin kéyin közini éçip, özini bir heyvetlik ordida körüptu. Etrapqa qarisa, hör qızlar kiyim tikip tikilgen kiyimlerge gül bésip olturuşqan, eşikte callatlar kılıçlırını sañgilitip muhapizette turup kėtişkeniken. Hör qızlar Miñku Baturni körüp ornidin qopup:

— Ey batur, biz sizni kütüp turǵılı üç yıl bolǵanıdı, mana emdi kepsiz. Biz sizge hünér óǵıtıp qoysaq, -deptu.

— Maña néme hünér óǵıtısiler? -dep heyran bolup soraptu Miñku Batur.

— Qırıq bir hıl qol hüniri, qırıq bir hıl danişmanlıq hünéri óǵıtıp qoyımız. Siz muşu seksen ikki (155) hünerni óǵensiñiz, kamaletke yétisiz, -deptu hör qızlar.

— Bolidu, ustam maña on künlük möhlet bergen, şuña hünérlerini on kün içide óǵıtıp bolsañlar, -deptu. Hör qızlar maqul boptu.

Hör qızlar Miñku Baturǵa kéçe- kündüz hünér óǵıptu. Tamçılıq, mozdusluq, tödürçilik, yaǵaççılıq, cuviçilik, tikküçilik qatarlıq qırıq bir hıl hünerni, danişmenlik hüniridin palçılıq qatarlıq qırıq bir hıl hünerni on kün içide óǵıtıp boptu. Şundaq qılıp, vaqıtmu toşuptu.

— Emdi méniñ vaqtim toştı, ustaminiñ yéniǵa baray, -deptu Miñku Batur.

— Bolidu, ustiñizniñ yéniǵa bériñ ustiñizdin hünér óǵınıp bolup, qaçan dukan ayrip çıqsıñız, bizniñ qésimizǵa kéliñ, -deptu hör qızlar.

Miñku Batur hör qızlar bilen hoşlışıp su üstige çıqıp, aldı tereptiki taǵqa qarap yol aptu. Miñku Batur yol yürgendimu mol yürüp, yette taǵni qırıq künde bésip avat bir sheherge yétip keptu. Şeherge kirse, hemmila adem padişahniñ qızı toǵruluq sözlişivatqudek. Miñku Batur bir moysipittin padişahniñ qızıǵa néme iş bolǵanlıǵını sorıǵanıken, moysipit:

— Kariğanda, sen bu şeherniñ emestek turisen. Bu şehirde padişah bir sahibcamal melikisi bar idi, uniñ güzellikige cağan kayıl idi. Muşu şehirlik Badrat dégen taz şu melikige aşık bıkarar bolup (156) kélip, padişahқа қанче кетимла elçi киргүзgen bolsimu, padişah Badrat Tazni yaratmay, uniñğa қızını bermidi. Şuña Badrat Taz қızını oğrılap ikkinçi қат asmanğa elip çıkıp кетiptu, dep añliduk. Emdi padişah perman чүşürүp, kimki melikini қutқursa şuniñğa қızını hem padişahlıқını беришке vede berdi. Ta hazırğıче birer ademmu melikini қutқuzup kelgini yok. Padişah melikiniñ derdide yığlap sarañ bolay dédi, -deptu.

Miñku Batur bu gepni añlap padişahniñ aldığa kiriptu ve öziniñ melikini қutulurup kélidiganlıқını éytipu. Padişah bu gödeknñ gépige gülüptu. Padişahniñ külkisini perman dep чүşengen нөкерler Miñku Baturni ordidin қoғlap чіkirivetmekçi boptu.

— «Bir çoñniñ gepini añla, bir kiçikniñ» dégen gep bar, padişahialem, bu bala özige işenmise huzurliriğa kirmes idi, gépini añlap baқayli, -deptu padişahniñ bir eқildar veziri. Padişah veziriniñ sözini añlap, amraқ қızı ésige kélip oylinip қaptude, Miñku Baturğa:

— Yette yilniñ aldida қızım yokilip ketti, hezirğıче tépilmidi қurendazlarğa pal açtursam, yurtimizdiki Badrat dégen Taz қızımni ikkinçi қат asmanğa açıқip кетiptu. Eger sen қızımni қutuldurup чүşсеñ, қızımni hem padişahlıқımı берimen, -deptu.

— Undaқ bolsa, hazır maña ikki nar töge teyyar қilip beriñ, -deptu Miñku Batur.

Padişah şu haman uniñğa nar tögidin ikkini hazır (157) қilip берiptu. Miñku Batur padişah арқиліқ yurt ehlige: «Kim ikki sumurg berse, ornıға ikki nar töge берimen» dégen mezmunda cakar чіkiriptu.

Bu şehirde bir tuzaқçı bar iken, bu tuzaқçı sumurg ovisidin ikki sumurg balisini tutuvélip baққанiken. Padişah чіқарған cakarnı añlap, baққınıға қirik күn bolған ikki sumurg balisini padişahқа ikki nar tögige yéгіşıptu.

Miñku Batur sumurg balilirini adem baralmaydigan bir tağ üstige açıқip dümbisige éger toқuptu, aғзіға yügen saptu, boynıға taş baғlaptu, uniñ üstige özi miñup uçurup oғitiptu. Boynıға baғlaydigan taşni her күni égirlitiptu. U sumurg balilirini muşu

usulda ögítivériptu. Aridin üç yıl ötüptu, sumurğ balilirimu çoñ bolup vayige yétiptu. Miñkuniñ özimu on tokkuz yaşka toluptu, yaştımu (158) küçtimu hem ekildimu taza kıranlışıptu. Sumurğ baliliri bir patman taş bilen ozaqlarğa uçalaydığan boptu. Miñku Batur sumurğlarnı ahırkı kétim uçurup körgendin kéyin, he, emdi işimğa tutuş kılsam bolğudek, dep oylap padişahniñ aldığa bériptu.

— Méniñ teyyarlıķım pütüti, bugün seperge atlinime, -dep padişahın ıcazet élip ordidin çıķıptu.

Miñku ordidin çıķıp sumurğniñ birige minip, yene birini egeştürüp asman ķehrige çıķıp kėtiptu. Uşu uçķınçe üç ay uçuptu, tövenge nezer sélip yapıyeshil bostanlıķ uzun bir cilğini körüp çüşüptu, etrapķa qarap bir çarbağni körüptu. Çarbağniñ otturisida boyi asmanğa taķaşkudek bir çinar turğudek. Miñku Batur bağķa kirğudek bolsa, her hıl méviler pişip ketken. Miñku mévilerni yep ķorsıķını toyğuzuptu. Bağniñ bir çétige bérıp qarap yékinla yerde bir şeherni körüptu. Miñku Batur sumurğlarnı bağķa koyup koyun, şehir terepke qarap méniptu. Şehir kırık gez egizlikte sélingan kelin sépil bilen ķorşalganken. Şeherniñ ikki ķovuki bar iken, ķovuķtıñ kanatliri polat bilen kaplanganiken. Her bir ķovuķni ikki noker ķoğdap turidiken. Bir ķovuķtiki nokerlerniñ biriniñ ismi Yolvas Batur, yene biriniñ ismi Éyik Batur batur iken. Bu baturlar şundaķ boyluķ ikenki, ularniñ béşı asmangan taķışııp kélip egilip yuridiken, eger béşini egiz kötüridigan bolsa, alte kaç asmannı tevtirivetidiken, ularğa héç nerse teñ kélelmeydiken. Alte aylıķ tamıķını bir kétimdila yeydiken. Bir uhlisa alte ay ohlaydiken, uhlimisa alte ay uhlımaydiken, şuña bu ikki batur biri uhlisa, biri (159) uhlımay, növet bilen közet kılidiken. Bu kétim Yolvas Batur uhlap, Éyik Batur közet kılivatķaniken. Miñku Batur Éyik Baturğa pisent kılmay, şeherge kirmekçi boptu. Éyik Batur uniñ aldini tusup:

— Méñin aldimda sen turmaķ, paşımu ruķsetsiz şeherge kirelmeydu, mañ néri! -deptu. Miñku Batur uniñ gépige perva kılmay, ķovuķķa qarap miñıptu.

Éyik Baturniñ açķıķı kélip Miñku Baturni bir şapılaķ uruptiken, miñku Batur on üç tağniñ nérisiğa uçup bérıp yerge kırık gez kirip kėtiptu. Üç kéçe- kúndüz bihuş yétip, kéyin hoşığa kélip miñ bir capada yer astidin çıķıptu. U, men özüm bir batur tursam, aşuniñğa teñ kélelmisem, yüzümni kandaķ kötürüp yurimen, dep oylap şundaķ

dergezepke keptuki, bedenliri titrep kétiptu, orinidin turup Éyik Baturniñ aldığa keptu-de, misran kiliçini kınidin çıkırıp turup:

— Kéni, merd bolsañ meydanga çık, ikkiylen bir küç sinişip bakaylı, -deptu.

Éyik Baturmu neyze- kalkanını kötürüp meydanga çüşüptu. İkki batur birneççe kepes élişiptu. Éyik Batur neyzisini Miñku Baturniñ kökrinkini çenlep uruptiken, Miñku Batur uniñ neyzisini kiliç bilen kayrip taşlaptu, andın çaqqanlık bilen Éyik Baturğa kiliç sélép, uniñ béşidin tartıp ayıgıgıçe ikki parça kılivéitiptu. Uniñ gevdisi yette derya, yetmiş ikki tağni bésiptu.

Éyik Batur ölgendin kéyin, Miñku Batur sépil (160) kovuķını éçip sheerge kırıptu. Şeherde u adettiki puķradek yasinip bazar ayliniptu. Bazarniñ bir cétige çıksa, bir bovay koğun sétip olurgudek. Miñku Batur bir tilim koğun élip yep bolup, bovaydın:

— Bovay, añlisam, astınķi alemdin bir şahzade bir melikini muşu üstünki alemge açıqqaniken, uniñ kanıtı bolmisa yaki asmanniñ şutisi bolmisa, kandaķ çıkķandu? -dep soraptu.

— Hey balam, bizniñ yurtimizda Badrat deydiğan bir taz bar, bu Badrat Tazniñ balisi bar idi, Badrat Taz balisini yette yaş vaķtıda astınķa alemge eçüşüp yoşurup koyǵanıdı. U hazır ottuz yaşı kirdi. Bu yıl on yıl boldı, Badrat Taz astınki alemdin bir melikini açıķıp saķlavatıdu. Añlışımcı, u melike bekmı dana imiş, kolidin çık iş kélermiş, üç yıldın kéyin bolıdığan işlarnı çüşide kóridiken. U melike her kúni bir doppa tikidiken, uniñ doppisini kışiler miñ tillaǵa talışıp sétivalidiken. Héliķi Badrat Taz hazır üstünki alemdeki bu şehirimizge padişah boluvaldı. Uniñ kırık yette miñ tuǵ- elemlik leşkiri, birķanķa yüz acayıp batırı, yette miñ kışilik mehsus nöķiri bar. U bu nöķerlirige sépil üstide kiliçvazlık, neyzivazlık kilişni, tüzde çevendazlıkni öǵitivatıdu, -deptu koğunçı bovay Miñku baturğa.

Miñku Batur ehvalni bilivélip, sépilniñ üstige çıkıptu. Natonuş kışini kórgen bir nöķer Barat Tazǵa:

— Biri sépilimizge çıkıp biz terepke kélivatıdu, -dep melum kıptu (161).

— Putidin tutup yerge taşlıvet! -depu Badrat Taz. Nöker bérıp Miñku baturni kötürmekçi boptiken, yerdin közgitalmaptu. Aççıķıda Miñku Baturniñ putıǵa tepmekçi bolǵaniken, Miñku Batur uni tépik bilen sépildin yerge uçuruvétiptu. Buni körgen başķa nökerler çurķirişip kétéptu.

— Éyik Baturuñ ķiçķar! -dep varķiraptu Badrat Taz.

— Éyik Batur allıķķan ikki parķa bolup yette taǵniñ nérısidi yatıdu, -depu Miñku Batur.

Badrat Taz bir işare ķiptiken, sépil üstidiki yette miñ nöker Miñku Baturǵa étılıp kélişiptu. Miñku Batur birdemniñ içide birni tutuvélip birge étip, biri arķılık onini yıķıtıp, yette miñ nökeri yer çışlıtıptu, andaķ Badrat Tazni tirik tutuvaptu ve özini melike bar cayǵa başlap bérişķa ķıstaptu.

— Méniñ melikini saklaydıǵan üç miñ tallanǵan nökerim, seksen baturum bar. Bu baturlarniñ herbiri üç miñ ademge tétiydu. Bu baturlar uhlisa bir ķulıķını astıǵa sélip, bir ķulıǵını yépinip yatıdu, ularǵa héç nerse teñ kélelmeydu. Eger bu baturlirimniñ herbiri ķulaqlirini sörítip mañıdıǵa bolsa, ellik çağırım yerni bésip mañıdu, ķançılık adem bolsa hemmisi ķulaqliriniñ astida micilip ólidü. Sen avare bolma, -depu Badrat Taz.

Miñku Batur Badrat Tazniñ dégenliriǵe pisent ķılmay (162), uni aldıǵa sélip méñiptu.

Üstünki alem padişahniñ yette ķat ordisi bolup, Badrat Taz melikini eñ astınķi ordida ķiriķ bir ķat tömür ķepesniñ içide saklaydıken. Ķepesni ķiriķ palvan, orda işikini ķiriķ palvan koǵdaydıken. Bu palvanlarniñ herbiri ķiriķ diviǵe tétiydıken.

Badrat Tazni baǵlap aldıǵa sélip kélivatķanni körgen palvanlar bir- birge:

— Bizniñ Badrat padişahimizni bir ķurt heydep kélivatıdu, uniñ ķançılık ķaramiti bardu? -dep varķirişiptu ve Miñku Baturniñ aldıǵa yügürüşüp keptu.

— Méniñ siler bilen, silerniñ padişahiñlar bilen héçķandaķ öç- adavitim yoķ. Ustınki alem padişahiniñ melikisini kayturup berseñlar, silerge héçķandaķ ziyan- zehmet

yetküzmeymen, melikini élip yolumğa kétévimen, -deptu Miñku Batur. Şu arida Badrat Tazniñ oğlu peyda boptu. U Miñku Baturğa qarap:

— Melikini dadam emrige alidu, saña bérیدیğän kız yok! -dep, bir salpañ kulak baturğa işaret kıptu.

Salpan Kulak Batur Miñku Baturğa kılıcını kötürğiniçe étilip keptu. Miñku Batur kılıcı bilen uniñ kılıcını bir urupla kolidin çüşürüvétip, sörilip turğan kulıkını tutuvélip tartiptiken, tüvidinla üzülüp uniñ kılığa çıkıptu. Kulakni étiptiken Badrat Tazniñ ordisini saklaydığan üç miñ nökeri bésip öltürüvetu, qalğan Salpañ Kulaklar Miñku Baturdin qorquşup yekin kélelmeptu. Badrat Tazniñ Miñku Baturniñ déginidek kılmalıqqa amali qalmaptu (163).

Miñku Batur melikiniñ yéniğa kırıptu ve uniña:

— Men atıñizniñ kéşidin sizni qutuldurğili keldim, men bilen kétemsiz? -deptu.

Melike atisiniñ hevirini aňlap yığlaptu ve Miñku Batur bilen kétédiğänlikni éytiptu. Miñku Batur melikini kepestin çıkırıp orda sirtığa açıkıptu, Badrat Tazni bağlaqtin boşıtip:

— Eya Badrat padişah, men séniñ yette miñ leşkiriñni, seksen dive süpet baturuñni hem Éyik Baturuñninmu öltürüvettim. Men eslide qantökmekçi emes idim, ademliriñ hem özüñ méni şundak kılışqa mecbur kıldıñlar. Méni kimki dep qalmıgın, ismim Miñku, melikini tapşuruvaldim. Men razı, senmu méniñdin razı bol, -deptu melikini ekétiptu.

Miñku batur sumurğliri saklap turğan bağqa keptu. U u yerde bir- ikki kün ov ovlap, tokkuz tulumğa göş, tokkuz tulumğa su qaçılaptu. Andin melike bilen birdin sumurğqa minip, göş, su qaçılargan toumlarni sumurğa artıp, astınka alemge qarap uçuptu. Ular neççe kün neççe ay uçuptu. Göşmu, sunu tügeptu. Sumurğlar ussap kétép bolalmay «su» detiken, Miñku Batur ikki közini oyup beriptu. Sumurğlar uni şümüp ussuzluğini qanduruptu. Qorsiki eçip «göş» deptiken Miñku Batur oñ yotisidin bir loqma göş késip bériptu. Şundak kılip, ular astınıka alemge çüşüptu. Melike qarıgudek bolsa, Miñku Baturniñ ikki közi yokmış (164) iştininiñ oñ puçkıkı gerq qanmış. Uniñdin buniñ sevebni soraptiken. Miñku Batur ehvalni sözlep beriptu.

Sumurğlarnıñ biri Miñku Baturğa:

— Sen bizge köp yaǵşılıq kıldıñ, bizmu saña yaǵşılıq kılalı, kel, meniñ ǵanitimda yat, -dep oñ ǵanitini yerge yéiptu.

Miñku Batur sumurǵnıñ ǵanitiniñ üstide yéiptu. Yene bir sumurǵ oñ ǵaniti bilen uniñ béşidin tartıp éyiǵıǵıçe silaptiken, Miñku Baturniñ közi, yotisi eslige keptu.

— Biz ǵilidiǵan yene ǵandaǵ ǵızmitin bar? -dep sorişıptu sumurǵlar.

— Men bu melikini atasıǵa tapşurup bérıp ǵaytıp kélimen, saǵlap turuñlar! -dep Miñku Batur padişah ordisiǵa ǵarap méñiptu.

Miñku Batur melikini baǵlap padişahniñ aldıǵa kirip keptu. Ata- bala: «vay ata, vay ǵızım» déyiştıp, ǵuǵaǵlışıp kórüşüptu, yıǵlışıptu. Ata- bala biraz hal-ehvallaşǵaǵandaǵ kéyin, melike şah atisiǵa Miñku Baturniñ üstünki alemdiki baturluǵını birmubir bayan ǵılıp bériptu. Padişah óziniñ vedisi boyıçe Miñku Baturǵa ǵızını hem padişahlıǵını béridiǵanlıǵını bildürüptu. Miñku Batur:

— Ey padişahıalem, meniñ bir ustam bar idi, eger layıǵ tapsıla, men padişahlıǵını şı ustamǵa ótünsem, meniñ ornumǵa şı ustam padişah bolsa, ǵünkü (165) ustamniñ bir padişah boluş arzusi bar idi, -deptu. Padişah:

— Méniñ padişahlıǵım saña ótti, uni kimge bersen óz ihtiyariñ, men razi, -deptu.

Miñku Batur padişahniñ aldidin ǵıǵıp sumurǵlarnıñ yéniǵa barsa, ularmu Miñku Baturni saǵlap turǵaniken. Miñku Batur ustisiniñ ǵeşıǵa baridiǵanlıǵını dep turuşıǵa, ǵattıǵ ǵara boran ǵıǵıp, arǵidinıla yamǵur yéǵıp kétiptu. Sumurǵ baliliri:

— Ey Miñku Batur, bu boran bilen yamǵur animizniñ biz terepke kélivatǵanlıǵınıñ alamiti. Sen birimizniñ ǵaniti astıǵa kirivaldıǵın, animiz uǵuşmastin saña zeǵmet yetküzüp ǵoymisun, -deptu.

Miñku Batur sumurǵ baliliriniñ ǵaniti astıǵa yoşurunuptu. Ana Sumurǵ yétip keptu. Boran— yamǵurmu toǵtaptu. Ana Sumurǵ:

— Ey balilirim, ikki— üç yildin buyan nelerde yürdüñlar? -Ben silerniñ derdiñlarda yette iǵlim, on sekkiz miñ alemni yıǵlap yürüp kezip ǵıǵǵuçe bir közümiñ

nuri öçti. Silerniñ bėşinlardin nėme işlar ötti? Maña sözlep bėrinlar, -deptu. Sumurğ baliliri:

— Bu yerde bir ademzat balisi bar, eger siz uninga ziyan- zehmet yetküzmeslikke, bu baliniñ kandağ telipi bolsa beca keltürüşke mağul bolsiñiz, hemme ehvalni dep bėrimiz, -deptu.

Ana Sumurğ balilirniñ dėginidek kıldığanlıkını bildurıptu (166). Sumurğ baliliri anisiniñ ozuğ ezdep ketken vaqtıda çoñ bir yılan özlirini yėyiş üçün şemşadka yamişip çıķıvatkanda, bir tuzaqçı ademniñ yilanni öltürüp, özlirini öyige ekitip kepeske solap baķķanlıkını, ular özliriniñ kėyinki künliriniñ kandağ boluşidin kayğurup yürgende, bir yigitniñ özlirini ikki töğige tėgişivėlip, nahayiti yaħşı terbiyiligenlikini, şu yigit bilen bėrip üstünki alemdiki melikini kütuldurup kelgenliklerini, u yigitniñ özlirini kaķan telep kılsa şu çağda koyup bermekçi bolğanlıkını sözlep bėrip, kıniti astidin Miñku Baturni çıķıriptu. Ana Sumurğ:

— Bu ademzat içidin çıķķan yaħşı yigit iken, u silerge yaħşilik kılğaniken, menmu nuniñğa yaħşilik kılışım kėrek, -deptu baliliriğa ve Miñku Baturğa krap, -ey yigit kėni kandağ telipiñ bar? Balilirimğa kılğan yaħşilikniñ üçün cėnim bilen orundaymen, -deptu.

— Rehmet, mėniñ hazir heķķandağ telipim yok, -deptu Miñku Batur. Ana Sumurğ:

— Undağ bolsa men saña kınitimniñ bir tal pėyini yulup bėrey, bėşinğa birer ěğir kün çüşüp, yademge mohtaç bolğiniñda köydürsen, şu haman yėniñda peyda bolimen, -dep kınitidin bir tal peyni çişlep yulup Miñku Baturğa bėriptu.

Sumurğ baliliri Miñku Batur bilen razilik ělişip hoşlişip, anisini bilen uçuş kėtiptu. Miñku Batur Ana (167) Sumurğ bergen peyti koynığa sėlip, ustisi bar şherge krap yol aptu. U mėñip ustisi bar şherge yėtip keptu ve ustisiğa:

— Men silige palani şherniñ padişahlıkını ělip koyup keldim, ustam, -deptu.

Miñku Baturniñ ustisi uniñ gėpge işenmey, Miñkuniñ nelerge bėrip nėmlerni kėrgenlikini soraptu. Miñku Batur bėşindin ötker sergüzeştirini baştin- aħir epsili sözlep

bériptu, ustisi andin Miñkuniñ gépige işiniptu ve öziniñ padişah bolup békiş arzusiniñ emelge éşiş aldida turuvatkanlıkidin hoşal bolup, şu künila yolğa çıkmakçı boptu ve:

— Hemme nersem saña qalsun, -dep Miñku Baturğa öyliriniñ açquçisini bériptu-de, şu künila yolğa çıkiptu.

Miñku Batur ustisidin kandaq pütün mal- mülüklerni yetim- yésir, gérip-gurvalarğa üleştürüp béríp, bu şherdinmu béşini élip çıkip kétiptu.

Miñku Batur maña- maña bir deryaniñ boyığa kilip qaptu. Bu deryaniñ boyida zamani avvaldin tartıp olturaqlışıp qalğan üç badrat rodupay taz bar iken. Bu badrat rodupay tazlar künde kırık hil özgireleydiken. Deryaniñ kırığı yol iken, bu etrapta buniñdin başka yol yok iken. Héliki badrat tazlar bu yolda mañan herqandaq kişini, hahi puqra, hahi padişah bolsun, hemmisini bulaydiken, insapi kelse, mal- mülkini tartivélip, kiyim- kéçikini salduruvélip yalınaç halda qoglivétidiken (168), bolmisa, dora bihuş bilen qaturuvétidiken. Miñku Batur aşu üç badratqa yolup qaptu. Badratlar Miñku Baturni körüp:

— Uzun yol bésip keligendek kilisiz, bugün bizge méhman boluñ. Sizdek yahşı qonmay ötüp ketse, köñlimiz bek yerim bolidu, sizge belik pişurup béreyli, -déyişiptu.

Miñku Batur bu badratlarniñ gerizini bilmegeçke, ularniñ teklipini qobul qilip, bir kéçe qonup ketmekçi boptu. Qattiq qarçığan Miñku Batur baldurla yétip uyquğa gerk boptu.

Badratlar: «Buniñ üç mühim nersisi bar iken, birimiz misran kiliçini, birimiz oqisini, yine birimiz cahannema eynikini alsaq bolgudek. Buni tañ éyniştin burun çemberçes bağlap kémige sélip, teñ étişi bilen deryaniñ otturisiğa élip béríp çöktürüvéteyli» déyişiptu. Badratlar Miñku Baturniñ burnığa dora bi huşni tutuptu. Miñku Baturniñ burni éçişkandek boptu- de «hepçuş» dep bir silkinipla kétip qaptu. Badratlar uniñ put- kolini çin bağlap teñvétiptu. «Buni deryağa çöktürüvetsalar boldi. Emdi biz hisletlik qoralğa ige bolduq, bizge hecnéme teñ kélelmeydu.» déyişiptu badratlar.

Miñku Batur kiçik çégida Hızır eleyhissalam uniñ put- qol, bedenlirini silap, dua bergeniken, buniñdin Miñku Baturniñ öziniñ heviri yok iken. U badratlarniñ dorisi bilen bir mehel kétép qalğandek bolsimu, lékin (169) bedenliri asta- asta yumşap, tañ atquçilik toluk eslige kélip boptu. Qarisa, put- kolliri bağlivétilgen. Qeni bular, zadi néme kılmakçı, bir körüp bakay, dégen hıyalğa kélip, démini içige yutup, cansız kıyapetke kirip cim yétiptu.

Kün kızirip çıqışqa başlıganda, badratlar Miñku Baturni kémige saptu. Bir badrat derya kırğıkida qaptu, yene bir badrat tamaq étışke öyige kétiptu. Bir badrat hatircem halde kémini tayap (Tayap: heydep) deryaniñ otturisiğa élip bérıp, Miñku Baturni deryağa taşlay dégen çağda, Miñku Batur «ya pirim» dep küçep turup bir çiginaptiken, atiniñ kuyruk- yalliridin eşilgen bilektek tomluqtiki qıl arğamçılar üzölüp, put- qol, boynığa salğan taqak, kişenlermu barçılınıp kétiptu. Badrat bilen Miñku Batur kéme içide saq bir kün elişıptu. Keçke yékin kéme davalğup kétép, ikkisi suğa yikilip çüşüptu. Miñku Batur suğa aciz iken, buni bilivalğan badrat pütün can- cehli bilen elişıptu. Miñku Batur suğa aciz bolsimu, küç, peme bolğaçqa, kéçiçe elişıptu, badrat hériptu, ahır bolalmay, tilini işqa saptu. Uniñ tiliniñ uzıraş hususiyiti bar iken. Badrat tilini uzartıp Miñku Baturniñ etyanlirini yalap, uniñ bedenlirini telivétiptu, derya suyi Miñkuniñ keni bilen kıpqızıl bolup (170) kétiptu. Miñkuniñ bedenliri éçişip, ağıq destidin cénini qoyğudek yer qalmıgandek tuyuluptu. Miñku Baturniñ başkıdin gezipi tutuptu. Uniñ puti su içidiki yoğan qoram taşqa tégiptu, şuniñ bilen Miñku Batur badratni ikki qollap égiz kötürüvélip, qoram taşqa uruptiken. Badrat kukumtalkan bolup kétiptu.

Miñku Batur kémige çıqıp, uni kırğakqa tayap bériptu. Buradirliriniñ kélişini saqlap turğan yene bir badrat işiniñ epleşmigenlikini bilip, Miñku Baturğa étilip keptu. Téhi herduqini çıkırışkimu ülgürmigen Miñku Batur buniñ bilenmu kattıq elişıptu, şuniñ içide éliša- éliša, unimu kötürüvélip, girvekke urup öltürüptu. Andin bu badratlarniñ öyige bériptu. Üçinçi badrat Miñku Baturniñ misran kılıçını yénida qoyup qoyup, bir hilda bélik pişuruvatğudek, u Miñku Baturniñ kirginini tuymaptu. Miñku Batur itti bérıp (171) misran kılıçni élivaptu, u badratni keynidin çepivetmekçi bolup, bundaq kıliş namerdiniñ éşi, dep oylap tohtap qaptu. U arılıқта badrat yéniğa qarap, Miñku Baturniñ misran kılıçını tutup turğanlıqını körüptu. Miñku Batur badratqa:

— Kéni, qoraliñ bolsa élip meydanga çüş! -deptu.

Bu badrat ölüp ketken ikkisige qarigande téhimu küçtüñgür iken. U yetmiş patmanlıq gürzisini élip meydanga çıkıptu. Miñku Baturmu teñ bolup turuptu. Badrat Miñku Baturniñ béşiğa qaritip gürzisini uruptu. Miñku Batur misran kiliçi bilen badratniñ gürzisini tosuptu. Ene şu terikide badratniñ keyni— keynidin urğan üç ketimek gürzisini yanduruptu.

— Növet emdi maña keldi, agah bol! -dep Miñku Batur varqiriginiçe badratğa kiliç uruptu, tağğa çépilsa tağnımu ikki parçe kilivétidiğan kiliç badratğa kar kılmaptu, huddi taşğa qalteq urğandek, kiliç badratniñ bedinidin yénip turğudek. Kiliç ötmigendein kéyin, Miñku Batur badratni kötürüvélip otğa taşlaptu, köymeptu. Miñku Batur pütün küçini yigip türüp, uni béşidin égiz kötürüp bir qoram taşğa şundaq uruptiken, badratniñ ustihanliri çul- çul bolup kétiptu. Qarigudek bolsa, qoram taşmu pare- pare bolup kétiptu.

Miñku Batur kiliç okya ve cahannema eynikini élip ketmekçi bolup etrapğa qarap, heyranlıқта turupla qaptu. Uniñ közige taşteq kétép qalğan sansız adem körünüptu (172), hemmisi uñlap yatқан helette iken. Miñku Batur néme qilirini bilmey qaptu, taşlap kétey dése esliy, ketmey dése esliy. U badratlarnıñ taşğa aylanduruvetken adamlarnı eslige keltürüş dorisini bilivalmigiñiğa puşayman qeptu, qançe baş qatarsımu ilaci bolmaptu. Hiyal sürüp oltursa, bir aq atni yétilep bir moysipit keptu. Miñku u kişige salam bériptu.

— Badratlarnı öltürüp obdan iş qıldıñ, balam! Sėniñ baridiğan yeriniñ yiraqlıqini bilimen, emma sen piyade, saña men égercabduqluq muşu atni bérey, -dep héliki kişi atniñ çulvurini Miñku Baturğa tutquzup qoyup, uniñ béşini silaptiken, et- yanliridiki carahet, titilğan göş- tériliri sellimaza eslige keptu. Miñku Batur özini başqidin téhimu küçke tolup qangandek hés kıptu.

— Balam, bu atni minip oñ yanpişiğa ursañ asmana uçıdu, sol yanpişiğa ursañ yerde mañıdu, yerde mañğanda künige alte aylıq yolni başıdu, -deptu, andin taş adamlarğa qarap: «Allaniñ iltipati bilen esliñlirge kelgeysiler» deptu- de, közdin ğayib boptu. Miñku Batur bovayğa rehmet éytişkimu ülgürelmeptu.

U bu yerdin téz kėtiş üçün atğa minişke temşilip tursa, saydiki «taş adamlar» midirliğandek boptu. Miñku buniñğa heyran bolğançe qarap qaptu. Aridin ançe vakit

ötmey, bu «taş adamlar»nın hemmisi öz eslige keptu. Ularnın hemmisi Miñku Baturın aldığa kélip salam bériptu ve unıñğa köptin- köp rehmet éytiptu (173). Ularnın arisida şahzadilermu bar iken. Miñku Batur ularğa:

— Silernin öz esliñlerge kaytıñlar méniñ hasiytimdin emes, méniñ undağ karamitim yok, bu bir evliyanın karamiti, -deptu. Andin bu yerde bolğan işlarni birmubir sözlep bériptu.

— Siniñ béşin evaliya silaptu, keyin senmu çokum evliya bolğudeksen, biz saña eğişimiz, bizni özünge hemrah kilivalsañ, -deptu ular. Miñku Batur:

— Méniñ barar menzilimnin kararı yok, nege bérin, nede tuhtışimni özümme bilmeymen. Hıdayimnin küni küç, aman bolsağ körüşermiz, -deptu- de aq atğa miniptu. Oñ yanpışığa şapıldaqlap yénik birni uruptiken, at yerdin kötürölüp asman kerige çıkipla közdin gayib boptu.

Miñku Batur uça- uça bir vaxtta peste urmanini körüptu. Atnin uçuşini astilitip, peslitiptu. Unın kulığığa yéğa avazi añliniptu. U bu néme yigidu, sevebini bilip baqay, dep oylap, atnin sol yanpışını (174) silaptiken, at asta- asta peslep yerge çüşüptü qarisa, bir bala özi yalguz yiglap kétip bargudek.

— Ey bala, néme derdin bar, némişka yiglaysen? -Miñku Batur balidin soraptu.

— Meñ atamdin yetim qalğan. Biznin bir bay qoşnimiz bar idi, kün ötküzüşnin eğirçilikda unıñdin uni- buni kerz élivérimiz. Künlernin birige kelgende, bay qoşnimiz: «ya pulumni ber, ya özün maña hotun bol, ya bolmisa balañni kulluqğa ber» dep anamni kistidi. Anam tégey dése tehi bolmıgan, kerzini bérey dése bizde pul, elacsiz meni u bayğa kulluqğa berdi. Men bayğa kul bolup yette ay işlidim. Tünügün u bay: «şur deryanın u kétida bir badrat kitabı var iken, şu badrat kitabini maña tépip ekélin berseñ, seni kulluqtin azad kilimen. Eger ekélin bérimiseñi, seni tömür tarğaq bilen tarap, bediniñge qizitilğan yağ çéçip, tonurğa ésip qoyup köydürüvétimen» dedi. Şor derya nede, nede emes, uqmaymen, şu gemge yiglap kétip barimen, -dep cavab bériptu bala.

— Undağ bolsa arğamğa miñgeş, -deptu Miñku Batur. Bala atğa miñgişiptu. Miñku Batur: «Şor derya boyığa» dep atniñ oñ yanpişığı yéniñ birni uruptiken, at ularni közni yumup- açkuçe bolğan ariliğta Şor derya boyığa ekéliptu.

Miñku Batur balini egeştürüp hör kızlarniñ yéniğa ekiriptu. Hör kızlar Miñku Baturni kızgın qarşı aptu, nazunémetler bilen tolğan dastiğan teyyarlaptu. Tamağ üstide (175) Miñku Batur hör kızlarğa bu bala bilen uçışıp keliş ceryanini, baliniñ ehvalini ve bay qoşnisiniñ zulmi uniñ baliğa qoyğan şartini balidin añlığını boyıçe sözlep beriptu hem ağırda badrat kitabini baliğa tépip berip, uni kulluğtin azad kılıp qoyuşni hör kızlardin ötünüptu. Hör kızlar Miñku Baturniñ telipini qobul kılıp bir sumurğni çaqırıp ekélip:

— Ey sumurğ, Şor deryaniñ u ketiğa ötseñ bir tağ bar, tağniñ bağrida bir tüp yalguz çinar bar, şu çinariñniñ tuvini kolisañ bir sanduğ çıkidu, sen şu sanduğni élip ağızini açmay ekel, -dep tapilaptu.

Sumurğ bir kanat asmanğa çıkıptu- de, şamaldek uçup közdin ğayıb boptu. Miñku Batur bilen hör kızlar tamıqini yep, dastiğanlırini yığışturğuçilik ariliğta sumurğ sanduğni ekeptu. Hör kızlar sanduğni éçip, uniñdin kitabni élip:

— Mana muşu badratlarniñ cadugerlik kitabı, -dep kitabini baliğa beriptu.

Miñku Batur balini atğa ningeştürüp, atniñ sol yanpişığı yéniñ birne uruptiken, közni yumup— açkuçilik ariliğta at ularni bayniñ işiki aldiğa turğaniken. Miñku Batur attin çüşüp bayğa salam beriptu. Bay balini körüp:

— Men tapiliğan nersini tépip keldiñmu? -dep soraptu. Bala kitabni bayğa körsitiptu. Bay kitabni qoliğa élip qarıgudek bolsa, rasttinla badrat kitabı iken.

— Bu kitabni kim taptı? -dep soraptu bay (176).

— Kélivatsam bu bala muşu kitabni qoltuğığa qısturup kélivétiptu, içim ağırip atğa mingeştürüvaldim, -deptu Miñku Batur. Bay kitabni tapşuruvalğan bolsimu, balini kulluğtin azad kilişniñ gépini kılmiğudek.

— Siz bu baliğa, badrat kitabini tépip ekélip bersek kulluğtin azad kılmen, dep vede bergenikensiz, vediñizde turasız? -deptu Miñku Batur.

Bayniñ balini kuldin çıkırvetküsi yok iken, şuña:

— Bu bala öziniñ kertzini ada kılıp bolğan bilen, anisiniñ kertzini tölüş kerek, -deptu.

— Anisiniñ sizge kaçılık kerti bar idi? -Miñku Batur baydin soraptu.

— Yette tilla kerti bar, -deptu bay.

Miñku Batur yénidin yette tillani çıkırıp bayğa bériptu ve balini étiga mingestürüp çépip kétiptu. Ular şu mañginiçe bir şeherge bériptu. Miñku Batur balini şehar aylandurup köñlini éçip koyuş üçün şehar içige kırıptu. Karıgudek bolsa, şeherniñ içimu, téşimu miğ-miğ adem. Ular bu şeherde birer çoñ toy bolğan uşşaydu dep oylişiptu, lékin kişilerniñ özara sözlişiridinde bu şeherde toy emes, başka bir iş boluvarkanlığını biliştu.

Bu şeherniñ sirtida bir derya bolup, deryaniñ u kétédimu bir şehar bar iken, ikki şeherni muşu derya ayırıp turidiken, emme derya bek çoñkur bolğaça, kövrük salmay, ikki şehar helki bir- birini körüp, ünini añlışıp turuşsimu, bardi- keldi kılalmaydiken (177). Kimdekim deryağa ünçe- mervayittin kövrük salsa, her ikki padişah şu kişiğe kızını béridiğanlığını cakarlığaniken. Cakarnı añlap yurtmuyurtlardin her hil tebiķidiki kişiler kélişkeniken. Bu şeherde adem küp boluşiniñ sebebi şu iken. Her- her karamet igiliri kelgen bolsimu, deryağa kövrük silişniñ zadila amalini kılalmaptu. Ehvaldin hever tapқан Miñku Batur padişahniñ aldıga kırıptu.

— Ey padişahıalem, deryağa men kövrük bina kılсам, deptu Miñku Batur.

— Bolidu, -deptu padişah ruşset kıptu. Miñku Batur bille élip kelgen oğulni padişahniñ yénida koyup, hör kızlarniñ huzuriğa kaytıp méñiptu. Hör kızlarniñ huzuriğa kélip:

— Méniñ bir telipim bar, şu telipimi rava kılsañlar, -deptu.

— Néme telep? Éyt, hazır ravan kılımiz, -deptu hör kızlar.

— İkki şehar bar iken, bu ikki şeherniñ otturisin derya otidiken, kimki ünçe- mervayittin kövrük salalisa, bu kattiki padişah kızını béridiken, u kattiki padişahmu kızını

béridiken. Kövrük sélip, ikki padişahniñ kızını héliki kılğa élip bérey deymen, -deptu Miñku Batur.

— Bolidu undağ bolsa, Kuhıkapniñ tégida bir öñkür bar, zamani ezeldin buyanki ötken evliya, danışmenlerniñ hékmettin béşaret kitabliri aşu yerde (178).

Öñküni on ikki ecdiha yette yolvas, ikki batur saqlaydu. Ular biz néme kil dések şuni kılıdu. Muşu yılan şularniñ padişahi, yilanni evetsek hazirla élip kélidu, -dep hör kızlar bir yılanğa, -ey yılan sen bérip öñkürdiki kırık halkilik tesmini (tesme: tesvi) hazirla yetkuz, -deptu. Yılan:

— Bolidu, -dep şu haman yolğa çıkıptu. Yilanniñ uzunluğı kırık gulaç, tumluğu on gulaç iken. Yılan üç kün yol yürüptu. Buniñ mañgandiki güldür- karas avazini añlap öñküni saqlap yatқан ecdiha- yolvaslar bilen ikki batur, düşmen kélivatқан ohsaydu, dep ceñge reh bolup tursa, yılan padişah kélivatқudek. Ular yılanğa: «vay hoş, padişahaialem» dep eğilip tezim kıptu. Yılan ularğa:

— Kırık halkilik tesmini maña açıķip bériñlar, -deptu. Ular kırık halkilik tesmini yılan padişahğa açıķip bériptu. Yılan padişah tesmini ağızida çışlep, hör kızlarğa ekélip tapşuruptu.

— Ey Miñku Batur, bu tesmini yéniñizğa mehkem sélip, ins- cingä körsetmey, yérım kéçe bilen: «ya pirimniñ emri, ħudaniñ emri, muşu deryağa önce mervayittin kövrük bina bolsun!» dep suğa çilisiñiz kövrük bina bolidu, -deptu hör kızlar.

Miñku Batur tesmini élip atқа minip kaytip méñiptu, yérım kéçide şherge yétip keptu. U derya boyığa (179) bérip: «ya pirimniñ emri, ħudaniñ emri, deryağa bir kövrük bina bolsun, kövrükniñ üstige ünçe- mervayittin gül çéçilsun, ikki teripige altunda munar békitilsun, munarlarğa çevendazlar bilen ceñ kilişқан kırık divini boynidin tutup asmanğa atқан, Éyiķ Baturni ikki parça kılğan, badratlar bilen élišқанlirimizniñ körünüşliri çüşürülsun» dep tesmini suğa sélip çıkargan heman kövrük pütüptu. Qargudek bolsa, bu kövrük şundağ zinnenlik, üstige desseşkimu adem eymengüdek, zilça- killemniñ gülleridin ésil güller bésilğan, ikki teripidiki munar tamirida Miñku Baturniñ baturluk heriketliri eynen körünüp turğudek. Miñku Batur kaytip bérip uyqusini uhlaptu. Bu ağışimi padişah bir çüş körüp, uykusi kelmey hoylığa çıksa, pütün etrap yopyuruk bolup

ketken, «Bu néme iştu?» dep qarisa, deryaniñ üstide reñkreñk nurlar çaqnarp turgudek. Padişah buniñ néme iş ikenlikini bilip kéliş üçün mulazimlerini evetiptu. Ular birdemdin kéyin qayıp kélip deryağa altun, ünçe- mutvayittin bir heyvetlik kövrük bina bolğanlığını éyiptu. Padişah: «Bu kövrükni kandaq insan yasap çıqqandu? Miñku Batur bir ceni bilen bir aqşamdila bunçilik işni qılalmaydu» deptu ve Miñku Baturni çaqirip ekélip soraptu:

— Bu kövrükni sen yasığanmu?

— Men yasıgandim, padişahialem, -deptu Miñku Batur.

— Undaq bolsa, ete teñ étişi bilenla katta toyi- tamaşa ötkürüp saña qızimni bérimen, -deptu padişah (180). Etisi teñ étişi bilen u qattiki padişahmu Miñku Baturğa kızını bermekçi boptu. Miñku Batur ikki padişahqa:

— Maña béridiğan kızılarnı muşu ukamğa bérinlar, -dep héliki oğulğa ötünüptu. İkki padişahmu maqul boptu. Ular yette iklimğa cakarçı evetiptu. Yette iklimdiki sazçı, gezel- qoşaqçılarnıñ hemmisi yétip keptu. Şuniñ bilen toy başliniptu, toy üç ay davam kıptu. Üç ay içide kız bilen oğul sedıka üçün beşidin örüp, altun- kümüş, mervayit, zilçagilem, kiyim- kéçeklerni cenini baqalmığan tul hotun, yétim balılarga tarqıtıp bériptu.

Miñku Batur toy aqırılşkandın kéyin bu yurttin ayrılıp, şehermu- şehir kézip bir şeherge barsa, bu şeherniñ padişahi vapat bolup şehir heliki haza- matem üstide turğaniken. U méyit namızığa qatnışıptu. Bu padişah can üzüş aldida:

— Méniñ namizimğa beşinde altun kukulisi bar bir adem qatnışidu (181), aşu kişi méniñ ornumğa padişah bolsa, yurtni méniñdinmu adil soraydu, -dep vesiyet qaldurğaniken. Méyit namizi tügigendin kéyin, ahunum el- camaet qarap:

— El- camaeti hemmiñlar beşinlarnı eçinlar! -deptu. Hemmisi beşini eçiptu, lékin Miñku Batur beşini açmaptu. Buni görgenler:

— Ey yigit, sizmu beşingizni eçin! -deptu. Miñku Batur beşini eçiptu, şu zamat uniñ beşidiki altun kukulisidin nur çaqnaptu. Buni körgeñ halayık: «Bizniñ padişahimiz siz ikensiz» dep, uni padişahlıq tehtige olturguzuptu. Burunkı padişahnin bir kızi bolup, u padişah öz vaqtida ornığa padişah bolguçığa qızinimu ativetkeniken. Miñku Batur bu kızni öz emrige élip, şeherni adil soraptu.

Miñku Baturniñ ayali bir oğul tuğuptu, oğulniñ ismini (182) Mulayim koyuptu. Birneççe yıl ötkendin kéyin bir kız tuğuptu, kızniñ ismini Gülayim koyuptu. Mulayimmu kécidikin tartipla oqya etişka hérismen bolup, mergen bolup yétişip çıkıptu.

Künlerniñ biride, Miñku Baturniñ şherige yette şher birlişip, kırık miñ tuğ-elemlik leşker toplaп kélip hücum kıptu. Miñku Baturniñ leşkerliri kırılıp, çéçilip, üç serkerdisi bilen özi kıptu. Özni cañ kılip kırık yérige oқ tégip attin yékilip çüşüptu.

Mulayim talağa çıkip karisa, atisi gerek kanga milinip (182) yatkıdek ala töge mingen biri Miñku Baturniñ leşkerlirini öltürüp yürüdek. Mulayim oqya oқini zeherge çilap: «Miñku Mulayimniñ oқı» dep atқанiken, ala töge mingenniñ yüzige tégip attin mullaqlap çüşüptu. U can üzüş aldida, öz ademlirige: «Kimki méniñ yüzümge oқ tegküzeligen ademni öltürse, şu méniñ ornumğa leşker başlıkı bolidu» dep vesiyet kıldurup can üzüptu. Nökerliri uniñ ölükini tögige artip yurtığa élip méñiptu, ular öz şherige bérıp, padişahқа ehvalni melum kıptu.

— Bu oқ Miñku Mulayimniñ oқiken, u Miñku Baturniñ balisi. Kimki Miñku Mulayimniñ béşini ekelse, men şuni leşker başlıkı kılimen, -dep cakarlaptu padişah.

Bu yurtta bir Badrat Taz bar iken. U bu cakarni añlap padişahniñ aldığa kélip:

— Ey padişahıalem, bu işni maña tapşuruñ, -deptu. Padişah:

— Bolidu, -dep, bu işni aşu badratқа tapşuruptu. U Badrat Taz üç tuzakni élip, ovçı kıyapıtige kirip, çöl- cezirke (183) bérıp Miñku Mulayimniñ ovğa çıkışni kütüp yétiptu.

Emdi gepni Miñku Mulayimdin añlaylı:

Miñku Mulayim atisini atniñ aldığa élip öyge ekeptu. Miñku Mulayimniñ anisi derhal dora- şıpalar bilen davalap Miñku Baturni saқaytıptu.

Künler ötüptu, aylar ötüptu. Künlerniñ biride Miñku Mulayim atisiğa:

— Ey ata, men hemme yerda bériptimen, hemme işni kıptimen, emma ovğa çıkip baқmıptimen. Nökerler bilen ovğa çıkip köñlimni huş kılip kelseм қандақ? -deptu. Atisi:

— Ey bala hazırçe barmisañ, méniñ köñlüm tartmayvatidu, -deptu. Lékin Mulayim kayta— kayta sorap turuvalğandin kéyin maqul boptu ve Mulayimni kırık nökirilen yolğa saptu. Miñku Batur nökerlerge:

— Ey nökerler, siler uhlisañlarmu növet bilen uhlap, oğlumni kéçé- kündüz közet, aman- esen ekénliñlar, -deptu. Barlıq nökerler razılıq bérıp, Mülâyim Baturni arığa élip, ov ovlaş üçün Malıman téğiga qarap méñiptu. Malıman téğiniñ yolida héliki tuzaqçı süpitide yasinıvalğan Badrat Taz bar iken. Bular u yerdin ötüp kétip barsa, bu Badrat Taz bir yıkılıp- bir qopup, hasisi bilen tayınıp: «ya pirim- ya pirim» dep inciklar yürüdek. Miñku Mulayimniñ içi ağrip:

— Hey dada, siz kéri ademzatsız, bu ins- cin yok yerde néme iş kılıp yürisiz? -deptu Badrat Taz (184):

— Hey balilirim, méniñ ya bala- çaqam, ya yatidigan öyim yok. Men muşu çöl- ceziride tuzaqçılık kılıp kün ötküzimen, tuzıqımğa birernerse çüşse yeymen, bolmisa aç yürimen, -deptu. Buni añlıgan Miñku Mulayim derhal nökerlirige buyruq kılıp, u kériğa bir tulum altun bilen bir tulum toqaç bérışni buyruptu, andin ular yolığa ravan boptu.

Ular u küni keçkiçe ov ovlap hérip kétip Malıman téğida aram aptu. Bundaq yahşı pursetni kütüp turğan Badrat Taz derhal bir yumılap toñguzğa aylinip, Miñku Mulayimler uhlavatқан cayğa bériptu, qarisa, nökerler padişahniñ gépini untup, hemmisi gerq uykuda yatқан. Buni körgen Badrat Taz bihuş kılıp taşқа aylanduruvétidigan dorini kırık nökeriñ burnığa puritip, bularniñ hemmisini taşқа aylanduruvétiptu, eñ aqırda Miñku Mulayimniñ burnığa dorrini puritip, uniñ kallisii késip, ténini taşқа aylanduruvétip öz yurtığa ravan boptu. Badrat öz yurtığa bérıp padişahniñ aldığa kirip, Miñku Mulayimniñ bésini padişahniñ aldığa qoyuptu.

Emdi gepni Miñku Baturdin añlayli:

Miñku Batur oğliniñ kélişini kütüptu, kéliş vaqtimu ötüp kėtiptu, lékin oğli kelmeptu. Şu künlerde Miñku Batur bir çüş körüptu. Çüşide, bir kéri (185) bovayniñ dümbiside üç tuzaq, qolida bir hencer piçaq turgudek, Miñku Mulayim kırık nökirilen Malıman téğiniñ arisida yatқudek. U kéri: «muşu piçaqni salsam ölettiñ, lékin atañdin qorqup turimen» devatқudek.

Miñku Batur çöçüp oyğansa, bu çüş iken. U şu zamat danışmenlirini yégip öz çüşini éytipu ve derhal tebir bérişke buyruptu (186). Danışmenliriniñ biri kitablırını éçip olturup, munu tebirni éytipu:

— Vay padişahialem, oğliñiz hazır Maliman tégida iken, ya ölük, ya tirik, tiriklikidin ölüklüki toliraq, bu şerimizge hucum kılğan padişahniñ yurtidiki bir Badrat Tazniñ işi.

Miñku Batur bir nerse tartip pütün leşkerlirini başlap yolğa ravan boptu. Ular kuyun kebi Maliman tégiğa yétip keptu. Ular ikki tağ arisiğa kélip qarisa, kırık nöki taşğa aylangan helette yatqudeki Miñku Mulayimniñ ténı bar, beşi yok turgudek. Miñku Batur ah urup özini yerge étip: «vay balam!» dep, balisiniñ derdide kan- kan yığlaptu. Miñku Batur şu zamat lavuleşkerlirini élip Badrat Tazniñ yurtiğa qarap yolğa çıkıptu.

Emdi gepni Badrat Tazdin añlayli:

Badrat Taz Miñku Baturniñ kaçan bolmisun bir küni kélidiğanlıkiğa közi yétip, teyyar bolup turğaniken. Miñku Baturniñ lavuleşkerliri yétip kelgen haman Badrat Tazniñ yette miñ tuğ- elemlik leşkiriniñ hemmisi kara ton kéyip, kara bulut siyaqida Miñku Baturlarniñ (186) aldığa yetip keptu.

Miñku Baturmu pütün lavuleşkerliri bilen ceñge atiliniptu. Qariğudek bolsa. Badrat Tazniñ leşkerliri hem yerde hem asmanda ceñ kılivatqudek. Bular kırık bir kéce- kündüz ceñ kıptu. Miñku Batur qarisa, aranla seksen leşkiri qaptu, öziniñ kırık yérige ok tégip, kan deryasiğa gerq boptu. Del şu çağda Miñku Baturniñ ayali kırık bir künden buyan ériniñ kelmeyvatqanlığını oylap égiz ravaqqa çıqıp cahannema arkilik qarap, Miñku Baturniñ kan deryasiğa çiliniq yatkanlığını görüptu. Haniş şu zamat erençe yaşinip, uçar tulparga minip cañ boluvatqan meydinga yétip keptu. U érini tépip atniñ aldığa aptu- de, ceñge atliniptu, üç keçe- kündüzniñ içide Badrat Tazniñ barliq leşkerlirini (187) kırıp- çéçip tügitip, şherge bésip kırıptu. Şher heliki: «Ey kéremlik yigit, bizni keçürseñiz» dep uniñdin keçürüm soraptu. U heliklerni keçürüp ordığa kirse, del bu yurtniñ padişahi padişahlıqni Badratqa ötküzüp bérivatqaniken. Miñku Baturniñ ayali Badratni tirik tutup, oğlini sorıganiken, Badrat Taz uniñ oğliniñ beşiniñ kırık qat zindan éçide éşiklik ikenlikini éytip bériptu. Haniş derhal zindan içige kırıptu, qarisa, zindanda

neççe miñligan biçare helk aç- zar sulaklık turgudek. U ulardin sorisa: «Biz Badratniñ padişah boluşıǵa qoşulmıǵanıduq, şuña bizni zindanǵa saldı» dep ah- zar oqıptu. Haniş ularniñ hemmisini azad kıptu. Andin Badrat bilen padişahniñ beshini tenidin cüda kılip, yurt içiden bir adil kişini padişah kıptu. Haniş balisiniñ beshini élip Maliman téǵıǵa kélip, balisiniñ ténini élip öyige ekeptu. Haniş Miñku Baturni tülük şıpalıq dora- melhemler bilen saqaytıniptu. Andin er— hotun ikkisi balisiniñ beshini ténige ulap, kırık bir kün hudaǵa iltica kıptu. Şu çağda bir aqsakal bovay peyda bolup:

— Ey Miñku Batur, néme iş kılip olturisen? -dep soraptu. Miñku Batur bovayǵa:

— Oǵlumni palani shehdiki Badrat Taz öltürüvetkenidu, uniñǵa can telep olturiman, -deptu. Buni añlıǵan bovay:

— Ey Miñku batur, oǵluñniñ ecel vaqti toşup qaldı, miñ yıǵlısañmu ornıǵa kelmeydu, emdi oǵluñdin (188) razi bolǵıñ, oǵluñ bilen kıyamet küni körüşkin, -dep balini beshidin- ayıǵıǵıçe bir silıǵaniken, oǵul saqıyıp zuvanǵa kiriptu:

— Ey ata, avare bolmañ! Méniñ ecilim toşup qaptu, méniñdin razi boluñ! -deptu. Miñku Batur yıǵlap turup:

— Vay balam, men sendin illa- billa razi, sen méniñdinmu razi bolǵın! -deptu. Balimu:

— Vay ata, men sendin razi, -dep ceni çıkıptu. Miñku Batur oǵlıni depne kılip kırık kün ötkende tulparıǵa minip, etrapni bir ayalınıp cahan seylise kılip kéley dep, yurtmu- yurt arılap kétip barsa, Yemen shehiride bir putiniñ tizidin tövini yoq bir keri bovay askaqlap tilemçilik kılip yürgende, insapi barlar birer nerise bergüdek, insapi yoqlar heçnéme bermigüdek. Bu ehvalni körgen Miñku Batur bovayǵa:

— Hey bovay, sen méniñ bilen ketseñ, ömür boyı yaǵşı baqimen, ketişni halamsen? -dep soraptu. Bovay (189):

— Vay némişka ketmey, siz bilen kétey, -dep Miñku Batur bilen bille méniptu. Miñku Batur uni öz yurtıǵa ekélip, çarbaǵniñ bir teripige yaǵşı öydin birni sélip orunlaşturup qoyıptu ve qolıǵa herqandaq dukan- aşhanılardı kirse heq almaslıq hekkide het yézıp, padişahlıq möhrini besip beriptu.

Bu kéri eslide Badrat Tazlarniñ biri bolup, künlerniñ biride Miñku Baturni öltürüp, iziğa padişah boluş keşide yürigenen.

Miñku Baturniñ callatliri arisidimu Miñku Baturni öltürüp, uniñ ordiğa padişah boluşı niyet kılıp yürgen biri bar iken. U bir küni yérım kéçide baǵni çarlap yürüp, boıayniñ hucrisiniñ çirigi yoruk ikenlikini körüptu. U asta bérıp penciridin mariǵaniken, u kéri bir kitabni oqıp olturgudek. Buni körgen callat işikni urup:

— Vay boıay, işikiñni aç! -deptu. Boıay bir epsun bilen kitabni ğayıb kılıvétıp, işikni éçip uni öyge başlap kırıptu. U öyge kirip:

— Hey boıay, karısam sende bir sir bardek turidu, maña éyt! -deptu. Badrat uniñğa:

— Mende héçkandaq sir yok, -deptu. Callat:

— Yaq, sende çokum bir sir bar. Sen qorqma, belkim men saña yardım kilişip mumkin, -dep çin turuvaptu. Badrat Taz öziniñ eslini meksitini éytiptu, callatmu öziniñ uzundın béri muşu hiyalda ikenlikini deptu. Badrat Taz (190):

— Bundaq bolsa, sen bugün keşte padişah bilen ayalı uqlap qalganda ordiğa kirip barlıq qaravullarnı bir öyge yigip, hemmisini şarabı beñ bilen mest kiliwetkin, şı çağda biz kirip padişahni uçukturaylı! -deptu.

Keşte padişah bilen ayalı ğerq uyquğa ketkende, heliki nöker ordiğa kirip hemme qaravullarnı bir öyge yigip, şarabı beñ bilen ularni ğerq mest kılıp taşlaptu. Şı çağda Badrat yétip keçtu. Ular ikkisi padişahniñ hucrisi aldıǵa kelgende, Badrat callatqa:

— Sen işikte turıp turisen, kaçan kirdigende kirisen, -deptu. U maqul depişikte qaptu. Badrat tokur padişahniñ huzuriğa kirip ularni dora bihuş bilen bihuş kılıp taşqa aylanduruvétiptu. U callatni çağırıp, taşqa ayalangan padişah bilen ayalini içkerki zindanga taşlaptu. Miñku Baturniñ kızı şı çağlarda emdi sekkiz- tokkuz yaşlarǵa kirgeniken. Ular bir aq öçkini tulumçılap soyup Gülayimni şı tulumniñ içige selip aǵzını étip deryaǵa taşlivétiptu.

Etisi tañ atqanda Badrat tokur bilen callat töt etrapqa caqarçı evetip Badrat tokur öziniñ padişah bolğanlığını, callat öziniñ vezir bolğanlığını cakarlaptu. Bu ikkisi kim qarşı tursa şuni zindanga taşlaptu.

Emdi gepni tulumdin añlayli:

Bu derya eslida Mirzan Padişahniñ şehiridib ékip ötidiken (191). Tulum deryada Mirzan padişahniñ şehirige ékip keptu. Bu çağda şu şeherdiki balılar suğa çömülüp oynavatқанiken, qarisa bir tulum bir çöküp, bir leylep ékip kélivatkudek. Ular, bu némidu, dep derhal tulumni süzüp kirgакқа açıqıptu ve uni yérip qarisa, içidin bir perizat çıqıptu, put- қoli bağлақlıқ, ағзига yağlıқ тікікліқ турған. Ular uniñ ағзидин yağlıқі élivétip, put- қollirini boşіtip padişahniñ aldığа ekeptu. Bu balılarniñ içide Mirzan Padişahniñmu oғli bar iken. U dadisiğa:

— Vay dada bu tolum ékip kélivétiptiken, buni biz süzüp açıqıp yarsaq, içidin muşu қız çıқti, lékin bu қız hoşsiz iken, -deptu.

Mirzan Padişah derhal қızni méhman ҳаniға ekirip yatқurup, loқman hekimni қақirtip ekélişke adem buyruptu, mulazimlar loқman hekimni Şehri Küsendin қақirip keptu. Padişah uniñға barlıқ tedbirlerni қilip, bu қızni huşıға kelturuşni buyruptu, loқman hekim şipalıқ dorılarni éşlitip aқir bu қızni hoşıға keltürüptu. Қız hoşıға kelgendin kéyin, Mirzan padişah қızdin:

— Ey қızim, siz kémniñ evladi? Néme sebebtin bu ehvalға çüşüп қaldıñiz? Maña hemmini éytiñ, -deptu. Қız şu heman:

— Men Miñku Batur dégen padişahniñ қızı idim, bir aқşimi ikki adem atam bilen anamni kötürүp talaғ açıқıp ketti, méniñ ағзимға yağlıқ тіқip, put- қolumni bağлап, bir tumға sélip deryаға taşlivetti, -deptu (192). Buni añlıған padişah şu zamat heyranuhes қélip:

— Undaқ bolsa, siz méniñ evladém ikensiz, -dep қızni baғrıға бésiptu. Mirzan Padişahniñ ikki қızı bolup, bu ikki қız atmiş miñ tuғ- elemlik leşkerniñ baş ҳакани iken. Padişah ularni aldığа қақirip ekélip:

— Hey perzentlirim, silerniñ bir tuğkınıñlar palani yerde yette iqlimğa padişah bolup yurt soravatkaniken, u kérindaşıñlarniñ kızı mana muşu iken. İkki ebleh ularni tutup kėtip, kızıni deryağa taşlaptu. Kérindaşıñlarni hazir néme halde ikenliki melum emes. Siler derhal atlinip, kérindişıñlarni kutkuzup kėliñlar! -dep ularğa ottuz miñ tuğ- elemlik hilangan leşkerni acritip bėriptu. Bu kızlar lavuleşkirini başlap, uçar argimaqliriğa minip, şu zamat Miñku Baturniñ şhiriğe keptu.

Bu kızlar Miñku Baturniñ şhiriğe kelse, Badrat Taz bilen hėliki callat padişah vezir bolup, şeker etrapığa nurgun leşkerlerni orunlaşturup, bu şherni öz meylice soravatkaniken. Bu ikki kız kattık gezep bilen kırık bir kėçe- kündüz kır- çap kılıp, töt-beş miñ leşkəri kalganda aran Badratniñ leşkerlerini yokitip ceñ kılıp şherni azad kıptu, Badrat bilen callatni tirik tutup, akisi Miñku Baturni tapkuzup, öz orunliriğa olturguzuptu. Zindandiki neççe on miñ bigünah helkni azat kılıp, Mirzan Padişahniñ çoñ oğlu (193) Miñku Batur bilen ikki siñlisi huşal- hıram kėrüşüptu. Bu ikki kız birkançe vakit turgandin kėyin, öz şhiriğe kaytıp ketmekçi boptu. Miñku batur bu ikki siñlisini ikki şeker arılıkidiki üç aylık yolğa payandaz sėlip uzutıptu. Mirzan Şahmu şuniñdin kėyin pat- pat kėlip Miñku Baturni yoklap turidiğan boptu.

Künler ötüp bir kuni Miñku Batur ottuz miñ leşkiri bilen ovğa çıkmakçi boptu. U ovğa çıksa yette kėçe- kündüz ov ovlaydiken. Miñku Baturniñ Baķil Seydek deydiğan bir baturni bar iken. Ovniñ tötinçi kuni Miñku Batur şu baturığa:

— Hey Baķil Seydek baturum, sen bugün biz ovdin keltüçe ikki yüz daşka göş sėlip yüz daşta çay kaynitip, kırık daşka polu dümligin, -dep ovğa çıķıp kėtiptu. Baķil Seydek ular ketkendin kėyin Miñku Baturniñ dėginidek ikki yüz daşka göş sėlip, yüz daşta çay kaynitip, kırık daşta polu dümlep oltursa, tuyuksiz caldur- çuldur, karas- kuruş kılğan avaz añliniptu. Baķil Seydek karisa, özi bir gėriç, saķili ikki gėriç bir adem kėlivatkudek, uniñ saķiliniñ herbir tükige Kuhķapniñ periliri esilip carañlap tuğudek. U mingen öçkiniñ herbirtükige bir taldin koñğuraķ esilip carañlap turgudek. U teyyar tamaķni kėrüp, öçkisidin çüşüp, ikki yüz daştiki göşni yep, ustihiniñni kazañğa sėlip koyup, yüz daştiki çayni içip kurutuvėtip, kırık daştiki polunimu pak- pakiz (194) yevėtip, bir peşva bilen Baķil Seydekniñ eñikini çıķirivėtip, öz yolığa kėtiptu. Miñku Batur keçte ovdin hėrip eçip kelse, Baķil Seydekniñ bedenliri kan, gözliri yaş yatkudek. Miñku Batur:

— Ey baturum, saña néme boldi? -dep soraptu. Baķil Seydek bolĝan işlarni bir-birlep sۆzlep bėriptu. Miņku Batur etisi Alma Nۆker dėgen palvanni ķaldurup, uniņĝa Misaran ķiliķ bėrip:

— Hey Alma Nۆker bۆgۆn sen ķalisen, eger u ebleķ kelse, ۆķkisidin ķۆřķۆķe uniņ kallisini al, -dep tapilaptu.

Alma Nۆker Baķil Seydekke ķariĝanda tėħimu ķavul batur iken u Miņku Baturlar ketkendin ķeyin derhal ikki yۆz dařķa gۆř sėlip, yۆz daşta ķay ķaynitip, ķiriķ dařķa poluni dۆmlep teyyar ķiptu. Bir ķaĝda dėgendek gۆldۆr- ķarisas, caldur- ķuldur ķilĝan avaz bilen teņ hėliķi ۆzi bir ĝeriķ, saķili ikki ĝeriķ adem bir ۆķkige minip Alma Nۆkerniņ aldida peyda boptu. U kelipla ۆķkisidin ķۆřۆp, ikki yۆz daştiki gۆřni yevatkudek. Bunu kۆrgen Alma Nۆker:

— Hey bedrek, sen nedin kelgen meħluk? Bėřiņni ėlivėtiřtin burun asta ketseņ bolarmikin, -deptu. Bu meħluk Alma Nۆkerniņ Sۆzini aņlap ornidin dest urup, Alma Nۆkerni řapilaķ bilen birni ķoyuptiken, u on ۆķ taĝniņ arķisiĝa uķup bėrip, ۆķ gez topiniņ tėĝige kirip ķėtiptu. Bu meħluk hemme taamlarni pak- pakiz yep, Miņku Baturniņ Alma Nۆkerge bergen (195) misran ķiliķini ėlip Kuhiķapniņ Tۆmeydan dėgen yėrige kirip ķėtiptu.

Miņku Batur ottuz miņ leşkirini başlap keķte kelse, daş ķazanlar ķupķuruķ, ama nۆkermu yok, hemme nerse ķalaymiķan turĝan u bu alametlerni kۆrۆp heyran ķaptu. Ular derhal tۆt etrapı izdep, neķķe ķat taĝniņ arķisidiki ۆķ gez tapa tėĝidin Alma Nۆkerni tėpip keptu ve: uniņdin hemme ehvalni uķuptu.

Miņku Batur derhal yurtiĝa ķaytip ceņ teyyarlıķi ķilip, oķya- ķiliķ, gۆzre- ķalkān, neyze- haķılar bilen ķorallāĝaņ yetti miņ tuĝ- elemlik leşkerlerni ėlip, hėliķi meħlukni izep Kuhiķap terepke yolĝa ķiķiptu.

Ular Kuhiķapķa yėtip bėrip, Kuhiķap divizatlıri bilen yetti yıl ceņ ķiptu, Miņku Baturniņ leşkerlıri ķirilip, ikki miņdek leşkiri ķaptu. Amalsız u yurtiĝa ķaytip keptu. İķkinķi ķėtim yene nurgun leşker teyyarlap bėrip yene meĝlup boptu, ۆķinķi ķėtim tėħimu nurgun leşkerler bilen bėrip dizivatlerni yokitiptu, andin Kuhiķapniņ Tۆmeydan dėgen yėrige bėrip hėliķi ۆzi bir ĝeriķ, saķli ikki ĝeriķ meħlukni tėpiptu. U meħluk ۆķ yۆz putluk,

ķiriķ kōzlūk, bēši yuñlūk, üç künlūk yerdiki nersilerni içige yutup- pürküp turidıǵan Butivi dégen beheyvet bir hayvanga minip ķéçiptu, Miñku Batur ıoǵlaptu. U ķéçip bir taǵniñ baǵrıǵa barganda, ademniñ kōzidek bir tōşüktin ğarniñ içige kirip kētiptu. Butivi yerni kolapla kirip kētiptu. Buni kōrgen Miñku Batur ğarǵa kirey dese tōşüktin patmaptu (196), şuna u ķiliçlar bilen çēpip tōşükni yoǵinitip, bir baturni u yerge ķirgüzüptu. U ķiriķ gez çüşkendin kēyin nahayiti ķorķunçlūk avaz añlinip, ķorķup kētip yēnip çıķıptu. Miñku Batur yene ikki palvanni ķirgüzüptu. Ularmu ellik- atmiş gez kirip: «vay, putimizni bir nerse tartip kētip baridu» dep ķorķup yēnip çıķıptu. Aħır bolmay sekkizinçi kētim özi çüşmekçi bolup:

— Ey baturlirim, emdi men özüm çüşmisem bolmidu. Men çüşsem üç künde çıķimen, üç künde çıķmisam üç ayda çıķimen, üç ayda çıķmisam, Miñku Batur ölüptu, dep kaytip bērip, bala- çakamǵa bu hevernı yetküzmeştin turup, obdan ademdin birni padişah ķilip saylap, bala- çakamǵa ordidin bir kişilik orun berseñlar boldı, -deptu. Şu geptin kēyin Miñku Batur üç yüz ğulaç çulvur eştürüp, uni bēlige baǵlap ğar içige siyirilip çüşüşke başlaptu. U çüşüptu- çüşüptu, aħır puti yerge taķışıptu. U kōzini şundaķ bir ēçip, özini keñri bir cilǵıda kōrüptu. Ķarisa, ğoli öydek bir sōgetke bir ēyiķ baǵlaklık (197) turǵudek, u tüklerimu çüşüp, kōzlerimu kōrmeş bolup, çışlirimu çüşüp ketken bir ķeri ēyiķken. Miñku Batur ēyiķniñ yēniǵa bērişıǵa, uniñǵa zuvan kirip:

— Ey şahzade, nerdin keldiñ? -dep soraptu. Miñku Batur uniñǵa:

— Ménin misran ķiliçimni özü bir ğeriç, saķılı ikki ğeriç bir meħlūk épķēçip ketkenidi, men şuni ıoǵlap kelsem, u meħlūk muşu tōşüktin kirip ketti. Men şuni ıoǵlap muşu yerge kēlip ķaldım, -dep cavab bēriptu. Buni añlıǵan ēyiķ Miñku Baturǵa:

— Undaķ bolsa sen derhal méniñ burnumni, kuyruķumni, putumni kes, şu çağda men séniñ bilen birge bērip u meħlūkni tépip bērimen, -deptu. Buni añlıǵan Miñku Batur:

— Ey ēyiķzade, sen maña ziyan salmisañ, men némişķa séniñ buruñni, kuyruķuñni hem putuñni késiman? -dep unımaptu, lékin ēyiķ öz sōzide çıñ turuptu.

— Ey şahzade, undaķ ķilmisañ hacitiñdin çıķalmaymen. Derhal men dégendek ķil, şu çağdila men séniñ hacitiñdin çıķimen, -deptu. Miñku Batur ilacsiz maķul bolup, ēyiķniñ burnı, kuyruķı, putini kēsip, aldı- keynige ķarımay derhal kētiptu. Bir yerge

barğanda arķisiğā ķarisa, bir řahzade ķakaķlap ķulūp arķisidin kelivatķudek, u Mińku Baturdinmu ķavul iken, Mińku Batur u řahzadidin:

— Őzińiz kim bolisiz? -dep soraptu (198). U řahazade ōz eķvalini bayan ķilip:

— Men bir řahzade idim, bunińdin ķiriķ yil burun cadugerler mēni cadu ķilip ēyik suritige ekēlip, mana muřu ġarġa ekirip siz ġōrgen sōgetke baġlivetkenidi, siz mēni bu cadugerdin azad ķildińiz. Menmu bir batur sizniń misran ķiliķińizni ēlip ķaķķan hēliķi meķluk yette bařliķ yalmavuz. Siz mēniń keynimdin mēniń, men uni ķoliġa ķuřurimen, -deptu. Mińku Batur maķul bolup u řahzadige eġiřip mēńiptu. řu çağda řadzade Mińku Baturġa:

— Siz men nege dessisem řu yerge dessep mēnin, herġiz bařķa yerge dessimeń, birer tal ġiyah, birer tal ķomuřķimu tēġip ketmez. Etrapimizda alte ķulaķ tola, birer ġiyahķa tēġipla ketsek, alte ķulaķlar bizge ķapliřivaldu, -deptu. Mińku Batur maķul dep řahzadiniń izi bilen mēńiptu. Ular mańa- mańa bir ķēlin ormanliķķa barġanda, Mińku Batur bir dereķniń řēġiġa tēġip kētip, řaraķ- řuruķ avaz ķiķip kētiptu, řu haman neķķe mińliġan alte ķulaķlar ularġa ķapliřiptu. Ular ūķ ay ceń ķilip, lekmiń- lekmiń alte ķulaķlarni ōltūrūp, aķir bir altun orda aldġiġa kēlip ķaptu. Bu yerde ins- cinniń tiviřimu yok iken. řu çağda řahzade Mińku Baturġa:

— Hey yigit, siz muřu yerde turup turuń, men iķige kirip ķiķay. Bu yette bařliķ yalmavuzniń makani eger u bolup ķalsa, men sizni ķakirimen, bolmay ķalsa yēnip ķiķimen, -deptu. Mińku Batur orda aldida (199) ķaptu. řahzade orda iķige kirse hēliķi yette bařliķ yalmavuz bir sanduķniń iķige ķuřuvelip baliliri bilen oyiřivatķudek, misran ķiliķ uniń yēnida turgudek. řahzade derhal misran ķikiķni ēlivēlip sanduķniń aġzini yēpivaptu- de, Mińku Baturni ķakiriptu, Mińku Batur řu haman kiriptu ve:

— Yalmavuz ķēni? -deptu. řahzade unińġa:

— U mana mavu sanduķniń iķide, -depla, derhal sanduķni sim tanab bilen ķemberķas tēńiptu, andin misran ķiliķni Mińku Baturġa bēriptu.

İkkisi sanduḡni kötürüp héliḡi töşük bar cayḡa keptu. Şahzade: «köziñizni yumuñ!» deptu, Miñku Batur közni yumuptu, «közinizni éçiñ!» deptiken, u közini éçiptu. Şundaḡ ǵarisa, u üstünki alemge çıǵıp ǵaptu. Şahzade:

— Yalmavuz bilen uniñ baliliriniñ ǵéçip kėtişidin ǵattıǵ hoşyar boluñ. Bolmisa, alemge balayibetter térilidu. Siz bilen emdi muşu yerde hoşlışay, aman bolsaq körüşermiz, -deptu- de, közdin ǵayıb boptu. Miñku Batur sanduḡni kötürüp yolǵa ravan bolup öz şehirige keptu ve uruḡ- tuǵǵan, bala- ǵakiri bilen saḡ- salamet körüşüptu, hemmisi nahayiti ħursen boptu.

Birǵançe künden kéyin Miñku Batur ǵırıǵ bir ǵat ǵepes yasitip sanduḡni ǵepesnin içige bend ǵıptu. Şundiñ buyan yalmavuz ǵışilerge ziyan- zehmet yetkürelmeydiǵan boptu. Miñku Baturmu yurtni adil sorap cahandin ötüptu (200).

47. Musa Eleyhissalamniñ Sayahiti⁵⁰

Musa Eleyhissalam özini nahayiti bilimlik ǵaǵlaydiken. Künlerniñ biride uniñǵa ħudadin sayahetke çıǵış toǵruluḡ vehi keptu. U seperge çıǵıptu. U yolda kétivétip köl boyide turǵan yeşil tonluḡ bir adem bilen uçıǵıp ǵaptu. U adem Musa Eleyhissalamni körüş bilen teñ:

— Hoy Musa, sepiriñ ǵayaq? -dep soraptu.

Eslide bu adem Ĥızir iken. Musa Eleyhissalam ömrinde zinhar körüp baǵmıǵan bu ǵışiniñ öz ismini mundaḡ ǵaǵırǵanlıǵidin heyran ǵaptu. Musa Eleyhissalam uniñǵa öziniñ intayin bilimlik zat ikenliki toǵrisida ezveylep sözlep bériptu. Biraḡ héliḡi adem ǵoli bilen işaret ǵilip bir ǵuşǵaḡni körsitiptu. Musa Eleyhissalam béşini kötürüp ǵarisa, héliḡi ǵuşǵaḡ köldiki suni tumşuḡi bilen sümürüp tamçitip turgudek. U ǵuşǵaḡǵa uzak tikilip ǵaraptu. Şu ǵaǵda:

⁵⁰ Musa Eleyhissalamniñ Sayahati. Uyǵur Ĥelḡ Çöçekliri 6. Neşirge Teyyarlıǵuçılar: Mir Kamal Yaḡup; Hesen Éli. Şincan Ĥelḡ Neşriyati, 1999, ss. 303-305.

— Hey Musa, sen özünü unçivala bilimlik çağlima, séniñ bilimiñ avu kuşkaçniñ tumşıkidin tamçılap turğan su bolsa, méniñ bilimim ene avu turğan köl, -deptu.

Bu ikkiyle sepirini davamlaşturuptu. Ular yolğa çıkiştin burun mundaķ kélişiptu. Hızır seper üstide (303) ustaz, Musa Eleyhissalam şakirt bolidiken. Hemme işta Musa Eleyhissalam Hızırğa boysunidiken.

İkkisi méniptu, méniptu, mañgandimu mol méniptu, keç bolğanda yol boyidiki bir bayniñ öyige kırıptu. Ular kaçne yalvursimu, bay ularni kondurup kélişka unimaptu. Mañar çağda Hızır ikki kolini keñ yéyip: «on koyuñ yüz, yüz koyun miñ, miñ koyun onmiñ bolup ketsun, Allahu ekber» dep dua kıptu. Ular bu öydin çıkıp sepirini davamlaşturuptu. Ular maña- maña bir tol hotunniñ öyige yétip keptu. Tol hotun ularni oçuk çiray bilen kızgın karşı aptu ve méhmalarıni öyige başlap, ikki öçkisiniñ birini öltürüp ularni méhman kılip konduruptu. Etigende mañar çağda Hızır: «bir öçkeñni biz yéduķ. Qalğan birini böre yésun, Allahu Ekber» dep dua kılip öz yolini davamlaşturuptu. Yene méniptu, méniptu kün çüş bolğan mezgilde bir köl boyığa yétip keptu. Qarıgudek bolsa bu kölde beş omaķ bala suğa çömülüp oynap yürğudek. Hızır ulardin birini tutuvélip, suğa çöktürüp tuncuķturup öltürüvétiptu. Del muşu işka kelgende Musa Eleyhissalam buniñ Hızır ikenlikidin gumanlinip, öziniñ uniñğa egeşmey, arķisiğa kaytıp kétédiğanlıķini éytiptu. Bu gepni añlap Hızır külüp kétiptu ve uniñğa çüşendürüş bériptu:

— Méniñ birinci kétim uçrıģan béhil bayğa «on koyun yüz, yüz koyun miñ, bolsun...» dep dua kılgınim, u bekmu pihsıķ- pihsıķ iken. Uniñ koyliri aħiretke barģan çağda yılan- çayan uni çaķsun déginimdur. Héliķi tul ayalniñ ikki öçkisi bolup, birini bizge öltürüp (304) berdi. Yene birini böre yésun dep dua kıldim. Mundaķ kılgınim- u ayal ikki öçkisi bilen boluş beş vaħ namazni yaħşı otimeydiken. Şuňa ikki öçkisini biraķla yok kılivettim. U emdi hatircem bolup, namizini қаза kılmay oқuydiģan bolidu. Uniñ barar cayı cennettur. Avu bala çoñ bolğanda beş ademni öltüridu. Şuňa uni kiçik çekidila öltürüvettim, -deptu. Bu gepni añlıģan Musa Eleyhissalam ikki kolini meydisige koyup salam bergüçe, Hızır közdin ğayıb boptu. Musa Eleyhissalam turģan yéride dañ kétép, kaķķan kozuķtek turupla kaķtu (305).

Éytip bergüçi: Qasim Abla

48. Oquş Üçün⁵¹

Burunçi zamanda Musa digen bir adem ötken iken. Musaniñ kéçe- kündüz öylydığını Kuykapka béríp oquş iken. Künlerniñ küni Musaniñ telivi icavet bolup, Kuykapka oqup kéliş üçün yolğa çıkıptu. U yol yürüptu, yol yürsimu mol yürüptu. Bir küni tağ bağıridiki bir tüp çınar tüvige kelse gelite bir nersiniñ avazi añliniptu. Musa qarisa gelite bir hil kuş baliliri turgudek:

— Siler qaysi kuşniñ baliliri? -dep soriğan iken, ular:

— Biz Sürme Kuşniñ baliliri, -dep cavab bériptu.

— Ata- anañlar nege ketti? -dep soraptu Musa.

— Ovğa çıkip ketti, -deptu Sürme Kuş baliliri.

— Kélidigan vaqtidin ötti, nime boldikin héç kaytip kelmeyvatidu. Bizmu ensirep turuvatimiz. Bir ecdihar kélip bizniñ aka- açilirimizni yep ketken iken. Hazir del şu ecdiharniñ kélidigan vaqti bolup qaldı. Ecdihar bizni yep kétidigan boldı, -dep viçirlaşka başlaptu. Bu geplerni añligan Musa (150):

— Ecdihar qaysa yaqtin kélidu? -dep soraptu. Bu sualğa Sürme Kuş baliliri cavab bérıp bolğaçe asmanda qara buluttek bir nerse peyde boluptu. Bu qara nerse ecdihar iken. Musa ecdiharni yokitiş üçün tağniñ üstige çıkip bir yoğan qoram taşni teyyarlap turuptu. Ecdihar del şu tağniñ astığa kéliş çüşüptu ve Sürme Kuş balilirini yimek bolup, çınar tüvige mañğanda Musa «Ya Allaniñ emri bilen...» dep taşni tövenge yumilitiptu. Ecdihar taş astida ölüptu. Musa tövenge çüşüp ecdiharniñ göşini Sürme Kuş baliliriğa taşlap bériptu. Ular ecdiharniñ göşini yep bolup:

— Ata- animiz kélidigan vaqit qaldı. Ular uquşmay sizga zehmet yetküzüp qoymisun, -dep Musaga.

Musa maqul bolup, Sürme Kuş baliliriniñ qaniti astığa yoşurunuptu. Uzun ötmey Sürme Kuş baliliriniñ ata- anisi kök asmanni lerzige sélip uçup keptu. Ular kélipla:

⁵¹ Oquş Üçün. Uyğur Hëlq Çöçekliri 8. Şincan Hëlq Neşriyati, 1988, ss. 150- 155.

— Balilirim adem hidi puraydıǵu? -dep sorıǵan iken, Sürme Quş baliliri:

— Ey ata- ana, vapaǵa vapa barmu? -dep soraptu.

— Elvatte vapaǵa vapa bar, -dep cavab bériptu ata sürme quş. Sürme quş baliliri bu gepni añlap çuqıraşkan halda:

— Bir yigit sizniñ baliliriñizni yep kétidiǵan ecdiharni öltürüp göşini bizge taşlap berdi, -dep qaniti astidin Musani çıkırıptu. Bu gepni añlıǵan Sürme Quş (151):

— Ey yigit, séniñ néme telivin bar? -dep soraptu.

— Méniñ birla telivim bar. Men koykapka bérıp oqumaqçımen, deptu Musa.

— Sen nahayiti obdan çağda kepsen. Koykapniñ éǵizi éçilgili bugün üç kün boldi. Men séni koykapka yetküzüp qoyay, -deptu ata sürme quş. Ular üç kün puhta teyyarlıq kılıptu. Tötinçi küni Sürme Quş teyyarlangan ozuq- tülük, su ve Musani élip ğaqırap uçıptu. Birdemdin kéyin bir muzluqqa keptu.

— Hazir nege kelduq? -dep soraptu Musa.

— Dozaqniñ aldıǵa kelduq, -dep cavab bériptu Sürme Quş. Yene bir dem uçqandin kéyin issik, nahayiti güzel bir cayǵa keptu.

— Emdi nege kelduq? -dep soraptu Musa.

— Cennetniñ aldıǵa! -dep cavab bériptu Sürme Quş.

Yene uzun uçqandin kéyin qan deryasidin ötüp koykapka yétip keçtu. Sürme Quş peske çüşüp Musani koykap dervazisidin kirgüzüp qoyup:

— Ey yigit, koykap digen muşu. Men hazir kétimen. Eger béşiǵa kün çüşse buni tézidin köydür, men şul zamanda peyda bolimen, -dep bir tal péyini yulup bériptu- de, öz makaniǵa qayıptu. Musa koykapka kirgendib kéyin padişa bilen körüşüptu. Padişa uniñdin:

— Bu yerge nimişqa keldiñiz? -dep soraptu (152).

— Oquǵılı keldim, -dep cavab bériptu Musa padişa:

— Obdan gep iken. Bir- ikki kün men bilen bille uni- buni körüp köñliñizni éçiñ. Andin kéyin oқuñ, -deptu.

Padişa bilen Musa bir- birige nahayiti amraқ bolup қaptu. Koyқap padişasi uni öyige teklip қiliptu. Bu padişaniñ öyiniñ yette dervazisi bar iken. Musa ikkinçi dervazidin ötkende қарisa bir қеpezde қiraylıқ, appaқ boluttek bir ayal turғudek. Yene bir acayip қiraylıқ bizelgen öyge kirse tavar yotқan- körpiler üstide bir it éginap yatқudek. Bu işlarni körgen Musa padişaniñ ҳas hocrisiға kirgendin kéyin soraptu:

— Ey padişahi alem, ikkinçi dervazidin ötkende kördümki, bir қiraylıқ ayal tömür қеpezge solaқlıқ turuptu. Uniñ béşida zulum oynaydu. Acayip қiraylıқ bizelgen öyde tavar yotқan- körpe üstide bir it turidu. Uniñ béşida beht oynaydu. Bu zadi қандақ iş?

— Siz sorimañ, men dimey, -dep turuvaptu padişa. Musa:

— Yaқ, herқандақ iş bolsa disile, -dep turuvaptu. Padişa aһiri:

— Men deymen, lékin dep bolupla sizni ültürimen, buniñға қidamsiz? -dep soraptu.

— Bolidu, -deptu Musa koyқap padişasi hikayisini başlaptu:

— Men bu yerge padişa bolғali қiriқ yil boldi (153). Héliқи sir қеpezde körgen ayal bilen on alte yil er- хотun болған. Künlerdin bir күni yette başlıқ diviğe üginivaptu. Men başta işenmey yürdüm. Bir күni yérим kéçe болған idi. Ayalim orundin қikiп sirtқа қарap mañdi. Menmu asta uniñ arқisidin mañdim. U méniñ kelgenligimni tuymay udulla dive bar yerge қарap yol aldi. Aһiri bir ғar aldığa yétip bardi. Şu қағda ғar içidin yette başlıқ diviniñ avazi қikti:

— Emdi keldiñizmu? Men bek saқlap kettim.

— Padişa uһlimay, keç қaldim. Keçürüñ, -didi ayal. Men gezivirimge paylimay dive bilen tutuşup қaldim. Ayalim diviğe yademlişip méni taş bilen urdi. Bu қағda diviniñ iti ayalimni қişlep yerge yikitti. Men yette başlıқ diviniñ alte béşini késip болғanda hérip қaldim. Uniñ bir béşi қалған idi. Méniñ küçüm yetmidi. It diviniñ şu yalguz қалған béşini қişlep, yerge urup öltürdi. Men ayalimi atka sörityp élip keldim. Etisi tömürçi

çaķirip, tömür ķepez yasitip şuninga solidim. İt maña yardım ķılğanlıķı üçün obdan etivarlap yaķşı küttüp. Bolğan veķe ene şu.

Padişah sözini tügitip Musağa:

— Emdi men sizni öltürimen, -dep ķilićini ķenidin suguruptu. Musa:

— Méni öltürsilimu, öltürsile. Emma, men musulman. Namaz oķuvalay, -depu. Padişah yol koyuptu. Musa başķa bir öyge kirip peyni köydürgen iken. Sürme Ƙuş şul (154) haman peyda boluptu- de, Musani üstige mindürüp uçup kėtiptu.

«İt vapa, ĥotun capa» deĝen maķal ene şuniñdin ķalğan iken (155).

Éytip bergüći: Kuća Şehiri içidin Hüsen Ƙulpići

49. Padişah Bilen Yuha⁵²

Ƙedimki zamanda seltenettlik bir padişah ötkeniken. Padişahniñ edlu adalitidin el aman, yurt paravan, puķaralar inak bolup, işliri ronaķ tapķaniken.

Künlernin biride, u memliketniñ bir sehrasida toyuķsız ademler, ķarvilar iz-dereksiz yoķilip kėtişteķ ĝelite ehval yüz bériptu. Uzun ötmey bir kentniñ adamliri, ķarviliri, öy ķuşliri, hetta müşüklirigice tüĝep, kentte canlık mevcudat ķalmaptu. Buniñdin ĥever tapķan vüzbéşi miñbéşiĝa, miñbéşi şehir hakimigä bu veķe ve ehvallarni yetküzüptu. Arkidinla hakimĝa bu apetniñ yene bir kentke ulaşıķanlıkini, «péşanimizge pütülgenni körermiz» dep teķdirniñ hökmini kütüp turĝuķilar yurtida kélip, ķalğanliri bala- ķaķilirini élip, mal- varanlirini heydep başķa yaķlarĝa sergerdan bolup ķiķip kétivatķanlıkı toĝrisida ĥever keptu. Payteĥt şehriniñ hakimi intayin alaķzadilik içide, padişahni şiddet bilen bésip kélivatķan bu namelum bala- ķazadin vaķiplanduruptu. Padişah derhal vezir, emir ve serkerdiliri bilen kėnişip, usta ķevendar, mergen (310), baturlardin tallangan miñ kişilik ezimetler ķoşuni, teşkillep közge körünmes bu ĥirisçi bilen canbazlık ķiliş üçün, şikarĝa ķiķiş nami bilen ademsiz ķalğan kent terepke yürüş

⁵² Padişah Bilen Yuha. Ecdiha Yigit. Uyĝur Ĥelķ Çöcekleri. Pılanlıĝuķilar: Abdurahim Ebey; Eĥmet Emin. Urumçi. Şincan Ĥelķ Neşriyati, 2006, ss. 310- 320.

kıptu. Bu kent payansız deşt- yabavanga tutaş bolup, kentniñ u teripide adem ayağ basmıǵan, bir- biridin éǵız tǵımes kum barhanlırı sozulup ketkeniken. Padişah leşkerliri bilen kentniñ ahirigiçe kélip, hemme etrapni kıattık kızıtıptu, lékin ceñ kılǵudek birer dışmenni kórmeptu yaki birer şepini sezmeptu. Ular boş kalgan öylerde yétip bir kéçini ötküzüptu, ademlermu, atlarmu héçkandağ zıyanga uçrimaptu. Etisi padişah kuruğdilişka yüzlengen yene bir kentke karam atlınişka perman çüşürüptu. Ular yolda kétévatkada, tosattin bir édirniñ yanbağridin bir kéyik balisi ğil- pal kórünüptuyu, bir taklapla kızıdin ğayıb boptu. Padişah at çapturup kélip karama, kéyik balisi édirniñ nériki teripidiki sayda kéçip kétévatkıdek. Padişah başkılarniñ uni étip öltürüp kıoymaslıki üçün: «kéyikni héçkim kóğlimisun, uni özüm tirik tutup kélimen» deptu- de, kéyik balisiniñ keynidin étini çapturup kétéptu. Kéyik balisi dem kórünüp, dem kórünmey padişahni héli yerlergiçe kóğlatkızuptu. Bir yerge barganda at çippide tohtap, miğ kakkandek turup kıaptu. Padişah atniñ mağzaptek apak köpükke çilinip ketkenlikini kórüp, at çarçıǵan bolsa kérek, dep oylaptu. Del şu çağda, padişahniñ kızı kademçe téridila huddi asmandin (311) çüşkendek peyda bolup kalgan ve yerge karam olturǵan uzun çaçlık bir ayalǵa çüşüptu- de, kallisiǵa çakmak tézlikide: «bu alvastimu néme?» dégen oy kélip, yuriki cigğide kılip kétéptu, lékin derhal özini tutuvélip:

— Kimsen? Tur oruñdin! -dep varkıraptu. Ayal béřini kótürüp padişahka lappide bir karamalgandin kéyin, olturǵan cayida ikki kolini kóksige kıoyup, béřini éǵıp padişahka salam beca keltürüptu ve:

— Ey zati şerip, men sizniñ kim ikenlikiniñizni bilmeymen, emma siyakiñizdin karamanda serkerdilerdin ohşaysız. Men kétévétip muşu yerge kelgende, putumǵa kıyun uçurtup kelgen bir çoñ taş téǵıp oşukumi zehimlendürgenidin, řuña hórmitiñiz üçün ornumdin turalmidim, keçürgeysiz, -deptu. U béřini kótürgende, kün aşu caydin yene bir kétéim kótürölüp çıkķandek, etrap pallide yorup ketkeniken, emdi uniñ ğüzel hösncamalıǵa kóñğuraķtek yékimlik avazi kıosulup padişahni meptun kılivaptu. Padişah ihtiyarsız attin çüşüp ayalniñ aldıǵa keptu. Karamudek bolsa, u emdila on yette- on sekkiz yaşka kirgen bir kıız iken. Padişah, men bir hór- perige yoluķtummu néme, dep oylap, intayin huşal bolup kétéptu ve şuan uniñ vücudida kıızǵa bolǵan iştiyak oti uluğ bir

gülhandedek lavuldaşka başlaptu, köñül tehtini bolsa bu söygü sultani istéla kıptu. Kız padişahniñ soriğanliriğa cavaben:

— Biz ata- animizdin bir oğul, bir kız törelgenmiz. Akamniñ ismi Hırşid idi, méniñ ismim (312) Hırşide. Akam can békiş tehlikiside iş izlep çıkıp ketkenidi, kaytip kelmidi. Yékinda kandaqtur bir gayib vabaniñ kasapitidin ata- anam bir kécidila yoğaldi, men qorqup yurtumni taşlap kécip çıkıp, nege bérişimni bilmey muşu yerge kélip qaldım, kütülmigende péşkellikke uçrap yarilandım, behtimge yarişa hıdayitaala maña sizni yetküzdı, -dep sözdin tohtaptu. Kızniñ uçisidiki kirlişip ketken mata köñlek, béşidiki öñüp ketken kona doppa, putiniñ yalañ ayağlıkı uniñ intayın namrat ailiniñ perzenti ikenlikidin dérek bérip turidiken. Padişah kızni özi bille eketmekçi boptu, lékin étığa mingestürmekçi bolğanda, at zadila mindürmeptu. Padişah:

— Bu at ademni mindürmeydiğan kılip ögitilgenidi, men sizge adem evetimen, -dep, étığa ménip kaytip kétiptu ve adem evetip kızni aldurup kétiptu.

Ordığa kirgendin kéyin kızni tévipka davalitıptu. Padişah Hırşide üçün mehsus qesir saray bina kılişip baş vezirge tapşurıptu hemde qesir pütkendin kéyin katta toy kılip kızni nikahığa alidiğanlıkıni cakarlaptu. Emma, padişah taqet kılalmay toyni qesir pütkende ötküzmekçi bolup, kızni nikahığa élivaptu. Şuniñdin kéyin ordidiki ésil atlar, kalılar, qoylardın künde birer, tohu, ördek, qazlardın birneççisi iz- déreksiz yitip kétişke başlaptu. Deslepte at baqarlarmu, padiçi- çapanlarmu, öy quşliriğa qaraydığanlarmu «yarımaslar» (313) déyilip, eyiblinip balağa kéliştin qorqup, ehvalni padişahqa melum kılişka pétinalmaptu. Emma, bu iş tekrarlinivergendin kéyin, ular veqeni çarva işliri vezirige melum kılip, u arqılıq padişahni ehvaldin heverlendürıptu. Baş vezir işka alahide zen qoyup kélivatқанiken. U padişahqa:

— Ey keremlik şahim, ömriñiz uzun, tehtiñiz mustehkem bolsun. Élimizniñ padişahsız, puqralirimizniñ hayatsız qalmaslıkı üçün bir mühim gepni éytişka icazet kılsiñiz, -dep iltica kıptu.

— Sözleñ, -deptu padişah. Vezir ezem padişahni çoñ bir tameynekniñ qeşiğa ekélip:

— Şahim, eynekke qarap çirayîñizni körüp békiñ, -deptu. Padişah eynekke qarapla çirayiniñ samandek sarğıyip ketkenlikini körüp çöçüp kétiptu ve tağetsizlik bilen:

— Ey vezirim, bu néme alamet? Téz bayan kıliñ, -deptu.

— Uluğ padişahim, men yeñi melikimiz Hırşideniñ ademzat cinsidin ikenlikige şeklinimen. Buniñ birinci ispatı, sizniñ çirayîñizniñ murda túsini alğanlıkı, yene biri, ordidiki at, kala, qoylarniñ gayıb boluşı, -deptu baş vezir. Padişah buni añlap qattıq vesvesige çüşüp qaptu hemde iztirap bilen vezirge:

— Ey vezir ezem, sizce Hırşide ademzat bolmısa, u néma? -dep sual qoyuptu.

— U yuha, -deptu vezir, -yılan kırık yıl yaşığandin (314) kéyin ecdiha bolarmış, ecdiha kırık yıl ömür körgendin kéyin yuha bolarmış, yuha kırık yıldın kéyin ademzatqa, her hıl hayvanlarğa özgireleydiğan hususiyetke ige bolarmış. Men ordimizda yüz bergen alametlerge qarap Hırşideni yuhalıq dericisiğa yetken yılan dep qetiyy höküm kılişka heklärmen, ademsiz qalğan ikki kentnimu mana muşular quruqdivetken.

— Muşu déğiniñ némisi, bu yalguz emesmu? -dep derhal soraptu padişah téhimu vehime ve endişe arılaş.

— Bu bir çüp er- hotun yuha boluşı çokum. Biri ordığa kirivaldı, yene biri sehrada qaldı. Biri içkiridin, biri sirttin bizni harap kılişka tutundi hazir yene bir kentimizniñ canlıksz qalğanlıkı toğrisida hever keldi, -deptu baş vezir.

— Qandaq kıliş kérek? -dep vezirge qaraptu balanı yoqıtımen dep çıqıp qazanı özi bilen hemrah kılip kirgen padişah «Hırşide»niñ «Hırşid» toğrisidiki bayanlırını eslep.

— Aldı bilen sinziñ gümaniñizni tüğitiş kérek, andın siz bu balayıapetni yoq kılişka qetiyy irade baqlaysız, Hırşidedin méhriñizni üzisiz. Buniñ üçün siz şahlarğa has cesurluq, zéreklik ve tolimu ustilik bilen Hırşideni közitip körüñ. Buniñ çarısı nahayiti addıy. Men ériqlardiki sunimu tohtitivétimen, peket orda köliniñ süyige tegmeymen. Bügün tuzluqraq tamaq yeñlar, yatar çağda çine- çeyneklerde bir (315) yutummu su qalmısın, qalğanını öziñiz körüp bilivalisiz, -deptu baş vezir.

Padişahniñ buyruşı bilen keçte aşpez mehsus tuzlangan göş, tuzlangan béliķ bilen tamaķ hazırlaptu. Padişah Hırşide bilen bille ğızaliniptu. Kéçisi melike ussap kėtip ornidin turup ussuluk içmekçi boptu, emma çeyneklerdin bir yutummu su tapalmaptu. Ériķtin su içiş üçün hoylıģa çıķsa, ériķmu kuruķ turgudek. İlacsiz yėnip kirip ornida yėtiptu, emma ussuzluķķa çıdatalmaptu (316). Aķır yılan süritige kirip, asta suzulup bėşini tünluktin çıķırıp köldin su içiptu. Uniñ kıyruķını kucaklap yatķan padişah bedinige tegken mudhiş soĝuķ ettin şürkünüp, cėni ķepisidin uçup çıķıp ketküdek boptu, pütün ezayidin muzdek ter çıķıp kėtiptu. Yılanniñ suni ğurtulditip yutuvatķanlıķını, suniñ uniñ ķarnıģa şarildap ékip kirivatķanlıķını padişahķa añlinip turuptu. Padişah bu bir kėçini miñ ölüp, miñ tirilip aran tañ atķuzuptu...

— Dana vezirim, éytķanliriñizniñ hemmisi delillendi. Bu vehşiyi tızrek yoķitişķa eķil körsitiñ, -deptu padişah vezir ezemge.

— Yėni melikimiz üçün yasilivatķan herembaĝni ottuz kün içide püttürimen. Siz bğünla melikige bir aydin kėyin toy ötküzüldiĝanlıķını éytip koyuñ. Muşu mezigil içide işiñizniñ aldiraşıķını seveb kılip, uniñ bilen birge bolmañ, -deptu vezir ezem padişahķa.

Padişah bir kuni keçte «Hırşide»niñ hucrisiģa kirse, «Hırşide» öyniñ bir boluñida yıĝlap olturgudek. Padişah uniñdin yıĝlaşniñ sevebini soraptu. «Hırşide»:

— Hırşid isimlik bir akamniñ barlıķını sizge éytķanidim, kaşķi u yėnimizda bolģan bolsa, ata— anamniñ yoķluķımu ançe bilinmigen bolatti, men tereptinmu bu kıtuluk şahane merikimizniñ bėşida turup bėridiĝan bir ige bar bolatti, dep köñlüm buzulup, köz yėşimni (317) toĝtitalmayvatimen, -deptu.

— Ğatircem bolup melikem, akiñizniñ sizniñ namiñizni işitip yėtiş kėlişini ümid kılip, men toy cakarisini ķeģezge name kılip memlikitimiz tevesidiki hemma şehirlerdin tartip yėza— kışlaķlargiçe ve başķa padişahlıķlargiçe evettim, -deptu padişah. Melike padişahķa minnetdarlıķ bildürüptu.

Vezir ezem kıymiciłarni yıĝıp polattin tuĝumsiman bir öy kıyduceptu. Bu öyniñ işik- dėrizilirini éçip- yėpişta mehsus esvab bilen başķuridiĝan kıptu. İşik- dėriziliri yėpik turganda, şundaķ him bolidikenliki, yiñniniñ közidek birer yoçuķmu ķalmaydiken. Baş vezir herembaĝniñ muşu öyni orunlaşturidiĝan cayıģa nahayiti çoñ, çoñķuri bir köl

kazdurup, uniñ üstige polat öyni kunduruptu. Mévilik, mévisiz derehlerni, gül- giyahlarni yiltizi bilen komurup ekélip köçürüptu. Şundak kılıp bir ay içide padişahniñ tesevvuridikidini körkem, herkandaq padişahlıkta yoq, hemmige menzur bolgudek bir herembağ ked kötürüp, padişahniñ ordisiniñ hösnige qoşuptu.

Toy başliniptu. Toyniñ ahırkı küni ordibégi padişahqa sirtta bir yigitniñ padişah bilen körüşüşiñi telep kılivatkaanlığını hever kıptu. Padişah: «Élip kiriñ» deptu. Ordibégi yigirme yaş etrapidiki nevqıran (318) bir yigitni başlap kiriptu. Bu yigit melike Hırşıdege şundak oşaydıkenki, bir kélip quygandek iken. Padişah uni körüp, melike er siyağıga özgirivaldimu néme, dégenni köñliden keçüremeymu qalmıptu.

Yigit salam- sehet beca keltürüp, padişahqa uzun ömür tiligendin kéyin, toyni mubarekleptu ve beht tileptu. Andin öziniñ melike Hırşideniñ akisi Hırşid ikenlikini ayan kılıp, padişahqa tuğkan boluvatkanlıqıñın intayın huşal ikenlikini izhar kıptu. Padişah izet- ikram bilen Hırşidni melike Hırşide oltuğan tuhumsiman öyge başlap kiriptu. «Aka- siñil» kucaqlışıp körüşüptu, közlıridin huşallıq yaşlırını töküptu. Padişah «Hırşid»ni törge çıkırıp, aldıga katta dastıhan sélip, alahide kütüvıptu. Sazlarıñıñ yékimlik sadası, naşçılarıñıñ bulbuldek hoş navası herembağni çañ keltürüptu, rekkaslarıñıñ nepis usulları bu yéñi sarayga cula qoşuptu. Hetta «Hırşide»mu: «Bu kızıl kıygen tamami kız kénizikimdur meniñ, cilve- cilve her terep sedcame gülgündür bugün» dep güzelhanlıq kılıp kétiptu. Birhazdin kéyin, padişah:

— Emdi hemmiñlar qaytıñlar, bu aka- siñil birdem özara hal- ehval éytişıp muñdışıvalsun, -deptu. Öyde «aka- siñil» ikkisi qaptu.

Vezir ezem tuhumsiman öyniñ astidiki orunlarga patmanlap yağlarıñıñ cécip, birneççe caydin ot yaqıdığan kılıp puhta teyyarlıq körgetiken. Padişah öyden çıkıp (319) boluşıga, işik- dérizılarnı mehsus başkuruş esvabı bilen yekitip, at yekişke buyruk bériptu. «Hırşid» bilen «Hırşide»din ibaret bir çüş er- hotun yuha tépişıp, öz meişetliri ve buniñdin kéyinki kirgiçilik pıanları üstide behiraman sözlişıp oltuıptu. Birer saettin kéyin öy yasat- asta issişke başlaptu, bolupmu öyniñ astı teripi bek kızip kétiptu. Ular işikni tapalmıptu, tamni ürüp békıptu. Heçkim cavab bermeptu. Şu çağdila ular özliriniñ bend kılığanlığını bilip, yılan süritiga kélip öyni téşıp çıkış üçün özlirini öyniñ témiga

uruptu, biraq öy uyaktin- buyakka dumilap, bargançe astıǵa çöküpru. Her qetim dumlıǵanda, öyniñ hemme teripi téhimu tekşi kızıp ateşke ayliniptu, bara- bara kıpıqızıl çoǵ boluşqa başlaptu. Yuhalar ahırkı qetim birlikte bar küçi bilen öyniñ çoǵ bolǵan cayıǵa üsüptu, bir töşük éçilip, ikki yuhaniñ béşi boynıǵıçe sirtqa çıqıptu, lékin asman- pelek köyüvatqan ot ular adem ve başqa canlıqlarnı qandaq dem tartqan bolsa, ularınmu huddi şundaq öz qehrige élip yutuvétiptu. Ular çarisildap köyüp kül bolup kétiptu.

Şuniñdin kéyin padişah «şeriat izdiseñ öltür yillanni, teriqtet izdiseñ aǵrétma canni» deǵendin aldınqısını tallivélip, teriqtetçilerniñ közqarişidin kallisini azad kıptu. Çünki, padişahniñ tallivalǵını hayatlıq yoli iken. Yılanni öltürmiseñ, u séni çekip öltüridiken, bar- yokuñni dem tartıp tügitidiken (320).

50. Peri Kız Bilen Tazniñ Hékayesi⁵³

Burunqı zamanda bir şeerde bir bay bolup, u bayniñ ikki hotuni bar iken. U hotunlarniñ biri ikki oǵul tuǵuptu, yene biri bir oǵul toǵup, tuǵutida ölüp kétiptu. Yéni tuǵulǵan oǵul çoñ hotunniñ qolida qaptu. Çoñ hotunniñ ögeyliki qattıq bolǵaça, balıǵa yaǵşı qarımaptu. U paskinçilik içide, bezide aç, bezide toq yürüp çoñ boptu, aqıvette uni carahet bésip, béşi gedenge kelǵuçe apaq komaq taz bolup kétiptu. Akiliri öyliniptu, bu bala bolsa öyde çakarniñ ornida işlep yürüptu. Uni ailisidiki hemmesila «taz» dep ataydiken, öziniñ ismi bolsa unutulup kétiptu.

Bir küni bay özidin kéyin qalsa baliliriniñ qandaq hayat keçüridiǵanlıǵını, qandaq kesipler bilen şuǵullansa bolidiǵanlıǵını bilip baqmaqçı bolup, oǵullirini çakırıptu ve:

— Balilirim, bugün siler baldurraq uqlap çüş körüñlar, çüşüñlarda néme körgen bolsañlar, ete maña éytp bérísiler, -deptu.

Bayniñ çoñ oǵulliri ayalliriniñ yéniǵa kirip (192) uqlaydiken, kichik oǵli bolsa daim at éǵilida uqlaydiken. Çoñ oǵli aqşımı yatqanda etisi dadisiǵa néme deydiǵanlıǵını oylap, çüşümde nahayiti nurgun yerge ige bay boptimen, neççe yüzligen çakar meniñ qol

⁵³ Peri Kız İle Taz'ın Hékayesi. Ecdiha Yigit. Uyǵur Hëlq Çöçekleri. Pılanlıǵuçılar: Abdurahim Ebey; Eǵmet Emin. Urumçı. Şıncan Hëlq Neşriyatı, 2006, ss. 192- 213.

astimda işligüdek, sañ- sañda aşlıklirim liķ tuğudek, désem bolmidimu, dep köñlige püküptu. Otturançi oğli, çoñ bir şeerde lepke éçip, sodigerçilik kılip çüş körüptimen, désemle bolmidu, dep köñlige püküptu. Kiçik oğli égilğa kirip héç nersini oylimayla, oylaşnimu hem ıalimay uılap kıaptu. U oñ tizida kün, sol tizida ay, otturisida yultuz turğan halette çüş körüptu. Etisi ornidin turup, men acayib çüş körüptimen, buni dadamğa éytisam kandaķ bolidu, éytimisam kandaķ bolidu? Buni éytķinimdin éytmiğininim (193) yaķşı, akamlar añlap kıalsa, méni mazaķ kılidu, dep oylaptu.

Bay etigenliki balilirini aldığa çaķirip, ularnıñ néme çüş körgenlikini sorıģaniken, çoñ oğli:

— Dada, çüşümde sen maña nurgun yer élip béripsen, neççe yüz ademni aldimğa sélip déhķançilik kılivatķudekmen, -deptu.

— Yaķşı, -deptu bay, -sen déhķançilikni yaķşı köridikensen, arzuyuñ boyıçe men seni déhķançilikķa sélip kıoyay, -deptu. Otturançi oğlidin sorıģanda, umu aķşam oyliģanlirini éytip bériptu. Bay unimu arzusiģa yetküzmeķçi boptu. Aķirda bay:

— He, Taz, sen kandaķ çüş kördüñ? -dep sorıģaniken, Taz:

— Dada, men çüşümde éğildiki at- kalılarnıñ astini tazılap çüş körüptimen, -dep cavab bériptu.

— Undaķ bolsa, sen muşu ikki akañnıñ yundıpuruşluķini kıil cumu! -deptu bay uniñģa.

Şuniñdin kéyin bay çoñ oğliģa yer élip bérip, medikar sélip déhķançilikķa orunlaşturuptu, otturançisiģa dukan éçip bériptu, kiçik oğliģa bolsa: «yundıpuruşluķni kıil» deptu.

Aridin az vaķıt ötüp bay ölüp kıaptu. Dadisi ölgendin kéyin bu Taz birneççe kün çoñ akisiniñ öyide, yene birneççe kün kiçik akisiniñ öyide yügür péytim işlirini kılip kün ötküzüptu.

Bu Taznıñ hékayisi muşu yerde turup tursun, biz (194) gepni baķķa yaķtin baķlayli:

Başka bir şehirde bir etigenliki camaet bamdat namizi öteş üçün mesçitke kirse, yéni toğulğan bir bovağ yögekke oralğan halde yiglap yatküdek. Mesçitke eñ aldida kirgen mezin bavağni qolığa élip qarisa, u kız iken. Camaet meslihetlişip, bu kızni muşu mesçitniñ camaitiniñ biri bolğan balisiz birige bériptu. Bu kız u kişiniñ qolida çoñ bolup boyığa yétiptu. Boyığa yetken bu kız şu şherdiki ottura hal bir bayniñ balisi bilen tépişip qaptu. Bu bala kızniñ dadisiğa elçi evetkeniken, u kişi: «U bayniñ balisiğa kızimni bermeymen» dep unimaptu. Kız dadisiniñ razi bolmığanlıqini körüp, oğul bilen kécip kėtiş niyitige kélip, ikkisi kaçmakçı boptu- de, şu kécisi tün yérimde uçrışidığan orunni belgileptu. Oğul ikki atni toqup teyyarlap élip kélidığan bolup qayıptu. Oğul vede boyıçe ikki atni toqup élip keptu. Qarıgudek bolsa vaqıt téhi baldur iken, şuña u daldırağ bir cayni tépip oturup vaqıt ötküzmeçki boptu- de, dalda yerde oltuğiniçe ügdep uqlap qaptu.

Yigit u yerde uqlap tursun, emdi gepni Tazdin añlayli:

Héliki Taz akiliriniñ qol astida işlep ularniñ azabiğa çidimaptu, çünkü qaysi akisiniñla öyige barsa, uniñğa aramçilik yok iken, uniñ üstige tayağ- tokmaq, til- ahanetlermu uniñ ceniğa pétiptu. Bu azablarğa çidimığan Taz öz şherini taşlap başka şherge (195) kécip ketmekçi bolup méniptu. Şu mañginiçe birneçe kün yol yürüp bir kécisi hélik kız bar şherge yétip keptu. Qarañgu kécide qeyerge bərişini bilmigen Taz tañ atkuzuş üçün dalda yer izdep ménişip héliki bala uqlap qalğan yerge bérıp qaptu, qarıgudek bolsa, biri ikki atniñ çulvurini tutup uqlavatküdek. Taz atniñ çulvurini uniñ qolidin élip: «Huda berdi» depla bir atğa minip, yene bir atni yétilep, tar koçılar bilen kélip barganda, bir dervaziniñ aldida bir kız yügürüp kélipla: «Keldiñizmu?» dégeniken, Tazmu héç nersini añkıralmayla: «hee» deptu. Kız yétilektiki atğa miniptu- de, Tazniñ keynidin yolğa ravan boptu. Taz barabara ehvalni çüşinip kızdin uzap méniptu, çünkü u kız maña yékin mañsa, méniñ Taz ikenlikimni körüp qilip qayıtip kétidu dep insirep, kız bilen özi otturisida arilik qaldurup méniptu. Tañ atkuçe ular şherdin héli bek uzap kėtiptu. Kızmu uniñ özini yétiştürmeçki mañginiğa heyran bolup, ahir uni varkırap tohtitip yéniğa bérıp qarisa, bu héliki özi yahşi körgen yigit emes, belki yéniğa adem yékin kéliştin yirginidığan betbeşire Taz turgudek. Kız: «ah huda» depla öz péşanisiğe birni uruptu. Qayıtip kétéy dese, emdi kėtiş mumkin emes, şuña u péşanemge pütülgini muşu bolsa kérek, dep tekdirge ten bériptu, ular şu etrapniki bir ormanlıqğa bérıp dem élip, baş-

közlirini yuyup, atlirini toyguzuptu. Andin ular kəcilep yol méñip bir şherge yétip béríp, baridiğan cayi (196) bolmıǵanlıqtın bir dervazini kėkıptu. Dervazidin bir bovay çıķıp:

— Nėme adem siler? -dep soraptu.

— Biz yoluçı iduķ, baridiğan yérimiz bolmıǵaķķa, muşu yerde ķonup kėteyli déviduķ, -deptu Taz. Bovay ularni öyge başılap kırıptu. Öyge kirgendin kėyin ķarisa, yigit ķomaķ taz, ķız bolsa peridek güzel bir ķız iken. Bovay, taz bu ķızniñ nėmisidu? ķızniñ érimikin dey désem, bu ķız bundaķ tazni yaratmaydu, belkim ħızmetkari bolsa kėrek, dep oylaptu. Taz bilen ķız bu öyde ķonuptu. Etisi etigende bovay ulardin nege baridiğanlıķını soridiğaniken, ular éniķ birnerse dep bérilmeptu. Bunińǵa ķarap bovay ehvalni çüşinip:

— Siler bir yerdin kėcip kepsiler, ķarıǵanda, barar- turar cayińlar yoķ iken. Emdi bizniñ öyde kėlińlar, bu öyde biz bovay- momaydın başıka adem yoķ. Men imam-mezinlerni çağırtıp kėlip nikâh ķıldurup ķoyuptu.

Ular şu boyıçe bovayniñ öyide turivériptu. Taz etidin- keçkiçe ķızniñ yénidin néri ketmeydiken, çünki ķızdin yıraķlap ketsem, ķız méni taşılap kėcip ketmisun, dep insireydiken. Ular héçkandaķ iş- heriket ķılmay yétip yevergeçke, ķızniñ élip kelgen pulimu tügep ķaptu. Andin bir mezigil ötkendin kėyin, ķız Tazǵa:

— Sen birer iş tépip ķilmisań, emdi nėme yep, nėme içimiz? -dégendin kėyin, Taz bir ketmenni (197) élip medikar baziriǵa bargan bolsimu, héçkim unińǵa iş bermeptu. Bu ehvalni kórgeń ķız oylap bir amal tépiptu. Taz ķızniñ kórsetken eķli boyıçe bovayniñ çoń süpürgisini élip seherde béríp padişahniñ dervazisiniń aldini süpürüp ķoyup ķaytıp keptu. İkkinçi künimu şundaķ ķılǵandın kėyin, dervaziven padişahniñ aldıǵa béríp:

— Padişahialem, ikki kün boldi kimdur biri seherde kėlip dervaza aldini süpürüp ķoyup, özi kórünmey kėtip kėlivatidu, -dep melum ķıptu. Padişah buni añlap:

— Bundaķ bolsa, bugün kėçe uħlimay közet ķıl, aşı ķişi kėlip dervaza aldini süpürgende, tutup méniń aldimǵa kel, -dep buyruptu. Dervaziven şu kėçisi uħlimay közet ķıptu. Şu künü ķız Tazǵa:

— Ya bugün, ya ete séni tutup padişahniñ aldığa élip kiridu, şu çağda sen padişahğa deydiğan gepni bilival, -dep yene eķil ögitiptu. Dégendek etisi (198) seherde dervaziven uni tutup padişahniñ aldığa élip kirgende, padişah:

— Sen néme adem? Némidep her küni kélip méniñ dervazamniñ aldini süpürisen? -dep soraptu.

— Men bu şeherge kélip qalğan bir musapir, -deptu Taz ayaliniñ ögetkini boyıçe, -méniñ ayalimmu bar, lékin bizde héçkandaq baylıq yok, namratçılıkıñ derdini tartip qalduq, şuna canabiy şahniñ rehmi kélip maña birer iş körsitip qoyarmikin, dep dervaziniñ aldini süpürgenidim.

Padişah uniñ halitini körüp rasttinla rehmi kélip:

— Boptu, sen méniñ atlırimi békip, ularniñ ayıgini tazılap, işlep qalğın, -deptu. Taz «maqul» dep öyige qayıtp kélip ayalığa hoşal halda bolğan ehvalni éytқанiken, ayali:

— Yağşı boptu. Men saña yene bir qur yéni kiyim tikip bérey. İşligende kona kiyimler bilen işliseñmu, orda qorusida bikar yürğiniñde bu yéni kiyimlerni kéyip çiraylıq yürğın, -dep bir kur yéni kiyim teyyarlap bériptu. Şuniñdin kéyin Taz padişahniñ qorusida ayaliniñ déğini boyıçe yürüptu.

Künlerdiñ biride padişah bir yerge şikargā barmaqçi boptu. Padişahniñ sirtқа çikidiğan vaqıtida harvisini heydeydiğan adimi ağrip qalğanlıķi üçün, amalsız tazni harva heydeşke buyruptu. Padişah şeherni arılap yağşı- yaman işlerni közdin keçürüp méñiptu. Şu küni hava (199) nahayiti issip kétiptu. Vezir bilen padişah tolimu ussa kétip Tazğa:

— Harvini çetkirek tarqın, biz ussulux içivalaylı, deptu.

— Mana hazır, -deptu Taz harvini öziniñ işiki aldığa apirip tohtitip, -men silerge ussulux açiqip bérey, -depla öyige kirip, ayalığa:

— — Ussulux bergin, -deptu.

— Ussulux içkili keldiñizmu? -dep soraptu ayali.

— Yağ! -deptu Taz, -Padişah şeherni arılap yürüp ussap ketkenidi, şuni élip keldim.

— Tolimu yaman iş boptu, eñ yaǵsısı, bu yerge élip kelmigen bolsañ boptiken. Heyr, emdi ussuluk bérey, -dep Tazniñ ayali ikki çinige ussuluk teyyarlap bériptu. Taz ussulukni padişah bilen vezirge açıq bergeniken, ularniñ teşnaliği ǵanǵan bolsimu, ussulukniñ lezetliklikidin yene içküsi keptu. Padişah bilen vezir ordıǵa ǵaytıp barǵandın kéyin, her ikkilisi abaya içken ussulukniñ lezziti toǵrisida sözlişip heyran bolǵan halda:

— Ussulukni şundaǵ teyyarlıǵıdın ǵarıǵanda, ussuluk teyyarlıǵuçı orda kénizeklikige layık ayal bolsa kérek, ǵandaǵ bolsun, uni körüşüm kérek, -deptu padişah lévini tamşıp.

— Uniñ amali men ǵılay, -deptu vezir. Padişah ǵoşuluptu (200).

Bir küni vezir Tazni ǵaǵırtıp kélip:

— Sen bu yerde işlevatǵınıñǵa birneççe ay boldı, şuniñdın buyan séniñ haliñdın hever almiduǵ. Padişahıalem ete séniñ öyüñge bérıp ehval sorımaǵçı. Sen öyüñge bérıp padişahni kütüvélişǵa teyyarlıǵ körüp ǵoy, puluñ bolmısa mana pul, -dep Tazniñ ǵolıǵa nurgun pul bérıp yolǵa saptu. Taz huşal halde öyge bérıp ehvalni ayalıǵa dégeniken, ayali:

— Yaman boptu. Ötkende bu yerge élip kelmiginiñ yaǵşı idi, emdi amal yoǵ. Ularñiñ ǵesti ehval soraşta emes, mende, -dep padişahni kütüvélişǵa teyyarlıǵ körüptu.

Ularñiñ küngeyge ǵarayıdıǵan ikki éǵız öyi, teskeyge ǵaraydıǵan ǵayǵhanisi bar iken. Tazniñ ayali adette ǵayǵhanida tamaǵ étidiken. Bu küni ǵayǵhane aldıǵa kōşige tartıptu. Méhmanlarǵa hızmét ǵılış üçün yaş bir ayalni yallıvaptu. Etisi padişah keptu. Öyge kirip ǵarisa, ular kembegél bolsimu öy içi nahayıti éditlik hem yékimlik kōründiken, ǵayǵhanıǵa ǵarisa, kōşüǵe arǵısida ikki ayal hızmét ǵılıvatǵan. Ularñiñ peǵet putıla kōrünüdikenu, özi kōrünmeydikén. Padişahniñ aldıǵa yette- sekkiz türlük tamaǵ ve ǵorumılar keltürülüptu. Tamaǵniñ lezzetlikilikidin padişahmu, vezirmu toyǵınıni bilmeyevériptu. Keç bolǵandıla ular öylirige ǵaytıptu. Padişah öyge kélip tamaǵ etken ayalni kōrelmiginiǵe hesret ǵékip vezirige dégendin kéyin, vezir (201):

— Ete sili yaǵǵandın aǵrıp yétivalsıla, ǵandaǵ ǵılışniñ amalni men ǵılay, -deptu. Padişah «boldı» dep, etisi aǵrıp ǵalǵan bolup yétıvaptu. Taz işǵa kelgende, vezir:

— Çapsan bol, kirip padişahniñ ehvalidin hever al, -deptu. Taz padişahniñ yéniga kirse, padişah: «vaycan, vay alla» dep yatkıdek, Taz néme iş bolğanlıqini soridiğaniken, padişah:

— Tünügün séniñ öyünde yégen qoruma- tamaklar maña ıssıq kélip ağırtıp qoydı, emdi maña soğukluk dora tépip ber! -deptu.

— Qandaq soğukluk dora tépip bérimen? -dep sorığaniken, padişah:

— Toğu süti, -dep cavab bériptu. Taz bu gepni añlap béşi kétip, öyge bérıp bolğan ehvalni ayalığa éytip bériptu.

— Padişah ikkimizge qest qilivatıdu, buniñga amal yok. Sen yol ozuqığa bu nanni élip künçikiş terepke qarap mañ, héli uzun mañğandin kéyin tağqa yétip barisen, tağdin ötkendin kéyin bir bulakqa barisen, şu bulakniñ yénida uqla, hemme iş çüşünde ayan bolıdu, ayğandin kéyin, çüşünde körgenliriñ boyıçe iş qıl, -deptu.

Taz ayaliniñ dégini boyıçe yolğa çıkıp méñiptu. Kün oltuğan mezgilde u ayalı éytқан bulakqa yétip bérıp nanni bulak süyige cılap yeptu- de, bulak bésida yétip uqlap qaptu. Dégendek u çüş körüptu, çüşide bir bovay: «hey balam, bu yerde némige yatisen? Tur ornuñdin!» deptu. Taz ornidin turup: «toğu süti izdep (202) kelgenidim» dégeniken, bovay: «undaq bolsa, sen muşu yol bilen mañsañ, ormanlıq bar, ormanlıqniñ otturisida bir güllük bar, güllükniñ yénida köl bar, köl boyida çücilirini egeştürüp yürgen bir mékiyan bar. Unin çüciliriniñ arisida bir puti tokur bir çüce bar, sen bérıp aşu tokur çücini tutuval, şu çağda çüce ademdek söz qılıp, séniñ néme hacitiñ bar? dep soraydu. Sen, séniñ anañniñ süti dora bolup qalğanidi, deseñ, séniñ hacitiñdin aşu çüce çıkalaydu» deptu- de, közdin gayib boptu. Taz oyğınip qarisa, bayıki veqelerniñ hemmisi çüşide körgenliri iken. Taz «huda» deptu- de, bovayniñ dégini boyıçe yolğa çıkıptu. U ormanlıqqa kirip güllükni tépiptu. Güllükniñ yénidiki köl boyida çücilirini egeştürüp yürgen mékiyanni körüptu. Qarisa, rasttinla uniñ bir çücisi tokur iken. Taz béripla toqur çücini tutuvalğaniken, çüce ademdek sözlep:

— Ey adem balisi, méni némişqa tutuvalsen? Néme hacitiñ bar? -dep soraptu.

— Maña séniñ anañniñ süti lazim bolup qaldı. Eger men tohu süti élip baralmısam, padişah méni öltüridu, şuña men padişahqa dora kiliş üçün séniñ anañniñ sütidin élip ketkili keldim, -deptu Taz. Çüce Tazniñ qolidin çıqıp, anisiniñ aldığa bérıp Tazniñ gépini dégeniken, mékiyan Tazğa:

— Bolidu, men sütümni saña bérey, biraq sen bu yerde méni ségip élip barsañ, padişah yenila saña işenmeydu (203), beribir séni öltüridu. Şuniñ üçün méni padişahniñ aldığa élip bargın, şu çağda balam kélip méni emidu, andin kéyin padişahniñ aldida méni ségip berseñ padişah işinidu, -deptu. Taz «maqul» dep mékiyanni minip, çücisini qolığa élip şeherge qarap uçuptu. Bir çağda ular şehar sirtığa çüşüptu. Taz mékiyanni qoltuqığa kısip ordığa qarap méniptu. U ordığa kirgendin kéyin, padişah:

— Tohu süti tépip keldiñimu? -dep soridiğaniken, Taz:

— Tépip keldim, -dep mékiyanni padişahniñ aldığa qoyup, çücisini qoyup bergeniken, çüce anisini émiptu. Arqıdin Taz mékiyanni ségiptu. Padişah sütni içip aram tépiptu. Taz mékiyanni élip şehar sirtığa çıkqanda, mékiyan bilen çücini qoyup bérıp öyige kétiptu. Öyige bargandin kéyin bolğan ehvalni ayalığa éytip bériptu. Ayalimu uniñ işlarnı yaqşı orundiğanlıqıdin razı boptu.

Etisi Taz ordığa barganda, vezir uni yene çaqırıptu. Taz vezirniñ aldığa barganiken, vezir:

— Tünügün sen ekilip bergen tohu sütni içip bugün padişahniñ eñgizi éşip kétiptu, süt bek soğuq keptu. Sen kirip padişahniñ ehvalini sorap çık! -deptu. Taz, bu néme baladu? -dep padişahniñ aldığa kirse, padişah hazırla ceni çıkıp kétidiğandek halette «alla- tova» dep varkırap yatqudek, Taz ehval sorısa, padişah (204):

— Tünigünki tohu süti méni muşu halğa keltürüp qoydu, maña emdi yolvas süti tépip ekélip bergin, bolmısa kallañni alimen! -deptu. Taz bu gepni añlap gem bilen öyige qaytıp keptu. Tazniñ gemkin ikenlikini körgen ayalı néme iş bolğanlıqını sorığaniken, Taz padişahniñ dégenlirini éytip bériptu. Ayal buni añlap:

— Padişahqa tohu sütimu, yolvasniñ sütimu dora emes, buniñ hemmisi özüñ tapqan bala, şundaqtımu bu baladin qutulmay bolmaydu, -déginiçe bir toqaç bériptu,

andin, -bu tokaçni élip yene héliki bulak béşiga béríp uqla, huda yoluñni oñ kılsa, héliki bovay çüşüñde ayan bolidu, -dep Tazni yolğa saptu.

Taz keç kirgüçe yol méñip, yene bulakğa béríp, ayali bergen tokaçni bulak süyige çilap yep uqlap kıptu. Çüşide héliki bovay ayan bolup: «Bu yerde némike yatisen?» dep sorıgan, Taz yolvas süti üçün kelgenlikini éytip béripttu. Bovay: «Undak bolsa, sen aldinki kétim bargan ormanlıktın ötüp azrak mañgandin kéyin yene bir cañgal uçraydu. Cañgalniñ otturısında bir çoñ yol bar. Sen şu yoldın çıkmay méñiverseñ, yolvas küçükiniñ çırkırvatқан avazini añlaysen, şu avaz çıққан terepke қарap mañsañ, yolvasniñ bir ağırık küçükini tapisen. Sen béríp şuni tutuvalsañ, meқsitiñ toluқ beca bolidu» deptu- de, gayib boptu. Taz ornidin turup қарisa, çüşi iken. Taz çüşide éytilginiçe méñiptu. Etisi çüşke yékin yolvas balisiniñ çırkıriğan avazini añlap béríp қарisa, rasttinla mañalmaydıgan (205) halettiki yolvas küçuki iken. Taz béríp uni қoliğa algandin kéyin, yolvas küçuki téhimu çırkırap kériptu. Bu avazni añlıgan ana yolvas şu haman yétip kélip қарisa, balisi ademzatniñ қolida turғанlıқini körüp, uniñdin:

— Ey ademzat, balamni némişқа tutuvaldıñ? Maña қандақ telipiñ bar? Éyt! Men orundap bérimen, -deptu. Taz padişahқа toлу süti apirip bergen ceryanni ve emdi yolvas süti üçün kelgenlikini, eger yolvas süti élip baralmisa, öziniñ kallisi éлиндiғанlıқini sözlep bériptu.

Yolvas Tazniñ gépini añlap, bir pes turup kétip:

— Bolidu. Men sütümni bérey, biraқ bu yerde ségip élip barsañ, padişah iştenmey yenila séni óltüridu, şuña balamnimu, ménimu élip bargın. Şherge kirip orda aldiğan barganda, men dervazidin kirgili unimay tutuvalimen. Bu çağda sen méni urgın, balamnimu (206) yerge étip ur. Muşundaқ қilғanda men dervazidin kirimen. Ordıға kiriş işikige barganda, yene kirgil unimay turuvalimen. Bu çağdimu méni ayap olturmay kaltek bilen ur, şuniñdin kéyin u yerdin karametni kórisen, -deptu. Taz: «maқul» deptu- de, yolvasқа minip, küçükni aldiға élip şherge қарap méñiptu. Şherge kirip, yolvas dervaza aldida kirgili unimiğandin kéyin, Taz yolvasniñ dégini boyıçe uni urup kirgüzeptu. Orda işiki aldidimu şundaқ қilғandikin, Taz kaltek bilen urғанiken, yolvas қattıқ hörkiriginiçe

étilip ordığa kirgende, padişah qorqup kétip hoşidin ketkili tas qaptu. Padişahniñ köz aldida Taz yolvasni ségivelip, uni balisi bilen şşher sirtığa açıqıp qoyup öyige kétiptu.

— Toğu süti dések uni tépip keldi, yolvas süti dések bunimu tépip keldi. Emdi bu Tazni qandaq qilip közdin yoqitimiz? -deptu padişah vezirige. Vezir:

— Emdi bir amal bar, şu amalni işlitip bu tazni közdin yoqatmisax, başqa amal qalmidi, -dep oyliğan amalini padişahqa éytip bériptiken, bu amal padişahqa maqul keptu- de, şu künila seher helkıge perman çıkırıp yağaç toşutuptu. Pütkül şher helkı alte ay mabeynide yağaç toşutuptu. Şherdiki barlıq yağaççı ustila bu yağaqlarni işlitip, neççe yüz gez égzlikte bir ravaq yasaptu. Ravaq pütkendin kéyin uniñ astığa otun dövilep teyyar qiliniptu, bu çağda vezir Tazni qakırtıp (207):

— Padişah yasatqan ravaq pütü, ögünlükke padişahialemler ravaqqa çıkıp seyle qilidu. Şuniñ üçün sen ete ravaqqa çıkıp, ravaqniñ puhta bolğan- bolmiğanlıqini körüp çüş, -dep buyruptu. Taz «maqul» dep öyige qaytıptu. Öyige bérip ayalığa:

— Ögünlükke padişah ravaqqa çıkıp puqralarga vez- nesihet sözleydiken, şuna vezir meni ete ravaqqa çıkıp, ravaqtiñ puhta bolğan- bolmiğanlıqini tekşürüp çüşüşke buyrudi, -deptu. Bu gepni añlap ayali:

— Padişah seni emdi öltüridiken. Ete sen ravaqqa çıkqanda, ular ravaq astida ot qoyuvétidu. Sen qoyuq istiñ içide qalğanda, seniñ aldinga bir kök kepter peyda bolidu. Sen: «ya hudaniñ emri, pirniñ emri» depla kepterniñ boynığa ésil- de, közüñni yum, taki yerge çüşkenge qeder közüñni açma, peketla qorqma, qorqup qalsañla heter çıkıdu. Qalğan işlarni şuniñdin kéyin körimiz, -deptu. Bu çağda Tazniñ ayali yeñgiginige ikki- üç ay bolup qalğanda mezigil iken. Taz ayaliniñ gépige «maqul» dep yétip qaptu. Etisi Taz ordığa barganda, padişah uni (208):

— Sen bérip ravaqni tekşürüp kel, seniñ maqulluquñdin ötse, ete men çıkıp vezhanlıq qilimen, -dep buyruptu. Taz «bolidu» dep bérip ravaqqa çıkışığa, padişahniñ orunlaşturup qoyğan kişiliri dövileklik otunğa yağ qéçip ot qoyuvétiptu- de:

— Qaytip çüş, ravaqqa ot ketti! -dep varqıraşqa başlaptu. Bu çağda Tazniñ qaytip çüşüşige imkan qalmaptu, ravaqni bolsa iş- tünek qaplap kétiptu. Del şu çağda Tazniñ

köz aldidada bir kök kepter peyda bolup: «Méniñ boynumğa ésil» dégeniken, Taz: «ya ħudaniñ emri, pirniñ emri» depla kepterniñ boyiniğa ésilip közini yumuptu. Bu ehvalni padişahniñ ademliriniñ héçkaysisi körmeptu. Şeher ħelkimu bu yerge topliniptu. Padişahniñ ademliri bolsa: «Yaman boldi, biçare Taz köyüp tügeydiğan boldi, amal ħilip ħutħuzuvalayli» dep çuğan kötürüvériptu. Ravaħ şu köyğiniçe on kün köyüptu, yıħılıptu, yıħılğandin kéyinmu üç kün köyüp öçüptu. Ot toluħ öçüp bolğandin kéyin, şeher ħelħi: «Tazniñ cesitini bolsimu tapayli» dep külni aħturuptu.

Ular külni aħturup tursun, biz emdi kepter bilen Tazğa kéleyli:

Kepter Tazni kötürüp uçħaniçe Tazniñ öyige kélip çüşüptu- de, yerge ħonupla bir peri ħızğa ayliniptu. Öydin Tazniñ ayali çikip ularni kütüvélip, peri ħız bilen ħuħaħlışıp körüşüptu. Taz bu ehvallarni görüp (209) héç nerisini añħıralmay turup ħélip, ayalidin:

— Nème işlar bolup kétivatidu? Men héç nersini bilmeyla ħaldim, -deptu. Ayali öyge kirgendin kéyin hemme ehvalini Tazğa çüşendürüptu. Eslide Tazniñ ayalimu peri iken. U tuħulğamda anisi uni mesħitke taşlap ħoyğan bolsimu, lékin ular daim körüşüp, alaħılışıp turidiken. Padişah Tazğa toħu süti tépip kélişini buyruğınida, Taz ayaliniñ sözi boyiçe bérıp çüş körgende, çüşide uniñğa yol körsetküçimu ayali iken. Çüce bilen yaolvasniñ aħriħ küçüki Tazniñ ayaliniñ siñlisi bolup, bu siñlisi del ħazırħi kepter bolup, Tazni ottin ħutħuzğan peri ħızniñ özi iken. Çüce egeştürüp yürgen mékiyar bilen sütini bergen yolvas bu ikki peri ħızniñ anisi iken. Ot öçkendin kéyin, peri ħızlar bir amal tépip padişahi yokitiş niyitige keptu. Bu padişahniñ dadisimu padişah bolup, u talay yillar burun ölüp ketkeniken. ħızlar meslihetlişip, padişahniñ aşu ketken dadisiniñ namide bir parçe ħet yéziptu. ħetke mundaħ sözlerni pütüptu:

«Eziz oħlum, biz ayrilip ketkinimizge uzun boldi. Séniñ işleriñdin Taza ħatircem bolalmayvatimen. Men baħini dunyağa kelgendin buyan bayalıħım, zemin- puħralirim heddi- hésabsız köp bolup ketti, paniy dünyada körge rahatlırimge ħarığanda baħiy dünyada körge rahatim yüz hesse artuħ boluvatidu. Bu rahat- paraħetni teñ körüş üçün séni baħiy dunyağa tekliş kıldim. Sen barlıħ vezir- vuzraliriñ bilen méniñ yénimğa kel (210) ħandaħ kélişniñ yolini muşu ħetni élip barğan ħışidin éytip berdim, ħetni alğandin

kéyin teħirsiz yétip kelgeysen» Kızlar ħetiñ aħırğa aşı padişahniñ möhrini bésip, ħetni Tazniñ ħolıǵa tutquzuptu.

— Mana emdi sen ħetni ħoynıñǵa sélip, bugün kéçide külniñ içige kirip yétivalisen. Ete ular izdep kelgende, sen külniñ içidin çıķıp ħetni bérisen, -dep ayali uniñǵa ögitiptu. Taz ayaliniñ éytķini boyıçe kéçisi bérıp külniñ içige kirip yétivaptu. Etisi kélip kişiler külni yene aħtıruptu. Padişah bilen vezirmu Tazǵa iç aǵrıtkan ħıyapette bu meydangǵa kélip qarap turuptu. Bir çağda kişiler külge milengen Tazni otturıǵan élip padişahniñ aldıǵa keptu. Padişah ħarıǵudek bolsa, Taz saķ- salameť turgudek, téħi u égilip padişahķa tezim ħilip:

— Canablırıǵa ħuş ħever, -deptu. Padişah heyran bolup:

— Néme ħoş ħever? -dégeniken, Taz ħoynidin bir parçe kegezni çıķırıp padişahķa sunuptu. Padişah şundaķ ħarıǵudek bolsa, bu ħette dadisiniñ möhri turgudek. Padişah şı zamat Tazni ordıǵa teķlip ħilip, baķiy dunyaǵa bérış üçün dadisiniñ ħandaķ yol körsetkenlikini sorıǵaniken, Taz:

— Ĥuddi men çıķķandikidek éǵızlıkke ravaķ yasap astidin ot yaķķanda, aşı otniñ tütünü kötürüp dadiliriniñ yéniǵa aķıdiken, -dep cavab bériptu.

— Sen dadamni öz közün bilen kördüñmü? -dep (211) soraptu padişah.

— Ĥulliriniñ yalǵan sözleşke néme heddi, padişahıalem, öz közüm bilen kördüm, söħbette boldum. Dadilirimu özlirige oħşaş tembel, saķallıķ ademken, ħuddi periştiniñ özi. Menmu özliri bilen baķiyǵa seper ħılsam deymen, -dep sözini tügitiptu Taz.

Padişah etisidin başlap şeher ħelķige yene perman çüşürüp yaǵaķ yıǵdurup, ravaķ sélışķa başlaptu. Padişahniñ sélıķiniñ köplükidin şeher ħelķi zar- zar ħaķşıǵan bolsimu, permanni orundimay ilaķ bolmaptu. Kasiplarmu padişahniñ zulmi astida kéçe- kündüz işlep, ravaķni aldinkisidin éǵız ħilip, belgilengen müddettin burun pütürüp boptu. Padişah dadisiniñ aldıǵa çapsanraķ bérış üçün vezir- vuzralirini, ħotun- balilirini hem ħovm- ħérindaşlırini élip ravaķķa mañǵanda, Taz:

— Padişahıalem, ménimu özliri bilen alǵaķ ketsile, -dep ötügeniken, padişah köñlide, bu set tazni ħandaķmu dadimniñ aldıǵa élip bargili bolsun, dep oylap:

— Bütün meni sen öz koluñ bilen ot tutaşturup yolğa selip koyup, arkamdin barsañmu bolidu, -depla adamlirini başlap ravaķķa çıķip kėtiptu. Padişahniñ hemme adamliri ravaķķa çıķip bolğandin kéyin, Taz teyyarlap koyğan mayni otunğa çaçķuzup, öz kolu bilen otni tutaşturuptu. Helķke heddidin artuķ zulum salğan padişah ve uniñ vezir-vuzraliri dozaķķa muşu dunyadila (212) çüşüp, otta köyüp külge ayliniptu. Padişahni köydürüvėtip, Taz öyige kaytip bėriptu. Öyge bargandin kéyin, ayali kolum- koşnilirini çaķirip kirip heliķi siñlisini Tazğa kiķik hotunluķķa nikahlitip koyuptu. Kolum- koşnilar çıķip ketkendin kéyin, Taz otturida, ikki hotuni ikki terepte olturuptu. Taz balisini kolıǵa elip kaķaķlap külüp kėtiptu. Bu külkini añlap Tazniñ burunķi hotuniniñ açķiķi kelip:

— Men saña özüm hotun bolğanni az dep siñlimnimu nikahlitip bersem, emdi bizni mazaķ kılıp külğudek bolup qaldıñmu? -depla Tazniñ yaķisidim aptu. Taz hotuniniñ kolidin yalvurup kutulup, uniñǵa, buniñdin birneçķe yıl ilgiri y oñ tizida kün, sol tizide ay, otturisida yultuz turğan halette çüş körüp, bu çüşni dadisiǵa demigenlikini, bugün bolsa aşu çağdiki çüşiniñ uķrisiǵa kelgenlikini sözlep bėriptu. Tazniñ şu çüşiniñ heķiķeten emelge aşķanliķiǵa peri kızlarmu kayıl boptu.

Aridin birneçķe kün ötkende, şeer helķi bu şeerǵe padişah saylımaķķi boptu. Helķ birdem uni, birdem buni dep, eñ ahirda: «Bizni zalim padişahniñ zulmidin kutķuzğan kişı bizǵe padişah boluşķa layıķ» dep, Tazni padişah kıılmaķķi bolup çoñ murasim ötküzüptu. Taz helķiniñ arzusi boyiçe teħtke çıķip padişah boptu. Ayalliri ħanış boptu. Taz padişah yurtni adillik bilen soraşķa ehde kıptu (213).

51. Perizat⁵⁴

Burunķi zamanda bir sodiger 6tken bolup, uniń bir ayali ve Enver isimlik bir 6gli bar iken. K6nlerniń biride bu sodiger baŗka bir yurtķa sodiger6ilik ķilgili k6tiptu. Sodigerniń ayali istil cehette buzuk ayal bolup k6nde dig6dek buzuk iŗlarni ķilip y6ridiken. Bunińġa 6ıdap turalmıġan Enver «Men 6mr6m boyi ġotun almaymen» dep ķ6sem i6iptu ve anisini taŗlap 6ydin 6ıķip k6tiptu. U uzun yol m6nip bir ŗeherge b6riptu. Ŗeherge kirip ķariġudek bolsa, ķiŗilerniń hemmisi intayin ġemkin halette y6rg6dek. Enver ehvalni uķup ķ6rse ŗu ŗeherniń sirtida bir ecdihar bolup, her yili k6zde ŗu ŗeherniń eń 6ıraylık ķızlırını yeydiken. Padiŗahniń bir biridin 6ıraylık 66 ķızı bolup, hazır n6vet padiŗahniń 6oń ķızıġa kelgen iken. Ŗuńa ķiŗiler bu 6ıraylık ķızdin ayrılıŗķa k6zi ķiymay, ġem i6ide periŗan y6rgen iken. Buni uķķan Enver iŗen6 bilen padiŗaniń aldıġa kirip, 6ziniń ecdiharni 66lt6ridiġanlıġını 6ytiptu. U padiŗaniń ruŗsitini alġandin k6yin ecdihar bar yerge b6riptu. Ecdihar uni ķ6r6p soraptu:

— M6niń bu ķ6tim yeydiġinim ķız tursa, nime 666n (231) sen keldiń?

Enver ķ6rk6mastiń mundaķ cavab b6riptu:

— Men bu yerge sańa yem boluŗ 666n emes, s6ni pare- pare ķilip taŗlıġili keldim.

Bu gepni ańlap derġezepke kelgen ecdihar bir nere tartiptiken, Enver ķili6ini toġra tutķan p6ti ecdiharniń aġzidin kirip, ķ6siġini y6rip ayaktin 6ıķiptu. Ecdihar 666ptu. Enver ecdiharniń 66l6ğini padiŗaġa ķ6rsitiptu. Bunu ķ6r6p 66eksiz ġoŗal bolup ketken padiŗa ķızını Enverge bermek6i boptu. L6kin Enverniń «ġotun almaymen» digen vedisi bolġa6ķa, bunińġa k6nmeptu. Padiŗa Enverniń unimıġanlıġıġa ķarımay ķızını unińġa toy ķilip, 6z ķorusidin 6y tutup b6riptu ve ġelķi- alemge «m6niń k6yoġlum ŗehirimizdiki aŗķana, magazinlarġa ķirse ve baŗka ŗehirlerge barsa pul 6linmisun!» dep cakalaptu.

K6nlerniń biride Enver bir yerdin 6t6p k6tip barsa, sahipcamal bir ķız kala tizigini lay 6tip tamġa 6aplap oynavatķudek. Buni ķ6r6p heyran bolġan Enver ķızdin:

— Hey ķız, nime boldińiz? Sarańmu siz? -dep soraptu. Ķız:

⁵⁴ Perizat. Uyġur Ĥelķ 666ekliri 8. Ŗıncan Ĥelķ Neŗriyati, 1988, ss. 231-235.

— Buni mendin sorimañ! -dep Enverge qaraptu. Ay dise ay digüdek, kün dise kün digüdek bu güzel kızniñ camalini körgen Enver şuan bu kızğa aşk bolup qaptu. Birak kız Enverniñ telivige qoşulmaptu. Enver ordığa qayıp bérıp padişaga éytiptu. Şuniñ bilen padişa kızğa elçi evetiptu. Kız amalsız kélip ahiri maqul (232) boptu ve Enverge mundak üç şartını koyuptu:

— Birinçi şart, men kéçisi siz bilen birge bolup kündüz bolalmaymen. Siz «nege bardin» dep sorimañ. İkkinçi şart, tamıgıñızni etmeymen. Kir- qatlırñızni yumaymen. Bu işlarni qilimidiñ dimeysiz. Üçünçi şart, men öyge kelgende nede olturğan bolsıñız, şu zamanla orniñızdin turisiz. Men sizniñ meydiñızge urumen.

Enver bu şartni añlap qattıq köyükte bolğaç kızniñ hemme şartlırige könüptu ve kızni emrige aptu. Digendek kız etigende öydin çıqıp kétip, aqşımı qayıp kélidiken. Tamaq etmeydiken. Kir yumaydiken. Yigitniñ meydisige künde urundiken. Bu iş héli uzunğıçe davamlaşıptu. Buniñ bilen yigitniñ meydisi işşip kökirip kétéptu. Ahir u meyde ağırıǵa muptıla bolup qaptu. Bu ehvalni sezgen padişa, sirni biliş üçün tivip çaqırtıptu. Tivip Enverniñ tomurini tutup körgendin kéyin:

— Bu kız emes, bir perizat iken. Perizat künde etigende mañğanda siz uniñ arkısıǵa kirip nege bardıǵanlıǵını éniqlañ -deptu.

Etisi yigit dadisidin qalğan engüşterni élip derru bir çivinge aylinip kızniñ çéçığa konuvaptu. Kız bir tağ öñküriǵe kırıptu. Öñküriñ téhimu içkiriside bir öy bar iken. Bu öyde kırık dive kız bolup, perizat eslide şu dive kızlarǵa ders otidiken. Perizat öyge kirgende dive kızlar küleşüp kétéptu. Perizat ularniñ nimige küleşidıǵanlıǵını bilelmeptu. Dive kızlar perizatniñ (233) çéçidiki çivinniñ uniñ éri ikenliǵını bilivalğan iken. Perizat derhal tügitip, yérım yolǵa kelgende anisiniñ kéşığa bérıp kéliş üçün méñiptu. Enver aldın uçup bérıp öz öyide perizatni saqlap olturuptu. Kız bu işni kılçe sézelmeptu. Bu iş üç kün davamlaşıptu. Héliki kırık dive kız perizatniñ öz ériñi bu öyge birge élip kirivatqanlıǵını padişası şeddatqa dep koyuptu. Şeddat buni añlap perizatni kışkırtıptu ve uniñǵa:

— Siz ademzatni birge élip kélip ders ötüpsiz. Etidin başlap bu yerge kelmeñ. Orniñızǵa başqılar kélip ders ötsün! -deptu. Perizat bu gepni añlap qattıq qayǵururuptu.

Bu geplerniñ hemmisini Enver añlap turuptu. Perizat gemkin halda öyge kirse Enver ornidin turmaptu. Perizat heyran bolup:

— Néme üçün orniñizde turmaysız? -dep sorıǵan iken, yigit:

— Ey Perizat! Sizmu vediñizde turmaysız. Şeddat etidin başlap kelme didiǵu... -deptu. Eceplengen Perizat:

— Hee şundaǵ! -deptu. Yigit:

— Şuña, men bugün din başlap ornumdin turmaymen. Ey söyümlüǵüm, siz bolsiñiz perizat. Men bolsam ademzat. Şagirtliriñiz bolsa dive kızlar iken. Men hemme işlarniñ tégige yettim. Şuña siz bundin kéyin u yerge barmañ. Emdi néme üçün «erge tegmeymen» digen gépiñizniñ sirini éytip bersiñizken, -dep ötünüptu. Perizat yigitni baǵça başlap kirip, bir tamdiki resimlerni körsitiptu (234). Resimde ceren bar iken. Buniñ beşi çiş, biri erkek bolup, beş çiş ceren tuzakça çüşüp ǵalǵan. Hélik bir erkek ceren bolsa ularǵa ǵarapmu ǵoymay kéçip kétivatǵan iken. Kız deptuki:

— Ey yigit, mana mavu beş çiş ceren tozakça çüşüp ǵalsa, erkek ceren ularni kutǵuzmay kéçip kétip baridu. Dünyada er kişiniñ ayal kişige vapa ǵılmaydıǵanlıǵını şuniñdin bilgenligim üçün, men erge tegmeslikke niyet ǵılǵan idim...

Enver bu gepni añlap baǵniñ içige hélik tamǵa oǵşaydıǵan ǵılıp bir tam ǵopartǵuzuptu hem uniñǵa bir resim sizduruptu. Uniñ sizdurgan resimi hélik tamdikiniñ eksiçe iken. Etisi Enver Perizatni başlap kirip resimni körsitiptu. Buni körgen kız:

— Ey yigit, séñinmu béşiñǵa nurgun külpetler çüşüptu. İkkimizniñ teǵdiri oǵşas iken. Mundin kéyin men saña pütünley mensup! -deptu. Şundaǵ ǵılıp ikkisi ömürlük inak ötüp behtlik turmuş keçürüptu (235).

Éytip bergüçi: Abduǵini Yüsüp

52. Perizat Kız⁵⁵

Burunı zamanda bir şahzade ötken iken. Bu şahzade künlerniñ biride yurt kézip yürüp bir qatta sheherge kélip qaptu. Bu şeherniñ oy- çoñkurini bilip bolğuçe bir neççe zaman ötüp kétiptu.

Şahzade bir küni koça aylinip yürse bir taktakçı:

— Maña kim bala bolsa uniñ hemme teleplirini qandurimen. Maña bir ayda bir kün hizmet kılip bersila boluvéridu, -dep koçimu- koça car sélip yürğüdek. Buni añlığan şahzade şu kişige bala bolidiğanlıgını bildürüptu. Taktakçı şahzadini öyige élip bérıp:

— Sen özeñge bir kız tap, kimniñ kızı boluşidin qeti nezer élip bérimen, -deptu. Şahzade ikki- üç kün arılap bir kız téiptu. Taktakçı şahzadige heşemet bilen toy kılip bériptu. Uniñ öyini puzur yasaptu, öyiniñ tamlırıǵa gilem, astıǵa payandaz sélip bériptu. Ular nahayiti köñüllük er- hotun bolup, yigirme tokkuz künni ötküzüptu. Ular toy kılip ottuzinçi küni aqşımı padişahın ikki adımı kélip şahzadini ordıǵa élip bériptu.

— Kéçiçe qotandiki qotazlardın altını tulumçı (280) soyisen. Yette atni igerlep tokuysen, -deptu padişah. Şahzade nege bérışni bilelmeyle ular bilen bille yolǵa çıqıptu. Padişah vezirliri bilen şahzadini nahayiti qorqunçlıq bir taǵ arısıǵa başlap kırıptu. Şahzade qarıǵudek bolsa, bu cay adamlarnıñ késilgen başlırı bilen tolǵan bolup, taǵniñ üstide altun- kümüşler közni qaqnıtıp turǵudek.

Padişah élip kelgen adamların birisige:

— Qotazniñ tulumçı soyulǵan térisiniñ içidiki meynetçilikni adalivet, -dep buyruptu. U kişi tulumniñ içige kırıq bilen padişahniñ birneççe calliti tulumniñ içige kırıq bilen héliki kişini öltürüptu.

Bu yerde bir sumurǵ kuş bolup, her küni bir adamni héliki altun- kümüş bar taǵqa kötirip çıqıp yeydiken. Padişah daim yerde bir adamni öltürüp, uniñ putıǵa bir adamni esildurup ölgen kişini kuşqa bérıdiken ve ölmigen kişige taǵ üstidiki altun- kümüşlerni

⁵⁵ Perizat Kız. Uyǵur Heliq Çöçekliri 8. Şıncan Heliq Neşriyatı, 1988, ss. 280-285.

peske taşlıtip gezinisini toldurudiken. Şahzadini öylep koyğan héliki taktakçi padişaga öltürüldiğan adem tépip bériđiğan aldamçı iken.

Şahzade bir çoñ taşnıñ keynide bu pacieni körüp olturuptu. Del şu çağda Sumurğ Kuş guyuldap çüşkiniçe şahzadiniñ gecgisidin élipla tağ üstige kötirip çıķıp kėtiptu. Şahzade tağ üstide kuş bilen kıattıķ élişip, uniñga yem bolmay aman kıaptu. U altun-kümüşlerni dessep yürüptu (281). Emma uni yigili bolmaydiken, şuña kıosiğa aç kıaptu. U azuķ izlep bir gümbezge kirgen iken, gümbez içide appaķ saķallıķ bir moysipit adem olturgudek. Aķsaķalıķ kışı şahzede bilen nahayiti oçruķ çiray körüşüptu. Uniñ aldıga dastiħan sélip, «bismilla» deptiken. Dastiħan kıırıķ ħıl giz hazır boluptu. İkkiyle kıosigini toyguzup bolğandin kéyin dastiħanni yığışturup bir haza muñdışıptu. Şundaķ kılip, şahzade bu bovay bilen bir neççe yıl bille yaşaptu. Şu künlerniñ biride bovay pirini yoķlap kéliş üçün seperge atliniptu. Seperge çıķış aldida şahzadige:

— Zériksiñiz bu öylerni éçip ziyaret kıiliñ. Lékin kıırıķ birinci öyniñ işigini açķuçı bolmañ, -dep, öylerniñ açķuçini bérip kėtiptu. Bovay «yette künde kélimen» dep vede kıptu.

Bovay ketkendin kéyin şahzade zérikıptu ve bu öylerniñ içide nime batlıgını körgüsi keptu, u öylerni bir- birlep éçip körüşke başlaptu. Birinci öyde şu zamandiki barlıķ baturlarnıñ resimliri bar iken. İkkinçi öyde baturlarnıñ ceñ kıolliri bar iken. Her bir öyniñ öziğe ħas alahidilikliri bar iken. Şahzada kıırıķ öyni körüp bolup, kıırıķ birinçi öynimu körgisi keptu. Bu öyniñ işigini éçip kıarığudek bolsa, köz aldida acayıp bir bağ peyda boluptu, bağnıñ içide süzük sular şıldırılışıp ékip turidiken. Bağnıñ otturisida bir köl bar iken. Yığıt bu güzel menzirige zoķlinip turganda, bir top kök kepter eğip kélip kölniñ boyığa kıonuıtu- de, her biri (282) birdin güzel kıızğa ayliniptu. Kıızlar yéşinip suda çömülüıtu. Bir birisini kıoğlışıp aynaptu. Şahzade daldida turup bularnı birdem tamaşa kıılğandin kéyin birisiniñ kıiyimlirini élivaptu. Kıızlar derhalla kıiyimlirini kıyip kepterge aylinip uçup kėtiptu. Lékin, şahzadege kıiyimini élıvalğan kıız kepterge ayılınmay şahzage «kıiyimlimni bériñ» dep yalvuruptu. Şahzade ħicalet bolup kııznıñ kıiyimini bergen iken, u kıız kepterge aylinip uçup kėtiptu. Şahzadiniñ ési- yadı şu kıızda kıaptu.

Aridin ikki kün ötkendin kéyin aksåkal bovay qayıtip keptu. Şahzade bağda körgenliriniñ hemmisini bovayğa éytip bériptu. Bovay:

— Qırıq birinci öyni éçip qoyupsız, bolğulux boptu. Emdi kütüp turuñ. Çerşenbe küni ular yene kélidu. Kelgen çağda kiyimni yene élivéliñ. Qız yalvurganda siz «öziñizni qobul qılsıñız bérimen» disiñiz, kiyimini élivétiş üçün «qobul qıldım» deydu. Lékin siz kiyimini bergendin kéyinmu uçup kételmeydu, -deptu.

Digendek çarşambe küni kepterler yene keptu. Şahzade yügürüp bérıp birisiniñ kiyimlirini élivaptu. Kiyimsiz qalğan perizat qız şahzadige yalvuruşqa başlaptu. Şahzade bovayniñ digini boyıçe:

— Siz öziñizni maña qobul qılsıñız, andin bérimen, -deptu. Perizat qız kiyimlirini éliviliş keşide:

— Men özemni sizge qobul qıldım, -deptu. Kiyimini kiygendin kéyin nime üçündür uçup kételmeptu. Şuniñ bilen adimizatlar arisida yaşaşqa mecbur boluptu (283).

Bovay bu ikkiylenniñ nikasını oqup qoyuptu. Ular köñüllük öy tutup qaptu. Aridin yette yıl ötüptu. Ular ikki perzent körüptu. Çoñ oğlı beş yaşqa, kiçik oğlı üç yaşqa kırıptu. Bir küni Perizat Qız:

— Yurtumni ata- anamni bek séginip kettim. Bir aylıq ru hşet bersiñiz körüp kelsem, -dep éri şahzadige yalvuruptu. Şahzade amraq hotuniniñ köz yaşliriğa çidimay bir aylıq ruşset bériptu. Lékin qız kétép bir ay ötüptu, qız kelmeptu. İkki ay ötüptu, hatta yıl ötüptu, qız kelmeptu. Şahzade ayalini séginip kündin- künge çüşkünlişip kétéptu. Añır çidimay «balilirim bek yitimsirap ketti. Anisini tépip kelsem» dep bovaydin ruşset soraptu. Bovay anisiniz qalğan ikki narisidiniñ halığa éçinip şahzadige ruşset bériptu ve yette kün mañğandin kéyin uçraydığan gümbezde turuşluq piri- ustazğa het yézip bériptu.

Şahzade yette kün ménip héliqi gümbezge kırıptu. Bu kümbezde mañliydin nur çaqtap turudığan bir bovay şahzadini qarşı aptu. Bovay şahzadige bir hasa, bir keş ve üstivaş bériptu:

— Bu hasiniñ hasiyiti şuki, aldiñizğa tağ kelse bu hasa şota bolalaydu. Derya kelse kövrük bolalaydu. Yirtkuç hayvanlar uçrisa қoral bolalaydu. Sana bu keşetniñ çemi uprap tügigüçe mañsañ közligen menzilge yétisen, -deptu.

Şahzadeni igiz tağlardin, heyvetlik deryalardin ötüp, ahiri ayali bilen körüştürüptu. Seper üstidiki (284) pütün tosalğularni hasiyetlik hasa yéñiptu. Ayali bilen қaytışidimu hasiyetlik hasa öz hünirini körsitiptu. Şuniñdin keyin şahzade perizet ayali bilen köñüllük öy tutup cahandin ötüptu (285).

Éytip bergüçi: Yaқа Guñşı Yaқа Dadüydin: Abduğini Yüsüp

53. Méhri Nıkab⁵⁶

Кedimki zamanda, bizge namelum bir makanda bir dölet bar iken. Bu döletniñ padişahi nahayiti aқ köñül kişi bolup, bu padişah seltenet, tacu dölette yégane iken. Talay-talay eller uniñğa permanberdar iken, uniñ қoli yette iqlimğa yétidiken. Padişahiñ Gülкеһкеһ isimlik bir veziri bolup, u kişi şundaқ hasiyetlik ikeniki, u bir külse etrap payansız gül- gülistanlıkқа aylinip, reñmureñ güllerniñ şahliridi bulbullar, tuti қушlar sayrap kétidiken, u meyli қeyerde bolsun şundaқ halet peyda bolidiken. Padişah bu vezirniñ karamitidin çeksiz iptihар hés қilidiken.

Künlerdin bir küni padişah altun tehtide oturup mundaқ ҳiyalğa pétiptu: Men dünyada şevketlik bir şahmen, yette iqlim méniñ seltenitimdin eyminidu, қolumni қayaққа uzatsam yétidu, caһan şahliri içide şan- şöhritim çeksiz. Uniñ üstige vezirim Gülкеһкеһ şundaқ karamet igisiki, uniñ gülkisidin bayavan bulbullarğa tolған gülistanlıkқа aylinidu. Dünyada méniñ vezirimdek yene bir karamet ehli yoқtur. Şundaқ iken (334) men némişқа cahandiki barlık şahlarni yigip vezirimniñ karamitini körsitiş arқilik özümniñ şan- şeripimni yene bir hesse kötürmeymen?

⁵⁶ Méhri Nıkab. Méhri Nıkab. Uyğur Hеlқ Çöçekleri. Pılanlıғuçılar: Abdurahim Ebey; Eҳmet Emin. Urumçi. Şıncan Hеlқ Neşriyati, 2006, ss. 334- 358.

Padişah şundaķ oylap, aķır pütķün şahlarnı yığıp Gülķehķehniń karamitini kórsitiş kararıǵa keptu ve derhal Gülķehķeh vezirni yéniǵa aķırıp:

— İy sadık, parasetlik vezirim, sen méniń altun ķanitim hem seltenitimniń vapadar hamiysi. Sen teńdaşsız parasetke hem alemde yégane karametke ige zatsen. Men herķançe ve her zaman sen bilen peķirlinimen. İkkimizniń tirişčanlıķımızda ehli yurt bğünkidek ķovnaķ hayat, ĥatircem turmuşķa muşerret bolupla ķalmay, belki seltenitimiz cahanda yektadur, yette iķlim şevketlik dölitimiz aldida permanberdardur. Men muşu ĥususta nahayiti şevketlik şahmen, senmu hem şundaķ boluşuń kérek. Uniń üstige, séniń karamitiń şevketlik seltenitimizniń göher kózidur. Şuńa, oylap- oylap mundaķ kararǵa kélip kaldım: Biz etraptiki ellerge mektup yollap, şah- sultanlarnı cem ķilip karamitińni ularǵa kórsiteyli, ular heyran ve eķli lal bolsun, şu arķılıķ cahan bizni yene bir tonusun. Ƙandaķ, vezirim, bu oyliǵanlirim sańa maķul kélermu? -deptu.

Vezir nahayiti itaetmenlik bilen padişahķa mundaķ deptu:

— Canabliri heķķeten obdan oylapla. Péķir ķulliri ózliri teripligendek yüksek adem bolmisammu, canablriniń seltenetlik teĥtige yenimu seltenet ķoşuş üçün (335) her lehze teyyarmen.

Padişah öz aldida tizlinip olturup maķulluķ bildürgen vezirge razimenlik bilen baş lińşitip:

— Barıkalla! Undaķ bolsa bğünla elçilerni yolǵa sélip, ete teyyarlıķ kórup, öǵnłükke pütün cahan şah- sultanlırǵa karamet kórsitip şevkitimizge şevket ķoşaylı! -deptu.

Vezir ķandaķtur birnémini oyliǵandek birpes cimmide turup ķaptu. Padişah vezirniń birnerse üstide özidin icazet sorimaķçı bolup soriyalmayvatķanlıķını pemleptu ve vezirdin soraptu:

— Vezirim, kóńlünde bir gep bargu deymen? Ayanmay éyt.

— Şahim, -deptu vezir itaetmen bir ķiyapette, -ózlirige melumki ayalım men bilen bille emes. Men her ayda bir ķétim uni yoklap barattım, uniń dil teşnesiǵa méhir-muhebbet kevsirini ķoyup, üç kün hemrah bolup ķaytattım. Bğün del uniń sevr peymani

tolğan kündür. Ete men uniñ kěşiga baridigan künüm idi. Navada ete men uniñ kěşiga baralmay qalsam, vapadar mehbubem hicran otida kül bolğusidur. Şuña, özliridin derhal ruşset sorıyalmay turup kelişim. Canablırınıñ icaziti bolsa, karamet körsitişni birneççe kün kéciktürsek, men dildarımniñ kěşiga bérıp kélivalsam qandaq bolarkin, uluğ şahim?

Padişah sel oylinip qaptu- de:

— Bolmamdıgan, undaq bolsa karametni sen kelgendiñ (336) keyin körsiteyli, - deptu.

Vezir Gülkeheh padişahniñ aldidin çıqıp qimmetlik sovgı- salamlirini teyyarlap arğımak atqa miniptu- de, meşuqi terepke yol aptu. Bir aydin béri işk- muhebbet pirakida yüriki kavap bolup ketken vezir atni borandek çapturup, meşuqi turuşluq kesirge yétip keptu. Vezirniñ kelgenlikini körgeñ ayalı: «Ah bağrim, ah cancigirim, ah yürek parem, közümnıñ nuri, hayatımıñ şami» dep öziñi vezirniñ kuçığıga taşlaptu. Ular heşqıpiçektek çirmişip, muhebbet şarabida mest mustegrek bolup bir- birige kenişmay üç küñni ötküzüptu. Vezirniñ vaqti toşuptu. Ular ayrılışka közi kıymay köz yeşi kılişiptu, boluptu vezirniñ ayalı: «Ah cénimin cananisi, yene qaçanmu kélersiz?» dep vezirniñ boynıga aq belikte bilekliri bilen mehkem gire selip uzak yıglaptu. Vezir ayalıga birmunçe teselli bérıp, ordıga qarap at çapturuptu. U héli uzak yerge barguçe ayalıniñ kollirini pulañlitip birnémilerni dep yıglavatqanlıkı añlinip turuptu. Vezir arkisiğa qarap- qarap qoyup kétévriptu, ahır meşuqiniñmu qarisi gayib boptu. Vezir ayalıniñ öziğe muştaklıqıdin, vapadarlıqıdin söyünüp közlirige yaş aptu. Vezir şundak kétép barsa, aldi tereptin bir adamniñ qarisi körünüptu. Bu adamniñ kötürgeñ peryadi yer- zéminni lertzige saptu. Vezir atni qamçılup, héliki adam bar terepke téz yürüptu. Qarisa, çuldur- çuldur cendige oralğan bu adamniñ közliridin tökülgeñ yaş qasmaq bağlap ketken yüzlirini (337) boylap taramlap ékıptu. Vezir, bu dervişke néme bolğandı? Dep oylap uni çaqırıptu:

— Hoy derviş, néçüñ bunçıvala yaş tökisen? Néme derdiñ bar idi? Qayaqtin kélip, qayaqqa barisen?

Derviş süpet bu adam veziriniñ sözlirigimu éren kılmay, peryadini pelekke kötürüp öz yolıga méñivriptu. Vezir yukiriki soalni birqañçe kétéim tekrarlığan bolmisu, u cavab bermeytu. Uniñ peryadidin bir dildarnıñ işkida cigiri hun bolğanlıkı ayan boptu.

Vezir rehimdil, saĥavetlik adem bolġanlıķı üçün, bu bićarini ħaysi muttehem bozek ħılġandu? Uniñ derdige yétişim zörür dep oylaptu- de, soalini yene tekrarlapu, emma derviş süpet cigiri ħun aşık vezirniñ sözlirige pervamu ħılmaptu. Vezir argımaĥniñ bésini burap del uniñ aldida kélip toĥtaptu- de, ħilişini ħinidin yérım suġurup (338):

— Toĥta! Sen zadi néme adem, némişķa peryad kötürisen? Némişķa saolimġa cavab bermeysen? Éytip! Eger éytmisañ bu ġemkin bésini aç- zaralıķķa girihtar bolġan téniñdin bir yolila cüda ħilip, ceniñni ayvani baĥiyġa seper ħildurimen, -dep varķıraptu. Héliķi adem çöçüp yiġisidin toĥtaptuyu, dir- dir titrep aġziġa ġep kelmeptu. Vezir uniñġa iç aġritip, birmunçe köñlini yasaptu. Dervişniñ ħépidin ħıķip ketken imani sel cayıġa çüşüp sözleptu:

— Men bir nativan bićare aşık, méniñ sahibcamal aştam muşu seltenetlik dölet veziriniñ ayali bolidu. Meşuĥumniñ Gülķehķeh dégen éri her ay bir ħétim kélip méni üç kün cudalıķ otıġa taşlaydu. Mana bugün men aşnamdin ayrılġili üç kün boldi, çünki uniñ vezir éri kelgenidi. Bu üç kün bizge şundaķ tes ötidu. Her ħétim vezir kélip üç kün ayrılsaķ, her ikkimizge bu üç kün üç miñ yildek uzun tuyulidu. Bu üç künlük hicranniñ azabi bir aylıķ visal demlirimu unutulup ketmeydu. Mana bugün del vezir ordıġa ħaytidıġan kün. Men nahayiti aldıraş, teĥsir, mehbubemniñ yürekli ri çañ- çañ bolup, közliri téşilep dédi heķićan. Şuña, méniñ yolumni tosumisila, ötünüp ħalay, cénim teĥsir. Vezir bu ġeplerni añlap heyran boptu, bir işinip, bir işenmey turupla ħaptu. İşeney dése, vapadar ayaliniñ undaķ şermende iş ħilidiġanlıķıġa közi yetmeptu, işenmey dése, bu aşıķi sergerdanniñ ġepliri rast (339). Şuña, birpes ĥıyalġa pétıptu.

— Hey aġzi ħurgur, bayatin néme devatķanlıķiñni bilemsen zadi? -deptu vezir dervişke tikilip.

— Elvette, devatķan sözlirim ésimde, teĥsir.

— Undaķta bolsa rast ġep ħıl, -deptu vezir ĥencerni suġurup élip, ĥencer künniñ nurida valildap, derviş süpet aşıķniñ köñlige vehime saptu. Vezir ĥencerniñ bésini dervişniñ ġéliġa tegküzüp turup, -rast ġep ħılsañ aman ħalisen, yalġan éytsañ ecilñi özünñdin kör. Éyte, rast Gülķehķeh vezirniñ ayali séniñ aşnañmu? -deptu.

— Ĥoş teĥsiri herġiz yalġan emes.

— Undağ, néme ispatıñ bar?

— İspatım toluk, -deptu derviş putidiki çorukñi körsitip, -bu çorukñin u ikkini tikken, birini maña, birini özige. U vezir kelmigen künlerde aşu çorukñi kiyivalidu.

— Yeniçu?

— Yene, -deptu derviş meydisini éçip, vezir uniñ kir bağlap ketken qollirida qayrilğan yaqisiniñ içige qarığaniken, boynida bir tére tasma turgudek, -bu séğiniş tasmisi, aşıkliqimizniñ belgisi. Bu tasma u sahibcamalniñ boynidimu hem bar.

Vezir ötkür hencirini dervişniñ boynidin élip gılipıǵa saptu- de, atniñ béşini ayali terepke burap uçkandek yürüptu. Qesirge yéqinlışay dégende, bir ayalniñ çidiğusiz ahliri tolğan nağşa yañraptu. Vezir qesir dervazisidin atlıq ötüp, ayaliniñ hucrisiǵa uçkandek kırıptu. Vezir qarıgudek bolsa, ayali zarlap yıǵlap olturgudek. Vezirni körgen ayali heyran bolup soraptu:

— Qaytip kepsizǵu, qedirlikim, birnersiñiz untulup qaptimu?

— Némige unçe yıǵlap kettin, apıqım? -deptu vezir kinaye arılaş.

— Nemişqa yıǵlaydıǵanlıqımni téhi bilmidiñizmu, panahim? -deptu ayal özini külkige zorlap.

Vezir ayaliniñ putıǵa qarığaniken, rast dégendek héliqi dervişniñ putidiki çorukqa oğşaydıǵan bir çoruk turgudek. Vezir gezipini basalmay uniñ köñlikiniñ yaqisidin birla tartқанiken, ayaliniñ köñliki yırtılıp hélikıdek tére tasma körünüptu. Vezirniñ közi qarañgulişip, yer- cahan pirqirap ketkendek boptu. Gezeplengen vezir şuan hencirini suǵurup aptu- de, ayaliniñ boynıǵa «şarttide» bir urup, béşini ténidin cüda qıptu. Ayaliniñ tolun aydek yüzi qanǵa boyılıp, béşi tepken toptek yumilip yerge çüşüptu, put- qolliri éǵiz- pes tolǵınıptu. Vezir hencirini ayaliniñ kiyimige sürkep tazılap qınıǵa saptu. Vezir bu qılğan işiǵa bir işinip, bir işenmey atqa minip derviş terepke qarap yol aptu. Qarisa, u derviş bayamqıdinmu bekrek peryad kötürüp kélivatqudek. Vezir uniñ qesidin uçkandek yandap ötker qiliçini bir şiltıǵaniken, közni yumup- açquçe bolğan arılıqta dervişniñ béşi ténidin (341) cüda bolup yerge çüşüptu.

Vezir ordığa kelse, padişah uniñ yolığa qarap taķiti taķ bolup turģaniken. Padişah Gülķehķeh vezir kelģüçe barlıķ teyyarlıķlarnı pütķüzüp teķ ķiptu. Cahan şahlirimu bir acayip karametni körüşke teķezza bolģan halde cem boluşķaniken. Padişah Gülķehķehni egeştürüp sorunģa kiriptu. Yüzligen şahlar orunliridin turup, padişah ve uniñ vezirlirige éhtiram bildürüptu. Padişah altun téhtidin urun aptu, vezir uniñ ķeşığa kélip olturuptu. Heşemetlik zal acayip sür ve heyvetke tolģan bolup, pütķül şahlar padişahķa unsız tikilip turuşuptu. Padişah şah- sultanlarģa tekşı qarap, merdane ģıtap ķiptu:

— İy şevketlik şah- sultanlar, cahanniñ pasibanlırı, miskinlerniñ puştıpanahlırı, bugün herbiriñlarnı huzurimizģa atayiten tekliپ ķiliştiki meķset şuki, vezirim Gülķehķeh acayip bir hékmetlik ademdur. Teñrim uniñģa şundaķ karamet ata ķılģaniki, u birla külse etrap gül- gülistanlıķķa aylinip, ģuşnava bubullar sayrap, paniy dünyada cennet berpa bolıdu. Vezirimniñ bu ģıl karamitini herbiriñlarnıñ tamaşģa ķilişı üçün bu yerge cem bolduķ.

Padişah etrapķa meğrur nezer taşlap, bir deķķe cim boptu. Padişahlar bir- birige heyranlıķ nezeride ķarişip sükütke çöküptu.

— Kéni, danişmen vezirim Gülķehķeh öziniñ karamitini körsetsun! -deptu padişah (342).

Vezir ornidin turup ķançe küley déģen bolsimu, külelmeptu, hiciyip békiptu, aģzini külkige zorlap békiptu, etey hi- hi- hi, dep şunçe küçep baķķan bolsimu, zadila külelmeptu.

Padişahlar bir- birige ķarişip meşhırlık hiciyişiptu, ģéli vaķıt ötken bolsimu vezir Gülķehķeh héç küliđiģandek emes. Buni körgen padişah:

— Hoy vezirim, néme bolduñ? Kül deymen, -dep yéliniptu.

Vezir birķançe mertem özini zorlap hiciyip békiptu, zadila ķamlaşturalmaptu. Uniñ pütün bedinini ter básip çiliķ- çiliķ hól bolup kétiptu. Padişah tit- tit bolģan halde vezirini külüşke buyruķ ķiptu, emma vezir peķetla külmeptu. ģéli vaķıt ötüp ketken bolsimu vezirdin héçķandaķ karamet çıķmaptu. Ular şundaķ ķiyin ehvalida turģanda, şah-

sultanlar içidiki meshirini sigduralmay қақақalap күлүшүп кетипту. Падішah абруй тапимен, деп mat бoптu. Геzeплeнгeн пaдішah:

— Callat! -деp бirla varқirігaнiкeн, қilічlirini yalіñaчlıғaн callatlar:

— Lebbey, шahim! -деp hazir бoптu. Пaдішah:

— Bu tuzkur, öz шahiniñ шevkitini yerge urғaн betbehtni at эгilігa apirip oқurғa cay sélip бerіñlar, -деp perman қiptu.

Birқaнчe callat vezirni yalap ordiniñ at эгilігa solap қoyuptu. Hayal ötmey keч kirip қarañғu чүшүptu. Vezir bir oқurda bir baғ бeде таşlap üstide yétiptu (343). Vezirniñ zadi uyқusi kelmeptu, бeşігa kelgen kéliшmeslikni oylap көñli buzuluptu. Egir elyatқu mehel bolғanda birkim at эгiliniñ işikini asta эчip kirip, yan tereptiki at бақarниñ öyige kirip кетiptu. Hélikі adem at бақarниñ işikidin kirіşige, öyniñ içidin varқirігaн avaz añliniptu:

— Hu paskina, vaқit nevaһ boldi? Muşu чағқiche saқlitamsen ademni?!

Vezir bu avazniñ at бақarниñ avazi ikenlikini derhal pemleptu. U, bu at бақar kimgе munчe kayiyidikine? Boytaқ adem idi, birer aşnisi barmikin ya? -деp oylaptu ve oқurda cimmide yétiptu. Arқidila bir nazinin ayalniñ yélingaн avazi añliniptu:

— Hapa bolmisila, гоcam, muşu чағқiche чidaş mañimu asan demla?

— Hu iplas, emiше nelerde yürdüñ?

— Hapa bolmisila, гоcam, -deptu ayal titreñgü avazda, -һapa bolmay gızalivalsila. Pahlан göşi başkan polu alғaч keldim. Yene...

Ayalniñ gépi түgimeyla at бақarниñ yene varқirігaн avazi añliniptu:

— Hu resva, kötür bu nersiliriñni!

Arida carañ- curuñ avaz añliniptu. Vezir oқurdin asta қopup at бақarниñ işiki aldıғa putiniñ uçida dessep keptu. Ayal bilen at бақar birnémilerni déyişip, aһir at бақar ayalni sür- toқay қilip uruşқа başlaptu. Ayal he деп at бақarға yalvurup putlirini (344) қуçaқlaptu, emma at бақar peylidin yanidigandek emes. U atһanidiki arilarni élip ayalniñ

bedenlirini kökertivetküdek uruptu. Vezir sepsélip qariganiken, bu ayal başka bir kim emes, del padişahialemniñ hanişi iken. Tova, bu néme karamettu? -dep oylaptu vezir içide, mengü bir addiy adem, ayalim vapasızlık kılip yürükimni kan kıldı. Şu elem kelbimni bésivélip pütün şah- sultanlarniñ aldida gülelmey mat bolup at éğiliğa bend boldum. Mana emdi qarimamdiğan bu hüdaniñ tekdirige, padişah hezretliriniñ bu uluğ hanişiniñ néme kılgınıdu bu zadi? Adette padişah bu hanişini şunçilik izzetler idiki, hetta uniñ bedenlirini qolum bilen tutsam ağrıydu, dep kolliriğa mamuk yögep tutatti. Bu izzitini bilmigen hotun bu kara zeñginiñ, bu tézek purap turidiğan at baqarniñ putlirini kuçaqlap yalvurup yürğini némisi? Méniñ ayalimgü her ayda mendin yigirme yette kün ayrılıp turatti, şunlaşkimu aşu peskeşlikke kedom taşlap salğanmidikin, emma bu hanişniñ némisige néme yetmigendu, vezir şundak oylap içige külge kirivaptu, u özini (345) basalmay kaptu, külmey désemu iç- içidin şeytini kozğa kaçaqalap külüp taşlaptu. U tohtimay külüptu. Bu çağda padişah hezretliri haqanlar bilen hemsöhbət bolup olturğaniken. Padişah veziriniñ özini osal kılganlıkidin hem hapa bolup, hem méhmanlardin epu sorap perişan olturğan şundak bir peytte, at égili teripidin yañrığan külge sadisi orda asminini lerzige saptu. Padişah bu haldin hem heyran, hem gezeplengen halda at égili terepke qarap yügürüptu. Bezmige cem bolğan şahlarmu uniña egişip méñiptu. Ular qarigudek bolsa, Gülkehkeh vezir tohtimay külüvatküdek, at égili gül-gülistanlıkğa özgirip, bulbullar gül- gunçılarga konup hendan urup sayrışıp turgudek. Gerçi alem kapqarañgu bolup ketken bolsimu, at égili gündek Ruşen nurlinip turgudek. Kelgenlerniñ hemmisi birpes dañkėtişip kaptu. Bu iştin téhimu gezeplengen padişah callatlarğa perman bérıp, Gülkehkeh vezirni darķiritip aldığa ekeldürüptu.

— Bu zadi néme kılık? -dep varķiraptu şah vezirge kol şiltip.

Emma, vezir yenila külkisini tohtatmay külvériptu. Padişah vezirniñ télikip külüvatķanlıkini körüp özimu külüp taşlaptu. Qarap turğan şahlarmu meķsetsizla külkige cor boptu. Birpestin kéyin vezir aran dégende külkidin tohtap (346):

— Epu kılgayla, şahim, -deptu. Padişahniñ köñlige bir guman çüşüp soraptu:

— Ey vezirim, bu zadi néme kılgınıñ? İkkimiz meslihetlişip bu eziz méhmanlarni cem kılganidikķu, -padişah etraptiki téhiçe ekli lal boluşup turğan şahlarni kōrsitiptu, -

ular séniñ karamitiñni körüşke tekezza idi. Baya şundağ katta sorunda külmey, emdilikte bir at égilida özüñni tohtitalmay külginiñ némisi? Bu méni közge ilmiğiniñmu, kandağ?

— Ulug şahim, -deptu vezir padişahğa qol bağlap turup, -bu sualni sorıǵanliri nahayiti obdan boldi. Bayam külmeslikimniñ servebini désem, ayalim bir derviş bilen namehrem işka qedem baskili héli bolǵaniken. Men ayalimi bek yahşı körgeçke, ayalimniñ undağ set iş qılışini oylapmu baqmıǵanikenmu. Uniñ u şermendiçiliki maña qattıq elem qılǵaçqa uniñ béşini aldim, u öldi. Gerçe ayalim buzıq ayal bolsimu, uzaq vaqıtlardin béri maña hemrah bolup kelgen. Men uni öltürüvétipla özliriniñ aldığa kelgenidim. Köñlüm biaram bolǵaçqa qançe küley depmu külelmidim. Añır gezeplirige uçrap bu atǵanıǵa solandim. Oqurda yatsam, biri at baqarnıñ ħanısiǵa kirip ketti. At baqar uni: «Némişka vaqtida kelmeysen?» dep ara- tatqular bilen urup alla- tovisini çıqardı. Bérıp qarısam, u ayal özliriniñ ħanışı iken. Heyran boldum. Mengü bir addiy adem. Özliridek katta seltenet igisiniñ ayalniniñmu muşu tézek puraydıǵan zeñgi bilen bolǵan işini körüp (347) özümniñ bihude azablinip yürgenlikimni hés qıldım- de, bu vapasız dunyaǵa bolǵan meshirem içimge siǵmay qattıq külüp taşlıdım.

Padişah bu gepni añlap közliri çekçiyip, saqaliri titrep kétiptu.

— Yalǵan sözlimigensen? -deptu padişah. Vezir:

— Yalǵan sözligen bolsam, cénim lehetke yollanisun.

Padişah palaqşıp méñip ħanısiǵa kirse, ħanış héç iş bolmigandek olturgudek, padişah bargançe bérıp ħanışiniñ kiyimlirini tartıp saldurǵaniken, rast dégendek, uniñ bedenliri kök- zédilerge tolǵaniken. Padişah gepmu sorap olturmay ħanışiniñ béşini aptu. Etisi herqaysi ellerdin kelgen şah- sultanlar öz döletlirige qaytışıptu. Padişah öz yurtida yüzüni kötürelmigüdek haletke yetiptu. Şuniñ bilen padişah tacu- tehtini taşlap, bu vapasız dunyani terk étip yaşaş qararıǵa keptu. Vezir padişahniñ qararini añlap, öziniñmu alliburun şundağ oyliǵanlıǵını éytiptu. Ular ħezinilirini puqralarǵa ulug éçivetip, yurtidin çıkıptu.

Elkıssa: Padişah bilen vezir tacu dölet, seltenet, yurt- makamlirini taşlap, vapasız dunyadin qol üzüp, udul kelgen terepke yol aptu. Padişah bilen vezir uzun yol yürüptu, çöllerde eşiptu, deryalarda ékıptu, putliri téşiliptu, emma ular tohtimay méñivériptu. Ular

özlirimu nede kétivatқанlığını, nege barmaqçı ikenlikinimu bilmeydiken. Telay tünler ötüp, talap tañlar étiptu.

Künlerdin bir küni padişah bilen vezir bir döñge (348) kélip qaptu. Qarigudek bolsa, döñniñ topisi yumşaq, yétip aram algili eplik iken. Ular döñniñ üstige çıqıp yanpaşlap yétiptu. Padişah yétipla uqlap qaptu, vezir hıyal sürüp uqlımaptu. U şundak hıyal bilen oltursa, kulığığa: «Çuh, çuh, çuh» dégen avaz añlıniptu. Vezir bu yerde adem barmu néme, dep oylap, oñ terepke burulğaniken den döñniñ yan bağrida bir déhqan dümbisige yoğan bir sanduqni téñip, yüdüp yürüp qoş heydevétiptu. Étiziniñ u béşiga barganda sanduqni kirğa qoyup birdem aram élivalidiken, bu béşiga kelgende yine birdem olturuvalidiken. Vezir heqqeten heyran boptu. U, bu ademniñ néme qilginidu? Bu sanduqni kırdı qoyup qoyup yer heydise bolmamdikine, dep oylaptu içide. Vezir bu iştin sel gumansirap, özini daldığa élip köz üzmey qarap turuptu. Birdemdin kéyin déhqan sanduqni kırdı qoyup uniñğa yölenginiçe uyquğa kétiptu. Şu esnada sanduqniñ ağızi asta éçilip, içidin on sekkiz yaşlardiki bir sahibcamal kız çıqıptu. Vezir, emdi néme bolarkıñ? -dep téhımu yoşurunup közitiptu. Héliki sahibcamal déhqanniñ kattıq uyquğa ketkenlikini körgendin kéyin töş yançuqidin başmaltektek bir qutini aptu. U qutiniñ ağızığa «tok» kide bir çekkeniken, uniñ içidin yigirme yaşlardiki bir yigit hiciyip çıqıptu. Vezir «tova!» deptu yaqısını çişlep, qarigudek bolsa, héliki sahibcamal kız bilen qutiniñ içidin çıqqan yigit bir- birge çirmişip işret tüzüptu. Vezir ün- tin çıkarmay közitipt olturuptu (349). Bir çay qaynıgudek vaqıt ötkendin kéyin déhqan asta esnep oyğiniptu. Buni körgen héliki yigit şakqide qutiniñ içige kirivaptu, sahibcamal qızmu yüzlerini perence bilen mehkem yögep, sanduqniñ içige yuşurunuptu. Déhqan ornidin turup sanduqniñ hemme teripini silap çıqqandin kéyin, yine sanduqni yüdüp avvalkidek yer ağıduruşqa kirişip kétiptu.

Vezir padişahni oyğitip:

— Şahim, tursıla, tursıla, acayib bir işni kördüm, -deptu. Padişah közlerini çimilditip:

— He, néme işni kördüñ? -dep soraptu.

— Hazir bilıla, şahim, -deptu vezir. Padişah néme iş ikenlikini bilmey vezirge eğişip déhqanniñ qeşığa keptu. Vezir déhqandin soraptu:

— Hey agine, néme kılğiniñ bu, sandığı kırdı koyup ağdurusañ bolmamdu bu yerni?

— Yoksa, teksir, -deptu déhkan ularğa, -bu sanduqni özümdin bir qedem neri kılalmaymen.

— Néme bar idi bu sanduqında, unçe etivalap, altun barmu ya? -deptu vezir. Padişah boluvatqan geplerge qolax salğiniçe cimmide turuptu.

— Altun, altun dédilima? Ha- ha- ha, -gülüp kétiptu déhkan, -altun dégen qançilik némidi u? Altun bolsa munçilik qilip ketmigen bolattım, teksir, altundinmu qimmetlik néme bar bu sanduqta!

— Undax bolsa sanduqni aç, körüp baqaylı, -deptu vezir (350).

— Yax, yax, bolmaydu. Buniñ içide başqa nerse emes, meniñ hıdayım bergen halal cüptüm bar désile. U ropax. Ayalım mendin başqa adem emes, hetta erkek çivinni körüşnimu halımaydu, teksir, -deptu.

— Aç deymen, aç! -buyruq kıptu vezir. Déhkan qançe yalvurğan bolsımu vezir unımay çin turuvaptu. Padişah, bu vezirim némançe qilip kétidigandu, ayalniñ gepini anlap turalmayla qaldıq bu, éhtimal vezirim ayal séginip qalğan bolsa kérek, dep oylap hapa boptu, emma gep kilmaptu. Déhkan vezirniñ putini qıçaqlap sanduqni éçişqa mecburlımaslıqni qançe ötüngen bolsımu, biraq vezirniñ cehli tutup qiliçini suğurup aptu-de:

— Saña gep qilivatimen, saña kimniñ gep qilivatqanlıqini bilemsen? Bu kışı, -deptu vezir padişahni körsitip, -yette iqlimga meşhur padişah, men unıñ veziri. Derhal aç! -dep buyruq kıptu.

Déhkan: «Padişah bolsiñizmu açmaymen» dep çin turuvaptu. Vezir sanduqniñ kulupıga hençerniñ destisi bilen birni urğaniken, (351) kulup ikki pare bolup, sanduq éçiliptu. Sanduq éçiliş bilen heliki sahibcamal: «Merhaba, qedirlikim» dep yüzidin perencisini şundax alğaniken, natonuş ikki ademniñ turğanlıqini körüp camalini romal bilen tosuptu.

— Viyyey, néme qılğınıñız bu? -deptu sahibcamal érige qéyindıǵan qıyapette, - namehrem bolar démidiñizmu?

— Yüzüñni aç! -varkiraptu vezir. Ayal qorqıp- titrep yüzini éçiptu. Vezir uniñ töş yançuqıdın qutını aptu- de, ayalǵa körsitip turup soraptu:

— Bu néme?

— Quta.

— İçide néme bar?

— Eñlik.

— Aç!

— Bolmaydu, teqsir.

Vezir qutınıñ aǵzıǵa tokkide birni çekkeniken, içidiki yigit hicaypan péti béşini çıkırıptu- de, etraptki ademni körüp ğippide qutınıñ içige kirivaptu. Vezir varqırap turup qutidiki yigitni mecburiy çıkırıptu. Padişah bu işlarnı körüp dañkétipla qaptu.

— Hey nainsaplar, hey nomussız şermendiler, bu biçare adem ikkiñini yüdüm yer aǵdurıptu. Senler sanduqñıñ içide iplaslıqlarǵa ğerq boluşupsen. Bu capakeş déhқан yüzmiñ muşeqket bilen senleri béqip yürüptu. Ey pesket hotun, sen ropaşmu? Baya bu adem uqlap qalǵanda qılǵan işleriniñ hemmisini men avu (352) döñde oturup kördüm. Senler ölümge mehküm! -deptu vezir ğezeplinip.

Bu ahanetke çıdayalmıǵan déhқан hoşıdın kétiptu. Birpes ötkenidin kéyin u hoşıǵa keptu- de, yıǵlap turup vezirdin bu ikki melunniñ béşini ténidin cüda qılıp bérişini iltica kıptu. Vezirniñ qılıç qanǵa boyılış bedilige ikki baş yerge domilap çüşüptu. Déhқан ularǵa rehmet éytiptu ve ularniñ qeyerge baridıǵanlıǵını sorıǵaniken, vezir padişah bilen öziniñ béşıǵa kelgen işlarnı sözlep bériptu. Déhқан özini mu hemrah qılivélişni ötünüptu, padişah bilen vezir maqulluq bildürüptu. Şuniñ bilen déhқанmu bu vapasız dünyadin qol üzüp, padişah bilen vezirniñ keynidin eǵışıptu.

Ular yene köp yollarnı béşıptu. Çöllerdin kentlerge, kentlerdin bayavanǵa kirip méñiptu. Ular şundaq méñip bir cañǵalda kétivatsa, yıraqtın bir öydek nerse körünüptu.

Uların qorsaqiliri éçip, ussap ketkeniken. Ular bir bésip, ikki bésip héliki öyniñ aldığa keptu, bu çağda şam vaqti bolğaniken. Vezir işikni «gum, gum» kılıp uruptu, arkıdin:

— Adem barmu? -dep varkıraptu.

— Siler kim? -Öyniñ içidin bir ayalniñ avazi añliniptu.

— İşikni éçiñ, biz padişah bilen vezir, -deptu vezir.

— Öyde er kişi yok, érim otunğa ketken, hapa boluşmisla, işikni açalmaymen, -deptu ayal öyniñ (353) içide turup, ular nailac kıaptu. Üçeylen meslihetlişip bugünki kéçini muşu yerde ötküzmeke boptu. Padişah bilen déhkan ceyneklirige béşini kıoyup uykuğa gerke boptu. Vezir uqlimay işikniñ yuçıkidin öyniñ içini kızıtiptu: ayal ayığı-ayığığa, kılı- kılığa tegemey bir yağlık hésipni kıuyuptu, hésip pişkandin kéyin askuğa élip kıoyuptu, arkıdin taza kıymilik kılıp bir göşnani pişurup dastıhan orap kıoyuptu, yögürüp yürüp bir kıazan çöçürinimu pişuruptu, andin karivatniñ kéşığa kélip: «çıkıñ» dégeniken, karivat astidin bir yigit çıkıptu. Vezir téhimu segeklişip, kızıni üzmeı kıarap turuptu. Ayal yağlık hésip, göşnani élip yigitniñ aldığa kıoyuptu. Çöçürini usay dégende tala terepte tarak- turuk bolup, érinin avazi añliniptu. Ayal derhal héliki yigitni karivatniñ astığa, teyyarlığan gizalirini uyer- buyerge yoşuruptu. Del şu çağda ayalniñ éri otundin kıaytip kelgeniken.

— Hoy, néme adem siler? -dep soraptu otunçı işik aldidikilerge kıarap. Vezir derhal cavab bériptu:

— Biz padişah bilen vezir. Ayalıñız işikiñizni açmıdı. Şundaı bolsimu muşu yerde tünivalaylı, dep yétip turğanıduk.

— Hoy hotun, işikni éçiñla, mavu hotunniñ néme kılgınıdu bu? Eziz méhmanlarni talada kıondurginiñla némisi? -deptu otunçı. Ayal işikniñ zencirini açkaç:

— Öyde sili bolmisila, men yalguz kéçide kıandaı işik açattım? -deptu. Ular otunçiniñ kıızgın tekliı (354) kıılış bilen öyge kıriptu.

— He hotun, öyde bar yahşı nersiliriñlini élip bu eziz méhmanlarni obdan méhman kıılıñlar! Şah alıyliri bilen vezir ezemniñ gerib külbimizge kıedem teşrip kıılış

oylimiğan beht, hotun, -deptu otunçı ayalığa çüşendürüp. Ayal ağzini pürüştürüp, oñ kేశini yukirisığa bir étiptu, -de:

— Otunçiniñ öyide néme bolmaqçidi, musulman? -deptu. Andin ikki dane kėtıp qalğan qoturmaq bilen həcir çinide soğux su keltürüptu. Qarimamdığan mavu hotunni, ya göşnanni, ya hésipni, həcbulmisa çöçürini bolsimu ekelsiçu, dep oylaptu vezir. U kėtıp qalğan zağra qoturmaçni bir çışligeniken, égiz çışi ziñnide qilip kėtiptu. Şuniñ bilen vezirniñ bu ayalğa bolğan gezipi téhimu küçiyiptu. Qarisa, otunçı héliki qattıq nani suğa çilap karaslitip taza mezze qilip yep olтурğudek. Birdinla vezirniñ ağizi qışışiptu:

— Ey dostlar, men acayip bir çüş kördümki, eyyuhennas, acayip iş deñlar.

— Qandaq iş?

— Zadi qandaq iş?

— Éytiñçu!

— Olturğanlar heyran bolup, ağzi- ağziğa tegmey sorişıptu. Vezir gez bağlap ketken levlerini yalivétip, gelinesi kirip sözleptu:

— Çüşümde bir ecel bilen uçrışıp qaldım. U şundaq vehşiy ecelkenki, ceniñni alimen, dep aldimğa (355) yilande tolğınıp keldi. Rast gepni desem, u bir yirtkuç yılan iken. Yilanniñ çoñ- kiçiklik qançilik dememsiler? Çoñluqi aşkudiki hésipğa oşap kétidu, -vezir qilni cenep hésipni körsitiptu. Qariğudek bolsa, aşkude hélila süzüvélingan yağlıq hésip hor çikirip turğudek. Otunçı ayalığa bir aliyip qoyuptu. Vezir sözini davamlaşturivériptu, -qandaq qilişimni (356) bilmey arqamğa qarap qaçtim, yılan qoqlidi. Bir amal qilay dep közlirim çekçeygen halde etrapğa qarısam, yapılax bir taş turuptu. U taş hem yapılax, hem yumılaxa iken. Taşniñ çoñ- kiçiklik del muşu göşnandek bar deñla, -vezir yügürüp berip dastıhangğa eçiliş bilen tarqığan huşbuy purax dimaqlarğa güppide uruluptu. Ayalniñ çirayi öñüşke başlaptu.

— Kéyin qandaq boldi? Tézek desinizçu ademni titildanmay, -deptu olturğanlar. Vezir aldirimay, birdem turuvalğandin kéyin:

— Yılan qoqlap keldi, men taşni kötürüp vaqqidi, birni saldim, -deptu.

— He, kéyinçu?

— Yılan öldimu?

— Ölmemdiğan, -deptu vezir sozup sözlep, -taş yilanniñ kaç otturisiğa tégip uniñ téni melek- melek bolup ketti, huddi mavu kazandiki pişip ézilip ketken çöçüridek, -dep şundağ bérıp kazanniñ tuvıķını açķaniken, olturķanlar kazandin liķķide çöçürini körüp: «ya Alla» déyişiptu.

— Şundağ boldi dénlar, -deptu vezir, -aşu hésiptek yilanni, muşu göşnandek taş bilen birni koyuvidim, beden- bedenliri muşu çöçüridek melek- melķe bolup yilanniñ ikki közi mavu karivatniñ astida yatķan yigitniñ közidek parkirapla ķaptu, -vezir bérıp (357) karivatķa yépip koyķan kigizni şundağ ķayrıģaniken, bu yigit lağıldap titrep, közini parkiritip yatķudek. Vezir gep ķılmay arķisiğa yénip öz cayıģa kélip olturuptu. Néme iş bolģanlıķını bilelmigen otunķiniñ öñi öçüp, derģezep bolģan halde karivat astidiki yigitniñ yaķisidin sörep çıkırıptu. Bir yaķta ķarap turģan ayalmu ķorķup- titrep kėtiptu. Padişahmu vezirniñ eķlige heyran boptu.

— Hu betbeħt kimsen? -Bu yerde némiş ķilisen? -dep varķiraptu otunķi yigitniñ gélidin sıķıp turup.

— Men, meniii- tirep gep ķılalmay ķaptu yigit. Otunķi burulup ĥotunniniñ çéçidin aptu- de, varķiraptu:

— Éyte, bu kim? Eceb men tonumidimģu?

Méni keçürsile, men azdim... -ayal hemmini melum boptuki, bu yigit otunķiniñ ayaliniñ aşnisi iken. Otunķi her ķétim cańģalģa ketkende ular cem bolup buzuķķilik ķilidiken. Otunķi bu geplerni anlap taķet ķılalmay aypaltisini aptu- de, yigit bilen ayalini közni yumup- açķuče töt pare ķilivétiptu. Otunķi özini yerge urup, tupraķni ķucaķlap höñrep yıģlaptu. Padişah, vezir ve déhķan üçeylen uni yölep, öziniñ béşdin ötken- keçkenlirni unińģa sözleş arķilik teselli beriptu.

Şuniñ bilen töteylen hemseper bolup, vapasız dunyadin köñli aģrip, hazırģiçe yurt arilap yürgenmiş (358).

54. Séhirlengen Şehir⁵⁷

Qedimki zamanda bir tağlıq şehir bolğaniken. U şeherniñ etrapini asmanğa taqışıp turğan éviz tağlar orap turğaça, uçar quşlarmu halıgançe şeherge uçup kirelmeydiken. Peket şeherniñ şimaliy teripide birla çoñ dervaza bar iken, şeherge aşu dervaza arkıkiş kirip- çıkkili bolidiken. U şehir padişahi öz élige hérismen, helkige köyümça iken, şuña yurt paravan, helk huşal- hıram turmuş keçiridiken. Lékin, padişah yurtni yavdin halıy kiliş üçün: «Şeherge kiriş bar, çıkış yok» dep höküm kılıp, dervazini nahayiti çin saklaydiken, saklıgandimu ademge işenmey, bir kara divini dervazisini saklaşğa koyğaniken.

Yurt paravan, helk şadiman ötkেকে, helk öziniñ aşu turmuşığa müyesser bolğanlığını padişahniñ yaşılığidin dep qarap, öz minnetdarlığını bildürüş üçün, uniñ herkandaq emrini beca keltürüp, padişahniñ tokkuzini tel kılğaniken. Padişahniñ qolını sunsa ayğa yetküçiligi bar iken. Lékin, öz tehtige varsilik kılğudek birer perzenti bolmıgacha, daim perzent derdine (321) köp hesret çekidiken, daim perzentlik boluşniñ amalını oylapdiken. Ahir kallisığa bir oy keptu- de, öz oyini vezirige éytiş üçün uni aldığa çıkirtip:

— Ey vezir ezem, özüñge ayan, meniñ perzentim yok, men bu toğrida köp baş katurdum, ahir yaqa yurttin anisi téhi emcek salmıgan bir hüş perzent élip kélip békiş qararğa keldim. Sence kandaq? -deptu. Padişahniñ sayiside kün élip, qorsaq békip kélivatқан vezir kilçe oylanmay, padişahniñ bu oyiniñ rasttinla dana oy bolğanlığını bildürüptu. Ular ikkisi meslihetni pişurup, özliriniñ yékin adimidin beş kişi aldığa çağırıp, bu işni ularğa tapşurup:

— Bu iş şundaq mehpiy bolsunki, silerdin başqa insu cin bilmisun. Silér élip kélidigan bala anisidin yéni tuğulğan, téhi ağızıga emcek sélinmiğan, biri oğul, biri kız boluşı şart. Balılarnı tapqandın keyin saq- salamet aldimğa élip kelsenlar, silér razi

⁵⁷ Séhirlengen Şehir. Ecdiha Yigit. Uyğur Helk Çöçekleri. Pılanlıguçılar: Abdurahim Ebey; Eñmet Emin. Urumçi. Şıncan Helk Neşriyatı, 2006, ss. 321-350.

bolğudek inam bérimen, -deptu. Ular, padişahқа hizmet қилиş pursiti keldi déyişip, hemme şertlerge şertsiz maқul boptu.

Padişah ularni yaқşı atlarға mindürüp yolға saptu. Ular padişah bilen hoşlişip, kéçe- күндüz yol yürüp aқır bir çoң шеherge yétip keptu, şeherniñ avat sariyiға urunlişip, öz vezipisini orundaş üçün purset күтүp, şeherniñ koçilirini, mehellilirini aylinip yürүptu. Aridin heli ötkende, bir күni ular heşemetlik bir hoyliniñ aldidin öтүp kétivétip yeңgişke (322) az күni қалғанда bir ayalni körүptu hem ikkisi şu ayalniñ balisini oғrilaş üçün purset күтүp turuption. Қалғанliri şu mehellini arilap, yene yeңgiş üçün күnila қалған bir ayalni uçritiptu hem ikkisi şu yerde қélip, birini teyyarlıқni пүттүрүp turuşқа buyruvétip, özliri pursetni қoldin bermesliқ üçün şu hoylardin yirақ ketmey turuption. Aқır vaқit- қerel tuşup, birinci hoylidiki ayal oғul tuғuption. Ular қarap turup, kindiki késilip bala zakilangandin kéyin, zorluқ bilen öyge basturup kirip:

— Balini bizge bériñlar, baқimiz, -deptu, lékin ana öz baғrini yérip қикқан perzentidin қандақ keқsun?! U қilқimu razi bolmaptu. Emma, ular aniniñ dad- peryadi, yiға- zariға perva қilmay balini élip kéçiptu...

Ikkinçi hoylidiki ayal қоşkézek tuғuption. Ular u ayalniñ balisininu zorluқ bilen tartivélip kéçiptu. Balilarniñ ata- anisi қan yiғlap қaptu...

Padişahniñ ademliri balilarni қolға қүşүrgendin kéyin héç nersige қarimay şamaldek téz méñip, padişahқа balilarni saқ- salamet tapşuruption. Padişah balilarға қariғudek bolsa, bu bir ҳuş perzentniñ biri oғul, biri қiz iken. Padişah buniñdin чеksiz ҳuşal bolup, balini élip kelgenlerge hezininiñ işikini éçip қoyuption. Шu ҳuşallıқida balilarға méhrini yetküzüş üçün, vezirlirige derhal yaқşı inikana tepişni buyruption. Vezirler kéçikmey padişahniñ көñlidikidek inikanidin ikkini tépip keptu. Padişah balilarni inikanilarға tapşurup bérip (323):

— Bügүndin başlap méniñ bir cүp söyүmlүk perzentim bar, lékin kimki balilarniñ sirini aşқarilap қoyidiken, öz kallisini yerde көridu- dep tapilaptu. Bu sirni bilidiғанlarniñ hemmisi aşқarilap қoyuştin hezer eyleydiғанlıқini bildürüşүp, padişahniñ perzentlirini mubarekleption.

İnikanilar balilarni béşığa bağlaptu. Balilarmu künséri anılarnıñ süti, ecrige layıq sağlam çoñ boluşğa başlaptu. Padişahmu künde bir növet balılarnıñ yéniğa kirip öz méhrini yetküzüp turuptu, lékin bala méhrige qanmaptu. Aridin yette yıl ötüptu. Balılar oquş yéşığa toşqanda, padişah vezirlirini çaqırıp:

— Balılar oquş yéşığa toştı, men ularni yaramlıq adem qılışni arman qılimen, silerçe qandaq qılış kérek? -dep meslihet soraptu. Vezirler köp talaş- tartıştin kéyin:

— Padişahniñ perzentlirini padişahniñ köñlidikidek adem qılış üçün ilim-hékmette, hünelerde, elemde kamaletke yetken ustazlarğa terbiyileşke bériş kérek, - déyişiptu. Padişah bu meslihetni orunluq tépip:

— Hazirdin başlap balılarğa méniñ telipim boyıçe telim béreligüdek ustazlarni tépiñlar, -dep emr kıptu. Vezirler pütün şeherni arılap çıqıp, padişahniñ köñlidikidek ikki ustaz tépip (324) kélip, balilarni ularğa tapşuruptu.

Balılar ustazliriniñ köñül qoyup terbiyilişi, qattıq telep bilen ilimde, elemde yétileşke başlaptu. Balılar yéşiniñ çoñiyişi, eqliniñ ösüşi bilen, padişahniñ kütkinidek héç nersidin qorqmas, batur çevendaz boptu, bilimde kamaletke yétip, on beş yaşğa kirgende ustazliriniñ ularğa ögetküdek birnersisi qalmaptu. Padişah öz perzentlirige siñdürgen ecriniñ bikarğa ketmigenlikini körüp memnun bolup, öz vedisi boyıçe balılarnıñ ustazlarığa nurgun mal- dünya enam bérip ordidin orun körsitip bériptu.

Balılar balağetke yétip, öz işini mustekil qılalaydığan bolğanda, padişah inikanlarğa nurgun mal- dünya bérip öz öyige yolğa saptu. Şuniñdin başlap yigit bilen kız padişahniñ huzurida behuzur turmuş keçürüptu. Bu ceryanda kız yigitni öz akam, yigit kızni öz siñlim dep yürüptu. Ular bir ademiñ baliliridek bir- birge nahayiti amrağ iken, bir- biridin ayrılıp qalsa, hatircem tamaqmu yémeydiken, ular ene şundaq amraqlıq içide künlerni ötküzüptu. Yigit:

— Ey siñlim, biz hazır çoñ bolduq, bizni békip çoñ qılğan inikanlirimizni yoqlap kéleyli, çünkü ular bizni kiçikimizdin békip çoñ kildi emesmu, sizniñçe qandaq? -dep meslihet saptu. Kız bu teklipke qoşuluptu hem:

Lékin, bizniñ barginimizni atimiz bilmesliki kérek. Barganda quruq barmay, bir nerse algaç béríp derdige yéteyli, -dep keçkirışni kütüp turuptu.

Keçkirip, gügüm çüşüp, köz bağlangan peytte (325) ular ikkisi huşal halda yolğa çıkıptu. Ular héli uzun yol yürüp, deslep oğulni baqqan momayniñ kepişi aldığa keptu. Momay ularniñ kelgenlikini bilip aldığa çıkip qarişi aptu, körüşüp aman- ésenlik soraşqandin kéyin, momay ularni kepiğe başlaptu. Ularmu momayniñ keytidin kepiğe kırıptu. Momay ularniñ öz aldida tizlinip olturğanlıqini körüp, huşallıqidin teşekkür éytip ve:

— Ey balilirim, siler méniñ hayat mévilirim bolisiler, men şundaq addiy bir ayal bolsammu, méni yoqlap kesiler, rehmet, -deptu. Lékin, momay şu sözni qilivétip, égir derdke muptila bolğan ademdek uh tartıptuyu, yene balılarga qarap pisiññide külüp qoyup, ornidin turup ularniñ aldığa dastıhan saptu. Momay dastıhanni öz macaliniñ yétişiçe tolduruptu. Yigit bilen qız dastıhan addiy bolsimu, mol dastıhandin etivar bilip köñüllük béqişıptu. Ular tamaqlinip bolup öz sovgatlırini momayniñ aldığa qoyup:

— Ana, biz kéteyli, sizni buniñdin kéyin davamlıq yoqlap turumız. Kétiş aldida bir sual soray, cavab bériştin baş tartmisiñiz, -deptu yigit.

— Kéni, sorañ, balam, cavab bérişke qurbim yetsila cavab bérimen, -deptu momay.

— Abaya siz bizni öyge tekliq qılğanda küldiñiz, kéyin ah urdiñiz, bu néme sevebtin? -dep soraptu yigit. Momay balılarniñ öz köñlidikini sézip qalğanlıqidin, eger oyliğanlırı aşqarılınıp qalsa (326), béşiğa birer bala kéliştin ensirep rast gep qılışqa pétinalmay:

— Güleşümdiki seveb, silerni körüp huşal boldum. Uh tartışımnıñ sevebi bolsa, men siler bilen davamlıq birge bolmay ayrılıp kétidiganlıqımğa éçinip hesretlendim, -dep yalğan sözleptu. Yigit bu cavabqa qayıl bolmay:

— Ana, eger sirni éytip bermisiñiz zadi ketmeymen, u toğruluq sirniñ béşiñizğa herqandaq iş kelse men teyyar, -déginiçe yélinip turuvaptu. Momay:

— Ey balilirim, men bir kéri, aciz ayalmen, méni bundağ teñlikke salmañlar, silerni békip çoñ kılğanniñ izzet- hörmiti üçün bolsimu, u işni méniñdin sormañlar, - désimu yigit zadi unimaptu. Añir momay amal kılalmay, sirni aşkarılaşka mecbur bolup:

— Balilirim, siler méni yaman yerdin kıstidiñlar. Siler hazir nahayiti çiraylıq, teñdişiñlar yoğ ösüp yétildiñlar, hösn- camalıñlar hemmini meptun kılidu, lékin men bu sirni aşkarlısam, siler bu dünyada murad meksitiñlarğa yételmeysiler. Esliy iş mundağ, - dep, momay balılarnıñ bu tağlıq şeherge kélip, padişahniñ balılarnıñ öz eslini bilivalmaslıq üçün kılğan- etkenlirini tepsili sözlep kélip:

— Siler padişahniñ öz baliliri emes, lékin tégi- tektiñlarni menmu bilmeymen, belkim başka bir yurttin oğrilap kélingen boluşuñlar memkin, kışkisi, gep şu. Men silerdin yene bir ketime ötüney, özüñlarniñ kim ikenlikini (327) bilip qalğanlıkıñlarni héç kişige bildürmeñlar, eger undağ bolmaydiken, silermu, menmu aman qalmaymiz, -dep ularğa aman- ésenlik, beht tilep sözini tügitip ularni uzitip qoyuptu...

Yigit bilen kız kızni baqqan inikaniniñ aldıga bériptu. U momaymu yigitniñ inikanisiğa oğşaş, bir külüp, bir uh tartip, ün çıkarmay cim olturuptu. Kız bilen yigit yélinip öz sözliride çin turuvalğandin kéyin, yigitniñ inikanisiğa sözlep bergen ehvallarni birmubir sözlep bériptu...

Yigit bilen kız ikki momayniñ sözliriniñ uğşaşlıkidin ularniñ rast sözligenlikige işinip, özliriniñ eslini bilip, kelbigе işk oti tutişip, bir- birige békişip toymaptu. Ularñ kelbigе tuyuksız tutaşkan işk oti künden- küñge ulgiyip, küñdüzі bir- birini körmise çidamaydığan, kéçiliri tünni tañğa uykusız ulaydığan haletke keltürüp qoyuptu. Ularñ oylaydıgini, pikir- hıyali tağlıq şeherdin kutulup çıkıp, başka yurtlarğa берip visal tépiş iken. Ularñ méhir- muhebbiti künden- küñge ulgiyip, bir küni yigit:

— Ey söyümlük melikem, méniñ sizge bolğan hérislikim tolimu éşip kétévatidu, taķitim qalmidi, -dep kızğa muhebbet izhar kıptu. Kız yigitniñ boynıga ésilip turup yığlap, öz kelbini izhar kıptu...

Künden- küñge ulgiyivatқан işk oti ularni añir birer çare- amal tépip bu yurttin çıkıp kетиş (328) qararğa keltürüptu. Añir ular ikkisi: «Biz bu şeherde turiverirsek, bizni bir padişahniñ baililiri dep bilip, bir- birimizdin ayrip, bir- birimiz bilen meñgü

körüşelmes haletke ketürüp dağda qalduridu. Şundaq tekdırge duç kelmelikimiz üçün, biz békip çoñ qılğan anlilirimizniñ meslihitini alaylı» dep meslihetlişip, padişahqa tuydurmay nahayiti sovğa- salam élip inkaniliriniñ aldığa qararp méñiptu...

Yigitniñ inkanisi ularni nahayiti hoşal- hıram kütüptu. Momay éçiliş aldida turğan bu bir cüp gıncını körüp memnun bolup, dili söyüginidin néme qılarini bilmey qaptu. Yigit bilen qız momayniñ teyyarlığan taamlirini iştiha bilen yep, momayni razi kıptu. Momay ulardin razi ikenlikini bildürgendin kéyin yigit urnidin turup, égilip tezim kılip:

— Ey kımmetlik méhriban ana, biz sizdin bir işni sorıgılı kelduq. Biz siz éytip bergen sirni bilgendin kéyin dilimizğa ot tutişıp, yürikimiz çoğ boldi, emdi çidıgıçilikimiz qalmidi, bu yurttin çıqip kėtişni oylap héç amalini tapalmiduq. Ahir yenila sizni müşkülimizni asan qılar, dep çıqip kėtiş amali barmu, yok? -dep momayğa yalvuruptu. Momay yigitni olturuşqa teklip kılip:

— Balilirim, siler emdila ösüp yétildañlar, men silerni murad- meqsitiñlarğa yetküzüp qoyup alemdin ötsem arminim qalmaydu. Balilirim, meniñ éytqanlirimni (329) ésiñlarda çin tutuñlar: Bu şherdin sirtqa çıqişniñ birdinbir yoli şimaliy tereptiki dervaza, biraq dervaizini bir qara dive saqlapdu, bu dive héçkandaqnersige rehim qılmaydu, hetta çivinnimu ötküzmeıdu. Bu dive tünniñ ikinci yerimiğa barganda rasa uñlaydu, beşini atlap ötüp ketsimu tuymaydu. Bir aş pişim yatidu- de, yene qopup dervazini közdin keçüridu. Eger birnerse ötüp ketkenni sezse, şamaldin téz yügüridiğan bir duldul bar, şuni minip kaçquçini keynidin qoqlap berip, qolidiki bir silkise kırık gez uziraydiğan hisletlik kıliç bilen çépip taşılaydu yaki bolmisa padişahniñ aldığa élip kélidu. Néme bolsun, dervazidin çıkquçiniñ beribir kallisi kétidu. Emma, balilirim, teliyiñlar oñdin kelse eceb emes. Siler bügündin başlap, padişahniñ özidin başka adem minip baqmığan bir argimiçi bar, şuni minip, çapturuşni meşik kıliñlar. Bu meşikiñlar ahirlaşqandin kéyin, kıliç çépişni meşq kıliñlar. At miniş, kıliç çépişni bir ay meşik kıliñlar. Şuniñ bilen padişahniñ her ayniñ ottuzinçi küni pütün orda erkanlirini, yasavul- hizmetçilirini bir kéçe ziyapet kılip kütüvalidiğan peyt kélidu. Olturuş rasa qızıp, evciğe çıkkan peyt diviniñ rasa kattık uñlaydiğan vaqti. Siler bu pursetni genimet bilip, padişahniñ kıliçi bilen duldulini élip, héç nerisige qarimay dervazidin çıqip kėtiñlar. Diviniñ qolidin aman qutulup çıksañlarmu

zadi bihudluk kılmaları. Siler dervazidin çıkıp ikki kün yol yürüp, üçinçi (330) küni çinçi çüş mezgili rasa çañkığan vakıttı, bir bulak boyıda bir tüp çinar bar havalık cayğa yétip barisiler, u yerni havalık, yahşı cay iken, dep çüşkün kılmaları, u yer heterlik, -dep pütün ehvalni çüşendürüp, ularğa aman- ésenlik, beht tilep dua bérıp yolğa saptu...

Yigit bilen kız momay bilen hoşlaşkandin kéyin kızniñ inikasiniñ öyige bériptu, umu oşşaşla yol körsitiptu. Yigit bilen kız uniñ bilenmu hoşlışıp, ordığa keptu. Ular vakıtni çin tutup, inkanliriniñ körsetmisi boyıçe, padişahın duldulni sorap élip on beş kün çapturup meşik kıptu. On beş künden kéyin padişahniñ kılıcını sorap élip, çevendazlıknı on beş kün meşk kılip momayniñ dégen möhlitini toşkuzuptu. Dégendek, kütken purset yétip keptu. Ular pursetni genimet bilip, ikkisi duldulğa minip, uşvatқан diviniñ beşindin atlap ötüp dervazidin çıkıp kétéptu. Ular keynige қарımay uçқандek çéiptu.

Dive uykusidin oyğınıp қарıgudek bolsa, özi kılip қойған belgiler buzulғанıken. Buniñdin u dervazidin bireriniñ siritқа çıkıp ketkenlilini bilip seprayi örlep, dergezep bilen:

— Hep, tohtapturuş, men қоғлап yétip kallañlarnı téniñlardin cüda kılmısam, -dep duldulığa minip yigit bilen kızni қоғлаptu. Aridin üç aş pişim ötkende üç күnlük yolni bésip, aldıda қуyundek téz kétivatқан (331) yigit bilen kızniñ қарısını көрүptu. Dive yene biraz méñipla кéçip kétivatқанlarnıñ padişahniñ kızını aldığa élip kétivatқан padişahniñ oğı ikenlikini tonup:

— Ey yigit, tohta! -dep varқıraptu, yigit tohtımaptu. Dive yene varқıraptu, yigit téñimu téz süret bilen yolını davamlaştıruptu. Dive ularniñ кéçışida bir sir bar dep oylap, ularğa rehmi kélip kılıcını şiltımeı, duldulni çapturginiçe aldığa ötüp tosup:

— Ey batur balılar, nege қақсiler? Néme üçün tohta désem tohtımaıysiler? Men ademge rehım kılmaymen (332) dep қесем қılған. Siler padişahniñ balılarnı turup қаққınıñlarға қарıғanda, diliñlarға пүккен birer arzuyuñlar bar oşşaydu, arzuyuñlarға yétiñlar, men, silerge rehım kılsam, biraқ қандақ işқа méñişiñlardin қетiynezer, maña padişahniñ duldulı bilen kılıcını bériñlar, siler méniñ duldulum bilen kılıçımni éliñlar. Şundaқ kılmısaқ, men padişahın қutulalmaymen. Men padişahniñ duldulı bilen kılıcını

élip béríp, bu nerisini ikki bala élip kaçқанiken, çölde yétişip béríp çanivettim dep kutulay, -deptu- de, duldulidin çüşüp kiliçini yigitke bériptu.

Yigit bilen kız divniñ duldulıǵa miñgendin kéyin intayın huşal bolup, divge minnitdarlıǵını bildürüptu. Dive padişahniñ duldulıǵa minip arķisiǵa kaytıp közdin ğayib boptu. Yigit bilen kız nahayiti huşal halde yolni davam éytipu. Ularniñ huşallıķı diviniñ hisletlik kiliçi bilen uniñ şamaldız téz yügüridiǵan duldulıǵa ige bolǵanlıķidin iken. Şuña, ular kéçini kündüzge ulap, üçinçi küni çinķi çüş bolǵan çağda momay éytқан bulak boyıǵa yétip kélip, özliride harginlik hés kılıp, momayniñ sözini ésidin çıkırıp qoyuptu. Kız ussap ketkenlikini hés kılıp:

— Ey qedirlik şahzadem, bu yer havalıq, yaǵşı yer iken, harduq élip, salķındap, qañķiginimizni bésip andin yolimini davam etmeymizmu? -deptu. Yigit bu teklipe qoşuluptu. U duldulidin çüşüp melikini yerge élip qoyup, duldulni çinar şeǵıǵa baǵlap qoyuşqa (333) tutuş kıptu. Melike bulak boyıǵa bérıp qolini suǵa uzatқанiken, şu haman bulak tégidin birnerse kötürölüp çıkıp kızniñ péşanisige tegkendeک tuyuluptu. Kız şundak kattıķ éçinişlik varķirap taşlaptu, yigit bu avazdin çöçüp kétip kiliçini kötürginiçe bulak boyıǵa kelse, kız péşanisi yérilǵan halde sunaylinip yatқанiken. Yigit buni körüp néme iş ikenlikini bilmekçi bolup kızni çaķırǵaniken, lékin héçqandaқ cavab almay, uniñ tomurini tutuptu, tomuriniñ allıķaқан tohtap, nepsiniñ üzölüp qalǵanlıķını bilip:

— Ah meniñ söyümlük melikem, sizge néme boldi? Qandaқ yavuz sizniñ ceniñizǵa ziyankeşlik kıldi? -dep dad- peryad kılıp, sirni biliş üçün yékin etrapni ahturǵa bolsimu, lékin héç nerisiniñ şepisini almaptu yene kōñli buzulup, kızniñ yéniǵa kélip öz halitide yatқанlıķını körüp, héç amalini qılalmaptu, aķir duldulıǵa minip etrapni bir künlük yolǵıçe çarlap, kızǵa ziyankeşlik kılǵan nerisini tapalmay yene kızniñ yéniǵa kaytıp kélip, kızniñ derdide yıǵlaptu, qaşşaptu, lékin héç nerse eslige kelmeptu. Bu hal uluǵ arzu- istek bilen özige erkin makan izdep kétivatkan yigit kattıķ elem bolup, pütün cahan matem toni kiygendek közige qarañǵu körünüptu. Yigit kız üçün üç kün matem tutuptu, tötinçi küni taǵlıķ şherdin qandaқ çıkқан bolsa, kızni şu péti depne kılıp qoyup:

— Ah melikem, sizni bu halda körüşke çidiǵuçilikim qalmidi, heyr, ölüm bizni ayridi, men bu sirni (334) yeşmey qoymaymen, -dep qan yıǵlıǵıçe canani bilen hoşlışıp

duldulıǵa miniptu, lékin nege bérıp, nede toǵtaydıǵanlıǵınımu bilmigen halda alǵa qarap méñivériptu.

Bırқанçe kün yol yürüp bir şeherge yétip bériptu. Şeher avat, bazar qaynaq iken. U geşlik köñlini emin tapturup, öziǵe teselli bériş üçün bazar arılap yürise, aldidin öz melikisige qoyup qoyǵandek oǵşaş bir qız çıqıp keptu. Yigit u qızni körüp hürset bolǵan halde qızniñ aldıǵa méniptu. Lékin, qız yigitke qılçe perva qılmay yandap ötüp kétiptu. Yigit qızniñ keynige kirip mañǵaniken, u heşemetlik katta bir hoylıǵa kirip ketiptu. Yigit bir haza qarap turup, emes désem, quyup qoyǵandek oǵşaş, şu désem, maña pervamu qılmıdı. Qız zadı kim? Ey perverdigar, bu qandaq sir? Dégenlerni oylap, ğem- qayǵu içide yüzmiñ nadamet çekip şeherdin çıqıp kétiptu. Öz mehbubidin ayrılıp ğem ve hıyal déñiziǵa ğerk bolǵan yigit öziniñ qandaq mañǵan, qayan mañǵanlıǵını perq etmey, öz yolını davamlaşturup yene bir şeherge yétip keptu.

Bu şeherniñ koçiliri körkem, qesirliri heyvetlik iken. U koça arılap héli mañǵa bolsımu, lékin birermu adem uçrımaptu. Buniñdin eceblinip işiklerge qarıǵaniken, işiklerniñ hemmisi quluplangan, çañ- tozan başqaniken. Sepsélip qarap, şeherge adem ayıǵı basmıǵınıǵa héli vaqıtlar bolǵanlıǵını pemlep, buniñ tégide néme sir barlıǵını bilelmey: «heyr, bumu bir sir boldı, emdi bu yerdinmu çıqıp kétey» dep şeher (335) dervaziǵa kelse, dervaz oçuq iken, u duldulını çapturǵınıçe dervazidin keç péşin bilen çıqıp kétiptu.

U şeherdin çıqıp bir qebristanlıqtın ötkende, aldıǵa ğol toǵra keptu. U ğolniñ baş- aǵırını körelmey, at yoli bilen ğol içige çüşüptu. Ğolniñ otturisıǵa yétip barganda, dehşetlik boran kélip uni mañdurmay qoyuptu. U héli tırkışıp baqqan bolsımu, birer qedemmi ilğiriyelmeptu, amalsız ğoldin qaytıp çıqıptu. Ğolniñ üstige çıqıp héç nerse yoq, cahan tiptinç iken. U boran toǵtap qalǵan oǵşaydu dep, qayta ğolǵa çüşkeniken, boran ilğirikidinmu küçiyip uni köz açqızmay qoyuptu. U yene qaytıp çıqıptu. Yene tiptinç, borandin esermu yoq iken. U yene ğolǵa çüşüptu, lékin bu növet miñ teslikte cénini qutudurup qaytıp çıqıptu. Şundaq üç növet çüşüp ğoldin ötüşke intalgen bolsımu, lékin héçbir yol yürelmey aǵır: «bumu bir sir boldı» dep köñlige püküp qoyup, ademsiz quruq şeherge qaytıp keptu.

Şeher dervazisidin kirip, bir dervazda tüvide ya tirik, ya ölüke teve emes, çaçliri ösüp pañçıyip ketken, saķili yerge sörilip turğan bir bovayni tamğa yölenginiçe közliri keynige tartişip olturğan halette körüp: «Hudağa şükür, adem bar iken» dep huşal bolup, attin çüşüp salam bériptu. Bovay uniñ salamini kabul kılip, ornidin turup:

— Ey oğlum, ķeyerdin kélivatisen? -dep soraptu.

— Men bir yoluçi idim, keç kélip yolda borañğa duç (336) keldim, ilacsiz bu şeherge panah izdep keldim, maña bir kéçe қоналғu berisiñiz, -dep öz ehvalini çüşendürüptu. Bovay uniñ üstvéşığa bir қur қарап çıkıp:

— Men séni öyümde қondurup kélip yañşı méhman қılay, lékin méniñ bir şertim bar, şuni orundişñ kérek, -deptu.

Yigit razi bolup bovayniñ keynidin uniñ hoylisiğa kirip, duldulini oқurğa baғlap қoyup, bovayniñ öyige kiriptu. Öyniñ içi pak- pakiz tazılangan, hemme nerse öz cayida seremcan, öyniñ törige égiz bir karivat қoyulғанiken. Bovay uni öyige başlap kirip karimu bolmay, gep- sözmu қılmay karivatқа çıkıp yétiptu. Uzun ötmey ҳorek tartip uyқuға kétiptu. Yigit yol yürüp harған bolsimu, u körgen gelite işlar köz aldığa kélivélip uyқusini қаçuruptu. Uniñğa bu tün meñgü қараñғulуққа höküm қilidiğandek tuyulup, biaram boptu. Añır toғu қillaptu. Yigit seher yolğa çıkışni oylap:

— Ey bovay, қopuñ, men seher yolğa çıkimen, şertiñizni қoyuñ, -dep қақırıptu. Bovay yastuқtin béşini kótürmeyle:

— Oğlum, aldirima, téhi etigen, biraz vaқit bar, -dep yétivériptu. Yigit taқetsizlik bilen күtüшке başlaptu. Aridin ikki aş pişim vaқit ötken bolsimu, bovay orinidin turmaptu. Añır yigit çidimay sirtқа çıkıp қаşғah vaқti bolғанlıқini körüp, duldulni toқup қoyay dep, yene bovay ornidin turmidi, kétey désem bu bovay tolimu қéri iken, hacitidin çıkmisam bolmas, dep oylap (337) aldirap kirip:

— Ey bovay, күnmu bir yerge bardi, orniñizdin turup şertiñizni қoyuñ, méniñ işim aldiraş idi, -dep yalvurup қақırıptu. Bovay béşini kótürüp, uniñğa ilgiri körmigendek қарап:

— Toғtap tur, oğlum, hazirla barimiz, -deptu.

Şundaķ kılıp, bovay kün taza çinķi çüş bolğan vaķitta öz ehvalıģa mas kelmeydiģan çakķanlık bilen ornidin turup, öy içini uyan- buyan kılıp yiģişturgandin kéyin.

— Yüri oğlum, men bilen meñ, -dep keynige sélip méñiptu. Biraz mañğandin kéyin şundaķ çoñ bir dervaza körünüptu. Dervaziģa ademdek çoñluķta bir ģulup sélinganiken. Bovay birdinla toĥtap:

— Oğlum, toĥta, ene avu yoğan ģulup sélingan dervazini kördüñmu? Men bérip şu ģulupni éçip içige kirimen, sen sirtta ģalisen. Men içige kirip açķuçni saña bérimen. Sen açķuçni élip, dervazini ģuluplap ģoyup, açķuçni öyümge ekirip ģoyup ketseñ bolidu. Oğlum, şundaķ ģilsañ men sendin u dünya, bu dünya razi. Lékin, oğlum, men saña yaĥşilik ģildim, senmu maña yaĥşilik ģilsañ, men dervaziniñ içige kirgende sen içige ģarima, ģarisañ peķetla bolmaydu. Ķandaķ oğlum, ģaramsen, ģarimamsen? -deptu. Yigit ģarimaydiģanlığını bildürüptu. Bovay ĥatircem bolalmay, yene:

— Oğlum, yaĥşilikķa yaĥşilik ģilamsen yaki dervaziniñ içige ģaramsen? -dep ģaytilap soraptu. Bovay ģayta- ģayta (338) tapiliģançe yigitte bu yerde néme sir barlığını bilip béķiş istiki ulđiyiptu. Şundaķtım, u öz ĥiyalini çandurup ģoymaslık üçün, ağzidila:

— Peķet ģarimaymen, -dep cavab bériptu.

Şuniñ bilen bovay ģoliģa adem bilikidek açķuçini élip, uni egeştürüp dervaza tüvige bérip, ģulupni éçip, işikni özi patķudek ģiya éçip içige kirmekçi bolģanda, yigit köziniñ ģuyruķi bilen dervaziniñ içige ģarap, ceynekniñ üstila bar şundaķ yoğan bir ģoliniñ bir polat zencirni tutup turģanlığını, bu zencirniñ pütün şeherni orap turģanlığını körüp ģaptu. Bovay içige kirip dervazini taķap açķuçni yigitke bériptu. Yigit dervazini ģuluplap keynige ģayrilip mañğaniken, dervaz içidin şundaķ dehşetlik, içinişlik avaz çikip yigitni çöçütüvétiptu. U avazni añlapla keynige ģariģaniken, dervaza örölüp, imaretler veyran bolģan, bovay ölük yatķan. Yigit közni yumup- açķuçe bolģan ariliķta yüz bergen bu iştin eceblinip bovayģa yéķin bérip ģarisa, bovay ağzida bir tal çokidek yaģaçni ģattik çişliginiçe yatķaniken. Yigit bu halģa heyran bolu: «sübhanalla, bu ģandaķ sir?» dep bir haza turup kétip, hemme keķürmişlirini eske aptu. U hemme keķürmişlirini eslep bolup: «men melikemdin ayrılģandin kéyin bu şeherge kélip, bu ģeriniñ öyide bir

kéçe kondum, şuniñ hörmiti üçün bu kérini öyige apirip yahşı yuyup- tarap, kömüp koyay» dégen oy bilen bovayni yüdüp öyige élip kétiptu. Uniñğa şeher sirtida uçriğan (339) kebristanlıqtin bir gör hazirlap, yuyup- taraptu. Kömüş aldida ağzidiki yağaçni çıkirip meyde yançuķığa sélivaptu. U hemme işni tūgitip, yolini davam étey dése yene keç kirip kélip méñiş imkaniyiti qalmay: «Némila bolsun, bovayniñ öyige bérıp bugün kéçe çirigini yandurup, ete etigen kétey» dep şeherge kaytip keptu.

Yigit bovayniñ öyige kirip, bovayniñ karivitiga çıkıp yétiptu, lékin, uyķusi kelmeptu. Uyķusi kelmey hıyal sürüp tūñlūkke qarisa yatsa, tūñlūktin yoğan diviniñ uçup kélivatķanlıķi kōrünüptu. Qarap tursa, u divi kiçiklep bir kuşķaç kélip tūñlūkke konuptu, hékmetke heyran bolup tursa, kuşķaç kélip tūñlūkke konuptu, birazdin kéyin öyge kirip yigitniñ yéniğa keptu. Yigit ehvalni kōzitip midirlimay cim yétipru. Kuşķaç ahir yigitniñ putiga çıkıptu, andin asta méñip tiziga kelgende, bir sekrepla yigit bovayniñ ağzidin élivélip meyde yançuķığa sélivalğan yağaçni çişlep élip kéçip, tūñlūktin çıkıp kétiptu. U heyranlıķta néme kılarini bilmey kıaptu. Yigit etisi etigen ornidin turup bu sirnimu kōñlige pūküp, dulduliga minip bovayni kōmgen yerge barsa, bovay yol üstide héliķi yağaçni yene ağzida çişligen halette yatķudek. Buni kōrgen yigit heyran bolup: «Hoy, bu ķandaķ iş? Bu bovayni men tūñügün kōmüp kıoyсам bugün yolda yatidiģu» dep duldulidin çüşüp bovayni kōmüp kıoyğan yerliķke barsa, bovay kōmüp kıoyğan yerde yok iken. Yigit herķançe oyliğan bolsimu bu işniñ tégige yételmey, ahir (340) yene bovayni öz oriniga ekélip ağzidiki yağaçni almay kōmüp kıoyup, bovayniñ öyide yene bir kéçe konup baķay, yene ķandaķ iş yüz béridikenı dep oylap bovayniñ öyige bérıp konuptu, lékin bu kéçe héçķandaķ iş sadır bolmay tiptinç ötüp kétiptu...

Yigit etisi seher yolğa ravan boptu. Lékin, yigitniñ kallisida nahayiti nurğun nersiler tépişmaķ halette kélivériptu. Bu tépişmaķlar içide yeşilmey yigitni hemmidin azablaydıģını öz aşık melikiniñ ölümü iken. Yigit öziniñ şundaķ kıorķmas, batur turuķlūķ güzel nazininga panah bolalniğanlıķığa vicdan çidimay, baģri kıavap bolidiken. U aşu azablıķ eslimiler bilen bend bolup, kıançilik yol yūrgininimu sezmay bir şeherge kélip kıaptu.

U şeherge kirip etrapni aylinip yūrise, hemmıla yerde ademler toplişıvélip bir- biri bilen muştlişivatķaniken. Deslepte u, kışiler bir- biri bilen uruşup kıalğan çéģi dep étibar

kılmaptu, lékin negila barsa aşu iş bolğaça, bu iş yigitni eceblendürüptu- de, zadi néme iş ikenlikini bilgüsi kélip, bir bovaydin:

— Ey bovay, kişiler néme üçün bir- birige rehim kılmay şunçe muştlışıdu? Buniñdiki seveb néme? -dep soraptu. Bovay uniñ üstvéşiga qarap çıkip:

— Teki- turķuñ, gep- sözüñdin bu şehirlik emes oğşaysen. Bu yurtniñ padişahi yette noçı. Bu yurtni aşu muştumzorlar soraydu, biz şularni yeñgüdek noçı tallavatimiz. Emdi téhi biri çıktı. Kandaķ bir sinap (341) köremsen? -deptu. Yigit ehvalni çüşiniptu- de, oylanmayla maķulluķ bildirüptu. U duldulini koyuvétip meydangā çüşüptu. U ilgiri ögengen hünér, karametlirini işlitişke purset çıkķanlıkidin hoş bolup, ançe küçimeyla hemmini yéñip çüşüptu. Tallangān baturnimu yéñiptu. Bu hever yette noçıga yétiptu. Ular özliri bilen élišidiganlıkini ademniñ çıkķanlıkiga heyran kélip, uniñ bilen élišidiganlıkini bildürüşüptu.

Etisi seherde şehir merkezige çoñ sorun teyyarliniptu. Etraptikiler yigitniñ yéñidiganlıkiga işinip turgānda, yette noçı heyve bilen meydangā kirip, yigitni mensitmey gidiyip turuptu. Aridin biri çıkip, etraptikilerge:

— Biz şehir nočiliri, eger bizni yéñidigan adem çıkķsa, yurtni öñçe taşlap bérimiz, -deptu. Etraptikiler yigitke medet bériptu. Yigit meydangā çüşkendin kéyin, nočilardin biri:

— Bir- birlep çüşimizmu yaki birlişip çüşimizmu? -dep soraptu. Yigit temkinlik bilen:

— İhtiyar özünlarda, meydangā kandaķ çüşüşni halisañlar, şundak çüşseñlar bolidu, -deptu. Keyni- keynidin üç noçı yekke- yekke halda meydangā çüşüp, köp élišmayla yéñilip kıptu. Kalgānliri yekke- yekke çüşüşke cüret kılalmay, ikkidin- ikkidin meydangā çüşüp yéñilip kıptu. Yette noçı yéñilip kalgānlıkini boyniga élip, öz lehside turup yurtni yigitke tapşuruptu. Yigit şu vaķittin başlap bu yurtķa padişah bolup yurtni adillik (342) bilen soraptu, helķini razi kıptu. Lékin, vaķitniñ ötüşi bilen melikiniñ işķida hemmidin vaz kéçişke mecbur boptu. U padişahlık dégenlerge pisent kılmay vezirini ornida olturguzup koyup, melikiniñ kebrisini tavap kılişni oylaptu ve bu heķte vezirlirige meslihet saptu. Şu künlerde yette noçı şeherni tartivélişni oylap yürgeniken, ular bu iştin

hever tépiptu- de, yettisi bir yerge cem bolup: «Ağıniler, biz ilgiri bu yurtni sorap kelgen, emdi béşimizğa bu bala keldi. Biz uni törde olturguzup qoyup qandaqmu bir iş qılalaymız? Yağşisi, uni yiraq seperge élip çıqıp yoldi caylivéteyli» dep meslihet qılışıptu ve bir küni uniñ aldığa kirip:

— Ey padişah, biz yurtni soravatqan vaqıtta yiraq yurtlarga bérip soda qılattuq. Biz baridiğan şeerlerniñ içide nahayıti katte bir şeer bar, yolda heter köp bolğaça, ensirep baralmay turuvatattuq, hemdemde bolup bille bérip kelseñ, -deptu. Yigit oylanmayla maqul boptu. Ular teyyarlıqini pütüzgiçe yigit toğra niyetlik vezirdin birni ornida olturguzup, şahliq möhrini tutquzup, yette noçı bilen sodığa bérişqa teyyarliniptu. Noçılar teyyarlıqini püttürüp, ottuz baturğa qiliç tutquzup birge élip méniptu hem yolda tuydurmay ucukturuşni meslihetlişip yigitni aldida ménişqa devet qılğaniken, yigit:

— Men yol bilelmeymen, siler başlap méniñlar, -dep aldığa sélip méniptu. Noçılar amalsız atmış kün (343) çöl- ceziride yol yürgen bolsimu, yigitni tañ qilip çekelmeptu. Ular bir şeerge yétip kélip bir sarayğa çüşüptu. Ahir ular yigitni taşlap kéçiş çarisini oylap, uniñ aldığa kirip:

— Padişahialem, biz şeer arılap baqmaqçı, -deptu. Yigit ruşset kıptu. Ular bu pursetni geniymet bilip şu çıkqiniçe şeherni, yigitni taşlap kéçip kétiptu...

Yigit ularniñ qayıtıp kelmigenlikige eceblenmeptu. U ulardin qutulğiniğa hoş bolup, çüşken sariyida birqançe kün aram élip, andin melike yétip qalğan bulaq béşini izdep seperge çıkıptu, birqançe kéçe- kündüz tinmay yol yürüp bulaqni tépiptu, qarisa melikiniñ kebrisi turğan, néme amal, yene yıqlaptu, qakşaptu. Némila bolsun, ömrini melikisiniñ rohiğa همراه bolup ötküzüş arzusi bilen bulaq boyida bir kéçe yaşaptu.

Bir küni yigit bulaqtin su içmekçi bolup suğa qol uzakқанiken, şundaq dehşetlik bir muşt kélip uniñ çokqisiğa tégiptu. U tin tartmay bulaqqa mollaқ étip çüşüp kétiptu. Bir çağda ésige kélip, öziniñ koçisi tar bir şeerde kétiwatқанlıqini séziptu. U buniñdin eceblinip: «Hemme sir aşqarilini diğan boldimu néme» dep yene biraz mañğaniken, bir yerde yétim balılardék şümşiyip olturğan nurgunlığan bovaylar uçraptu. U yolini özgertip, ularniñ aldığa bérip salam bergendin kéyin:

— Ey bovilar, bu qandaq yer, siler néme ademler? -dep (344) soraptu. Bovaylarniñ hemmisi uniñ salimini qobul kıptu. Aridin biri çıqıp:

— Ey oqlum, sen bu yerde néme kılip yürisen? Bu divilerniñ yer asti şehiri, yer üstidiki bulaq bolsa bu sheherge kırıştiki séhirlengen dervaza iken. Kışiler buni bilmigeçke, su éliř üçün kelse, séhirniñ küçi bilen bulaqqa çüşüp kétip, bu sheherge kıamilip, növiti kelse divilerge yem bolidiken. Kündüzi muşundaq oturimiz, kéçisi diviler bizni bir epsun bilen éřekke aylandurup minip oynışidu, -deptu. Aridin yene biri:

— Éřek kılip mingeçke, dümbilirimiz yéğir bulup ketti. Men esliy bir çoñ sodiger idim. Bulaq boyıga çüşüp, bulaqtin su almaqçı boluvidim, çekemge dehşetlik muş tegdi-de, özümni muşu yerde kördüm. Mal- mülküm qandaq bolğınini bilmeymen. Téhi muş çala tégip kıalsa, bulaqtiñ sirtida çala ölük bolup yétip qalidıgan iş iken, -dep bulaqniñ sirini éytip bériptu. Yigit melikiniñ çala ölük halde yatqanlıqını bilip, dili biraz yoruptu. U bovaylarga:

— Ey bovilar, bu yerdin çıqıp ketkili bolmadiken? -dep soriğaniken, bovaylardin biri ornidin turup:

— Yaq, balam, aldimizda bir dive yolimizni toşup yatidu, u adenge rehim kılmaydu. Uniñdin ötkén tekđirdimu ikkinçi qedemde séhir kılingan bulaq bar, ularniñ séhirini qandaq yeşkili bolsun? Eger ulardin qutulup yer yüzige çıksaqıla, ölük- tiriklerniñ hemmisi eslige (345) kelgen bolatti, -deptu.

Uzundin béri aşu sirlarni éçiřniñ koyida yürgen yigit bovaylarniñ éytqanlırını añlap qeyritige qeyret qoşulup, kıliçini kınidin suğuruvélip:

— Yürüñlar, men yol açimen! -dep ularni başlap méniptu. Dive ularniñ kélivatqanlıqını körüp ornidin tevripen bolsimu, yigitniñ qolidiki kıliçi körüp yene cim yétiptu. Eslida tağlıq sheherdiki dive muşu yer asti sheherdin tağlıq sheherge bérip dervaziqa qaravatqanıken. Dive yigitniñ kolidiki öz hemrahiniñ kıliçi ikenlikini tonup cim bolup qalğaniken. Yigit divige yeqin kélip kıliçini diviniñ béřiga teñlep turup:

— Ey dive, bovaylarniñ éytqanları rastmu? -dep soraptu. Dive:

— Rast, -dep cavab bériptu. Yigit yene:

— Bu yerdiki séhir- cadularni qandaq yeşkili bolidu? -dep soraptu.

— Méniñ yol qoyğınım- hemme sirniñ yeşilgini, -deptu dive.

— Bizni bend qılğan dive saña yol qoyğaniken, menmu yol qoymay néme amal? -dep yigitniñ qolidiki qiliçniñ hékmetlik qiliç ikenlikini éytip bériptu. Yigit ehvalni çüşinip, uniñdin yene ademsiz şeherniñ sirini soridiğaniken, dive:

— U şehir esliy nahayiti avat, güllengen şehir (346) idi. Şeherge bir yette başlıq yalmavuz olturaqlaşqandın kéyin kéçiliri adem tutup yédi, kündüzi şehirde qalaymıqançılıq tuğurup, şehir helqige aram bermey parakende qildi. Şehir helqi hatircem bolalmay bir kısmi yaqa yurtlarğa sersan- sergerdan bolup çıqip ketti, qalğan bir kısmını yalmavuz yep tügetti. Şehirde adem qalmıqandın kéyin, u şehir- cadusiniñ küçi bilen yüz yerde gol peyda qilip, boran qaynitip yoluqlarnı mecburiy şeherge élip kirip yédi. Şeherni şehir qilip, polat zencirini bir késilgen qolğa tutquzğan. Eger sen u bovay şeklige kirivalğan cadugerniñ sözige kirip, dervaziniñ içige qarımay yigirme qadem mañğan bolsañ allıqazan tügeşken bolattiñ. Sen uniñ şehir- cadusini tuyup qalğanlıqıñ- uniñ ceni bend qılğan yaqaçniñ seniñ qoluñğa yatqanlıqı. Eger u başqa bir cadugerniñ qolığa çüşüp qalsa, téhimu çoñ bala- qaza tuğulğan bolatti. Mana bular ademsiz şeherniñ siri, -dep sözini tügitiptu. Yigit öz melikisige oñsaş melikini uçratqanlıqını soridiğaniken, dive:

— U siler insanlar arisidiki iş, uniñ néme sir ikenlikini bilmeymen, sen meqsitiñge yétip yer yüzüğe çıqqandın kéyin u sirni yeşivalarsen, -dep cavab bériptu.

Yigit dive bilen hoşlişip, tosuqlardın bimalal ötüp, bulaq arqılıq sirtqa çıqqaniken, melikisi yiraqtın yügürüp kélip, uniñ boynığa giresélip, séginiş visalini qandurup, yigitni hoşallıqqa müyesser kıptu. Yer (347) tégidin qaytip çıqqan ademler yigitni beşiğa élip kötürüp kétiptu. Ular öz céniniñ aman qalğanlıqını, mal- mülkige qayta érişkenlikige hoşal bolup, bulaq boyıda bezme qurup, birqançe kün méhman bolup, yigit körgen şeherge bu sirni éçiş üçün méñiptu. Ular bu növet sad- quramlıq içide seper qilip, aşu kız kirip ketken hoyliniñ işikige beşiğa, yigit körgen kız bir çélekni kötürüp suğa çıkıptu. Melikimu kızniñ heqiketen özige oñsaydıqanlıqını körüp heyran boptu. Yigit buniñ qandaq sir ikenlikini éçiş üçün, melikiğe:

— Siz derhal öyge kirip, apa, çélek suğa çüşüp ketti dep békiñ, -deptu. Melike yigitniñ éytiğini boyıçe öyge yügürüp kirip:

— Apa, çélek suğa çüşüp ketti, -deptu. Öyde olturğan ottura boy, kélişken bir ayal başqa gep- söz kılmay melikige yene bir çélek élip bérey dep turğanda, suğa çıkip ketkende kız bir çélek su kötürüp kirip qaptu. Ayal bu ikki kızdın qaysisiniñ öz kızi ikenlikini ayriyamay turğanda yigit kırıptu. Ular öyge kirip ehvallişıptu. Yigit özliriniñ béşidan ötken pütün keçürmişlirini sözlep bériptu. Ayal yigitniñ éytqanlirini añlap aldidiki kızniñ öz kızi ikenlikini biliptu- de, yigirme yıl ilgiri yeñi tuğulğan vaqıtta bolğan (348) ehvallarnı ularğa sözlep bériptu. Yigit özliriniñ tağlıq şeherge oğrilap bérildiğanlıqiniñ inikanisi éytqandek rast çıqqanlıqığa işinip, melikiniñ atisi tépilğanlıqıdın nahayiti hoşal bolup, öziniñmu helike bilen teñ şu tağlıq şeherge bérıp qalğanlıqini éytiptu. Buni añlığan ayal:

— Undaq sėniñ ata- anıñmu muşu mehellide, -dep, yigitni ata- anisiğa tonuşturuptu. Öz perzentlirini körgen ikki aیلidiki ata- ana perzentliriniñ bir- birige méhir-muhebbeti barlıqini bilip, ularniñ toyini kılip qoyuptu. Yigit bilen kız visal arzusığa kėtiptu. Kėyinki künlerde ademsiz şeherniñ sirini melikige sözlep bérıp, u şeherni qayta güllendürüş üçün ata- anisi bilen meslihetlişip, pütün iqlimğa u şeherdiki yette başlıq yalmavuzniñ yoqıtilğanlıqini, esliy aşu şehirliklerniñ qaytip keliş toğruluq uqturuş (349) çıkırıptu. Kışiler şeherge asta- asta qaytip keliş, şeherni qayta eslige keltürüşke başlaptu. Uzun ötmey şehir eslige keliş gülliniptu. Bu çağda yigit tağlıq şeherge yürüş kılişni dilığa püküp, yurt ölimalari bilen meslihetlişiptu. Andin şeherge bériptu. Dive héçqandaq qarşılıq körsetmigendin kėyin tağlıq şeherge bimalal kirip, padişahqa özini aşqarılaptu. Padişah ehvalni bilgendin kėyin, nahayiti puşayman kılip yigittin epu soraptu. Yigitmu padişahni keçürüptu hem dividin séhiri bulaktı yoqitişni ötünüptu. Divi u séhirlengen bulakni gayb kıptu. Kışilermu emdi gayb bala- qazalarğa yolukmaydığan bolup qaptu.

Şuniñdin etibaren tağlıq şehir bilen yigitniñ şehiri bəriş- keliş kılip, dost boluşup, helk hatricem yaşap, yurtini güllendürüptu (350).

55. Hasiyetlik Alma⁵⁸

Burunķi zamanda Sultan Ğucam dégen bir padişah bolup, uniñ mal- dünyasi hésabsız köp iken, şan- şöhriti alemge meşhur iken. Uniñ çarbégida alahide östürülgen üç tüp almisi bolup, u almilar her yili bir taldin alma bolidiken. Uniñdin birni yégen kişiniñ ömrü on yıl uzıraydiken. Bu sirni peket padişahniñ özila bilidiken. Bu padişahniñ üç oğlu bolup, çoñiniñ ismi Baķış, otturañısınıñ ismi Daniş, kiçikiniñ ismi Eħmetcan iken. Bularniñ micez- ħulķi bir- birige oħşaşmaydiken. Baķış bilen Daniş qaraniyet, hesethor, kórķunçaķ iken. Eħmetcan tirişcan, keñ kórşak iken ve neyzivazlık, kiliçvazlıkni yahşı kórıdiken. Padişahniñ ħasiyetlik almilirini üç oğul kiş- yaz, keçe- kündüz növet bilen kattıķ muhapizet kılidiken. Künlerniñ bir kécisi ħasiyetlik almini koğdaş növiti Baķışķa keptu. Baķış toluķ kórallınıp almini koğdaptu. Tañ seherde yer tevrep, çaķmaķlar çekilip, kápķara boran çıkıp, karas- kúrus kılğan avaz bilen teñ bir tüp alma yiltiz- piltizliri bilen kómurulup asmanğa kótürölüp uçup (255) kétiptu. Baķış kórķķınıdın néme kılarnı bilmey kaptu. Tañ atķanda ehvalni padişahķa melum kıptu. Buni añlığan padişah dergezep bolup:

— Callat, çaп bu ebleħni! -dégeniken, töt callat kiliçlirini yalıñaçlap kirip keptu. Otturañı oğul Daniş otturiğa çüşüp:

— Dada, bugün aħşam men béķip baķay. Akam dégendek ehval yene yüz berse, akamniñ kénidin kécıñ. Mundaķ ehval yüz bermise, derhal kallisini éliñ, -deptu.

— Ħop, -deptu padişah.

İkkinçi kécisi Daniş közette turıptu. Tün teñ bolğanda boran çıkıp, hava güldürlep, çaķmaķlar çekilip, karas- kúras kılğan avaz bilen teñ yene bir tüp almimu yiltiz- piltizliri bilen kómurulup asmanğa kótürölüp, boran bilen ğayıb boptu. Daniş derhallla ehvalni padişahķa melum kılıp:

— Dada akamni öltürgen bolsiñiz uval bolar iken. Bugün kéçe boran çıkıp, yene tüp almini élip ketti, -deptu. Bu ħeverni añlığan padişah téħimu dergezep bolup:

⁵⁸ Ħasiyetlik Alma. Kiliç Batur. Uyğur Ħelķ Çöçekleri. Pılanlığuçılar: Abdurahim Ebey; Eħmet Emin. Urumçi. Şıncan Ħelķ Neşriyatı, 2006, ss. 255-284.

— Sen aka- uka ikiñizniñ gépi bir iken. Senler mendin yoşurup, almini sétip heclep, méniñ hayatımğa kest kılmağçı. Callat, çap bu ikki eblehni! -deptu. Töt callat kiliçlirini yalıñaçlap kırıptu. Del şu vaqıtta Eħmetcan otturiğa çüşüp:

— Dada, ikki akamniñ kénidin keçsiñiz. Bütün (256) kéçe baǵni men közet kilsam, yene akilirim dégendek iş yüz berse, gunahimdin keçsiñiz, -deptu.

— Akiliriñ çoñ turup almilarni koǵdiyalmıǵan yerde sen néme kılalayttiñ? -deptu padişah.

— Dada, «eķil yaşıta emes, başta» dégen gep bar. Men bir körüp baķsam, -deptu Eħmetcan. Padişah bu oǵlıǵa bekmu amraķ bolǵanlıķı üçün «ħop» deptu.

Eħmetcan kiliç, neyze, okyalirini betlep, yérin kéçini ötküzüptu. Bir vaqıtta tuyuqsızla cahanni kızillik bésip kétéptu, közni açķili bolmaptu. Çakmaķlar çéķilip, şéğil taşlar uçup, közge acayıp- ğarayib set birnersiler körünüşke başlaptu. Bir vaqıtta karas-kurus kılǵan avaz bilen teñ aħırķi bir tüp alma yiltiz- piltizliri bilen ķomurulup asmaǵa kötürülüptu. Del şu (257) vaqıtta Eħmetcan kızıl boranniñ ĵap otturisiǵa ĵarıtıp okıyadin ok atķanikenı ğüp kılǵan avaz bilen teñ asmandin éşekniñ kallisidek birnerse çüşüptu. Eħmetcan bu nersini élip, dadisiniñ aldıǵa kirip veķeni bayan kiptu. Buni añlap padişah téħimu ğezeplinip:

— Yaķ, üçiliñniñ gépi bir iken. Senler méniñ ĵasiyetlik üç tüp almamni yoķattiñ. Bu kötürüp kirgen nerseñ atniñ kallisimu, éşekniñ kallisimu? Callat, çap bu üç eblehni! -dep ölümge hóküm kiptu. Bu vaqıtta orda erbabliri otturisiǵan çüşüp: «pütün ĵelķini yıǵıp bu nersini kórsitip baķaylı. Buniñ néme ikenlikini bilidiǵan adem çıķıp ĵalsa eceb emes» deptu. Eħmetcan bolsa:

— Sevr kiliñ, dada, men buniñ sirini çoķum tapimen. Mańa ikki yillik ruħset bériñ, -deptu. Padişah bu vaqıtta alminiñ sirini éytiptu. Üç oǵul:

— Alminiñ ĵasiyitini emes bilduķ, biz almini tapmıǵuće ĵaytıp kelmeymiz, bizge ruħset bériñ, -deptu.

Padişah ruħset bérip:

— Avval asmandin çüşken nersini ھalayıķ körüp baķsun, -deptu. Şu hamam pütün yurt ehlini yigip u nersini körsitiptu. Buniñ néme ikenlikini héķim bilelmeptu. Aķır şu yurttı yıraķtin kélip ǵalǵan bir divanini ھاķırıp kélip uniñǵımu körsitiptu. Divane körüp, oyam örüp, buyam örüp, aķır padişahķa:

— Ey padişahıalem, bu diviniñ bir dane tirniķidur, -deptu (258). Buni añlıǵan oǵullar:

— Bizge ruķset bériñ, divilerni yoķitip, almilarnı ǵayturup kélimiz! -deptu. Padişah Baķış bilen Danişķa ruķset bériptu. Eħmetcan:

— Menmu akilirim bilen birge barimen, -deptu. Padişah:

— Balam, sen kiķik, uniñ üstige yol ھeterlik, divilerniñ makani ھےerde, uni bilidiǵan insan yoķ. Sen barma, -deptu. Eħmetcan yiglap turuvélip, aķır ruķset aptu.

Bu üç oǵul toluķ teyyarlinip, uzun seperge atliniptu. Bular alte ay yol yürüptu. Aķır bu tğimes yoldın zirikken Baķış:

— Ǵaytıp kéteyli, alte aydın béri héķ nersige érişelmiduķ, divini óltürüvétip ǵaytıp kelduķ dep dadimizni ھuş ǵilimamduķ, -deptu. Daniş:

— Menmu şundaķ oylıǵanıdım, ǵaytaylı, -deptu. İkki akisiniñ gepini añlıǵan Eħmetcan:

— Akılar, berdaşlıķ bireyli, dadimizni yalǵan sözlep aldisaķ bolmas. Divini aķırǵıće izdep tapaylı, ya divilerniñ ǵolıda óleyli, ya divilerni yoķitip balayıapettin ǵutulaylı, -deptu. Akiliri bu teklipe unıaptu. Eħmetcan:

— Siler héķķandaķ iş ǵılmañlar, peķet maña hemrah boluñlar, men bu yoldın ǵaytmaymen, méni taşlap ketseñlarmu bolmas, -deptu. Eħmetcanniñ akiliri yene üç kün gıće divini izdeşke teste maķul boptu. Şuniñ bilen (259) ikki aka uħlaptu. Eħmetcan divini nedin, ķandaķ tépişni oylinivatķanda, asmandın çüşkendek bir nurane, apaķ saķal bovay aldıda peyda bolup ǵaptu.

— Essalmu eleykum, bovay, -deptu Eħmetcan.

— Veelekum essalam, balam. Yol bolsun, seper ǵayaķķa? -deptu bovay.

Ehmetcan seperge çıkiştiki meksitini bir- birlep bayan kıptu. Bovay tepsiliy añlıgandin kéyin:

— Balilirim, yoluñlar heterlik. Yene üç kün meğrib terepke mañsañlar bir kızil gümbezge yetip barsiler, u gümbezniñ aldida bir köl bar, daim şu köldin su içidiğan bir ecdiha bar. Siler gümbezge kirip ecdiha kelgende uni öltürüp, térisini üç miñ gulaç tasma tiliñlar. Yene bir kün yol mañgandin kéyin kuhıkapniñ ağziğa barsiler. Héliki tasma şu vaqıtta lazim bolidu. Ecdihani öltürseñlar diviniñ makanığa baralaysiler, bolmisa baraymaysiler. Şu ecdiha dive kiridiğan töşükni koğdıguçidur. Silerge aqıyol tilemen. Alla silerge medet bersun, amin Allahu ekber, -depla közdin gayib boptu.

Bular seperni yene üç kün davamlaştu. Ahir heyvetlik bir kızil gümbez körünüptu. Ehmetcan nahayiti huşal boptu, biraq Baqış bilen Daniş qorqup:

— Qayıtip kéteyli, ecdiha yep ketse nam- nişanimizmu qalmaydu, -dep unimaptu. Ehmetcan:

— Qorqmañlar. Gümbezge men barap, siler muşu yerde yétip üç kün kütüñlar. Üç kün içide yétip kélelmisem (260), andin méni ecdiha yep kétiptu, dep qayıtip kétiñlar, -dep özi yalguz yolğa ravan boptu. Baqış bilen Daniş quruq gümbezgimu qaraşğa cüret kılalmay, bir lehme kolap içige kirip yétiptu. Baqış Danişğa qarap:

— Ehmetcanni ecdiha yep ketse qandaq kılimuz? -deptu.

— Biz divlerni öltürüp qayıtip kelduq, Ehmetcanni dive yep ketti deymiz, -deptu Daniş, Baqış bu gepke barikalla deptu.

Ehmetcan gümbezniñ aldiğa bériptu. Rast dégendek, gümbezniñ aldida bir çoñ köl bar iken. Ehmetcan qorsıqini toyğuzup, gümbezniñ içige kirip ecdihaniñ kélişini kütüp yétiptu. Héli vaqıt ötkendin kéyin kölniñ süyi davalguşğa başlaptu, Ehmetcan qarıgudek bolsa, nahayiti égiz, beheyvet bir mehluk köldin su içivatkıdek. Ehmetcan kılıçını béşidin égiz tutup kılıçniñ bisini ecdihaniñ ağziğa toğrilip turuptu, ecdiha dem tartıptu. Ehmetcan şu haman: «ya hélilulla» dep ecdihaniñ ağziğa qarıtıp özini qoyup bergeniken, ecdihaniñ ağzidin kirip, quyrukıdin çıkıptu. Ecdiha şu haman ikki parçe bolup ölüptü.

Ehmetcan ecdihaniñ térisini üç min gulaç tasma tilip, akilirini başlap divler makani kuhiqapniñ ağızğa bériptu. Qarıgudek bolsa, tonurniñ ağızdek kiçik bir kamar, içi kapqarañgu turgudek. Buni körgen Baqış bilen Daniş qorqup:

— Yaalla, buniñ içige kirgen adem saq çıqmaydu (261), biz kétimiz, dep çüşkili unimaptu.

— Akılar, men çüşey, siler meniñ béliinge tasmini bağlap kamargä çüşürüñlar, üç küngiçe kélip muşu tasmini midirlatsam, meni bar iken dep tartivéliñlar, üç künden keyin qalsam, öldi dep kaytip kėtiñlar, -dep akiliri bilen hoşlişip, diviler makaniğa çüşüptu. Akiliri kamarniñ ağızda tasminiñ midirlişini kütüp saqlap yétiptu. Ehmetcan yer astığa çüşüp belidin tasmini yétip etrapqa qarap, süzük sular şarkırap ékivatqan, her hil méviler sarğıyip pişip ketken, bağda reñgareñk güller éçilip ketken, bulbullar sayrışip ketken bir güzel menzirini körüptu. U bir bésip, ikki bésip bağqa kırıptu. Tamaşa qilip yürüp hasiyetlik almini izdeptu, lékin tapalmaptu. Bir vaqıttin keyin yéqinla bir caydin avaz keptu:

— Ey yigit, ceniñizdin toydıñizmu? Bu cayğa qandaq keldiñiz?

Ehmetcan çöçüp şundaq qarığaniken, bir tömür kepesniñ içide ay dese emes, kün dese emes, perizatteq çiraylıq bir kız tuğudek. Ehmetcan:

— Salam melikem, -deptu.

— Ey batur yigit, siz qandaq qilip bu yerge kélip qaldıñiz? -deptu kız. Ehmetcan ehvalni bayan qilip bolğandin keyin:

— Men divini öltürüp hasiyetlik almini qayturup kėtiş üçün keldim, -deptu.

— Hey, siz téhi kiçikkensiz, dive bilen oynaqkili (262) bolmaydu, yoliñizğa kaytiñ, -deptu kız.

— Yağ, «yolvas izidin qaytmaz, yigit sözidin» dégen gep bar. Men muşu meqset bilen alte ay yol yürdüm. Bu yolda ya ölüm, ya körüm. Divini yoqatmay hergiz qaytmaymen, -deptu Ehmetcan.

— Sizge içim ağıratıdu. Téz kaytiñ, divini yoqitalmaysiz, -deptu kız.

— Men divini yoqatsam qandaq kilisiz? -deptu Ehmecan.

— Siz divini yoqatsiñiz, men özümni sizge teqdim qilimen, -deptu qiz.

— Siz qandaq bolup bu tömür qepeske solinip qaldiñiz? -dep soraptu Ehmecan.

Qiz zar- zar yiglap (263):

— Men bir coñ padişahniñ qizi idim. Bir küni kénizeklerim bilen qarbéğimde qalip oynap türsem, tuyuksiz qara boran peyda boldi, başqisini uqmaymen, hoşumğa kélip, közümni éqip özümni muşu qepesniñ içide kördüm. İkki yıl boldi, -deptu.

Ehmecan bu gepni añlap qizğa nahayiti içi aqrip:

— Hatircem boluñ. Men divni öltürüp, çoqum sizni qutuldurup, insan bar cayga açiqip kétimen, -deptu.

— Rehmet sizge. Eger siz rast dive bilen élišmaqçı bolisiñiz, muşu yerdin bir aş pişimgiçe yol mañgandin kéyin bir derya kövrükige barsiz. Şu kövrükniñ tégige yoşurunup yatsiñiz, dive kövrüktin ötüp, sizniñ puriñiñizni bilip tohtaydu. Siz şu vaqıtta çiqip élišsiñiz bolidu. Bolmisa uniñğa yüzlengili bolmaydu, uniñ séhir- cadusi nahayiti cık. Qorkmisiñiz yéñeleysiz. Heyr, sizge aq yol tileymen, -dep uzitip qoyuptu qiz.

Ehmecan kövrükniñ tégige kirip yoşurunup yétiptu. Az vaqıttin kéyin cahanni qarañgulux besip, heyvetlik dive kélip körük üstide taq tohtaptu.

— Hey, ademzat hidi kélidiğı, sen qandaq can? -dep varqiraptu dive. Del şu vaqıtta Ehmecan kövrük astidin sekrep çiqip:

— Men sen bilen élišidiğan can! -deptu.

— Sen téhi kiçik bala ikensen, héli çaynap çayniñ şamisini pürgügendek pürküvétimen, yoqal közümdin! -deptu dive (264).

Ehmecan ceñge atliniptu. İkkisi şundaq ceñ kiptuki, hay- hay, qiliç- qalkanlarniñ avazidin cahan lerzige keptu. Ahir teñ kélelmigen dive séhir qilip birqançe ecdiha peyda kiptu. Ehmecan ularniñ kallisini bir- birlep aptu. Ahir diviniñ gezep ateşliri örlep, Ehmecanni asmanğa bir atqaniken, havaniñ qerige çiqip kétiptu. Hudaniñ teqdiri bilen

qayıp çüşüşide del diviniñ kallisiga desep çüşüptü— de, diviniñ kallisini késip, kızniñ aldığa keptu.

— Mana, melikem, diviniñ kallisı, emdi öziñizni maña teqdim qılğaysız, -deptu Eñmetcan.

— Elvette vedemdın yanmaymen, -deptu kız, lékin (265) bundaq asan élip kételmeysız.

— Némişqa? -dep soraptu Eñmetcan.

— Siz téhi aran bir divini yoqattıñız, eslide bu üç dive- qara dive, aq dive, kızıl dive. Siz téhi qara divini yoqattıñız. Qalğan ikki divini yoqatmisiñız, biz bu yerdin hayat kételmeymiz, ikkilimiz halak bolimiz, -deptu Melike. Eñmetcan melikidin bu ehvalni bilip:

— Bolidu, qalğan ikki divini yoqıtıp, sizni élip kétimen, -deptu.

— Aq dive bilen kızıl diveniñ qesidimu maña oşşas behtsiz ikki sahibcamal bar, bir- biridin güzel, -deptu kız. Eñmetcan bu geplerni añlap, tevekkül, ikki divinimu yoqatsam, ikki kızni ikki akamğa élip bermeymenmu, dep yolğa ravan boptu.

Bırqançe tağ- davandın eşip, bir yerge bérıp qarıgudek bolsa, hay- hay, şundaq güzel yer ikenki, kızilgüller hüppide éçilip ketken, bulbullar sayravatqan, süzük sular şarkırap ékıvatqan, köllerde ördekler üzüşüvatqan, apaq bulutlar baqlarnı aylinivatqan, méve- çéviler pişip mey bolup ketken, bağıñ otturısıdiki kıkık kölçekniñ üstidiki bir kümüş kepeste bir sahibcamal kız olturğan, kızniñ şulısidin baqlal roşenlişip ketken. Yigit asta bérıp:

— Salam, melikem, -deptu. Kız çöçüp:

— Oñummu, çüşümму? -ademmusız, cinmusız? Adem désem, bu yerge adem ayığı yetmeydu. Cin dep désem (266), ciñga oşşımaysız, siz zadı qandaq can? -deptu.

— Men adem, aq divini yoqıtıp sizni qutulduşgili keldim, -deptu Eñmetcan. Kız uluğ- kıkık tinip:

— Rehmet sizge. Bu sizniñ qoliñizdin kelmeydu. Bu künni huda maña saptu, mendin başqa kişiğe salnisun. Siz yaş ikensiz, qaytip kėtiñ, diviniñ qaytip kéliş vaqti az qaldı, héli sizni yep kétidu, -deptu qız. Ehmecan qızğa hasiyetlik alma heqqidiki geplerni bir- birlep sözlep bérıp, andin deptu:

— Siz maña işiniñ, qara divini yoqattım, aq divinimu yoqıtıp, sizni qutuldurup kétimen.

— Rehmet sizge. Men bir padişahniñ etivarlıq qızı idim. Kenizeklirim bilen seyletamaşa qilivatsam, bir (267) aq quyun kelip élip qaçtı. Közümnı açsam, özümnı muşu kepeste kördüm. Eger siz aq divini yoqıtıp méni qutuldursiñiz, men sizge özümnı teqdim qilimen, -deptu qız.

— Hop, inşalla, men sizni qutuldurup kételeymen. Dive bilen qandaq uçaşqılı bolıdu? -dep soraptu Ehmecan.

— Aldiñizdiki tağda öñkür bar, şuniñğa kirip marap yatsiñiz, dive qaytip kélişide sizniñ purqiñizni bilip tohtaydu. Şu vaqıtta siz vaqıtıni genimet bilip, qiliç bilen çapsiñiz iş pütidu, -deptu qız.

Ehmecan qız bilen hoşlışıp, öñkürge bérıp diviniñ kélişini kütüp yétiptu. Bir vaqıttın kéyin cahanni aq tütek bésip kėtiptu. Ehmecan qarıgudek bolsa, herbir qolida bir tağni kötürüp bir- birige urup dive yétip keptu. Dive: «Hey, ademzatniñ hidi kélivatıdıǵu. Yene héliki Ehmecan dégen ebleh bolup qalmısın, u akamniñ bir tirniğini yuluvatqan» dep turuşıǵa, Ehmecan öñkürdin çıqıp:

— Hey, Ehmecan dégen men bolimen, sen bilen élişqılı keldim, -deptu. Dive:

— Sen téhi men bilen ceñ qılmaqçımu?! -dep hirs qiliç, cahanni qapqara zulmetke aylanduruvétiptu. Ağzidin ot çarçitiptu, lékin Ehmecan qorqmaptu. İkkisi şundaq élişiptuki, hay— hay, bu ceñdin cahan lerzige kélip, tağ- taşlar Ehmecanğa apirin oquptu. Añır u aq divini öltürüp kallisini élip, kümüş (268) kepestiki qızniñ yéniǵa qaytip keptu.

— Emdi öziñizni maña teqdim qılarsız? -deptu Ehmecan.

— Elvette, birağ hemmidin yamini kızıl dive. Uni yoğatmisiñiz, sizmu yoğ, menmu yoğ, -deptu kız.

— İkki divini öltürdüm. Bu heçqançe gep emes, -deptu Eğmetcan ve kız bilen hoşalişip, kızıl diviniñ makaniğa qarap ravan boptu. Bérıp qarisa, bu cay şundağ güzel, hemme yağ bağ, gül- gülistan, mermer taştın qopurulğan asman- pelek binalar, acayip-ğarayip zinnet buyumliri közni qamaşturidiken. Bu cayda heddi- hésabsız altun- kümüş bar iken.

Eğmetcan aylinip yürüp, bir altun sarayniñ içidiki altun kepestiki kızni körüptu. Kızniñ hösn— camalidin quyaş hiçil iken. Eğmetcan kızni körüpla aşık bolup qaptu. Aldidiki eynekniñ yardimi bilen yigitniñ camali körüp kızmu aşık bolup qaptu. Eğmetcan kızniñ yéniğa kélip:

— Salam, melikem! -deptu. Kız éhtiram bildirüp:

— Ademzatiniñ ayiği yetmeydiğan bu cayğa siz qorkmay qandağ kélip qaldıñız? -deptu. Eğmetcan özini tonuştırup, béşidin ötkén sergüzeştirini bir- birlep bayan kılip, bu yerge kéliştiki meqsitini éytiptu.

— Divini yoğitiş qoliñizdin kelmeydu. Sizni körmigen bolsam bolar iken, emdi qandağ çidaymen?! -dep ah uruptu kız ve öziniñ kepeske solığanlıqini bayan kıptu (269).

— Melikem, qatircem boluñ. Men divini yoğitip, qasiyetlik almilirini hem sizni çoqum qutquzup kétimen, -deptu Eğmetcan.

— Rehmet, yigit qeyritiñizge, undağ bolsa, dive uqlıgılı kırık kün boldi. Bügün oyğiniğiğan küni, oyğiniğ bolğuşe vaqıtni qeniymet bilip çépip taşlan- de, tézdin méni élip qéçiñ. Oyğiniğ ketse, sizni yep kétidu, -dep yıqlaptu kız.

— Dive uqlap qalğanda qol séliş namertlik bolidu. Dive oyğansun, andin élişimen, -deptu Eğmetcan.

— Undağ kılişiniñ néme haciti, bérıp kallisığa kıliç çapsiñizla. İş pütmemdu? -deptu kız. Eğmetcan:

— U yigitniň iş emes, -dep diviniň béşiğa béríp, uniň oyginişini kütüp bir aş pişim turuptu, dive oyғанmaptu. Eҳmetcan yene kéçikse bolmaydiken, çünki bugün akiliriniň yéniğa қaytip barmisa, akiriniň қaytip kétiş éhtimali bar iken, akiliri қaytip ketse, bu caydin meңgü çıқalmaydiken. Buni oylap, diviniň tapinini giçiklaşқа başlaptu. Dive min teslikte oyғiniptu. Dive közini eçiş bilen teñ Eҳmetcanni asmanğa étivétiptu. Bir aş pişimdin kéyin Eҳmetcan diviniň kallisiga dessep çüşüptu- de, қiliç bilen gaç қilip diviniň kallisini aptu. Қiz nahayiti ҳушал boptu.

— Biz hazirla yolға çıkayli, azraqmu kéçilip қelişқа bolmaydu, -dep, қizға ehvalni çüşendürüptu Eҳmetcan. Қiz maқul boptu. İkkiylen baғlarni aylinip, héliқи (270) ҳasiyetlik almiliri tépiptu. Eҳmetcan almini üzüp қоyniға sélip, üç қizni egeştürüp keç bolғanda Kuhikapniň aғziға keptu. Tasmini midralitip akiliriға hever bériptu. Del şu vaқitta akiliri ketmekçi bolup turғанiken. Aldi bilen birinci kepestiki қizni çıkiriptu, bu қizniň ismi Tursunay iken. Қizni körgen akiliri heyran қaptu. Қiz ularға salam bériptu ve:

— Méniň arқamda çıkidiған üç қishi bar, tasmini salayli, -deptu. Tasmini saptu ve ikkinçi kepestiki қizni çıkiriptu. Bu қizniň ismi Kümüşay iken. Üçinçi kétimde üçinçi kepestiki Altunayni çıkarmaқçi bolғанiken, қiz Eҳmetcанға қarap:

— Siz aldimda қikiñ, -deptu.

— Yaқ, melikem, men sizni bu yerde taşlap aldiñizda çıkip kételmeymen, -deptu Eҳmetcan.

— Heyr, mañimu қildiñiz, öziñizgimu қildiñiz, navad pelek tetür kélip қalsa, méni körgen közde көrersiz, -dep ikki dane bilezüкni çıkirip yigitke bériptu Altunay. Eҳmetcan üç almini қizға béríp, uni tasmiға baғlap yukiriға çıkiriptu.

Altunayni körgen Baқış bilen Daniş eқli- hoşidin éziptu. Baқış:

— Biz қaysi yüzimiz bilen dadimizniň aldiға barimu? Navada inimiz: «Akilirim kérekke kelmidi, üç divini özüm yalguz óltürüp, ҳasiyetlik üç almini özüm taptim» dése, şenimizge set emesmu, -deptu. Daniş:

— Elvette şundaқ, buniñ ilacini қiliş kérek, -deptu (271).

— Qandaq kımız? -deptu Baqış.

— Uniñ çarisi asan, taşlap kéteyli, -deptu Daniş. Ular inisi Eħmetcanni yer astida qaldurup, üç qızni élip öz yollırıǵa ravan boptu.

Şundaq qılıp, uzun yol yürüp, Baqış bilen Daniş öz yurtıǵa qayıp keptu. Ularnı orda ħadımlırı qarşı aptu. Qarıǵudek bolsa, bunlarnıñ içide Eħmetcan yok. Padişah yıǵlap turup soraptu:

— Méniñ Eħmetcanım qeni?

Baqış bilen Daniş köreñlep:

— Eħmetcan kiçik bolǵını üçün dive yep ketti, uniñ qolidin héç iş kelmidi, -dep cavab bériptu. Padişah zar- zar yıǵlaptu. Alte ay vaqıt ötkendin kéyin Tursunay bilen Kümüşaynı Baqış bilen Danişqa nikahlap bériptu (272).

Altunay tola yıǵlap, derdini héçkimge éytmastın, aççık yutup acizlişışqa başlaptu, aħır késel boptu. Padişah bir küni qızni çağırıp yatlıq qılıp qoyuşnı éyiptu. Melike razılıq bermeptu. Rast gépini padişahqa éyalmay, zar- zar yıǵlap aħır Eħmetcan bergen üç dane ħasiyetlik almini padişahqa bériptu. Padişah nahayiti ħuşal boptu, inçikilep qarap, öziniñ ħasiyetlik almisiǵa oħşaydıǵanlıǵıǵa heyran qaptu. Uniñdin birini qızǵa yégüzgeniken, şu haman melikiniñ késili saqıyıp kétiptu. Qalǵan ikkisini padişah özi yep ve şu haman tétiklişip, yaşırap qaptu. Şundaq qılıp öziniñ ħasiyetlik almisi ikenikini biliptu, ömrini yigirme yıl uzartıptu.

Emdi gepni Eħmetcandin añlaylı:

Eħmetcan bir heptiǵıce yer astida yétiptu, lékin tasma qayıp çüşmeptu. Aħır akılım insapsızlıq qıldı dep bilip, candin ümidini üzüp zar- zar yıǵlap közi oyquǵa kétiptu. Uniñ çüşige héliki Ĥızır kırıptu. Ĥızır baş közini silap: «oǵlum, yıǵlama. İnşallah yer astidin salamet kıyıp çıkisen. Muşu yerdin künçikiş terepke qarap yette kün yol mañsañ bir éviz taǵqa yétip barsen. Taǵnıñ otturisida bir qarañǵu töşük bar, bu töşük bargançe yukırıǵa örleydu. U yer üstige çıkıdıǵan töşük. Töşükniñ otturisiǵa bir at bağlaqlıq, u atnıñ sol közi kor, oñ közi saq. Eger sen atnıñ kor közi terepten mañsan, yer üstige (273) çıkıp kételeysen, saq közi tereptin mañsañ, at meydeñge birni tépidu, yette

kat yerniñ tégige çüşüp kėtisen. İlahı amin, ħuda sėni muradıñğa yetküzgey, allahu ekber» deptu. Eħmetcan oyğınıp ħarisa hėçķim yok. Kėrgen çüşini eslep: «yėtıp ölgüçe éytip öl» dégen gep bar, hayatlık yolini izdep baķay dep, künçikiş terepke ravan boptu. Şu mañğunçe yette kün yol yürüp, çüşide kėrgen tağķa bėrip töşükni tėpip içige kirip, ömilep yukiriğā örleptu. Aħır at bağlaklık yerge yėtıp keptu. U ħuşallıkta sol tereptin mañdim dep oñ tereptin méñip saptu. At meydisige birni tepkeniken, yette kat yer astıgā çüşüp kėtiptu. Hoşıgā kėlip ħariğudek bolsa, bu yer bük- baraksanlık, nahayiti güzel cay iken. Birak, bu caydiki ademler azraķmu şepe çıkarmaydiken, nahşā éytişi téħimu mumkin emes iken. Eħmetcan yirakta yer heydevatķa bir déħķanniñ yėniğā bėrip:

— Essalamu eleykum, déħķan aka, işiñiz ilgiri bassun, -deptu. Déħķan nahiyiti ħorķup:

— Céniñdin toyduñmu eħmek, asta gep ħil, -deptu.

— Bizniñ yurtta yer heydisiek «oş- ke» dep varķırıp yer heydeymiz, -deptu Eħmetcan.

— Sen bu yerlik bolmisañ kėrek, şuñā uķmaysen. Bu yerde yilpiz kėp, ademiñ avazini añlıgan haman tağdin yügürüp çüşüp yep kėtidu. Bu apettin ħorķup şepimu çıkaralmaymiz, -dep derdini éytipu déħķan. Eħmetcanmu bėşidin ötker sergüzeştlerini éytip bėriptu. Déħķanniñ Eħmetcangā içi ağrip:

— Sen muşu yerde kalamğā ħarap tur, men öydin nan élip kėley, -dep öyige méñiptu.

Eħmetcan men déħķanniñ nėnini bikarğā yėmey, yer heydep turay dep, boluşıgā varķırıp yer heydeşke başlaptu. Avazni añlap ikki yilpiz ħulaklırini diñgaytıp Eħmetcangā ħirs ħilip keptu. Eħmetcan kaç ħilip yilpizniñ ħulıkidin tartıp kaliniñ ornıgā ħoşķa kėtıp, heş- peş déğüçe bir talay yerni heydep boptu. Déħķan kėlip ħariğudek bolsa, ikki yilpiz ħoşķa kėtilgan, pütün yer heydilip bolgan, Eħmetcan hedep yilpazlarni uruvatķan, yilpizlarniñ tilliri sañgilişip ketken. Buni kėrgen déħķan heyran kėlip: «nėme ħaramet bu?» deptu ve Eħmetcanniñ baturlıķıgā apirin okuptu. Eħmetcan yilpizlarğā buniñdin kėyin déħķanlarğā zıyan- zehmet yetküzmeslik toğruluk ħesem ħildurup, yilpizlarni heydivėtiptu. Şu kündin tartıp yilpizlarniñ balisidin ħutulgan hėlķ daķa-

dumbaklarni çelişip, naḥşılarni éytişip, Eḥmetcanga rehmet éytişıptu. Eḥmetcan ḥelk bilen ḥoşlışıp, béşi kayğan, puti tayğan terepke qarap nişansız méñiptu. Méñip- méñip, aḥir başka bir padişahlığka bérıp kıptu. Bu yerde nege barsa yığa avazi imiş. Buniñdin heyran qalğan Eḥmetcan bir kişidin soraptu:

— Būgūn birla vaḳıtta bu yerde şunçe kōp adem öldimu? Bu némidigen tola yığa avazi? (275)

— Sen bu yerlik emes oḥşaysen. Yurtimizda bir ecdiha peyda boptu qaldı, her kūni naştilik üçūn on ademni, çüşlük üçūn on ademni, keçlik üçūn on ademni yeydu. Buniñga padişahmu amalsız qaldı. Şuniñ kasapitidin yurtimizda ademler şalañlap ketti. Būgūnki kōp yigini uḳmaḳçı bolsañ, ecdihağa yem bolḡuçılarnıñ yigisi, matimu, būgūn padişahniñ eñ arzuluk kızimu ecdihağa yem bolmaḳçı, -dep veḳeni çüşendürüptu u kişi. Bu ḥeverni añlığan Eḥmetcan yūrekliri ézilip, bu biçarelerni qutulduruş üçūn padişahniñ huzurığa keptu.

— Padişahıalem, ecdihani yoḳitip, ğemdin ḥalas kılisam ḥuş bolamsız? -deptu Eḥmetcan.

— Ey casaretlik yigit, padişahlıķımda puḳralırım az qaldı, ecdihani yoḳ kılişka ḳudritim yetmidi. Méniñ (276) birdinbir arzuluk kızımmu būgūn ecdihağa yem bolmaḳçı. Eger sen ecdihani yoḳitip kızimu qutuldursañ, kızimni saña nikahlap bériştin taşkıri padişahlıķımnıñ yérimini saña bérimen, -deptu padişah. Buni añlap Eḥmetcan:

— Maña padişahlıķınıñ kériki yoḳ, méniñ birla telipim bar, -dep, yer üstige çıkırıp kıyışni telep kıptu.

— Avval ecdihani yoḳatḳın, séniñ telepiñniñ amalini kéyin kılaylı, -deptu padişah. Eḥmetcan ḥop dep, teyyarlıķını puḥta kılip, qañġır qaḳşap turğan biçarilerni öylirige kıyturup, ecdihağa qarşı yolğa çıkıptu. Ḳorsıķi éçip nepsi taḳıldap ketken ecdiha Eḥmetcanni kōrūp dem tartıptu. Eḥmetcan çebdeslik bilen ecdihani çépip öltürüptu. Bu padişahlıķtiki kişiler balayıapettin ḥalas bolup, Eḥmetcanga barıkalla éytiptu. Padişah bolsa, izzet- ikram bilen ton ser- pay kıygüzüptu. Eḥmetcanniñ şeripige katta ziyapet ötküzüp, padişahlıķniñ yérimini hem kızini bérişni katta cakartlaptu. Eḥmetcan padişahqa erhemet éytip, uniñ telipini ḳobul kılmaptu. Buniñdin ḥuşal bolğan padişah öz adirisidiki

pütün muneccimlerni yigip, bu yigitni yer üstige çıkırıñniñ amalini kıptu. Neticide, bir kéri muneccim:

— Künpétiş tereptiki éviz tağda bir sürme kuş bar. Uniñ balilirini her yıl bir ecdiha yep kétidu. Kimdekim şu ecdihani öltürüp, kuşni şu balayiapettin (277) halas kılalisa, kuş şu kişiniñ kandağ telipi bolsa hal kılişi mumkin, -deptu.

Ehmetcan padişah bilen hoşlişip, sürme kuş makani terepke ravan boptu. Bir hepte méñip kuşniñ makanıga yétip keptu. Kuş baliliriniñ yığa- nalisidin tağlar lertzige keptu. Ehmetcan karisa, bir ecdiha tağka yamışip kuş balilirini yéyiş üçün çıkıp kétip barganiken. Ehmetcan yandap ötüp ecdihani çéçip öltürüp, uniñ göşide kuşniñ balilirini békıptu. Ana Kuş ovğa çıkıp ketkeniken kuşniñ baliliri nahayiti huş boptu.

Anisi kaytip kelse, baliliri uñlap kalgan. Anisi uyğitip göş taşlap berse baliliri yémeptu. Ana Kuş heyran bolup:

— Némişka göş yémisiler? -deptu.

— Korsak tok.

— Néme yédiñizlar?

— Göş yéduğ.

— Göşni nedin taptiñlar?

— Ana, éytiña, vapağa çapa barmu? -deptu kuş baliliri.

— Yağ, balilirim, elvette vapağa vapa, çapağa capa, -deptu anisi.

Del şu vaqıtta bir kuş balisi:

— Mana bu adem bizge vapa kıldı, bu kişige sizmu vapa kıliñ, -deptu- de, kanitiniñ astidin Ehmetcanni çıkırıptu. Ehmetcan kuşka égilip salam kıptu. Kuş baliliri anisiğa ehvalni bayan kıptu. Kuş ehvalni toluk çüşinip, vapa yüzisidin Ehmetcanni üstige mindürüp yer üstige çıkırıp koyuşni huşallıq bilen kabul (278) kıptu. Göş bilen su teyyarlap, Ehmetcanni üstige mindürüp asmanğa karap uçuptu. Uçuptu, uçuptu, uçuptu, «göş, su» deptu. Göş bériptu, su bériptu. Yene uçuptu, uçuptu, yene «göş, su» deptu, bu

çağda göş bilen su tügep ƙalƙaniken. Eħmetcan öz yotisini ƙésip bériptu, su ornıƙa, allaaƙa séginip bir yıǵlıƙaniken, ƙözidin bir piyale yaş ƙıƙıptu, yéşini bériptu. Aħır yer üstige salamet ƙıƙıptu. Ayrılış vaƙtida ƙuş:

— Bir su berdiñ nahayiti açƙıƙ, bir göş berdiñ nahayiti tatlıƙ. Bundaƙ tatlıƙ göşni ta hazirǵıƙe yémigen, bundaƙ açƙıƙ suni hem içmigen, buniñ sirrini éytip bergin, -deptu.

— Göşiñiz tügidi, göş ornıƙa yotamni ƙésip berdim, su ornıƙa yéşimni berdim, -dep söñekliri (279) ƙörünüp ƙalƙan yotisini ƙörsitiptu Eħmetcan. Ƙuş nahayiti ĥıcıl bolup hem tesirlinip ƙanıti bilen bir sıypıƙaniken, Eħmetcanniñ puti sellimaza saƙıyıp ƙétitu. Ƙuş ĥoşlıştın burun üç tal péyini yulup berip:

— Buni béşiñƙa sürƙiseñ taz bolisen, buni yüzüñge sürƙiseñ seksen yaşléƙ ƙériƙa özigirisen, buni bediniñge sürƙiseñ esliñge ƙélisen, -dep Eħmetcan bilen ĥoşlışıp, öz makanıƙa uçup ƙétiptu. Eħmetcan çüşken caylar sultan ģocamniñ teveliki bolup, bu yerde padişahniñ çarviliri otlaydiken. Eħmetcanniñ ƙözi padiçi tazƙa çüşüptu. Uniñ yéniƙa bérip:

— Hey taz, téziñni saƙaytip ƙoysam néme bérisen? -deptu.

— Sultan Ģocam bergen bir étim bar, şuni bérimen, -deptu Taz. Eħmetcan uniñ öziniñ padiçisi ikenlikini bilip, héliƙi ƙuşniñ péyini béşiƙa bir sürgep ƙoyƙaniken, şu haman tazniñ béşi saƙıyıp ƙétiptu. Eħmetcan padiçidin atisiniñ ehvalini ve akilirini bir-birlep soraptu. Padiçi:

— Padişah Eħmetcan dégen balisini pirakıda tala yıǵlap ƙarıǵu bolup ƙaldı, -deptu.

— Yalisi néme bolƙaniken?

— Balisi diviler bilen ceñ ƙılƙandı ƙerekke kelmeptu, u ƙorƙunçaƙni diviler yep ƙétiptu.

— Padişahniñ Baƙış bilen Daniş dégen baliliriçu?

— U ikkisi divilerni öltürüp, yene üç ƙızni olca élip keptu, ikkisi birdin élip muradıƙa yetti.

— Yene bir kızçı?

— U çiraylık kız héçkimge tegkili unimidi.

— U kız némişka erge tegmeydiken?

— Ukuşimizçe, u kız bek yiglañgu imiş.

— U kız némişka yiglaydiken?

— Uniñ bir batur yigiti bolup, uniñdin ayrılğiniğa yiglar imiş.

Ehmetcan padiçidin pütün ehvalni çüşinip, nahayiti biaram boptu. Téhimu etraplık çüşiniş meksitide bir tal peyni öziniñ béşiğa sürkep, tazniñ kıyapitige kırıptu. Padiçi bilen hoşlışıp mehellige bérip, bir zergerge şagirt boptu. Zerger ustaz bir cüp bilezükni soqup, yene yaratmay kayta soqidiken, on kétim soksa, on kétim buzidiken. Eslide bu bilezükni Altunay buyrutkaniken. Ustamniñ bu ehvalini körgen Ehmetcan:

— Ustam, muşu bilezükni men bir soqup baqay, -deptu.

— Ottuz yillik usta turup men soqalmayvatsam, sen qandaq soxisen? Bu undaqlamundaq bilezük emes. Buni padişah ordisidin Altunay dégen melike buyrutkan, eger qamlaşturalmisañ kallañ kétidu, -deptu. Bu gepni añlap Ehmetcanniñ kızğa bolğan muhebbiti hessilep éşıptu. Ehmetcan:

— Ustam, maña işensile, men bu bilezükni çoqum uniñğa yariğudek soqalaymen, -deptu. İştin zérikken ustam dukanni taşlap öyige kirip uhlaptu. Ehmetcan (281) Kuhiqapniñ ağızida kız sovğa qilğan bilezükni: «hey yasidim» dep, etisi zerger ustamğa bériptu. Ustam ömride mundaq ésil bilezükni körmigeniken, es- hoşini yoqatқан halde, melikidin inam éliş üçün ordığa yügürüptu. Kız bilezükni tapşuruvalğandin kéyin, öziniñ bilezüki ikenlikini tonup, zergerge:

— Buni qeyerdin aldiñ? Rastiñni éyit, men ciq altun bérimen, -dep, bir oçum altunni aldiğa qoyup qoyuptu.

— Özüm soqtum, -deptu zerger.

— Yağ, yalğan éyttin. Buni sen soğkan emes. Sen emdi muşuni saña bergen ademni aldimğa élip kelseñ, ömür boyi yetküzdek altun- kümüş bérimen. Eger undağ kilmisañ, qallañni alimen! -deptu Altunay.

— Rastini éytsam, buni méniñ bir şagirtim soğkan, -deptu usta.

— Şu şagirtiñni aldimğa élip kel, -deptu. Bu çağda Eñmetcan qızniñ muhebbitini téhimi sinaş üçün, sürme qusniñ bir tal péyini yüzige sürkep seksen yaşlıq bovayğa aylinivaptu. Ustam bu bovayni tonuyalmaptu hem şagirtini tapalmaptu. Qız bolsa zar- zar yığlap, aşığı Eñmetcanni tépiş meksitide padişahğa mundağ telep qoyuptu:

— Padişahialem, çoñ meydağa miñ gez hada ornatsiñiz, uniñ üstige bir daçen pul ésip qoyisiñiz. Kimdekim şu daçen tömükidin oqya oqiti ötküzelse, şu kişige méni bersiñiz.

Qızniñ qarşıçe, mundağ maharet peket Eñmetcandila bar (282) iken, uniñdin başqa kişiniñ qolidin kelmeydiken, qız buniñğa qetiiy işnidiken. Padişah bu telepke qoşuluptu. Hada tikliniptu. Qız dégendek orunlaşturulup, cay- caylarğa: «kimdekim bolsun, şah bolsun, gaday bolsun, muşu hadiniñ uçidiki daçenniñ tömükidin oqya oqini ötküzgen kişige kırık kéçe- kündüz toy- tamaşa qilip Altunayni nikahlap bérimen» dégen cajar çıkırıptu.

Şu kündin başlap cay- caylardin mergenler kelişke başlaptu. Pütün teyyarlıq pütkendin kéyin, melike égiz ravaqniñ üstige çıkıp mergenler atқан oқni közitiр turuptu. Kişiler oқ üzüşke başlaptu. Miñligan kişiler oqyasidin oқ üzüptu, héçqaysisi ötküzelmeptu. Eñ ahirda seksen yaşlıq bir bovay kélip, melikige qarap:

— Melikem, aşu daçan pulniñ töşükidin oqya oqini ötküzsem, méni qeri körmey, özlirini qobul qilalimu? -deptu.

— Elvette, -deptu Melike.

Bovay oqyasini ançe qarilap turmayla atқанiken, oқ daçe opulniñ töşükidin ötüp kétiptu. Melike huşallıqida:

— Eħmetcanni taptim! -dep ravaqtin yögürüp çüşüp bovayğa ésiliptu. Buniñdin ħalayık heyran ҡaptu. Eħmetcan derhal bir tal peyni bedinige sürken öz eslige keptu. Pütün şeher ħuşallıkķa çömülüptu, Eħmetcanni izzet- ikram bilen ordıǵa başlap kırıptu. Közidin ayrılǵan padişah balisini baǵrıǵa bésip yıǵlaptu. Eħmetcan ҡuş (283) péyini dadisiniñ közige sürkigeniken, padşahniñ közi vallide éçilip ketiptu. Baķış bilen Daniş gemge pétiptu. Eħmetcan akilirıǵa adavet tutmaptu.

Bir küni padişah katta ziyapet ötküzüp Eħmetcan bilen muñdışıptu. Eħmetcan béşidin ötken barlık sergüzeştlerini bir- birlep bayan ҡıptu. Heķikiy ehvalni uķķan padişah dergezep bolup, Baķış bilen Danişni tosun atniñ ҡuyruķıǵa baǵlap sörítip öltürüptu, ikkisiniñ ölüki deşt- çölde ҡaptu, cesitini ķaǵa- ķuzǵun yeptu. Padişah Eħmetcanni öz ornıǵa padişah ķılıp bériptu. Eħmetcan padişah bolǵandin kéyin yurtni adillik bilen soraptu, murad- meksitige yétip, ahırki ömrini ħuşal- ħuram örküzüptu (284).

56. Ĥisyetlik Gül⁵⁹

Ötken zamanda Ґismet dégen bir تنها déhķan bar iken. U her küni taǵķa béríp déhķançılık ķilidiken. Bir yıl yaz nahayiti issik keptu, ҡuyaş nuri taǵni ottek ķizitivétiptu. Ґismetniñ pütün ezaliridin su tökülgemdek ter éķiptu, uniñ teri éķip çüşken yerdin bir leyligül ünüp çıķıptu. Gül vilildap nur çekiptu ve uniñdin: «Yalguzǵa hemrah bolay, sen bilen birge bolay, naķķa éytıp, gezel okup iç puşuķuñni alay» dégen naķķa añliniptu. Ґismet bu işķa heyran boptu. Şuniñdin kéyin şu gül Ґismetniñ birdinbir hemrahi bolup ҡaptu. Gülniñ yéķimlik naķķisi Ґismetke çeksiz küç béǵışlaptu, ķismet işlep harmaydıǵan boptu.

Bir küni bir toşķan gülniñ yénidin sekrep kétivétip, gülni sińaryan ķılıp ҡoyuptu. Buni körgen Ґismetniñ yüriki muculup ketkendek boptu. Şuniñ bilen gülni öyige ķayturup kélip, teştekke élip dérizige ҡoyuptu. Ґismet her küni keç öyige ķaytıp kelgende bu gül ħuş purak çekip, yéķimlik naķķa éytıp bériptu.

⁵⁹ Ĥisletlik Gül. Kiliç Batur. Uyǵur Ĥelķ Çöçekleri. Pılanlıǵuçılar: Abdurahim Ebey; Eħmet Emin. Urumçi. Şıncan Ĥelķ Neşriyati, 2006, ss. 308- 312.

Bir ayem küni aḡşimi sütteḡ aydıñ boptu. Ƙismet (308) Ƙıraḡ tüvide köñlikini yamap oltursa, Ƙıraḡniñ piliki bir Ƙızılgülge aylinip Ƙaptu. Ƙızılgül bara- bara poreklep éçiliptu. Gül içide bir perizat peyda boptu ve: «Ƙızılgül éçildi, huş purak çaçtı. Gül içidin perizat Ƙıktı» dep naḡşa éytipu. Ƙismet buniñğa heyran bolup turuşıḡa, perizat sekrep çüşüp Ƙismetke salam bériptu. Şuniñ bilen dérizidiki gül ğayib boptu. Ƙismet ornidin turup perizatğa égilip salam bériptu. Perizat kélipla Ƙismetniñ Ƙolidin köñlekni élip yamaşğa başlaptu. Bular bir- birige muhebbet izhar Ƙilişiptu. Perizat bilen Ƙismet ayni guvahçi Ƙilip er- hotun boluşuptu.

Şuniñdin kéyin Ƙismet bilen Perizat her küni taḡka birge bérip, köyüp- pişip déhƘançilik Ƙiptu (309). Aḡşimi öyige Ƙayıp kelgende Perizat Ƙıraḡ tüvide keşte tikiptu, Ƙismet sévet toḡuptu.

Ay ötüptu, yıl ötüptu. Bular capalık işlep nurgun aşlıkğa ige boptu, yene Ƙoy, toḡu békiptu, turmuşı paravan boptu.

Ƙismet bayaşatlıkğa érişkendin kéyin ayniptu, iş huşıyakmaydıḡan boptu, bir Ƙepesni kötürüvélip, béşi Ƙayḡan tereplerge bérip Ƙuşkaç, torḡay oynap yuridiḡan boptu. Perizat buniñğa ḡapa bolup Ƙismetke nesihet Ƙiptu. U nesihetni añlımaptu.

Bir küni Perizat Ƙismetke ikki çarek aşlıkni, işligen keştilirini bérip, bazarğa apirip sétip, pulıḡa ḡoş, nan ve keşte toḡuşka yip, yene bir ketmen, ikki otıḡuç, ikki orḡak élip kélišni buyruptu. Ƙismet bu nersilerni bazarğa apirip élišıḡa sétip, satḡan pulıḡa yep- içiptu, perizatniñ dégenlirini orundımay, perizatni ḡapa Ƙiptu. Şuniñdin kéyin Ƙismet her küni bazarğa çéçip, çoñ yep- çoñ içip, iş Ƙılmay bikar telep bolup yürüp, tapḡan- tergenni yep bolḡili turuptu.

Perizat Ƙismetniñ hurunlişip ketkenlikidin ḡapa bolup, uniñğa:

— Bundaḡ bikar telep bolup yürüveriñiz, tes küñge Ƙılmiz, hurunluḡni taşlañ, taḡka bérip déhƘançiliḡiñizni Ƙiliñ, -deptu.

— Taḡka baray désem putum aḡriydu, -deptu Ƙismet.

— Emise, sévet toḡuñ (310).

— Kolum ağrıydu.

Şundaķ kılıp Kismet Perizatniñ gépige kulaķ salmay, bikar telep bolup yürüvériptu. Perizat Kismetni gepke kirküzelmey ġemge çüküptu, turmuşını kandaķ ötküzüş heķķide beşi kétéptu. Şu yili déhķançılıķtin heķbir hosul alalmaptu.

Perizat bir küni kéķide ġemge pétip çiraġ yoruķida keşte tikip oltursa, uştumtut çiraġ pikili ġülge ayliniptu. ġül içidin kاناتlırı reñgarenk, acayip çiraylıķ bir toz peyda boptu ve: «kızılġül yine éçildi, öz hösnini körsetti. Kismet hurun bolup ketti, emdi bu yerde turmaylı, öz cayımızġa kéteyli» dep naķşa éytiptu- de, sekrep çüşüp Perizatniñ beşiġa konuptu. Perizat ġayıb boptu. Toz uçuptu, Kismet tozġa ésiliveptu, tozniñ bir tal péyi yulunup Kismetniñ kólida kaptu. Toz dérizidin çikip kétéptu. Şuniñ bilen Kismet dañkétip kaptu.

Perizat uçup ketkendin kéyin, Kismet ah urup yıġlap öyide yalguz kaptu, iş-oķetmu kılmaptu. Kün ötüptu, ay ötüptu, öyidiki barlıķ nersilerini sétiptu. Öyide peķet özi yatķan bir parçe kigizla kaptu. Kismet emdi bu kigiznımu élip çikip satmaķçı boptu. Kigizni kötürüşı bilenla, kigizniñ astidin Perizat işligen bir dane keşte ġül çikiptu. Kismet keştini körüpla kólıġa élip baġrıġa téñip, perizat bar çağdiki kõñüllük, halavetlik künlirini oylap ah urup yıġlaptu. Perizatniñ nesihet, gep- sözliri emdi köz aldıġa keptu, miñ bir (311) puşamaymen kıptu. Şuniñ bilen ketmenni kötürüp taġķa bérip déhķançılıķ kıptu, aķşımı öyige kaytıp kélip sévet turuptu.

Perizat ketkendin kéyin Kismet tozniñ héliķi kólida yulunup kalgan bir tal péyini dérizidiki teştekke sancıp koyġaniken. U her küni perizatni yadılıġanda dérizidin sirtķa karp nale kılıp yıġlaydiken. Kismetniñ yaş tamçılırı teştektiki tozniñ péyige çüşüptu. Bir küni héliķi pey Leyligülge ayliniptu. ġöldin yine burunķidek: «Yalguzġa hemrah bolay, sen bilen birge bolay, naķşa éytip, ġezel oķup, iç puşuķuñni alay» dégen naķşa añliniptu. Kismet bu naķşını añlap, huşluķta yamġurdek töġülüp yıġlap kétéptu.

Kismet her küni iştin kaytıp kelgende, Leyligül yéķimlik naķşa éytip bériptu, huş purak çéçiptu. Yene bir ayem aķşımı süttek aydıñ boptu. Kismet Perizatni oylap közliridin yaş töķüp, çiraġ tüvide kõñlek yamap olturuptu. Tosattınla çiraġ piliki ötkenkidek kıpkızıl ġülge ayliniptu. Kızıl ġül bara- bara poreklep éçiliptu. ġül içidin Perizat çikiptu. Kismet

özini Perizatniñ aldığa étiptu. Hurunluq kılıp bikar telep bolup yürüp, perizatni hapa kılğiniğa yüz miñ tova kıptu. Perizat Kısmet bilen yene kaytidin er- hotun bolup, ilgiriki turmuşini başlaptu. Ay ötüptu, yıl ötüptu, perizat aydek çiraylıq oğul tuğuptu. Yıllarniñ ötüşi bilen oğulmu çoñ boptu. Ularniñ turmuşı téhimu bayaşat, köñüllük ötüptu (312).

57. Sirlik Çirak⁶⁰

Burunı zamanda, malum bir şeerde Hesen isimlik bir kembeğel tikimçi bolup, uniñ hotuni ve Alahiddin atlık bir oğli bar iken. Alahiddin on yaşka kirgende dadasi «balammu maña oğşaş tikimçi bolsun» dep oylaptu- de, Alahiddinga kiyim tikişni öğitişke başlaptu. Lékin Alahiddinniñ bu hünerni ögengüsi kelmeptu. Dadisi dukandin çıkışı bilenla Alahiddin koçıga yügürüp çıkıp balılar bilen oynaydiken, dadisi Alahiddinga nesihet kılıpmu körüptu, tillapmu, cazalapmu békiptu. Lékin Alahiddin oyunçılıkıdin qalmaptu. Az vakit ötmeyle Hesen tikimçi dünyadin ötüptu. Uniñdin keyin ayali yip igirip sétip balisi bilen ikkisi kün ötküzüşke başlaptu. Şu ehvalda aridin beş yıl ötüptu. Alahiddin on beş yaşka kırıptu.

Künlerniñ biride Alahiddin koçida balılar bilen oynap yürgen vaqıtta, bularniñ yéniğa üstige yipektin çapan kiygen, beşığa süttek aq selle orıgen bir adem keptu. U adem Alahiddinga közniñ kırinini sélip «méniñ izlep yüriginim del muşu bala iken, ahiri tépivaldim» deptu.

Bu meğripte turidiğan kişi iken, bu Alahiddiniñ kéşiga kélip (146):

— Sen tikimçi Hesenniñ oğli emesmu? -dep soraptu.

— Hee men, lékin dadam allıkaçan ölüp ketti, -deptu Alahiddin.

Meğriptin kelgen adem bu sözni añlap bilenle Alahiddinni uçaqlap hökürep yıglaptu.

⁶⁰ Sirlik Çirak. Uyğur Halk Çöçekliri 5. Neşirge Teyyarlıguçılar: Nurmuhemmet Zaman; Turğan Şavdur. Şincan Halk Neşriyati, 1999, ss. 146-169.

— Men seniñ dadaniñ inisi bolimen, -deptu u, - men nurğun yillardin béri çetellerde bolup Hesén akamni körginim yok. Silerniñ yéniñlarğa akamni körgili kelgen idim. Birak, u ölüp kétiptu. Séni bir körüpla tonup qaldim. Çünki, sen dadaña quyup qoygandekla ohşaydiken.

Şu geptin kéyin meğriptin kelgen adem Alahiddinniñ qolıǵa ikki altun teñge tutquzuptu, -de:

— Munu pulni anaña ber. «Dadamniñ inisi keptu, ete keçte bizniñ öyge méhman bolǵili kélidu» dégin, -deptu.

Alahiddin yügürğiniçe öyge kélip anisiǵa añlıǵan bilgenliriniñ hemmisini sözlep bériptu.

— Sen némandaq méni galvañ qilsen? -deptu anisi, -dadanniñ héçqandaq inisi yok idiǵu? Birdemniñ içidila saña undaq taǵa nedin peyda bolup qaptu?

— Sen maña «taǵan yok» devatamsen? -deptu Alahiddin varqirap, -mana, u maña ikki altun teñge berdi. Ete kepte bizniñ öyge méhman bolǵili kélidu!

Alahiddinniñ anisi etisi yahşı tamaq teyyarlaptu. Alahiddin bolsa etigendin-keçkiçe öydin çıqmay taǵisini kütüptu. Keçqurunluǵı birisi kélip ışikni kékiptu (147). Alahiddin yügürüp bérıp dervazini éçiptu. Aldida meğriptin kelgen kişi, uniñ keynide her türlük tatlıq, temlik yimekliklerni kötürivalǵan malıyı turgudek.

Meğriptin kelgen kişi öyge kirip, Alahiddinniñ anisi bilen téçlik sorişıptu. Andin:

— Akamniñ tamaq yeydiǵan vaqtida olturidiǵan cayını körsitip bérişlirini soraymen, -deptu.

— Mana, muşu yeridi, -deptu Alahiddinniñ anisi. Meğripliǵ kişi hökürep yiglaşqa başlaptu. Lékin bir azdin kéyin tohtap, Alahiddinniñ anisiǵa:

— Siz, ilgiri körmigen ademǵu bu, dep eceblenmeñ. Men bu yerdin bundin qırıq yıl ilgiri çıqıp ketken idim. Hindistanda, Erebbelliride boldum. Añırıda toǵulǵan yerimge qayıtıp kélip öz-özümge: «Séniñmu akañ bar, belkim kembegeldur. Sen şu küñgiçe uniña yardım qılmidiñ, undaq qılma, akañniñ kéşiǵa bar, uniñ hal- oqıtı qandaqraqkin

hever alğın, öz közüñ bilen körgil» dédim. Şundaķ kılıp men keçe- kündüzlep uzaķ yol méñip, aķır silerni taptım. Akam ölgini bilen uniñ izini basıdıģan çoñ oğlını körüp olturuptimen, -deptu.

— Undaķ bolsa ĥoymu yaķşı boptıģu, -deptu Alahiddinniñ anisi, -bu eĥmek balidek iş yaķmas horunni men ömrümde körmigen. Siz héçbolmisa balini aniģa yar-yölek boluşıķa köndürüp bersiñiz bolatti.

— Ėem kılmañ, -deptu keğriptin kelgen kişı, -ete biz Alahiddin bilen ikkimiz bazarģa (148) barımız. Uninga men ĥıraylıķ ĥapan élip bérimen- de, birer sodigerge řagirtliķķa bérimen. Soda işini öginivalģandin kéyin, men uniñģa dukan éĥip bérimen. U béyip kétidu. Alahiddin, sodiger bolģuñ kélemdu?

Alahiddin ķin- ķiniģa patmay sekreptu. Yüzleri ĥuřallıķķa ĥömülüptu, «maķul» işarisini bildürüp, beşini liñřitip koyuptu.

Meğriptin kelgen kişı ĥaytip ketkendin kéyin, Alahiddin tañniñ ĥapsanraķ yoruşını taķetsizlik bilen kütüp uyķuģa kėtiptu. Tañ süzülgende, u ornidin sekrep turup taģisini kütüveliş üĥün dervaza aldıģa yügürüptu. Meğriptin kelgen kişimu hayal kılmay yétip keptu. Avval u Alahiddinni munĥiģa apirip, obdan yuyundurup ĥéĥini alduruptu. Andin ķen salģan yimiş süyini içķüzüp, ussuzluķını ķanduruptu.

Meğripten kelgen kişı Alahiddin egeşturup bir düķanģa kiriptu. U yerdin Alahiddinģa eñ ĥıraylıķ, ķimmet bahalıķ kiyimlerni- sériķ, yeşil yolluķ beñsem ĥapan, ķızıl doppa ve pařnilıķ ötüķ tallap élip bériptu. Meğriptin kelgen kişı Alahiddinni egeştürüp, řherniñ sirtidiki ķélin cañgalģa ķarap méñiptu. Bu vaķıtta ĥüş mezgili bolup ķalģan iken. Alahiddinniñ ķorsıķı éĥip, mağduri üzümlüp ķaptu. Lékin u buni eytiřķa iza tartıp, héĥnéme démeřtin méñiveriptu, ahiri ĥidiyalmay:

— Taģa, biz ķaĥan tamaķ yepmiz? -dep soraptu taģisidin, -bu etrapta héĥbir dukan yok. Senmu şherdin héĥ nérse élip ĥıķmapsen, ķoluñda ķuruk ķaptun bařķa héĥ nerse körünmeydiģu? (149)

— Sen aldimizdiki avu igriz tağni k r vatamsen? -deptu. Megriptin kelgen Kişi, -
meniş şu tağniş  tikige barganda dem  lip, tamağ y g m k lividi, l kin s niş  orsiķiř
bek a ķan bolsa, muşu yerde yevalsakmu bolidu.

Alahiddin bu s zge eceplinip:

— Sen u tamağni nedin alisen? -deptu.

— Buni hazirla k rsen, -deptu Megriptin kelgen Kişi.

Bular b k- baraksan  giz bir dereğniş t vide olturuptu. Unişdin k yin megriptin
kelgen kişi Ahaddinga:

— Hazir s niş  andağ tamağ y g ş k lidu? -dep soraptu. Alahiddinniş anisi her
küni   şte kendir y ği bilen pur ağ pişirup b ridiken.  orsiķa taza a ķan Alahiddin oylap
turmastinla:

— Maņa yağda piřuręaę pur ağ bergin, -deptu.

—  oş! S niş  oruğan   ce g şi y g n kelmemdu? -deptu megripliķ.

— Y g m k lidu, -deptu Alahiddin taķetsizlinip.

— Polo y g ş kelmemdu? -deptu megriptin kelgen kişi.

— Pah! Kelmemdiğan,  andağ? -deptu Alahiddin varķirap, -barliķini yig m
k lidu. L kin, ularniş hemmisini nedin alisen tağa?

— Del muşu  apniş i idin, -deptu megriptin kelgen kişi  apniş ağzini   ip.
Alahiddin heyran bolup  apniş (150) i ige işişip  araptu. Biraķ, uniş i ide h   nerse
k rmeptu.

— H liķi  oruğan   ce g şi nede? -deptu.

— Mana, -deptu megriptin kelgen kişi  apniş i ige  olini s lip, -bir   ce g şişniş
 ordiķini aptu. Muni polu, munu pur ağ, mana mavu  z m, mana anar, mana alma...

Megripliķ kişi  aptin  ilmu- hil taamlarni  iķiriptu. Alahiddinniş k zliri   k yip,
sehirlik  apķa tikilip şarapla  aptu.

— Ye, -deptu meğriptin kelgen kişi Alahiddinga, -bu qapta hemme taamlar bar, unińğa qoluńni tegküzüp, némini qalisań şuni yégüm bar désen, şu teyyar bolidu.

— Bu néme dégen karamet, -deptu Alahiddin, -méniń anamdimu muşundaq qap bolsa némidégen yaqşı bolatti!

— Nege meniń éytqinimni qıldıqan bolsań, -deptu meğripli kişi, -sańa bir qançe türlük qimmetlik nersilerni sovqa qilimen. Hazir bu anar süyini içip ussuzluqıńni qanduruval. Andin aldimizqa qarap mańayli.

— Eger barimiz? -dep soraptu Alahiddin, -hérip qaldim, keçmu kirip qaldi, öyge qaytsaq.

— Yaq deptu, -meğriplik kişi, -biz bugün avu körungen taqqa barimiz. Yétip béripla men sańa bu qasiyetlik qapni sovqaqilimen.

Alahiddinniń mańgüsi kelmeptu. Lékin meğriplik kişi çin turuvalqanlıqtin, ilacisiz taqqa qarap qedem (151) taqlaptu.

Kün oturup gügüm çüşkende, ular taq baqrıqa yétip keptu. Alahiddinda mağdur dégen nerse qalmaptu.

— Çavar térip kelgin, -deptu ölmekniń üstige tepmek dégendek meğriplik kişi, - ot yéqip sańa bir karamet köristimen.

— Alahiddin karametni körüşke aldiraptu. U harqanlıqinimu untup, çavar térişke baqlaptu. Meğriplik kişi ot yaqqandin kéyin, qoynidin bir quta yapilaq yaqaç aptu.

— Hoy Alahiddin, -deptu u, -men seni bayliqqa kömüvétimen, şuńa meniń éytqanlirimniń hemmisini orunla.

U, uvaq bir némini qutidin élip otqa saptu. Yalqun asmanqa kötürülüptu. Andin:

— Alahiddin tińşap turqin, men otqa qarap dem salimen. Demni tügitişim bilenla yer yérilidu, şu qağda mis qulaqlik bir taş körünidu. Sen qulikidin tutuvélip, taşni kötürsen, taş astidin pelempey körünidu. Şu pelempey bilen tövenge çüş. Biraz mańgandin kéyin, bir işik körünidu. İşikni éqip méñiversen qorqunçluq yavayi hayvanlarqa uçraysen, ulardén qorqma, qoluńniń uçini tegküzüp qoysań hemmisi ölidu.

Undin kéyin üç öydin ötisen, tötinçi öyge kirgende bir maymun bar. U saña siliş söz kılip, séni kuçaqlımağçı bolidu. Uni hergizmu özüñge yékin yolatma. Eger sen uniña suvuşupla ketseñ, kara taşka aylinip qalisen. Tötinçi öyniñ oñ teripide bir çoñ bağı körisen, bağıdin ötkende bir yoğan ışık körünidu. Işıkni éçip öyi (152) içige kirseñ ésil, kımmetlik taşlar közüñni çağıdu. Uniñdin halıgançe élip, maña öyniñ sol buluñidiki tamğa éşiklik turğan mis çiraqni alğaç çık. Çıkkandin kéyin men saña bu hasiyetlik kapni bérimen. Munu üzükni çimçiliğiña sélival. U séni her baladin saklaydu, -dep Alahiddinniñ qolıga kıçikkine bir tal üzükni sélip koyuptu.

— Hey tağa, -deptu Alahiddin, -u yerge némişka özüñ çüşmeysen?

— Yer astidiki u dünyalar, -dep çüşendürüptu meğriplik kışı, -peket Hesentikimçiniñ Alahiddin atlık oğlıgıla mensup bolup peyda bolğan. Şuña héçkim uniña qol tegküzüşke heklär emes. Kimde- kim uniña qol tegküzydiken, uniña yahşı aqıvet yok.

Alahiddin maqul boptu. Meğriplik kışı otqa dem saptu. Asmanğa yalqunmu kötürüptu. Dégendek yer yériliptu. Alahiddin közüñge taşniñ mis qulıqıdin tutup kötürgen iken, pelempey körünüptu. Alahiddin bir qorqup, bir qorqmay pelempeydin tövenge qarap ilgiriptu. U pelempeydin çüşüp aldıga mañay dep tursa, aldini yoğan bir kara ışık tosaptu. U ışıkni éçip öyge kirişi bilen bir yolvas erkilep keptu. Alahiddin uniña qolini tegküzgen iken, yolvas şu haman can bériptu.

Alahiddin qorqup kétiptu. Lékin geyret kılip méñivériptu. İkkinçi ışıkni éçisi bilen yüriki képidin çıkıp kétişke tasla qaptu. Şundaq qarisa, aldida ağızini éçip yoğan bir kaplan turgudek. U meğriplik kışiniñ sözini ésige élip, öpkisini bésivélip, qaplanni bir (153) siliga iken, umu ölüptu. Alahiddin üçinçi ışıkke bériptu. Işıkni éçisi bilen uniñ qulıqıga acayıp yékimlik bir avaz añliniptu. Şundaq qarisa, nağşa éytip ikki ecdihar balisi kélivatqudek. Alahiddin ularnı silaptiken, şu yerdila asta éçip qarisa, béşiga yépinça artıvalğan bir maymun turgidek, u Alahiddinni körüpla:

— Cénim balam, Alahiddin, ahiri yétip kepsen. Séni men bir qançe yıldın buyan kütken emesmu! -deptu. Maymun Alahiddinniñ köziğe huddi öz anisidekla körünüptu. U «anisi»ni kuçaqlımağçı bolup turuşıga gayıptın: «Uni kucaqlısañ kara taşka aylinip qalisen » dégen avaz añliniptu. Alahiddin keynige daciptu. U bu öydin ötüp beşinci ışıkni

éçip qaraptiken, çiraylıq güller ösken bağ uniñ köziniñ yégini yeptu. Bağdiki kuşlar mehliya kıptu. Alahiddin zoķıǵa ƙanǵandin kéyin, ésil taşlarnı térişke başlaptu. Çünki u balılar bilen taş étişip oynaşni yaǵşı köridiken. U yañcuķıǵa lıķ taş toldurup, mis çiraķnı élip kelgen yéri bilen méñip, yérilǵan yerdin yer üstige çıķış üçün Meǵriplıķ Kışını çaķırıptu- de, unińǵa:

— Ƙolumnı tartıval, -dep muraciet kıptu. Meǵliplıķ kışi aldı bilen çiraķnı ƙolıǵa élip, andin Alahiddin ƙolidin tartıvalmaķçı boptu. Uniñ yaman niyetini sezgen Alahiddin çiraķnı bermeptu. Şuniñ bilen meǵriplıķ kışi uni «yer yuttı» ƙılıvetiş üçün otķa séhirlik talķanni çekip dem salǵan iken, yer cüplişip Alahiddin yer astida ƙaptu (154).

Bu meǵriplıķ kışi Alahiddinniñ taǵisi bolmastin, bir hiyliger caduger iken. U kömüklük hezininiñ barlıķını, uni éçiş peķet Alahiddin isimlik bir balınıñla ƙolidin kélidiǵanlıķını cadu arķılıķ bilivalǵan iken. Hezinidiki eñ ƙimmetlik bahalıķ mis çiraķ bolup, bu çiraķnı ƙolıǵa çüşürgen kışiniñ küç- kuvviti, baylıķı teñdaşsız ikenlikini caduger ubdan bilidiken.

Şundaķ ƙılıp, caduger çiraķnı ƙolıǵa çüşürey dégende, eķillik Alahiddinmu boş kelmeptu. Meǵriplıķ kışi muddiasıǵa yételmey, Alahiddinni yer astida ƙaldurup kėtiptu. Alahiddin zar- zar yıǵalptu. Héçkim uniñ nale- peryadini añlımaptu. U yer astidin çıķışniñ amalını ƙiliş üçün tola oylap béşi aǵrıptu. Alahiddin aǵrıķnı béşiş üçün béşini tutķan iken. Çimçilikidiki üzük béşiǵa téǵışı bilen yer titrep, aldida bir cin peyda boluptu. Uniñ béşi gümbezdek, ƙoli suvadan térektek, puti taǵdek, aǵzi öñkürdek, ikki közi dozaķtek, mañliyida ƙiriķ gez ƙiliçtek bir möñgüzi bar iken.

— Néme telipiñ bar idi? -deptu cin Alahiddinǵa sürlük varķırıp, -néme tilisen şuni teyyar ƙilimen, cinlarnıñ kattisi demneş bolimen, lékin, men üzükniñ ve uniñ igisiniñ ƙulimen.

— Méni yer üstige çıķırıp ƙoy, -dep Alahiddin ve uyķuǵa kėtiptu. Bir çağda oyǵansa yer üstide turǵudek. U huşal bolup öyi terepke yügürüptu. Alahiddin işiktin kirip, açlıķta halidin ketken anisini (155) körüp yürek- baǵrı éziliptu. Anisini yölep turǵuzup ƙaytip kelgenlikini éytiptu. Anisi közini éçipla:

— Taǵañ ƙéni? -dep soraptu.

— U méniñ tağam emesken, caduğer iken, -deptu.

Alahiddin anisiğa körgeñ keçmişini sözlep bériptu. Alahiddin qoynidin çiraqni élip, anisiğa bérıp yéğüdek birer nerse tépip kéliş üçün özi sirtqa méñiptu. Anisi çiraqni tazılap, sürtüp sétip pulıǵa nan éliş hiyalida uniñǵa latini tegküzgen iken, yer- cahan güldürlep, öyge sürlük bir cin peyda boluptu. Momay qorqqınıdin hoşidin kétiptu.

Öyniñ arqısıdiki bayniñ étizidin dan térvatqan Alahiddin anisiniñ varqırǵını añlap bilen öyge yügürüp kirse, anisi yerde bihuş yatqan, uniñ yénida kömtürülgen çiraq yétiptu. Hoyliniñ otturisida igizlikidin béşini körgili bolmaydıǵan, hetta künnimu tosivélip körgili qoymaydıǵan nahayiti yoǵan bir cin turǵanlıǵını körüptu. Alahiddin çiraqni yerdin éliş bilen cin güldürmamidek avazi bilen:

— Hey, çiraq igisi, men saña hıızmet kılişqa teyyarmen, telipiñni éyt, némige hacet bolsañ şuni bérimen, -deptu.

Alahiddin «cin» dégen némini köp körgenliki üçün, unçıvala qorqıp ketmeptu. U béşini yuquri kötürüp, cin añlıǵudek kılip, küçiniñ bériçe tovlap:

— Hey cin, sen özüñ kimsen? Qoluñdin néme iş kélidu? -dep soraptu.

— Men Şemhurniñ maymunı bolımen, men (156) çiraqniñ ve çiraq igisiniñ kulımen, -dep cavab bériptu cin, -sen néma halısañ mendin şuni sora. Bu şeherni hanıveyran kılişni, ya bolmısa orda sélip bərişimni buyruq kılsañmu emriñni orunlaymen.

Cin sözligen vaqtida Alahiddinniñ anisi huşıǵa kélip qaptu. Lékin cinni körüş bilenla can— péni çıķıp varqıraptu. Alahiddin qolını aǵzıǵa kanayçe kılip tutup turup:

— Maña qorulǵan ikki tohu göşi bilen yene başqa yaqşırax taamlardin bir neççe qaça teyyarlap bérıp bu yerdin çapsanraq yoqal, bolmısa anamniñ qorqıp ceni çıķıp kétidu, -dep tovalaptu.

Cin közdin ğayıb boptu- de, hayal ötmey üstige çiraylıq dastıhan yépiǵan cozını kötürüp yétip keptu. Coza üstide ikki altun tavaq, tavaqlarda lıqmu- lıq lezzetlik taamlar, ikki çögün süt bar iken. Alahiddin anisi bilen toyǵuçe taam yeptu.

— Hey ana, -deptu Alahiddin tamaq yep bolgandin keyin, -muni cirakni hec kimge korsetmey saklash kerek. Chunki u bizni beht saadetke, doletke ige kiliptu.

— Neme kisañ şuñi kil balam, emma men ikkinçi avu teri soğaq cinni körmey, -deptu anisi.

Bir neççe künler ötüptu. Alahiddin bilen anisiniñ yeydiğini tügeptu. Alahiddin heliki altun tavaqtin birini bazarga apirip yüz tillağa sétiptu. Şundaq kilip u esil nersilerniñ bahasimu bilivaptu. Heliki yer tegidiki bağdin yiğivalğan taşlarniñ bahası yer yüzide bar bolğan (157) her qandaq taşlarniñ bahasidin yukuri turidiğanlığını hem bilivaptu.

Bir küni etigenliki Alahiddin bazarda yürse, sultanniñ hevercisi meydanga kelip:

— Hemmiñ dukanliriniñni yepiş! Öyliriñge ketiş! Dervazidin yaqi işiktin mariğuçi bolmisun, sultanniñ kızı Budire Hénim hammamğa baridu, -dep varqıraptu.

Sodigerler aman- tamam dukanlirini yepişka, qalğanlar bolsa bir- birini ittirişip, bazardin tarkilişka başlaptu.

Alahiddin sultanniñ kızını körüşke kattik humar boptu. Chunki, şeer ehli «pütün dünyada padişahniñ kızidek çiraylık kız yok» deyişidiken. Alahiddin quyundek berip hammanniñ işiki arkisiğa möküvaptu. Uni hec kim sezmeptu.

Bir vakitta, altun iger tokulğan kök heçirğa minge bir top kızlar körünüptu. Bularniñ arisidin başqa kızlarğa qariganda çiraylık yasangan bir ay körünüptu. U sultanniñ kızı Budire Hénim iken. U heçirdin çüşüp Alahiddinniñ yénidin ikki çamdım kelgüdek yerde ötüp hammamğa kirip ketti. Alahiddin bir uluq- kiçik tınıptu- de, kaytıptu. Kızniñ hösn- camalı köz aldidin ketmey uni bek biaram kıptu.

— Dunyadaki kızlarniñ piriken. Men uñinga öylenmisem, ölgim yahşı, -deptu öz- öziğe Alahiddin.

Öyge kelip Alahiddin körpe üstige özini taşlap- de, yerim künçe düm yétip hesretke gerq boptu (158). Anisi uniñ neme bolğanlığını soraptu. Alahiddin:

— Cénim ana, men sultanniñ kızığa aşık bolup qaldım. Sen sultanniñ öyige berip kızğa eğiz eçip baksañ, -deptu.

— Sarañ bolup ƙaldiñmu, balam, -deptu momay heyran bolƙan halde, -tikimçiniñ oƙlıƙa sultan ƙız bériptu, dégenni añlıƙanmidiñ bu dünyada! Ħam Ħıyalni ƙılmay, ƙorsiƙiñniz toyƙuzup uhla.

— Tamaƙ yégüm kelmeydu, ƙız bala dégen bir kövrük, uniñdin atlıƙmu, piyadimu ötidu. Cénim ana, sultanniñ öyige bérıp kör, -dep yalvuruptu Alahiddin. Ana ilacsiz bérişƙa könüptu.

— Barsam baray, -deptu momay, -lékin ƙuruƙ ƙol bérişƙa bolmaydu.

Ħuşallıƙını yürikige siƙduralmıƙan Alahiddin ornidin sekrep turup:

— Héliƙi altun tavaƙƙa men yer astidiki baƙdın élip kelgen ésil taşlardin toldur. Bular sultanniñ Ħeziniside yok, belkim, -deptu.

Alahiddinniñ anisi oƙliniñ dégini boyıçe soƙatni raslap, sultanniñ ordisiƙa ƙarap méñiptu.

Momay ordiƙa bériptu hemde bir buluñda kütüp olaturuptu. Bir çaƙda sultan çıƙıp, teħtige oturup ƙolidiki yaƙlıƙını kötürüp bir silkip ƙoyuptu. Buniñ menisi- iş tügidi dégini iken. Alahiddinniñ anisi sultaƙa bir éƙiz söz ƙılalmay öyge ƙaytıp keptu. Etisi ordiƙa bérıp yene şundaƙ ƙaytıp keptu. Bu balisiniñ zori bilen her küni ordiƙa bériptu (159). Bir küni sultan momayni körüp vezirige:

— Avu ƙéri kim? Néme üçün künde kélidu? Sorap baƙ. Uniñ tilikini icabet ƙılıp, sovap alay, -deptu.

Vezir momayniñ aldiƙa kélip:

— Hey momay, tilikiñ bolsa, sultaƙa déƙin, sultan icazet berdi, -deptu.

Momay sultanniñ aldiƙa kélip, tazim ƙılıp miñ teslikte:

— Ħürmetlik sultan, oƙlum sizge bu soƙatlarni evetti. Uniñ tiliki sizge küyoƙul boluş, -dep sovgini sultanniñ aldiƙa ƙoyup.

Sultan ésil taşlarni yaħşı köridiken. U momayniñ élip kelgen taşlirini ƙolıƙa élip heves bilen körüvétip, veziridin:

— Mundağ ésil taşlırı bar adem çokum katta bay, u kızimniñ ħili boluşka münasip. Sen buniñğa kandağ karaysen? -dep soraptu. Bu sözni añlap vezirniñ içi örtiniptu. Çünki uniñmu bir oğlı bar bolup, sultanga kuda çüşüş tamasında yürgen iken.

— Ekillik sultan, -deptu u sultanniñ kuliğığa piçirlap, -bu taşlarni körüpla, tonumaydığan birisige melikini bersek bolmas. Rast baymu, gadaymu sinap körsek. U kırık altun tavağka muşundağ ésil taşlarni toldurup, kırık kinizekke kötertıp, ularğa kırık kulni yandıtıp keltürsün, andin bir néme dések.

Sultan Alahiddinniñ anisiğa vezir éytқан şartlerni deptu. Momay gemge çökken péti öyge keptu. Anisiniñ (160) kolida sovğiniñ yoqluğini körgen Alahiddin:

— Ana, meniñ baykışımçe sultan bilen sözleşke ohşaysen, tézrağ sözliseñçu! -deptu.

Momay sultanniñ éytқанlırini sözlep bériptu. Alahiddinniñ ħuşallıqtın ağız kulığığa yétiptu. Hélikı çırağni kolığa élip uvulaptu. Anisi cinni körgüsi kelmey başka öyge çıķıp kétiptu. Cinmu hayal bolmay yétip keptu. Alahiddin uniñğa ésil taşlar bilen tolğan kırık altun tavağ, uni kötüridiğan kırık kinizek, kinizeklerni koğlap mañidiğan kırık kul teyyarlap bérişini éytiptu. Cin gayib boptu. Birdemdin kéyin Alahiddinniñ telep kılığını tel boptu. Alahiddinniñ anisi bek ħuşal boptu. Şu zamat kinizeklerni başlap ordığa méñiptu.

Bu tentenini körüşke şeher ehliniñ hemmisi yéğiliptu. Kinizekler katar tizilip kélip, sultanniñ aldığa altun tavaqlarni koyuptu.

— Hey vezir, -deptu sultan hañ- tañ bolup, kétip kalgandek midirlimay turğan vezirge, -yene néme meslihetiñ bar?

— Ĥuda canablırini yahşı küyoğulğa yetküzüptu. Kutluk bolsun, -deptu vezir. Lékin, uniñ yürüki laza kuyğandek éçişıptu.

— Bérip balañğa éyt, -deptu sultan Alahiddinniñ anisiğa, -kızimni oğluñğa bérimen. U salamğa kelsun.

Momay öyige qayıp bérıp ehvalni oğlıǵa uqturıptı. Alahiddin cıraǵni bir uvulıǵan iken. Cin hazir boptı. Alahiddin unińǵa (161):

— Mańa aydek qul bilen qırıq sekkiz kénizek yetküz. Ularnıń yigirme tóti aldımda, yigirmi tóti keynimde mańsun. Yene miń tilla, bir tulpar keltür, -deptı. Cin uniń déginini qıptı. Alahiddin atqa minip, kinizeklerniń otturisida méńip bazargá keptı. Adem köp toplanǵan bir cayda tohtap topqa tilla qéqıptı. Héliqniń duasini élip ordıǵa keptı. Uniń yolda tilla qaqqanlıǵını ańlap vezirniń qorsıqıǵa cin kirgen iken. U Alahiddinni yene bir sinap mat qılış meqsidide sultanǵa Alahiddin bir saray saldurǵandın kéyin toy qılış telipini qoyuş meslihetini qoyıptı. Alahiddin bunińǵımu maqlı boptı. U öyige qayıp kélipla cıraǵni bir silıǵan iken, cin peyda boptı. U cıńǵa:

— Mańa bir saray selip ber, u şundaq saray bolsunki, yeryüzide oqşısı bolmisun, hemme kisi körüp heyran qalsun, -deptı.

Alahiddin etisi seherde qarisa tüzleńde şundaq katta bir saray turǵudek. U sarayni aylinip qıqıp cıńǵa:

— Sarayniń bir tüvürkini élivetkinki, sultan «untıp kaptı» dégen héssiyatqa kélip, uni özi qoyuş qararıǵa kelsun, lékin qoyuş qolidin kelmisun. Bu arqılıq meniń sultandın küçlük ve bay ikenlikim namayen qılinsun, -deptı.

— Maqlı, -deptı cin. U qolını bir silkigen iken, tüvürük şu zamat ğayıp boptı. Ve ilgiri bu arıda héç nerse bolmıǵandek tep- tekşi bolup qaptı.

— Emdi men bérıp sultanni muşu yerge egeştürüp (162) kélimen, -deptı Alahiddin.

Sultan etigenlikini derizidin qarisa, udulida yalt- yult qlıp bir saray turǵidek. Sultan vezirni qaqırıp unińǵa sarayni körsitiptı:

— Hoş vezir, emdi néme deysen? -deptı sultan, -bir kéçiniń içide şundaq sarayni salǵan adem mańa küyoǵul boluşqa layıqtı?!

— Vay sultanım, siz bu Alahiddiniń caduger ikenlikini téhiçila bayqıyalmayvatisiz, -dep hiyligerlik qıptı vezir.

Şu vaqıtta Alahiddin kirip sultanga salam bérıp, uniñdin sarayni körüp békişini ötünüptu. Vezir bilen sultan sarayni toluk aylinip çıkıptu.

Sultan sarayniñ güzel menzirisini tamaşa kıliştin zérıkmeptu. Méhmanhaniniñ aldığa kelgende, bir tüvrükniñ kemlikini vezir baykap qaptu.

— Vay, saray téhi pütmeptu, muni yerde bir tüvrük kem ikengu téhi, -deptu vezir.

— Hiç veķesi yok, bu tüvrükni men özüm koyguzup bérimen, quruluş başıqini çaķır, -deptu sultan etrapidikilerge meqrurluq bilen qarap meydisini kérip, -mundaq bir tüvrükni sélip çıķış méniñ qolumdin némişķa kelmisun?

Sultan şeerde «men taşçı» dégenlerniñ hemmisini cem boluşķa perman çüşürüptu. Bularğa öziniñ qolidiki ésil taşlırini bériptu, emma, u taşlar yetmeptu. Sultan buni añlap térikiptu.

— Uluğ hezininiñ işikini éçiñlar, qol astiñlardiki (163) helķiniñ barlıq ésil taşlırini yigip keltürüñlar, méniñ baylıq dunyayim rasti bilen bir tüvrükni yasaşķa yetmemdu? - dep çıçañşıptu. Biraq, beribir tüvrükni qoyalmaptu. Buni añlığan Alahiddin sultanniñ kéşığa kélip:

— Ğem kılmañ sultan, tüvrük ornığa qoyuldi. Men ésil taşlarniñ barlıqini igilirige qayturup berdim, -deptu. Şu küni keçte Alahiddin bilen Budre Hénimniñ toy merikisi boptu.

Şuniñdin kéyin Alahiddin ayali bilen sarayda öz künlırini ötküzüşke başlaptu.

Emdi héliķi meğriptin kelgen kışı- öz yurtığa kélip, kayğu- elemge çöküp olturğan cadugerdin gep añlaylı:

U, nurgun vaqıtlirini ğem bilen ötküzüptu. U: «Alahiddin yer astida ölüp ketkendin kéyin, çiraķmu şu yerde turidiğandur, belkim uni men Alahiddinsizla qolğa çüşürüp alarmen» dep oylaydiken. Şundaq kılip yürüp, bir küni şu çiraķniñ yer astida olturup rem éçip çiraķniñ yer astida yok ikenlikini biliptu- de, endişige aman- esen qaytip çıķķinini, öziniñ tuğulğan şehiride ikenlikini bilip, derhal yolğa ravan boptu. Bir neççe déñizlardın, iğiz tağlardın, dest- bayavannırdın, sehra- şeerlerdin ötüp, aķır Alahiddin

turğan şeherge yétip keptu. Meğriplik adem bazargá çıkip, hélkniñ gep- sözlirini (164) tiñşaşka başlaptu. Bazardiki gep- sözler Alahiddin bilen uniñ sarayi toğrisida iken. Meğriptin kelgen adem aylinip yürüp buni uķuptu- de, suçiniñ kęşiǵa bérıp:

— Alahiddin dégen kim? -dep soraptu.

— Séniñ bu yerlik emeslikiñ körünüp turidu. Bolmisa, sen Alahiddinniñ kimlikini biler idiñ. U bekmu bay adem. Uniñ sariyini körseñ heyran ǵalisen, -dep cavab bériptu suçi. Meğriptin kelgen kişi suçiǵa bir teñge bérıp:

— Muni teñgini al, maña bir ĥizmet ǵıl, rast, men bu şeherniñ adimi emes, şuña Alahiddinniñ sariyini körgüm bar. Méni şu sarayǵa apirip ǵoy, -deptu.

Suçi meğriplik kişini sarayniñ aldǵa apirip ǵoyuptu. Meğriplik kişi sarayni aylinip çıkıptu. «Mundaķ sarayni séliş ıraǵniñ ǵuli meymun cinniñ ǵolidinla kélidu. ıraǵ muşu öyde boluşı mumkin» dep oylaptu. U ıraǵni ǵolǵa ıüşürüşniñ yolini oylaptu. Miskerniñ yéniǵa kélip:

— Maña on dane mis ıraǵ yasap ber, -deptu.

Keçķurun kélip teyyar bolǵan mis ıraǵlarnı élip kéliptu.

Tañ étişi bilen u şeherni ayalnıp «kona ıraǵni yéni ıraǵķa téǵişıp bérimen» varķiraptu. Keçte sarayniñ aldǵa kélip yene şundaķ dep varķiraptu. Alahiddin ovǵa çıkip kétip, öyde Budire Ĥénim yalǵuz ǵalǵan iken. U meğriplikniñ sözige ǵızıǵıp:

— U rast éytamdu- yalǵanmu? Buni sinax ǵılıp baķsam bolatti, emma sarayda kona ıraǵ yok, -deptu (165) ĥizmetçisige.

— Bar, -dep ĥizmetçi ayal, -Alahiddin bayniñ hocrisida bir kona ıraǵ körgenmen.

Ĥizmetçi ayal Budire Ĥénimniñ buyruķi bilen bayniñ hocrisida kona mis ıraǵni élip çıkıptu hem uni meğriplik kişige bériptu, yéni bir ıraǵni öyge élip keptu.

Meğriplik bolsa nahayiti ĥuşal bolup, ıraǵni koynıǵa sélip ǵarargahiǵa yol aptu. U şherdin çıkip pinhan yerge kélip, ıraǵni uvulıǵan iken, maymun cin yétip keptu.

Meğriplik kişi uniñǵa:

— Alahiddinniñ sarayini yurtumğa köçürüp qoy, -deptu. Közini yumup- açquçe saray Meğriplik kişiniñ yurtdağed kötürüptu.

Meğriplikniñ keçürmişini muşu yerde tohtitip, sultanga kéleyli:

Sultan oyğudin oyğinip, orda derizisidin qarisa, saray közünmigidek. Sultan özini basalmay hökirep yığlaptu. Vezir uniñ halini sorıgan iken, u:

— Saray keni? Qızım keni? -dep özini kaçatlaptu.

Ervahi uçqan vezir:

— Alahiddin şehiriger adem, hemme işni qilğan şu, uniñ hevplik ikenlikini allıkaçan éytqan idim, siz işenmigen helimu kemişsiz, emdi néme çare qolliniş kereklikini qarar qiliñiz, -deptu.

— Alahiddinni keltürünlar, kallisini alimen, -dep buyruq kıptu sultan callatlırıga (166).

Şu çağda Alahiddin şikardin qayıtu kelivatqan iken, yolda callatlarğa uçraptu. Callatlar sultanniñ buyruqini uniñğa yetküzüp, put- qolıga kişen- koyza selip urdıga heydep meniıptu. Şeher helki Alahiddinni bek yahşi köridiken, ular sultanniñ Alahiddinniñ kallisini alidıganlıqini añlap, ordıga seldek ekiıptu. Sultan Alahiddindin:

— Saray bilen qızım keni? -dep soraptu.

— Men nedin biley, -dep cavab beriıptu Alahiddin hem öziniñ gunahsızlıqini éyıptu. Lékin sultan uniñ kallisini eliş néyitidin yanmaptu. Alahiddini öltürüş için caza meydanıga elip kivatqan callatlarni körgen şeher helki yolni tosap, ordıga vekil evetip, Alahiddinni qoyup bermise ordini köydürüp, külini kökke soruydıganlıqlirini éyıptu. Buni añlığan sultan qorqup kéıptu hemde Alahiddinni öltürmeslikke vede kıptu. Lékin kızni tépip berişke on künlük möhlet beriı Alahiddinni qoyup beriıptu.

Alahiddin bir erik boyida néme qilişini oylap oturup qolini eriktiki suğa tıqqan iken. Çimçilak qolidiki yaddidin çıqip ketken üzük suğa çüşüp kéıptu. U üzükni sudin miñ teslikte tépip çıkııptu- de, uvulaptu. Şu hamman dehneş cin peyda boluptu. Alahiddin uniñğa:

— Sarayimni burunķi ornıǵa epkélip koy, -deptu. Üzüknıñ ķuli cin:

— Bu iş ménıñ ķolumdin kelmeydu, başķa telipıñ bolsa éyt, -deptu (167).

— Unsaķ bolsa, ménı sariyim bar cayǵa yetküzüp koy, -deptu Alahiddin.

— Emise közüñni yum- de, téz aç, -deptu cin. Şumdaķ ķilip közini yumup- açķuće Alahiddin saraynıñ aldıǵa kélip ķaptu. U öyge kirse, Budire ħénim yıǵlap olтурǵudek. U Alahiddinni körüp, özini érinıñ baǵrıǵa étiptu. Kórgenlirini sözleptu, meǵriplik ademniñ özini ħotunlukķa ķobul ķilişķa mecburliǵanlıķını, lékin buni ret ķılǵanlıķınımu yoşurmaptu. Alahiddin uñindin meǵriplik ademniñ ķıraķni ķeyerge tiķip ķoyǵanlıķını soraptu.

— U ķıraķni yénidin ayrimaydu, -deptu Budire ħénim.

— Sözümge ķulaķ sal, iy vapadarim, -deptu Alahiddin, -meǵriplik adem kelgende uniñǵa yaķşı muamile ķilip bille tamaķ yéyişini ötüngin. U tamaķ yéyişke başlıǵanda muşu uyķu dorisini ķandurmay ķaçisiǵa sélivet. U uyķuǵa ķökkende men uni öltürüvétimen.

Buduri ħénim Alahiddinni ķazaķķa yoşurup ķoyuptu. Bir ķaǵda meǵriplik keptu. Budire ħénim Alahiddinniñ déǵını boyiće uni caylaptu. Uniñ ħorek tartķinini ańlıǵan Alahiddin ķaznaķtin ķıķıp, yürikige piķaķ saptu, ķıraķni élip bir uvulıǵan iken, cin peyda boptu. Alahiddin uniñǵa:

— Muşu sarayni burunķi cayıǵa köçür, -dep buyruķ ķılǵan iken. Cin uniñ déǵen boyiće bica keltürüptu. ķızını oylap derize aldida yıǵlap olтурǵan sultan sarayni körüp uķķandek yétip keptu. ķızı ve küyoglı (168) bilen ķucaķlışıp körüşüptu. Alahiddinniñ kallisini alimen, déǵınıǵe puşayman ķiptu ve Alahiddin epu soraptu.

Alahiddin Budire ħénim bilen muşu sarayda uzak yillar ömür körüptu (169).

58. Sirlik Çüş⁶¹

Ƙedimki zamanda, meğribteki katte memliketlerniñ biride Zimir Şah isimlik bir padişah bolğaniken. Şanu şöhratte cahanga dastan bolğan bu padişahniñ san- sanaksız mal- çarvisi, üyür- üyür yilkisi, Rustemi dastandek palvan nökerliri ve heddi- hésabsız hezinisi bar iken. Alim ve hünervenler bilen neççe on şehir uniñ permanida iken.

Lékin, tacu teht, seltenetke şunçe séhiylik kılğan tekdir uniñ céniga peyvende, tehtige varis boğudek bir perzentke béhilik kıptu. Zimir Şah kündüzi dölet işi bilen şugullansa, kéçiliri elem caynamazlırığa yükünüp, bir oğul perzentiñ pıraķida şamdek érip ħudağa yiglaydiken.

Şundaķ künlerniñ biride hösn- camalığa tołğan kiçik ħotuni uniñğa bir kız perzent tuğup bériptu. Perzenti kız bolsimu, Zimir Şah ħudağa şükranе rehmetlerni éytip, kıziğa uzak ömür ve beht tileptu. Yurtniñ yétim oğul, tul ħotun, gérib- ħurvalırığa petnus- petnus teñgilerni çekip, ħeyr- saħavet kıptu (285). Kıriķ kün toy- tamaşa uyuşturuپ, kıziğa «Melike Dilnevaz» dep isim koyuptu. Melike Dilnevaz oynap- külgedek bolğanda, Zimir Şah kıziniñ şeripige meħsus yette béhişbağ yasatķuzup, bu bağlarğa yette iklim teveside bar dep kulaķ işitkenla gül- giyahlarni, yel- yemişlerni, çeraylıķ ķuşlarni hazır kıptu. Töt yüz kénizekni kıziniñ itaitige, kıziniñ kénizeklerniñ muħapizitige tapşuruپtu.

Melike Dilnevaz on yette- on sekkiz yaşlarğa kirip, hösn- camali tolup, heves- iştiyaķi ulğıyip ħalğan künlerniñ biride, kénizekleri bilen béhişbağda mey- şarab içip, bezme kılip çar- çarپtu, u kénizeklerniñ rahatbeş yelpügüçliri astida perizatteķ uħlaptu, uyķusida çüş körüپtu. U körġen çüşide ķorķup kétip şunçilik ensiz varķirap oyġiniپtuki, nale- peryadidin bağ içidiki del- dereħ, gül- giyahlar silkinip, yapraķliri tókülüپtu, kénizekler dir- dir titriپtu. Birmu kénizek uniñ çüşide néme körġenlikini soriyalmaptu. Melike Dilnevaz öz namidin permen çıkirip yurt içidin eñ usta muneccim ayalni tapķuzup, ayalni eñ içkiri, him ħanılarniñ birige yalguz élip kirip, işik- tünlülklerini

⁶¹ Sirlik Çüş. Kiliç Batur. Uyğur Ėelķ Çöçekleri. Pılanlıġuçılar: Abdurahim Ebey; Eġmet Emin. Urumçi. Şincan Ėelķ Neşriyati, 2006, ss. 285- 302.

mehkem taqap, körgen çüşini éytip, hekiy tebirini soraptu. Bir çağda bu hucridin heliki muneccim hotunniñ ténı bilen béşi başqa- başqa bolup çıqıptu.

Zimir Şah kızınıñ halıǵa éçinip, dili şikeste boptu. U Melike Dilnevazni aldıǵa çaqırtıp, körgen (286) ensiz çüşini atılık hek- hörmiti bilen añlap békişni éytiptu.

— İy kéremlik ata, -deptu Melike Dilnevaz, -edepsizlikimni keçürüñ, iptiharimni meshire kılıp, behtimge saye taşlıǵan bu leniti çüşümni sizgimu éytip bérelmeymen.

Melike Dilnivaz şu küni baǵda körgen yaman çüşiniñ elem- zerbiside tulǵınıp, qorqunçluq çöylüptu. Herkimniñ yurikige işk balası salǵuçı ahu közliri qanǵu tolup, yırtkuç tüske kırıptu, dadisini tañ qaldurup, kénizeklirige şundaq buyruq çüşürüptu.

— Hemmiñlar birdin at minip, kiliç bilen qoralliniñlar, şeer koçisiǵa çıkiñlar- de, közüñlar körgenla erkeknı kiliçtin ötküzüñlar! Kéni emise (287), arqamdın meniñlar! Méniñ sadıq servazlırim!

Melike Dilnevaz şuni depla kiliçini yalıñaçlap ordidin at çaptururup çıkip kétiptu. Töt yüz kénizekmı derhal at minip, kiliçlerini yalıñaçlap melikiniñ arqısidin şeer koçisiǵa çıkiptu. Şeerde kirginçilik başliniptu, koçılarda qan derya bolup, kaç- kaç, ahuzar pelekke yétiptu. Alte ayǵıçe erkekler öydin beşini çıkırmay, déhqançilik, soda- sétik ayalǵa qaptu. Melike Dilnevaz şunçilik güzel ikenki, u kiliçidin qan témitip şeer koçisiǵa çıkqanda, uni körgen bezi er kişiler uniñ camalı aldida cénini élip kéçip kétişke kıyalmay, kiliçi aldida meñdep qaptu. Yırak memliketlerdinmu ni- ni yigitler kélip uniñ étiniñ astıǵa yikilip, kiliçigá yem boptu.

Ahır şeer helkiniñ peymani tolup, Zimirşahqa mundaq erz yéziptu:

«Ey padişahıalem, sultani kérek, biz sizge sadıq puqralar iduq. Sizdek kudretlik padişahqa bizdek puqralar bolmısa bolmaydu, bizdek avam puqralarǵa sizdek kudretlik başpanah bolmısimu bolmaydu. Her ikki terep bir- birimizge mohtaç. Lékin, köziñiz körüp, qulikiñiz añlavatidiǵandu, alte aydın béri şhiriñizde kızıl kıyamet boluvatidu, qan derya bolup ékıvatidu. Kiziñiz Melike Dilnevaz kiliç astida nurgun bigunah erler harab boldu. Erler öylirimizdin baş çıkırmay, héçbir tirikçilik kıalmıduq. Çoñlar kiliçta, kiçikler aç- yalıñaçlıqta kırılı tügimekte. Siz derhal (288) kiziñizni insapqa çillañ, bihude

қан töküşni tohtansun. Eger yenila tohtatmaydiken, biz sizdek padişahımızdin tanımız, yırak ellerge kėtip, başqa padişahqa pukra bolimiz...»

Zimirşah pukralarnıñ erz- dadıǵa qulaq sėlip qızıǵa kóp nesihetler qıptu, lėkin Melike Dilnevaz yene şundaq deptu:

— Hayatla bolidikenmen, başqa ellerdiki erlernimu çanab tıǵitimen.

Zimirşah qızıǵa yalvurup:

— Ey ezizim, sen ħuddi qarıǵunıñ kızıdin yaş tamǵandek, meniñ vucudumdin tamǵan birla qız. Pütün ümidim, pütün şadlıqım sen bilen, sen neme desen şuni qılay, lėkin er kişilerni çanimiǵın, pukralar bolmisa biz kimge padişah bolimiz?! Ular yat ellerge kėcip ketse, tac- tehtimizge, hetta öz cėnimizǵımu ige bolalmaymız, yurtımız dışmanlerniñ ayıǵı astıǵa çeylinidu, -deptu. Dadisiniñ muraciitini ańlıǵan Dilnevaz:

— Undaq bolsa, pukralarınıñızǵa emr qılıñ. Men her cüme küni bir kün koçıǵa çıkimen, şu küni er kişiler koçıǵa çıkmısın, başqa künliri hayat endişisi qılmay öz heriketlerini qılışsun, -deptu.

Zimirşah qızınıñ bu telipige qoşulup koça- koçılarga, doquş- doqmuşlarga élan çıkırıptu. Şunıñ bilen melike vedisi boyıçe her cüme küni kénizeklerini élip koçıǵa çıkıptu, başqa künliri koçıǵa çıqmaptu, qan tökülüşmu az boptu (289).

Erkekler heptiniñ alte küni koça- restilerde öz oqetlerini qılıp, tirikçilik qedir ehval qınıǵa çüşüptu.

Şu zamanlarda meşriqte Zimirşahniñ permanıǵa boysunmaydıǵan yene katte şeher bolup, u şeherde Nurkamal isimlik bir şahzade bar iken. Nurkamal qeddi- qamet, eķil- parasette yėgane iken. Künlerniñ biride, meǵriblik Melike Dilnevazniñ yurt ehligе salǵan talapetlerini ańlaptu ve şu memliketke bėrip u telve melikini insapqa keltürüp, şu yurt ħelikıǵe asayışılıq yaritiş niyiti barlıqını dadisiǵa éytiptu. Nurkamalniñ dadisi yıǵlap turup şundaq deptu:

— Ey közümnıñ nuri, tünlimniñ çiriǵı, balam, bu niyitiñdin qayt. Senmu uniñ kiliçiǵa yem bolup meni daǵda qoyisen.

— Hatircem boluñ, -deptu Nurkamal, -men u melikini cinayettin tohtitipla kalmay, belki inayetlik kéliniñiz kılıp erlik burçumni ada kılimen.

Şuniñ bilen Nurkamal dadisiniñ duasini élip, nurgun altun- kümüşler bilen Melike Dilnevazniñ memlikitige keptu. Nurkamal şehir helki bilen ehvallişip, yurtniñ ehvalini çüşengendin kéyin, melikiniñ herkaysi ellerde teriplengen camalini körüp békiş için cüme küni koçıga çıkıptu. Lékin, herkandağ erkekni öziğe düşmen tutқан bu zalimniñ aldida yigitlik siyaki bilen körülmey, nazaketlik bir kız süpitide yasinip çıkıptu. Nurkamal Melike Dilnevazniñ at üstide kılıç (290) oynitip, kénizekliriniñ aldida kélivatқанlığını körüla yürikige işk okyalirniñ sancılığanlığını pemleptu. İhtiyari éklige boysunmay, öziñ kızlarçe libas kiyip çıkқанlığını unutup, at astıga yigilip piğan çekişke tas kaptu. Şu çağda Nurkamal adem puşti emes, belki yultuzlar içinde turğan nurane ayni körgendek boptu.

Şundağ kılıp, şahzade işk balasıga muptila boptu, hiyalga çöküp her küni bu yat şeherni aylinip yürüptu.

Bir küni Nurkamal şeherniñ eñ avat koçiliriniñ biride kétip bérıp mundağ bir işni körüptu: Çiraylık (291) yasalğan dukanda salapetlik bir bay sodiger olturuptu. Sévet kötürüvalğan bir kéri hotun u dukanda sodilik kılivétiptu. Bu çağda bu sodiger u hotunğa kayta- kayta salam kılıp, iltipat körsitiptu. Nurkamal bu işka bekmü heyran boptu- de, ayal ketkendin kéyin sodigerdin soraptu:

— Ata, hazir kelgen mezlum kim bolidu?

— Oğlum, -deptu dukander, -karisam, başka yurttin kelgende kersen. Hazir sen körgen mezlum Melike Dilnevazniñ inikanisi bolidu. Melike ete uniñ öyige çaç taritiş için bargudek, şuña u tarğak- süzgüç ve yelim éliška keptu. Hazir kolidiki nersilerni öyige koyup kélip, yene aptuva, çilapça algili kélidu.

Nurkamal saklap turuuptu. Köp ötmey melikiniñ inikanisi keptu- de, dukandin aptuva, çilapça élip yéniptu. Nurkamal uniñ arķisidin koça- restilerdeki miğ- miğ ademlerni arilap iz bésip méniptu. U ayal bir tar koçıga kayrilip öyniñ işiki aldiğa kelgende, arķisidin kélivatқан Nurkamal tuyuksız uniñ putıga ésilip yiglaška başlaptu:

— Vay ana, men dünyada anamğa şunçilik oħşaydıǵan özliridek ayalnimu tapidikenmen. Silini körüp ħuddi öz anam tirilgende dilim söyünüvatidu. Ħénim ana, maña ana bolsila, men silige ħulniñ ornida bala bolay...

U ayal Nurkamalniñ bu uštumtut naleşliridin çöçüp kétip:

— Ey bala, sarañ bolup ħaldıñmu? Nemişka bu namehrem ħolliriñda meniñ mübarek putlirimni tutup yürisen (292)? Tart ħoluñni! -deptu. Yigit yene yalvurup:

— Vay ana, men silini alte ay sergerdan bolup, deşt- bayavamlarni kézip, derya tektidin göher tapķandek aran taptım. Méni heydimey bir itniñ ornida élip ħalsila, bosuğilirida yatay, sili öylirige herbir kirip- çıķķanlirida zarıķķan közlirim bilen bir ħarivalay...

Ķuçıķidin neççe balisini ecel ħuşıliri élip ketken bu ħotun Nurkamalniñ issiķ köz yaşılrıda ériptu.

— Boptu, ħalsañmu ħal, -deptu u Nurkamalniñ béşini silap, -lékin bugün emes. Sen bilmeysen, bu şehirde Melike Dilnevaz isimlik bir melike bar. U herķandaķ erkeķni yaman köridu, er ħişılerni körüp ħalsa şu an çanap taşlaydu. Men uniñ inikanisi bolimen. U ete öyümge kélip maña çéçini taritip kétidu. Sen yaşıaşı ħalısaañ, bugün, ete, ögünmu öyümge kelme, şenbe küni kelseñ men bilen bimalal hal- muñ bolalaysen.

Nurkamal bu ħotun bilen ħuşal- ħuram ħoşlışıp bazarğa çıķıptu- de, uniñğa atap nurgun ħimmet bahalıķ kiyim- kéçeklerni élip, gilem ħurcunğa sélip inikana dégen küni öyge élip keptu.

Melike Dilnevazniñ inikanisi uni bu ħétim izzet- ikram bilen ħarşı aptu. Nurkamal ħurcundiki kiyimlerni uniñ aldıǵa tóküp şundaķ deptu:

— Ey ana, bu kiyimler rehmetlik anamniñ idi. Kim anamğa oħşısa şuniñğa béremen dep çöl- deştlerde (293) aç, ussuz ħilip, halim ħalmıǵan çağdimu égir körmey kötürüp yürdüm. Bugün bu kiyimler öz igisini taptı, anammu razi bolidu, ħudamu razi bolidu, menmu razi bolimen, ħolumni ħayturmaya kéyin ħalsila!

Şundağ kılıp, uzun ötmey bu ikkiylen yékin ana- balılardin bolup qaptu. Nurkamal her cüme künidin başlap künliri muşu öyde yetip- kopuptu. Bir küni Nurkamal anisiğa: «hec- hıracet kılsıla» dep biraqla on tilla bérivétiptu. Anisi şadalıqıdın közlirige yaş élip, uniñ ömri, behtige dua kıptu ve herqandağ muşkülige yardım kılıdığanlıkı hekkide köp vedilerni bériptu (294). Nurkamalniñ dili ümid çıraqliri bilen yéniptu. U vaqıtıni qolidin bermey, bir küni anisidin soraptu:

— Ey ana, Melike Dilevaz néme üçün erkeklerge şu qeder öç bolup ketti? Teñri hemme mehlukni cüp kılıp yaratqan emesmu? U boyığa yetken kız turup öziğe cüp izdimey erlerni çanap öltüridiken, buniñ siri néme?

— Ey balam, -deptu u ayal, -sen nahayiti müşkil bir soalni sorap qaldıñ. Bu sirni Melike Dilnevazniñ dadisi Zimirşahmu bilmeydu, puqralarniñ sürüşte qılışqa heddi emes, belki sen yeşmekçi bolğan bu müşkülatni bir alla, bir özi bilidu. Méniñ bilidiginim, u birneççe yılınıñ aldida bir çüş körgen, çüşidin ensiz oyğınip, has hucrisiğa bir muneccim ayalni çakırtqan. U ayalğa körgen çüş hekkide tebir éytquzupla, bu sirni özidila qalduruş üçün gunahsız muneccimni cénidin cuda qılğan.

Nurkamal yalvurup yene soraşqa başlaptu:

— Ey ana, méniñ pütün ömrümniñ menisi muşu sirni bilişke qaldı. Ademniñ inikanisi öz anisidinmu uluğ ve möhteremdur. Sili uniñ qandağ çüş körüp muşu halğa kélip qalğanlıqını sorap baqsıla, u herqançe vehşiy bolğandimu, émitken aq sütliriniñ yüz- hatirisini kılar.

— Ey balam, maña köp yaşlılıqlarni qıldıñ, saña qançe kılsammu qayturup bolalmaymen. Közliriñdin tökülüvatqan ünçe- mervayittek yaşlar derdliriñni sözlep turuptu (295). Ene şu yaşlırını burnumğa puravatqan vaqıtsız ecilimge pidakarlıq körsitişni ündevatidu. Heyr, yaşıydiginimni yaşıp boldum. U bu qétim kelginide sorap baqay, -deptu ana.

Nurkamal şadlık yaşlırını töküp aniniñ ayığığa yıqılıp, putlirini söyüptu.

Melike Dilnevaz k yinki heptide  a  tariti  üçün keptu. Bu  et m inikanisi h     an k rsetmigen iltipatlarni k rsitiptu, boylirini s t bilen yuyup, tenlirige upa y  ip,  a lirini  a t   idek s    k y limlar bilen patlap,  irik  tal  ilip  r ptu.

Melike Dilnevazni  ta tek y riki  rip, k  idek  ara  u k  li insap nuri bilen yoru ptu, inikanini   u   da erkileptu, balilik m hri bilen uni  ömür musapisi  atirilengen ma liyidiki  oru lara  söyüptu. Ene  u çağdila inikana c retke keptu:

  Ey  izim, -deptu u, - eni din bir gep sorimak  dim,    yildin b ri soriyalmay y rikimde  ada  bolup  aldi.

  Ruşset! -deptu Melike Dilnevaz.

  Bir  o u   enimni tileymen, -deptu inikana uni  a tizlinip turup.

   yt! -deptu Melike, -s t  ni  hörmiti    n ke tim.

  çizim, sen er  i ilerni  anigili    yildin   iptu, hetta  eni  h   - camali  a bi arar bolup  tini  asitiga y  il an ni- ni yigitlerni  anidi , buni  sevebi n me? (296)

Melike  u haman  ili ini yali a lap ornidin  a rapturuptu:

  Ey  eri, sağa bu gepni kim   retti? Sen ma a hiyle i letmek imu?

 inikana uni  ayigig a y kilip  unda  dep yiglaptu:

  Ey  izim,  eni ana  tu upla m ni   u  im a taşlap berdi, men sağa  izil  anlirimni  arisidin a  sütümni ayrip berdim.  u halal s tlirim bilen h       h    mni  tk  d m. Ene  u süt he  im    n  ili i ni  ini a sal!

Melike  ili ni  ini a s lip, inikanisiğa:

   eyr, s z  ni   irnis  bar iken, « izil  anlirimni  arisidin a  sütümni ayrip berdim» düşen sözü ta  bolup  at an y rikimni  ritti. Atam guta  ytip bermigen bu sirimni sağa  ytip b rey. Bira , ikkimizdin (297) ba  a her anda  bir insucin a lap  ildi an bolsa, s t  ni emes,  izil  eni ni, k z  ni  g hirini  emitken bolsa mu yüz- hatir  ilalmaymen, ba liri  a zeytun y  i    ip ot  oyuv timen! -deptu.

İnikana bir til, bir dilliki hekkide yüzlirige topa- tuprak çéçip kesem kıptu. Şuniñ bilen Melike Dilnevaz körgen çüş hekkide mundağ dep hesret ünçilirini töküptu.

— Men çüşimde cañgili mazandiranğa bérıp çiraylık bir kéyikke aylandım. Çöplerniñ uçini yep, pakiz bulaklardın su içip yayridim. Yénimda birdinla kélişken, yaş bir erkek kéyik peyda boldı. Biçare tilsiz bolğini üçün maña közliri bilen yékinçilik kıldı, bille oynıduğ. Añır uni dilim tartıp koşulduğ, şuniñ bilenla uniñdın bir kedemmu ayrılğum kelmey, huddi sayisidek egişip yürdüm. Bir çağda nazuk ayağlırım kapқан zerbiside kaldı. Canlırım kaçşap aççık peryad kıldım, işengen cüptümge yardım tilep telmürdüm. Birağ, cüptüm beşimğa çüşken tutkunluğ azabını az körüp, yürikimge yene vapasızlık henciri kadap koyup, karımay ketti. Şuniñ bilen aççık nale kılip oyğandım. Karısam, çöremde kénizekler, béhişbağda yétiptimen. Köñlümge çüşken bu çüşni sayisi méni azablidi. Derhal muneccim çağırttı, behti kara muneccim çüşümge: «siz bolğusi köyüñizniñ vapasızlığını körüpsiz. U yigit sizge huddi kéyikte vapasızlık kılidike...» dégen tebiri berdi. Bu sözni añlap uçkunlırım köz çanaqlırmıdın (298), elem zerdabliri til- tamaqlırmıdın étilip çıktı, şuña muneccimniñ kallisini aldim. Vapasız yigitlerniñ zeherlik tırnaqlırıda pakiz vucudumni bulğımaslık üçün toy kılmaslıqқа ehde kıldım. Lékin, insan ikenmen, bille uçқан bir çüp turnini körsemmu yüreklirim eşk ateşlıride örtendi, maña vaypasız bolup yaralğan pütün erlerge kehrim örlidi. Şuña, kılıçımniñ bisini erlerniñ keni bilen suğırıp, söñeklıride bilidim.

İnikana Melike Dilnevazniñ hesretlik sergüzeştılrini añlap çağlırını yulup yıglaptu. Melike Dilnevaz kaytar çégıda uniñdın bir til ve bir dilliki hekkide kayta- kayta kesemlerni élip, öziniñ bu yoldın yanmaydığanlıkını bildürüp ant çıptu.

Etisi Nurkamal kelgende inikana cénığa tevekkül kıptu- de, Melike Dilnevazniñ éytқанlırını zir- zevelirigiçe töküp bériptu.

Nurkamal birқанçe kéçilerni bidar ötküzüp, añır mekset çokkısığa çıkıdığan bir yol tepiptu. U gödek çağlırıdıla ata ordısıda zamanniñ eñ meşhur ressamlırıdın ilim alğan kamaletlik ressam bolğaçқа, derhal tutuş kılip, Zimirşahniñ ordısığa yékin bolğan doğmuştın nurğun pul heclep imaretlik cay sétıvaptu. Altun- kümüşlırı yétişmigende étiniñ altun cabduqlırını pul kılip, orda siyaqıda bézep kırık égizlik munça saldurup,

munçiniñ aldığa puhta matériyallar bilen bir tam tahta yasitip, uniñğa nurdinmu tépilmeydiğan yarkın renkler bilen mundaq bir tesviriy resim siziptu (299):

Ot- çöpler yelpünüp, süzük bulak suliri şildirap ékip turğan cañgili mazandiran, kapқан zerbiside silkinip, közliridin elem yaşlırını töküvatқан bir erkek kéyik, uniñ bilen bir cüplüki nahayiti éniq, lékin cüptiniñ peryadiğa pisent kılmay kétévatқан bir çışı kéyik.

Nurkamal bu resimni şundaq ustilik bilen siziptuqi, resimdiki erkek kéyik közliridiki miskinlik, hayat muhebbiti, cüptige bolğan telmürüş ve vapasızlıq üçün ağırniş tesvirliri bilen kişiniñ közige huddi şu kara kün bésığa çüşken bir hayat kéyik körünüptu. Kéçip kétévatқан çışı kéyikniñ pütün kıyapetliride, bolupmu közliride vapasızlıq, nadanlıq eks étip körünüptu. Bu resimni körgen herqandaq kişi, hetta öz erlirige vapasızlıq kılgan ayallarmu erkek kéyikke iç ağıritip, cüptige qarımıgan çışı kéyikke lenet oqıptu.

Birneççe kün içidila bu munçiniñ dañkı azade ve pakizliki bilen pütün sheerge tarilıptu. Melike Dilnevaz cüme küni kénizekliri bilen yene erlerni çépiş üçün koçığa çıkıptu. U yiraqtinla bu resimni körüp at çapturup keptu- de, resimge qarap tañ kélip, resimdiki menzirige ve uni körüvatқан öz közlirige işenmey kıptu. Özini tohtitivélip, attin çüşüpmu körüptu. Ahir çinlikқа guvahlıq béreleydiğan resimdiki rohiy tesevvurlar uniñğa hayatta erlerge ayallarnıñmu vapasızlıq (300) kılidıǵanlıqini, vapasızlıq erlerdila bolup qalmay, ayallardimu bolidıǵanlıqini çüşendürüptu.

Melike derhal kénizekliri arkıliq munçiniñ hocayinini çağırǵuzuptu, lékin munçe hocayini Nurkamal kénizeklerge işikniñ arqisida turup şundaq cavab bériptu:

— Keçürüñlar, kénizekler, men ayal bendiler bilen yüztura sözleşmeymen. Melikeñlar capa bolmisun.

Bu heverni añlıǵan melikiniñ qanliri qaynap, qehri örleptu. Munça işiklirini bozup basturup kırıptu, Nurkamalni öz levzi bilen çağırıptu, Nurkamal melikiniñ aldığa bésığa çapan artip çıkıptu.

— Çapiniñni al! Sen bilen sözlişidiǵan gépim bar, -deptu melike.

— Yoqsu, melikem, -deptu Nurkamal, -men ayal kişilerge özümni körsetmekke ehde kılğanmen.

Melike téhimu taqetsizliniptu:

— Néme üçün?!

— Munçiniñ aldidiki resimni öz kolum bilen sizğanmu, -deptu Nurkamal, -buniñdin beş yıl burun bir çüş kördüm, çüşümde canğili mazandiranga bérıp çüşniñ karamiti bilen kéyikke aylandım. Kéyin ene şu resimdiki çışı kéyik bilen cüpleştım. Bırak, ançe uzun ötmeyla, çüş bolsımu, bésımğa resimdiki kara kısmet çüşti, çüşümni añlığan müneccimler behtsizlikimge bésaretlerni berdi. Men yurtumda şahzade idim. Bu kara çüşniñ vesvesisi bilen yurtumdın köñlüm qaldı, terkicahan boldum... (301)

Melike şu haman Nurkamalniñ bésidiki çaçanni çörüp taşlıvétıptu. Uniñ kéleşken bestini körüp, kılıçığa puşayman bilen qaraptu. Nurkamaldınmu subatlıq talay yigıtilerniñ bésini alğan melike kılıçiniñ hun témip turğan bislrini munçiniñ taş tüvrüklirige urup kaytıptu. Melike gurur ve kızlıq acizliki bilen Nurkamalğa şundaq deptu:

— Dilimniñ kulupini açqan ey yigit, seniñ bu sehirlık resimiñ meniñ seniñkidinmu kattıq étıkadımni suslasturup, irade taqlirimni gulatti. Buhude tökken qanlirim mana şu demde vicdan eyneklirige çaçravatıdu. Namu emalıñni kéyin soraymen. Méni hazırla emrıñge al!

— Her ikkimiz étıkadımızdın, kılğan ehdimızdın keçken bolımız, -deptu Nurkamal, dadıñızniñ rayı qandaqkin?

Melike Dilnevazniñ buyruki bilen Zimir Şahniñ aldığa heverçiler bériptu. Bu heverni añlığan Zimir Şah elniñ kelgüsi tinçliki üçün kulaqlirığa işenmey qaptu, huddi koynidin ay çıkqandek huşal boptu. Nurkamal ordığa çağırtilip, şahane ziyapetlerge dağıl boptu. Pütün yurt helki bu acayip yigitke teşekkür éytiptu. Démi ötkür kişiler uniñ ömrige ve behtige yiglap turup dua kılışıptu. Zimir Şah öz yurtida kırık kün toy kılıp helkke aş bériptu. Küyoğliniñ köñli üçün pütün nökerler bilen kuda yurtığa tentene ve dağduğa bilen kızni evetiptu (302).

59. Şah Bilen Şatuti⁶²

Burunķi zamanlarniñ biride Naman isimlik bir padişah ötkeniken. U padişahniñ hizmetinde beş vezir, nurgun lavuleşker, yüzdin artuķ qavul serkerde hem padişah oridisi içide hevp- heter, beht- saadettin beşaret berip turidiğan, padişah her qandaq nersidin eziz köridiğan dana bir şatuti bar iken, şuña şah seltenetlik téhtide hatircem olturidiken.

Bir kün şatuti şahniñ huzuriğa kirip, şahnin munularni iltimas kıptu:

— Ey hörmelik şah, maña kırıķ künlük ruşset bersiler. Men ata- animdin, qan qerindaşlırimden ayrilep, özliriniñ hizmetliride bolğili on ikki yıl boptu, men ular bilen körüşüp kélivalsam!

Şah sarasimige çüşüp:

— Ey eziz şatuti, saña ruşset bersem sen kelmeysen, şuña barmiseñ, -deptu. Şatuti şahqa yalvurup:

— Bizniñ neslimiz ezeldin vedige hilaplıķ qılmaydu, yalğan sözlimiymdu, menmu hergiz yalğan sözlimeymen, qayıtip kelmeslikke heddim emes, -deptu. Şah ilacsiz (270) şahutige kırıķ künlük ruşset beriptu.

Şatuti şahniñ ruşsitini algandin keyin yolğa ravan bolup, açlıķ, teşnalıķ, harinılıķqa berdaşlıķ berip, kéçe- kündüz uçup tağ- édirlarni, çöl- cezirilarni arqıda qaldurup öz yurtığa beriptu, başqa şatutiler bilen didarlaşqandin keyin melum boptuki, uniñ atisi qaza tapqanğa yette yıl, anisi qaza tapqanğa töt yıl boptu. Şatutilar:

— Eger sekkiz kün burun kelgen bolsañmu, akañ bilen körüşüvalğan bolattiñ, akañmu uzun müddet ağırip sekkiz kün ilgirilar qaza qıldı, -deptu.

Şatutiniñ qayıtış vaqtımu bolup qaptu. Biçare şatuti ana makanini qanğudek aylinip bolalmaptu, biraq vedige vapa qiliş lazım. Musapir dostiniñ derdini çüşengen başqa şatutilar:

⁶² Şah Bilen Şatuti. Buqa Mozaylaptu. Uyğur Helq Çöçekleri. Pılanlıquçılar: Abdurahim Ebey; Eñmet Emin. Urumçi. Şıncan Helq Neşriyatı, 2006, ss. 270- 276.

— Sen yine kaytmaqçı boluvatisen. Bizniñ saña sovğat kılğudek, padişahniñ nezeridin ötküdek çoñ sovğitimiz yok, şundaqtimu bir tal uruq sovğat kılayli, bu uruqni térip ündürüp, östürüp méviletkendin kéyin mévisini yégen adem kırımaydu, kéri bolsa, yaşlıkığa yanidu, -dep uruqni şatutığa bériptu.

Şatuti bu hisletlik uruqni çışlep, buraderleri bilen hoşlışıp Naman Şahniñ dergahığa karap uçuptu. U menzillerni arqıda qaldurup, miñ bir renc- müşekketiniñ kaytip kelgenlikige huşal bolup, ordida on kün bezme- ziyapet ötküzüptu. Şatuti Şah élip kelgen (171) hisiyetlik mévi uruqini Şahqa tekdim kıptu. Şah:

— Ey dana Şatuti, bu uruqniñ hasiyeti néme? -dep soridiğaniken, Şatuti uruqniñ hisletlirini sözlep bériptu. Padişah:

— Men uzundın buyan uzun ömür körüşni, yaşırışni arzu kılip yürettim, muradım hasil bolidiğan boptu, -dep téhimu huşal boptu. Naman Şah öziniñ oñ qol vezirini çaqırıp:

— Bu uruqni munbet yerge tikip, suğirip, östürüñ, mévisi pişkanda aldimğa ékéliñ, uniñsiz aldimğa kelmeñ, -dep buyruptu.

Vezir perman boyıçe ordidin çıqıp tecribilik bağvendin birni tépip, meslihet bilen yahşı yerni tallap héliki uruqni térip undürüptu.

Köçet beş yillik pervıştin kéyin çéçeklep méve bériptu. Lékin, şu köçet tikilgen cayniñ yénidiki kona tamliқта bir yılan yaşaydiken, yılan vezirniñ gep- sözidin bu köçetniñ mévisiniñ ademni yaşartidiğanlikini bilivalğaniken, şuña u yılan kamardin béşini çıkırıp derehniñ mévisiniñ pişişini kütüptu. Añır méve pişika başlaptu. Peyt kütüvatқан héliki yılan her küni kéçisi uvisidin soylap çıqıp derehke yamişıp, qaysi méve pişkan bolsa, şu mévige zeherlik neştirini sancıp, méve şirnisini şorivaptu. Buni vezir sezmeptu.

Bir küni vezir pişkan mévilerni altun légenge élip padişahniñ aldığa ekeriptu. Padişah (272):

— Bu hisletlik mévini aldi bilen dadamniñ tamıqini étidiğan aşpez ustamğa bérey, uniñdin kéyin men yey, -dep, derhal aşpazni çaqırıptu. Padişah aşpizge:

— Özliri neççe yildan béri hizmitimde bolup kéri kaldila, bu mévi dana Şatutiniñ alahide sovgiti. Bu mévini kim yése yaşıridu, şuna aldi bilen özlirini égiz tegsun dep çaķırǵanıdim, yep körsile, -deptu. Aşpez alemce huşallıķ bilen mévidin birni élip şundaķ yégeniken, cayidila yıķılıp ölüp ķaptu. Padişah gezeplinip:

— Bu ebleh Şatuti méni ķestligeniken, halak bolǵılı tas ķaptimen. Callat, bu Şatutini óltürüñlar! -dep perman ķiptu. Şatuti bolsa, derhal uçup kökte ikki aylangandin kéyin:

— Ey yénik pikirlik Şahim, men sizge yamankıķ oylıǵan emes. Bir küni bolmisa bir küni sir éçilidu. Hazırçe biz hoşlısaylı, -deptu- de, uçup kétiptu.

Şuñindin başlap helķ içide: «padişahniñ bégida adem yése ólidıǵan méve bar iken» dégen gepler tarkiliptu (273).

Emdi gepni Şatutidin añlaymız:

Şatuti padişahniñ ordisidin çıķıp öz yurtıǵa bérıp, öziniñ buraderlirge ģasiyetlik uruķtın ecel mévisi pişķanlıķını sözlep bériptu. Dana şatutılar teeccüp bilen ģıl perezlirini otturıǵan kıoyuşup: «yahşisi kélir yili méve pişştin ilgiri sen şahniñ bégıǵa bérıp kéçe-kündüz yoşurunup mévini közetkin» déyişiptu. Şatuti yahşi meslihetler boyıçe ķaytıp, héliķi ģasiyetlik mévi közitişke başlaptu ve mévi pişķan kéçisi yılan çıķıp méviniñ şirnisini şoraydıǵanlıķı séziptu- de, yene ķaytıp ehvalni başķa şatutılardıǵa éytiptu. Şatutılar unińǵa her ģıl meslihetlerni bériptu.

Emdi gepni muşu şeherdiki dańķ çıķarǵan ķimarvazdin añlaylı:

Bu şeherde bir kéri ķimarvaz bar iken. Bir küni bu kéri ķimarvaz öziniñ barlıķ mal- dunyalirini utturup bolup, başķa ķimarvazlardın pul ótni élip yene ķimar oynaptu, unimu utturuvétiptu. Unińǵa asman yıraķ, yer ķattıķ keptu. Ķimarvazlar:

— Pulimizni hazır ber, bolmisa, ceniñniñni alimiz, -deptu. Amalsız ķalǵan ķimarvaz ólüvélişni oylap, başķılardı:

— Men padişahniñ bégidiki bir tüp derehniñ tüvige biraz pul kömüp kıoyǵan, şu yerdiki pulumni élip bérey, bille baraylı, -deptu. Başķa ķimarvazlarmu maķul boluşup,

héliki derehniñ tüvige kélişiptu. Qerzdar qimarvaz (274) bolsa, ölüvéliş niyitide héliki derehniñ tüvige keptu. Paylap turğan Şatuti derehniñ égiz şéhidiki yılan yékin kelmigen bir tal mévini uniñ aldığa taşlaptu. Qimarvaz aldığa çüşken mévini élip yégeniken, ölüş uyaқта tursun, yaş yigitke aylinip qaptu. Buni sezmiyen qimarvazlar:

— Hey, héliki bizge qerzdar qéri qéni? Yoqap kettiğı, -deyişiptu. Qerzdar qéri qimarvaz:

— Hey, kimni izdeysiler? Mana men yéniñlarda turimengü! -deptu. Başqılar:

— Biz séni néme qilimiz?! Biz qerzdar qérini izdepimiz, -deptu. Qéri qimarvaz bolsa:

— Vay ağıniler, qerzdar qéri qimarvaz men bolimen. Men ölüvéliş niyitide bu yerge kélip ecel derihiniñ mévisini yégenidim, ölmey, eksiçe yaşırip kaldım, -deptu. Başqa qimarvazlar:

— Sen qerzni bériştin kéçip özgirivapsen, padişahniñ aldığa barımız, -dep cédelgovğa bilen padişahniñ ordisiğa kirişiptu.

Padişah govğaçılarıniñ geplirini añlıgandin kéyin, qerzdar qimarvazdin soraptu:

— Sen qandaq qilip yaş boluvaldıñ?

— Men, -deptu qéri qimarvaz, -kimar oynap qerzdar bolup qalğandım, bular qıstap turuvaldı, kézimni töliyelmigeçke ölüp qutullay, -dep, ecel mévisini yégenidim, muşundaq yaşırip kaldım.

Padişah heyran hes qilip, yasavullardin birini çaqırıp (275) héliki mévini élip kélişke buyruptu. Muşu veqeler boluvatqanda, Şatuti yılan şirnisini şorivalğan mévilerniñ hemmisini üzüp adem barmaydığan yıraқ yerge taşlıvétip ülgürüptu. Birdemdila mévi keltürülüptu.

Vezirler arisida qéri bir vezir bar iken, padişah aşu qéri vezirni héliki mévini yéyişke buyruptu. Vezir mévidin bir tal élip yégeniken, derhal yaş yigitke ayliniptu, andin padişahmu yep yaşlıqığa yéniptu. Padişah bu qerzdar qimarvazniñ qerzini tölep bériptu hemde her- bir qimarvazğa ömür boyi yetküdek altun- kümüşlerni inam qıptu.

Bu ehvallardin heverdar bolup turğan Şatuti Şah ordisiğa kirip hörmet bildürgendin kéyin, Şahqa qarap:

— İy padişahialem, mendin orunsiz gumanlinip, méni ölümge buyruğanidile, emdi men sovğat kılğan urukniñ mévisini yep yaşırip qaldıla. «Guman imanni kaçuruptu» dégen gep rast iken. Hélihém bolsa, kéri aşpezniñ ölüşige sevebçi bolğan yilanni kona tamliktin tépip öltürmisile, yillarniñ biride yene birkim gezeplirige uçraydu. Emdi méni öltürsilimu meyli, -deptu- de, padişahniñ aldida turuptu.

Şah Şatutidin epu soraptu ve ordida kélip, dana meslihetlirini bérişni ötünüptu. Emma, Şatuti kanat kaqqınıçe uçup kétéptu. Padişah bolsa, Şatutini aldirap- saldirap ölümge buyrup qoygınığa hesret- nadamet çekip köp qaygıuruptu. Şuniñdin kéyin aqıllar: «pitniñ aççıqida çapanni otqa salma!» dégen hékmetlik sözni qaldurğaniken (276).

60. Melike Maral Hékayesi⁶³

Burunki zamanda bir şeherde üç kembeğel bala bolup, ular kündilik turmuşini otunçılıq kiliş bilen qamdaydiken, eger birer kün otun sarmisa aç qalidığan.

Bir küni bu üç otunçı otun ekelgili bérıp, otun keskili her terepke bölünüptu. Otunçılarniñ biri tazimu yoğan bir kötekke duç keptu. U kötekçi tolimu teslikte kolap aptu. Qarıgudek bolsa, kötekniñ astida çoñkur bir öñkür körünüptu. Öñküрниñ içige sepsélip qarisa, uniñ astida nurgunlığan altun- kümüşniñ yatқанlıқını körüptu. Biraq, özi yalguz éliška çami yetmigeçke, héliki ikki ağınisini başlap keptu. Ular depiy- dunyalarni kandaq éliš tuğrisida meslihetlişip, otun bağlaş üçün élip kelgen arқанlırini bir- birge ulap öñkürge tapkap baqqaniken, öñküрниñ astıǵa yétiptu. Şuniñdin kéyin öñkürge kimniñ çüşüş toğrisida detalaş kıptu. Öñkürge kéyin kelgen ikki otunçı qérindaş bolğaçqa, öñküрни tapқан balini çüşüşke devet kıptu. Öñküрни tapқан bala bolsa, ikki qérindaşniñ birini çüşüşke devet kıptu. Héliki ikkisi (52): «Öñkürgimu çüşmeymiz, altunlarnimu almaymiz» dégendin kéyin, öñküрни taşlan otunçı bala çüşüşke mecbur boptu. Otunçı bala

⁶³ Melike Maral Hékayesi. Ecdiha Yiğit. Uyğur Hëlq Çöçekleri. Pılanlıguçılar: Abdurahim Ebey; Eñmet Emin. Urumçi. Şincan Hëlq Neşriyati, 2006, ss. 52- 90.

arķańǵa baǵlinip öńküрниń astıǵa çüşse, rastınla nurgun altun- kúmüş torǵudek, altunlarnıń yénida bolda bir sapal komzek bar iken. Otunçı héliķi komzekni arķańǵa baǵlap, altun- kúmüşlerni uniń içige kaçılap üstige çıkırıp bériptu. Töt- beş kétim çıkırıp bergeniken, altunlarmu tügeptu. Ańırda u üstidiki aǵınlirige: «Emdi komzekni çüşürmeńlar, men çıkıp kétimen» dep varķıraptu. Héliķi ikkisiniń niyeti buzulup: «Uni tartıp çıkırıvalsak dunyaǵa şerik (53) bolidu, unińdin köre öńkür astida kélivermemdu» déyişiptu- de, héliķi balini öńkür astida qaldurup yolliriǵa varan boptu.

Öńkür astida qalǵan otunçı bala yıǵlaptu, lékin amal bolmaptu. Birkemde u hoşını yıǵıp qarıǵudek bolsa, öńkür içide qayaqkıdur sozulǵan bir yol turǵudek. U: «Tevekkül, huda» dep, héliķi yol bilen birdem mańǵaniken, yuruklukmu tügep, qarańǵulukta qaptu. U qarańǵuda temtilep- siypap méńivergeniken, ańır bérıp bir tamǵa taķışıptu. Tamni siypap mańǵaniken, bir yoçuk peyda boptu. Sepsélip qarısa, bu bir işik iken, işikniń içi teripi yupyoruk iken. Otunçı bala néme bolsa bolsun bir kirip baqay, buniń içide néme karametler bar körüp baqmaymu: «ya hüdaniń emri, pirniń emri» dep, işikni ittirip éçip kirip qarıǵudek bolsa, aldida nahayiti güzel bir baǵ turǵudek. Baǵda túrlük- túrlük quslar sayrap turǵan, méviler pişip turǵan. Buni körüp Otunçı bala ölgen ademni cennetke kiridu devatatti, men rastınla cennetke kirip qalǵan oǵşımamdimen, dep heyran boptu. Şu heyranlıq içide qarısa, baǵniń içkiri teripide bir çimenlik meydan turǵudek. Otunçı meydanǵa bérıp baqmaqçı bolup, aldidiki yalguz ayaǵ yol bilen birneççe kadem mańǵaniken, şu haman nurgun yılanlar peyda bolup otunçını qorşıvaptu. Otunçı özini orıvalǵan bu yılanlardın qandaq kutuluşniń amalını oylap aldı teripige qarǵaniken, çimenlikniń otturisida bir şıpań peyda bolup, uniń üstide uzunluķi ikki ğulaç kélidiǵan nahayiti yoǵan bir yılan (54) tikkide turǵudek. Otunçı buni körüp, ya alla, yılanlarnıń padişahıǵa emdi uçraptimen- de, bu yılan méni pütün yutuvétidiǵan boldi, dep etrapıǵa qarısa, özini otturiǵa élivalǵan héliķi yılanlarnıń birimu yok. Buni körüp otunçı téhimu heyran boptu, şıpańǵa qarısa, şıpańniń üstide yılan emes, bir qız olturǵudek. Otunçı hata körüp qalmıǵandimen? Dep oylap, közini uvulap, çapaqlırını sürtüvétip qarısa, rastınla acayib bir güzel qız olturǵudek. Otunçı bu néme iştu? dep, bir bésip- ikki bésip şıpań yerepke qarısa méńiptu. U yékin (55) barganda, héliķi qız:

— Ey yigit, buyaqqā çikiń! -deptu. Otunçı:

— U yerge kandaķ çıkimen? -dégeniken, kız:

— Şipañniñ arķa teripige ötsiñiz, şota bar, şuniñ bilen çıķiñ, -deptu. Otunçi şota bilen uniñ kęşiķa çıķiptu. Eslida bu kızniñ ismi Melike Maral bolup, tuġulġandin tartip taki şu kemgiķe hęcķandaķ insańķa körünmigeniken. Otunçi şipañniñ üstige çıķķandin kėyin kız:

— Ey yigiti siz néme adem? Kandaķ bolup bu yerge kėlip ķaldıñız? -dep soraptu. Otunçi bėşindin ötker serġüzeştlerini kızķa toluk bayanķiptu. Yigitniñ keķürmişlirini ańlıġan Melike Maral:

— Undaķ bolsa, emdi siz muşu yerde ķépķeliñ, -deptu. Otunçi:

— Men bu yerde ķépķalsam bolmaydu. Méniñ ķeri anam bar, men künde otun sétip anamni bėkip kėlivaţķanıdim. Hazir anam aţtin ölüp kettimu yaki hayatmu bilmeymen, şuńa siz méni bu yerdin tézrek çıķirivetsiñiz, -dégeniken, Melike Maral:

— Eñ yaķşısı, bu yerdin ketmeñ, aniñiznimu muşu yerge ekėlivalimiz. Eger bu yerdin ketsiñiz aķiviti yaķşı bolmaydu, -deptu. Yigit yenila: «kėtimen» déġendin kėyin, Melike Maral:

— Siz «cahańşah bilen Bilķiyaniñ uķrişisi» déġen hėkayini ańlıġanmu? -dep soraptu. Otunçi: «yaķ!» dep cavab bergendin kėyin, Melike Maral (56):

— Undaķ bolsa, men sizge şu hėkayini éytip bėrey, ańlap turuñ. Hėkaye tüġigendin kėyin bir ķaraġķa kėlersiz, -dep hėkayini başlaptu:

Burunķi zamanda bir şeherde bir padişah ötkeriken. Uniñ birla oġlı bolup, uniñ ismi Cahańşah iken. Padişah bu oġlıni nahayiti edeplik ķilip terbiyilep çoñ kıptu. Cahańşah on alte- on yette yaşlarķa kirġende, bir kuni çüşide bir kızni körüp unińķa aşık bolup ķaptu. Şunińdin kėyin u kündin- künġe oruķlap, aş- tamaķtinmu ķaptu. Buni körġen padişah bilen ħanişi meslihetlişip, Cahańşahniñ öylep ķoymaķçı boptu. Ular özliriniñ bu meslihitini Cahańşahniñ ikki aġınisi arķılıķ unińķa éytipu. Cahańşah ikki aġınisiġa:

— Siler ata- animġa yetküzüp ķoyunlar, men hazir öylenmeymen. Ata- anam men toġruluk ġem yėmisun. Méniñ birla arminip bar, u bolmisu cahan körüş. Men muşu

arminiga yetsem, andin kéyin öylimen, -deptu. Cahanşahniñ aġiniliri bu gepni padişahğa yetküzgeniken, padişah:

— Aldi bilen öylinip, andin kéyin cahan kézip kelsimu bolidiġu, -deptu. Cahanşah bolsa, dadisiniñ déginigen zadila könmeptu. Padişah yalguz oġliniñ telepini orundap bériş üçün, ħezinidin nurgun mal- dunyani bérıp, héliki ikki aġinisini қоşup, oġlini cahan körüp kéliş üçün yolğa atlanduruptu.

Cahanşah öz şhiridin ayrılıp, yol üstidiki hemme (57) şehirleri arılap alte ay çamisida yol yürüptu. Barġanla şehirde başqa iş qılmay çüşide körgen héliki kızni izdigen bolsimu, lékin kızni tapalmaptu. Vaqtiniñ uzirişi bilen ularniñ élip mañġan mal-dunyalirimu tügeşke başlaptu. Bir küni Cahanşah ikki aġinisige:

— Üçimizniñ muşu méñişimizde yene az kündin kéyin yol rashotimiz pütünley tügeydu, şuña siler hazir qalġan dunyaniñ bir kismini élip yol rashoti qılıp yurtқа қайtıñlar, men birқаңce kündin kéyin arқаñlardin yétip barimen, -deptu- de, ata- anisiġa қаритip bir parçe het yézip ularniñ қолиġa tutқuzup, ikki aġinisini öz şehirge yolğa selip қoyuptu.

Ular öz şehirge kétéversun, biz gepni Cahanşahtin añlayli:

Aġiniliri ketkendin kéyin Cahanşah yetila aldıġa қарap méñivériptu, nurgun çöl-cezirileri, nurgun avat şehirleri arılap, çüşide aşıq bolġan kızni izdigen bolsimu, u kızdin héçqandaқ dérek alalmaptu. Aqivet u yene bir şehirge kelgende, yénida ħiracet қıldıġudek héç nérse қalmaptu. U öz- öziġe: «Emdi қандақ қилиş kérek? Bu şehirde méniñ şehirde ikenlikimni bildiġan héçkim yok, şuña men medikarlıq qılıp bolsimu pul tépip yolumni davam qılıp, murad- meqsitimge yétişim kérek» deptu- de, şu künla medikarlar baziriġa bériptu. Cahanşah medikarlar bazirida ħéridar kütüp olturġaniken, bir bay kélip:

— Kim maña işlep bérişini ġalisa künige bir tilla bérimen, -deptu (58). Adette bir tilla üçün bir medikar bir ay işlep béréttiken. U kişiniñ bundaқ көp heq bérimen déginini añlıġan medikarlar uniñ özliri qılıp kétélmeydiġan éġir işқа sélişidin қорқup, men işlep bérey, démeptu. Cahanşah bu adem қандақ işқа salidiġandu? Herhalda ölümġiġu buyrumas. Uniñdin başqa herқаңce éġir iş bolsimu, işlep bir tillasini alsam birer aylıq yol

hıracitini raslivalidikenmengü, dep oylaptu- de: «men işleymen» deptu. Hélikı bay Cahanşahni öyige başlap bérıp:

— Balam, mana bu méniñ öyüm. Biz işni ahır péşin mezgilide başlaymız. Sen hazır tamak yep, uhlap aram élip turğın, -dep yahşı taamlarnı teyyarlap bériptu. Cahanşah, bu kandağ gep boldı? İşni ahır péşında başlaymız deptu. Bu kandağ iştu? Dégen endişe bilen tamakmu yémey hem uhlımay öre olturuptu. Kütken vaqıtmu yétip keptu. Ahır péşin mezgilide bay öyge kirip:

— Balam, aram élıvaldıñmu? -dep soraptu, Cahanşah: «hee» dégendin kéyin, bay uni hoylığa başlap çikip:

— Mavu éğilda yoğan bir kécir bar, şu kécirni yétilep çıkkın, -deptu. Cahanşah éğılğa kirse, derveke yoğan bir kécir turgudek. Cahanşah uni yétilep çıkqandın kéyin, bay: «keynimdin mañ» deptu. Ular şu mañgançe şehir sirtidiki tazımu éğiz bir tağniñ tüvige bériptu. Bay Cahanşahka kécirni tulumçılar soyuşni buyruptu. Cahanşah kécirni tulumçılap soyuptu (59). Bay Cahanşahka:

— Balam, emdi sen bu tulumniñ içige kirisen, men uniñ ağzını bağlap koyımen. Avu uçup yürgen yoğan kuşlarnı kördüñmu? Aşu kuşlar buni yéyiş üçün tulumni kötürüp uçup mavu éğiz tağniñ üstige açıkıdu. Ular térini çokulap teşkende, sen uniñ içidin çıkısañ, kuşlar ürküp yırak kaçıdu. Tağniñ üstide nurgunlığan aliyéşil taşlar bar, sen şu taşlarnı haltığa kaçılup, bu arkan bilen maña çüşürüp bérisen. Bu tağka çıkış tolımu müşkül hem heterlik çıkıklı bolmaydu. Tağ üstige çıkkan ademniñ tövenge çüşüci oñayrak bolıdu, sen korkmay méniñ déginim boyice kılğın, -deptu- de, Cahanşahni tulumğa sélip ağzını yoğup koyup özi yérakka bérıp karap turuptu. Dégendek, aridin biraz vaqıt ötkende, nurgunlığan tazkarılar uçup kélip (60) tulumni kamallap kötürüp uçup, tağniñ üstige élip çıkıp çokulap yéyişke başlaptu, tere téşilip içidin Cahanşah ömilep çıkqanda ürküp uçup kétiptu. Cahanşah bayniñ déginini boyice tağniñ üstidiki taşlarnı tövenge taşlaşka başlaptu. Cahanşah can köydürüp işlep tağ üstidiki taşlarnı tövenge çüşürüp bolğanda, künmu keç kirip kaptu. Şu çağda Cahanşah tağ tüvige karap:

— Taşlar tügide. Men kayaktın çüşimen? -dep varkıriğaniken, bay:

— Özün halığan tereptin çüşkin, -dep koyup taşlarnı élip öyige karap kétiptu.

Cahanşah künige bir tilla bergenniñ menisige emdi yétiptu, -de, béşidin bir qapak soğuk su koyuvetkendek endikip kétiptu. Qariğudek bolsa, özi turğan bu tağ künçikiştin künpétişka qarap sozulğan baş- ahiri yok gayet zor tağ iken. Tağniñ küngen teripi bilen teskey teripi tiñ qiya bolup, uniñdin héçkandaq canliqtıñ méñip çıqip- çüşüşü mumkin emes iken, peket tağ üstide künçikişka yaki künpétişka qarap méñişkila bolidiken. Cahanşah: «Huda» deptu- de künçikişka qarap méñişka başlaptu, qorisika açsa tağ mévilirini térip yeptu, méve tapalmisa ot- çöplerniñ yiltizini kolap yeptu. Mana şundaq kilip töt- beş ay mañgandin kéyin, uniñ méñişkimu qurbi yetmeydiğan bolup qaptu, andin kéyin u ömilep méñiptu, kiyim- kéçekliri cul- cul bolup yaliñaç haletke kelip qaptu, put- kolliri qanap, ot- çöp (61) yiltizini kolaşkimu mağduri yetmeydiğan bolup qalgandin kéyin, hayvanga oħşaş ot- çöplerni çişlep üzüp yeptu. Aşu halette yene beş- alte ay yol yürüp, çeksiz ketken bir tüzleñlikke bérıp qaptu. Bu tüzleñlikte şivaqtin başqa nerse yok iken. Cahanşah yetila ümidsizlenmey, ömiligen halette yolini davam kıptu. U burun bir kün mañğan yolni mana emdi birer ayda aran méñip bolalaydiğan halğa kilip qaptu. Şundaqtimu muşu çöllükte ikki- üç ay yol méñip, aqivet kona bir karvan yolıǵa çıqip qaptu. Sepsélip qariğaniken, yolda yéñi mañğan hayvan yaki ademniñ izi körünmeptu. Şundaqtimu Cahanşah yol bilen künçikişka qarap méñişni davam kıptu. Birneççe kün yol mañgandin kéyin, yıraқ bir yerde turğan döñni hem döñ üstidiki eski tamğa oħşapraq kétidiğan nersini körüp, biraz ümidlinip geyretke kélip şu terepke qarap méñiptu, töt- beş kün dégende héliki yerge aran yétip bériptu. U döñ üstige çıqip etrapqa qarisa, eski tamliqnıñ yéridin tütün çıqivatқанlıqini körüptu. Köñlide bu çöllükte qandaqlarçe tütün çıqıdu? Bu yerde ya âdem- insan bolmisa, ya bu cin- şeytanlarnıñ makanimidu? dégen hıyallarğa kélip eski tamlarnı arılap qarisa, bir yerde culiki çıqip ketken bir işik turgudek. Cahanşah işikni içip:

— Essalamu eleykum, -dep salam kilip kirip qarisa, eski tamniñ içide bir bovay olturğan. Bovay:

— Veeleykum essalam, -dep cavab bériptu. Bu (62) cavabni añlap Cahanşahniñ put- qolıǵa can kirip:

— Bovay, sili adem- insanmu yaki insu cinmu? -dep sorıǵaniken, bovay:

— Elhemdullilla şükür, men insan, -dep cavab béríp Cahanşahқа sepsalsa, uniñ put- koliniñ saq yeri qalmay yégir bolup qan ékip turğan, uqisida kiyimlermu yok. Buni körüp bovay Cahanşahқа iç ağıritip, uniñğa öziniñ kona kiyimliridin bériptu, andin uninga tamaq béríp qorsıqini toyğuzğandin kéyin:

— Balam, sen qayaqtin kélip qayaqқа kétip barsen? -dep sorıǵaniken, Cahanşah béşidin ótken sergüzeştirini qaldurmay sözlep bériptu, andin bovaydin:

— Bovay, ademzatsız bu çöllükte ózliri qandaqlarçe turup qaldıǵan? -dep sorıdıǵaniken. Bovay:

— Sen put- kolliriñ saqıyıp, téniñge maǵdur kirgüçe méniñ yénimda turup turǵın. Baya sen kelgen yol- karvan yoli. Bu yoldin yilda bir kétim karvan ótidu. Bu yol bile qaysıla terepke qarap meñsañ, bir yilda ademzat bar yerge baralaysen. Sen saqayǵanda bu yerdin ótken karvanlarǵa qoşup qoysam, öz şeheriñge yétip baralaysen, -deptu. Cahanşah maqul bolup bovayniñ yénida qaptu.

Aridin héli künler ótkende Cahanşahniñ ténige (63) maǵdur kirip, put- kollirimu saqıyıp qaptu. Bir küni bovay:

— Balam, sen muşu yerde turup turǵın, men üç künlük seperge çıqımen, -deptu.

— Bu ademzatsız yerde néme vecdin seper qilidilikin? -dep soraptu Cahanşah. Bovay:

— Özüm qurbi uçar quslar, hayvanlar hem dive- periler bilen söhbetlişip kélimen. Men kelgüçe sen zérikip qalsañ, mana mavu işiktin kirseñ çoñ zalǵa kirisen. Zalniñ u teripide bir işik bar, şu işiktin kirseñ qırıq bir égiz öy bar. Qırıq égiz öyde Sulayman Eleyhissalamniñ baylıqliri bar, şularni körüp tamaşa qilip turǵın. Qırıq birinci öyge kirmigin, -dep tapılap açquçni Cahanşahқа béríp, özi yolǵa ravan boptu.

Cahanşah şu künila öylerni éçip bir baştin körüşke başlaptu. Herbir öydiki alametlerni körgende, u heyranlıqta qaptu. Bularniñ içide Sulayman Eleyhissalam vaqtidiki ésil cavahirat, altun- kümüşlerde işlengen cabduqlarni körüp, men dadamni dunyadiki eñ bay âdem dep yürisem, dadamniñ hemme baylıqı bovayniñ bir öydiki bayalıqıǵa teñ kélelmeydiken, dégenlerni köñlidin ötküzüptu. U küni Cahanşah on beş

öydiki dunyani körüptu. Keç boptu. Cahanşah etisi yene on beş öyni körüptu. Bu öydiki dünya depine, cabduklar téhimu kımmetlik iken. Üçünçi küni péşin vaqtıgiçe qalğan on öyni körüp tügitip, kırık birinci öyde néme barkin, bunimu körüp baqay dep işikni éçip kirip qarıgudek (64) bolsa, buniñ içi gayet çoñ bir bağ iken. Yer üstide bolsa, bu etrap bir döñlük ikenduk. Cahanşah buniñğa heyran bolup bağ içini arılap qarisa, bağda türlük-türlük kuşlar sayrıvatқан, bağniñ otturisida bir köl barmış, kölge qarisa, köl içide üç kız suğa çömülüvatқudek. Cahanşah qarıgudek bolsa, bu kızlarnıñ biri çüşide körüp aşık bolup qalğan kız iken. Buni körüp Cahanşah hoşidin kétip yikilip qaptu. Kızlar buniñdin bihever özliri kanğuçe suğa çömülüp, andin keyin kétip qaptu. Eslide bu kızlar perizatlar bolup, her yili bir növet muşu bağқа kélip suğa çömülüp kétidiken.

Şu küni keçte Bovay sepirini ahırlaşturup öyge kaytip kélip qarisa, Cahanşah yox turğudek. Bovay uni izdep öylerni arılap qarisa, özi: «kirme» dégen kırık birinci işikmu éçiklik turğudek. Bovay işiktin kirip izdep bérıp, güllükte hoşsiz yatan Cahanşahni tépip (65), uniñ yüzige su sépip hoşıǵa keltürgendin keyin:

— Men bu öyge kirmedégen tursam, sen némişka kirdiñ? -dep Cahanşahқа kaytıptu. Cahanşah: «Epu kılsila» degendin başqa gep kılmay yerge qarap olıtuıptu.

Bovay Cahanşahni başlap bağdin çıkıp ketmekçi bolǵiniken, Cahanşah bağdin çıkqili unımaptu. Bovaya sevebini soridıǵaniken, Cahanşah:

— Bovay, men çüşümde körüp aşık bıqarar bolǵan kıznıñ bugün muşu kölde suğa çömülüvatқinini kördüm. Men şu kızni almay ketmeymen, -deptu.

— Balam, -deptu Bovay Cahanşahқа iç aǵritip, -u kızlar dégen perilerniñ kızliri. Séniñ bu bağқа kirgenlikini körgen bolsa, u kızlar kayta kélemdu, kelmemdu, buni birnéme dégili bolmaydu. U kızlarnıñ qeyerde turidıǵanlıqinimu bilgili bolmaydu. Uniñ üstige, u kızlar her yıl bir kétimla bu yerge kélip suğa çömülıdu. Eger séni körüp qalğan bolsa emdi kelmeydu, -deptu. Emma, Cahanşah yenila etkili unımaptu. Bovay kaytıptu, térikıptu, Cahanşahқа héç nerse kar kılmıptu. Aqıvet Bovay uniñğa:

— Undaқ bolsa sen muşu bağda yétivirdiǵın. Eger kızlar bu kétim séni körmigen bolsa, kéler yili muşu künlerde kélidu. Ular kelgende kök kepter sürıtide bolup havada oynap, mollaq étip, pervaz kılip kélidu. Ular köl boyıǵa çüşüp kepterlik kıyimni silivétip

suğa çümülidu. Sen çüşünde körge kız perileriniñ eñ (66) kiçik siñlisiniñ kepter kiyimini keyerge sélip koyğiniğa obdan sepsélivélip, ular suğa çüşüp bir- birige su çéçişip oynavatqanda, béripla aşu kızniñ kiyimini élivélip meydeñge bésip düm yétival. Ular uçup kételmigendikin kélip séni izdep tépip gep kılsimu, sen baş kötürme yétivergin, -dep Bovay bağdin çıqip kétiptu. Cahanşah gül içide asmanğa qarap yétiptu, Bovay bolsa her küni uniñğa tamaq toşup béridiken. Cahanşah Bovay ekelgen tamaqni yep güllükte kün, aylarni sanap öñde yétivériptu.

Aridin toptoğra bir yıl ötkende, bir küni Cahanşahni titrek bésip, yürüki sélip korkunç içide qalğandek bolup qaptu. U néme bolğanlıqini bilelmey asmanğa qarap yatsa, üç kök kepter mollağ étip uçup kélivatqudek. Buni körüp Cahanşahniñ öpkisi ağzığa keplişip qalğandek boptu, qarisa, üç kepter yerge çüşüp kızlarğa ayliniptu- de, kepter kiyimlerini üçü üç yerge sélip qoyuptu. Cahanşah sepsélip turup kiçik kızniñ kiyimini körüvaptu. Ular suğa çüşüp huşal- hıram su üzüp, bir- birige su çéçip oynavatqanda, ömilep bérıp kiçik kızniñ kiyimini élip güllük içige ekirip meydisige bérıp yétivaptu. Kızlar buniñdin bihever halde huşal oynap, öylirige qaymaqçı bolup kırğaqqa çıqip qarisa, kiçik kızniñ kiyimi yok turğudek. Buniñğa heyran bolğan kızlar uyaq- buyaqni izdep qarisa, güllükte bir ademzat kepter kiyimini bésip yatqan. Kızlar birlişip keyimni unidiñ tartivalmaqçı (67) boptu. Cahanşah kiyimni bésip yétivériptu. Kızlar uni urupmu békiptu, yalvurupmu békiptu, u héç nerse démey yétivériptu. Aqıvet kızlar:

— Seniñ zadi néme meksitiñ bar? -dep sorıganiken, şu çağda Cahanşah bésini kötürme turup:

— Muşu bağqa qaraydığan Bovayni başlap kéliñlar, -depu. Kızlar Bovayni başlap kelgendin keyin, Bovay Cahanşahın kızniñ keyimini qolığa élip: «tur ornuñdin» dégeniken, Cahanşah ornidin turuptu. Şu çağda Bovay:

— Bu bala yerlik emes. Bu başqa bir şeherniñ padişahiniñ şahzadisi Cahanşah bolidu. Buniñdiñ birneççe yıl burun bu bala çüşide silerniñ siñliñlarni körüp aşık bolup, muradığa yétiş üçün insan balisi tartmığan, köz körmigen, kulak ańlımığan capalarni tartıp bultur bu yerge yétip kélip, silerniñ suğa çümülüvatqiniñlarni körüp hoşidin kétép yétip qaptu. Men ehvalni bayan kılip bergeçke, mana körüp turupsiler, bir yildin buyan

köl boyida silerni saklap yétip kiyimni qolğa çüşürdi. Emdi siler siñliñlarni muşu balığa bériñla, -deptu. Qızlar:

— Undağ qılsaq bolmaydu, bizniñmu ata- animiz bar. Biz ulardin bisoraq siñlimizni qoyup ketsek, ata- animizğa némidep cavab bérimiz?! Unindiñ köre bu yigit bizniñ şehirimizge barsun. Biz şu yerde qaide- yosun boyıçe toy qılıp siñlimizni béreyli, -deptu. Qızlarniñ déginige Bovaymu, Cahanşahmu unimaptu. Bovay (68):

— Bu bala nurgun çapalar bilen bu yerge yétip kelgenlikini añlidiñlar. Emdi silerniñ şehiriñlarni nedin tapidu? Unidiñ köre qızni qoyup kėtiñlar, bolmisa kiyimni bermeymiz, -deptu.

Ular şundağ déyişip yürüp kün keç bolup qaptu. Qızlar qaytmisa bolmıgaçqa, siñlisini Cahanşahqa qoyup kėtişka mecbur boptu.

Qızlar şu uçqançe öz şehirige yékin barganda, ularniñ ata- anisi ikki qızniñ qaytip kélivatqanlıqini körüp endişige çüşüptu, çünki ularniñ içide etivarlıq kiçik qızı yoq iken. Ular endişe içide turğanda qızlar yétip kelgeniken, qızlarniñ dadisi kiçik qızniñ nede qalğanlıqini soraptu. Qızlar ata- anisiğa yığlap turup Cahanşahniñ keçürmişlirini, bir yildin buyan siñlisini saklap bağda yatqanlıqı ve Bovayniñ otturiğa çüşüşı bilen siñlisini amalsız qoyup kelgenlikini sözlep bériptu. Qızlarniñ dadisi perilerniñ padişahi iken. U köksi- qarnini keñ tutup, hekke boysunup: «Qızim aman bolsila hamanem bizni yoqlap kéldu, aqiviti avat bolsun» dep razılıqini bilduruptu.

Cahanşah öz aşıqini tépip intayin huşal boptu. Bovay şu künila ularni nikah qılıp béşini qoşup qoyuptu. Cahanşah Bovayniñ yardimi bilen murad- meksitige yetkenlikige söyünüp, Bovayğa rehmet éytiptu hemde Bovayniñ yénida yene bir hepte çamisida turuptu, andin öz yurtığa qaytmakçı bolup, Bovayniñ dua bərişini soraptu. Bovay (69):

— Emdi yurtuñğa qaytıştin endişe qilmisañmu bolidu. Yene bir mezigil bu yerde turup didar kenişkandin kéyin yolğa çıksañmu, burunki birneççe yilda bésip kelgen yoluñni ayalıñniñ yardimi bilen birneççe künde tügitip, ata- anañ bilen körüşisen, -deptu. Cahanşah yene birer aydek turğandin kéyin, ketmekçi bolup Bovayğa meslihet saptu. Bovay:

— Balam, emdi ketseñ bolidu. Ayalıñ kök kepterge aylinidu, sen uniñğa minisen-
de, capa tartmayla öyüñlargä yétip barsan. Emma, öyüñge béripla ayalıñniñ ata- anisini
untup ıalsañ bolmaydu. Héç bolmıganda bir yilda birer kétim ayalıñ bilen birge bérip
ularnimu yoklap turğın, -dep nesihet kılıp, ularnıñ yolğa çıkışığa icazet bériptu. Cahanşah
bilen peri kız Bovay bilen hoşlışıp, kız kök kepterge ayliniptu, Cahanşah uniñğa miniptu-
de, uçup öz şehririğe qarap pervaz kıptu.

Ular tağ éşip, çöl kézip pervaz kılıp tursun, biz gepni Cahanşahniñ ata- anisidin
añlaylı:

Cahanşahniñ ikki ağınisi kelgen yolliri bilen arķisiğa kaytip alte ay yol yürgendin
kéyin öz şehrirliriğe yetip bériptu ve padişahğa bolğan ehvallarnı bayan kılıp, Cahanşahniñ
yézip bergen hétini tapşuruptu. Padişah Cahanşahniñ hetini tapşuruvélip okuptu,
dunyadaki birdinbir perzentiniñ halidin kayğurup ahu peryad çekiptu. Padişahlık
işlirini mu taşlap koyup, künni ah çekiş bilen ötküzüp yürgen künlerde başķa bir (70)
padişahlıkniñ leşkerliri bu şeherge basturup keptu ve memliketniñ bir kısmını tartıvaptu.
Padişah bolsa perzent otida ah çekip öyde yétivériptu.

Şu günlerde Cahanşahmu öz élige kaytip bu şeherge yékinlap keptu- de, ayalığa:

— Men bu şherdin ketkende piyade méñip yolğa çıkķanıdım. Bükünki künde
şeherge uçup kirsek yahşı bolmas, şuña şher sırtığa çüşkün kılıp, piyade méñip kireyli,
-dep teklip kıptu. Ayalimu bunıñğa koşuluptu. Ular şher sırtidiki bir tağķa çüşüptu. Peri
kız kepter kiyimini sélip bir latığa oraptu. Ular birlikde şhere yékinlap kelgende bir boıay
uçraptu. Bovay kélivatķan bu yigitniñ Cahanşah ikenlikini tonup, uniñ bilen salamlışıp
bolğandın kéyin padişahğa heıver yetküzüp söyünçe éliš üçün şeherge qarap yügürüptu,
yol boyı uçrığanlıkı ademge: «Cahanşah kaytip keldi» dep varķiriginiçe padişahniñ
ordisiğe yétip bériptu. Balisiniñ derdide pütün cahandın vaz kéçiş aldıda turğan padişah
bu gepni añlap olturğan ornidin sekrep turuptu- de:

— Gépiñ rastımu? -dep sorğaniken, Bovay:

— Canabliriğa yalğan sözleşke néme heddim? -dep cavab bériptu. Padişah
nökerlirini buyrup Bovayğa bir tavaķ tilla inam kıptu- de, şher sırtığa qarap yügürüptu.
Cahanşahniñ kelgenlikini añlığan şherniñ yette yaşıdın yetmiş yaşķıçe bolğan puķraliri

şehar sirtığa qarap yügürüptu. Qarığudek bolsa, derveke Cahanşah dünyada (71) téni yok bir güzel kız bilen kélivatkıdek. Padişah öz oğlını körüp hoşidin kėtişke tas qaptu. Şehar helki Cahanşah bilen Peri Kızını körüp ordığa yetküzüptu. Cahanşah ata- anisi bilen körüşüptu, baştin keçürgen hemme derd- elemelerini untu.

Cahanşah öz şehirde birer ay dem algandin keyin, vezir- vuzralar Cahanşahqa özliriniñ memliketiniñ bir kısmi başqa padişahniñ ilikige çüşüp ketkenlikini éytip. Cahanşah bu gepni añlap, bu işlarniñ hemmisige özi sevebçi bolğanlığını bilip tolimu azabliniptu. U bu memliketniñ qolidin ketken yerlerini öz qoli bilen qayturuvéliş için dadısığa iltica kıptu. Padişah vezir- vuzraları bilen meslihetlişip bir qarargı kélip, Cahanşahniñ ceñge atlınişığa icazet bériptu. Cahanşah leşkerlerini yürüşniñ teyyarlığını püttürüp bolup, qutunığa:

— Men memliketniñ düşmen besivalğan caylarını qayturuvéliş için seperge atlinip qaldım. Köp bolğandimu alte ay içinde qaytip kélimen, şunğıçe sen ata- anamniñ halidin hever élip turğın, -deptu. Şu çağda Peri Kız:

— Men sizni alte ay emes, bir yıl kütimen. Eger şunğıçe qaytip kelmisiñiz, sizdin ümidimni üzüp öz şehirime qaytip kétimen, -deptu. Yigit bolsa, alte ay içinde qaytip kélidiganlığını dep, ular bilen hoşlişip seperge atliniptu.

Cahanşah leşkerlerini başlap bérıp düşmen leşkerleri (72) bilen ceñgi başlaptu. Düşmen leşkerlerimu boş kelmeptu. Ceñ uzunğa sozuluptu. Aqıvet bir yıl boldı dégende, Cahanşah memliketniñ hemme yerini qayturuvélip, bu yerlerini başquridigan kişini belgilep bolup yurtığa qaytıptu.

Cahanşah öyge qarap ménip tursun, biz gepni Peri Kızın añlaylı:

Peri Kız bir yıl saqlaptu, Cahanşahın hever bolmaptu. Yene bir ay, ikki ay, hetta üç ay vaqıtmu ötüp kėtiptu. Cahanşahın zadıla hever bolmıgandin keyin kız öz yurtığa qaytip kėtiş için tereddütlinip, kepterlik kiyimini keyip keynata- keyinanisiniñ aldığa kirip:

— Dada, apa, men Cahanşah bilen qilişkan vedem boyıçe bir yıl, hetta uniñdinmu artuq saqlıdım, uniñdin hever bolmıdı, şuna men bugün öz elimge qarap bolğan çıqtım.

Heyr- hoş, -deptu- de, dérizidin uçup çıkip kétiptu. Oğlidin hever bolmıǵanlıķı, uniñ ustige kelinidin ayrılıp qalǵanlıķı ularǵa tolimu éǵır keptu.

Ular muşu yerde turup tursun, biz gepni Peri Qızdın añlaylı:

Peri Qız şu uçqançe toptoǵra öziniñ éliǵa yétip bériptu. Ata- anisi qızını körüp tolimu hoşal boptuyu, biraq qızniñ yalǵuz kelgenlikige qarap heyran bolup, némişqa yalǵuz kelgenlikini soraptu. Qız ata- anisiǵa (73) bolǵan ehvalni éytip bériptu. Ata- anisi qızını cémilep:

— Séniñ bu qılǵınıñ yaǵşı bolmaptu, çünki u dégen ademzat, sen dégen peri. Kütken bolsañ yaǵşı bolatti. Ular turǵan yer bilen bizniñ arılıǵımız sen üçün ikki- üç künlük bolǵan bilen, ademzatlar üçün birneçe yillik yol. Eger u salamet qayıtıp kélip, séni izdep yolǵa çıksa yene néme capalarnı körer? Heyr, kélip bopsen, séni qayıturuvétişniñ orni yoq, -deptu, de qol astidiki barlıq dive- perilerge: «Herkim memlikitimizge sirttin kélip qalǵan ademzat balisini uçritip qalsa, ziyan- zehmet yetküzmeı méniñ yénimǵa élip kelse, men aşı hizmet yetküzǵuını tartuqlap qulluqtin azad qılimen» dep cakarlaptu. Buni añlıǵan barlıq dive- periler memliketniñ hemme çölcezure, taǵu taşlırını ahturup, buyaqqı kélip qalǵan adem balisini izdeşke başlaptu (74)

Dive- periler izdep tursun, biz gepni Cahanşahın añlaylı:

Cahanşah ceñgi tügitip bir yérım yıl bolǵanda öyige qayıtıp keptu. Kélip ehvalni uqqudek bolsa, hotuni allıqıcañ kétip qalǵanıken. Cahanşah dunyaniñ hemme işlerini unutuıtu- de, bir öyge suni çéçip meydisini nem yerge yékip, kéçe- kündüz şu öydin çıqmay yétivériptu, şu halette ikki ay çamisida yétiıtu. Bir küni u, aǵ! Men bu öyde yétivérip qandaq qılalayttım, unindiñ köre capa tartsammu héliki bovayni tapsam, hotunumniñ bar yérini elvette maña éytıp béridu. Men seperge atlınişim lazım, dep oylaptu. Cahanşah bu qıyalını ata- anisiǵa bildurup:

— Dada, men ayalımmu izdep barmaqçı, maña dua bergin, -deptu. Dadisi:

— Balam, Peri Qızni tapqıçe tartmıǵan azabliriñ qalmidu. Bu kétim ketseñ hayat qayıtıp kélişindiñ ümid yoq, şuña uyaqqı barmıǵın. Muşu şehirimizdimu ni- ni çıraylıq qızlar bar, qaysisini maqul köriseñ şuni saña élip bérey! -deptu. Cahanşah zadıla

unimaptu. Padişah oğlını niyitidin yanduruşka közi yetmey, aqivet oğlınıñ yolğa çıkişığa icazet bériptu.

Cahanşah ata- anisiniñ duasını élip, seper cabduqını püttürüp yolğa atliniptu. Aldınkı kétim seperge çıkqanda bir yilda bésip bolğan yolni bu kétim sekkiz- tokkuz ayda besip, ahir özi medikarlıq kılğan sheherge yétip bériptu- de, hırcuniniñ bir teripige (75) ozuq, yene bir teripige bir qapaq su qaçılup, burun özi bargan medikar bazırığa bériptu. Qarigudek bolsa, bir tilla bérıp özini tağ üstige çıkargan héliki bay yenila şu bazarda: «kim maña bir kün işlep berse bir tilla bérimen» dep davrañ sélip yürğudek. Cahanşah bu ademni tapqınığa hoşal bolup:

— Men işlep bérیمان, -dep bayniñ aldığa bériptu. Bay Cahanşahni tonumaptu. Bay Cahanşahni öyige başlap bérıp, tamaq yep uqlap, aram élişka devet kıptu. Bu kétim Cahanşah tamaqni toyğuçe yep, hatircem uqlaptu. Vaqıt toşqanda bay Cahanşahni oyğitip uni başlap, kécirdin birni yitlep tağka qarap méniptu. Tağ üstide kılidiğan işini tapşurup bolup, uni tolumğa kirişke buyruptu. Cahanşah hırcunni élip tulumniñ içige kirgeniken, bay:

— Hırcunuñni men saklap qoyay, égirlik éşip ketse kuşlar séni kötürelmeydu, -deptu. Cahanşah uniña unimay, hırcunini özi bilen birge tağ üstige élip çıkıptu. Namertlik bolup qalmaslıki üçün, Cahanşah tağ üstidin azraq taşlarni tövenge taşlap bérıp öz yolığa ravan boptu.

Künler ötüptu, aylar ötüptu, Cahanşahniñ yeydiğan ozuqi, içidiğan süyimu tügeptu. U yene aldınkı kétimkıdek ot- çöpniñ yiltizini kolap yep yolini devam kıptu, öre mañgudek mağduri qalmaptu, ömilep méniş put- kolliri yéğir bolup halidin kétéy dep qalğan (76) çağda, héliki bovay bar yerge yétip bériptu. U bovay bilen körüşüp, birneççe vah u yerde aram élip mağduriğa keptu, andin Bovayğa öziniñ bu kétim kélişiniñ seveblirini sözlep bérıp, hotuniniñ yurtini soraptu. Bovay:

— Hey balam, men peri kızlarniñ bu yerge kélidiğanlıkını bilginim bilen, ularniñ esliy yurtini añlapmu bakmığanikenmen, -deptu. Cahanşah Bovayniñ gépige işenmey, yavurup turuvaptu. Bovayniñ uniña içi ağrip:

— Balam, men qol astimdiki özüm qurbi qus ve hayvanlar bilen sözlişip baqay, belkim şunlarniñ birersi bilse eceb emes, -deptu. Buni añlap Cahanşah ğemge çöküp ah uruptu. Buni körüp Bovaymu azabliniptu- de:

— Balam, bu yerdin künpétişka qarap yene bir ay çamisida mañginiñda nahayiti çoñ bir cilğığa uçraysen. Şu cilğiniñ baş teripide bir adem bar, bu adem méniñ bovamniñ bovisi bolidu. U kişimu maña oñşas Sulayman Eleyhissalamdin qalğan baylıqlarni saqlaydu. Uniñ saqlavatқан baylıqliri méniñkidin neççe hesse köp, sen bérip şuniñdin sorap körgin, -deptu- de, Bovayğa qaritip name yézip bériptu.

Cahanşah nameni kötürüp künpétişka qarap yolğa çıkıptu. U çöl- cezirlerni kézip cilğığa (77) berip, cilğa içidiki bir öñküride yaşavatқан bovayni tériptu. Qariğudek bolsa, bovayniñ saqlı tizidin aşqiniken. Cahanşah bovay bilen salamlışıp tinçliq- amanlıq sorışıp bolğandın kéyin öziniñ bu yerge kéliş meqsitini sözlep, ağırda héliqi bovayniñ namesini tapşurup bériptu. Bovay nameni körüp bolup, uh tartip:

— Hey balam, men muşu yaşka kirip perilerniñ turidiğan yerini añlap baqmığanikenmen, saña héçqandaq yardım bérelmigüdekmen, -deptu. Cahanşah bu gepni añlap meyüslinip:

— Bovay, men çéğimde perini körgen hem uniñ bilen er- qotun bolğan tursam, özliriniñ ularniñ turar cayini añlimidim degenlirige qandaqmu işiney? -dep turuvaptu. Bovay:

— Undaq bolsa, méniñ qol astémde nurgun diviler bar, ularniñ arisida mendinmu qeriliri bar. Men bérip şulardın sorap baqay, -deptu- de, divilerni izdep kétip qaptu.

Bovay birneççe kün aylinip yürüp divlerdin sürüşte qilğan bolsimu, héçqaysisi bu toğruluq béir éğiz meslihet bérelmeptu. Şuniñdin kéyin bovay qaytip bérip Cahanşahqa ehvali éytqandın kéyin, cahanşah ah urup peryad çekişke başlaptu. Buni körgen bovayniñ Cahanşahqa içi ağırip:

— Balam, bu yerdin künpétişka qarap üç kün yol yüriseñ, bir tağniñ yéniğa barisen, şu tağniñ öñküride yaşıydığan bir bovay bolup, u bovay méniñ bovamiñ bovisiniñ (78) bovisi bolidu. Men bir name yéhip bérey. Sen şu bovayğa barsañ, aşu kişi

saña yardım qılalışı munkin, -dep bir parçe name bérıp, ozuq- tülük raslap bérıp Cahanşahni yolğa saptu.

Cahanşah kécé— kündüz yol yürüptu, yol yürgendimu mol yürüptu, şundaq qılıp, aqıvet héliqi bovay bar tağqa bérıp bovayni téiptu- de, salam- sehetin kéyin kéliş meksitini éytip, héliqi bovayniñ namesini tapşurup bériptu. Bovay nameni oqup körüp:

— Hey balam, men muşu yaşqa kelgüçe bundağ gepni añlap baqmaptikenmen. Sen bolsañ nurgun cebir- capalarnı baştın keçürüp bu yerge yetip kepsen. Men qol astimdiki uçar quş, can- canıvarlar bilen sözlişip körey. Şulardın birerisi bilse eceb emes- dep, Cahanşahni öyde qaldurup özi sırtqa çıqıp kéliptu. Bovay tağ arılap hever qılıp, tağdiki barlıq uçar quş ve hayvanlarnı yigip perilerniñ turar caynı sorığanıken, héçqaysısı gep qılmay yerge qarap turıptu. Bovay qayta- qayta devergendin kéyin, ikki qanıtıda üçtin alte, quyruqiniñ uçıda üç tal péyidin başqa peyliri qalmığan bir qeri quş:

— Men bir zamanda bir tağniñ arkısında perilerniñ ötüp kétivatqanlığını körgenidim. Añlışımqe, şu terep perilerniñ makani ikenmiş, -deptu. Buni añlığan bovayniñ aççıqı kélip:

— Bayatın, béri nemişqa gep qılmidiñ? -dégenıken, quş (79):

— Mendimu yahşaraq bildığanlar barmikin, dep gep qılmığanidim, -deptu. Bovay u quşni başlap öñküрге kélip, Cahanşahqa bolğan ehvallarnı sözlep bériptu. Cahanşah buni añlap tolimu söyünüp, bovayğa rehmet éytipu. Bovay:

— Sen emdi, -deptu qeri quşqa, -bu yigit üstünge mindürüp, özün körgen perilerniñ çégrisıga apirip qoyup kelgin, -deptu ve yigitni yolğa selip qoyuptu.

Qeri quş Cahanşahni üstige mindürüp birneçe kün uçqandın kéyin bir tağniñ üstige qonup:

— Mana kelduq. Bu tağniñ küngey teripi perilerniñ memlikiti. Men seni muşu yergice yetküzüp qoyalaymen, -deptu- de Cahanşah bilen hoşlışıp öz makaniğa qayıptu. Cahanşah periler memlikitiğe qarap yolğa çüşüptu. Cahanşah şu mañğançe ikki keçe- bir kündüz méñip bérıp, birpes aram alay dep bir tıp çınarnıñ tüvide yétip uqlap qaptu.

Periler padişahniñ emri bilen sirttin kélip qalğan ademzat balisini izdep yürgen divilerdin biri kélivetip qarisa, çinariñ tüvide bir adem balisi uhlap yatқанmış. Buni körüp, padişahimiz éytқан adem balisi muşu bolsa kérek dep, Cahanşah zehimlendürüp koyuştin qorqup, asta kötürüp dümbisige artıptu- de, yolğa çıkıptu. Dive héli uzun yolni bésip bolğuçe Cahanşah oyғанmaptu. Bir çağda uniñğa özini birisi kötürüp kétip bargādek tuyuluptu- de, oñi yaki çüşi (80) ikenlikni bilelmey közini éçip qarisa, rasttinla özini bir dive kötürüp kétip bargūdek. Bu néme alamettu, şunçe çapalirim az bolup qalğādek emdi diviniñ qolıga çüşüp qalğānim némisi, dep ensirep, hudağa iltica kılip, yıraқ- yıraqlarğa qarığaniken, tolimu yıraқта bir şeherniñ turğanlıqını, dive bolsa şu terepke qarap kétip bargānliqini körüptu. Aqıvet u, béşimğa kelgenni körermen, dep diviniñ dümbiside turivériptu. Derveqe dive sheherge kirip, şehir otturısidiki çoñ bir heşemetlik öyniñ aldida tohtap Cahanşahni yerge çüşürüptu. Cahanşah yerge çüşüp hañ-tañ bolup etrapқа qarisa, bir öydin ikki kız çıkip başқа bir öy terepke qarap kétivatқudek. Cahanşah sepsélip qarisa, ularniñ öz hotuniniñ hediliri ikenlikini tonup kélip varakiriğince ular terepke yügürüptu. Kızlarmu Cahanşahni tonup uniñ bilen kızğın salamlışip körüşüp ata- anisiniñ aldiğa başlap kirip tonuşturuptu. Padişah bilen uniñ hotuni Cahanşah bilen kucaqlışip körüptu, añğıçe kızlar bérıp siñlisini başlap keptu. Cahanşah hotunini körüp çeksiz şadlıqқа çömüptu. Şundaқ kılip, ular ténç- aman körüşüptu. Periler Cahanşahni has aramgahta birneççe kün yahşı kütüp dem aldurgādin kéyin padişahniñ yéniğa başlap ekiriptu. Padişah:

— Balam, siz bizniñ bu şehirimizni qandaқ tépip keldiñiz? -dep soraptu.

Cahanşah peri kızni çüşide körgendin tartip hazirğa qeder bolğan keçürmislerini padişahқа tolux sözlep (81) bériptu. Padişah Cahanşahniñ keçürmişlerini añlap, uniñ geyret- şicaitige tehsin oқuptu hemde:

— Oğlum, sizi méniñ kızimni dep köz körmigen, qulaқ añlimığan capamuşekketlerni baştin keçürüpsiz. Kızimniñ sizni kütüp turmay kaytip kelgenliki sizni téhimu köp müşkülātқа duçar kıptu. Buniñ üçün men eyiblik, bizni epu qilğaysiz, -dep keçürüm sorığaniken, Cahanşah:

— Héçkisi yok, şah ata, biz yenila hoşal- hıram körüştuğku, -dep cavab bériptu. Padişah kaytidin kırık kéçe- kündüz toy kılip kızını nikahlap koyuıtu. Şuniñdin kéyin Cahanşah periler şehride bir yılğa yékin turup kıaptu. Bir küni Cahanşah hotunığa:

— Men öydin çıkıp ketkenge ikki yıldın artuğ boldi. Ata- anam méniñ yolumğa telmürüp turuvatıdu, şuña sen şah atımızğa dep baısañ, biz öz yurtımızğa kaytıp kétip kéler yılı yene kelsek, -dégen telepini koyuıtu. Peri Kıız bu gepni dadısığa dégeniken, padişah Cahanşahni aldığa çağırıp:

— Derveke, sizniñ déğiniñizmu toğra. Şuña, siler kaytıp kétip ata- aniñizni hoşal kıılıñlar. Her yılı bir kétim bu yerge kélip biznımu yoqlap turuñlar, -dep öz razılığını bildürüp, sovgá- salamlarnı bérıp, ularnı yolğa saptu. Cahanşah keıter kıyımni kıygen ayalınıñ üstige olturuıtu- de, yolğa ravan boıtu.

Emdi gepni Cahanşahniñ ata- anisidin añlaylı:

Cahanşah ikkinçi kétim öydin çıkķanda: «Birneççe (82) ay içide kaytıp kélimen» dep ketken bolsımu, lékin uniñ ketkinige ikki- üç yıl bolup kıaptu. Cahanşah kaytıp kelmigenséri uniñ ata- anisi perzentiniñ derdide tola yığlap közlıridin ayrılıp kıaptu. Padişahniñ pütün hıyali öz balisida, uniñ üstige, ikki közidin ayrılığa bolğaçķa, padişahlık işliri bilenmu kari bolmıaptu. Dölet işliri vezirlerniñ kıoliğa kıalğaçķa, ular puıralarğa özliri bilgence zulım- sitem kııtu. Puıralar: «Añlışıımızçe Cahanşah kıayaklardıdur kıaza kııptudek. Emdi padişahlık işlirini başkıuridiğan teht varisi yok boldi. Emdi halımız néçük bolar?» dep kıaygurup yürgen künlerniñ biride Cahanşah bu şeherge tuyuıksızla peyda bolup kıaptu. Uni körgen şehir helkı hoşal bolup, padişahķa huş hever yetküzüıtu. Padişah bu heverdın hoşal bolsımu, balisiniñ aldığa çıkıalmıaptu. Cahanşah ordığa kıırıp kıarisa, ata- anisi ikki közidin kıan- yiriñ aķķan halette olturgudek. Peri Kıız şu haman hıaltisidin dadisi sovgat kıılğan almidin ikki tal élip birisini kéynatisiniñ, yene birisini kéynatisiniñ közige sürtüp, kıolliriğa bériptu, ular almini yégeniken, şu haman közliri eslige keıtu, andin kéyin balisi ve kélini kıoķaklışıp yığlışııtu.

Şundaķ kıılıp, Cahanşah bilen uniñ Peri ayalı öz ata- anisiniñ kéşida hoşal- hıram yaşıaşķa başıaptu.

Aridin birer yıl ötkendin kéyin Peri Qız hamilidar bolup aptu, uniñ ay- künimu yékinlaptu. Şu künlerde qız Cahanşahqa (83):

— Biz bu sheherge kelginimizge birer yıl bolup qaldı. Emdi ata- animiñ yéniğa bérıp birneçe ay turup şu yerge yeñip kelsem, -dégen telepi qoyuptu. Cahanşah ata-anisi bilen meslihetlişip, ikkisi bilen baridiğan boptu. Peri Qız kepter tonini kiyiptu. Cahanşah uniñ üstige olturuptu- de, periler memlikitige qarap uçuptu. Ularniñ bu ketime seper qılğan vaqti tomuz ayları iken. Ular havaniñ ısıqlığığa qarımay tağ eşip, çöl kézip uçuptu, biraq her ikkisi usuzluqqa çidimay qaptu. Bir çöllükte uçup ketime Cahanşah tövenge qarıgudek bolsa, bir cılgıda süpsüzük bulaq süyi ékivatqanmış. Buni körüp Cahanşah özini tohtıtalma: «su, su» dep varqıraptu. Cahanşahınmu better çañqap ketken Peri Qız suğa qarap şunğup su içiptu- de, eslige keptu, andin sudin bir yutum içiptu- de, şu yerdila can üzüptu. Buni körüp Cahanşah ahu peryad çekiptu. U qızniñ cesitini kötürüp azraq mañaniken, bir öñkür içide duç keptu. Cesetni kötürğiniçe öñkürge kirip qarisa, öñkür içide aydek güzel bir qız uhlavatqanımı, öñkür témida bir het yeziklik turgudek. Oqup qarisa, buniñdin neçe miñ yıl ilgiri aşiklik yolida muşu yerdin ötüp ketime aşu sudin içip qaza tapqan Bilkiya mana şu iken. Emma, qız vapat bolğiniğa neçe miñ yıl bolğan bolsimu, hazırla uhlap qalğandek yatqudekmiş.

Cahanşah Peri Qızniñ cesitini Bilkiyaniñ cesiti (84) yéniğa yatquzup, heliki sudin bir yutumni ekélip özi ikki qızniñ otturisida yétiptu- de, suni içip şu haman can üzüptu.

Cahanşah bilen Bilkiya ene şundak uçaşqaniken.

— Mana bu, «Cahanşah bilen Bilkiyaniñ uçrişisi» dégen hekaye bolıdu. Seniñ aldıñda muşunçilik zor qıyınçılık barmu? -dep melike Maral otunçı balığa éytqan hekayisini ahırlaşturuptu.

— Buniñdinmu zor qıyınçılık bar, şuna meni çıkırvetsiñiz, -dep iltimas kıptu Otunçı Bala. Melike Maral bolsa:

— Zadi çıkıp ketime deseñ çıkırvetimen, emma sen tolimu heterlik işlarga duçar bolisen! -dégeniken, otunçı yenila öziniñ gépide çin turuvaptu. Melike Maral şundak deptu:

— Undağ bolsa, saña bir şertim bar, sen şu şertke mağul kelseñ çikrivétimen, - dégenken, Otunçi Bala:

— Üstige çikip kétédiganla iş bolsa, héligu bir şertken, miñ şert bolsimu mağul deyemen, -deptu. Melike Maral:

— Sen üstige çikğandin kéyin adem balisi bar yerde kiyimiñni yeşmeysen. Yuyunuş toğra kelgendimu héçkandağ adem yok yerde yuyunisen. Kışkisi, öz bediniñni héçkandağ insağa körsetmeysen, -deptu, otunçi bala razılığını bildürüptü. Şuniñdin kéyin Melike Maral Otunçi Balini başlap bérıp bir yoçuktın yer (85) üstige çikrip koyuptu.

Otunçi yer yüziğe çikip qarisa, diger vaqti bolup qaptu. Lékin, diger vaqitin qançisi ötüp ketkenliki uniña namelum iken. Otunçi burunķi kötek koliyğan cayğa bérıp qarisa, şu çağda yégıp qoyğan otunliri öz pétice turgudek. U otunlirini kötürüp sheherge qarap méñiptu. Sheherge yékinlaşqanda qarisa, özi bilen otunçilik qılğan aka- ukılarnıñ biri uçrap qaptu. Qarigudek bolsa, u burunķi otunçi emes, katta bir baymış. Ular körüşüptu. Bay otunçi ağınisini sheherge başlap kirip méhman kıptu. Andin uniña yahşı kiyim- kéçeklirni élip bérıp:

— Adaş, emdi ikkimiz serapka kireyli. Yuyunup andin kéyin bu kiyimlerni kiygin, -dep otunçini serapka başlap méñiptu.

Ular serapka kétéversun, biz gepni başqa tereptin añlaylı:

Otunçılar turuşluq şu sheherde bir padişah bar iken. U nahayiti adil, diyanetlik padişah iken. Künlerniñ biride bu padişah ağırip qaptu. Herqaysi sheherlerdiki dañlık téviplarni ekelgen bolsimu, héçqaysisi uniña dava tapalmaptu. Remçi, qurçılarga barganiken, qaysisiğila barsa:

— Melike Maralniñ göşiniñ şorpisini içse saqiyidu, -dep dora buyruptu. Padişahniñ mulazimliri:

— Melike Maralni nedin taplıķi bolidu? -dep sorsa, qurçi (86):

— Melike Maralni tapmaq tolimu tes. Uni körgen ademniñ dümbiside tavaqtek çoñluqta meñ bolidu. Şundaq ademni tapsaq, şu adem Melike Maralni tépip béridu, -deptu. Mulazimlar:

— U ademni qandaq tapimiz? -dep sorıǵaniken, qurçı:

— Undaq qılışiniñ haciti yoq. Şeher içi hem sirtidiki seraplarǵa maraqçı qoyup, şu arqılıq tépişka bolidu, -deptu. Mulazimlar bu gepni padişahqa yetküzüptu. Padişah şundaq qılışq emr kıptu.

Hemme seraplarǵa maraqçı qoyulǵan künlerniñ biride, otunçılar yuyunuş üçün serapqa kiriptu. Ular yuyunuvatqanda, maraqçılar otunçı baliniñ dümbisideki tavaqtek çoñluqtiki meñni körüp göher tépivalǵandek hoşal boluş kétéptu. Otunçı yéni kiyimlerini kiyip seraptin çıqışǵa, maraqçı uniñ aldığa çıqıp: «Padişahialeme seni çaqırivatıdu» depla aldığa sélip ordığa heydey keptu. Padişahniñ bir oñ qol veziri bolup, zulüm- sitemde, qara niyette çekige yetken adem iken. Uniñ meqsiti padişahlıqni qolǵa éliš iken. U otunçıdin Melike Maralniñ qeyerde ikenlikini soraptu. Otunçı Melike Maralni bilmeydiǵanlıqini éytıp, gépide çin turuvaptu. Aqıvet vezir nurgun depine dünya bérıp uni bay qilivétidiǵanǵa vede bergendin kéyin, Otunçı Melike Maralniñ qeyerde ikenlikini éytıp bériptu. Vezir:

— Undaq bolsa, Melike Maralni özüñ başlap (87) kélisen! -dep emr kıptu. Otunçı unimıǵaniken, vezir callatni uniñ yéniǵa turǵuzup qoyup:

— Bügün Melike Maralni başlap kelseñ hayat qalisen, mubada: «yaq» désen, hazirniñ özidila kallañni téniñdin cüda qilimen! -deptu. Otunçı öz cénini saqlap kéliş üçün Melike Maralni başlap kélişke maqul boptu. U çoñqur gemge çökkiniçe burunqı kötek astidin çıqqan yol bilen bérıp baǵqa kirip qarisa, baǵdiki del- derehler qurup, güller gazañǵa aylinip, sayrap turǵan quslarmu ğayıb bolup, kölniñ süyimu qurup, baǵ bir qarabilikke aylinip ketken. Melike Maralniñ turǵan cayıǵa barsa, Melike Maralniñ burunqı güzelliki yoqap, solǵun haletke çüşüp qalǵaniken. Melike Maral otunçini körüş bilenla, yıǵlap turup:

— Men seni bu yerdin ketmigin dep şunçe qilsammu unimay kettiñ, mana emdi özüñgimu qıldıñ, (88) qıldıñ. Heyr, emdi sen bilen bille ölümge baray. Padişah meniñ

şorpanni içip şipalık tapsun, -deptu- de, otunçı bilen yer üstige çıkıptu. Ular ordığa keptu. Vezir Melike Maralni körgendin kéyin otunçiniñ qolığa bir piçakni tutkuzup Melike Maralni öltürüp göşini parçilap qazanğa sélišni buyruptu. Otunçı unimiganiken, yene callatlarni ekélip uniñğa tehdit sélip, Melike Maralni öltürgüzüptu. Göşini qazanğa sélip, yene şu otunçığa ot yaqquzup, qazanni qaynitişqa buyruptu. Otunçı ot yaqmaqçı bolup turğanda, vezir üç dane çine açıqıp, çinilerge birinci, ikkinçi, üçinçi dégen belgilerni sélip, Otunçığa:

— Birinçi kétim qayniğan şorpinini birinci çiniğe, ikkinçi kétim qayniğan şorpinini ikkinçi çiniğe, üçinçi kétim qayniğan şorpinini üçinçi çiniğe alisen! -dep buyrup qoyup özi kétip qaptu. Otunçı qazanğa otini yékişi bilen teñla, qazandin:

— Ey otunçı, sen vezirniñ déginidek qılma. Birinci kétim qayniğanni ikkinçi çiniğe, ikkinçi kétim qayniğanni üçinçi çiniğe, üçinçi kétim qayniğanni birinci çiniğe alğın, -dégen sada keptu. Otunçı qazan qayniğandin kéyin, qazandin çıqqan sada boyıçe şorpinini çinilerge aptu.

Eşlide bu şorpininiñ birinci kétim qayniğini zeher bolup, buni içken adem öz cayida tin tartmay ölidiken. İkkinçi kétim qayniğininini içse, herqandaq késelge şipa bolidiken hemma padişahlıq tehtke érişidiken (89). Üçinçi kétim qayniğanni içse zor baylıq hem vezirlik tehtige érişidiken. Vezirniñ eslidiki meqsiti birinci qayniğanni otunçığa içküzüp öltürüvétiş, ikkinçi qayniğanni özi içip padişah boluş, padişahni bolsa vezir qilivétiş iken. Biraq, otunçı qazandin çıqqan sada boyıçe işni püttürüp, vezirge hever bériptu. Vezir qazan béşiğa aldirap çıqipla padişahqa atap qoyğan çinidiki şorpinini mulazimlardin kirgüzüp bérıp, birinci çinini otunçığa, ikkinçi çinini özige teqsim qilip şu yerdila içkeniken, vezir tin tartmayla ölüptu. Şorpininiñ hasiyiti bilen ikkinçi kétim qayniğan üçinçi çinidiki şorpinini içip padişah késeldin şipa tépiptu, üçinçi kétim qayniğan birinci çinidiki şorpinini içken otunçini bolsa: «méni késeldin halas qılğan şepketçim» dep nurgun altun-kümüş bilen tartuqlap, özige oñ qol vezir qilivaptu.

Otunçı padişahqa hemkarlışıp adillik bilen hanlıq işlerini başqurup yürgen künlerde, özi bilen birlikte otunçılıq qılğan ikki dostiniñ özliri qılğan eskilikliridin uni çoqum kısas alidu, dep kéçip yürgenlikini añlap, nöker evetip ularni ordığa çaqırıp

korquşniñ haciti yoqluqini, eger ularniñ sevebkarlıķi bolmisa, öziniñmu vezir bolmaydıǵanlıķini éytip ikki dostini tartuqlaptu. Şuniñdin kéyin otunçı vezir bolup adillik bilen şeher sorap u yerde qaldı, işim pütkendin kéyin men buyaqqā kaytip keldim (90).

61. Şahzade Bilen Alvastı⁶⁴

Burun bir şahzade bolǵaniken, u öziniñ haniş anisiǵa nahayiti amraķ iken. Şahzade haniş anisiniñ icazitisiz héç yerge barmaydiken, hanişmu şahzade oǵliniñ déginini qilip bermey qalmaydiken, oǵlidin bir demmu ayrılışqa kōñli qılmaydiken.

Künleriniñ biride şahzade haniştin şikarǵa çıķış toǵrisida icazet sorap turuptu. Haniş nailac şahzadeniñ şikarǵa çıķışıǵa icazet bériptu. Şahzade hanişniñ icazitini algandin kéyin taǵ baǵridiki güzel menzirilik bir ormanlıqqa keptu. Şahzade u yerde bir sahibcamal qız bilen ucrişip qaptu. Bu sahibcamal qızniñ mürisini yépip turidıǵan qoyuq altun qaçliri, misran kıliçtek inçike kelem qaşliri, mervayit- ünçilerdek apaq çışliri, pişkan gilastek kıpqızıl levliri, oynaq çeşme közliri... Şahzadini öziǵe mehliya qilivaptu. Sahibcamal qız nazukereşme uçqunliri qaçrap turidıǵan çeşme közliri bilen şahzadiǵe şundaq (303) bir nazaketlik baqqaniken, şahzade şu haman mestu mustegreķ qaynımıǵa gerķ bolup, uniñǵa aşiki bıqarar boptu, uniñ kelbini acayıp küçlük işķ- muhebbet riştisi çirmivaptu. Şuniñdin étibaren şahzade héliķi güzel ormanzarǵa bérıp sahibcamal qız bilen ucrişip turidıǵan boptu. Bir küni şahzade vedileşken qararda ormanzarlıqqa yétip kélip qarıǵudek bolsa, sahibcamal qız bir bulaq boyida qoyuq saye taşlap turǵan mecnuntalǵa yölenǵiçe közini bulaqtin üzmeı gem- gusse qaynımıǵa pétip olturǵudek. Uniñ çirayidiki ilgiriki huşhuy nazukereşme ornini hapilikniñ qara bulutliri tosuvalǵanlıķini körǵen şahzade hem teeccüp, hem ensireş içide:

⁶⁴ Şahzade Bilen Alvastı. Kiliç Batur. Uyǵur Heliķ Çöçekleri. Pılanlıǵuçılar: Abdurahim Ebey; Eǵmet Emin. Urumçi. Şincan Heliķ Neşriyati, 2006, ss. 303- 307.

— İ sahibcamal güzilim, sizge néme boldi? Yaki ağrip qaldıñızmu? Sizge néme bersem, aydek güzel camalıñızdın gem- gussiniñ qara bulutliri tarqaydu? -dep soraptu. Sahibcamal qız beşini çayqap, ağrip qalmıǵanlıqđın beşaret bériptu ve şahzadige qarap:

— İ şanu şevketlik şahzade, siz maña bir yıñne ekilip bersiñiz, -deptu.

Şahzade des ornidin turup ordıǵa bérip haniş aniniñ birdinbir teverrük yıñnisini ekélip bériptu. Şuniñdin kéyin sahibcamal qızniñ çirayidiki hapilik bulutliri tarqap, uniñ ornini huşallıq aptipi qaplaptu. Ular bulaq beşida şerin muñdışıp, quyaş tağ keynige mökkende, etisi yene şu qerelde uçrışışqa vedilişip (304) ayriliptu. Etisi şahzade şu qerelde bulaq beşiǵa bérip qarisa, sahibcamal qız yene huddi tünügünkidek hapa halda olurgudek. Şahzade yene tünügünki sözlerni tekrarlap, uniñdin:

— Sizge néme bersem, ay camalıñızni tosuvalǵan hapilik bulutliri tarqap, huşallıq aptipi çıqıdu? -dep soraptu. Sahibcamal qız şahzadidin bir dane tügme ekélip bérişini telep kıptu. Şahzade şu haman ordıǵa bérip anisiniñ hanişlik zer toniniñ altun tügmisini élip kélip sahipcamal qızǵa bériptu. Andin sahibcamal qızniñ ay camalıǵa saye salǵan hapilik bulutliri tarqap, huşallıq aptipi parlaptu. Ular bulaq beşida uzaqqıçe şerin söhbetler qilişip, quyaş tağ keynige mökkendin kéyin, etisi yene şu qerelde körüşüşni vedilişip qaytıptu. Etisi şahzade bulaq beşiǵa kélip qarisa, sahibcamal qızniñ çirayidiki hapilik bulutliri şahzadige gezep möldürlirini yaǵdurup turgudek. Şahzade heyranuhes bolup, yette égilip tezim beca keltürgendin kéyin, sahibcamal qızniñ gezep möldürliri yéǵip turǵan közige qarap:

— İ sahibcamal güzilim, sizge néme boldi? Siz némişqa hapa boldıñız? Sizge yene néme kérek? -dep soraptu. Sahipcamal qız bolsa tal- tal oqya kirpikliri saye taşlap turǵan çeşme közliri şahzadige emes, belki köpkök asmandiki qoy padiliridek üzüp yürgen apaq bulutlarǵa tikkiniçe hıyal sürüp cim turuvaptu. Bu qaǵda şahzade bitaǵet bolup (305):

— İ sahibcamal güzilim, sizge aşu apaq buluttek top- top qoy padiliri ekélip sovǵa kılaptu ya? Men sizni tolimu yaǵşı körimen. Peǵet sizniñ aşu ay camalıñızdın hapilik bulutlirini tarqıtıvétip, huşhuy, nazaketlik külke aptipini körüşke mumkin bolidiǵanla bolsa, siz meyli némini telep kılsiñiz, telipiñizni beca keltürüşke teyyarmen, -deptu ve iltica yaşliri quyuluvatqan közliri bilen sahibcamalǵa telmürüp turuptu. Sahibcamal qız

ikki qolini k6ksige 6lip almaşturup, bir hıl k66l6k tiliniş u66kunliri 6a6rap turqan k66zlrini şahzadige tikip tutup deptu:

— İ řahzade yięit, eger siz m6ni huřal kıliřni oyladikensiz, mańa siz haniř anińizniń so6up turqan kıziķ y6rikini ek6lip b6riřińiz k6erek.

řahzade 6z kulikige iřenmigen halde heyranlıķ patķikige p6tip, 6z ornida k6tipla kaptu. Bu 6aęda sahibcamal kızniń 6eřme k66zlrinin goyaki yipi 66z6lgen 6n6ilerdek yař 6n6iliri 66z6lmey t6k6l6řke bařlaptu. Bunińdin k66nli biaram bolqan řahzade 6sini yięiptu. Arķisięa burulupla u66kandek ordige- haniř anisiniń k6eřige y6tip keptu. Bu 6aęda haniř uyķu d6nizięa gerķ bolup ketkeniken. řahzade derhal anisiniń k66ksini y6rip, uniń so6up turqan kıziķ y6rikini 6lip sahabcamal kızniń k6eřige y6g6r6pt6. řahzade ormanlıķķa y6tip barganda, 6zini becayiki bir k6apķarańęu řam g6r (306) i6ige kirip k6algandek h6s kıptu, h66 nersini k66relmeptu. U herbir k6edem tařlıęanda, bedenlirige goyaki yińne sancilgandek tiken- 6atķanlar sanciliřķa bařlaptu. U yene bir k6edem m6niřige b6ři k6eyip yiķilip 66ř6ptu. Bu 6aęda uniń k6olidiki anisiniń y6rikidin řundaķ bir nida keptu:

— İ oęlum! yiķilip 66řt66nmu? Bir y6riń k6attıķ aęrip kettimu? Oęlum, men hemmini k66r6p turdum. Sen alvastiniń k6olige 66ř6p k6apsen. Sen bergen yińnini u bedinińge sancidi. Oęlum, sen huřal kılmak6i bolqan bu sahibcamal kız s6ritidiki alvasti s6nińmu y6riķińni kavap kılip yese, andin birdemlik huřal bolup, hun6k 6irayi 666ilidięanlıķini 66řinemsen?...

Oęlum! Sen emdi k666iktiń, ah... ek6ilsiz oęlum!

Aninin y6rikidin 6ıķķan bu sadadin taęlar titrep, asmanda k666l6k 6akmak 6666iliptu. řahzade 6akmak yor6ķida sahibcamal kızni 6zi sovęa kılip bergen yińnini neyze, t6gmini k6alk6an kılip, ecdihadek aęzini 666p, 6iřlirini hińgaytip 6zige k6arap k66liwatķanlıķini k66r6ptu. Bu 6aęda řahzade sahibcamal kız terepke k6arap intiliřige haniř anisiniń y6riķi uniń k6olidin yulķunup 6ıķıptu- de, k666l6k yalķunęa aylinip sahipcamal kızniń k6olidiki neyze, k6alk6anni eritip tařlap, sahipcamal kıznimu t6t6nge aylanduruv6tiptu. řahzadeniń put- k6oli bořiřip, k66zige k6arańęuluk tiķilip, k66zini k6ayta a6almaptu (307).

62. Şahzadiniñ Acayip Sergüzeştisi⁶⁵

Buğara şehriniñ padişası şikargâ çıkiptu. Şikardin qaytışida ézip kélip başqa bir şeherge kélip qaptu. Şeherniñ dervazisi aldığa bir qızniñ resimi çaplangan iken. Padişa resimni körüpla huşidin kétéptu. Buni körgen yasavullar padişanı şaherge élip kırıptu. Padişa huşığa kéliptu:

— U qız kim bolidu? -dep soraptu. Yasavullar:

— Bu qız şeherniñ bir güzili idi. Buniñdin üç- töt ay burun yokilip ketti. İz- dérigi bolmidi. Şu seveptin uni izleş toğrılıq perman çıkırıp resimni bilen bille çaçap qoyğanmız, -deptu.

Buni añlığan padişa qızniñ resimini kımmet ahada sétivélip qaytıp kétéptu. Padişa öz şehrige qaytıp kelgendin keyin orda içige kırık bir égiz öy saldurup, kırık öyni her hıl ayalıqlar bilen toşkızuptu. Kırık birinci öyge bir işkap ornıptu. Héliki qızniñ resimini tavar- durdunlarğa orap işkapğa sélip saqlaptu.

Padişa kırık birinci öyniñ açkıçını hiçkimge bermeydiken hem bu öyge hiçkişini kirgüzmeydiken. Şuña bu öylerde néme barlıgını bilelmigen orda içidikiler tolimu kıziqidiken (34).

Künlerniñ biride padişanıñ veziri şahzadige:

— Ey şahzade, séni dadañ bekmü yahşı köridu. Sendin héçnémini ayımaydu. Biraq sen hazırğıçe kırık bir öyde néme barlıgını bilmeysen, -deptu.

Buni añlığan şahzade tolimu kıziqip dadisidin bu öylerni körüşke icazet élip açkıçlarnı soraptu, biraq şahzade öylerni écip körüp kırık birinci öyge kelgende açkıç tügeptu, şahzade öyge kirelmey qaptu. Şahzade padişadin bu öyniñ açkıçını sorığan iken, padişa:

— Ey balam, men bu öyniñ açkıçını saña birelmeymen, -deptu. Şahzade anisidin dadisiniñ bu açkıçını nede saqlaydığanlıgını soraptu. Ana şahzadige «Dadañ bu öyniñ

⁶⁵ Şahzadiniñ Acayip Sergüzeştisi. Uyğur Hëlq Çöçekliri 8. Şıncan Hëlq Neşriyatı, 1988, ss. 34- 43.

açkuçını kécisi ağzığa sélip yatıdu. Sen uni almaqçı bolsañ, dadañnıñ burnığa açkık birnersini purat, şu çağda dadañ ağzını açıdu. Dadañ ağzını açsa açkuçı alalaysen» deptu. Şahzade şu kécisi uhlavatқан dadisiniñ burnığa tamaқını purıptı. Padişa қattıқ çüşkürgen iken. Ağzidin açkuç étilip çıқıptı. Şahzade derhalla açkuçnı élip kırık birinci öyni éçiptı. Tamdiki bir açkuçnı élip işkapnı éçiptı. Tavar- durduñğa oralğan resimini élip körüptü, körüptü- de, huşidin kétiptı. Etisi padişa oyğınip, ağzidiki açkuçnıñ yoқalğanlıғını ve oğlınıñ ehvalını bilip dergezepke keptu. Oğlını tutup óltürüşke buyruptu.

Biraқ vezirler padişağa meslihet kórsitip şahzadını óltürmey, yıraқ cayğa palaşnı telep қılışıptı. Şunıñ bilen şahzade deşt- bayavanlarda sersan boluşқа başlaptı. U (35) neççe kün yol yürüp bir қоналғуға kélip çüşüptı. Bir çağda ikki yasavul bir ademni baғlap élip keptu. Şahzade héliқи yasavullardin:

— Bu gunakar kim bolidu? -dep soraptı. Ular deptuki:

— Bu kışı divilerdin séhir ügengen, kéyin divilerge karşı çıққан Kemek Heyyar digen bolidu. Biz uni divilernıñ tapşuruғı boyıçe óltürüp yürigini élip ketmekçimiz, -deptu. Şahzade derhal:

— Siler bu kışını maña sétip bériñlar. Divilerge bolsa öşkiniñ yürigini apirip bériñlar, -deptu. Yasavullar bu teklipke maқul bolup Kemek Heyyarnı şahzadiге miñ dinarға sétip bérıp қaytıptı. Kemek Heyyar özini қutқuzup қалған şahzadiға көp minnetdarlıқ bildürüptı. Unıñ қандақ қılıp bu cayğa kélip қалғанlıғını, nam- emaliniñ kimliғini soraptı. Şahzade sergüzeştirini sözlep bérıp, ahirida:

— Men u қıznıñ kim ikenliғini, nede turidiganlıғını bu dünyada hayat yaki hayat emesliғini bilmeymen. Biraқ u қızға aşık— bıkara bolup қaldım, -deptu Kemek Heyyar buni añlap:

— Ey şahzadem, u sahipcamal қıznı biz élip кéçip diviler makaniға aparған iduқ, hazır u ene şu yerde solaқта. Siz méni ólümdin қutқuzup қaldıñız, men sizniñ herқандақ ҳızmitiñizge teyyarmen. U қıznı қutқuzup sizni murat- meksidiñizge yetküzüş үçün һүнەرlimiñ hemmini işқа sélip көrey, -deptu ve şahzadidin icazet (36) élip yolıға ravan boptı.

Şahzade öz ornida turup tursun, gepni Kemek Heyyardin añlayli:

Kemek Heyyar uzun yol yürüptu. Yol yürgendimu mol yürüptu. Añır diviler şehirige yétip keptu ve öziniñ séhri- cadulirini işka sélip kéçisi pem bilen kızni solap koyğan öyniñ aldığa kélip uni kútquzmaqçı bolğanlığını éytiptu. Kız uniña işenmey:

— Sen méni kútquzalmaysen, -deptu. Kemek Heyyar koynidin bir kızıl almini çıkırıp kızğa puratқан iken, kız şu haman can üzüptu. Kemek Heyyar derhal uni élip méniptu. Şu mañğançe uzun yol yürüp añırı şahzadiniñ yéniğa saķ- salamet yétip keptu. U kızni yerge koyup, koynidin bir kök almini çıkırıp kızniñ burnıǵa tutқан iken, kız şu haman tiriliptu. Biraķ, şu çağda Kemek Heyyar özini daldıǵa aptu. Kız közini éçip, öziniñ keyerge kélip qalğanlığını bilelmey etrapқа қарıǵan iken, yénida kéléşken bir yigit turgudek. Kız uni körüpla aşık bolup qaptu. Şuniñ bilen ular şirin söhbetke kiriştiptu. Buni körgen Kemek Heyyar derhal yékin etraptiki bir mehellige bérıp, bir mollamni çağırıp kélip şahzade bilen kızğa niķa oқutuptu. Şahzade bilen kız şu cayda öy tutup inaq er-hotunlardin bolup qaptu.

Kemek Heyyar öz öyini körüp kéliş üçün şahzadidin ruşset aptu. «Қаған başlırıǵа күн чүşсе бuni köydürsile men şu haman peyda bolimen» dep üç tal tük bérıp öz yolıǵа ravan boluptu (37).

Kemek Heyyar öz yolıǵа ménipt tursun. Gepni diviler makanidin añlayli.

Etisi divler kızniñ yoqalğanlığını bilip қattıķ ala- toplañ kötiriptu. Biraķ kızniñ nege ketkenligini zadila bilelmeptu. Şuniñdin kéyin ular terep- terepke yürüş қılıp kızni izleptu. Hetta divilerniñ padişasimu kızniñ iz- dirigini қılışқа çıkıptu. Diviler padişasi uçup, şahzadiniñ öyiniñ üstige kelgende ularni körüp qaptu. Dive şu haman yerge чүşүp bir aқsaқ momayniñ қияпитige kirip şahzadiniñ öyi aldidin ötüptu. Şahzade uni körüp ehval soraptu. Aқsaқ momay öziniñ ige- қажисиз bir biçare ikenligini éytip köz yeşi қıptu. Şahzade uniñ söziǵe işinip, uni élip hotuniǵa hemra қılıp қoyuptu. Bir күni şahzade ovǵa çıkıp ketkende dive bir tal ligenni birla epsun oқuş bilen tulparǵa aylandurup kızni seyle қılıp kélişke köndürүp tulparǵa mindürүptu. Özimu tulparǵa minip:

— Ey kızim köziñizni yumuñ, -deptu. Ular közini yumup- açķuçe divler şehirige kélip qaptu. Hélikі aқsaқ momay eslige kélip diviǵe ayliniptu, kızni altundin yasalğan

kepezge solap koyuptu ve uni öziğe hotun boluşka zorlaptu. Mağul bolmisa öltüridiğanlığını éytipu. Kız:

— Ey diviler padişasi, maña bir aylık möhlet ber. Obdanrağ oylinip körey, bir aydin kéyin néme kılsañ ihtiyariñ, -deptu. Diviler padişasi buniñğa mağul boluptu. Diviler içide bir kéri, tokur dive bolup, umu kızniñ hösni- camalidin mes bolup yürgen iken. U her küni (38) keçkürün yoşurunçe kepezniñ aldığa kélip kızğa özniñ muhebbitini izhar kılip yilnidiken. Birağ vicdanlık kız uniñ yalvuruşliriğa kılçe étivar kılmaptu.

Emdi gepni şahzadidin añlayli:

Şahzade keçte ovdin kaytip kelse kızmu, momaymu yoğ turgudek. Şahzade uyan izleptu, buyan izleptu. Emma zadila ularniñ dérigini alalmaptu. Añır Kemek Heyyarniñ sözini ésiğe élip héliki tükni köydürüptu. Kemek Heyyar nahayiti uzun yol yürüpi öz yurtığa kélip emdila öyiğe kirmekçi bolup turgan iken. Birdinla uniñ béşidiki çaçliri köyüşke başlaptu. Buniñdin şahzadiniñ bir héyim- heterge yolukқанlığını bilgen Kemek Heyyar derhalla şahzadiniñ kéşiğa keptu. Şundağ qarisa şahzade huşsiz yatқан. Kemek Heyyar şahzadini miñ teste huşığa keltürüp uniñdin kızniñ yoğalğanlığını biliptu. Yénidin kitavini çıkırıp qarap, kızni divilerniñ kayturup élip ketkenliğini, uniñ hazır altun kepezde ikenliğini biliptu. Andin şahzadige:

— Şahzadem, bikardin peryad kılip özlrini yoğitip qoymay tétikrek bolsila, men hazır kızni élip kéliş üçün atlinimen. Men ketkendin kéyin işikniñ bosuğisida bir tal buya ünüp köklise u méniñ yalguz kaytip kélidiğanligimni bildüridu. Eger ikki tal buya ünse, u kız bilen bille kaytip kélidiğanligimniñ bışaritidur. Eger bu ikki tal buya yoğılip ketse her ikkimizniñ diviler bilen élišiş yolida ölgenligimizni körsitidu. Vaqıp bolup turgayla-dep diviler makaniga seper kıptu.

Kemek Heyyar köp yol yürüp añır diviler mağanığa yétip keptu ve öziniñ séhri-cadulirini işka sélip kızniñ kéşiğa kélip, uniñ bilen körüşüptu. Kemek Heyyar:

— Ey sahipcamal, sizniñ bu caydin azat boluşıñız ve şahzadem bilen meñgü behtlik yaşışıñız üçün divilerni yoğitiş kérek. Bolmisa bizge aramlıq yoğ. Buniñ üçün maña divilerniñ céniniñ nimide ikenliğini iniklap bérişiñzi kérek, -deptu. Kız qolidin kelsila bu telepni urunlaydiğanlığını bildirüptu. Şuniñdin kéyin kız divilerdin ularniñ

céniniñ nede ikenligini sürüşte kılika başlaptu. Birağ ular zadila éytip bermeptu. Şundağ kılip künler arķisidin künler ötüp, diviler padişasiniñ kızğa bergen möhliti toşuşka peķet bir künla vaķıt ķaptu. Şu küni keķte kız nime kılişni bilmey turganda héliķi ķeri, tokur dive yene keptu ve kızğa:

— Ey sahipcamal kız, sen heķiķeten taş yürek ikensen. Men séniñ işķi- piraķiñda köyüp kül boluşka az ķaldım. Birağ sen maña zadila iç ağritmidiñ. Mana emdi bir künlük hayatiñ ķaldi, ete séni öltüridu. Méni muşundağ dağda ķoyup u dunyağa ketmekķimusen? Maña öz muhebbitiñdin kiçikkine hediye kılsañ bolmasmidi? -dep yalvuruptu. Şu vaķitta kızniñ köñlige bir eķil kırıptu. U şuan diviģe:

— Ey dive, men séniñ bir aydin buyanķi maña izhar ķılğan semimi sözliriñdin séniñ maña heķiķi muhebbitiñ barlıģını bildim. Menmu séni yaķturimen. Birağ ikkimiz bille divilerni yoķitiimizş kérek. Bolmisa ular méni saña bermeydu, -deptu (40).

Buni añlıģan tokur dive hoşallıģıda:

— Ey periştem, ķeni sözle, ularni ķandağ yoķitimiz? Men sen üçün cénimnimu ayımaymen, -deptu.

— Undağ bolsa ularniñ céniniñ nede ikenligini maña éytip bérip kėtip ķalıģın. Sevri kılsan ete méni özeñniñ ķuķıģıda körüsen, -deptu. Buni añlıģan dive kızğa:

— Bu yerdin top- toğra yette ay yol yürgenidin kéyin bir derya uçraydu. Deryadin uķatķa yette ayda ötkili bolidu deryaniñ u kėtida ğayet zor bir tağ bar. Bu tağ bulutķa taķışip turidu. Şu tağni tüzlivetkende, astida ķiriķ métir çoñķurluķta bir ķuduk bar. ķudukniñ tektide bir öy bar, öyde bir tömür sanduķ, sanduķniñ içide bir ķuta, ķutiniñ içide bir yel top bar. Bizniñ cénimiz aşu yel topta. Toptiki yelni ķıķirivetse bizniñ cénimizmu tügeydu, -deptu. Şuniñdin kéyin kız diviniñ ķaytip kėtişige icazet bériptu. U yel topni élip kélişniñ tolimu müşķül ikenligini bilip öziniñ azat boluşidin ümit üzüptu. Tün yérım bolğanda Kemek Heyyar kėlip kızdıñ ehval soraptu. Kız tokur dive éytip bergen ehvalni Kemek Heyyargā sözlep bériptu. Kemek Heyyar uniñ sözini añlap derhal yolģa atlinip tañ atķiķila hemme işni bica keltürüp yel topni élip ķaytip keptu ve diviler şehiriniñ asminida uçuşka başlaptu. Diviler buni körüp Kemek Heyyargā hücum başlaptu. Kemek Heyyar yel topni başķan iken diviler ülüşke başlaptu. Peķet eñ aķirida tokur dive

başlık beş- alte dive saķ ķaptu. Ƙız bilen Kemek Heyyar (41) diviler padişasınıñ tulparini minip şahzadiniñ yéniga ķaytıptu. Şundin kéyin Kemek Heyyar öyini körüp kéliş üçün öz yoliga ravan boptu. Ƙız bilen şahzade hoşal hayat keçürüptu.

Bir küni şahzade Duldulni minip ovğa çıķıptu. Bir kiyikni ķoğlap yürüp başķa bir top diviler turuşluk öñküniñ aldiga kélip ķaptu. Tulparga közi çüşken diviler şahzadini tutuvélip, tulparni tartivaptu. Şahzadi solap ķoyuıptu. Şu küni keçte şahzade öyge ķaytıp kelmigeçķe ķız birer ehvalniñ yüz bergenligini bilip derhal Kemek Heyyar ķaldurup ketken tükni köydürüptu. Kemek Heyyar uzun yol yürüp, öyige kélip, bala- çakiliri bilen körüşüp, emdila tamaķ yimeķ bolup olturğan iken. Birdinla çaçliri paraslap köyüşķe başlaptu. U şu an ornidin çaçrap turup miñ hil cadu- sehirlirini işķa sélip ķızniñ yéniga keıptu. Ehvalni bilgendin kéyin pal kitavini şundaķ éçip ķariğan iken, yigit solaķta yatķudeķ. U ķızni élip şahzadini ķutķuzuş üçün yolğa ravan boıptu. Ahir divilerniñ öñküriķe yétip keıptu. Öñküride sekkiz papa dive ve ğayet zor bir dive bar iken. Aldi bilen sekkiz papa Kemek Heyyarga hücum ķııptu. Kemek Heyyar ularni öltürüptu. Uniñdin kéyin héliķi çoñ dive bilen élişııptu. Biraķ, bu diviķe küçi yetmeıptu. Ahir ķızni epsun oķup tağniñ üstige çıķırııptu. Ƙız arķa tereptin diviniñ béşiķa der- ğezep bilen ķiliç urğan iken, u ikki parçe bolup cénidin ayrılııptu. Ular şahzade bilen Duldulni ķutķuzup şahzadiniñ esli yurtiķa ķarap yol aptu. Padişā (42) oğlini palivetkinige miñ bir puşayman ķilip, uni izlep tépip kélişķe adem evetķen bolsimu heçbirisi alalmay ah- zar çekip olturğan iken. Oğliniñ ķaytıb kelgenligini añlap tolimu hoşal boluıptu ve oğlini ķucaķlap köz yaş ķılııptu. Biraķ şu çağda oğli bilen bille kelgen ķızni körüş bilen uniñ héliķi resimdiki ķız ikenligini bilip «ah!» diginiçe huşidin kėtiıptu. Orda içidikiler sarasimģe çüşüp miñ hil dora- dermekler bilen uni aran huşıķa keltürüıptu. Padişā kéyin vezilirini çağırıp oğlini yoşurun öltürüp, ķızni öz emriķe éliş toğriliķ meslihetlişııptu. Şu küni keçte padişā oğli kélini ve Kemek Heyyar bilen bir dastihanda oluruşuıptu. Aş tartilģanda Kemek Heyyar şahzadiniñ éşiķa zehir séliģanliģini sézip ķaptu. U birla epsun oķup çiraķni öçürüıptu ve ķarañğuluķtin paydilinip derhal padişāniñ éşi bilen şahzadiniñ éşini almaşturup ķoyuıptu, çiraķ yéķilģandiñ kéyin padişā aşni yep şu yerdila ölüıptu. Şahzade padişā, Kemek Heyyar vezir boluıptu. Şeherni adilliķ bilen soraptu. Helķ üstidiki on yilliķ bac- silikni élip taşlaptu. Helķ paravanliķķa érişip çeksiz huşalliķķa çömuıptu (43).

Éytip bergüçi: Kuça Alakağa Guñşiy Bazar Daduy İkkinçi Düydin: Abla Hacı

63. Adimiy Şeytan⁶⁶

Qedimki bir zaratgahlıkta çoñ bir gümbez bar iken, bu gümbez içige alemdin ötken çoñ ölimalar koyulğaniken. Cüme küni kişiler bu yerge kélip tavap ve dua- tilavet kilidiken. Bu gümbezde ikki ema şeyh bar iken. Bu ikkisi kişiler ekelgen taamlarni, kuymaq, poşkallarni teñ yep mazarda nahayiti toq. bayaşat ötidiken. Bu ikki ema şeyhniñ bayaşat turmişi şeytanniñ hesethorluğunu qozgaptu. Şeytan, kişilerniñ hey- sahavet qilip ekelgen mezzilik taamlirini bu ikki kor yep, toq, hatircem yaşaydiken. Hep, ularniñ kaçisidiki taamlarni qilişqa kirişiptu.

Bir küni şeytan ikki şeyhniñ keynige ötüvaptu- de, biriniñ aldidiki taamni tuydurmay yevaptu. Buni sezmigen ikki şeyh: «Bu taam bekmu mezzilik iken, şuña az ekélip birimizniñ aldigila qoyuptu- de» déyişiptu. İkkinçi kétim şeytan yene biriniñ aldidiki taamni tuydurmay yevaptu. Buni ema şeyhler tuymaptu.

— Bügün méniñ aldimda taam yokku? -dep etrapini (50) hasisi bilen tintiptu bir şeyh gezepke kélip:

— Méniñ aldimda bar, kel, buni teñ yeyli, -deptu ikkinçi şeyh, -kişilerdin insap kötürölüp, sedike qiliş aziyip kétivatamdu, néme?

— Şundaq, bir balasi bar, ezizim, -deptu birinci şeyh.

Şeytan bu işni ikki- üç kün davam kıptu. Emma, ikki ema şeyh bir çine aşni yaki bir kuymağni teñ bölüp yep, yenila bayaşat, huşal hayat keçürivériptu... Buni körgen şeytan iç- içidin boğulup, hesethorluğu örlep, açıkida koçida öz- özige sözlep kétivétip, bir neşikeş beñgige uçrap qaptu. U rasa çekip, obdan keyp bolup sheherge qarap kétivatқанiken, uni kişiler «adimiy şeytan» deydiyen, çünkü u mazar ve eski tamliqlarda

⁶⁶ Adimiy Şeytan. Hüvey Batur. Uyğur Hëlq Çöçekleri. Pılanlıquçılar: Abdurahim Ebey; Eñmet Emin. Urumçi. Şıncan Hëlq Neşriyatı, 2006, ss. 50-53.

yoşurunup neşe çekip yüridiken hem herqandaq heyle, yamanlıqtın qaytmaydıqlanlar qovmidin iken. U şeytanni körüp soraptu:

— Şeytan, sevdaiidek sözlep qapsenğu?

— Sözlimey qandaq qılatım, -deptu şeytan hesretlik şikayet qılıp, -bu gümbezdiki ikki kor şeyh méniñ rizqimğa çoğ sélip, sedıke qılınğan aş ve qıymaqlarnı yep kétivatqaca maña nerse tegmeyvatıdu.

— Aşu ikki korni epliyelmidiñmu?

— Héç epliyelmidim. Biriniñ aldidiki taamni tartivalsam, ikkinçisiniñkini bölüşüp yep: «bügünki taamniñ bariğa şükür, az bolsımu, mezzilikken» déyişip duasını qılıp yatıdu (51).

— Eñmek şeytan, -deptu Adimiy Şeytan, -ularnı aqañ qarıgayğa körsetkin, men şundaq epçilik bilen caylayki, her ikkisiniñ taamı yalguz sañıla qalıdu. U çağda sen maña néme bérisen?

— Séniñ déğiniñni bérey! -dep vede qıptu şeytan. Şundaq qılıp, ikkisi kélişip, udul mazarğa bériptu. Bu ikki şeyh taam kütüp oltuğaniken. Ular ayağ tivişini añlap: «İnsaplıq mömin bendiler, qılğan sedıkeñlerniñ heqqi üçün allataala silerge cennet ata qılğan, amiñ!» dep duağa qol kötürüşüptu.

Adimiy Şeytan kélip bu ikki şeyhniñ aldida tizlinip oturup, birinci şeyhniñ oñ meñzige bir qaçat saptu- de:

— Séniñ rizqiñni munu şeyh buraderiñ qoşup (52) yevaldı, -deptu. Andin keyin yene ikkinçisiniñ sol meñzige bir qaçat sélip:

— Séniñ aldiñdiki taamni munu buraderiñ qoymay yevaldı, -deptu. Şuniñ bilen ikki şeyh bir- biriniñ yaqısığa ésilip, kulahlirini élip taşışıp, qaçlırını yündişip, ceñgi-cédel qılıp hali qalmaptu. Şuniñ bilen ittipağı buzulup, duşmenlişiptu...

— Kördünmu, eñmek şeytan! -deptu Adimiy Şeytan ema şeyhlerniñ hırcun-haltıliriğa yigilğan yemekliklerni şeytanğa sunap hazir ularniñ buniñğa qarıgudek hali

yok. Men peemlirige azrak tesir yétidigan gep boluvidi. İnaqlıķı buzulup, duşmenleştı. Mana emdi mazarnıñ sedıķe taamlırı saña teelluk boldı.

— Kulluk, -deptu şeytan kıl koşturup, -Adimiy Şeytannıñ hiyle- mikirige kıl koydum! Emdi sėniñ üçün heçnėmini ayımaymen! -dep bir kallek neşe bėriptu. Şunıñdin başlap insanlar arısida «adimiy şeytan hemme şeytandin yaman» dėgen maķal tarķilıptu (53).

64. Sodigerniñ Ođlı⁶⁷

Kedimki zamanda otken bir sodigerniñ arzuluk birla balisi bolup, sodigerniñ ayali bu balıga ođey iken. Ođey ana sodigerniñ aldida balisiniñ baş- kılirini mėhrivanlıķ bilen silaydiken, sodiger sırtķa çıķıp ketsila silap- sıpıgan yerlirige ğezep bilen uridiken. Bala bolsa ođey anisiniñ kılmişlirini dadisiġa ętymaydiken. Peķet dadisi özige teķdim kılğan ak kaşķılıķ kara tayniñ boynıġa ėsilip derdige yıġlaydiken.

Şundaķ kılip künler otıptu. Tay çoñıyıp at boptu. Bala çoñ bolup yigit boptu. Ođey ana bala bilen tayniñ şunçe icil ikenlikini bilip derġezep boptu. Ćıraġcı momay bilen til birikturup, tayni yokitişniñ koyıġa çüşıptu. Sodiger Hindistan sepiridin yanarġa yėķin ayali sürġe kėsel bolup yėtivaptu. Sodiger ayiliniñ telipige asasen, Ćıraġcı momayni çaķırıptu. Ćıraġcı momay pal ęcip:

Hėnim ġapıġan kėsilige giriptar boluş aldida turıptu. Muşu oıde kara tay bar iken, şuni oltırıp ġoşını yep, tėrisige yōġense sellimaza saķıyıp kėtıdu, -deptu.

Sodiger kara tayni oltırüşke niyet kıptu. Bu ġeverni añlıġan oğlı dadisiniñ aldıġa özini taşlap, tayni oltırmeslikini sorap zar yıġlaptu. Buniñdin ġever tapķan (259) ata bolsa alemni- malem kıptu. Sodiger teñlikte kıptu. Sodiger balisiġa:

— Saña dudul bolsimu ėlip bėrey balam, bu tayni oltıreyli, -deptu.

⁶⁷ Sodigerniñ Ođlı. Uyġur Ĥelķ Ćōčekłiri 4. Neşirġe Teyyarlıġuķılār: Siyit Zunun; Abduraġman Mōmin. Şıncan Ĥelķ Neşriyati, 1999, ss. 259- 275.

— Héligu dudulken dada, -deptu oğli, -pütün bisatiñizni het- mor kılip bersiñizmu men bu tayni kéçelmeymen!

Şundaķ kılip Sodiger ikki otnıñ arisida ķaptu. Derd- hesrettin eķil hoşı cayida bolmaptu. Kéçe teñ bolup el ayagi bésikķanda, bala dadisiniñ ötkür kılıçını élip, kara tayni minip kéçiptu, yurt- mehellilerni arilap nurgun yol yürüptu. Bir éķin sudin ötüvatķanda bir ķağınıñ kırğakķa çıķıp ķalğan bir yılan balısıǵa ģiris kılivatķanlıķını körüptu- de, derhal ķağını ürkütüvétiptu. Attin çüşüp, halsizlinip ķalğan yılan balısını astıǵına suǵa koyup bériptu.

— Hey ademzat, -deptu yılan zuvanǵa kélip, -sen méni ķutķuzup ķaldıñ, néme tilikiñ bar, éyt! Ecriñni ķayturay?

Bala yilanniñ sözlevatķınidin heyran bolup:

— Héçķandaķ tilikim yok, -deptu.

— Héçbolmisa sen méniñ mayaklırimdin bir neççe tal élıval, hacitiñ çıķıp ķalsa köydürseñ esķitip ķalsam eceb emes, -deptu yılan.

Bala yılan mayaklıridin élip étıǵa minip, öz yolıǵa çüşüptu. Payansız bir ķumlukķa çıķıptu. Kétivatsa aldida bir nersiniñ viçildiǵan avazi añliniptu. ķarisa yoǵan bir aǵmiħan bir yerdin ķozǵılalmay turgidek. Bala derhal attin (260) çüşüp yéķin bérip ķarisa aǵimiħanniñ aldi ķoli işşip ketkeniken. Bala u carahetni éǵız aldurup u yerdiki tikenni élivétip, téñip ķoyuptu.

Aǵmiħan tuyuksız zuvanǵa kélip:

— Hey ademzat, néme tilikiñ bar, éyt? -deptu.

Bala téħimu heyran bolup:

— Méniñ sendin soraydıǵan tilikim yok. Tézrek öyüñge bar, -deptu.

— Undaķ sen méniñ tükırimdin bir neççe tal élıval, hacitiñ çıķıp ķalsa, köydürisen, esķip ķalsam eceb emes, -deptu aǵmiħan.

Bala ağmiħanniñ tükleridin bir neççe tal élip, yolıǵa çüşüptu. Yol yürüptu, yol yürgendimu mol yürüptu. Payansız bir cañgalǵa kirip ǵaptu. Kétivatsa ǵandaǵtur bir ǵuşniñ éçinişlik «çir- çir» ǵılǵan nale- zari añliniptu. Bala avaz çıkǵan terepke bérıp ǵarisa, asman- pelek bir toǵraǵniñ tüvide, Sumurǵniñ bir balisi tüki çıkımıǵan ǵanatlırını sozup nale ǵilivatǵidek, bir tülke bolsa uniñǵa tumşukını sozuvatkidek. Bala bir varǵırap tülkini ǵaçuruvétiptu. Attin çüşüp Sumurǵ balisini ǵolıǵa élip, uniñ uvidin çüşüp ketkenlikini biliptu- de, héliǵı asman- pelek toǵraǵniñ üstige yamişip çıkıp, miñ bir teslikte buni uvisiǵa sélip ǵoyuptu. Bala emdila toǵraǵtin çüşey dégende:

— Hey ademzat, -deptu Sumurǵ balisi, -bizni ǵotǵuzup ǵaldıñ. Toǵtap tur. Ata-animiz hazir kélidu. Séniñ bu yaǵşılıǵiñǵa bir yaǵşılık ǵılaylı! (261)

Bala téħimu heyran bolup turuşıǵa asman- pelektin alamet yoǵan bir ǵuş uçup keptu.

Sumurǵ balisi derhal:

— Hey yigit, derhal uviniñ astin teripige yuşurunup derħke çin çapalışival, -deptu.

Bala Sumurǵ balisiniñ déginini ǵılışǵa aran ülgürüptu. ǵuş toǵraǵǵa ǵonuptu. Sumurǵ balisi:

— Ata-ana sendin bir nersini tileymen, -deptu.

— Némini tileysen? -deptu ana ǵuş. Sumurǵ balisi ehvalni bayan ǵıptu.

— Hey ademzat-deptu Sumurǵ inytayın ħursende bolup, -sen bizge intayın çon yaǵşılık ǵılıpsen, yaǵşılıkǵa yaǵşılık ǵılış bizniñ étǵadımız, ǵéni, éyt, néme tilikiñ bar?

Bala alamet kórkem ǵuşǵa zoǵlinip ǵarap turup:

— Méniñ tilikim yok, -deptu. Sumurǵ heyran ǵélip:

— Undaǵ sen méniñ peylirimdin bir neççe tal élival, hacittiñ çıkıp ǵaşsa, köydürseñ, eskitip ǵalarmen, -deptu.

Bala Sumurǵniñ peyliridin élip dereħtin çüşmekçi boptu. Şu ǵaǵda ǵuş uniñdin:

— Muşu ménişinñdan ege mañdıñ? -dep soraptu. Bala:

— Béşim kayğan, putum tayğan yergice, -dep cavab bériptu. Quş ketiyy kılip:

— Keyniñge yan. Aldiñda payansız qumluqlar bar, u yerge hetta uçar quşlar kirip qalsimu kavap bolup kétidu, -deptu. Emma bala «kéni körüp bakmaymenmu?» deptu- de, Sumurğ bilen hoşlışıp, derehtin çüşüp, yolini davam kıliduruptu. Bir neççe kün méñip padişah şehirige keptu. Bala şherge kirişige bir top cakarçılar:

— Ey hanannas! İştinlar amu- has! Padişahimizniñ arzuluq yalguz kıziniñ késili barganséri éğırlaştı. Şuña padişahimizniñ derdi pelektin aştı. Kimdikim ol melikiniñ qorsıqidiki yilanni çüşürüp, melikini qutquzup qalsa, padişah hezretliri, ol kışı ayal bolsa dunyadin binezer kılidu. Er bolsa özige küyoğul kılivalidu, -devatkıdek.

Bala cakarçılarga egişip héli yürüptu. Bala şher helkidin melikiniñ ehlaqiy diyanetlirini, güzelligte teñdişi yokluqini añlaptu. U néme bolarkin dep cakarçılarga kün boyi egişip yürisimu héçkim otturiğa çıqalmaptu. Bala melikiniñ tartivatқан azablırığa, hayatığa kattıq éçiniptu. Melikini ölümdin qutquzup kélişni şunçe arzu kılsimu bir amal tapalmaptu. Yigit kayğurğan halde étini soğargili östeñ boyığa élip barganda:

— Hey méhriban yigit, -deptu at zuvanğa kirip, -sen maña çeksiz yahşılıq kıldiñ. Men üçün köp riyazet çektiñ, hezriti Sulayman Eleyhissalamniñ namığa kesem içimenki, séniñ bu yahşılıqıñğa ömür boyi kerzarmen, hazır melikini qutquzup kélişқа amal tapalmay qoyguruvatisen. Hey yumşaq köñül yigit, derhal yılan mayaqlıridin birni köydürseñ gem- gussiliriñ şadlıqқа (263) aylanğusi.

Yigit hem heyran bolup, hem çeksiz huşal bolup derhal yılan mayaqlıridin birni köydürüptu. Şuan ikki çoñ yılan ve bir küçük yılan baliniñ aldida hazır bolup:

— Hey méhrivan aq köñül yigit, -deptu çoñ yılanlar, -sen bizniñ köz nurimizni ölümdin qutquzup kapsen. Kéni éyt. Bizge néme hacitiñ çüşti, biz qolimizdin kélidiginini kılip, yahşılıqıñğa cavab qayturaylı?

Bala ehvalni bayan kıptu.

— Melike küçük çégida, ordiniñ herem begidiki ériktin su içkende yılan balisini bille yütüvetken. Hazır şu yılan melikiniñ hayatığa kest kılivatidu, şuña, -deptu. Yılan bir yumilapla térisini taşlap, -sen kırık yillik sirkige çılap sirkidin al- de, yénivatқан gülhanğa

taşla, ésiñdin çıkmisunki, bu çağda padişahniñ melikisi gülhanniñ yénida yatquzulğan bolsun. Şundağ kılsañ köydürülgen téremniñ duti melikiniñ korsıqıdiki yılanğa tesir ötküzidu. Şu haman yılan sirtқа çıkıp melike şipa tapidu.

Bala rehmet éytip, ordige bérıp, öziniñ melikini davalaydığanlıqını bayan kıptu. Padişah buni añlap köp hursen boptu. Yigit melikiniñ güzelligige hañ- tañ boptu. Ve derhal işığa kirişip, yilanniñ éytqını boyıçe melikini davalaptu. Yılan çüşüptu. Melike bolsa qutquzup kéliniptu, buniñğa Yigit hem padişah éytqusız huşal boptu. Padişah yigittin:

— Hey behtlik yigit, séni bu alemge apiride kılğan atañ kim? Anañ kim? -dep soraptu. Yigit edeb bilen:

— Hey şevketlik padişah alıyliri, men bu orda şhiriniñ gerbidiki kebilidin. Anam yok, atam bolsa seperde, -dep cavap bériptu.

— Vedemde turimen, -deptu şah orda ehligе қараp. Şu çağda oñ қол veziri:

— Vedige vapa kıliş şahlarınñ alıycanap hısliti, lékin, méniñçe melikimizniñ salametliki taza eslige kelse andin toynı ötküzsek, -deptu. Padişah oñ қол veziriniñ sözini maқul téiptu. Şundaqtımu ayrim cayda vezirdin buniñ sebeбini inçikilep sorımay turalmaptu. Oñ қол veziri:

— Peқirniñ nezerde tutqını hergizmu vedige kéyinçe vapasızlıқ kıliş emes, melikiniñ salametlikini eslige keltürüşmu elvette bir sebeб. Lékin peқirniñ bu yerde yene közde tutuvatqını- özliriniñ oғul perzenti yok. Yaşlırimu bir yerge bérıp qaldı. Bu yigit yaқşı künniñ yamini kélip qalsa yurtқа baş bolalamdu- yok, bu terepnimu oylap iş qılğınımız tüzük, -deptu.

— Eger yigit köñlimizdikidek çıқmay qalsa, vedimizni buzamduқ? -deptu padişah.

— Yaқ, -deptu vezir, -u halde, biz uni razi қılaқla boldı. Biz mundaқ ciddiy işta yurtni oylişimiz kérek! Konılar «béşi yoқniñ iş yoқ» deydu. Eger yurt künlerniñ biride nainsap ademlerniñ қoлиға çüşüp (265) qalsa, u çağda el yeydiğan nénini tapalmay қalıdu, bizniñ mübarek yurtimizniñ nami alemdin öçüp kétidu.

Padişah danışmen veziriniñ sözige qayıp boptu. Padişah yigitke Orda şehiridin eñ güzel, eñ heşemetlik bir qoruni bağliri, hizmetkarliri bilen sovğa kıptu hemde nurğun miqdarda altun- kümüş inam kıptu. Şundaq kılip künler ötüptu. Yigit melikini kéçekündüz oylaptu. Bağrı kavap boptu. Ağzidin çıqqını nepes emes, belki köyüvatqan yurikidin çıqqan is boptu. Melikimu yigitni bir körüp köñli çüşüp qalğanlıqtın, küni tün yigitni oylaydiken, kündüzi künge qarap oylaydiken. Kéçiliri ayğa qarap telmürüp oylaydiken. Şundaq kılip künler ötüşke başlaptu. Melikiniñ salamatlikimu bar- bar eslige kélip, kızıl- kızıl, éki- aq, boyliri evrişim, méñişliri hiyalçan boptu...

Künlerniñ biride padişah orda ehlini élip şikargâ atliniptu. Yigitnime bille élip çıkıptu: ular şu küni kéçte, çet bir kiçik qorğan şehiride dem éliptu. Şu yerde qonup qaptu. Kéçisi padişah bir çüş körüptu. Çüşide qapqara bir nerse «güp» kılip padişahni bésivaptu. Arqidin yer yériliptu. Héliki qara nerse şu köz yetküzsiz çoñqur yar içige ittirivatqidek. Padişah qattıq qorqup, varkirap oyğiniptu. Padişah tañ seherde orda ehlini çağırıp héliki çüşige tebir soraptu. Héçkim zuvan sürelmeptu.

— İy nainsap nan képilar! -deptu padişah, -siler bu çüşümge tebir bérelmideñlar, etidin başlap hemmiñlarni sapangâ qatturup yer ağdurğuzimen! Şahniñ (266) gezipidin hemmini sür bésiptu. Héçkimniñ gélidin bir nerse ötmepu. Yigit padişahniñ körgeñ çüşini oylap, étini yoqlığını çıqsa étı oqurdiki boğuznime yémey turgudek. Yigit étini méhrivanlıq bilen silaptu.

— Hey yigit, deptu at yene zuvangâ kirip, -padişahniñ çüşige tebirni héliki ağmiñandin sora, danışmenlerni qotquzuval.

Yigit tükni köydürgeniken, ağmiñan şu zaman peyda boptu:

— Hey méhrivan yigit! Éyt, maña qandaq hacitiñ çüşti? -dep soraptu. Yigit ehvalni bayan kıptu. Ağmiñan:

— Hey yigit! Padişahniñ çüşiniñ tebirı şuki, héliki qapqara nerse bu kéçel misaqtin tartıp körölüp baqmığan dehşetlik qara boranniñ bolidiğanlıqiniñ bésaritidur. Yerniñ yérilişi bolsa, eger hazirniñ özide seherde turuvatqan kişiler derhal bu yerdin kozğılip ketmise qum bésivalidu, déğenniñ alamtidu, -deptu.

Yigit rehmet éytip, padişah huzurige kirip çüşiniñ tebirini bermekçi ikenlikini hever kıptu. Padişah derhal qobul kıptu. Padişah, yigit bergen tebirlerge bir işinip, bir işenmey qaptu. Lékin şundaqtımu pütün shehdiki kişilerge derhal köçüşke perman bériptu. Rast dégendek kéçe kattıq, misli körülmigen dehşetlik boran çıkıptu. Etisi boran peseygende, evetken ademler héliki shehniñ ornida intayın zor, asman- pelek qum doviliriniñ qed kötergenlikini, etrapida ne dereh, ne östen, ne öydin qiliçe eser qalmıǵanlıqini (267) hever qilip keptu.

Padişah çeksiz heyran qélip hem huşal bolup, derhal orda ehlini qakırıptu. Yigitniñ danişmanlikini mahtaptu. Öz qoli bilen altun bilen bézalgen heşemetlik ton yéiptu hemde on miñ tilla iniam kıptu. Orda ehlimu yigitke çin yurikidin apirin oqıptu. Melike yigitke bir altun kemer sovǵa qilip evetiptu. Yigitniñ inaviti téhimu éşıptu.

Bu veqe bolup uzun ötmey, bu yurtniñ béşiǵa yene bir palaket çüşüptu: Orda shehiriniñ yénidin éqip ötidıǵan deryaniñ süyi tuyuqsız tartilip kétiptu, dala ot- çöpsiz, derehler yopurmaqsız, quslar dansız, kişiler nansız qélişqa başlaptu. Qilmıǵan amal qalmaptu. Lékin dehşetlik qurǵaqçılıq tügümeptu. Padişah top- top yigitlerni deryaniñ béşiǵa evetiptu. Lékin ularniñ heçqaysisi qaytmaptu. Qurǵaqçılıq bolsa, el- yurtniñ yilikini qurutuşqa başlaptu. Yigit bir küni yurtniñ qayǵusida étiniñ yéniǵa kirgende, at:

— Biz derya béşiǵa bérip qarap baqaylı, -deptu.

Yigit şahın icazet sorap, étini minip derya boylap méñiptu. Deryaniñ béşiǵa yéqinlaşqanséri capa- muşekketmu şunçe köp boptu. Yigit bérip qarisa suniñ yolini yoǵan bir ecdiha tosap yétiptu, yigit étini qoyup, qiliçni yalıñaqlap bir nerse tartqaniken, ecdiha oyǵinip:

— Hey ademzat! Sen maña elçi bolup keldiñmu? -deptu. Yigit:

— Men sen üçün némige elçi bolimen? -dep soraptu (268).

— Sen, deptu ecdiha, -padişahiñǵa bérip éyt, her yili del muşu qaǵda maña ottuz töge, ottuz qotaz, ottuz at, ottuz kala, ottuz qoy, ottuz oşke, ottuz qız ekélip bersun. Eger buniñǵa könmise güzel yurtuñni susız qoyup, qurutuvétimen!

Yigit nahayiti kattıq gezepke keptu.

— Hey ecdiha! Mubada men séniñ hizmetkariñ bolsam yurtumniñ deryaliri maña süyini içküzmeydu, méviliri yégüzmeydu. Kuşlar maña sayrap bermeydu. Topraqliri ölginide maña qoynini açmaydu. Evladlirim taki zaman aħır bolğıçe maña lenet okuydu! -dep cavab bériptu.

— Mana emise kör, -deptu ecdiha qattıq gezepke kélip ve yigitni şoraptu. Yigit ötkür ikki şemşerni toğra tutqan pétiçe ecdihaniñ içige kirip kétiptu. Bir saettin kéyin yigit ecdihaniñ aħirisidin çıkıptu. Ecdiha ikki parçe bolup kétiptu. Yigit ecdiha bėşini kėsip, atıǵa minip su bilen teñ Orda şehirige kirip keptu... Ecdiha bėşini qaştėşi, altundin yasalğan heşemetlik teħite olturğan şahniñ ayaǵ teripige izzet- ikram bilen qoyuptu. Şah tesirlinip közige yaş aptu. Yigitniñ péşanisige atılıq méhri bilen söyüp qoyuptu hemde yigitni özige sol vezir qılğanlıqını cakarlaptu. Orda ehlidin taki addiy puqraqıçe yigitni qızgın tebrikleptu. Padişah daǵduǵılıq ziyapettin kéyin oñ qol vezirige:

— Emdi toyni qilivetseñ qandaq? -deptu.

Oñ qol vezir (269):

— İy padişahim, aldi bilen yigitni qaķırsaq, soraydıǵan bir gėp çıķıp qaldı. Şuni sorivėlip andin kızınızǵa uçur qılsam, -deptu. Şah yigitni qaķırıptu, yigit izzet- ikram bilen olturuptu. Şu qaǵda vezir:

— Hey yigit! Siz ecdihaniñ içide ölüp kėliştin qorqmidiñizmu? -dep soraptu.

— Men kiçik çėǵımda «yurt qoǵdimıǵan öler» dégen gėpni ańlıǵanıdim. Ötken özliriniñ «yurtı yuķınıñ cėni yoq» dégen sözlirini mu ańlap qaldım. Şuña el- yurtniñ hizmitini qiliş yolida ölumdin qorquş keminilirige yat! -dep cavab bériptu yigit.

— Yaraysen oǵlum! -deptu vezir yigitniñ sözidin hayacanlinip, yigitke icazet bėrilgendin kéyin, oñ qol vezir:

— İy uluǵ şahim, bizniñ mübarek yurtimiz yene bir oçmes çıraǵqa ige boldı. Toyni emdi qılaylı, -deptu.

Toyniñ teyyarlıķı ciddiı başlinip kétiptu. Yigitke yėpyėni heyvetlik saray sélinişqa başlaptu. Del muşu künlerde şherge yėǵılıq keptu. Ordida ğulğula peyda boptu.

Menseptin qaldurulğan sabıq sol qol vezir teripidikiler sülhi qılışni telep kıptu. Oñ qol vezir tereptikiler duşmenge kétéiy qarşı turuşni tekitleptu. Padişahniñ bolsa béşi kétéiptu.

Yigit, yoşurunçe şeer sirtıǵa çıqıp Sumurǵniñ tüklerini köydürgeniken, quş derhal yétip kélip:

— Hey méhrivan yigit! Éyt, keni, seniñ beşniǵa qandaq kün çüşti? -deptu. Yigit ehvalini bayan (270) kıptu ve duşmenniñ eskiriy küçini körüp keliş niyeti barlıqini éytiptu. Sumurǵ:

— Keni undaq bolsa, üstümge min, -deptu, yigit Sumurǵniñ üstige minip ğerb terepke uçıptu. Kentlerdin, derya- sulardin, şeerlerdin ötüp payansız çölge çıkıptu. Sumurǵ:

— Hey yigit, duşmenler muşu çölniñ içide emdi pesrek uçimen, segek bol! -deptu. Yigit qarisa duşmen eskerliri pütün çölni çümülidek qaplıǵaniken. Bargahlar bolsa sancaq- sancaq turǵidek. Yigit duşmen eskerleriniñ birinçidin sani köplükini, ikincidin atlıq kısımlirini hıllıqini, üçincidin oqyaliriniñ alamet yoǵan, oqliriniñ uzunǵa baridiǵan oqlar ikenlikini bayqaptu. Yigit qayıtp kelgendin keyin, öziniñ qılǵan işin, duşmen ehvalini padişahǵa ve Orda ehlige bayan kıptu. Talaş- tartıqlar boptu. Şülhi terepdarliri:

— Bundaq duşmenni qılıç bilen emes, belki soǵat hem izzet- ikram bilen kütüvelip, yurtimizni tapşurup, beşimizi töven salǵınımız tüzük, -deyişiptu.

— Bolmaydu! -deptu yigit kétéiy qılıp, -bu duşmenler bizniñ soǵat, izzet- ikramlirimizǵıla qanaet qılmaydu, belki ular yurtimizni tartıvelip, bizni qol qılışni meqset qılǵan. Şuña duşmen üstige atlanmaq kérek.

Padişah yigitke esker tartışqa perman beriptu. Yigit atliniptu ve duşmen bargahiniñ udulıǵa bargah tikiptu (271), el ayıǵı besikqanda yigit aǵmiǵan tuklirini köydürgeniken, aǵmiǵan derhal peyda boptu.

— hey yigit, -deptu Aǵmiǵan, -bizge yene qandaq hacitiñ çüşti?

Yigit ehvalni bayan kıptu. Aǵmiǵan:

— Biz hazirdin başlap düşmenlerniñ çışlep, kıkık üzuvétidigan nersileriniñ hemmisini kardin çıkırimiz. Bizmu séniñ yurtuñdiki ağmiñanlarmiz, séniñ düşminiñ bizniñmu düşminimiz, séniñ qayğun bizniñmu qayğumuz, men séniñ işiñğa az bolsimu yardım bérimen, sen ete tañ süzülüşi bilenla qalibiyet bayrıqini köter- deptu- de, közdin qayıb boptu.

Yigit eskerlerini puhtılıq bilen ceñge teyyarlaptu. Tañ süzülüşi bilen yigit eskerleri bilen düşman ustige atliniptu. Düşmen eskerleri atlıriniñ tasma, belvaqliri, oqyaliriniñ yipliri tamam qacilinip, üzölüp, tüğışip ketkenliktin, ceñge derhal teyyarlinalmay, patparaq bolup kétiptu. Yigit eskerleri bilen düşmenni téripireñ qilivétiptu. Pütün çöl düşmen ölükliri bilen toşup kétiptu. Kün olturuşqa başlıqanda yigit uruş meydanini yığışturuşqa perman bériptu. Heddi hésabsız mal- dünya, qoral- yaraq, ésil atlarıni qeniymet alğandin başqa, yene nurgunlıqan esirlernimu qolğa çüşürüptu. Esirlerni heydep kelgen ezimetlerdin birisi esirlerni qatar turguzup qoyup:

— Ey başqunçılar! Qalib qoşunimizniñ serkerdisige baş éğış! -deptu. Yigit şundaq qariğıdek (272) bolsa, bu ezimet del yigitniñ bolğusi qotuni- şahniñ arzulıq melikisi iken.

Siz qaçandin tartıp biz bilen bille? dep soraptu yigit.

— Tünügün keçtin tartıp, -dep cavab bériptu Melike.

— Atiñiz ruqset qildimu? -deptu yigit.

— Yurt qoğdaşqa ruqset élišniñ haciti yok, -deptu Melike. Yigit Melikinniñ cavabidin bekmu söyünüptu hemde eskerlerini élip Orda şehirige varan boptu.

Padişah ve Orda şehiridiki qışiler Yigitni misli körülmigen tentene bilen qarşı aptu. Ravaq aldıqa barganda padişah işaret qıptu. Pütün Orda ehli hem qışile yigitniñ aldıqa yurtniñ mübarek tosini söyüptu.

Yigit düşmen bayraqlırini, esir élingan düşmen başlıqlırini ravaq tégige başlaptu. Şah düşmen bayraqlırini dessep élip çıkıp öziniñ padişahlıqini Yigitke ötünüp bergenlikini tentenilik cakarlap, şu meydandila murasim ötküzülüptu.

Yigit padişahlık tehtige olurgandin kéyin, çaç- sağıliri eķirişķa başlığan bir sodiger kirip:

— Dad! Ey şevketlik şah! -dep tiz büküptu yigit ķariğidek bolsa öziniñ eziz dadisi iken. Emma Yigit tonuşluķ bermey turup:

— Kéni sodiger, derdiñizni bayan kiliñ! -deptu (273).

— Men sadik puķraliri bolimen, men hindi- avğan terepke mal élip çıķip ketkenidim, -deptu sodiger, -seperde beħtsizlik yüz berdi. Uniñ üstige oğlumni izdep hayal bopķaldım. Arķisidin uzakķiçe orun tutup yétip ķaldım. Ayılım bir yıl burun méni öldige çıķırıp, matem tutup, başķa erge tégivaptu. Méniñ saraylırım, ömür boyi yigķan mal- dunalırımga bir nainsap igidar çıķıp kıptu.

— Telipiñiz néme? -dep soraptu yigit dadisiniñ gezeptin gep kılalmay ķalğanlıķını körüp:

— Aciz kılliriniñ telipi, -deptu Sodiger, -méniñ birdin- bir kóz nurum oğlum şu caduger ĥotunniñ kasapitidin öydin çıķıp ketkenidi. Men uni izdep barmıģan yerlırım kılmidi. Şu oğlumniñ iz- dérikini bir uķuş mumkin bolsa hemde barlıķ mal- mülüklerim kılumģa élip bérilsiken.

— Essalmu eleykum dada! -deptu yigit teħtitin çüşüp, -men sizniñ oğlıñızmen!

Sodiger hañ- tañ bolup kıptu. Yigit dadisini yölep turģuzup şahı teħt ustige élip çıķıptu. Sodiger bolsa şadlıķ yaşılrı bilen sakallirini yuyıptu. Yigit anisini ve uniñ tégivalģan érinimu kışıp ordıģa ekeldurıptu ve dadisiģa:

— Kéni, dada buniñģa öziñiz bir néme deñ! -eptu. Dadisi:

— İy oğlum, men gerçe dadañ bolsammu, sen bir şahsen. Yurtniñ atisi sen. Méni bunçilik izzet kılginiñģa Ĥuda rehmet kılsun! (274) Bunlarģa yurt kıanuni boyiçe hóküm kılgaysen! -deptu. Yigit:

— Bu ikkisi saraylarnı, altunlarnı, rehmetlik anam ve bovamniñ ĥatire buyum-yadigarlıklarını kıaytursun, ķalģanlırı bolsa özliride kıalsun. Ularģa héķkim deħli- terzu yetküzmisun! -dep emir kıptu. Yigitniñ bu adil hókümige hemme kıayıl boptu. Arķidinla

gelibe şadlıki bilen toyni başlivétiptu. ǰırık kéçe- kúndüz şundaǰ toy boluptuki, tarihta elmisaktin tartip şundaǰ toy bolup baǰmıǰaniken. Şundaǰ ǰılıp ata- bala cem boptu. Yigit yurtni adil soraptu. ǰelǰ- el murat- meǰsidige yétiptu (275).

65. Yaman ǰotun⁶⁸

Burunǰı zamanda bir yurtta tót vañ ótkeniken. Herǰaysisi öz aldıǰa mustekil yurt sorap, heǰ- naheǰni ayrimay öz meyliçe höküm ǰıǰırıp, ǰelǰ üstige alvan- sélik sélip, cénidin caǰ toyǰuzǰaniken. ǰelǰ yurtta kún almaǰnıñ teslikidin, yaǰa yutlarǰa sersa-sergerdan bolup ǰıǰıp kétédiken. Lékin, vañlarnıñ bu işlar bilen pervayi pelek, öz ǰılmişini ózgertmey, aldıǰa kelgenni yep- içip ótidiken. Ene şu yurttiki éǰirçilik zamanida, şu yurtnıñ bir yézisida Memet isimlik aǰ köñül, sap niyet, saǰlam bir déhǰan ótkeniken. Uniñ ayali tolimu azazul, béşem iken. Cédeldin ǰorǰmaydiken, he dése Memetni tillap, haǰaretleydiken. Memet til yandurup, ǰol uzitip ǰoysa éri üstidin vañǰa erz ǰilidiken...

Bir küni memet ǰotuni bilen ǰattıǰ soǰuşup ǰaptu. ǰotuni Memettin açǰıǰını ǰıǰırış üçün:

— Men séni vañǰa erz ǰilimen, -dep birinci vañnıñ aldıǰa méñiptu. Memet uni öz yolidin ǰayturalmaptu. ǰotun vañnıñ aldıǰa bésip nahayiti nazlık bilen hoşamet ǰılıp:

— Ben aciz bıǰarige atıdarǰılık ǰılısıla, érim méni urup óltürey dédi, -dep Memetniñ üstidin (62) şıkayet ǰılıptu. Vañ ǰotunniñ şıkayitini añlap éǰiz- pesni sürüştürmeyle Memetni ǰaǰırıp kélip:

— Sen ayalıñǰa bir ǰur kiyim- kécek ǰılıp bérıp élip kétisen, -dep buyruǰ ǰılıptu. Namratǰılıkta bu iş Memetke nahayiti éǰir keptu. Néme amal bıǰare Memet vañnıñ zulumidin ǰorǰup u yer, bu yerdin az- az ǰerz élip, ǰotuniñǰa bir ǰur kiyim- kécek élip bérıp vañnıñ aldidin ǰayturup keptu. U ǰotun ikkıla kún yahşı ótüp, üçinǰi küni yene ǰuyı tutuptu. Aridin uzaǰ ótmey Memet bilen yene soǰuşup ǰaptu. Bu növet u ǰotun ikkinǰi vañnıñ aldıǰa bérıp Memet üstidin şıkayet ǰılıp, nazliniptu. Vañ ayalniñ nazini körüp uniñ

⁶⁸ Yaman ǰotun. Uyǰur ǰelǰ ǰöçekliri 20. Neşirge Teyyarlıǰuçılar: Abduǰıyum Turdi Turpan; Abdurészit İbrahim. Şıncan ǰelǰ Neşriyatı, 2000, ss. 62- 83.

éytkanliriniñ rast- yalğan ikenlikini sürüşdürmeyle Memetni aldığa çağırıptu. Biçare Memet elem bilen vañniñ aldığa yétip bériptu. Vañ Memetni yigirme dere uruşka buyruptu. Vañniñ ademleri cazani beca keltürgendin kéyin vañ Memetke:

— Sen ayalıñniñ köñlini éliš üçün bir qur üstvaş kılip kélip eketkin, bolmisa caza yene teyyar, -dep buyruptu. Memet öyige kaytip kélip qerz aldığan ademni tapalmay elem bilen tirikçilik kılivatқан azğıne yerni sétip hotuni üçün kıyım- kéçek élip, hotunini vañniñ aldidin kayturup keptu. Hotun öyge kélip aridin uzak ötmey yerniñ sétılğanlıqını uqup, özliriniñ tirikçilik yoliniñ üzülgenlikini bilip Memetniñ yaqısığa esilip, yüz- közini tatilap soquşuptu. Memet hotuniniñ kılgan elemlirige çidimay uni bir kaçat urğaniken, hotuni (63):

— Sen méni bozek kılgan maña atidarçılıq kılidığan adem bar, men séni vañğa erz kılip edibiñni bir berdürmisem, -dep üçinçi vañniñ aldığa erz kıligili méniptu. Memet bolsa öz béşığa kélivatқан pişkelliklerdin qaygurup, yene qandaq derd kélidığanlıqını bilmey elemde oturup qaptu.

— Ayal üçinçi vañğa öz erzini éytiptu. U vañmu rast- yalğanni sürüşdürmey Memetni aldığa çağırıp kélip ottuz dere urup, hotuni üçün kıyım- kéçek élip bérişni buyruptu. Memet öyige kaytip kélip qolığa çıkqudek bir nerse tapalmay öy-seremcanlirini sétip, kıyım- kéçek élip hotunini kayturup keptu. Ayal öyge kirip öy-seremcaliriniñ yokluqını körüpla, öyni béşığa kıyıp, Memetniñ yaqısığa esilip, yüz- közini tatilap soquşuşka başlaptu. Memet boluvatқан işlarğa çidimay ayalini urmaqçı bolup qolını kötürgeniken, u ayal Memetni tötinçi vañğa erz kıliş üçün yügürüptu. Memet pursetni geniymet bilip, öziniñ uval bolup kétip barganlıqığa çidimay: «Senmu erziñni kıliver, menmu özümge bir erkin makan izdep tapay» dep hotunidin ümüd üzüp, qorsaq köpükide bir hırcunğa beş- alte zağıni sélip, bir qapakqa su élip, öziğe panah cay izdep öydin çıkıp kėtiptu. Yaman hotun bolsa vañniñ aldığa ketkinçe qaptu...

Memet öydin çıkıp béşini töven sélip, çöl- cezirilerni kézip, nahayiti harğan bolsimu yolını (64) davamşalturuptu. Qapıkidiki su tügep qalganda ussuzluqniñ derdini köp tartıptu. Hırcunidiki némi tügep kılip ot yiltizlirini yep cénini saqlap yolını qetiiy davamlaşturuptu. Alte ay yol yürgen bolsimu birer yurt- şeherniñ qarisi körünmeptu. Aqır

açarçılık azabidin yol mañgudek madari qalmaq, közige ölümniñ sayisi körünüptu. Şu çağda cesitiniñ oçuqçılıqta qalmaslıqini oylap bir dalda bolğudek makan izdep kétivatsa kulığığa néminiñ avazi ikenlikini perq etkili bolmaydığan bir éçinişlik avaz añliniptu. Etrapığa qarığan bolsimu héçnersini körelmey qelbini qorqunç bésip, tağ bağıra yékinlaşqanda aldıa atniñ kallisidek bir taş uçraptu. U añlığan avaz şu taşıñ astidin çıqıvatқанiken. Memet bérıp qarıgudek bolsa taş astidin bir tal yilanniñ béşi çıqıp turğudek. Éçinişlik avaz şu yilanniñ nale- zari iken. Memet buniñğa qarap turalmay taşı küçep ittirip yilanni çıqıriptu. Yilanniñ béli yancilip ketkeniken. Memet çapininiñ péşini yértip yilanniñ yarisini téñiptu. Yilanniñ nalisi sel peslep:

— Hey ademzat, rehmet saña. Méni qutuldurup qalğiniñ üçün miñ yaşılıq kılsam azlıq qilidu, séniñ qılğan yaşılıqıñni atam saña qaytursun, -dep Memetke rehmet éytiptu. Memet yilanga huzur halıq éytıp ketmekçi bolğaniken. Yılan öz sözide çin turuvélip, Memetni mañgili qoymaptu. Memet yilanniñ keynige kirip ménişqa mecbur boluptu...

Eslide u yılan, yılan padşahniñ yalguz şahzadisi iken. U yer yüzige seylige çıqqanda (65) tağdin gulap çüşken taş uni bésivalğaniken.

Memet yilanniñ keynidin bir öñküriñ aldıa bériptu. Öñkürdin bir nur validap uniñ yüzige çüşüptu. Yılan öñkür içige kirip kétiptu. Memetmu öñkürge kirip nurni nişanlap alğa ilgirileptu. Nurdin başqa nerse körünmeptu. Öñküriñ ahırığa bérıp qarisa, u körgen nur eslide ecdihaniñ péşanisidiki bir dane közdin çaqnığaniken. Ecdiha Memetni körüp:

— Hey ademzat, bu yerge qeyerdin, néme vecidin keldiñ? -dep soraptu. Memet uniñğa:

— Men özüm kelmidim, séniñ oğluñ méni başlap kirdi, -deptu. Memetni başlap kirgen yılan uniñ söziniñ rastlıqini testıqlaptu hem bolğan ehvalni sözlep bériptu. Ecdiha oğliniñ éytқанlirini añlap:

— Hey ademzat, séniñ bu adem izi téqip baqmığan çöllerni kézişidiki meqsitiñ néme? -dep soraptu. Memet hotuniniñ destidin öz yurtida turğuçilıqı qalmaq bésini élip yurtini taşlap çıqıp, tirikçilik yoli izdep kétivatқанlıqini tepsiliy sözlep bériptu.

Ecdiha Memetniň keçürmişlirini aňlap uniňga içi ağrip hem oğliga kılğan rehimi uni yavuzlukıdin yandurup, méhir- şepkiti érip, uniňga yahşilik kılmağçı bolup:

— Hey ademzat, men esli adem yéyişni nahayiti yahşi körettim, séniň oğlumga kılğan rehmeň, özünüň aq köñüllükiň méni öz nepsimdin vaz keçtürdi. Men saňa yahşilik kılray, séniň öyiňdin köñlüň ağriptu (66). Men séni öz yurtuňdin bir yillik yiraqtiki yurtka apirip koyay, şu yerde öz meksitiňge yétersen, -deptu. Memet rehmet éytip nahayiti huş boluptu. Ecdiha sozulup öňkürdin çikip, Memetni üstige mindürüp havağa kötürüp, heş-peş déğüçe:

— Yerge çüş, -deptu. Memet yerge çüşüptu. Ecdiha uniňga:

— Hazir biz bir çoň şeherniň sirtiga kelduk. Sen adem bar yerde cahandarçilik kılğın, sen öz meksitiňge yételmiseň men yene saňa yardım kılmen, -dep közdin gayib boluptu. Memet tün kéçide héç terepni perķ ételmey şu yerde taňni atkuzuptu. Etisi seher ornidin turup qarisa, rastinla bir şeherniň yéniğa kélip kalganiken. Buni körgen Memet: «Her néme bolsa ademzatsiz temtirep yürgen çöldin bir sheherge kélip kaptimen, adem bar yerde cahandarçilik kılğili bolar» dep huşal bolup sheherge qarap yol aptu...

Memet sheherge kirip körüptiken, şeherniň koçiliri avat bolmisimu öz yurtidin her halda yahşi, veyran bolğan, sersan bolğanlar nahayiti az iken, bu halda Memetniň köñli biraz tinçiptu. Lékin, kursak éçiki uni kıynaptu. Héç aman kılalmay, tilemçilik kılıp kursikini toyguzup bir künni keç kılıptu. Alte aygiçe kılğudek tüzük iş tapalmay küni tilemçilik kiliş bilen ötküzüptu.

Künlerniň biride Memet tilemçilik kılıp sheher sirtidiki bir dervaziniň aldiga bérıp kaptu. U korsikiğa yégüdek bir nerse tilep işik tüvide turganiken. Birazdin (67) kéyin işik éçilip salapetlik kiyingen öy igisi çikip, Memetniň üstvéşiğa bir növet qarap çikip, heyran kalgan kıyapette:

— Vay dostum, sen bu yerge kélip kapsengu, cüragini, öyge kireyli, -dep öyge başlaptu. Memet öyge kirip qarisa öy içi nahayiti heşemetlik, tamğa otkaşteş çaknap turğan gilemler tartılğan, divanlar çörideş koyulğaniken. U özini bir bayveççiniň öyige kirip kalgandek hés kıptu. Öy igisi Memetniň heyran kélivatkanlikini sézip özini tonuşturup:

— Dostum Memet, menmu sen bilen bir yurtluq, menmu öz vaxtida bir qorsiqimni baqalmay hem vañlarniñ séliqidin baş kötörmey yurtni taşlap muşu yurtqa kélip qaldim. Bu yerde kélip öy- oçaqlıq bolup mana muşunçe turmuş keçürüvatimen, men séniñ qoşnañ Ayup emesmu, -deptu. Ular ikkisi tonuşup bolğandin kéyin Memet özige ayalidin kelgen derd- elemni, keçürgen keçürmişlirini, yolda körgenlirini sözlep bériptu.

— Hudağa şükür, méni saña yetküzdü, -dep sözini tohtıptu. Memetniñ sözini añlap olturğan Ayup uniñ sözi tügigende miyıkida külüp qoyup, derhal uniñğa bir qor kiyim- kécek ekeldürüp kiygüzüptu hem öz öyide turup kélişini tapılaptu. Memet buniñdin nahayiti hursen boluptu.

Şu kündin başlap Memet yemek- içmektin gem- endişe qılmay, dostiniñ öyide turup qaptu. Vaxitniñ ötüşi bilen ular ikkisi qedinas dostlardek bir- biri (68) bilen çıqışıp qaptu. Aridin birer ay ötkende Memet dostidin hiçil bolğan halde:

— Dostum, men bu yerge kelgili uzak boldı, séniñ öyünde turup qaldım. İşley désem birer iş orni tapalmıdım, sen bolsañmu birer iş orni tépip bergen bolsañ yahşı bolattı, -deptu. Biraq dost kaçnçe uzak tursa şunçe huş bolıdığanlıqını, öz yénıda bir yurtluqniñ barlıqıdin huşal bolıdığanlıqını éytip, ahırıda hazirlik ehvalni Memetke tonuştıruv:

— Dostum, men hazir bu yurttiki katta baylardin bolğaçqa padişah bilen yahşı ötimen, qolumda padişah inam qılğan bir şahne ton, bir duldul bar. Eger sen halisañ öyümdikidininu behuzur yaşısan eceb emes, -deptu. Memet dostiniñ néme qılmaççı bolğanlıqını çüşinelmey eceblinip qarisa turuptu. Dosti ehvalni çüşendürüp:

— Dostum, ete sen şahliq libas tonni kiyisen. Duldulğa minisen- de, men séni padişahniñ aldığa başlap bérıp padişahqa tonuştıruv: «Padişahi alem, bu méniñ yéqin dostum, bir yurtniñ veziri, bu yurtqa sodığa kélivatқанiken, miñ tügige altun- kümüş yüklep, qırıq piste itniñ boynığa ikkidin göherni ésip, töginiñ aldığa sélip kélivatқанiken, dulduli bek uçqur bolğaçqa özi aldıda kélip kéliptu. Bu dostum şeerliridin birmunçe mal-mülük almaççı iken, şuña öziniñ dünyasi yétip kelgüçe silidin pul sorap keldi» dep men (69) guvahliq bersem hiylimiz ötüp qalsa eceb emes, ilgirila şundaq hiyle işlitişni köñlümde saqlap kélivatқан, қандақ. Buniñğa qoşulamsen, -dep padişahni Memetke

tonuşturuptu. Memet padişahniñ ehvalin bilgendin kéyin dostiniñ tekliptige bir çüş körgendek iş bolsimu koşuluptu...

Esli u yutniñ padişahniñ heddi- hésabsız mal- dunyasi, altun- kümüş, çarav- malliri bolsimu, kanaet kılmay, yenila mal- dunyağa hêrismenlik kılip, helk üstidiki alvan sêlikni yeñgilleştürmey, davamlık aşurup, helkniñ kan- teri bedilige mal- dünya yığışka kirişip ketkeniken. Şuña Memetniñ dosti padişah hezinisidiki mal- dunyani helkke tarķitip bêrişni köñlige püküp bir purset kütüvatķaniken. Etisi Memet dostiniñ mesliheti boyıçe şahane libas tonni kiyip, duldulğa miniptu. Libas ton yarişip, duldulğa minigendin kéyin Memet nahayiti salapetlik bir ademge aylinip kıaptu. Meslihet boyıçe ular padişahniñ aldığa salamğa bériptu. Padişah ularni izzet- hôrmet bilen oçuk çiray qarşı, sarayğa başlap kirip, tôrge ötküzüp:

— Katta yurtniñ veziri bizniñ yurtimizğa kelgenlikniñiz hem ħanimizğa kadem teşrip kılganlıķiñizğa minnetdarmen, -dep hôrmet salami bériptu hem şahlarçe söhbet ötküzüp katte méhman kıliptu. Aķır ular ehvalini çüşendürüp, keliştiki meķsitini bayan kıliptu. Padişah piste itniñ boynığa ésilgen göherni köz aldığa (70) keltürüp:

— Siz bilen men bar yerde bu gepler artukçe, vezir ezim mal- mülki yétip kelgüçe men bilen bille tursun, pul hecleymen dése hezinem oçuk, -deptu. Memet ķesten özre ħalıķ éytip kelişka unimaptu. Padişah öz ordisidin öy kôrsitip, malliri kelgendin kéyin pütün şeherde soda kılişka ruhset kılip, öz gepide çin turuvaptu. Memet padişahniñ köñlini dégen bolup kélip kıaptu. Memetniñ dosti uniñ bilen ħuşlışıp kėtiptu.

Etisi padişah kırık bir piste itniñ boynidiki göherni közlep hezininiñ açķuçini Memetke bériptu. Memet hezininiñ açķuçini algandin kéyin hezinidiki altun- kümüşni soda kılimen dep élip çıkıp köp kısmını helkke tarķitip bérıp, az bir kısmığa azdur- köptür bir nerse élip kirip yürüp, uzak ötmey hezinini kırukıdap kıoyuptu. Padişah buniñğa perva kılmay beg, vañ- göcamlarğa, pıkralarğa alvan sêlip yene hezinini toldurup kıoyuptu. Memet yene hezinidiki mal- dunyani helkke tarķitip bêrişke başlaptu. Ene şu künlerde padişahniñ etivarlıķ yalguz kıizi Memetni körüp uniñğa köñli çüşüp kıaptu. Lékin, bu iş melikige ayan başķılarğa sir bolup yürgen künlerniñ biride, Memetniñ dosti uni yoklap ehval sorap keptu. Ular ikkisi ehvallişivatķanda melike ularni körüp kıaptu hem Memetniñ

dosti arkılık meksitige yetmekçi bolup, kelbidiki sirni Memetniñ dostıǵa aşkarılaptu. U bu işni uqǵandın kėyin nahayiti huşal bolup melikige (71):

— Men çoqum silerni meksitiñlarǵa yetküzimen, -dep vede bėrip ehvalni Memetke çüşendürüp, ikkisi meslihetini puşurgandın kėyin padişahniñ aldıǵa elçilikke kirip:

— Hey kėremlik şahim, döletliride hemmimiz bayaşad turmuş keçürüvatımız. Özliriniñ iltipatliri helkke mol. Mėniñ aldilirıǵa keliştiki meksitim, muşu kelgen vezir mu yaǵşı kişi, uni padişahim küyoǵulluqqa qabul qıarmikin dep elçilikke kirgen. Melikemmu vezirni yaqturup qaptu, -dep meksitini otturıǵa qoyuptu. Padişah oylanmayla maqulluq bėriptu hem hemme teyyarlıqni özi püttürüp şahlarçe kırık kėçe- kündüz toy qılıp qızını Memetke bėriptu. Ular turmuş qurgandın kėyin ikkisi hatircem, nahayiti yaǵşı ötüptu, ene şu künlerde padişah yene hezinini tekşürüp hezininiñ quruqdilip qalǵanlıǵını körüp, nahayiti perişan bolǵan halde: «yaalla ilgiri qurup baqqan heziniler emes idi. Körmemdiǵan bu işni, mal- dunyasi kėlidu dep hezininiñ açquçını tutquzdum hem qızımni berdim, hezine ikki kėtim quruqdalǵıçe dunyasi kelmidi. Ehvaldın qarıǵanda bir sir bar oǵşaydu, emdi qandaq tedbir bar? hazirdin başlap buni tutuş kerek. Mal dunyasi kėlemdu- kelmemdu?» dep ordıǵa qaytip çıqıp, qızını aldıǵa çağırıptu:

— Hey qızım, Memettin sorap baqqın, uniñ malliri kėlemdu- yoq, mėniñ şunçe köp dunyalırımni tügitiptu. Yene uniñ üstige sėninmu berdim. Qaçanǵıçe uniñ tǵiliri kütüp turımız? -deptu. Melike atisiǵa (72):

— Ata, bu şundaq deǵen bolǵandikin kėlip qalar, menmu sorap baqay, -dep çıqıp kėtiptu. Melike Memet bilen nahayiti yaǵşı, inaǵ otuşkeçe bu geplerni qılıp Memetniñ köñlini parakende qılǵusi kelmey gep öz içide qaptu. Etisi etigende padişah yene qızını çağırıp:

— Qızım, sorap baqıñmu? Kėlidıǵan dunyasi barmiken- yoq? -dep gezep bilen qızıǵa tikiliptu. Melike atisiniñ elpazını körüp yalǵandın:

— Ata, çidiǵanǵa çıqqan koça, özün meydeñge urup elip qalǵan bolǵandın kėyin tehir qılmamsen. Sorsam kėlidu deydu, -deptu. Padişah buniñǵa gol bolup bugün keler, ete keler dep neççe vaqitni ötküzüp taqiti- taq bolǵanda qızını aldıǵa çağırıp:

— Hey qızım, sen yene bir növet Memettin sorap bağqın, uniñ zadı mal- dünyası barmu- yoxmu? Eger kəcikip qalğan bolsa aldığa adem eveteyli, qızım hazır meniñ sevr taqıtım toştı. Emdi Memetke qoyup bəridigan pulum yox, ete bir kün möhlet bərimen, mallırı kelse, kəlgenni körimen, eger mallırı kelmise höküm qılıp Memetniñ bəşini tənidin cüda qılın. Qızım, hazır meniñ xizmetçilirim aldıda baş kötürgüdek ornum qalmıdı. U özige özi qıldı, çünki uniñ mallırı tēhi yətip kelmıdı, maña şundaq qılmay amal yox, -deptu.

Məlikə Memetniñ bəşiğa kəlivatqan ölüm sayısını bilip nahayiti biaram boptu. Öyge qayıp çıqıpmu keç kirgiçe atısınıñ éytqanlirini uniñğa uqıturmaptu. Keç kirgende məlikə Memetniñ qollirini (73) silap olturup:

İkkimiz toy qılıp nahayiti yaxşı ötüşken, mən ömür boyı şundaq turmuş keçürüşkə tēşna idim. Ləkin, hazır bizniñ bəşimizğa zor bir külpət çüşüvatıdu. Səniñ bəşiñğa çüşken külpət, meniñ bəşimğa çüşkengen oşsaş, atam bir neççe növet səniñ mallırıñniñ kəlidigan- kəlmeydiganlıqını bilışimni qattıq cıkiligen. Mən u işlarnı saña dəyişkə pətinalmıdım, buniñ sevebi sendin ayrılıp kəlişkə könlüm unımaydu. Məniñ sendin ötünüp soraydıqınım şuqi, zadı səniñ mallırıñ kələmdü- kəlməmdü, barmu- yox? Sen rastıqını éytsañ, eger yox bolsa özimiz bir amal qıarmız, -deptu. Memet ornidin turup kətip:

— Hey hotun, Memetniñ nedimu mallırı bolsun, quruq ikki qolumdin başqa həc nerse yox, emdi gəp bolsa mənmu sendin ayrılalmaymən, -deptu. Məlikə uniñ pəkət ete bir künla vaxtı qalğanlıqını qandaq bolsun bugün kəçe bir amal qılmısa bolmaydiganlıqını çüşinip:

— Səni qarap turup atamniñ qiliçığa səlíp bermeymən, meniñ qorsıqımdiki balığa ata kerek. Ləkin, hazır cudalıq künü bizgə yetti, ayrılmay bolmaydu, kəyinki künlerde balımız saña vapadar bolsun. Mən bir qararğa kəlip boldum, qandaq qılarımni özüm bilimən, sen yətip aram al, mən çıqıp atamniñ duldulığa éger- cabduqni toqup, bir horcun altun- kümüş artıp qoyup kirimən. Tün nispi bolğanda orda dervazisini açımən, bu çağqıçe senmu teyyar bolup türsən, şu çağda mən: «Oğrı (74) keldi, oğrını tutuñlar» dep varqıraymən, sen: «oğrı kəni?» dep varqıraysən, mən: «oğrı qaçtı» dep varqıraymən bu

çağda ordidiki qalaymıqançlıqtın paydılınıp duldulni çapturup çıqıp ket. Şu çağda men yene «oğrı qaçtı» dep varqıraymen, vessalam iş tügeydu. Ular oğrı néme élip qaçqandu dep tekşürüşke kırışıp kétédu. Kim bar kim yoq dep sürüştürmeydu. Ahır men «Memet oğrını qoqlap kétéptu» dep işni tügitimen. Méniñ saña hotunluq méhrim bilen qilidigan yaqşılıqım muşu bolsun hem séni saqlaymen. Sen bu sözümni ésiñde çıñ saqla, şundaqla yene agah bolğinki duldulniñ qulıqınıñ keyni terligiçe mañsañ alte aylıq yolni bésip bolğan bolisen, -dep öziniñ pılanini Memetke çüşendürüptu. Memet melikidin nahayiti razi bolup, minnetdarlıq bildürüp aram éliš üçün yétip qaptu. Melike çıqıp dégenliriniñ hemmisini teğ qilip qayıp kırıptu. Vaqıt ötüşke başlaptu...

Tün nésipi bolğanda melike bilen Memet pılan boyıçe bir- birlep işni başlap, kélişkini boyunçe hemme işni tügitip, Memet oğrını qoqlıqan péti orda dervazisidin çıqıp kétéptu. Emdi biz ordini qoyup Memetke egişip söz añlaylı...

Memet dervazidin çıqqan boyıçe duldulni boluşığa qoyup bérıp, tañ étip, uluğ aş vaqıtı bolğuçe yol yürgende duldulniñ qulıqınıñ keyni terleptu. Memet hotuniniñ hésabi boyıçe alte aylıq yolni bésip boluptu. U şundaq kakas çöllükte kétip qarisa bir kéri bovey ikki kalini bir sapanga qoşıp bir parçe yerni heydevatqaniken (75). Memet duldulni şu terepke qayıp boveyniñ yéniğa bériptu. Bovey libas ton kıyıp, duldul minigen Memetni körüp: Padişah dep tonup aliy éhtiram bidürüp:

— Hörmetlik şahim, bu yerge qedem teşrip qılğanlırığa mennetdarlıq bildürimen, -deptu.

Memet dulduldin çüşüp aman- ésenlik soruştu. Bu çağda bovey étizğa başlap bériptu hem aldirap- tinep:

— Hey hotun, padişahıalem kélip qaptu. Öyge bargın, némeñ bolsa ayımay çapsan tamaq qilip kelgen, -dep ayalini tamaqqa buyruptu. Momay yügürgen péti öyige kélip qaptu. Memet bilen bovey ehvallaşqaç biraz aram aptu. Momay yétip kélelmeptu. Buniñğa boveyniñ içi çidimay:

— Hey padişahi alem, bu hotun néme ançe uzaqqıçe kelmeydiğandu. Siz bir az aram élip turuñ, özüm bérıp kelmisem bolmaydu, -dep öyige kétip qaptu. Emdi Memet yalguz kélip içi puşup olturalmay qaptu, qamçini qolığa élip, sapanni tutup yerni

heydeşke başlaptu. Bir aylinip çıkip, ikinci ketime yërimiğa kelgende sapan çoñkur oturup ketime kalilar tartalmay kaptu. Kolidiki kamçe bilen kalilarni uş- kuş dep bir kamçidin urğaniken. Kalilar şundağ küçep tartip bir dane tügmen teşini komurup çıkırıptu, Memet heyran bolup tügmen teşini kayrip, çörsidiki topilarni tazilivétip töven karıganiken, gar körünüptu. U tağal içige çüşüp bir koş kuvvukni körüptu. Memet uni éçip içkirisige kirse uniñ içide nahayiti retlik sélingan nurgunliğan (76) öylerni körüptu. U aldi bilen eñ çiraylık sélingan öyniñ işikini éçip kirip karıgudek bolsa, öyniñ otturısında bir dane yeşil sirlangan coza turgudek. Uniñ üstide bir dane eñgüşter nur çéçip, culalinip turğaniken. Yénida bolsa bir dane zinnet taşmu bar iken. Memet eñgüşterni élip, zinnet taşlap sürkigeniken, derhal yette yaşlar çamisidiki omaqqına bir oğul bala peyda bolup, nahayiti sipayilik bilen:

— Padişahi alem, meni neme hizmetke buyruyla? -deptu. Memet öz ehvalini oylaptu. Hotuniniñ seniñsiz yaşıyalmaymen dégen sözini eske élip:

— Hey bala, bu kandağ cay? -dep soraptu.

— Bu gayib şehir, kolinizdiki eñgüşter bolsila hemme nerse aldiñizda teğ bolidu, -deptu bala. Memet bir az oyliğandin keyin öziniñ şerin hıyalini emelge aşuruş için:

— Muşu gayib şeherdiki altun- kümüşni sirtka élip çıkıkili bolamdu? -dep soraptu.

— Hop, keremlik şahim, kandağ désile şundağ kılğili bolidu, -deptu bala. Memet huşal bolup:

— Undağ bolsa hazirdin başlap élip çıkışka başlañlar, -deptu. Şuniñ bilen derhalla nahayiti nurgun ademler peyda bolup altun- kümüş, göherlerni sirtka toşuğili turuptu. Heş- peş degüçe sirtka bir döve altun- göher dövilinip kétiptu. Altun- göherler toşulup bolğanda heliki bala yene Memetniñ (77) aldiğa kélip qarap turuptu. Memet sel oylanğandin keyin:

— Hazirniñ içide miñ töge teyyarlaş kérek. Hemmisige muşu altun- kümüşlerni artip, tögilerniñ aldida kırık bir piste it bar bolsun, herbir piste itniñ boyniğa ondin göher ésilsun, muşu hizmetni orundiğili bolamdu? -deptu. U bala:

— Hoş, çokum orundaymen, -deptu- de kıaptu. Şu esnada bovay bilen momay aldirap- tinep tamikini élip yétip keptu. Ular étiz içide dövülinip yatқан altun- kümüş, göherlerni körüp heyran boluşup:

— Hey padişahi alem, sili kaçan yerge bu hezinini kıoyған, -dep soraptu. Memet:

— Bu hezinini meniñ ata- bovam kıoyғанiken, -deptu. Bovay élip kelgen tamikini Memetniñ aldığa kıoyuptu, ular tamaққа kirişiptu. Bala bolsa Memetniñ buyrutmisini orundaşқа kirişiptu. Қатар tizilған miñ dane tögilerge altun- kümüşni artıptu. Miñ dane töge aldida kıırıқ bir piste boynide on danidin göher, tögilerge mesul bolidiған karvanlar retlik yolğa tizilip turuptu. Teyyarlıқ teğ bolғanda bala Memetniñ aldığa bérıp:

— Padişahim, hemme tel boldi, қандақ қilimiz? -dep soraptu. Memet:

— Bu alte aylıқ yol, қанче ayda bésip bolғili bolar? -deptu.

— Bérıp sorap baқayli, -deptu bala, ular ikkisi bérıp eñ aldidiki tögidin:

— Sen alte ayıқ yoldiki padişahniñ şehir (78) dervazisi aldığa neççe vaқitta yétip barisen? -dep soraptu. U töge aғzini midirlitip zuvaңa kirip:

— Üç күnde barimen, -deptu. Uniñ keynide turған töge buni añlap:

— Şumu gepmu, men bir күnde apirimen, -deptu. Uniñ keynide turған yene bir töge bu gepni añlap:

— Gepni az қilıñlar, hazır péşin vaқti boldi. Қандақ bolsun şamğıçe bérıp tarқılış kérek, -deptu. Şuniñ bilen hemme töge bu pikirge қоşuluptu. Memet menişқа buyruқ bérıp:

— Men keynide қalsam, dervaza aldığa bérıp saklap turuñlar, -deptu. Şuniñ bilen tögiler melikiniñ yurtıға қарap yürüp kétiptu. Memet bovay bilen momayға özi duldulğa artip kelgen altun- kümişni bériptu. Bovay bunçe köp altun- kümüşni ömride heclep kételmeydiғанlıқini, azraq bolsa yétidiғанlıқini, қalғinini élip kétişni éytiptu. Memet öz sözide çin turup bovay- momay bilen hoşlışıp duldulğa minip tögilerniñ keynidin kétip kıaptu.

Bovay kéyinki künlerde Memet qaldurup ketken altun- kümüşni heclep, u çöl-cezirini bağı- bostağa aylandurup, yéñi bir yurt berpa kılip, bayaşad yaşap kétiptu...

Memet kün olturğıçe tögilerge yétişivélip melikiniñ şehirige yétip kéliptu. Padişah Memetniñ kaytip kelgenlikini hem özi dégen mallirini élip kélivatqanlığını körüp: «Bir kün geyret kılmay, uni köp haqaretlep (79), ölümge höküm kılganidim, emdi qandaq kılmak kérek. Dervazini taqañlar» dep buyruptu. Şu haman dervaza taqılıptu. Bu çağda Memetniñ malliri dervaza aldida turup qaptu. Padişah bolsa kızını aldığa çaqırıp:

— Hey kızım, bu mallar Memetniñ malliri oñşaydu, men mallar kelgiçe çidimay nahayiti biedeblık kıliptimen, emdi Memet bizni néme der? -dep öziniñ hicil boluvatqanlığını éytiptu. Kız bu gepke hañ- tañ bolup, Memetniñ ehvalını obdan bilgeçke hekiqetenmu, Memetniñ şunçivala dunyasiniñ kelgenlikige işengüsi kelmey:

— Ata, u tereptin siz gem kıılmañ, qalğan işni özüm toğrilaymen, -deptu. Şu esnada Memet yétip kélip, dervaziniñ taqax turğanlığını körüp:

— Hey dervazivenler, devazini éciñlar, dervazini éciñlar, -dep varqıraptu. Melike Memetniñ avazını tonup özi çıqıp dervazini éçiptu. Memet ayalını körüp şad- hıramlıqqa çömülüptu. Melike tögidiki mallirini çüşürüşni buyruptu. Bu çağda padişah çıqıp kırık bir piste itniñ boynidiki göherlerni körüp heyranlıqıdin turupla qaptu. Memet göherlerni padişahqa sovğa kıliptu. Qalğan mallirini hezinige qoyuptu. Hezine toşup, eşip qalğınını qoyıdığan cay tapalmaptu. Padişah, orda hizmetçiliri, pütün yurt helki uniñ baylıqıga işiniptu. Uniñdin razi ikenlikini izhar kılişiptu. Şuniñdin başlap Memet méhriban, aq köñül, köyümçan, sadaketmen ayalı bilen birlişip turmuşını paravan ötküzüşke başlaptu.

Künler ötüp padişah öziniñ qeri qalğanlığını (80) hés kılip, pütün yurtqa padişahlıq, memetke ötügenlikini cakarlaptu. Buni añlığan helk özliriniñ yañşı bir padişahqa érişkenlikige tentene kılivatqan küni memetniñ ayalı tuğup, huşallıq üstige huşallıq qoşuptu.

Memet padişah bolğandin kéyin öziniñ ilgiri qandaq adem, hazır qandaq adem bolğanlığını sélişturup, şundaq boluşqa öz hotuniniñ gemhırluqi barlıqını bilip nahayiti huşal boluptu hem şu kündin başlap helk üstidiki alvan- sélikini élip taşlap, helkni paravan turmuşqa başlaptu.

Künler ene şundaķ hışal- hıram ötüp Memetniń oğlı beř yařķa kırıptu. U řu vaķittin başlap ķolıķa bir tal kaltek élip toķmaķķılıķni meřķ ķilip oynaydıķan boluptu. Bařķılar baliniń bu herikitige heyran bolup:

— Sen toķmaķ oynaşni meřķ ķilip néme ķilsen? -dep soraptu. Bala héç ikkilenmey:

— Atamniń düřminini öltürimen, -dep cavab bériptu.

— Atańniń düřmini kim?

— Özüm bilimen.

Memet bu geplerni ańlap kiçik baliniń gépi dep ançe étibar bermeptu. Ene řu künlerde Memet teħtte oltursa dervazidin bir ayal şundaķ ķehri ğezep bilen bir yıđlap, bir tillap: «Méniń érimni nege apardıń, névide o padiřah ķildińiz, uniń üstige ķizińni béripsen» dep yıđlıđınıçi tillap kélivatķaniken. Dervazivenler tosuptu, vezirler bu ehvalni Memetke yetküzüptu. Memet ilgiriki (81) yaman ğotunniń özini izdep yétip kelgenlikini bilip yene ğemĝe pétiptu. İlacsiz aldıķa çıķıp ayal bilen körüşüptu hem uniń bař- közini adalap, adem siyaķıķa kirĝüzüp yaħři orunlařturup ķoyuřni tapılaptu. Andin vezirlirini etrapıķa yıđıp heķiķiyi ehvalni çüşendürüp, ķandaķ ķiliř ķerekliķi üstide meslihet soraptu. Lékin, ular köñöldikideķ meslihet bérelmeptu. Memet ehvalni ğotuniķa yetküzüptu hem:

— Ķan bilen ķanni yuğılı bolmaydu, -dep ğotuniķa huzur ğahliķ éytiptu. Melike memetniń yüz- ğatirisini ķilip, u yaman ğotunni ikkinçi ğotunluķķa élip öz yaħřiliķini yetküzüřķe razı boluptu. Memet yaman ğotunķa ehvalni yetküzgeniken:

— Séni mańa ķayturup bersun, bolmısa ölüm veķesi çıķirimen, -dep çuķan kötürüptu. Memet uni deptu, buni deptu, eń aħırıda yaman ğotunni çoń ğotunluķķa alıdıķan bolup yaman ğotunni cimiķturuptu.

Yaman ğotun orda içiĝe kirip bir kişilik orunķa iĝe bolĝan kündin başlap, orda içide cédel- ğovĝa kötürülüptu. Bařķılar bunińķa amal ķılmay yürĝen künlerde, yaman ğotun hacet ķiliř üçün sirtķa çıķķaniken, Memetniń beř yařlıķ oğlı uni olturĝan cayidıla kallisıķa bir kaltek sélip çökürüp ķoyuptu. Yaman ğotun öziniń yamanlıķı bilen u alemĝe kétép ķaptu. Memet oğlıdın:

— Oğlum, bu néme qilginiñ? -dep sorıǵaniken:

— Men séniñ düşminiñni yoǵıtıp berdim, -deptu (82).

Memet oǵlınıñ ilgiriki gepliriniñ orunsız emes, menisi bar gepler ikenlikige işinip oǵlınıñ zéreklikige qayıp boluptu.

Memet yaman ııotundin ııtulup, öziniñ aq kōñül ayalı bilen ıatircem bolup yurt soravatqan künlerde, uni padişahqa tonuşturǵan dostı salam bérıp kirip keptu. Memet ornidin turup uni tehtke tekliq qilǵaniken. U:

— Padişahi alem, men yenila siliniñ ıızmetlirige teyyar, men Eslide ecdiha padişahiniñ silige yârdim qiliş üçün evetken adimi idim. Emdi siliniñ mohtaclıqırımı ahırlaştı. Men qaytay dep közdin ğayıb boluptu. Memet dostı ketkendin kéyin ötken künlirini eslep, öziniñ şu kiçikkine yaǵşılıqı üçün qayturulǵan şunçe köp bedelniñ qedrige yetmise bolmaydıǵanlıqını oylaptu. Şuniñdin başlap ıolidin kelgenlikı yaǵşılıqni elge yetküzüp, elni paravanlıqqa ige qiliptu...

Éytişlarǵa qarıǵanda: «Yaǵşılıq yerde qalmas, yamanlıq özidin aşmay» dégen maqale şuniñdin qalǵaniken.

Éytip bergüçi: Turpan Şehiri Çatqal Yézisidin Bekir Molla. (83)

66. Yéril Téşim Yéril⁶⁹

Bar ikenu, yok iken, aç ikenu, tok iken, burunķi zamanda bir égiçe- siñil ötkeniken. Hedisiniñ éti Aynur, sinilisiniñ éti Aygöl iken. Ular kiçikidila anisidin yétim qalğaniken. Aynur bilen Aygöl kündüz bille oynap, kéçisi bille yatidiken. Künler aşundaķ ötsimu, bu ikki kızi ölüp ketken anisini séginip yiglaydiken. Öziniñ kiçiklikidinmu yaki anisini tola séginip ketkenlikidinmu, Aygöl bir küni dadisiğa:

— Dada, öyde anam bolsa qandaķ yahşı bolatti- he! -dep yiglaptu. Kiçik kızniñ yumran tili atiniñ yurikini ézip, közidin yaş töküptu. U néri oylap, béri oylap, ahır öz anisidek bolmisa, kindikanisidek bolar, kızlirimğa köz kırini salar, dégen oyğa kélip, uzun ötmeyla bir tul hotunğa öyliniptu. Hotun set hem qañruķ bir oğlini başlap bu öyge keptu. Bular öyniñ hocisi, Aynur bilen Aygöl öyniñ quli boptu. U hotun oğli koza qaqsimu gep kılmay, Aynur bilen Aygöl cim olturisimu zerdini tıķip, zehirini çeçip (320) yüridiğan boptu. Biçare kızlar bara- bara cimigür bolup kétiptu. Qañruķ oğul öydin qaça bıkarlap talağa çıķip, taladin koça bıkarlap öyge kirip yüridiken. Aynur bolsa, öyni çinidek tutup, su ekirip, otun yérip, aş étip, qaça- komuç yuyup birdemmu bikar turmay işleydiken, emma ögey ana zadila razi bolmay, Aynurni etidin- keç kirgüçe qarğaydiken. Aynur tayaķ yésimu, til- ahanet işitsimu derdini içige yutup, dadisiğa éytmaydiken.

«İtniñ qarğışığa pit ölmeptu» dégendek, günler, aylar, yıllar ötüp, Aynur tolun aydek çiraylıķ kız bolup yétiliptu. Ögey aniniñ qañruķi çoñ bolğanséri setlişip kétiptu.

Ögey ana çeçen kızniñ öz kılidin çıķip kétişidin insirep, uni héç kışıge tuydurmay, egeştürüp kelgen qañruķ oğliğa élip bermekçi boptu. Ögey ana Aynurniñ dadisini kıstap, öz oğlini mahtap, toy kılip ikkisini qoşup qoyuşqa maqul keltürüptu. Köp ötmeyla toy teyyarlıķimu hazirlinip boptu. Bara- bara öy içide kelim- kétim, gep- söz köpiyişke başlaptu. Buniñdin birnémini sezgen Aynur bir küni siñlisi Aygölni yéniğa tartıp:

— Öyde néme gep- söz bar? -dep soraptu.

— Cénim hede, dadam bilen anam séni talalıķ kılidu, -deptu siñlisi.

⁶⁹ Yéril Téşim Yéril. Yéril Téşim Yéril. Uyğur Hëlķ Çöçekleri. Pılanlıguçılar: Abdurahim Ebey; Eħmet Emin. Urumçi. Şıncan Hëlķ Neşriyati, 2006, ss.320- 333.

— Rastmu? Kimge bermekçi?

— Akamğa, buni uqup qaldım, -deptu Aygöl (321).

Şu haman Aynurniñ pütün ezasi tikenleşkendek bolup, qapqara gözliridin taramlap yaş tökülüptu. U unimu, bunimu oylap, asan qutuluşniñ amalini tapalmay, aqır kécip kėtiş qararığa keptu.

Aynur toy boluvatqan kécisi siñlisi Aygölni qıçığığa élip turup:

— Men kétimen, -deptu- de, penciridin sekrep çüşüp kécıptu. Aynurni kiyindürüp yötkep kėtişni kütüp turğan yeñgiler arqısidin qoqlaptu. Ularniñ arqısidin qañruq «akisi» toy igiliri yögürüşüptu. Aynur bolsa, bu sehradın u sehrağa, bu étizdin u étizğa u tağdin bu tağқа qarap kécıptu. U égiz hañlardin, çoñqur ğarlardin qorqmay ötüp, özige eplik cay izdeptu, emma hemmıla cay uniñğa tüptüzdek, epsizdek, qoqlavatqanlar tutuvélip yene aşu öyge ekétidiğandek bilinip kėtiptu. Aynur etrapқа köz taşlaptu, tağ- taşlarğa özini taşlap yıqlaptu. Bara- bara ademlerniñ tavuşı, atlarniñ tuyaq avazi añlinışқа başlaptu. Tağutaş içide yalguz kétivatqan Aynur bir çoñ taşniñ yéniğa kélip tosulup qaptu- de, taşқа qarap:

Yélindim, hey yoğan taş,

Rehim eyle, halimğa bak!

dep yalvuruptu (322).

Şu çağda tağniñ içini qarañguluq bésip, hava güldürleptu, Aynur qorqup kėtiptu. Yene qaraslığan avaz çıqıp, çoñ taş yériliptu. Qızniñ huşallıķı içige sigmay qaptu. U ğulaqlirini kirip, taşniñ içige kirip:

Hey yoğan taş, hey yoğan taş,

Huşallıqtın közümde yaş!

Yépil téşim, yépil téşim,

Qutulup qaldım aziz beşim.

deptu. Taş yene қараслаp yépileptu. Bирақ, қыз уşşак örülgen sumbul чéçini tartivélişқа ülgürelmey, чéçiniñ uçi таş arisiға қисилиp қaptu. Aynurniñ izidin méñip dadisi yétip keptu. U töt etrapқа көз таşлаp, қилған işiға пуşayman қилиp yiglaptu, Aynur көрүнmeptu. U таşни bir aylinip чикiptu, Aynur yene көрүнmeptu. U таşниñ töpisiге чикип қariғанiken, bir tutam чéçiniñ қисилиp қалғанлиқиға көзи чүşüptu. Emma, u таşниñ içiге kirişniñ чарisini tapalmay, бар avazi bilen (323):

Yéril téşim, yéril téşim,

Men қizimni көrüvalay,

Didariға toyuvalay.

dep yalvuruptu. Şu чагда таş içidin:

Yérilma téşim, yérilma,

Men dadamni көrmeymen,

Didariға baқmaymen,

Avval idi öz dadam,

Emdi boldi kéynatam.

Dégen avaz kepti. Dadisi yiglap- yiglap, қorisiқи ачқанда қaytip kétiptu andin ögey ana keptu. Umu:

Yéril téşim, yéril téşim,

Men қizimni görüvalay,

Didariға toyuvalay.

dep yalvuruptu. Таş içide:

Yérilma téşim, yérilma,

Men anamni көrmeymen,

Didariға baқmaymen.

Avval idi ögey anam,

Emdi boldi kéynanam.

Dégen avaz keptu- de, taş éçilmaptu. Keynidin héliki set akisi keptu. U hırkırap turup:

Yéril téşim, yéril téşim,

Men siñlimni körüvalay,

Didariğa toyuvalay (324).

deptu. Taş içidin yene:

Yérilma téşim, yérilma,

Men akamni körmeymen,

Didariğa bakmaymen.

Dégen avaz keptu. Umu kaytıptu. Eñ aşıda Aygöl keptu, u taşka bağırını yékip turup:

Yéril téşim, yéril téşim,

Men hedemni körüvalay,

Didariğa kénivalay.

deptu. Taş içidin bir muñluq sada çıkıptu:

Yéril téşim, yéril téşim,

Men siñlimni körüvalay,

Didariğa toyuvalay,

Muradımğa yétivalay.

Taş çaraslap yérilıptu. Aygöl: «Cénim hede!» dégen péti hedisiniñ qoçığığa özini étiptu. Ular yığlaptu- qaqsaptu, bir- birini bağıra bésiptu. Tañ étip, kün çıqqanda, égiçe-

siñil ikkisi tağdin éşip yaylağğa qarap méñiptu. Ular uzun yol yürüptu. Kün kıattık issip ketkeçke, Aygöl yol üstide bek ussap kétip:

— Hede, ussap kettim, su, -deptu.

— Sevr kııl, siñlim, -dep Aynur Aygölni köndürüptu. Ular méñip bir yerlerge kelgende su körünüptu (325). Ular körüngen su boyığa bériptu. U bir kölçek iken, Aygöl su içkili éñişiptu.

— İçme, -deptu Aynur, -bu kölçek böre süretilik iken.

— Ussap kettim, çidiyalmayvatimu, -deptu Aynur.

— İçseñ böre bolup kıılisen, -deptu Aynur.

Ular yine méñiptu, aldığa yine bir kölçek uçraptu. Aygöl yögürüp bérıp suni çañgiliğa toldurup élip içmek boptu.

— İçme, éyik bolup kıalisen, -dep varkıraptu Aynur. Aygöl:

— Méni aldavatisen, -dep ussuzlukğa çidimay. Öksüp- öksüp yığlaptu.

— Apağ siñlim, rast, -deptu Aynur. Ular yine méñiptu, bir yerge kélip bir tüp sédiniñ tüvide harduğ élišğa olturuptu. Harduğ yétip ketken Aygöl (326) Aynurniñ tiziğa béşini koyuptu- de, puşulday uhlap kėtiptu. Sédige konup sayrışıvatқан қушларniñ avazini añlap olturup Aynurmu uhlap kıaptu. U uhlavétip çüş körüptu, çüşide bir ağ kepter balilirini uçurup, pervaz kılip yürüptiken, nedindur bir kıurguy peyda bolup kepter baliliriga qarap étiliptu. Ana kepter balilirini kıutkızuş üçün kıurguyğa karşı uçup, uni bir tépiptu, emma küçi yetmeptu. Kıurguy ana kepterni bir tépip méyil kılip koyuptu, kepter aranla nepes aptu. Asmanda bolsa, kıurguy baçkılarga çañgal sélišğa başlaptu. Aynur kıurguyğa gezep bilen varkıravétip oyğınip kėtiptu, kıarisa Aygöl yok. Şu haman etraptin varañ- çuruñ añlınişğa vijildap kélivatқан оқлар sédige kélip tégişke başlaptu, Aynur alağzade bolup, siñlisini izdep varkıraptu.

— Aygöl! Aygöl!

— Me, me, me, -dégen bir avaz keptu- de, Aynurniñ aldida bir çiraylık kéyik balisi peyda bolup kıaptu. Aynur:

— Siñlim, -dep héliki kéyik balisini bağığa bésiptu. Eslide, Aynur uhlap kalğanda, Aygöl ussap oyğınip kétép, «kéyik köli» boyığa bériptu ve şu kölniñ süyini içip kéyik bolup qaptu.

— Yür, kaçayli, -deptu, oq avaziniñ edep ketkenlikidin çöçügen Aynur. Siñlisi Aynurğa egişip kéçip köl boyidiki bir tüp sédige çıkıvaptu, biraq ularniñ şolisi «kéyik köl»ge çüşüp qaptu (327). Oq üzüp ov ovlap kétivatқан padişah ularniñ şolisini körüp kélip, leşkerlirini çaқırıp:

— Ene kördüñlarmu? -deptu. Hemme şu terepke қариса, köl içide güzel bir қız bilen қıraylıқ bir kéyik balisi турғудек. Padişah:

— Açıқıñlar! -dep buyruğaniken, leşkerler kölge kéçip kirişige, héliki güzel қız bilen kéyik balisi қayıb boptu. Şah béşini kótürüp asmanğa қариса, séde üstide bir güzel қız bilen bir kéyik balisi биле турған. Şah heyran bolup soraptu:

— Ademmusen, perimu?

— Adem.

— Bu néme kéyik?

— Hemrahim, -deptu Aynur béşini töven sélip, şah bir қараш bilenla Aynurğa аşıқ bolup qaptu, uni yurtığа ekétip қırıқ kéçe- күндүз toy қилип emrige aptu.

Şahniñ Ҳанайим dégen хотuni болup, toyniñ birinci күnilа Aynurni yaman körüp qaptu, şahni uniñğa көñүlsiz қılduruşniñ қаре- amallirini izdeptu, şahniñ Aynurğa bergen sovғatlırini tartıvaptu. İşқилиp Aynurğa қилмиған eskiliki қalmaptu. Күнler ve aylarniñ ötüşi bilen Ҳанайимniñ niyiti barganséri yamanlışıptu. Aynur bolsa éğirboy болup qaptu.

Bir күni şah yene leşkerlirini başlap ovğa çıkıp kétéptu. Pursetni oñ bilgen Ҳанайим köl boyidiki қарыағаққа (328) ileñgüç sélip, Aynurni uçuşқа чақırıptu. Sadda қız Ҳанайимniñ iltipatidin көñли hoş болup, ileñgüçте uçup oynaptu. Aynur ileñgüçте bir peslep, bir éğizlep, taza örligende, Ҳанайим kélip, «şart» қилип argamçini késivétiptu. Aynur: «vay!» деп varқırıған péti kölge çüşüp kétéptu. Buniñdin peқet kéyikла heverdar болup qaptu.

Orda içide altupılañ kötürölüp, şahni çaķırģili adem méñiptu. Şah kelģüçe Һanayim éģir aģriķ ķiyapitige kirivélip, yatķanģa yöģitip yétivaptu, bir tévip Һanayimniñ etrapida pervane bolup yürüptu. Ehvalni körģen şah éģiz açķuķilik, Һanayim:

— Beħtsizlik, -dep yiğlaptu.

— Néme gep? -dep soraptu şah.

— Uni séhirger désem iştenmidile, aķivet néme boldi? U maña ... zeher... - Һanayim ģepini davamlaşturalmay tévipķa ķaraptu, tévip uniñ sözini davam ķilip:

— Kündişi Һanayimģa zeher içürüp ķéķip kétiptu, -deptu.

«Hey meķkar!» deptu- de, padişah derhal leşkerlirini çaķirip:

— Añlañlar! Aynur kaçķun, ģiyametçi! Hazir atlinip, terep- terepke Aynurni izdep çıkıp kétiptu...

Hedisidin ayrilip ķalģan kéyik balisi künden künģe (329) şümşerep, köl boyidin ketmey yiğlap yürģeniken, bu hal Һanayimni ģezeplendürüptu. U tévipniñ dorisi şipalik bermigen, késili künden- künģe éģirlişivatķan ķiyapetke kirip yétivaptu. Bir küni tévip padişahniñ yéniģa kirip, Һanayimniñ ehvaliniñ éģirliķini melum ķiptu.

— Néme ķilmaķ lazım? -deptu padişah.

— Buniñ birdinbir davasi... -dep cim bolup ķaptu tévip.

— Néme dava bolsa ķilayli, -deptu padişah yénida turģan kéyik balisini néri ittirip, tévip meķsetni éytişķa pétinalmay, kéyik balisini şeret ķiptu.

— Kéyikmu? -deptu padişah.

— Soyup, göşini Һanayimģa yégüzüp, aşķinini nezir ķilivetşile saķiyidu, -deptu tevip.

Şah cim bolup ķaptu. Kéyik balisi bolsa, yene kölniñ boyiģa bérip muñlinip yiğlaptu.

— Ovķiliģa buyruķ ķilay, muşundaķ kéyik étip (330) kelsun, -deptu padişah yénidiki kéyik balisiģa ķiymay.

— Yağ, Alla méniñ dilimğa muşu kényikni salğan, -deptu tévip. Kényik balisi öksüp yığlaşğa başlaptu ve yene köl boyıǵa bérıp baǵrını yékip yétiptu. Şu haman kölniñ içidin:

Elley balam, elley,

Kéçiliri çiraǵım.

Oñ yénimda altun boşük,

Sol yénimda kümüş boşüki

Elley balam, elley.

Dégen avaz keptu. Birdemdin kényin yene:

Aylinip men ay deymen,

Séginip Aygülümni

Elley étip harmaymen,

Çarçıǵamni, oǵlumni.

Dégen avaz añliniptu. Şuniñdin başlap kényik balisi köl boyidin peket ketmeptu.

Etisi orda içide ademler köpiyiptu. Birdemdin kényin oçaqlar kolinip, qazanlar ésiliptu, qasap kélip piçikini bileşke başlaptu, andin köl boyidiki kényik balisini tutup yikıtıp, put- qolını çüşep, qiliçtek ittik piçakni kényik balisiniñ géliǵa uruşqa kirişkende, kényik balisi zuvanǵa kirip:

— Hey padişah, gépimge qulaq sal, -deptu. Qasap ömrinde körmigen bu iştin qattıq çöçüp kétip, qolidiki piçakni çörüvétiptu (331). Qol- puti çüşeklik turǵan kényik balisi köl terepke qarap yumılıp bérıp:

Yağşı körgin, cénim hede,

Siñliñ saña yalvurar.

Sen çıqmisañ bu köldin,

Siñliñ candin ayrılar!

Deptu. Hemme cimcit bolup tiňşıǵaniken, kól içidin:

Yürek- baǵrim ézildi,

Gem çekıştin apaķım.

Çıkay désem halim yok,

Uçay désem kanatım!

Deǵen avaz çıktıtu. Géyik balisi kólge yenimu yéķin kélip mundaķ deptu:

Daş kazanlar ésildi,

Qassap, aşper yığildi.

Çapsan çıkķın, can hede,

Pıçaq galğa qadaldi!

Şu çağda köldin yene mundaķ avaz keptu:

Zılça- gilem astimda,

Qoş böşükler yénimda.

Qandaķ çıkay, can ukam,

Hesen- Hüsen yénimda!

Buni añlıǵan padişah ornida turalmay qaptu. Köpçilik köldin (332) avaz Aynurniñ avazǵa oñsaydu, bu Aynur iken dep oylap, hemmisi qapaķ, soǵa, teñni açıķıp, ulaş- çolaş kölniñ süyini toşuvetkeniken, içide ikki yéniǵa altun bilen kümüş böşükni qoyup, altun qokuliliķ Hesen- Hüsenni bir cüp böşükte tevritip olturǵan Aynur körünüptu.

Aynur köldin çıķıpla kéyikni baǵrıǵa bésip, bir dora içürgeniken, kéyik tiñ turup, bir silkinipla térisini taşlap, bir güzel qız siyaķıǵa kırıptu.

Bu ehvalni körǵen Hānayım bilen tevıip negidur qéçıptu. Şuan padişah:

— Aldamçı hotun bilen hiyliger tévıip tutulsun! -dep buyruķ kıptu. Köpçilik derhal Hānayım bilen tévıipni tutup keptu.

— Bu ikkisini kırık bir atniñ kıyruğığa cétip sörtip, çöge taşlañlar! -dep buyruk kıptu padişah yene. Buyruqtin razi bolmiğan Hānayim sekrep otturıǵa çüşüp, şahqa:

— İkkimiz bille yaşıduq, bille öleyli, -deptu- de, padişah köksige ħencer urıptu. Şah «ah» dep yıķılıp can üzüptu. Camaet şahniñ buyrıķını orundap, Hānayim bilen tevıpnı kırık bir atniñ kıyruğığa cétip sörıtip öltürüptu. Padişahlıķını Aynurǵa bérıp, uni teħtke çıkırıptu.

Aynur, sıñlısı Aygöl, oǵullırı Hesēn- Hüsenler ħelķ bilen écil- inak bolup dunyadin ötüptu (333).

67. Yüz Şehit⁷⁰

Ereb elliriniñ biride nahayiti seltēnetlik bir padişah ötkēnıken. Padişah yurtni nahayiti adillıķ bilen soraydıken. Şuña ħelķler tinç ve ħuşal- hıram yaşıydıken.

Padişah bir kécisi çüş körüptu. Çüşüde acayıp sahibcamal bir ayal, padişahqa ħarap külüvatķudek. Padişah ayalniñ ħolini tutay dep ħolini uzatķanıken. Ayal padişahqa ħarap téħimu ħattıķ külüptu- de, padişah oyǵınıp kėtiptu. U çüşide körģēn ayalni köz aldıǵa keltürüp, aşık- bıķarar bolup ħaptu. İşk derdide hoşıdin kėtiptu. Şu kündin başlap padişahniñ ħırayı samandek sarǵıyıp gélidin tamaķ ötmeydıǵan bolup ħaptu. Padişahdıķı bu halletni körģēn orda ehli bir yerge yıǵlıp söħbet ötküzüptu. Padişahniñ eķillıķ bir veziri bar iken, orda ehli şı verini padişahniñ ehvalini bilip kélişķe evetiptu. Vezir padişahniñ aldıǵa girip salam beca keltürgēndin kėyin, némişķa muşundaķ ehvalǵa çüşüp ħalǵanlıķını soraptu. Padişah ehvalini vezirge bayan kıptu. Vezir padişahqa teslli bérıp:

— Adem evetip sili çüşlıride körģēn ayalni tapķuzup kėleyli, -deptu. Padişah bu ħepni maķul körmey, özi şēhermu şēher kėzip yürüp tapıdıǵanlıķını (297) éytiptu. Bu meslihetke vezir başlıķ orda ehli maķul boptu. Şu kündin başlap padişah tacı teħtini vezirge ötküzüp bérıp, şahane libaslırını sėlip taşlap, çüşide körģēn ayalni izdep yolǵa ravan boptu. Padişah yol yürüptu. Yürgēdimu mol yürüptu. U bir ħañçe şēherni kėzip,

⁷⁰ Yüz Şehit. Uyǵur ħelķ Çöçēkliri 2. Neşirge Teyyarlıǵuçı: Ablimit Sadıķ. Şıncan ħelķ Neşriyatı, 1999, ss. 297-307.

aħır nahayiti heşemetlik bir şeherge kélip çüşüptu. Bir kaççe kün aram algandin kéyin şehir koçlırını arılap, çüşide körgen sahibcamalni izdeptu. Uyan méñip, buyan méñip, aħır bir samaverħanıǵa kırıptu. Samaverħanıda bir kaççe adem parañlışıp olturğaniken. Padişah ularnıñ gépige kulaq saptu. Ularınñ sözidin bu şeherniñ padişahınıñ ayal ikenliki, nahayiti adillik bilen şehir soraydıǵanlıǵı, başqa caylardin kelgen kişilerni kandaq kişi boluşidin ketiinezer qobul qilidiǵanlıǵını bilivaptu. Padişah samaverħanıdın çıqıp udul sarayǵa qayıtıp keptu. Sarayvenge Ayal Padişahni körüş arzusınıñ barlıǵını bildirüp, sarayvenniñ ordıǵa özi bilen bille bérişini iltimas qıptu. Sarayven maqul boptu.

Etisi tañ atqandın kéyin ikkisi namizini oqup, tamıǵını yep bolupla ordıǵa qarap yol aptu. Ular orda aldıǵa kélip dervazivenge:

— Biz başqa şehirlik, padişahınlarnıñ namini añlap uñın bilen körüşmekçi bolup kelişimiz, -deptu.

Dervaziven ayal padişahniñ aldıǵa kirip:

— İkki musafir keptu, sili bilen körüşmekçi iken, -dep hever qıptu.

— Başlap kir, -deptu ayal padişah (298).

Dervaziven bu ikkiylenni Ayal Padişahniñ aldıǵa başlap kırıptu. Aşık padişah teħtte olturğan Ayal Padişahqa qaraptu. Qaraptu- bu, şuan bihuş bolup yikiliptu. Çünkü u çüşide körgen aşık bolğan ayal şu iken. Aşık padişah bir azdın kéyin hoşıǵa kélip ornidin ittik turup, Ayal Padişahqa salam beca keltürüptu. Ekelgen sovǵatlarnı tekdim qıptu. Ayal Padişah bularnı izzetlep katte ziyapet bériptu. Ziyapetni tügitip aşık padişah sarayven bilen sarayǵa qayıptu. Sarayvenge keçürmilirini sözlep bérip, Ayal Padişahqa elçi bolup bérişini, hizmiti üçün obdan razı qilidiǵanlıǵını éytiptu. Sarayven maqul boptu. Etisi Ayal Padişahniñ yéniǵa bérip hemme ehvalni yipidin- yıñnisigiçe bayan qiliptu.

Ayal Padişah:

— Sizge melumki, şehirimizniñ qibli teripidin her cüme kéçisi dehşetlik bir avaz kélidu. Şu avazniñ néme sebebtin kélidiǵanlıǵını bilip kelgen kişiǵe barlıq çıqımni özüm qilip yatlıq bolimen, -deptu. Elçi qayıtıp kélip padişahniñ cavabını aşık padişahqa éytiptu.

Aşık Padişah buni añlıgandin kéyin tañ étişigila yolğa çıқиşni pilanlap baldurraq yétip uhlaptu. Bu del cüme kéçisi iken. Yérin kéçe bolğanda padişahniñ kılığığa acayip dehşetlik bir avaz añliniptu. Padişah şu haman ornidin turup Allağa ibadet kıliptu. Sarayven bilen ordığa bérıp Ayal Padişahni öziniñ yolğa çıққанlıkıdin heverlendürüptu.

Aşık Padişah yette kéçe- kündüz yol ménip bir (299) kumluk çölge yétip keptu. U méniptu, méniptu, emma çölniñ çéti körünmeptu. Añır u ussuzluk ve açlıqtin hoşsizlinip yikiliptu...

Éytişlarga қarıғанда Hatem isimlik bir palvan bolup, unińға héç kişi teń kélelmeydiken. U ğerib, musapirlarға davamlıq yaǵşılıq kılıdiken. Del şu kúni Hatem kumlukta kétivétip yikilip yatqan bir ademni kórüptu yékin bérıp қариса yúriki téhi soǵuştin toǵtimiǵan iken. Hatem u ademni yólep қirayıǵa bir қарапла öziniñ padişah dostini tonuptu- de, uniń aǵzıǵa su témitiptu. Aşık Padişah asta- asta hoşıǵa kélip kózini éçiptu. Hatem padişahdin néme üçün bu yerde yikilip yat қanlıқini soraptu. Padişah öz béşindin ótken barlıq işlarnı ve bu yerge kéliştiki meksitini sözlep bériptu. Buni anlıǵan Hatem ózi sirni bilip padişahni murad- meksitige yetküzidıǵanlıқini éytiptu. Aşık Padişah eslidiki sarayǵa қayıtp Hatemniñ işini orunlap kélişni kütüptu.

Hatem Aşık Padişahni yolğa sélip qoyğandin kéyin bir künlük yolni bir saette bésip, üç keçe- kündüzdin kéyin yol boyidiki bir tüp ücme derihi tüvige çüşüp şundak қarıǵudek bolsa aldi tereptin acayip bir mehluk hirs kılıp kélivat kudek. Hatem bu mehluk bilen bir haza élişip ücme derihiniñ üstige çıқıvaptu. Héliki mehluk aǵzidin taş- kum yaǵduruptu, Hatem қалған bilen mudapi eliniptu. Héliki mehluk bu hiylisi kar kılmıǵandin kéyin aǵzidin ot çéçiptu. Hatemge Alladin yardım keptu, şu haman yamǵur yégip otni öçüriptu. Hatem üjmidin (300) sekrep çüşüp, héliki mehlukni kiliç bilen ikki parçe kılıp taşlaptu. Bu mehluk düpdüglek bolǵını üçün içidin tügmen téši şekillik bir parçe altun çıқıptu. Hatem altunni ücme derihiniñ tüvige kómüp қoyuptu. Şunińdin başlap ademler bu yoldin behiraman ótidıǵan boptu.

Hatem yene öz yolıǵa ravan boluptu. Bir қанçe kún yol yürğendin kéyin bir sheherge yétip keptu. Şherde birmu adem yok iken, biraқ dukanlar oçuk bolup, aşpuzullarda her hil tamaqlar pişıpturğudek, Hatem heyran bolup, uyaқ- buyaққа

méniptu. Bir doqmuşka kelse bir momay çaq igirip olturğaniken. Hatem momaydin şherdiki ademlerniñ nege ketkenlikini soraptu. Momay:

— Bizniñ şhirimizge bir acayip mehluk peyda bolup qaldı. U her küni on sekkiz yaşka kirgen oğul balidin birni yeydu. Bu ketime növet, padişahniñ oğlığa keldi, padişah başlıq şher helkiniñ hemmisi matem tutup, şher sirtidiki meydanga yığıldı. Şuña şherde mendin başka adem qalmıdı, -deptu. Hatem buni añlap, momay bilen huşlışıp şher sirtidiki meydanga qarap méniptu. Meydanga barsa hemme adem qara kiyim kiygen iken, padişah kızıl duhvidin kiyim kiygen bir oğul balini yeniğa élip teht üstige olturğan iken. Hatem udul padişahniñ aldığa bérıp tezim beca keltürüptu. Padişah kelgen bala-qazani Hatemge sözlep bériptu.

Acayip mehluk bu şherniñ qibli teripidiki şherge kiridiğan yoliniñ ikki teripige caylaşkan tağ içide bolup, u teyyarlangan ademni şu yolniñ ağızidin élip (301) ketidiken. Buni héçkim körmeydiken. Eger on sekkiz yaşlıq oğul hazir bolmısa u pütün şher helkini aman qaldurmaydiken. Hatem bu ehvallarnı tepisiliy bigendin keyin, padişahqa pütün şherdeki eynekçilerni yigip eynek yasatsa acayip mehlukni yokitişqa bolidiğanlıqini éytipu. Padişah bu teklini maqul körüp şu künden başlap pütün şherdiki eynekçilerniñ ordığa kelişini éytipu. Hatem birqançe kişi bilen heliki tağ arılıkidiki yolğa bérıp, uniñ keñliki, tağniñ évizlikini ölçep keptu ve eytekçilerge évizlik seksen métir, keñlik kırık métir, qelinliki bir métir keliidiğan eynek yasap, bir teripini sırlaşni buyruptu. Qavul, küçük ademdin bir bölüm acritip tağ ağızidiki yolğa çoñqurluqi kırık métir, keñliki ikki métir kolaşni orunlaşturuptu. Ottuz sekkiz kün bolğanda eynek pütüptu. Kolaydiğan yermu kolinip boptu. Hatem eynekniñ köridiğan teripini acayip mehlukniñ keliidiğan teripige qaritip heliki kolığan yerge nahayiti puhta kömüptu. Hemme teyyarlıq pütüptu. Hatem kişilerge:

— Acayip mehlukni köridiğiniñlar atmış métir yiraqlıqtiki caydin körüñlar, -dep tapılaptu. Qırıqınçı küni péşin vaqti bilen acayip mehluk yoliniñ ağızığa yétip keptu. Bu acayip mehluk yol ağızığa yekin kélip ademni ekilip qoydimikin dégen temada beşini kötürüp qaraptu- de, çöçüp ketti. U yol évizida öziğe oñşas bir mehlukniñ turğanlıqini (eynektin öz eksini) körüp «men yeydiğan ademni bu haramzade yep boptu» dep (302) kattıq gezepliniptu, özi rekbini yevetmekçi bolup birlap ham qılğaniken, on métir

yıraqlıktiki, on métir évizliktiki, on métir çoñkurluqtiki nersilerniñ hemmisi uniñ qarnıǵa kirip kétiptu, u béşini kötürüp qarisa, öz reķibi téhiçe öz péti turgudek. U gezeptin yérilgudek bolup, reķibini çaynap pürküvétiş üçün yene dem tartıptu. U bu kétim béşini kötürmey ikki kétim dem tartıptu. Qarisa reķibi yene qarap turgudek, tötinçi kétim nahayiti küçep bir dem tartqaniken, güldürligen bir avaz bilen teñ eynek qomurilip kélip acayıp mehlukniñ aǵzidin kirip ikki parçe qilip taqlaptu. Bu mehlukniñ içidinmu tügmen tésidek bir parçe altun çıqıptu. Şeher helki uzun yillardin buyan qutulalmıǵan bala-qazadin qutuluptu. Hatem adem evetip yolda kömüp qoyǵan altunni ekeldürüp, ikki parçe altunni padişahqa tekdim qilıptu. Andin padişah ve şeher helki bilen hoşlışıp cüme küni kéçisi çıqıdıǵan avazniñ sirini bilip kéliş üçün yolıǵa ravan boptu. Üç kéçe- kündüz yol mañǵandin kéyin bir qebristanlıq kéşıǵa yétipkeptu. Keç bolup qalǵaça bu yerde qonmaqçı boptu. Bu cüme küni kéçisi iken. Hatem yétipla uyqıǵa kétiptu. Yérin kéçe bolǵanda oyǵınıp qebristanlıqqa sepsélip qaraptu. Apak aydıñ bolup, Hatem qebrilerniñ sanaptu. Qebre cemi bir yüz çıqıptu. Bu qebrilerniñ biri nahayiti çoñ bolup, qalǵan toqsan toqqızı kiçik iken. Hemme qebriniñ üstide çiraǵ yénivatqan bolup, toqsan toqqız qebriniñ üstidiki çiraǵ nursız iken. Bu çağda on neççe hör qız peyda bolup, yerge gilemlerni saptu. Héliki kiçik toqsan toqqız qebridin ademler çıqıp (303) kétiptu. Hör qızlar bu ademlerni nahayiti hömetlep, gilem üstige olturguzuptu, qolıǵa altun aptivida su bériptu. Bir demdin kéyin ularniñ aldıǵa sémir göş bésilǵan polu ekilişken baqlaptu. Çoñ qebridin put- qollırıǵa koyza- qışen sélinǵan bir adem çıqıptu. Uni sim qamça bilen urup heydep kélip daq yerde olturguzuptu ve qolıǵa ottin yasalǵan aptivida su bériptu, uniñ aldıǵımu ottin yasalǵan légende aş ekilip qoyuptu. U adem qolıǵa aşqa herbir sunǵanda yénidiki ikki adem qamça bilen urudiken. Qamça avazida héliki adem « tiriklikimde qilmidiñ yad, ölginimde çekme peryad» dep tovlaydiken. Her cüme küni kéçisi añlıdıǵan peryad avazi mana şu iken.

Buni görgeñ Hatem ornidin turup héliki şehitlerniñ yéniǵa bériptu ve peryad çekken ademdin némişqa muşundaq ehvalǵa gırıptar bolup qalǵanlıqini soraptu. Peryad çekken adem öz hékayisini baqlaptu.

Özüm Demeşiklik çoñ sodiger bolimen. Munu toqsan toqqız adem meniñ hizmetkarlırim bolidu. Méniñ mal- mülküm heddi- hésabsız idi. Şundaq bolsimu men

sedîke öşre- zakat bermeyttim. Çakarlırimniñ yip çağlık nersini başkılarga bergenlikini añlisam yaki körüp qalsam ularni taza urattim. Bularniñmu sedîka, zakat bérışige qarşı idim. Bir küni men pütün yol teyyarlıkını püttürüp hiçirlarga mal artip toqsan tokkuz çakirimni élip sodigerçilik kılış üçün yolğa çıkıttım. Biz köp menzillerni bésip çöl-cezirilerdin öttük. Birkaç kün yol mañgandin kéyin muşu cayğa yétip keldük, bu cay nahayiti güzel derehlik bolup, bir çette supa, uniñ yénida (304) bir bulaq bar iken. Keçkirip qalğanidi, men:

— Muşu cayda qonayli, -dédım. Bular:

— Bay aka, bolmaydu, bu cay qarakçılar maqani bolsa kérek, yürüp kéteyli, - déyişti. Men bu geplerge işenmidim. Bularni urup- tillap muşu yerde qonuşqa mecburlidim. Héciridiki mallarni çüşürüp, tamaqlirimizni yep bolup, hemmimiz uyquğa kettük. Yérım kéçe bolğanda «qır- çap» dégen çuqan kótürüldi. Közümnı éçip qarısam qarakçılar iken. Qarakçılar hemmimizni öltürüp mallirimni élip kette. Bu işqa yetmiş yıl boldi. Şuniñdin béri men muşundaq azap çekivatimen, nale- peryad qılıp tovlaymen, méniñ ikki oğlum bar, çoñı seksen yaş, kiçiki yetmiş yaş, ular mendin qalğan malu dunyani eyş- işret, keyp- sapa bilen tügetti. Heyr- sahavet qılmıdı. Şu sevebtin men muşundaq azablarnı çekivatimen. Hazır u balilirim aşhana ve zasuyhanılarnıñ oçıqığa ot qalavatıdu. Eger siz éğir körmisiñiz demeşik şehirige bérıp, oğullirimni tépip yaman yoldın qayturup öy- ocaqlıq qılıñız, şu şehernıñ kün çıkış teripide balilirim sétivetken bir hoylam bar. Hazır şu hoylini satıdu. Siz hoylini sétivélip, balilirimni orunlaştursiñız, at éğiliniñ içide- oqurnıñ arkısında bir ışık bar. Uniñğa qulup sélinga bolup, açquç ışikniñ oñ teripide yerge kömülük. Açquçni tépip ışikni açsiñız üç öyde altun- kümüş bar. İkki öydiki altun- kümüşni sedîka qilivétip, bir öydikini balilirimğa bersiñız, ularni davamlıq nezir- çırağ bérıp turuşqa, yaman yolğa mañmaslıqqa devet qılıp (305) yaqşı yolğa başlığan bolattım...

Hatem buniñğa maqul boptu. Tañ atqandin kéyin héliki sodiger şehitniñ telipini icavet qiliş üçün Demeşikqa qarap yolğa çıkıptu. U şeherge yétip bargandin kéyin kişilerdin sorap yürüp sodigernıñ ikki oğlını téptu. Ularını hammamğa ekirip yuyundurup yaqşı kiyimlerini kiygüzüptu. Öz yénidin pul çıkırıp héliki öyni sétivaptu, sodigernıñ ikki oğlını öylep qoyuptu. Qalğan işlarnıñ hemmisini sodigernıñ déğini boyıçe orunlaşturup,

ularğa birdin dukan écip bériptu. Eys- işretke bérilmeslikni, davamlıq hey- sahavet kılışni tapilaptu. Şu künden başlap u ikkiylenmu özini yaman yoldin tartıptu. Ata- anisiniñ rohiğa atap nezir- çirağ, hey- sahavet kılıp, öşre- zakat bérıp turuptu.

Hatem hemme işlarni öz cayida orunlaşturup bolup, Aşık Padişahniñ yéniğa tézraq bəriş üçün yolğa çıkıptu. Bir kaçke kün yol yürüp héliki kebre bar yerge keptu. Keç bolup, bu yerde konuptu. Yérım kéçe bolğanda Hatem oyğınip kétiptu. Bu del cüme küni kéçisi bolup etrap nahayiti yoruq iken. Hatem qarisa bu çoñ kebre üstidiki çirağniñ nuri kalğan toksan tokkuz kebriniñ üstidiki çirağniñ nuridin roşen yangudek. Bir çağda on neççe hör kız çıkip yerge zilça- kilem saptu. Üstige yette kevet körpe sélip, sodigerni nahayiti izzet- ikram bilen olurguzuptu. Kalğan toksan tokkuz ademmu sodigerni nahayiti hörmetleptu. Aldıga nahayiti (306) yoğan altun légende aş tartıptu. Hatem buni körgendin kéyin derhal ornidin turup sodigerniñ yéniğa keptu. Sodiger Hatemni körüp köp rehmetler éytiptu.

— Siz méniñ balilirimni yahşı yolğa başlap obdan kildiniz. Men şuniñdin kéyin hörmetke sazaver boldum, sizge köp rehmet! -deptu.

Hatem şehitler bilen hoşlışıp, Aşık Padişahniñ kéşiğa aldiraptu. Ayal Padişahniñ şehirige yétip kélip, Ayal Padişah ve Aşık Padişah bilen körüşüp, cüme küni kéçisi çıkidiğan avazniñ sirini éytip bériptu. Bu sirni añlığan Aşık Padişah bilen Ayal Padişah toy teyyarlıqini pütüzüp toy kıptu. Ayal Padişah öziniñ padişahlığını érige ötünüp bériptu. Aşık Padişah ikki şeherge padişah bolup şeherni nahayiti adil soraptu (307).

Éytip bergüçi: Kuça Yaka Guñşedin Merhan

68. **Ḳoṅğuraḱ Toşḱan**⁷¹

Rivayet kılguçılarnıñ éytişiçe, bundın köp zamanlar ilgiri, kişilerniñ rizķi künde asmandın çüşer imiş. Ene şı zamanlarda yıraķ makanda bir yurt bolǵaniken. Bu yurtta Mömün isimlik bir kişi yaşıydiken. U kişiniñ bir kızi, bir oǵlı bolup balılar anısız yaşıydiken. Yıllar ötüp, Mömün balılırıǵa ana ekilip bériptu. U ayal üç balısını egeştürüp keptu. Ular ata— bala yette can boluptu. Künde öyniñ tüñlükidin çüşken yette toķaķni yep kün keçürüptu. Künler şundaķ ötüp, aridin uzaķ ötmey ayalniñ huyi tutup Mömünniñ balılırını ögeyleptu. İkki ögey balısınıñ rizķıǵa çañ séliş üçün ularni közidin yokitişini oylaptu. Hem bu oyini Mömünge éytiptu. Mömün öz perzentlirige tartışıp:

— Yokatsak hemmini birağ yokitayli, u çağda sen töt, men üç tokaçka ige bolimiz, -deptu. Ayalğa balidin tokaç méhri üstün keptu- de, Mömünniñ teklipige koşuluptu. Qandak yok kiliş toğuluk birlikke kéliptu.

Bir küni seher Mömün balilirini etrapiga yigip:

— Balilirim, bugün men silerni oynitip ekiley, siler huş bolamsier? -deptu. Balılar hemmisila:

— Huş bolimiz, dep çukirişiptu.

Mömün balilirini keynige sêlip caŋgalğa qarap méñiptu. Maŋgandin şundak méñiptuki, eĝri—toqay çatqallıqlarnı çögilep (148) méñip, balılarnıñ beşi kėyip hėçqaysı terepni perķ ételmeydigan bolup qalganda, koyuķ ormandiki bir kėri qaĝa cigdisiniñ tůvige kėlip qaptu. Mömün bu çağda kőñlige bir ĝerezni püküp:

— Kõrsikiñlarmu éçip ƙalgandu, silerge cigde ƙéƙip bérey, -dep cigde béşıǵa bir tal kaltekni kötürüp çıkıptu. U cigididin biraz ƙéƙip:

— Balilirim, cigdini yeñlar, biraq asmañga qarımañlar, siler qarısañlar men ğayib bolup kėtimen, -dep varqıraptu. Balılar cigde yéyiş bilen bolup kėiptu. Mómün kalteknı istan yéği bilen cigde séhiğa ésip koyup, asta cigididin çüşüp, ğippide tikivėiptu.

⁷¹ Koňğurak Toşkan. Uyğur Helk Çöçekliri 20. Neşirge Teyyarlıguçılar: Abdukiyum Turdi Turpan; Abdurésit İbrahim. Sincan Helk Neşirvati, 2000, ss. 148- 167.

Cigide şégığa ésip koyğan kaltek şamalda pulañlışıp, şaħқа tégip, bir- ikki taldin cigde çüşüp turuptu. Lékin, ular atisiniñ yoqap kėtişidin ensirep yukiriğa qarımaptu. Bir çağda kaltek tarañşıştın tohtap qalgandın kéyin cigde çüşmey, balılarnıñ kiçikiniñ nepsi taqildap cigde üstige qarisa atisi yoq iken. U atasiniñ yoqluqini bilip:

— Aça, aça, atam yoqqu? -deptu. Açisi béşini yerdin kötürmey:

— Qarima, atam gayib bolup kétidu, -dep varqiraptu. Aridin yene bir az vaqıt ötkende balılarnıñ yene biri cigde üstige qarap atisiniñ yoq ikenlikini körüp:

— Aça, atam rasttinla yoq iken, -deptu. Açisi cigde béşığa qarisa rasttinla yoq iken. U atisiniñ özlirini aldap kéçip ketkenlikini bilmey, atam (149) bizni qorqutuvatsa kérek dep oylap, ukilirini cigde tüvige yığıp, atisiniñ kélip özlirini élip kėtişini kütüp olturuptu. Keç kirgen bolsimu atisi qayıp kelmeptu...

Esli Mömün balilirini cigidige qızıkturup qoyup cigdidin asta çüşüp, tuydurmay kelgen yoli bilen öyige qayıptu, u öyige kirip:

— Hotun, maña teelluk üç toqaçni çıkırıp baqqına, bir kün yol yürüp üçeylirim tartışıp ketti, -deptu. Ayal bolsa qaqsap:

— Vay dadisi, bugün yette emes, ikki toqaç çüşti, -deptu. Mömün bu gepke işenmey ayalığa tapa- tepe qiliptu. Ayal özini aqlap baqqan bolsimu uni işendürelmeptu.

Etisi dégendek ikki toqaç çüşüptu. Buni körüp Mömün öziniñ adaşkanlığını bilip kattıq puşayman qiliptu hem şu haman balilirini taşlap kelgen cañgalğa qarap yügürüptu. U balilirini çaqırıp baqqan bosimu, héç yaqın sada kelmeptu. Buniñ bilen u balılarınıñ derdiğe çidimay béşi qayğan terepke kétip qaptu...

Balılar cigde tüvide keç kirgüçe olturuptu. Keç kirgendimu atisi qayıp kelmigeçke ilacsiz cigde tüvini panah qilip, yerni silinça, asmanni yépinça qilip, asumanda cimirligan yultuzlar arisidin özliriniñ beht yultuzlirini izdep tapalmay: «Köridigan künimiz muşu oħşasıydu» dep hesret çekip yétip qaptu.

Etisi seher ornidin turup qaysi terepke ménişini (150) bilmey gañgirap turup qaptu. Ahir kız ularni haligan bir terepke qarap başlap méniptu. Şu mañğiniçe köp

mañdimu, az mañdimu çüşkiçe yol yürüp hemmi «uh» dep hérip qaptu. Yol azabi, issikniñ derdidin levliri kurup tamaķi çaplışıp qaptu. Şu çağda ular zumrettek süzük ékıvatқан bir bulaq boyıǵa bérıp qaptu. Qarıǵudek bolsa, bulaq béşidiki bir taşqa: «Bulak süyini içken adem borige aylinip kelinip kétidu» dégen het yéziklik iken. Qız buni körüp ukilirıǵa su çürmeptu. Lékin, tunci ögey inisi:

— Aça, ussuzluqtin ölgendin köre, böre bolup yaşıǵınım yaǵşı, men bir yutum içivalay, -dep öz sözide çin turuvaptu. Qız suni içmeslikke nesihet kılip uni gepke kirgüzelmey:

— Néme kılsañ öziñniñ ihtiyari, -dep tetür qarap turuvaptu. U bir yurum emes, suni qanǵuçe içip béşini kötürgeniken şu haman bir kök borige ayalinip, quyruqini hada kılip cañgal içige kirip kėtiptu.

Qandaqliri bu iştin hesretlinip açisiniñ keynige kirip, gep- söz kılmay méñiptu. Şu mañǵiniçe çüş qayrilğan peytte yene bir bulak boyıǵa keptu. Bu bulak boyidimu yene bir taşqa: «bulak süyini içken adem yilpizǵa aylinip kétidu» dégen het yéziklik iken. Ular buni körüp bulak boyidin tohtımay yandap ötüp ketmekçi bolǵaniken, ikkinçi ögey inisi:

— Aça, ussap bolalmay qaldim, lévimni hól kılıvalsamla boldi, -dep turuvaptu. Qız akisiniñ teǵdirini sözlep nesihet kılgan bolsimu uni gepke (151) kirgüzelmey.

— Néme bolsa öz péşaneñdin körgin, -dep yene tetür qarap turuptu. Umu suǵa lévini tegküzüp, suniñ şérinlikidin nepsini tutalmay güpilditip, toyǵuçe içip, béşini kötürgeniken, alaçıpar bir yilpizǵa aylinip qaptu. Umu cañgalǵa ketip qaptu...

— Ular buniñgimu köz yaşlirini aqquzıçniçe yolini davam kıliptu. Şu mañǵiniçe péşingıçe yol yürüp yene bir bulak boyıǵa kélip qaptu. U bulak boyidimu bir taşqa: «Bulak süyini içken adem tülkige aylinip kétidu» dégen het bar iken. Qız buni körüp bulakni yandap mañǵaniken, üçinçi öyge inisi:

— Aça, héç taqitim qalmidi, suǵa lévimni teggüzüvalsamla boldi, -dep méñişqa unimaptu. Qız uniñǵa ikki akisiniñ teǵdirini sözlep nesihet kılipmu gepke kirgüzelmey.

— İkki akañǵu taşlap ketti, emdi senmu taşlap ketmekçimu? -dep ukisiǵa qarıǵaniken:

— Aça, méniñ sussuzluğın tuğudek macalim qalmidi. Su içişke ruşset kılmisañlar men muşu yerde qalay, men emes, siler méni taşlap kétiñlar, -deptu. Ukisiniñ gepni uniñ yürükige tégip mucuptu. U berdaşlıq bérelmey köz yaşlırını seldek aqquzup tetür qarap turuptu. Ukisi nepisini basalmay suni qanguçe içiptu- de, béşini kötürüp bir sérék tülküge ayalınıp, çatqallar arisiğa kirip kétiptu...

Añır kız öz inisi bilenla qaptu. Ular bir aldığa, bir keynige qarap kétip barsa aldığa yene bir bulaq uçraptu. Bulaq (152) béşida: «Bulak süyini içken adem qoñğuraqlıq toşqanğa aylinip qaldu» dégen het yézilğaniken bulaqni körüpla ukisi:

— Aça, su içimen, aça, su içimen, -dep cédel kılışqa başlaptu. Açısı uniñğa nesihet kılip sözige kirgüzelmey:

— Cénim ukam, üç akañğı bizni taşlap ketti, sen bolsañmu maña hemrah bolup yürmemsen, men silersiz qançılık kün körermen, -dep yığlap turuptu. İnisi açısınıñ köz yéşini sürtüp:

— Aça, men ussuzluqqa berdaşlıq bérelmey qelivatimen, héç berdaşlıq bérelmey bu telepni qoydum, men némila bolup kétey sendin ayrılmay keynigde yürüymen, -dep yığlaptu, inisiniñ köz yéşini körüp açısınıñ bağıri éziliptu- de, berdaşlıq bérelmey:

— İçseñmu içkin lékin méni taşlap ketmigin, -dep su içişke ruşset kıliptu. İnisi suni qanguçe içiptu. U suğa qenip béşini kötürgeniken, qoñğuraqlıq toşqanğa aylinip qaptu. U qoñğuraqini ciriñlitip açısını aylinip yürüptu.

Ular ikkisi yol yürüptu, yol yürgendimu köp emes, bir döñdin halkıp ötüşiğe aldidiki bir döñiñ kaméridin is çıqıvatqanlığını körüp: «Emdi ademzat bar yerge kelgen oşşaymız» dep, şu is çıqıvatqan döñ terepke méñiptu. Bérıp qarıgudek bolsa, kamaniñ içide daşqazanda göş qaynap turğan, oçaқта pütün, pütün adem, hayvanlarniñ ustiñanliri köyüvatqaniken. Kız buni körüp özliriniñ yoldin azğışıp Yette Başlıq Yalmavuzniñ makaniğa (153) kirip qalğanlığını, bulaqlarını yalmavuz teripidin séhirlengenliğini biliptu. U özliriniñ aman qeliş yolını tépiş üçün etrapığa qarığaniken. Her hil yémeklikler döve- döve turğudek, ular u nersilerdin toyğuçe yep. Qorsaklırını toyğuzuptu- de, döñniñ üstige çıqıp etrapqa qarığaniken, yiraqtın Yette Başlıq Yalmavuzniñ bir béşi yerde, bir

béşi asmanda topa- çañ tozutup kélivatқанlıқını көрүptu. Қız қоңғурақлық тошқанниñ бёşini silap:

— Cénim ukam, қандақ қilimiz, -dep soraptu. Қоңғурақлық тошқан şu zamat kamarniñ içige yügürüp kirip kétiptu. Қız keynidin kirse toшқан төşük kolavatқанiken. Қız uniñға yademişiptu. Uзақ ötmey bir adem patқudek kamar teyyar boluptu. U açisini kamarға möktürüp қoyup, üstige kolanған topilarni taşlap sirtни көрүp turgudek bir төşük ёçip қoyup, қоңғуриқini ciriñlatқiniçe sirtқа çikip kétiptu...

Aridin uzak ötmey Yette Başıқ Yalmavuz heyve bilen yétip keptu. U kamar aldığa kélip:

— Bufa, bufa, eceb adem téni purap kétiptu. Ecili toшқан bir öz ayığı bilen kéliptimu néme? -dep kamarға kiçiklep kırıptu lékin kamarniñ içini ahturup öñtey- toñtey kilivétipmu қizni tapalmay alқiniға қaraptu- de, öz- öziге:

— Bүgün қurgan tuziқimға төt olca çüşüptu. Қorsiqimni toyғuzup, oyқumni қandurup ularни tutup kélip keyinki kétimlik tamaқniñ géini қilay, -dep қazan бёşiға kélip olтурuptu hem қazanni қulikidin tutupla (154) aғziға kömturup, қazandiki göşlerni sümürüşke başlaptu. U қazanni pak- padiz қuruқdap bolup:

— Hey, бүgün bu nerse issiq basmidi, kéler kétim adem göşini қanguçe yémisem, -dep yanpaşlap yétiptu. Uniñ dégenlirini қiz topiniñ astida yétip añlap turuptu. Bir çağda yalmavuz özi yatidiған kamarға бёşini kelep yétiptu hem uzak ötmey set ҳurek tartip yer cahanni titritip uyқuға kétiptu. Қız emdi ornidin turup uniñ gélini boғuşni ҳiyal қilip midirlişığa, Yette Başıқ Yalmavuz cöylүp:

— Қorsaқtikini siñdürüş үçün қiriқ bir күn uһlaymen. Uһlap үç күndin keyin közum tetür örүлүp çikidu. Bu çağda men tolimu yep beşire, қorқunçluқ түske kirip қalimen, şundaқ bolғаçқа héçkim yékin kélelmeydu. Közum tetür örүlgende, közumge қiziq zihti sanқisimu tuymaymen, -dep cimip қaptu. Қız ornida yétip uniñ köziniñ tetür örүlüşini күtüptu. Üç күndin keyin yalmavuzniñ közi asta- asta tetür örүлүшке başlaptu. Alte közü tetür örүлүp boluşıға қiz yatқан ornidin çikip, yalmavuz kavab қiliş үçün otқа tiqip қoyған ziһini élip, uniñ köziге tiқiptu. Alte közge tiqip, yettinçisige tiқişniñ ariliқida yalmavuz bir domilap ornidin turup:

— Hélimu yahşi, bir közüm tetür örülgiçe tehir kılmay cénimni aman koyduñ, - dep taşkıriğa qarap yügürüptu. Kız zih̄tin kötürüp koğlapru. Toşkan koñğurikini ciriñlitip keynidin yügürüptu. Şundaķ kılıp ular yette döñ, üç ékindin ötüp kız yalmavuzğa yétişivalay dégen (155) pursette, Yalmavuz bir kuduķķa sekrepyer asitiga çüşüp kétiptu. Kız kuduķ béşiga kélip qarap turğaniken, toşkan yétip kélip kuduķķa sekreptu. Bu çağda ğayıbtin: «kuduķķa sekre» dégen avaz añliniptu. Kız közini yumup sekriġeniken, ĥuddi aķķadek yeñgil uçup çüşüp, puti yerge téġip, etrap asta- asta yoruşķa başlaptu. Toşkan yene aldiga qarap yügürüptu. Kız uniñ keyidin bir öyge kirġeniken, oyukta bir altun ĥoraz boynini sozup çilap turġudek, kız etrapķa karişiga ğayıbtin yene: «ĥorazniñ boynini tolġap uz» dégen avaz keptu. Kız çaķķanlık bilen ĥorazniñ boynini tolġap üzüptu. Ĥorazğa qarap ĥirs kılıp turğan toşkan keynige qarap méñiptu. Kızmu keynige yéniptu. Çünki kız altun ĥorazğa aylinivatġan Yette Başlık Yalmuvuzniñ aĥırķi béşini üzüp taşlap öz işini tüġetkeniken.

Ular yer astiga çüşken kuduķniñ uduliġa kélip yukiriġa kariġaniken, közi yetmeptu. Kız néme kılarini bilmey turġanda, toşkan bir yandinla yukiriġa qarap tüşük kolaşķa başlaptu. Kız tüşükniñ pütüşini kütüp turuptu. Toşkan tüşükni şundaķ kolaptiki, hay- hay uniñ tézşükni ene şundaķ çaķķanlık bilen kolap bir hepte, üç keçe- kündüzde püttürüptu. Tüşük pütkendin kéyin toşķanniñ yol başlışı bilen yer üstige qarap yukiri örleşķe başlaptu. Aĥır beş hepte, alte künde yer yüzige çıķıptu. Çıķķan yeri Yette Başlık Yalmavuzniñ téġige sekriġen tüşükniñ aġzi iken.

Kız buniñdin Yette Başlık Yalmavuzniñ séĥrisiniñ (156) téĥi tüġimigenlikini bilip, kandaķ kılišini bilmey, yene Yette Başlık Yalmavuzniñ makaniġa kaytip keptu. U aram almaķķi bolup olturğaniken, neçķe kündin buyanķi tinimiz heriketniñ ĥarġinlıkı básip, uyķu tesir kıliptu. Uniñ közi yumuluşı bilen teñ, köz aldiga böre, yilpiz, tülkige aylinip ketken ukiliri kıyruķlırini şipañlatķiniçe kélip, kızniñ ayiġiga özini étip, yalvurup turġudek... Kız çöçüp oyġinip karişa yénida toşķandin başķa héç nerse yok iken. U öziñiñ çüş körġenlikini ésige élip, ukilirini séġinip yigłaptu. Körġen çüşidin ukiliriniñ özidin yardım telep kılivatķanlıkini sézip, köñli bir kıśma bolup, néme kılarini bilmey, toşķanni étikige élip, elem bilen yigłap körġen çüşini sözleptu.

Ƙızınıñ sözini añlap olturğan toşƙan meñzini açızınıñ meñzige yékip, köz yaşlırını tóküp, açısınıñ étikidin çüşüp sirtƙa ƙarap méñiptu. Ƙız toşƙannıñ keynige kirip méñiptu. Ular yer tégidin çıkƙan cayƙa kelse, u yerdiki tüşük yok. Tüşükniñ ornida boynı üzüp taşlangan hoƙuşnıñ ölüki turgudek, ƙız esli boynı üzülgen altun ĥoraz emes, altun ĥoraz bolup körüngen hoƙuş ikenlikini, özliriniñ yer yüzidila séhirlengenlikini çüşinip, etrapƙa ƙarıǵaniken ģayıbtın yene: «hoƙuşnıñ bëshini boynıƙa ulap oñƙa tolgısañ heme iş aşƙarılınıdu» dégen sada keptu. Ƙız putiniñ astidiki hoƙuşnıñ bëshini hoƙuşnıñ boynıƙa ulıǵaniken, hoƙuşƙa can kırıptu. Ƙız hoƙuşnıñ ƙanıtını ƙırlıp taşlap, boynını ģezep bilen oñƙa buraptu. Ƙırıƙ bir ketim (157) tolgıǵandın kéyin hoƙuş ademge uşsaş zuvanƙa kirip:

— Ey ƙehrige tolgan insan, aççıƙıƙƙa hay bergin, boynum üzölüp ketse meƙsitiñge yételmeysen, -deptu. Ƙız uniñƙa:

— Meƙsitimge yetkice boynuñnı tolgaymen. Eger راستیñni éytimisañ boynuñnı tolgap üzüvétimen, -dep yene tolgasƙa başlaptu. Hoƙuş ƙızƙa yélinip:

— Bëshim aman ƙalsa hemmini éytay, -deptu.

— Ƙéni éyte, rast sözlimeseñ yene tolgaymen, -dep ƙız ƙolını uzartƙaniken hoƙuş yalvurup:

— Men hemmini éytay, -dep söz başlaptu, -men cahanƙa törilip séhri- cadugerniñ ƙaramiti bilen yaşap keldim. Esli siler yégen cigde séhirlengen. Kim u cigdini yése maña yem boluş üçün méniñ aldimƙa kélidu, herƙandaƙ ƙılıpmu ƙutulalmaydu. Méniñ cénim ténimde bolmıǵaƙƙa ni- ni palvan, ezimetler özliriniñ eziz cénidin ayrılıp maña yem boldi. Men cénimni siler yégen ƙalƙa cigdisiniñ kamirida yaşavatƙan çaşƙanƙa bend ƙilivetken, eger siler yene biraz kéçikip kelgen bolsañlar, men ƙayta eslimge kélip, silerni yep pürküvetken bolattım, hélihém bëshimni aylandurup garañ ƙilivetteñ, epsunumni yadımƙa élıvalsam hurup taşlaymen, sen şu çaşƙannı tutup, herbir bulakƙa çilisañ hayvanƙa aylinip ketkenler maña yem bolmıǵan bolsila eslige kélidu. Méniñ sirim şu, -dep sözini tüğitiptu.

Ƙız hoƙuşnıñ sözini añlap bolup öziƙe hemkarlışıdıǵan birer ademniñ boluşını tolimu arzu ƙılıp, közini yırak- yıraklarƙa tikip, alahazel köz yetküdek yerde (158) topa- ƙañ tozutup bir nersiniñ kélivatƙanlıkini körüptu.

Topa- çañ kötürüp kélivatқан şu yurtniñ padişahi iken. U aditi boyıçe öz yékinlirini keynige sélip ovğa çıkқанiken, ular atlık yürüp ni- ni deşt- çöllerni kézip çıkқан bolsimu, ovligudek birer canuvar uçritalmay köñülliri geshlikke tolup kétivatқанда, bir döñniñ keynidin sérik tülke çıktı. Tülke kétivatқанlarğa қараp hiciyip қойup қараp turuptu. Buni körgen padişah yénidin yasini çıkırıp, tülkiniñ ikki köziniñ otturisini közlep oқ üzüptu, buni körgen tülke bir yumılap қойup yene kéçiptu, buni körgen padişah eceblinip tülkiniñ keynidin at saptu, tülke bir döñdin halқıp ötüp yene tohtaptu. Padişah oқ yétim yerge kélip atni tohtitip yene oқ üzgeniken, tülke yene bir domılap қойup kéçiptu, emdi padişahniñ eceblinişi gezepke aylinip қуyқа чақliri tiñ turup:

— Men bu tülkini tirik tutup térisini tulumçı soymisam hergiz қайtmaymen, -dep hemrahlırını yurtқа қайturuvétip, tülkini қоғлаşқа başlaptu. Padişah tülkini қоғlap kétivatқанда bir döñniñ keynidin bir yılpız çıkıp, tülkige қоşulup kéçiptu. Padişah buniñға heyran bolup, atni téhimu ittik çapturuptu, yene bir döñdin ötkendin kéyin tülke bilen yılpızға bir böre қоşulup kéçiptu. Padişah téhimu heyran bolup, қоғлаşni tézlitiptu, tülke, yılpız, böre şu қаққınıче қızniñ yéniға kélip tohtap, özlirini қızniñ ayıǵıға étip, қızniñ putlırını yalap, yalvuruptu, keynidin қоғlap kelgen padişah bu haldin eceblinip, öziге birer ziyan- zehmetniñ yétişidin ensirep (159) қelbini қorқunç béсіptu hem bir hazagiçe néme қılışını bilmey gep- sözsiz қızға çekçiyip turuptu. Aridin héli vakit ötken bolsimu öziге héçbir ziyan- zehmet yetmigenlikini körgen padişah biraz ҳatircem bolup:

— Ey қız, siz ademzatmu yaki başқа nersimu? -dep soraptu.

— Men adem balisi.

— Siz adem balisi bolsiñiz bu çöl- ceziride yekke- yégane néme қilivatisiz?

— Men bu yerge adişıp kélip қалған, -dep béşidin keçürgenlırını, ayıǵıda yalvurup yatқанlarnıñ ve toşқanniñ öz iniliri ikenlikini éytiptu. Padişah buniñға işengüsi kelmey:

— Siz néme aldimayvatқansız? -dep etrapқа қараp.

— Yaқ, men aldimidim, işenmisile bu Yette Başlıқ Yalmavuzniñ özidin sorap baқsıla, -dep қız astıǵa bésivalған huқusni көrsitiptu. Padişah huқushtin sorıǵanıken,

hukuş kızniñ éytkanliriniñ rast ikenlikini ispatlaptu. Padişah kızniñ baturluğığa hekişeten kayıl boluptu. Bu çağda kız:

— Sili kim bolıla, bu yerge néme vecidin kélip kıldıla? -dep soraptu.

Padişah bolğan ehvalni sözlep bérıp özini tonuşturuptu. Ular ikkisi tonuşkandin kéyin kız:

— Men bu hayvanga aylinip ketken ukilirimni eslige kayturuş üçün yardımge mohtac boluvatkan, huda sélini méniñ kéşimğa élip keptu. Yardemdin baş tartmaslıklarını (160) ötünimen, -deptu. Padişah yardım kılidıǵanlığını bildürüp attin çüşüptu. Kız hemme ehvalni çüşendürüp, padişahni kéri kağa cigdisiniñ tüvige başlap méñiptu.

Ular cigde tüvige bérıp çaşkanniñ kamardin çıkışını kütüp turuptu. Bir çağda çaşkan kamardim çıkıp, yer çéçilip yatkan kağa cigdilirini ğacılaşka başlaptu. Padişah tuydurmay kamarnı étivétiptu. Kız çaşkanni koğlaşka başlaptu lékin tutalmaptu. Buni körgen tülke yatkan yéridin yügürüp koyup çaşkanni koğlaptu. U çaşkanni kıyrukıdin çişlep élip keptu. Kız çaşkanni tutup bulak boyıǵa karap méñiptu. Bulak boyıǵa kélip çaşkanni suǵa çilap yette kétim çörgiletkeniken, borige aylinip ketken inisi asta- asta eslige keptu. U açısını kucaqlap zar- zar yıǵlaptu. Ular ikkinçi bulak boyıǵa kélip çaşkanni suǵa çilap, yette çörgilitip, yilpizǵa aylinip ketken ukisini eslige keltürüptu. Üçinçi bulak boyıǵa bérıp çaşkanni suǵa çilap, yette çörgilitip tülkige aylanıp ketken ukisini eslige keltürüptu.

Ular koñğuraq toşkanni eslige keltürüş üçün kétivatkandin kızni teret kıstap kıaptu. U héç amal kilalmay çaşkanni bir ukisiǵa, hukuşni bir ukisiǵa tutkıuzup bir döñniñ keynige ötüp kétiptu. Padişah bu karametlerge karap, balılarga mestliki kélip karap turğaniken ular uyun kılip çaşkanni hukuşniñ tumşuǵıǵa tegküzüşge hukuş çaşkanni bir çokupla, baliniñ kolidin tartivélip yep kétiptu. Ular eceblinip turğanda, kız kélip çaşkanniñ yokluǵını körüp (161):

— Çaşkan keni? -dep sorıǵaniken, hukuşni kıltuqlap turğan ukisi:

— Çaşkanni hukuş yep ketti, -dep cavab bériptu. Kız bu cavabni añlap, néme kıılarını bilmey hukuşni tolǵaşka başlaptu. Lékin hukuşniñ boynı üzülmeptu. U hukuşni

élip béríp tötinçi bulakğa çilaptu. Emme, koňğuraq toşkan eslige kelmeptu. Yene çilaptu, yene eslige kelmeptu. Kızniñ ümidi üzülüp, gezepi kaytap, kehri örlep:

— Hemmisi silerniñ kasapitiñlar, -dep huşuşni yerge urğaniken, huşuş ömilip kopuptu lékin boyni tolğınip béşi garañ bolup ketkeçke epsuni yadığa kelmey, Yette Başlıq Yalmavuzluq halğa kélelmey, aman qalğan cénini élip kéçip kétiptu. Kız buni körüp teñimu gezepke kélip aççıqini ukiliridin çıkırıp:

— Közümgé körüngüçi bolmañlar, -dep koğlaptu. Ular özliriniñ ötküzgen hatalıqini boynığa élip yene açısidin ayrılışğa mecbur boluptu. Ular ketkendin kéyin kız koňğuraq toşkanni bağıra bésip zar- zar yığlap- qahşaptu. Bolup ötkén işlarniñ hemmisini öz közi bilen körgen padişah kızniñ baturluqı, keyserlikini, aq köñüllüklığıge kaytidin qayıp bolup, uniña köñli mayıl bolup, kızniñ köz yaşlırını körüp bağıri simabtek titrep, kızğa içi ağrıp aşık bolup qaptu. Padilah kızğa teselliy béríp, uni bezleptu. Kız köz yéşini tohtatqandin kéyin padişah:

— Men sizge oñşas batur, keyser bir kızni izdep yürettim. Bügün ħudaniñ iradisi bilen ikkimiz (162) uçraştuq, siz méniñ teklipimni qobul qiliñ, -dep kızğa aşık bolğanlıqini, öz emrige alidiğanlıqini éytiptu. Kızmu padişahniñ teklipige qoşulğanlıqini bildürüptu. Padişah çeksiz ħuşallıqğa çömüp, kızni atiniñ aldığa élip, atni quyundek çapturup yurtığa yol aptu...

Padişah öz yurtığa kaytıp béríp pütün ħelkçe qırıq bir kéçe- kündüz toy qılıp béríp kızni emrige éliptu. Ular behtlik turmuş keçürüşke başlaptu. Aridin uzaq ötmey kız hamildar bolup qaptu. Buni bilgen padişah çeksiz ħuşal bolup, buniñ şeripi üçün yurt ħelkıge yene katta dastıhan sélip bériptu. Padişahniñ çoñ ħotuni buni bilip: «emdi padişah méni tuğmas dep ħarlaydığan boldı. Şu künlerni körgiçe behtimge olturğan bu küşendini ucukıuruvétip qutulmaymenmu» dégen yaman niyet bilen purset kütüptu hem öziñiñ yaman niyitini emelge aşuruş üçün, hem başqılarniñ aldida yaman niyetini çandurup qoymaslıq üçün hedése kızğa yéqinçilik qılıp, uniñ ħizmitige paypétek bolup, padişahniñ işençisige ige boluvaptu. Küñler şundaq ötüp, bir küni padişah aditi boyıçe yene yéqinlırını keynige sélip ovğa kétiptu. Padişahniñ çoñ ħotuni buni yahşı purset dep bilip kıziniñ aldığa kirip:

— Haniş, bizniñ bu yerniñ aditide ayallar yéñiştin ilgiri derya süyide yuyunup kélip yéñiydu. Bügün men sizni derya boyıǵa apirip suǵa çömlüdürüp kéley, -deptu. Héçbir iş körmiyen kız uniñ yaman niyetik ikenlikini oylımay, dégenliri rast oǵsaydu dep çüşinip, derya boyıǵa bérişka razı boluptu. Ular derya (163) boyıǵa bériptu. Padişahniñ çoñ hotuni teptartmay anidin tuǵma haletke kélip:

— Haniş, sile méniñ çéçimdin tutup bir çöktürüp, bir çıkarsılar, bolmisa deryaǵa çöküp kétimen, -deptu, kız uniñ déginini kılıptu. Növet kızǵa kelgende, padişahniñ çoñ hotuni kızniñ unımıǵınıǵa qarımay unımu tuǵma haletke ekilip, deryaǵa mecburiy çüşürüp, çéçini tutup birikki növet çöktürüpla qoyuvétiptu. Şuniñ bilen kız derya süyige ğerķ bolup kėtiptu. Padişahniñ hotuni öz meksitige asanla yetkenlikige huş bolup, öyige qarap yügürgeniken. Koñğuraķ toşqanniñ özige qarap turǵanlıķını körüp, öz sirini toşqanniñ bilip qalǵanlıķidin gumanlinip uni tutup, qordaķ kılivétişni hıyalıǵa keltürüp, toşqanni koǵlaptu. Lékin, herķançe kılipmu uni tutalmaptu hem tutalmıǵanlıķıǵa aççıķlinip, padişahniñ qoli bilen yoķitişni koñlıge püküp, ordıǵa qayıtip kélip, yalǵandin késel bolup yétiptu...

Padişah ovdin qayıtip kélip, aldı bilen kiçik ayaliniñ hucrisiǵa kiriptu. Padişah ayaliniñ yoķlıķını körüp: «sirtķa çıķıp ketken çéǵi...» dep saķlap olturǵaniken, sirttin koñğuraķ toşķan kirip, padişahniñ étikige sekrep, özini padişahniñ meydisige sürkep yerge toћlap çüşüp, sirtķa qarap méniptu. Padişah buni çüşenmey, kiçik ayalini izdep çoñ hotuniniñ yéniǵa kirgeniken, u aǵrip yétivaptu lékin kiçik ayali yoķ iken. Padişah uni sorıǵaniken çoñ ayali ah- ah, vayyey, -dep (164):

— Siliniñ u etivarlıqliri néme boldikin, men uniñ üçün qurban bérişke razı bolsammu lékin u men aǵrip qalsam kiripmu qoymidi, -dep şikayet başlaptu. Padişah uniñ ilgiriki ipadisige asaen uniñ éytqanlirini rast dep oylap:

— Koñlüñni buzma, men hemme nerseñni tel kılip bérey, hazir yaǵşı aram alǵın, kölüñ némini tartivatidu? -dep soraptu. Hiyliǵer hotun padişahniñ muşu gépini kütüp turǵaķķa, içide külsimu çirayıda biçarilikini ipadilep, vaysap turup:

— Koñlüm aķ toşķan tartivatidu. Öyidiki aşu aķ toşķanni tutup bersile, -deptu. Padişah razı bolup, sirtķa çıķıp toşķanni izdeşke başlaptu. Toşķan padişah bilen ayali

otturisida bolgan geplerni añlap ƙalƙaça özini daldıǵa élip ƙéçiptu. Padişah uni körüp ƙélip keynidin ƙoǵlaptu. Toşƙan bir tohtap, bir ƙéçip, padişahni derya boyıǵa başlap bériptu. Padişah toşƙanni deryaǵa ƙapsap tutuşni olap yéƙinlaptu. Toşƙan ornidin tevrimey, birdinla ademge oħşaş zuvanǵa krip, köz yaşlırini yamǵurdek töküp turup:

Ey aça, cénim aça,
Deryadin téz çıƙsañçu,
Tömür piçak bilendi,
Deryadin téz çıƙsañçu.
Can ƙayǵusini saldı,
Deryadin téz çıƙsañçu,
Yaǵaç ƙazan ésildi,
Deryadin téz çıƙsañçu (165).
dep, zar- zar yıǵlap- ƙahşaptu. Padişah buni körüp:

— Ey aƙ toşƙan, bu zadi néme iş, némige şunçe közyéşi ƙiliseñ? -dep sorıǵaniken, aƙ toşƙan padişahniñ çoñ ƙotuniniñ ƙılmiş- etmişlerini birmubir sözlep bériptu. Padişah uniñ sözligenlerini añlap derhal ordıǵa ƙayıptu- de, pütün yurtƙa deryani boǵup kiçik ƙanıñni ƙutulduuş permani çıƙırıptu. Padişahniñ permani bilen pütün yurttaki yette yaştın, yetmiş yaşƙıçe bolǵan er- ayallarnıñ hemmisi deryani boǵuşƙa atliniptu. Ular ƙéçe- kündüz çapalık işep, beş hepte alte künde deryani boǵup bolup körüptuki, ƙanıñ ikki altun böşükke ikki altun kukulilik ƙoşƙézek oǵullirini sélip, ikki böşükniñ otturisida böşükni tevritip olturǵaniken, buni körüp pütün ƙalayık tentene bilen ƙanıñniñ aman ƙalǵanlıǵını tebriklişiptu. Ƙanıñ ordıǵa ƙayturup ƙéliniptu, padişah aǵrık bolup yétivalǵan çoñ ƙotunni ayǵır körmigen ƙéçirniñ ƙuyrukıǵa baǵlap, keynidin baytal körmigen ayǵırni ƙoyup bérıp sayǵa heydivétiptu. U sayda ƙıyma- ciyma bolup tügeptu...

Şuniñdin ƙéyin padişah ikki oǵlıni yaħşı terbiyilep, el ǵemini yeydiǵan ƙılıp ƙatarǵa ƙoşuşƙa ƙesem ƙılıptu hem ikki oǵlıni aman- ésen saǵlap ƙélişƙa sevebçi bolǵan «aƙ toşƙan»ni oǵulliri ƙatarda körüp, ular bilen bille turguzuptu...

Rivayet qılğuçılarnıñ éytişçe hukuşnıñ ademniñ ölümını tilişi, eski öyniñ turhunıǵa uva séliş, aşu qız ukilirini eslige keltürüş üçün boyinini tolǵay béşini garañ qilivétip epsunini yadıǵa alalmas qilivetkenlikidin, çaşqan tutup yéyişi uniñ bend qilidiǵan cénini saqlap kéliş üçün bolsa; qışılarnıñ toşqanni öyde béqişi hem öy toşqinini yemesliki muşu rivayettin qalǵaniken...

Eytip bergüçe: Piçan Nahiye Çıktım Yézisidin Buayşem Yüsüp (167).

69. Zérek⁷²

Bunindin uzaq zaman ilgiri yiraqtiki katta bir şeerde bir méhriban ana ötkeniken. Uniñ atisidin yétim qalǵan Dana, Tadan, Zérek deydiǵan oǵlı bar iken. Dana bilen Tadanniñ hotun- baliliri bar iken.

Bu ana atisidin kiçikla yétim qalǵan bu üç oǵlıni ana méhrige zar qılmay qatarǵa qoşuptu. Oǵullarnıñ çoñı Dana qiliçvaz, otturançı oǵul Tadan neyzivaz bolup yétiliptu. Kenci oǵul Zérek ikki akisiniñ maharitini ögengendin sirt, oqya étişqimu mahir bolup yétiliptu. Şundaq künlerniñ biride anisiniñ közi körmes bolup qaptu. Ular anisiniñ közini davalashnıñ amalini qılalmay qaptu- de, üç oǵul baş qoşup: «Animiz bizni çoñ qılğuçe az capa çekmidi. Emdi bizniñ ularǵa hizmet qilidiǵan vaqtimiz keldi. Biz animizniñ közini çoqum saqaytaylı» dep meslihetlişiptu.

Ular her tereptin tévib izdeşke kirişiptu, lékin birer usta tévib tapalmaptu. Ularıñ béşi qétip barsa, aldıǵa bir qéri delle uçraptu. Delle ularıñ aldini tosıp (249):

— Ey yigitler, némige şunçe derdke pétip kettiñlar? -dep soraptu. Ular özliriniñ derdini éytip bériptu. Delle ularıñ éytqanlirini añlap:

— «Késelniñ saqayǵusi kelse, tévib özi keptu» dégen şude. Huda méni silerge yolqurtuptu. Men silerge oǵsaş anisi üçün şunçe gem yégen oǵullarnı körmigenikenmen.

⁷² Zérek. Méhri Nıqab. Uyǵur Hılq Çöçekleri. Pılanlıǵuçılar: Abdurahim Ebey; Eǵmet Emin. Urumçı. Şıncan Hılq Neşriyatı, 2006, ss. 249- 267.

Men silerge yardım qılmen, l kin bir şertim bar, maq l bolsa lar, ani nlarni  k silini sa ayti ni  yolini k rsitip bğrimen, -deptu. Ular te la:

— Eger animizni  k sili sa iyidi anla i  bolsa, bir şert emes, on şert bolsimu orundaymiz, -d yi iptu. Delle  irayı a k lge y g rt p:

— M ni   ertim: Men buyruğan dorini ‐yalğuz  apak‐ deydu, uni pe et birla adem ek li i k rek, -deptu.

   oğul: ‐ unda  qilimiz‐ dep  esem  iptu. Delle ularni   esimini a lap:

— Siler muşu yerdin k n iki  a şarap  iri  k n yol y rse lar, şehri  eberge y tip barsiler. U yerde bir  arba  bar, çarbağda ma a o  a  bir momay bar,  arba  a u momayni .  arba da  iri  bir  y bar.  ylerni  birde bir tilsim  azan çaynap turidu, u çaynap ta  anda  ipali  dora çapağa    idu, ‐Yal uz  apak‐ d gen  u. A u dora t mitilsa, ana larni  k zi   ilidu, -dep yol körsitiptu.

Aka- ukilar  u al boluşup deliğe rehmet  ytip, uni  bilen  u li iptu.

  isi meslihetlişip Danani yolğa saptu. Dana  iri  (250) k nl k uzaı  lip,  ili ini hemrah  ilip yolğa  ikiptu. U  iri  k  e- kündüz yol yürüp, nurg n   l- cezirilerni keynide  aldurup, delle körsetken  arba  a y tip bğriptu. Dana ba ni  dervazisini   ip kiripla   lirige yol körsetken momayni  k  lirige  an tolğan halette oltur anli ini k r p     p kğtiptu.

— Essalam momay, -dep salam bğriptu Dana.

— Eger salimi  bolmı an bolsa, bir yalmap yutuv ttim. Men s ni  k li i ni k t p turğan. Mana a  u , dorini     n t pival, -deptu Yalmavuz.

Dana  iri  bir a  u ni  lip ba  a kiriptu. U birinci  y ni  aldiğa b ri i a on ikki dive aldini tosuptu. Dana diviler bilen yette k  e- kündüz  li ip, hemmisini yer  i litiptu. Dana birinci  y ni  işikini (251)   ip içiçe kiri i e, Yalmavuz k nidin k lip uni solap  oyuptu.

Tadan bilen Z rek uni  yolğa te na bolup olturuptu. Aridin to san k n  t ptu, Dana  aytip kelmeptu.  uni  bilen Tadan yolğa  ikiptu. Tadan akisi b sip  tken yollarni

keynide qaldurup qarbağni tépip bériptu. Tadanmu u Yalmavuzdin açquçni élip bağqa kırıptu. U birinci öydin tinç- aman ötüp ikinci öyniñ işiki aldığa bərişığa, yılanlar aldini tosuptu. U yılanlarni yette keçe- kündüzde öltürüp boptu. U emdi öyge kırışığe, Yalmavuz arqısidin kélip uni akisiniñ yéniğa solaptu. Aka- uka ikkisi özliriniñ aldanganlıqini biliptu. Yalmavuz:

— Emdi Zerek kelse üçinlarni teñ kavap qılıp yemen, -dep çıqıp kériptu. Ular Yalmavuzniñ gépini añlap hesret çéqışıptu.

Zerek Tadanniñ kélidiğan künini sanap seksen künni teste ötküzüptu, lékin Tadan kelmeptu. U buniñdin ikki akisiniñ heterge yoluxqanlıqini bilip, anisiniñ qollarini söyüp turup:

— Ey ana, seni Allağa tapşurdum. Men ikki akamni tépip, seniñ köziniñ davalatmisam qara yüz bolup qalimen, mañadua bergin, -deptu.

Ana oğlığa aq yol tilep dua qıptu. Zerek seper teyyarlıqini püttürüp, akiliriniñ izidin méñiptu. Zerek yette kün yol yürüp bir bulaq béşığa kélip, bulaq boyidiki çinariñ sayiside aram aptu. U uqlap bir (252) çüş körüptu, çüşide apaq saqal, qametlik bir bovaıni körüptu. Bovay uniñğa qarap külümsirevatkudek. Zerek bovaığa salam bériptu. Bovay uniñ salimini qobul qılıp:

— Ey oğlum, sepiriñ qayan, meqsitiñ néme? -dep soraptu. Zerek anisi ve akiliriniñ ehvalini sözlep bériptu.

— Ey oğlum, sen körgeı u momay adem emes, Yette Baqlıq Yalmavuz, ikki aqañ u alvastığa tutqun boldi. Uyquñni aç, pehes bol. Saña dua qılay, -deptu.

Zerek çöçüp oyğınip, hudadin medet tilep yolini devam étiptu.

Yalmavuz pal sélip, Zerekniñ özini halak qilidiğanlıqini körüp uni vehime bésiptu. U Zerekni öz yéniğa keltürmeslikni oylap köñlige şumlux püküptu. U Zerekni kéler yolidila ucıqturuvétiş üçün uniñ yolığa neççe yerge séhriy cadu quruptu.

Zerek yolda kativétip birmunçe tögilerni heydep kélivatqan bir ademge uçraptu. Zerek u ademge salam bériptu. U adem Zerekniñ salimini qobul qılıp:

— Sen kim? Bu adem ayağ basmas çölde néme kılip yürisen? -dep soraptu. Zérek öz ehvalini bayan kıptu.

— Ey oğlum, men şehri Heberdin keldim. Sen heterlik yolğa méñipsen, şundaqtımu yoluñdin yanma. Men saña bir nar tögemni bérey, palaketçilikke yolukseñ eskétip qalar, -dep bir nar tögini tutup bérip kétip kıptu.

Zérek nar tögini minip kélivatsa, yene bir adem (253) nurgun yilkını heydep keptu. Ular körüşüp ehvallişıptu. U adem Zérekke, béşinğa kün çüşkende müşkülün asman bolar, dep bir aygırni tutup bérip kétip kıptu. Zérek yolini davam kılip kétivatsa, nurgun kalılarni heydep yene bir adem uçraptu. Ular ehvallişıp hoşlışıdığan çağda bu adem, lazim bolup qalar, dep bir buķını bérip yoluğa ravan boptu.

Zérek u kışı bilen hoşlışıp tögige minip aygır bilen buķını yétilep méñiptu. U şu mañginiçe üç kün yol yürgende, tosattin yer- cahanni qarañguluq kaplaptu. Zérek asmanda şundaq çoñ bir kuşniñ uçup kélivatqanlıķını körüptu. Naz töge:

— Ey igem, u bir sar, uniñ cacisini ber, bolmisa séni palaket basidu, -deptu. Zérek okyani élip kuşni étiptu. Kuş éçinişliq bir çırkırap peyge aylinip tozup kėtiptu. Zérek yene biraz mañgandin kéyin çölde bir tahtay uçraptu, tahtayğa: «Bu méhriy makan, kim ayağ bassa borige yem bolidu» dep yézilğaniken. Del şu çağda birmunçe böre yopurulup kélişke başlaptu. U bōrilerni ya bilen étiptu, bir tal okta bir bōrini yer çışlitiptu, lékin böre azlimay, biri ölse oni köpiyiptu. Bu esliy Yette Başlıq Yalmavuzniñ séhriy cadusi iken, aķır Zérekniñ okı tügeptu. U bōrilerni kıliç bilen çepişķa başlaptu. U bir kéçe- kündüz bōriler bilen élişip mağduridin kétip kıptu. Şu çağda buķa zuvanga kélip:

— Ey yigit, méniñ nuhtamni yéşivet, -deptu (254). Zérek buķiniñ béşidiki nuhtini yéşivétiptu. Buķa şu haman bōrilerge étilip, bir kéçe- kündüz élişip mağduridin kėtiptu. Şu çağda buķa yene:

— Ey igem, méniñ qarnimni yérivetip yoluñğa ravan bol, -deptu. Zérek ilacsiz buķiniñ qarnıǵa hencer uruptu. Bōriler qan hidini purap hemmisi buķıǵa yépişıptu. Zérek tögige minip, aygırni yétilep kétip kıptu.

U bõrilerdin qutulup yene üç kün yol yürüptu. Şu çağda cahanni yene qarañguluk qaptu. Zérek asmañğa qarap bir parçe qara bulutniñ özi terepke kélivatqanlığını körüptu. Şu çağda töge yene:

— Ey igem, uniñ cacisini bergin, -deptu.

Zérek yani koliğa élip qara bulutqa qaritip oq üzüptu. Şu haman dehşetlik qaçmaq çéçilip, bulut is— tütekke aylinip tarap kétiptu, cahan yoruptu. U biraz mañgandin kéyin aldıña bir tahtay uçraptu, tahtayğa: «Bu yerge qedem başqanlar quzğunğa yem bolidu» dep yézilğaniken. Zérek tahtayni sunduruvétip yolini davamlaşturuptu. Bir çağda asmanda quzğun peyda bolup uniñğa étiliptu. Zérek qiliç bilen quzğunlarni çéçiptu. Şu çağda ayğir zuvañğa kélip:

— Ey igem, méniñ qarnimni yérivétip téz yoluñğa ravan bol, -deptu. Zérek ilacsiz ayğirniñ qorsiqıña qiliç uruptu, ayğirniñ qarnidin qan qaçrap çıqıptu. Quzğunlar qan hidini purap ayğirğa yépiptu.

Zérek quzğunlardin qutulup, tögisini minip yolini (255) davam éytiptu. U üç kün yol yürgende aldidin quyuntaz körülüptu. Quyuntaz yéqinlaşqançe uni dem tartip sümürüşke başlaptu. Şu çağda töge yene:

— Ey igem, uniñ cacisini bergin, -deptu.

Zérek koliğa yani élip, quyuntazniñ merkizini nişanlap oq üzüptu. Şu haman dehşetlik güldürligen avaz bilen teñ quyuntaz qayıb boptu. U yolini davamlaşturuptu. U bir yerge barganda, aldıña: «Bu yerge qedem başqanlar sériq heriçe yem bolidu» dégen het yézilğan tahtay uçraptu. U tahtayni urup çéqivétip yolini davamlaşturutu. Ançe uzun mañmayla kepterdek- kepterdek çoñluqtiki bir top sériq here yopurulup keptu. Zérek élişışqa teyyar bolup turğanda, nar töge zuvañğa kélip:

— Ey igem, ular bilen élişqili bolmaydu. Méniñ qorsiqimni yérıp ularğa yem qilip bérıp yoluñğa ravan bolğın, -deptu. Zérek töginiñ qorsiqıña qiliç uruptu. Heriler qan hidini purap tögige etiliptu. Zérek herilerdin tinç- aman qutulup yolini davam qıptu.

U üç kün yol yürüp, Yette Başlıq Yalmavuzniñ bégıña yétip bériptu. U tuzluq qapaqtek olturğan momayni körüp salam bériptu. Momay bésini kötürümei:

— Eger salimiñ bolmiğan bolsa, bir tiniқта yutattım. Sen bu yerge néme qılğılı keldiñ? -dep soraptı. Zérek kéliş meqsitini éytip:

— Baǵniñ işikini éçip bersile, -deptı. Yalmavuz:

— Mana, özüñ éçival, -dep qırıq bir tal açquçni (256) taşlap bériptı. Zérek yerdin açquçni éliş üçün qolını sozışıǵa, Yalmavuz bir silkinip esliy siyaǵıǵa özgirip Zérekniñ qolını tutuvélip:

— Sen meniñ qolumdin qutulup qıqalisañ Yalguz Qapaqni bérimen, bolmisa ceniñni alimen, -dep Zérekniñ kolını sıqıptı. Zérekniñ biliki qaraslap, pütün bedini sirqirap, köz aldi qarañǵulışıptı. Zérek azabqa çidimay boş turǵan qoli bilen yénidin qılıçı suǵurup élip Yalmavuzniñ qolını céiptı. Yalmavuzniñ qoli üzülüp çüşken bolsimu asta asta eslige keptı. Yalmavuz şı heman Zérekke étileptı. Zérek Yalmavuz bilen élişışqa başlaptı. Zérek yette künde Yalmavuzniñ alte beşini ténidin cuda qıptı. Yalmavuzniñ bir beşi qalǵanda, Zérek oqyasını élip Yalmavuzni naşanlap étiptı. Yalmavuz aqır ölüptı. Zérek qırıq bir tal açquçni élip baǵniñ işikini éçiptı. U baǵ içidiki dervaziǵa yékin bérişıǵa, ikki dive peyda bolup:

— Ey merd yigit, bizni azad qilivetseñ, -deptı.

Zérek ularniñ put- qolliriǵa zencir- kişen sélinganlıǵını körüp:

— Siler bu yerde néme qilivatisiler? -dep soraptı (257). Ular:

— Yette Başlıq Yalmavuz bizni tutup kélip muşu dervazını saqlaşqa bend qilivetken. Bizni zencir- kişendin azad qilivetseñ, seniñ bu yaqşılıǵıǵa cavab qaytursaq, -deptı.

Zérek divilerniñ put- qolidiki zencir- kişenlerni élip taşlap:

— Siler ademzatqa ziyan- zeñmet yetküzmeslikke vede bérıp, öz makaniñlarǵa qaytiñlar, -deptı. Diviler:

— Eger beşingá kün çüşüp, bizge mohtaç bolǵanda çéçimizni köydürseñ biz teyyar bolimiz, -dep, biri bir tutamdin çéçini yulup bérıp uçup kétéptı.

Zérek yette dervazidin kirip qolidiki açquç bilen birinci öyni éçiptu. Qarisa tilsim qazan qaynap, şipalıq dora qapaqqa çüşüvatқанiken. U qapak toşqanda qapaqni élivaptu, şu haman qazan qaynaştın tohtaptu. U ikki akisini izdep başqa öylerni bir- birlep éçiptu. Öylerniñ hemmisi de adem bar iken, işik éçilsila öydiki ademler teñla:

— Men oruq, u séviz, men oruq, u séviz, -dep varqırışıptu.

Zérek hemma öydiki ademlerni azad qilivétiptu. Eñ aqırda ikki akisini tépip körüşüp ehvallişıptu. Zérek akiliri bilen körüşüp bolğandin kéyin, başqa ademlerdin:

— Siler nedin kelgen ademler? -dep soraptu. Ulara:

— Ey palvan yigit, bu çöl- ceziridiki bap esliy bir (258) katta şehir idi. Bu Şherni şehir Heber, dep ataytti. Künlerniñ biride şehir padişahiniñ yalguz qıziniñ qoli tutmas, puti basmas bolup qaldı. Pütün yurttiki téviplar qızniñ késilige dava tapalmidi. Aqır padişah: «Kim qızimniñ késilini saqaytsa, şeherniñ yérimini bérimen» dep cakarlıdı. Şu künlérde u Yalmavuz momay peyda bolup, padişahniñ qızini davalap saqaytti. Padişah levzide turup şeherniñ yérimini uniñğa bölüp berdi. Momay şeherge ige bolğandin kéyin özini aşkarılap, her vaqlıq tamıqığa bir ademni yéyişke başlıdı, aqır padişahniñ qızinimu yep boldı. Şuniñ bilen bu şehir haniveyran boldı. Siz u Yalmavuzni öltürüp bizni bala-qazadin qutquzup qaldıñız. Siz bizge padişah bolup bu şeherni qayta quruñ, -dep Zérekniñ ayıqığa özlerini étişıptu. Zérek ularni orunliridin turğuzup:

— Men silerge padişah bolğıli emes, animniñ közige şipalıq dora izdep ketken ikki akemni izdep kelgen. Men ikki akamnimu, anamniñ közige şipa bolidiğan dorinimu taptum. Emdi biz öz şehirimizge bérıp animizniñ közini açqandın kéyin, animizni élip bu yerge kelimiz, şu çağda silerge padişah bolsam, -deptu. Ular:

— Ey merd yigit, aniñizni biz yüdüp ekéleyli, -dep turuvaptu. Şu çağda Zérekniñ ésige özi qoyuvetken ikki dive keptu. U diviler bergen çéçtin bir tali köydürgeniken, diviler qarqırap uçup keptu. Diviler Zérekniñ (259) ayıqığa baş qoyup:

— Ey merd yigit, néme tapşuruqıñiñ bar? -dep soraptu. Zérek divilerge:

— Siler méniñ şehirimge bérıp, anam bilen ikki akamniñ qotun- balilirini élip kéliñlar, -deptu.

Diviler Zérekniñ şehrige qarap uçtu. Aridin yette kün ötkendin kéyin ikki dive Zérekniñ anisini, ikki akisiniñ hotun- balilirini élip kaytıp keptu. Zérek kapaqtiki şipalığ dora bilen anisiniñ közini yuytu, anisiniñ közi éçilip. Ana yoruk dunyani kayta körgenlikige huşal bolup, oğullirini bağrıǵa bésip.

Zérek padişah bolup tehte olturup. İkki akisini oñ kol ve sol kol vezir kılıp şehri Herberni kayta kuruşka bel bağlap. Şeherni yahşı başkurğaçka, aridin uzun ötmey şehri Herberde hayat kaynaşka başlap. Bazarlarda soda kızıp, doqmuş- doqmuşlardın naşsa-sazniñ avazi üzümeydiğan boptu. Şunda künlerniñ biride Zérek bir çüş körüp, çüşide bir sahibcamal kız birde reñgareñ güller arisida pervaz kılıp, canan çinidin avaz çıkqandek külüp yürse, birde yılan- çayanlarniñ arisida kélip, birde ecdihaniñ çañgiliǵa çüşüp kélip, kolini Zérekke sunup zar- zar yığlarmış. Zérek uni tartıp çıkıralimen, dep kol sunıp oyğınip kétip. Zérek bu çüşni uda üç kéçe körüp. Tötinçi kéçisi yene şu çüşni körüp, çüşidiki melikidin:

— Ey dilber, sen kaysi bağniñ ronasi, seni kaysi (260) bağdın tapimen? -dep sorap. Kız:

— Men Diyar şehriniñ melikisi, Dil Köyer cananniñ renasimen. Méni izdisiñiz cebir- muşekket çolidin taparisiz, -dep, ecdihaniñ çañgilida turup kolini sunup zar- zar yığlap. Zérek melikiniñ yığısiǵa taqet kılalmay, uni çağırıp çöçüp oyğınip kétip. Şu künden başka zérekniñ çirayi éçilmay, gelidin tamaq ötmep. Zérekniñ bu halini körgen ikki akisi:

— Ey uqam, hepte kün boldi, çirayniñ éçilmaydu, köñlüñge néme malamet yetti? -dep sorap. Zérek akiliriǵa körgen çüşini sözlep bérp:

— Ey akılar, bu geplerni silerge déyişke tilim köyidu, lékin çüşümde körgen aşu melikini tépip kelmisem bolmaydu, -depu.

Dana bilen Tadan artuq gep kılmay razılıq bérp. Zérek seper teyyarlıkını püttürüp, yolǵa çıkış aldida, özi olturuvatқан tehtniñ ikki yéniǵa ikki tal altun zıhni sancıp koyup:

— Ey akilirim, siler muşu ziğlarni obdan közitiñlar. Oñ tereptiki ziğtin su tamsa, inimiz sağ- salamet iken, dep hatircem boluñlar, sol tereptikisidin ñan tamsa, inimiz heterge uçraptu, dep meni izdep derhal Dilyar şehirige bériñlar, -dep yolğa çıkıptu.

Zérek nurğun çöl- cezirilerni keynide qaldurup, köp cabir- capa çekip Dilyar şehirige yétip bériptu. Zérek şeherdiki hemme ademniñ matem toni kiyişkinini (261) körüp ecebliniptu. U bir bovayğa salam bérıp:

— Ey bovay, bu ademler némiğe matem toni kiyivaldı? -dep soraptu. Bovay Zérekniñ üstivéşiğa qarap:

— Ey oğlum, sen bu şehirlik emes oğşaysen. Bu şeherge kırık kün ilgiri bir ecdiha peyda bolup qaldı. Ecdiha padişahniñ çarbağda seyle qilivatqan qızını tutuvaldı. Ecdiha melikini uçar quşmu çıqalmaydığan tağniñ üstige açıqıp qepeske solap qoyup, künde kélip padişahqa tehdit sélip bir qızını tutup kétidu. Padişah qarşılık körsetse, égizidin ot pürküp şeherni köydüridu. Padişahmu ilaç qılalmıdı ya birer merd palvan çıqıp ecdihani yoqatmıdı, şuña hemme kişi gem- qayğuda qélip, matem toni kiyişti, -deptu. Zérek bovaydın:

— Aşu ecdiha qaysi terepte? -dep soraptu. Bovay ecdiha bar terpni körsitip qoyup kétip qaptu.

Zérek yette kün yol yürüp bovay éytqan tağ tüvige yétip bériptu. Bu tağ nahayiti égiz bolğaça, Zérek herqançe qiliptu tağqa çıqalmıptu. U ahır ilaç qılalmay divilerniñ çéçini köydürüptu. Diviler şu zamat aldıda peyda bolup:

— Ey merd yigit, néme hacitiñ bar? -dep soraptu. Zérek ehvalini éytıp:

— Méni şu tağ üstige açıqıp qoyuñlar! -deptu. Diviler Zérekni tağ üstige açıqıp qoyuptu. Zérek köp izdimeyla bir öyni téptu. U öyniñ ya işiki, ya rociki yoq iken, öyniñ ögziside kiçikkine (262) bir tüñlük bar iken. Zérek tüñlüktin qarap, içide birniñ barlıqını körüp:

— Kim sen? -dep soraptu. Öy içidin:

— Öziňiz kim? Adem bolsiňiz ceniňizni epkêçiň, ecdiha kélip ıalsa tirik ıalmaysız, -dégen ız baliniň avazi aňliniptu. Zerek tüňlüktin ızni éniı körgendin kéyin, béliidiki yette ęulaı kemirini yéşip öy içige taşlap bériptu. ız belvaęni bélięa baęlaptu, Zerek ızni tartip ııkırıptu. U ıüşide körgen ız iken. U ızniň hösn- camalini körüp yüriki yayrap kériptu- de, ızęa salam bérip:

— Ey melike, siz kim bolisiz? -dep soraptu. Melike:

— Men Dilyar şehriniň padişahiniň melikisi Dilsuz bolimen, siz öziňiz kim bolisiz? -deptu. Zerek özini tonuşturun, andin:

— Ey melikem, men sizni ıüşümde körüp aşıı bolęan. Sizniň behtsizlikke uırıęanlıkıniňizni bilip ıtulduęili keldim, -dep ıüşide körgenlirini éytip bériptu. Melike uniň éytęanlıqlirini aňlap:

— Ey merd yigit, men bu yerde ketken bilenmu ecdihaniň ıaňgilidin ıtulalmaymen. Yaşı, siz ceniňizęa zamin bolmaň, bu yerdin téz kétéveliň, -dep ıiň turuvaptu. Zerek:

— Ey melike, men sizni taşlap kétélmeymen, ecdihanimu tirik ıoymaymen. ıéni éytiňa, ecdiha ıaıan kélidu? -dep soraptu. Melike (263):

— Ecdiha men külsem kélidu, yiglisam kétidu, -deptu.

— ıéni külüň, ecdiha kelsun, ecdihadin tézrek ıtulup, bu yerdin kétéyli, -deptu Zerek.

Melike şundaı külüptuki, uniň külkisini aňlıęan bulbullar sayraştin tohtaptu. Uniň külkisidin Zerek cismięa küı- kuvvet yięiptu. U oıyasini élip ıoram taşniň üstige ııkıp turuptu. ızniň külkisi tohtışı bilen ecdiha gürkirep yétip keptu, uniň heyvisidin yer- cahan titrep kériptu. Zerek ecdihaniň ıuyrukıniň u taęda, bésiniň bu taęda ikenlikini körüptu. Ecdiha Zerekni körüp:

— Sen kim, bu yerde néme ıilip yürisen? -dep varkıraptu. Zerek:

— Men séniň cacaňni bergili kelgen adem! -deptu. Ecdiha ıaıaılap külüp:

— Sen méniñ tirniğimçilik turup méni kandaq yoqitisin?! Qéni men séniñ karamitiñni körep, -deptu. Zérek oqyasini élip:

— Bu melikini tutqiniñniñ cacisi bolsun, -deptu (264) bir oq üzüptu. Oq ecdihaniñ oñ teripige tégiptu. Ecdiha bir tolğınip:

— Yene başqa karamitiñ barmu? -deptu. Zérek yene bir oqni teyyarlap:

— Bu bigunah ölgen kızlar üçün, -dep étiptu. Oq ecdihaniñ yene bir teripige tégiptu. Ecdiha tolğınip:

— Yene néme karamitiñ bar? -deptu. Zérek yene:

— Bu özüm üçün, -dep oq üzüptu. Oq ecdihaniñ ikki köziniñ otturisiğa tégiptu. Ecdiha yene bir silkinivétip:

— Sen karamitiñni körsitip bolğan bolsañ, méniñ dem tartışimni kör, -dep bir sümürgeniken, Zérek gazañdek uçup ecdihaniñ ağızığa qarap méñiptu. U uçup kétivétip, kılıçını çıkırıp meydisige toğra tutuvaptu. Ecdiha şundaq sümürüptuki, bir sümürüşte Zérek ecdihaniñ éğizidin kirip, kuyruqidin çıkıp kėtiptu. Ecdiha bir silkinip ikki parçe bolup kėtiptu. Ecdihaniñ qéni derya bolup ékiptu. Melike Zérekniñ palvanlıqıdın söyünüptu. Melike Zérekke:

— Biz bu tağdın kandaq çüşimiz? -deptu.

Zérek kılıçı bilen ecdihaniñ térisidin tasma tilip, bir- birige ulap, tağdın peske taşlaptu. Argamçıniñ bir uçını yolğan qoram taşqa bağlap qoyup, argamçığa ésilip tağdın çüşüptu. Ular tağdın çüşüp biraz méñişige qarakçılarğa uçrap qaptu. Zérek özi yalguz bir top qarakçılar bilen yette kéçe- kündüz élişip (265), yette yeri yariliniptu. Şu çağda u qarakçılarnıñ bir étini tutup, melike Dilsuzni atqa mindürüp:

— Heyr melike, ceniñizniñ amalını kıliñ, hayat bolsaq körüşermiz, -dep atqa bir kamça saptu. At birla yulğunup, qorşap turğan qarakçılarnıñ üstidin sekrep ötüp közdin gayib boptu.

Zérek qarakçılarnıñ qoliğa çüşüp qaptu. Qarakçılar Zérekni zindanga solap qoyuptu.

Emdi ikki kelime sözni Melike Dilsuzdin işiteyli:

Melike қараққиларниң арасидин бөсүп чиққандин кэyin удul Dilyar шhириге кéлип, болған еhвалини атисиға сөзлеp бэрипту:

— Derhal ашу merd yigitke yerdem бэрин, болмиса u қараққиларниң қолida buhude öлүp кéтиду, -dep yiglaptu. Lékin, padişah қизиниң éytқanliriға işenmey:

— Méniñ ikki miñ leşkirim teñ kélelmigen ecdihani bir adem қандақ yoқatsun? Sen u yerdin kéçip кéлип pütün шherni veyran қilidiған болдуñ. Ecdiha kelgüçe séni solap қoyay, ecdiha kelgende чikirip bermisem bomaydu, -dep melikini solap қoyuptu. Melike zar- zar yigligan bolsun, padişah perva қilmaptu.

Emdi ikki kelime sözni Zérekniñ ikki akisi Dana bilen Tadandin işeteyli:

Ular Zérek seperge чikip ketkendin кэyin yurtни adillik bilen yaşşı başқuruptu hem tehtniñ ikki yéniға sancip қoyған altun ziһқа yaşşı қaraptu. Ular növetlişip ziһlarnи daim közitip turuptu. Künlernиң birinde (266) tehtniñ sol yéniға sancilған altun ziһtin қan tamçilaptu. Ular bunи körüp: «İnimiz heterge uçriған oһşaydu, derhal yademege barmisaқ болmaydu» déyişip, nurgun leşkerlernи élip yolға чikiptu. Ular kéçe- күndüz yol yürүp Dilyar шhириге yétip бэрипту. Ular padişah bilen körüşүp, ehvalни sөzlep бэрипту. Şu çağda padişah қизиниң éytқanliriniñ rast ikenlikige işinip, қизини solaқtin боşıtip:

— U merd yigitniñ қeyerde ikenlikini muşu қizim bilidu. Bu silerge yol başlap barsun, -dep melikini ularға қоşup қoyuptu.

Melike Dana bilen Tadanni қараққилар makanиға başlap бэрипту. Aka- uka ikkiylen қараққиларниң hemmisini yer чişlitip, Zérekни zindandin чikiriptu. Ular қуçaқlişip körüşүptu ve Dilyar шhриге қaytip keptu. Dilyar шhiriniñ padişahi қizi ve Zéreктin epu soraptu hem melike bilen Zérekniñ toyini қilişқа perman чüşürүp, yette kéçe- күndüz toy қilip бэрипту. Zérek bilen Melike Dilsuz visal tépiptu.

Toy bolup қiriқ күndin кэyin Zérek Dilyar шhриниñ padişahidin Herber шhириге кétişке icazet soraptu. Padişah ruhset қiptu. Zérek, melike, Dana, Tadanlar öz шhириге

dağduğa bilen qayıp keptu. Şuniñdin keyin ular Herber şehrini yaşı başkurup, adillik bilen yurt sorap, el- yurtni hatircem kıptu (267).

70. Zulhumar⁷³

Burunı zamanda ömriniñ teñdin tolisini padişahniñ begida işlep ötküzgen bir boıay, momay bolğan iken. Boıay ulaq ulaşqa, momay gül östürüşke teñdişi yoq mahirlardin iken.

İkkisiniñ kětirkini, uzak müddet ecir kılışı bilen padişahniñ begi şundaq karamet bir bağqa ayliniptuki, bu bağda dünyada bolğan pütkül gül ve mevilerniñ hemmisi bar iken, dünyada tehi mecut bolmıgan gül ve mevilermu nahayiti köp iken.

Padişah öz begini pat- patla aylinip tamaşa kilip turmisa, köñliniñ bir yeri yerim bolup qalidiken. Şuna padişah öz begini altun tehtidinmu etivar bilidiken.

Künlerniñ biride ene şu bağqa uşumtut ikki kuzgun uçup keptu- de, ağızidin ot-yalkun çıkırıp, set kaqıldap, bu bağı keçe- kündüz avat kılip turidiğan neğmiçi kuşlarniñ hemmisini surup- toqay kılivétiptu. Gezeplengen boıay, momay her qançe kıliptu bu ikki mehlukni bağdin çıkirivételmeptu. Ahir ehvali padişahqa melum kıptu. Padişah dergezepke kelip bağqa çıkıptu. Biraq bu ikki mehluk derhal çiraylıq bir cüp şatutıga aylinip, padişahqa egilip turup (137):

— Huş keptilar! -dep huşal sayrivétiptu.

Boıay- momay heyran qaptu. Buniñ adettiki kuzgun bolmay, belki qandaqtur bir vehimlik mehluklardin ikenlikini séziptu. Padişah bularniñ acayıp bir balayı- apetniñ elçisi ikenlikini éytiptu.

Bu ikki mehlukniñ özini kızgın qarşı alğanlıkidin hudini yoqatқан padişah boıay bilen momayni tillap:

⁷³ Zulhumar. Uyğur Helk Çöçekliri 6. Neşirge Teyyarlıguçılar: Mir Kamal Yakup; Hesen Éli. Şincan Helk Neşriyati, 1999, ss. 137-150.

— Ekişsiz dötler, şah bégiga beht kuşınıñ uçup kelgenlikini bilişmeysen, esli bu bağ muşundaq ekillik canvarlarnıñ makani boluşqa tégişlik, -dep bu ikki mehlukni erkilitişke başlaptu. Şatuni kıyapitige kirivalğan kuzgunlar kanatlarını kekişip:

— Döletliri ziyade bolsun şahim! -déyişiptu.

Bovay bilen momay padişahniñ bu mehluklarğa aldınıp qalmaslığını kayta- kayta tevisiye kıptu. Bu mehluklarnıñ hiylisi bilen ekli bulğanğan padişah bovay- momayni bağdin koğlap çıkırvétiptu.

Bovay bilen momay yigla- yigla şehernimu taşlap, çölge yürüp kétiptu.

Ular yol yürüp, yol yürisimu mol yürüp, açlık ve ussuzluk azabidin mağdur kétép, yıkılay dep qalğanda tağka yandaş, tamliri igiz çoñ bir bağka yétip bériptu. Ular uyan aylinip, buyan aylinip, ahiri bağka kiridiğan bir süngüçni téptu- de, ilgiri- kéyin bolup suñguçtin bağ içige kırıptu. Bu bağ kişini heyran qaldurgudek güzel iken, güzellikte padişahniñ bégidinmu kelişmaydiken. Bovay mévilik derehleri mahtisa, momay her hil gül- çiçekleri mahtaş bilen, özliriniñ (138) hargan- açkanlığını untup, bağıni bir aylinip çıkıptu. Özliridinmu mahir bağvenleriniñ barlığığa heyran bolup, bir- birige qaraşkançe turuşup qaptu. Şu esnada illik şamal kötürölüp, del- dereh, gül- çiçekler goya tazim qilğandek yekimlik tevriniptude, havadin bir kançe peri pervaz qilişkançe bağıni otturisidik mermer kirgaklik köl yéniğa kélip konuşıptu. Bovay bilen momay ularniñ güzellikidin eyminip, néme qilişini bilmey, güllük arisiğa yoşurunuşıptu. Biraq köl boyığa çüşken periler birdin alağzade bolup, bir- birige qarışıptu- de, «adem hidi kélivatidu, ahturayli» déyişip, terep- terepke bölünüp, öz bégida vaqitsiz peyda bolğan kişileri izleşke kırışıptu. Öz ömrini bağvençilik bilenla ötküzgen aq köñül bovay bilen momay, bu bağka icazetsiz kirip qalkanlıkidin kattıq ökünüp, ularni izlitip avare qilğandin köre, «néme körsekmu, körmeymizmu» déyişip, orunliridin turuşuptu- de, perilerge qarap:

— Qızlirim, eyipke buyrumañlar, biz bu yerge teneş kirip qaptimiz, -dep hicaletçilik bilen ularğa tazim qaptu.

Periler bovay- momayniñ hicatçilik bilen töven qarap turğan çirayida geyri kuvluk- şumlukniñ alamiti yokluğuğa işinip, derhal bovay- momayniñ yéniğa kélip,

ularniñ bu yerge kandaq kılıp kirip kalğanlığını soraptu. Bovay- momay öz keçürmişlerini sözlep, bir cüp kuzgunniñ vehimisi ve padişahniñ hamaketlikidin şikayet kıptu. Bu şikayet perilerini intayın hayacanlanduruptu (139). Eslide, aşu ikki kuzgun perileriniñ esli makaniğa yandaş bir giyahsız tağ arisida yaşaydığan er- ayal cadugerler bolup, hayatlıktiki güzellik, erkinlikniñ küşendisi iken. Şu vecidin perileriniñ makaniğimu nurgun ketime hücum kılğan, biraq küç elişalmay, çıkinişke mecbur bolğan iken. Ene şu cadugirlerniñ bügünki künlükte padişahniñ bégini harap kilişka yüzlengenliki perilerini intayın gezeplenduruptu.

Bovay- momay perileriniñ sözidin pütün küç- kuvvet, ekil zihnini serp kılıp güllendürgen bağı emdi kuzgunlarını ayak- astida veyran bolidiğanlığını çüşinip, zarzar yiglişip, perilerdin kuzgunlarını yokitiş için yardım tilişiptu.

— Hanniñ ekli ularniñ cadusidin sehirlinip boldi, -deptu periler bovay- momayğa, -siler bu yerde turup keliñlar, keyince bir gep bolup qalar.

— Biz kerip kalduq, -deptu bovay- momay meyslinip, keyinni biz köreleymizmu?

Perileriniñ bu ikki biçarige hesdaşlıkı etip, bir- biri bilen piçirlişiptu- de, içide bir nemilerini okup, köl süyini uçumlap bu ikkisige çecipty. Bovay- momay endikip, közlirini birla yumup eciş bilen on sekkiz yaştiki kız- yigitke aylinip qaptu ve heyran boluşup:

— Bu bizniñ onimizmu, cişimizmu? -deyişiptu.

— Bu silerniñ onuñlar, -deptu periler huşal küleşüp, -emdi bu bağ silerniñ bolidu, bağvenlik hüniriñlarnı işka selip, bu bağı halıgançe yaşartiñlar (140), biz her peysenbe küni kelip, suğa çömölüp, oynap ketimez.

Periler şundak deyişip, havağa kötürülüptu- de, pervaz kılıp, közdin gayib boptu.

Aridin bir kançe ay ötüptu, periler deginidek her peysembe kelip, bağda tamaşa kılıp ketip yürüptu. Kerip bir puti görge sañgilğanda, kayta kıranlık devriğe erişken bovay bilen momay pütün küç- kuvvetini bağı perviş kilişkıla begilliganlıktin, bağı kündin- künge köz kemlişip, tehimu çiraylık bolup ketipty.

Şu halde aridin bir yıl ötüp, ayal hamildar bolup bir kız tuğuptu, uniña Zulhumar, dep at koyuşuptu. Periler uçuşup kélip. Zulhamarni qolıǵa élip erkilitip söyüşüptu- de, hemmisi öz tileklirini bayan kıptu.

— Külse aǵzdın güller éçilsun!

— Mańsa tapinidin tilla tökülsun.

— Yıǵlısa közidin ünçe çéçilsun.

— Nigahi aldida quzgun titrisun.

Heptiler, aylar ötüp Zuhumar perilerniñ tiliginidek külse aǵzidin gül éçilidiǵan, yıǵlasa közidin ünçe çéçilidiǵan, mańsa tapinidin tilla töküldiǵan kız bolup çoń boluptu. Buniñdin huşallanǵan er- ayal uniñ nigahi aldida quzgunlarniñ kélelmeydiǵanlıǵıǵa işinip, bu baǵqa quzgunlarniñ kélelmeydiǵanlıǵıǵa huşal boptu.

Zulhumar on beş yaşqa kiriptu, peri hediliriniñ erkilitişi bilen ösken bu kız huddi peri hediliridek güzel ve nezaketlik kız boptu. Şu yili bu baǵni héliki ikki quzgunniñ aylinip yürgenliki melum boptu. Uni (141) peyşenbilik tamaşıǵa kelgen periler er- ayalǵa melum qılıp, Zulhumarniñ sezgür bolup turuşini tapilaptu. Bir küni Zulhumar ornidin vaqçe turup baǵqa çıkıptu, baǵda aylinip, gülzarlıqlarda tamaşa qılıp, köl boyıǵa kelgende dadisi bilen anisiniñ kepezge solanǵan çiraylıq bir quşni kötürüp kélivatqanlıǵını körüp qaptu- de, derhal ularniñ aldıǵa bérıp, kepezni qolıǵa élivaptu, kepezdiki quş Zulhumarni körüp, özini kepezniñ tamlırıǵa urup, kéçip kėtişke herket kıptu. Zulhumar ata- anisiǵa qarap heyran bolǵan halde:

— Buni qeyerdin aldıñlar? -deptu.

— Héliqa güller arisida sayrap, oynap yürgen iken, közimizge çiraylıq körünüp, tutup aldık, -deyişiptu.

— Siler gülletken padişahniñ bégini gazañ qılǵan quzgunniñ biri muşu, -deptu Zulhumar ve yerni kolap, kepez bilen billila komup taşlaşni buyrtuptu. Quzgun şuan tilǵa kirip, özini öltürmeslikini tilep, Zulhumarǵa qattıq yalvuruptu. Lékin u qançe yalvursimu, Zulhumar qılçe rehim qılmay uni kömdürüp taşlaptu. Quzgun yer astıǵa kömülüp üç

küngiçe kaçıldığan avaz çıkırıp yétip, tötinçi küni démi içige çüşüp kétiptu, beşinci küni kuzğun kömülgen caydin bir tüp azğan unup çıkıptu. Ene şu künden başlap, bağka yene bir kuzğun uçup kélip ene şu azğanga konuvélip kaçildaşka başlaptu. Uniñ avazi şundağ dehşetlik çıkidikenki, bağdiki gezelçi kuşlarnıñ hemmisi bağıñ bulun- buluñliriğa uçuşup kirip kétidiken. Birağ Zulhumarni körüşü bilen kuzğun asmanğa (141) pervaz kılıp uçup kétip qaldiken, gezelçi kuşlar möküngen cayliridin çıkip, yene öz sayraşlirini davam kılıp bağı avatlaşturubétidiken.

Bu hal uzun davamlıştı. Bir küni çüşte Zulhumar öz hocrisida kattık uhlap yatқан iken, kuzğun yene keptu. Birağ, u bu növet kaçildimay, azğangımu qonmay, top-toğra Zulhumarnıñ közlirini tézlik bilen çokup oyup taşlaptu, andın Zulhumarni çañgallıgançe kökke élip çıkip kétiptu. Ata- ana néme kılarini bilmey dad- peryad kılğiniçe özlirini yerge urup yiglap yétip qaptu.

Kuzğun şu kötürülgençe kök qehrige çıkıptu- de, Zulhumarğa:

— Sen méniñ ayalımı öltürdüñ, men séniñ bizni qorqıtidığan közliriñni oyup taşlıdım, méniñ sendin alidığan intıqamım buniñ bilen tügimeydu. Sen méniñ ayalımni qandağ usulda öltürgen bolsañ, menmu séni şundağ öltürimen, -deptu- de, peske şuñgıp, adimizatisiz bir çölge çüşüptu. Çölde qaçanlardur kolinip qalğan taşlanduğ quduk bar iken. Kuzğun Zulhumarni ene şu qudukqa taşlaptu. «Ezrailni muşu yerde küt» dep qaçaqlap külğiniçe uçup kétiptu.

Zulhumar kona qudukta biligiçe suğa pétipi bir keçe- kündüzni ötküzüptu. Soğaq, açlıq be uyqusuzlıqniñ derdi uni asta- asta dermansızlandurıptu. U béşiğa kelgen bu kulpettin peri hediliriniñ qeversiz qalğanlıqıdın epsuslinip yaş töküp, öz ölümını kütüp yétiştin başqa amal qılalmıptu. Mağdursızlangan putliri (143) soğaq suda tatişip, tizliri pukuluşke başlaptu, közliri yumulup, yétivalğusi keptu. Buniñdin u öziqe ecel elçisiniñ barganséri yéqinlap kélivatqanlıqini çüşiniptu. Can néme dégen tatlıq- he! U seskinip, közlirini eçıptu. Qarçuğı quyulğan bu közler körüş sézimidin qalğaçqa, künniñ kéçe yaqi kündüz ikenlikini sézelmeptu. U sépilap qudukniñ zeyleşken tamliriğa yolınıp, sirtqa qulaq saptu. Bu ademsiz çöldin hetta uçar- qanatlarıñnu avazi kelmeptu.

Kız hayattin ümidini üzüp, hayat tizginini ecel atlık qabahetke tapşurup, boşışip ketken put- qolini öz ihyiyariğa qoyup bériptu. Tizliri asta- asta pükülüp, suğa çöküşke başlaptu.

Kız suğa çöküp kétip bérıp, bir nersilerniñ mañğan avazini añlap qaptu. U segeklişip sirtqa qulaq saptu. Sirttin kalılarniñ möreşliri, kimdur birisiniñ qudukqa çüşürüvatqan çilikniñ darañlıgini añliniptu. Hayatlıq ümidi qayta yalqunlığan kız küçinip ornidin turuptu- de, titrep turgan qollirini çilekke sunup uniñ aqamçisiğa mehkem yépişiptu.

Emdi qudukqa çilek salğan kişige kéleyli.

Bu kişi Zulhumarniñ ata- anisi yaşığan şeherniñ çölge tutaş bir çet yézisida padiçilik bilen hayat köçüridiğan bovay iken. U her küni kalilirini dalığa élip çıqıp yulğunluqqa qoyup béridiken. Çünki yékin muşu qudukniñ yéniğa başlap kélip sugurup kétidiken. Şuña u baqqan kalılar çöpkimu, sugimu kénip, nahayiti timen ösidiken. Kaliniñ igiliri uniñ bundaq köñül (144) qoyup békişidin bekmü razi iken. Biraq bovay yaşinip qalğanlıqtin aqriqçan bolup kélip, bir neççe kündin boyan kalılarnı békişqa çıqalmay, bugün azraq mağdurığan kélip qayta pade békişqa çıqqan iken. U kalilirini quduk béşiğa tohtitip qoyup, qudukqa çilek taşlaptu- de, uni suğa çökürüp, şundaq tartışığa, huddi çilek bir nersige élinip qalğandek kimirlapmu qoymaptu, bovay heyran bolup, quduk içige qaraptu, quduk çoñqur bolğanlıqtin uniñ içini körelmeptu, bovay yene küçinip tartiptu- de, quduk içidin kimdur birisiniñ halsız iñriğininı añlap, qattıq çöçüp kėtiptu. «Bu néme karamet» deptu içide heyran bolup, andin qudukqa qarap «ademmu sen, cinmu, özüñni melum qil» dep tovlaptu. Quduk içidin «Men adem, mendin yanmisa hudadin yanar, rehim qilip qutquzuvalsılar» dégen bir ayalniñ avazi añliniptu, bovay «emise aqamca bilen béliñni bağla» deptu. Zulhumar aqamçini bélige bağlaptu, aqriqçan bovay pütün küçini serp qilip, miñ teslikte Zulhumarnı quduktin tartip çıqıptu. Zulhumar sirtqa çıqıpla hoşidin kétip yékiliptu. Bovay qarıgudek bolsa, nahayiti kéléşken kız, biraq ikki közi oyulğan, bovay téhi on güliniñ bir gülü éçilmiğan bu kızniñ béşiğa néme elem kelgenlikini çüşinip yételmey, uni bir öküzge artip öyige élip keptu. Aq köñül bovayniñ micezi özige mas kelmigen cavildaq bir hotuni bar iken. U bovayniñ bir qarğı késelmenni, élip kelgenlikini körüp:

— Özimizni baqalmayvatsaq, «kötürelmiseñ, sañgilitival» (145) dégendek, bu késsel körpisini nedin élip keldiñ? -dep cavildapla kétiptu. Bovay:

— Undağ déme hotun, biçare yaş iken, qolimizdin kélişçe yaşıliqimizni ayimayli, savap bolidu, -deptu- de, urun selip Zulhumarni yatquzup, issik cay içkuzuptu. Zulhumar hoşığa kélip, bovaryniñ yaşıliqidin tesirlinip yiglap kétiptu. Uniñ közliridin yaş bilen teñ ünçiler tökülüşke başlaptu, buni körgeñ momay:

— Bu héli çoñ baytiñ kızi oşımamdu, boynığa aşqan ünçiliri üzölüp ketti bolğay, -dep, yerge çéçilgeñ ünçilerni yigışqa başlaptu. Zulhumar buni oqup:

— Ana, bundağ ünçe mende köp, kişilsila sétip çay- tuz kılsila, -dep quduğ içide yigliganda yañuqlirığa tökülüp qalgeñ ünçilernimu élip bériptu. Momay hemmini açközlik bilen élivaptu.

Künler ötüptu, Zulhumar héli yaşı bolup, ornidin turup uyağ- buyağqa mañgeñ iken, tapinidin tilla tökülüşke başlaptu. Buni körgeñ momay, yürürüp kélip tillalarni térip yañuqığa saptu ve içide: «Bu rastenla bayniñ kıziken, belki buniñ közini ene şu tillalarni közligeñ birisi oygeñ bolsa kérek» dep oylaptu ve uniñ barliq tilla- ünçilirini éliveleş üçün Zulhumar uqlap qalgeñda uniñ yañuqlirini ahturuptu. Birağ héçneme tapalmaptu. Lékin günler ötkenséri uniñ çüşüp qalidigeñ tilla- ünçiliri köpiyişke başlaptu. Momay uni bovydin yoşurunçe uturluq tolap bir sanduğqa qaçılavériptu. Sanduğmu toşuptu, şu çağda momayniñ niyiti birdin (146) bozuluptu, u: «Mubada bu qarğuniñ igisi çıqip kélip, élip ketkudek bolsa, bu tilla- ünçilerniñmu sorıki bolup qalidu. Şuña bu qarğuni vaqtida cimikturup, işniñ aldini ala» dep oylap, bovy padiğa çıqip ketken pursettin paydilinip, uni yoqitivetmekçi boptu. Birağ, qaysi yol bilen yoqitivétişni oylap yételmey bir mezgili ötküzüvétiptu. Bu çağda Zulhumar hélila eslige kélip, öziniñ éhtiyaclıq işliriniñ höddisidin özi çıqalaydıgeñ bolup qaptu. U bir küni bovy bilen parañlışıp olturup külümsirigeñ iken, ağızidin türlük- tümen gül éçilip bovynei heyran qalduruptu. Zulhumar şuan qolini ağığa apirip bir tutam gülnei suğurup aptu- de, bovyğa bu güllerni bazarğa apirip sétip kélişini tapilaptu. Bovay güllerni élip bazarğa bériptu. Bu güller bazarda hemmini heyran qalduruptu, çünkü padişahniñ bégığa quzğun peyda bolgeñdin buyan pütün şehirdiki del- dereh, gül- çéçekler qurup tügigeñ iken. Şeher

helki gülni körüp, «men alimen» dése, «men alimen» déyişip, bovayni otturiğa élivaptu. Şu çağda padişahniñ hizmetçilerimu bazarğa çıkkın iken, ular bovayğa derhal pulini töleptu, -de, gülni élip, padişahniñ aldığa kirip kétiptu. Padişah gülni körüp öz közige işenmey kıptu. Bundağ güller on neççe yıl ilgiri öz béğiğa qarığan bovay- momay bağvenleriniñ qolida ösken iken. Ular kétip gül turmaq, del- dereqlerimu qurup tugigen iken. Şuniñdin keyin u bir tereptin bovay- momayni quglivetkinige kıttıq puşayman kılsa, yene bir tereptin ularniñ qoglınişığa sevepçi (147) bolğan «şatuni» dinmu gumanlinip kıptu. Yekindin buyan ene şu şatuniñ birisi izsiz yoqilip kétip, ikkinçisi bir qançe kündin keyin peyda bolup kıptu. Padişah uniñmu izsiz yoqilip kétişini ensirep, uni altun kepezge solap, öz yénida saqlaydığan bolup kıptu. Biraq bu şatuti burunqidek sayrimaydiken, uniñ közliri turup huquşniñ közige uşşap qalsa, turup muşuqniñ közişmu uşşaq qalidiken. Bundağ çağda padişahni kıttıq surbasidiken- de, şatutini sirtqa élip çıqip kétişke buyruydiken. Bovay- momay bağvenlerni eslep qaldiken. Mana bugün ene şu bovay- momaylar östürgendek çiraylıq gülni körüp, ularni téhimu séginiptu- de, gülni sétişqa élip kelgen bovayni derhal izlep tépişni buyruptu. Çaparmenler terep- terepke selip bovayni izleptu, lékin tapalmaptu.

Bovay gülni sétip bolupla, azraq ozuq- tülük élip, qalğıniğa Zulhumarğa dora élip top- togra öyige yénip keptu. Emma, u öyige kiripla öz közige işenmey kıptu, uniñ hoylisi tamamen gül- çeçekke tolğan, bir qançe peri Zulhumarni oravelip naşsa éytip, ussul uynavatқан, Zulhumarmu ağızidin dest- deste güllerni eşildurup qaqaqlap külüvatқан, uniñ közimu eslige kelip, çolpandek nur çeçip turğan, öziniñ momiyi bolsa, bir qolida piçak tutqiniçe bir buluñda taşqa aylinip, qetipla qalğan iken.

Bovay ehvalniñ tektige yételmey, «bu oñummu, çüşmmu» dep turuşığa Zulhumar yügürüp kelip uniñ boyığa esilip, dostliriğa tonuşturup (148):

— Méni qutquzup qalğan atam mana muşu! -deptiken, qızlarmu yügürüşüp kelip bovayğa illik salam qilip rehmet éytiptu ve ehvalni çüşendürüp:

— Siñlimizni quzğun élip qaçqandin buyan uni her kün izlep, barmığan yerimiz qalmidi. Bugün yene muşu etrapni izlep havani kézip yüğimizde sili gül kötürüp, muşu hoylidin çıqip qaldila, bu güller peket bizniñ siñlimizniñ ağızidila eşildigan bolgaçqa, sili

uzap kėtişliri bilenla bu hoylıǵa uçup çüştük, epsuski, momayliri siñimizni öltürüşni keştlep, uniñǵa piçak urmaqçı bolup turuptiken, biz uni derhal taşǵa aylandurup qoyup, siñlimizni qutquzup qalduq, silige rehmet, lékin ayallirini keçürelmeymiz, -deyişiptu.

Bovay ayaliniñ néme uğun qatillik qılmaqçı bolǵanlıǵını biliş üçün, uni eslige keltürüp bérişni telep qıptu. Periler momayni eslige keltürüp bériptu. Momay qar- yamǵur yıǵlap, ömilep qoyup, ünçe- tilla toldurulǵan sanduqni élip çıqıptu ve:

— Esli men muşularni özümniñ qılivéliş üçün peylimni buzǵan ikenmen, buni qayturup bérey, bir qoşuq kénimdin kéçiñlar, -dep yalvurup qızlarınıñ ayıqıǵa yıqılıptu.

Del şu çağda bovayni izlep yürgen şah leşkerliri qoraǵa kirip keptu ve şahniñ permanini yetküzüptu. Qızlar:

— Siler méñivériñlar, biz hazir barimiz, -déyişip (249), Zulhumarni kütürüp kökke pervaz qılıp, avval Zulhumarniñ ata- anisiniñ yéniǵa, andin şahniñ aldıǵa bériptu. Zulhumarniñ kirginini körgeñ quzǵun kepezde tipirlap, közliridin qan-yaş töküp, yalvuruşǵa başlaptu. Zulhumar özi ve ata- anisiniñ aşu quzǵunǵa munasivetlik bolǵan keçmişini bir- birlep sözlep, quzǵunni yerge kömüp taşlaşni buyruptu. Şah quzǵunni derhal yerge kömdürüp taşlaptu- de, Zulhumarniñ dadisi Zulhumarni qutquzup alǵan bovayni vezirlikke teyinlep, tehte olturuptu. Şunin buyan baǵlar, gülistanlar güllep- yaşıptu. El paravan boptu. Zulhumar peri hediliri bilen bille huşal- hıram oynap, téhimu çiraylıq bolup ötsüptu (150).

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı

UYGUR SİHİR MASALLARININ TİP VE MOTİF YAPISI BAKIMINDAN
İNCELENMESİ

CİLT III
METİNLER: TÜRKİYE TÜRKÇESİ

DOKTORA TEZİ

Fatoş YALÇINKAYA

DANIŞMANI: Prof. Dr. Alimcan İNAYET

İZMİR 2018

METİNLER: TÜRKİYE TÜRKÇESİ

1. Ab-ı Hayat⁷⁴

Evvel zamanın da evvelinde, kurbağa çölde, tavşan gölde imiş. Fare kaplanı nerde görse kovalar imiş. Kedi padişah, yurdu yönetir imiş. İşte bu zamanda bize uzak mı yakın mı olduğu belli olmayan mekânda bir yurt var imiş. İşte şu yurtta beli yay gibi eğilip saç bembeyaz ağaran yaşı doksanı aşan emekçi yaşlı bir çift yaşarmış. Yaşlı adamın ismi Mümin, yaşlı kadının ismi Melike imiş. Onlar kendi emekleriyle geçimlerini sağlamış. Fakat hiç çocukları yok imiş, hatta onların mal- mülk olarak bir tek eşekleri var imiş. Onlar işte şu eşeğin gücünden faydalanarak yaşamlarını sürdürürlermiş. Onlar kanaatkâr olduklarından günlerini huzur içinde geçirir, mutlu mesut oldukları için de feryat figan etmezlermiş. Ama kendilerinin hayat çirasını yakacak bir çocukları olmadığından kötü gün geldiğinde ne yapacakları hakkında kara kara düşünüyorlarmış.

Bu günlerin birinde yaşlı adam her zamanki gibi dağa oduna gitmiş. O, eşek üstünde oturunca gençlik çağındaki anılarına dalarak uyuya kalmış. Bu arada eşeği de her zamanki yollarından çıkarak başka bir yola girmiş. Eşek çok mu yürümüş az mı yürümüş bilinmez, bir ara durmuş. Mümin başını kaldırıp bakmış ki fundalığın içine girip kalmış. O cihanın dört tarafına bakmış, ama hiçbir yeri fark edememiş, bu sebepten teni ürpermiş (182). O korku içinde fundalığın içinden bir an önce çıkıp gitmek için apar topar odunları eşeğe yükleye dururken, aniden gürleyerek fundalıkların içinden dehşetli bir boran yükselmiş. Kara duman Mümin'e göz açtırmamış. O: "Göreceğim bu kadarmış, beni bugün bu yere ecelim sürükleyip getirmişe benziyor." diye dururken, ayağının altından bir şeyin acıklı inleme sesini duymuş. Yaşlı adam korkup bakmış ki bir yılan inleyerek çörek gibi toparlanmış vaziyette yaşlı adama yalvarırcasına bakarak yatmaktaymış. Mümin bunun nasıl bir iş olduğunu anlamak için aklını başına topalamaya çalışırken fundalıkların içinden bir ejderha salyalarını akıtarak çıkıp ona doğru atılarak gelmekteymiş, Mümin korkudan beline kıstırdığı baltasını eline alıp "Korkan önüne

⁷⁴ Ab-ı Hayat. Uygur Halk Masalları 20. Yayına Hazırlayanlar: Abdukiyum Turdi Turpan; Abdurêşit İbrahim. Şincan Halk Neşriyatı, 2000, ss. 182- 193.

yumruk atar.” diyerek ejderhanın kellesine bir balta vurmuş. Ejderhanın beynini dağıtmış, ejderha onun ayağına yıkılıp nefes almadan ölmüş. O an yılan güzel, boylu poslu, güçlü bir delikanlıya dönüşüp, Mümin’e eğilerek selam vermiş:

— Teşekkürler dede, sen olmasaydın ben çoktan ölmüştüm, sana bin kere teşekkür etsem az, demiş. Mümin kendisinin sağ olduğuna sevinerek:

— Bana teşekkür etmene hiç gerek yok, demiş. Delikanlı ona:

— Ben perizatlar padişahının şehzadesi idim. Bu ejderha ise kara dişi bir dev, bana âşık idi. O benim kendisiyle birlikte olmamı talep etti. Ben reddettikten sonra o beni öldürmek için kovalarken (183), senin iyiliğinle kurtuldum. Bu iyiliğini asla unutmam, neye ihtiyacın var? Ne istersen şunu hemen önünde hazır edeyim, demiş. Mümin:

— Bana hiçbir şey gerekmiyor, bu günlerde odun toplayıp odun satmakta zorlanıyorum, gençliğimi çok özlüyorum, demiş. Delikanlı, Mümin’in tekrar gençleşme arzusunu öğrenince:

— Dede, ben seni öz arzuna ulaştıracağım, elini bana verip gözünü yum, demiş. Mümin elini verip gözünü yummuş. O an göğe yükselerek uçmaya başlamış. Onlar bu şekilde süzülürken ılık rüzgâr Mümin’i pek keyiflendirmiş. Bu şekilde bir hayli uçmuşlar. Bir ara delikanlı:

— Gözünü aç, demiş. Yaşlı adam gözünü açıp bakmış ki olağanüstü güzel bir yere gelmişler. Bu yerin güzelliğini görünce Mümin küçük çocuklar gibi zıplamaya başlamış. Onun gördüğü manzarayı sözle ifade etmeye insanların aklı yetmezmiş. Yiğit onu işte şu güzel manzara arasından gezdirip berrak sulu bir bulağın başına alıp getirmiş:

— Dede, bu Ab-ı Hayat’tır, bu sudan üç avuç içersen gençliğin geri gelir, demiş. Mümin sudan üç avuç içip gençliğini geri kazanınca delikanlı, ona bir kap verip:

— Dede, bu Ab-ı Hayat’tan bir kap alıp git, çünkü herhangi bir hasta bu suyu içerse şifa bulur, demiş. Mümin kaba suyu doldurunca yiğit (184):

— Gözünü yum, demiş, Mümin gözünü yummuş. Bir süre sonra onun ayağı yere değmiş. O sırada onun kulağına deminki yiğidin:

— Gözünü açıp ileriye yürü, diyen sesini duyulmuş. O gözünü açınca kendini yerde görmüş, ileriye doğru yol almış. Şu şekilde bir hafta yürüyüp bir yaylağa gelmiş. O giderken bir taşın arkasından bir şeyin inleyen sesini duymuş. O yolunu bu tarafa çevirmiş. Varıp bakmış ki taşın arkasında bir geyik kapana kısılmış, ayağı parçalandığı için inleyerek yatmaktaymış. Mümin geyiğin haline acımış. Geyik de Mümin'i görünce acıklı bir şekilde gözünden sicim gibi yaş akıtarak ona yalvarırcasına bakmış. Mümin geyiğin ayağını kapandan çıkarmış, ancak nice günden beridir burada yattığı için çok halsiz düştüğünden yerinden kalkamayıp düşmüş. Yine yerinden doğrulmaya çalışmış, kırılan ayağını yavaşça yere koymuş ancak yine düşmüş. Bu sırada Mümin'in aklına yiğidin söylediği söz gelmiş, kapın ağzını açıp geyiğin ağzına suyu damlatmış. Geyik yavaş yavaş aslına dönmüş, parçalanmış ayağı da iyileşmiş, silkinerek yerinden doğrulup iki adım yürüdükten sonra geri gelip:

— Ey merhametli adam, sen beni ölümden kurtardın, bunun için benden ne diliyorsun, diye sormuş. Mümin geyiğin başını okşamış:

— Ben senden hiçbir şey istemiyorum, demiş.

— Öyle ise tüyümü al, bana (185) ihtiyacın düştüğünde yakarsan yanında hazır olurum, deyip geniş yaylak içinde gözden kaybolmuş.

Mümin yoluna yine devam etmiş. O gecesini gündüzüne katarak yürümüş, bir hafta yürüdükten sonra bir şehrin karası görünmüş. O: "Huda'ya şükür, şimdi insanların olduğu yere ulaştım." diye mutlu olup şehre girmiş. Sokaktaki bütün adamlar yas kıyafeti giyip karalar bağlamışlar, bir tek mutlu adam görünmüyormuş. O buna şaşırarak, işin aslını öğrenmek için sokaktan geçen yetmiş yaşındaki yaşlı bir adamın önünü kesip:

— Ey hürmetli ata, bu şehrin adamları niçin bu kadar kederli, büyük küçük hepsi matem donu giymiş, onlar kimin için yas tutuyorlar, diye sormuş. Deminki yaşlı adam Mümin'e bakıp:

— Oğlum, sözünden anlaşılıyor ki bu şehirden değilsin. Şehrimizin melikesi hastalıktan can çekişiyor. O halkına karşı pek de şefkatliydi. Acizlerin başını okşardı. Fukaralar da ondan ayrılırsak ne yaparız, diye gam çekip yas kıyafetlerini giydik, deyip durumu anlatmış. Mümin yine:

— Melikeye ne şifa olur, diye sormuş.

— Kâhinler fala bakıp görmüşler ki melikeye Ab-ı Hayat suyunu içen geyiğin göğsünden akan miskin ilaç olacağını söylemişler. Bu yurdun bütün geyiklerini alıp getirdiler lakin deva olmadı, demiş. Mümin, yaşlı adamın sözünü dinleyince geyiğin söyledikleri aklına gelmiş:

— Beni alıp oraya götür, demiş. Yaşlı adam (186) onu alıp padişahın huzuruna götürmüş. Padişah Mümin'i izzetle karşılayıp onu alıp kızının yanına girmiş. Mümin kızın gerçekten kötü halde olduğunu görünce:

— Padişah-ı âlem, beni kızınızla yalnız bırakıp çıkın, demiş. Padişah adamlarını alarak çıkıp gitmiş (187). Mümin yanındaki geyiğin tüyünü çıkarıp yakmış. Geyik derhal peyda olmuş ve:

— Ey temiz yürekli adam, benden ne istiyorsun, demiş. Mümin ona durumu anlatmış ve:

— Melikeyi kurtarırım, demiş. Geyik o an göğsünü melikenin ağzına salıp miski damlatmaya başlamış. Melike yavaş yavaş kendine gelip gözünü açmış. Aradan üç gün geçtiğinde melike gülerek yerinden kalkmış. Mümin melikenin iyileştiğini görünce geyiği kendi mekânına geri yollamış, kızı alıp dışarıya çıkarmış. Onları bekleyen padişah, saray ehli, bütün yurttakiler sevinçten kalpaklarını havaya atıp tantana ederek Mümin'i kaldırıp başlarının üstüne alarak padişahlık tahtına oturtmuşlar.

Padişah mutluluğunu ifade etmek için yurda büyük yemek verip Mümin'i ağırlamış. Günler işte şu şekilde mutluluk içinde geçtiği sırada Mümin'in aklına karısı Melike düşmüş ve burada artık durmaya sabrı kalmamış, padişaha:

— Padişah-ı âlem, ben hizmetinizde bu kadar kalacağım. İzin verin gideyim, demiş. Padişah da bir gün onun böyle diyeceğini bildiğinden onun için önceden hazırlık yapmanın gerekli olduğunu düşünmüş (187).

Padişah Mümin'in sözlerini dinleyince:

— Sen kendi ayağınla geldin, benim için inanılmaz bir iş yaptın. Bunun karşılığını ödemesem olmaz, bu sebepten ben kızımı sana vereceğim, sen burada sonsuza kadar kal, demiş. Mümin padişaha eğilerek selam verip:

— Padişah-ı âlem, iyi gönlünüzü reddetmek haddim değil idi. Fakat benim helalim var. Ona ihanet edersem hiç olmaz ve ihanet edemem, deyip lafını açıkça söylemiş. Padişah onun sözünü duyunca kendi arzusunun reddedildiğine üzülmüş. Sonunda: “Melike kendi bir görüşsün bakalım, belki ikna edebilir” diye hayal etmiş. Melike ağlayarak ona olan aşkını dile getirmiş. Mümin melikenin başını ağabey sevgisiyle okşayıp padişaha verdiği cevabı ona da vermiş. Melike zar zar ağlayıp geri çıkmış. Padişah hiçbir çare kalmadığını anlayınca onu yolcu etmek için hazırlık yapmış. Mümin yola çıkacağı vakit padişah onun itirazına bakmadan kırk katır da mal mülk verip, üç günlük yolculuğu için gerekli olan ihtiyaçlarını hazırlayarak uğurlamış. Melike de üç günlük yol boyunca ona eşlik etmiş, sonunda ağlayarak vedalaşmış.

Mümin padişahla vedalaşıp üç gün yol yürüyüp bir ormanın içine girmiş. O etrafı mutlulukla seyrederken, yakınında bir şeyin acı çeken sesi duyulmuş. Mümin: “Bu ne ola ki?” deyip etrafı aramaya girişmiş. Ormanın içinde ilerlerken (188) ses daha net duyulmaya başlanmış. O sesin çıktığı yere vardığında, bir ağacın çatalına bir kaplanın boynu sıkışıp kalmış, teni tıpkı biri alıp asmış gibi durmaktaymış. Kaplanın büyüklüğü dana kadar var imiş. Bunu gören Mümin ona acımış. O hemen ağaca çıkıp onun başını çataltan çıkarıp yere indirmiş. Kaplan yere inince kaçıp gitmemiş. Mümin ağaç üstünden yere indiğinde kaplan:

— Hey iyi niyetli adam, sana teşekkürler, diye başını yere eğip durmuş. Mümin onun başını okşamış ve:

— Kaplan, sen orada nasıl sıkışıp kaldın, diye sormuş. Kaplan kendisinin asılıp kaldığı ağacın yanındaki yaşlı ağacın oyuğunu gösterip:

— O benim yuvam idi. Üç gün önce huzur içinde uyurken ormanın içinden aniden yaygara, atların kişnemeleri duyuldu. Baktım ki birçok atlı adam birbiriyle kavgaya ederek bana doğru gelmekte. Onların haydut olduğunu anlayınca korkudan, nereye kaçacağımı bilmeden kendimi aşağıya atarken boynum sıkışarak asılı kaldım, üç gündür

şurada asılı durmaktayım, deyip durumunu anlatmış. Mümin kaplanla vedalaşıp gitmek üzereyken, kaplan:

— İyiliğe iyilik er kişinin işi, benden ne diliyorsun, demiş. Mümin kaplana:

— Bana hiçbir şey gerekmiyor, deyip yoluna devam ederken, kaplan önünü kesip:

— Eğer başına bir bela gelir de bana ihtiyacın (189) olursa işte şu tüyümü yak ben yanında hazır olurum, deyip bıyığından bir tane yolup ona vererek orman içine girip gitmiş.

— Mümin yoluna devam edip ormanlıktan çıkıp bir nehir yatağına inmiş. Nehir yatağındaki yol onu bir dağın geçidine getirmiş. Dağın tepesine yakın noktada birçok tüccar çadır dikip konaklıyormuş. Mümin: “Onların atları ve hayvanları yorulduklarından dinleniyor olsa gerek. Ben yoluma devam edeyim...” deyip onlarla hal hatır sorduktan sonra yürümüş, tüccarlardan biri:

— Hey kardeş, nereye gidiyorsun, diye sormuş.

— Memleketime dönüyorum, demiş Mümin. Adamlar Mümin’in cevabından onun hiçbir işten haberi olmadığını anlamışlar ve onun önünü kesip:

— Kardeş, bu dağ arasına haydutlar yerleşip yoldan geçenlerin malını mülkünü alıp canına da zarar veriyorlar. Biz onca adam geçmeye cüret etmezken, senin yalnız başına gitmen çok tehlikeli olur, demişler. Mümin onların yolun yarısında çadır kurup bekleme sebebini anlamış ve yolculuğunu kesip:

— Sizler ne yapacaksınız, diye sormuş. Onların bazıları çaresizliklerini ifade etmek için başlarını yere eğerken, bazıları:

— Bir fırsat gelir de haydutları yok edersek öyle geçeriz, demiş. Mümin bu sözü duyunca:

— Biz burada yatarsak onlar yuvasından çıkmazlar, onları bekleyip yatarsak günün birinde azığımız (190) tükenip zaman açlıktan öleceğiz. Böyle yatmaktansa onlarla dövüşelim, demiş. Onlar birbirleriyle bakıştıktan sonra Mümin’in sözünü mantıklı bulmuşlar ve hepsi gerekli olan şeyleri yığıp sefer için hazırlanmışlar. Hazırlık bittikten

sonra onlar dağın içine doğru yürümüşler. Çok geçmeden dağ arasından bağırıtı gürültü yükselmiş, tozu toprağa katarak birçok kişi at sürerek çıkıp gelmiş. Mümin bunu görünce etrafındakilere bakmış. Etrafındakilerin hepsi ona: “Şimdi ne yapacağız?” dercesine bakmışlar. Bu sırada Mümin’in gözü önüne kaplanın söyledikleri gelmiş. Onun söyledikleri aklına gelince kaplanın bıyığını cebinden çıkarıp yakmış, kaplan peyda olup:

— Ey iyi gönüllü adam, beni ne hizmete koyacaksın, demiş. Mümin at koşturup gelmekte olan haydutları gösterip:

— İşte şu haydutları helak edip bizi sağ salım dağın içinden çıkar, diye rica etmiş. Kaplan:

— Tamam, demiş ve bir nara atmış, kırk bir kaplan peyda olmuş. Kırk bir kaplan yine bir nara atmış, bin altı yüz seksen bir kaplan peyda olup bastırıp gelen haydutlara doğru atılmışlar, kaşla göz arasında haydutların hepsi cehenneme yollanmış. Tüccarlar buna görünce bir şaşırıp bir sevinmişler. Onlar haydutlardan kalan atları toplayıp haydutların yuvasına girmişler. Onların malını mülkünü atlara yükletip Mümin’in katırlarının arkasına dizmişler. Onlar dağın içinden çıkıp birbirlerine selamet dileyerek vedalaşıp her biri kendi yurduna doğru yola çıkmış (191).

Mümin kendi yurduna doğru yürümüş. O uzun yol yürüyüp birçok dağı yokuşu arkasında bırakarak kendi yurduna gelmiş. Bakmış ki yurt önceki gibi mamur değil. Şehir sokaklarında insanlar azalmış, kasırga dönüp duruyormuş. O ne olduğunu bilmeden direkt evine varmış. Onun yaşlı karısı evde yalnız canı sıkılıp yatmaktaymış, onun gözü kör olmuş. Mümin evine girdiğinde o yerinden doğrulup:

— Sen kimsin, buraya kimi aramaya geldin, demiş. Mümin:

— Melike, ben senin Mümin’inim, döndüm, demiş. Yaşlı kadın:

— Gerçek mi, senin derdinle çok ağladığım için gözüm görmez oldu. Şimdi seni göremiyorum, deyip hasret çekmiş. Mümin Melike’nin haline acıyıp derhal yanında asılı olan kabı almış ve onun içindeki Ab-ı Hayat’ı Melike’ye içirmiş. Onun gözü yavaş yavaş açılınca Mümin’i görmüş ve kendi gözlerine inanmayıp:

— Sen beni kandırıyorsun, benim Mümin'imın sakalı bembeyaz ağarmıştı, sen genç bir yiğitsin nasıl benim kocam olabilirsin, demiş. Mümin ona:

— Acele etme, sen de benim yaşıma geleceksin, deyip kendi başından geçenleri anlatmış, kaptaki sudan yine içirmiş. Melike genç kızlığındaki haline dönmüş. Onlar ikisi birbirlerini sevinçle kucaklamışlar. Mümin alıp getirdiği (192) malları koyacak yer bulamayınca onu konu komşuya paylaştırıp vermek üzereyken bakmış ki onlardan hiçbirini yok imiş. Mümin hemen evine dönüp:

— Melike, yurda ne oldu, diye sormuş. Melike derin bir ah çekip:

— Yurtta tifo hastalığı yayıldı çok insan öldü. Çok kişi hastalık azabıyla yatıyor, demiş, Mümin yurdun terk edilme sebebini öğrenince bütün bedeni titremiş ve yerinde durmamış. Hemen eline kapı alıp onun içindeki suyu yurttaki halka içirmeye başlamış. O bütün yurttaki halka kapaktaki suyu içirmiş, halk hatalıktan tamameniyileşir iyileşmez göç etmeyip yerinde durmuş. Mümin alıp getirdiği malı mülkü yurda, halka paylaştırıp vermiş. Yurt halkı ölümden kurtulup çok mala mülke sahip olduklarından çok mutlu olmuşlar. Tifo hastalığıyla ölen padişahın yerine Mümin'i oturtmuşlar. Mümin tahta çıktıktan sonra malı mülkü dost tutmayıp yurdunu adil bir şekilde yönetmiş, halk yaşamını huzur içinde geçirmiş... (193)

2. Âdem ile Şeytan⁷⁵

Rivayet edenler şöyle rivayet ederler ki bir vakit İblis (Şeytan) Allah'ın emrine itaat etmeyip başkaldırdığı için, arş-ı aladan ruy-i zemine atılmış ve alına gazap damgası basılmış. Onun kabahatı dolayısıyla Âdem aleyhisselâm da cennetten kovulup yeryüzüne indirilmiş. O zamanlarda Şeytan arşta meleklerle görüşüp durur imiş. Günlerden bir gün Şeytan arşa çıkmış. Şeytan arşın kapısında meleklerle görüşmüş:

⁷⁵ Âdem ile Şeytan. Ejderha Yiğit. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurrahim Ebey; Ehlmet Emin. Urumçi. Şıncan Halk Neşriyatı, 2006, ss. 303- 309.

— Ey melekler, hepiniz toplanın, sözüme kulak verin, ben bugün buraya Allah’a arz etmek için geldim. Benim Allah’a birkaç سوالim var, suallerime kulak verin, demiş.

Melekler bu korkunç sözleri duyunca derhal kaçışmışlar. O anda İsrail aleyhisselâm başını secdeye koyarak:

— Ey Allah’ım, herkesin senin hikmetini sorması reva mı, diye rica etmiş İsrail aleyhisselâm, ben şeytanın suallerinden bıktım (303).

O anda Allah’tan nida gelmiş:

— Ey melun, سوالini sor!

Şeytan, Allah’ın elçisi İsrail aleyhisselâmın karşısında çekinmeden Allah Teâlâ’ya bu yedi سوال sormuş:

— Birinci سوالim şu ki: Ey Hûda, sen beni yarattın, ama yaratırken beni isteğime göre mi yarattın? Bu konuda bana seçim hakkı tanımadın. Benim mevcut olmam senin isteğinle olmuştur. Eğer beni horlayacaksan ne diye yarattın?

İkinci سوالim şu ki: Sen beni ateşten yarattın, Âdem’i ise topraktan yarattın. Ateşle toprak arasında hiçbir zıtlık, husumet yok idi. Âdem’in nasibinde benim hakkım yok idi, benim mekânımda Âdem’in hakkı yok idi. İkimizin arasında husumet de yok idi. Sen niçin aramızda husumet peyda ettin?

Üçüncü سوالim şu ki: Âdem’e cennetten yer verdin, beni yeryüzünde avare kıldın. Ben cennet kapısına vardım ve maksadım oraya girmekti. Cennete girip Âdem’e vesvese salıp onu mahvetmek, onun da benim çarpıtıldığım cezaya çarptırılmasını istedim. Sen o an benim maksadımı biliyordun, niçin benim cennete girmeme izin verdin?

Dördüncü سوالim şu ki: Ben cennete girdim (304), Âdem’i vesveseye düşüren sözlerimi ona açıkça söylemedim. Ona rağmen, Âdem benim yalan sözüme inandı. Sen niçin Âdem’in benim vesvese veren sözlerime inanmasını engellemedin? Niçin taht karşısında buğdayı bittirdin? Bunları yaptırmamak senin elinden gelebilirdi?

Beşinci سوالim şu ki: Ben senin karşına zaman talep ederek vardım, sen bana zaman verdin. Eğer sen benim insanoğlunu yoldan çıkarmamı istemediysen o zaman niçin

beni öldürüp yok etmedin. Öyle yapmış olsaydın ben de insanoğluna vesvese salmaktan mahrum kalmış olurdum. Böylece onların hakaretlerinden kurtulur idim. Niye bana zaman verdin?

Altıncı سوالim şu ki: Sen bana ta ki kıyamet kopuncaya kadar insanoğlunu günahkâr etmeme fırsat verdin. Ben onların günah işlemelerine neden oldum. Aslında onların günahlarının sana hiçbir zararı, onların ibadetlerinin sana hiçbir faydası yok idi. Böyle olduğu halde niçin onların bir kısmını günahları yüzünden cehenneme bir kısmını ise ibadetleri yüzünden cennete, girmelerini emrettin?

Yedinci سوالim şu ki: Günahkârların günahından sana bir hâlel gelmez, müminlerinin ibadetlerine de ihtiyacın yok. Böyle iken niçin cehennemi yarattın? İnsanoğlunun (305) cehenneme girmesini emretmen ve onlara azap çektirmendeki maksadın nedir?

Şeytan Allah’a suallerini sorunca, Allah’tan vahiy gelmiş:

— Ey melun! Suallerin bitti mi? Sen benim Hüdâlığımın hakikatini bilmezsin. Benim hiçbir şeye ihtiyacım olmadığını bilmiyor musun? Her bir işi ben kılarım. Her bir işi “Niye yaptın? Hata oldu.” demeye haddin yoktur. Hüküm ve irade bana hastır. Bu suallerin için sana bin kere lanet olsun!

İşte bundan dolayı Şeytan Allah’ın kahrına uğramış ve başına lanet taşları yağmış. Allah onu gökyüzünden yeryüzüne kovmuş, onun başına inkıraz, illet elemişi saçmış. Şeytan’dan biraz önce Allah’ın gazabına uğrayarak cennetten çıkarılan “Havva” ile “Dünya” bu durumdan haberdar olmuşlar. Onların Şeytan’a içi acımış ve onun için yas tutmuşlar. Şeytan’ın yanına gelip ona teselli vermişler:

— Ey Huda’nın gazabına uğrayan, dert şerbeti içen, meleklik unvanı "Şeytan" namına dönüşen, göğün katından yere düşen, Âdem yüzünden bu azarlarla muhatap olan dostum, gönlünü zinhar karartma. Bizler senin yanında olacağız. İnsanları fitne fesatta uğratacağız, demişler.

Şeytan onların sözünü duyup mutlu olmuş. Üçü birbiriyle sözleşip insanoğlunu günahkâr etmeye yemin etmişler (306).

— Ben insanoğlunun ibadet etmesini engelleyip onları oyun temaşa ile yoldan çıkaracağım, demiş Şeytan.

— Ben insanoğluna güzel yüzlü kız suretinde görüneceğim, onları benim için kendilerini kurban edecek hale getirip doğru yoldan çıkaracağım, demiş Dünya.

— Ben erkekleri kendime âşık edip güzel arzularını yok edeceğim, diye vaat etmiş Havva.

Onların maksat gayeleri bir yerden çıkmış. Bundan sonra onlar: “Şimdi bize baş olacak bir halife lazım, bizim olmadığımız zamanlarda yerimizde bu halifenin durması gerek!” diye bir karar almışlar. O zaman Şeytan şöyle demiş:

— Ben yerime kibri halife tayin ediyorum. Eğer ben olmazsam o bana vekil olsun.

— Ben, demiş Dünya, hırsı kendime vekil tayin ediyorum. Ben yokken insanoğlunu hırs kendine meftun (307) edip dursun.

— Ben haseti kendi yerime halife tayin ediyorum, demiş Havva, ben yokken insanoğlu hasetlik azabından helak olsun.

— Baht saadete, naz ve nimetlere erişip yine şükretmeyen tamahkârlar, benim askerlerimdir, demiş Şeytan.

— Rahatına düşkün, kollayıcı rahatperestler benim askerlerim olacak, demiş Havva.

— Dili şeker, içi zehir; gündüz insan, gece cin olan dalkavuklar benim askerlerim olacak, demiş Dünya.

— Ben uyku gaflet bayrağını taşıyacağım, demiş Şeytan.

— Ben maişet bayrağını taşıyacağım, demiş Havva.

— Ben çıkarıcıların bayrağını taşıyacağım. Nefsine düşkün olanların hepsi bizim peşimize takılacak, demiş Dünya.

Şeytan kin, nefret ve öç derisini giymiş. Dünya ise gıybet ve şikâyetten davul hazırlamış. Havva’nın davulu fitne ile ayrılıktan yapılmış. Hepsinden önce Şeytan

düşmanlık tokmağıyla nefret davuluna sertçe vurmuş. Şüphe, fitne-fesatı cihana doldurmuş. Dünya hırsının sopasıyla davula vurmuş, tamahkârlık, cimrilik illeti âlemi kaplamış. Havva ise hasetin sopasıyla hevesin davuluna vurmuş, şehvet ve kıskançlık alametleri yeryüzünü kaplamış (308). Böyle yaparak onlar bayrakları taşıyıp bütün askerlerini peşlerine takıp davul zurnalarını çalarak sahray -ı batında toplaşıp müminlerinin vilayetine hücum etmek istemişler.

El kıssa, bu zamanda müminler temiz gönüllerini padişah yapıp, akıl ferasetlerini vezir yaparak iman bayrağını yükseğe kaldırıp, marifeti silah, medeniyeti zülfikar eylemiş ve ilmi hikmet askerlerini doğru yola salıp, cennet-i alanın bitmez tükenmez rahatına ulaşma isteğini gönlüne koyup, şecaat tulparına binip, cüret kamçılarını eline almış ve Şeytan ordusunun olduğu tarafa doğru at sürmüşler. Mümin ordusundaki serdarlardan İnsaf Bey, Vefa Hanım, Şefkat Büyük, Sevgi nine, Kanaat Bey, Hayır İhsan Bey, Şefaath Bey, Cömert Bey, Sabır Gül, Takat Hanım, Dostluk Pehlivan, Gaza Batur, şehit yiğitler öylesi bahadırılık göstermişler ki âlem inşa olduğundan bu yana böylesi şiddetli cenk olmamış. Ehli ilimler ordusundan her bir kılıç taşıyan müminler her bir harekette “Allah’ım bana zafer nasip et.” sözünü şiar edinmişler. Zorlu savaştan sonra Allah müminlere galibiyet nasip etmiş ve zafer donunu her bir beyine giydirmiş. Allah’ın medet askerleri Şeytanın fitne fesatlarını tarumar etmiş. Vücut şehri iman ışıyla aydınlanmış. Bu cenkten sonra müminler daha çok güçle dolmuş, onlara Şeytanın hilelerinden kendilerini korumaya karar vermişler (309).

3. Âdem mi Kötü Şeytan mı?⁷⁶

Evvel zamanda Bari ve Cari denilen iki dost yaşarmış. İki dost hayat kaygısı yüzünden uzun zaman birbirlerinden ayrı düşmüşler. Dünyayı gezince başlarından da çok işler geçmiş, çok şey duymuşlar. Günün birinde ikisi yine kendi yurdunda görüşmüşler. Gözün gördüğü ve kulağın duyduğu türlü işler üzerine konuşmuşlar. Dostluk ve bozgunculuk meselesi üzerinde durduklarında “Âdem mi kötü Şeytan mı?” denilen meseleye gelmişler. Cari sözü alıp “Âdem Şeytan’dan daha kötü.” demiş.

— Neden böyle diyorsun, diye sormuş Bari.

Cari dostunu inandırmak için başından geçen bu hikâyeyi anlatmış:

Ben cihanı gezip başka yurtlarda dolaşırken, iki ayağını kaybeden bir topal adam ile tanıştım. Bu adam fakir olmasına rağmen uzak yerlere gidip birçok şehri görmeyi arzu edermiş. O, dilencilik yaparken iki gözünü kaybeden bir adam ile tanışmış. Bu adam gözü ile görmez gönlüyle görürmüş. Başka uzuvları sağlammış. Bu iki dost birlikte uzak yerlere sefere çıkmışlar. Topal dostunun adı Cappar imiş. Kör adamın adı ise Sattar imiş (34). Cappar yorulup kalsa Sattar onu taşırmış. Sattar görmeyince Cappar ona klavuzluk etmiş. Böylece ikisi birbirinin zaaflarını tamamlayarak birçok şehri, köyü gezmişler. Bunlar hayli kazanç elde etmişler, yaşamı düzene girmiş. Onların hasılatı günden güne çoğalmaya başlamış. Onlar birbirine o kadar sadıqlarmış ki buldukları her şeyi eşit bölüşürlermiş. Bu gurbetçilerin zenginleşmesini bir şeytan çekememiş. “Bu dilenciler bizim yurduмуza gelip bu kadar rahat yaşarlar.” diye kıskanmış. İyi dost olan bu iki dostun arasına fitne fesat sokup, onları ayırmak istemiş. Bunun için şeytan elinden gelen herşeyi yapmış. Ama onları ayıramamış. Kendi gücü yetmeyince insanlardan faydalanmak istemiş. Kendisi gibi haset, kıskanç, birinin rahatını görse yerinde duramayan o, çakır gözlü bir adamı bulmuş. Şeytan bu adama:

⁷⁶ Âdem mi Kötü Şeytan mı? Uygur Halk Masalları 6. Neşre Hazırlayanlar: Mir Kamal Yakup; Hesên Êlî. Urumçi. Şincan Halk Neşriyatı,1999, ss. 34-36.

— Eğer bu iki dostu birbirinden ayırırsan, mükâfat olarak sana beş altın veririm, demiş. Çakır gözlü adam:

— Ayırabilirim. Bırak bı iki sakatı, nice sağlam adamın dostluğunu bozup kendilerini mahvederim, deyip kerametini göstermiş.

Sattar ile Cappar yurtları dolaşarak çok kalabalık bayındır bir pazara gelmişler. Sokak boyunca giderlerken karşıdan zayıf, çakır gözlü bir adam cebini karıştırarak çıkagelmiş. Cappar “Bu adam bize (35) biraz sadaka verecek gibi cebini karıştırarak geliyor, neden vermedi.” diye düşünmüş, bu düşüncesini Sattar’a anlatmak için: “Bir cömert ortalığı kolaçan edip gitti.” demiş. Deminki adam onların karşısına gelmiş. Cappar büyük bir tamah ile elini uzatmış. Deminki adam elini ceketinin cebinden çıkararak “al” deyip elini uzatmış, ama hiçbir şey vermeden çekip gitmiş. Cappar’nın tepesi atmış, ama ne diyeceğini bilememiş. Sattar’ın da keyfini kaçırmayayım, deyip onun gönlünü incitmemek için bu adamın yaptığını söylememiş. Fakat Sattar bu işi Cappar’ın düşündüğü gibi düşünmemiş, aksine “Deminki adam, bir hayli şey vermiş olmalı. Benim payımı vermeden, hepsini Cappar kendi aldı.” diye düşünmeye başlamış. Sonra Cappar deminki çakır gözlü adamın yaptıklarını anlatmışsa da Sattar’ı inandıramamış. Cappar ne kadar anlatsa da inanmamış. Şüphe imanı kaçırmış. Bu şüphe artmış, sonunda ikisinin dostluğu bozulmuş ve onlar ayrılmışlar. Sattar kendi başına iş tutmuş. Cappar da kendine başına hareket etmiş. Bir gün Cappar Sattar’ın göle düşerek öldüğünü duymuş...

Cari kendi dostu Bari’ye soru sormuş:

— Şimdi sen söyle bakalım, hilekârlıkta âdem mi kötü şeytan mı?

Bari ikna olmuş bir şekilde başını sallayarak:

— Doğru, âdem daha kötüymüş, demiş.

— Şunu bilmek gerek ki, demiş Cari sözlerine açıklık getirerek, bazı hallerde şeytanın elinden gelmeyen kötülükleri âdem yapabilir. Onun için dostluklar güven ve yüksek sadakat muhtaçtır (36).

4. Ağaç At⁷⁷

Eski zamanda bir marangoz ile bir demirci varmış. Onlar birbirini hor görüp, daima münakaşa ederlermiş. Bir gün ikisi şöyle bir konu hakkında tartışmışlar. Marangoz demiş:

— Benim hünerim seninkinden üstün.

Demirci demiş:

— Benim hünerim seninkinden üstün.

Kimin hüneri daha üstün meselesi üzerinde ikisi bir gün münakaşa etmişler. Sonunda padişahın karşısına varmışlar.

— He, niçin geldiniz, bu ne kavga, deyip sormuş padişah.

Marangoz ile demirci kendilerinin ne için tartıştıklarını söyledikten sonra, padişah biraz zorlanmış:

— Ben daha sizin hünerinizi görmedim. Onun için, on gün içinde sizler bana birer hünerinizi gösterin, demiş.

Bu sözü duyduktan sonra hünervendler kendi evlerine (264) dönüp, kendi hünerlerini göstermek için çalışmaya başlamışlar. Onlar bugüne kadar hiçbir zaman kullanmadıkları ustalıklarını göstermeye girişmişler. Tam on gün dolduğunda, her ikisi yaptıkları şeyleri alıp, padişahın karşısına gelmişler.

Demirci bir demir balık yapmış. Padişah bunu görüp, demirciye:

— Bu nedir, neye yarar, diye sormuş.

— Hoş, padişahım, bu demir balığın sırrı çoktur. Buna binip derya mı derya, deniz mi deniz seyahat ederek, birçok yurdu görebilirsiniz, diye cevap vermiş demirci. Padişah demircinin bu sözünü duyduktan sonra:

⁷⁷ Ağaç At. Yarıl Taşım Yarıl. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurrahim Ebey; Ehlmet Emin. Urumçi. Şincan Halk Neşriyatı, 2006, ss. 264-290.

— Hey ahmak! Bunun kendisi demirden, bu suya batmaz mı?! Bir de onun üstüne binip, yük yükletip suda oynatacakmış, diyerek dalga geçip gülmüş, sonunda, eğer dediğin gibi olmazsa, günahı boynuna, tamam mı, deyip sormuş.

— Tamam, efendim, demiş demirci.

Padişah derhal yüz bin çuval hububat aldırıp, demirciye:

— Haydi, şimdi bu hububat çuvallarını balığına yükle, kerametini göster, demiş.

Böylece demirci demir balığa hububat çuvallarını yükleyip, sonra onu suya salmış, bir yerini şöyle bir burmuş, deminki demir balık su üstünde canlı balıktan daha hızlı hareket etmiş. Bu kerameti gören (265) padişah şaşırılmış, mutluluktan ağzı kulaklarına varmış, demirciyi övmüş. Demirci gölü bir dolaşp selametle geri geldikten sonra, padişah çok memnun olmuş ve sevincini demirciye hediyeler vererek göstermiş.

Marangozun yapıp getirdiği, ağaçtan yapılmış kanatlı bir atmış. Bunun sırrını bilmeyen padişah bunu hor görüp:

— Bu ne? Tıpkı küçük çocukların oynadıkları oyuncaklara benziyor, demiş. Marangoz:

— Bu ağaç at, bunun sağ kulağını çevirsen, derhal göğe uçar; sol kulağını çevirsen, derhal yere iner; ne kadar hızlı çevirsen, o kadar hızlı ve yüksek uçar. Buna binen adam istediği yere varabilir; bir gün içinde bütün dünyayı gezebilir, demiş.

Padişah ile marangoz, at hakkında konuştukları sırada, padişahın şehzadesi de bunların yanına gelmiş, ağaç atın uçabildiği hakkındaki söz şehzadeyi pek heyecanlandırmış, gönlünden, ben şu fırsattan faydalanıp dünyayı gezip gönlümü bir eylendirip geleyim, diye geçirmiş ve babasına:

— Baba, izin verin, bu marangozun atını bir test edeyim. Hayır, oğlum, izin veremem, bu atın sırrını henüz bilmiyorum. Gerçekten uçabilir mi uçamaz mı? Bırak ona dokunma, demiş padişah.

Marangoz, atın gerçekten uçtuğuna padişahı inandırmak için:

— Estağfurullah, şahım! Gerçekten uçuyor, tehlikesi de yok (266). Sağ kulağını çevirirse uçar, demiş.

Şehzade, bu sözü duyunca daha da heyecanlanmış, padişaha yalvarmaya başlamış. Şehzade, padişahın çok iyi davranıp, şımartarak büyüttüğü bir oğla imiş. Padişa, oğlunun istediği hiçbir şeyi vermemezlik yapmazmış. Bu defa yavrusu böyle yalvarıp durunca, padişah onun gönlünü kırmaya dayanamayıp, çaresizce izin vermiş.

— Yavrum, benim bir an olsun bile senden ayrılasm gelmiyor, seni bir an görmeden duramam. Şu yakın çevrede uçup çabucak in, çok uzaklara gitme, atın üstünde dikkatli otur, diyerek tekrar tekrar tembihlemiş, şehzade mutlu olup:

— Hoşça kal, baba, deyip ata binmiş ve atın kulağını çevirmiş, ağaç at hemen göğe yükselmiş. Biraz sonra şehzade yere bakmış ki ne görsün dağlar, sular, ağaçlar, evler ve insanlar...var olanların hepsi tıpkı camlı cihannamede gösterilmiş gibi öyle güzel ve öyle küçük görünüyormuş. Bu durumdan çok eğlenen şehzade babasının demin ettiği sözlerini çoktan aklından çıkarmış. Uçarak pek yükseklerle çıkıp gitmiş. Yükseldikçe, yerdeki her şey o kadar küçük ve güzel görünüyormuş. Şehzade mutluluktan uçmuş! Atın sağ kulağını çevirmeye devam etmiş. Böylece demin gördüğü dağlar, sular, ağaçlar ve insanların hepsi bir an şehzadenin gözüne görünmez olmuş (267). Uçarken şehzadenin karnı acıkmaya başlamış, hemen atın sol kulağını yavaşça çevirip aşağıya inmeye başlamış. Şehzade, bir bakmış ki bir şehir görünmüş. Şehzade yavaş yavaş yere inmiş. Şehre indikten sonra bir saraya rastlamış. Bu yaşına kadar başka yurt görmeyen ve gezmeyen şehzade yeni şehre geldikten sonra içi içine sığmamış.

Ertesi gün tan ağardığında şehirdeki sokakları gezmeye çıkmış, o dolaşmış, girmediği sokak cadde kalmamış. Bu sırada dar sokaktan büyük bir meydana çıkmış (268). Meydana bakınca, meydanın pazar günü ya da bayram günü gibi bir yığın insanla dolu olduğunu görmüş. Bu insanların hepsi ne olduğunu bilmediği bir şeyin gökten inişini bekliyormuş gibi başlarını kaldırıp yukarıya bakıp duruyorlarmış. Bunu gören şehzade şaşırıp kalmış ve kendisi de şu kalabalığın içine girip başını yukarıya kaldırıp göğe bakmış, lakin hiçbir şey görünmüyormuş. Bunun sebebini bilmek için, yanında duran kişilere sormuş.

— Hey ağabeyler, neye bakıp durmaktasınız?

İnsanların içinden biri ona bakıp:

— Bu sözünüzden anlaşılıyor ki siz buraya yeni gelmiş birsiniz. Bizim padişahımızın bir melikesi var, o öyle güzel bir kız ki onun güzelliğine dünyadaki bütün kızların güzelliği denk gelmez, ay desen ağzı var, gün desen gözü var, öyle güzel bir melike. Padişah onu kendi canından bile değerli görüyor, onu hiçbir insana göstermeden göğre inşa ettiği bir sarayda saklıyor. Padişah, günde bir kez melikeyi kontrol edip iner. Padişah şimdi melikeyi yoklamak için göğre çıktı, biraz sonra iner, hepimiz padişahın inmesini bekliyoruz demiş. Bu sözü duyan şehzade şaşırıp:

— Göğre nasıl ev yapılır, diye sormuş. Deminki kişi:

— Melekler yapıp vermiş, oraya padişahdan başka adam çıkamaz, demiş (269).

Şehzade bu kişinin sözünü iyice dinledikten sonra aklına birşeyler gelmiş gibi kaldığı saraya geri gelmiş. Herkes yatıp gece yarısı olunca yavaşça yerinden kalkıp, ağaç atına binerek hemen uçup, deminki meydanın ortasına doğru gelen göğren boşluğunu birkaç kere dolanmış. Bakmış ki, denildiği gibi bir boşlukta büyük bir ev durmaktaymış. İşte bu ev olsa gerek, demiş ve evin karşısına inip kapıyı açmış eve girmiş. Melike, babam gelmiş, deyip kapıyı açmış ve bakmış ki, babası değil. Melike şaşırmış, insanoğlunun bu yere çıkması mümkün değil, bu meleklerden olsa gerek diye düşünmüş, şehzadeyi izzet-hürmetle karşılamış. Şehzade bakmış ki, melike gerçekten ay dese ay değil, gün dese gün değil, öyle güzel ki... Nazik beden, ay yüzlü bir kız, şehzade bir görüşte kara sevdaya düşmüş. Böyle bir güzel kızla bir yerde olmak benim bahtım, canımın rahatı değil mi! Ne olarsa olsun, bu kızı elimden kaçırmamalıyım, diye düşünmüş. Babası tarafından hiç kimseye gösterilmeyip, insanoğlunun olmadığı bir yerde saklanan kızın da canı çok sıkılmış ve artık buna dayanacak sabrı kalmamış. Bundan dolayı kendisine böyle bir yiğidin yoldaş olmasını istiyormuş. Şehzadenin melek değil, insanoğlu olduğunu, oraya nasıl geldiğini öğrenince, melike sevinmiş (270). İkisi birbirlerine karşı aynı duygular beslemeye başlamışlar. Bunlar hiçbir aracıya ihtiyaç duymamışlar. Bir anda birbirleriyle içli dışlı olmuşlar ve birbirlerinin hal hatırını sorup, dertleşmişler, ikisini aşk ateşi sarmış. Tan attıktan sonra şehzade atına binip, kaldığı saraya geri inmiş.

O gün ögle vakti padişah alışkanlığı üzere kızı melikeyi yoklamak için göğce çıkmış. Padişah her gün kızının yanına çıktığında, onu tartarmış, çünkü padişahın düşüncesine göre, hatun kişiye er kişi yaklaşırsa ağırlığı artarmış. Bugün de padişah kızını tartmış, her zamanki ağırlığından bir kilo fazla çıkmış. Bu durumu gören padişah çok sinirlenmiş, gözleri faltaşı gibi açılmış, sakalları diken gibi olmuş. Kızının yanında hiç oturmaktan derhal geri inmiş. Bunu gören herkes çok şaşırılmış. Padişahın vezirleri de bu duruma çok şaşırılmışlar, koşarak padişahın huzuruna gelip sormuşlar. Padişah olan biteni anlatmış, şöyle emir vermiş:

— Bu işe benim aklım ermedi. Benden başka göğce çıkan adam var mı ya? Sizler bir çare bulup o adamı bir an önce ele geçirin, olmasa hepinizin kellesini alırım!

Bu sözü duyan bir vezir:

— Tamam, padişah-ı âlem, bu hizmete biz hazırız. Bizde çok ünlü dört batur var. Padişahım, eğer izin vererseniz, şo dört baturu melikenin (271) oturduğu evin dört tarafına koysak, onların elinden daha bugüne kadar ne bir insan ne de bir uçan kuş kaçabilmiş, diye fikir vermiş.

Padişah vezirin bu fikrini çok doğru bulmuş. Gece bu dört baturu göğce çıkıp, melikenin oturduğu evin dört tarafına koymuş, kendisi geri inmiş. Bu baturlar sadece uyanık oldukları zaman batur imiş, uyuduklarında, burnundan girip ağzından çıkıp gitsen de duymazlarmış. Padişah daha yere iner inmez deminki dört batur uyku deryasına gark olmuşlar. Şehzade yine uçup çıkmış, melike ile rahat bir gece geçirip, dertleşip, ertesi gün tan ağardığında yere geri inmiş. Ertesi gün padişah yine kızının yanına çıkmış, her zamanki gibi kızını tartmış, bu sefer ise üç kilo fazla çıkmış. Padişah çok kızmış, ne yapacağını bilememiş. Bu arada melikenin bu olayı bütün şehir ehline yayılmış, yurt içinde söylenti olmuş, padişah utanmış. Sonunda bu işi bertaraf etmek için, padişah vezirine yine sert bir emir vermiş.

— Öyle ise, padişahım, demiş vezir, biz melikenin oturduğu evin içini dışını ve evdeki var olan aletleri kızıl boya ile boyayalım. Ertesi gün bütün şehir halkını toplayıp kontrol edelim, kimin kıyafetinde kızıl boya varsa, onu tutmamız gerek, böyle yapmazsak onu tutamayız, diye bir fikir vermiş. Padişah bunu kabul etmiş.

O gece şehzade melikenin yanına çıkmış (272). Bakmış ki durum farklı, evin içi dışı ve bütün aletler kıpkızıl boyanmış. Ancak şehzade melikenin yanında yatmadan geri dönmek istememiş, çünkü melike ile şehzade birbirini görmeyince gönülleri azap çekermiş. Şehzade bu yolda başına gelebilecek zorlukları bilmesine rağmen bu düşüncesinden vazgeçmemiş. Herşeye rağmen şehzade melikenin yanında yine bir gece kalmış. Ertesi gün dönerken kılık kıyafetine bakmış ki kıyafetleri ve çizmelerinin tamamen kızıl boyaya boyanmış olduğunu görmüş. Aslında şehzadenin giyimlerine altın mücevher takılıymış, çizmesinin nalı da altın imiş. Eğer bunları bırakmazsa, sırası aşikâr olur padişahın eline düşmesi işten bile değilmiş, bundan dolayı kıyafetlerine zerre kadar üzülmeyip, onları oracıkta yere bırakmış. Yalın ayak ve iç kıyafetleriyle saraya uçarak inmiş.

Bu şehirde aksakallı yaşlı bir kişi yaşarmış. O hergünkü gibi herkesten önce kalkıp, sevap kazanmak için ev ev dolaşıp kişileri namaza çağırıyormuş. O gün de mescitte gelirken, uzakta bir nesnenin parlayıp durmakta olduğunu görmüş. Bu ne ola, deyip yanına varıp bakmış ki bu şehzadelerin giydiği altın ve mücevherlerle süsülenmiş bir kıyafet imiş. Köselesi altından yapılmış bir çizmeymiş. Yaşlı adamın mutluluktan içi içine sığmamış. O gönlünden, benim her gün Allah yoluna harcadığım emeğimin mükâfatı bugün ulaşmışa benziyor, bu Allah'ımın bana bir iltifatı diye düşünmüş. Huda'ya yüz bin kere şükür ederek, hemen o kaftan ile çizmeyi giymiş (273). İhtiyar, bu kaftan ile çizmenin sırnı nerden bilsin? Bu mutlulukla mescite herkesten önce girip oturmuş, lakin padişahın emri gereğince hiç kimsenin mescitten dışarı çıkmasına izin verilmemiş. Cemaat avluya çıkmış, vezirin incelemesinden geçmeyi beklemiş. Bir ara deminki ihtiyar mescitten avluya çıkmış, onun bu acayip ve süslü kıyafetini gören cemaat şaşırmış ve onu tebrik etmiş. Sonra vezir bütün kişileri bir bir inceleyip çıkarmış, sonunda ihtiyarın yanına gelip bakmış ki bunun cüppesinde boyanın izi durmaktaymış. Hemen “cellat!” diye bağırmış. Cellat gelip onu bağlayıp saraya alıp götürmüş ve zindana atmış. Türlü işkencelerle sorgulanmış, sonunda onun ölümüne hüküm verilmiş. Bu olaya şehir halkı şaşıp kalmış, göğe çıkan insanın nasıl bir adam olduğunu görmek için toplanmışlar. Bu durum şehzadenin kulağına gelmiş. Şehzadenin bu yaşlı insanın haksız yere öldürülmesine vicdanı el vermemiş, yüreğine tıpkı ağır bir taş konmuş gibi hissetmiş. O

hemen ağaç atını koltuğuna kısıp, koşarak darağacının karşısına varmış, bakmış ki ihtiyarın boynuna çoktan ip geçirilmiş. Şehzade daha da hızlanarak, bütün sesiyle:

— Hey cellat, dur! İhtiyarı asma! Onun günahı yok, günahın hepsi bende, melikenin yanına çıkan da melike ile birlikte kalan da benim, onun bulduğu (274) kıyafet benim kıyafetim, beni öldür, onu salıver, diye bağırılmış. Cellat bunu duyunca durmuş.

Padişah ise bu yaşının ölümünü kendi gözleriyle görmek için şehrin surunda duruyormuş. Cellattın ihtiyarı öldürmeyip, durup kaldığını görünce derhal durumunu öğrenip gelmesi için iki muhafız göndermiş. Cellat muhafızlara durumu anlatmış, onlar da durumu gidip padişaha anlatmışlar. Padişah:

— Öyleyse, o yiğit öldürülsün! deyip emretmiş.

Cellat ihtiyarı salıverip, şehzadeyi bağlamaya gelince, şehzade hemen bir fırsatını bulup ağaç atına çeviklikle binmiş ve ok gibi uçup göğe çıkıp gitmiş. Cellatlar oraya buraya koşuşturup durmuşlar. Bunu gören padişahın sinirleri dayanamayıp bayılarak yıkılıp düşmüş. Şehzade uçarak melikenin yanına inmiş ve melikeye durumunu anlatmış:

— İkimizin olayından babanız haberdar oldu. Ölümünden zor kurtuldum. Burada fazla kalmayalım. İkimiz Huda'nın takdiriyle âşık maşuk olduk, aşkımız günden güne derinleşiyor (275), sizden asla ayrılmak istemiyorum, eğer isterseniz ikimiz birlikte kaçalım, demiş.

— Ben sizinle birlikte olmak istiyorum, sizden ölsem de ayrılmam, demiş melike.

— Öyle ise haydi ata binin, demiş şehzade.

İkisi ata binip uçmuş. Bunlar uçup hayli yol aldıktan sonra, melike aniden:

— Hayır, olmaz, şehzade, ben çocukken anam bana iki tane inci vermişti. “Evlendiğin zaman, birini kayınbabana, diğerini ise kaynanana ver.” demişti. İnciler evde kaldı, ben onları almazsam olmaz, demiş. Şehzade:

— Uçup yarı yola geldik, şimdi geri dönmemiz tehlikeli olur, dese de melike:

— Yok, olmaz, şehzade, ben kayınbabam ile kaynanama ne vereceğim? Bu anamın bana vermiş olduğu nasihat, deyip razı olmamış.

Şehzade melikenin gönlünü incitmemek için çaresizce izin vermiş ve bir kumlu çölde yere inip, melikeyi yola salmış.

Padişah kendine geldikten sonra derhal göğe çıkmış, bakmış ki melike yok. Padişah hüngür hüngür ağlamış, ne yapacağını bilmez halde durduğu bir anda kızının ağaç ata binip gürültüyle uçup gelmekte olduğunu görmüş ve kuytu bir yere girip saklanmış. Melikenin eve girmesiyle padişahın onu yakalamış. Alıp saraya hapsedmiş (276).

Bu padişahdan uzak yerde yine bir padişah varmış, onun bir oğlu var imiş. Melikenin güzelliği hakkındaki laflar bu padişahın kulağına ulaştıktan sonra, kendi oğluna almak için önceden birkaç defa elçi göndermişti, lakin melikenin babası kabul etmemişti. Melikenin bu olayının bütün şehir halkı tarafından duyulmuş olması padişaha çok ağır gelmiş ve bu durumdan çok rahatsız olmuş. Bundan dolayı kızı melikeyi gözden uzaklaştırmak istemiş. Bunun için uzaktaki padişaha bir parça mektup yazmış. Bu mektubu alan padişah, oğlunun evlilik hazırlıklarını yaparak onu birkaç vezir ve çok askerle şatafatlı bir şekilde yola salmış.

Şimdi sözü melikenin âşığı şehzadeden verelim.

Şehzade melikeyi ha geldi ha gelecek, deyip bir gün beklemiş, iki gün, hatta üç gün beklemiş, kızıdan işaret haber yok. Şehzade melike ona yüz çevirdi ya da bir felakete uğradı, ağaç attan da ayrıldım, bu çölde öleceğim, cesedim yırtıcılara yem olacak, diye düşünerek endişelenip ah çekmiş. Etrafı uçsuz bucaksız bir çölmüş, her yer büyük kum dağlarıyla kaplıymış, hiçbir yerde insan yüzü hatta uçan kuş da görünmüyormuş. Hava aşırı sıcak imiş, kum dağlarından yayılan sıcaklık tıpkı tandırdan çıkan alev gibi insanı yakıp durmaktaymış. Bir yandan havanın ısısı, bir yandan açlığın azabı, üstüne susuzluğun derdi de eklenince şehzadenin hiç mecali kalmamış. Geceye yakın, hava biraz serinledikten sonra (277) şehzade yerinden hareket etmiş. Çare bulursan sepette de su durur, derler. Ben de bir çare bulayım, demiş ve yüksek bir dağın başına çıkmış, insanların var olduğu yeri aramış. Ne in varmış ne de cin varmış. Şehzade dağdan aşağıya inmiş. Bir müddet yol yürüdükten sonra karşısına bakmış ki, karşısında bir güzel çimenlik bağ durmaktaymış, türlü yemişler olgunlaşmış, rengârenk güller açılmış, arklarda sular

düşünmüş. Böylece dal ve çubuklardan bir büyük sepet yapmış ve onun yarısına kadar ağaçtaki olgunlaşan şeftali, armutları, yarısına da onun kurutulmuşlarını doldurup yola revan olmuş. Bağdan çıkıp bakmış ki, yine uçsuz bucaksız uzanıp giden bir çöl, doğu neresi, batı neresi fark edilmiyor, kendi evi nerede kaldı, melikenin şehri ne tarafta kaldı bilmiyor. Sonunda tevekkül edip rast gele bir yola revan olmuş. Karnı acıkınca şeftali ile armuttan yemiş, uykusu gelince ceketini yükseğe asıp, yerini serinletip yata kalka yoluna devam etmiş. Böylece yedi gece gündüz çöl içinde şaşkın bir vaziyette yürümüş, sonunda bir büyük dağa rastlamış. Dağ içinde de birkaç gün yürüyüp, dağı aşp, büyük bir yola çıkmış. Şehzade büyük yola çıktıktan sonra rahat bir nefes almış. Hiç değilse (280) insanların yaşadığı yere yaklaşmışım, bu yerde oturup bir dinleneyim, o zamana kadar bir yolcu da geçer, ben de onlardan bu yerin neresi olduğunu öğrenirim, diye düşünmüş. Sepetteki şeftali ile armuttan yiyip, oturup dinlenmiş. Aradan çok geçmemiş bir top kervan çıkıp gelmiş. Şehzade onlardan doğruya yürüse kendi yurduna, batıya yürüse maşuku melikenin yurduna varacağını sorup öğrenmiş. O “kaplan izinden dönmez, yiğit sözünden” derler, ben de bu yoldan dönmeyeceğim, bir çaresini bulup melike ile ağaç atı elime geçirip, ondan sonra yurduma geri dönerim, diye düşünerek büyük yola düşüp batıya doğru yine yürümüş. Biraz yürüdükten sonra arkasına bakmış ki, bir sürü adam, atlarını koşturarak tozu dumana katarak, heybetli bir şekilde gelmekte. Yakına gelince onların arasında birkaç atlı araba görünmüş. Öndeki bir atlı araba öyle güzel süslenmiş ki, parıldayıp duran nuru insanın gözünü kamaştırıyormuş. Onu dört at uçarcasına çekip getirmekteymiş. Atlı arabanın içindeki, melikenin babasının gönderdiği mektuba binaen melikeyi almaya gelen şehzade, atlılar ise o şehzadeyi himaye edip gelen vezir ve muhafızlar imiş.

Onlar şehzadenin yanına geldikten sonra, vezir kabaca bağırmış:

— Hey çocuk, burada ne satıyorsun?

— Ben hiçbir şey satmıyorum! demiş, şehzade.

— Hiçbir şey satmıyorsan o sepetindeki ne? Bu sepette şeftali ve armut var, demiş vezir, sepetteki şeftali ve armudu işaret ederek (281).

— Hey, onlar bana lazım, demiş şehzade. Vezir şehzadenin bu sözüne çok kızmış ve:

— Hey, neden bu kadar ukalasın, anlayamadım. Birkaçını satsan olmaz mı? Biz birkaç gündür yol yürüyoruz, hava da sıcak, şehzademizin susuzluğa dayanacak gücü kalmadı. Bu şeyleri biz yemeyeceğiz, şehzade yiyecek, şehzade, demiş. Sepeti taşıyan şehzade:

— Yok, kim yerse yesin satmayacağım. Bu benim yolda yiyecek azığım. Görüyorsunuz, bu uçsuz bucaksız çölde taş ile kumdan başka bir şey bulunmaz. Sizler atlısınız, benim iki bacağımdan başka neyim var? Menzile varana kadar açlıktan ölürüm, demiş. O sırada atlı arabada oturan şehzade, vezirine:

— Çabuk şeftali ile armudu alıp getir, diyerek bağırmış. Vezir kendi şehzadesinin bağırıldığını duyunca, derhal cebinden bir altın parayı alıp sepeti taşıyan şehzadeye vermiş. O arada bu şehzade, bunların kim olduğunu, nereye, ne için gitmekte olduklarını öğrenmiş. Öğrendikten sonra, kendi yüreğindeki hissettirmeden altın parayı alıp, elindeki şeftaliden iki tane, armuttan iki tane vermiş, amma onun kurusundan vermemiş. Atlı arabadaki şehzade, şeftali ile armudu eline almasıyla ağzına atması bir olmuş. Sonra yola revan olmuş, biraz sonra uykuya gark olup uyumuş. Aradan hayli vakit geçtikten sonra şehzade uyanıp çenesini sıvazlamış, bir karış kadar aksakal; başını sıvazlamış, bir karış kadar kaba (282) bir çift boynuzun durmakta olduğunu görmüş. Şehzade korkmuş ve at arabasını derhal durdurmuş. Vezir ve muhafızları da derhal attan inip, at arabasının yanına gelmişler. At arabasının içine bakmışlar ki, şehzadenin yerinde insan dese insan değil, hayvan dese hayvan değil, tıpkı cin albastı gibi çirkin birşey oturmaktaymış. Bunlar da korkmuşlar, bunun nasıl bir iş olduğunu hiç akıl erdirememişler. Şu arada öteki şehzade de arkadan yayan olarak yetip gelmiş. Vezir yürüyüp onun yanına gelip:

— Senin bize demin sattığın o şey neydi, diye sormuş. Şehzade hiç telaşlanmadan:

— Ne olacak, armut ile şeftali, demiş.

— Nasıl şeftali o? Nasıl armut, diye sormuş vezir.

— Nasıl olacak, şeftali dalında olgunlaşan şeftali, armut dalında olgunlaşan armuttu!

— Öyleyse şehzade yedikten sonra niçin sakal ile boynuz çıktı?

Şehzade at arabasının yanına gelip arabadaki şehzadenin yüzüne bakmış ve soğukkanlılıkla (283):

— Benim gece gündüz yediğim işte bu armutla bu şeftali, niçin bu sakal ile boynuz bende çıkmadı, demiş. Biraz düşünür gibi yapmış. Sonra da aniden aklına bir şey gelmiş gibi sözüne devam etmiş, şehzade şeftali ile armudu yedikten sonra uyuyup kaldı mı?

Toplaşıp duranlar bir ağızdan:

— Evet, evet, uyumuş, demişler.

— İşte bu olmadı! Bütün bunlar şimdi bunun sonucunda olmuş. Bu çöldeki şeftali ile armudu her kim ki yemişe uyumamalı, onu iyice sindirmeden uyuması hata! Uyandıktan sonra böyle olup kalırmış. Önceleri de birçok insan böyle olmuş, sizler bu işten habersizmişsiniz, demiş şehzade. Bunu duyan herkes başını sallayıp:

— Evet biz bu işten habersizdik, demişler.

— Sepeti taşıyan şehzade bunların gerçekleşmesine çok sevinip içten içe gülmesi gelmiş, lakin çaktırmamak için gülmesini içine bastırıp tutmuş. Vezir ve muhafızların içinde telaş artmış. Birkaçı: “Şehzade bu surette melikeyi katiyen alamaz, şimdi bu yerden dönmemiz gerek.” demiş. Bazıları ise: “Biz şehzadeyi bu hale soktuktan sonra geri dönsek padişaha ne deriz? Bir ilaç bulup iyileştirmemiz lazım” demiş.

Şehzade kendisi de geri dönmeyi kabul etmeyip:

— Nice yıldan beri elde edemediğim, bin bir zorlukla ele geçirmiş olduğum kızı bırakıp nereye varacağım?! Nasıl olacaksa olsun şu kızı almanın çaresini bulacağım, demiş. Sonunda vezir, şehzadeye:

— Şimdi başka bir çare yok. Aramızdan bir yakışıklı yiğidi bulup, onu şehzade gibi sunalım. Melikeyi ele geçirip, kendi yurdumuza vardıktan sonra, onun size varmasından başka çaresi yok, diyerek fikir vermiş. Bu fikir şehzadeye de pek hoş gelmiş

ve böyle yapılmasını emretmiş. Lakin onların arasından melikeye yakışacak yiğit bulunmamış. Hiç kimsenin güzelliği şeftali satan şehzade kadar değilmiş. Onlar sonunda şeftali satan şehzadeyi almaya karar vermişler ve vezir ona maksatlarını söylemiş. Bu söz tam da şehzadenin beklediği bir sözmüş, lakin çaktırmamak için:

— Bu sizin bileceğiniz iş, ne yaparsanız yapın, ben sadece ticaret yaparak geçinmeye çalışan bir yolcuym. Beni böyle mahcup etmeyin, gitmeme izin verin, deyip kabul etmemiş. Vezir çok yalvarmış, şehzade razı olmamış. Sonunda vezir parayla kandırmak için, cebinden beş altın para alıp vermiş, yine razı olmamış, yedi altın para vereceğim demiş, şehzade zar zor razı olmuş.

Böylece onlar bu şehzadeyi giyindirip at arabasına bindirmişler. Kendi şehzadelerini ise başka at arabasına almışlar. Onun yüzünü ve boynuzlarını bir parça kumaşla örtmüşler. Vezir ona, şehre vardıklarında evden dışarı çıkmamasını söylemiş (285).

Dünür olacak padişah, bugün şehzade gelecek deyip, bütün vezir ve ulemalarıyla şehir ehlini toplayıp, onların karşısına çıkmış. Bakmış ki, kızını alacak şehzade acayip boylu poslu bir yiğit, hem de toy için hazırlayıp getirdiği paranın pulun malın haddi hesabı yokmuş. Bunu gören padişah pek sevinmiş, lakin bir taraftan da kızıyla ilgili tasalanmaktaymış. Kızının yaptıklarının aşikâr olmaması için, toyu çabucak bitirip, şehzadeyi bir an önce yola salmak için acele ediyormuş. Çok parayı malı sarf edip, toyun hazırlıklarına hız vermiş ve yedi gece gündüz toy yapmış.

Toy günü gençler bir yerde, yaşlılar bir yerde imiş. Bütün misafirler gece gündüzü ziyafet, oyun ve eğlenceyle geçirmiş, lakin padişahın akli fikri kızı ile şehzadede imiş. Durmadan başkalarından kızı ve yiğidin durumunu sorup durmaktaymış. Kız toyun altıncı gününe kadar yüzünden örtüsünü kaldırmadan, duvara bakıp ağlamış. Başkaları dans edip, şarkı söyleyip, mani okuyarak atışıp dururken, kız kendisini seven yâri olan şehzadeyi düşünüp ağlamış. Bu durumunu padişah duyunca daha da telaşlanmış. Bacağı yanmış tavuk gibi bir yerde duramıyormuş. Toyun son günü, çoğunluk önceki gibi yine oyun eğlenceyle meşgul iken, şehzade melikeye kendini aşikâr etmeyi düşünmüş, onun kulağına ağzını yakınlaştıırıp, kendisinin kim olduğunu alçak sesle söylemiş. Melike önce

inanmamış, sonra örtüsünü (286) yavaşça açıp bakmış ki, dediği gibi kendisini seven yiğidi imiş. Melike gerçek mi düş mü deyip, sevinçten yerinde duramamış. Şehzade başkalarının, özellikle padişahın duymaması için, melikenin sabretmesini söylemiş. Melike de çaktırmamaya çalışmış. Şehzade fırsattan faydalanıp, kıza kendisinin buraya nasıl geldiğini anlattıktan sonra şöyle demiş:

— Yarın padişah bizi yolcu edecek, eğer biz sizi almaya gelen şehzadenin yurduna gidersek, siz o zaman onun nikâhında olacaksınız, ben ise, o yurttan kovulurum. Bunun için, biz şimdiden ne yapıp edip kurtulmaya çalışalım. Bunun çaresi kaçmaktır. Kaçmak için ağaç at gerek. Siz yarın “Babam ağaç atı vermezse varmam.” diye ısrar et. Babanız sizi nasıl korkutursa korkutsun sakın vazgeçmeyin, size hiçbir şey yapamaz. Ağaç atı ele geçirmezsek, bizim ayrılacağımız kesin.

Melike bunu canı gönülle yerine getireceğine söz vermiş.

O gün toy pek şenlikli geçmiş, bütün insanların dikkati kız ile yiğidin muhabbetindeymiş. Kızın durumunu öğrenmeye gelen yaşlı yenge bu ikisinin böyle gönüllü oturduklarını görünce, hemen varıp padişaha söylemiş, bunu duyan padişahın gönlü huzur bulmuş.

Tan ağarmış. Ertesi gün bütün misafirler şehzade ile melikeyi uğurlamak için hazırlanmışlar. Şehzadenin atını eyerleyip ata arabaları hazırlanmış. Herkes melikenin çıkmasını bekliyormuş, lakin melike çıkmamış (287).

Misafirler bu duruma şaşırılmışlar. Padişah melikenin çıkmayıp, misafirleri bekletmesine pek üzölmüş, çünkü misafirlerin içinde başka yurtlardan gelen misafirler de varmış, padişah onlardan pek utanmış. Derhal bir hizmetçiyi, durumu öğrenmesi için göndermiş. Hizmetçi öğrenip gelmiş, padişaha:

— Padişah-ı âlem, melikenin çıkmamasının bir sebebi varmış, demiş.

— Evet, sebebi neymiş, deyip sormuş padişah.

— Babam ağaç atı vermezse varmam, dedi, demiş hizmetçi.

Padişah derhal öfkelenmiş, “cellat!” deyip bağırır. Cellatlar hemen padişahın karşısında hazır olmuşlar. Bütün misafirler bu işe şaşırıp kalmışlar. Sonunda dışardan gelen misafirlerden biri padişaha teselli verip:

— Bırakın, padişah, buna bu kadar sinirlenmenin gereği yok. Genç çocuklar oyuna düşkün olurlar, sıkıldığında oynayıp gönlünü açar, istediği şeyi verir, demiş.

Padişah misafirlerinin hatırı için ağaç atı çaresiz melikeye vermiş, sonra şenlik şatafatla kız ile yiğidi yola salmış.

Onlar birkaç gün yol yürüdükten sonra, boynuzlu şehzadenin yurduna yaklaşmışlar, lakin kaçma fırsatını bulamamışlar. Eğer saraya girseler, iş daha da zor olacak. Şehzade yine melikeye (288):

— Siz sarayın kapısına vardığınızda, kendi elinizle yedi tabak altın parayı kalabalığın başından çevirip saçmadan, saraya giremem deyin. Onlar çaresizce dileğinizi kabul edecekler. Altın parayı öfkeyle yere saçın, sonra oradaki şehzadeden başlayarak bütün vezir ve ulemanın bunları toplamasını isteyin. Çaresizce onu da yapacaklar. Onlar altın parayla meşgul olunca, biz ağaç ata binip kaçacağız, deyip öğüt vermiş.

Tam saray kapısına geldiklerinde, melike şehzadenin dediği doğrultuda talepte bulunmuş, saraydakiler çaresizce kabul etmişler (289).

Onlar altın paraları toplarken, şehzade ile melike ağaç ata binmişler ve atın sağ kulağını bir çevirip göğe ok gibi uçup çıkmışlar. Diğer insanlar ise şaşırarak göğe bakakalmışlar. Böylece bu ikisi şehzadenin yurduna selamete uçup gelmişler.

Padişah oğlundan ayrıldıktan sonra, gece gündüz ah çekip delirmiş. Bütün bunların sebebi olarak ağaç atı yapan adamı görmüş ve onu zindana atmış. Sonunda onu şehirdeki büyük kapıya çivilemeye karar vermiş. Şehzade, marangozu kapıya çivilemek için alıp götürecekleri vakit yurduna gelmiş. Şehzade gelir gelmez babasına marangozyı sormuş. Sonra ağaç atın sırrını anlatmış ve bu at olmasaydı çok işini göremeyecek, bu kadar güzel ve böyle akıllı bir melikeye sahip olamayacağını söyleyerek, marangoza bundan dolayı hediye vermek istediğini söylemiş. Babası şehzadenin bu sözünü duyduktan sonra, marangozu haksız yere cezalandırdığı için pek utanmış ve şehzadenin

talebine göre derhal marangozu serbest bırakmış. Şehzade hemen marangoz ile görüşüp, onu saraya getirmiş. Padişah marangozdan defalarca af dilemiş ve çok para vermiş, hünerini daha da geliştirmesi için davet etmiş. Bütün yurdu davet edip şehzade ile melikenin kırk gece gündüz süren toyunu yapmış. Padişah yaşlandığı için, oğlunu kendi tahtına geçirmiş (290).

5. Ak Bekeş İle Boz Yiğit⁷⁸

Evvel zamanda batıdaki bir büyük yurtta yeri uçsuz bucaksız, malı mülkü hayvanı sayısız, serveti hesapsız, mertlik ve cömertlikle yedi iklime ünü yayılan bir bay yaşar imiş. O bayın kıymetli bir oğlu ve itibarlı bir kızı var imiş. Oğlunun ismi Boz Yiğit olup boylu poslu, güçlü, kuvvetli, mert, cömert biri imiş; el yurt içinde “Boz Yiğit Batur” diye hürmetle anılmış.

Boz Yiğit Batur’un kendiyle akran kırk dostu var imiş. Onlar gün boyu soylu atlara binip av avlayarak gezip eğlenirlermiş, günleri merasim ziyafet ile mutlu mesut geçermiş. Boz Yiğit Batur on yedi yaşını doldurduğunda gece gündüz sefere çıksa da uykusu gelmezmiş, o nice pehlivanlarla güreşe de aklına yorgunluk gelmezmiş. Bir kez uyduğunda ise yedi gün yedi gece uyuyan acayip bir pehlivan imiş.

Bir gün Boz Yiğit Batur kırk dostu ile ava çıkmış; yürüye yürüye etrafı gür ağaçlarla kaplı, iki yanı gül ve çiçeklerle sarılı, (166) dupduru suları dalgalanıp duran bir derya boyuna gelmiş. Bu yerin havası temiz, manzarası güzel olduğundan Boz Yiğit’in hoşuna gitmiş. O, dostlarıyla inip burada dinlenmiş. Boz Yiğit çadırın içinde çay içip otururken bir serçe pır diye uçarak gelip ağacın dalına konmuş ve hüzünlü bir avazla ötmeye başlamış. Boz Yiğit serçenin ötüşüne mest olup bir yana büzülmüş ve uyuyakalmış. Bu şekilde uyumasıyla yedi gün geçmiş, on gün geçmiş, bir ay geçmiş, uyanmadan uyuyuvermiş. Dostları da onu uyandırmadan beklemişler. Boz Yiğit acayip bir rüya görmüş, rüyasında o, soylu Ak Boz ata binerek, eline ak şahini kondurarak, başına ak sarık sarıp, üstüne sarı kaftanı giyip, yanında da Zülfikâr asılı olarak öylesine

⁷⁸ Ak Békeş Bilen Boz Yigit. Yarıl Taşım Yarıl. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurrahim Ebey; Eñmet Emin. Urumçi. Şıncan Halk Neşriyatı, 2006, ss. 166-205.

büyük bir hasbahçeye girmiş. Birdenbire önündeki gülzarlık içinden ay yüzlü, ahu gözlü, kalem kaşlı, sümbül saçlı bir güzel çıkıp ona selam vermiş. Boz Yiğit de selama karşılık vermiş. Deminki güzel ona bir deste gül sunarak:

— Ah! Boz Yiğit Batur, aşk hasretiyle yanıp yolunuza intizar olalı çok oldu, yüzünüzü görmek ne kadar zormuş, deyip gülmüş.

— Siz kimsiniz, diye sormuş Boz Yiğit.

— Doğu padişahının tek melikesi Ak Bekeş'im, diye cevap vermiş kız. Boz Yiğit:

— Ak Bekeş, diye bağırarak uyanmış. Boz Yiğit gözünü açıp bakmış ki çadırın içinde yatmaktaymış, karşıda samimi dostu Kalte* Boz terini (167) silip, yelpazeleyerek serinletmeye çalışıyormuş. Boz Yiğit Kalte Boz'a kendisinin kaç günden beridir uyumakta olduğunu sormuş, Kalte Boz:

— Kırk gün oldu, diye cevap vermiş.

Boz Yiğit o gün kırk dostuyla evine geri dönmüş, geri döndüğünde rüyasında ayan olan melike Ak Bekeş'in ateşinden gözüne uyku girmez boğazından yemek geçmez olmuş. Öyle hayallere dalmış, ne yapacağını bilmez halde yaptıklarını hatırlamadan, sessiz sedasız, oyunsuz, neşesiz geçmiş günleri.

Boz Yiğit'in atası oğlundaki bu değişimden dolayı kederlenmiş. Onu çağırıp halini ahvalini sormuş, ama doyurucu bir cevap alamamış, sonunda Kalte Boz aracılığıyla oğlundaki gamın hasretin sırnı çözmek istemiş. Bir gün Kalte Boz, Boz Yiğit Batur'un yalnız kaldığı bir vakti kollayarak yanına girip dertleşmiş. Dertleşe dertleşe sonunda Boz Yiğit Kalte Boz'a:

—Yurttan çıkmadan gezmekten sıkıldım, sefere çıkıp başka yurtları gezesim geldi. Dostlar buna ne diyecekler, diye fikrini sormuş.

* Kalte: Kısa

Kalte Boz kalan dostlarına bunu (168) ulaştırmış, bu söz onlara yağ gibi gelmiş, çabucak atlanmışlar. Boz Yiğit atasının karşısına girip kendi arzusunu, dileğini beyan etmiş, atası:

— Oğlum sen daha küçüksün, uzun seferin çilesini bilmezsin, biraz daha sabret, yaşın birazcık daha büyüdüğünde iyi bir hazırlık yaptıktan sonra yola salarım seni, olmasa kendim sana yoldaş olup seninle gelirim, deyip onun teklifini kabul etmemiş.

Boz Yiğit atasına tekrar tekrar yalvararak, cihanı gezip başka yurtları görüp gelme talebinde direktmiş. Değerli oğlunun ricasını kıramayan atası çaresizce Boz Yiğit'in dediğini yapmasına izin vererek kırk katırlık altın gümüş hazırlayıp vermiş ve oğlunu zar zar ağlayarak yola salmış.

Boz Yiğit atası, anası, soyu sopu, eli yurduyla vedalaşmış, kırk dostunu yanına almış, kırk katırı sürüp, batı tarafını hedefleyerek sefere atlanmış. Onlar bir gece gündüz yol yürüdükten sonra insansız çöldeki bir konağa gelip gecelemitler. Gece yarısı olduğunda Boz Yiğit'in otuz dokuz dostu Boz Yiğit ile Kalte Boz'u bağılayıp, mallarının yarısını alarak kaçıp gitmitler. Boz Yiğit Kalte Boz'a:

— Dostlarımdan malıma ortak olan otuz dokuzu alacaklarını alarak kaçıp gitti, günün birinde sen de böyle yapacak mısın, diye sormuş, Kalte Boz:

— Ben öyle vefasız, yüzsüzlerden değılim. Ben sana can dostu oldum, ben senden asla ayrılmayacağım, gülsen (169) birlikte güleceğim, ağlasan birlikte ağlayacağım, çekecek varsa birlikte çekeceğiz, daim seni muhafaza edeceğim, diye ant içmiş. Boz Yiğit Kalte Boz'un cevabına sevinmiş ve ona daha da güvenle bağlanmış.

Onlar kalan mallarını alarak sefere devam etmitler. O günün akşamı bir kervansarayaya inmiş. Boz Yiğit hancıdan Ak Bekeş'in yurduna ne kadar uzaklıkta olduğunu sormuş, hancı:

— Ay yüzlü Melike Ak Bekeş'in yurdu cihanın o tarafında, gitmeye niyetlendinsen, demir ayakkabı ve demir asa yaptır, demir ayakkabının altı karganın gözü gibi delindiğinde, demir asan yıpranıp çiğ* gibi kaldığında ulaşırsın, diye cevap vermiş.

Boz Yiğit ertesi gün şehre girip hem kendisine hem de Kalte Boz'a demir ayakkabı ve demir asa yaptırıp seferine devam etmiş. Onlar dağları aşmışlar, deryaları geçmişler, çölleri gezmişler, birçok şehri arkalarında bırakmışlar, kâh aç kâh susuz kâh kötü havada kalmışlar, yine de kararlarından geri dönmeden yürümüşler. Bir gün onlar bir ormanda koyun sürüsünü sürüp giden bir ak sakallı ihtiyara rastlamışlar.

— Esalamün aleyküm dede, diye selam vermiş ve sormuş:

Bu koyunlarını sürüp nereye götürüyorsunuz?

—Ve aleykümselam oğullarım, nereye götüreceğim, padişahımız, Ak Bekeş isimli tek kızını evlendirmek istiyor, koyunlarımı onun toyu için götürüyorum, demiş ihtiyar çoban (170).

— Ak Bekeş'i kime veriyor, diye sormuş Boz Yiğit.

— Ey oğlum! Sizler bilmezsiniz, yurdumuza Alakarak Çalakarak denen deli dolu tayfalar ayak basıp girdi. Onların kırk sergerdesi Bekeşhan'ı almak için kavga edip durmaktalar. Daha kimin alacağı belli değil, lakin toy çoktan başladı, demiş ihtiyar çoban.

— Padişahınız, Ak Bekeş'i bana vermeyi kabul eder mi, diye sormuş Boz Yiğit.

— Neyini soruyorsun oğlum, sen nice şehzadelerden geri kalmayacak pehlivan vasıflı bir yiğitsin, lâkin onların dişine denk değilsin, onların askerlerinin haddi hesabı yok. Padişahımız kızını sana vermek istese de Çalakaraklardan korktuğundan vermeyebilir, demiş ihtiyar. Boz Yiğit:

— Ak Bekeş'in yurduna kaç günde ulaşabiliriz, diye sormuş ihtiyar çoban:

— Ayağındaki demir ayakkabının altı karganın gözü gibi delindiğinde, elindeki demir asan çiğ gibi kaldığında ulaşırsın, diye cevap vermiş.

* çiğ: bozkırda yetişen bir bitki

Boz Yiğit ile Kalte Boz seferine yine devam etmişler. Birkaç gün sonra onlar bir ormanda ot toplayan bir yaşlı kadına rastlamışlar. Onlar yaşlı kadına selam verdikten sonra:

— Nene, bu yaşıınızda ormanda ne yapıyorsunuz, diye sormuşlar. Yaşlı kadın:
(171)

— Ey oğullarım, ne yapayım, Bekeşhan kızımın toyu için ot topluyorum, diye cevap vermiş.

Ak Bekeş'i arayıp bulursam, Çalakaraklardan kaçıp bana varmayı kabul eder mi, diye sormuş Boz Yiğit.

— Senin gibi şahin sıfatlı yiğide varmayacak da kime varacak, yavrum? Lâkin şimdi Bekeşhan ateş içinde kaldı. Binlerce Çalakarak Bekeşhan'ı almak için dövüşüyor. Oraya giderseniz Çalakarakla dövüşebilir misiniz, demiş yaşlı kadın.

— Bekeşhan'ın yurduna ne zaman ulaşabiliriz nine, diye sormuş Boz Yiğit.

— Demir ayakkabın karganın gözü gibi delindiğinde, demir asan çiğ gibi kaldığında vardın demektir yavrum, demiş yaşlı kadın.

Boz Yiğit moral bulmuş ve bir kadırdaki altını, gümüşü yaşlı kadına vermiş ve yola revan olmuş. Onlar çok yol yürümüşler. Giderken Boz Yiğit'in tabanı "çim" etmiş, demir ayakkabısını çıkarıp bakmış ki ayakkabısının altında karganın gözü büyüklüğünde delik durmaktaymış, bu delikten tabana diken saplanmış. Asaya bakmış, asa yıpranıp çiğ gibi olmuş. Boz Yiğit ile Kalte Boz, Ak Bekeş'in yurduna gelmek üzereyiz, deyip adımlarını daha da hızlandırmışlar. Onlar şehrin yakınına geldiklerinde, giyimleri farklı, sözleri konuşması yabancı, ok, yay, kılıç, kalkanlarla donanmış, yüzlerinden öfke yağıp duran bölük bölük askerlerle karşılaşmışlar (172).

Boz Yiğit ile Kalte Boz şehir dışında gizli bir yer bulup saklanıp dinlenmişler. Boz Yiğit Kalte Boz'u dinlenmeye bırakıp, kendisi şehre girip durumu araştırmış. Şehrin içi insan denizine dönüşmüş. Çalakaraklardan bir kısmı söz dalaşına girişmişler. Şehir ahalisi gamlı, tüccarlar telaşlı, saray çalışanları ise koşuşturup durmaktaymış. Boz Yiğit büyük kazanın altına ateş atıp oturan bir yaşlı adama:

— Ey büyük baba, şehriniz niçin böyle telaşlı, diye sormuş. Deminki kişi:

— Ey yavrum, başka yurttan gelen birine benziyorsunuz. Yurdumuz sakın, mamur, güzel yurt idi. Padişahımızın Ak Bekeş isimlik kızının ününü duyan, uzak yurtlardan Alakara-Çalakararak denen tayfanın sergerdeleri Bekeşhan'ı paylaşmak için çekişmekte. Padişahımız Çalakarakların gücünden korktuğundan onların bütün taleplerini kabul etti. Bekeşhan Çalakarakları kabul etmediğinden, Çalakaraklar onu kaçmaması için kat kat duvarları olan bir evin içine hapsedtiler. Saray cariyelerinden başka hiçbir insan o yerin yakınına varamaz. Bekeşhan'ın hapsedildiği evin etrafını Çalakararak askerleri beklemekte, diye anlatmış.

Boz Yiğit konakladığı yere geri gelmiş. Derviş kılığına girip, Ak Bekeş'in hapsedildiği hücrenin etrafını dolaşmış (173). Bir ara saray cariyelerinden biri çıkmış:

— Ey dilenci, buradan çabuk git, burası senin sadaka dileneceğin yer değil, eğer Çalakaraklar görürse kellenden ayrılırsın, demiş. Boz Yiğit:

— Ben sadaka dilemek için gelen dilenci değilim, ben Çin-Maçin şehrinde gelen müneccimim, yıldızlara bakıp insanoğlunun geçmişlerini bilirim. Ben şehir-i Maçin'de yaşarken melike Ak Bekeş'in yıldızının değişmekte olduğunu sezip özel olarak geldim. Beni Ak Bekeş hanımla bir görüşürsen, diye rica etmiş. Cariye:

— Ey dilenci, Melike Ak Bekeş hanıma hiçbir şey olduğu yok, sen zahmet etme, derhal başka insanları bulup onların falına bak, deyip Boz Yiğit'i bir an önce gitmeye zorlamış.

Boz Yiğit: “Ak Bekeş hanımla görüşmesem kesinlikle olmaz” diye tutturmuş, cariyeler arkasını dönüp odaya girmişler. Deminki cariye bir süre sonra (174) bir kaba yemek doldurarak çıkagelmiş, Boz Yiğit yemeğe bakmamış bile cariye geri gitmiş, bir süre sonra yine iki altın alarak çıkmış ve Boz Yiğit'e uzatmış. Boz Yiğit altına bir bakış bile atmamış. Cariye:

— Ey dilenci, Ak Bekeş Hanım sana acayip şahane yemek çıkardı, yemedin, altın sadaka verdi, almadın. Şimdi seni razı etmek için başka çare kalmadı. Ak Bekeş Hanım

ile şimdi sen değil, kendi atası anasının bile görüşmesine izin verilmezken, sen nasıl göreceksin, geri dön, demiş.

Boz Yiğit cariyenin eline üç altın tutuşturup koynunda küçük bir düğümü çıkarmış:

— Başkalarına göstermeden bu emaneti melike Ak Bekeş'e ulaştırıp, Batı diyarından yüzünüze teşna olan Boz Yiğit Batur gemiş deyin, demiş.

Deminki cariyeye geri gitmiş, biraz sonra elinde bohçayla çıkmış ve:

— Ey derviş, Ak Bekeş Hanım, adının işlendiği altın yüzüğü gördükten sonra kadın gibi giyinip akşam vakti arka pencere tarafına gelsin dedi, demiş.

Boz Yiğit bohçayı alarak Kalte Boz'un yanına geri gelmiş ve hemen kıyafetini değiştirmiş ve karanlık çöktüğünde, Ak Bekeş'in olduğu evin arka penceresinin yanında hazır olmuş.

Çalakaraklar Bekeşhan'ın gece kaçacağından (175) endişelendiklerinden, pencereyi sıkıca kapatmışlar. Boz Yiğit Batur, çuvaldız ile damı oyarak delik açmaya başlamış. Damın bir katını destikten sonra Békeş de evin içinden iğneyle damı kazmaya başlamış. Boz Yiğit yârin âşkıyla parçalanıp, damı delerken alçak sesle şarkı söylemiş:

O yana geçin, kızcağız,

Bu yana geçin, kızcağız,

Boyunuzun şeklini

Görse idim, kızcağız,

Ak Bekeş ev içinde durup şarkıyla cevap vermiş:

Ne diyor bu abi,

Nazik mi diyor abi.

Söğüt dalını

Görmemiş mi bu abi.

Boz Yiğit şarkısına devam etmiş:

O yana geçin, kızcağız,

Bu yana geçin, kızcağız,

Kara sümbül saçınızı

Bir göreyim kızcağız,

Ak Bekeş:

Ne diyor bu abi,

Nazik diyor bu abi.

Aygır atın kuyruğunu

Görmemiş mi bu abi. (176)

Boz Yiğit:

O yana geçin, kızcağız,

Bu yana geçin, kızcağız,

Yıldıza benzer gözünüzü

Bir göreyim kızcağız,

Ak Bekeş:

Ne diyor bu abi,

Göreyim mi diyor bu abi.

Tanda nurlu çolpanı

Görmemiş mi bu abi.

Boz Yiğit:

O yana geçin, kızcağız,

Bu yana geçin, kızıcağız,

Eğimli kara kaşınızı

Bir göreyim kızıcağız,

Ak Bekeş:

Ne diyor bu abi,

Neler diyor bu abi.

Bu ana kadar kunduzu

Görmemiş mi bu abi.

Boz Yiğit:

O yana geçin, kızıcağız,

Bu yana geçin, kızıcağız,

Kara kara kirpiklerinizi

Bir göreyim kızıcağız,

Ak Bekeş:

Ne diyor bu abi,

Neler diyor bu abi.

Kırda kara kiyakı

Görmemiş mi bu abi.

Boz Yiğit:

O yana geçin, kızıcağız,

Bu yana geçin, kızıcağız,

Gül gibi güzel hüsnünüzü

Bir göreyim kızcağız,

Ak Bekeş:

Ne diyor bu abi,

Göreyim mi diyor bu abi.

On dört günlük dolunayı

Görmemiş mi bu abi.

Boz Yiğit yine kendinden geçmiş. O kendisine gelince delme işini daha da hızlandırmış, sonunda iki taraftan oyulan damdan delik açılmış, âşık maşukların nefesi kavuşmuş. Bu sırada ev içindeki cariyeler de Çalakaralar da uykuya gark olmuş. Boz Yiğit Ak Bekeş'i delikten çekerek çıkarmış, Çalakaraların soylu atlarından ikisini çözerak binip kaçmışlar. Çalakaraların muhafızı atın toynaklarının sesiyle sıçrayarak uyanıp yaygara koparmış. Çadırlarda mest olup yatan Çalakaralar sergerdeleri, askerleri yığıp arkasından kovalamışlar.

Boz Yiğit Ak Bekeş'i alarak Kalte Boz'un karşısına gelmiş ve Kalte Boz ile mallarını alarak, boş çadırın içine katırlardan birini bağlamışlar ve mısır (178) konulan torbayı başına geçirip kaçmışlar. Çalakaralar izleri takip ederek gelmişler ki Boz Yiğit'in çadırı içinde "karas kurus", "düpür düpür" sesler duyulmaktaymış. Çalakaralar, Boz Yiğit çadırın içinde dövüşe hazırlanıyor kuşkusıyla derhal kendilerini sağlama alarak boş çadırı ok yağmuruna tutmuşlar. Yedi gün yedi gece geçtikten sonra girip bakmışlar ki çadırın içinde bir ölü katır yatmaktaymış. Çalakaralar aldatıldıklarını anlayarak öfkeyle takip etmeye devam etmişler. Boz Yiğit, Ak Bekeş, Kalte Boz yedi gün yedi gece yol yürüdükten sonra bir handa dinlenmişler. Yola çıkmadan önce Boz Yiğit yolun kenarındaki ağacın çomağına kalpağını giydirip yola revan olmuş.

Çalakaralar can havliyle takip ederek gelmişler, bakmışlar ki yol kenarındaki ağacın arkasında bir insan gizli gizli gözetliyormuş. Yine yedi gece gündüz ok yağdırmışlar, lâkin deminki insan yere düşmeden durmaktaymış. Varıp bakmışlar ki bu kalpak imiş. Çalakaralar elem içinde: "Bizi iki sefer ahmak yerine konulup çok cefa

çektik. Ak Bekeş'i de elimizden kaçırdık. Şimdi yine devam etsek daha da büyük zarar göreceğiz, geri dönüp başka çare bulalım.” deyip geri dönmüşler.

Şimdi sözü boz yiğitlerden verelim:

Boz yiğitler Çalakaraları kandırdıktan sonra rahat bir şekilde kırk gece gündüz yol yürüyüp kendi yurduna ulaşmışlar, atası, anası, soyu sopu, el yurt ile görüşmüşler. Boz Yiğit'in atası oğlunun ay yüzlü Ak Bekeş'i alarak (179) sağ salim geri döndüğüne sevinip kırk gece gündüz toy düzenleyip ele yurda yemek vermiş.

Yüz yüze görüşmeden birbirine gaibane âşık olan kız ile yiğit vuslata erişip, âşk ve muhabbetin huzurunu sürmüşler.

Göz kapatıp açıncaya kadar aradan üç yıl geçmiş. Boz Yiğit Ak Bekeş'ten ikiz evlat sahibi olmuş. İkizlerin büyüğü gün gibi nurlu oğul, küçüğü ay gibi güzel kız imiş. Bu yüzden oğula “Günzade”, kıza “Ayzade” isimini koymuşlar. İki yavru aydan aya, günden güne büyümeye başlamışlar.

Çalakar sergerdeleri Ak Bekeş'ten mahrum kalınca gazap ve elem içinde kalarak birbiriyle kıyasıya dövüşmüşler. Sonunda Ak Bekeş'in atasını, anasını insan ayağının basmadığı çöle sürüp, elini yurdunu talan etmişler, sonra sihir büyüde usta, hilede şeytanı azdıran bir kempiri bulup, onun eteğini altın gümüşle doldurmuşlar ve kendi derdini elemini döküp ona fikir sormuşlar. Cadı kempir eteğindeki altın ve gümüşleri görüp mutluluktan dokuz kes eğilerek:

— Ey ahmak baturlarım, bu kadar basit bir işi de mi dert ediyorsunuz? Maksudınız Ak Bekeş'i ele geçirmek ise onun çaresi çok kolay, demiş. Çalkarak sergerdeleri:

— Bunun çaresi ne, diye sormuşlar. Kempir*: (180)

— Şimdi Boz Yiğit Batur Ak Bekeş'ten iki çocuk sahibi oldu, günleri gamsız av avlayarak geçmektedir. Bekeşhan ise iki çocuğunun yanında, günlerini çocuklarına bakarak sıkılarak geçirmektedir. Siz bana yeteri kadar azık hazırlayın, kalanını kendim ayarlarım, demiş.

* Kempir: yaşlı cadı

Çalakararak sergerdeleri kempirin gösterdiği doğrultuda hazırlık yapıp yola çıkmışlar.

Şimdi Boz Yiğit Batur’a gelelim. O her gün dostu Kalte Boz’u alarak ava çıkıp gönül eğlendiriyormuş. Bir gün onlar av bulmak için insan ayağının değmediği uçsuz bucaksız kumlar ortasındaki bir ormana gelmişler. Yakınlarda geyik bir yana bir tavşan bile görünmüyormuş, araya araya bir kum tepesine çıkmışlar. Boz Yiğit Batur okunu yayını alıp nişan alınca ilerdeki tilki ona bakıp bir gülümsemiş ve hemen kaçmış. Boz Yiğit Batur atını dörtnala sürüp tilkinin peşinden takip etmişler, takip ede ede koşup gitmiş. Bir çalılığa geldiğinde tilki “şart” edip çalılıkların arasına dalmış ve gözden kaybolmuş. Boz Yiğit tilkiyi takip ederek bir tepeden inerken atı ürkmüş ve Boz Yiğit’i yere düşürmüş, homurdanarak sıçramış ve fırlayarak çekip gitmiş. Boz Yiğit sinirlenerek yerinden doğrulup bakmış ki gözünün önünde ayağı elleri sıkıca (181) bağlanmış, dudakları yarılmış ve yüzünün kanı çekilmiş sefil giyimli bir yaşlı kadın şuursuzca yatmaktaymış. Boz Yiğit Batur yaşlı kadının karşısına varıp onu bağlarından kurtarmış, tulumdan su alarak su vermiş. Bir süre sonra yaşlı kadın kendisine gelip gözlerini açmış ve:

— Hey vefasız dünya, hey cefa çeken canım, diye ah çekmiş. Boz Yiğit Batur yaşlı kadına dönerek:

— Ey ana, niçin bu hale düştün, diye sormuş.

— Neyini soruyorsun yavrum, benim de tıpkı sana benzer yedi organı sağlam, pehlivan sıfatlı tek bir oğlum var idi. Kendim yemeyip yedirdim, giymeyip giydirdim, büyüttüm. O vefasız bedbaht evlenip ev bark sahibi (182) olduktan sonra beni kovdu. Ettiklerine rağmen bağrımdan düşen yavrumdur diye yemeğini pişirdim, çamaşırlarını yıkadım, evini süpürdüm, yamasını yamadım. Ama oğlum karısının sözüne uydu, bana avluda bekleyen it kadar bile değer vermedi. Bir gün gelinim: “Beni istiyorsan ananı yok et, ananı istiyorsan beni yok et.” diye yakasına yapıştı. Oğlum hemen benim ayaklarımı, ellerimi bağlayarak beni işte şu çöle bırakıp gitti, deyip ağlayarak derdini dökmüş yaşlı kadın. Boz Yiğit yaşlı kadına acımış. O, yaşlı kadına:

— Şimdi ne yapalım, diye sormuş. Yaşlı kadın:

— Gitmek istesem başımı sokacak mekânım yok, ölmek istesem can tatlı. Bir insaflı kişiye rastlarsam, çocuklarına bakıp, çamaşırlarını yıkayıp hizmet etsem diyorum, demiş. Boz Yiğit:

— Ey ana, beni yabancı olarak görmezsen evime gidip hatunuma çocuklarıma yoldaş ol. Sizi kendi anamız gibi kabul ederiz, demiş. Bu söz yaşlı kadına yağ gibi gelmiş. O bunu kabul etmiş.

Boz Yiğit Batur atını tutup getirerek, yaşlı kadını ata bindirmeye çalışmış ama zeki at, zıplayarak, huzursuzlanarak yaşlı kadını kendisine yaklaştırmamış. Boz Yiğit bin bir zorlukla soylu atın gemini sıkı tutup yaşlı kadını bindirmiş, soylu at bir sıçrayışla yaşlı kadını yere çalmış. Boz Yiğit öfkeden atını yorulana kadar kamçlamış, yaşlı kadını yine eyere almış ama soylu at sıçrayarak (183) yaşlı kadını yine yere çalmış. Bu esnada Kalte Boz çıkıp gelmiş. Boz Yiğit ile Kalte Boz yaşlı kadını Kalte Boz'un atına bindirmeye çalışmışlar. Ama Kalte Boz'un atı da onu tekmeleyip bindirmemiş. Boz Yiğit ile Kalte Boz asil atı sıkıca bağlayarak, yaşlı kadını binbir güçlükle bindirip eyere bağlamışlar.

Boz yiğitler yaşlı kadını alıp getirdiğinde, Ak Bekeş yola çıkıp yolu gözlemekteymiş. Ak Bekeş yaşlı kadını görünce teni ürpermiş, canı sıkılmış ama hiçbir şey dememiş. Akşamüzeri Boz Yiğit'e:

— Bu kempir tuhaf, birer kötülük getirmesinden endişeleniyorum, demiş. Boz Yiğit:

— Bu oğlu ve gelini tarafından hor görülüp terk edilmiş başı dertte aciz yaşlı kadın idi. Şimdi onu biz de kovarsak hali vakti daha da kötü olacak. Bizim halimiz vaktimiz iyidir, evimizin bir köşesinde kalır. Size yoldaş, çocuklarımıza da göz kulak olur. O da rızkını bulup yer, demiş.

Yaşlı kadın Boz Yiğit ile Ak Bekeş'in sohbetini gizlice dinlemiş. Ertesi günden itibaren yaşlı kadın tan süzülmeden önce avluyu, salonu tertemiz süpürüp su serpmiş, yerleri döşekleri toplayıp kahvaltı hazırlamış. Ak Bekeş'in başını gözünü yıkayıp taramış, iki çocuğunun saçını kesmiş, gündüz Ak Bekeş'e yoldaş olup sohbet ederken el işi yapmış, çocukları oynatmış, tatlı sözlerle Ak Bekeş'in gönlünü almış, böyle yaparak, (184) çok geçmeden bu ailenin annesine dönüşmüş.

Boz Yiğit ailesinin durumundan memnun olduğundan ava eğlenceye dalmış

Aradan yarım yıl geçmiş. Bir gün yaşlı kadın Ak Bekeş'in saçını tararken, bir tel saçını yolmuş, Ak Bekeş "vay can!" deyince, yaşlı kadın yeninden bir tel ak saçı çıkarmış:

— Ey bahtsız kızım, Boz Yiğit'e varmadan önce cemalin ay gibi nurlu, gül gibi güzel, endamın dal gibi hoş biçimliydi. Boz Yiğit seni nikâhına aldıktan sonra oyuna eğlenceye dalıp eve uğramaz oldu, seninle de hiç ilgilenmiyor. Kesinlikle senin kabahatin yok. İşte bak, kunduz gibi kara sümbül saçın ağarmaya başlamış. Şimdiden böyle ise sonra nasıl olur? Hey kızım, aslında Boz Yiğit'e varmayıp da şehzadelerden birine varmış olsaydın devlet görüp, huzur içinde yaşardın, demiş (185).

— Ey ana, neler diyorsun? Boz Yiğit'siz geçen günüm ölüme denktir, bu sözü sakın bir daha ağzına alma, demiş.

Ak Bekeş'ten azar işitince planı suya düşen yaşlı kadın yalakalık edip:

— Aferin, akıllı kızım, Boz Yiğit baturuma olan sadakatinin ne kadar olduğunu sınavıp bakayım dedim, kafana takmayasın, diye kendini aklamış.

Günler geçmiş, aylar geçmiş. Yaşlı kadın bin bir türlü hileyle Boz Yiğit, Ak Bekeş ve onların iki çocuğunun dikkatini çekip güvenini kazanmış. Boz Yiğit bir kaç günlük ava çıkıp gittiği günlerin birinde, yaşlı kadın Ak Bekeş'i avluya çıkarıp başına bakmış. Ak Bekeş yaşlı kadının kucığına başını koyunca, yaşlı kadının karnından "çün çün" eden sesler çıkmış. Ak Bekeş korkmuş:

— Aman Tanrım, bu nasıl iş ana, diye sormuş. Yaşlı kadın derin derin nefes alarak:

— Vay yavrum, ne iş olacak? Bu çün çün denen bir hastalıktır, demiş.

— Böyle hastalık olur mu ana, o nasıl bir hastalık, diye sormuş Ak Bekeş.

— Çün-çün denen hastalık, gençliğinde kocasından rahat yüzü görmeyen, yaşlandığında çocuklarından vefa görmeyen, (186) kocasını diye atası ve anasının sevgi ve şefkatine cevap vermeyen cahil kadının yakalanacağı lanetli bir hastalıktır. Hüda bana

verdiği bu hastalığı, kimseye vermesin, deyip ağlamaya başlamış yaşlı kadın. Yaşlı kadının sözlerini duyan Ak Bekeş'in yüreği sızlamış.

Aslında yaşlı kadın, Ak Bekeş'i Boz Yiğit'e olan bağlılığından vazgeçirmek için içine iki civciv koymuş.

Aradan yine bir yıl geçtikten sonra bir gün yaşlı kadın ak aygırın kuyruğundan bir tutam yolmuş. İp eğirmek için yolduğu bu yumaktan bir kucak alıp Ak Bekeş'in önüne atmış.

— İşte şuna bak, Bekeşhan kızım, demiş kempir. Atanızdan ananızdan ayrılalı uzun yıllar oldu, oğlun kızın da seninle aynı boya ulaştı. Derdinle ağlayarak biçare atanızın sakalı ağarıp işte şu ak aygırın kuyruğu gibi ağarmıştır. Dertli ananızın saçları işte şu yumak gibi yıpranmıştır. Siz bir koca için atanız ve ananızın haliyle ilgilenmezseniz kıyamette nasıl cevap vereceksiniz?

Yaşlı kadının acıklı sözleriyle göz önünde duran kuyruk ve yumaklar Ak Bekeş'e atası ve anasının sevgisini hatırlatmış ve hüzünlenmiş. Yaşlı kadın daha da kızıştırıp:

— Kızım “Canın olduğu yerde kaza var, ölmeyen canda ümit var.” demiştir. Atanız ve ananız hayattayken bir an önce onları yoklamalısınız sonra atanız ve ananız (187) ecelleri yetip ölseler, pişman olsanız da faydası yok, demiş. Ak Bekeş ağlayarak:

— Ana, eğer Boz Yiğit Çalakaraklardan korumak için beni alıp yurduma götürmeyi kabul etmezse ne yaparım, demiş. Yaşlı kadın:

— Onun bahanesi kolay, böyle yapın, deyip yolunu öğretmiş.

Boz Yiğit her gün avdan geri döndüğünde, Ak Bekeş Günzade ile Ayzade'yi beraberine alarak onu karşılamaya çıkarmış. Bir gün Boz Yiğit avdan dönünce, Ak Bekeş onu karşılamaya çıkmamış. Buna şaşırان Boz Yiğit:

— Ak Bekeş diye çağırmış. Evin içinden ses çıkmamış.

— Ak Bekeş, diye bağırmış Boz Yiğit. Yine hiçbir işaret yokmuş. Boz Yiğit öfkeyle şahinini yere atmış, şahinnin bağı yarılıp ölmüş.

— Ak Bekeş, diye üçüncü sefer bağırmış Boz Yiğit. Cevap gelmemiş.

Karısının edepsizliği ağırına giden Boz Yiğit öfkeyle eve girmiş, Ak Bekeş döşek üstünde yayılıp yüzükoyun yatmaktaymış.

— Ne oldu size, diye sormuş Boz Yiğit. Ak Bekeş bir tek söz söylemeden sırtını dönüp yatmış.

— Ben seninle konuşuyorum, demiş Boz Yiğit. Ak Bekeş onun yakasına yapışarak:

— Ey Boz Yiğit, beni nikâhınıza alırken şöyle oldum, (188) böyle oldum, diye mırıldanıyordunuz, şimdi bugüne geldiğimizde benimle ilgilenmiyorsunuz, her gün ava eğlenceye koşuyorsunuz. Sadece siz mi eğleneceksiniz? Şunlara bakın, benim derdimle atamın sakalı ağarıp böyle olmuş, dertli anamın saçları yıpranıp böyle olmuş. Dört beş yıldan beri beni yurduma götürmediniz, atasına, anasına bir götür eyim demediniz, ben acaba sizin neyinizim, deyip ak aygırın kuyruğu ile bir kucak yumağı Boz Yiğit'in önüne atıp hıçkırarak ağlamış.

Boz Yiğit düşünmüş ki Ak Bekeş'in söyledikleri doğru. O, Bekeş'ten af dilemiş, Ak Bekeş'in atasını ve anasını yoklayamama sebeplerini izah etmiş. Ak Bekeş yiğidi durdurmuş:

— Dediklerin eski sözler. Şimdi Çalakaraklar alacaklarını alarak yurtlarına geri dönmüşler. Atam ile anam benim derdimle üzülmüyorlarmış. Onları yaşarken varıp yoklamasam, ecelleri yetip ölüp gittiklerinde ağlayıp sızlamamın ne faydası var, demiş. Boz Yiğit:

— Atanız ve ananız cihanın öte ucundalar, böylesi uzun sefere iki çocuğumuz nasıl dayanır, demiş. Yaşlı kadın hemen:

— Vay canım yavrum, ne biçim konuşuyorsun? Ak Bekeşhan kızımı sevindirecekse, çocuklar için endişelenmeyin, ben ne güne duruyorum, demiş.

Boz Yiğit Ak Bekeş ile birlikte onun yurduna doğru sefere çıkmışlar. Yaşlı kadın, Günzade ile Ayzade'ye bakmak için kalmış (189).

Boz Yiğit'in atası, anası ne kadar engel olmaya çalışsalar da onları ikna edememişler. Boz Yiğit'in sihir yapabilen bir kız kardeşi var imiş, o ağabeyine zarar gelmesinden endişelenerek onları gizlice takip etmek istemiş. Ertesi gün Boz Yiğit iki evladını yaşlı kadına emanet edip atası, anasıyla vedalaşıp Bekeş'i alarak yola çıkmış. Biraz yol aldıktan sonra yol boyunda büyük alaca kaplan karşısına çıkıp yollarını kesmiş. Boz Yiğit kaplanı görüp:

O yana geç, kaplanım,

Bu yana geç, kaplanım

Bir okum değdiğinde,

Yok olursun kaplanım, diye nazım okumuş, kaplan derhal gözden kaybolmuş.

Boz Yiğit seferine devam etmiş yine bir süre yol aldıktan sonra yol üstünde bir arslan peyda olup, yol kesip gitmelerine izin vermemiş. Boz Yiğit:

O yana geç, aslanım,

Bu yana geç, aslanım

Bir okum değdiğinde,

Yok olursun aslanım, diye nazım okumuş.

Arslan nazmı duyunca derhal gözden kaybolmuş ve bir süre sonra Boz Yiğit'in kız kardeşine dönüşmüş: (190)

— Ey canım ağabeyim, atam anam o kadar yalvardı, ben de yalvardım söz dinlemedin. Kendine de ettin, atana ve anana da ettin, bana da ettin. Seni sefer için yola salan deminki yaşlı kadın aslında Çalakarakların gönderdikleri cadı imiş, lakin sen de Ak Bekeş de onun oynuna geldiniz, demiş.

Ak Bekeş bu sözü kendilerini yoldan çevirmek için söylenmiş bir yalan söz diye düşünmüş, kendi talebinden vazgeçmemiş.

Boz Yiğit ile Ak Bekeş sefere çıkmış, üçüncü gün bir uçsuz bucaksız kıra gelmişler. Yolda giderken, gayıptan: “Sen gidersen ben de gidemez miyim, bende bir can

varken, yiyecekten endişe duyar mıyım, içeceğim kan varken” denen söz duyulmuş. Onlar o yana bu yana bakmışlar, ne in ne cin görünmüş. Gökyüzüne baktıklarında ise deminki yaşlı kadının süpürgeye binip, Ayzade’yi önüne, Günzade’yi arkasına bindirip, önüne bakan Ayzade’nin başının etini yiyip, arkasına bakan Günzade’nin başının etini yiyip uçarak gittiğini görmüşler. Boz Yiğit ile Ak Bekeş o zaman yaşlı kadının aslında cadı olduğunu anlamışlar. Boz Yiğit kız kardeşinin sözüne inanmadığına çok pişman olmuş. Cadı çocukları he diye başının kemirerek, ağlatarak, uçup gözden kaybolmuş.

Boz Yiğit ile Ak Bekeş kırk gün kırk gece yol alıp sonunda Ak Bekeş’in yurduna ulaşmışlar, ulaşır ulaşmaz harabeyi görmüşler, şok olmuşlar, çünkü evvelki güzel, mamur şehirden eser kalmamış. Onlar yurt harabelerini gezerek, eski duvar ve tuğla yığınları (191) arasında birşey arayan bir aciz yaşlı kadına rastlamışlar. Yaşlı kadından Ak Bekeş’in şah atasını soruşturup ertesi gün bir çölün kenarında Ak Bekeş’in atası ile anasını bulmuşlar. Ak Bekeş’in atası anası Çalakarakların zulmü ve kızının ayrılık acısıyla çok ağladıkları için kör olmuşlar. Onlar Ak Bekeş ile Boz Yiğit’in sesini duyunca emekleyerek gelip, çocuklarına sarılarak zar zar ağlamışlar.

Boz Yiğit ile Ak Bekeş perişan hale düşen yaşlıların halinden haber alarak bir süre orada onlarla birlikte yaşamışlar. Yavaş yavaş iki yaşlının gözleri açılmış, çocuklarını görür olmuşlar.

Bir gün Ak Bekeş’in atası bir asil Ak Boz tulparı yedeğine alıp, ak şahini eline kondurup, bir ak sarık, yakalı kaftan ve Zülfikâr’ı alıp girmiş (192):

— Boz Yiğit Baturum, Ak Boz soylu at, ak şahin ve Zülfikâr benin değerli mirasım idi. Bunları elimde tutacak halim kalmadı. Onları size veriyorum. Şimdi siz evde durmayın ava çıkın, eğlenin, gönül açın. Erin kanadı attır, yoldaşı şahin ile Zülfikârdır. Hüda-ı teâlâ size medet versin, deyip bunları Boz Yiğit’e vermiş.

O günden itibaren Boz Yiğit Ak Boz soylu ata binip, ak şahinini bileğine kondurup, Zülfikâr’ı asıp ava çıkar olmuş. Çok geçmeden Kalte Boz Yiğit de çıkagelmiş. Onların günleri mutlu mesut geçmeye başlamış.

Günün birinde Boz Yiğit ile Kalte Boz ava çıkmış. O gün temmuz sıcağı tavan yapmış. Ormanı tandır gibi sıcak basmış. Onlar o yana gitmişler, bu yana gitmişler av

bulamamışlar. Boz Yiğit Batur sinirlenmiş, av ganimetine erişmeden dönmemeye karar vermiş ve Kalte Boz ile iki tarafa ayrılıp av aramaya başlamışlar.

Boz Yiğit av arayarak yürüye yürüye insan ayağının yetmediği bir koyu ormana gelmiş. O ne tarafa yürüyeceğini bilmeyip durduğunda, karşısına sakalları süt gibi ağaran, yüzü nurlanıp duran temiz yüzlü bir ihtiyar çıkmış. Boz Yiğit soylu atından inip ihtiyara selam vermiş. İhtiyar selama içtenlikle karşılık verip:

— Ey Boz Yiğit Batur, seni uyarıyorum, şu an (193) büyük bir felaket peşinden geliyor, kendine dikkat et. Aklında sıkı tut, yalnız tepeye at sürme, aksak tavşana şahin salma, pınar kenarında uyuma. Haydi, hoşça kal Hüda'ya emanet, deyip gözden kaybolmuş.

Boz Yiğit ihtiyarın dediklerine şaşırılmış, ileriye doğru yürümüş, o yana da baksa bu yana baksa da bir canlıya rastlamamış, böylece telaşla yürümüş. Bir açıklığa geldiğinde, o yorgunluğa ve sıcağa dayanamamış. Bu yüzden ihtiyarın deminki nasihatini unutup, önündeki yalnız tepeye atını sürmüş, atının ayağı sürünmüş ve ön ayağı kırılmış. O soylu atı bırakıp eyer takımlarını omzuna alıp gelirken önünden bir boz tavşan koşarak geçmiş, şahinini salıvermiş, ak şahin süzülerek uçup kara kavağa konmuş, çağırmış ama o inmemiş. Susayıp bitkin düşen Boz Yiğit Kalte Boz ile buluşmuş, can sıkıntıyla geri dönüp bir pınarın kenarına gelmiş. Boz Yiğit cebinden bir altın çuvaldızı çıkarıp Kalte Boz'a vermiş ve:

— Ben çok yoruldum, bir uyursam ancak kırk gün kırk gece sonra uyanırım, bir olayla karşılaşırsan, altın çuvaldızı tabanıma sapla, hemen uyanırım, demiş ve eyer takımlarına dayanarak uyumuş.

Kalte Boz, Boz Yiğit'in yanında otururken gaipten inmiş gibi bir yaşlı kadın peyda olmuş. Kalte Boz yerinden doğrularak yaşlı kadına selam vermiş. Yaşlı kadın (194):

— Yavrum, bu ıssız ormanda ne yapıyorsun? Şu uyuyan pehlivan kim? diye sormuş. Kalte Boz yaşlı kadına kendi durumunu anlatmış. Yaşlı kadın:

— Dostun ne zaman uyanacak, diye sormuş. Kalte Boz:

— Boz Yiğit bir uyuduğunda kırk gün kırk gece sonra uyanır, uyuyalı daha yarım gün oldu, diye cevap vermiş.

— Yavrum dostun kırk gün kırk gece uyursa o zaman kadar sen ne iş yapacaksın? Dostunu uyandırmak istersen ne yapacaksın, diye sormuş yaşlı kadın.

— Ben dostum uyanana kadar ona yoldaş olup yanında duracağım, dostumu uyandırmak gerekirse onun tabanına bu altın çuvaldızı saplayacağım, o zaman uyanır, diye cevap vermiş Kalte Boz.

— Vah vah, çok güzel çuvaldız imiş! Bana versene, ayakkabımı yamayayım, demiş yaşlı kadın. Kalte Boz tereddütler, çuvaldızı yaşlı kadına vermiş.

Bu, boz yiğitleri kapana düşüren cadı imiş. Kempir Boz Yiğit'in iki çocuğunu Çalakaraklara rehin verdikten sonra, yine bir etek altın gümüş bahşış alarak, başka kılığa bürünüp Boz Yiğit'in izini sürerek pınarın kenarına gelmiş. Cadı pınarın başında ayakkabısını yamadıktan sonra, altın çuvaldızı suya bırakıvermiş. Kalte Boz sızlamış, ağlamış, yaşlı kadını sövmüş, yalvarmış, beddua etmiş ama çare olmamış. Cadı bir anda gözden kaybolmuş (195).

Cadı iki ayağını dört edip Çalakarakların yanına gitmiş ve durumu onlara anlatmış. Çalakarakların kırk sergerdesi var olan bütün askerlerini alıp ormanın her tarafını sarıp Boz Yiğit'in uyumakta olduğu pınarın başına çullanmışlar. Kalte Boz, Boz Yiğit'in Zülfikâr'ını alarak Çalakaraklar ile dövüşmüş, birkaç kez dövüşükten sonra, Çalakaraklar yığın yığın ölülerini geride bırakarak geri çekilmişler, Kalte Boz bu fırsattan faydalanarak Boz Yiğit'i çağırmış, dürtmüş, çimdiklemiş. Boz Yiğit kılını bile kırıpratmamış. Kalte Boz sabırsızlanmış, Boz Yiğit'in çizmesini çıkarıp tabanını ısırmış, ısırarak iki kat etini koparınca Boz Yiğit bir ara dönüp:

— Ah ah, tabanım çok kaşınıyor, diye homurdanarak uyumuş.

O esnada Çalakaraklar yine üzerine gelip Kalte Boz ile dövüşmüşler. Vuruşa vuruşa Çalakarak askerleri kırılmış. Çalakaraklar Kalte Boz'a denk gelmeyince konuşup, dört taraftan aynı anda atılarak Kalte Boz'a saldırmaya karar vermişler. Arkadan Boz

Yiğit'i tutup inek derisinden yapılan ham tasmayla sıkıca bağlamışlar. Ham tasma sıcakta kurudukça başı sıkmaya başlamış. Boz Yiğit sonra uykusuna biraz ara verip:

— Ah, bu yerin sivrisinekleri ne kadar da sert sokuyor, deyip bir silkelenmiş. Kat kat ham tasma çözülmeye başlamış. Boz Yiğit'in gücünden kudretinden (196) korkan Çalakaraklar Boz Yiğit'i yine bağlamışlar. Boz Yiğit yine bir daha kımıldamış, tasmalar çözülmeye başlamış. Üçüncü sefer bağlandıktan sonra Boz Yiğit baturun uykusu açılmış ve bakmış ki dört tarafını Çalakaraklar çevirmiş, bağlı olan Kalte Boz bir kenarda ağlıyormuş. Boz Yiğit:

— Ey Çalakarak namertleri, beni ham tasmayla bağlayıp, kılıçla vurup canımı alamazsınız, bağlayarak beni öldüreceğinizi sanıyorsanız yanılıyorsunuz, beni hemen bırakın, demiş. Çalakaraklar:

— Bağlıyken ölmezsen, susuzluktan ölürsün, kılıçla ölmesen, açlıktan ölürsün, ya canından vazgeç ya canandan, demişler.

Boz Yiğit Çalakarakların kendisini bırakmayacaklarına inanınca:

On ağılda koyunum var,

Şunu vereyim, beni bırakın.

Beş ağılda atım var,

Onu vereyim, beni bırakın.

Üç ağılda ineğim var,

Şunu vereyim, beni bırakın.

Bir ağılda devem var,

Onu vereyim, beni bırakın, diye nazım okumuş. Çalakaraklar:

— Canın bizim elimizdeyken, onu vereceğim, bunu vereceğim, diye vaat etmen anlamsız, o şeylerin hepsi zaten bizim değil mi (197)? deyip gülüşmüşler.

Boz Yiğit Çalakarakın zulmüne dayanamayarak bir yuvarlanmış, Çalakaraklardan yüzlercesi onun altında kalarak hamura dönüşmüş. Çalakarakların ödü patlamış, Boz Yiğit'i tekrar bağlayarak dört taraftan sarıp tutmuşlar. Boz Yiğit:

— Ey namert Çalakaraklar, bana ne yapacaksınız yapın dostum Kalte Boz'u bırakın, onunla vedalaşayım, demiş.

Çalakaraklar Kalte Boz'u çözüp Boz Yiğit'in yanına alıp getirmişler. Boz Yiğit Kalte Boz'dan helallik isteyerek:

— Ey kıymetli dostum, hakkını helal et, son sefer dostluğunu gösterip kaşınan ayağımın tırnağını çöz, demiş. Kalte Boz dostunun kaşınan ayağının tırnağını bağdan kurtarmış. Boz (198) Yiğit “Ya Pir!” diye nara çekip, kaşınan ayağının tırnağıyla birçok Çalakarak askerini kırıp geçirmiş. Etraf ölülerle dolup taşmış, kanlar derya olup akmış. Çalakaraklar Boz Yiğit'e baş eğdiremeyeceklerini anlamışlar. Onu demir kafese bent etmişler ve Ayterek denen büyük kavak ağacına asmışlar. Bir gün geçmiş, on gün geçmiş, yirmi, otuz gün de geçmiş. Otuz dokuz gün olunca Boz Yiğit şuurunu kaybetmiş. Çalakaraklar: “Boz Yiğit'in canı demir olsa da ölecek, zahmet edip ölüsünü indirmeden yolumuza devam edelim.” deyip gitmişler.

Boz Yiğit kavak ağacına asıldıktan sonra, Kalte Boz, Bekeş'in karşısına varıp, Boz Yiğit'in çektiği zulümü anlatmış, Ak Bekeş feryat ederek (199) bayılmış. Sonra toparlanıp Boz Yiğit'in asılı olduğu kavağın karşısına gelip onu indirip tasmalarını çözmüş, onun ağzına su damlatmış. Boz Yiğit gözlerini yarım açıp Ak Bekeş'i görmüş ve:

— Şimdi ben bittim, eğer ahdinden caymazsan, cefadan kaçmazsan, cesedimi taşıyıp kırk gün kırk gece pınara batırıp çıkar, ondan sonra tekrar dirilirim, demiş ve canını teslim etmiş.

Ak Bekeş kabahatinden binbir pişman olup ağlamış, sızlamış, üstüne beyaz kumaştan yas elbiseleri giyinmiş, Boz Yiğit'in cesedini alıp pınarın çevresinden dolanıp, ağlayarak ağıtlarla yas tutmuş. Otuz dokuz gün olunca, başka kılığa giren deminki cadı, pınar başında peyda olmuş ve bir parça kara keçeyi pınar suyuna daldırıp yıkamaya başlamış. Ak Bekeş, Boz Yiğit'in cesedini alıp getirirken, ona:

— Vay nene, ne yapıyorsun, diye sormuş. Cadı kempir:

— Kara keçeyi yıkayarak ağartmak için oturuyorum, kızım, demiş. Ak Bekeş:

— Şaka yapma nene, kara keçe yıkamakla ağarır mı, demiş. Cadı:

Hey ahmak kızım, kara keçe yıkanmakla ağarmıyorsa, taşıdığın ölü dirilir mi, demiş.

Ak Bekeş onun sözünü dinlememiş, Boz Yiğit'in cesedini alıp pınarın etrafında dönmeye devam etmiş. Cadı elindeki keçe parçasını pınarın içine atmış (200):

— Kara keçeyi ağartacağım diye, yıpranan benin canım, ölen ölüyü dirilteceğim diye, ıstırap çeken senin canın, hey uğursuz kızım, bırak elindeki ölüyü. Pis kokan ölüye sadakatle bağlanmazsan, ay gibi cemalinle ersiz mi kalacaksın, deyip bir uh çekmiş. Tereddüte düşen Ak Bekeş taşımakta olduğu Boz Yiğit'in cesedini pınarın içine fırlatıvermiş.

Bu sırada Boz Yiğit'in tenine yarım can girip pınarın içinde ayağa kalkmış ve:

Ah Ak Bekeş, otuz dokuz gün tahammül ettin de bir gün kaldığında mı tahammül edemedin. Bana da ettin, kendine de ettin. Elveda, öbür âlemde görüşürüz, diyerek bir yumulup gök güvercine dönüşerek uçup gitmiş.

Cadı kempir Çalakaraların sergerdelerine bu haberi ulaştırmış. Çalakararak baturları soylu atlarına binip Bekeş'in karşısına gelmişler ve Ak Bekeş'i almak için dövüşmeye başlamışlar. Ak Bekeş Çalakararak sergerdelerine:

— Ey Çalakararak baturları, siz kırk kişisiniz, ben ise bir kişiyim, ben hangi birinize varacağım? Siz benim için boşuna dövüşeceğinize, derhal birer kubbe yapın. Kimin kubbesi hem çabuk bitip hem de güzel olursa ona varacağım, demiş.

Çalakararak sergerdeleri Ak Bekeş'i almak için, bütün hünerlerini göstermişler. Bir anda kırk kubbe yapıp bitirilmiş. Ak Bekeş (201):

— Sizin yapmış olduğunuz kubbeler birbirinden güzel, hepiniz aynı anda yapıp bitirdiniz, şu sebepten kime varacağımı bilemedim. Şimdi siz bir de ocak kurup yemek yapın, ben hepinizin yemeklerini tadacağım. Hanginizin yemeği lezzetli olmuşsa, ona

varacağım, demiş. Çalakaraklar bir anda kırk ocak kurup kazan asıp yemek pişirmeye girişmişler. Yemek pişince Ak Bekeş her bir kubbeye girip, onların yemeklerini tatmış, sonra:

— Pişirdiğiniz yemeklerin hepsi birbirine benziyor, bu sebepten hanginize varacağımı bilemedim. Şimdi hepinize bir kâse yemek vereceğim. Hanginiz ilk önce yerse ona varacağım, demiş ve kırk teneke getirip yemekle doldurmuş. Çalakarak sergerdeleri Ak Bekeş'i karılığa almak için yemeğe aynı anda üşüşmüşler. Ak Bekeş Boz Yiğit'ten kalan zülfikarı alarak kubbelere tek tek girip, kırk Çalakarak sergerdesinin kellesini almış.

Ak Bekeş Çalakarak sergerdelerinden kurtulduktan sonra, atasının karşısına gelip kan ağlayarak durmuş:

Ak şahini kondurunca,

Can alacak mı dedin?

Sarı kaftanı giydirince,

Kefenlenecek mi dedin? (202)

Ak tulpara bindirince,

Cenazesi gelecek mi dedin?

Dul kalan kızını kendime mi alayım dedin, diye feryat etmiş. Ak Bekeş'in atası:

— Bütün ayıp bende kızım, böyle olacağını bilseydim, Ak Boz soylu at, ak şahin, ak sarık, sarı kaftan ve Zülfikâr'ı vermez idim. Kocam Boz Yiğit'in ölümüne ben sebep oldum, diye ah etmiş.

Ak Bekeş'in atası kızının gönlünü almak için kırk kızı ona yoldaş edip hasbahçeye göndermiş, lâkin Ak Bekeş'in kırık gönlü açılmamış.

Cadı Kempir Çalakarakların bütün askerlerini yığıp:

— Siz sergerdelerinizin zoruyla yurtlarınızdan ayrılıp, görülmedik azaplar çektiniz. Şimdi sergerdeler ölüp tükendi, Ak Bekeş'i alacak yiğit kalmadı. Şimdi o ay yüzlüyü bırakıp mı gideceksiniz, deyip onları kışkırtmış.

Çalakararak askerleri Ak Bekeş'i karı olarak almak için onu birbirlerinden kıskanmışlar ve onu almak için hasbahçenin etrafını sarmışlar. Çalakararak askerlerinin saklanarak gelmekte olduğunu gören Ak Bekeş kırk kızı çağırıp, yeninden inci mercanları yere saçmış ve:

— Kızlar, mercanları kim toplarsa onun olacak, haydi alın, demiş. Kırk kız mercan toplamaya (203) başlamışlar. Ak Bekeş önüne arkasına bakmadan kaçmış. Çalakararaklar arkasından kovalamış. Ak Bekeş Boz Yiğit'in asıldığı Ayterek tarafına dönmüş. Çalakararaklar peşinden gelmişler. Çalakararaklar tam yetişecekleri sırada Ak Bekeş Ayterek'in üstüne tırmanıp çıkmış ve en yüksek dalın üstüne binip durmuş. Çalakararaklar Ayterek'in üstüne çıkmaya çekinip:

— Ak Bekeş, aşağıya inip bize karı ol, biz sizi sayarız, diye bağırmışlar. Ak Bekeş inmeyi kabul etmemiş. O sırada cadı kempir Günzade ile Ayzade'yi sürükleyerek alıp getirmiş. Çalakararaklar:

— Ak Bekeş, aşağıya in, yoksa kızın Ayzade'yi keseriz, diye bağırmışlar. Ak Bekeş inmemiş. Çalakararaklar Ayzade'yi kesmişler. Ak Bekeş kızının derdiyle ağlamış, bağı kan dolmuş. Çalakararaklar:

— Ak Bekeş, inip bize karı ol, yoksa oğlun Günzade'yi keseriz, diye bağırmışlar. Ak Bekeş inmemiş. Çalakararaklar Günzade'yi de kıyma kıyma edip doğramışlar. Ak Bekeş, oğlunun acısıyla kan ağlamış. Onun gözlerinden akan yaştan Ayterek'in dibinde pınar hâsıl olmuş.

Çalakararaklar Ayterek'in çevresine çadır dikip Ak Bekeş'in inip kendilerine karı olmalarını beklemişler (204).

Bir hafta olduğunda, Ak Bekeş sümbül saçlarını kesip Ayterek'in dalına bağlamış ve:

Atam diken Ayterek,

Anam diken Ayterek.

Âşık ile maşukun,

Başını yiyen Ayterek, diye şarkı söyleyip, kavağın ucundan kendini yere atmış. Ayterek'in bir dalı küt diye kırılmış, Ak Bekeş Ayterek'in dibindeki pınarın içine düşmüş. Ak Bekeş pınarın suyuna bir batıp bir çıkmış ve:

“Ah vefasız cihan, ah arzularına ulaşamadan giden can!” diyerek bir yumulmuş ve güvercine dönüşmüş ve süzülerek gökyüzüne doğru uçup gitmiş. Çalakaraklar göğre ağzlarını açarak bir an bakakaldıktan sonra cadı kempiri tutup mızraklayarak, paramparça etmişler.

Ayterek'in kırık dalıyla şimdiye kadar yeşermiş. Ayterek altında gözyaşı pınarı gürüldeyerek akıp durur. Boz Yiğit ile Ak Bekeş'in yurttaşları, Ayterek'in altında onların kabirlerini dikmişler. Vefa, namus yolunda şehit olan âşık ve maşuklar için dua verilerek onları yâd etmişler. Anlatıcılara göre Ayterek altında gözyaşı pınarından çıkan şerbet suda körler gözlerini yıkasalar, gözleri açılmış, kızlar, genç kadınlar saçlarını yıkasalar, saçları kara ve parlak olup uzarmış (205).

6. Ak Boz Aygır⁷⁹

Evvelin de evvelinde, görünen dağın ötesinde, görünmeyen dağın berisinde Sölet Bay denen bir kişi yaşarmış. Sölet Bay haddi hesabı olmayan zenginliğe sahipmiş, doğudan batıya kadar olan yurtlarda ticaret yaparmış. Sölet Bay'ın dokuz oğlu varmış. Bayın bütün hayali zengin olup biri iki, ikiyi dört yapmak olunca, oğullarını evlendirip atalık borcunu yerine getirmek aklına bile gelmemiş. Bundan dolayı oğullarının büyüğünün saçına ak düşmüş, küçüğü yiğit olmuş. Bay'ın küçük oğlunun ismi Nurzat olup, oğullarının içindeki en zeki, akıllı ve batur imiş. Günün birinde dokuz oğul toplaşp bir toya gelmişler, yaşlılardan biri:

⁷⁹ Ak Boz Aygır. Yarıl Taşım Yarıl. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurrahim Ebey; Eñmet Emin. Urumçi. Şincan Halk Neşriyatı, 2006, ss. 225- 263.

— Evet, buyrun, Sölet Bay'ın boğaları, demiş. Bu sözü duyan Nurzat derhal kalkıp gitmiş. Ağabeyleri toydan geri gelince:

— Sen bizimle birlikte toya gelmiştin, neden hemen döndün, diye sormuşlar. Nurzat:

— Siz ahmak mısınız, deyip toyda (225) söylenen sözleri onlara da anlatmış.

— Bundan sonra insanlar onlara “Sölet Bay'ın boğaları” demeye başlamışlar.

Günler geçince bu söz Sölet Bay'ın hatununun kulağına gelmiş. O, Sölet Bay'a:

— Hey babası, insanlar bizim hakkımızda nasıl dedikodu yapıyorlar, biliyor musun, demiş. Sölet Bay sinirlenmiş:

— Onlar km ki bizim hakkımızda bir şey desinler, demiş. Hatunu:

— Hey babası, çocuklarından büyüğünün sakalı ağardı, küçüğü delikanlı olmuş. Siz onları evlendirip ocak sahibi yapmayacak mısınız, diye sorunca, Sölet Bay:

— İnsanlar öyle mi diyorlar? Ben dokuz oğluma dokuz kızı olan Bay'ın kızlarını bulacağım, hepsini birden evlendireceğim, demiş. Sölet Bay'ın hatunu:

— Siz aramaya çıkmasanız, insanlar sizi aramaya gelir mi, demiş.

Sölet Bay oğullarını yanına alarak dokuz kızı olan bayı aramaya bel bağlamış. O yol hazırlıklarını bitirip yola koyulmak üzereyken Nurzat'a kendi maksadını beyan edip onu evde bırakarak sekiz oğlu ile yola çıkmış. Onlar çok yol yürüyüp bir yaylaya varmışlar. Yaylakta sayısız koyun otluyormuş. Onlar çobandan bu koyunların Kuddus Bay'ın koyunları olduğunu öğrenmişler (226).

Onlar yollarına devam edip dağlardan, kırlardan geçip yine çok deve, inek, Tibet öküzü ve yıkları görmüş, onların da Kuddus Bay'ın olduğunu öğrenmişler.

Sölet Bay dağdan aşip Kuddus Bay'ın evini arayıp bulmuş. İki bay görüşmüşler. Kuddus Bay onu bir gece misafir etmek istemiş. Sölet Bay kabul edip eve girince, askıda sekiz halka durmaktaymış. Sölet Bay:

— Benim dokuz oğlum var, ben onlara dokuz kız aramaya çıktım. Bu evdeki halkaları görünce maksadıma eriştim sandım; ancak şimdi görüyorum ki biri eksik.

— Öyleyse diğeri şurada, demiş Kuddus Bay, diğeri bir askıdaki halkayı gösterip, bu küçük kızım Perizat'ın halkası. Sekiz kızım bir yana, küçük kızım Perizat bir yana, demiş. Sölet Bay ona (227):

— Benim de sekiz oğlum bir yana, küçük oğlum bir yana, demiş. Küçük kızınızı küçük oğluma verseniz çok iyi olur, demiş. Kuddus Bay kabul etmiş.

İki bay konuşup toy gününü belirlemişler. Toy hazırlığını bitirip kararlaştırılan sürede dokuz gece- gündüz toy yapılmış, ele cemaata sofralar kurulmuş. Kuddus Bay kızlarını damatlarıyla birlikte yola çıkarmak için hazırlıklara başlamış. Büyük kızlar kendi maşuklarıyla gülüp şakalaşmışlar. Küçük kız yalnız olduğu için daralmış, dışarıya çıkıp hayallere dalıp gitmiş. Birdenbire:

— Ey Perizat, niçin kederleniyorsun, diye sormuş. Bu Ak Boz Aygır imiş.

Ak Boz Aygır, ayın doğduğu akşam gökten bir tulpar inip atanın ylıkıları içindeki bir kısrağa koşulmuş, ben şu kısraftan doğdum, deyip kendi sırrını söyleyivermiş. Küçük kız:

— Sen yanıma ne maksatla geldin, demiş. Ak Boz Aygır:

— Ben üç gün sonra olacak işleri önceden bilirim, dağlardan uçarak geçerim, deryada yüzerim, ateşte yanmam. Sen babandan beni sana vermesini iste, vermese muradına eremezsin, demiş. Denildiği gibi (228) Perizat babasından Ak Boz Aygır'ı talep etmiş. Kuddus Bay kızının isteğini kabul etmiş.

Kuddus Bay onlar ile vedalaşırken sonra, onların yalnız akın boyunda ve Şor Kuyusu etrafında konaklamamasını tembih etmiş.

Sölet Bay, Kuddus Bay ile vedalaşıp gelinlerini alıp yola çıkmış.

İşte o yurttaki bir cadı olup onun bir kızı var imiş. O kız bir gün rüyasında altın bilye, altın âşıkla oynayan Nurzat'ı görmüş ve ona âşık olmuş. Cadı kızının halini görünce:

— Ey can ciğer kızım, sana ne oldu, diye sormuş. Kız ahvalini anlatmış. Yaşlı Cadı kadın Nurzat'ı ele geçirmeye niyet edip iki oğlunu atlandırmış (229).

Sölet Bay yolculuk ederek yalnız bir akın boyuna yetip gelmiş ve orada inip soluklanmak istemiş ve orada konaklamış.

Sölet Bay yalnız akın boyuna gidip soğuk suda yüzünü gözünü yıkamaya başlayınca, iki tane koyun akciğeri akıp gelmiş. Sölet Bay bunu görünce onları it yesin diye almış. O anda iki akciğer güçlü iki yiğide dönüşüp:

— Sen ihtiyar, ne diye bizim seyahatımızı bozuyorsun? Sen bizim padişah evladı olduğumuzu bilmez misin? Bir de it yesin diyorsun ha, deyip Sölet Bay'ın yakasını sıkılmışlar. Sölet Bay:

— Ben bilemedim yaptım, beni affedin, diye yalvarmış. Onlar:

— İstediklerimiz verirsen bizden kurtulursun, olmasa seni deryaya atarız, deyip Sölet Bay'ı deryaya doğru sürüklemişler. Sölet Bay korkup:

— Ne dersiniz vereyim, diye yalvarmış.

— Küçük oğlunun altın bilyesini bize verip git, demişler.

— Sölet Bay çaresiz altın bilyesini çıkarıp verip kurtulmuş ve konak yerine döner dönmez derhal yola çıkmış. Onlar yol üstünde eğri büğrü iğdenin altında eski bir kamış kulübesine rastlamışlar. O kulübe Nurzat'a âşık olan cadı kızın kulübesiymiş. Cadı kız burada kasıtlı olarak oturup Perizat'ı bekliyormuş. O, Sölet Bayların geldiklerini görünce kapıdan çıkıp, Perizat'a şöyle demiş (230):

Ak Boz Aygıra binmişsin,

Nereye gidiyorsun, Perizat?

Seferin kutlu sefer mi?

Gıyabi nikâhlı, Perizat?

Akbaş deven yetenekli,

Kutlu olsun, Perizat

Güzelmış zırh- miğferin,

Gıyabi nikâhlı, Perizat?

Çöldeymiş demezen

Kamış kulübedir demezen

Bizim evede kal.

Beni garip görmezsen

Şirin sohbet kurup git,

İçimdeki sırı bilip git.

Hiç olmasa soluklanıp,

Tuz- ekmeğimi tadıp git,

Demli çayımı içip git.

Cadı kızın dalga geçtiğini anlayan Perizat şöyle cevap vermiş:

Ey yabancı bigâne,

Ev tutmuşsun yegâne,

Kötü niyetli olmasan,

Dolaşır mıydın kuytuda.

Sevdiğim yârim, Nurzat'ır,

Kendi yârımı severim (231)

Bindiğim atım öz atım,

Yâre hediye edeceğim.

Yüklerimi sadece,

Ak deveme yüklerim.

Giyip zırh- miğfer,
Cenge hazır duracağım.
Çöldeymiş demeyeceğim,
Kamış kulübe demeyeceğim.
Zorlasan da bilesin ki,
Bu evine girmeyeceğim,
Bir saat bile durmayacağım,
Sohbet kurmaya niyetim yok,
Demli çayını içesim yok.

Cadı kız ağzını açamayıp derdini içine atmış. Onlar geçip gitmiş. Bir gün geçince onlar Şor Kuduk’a gelmişler. Sölet Bay burada konaklamayı düşününce, Perizat:

— Bu yerde konmayalım, burası tehlikeli, demiş, lakin Sölet Bay bu yerde konaklayacağınız diye direktmiş.

Gece olunca her tarafı kara duman kaplamış. Ertesi gün akbaş devenin yok olduğunu anlamışlar. Sölet Bay izleri takip edip bir yere varınca deve orada duruyormuş, devenin yuları bir zilli dikene ilişmiş, onun yanında ise yaşlı kambur bir kadın oturuyormuş. Sölet Bay:

— Nine, hey nine, şu yuları bana ver, demiş (232).

— Kalkarsam oturamam, oturursam kalkamam, yavrum, ona halim yetmez, demiş yaşlı kadın mülayim bir şekilde.

Sölet Bay yaşlı kadına inanmış, yuları alayım deyip attan inmeye çalışınca, yaşlı kadın aniden kartal gibi uçup onu atını yularından yakalamış. Sölet Bay yaşlı kadının cadı olduğunu anlayınca o yana bu yana kıvranıp durmuş, ama onun elinden kurtulamamış. Sölet Bay sonunda:

— Dokuz gelin alarak, bugün geldim bu yere. Beni bırak, canım nine, gömeyim seni altına, diye yaşlı kadına yalvarmaya başlamış. Lakin yaşlı kadın onu bırakmamış. Sölet Bay:

Yine razı olmazsan,

Hadsiz hesapsız koyunum var,

İstedğin kadar al.

Yine ne istiyorsun? (233)

Yine razı olmazsan,

Niyetinden caymazsan

Katar- katar devem var,

Ne kadar istersen al.

Bu canıma zarar verme,

Bırak beni, can ana, demiş. Yaşlı kadın onu daha da sıkılmış. Sölet Bay:

Yine razı olmasan,

Dereelerde yılmım var,

Merhamet et, can ana,

Ne istersen onu yap.

O da olsun seninki,

Canım kalsın benimki, diye zar zar ağlamış.

Yaşlı kadın “hayır, hayır” deyip daha da sıkılmış, Sölet Bay:

Yine razı olmazsan,

Niyetinden caymazsan,

Can gelinim Perizat,

Sana olsun kol- kanat.

Saksağan gibi sağlıklı,

Ak pamuk gibi aklığı,

O da olsun seninki,

Canım kalsın benimki, demiş. “hayır, hayır” deyip yaşlı kadın Sölet Bay’ın boğazını daha da sıkmış. Sölet Bay:

Yine razı olmazsan,

Sekiz yiğit oğlum var,

Seksen erin gücü var.

Şunlar olsun seninki,

Canım kalsın benimki

Bırak beni, can nine,

Güçle dol can nine, demiş. Yaşlı kadın “hayır, hayır” deyip Sölet Bay’ın boğazını sıkmış. Sölet Bay can vermek üzereyken hırıltıyla:

Yine razı olmazsan,

Huyundan caymazsan,

Sana koyan bir dilek,

Sekizinden başka bir,

Küçük oğlum şu Nurzat,

Pehlivanımdır dağ yürek.

O da olsun seninki,

Bırak beni, can ihtiyar, demiş. Yaşlı cadı kadın böylece elini gevşetmiş:

— Nurzat’ı nasıl getirip bana vereceksin, diye sormuş.

— Cebimde Nurzat'ın altın aşığı var, Nurzat onsuz yaşayamaz, ben onu sana verip gidersem, Nurzat onu aramaya çıkar, demiş (235).

Perizat kuytuda durarak bu sözleri duymuş.

Sölet Bay altın aşığı yaşlı kadına verip devesini alıp gitmiş. Yüklerini yükleyip yola çıkmış. Perizat bütün yol boyunca gam içindeymiş. Sölet Bay yurda gelince, dokuz gece gündüz büyük toy yapmış. Toy bitip Nurzat odasına girip bakmış ki Perizat ağlıyor. Nurzat Perizat'a:

— Ey melikem, sana ne oldu, diye sormuş. Perizat yol üstündeki ahvali anlat.

Ertesi gün erkende Nurzat atasına altın bilye ile aşığını sormuş. Sölet Bay yalandan ceplerini karıştırmış:

— Hay Allah, Şor Kuduk'un yanında at otlatmıştım, orada düşürmüş olmalıyım, demiş.

Nurzat kara göz devesine binip altı aylık alaca atı yedeğe alıp, altın bilye ile aşığı aramak için yola çıkmış. Perizat:

— Benim Ak Boz Aygırına binip git, o günde altı aylık yol gider, demiş. Lakin Nurzat kendi kara göz devesine binip yola çıkmış. Perizat saçlarını yolarak, ağlayıp yola çıkmış ve:

— Benim Ak Boz Aygırımı, bu tarak ile süzgeci, aynayı aliver, demiş. Nurzat onları almış.

Nurzat yurttan bir hayli uzaklaştıktan sonra, Ak Boz Aygır dile gelip:

— Nurzat, altın bilyen cadının iki oğlunda, altın aşığın cadının kendisinde onlar seni yakalayacaklar (236). Onlardan kurtulmak o kadar da zor değil. Gerisini vakit geldiğinde görürüz, gözlerini yum, demiş. Nurzat gözlerini yummuş. Biraz sonra, gözünü aç, demiş. Nurzat gözünü açınca kendini bir akın boyunda görmüş. O sırada Ak Boz Aygır: Atan burada altın bilyeni cadının iki oğluna kaptırdı. Bu onların şehri, onlarla savaşarak onları yenemezsin, aklını kullanmadan olmaz. Bir kucak kamış getir, demiş.

Nurzat kamışı getirmiş. Onlar kamışları birbirine bağlayarak deryaya koymuşlar. Bir ara birçok karınca kamışa yapışıp deryadan çıkmış:

— Ey insanoğlu, sen bize merhamet ettin. Sana ne gerek, demişler. Nurzat:

— Bana hiçbir şey gerekmiyor, demiş.

— Öyle ise biz sana bir tel kaşımızı yolup verelim, ihtiyacın olduğunda yakarsan hemen hazır oluruz, deyip kaşını yolup ona verip gitmişler.

Ertesi gün otlakta fırtına çıkmış, fırtına ile birlikte acı çeken bir ses duyulmuş. Bu sırada Nurzat bunun ne sesi olduğunu anlamayıp:

— Bu neyin sesi, diye sormuş. Ak Boz Aygır:

— Şu kamışlıkta bir ana kaplanın ayağına kamış saplanalı üç yıl olmuş, kamış kaplanın bacağına yeşermiş. Fırtına çıktığında kamış kaplanı perişan ediyor. Sen o kaplanı azaptan kurtar, demiş.

Nurzat, kaplanın yanına varmış. Kaplan acıdan bayılmış. Nurzat fırsattan faydalanıp kaplanın ayağına saplanıp yeşeren kamışı kesip çıkarmış. Kaplanın yarasını gömleğinden kopardığı bir parça bezle sarmış. O sırada kaplan ayılmış ve:

— Ey ademoğlu, insanlar bizim gibi hayvanlardan nefret ederler, sen ne diye beni bu azaptan kurtardın, diye sormuş.

— Ben sana acıdım, demiş Nurzat.

— Bundan daha büyük merhamet olmaz, senin neye ihtiyacın olursa bana söylersen ben hemen hazır olurum, demiş kaplan.

— Benim hiçbir ihtiyacım yok, demiş Nurzat.

— Eğer bana ihtiyacın olursa bu tüyümü yak, deyip bir tutam tüyünü verip gitmiş kaplan.

Nurzat ertesi gün Ak Boz Aygıra binip şehir kapısından girerken, cadının oğulları onun karşısına dikilip:

— Hey Nurzat, biz de seni bekliyorduk, seninle dövüşelim mi, seni sınavalım mı, demişler. Nurzat Ak Boz Aygır ile anlaştıkları gibi:

— Sınaşalım, kim yenilirse, kendi kendini öldürsün, demiş. Cadının büyük oğlu:

— Bizim üç şartımız var, kabul edersen sınaşırız, yoksa dövüşürüz, demiş.

— Şartlarınız ne, demiş Nurzat.

— Birinci şart: Biz birbirine benzer kırk kızı sıraya (238) dizeceğiz. Onların içinde biri gerçek, diğerleri ise sahte. Sen o gerçek kızı bulup bize vereceksin, demiş onlar.

Nurzat kabul etmiş ve karıncaların kaşını yakmış. Karıncalar derhal hazır olup durumu öğrenmiş ve Nurzat'ı rahatlatmışlar.

Cadının oğulları, kızları bir meydana sıraya dizmişler. Onlar birbirinden güzel, birbirinden şık giyinmiş gerçeği sahtesinden ayırt edilmeyen kızlarmış. Nurzat kızların önünden geçip dokuzuncu kızın yanına geldiğinde, onun bacağında karıncanın durduğunu görmüş. Nurzat o kızın bileğinden tutup:

— İşte kız bu, demiş.

Cadının oğulları yenildiklerini kabul edip, ikinci şartı ortaya koymuşlar:

— Anamız her yıl bir defa kaplan sütü ile yıkanır. Sana bir hafta mühlet veriyoruz, nereden bulacaksan bul, kaplan sütünü alıp getir, yoksa kurtulmayı hayal etme, demiş.

Nurzat Ak Boz Aygıra binip şehir dışına çıkmış. O, kaplanın verdiği tüyü yakmış, o vakit kaplan peyda olup:

— Ey şefketlim, neye ihtiyacın var, demiş.

Nurzat ahvalini anlatmış. Kaplan bir kükreymiş, sekiz dişi kaplan peyda olmuş.

Nurzat deminki kaplana binip sekiz dişi kaplanı da yedeğine alarak şehre girmiş. Cadının oğulları kendilerinin yine yenildiğini kabul edip üçüncü şartını ortaya koymuşlar:

— Bizim büyük atalarımızdan bize miras kalan bir kazanımız var idi. Toprak oyulunca kırk kulaç çukura gömülmüş. Sen şunu çıkarıp getir.

Onlar kazanın bulunduğu yeri gösterip gitmişler.

Nurzat yakına varmış, çukurdaki birbirine dolanıp kımıldayan yılan- çıyanları görmüş ve ne yapacağı hakkında atın fikrini sormuş. At:

— Ben inip onlarla dövüşeceğim, çukurdan kan irin saçılırsa, benim çıkışımı bekle. Eğer kızıl kan saçılırsa, kendini gizle ve kaplanı yardıma çağırıp canını kurtarmaya bak, dedikten sonra kuyuya inmiş. At yılan ve çıyanları ayaklarıyla çiğnemeye başlamış. Bunların bir teki bile Ak Boz Aygır’a yanaşamamış. Sonunda at bütün yılan ve çıyanları öldürüp bitirmiş ve kuyudan çıkarak (240):

— Şimdi sen kuyuya in kazanı benim kuyruğuma bağla, demiş.

Nurzat Ak Boz Aygırın kuyruğuna asılarak kuyuya inmiş ve kazanı onun kuyruğuna bağlayarak çıkmış. Ak Boz Aygır kişnemiş ve bir sıçrayışta kazanı alıp dışarı çıkarmış.

Kazanı alıp şehre getirmişler. Cadının oğulları Nurzat’ın galip geldiğini kabu edip onun altın bilyesini vermeye mecbur kalmışlar. Nurzat şimdi yaşlı cadı kadından aşığını almak için yola çıkmış. Nurzat sonunda yaşlı cadı kadının yanına varmış. Cadı aşığı karşısına koyup oturmaktaymış. Onun yanına varıp, atın dediği gibi:

— Nine, nine, arkanızdaki kırk bir kızın hepsi sizin kızınız mı? Bana hangisini vereceksiniz, demiş. Yaşlı kadın derhal arkasına bakmış. Fırsatı ganimet bilip Nurzat aşığı kapmış ve kaçmış. Bunu gören yaşlı kadın:

— Hey Nurzat, sen miydin, görürsün sen!..diye çenesini, elmacık kemiklerini dişlerini gıcırdatıp, saçını yolup, gözlerinden ateş saçarak Nurzat’ı kovalamaya başlamış.

Nurzat arkasına bakmadan kaçmış. Cadı durmadan kovalamış. Yaşlı kadın tam yakalayacağı vakit Ak Boz Aygır:

— Karının verdiği tarağı fırlat, demiş.

Nurzat tarağı fırlatmış. Yaşlı cadı kadının, karşısına arasından hiçbir şeyin geçemeyeceği bir orman peyda olmuş. Yaşlı cadı, derhal baykuşa dönüşüp ormanın (241) üstünden uçarak geçmiş ve yere inerek kovalamaya başlamış. Bu arada Ak Boz Aygır bir

hayli uzaklaşmış, lakin cadı bütün gücüyle koşmuş ve onlara yetişmesine ramak kalmış. Yine Ak Boz Aygır:

— Ey Nurzat, karının verdiği süzgeci fırlat demiş.

Nurzat süzgeci fırlatmış. Süzgecin düştüğü yerde, yer gök dağa dönüşüp, cadının karşısına dikilmiş. Cadı hemen kasırgaya dönüşerek dağı aşmış. Yine Nurzat'ı kovalamış.

— Ey Nurzat, karının verdiği aynayı fırlat, demiş yine Ak Boz Aygır.

Nurzat aynayı fırlatmış. Aynanın düştüğü yerde bir derya hâsıl olmuş. Cadı hemen su yılanına dönüşerek deryayı aşmış. Ak Boz Aygır adımlarını hızlandırmış. Onun toynakları altında dağlar yuvarlanarak uçmuş, taşlar dolu gibi yağmaya başlamış. Cadı taşların altında kalmış. Sonunda Ak Boz Aygırın toynakları altında yer yarılmış, Nurzat ile Ak Boz Aygır yer altına inmişler. Bu sırada Ak Boz Aygır:

— Biz şimdi yer altına indik, az daha yürürsek yılan padişahı Batuhan'ın sarayına varırız. Sen beni uzakta bırak, kendin saraya gir. Aklında olsun ki sarayın eşğinde iki kara yılan vijildayarak hırsla sana doğru yönelecekler. Kesinlikle korkma ve irkilme. Onlar Batuhan'ın eşik bekçileridir. Tahtın yanına vardığında iki ak yılan vijildayarak gelip yakandan, koynundan girip paçandan çıkacak (242). Bunlar Batuhan'ın oğlu ile kızıdır. Onlardan da irkilme. Tahtın yanına varıp otur o sırada heybetli büyük iki başlı sarı yılan, başlarını kaldıracak. Onlardan da korkma, onlar Batuhan ve onun hatunu. Eğer korkup irkilersen, seni pehlivan olarak görmez, yer altı dünyasında da itibarımız olmaz ve yer üstüne de yol bulup çıkamayız, demiş.

Bir hayli yol aldıktan sonra, Ak Boz Aygır söylediği gibi Batuhan'ın yeri görünmüş. İşlerin hepsi Ak Boz Aygır'ın dediği gibi olmuş. Nurzat tahtın yanına varıp oturmuş. O an iki başlı sarı yılanların biri ikiye ayrılıp biri Batuhan'a, diğeri sultana dönüşmüş.

— Buyur Nurzat, yer altı âleminin seni incitmez, aksine hizmetinde olacaklar, demiş Batuhan.

İki ak yılanın biri güçlü yiğitte, biri güzel kıza dönüşmüş. Onlar:

— Salam, yer üstü yiğidi, hoş geldiniz. Yer altı yiğitleri ilmi hikmet ehli olan sizinle sohbeta etmek ister, demiş tebessüm ile.

Eşikteki iki kara yılan muhafıza dönüşüp Nurzat'ın karşısına gelip saygı göstererek eğilmiş.

Nurzat orada bir süre kalmış. Batuhan'ın oğlunun, Demirhan denen hanın kızında gönlü var imiş. Batuhan elçi göndermişse de Demirhan vermeye razı olmamış. Batuhan Nurzat'a işte o kızı alıp getirmesini, eğer alıp getirirse kendi kızını Nurzat'a vereceğini söylemiş (243).

Demirhan'ın yurdu yedi aylık yoldaymış. Nurzat yola çıkıp birkaç gün yürüdükten sonra uzakta bir adam görünmüş. Bu kim, diye merak etmiş. O adam, kavak ağacının tepesine çıkıp yuvada yatan saksağanın altındaki yumurtayı sezdirmeden alıp yine sezdirmeden yerine koyuyormuş. Nurzat ona yaklaşıp:

— Hey, ne yapıyorsun, diye sormuş.

— Yer üstü âleminin yiğidi Nurzat'ın yer altına indiğini duydum, ben ona dost olayım diye bekleyip duran Sezdirmez Batur'um, demiş deminki kişi.

— Güzel, Nurzat denen kişi benim, demiş Nurzat (244).

Bu ikisi yola revan olmuşlar. Onlar giderken, iki ayağına değirmen taşı bağlayarak geyik kovalayan bir kişiye rastlamışlar.

— Hey, ne yapıyorsun, diye sormuş Nurzat.

— Ben Rüzgâr Batur'um, yer üstünün güçlüsü Nurzat'ı yer altına inmiş diye duydum, ona dost olayım diye onun yolunu gözleyip durmaktayım, demiş deminki âdem. Nurzat:

— Güzel, Nurzat denen kişi benim, demiş.

Bu üçü birkaç gün yürüdükten sonra yine bir kişiye rastlamışlar. Bakmışlar ki bu âdem yere kulağını dayayıp yeri dinlemekteymiş.

— Hey, ne yapıyorsun, diye sormuş üçü ona.

O kendisinin dinleyici olduğunu söyleyip öncekilerle benzer cevap vermiş. Bu Tintinçi Batur imiş. Bu halde dördü yürümeye başlamışlar. Bir yere geldiklerinde Dağ Batur’a rastlamışlar. Dağ Batur da Nurzat’a katılmış.

Onlar başka bir yere geldiklerinde, âdemin biri bir gölün kıyısında oturmaktaymış. Gölün suyu kâh kuruyup kâh taşıp durmaktaymış. Bu âdem Su Batur imiş, o da Nurzat’a dost olmak için beklemekteymiş. O deryanın suyunu bir anda yutabiliyormuş. Ondan sonra onlar Göz Batur, Rüzgâr ve bir de Dâhir Kalvar’a rastlamışlar. Göz Batur cihanı görebiliyormuş, Rüzgâr Batur âlemde rüzgâr ve boran çıkarabiliyormuş, Dahir Kalvar’ın içine her ne koyarsan sığarmış (245).

Dokuz batur yola çıkıp dokuz haftada Demirhan’ın yurduna varmışlar. Onlar vardıklarında, Demirhan’ın kızına, Kahişhan da elçi göndermiş. Nurzat geldikten sonra Demirhan her iki tarafa: “Hüner gösterin, hanginiz yenerse, kızımı ona vereceğim.” demiş. Böylece yer hazırlanmış, yedi yaşından yetmiş yaşına kadar herkes toplanmış. Çok koyun, inek, deve kesilerek ziyafet verilmiş. Nurzat’ın yiğitleri ayrı evde ağırlandı. Demirhan ile Kahişhan onların aşına zehir koymaya karar vermişler. Bunu duyan Tintinçi Batur durumu Nurzat’a anlatmış. Bunun üzerine Sezdürmez Batur, zehirli aşları sezdirmeden Kahişhan’ın adamlarının aşını ile değiştirmiş. Kahişhan’ın vezir- i vüzeralarından dokuz kişi (246) ölmüş. Yenilen Demirhan at yarışı tertiplemiş, kendinin bütün rahvan, uçan atlarını at yarışına sokmuş. Nurzat Ak Boz Aygırını hazırlamış. O sırada Ak Boz Aygır dile gelip:

— Yarışı uzaktan başlatırsa, hızlı koşabilirim. Üç gün koşarsam toynaklarım ısınır ve kendimi durdurmaya kudretim yetmez. Ben geldiğimde beni durdurmak için önüme bir halat gerin. Halatın yedi katı hasırdan, iki katı kıldan olsun. Eğer halat birden koparsa duramayacağım için ölürüm, ancak halatın bir katı kopmaz ise durabilirim. O an yıkılıp can versem de yine bana can gelir, demiş.

Yarışa bir haftalık uzak yerden başlanmış. O zaman kadar güreş tertiplenmiş. Dağ Batur’a denk gelecek kimse olmamış. Dağ Batur’a karşı kimse çıkmayınca Dağ Batur iki dağı iki eliyle kaldırıp yurda gücünü göstermiş. Demirhan ile Kahişhan telaşlanmış ve Nurzat’a:

— Dağı bizim tarafımıza koymasın, diye yalvarmışlar.

Nurzat Rüzgâr Korsak Batur’a emretmiş. Rüzgâr Korsak Batur bir üfürmüş, iki dağ toz dumana dönüşerek uçup gitmiş.

Yarış başlayıp bir gün sonra uzakta toz duman görülmüş, Ak Boz Aygır uçarcasına geliyormuş. Nurzat derhal dokuz kat halatı çekmiş. Ak Boz Aygır gelip kendini halata vurmuş ve düşmüş. Halatın sekiz katı kopmuş, bir katı kalmış. Ak Boz Aygır (247) kendinden geçmiş. O sırada Nurzat Ak Boz Aygırın başına gelip:

— Dokuz canın var idi, sekizi çıkmış olsa da biri kalmıştır her halde, ayağa kalk, Ak Boz Aygırım, demiş.

Ak Boz Aygıra hemen can girmiş, kişneyerek ayağa kalkmış. Başka atlar birkaç gün sonra gelmiş. Ne yapacaklarını bilmeyen Demirhan ile Kahişhan:

— Şimdi koşu yarışı yapalım, demiş.

Koşu müsabakasında bir haftalık yere koşarak gidip gelmek varmış. Nurzat Rüzgâr Batur’u çıkarmış. Demirhan bir yaşlı cadı kadını çağırmış. Onlar ikisi yarışmışlar. Hedef noktasına Rüzgâr Batur ulaşmak üzereyken geride kalan cadı kendisinin yenileceğini anlayınca bir kaba uyku ilacı, bir kaba su koyup Rüzgâr Batur’un arkasından kovalamış. Cadı hedef noktasına yaklaşıncı “oh” diye kaptaki suyu lıkır lıkır içmeye başlamış. Rüzgâr Batur (248):

— Bana da ver, demiş. Cadı uyku ilacının olduğu kaptaki suyu alıp vermiş, Rüzgâr Batur suyu içince uyuyup kalmış. Cadı arkasına dönüp koşmuş. Rüzgâr Batur üç gün uyuduktan sonra, bir kaba karga onun burnunun ucunu gagalayıp uyandırmış. Bakmış ki yaşlı kadın çoktan yola çıkmış. Kendisinin aldatıldığını anlayan Rüzgâr Batur yerinden kalkarak bir avuç kumu alıp “görürsün sen” diye arkasından kovalamış. O kuş gibi uçup kasırga gibi fırlayıp bir günlük yol kalırken yaşlı cadıya yetişmiş, elindeki kumu cadının gözüne saçarak geçip gitmiş. Yaşlı cadı gözlerini ovalayıp durmuş. Böylece, koşu müsabakasını da Nurzat’ın tarafı kazanmış.

Demirhan'ın kırk kulaçlık bir kazanı bin arşın derinlikteki göle düşmüş. Demirhan o kazanı alıp getirmesini istemiş. Su Batur, gölün suyunu bir sömürüp kurutmuş ve kazanı alıp getirmiş.

Demirhan saklambaç oyunu oynamayı ortaya koymuş. Önce Demirhan'ın adamları saklanmış, lakin Göz Batur tarafından farkedilmiş. Sıra Nurzatlara gelince, onlar Dahir Kalvar'ın içine girmişler, bu yüzden Demirhan'ın adamları onları bulamamışlar. Böylece, bütün sınamaları Nurzatlar kazanmış.

Demirhan onlara boyun eğip, kızını vermeye mecbur kalmış. Nurzat Demirhan'ın kızını alıp dostlarıyla (249) yolda vedalaşıp Batuhan'ın karşısına gelmiş. Batuhan Nurzat'tan çok memnun kalmış ve kendi kızını ona vermiş. Bu sırada Nurzat Batuhan'dan kendisini alıp yeryüzü dünyasına çıkarmasını rica etmiş. Batuhan öz kızını ve birçok dostunu da onlara katarak Nurzat'ı yola salmış. Yer altından yer üstüne dokuz aylık yol olup yoldaki zorluklardan Batuhan'ın kızı ve dostları ölmüş, Nurzat, Ak Boz Aygır ve Batuhan'ın hizmetçisi Kemergül üçü kalmış. Onlar yürüyerek bir pınarın başına gelip dinlenmişler. Pınarın yanında büyük bir çınar ağacı varmış, üstünde simurg kuşunun yavruları var imiş. O sırada bir ejderha çınara tırmanmakta olduğunu görmüşler. Tam simurgun yavrularını yemeye başlayacakken Nurzat, aşığını atıp ejderhayı yere vurmuş ve Simurgun yavrularını kurtarmış. Biraz sonra sert bir boran çıkmış, Ana Simurg uçup gelmiş ve durumu öğrenince Nurzat'a minnet etmiş ve buna karşılık onu yer üstüne çıkarmış. Yer üstüne çıkınca, uzun zamandır dinlenmemiş olan Nurzat çok yorulduğu için biraz uyuyup dinlenmek istemiş. Bu sırada Ak Boz Aygır:

— Ey Nurzat uyumasan iyi olur, lakin sen uyumayalı hayli vakit olmuş, tamam, birazcık uyu, ama uyanık ol. Ben işaret verdiğimde hemen uyanmazsan kötü olur, demiş.

Şimdi sözü yaşlı cadı ile onun kızından dinleyelim:

Yaşlı cadı, Nurzat'ı elinden kaçırdı, kızının yanına varmış. Kızı (250):

— Ey ana, Nurzat'ı kim yakalayabilir, diye sormuş.

— Atanın kulaklarından kavak ağacına bağladığı Çoyun Kulak yakalayabilir. O Şor Irmağı'ndaki yalnız kavak ağacına bağlanmış. Atan, senin bahtın talihin için kitap

açınca senin o Çoyun Kulak'ın elinde helak olacağını görmüş ve onu kavak ağacına çivilemiş. Eğer onu serbest bırakırsan helak olursun, demiş cadı. Cadının kızı Nurzat'ı yakalayabilirse ben helak olmaya razıyım, diyerek annesini dinlemeyip Çoyun Kulak'ı aramaya gitmiş. Annesi sinirlenerek kızına bir tokat atmış, kız annesini gırtlığını sıkmaya başlamış. Yaşlı cadının canı çıkmak üzereyken:

— Saçım bembeyaz ağarmış, vücudum yay gibi bükülmüş, canım toz olmak üzere, beni bırak, can kızım, demiş ve bu şiiri okumuş (251):

İki oğul içinde,

Yalnız mısın, can kızım,

Gözümün nurusun, atmacam,

Bırak beni, can kızım.

Biriciğimsin, sevincimsin,

Yeni sihir vereyim.

Yedi iklim içinden

Yiğit seçip vereyim,

Bırak beni, can kızım.

Uçsam kanadım sensin,

Vursam kılıç bıçağımsın.

Yedi yerde hazinem var,

Şunu alıp vereyim,

Bırak beni, can kızım.

Cadının canı burnuna gelmiş. O can telaşına düşüp yine şöyle demiş:

Yine razı olmasan,

Niyetinden caymasan,

Atanın yazdığı sihiri,
Çoyun Kulak'ın sırrını,
Söyleyeyim ben sana.
Kılıç geçmez batur o,
Âlem döner heybetinden.
Yürek titrer boyundan.
Dikkat et sen ona,
Yakın varıp karşısında,
Söküp al sen çiviye,

O zaman murat bulursun (252), diye yalvarsa da cadı kız bir sıkılmış ve annesini öldürmüş. Yalnız kavağa varıp Çoyun Kulak'la kendisine yardım etmesi konusunda anlaşıp onu salmış. Çoyun Kulak bağlarından kurtulunca:

— Sen bana eş olmaya razı olursan, sana yardım ederim, aksi takdirde canını alırım, demiş. Cadı kız çaresiz kabul etmiş. Onlar karı koca olmuşlar. Bundan sonra Çoyun Kulak Nurzat'ın yer yüzüne çıkacağı yeri gözetlemeye başlamış. Nurzat'ın yer üstüne çıktığı gün Çoyun Kulak avda imiş. Çoyun Kulak avdan dönünce Nurzat'ın yeryüzüne çıkmış olduğunu sezmiş. O geldiğinde Nurzat uyumaktaymış, kaçmaya fırsatı olmamış. Çoyun Kulak Nurzat'a bir yumruk atmış. Nurzat yarı ölü bir vaziyette düşmüş. Çoyun Kulak, Ak Boz Aygır ile Kemergül'ü yakalamış. Nurzat'a bakarak:

— Ölünü kurt yesin, demiş, sonra Ak Boz Aygır ile Kemergül'ü cadı alıp kızın yanına varmış ve Nurzat'ın öldüğünü söylemiş. Cadı kız ah etmiş. Çoyun Kulak bundan sonra Kemergül'ü zorla kendine eş yapmış, cadı kız ve ondan olan oğlu ile ilgilenmemiş. Bu, cadı kıza çok dert olmuş, lakin o Çoyun Kulak'ı yenemeyeceğini bildiğinden derdini içine atmış.

Çoyun Kulak Kemergül'ü eş olarak aldıktan sonra (253) Ak Boz Aygırın ayağına demir zincir bağlamış. Ava çıkınca zincirini çözüp ona binerek ava gider, avdan gelince

onu yine demir zincirle bağlamış. Bir gün Çoyun Kulak avdan döndükten sonra evde uyumuş. Cadı kız, oğlunu Kemergül'e verip dışarı çıkmış. Ağılın kapısına varıp ağlamış. Ak Boz Aygır onun ağlamasını duyunca:

— Ey mazlum, niye ağlıyorsun, diye sormuş. Cadı kız:

— Ben Nurzat'a ulaşayım diye öz anamı öldürdüm, sonunda her şeyimden ayrıldım. Hatta Çoyun Kulak Kemergül'ü eş olarak alıp beni bıraktı, diye derdini dökmüş. Ak Boz Aygır ona:

— Sen beni zincirlerimden azat edersen, ben seni alıp Nurzat'ın yanına götürürüm. Sen de Nurzat'ı diriltirsen, onun olursun, demiş.

Cadı kız kâh inanıp kâh inanmayıp sonunda Ak Boz Aygırın ayağındaki zincirleri çözmüş. Cadı kız Ak Boz Aygıra binmiş. Ak Boz Aygır koşmuş. Öyle koşmuş ki onun ayağı altındaki dağ taş ezilip tüy gibi titremiş. Onun dehşetinden Çoyun Kulak uyanıp Kemergül'e:

— Bu neyin sesi, diye sormuş. Kemergül cevap vermemiş. Kemergül'ün kucağındaki cadının Çoyun Kulak'tan olan yedi aylık oğlu:

— Anam Ak Boz Aygıra binip kaçtı, demiş.

Çoyun Kulak yürüyerek dışarı çıkmış, lakin Ak Boz Aygır'ı görememiş. Ak Boz Aygır'ın (254) izini sürüp arkasından kovalamış.

Ak Boz Aygır, cadı kızı Nurzat'ın bırakıldığı yere getirmiş. Nurzat yattığı yerde öylece yatmaktaymış. Ak Boz Aygır, cadı kıza:

— Sen onun koynundaki kuş tüyünü alıp yak, demiş.

Cadı kız Nurzat'ın koynundaki Ana Simurgun kanadının tüyünü alıp yakmış. O anda kara boran çıkmış, Ana Simurg uçup gelmiş:

— Ey vefakâr at, yanında yabancılar var, diğer dostların nerede, diye sormuş.

Ak Boz Aygır; Nurzat'ın başından geçenleri, kendi başından geçenleri ve Kemergül'ün başından geçenleri anlatmış.

— Bu beni demir zincirden kurtardı, sen bize Nurzat’ı diriltip ver, demiş.

Ana Simurg Nurzat’ı kanadının altına alıp bağrına basarak:

— Onun ağzına ab- 1 hayat suyunu damlatırsak kendine gelecek, demiş. Ak Boz Aygır:

— Ab- 1 hayat suyunu nerde bulacağız, demiş. Ana Simurg:

— Ben bulup geleyim, demiş ve uçup gitmiş.

Cadı kız ile Ak Boz Aygır Nurzat’ın yanında kalmış. Aradan bir aş pişimlik zaman geçmiş, Ana Simurg ağzına koyarak alıp getirdiği ab- 1 hayat suyunu Nurzat’ın ağzına damlatmış. Nurzat yavaş yavaş kendine gelip gözünü açmış (255):

— Oh, ne çok uyumuşum, demiş. Ana Simurg bütün olanları bir bir anlatmış:

— Sen uyumadın, ölüp dirildin, demiş. O sırada Çoyun Kulak çıkıp gelmiş. Ana Simurg uçarak Nurzat ile Ak Boz Aygır beraberinde götürmüş. Cadı kız göğe uçmuş. Çoyun Kulak az sonra çıkıp gelmiş ve onun boğazından tutup sıkmış:

— Sen kendini de beni de mahvettin, demiş. Cadı kız o yana bu yana kıvranıp durmuş, Çoyun Kulak daha da sıkmış. Cadı kız “bırak” dedikçe Çoyun Kulak daha çok sıkmış. Dermansız kalan cadı kız sonunda yalvarıp yakarmış:

Dinlemedim anamın sözünü,

Ben bu yana gelmiştim.

Yolumu engellemişti,

Boğazını sıkmıştım.

Anamın söylediği kismete

Duçar oldum sonunda.

Can anamın şu kanı

Beni tuttu sonunda.

O abamın hakkına,

Beni bırak, cananım (256), demiş. oyun Kulak “hayır” deyip daha da sıkılmış, cadı kız terlemeye başlayıp:

Yedi ay baktım balanızı,

Ak sütümü esirgemedim

Sen gibi batur olmaya

Gece gündüz uyumadan.

Sihir yazan oğluna,

Yetmiş yerde hazine

Yazmış idim toyuna.

Şu abamın hakkına

Beni bırak, cananım, demiş. “Hayır” deyip biraz daha sıkılmış oyum Kulak, cadı kızın gözü kararınca:

Kendi sihrimi vereyim,

Uçan kanat olayım.

Gezsen yedi iklimi,

Sana tulpar olayım.

Anamın yazdığı tılsımın

Anahtarını vereyim.

Tılsımları senin için,

Kendim girip çözeyim.

Sende olsun irade,

Kırılmasın kanadım.

Canım kalsın benimki,

Beni bırak, cananım (257), deyip ağlamış. Lakin Çoyun Kulak yine sıkmaya devam ederken, cadı kızın canı gırtlığına gelip kalmış. O yine:

Yalnız oğlunun canını

Bağladım özüme.

Boğsan beni kazaen,

Kendin edersin kendine.

İnanmazsan sözüme,

Girip gör şu anda,

Oğlunun hali nicedir?

Sen bak gözüme,

Oğlun yuvarlanır kapı eşiğinde.

Çıksa canım benimki,

Oğlun ölür o anda.

Canım kalsın benimki,

Belki olur yararım, demiş. Lakin onun kaderi de annesininki gibi öz kocası tarafından sonlandırılmış. Çoyun Kulak evine gelip bakmış ki oğlu sağ imiş. O tekrar uyumaya başlamış.

Ana Simurg bir süre uçtuktan sonra onları yere indirip Nurzat'a:

— Çoyun Kulak'ın canı kendisinde değil, bir yolunu bulup onun canının nerde olduğunu bul. Yoksa ondan kesinlikle kurtulamazsın, deyip vedalaşarak uçup gitmiş.

Nurzat Ak Boz Aygıra binip Çoyun Kulak'ın evine varmış. Çoyun Kulak, Nurzat ile Ak Boz Aygır'ı aramaya gitmiş, Kemergül Nurzat ile ağlayarak görüşmüş ve çektiklerini ona anlatmış:

— Beni oyun Kulak’tan kurtar, diye yalvarmış.

Nurzat, Kemergöl’den oyun Kulak’ın sırnı öğrenmesini istemiş. Ona, onun canının nerede olduğunu soruşturup bulmasının yolunu yöntemini bir bir anlatmış, kendisi de beşiğin altına çukur kazıp saklanmış. Gece oyun Kulak gelmiş. Kemergöl, Nurzat’ın dediklerini yapmaya başlamış. Onun karnını doyurup uyutmuş. O yattıktan sonra, Kemergöl çocuğun bacağına iğne batırıp ağlatmış. Çocuk ağlayınca oyun Kulak:

— Hey Kemer, çocuğı sella, ağlatma, diye bağırmış.

Kemergöl çocuğı sallıyormuş gibi yapıp iğneyi yine batırmış. Çocuk ağlayınca, oyun Kulak:

— Çocuk niçin ağlıyor, demiş, Kemergöl:

— Çocuğun, ben oyun Kulak’ın çocuğı olsaydım, o benim canımı kendi canına katardı, üstelik bana canının nerde olduğunu söylemedi, bu sebepten ağlarım ben, diyor, deyip oyun Kulak’ı inandırmış. oyun Kulak:

— Oğlum saçmalamasın, ben onun atasıyım. Benim canım ona gerekiyorsa hemen anlatayım, sonra kendi canıma onun canını katayım. Sen çık, ben onun kendisine söyleyeceğim, deyip Kemergöl’ü çıkarmış. Çocuğunun kulağına eğilip, ey oğlum, benim canım uzakta, bu yerden üç günlük yerdeki eski dağın bağrında bir pınar var. Pınarda iki balık var (259). O iki balığın kursağında iki tane anahtar var. Bu anahtarlar benim canımı sakladığım sandığın anahtarları. O anahtarı alıp dağın bağrında görünen mağaraya girersen, duvarda asılı bir ok yay var. O ok yayı alırsan, mağaranın arkası açılır ve bir yaylağı çıkarsın. O yaylada başında tek boynuzu olan, alnında bir gözü olan hayvanlar var. Onların içinde bedeninde kırk bir tane yuvarlak işaret olan biri var, onun kursağında dokuz sandık var. O dokuz sandığın içindeki en küçüğünde dokuz cüce var. O dokuz cüce benim canım oğlum, canım gövdeme sığmadığından oraya koydum. Balık tutmanın sırnını bilmezsen, balıklar pınardan dışarı çıkmaz. Eğer balıkları zorla tutacak olursan, onlar bana tehlike işareti verirler. Ben de hemen pınara gidip düşmana cezasını veririm. Benim sırrım bu. Sen rahat ol, ben senin canını da kendi canımın yanına koydum, deyip kendi yattığı yere dönüp yatmış.

Nurzat farketirmeden çıkıp gitmiş. O eski dağ tarafına doğru yola çıkmış. O, pınara gelip saklanmış. Çoyun Kulak'ın oğlunun canını da getirip bırakmasını beklemiş. Üç gün sonra Çoyun Kulak gelmiş. O pınarın etrafını dikkatle gözledikten sonra, pınara bakarak:

— Cadı Ravaca dursa, iki anahtarımı versene. Cadı Ravaca dursa, tılsımı çözsene, demiş, pınardan iki balık çıkmış, iki tane anahtarı alınca, dağın bağrında bir mağara görünmüş, Çoyun Kulak şu mağaranın içine girmiş. Çoyun Kulak mağaranın içinde yarım gün kaldıktan sonra çıkmış, anahtarları balıklara verip gitmiş.

Çoyun Kulak gittikten bir gün sonra Nurzat saklandığı yerden çıkıp, pınara gelip Çoyun Kulak'ın büyümlü sözünü tekrarlamış.

Hemen pınardan iki balık çıkıp iki tane anahtarı Nurzat'a vermişler. Nurzat biri büyük, biri küçük olan anahtarları alınca dağın bağrındaki mağarayı görmüş. O, mağaranın içine girip duvarda asılı duran ok yayı almış. O esnada kulaklarını delercesine dehşetli bir ses çıkmış, mağaranın arka tarafında bir yayla peyda olmuş. Nurzat yaylaya çıkmış. Yaylada başında bir boynuzu, alnında bir gözü olan hayvanlar otluyorlarmış. Çoyun Kulak'ın dediği gibi teninde kırk bir yuvarlak iz olan hayvanı aramış. Aniden bir taraftan o aranan hayvan başını eğmiş ve Nurzat'a vurmak için dehşetli bir şekilde koşarak gelmiş. Nurzat çeviklikle elindeki yaya oku yerleştirip koşarak gelen hayvanın alnındaki gözünü hedef alıp fırlatmış. Ok da yerine isabet etmiş ve hayvan yığılıp düşmüş. Onun kursağından dokuz sandık çıkmış. Nurzat sandıkları açıp en sonundaki kara sandıktaki sekiz cücenin boynunu koparmış, birini bırakmış, Çoyun Kulak'ın can çekişini bir göreyim, deyip onun evine varmış ve Kemergül'e:

— Çoyun Kulak nerede, diye sormuş (261).

— O can vererek çekişiyor, demiş Kemergül.

Nurzat eve girip bakmış ki Çoyun Kulak'ın gözleri şaş olmuş ve kesik kesik nefes alıyormuş. Nurzat onun yakınına gelip eğilmiş:

— Ey batur, durumun nasıl, diye dalga geçerken, Çoyun Kulak onun yakasından tutmuş ve Nurzat'la dövüşmüş. Çoyun Kulak dövüştükçe güçlenmiş, Nurzat güçten

düşmüş ve kara ter içinde kalmış. Üstüne dağ yıkılmış, gövdesi demir kısıkaçla kısılmış gibi olmuş. O sırada onun koynundaki küçük kara sandık düşüp Kemergül'nün karşısına gelip durmuş. Nurzat bunu görünce Kemergül'e bakarak:

— Kemergül, sana can gerekiyorsa karşındaki sandığı açıp içindeki cücenin boynunu kopar, diye yalvarmış.

Kemergül sandığı derhal alıp onun içindeki cücenin boynunu koparıp fırlatmış. Cüce öldükten sonra Çoyun Kulak da ölmüş. Atasının öldüğünü gören çocuk:

— Atamın intikamını almalıyım, deyip Kemergül'e bir tekme atmış, çocuğun ayağı Kemergül'ün kursağına girip çıkmış. Kemergül hemen ölmüş. Gazaplanan Nurzat çocuğun boynuna taş bağlayıp onu deryaya bırakmış ve yurduna doğru yol almış.

Nurzat sefere çıkıp gittikten sonra, Perizat yurttan üç günlük uzak bir yerde yol boyunda bir kulübe yapmış. Bu kulubede Nurzat'ın yolunu beklemiş. Nurzat yurda yetişmeme (262) üç günlük yol kaldı diye düşünürken, Ak Boz Aygır sert bir şekilde kişnemiş. Nurzat şaşırarak etrafa bakmış. Ak Boz Aygır yine kişnemiş. O sırada kulübede oturan Perizat Ak Boz Aygırın kişneme sesini tanıyıp kulübeden çıkmış. Ak Boz Aygır üçüncü sefer kişnemiş, o zaman Perizat:

— Nurzat, diye bağırmış.

Nurzat Ak Boz Aygırdan inip Perizat ile kucaklaşıp görüşmüş. Perizat'ı atına bindirip yurduna götürmüş ve murat maksadına erişmiş.

Nurzat babasının ihmalkârlığından felakete maruz kalmışsa da Ak Boz Aygırın tılsımıyla düşmanlarını yenip bahta erişmiş. Kendini bahta eriştiren Ak Boz Aygır ömrünün sonuna kadar atası yerinde görmüş. Söylenenlere göre “Atı, atan yerinde gör.” denilen söz bundan kalmış (263).

7. Alaca Kuyruklu Eysersiz At⁸⁰

Bundan çok zaman önce cihan sır, hikmetle; insanlar akıl-feraset, cesaretle dolmuş. İşte o zamanlarda şimdi namı silinen mekânda Tülkün Bay denen büyük bir bay yaşıyormuş. Bayın dokuz oğlu varmış. Bayın bütün hayali, aklı-fikri zenginliğine zenginlik katmak, biri iki yapmak, ikiye dört yapmak olduğu için, oğullarını evlendirip atalık borcunu yerine getirmek aklına bile gelmediğinden oğullarının büyüğünün saçını ağarmış, küçüğü yiğit olmuş. İşte o küçüğünün ismi Baykuş imiş. O, oğulların içindeki en zeki ve akıllı olanıymış.

O yurttaki kişiler, Tülkün Bay'ın yüzü suyu hürmeti için, onun oğullarına düğün-bayram, ölüm-doğum törenlerinde başköşede yer verilirmiş, diğerleri ise eşikte otururmuş, toyda oğlak kapmada onları yenen olmazmış. Günün birinde onların hâlâ bekâr oluşlarıyla alay etmeyi aklına koyan bir söz ustası, bir toya yiğit dokuz oğulun birlikte gelip, büyüklerinin önden selam vererek geldiğini görmüş:

— Hey, gelin Tülkün Bay'ın boğaları, demiş.

Bu lafı Baykuş duyup yerinden kalkıp geri gitmiş. Toy sonlandıktan sonra Baykuş'un ağabeyleri eve gelip (110):

— Sen bizimle birlikte toya varmış idin. Toya bizimle birlikte gelmemiş miydin, diye sormuşlar. Baykuş derin bir iç çekerek:

— Sizler bu kadar mı cahil, ahmaksınız, halk bizim hakkımızda neler konuşuyor, toya varsak, selam versek:

— Hey, gelin Tülkün Bay'ın boğaları diye alay ediliyor. Ben evleneyim desem hepinizden küçüğüm, sizlerin saçını ağarmış, dişleriniz sararmış da evlenmek için kaygılanmıyorsunuz, babam zengin olmaktan başka hiçbir şey düşünmüyor, atam bizim ne gibi hayalleri var bilmiyoruz, deyip hüznlenmiş. Bu sözü duyan ağabeyleri:

⁸⁰ Alaca Kuyruklu Eysersiz At. Uygur Halk Masalları 19. Yayına Hazırlayanlar: Abdukiyum Turdi Turpan; Abdurêşit İbrahim. Şincan Halk Neşriyatı, 2000, ss.110-145.

— Yazıklar olsun, ne diyorsun, biz anlamamıştık, demişler. Ondan sonra onlar ister toy-temaşa ister ziyafete gitsinler “Tülkün Bay’ın boğaları” demeye başlamışlar.

Günlerden bir gün bu lafı Tülkün Bay’ın karısı duymuş. Bu laftan o, utancımından ölecek gibi olmuş, çok azaplanmış. Bu lafı kocasına iletmek istemiş, ama kocasının huyunu iyi bildiğinden bir fırsatını kollamaya başlamış.

Bir gün Tülkün Bay’ın çok mutlu bir vaktinde:

— Ey atası, kişilerin bize ne dediklerini, bizim için ne söz söylediklerini biliyor musun, demiş. Tülkün Bay suratını asıp:

— Hangi adamlar imiş bize bir şey diyecek (111) demiş.

— Ey atası, el ne demez, herkesin ağzı var.

— Ee, ne denmişler, diye sormuş Tülkün Bay.

— Bak atası, çocuklarının ilki alaca sakallı, sonuncusu yiğit olmuş, onları evlendirmez miyiz, el onlar hakkında... der demez, Tülkün Bay sözünü kesrek hiçbir şey olmamış gibi:

— Hım, insanlar bunun dedikodusunu mu yapıyorlar? Evlendiririz hatun evlendiririz, öyle evlendirelim ki dokuz oğul için dokuz kızı olan bay çıksa hepsini birden evlendirip kişileri hayran bırakalım demiş. Tülkün Bay’ın karısı:

— Siz aramazsanız başkaları sizi arayıp gelir mi, deyip kocasıyla tartışmış. Tülkün Bay karısının sözünü haklı bulmuş:

— Tamam, ben dokuz kızı olan bayı arayıp bulayım demiş. Ondan sonra o yol hazırlığına başlamış. Yol ve toy hazırlığı bitince karı koca ikisi imam-müezzin ve sekiz oğlunu alıp yola çıkmak için hazırlanmışlar. Evde birkaç uşak, hizmetçi ile Baykuş kalmış, bay yola çıkmadan önce Baykuş’u yanına çağırıp:

— Oğlum, sen en akıllı, en küçük yavrumsun, ben dokuz kızı olan adamı bulup sizleri evlendireyim, demiş. Baykuş razı olduğunu bildirip:

— Olur, ata, ben kalıp eve bakarım, sen dokuz kızı olan adamı bulamazsan, sekiz kızı olan adamı bulup sekiz ağabeyimi evlendirip gel, demiş hem de yanından hiç ayırmadığı şehir padişahının şehzadesiyle atışıp oynadığı altın bilye, altın aşığını cebinden çıkarıp, atasına vermiş ve:

— Eğer dokuz kızı olan adam çıkarsa, ağabeylerim orada olacaklar, ben olmadığım için benim işte bu eşyalarımı ortaya koyup nikâhımı kıyıp gelirsiniz, demiş. Tülkün Bay bunu kabul edip yola çıkmışlar. Onlar yol yürümüş. Yol yürürken de birkaç dağ aşıp, uçsuz bucaksız bir yaylaya çıkıp gelmişler. Bakmış ki yaylada otlayan yılmaların çokluğu insanı hayrete düşürüyormuş. Onlar ak çadır dikip kazanda et kaynatan, döşek üstünde yatan yılmacıyı bulmuşlar. Yılmacı onları izzet-ikram ile karşılayıp, iyi ağırlamış. Onlar yılmacı ile vedalaştıkları sırada:

— Bu yılmalar kimin, diye sormuş. Yılmacı:

— Kuddus Bay'ın, demiş. Onlar yılmacı ile vedalaşıp birkaç dağdan aşıp, yaylalardan geçerek deve, inek, Tibet öküzlerini görmüşler. Çobanların hepsi onları yılmacı gibi iyi ağırlamışlar. Onlar hayvanların kimin olduğunu sorduklarında ise hepsi: “Kuddus Bay'ın” diye cevap vermişler. Bu cevap Tülkün Bay'ı hayran bırakmış.

O hayranlıkla: “Ben kendime zengin derdim, bu kişi benden de zengin imiş, ne yapmış ki bu kadar çok zengin olmuş.” diye düşünmüş ama sebebini bulamamış, günlerce (113) bu hayalle yürüyüp, yine bir yaylaya gelmiş. Bakmış ki bu yaylada da koyunlar renklerine göre grup halinde otluyorlarmış. Tülkün Bay koyun çobanının çadırında misafir olup ağırlandığı sırada koyun çobana:

— Kuddus Bay'ın evi nerede, deyip sormuş ve Kuddus Bay ile görüşmek istediğini bildirmiş. Koyun çobanı karşıda görünene dağı gösterip:

— İşte o dağı aşarsanız Kuddus Bay'ın evine varırsınız, demiş.

Tülkün Bay yoldaşlarıyla dağı aştıktan sonra görmüş ki, tertemiz sakın akmata olan bir derya boyunda han sarayı gibi güzel, haşmetli bir saray duruyormuş. Tülkün Bay bunu görüp, Kuddus Bay'ın evinin kesinlikle bu olduğunu anlamış ve sarayı hedefleyerek yürümüş. Bu sırada Kuddus Bay dokuz kızını arkasına alıp, bu kızları dokuz oğlu olan

birini bulup versem, büyüğünün saçı ağardı, küçüğü genç kız oldu, diye dışarı çıkmış, çok yürümeden Tülkün Bay ile karşılaşmış. İki bay birbirinin sağlık sıhhatlerini sorduktan sonra maksatlarını söylemişler ve ondan sonra Kuddus Bay:

— Siz benim kapıma gelmişsiniz, her şeyi bu yerde bitirelim, deyip Tülkün Bay'ı evine buyur etmiş. Onlar teklifi kabul edip Kuddus Bay'ın huzuruna gelmişler. Onlar öylesine hayran kalmışlar ki, kendilerini tıpkı padişahların sarayına, çahar bağa, cennete (114) girmiş gibi hissetmişler. Onlar misafir olurken, kızlar yoldan gelirken söylenenlere göre, kendilerini yiğitlerle eşitlemeye çalışmışlar, bakmışlar ki bir yiğit eksik imiş. Kızlar bunu görüp: “Bu bay atama yalan mı söylüyor ne” diye düşünürlerken iki bay toy hakkında konuşmaya başlamışlar:

— Nasıl, uygun buldunuz mu, diye sormuş Tülkün Bay:

— Çeyiz olsa da olur olmasa da olur, çeyiziniz kızlarımin olsun, şimdi çeyizi ben hazırlayayım, demiş. Bu söz Tülkün Bay'a hoş gelmiş. Onlar çeyiz konusunda anlaştıktan sonra kızların nikâhını ayrı ayrı kıymışlar, sekiz kız bitip dokuzuncu kıza geldiklerinde, Kuddus Bay:

— Dokuzuncu oğlun nerede, diye sormuş. Tülkün Bay durumu izah etmiş, altın bilye ile altın aşığa nikâh kıymayı rica etmiş. Nikâh kıyma bittikten sonra eğlence başlanmış. Onlar eğlene dursun biz sözü başka taraftan verelim...

O yurttan bir yaşlı cadı varmış. Onun yetişkin bir ay yüzlü kızı varmış. Kız bir gün düşünde altın bilye, altın aşık oynayan Baykuş'u görmüş ve karaya sevdaya düşüp ona âşık olmuş. Ondan sonra kavuşma hevesi, aşk ateşi yüreğini bağrını kebab etmiş, yüzü safran gibi sararıp kalmış. Yaşlı cadı kızının halini görüp (115):

— Ey can kızım, sana ne oldu, diye ahvalini sormuş. Kız durumunu anlatmış. Yaşlı cadı kızın derdine derman olmak için kızın âşık olduğu yiğidi arayıp şehir mi şehir, yurt mu yurt gezmiş, sonunda yurduna geri dönerken, tam da kızların oyunun üstüne gelmiş. O toy ehlini bir süzmüş, bakmış ki, sekiz oğulun sırasında kendisinin aradığı altın bilye ile altın aşık durmaktaymış. Yaşlı cadı bunu görünce derhal evine dönüp iki oğlunu yanına çağırarak:

— Oğullarım, kız kardeşinizin derdine deva bulundu. Kız kardeşinizin âşık olduğu yiğit evinde kalmış, babası onun altın bilyesi ile altın aşığını alıp gelmiş. Siz erkeksiniz, kız kardeşinizin bahtı için onlar yola çıktıklarında o yigidin eşini ya da bilyesi ile aşığını ele geçirin, demiş ve toyda görüp bildiklerini anlatıp Tülkün Bay'ın yoluna tuzak kurmaya girişmiş. Cadının oğulları anasına vadedip:

— Sen rahat ol, deyip toya varmışlar.

Toy bitip, Kuddus Bay kızlarının almak istedikleri şeyleri verip, yolcu etme hazırlığı içindeyken kızlar kendi maşuklarıyla içip yiyip sohbet etmişler, gülüp şakalaşıp senli benli omuşlar. Küçük kız gözünün önünde olanlara bakıp, kendisini yalnız hissedince canı sıkılıp dışarı çıkmış ve hayallere (116) dalmış.

— Ey kız, niçin kederlendin, denen sesi duymuş. Kız bakmış ki karşısında alaca kuyruklu eyersiz attan başka bir şey yok imiş. Bundan o “bu Huda'nın kerameti mi ne?” diye düşünürken at yine:

— Kızcağızım, buna şaşırma, demiş. Kız karşısındaki atın gerçekten dile geldiğine inanıp:

— Sen nasıl oluyor da konuşabiliyorsun, diye sormuş ve sırrını öğrenmek istemiş. At durumunu anlatmış:

— Ayın dolunay olduğu gece gökten bir tulpar inip sizin atlarınız içindeki kısrağa koşuldu. Ben şu kısraftan doğdum, deyip kendi sırrını söylemiş. Kız bundan çok mutlu olup:

— Sen benim yanıma ne maksatla geldin, demiş.

— Ben senin atandan çeyiz hesabına ne alacağını öğrenmek için geldim, demiş.

Kız:

— Ben hiçbir şey almayacağım diye düşünüyorum, demiş.

— Sen beni al, demiş at.

— Sen ne yapabilirsin?

— Ben üç gün sonra olacağını bilirim. Dağlardan atlayarak geçebilirim, deryada yüzebilirim, ateşte yanmam. Ben tılsımlıyım, deyip kendi hikmetlerini anlatmış.

— Siz beni almanız buradan gidemezsiniz, demiş (117). Kız sebebinin ne olduğunu sormadan onu alacağını bildirmiş. O esnada Kuddus Bay'ın, kızını çağıran avazı duyulmuş. O sırada at hemen gözden kaybolmuş. Kuddus Bay kızın yanına gelip:

— Kızım sen yavrularımın en küçüğüdürsün, sen ne almak istersen al, senden hiçbir şey esirgemem, demiş. Kız hiçbir şey almayacağını söylemiş. Kuddus Bay kızının cevabını duyup üzölmüş:

— Sen bir şey almadan, evladım olmaya layık olamazsın, demiş. Kız atasının gönlü incinmesin diye başka söz söylemeyip:

— Peki, öyleyse, şu atlarının içinde bir alaca kuyruklu eyersiz atın var, bana onu ver, deyip gönlündekini açıkça söylemiş. Kuddus Bay bunu şartsız kabul etmiş. Kızın ablaları gönlünde onun ahmak olduğunu sanmışlar. Kuddus Bay ikiletmeden kızının istediğı atı getirip, eyerleyip kızını ona bindirmiş. İşler tamamlandıktan sonra Tölkün Bay dünürleriyle vedalaşıp toyunu taşıyıp kendi yurduna doğru yola çıkmış. O sırada yaşlı cadı iki oğlunu gizlice onların arkasına takmış. Onlar önlerine gelen yolları, dağları, bağları, otlakları arkalarında bırakıp, günün birinde bir şehre gelmişler. Bütün atlar yorgun, bize yorgunluk çöktü. Bir iki gün dinlendikten sonra sefere devam edelim diye karar vermişler. Bu sırada Alaca Kuyruklu Eyersiz At kıza:

— Bu yer cadıların mekânı, tehlikeli, deyip uyarılmış. Kız da kaynatasına (118):

— Bu cadıların mekânı, tehlikeli, bir kenara çıkarak otlaklarda kalalım ve yola devam edelim, demiş. Bu söz hiç kimsenin hoşuna gitmemiş. Hepsi burada konaklama konusunda diretmişler. Tölkün Bay çaresizlikten kabul etmiş. Bu sırada at kızın yanına gelip başını kıza sürerek üzölmüş. Kızın o ata içi acımış, at da üzüntülü halde otlamaya gitmiş, Tölkün Bay çocuklarını yerleştirip şehir dışındaki derya boyuna gelmiş. O, dupduru hafif dalgalanarak akan suya hayran kalıp yüzünü gözünü yıkamak için deryanın kenarına oturduğu sırada karşıda iki koyun akciğeri akıp gelmiş. Tölkün Bay buna şaşırarak: “Bunu it yesin” deyip süzöüp alıp dışarı çıkarmış. Bu sırada iki akciğer iki yakışıklı yiğide dönüşöüp, sıçrayarak gelip, Tölkün Bay'ın yakasına yapışıp:

— Sen moruk niçin bu kadar kibirlenip bizim seyahatimize engel oldun, sen bizim padişah evladı olduğumuzu bilmez misin, bir de bizi kümseyip it yesin diyorsun ha, diye böbürlenmişler. Tülkün Bay onların vaziyetinden korkup:

— Ben sizin padişah evladı mı yoksa koyunun akciğeri mi olduğunuzu nerden bileyim, demiş. Onlar:

— Sen başkalarının yurduna geldikten sonra bir şeye dokunmadan, esen gelip, esen gitsen olmaz mı? Biz her şey olabiliriz, demiş. Tülkün Bay tir tir titreyip:

— Vay bilemedim, beni affedin, demiş. Onlar daha da böbürlenerek (119):

— Nerde böyle kolay iş varmış. Şimdi sen bizden kurtulacağım diye boşa hayal kurma, demiş. Tülkün Bay daha da korkup onlara yalvarmaya başlamış:

— Vay kardeşlerim ben ettim siz etmeyin, beni bağışlayın, diye yalvarmış, Tülkün Bay'ın uzun zaman dönmemesinden endişelenen karısı ile küçük gelin gelmişler. Deminki ikili daha da şaşırıp kalmışlar:

— Eğer sen bizim dediğimizi vermesen seni deryaya atarız, deyip Tülkün Bay'ı sürükleyip derya kenarına götürmüşler. Bundan korkan Tülkün Bay:

— Ne deseniz onu yaparım, demiş Tülkün Bay. Bu sözden sonra onlar Tülkün Bay'ı sürüklemekten vazgeçip:

— Küçük oğlunu bize bırakıp git, demiş, Tülkün Bay:

— Küçük oğlum yok, evde kaldı, demiş.

— Öyle ise, küçük gelinini bırakıp git, oğlun kendi gelip alsın.

— Vay kardeşlerim, biz daha yurda varmadık. Kızımı burada bırakıp gidersem, kızın atasına anasına ne deriz? Ondan başka ne deseniz kabulüm.

— Öyle ise küçük oğlunun kendisine vekil olsun diye verdiği altın bilye ile altın aşığı çıkar, demişler.

Tülkün Bay karısına bakmış. Karısı Tülkün Bay'a bakmış. Karısı bu şeyleri verip bunlardan kurtulsak, oğlumuz o şeyleri oynamaz diye düşünüp o şeyleri (120) vermeye

onay vermiş. Tlkn Bay cebinden altın bilye ile altın aşığı çıkarıp vermiş. Onlar altın bilye ile altın aşığı eline alıp:

— Şimdi tez bu şehirden defol, deyip kovmuşlar. Kız Tlkn Bay’a destek olarak giderken:

— Vay ata, ben burada konaklamayalım dedim inanmadın, sonunda bu belaya uğradık, demiş. Tlkn Bay onlardan kurtulduğuna sevinip sesini çıkarmadan şehre doğru yürümüş.

Aslında onlar, yaşlı cadının Tlkn Bay’ın arkasına taktığı iki oğlu imiş. Onlar Tlkn Bay’ın derya boyuna gelmesini fırsat bilip, kendilerine sihir yaparak akciğere dönüşüp gelmişler. Tlkn Bay onlara dokunduktan sonra öz maksatlarını gerçekleştirmenin fırsatı geldiğini bilip derhal insana dönüşüp Tlkn Bay’ın yakasına yapışmışlar. Çünkü onlar altın bilye ile altın aşığı ele geçirirlerse, Tlkn Bay’ın küçük oğlunun bunları almaya geleceğini biliyorlarmış. Onlar altın bilye ile altın aşığı ele geçirdikten sonra geri dönmüşler.

Tlkn Bay acele şehre ulaştıktan sonra olan ahvali kimseye söylemeden derhal toplayıp, yola çıkmayı buyurmuş. Diğerleri de ne olduğunu bilmeden yola çıkmışlar. Onlar bu şekilde hiçbir konakta durmayıp, beş hafta, altı gün yol yürüyüp kendi yurtlarına gelmişler. Tlkn Bay geldiği günden itibaren bütün yurt ahalisini davet edip yedi gece-gündüz toy düzenlemiş. Sofralar bol (121), eğlence çok zevkli geçtiğinden yurt ehli Tlkn Bay’dan memnun kalmış. Ondan sonra Tlkn Bay yine halk-ı âlem içinde saygı görüp başı dik yürür olmuş. Oğulları da dedikodudan kurtulup önceki izzet hürmetine kavuşup neşeyi yerine gelmiş. Bu neşe içinde Baykuş da nikâhında kendisine vekillik eden, kendisi için en değerli olan altın bilye ile altın aşığı hayli vakit geçmiş nerde olduklarını sormamış. Bunu gören Tlkn Bay ile karısı “oğlumuz artık bilye, aşık oynamaktan el çekmiş” diye mutlu olup yaşadıkları günün birinde Baykuş alışveriş için şehre gitmiş. Önceleri onunla bilye, aşık oynayan beyzadelerden birkaçıyla karşılaşmış:

— Birader, altıncı ayın kurbağası gibi yok olup gittin, bir bilye oynamaz mıyız, demişler. O uzun zamandan beridir unuttuğu bilye, aşıklarının aklına getirmiş, yanında

olmadığını fark etmiş, atası kız aramaya gittiğinde kendi adına verdiğini aklına getirmiş, o şeyleri almak için evine dönüp atasına:

— Ata, benim bilye, aşıklarım nerede, diye sormuş. Tülkün Bay oğluna unutturmak için:

— Sen o şeyleri kime verdin, şimdi benden soruyorsun, deyip lafı dolandırmış ise de Baykuş:

— Sen yola çıktığın vakit senin eline vermemiş miydin, diyip babasının yolunu kesmiş. Tülkün Bay cevap veremeyip, karısına bakmış. Karısı da bu işten kurtulmak için (122):

— O şeyler sana vekillik etti, sevgilin yanında saklıyor olabilir, demiş.

Baykuş odasına girip rahat oturan karısına:

— Benim bilyem ile aşığım nerede, demiş. Karısı da onu bilye, aşık oynamaktan vazgeçirmek için:

— Hey, siz artık bir yavrunun babasıınız, artık o şeylerle oynarsanız yakışksız olur, şimdi vazgeçin, demiş. Baykuş:

— Ben başkalarından geri kalmayacağım ve başkaları beni davet ederse bakıp durur muyum, demiş. Karısı söyleyecek söz bulamayınca:

— Şu şeyleri talep etmeseniz, diye yalvarmış. O: Doğru söyleyin benim bu şeylerim nerede kaldı, deyip sıkıştırmış. Karısı çaresiz kalıp yolda olan şeylerin hepsini baştan sona anlatmış. Bunu duyan Baykuş'un gazabı taşıp:

— Size hakaret eden kimler imiş. Ben gidip cezasını verip bilye ile aşığı alıp gelmezsem erkek değilim, hatta bu yurda ayak basmam, deyip şehrin adını sorup yol hazırlığına girişmiş. Bu haberi duyan Tülkün Bay ile karısı telaşlanmış. Onlar oğlunun sağ selamet geleceğinden endişe duydukları için çok nasihat etmişler. Karısı da yalvarmış. Lakin onu vazgeçirememişler. Sonunda çaresiz razı olmuşlar. O yola çıkacağı vakit karısı:

— Peki, gidin, benim alaca kuyruklu atımla gidin, demiş. Baykuş (123):

— Sizin alaca kuyruklu atınıza binip varacağıma kara gözlü deveme binip gideyim, demiş. Karısı:

— Sizin kara gözlü deveniz ne kadar yol alır, diye sormuş. O gayet kibirli bir halde:

— İki günlük yolu bir günde kat eder, demiş. Karısı:

— Benim atım günde altı aylık yolu kat eder. Siz ona binin, demiş. Lakin o kabul etmeyip kendi karagöz devesine binip yola çıkmış. Karısı bunu görüp tarak, süzgecini eline alıp saçını dağıtıp ağlayarak yol kenarına çıkmış. O hayli yürüdükten sonra arkasına bakmış ki karısı kendi yerinde durmaktaymış. O buna dayanamayıp geri dönmüş:

— Haydi eve girin, demiş. Karısı:

— Evde ne yapacağım. Kocası olan hatunun evi olur. Benim gibi yalnız, evde ne yapsın, demiş. O bu söze dayanamayıp:

— Ne yaparsam eve girersin, demiş.

— Yiğit sözünden, kaplan izinden dönmez derler, eğer sözünden dönmem diyorsan benim Alaca kuyruklu eyersiz atıma binin, o size yol gösterir, fikir vermiş. Böylece ben de sakinleşip eve giderim.

Baykuş çaresiz alaca kuyruklu eyersiz ata binmeye razı olmuş. O, ata binince karısı evine doğru yürümüş. Bu sırada at dile gelip (124):

— Gözünü yum, demiş, Baykuş gözünü yumup oturmuş. Bir süre sonra yine:

— Gözünü aç, demiş. Baykuş kendini bir şehrin etrafındaki yaylakta bulmuş. Baykuş buna şaşırıp dururken at:

— Benim eyerlerimi al, ben bir ağnayayım, demiş. Baykuş atın talebini yerine getirmiş, at ağnamak için yatmış. Baykuş karnının aç olduğunu sezip biraz bir şeyler yemiş. At ona:

— Yemek yiyip karnını doyurduysan işte şu görünen kamıştan bir kucak biçip gel, demiş. Baykuş varıp bakmış ki inceleri bilek gibi, kalınları insan bacağı kadar varmış. O,

bin bir zorlukla bir kucak kamış biçip deryaya bırakmış. İlkbahar olduğundan deryada akıp gelen böcekler, ufak canlılar Baykuş'un deryaya bıraktığı üç yerdeki kamış sete yapışıp karaya çıkmışlar. Bu sırada at:

— Şu üç sete tutunup çıkamayanlar ölüdür, onlar için çaremiz yok, demiş. Şundan sonra karaya çıkan karıncalar dile gelip:

— Ey insan, bize çok iyiliğin dokundu, bizden ne diliyorsun, diye sormuşlar. Baykuş:

— Benim hiçbir şeye ihtiyacım yok, demiş.

— Öyle ise biz sana kaşımızdan birer tel yolup vereceğiz, ne zaman bize ihtiyacın düşerse yak, biz o anda hemen yanında hazır oluruz, demişler. Baykuş karıncaların kaşını kuşağına sarıp beline bağlamış. Karıncalar dağılıp gitmişler... (125)

Ertesi gün öğleye yakın otlakta rüzgâr çıkıp, yavaş yavaş fırtınaya dönüşmüş. Boranla birlikte acıklı, korkunç bir ses cihanı kaplamış. Baykuş bunun ne olduğunu ata sormuş, at:

— İşte şu görünen kamışlığın öteki kıyısında bir ana kaplanın bacağına kamışın sapı saplanalı üç yıl olmuş. Zamanın geçmesiyle kamış ikiye ayrılıp kök salıp yeşermiş. Rüzgâr çıkınca kamış kıpırdadığı için kaplanın canını acıtıyor. Bu ses, o kaplanın inleme sesi; sen şimdiden başlayıp bıçağını bileyip keskinleştir, yarın tam öğle vakti kamışlıkta rüzgâr durunca sivrisinekler ortaya çıkacak. Bu sırada kaplanın yavruları sivrisinekten korunmak için dağa çıkacaklar, sen bunu fırsat bilip o yere git ve kaplanın bacağına saplanıp kalan kamışı kaplanın bacağının altındaki ince yerinden kesip üstten çekip çıkar. Ardından bezle bacağını sıkı sarıp sırtını sıvazla, kaplan uyandığında iyiliğine karşılık verecektir, deyip yol göstermiş.

Ertesi gün tam öğle vaktinde Baykuş atın gösterdiği doğrultuda kaplanın olduğu yere varmış. Durum atın söylediği gibiymiş. O atın söylediği doğrultuda işi bitirince serçe kadar büyük sivrisinek onu halsizleştirmiş. O kaplanın bacağını sarıp, kaplanın sırtını sertçe sıvazlayıp kendisine getirmiş. Kaplan uyanıp bakmış ki bir yiğit baygın bir şekilde

yatmaktaymış, kaplan bunu görüp onun üzerindeki (126) sivrisinekleri kuyruğuyla kovmuş, Baykuş kendine gelmiş. Kaplan onun kendine geldiğini görüp derhal dile gelip:

— İnsanlar bizim gibi hayvanlardan nefret ederler, sen ne diye beni vurup öldürmedin de nice yıldan beri çektiğim kamış azabından kurtardın, deyip sormuş. Baykuş:

— Ben sana acıdım, demiş. Kaplan:

— Bundan daha büyük merhamet olmaz, senin neye ihtiyacın olursa bana söylersen ben hemen hazır olurum, demiş.

— Benim hiçbir ihtiyacım yok.

— Eğer, bana ihtiyacın olursa işte bu kollarımı yak, deyip kaplan bir tutam kılını Baykuş'a vermiş. Baykuş kaplanın kollarını kuşağına sararken dağa çıkıp giden kaplan yavruları geri gelmiş. Onlar Baykuş'u görünce nara atarak üzerine atılmak üzereyken ana kaplan onların önünü kesip:

— Yavrularım vefaya cefa kılacak olmaz, siz beni üç yıldan beri kurtaramadınız. Bu insan beni kurtardı. Siz ona teşekkür edin, demiş. Kaplan yavruları kendilerini Baykuş'un ayağına atıp, üstüne bindirip bir süre eğlendirmişler. Ana kaplan yavrularının da bir tutam kılını yoldurup Baykuş'a verdikten sonra, onu üzerine bindirip, üç bacağıyla yürüyüp, kamışlıktan çıkarmış.

Baykuş atın yanına geri gelmiş. At ona:

— Buadaki işlerimiz bitti. Şimdi biz şehre (127) girdersek, orada bir büyük kapı var, her şey o büyük kapı içinde olur. Senin şeylerin, işte o evin sahibi, yaşlı cadının elinde, o şu an seni bekliyor. Bu cadının iki oğlu var. Bu şehrin padişahları. Ben seni cadının yanına götüreceğim, o kapının sağ tarafında. Dizi omzundan yüksek, omzu başından yüksek, gözü baca gibi büyük, dişi kazık gibi çirkin görünüşlü, sen onu görüp korkma batur, zeki ol, işin en tehlikeli yerine geldik. Ya ölüm ya kalım, ya kurtulacağız ya yakalanacağız. Ben durduğum zaman yaşlı cadı kadına: Büyük ana, ben emanetlerimi almaya geldim, de, başka söz söyleme, o cadı:

— Hey, yavrum, sen geldin mi, dediğinde kızı revakta durup kahkahalarla gülecek. Kıza dikkat etme, soru sorma. Yaşlı kadın:

— Yavrum, ben yaşlıyım yerimden kalkamam, atından inip al dese, buna ben küçüğüm, attan inersen ata binemem, de yere inersen ondan kurtulamazsın, o revakta duran kızını sana vermeyi planlayıp senin eşyalarını alıkoyan cadıdır. Ben vakti geldiğinde patırtı yaparım. O zaman beni kamçıla, ben yüksek sesle çığlık atacağım, cadı korkudan yerinden ayağa kalkacak. Sen hemen sağ cebine elini sok. Eşyalrın o cepte, al ve elini çıkar, o zaman dizginlerimi bırak, uçarak gideriz, demiş.

Baykuş atın söylediklerini aklında tutup yola çıkmış. O yaşlı cadının karşısına gidip atın söyledikleri (128) doğrultusunda iş yapmış. Lakin yaşlı cadının cebine elini sokup bilye ile aşığı eline alırken heyecanlanıp atın dizginlerini bırakmayı unutmuş. O sırada kapıda yaşlı cadının iki oğlu peyda olup onları yakalamışlar ve Baykuş’u sorguya çekmeye başlamışlar.

— Sen anamızı soyarak kaçmak mı istiyorsun?

— Ben kendi eşyalarımı aldım, demiş Baykuş.

— Kendi eşyan olsa da alsaydın?

— Yaşlı kadına sorup aldım.

— Bu yaşlı kadına soracağına bize sorsaydın.

— Siz verecek adam olsaydınız bu şeyleri alıkoymazdınız, ben bu sebepten alıp kaçtım.

— Kaçtıysan da yakaladık seni, kaçamadın, deyip onu bir eve hapsedip aş-ekmekle beslemişler. Aradan birkaç gün geçtikten sonra Baykuş onlara:

— Beni serbest bırakın, demiş. Cadının oğulları:

— Seni bırakacak gibi bir niyetimiz olsaydı tutmazdık. Eğer, sen bizim elimizden kurtulmak istiyorsan bizim şartımız var, şartları yerine getirmen gerek. Bu bizim kararımız, demiş. Baykuş kurtulmak için acele edip:

— Hadi, şartlarınızı söyleyin, demiş, cadının oğulları çok istişarede bulunup şartlarını ortaya koymuşlar.

— Birinci şart, bir batman kum ile bir batman (129) çörekotunu karıştıracağız. Biz uyanıncaya kadar çörekotu bir tarafa kum bir tarafa ayrılmış olsun, demişler. Baykuş bu şartı yerine getirmekten başka çaresi olmadığını bilip kabul etmiş. Cadının oğulları bir batman çörekotu ile bir batman kumu karıştırıp vermişler. Onlar hemen oracıkta uyumaya başlamışlar. Baykuş ne yapacağını düşünürken:

— Karıncaların kıllarını yak, denen atın sesi duyulmuş. Baykuş karıncaların kıllarını yakmış, karıncalar onun ayağının altında peyda olup:

— Ey şevketlimiz, bize ne vazife var, deyip durmuşlar. Baykuş cadının oğullarının şartını onlara söylemiş çörekotu ile kumu ayırmayı buyurmuş. O anda bir karınca kırka, kırk karınca yine kırk kere çoğalıp yarım kum, yarım çörekotunu ayırmaya girişmişler. Aradan bir aş pişimlik vakit geçinceye kadar çörekotunu bir tarafa, kumu bir tarafa ayırırvermişler, cadının oğullarının uyuyup yatmakta olduğunu görüp hepsi birden üzerine hücum etmişler. Onlar karıncaların ısırmaalarına dayanamayıp feryat figan edip uyanmışlar. Bakmışlar ki, kum ile çörekotu ayrı ayrı yığınlar halinde durmakta, bunu görünce şaşkınlıktan gözleri fal taşı gibi açılmış. Bu sırada Baykuş:

— Hadi, birinci şart yerine getirildi, ikinci şartı ortaya koyun, demiş. Onlar ikinci şartı koymak için anasına danışmak için çıkıp gitmişler.

Ertesi gün cadının oğulları ikinci şartı ortaya koymuşlar (130).

— İkinci şartımız, anamız her yıl bir kez kaplan sütü ile yıkanır, sana bir hafta mühlet veriyoruz, nerden bulursan bul kaplan sütü bulup getir, aksi takdirde kurtulmanın hayalini kurma.

Onlar şartını söyledikten sonra Baykuş’u salıvermişler. Baykuş doğru atın yanına gidip fikrini sormuş, at:

— Biz şehir dışındaki yaylaya gidelim, orada altı gün dinlenelim yedinci gün kalıp dönelim, demiş. Baykuş atın söylediklerini duyunca yaylaya gidip huzur içinde

dinlenmişler. Yedinci gün kaplanların kollarını yakmışlar ve kaplanlar hemen peyda olmuş:

— Ey şevketlimiz, ne ihtiyacın var, diye sormuşlar. Baykuş durumu anlatıp yardım istemiş, kaplanlar:

— Bizim sütümüzü götürsen de onlar seni bir bahane bulup tekrar uğraştıracaklar. İyisi mi sen bizi beraberinde alıp götür, demiş. Baykuş kaplanların sözünü uygun bilip ana kaplana binip atı yedekleyerek üç kaplan yavrusunu peşine takıp şehre girmiş, onu gören cadının oğulları Baykuş’a yalvarıp:

— O şeyleri nerden alıp getirdiysen oraya geri gönder, biz razı olduk, deyip ikinci şartın yerine getirildiğini kabul etmişler. Baykuş kaplanları geri gönderip atın başını gözünü sıvazlayıp kendisinin ata olan sevgisini bildirmiş. Bu sırada at:

— Şimdi onlar en zor şartı ortaya koyacaklar, onların atalarından miras kalan bir kazan yer (131) oyulup kırk kulaç çukura düşmüş, onu alıp çıkarmayı buyuracaklar. O yer yılan, çıyanın mekânına dönüşüp kalmış hiç kimse inemiyor, kazan orada duruyor, demiş. Baykuş bu sözü duyunca:

— Onu nasıl çıkaracağız, diye sormuş. At:

— Ya ölüm ya kalım, hepsi Huda’ya emanet, kazanı ben alıp çıkaramazsam sen alıp çıkaramazsın, deyip Baykuş’u dinlenmeye buyurmuş.

Ertesi gün cadının oğulları Baykuş’u şehir kapısının üstüne çıkarıp uzaktan görünüp duran çukuru göstererek atın söylediği kazanı alıp çıkarma şartını ortaya koymuşlar. Baykuş onların da kendisiyle birlikte gelmesini istemiş. Onlar birlikte gitmeyi kabul etmemişler. Baykuş onlara:

— Niçin gelmiyorsunuz, diye sormuş. Onlar:

— Yılan, çıyanın bizi sokup öldürmesinden korkuyoruz demiş. Baykuş bu sözü duyunca:

Beni de sokup öldürseler kız kardeşinizi kim alacak, demiş. Onlar:

— Sen batarsun, bir yolunu bulursun, demiş.

— Maksudınız, kız kardeşimizi vereceğiz diye atalarımızdan kalan kazanı çıkarmakmış, demiş.

Cadının oğulları cevap vermemiş. Baykuş onların şartını yerine getirmeye mecbur olup ata binip cadının oğullarının gösterdiği yere gitmiş. Çukurun içine bakınca sayısız yılan ve çıyanın ağzından zehir saçarak kuyruklarını dimdik yukarıya kaldırıp durmakta olduğunu görmüş. Bunu görünce Baykuş'un vücudu tir tir titremiş. Bunu gören Baykuş'un atı (132) ürpermiş. Bu sırada at:

— Benim üstümdeki eyer ve gemi çıkar, ben bir ağnayayım, demiş. Baykuş atın talebini yerine getirmiş. At yerde bir ağnadıktan sonra kişnemiş, kuyruğu kırk karış uzamış. O çukurun kenarına gelip, kuyruğunu silkeleyerek atlayıp kazana sarılmış. Bütün gücüyle bir çekmiş kazan yerinden kımıldayınca atın kuyruğu çözülmüş. İkinci kere kuyruğunu kazana sarıp çekmiş, kazan on arşın havalanıp yine düşmüş. At üçüncü kere kuyruğunu kazana sarıp çekmiş, kazan çukurun yarısına kadar çıkınca atın mecali kalmayıp yine bırakmış. Bu sırada at:

— Ben yine bir ağnayayım, ben ağnarken sen: “hey Allah'ım benim can ciğerim” deyip sırtımı sıvazlarsan bana yine on kat güç girer. Ben inip yılan, çıyanlarla savaşırsam kazanı çıkaramayacağım, onlar nemli yerde yaşayan canlılar oldukları için zayıftırlar. Biz yine de dikkatli olmalıyız, onların kanı sarımsı, benim kanım kıızıl; eğer, kıızıl kan sıçrayıp çıkarsa derhal canını kurtarmak için kendini kapının dışına atıp kaplanları yardıma çağır, demiş. Baykuş kabul etmiş. At bir ağnayıp ayağa kalkmış, Baykuş onun sırtını sıvazlayıp:

— Hey Allah'ın can yarattığı, demiş. At güçlü bir şekilde kişnemiş, çukurdaki bütün yılan, çıyanlar canlanmış. At kişneyip sıçrayarak çukura inmiş. O dört bacağıyla yılan, çıyanları çiğnemeye başlamış. Yılan, çıyanlar da güçleri yettikçe atı sokmaya başlamışlar. Baykuş çukurun kenarında durup (133) bakmış, kan ve irin birbirine karıştığından renk belli olmayan bir şekilde fişkırmış ve derya köpüğü gibi bir sağa, bir de sola akmaya başlamış. O bundan korkmuş ve kolunda can kalmamış. O korkudan biraz uzaklaştıktan sonra arkasına dönüp bakmış ki yine önceki gibi rengi belli olmayan köpük çalkalanıp çukurun kenarına vurmaktaymış. Ne yapacağını bilmeden biraz durduktan

sonra sarımsı kanın fişkırıp çukurdan taştığını görmüş. Baykuş rahatlayıp bir oh çekmiş. At da dehşetle kişneyip çukurdan fırlayıp çıkmış. Ata bakmış ki sayısız yılanın, çıyanın yapışmış olduğunu görmüş. At bir ağnayıp yılan ve çıyanların hepsini ezmiş. O zaman Baykuş:

— Hey Huda'nın can ciğeri, deyip atın sırtını sıvazlamış, at yine aslına dönmüş, at yine tekrar çukura inerek yılan, çıyanlarla bir aş pişimi vakitine kadar mücadele etmiş. Bu sırada çukurdaki dehşetli kan, deniz ve dalga gibi her tarafa çalkalanıp yeri titretmiş. Bir ara at yine bir kişneyip çıkmış. Baykuş ata:

— Ne oldu, diye sormuş. At yılan, çıyanların hepsinin öldüğünü söylemiş:

— Şimdi kazanı alıp çıkacağız, deyip kanlarının dinip sinmesini bekleyip durmuş. Bir süre sonra kanlar sinmiş. Baykuş bakmış ki on sekiz halkalı kazan imiş. Baykuş atın kuyruğunu halkalara geçirip bağlamış. Atın gemini salıp, boynuna sıkıca yapışmış. At bir kişneyip kırk arşın yükseğe sıçrayarak kazanı alıp dışarı çıkarmış. Onlar şehre girip cadının oğullarına (134):

— Kazanı çıkardık, şimdi kendiniz alıp getirin, demiş. Cadının oğulları şehir kapısının üstüne bakacak olsa uzakta kümbet gibi bir şey görünüp durmakta, onlar bunu görüp:

— Bunu taşımak çok zor, kazanı şehre taşıyıp getirin, deyip ısrar etmişler. Baykuş kabul etmiş. Onlar gidip kazanı atın kuyruğuna bağlamışlar, at bir kişneyip sıçramış, şehir kapısının üstünden uçarak geçip şehrin merkezine inmiş. Kazan yine yüzükoyun düşmüş, cadının oğulları altında kalmış. Onlar kendilerini hangi tarafa atsalar da kazanın altından çıkıp gitmenin çaresini bulamamışlar, korkudan, feryat figan edip, Baykuş'a:

— Ey batur, bizi çıkar, diye yalvarmışlar. Baykuş altın aşık, altın bilyelerini verirlerse çıkaracaklarını söylemiş. Onlar bunu kabul etmişler. Baykuş atın yardımıyla kazanı kaldırıp onları çıkarmış:

— Şimdi emanetimi geri verin, demiş. Onlar yalvarıp:

— Olur, vermesine veririz, kız kardeşimizi de kendinle birlikte alıp götür, demişler ve o, eşyalarını alıkoymasındaki maksadını söylemiş. Baykuş da çok çile çektiği

için onların teklifini kabul etmiş. Cadının oğulları kız kardeşinin nikâhını kıyıp, toy yapıp, bir hafta, üç gün misafir edip onları yolcu etmişler. Onlar yola çıkıp şehirden ayrılmak üzereyken at (135) önceki geldikleri yollarla dönmek gerektiğini istemiş. Baykuş ise başka yollarla yavaş yürüyüp görmediği yerleri görüp yürümek istediğini söylemiş ve bunda diretmiş. Sonunda at Baykuş'a uyup, onun seçtiği yola çıkmışlar:

— Baykuş, bu yol tehlikeli, eğer, bu yolda yürüyecek olursan, yolun yarısına geldiğinde kavak ağacına iki kulağından çivilenen Çoyun Kulak denilen bir batur var. Ona dayak, kılıç geçmez, onu, işte şu kızın dedesi çocuklarına cefa etmesin, diye kavak ağacına çivilemiş. O kurtulursa biz sağ kalamayız. O, bizi görüp yalvarırsa kesinlikle kulak asma, demiş.

— Ben senin söylediklerini yaparım, yine de onu bir göreyim, demiş. Onlar yol yürüyüp bir hana geldiklerinde iki kulağı kavak ağacına çivilenmiş Çoyun Kulak ile karşılaşmışlar. O zarı zarı ağlayıp yalvarmış. Baykuş onun ağlamasına dayanamayıp acımış. O zaman Çoyun Kulak:

— Benden görmezseniz, Allah'tan görürsünüz, deyip yemin etmiş. Baykuş onun yeminine inanıp onu çözmüş. Böylece Çoyun Kulak onların arkasından onlarla birlikte yürümüş. Bir konak yerine geldiklerinde odun toplayıp, su taşıyıp, yemek hazırlayıp bütün hizmetlerini yapmış. Yine bir menzile vardıklarında Çoyun Kulak kötü kötü bakarak yatmış, Baykuş onun haline bakıp:

— Hey Çoyun Kulak su getir, demiş, Çoyun Kulak yerinde yatarak:

— Ben senin işini yapacak er değilim, demiş. Baykuş onun söylediklerine şaşırılmış (136):

— Sen ne diye söz vermiştin, demiş. O:

— Öyle dememiş olsaydım beni serbest bırakmazdın ben, bütün âlemi eline alıp döndürebilecek gücü var batur, demiş. Baykuş bu sözü dikkate almayıp onu iş yapmaya buyurmuş, Çoyun Kulak sinirlenip:

— Sen ne diyorsun, deyip Baykuş'a elinin tersiyle bir vurmuş, Baykuş kırk adımlık mesafeye kadar uçup ölmüş. At ile kız ona bakmışlar. O kızını alıp, ata binip geri

gitmiş yaşlı cadının oğulları ile yedi gün yedi gece dövüşerek onları yenip, yaşlı cadıyı yedi yerinden kesmiş. Kızın ağabeylerine:

— Sizin dedeniz kulağımdan kavak ağacına çivilediği için azap içinde kırk yıl geçirdim, şimdi kız kardeşinizi kendime eş alıp, sizleri köle olarak çalıştırıp acımı çıkaracağım, demiş. Kızın ağabeyleri Baykuş'un eşyalarını alıp vermediklerine çok pişman olup:

— Şu eşyaları almamış olsaydık bu günleri yaşamayacaktık, demişler.

Çoyun Kulak karnı acıkmaz, suda batmaz, ateşte yanmaz, kılıç kesmez bir baturmuş. Alaca Kuyruklu Eysiz At da kendine has özelliklere sahip olduğundan Çoyun Kulak onun kaçıp gitmesinden endişelenerek, dört bacağını bağlamış, öyle sıkı bağlamış ki kımıldayacak durumda olmadığı için bir deri bir kemik kalmış ve kımıldayacak dermanı kalmamış. Zayıflayıp gözünü çapak basmış. Cadının kızı atın bu haline acımış. O, kocasına (137):

— At, dilsiz hayvan ona niye bu kadar eziyet ediyorsunuz, serbest bıraksanız, ağnatıp, suvarıp getireyim, demiş. Çoyun Kulak karısının üstüne başına bir bakmış, başka maksadı olmadığından emin olduktan sonra:

— Hatun, o uyuz ata niçin acıyorsun, ne gerek vardı, demiş.

— Ava çıkarken lazım olur.

Çoyun Kulak karısının sözünü yerinde görüp atı serbest bırakmış. O, atı suvarmış; ağnatıp koymuş. Bu iş bir hafta, üç gün devam etmiş. At yavaş yavaş aslına dönmüş. Bir gün at ona:

— Sen bana merhamet ettin, merhametini devam ettirmek ister misin, demiş. O, kabul ettiğini bildirdiğinde at:

— Yardım etmeye devam edersen, seni aşığına kavuşturacağım, demiş. O, bu lafı duyunca çok memnun olup:

— Sen ne dersen, onu yapacağım, demiş.

— Eğer, söylediklerimi yapmak istersen oyun Kulak geldiğinde de her günkü gibi beni suvarmaya çıkar. Ben bir ağnayacağım. Sen:

— Huda'nın canavarı, deyip sırtımı bir sıvazla, gemimi eker çekmez çıkararak hale getir, ben hemen kaçıp Baykuş'u kurtarırım. O de gelip seni kurtarır.

Onlar ikisi sözünü bir etmişler. oyun Kulak avdan geldiği gün karısı atı alıp dışarı çıkmış, suvarmayı ve ağnatmayı unutmamış. O atı suvarıp ağnattıktan sonra ahıra geri getirirken at direnmiş (138). O, atın gemini silkelenir silkelenmez çıkacak hale getirdikten sonra:

— At ahıra girmiyor, diye bağırımış. oyun Kulak evden koşarak gelip ata vurmak için kamçısını havaya kaldırmış; at ürkmüş gibi yaparak başını silkip, gemden çıkarıp dehşetli bir şekilde kişneyip kaçıp gitmiş. oyun Kulak da atın kuyruğundan ha tuttum ha tutacağım deyip izini takip ederek kovalamış. At dağı geçmiş, deryaya girmiş. R zg r çıkarmış, oyun Kulak'a hiç tesir etmemiş; o, onu takip edip kovalamaya devam etmiş. Sonunda at, kuyruğunu yere bir vurmuş. Kara boran çıkmış, oyun Kulak'ın gözüne bir batman toprak girmiş. O gözünü yumup açıncaya kadar at gözden kaybolmuş, oyun Kulak çaresiz evine geri dönmüş. Karısı:

— At nerede, diye sormuş, o sinirlenerek:

— Hepsi senin suun, sen onun bağlarını  zmemiş olsaydın kaçıp gitmezdi, deyip bir süre serzeniş edip durmuş...

At kaçarak Baykuş'un  l d ğ  yere gelmiş. Bakmış ki, Baykuş yerinde yok, at sağda solda onu aramış. Lakin bulamamış. O, bunun için panikleyip dururken bir sarı tilki atın önünden o yana geçip bir gülümseyip, bu yana geçip bir gülümseyip öteye gitmemiş, at tilkinin bu halinden bir şeyler sezmiş; tilki yine bir daha önünden geçince bir hamleyle boynundan ısırıp, yere atarak diziyle basmış:

— Söyle, Baykuş nerede, diye sormuş. Tilki (139):

— Bilmiyorum, demiş, at tilkiyi yukarı kaldırıp yere vurmak üzereyken, tilki ata yalvarmış:

— Vay söyleyeceğim, Baykuş'u işte şu görünüp duran tepenin arkasındaki kuma gömdüm, deyip bir tepeyi göstermiş. At tilkiye oraya götürmesini buyurmuş. O, gidip Baykuş'u kumun altından çıkarmış. Bakmış ki iki tane kaburgası yok. At yine tilkinin boynundan ısırıp yere vurmuş:

— Söyle, kaburgalar nerede, diye sormuş. Tilki korkudan tir tir titreyip durmuş:

— İşte, burada, deyip gömdüğü yerden çıkarıp vermiş. At kaburgaları yerine koymayı buyurmuş. Tilki kaburgaları yerine koymuş. At tilkiye:

— Ben yatacağım, sen bunu üstüme yükle, deyip yere yatmış. Tilki Baykuş'un kemerinden ısırıp atın üzerine bindirmiş. At, yerinden kalkıp kişneyerek silkelenmiş, Baykuş'u alıp ab-ı hayat pınarına getirmiş. At Baykuş'u dikkatlice yere indirmiş, kuyruğunu pınarın suyuna sokup Baykuş'un ağzına damlatmış, Baykuş:

— Uh, ne çok uyumuşum, deyip yerinden doğrularak etrafına bakmış: Karım nerede, diye sormuş. At olanları baştan sona anlatmış:

— O kız olmamış olsaydı her ikimiz biterdik; o kızı işte o melunun elinden kurtaralım, yaptığı iyiliğine karşılığını verelim, demiş. Baykuş, atın teklifini kabul etmiş. Baykuş ata binmiş, at onu Çoyun Kulak'ın şehrine alıp getirmiş. Onlar bir gün dinlendikten sonra at (140):

— Sen eve girip karınla görüş, Çoyun Kulak ava gitti, demiş. Baykuş eve girmiş, karısı gözlerine inanamayıp korkudan titremiş:

— Sen kimsin, diye sormuş.

— Benim, ben Baykuş.

O kadın kocasını tanıyıp derhal halini sormuş. Baykuş olanları anlatırken bir bebek ağlamış. Baykuş bebeği görüp:

— Bu kimin yavrusu, diye sormuş, karısı:

— Çoyun Kulak'ın, demiş. Baykuş bu söze inanmayıp:

— Hey, doğru söyle, ben uyurken bu kadar değişiklik oldu mu, demiş. Karısı:

— Sen ölmüştün, deyip olanları yavaş yavaş anlatmış ve onu iyice ağırlamış, şimdi sen canını kurtarmaya bak, deyip yola çıkarmış. Baykuş evden çıkıp at ile yine istişarede bulunmuş. At Baykuş’a:

— Çoyun Kulak her cuma günü ava çıkar, gelecek cuma günü sen eve girip bebeğin yatağının altına gir. Çoyun Kulak geldiğinde bebeğin ayağına iğne batır, bebek ağlasın Çoyun Kulak karısına: “Bebek neden ağlıyor?” diye sorar. Karısı: “oğlumuz, atamın bindiği ak boz atın etini yiyelim geldi diyor” desin, Çoyun Kulak oğlunu sevdiği için atı öldürüp verecek. Böylece o attan ayrılacaktır, attan ayrılması demek kolundan kanadın ayrılması demektir, demiş. Baykuş kabul etmiş (141).

Aradan bir hafta geçip cuma günü gelmiş. Baykuş karısının yanına girmiş. Karısı onun yine geri geldiğini görüp, korkmuş:

— Sen ne diye canını kurtarmıyorsun, deyip ona geri gitmesi için yalvarmış ve zarı zarı ağlayıp durmuş. Baykuş at ile konuştuklarını ona anlatmış, onu zor ikna etmiş. Çoyun Kulak’ın gelişine az kaldığında bebeğin yattığı yatağın altına gizlenmiş. Çok geçmeden Çoyun Kulak dönüp gelmiş. O eve girdiğinde Baykuş bebeğin altından iğneyi saplamış. Bebek çığlık atarak ağlamış. Kadın teselli etse de ağlaması kesilmemiş. Bu sırada Çoyun Kulak:

— Bebek niçin ağlıyor, diye sormuş. Karısı Baykuş’un öğrettiği cevabı vermiş. Çoyun Kulak oğlumun ilk isteğini yerine getireyim deyip memnuniyetle atı öldürmek için dışarı çıkmış. Baykuş bu fırsatı ganimet bilip saklandığı yerden fark ettirmeden çıkıp gitmiş. Çoyun Kulak atı öldürüp oğluna vermiş.

Baykuş birinci işi yerinde hallettikten sonra at ile yine istişarede bulunmuş. Bu defa at Baykuş’a:

— Şimdi Çoyun Kulak’ın canının nerede olduğunu bilmemiz gerek. Çünkü Çoyun Kulak’a benzer baturların canı vücudunda olmayıp başka yerde tutulur. Sen cuma günü yine bebeğin beşiğinin altına gir, iğneyi ona saplayıp onu ağlat ve sonunda onun canının nerede tutulduğunu öğren, demiş.

Cuma günü gelmiş, Baykuş karısının karşısına gelip at ile istişare ettikleri sözleri söylemiş. O, bu fikri (142) kabul etmiş. Baykuş'u çok iyi ağırlamış, Çoyun Kulak'ın gelişine az vakit kaldığında yine bebeğin yatağının altına saklanmış. Çoyun Kulak kapıdan girince Baykuş bebeğin ayağına iğneyi saplamış. Bebek ılık atarak ağlamış. Çoyun Kulak dayanamayıp:

— Oğlum niçin ağlıyor, diye sormuş. Karısı konuştukları gibi:

— Oğlumuz atam hayattayken benim canımla atamın canının nerede olduğunu bilmek istiyorum diye ağlıyor, demiş. Çoyun Kulak:

— Korkma oğlum, benim canım ile senin canın üç günlük yol mesafesinde bir derya var, o deryada bir top ınar var, çınarın altında iki tane balık var, o balıklar şafak söküp, yer ağardığında çıkıp suyun üstünde oynarlar, bizim canımız şu iki balığın kursağında, demiş. Baykuş onun sırrını öğrenmiş...

Baykuş atın yanına geri gelmiş, Çoyun Kulak'ın sırrını anlatmış. At Baykuş'a:

— Öyle ise, şu deryayı bulalım, demiş. Baykuş, ata binip Çoyun Kulak'ın söylediğı deryayı aramaya çıkmışlar. Üç gün sonra o deryayı bulmuşlar. Onlar derya boyuna varıp balıkların çıkmasını beklemişler. Şafak söküp, yer aydınlanmaya başladığında sözü geçen ınar altında iki balık çıkıp, suda yüzüp, çırpınıp oynamaya başlamışlar. Baykuş ata:

— Ben suya girip balıkları tutup dışarı atacağım, sen balıkları tut, demiş. Şu sırada balıklar (143):

— Cadurva, cadursa, cadurva, cadursa, deyip oynamaya başlamışlar. Baykuş suya girip balıkları tutup dışarı atmış. At çeviklikle iki ön bacağıyla iki balığı sıkı tutmuş. Baykuş sudan çıkıp balıkları yarmış, bir altın kafes çıkmış. Onun içinde serçe varmış. O serçelerin karnını yarmış, bir uyuşuk kurt çıkmış. Bunu gören at:

— Evet, işte bu iki kurt onların canı, şimdi bu iki kurdu alıp gidelim, bu sırada onların canı bizim elimize geçecek, demiş. Onlar iki kurdu alıp Çoyun Kulak'ın evine gelmiş, bakmışlar ki onlar ata oğul ikisi acı içinde inleyerek yatmaktalar. Baykuş bunu görüp:

— Hey Çoyun Kulak, senin canın benim elimde, deyip gösterir göstermez kurt yere düşmüş ve Çoyun Kulak o tarafa emekleyip gitmiş. Baykuş çeviklikle kurdu tutup ezmiş. Çoyun Kulak da hemen ölmüş. Baykuş elindeki kurdu ezip bebeği de öldürmüş. O, karısını alıp, bu iblis şehirden yurduna doğru yola çıkmış.

Tülkün Bay oğlunun sağ salim geri dönüşü şerefine yurt ehline yine bir hafta büyük toy yapmış, iki gelinine iki oda yapıp vermiş, gelinleri de dostça, huzur içinde yaşamışlar.

Tülkün Bay sonraki günlerde oğlu Baykuş’a seferde yaşadıklarını sormuş, Baykuş bütün yaşadıklarını doğru bir şekilde anlatmış, sonunda da (144):

— Bu seferki seferimde Alaca Kuyruklu Eysiz at bana kanat oldu, deyip ata olan ihlasını bildirmiş. Tülkün Bay oğlunun anlattığı dokunaklı olayları dinledikten sonra:

— Bu at, gerçekten sana kanat olmuş, deyip atın değerli olduğunu söylemiş. Baykuş, sonraki ömründe atını atasının yerinde görmüş.

Söyleyenlere göre: “er kanatı at” denen söz bundan kalmış (145).

Kaynak kişi: İsmayil Ahir

8. Altın Kılıç⁸¹

Evvel zamanda adamın birinin bir oğlu, iki kızı var imiş. Bu adam günün birinde hastalanmış, hastalığı ağırlaşınca kendisinden sonra çocuklarının yaşayacağı günleri düşünmüş. Bunun üzerine oğlunu yanına çağırıp:

— Oğlum, hastalığım günden güne ağırlaşıyor. İyileşirsem bahtınıza, kazara iyileşmeyip de ölüp gidersem sizlere üvey ananızdan iyilik gelmez. Kazıktaki altın kılıcı sana miras bırakıyorum. Ben öldükten sonra altın kılıcı alıp kible tarafındaki kapıdan sefere çık. Sana bir şey gerekirse iki rekât namaz kıl ve kılıca emret, o zaman dileğin

⁸¹ Altın Kılıç. Uygur Halk Masalları 2. Yayına Hazırlayan: Ablimit Sadık. Şincan Halk Neşriyatı, 1999, ss. 153-160.

neyse hazır olur. İkincisi, ben öldükten sonra cenaze namazıma iki dilenci gelecek. Kız kardeşlerini o iki dilenciye ver, diye vasiyet edip âlemden göçmüş.

Atasının vasiyetine göre oğlu cenaze namazına gelen iki dilenciye iki kız kardeşini verip kendi de altın kılıcı alarak kible tarafına doğru sefere çıkmış. Az gitmiş uz gitmiş çok yol yürümüş. Dağ, derya, orman dere aşır geçmiş, bir çorak çöle gelmiş. Karnı acıktığı için mecalsiz kalmış. Derhal iki rekât namaz kılıp altın kılıca:

— Şimdi yemek hazır olsun, diye emretmiş. Sonrasında şaşırıp kalmış. Dünyadaki yemeklerin (153) bütün çeşitlerinden yetmiş iki türlü yemek hazır olmuş. Çocuk karnını doyurunca etrafına bakmış. Çölün ortasını kesip geçen yolun tepisinde bir kulübe varmış. O kulübeye doğru yürümüş, kulübeye girince kulübede yaşlı bir adam ile yaşlı bir kadın oturuyorlarmış. Onlar yolculara ekmek satan fırıncılarmış.

Çocuk “Esselamu aleyküm” deyip kapıdan selam vererek içeri girmiş. Yaşlı adam onun ekmek almaya gelen müşteri olduğunu düşünüp gülümsemiş. Söz arasında çocuğa nerden geldiğini ve nereye gideceğini sormuş. Çocuk da çekinmeden kendi başından geçen sergüzeştlerini anlatmış ve:

— Ben bir yetimim, çocuğu olmayana çocuk olacağım, demiş. Yaşlı adam ile yaşlı kadın evlatsız imiş, bu çocuğu memnuniyetle evlat edinmişler. Böylece onlar oldukça mutlu yaşamışlar.

Birkaç yıl geçmiş. Günün birinde yaşlı kadın:

— Yürü oğlum, seni şehre götürüp gezdireyim, demiş.

— Dur ana, yaşlı halinle sen boş yere yorulma, şehre kendim gideyim, demiş çocuk ve şehre doğru yola çıkmış. Öğle vaktinde şehre girmiş. Sokakları, pazaryerini gezerken bir göl görmüş ve ağzı açık kalmış. Gölün dibinde bir kız durmaktaymış, o kız öyle güzel imiş ki ay desen ay değil, gün desen gün değil. Beli bir demet gonca gibi, iki yanağı elma gibi, ağzı yüksük, gözü bulak gibiymiş. Oğul göldeki kızı görür görmez kara sevdaya düşmüş. Kıyafetlerini (154) çıkarmadan göle kendini atmış, gölü karıştırmış ama kızı bulamamış, sonunda moralsiz evine geri dönmüş. O, yolda gelirken kendisini aramaya çıkan yaşlı adam ile yaşlı kadına rastlamış

— Ah, canım çocuğum, demiş yaşlı kadın, neye uğradın? Kıyafetlerin niçin ıslak? Seni kim suya attı?

— Hiç kimse, demiş yiğit ve kıyafetlerinin niçin ıslandığını anlatmış. Yaşlı kadın:

— Çocuğum, o padişahın kızının göldeki aksidir, demiş.

— Öyle ise padişahın o kızını alacağım, siz o padişahın huzuruna elçi olarak gidin, demiş çocuk.

— Vah oğlum, demiş yaşlı kadın, biz yoksuluz, o ise bir padişah, nasıl elçi olarak gidebilirim ki?

— Hayır, gidin ana, diye tutturmuş yiğit.

Yaşlı kadın çaresizce razı olup bin meşakkatle padişahın sarayına girmiş.

— He, niçin geldin? Maksudını söyle, demiş padişah.

— Kızınızı oğluma alıp dünür olmaya geldim, demiş yaşlı kadın. Padişahın öfkeden kudurmuş.

— Sen kim, ben kim? Senin gibi bir yoksul nasıl oluyor da benim gibi bir padişah ile dünür olacaktı? Defol, gözüm görmesin seni, deyip saraydan kovmuş. Yaşlı kadın ağlayıp sızlayarak evine gelmiş ve olanları anlatmış. Yiğit kabul etmeyip:

— Yine gidin, diye tutturmuş.

Yaşlı kadın çocuğunu çok sevdiğinden ikinci (155) sefer yine gitmiş. Bu defa padişah öfkelenip yaşlı kadının ölüm emrini vermek üzereyken sağ kol veziri fikir vermiş:

— Kudretli şahım, demiş vezir “Elçiye zeval olmaz.” denen sözü aklınızdan çıkardınız mı? Eğer şimdi yaşlı kadını öldürülmesini emrederseniz itibarınıza leke düşer. Böyle yapmaktansa bu yoksul yaşlı kadından elinden gelmeyecek bir şey talep edin ki bir daha huzurunuzda ayak basamaz olsun.

Vezirin bu fikrini padişah uygun bulmuş ve:

— Oğluna gidip söyle, Şehir dışındaki vadiye on sekiz bin âlemdeki bütün meyvelerin olduğu bir bağ, onun ortasına altından bir ev yapsın, o zaman kızımı veririm, demiş.

Yaşlı kadın evine gelip durumu anlatmış ve yoksulluğuna ağlamış.

— Merak etmeyin ana, padişahın talebini yerine getireceğim, demiş çocuk.

Çocuk ertesi gün erkenden kalkıp iki rekât namaz kılıp altın kılıca emretmiş, kısa bir süre içinde padişahın söylediklerinden daha güzel bağ ile imaret hazır olmuş.

— Can ana, bağ şimdi hazır oldu, padişaha gidip söyleyin, demiş çocuk.

Ana ok sevinmiş ve padişahın yanına gidip:

— Bağ ile imaret hazır, demiş.

Padişah yaşlı kadının sözüne inanmayıp vezir ve ulemalarını da (156) yanına alarak görmeye çıkmış. Bakmış ki bağ ile imaret kendisinin dediğinden de kat kat güzel imiş. Padişah kendi sözünden caymayarak büyük bir toy eğlence yapıp kızını yaşlı kadın ile yaşlı adamın evlatlık oğlana vermiş.

Aradan birkaç yıl geçmiş. Günün birinde padişah damadına ava birlikte çıkmayı teklif etmiş.

Padişahın hatunu ise kızını yoklamak için damadının evine gelmiş. Kız ile temaşa edip yürürken:

— Kızım, kocanın ne zenginliği var mı, diye sormuş. Saf kız da öz anamdır diye güvenerek:

— Onun bütün varı yoğu işte şu altın kılıçtır, diye söylemiş.

Padişahın hatunu kılıcın altından olduğunu anlayınca:

— Kızım, bu padişahın evine layık bir şeydir, bizim evde dursun, deyip kılıcı alıp getirmiş. Yolda padişahın hatununa bir yaşlı kadın rastlamış.

— Ey hanım, beş tam altın vereyim, şu kılıcını bana ver, demiş, yaşlı kadın. Bu yaşlı kadın altın kılıcın sırrını biliyormuş. Padişahın hatunu kılıcın sırrını bilmediğinden

onu yaşlı kadına beş tam altına satmış. Yaşlı kadın, padişahın hatunu ile vedalaşıp şehrin dışına çıkınca altın kılıca:

— İşte bu bağ ve imaretleri on aylık uzaklıktaki iki deryanın ortasına götür, diye emretmiş.

Gözünü yumup açıncaya kadar altın kılıç bağ ile imareti on aylık uzaklıktaki iki deryanın ortasına alıp bırakmış (157).

Padişahın damadı avdan dönüp gelince bağ ve imaret yerinde yokmuş. Çocuk:

— Ah, dostumdan ayrıldım, diye hüngür hüngür ağlayıp bağ ile hatununu aramak için yola çıkmış. Çok yer gezmiş, yürüyüp bir çöle gelmiş. Bakmış ki çölde bir kadın yürüyor, bir de şuna sorayım, deyip yanına geldiğinde bu kadının kendisinin dilenciye verdiği küçük kız kardeşi olduğunu görmüş. Kardeşler kucaklaşıp görüşmüşler. Başından geçenleri anlatıp dertleşmişler. Aslında kızı alıp giden dilenci bir cadı imiş, bu kızı nikâhına almış.

— Kız kardeşim, kocan nerde, diye sormuş ağabeyi.

— Bir kara boran güzel bir bağı ve imareti uçurarak alıp geçti, kocam onu takip ederek gitti, diye cevap vermiş.

— Ah, diye dert yanmış yiğit, şu bağ ile imaret benim idi. Ben de onu bulmak için gidiyordum.

— Öyle ise biraz sonra kocam geri gelecek, o altı aylık yolu bir saatte basar. Sizi bağınızın olduğu yere götürsün, demiş kız kardeşi.

Gerçekten biraz sonra cadı geri gelmiş. Kayınçosuyla görüşüp kızın isteği üzerine yiğidi bağın bulunduğu yere götürmüş. Cadı altı aylık yolu bir günde basmışsa da yaşlı kadının alıp kaçırdığı bağ ile imarete yetişememiş. Akşamüzeri bir menzile geldiklerinde cadı kayınçosuna:

— Evim yalnız kaldı. Şimdi ben döneyim, bir (158) gün daha yürürseniz büyük kız kardeşinizin kocasına rastlarsınız. O sizin bağınızı arayıp bulur, deyip geri dönmüş.

Yiğit yine çölde yalnız yürümüş, bir gün sonra gerçekten, çölde yine bir kadına rastlamış, yanına gelmiş ki büyük kız kardeşi imiş. Onlar ağlayarak görüşüp dertleşmişler, biraz sonra büyük kız kardeşinin de cadı kocası gelmiş, yiğidi üstüne bindirip bir büyük deryadan geçirdikten sonra geri dönmüş. Yiğit bir dağı aşp o tarafa bakmış ki bağı ile imareti orada durmaktaymış, oraya yaklaşıncı kedisi ile iti çıkmış, onlar yiğidi görünce ona sürtünüp şıarmışlar.

— Buraya sizi kim getirdi, diye sormuş yiğit.

— O, Yedi Başlı Yalmavuz yaşlı kadın, diye cevap vermiş it dile gelip. O bize ve hatununuza oldukça çok çekti, bizi alıp götürün.

— Altın kılıç olmazsa sizi nasıl alıp götürebilirim ki, demiş yiğit.

— Altın kılıç Yedi Başlı Yalmavuz'un yastığının altında, o şimdi uyuyor, demiş it. Kedi:

— Ben gidip çalarak alıp getireyim, deyip altın kılıcı çalmaya gitmiş. Yiğit altın kılıcı alınca sevinçten ağlamış ve:

— Sen niçin bağı alıp buraya getirdin, deyip altın kılıca kızmış yiğit.

— Ben sana bağlı değilim, kimin eline geçersen ona hizmet ederim, diye cevap vermiş altın kılıç.

— Öyle ise bağ ile imareti derhal eski yerine (159) götür, demiş yiğit.

Yiğit gözünü yumup açınca bağ ile imaret eski yerine gelmiş.

Böylece yaşlı adam, yaşlı kadın, yiğit ve gelin muratlarına erip mutlu mesut âlemden göçmüşler (160).

9. Ayı Batur⁸²

Evvel zamanda bir padişah yaşarmış. Onun çok sevdiği bir sağ kol veziri var imiş. Bir gün vezir padişahı ava gitmek için izin istemiş. Padişah da icazet vermiş. Vezir dağlarda dolaşarak bir mağarada bir ayı yavrusuna rastlamış, onu bağlayarak alıp getirmiş ve padişaha hediye etmiş. Padişah buna pek sevinmiş, ayı yavrusunu demir kafese koyup has bahçeye koymuş.

Bir süre sonra, vezir yine av avlayarak daha önceki mağaraya gelmiş. Bakmış ki büyük bir ayı mağaranın ağzında yatıp uyumakta, vezir ayıyı öldürüp onun derisini soymaya başlamış. Bir ara arkasından bir şey gelip vezire saldırmış. Vezir şöyle bir bakmış ki her yerini kıl kaplayan bir çocuk, durmadan dişlerini gıcırdatıyor, o dişlerini göstererek saldırmış. Vezir onunla dövüşmüş ve bin bir zorlukla onu bağlamış ve alıp şehre getirip padişaha göstermiş.

Aslında yavrusunu vezirin alıp gittiğini gören ayı çok öfkelenmiş, o gün yavrusunun derdine dayanamayıp şehrin dışındaki bir adamın evine girip bir bebeği alıp kaçırmış, ayı, bebeği emzirip büyütmüş ve onu av avlayarak getirdiği çiğ etle beslemiş. Çocuk ayı anasının alıp getirdiği her çeşit hayvanın etini (196) yiyip ayı gibi güçlü olarak büyümüş.

Vezir çocuğu alıp padişahın huzuruna çıkmış ve olan vakayı anlatmış. Padişah çok sevinmiş ve vezirin çocuğu olmadığından bu çocuğa onun bakmasını söylemiş.

Vezir çok sevinmiş, hemen berberi çağırmış, çocuğun bedenindeki bütün kılları temizlemiş, ancak çocuk kendisine giydirilen kıyafetleri yırtmış ve pişmiş yemekleri de yememiş. Vezir sonunda çocuğu ayı oynatıcısına baktırmış. O adam çocuğa kıyafet giydirmiş, yırttığında ise onu dövmüş, pişmiş yemek yemeyince de eti yarım yamalak pişirip yedirmiş, konuşmayı öğretmiş. Yılı dolduğunda çocuk insan çocuğuna benzemiş, buna pek sevinen vezir yurttan ziyade eğlence düzenleyip yavrusuna “Ayı Batur” ismini koymuş.

⁸² Ayı Batur. Uygur Halk Masalları 3. Yayına Hazırlayanlar: Tursun Létip; Hocehmet Yunus; Tursun Zerdin; Micit Osman. Şincan Halk Neşriyatı, 1999, ss.196-200.

Böylece çocuk insan içine girip kendisiyle yaşıt çocuklarla oynamaya başlamış, fakat hiçbir çocuğa gün göstermemiş, çocuk kime değse başını yarıyormuş, bazılarının elini kolunu kırmış, birkaç adamın buzağılarına, danalarına binip onların bellerini kırmış. Böyle işler sürekli tekrarlanınca halk her gün padişaha şikâyetle bulunmaya başlamış. Bir gün padişah veziri huzuruna çağırıp:

— Bu çocuğunu medreseye ver, belki terbiye alır, diye fikir vermiş. Vezir padişahın fikrini kabul etmiş, çocuğunu medreseye vermiş. O, medresede bir iki ay okuduktan sonra yine kendi yaramazlıklarını yapıp çocukların defterlerini kâğıtlarını yırtıp yapmadığı haylazlık kalmamış. Bir gün o böyle yaramazlık yaparken hocası sinirlenip ona bir tokat atmış. Ayı Batur (197):

— Öyle değil böyle vurulur, deyip hocasının ağzına bir vurmuş, hocanın ağzı burnu kan dolup hoca yere serilmiş. Bunun üzerine medresedeki bütün hocalar padişahın yanına gelip:

— Bu çocuğu okutmayız, diye bağırılmışlar. Ondan sonra vezir:

— Padişah-ı âlem, bu çocuğu şimdi ne yapayım, diye sormuş.

Biz bu çocuğu kapıya muhafız olarak koyalım, diye fikir vermiş padişah. Onlar çocuğu çağırıp:

— Ayı Batur, sen şimdi kapıda durup muhafızlık yap, bizim iznimiz olmadan hiç kimseyi içeri sokma, deyip tembih etmişler. Günlerden bir gün bu şehrin kadısı kapıda duran küçük çocuğa aldırmadan mühim bir iş için saraya doğru yürümüş. Ayı Batur onun peşinden yakalamış.

— Giremezsin, ben seni içeri sokmam, demiş. Kadı bakmış ki bu küçük bir çocuk. Kadı öfkelenip çocuğa bir tokat atmış. Ayı Batur:

— Padişah bana hiç kimseyi sokma, dedi. Sen bana ne diye vurdun, deyip kadıyı kaldırıp kapının önünde duran büyük taşa vurmuş, kadı hemen oracıkta ölmüş. Ulaklar hemen padişaha:

— Vay, padişah-ı âlem, Ayı Batur kadıyı öldürdü, diye haber ulaştırmışlar.

Padişah ile vezirin yine başı ağrımış, şimdi bir çare bulup onu nasıl yok edeceklerini düşünmüşler (198).

— Ben bir çare buldum, demiş padişah, şehrimizin dışındaki ormanda oldukça büyük yırtıcılar var, bu çocuğu biz bu ormana odun getirmeye gönderelim, oradan daha hiç kimse sağ çıkmadı, demiş.

Vezir, Ayı Batur’u padişahın huzuruna çağırtmış:

— Biz, padişahın kızının toyunu yapacağız, şehrimizde odun çok az, halka vergi kesersek ağır gelir, bu yüzden sana kırk kul ile kırk katır vereceğiz, sen onları da yanına alarak ormandan bize otun alıp getir, demiş.

Ayı Batur kırk kul, kırk katırı almış, yanına da bir hançer asıp yola revan olmuş. Birkaç gün yol yürüdükten sonra ormana ulaşmış. Bu ormanda padişahın söylediği gibi yırtıcı hayvanlar oldukça çok imiş. Bunlar insanların gelmekte olduğunu görünce “Bize azık geldi.” der gibi sevinip toplanarak hücum etmişler. Ayı Batur hemen tek başına yırtıcıların bir kısmını öldürmüş, bunu görün diğer yırtıcılar ise her biri bir tarafa kaçışıp gitmiş. Sonra Ayı Batur katırlarına odun yükletmiş, o bunlar da az deyip dallardan çubuklardan urgan yapıp yırtıcıları yakalayıp getirmiş ve onlara da odun yükleyip onları şehre doğru sürmüş. Bunlar şehre yaklaştıklarında, padişaha:

— Vay, padişah-ı âlem, bizim şehrimizi ormandan çıkan yırtıcılar basmaya geliyor, denen haberi ulaştırmışlar.

Padişah ile vezir çıkıp bakmışlar ki bu Ayı Batur imiş, onun alıp getirdiği odunlar o kadar çokmuş ki (199) onları koyacak yer bulamamışlar.

Padişah ile vezir yine “Bu çocuğu ne yapalım, en iyisi mi onu halka büyük faydası dokunan bir işe sokalım.” diye kararlaştırmışlar. Sonunda padişah:

-Ayı Batur’dan nasıl faydalanacaklarını bulmuş. Duyduğuma göre komşu halife bize saldırırmış. İşte bu savaşta biz Ayı Batur’dan çok faydalanacağız, demiş ve Ayı Batur’u asker başı yapmış, böylece baskıncıların tehlikesinden de kendilerinin endişesinden de kurtulmuşlar (200).

10. Ayı İslam^{*83}

Evvel zamanın da evvelinde şimdi namı silinmiş mekânda bir yurt var imiş. Şu yurt padişahının üç kızı var imiş. Padişah kızlarını pek de iyi yetiştirmiş ve onların gönüllerinin istediği yerlerde gülüp oynamasına müsaade etmiş.

Bir gün abla kız kardeş üçlüsü oynayıp gülerek bir dağın bağına gelmişler. Onlar daha önce bu yeri hiç görmediklerinden bu yerin güzel manzarası, saf havası onları kendine çekmiş. Onlar bu yerin güzel manzarasından çok etkilenip yaramaz geyikler gibi yürümüşler. Yeşil çimenlerin üstünden yuvarlanarak oynayıp gümüş gibi suları dalgalanarak akan bir ırmağın kenarına gelmişler. Kızların büyüğü:

— Ey kız kardeşler, bulak suyu vücut için şifalıdır, suya girip yıkanıp taranalım demiş ve suya girip balık gibi yüzüp oynamış. Böylece iki kız kardeşi de suya girmiş. Onlar çok eğlenmişler. Bir ara iki ablası güneşe çıkıp kıyafetlerini kurutup giyinmişler, kız kardeşlerine de çıkması için seslenmişler, lakin o çıkmayı kabul etmemiş. Ablaları ona (127):

— Sana ne oldu? Neden sudan çıkmıyorsun, diye sormuşlar. Küçük kız ağlamaklı bir şekilde:

— Benim kıyafetlerim yok. Burada bizden başka biri var gibi. Kıyafetim olmadan sudan nasıl çıkayım, demiş. Ablaları bu sözleri duyunca kız kardeşlerinin kıyafetlerini aramaya başlamışlar, ama hiçbir yerde bulamamışlar. Onlar şöyle arayıp dururken onların karşısında bir ayı peyda olmuş. Aslında küçük kızın kıyafetlerini işte bu ayı saklıyormuş. Ayı direkt küçük kızın yanına varıp onu omzuna almış. Küçük kız tekmelemiş, bağırılmış, lakin ayıya gücü yetmemiş. İki ablası da hiçbir şey yapamamışlar, korkudan yerlerinde put gibi kala kalmışlar. Ayı küçük kızı alıp gözden kaybolmuş. Onlar ağlayıp feryat

* İslam: Kullanılan kaynakta “İslan” şeklinde kullanılan isim aktarılan bu metinde ise “İslam” şeklinde kullanılmıştır.

⁸³ Ayı İslam. Hüvey Batur. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurrahim Ebey; Ehm̈et Emin. Urumçi. Şincan Halk Neşriyatı, 2006, ss.127- 136.

etmişler, sonunda kendi kardeşinden ayrılıp hasret ve nedamette evlerine geri dönmüşler. Padişah iki kızının yüzündeki hasret ve nedameti görünce bir uğursuzluğun olduğunu sezmiş ve:

— Kız kardeşiniz nerede? Ne oldu, diye sormuş. Kızlar olan olayı olduğu gibi anlatmışlar. Padişah asker çıkarıp melikeyi aratmış. Askerler ırmak boyuna gelerek küçük melikeyi aramaya girişmişler, bir hafta aramışlar, ama melikenin gölgesini bile bulamamışlar.

Padişahın yüzü kızının derdiyle günden güne sararmaya başlamış...

Şimdi sözü ayıdan verelim:

Ayı küçük kızı sırtlayarak alıp kendi yaşadığı yere, dağların bağrındaki mağaraya getirmiş. O, melikeyi (128) mağaraya koyup mağaranın ağzını büyük bir taşla kapatmış. Melike taşı zorlayarak ittirmiş, fakat bakmış ki taş milim kımıldamıyor. Böylece melike ağlamış, sızlamış sonunda gözyaşları kuruyunca yorgunluktan uyumuş. Akşamüzeri ayı iki tavşanı alarak mağaraya gelmiş.

Böylece melike kendi kaderine boyun eğip ayı ile birlikte yaşamaya başlamış. Bu şekilde o gündüz mağarada hapis, gece ayıya yoldaş olmuş. Bazı günler ayı onu alıp dağın bağrına yıkanmaya götürüp getiriyormuş. Günler işte bu şekilde geçmiş.

Günün birinde melike kendisinin hamile olduğunu sezmiş. Günler, aylar geçip vakti saati dolunca bir oğul doğurmuş. Doğurduğu insan yavrusu olsa da bütün bedeni ayı gibi tüylüymüş. Bu sebepten küçük melike bu oğlana “Ayı İslam” ismini vermiş. Melike oğlunu özenle sevgisiyle büyötmüş. Yıllar geçmiş, Ayı İslam on beş yaşına girmiş. Ayı İslam akıl, güç ve kudretle dolunca kendisinin hapiste olduğunu öğrenmiş. Bir gün anasına:

— Ana, biz bu mağarada mı yaşayacağız? Biz de aydınlık dünyaya çıkalım, demiş. Melike:

— Nasıl çıkıp gidebiliriz ki, deyip için için ağlamış ve başından geçenleri anlatmış. Ayı İslam anasının söylediklerini dinleyince çok öfkelenmiş ve koşarak (129) gidip mağaranın ağzını kapatmak için konan taşı pare pare edip mağaranın kapısını açmış.

Melike aydınlık dünyaya çıkmış. Ayı İslam anasını omzuna alıp dağın bağına indiğinde ayıya rastlamışlar. Ayı onlara:

— Nereye gidiyorsunuz, diye sormuş.

— Seni bekledik, gelmeyince seni karşılamaya çıktık, demiş Ayı İslam.

— İşte geldim, dönelim, demiş ayı. Onlar ikisi ayıyı takip ederek yürümüşler. Ayı İslam yürürken eline adam kafası kadar bir taş almış ve ayının kafasına vurmuş. Ayı şuracıkta can vermiş. Böylece onlar dosdoğru padişahın şehrine doğru yürümüşler. Onlar dağın bağına geldiklerinde bir adam onların önünü kesip:

— Ben Dağ Batur’um, benim önümden geçmek isteyen kişinin ya bana kul olması gerek ya da beni yenmesi gerek, demiş. Ayı İslam bu sözü duyunca öfkelenmiş (130):

— Haydi, bir dövüşüp görelim, demiş. Böylece ikisi dövüşmeye başlamışlar. Onlar öyle bir dövüşmüşler ki yeri cihanı zelzele kaplamış, göğü duman basmış, yeryüzünü karanlık çökmüş. Onlar bu şekilde üç gece gündüz dövüşmüşler. Ayı İslam, Dağ Batur’unu yenerek onu kendine kul yapmış ve gerekli eşyalarını yüklenip yola devam etmiş. Onlar yola devam ederlerken yine bir adam onların yolunu kesmiş ve:

— Ben Opkan Batur’um. Benim önümden geçecek kişinin ya bana kul olması gerek ya da beni yenmesi gerek, demiş. Ayı İslam onunla da tıpkı Dağ Batur ile dövüştüğü gibi dövüşmüş. Üç gece gündüz sonra Ayı İslam onu da kendine kul etmiş. Sonra onu da kendilerine yoldaş edip yola devam ederek bir sık ormana gelmişler. Onlar ormanın içine girdiklerinde önlerini bir grup yırtıcı hayvan kesmiş. Ayı İslam ve yoldaşları Ayı İslam’ın anasını aralarına alıp yakın gelen yırtıcı hayvanları yok etmişler, uslu hayvanları ise kendilerine itaat ettirmişler. Bu sırada melike:

— Oğlum, atamdan ayrılalı on beş yıl oldu. Onlara hiçbir hediye almadık, işte şu hayvanları hediye olarak alıp götürelim, demiş. Ayı İslam bunu onaylayıp hayvanların hepsine odun yükletilmesini söylemiş. Ayı İslam’ın iki yoldaşı hayvanlara odun yüklemişler. Onlar işi bitirdikten sonra yola revan olmuşlar, hayli yol yürüdükten sonra padişahın şehrine ulaşmışlar (131). Onların gelmekte olduğunu gören halk, düşman geldi, diye düşünerek korkup bu haberi padişaha ulaştırmışlar. Padişah savaşa hazırlanıp onların

askerlerini karşılamaya çıkmış. Melike atasını uzaktan görünce tanımış. Padişah gelenlerin öz kızı ve torunu olduğunu öğrenince çok sevinmiş. Torununun sürerek getirdiği acayip hayvanları görünce de korkudan kendini kaybetmiş. Ayı İslam odunları indirip hayvanları bir yere kapatıp padişahı ayıltmış. Padişah kızı ve torunuyla sağ salim görüştüğü için bütün yurda büyük bir ziyafet vermiş.

O günden itibaren onların hayatı rahat, huzurlu, mutluluk içinde geçmeye başlamış. Günler böylece geçmiş. Padişah onları hiçbir işe salmıyormuş. Sonunda işsizlikten içi sıkılan, bu hayata alışamayan Ayı İslam iki yoldaşını da alarak ava çıkmış. Onlar yaban hayvanlarını öyle çok avlamışlar ki avladıkları şeylerin çokluğundan onlar o yerde birkaç gün konaklamaya mecbur kalmışlar. Bir gün Dağ Baturu'nu yerine bırakmışlar ve Ayı İslam ile Opkan ava gitmişler. Dağ Baturu onlar gelinceye kadar et pişirmek için eti kazana koymuş fakat ateş söndüğünden bir türlü ateş yakamamış. O ateş bulmak için dışarı çıkmış. O, uzak bir tepenin arkasında dumanın çıktığını görünce o tarafa doğru büyük kırı üç adımda, küçük kırı bir adımda yürümüş. Gidip bakmış ki yüzü iğrenç, başı eski sepet gibi yaşlı bir kadın inek tezeğiyle ateş yakıp (132) bitini ayıklamakla meşgulmüş. Dağ Baturu bunu görünce geri dönmeye çalışmış. Yaşlı kadın:

— Niçin geldin, diye sormuş.

— Ateş almak için geldim.

— Ateşi ne yapacaksın?

— Et pişireceğim.

— Öyle ise ateşi al, deyip Dağ Baturu'na tezeğin üstüne ateş koyup vermiş yaşlı kadın. Aslında o Yedi Başlı Yalmavuz imiş.

Dağ Baturu yaşadığı yere geri gelip ateş yakarak eti pişirmeye başlamış. Et piştikten sonra Yedi Başlı Yalmavuz gelip:

— Hey Dağ Baturu et pişti mi? Pişti ise bana versene, demiş. Dağ Baturu kabul etmemiş. Yedi Başlı Yalmavuz kazanı açmaya yeltenmiş. Dağ Baturu kılıcını kaldırınca Yedi Başlı Yalmavuz bir başındaki boynuzla onu bastırıp kazanda hiçbir şey bırakmadan

yiyip, kemikleri bırakıp gitmiş. Akşamüstü Ayı İslam ile Opkan avdan geri dönmüşler. Dağ Baturu olanları onlara anlatmış.

Ertesi gün konak yerinde Opkan kalmış. İş yine Dağ Baturu'nun anlattığı gibi olmuş. Üçüncü gün üçü ava çıkmadan Yedi Başlı Yalmavuz'un gelmesini beklemişler. Bir süre sonra Yedi Başlı Yalmavuz korkunç bir şekilde gelmiş. O, kapıdan girince Ayı İslam kılıçla öyle bir vurmuş ki onun altı başı kesilip düşmüş. Yalmavuz bir başıyla kaçmaya başlamış, Ayı İslam arkasından kovalamış (133). Yalmavuz kaçça kaçça kendisinin yaşadığı tepeye varıp bir kuyuya inmiş. Bu kuyu aslında Yalmavuz'un alttaki dünyaya indiği yol imiş. Aradan bir aş pişimlik zaman geçmiş, Dağ Baturu ile Opkan yetişmişler. Ayı İslam Opkan'a kuyuya inmesini buyurmuş. Opkan kuyunun yarısına inince ateş çıkıp onu yakmaya başlamış, o dayanamayıp bağırmış. Ayı İslam onu çekip çıkarmış, Dağ Baturu'na inmesini buyurmuş. Dağ Baturu kuyunun yarısına gelince yine ateş yükselmiş. O da inlemiş. Ayı İslam onu da çekip çıkarmış. Sonunda Ayı İslam kendi inmeye mecbur olmuş. O da kuyunun tam yarısına gelince aşağıdan ateş yükselmeye başlamış. O aşağıya bir tükürmüş ateş sönmüş. O yine aşağıya inmeye başlamış. Kuyunun dibi görüldüğünde yine ateş yükselmiş. Bu sırada ateşin üzerine işemiş, böylece (134) ateş sönmüş. Ayı İslam sağ salim yer altı zeminine inmiş. O ateş aslında Yalmavuz'un sihri imiş.

Yalmavuz Ayı İslam'ı görünce yine arkasına bakmadan kaçmış. Ayı İslam onu kovalamış. Yedi Başlı Yalmavuz direkt yer altı padişahının sarayına kaçmış. Yer altı padişahı Yalmavuz'un şehrini basmaya geldiğini görünce yaygara koparmış, saklanacak yer bulamadığı sırada Ayı İslam girip Yalmavuz'un kalan bir başını da kesmiş. Yer altı padişahı bunu görünce:

— Bu Yedi Başlı Yalmavuz bizim çok adamımızı yedi, bize bela getirdi, sen bizi bu felaketten kurtardın, deyip ona çok teşekkür etmiş ve onun yer altı padişahlığında yaşamasını rica etmiş. Onun şerefine büyük bir ziyafet hazırlamış. Böylece Ayı İslam yer altı şehrinde bir süre yaşamış. Bir gün onun aklına kendi yurdu, anası, kardeşleri gelince yüzündeki gülücükler gidip kederlere gömülmüş. Bunu gören yer altı padişahı:

— Ey oğlum, neden yüzün küle döndü, gam kaygı içine gömüldün, diye sormuş. Ayı İslam kendisinin aslını ve sergüzeştlerini anlatıp sonunda:

— Padişah-ı âlem, ben kendi yurduma döneyim, diye icazet sormuş. Padişah bu sözü duyunca:

— Yer üstüne senin indiğin kuyudan çıkılır. Lakin bu yerden insanın çıkıp gitmesi mümkün değil. Eğer ille de çıkıp gitmek istiyorsan (135), bir şartım var, şunu kabul etmen gerek, demiş.

— Nasıl bir şart, diye sormuş Ayı İslam.

— O kuyudan bir tek benim küçük kızım la uçup çıkabilirsin. Kabul edersen şu kızım la evlendireyim, birlikte çıkıp gidersiniz, demiş padişah. Ayı İslam kabul etmiş, yer altı melikesiyle evlenmiş. Düğün sona erdikten sonra, melike Ayı İslam'ı omuzlarına alarak yukarıya doğru uçmuş ve bir süre sonra yer üstüne çıkmış.

Yer üstüne çıkıp bakmışlar ki padişah, anası ve yurttaki bütün adamlar kuyunun başına yığılıp onun çıkmasını bekliyorlarmış. O çıktıktan sonra halk tantana koparıp Ayı İslam ile melikeyi başının üzerine alarak saraya götürmüş. Padişah bütün yurtta kırk bir gün büyük toy eğlence düzenlemiş ve Ayı İslam'ı kendi yerine yurduna padişah yapmış. Böylece Ayı İslam yurdunu adilce yönetmiş, ömrünü sonuna kadar rahmet ve huzur içinde geçirmiş (136).

11. Ayı Sultan⁸⁴

Zamanının zamanında, koyu gür ormanın kenarında bir mahalle var imiş. Bu küçük mahallenin halkı birlikte oldukça dostça yaşamış. Onlar yakınlarındaki dağa gidip odun toplar, odunları pazara götürüp satarak kendi yaşamlarını idame ederlermiş.

Bir gün bu küçük mahalleden bir grup kız dağa odun toplamak için gitmiş. Kızlar gürültü patırtı içinde kısa zamanda dağın bağrındaki çamların kırılan kuru dalları toplayıp onları bağlayarak evlerine dönmeye hazırlanmışlar.

Bu dağa odun toplamaya gelen kızların içinde Nazigül isimli bir kız varmış. O kız da diğer kızlar gibi odunlarını bağlayıp gitmek istemiş, ama odunlarını bağlayacak urganı yokmuş. Nazigül ipini epey aramış, ama hiçbir yerde bulamamış. Urganını kaybettiği için canı sıkılan Nazigül urganını araya araya sonunda dostlarından ayrılarak uzaklaşıp gitmiş. Nazigül odun topladıkları dağın bağrına vardığında aniden ağacın arkasında büyük ve heybetli bir ayı çıkarak (36) kızı alıp orman içine kaçmış. Biçare Nazigül her ne kadar bağırıp çağırıp insanları çağırса da ayının elinden hiçbir şekilde kurtulamamış. Nazigül bu acayip, tuhaf dilsiz mahlûktan korkup bayılmış. Ne kadar zaman geçtiği belli değilmiş, Nazigül ayılıp gözünü açmış. Etrafına baktığında olağanüstü manzaralı güzel bir kemeriyede yattığını, yanibaşında ise boylu poslu Rüstem gibi bir yiğitin kendisine yelpaze sallayarak oturduğunu görmüş. Onun bir çift bulak gibi gözlerinden gerçek aşkın alev saçan ateş kıvılcımları parlamış, kızıdan kendisini affetmesini dileyen sesi duyulmuş.

Nazigül başını kaldırıp:

— Siz kimsiniz, burası neresi, diye sormuş. Yiğit bu dağda yaşayan orman padişahının tek oğlu olduğunu söylemiş gülümseyerek.

— İsminiz ne, diye sormuş kız yiğide.

— İsmim Ahmet, demiş yiğit.

⁸⁴ Éyik Sultan. Sevgi Maskesi. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurrahim Ebey; Eñmet Emin. Urumçi. Şincan Halk Neşriyatı, 2006, ss. 36- 40.

— Ben odun toplamaya çıkarken bir ayıya rastladım, siz beni nasıl kurtardınız, demiş kız.

— Sizi alıp gelen kara ayı benim, demiş yiğit.

— Bu işin sebebini ile sürecini anlatsanız nasıl olur, demiş kız.

— Ben size uzun zamandan beridir âşık idim, lakin benim tılsım yapılan ayı halimi görseniz o zaman korkup bana yaklaşmayacağınızdan endişelenip sonunda işte bu çareyi bularak sizi alıp getirdim, deyip kızıdan af dilemiş (37).

Onlar sohbet ettikten sonra birbirlerini anlamışlar. Yiğit kıza ilan-ı aşk etmiş. Nazigül yiğidin ateşli gözlerinden, alevli aşkla yakarışından yüreğinde ateş tutuşup mum gibi eriyip gitmiş. Böylece bu iki aşk maşuk birlikte yiğidin atası orman padişahının yanına izzet hürmetle, selamla girmişler.

Durumdan haberdar olan padişahın mutluluktan içi içine sığmamış. Padişah yurt halkına kırk gece gündüz şahane toy merasimi düzenlemiş.

O günden başlayarak Nazigül ile Ahmet gönüllerince karı koca olup günlerini mutlulukla, güle oynaya geçirmişler. Kız ile yiğit işte böyle yaşamışlar.

Şimdi sözü kızın atası anasından verelim:

Nazigül ile odun toplamaya çıkan kızlar Nazigül'ün urganını aramak için orman içine girip yok olup gittiğini kızın atasına anasına derhal ulaştırmışlar. Nazigül'ün şefkatli atası ile mihriban anası kızının derdiyle zarı zarı ağlayıp ormanı birkaç sefer aramışlar, fakat kızlarını bulamamışlar. Sonunda takdire boyun eğmişler.

Günlerin arkasında aylar geçmiş, aylarının arkasında yıllar geçmiş, aradan birkaç yıl geçtikten sonra Nazigül birdenbire atasının anasının evine sevimli bir oğul ile güzel bir kızı alarak girmiş. Nazigül'ün atası anası gözlerine inanamamışlar: “Ah yavrum, can kızım.” deyip kızlarını ata ana sevgiyle bağırklarına basıp (38) ağlayarak görüşmüşler. Kız ata anasıyla dertleşmiş. Kızın atası anası iki torununa bakmaya doyamamışlar. Kızın anası çocukların atasını niçin alıp getirmediğini sormuş. Erinin tılsımlanmış bir ayı olduğu için birlikte gelemediğini, kendilerine üç günlük mühlet verdiğini söylemiş. Nazigül'ün anası

ayı damadının nerede yaşadığını, onunla nasıl buluşacağını sorup hepsini öğrendikten sonra uyumuş.

Gece yarısında kızın atası anası kıza duyurmadan yerlerinden kalkıp kızın söylediği dağın bağındaki ormana gidip: “Ayı Sultan!” diye üç sefer bağırılmışlar. “Ayı Sultan” derhal çıkıp gelmiş. Kızın atası anası hazırlayıp getirdikleri keskin baltasıyla ayıyı öldürüp parça parça etmişler ve kızına söylemeden eve girip yatmışlar. Kız, üç günlük mühletini doldurup atası anasıyla vedalaşıp iki çocuğunu alarak ormana doğru yola çıkmış. Kendi belirledikleri yere gelince: “Ayı Sultan!” diye üç sefer bağırırsa da ayı gelmemiş. Kız çocuklarını yanına alarak dağın bağındaki ormanın içine girip bakmış ki eri paramparça olmuş bir şekilde yatmaktaymış. Bunu gören Nazigül zarı zarı ağlamış, bütün ormanı zelzele basmış. Nazigül ağlaya ağlaya çocuklarına bakıp: “Ah Huda, mağara da olsa evim olsaydı, ayı da olsa erim olsaydı.” deyip ah çekip Huda’ya nale edip guguk kuşuna dönüşüp feryat (39) ederek âlemden göçmüş. Oğlu, demir gagalı kuşa dönüşüp babasına vefadar olmak için ormanı korumuş, kızı aladoğana dönüşüp insanlara faydalı bir kuş olup âlemden göçmüş.

“Mağara da olsa evim olsaydı, ayı da olsa erim olsaydı.” denen atasözü şundan kalmış (40).

12. Baki’nin Söz Satın Alışı⁸⁵

Evvel zamanda bir padişah yaşıyormuş. Onun Baki isimli bir de oğlu var imiş. Günün birinde Baki’nin anası âlemden göçmüş. O, üvey ananın elinde kalınca çok eziyet görmüş. İtile kakıla büyüyüp on sekiz yaşına girmiş. Padişah çocuğunu seyahat edip gönlünü eğlendirmesini buyurup bin dirhem vererek yola salmış.

Üç gün yolculuk ettikten sonra Baki apak sakallı bir yaşlı adama rastlamış. Baki canı sıkılınca yaşlı adama:

— Bizim için hikmetli sözünüz varsa söyleyin, demiş.

⁸⁵ Bakiniñ Söz Sétivélişi. Uygur Halk Masalları 8. Şincan Halk Neşriyatı, 1988, ss. 44- 48.

— Bin dirhem verirsen söylerim, demiş yaşlı adam.

Baki bu nasıl hikmetli bir sözdür ki, diye şaşırılmış ve sözü dinlemek için yaşlı adama cebindeki bin dirhemi vermiş. Yaşlı adam:

— Yavrum seferde oyuk yerde konlama, tepede konakla, demiş başka da bir şey dememiş. Baki parası olmadığı için babasının yanına geri dönmüş. Ama mahcup olduğundan olanı biteni gizlemiş. Babası tekrar tekrar sorunca Baki olanları üvey anasına duyurmadan babasına anlatmış. Babası:

— Önemli değil, deyip yine bin dirhem daha verip oğlunu yola salmış.

Baki iki üç gün yol yürüdükten sonra yine bir yaşlı adama rastlamış, ona:

— Başınızdan geçen tecrübeleriniz varsa anlatır mısınız, demiş.

— Bin dirhem verirsen anlatırım, demiş yaşlı adam. Baki bin dirhem vermiş.

— Yavrum, aş ekmek veren kişiye ihanet etme, demiş yaşlı adam. Baki bu sözü anlamamış, şaşkınlıkla yine babasının yanına geri gelmiş. Durumu babasına anlattıktan sonra babası:

— Üvey anan bilmesin, sana yine bin dirhem vereceğim, sefer için hazırlan, demiş.

Baki bin dirhemi alıp yine sefere çıkmış. Yol üstünde bir yaşlı adama rastlamış. Baki bu yaşlı adamdan da iyi söz duymak istemiş:

— Dede, hikmetli sözlerin varsa söylesene, demiş.

— Bin dirhem verirsen söylerim, demiş yaşlı adam. Baki yaşlı adama bin dirhem vermiş. Yaşlı adam:

— Yavrum sabah kahvaltısız sakın kalma, demiş ve uzaklaşıp gitmiş. Baki yerinde kala kalmış. “Şimdi ne yapmam gerek? Bu durum bir değil üç sefer tekrarlandı, şimdi babamın karşısına hangi yüzle varırım? Üvey anam öğrenirse bana da babama da gün (45) yüzü göstermez, ama kavga bitmez.” diye düşünmüş. Eve dönmeyip amaçsızca başka bir tarafa doğru yürümüş. Sonunda bir gün karnı acıkmış, dermansızlıktan yolun

kenarındaki taşın üstüne çıkıp ağlamaklı bir şekilde oturunca bir tüccar Baki'nin durumunu görmüş ve:

— Yavrum, yoksul misafir imişsin. Böyle perişen bir halde gezeceğine bana yoldaş olup deve sürersen, aş dersen aş, kıyafet dersen kıyafet veririm, demiş.

Baki tüccarın sözlerini kabul edip onunla birlikte yola çıkmış. Onlar yol yürümüşler, az gitmişler uz gitmişler. Günün birinde tüccar Baki'yi başka kervanlara katılıp onlarla gitmesini buyurmuş, kendisi de ticaret işi için bir şehirde kalmış. Tüccar, o gece yarısında kervanların konakladığı yere varmış. Baki'yi aramış ama görememiş. Tüccar başka kervanlara sormuş. Kervanların hepsi Baki'nin “Bu yer oyuk imiş, tepede yatacağım.” diyerek çıkıp gittiğini söylemişler. Tüccar Baki'i arayıp bulmuş ve sinirlenerek:

— Ne diye diğer kervanlarla birlikte yatmıyorsun, diye sormuş. Baki ilk seferde bin dirheme satın aldığı “Oyukta yatma, tepede yat.” denen söz üzerine tepede yattığını söylemiş. Bu sözü duyan tüccar Baki ile birlikte tepede yatmış. Gece yağmur yağmış. Onlar ertesi gün uyanıp kervanların yattığı oyuğa gelmişler. Onların mallarıyla birlikte sele kapılıp gittiklerini görmüşler. Sağ kaldıklarına sevinen tüccar Baki'nin aklına aferin demiş. Bu (46) ikisi başka şehirlerde çok alışveriş yaptıktan sonra çıkıp tüccarın şehrine gelmişler. Baki bu şehirde, tüccarın evinde üç ay kadar yaşamış. Tüccarın karısı ahlaksız bir hatun imiş, onun gözü Baki'ye düşmüş. O kendi kötü niyetini gerçekleştirmek için hangi yola başvurmuşsa da Baki onun talebini reddetmiş. Baki'yi kendi sözüne getiremeyen hatun Baki'ye kara çalıp onu ortadan kaldırmayı planlamış. O şehrin güneyinde bir harabe varmış, o harabede Yalmavuz'un evi var imiş. Bu eve kim girse ölüsü bile çıkmazmış. Tüccarın alçak karısı iyi niyetli, vicdanlı Baki'yi karalayarak kocasına:

— Bulup getirdiğin bu yoldaşın siz yokken bana göz koydu kötü niyette bulundu. Onu çabucak yok et, demiş.

— Nasıl yok edeceğiz, demiş tüccar. Hilekâr hatun önceden düşündüğü hilesini kocasına söylemiş:

— Baki misafir, bu yerin gerçek durumundan habersiz. Onu “Sebze bulup getir.” diye Yalmavuz’un evine gönderelim, böylece onun eti Yalmavuz’a yem, kanı su olsun, demiş.

Tüccar gerçek durumu bilmediğinden öfkelenip Baki’yi söylenen yere göndermiş. Durumdan habersiz Baki bunu kabul edip harabeye doğru yola çıkmış. Baki yolda bu şehirde tanıdığı bir dosta rastlamış.

— Nereye gidiyorsun, diye sormuş o, Baki’ye. Baki tüccarın sebze istediğini, kendisinin harabeye gitmekte olduğunu söylemiş. Baki’nin dostu ona “Öncelikle bir kahvaltı (47) yap sonra gidersin.” deyip onu alıp evine götürmüş. Baki dostunun evine varmış. Tam o sırada tüccarın hatunu merhamet etmiş ve kocasına Baki’yi kendisinin karaladığını anlatmış. Merhametli tüccar misafirinin haksız yere ölümüne sebep olmaktan korkup derhal Baki’yi çağırıp getirmesi için bir adam göndermiş. Tüccarın gönderdiği adam Baki’ye yolda yetişmiş. Durumu anlatıp onu yoldan çevirtip getirmiş. Tüccar bu çocukta bir hikmetin var olduğunu sezip ona hürmet için büyük bir ziyafet çekmiş. Onun sırnı da öğrenmek için çok sohbet etmiş. İyi niyetli Baki başından geçenleri tüccara anlatmış ve:

— Ben bu üç cümlelik sözü bir vakitte üç bin dirheme satın alırken önemsiz diye düşünmüştüm, işte şimdi benim ve sizin canınızı şu hikmetli sözlerle korudum, demiş. Bu sözleri duyunca onun haklı olduğuna inanan iyi niyetli tüccar, Baki’ye kendi malının yarısını ayırıp vermiş. Bundan sonra Baki kendi başına tüccarlık yapıp çok mal mülk ve para pula sahip olmuş. Günün birinde ana yurduna geri dönüp atasıyla görüşüp mutlu mesut yaşamış (48).

13. Batur Kız⁸⁶

Evvel zamanda malı mülkü yetip aşacak kadar olan bir yaşlı adam yaşarmış, onun altı oğlu, bir kızı var imiş.

Günün birinde küçük oğlu ticaret yapmak için sefere çıkmış. Aradan aylar geçmiş, yıllar geçmiş, geri gelmemiş. Atası onun derdiyle yana yana ağlamış, sonunda iki gözünü kaybetmiş. Yaşlı adamı tedavi etmeye gelen tabip:

— Uzak Rum şehrinde bunun ilacı var, şu ilacı getirip gözünüze sürerlerse gözünüz açılır, demiş. Yaşlı adam oğullarını çağırıp:

— Yavrularım, kim ki beni seviyorsa, Rum şehrinden göz ilacını alıp getirir. Haydi, söyleyin, yol için ne lazımsa onu vereyim, demiş.

— Ey baba, “Parayı say, her şeyi al.” demişler, para varsa ilacını bulup getiririz, demişler oğulları.

Yaşlı adam onlara yetecek kadar altın, gümüş verip onları yola salmış.

Beş oğul Rum şehrine doğru yola çıkmışlar. Onlar (49) yabancı memleketlerde gezerek paralarını saçıp savurmuşlar, sonunda parasız pulsuz bir halde eve geri dönmüşler.

Ağabeylerinin eli boş eve döndüklerini gören kız babasının huzuruna girip:

— Canım baba, Rum şehrine ben gideyim, ak yol dileyip dua edin, demiş. Yaşlı adam kızının başını okşayarak:

— Kızım, şu ilacı alıp gözümü açarsan senden bin kere razı olurum, demiş.

Kız kırk katıra yolda lazım olacaklarını yükleyip, yorga ata binerek Rum şehrine doğru yürümüş. Babası bu yurttaki yoksul ailelerden on kızı seçerek onların atalarını analarını ikna edip onları kızıyla birlikte yola salmış.

⁸⁶ Batur Kız. Sevgi Maskesi. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurahim Ebey; Ehlmet Emin. Urumçi. Şincan Halk Neşriyatı, 2006, ss. 49- 47.

Onlar çok yürüdüktan sonra dinlenmek için bir menzilde durmuşlar. Kız yoldaşlarına:

— Dostlarım, sizleri atam bana yoldaş ettiyse de ben yoldaşlarımı azat ettim, atananızın yanına dönüp özgürce oynayıp gülererek yaşayın, demiş.

Kız yoldaşlarına çok mal mülk vermiş ve yola yalnız devam etmiş. O yol yürümüş, az gitmiş uz gitmiş. Bir ara onun karşısına heybetli bir ejderha çıkmış ve kızın bütün katırlarını bir bir yemiş, lakin kız önemsemeyip yoluna devam etmiş. Şu sırada ejderha kızın yanına gelip sormuş:

— Ey insanoğlu, bütün katırlarını yedim, dönüp bakmadın bile (50) bunun sebebi ne?

Kız aldırmadan:

— Sen açmışsın, acıdım, öyle olmamış olsaydı seninle dövüşürdüm. Babam üstelik kördür. Rum padişahının hazinesinde bir ilaç var imiş, onu alıp, babamın gözünü açmak için acele ediyorum, demiş.

— Ey iyi atanın iyi yavrusu, öyleyse üstüme bin, demiş ejderha, iyi niyetle yola çıktığın için Rum şehrine kendim seni götürüp bırakacağım.

Kız ejderhanın üstüne binmiş ve bir anda Rum şehrine ulaşmış. Ejderha kıza:

— Şimdi muhafızlar uyuyor, hazineye korkmadan gir. Hazinenin ilaç odasında kutuda da kâğıtta da ilaç var. Kutudaki ilacı alırsan kâğıttaki ilaca el uzatma, kâğıttaki ilacı alırsan kutudaki ilaca el uzatma, demiş.

Kız ejderhanın nasihatini dinleyip hazineye girmiş, hazineden ilaç odasına geçmiş. Kutudaki ve kâğıttaki ilaçlar birbirinden hoş kokuyormuş, kız hangisini alacağını bilemeyip tevekkül edip iki ilacı da eline almış.

Birden acayip, korkunç güröldeyen sesler duyulmuş, kız dona kalmış. Muhafızlar onu tutup şahın karşısına getirmişler.

— Hazineye ne çalmak için girdin, diye sormuş şah (51).

— Babam kör oldu, ilaç için geldim. İzninizi almadan girdim, affedin, demiş kız.

— Kurnazlık yapıyorsun. Peki sana inanıyorum, lâkin bana Enedir Han'ın kızını alıp getirirsen ilacı sana veririm ve seni de azat ederim, yoksa başını teninden ayırıp atarım, demiş padişah.

— Tamam, demiş kız saygıyla eğilerek, bana kırk gün mühlet verin, demiş.

Kız kırk gün mühlet alarak ejderhanın yanına varmış.

— Ey insanoğlu, sen ne yaptın, diye sormuş ejderha. Kız:

— Her iki ilacı da alayım, derken yakalandım, kutular tılsımlı imiş, demiş ve padişahın (52) şartını söylemiş.

— Olan olmuş, yürü, gidelim, demiş ejderha ve kızı Enedir Han'ın şehrine kısa bir süre içinde götürüp bırakmış. Ejderha kıza:

— Han kızı bir uyuduğunda kırk gün uyur. O otuz dokuz günden beridir uyuyor, yarın tan attığında uyanacak, kızın yanına girdiğinde, kendisine dokunsanursan örtüsüne dokunma, örtüye dokunursan kendisine dokunma. Kızın yatak odasının girişinde iki ev var, evler pamukla dopdolu, koynuna ve yanlarına pamuk doldurduktan sonra melikenin yattığı eve gir. Merdivenlerin yanına ziller asılmış, zillere pamuk tıka, çalması, demiş.

Kız ceplerine pamuk doldurup zilleri pamukla tıkamış ve melikenin yattığı eve girmiş. Melike tatlı uykudaymış, kırk hizmetçi onun etrafında onu korumak için yatıyormuş (53). Melikenin başında büyük bir örtü varmış, örtü melikeden güzel, melike örtüden güzel imiş. Kız melikeyi de örtüyü de birlikte götürmüş, tam şu sırada korkunç gürleme sesleri yükselmiş, her taraf sallanmaya başlamış, kapılar kapanmış, kız yakalanmış. Bu yer de tılsımlanmış. Elleri arkasından bağlanan kız, hanın huzuruna getirilmiş. Öfkelenen han:

— Ne sebepten kızımı kaçırmaya çalıştın, diye bağırılmış.

— Atam gözlerini kaybetti, ilaç aramaya Rum şehrine gittim ve yakalandım. Rum padişahı: “Enedir Han'ın melikesini alıp getirirsen ilaç veririm.” dedi. Bu sebepten geldim, demiş kız.

— Sözünde doğruluk var gibi. Batı tarafında Kuhikap denen yer var, o yerde bir cadı yaşıyor. Onun bir kara tulpar atı var, şunu getirirsen kızımı veririm, yoksa başını alırım, demiş Enedir Han.

— Tamam, demiş kız, bana dört günlük mühlet verin, demiş.

— Git, dört günlük mühlet verdim, demiş Han.

Kız ejderhanın yanına varmış ve olanları bir bir anlatmış.

Ejderha kızı üstüne bindirip uçup gitmiş. Onlar bir gece gündüzde Kuhikap'a ulaşıp (54) cadının harasına yaklaşmışlar.

— Cadı uyuyor, demiş ejderha, buradan tünel kazıp yemliğin altından başını çıkar. Tulpar seni görünce kişner. Cadı: “İnsan kokusu geliyor.” deyip dört tarafa bakacak, bulamayınca gelip yine yerinde yattığında sen başını yine çıkar, o sırada tulpar daha da sert kişneyecek. Cadı tulpara öfkelenip: “Hey insafsız hayvan, beni iki sefer endişelendirdin yine böyle yaparsan seni yerim!” der ve yatmak için çıkıp gider. Sen işte o sırada başını çıkarıp: “Ey zatı ulu tulpar, sana su yerine süt, yem yerine gök kişmiş verip bakacağım. Bu zalimin elinde azap çekmenin haceti yok. Ben seni alayım.” diyeceksin, bu sırada tulpar başını eğip sakın durur. Yemliğin yanında altın işlemeli eyer takımları var, tulparı derhal eyerle, sonra yedeğe alarak benim yanıma gel.

Kız ejderhanın söylediklerini doğru yapıp, sonunda tulparı ejderhanın yanına alıp getirmiş. Ejderha kızla tulparı sırtına bindirerek uçup Enedir Han'ın şehrine getirmiş ve kızı:

— Ey kız, bu tulparı kendin al, ben bir yuvarlanıp tıpkı şu tulpara dönüşeceğim. Sen beni hana ver, han kızını sana verir. Melikeyi alıp git, ben arkadan geleceğim, demiş ejderha.

Kız kabul etmiş. Ejderha bir yuvarlanıp tulpara dönüşmüş. Kız onu hana takdim etmiş. Han kızını vermiş. Kızla melike tulpara binip Rum şehrine revan olmuşlar.

Şimdi sözü handan verelim: (55)

Han atı eyerleyip altın üzeniye sol ayağını koyup, sağ ayağını tam kaldırırken tulpar sineğe dönüşüp gözden kaybolmuş...

Ejderha çok geçmeden kızlara yetişmiş. Onlar Rum şehrine varmışlar. Ejderha bir yuvarlanmış, Enedir Han'ın melikesinden de güzel bir kıza dönüşmüş.

— Beni şaha takdim edin ve ilaçları alın, demiş ejderha.

Kız onu Rum şahına verip ilaçları alıp kendi yurduna revan olmuş.

Ondan sonra şah ele büyük toy vermiş. Toy bittikten sonra kız bir yuvarlanıp böceğe dönüşüp gözden kaybolmuş...

Ejderha kızlara yetişip iki kızını ve tulparını üstüne bindirip kızın yurduna gelmiş. Kız babasının huzuruna girip ilacı babasının gözüne sürmüş, gözü açılmış aydınlık dünyayı yeniden görmüş.

— Canım kızım, gözümün nuru, deyip kızını alnından öpmüş babası. Tam o sırada ejderha bir silkelenerek üzerindeki deriyi sıyırıp atmış. Güzel ve güçlü bir yiğit peyda olmuş. Bakmışlar ki bu yiğit kızın ağabeyi, yaşlı adamın küçük oğlu imiş. Yaşlı adam küçük oğlunu görüp:

— Ah... oğlum! Göz nurum! diye onu bağrına basmış. Herkes mutlu mesut görüşmüşler. Ele büyük toy verilmiş. Toyda oğluna: (56)

— Haydi oğlum, ne oldu? Anlat, diye sormuş yaşlı adam. Oğlu anlatmış:

— Ben Endir Han'ın kızına âşık oldum ve hana esir düştüm. O beni Kuhikap'a gönderdi. Cadının tulparını alıp getireyim, diye. Cadının eline düştüm. O da beni ejderhaya döndürdü. Ata-anasına sevgisi sonsuz olan, onları canından ayırmayan oğul ya da kız beni bu sihirden kurtardı. Canım baba, sizin için kız kardeşim çok cefa çekti, sözünü yerine getirdi, beni sihirden kurtardı.

— Aferin, demiş babası.

Yiğit sonunda Enedir Han'ın kızıyla evlenip muradına ermiş (57).

14. Bilirim⁸⁷

Evvel zamanda her söylenene “biliyorum” diyen bir karı koca var imiş. Hatun erine bir fikir verse kocası sözün bitmesini beklemeden “biliyorum” dermiş. Hatunu da kocasının sözü bitmeden “biliyorum” diye tutturmuş. Bunlar sadece evde değil yurt içinde de biliyorum demeye başlamışlar. Başkaları bir şey söyler söylemez “biliyorum” diyorlarmış. İnsanlar sıkılıp bunlardan nasıl kurtulacağız diye konuşmaya başlarken sözü edilen “biliyorum” çıkıp gelmiş:

— Biliyorum, sizler işsiz güçsüz boş sözlerle konuşup oturmaktasınız, deyip sözün ortasına atlamış, sonra da kendi yoluna devam etmiş.

Bir gün “Biliyorum” pazara gitmiş, dolaşıp mal bakmış. Bir yaşlı adam, kendine uygun müşteri çıkarsa satarım, deyip bir cübbeyi alıp dolaşıyormuş. Bu cübbe yaşlı adama dördüncü dedesinden kalmış. Bu cübbenin tılsımı “uç cübbem” dersin uçarmış, “in şeytanım” dersin inermiş. Biliyorum Bay, yaşlı adamı görünce çağırıp sormuş:

— Bu cübbeni satıyor musun (32)?

— Satıyorum, efendim.

— Satacağını biliyorum, demiş eline alıp bakmış, beğendikten sonra, kaç para?

— Ucuza vermeye niyetim yok, efendim, on tengeye vereceğim.

— Vay vay, senin bu fiyatı koyacağını biliyorum. Çok pahalı söyledin. Dört tenge veririm.

Yaşlı adam dokuz tengeye düşmüş. Biliyorum Bay beş tengeye çıkmış. Etraftakiler yedi tengeye orta yolu bulmuşlar.

— Sizin yedi tengede orta yolu bulacağınızı biliyorum. Yine de pahalı. Tamam, beş yarım tenge olur, tamam mı?

⁸⁷ Bilirim. Boğa Yavrulmuş. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurahim Ebey; Ehlmet Emin. Urumçi. Şincan Halk Neşriyatı, 2006, ss. 32- 35.

Biliyorum Bay, demir gibi katı bir şekilde inat edip altı tengeye almış. Parayı sayıp vermiş ve yaşlı adama:

— Senin altı tengeyi gözleyip durduğunu da biliyorum, demiş. Yaşlı adam:

— Efendim, bu cübbenin bir sırrı var, der demez, o onun sözünü kesip:

— Biliyorum, bu cübbenin ne sırrı olur ki, demiş. Yaşlı adam yine:

— Hayır, sözüme kulak verin, bu cübbeyi giyip “uç cübbem” dersiniz uçar. İneceğin zaman... yaşlı adam sözünü bitirmek üzereyken, Biliyorum Bay yine onun sözünü kesip:

— Biliyorum, hey, biliyorum! Altı tengelik cübbe elbette uçar, deyip sözün sonunu dinlemeden cübbeyi koltuğunun altına alıp evine gitmiş. Evine gelince (33):

— Hey hatun, hay yavrularımın anası, ben bir cübbe alıp getirdim...

— Hey, ne diyorsunuz? Pazara gittikten sonra cübbe alıp geleceğinizi biliyorum, demiş hatunu.

— Dur, biz bu cübbeyi giyip asmana çıkıp dünyayı görelim.

— Vay vay, çok da iyi cübbeymiş be! Böyle bir cübbenin uçacağını biliyorum. Haydi, giyiniz.

Biliyorum Bay cübbeyi giyip “Uç cübbem!” demiş (34), cübbe kıpırdayıp yavaşça yükselmeye başlamış. Hatunu aşağıda durup:

— Hey babası, inmeyi unutmayın, demiş.

— Hey ahmak, sen demesen de biliyorum, deyip yükselip gitmiş. Ağaç boyu kadar yükselince başı dönmüş, inmek istemiş, “İn cübbem!” dese de inmemiş. Bu şekilde ne yapmışsa bir türlü inmemiş. Çaresi kalmayınca aşağıya bakıp:

— Hey hatun, beni tut, beni tut, diye bağırılmış.

Hatunu bunu duyunca, kendi kendine: “Biliyorum, seni ben tutmazsam inemezsin.” deyip kocasına bakarak tepe tepe, dağ dağ koşmuş. Kocasını gittikçe yükselmiş. Hatunu yorularak bitkin düşmüş, dağa çıkarken ayağı kayıp yuvarlanmış ve

taşlara çarparak ölmüş. Kocası bulutların arasına girip yok olup gitmiş, hatununu da görememiş. “Uçmasını bilip, inmesini bilmeyen” denen sözün manası bundan kalmış (35).

15. Bir Perizatın Sureti⁸⁸

Evvelin de evvelinde, bulgur tulumda, gariban bir köşede imiş. O zamanda bir padişah yaşarmış. Onun hüsn- ü cemali yegâne, akli başında tek bir oğlu var imiş. Padişahın kırk evde hazinesi var imiş. Günün birinde padişah otuz dokuz evdeki altın, gümüş, inci mücevher ve başka pahalı define ve mallarını oğluna tek tek göstermiş ama kırkinci evin önüne geldiğinde kapıyı açmadan önünden geçip gitmiş. Padişahın oğlu:

— Bu evin kapısını açmadan geçip gittiniz. Bu evde ne var, diye sormuş. Padişah:

— Yavrum, bu evin kapısı açılmaz, bunun sebebini sorma, diye cevap vermiş. Aslında bu evde padişahın kara sevdaya tutulduğu acayip güzel bir perizatın resmi var imiş. Bu eve padişahın başka hiç kimse giremezmiş.

Padişahın oğlu bu evi görmek için ne kadar yalvarmışsa da padişah kapıyı açmayı kabul etmemiş. Şehzade “Bu evde babamın benden sakladığı bir şey var gibi.” diye şüphelenmiş. Ondan sonra itibaren akli fikri şu evde kalmış. Bir gün padişah öğlen yemeğinden sonra uzanıp derin uykuya dalmış. Şehzade babasının cebinden anahtarı çaktırmadan alıp deminki eve (222) girmiş. Bu ev oldukça geniş inşa edilmiş ve evin genişliği, adamın gözünü kamaştırıyormuş. Şehzade etrafa dikkatlice bakmış. Evde güzel bir perizatın resmi asılı durmaktaymış. Bu perizatın güzelliğinden ay da hicap duyuyormuş. Şehzade bu perizatın resmini görünce kara sevdaya tutulmuş. Aşk ateşiyle yüreği yanmış. Kendini kaybedip bayılmış. Bir süre sonra ayılmış. Kızın suretini alıp evden geri çıkmış ve bu kızı arayıp bulmaya karar vermiş. Tevekkül edip yola revan olmuş. Yürümüş, yürümüş, oldukça uzun menziller gezmiş. Sonunda güçsüz düşüp bir çölde yığılıp kalmış. Bir ara şehzadenin kulağına: “Uyan yavrum, yerinden kalk!” denen

⁸⁸ Bir Perizatın Sürüti. Uygur Halk Masalları 4. Yayına Hazırlayanlar: Siyit Zunun; Abdurrahman Mömin. Şincan Halk Neşriyatı, 1999, ss. 222-234.

ses gelmiş. Şehzade gözünü açıp bakmış ki önünde apak sakallı yaşlı bir adam durmaktaymış. Şehzade gayret edip yerinden doğrularak yaşlı adama selam vermiş. Yaşlı adam şehzadenin başını okşayarak:

— Oğlum, bu vahşi çölde yatıp kalmanın sebebi ne? Sen nereden geldin, nereye gidiyorsun, diye sormuş. Şehzade, babasının hazinesinde bir perizat kızın suretini görüp, o kıza âşık olduğunu ve onu bulmak için aramaya çıktığını gizlemeden yaşlı adama bir bir anlatmış.

— Yaşlı adam bu sözleri duyunca şaşırılmış ve:

— Oğlum, bu fikrinden cay. Çocukluk etme. Bu suretteki perizat kız, periler padişahının kızı. O yer, bu yere altı aylık yol. Değil insanoğlu uçan kuşlar bile o yere ulaşamadı. Sen ulaştığın takdirde de periler (223) şahı kızını sana katiyen vermez, demiş.

Şehzade kendini yere atıp ağlamış. Yaşlı adam teselli etmiş. Şehzade yaşlı adama:

— Ey ata, ben o kız için kara sevdaya düştüm. Onu arayıp bulmaya bel bağladım. Kararımdan asla geri dönmem. Ne olursa olsun o kıızı mutlaka arayıp bulacağım. Bu uğurda ölüp gitsem de vazgeçmeyeceğim, demiş. Şehzadenin kararlılığı, tahammüllülüğü, iradesinin güçlülüğü, gayreti yaşlı adamı etkilemiş.

— Oğlum, demiş yaşlı adam. Sen kararından vazgeçmeyeceğe benziyorsun, senin gayretin, iraden beni çok etkiledi. İradeli adam muradına yetmeli, öyle ise bu yolunda belini sıkı bağla. Muradına ermen için elimden gelen yardımı edeceğim.

Şehzade bu sözü duyunca yaşlı adamın önüne kendisini atıp ağlayarak yaşlı adamın ayaklarını öpüp ona teşekkür etmiş.

— Oğlum, sen günün çıktığı tarafa git. On gün yürüdükten sonra bir imaret görünecek. O devlerin mekânıdır. Kapıdan girip sağ tarafa baktığında bir ev göreceksin. O evde bir olağanüstü kara asil at var. O uçan attır. Bu at on günlük yolu bir günde kat eder. Sen eve girdiğinde at seni gördüğünde hemen ata eğilip selam ver, el bağlayıp ağla, biçareliğini izhar et, o zaman at sana acır ve sessiz olur. Yoksa at yabancı adamı gördüğünde hemen yüksek sesle kişner ve o anda devler gelip oradaki adamını kıyma yapıp etini göğe savurur. Şimdi devlerin uyuduğu vakittir. Devler belli bir süre (224)

uyurlar. Her uyuduklarında on gece gündüz uyanmadan uyurlar. Şimdi çabucak yoluna devam et. Devlerin mekânına gidip o uçan atı eline geçir. O at, seni kızın yurduna alıp götürecektir. O yere ulaşıp attan indikten sonra, atın bir tel kılını al, atı geri gönder. Kıl, baş dara düştüğünde lazım olur. Orada bir yaşlı marangoz var. Onun yanına varıp durumunu anlat, ağlayarak yardım dilerse marangoz sana yardım eder. Haydi, işinde Hızır yardımcın olsun, deyip kaybolmuş yaşlı adam.

Şehzade yaşlı adamın gösterdiği yolda günün doğuya doğru yürümüş. Yürümüş, yürümüş, çok çöl gezmiş. Sonunda devlerin mekânındaki uçan atı eline geçirip marangoz ustanın yanına varmış. Kendi sergüzeştlerini marangoza anlatmış ve ağlayarak yardım istemiş. Marangoz şehzadeye acıyıp perizat kızın şehrin bağındaki bir yüksek revakta yaşadığını, revağa nasıl çıkabileceğini bir bir anlatarak ilim ve hikmetle bir merdiven yapıp vermiş. Bu oldukça elverişli, hem kısalan hem uzayan bir merdiven imiş. Şehzade marangoza teşekkür edip merdiveni alarak bağa girip revağa bakmış. Revaktan şarkı, saz, kızların gülme ve kahkahaları duyuluyormuş. Şehzade kızın bu revakta olduğunu kesinleştirmiş, merdiveni koyarak oldukça sessiz bir şekilde revağa çıkmış. Ama perizatın hizmetkârları şehzadeyi görmüşler. Bir hizmetkâr: “Vay, bir insanoğlu revağa çıktı.” deyip yaygarayı koparmış. Perizat bu yaygarayı duyunca: “Bu ne biçim söz? Buraya insanoğlunu bırak (225) inin cinin bile çıkmaya gücü yetmez. Git, durumu öğren” diye hizmetkârına emretmiş. Hizmetkâr çıkıp bakmış ki çok yakışıklı ay yüzlü bir yiğit perizatla görüşeceğim diye yalvarıp durmaktaymış. Hizmetkârlar şaşırarak bu haberi derhal perizata ulaştırmışlar. Perizat “Bu nasıl bir iş, bunun bir sırrı olmalı.” diye düşünüp yiğidi alıp getirmelerini emretmiş. Hizmetkârlar şehzadeyi alıp getirmişler. Şehzade perizatı görüp, edeple selam verip, el bağlayarak durmuş. Perizat da şehzadeye bakar bakmaz kara sevdaya düşmüş. Şehzade ve perizat birbirine aşklarını izhar etmişler. Birbiriyle hakiki âşık- maşuk olmuşlar. Bir süre oldukça güzel zaman geçirmişler. Şehzadenin geldiğini kız babasına söylememiş.

Perizat bir gün şehzadeye:

— Sizin buraya geldiğinizi babamdan gizledim. Eğer babam öğrenirse sizi de beni de sağ bırakmaz. Siz beni burada bırakmayın ikimiz birlikte gidelim, demiş.

Şehzade, kızın kendisiyle birlikte gelmeye razı olmasına oldukça sevinmiş. Bunlar sefer hazırlıklarını çabucak bitirmişler. Şehzade atın kılını yakmış, at hemen hazır olmuş. Bunlar ata binmişler. At bunları uçurup birçok dağı taşı aşarak şehzade ile yaşlı adamın karşılaştıkları bulağın başına alıp indirmiş. Bunlar atın bir tel kılını alıp atı yola salmışlar, kendileri bu yerde dinlenmek için durmuşlar. Bunlar çok yol yürümüşler ve karınları acıktığı için şehzade bir şeyler bulup getirmek için gitmiş (226). Perizat yalnız başına sıkılarak beklerken esasına dayanan yaşlı bir kadın gelmiş. Perizat yaşlı kadına:

— Büyük ana nerden geldiniz? Nereye gidiyorsunuz, diye sormuş.

— Ah kızım, nereye gideyim, benim bir oğlum var idi, hastalanıp yatağa düşmüş. Onu yoklamaya gidiyorum. İnsan yaşlandığında gücü kalmazmış, uzun yoldan gelip buraya zor ulaştım, şimdi biraz dinlenip yola çıkacağım, demiş yaşlı kadın.

— Ey biçare büyük ana, yorulmuşsunuz, burada oturup soluklanın, biraz konuşup sohbet edelim, demiş perizat.

Çok geçmeden şehzade geri gelmiş. O yaşlı kadını görünce perizata:

— Bu yaşlı kadın nerden gelmiş? Nereye gidiyormuş, diye sormuş.

— Bu yaşlı kadın hasta yatan oğlunu ziyarete gidiyormuş, demiş perizat.

Şehzade yaşlı kadına acımış, bulup getirdiği yemekleri ona verip, onu yola salmış.

Aslında bu yaşlı kadın bir cadı imiş ve onun oğlu bu perizata âşık imiş. Ama her ne yapmışsa da perizatı ele geçirememiş. Bugün perizatın bu yere geldiğini öğrenmiş, iblis cadı, yaşlı kadının kılığına girip durumu öğrenmeye gelmiş.

Bu yaşlı cadı bunlardan ayrılarak oğlunun yanına (227) uçarcasına gitmiş ve perizatın durumunu haber etmiş. Onun oğlu mutluluktan kendini tutamamış. Ana oğul, perizatı kaçırmak için plan yapmışlar.

Bu cadının sihirli ip eğiren bir makarası var imiş. Cadı makarayı alarak uçup kaşla göz arasında yine perizatın yanına gelmiş. Perizat makarayı görüp:

— Bu nedir, diye sormuş.

— Ey kızım, bu makarayı demin bir Hızır hediye etti. Bu sihirli makara imiş, uçabiliyormuş. Bunu size göstermek için alıp getirdim, siz de bu makaraya bindireyim, siz de bu makaranın sihrini görün, demiş.

Perizat makaranın sihrini öğrenmek için oldukça heyecanlanmış ve:

— Ey büyük ana, beni bu sihirli makaraya bindirip uçurtun, bunun sihrini göreyim, demiş.

Cadı perizatı önüne alarak makaraya bindirip makaranın sağ kulağını çevirmiş, makara göğe yükselmiş, uçarak yükseklerle çıkmış. Perizat bir binanın önüne gelip inmiş.

— Burası neresi, diye sormuş perizat.

— Bu bizim ev, hadi evime gir, diye ısrar etmiş cadı.

— Yok, girmeyeyim, çabucak geri döneyim, demiş perizat.

— Sen bir daha geri gidebileceğini mi düşünüyorsun? Bu senin rüyada olur. Şimdi buradan kesinlikle gidemezsin, (228) demiş cadı terini silerek.

Perizat bu sözleri duyunca bayılmış. Anında cadının oğlu peyda olmuş. Perizatı ayıltmış. Perizat bakmış ki yanında yüzü çok çirkin, kaba bir er kişi durmakta. Perizat:

— Bu kim, diye sormuş.

— Bu benim oğlum, oğlum senin aşkının derdiyle yandı, uzun zamandan beridir yediği zehir, giydiği kefen oldu, seni elime geçirmeye çalıştım, şimdi elime düştün. Şu andan itibaren sen oğlumun oldun, demiş cadı. Perizat ağlamış, figan etmiş fakat bunlar ona hiç acımamışlar.

Şimdi hikâyeyi şehzadeden verelim:

Perizat yok olduktan sonra, şehzade o yanı aramış, bu yanı aramış, perizatı hiçbir yerde bulamamış. Sonunda dert ve kederle dolup ağlayarak kendinden geçmiş. Şehzade baygın yatarken kulağına “Yavrum, kalk yerinden.” denen ses gelmiş. Şehzade bin bir güçlkle gözünü birazcık açmış ki karşısında yine daha önce gördüğü yaşlı adam durmaktaymış. Şehzade yerinden kalkıp yaşlı adama selam vermiş. Yaşlı adam:

— Yavrum, ne oldu? Ne kötülük geldi başına, niçin ağlayıp yatmaktasın, diye sormuş.

Şehzade, yaşlı adama olanları bir bir anlattıktan sonra ağlamaya başlamış. Yaşlı adam şehzadeye teselli verip:

— Ağlama, sabret. Gayretli ol. İradeni kırma. Perizat'ı tekrar kazanman için sana yine yardım ederim. Yanındaki atın kılını yak. At çıkıp geldiğinde ata bin. Bu şehri “Ya hayaten nebi” (229) diye sallarsan, taş da suyu da kesercesine kesip geçer. Atın yardımı, kılın sihriyle düşmanına galip gelerek perizata tekrar kavuşacaksın, deyip bir kılıcı şehzadeye verip kaybolmuş.

Şehzade yaşlı adama yüz bin kere teşekkür edip atın kılını yakmış. At hemen hazır olmuş, şehzade ata binmiş. At uçup şehzadeyi cadının yurduna alıp getirmiş. Şehzade etrafa bakınca gözüne bir bina görünmüş. Cadı şehzadenin geldiğini bilip kapının altına üstüne dört tarafına derhal sihirle bir kat örümcek ağı bağlamış. Ağın tam ortasına dev bir örümcek koymuş. Şehzade kapının önüne gelip bakınca örümcek hırsıyla ona saldırmış. Şehzade kılıcını çıkarıp “Ya hayaten nebi” deyip vurmuş, ağdan ateş çıkıp ağ kopmuş. Lâkin dev örümcek ölmemiş, o bütün gücüyle şehzadeye saldırmış. Şehzade çeviklikle dev örümceğe yine kılıç sallamış, dev örümcek bir yumulup, yaşlı bir kadına dönüşüp:

— Bana acı, diyerek yalvarıp durmuş.

— Perizat nerede, hemen onu bana ver, deyip cadıya kılıcını dayamış şehzade. Cadı:

— Perizat sol taraftaki evde saklı, demiş. Şehzade öfkelenerek, kılıcını yukarı kaldırıp “Ya hayaten nebi” deyip öfkeyle bir vurmuş, cadı bir anda iki parçaya ayrılarak ölmüş.

Şehzade cadıyı öldürdükten sonra içeriye doğru yürüyüp sol taraftaki eve girmiş. Eve girişiyle başı domuz başına benzer oldukça korkunç bir mahlûk (230) atılarak gelip şehzadeye saldırmış. Şehzade kılıçla “Ya hayaten nebi” deyip bu korkunç mahlûka vurmuş, onun bir eli kopmuş. O şimdi şehzadeyi yenemeyeceğini anlayıp kalkıp kaçmış. Şehzade arkasından kovalayarak “Ya hayaten nebi” deyip kılıç sallamış, bu korkunç

mahlûk iki parça olup ölmüş. Ama şu sırada bir kara duman yükselip bir süre sonra kaybolmuş. Şehzade bakmış ki perizat, çıplak yerde baygın yatmaktaymış. Şehzade gidip perizata yardım edip onu ayıltmış. Perizat ayılınca, şehzadeye:

— Biz bu yerde durmayalım. Bu yer cadıların mekânı imiş, bu tehlikeli yerde cadılardan yine bize zarar ziyan gelecek, çabucak gidelim, demiş. Şehzade ile melike ata binip bulak başına gelmişler. Ata yüz bin kere teşekkür edip onu serbest bırakmışlar. Bunlar biraz dinlendikten sonra yola revan olmuşlar, şehre yaklaştıklarında şehzade babasına mektup yazarak kendisinin perizatla birlikte sağ salim geldiğini haber vermiş. Padişah oğlunun perizatı alıp getirdiğini duyunca, “Bu gerçek mi rüya mı? Nice vakitten beri perizatın aşkıyla yediğim içtiğim zehir olmuştu, şimdi perizat elime düşecek, muradıma ereceğim” diye oldukça mutlu olmuş. Def, davul, zurna çaldırarak onları karşılamaya çıkmış. Onlar saraya gelmişler. Padişah perizatı görünce çok sevinmiş, mutluluktan uçmuş. Ama perizat şehzadeden ayrılmıyormuş (231).

Şehzade oturunca otururmuş, kalkınca kalkarmış. Padişah bu durumu görüp perizatı kıskanıp oğluna düşman olmuş. Şehzade, babasının soğuk muamelesine kırılıp evden dışarıya çıkmaz olmuş. Perizat da şehzadenin yanından ayrılmamış. Padişah onların ayrı ayrı evlerde oturmalarını emretmiş. Bunlar hazırlanan evlerde oturmayıp başka yerde oturmuşlar. Padişah oldukça perişan olmuş. Padişahın bu kadar perişan olduğunu gören baş vezir padişaha sebebini sormuş. Padişah ne sırrı olsa bu vezire söylemiş. Padişah kendisinin perizata âşık olduğunu, onun derdiyle gece gündüz azap çektiğini, perizatı ele geçirmek için hiçbir çaresinin kalmadığını bir bir anlatıp vezire fikrini sormuş. Padişahın sözlerini duyunca mutluluktan vezirin yüreği yerinden çıkacak gibi olmuş. Ama mutlu olduğunu çaktırmamış. Aslında bu vezir “padişah ölse yerine varis olarak tahtında oturacak evladı yok, bu yüzden ben padişah olurum” umuduyla yaşıyormuş. Şehzadenin birdenbire dönmesi, vezirin ümidini yok etmiş. Vezir şimdi padişahın perizata âşık olduğunu öğrenince şehzadeyi yok etmenin zamanı geldi, diye düşünmüş sinsice padişahın ağzından girip, burnundan çıkmış, padişaha oldukça yakın görünerek:

— Bunun çaresini bulalım. Eğer sizin maksadınız perizatla olmak ise şehzadeyi perizattan ayırmadan, perizatı ele geçirmeniz zor iş. Ben bir hileyle şehzadeyi perizattan

ayırıp, saraya getireceğim, ona ayrı işaretli kıyafetler giydireceğim. Bu (232) kıyafet şahane kıyafetlerden olsun. Kıyafeti giydirip “Caddeleri gezdirip eğlendireceğim.” deyip götürüyüm. Böyle kıyafeti giyip saraydan çıkan kişiyi yok etme hususunda nöbetçilere gizlice talimat vereceğim, şehzade dışarıya çıkınca hemen nöbetçiler şehzadeyi yok etsinler. Böylece şehzadeyi yok edersek, o vakit perizat sizin olur, diye fikir vermiş. Padişah bu fikri kabul etmemiş. Kötü niyetli vezir hile yapıp:

— Eğer bu fikrimi kabul etmeseniz başka çaresi yok, demiş. Aşk derdiyle yanıp kavrulan padişah sonunda kötü niyetli vezirin hilesini kabul etmeye mecbur kalmış ve iş şu doğrultuda gerçekleşmiş. Ertesi gün vezir şehzadeyi her türlü hileyle perizattan ayırarak saraya getirmiş. Güzelce kandırıp, önceden hazırlanan şahane kıyafeti giydirmiş. Şehzade: “Ben bu kıyafete layık değilim.” deyip kıyafeti giymeyi reddetse de tekrar tekrar zorlayarak giydirmiş. Şehzade:

— Öyle ise önce siz giyin bakayım, size yakışırsa ben ondan sonra giyinirim, demiş. Padişah kendi içinde “Önce ben giyeyim, sonra bu giysin.” deyip kıyafeti üstüne giyip, kendini toparlayana kadar, şehzade kaybolup dışarıya çıkıp gitmiş. Padişah deminki işaretli kıyafetle şehzadenin arkasından kovalayarak dışarıya çıkınca kapının dibine yerleştirilen nöbetçiler kıyafeti görünce söylenen doğrultuda padişahı kılıçla parçalamışlar. Şehzade kendisine yapılan suikasttan, hileden, (233) ucu ucuna kurtulduğunu ve bunun babasının düzenlediğini bilmiyormuş gibi davranıp babasının ölüm aşını verdikten sonra babasının yerine tahta geçmiş ve hileci vezirin öldürülmesini emrederek onu cezalandırıp intikamını almış. Sonra kırk gün toy merasimi düzenlemiş, perizatı resmi nikâhla kendi nikâhına almış. Böylece şehzade ile perizat muratlarına ererek dünyadan göçmüşler (234).

16. Bu Kız Kimin Hakkı⁸⁹

Var iken, yok iken, aç iken tok iken, evvel zamanda Yasin Ahund adlı bir çiftçi yaşarmış. Bu çiftçinin üç oğlu varmış, büyük oğlunun adı Avut, ortanca oğlunun adı Davut, küçük oğlunun adı Savut imiş. Aylar geçmiş, yıllar geçmiş. Bu oğulların bıyıkları çıkmış, evlilik çağına gelmişler. Bir gün Yasin Ahund komşusu Sadir Ahund'u çağırması:

— Oğullarımla evlilikleri hakkında yüz yüze konuşmam bana zor geliyor, bu konuyu sen oğullarımla ayrı ayrı konuşsan, kimin kimde gönlü olduğunu öğrensen, duruma göre elçi göndersek, demiş. Sadir Ahund Yasin Ahund'un demesi üzerine Avut ile görüşmüş.

— Kiminle evlenmek istiyorsunuz, diye sormuş Sadir Ahund. Avut:

— Benim kanalın diğer tarafındaki Nizamidin Ahund'un kızı Patemhan'ı almaya niyetim var, beni onunla evlendirse, babamdan bin kere razı olurum, demiş Avut (111).

Sadir Ahund Avut ile görüştüktan sonra Davut ile görüşmüş.

— Davut, yavrum sen kiminle evlenmek istiyorsun, diye sormuş Sadir Ahund. Davut:

— Babam beni muradıma erdirmek istiyorsa Nizamidin Ahund'un kızı Patemhan'ı bana istesin, demiş. Sadir Ahund oradan çıkıp Savut'un yanına varmış:

— Siz evlenecek olsanız, gönlünüz kimi ister, diye sorarken o:

— Alsam, Nizamidin Ahund'un kızı Patemhan'ı alırım, yoksa ömür boyu evlenmeyeceğim, diye cevap vermiş.

Sadir Ahund, Yasin Ahund'u bu üç oğulun durumundan haberdar etmiş. Yasin Ahund bu işe çok şaşırması, kafası allak bullak olmuş. Öyle düşünmüş, böyle düşünmüş, oğullarından birini bile olsa muradına erdirmeye karar verince Nisahan denen komşusunu Patemhan'ın yanına göndermiş. Patemhan, gelenin maksadını anladıktan sonra:

⁸⁹ Bu Kız Kimin Hakkı. Boğa Yavrulamış. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurrahim Ebay; Ehlmet Emin. Urumçi. Şincan Halk Neşriyatı, 2006, ss. 111- 116.

— Onlar kerametlerini göstersin. Ben ona bakıp birini seçeceğim, demiş.

Nisahan, Patemhan'ın sözlerini olduğu gibi Yasin Ahund'a ve üç oğluna iletmiş. Üç oğul istişarede bulunmuşlar, hangimizin kerameti olursa Patemhan şuna nasip olsun, diye sözleşmişler. Üç oğul kendilerini sınamak için sefere çıkmışlar. Onlar az gitmiş uz gitmiş, (112) kırk gün sonra bir büyük şehre varmışlar. Onlar kırk katıra yükleyip getirdikleri ipek ipleri ve katırlarını satıp parayı eşit bölüşmüş ve üç ay sonra buluşacakları sarayı netleştiren, her biri kendi başına yola çıkıp gitmiş.

Biz şimdi sözü Avut'tan dinleyelim:

Avut az gitmiş uz gitmiş, büyük, mamur bir pazara gelmiş. Her türlü ipek, kumaş, ham madde, paltoluk kumaşların fiyatını soruşturduktan sonra alışveriş ile meşgul olmuş, iki ay içinde parası on kat artmış. O çok memnun olmuş. Patemhan'ın gönlüne layık bir şey bulmak için dükkânları, alışveriş yerlerini gözden geçirmiş. Bir köşeye gelip bakmış ki bir ak sakallı ihtiyar ördek ve kazların yüzdüğü Yürgen Gölü'nün sûretinin resmedildiği güzel bir halıyı yayıp oturuyormuş. (113). Avut bu halıyı görünce meraklanmış:

— Kaça satıyorsun, diye sormuş. İhtiyar:

— On bin dirheme satıyorum, demiş. Avut:

— Niçin bu kadar pahalı? On bin tillağa bin parça halı alınır, demiş. İhtiyar:

— Bu sıradan bir halı değil, uçan halı, hiç duydunuz mu, diye sormuş. Avut:

— Duydum, amma görmedim, demiş. İhtiyar Avut'u halıya oturtup: “Uç, halım!” dediği zaman, halı gökyüzüne doğru uçmaya başlamış. İhtiyarın söylediğine göre bu halıya oturup bir yıllık uzaklıktaki yere kısa zaman içinde varılmış. Avut'un isteği üzerine ihtiyar halıyı yere indirmiş. Avut bu halıyı on bin dirheme satın almış.

Biz şimdi sözü Davut'tan dinleyelim:

Davut'un girdiği sokak yiyecek pazarıymış. O, sokağın sonunda bir dükkân satın almış, büyük güzel bir dükkân açmış, geç yatmış, erken uyanmış, her gün binlerce müşteri uğurlamış. İki ay sonra hesaplayamayacağı kadar çok para kazanarak zengin olmuş.

Davut “Şimdi, Patemhan’ın gönlünü alabilecek bir şey bulayım” demiş ve pazarı dolaşmaya başlamış. Bir yere geldiğinde bir ihtiyar kadının bir tane elmayı insanlara gösterip:

— “Bu elmayı hasta yerse, derhal iyileşir.” dediğini duymuş. Davut, elmanın şifalı olduğunu duymuş ve elmanın fiyatını (114) sormuş. Yaşlı kadın:

— On bin dirhemden bir kuruş eksik satmam, demiş ve elmayı Davut’a bir koklatmış, Davut on bin dirhemi verip elmayı almış.

Şimdi sözü Savut’tan dinleyeyim:

Savut’un girdiği sokak kuyumcular pazarıymış. O, her türlü ziynet eşyasını alıp satmış, bu şehrin en zenginlerinden biri olmuş. Böylece Savut Patemhan’ı hayran bırakacak bir şey almak için pazarı her gün dolaşmaya başlamış. Bir gün bir genç kadın Savut’un karşısına gelip:

— Efendim, bu aynayı alın, demiş ve ona insanın gözünden daha büyük bir ayna göstermiş. Savut fiyatını sormuş. Genç kadın: (115)

— On bin dirheme satıyorum, demiş. Savut şaşkınlıktan alnına vurmuş:

— Ya Allah, niçin bu kadar pahalı, demiş. Genç kadın aynanın sırrını söyledikten sonra:

— İnanmıyorsanız, kendiniz bakıp görün, demiş. Savut aynaya şöyle bir bakmış. Kalem kaşlı, sümbül saçlı, ay dese ağzı var, gün dese gözü var, güzellikte dengi olmayan Patemhan’ı görüp kendini kaybetmiş. Bin güçlkle kendisini zapt edip, aynayı satın alarak iki ağabeyi ile buluşacağı saraya gelip (115) ağabeyleriyle buluşmuş. Avut ile Davut halı ile elmanın sırrını anlattıktan sonra, Savut:

— Bu aynaya bakın, demiş. Üç oğul aynaya birlikte bakarlarken, Patemhan’ın cansız bir şekilde yattığını görmüşler. Bunu gören Avut:

— Uçan haliya oturup derhal onun yanına varalım, demiş. Üç oğul haliya oturmuş. Avut:

— Uç halım, demiş. Uçan halı gökyüzüne havalanarak uçmuş, kısa bir süre sonra Patemhan'ın avlusuna inmiş, oğullar yürüyerek Patemhan'ın yanına gelmişler. Savut cebindeki elmayı alıp ona koklatmış, Patemhan hemen hastalıktan kurtulup kendine gelmiş, Patemhan kendisinin iyileşmesine üç oğlun sebep olduğunu öğrendikten sonra hangisini seçeceği konusunda kararsız kalmış:

— Beni hanginizin alacağına siz karar verin, demiş. Bu yüzden ağabey ve kardeşler arasında tartışma başlamış. Avut:

— Haliya oturup zamanında gelmemiş olsaydık, elmayı koklatamazdınız, demiş. Davut:

— Elmayı koklatmamış olsaydım, Patemhan hastalıktan kurtulamazdı, diye tutturmuş. Savut:

— Benim aynamdan Patemhan'ın hasta olduğunu görmeseydik, halı ile elmanın hiçbir faydası olmazdı, bu yüzden Patemhan'ı benim almam gerek, diye tutturmuş.

Düşünün bakalım, Patemhan'ı, kimin alması gerekiyor? (116)

17. Bülbülgoya⁹⁰

Evvel zamanda bir padişah yaşarmış. Günlerden bir gün o bağını gezerken onun güzel manzarasında huzur bulmuş ve yorulduktan sonra bağın ortasındaki etrafı rengârenk güllerle kaplı kamelyada dinlenmek için uzanmış, her çeşit gülün hoş kokusu, türlü türlü kuşların ötüşüyle mest olup uykuya dalmış ve şöyle bir rüya görmüş.

Bundan daha güzel bir bağ, bağda çeşit mi çeşit meyveler olgunlaşmış, rengârenk güller açılmış, türlü türlü kuşlar ötüşüp durmaktaymış. Kuşların arasında pek de güzel bir kuş âdeta bir güzel sesle bütün kuşlardan daha güzel ötmekteymiş, onun her bir ötüşünde ağzından deste deste güller yerlere düşmekteymiş. Bu kuşun adı Bülbülgoya imiş.

⁹⁰ Bülbülgoya. Bülbülgoya. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurahim Ebey; Ehlmet Emin. Urumçi. Şincan Halk Neşriyatı, 2006, ss. 60-78.

Padişah: “Ah, Bülbülgoya” diyerek uyanmış. Bakmış ki bağ kendi bağı, her zamanki manzara, g ller açılmış, kuşlar ötüşüp durmakta. “Bu manzaraya bir Bülbülgoya yakışmaz mıydı” diye düşünmüş padişah.

İşte o günden itibaren padişahın aklı hayali rüyasında gördüğü B lb lgoda kalmış (60).

Padişah: “Ah, şu Bülbülgoya’yı bir görseydim, onun ötüşünü bir duysaydım!” denen arzu ve istekle günden güne hayale dalıp boğazından yemek geçmeyince, yüzü sararmış, yüzükoyun nemli yere yatmış. Atasının bu durumunu gören çocukları onun ne sebepten böyle bir hale geldiğini öğrenmek için:

— Ata, size ne oldu? Niçin bunca hayale dalıp yüzünüz sarardı? Ne arzunuz, işteğiniz var, diye sormuşlar, l kin padişah:

— Boşverin yavrularım, benim derdimi sorup da ne yapacaksınız? Ne siz sorun, ne de ben söyleyeyim, demiş ve söylemeye razı olmamış. L kin çocukları atalarına huzur vermeyip her gün sormuşlar. Sonunda ataları bağda yatarken rüyasında gördüğü Bülbülgoya’ya tutulduğunu, Bülbülgoya’yı görme, onun ötüşünü duyma arzusu ve iştediği içinde olduğunu anlatmış. şu vakitte padişahın büyük  ğlu:

— Bunun için mi o kadar hayale dalıp kendinizi mahvettiniz, ata? Maksudınız bu ise niye bu zamana kadar bize söylemediniz? Bizim gibi çocuklarınız varken elbette sizin için o Bülbülgoya’yı bulup getirip, sizi muradınıza erdirebiliriz, demiş. Ortanca  ğlu da onu desteklemiş. Sonra  ocuklar Bülbülgoya’yı bulup getirmek için atlanmak için atalarından izin istemişler (61).

Padişah, Bülbülgoya’nın nerede olduğu belli değil, onu bulabiirler mi bulamazlar mı, diye düşünmüş, sonunda da:

— Peki, aramak isterseniz arayın belki bulup getirirsiniz. Yavrularım, onu kendi gözümle bir görüp, ötüşünü kendi kulağınla bir duysam ölsem de gam yemem, diyerek icazet vermiş. O sırada padişahın küçük  ğlu da:

— Ata, ben de gideceğim, diye icazet sormuş.

Ağabeylerinin: “Olmaz, kardeşim, yol uzun ve zorlu, sen daha küçüksün, zorluk çekersin, bu sebepten ata ve anamızın yanında oynayıp gülüp yaşa.” demelerine de ata ve anasının: “Hayır, yavrum, sen daha sefere çıkamazsın, ağabeylerin gitsin, sen bizim yanımızda kal.” demelerine bakmadan:

— Hayır, gideceğim, diye ağlayıp durmuş. Padişah:

— Nasihat dinlemiyorsun, peki öyleyse sen de git, yavrum, göreceğin varsa görürsün, diye ona da izin vermiş.

Ondan sonra bu üç ağabey kardeş sefer için hazırlıklara başlamışlar. Yol azığı için yağlı çörekler yaptırmış, kırmızı etler pişirmiş, bunları üç heybeye doldurmuşlar, dağdaki yıkların arasından en iyi üç atı seçmişler, onlara yol için hazırlamış oldukları azıklarını yükledikten sonra atasından ve anasından dua alıp yola revan olmuşlar.

Günlerin ardından günler geçmiş, haftaların arkasından haftalar geçmiş. Onlar birçok nehri geçmiş, uzun (62) yolları aşmışlar, dağlardan aşip, çölü gezip bir yere geldiklerinde onların karşısına üç yol çıkmış. Bu üç çatal yolun tam ortasında büyük bir taş olup onun üzerinde yazı yazılıymış. Yazıda sağ taraftaki yolda “giden döner”, ortadaki yolda “giden ya döner ya dönmez” sol taraftaki yolda “giden dönmez” diye yazılıymış.

Orada bu üç ağabey kardeş: “Şimdi her birimiz farklı yollardan gidelim, Bülbülgoya’yı birimiz bulmazsa birimiz bulur.” demişler ve üçü üç ayrı yoldan gitmek istemiş, lâkin hiçbiri “giden dönmez” yazılı olan yola girmek istememiş. Ağabeylerinin bu düşünceyle hareket etmeyip durduklarını görüp:

— Pekâlâ, ağabeylerim, “giden dönmez” yazılı olan yola ben gideceğim, sizler başka yollardan gidin, demiş küçüğü.

— Ben “giden ya döner ya dönmez” yazılı olan yoldan gideceğim, demiş ortancası (63).

— Öyle ise ben “giden döner” yazılı olan yoldan gideceğim, demiş birincisi.

Onlar kimin döndüğünü, kimin daha dönmediğini bilmek için, eğer kim daha önce dönecek olursa işte bu taş kendi ismini ve döndüğü günü yazması hakkında anlaşmışlar ve üç ağabey kardeş üç yola girip üç tarafa revan olmuşlar.

Bunların en küçüğü şu gidişle çok yol yürüyüp çölü, dağı, tepeyi aşmış; yol azığı tükenmiş, atının nalları yıpranıp düşmüş, atı zayıflamış, şu şekilde yoluna devam ederek bir gür yeşillik görmüş. Bu çocuk orada insan olsa gerek, diye düşünmüş ve dosdoğru o yeşillığe doğru yürümüş, bir hayli yürüdükten sonra yeşillığe ulaşip atını çite bağlamış ve kendi bağa girmiş. Bakmış ki bağ serin, çeşit mi çeşit meyveler olgunlaşmış, rengârenk güller açılmış, türlü türlü kuşlar ötüşüp durmakta. Bağın ortasında bir göl olup, onda balıklar yüzmekte, göle dört taraftan gümüş gibi berrak sular akıp durmakta, lâkin ne suyun sonu gelmekte ne de göl taşmaktaymış. Bağı dolaşp bir yere geldiğinde bir tencerede yemek pişip durmaktaymış. Lâkin bağda insanoğlunun gölgesi bile görünmüyormuş. Nice günden beri ağzına bir lokma bir şey koymadığından karnı acıkan küçük çocuk tenceredeki yemekten almak için elini kepçeye uzatmış, kepçe “tak” edip (64) çocuğun alnına değmiş; olgunlaşan elmaları yemek için elini dala uzatırken yapraklar “şak” diye ona vurmuş. Buna şaşırان çocuk atını otlaması için salıverip kendisi göl boyundaki güllerin arasında dinlenmek için uzanınca uykuya dalmış ve şöyle bir düş görmüş.

Onun karşısına apak giyinen, beyaz sarık sarınan, apak sakallı bir yaşlı adam asaya dayanarak gelmiş:

— Yavrum, sen tehlikeli bir yere -devlerin mekânına- gelmişsin. Niçin ve ne aramak için bu yere geldin, diye sormuş. Çocuk Bülbülgoya’yı aramaya geldiğini söylemiş.

— Ey yavrum, demiş ihtiyar adam, zor bir şeyi aramaya gelmişsin çünkü o devler padişahın yan bağında, sen şimdi onun uzağındaki bağda durmaktasın. Onu almak için gelen nice insanoğlu devlerin elinde ölüp gitti lâkin senin bir çaresini bulman mümkün. Onun için şöyle yap: Her gün öğle vaktinde yanındaki şu göle iki güvercin uçarak gelip bu suya dalıp oynar, bunlar işte şu devler padişahının kızları. Sen hissettirmeden onların

kıyafetlerini al ve ellerindeki yüzükleri almaya çalış. Yüzükleri almadan kıyafetlerini geri verme, yoksa kendin helak olursun. Tamam, yavrum, maksadına ulaş, âmin Allahu Ekber.

İhtiyar dua etmiş ve kaybolmuş.

Bir vakitten sonra çocuğun kulağına biri: “Gözünü aç!” demiş, çocuk şaşarak uyandığında hiç kimse (65) yokmuş fakat gökyüzünde iki güvercin birbirini kovalayarak oynayıp uçup gelmekteymiş. Çocuk kendisini bir yere saklamış. Deminki güvercinler göle inip bir kanat çırpmışlar ki ay desen ay değil, gün desen gün değil güzel kızlara dönüşmüşler sonra bağı gezip dolaşmaya başlamışlar, elmalardan koparıp yemişler, tenceredeki yemeklerden doyunca yemişler, sonra göle gelmişler ve kıyafetlerini çıkarıp dalmaya, birbirlerine su saçıp oynamaya başlamışlar.

O sırada çocuk sezdirmeden yavaşça yerinden doğrulmuş ve göl boyuna gelip kızların kıyafetlerini almış. Kızlar suya dalıp oynadıktan sonra kıyafetlerini giymek istediklerinde kıyafetleri yokmuş. Kızlar çıplak olmaktan utanıp gölden çıkamamışlar ve kıyafetlerini geri getirmeleri için yalvarmışlar, lâkin çocuk kızlara:

— Yüzüklerinizi vererseniz geri veririm demiş. Kızlar yalvarıp yakarıp kıyafetlerini alamadıktan sonra her ikisi elindeki yüzükleri çıkarıp vermişler. Çocuk yüzükleri almış ve onların kıyafetlerini geri vermiş, kendisi de güllerin arasına girmiş. Çocuk da boyu boslu yakışıklı imiş.

Kızlar kıyafetlerini giyip, saçlarını taramışlar, her biri kendi içinde, bu yere gelen hiçbir insanoğlu canlı kalmamıştır, lâkin bu yiğit kendi cesareti ve akıllılığıyla bizim elimize düşmeyip bizi ele geçirdi, elimizdeki yüzükleri aldı. Demek ki bu yiğitten ayrılmamak gerek, diye düşünüp her ikisi çocuğun cemaline vurulup âşık olmuşlar, ona yemek verip karnını doyurmuşlar, elma vermişler, bağı gezdirmişler. Abla, kız kardeş her biri yiğidi kendine almak istedikleri için kavga etmeye başlamışlar. Ablası:

— Ben senden büyüğüm, onun için bu yiğidin benim olması gerekiyor. Ganimet önce büyüğe, sonra küçüğe düşer, deyince kız kardeşi ise:

— Hayır, onu senden önce ben gördüm, ganimet de ilk görenin olur, diye karşılık vermiş.

Böylece bu kız kardeş kendi aralarında anlaşılmayınca: “O halde kadıya gidelim, kadı hangimize verirse yiğit onun olsun.” deyip, devlerin kadısına gitmişler.

Kadının huzuruna önce abla girip:

— Kadı beyim, biz abla kız kardeş ikimiz bir ganimet bulduk, lâkin onu ikiye bölemedik. Kız kardeşim ise: “İlk önce ben gördüm, onun için ben alacağım.” dedi. Ben: “Büyük olan benim bu yüzden ben alacağım.” dedim. Bu sebepten huzurunuzda geldik, o ganimeti hangimizin alması gerek, demiş.

Kadı kızın hüsn-ü cemaline meftun olup, kendini kaybetmiş ve fırsattan faydalanıp:

— Doğrusunu söylemek gerekirse, ganimet ilk görenin olur. Eğer siz ganimeti almaya çok niyetli iseniz evvel beni öpün, ganimeti size vereyim, diye şart koymuş.

Kız yiğidi elinden kaçırmamak için kadının (67) şartını çaresizce kabul etmiş, kadı kızını sıkıca kucaklayıp öpmeye başlamış. O sırada kapı aralığında bakıp duran kız kardeşi bu işi görünce derhal içeri girmiş ve:

— Hey utanmazlar, bu ne iştir, sizleri babama şikâyet edeceğim, görürsünüz siz, diye değip bağırması.

Eğer bu söz padişaha ulaşsa kellesinin kesileceğinden korkan kadı:

— Ey kızım bağırma, ganimet sizin, bu iş burada kalsın, diye yalvarmaya başlamış ve yiğidi küçüğe buyurup vermiş. Eğer bu işi atasına söylerse, başına gelecektен korkan ablası da:

— Canım kız kardeşim, ağzını kapa, tamam, yiğit senin olsun, diye yalvarmaya başlamış.

Yiğidi kadının hükmüyle alan kız kardeş mutlu olup:

— Peki, sizleri ben görmedim, beni de sizler görmediniz, diyerek yiğidin yanına gelmiş, onun boynuna sarılmış ve yiğide buraya neden ve nasıl geldiğini sormuş. Yiğit neden ve ne maksatla geldiğini bir bir söylemiş.

— Ah, yolun uzak, maksadınızın gerçekleşmesi zormuş. Senin aramaya geldiğin Bülbülgoya benim babamda. İşte şu görünen dağın bağrında oldukça güzel yan bağımız var, deyip elini uzatıp dağı göstermiş kız, Bülbülgoya o bağın ortasındaki güllerin içindeki (68) altın kafeste duruyor. O bağı insanoğlunun ayağı ulaşamaz, eğer bir çaresini bulup girdiği takdirde de canlı çıkamaz. O yolda nice nice insanlar öldü. Lâkin Bülbülgoya'yı almak için ben sana yardım edeceğim. O işi fakat cuma gecesinde yapmak mümkün, çünkü cuma günü babam ava çıkıp, geç geri döner ve akşamında da rakı şarap içip, uzun eğlenceden sonra uyuyup kalır, bağın muhafızları da mest olduklarından uyuyup kalırlar. İşte o sırada bağı girmek mümkün. Lâkin bağın içinde kaplan ve aslanlar var, onlar çok tehlikelidir. Elindeki bu yüzüğü bağdaki kaplan ve aslanlar tanır. Onlar bu yüzüğü gördüklerinde sana hiçbir zarar vermezler. Bülbülgoya'yı kafesiyle birlikte al, ama kafesi açma, eğer kafesi açarsan, Bülbülgoya kakhaha atıp güler ve leşker ve muhafızlar uyanırlar. Onlar tenini parça parça edip kaplanlara ve aslanlara verecekler.

Sonra kız yiğidi gizli bir yere yerleştirmiş ve her gün birlikte gönül eğlendirmişler. Böylece beklenen cuma günü de gelmiş. Şehirde devler padişahı dağı ava gitmiş. O, gün boyu dağlarda gezip av avlamış, yorgun argın dönmüş. Yorgunluğunu gidermek için eğlence tertip etmiş. Eğlenceye devlerin hepsi katılmış.

Yiğit Bülbülgoya'nın bulunduğu bağı doğru yürümüş, bağı yakın bir yere gelip, devlerin uyumasını beklemeye başlamış. (69) Devlerin eğlencesi gece yarısına kadar devam etmiş, hepsi mestlikten kendilerini bilmez bir halde uyumaya başlamışlar.

Gürültü patırtı kesildikten sonra yiğit, devlerin uyuduğunu anlamış, gürültü patırtı kesildi, diye yavaşça yerinden doğrulmuş ve bağı yakın gelip o yana bu yana bakmış, kimse görünmedikten sonra yavaşça süzülüp bağı girmiş. Bağda dolaşırken kaplan ve aslanlar yiğide doğru atılmış lâkin yiğit elindeki yüzüğü göstermesiyle onlar susmuşlar ve saygı gösterip başlarını eğerek durmuşlar.

Yiğit güllerin arasında Bülbülgoya'yı bulmuş ve deminki kızın söylediği sözleri unutup Bülbülgoya'yı buldum, şimdi kafesi açıp onu bir güldüreyim, diye kafesi açmış. O sırada Bülbülgoya kakhaha atarak gülmüş, onun gülüşünden uykudaki bütün devler uyanıp bağı doğru yürümüşler. Bunu duyan kız da endişelenerek bağı herkesten önce

uçarak gelmiş ve derhal gelip yiğidi saklamış, kafesi kendi eline alıp tutmuş, sonra koşarak gelen devlere:

— Benim, Bülbülgoya’yı güldürüp gönlümü eğlendirmek istedim, buraya benden başka kim girebilir ki rahat olun, uyuyun, diye geri göndermiş.

Devler kızı bu sözünü duyduktan sonra rahatlayıp, kendi yerlerine dönmüşler. Kız ise Bülbülgoya’yı yerine koymuş, bu işi sonraki cumaya bırakmış. Sebebi ise bu hafta (70) yiğit Bülbülgoya’yı alıp gitse devler onu kızdan bilirler.

Böylece günler geçmiş. Kız ile yiğit gölde yüzüp bağda oynaşmışlar, cuma günü de gelmiş.

Bu sefer kız yiğide gerçek bir sertlikle:

— EĞer kafesi yine aacak olsan bu sefer her ikimiz de helak oluruz. Unutma ki kafesi katiyen açma, demiş.

Devler padişahı yine ava gitmiş, akşamüstü yorgun argın gelip eğlence düzenlemiş ve içmeye başlamış, yine herkes mest olup derin uykuya dalmış.

O sırada yiğit yavaşça yerinden doğrulmuş ve bildiği yoldan bağa doğru gelmiş. Etrafa bakındıktan sonra dikkatlice süzülerek bağa girmiş. Kendisine doğru atılan kaplanlara yine daha önceki yüzüğü gösterip onları sakinleştirmiş ve gülleri aralayarak varıp Bülbülgoya’yı almış. Geçen cuma gecesı yaptĐĐ hatayı ve olup bitenleri aklına getirip kafesi açmadan dosdoğru kendi durduğu bağa gelmiş ve Bülbülgoya’yı alıp yurduna dönmek istemiş. Kız yiğide çok hediye verip yola çıkarmış:

— EĞer başına bir ağır gün düşecek olsa, diye bir tel saçını yolup yiğide vermiş.

Bu iki aşık maşuk kucaklaşıp vedalaşmışlar. Günler geçmiş, yiğit birçok nehirden geçmiş. Aylar (71) geçmiş yiğit birçok l aşıp, ağabeyleriyle ayrıldıkları  çatallı yola gelmiş.

O, gelip taşa bakmış ki hiçbir yazı yazılmamış. Yiğit ağabeylerim daha geri dnmemişler, onları bırakıp gitsem olmaz, onları arayayım, birlikte gidelim yoksa bir haber alıp gideyim, diye düşünmüş ve deminki taşa: “Ben kardeşiniz Bülbülgoya’yı bulup

geri döndüm, lâkin sizler geri dönmediğiniz için sizleri aramaya gittim. Eğer birbirimizle karşılaşmadan dönersek bu taş a yazıp gidiniz, ben size yetişirim.” diye yazmış, ortanca ağabeyinin gittiği “Giden ya gelir ya gelmez.” denen yola revan olmuş.

Günlerdin bir gün bu yiğit büyük bir şehre varmış. Bir sokaktan geçerken bakmış ki ortanca ağabeyi bir lokantanın ocağına ateş atıp, küle bulanmış bir halde oturmaktaymış. İyice bakmış ki kıyafetleri yırtılıp paramparça olmuş, zayıflamış, gözlerinin fer i sönmüş, kardeşi ağabeyini görünce tanımış, ama ağabeyi kardeşini tanımamış.

Yiğit kendini tanıtmadan gidip bir saraya yerleşmiş ve yüzünü gözünü temizleyip yavaşça lokantaya gelmiş ve aşçıya: “Ben falan yerde duruyorum, o ateş yakmakta olan kişiyle benim durduğum saraya mantı gönderin.” diyerek parasını ödeyip gitmiş.

Aşçı bir süre sonra tepsiye mantıyı doldurup, sarmalayıp, ateşçiyle göndermiş. Ateşçi mantıyı (70) kardeşinin önüne koyup geri dönmek istemiş, şu sırada kardeşi:

— Durun, bu tarafa gelin, mantıyı birlikte yiyelim, demiş. Ateşçi ise utanarak:

— Hayır, hayır, sağ ol, bu paramparça kıyafetlerimle sizin gibi bir zenginle birlikte oturup aynı tepside yemek yesem yakışık almaz, diye arkasını dönmüş lâkin kardeşi kabul etmemiş:

— Hayır, buraya gelin, ben yemeğimi yalnız yiyemem, bana yoldaş olun, diye direktmiş.

Sonra ikisi birlikte oturup yemek yemişler. Ağabeyi bu yiğidi bir yerde görmüş gibi olmuş, lâkin nerede gördüğünü hatırlayamamış.

Kardeşi o yakadan bu yakadan söz açmış, sonunda kendini tanıtmış, ondan sonra ağabey kardeş ikisi kucaklaşıp görüşmüşler. Ağabeyi kendi başından geçenleri, neden bu günlere duçar olup kaldığını bir bir anlatmış. Sonra kardeşi pazara gidip yeni kılık kıyafet alıp ağabeyine giydirmiş ve lokantadan çıkarmış.

Böylece bu ikisi: “Şimdi büyük ağabeyimizi bulalım.” deyip yola revan olmuşlar. Onlar büyük ağabeylerini aramak için çok köy ve şehri gezmişler, rastladıkları kişiler

sormuşlar, hiçbir yerde haber alamamışlar, sonunda bir şehre gelmişler. Bir gün pazarı gezerken bir yerde birçok insanın toplanıp durmakta olduklarını görmüşler ve ağabey kardeş ikisi oraya gitmişler (73).

Bakmışlar ki ortada paramparça giyimli elinde uzun asa tutan bir dilenci sapayı* çalarak şarkı söylemekte. Onlar inceleyip bakmışlar ki kendilerinin aradıkları büyük ağabeyleri imiş. Lâkin onlar kalabalığın içinde tanışmamışlar, kendilerini tanıtmadan konakladıkları saraya gitmişler ve saray sahibinden rica etmişler:

— Biz bugün pazarda sapayı çalarak şarkı söyleyen bir dilenci gördük. Biz gurbetçi olduğumuz için o dilencinin şarkılarını duyup memnun kaldık, siz o dilenciye çağırıp getirseniz, demişler. Saray sahibi pazara gidip dilenciye bulmuş ve ona:

— Ey dilenci, buraya gel, iki kişi senin şarkılarını dinleyip beğenmişler. Onlar tüccar mı yoksa gezip dolaşan zenginler mi bilmiyorum. Onlar bizim saraya gelip konakladılar, seni çağırıp getirmem için gönderdiler. Yürü benimle, deyip dilenci beraberinde alıp götürmüş. Dilenci saraya gelip:

— Huzurunuzda ne hizmet varsa yapmaya geldim, deyip diz büküp eğilmiş.

— Gelin, gelin, demişler, ağabey kardeş ikisi dilenciye yer göstermişler, pazarda sizin şarkılarınızı dinledik çok beğendik, şarkı söylemeniz için birini yollayıp sizi getirdik. Eğer mümkün ise şarkınızı bir dinlesek, deyip onu yanlarına oturtmuşlar. Dilenci:

— Eğer benim şarkımla mutlu olduysanız sizin gibi (74) iyi insanlara kurban olayım, deyip vücudunu düzeltip şarkı söylemeye başlamış, birden düşüncesi bölünüp “Bu kişiler gözüme çok sıcak görünüyor bir yerde görmüş gibiyim.” diye düşünmüş, lâkin hatırlayamamış.

Sonra küçük kardeşi sağdan soldan söz edip konuşmuş, yavaş yavaş kendilerini tanıtmış ve sonra kucaklaşıp görüşmüşler. Ondan sonra küçüğü pazara gidip yeni kıyafetler alıp ağabeyini giydirmiş ve uzun uzun konuşup başından geçenleri anlatmışlar.

* Sapay: Dervişlerin çaldığı bir tür çalgı aleti.

Bu üç ağabey kardeş birkaç gün dinlendikten sonra, kendi yurtlarına doğru yola çıkmışlar. Onlar çok yürüyüp kendi şehirlerine yedi günlük yol kaldığında, büyük ağabeyiyle ortancısının niyeti bozulmuş. Onlar bir kuyunun yanına geldiklerinde yorgunluklarını atmak için durmuşlar. Yemeklerini yiyip dinlenmek için yatarken iki ağabey gizlice: “Biz eve döndüğümüzde, kardeşimiz Bülbülgoya’yı ben buldum dese babamız onu daha itibarlı görür, onun üstüne, birimizin lokantada ateşçi, birimizin dilencilik yaptığını anlatırsa, bizim için utanç verici bir iş (75) olur. Bu yüzden ölsek daha iyi. Onun için onu öldürüp Bülbülgoya’yı kendimiz alıp götürelim. Eğer kardeşimizi soracak olsa o bizden ayrılıp başka tarafa gitti, onu aradık, ama hiçbir yerde bulamadık, deriz.” diye kararlaştırmışlar. Onlar küçük kardeşinin uykuda olmasından faydalanarak onu kuyuya atmışlar, kendileri Bülbülgoya’yı alıp yedi gün sonra evlerine varmışlar. Çocuklarının geldiğini gören ata ve anaları onlarla kucaklaşıp görüşmüşler, sonra küçük oğullarını sormuşlar. Onlar kararlaştırdıkları gibi konuşmuşlar:

— Biz bu yerden çıktıktan sonra o bizden ayrılıp başka tarafa gitti, ondan sonra onu görmedik. Biz Bülbülgoya’yı bulduktan sonra onu çok aradık ama hiçbir yerde bulamadık, diye cevap vermişler.

Küçük oğullarının derdiyle atası ve anası çok üzülmüşler. Bülbülgoya da ötmeden kederli bir şekilde yatıyormuş.

Atası: “Ah, Bülbülgoya bulundu diye mutlu olmuştum, şimdi gözümün nuru küçük oğlum yok. Hepsinden küçük yavrumun derdi beni yakıtı.” diye yine hasret çekmeye başlamış. Küçük oğlunun derdiyle ağlan atası da anası da kör olmuşlar...

Padişahın küçük oğlu ağabeyleri tarafından kuyuya atıldıktan sonra bir süre şuursuzca yatmış, sonra yavaş yavaş ayıldıkten sonra bakmış ki karanlık kuyunun dibinde yatmaktaymış, ne olduğunu anlayınca kuyudan çıkmaya çalışmış, lâkin çıkamamış. (76) Kızın verdiği bir telsacı yakmak için çakmağını çakmış, ama fitili ıslandığı için yanmamış. Şansına o sırada kuyunun yanına birkaç kervan gelip konaklamış. Atlarını sulamak için onlardan biri kuyuya bir kova atmış. O sırada yiğit kovaya asılmış. Kervancı kovayı çekmeye çalışmış ama gücü yetmemiş. Sonra iki üç kişi bir olup güçlkle çekip çıkarmışlar ki bir yiğit çıkmış.

Yiğit kuyudan çıkıp olanları kervancılara anlatmış ve deminki saçı yakmış. O anda gökten bir güvercin uçup gelip kuyunun başına konmuş, bir kanat çırpıp kıza dönüşmüş ve yiğide:

— Başına ne iş geldi diye sormuş.

Yiğit olan vakaları anlatmış, sonra kız elini yukarı kaldırıp iki sefer şaklatmış ve koşumlu iki tulpar kişneyerek çıkıp gelmişler.

Sonra ikisi tulpara binmiş ve “deh” deyip yola çıkmışlar. Onlar yedi günlük yolu yarım günde basmışlar, eve varmışlar. Kız ile yiğit kapıdan girer girmez, nice günden bu yana gülmeyip kederli bir şekilde yatan Bülbülgoya kahkaha atıp gülmüş, onun gülüşü bütün evi kaplamış. Kardeşinin aniden girip geldiğini gören ağabeyleri korkmuşlar, ne yapacaklarını bilememişler.

Göz nurunu kaybeden ata ile ana Bülbülgoya’nın gülüşünü duyup mutlu olmuşlar, onun niçin güldüğünün sebebinin bilememişler (77).

Küçük oğul ata anasının karşısına gelip:

— Selam, sevgili anam atam, iyi misiniz? Ben küçük oğlunuz, demiş atasıyla anasıyla kucaklaşıp görüşmüş. Bunu duyan atası anası:

— Ah canım yavrum, yaşıyor musun? Nerelerdeydin? Ağabeylerin senin öldüğünü düşündükleri için geri gelmişler, çok ağladığımız için kör olduk, yavrum, deyip ağlayıp çocuklarını bağrına basmışlar, mutluluktan gözleri de yavaş yavaş açılmış ve vay yavrum, seni de göreceğim günümüz var imiş, deyip oğullarını yeniden bağrılarına basıp ağlaşmışlar.

Küçük oğlu oturup konuşmaya başlamış, başından geçen vakaları, ağabeylerinin durumunu ve sonunda onların yaptığı kastlarını bir bir atasına anasına anlatmış, kendisinin ömürlük yoldaşını atası ve anasıyla tanıştırmış. Bülbülgoya bunları alkışlıyormuşçasına kahkaha atıp gülmüş, her güldüğünde onun ağzından deste deste güller çıkıyormuş.

Küçük oğlunun söylediklerini dinledikten sonra büyük oğullarının yaptıklarına öfkelenen ata askerlere büyük oğlu ile ortanca oğlunu alışmamış atın kuyruğuna bağlayıp atları sürerek öldürölmelerini emretmiş.

Böylece Bülbölgoya'yı her gün görmeyi arzulayan padişah onu kendi yanına özel olarak yerleştirmiş ve her gün onun ötüşünden zevk alıp muradına, maksadına ermiş (78).

18. Cadının Ölüümü⁹¹

Evvel zamanda, koyunların sırtında toygaların yuva tuttuğu zamanlarda, bir padişah yaşar imiş. Onun bir tek oğlu olup, ismi şehzade Zar imiş. Bir gün şehzade Zar seyahat etmek için deniz boyuna varmış. Bakmış ki bir birçok tüccar gemiye binmek için hazırlık yapıyor. şehzade Zar da tüccarlarla birlikte gemiye binmiş. Deniz seferi başlamış. Günler geçmiş beklenmeyen sert bir boran çıkmış. Deryada dalga yükselmiş. Gemi pare pare olmuş. şehzade Zar geminin bir parçasına asılmış. Deryada bir gece gündüz akımış. Sonunda dalga şehzade Zar'ı deryanın kıyısına bırakmış. şehzade Zar otlara tutunup güçlökle kıyıya çıkmış. Çok yorulduktan sonra otların arasına kendini zor zor atıp bir gece gündüz uyumuş. Uyanıp yerinden doğrulmuş. O kadar açıkımış ki açlıktan mecalsiz kalmış. Nereye gideceğini bilmeden şaşışıp kalan şehzade Zar deryada bir geminin bu tarafa doğru gelmekte olduğunu görmüş. şehzade Zar: "Hayret burası insanoğlunun adımıının yetmediği yer. Gemi acaba bu tarafa doğru mu geliyor? Gemidekiler haramiler olmasın mı?" diye düşünmüş ve otların arasına gizlenmiş. Gemi doğruca gelmiş. Gemidekiler kıyıya çıkıp otların arasındaki yolda bir taşı kaldırıp aşağayıya inmişler. Bir süre (156) sonra yine çıkıp, gemiye binip geri gitmişler. Bunlar gittikten sonra şehzade Zar bu işe şaşışmış ve deminki yere gelmiş. Bakmış ki yerde aşırı büyük bir taş durmakta. şehzade Zar taşı güçlökle kaldırmış. Bir kuyu görünmüş. Kuyunun içine inmiş.

⁹¹ Cadının Ölüümü. Uygur Halk Masalları 4. Yayına Hazırlayanlar: Siyit Zunun; Abdurahman Mömin. şincan Halk Neşriyatı, 1999, ss. 156-169.

Kuyunun içinde bir kapı var imiş. O kapıyı açıp içeriye şöyle bir bakmış, pek güzel inşa edilmiş bir ev, evde bir ay yüzlü oğul oturmaktaymış. Bu çocuk şehzadeyi görünce korkup kaçmış.

Şehzade Zar bu çocukla içten konuşarak:

— Korkmayın. Ben kötü insanlardan değilim. Siz burada ne yapıyorsunuz? Burası neresi? Demin gelip gidenler kimdi, diye sormuş.

— Anlatmakla söz bitmez. Benim babam bir büyük tüccar idi. Ben arzuladığı tek oğul idim. Babam beni çok iyi eğitti. Bir gün babam benim bahtımı, talihimi öğrenmek için kâhinlere fal baktırdı. Kâhinler fala baktıktan sonra: “Ey! Oğlunuz on altı yaşına girdiğinde bir kazaya uğrayacak. Bıçak saplanıp ölecek. On altı yaşını geçirirse başka bir şey yaşamayacak.” demişler. Babam beni insanoğlunun adımının ulaşamayacağı bu تنها yere getirip sakladı, deyip Şehzade Zar’a başından geçenleri anlatmış deminki çocuk.

Şehzade Zar bu çocukla sohbet edip, bir gece geçirip ertesi gün buradan geri dönmek istemiş. Çocuğun Şehzade Zar’dan ayrılması gelmemiş:

— Geri dönmeyin. Burada yalnız yaşamaktan çok sıkıldım (157). İkimiz burada birlikte yaşayalım. Ne bulursak eşit paylaşırız. Ölsek de canlı kalsak da birlikte olalım, diye yalvarıp durmuş. Şehzade Zar çocuğun talebini reddetmeyip onun teklifini kabul etmiş.

Çocuğun babası haftada bir kere azık alarak gelip çocuğu yoklayıp gidermiş. Bu çocuğun babası gelince Şehzade Zar başka bir yere saklanıp dururmuş. Bu şekilde Şehzade Zar bu yerde bir süre yaşamış. Bir keresinde çocuğun babası bu çocuğa karpuz alıp getirmiş. Çocuğun babası geri gittikten sonra Şehzade Zar çocuğun karşısına gelmiş. Çocuk babasının alıp getirdiği karpuzu Şehzade Zar’a göstermiş, bu karpuzu yarıp yiyelim demiş. Şehzade Zar üst kata çıkıp bıçağı almış. Merdivenden inerken kaymış. Onun elindeki bıçak elinden fırlayarak çocuğun göğsüne saplanmış. Şehzade Zar korkmuş. Çocuk: “Korkmayın, bu bana gelen eceldi. Bu ecelden kaçıp kurtulmak mümkün değilmiş. Bıçağı çekip çıkarın.” demiş. Şehzade Zar’ın bıçağı çekip çıkarmasıyla birlikte kan kaybeden çocuk ölmüş. Şehzade Zar bu çocuk için yas tutmuş, ağlaya ağlaya çocuğun cesedini bir yere saklamış. O, buradan gitmek istemiş ama hangi

tarafa yürüyeceğini bilmeden gam çekmiş. O günlerin birinde deryada bir gemi görünmüş. Gemi kıyıya yanaşmış. Şehzade Zar kuyunun ağzını taşla kapatıp bir yere saklanmış. Gemiyle gelenler bu taşı kaldırıp eve girmişler. Şehzade Zar: “Bunlar beni görürlerse çocuğu sen öldürdün deyip beni de öldürmesinler, (158) canımı kurtarayım.” demiş ve kaçmak için derhal gemiye binmiş. Gemi bir gün yol aldıktan sonra birden Şehzade Zar’ın gözüne bir şehir görünmüş. Şehzade Zar: “Her nasıl olduysa da oldu sonunda insanların yaşadığı yere ulaştım.” diye mutlu olmuş. Gemi aşırı süratle yol alıyormuş, gemi aniden bir taşla çarpmış ve batmış. Şehzade Zar geminin bir parça ağacına tutunarak güçlkle kıyıya yanaşmış. Bakmış ki derya kıyısında birçok at, eşek durmakta. Onlar Şehzade Zar’ı ısırıp kıyıya çıkmasını engellemeye çalışmışlar. Lâkin o, her türlü yola başvurarak kıyıya çıkmış.

Şehzade Zar görünen şehre doğru yürümüş. Şehre yaklaşıncaya yine birçok at, eşek Şehzade Zar’ı kovalayarak ve ısırarak şehre sokmamış. Şehzade bin bir zorlukla sonunda şehre girmiş. Şehrin sokaklarında it, at ve eşeklerden başka bir şey yok imiş. Şehzade Zar bu işe şaşırmış. O sırada bir evin önünde ak saçlı, aksakalı bir kişi oturuyormuş. O kişi Şehzade Zar’ı görünce, onun yanına gelip, onu elinden tuttuğu gibi alıp eve girmiş ve Şehzade Zar’a:

— Çocuğum burada ne yapıyorsun, diye sormuş.

Şehzade Zar başından geçen sergüzeştleri bu kişiye anlatmış. Bunu dinleyen yaşlı adam:

— Oğlum, bil ki bu şehrin padişahı ahlaksız bir cadı kadın. O, aşırı zalim, aşırı vahşi. O, onun kötü davranışlarını beğenmeyenleri sihir yapıp ite eşeğe dönüştürür. Senin sokakta (159) gördüğün it eşeklerin hepsi işte o zalim padişahın sihriyle ite eşeğe dönüştürdüğü insanlardır. At ve eşeklerin seni deryadan çıkarmayıp, şehre girmeni engellemesindeki sebep, seni cadı padişahın sihrine maruz kalıp, at eşek olmaktan korumak içindi. Sen bunu anlamadın. Şimdi buradan geri dönmen mümkün değil. Bir vakit benim yanımda dur. Sonunda gitmenin bir yolunu buluruz, demiş.

Şehzade Zar böylece yaşlı adamının yanında yaşamış. Bir gün aniden sokaktaki at ve eşeklerin hepsi birdenbire bir tarafa kaçmışlar. Şehzade bu duruma şaşırılmış, sebebini yaşlı adama sormuş. Yaşlı adam:

— Şimdi kadın padişah sokakları gezmeye çıkmış. O, at ve eşekleri gördüğü yerde ölmelerine aldırmandan onlara sertçe vurur. Bu sebepten bunlar kaçıp saklanıyorlar, demesiyle, askerleriyle yaşlı adamın kapısı önünden geçen padişahın gözü Şehzade Zar’a ilişmiş. Padişah derhal durup yaşlı adamı çağırtmış. Yaşlı adam padişahın önüne çıkmış.

— Kim o adam, diye sormuş padişah.

— Kardeşimin oğlu. Kardeşim ölünce beni arayıp gelmiş, diye cevap vermiş, yaşlı adam.

Padişah bu oğlanı saraya alıp getir, diye emrettikten sonra gitmiş. Geç kalmadan oğlanı alıp götürmek için yaşlı adamın karşısına hizmetçileri dikmiş. Yaşlı adam Şehzade Zar’ı alıp padişahın huzuruna getirmiş. Padişah bu (160) oğlanı gördükten sonra yaşlı adama:

— Bu çocuğu bırakıp git. Benim yanımda kalsın, demiş.

— Eğer oğluma zararın dokunmayacaksa yanınızda bir kaç gün kalabilir, demiş yaşlı adam.

Padişah zarar vermeyeceğini vaat etmiş. Yaşlı adam tam geri dönmek üzereyken Şehzade Zar’a:

— Çocuğum, sen burada birkaç gün kal. Kendine dikkat et. Kendi işini itinayla yap, deyip tembih ederek geri dönmüş.

Bir gün Şehzade Zar kendi yurdunu hatırlamış ve uykusu kaçmış. Bu yüzden uyuyamamış. Kadın padişah, çocuk uyumuştur diye düşünmüş ve yerinden kalkıp yavaşça dışarı çıkıp gitmiş. Bu çocuk, kadın padişah nereye gidiyor, ne iş yapıyor, diye düşünüp padişahın arkasından gizlice yürümüş. Kadın padişah, doğruca bağa girmiş. Şehzade Zar gizlice bağa girip bakmış ki kadın padişah bağ içindeki tek olan bir elma ağacının yanına giderek bir yumulup güvercine dönüşmüş. Sonra bir kanat çırparak

ağacın üstüne çıkmış. Şehzade Zar bakmış ki ağacın üzerinde bir karga durmakta. Güvercin, karganın karşısına gelince karga güvercini gagalamış. Güvercin kanatlarını çırparak kargaya yalvararak naz etmiş ve kargayla oynaşmış. Şehzade Zar bu durumu görünce bu ahlaksız cadıdan nefret edip, geri gelip kendi yerinde yatmış. Bir süre sonra cadı geri gelmiş. Ertesi gün Şehzade Zar padişaha:

— Dedemi görmeyeli birkaç gün oldu, özledim. Gidip dedemi yoklayıp gelsem, deyip izin istemiş (161).

Padişah izin vermemiş. Şehzade Zar padişahın dışarıya çıkıp gittiği vakitten faydalanarak yavaşça kaçıp yaşlı adamın yanına gelmiş. Yaşlı adama gördüklerini anlatmış. Yaşlı adam Şehzade Zar'ın anlattıklarını duyunca:

— Oğul, senin gördüğün deminki karga da aslında bir padişahın oğluydu. Yolunu şaşırp bu yere gelince bu cadıya rastladı. Cadı onu kargaya dönüştürdü, cadı canı sıkıldığında onun karşısına çıkıp, onunla oynaşır. Sen bu yere izin alarak mı geldin, nasıl geldin, diye sormuş.

— Sordum, izin vermedi, onun dışarıya çıkıp gitmesinden faydalanarak kaçıp geldim, demiş Şehzade Zar.

— Öyle ise derhal geri dön. Geri dönmezsen senden şüphelenip sana zarar verir. Ben sana birazcık un vereceğim. Daima yanında sakla. Eğer cadı sana bir sihir yapıp, zarar vermeye çalışırsa derhal undan bir avuç alıp cadının başına saçarsan onun sihri sana tesir etmez, diye tembihleyip bir küçük mendile azıcık un koyup vermiş. Şehzade Zar yaşlı adamın sözünü dinleyip unu alarak padişahın evine geri gelmiş. Eve girdiğinde cadı padişah oturuyormuş. O, Şehzade Zar'ı görünce:

— Nereye gittin, diye öfkeyle sormuş.

— Dedeme gittim, diye cevap vermiş Şehzade Zar.

Cadı hemen “Beni dedesine şikâyet etmiş (162) olabilir.” diye düşünmüş. Şehzade Zar'dan şüphelenerek, bir kâse süte efsun okuyup, sütü Şehzade Zar'a saçıp “eşek ol.” demiş, Şehzade Zar yaşlı adamın verdiği unu kullanmaya fırsat bulamadan hemen eşeğe dönüşmüş. Padişah “eşegi ağıla hapsedin!” diye hizmetkâra buyurmuş. Hizmetkâr eşegi

ağıla hapsedmiş, ama hizmetkâr şehzadeye acımış, ertesi gün eşeği ağıldan çıkarmış. Eşek ağıldan çıkınca kaçarak yaşlı adamın yanına gelmiş ve yaşlı adamın karşısında kendisini yere atıp ağlamış. Yaşlı adam öfkelenip “Sen görürsün! Sen cadının dersini vermezsem!” demiş, Şehzade Zar’ı eve koyup padişahın karşısına varmış:

— Oğlum nerede, diye sormuş.

— Oğlun bağda, diye cevap vermiş padişah. Yaşlı adam:

— Oğlumu çağırın, görüşeyim, der demez bir avuç unu alarak padişahın başına saçıp “it ol.” demiş. Padişah hemen bir kancık ite dönüşmüş.

Çaresiz kalan cadı, yaşlı adama yalvarıp yakarır:

— Ben şimdi eline düştüm. Ne yaparsan yap, bundan sonra kesinlikle oğluna zarar ziyan vermeyeceğim. Beni aslıma döndür. Ben de oğlunu döndürüp vereyim, demiş. Yaşlı adam cadıdan sıkı yemin alınca cadıyı aslına döndürmüş. Cadı, yaşlı adama:

— Oğlunuz yine benim yanımda dursun, bundan sonra kesinlikle zarar vermeyeceğim, diye yalvarmış (163).

Yaşlı adam onun sözüne inanarak, Şehzade Zar’ı bırakıp kendi evine geri dönmüş, aradan birkaç gün geçmiş. Bir gün, geceleyin cadı hissettirmeden yok olmuş. Şehzade Zar gizlice takip etmiş ki cadı tenhada bir evde efsun okuyup sihir yapıyormuş. Bir tane buğdayı fırlatmış, bir tarla peyda olmuş. Yine bir buğdayı fırlatmış, deryada bir gemi hâsıl olmuş. Gemide bir ay yüzlü oğul oturuyormuş. Cadı derhal gemiye çıkmış. Türlü naz ve cilveyle oğlanla oynaşmış. Şehzade Zar bu sırrı da gördükten sonra bu ahlaksız cadıdan yüz bin kere nefret edip geri dönerek kendi yerinde yatmış. Bir süre sonra cadı da gelip kendi yerinde yatmış. Şehzade Zar bu ahlaksız cadıdan kurtulmak için doğrudan yaşlı adamın yanına gelip, gördüğü olayları anlatmış. Yaşlı adam Şehzade Zar’ı alıp cadının yanına varmış. Yaşlı adam aslında aşırı bilgin, bütün ilimlerden haberdar biriymiş. Cadı bu bilgin yaşlı adamın maharetini biliyormuş, yaşlı adamın öfkeyle geldiğini görünce çok korkmuş. Yaşlı adama yalvarıp yakarmış. Yaşlı adam elini cadının yüzüne vurup “at ol” demiş, cadı derhal bir kısrağa dönüşmüş. Yaşlı adam Şehzade Zar’a:

— Sen şimdi bu ata binip yurduna geri dön. Gemin dizginini elinde sıkı tut. Dizgini kesinlikle başka bir kişiye tutturma. Eğer at yürümeyip inat ederse ata kamçıyla vur. Sakın acıma, deyip Şehzade Zar'ı (164) ata bindirmiş. Dizginleri eline tutturmuş ve kamçıyı da eline vererek onu yola salmış. Şehzade Zar, yaşlı adamın yaptığı iyilikler, gösterdiği sevgi ve merhameti için ona yüz bin kere teşekkür etmiş.

Şehzade Zar, yaşlı adamla vedalaşarak ata binmiş ve kendi yurduna geri dönmek için yola çıkmış. Bir yere geldiğinde at durmuş. Şehzade Zar atı her ne kadar kamçılamişsa da at yürümemiş. O sırada bir yiğit peyda olmuş ve Şehzade Zar'a:

— At yürümüyorsa bu kadar vurmayın. Ne kadar vursanız da yürümeyecek. Siz yolcusunuz, atı yürüteceğim diye zahmet çekiyorsunuz. Size acıdım. Size bir iyi at vereyim, yolunuza onunla devam edin. Bu atı bırakın, demiş.

— Hayır, bana başka at gerekmez. Kendi atımla giderim, deyip atını kamçılamiş Şehzade Zar. Kamçıdan dolayı at yürümeye başlamış. Başka bir yere geldiğinde güzel bir eve rastlamış, bu evden ağırbaşlı bir kişi çıkıp şehzadeye selam vermiş ve:

— Çocuğum nereye gidiyorsun? Şimdi geç oldu. Karanlıkta yol yürümeyin. Bugün gece bizde kalın, yarın çıkıp gidersiniz, deyip evine buyurmuş. Şehzade Zar reddetmiş, atını kamçılıyarak kendi yoluna devam etmiş. Yürüye yürüye başka bir yere ulaşmış. Burada yol üstünde bir yaşlı hatun ağlayarak oturmaktaymış. Şehzade Zar bu yaşlıya aldırmadan kendi yoluna devam etmiş. Yaşlı, şehzadenin karşısına gelip selam vermiş ve:

— Çocuğum! Ben kızımın evine gidiyordum. Ayağıma diken battı. Yürüyemediğimden burada (165) kaldım. Beni atınıza bindirip alıp götürseniz, size minnettar kalırım, diye yalvararak ağlamış. Şehzade Zar acıyarak:

— Ana, arkama binebilir misin, diye sormuş.

— Vay çocuğum, ata binemem. Zahmet olmazsa siz attan inin. Bana yardım edip beni ata bindirin, diye yalvarmış. Şehzade Zar attan inmiş, yaşlıya yardım edip onu ata bindireyim derken, atın dizginleri elinden çıkıp gitmiş, cadı padişah, hemen aslına dönmüş. Şehzade Zar'a sertçe vurup, türlü azaplarla ona işkence etmiş.

Deminki yolda ağlayarak oturan yaşlı kadın, aslında kadın padişahın dayısı olup, bir yiğit suretine girmiş, başka bir at vermeye çalışan, ağırbaşlı bir kişi suretine girip Şehzade Zar'ı evine buyuran da şu kişi imiş. Cadı padişah, bu iblis dayısıyla vedalaşmış. Şehzade Zar'ı bir serçeye dönüştürerek kafese hapsedip kendi yurduna geri dönmüş.

— Padişah yurduna geri döndükten sonra, Şehzade Zar'ın kafesini güneşe asarak ona katı işkenceler yapmış. Padişahın bir hizmetkârı Şehzade Zar'ın çektiği bu azapları görünce acımış. O, padişaha söylemeden, gizlice ona ekmek, su verip şehzadeden haber almış.

Bir gün serçe hizmetkâra bakıp ağlamış:

— Siz bana çok iyilik yaptınız, sizin yaptığınız bu iyilikleri asla unutmayacağım. Şimdi sizden bir (166) ricam olacak. Zahmet olmazsa benim bu halimi ahvalimi, yaşlı adama haber verin, deyip yalvarmış.

Hizmetkâr padişahın olmadığı vakitten faydalanarak derhal yaşlı adamın yanına varıp, serçenin ahvalini yaşlı adama bildirmiş. Yaşlı adam hizmetkâra çok teşekkür etmiş ve hizmetkâra:

— Eğer kabul ederseniz size üç adam vereyim. Bunlarla birlikte Şehzade Zar'ın yurduna varıp, onun ahvalini anasına anlatın ve Şehzade Zar'ın anasını da birlikte alıp getirin, demiş.

— Padişah öfkeli kötü bir cadıdır. Eğer bir an önce geri dönmezsem ve olanları öğrenirse arkamdan kovalayıp beni yakalar. Onun elinden kurtulmak çok zor, demiş hizmetkâr.

— Rahat olun. Ben varken siz yakalanmazsınız. Eğer padişah öğrenip arkanızdan takip edecek olsa benim yetenekli üç adamım var, onlar sizi kurtarırlar, demiş yaşlı adam.

Hizmetkâr kabul etmiş. Bunlar bir yumulup güvercine dönüşmüşler. Uçuşlar uçuşlar birçok dağı, yokuşu, denizi, deryayı aşıp, sonunda Şehzade Zar'ın yurduna varmışlar. Şehzade Zar'ın durumunu anasına anlatmışlar. Anası oğlunun dünyada yaşadığını duyunca mutluluktan kendini kaybetmiş. Sonra kendine gelmiş:

— Size çok teşekkür ediyorum. Oğlum kaybolup gittiğinden beri, her yeri aradım, hiçbir yerde oğlumun izini bulamadım, öldüğünü düşündüm (167) ve ağlayıp oturuyordum, demiş. Bugün oğlumun bu âlemde hayatta olduğu haberini alıp getirdiniz, deyip mutlu olmuş. Bunları iyi ağırlamış ve bunlarla birlikte yola çıkıp yaşlı adamın yanına gelmiş. Yaşlı adam Şehzade Zar'ın içinde olduğu durumu anasına anlatmış. Şehzade Zar'ın anası ağlayarak kendini yaşlı adamın ayağına atıp, çok minnettar olduğunu söylemiş. Yaşlı adam Şehzade Zar'ın anasını cadı padişahın karşısına alıp getirmiş. Padişah, Şehzade Zar'ın anasını görünce korkmuş. Bunlar şehzadeyi sormuş:

— Hey lanetli bedbaht! Şehzade Zar'a yapmadığın eziyet kalmadı. Yine Şehzade Zar yok mu diyorsun, demişler. Yaşlı adam bir avuç unu alıp “eşek ol.” deyip cadının yüzüne saçmış. Cadı hemen eşeğe dönüşmüş. Hizmetkâr kafesi alıp getirmiş. Şehzade Zar'ın anası: “Oğlumu çabucak aslına getir.” deyip eşeğe vurmaya başlamış. Eşek:

— Önce beni aslıma döndür, sonra Şehzade Zar'ı aslına döndüreyim, demiş. Cadıyı aslına döndürmüşler. Cadı da çocuğu aslına döndürmüş. Ana çocuk görüşüp, birbiriyle kucaklaşarak ağlaşmışlar. Yaşlı adam bunların ahvalini görüp, etkilenmiş ve kendini tutamayıp cadıya:

— Sihir yaparak at, eşek, it yaptığın adamların hepsini toplayıp getir, demiş. Cadı hepsini toplayıp getirmiş. Yaşlı adam, cadıya bunların (168) hepsini kendi asıllarına döndürmelerini emretmiş. Birkaç yıldır ata eşeğe dönüşüp azaba duçar olanlar kendi asıllarına döndürüldükten sonra birbiriyle kucaklaşıp hasret gidermişler. Cadıya lanet ve nefret yağdırmışlar ve yaşlı adamdan rezil cadıyı cezalandırmasını, intikam almasını talep etmişler. Cadıyı ite dönüştürüp, demir zincirle güneşte bağlamışlar. Perişen olan halklar çok sevinmişler. Halayıklar yaşlı adamın padişah olmasını istemişler. Yaşlı adam özür dileyip padişah olmayı kabul etmemiş. Hepsinin kararı ve onayıyla Şehzade Zar, kurtuluşlarında göstermiş olduğu hizmetten dolayı padişah olarak seçilmiş. Zalim cadıdan kurtuldukları için bütün yurt rahatlamış (169).

19. “Cebrail” Hakkında Kıssa⁹²

Geçmiş zamanda Mısır şehrinde bir dokumacı ile bir marangoz yaşar imiş. Onların bir de âşık oldukları bir hatun var imiş. Günün birinde dokumacı, o hatun için güzel asil bir gömlek dokumuş, bu gömleğin hiçbir yerinde dikiş görünmezmiş. Gömleğin eni ve boyu tam hatuna uygunmuş. Böylece: “Falan dokumacı bir gömlek dokumuş ki onun hiçbir yerinde dikiş yokmuş. Yakası, yenleri başka dokunmuş, böylesi bir gömleği hiçbir dokumacı dokuyamaz.” sözü bütün Mısır şehrine yayılmış.

Bir gün marangoz, o gömleği maşukunun üzerinde görmüş ve bu hatun ile dokumacı arasında aşk ilişkisi olduğundan şüphe etmiş. Daha önce de bu şüphesi var imiş. Bu duruma çok öfkelenmişti için ona karşı düşmanlık beslemiş. Onu kıskanmış ve: “Ey çirkin, niçin benden başkasına gönül verirsin?” deyip türlü siyaset yapmış. Ama bu hatun marangozu dost tutmuş ve onu terk etmemiş. Bu duruma bir son vermek için "Yeter demiş" ve marangoza durumu anlatmak için yanına oturmuş, ona şöyle demiş:

— Ey can- ı canım, bil ve dikkat et ki senin (344) bir tel kılın bütün dünyadan değerli, demiş ve Kuran’ı alıp getirerek yemin etmiş. Ben dokumacıdan daha büyük bir düşman bilmem. Çünkü o, beni bıçaklarım deyip korkuttu. Ondandır korktuğum için onun sevgilisi olmayı kabul ettim, bu halimi sana da söyleyemezdim. Benim halim budur, demiş. Marangoz buna cevaben:

— Eğer bu sözün doğru ise ve onu istemeyip bana ilgi duyarsan, seni bu durumdan kurtarmanın çaresi kolay. Onu öyle büyük bir derde sokacağım ki o ölünceye kadar bir daha seni göremeyecek, demiş.

O hatun, bir daha yemin etmiş. Bundan dolayı marangoz bu sözlerin hepsinin doğru olduğuna inanmış ve:

— Emin olun ki ben bunun çaresini bulurum, diyerek oradan ayrılmış. O, dokumacının yanına gelmiş ve şöyle demiş:

⁹² «Cebrail» Hakkında Kıssa. Kılıç Batur. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurrahim Ebey; Ehlmet Emin. Urumçi. Şincan Halk Neşriyatı, 2006, ss. 344- 364.

— Ey biraderim, asil bir gömlek dokumuşsun. Kendi hünerindeki olgunluğu gösterdin, bu da bana ilham verdi. Ben de kendi hünerim ile bir şey yapayım, hiç kimse onun gibi bir işi yapmamış olsun. Sen kendi hünerinle dokumacıları hayran bıraktın, ben de kendi hünerimle marangozları hayran bırakayım, demiş. Dokumacı:

— Mübarek olsun, ben insanların neye ihtiyacın varsa hizmet edeyim, demiş.

Marangoz üç dört parça tahtadan tılsım ile bir sandık yapmış, böyle bir sandığı hiç kimse görmemiş. Onun içine tılsımlarını koyarak tamamlamış, sonra dokumacının karşısına varmış ve demiş ki (345):

— Ey biraderim, ben de kendi hünerimle büyük bir şey yaptım, hiçbir marangoz buna benzer bir şey asla yapmamıştır. İşte o sandık budur. Sana kardeşliğim ve sohbetdaşlığımın hakkını yerine getirdim. Kalk, sahraya gidelim orada bu tılsımı deneyelim, onun iyi taraflarını görelim, sonra ben bunu marangozlara anlatayım. Senin namını dokumacılar arasında yayılırken, benim namım da marangozlar arasında yayılsın, demiş.

Marangoz sandığı almış, ikisi yola revan olmuşlar. Onlar şehirden iki fersah uzak bir sahraya varmışlar. Marangoz:

— Ey kardeş, kıyafetlerini çıkarıp anadan doğma olarak bu sandığa gir, demiş.

Sorgulamadan, dokumacı derhal kıyafetlerini çıkarıp anadan doğma çıplak olmuş. Onun cebinde biraz dinar varmış, onu marangoza vermiş, sonra sandığın içine girmiş. O sandığa tılsımlı bir çivi çakılı imiş. Onu sağ tarafa bursa, sandık yukarı yükselir, sol tarafa bursa, yere inermiş. Marangoz dokumacıya çiviye sağ tarafa çevirerek göstermiş ve:

— Ey kardeş, devamlı bu çiviye gücünün yettiğince sağ tarafa çevir, demiş. Dokumacının çiviye sağ tarafa çevirmesiyle sandık harekete geçip yerinden kımıldamış ve havaya yükselmiş. Dokumacı çiviye her seferinde çevirdiğinde, sandık daha da havaya yükselmiş. O çok yükselmiş ve sonra gözden kaybolmuş. Sandığın penceresi varmış, açılmış (346). Dokumacı yere bakmış. Şehirlerdeki, köylerdeki, yeryüzündeki her şeyi görmüş ve kendi kendine: “Ah, marangoz beni hile ile cihanda avare ettin” demiş. Korkudan ciğeri pare pare olmuş. Bu çiviye sol tarafa çevirsem, sandık yine yukarı çıkar

mı yoksa aşağı iner mi diye düşünmüş ve çiviye sol tarafa çevirmiş, sandık yere doğru inişe geçmiş, yine sol tarafa çevirmeye devam etmiş, sandık daha aşağı inmiş, sonunda yere inmiş. O sandıktan çıkmış ve kendisini Deryayı Umman kıyısında görmüş, burasının neresi olduğunu bilmiyormuş, gözü yettikçe etrafa bakmış ancak sudan başka hiçbir şey görmemiş. Gönlüne korku düşmüş ve derya kıyısında yürüyerek birazcık meyve bulup yemiş, sonra gam ve endişe içinde o sağa sola bakmış. O sırada derya kıyısında adamları görmüş, onların yanına gidip selam vermiş. O kişiler selama cevap verdikten sonra:

— Kimsin, nerden geldin, demişler. Dokumacı onlara cevap vermiş:

— Ben gariban bir adamım, yolu şaşırdım bana acıyın, yol gösterin, demiş. Onlar:

— Bu Deryayı Ummandır, mamur bir yerdir, demişler. Dokumacı onlara dua edip bir ormana revan olmuş. Şöyle düşünmüş ki eğer sandığı burada bırakıp gidersem, yırtıcı hayvanların eline düşersem helak olurum. Şimdi sandığın sırnı öğrendim. O beni alıp ormanın dışına çıkarıp şehre ulaştırırsın, deyip derhal sandığa (347) girip çiviye sağ tarafa çevirmiş, sandık yine havaya yükselmiş. Bu ormandan çıkıp baktığında başı gökyüzünde, kapısı masmavi demirden bir saray görmüş. Kapının önünde hiç kimse yokmuş. Burası neresi ve kimin sarayı acaba, diye düşünmüş. O sırada uzaktan bir adamı görmüş, onun yanına gidip selam vermiş:

— Ey kardeş, bu kimin sarayı, diye sormuş. O kişi:

— Sen kimsin? Burada niçin bulunuyorsun, demiş. Dokumacı:

— Gariban bir adamım, biraderimi kaybettim, onu arıyorum, demiş. O kişi:

— Bu Şehr- i Emman'dır. Bu sarayda padişahının on yaşlarında bir kızı var. Padişah, kızı dünyaya geldikten sonra onu hiç kimse görmesin diye bu sarayı inşa ettirip kızını ve annesini bu saraya koydu (348). Bu sarayın kapısının anahtarı padişahın kendisinde saklı, haftada bir kere gelip kızını görüp gider, demiş. Dokumacı bu sözü duyduktan sonra sandığın yanına oturmuş. Gece olmuş. O sandığın içine girip çiviye sağ tarafa çevirmiş ve havaya yükselmiş, kızın bulunduğu sarayın üzerine gelmiş ve çiviye sol tarafa çevirmiş, aşağı doğru hareket edip sarayın tepesine inmiş. Dokumacı sandıktan çıkmış, her tarafa bakınmış. Bir pencere görmüş, gidip bakmış ki hüsn- ü cemali

haddinden ziyade güzel bir kız görmüş, onun yanında dadısı oturuyormuş. Dokumacı sarayın içine inmek için merdiven dayamış, pencereden bakmış. Tam o sırada kız acayip güzel bir cilveyle tahta çıkıp yatmış. Dokumacı sarayın içine inip kızın yattığı odaya girmiş. Tahta çıkıp kızın yorganını açıp koynuna girip yatmış, kızın bedenini kucaklayıp öpmüş. Kız uyanıp kendisini bir erkeğin kucağında görünce, feryat etmiş:

— Sen de kimsin, demiş kız sinirlenerek. Dadısı kızın sesini duyup uyanmış, derhal koşup چراغی yakmış. Bakmış ki dokumacı tıpkı anasından yeni doğmuşçasına çıplakmış. Dadı:

— Sen kimsin, demiş. Dokumacı:

— Ben Cebrail'im, gökyüzünden indim. Bu kız Huda- 1 Teâla bana verdi. Kendi evime geldim. Bu kız benim helalim, karımdır, demiş.

Dadı ile kız birbirine: “Bu sarayın üstünden kuş bile uçamaz, bütün kapılar zincirle (349) sağlam bir şekilde kilitlenmiş. Eğer bu kişi Cebrail olmasaydı, böyle çıplak ve hazırlıksız bu saraya giremezdi.” demişler. Kız demiş ki:

— Ey Cebrail, sana mübarek olsun. Huday- 1 Teâlâ benim gibi birini sana layık görüp hatun olarak vermiş. Bu iltifata binlerce kere şükür, seni ata anama söylemek vaciptir.

Dokumacı memnun olmuş. Onlar yatmışlar. Kız gerçekten dokumacının gönlünün istediği gibi ona hizmet etmiş. Dokumacı da kendi işinde kusur etmeyip derhal onun sevgisine sevgiyle karşılık vermiş, sonra kız dokumacıya âşık olmuş. Kızın babası mühim bir işle uğraşıp durduğu için bir aydır kızının yanına gelememiş. Dokumacı her gece kızın yanına (350) gelip dururmuş. O, kızın koynuna girip rahat ve huzur içinde tan atana dek yatarmış. Tan attığı zaman da kızın koynundan çıkıp sarayın tepesine çıkar ve sandığın içine girip çiviye çevirir ve çıkıp ormana gidermiş. Bu şekilde kırk gün geçmiş. Kız hamile kalmış. Kızın babası mühim işini bitirmiş ve kızının yanına gelmiş. O, sarayın anahtarlarını getirmiş ve kapıları açıp kızının yanına girmiş, kızını görmüş. Kız eskisi gibi değilmiş. Padişah dadısına:

— Hey, bu aziz yavruma ne oldu, demiş. Dadı ile kız olup bitenleri anlatmışlar:

— Huday-ı Teâla Cebrail’i size damat olarak göndermiş, gökyüzünde ona kızını nikâhlanmış her gece Cebrail buraya gelip yatar, tan atınca yine gökyüzüne çıkıp gider.

Padişah bu sözleri duyunca şaşırmış, sarayın üstünü altını her tarafını kontrol etmiş, her şeyi yerli yerinde görmüş. Padişah böyle korunan saray yoktur, bu nasıl iştir, diye düşünmüş ve geceyi sarayda geçirmiş. Yatsı namazı vakti olmuş, çırılar yanmış. Padişah kılıcını yanına koymuş. Bir saat olmuş, her gece olduğu gibi dokumacı sandığa girmiş, çiviye çevirmiş, havaya yükselmiş ve sarayın üstüne gelip inmiş. Sandıktan inerken çıkardığı sesi padişah duymuş. Padişah sıçrayarak kalkmış, bayılmış, sonra kendine gelmiş. Dokumacı tepeden inmiş, donlu halde gelip kızın yastığına oturmuş. Padişah dokumacıyı görmüş, yüksek sesle (351):

— Amenna, ya sadaka, ya Cebrail ruhullah, deyip dokumacının ayaklarına yıkılıp feryat figan etmiş. Kız:

— Ey Cebrail, bu benim atamdır, demiş. Dokumacı padişahın başını ayağından kaldırmış, ama padişah daima yüzünü yere eğmiş, dokumacının elini ayağını gözlerine sürmüş ve: “Cebrail’in mübarek adımı evime yetmiş.” deyip Hak Teâlâ’ya çok hamd-ü sana etmiş. Dokumacı:

— Ey padişah, gönlünü hoş tut, sana Huday- i Teâlâ’nın inayetleri hesapsızdır. Devletin ziyade, ömrün uzun, düşmanların mağlup olsun, demiş. Padişah başını yere eğmiş ve:

— Benim gibi bir kul buna layık değil. Hak Teâlâ siz Cebrail’i bana damat olmayı nasip etmiş. Ben bu iltifat ve nimetin şükranını nasıl karşılarım, deyip, yine bir eve girip uyumuş. Dokumacı kızın yanında tan atıncaya dek eğlenmiş. Tan atınca çatıya çıkıp sandığa girmiş ve çiviye çevirerek havaya yükselip ormana gidip gizlenmiş.

Kız uykudan uyandığında, Cebrail’in çekip gittiğini anlamış, kalkıp atasının yattığı yere gelmiş ve:

— Ey ata, Cebrail gitti, demiş. Padişah yerinden kalkıp sarayın çatısına çıkmış. O sırada bir yıldız göçüp suda aksi görünmüş. Padişah bunu görünce gökyüzü kapısının

açılıp Cebrail'in çıkıp gittiğine inanmış. O derhal yüzünü toprağa sürmüş, Dokumacıyı Cebrail diye tasdik ve itikat edip çatıdan inmiş ve derhal (352) kızına:

— Elbette, elbette Cebrail'in karşısında ihlas ile hizmet edeceksin. Ben gidip Cebrail için has kıymetli kıyafetler, tertemiz ve lezzetli yiyecekler hazırlatıp getireyim, demiş. Kız atasına:

— Bugün Cebrail'in benim evime gelişinin kırkınıcı günü olmuş. Bu müddet içinde onun ağzına bir şey attığını görmedim, demiş.

Padişah güneş doğunca yerinden kalkıp bütün kapıları sıkıca kilitleyip kendi sarayına gitmiş, o gün dokumacı için nice şahane kıyafetler hazırlayıp kızının yanına göndermiş.

Gece olmuş, Dokumacı sandığa girmiş, çiviyi çevirip havaya yükselmiş, Şehri Emman'a doğru hareket etmiş, padişahın sarayının çatısına inmiş, sandıktan çıkıp çatıdaki pencereye varmış. Bakmış ki padişah, veziri ve iki üç saray görevlisiyle birlikte şarap içip oturuyor. Onlar Cebrail'in hikâyelerini dinliyorlarmış. Dokumacı çatı penceresinde oturup padişahın söylediklerini dinlemiş. Ama onların arasında biri daha akıllıymış. O, Cebrail'in hikâyelerine inanmamış ve:

— Bu yalan iştir, sizin gibi bir padişahın böylesi bir yalana inandığını kimse duymamıştır. Bence, buna şüphe yok ki, bu âdem büyü ve hile ile sizin sarayınıza gelip sizin şerefınıza böyle kötü bir leke sürmüş, demiş. Padişah bu sözü duymuş ve ona bağırılmış:

— Ben kendi gözümle Cebrail'in mucizesini, izzet-i asaletini (353) gördüm. Eğer görmeseydim, bu sözlerin doğru olurdu. Cebrail gittiğinde gördüm ki göğün kapıları açılmış. Sen bu beyhude sözleri niçin söylüyorsun, demiş. O saray çalışanı inanmamış.

Dokumacı kolunu pencereye vurmuş. Padişah o pencerenin altında imiş. Dokumacı deminki inanmayan saray çalışanının başına demir ile vurup parça parça etmiş. Hepsı bu hali görünce oda yıkıldı diye şüphelenmişler. Lakin padişah o sırada:

— Cebrail'in mucizelerini gördünüz mü, demiş.

Hepsi şaşırıp kalmışlar. Hepsi evlerine gitmiş ve yüz bin endişe ile yatmışlar.

Dokumacı sandığa oturup çiviye çevirip kızın sarayına gelmiş ve ona:

— Atan benim hakkımda (354) hikâye anlattı, bir saray çalışanı buna inanmadı. Huday- ı Teâlâ ona sinirlenip biraderim Azrail'i göndermiş. O gazaba gelip bu evi onların başına yıkacağım, dediğinde, ben Huda'dan diledim, gidip o odayı korudum, atanın yüzü suyu için o saray çalışanlarını kurtardım, demiş.

Kız bu keramete hayran olmuş. Şafak sökmüş: Cebrail yine gitmiş. Kızın atası uykudan uyanmış, vezir ve çalışanlarını çağırmış, Cebrail'in karşısına gidelim ve özür dileyelim, demiş. Hepsi gelmişler. Padişah bu sarayın güvenilirliğini ve büyüklüğünü göstermiş. Bunlar hayran kalmışlar. Sonra o cemaatin karşısında anahtarları çıkarıp kapıları açmış. Dışarıdaki yabancıları alıp kızının sarayına getirmiş. Kız atasını görmüş. Karşısına gelip tazim edip elini öpmüş. Padişah Cebrail'in vakasını anlatayım diye hazırlanmış, lakin kız olan vakayı ben anlatayım, deyip izin isteyerek söze girmiş. Padişah başka bir vaka olduğundan şüphelenmiş ve icazet vermiş. Kızı:

— Bu gece Cebrail gelip: “Atan, falan vezir, saray çalışanlarıyla şarap içip otururken ben Cebrail'in ahvalini bu cemaatine anlattı, bir çalışanı ona inanmadı, bu sihir büyüdür, dedi. Hak Teâlâ bu söze öfkelenip biraderim Azrail'i gönderdi, Allah onların hepsini helak etmeyi buyurdu. Ben bunu öğrenince Huda'dan diledim, atanı ve bazı çalışanlarını koruyabildim, yoksa hepsi helak olacak idi.” dedi, diye ahvali anlatmış (355).

Kızın ağzından bu sözü duyanların hepsi hayran olmuş, gerçekten Cebrail imiş diye, itikat etmiş ve inanmışlar, kızın karşısında baş eğmişler Cebrail'den bizim affımızı dileyin, demişler. Kız:

— Sizler kaygılanmayın, demiş. İnananlar pişman olup gitmişler.

Dokumacı, kız ile her gece zevk-i sefa etmiş.

O kızın, Huda'nın takdiri ile dokumacıdan bir oğul olmuş. Padişah vaktiyle bir şehrin padişahına kızımı sana vereceğim, diye söz vermiş. O vakitte o padişah kızı bana versin, diye, elçi göndermiş. Kızın atası:

— Huday- i Teâla benim kızımı Cebrail’e vermiş, o her gece gökten iner, üstelik kızımın Cebrail’den bir oğlu oldu, diye cevap vermiş. Bu sözü duyan herkes padişahın ahmak ve cahil olduğunu söylemiş.

Kızı alacak olan padişah gazaba gelip asker yığmış ve kızı bana vermememin ne olduğunu sana göstereceğim, deyip ordusuyla yola çıkmış ve Şehr- i Emman’a gelerek Emman şehrini kuşatmış. Emman şehrinin padişahı, şöyle yazdığı mektubu bir kişi ile yollamış: “Kızım Cebrail’e desin, o bizim imdadımıza yetişsin. Eğer yetişmezse, bizim bütün ev barkımız bozulacak!” Kız bu vakayı Cebrail’e derhal söylemiş ve:

— Onlar sizden dolayı geldiler, onların derdi sizinledir, şimdi size bu işin çaresini bulmak (356) düşer, demiş. Dokumacı:

— Bu gece sabredin. Ben Huday-i Teâlâ’nın dergâhına varıp dileyeyim, onlara bir bela göndersin, demiş.

Kız bir gece sabretmiş. Tan ağardığında dokumacı yerinden kalkmış, sandığa oturmuş ve çiviye çevirip bir sahraya varmış, gece oluncaya kadar çok taş toplamış. Gece olunca sandığa girip çiviye çevirip havaya yükselmiş. Ordu toplayıp gelen padişahın çadırının üstüne gelerek taş yağdırmış. Padişah gökten yağan bu taşları görmüş. Bir taş gelip askerlerin komutanının başına değmiş. O bütün askerleriyle birlikte hiçbir şey almadan yalın baş, yalın ayak kaçmaya başlamış. Dokumacı arkalarından taş yağdırarak kovalamış. Onlar tarumar olup her tarafa kaçmışlar (357), yorgunluktan ayakları su toplayıp perişan olmuşlar. Kızın atası, askerleri ile at koşturup onları kovalayarak vurup öldürmüş. Cenk etmeye gelen padişah birkaç askeriyle bin türlü meşakkatle kendi şehrine kaçıp gitmiş. Padişah her şeyi ganimet olarak kızın ayağına yığmışlar. Cebrail’in gelişini beklemişler, Cebrail gelmiş. Halk ona hamd- ü sena edip evlerine gitmişler.

Cebrail kıza şöyle demiş:

— Bu gece birkaç kuşu kebab et ve helvalı bir parça ekmek ve iyi nimetler hazırla. Ben onu alıp varıp bu işin şükrü için sahradaki hayvanlara vereyim, Huday- i Teâla böyle ferman buyurmuş, diye buyurmuş. Kız hazırlayıp vermiş.

Dokumacı bu yiyecekleri sandığa koymuş, çiviye çevirmiş, ormanın içine varmış, yiyecekleri bir yerde gizlemiş, her gün gelip doyuncaya kadar yemiş. Ama kızın yanına geldiğinde: “Benim yiyeceğe ihtiyacım yok.” deyip önüne konulan hiçbir şeyden yemezmiş. Kuşlara vereceğim, diye türlü güzel yiyecekler hazırlatmış. Deminki yenilen padişah yine çok asker toplayıp, yine Şehr- i Emman’a hücum etmiş, karşısına çıkan bütün insanları öldürmüştü.

Bu haber kızın atasına ulaşmış. Padişah kız vasıtasıyla Cebrail'e arz edip ayağına kapanmış:

— Derdimize çare bulun, demiş. Dokumacı (358):

— Sabredin, Huda- i Teâlâ'nın emri nasıl olacak, diye uyumaya gitmiş. Sabah olmuş. O bir ormana gelip inmiş, sandıktan çıkmış, sahradaki inek, koyun tezeklerini sandığın içine doldurmuş, gece olunca çiviye sağa çevirmiş, havalanmış, kavgacı padişahın çadırının üstüne gelince tezekleri ateşle tutuşturup fırlatmış. Onun alevi göğü kaplamış, askerlerin hepsi o ateşi görmüş ve: “Huda- i Teâlâ gökten ateş yağdırdı” deyip birbirine bakmadan kaçmışlar. Arkalarından kızın atası askerini alıp çıkmış, bir kısım askeri canlı tutmuş, bir kısım askeri öldürmüştü, mallarının hepsini ganimet olarak almış, binlerce asker esir alınmış, bunlar hiçbir yere sığınmamışlar. Kız bu haberi işitince dokumacının ayağına yıkılıp binlerce kere teşekkür etmiş. Kızın aşkı bir iken bin olmuş. Dokumacı mutluluktan göğü uçmuş. Kızın yanından kalkarak ormana gitmiş, orada sakladığı yiyeceklerden biraz yemiştir ve uyumuştur. Kazara, sandıkta biraz kor kalmış, dokumacı uykudan başını kaldırıncı sihirli sandığın yanıp bir avuç küle dönüştüğünü görmüş. O, derin bir ah çekerek burada iki gün yatmış, sonra: “Tevekkül!” deyip Şehir- i Emman'a doğru yola revan olmuş. Şehre girip bir dokumacının yanına varmış ve:

— Ben bir garibanım, dokumacılığı da iyi bilirim, eğer isterseniz, yanınızda kumaş dokuyayım, ne buyurursanız (359) onu yapayım, beni şagirtliğe alın, demiş. O dokumacı:

— Olur, demiş.

O oturup kumaş dokumuştur, ama gece gündüz ağlamış, kızını çok özlemiş. Kız da Cebrail gelmedi diye kırılmış, bugün yarın gelir diye ümit etmiş. Cebrail gelmemiş. Bir

ay geçmiş, yine gelmemiş. Kız Cebrail'i çok zlemiş. O dadısına bütün (360) dertlerini, elemelerini anlatıp ağlamış. Bu haber atasına ulaşmış. Padişah kızının yanına gelmiş. Padişah da zgn imiş. Padişah:

— Cebrail'in gönlünü incitecek bir şey mi yaptın, diye kızına sormuş. Kız yemin edip durmuş:

— Ben asla onun gönlünü incitecek bir şey yapmadım, demiş.

Padişah çok kederlenmiş, dervişlere sadaka, lokma vermiş. Padişah Huday- i Tealadan damadını geri vermesini dilemiş. Kız saray içinde feryat figan etmiş, avare olup kendini helak etme derecesine gelmiş. Padişah kızını alıp şehre getirmiş ve:

— Huday- i Tel yine Cebrail'i ulaştırsın, demiş. Kız gece gündüz yaptıklarına pişman olmuş.

O günlerde: “Cebrail, Emman padişahına sinirlendiği için, ondan yüz çevirmiş, kızını da terk edip gitmiş.” denilen söz etrafta yayılmış. Bu vakitte şehri Emman'a baskına gelen öteki padişah çok fazla asker yığıp Emman şehri'ne yine sefere çıkmış. Bu haber padişaha ulaşmış, o çok korkup şehrini kapatmış. Kızına: “Kendi sarayına git ve orada otur.” diye buyurmuş. Kız sarayına gitmek için yola düşmüş, o anda onun gözü dokumacının dkknına ilişmiş, Cebrail'i o dkknda görmüş, derhal geri dönüp padişaha söylemiş. Padişah birini gndertip çağırtmış ve:

— Siz Cebrail değil misiniz, diye sormuş. Dokumacı:

— Evet, ben Cebrail'im, demiş. Kızın atası:

— Size ne oldu, demiş. Cebrail (361):

— nceki gece düşmanlarınızın başına ateş yağdırıp hepsini helak ettim, bu sebepten Huday- i Tel bana öfkelen-di, göğün kapılarını yüzüme kapadı. Beni kendi derghından kovdu, demiş. Padişah:

— Ey Cebrail, karınız ve çocuklarınızın yanına varıp oturun. Huday- i Tela rahmedip gönlünüzü yine hoş edecek, diye teselli vermiş. Cebrail'e şahane kıyafetler giydirmiş.

El kıssa: Savaşçılar Emman Şehri'ne gelmişler. Kızın atası da askerlerini hazırlamış ve kapıları sıkıca kilitlemeleri için de ferman vermiş. Padişah bir gün askerlerini yığıp nasihat etmiş ve:

— Bugün gece çıkıp baskıncı orduya korku salıp onları korkutarak perişen ediniz, diye buyurmuş. Padişah Dokumacı'ya:

— Gerçi Allah size öfkelenmiş olsa da yine de Cebrailik hatırlınız var, bundan dolayı bizimle savaşa katılın, demiş.

Dokumacı şaşkına dönmüş, ömrümde hiç ata binmedim ki şimdi ne yapacağım, diye endişelenmiş ve bir bahane ile kaçmayı düşünmüş. Padişahın bir atı var imiş, böylesi rahvan at hiçbir padişahın harasında yok imiş. Her seferinde padişah savaşa çıkacak olsa bu ata binerek çıkarmış, başka ata binmez imiş. Cebrail' padişaha:

— Beni savaşa buyurdunuz, bana kendi seçeceğim atı verin, demiş. Padişah:

— İsteddiğiniz ata binin, demiş. Bütün atları alıp Dokumacı'nın (362) karşısına getirmiş. O hiçbir atı kabul etmemiş, deminki atın yanına gelmiş, atın adı Yadman imiş. Dokumacı:

— Bu ata bineceğim, ondan başkasına binmeyeceğim, demiş. Padişah bir şey yapmamış ve:

— Binin, demiş.

O, her türlü hayale dalmış. O, yanındakilere:

— Padişahım bana kıyafet giydirip beni eyere sıkı bağlayıp şehir kapısından dışarı çıkarıp bıraksın. Ben gidip Hızır ve İlyas peygamberden yardım dileyeyim, düşmanı helak edeyim, demiş.

Dokumacı ne demişse, dediği her iş yapılmış. Dokumacı eyere oturmuş. Gece olunca şehrin kapısından çıkmış, atın başını düşman tarafına çevirerek sürüp gitmiş. Eski zamanlardan kalan bir ağaç var imiş, baskına gelen padişah çadırını o ağacın altına dikmiş, atını da bu ağaca bağlamış. Onun birçok hizmetkârı da bu ağacın etrafında duruyormuş. Dokumacı bu ağacın yanına ulaşmış ve korktuğu için ağacı kucaklamış,

ağaç yıkılmış, padişahın atı ve birkaç askeri ağacın altında kalarak ölmüş. Dokumacının atı herkesin çadırına basarak onları öldürmüştü. Dokumacı korkusundan: “İşte Cebrail gelmiş!” diye yaygara salmış. Padişah birçok hizmetkârını, askerini ölü görünce mallarını bırakarak kaçıp gitmiş. Ertesi gün kızın atası bakmış ki yeryüzünde saldırgan ordudan bir tek atlı kalmamış. Emman Padişahı (363) kaçanların mallarını paralarını alıp şehrine geri gelmiş, Cebrail'i arayıp bir kalede bulmuşlar. Onu atın üzerinde sıkıca bağlanmış ve şuurunu kaybetmiş bir vaziyette bulmuşlar. Onu ayılıp başka ata bindirerek alıp şehre getirmişler. Kız Cebrail'i görünce ayaklarına kapanıp Huday- i Teâlâ'ya secde etmiş. Dokumacı böylesi izzet- ikramdan sonra, yerinden kalkarak Emman padişahına:

— Ey şah, ben Cebrail değilim. Ben bir gariban dokumacı idim, diye ahvalinin hepsini ayrıntısına kadar anlatmış, kalmamı isterseniz kalırım, yoksa siz öldürmeden önce ben kendimi öldürürüm. Allah rızası için beni affedin, ben kendi işime bakayım diye rica etmiş. Emman padişahı, bu adamın ayağı uğurlu geldi, kaç defa düşmanı helak etti, bunun namı âleme yayıldı, şimdi Cebrail'in korkusundan düşmanlarım gelemmez, bu sırrı başka kişi bilirse kızımın adı kötüye çıkar, diye düşünmüş:

— Telaşlanmayın, hatununuz ve çocuklarınızla sarayınıza gidip oturun, ben Cebrail değilim diye, kendini aşikâr etmeyin, demiş. Dokumacı:

— Elbette, sırrı aşikâr etmeyeceğim, demiş. Dokumacı ömrünün sonuna kadar padişahın kızıyla mutlu mesut yaşamış.

Sonra dokumacı âlemden göçmüş. Bu sahte Cebrail'in kıssası da yadigâr kalmış, karısı kanlı gözyaşlarını döküp sarayında yas tutmuş (364).

20. Cini Korkutan Hallâc- ı Mansûr⁹³

Eski zamanda Hallâc- ı Mansûr denilen bir kişi yaşarmış, o daima “En- el Hak, Ben Hak’kım” dermiş. Bir de gittiği yerlerde cinden korkmaya da gerek yok, dermiş.

Günün birinde Hallâc- ı Mansûr sefere çıkmış, yol üstünde bir dostunun evine konuk olmuş. Hava sıcak olduğu için Hallâc- ı Mansûr’u bağın içindeki çardakta ağırlamış. Akşam olduğunda, dostunun evin içinde yatak döşek sermeye hazırlandığını gören Hallâc- ı Mansûr şöyle demiş:

- Zahmet etme, dostum, bana bir döşek ile bir yastık ver, bu çardakta uyurum.
- Yok. Yok dostum, çardakta uyuyamazsın, bu yerde cin var, demiş dostu.
- Cinden mi korkacağım, demiş Hallâc- ı Mansûr ve dostunun söylediklerine aldırmandan uyumuş.

Gece yarısında Hallac uyanmış. Bir de ne görsün, karşısında kıpkızıl saçlarını dağıtmış, gözlerinden ateş saçan bir mahlûk durmakta. Mansur gözlerini kırpinca o mahlûk bir anda ay yüzlü bir kıza dönüşmüş. Bunu gören Hallâc- ı Mansûr:

— Evvel çirkin idin, şimdi güzelleştin, senden şimdi neden korkayım, demiş ve bıyık altından gülmüş. Kız bu insanın kendisinden korkmadığını görünce, birden (30) silkinmiş. Saçını başını dağıtmış ve dilini bir karış sallandırmış.

— Saç aynı saç, demiş Hallâc- ı Mansûr temkinli bir şekilde, dağınık saçları hatunumda da gördüm. Böyle sarkıtılan dili ise itlerde de çok gördüm. Bunda ne gibi bir korkunçluk var.

Cin Mansûr’un kendisinden korkmadığını görünce birden bağırarak başını koparıp onun önüne atmış, başsız gövdesiyle öylece durmuş.

— Hoppala, bu nasıl bir iş, o çirkin başın varken korkmadım da şimdi onu koparmandan mı korkacağım, demiş Hallâc- ı Mansûr.

⁹³ Cini Korkutan Hallâc-ı Mansûr. Uygur Halk Masalları 5. Yayına Hazırlayanlar: Nurmuhemmet Zaman; Turğan Şavdun. Urumçi. Şincan Halk Neşriyatı, 1999, ss. 30-31.

Deminki kız suretindeki mahlûk bu insanın kendisinden korkmadığını görünce ondan korkmuş. Başka hilelere başvurmadan kaybolmuş. Hallâc- 1 Mansûr sıkıntısız tan yeri ağarana kadar uyumuş.

Ertesi gün dostu Hallâc- 1 Mansûr'a sormuş:

— Dostum, akşam nasıl uyudun?

— Nasıl uyuyacağım, demiş Hallâc- 1 Mansûr, huzur içinde uyudum. Korkana her şey çift görünür, korkmayana hiçbir şey görünmez.

“Korkana her şey çift görünür.” denilen atasözü Hallâc- 1 Mansûr'dan kalmıştır (31).

21. Devi Korkutan Batur⁹⁴

Evvel zamanda yaşayan bir iyi niyetli bahçıvan ile esrarkeş tiryaki evleri bitişik komşu imişler. Bahçıvan kendi ata mesleği olan bahçıvanlığa pek de değer verirmiş. Bu sebepten o kendi bağında her çeşit meyve fidelerini, her çeşit gülleri büyütüp yetiştirmekle kalmamış boş kaldığı zamanlarda da başkalarının fidelerine de güllerine de bakıp büyütmüş. Her yıl fide dikim zamanında uzaktaki yakındaki çiftçi ve bağı olan kişiler bu bahçıvanı ararlarmış, bazı yıllar yetişemiyormuş, bu sebepten onun yaşamı mutlu mesut, günleri iyi geçermiş.

Tiryaki komşusu genç ise de her günü esrar çekip, mest olup kafayı çekerek hiçbir iş yapmadan güneşin altında yatıp uyuyarak geçirirmiş. Meslek edinmemiş bir tembel imiş. Bu iki ailenin geçinme yolu farklı olsa da komşuluk münasebetleri oldukça iyiymiş. Bahçıvanın ailesi bir gün pilav, bir gün mantı, bir gün lokma gibi iyi yemekler yapıp yiyerek iyi hayat sürerlerken kendileri için yaptıkları yemekten (244) komşusuna da verirlermiş. Tiryaki komşusunun durumu iyi değilmiş, onun hatunu yemek yapıyım dese, bir şeyi bulursa diğerini bulamazmış. O yoksulluğun derdiyle ıstırap çekerek yaşıyormuş.

⁹⁴ Devi Korkutan Batur. Sevgi Maskesi. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurahim Ebey; Ehlmet Emin. Urumçi. Şincan Halk Neşriyatı, 2006, ss. 244- 248.

Evde hiçbir şeyin olmadığı ve sıkıştığı günlerde, bahçıvan ustanın evine gidip sıkıntısını söyleydiği zaman onlar aş ya da para pul ödünç verirlermiş. Tiryaki, ödünç alan şeyleri kendi vaktinde geri vermezmiş.

Tiryakinin hayatı işte böyle yoksullukla birkaç yıl geçmiş. Hatunu yoksulluğun elemine dayanamamış. Bir gün o erine serzenişte bulunup şöyle demiş:

— Keşke sana varmasaydım. Bahçıvan ustamın evindekiler mantı, pilav, pişi, lokma yapıp verdiler huzurla yedik. Peki biz? Pilav bir yana biz bir tas un çorbası bile onlara veremedik. “Git tabağım, dön tabağım, gidip dönmesen, ortadan kırıl tabağım.” derlermiş. Sen iş yapmadan evde işsiz yatarsan, sana para nereden gelecek? Aş azık nerden gelecek? Senin yaşamaktansa ölmen daha iyi. Evinde dayanacağım kalmadı, şimdi beni boşa, her birimiz kendi geçimimizi kendimiz sağlayalım.

Tiryaki hatununun serzenişlerine, kötü sözlerine dayanamayıp sinirlenmiş, ne yapacağını bilememiş. Heybenin bir gözüne kömür koymuş, diğer gözüne pipoyu koymuş, heybeyi aldığı gibi karısına küserek evi terk etmiş. Birkaç gün yol yürüdükten sonra (245) yüksek dağın bağrındaki bir ağacın altına gelmiş, ağacın altında oturup esrarını çıkarıp içmek üzereyken başı kazan gibi, boyu posu minare kadar, başı heybetli, korkunç bir dev peyda olmuş. O, tiryakiyi görünce:

— Hey sen de kimsin? Bu yer bana ait, burası benim mekânım! Herhangi bir uçan kanatlı, canlı benim idareimde ve tabii ki insan gelse elbette onları yerim. Sen beni ye, diye buraya gelmişsin. Yürü, seni de bir öğün yemek yapayım, demiş. Tiryaki devden çok korkmuş, kaçamayınca da canı çıkacak gibi olmuş, gözlerini korku kaplamış, nasıl yapayım, diye düşünüp kala kalmış. Tiryaki’nin sonunda aklına bir fikir gelmiş. Piposundaki yanmakta olan esrarı alıp iyice içine çekmiş, ateş esrarı tutuşturduktan sonra sağlam durup dışarıya üfürmüş, ateş parlamış. Dev ateşten korkup titreyerek kaçmaya başlamış.

Tiryaki devin vaziyetini görüp bağırır:

— Hey dev, nereye gidiyorsun? Ben cehennem padişahıyım! Cehennemin bir tane direği kırıldı (246), uzun zamandan beridir seni cehenneme direk yapayım, diyorum. Buraya gel, demiş.

Dev pipodan çıkan ateşi cehennemden çıkan ateş, ateş çıkaran mahlûku ise cehennem padişahı, sanmış ve:

— Ey padişah-ı âlem, beni cehenneme direk yapmayın size iyilik yapayım. Mekânıma gidip size çok altın alıp getireyim, bana azıcık vakit verirseniz, diye yalvarmış. Tiryaki devden kurtulmak için:

— Hadi git, defol gözümün önünden! Sözünde durmazsan, cehennemin kıvılcımlarını tutuşturup seni yakarım, demiş. Dev bir uçup gözden kaybolmuş ve çok geçmeden geri gelmiş, üç tulum altını tiryakinin önüne koyup:

— Az da olsa bunları alıp günahlarımı bağışlayın, demiş. Tiryaki bunca altını görünce mutluluktan içi içine sığmaz olmuş. Devi yine bir kez daha korkutup:

— Kaldır bu şeyleri, bunlara ihtiyacım yok! Seni götürüp cehenneme direk yapacağım, diye bağırılmış. Dev korkup canı çıkana kadar yalvarmış. Tiryaki, öyleyse üç şartım var, kabul edersen talebini kabul ederim, demiş. Dev:

— Şartınızı söyleyin, yerine getirmeyi kabul ediyorum, demiş. Tiryaki şöyle demiş:

— Birinci şartım, üç tulum altınla beni alıp evime götüreceksin. İkinci şartım, cehennemin damgasını (247) kemiğine basacağım. Cehenneme ne zaman lazım olursan, cehennem elçisi seni arayıp bulup getirir. Üçüncü şartım şu ki bu yere gelen insanlara, canlılara, yaban hayvanlarına ve hiçbir mahlûka dokunmayacaksın, eğer buna aykırı davranırsan seni cehenneme direk yaparım, buna ne diyorsun, demiş. Dev tir tir titreyerek tiryakinin ortaya koyduğu şartları kabul edip karşısında el bağlayarak durmuş. Tiryaki cehennem damgasını ısıtayıp, deyip pipoya esrar koymuş, arka arkaya üç defa pipoya ateşlemiş. Piponun sapı kızıp ateş gibi olduktan sonra sapı alıp devin kemiğini yakmış, ondan sonra tiryaki üç tulum altını deve bindirip devin sırtına binmiş. Dev uçup tiryakiyi sağ salım alıp evine bırakmış.

Tiryakinin hatunu bu kadar çok altını görüp mutlu olmuş, gülleri açılmış, sonra komşusu bahçıvanın ailesini misafirliğe çağırmış, yemekten sonra bahçıvana on kâse altın hediye etmiş ve bahçıvanın daha önce kendi ailesine yaptığı iyilikleri için ona teşekkür

edip minnettarlık bildirmiş. Bu iki komşu daha da iyi geçinmişler. Devlin sahiplik yaptığı geniş yaylaya insanlar kaygısızca gidip av yapar olmuş. Hayvan yetiştiricileri her yıl hayvanlarını korkmadan dışarı çıkarıp otlatır ve av avlar olmuşlar. Bundan sonra herkes devlin zorbalığından kurtulup huzur içinde zengince yaşamış (248).

22. Dindar Olmayan Hoca⁹⁵

Evvel zamanda Kutlukşah denen bir padişah yaşar imiş, fakat onun çocuğu yok imiş. O yerine varislik yapacak bir çocuğunun olmadığını düşününce yüreği yanarmış, daima Huda’dan evlat dilermiş, talebi arzusu yerine gelip hatunu hamile kalmış, vakti saati tamam olunca da bir oğul doğurmuş. Mutluluktan padişahın yüreğinin yarılmasına az kalmış. Fakat “Mutluluğun kederi var.” denildiği gibi, padişah mutlulukla yaşarken, doğan bebek aniden kaybolup gitmiş. Kutlukşah ağlayıp sızlamış, bütün her yeri aramış, hiçbir yerde yavrusunun izini bulamamış.

İşte sözü bebekten verelim:

Onu Şehir-i Elka’nın perileri alıp kaçırmış.

Periler mekânı Şehir-i Elka’nın padişahı Marut’un hatunu ay yüzlü bir kız doğurmuş. Padişah Marut, dev ve perilere: “Benim kızımla aynı gün, aynı saatte doğan erkek çocuk varsa alıp getirin.” diye emretmiş. Dev ve periler her tarafa dağılmışlar, her yeri aramışlar. Kutlukşah’ın oğlunun, padişah Marut’un kızıyla aynı gün, aynı (91) saatte doğduğunu öğrenen periler bebeği kundağıyla beraber alıp gitmişler. Padişah Marut bu güzel oğlanı görünce pek mutlu olmuş. Kıza “Mahan” oğlana “Taban” adını koymuş. Mahan ile Taban’ı dadıya emanet etmiş. Dadı bunları alıp özenle bakmış. Aradan üç ay geçmiş. Padişah Marut perilere Taban’ı atasına anısına gösterip getirmelerini emretmiş. İki peri Taban’ı bir gecede Kutlukşah’ın evine götürmüşler ve anasının yanında beşiğine bırakmışlar. Yavrusunun derdiyle keder içinde kalan ata, ana çocuğu görünce şaşırıp kalmışlar: “Gerçek mi düş mü?” demişler. Çocuğu derhal kucaklarına alıp sevmişler,

⁹⁵ Dindar Olmayan Hoca. Ejderha Yiğit. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurahim Ebey; Ehlmet Emin. Urumçi. Şincan Halk Neşriyatı, 2006, ss. 91-103.

mutluluktan kendilerini kaybetmişler. Çocuk apak, semiz, sağlıklı, güzel bir şekilde büyümüş. Ama onlar çocuğu kimin götürdüğünğ, onun yine nasıl peyda olup kaldığını bilememişler. Çocuğu yine çalınmasın, diye dışarıya bile çıkarmamışlar. İnsanlar sırayla çocuğun yanında nöbet turmuşlar. Aradan bir ay geçmiş. Çocuk yine bir gece ortadan kaybolmuş. Kutlukşah her tarafa adam salmış aramak için, hiçbir yerde bulamamış. Kutlukşah ile hatunu yavrusunun derdiyle ağlayıp perişan olmuşlar.

Şimdi sözü yine Şehir-i Elka'dan verelim:

Padişah Marut bir aydan sonra perizatlara emredip Taban'ı geri getirtmiş. Taban'ı yine Mahan'la beraber eğitmene emanet etmiş. O, çocukları iyi eğitmeye başlamış. Mahan ile Taban dokuz yaşına girmişler. Bu ikisi birbirine çok düşkün imiş, birbirinden bir dakika bile ayrılmazlarmış. Padişah çocukları mektebe vermiş. Çocuklar mektebe birlikte varır (92) birlikte dönerlermiş. Gayet iyi okumuşlar. Yıllar geçmiş, onlar bütün bilimlerden haberdar olmuşlar. Özellikle Mahan insanların heves edeceği kadar güzel, akıllı ve ferasetli biri olmuş. Mollasının ona gözü düşmüş. Mollasının içine cin girmiş. Mahan ile Taban'ı birbirinden ayırmak için her türlü çareye başvurmuş. Ama onları birbirinden kesinlikle uzaklaştıramamış. Molla Taban'ı, Mahan'dan sonsuza kadar ayırmak için onu yok etme niyetine girmiş ve bir gün Taban'ı yanına çağırıp:

— Oğlum, sen iyi eğitim aldın, hocana da iyi hizmet ediyorsun. Hocanın mühim bir işi çıktı. Seni bir işe göndereceğim, o işi becerip gelebilir misin, demiş. Saf, iyi niyetli Taban (93):

— Hocama hizmet etmeye hazırım. Ateşe gir derse, ateşe girerim; suya gir derse, suya girerim, ne kadar zor hizmet olsa da buyurun, canla başla becerip gelirim, diye cevap vermiş. Molla:

— Oğlum, senin gayretin ve himmetin için teşekkür ediyorum. Tarihnamelere göre batı tarafındaki bir çölde Hazreti Süleyman'dan kalan bir sihirli kazan varmış. Bu kazanda türlü sihir varmış. Aklım fikrim şu kazanda kaldı. Şu kazanı alıp getirmek elinden gelir mi, diye sormuş. Taban:

— Hocam, dua edin, bundan daha da zor bir iş olsa da becerip gelirim, diye cevap vermiş.

Mollası dua etmiş. Taban mollasının yanından çıkıp Mahan'ın yanına gelmiş. Hocanın buyurduğu hizmeti ve kendisinin bu hizmeti yerine getirmek için gideceğini söylemiş. Mahan bu haberi duyunca korkmuş ve:

— Nasıl olur da bu kadar zor bir işi size havale eder? Peki, tamam, hocanın hizmetini yerine getir. Öncelikle babamın yanına girip hocanın buyurduğu hizmeti ona anlatın. Babam size dört dev versin, yalnız giderseniz ben endişelenirim. Siz kazanı tek başınıza alıp getiremezsiniz. Tarihnamelere göre bu kazanı kırk adam nöbetleşerek koruyorlarmış. Geceleyin alıp kaçırılmazsa gündüz alıp kaçırmak mümkün değilmiş, demiş.

Taban padişahın huzuruna girip durumu padişaha anlatmış. Padişah durumu öğrendikten sonra, Taban'a yetenekli devlerden dördünü vermiş. Onlar birkaç gün yol yürüyüp (94) çok cefa çekerek bin bir güçlkle bir çöle gelmişler. Onlar gizlice aramışlar, sonunda zikredilen kazanın olduğu yeri öğrenmişler. Geceleyin kazanı koruyanlar uyuduklarında, gidip kazanı alıp getirmişler. Taban hocasının hizmetini yerine getirip sihirli kazanı alıp getirdiğine çok sevinmiş, "Hocamın duasını alacağım." deyip büyük bir ümitle hocanın huzuruna girip selam vermiş:

— Hocam, buyurduğunuz hizmeti yerine getirip büyülü kazanı alıp getirdim, demiş. Molla Taban'ın ölmediğini ve sağ salim geldiğini görünce çok öfkelenmiş, Taban'a soğuk bir bakış atmış ve yarım ağız: "He, aferin." demiş. Taban üzgün bir halde Mahan'ın yanına gelip durumu Mahan'a anlatmış. Mahan Taban'a güzel sözlerle teselli vermiş. Bir iki gün geçtikten sonra, Mahan Taban ile birlikte mektebe gitmiş. Molla kendi içindeki kötülüğü gizleyerek:

— Vay çocuklarım, gelin, deyip hallerini sormuş, görünüşte onlara iyi muamele etmiş. Üç gün geçtikten sonra, molla yine Taban'ı yanına çağırıp:

— Oğlum, geçende buyurduğum hizmeti pek iyi yerine getirdin. Ben çok mutlu olup senin için dua ettim. Yine bir hizmet kaldı. Tarihnamelerde yazılana göre doğu tarafındaki bir ormanda Hazreti Süleyman'dan kalan bir Düldül var imiş, o bir aylık yolu bir günde basarmış, şu Düldül'ü elime geçireyim diye gece gündüz düşünüyorum. İşte bu

Düldül'ü tutup getirmek senin elinden gelir. O Düldül'ü tutup getirirsen (95), sana dua ederim, demiş.

Taban, kabul edip geri Mahan'ın yanına gelmiş, Mahan'a mollasının emrettiği deminki hizmeti anlatmış. Mahan bu sözü duyunca, içinde mollasından şüphelenmiş, bunu niçin bu kadar zor işleri yapmaya gönderiyor ki, deyip üzölmüş, ama çaktırmamış, Taban'a:

— Bu durumu babama anlat. Babamın bir büyüü kemeri var, onu talep et, güçlü devlerden altısını kendinize yoldaş edip birlikte gidin. Tarihnamelerde yazıldığına göre o Düldül'ü hiç kimse eline geçirememiş. Anlatıcılara göre o Düldül'ün yaşadığı ormanın tam ortasında bir derin göl var imiş. Düldül her gün öğle vakti bu göle su içmeye gelirmiş. Siz gittiğinizde işte bu gölün kenarında saklanın, Düldül gelip su içerken çeviklikle kemeri onun boynuna atın. Kemer onun boynuna (96) takılınca hemen var gücünüzle çekin, kemer Düldül'ün boynunu sıkarak ve Düldül kaçamaz. Sonra Düldül'e bakıp: “Ya Hazreti Süleyman” diye çağırın, Düldül sizi alıp buraya getirir, diye yol göstermiş.

Taban padişahın yanına gelip durumu anlatmış. Padişah büyüü kemerini vermiş ve güçlü devlerden altısını da Taban'a verip onu yola salmış. Bunlar birkaç gün yol yürüyüp bin bir cefayla ormana gelmişler. Ormanın içine girerek yürüye yürüye bir yere geldiklerinde göl görünmüş. Bunlar gölün yanına gelip ağaçların arasın saklanmışlar. Tam öğle vakti olduğunda, boylu poslu, güzel, güçlü Düldül kible tarafından çıkarak gelip göl kenarında durmuş. Düldül su içmeye başlamış, Taban derhal yerinden doğrularak çeviklikle kemeri fırlatmış, kemer Düldül'ün boynuna dolanmış. Taban kemeri bir ucunu var gücüyle asılmış ve Düldül'ün (97) boynunu çok sıkmış. Taban hemen: “Ya Hazreti Süleyman” diye bağırarak, Düldül başını yere eğerek sakinleşmiş, Taban bir sıçrayıp Düldül'e binmiş. Düldül Taban'ı üstüne alınca hedeflenen tarafa doğru uçmuş. Taban Düldül'ü eline geçirdikten sonra, hocanın hizmetini yerine getirdiği için mutlu olarak Düldül'ü alıp hocanın karşısına getirmiş ve:

— Selam hocam, emrettiğiniz hizmeti yerine getirerek Düldül'ü alıp getirdim, demiş. Taban'ın bu sefer de yine ölmeden geri geldiğini gören molların tepesi atmış. Yarım ağız bir şekilde:

— Hizmetini iyi yerine getirdin, atı alıp haraya koy, demiş.

Taban geri gitmiş. Molla Taban'ı yok edemeyeceğini anlayınca kızı eline geçirmeyi düşünüp kötü niyetinden vazgeçmemiş. İki üç gün geçtikten sonra yine Taban'ı yanına çağırıp:

— Hakikaten gayretli, batur bir yiğitmişsin, her ne görev veririm yerine getirebiliyormuşsun. Yine bir hizmet daha var, işte şu hizmeti de yerine getirsen, sana çok dua ederim. Tarihî kitaplarda yazılana göre Hazreti Süleyman zamanından günümüze kadar yaşayan bir geyik varmış, o geyik Ab-ı Hayat suyunu içmiş. Hazreti Süleyman kendi eliyle “İsmi azam” ı yazıp, muska yaparak o geyiğin boynuna asmış, o muskada kırk türlü sihir var imiş. Ben senden çok memnun kaldım, senin için dua etsem (98) sen de şu geyiğin boynundaki sihirli muskayı alıp getirsen, demiş.

Taban mollasının yanından çıkıp Mahan'ın yanına gelmiş, durumu Mahan'a anlatmış. Mahan, Taban'a acımış, molasının arka arkaya bu kadar zor işi vermesi ve tehlikeli işler buyurmasından şüphelenmiş, bunun altında bir iş var gibi, diye düşünmüş, içinde molasından nefret etmiş, ama bu iyi niyetli kız Taban'a bunları söylememiş ve Taban'a:

— Peki, tamam. Hocanın hizmetini gör. Ama bu seferki hizmet daha da zor imiş. Kendinize on devî yoldaş edin. Tarihnamelerde yazılana göre o geyik Hazreti Süleyman zamanında Ab-ı Hayat suyunu içtiğinden uzun ömür görüp, şu ana kadar yaşayıp gelmiş. Hazreti Süleyman o geyiğin boynuna “İsmi azam”ı yazıp, muska yaparak asmış. O geyik doğu tarafındaki bir tehlikeli dağın üstünde yaşamış, Hazreti Süleyman onu o yere hapsetmiş. O geyiğin yaşadığı yere insanoğlunun adımı yetmezmiş. Kim ki şu tehlikeli dağın üstüne çıkıp Hazreti Süleyman'ı adını fısıldayarak “İsmi azam”ı on defa okursa, geyik hemen hazır olurmuş, deyip yol göstermiş.

Taban güçlü pehlivan devlerden onunu kendine yoldaş edip yürümüş. On beş gün yol yürüyüp sonunda tehlikeli dağa ulaşmış. Bin türlü zorluğu aşarak dağın üstüne çıkmış. Mahan'ın (99) anlattığı doğrultuda Hazreti Süleyman'ı anarak “İsmi azam”ı on defa okumuş. Bakmış ki gözünün önünde bir zirvenin üstünde boynunda muska asılı güzel, muhteşem bir geyik durmaktaymış. Taban geyiğin karşısına varır varmaz, apak sakallı bir

yaşlı adam peyda olmuş. Taban derhal yaşlı adama selam verip durumunu baştan sona kadar anlatmış. Yaşlı adam oğlandan bu sözleri dinleyince kaşlarını çatıp derin derin nefes alarak Taban’a:

— Sen muskayı bulmak için mi geldin? İnsanoğlunun bu yere adımı yetemez. Sen hocana bağlanıp hocanın hizmetini yerine getirmek için bu tehlikeli yere gelmişsin, senin bağlılığın, iyi niyetin ve gayretin için teşekkürler, demiş ve biraz sustuktan sonra sözüne devam etmiş. Senin hocan kötü niyetle, sana suikast düzenlemiş, seni tehlikeli yollarda ölsün diye, insanoğlunun ayağının basamayacağı bu yere göndermiş. Birinin kuyusunu kazan kişi, önce kendi o kuyuya düşmüş. Peki, suikastlar kendisine dönsün. “Tedbirin nasıl olursa takdirin de öyle olur.” denen bir söz var. Tamam, aramaya geldiğin muskayı sana vereceğim, içini açıp bakma alıp hocanın eline ver, hocanın kendisi açsın.

Yaşlı adam muskayı geyiğin boynundan alıp bir kutuya koyarak Taban’a vermiş. Taban yaşlı adama teşekkür edip geri dönmüş. Yaşlı adamın tembihlediği gibi kutunun ağzını açmadan bu şekilde alıp mollasına vermiş. Mollası kutuyu eline alıp kutunun ağzını açmasıyla kutudan (100) “gür” diye bir ateş çıkıp molları yakıp küle döndürmüştü.

Bu durum padişah Maruk’a anlatılmış. Padişah mollaya lanet ve nefret okumuş. Tabanın baturluğuna, sadıklığına, iyi niyetliliğine, akidesine, ihlasına aferin demiş ve de Taban’ın geçmişini göz önüne getirip Taban’ı kendi babasıyla görüştürme kararı almış.

Padişah Marut bir gün Taban’ı kendi yanına çağırıp:

— Oğlum, sen aslında Kutlukşah denen padişahın oğlu idin. Ben kızımla aynı gün aynı saatte doğan oğlan çocuğu alıp gelin, kızıma arkadaş olup birlikte büyüsün, deyip perilere emir verdim, periler cihanı araştırıp seni alıp getirdiler. Sen kızımla aynı gün aynı saatte doğmuştun. Seni koruyup kollayarak eğittik. Büyüdün, okuyup her türlü bilimden haberdar oldun. Maalesef ki dindar olmayan kötü niyetli hocanın suikastına maruz kaldın. Şanslıyız ki kendi baturluğun, açıkgozlülüğüne yine hayatta kaldın. Şimdi seni öz atan ve ananın yanına göndereceğim, seni onlarla görüştürme kararı aldım öz atan ananla görüşüp gel, demiş. Taban:

— Baba, bu nasıl söz. Sizden başka babam yok, deyip üzülen ağlamış. Padişah Marut:

— Bu vakte kadar bu sırı senden ve başkalarından saklayarak yaşadım. İşte büyüdün, yaşın yirmiye aştı, gidip öz baban, öz ananı görüp gel, demiş (101).

Sefere çıkma vaktinde Mahan ile Taban'ın birbirinden ayrılmaya içleri elvermemiş. Mahan: “Ben de Taban'la birlikte gideyim.” demiş. Taban da Mahan'ın birlikte gelmesini istemiş. Bunların talebi Marut'a ulaştırılmış. Padişah onların talebini kabul etmiş, onlara birçok perizata da katarak debdebe, şaşahayla yola salmış. Padişah Marut Kutlukşah'a yaşananların hepsini beyan eden bir mektup yazmış ve af dilemiş. Taban'ı alıp gelen periler yol yürümüşler. Onlar sonunda Kutlukşah'ın şehrine gelmişler. Bu haberi duyan Kutlukşah'ın sevinci içine sığmamış ve yurt büyüklerini alıp oğlunun karşısına çıkmış. Ata- oğul kucaklaşıp, ağlaşıp görüşmüşler. Herkes etkilenip ağlamış. Böylece Mahan ile Taban bu şehirde bir ay yaşamışlar. Kutlukşah Mahan ile Taban'ın başlarını bağlama hakkında padişah Marut'a mektup yollamış. Padişah Marut buna cevaben: “Benim niyetim de Mahan ile Taban'ın başını bağlamaktı. Sizin teklifinizi tamamen kabul ediyorum” manasında bir mektup göndermiş.

Kutlukşah çok hediye, selamlarla Taban ile Mahan'ı yanına alıp padişah Marut'un huzuruna gelmiş. Kutlukşah çok izzet hürmet gösterilmiş. Marut Kutlukşah'tan tekrar af dilemiş. Padişah Marut şehir halkına çok büyük, şatafatı olmayan merasim düzenlemiş, Mahan'ı Taban'a nikâhlamış. Toy (102) bitip aradan birkaç gün geçtikten sonra Kutlukşah Taban ile Mahan'ı alıp kendi yurduna geri dönmüş ve de yurt ehline büyük bir toy düzenlemiş. Taban ile Mahan'ı herkes kutlamış. Ondan sonra Taban ile Mahan padişah Marut'un yanında da Kutlukşah'ın yanında da yaşamışlar. Şu şekilde aradan iki üç yıl geçmiş. Kutlukşah vefat etmiş. Yurt ehli düşünmüş ve Taban'ı babasının yerine padişah yapmışlar. Taban eli adaletle yönetmiş, halk huzur içinde yaşamış, yurt ehli bundan razı olmuş (103).

23. Ecmen Batur⁹⁶

Evvel zamanda bir padişahın kırk oğlu var imiş. Bunların en büyüğü elli yaşında, küçüğü otuz yaşına girdiği halde evlenmemişler. Çünkü bu padişah “Kırk kızı olan bir padişahı bulmadan oğullarımı evlendirmem.” demiş. Sonunda bu padişah kırk kızı olan bir padişah bulmak için yola çıkmış. Birkaç gün yol yürüdükten sonra bir şehre gelmişler ve padişah sarayına varmış. O bakmış ki kapı önünde kırk anahtar asılı durmaktaymış. Bu sebepten o “Bu padişahla bir görüşeyim.” deyip sarayın içine yürümüş, ama muhafız onu içeri sokmamış. Kırk oğullu padişah muhafıza bu şehrin padişahıyla görüşmek istediğini söylemiş. Muhafız saraya girip padişahın olurunı alıp gelmiş. Kırk oğullu padişah saraya girip hal hatır sorduktan sonra kendisinin geliş maksadını söylemiş. Bu şehrin padişahının da kırk kızı var imiş. Bu iki padişahın düşüncesi ortak olunca hemen toy hakkında konuşmuşlar. Kırk oğullu padişah toy hazırlığı yapmak için kendi şehrine geri dönmüş. Toy hazırlığı bittikten sonra bu padişah bir oğlunu şehri koruması için bırakıp otuz dokuz oğlunu alarak kızların şehrine revan (65) olmuş. Kırk kızlık padişahın şehrine gelip gece gündüz toy yapmışlar. Kırk kızlık padişah bakmış ki kendisinin bir kızına layık bir damat eksikmiş. Bu yüzden o kırk oğullu padişaha sormuş. Kırk oğullu padişah:

— Bir oğlum şehri korumak için kaldı. Onun toyunu şehre döndüğümüzde yapsak olmaz mı, demiş.

Kırk kızlı padişah bunu kabul etmiş ve kırk oğullu padişah yola çıkmak için hazırlanırken kırk kızlı padişah onlara:

— Sizler yolda otu ile suyu bol verimli yaylada konaklamayın, demiş.

Kırk oğullu padişah vedalaşıp yola revan olmuş.

Yolda padişah herkesin arkasından yürümüş. Onlar yürümüşler yürümüşler sonunda karanlık çökmüş. Padişah arkadan yetişmiş ve çaresizce orada konaklamışlar.

⁹⁶ Ecmen Batur. Uygur Halk Masalları 8. Şincan Halk Neşriyatı, 1988, ss. 66-72.

Gece yarısı olunca padişahın üzerine büyük bir şey binmiş. Padişah korkarak uyanıp bakmış ki büyük bir ejderha üstünde durmaktaymış. Ejderha:

— Sen benim alacağım kızı, kendi oğluna almışsın, sen o oğlunu bana alıp getirmeyi kabul edersen üstünden inerim, demiş.

Padişah korkudan tir tir titreyerek oğlunu gönderme konusunda yemin etmiş, tan attığında kendi yoluna revan olmuş. O, şehre gelip otuz dokuz oğlunu ve gelinini kendi evlerine yerleştirmiş. Aradan on gün geçmiş ama padişah şehri koruması için bıraktığı oğlunun nikâhını kıymamış. Bu oğlunun ismi Ecmen imiş. O, işin sebebini atasına sormuş. Padişah yolda olan işleri bir bir (66) anlatmış ve:

— Ben seni oraya göndermek istiyorum, demiş. Ecmen Batur yola çıkmış. O yürümüş yürümüş. Hayli yol yürüdükten sonra aksakalı bir yaşlı adama rastlamış:

— Ey oğlum nereye gidiyorsun, diye sormuş yaşlı adam. Ecmen kendi maksadını anlattıktan sonra yaşlı adam:

— Ey oğlum sen çok tehlikeli bir yola girmişsin. Biraz daha yol yürüdükten sonra önüne üçe ayrılan bir yol çıkacak. Sen kible tarafındaki yolda yürü. Sonra çok verimli bir yaylaya varacaksın. Bu yaylanın üst tarafında bir avlu var. Ejderha işte o avluda, demiş ve gözden kaybolmuş.

Ecmen yol yürümüş. Sonunda menzile ulaşmış. O söylenen büyük avluya girip bakmış ki büyük bir ejderha uyumaktaymış. O derhal ejderhanın üstüne çıkmış ve:

— Ben babamın vaadi üzerine geldim, demiş. Ejderha:

— Öyle ise Pilis şehrinin padişahının bir kızı var sen o kızı alıp bana getirirsen, kendi şehrine serbestçe dönebilirsin, demiş.

Ecmen ejderhanın dediği gibi Pilis şehrine doğru yola çıkmış. O yolda giderken bir adama rastlamış:

— Sen kimsin, diye sormuş Ecmen:

— Benim ismim Aksak Polgan. Bir parende atarsam üç aylık yolu birden basarım, demiş deminki adam. Ecmen “Bu bana yardımcı olur.” deyip onu kendine yoldaş etmiş (67). Yine bir yere geldiğinde bir adam oturmaktaymış:

— Sen kimsin, diye sormuş Ecmen:

— Ben Buz Tüküren Batur’um. Bir tükürürsem değirmen taşı kadar buz peyda olur, demiş. Ecmen Batur onu da yoldaş etmiş. Yine bir yere geldiğinde iki adama rastlamış. Onlara da:

— Siz kimsiniz, diye sormuş ve onlardan biri:

— Ben Ok Batur’um, demiş.

— Ben Tinşan Batur’um, demiş diğeri de.

Ecmen onları da kendine yoldaş etmiş. Böylece beş adam Pilis şehrine gelmişler. Onlar askerlerin durduğu yere inip Aksak Polgan’ı durumu öğrenmesi için göndermişler. Aksak Polgan bir sıçrayıp padişahın sarayına inmiş. O bir yolunu bulup padişahın yanına girmiş ve:

— Ey padişah-ı âlem, beni Ecmen Batur “Padişah kızını bize verir mi ki, onu öğren gel.” diye gönderdi, demiş. Bu sözleri duyan padişah öfkelenerek:

— Cellat, diye bağırmış. O ana kadar Aksak Polgan bir sıçrayıp kaçıp gelmiş ve durumu anlatmış. Ecmen Batur sinirlenip:

— Yine git, demiş. Aksak Polgan yine gitmiş ve padişaha:

— Ecmen Batur “Padişah kızını bize ne zaman verir?” dedi, demiş. Padişah yine kovmuş. Aksak Polgan üçüncü sefer yine girmiş. Bunlardan kurtulamayacağını düşünen padişah (68):

— Öyle ise benim bir kaç şartım var. Sizler şu şartları yerine getirirseniz kızımı veririm. Birinci şart, yedi aylık uzakta bir bulak var. Akşam namazında yola çıkıp ertesi gün sabah namazında şu bulaktan bir ibrik su alıp getireceksiniz, demiş. Ecmen Batur bu sözü duyunca kaygılanmış. Aksak Polgan:

— Ben gideyim dostlar. Ben anamdan doğduğumdan beri bir kere bile olsun yorucu yol yürümedim, demiş. Ecmen Batur çok mutlu olup onu su almaya göndermiş. Aksak Polgan onlarla vedalaşıp akşam namazında bulağa doğru yürüyüp gitmiş. O iki parende atıp yedi aylık yolu basıp yatsı namazına kadar bulaktan bir ibrik suyu alıp geri dönmüş. O bir parende atarak yolun yarısında yalnız bir çınarın dibine gelmiş ve “Daha erken imiş, biraz uyusam da yetişirim.” diye düşünüp uyumuş.

Ecmen Batur başta olmak üzere dördü Aksak Polgan’ın gelişini dört gözle beklemeye başlamışlar. Tan atmak üzereyken bunlar daha da kaygılanmışlar. Arada Tinşan Batur kulağını yere dayayıp dinlemiş ve Aksak Polgan’ın yarı yoldaki bir çınarın altında horlayarak yatmakta olduğunu öğrenmiş. Bunu Ecmen Batur’a söylemiş. Ecmen Batur Ok Atar’a, Polgan’a ok atmasını buyurmuş. Ok Atar’ın Polgan’a attığı ok Aksak Polgan’ın uyuduğu çınarın dalına değmiş. Bunu sezen Aksak Polgan sıçrayarak yerinden kalkmış ki tan atmak üzereymiş. O bir parende atıp saraya gelmiş ve padişahın huzuruna girip suyu vermiş.

Padişah ikinci şartını ortaya koymuş (69):

— Yer altına dört duvarı demirden yapılmış bir ev yaptım, onun etrafında ateşe yakacağım. Sizler şu evde bir gece kalırsanız, size kızımı vereceğim, demiş. Bu sözü duyan baturlar “Sıcaktan öleceğiz.” diye korkmuşlar. O sırada Buz Tüküren Batur:

— Korkmayın, bunun çaresini ben bulacağım, sizler yeter ki donmayın, demiş.

Padişah onları demir eve koymuş. Buz Tüküren Batur her bir duvara bakarak bir süre tükürmüş, evin içi buza dönüşmüş. Tan attığında padişah bakmış ki evin içi değirmen taşı gibi buzlarla kaplı. Padişah bunu görüp şaşırılmış ve çok düşünmüş. Vezirlerine danışmış. Vezirler:

Şehrimizdeki pirinci, koyunları, inekleri yığıp pilav yapalım, onlar şu pilavı yiyip bitirebilirlerse kızı verelim, demişler. Böylece pilav da pişmiş. Baturlar yine ne yapacaklarını bilmediklerinden gamlanmışlar. O sırada Ecmen Batur:

— Korkmayın dostlar, ben doğduğumdan beri bir sefer bile olsun doyuncaya dek yemek yemedim. Bugün biraz doyacağı benziyorum. Sizler padişahın dört kürek alıp

pilavı Şu küreklerle benim ağzıma doldurun, demiş. O an dört batur dört k rek alıp Ecmen Batur’un ağzına sırayla pilav doldurup durmuşlar, kısa bir süre içinde pilav tükenmiş, bir tanesi bile kalmamış. Lakin Ecmen Batur’un karnı doymamıŐ. Bunu gören padişah korkudan (70):

— Bunlar insan değil, bela imiş, bunlardan kurtulmamız gerek, deyip kızını vermiş.

Ecmen Batur yoldaşlarıyla kızını alıp yola çıkmış. Onlar hayli yol yürüdükten sonra karınları acıktığı için durmuşlar. Av avlayıp karınlarını doyurduktan sonra uyumuşlar. O yer devlerin mek nı olup orada kırk dev yaşamaktaymış. Bir dev kızını gecedan kaçırıp alıp yer altına inmiş. Ecmenler tan ağardığında bakmışlar ki kız yok, sağa sola bakmışlar ve bir devin kızını yer altına g t rd ğ n  öğrenmişler. Yer altına hiç kimse girmeyi kabul etmemiş. Sonunda Ecmen Batur kendi inmiş. Dev ile dövüşüp devin altı başını kesmiş, devin bir başı kalınca dev serçeye dönüşerek uçup gitmiş. Ecmen Batur kızını urgana bağlayıp yukarıdakilere “ ekin!” demiş. Onlar kızını çekip çıkarmışlar ve Ecmen Batur’u çıkarmadan urganını yer altına atıp gitmişler. Ecmen Batur yer altında ileriye doğru yürümüş. Bir yere geldiğinde bir  ift i harman kaldırıyorm Ő, o çiftçiye ekmek sorm Ő. Çiftçi  fkelenip:

— Şimdi yanımda yiyecek ekmek yok ki sana ne vereyim, demiş. Ecmen Batur’un öfkesi artmış:

— Eğer bana ekmek vermezsen harmanındaki buğdayın hepsini yerim, demiş. Bu sözü duyan  ift i korkup Ecmen Batur’a birkaç ekmek çıkarıp vermiş. Ekmeği yiyen batur çiftçiden bir çapa istemiş. O  apayı alıp devlerin kapısına varana kadar çukur kazmış, tan ağardığında devler dışarıya çıktıklarında Ecmen Batur onların kellesini tek tek almış. O devleri yok edip içeriye girmiş (71) ve bakmış ki kırk tane anahtar durmakta. Ecmen Batur anahtarları alıp evlerin kapılarını teker teker a ıp bakmış, her bir evde bir sürü adam durmaktaymış. Bu adamlar Ecmen Batur’u görünce “Ben zayıfım, sen Şişmansın.” diye inlemeye başlamışlar. Ecmen Batur bunların maksadını öğrendikten sonra:

— Ben dev değilim, bugünden itibaren sizler özgürsünüz, deyip onları azat etmiş ve onlara sormuş:

— Yeryüzüne çıkabilen canlı var mı, onlar hep bir ağızdan:

— Sürme Kuş'tan başka hiç kimse çıkamadı, diye cevap vermişler.

— Sürme Kuş nerde yaşıyor, diye sormuş batur.

— Siz doğuya doğru yürüseniz bir kök hünnap ağacına rastlarsın. Sürme Kuş her yıl o hünnap ağacının üstüne yuva yapıp yavrular, demiş onlar.

Yiğit söylendiği gibi gidip bakmış ki büyük bir hünnap ağacının üstünde Sürme Kuşun iki yavrusu durmakta. Aşağıda da büyük bir ejderha, kuşun yavrularını tehdit edip durmaktaymış. Ecmen Batur Zülfikar ile ejderhayı öldürüp Sürme Kuşun yanına gelip durumu anlatmış. Sürme Kuş Ecmen Batur'u sırtına bindirip üsteki âleme çıkarmış. Ecmen Batur yoldaşlarına yetişmiş. Bakmış ki kızı almak için dövüşen dört baturdan ikisi ölmüş, kalan ikisini de Ecmen Batur öldürüp kızı almış. Kızı ejderhaya verip kendi şehrine revan olmuş (72).

Kaynak kişi: Kuça Nahiye Yağa Gunşedin: Cemel Şirip

24. Ejderha Yiğit⁹⁷

Evvel zamanda Samavi Hapiz denen bir adam yaşarmış, o evlat için yanıp tutuşmuş. Çok dua etmiş ve sonunda hatunu hamile kalmış, vakti saati dolunca da doğum yapmış. Fakat doğurduğu insanoğlu olmayıp bir ejderha imiş. Bunu görüp korkan Samavi Hapiz komşularını çağırmış. Komşuları girip bakmışlar ki döşekte ay yüzlü bir oğul yatmaktaymış. Bunu görünce Samavi Hapiz oldukça mutlu olmuş. Komşuları onları mübarekleyip çıkıp gitmişler. Samavi Hapiz komşularını uğurlayıp eve geri girdiğinde döşekte yine bir ejderha yatmaktaymış. Bu durumu gören ata ana şaşırıp: “Allah’ım bize evlat diye bir ejderha vermiş.” deyip ağlaşmışlar.

⁹⁷ Ejderha Yiğit. Ejderha Yiğit. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurahim Ebey; Ehlmet Emin. Urumçi. Şincan Halk Neşriyatı, 2006, ss. 41- 51.

Aylar geçmiş, yıllar geçmiş. Bu ejderha çocuk büyümüş. Bir gün o, babasına:

— Baba, ben padişahın kızıyla aynı gün doğdum. Siz gidip padişaha deyin, padişah beni kendine damat edip şu kızını bana versin, demiş.

— Biz sıradan halkız, padişahın kızını (41) nasıl isteriz, demiş babası.

— Baba, sen bir git, onun çaresini ben düşünürüm, demiş çocuk.

Babası kabul edip evden çıkmış, lakin padişahın evine: “Kızınızı oğluma verin.” diye gitmeye cüret etmeyip günü dışarda geçirmiş, gece olunca eve geri dönmüş.

— Baba, gittiniz mi, diye sormuş ejderha çocuk.

— Gittim, çocuğum, padişah bu sözü duyunca öfkelenip benim öldürülmemi emretti, canımı zor kurtardım, demiş babası.

— Baba, yalan söylüyorsunuz, padişaha gitmediniz (42), kanal boyundaki ağacın gölgesinde yatıp gece olduğunda geri döndünüz, demiş ejderha çocuk.

Bu sözleri duyan babası şaşırıp kalmış, “Bunun bir sırrı, kerameti var gibi.” diye tahmin etmiş. Ertesi gün ejderha çocuk, babasının yine padişahın yanına gitmesini istemiş. Baba gamlanmış ve Allah’ım bize çocuk değil, bela vermiş, diye düşünüp çaresizce padişahın sarayına gitmiş. Kapıcılar Samavi Hapiz’i saraya sokmamışlar, “Padişaha haberdar etmem gereken çok mühim bir iş var idi.” diye ısrar ettikten sonra görevliler padişaha haber vermiş. Padişah “Girsin” diye icazet vermiş. Samavi Hapiz padişahın huzuruna girip selam vererek yere baş koyup:

— Ey padişah-ı âlem, benim bir oğlum var, hazretlerinin kızıyla aynı gün aynı saatte doğdu. Kızınızla oğlumu evlendirmek için elçi olarak geldim, demiş. Bu sözleri duyan padişah öfkelenmiş:

— Hey edepsiz, sen hangi yüzle benim dergâhıma böyle saçma talep için gelirsin? Cellat, diye bağırması ve onlara Samavi Hapiz’in kellesini almalarını emretmiş. Cellatlar derhal hazır olup Samavi Hapiz’i aralarına almışlar, o sırada ejderha çocuk peyda olmuş ve:

— Samavi Hapiz’in oğlu Samavi Ejderha denen kişi işte benim. O, padişaha “Eğer fikrinden cayıp kızını vermezsen, tahtını bahtını viran, şehrini de harap ederim.” demiş. Padişah cellatlara Samavi Hapiz ile Ejderha’yı öldürmelerini emretmiş. O anda Ejderha (43) cellatlara doğru hamle yaparak onlara vurmaya başlamış, cellatlar feryat figan edip canlarını kurtarmaya bakmışlar. Padişahın, vezirin ve emirlerin de korkudan ödleri patlamış ve canlarını kurtarma peşine düşmüşler. Ejderha padişahın sarayını tahrip etmeye başlamış. Bu olanları gören vezir ve emirler: “Eğer bunun talebini kabul etmeksek bütün tahtımız, bahtımız viran eder ve biz de mahvoluruz. Bu yüzden melikeyi ejderhaya verelim.” diye ortak bir fikirde buluşmuşlar. Padişah çaresizce kabul etmiş, kızını Samavi Ejderha’ya vermiş. Toyun olduğu gün yakışıklı bir yiğit peyda olup dans etmiş. Kız bu yiğidi görünce ağlayarak: “Ben işte böyle bir yiğitle evlenseydim ne iyi olurdu.” diye ah çekmiş. Toydan sonra kız ejderhanın evine göndermişler. Kız ağlayarak perişan bir halde ejderhanın evine gelmiş. Eve girince, evde gayet yakışıklı bir yiğit oturmaktaymış. Bunu gören melike mutlu olup:

— Siz kimsiniz, diye sormuş.

— Ben sizin yeni evlendiğiniz eşiniz Samavi Ejderha’yım, diye cevap vermiş yiğit. Kız mutlu olmuş. O ertesi gün uyanınca evde bir ejderha durmaktaymış. Kız bunu görüp korkmuş.

— Korkmayın, ben böyle ejderha kılığında durmasam olmaz, demiş yiğit.

Kız bunun sebebini tekrar tekrar sorsa da o, bundaki sırsı esrarı söylemeyi kabul etmemiş. Yiğit gâhi ejderha, gâhi insan olmuş, bu şekilde bir süre geçmiş. Padişahın kızı kocasının ejderha postunu yakmanın (44) peşine düşmüş. Ama ejderha yiğit postunu çıkarıp insan kılığına girdiğinde ejderha postunu nereye koyup sakladığını hatununa göstermiyormuş. Bir gün yiğidin ejderha postunu sıyırıp sakladığı yeri hatunu görmüş. Kocasının dikkatsizliğinden faydalanarak sezdirmeden ejderha postunu yakmış. Yiğit derhal peyda olmuş ama yetişememiş. O:

— Hey akılsız! Neyse, kendine de ettin bana da ettin. şimdi sonsuza kadar ayrıldık. Beni bundan sonra kesinlikle göremezsın, diyerek bir ak güvercine dönüşüp kaybolmuş. Kız ağlamış, feryat etmiş, pişman olmuş, fakat geri gelmemiş (45).

Şimdi sözü Samavi Ejderha'dan verelim:

Samavi Ejderha aslında oldukça yakışıklı bir yiğit imiş. Kuhikap'taki peri şahının kızları ona âşık imiş, ama onlar ejderha postunun büyüğü ile Samavi Ejderha'yı alıp kaçıramadıklarından fırsat bekliyorlarmış. Yiğit ejderha postunun yakıldığını öğrenip, ak güvercine dönüşünce, onlar gelip Samavi Ejderha'yı altın kafese hapsederek alıp Kuhikap'a kaçırmışlar. Menzile vardıktan sonra, Samavi Ejderha aslına dönmeyi reddetmiş. Böylece perizatlar nereye varsa Samavi Ejderha'yı beraberinde götürüyorlarmış, onu yanlarından ayırmazlarmış. Bir gün perizatlar suda yüzmek için ormanlıktaki bir bulağın boyuna gelip Samavi Ejderhan'yı kafesle birlikte bir ağaca asmışlar, kendileri bulağa girip yıkanmışlar. Tam o sırada ormandan geçen kervanların gözü ağaç üstündeki altın kafese ilişmiş. Kervancılar kafesin karşısına gelince ak güvercini görmüşler. Güvercin dile gelip kervancılara bakıp:

— Ey kervancılar, benim sizlere bir emanet sözüm var. Sizler benim karımın yaşadığı şehre gidiyorsunuz. Benim karım şu şehir padişahın kızı. Sizler ona söylemeniz, o beni aramak istiyorsa, ayağına demir ayakkabı giyip gezsin. Eğer demir ayakkabının altı eskikip delinirse ve ayağı görünürse o zaman beni bulur, demiş. Kervancılar bu işe şaşırıp kalmışlar. Kafes birden havaya kalkıp kaybolmuş. Onlar daha da şaşırıp (46) kendi yollarına revan olmuşlar. Günler geçmiş, kervancılar Ejderha Yiğit'in şehrine ulaşmışlar, saraya girip padişahın kızına kafesteki güvercinin sözünü iletmışler. Melike kervancıların sözünü duyunca zar zar ağlamış, babasından demir ayakkabı yaptırmasını talep etmiş. Padişah kızının Samavi Ejderha'yı aramaya gitmesine izin vermemiş. Kız ağlayıp saçını yolup kendini yere vurarak yalvarmış. Babası çaresiz kalıp sonunda kabul etmiş.

Melike atası anasıyla vedalaşıp yola çıkmış. Yürümüş, yürümüş, gün geçmiş, ay geçmiş, yıl geçmiş. Melike dağları aşmış, çölleri gezmiş, bitmez tükenmez cevr-i cefalar çekmiş, katbekat zorlukları yenmiş. Sonunda demir ayakkabının altı yıpranıp delinmiş, melike şimdi Samavi Ejderha'nın olduğu yere yakınlaştım, diye düşünüp daha da kararlı bir iradeye sahip olarak yürüyüşüne devam etmiş. Bir gün karşısına bir imaret çıkmış. Onun yanına gidip bakmış ki bir kanalda su akıp durmaktaymış. Melike oturup dinlenmiş, arktan su içip dururken, imaret içinden peri suretli biri çıkıp kanaldan su almış ve melikeye:

— Burada ne yapıyorsun? Nerden geldin? Bu yere insanoğlunun ayağı ulaşamaz, sen buraya nasıl gelebildin, diye sormuş.

— Ben bu yere yolumu şaşırarak geldim, yorgunluktan mecalim kalmadı, mümkünse evinizde bir gün kalıp sonra gitsem, ne işiniz varsa yapsam, demiş (47).

Melikeye, perizat acımış ve melikeyi içeri almış. Bu perizatın iki ablası var imiş. Büyük ablası melikeyi baştan aşağıya kadar süzüp:

— Bu insanoğlunun ayağının ulaşmadığı yere Samavi Ejderha'yı aramaya gelen kişi olmasın, demiş. İkinci ablası:

— Bu yaşlı kadın nasıl Samavi Ejderha'yı arasın ki, demiş. Küçük perizat ikinci ablasının sözünü desteklemiş. Böylece onlar melikenin burada kalmasını kabul etmişler. Kafes perizatların önünde duruyormuş. Samavi Ejderha hatununu görünce tanımış, ona acımış, ama perizatların öğrenmesinden korktuğu için hatununa kendisini tanıtmamış. Melike burada bir süre onların aşını, yemeklerini yapmış. Onun gözünde yaş kurumamış. Küçük perizat melikenin Samavi Ejderha'nın hatunu olduğunu sezmiş. Melikenin bu kadar görülmemiş cevri-ı cefayı çekerek uzak yoldan Samavi Yiğit deyip buraya gelmesinin karşısında küçük perizat merhamete gelmiş, ona acımış. Onların buradan kurtulup kaçmaları için melikeye sihir efsun eğitimini vermeye başlamış.

Bir gün büyük perizat:

— Buraya geldiğinden beri bunun gözünde yaş kurumadı. Durumuna bakılırsa o Samavi Ejderha'nın hatunu gibi? Bunu bir sınavıp görelim, demiş ve de bir yel kazana süt doldurup melikeye:

— Biz şimdi bir yere gideceğiz. Biz geri gelinceye kadar (48) bu kazandaki sütü kaynat, deyip bırakmışlar. Küçük perizatı da beraberinde alıp suda yıkanmak için yürüyüp gitmişler, altın kafesi de beraberinde götürmüşler. Melike yel kazanı ocağa asıp ateş yakınca kazandaki sütün hepsi taşmış, kazanda hiçbir şey kalmamış. Melike ne yapacağını bilememiş, şimdi başım derde girecek, diye korkarak kederli bir şekilde otururken küçük perizat yetişmiş, melikenin ağlamakta olduğunu görünce acımış, rahmetmiş:

— Ağlama bunu ben halledeceğim, demiş ve derhal yine bir yel kazan bulup getirmiş, onu sütle doldurmuş ve başka yerde ot yakıp kor yapmış. Onlar kapıdan girince koru çabucak ocağa taşıyıp gelmiş, ateş yakıyormuş gibi yapmış.

Perizatlar geri gelmiş. İlk perizat mutfığa girip:

— Niçin ateşi iyi yakmadan oturuyorsun, demiş.

— Ateşi çok yaktım, o kadarcık kora dönüştü, görmüyor musunuz, işte, demiş melike.

Büyük perizat laf söz söylemeden çıkıp gitmiş. Böylece evin bütün işlerini melikeye yaptırmışlar. Aradan hayli uzun zaman geçmiş. O arada küçük perizat ona yine çok sihir efsun öğretmiş.

Melike efsun okuyarak bir yumulup güvercine, suya, ateşe, ota, çiçeğe ve ağaca dönüşüyormuş, hatta sihrin başka türlerini de öğrenmiş. Bir gün küçük perizat melikeye (49):

— Size acıyorum, size acıyasım geldi, buradan kaçıp kurtularak muradınıza ermeniz için size sihir efsunlarımı öğrettim, hepsini yapabilecek olgunluğa eriştin. Şimdi yurduna dönmenin yolunu bulacağım, demiş.

Birkaç gün geçtikten sonra, perizatların uyuma zamanı gelmiş. Bunlar her defasında uyuduklarında üç gece gündüz uyurlarmış. Perizatlar uyumuşlar. Bunlar derin uykuya geçtiklerinde küçük perizat asılı olan kafesin kapısını açıp güvercini çıkarıp: “Çabucak gidin.” deyip karı kocayı yola salmış. Onlar küçük perizattan çok memnun kalıp onun yaptığı iyilikleri o dünyada da bu dünyada da unutmayacakları hakkında yemin etmişler ve perizata baş koyup ağlayarak vedalaşmışlar. Bunlar kendi yollarına revan olmuşlar. Küçük perizat da kendi yerine dönüp uyumuş.

Perizatlar uykudan uyanıp bakmışlar ki kafeste güvercin, mutfakta hizmetkâr yokmuş. Onlar küçük kız kardeşlerinin kaçmalarına yardım ettiğinden şüphelenip küçük perizatı sıkıştırıp hakaret edip dövmüşler, ama küçük perizat doğruyu söylememiş. Onlar melike ile Samavi Ejderha’yı arkalarından kovalamışlar ve onlara yetişmişler. Samavi Ejderha ile melike perizatların yaklaştıklarını görünce: “Şimdi bunların eline düşersek

bizi kesinlikle canlı bırakmazlar.” deyip derhal tarlaya girip ota, çiçeğe dönüşmüşler. Perizatlar inek suretine girip otları yemeye başlamışlar. Onlar kaçmışlar, perizatlar yine kovalamışlar. Onlar bağın içine (50) girip güller arasında güle dönüşmüşler. Perizatlar güllüğe inip gülleri toplamaya başlamışlar. Onlar bu yerden de kaçmışlar, önlerine bir kanal çıkmış, kendilerini kanala atıp su olmuşlar. Perizatlar kanal boyuna inip suyu sömürmeye başlamışlar. Onlar kaçmışlar. Perizatlar arkalarından anbean kovalamışlar. Onlar kaçıp ormanlığa varıp ağaca dönüşmüşler. Perizatlar ağaçları bir bir kesmişler. Onlar ağacın kökünden yeşerip çıkan en küçük körpe filiz oluvermişler. Perizatlar bütün ağaçları kesip bakmışlar ki bunlar yok. Derhal uçarak göğe çıkıp her tarafı aramışlar, hiçbir yerde bulamamışlar. Böylece perizatlar, onlar ölmüştür, diye düşünüp geri dönmüşler.

Perizatlar geri gittikten sonra, onlar bir çift güvercine dönüşerek uçmuşlar, uçmuşlar, uçmuşlar çok dağ taş, deniz derya geçip kendi yurtlarına gelip ata analarıyla görüşmüşler. Ata evlat, karı koca tekrar bir araya gelip mutlu mesut huzur içinde rahat ve huzurlu bir hayat geçirmişler (51).

25. Fare Kız⁹⁸

Evvel zamanda, bu dünyanın hoşluklarından ve zorluğundan kendini arındırmayı düşünen bir zahit dağdaki bir mağarayı mekân eyleyip onlarca yılını bu yerde ibadetle geçirmiş. Zahidin var olan gücü kuvveti tükenip yaşlanınca, mecalsizleşince ömrünün sonunun geldiğini sezmiş, Tanrı’dan kendisine bir yoldaş vermesini istemiş.

Tanrı zahidin isteğini kabul etmiş. Zahitle uzun yıllar birlikte yaşayan bir fare yavrusunu on yaşındaki bir kız kılığına dönüştürüp ona vermiş.

Fare kız zahide iyi hizmet etmiş. Fare kız zahit için öz çocuğu gibi olmuş. Yıllar geçmiş, günün birinde zahit kıza bakmış ki kız bülüğ çağına ermiş. O, kızı huzuruna çağırıp:

⁹⁸ Fare Kız. Boğa Yavrulamış. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurrahim Ebey; Eşmet Emin. Urumçi. Şincan Halk Neşriyatı, 2006, ss. 308-311.

— Sen bana uzun yıllar yoldaş oldun, ben senden pek de razıyım. Sen şimdi reşit oldun, senin başını bağlamak benim borcum. Ben bu işte seçimi sana bırakıyorum, kimi istersen seni ona vereceğim. Kimi istiyorsan söyle, ben özel elçi olup usulüne göre (308) seni mutlu edeyim, demiş.

Fare kız zahidin iyi gönlü için bin kere rahmet okuyup şöyle demiş:

— Ben sizinle birlikte yaşamayı büyük bir mutluluk zannediyordum, fakat siz bana şefkat gösterip beni evlendirmek istiyorsunuz, bu iyiliğinizi ölünceye kadar unutmayacağım. Benim isteğimi yerine getirmek arzusunda iseniz, beni en batur, korkamayan bir şeye verin.

Zahit bu müşkül isteği yerine getirmek için bel bağlamış. O, Ay'ın en batur olduğunu düşünerek Ay'ın yanına varmış ve:

— Ey Ay, dünyada senin gibi güzel, batur, senin gibi büyük, ışığı güçlü şey olmasa gerek, diye düşünüyorum. Senin ele ettiğin hizmetin için ay yüzlü, çalışkan kızımı sana vermeyi istedim, demiş. Ay, zahidin bu iyi gönlüne teşekkür edip:

— Ben, senin söylediğin kadar güzel değilim, yüzümdeki bu dağları görmediniz mi? Ben senin söylediğin kadar yüksek değilim, benden de yüksek olanların varlığını bildiniz mi? Bende eşsiz ışık yok, ancak Güneş'ten aldığım ışığı yeryüzüne dağıtıyorum. Baturluğa gelince bulut benden çok üstün, o ışığımı engelliyor ve beni gömüyor, bu sebepten ay yüzlü kızını bulut batura versen daha iyi olmaz mı, diye fikir vermiş.

Zahit Ay'dan ümitsiz olunca, bulutun yanına gelmiş ve ona selam vererek eğildikten sonra:

— Ey, Ay'ın ışığını engelleyen batur (309), duydum ki sen Ay'dan daha baturmuşsun. Benim bir kızım var, o ay yüzlü ve akıllıdır, kızımı sana layık gördüğüm için yanına geldim, demiş. Bulut yerinden sıçrayarak kalkmış ve:

— Pek mahcup oldum, ben o kadar batur değilim, ben Ay'ın ışığını engellesem de rüzgârdan oldukça korkarım. Hakiki batur kimdir diye sorarsan, rüzgârdır derim, o beni sürüp kovalıyor, birçok durumda rüzgâr arzusuna isteğine ulaşır. Rüzgârla görüşün, demiş. Zahit ayakkabısını koltuğunun altına kıştırıp rüzgârın yanına gelmiş ve:

— Ey Rüzgâr batur beyim, ben bir baturu arayalı hayli zaman oldu, soruştura soruştura sonunda baturların baturu sizi buldum. Sizin özelliklerinizi duyunca ay yüzlü kızımı size vererek sizi kendime damat yapma niyetiyle yanınıza geldim, demiş. Rüzgâr zahidin maksadını duyduktan sonra:

— Yanlış anlamışsınız, benim baturluğum o kadar değil. Ben eski duvardan oldukça korkarım, her ne kadar heybetle gelsem de eski duvar yolumu kesip o tarafa geçmeme izin vermez, onun önünde boyun eğmemek haddim değil. Batur arıyorsan eski duvar gibisi yok, bu sebepten duvarın yanına gidip bir bak, demiş. Zahit eski duvarın yanına gidin:

— Ey rüzgârı engelleyen batur, ben senin gayret- şecaatini kabul ediyorum! Cihanda senin gibi batur çıkmadı. Benim ay yüzlü, çalışkan bir kızım var, onu sana (310) vereceğim, kabul et, demiş. Eski duvar demiş ki:

— Ben rüzgârı boranı engelleyebilirim, fakat fare denen şeyden oldukça korkarım. Fare altımdan tünel kazıp beni devirmek niyetinde, isterse beni devirir, bu sebepten fareyle görüşün.

Zahit bakmış ki bir fare deminki eski duvarın altını kazmaktaymış. O, fareye:

— Hey fare, kızımı sana versem alır mısın, demiş. Deminki fare zahide bir bakış atıp:

— Alırım, demiş.

Zahit rahatlamış bir şekilde yaşadığı yere dönüp olanları olduğu gibi fare kıza anlatmış. Fare kız çok sevinip:

— Benim de arzu ettiğim batur yiğit, fare idi, ben böylesi bir bahtın geleceğine inanıyordum, deyip mutluluk gözyaşlarını dökerek zahide teşekkürlerini bildirmiş ve bir yumulup fareye dönüşmüş. Zahit fareye dönüşen kızın fare deliğine girip gittiğini görünce dünya işlerine şaşırıp kalmış (311).

26. Geyik Sultan⁹⁹

Âlem yeniden inşa olduğunda, insan yeni aklına erdiği çok uzak bir zamanda, şimdikiler için dünyanın hangi köşesi olduğu belli olmayan bir yerde bir padişah yaşarmış. İnsanlar onu Adil Şah diye çağırırlarmış. Adil Padişah kırk yaşına girdiğinde, Tanrı onun talebini, isteklerini kabul edip ona bir oğul evlat nasip etmiş. Padişah yirmi yıllık isteği ve arzusunu gerçekleştirdiği için çok sevinip bütün yurt halkına kırk günlük toy yapmış. Padişah altın, gümüşle dolan hazinesinin kapısını sonuna kadar açmış ve ardı ardına hayır ve sadaka vermiş. Garip, miskin, yetim ve acizlerin başına mücevherler saçmış. Halk padişahın bu iyi merhametini görünce ona sınırsız sevgi göstermiş ve padişahın dünyaya yeni gözünü açan oğluna uzun ömür, baht-devlet dileyerek ibadet etmiş. Kırk gün böyle mutluluk içinde geçip gitmiş, bütün şehirde gülmeyen, şarkı söylemeyen, dans etmeyen bir tek adam kalmamış. Kim ne yemek istiyorsa onu yemiş, (69) ne giymek istiyorsa onu giymiş. Kısacası, hiç kimse hiç kimseye sınır koymamış. İnsanlar sanki cennete girmiş gibilermiş, kendilerini melekler gibi hissetmişler. Toyun kırkıncı günü padişah oğluna isim koymak istemiş. Padişahın oğluna nasıl bir isim konulacağı hakkında çok tartışmışlar, herkes kendi gönlündeki en güzel ismi ortaya atmış, böyle olsun, şöyle olsun derken ortak bir isimde anlaşamamışlar. O sırda bu yurttaki herkesin saygı duyduğu bilge yaşlı adam şöyle demiş:

— Şahımız kırk yaşına girdiğinde Allah'ım bir mübarek oğul nasip etti. Bu değerli oğul yalnız ulu şahımıza değil, belki bütün memleket halkına mutluluk getirdi. Kırk günden beri halklar dünya var olduğundan bu yana görülmemiş iyi günler gördü, garipler zengin, dervişler gani oldu. Bütün insanlar kendilerini tıpkı cennete girmiş gibi hissettiler. Şükür, bu sevgili şehzade, şevketli tac-ı tahtımızın varisi bize cennet gibi baht nasip etti, bu yüzden biz onun ismini cenneti bahşeden anlamına gelen Behişata koyalım.

⁹⁹ Geyik Sultan. Yarıl Taşım Yarıl. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurrahim Ebey; Ehlmet Emin. Urumçi. Şincan Halk Neşriyatı, 2006, ss.69-93.

Bu teklif padişah, sultan, var olan vezir-emir ve de toplanmış bütün halka mantıklı gelmiş, şehzadeye Behişata ismini koymuşlar. Merasim bununla son bulmuş, kişiler heybelerle altın, gümüş, tilla, tenge sırtlayarak evlerine dönmüşler.

Yıllar yılları kovalamış, göz açıp kapayıncaya kadar aradan yedi yıl geçip gitmiş. Şehzade Behişata (70) yedi yaşına girmiş. O büyüyünce ay gibi suratı daha da güzel olmuş. Akıllı âdemi şaşırtacak derecede keskin olup olgunlaşmış. Padişah her tarafa ferman gönderip bilgelerin, âlimlerin saraya gelmesini teklif etmiş, şehzadeyi onların eline teslim etmiş. Bilge hocalar, şehzadeyi büyük bir itinayla eğitmişler. Yıllar geçmiş ve şehzade on beş yaşını doldurmuş. Hocalarının ona öğretecekleri ilimleri kalmamış. Şehzade ilim-hikmette, akıl-ferasette, cenk-maharette olgunluğa erişmiş. “Altın yüzükteki yakut göz” gibi şehzadenin güzelliği akıyla yarışır, akıllı güzelliğiyle yarışır, akılla güzellik birbiriyle yarışıp onu tozsuz tertemiz yeşim taşı gibi yapmış.

Günlerden bir gün şehzade padişahın iznini alıp kırk yiğidini de arkasına salarak ava çıkmış (71).

Yiğitler kaplan, leoparları avlamış, her türlü kuşu yakalamışlar. Şehzade avda yaşlılarına oranla pek çok canlı avlamış. Geniş bozkırın havası, rengârenk canlılar, sınırsız uzayıp giden orman şehzadenin zihnini daha da açmış. Şehzade yiğitlerle böyle mutlu mesut av avlayıp gününü geçirmiş. Onlar üçüncü gün akşamüzeri bir deryanın boyuna gelip konmuşlar. Yiğitler ateşlerini yakıp, geyik etlerinden kebaplar pişirip, hoş kokulu içkilerini de doldurarak ay ışığında içki meclisini kurmuşlar. Yiğitler mutluluk içinde içki meclisini sonlandırdıktan sonra bir bir uykuya dalmışlar. Şehzade de yıldızların güzel parıldamalarına bakarak gözünü yarım yumar halde uykuya dalmış. Şehzade bir rüya görmüş, rüyasında deminki derya boyunda yalnız başına duruyormuş, ay öyle güzel bir şekilde nurlanarak âlemi aydınlatıyormuş. Duru suyun dibinde altın balıklar oynuyormuş. Şehzade yoldaşlarını nereye gitti ki deyip, deryanın aşağı mecrasına doğru yol almış, o sırada suyun yüzeyinde bir güzel ay yüzlünün aksi görünmüş. Şehzade sıçrayıp etrafa bakmış ki hiç kimse yok imiş, suya bakınca deminki gölge daha da cilveleşerek dalgaların üstünde duruyormuş. Şehzadenin yüreği gıyabî aşk ateşiyle tutuşmuş, ellerini deryaya daldırıp ay yüzlüyü çağırmış ama güzel sima gülmekten başka hiçbir ifade bildirmiyormuş. Şehzade daha da sabırsızlanıp göğe bakmış ki bu güzel

sevgili ayın içinden ona bakıp dururmuş. O sırada onun ateşli gözlerinden çıkan bir (72) ateş şehzadenin bağrını delmiş ve şehzade kendinden geçmiş. Sonra şehzade kendine gelip gözünü açınca deminki melek huylu güzel cananın onun başını ılık kucağına alıp, yüzünü gözlerini okşayarak oturmakta olduğunu görmüş. Şehzade ona selam verip:

— Ey, güzellikte dengi olmayan melikem, siz ayın kızı mısınız yoksa güneşin kızı mısınız? İnsan mı yoksa huri misiniz? Burada ne işiniz var, diye sormuş. Melike hiçbir söz söylemeden duruyormuş. Şehzade gözlerinden yağmur gibi yaş döküp, kızın kimliğini tekrar sormuş, kız gülüyormuş ama cevap vermiyormuş. Şehzade gözyaşlarını tutamayıp kıza aşk dolu sözlerini söylemiş. Melike Dilreba sonunda:

— Ey temiz gönüllü şehzadem, bana çok soru sormayın, bunu başkaları duymasın, kötü olur. Dedikleriniz gerçek ise sonra buraya yalnız başınıza gelip beni bu derya boyunda arayın, demiş ve gözden kaybolmuş.

Şehzade “Melikem!” diye bağırarak uyanmış. Yiğitler korkup şehzadenin karşısına gelip ne olduğunu sormuşlar, ama şehzade “hiçbir şey olmadı” demiş ve başka söz söylememiş. Bu anda tan ağarmış, yiğitler şehzadenin isteğine göre sefer takımlarını toplamışlar. Şehzade avı bir gün önceden bitirip geri dönmüş.

Şehzade saraya geldikten sonra birkaç gün hiç kimseyle görüşmeyip kendi yatak odasına girmiş (73) ve kitap alıp, gördüğü rüyasının tabirini aramış. Bilgelerin bıraktığı kamuslardan şehzade rüyasının bir ulu saadetin işareti olduğunu kararlaştırmış ve şehzadenin gönlü aydınlanmış. O, atasının karşısına gelip:

— Muhterem şah ata, bir kez daha ava çıkmayı düşünüyorum. Bozkırda gönlüm, zihnim açılıyor, izin verseniz, demiş. Padişah.

— Ey, gözümün nuru oğlum, gönlünün istediği olsun, niçin icazet vermeyeyim, demiş ve vezirlerini çağırarak, sizler şehzadeye ve onun yiğitlerine yetecek erzak hazırlayıp verin, diye emir vermiş. Vezirler “emredersiniz” deyip dışarıya doğru adım atmışlar. Şehzade onlara bakıp:

— Bekleyin, benim için fazla bir hazırlık yapmayın, demiş. Vezirler şehzadenin sözü ile onun karşısına gelerek kol bağlayıp durmuşlar. Padişah sual dolu bakışıyla şehzadeye bakmış. Şehzade padişaha doğru iki adım atıp:

— Şah Ata, iltifatın için sağ ol. Ben bu defa ava yalnız çıkacağım. Önceleri onlarca yiğidin yoldaşlığında av yaptım. O zaman öyle yapmasaydım olmazdı, çünkü daha küçük idim. Şimdi büyüdüm, güçle doldum, bana artık hiçbir yardımcı lazım değil. Dünyada şahlık ve şehzadelik adama bâki değil. “Ayın on beşi aydınlık ise on beşi karanlık.” diye bir söz var. Ben başkalarına bağlı olmadan yaşamayı öğrenmeliyim. Eğer yalnız gitmemi kabul etmezseniz gitmemeyim. Eğer oğlum mutlu olsun, yaşamı gerçek anlamıyla öğreysin diyorsanız izin verin, demiş (74).

Padişah içinde oğlunun aklına “Aferin!” demiş ve tahttan inip şehzadenin alnından öpmüş ve şehzadenin avdan çabucak geri dönmesini istemiş ve:

“Ey yaratan Tanrım, bana böyle şevketli bir oğul verdin, şükürler olsun. Onun üstüne de bundan daha üstelik böyle bilge ve akıllı oğul armağan ettin, bunun için yüz bin defa şükürler olsun, oğlumu kendi sığınağında sakla” deyip dua etmiş.

Şehzade padişahın yanından çıkıp bir gün hazırlık yapıp ekmek çörek hazırlamış. Ertesi gün asil ak atına binerek derya kenarına doğru yol almış. Şehzade atı durmadan kamçılarmış, uzak yolları katedip sonunda derya kenarına gelmiş. Derya boyunca dolaşmış ama kızın karaltısı bile görünmüyormuş. Gün batmış, gökte ay doğmuş, deryanın yüzü gökteki yığın yığın yıldızların ışığıyla aydınlanmış. Şehzade Behişata gece yarısına kadar uyanık bir şekilde oturmuş, hiçbir işaret yokmuş. Tanın ağarmasına yakın uyku galip gelince gözleri yumulmuş. Şehzade yine rüya görmüş, rüyasındaki güzel kız yine dolunayın içinden çıkıp, ak buluta binip uçarak gelip sahile konmuş. Şehzade eğilip selam vermiş ve:

— Ey güzel melikem, iyi misiniz? Ben sizin aşkınızla yanıp tutuşuyorum, bana acıyın ve kim olduğunuzu söyleyin (75). Bana acıyın. Hangi gülşenin gülüsünüz, deyip ağlamış. Melike onun gözyaşlarını silip:

— Ey şehzade, daha toymuşsunuz. Sizin bana âşık olduğunuza inanmadım. Çünkü âşık olan kişinin uykuya galip gelmesi lazım gelirdi, ama siz uyuyup kaldınız. Siz şu an

rüya görmektesiniz, ben sizin rüyanızdaki kızım, uyandığınızda belki bu işleri unutup gidersiniz. Hoşça kalın, Hüda nasip ederse yine görüşürüz, deyip kaybolmuş. Şehzade sıçrayarak uyanmış, bakmış ki güneş doğmuş, dağlar çoktan kızılığa bürünmüş. Şehzade, uyumakla kötü bir şeyler yaptığını hissetmiş.

Şehzade deryada gözlerini yıkamış, şöyle böyle kahvaltı yaptıktan sonra asil atına binerek yine derya boyunu gidip kızı aramış ama kızın karaltısı bile görünmüyormuş. Yine gün batmış, gökyüzünde ay ve yıldızlar peyda olmuş. Şehzade bu gece kesinlikle uyumamaya niyetlenmiş, akan suya bakarak oturmuş. Gece yarısını aşmış, gece tana yaklaşmış. Tam o sırada su yüzünde kız görünmüş. Yiğit aceleyle başını kaldırıp bakınca, kendisinden çok da uzak olmayan bir yerde deminki kızın gözleri yaşlı bir şekilde oturmakta olduğunu görmüş. Şehzade kıza doğru koşmuş. Kız şehzadenin kendisini görüp ona doğru geldiğini farkedince geldiği yoldan geri kaçmış. Şehzade: “Bekleyin, korkmayın!” diyerek arkasından takip etmiş. Kız kaçmış, yiğit kovalamış. Onlar böyle kaçıp kovalarken gün öğle olmuş. Şehzade kızın arkasından durmadan koşmuş. Kızın koşacak dermanı kalmayınca şehzade ona yetişmiş. Şehzade (76) gelip bakmış ki kız hıçkırarak ağlıyor. Kız gül, ot ve yaprakları kendine örtü yapmış. Şehzade kızın karşısında diz çökerek oturup ağlamış ve ona kendi aşkını anlatmış. Kız şehzadenin sözlerine sessizce oturup kulak vermekten başka hiçbir söz söylememiş. Şehzade çok soru sormuş, kız ise hiçbir söz söylemeden başını sallayarak cevap vermiş. Şehzade, kızı onu gördüğü andan itibaren ona âşık olduğunu söylemiş. Kız kulak verip dinlemiş. Kızın gönlünün eridiğini hisseden şehzade:

— Ey güzel sevgilim, ben sizin için bu aşk acısını çok çektim, sonunda sizi buldum, hissettiklerimi gizlemeden size anlattım, niçin bana bir tek söz söylemiyorsunuz, deyip ağlayarak yalvarmış. Kız gözlerinden yaş döküp eli ile dilini gösterip durmuş, söyleyemiyorum, anlamına gelen işaretler vermiş ve mahçup olarak bir ah çekip bayılmış. Şehzade kızın başını kucağına alıp, onun gözyaşlarını kirpikleriyle silmiş ve kaderin bu kısmetine bakarak üzülüp küçük çocuklar gibi ağlayıp durmuş: “Ey rahmeti bol olan Tanrım, bütün âlem senin kudret kemalinle ayakta duruyor. Sen varı yok, yoğun var edensin, cansızlara can verensin. Ben, aciz kulunun isteğini kabul edip bu kıza dil veresin

bunu konuşturasan” diyerek yalvarmış. Tanrı’nın kudret kemali ile şehzadenin dileği kabul olmuş ve gözünün önünde Hızır eleyhisselâm peyda olmuş (77).

— Esselamu eleykum, oğlum, demiş Hızır.

— Ve aleykum selam, dede, sen kimsin, diye sormuş şehzade.

— Ben Hızır eleyhisselâmım, haydi sevgilini uyandır, demiş Hızır.

Şehzade kızı hafifçe silkelemiş, kız sanki uykudan uyanmış gibi kendine gelip gözlerini yavaşça açmış. Yiğit ile kız oturup Hızır’ın sözüne kulak vermişler. Hızır sakallarını sıvazlayarak:

— Kader sizlerin kısmetinizi böyle çizmiş. Bugün sizler murat maksadınıza erdiniz. Ben sizlere bir ömür sevgi vefa diliyorum, ömür boyu temiz yolda yürüyün, birbirinize sadık olarak yaşayın, demiş ve yakına gelip şehzadenin yüzünde duran bir damla yaşı parmaklarıyla alıp kızın diline değdirmiş. Sonra kızın cismini şöyle sıvazlayınca onun üstündeki güller yapraklar öyle güzel giysilere dönüşmüş. Kız o an dile gelip:

— Tanrı’nın iltifatına şükürler olsun, demiş ve mutluluk gözyaşlarını dökmüş. Şehzade kızın gözyaşlarını silip Hızır’a çok teşekkür etmiş.

Hızır nurane yüzünden sevecenlik yağdırarak (78):

— Size bir iki nasihatim var: Oğlum, sen bu kızı ağlatma, onu mutlu et! Kızım, sen bu şehzadeye vefakâr, sadık ol. Bir de seni büyüten geyiği kendinden ayırma. Yavrularım, sizi aklınızı çalıştırıp iyilere mutluluk, kötülere zevallik veresiniz, muradınıza eresiniz, âmin, deyip gözden kaybolmuş.

Kız ile şehzade bu keramete şaşırıp yakalarını ısırmışlar. Sonra onlar aralarında şirin sohbet kurmuşlar, aşkın kollarıyla birbirinin boyunlarına sıkıca sarılarak yüzlerini gözlerini koklayıp, ateşli dudaklarından gül goncalar toplamışlar ve sarmaşık gibi sarılmışlar ama hayâ bostanlarını çiğnememişler. Gece olunca ay doğmuş. Kız şehzadenin bağrına baş koymuş, şehzade de kızın yüzüne yüzünü değdirerek uyuyup geceyi geçirmiş.

Gün doğup âleme güneş ışıkları yayılmış. Şehzade kızın sümbül saçlarını parmaklarıyla tarayıp durmuş:

— Melikem, şimdi geri dönelim, tezden şehre dönüp bu hoş haberi şah atam, sultan anama ulaştıralım, sonra bütün yurda toy verip, helal karı koca olup ömürlük bahtımızı sürelim, demiş. Kız:

— Ey şevketlim, canımın cananı, benim kim olduğumu öğrendiniz, lâkin ben kim olduğumu kendim de bilmiyorum. Ben bir tek sevimli geyiği tanırım (79). Dünyaya göz açınca kendimi onun kucağında gördüm, onun sütünü emerek büyüdüm. O bana öz canından daha fazla değer veriyor. Hızır'ın “bırakma” dediği canlı işte bu. Benim dün akşama kadar dilim olmadığı için, üstelik o bir geyik olduğu için onlarca yılı konuşmadan, işaret ile geçirdik. Ben ona anam dersem yeridir. Ben ondan ayrılamam, onu bırakıp gidemem, o da benden ayrılamaz. İşte tam bir gece, yarım gün geçti, o şimdi beni arayıp yoluma bakarak bağıri pare pare olmuştur. Eğer beni bütün kalbinizle seviyorsanız, o biçare geyiği de benimle birlikte götürün, öyle olmazsa ben mahvolurum, demiş. Şehzade geyiğe de öz anası gibi saygı göstereceğini söylemiş.

Kız pek mutlu olmuş ve şehzadeyi alarak bir mağaranın içine girmiş. Şehzade bakmış ki orada dediği gibi güzel bir ana geyik duruyor. Geyik kızı görünce yerinden sıçrayıp durmuş ve onun bacaklarını koklamış, kız onun gözyaşlarını silmiş, olanları ona anlatmış. Geyik de konuşulani anlıyormuş gibi gözlerinde mutlulukla cıveler yapıp başını durmadan sallıyormuş. Şehzadenin yanına gelip bu ikisini tebrik ediyormuş gibi hareketler yaparak şehzadenin bacaklarına sürtünmüş.

Şehzade, kızını atına bindirip şehre doğru yol almış. Geyik de onlarla birlikte yürümüş. Onlar yarım günde şehre ulaşmışlar. Halk kızın hüsn-ü cemalini görüp hayran kalmış. Şehzade saraya girince (80) haber çabucak padişaha ulaştırılmış. Padişah ne iş olduğunu bilmeden, kızın hüsn-ü cemali hakkındaki tasvirlerle gâh inanıp gâh inanmayıp aceleyle şehzadenin karşısına çıkmış. Padişah bakmış ki şehzade bir güzel meleği ata bindirmiş, atı da kendisi yedeğine almış, bir güzel geyik de onları takip edip geliyormuş. Şah, kıza bir bakmış ve oğlunun bahtına razı olmuş. Bütün saray ehli şehzadenin etrafında

toplanmışlar, onlar kızın güzelliğine hayran olup yakalarını ısırılmışlar. Şehzade kızı attan indirmiş. Padişah oğlunun karşısına gelip:

— Mübarek olsun, oğlum, demiş. Şehzade babasına selam vermiş, kız da padişahın huzurunda diz çöküp oturarak selam vermiş. Şah huzurundaki kızı (81) yerinden kaldırıp:

— Kutlu adınız mübarek olsun, kızım, deyip alnından öpmüş. Sultan da oğlunun seçimine razı olup kızın güzelliğinden zevk alarak onu bağrına başmış.

Padişah ve sultan diğer insanları dışarıda bırakıp şehzade ile melikeyi kendi hanelerine girmişler. Geyik de onlarla birlikte eve girmiş. Padişah ile sultan onların nerede buluştuklarını sormuş. Şehzade kızı ilk olarak rüyasında gördüğünü ve onu saraya alıp gelinceye kadar geçen bütün olayların hepsini anlatmış. Padişah ile sultan Tanrı'nın kerametine gerçekten hem hayran hem de sonsuz mutlu olmuşlar. Padişah:

— Oğlum, kızım, sizler Hüda'nın takdiriyle bir araya geldiniz, ben ve sultan bu durumdan çok mutluyuz, bu yüzden derhal toy hazırlığını yapıp, kırk gece gündüz toy yapalım, ikinizin nikâhını kıyıp, aziz başınızı bağlayalım. Böyle yaparsam muradıma ermiş olacağım. Sizce nasıl olur, demiş. Sultan, şehzade ve melike razı olduklarını bildirmişler. Onlar çok fikir alışverişinde bulunduktan sonra kıza Gülperi adını lâyük bulmuşlar.

Ertesi gün bütün şehirde kırk günlük toy başlamış, toy eğlencesi günden güne keyifli olmaya başlamış. Padişah ve sultan sonsuz mutluluğa gömülmüşler. Ama padişahın gönlünde “Bu kız acaba kimin kızı? O nasıl olur da bir geyik ile birlikte büyümüş? Bu geyikte bir özellik ya da bir sır var mı?” denen düşünceler tekrarlanıyormuş. Toyun kırk birinci gününde şehzade Behişata ile Gülperi'nin nikâhı kıyılmış (82).

Toy bitiminin ertesi gününde padişah ile sultan çocuklarını çağırıp geyiği ne yapacaklarını sormuşlar. Gülperi:

— Ben bu geyikten ayrılamam, ondan ayrılmak benim için ölümdür, bu sebepten o benimle yaşasın, onu kendime arkadaş edineyim, deyip rica etmiş. Şehzade Behiştata Gülperi'nin sözlerini desteklemiş ama sultan buna itiraz etmiş ve:

— Yavrularım bir düşünün, o her ne kadar değerli olsa da sonuçta o bir hayvan, biz padişah ehliyiz, nasıl hayvanla birlikte yaşayabiliriz ki? Bu sebepten, onu dağa sürelim, demiş. Bu sözleri duyan geyik tıpkı insan gibi ağlamış, Gülperi ona sarılarak ağlamış. Bu durumu gören padişah geyiğin insan gibi sözden anladığını fark edince bunda bir sırrın olduğunu hissetmiş:

— Durun, ben de maksadımı söyleyeyim. Ben de önceleri sultan gibi düşünüyordum. Şimdi baktım ki, onu dağa bırakmamız adil olmayacak, o ne olursa olsun Gülperi'yi ana yerine emzirip büyütmüş, şehzademize baht getirdi. Ondan başka, ben bu canlının hareketlerinden bir sırrın gizlendiğini hissettim. Bu canlı hayvanlara benzer davranışlar sergilemiyor, yoksa insan gibi ağlamazdı, insan gibi gülmezdi, insan gibi yavrusuna bakıp büyütmezdi? Bu işlere aklım hayran oldu. Bu sebepten, bir süre Gülperi'nin arzusuna göre bu canlı onun yanında kalsın (83). Diğer işleri daha sonra bir karara bağlarız, deyip konuşmayı bitirmiş. Padişahın bu hükmünden Gülperi ve Şehzade büyük bir mutluluk duymuşlar. Sultan da buna katılmış.

Aradan bir ay kadar vakit geçmiş. Padişah her oturduğunda kalktığında hep geyiği düşünüyormuş. Bir gün padişah birkaç vezirini yanına çağırıp:

— Vezirlerim sizlere danışmak istediğim bir fikrim var. Haberiniz var, oğlum şehzade Behiştata'nın toyunu yaptık. O, gelinim Gülperi ile çok iyi yaşıyor, Allah'ım nazardan korusun. Sözün özüne dönecek olursam, Gülperi'nin ata anası acaba kim? Bu iş hakkında melike bize gerçekten kendisinin kimin kızı olduğunu bilmediğini söyledi. Melikenin bildiği tek şey ona bakan ve onu büyütenin bu geyik olduğu. Melike dünyaya gözünü açınca kendini işte bu canlının kucığında görmüş, geyik onu besleyip büyütmüş. Ben bu işe pek şaşırdım. Bakıyorum ki bu geyik hayvanlara benzemiyor, davranışları insan gibi konuşulanları anlıyor. Ben çok düşündüm, acaba bu canlıda bir sır mı var diyorum, demiş.

— Ben de öyle tahmin ediyorum, demiş sağ kol vezir.

— Bu sözü sağ kol vezir ve başka vezirler ile de konuştuk, demiş sol kol vezir. Fikrimce, şahımızın şüpheleri yersiz değil. Bu geyikte kesinlikle bir (84) şey olmalı. Şehrin dışında bir yaşlı bilge adam var. O, insanoğlunun cihanda var olan sihir ve hikmetlerinden haberi olan biridir, yine sihir yapılan şeyleri tanır ve sihri bertaraf eder. Bunu o bilgeye bir gösterelim...

Etrafta duran devlet erkânı bu sözü hep birlikte desteklemişler.

— Tamam, çok iyi olur, sol kol vezirim, bu işi size emanet ediyorum, bugünden itibaren o yaşlı bilgeyi huzuruma getirin, demiş padişah.

Padişahın fermanı gereği yaşlı bilge şahın huzurunda hazır olmuş. Padişah bakmış ki bu Hızır sıfatlı, melek gibi bir adam olup yüzünden nur yağmaktaymış. Padişah bilgeyi iyi nimetlerle ağırlayarak oturtup ona niyetini söylemiş ve onun kendisine yardım etmesini rica etmiş. Yaşlı bilge, padişaha kulluk bildirip padişahın hizmetini canıyla yerine getireceğini açıklamış. Vezir geyiği alıp saraya getirmiş. Yaşlı bilge, gözlerini geyiğin gözlerine dikerek bir an durup bakmış ve hasretlik bir ah çekerek:

— Şahım, hâkikaten bilge ve akıllıymışsınız hemen konuşmayalım, sultan, şehzade ile melikeyi de getirin, demiş. Çok geçmeden üçü gelmiş. Hepsi yaşlı bilgeye soru soran gözlerle bakmışlar. Yaşlı bilge, kar gibi beyaz sakalını sıvazlamış ve konuşmaya başlamış: (85)

— Gönlüme ayan oldu ki, bu geyik sıradan bir canlı değildir, belki sihirlenmiş bir insandır. Biz bu gece uyumadan Tanrı'dan bu sihri bozmasını dileyelim, diyorum şahımız buna ne der acaba, demiş. Padişah derhal kabul ettiğini bildirmiş.

Yaşlı bilge abdest almış. Diğerleri de abdest almışlar. Yaşlı bilge tesbihini çekip bir şeyler okumaya başlamış. Padişah, sultan ve diğerleri de ellerini kaldırıp dua etmişler, yatsı vakti olmuş, gece yarısı olmuş, diğerleri de duadan elini indirmeyip Hüda'dan dilemişler. Bilge okumaya devam etmiş. Gün ağarmaya yakınlaşınca geyik yavaş yavaş gözlerini yummuş. Aradan bir çay pişimlik kadar vakit geçmiş, bilge ellerini yukarıya kaldırıp: (86) “Ey kudretli Tanrım, kerametini göster!” deyip sesli yalvarmaya başlamış.

O anda şöyle bir keramet gerçekleşmiş. Onların gözlerini yumup açınca kadarki zaman zarfında geyik güzel bir kadına dönüşmüş. Herkes şaşırılmış. O, yaş dolu gözlerini avuçlarıyla silmiş ve:

— Ah bağrım, ciğerim kızım, deyip Gülperi'ye sarılıp ağlamış. Bu işe padişah, vezirler, sultan ve şehzade daha da şaşırılmışlar. Duranların hepsi ona selam vermişler. Bu kadın, diz çökerek padişah ile sultana ağlayarak bin rahmet okumuş. Bu işe hepsi çok mutlu olmuş.

Padişah, yaşlı bilgeye altın yakalı kıyafetlerden giydirmiş, eline de on bin ser* altın verip yolcu etmişler. Sultan ile melike bu kadını yıkayıp tarayarak ona güzel kıyafetler giydirmişler. Onlar güzel yiyeceklerle kahvaltı yaptıktan sonra padişah kadına sormuş:

— Ey biçare kadın, Tanrı'nın kerameti ile aslınıza döndünüz. Biz sizin ne zaman ve niçin bu geyik kılığına girdiğinizi ve gelinim Gülperi ile nasıl bir bağınızın olduğunu pek merak ediyoruz. Size zahmet olmazsa rahatsızlık duymazsanız başınızdan geçenleri anlatabilir misiniz, demiş.

— Ben aslında deyip -söze başlamış geyikten (87) özüne dönen kadın- bir zengin bayın biricik kızı idim. İsmim Gülbay idi. Bundan on sekiz yıl önce bir gün, hizmetçi kızlarla babamın benim için yaptırdığı has bahçemde eğleniyordum. Şehrimizin padişahı Kutluk Şah o sırda bağın dışından beni görmüş ve görünce bana âşık olmuş. O, attan inip bağın duvarından atlayarak bağa girip, benim yanıma gelip ismimi sordu, söyledim. O, bağdan bir dal kıvırl gülü alıp kulağıma taktı. Onun elinin kulağıma değdiğini hissettiğimde, yüreğime ateş düşmüş gibi oldu. Gizlemiyorum, ben de onan hoşlandım. O, sonra beni aramaya geleceğini söyleyip gitti. O; pek yakışıklı, boylu poslu, bir genç idi. Birkaç gün onu düşünüp, rüyalarımda görerek yürüdüm. Aradan birkaç gün geçince eve onun elçileri geldi. Atam ve anam mutluluk ile kabul ettiklerini bildirdiler. Böylece bizim kırk bir gece gündüz toyumuz oldu. Herkes sevindi. Ama bir kişi, yani padişahın büyük hanımı pek sevinmedi. Onun hüznü yüzünü görünce ona acıdım. Eğer onun yerinde ben olsaydım benim de öyle davranmam mümkündü. Kırk birinci gün nikâh

* ser: 35 grama eşit gelen ağırlık ölçüsü birimi.

kıyıldı. Şah ile birlikte benim için hazırlanan has odaya girdik, yattık, gece yarısı olduğunda susadım. Şahın yanından yavaşça kalkıp dışarıdaki odaya çıktığımda, büyük sultan oturmaktaydı. Ödüm koptu. O selam verdi, ben susadığımı söyledim. (88) O, bir küçük bakır demlikten bir kâse şerbet koyup bana verdi ve iyi dinlenmemi tembihledi. Ona teşekkür edip şahın koynuna girip yattım. Ertesi gün tan attığında padişah çılgık attı, arkasından insanlar gürültüyle içeri girdiler. Tövbe yarabbim, konuşamadım, baktım ki dört ayaklı olup kalmışım, üstüm başım hep tüy... İnsanlar: “Albastı, geyik suretli albastı. Yakalayın, bağlayın!” deyip bağırarak bana doğru geldiler. Durumun karıştığını, hayatımın tehlikede olduğunu hissedip kaçtım. Onlar kovaladı, ben havliyle kaçtım. Onlar beni bir yıl kadar dağ mı dağ, çöl mü çöl takip ettiler. Gebe kalmışım, o sürede bu kızımı doğurdum. Ben onu alıp insan ayağının basmadığı yerlerde büyüterek on sekiz yılı geçirdim. Ben konuşamadığım için kızım da dilsiz büyüdü. Ben kendi durumuma acımadım ama kızıma bakınca yüreğim sızlıyordu, çünkü o benim gibi hayvan suretinde doğmuş olsaydı o kadar azap çekmezdim. Fakat kızım insan suretinde doğdu, üstelik çok güzeldi. Gerçi hayvan olsam da dilim olmasa da temiz kalbimle Tanrı’dan kızıma esenlik diledim. Bir gün, o bir gece kayboldu, çok korktum. Ertesi gün bu şehzadeyle birlikte karşıma çıktı. O konuşuyordu. Ben konuşamasam da söylediklerini anladım. Pek mutlu oldum. Şehzade kızım ile beni alıp buraya getirdi. Kalanını anlatmasam da siz biliyorsunuz. Benim başımdan geçenler işte bunlar. Ata anam nasıl oldular? Belki ayrılık derdi ve hasretle ölüp gitmişlerdir (89).

Kadın hikâyesini böylece sonlandırmış. Gülperi anasının bağrına yatıp ağlamış, şehzade de onu “ana” diye çağırmış, bu iş bütün şehirde duyulmuş.

Padişah ile sultan bu işlerden emin olduktan sonra kendi aralarında kararlaştırmışlar.

Ertesi gün Adil Padişah birkaç vezirini çağırıp:

— Sizler Kutluk Şah’a benim adıma şehrimize misafir olarak gelmesini teklif edin, kabul ederse iyi, reddederse, karşısına kendim gideceğim, deyip vezirlerini yola salmış.

Vezirler padişahın fermanı gereği Kutluk Şah'ın şehrine gelip şaha selam verdikten sonra, Adil Padişah'ın mektubunu ve onun yolladığı hediyeleri takdim etmiş ve geliş maksatlarını Kutluk Şah'a bildirmişler. Kutluk Şah mutlulukla kabul edip:

— Adımınız mübarek olsun! Ben padişahınızın insanlık edip beni misafirliğe davet etmesinden çok memnun oldum. Bir iki gün şehrimizde kalın, bağ-ı bostanları gezin, sonra birlikte gideriz, demiş. Elçiler kabul etmişler. Gelenler Kutluk Şah'ın şehrinde üç gün gezip eğlenmişler, ziyafetli şölende oynayıp gönüllerini açtıktan sonra Kutluk Şah'ı alıp kendi şehrine revan olmuşlar. Kutluk Şah dört yüz kadar vezir, emir, âlim, görevlilerini alıp yürümüş.

Adil Şah Kutluk Şahı sevinçle karşılamış, cihan (90) mutlulukla dolmuş. Davul zurna sesi göğe ulaşmış, bitmez tükenmez şölen, ziyafetle bir ay geçmiş, Kutluk Şah geri dönmek için hazırlanmış. O sırda Adil Şah Kutluk Şah'a:

— Yüce muhterem geri dönmek üzeresiniz, yola çıkmadan önce size diyeceğim birkaç sözüm var, gönlünüz ister mi, demiş.

— Elbette, sizin şehrinizde geçen günlerimde sizin benden daha bilgili ve çok adil olduğunuzu hissettim. Hikmetlerle dolan sohbetlerinizden kalbim aydınlandı, gönlüm açıldı, ne sözünüz varsa memnuniyetle dinlemeye hazırım, demiş Kutluk Şah.

— Size anlatacaklarıma bir hikâye demek mümkün bir bilmece demek de mümkün. Bu bilmeceyi birlikte çözsек diyorum. Eskiden şöyle bir olay olmuş, deyip söze başlayan Adil Şah olup bitenleri tek tek hikâye etmiş. Kutluk Şah bu hikâyeyi duyunca şaşırmış ve on sekiz yıl önce kendi başından geçen olayı hatırlamış ama çaktırmadan. Hikâyeyi dinleyenler gibi:

— Çok ilginç ve acıklı sergüzeşt imiş, demiş.

— Bu hikâyenin kendinizle hiçbir alakası yok mu diye düşünüyorsunuz, demiş Adil Şah, Kutluk Şah'a. Kutluk Şah ne diyeceğini bilemeden oturup kalmış. O sırda Adil Şah'ın eşinin refakatinde Gülbuy ve (91) Gülperi de içeriye girmişler. Kutluk Şah onu görüp şaşırmış ve yerinden fırlayarak kalkmış:

— Siz Gülbuy değil misiniz, demiş. Sultan Gülbuy sonsuz keder içinde:

— Şahım, azizim, deyip onun kucağına kendini atlamış. Duranların hepsi ağlamışlar. Böylece var olan sırlar aşikâr olmuş.

Kutluk Şah derhal vezirlerine ferman verip büyük sultanı çağırtmış. Kutluk Şah ile Adil Şah onu gerçeği söylemesi için sıkıştırmışlar. Büyük sultan yalan söylemenin gereksiz olduğunu anladıktan sonra af dilemiş:

— Ben günahkârim, canımı bağışlayın. Gülbuy küçük sultan olup saraya geldiğinde, benim kıskançlığım tuttu ve kendime hâkim olamadım. Böylece her türlü çareye başvurdum, yaşlı bir cadı kadını bulup derdimi anlattım. O bin ser gümüş verme şartıyla bana nar şerbetine efsun okuyup verdi. Toy gecesi gece yarısında sultan Gülbuy beklediğim gibi “susadım” deyip dışarıya çıktı, ben ona işte bu efsun okunmuş nar şerbetini verdim, demiş.

Kutluk Şah öfkeden tir tir titremiş, vezirlerine derhal adı geçen yaşlı cadı kadını getirmelerini buyurmuş. Çok geçmeden yaşlı cadı kadın hazır olmuş. Birçok insanın kanın dökülmesine sebep olan bu yaşlının derhal öldürülmesi emredilip dara asılmış. Sultan Gülbuy, büyük sultanı canının bağışlanmasını dilemiş. Sultan Gülbuy ile melike Gülperi Kutluk Şah’ı kucaklayıp mutluluk yaşlarını dökmüşler. Sultan Gülbuy, Kutluk Şah’a atasını anasını sorunca, padişah: (92)

— Beni affedin, sevgilim, ben pek büyük cinayete yol verdim. Ben olanları anlamadan, onlar bana kız değil albastı verdiler, deyip zindana attım. Onlar hâlâ zindanda ama ben onlara zarar vermedim. Allah’ım izin verirse onlarla yüzleşirsiniz, demiş.

Böylece, herşey ortaya çıkmış. Kötülerin hali kötü olmuş, iyiler mutlu olmuşlar. Adil Şah ile Kutluk Şah danışıp şehzade Behişata ile Melike Gülperi’nin toyunu yine kırk gün yapmışlar. Kutluk Şah, Adil Şah ve onun büyük sultanı olmak üzere Adil Şah’ın halkını alıp kendi şehrine götürmüşler, kendisiyle Sultan Gülbuy’un toyunu yine kırk gün, şehzade ile melikenin toyunu kırk gün yapmış. İki şehir halkı toy üstüne toy yapmış. Ondan itibaren iki padişah ve iki şehir halkı hısım akraba olup, iyilere yardım edip, kötülerini cezalandırıp, ele baht ve saadeti yerleştirmişler (93).

27. Hasiyetli* Ak Gül¹⁰⁰

Evvel zamanda bir padişah yaşarmış. Onun çok güzel bir tek kızı varmış. Padişah bu kızını büyük bir özenle büyütmüş. Kız büyü çağına ermiş. Padişah gece gündüz, onu iyi biriyle evlendireyim, atalık vazifemi yerine getireyim, diye düşünüp dururmuş. Lâkin beklenmedik bir anda kız sara hastalığına müptela yakalanmış.

Padişah hayıflanarak gece gündüz ah çekmiş. Tabip çağırıp kızını iyileştirmelerini emretmiş. Uzaktan yakından gelen tabipler var olan çareleri tedbirleri uygulamışlar, ancak kız iyileşmemiş. Lâkin kızın hüsn- ü cemalinin namını duyan şehzadeler kıza günde pek çok elçi gönderip durmuşlar.

Padişah kararı kızına bırakmış, kız “Hastalığımı kim iyileştirirse, onunla evleneceğim.” demiş. Şehzadeler bunu duyunca o ay yüzlünün hastalığına ilaç aramak için şehir şehir gezip durmuşlar. Bu haber kulaktan kulağa yayılmış, her bir şehir ehli “Kızı acaba kim alacak?” diye düşünmüş.

Bilinmeyen bir yurttan atası anası olmayan yetim bir çocuk var imiş. O şifalı ilacı arayıp bulup bu ay yüzlü güzele vererek muradına ermek istemiş ve gayret kemerini sıkı bağlayıp yola çıkmış. O çölleri gezerken bir bağın (112) yanına gelmiş. Bakmış ki bu bağın cennetten eksik kalır yanı yokmuş. Her çeşit meyvenin olgunlaştığı, güllerin açıldığı, her tür kuşun ötüştüğü ve suların şarıldayarak aktığı bir bağmış. Yiğit yol yürüdüğü için açılmış, meyveleri toplayıp yemeye başlamış. Bir ara onun kulağına korkunç bir ses gelmiş. Şöyle bir bakmış, o sırada dev sıfatlı bir yaşlı kadın onun yanına gelip:

— Niçin sormadan bağa girdin, diye öfkeyle çocuğa diklenmiş. Çocuk titreyerek:

— Hey, ana! Ben atasız anasız bir yetimim, başıma sevda düştü. Yârin derdine şifa bulmak için bu bağa girdim, deyip bayılmış. O kendine geldikten sonra, yaşlı kadın ona:

* Hasiyeli, sihirli anlamına gelir; fakat tezde masal başlıklarında “hasiyetli” şeklinde kullanılmıştır.

¹⁰⁰ Hasiyetlik Ak Gül. Uygur Halk Masalları 5. Yayına Hazırlayanlar: Nurmuhemmet Zaman; Turğan Şavdur. Şincan Halk Neşriyatı, 1999, ss. 112-116.

— Ey yiğit, şah kızına şifa olacak ilacı bulmak için gelen sayısız şehzade maksadına ulaşamadı, senin ulaşman da oldukça zor. Canına kıyma yurduna geri dön, demiş.

— Ana, söylediğin sözler için teşekkürler, o dilber için attığım her adımda çekeceğim zahmete bin kere razıyım, kesinlikle geri dönmeyeceğim, demiş yiğit.

Yaşlı kadın yiğide acıyıp:

— Hey oğlum, iraden söylediğin gibi ise doğuya doğru yürü. Çölün kumluğunda bir has bahçe var. Bağın sahibi “Ketran Cadı”dır. Kıza o cadı kast etti, onun kaderini bir tane ak güle bağlamış, o her haftada bir kere sihri okuduğunda kızı titreme basar ve o başı ağrıyarak kendinden geçer. Sen bağa gir, ak gülden bir tane kopar ve çabucak geri dönüp kıza ver. Kız gülü alnına takarsa hemen iyileşir. Kız (113) senin hasretinle yanıp seni arayacak. Bu sırrı ben hiç kimseye söylemedim. Sen çok cefa çektiğin için sana söyledim. Yolun açık olsun, demiş ve çocuğa yolda yesin, diye bir torba erik kurusu vermiş.

Çocuk teşekkür edip yola çıkmış. O on beş gün yol yürüdükten sonra söylenen has bahçeye ulaşmış. Bakmış ki kediye benzer bir mahlûk, bağın kapısını korumak için kapıda yatıyor. O cadı kempirin küçük kızı imiş. Çocuk ona selam vermiş. Çocuk, kızın gözüne sıcak görünmüş ve o, çocuğa bahçede gezmeyi teklif etmiş. Çocuk bağa girip, ark boyuna geldiğinde gözüne güllükte yeni güzel ahünnap bir tane ak gül görünmüş. O, gülden bir tane koparmış. O anda hemen hava gürleyip bağı karanlık basmış. Çocuk korkup telaşa kapılırken deminki kedi sıfatlı kız gelip:

— Bu yerde durma çabuk kaç, kardeşlerim görseler seni sağ bırakmazlar, demiş.

Çocuk bağdan kaçıp çıkmış. Birkaç gün yol yürüyüp padişahın kızının yurduna gelmiş. Çocuğun yol ve açlık azabıyla solan yüzünü görenler ona:

— Nerden geldin, diye sormuşlar. Çocuk:

— Ben kervanbaşı idim, yolda haydutlar kervancılarımı öldürüp mallarımı yağmaladılar. Ben yalandan ölmüş taklidi yapıp kaçarak geldim, diye cevap vermiş. İnsanlar ona acıyıp aş ekmek vermiş, yiğit hayli canlanmış.

O pazarda gezip dolaşırken bir yaşlı kadın onun yanına (114) gelip:

— Nerden geldin, diye sormuş.

— Köyden gül satmaya geldim, demiş çocuk ve ona koynundaki gülü çıkarıp göstermiş. Yaşlı kadın gülü görünce:

— Ne güzel, kaç para, demiş. Çocuk yaşlı kadını sınamak için:

— Ana, bu gül size yaramaz, demiş.

Yaşlı kadın:

— Bu gülü ben padişahın kızına hediye etmek için alacağım, demiş.

Çocuk melikenin adını duyunca:

— Eğer gülü melikeye hediye edecekseniz sizden para almadan vereceğim, demiş ve gülü yaşlı kadının eline tutuşturup arkasına bakmadan çekip gitmiş.

Dediği gibi, yaşlı kadın gülü melikeye vermiş. Melike gülü alına takmış, bir dakika geçmeden gönlü aydınlanıp, mutluluğu içine sığmaz olmuş. Kendisine gülü veren yiğidin aşkıyla yanmaya başlamış ve yaşlı kadına onu bulup getirmesini rica etmiş. Yaşlı kadın yiğidi bulup melikenin yanına alıp getirmiş. Melike yiğidi izzet ikramla misafir edip ağırlamış ve ona kıyafet giydirmiş. Sonra yaşlı kadını çağırıp:

— Hey ana! Siz gidip atama söyleyin, ben iyileştim, söz verdiğim gibi bana şifalı ilacı alıp getiren yiğitle beni evlendirsın, demiş.

Yaşlı kadın padişaha kızının talebini ulaştırmış. Padişah kızının iyileştiğini duyunca, ak gülü (115) alıp getiren yiğide “Aferin!” demiş. Kızının talebini yerine getirmek için toy hazırlığı yapılsın diye emretmiş. Hazırlık bittikten sonra kırk gece gündüz toy yapıp melikeyi yiğide vermiş. Bunlar yedi çocuk sahibi olarak bu âlemde göçmüşler (116).

28. Hasiyetli Kuş¹⁰¹

Geçmiş zamanda bir çiftçi ve onun iki oğlu var imiş. Büyük oğlunun ismi Hoca Hasan, küçük oğlunun Hoca Hüseyin imiş. Büyük oğlu yedi yaşına, küçük oğlu beş yaşına girdiğinde anaları vefat etmiş. Çiftçi iki oğluna bakıp, eğitip büyütmüş. Bu oğullar büyüüp kemale erdiklerinde babaları da vefat etmiş. Büyük oğul iyi niyetli, samimi imiş. O bir kızla evlenmiş. Ay geçmiş, yıl geçmiş, onun hatunu iki evlat doğurmuş. Çiftçinin küçük oğlunun huyu suyu pis, hilekâr, aldatıcı, kötü niyetli bir imiş. O, insanları aldatarak hilekârlıkla zengin olmuş. O da evlenmiş. Lakin evlat yüzü görmemiş.

Hoca Hasan'ın iki oğlu büyümüş. Onlar daima ormana gidip odun alıp gelirlermiş. Günün birinde ormana odun almaya gittiklerinde yolda acayip güzel bir kuşa rastlamışlar. Bu iki oğul kuşu yakalamışlar. Bunlar ömründe böylesi kuşu hiç görmemişler. Bu kuşun güzelliğinden insanın nutku tutuluyormuş. Bunlar sevinçle kuşu alıp evine götürmüşler. Bu kuşu görünce babası çok mutlu olmuş.

— Bu güzel bir kuş imiş. Bunu alıp zengin amcanızın evine götürün, para verirse alıp gelin, deyip onları (180) göndermiş.

Çocuklar mutlu olmuşlar ve kuşu zengin amcalarına götürmüşler. Bunu gören zengin, kuşun sihirli kuş olduğunu bilip çok mutlu olmuş. Kuşu almış ve onlara “yarın gelin, para vereceğim.” demiş. Çocuklar geri gitmişler.

Bay, sihirli kuşu ele geçirdikten sonra: “Şimdi bitmez tükenmez mal, defineye kavuştum. Bu yurttan benden daha büyük bir zengin bulunmayacak.” diye sevinçten içi içine sığmamış. Kuşu öldürmüş ve gece uyumadan içini karnını temizleyip, ertesi gün eti hatununa verip: “Eti dikkatli pişir, bir başka kimse bilmesin.” diye tembihleyip pazara dükkân açmak için çıkıp gitmiş.

Çocuklar kuşun hakkını alacağız diye o gün zengin amcalarına gelmişler. Eve girmişler ki evde kimse yok. Verdikleri kuşun eti kazanda kaynayıp durmaktaymış. Çocuklar kazanın kapağını açıp bakmışlar ki üstünde küçücük bir parça et kaynamakta.

¹⁰¹ Hasiyetli Kuş. Uygur Halk Masalları4. Yayına Hazırlayanlar: Siyit Zunun; Abdurrahman Mömin. Şincan Halk Neşriyatı, 1999, ss. 180-186.

Çocuklar bu eti alıp yemişler. Kapağı yine önceki gibi koymuşlar, zenginin hatunu içerdeki evden çıkıp gelmiş ve:

— Hey uğursuz fakirler, ev sahibinin olmadığı evde ne yapıyorsunuz? Şimdi evden çıkın, diyerek küfredip kovmuş. Çocuklar eve ağlayarak gelmişler. Babası üzülen derin derin nefes alıp:

— Tamam, yavrularım, zengin amcanıza bundan sonra gitmeyin, demiş.

Şimdi sözü hilekâr zenginden verelim:

Bay gece vakti dükkânından geri dönmüş ve büyük bir ümitle çarçabuk sihirli kuşun etini yemiş ve kemiklerini de bir yere gömerek yatıp uyumuş.

Ertesi gün erkenden yerinden kalmış ve yastığın üstüne bakmış. Evin her yerini hatta köşe bucak her yerini aramış. Hiçbir şey peyda olmamış. Sihir aslında kuşun yüreğinde imiş. Hangi kişi bahtı açılıp da sihirli kuşu tutup yüreğini yerse, o gaipten definelere sahip olurmuş. Bu kuşun yüreğini iki çocuk yiyip gitmişler.

Zenginin bu durumdan haberi olmamış, gidip:

— Bu kuşun etinden birine verdin mi? Sen onunla ilgilenmediğin için kuşun sihirli yüreğini yiyedin, ama bana hiçbir faydası olmadı, deyip hatunu ile kavga etmiş. İşte bu üzüntüyle dururken ağabeyi, iki oğlunu alarak içeriye girmiş. O, ağabeyinin yüzüne bile bakmadan, yüzünü ekşiterek içerdeki odaya gitmiş. Ağabeyi ağır başlılıkla:

— Kardeşim, sana bir torba altın alıp getirdim, demiş. Bunu duyan zengin koşarak çıkmış. Ağabeyi ona bir torba altını gösterip:

— Sabah kalktığımda yavrularımın yastığının başında bu bir torba altın peyda oldu. Biz de şaşırıp bu altınları alıp senin yanına getirdik, demiş. Bu altını gören hilekâr zenginin gözleri fal taşı gibi açılmış ve:

Bu altın aslında bana ait altın idi (182). Senin çocukların hırsızlık yapmışlar. Yakalayın bu hırsızları, diye bağırmış.

Hilekâr zengin, adamlarını çağırıp ağabeyini tartaklayarak evden çıkarmış. Ağabeyinin iki yavrusunu da alıp uzak bir ormana götürüp bırakmış.

Çocuklar ormanda ağlaşıp, “Şimdi bu ormanda kurda yem olacağız.” diye ah ederek gidecekleri yeri bilmeden o yana bu yana yürümüşler fakat bu ormandan bir türlü çıkamamışlar. Yorgunluktan bir ağacın dibinde oturmuşlar ve uyumuşlar. Ertesi gün erkenden uyanmışlar. Bakmışlar ki yattıkları yerde bir torba altın duruyormuş. Onlar: “Bu altın bizi işte bu derde soktu, bunu alırsak kimbilir yine ne günler göreceğiz. Onun için bunu almayalım.” deyip altına bakmadan yürüyüp gitmişler. Bunlar yürüye yürüye bir kanal boyuna gelmişler. Çocuklar yorulduklarından kanal boyunda oturmuşlar. Tavşan avlamak için buraya gelen avcıya çocuklar:

— Bir zalim zengin amcamızın yüzünden buraya gelip kaldık, yorgunluktan karnımız acıktı yürüyecek mecalimiz kalmadığından oturup kaldık, deyip ağlamışlar. Avcının bu çocuklara acımış ve o, onların karınlarını doyurmuş. Çocuklar yorgunluktan yemeklerini yedikten hemen sonra uyumuşlar. Ertesi gün erkenden avcı yatağından kalkıp bakmış ki çocukların başında bir torba altın durmakta. Avcı bu işe şaşırarak, çocukları uyandırıp onlara sormuş (183). Çocuklar başından geçen sergüzeştlerinin hepsini bir bir anlatmışlar. Avcı çocuklara:

— Sizin anlattığınız o kuş sihirli kuş. Dünyada böylesi kuşa rastlamak çok zordur. Sihirli kuş kime nasip olursa, kim o kuşun yüreğini yerse kuşun sihrinden bitmez tükenmez defineye sahip olur. O kuşu Allah’ım sizlere nasip etmiş, demiş ve çocuklara avlayarak getirdiği serçe etini yemek olarak yedirip onların karınlarını doyurduktan sonra sormuş:

— Yavrularım! Benimle burada birlikte yaşayacak mısınız yoksa gidecek misiniz?

— Ata! Siz bize çok iyilik yaptınız. Sizden ayrılalımız gelmiyor. Siz de yalnız imişsiniz, size evlat olup yanınızda durup hizmetinizi yapsak, diye cevap vermiş çocuklar.

Avcı çok sevinmiş. Bunlarla sohbet edip oturmuş, hatta akşam olduğunun farkına bile varmamışlar. Sonunda bunlar yatıp uyumuşlar. Ertesi gün erkenden uyanınca çocukların başında yine bir torba altın durmaktaymış. Çocuklar bu altını avcıya vermişler. Avcı bunu pazara götürüp satmış, yiyecek içecek ve lazım olan şeyleri satın alıp getirmiş. Bu iki oğul da büyümüşler, altın zenginlerinden olmuşlar.

Bir gün çocuklar avcıya:

— Ata başka bir şehre gidip alış veriş yapıp gelsek, o fırsatla da atamızı anamızı arayıp bulsak, demişler.

Avcı bunların talebini makul görmüş. Uzak şehre (184) satışa uygun mallardan hazırlayıvermişler. Bunlar şehir şehir dolaşıp alış veriş yapmışlar. Gittikleri yerlerde ata anasını aramışlar... Fakat hiçbir yerde onların izine rastlamamışlar. Yine bir şehre gidip mallarını satmak istemişler. Birkaç tüccar mal almaya gelmiş. Bakmışlar ki aralarında zengin amcası da durmaktaymış, çocuklar zengin amcalarını görünce tanımışlar. Bu alçak hilekârı görünce çocukların öfkesi artmış. Ama öfkelerini bastırmışlar ve zengin amcalarına:

— Bizi tanıdınız mı, diye sormuşlar.

— Hiçbirinizi tanıyamadım, diye cevap vermiş zengin amcaları:

Onlar öfkelerini bastırmadan:

— Tanımadıysan şimdi tanıyın, biz senin kötülük edip, ormana attığın oğullarız. Şimdi senden intikam alacağız. Babamızla anamız nerde? Nerde oldukların hemen bize söyle, deyip bu alçağın yakasına yapışmışlar. Bu durumu gören başka tüccarlar toplanıp gelmişler.

— Vay yavrularım, atanızın ananızın yaşadığı yeri söyleyeceğim, yanılmışım. Tövbe ettim, affedin, diye yalvarmış.

Bu iki oğulun atası anası şehirden çıkartıldıktan sonra, uzak bir dağın bağrına gidip, bir mağarayı mekân tutup dilencilikle günlerini geçirmişler. Oğullarının acısıyla gece gündüz ağladıklarından babasının gözleri kör olmuş. Annesi de yarım can olmuş. Deminki alçak, çocukları alıp o yere getirmiş. Çocuklar atasını anasını görünce “ah ana, ah ata” deyip kendilerini atasının anasının önüne atıp ağlamaktan kendilerini kaybetmişler. Bir süre sonra kendilerine geldiklerinde bakmışlar ki deminki alçak hilekâr çoktan kaçıp gitmiş. Atası anası başından geçen azapları sıkıntılı günleri anlatmışlar hem de bu alçaktan intikam almalarını istemişler. Bu iki oğul, bu hilekârın arkasından kovalayıp onu yakalamışlar:

— Hey kötü niyetli hilekâr haydut! Sen bize haksız yere şunca bunca kötülük ettin. Kısasa kısas. Öç alma sırası şimdi bize geçti. Yatacak yerin cehennem olsun, deyip bu hilekârı ata bağlayarak sürükletip kötü bir ölümle cezalandırmışlar.

Ata ana birleşip muratlarına ermişler (186).

29. Hezim ile Cadı¹⁰²

Evvel zamanın evvelisinde molla tamah peşinde, tilki çukurda, tavuk gölde, ördek çölde olduğu zamanda bir mekânda bir dul hatun yaşıyormuş. O dul hatunun Hezim adlı bir yetim oğlu var imiş. Hezim'in elinden hiçbir hüner gelmezmiş. O ana çocuk ikisi yalnızca ananın eğirip sattığı azıcık ip ile geçiniyorlarmış, günlerin geçmesiyle dul hatunun gözü güçsüzleşip ip eğirmeye artık gücü yetmez olmuş. Böylesi günün birinde dul hatun oğluna:

— Oğlum, ben yaşılandım, artık senin birer hüner edinmen gerek, yoksa bundan sonraki günlerimiz zor geçecek, demiş.

Hezim anasının sözünü yerine getirmek için hüner edinmeye karar vermiş. O hüner edinmek maksadıyla yurdundan ayrılp başka şehirler gezmiş. Bu yüzden gezmediği yurt, şehir kalmamış. O kendi arzusuna ulaşamadığından gönlü kırık bir şekilde şehri dolaşıp evine dönerken şehir merkezindeki bir dükkânın kapısı sürgülüymüş, Hezim bunu görüp, “Bu dükkân niçin sürgülenmiş?” diye merak etmiş ve bunun sebebini öğrenesi gelmiş. O kapı aralığından bakınca, evin içinde bir adam ocaktaki ateşin içinden altını maşa ile tutup yere fırlatıyormuş. Hezim'e bu hoşuna gitmiş. O içinden: “Ateş içinden altın almak ne güzel bir hünerdir (146)” diye düşünüp dükkânın kapısını çalmış.

Bu aslında bir cadının dükkânıymış. Cadı kapının çalındığını duyunca hünerinin aşikâr olduğunu anlamış ve kapıyı açmış. O Hezim'i görünce aradığı adamın kendi

¹⁰² Hezim ile Cadı. Uygur Halk Masalları19. Yayına Hazırlayanlar: Abdukiyum Turdi Turpan; Abdurêşit İbrahim. Şincan Halk Neşriyatı, 2000, ss. 146-167.

ayağıyla karşısına geldiğini görmüş ve kötü niyetinden vazgeçip onu evine almış. Hezim yatak sobası üzerine oturduktan sonra:

— Oğlum, burada ne işiniz var idi, diye sormuş.

— Ben bir dul hatunun oğluyum, hüner edinmek için evden çıktım, bütün şehirleri gezdim, hiçbir hüner gönlüme yatmadı. Şimdi kendi şehrimde geri dönünce, sizin hünerinize gözüm ilişti. Sizin hünerinizi öğreneyim diye kapınızı çaldım, deyip maksadını anlatmış Hezim.

Cadı onun talebini onaylayıp:

— Sen atan ve ananla görüşüp gel, eğer onlar kabul ederlerse sana öğretirim, kabul etmezlerse öğretmem. Ben de senin arkandan evinize geleceğim, demiş.

Hezim evine geri dönüp bu haberi anasına iletmiş:

— Ana, ustam eve gelecek, demiş. Bunu duyan biçare kadın bir komşusundan bir kâse pirinç, bir komşusundan bir kadak* yağ, bir komşusundan beş altı havuç alıp bir leğen pilav hazırlamış. Pilav demlenip hazır olunca cadı selam verip eşikten atlayarak eve girmiş. Ana çocuk ikisi ona saygı gösterip (147) misafir köşesine alıp, altına döşek sermişler. O pilavını yedikten sonra gönül yapıcı hoş sözler söylemiş ve:

— Hüner denen kurumaz bulak, hüner öğrenmek için çok bedel ödemek lazım, bu sebepten çocuğun eti benim, kemiği sizin, demiş. Hezim'in anası da cadının söylediklerine bütünüyle katılmış. Cadı Hezim'i alıp evine geri dönmüş.

Cadı Hezim'i alıp evine getirmiş, ona hüner öğreteceği yerde ıvır zıvır ev işleri yaptırmış. Hezim tükenmez ev işlerini yaparak bir ayı geçirmiş. İki ayı da geçirmiş. Aradan altı ay geçtiğinde hiç takati kalmayınca cadıya:

— Ustam, ben evdeki zamanımı da inek bakıp, su taşıyıp, odun yarma işleriyle geçirdim. Ben buraya o işleri değil, sizin altını işleme hünerinizi öğrenmeye geldim, demiş.

* kadak: Ağırlık birimi (409,5 gr)

— Ben senin böyle demeni bekleyordum, yarın sabah yola çıkacağız, otuz tane çuval alacağız, birimiz bir eşeğe bineceğiz, üç günlük uzaklıkta bir dağ var, kalanını oraya varınca anlatacağım, demiş cadı.

Hezim onun sözünü duyunca susmuş. Cadı ise geri dönüşünde getireceği altınları yükleteceği develere efsun okuyup onları göze görünmeyecek hale getirmiş.

Ertesi gün onlar anlaştıkları gibi her biri bir eşeğe binip sefere çıkmışlar. Onlar durmadan, (148) bir yudum su içmeden, üç gece gündüz yol almışlar. Sadece bir tepesi görünüp duran bir dağın bağına gelince eşekten inmişler. Hezim eşekleri bağlarken cadı bir efsun ile bir kırma taşını büyük bir buzağıya dönüştürmüş. Cadı el ile işaret etmiş. Buzağı onun karşısına gelip fosurdayarak durmuş. Cadı buzağıyı Hezim’e göstermiş:

— Oğlum, biz şimdi bu buzağının derisini soyacağız, sen eline iki bıçak alıp tulumun içine girip yatacaksın, kuşlar kan kokusunu duyunca çıkıp gelirler, yemek için seni tulumla birlikte havalandırarak alıp dağın üstüne çıkaracaklar. Kuşlar seni dağın tepesine koyar koymaz sen hemen tulumu yarıp çıkarsan kuşlar ürkerek uçup giderler. Deriyi yere at, dağın tepesinde de ne varsa hepsini aşağıya at, demiş. Aslında bu altın dağ imiş, cadı ise sihirle bunları farklı hallerde görünür kılmış.

Onlar buzağıyı öldürüp derisini soymuşlar. Hezim’i tulumun içine koymuşlar. Çok geçmeden kuşların ötüşmeleri duyulmuş. Denildiği gibi kuşlar Hezim’i alıp dağın tepesine çıkarmışlar. Hezim tulumu yarıp çıktıktan sonra kuşlar ürkerek uçup gitmişler. Hezim deriyi yavaşça bırakmış. Cadı ona:

— Oğlum çabuk ol, dağın üstünde ne varsa yere at, diye gücünün yettiğince bağırmış. Hezim dağ üstündeki şeyleri bir hafta, üç gün boyunca yere atmış, cadı “yeter” deyip durdurmuş. O sırada hemen bir efsun okuyup develeri aslına döndürmüş. Bu sırada Hezim’in (149) attığı altınlar da aslına dönüşmüş, bu altınlar güneşin ışığıyla parlayarak Hezim’in gözünü kamaştırmış. O kendisinin kandırıldığını anlamış ve cadının kendisini aşağıya indirmesini istemiş. Lakin cadı altınlarını otuz deveye yükleyip, onunla ilgilenmeden çekip gitmiş.

Hezim zar zar ağlamış. Çok ağlayınca gözyaşı kurumuş. Sesi kesilmiş. Dağ üstünde o yana koşmuş, bu yana koşmuş ama yere inmenin bir yolunu bulamamış. Onun

yemeği ot kökü, içtiği yağmur suyu olmuş. O şu hâlde kırk bir gün geçirmiş. Dağdan inemeyeceğini anlayınca ağlayarak Allah’a yalvarmış:

— Ey Hûda, beni koru, bana sağ salim yurda varmam için yardım et.

Hezim Hûda’ya ettiği duasını bitirip gözünü açınca arka taraftan suyun çağılayan sesini duymuş. O arkasına bakınca büyük bir derya görmüş ve:

— Hûda, deyip kendisini aşağıya doğru atmış. O hiçbir yere takılmadan deryanın tam ortasına inmiş. O yüzmüş, yüzmüş, bin bir zorlukla derya kıyısına çıkmış. Yorgunluktan halsiz düşüp kendini kaybetmiş. Bir süre sonra kendine gelince hiçbir taraf gözetmeksizin rast gele bir taraf doğru yol almış. O bu şekilde yürüyerek uçsuz bucaksız bir çöle gelmiş, bir büyük kum tepesiyle karşılaşmış, o tepenin üstüne bir adım çıkınca, iki adım kayarak inmiş, bir haftada ancak tepenin üstüne çıkabilmiş. O, tepenin üstünde durup etrafa bakmış, gözün zar zor fark ettiği yerde bir dağ görünüyormuş (150) ve dağ tarafından bir karganın da uçup gelmekte olduğunu görüp: “Karganın geldiği tarafta insanoğlunun olması mümkün” diye düşünmüş ve şu tarafa doğru yol almış. Birkaç gün oraya buraya sapmadan yol yürüyüp çölleri arkada bırakıp bir bağa gelmiş. Bu bağ öyle güzelmiş ki tasvir etmekte söz ustalarının bile dili aciz kalırmış. Bağda her çeşit meyve olgunlaşmış. Güllerin mest edici hoş kokusu, her tür kuşun şakıyan güzel ötüşleri, bağın güzelliği, meyvelerin türleri Hezim’i hayran bırakmış. O bağda akan su boyunca yürüyüp bir bulağın kenarına varmış. Bulak kenarındaki koyu gölgeli çınarın altında oturup bulağın suyundan doya doya içmiş. Suyu içtikten sonra çınarın köküne başını yaslayıp uykuya dalmış.

Hezim’in gelmiş olduğu bu yer aslında devlerin mekânıymış. Bu dağı devler padişahı kendi Dev Peri, Dev Kügüzat denen iki kızı için inşa etmiş, bu iki dev kızı, her ne kadar kendileri de birer dev ise de başka devlere benzemezlermiş. İnsanoğluna zarar vermez onlara iyilik etmeyi düşünürlermiş, onlar daima: “Eğer bir insanoğluyla karşılaşsak, bize denk ise kendimize koca, büyük ise ağabey, küçük ise kardeş yaparız, yaşıt ise dost oluruz, küçük bir kız ise kendimize kız kardeş yaparız...” diye arzuluyorlarmış.

O iki dev kızı Hezim'in bağı geldiği gün bağı gezmeye çıkmışlar, onlar bağı geze geze bulak kenarına (151) gelmişler. Bakmışlar ki bir insanoğlu yavrusu huzur içinde yatıyormuş. Onlar bunu görüp: “Uzun zamandan beri arzuladıklarımız gerçekleşecek galiba.” deyip mutlu olmuşlar. Onlar mutluluktan yaramazlık edip, soğuk bulak suyunu Hezim'in yüzüne saçıp Hezim'i uyandırmışlar. Hezim gözünü açıp bakmış ve yanında ay dese ay değil, gün dese gün değil olağanüstü güzellikte iki kız oturmaktaymış, o buna hayran olup kızlara selam vermiş. Kızlar da ona selam verip:

— Hey insanoğlu, buraya daha önce insanoğlu ayağı değmiş değil. Siz niçin geldiniz, diye sormuşlar.

Hezim kendisini tanıtip başından geçenleri anlatmış. Kızlar onun anlattıklarını dinleyince ona acımışlar:

— Sizin insanların yaşadığı şehre varmanız mümkün değil, bu Kuyikap şehri, siz bizden yaşça büyükmüşsünüz, bu sebepten siz bize ağabey olun, biz size kız kardeş olalım, birlikte yaşayalım, demişler.

Hezim kızların söylediklerini duyup çaresizce kabul etmiş, ama gönlünde: “Bunlar günün birinde beni götürürler...” diye düşünmüş.

Onlar ağabey-kız kardeş olup yaşamaya başlamışlar. Aradan çok geçmeden birbirine çok alışmışlar. Böylece Hezim de artık sıkılmamış. Böylesi günlerin birinde kızlara, atalarının kızları huzuruna çağırdığı haberi gelmiş. Kızlar atasının yanına gitmek için sefere çıkmadan önce Hezim ile vedalaşıp ona kırk bir tane (152) altın anahtar vermişler ve:

— Ey ağabey, biz gidip gelinceye kadar kırk bir gün geçer. Biz gelene kadar sıkılıp kalırsanız bu anahtarlarla evi açabilirsiniz, her birini açıp bir gün gezin, günde sadece bir evi açın, biz de o zamana kadar geri dönüp geliriz lakin aklınızda olsun kırk birinci evi kesinlikle açmayın, diye tembihleyip gitmişler.

Kızların gitmesiyle Hezim yalnızlıktan sıkılmaya başlamış. O can sıkıntısına dayanamamış ve kızların verdiği anahtarla ilk gün bir evi açmış, ikinci gün ikinciyi açmış. O evin içindeki olağanüstü güzel manzaraları, tuhaf ve değişik duran ilginç görünüşlerini

inceleyerek bir haftada kırk evi görmüş. Kırk evi gördükten sonra yine sıkılmaya başlamış. O sıkıntıya dayanamamış, onlar benden bir şey saklıyorlar, bana kırk birinci eve girme dediler, girip bakacağım...” diye düşünmüş ve kızların uyarılarını da unutup, kırk birinci evi açmış. Onun, kapıyı açmasıyla gözü sınırsız uzayıp giden yemyeşil, dalgalanıp duran gölü görmüş. Gölün kenarında yeşil çimenler yumuşak rüzgârda sallanıp durmaktaymış. Göl kenarında yine bir top çınar var imiş. Çınarın altında bir altın taht var imiş, lakin tahtta hiçbirşey yok imiş. Hezim ona hayran kalmış, o sırada gök gökyüzünde bir sürü gök güvercin peyda olmuş. Güvercinler yavaş yavaş alçalarak çınarın altına inmişler. Onlar bir yumulup peri kızlarına dönüşmüşler, kıyafetlerini çıkarıp suya dalmaya başlamışlar. Bu kırk bir kız aslında devler padişahının kızı Dev Perizat ve onun (153) hizmetçileri imiş. Hezim Perizat’ı görünce yüreğine bir ateş düşmüş, kıza âşık olup kara sevdaya düşmüş. O, suya dalan Perizat’ı daha net görmek için tahtın üstüne çıkmış. Perizat’ın süt gibi ak, inci gibi berrak, su üstünde kuğu kanadı gibi hareket eden bilekleri ve gül gibi hüsn-ü cemalini görünce bir ah çekip tahtın üstüne yığılmış. O şu vaziyette bir hafta, üç gün yatmış. Lâkin kendi ne zamandan beridir yatmakta olduğunu bilmiyormuş. Ayılınca kendisini tahtın üstünde bulmuş. Ama deminki güvercin kızlar görünmüyormuş. Dört bir tarafa bakmış “ah yüreğim” deyip ağlayıp, yüzükoyun bir şekilde nemli yerde yatıp aşk ateşiyle yüreğini parçalamaya başlamış. O şu azapla günün nasıl geçtiğini anlamamış. Vakit dolunca kızlar geri dönüp gelmişler. Onlar ağabeylerinin “ah yüreğim” deyip nemli bir yerde yüzükoyun bir şekilde yatmakta olduğunu ve yüzünün ise safran gibi sarardığını, bir yıldır hasta olan adamlar gibi vücudunun eriyip gittiğini görünce onun için oldukça kaygılanmışlar:

— Ey ağabey, sana ne oldu, diye sormuşlar. O, halini gizlemeden aynen anlatmış. Kızlar onun anlattıklarını dinleyince birbirine bakmışlar:

— Hey ağabey, kötü olmuş. Biz size kırk birinci eve girmeyin demiştik, girmişsiniz, şimdi onun çaresi yok, o kız Kuyikap padişahının kızıdır, onu nasıl ele geçirebiliriz ki, deyip ona acımışlar. O azaba dayanamayıp kızların kendisini ayağına atıp hüngür hüngür ağlamış. Kızlar onun bu durumuna bakıp (154) dayanamayarak:

— Hey ağabey, kendine çok eziyet etme, hiç dayanamaz isen, bir deneyelim, o kızlar bu yere yılda bir kere gelirler. Tekrar gelinceye kadar sabret, sen o kıızı gerçekten

elde etmek istiyorsan, şu kızların indikleri göl kenarında bir küçük çukur aç, üstünde çimenler, kamışlar filizlensin ve aslından hiç ayırt edilemeyecek hale gelsin. O kızlar gelip kıyafetlerini çıkardıklarında âşık olduğu kızın kıyafetlerini nereye koyduğunu iyice gör. Onlar suya daldıklarında fırsattan faydalanıp çukurdan çıkarak kıyafetini alıp yerinize geri dönün, vakit dolduğunda kızlar kıyafetlerini giyip giderler. O kız kıyafetini arayıp bulamaz, diğerleri ise uçup giderler. Kız kıyafetini aramak için kalacaktır. O sırada ona kıyafetini göster, kız size yalvaracak, yakaracak, her ne kadar yalvarıp yakarsa da kıyafetini vermeyin ve kaçıp buraya gelin. Kız arkanızdan buraya gelirse gerisini biz hallederiz, deyip durumu anlatmışlar.

Hezim'in gönlü biraz rahatlamış. O şu günden itibaren küçük bir çukuru kazmaya başlamış. Küçük çukur kızların söylediğinden de iyi, sağlam olmuş. Aradan çok geçmeden vakti saati dolmuş ve kızların geleceğı vakit olmuş. Hezim küçük çukura girip gizlenmiş, kızlar önceki gibi tam vaktinde gelip göl kenarına inmişler. Onlar kıyafetlerini çıkarıp suya dalmaya başlamışlar. Dev Perizat da kıyafetini ayrı bir yere koyup suya inmiş. Suyu dalan kızların curcunası tam doruktaymış, onlar hiçbir şeye dikkat etmeyecek hale gelmişler. O (155) sırada Hezim çukurdan çıkıp, Dev Perizat'ın kıyafetini alıp saklamış.

Kızlar suya doyduktan sonra kıyafetlerini giyinip güvercin donuna girerek uçup gitmişler. Fakat Dev Perizat kalmış. O kıyafetini arayıp bulamayınca tir tir titrerken Hezim çukurdan çıkıp ona kıyafetlerini göstermiş. Dev Perizat kıyafetinin yabancı bir insanoğlunun eline geçtiğini görüp korkmuş:

— Hey insanoğlu, kıyafetimi geri verirsen, ne istersen veririm, yurduna bir şehir kurup, bütün halkı sana kul ederim, diye vaatlerde bulunup yalvarmış. Lâkin Hezim ona razı olmayıp kıyafetleri kucağına sıkıca basıp kız kardeşlerinin yanına gelmiş. İki kız, Dev Perizat'ın karşısına çıkmışlar. Onu alıp eve girmişler ve ona işin aslını anlatmışlar:

— Bizim ağabeyimizin isteğini kabul edin, demişler. Ama Dev Perizat:

— İnsanoğlunda vefa yok, deyip razı olmamış. Onlar çok yalvarmışlar fakat bakmışlar ki söz dinlemiyor sonunda kendilerini aşikâr etmişler:

— Biz de sizin gibi deviz, bu insanoğlu olsa da bizim ağabeyimiz, biz onun vefasızlık yapacağına inanmıyoruz, siz onun teklifini kabul edin, demişler. Dev Perizat öyle yapmaktan başka çaresinin olmadığını bilip Hezim'in teklifini kabul etmiş.

Hezim Dev Perizat'a kavuşmuş, kavuşma mutluluğuyla mutlu mesut yaşamaya başlamışlar. Ama Dev Perizat'ın uçup gideceğinden endişelendiği için tılsımlı kıyafetini sandığa (156) koyup iyice saklamış, günler, aylar bu şekilde geçmiş Dev Perizat bir oğul doğurmuş. Oğlunun doğumunun onlara mutluluk üstüne mutluluk alıp getirdiği günlerin birinde Hezim'in rüyasına anası girmiş, böylece onun mutluluğu gama kaygıya dönüşmüş, yediklerini sindiremez olmuş. Hezim'in bu halini gören karısı:

— Ey kıymetlim, sana ne oldu. Hayli vakitten beri üzgünsünüz, diye sormuş. Hezim gördüğü rüyayı karısına anlatmış.

— Anamın hali nasıl ki, demiş ve anasını göresi gelmiş. Dev Perizat onun söylediklerini dinleyince ona acımış. Yüreği yumuşayıp iyilik yapmak istemiş:

— Ben sizi yurdunuza alıp götüreyim, demiş. Hezim bundan oldukça mutlu olup sıkı bir hazırlık yapmış. Hezim, karısı ve çocuğunu alıp yola çıkacağı sırada kız kardeşleri ona:

— Siz giderseniz bir daha dönmeyeceksiniz, bu sebepten başınız dara düşerse bize haber verin, deyip iki tel saç vermişler.

Hezim onların kendisi için yaptığı iyilikler için sonsuz minnettarlık bildirmiş:

— Ben sizleri yine görmeye geleceğim, diyerek söz verip vedalaşmış, çok altın gümüş alıp yola çıkmış. Onlar şu şekilde geceleri konaklamadan, gündüzleri dinlenmeden beş hafta, altı (157) gün yol yürüyüp, kendi yurtlarına, evlerinin karşısına gelmişler. Hezim bakmış ki evi öncekinden de daha yoksul görünmekteymiş. Hezim evini bu halde görünce anasının hayatta olduğuna inanası gelmeyerek, kapının eşiğinde durup anasını çağırmış. Evin içinden oldukça aciz:

— Kimsin, denen ses çıkmış. Hezim anasının hayatta olduğunu bilip, dededen kendisini yere atıp, emekleyerek eve girmiş. Anasıyla kucaklaşıp görüşmüş ve hıçkırarak ağlamış. Hezim anasına başından geçenleri anlatmış. Anası da oğlunun derdiyle görmez

olup kaldığını söylemiş. Hezim karısının sihirli yüzüğünü alıp, anasının gözüne sürmüş, anasının gözü parıldayıp açılmış. Hezim'in anası da çok mutlu olup geri dönen oğlunu bağrına basmış. Gelini ve torununu görüp daha da mutlu olup, mutluluktan ne yapacağını bilmeden gelini ile torununu bağrına basıp doyasıya öpmüş.

Onlar birlikte sakin, mutlu ve mesut yaşamaya başlamışlar. Aradan çok geçmeden Hezim şehrin dışına görkemli bir saray yapma niyeti olduğunu karısı ile anasına danışmış. Onlar da bu fikre katılmışlar. Karısı ona:

— İşe başlamadan önce kız kardeşlerini bir görüp gelsen olmaz mı, iş başlarsa aradan çok zaman geçer ve onlar bizim için gamlanıp endişelenirler, demiş.

Hezim bu fikre katılmış. O, karısına: (158)

— Benim de onları göresim gelmişti. Ben gidip onları göreyim, durumlarını öğrenip geri döneyim, demiş. Hezim yol hazırlığını bitirdikten sonra anası, karısı, oğlu ile vedalaşıp kız kardeşlerini yoklamak için yola çıkmış.

— Hezim gittikten sonra ev işleri Dev Perizat'a kalmış. Bir gün şehre gitmiş, Hezim'i dağ üstünde bırakan cadıya rastlamış. Cadı daha önce bu ay sıfatlı perizata görmediği için bu nerden gelmiş acaba deyip ona hayran olmuş. Alelacele evine dönüp kitap açmış ve bunun başka biri değil, Hezim'in karısı olduğu ona görünmüş. Cadı bunu öğrenince, Hezim'in nasıl olur da hayatta kaldığını ve bu perizata nasıl sahip olduğunu anlayamamış ve şaşırıp kalmış. O kendisi için artık iyi olmayacağını anlayıp Perizat'ı yok etmeyi düşünmüş. Öyle düşünmüş, böyle düşünmüş, sonunda Perizat'ı padişahın eliyle yok etmeye karar vermiş. O bu maksatla padişahın huzuruna varıp:

— Şah-ı âlem muştuluk, deyip iki elini uzatıp durmuş. Padişah ne diye muştuluk vermesi gerektiğini sorunca cadı Dev Perizat'ın boyunu endamını, suretini tarif etmiş:

— Öyle güzel bir perizat size değil, bir dul hatunun oğluna ait olmuş, diyerek gördüğünü anlatmış. Padişah da Perizat'ın tarifini duyunca yerinde oturmayıp askerlerine derhal işte şu perizata alıp getirmelerini emretmiş.

Cadı, askerlerini alıp doğruca Hezim'in evine (159) götürmüş, Perizat'ı yakalayıp padişahın huzuruna alıp getirmiş. Padişah onu görünce aklını yitirmesine az kalmış. Padişahın şehvetli bakışlarını gören Perizat, padişahın niyetinin bozuk olduğunu anlayıp:

— Ey padişah, ben gerçekten o kadar güzel miyim, daha da güzel olmamı ister misin? Evdeki sandıkta bir tüylü gömleğim var, onu giyersem daha da güzelleşirim, bu sebepten o gömleğimi alıp getirmeni istiyorum, demiş, böylece kendi tılsımlı gömleğini giyerek padişahın pençesinden kurtulmayı düşünmüş. Padişah bunu bilmeden adamlarına gömleği alıp getirmelerini emretmiş.

Askerler eve gidip, Perizat'ın sandıktaki tılsımlı gömleğini bulup alıp getirmişler. Dev Perizat bu gömleği giyip daha da güzelleşmiş. O, padişaha:

— Güzel olmuş muyum, diye sormuş.

— Evet, pek güzel olmuşsun.

— Sen bana ne yapacaksın?

— Ben seni kendime alacağım.

— Öyle ise benim evde bir yavrum var, onu da yanıma alırsam sana varırım.

Padişah onun talebine uyup oğlanı da yanına almış. Padişah bütün şehir ahalisini yığıp Perizat'ı görmeyi teklif etmiş. Bütün şehir ehlinin gözü Dev Perizat'ta imiş. O, yüksek revaka çıkıp aşağıdakilere: (160)

— Ey halk, ben gerçekten güzel miyim, demiş. İnsanlar:

— Gerçekten güzelsin, deyince Perizat:

— Padişah bana da kendisine de kötülük etti, deyip çocuğunu koltuğunun altına kısıp bir yumulup, gök güvercine dönüşerek uçup gitmiş. Padişah ağzını açıp göğe bakakalmış. Cadı ise Perizat'ı yok edemediği için daha da telaşlanmış.

O günlerde Hezim devler mekânına gidip iki kız kardeşini yoklayıp, kendi planını onlara ilettikten sonra geri gelmiş. Hezim, evine kırk günlük yol kaldığında: “Karım beni karşılamaya çıkar.” diye düşünmüş. Ama karısı karşılamaya çıkmamış. O “Belki ev

işleriyle uğraşıyor bu yüzden benim geri döndüğümü fark etmemiş olabilir.” deyip kendini avutup yoluna devam etmiş. O şekilde yürümüş, evine dört günlük yol kaldığında: “Karım şimdi karşıma çıkar.” deyip yola baksa da karısı görünmüyormuş. Bundan onun gönlü bir uğursuzluk olduğunu hissetmiş ve seferini hızlandırıp çabucak evine gelmiş. Hezim kapı karşısına gelmiş de karısı karşısına çıkmamış. O bu işten endişelenip kederli halde, attan inip:

— Ana, ana, diye bağırmış.

Anası karşısına çıkmış. Ana öz oğlunun geri dönüp geldiğini görünce zar zar ağlamış. Hezim bunu görüp:

— Benim hatunum ve çocuğum nerde, diye sormuş.

Anası ağlayarak durumunu bir bir (161) anlatmış. Hezim anasının söylediklerini duyunca kederden bayılmış. Bir süre sonra aklını toplayıp iki kız kardeşinin saçlarını yakmış, onlar o anda peyda olup:

— Hey ağabey, başına ne geldi, diye sormuşlar.

Hezim olanları anlatmış. Onlar durumu öğrendikten sonra Hezim’i alıp kendi mekânlarına dönmüşler ve olanlardan atasını haberdar etmişler. Atası hiçbir çaresinin olmadığını bildirmiş. Onlarla uğraştırmayı bırakıp, bir çare bulmak için yola çıkmış.

Dev Perizat padişahın gözünün önünden çocuğunu koltuğuna kısıp gök güvercine dönüşerek uçup gittikten sonra direkt atasının sarayına inmiş. Kızın atası, kızı kaybolduktan sonra kızının derdiyle çok ağlayıp gözlerini kaybetmesine az kalmıştı. Kızını görüp çok mutlu olmuş. Lâkin kızının elindeki insanoğlunun çocuğunu görünce, kızının ne iş yaptığını anlayıp öfkelenmiş, kızı ile çocuğunu zindana atmış ve ceza olarak da kırk kamçı vurulmasını emretmiş. Kız üst üste gelen bu azaplara dayanamayıp zarı zarı ağlamış. Feryat etmiş. Lâkin onun derdine dermen olacak adam çıkmamış. O günlerde devler padişahı Hezim’in ölüm emrini vermiş. Devler onu öldürmek için darağacına asmaya götürürken devler padişahının sol kol vezirine rastlamışlar. Vezir (162) ne iş olduğunu öğrendikten sonra onları durdurup padişahın huzuruna çıkmış ve:

— Ey padişah-ı âlem, daha önceleri ikimiz de birer kere insanoğlunun şefkatine erişmiştik. Şunun hakkı hürmeti için de olsa onu öldürmeyin. Çünkü sizin gibi büyük padişahın kızını almaya çekinmediğine bakılırsa o boş adam değil gibi, demiş.

— Bu fikir padişaha mantıklı gelince Hezim'in zindana atılmasını emretmiş. Onun eline ayağına kelepçe zincir takıp zindana atmışlar. Hezim alınma yazılan u olsa gerek, deyip kaderine boyun eğip feryad figan etmemiş. Hezim'in huzur içinde oturduğunu gören yaşlı gardiyan: “Başkaları zindana atılınca feryat figan edip, inleyerek ağlardı, bu kıpırdamadan oturduğuna göre bunun bir kerameti var. Eğer öyle ise herkesten önce ölüm bana gelecek, bu ölümden kurtulmak için onu salıversem ve hiç kimseye de söylemesem padişah da duymaz” düşüncesiyle Hezim'i zindandan çıkarmış.

Hezim ne sebepten zindandan kurtulduğunu düşünmemiş, başının sağ kaldığından mutlu olup arkasına bile bakmadan çölü arkada bırakarak kız kardeşlerinin yanına giderken üç deve rastlamış. Onlar birbirleriyle dövüşüyorlarmış. Birbirlerinin başını gözünü yarıp, kan dökerek birbirlerini öldürme derecesine gelmişler. Hezim onların ne için bu kadar dövüştüklerini bilmeden bir ara durduktan sonra onların ne sebepten böylesine dövüştüklerini öğrenesi gelmiş ve yanlarına gitmiş. (163) Devler yanlarında insanoğlunun peyda olduğunu görünce şaşırıp dövüşmeyi bırakarak birbirine baktıklarında Hezim:

— Sizler niçin dövüşüyordunuz, diye sormuş.

Birinci dev:

— Biz miras için dövüşüyoruz, deyip yerde duran kalpak, ok yay, asa, halı ve kazanı göstermiş.

İkinci dev:

— Bu beş şeyi doğru paylaşamadığımızdan dövüşüyoruz, demiş. Hezim bunlarda bir sırrın olduğunu düşünüp:

— O eskimiş ve harap olmuş şeyler için dövüşmenin ne gereği var, demiş.

Üçüncü dev:

— Var, asayı yere bir vurursan binlerce dev peyda olup “Emret şahım!” diyerek kol bağlayıp, ne işe buyursan onu gönlündeki gibi yerine getirirler. Kalpağı giyersen hiç kimsenin ve hatta devlerin de gözüne görünmezsin. Halıya oturursan uçar. Nereye gitmek istersen o yere ulaştırır. Ok yayı atınca “Kerametini göster!” desen bir dal ok bin dal olur. Karnın acıkınca kazana bakıp “Kayna kazanım!” desen her çeşit yemek hazır olur, demiş. Hezim o eşyaların sırrını öğrendikten sonra bu şeyleri el geçirmek için bir hile bulmuş ve devlere:

— Ben ok yayla üç tarafa gözetip üç dal ok atacağım, sizler şu okları bulup getirin. Oku ilk (164) getiren halı ile asayı alsın, ikinci getiren kazan ile ok yayı alsın, en sona kalan ise kapağı alsın, demiş. Bu fikri duyan devler çok mutlu olup bütün şeyleri Hezim’e verip, oku alıp getirmek için hazır olmuşlar. Hezim ok yayı eline alıp üç dal oku üç tarafa doğru atmış. Devler tıpkı rüzgâr gibi uçarak oku alıp getirmek için gitmişler. Fırsatı ganimet bilen Hezim derhal halıya oturup kalpağı giymiş, asayı tutup ok yayı asmış ve kazanı da yanına alarak halıya:

— Kuhikap şehrine doğru uç, diye buyurmuş. Hezim halıya oturarak Kuhikap şehrine uçup gitmiş. Devler ok yayı bulup getirdiklerinde bakmışlar ki Hezim’in gölgesi görünmüyor. Onlar kendilerinin aldatıldıklarını anlayıp kederlenip çok üzölmüşler.

Hezim şö uçuşuyla hiç oyalanmadan direkt Kuhikap şehrine varmış. Onun başında tılsımlı kalpağı olduğundan hiç kimsenin gözüne görünmüyormuş. O direkt karısı ve çocuğunun yanına girip onları kurtarıp çıkarmış. Bir sakın yer bulup tekrar görüşmüşler. Kazana buyurup onlara çeşit çeşit yemekler hazırlayıp vermiş. O, asasını yere vurmuş sayısız dev onun huzurunda peyda olup el bağlamışlar. Hezim huzurundaki devlere Kuhikap şehrindeki devleri yok etmelerini emretmiş. İki taraf yedi gece gündüz yeri göğü titretecek kadar dehşetli cenk etmişler, Kuhikap devlerini helak etmişler. Hezim Kuhikap’daki var olan eşyaları yığıp (165) yola çıkmış. O, yol üstünde iki kız kardeşini alıp dosdoğru kendi yurduna gelmiş. Bakmış ki anasının hali kötü imiş. Hezim karısına bakmış. Dev Perizat sihirli yüzüğünü suya daldırıp, suyu kadına içirmiş, Hezim’in anası iyileşmiş.

Hezim çoluk çocuğunu yetiştirdikten sonra asıl plana göre şehrin dışına görkemli bir saray inşa etmeye başlamış. O şehirden çok marangoz, nakkaş, inşaat ustası, işçiler alıp getirmiş ve onlara sarayı bir an önce yapıp bitirmelerini emretmiş. Ustalar, işçiler Hezim'in istediği gibi bir sarayı ancak bir yılda bitirebilmişler. Saray, padişahın sarayından daha gösterişli olmuş.

Bu sırada padişah Dev Perizat'ın derdinden yas tutup yatmaktaymış. Cadı ise padişahın ayak işleri için koşuşturmaktaymış, padişaha yaranmak için uğraşıyormuş. O, şehrin dışına çıkınca Hezim'in sarayını grmuş, padişahın sarayından daha gösterişli olduğunu görünce bunun kimin sarayı olduğunu öğrenesi gelmiş, etraftaki kişilere sorunca onun Hezim'in sarayı olduğunu öğrenmiş, yine kötü niyetle padişahın huzuruna çıkıp:

— Padişah-ı lem, daha önceki güzel Perizat kocasıyla geri dönmüş. şimdi onlar evlerinde hizmetçileriyle yaşamaktalar, deyip haber vermiş.

Padişah cadının haberini duyunca askerlerine Dev Perizat'ı yakalayıp getirmeleri hakkında emir vermiş. (166) Askerler padişahın fermanıyla Hezim'in sarayını basmışlar. Padişahın askerlerinin baskına geldiğini gören Hezim onların niyetinin iyi olmadığını bilip asasını yere vurmuş, eyvah, o anda yüz binlerce dev peyda olmuş. Hezim devlere:

— Padişahın adamlarından bir tekini bile sağ koymayıp yok edin, diye emir vermiş.

Devler bir anda padişahın askerlerini helak etmişler, cadıyı canlı tutup getirmişler. Hezim onu görüp öfkesini bastıramamış ok yayını çıkarıp: “Kerametini bir göster!” deyip atmış. Bir dal ok bin dal olup biri bile boşa gitmeden hepsi cadının vücudunu delik deşik etmiş.

Bundan sonra Hezim bu şehre padişah olup, yurdu adil bir şekilde yönetmiş, yetim öksüzlerin başını sıvazlamış, kız kardeşleriyle mutlu mesut, baht sürüp yaşamaya başlamış (167).

Kaynak kişi: Pian Nahiyesi ıktım Köyünden İsmayıl Tahir

30. Hurşit Mergen¹⁰³

Evvelde Turfan Hanlığı devrinde bir padişah yaşarmış. O padişah, ilim ehli, batur, nişancılara hürmet gösterir ve hepsini uygun işe koyarmış. Halkına zulmetmez, vergiyi ağırlaştırmaz, yaşamı huzurlu hale getirmiş. Padişahlığı o şekilde uzun zaman saltanat sürmüştür.

Padişahın yurdunun bu kadar huzur içinde olmasını kıskanan Kuyukap'taki kara dev, yurdu viran edip in cinin mekânına dönüştürerek gönül eğlendirmek için padişahın topraklarına adım atmış. Ne zaman ki o bu topraklara adım atmış, yurt harap olmaya yüz tutmuş. O kara dev gittiği yerlerde karşılaştığı adamları öldürüp, hayvanları yiyip, ağaçları, evleri, otu bitkiyi, tarlaları ağzından ateş püskürterek yakıp viran edip harabeye döndürmüştür.

Yurt ehli bu haberi padişaha ulaştırmışlar. Padişah, yurdunun esenliği ve halkının hayatını korumak için şehir içindeki güçlü yiğitleri, okçuları askerin başına getirip kara devî yok etmek için yola çıkarmış.

Uzun zamandan beridir şehirde işsiz gezinip meşk eden ve ok yayını kınından çıkarıp bakmayan nişancılar, yiğitler kara devin gölgesini görünce yürüyüşlerini kesmişler ve (26) ok yaylarını nişanlayarak kara devî hedef alıp atmışlar. Lakin onların okları gözlenen nişana varamamış, devin sinirine dokununca kendi canlarını devin önüne sermişler. Dev yerinden kalkarak yiğitleri ve nişancıların bir kısmını yutmuş. Kalan askerleri ise ağzından kara boran çıkararak uçurup etrafa saçmış...

Devin pençesinden sağ kurtulanlar padişahı olanlardan haberdar etmiş. Ümidini nişancılara ve pehlivanlara bağlayarak oturan padişah haberi alınca korkmuş ve düşüncelere gömülmüş. Padişah öyle düşünmüş, böyle düşünmüş sonunda bir karara varmış, kendisine yakın vezirlerden birini çağırıp:

— Ben yurt başıyım, ben yurdun ağlayanıyla ağlamasam, ateşinde yanmasam, benim ne faydam olur. Bundan dolayı ben yurda gelen bu belayı yok etmenin çaresini

¹⁰³ Hurşid Mergen. Uygur Halk Masalları 19. Yayına Hazırlayanlar: Abdükiyum Turdi Turpan; Abdurêşit İbrahim. Şincan Halk Neşriyatı, 2000, ss. 26-33.

bulmalıyım. Sen, ben gelene kadar yurdu adaletli bir şekilde yönet. Benim yokluğumu hissettirme, benim gelişimi bekle, deyip bütün yurdun kaderini vezire bırakıp kendisi kimseye hissettirmeden saraydan çıkıp gitmiş...

Padişah saraydan ayrılp tebdil-i kıyafet olup kendi maksadına ulaşmanın yolunu bulmak için sokak sokak, ev ev arayıp bütün yurdu gezmiş. Lakin bir uygun tedbir, uygun adam bulamamış, kafası karışmış, fakat ne yapacağını bilemeden yurdun dağını taşıyıp, engebelerini gezmeye mecbur olmuş. O böyle sonu gelmez yola girip yürümüş, az gitmiş uz gitmiş, dağ arasındaki ormanlığa girmiş. O bu temiz havalı yerde, biraz solup alıp yorgunluğunu gidermek için (27) uyuyup kalmış. O uyuya dursun, biz sözü başka yerden verelim...

Bu dağ içindeki ormanlıkta Hurşit isimli avcı yaşar imiş. Avcılık ona atasından kalan mirasmış. O usta nişancı imiş, o iyi niyetli, temiz yürekli bir kişi olup kendi helal emeğiyle yaşamayı severmiş. Bu sebepten kendi yurdundan ayrılp çoluk çocuğunu, karısını alıp bu dağın içine gelip bulak suyundan faydalanıp yiyip içiyormuş, boş zamanlarında da av avlayarak yaşayıp gidiyormuş.

Padişahın ormanın içine girdiği gün Hurşit de ava çıkmış. O ormanda bir adamın yattığını görünce yakınına gelmiş. Bakmış ki bir adam huzur içinde yatıyor. Uyandırmak istemiş, ama uykusunu bozmaya gönlü razı gelmemiş. Bırakıp gitmek istemiş, ama yırtıcı hayvanların saldırısına uğramasından endişelenmiş; bırakıp gitmeye gönlü razı olmamış, ustalıkla hissettirmeden onu taşıyıp evine götürmüş. Evine getirip altına döşek sermiş, başına yastık koymuş, uyumaya bırakıp uyanmasını bekleyerek oturmuş...

Padişah bir süre sonra uyanıp gözlerini açmış. Bakmış ki kendisi ormanda değil, bir evin içinde yatıyor, gerçek mi düş mü, diye korkarak yerinden kalkmış. O kendisine bakarak oturan baba ve üç erkek çocuğu görünce:

— Gördüklerim gerçek mi yoksa rüya mı, ben bu yere nasıl geldim, diye sormuş.

— Bu gerçektir misafir, demiş Hurşit Mergen ve kendini tanıtp olanları anlatmış. Padişah (28) Hurşit Mergen'in sözlerini dinleyince sakinleşmiş. Hurşit Mergen onun önüne sofrı serip yemek getirmiş. Yemek üstünde padişah kendini aşikâr edip, bu dağları ovaları gezmesinin maksadını anlatmış. Hurşit Mergen padişahın söylediklerini duyunca:

— Başınıza kötü gün gelmiş. Niyetiniz iyi imiş. Hurşit Mergen yardım eder, siz bizim misafirimizsiniz. Rahat olun, dinlenin, başka işlere sonra bakarız, demiş ve kendisinin av avlamaya gedeceğini, padişahı misafir etmek istediğini söyleyerek çıkıp gitmiş. Padişah yatıp dinlenmiş...

Aradan çok geçmeden Hurşit Mergen büyük bir yaban koyununu sırtına yükleyip gelmiş. Padişah bakmış ki ok yaban koyunun iki gözünün ortasına değmiş. Padişah bunu görüp, Hurşit Mergen'in usta nişancı olduğuna gönülden çok inanmış. Hurşit Mergen çok geçmeden eti pişirip padişahın önüne koymuş. Padişah eti yerken Hurşit Mergen'e:

— Ben usta nişancılara, pehlivanlara uygun iş verdim, kendi yanımda yer verdim, siz ne için bu yere gelip yalnız yaşamayı seçtiniz, diye sormuş. Hurşit Mergen al iyi niyetlilikle:

— Hürmetli misafir, bıçak bilenmezse paslanacağını bilmelisin. Hüner de böyle, daima alıştırma yapıp kullanılmazsa kemalete ermesi o yanda dursun, hatta karga yaramaz bir şeye dönüşür, demiş. Padişah Hurşit Mergen'in ne demek istediğini düşününce (29) onun söylediklerine kabul etmiş ve çok memnun olmuş, memnuniyetini bildirip onun elini iyice sıkmış...

Ertesi gün Hurşit Mergen yine ava çıkmak için hazırlık yapmış. Padişah onun maharetini kendi gözleriyle görmeyi gönlünden geçirmiş:

— Hurşit Mergen, ben evde oturmaktan sıkıldım, eğer mümkün olursa ben de sizinle birlikte çıkıp gezsem, demiş. Hurşit Mergen misafirinin talebini reddetmeyip kabul etmiş, padişahı kendisiyle birlikte götürmüş.

Onlar fazla yürümeden, Hurşit Mergen gözünün ulaşamayacağı yerdeki bir karartıyı padişaha gösterip:

— İşte o avlayacağım geyik, siz burada durun onu g zetleyin, deyip padişahı bir kırma taşın arkasına saklamış, kendisi bir tepeyi dolaşarak yürümüş. Bu sırda çalıların arasından dana kadar büyük bir kaplan kükreyerek çıkıp, padişahın üzerine doğru atılmış. Hurşit Mergen, kaplanın sesini duyunca bakınmış ki padişah ile kaplanın arasında bir adım kalmış. Hurşit Mergen, göz yumup açıncaya kadar ki zaman zarfında gerçekleşen

bu tehlikeyi görünce hata payını en aza düşürecek şekilde padişahın arkasına geçerek oku yaydan çekmiş. Vişt eden sesle aynı anda, kaplan bir böğürerek yere yuvarlanıp yatmış. Padişah kendini toparlayıp bakmış ki kaplan kana bulanıp yatmakta. Ok yine kaplanın iki gözünün ortasına değmiş. Padişah bunu görüp Hurşit Mergen'in gerçek bir nişancı olduğunu kabul etmiş ve canını kurtardığı için gönülden sevinmiş: “Kara devi yok edecek pehlivan işte bu imiş.” (30) diye düşünüp, mutluluktan Hurşit pehlivanı kucaklamış. Onlar av avlayıp geri dönmüşler.

Onlar ertesi gün kahvaltı yaparken yine sohbet etmişler. Padişah konuşarak:

— Benim aradığım adam sizmişsiniz, siz gidip yurdu, halkı felaketten kurtarınız, deyip kendi gönlündeki niyetini söylemiş. Hurşit Mergen: “Bu yurt halkının başına gelen felaket benim başıma gelen felakettir...” diye düşünüp, padişahın teklifini reddetmemiş.

Hurşit Mergen karısı ve çocuğunu alıp padişahla birlikte yurda doğru yola çıkmış. Onlar yurda varınca büyük bir törenle karşılanmışlar. Hurşit Mergen karısı ile çocuğunu yerleştirip kara devi yok etmek için gideceğini söylemiş. Padişah Hurşit Mergen'in yanına bir sürü asker verip yola salmak istediğinde o:

— Padişahım, siz de bizimle birlikte gelin, deyip padişaha da birlikte gitmeyi teklif etmiş. Padişah, düşünmüş taşınmış ve bu işin başında olması gerektiğine karar vererek onlarla beraber ava çıkmayı kabul etmiş.

Onlar kara devi yok etmek için sefere çıkmışlar. Onlar çok yürümüş. Yürürken kara devin viran edip yaktığı yurdun, mahallelerin dumanı burunlarına geldiğinde askerleri bu yerde bekletip padişah ile ikisi yola devam etmişler. İkisi aşağı yukarı bir gün yol yürüdükten sonra kara devin karaltısı görünmüş. Onlar atlarını otlamaları için oracıkta bırakıp yayan yürümüşler. Yayan yürüyerek neredeyse kara devi (31) çağırdıklarında sesin ulaşabileceği yere kadar gelip durmuşlar. Bu sırada Hurşit Mergen'in aklına, atasının: “Eğer, tehlikeli rakibe rastlarsan bir ok ile gebert, aksi takdirde tekrar ok atma...” denen vasiyeti aklına gelince: “Atamın dediği tehlikeli rakibim işte bu galiba” diye düşünüp dururken kara dev onları görüp çirkin nara atıp, yeri göğü toza toprağa katarak onlara doğru atılmış. Hurşit Mergen bunu görüp hiç telaşa

kapılmadan yanından ok yayı alıp oku yerleştirmiş, kirişini iyice gerip can evini nişan alarak atmış, ok tam yerine isabet edince kara dev inleyerek yıkılmış:

— Ey Mergen, canım çok acıyor, bana acıyıp bir ok daha at, diye yalvararak bağırmış. Hurşit Mergen:

— Atam bana, rakibini bir okla gebert, ikinci kez ok atma dedi, diyerek tekrar ok atmamış. Kara devin feryadı figanı yavaş yavaş azalıp gitmiş. Bu sırda arkada bırakılan askerler kara devin avazını duyunca onlara yardım etmek için gelmişler. Onlar, devin öldüğünü görünce Hurşit Mergen'e aferin demişler, başına alıp havaya kaldırarak yere değdirmeden yurda alıp getirmişler. Yurt ehli bu haberi duyunca ona bin kere razılık bildirmişler, saygıyla minnettarlıklarını bildirmişler.

Böylece padişah Hurşit Mergen'i bütün padişahlığın askerlerine baş etmiş. Hurşit Mergen askerlere baş olup, onların yiyip içip işsiz (32) güçsüz yatmalarına izin vermeyip, katı bir şekilde eğitip her türlü tehlikeye karşı durabilecek hale getirmiş. Böylece halk da askerler de böyle genç bir komutanlarının olmasından memnun olmuş ve yaşamları için kaygılanmadan huzur içinde tekrar gönüllerince kendi hayatlarını yaşamaya başlamışlar (33).

Kaynak kişi: Turfan Şehri Yar Köyü'nden Ziyit Micit,

Derleyici: Turfan Şehri Yar Köyü'nden Ömer Micit

31. İdikut Dağı Hakkında Rivayet¹⁰⁴

Kadim tarihten derin bilimlere sahip bilginler İdikut dağı hakkında şöyle rivayet ederler: Teklimekân bostanlığının kuzey tarafına yerleşen Ketik şehrinde Uygur kabileleri kabile reisi Kılıç'ın başkanlığında çiftçilik, bağcılık, hayvancılık ve ticaretle meşgul olup bolluk ve bereket içinde yaşıyorlarmış. Bütün kabile işleri adil bir şekilde idare edildiğinden halk arasında refah, insaf, asayiş hüküm sürüyormuş. Kabile reisi Kılıç'ın Ay, Yıldız, Çolpan adlı üç kızı olup erkek evladı yok imiş. Bu kızlar hüsn-ü cemallerinde denksiz olup güneşi bile hayran bırakırlarmış. Özellikle küçük kız Çolpan, çok akıllı olup acayip keskin sezgileriyle olayları mütâlâ etmedeki derin ve yerinde fikirleriyle bütün kabilede ön sırada yer almış.

Ketik şehrinin batı tarafında manzarası güzel, suyu şifalı Aydın Göl denen gözün ulaşamayacağı kadar büyük bir göl varmış, onun etrafındaki yemyeşil otlar bitkiler hafif rüzgârda ipek gibi sallanırmış. Her tür hoş sesli kuşlar bu yerde toplaşıp öterlermiş. Kabile reisi Kılıç'ın kızları her haftanın beşinci (99) günü bu olağanüstü göle gelip suya girerlermiş. Bir gün onlar yine adet edindikleri gibi suya girmek için göl kenarına gelmişler ve bakmışlar ki bir çoban çocuk göl kenarında hayvan otlatıyor. Bu, kıyafetleri paramparça, bütün bedenini yara basan başı kel bir çocukmuş. Ama yüzü nur saçıyor, tavrında ise baturluk ve cesaret okunuyormuş. Küçük kız ablalarından ayrılarak gelip bu kel çocuğa içten ve samimiyetle bakmış. Onun gözü birden bu kel çocuğun başındaki parlayıp duran altın saça düşmüş ve bu kel çocukta ayrıca bir gizemin var olduğunu sezmiş ve yüreğinde bir tür sıcak his oluşmaya başlamış.

Hürmetli okuyucular, şimdi rivayeti çoban çocuktan dinleyiniz: Bu sürü bakıcısı kel oğlanın ismi Nizamtay imiş. O küçüklüğünden başlayarak Allah'a inanmayı, ibadet etmeyi unutmamış. İnsanlara çok iyi davranırmış. Hayvanları uzak yaylaklara götürüp onlara bakarmış. O her tür akaidi dikkatle okurmuş. Aslında o, başı yaralı bir kel değil, acayip yakışıklı ve boylu poslu bir yiğit idi. Onun kel olmasına ise şöyle bir şey sebep olmuş: Bir keresinde o koyunlarına bakarken Aydın göl etrafında uyuyakalmış, uyurken

¹⁰⁴ İdikut Dağı Hakkında Rivayet. Uygur Halk Masalları19. Yayına Hazırlayanlar: Abdükiyum Turdi Turpan; Abdurêşit İbrahim. Şincan Halk Neşriyatı, 2000, ss. 99-109.

bir rüya görmüş, rüyasında korkunç bir kara boran çıkmış. Bu kara boranın içinde Düldül'e binen, elinde Zülfikâr'ı tutan, apak sakallı bir kişi onun gözünün önünde peyda olmuş ve Nizamtay'a:

— Oğlum, burası neresi, sen kimsin, diye sormuş (100).

— Bu yer Aydın göl kenarındaki Kurbağalık Mahallesi, burada kurbağa çok olduğu için yerli kişiler buraya kurbağalık ismini takmışlar, diye cevap vermiş ve kendi ismini, mesleğini hürmet ihtiramla detaylı bir şekilde anlatmış. Bu sözleri dinleyen deminki ihtiyar:

— Oğlum, şimdi Kuhikap'ın bulunduğu batı tarafından bir vahşi hayvan Ketik şehrine doğru geliyor. O, her yurttan olağanüstü güzel ay yüzlü kızları kendine yem ediyor. Senin insanların hayatını tehdit eden bu vahşi hayvanı kâinattan yok etme vazifesini yerine getirmen için Tanrı beni gönderdi. Bu vahşi hayvan ağzından ateş saçarak önüne gelen şeyleri yutan bir ejderhadır. Bu bedbahtı bir tek sen yok edebilirsin, demiş tantanayla. Bunu duyan Nizamtay biraz şaşırmış ve ihtiyar pehlivana:

— Vahşi hayvanı yok etmek nasıl mümkün olacak dede, diye sormuş.

— Ey oğlum! Ben sana altımdaki Düldül'ün kılından üç tel vereceğim, sen bu kılırları ne zaman yakarsan o anda eyerlenmiş, Zülfikârlı bu Düldül senin önünde peyda olur. Sen bu Düldül ve Zülfikâr'ın yardımıyla adı geçen ejderhayı yok edebilirsin, diye cevap vermiş ve Nizamtay'ın başını yavaşça okşamış. Bu sırada Nizamtay'ın başında altın saç peyda olup etrafa nur saçmaya başlamış. Nizamtay buna çok sevinmiş. Ama ihtiyar pehlivan yine şöyle demiş (101).

— Hey oğlum, sen bugünden itibaren önceki hâlini kaybedip kılık değiştireceksin, ne zaman söylediğim vahşi ejderhayı yok edersen o dakikada aslına döneceksin. Sana Tanrım kabilenizin reisi Kılıç'ın küçük kızı Çolpan'ı ömürlük yâr etmeye karar verdi, demiş ve etrafı yine kara boran kaplayıp deminki ihtiyarı uçurup götürmüş. Nizamtay sıçrayarak uyandığında, rüya gördüğünü anlamış, birden bütün bedeni yara, başı kel olmuş. Tıpkı bir ölüye benzemiş. Elinde ise bir tutam kıl durmaktaymış. O, bu duruma isyan edip ağlayıp sızlamış, ama biraz önce rüyasında gördüğü durumu bir ara hatırlamış ve ağlayışını kesip ihtiyar pehlivanın söylediklerine göre hizmet etmeye niyetlenmiş.

Şimdi rivayetimizi kabile reisi Kılıç'tan dinleyelim: O, günün birinde kendi kızlarının aile işlerindeki kabiliyetlerini sınavıp görmek için onlara teker teker yemek yapmalarını buyurmuş. Kızlar bu habere sınırsız mutlu olup derhal yemek yapma işine girişmişler ve yemeklerini dikkatle pişirerek babalarının yemeleri için alıp huzuruna girmişler. Kılıç, ilk önce büyük kızı Ay'ın yaptığı yemekten bir kaşık alarak yemiş, pek tuzluymuş, ikinci kızı Yıldız'ın yaptığı yemekten yemiş. Tuzsuz imiş. Küçük kızı Çolpan'ın yemeğinden yemiş oldukça lezzetliymiş. Bu durumu gören Kılıç kabile bilgelerini toplayıp, bu işin sebebini sormuş, bilgilerden biri: (102)

— Bu meseleyi kızlarının içinde bulundukları durumla ilişkilendirmek mümkün, çünkü büyük kız Ay evlenme çağını dört yaş, ikinci kızınız Yıldız iki yaş aşmış, o sebepten onların yaptığı yemekler tuzlu ve tuzsuz olmuş, küçük kız Çolpan'ın yaptığı yemeğin lezzetli olma sebebi ise onun tam evlenme çağında oluşudur, diye tahlil etmiş.

Kabile reisi bu tahlili duyduktan sonra derhal kızlarını evlendirme kararı almış ve kızlara birer elma verip kime atarlarsa onunla evlendireceğini söylemiş ve ferman çıkarıp bütün kabiledaki erkeklerin toplanmasını emretmiş.

Birkaç gün geçtikten sonra kabileye tabi bütün halklar bu kabile reisinin avlusu önünde toplanmışlar. Üç abla-kız kardeş ellerinde elmalarla bekliyorlarmış. İnsanlar sağdan soldan birer birer geçmeye başlamışlar. Kabile reisinin büyük kızı Ay, kabileye tabi büyük tüccarın oğluna elindeki elmayı atmış. İkinci kız Yıldız da yine kabileye tabi, büyük hayvan sahibinin oğluna elmayı atmış. Sıra Çolpan'a geldiğinde bütün halk geçmiş fakat o, hiç kimseye atmamış. Kabile reisi bunun sebebini sorunca Çolpan:

Aydın göl kenarında sürüye bakan bir çocuğun bugünkü faaliyete gelmediğini söylemiş. Kabile reisi derhal ferman çıkarıp çoban çocuk Nizamtay'ı alıp getirerek kapının önünden geçirmiş (103). Çolpan derhal elindeki elmayı ona atmış. Bunu gören kabile reisi kızının bütün bedenini yara kaplayan bu kel çobanla evlenmek istemesine öfkelenmiş ve hizmetçilerine emrederek Nizamtay'ın elindeki elmayı alıp getirtmiş ve Çolpan'a elmayı tekrar atmasını buyurmuş. Fakat Çolpan elindeki elmayı yine Nizamtay'a atmış, Nizamtay elmayı almış ve “kap” edip ağzına atıp ısırılmış. Kabile reisi öfkeden patlayacak olsa da çare bulamamış. Çolpan'ı ona verme kararı almış. Böylece o,

Ay ve Yıldız’a kırk bir gece gündüz görkemli bir toy yapmış. Merasim için Teklimakan Bostanı’nın kuzey, güney, doğu ve batısındaki komşu kabilelere elçi göndermiş. Ama Çolpan ile Nizamtay’a hiçbir toy merasimi yapmadığı gibi onlara karanlık rutubetli bir samanlık odasını ev yapıp vermiş. Ama Nizamtay ile Çolpan buna razı olup muratlarına ererek mutluluk içinde yaşamışlar. Günlerden bir gün Çolpan bir kaba yemek koyup babasını ziyarete gitmiş. Ama yemeğin üstünde azıcık saman var imiş. Onun babası yemeği görüp bir kaşık yiyip bakmış ki lezzeti yerinde ama üzerinde azıcık saman var, onu görünce şaşırmış ve:

Kızım böyle lezzetli pişirdiğin yemeğin üzerine bu azıcık samanı koymanın manası nedir, diye sormuş. Çolpan derhal:

— Hürmetli baba, bu yaptığım şey için beni ayıplama, benim böyle yapmamın sebebi sizin (104) benim samanlıkta yaşadığımı unuttuğunuz içindir, diye cevap vermiş. Nezaketli bir şekilde bu sözleri duyan kabile reisi biraz düşündükten sonra onları Çınar Bağ denen kurumuş meyveli bağa gönderip oraya bakınız, diye ferman vermiş. Nizamtay ile Çolpan eski Çınarlı Bağ’a ulaşmışlar. Onlar buraya gelip baktıklarında ağaçların kurumuş, bülbüllerin uçup gittiklerini ve her yanı yaban otların kapladığını görmüşler. Onlar çok düşünüp sonunda çok çalışarak bu kadim meyveli bağı yeşertmeye karar vermişler. Gece gündüz ter döküp çalışarak sonunda bu bağı her çeşit meyvelerle dolan mekâna dönüştürmüşler. Başka yerlere uçup giden hoş sesli kuşlar bu güzel bağa girip bütün iştahlarıyla ötüşmeye başlamışlar. Nizamtay ile Çolpan bu bağda gülüp eğlenerek gezip dolaşarak güzel hayatlarının sefasını sürmüşler.

Böyle mutluluk, bolluk bereket içinde geçen günlerin birinde insanlar arasında Kuyikap taraftan vahşi hayvan ejderhanın Ketik şehrine doğru yola çıktığı, onun bu şehirdeki var olan bütün kızları yiyeceği hakkında “mış-mış” sözler peyda olmuş.

Vahşi ejderha kabile reisi Kılıç’a bütün kabileye bağlı güzel kızları toplayıp şehrin kuzeyine alıp getirerek yemesi için hazırlamasını, eğer kendisinin bu talebini kabul etmezse şehir ile halkını yiyeceğim hakkında bir parça tehdit (105) mektubu göndermiş. Bu mektubu alan kabile reisi istişare ederek şehri korumak için ve ahalinin tümüyle helak olmasının önünü kesmek için kabileye bağlı bütün güzel kızları toplayıp ejderhaya yem

etmeyi kabul etmiş ve kabile reisi ilk önce kendi küçük kızı Çolpan'ı ejderhaya yem etmek için ayırdığını ilan etmiş. Böylece bütün tellallar her tarafa yayılıp güzel kızları, yeni gelinleri toplamaya başlamışlar.

Kendisinin ejderhaya yem edilmek için ayrıldığını duyan Çolpan feryat edip inlemiş. Eri Nizamtay'a onu kurtarması için yalvarmış. Ama Nizamtay hiçbir şey sezdirmeden umursamıyormuş gibi davranmış.

Günler geçmiş Çolpan başta olmak üzere sayısız kız ve yeni gelinler alınıp ejderhanın yanına götürülmüş. Uzaktan gözleri kazan gibi, saçları yaylı kızıl ve sarı, dişleri sapanın dişi gibi, ağzından korkunç ateş saçan vahşi ejderhayı gördüklerinde, ejderha kuyruğunu sürüyerek korkunç duman ve kara boran çıkarmış. Ejderha onları yemek için hamle yaptığında aniden eline topuz alan, altın eyerli Düldül'e binen bir pehlivan peyda olmuş ve ejderha ile laf dalaşına girmiş. Kızlar her tarafa dağılarak kaçmaya başlamışlar.

Ejderha ile deminki pehlivan gâh yenilip gâh yenip kırk gece gündüz dövüşmüşler. Kırk birinci gün ejderha, bütün gücünü kuvvetini kullanmış. Pehlivan da var olan bütün gücünü kuvvetini işe salmış. Ejderha var olan gücüyle (106) pehlivanı içine çekmiş. Nizamtay o fırsattan faydalanarak kalpağını bir kaldırmış başındaki altın saçtan küçük bir nur peyda olmuş ve bu nurdan ejderhanın gözü kör olmuş. Pehlivan fırsattan faydalanarak onun iki kulağından kaparak tutmuş ve ejderhanın derisini bir gece iki günde başından kuyruğuna sıyırmış. Böylece ejderha kıpkızıl et haline dönüşmüş. Nizamtay bakmış ki Tanrı dağlarından akıp gelen sular ejderhanın büyük gövdesiyle tıkanıp kalmış, o bunu görüp, insanların güneyden kuzeye geçmesinin mümkün olmayacağını düşünmüş ve onun bedenini on yerinden kesip ayırmış. Böylece on geçit peyda olmuş hem de ejderhanın teni keskin güneş ışığı nedeniyle kızıl kızıl ve sarı hale gelmiş, deminki pehlivan da ejderhanın derisini Düldül'e yükleyerek kendi evine revan olmuş.

Şimdi rivayetimizi Çolpan başta olmak üzere kızlardan ve yeni gelinlerden dinleyelim: Pehlivan ejderhayla dövüşürken fırsattan faydalanıp kendi atası ve anasının evlerine dönen kızlar, yeni gelinler olanları onlara anlatmışlar, Çolpan kendilerinin

oturduğu bağına yol almış. Bu bağına kapısını açıp baktığında demin onları kurtaran pehlivanın Döldöl'ü bağ içinde otlamaktaymış, buna şaşırarak Çolpan koşarak eve girince deminki pehlivan derin uykudaymış. Bu yüzden Çolpan yavaşça yiğidin karşısına gelip bakmış, onun başındaki altın (107) saç ışık saçmaktaymış. Bu yiğidin kendi candan eri Nizamtay olduğunu anlamış ve bu durumu babasına anlatmış. Bu tesadüfi durumdan haberdar olan Kılıç, biraz şaşırarak ve derhal bir karar verip Nizamtay'ı uyandırılmadan arabayla kendi kabile reisliği tahtına oturtulması hakkında emir verip onu getirip tahta oturtmuş. O, tahtta kırk bir gece gündüz uyuduktan sonra kırk ikinci gün uyanmış ve kendisinin kabile reisinin tahtında oturmakta olduğunu görünce kendisinin bu yere layık olmadığını söylemiş, lakin kaynatası, halk onu ikna edip tahtta oturtmuşlar. Kılıç önceden yaptıkları için Nizamtay'dan af dilemiş ve kızı ile Nizamtay için kırk bir gece gündüz toy merasimi düzenlemiş. Nizamtay Uygurlara kabile reisi olduktan sonra insanların hayatı bolluk bereket içinde geçmiş.

Günlerin geçmesiyle o ölü ejderha güneşin sıcaklığında kızıl toprağa dönüşerek yüksek bir dağ şeklini almış. Dağda altın, bakır, demir, kömür gibi madenler hâsıl olmuş. İnsanlar neye ihtiyaçları varsa bu dağda onu elde etmişler, insanlar bu dağa İdikut (baht saadet verici) dağ diye ad koymuşlar. Onun bedeninden kesilen on yerden şarıldayarak sular akar olmuş. Bu on geçide de (108) insanlar Hogul Ağzı, Şaptulluk Ağzı, Bolyuk Ağzı, Kara Yüz Ağzı, Kara Hoca Ağzı, Tuyuk Ağzı, Sirkip Ağzı, Kavan Ağzı... diye ad koymuşlar (109).

Kaynak kişi: Piçan Nahiyesi Lükçün Köyünden İmin Mollam

Derleyen: Turfan Şehirlik 1- Ortaokulundan Mehemmet İmin

32. İhtiyar Balıkçı ile Su Perisi¹⁰⁵

Evvel zamanda balıkçı bir yaşlı adam yaşarmış. O balık tutmaya çıkınca daim ağa bir çift balık takılırmış. Balıkların birini yaşlı karısıyla pişirip yerken, diğerini satıp geçimini sağlarmış.

Bir gün yaşlı adam derya boyuna varıp âdeti boyunca deryaya ağ atmış, ama ağa hiçbir şey takılmamış. Arka arkaya üç sefer ağ atmış. Üçüncü seferde ağa bir tane altın balık iliştirilmiş. Yaşlı adam balığı eline alınca birdenbire balık dile gelip:

— Ey dede, bana acı, beni serbest bırak, ben senin bu iyiliğini kesinlikle unutmayacağım, demiş. Böylece yaşlı adam balığa acıyıp onu denize bırakmış.

Yaşlı adam ertesi gün deniz boyuna varıp ağ atmış, yine daha önceki altın balık ağa düşmüş. Bu sefer de o yaşlı adama yalvarıp yakarmaya başlamış. Yaşlı adam balığı yine salıvermiş. Üçüncü gün yaşlı adamın ağına yine altın balık düşmüş. Bu sırada yaşlı adam balığa:

— Ey balık, üç günden beridir seni saldığım için (104), yaşlı karımla ikimiz aç kaldık, bugün seni katiyen salmayacağım, demiş.

— Ben denizdeki balıkların padişahıyım, demiş altın balık. Benim günde bir sefer su yüzeyine çıkıp gezme âdetim var idi, ama üç günden beridir her gün senin ağına düştüm. Eğer beni bugün de salarsan seni muradına erdireceğim.

Yaşlı adam balığı salıvermiş. Balık onu kendi sarayına buyurmuş, yaşlı adam balığın arkasından denize dalmış. Bir ara o kendini duvarları mermerden yapılan muhteşem bir sarayın içinde görmüş. Bütün her taraf altın, gümüş, inci sedeflerle süslenmiş, altın tahta yakut taşlar konulmuş. Yaşlı adam gerçek hayatta, hatta düşünde bile görmediği bu şeylere bakmaya doyamamış (105). Bir ara Balık Padişah:

— Ey dede, bu benim sarayım, burada her şey var, ne almak istiyorsan, sana veririm, demiş.

¹⁰⁵ Bélikçi Bovay Bilen Su Perisi. Ejderha Yiğit. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurrahim Ebey; Eşmet Emin. Urumçi. Şıncan Halk Neşriyatı, 2006, ss. 104- 113.

— Ne verirsen kabulüm, demiş yaşlı adam.

— Öyle ise bende bir sandık var. Onun içinde su perisi diye adlandırılan, balık da insan da olabilen akıllı, güzellikte yeryüzünde dengi olmayan bir kız var. O sandığı sana vereceğim, sen onunla yaşam kaygısından kurtulursun. Ama senin yeryüzüne çıktıktan sonra kesinlikle sandıktaki kızın söyledikleri doğrultusunda iş yapman gerek, demiş Balık Padişah.

Balık Padişah yaşlı adama yine çok altın gümüş hediye edip onu yeryüzüne çıkarmış. Yaşlı adam yeryüzüne çıktıktan sonra sandığın ağzını açmış. Bakmış ki sandığın içinden ay dese ay değil, güneş dese güneş değil, olağanüstü güzel bir kız çıkmış. Yaşlı adam kızın güzel hüsn- ü cemaline bakınca şaşırıp kalmış. O, eğer bu kız bana gençlik çağımda rastlasaydı, ben bunu kendime eş olarak alırdım. Ben şimdi yiğit halime dönseydim ne iyi olurdu he, diye düşünmüş.

— Ey Su Perisi, demiş dede, Balık Padişah sizi ve bu malları bana hediye etti. Eğer ben genç olsaydım, sizi kendime eş olarak alır mutlu mesut bir ömür sürerdim. Fakat ben yaşlandım, bir ayağı çukurda olan biriyim artık, üstelik (106) benim bir de yaşlı karım var. Durum böyle iken sizi alıp şehre varırsam, size başkalarının gözü düşer, onlar sizi mallarımla birlikte alıp gitseler ne yaparım?

— Eğer izin verirsiniz, benim iyi bir fikrim var, demiş Su Perisi.

— Haydi, söyle bakalım, demiş yaşlı adam.

— Ben genci yaşlı, yaşlıyı genç yapabilirim. Sizi genç bir yiğit haline getirdikten sonra biz evinize gidelim. Yolda birileri bize rastlasalar da bana kötü gözle bakmaya cüret edemezler. Eve vardıktan sonra ömür boyu yaşlı kadınla ikinizin hizmetini görürüm, demiş Su Perisi.

— Öyle ise dediğin gibi olsun, demiş yaşlı adam şaşırarak.

— Lakin bir şartım var. Benimle evlenmeyi talep etmeyeceksiniz, yaşlı karınızı kesinlikle terk etmeyeceksiniz, demiş Su Perisi.

Yaşlı adam eğer gençlik haline dönerse, yaşlı karısını terk etmeyeceğine ve Su Perisi’ne evlenmeyi teklif etmeyeceğine dair söz vermiş. Böylece Su Perisi yaşlı adama: “Gözünüzü yumun.” demiş yaşlı adam gözünü yummuş. Su Perisi bir avuç suyu yaşlı adama saçmış. Bununla yaşlı adamın bedini yavaş yavaş kaşınmış, sinirleri gerilmiş gibi olup bedeni ısınıp sıkışmış. Bir ara yaşlı adam gözünü açıp şöyle bir bakacak olmuş ki kendisinin kamburlaşan beli düzelmiş, yüzündeki gözündeki kırışıklar yok olmuş, sakalları bıyıkları kararmış, vücudu güç kuvvet toplamış (107), böylece yaşlı adam bir anda tıpkı yirmi beş yaşlarındaki bir yiğit delikanlıya dönüşmüş. O bu işe şaşırarak baka kalmış, kız onun gözüne öncekinden de daha güzel ve sevimli görünmüş, yüreğinde kıza karşı derin bir aşk peyda olmuş. Yaşlı balıkçı, kıza daha önceden verdiği sözü hatırlayıp kıza hiçbir şey sezdirmemiş, onu alıp evine varmış. Yaşlı kadın kocasını kesinlikle tanıyamamış. Balıkçı yaşlı adam başından geçenleri yaşlı kadına anlattıktan sonra yaşlı kadın kocasına dikkatlice bakınca gerçekten onun gençlik haline çok benzediğini görmüş. Yaşlı kadın kocasının çok malı ve hizmetçi kızı alıp gelmesine oldukça sevinmiş. Böylece (108) onlar mutlu bir hayat geçirmeye başlamışlar. Kız onların hizmetini yapmış. Yaşlı balıkçı adam görkemli bir saray, güzel bir bağ inşa etmiş. Kısa süre sonra bu yeni zenginin namı şöhreti ve Su Perisi’nin şöhreti bütün şehre dolmuş.

Fakat balıkçı yaşlı adamın Su Perisi’ne olan aşkı daha da güçlenmiş, Su Perisi’ni kendine eş olarak almak yaşlı balıkçı adamın tek arzusu olmuş. Sonunda bir gün o, Su Perisi’ne:

— İkimiz evlensek, nasıl olur, demiş. Bu sözü duyan Su Perisi’i çok öfkelenip:

— Ey balıkçı, padişahımız sana beni ve çok malı mülkü hediye etti, seni üstelik büyük bir zengine dönüştürdü. Başkalarının hakaretine uğramaman için de seni genç bir yiğide dönüştürdüm ve senin hizmetini yapmaya geldim. Bu günlerine şükretmiyor musun?! Eğer sen sözünde durmayıp bu sözünü bir kere daha tekrarlarsan seni asıl haline döndürüp Balık Padişahı’nın yanına giderim, demiş.

Bu sözle yaşlı balıkçı adam biraz sakinleşmiş. Ama Su Perisi onun gözüne günden güne daha güzel görünmüş, yaşlı kadın ise oldukça çirkin ve daha da yaşlı görünmeye başlamış.

Günlerden bir gün yaşlı kadın hastalanıp yatağa düşmüş, çok geçmeden de vefat etmiş. Yaşlı adam gönlündeki mutluluğu gizleyerek yalandan ağlamış. Su Perisi'nin yaşlı adamın karısından ayrılmasına acıyıp ona teselli vermiş (109). Böylece onlar yaşlı kadının ahretlik işlerini yapmışlar. Yaşlı adam, yaşlı kadının kırk ve yıl devriyesi için büyük bir tören düzenlemiş. Bu günlerde yaşlı adam kendini Su Perisi'nin yanında oldukça biçare halde göstermiş. Bütün işler bitikten sonra bir gün yaşlı adam Su Perisi'ne evlenme talebini yenilemiş. Bu sefer Su Perisi biraz düşünmüş ve sonunda kabul etmiş.

Bir gün bu şehrin padişahı ava çıkmış. Onlar yaşlı balıkçı adamın evinin önüne geldiklerinde padişahın elindeki aladoğan yaşlı adamın avlusuna uçmuş. Padişah aladoğanını alıp getirmesi için vezirini göndermiş. Vezir yaşlı adamın kapısına gelip kapıyı çalmış. Bu sırada evden Su Perisi çıkıp kapıyı açmış. Vezir kızın boyunu posunu ve güzelliğini gördükten sonra aladoğanı alıp geri çıkmış. O derhal padişahın karşısına gelip biraz önce gördüğü ay yüzlünün tarifini yaparken ağzının suları akmış. Bu sözü duyan padişah vezire:

— Sen varıp o nazenini derhal alıp getir, diye emretmiş.

Vezir varıp yaşlı balıkçı adamın kapısını çalınca yaşlı adam çıkıp veziri hürmetle eve almış. Vezir yaşlı adamın görkemli sarayını, bağını görünce ağzı açık kalmış.

— Ben padişahın veziriyim. Padişah beni bu evdeki kıza elçi olarak gönderdi, demiş vezir.

— Bu evdeki kız benim hatunum oluyor. Padişah bu (110) niyetinden vazgeçsin. Ben zenginlikte padişahı daha zenginim, padişaha da kesinlikle ihtiyacım düşmez, demiş yaşlı balıkçı adam.

Bu sözleri vezir eksiksiz padişaha ulaştırmış ve ona fikir vermiş:

— En iyisi deminki adamı misafirliğe çağırıp, yedirip içirip tam mest olduğunda ona saklambaç oynamayı teklif edelim. Hangimiz saklanana bulamazsak onun hatunu ve malı kazananın olacak, diye şart koyalım. O iyilikle kabul derse ben sizi sihirle hiç kimsenin bulamayacağı yere saklarım. O sırada onun hatunu, malı ve mülkü hepsi sizin olur. Eğer saklambaç oynamayı kabul etmezse biz ona zorla kabul ettiririz, demiş.

Bu fikir padişaha da uygun gelmiş. Ertesi gün vezir, yaşlı balıkçı adamı çağdırmaya gitmiş. Su Perisi durumun kötülüğünü sezip yaşlı balıkçı adamla birlikte varmış. Padişah kızı kendi gözüyle gördükten sonra kıza âşık olup kendini kaybetmiş. Padişah o gün geceye kadar türlü yemeklerle onları ağırlamış. Gece olduğunda yaşlı balıkçı adama saklambaç oynamayı teklif etmiş ve deminki şartı ortaya koymuş. Bu sözü duyan Su Perisi derhal yerinden kalkıp:

— Eğer böyle bir şartla saklambaç oynamayı teklif ediyorsanız öncelikle bütün saray ehlini şahit edin ve onlar bu oyunu kendi gözleriyle görsünler, demiş (111).

Böylece padişah herkesin önünde yaşlı balıkçı adamla senet yazmış. Padişah birinci olup saklanmış. Su Perisi yaşlı balıkçı adama:

Padişahın evinin duvarında bir altın tokmak var. Siz onu alıp padişahın odasına girin. Evin tam ortasında mermerden yapılan bir direk var. Tokmakla direğe var gücünüzle bir kere vurun, padişah direğin içinden çıkar, demiş.

Böylece yaşlı balıkçı adam Su Perisi'nin dediğini yaparak padişahı bulmuş. Şimdi saklanma sırası yaşlı balıkçı adama gelmiş. Su perisi yaşlı adamı derhal suya döndürüp içmiş.

Padişah vezire fikir sormuş. Vezir her ne yapmışsa da yaşlı balıkçı adamın nerede olduğunu öğrenememiş. Padişah sarayın her yerini aramış yaşlı adamı hiçbir yerde bulamamış. Böylece padişah yenilmiş. Lakin o sözünde durmayıp üç defa daha saklambaç oynamayı teklif etmiş. Üç defa da yaşlı adam padişahı bulmuş, padişah yaşlı adamı bulamamış.

Sonunda senette belirtildiği gibi padişah kırk hatununu, mallını, mülkünü ve tacını tahtını yaşlı balıkçı adama vermiş. Yaşlı balıkçı adam Su Perisi'ne:

— Ne yapayım, diye sormuş.

— Siz padişahın yerine oturun, ben size fikir verip yol göstereceğim. Padişahın kalan kırk hatuna gelince, siz onların her birinin evinde bir gün durun, kırk birinci gün benim yanıma (112) gelin, demiş Su Perisi.

Böylece padişah her gece yeni hatunlarının biriyle birlikte olmuş, üç ay geçmiş Su Perisi'ne uğramamış. Bir gün Su Perisi yaşlı adama:

— Ey kerem sahibi padişah-ı âlem, siz beni unutup kaldınız mı ne, demiş. Yeni padişah Su Perisi'ne öfkeyle bakmış ve:

— Ben kimim, sen kimsin? Şimdi bana aksaklılık yapma! Asker, bu hatunu derhal saraydan kovun, diye bağırılmış. Askerler Su Perisi'ni saraydan çıkarmışlar. Yaşlı balıkçı adamın, değişip bu hale gelmesine çok kızan Su Perisi akşam hissettirmeden saraya girmiş. Yeni padişahın, hatunlarıyla yattığı yere varıp efsun okumuş, padişahı önceki yaşlı balıkçı haline döndürüp Balıkçı Padişahı'nın yanına gitmiş. Padişah ertesi gün uyanıp bakmış ki sakalları bıyıkları kar gibi ağarmış, beli kamburlaşmış, önceki yaşlı adam haline geri dönmüş. Yeni hatunları bu tanımadıkları yaşlıyı görünce korkarak bağırıp çağırılmışlar. O sırada askerler girip yaşlı balıkçı adamı: “Ben padişahım.” dediğine kulak asmayıp kendinden geçinceye kadar dövüp saraydan sürerek çıkarmışlar.

Böylece yaşlı balıkçı adam malına, mülküne ve Su Perisi'ne şükretmediği için sonunda işte bu hale düştüğüne çok pişman olmuş (113).

33. Kan İcici Melike¹⁰⁶

Var imiş, yok imiş, eski zamanlarda bir şehirde bir padişah yurdu yönetip yaşarmış. Bu padişahın malı çok, hazinesi dolu imiş. O halkına karşı şefkatli, sadık imiş. O padişahın dünyada üç oğlu varmış, büyük oğlu on sekiz yaşını doldurmuş. Padişahın her şeyi varmış, hiçbir şeyden gamı endişesi yok imiş, lâkin onun şöyle bir âdeti varmış: At bakıcısı, padişah için her gün sabah namazından sonra atı eyerleyip hazırlarmış. Padişah bu atına binip, hiçbir yere bakmadan doğruca şehir dışına çıkarak doğuya bakıp günün doğmasını bekleyip dururmuş. Doğudan gün doğunca hemen batı tarafından da bir gün doğarmış. Batı tarafından doğan gün kahvaltı vakti olunca yok olup gidermiş. O zaman padişah sarayına geri dönermiş. Bu padişah için sabahki kahvaltı gibi âdet olmuş, başkaları padişahın niçin böyle yaptığını bilmezmiş. Padişahın bu âdetine büyük oğlunun canı sıkılmış, atam her gün sabah niçin şehir dışına çıkıyor, diye düşünmüş, bu (219) sırrını öğrenmek için atasının huzuruna çıkmış:

— Hürmetli ata, siz bizi iyi yetiştirdiniz, biz sizin varisiniziz, bu yüzden bizden hiçbir sırrınızı saklamamanız gerek. Benim size soracağım bir soru var, siz de bana doğrusunu söyleyiverin, diye rica etmiş. Padişah:

— Hadi, önce ne soracaksan sor, sonra gerisine bakarız, demiş. Şehzade:

— Hürmetli ata, siz her gün sabah ata binerek şehirden çıkıp gidiyorsunuz, bu ne için? Bunun sebebini bana söyler misiniz, diye sormuş. Padişah tedirgin olmuş:

— Oğlum, ne sen bu işi sor, ne de ben sana söyleyeyim, ben de bu işin nasıl olduğunu bilmiyorum ve halka da söylemedim, bu sırrı çözmeyi ise gözüm kesmedi. Bu yüzden sen bana bu işi sorma, demiş. Şehzade sözünde diretmiş. Padişah gâh sert sözlerle gâh yumuşak sözlerle nasihat etse de şehzadeyi sözünden vazgeçirememiş ve çaresizce:

¹⁰⁶ Kanğor Melike. Ejderha Yiğit. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurrahim Ebey; Eñmet Emin. Urumçi. Şıncan Halk Neşriyatı, 2006, ss. 219-253.

— Oğlum, ben sana anlatayım, lâkin gördüklerin hakkında bana bir daha bir şey sorma. Bu işi öğrenmek istiyorsan yarın seher vaktinde şehirden çıkarak günün doğuşuna bakarsan bütün iş o zaman aşikâr olur, demiş.

Ertesi gün, seherde şehzade padişahın bindiği ata binerek şehirden çıkıp, günün doğuşunu beklemeye başlamış. Doğudan gün doğunca hemen batı tarafından da bir gün doğmuş. Padişahın büyük oğlu buna şaşırıp (220) donakalmış. Kahvaltı vakti olunca batıdan doğan günün nuru sönükleşerek yok olup gitmiş. Büyük oğul bunun nedenini anlayamadın dönüp padişahın huzuruna çıkmış ve:

— Bunun sırrını açık etmişken, hepsini tam olarak açıklayın. Benim batı tarafında gördüğüm güneş ne işti? Bunu saklamadan bana söyleyin, diye rica etmiş. Padişah kızarak:

— Oğlum, sen neden soruyorsun? Olan olayı sorma dememiş miydim? Bunu sana söyleyemem, diye cevap vermiş, lâkin büyük oğlu kendi sözünden vazgeçmeyip diretince, padişah:

— Oğlum, artık ben yaşlandım, ne kadar ömrüm kaldı, bunu bilmiyorum. Benim yurdu, senin yönetimine bırakma ümidim var, bu sebepten sen bu işi sorma, bu iş (221) benimle birlikte gitsin, demiş. Şehzade söz dinlememiş, kendi sözünden de vazgeçmemiş. Padişah oğluna bu sırrı söylemezse onun söz dinlemeyeceğini bilip:

— Öyleyse, sana söyleyeceğim. Bizim yurdun batı tarafında, üç aylık yolda bir şehir var, o şehrin melikesi güzellikte güneşle yarışan bir melikedir, batı tarafından çıkan güneş işte o melikenin nurudur. Melike günde cihana nurunu saçıp bütün halkı kendine âşık edermiş, kendine âşık olup elçi gönderenlere ise bir soru sorarmış. Soruya doğru cevap veren adamlar evleneceğini, cevap veremeyenlerin ise kellesini alacağını ilan etmiş. Lâkin şimdiye kadar nice şehzade, beyzadenin kellesi alınmış, yine de melikenin sorusuna cevap bulunamamış, deyip sözünü bitirmiş. Atasının söylediklerini duyan şehzade de bu sırrın ne olduğunu bulma isteği doğmuş ve atasına yine:

— Hürmetli ata, şimdi her şeyi, anladım, sizden rica ediyorum, bana izin verin ben varıp o melikenin sorusuna cevap vereyim, demiş. Padişah bunu duyunca çok sinirlenmiş:

— Ey oğlum, bu işi sen beceremezsin, çünkü o soruya hiç kimse cevap verememiş ve sorunun ne olduğunu bilen adam da yok, deyip kabul etmemiş. Lâkin şehzade sözünden caymamış. Padişah sonunda çaresiz kalıp şehzadenin gitmesine izin vermiş.

Şehzade izin aldıktan sonra üç gün hazırlık (222) yapıp, kırk katıra altın gümüş, mal mülk yükletmiş, üç yakın dostunu da kendine yoldaş edip, atası, anası, yurduyla vedalaşarak yola çıkmış. Şehzadenin aklı fikri melikeyi bir an önce görmek, soruya cevap verip, melikeyle evlenmekmiş. Gece gündüz yol yürüyüp, melikenin şehrine varmış. O, saraya yerleşmeden, doğru melikenin kapısının önüne varmış. Kapıdaki muhafız şehzadenin geliş maksadını öğrendikten sonra:

— Şehzade, biraz bekleyin, ben melikeye haber vereyim, deyip içeri girmiş. Aradan çok geçmeden geri dönüp:

— Melike sizi kabul etti, diye haber etmiş. Şehzade, melikenin kabul edişine müyesser oldum, deyip sevinçten aceleyle, dostlarını arkasına alıp melikenin sarayın girmiş. Tasvir etmede dilin aciz kalacağı olağanüstü güzel bir melikenin revakta oturmakta olduğunu görmüş. Melikeyi görünce şehzade neredeyse şuurunu kaybetmek üzereymiş, zorlukla kendini tutup melikeye hürmetini bildirmiş. Melike kibirle başını sallayıp, şehzadenin hürmetine cevap verdikten sonra:

— Ey yiğit, niçin geldin, deyip geliş maksadını sormuş. Şehzade maksadını söylemiş. Bu sırada melike:

— Bir soru soracağım, eğer doğru cevap verirsen ister beni alırsın, istersen başımı vurursun. Eğer cevap veremezsen kelleni alırım, demiş. Buna razı (223) isen soruyu soracağım, demiş. Şehzade razı olduğunu söylemiş. Melike:

— Senever Gül’e ne yaptı? Gül Senever’e ne yaptı? diye sormuş. Şehzade ne cevap vereceğini bilmeyip bakakalmış. Melike soruyu yavaşça tekrarlamış, şehzadeden yine cevap çıkmamış. Melike soruyu üç defa tekrarlamış, şehzadeden cevap çıkmayınca:

— Cellat, deyip bağırmış, “evet melikem” deyip, cellatlar kılıçlarını kınından çıkarıp hazır bir vaziyette durmuşlar. Melike cellatlara:

— Bu yiğidin kellesini gövdesinden ayırın, diye emreder etmez, hemen cellatlar onun başını gövdesinden ayırmışlar ve onun arkadaşlarını da dara asıp malını mülkünü hazineye dökmüşler (224).

Padişah oğlunu iki yıl beklemiş, lâkin geri gelmemiş. Padişah oğlunun öldüğünü anlayıp ölü aşını vermiş. Bu sırada padişahın ikinci oğlu niçin ölü aşı verdiğini sorup direktmiş. Padişah lafı dolandırmaya çalışınca, şehzade eline hançer alıp:

— Sözün doğrusunu söylemezseniz önünüzde kendimi öldüreceğim, deyip durmuş. Padişah oğluna yalvarıp yakarmış, sonunda sözün doğrusunu söylemekten kaçamamış. Şehzade ağabeyinin yok olma sırrını öğrendikten sonra o, ağabeyinin akıbetini öğrenmek için izin istemiş ve melikenin yurduna doğru yola çıkmış. Sonunda onun akıbeti de ağabeyinin akıbetine benzemiş. Bu sırada padişah her gün erkende şehir dışına çıktığına pişman olmuş. Bu acı hasret ile küçük oğluna çok değer verip, onu özenle yetirmiş. Padişahın küçük oğlu zeki ve akıllıymış. Küçük oğul büyümüş. Böylesi günlerin birinde padişah iki oğlunun derdiyle yine şehir dışına çıkmış. İki oğlunun canına sebep olan menzile öfkeyle bakınca içi boşalmış. Bu hali küçük oğluna tuhaf gelmiş, atasına her gün şehir dışına niçin çıktığını sormuş. Bunu duyan şah çok endişelenip, sebebin ne olduğunu söylese onun da iki ağabeyi gibi helak olacağından endişelenmiş, söylemese saygıyla büyüttüğü oğlunun sözünün yerde kalmasına dayanamamış ve sonunda:

— Ertesi gün seherde şehirden çıkıp günün doğuşuna bakarsan (225) öğrenirsin, demiş. Şehzade şehir dışına çıkıp gün doğusundaki ve gün batışındaki iki güneş görmüş, bunun nasıl bir iş olduğunu düşünmüş ama bulamamış, o hayretler içinde geri dönüp gelmiş.

— Ey ata, bunun sırrı ne? Bu nasıl bir mucize, diye sormuş. Padişah oğlunun sorusu karşısında telaşlanarak:

— Oğlum, canım ciğerim, bu durumu sakın bana sorma, çünkü ağabeylerin işte bu sebepten öldüler. Sen de o yola girip gidersen ben ne yaparım? Hiç olmazsa sen benim ocağıma sahip çık, yanımdan ayrılma, demiş. Şehzade kendi sözünde diretmiş:

— Eğer söylemezseniz şansız, hiç iz bırakmadan o tarafa giderim, demiş. Padişah oğlunun sözünden vazgeçmeyeceğini bildiğinden iki günün sırrını, ağabeylerinin ölüm sebebini ona anlatmış. şehzade bunu duyunca, atasının ayaklarına kapanıp:

— Ata, bana izin verin, ben varıp ağabeylerimin ve o kan içici melikenin kılıcı altında ölen günahsız yiğitlerin intikamını alayım. Hem de ölmek üzere olan yiğitleri kurtarayım, demiş. Padişah oğlundan ayrılmaya razı olmayıp:

— Oğlum, ben yaşlandım, dünyadan gme vaktim geldi. şimdi sen padişahlığını yap, ben gözüm açıkken senin tuttuğun yolu göreyim. Sen o yere gidersen canlı gelir misin, gelmez misin bilmiyorum, (226) buna razı değilim, bu benim için, diri diri ateşte yanmakla denktir. Oğlum, senin varmana kesinlikle razı değilim, deyip izin vermemiş. şehzade atasının iznini almak için, yine:

— Ey ata, ben sizin aziz oğlunuzum, varıp o sırrı zmesem sizin gibi ataların nice aziz oğulları canından cda olur, onların ölüp gideceğini bile bile bu durumu seyretmeye nasıl dayanıyorsunuz? Eğer ben bunların yerinde olsaydım ne yapardınız, demiş. Padişah oğlunun bu merdane, yürekli sözlerini duyunca şehzadeye izin vermiş hem de namlı nişancılarından beş yüz yiğidi de yanına vererek kırk katır da altın, mal, bir yıllık yiyecek içecek hazırlamış. şehzadeyi yola salmadan önce bütün yurt halkına  gün yemek aş vermiş. Bu işi bittikten sonra padişah ve yurt halkı ağlayıp şehzadenin sağlığını dileyerek onu yolcu etmişler.

şehzade atası ve yurdundan ayrıldıktan sonra nasıl daha çabuk melikenin yurduna varacağını düşünmüş. O, melikenin sorusuna doğru cevap verip, ağabeylerinin ve melikenin kılıcı altında ölüp giden başka yiğitlerin de intikamını almak, ayrıca ldrlmek üzere bekleyen birçok yiğidi de kurtarma hayaliyle, yoluna gece gündüz devam edip, bir ay on beş gün sonra melikenin şehrine varmış. şehir dışında bir yer tutarak etrafına sur çekip içine bir kale yapmış, kalenin etrafına da muhafızları koymış. Muhafızlara (227) hiçbir yabancının kaleye katiyen yaklaştırılmamasını tembihlemiş.

İşler şehzadenin istediği gibi olmuş. O, bira arkadaşını sivil gibi giyindirip şehre girmiş, şehir kapısının karşısına gelip gözetlemeye başlamış. Onlar şehre girdiklerinin birinci günü kapının karşısında durunca, pek görkemli giyinen bir şehzade gelip,

melikenin iznini alarak içeriye girmiş, lâkin bir daha çıkmamış. Şehzade onun da başının kesildiğini anlamış. Şehzade, akşam olunca konakladığı yere geri gelmiş. İkinci gün yine kapının yanına varmış. O gün de birkaç yiğit gelip kapıdan içeri girmişler ve bir daha geri çıkmamışlar. Böylece şehzade bunun hakikaten bir sır olduğunu hissedip konakladığı yere geri gelmiş. Şehzade üçüncü gün şehre girmemiş, bir heybeye biraz altın gümüş doldurup omzuna atarak yola çıkıp şehir kapısının önünden geçerken yine birkaç yiğidin içeri girmekte olduğunu görmüş. Şehrin sokaklarını dolaşıp köye doğru yürümüş. Onun bütün düşüncesi melike ne sorduğunu merak etmekten ibaret imiş. O, böyle düşünerek yoksul bir mahalleye girmiş. O ne yapacağını, nereye varacağını bilmez halde giderken, saçlı sakalı kar gibi ağaran, beli yay gibi bükülen doksan yaşlarında bir yaşlı adamla karşılaşmış. Şehzade yaşlı adamı görünce bu işi işte bu yaşlı adama sorayım diye aklından geçirerek yaşlı adama selam vermiş. Yaşlı adam şehzadenin selamını içtenlikle (228) kabul edip onu evine davet etmiş. Şehzade yaşlı adamın arkasından evine girip tekrar bir daha hâl hatır sormuş. Yaşlı adam:

— Oğlum, görünüşünden gurbetçi olduğun belli. Ne sebeple şaşkın şaşkın dolaşıyorsun, diye sormuş. Şehzade kendini tanıttıktan sonra:

— Ey dede, ben bu şehrin melikesinin sorduğu soruyu ve sorunun cevabını öğrenmek için şaşkın ve avare bir şekilde dolaşıyorum, deyip maksadının ne olduğunu söylemiş. Yaşlı adam çocuğun söylediklerini dinledikten sonra:

— Oğlum, sen çok zor bir işe girmişsin çünkü bu soruyu bu yurttaki bilen bir tek insan yok, ben de bilmiyorum, bilseydim sana söylerdim, demiş. Şehzade:

— Dede, azıcık da olsa ipucu verebilecek adam yok mu? Bu sorunun cevabını her ne pahasına olursa olsun bulmalıyım çünkü benim iki ağabeyimin ve ben geldikten sonra da başı kesilen yiğitlerin intikamını alacağım, demiş. Bunu duyan yaşlı adam:

— Yavrum, ben gerçekten bilmiyorum, ipucunu bilen tek kişi ise köyün dışında yalnız bir evde oturan yaşlı bir kadındır. Aslında o yaşlı kadın şehir melikesinin dadısı idi, bunu o yaşlı kadın bilebilir, demiş. Şehzade yaşlı adam ile vedalaşıp, yaşlı adamın tarif ettiği şekilde melikenin dadısını arayıp bulmuş.

Şehzade yaşlı kadının evine selamla girmiş. Ancak bu evde (229) bir insanın yaşayabileceğine inanmamış çünkü evin köşesinde fareler, eşikte ise börtü böcekler dolaşıyormuş. Evin bir köşesinde bir yaşlı kadın eski yorgana sarılıp oturmaktaymış. Yaşlı kadın şehzadenin selamını içtenlikle kabul edip ona oturmasını teklif etmiş. Şehzade oturamamış, evin içine bir göz gezdirip çıkmış:

— Ana, siz yaşlandığınız için zorluk çekiyorsunuz, bundan sonra size ben hizmet edeceğim, deyip omzundaki heybeyi yere koyarak ev içindeki karışıklığı düzenlemiş, su getirip ortalığa saçarak evi süpürüp temizlemiş. Yakmak için eşek tezeğinin yerine bir kucak odun satın alıp getirmiş. Yamalı keçenin, eski yorganın yerine yenisini getirmiş. Kadının giyim kuşamını değiştirip, başını gözünü yıkamasına yardım etmiş. Şehzade bu (230) işleri yapınca, yaşlı kadın onu öz yavrusu gibi görüp sevmiş. Bu sırada şehzade maksadını söyleme zamanının geldiğini anlayıp:

— Hürmetli büyük ana, deyip sözüne başlayarak kendini tanıtip yurt gezmedeki maksadını söylemiş, yaşlı kadının yardım etmesini rica etmiş. Yaşlı kadın onun söylediklerini dinleyince büyük bir uh çekmiş:

— Yavrum, sen oldukça tehlikeli bir işe girişmişsin. Bu soruyu melikeden başka adam bilmez, ben de bilmem. Bu soruyu biliyorum diyen kişi de bilmez. Eğer senin bu işle uğraştığını melike bilse senin de ölüm emrini verir. Eğer söylediklerimi birine söylersen veya bu konuda azıcık ihmalkârlık gösterirsen, ikimizin de kellesi gider, bu da aklında olsun. Bu sırrı öğrenmek için melikenin yakın adamını bulman gerek. Melikenin kırk hizmetçisi var. Onlar her gün melikeye mahsusen yapılan büyük bir bağa gezmeye çıkarlar. Hizmetçilerin içinde melikenin en yakın bir hizmetçisi var. Bağın ortasında bir güllük var, güllüğün ortasında büyüyen bir top kıvırlı gül var. O hizmetçi her gün o kıvırlı gülden bir dalı koparıp melikeye hediye eder. Melikenin sorusunu bilse bilse o hizmetçi bilir, ondan başka kimse bilemez, demiş. Şehzade yaşlı kadının söylediklerini dinledikten sonra çok düşünmüş ama o hizmetçiyle nasıl karşılaşacağını bulamamış ve yaşlı kadına: (231)

— Can ana, o hizmetçiyle nasıl karşılaşabilirim? Soruyu ona nasıl sorarım? O hizmetçiyle karşılaşmanın yolunu bana söyler misiniz, demiş. Yaşlı kadın:

— Yavrum, bir yolunu bularak bağa girip bağın ortasındaki o güllüğe gizlen. Hizmetçiler çıkıp gezmeye başladıklarında, o hizmetçi başkalarının ilgisini oyun üzerine çekip güllüğe gül koparmaya gelir. O sırada sen onu tutup boğazına bıçağını dayarsan, ölmekten korktuğu için sana söyleyebilir, deyip bağa giriş yolunu söylemiş. Yiğit yaşlı kadının karşısında diz çökerek oturup dört defa eğilmiş, alıp getirdiği malını mülkünü, altınlarını bırakıp, vedalaşarak çıkıp gitmiş.

Şehzade ertesi gün kalesine dönüp, dostlarıyla sağ salim görüşüp onları telkin ettikten sonra dostlarına kendisinin geri dönmesini beklemelerini tembihleyip, yaşlı kadının söylediği bağa doğru yola çıkmış. Bağın duvarları yüksekmiş, duvarlardan geçip bağın içine girmek mümkün olmayınca, bağa suyun girdiği suyolundan girerek yaşlı kadının söylediği güllüğü bulup güllüğün ortasındaki kızıl gülün altına saklanarak, hizmetçilerin çıkıp gelmesini beklemiş. Çok geçmeden hizmetçiler gülererek şakalaşarak bağa girmişler. Yiğit onlara dikkatlice bakmış. Hizmetçiler içinde tek başına bir şeyler yapan bir hizmetçi, yaşlı kadının söylediği gibi, başkalarına hissettirmeden şehzadenin yatmakta olduğu güllük tarafa (232) koşarak gelmiş. O, yavaşça güle el uzatınca hemen şehzade çabukça onun elini tutup onu güllerin arasına çekerek onun ağzını avucuyla kapatmış ve cebinden çıkardığı bıçağını boğazına dayamış, kız bağırmak istediğinde, şehzade bıçağı onun boğazına dayayarak:

— Bağırırsan boğazını keserim diyerek tehdit etmiş. Hizmetçi korkudan tir tir titreyip:

— Ey yiğit, benden ne istiyorsunuz, söyleyin. Eğer melike bunu sezerse ikimizin kellesi kesilir, demiş. Şehzade ona:

— Ben kellemin kesilmesinden korksaydım buraya gelmezdim, eğer sen başının kesilmesinden korkuyorsan doğruyu söyle, deyip, ona melikenin sırlı sorusunun ne olduğunu sormuş. Hizmetçi acı çektiği halde kendine sığınmak arayarak etrafına bakarak:

— Ey yiğit, ben bu soruyu bilmiyorum, sen beni fena yerden sıkıştırdın. Kendi bildiğimi sana söyleyivereyim. Bu soruyu bilmek istiyorsan, Kuhikap'a* var, oraya

* Kuhikap: Masallardaki efsanevi dağ, Kafdağı.

vardığında, orada bir yaşlı adam var. Şu yaşlı adam melikenin hem sorusunu hem de cevabını biliyor. Bu yurttan hem soruyu hem de sorunun cevabını bilen adamı bulamazsın, demiş. Şehzade bıçağı hizmetçinin boğazına daha da sert dayayarak:

— Doğrumu söylüyorsun, diye sormuş. Hizmetçi gözyaşlarını ipe dizilen mercan gibi dökülüp:

— Eğer yalan söylüyorsam kan kusup öleyim, diye yemin edince, şehzade: (233)

— Kuhikap’a nasıl varacağım, diye sormuş.

— Kuhikap’a nasıl varacağını bilmiyorum, o yaşlı adam orada beş yüz devin padişahı. O yer çok tehlikeli, varan adam diri kalmazmış, demiş hizmetçi. Şehzade sırrın anahtarını bulacağına inanıp, hizmetçiye serbest bırakmış ve ona bir sürü altın vermiş. Bunu gören hizmetçi de bu işi gizleyeceğini söyleyerek gülü derip arkadaşlarının yanına gitmiş.

Şehzade bağdan çıkıp kalesine dönmüş. Güvendiği adamlarıyla istişarede bulunmuş ve onların arasından birini kendi yerine kaleyi koruması için seçmiş. Diğerlerinin de bu adamın sözünden çıkmamasını söylemiş. Eğer yiyecekleri tükenirse yurttan alıp gelmelerini tembihlemiş. Atasına da sağlıklı sıhhatli olduğuna dair bir parça mektup yazıp bırakmış. Sefer hazırlığını bitirip ertesi seher yalnız başına Kuhikap’ı hedefleyerek atlı sefere başlamış. Gecesini gündüzüne katarak hiç durmadan yürümüş. Bindığı atı bir deri bir kemik kalmış, bırak şehzadeyi kendi bedenini bile kaldırıp yürüyemeyecek hale düşüp kaldığında bir yaylaya rastlamışlar. Şehzade atın başındaki gemi ve üstündeki her şeyi alıp indirerek atı yaylaya salmış: “İşte bu yaylada kendini toparla” deyip yayan olarak seferine devam etmiş. Bu şekilde gece gündüz durmadan yol yürümüş, az gitmiş uz gitmiş, bir çölü aşmış yine bir dağlık araziye girmiş, dağlık araziye aşmış, yine bir çölde yürümüş, çöl, sahra tükenmemiş (234) ama azığı tükenmiş. Ot ve bitki kökü, karşılaşırsa yaban meyvelerini yer, karşılaşmasa aç yürürmüş. Bu halde, bir gün öğle vakti, havanın pek sıcak olduğu bir vakitte, mecalsiz bir halde başını kaldırıp bakınca, uzaklarda bir çınar görünmüş. O, çınarın dibinde su vardır, deyip ümit ederek çınarı hedefleyerek yürümüş. Az bir yol kalınca dermanı tükenmiş ve yığılıp düşmüş, lâkin yürümekten vazgeçmeyip emeklemeye başlamış, yuvarlanarak, sürünerek, gayret

ederek çınarın altına gelmiş, bakmış ki çınarın altında dupduru bulak suyu şarıldayarak akmakta. Burası havası çok temiz, âdem ayağının basmadığı sakın bir yer imiş. O, bulak suyunu doya doya içip, yüzünü gözünü yıkayıp rahatlamış, yorgunluğunu atmak için çınara yaslanıp göğē bakıp yatar iken, ansızın çınardan mı (235) yoksa gökten mi şehzadenin önünde bir gül goncası peyda olmuş. Gül goncası yavaş yavaş gonca gibi açmış. Şehzade buna şaşırmış ve gülü almak için elini uzatmış, gül sıçraya sıçraya kaçmış, şehzade kovalamış. Şehzade durunca gül de duruyormuş, şehzade kovalayınca gül kaçıyormuş. Şehzade gülü kovalaya kovalaya bir dağın üstüne çıkmış, kovalamaktan vazgeçip durunca gül kendini dağın içindeki çukura atmış. Şehzade hiç düşünmeden gülün arkasından çukura atlamış. Şehzade kendisine ne olduğunu anlamamış, bir süre sonra gözünü açınca heybetli bir şehir kapısının önünde yatmakta olduğunu görmüş. O yerinden doğrulup bakmış ki kapı yarı açık, şaşırmış, kapı aralığından içeri girmiş. Şehir öyle görkemliymiş ki sokakları porselen taşlarla nakşedilmiş ve oldukça genişmiş, lâkin hiç insan yok imiş. Şehzade sokakları bir hayli dolaştıktan sonra bir yaşlı adama rastlamış. Şehzade ona selam verip:

— Ey dede, bir gülü gördünüz mü, diye sormuş.

— He yavrum, deminki kızıl gül mü? O, işte bu gök kapının içine girip gitti. Gül orada, deyip gök kapılı bir binayı göstermiş yaşlı adam. Şehzade yaşlı adamın gösterdiği gök kapıyı açıp girince ay yüzlü bir peri melike oturmaktaymış. O, şehzadeyi görünce ona saygı gösterip:

— Mert yiğit, gel, deyip ayağaa kalkmış. (236) Şehzade karşısındaki kızın ay gibi duru, insanoğlundā olmayan nur yağıp duran nurlu güzelliğini görünce şuurunu kaybetmesine az kalmış. Şehzade biraz kendini toparladıktan sonra, kız:

— Ey yiğit, siz nerden geliyorsunuz, demiş. Şehzade kendini tanıtmış. Kız yine:

— Ne sebepten bu sefere çıktınız, diye sormuş. Şehzade sefere çıkma maksadını, seferde başından geçenleri anlatmış ve:

— Ben buraya bir kızıl gülü kovalayarak girerken sizinle karşılaştım. Kızıl gülü gördünüz mü, diye sormuş. Kız:

— Ben o kıvıl gülüm, sizin gözünüze kıvıl gül olarak göründüm, demiş. Şehzade şaşırıp:

— Siz kimsiniz? Niçin benim gözüme kıvıl gül olarak göründünüz, diye sormuş. Kız:

— Ben size bundan dört yıl önce düşümde âşık oldum. Sizin aşkınızdan hasret çekerek dolaştığım günün birinde yine düşümde bir nurane yüzlü yaşlı adamı gördüm, o bana: “Senin yiğidin hiçbir şeyin farkında değil. Sen bu yiğidi bulmak için her gün o çınar altına varıp, bulak boyunu yoklayıp dur, günün birinde senin yiğidin o çınar altına gelecek.” deyip gözden kayboldu. O günden beri ben sizi o çınarın altında beklemekteyim. Siz şimdi geldiniz, siz benim beklediğim âşığımsınız, demiş. Şehzade ona yine:

— Siz kimsiniz, burası hangi şehir, diye (237) sormuş. Kız şehzadeye kendisinin gök perilerinin padişahının melikesi olduğunu, bu şehrin, perilerin yeryüzündeki şehri olduğunu, periler padişahı kızına nazar değmesin diye, insanoğlunun ayağının basamayacağı bu şehri kurup ona verdiğini anlatmış. Böylece ikisi uzun uzun sohbet etmişler, sohbet ettikçe âşk ateşi artmış. Onlar beş gün gönüllerince birlikte olmuşlar, altıncı gün yiğit:

— Ey melikem, ben seferime devam edeyim diyorum, ne ne olursa olsun o melikenin adam öldüren elini koparmazsam olmaz. Ne de olsa ben size kavuştum. Beni size kavuşturan Allah’a bin defa şükür. Siz bana yardım edin, işte o Kuhikap denen yere varıp bu sırrı öğrenmesem olmaz, demiş. Melike şehzadenin kendi sözünden vazgeçmeyip sebatkâr oluşunla menmun olmuş, onun talebini reddetmemiş. Melike şehzadeye yol göstermiş. Yürümüşler, yürümüşler, yürümüşler iki çatallı yola gelmişler. Melike yolu gösterip:

— Ey şehzadem, bu yolu görüyor musunuz, önceleri bu yolda böylesi bir yazı yok idi. Ben size âşık olduktan sonra sizin bu yola sapınca geri gelemeyeceğinizi bildiğimden işte bu yazıyı ben yazdım, demiş. Şehzade bakmış ki bir yolun başındaki taşta “giden gelmez” diğcr birindeyse “giden gelir” denen yazı yazılıymış. Melike yine:

— Ey şehzadem, bu yolu yürümekle iş bitmez, seferinizden cayın, eğer giderseniz geri dönemeyeceğinize inanıyorum, demiş. Şehzade melikeye (238) yalvararak:

— Ey melikem, gitmesem olmaz, çünkü benim iki ağabeyim o zalim melikenin elinde öldü, ben onların öcünü almazsam halkı bu felaketten kurtarmazsam olmaz, demiş. Melike yiğidin vicdanlı oluşuna daha da hayran kalıp:

Ey başkaları için kendi yüreğini ortaya koyan batur yiğit, gitmeyin desem, sözünüzden vazgeçmeyeceksiniz, illa ki gideceksiniz. Ben sizi Kuhikap’a götürmeye hazırım, geri getirmeye de hazırım, lâkin oraya vardıktan sonra sizin hiçbir işinize yardım edemem, çünkü orası sihir ve efsunla dolu bir mekândır, benim elimden size yardım etmek gelmez, demiş. Şehzade çok mutlu olmuş, ona minnettarlığını bildirmiş. Melike şehzadeye:

— Öyleyse, ben ne yaparsam siz de öyle yapın, demiş ve bir takla atıp serçeye dönüşmüş, şehzade de bir takla atıp serçeye dönüşmüş, çift olarak “giden gelmez” denen yolu tutup uçmuşlar. O şekilde uçarak öğleden sonra bir çınarın altına inmişler ve insana dönüşmüşler, çınarın altındaki bulaktan kanarcasına su içip yorgunluklarını gidermişler. İki muhabbet ederken zamanın nasıl geçtiğini anlamamışlar. Akşam namazı vaktinde, melike:

— Biz şimdi Kuhikap’a geldik. Ben sizi getirdim, kalan işler ise size kaldı. Ben geri dönüyorum, eğer başınız dara düşerse bu bir tel tüyümü (239) yakarsanız ben hemen peyda olurum, deyip serçenin bir tel tüyünü şehzadeye vermiş. Şehzade tüyü eline alıp melike ile vedalaşmış. Melike yine serçeye dönüşerek uçup gözden kaybolmuş.

Yiğit çınarın üstüne çıkıp saklanarak uyumuş. Gecesini sağ salim geçirmiş. Tan süzülürken, yiğidin kulağına uzaktan ezan sesi gelmiş. Yiğit o an çınardan inerek bulak suyunda abdest alıp, ezan sesinin geldiği tarafa doğru yürümüş. O varıp bakmış ki heybetli bir mescidin kapısı tam açık bir vaziyette durmaktaymış. Şehzade hiç duraksamadan mescide girip bakmış ki büyük sarık saran, bembeyaz sakallı ak saçlı bir adam yüzünü kibleye dönüp kımıldamadan oturmaktaymış. Şehzade mescidin bir köşesine varıp oturmuş. Yaşlı adam ona bir bakış atıp sessizce oturmuş. Bir süre sonra ardı ardına berbat görünüşlü devler girmeye başlamış. Onların kulakları eski ceketin cebi

gibi burunları baca gibi kapkara, baykuş yuvası gibiymiş. Şehzade ne iş olduğunu anlamayıp sakince oturmuş. Devler girdikten sonra yaşlı adam tekbir getirip namazı kılmaya başlamış. Namaz kılındıktan sonra devler ona hürmetle bakıp çıkıp gitmişler. Şehzade ise devlerin de namaz kılmasına şaşırmış, bunun nedenini anlamadan yaşlı adamın arkasından dışarı çıkmış. Bu sırada aksaçlı kuşağından hançerini çıkarıp:

— Ey çocuk, şimdi seni öldüreceğim. Benim insanoğluna katiyen (240) acımayacağıma dair yeminim var, ben bu yemini Allah üzerine etmişim, yeminimden caymam, demiş. Şehzade aksaçlıya yalvarmış:

— Ey dede, siz beni öldürmeyin, ben sizin az çok işlerinize yardım edeyim hiç olmazsa avlunuzu süpürüp temizleyeyim. Öyle de yapmazsanız üç gün mühlet verin, deyip bacağına yapışmış. Yaşlı adam onun ağlamasına dayanamayıp:

— Bil ki eğer ben seni öldürmesem, yeminim özüme döner, böylece ben ölürüm. Olur, sana bir kerelik iyilik edeceğim, lâkin aklında olsun, üçüncü gün kesinlikle öldüreceğim. Yürü, beni takip et, deyip şehzadeyi arkasına yakıp avluya alıp girmiş, büyük kilit vurulan bir kapıyı açıp bir şey söylemeden içine ittirip sokmuş ve kapıyı kilitleyip gitmiş. Şehzade karanlık evde oturmuş, bir gün, bir gece bir yıl kadar uzun gelmiş. İkinci gün sabah namazında, ezan vaktinde yaşlı adam kapıyı açıp, şehzadeye:

— Buraya gel, demiş. Şehzade dışarı çıktıktan sonra yaşlı adam ona bir avluyu gösterip:

— Bu avluya su saçıp süpür, başını kaldırıp o yana bu yana bakma. Bakarsan senin için iyi olmaz. Ben insanoğluna iyilik yapacak adam değil idim, sana merhamet ettiğimi bil, diyerek tembih ettikten sonra çıkıp namaza gitmiş. Şehzade avluya su saçıp süpürmüş, hiçbir işaret ya da başka garip işle karşılaşmamış. Yaşlı adam (241) namazdan dönünce şehzadenin yaptığı işten razı olmuş. Lâkin onu daha önceki eve tekrar kilitlemiş. Yine bir gün, bir gece geçmiş. Ertesi gün sabah yaşlı adam yine kapıyı açıp şehzadeyi dışarıya çıkararak ikinci avluya alıp girmiş ve temizlemesini söylemiş, önceki gün ki sözünü tekrarlayarak çıkıp gitmiş. Şehzade avlunun yarısını süpürmüş ve sırada bir kadının açıklı avazı uzaktan duyulmuş, o etrafa oldukça dikkatli bakmış, hiç insan görmemiş. Lâkin inleyip feryat eden avaz kesilmemiş. Şehzade bunun nasıl bir iş olduğunu anlayamamış.

O avluyu temizlemiş. Yaşlı adam dönüp onun yaptığı işten razı olmuş olsa da emin olmak için:

— Ey çocuk, ne gördün, ne duydun, diye sormuş. Şehzade hiçbir şey görmediğini, hiçbir şey duymadığını söylemiş. Yaşlı adam, onu alıp yine karanlık eve kilitlemiş. Üçüncü gece geçmiş, tan yine süzülüp ezan sesi duyulmuş. Yaşlı adam şehzadeyi yine evden çıkararak üçüncü avluyu gösterip:

— Bugün bu avluyu süpüreceksin. Bugün daha ihtiyatlı yap, hiçbir yere bakma. Bugün üçüncü gün, vademden dönmeyeceğim, bugün seni öldüreceğim, diyerek çıkıp gitmiş.

Şehzade avluyu süpürmeye başlamış. Biraz geçtikten sonra dün duyduğu acıklı avaz yakın yerden duyuluyormuş. Başını kaldırıp bakınca çok büyük bir çınarın iki dalına iki tane demir kafes asılıymış. Kafesin birinde bir kadın çıplak halde ne oturabiliyor ne de dik durabiliyor, çünkü kafesin her yerine şişler çakılmış, kadın kımıldasa şişler saplanıp canını acıtıyormuş. Deminki acıklı avaz şu kadının avazı imiş. Yine bir kafeste kuş tüyü döşek üstünde bir it, boynunda bir tane inci asılı, önündeki etleri yiyesi gelmeyip yatmaktaymış. Kadın ise karşısına ağzının ulaşabildiği yerdeki tabaktaki mısır unu çorbası kalıntısını yalayıp durmaktaymış. Şehzade bu hali gördükten sonra bir şey sezer gibi olmuş, kendi işini tamamlamak için acele ederek çalışmış. Yaşlı adam geri gelip şehzadeyi yanına çağırıp:

— Beri gel, şimdi seni ecel bekliyor, seni öldüreceğim, demiş. Şehzadenin gözüne acımasız ecel görünse de kendini zorla tutup: (243)

— Dede, siz bana üç günlük mühlet verdiniz. Daha üçüncü günün yarısı geçmedi, akşam öldürseniz de gecikmezsiniz, o ona kadar ben de gün ışığını göreyim, deyip yalvarmış. Yaşlı adam:

— Ben sana bu kadarcık rahmedebilirim, bundan fazla merhamet etsem merhametim beni yakar. Ben seni üç gün çalıştırdım, bu üç gün içinde birinci gün ne gördüm? İkinci gün, üçüncü gün ne gördün, diye sormuş. Şehzade birinci gün hiçbir şey görmediğini ve hiç ses duymadığını, ikinci gün acıklı bir avazı duyduğunu, bugün ise kafesteki durumları gördüğünü söyleyip:

— Dede, bu nasıl iş? Ben bu işi öğrenmeden ölüp gidersem gözüm açık kalır, demiş. Yaşlı adam onun sözüne hiçbir ifade bildirmeyip:

— Sen öleceksin. Ben seni öldürmesem yeminim bana döner ve ben ölürüm. Sen öleceğinden, bu işleri sana anlatacağım. Sen hepsini görmüşsün. Şu kafeste asılı duran kadın Gülperi denen kız, ben ise Senever denen kişiyim. Şimdi bir şehirde güneş ile yarışan bir kan içici melike var. O şimdi: “Gül Senever’e ne yaptı? Senever Gül’e ne yaptı?” denen soruya cevap verene varırım, cevap verilme kellesini alırım, deyip halka zulüm etmekte. O padişah cevabını bilmediği bu soruyu atmış, kendisi de çolak kara devi sevgili tutup ahlaksızlık yapmaktadır. Onun şimdi devden iki yavrusu var. O, devden (244) ayrılıp başkalarıyla evlenmemek için bu soruyu soruyormuş, cevap vermeyenin kellesini alıyormuş. Bu sırrı benden başka hiç kimse bilmez. Sen işte bu sırrı öğrendin, öğrendiysen bari başından sonuna kadar bil. Gül Senever’e ne yaptı dersin, Gül Senever’e vefasızlık yapmış. Senever Gül’e ne yaptı dersin, Senever Gül’e cefa etmiş. Aslında ben beş yüz yıllık yolu basıp, ölüme meydan okuyarak yar için bütün her şeyden kaçıp, gece gündüz yol yürüyüp doğu Şustan’a varıp kendi yârimi buldum. Gül’ü nikâhıma alıp Şustan’da bir süre yaşadıktan sonra öz yurduma geri döndüm, lâkin Gülperi ise bir kara dev, bir ak devi kendisiyle birlikte bana efsun yaparak hissettirmeden alıp getirmiş. Geri geldiğimiz gecesinden başlayarak bana efsun okunan çayı içirip beni uyutuyormuş. Ben ise ancak ertesi gün uyanabiliyorum. O bana ak devi arkadaş yapıp yatağa yatırıyor, kendisi kara devle birlikte oluyormuş. Bunu hiç sezmedim, günlerden bir gün gece ürküp uyandığımda, evin içi nefes alınmayacak derecede kötü kokuyordu. Ben devin pis kokusundan uyanmışım. Gülperi ile gündüz birlikte olurken pis kokmuyor da gece niçin bu kadar pis kokuyor deyip uyandım. Baktım ki Gülperi kendi yerinde yatıyordu, kokudan bakasım gelmedi. Bu geceyi aşırı endişelenerek, hayal sürerek sabahladım. Benim bir itim var idi. Senin kafeste gördüğün, boynuna inci astığım it. Bu it de geceleri havlamaktan yatmıyor, (245) gündüzleri ise başını kaldırmadan uyudu. İtin böyle davranması hem de Gülperi’nin kokusu beni düşündürdü. Bu sırrı öğrenmek için gece yalandan uyurmuş gibi yapmayı düşündüm. Şu hayallere dalınca gece vakti Gülperi bana oldukça yakınlaşıp, her türlü yiyeceği vermeye çalıştı. Ona hissettirmeden hepsini yemeyip sakladım, uyumuş gibi yattım. O başımda durup beni uyandırmaya çalıştı, benden seda çıkmadıktan sonra dışarı bakıp yürüdü. Aradan çok geçmeden Gülperi

oldukça çirkin, ibretlik bir ak devı alıp girdi, ona sihir yaparak onu kendi suretine soktu ve benim yanına yatırdı, dev yanına girince pis koku yine çıkmaya başladı. Biraz zaman geçince dev uyudu. Böylece Gülperi yavaşça evden çıkıp gitti. Ben de hissettirmeden yerimden kalktım, kılıcımı alıp Gülperi'nin arkasından yürüdüm. Biraz yürüdükten sonra Gülperi bir evin içine girdi. Varıp kapının aralığında bakınca Gülperi ile iğrenç bir kara dev şöyle görünüyordı. Uzun süredir görüşmeyen âşık maşuklar gibi kucaklaşıp birbirine sıkıca sarılarak görüşüp, gülleri açılmış gibi. Ben Gülperi'yi bulup muradıma ermek için çektiğim azapları düşünüp öfkelen dim ve kapıyı sarsarak tepip eve girdim ve deve kılıcımı çekip vurdum, onun sadece üç parmağı kesilip düştü. Dev ile ikimiz boğuşmaya başladık. Ben devı yenip, devin bir bacağı büküp, onu (246) altına alayım derken, Gülperi bir etek darıyı benim ayağıma saçınca kayıp gittim ve bir bacağım bükölüp kaldı. Dev doğrulup, kendini toparladı. O benim boğazıma nefretle sarılıp boğmak üzereyken itim dışarıdan öfkeyle havlayarak yetip girdi ve devin bacağından dişleyerek devı telaşa düşürdü, dev kendisinin bana denk gelemeyeceğini düşününce dışarı kaçtı, onun arkasından kovalayıp yetişemedim. O şimdi benim söylediğim adı geçen kan içici melikeyle birlikte yaşıyor. Geri gelip Gülperi'nin boğazına kılıcımı dayayıp durdum, onun bütün sırrını öğrendim. O aslında efsun ile devleri değiştirip, kendisine boyun eğmeleri için büyölüyormuş. Onun sihrini öğrenip, bütün devleri toplanmasını emrettim, o bütün devleri topladıktan sonra, onun sihir kutusunu ateşe atıp yaktım. Lâkin kara dev Gülperi'den daha güçlüymüş, bu yüzden Gülperi onunla dost olmuş. Şu sebepten ben Gülperi'yi senin gördüğün kafese hapsettim çünkü ben, Gülperi'ye vefa gösterdim, o bana cefa etti, it ise vefa gösterdi. Şundan sonra ben: “İnsanoğluna acımayacağım” diye yemin ettim, insanlara görünmemek için de bu devler mekânına gelip burada yaşadım. Sen şimdi benim bütün sırrımı öğrendin, bu yüzden seni öldüreğim, diyerek sözünü bitirmiş. Şehzade bütün sırrı öğrendikten sonra yaşlı adamdan kurtulmanın çaresini arayarak: (247)

— Ey hürmetli dede, biz Müslümanların öldürölmeden önce iki rekât namaz kılma kaidesi var, bunun için siz bana yine bir kere acısanıza da ben namaz kılsam, diye yalvarmış. Yaşlı adam bu talebe zor razı olup:

— Peki, ben sana üçüncü kere iyilik yapacağım. Lâkin seni eninde sonunda nasılsa öldüreceğim, demiş. Çocuk abdest alıp mescide yürümüş, yaşlı adam:

— İşte o kümbetin içine girip kıl, deyip bir kümbeti göstermiş ve kılıcını tutarak kapıda beklemiş. Kümbetin kubbesinde küçük bir delikten başka bir insanın çıkıp gidebileceği yer yok imiş. Şehzade kaçmak için yol bulamayınca namazını da kılmayıp, periler melikesinin verdiği serçe tüyünü yakmış, öz âşığı serçe suretine girip kümbetin kubbesindeki delikten kümbete girerek aslına dönüp:

— İşiniz bitiyse ben ne yaparsam onu yapın, demiş. Melike ayağa kalıp el çırpmış. Şehzade de ayağa kalkıp el çırpmış. Melike öne arkaya, iki yana eğilmiş. Şehzade de öyle yapmış. İkisi o anda bir çift serçe suretine girip kubbenin deliğinden uçarak çıkıp Gülperi ile itin asıldıkları çınarın dalına konmuşlar. Yaşlı adamın beklemeye takati kalmayınca:

— Ey çocuk, neden çıkmıyorsun, zaman doldu, diye bağırmış. Kümbetin içinden cevap çıkmayınca (248) arka arkaya üç kere bağırmış, yine cevap alamayınca öfkelenmiş, insanoğluna iyilik yapmayacağım, deyip durmuştum yine yanıldım, diyerek öfkeyle kılıcını çıkarıp kümbetin içine basıp gitmiş, lâkin adam yok imiş. Yaşlı adam, rezil oldum hem de yeminim yerine gelmedi diye düşünmüş ve öfkeyle bir nara atmış, beş bin dev onun etrafında baş eğerek durmuşlar. O öfkesiyle devlerin başını kesmeye başlamış. O bütün devlerin başını kesmiş, göğe bakıp yine bir nara atıp durunca heykel gibi donakalmış. O sırada bir kasırga çıkıp onu devirmiş, o kımıldayamamış. Onlar yaşlı adamın öldüğüne inandıktan sonra, kızın şehrine doğru uçmuşlar.

Onlar şehre geri geldikten sonra melike şehzadeden durumun ne olduğunu sormuş. Şehzade gördüğü bildiği her şeyi anlatmış. Melike şehzadenin aklına ferasetine “Aferin!” demiş. Onlar mutlu mesut bir hafta dinlenip yorgunluklarını attıktan sonra (249) şehzade:

Melikem, şimdi bütün sır açıldı, o kan içici melikenin gerçeklerini meydana çıkarıp, ölüp gidenlerin ruhlarını şad edeyim, deyip melikeden izin istemiş. Melike de:

— Şimdi ben sizden bir gün dahi ayrılamam, deyip durmuş.

Onlar ikisi kan içici melikenin şehrine doğru yola çıkmışlar. Bütün yolculuğu sağ salim tamamlamışlar, şehzade kaleye selamle dönmüş. Bunu gören şehzadenin dostları onun ayaklarına eğilip, sağlığını sıhhatini sormuşlar. Onlar selamlaştıktan sonra şehzade başından geçenleri anlatmış:

— Eğer bu melike olmamış olsaydı, sizlerle tekrar görüşmem mümkün değildi, deyip melikeyi onlarla tanıştırmış. Melike şehzadenin adamlarına eğilerek selam vermiş.

Şehzade bir gün dinlendikten sonra kendi yiğitlerini çağırıp, sonraki işin nasıl yapılacağı konusunda istişarede bulunmuş. Şehre girmek için birkaç adamı kendine yoldaş etmiş, kalanların ise kalede cenge hazır halde durmalarını tembihlemiş. Çünkü onlar melike sözünde dursa işi bildikleri gibi yapacaklar, eğer sözünde durmazsa savaşıarak hal edeceklerini kararlaştırmışlar. Şehzade sarayın kapısının karşısına gelince kapı muhafızı:

— Ey yiğit, hem genç hem de yakışıklı bir çocuksun, fikrinden vazgeç, demiş. Şehzade kararlılıkla: (250)

— Ben geri dönmek için gelmiş değilim. Eğer görüşmeme izin vermezsen sarayı yakarım, demiş. Kapıcı korkup içeri girmiş ve çok geçmeden çıkıp melikenin izin verdiğini söyleyerek onları saraya almış. Melikenin has odasının karşısına geldiklerinde, şehzadenin yalnız girmesine izin verilmiş, kalanlar kapı önünde bekletilmiş. Şehzade girip bakmış ki olağanüstü güzel bir melike oturmakta. Şehzade girince melike oturmak için yer göstermiş, şehzade oturmuş. Melike ona:

— Ey genç yiğit, ne sebeple geldiniz, diye sormuş. Şehzade:

— Melikemin sorusuna cevap vermek için geldim, diye cevap vermiş. Melike onun cevabını duyunca kendi adamlarından birini çağırması ve şehzadeyi gösterip:

— Bu yiğidi alıp sarayı bir gezdirin, demiş. Şehzade onun arkasından sarayı dolaşmış bir yere gelince çok başın tepe gibi yığıldığını görmüş. Yanındaki adam şehzadeye:

— Melikem size acıdı, bunları görürse fikrinden cayar ümidiyle gövdesinden ayrılan başları size gösteriverdi, demiş. Şehzade yine kararlılıkla:

— Bana böyle merhamet etmesine gerek yok. Onca günahsız başların kesildiğini gördükten sonra nasıl dayanayım, demiş. O kişi çaresizce şehzadeyi melikenin (251) karşısına geri getirmiş. Melike bu hale şaşırıp:

— Ey genç yiğit, sarayın içini gördünüz mü, demiş.

— Gördüm, görünce sorunuza cevap vereyim diye girdim, demiş şehzade. Melike şehzadeye yine bir ara dikkatle bakmış:

— Ben soruyu soracağım, cevap verirsiniz alayım dersiniz size varacağım, istemezseniz kellen kılıcımın altında, eğer cevap veremezseniz başınız kesilecek, demiş. Şehzade kabul ettiğini bildirmiş. Melike:

— Gül Senever’e ne yaptı, Senever Gül’e ne yaptı, diye sormuş. Şehzade yaşlı adamın anlattıklarına göre:

— Gül Senever’e vefasızlık etti, Senever Gül’e cefa etti, deyip, yaşlı adamın anlattığı hikâyeyi anlatmış. Melike hayret etmiş. Şehzade adamlarını çağırıp, melikenin boğazına kılıcı dayayıp, ona devin nerde olduğunu sormuş, dev derhal tutup öldürmüştü. Sonra melikeyi alıp halkın karşısına çıkarmış. Bu sırada, melike:

— Ey genç yiğit, gerçekten akıllı, batur yiğitsin, doğru cevap verdiniz, ne istersen yap, demiş. Şehzade onu almayacağını, günahsız başı kesilenlerin ruhunu şad etmek için ölüme mahkûm ettiğini söylemiş, onun dev ile olan münasebetini bütün halkın karşısında aşikâr edip, onu rezil rüsva etmiş ve onun elinin kolunun bağlanarak ateşte yakılmasını emretmiş. Bütün hazırlık bitmiş, odunlar ateşe verilmiş. Melike (252) yanmaya başlamış, onun inlemesi, feryat figanı cihanı kaplamış...

Bu yurdun halkı şehzadenin baturluğunu kabul etmişler, onun yurda padişah olmasını istemiş. Şehzade onlara teşekkür etmiş, kendi adamları içinden güvenilir birini padişah yapıp öz yurduna doğru yürümüş. Halk mutluluktan onlarla üç günlük yolu birlikte yürüyerek onları uğurlamış.

Şehzade yurda sağ salim dönmüş. Padişah oğlunun geri döndüğünü görünce mutluluktan içi içine sığmamış, bütün yurt halkını davet edip büyük bir toy düzenlemiş. Şehzade melikeyi atasına tanıştırdıktan sonra padişah tekrar yurt halkına kırk bir gece

gündüz şehzadenin toyunu yapmış ve padişahlığını ona devretmiş. Şehzade padişah olup yurdu adilce yönetmiş (253).

34. Kanhor Şahın Mahvoluşu¹⁰⁷

Evvel zamanda bir padişah yaşarmış. Padişahın zalimliği öyle zirve yapmış ki fukaraların gözünden yaş yerine kan, irin akar olmuş. Fukaralar güçlerini aşan vergileri ödemezlerse zalim padişah her türlü vahşi ceza yöntemleriyle onları katı bir şekilde cezalandırıyormuş.

Bir gün padişah uyurken bir rüya görmüş. Rüyasında geceleyin kendi yaptığı büyük has bahçede gezip dolaşıyormuş. Şu sırada padişah açık mavi renkli gökteki on beş günlük dolunaya bakmış. Dolunay padişahın bir bakışıyla aynı anda yavaş yavaş yeryüzüne inmeye başlamış. Padişah bu işe hayran kalarak dona kalkmış. Dolunay birdenbire hızını artırarak ok gibi direkt padişahın önüne düşüp ortadan ikiye ayrılmış. Padişah bu işten çok korkmuş ve o an hemen uyanmış.

O ertesi gün kâhin ve falcıların hepsini toplayıp gördüğü rüyanın yorumlanmasını buyurmuş. Falcı ve (159) Kâhinler padişahın rüyasını dinledikten sonra bir sürü kitap karıştırmışlar, sonunda hepsi başlarını sallayarak oturmuşlar. Bu durumu gören padişah öfkeyle:

— Sizler niçin rüyamı yorumlamıyorsunuz, diye sormuş. Padişahın öfkeli sorusundan falcı ve kâhinler ehlilerinin canları yaprak gibi tir tir titremiş. Onlar titreyerek:

— Ey ulu padişah-ı âlem, ömrünüz uzun, tahtınız daha da sağlam olsun. Sizin rüyanızı yorumlayalım diyorsunuz, ama pek anlamsız gibi geliyor, diye cevap vermişler. Padişah ne olursa olsun rüyasının yorumlanmasını isteyip durmuş. Falcı ve kâhinler padişahın rüyasını şöyle yorumlamışlar:

¹⁰⁷ Kanhor Şahniñ Halakiti. Sevgi Maskesi. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurrahim Ebey; Eñmet Emin. Urumçi. Şincan Halk Neşriyatı, 2006, ss.159-164.

— Ey ulu padişah-ı âlem, canınız sağ, ömrünüz uzun olsun. Gördüğünüz rüyada ayan olmuş ki sizin memleketinizde öyle bir pehlivan oğul doğacak ki o sekiz yaşına girdiğinde sizin başınızı kesip, vücudunuzu iki parçaya bölecek. Bu yüzden sizin buna dikkat etmeniz lazım.

Bu sözü duyan padişah:

— Cellat! Bıçağını kanla sula, diye bağırmış, falcı ve kâhinlerin kellesini almasını emredip kendi odasına gitmiş. Cellat falcı ve kâhinlerin ağlayıp yalvarmalarına aldırmadan kellelerini alıp onları cehenneme yollamış.

Padişah o günden itibaren kendi yönettiği yurtlardaki bütün (160) kadınların katledilmesi hakkında emir vermiş. Böylece bütün kadınların hepsi padişahın askerleri tarafından vahşice öldürülmüşler, vezirlerin hatunları, kızları da bu felaketten kurtulamamışlar.

Bu zalim padişahın hükümdarlık yaptığı memleketin en uzak kenarında bir karı koca çiftçi yaşıyormuş. Padişahın kabahatli rüya görmesinden üç ay önce o çiftçinin karısı bir oğul doğurmuş. Onlar padişahın kadınları katletmesi hakkında vermiş olduğu fermanı çok kaygılanmışlar. Onlar öyle düşünmüşler böyle düşünmüşler sonunda çiftçinin karısı bebeği alıp kendi yurdundan ayrılmaya karar vermiş. Kadın ciddi bir hazırlık yaparken padişahın askerleri çıkıp gelmiş. Kadın derhal evin yakınındaki deryaya yavrusunu tekneye koyup bırakmış. Tekne su üstünde yavaş yavaş akıp gitmiş. Kadın deryadan uzağa kaçayım diye kalkınca padişahın askerlerinin kanlı kılıcı onun kellesini (161) almış. Onun kocası da bu faciaya dayanamamış ve yüreği yarılıp ölmüş.

Askerler memleketin köşe bucağını arayıp kadınların hepsini kırıp tüketmişler, karşılık veren kocalarını da diri koymamışlar. Padişah üç yaşından küçük oğulları da öldürme fermanı vermiş. Bu iş de yerine getirilmiş. Padişah başka memleketlerden gelenleri de kendi memleketlerine sürmüş, komşu memleketlerden gelen hiç kimseyi memleketine sokturmamış. Kendisi ise odasından hiçbir yere çıkmayıp korku içinde günlerini geçirmiş.

Bu şekilde sekiz yıl geçip gitmiş. Kadınların yokluğundan erkekler çok sıkıcı bir hayat geçirmişler. Çocuklar analarının sevgisine doyamayıp kuruyan ağaçlar gibi ilgiye

muhtaç feryat edip ağlamışlar. Padişah can kaygısına düşünce, hiçbir işi düşünmeyip verdiği ilk fermanını daha da sert bir şekilde icra etmiş.

Şimdi tekneye konup deryaya bırakılan bebeğe gelelim:

Bebek deryada akıp giderken bir büyük balık küçük balıklarla birlikte onu da bir anda yutmuş. Bu büyük balık çocuğu karnında iki gün tutarak yürümüş ve sonunda karnının ağrısına dayanamayıp dışarıya çıkıp bebeği tekne ile birlikte kusup atmış ve ağrı azabından kurtulduğuna mutlu olup deryaya inip uzaklara gitmiş. Bu yer sık ormanla kaplı bir yermiş. (162) Ormanda av avlayıp yürüyen avcı kıyıda yatan bebeği görüp onu almış. O bebeği eski, basit kulübesine alıp getirmiş. Aslında bu avcının da karısını yavuz padişah öldürdüğü için o dünyadan elini eteğini çekip tek başına, divane yaşam sürmekteymiş; kendi oldukça yiğit, boylu poslu bir kişiymiş. Avcı bu kadar güzel bir oğlan bebeği bulduğuna sınırsız mutlu olup bebeği bütün sevgisiyle, muhabbetiyle bağrına basıp onu özenle yetiştirmeye başlamış. Aylar geçmiş, yıllar geçmiş, bebek hem akıllı hem de güçlenerek büyümeye başlamış. O sıkılınca ormanda leopar, aslan, kaplanlarla cenk ederek oynuyormuş.

Bir gün çocuk avcıya:

— Siz benim neyim oluyorsunuz, diye sormuş. Avcı düşünmeden:

— Babanım, diye cevap vermiş.

— Öyleyse anam kim, diye sormuş. Avcı hiçbir söz söylememiş. Çocuk tekrar tekrar sorup durunca sonunda avcı onu derya kıyısında bulduğunu, onun ata ve anasının kimliğini bilmediğini söylemeye mecbur kalmış. Çocuk bu sözleri duyduktan sonra kendi atasını, anasını bulma maksadıyla uzaklara sefere çıkmış. O birçok köyü, mahalleyi aramış bir tek kadına rastlamamış, insanlara bunun sebebini sormuş. İnsanlar da bunun yavuz padişahın işi olduğunu söylemişler ve yine: “Yavrum sen de canını kurtar, eğer padişahın adamları görürlerse (163) seni de sağ bırakmazlar.” demişler. Çocuk böylece bu işin aslını öğrenmiş ve direkt şehre doğru yola çıkmış.

Padişah odasında korku içinde otururken bir memur uçarcasına koşup padişahın huzuruna girip:

— Şah uluları, bir aksilik oldu. Sekiz yaşında bir erkek çocuk şehrin kalesini yıkıp, kılıç oynatarak, at koşturarak saraya doğru gelmekte demiş. Padişah bunu duyunca yerinden sıçramış. O bütün askerlerine gelen sekiz yaşındaki erkek pehlivanı yok etmelerini emretmiş. Padişahın bütün askerleri, hatta vezirleri de cenge tutuşmuşlar ama sekiz yaşındaki erkek pehlivanın kılıcı altında can vermişler. Fakat bir tek padişah kalmış. Küçük pehlivan nefretle:

— Ey kuduz it nesli, insanların anlattıklarına göre sen pek çok anayı vahşice öldürmüşsün, günahsız bebekleri kanlı kılıca yem etmişsin. Ben senin öldürdüğün o anaların içindeki bir ananın yavrusuyum, deyip kendi bildiği, duyduğu sergüzeştlerini baştan sona anlatmış ve padişahın konuşmasına müsaade etmeyip onu kılıçla parçalayıp atmış. Zalim padişah öldükten sonra buradaki halk sekiz yaşındaki bu pehlivanı kendilerine padişah yapmışlar ve onun itiraz etmesine aldırmadan onu şahlık tahtına oturtmuşlar. Böylece o kendi memleketini adilce yönetmiş (164).

35. Kara Niyetli Karındaş¹⁰⁸

Zamanların zamanında malum bir şehir padişahının iki hatunu var imiş. Günün birinde padişahın küçük hatunu bir oğul doğurmuş. O, oğlunun ismini Abdurusul koymuş. Aradan iki yıl geçince hatun yine hamile kalmış. Günü, doğumu yaklaşıncı padişah hatunu kovmuş.

Padişahın küçük hatunu birkaç gün geçtikten sonra bu şehrin dışında oturan bir kişiyle evlenmiş. Günü dolunca bir kız doğurmuş. Bu kıza Perizat adını vermişler. Perizat güzel büyüyüp on yedi on sekizine girmiş. Anası o zamana kadar Perizat'ı hiçbir yere çıkarmamış. Anası bir gün Perizat'ı şehri gezdirmek için eşeğe bindirip şehre girmiş. Bunlar gezerken sarayın önünden geçip giderlerken padişah Perizat'ı görmüş ve “ah!” deyip kendini kaybetmiş. Bir süre sonra kendine geldiğinde bakmış ki kız yok. Padişah derhal adam çağırıp kızın evini bulmasını emretmiş. Ayakçılar kulak kabartarak yürüyüp giderlerken kızın, şehrin kenar mahallesinde bir yoksulun kızı olduğunu öğrenip derhâl

¹⁰⁸ Kara Niyetlik Kérındaş. Uygur Halk Masalları 2. Yayına Hazırlayan: Ablimit Sadık. Şincan Halk Neşriyatı, 1999, ss. 283-291.

padişaha haber ulaştırmışlar. Padişah çok mutlu olmuş. Kızı kendine eş olarak almak için kızın evine elçi göndermiş. Perizat padişahın malından mülkünden etkilenmiş olsa (283) gerek elçilere kabul ettiğini bildirmiş. Hazırlık bittikten sonra kırk gece gündüz toy olmuş. Kırk birinci gün nikâh kıyılmış, padişahın oğlu Abdurusul bir mollayı nikâh kıyması için alıp getirmiş. Ama molla razı olmamış. Abdurusul mollaya:

— Niçin kabul etmiyorsun diye sormuş.

— Yavrum, benim için nikâh kıymak zor değil, fakat bu kız senin kız kardeşin. Bir vakitler atan ananı, anan bu kıza hamileyken saraydan sürüyerek kovdu. Anan yaşamak için bu yoksul kişiyle evlenip ev ocak sahibi oldu, diye cevap vermiş molla.

Abdurusul bu sözü duyunca çok üzölmüş ve babasının yanına gelip durumu izah etmiş. Bu sözü duyan padişah öyle öfkelenmiş ki derhal “cellat” diye bağırmiş, o sırada hemen tokmak, mızraklarını alan cellatlar hazır olmuş. Cellatlar padişahın emriyle Abdurusul’un elini ayağını bağlayıp yere yatırmışlar. Günahsız oğula vezirleri acımış ve padişaha “Ey padişah-ı âlem, oğlunuz henüz genç, onu öldürmeyip uzak yere sürün.” demişler. Padişah vezirlerin talebi doğrultusunda Abdurusul’u Perizat ile birlikte şehirden altı ay uzaklıktaki bir çöle sürmüş. Bunlar çölde susuzluk ve açlık derdiyle halsizleştikten sonra uyumuşlar. Abdurusul rüya görmüş. Rüyasında apak sakallı bir yaşlı adamı görmüş. Yaşlı adam:

— Hey yavrum, bu yerde böyle yatmayınız yoksa açlıktan ölürsünüz. Kalkıp sol tarafa yürürseniz orada bir (284) derya var. Bu deryanın yanında bir bulak var, bulağın yanında bir tane söğüt var. Bu bulaktan her cuma günü bir yüzük çıkar. Bu yüzüğü alırsan ne dersin o peyda olur ve başın dara düşmez, demiş. Abdurusul gözünü açıp bakmış ki bu bir rüya imiş. O hemen kız kardeşiyle sol tarafa doğru yürüyüp derya boyuna gelmiş. Gerçekten de söylendiğı gibi derya boyunda bir bulak, bulak başında bir tane söğüt var imiş. Bunlar çok mutlu olmuşlar. Sonunda cuma günü olmuş. Yaşlı adamın dediğı gibi onlar beklemişler. Bir ara bulaktan bir yüzük çıkmış. Abdurusul:

— Hüda’nın lütfu ile deryanın ortasına bir revak kurulsun, revağa bir asma köprü konsun, bu köprüden benden başka adam yürümesin, köprüye çıkarsam benimle birlikte çıksın, inersem birlikte insin, diye müracaat etmiş. Şu anda hemen deryanın ortasında bir

revak ve bir yığma köprü peyda olmuş. Bunu gören Abdurusul ile kız kardeşi çok mutlu olup revağa çıkmışlar ve bunlar bu yerde günlerini geçirmeye başlamışlar.

Günün birinde Abdurusul et bulup getirmek için ava gitmiş. Perizat revağa çıkmış. Bir ara bir koyun çobanı derya boyuna koyun otlatmaya getirmiş. Koyun çobanı derya boyunda otururken bir güzel kızın aksini görmüş. Derhal etrafa bakmış, ama hiç kimse görünmüyormuş. Yine deryaya bakmış ki güzel bir kızın aksi hala durmaktaymış. Çoban şaşırıp deryanın ortasına bakınca orada bir revağın durmakta olduğunu görmüş. Revağın üstünde suya aksi düşen kız, çobana bakıp gülümsemiş. Çoban kızı görür görmez kara sevdaya düşüp: (285)

— Ey ay yüzlü kız, mümkünse buraya in, demiş. Kızın da koyun çobanı ile görüşesi gelmiş ve koyun çobanına:

— Ey çoban, ben inemem, sen çıksan olur, demiş Çoban, kıza:

— Ben nasıl çıkabilirim? diye sormuş.

— Ağabeyim her gün bu revaktan inip gider. Siz ağabeyim çıkınca arkasından çıkın, demiş.

Kızın bu sözlerini duyan koyun çobanı Abdurusul'un gelişini beklemiş. Abdurusul avdan dönmüş. Koyun çobanı mutluluktan koyunlarını bırakarak Abdurusul'un arkasından revağa çıkmış ve Abdurusul'un yine ava çıkıp gitmesine kadar saklanmış. Ertesi gün Abdurusul yine ava çıkıp gitmiş. Koyun çobanı fırsatı ganimet bilip kızın yanına girip sohbet etmiş. Adım adım bu ikisinin niyeti bozulmuş. Abdurusul'dan yüzüğü almak için onu öldürmeyi kararlaştırmışlar. Perizat çok düşünüp sonunda:

— Ağabeyim beni sever. Ne dersem onu yapar. Bu sebepten ben hastalandım diyeceğim, eğer bana “Ne yiyeceksin? Gönlün ne çekiyor?” derse, “Gönlüm kaplan sütü çekiyor.” diyeceğim, böylece ağabeyim bana kaplan sütü alıp getirmeye çalışırken kaplana yem olur, demiş.

Abdurusul avdan dönüp bakmış ki, Perizat “vaycan vaycan” diye inleyerek yatıyormuş. Abdurusul bu halini görünce korkup ne yapacağını bilemez olmuş ve kız kardeşine:

— Gönlün ne çekiyor? diye sormuş.

— Kaplan sütü, demiş kız (286).

Kız kardeşinin durumunu iyi görmeyen Abdurusul derhl kaplan yakalamak için yola çıkmış. Abdurusul uzun yol yürüdükten sonra bir şehre gelmiş. “Bu yerde bir dinleneyim.” deyip atını ağaca bağlayıp oturmuş. Tam o sırada bu şehir padişahının iki kızı revakta oynarken ağaç dibinde oturmakta olan Abdurusul’u görmüşler ve hemen adam gndertip onu ağırtmışlar. Ona neden ve niçin geldiğini sormuşlar. Abdurusul bütün olanları anlatmış. Kızlar onun kaplanı yakalayıp sütünü alma niyetinde olduğunu duyunca aferin diyerek ona yol göstermişler:

— Siz şu görünen dağın arkasına geçerseniz orada bir dişi kaplan var, o kaplanın ayağına kamyş girdiğinden yaralı bir şekilde yatıyor. Siz kaplanın uyuduğu zamandan faydalanarak kamışı çıkarıp yarsını tedavi edip sararsanız o da iyiliğinizi unutmayıp size sütünü verecektir, demişler.

Abdurusul yürümüş. Sonunda kızların gösterdiği dağa ulaşmış. Dağın arkasına geçip bakmış ki gerçekten de söylendiği gibi bir kaplan yatmaktaymış. Bunu gören Abdurusul derhl kızların söylediği gibi işi yapmış. Kaplan kendine geldiğinde Abdurusul’a teşekkür etmiş, ona niçin geldiğini sormuş. Abdurusul:

— Ben sizin yaranızı iyileştirmeye geldim, demiş. Kaplan:

— Yine başka işiniz var mı, diye sormuş ve bir kükreyerek Abdurusul’u altına almış. Bu esnada erkek kaplanla onun yavruları (287) ıkıp gelmişler:

— İnsanoğlunun kokusu var, diye sormuşlar. Dişi kaplan olan biten işlerin hepsini anlattıktan sonra Abdurusul’u çıkarmış. Erkek kaplan ona:

— Ey insanoğlu, sana ne lazım, diye sormuş. Abdurusul maksadını söylemiş. Kaplanlar derhal süt hazırlayıp vermişler. “Eğer başın dara düşerse bunu yakarsan biz hemen peyda oluruz.” deyip bir tel tüyünü vermişler. Abdurusul mutlu olup yola revan olmuş. Geri gelirken padişahın deminki iki kızına yine rastlamış. Kızlar ona işte bu yerde kalmalarını söylemişler. Abdurusul kendi kız kardeşini düşününce kabul etmemiş. Kızlar: “Biz sütü değiştirirsek o yine gelir.” diye düşünüp, kaplan sütünü inek sütüyle

değiştirmişler. Abdurusul bunu hissetmemiş, bin bir cefa ile kız kardeşinin yanına geldiğinde ise kız “İyileştim” deyip sütü içmeyi kabul etmemiş. Abdurusul kız kardeşinin iyi olduğuna mutlu olmuş. Ertesi gün ava çıkmış. Abdurusul’un canlı olarak geri geldiğini gören koyun çobanı Perizat’a:

— Ağabeyiniz batur imiş, kaplanın sütünü alıp getirdi. Şimdi ne yapacağımı bilmiyorum, deyip korkmuş. Perizat ise hiç tereddüt etmeden:

— Ağabeyim beni çok sever. Karyolaya oturunca “Ben çok sıkıldım, hani salıncak salıp oynasam.” desem, sen de o sırada karyolanın altına girsen. Ben eğleniyormuş gibi yaparak ağabeyimi bağlarım, ağabeyimi böyle yaparak öldürürüz, demiş.

Perizat ağabeyine kendi isteğini söylemiş. Ağabeyi (288) salıncak yapmış. Perizat organla oynuyormuş gibi yaparak bir ucunu ağabeyinin boynuna bir ucunu karyolaya bağlamış. Koyun çobanı organı çekip Abdurusul’u düşürmüş. Perizat ağabeyini kılıçla kesmek üzereyken Abdurusul:

— Hey kız kardeşim, senden bir isteğim var, beni öldürdükten sonra etimi doğrayıp atın eyerine asıp eyeri ata takıp atı salıver, diye rica etmiş. Ama Perizat ağabeyini öldürüp deryaya atmayı düşünmüş. Bu arada koyun çobanı biraz düşünüp:

— Ağabeyin sana çok iyilik yaptı, bu sebepten isteğini yerine getirelim, demiş.

Onlar Abdurusul’u öldürüp etini atın eyerine asıp atı salıvermişler. At Abdurusul’un kaplan sütü alıp getirdiği tarafa doğru yürümüş. At yol üstünde daha önceki padişahın kızlarına rastlamış. Kızlar bu atın Abdurusul’un atı olduğunu bilerek revaktan inip atın karşısına gelip bakmışlar ki at üstünde pare pare edilmiş Abdurusul durmaktaymış. Kızlar onu alıp eve girmişler. Yas tutmuşlar. Hem de “Biz bunu gömmeyelim yakıp ebedileştirmek için saklayalım.” demişler. Böylece Abdurusul’u yakmaya başlamış. O sırada hemen iki kaplan çıkıp gelmiş:

— Abdurusul’u ateşten çıkarın, diye bağırmışlar. Kızlar korkup Abdurusul’u ateşten çıkarmışlar. Kaplanlar Abdurusul’un etini bir yere toplayıp, “Ya Hüda’nın emri, ya pirin emri” deyip bir üfürmüşler ve Abdurusul dirilmiş (289). Bunu gören kızlar şaşırıp hayran olmuşlar. Aslında kaplanların verdiği tüy Abdurusul’un etine yapışıp kalmış.

Kaplanlar Abdurusul’a yine iki tel t  y verip kendi yoluna revan olmuşlar. Padişahın kızları Abdurusul’un gitmemesini istemişler. L  kin Abdurusul:

— Ben kız kardeşimle yüzleşip geldikten sonra burada yaşayacağım, demiş. Kızlar:

— Bir erkek için kendi ağabeyini öldüren vefasızın yanına niçin gidiyorsunuz, demişler. Abdurusul onların sözlerini dinlemeyip kız kardeşinin yanına gitmek için hazırlanıp:

— Sizler bana tarak, süzgeç, bir kibrit, tutkal ve bir sıruk hazırlayıp verin, demiş. Kızlar sırukı kaldırıp “Takkan-tukkun, elenge-belenge bende var bir kap serenge” deyip yola revan olmuş. Çok geçmeden kız kardeşinin yanına gelmiş ve “elenge-belenge bende var bir kap serenge, kibrit, tarak, süzgeç satıyorum.” diye bağırmış. Bunu duyan Perizat koyun   obanına:

— Tüccarı alıp eve getir, demiş.

Kız onaylayıp durmuş. Koyun   obanı kızın sözünü duyunca tüccarı alıp eve getirmiş. Kız alacağı şeyleri seçmeye girişmiş. Abdurusul dikkatlice bakmış ki kendi kıyafetleri, tüfeği, kılıçları toza bulanıp kalmış, Abdurusul Perizat’a: (290)

— Bu silahlar toza bulanıp kalmış kullanmıyor musunuz, diye sormuş. Koyun   obanı yiğit:

— Ben bunu kullanmayı bilmiyorum, bu sebepten toza bulanıp kaldı, diye cevap vermiş. Abdurusul:

Ben silah kullanmayı iyi biliyorum, size öğreteyim, demiş ve silahı alıp bir adet ok atmış. Yine “şöyle atılıyor.” diyerek atıp koyun   obanını öldürmüş. Perizat bu durumu görünce korkmuş ve kendini koyun çobanının üstüne atıp ağlamış. Abdurusul yüzüğü kullanarak revağı bozmuş, Perizat’ın gözünü oyup onu bir    le atıp geri gitmiş. O, padişahın şehrine varıp padişahın küçük kızı ile kırk gece-gündüz toy yapıp mutlu bir hayat geçirmeye başlamış (291).

Kaynak kişi: Ku a Nahiyesi Yaki Gunşesidin Osman İbrahim

36. Kayıp Nikâh¹⁰⁹

Var olan yok imiş, aç olan tok imiş, kadim zamanda Çin Maçın şehrinde bir padişah yaşar imiş. Bu padişahın üç oğlu varmış ve büyüyen bu yiğitlerin hepsi evlenme çağına gelmişler. Padişah bu işi oğullarına bırakmış, ama oğulları kendilerine münasip kız bulamamışlar. Evlendireyim dese oğullarının seçtiği genç kızları babası kesinlikle beğenmezmiş. Padişahın seçtiklerini oğulları, kendilerine lâıyk bulmazmış. Padişah sonunda şeyhülislam cenaplarının “Kayıp Nikâh” denen fetvasına riayet etmiş. Günün birinde oğullarını revak üstüne alıp çıkarmış ve her birinin eline ok yay tutuşturup:

— Haydi oğullarım! Sizler oku gönlünüzün istediği tarafa atın, kimin evine düşerse size onun kızını alırım, demiş.

Büyük oğlu oku evvelki gece kendisini evinde iyi ağırlayan, kuyumcular caddesindeki büyük sarabın evini gözeterek atmış. Ortanca oğlu bir an durmuş. Babası sıkıştırınca daha sonra hedef gözeterek Afgan caddesindeki bir tüccarın güzel balkonunun olduğu tarafa tevekkül edip atmış. Küçük oğlu ise gözünü yumarak oku göğe doğru atmış. Gözünü açıp bakmış ki göğe yükselip giden ok, birden Orda şehrinin kuzey tarafına dönüp gözden kaybolmuş. Padişah ve (225) saray ehli yakalarını dişleyerek “sübhaneallah” deyip bakmışlar. Padişah oğluna kendince teselli vererek:

— Gözünü yummadan bir daha at, diye buyurmuş. Küçük oğlu:

— Ata, siz “Kayıp Nikâh” demiştiniz. Attığım okum kayboldu, şimdi onu arayıp bulmasam olmaz, demiş.

Padişah oğlunun sözünü doğru bulup onun oku aramasına icazet vermiş. Padişahın küçük oğlu şehirleri arkasında bırakmış, yurdu mahalleleri aralayıp, büyük deryayı boylayan uzun bir yolu yürümüş, az gitmiş uz gitmiş. Bindiği atı mecalsiz kalıp düştüğünde bir dağın bağrına ulaşmış. Bakmış ki bir kül renkli tavşan oku kemirerek oynayıp durmaktaymış. Yiğit tavşana doğru yürümüş, tavşan oku dişleyerek kaçmış.

¹⁰⁹ Ğayib Nikah. Uygur Halk Masalları6. Yayına Hazırlayanlar: Mir Kamal Yakup; Hesen Éli. Şincan Halk Neşriyatı, 1999, ss. 225-239.

Yiğit şaşkın halde tavşanın arkasından kovalamış, tavşan yiğidin önünden yürüyerek gidip dağdaki bir çukura girmiş. Yiğit deminki çukura eğilip bakarken nasıl olmuşsa olmuş o çukurun içine girmiş olduğunu bile hissetmemiş. Hiçbir yere hiçbir şeye değmemiş. O ileriye doğru hayli yürüdükten sonra beklemediği bir anda acayip, apaydınlık, güzel, büyük bir bağa girmiş. Bağın içindeki arklardan dupduru gümüş sular şarıldayarak akıp durmaktaymış, her çeşit güller hoş kokularını yayıp durmaktaymış, dalları meyvelerini kaldırmayacak kadar olgunlaşmış meyvelerle doluymuş. Her çeşit renkteki kuşlar ve bülbüller hoş avazla ötüşmekteymiş. Yiğit şaşırarak etrafa bakmış. Hiç kimse yok imiş. Pek susadığından arka (226) elini uzatmış, eli suya ulaşmamış. Suyu içmek için diz çöküp eğilmiş, her ne yapmışsa da yine su içememiş. Yiğit yerinden doğrulup olgunlaşan elmalara elini uzatmış. Daha önce dallarıyla eğilip yere değen elmalar yukarı kalkmış ve onun eli ulaşamaz olmuş. Hatta bülbüller de hoş avazla ötüşmez olmuş. Yiğit bağın yollarında gezerken bir muhteşem altın kapıdan geçmiş, sonra önceki bağdan daha da muhteşem ve güzel bir bağa rastlamış. Güllüğün ortasında türlü türlü nurlarla ışıldayan altın, inci, yeşim taşı, incilerle bezeli bir revak görmüş. Yiğit yakına varıp bakınca durduğu yerde kalakalmış. Gözlerini yavaş yavaş ovalamış. O, nur ve renkten yaratılmış. Onun kapkara sümbül saçları ince beline sarılmış, taze dudaklarının ise yeni açılmış ıtır gülden farkı yok imiş. Yiğidin gözü ikinci sefer kızın bir kalkıp bir inen boyalı göğsüne değince yiğidin kendini kaybetmiş ve düşmesine az kalmış. Kıza üçüncü kere bakınca, kendisinin atmış olduğu okun kızın yumulu elinde durduğunu görmüş. Yiğit buna şaşırmış. Bu arada kız yaklaşır:

— Siz kimsiniz, diye sormuş.

Yiğit durumunu anlatmış. Kız yiğidin sözünü dinlemiş ve:

— Siz oku niçin gözünüzü yumarak göğ (227) attınız, diye sormuş.

— Çünkü demiş yiğit, ben kendime münasip birini buamadım ve gönlümü kesinlikle engellemek istemedim. Bu sebepten oku tevekkül edip gözümü yumarak göğ attım.

Kız gülümseyerek oku yiğide vermiş. Yiğit ise gözlerini kızın nur yağıp duran ateşli gözlerinden hiç alamamış. Kız elini bir çırpınca birbirinden güzel kızlar naz ve

işveyle içeri girmişler. Kız elindeki yüzüğü alıp yiğidin parmağına takmış. Yiğit ömründe hiç görmediği şatafatlı şirin ziyafete müyesser olmuş. Yiğit zümrüt kadehlerdeki şafak kıızıllığı gibi demlenip duran meylere hevesle bakmış. Bunu içmek istiyorum, lâkin yine “Ağzıma girmeyecek” diye düşünmüş. Kız yemeyi teklif etmiş. Yiğit su içemediği, elma yiyemediği durumunu kıza beyan etmiş. Kız gülüp:

— Siz aslında bu yerin adamı olmadığınız için sular sizin içmenize, elmalar sizin yemenize, bülbüller de onların ötüşünü dinlemenize izin vermemiş, ama şimdi elinizde bir yüzük var, şimdi siz bizim resmi misafirimizsiniz, demiş.

Yiğit ile kız öğleden akşama, akşamdan tan ağarınca kadar ziyafette oturup şarkı türkü dinleyip şirin sohbet etmişler, yiğit söz arasında okun nasıl kızın eline düştüğünü sormuş. Kız:

— Benim atam dev, anam ise İran şahının kızı. Ben atam ile anamın bir tek evladıyım. Siz (228) oku attığınız gün ben kızlarla Kuénlun Dağı’ndaki büyükannemin yanından geri dönüyordum, baktım ki ok tam benim önümde uçuyor, sizi gördüm, gönlüm sevdi. Şu sebepten oku bu yere alıp gelerek sizi bekledim, demiş.

— Atanız, ananız nerede, diye sormuş yiğit.

— Sizin beni takip edip geldiğiniz dağın öte tarafındalar, diye cevap vermiş kız. Bu iki âşık maşuk günün nasıl geçtiğini anlamamışlar, şirin sözleri tükenmemiş, birbirlerine olan sevgi ve aşkları tıpkı kaynayan bulak gibi artıp durmuş. Bir gün yiğit melikeye:

— Hey melikem! Yurdundan ayrıldığımdan beri yarım yıl olmuş. Aziz atamın, mihriban anamın hali nicedir, bir görüp gelsek demiş. Kız bunu kabul etmiş, lâkin:

— Ben şimdilik kadın topluluğunuza bu şekilde görünemem, başkalarına maymun suretinde görünürüm, demiş. Yiğit:

— Şart mı maymun suretinde olmanız, diye sormuş.

— Yok, demiş kız. Eğer o sırada atanın, ananın onayını alırsak buna hacet kalmaz.

Yiğit kızın şartını kabul etmiş.

İkisi yola çıkmışlar. Seher vakti Çin Maçın Orda şehrinin kapısına ulaşmışlar, padişahın küçük oğlunu tanıyanlar yiğidin bu halde seferden dönmesine şaşırmışlar. Ulaklar derhal padişaha haber vermişler, (229) padişah ve saray ehli yine bir daha “sübhaneallah” deyip yakalarını dişleyerek gözlerini ovuşturup bakmışlar.

Padişah oğlunu yanına çağırıp:

— Oğlum sağ salim gelmişsin. Mübarek olsun! Lakin senin evlendiğin hatununun nerede? Göremiyoruz, demiş.

— Evlenmiş olduğum hatunum işte bu maymundur, ata, demiş yiğit.

Padişahın gözleri neredeyse yerinden fırlayacak gibi olmuş. O sırada yiğit:

— Ulu ata, buna anam bir şey desin, demiş. Padişah karısını çağırmış, karısı:

— Şah hazretleri müjdemo isterim! Sevinin, diye girmiş, padişah şaşırmış:

— Neye sevineyim, diye sormuş.

— Padişah hazretleri, demiş karısı, oğlumuzun alıp getirdiği maymun suretindeki bir perizattır. Bana göründü.

Padişah bunu duyunca derhal müstakbel gelinini görmek istemiş, karısı kızın şartını söylemiş ve sabretmesini söylemiş. Padişah kabul etmiş. Çok geçmeden yurdun içi “padişahın oğlu acayip güzel bir perizatla evlenecekmiş.” denen haberle dolmuş. Büyük yöneticilerin karıları, kızları perizatı görmek için grup grup halinde en asil mallarını hediye etmek için yanlarına alarak tebrik etmeye başlamışlar. Lâkin kız yiğidin kadın sülalesine kadın suretinde görünürken, başkalarına maymun suretinde görünüyormuş. Neticede gelenlerin (230) bazıları maymunun aslı perizat olduğuna inanmışlar, bazıları ise inanmamış. Yiğidin anası bunu duyunca onun içi gelinini tanıtmak ve bu durumun aslını dosta düşmana göstermekle dolmuş fakat her ne yapsa da kız buna katiyen razı gelmemiş. Yiğit de anasına şartı bozmaması için çok yalvarmış. Ana sözde “evet” dese de gönlünde: “Neyse uygun bir an gelsin, ne yapacağımı bilirim.” diye düşünmüş.

Bir gün perizat maymun postunu dışardaki odada bırakıp içerdeki odada yıkanıyormuş, fırsatı ganimet bilen ana, kızın postunu ocakta yanıp duran ateşe atmış. Bu sırada deminki posttan çıkan duman âlemi karanlığa bürümüş.

Perizat kız içerdeki odadan çıkıp bakmış ki postu çoktan bir avuç küle dönüşmüş.

— Ah, demiş perizat, kötülük ettiniz ana, benim maymun suretlik postumun dumanı atamın anamın burnuna ulaşır ulaşmaz onlar beni aramaya gelirler. Gördünüz mü, işte onların uğuldayarak uçup geldiklerinin avazı kulağıma geliyor. Onlar bu yere geldiklerinde istemeden de olsa herkese zarar vermeleri mümkün, bu sebepten ben atam, anamın karşısına bir an önce varayım. Oğlunuza söyleyin, onun bana olan aşkı gerçekse arkamdan arayıp gelsin, hoşça kalın...

Perizat kız böyle demiş ve bir yumulup gök (231) güvercin suretine girmiş, sonra evin bacasından “pır” edip uçarak çıkıp gözden kaybolmuş.

Yiğit bir süre geçtikten sonra çıkıp gelmiş, eve girip bakmış ki perizat görünmüyormuş. O anasının yanına gelip “Perizat nerede?” diye sormuş, anası iki eliyle başına vurarak ağladıktan sonra durumu anlatmış.

Yiğit ayrılık acısıyla bir ah çekmiş, onun ahı yedi kat göğü, yedi kat yeri titretmiş. Yiğit o günden itibaren yerde yatıp kalmış.

Günün birinde, güz gecesinin bir aydınlık akşamında, yiğit aniden kızın ağlayan avazını duyar gibi olmuş ve iister istemez avazın geldiği tarafa yürümüş. Böylece saraydan, kaleden çıkıp derya boyuna gelmiş. Derya da arkasında kalmış. Sınırsız kumluk içine girmiş. Yiğit susuzluktan halsizleşmeye başlamış. Bakmış ki bir tepenin arkasından duman görünüyor. Ona doğru yürümüş. O, kapısı olmayan virane, korkunçbir evin önüne gelip durmuş. Evin içinden alnında tek bir gözü olan olağanüstü korkunç bir yaratık çıkıp, yiğide:

— İyi yiğit! Kendi ayağınla geldin, merhamet edip içeriye gir, demiş. Yiğit deminki tek gözlünün arkasından eve girmiş, bakmış ki evin ortasında alev alev yanan bir ateş, diğer tarafında ise insanların kafataslarının yığıldığını görmüş.

— Ne diye gözlerini fal taşı gibi açarak donup kaldın, demiş deminki tek gözlü, seni besleyip semirteceğim, oldu mu, al su iç! (232)

Tek gözlü bir testi suyu onun önüne koymuş. Kendisi ise bir geyiği yüzmeye başlamış. Yüzdükten sonra hepsini iki dilli şişe saplayıp ocağın üstüne koymuş. Eti pişirdikten sonra, yiğide bir parça verip kalanını kendi yemiş. Kemiklerini alıp kilere girmiş. Kilerdeki insanların feryat figanları duyulmuş. Tek gözlü kilerden çıktıktan sonra yiğide:

— Sen, on canının birisi kalırken bu yere gelmişsin. Seni alıp kilere koysam ölüp gidersin. Bugün işte burada kal, demiş.

Tek gözlü yan uzanarak uykuya dalmış. Yiğit bu tek gözden kurtulmanın çaresini düşünmüş. Gözü ister istemez kalın, iki dilli şişe düşmüş ve şişi ateşin içine sokmuş. Şiş kıpkızıl olduğunda şişin bir dilini tek gözlünün gözüne, yine bir dilini yüreğine saplayıp var gücüyle basmış. Şişin dilleri bembeyaz duman çıkarıp tek gözlünün tenine girmiş. Buna rağmen tek gözlü yerinden kımlıdamış ve şiş bedenindeyken birkaç adım atıp yürümüş, alevli ateşin içine düşüp yuvarlanarak can vermiş. Yiğit kilerin kapısını kırıp, içerdekilere:

— Çabuk çıkın! Tek gözlü ölmek üzere, demiş. Kiler içinden birçok adam çıkmış, tek gözlünün alevin içinden dışarı çıkmasını engelleyip onu yakarak öldürmüşler.

— Huda muradını versin iyi yiğit, demiş (233) onlar, eğer sen gelmemiş olsaydın bu yaratık bizi yedi.

Tek gözlünün şişman koyunlarını kesip yiyen ve su içen bu insanlara daha da can gelmiş. Kurtulan insanlar:

— İyi yiğit, Hüda'nın kudretiyle bize seni Hazreti Şah- ı Merdan gönderdi. Şimdi biz senin kulunuz. Sen nereye varırsan o yere varırız, ne buyurursan onu yerine getiririz, demişler.

Yiğit onlara teşekkür edip, onlarla vedalaşıp yola çıkmış. Çok yol yürüyüp bir ormana girmiş. Ormanın içinde giderken bir geyiğin yatmakta olduğunu görmüş. Geyiğin yakınına gelmiş fakat geyik hiç kımlıdamıyormuş. Yiğit yakına varıp bakmış ki o tuzağa

düşmüş bir geyikmiş. Yiğit, geyiği tuzaktan kurtarıp geyiğin bacağındaki yaraları kendi gömleğinin yeniyle sarıp bırakmış. O sırada geyik aniden dile gelip insan gibi konuşmaya başlamış:

— Hey mihriban kişi, sen kendi aç nefsenden vazgeçip beni serbest bırakma kalmadığın gibi üstelik tuzaktan kurtarıp yaralarımı sardın, ben Hazreti Süleyman'ı gördüm. Söyle, sen nasıl bir adamsın, bu insan ayağının ulaşmadığı yerde ne yapıyorsun?

Yiğit geyiğin dile gelmesine çok şaşırılmış. Sonra:

— Ben bildiğin insanoğlunun neslindenim, yâr acısıyla yüreği yaralı bir kişiyim. İşte o yârime kavuşmak için dolaşıyorum, deyip başından geçen her şeyi anlatmış (234).

Geyik yiğidin sözlerini dinledikten sonra:

— Senin aradığın perizat işte o ormanın öte tarafındaki dağda. Lâkin perizat şu an yedi kat tılsımla hapsedilmiş. Sen o dağa varsan da onun tılsımına gücün yetmez. Yârini de göremezsin, demiş.

Geyiğin bu kadar sırdan haberdar olmasına daha da şaşırın yiğit, ona:

— Hey geyik, yârimden haber verdiğin için yüz bin kere teşekkürler, şunu bil ki bizim “candan geçmedikçe canana ulaşılmaz.” denen bir sözümüz var. Ben o tılsımlı dağa varacağım, tılsımı açmasam da bu yolda ölsem de gam yemem. Çünkü ben yâr için varımı yoğunluğumu ortaya koydum. Hiç olmazsa yârimin olduğu dağın toprağında, taşında göz yumarsam kendimi mutlu hissederim, diye cevap vermiş.

— Helal olsun yiğit, demiş geyik, ahd demek, can demektir, böyle inanç çok az insana nasip olur. Hüda'yım muradını erdirdin. Ben, işte şu kavuşmaya çalıştığın perizatın hizmetçisiyim. Perizatın maymun libası yakıldığı sırada, onun atası anası öfkeyle kızlarını aramaya çıktılar. Ata ve çocuğu yol üstünde karşılaştılar. Mekânımız olan dağa geri geldiğimizde onu yedi kat tılsımla hapsedtiler. Sahibim hapsedilmeden önce beni, seni karşılamak için yola saldı, işte onun sana gönderdiği hediyesi...

Geyik bir yumulup bir güzel kız suretine girmiş ve yeninden bir tane asa çıkarıp yiğite vermiş.

— Bu asa, demiş kız sözüne devam ederek, (235) Süleyman Peygamber’in şahlık ettiğinde kullandığı asa. Bu asanın sihriyle her ne kadar büyük tılsımla tıslımlanan dağ olsa da açmak mümkündür. Perizat: “Sen Maçin şehrindeki âşığı bul ve onun bana olan bağlılığını ihlasını iyice sınavıp gördükten sonra, benim başıma düşen sevdaları beyan et. O, bu asayla dağa üç kere sertçe vursun, o sırada dağ çökmeye başlar. Tahtından bahtından endişe eden atam onun karşısına çıkıp bağışlanmasını isteyecek, kalanını kendi bilir ne yapacaksa yapsın.” dedi.

Hizmetçi Süleyman Peygamberin asasını yiğide verip gözden kaybolmuş. Yiğit gayet mutlu olup, asayı sıkı tutup yola çıkmış. O gece gündüz yol yürümüş, menzilleri arkasında bırakmış. Yol üstünde ayı, kaplan, aslan, kurt... gibi her türlü yaban hayvanına rastlamış ise de asanın sihriyle hiçbiri saldırmak bir yana gidenler durmuş duranlar başını eğmiş ya da yere uzanıp yatmışlar, tıpkı Süleyman Peygamber’e gösterdikleri izzet hürmetin hepsini yiğide de göstermişler.

Uzun yol yürüdükten sonra, yiğit devlerin mekânına, tılsımlı dağa gelmiş. O, bu heybetli ve gösterişli dağın karşısında hiç de ürkmemiş. Öncelikle bu dağın her bir taşını, her bir avuç toprağını yüzüne gözüne sürmüş, sonra her bir gül, her bir dal otunu koklamış. Tıpkı yâri perizatı görmüş gibi onu öperek güç kuvvet bulmuş (236).

Ondan sonra geyik suretindeki hizmetçinin vermiş olduğu asayı alıp, Süleyman Peygamberin mübarek adını zikrederek asayla dağa bir vurmuş, dağdan gümbürleyen ses çıkmış, yeri cihanı zelzele sarmış, dağın her tarafı çatlamış ve yavaş yavaş çökmeye başlamış. O sırada arka taraftan birden:

— Hey hürmetli yiğit, denen tuhaf, ağlamaklı bir ses duyulmuş. Yiğit arkasına dönüp bakmış, olağanüstü büyük, heybetli yetmiş yedi dev yiğide secde edip, yere eğilip durmaktarmış.

— Hey Süleyman Peygamberimizin naibi! Karşında günahkârız, affet, demiş hepsinin önünde secde edip duran dev, “Ne hacetin var?” demeye dilimiz varmaz ama yine de söyle! Biz her türlü hizmetinizi yapmaya hazırız! Rica ederiz ki ocağımızı, mekânımızı viran etme!..

Yiğit sert avazla:

— Tılsımı ortadan kaldırıp perizatla beni görüştür, yoksa bu dağı yerin dibine batırırım! demiş.

— Hey yiğit, demiş deminki dev, buyur, muradına er.

— Devlerden yetmiş altısı iki sıra olup, secde edip durmuş. Sırada duran dev yiğide yaklaşp yürümüş.

Yollar açılmış, bir anda demin ki sihirli bağa girmişler (237).

Perizat kız hizmetçileriyle bağ yolunda yiğidi bekliyormuş, her ikisi görüşüp, mutlu olup huzur bulmuşlar. Devler aceleyle hürmet ve saygılarını gösterip, yiğidin gözüne girmek için can- ı gönülden uğraşmışlar. Ziyafet son bulduğunda yiğit kendisinin perizatla evlenmek istediğini, bu iş için izin istediğini bildirmiş. Devler kendi aralarında kararlaştırdıktan sonra, yiğide kabul ettiklerini bildirmişler ve kendi âdetlerine göre birkaç gece gündüz toy yapıp perizat ile yiğidin başını bağlamışlar. Ziyafetler, şirin sohbetler, aklın hayran kaldığı eğlencelerden ne kadar zamanın geçtiğini yiğit sezmemiş bile.

Aradan bir ay geçince yiğit geri dönmek istemiş. Vedalaşırken kayın atası ve kayın anası kendi sihirli yüzüğünü ona takdim etmişler. O yüzük, kimde ise gönlünden geçirdiği şey önünde hazır olurmuş, muhtaçlıktan kurtulurmuş. Yiğit de perizatın rızasına göre geyik kızın verdiği Süleyman'ın atasını devlere geri vermiş.

Devler birçok hediye ve armağan verip, onları asil tahta oturtup ikisini yola çıkarmışlar. Kız yiğide:

— Elimi sıkı tut, gözünü sıkıca yum, demiş.

Bir ara yiğit gözünü açıp kendini Çin-Maçın Orda şehrinin haşmetli kapısı önünde görmüş (238). İkisi saraya girmişler, hiçbir yerde izi bulunmayan yiğidin şimdi nurla yoğrulmuş gibi acayip güzel bir ay yüzlü kızla geri geldiğini gören saray ehlinin bir kısmının ayakları uzun kaftanlarının eteklerine dolanıp düşmüşler, nicesinin ağzı açık kalmış, nicesinin içini haset zehri kaplamış. Padişah pek de sevinip öz oğlunun toyunun başlaması için ferman vermiş. Kırk gece gündüz büyük bir toy olmuş, yiğitler kızlar murat

maksatlarına ermişler, işte şu zamandan itibaren Çin Maçın'de “Âşık olmak kolay değil, şirin candan geçmedikçe.” denen gazel peyda olmuş deniliyor (239).

37. Kayıp Şehir¹¹⁰

Eskiden, yüksek dağın vadisinde, toprağı verimli, suyu bol, insanları çalışkan bir mahalle var imiş, bu mahalledeki insanlar çiftçilik yaparmış. Bu mahallede üç yüz altmış gün insanları kazıklamayı, servetine servet katmayı düşünen, fareye soluk aldırmayan, kendisi bir dilim ekmeği fazla yese kötü oldu, diyen bir zengin var imiş. Bu zenginin çiftçilik işlerini yapan Ali isimli gönlü geniş, başkalarından iyiliğini esirgemeyen, iyi niyetli, temiz bir ırgatı var imiş. Bu ırgatın çocukları çok ve küçükmüş, kendisi zenginin ırgatlığını yaparken hatunu da zenginin kirli kıyafetlerini yıkayıp ekmeğini yaparak günlerini geçirirlermiş. Bu ırgatın atasından anasından kalan bir keçisi var imiş, o her gün işten dönerken onu alıp ormana götürüp bakarmış. Bu şekilde günler geçmiş, aylar geçmiş. Günlerden bir gün keçi gebe kalmış, Ali bunu görünce oldukça mutlu olmuş. Bir gün Ali işten dönünce bakmış ki keçisi doğurmuş, bunu gören Ali öyle mutlu olmuş ki tıpkı altın bulmuş gibi ağzı kulaklarına varmış. Bu oğlak sağlam ve yaramaz imiş. Anası da sütlü imiş. Ali'nin karısı keçisini sağıp her sabah çocuklarına sütlü çay yapıp içirirmiş. Çocukları sütlü (34) çaya mısır ekmeğini daldırarak yiyorlarmış ve oldukça huzurluymuşlar.

Hayli zaman geçmiş, keçinin yavrusu hayli büyümüş. Bir cuma günü Ali keçisini otlatmak için dışarıya çıkarmış. Ali bozkırdaki otların iyi büyüdüğü bir yere keçilerini bırakıp bir kenarda oturmuş. Keçiler kımıldamadan otluyorlarmış. Bir ara oğlak bir şeyden ürküüp güney tarafına doğru kaçmış. Bunu gören Ali, oğlağı arkasından takip etmiş ne takip etmişse de oğlağı yetişememiş. Ali oğlağı takip edince oğlak da hep ileriye doğru kaçıyormuş, Ali durunca oğlak arkasına bakıp duruyormuş. Bunu gören Ali'nin tepesi atmış, görürsün gününü! Seni bir yakalarsam kesip yiyeceğim, deyip kızmış. Böyle düşünse de yine de atasından miras kalan keçinin yavrusu olduğu için onu takip etmiş.

¹¹⁰ Ğayib Şehir. Uygur Halk Masalları19. Yayına Hazırlayanlar: Abdukiyum Turdi Turpan; Abdurêşit İbrahim. Şincan Halk Neşriyatı, 2000, ss. 34-37.

Ali yorgunluktan yan gelip yatmış ve (35) uyuya kalmış. O gözünü yumar yummaz apak sakallı bir yaşlı adam peyda olmuş:

— Oğlum, yerinden kalk. Cefa çekmeden mutluluğa erişilmez. Bu oğlak seni büyük zenginliğe ulaştıracak. Sen birazcık daha yürürsen bir güzel şehre varacaksın. Bu oğlak, seni o güzel şehre götürecektir hem de o şehirdeki altın ambarına ulaştıracak, demiş. Yine, bu şehrin şöyle kaidesi kuralları var, birincisi bu şehirde geceleyin bütün şehir halkının dükkânlarda, lokantalarda ve başka yerlerde alışveriş yaptığını göreceksin, lâkin onların hiçbir şeyine dokunma, onlarla konuşma, nasıl girdiysen öyle geri çık. İkincisi, aldığın altınları yoksullar arasında paylaştır (35). İşte bu şartları yerine getirirsen, sana bu şehrin kapısı açılır, lâkin bu şartların birine aykırı davranırsan bu şehrin insanlarına benzeyip burada kalırsın, deyip kaybolmuş. Ali sıçrayarak uyanmış ve gözünü açmış ki yaşlı adam yok.

Ali yaşlı adamın sözlerini hatırlamış ve yerinden kalkıp yine oğlağı kovalamak için yürümüş. Fazla geçmeden, oğlak bir mağaranın içine girmiş. Ali de oğlağın arkasından geri kalmadan mağaraya girmiş. Mağaranın içine girince öyle büyük bir şehrin içine girmiş ki bu yaşa gelinceye kadar böylesi büyük bir şehri hiç görmemiş. Bu şehrin adı Kayıp Şehir imiş. Şehrin içindeki mağazalar açık, mağazalarda her çeşit kumaşlar dizilmiş, mağazacılar ise gülüşerek Ali'ye bakıp durmaktarmış. Lokantalarda her çeşit yemekten dumanlar tütüp durmaktaymış, nice güzel kızlar mağazaların, lokantaların önünde durmaktarmış, Ali yaşlı adamın söyledikleri doğrultusunda hiçbir yere bakmadan bir tek adamla konuşmadan oğlağın arkasından yürüyormuş. Hayli uzun yol yürümüş, büyük bir kapının önüne gelip durmuşlar. Bakmış ki kapıda büyük bir kılıf sallanıp durmakta. Kapının üst tarafında ise bir anahtar asılı durmaktaymış. Ali bir an şaşırarak bakmış. Sonra anahtarı alıp kapıyı açmış. Eyvah dünyadaki kıymetli ve pahalı olan şeyin hepsi burada imiş.

Ali o yana bakmış bu yana bakmış sonunda altından bir heybe almış ve arkasına bakmadan mahallesine geri dönmüş. Ertesi gün alıp getirdiği altınları aciz, yetim ve yoksullara paylaştırıp vermiş (36). Bunu duyan zengin, bu altınları alıp getirip kendi zenginliğine zenginlik katmayı düşünüp Ali'yi evine çağırmış ve ona bu altınları nerede bulduğunu sormuş. İyi niyetli, saf yürekli Ali, olanları bir bir anlatmış, bunu duyan

zengin, o gece hiç kimseye duyurmadan hazırlık yapıp otuz deve, otuz katırı alarak yola çıkmış. Sonunda Ali'nin söylediği Kayıp Şehir'e varıp söylenen büyük kapıyı açıp altın, gümüş ve mücevherleri heybelere doldurarak develere ve katırlara yükleyip kapıdan çıkmış. Biraz yürüdükten sonra boylu poslu güzel bir kıza rastlamış. Zengin bu yaşa gelene kadar yeryüzünde böylesi güzel bir kızı görmemiş. Zengin bu güzel kızı görünce bunu götürüp kendisine küçük hatun yapma niyetiyle bu kızın yanına gidip peşini çekmiş. Zenginin tuttuğu yer toz olup gitmiş. Lâkin kızın kalan yeri sağlamış, bunu gören zengin korkudan olduğu yerde donup kalmış. O şimdiye kadar Kayıp Şehir'de bütün deve, katır ve malı mülküyle o şekilde donmuş bir halde duruyormuş (37).

Kaynak kişi: Turfan Şehri Yar Köyü'nden Ziyit Micit

Derleyici: Turfan Şehri Yar Köyü'nden Ömer Micit

38. Kenci Batur¹¹¹

Var imiş, yok imiş, aç imiş, tok imiş, evvel zamanda bir yaşlı adam ve bu yaşlı adamının üç oğlu var imiş. Aylar geçmiş, yıllar geçmiş, yaşlı adam yaşlanmış, çalışamaz olmuş.

Bir gün yaşlı adam tek başına otururken düşünmeye başlamış: “Benim saçlarım ağardı, dişim sarardı, bir ayağım çukurda. İyi günün kötüsü olup da çocuklarım benden ayrılıp kalsalar, insanlara muhtaç olmasınlar, kendi emekleriyle günlerini geçirsinler.”, diye düşünmüş ve çocuklarının bir hüner edinmesine karar vermiş.

Yaşlı adamın evine yakın bir mahallede bir zengin var imiş. Onun büyük bir bağı var imiş, bağda üzüm, elma, erik, nar ve başka her çeşit meyveler yazdan başlayarak güze kadar olgunlaşıp sapsarıdan ayrılarak yere düşerlermiş. Zengin, ilkbaharda üzüm ağlarını yapraklanmaya başladıktan itibaren sonbahara kadar bunların gölgesinde şişmanlığından dolayı bitkin yatarmış. Zengin yalandan “Ben ayakkabıcıyım.” deyip her yıl bir kaç çırak

¹¹¹ Kenci Batur. Uygur Halk Masalları2. Yayına Hazırlayan: Ablimit Sadık. Şincan Halk Neşriyatı, 1999, ss. 178-182.

alırımış. Onları, bir yolunu bulup öldürerek izlerini kaybettirip üzüm ağaçlarının altına gömermiş.

Deminki biçare yaşlı adam bir gün büyük oğlunu alıp zenginin yanına varmış.

— Vay ustam, bu çocuğum bir hüner edinsin, deyip oğlunu ona teslim etmiş (178).

Yaşlı adamın oğlu bu avluda ayaykkabıcılıkla ilgili hiçbir şey görmeden zenginin suyunu taşıyarak odununu yarıp avlusunu süpürerek bir kaç ay geçirmiş.

Bir gün zengin çocuğu çağırıp:

— Ben pazara varıp gelinceye kadar kumdan ip yap, çamurdan kösele kes, kalburla su getir, demiş.

Geceye kadar çocuğun başı çatlamış, emri yerine getirmenin yolunu bulmak için çok kaygılanmış. Akşama zengin gelip sorunca çocuk yere bakarak tırnaklarını kemirip durmuş.

— Yapmadıysan bu günahın için o yerde bir çukur kaz, deyip üzüm ağaının altını göstermiş zengin.

Çok iş görmeyen saf çocuk söyleneni yapmış ve varıp bir çukur kazmış. Çukur kendi boyuna denk geldiğinde zengin arkasından gelip kazmanın başıyla çocuğa bir vurmuş ve onu öldürüp çukura gömmüş.

Günler geçmiş, aylar geçmiş, yaşlı adam oğlunu özleyip görmeye gidince kanhor* zengin:

— Çocuğunuza hüner öğretip, duasını edip yola saldım, eve gelmediyse belki şehir görüp para kazanayım diye gitmiştir, demiş.

Yaşlı adam dönmüş ve ortanca oğlunu da alıp getirmiş, zengin onu da aynı usulle yok etmiş. Yaşlı adam iki oğlundan ayrılrsa da kadere boyun eğip, derdini içine gömüp yürümüş.

* kanhor: kan içici, gaddar

Yaşlı adamın küçük oğlu ağabeylerine göre daha güçlü, zeki ve batur bir çocuk imiş, akranları arasında “Kenci Batur” (179) diye nam salmış. Ayrıca o şarkı söyleyip saz çalmada, hikâye, masal anlatmada da usta imiş. Bir gün yaşlı adam bu çocuğunu da “hüner” öğrenmesi için alıp götürmüş. Bu, insan kanıyla semiren zenginin dolunay gibi güzellikle dolan, akıllı, huyu iyi bir kızı var imiş. Yaşlı adamın küçük oğluna bu kızın gönlü düşmüş, ikisi oturup sohbet edip, şarkı söyleyip, saz çalıp, dans etmişler. Böyle günlerin birinde kız yiğide zalim atasının sırnı açmış ve babasının yiğidin iki ağabeyini öldürüp üzüm ağacının altına gömdüğünü söyleyip ona akıl göstermiş. Yiğit intikam almaya karar vermiş.

Bir gün hilekâr zengin yiğide yine daha önce ağabeylerine buyurduğu işleri yapmasını buyurup pazara gitmiş. Kız ile yiğit nasıl yapacakları hakkında karar verdikten sonra geceye kadar bağda gezip durmuşlar. Akşama zengin gelip چراغını çağırması:

— Hani ip, hani kösele, hani su, diye sormuş. Yiğit de telaşlanmadan durup:

— Ustam, evvel sizi misafir edip sonra buyurduğunuz işleri önünüze koysam nasıl olur, demiş. Karnı acıkıp mecalsiz kalan, nefisini tutamayıp çatlamak üzere olan zengin:

— Tamam, demiş.

— İşte katık, yüzünü bozmadan için; işte ekmek parçalamadan yiyin, diye katık ile ekmeği önüne koymuş yiğit.

Zengin gıcırdayan dişlerini gösterip, çakır gözlerini (180) fal taşı gibi açıp:

— Ekmeği bozmadan yemek, katığın yüzünü bozmadan içmek olur muymuş, demiş. Yiğit de:

— Öyle ise çamurdan kösele kesmek, kumdan ip yapmak, kalburda su taşımak nasıl olacak, demiş.

Söyleyecek söz bulamayıp dili tutulan zengin kapak gibi şişip, ölen eşeğin ciğeri gibi kızarıp gitmiş. “Bu başıma bela olacak gibi, bir yolunu bulup bunu da yok etmezsem olmaz.” diye düşünmüş.

Ertesi gün yiğidi yanına çağırıp:

— Bugün ormandan bir eşek yükü odun alıp getir, demiş. Yiğit de çaktırmadan:

— Tamam, deyip eve urganı almaya girmiş. O sırada zengin ağla girip eşek suretine girmiş. Zenginin kızı bu durumu da yiğide bildirip:

— Babam sizi yok etmeyi düşünüyor. Şu sırada eşek suretine girdi, yular onun can halkasıdır. Başından yuları kesinlikle çıkarma. O zaman kötü emeline ulaşmasın. Uyanık ol, diye akıl vermiş.

Yiğit, kızın dediklerini yapıp, büyük sopayı alarak ağla girmiş. “Eşek” çifte atmak üzereyken onun başına gözüne iyice vurmuş. Yuları başına geçirerek çivili eyeri takıp ormana varana kadar üzerinden inmemiş. Geceye kadar su içirtmeyip, ot vermeyip kuru ağaca bağlayıp bırakmış. Akşamüzeri odun yükleyip döşünü sıkıca bağlayarak üstüne binmiş. Eve (181) geldikten sonra odunları indirip, ağılda bir kazıya sıkıca bağlamış. Daha sonra da babasının evine gitmiş ve olup biten olayları bir bir babasına anlatmış. Başını yulardan çıkarmaya mecali kalmayan kötü niyetli zengin dayak ve açlıktan kuru yemliğin altında ölüp gitmiş. Ondan sonra akıllı kız ile batur yiğit evlenip barklanarak mutlu mesut olup muratlarına ermişler (182).

39. Kötü Kadından Sıtma Cini Bile Kaçar¹¹²

Eski zamanda kuru çer çöp ve kamış toplayan ihtiyar bir ormancı adam varmış. Onun hatunu çok şirret, cadaloz imiş, gereksiz yere küfür savurup ihtiyar adama gün yüzü göstermezmiş.

Bir gün ihtiyar adam ormandan geç dönmüş. O gelince hatunu hemen: “Senin o yerde bir şeyin var, yoksa ne diye geç kaldın?” deyip kıskançlığı tutup gün boyu kavgaya etmiş. Bu durum kavgadan bıkan ihtiyar adama çok zor gelmiş. Ertesi gün hatunu ihtiyar adamla birlikte ormana teftiş etmek için gitmiş. Hatunu, ormanda bir şey ararken bir derin kuyuya düşmüş. İhtiyar adam kötü karısından kurtulduğuna sevinmiş. Lakin yine de kötü

¹¹² Yaman Hötundin Bezgek Cin Kaçar. Boğa Yavrulamış. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurrahim Ebey; Ehlmet Emin. Urumçi. Şincan Halk Neşriyatı, 2006, ss. 65- 68.

de olsa evimin barkımın direğiymiş, diye düşünmüş. Kuyuya halat sarkıtmış. Halata ihtiyar kadının yerine Sıtma Cini yapışıp çıkmış.

— Hoy! Sen kimsin, diye sormuş ihtiyar adam.

— Ben, Sıtma Cini’ydim. Bu kuyu benim uzun yıllardır mekânımdı. Bugün bir şirret ihtiyar kadın düşüp bana huzur vermedi. Sen urganı salmasaydın. O beni öldürecekti. Beni kurtardığın için sana teşekkür ediyorum! Ben senin bütün dileklerini (65) yerine getireceğim, demiş Sıtma Cini.

— Sen nasıl benim dileklerimi yerine getireceksin, diye sormuş ihtiyar adam.

— Ben bu yurdun ulu kişisine musallat olurum, demiş Sıtma Cini, o hemen sıtmaya yakalandığında, sen bunu iyileştirecek hekim olacaksın. Sen onun karşısına varıp “Ayet-el Kürsi”yi oku, o zaman ben ondan ayrılıp başkasına musallat olacağım. O kişi iyileşip sana çok ödeme yapacaktır. Böylece zengin olacaksın. Odunculuktan kurtulup cefa meşakkatten kurtulacaksın, demiş.

Bu fikir oduncunun hoşuna gitmiş. Buna razı olduktan sonra hatununu kuyudan çıkarmış ve cin ile birlikte gitmiş.

Günlerden günler geçmiş. İhtiyar adam pek çok sıtmalılı hastayı iyileştirmiş ve zengin olmuş. O zamanda Cin ihtiyar adama (66):

— Hey ihtiyar, sen şimdi zengin oldun. İdaren iyileşti. Şimdi ben de kendi işime döneyim. Bunun için bana izin verir misin, diye sormuş.

İhtiyar adam razı olmuş. İkisi vedalaşıp güzelce ayrılmışlar. Cin, kenar yurda varmış, yurdun büyüğüne musallat olmuş. Yurdun büyüğü sıtmayı sağaltacak ilaç bulunmayınca sıtmayı sağaltmakla ün salmış ihtiyar adamı çağırmışlar. İhtiyar adam yurdun büyüğünün evine gelip Sıtma Cini’nin yurdun büyüğüne musallat olduğunu görmüş. Verdiği sözde durmayıp gelen ihtiyar adamı gören Cin, ihtiyar adama kırılmış:

— Hani verdiğin söz? İkimiz sözleşmiştik. Herkes kendi yoluna gidecekti, diye sinirlenmiş.

— Sinirlenme, demiş ihtiyar adam.

— Sözüme göre sen benim hasta ettiğim insanları iyileştirmeye gelmeyecektin, değil mi?

Cin'in, sinirden saçları diken diken olmuş.

— Dur, sabret, ben bunu sağaltmaya gelmedim. Seni aramaya geldim, demiş ihtiyar adam.

— Benimle ne işin var, demiş Cin.

— Hatırlıyor musun? Eşim olan kötü hatun kuyudan çıktı. O sabaha kadar seni yakalamamı söyleyip bana eziyet etti. Seni yakalamazsam, o beni öldürecek. Ben onun için geldim, demiş ihtiyar adam.

Sıtma Cini çok korkmuş ve ihtiyar adama:

— Huda aşkına canımı bağışla, beni yakalayıp o hatuna verme, herhangi bir sıtmanın eline dokunursan (67), derhal iyileşecektir. Sen sıtma hekimi ol, beni kötü hatundan kurtar, diye ihtiyar adamın bacaklarına sarılarak, ağlayıp yalvarmış.

Bundan sonra ihtiyar adam yaka yurdun büyüğünün eline dokunarak onu sağaltmış. Sıtma Cini gidişi olan, fakat dönüşü olmayan şehir gitmek için kapıdan çıkınca, ihtiyar adam ona:

— Hey, kötü hatunum geliyor, deyince Sıtma Cini uçurum tarafına kaçmış.

“Kötüden uçurum boyuna kaç” denilen atasözü buradan kalmış (68).

40. Kurt Kız¹¹³

Evvelin evvelinde yaşlı bir adam yaşar imiş. Yaşı yetmiş geçmiş, yüzü kırışmış bu yaşlı adam hiç durmadan çalışmış. Onun malı mülkü çok olup koyun, inek, ylık ve kulunları hadsiz hesapsızmış.

Bir yıl kış çok sert soğuk olup hayvanlarının yiyeceği hiçbir şey kalmamış, o sebepten ylıkılar ylıkıları uzak kışlaklara alıp götürmüşler.

Günler geçmiş, ylıkıların geri dönme vakti gelmiş, lâkin onlardan hiçbir haber yokmuş. Yaşlı adam ylıkıları arayıp bulmaları ve ylıkının haberini almaları için kendi tek çocuğu olan oğlunu ve ona en yakın dostunu yoldaş edip yola salmış. Yiğit yoldaşlarıyla ylıkıları çok aramış, lâkin bulmamış, atasının yanına eli boş dönmeye gönlü razı olmamış. Bir ara yiğit yüksek bir dağın arkasına geçmiş. O yerde otlar çok sık ve büyükmüş. Bakmış ki otlakta semizlikten sırtına yumurta bıraksan duracak şekilde sayısız ylıkılar yavrularıyla birlikte dolaşıyorlarmış. Tam o sırada aniden bir kurt peyda olmuş ve dişlerini gıcırdatıp bir sıçramış, (55) bir yavruyu kapıp kaçmış. Yaşlı adamın oğlu arkasından kovalamış, bir ara kurda yetişmiş ve ona vurmak için sopasını kaldırmış, kurt yiğide bakıp tıpkı insan gibi:

— Bana vurma, diye bağırılmış.

Yiğit beklemediği bu olaya şaşırıp kalakalmış. Kurt ise kendi yoluna gitmiş. O sırada yiğidin dostu at koşturarak gelip:

— Kurdu niçin vurup öldürmedin, diye sormuş.

— O tıpkı insan gibi dile gelip, bana vurmamamı söyleyip yalvardı, demiş yiğit.

— Ne biçim konuşuyorsun, kurdun insan gibi konuştuğunu kim duymuş, demiş dostu.

¹¹³ Böre Kız. Yarıl Taşım Yarıl. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurrahim Ebey; Eñmet Emin. Urumçi. Şincan Halk Neşriyatı, 2006, ss.55- 68.

Onlar yine kurdu kovalamak için yürümüşler. Atları sürmüşler, dostu epey arkada kalmış, yaşlı adamın oğlu ise kurda yetişmiş. Yiğit kurda vurayım diye sopasını kaldırıncı kurt yine:

— Beni öldürme niyetinden vazgeç. Ben sana güzel, ay yüzlü küçük kız kardeşimi vereyim, bu dünyada seni bütün muradına ulaştırır, diye yalvarmış.

— Yiğit yine kendini tutmuş. Kurt gitmiş. Dostu yetişip geldikten sonra:

— Sen niçin kurdu öldürmüyorsun? Eğer senin kurdu öldüreceğin yoksa attan in, ben ata binip ona yetişip derisini yüzüp geleyim, diye sitem etmeye başlamış (56).

— Bu sefer kurdu kesinlikle öldüreceğim, demiş yiğit. O kurdun arkasından yine kovalamış. Kovalamış, kovalamış bir ara ona yetişmiş. Kurt arkasına bakmış ve:

— Ey insanoğlu, arkamdan korkmadan yürü. Ben sana güzel, akıllı kız kardeşimi vereceğim, ölene kadar senin hizmetini yapacağım, demiş.

Yiğit, dostu çıkıp geldiğinde ona:

— Sen eve dön, ben başıma ne gelirse gelsin tevekkül deryasına kendimi atacağım. Anam asla endişelenmesin, ben kesinlikle döneceğim, diye ona olan olayı anlatmış. Yiğidin dostu:

— Hey dostum, sen aklını mı kaybettin? İnsan yavrusunun kurtla evlendiği nerede görülmüş, diye şaşırıp kalmış.

— Ben bu işte alınma yazılanı göreceğim. Atama benim tam bir ay sonra geleceğimi söyle, deyip geri gitmiş.

Yiğit kurdun peşinden yola revan olmuş. Onlar dağı taşı aşmışlar, deryaları geçmişler. Sonunda bir yere geldiklerinde kurt bir tepeyi dönerek geçmiş ve büyük bir mağaraya girmiş. Çok geçmeden mağaradan bir sarı dişi kurt çıkmış. O yiğidin kolundan tutup, attan indirmiş, kendisiyle birlikte mağaraya alıp girmiş.

Yiğit birinci inde kurt yavrularına rastlamış. Kurt (57) yavruları yiğidi görünce saldırmak için atılınca sarı kurt onlara doğru hırlayarak bir şey demiş. Kurt yavruları

derhal susup kendi yerinde yatmışlar. İkinci inde gök yeleli yaşlı bir erkek kurt ile renkli yaşlı dişi kurt dişlerini gıcırtaarak yiğidi engellemişler.

— Bu sizin kızınızın kısmetidir. Bizi selamete çıkaran işte bu yiğidin atları idi, deyip onu tanıştırmış sarı kurt.

Yaşlı kurtlar ses çıkarmadan yerlerine dönmüşler. Sarı kurt yiğidi alarak üçüncü ine girmiş. Bu yerde her türlü yiyecek içecek varmış. Sarı kurt:

— Haydi, buyur, karnın acıkmış olmalı, bunlardan doyuncaya kadar ye, demiş yiğide.

Akşamüstü güzel bir ak dişi kurdu alıp girmiş ve yiğide bakarak:

— İşte senin kısmetin, demiş ve kendi çıkıp gitmiş. Ak kurt derhal üstündeki kurt derisini sıyırıp atmış, o ay dese ağzı, güneş dese gözü olan öyle güzel bir kıza dönüşmüş ve yiğide güler yüzle bakmış. O günden itibaren kurt kız her gün yiğidin yanına girip, derisini sıyırıp atıp kıza dönüşüyormuş ve ikisi gönül eğlendirip aşkın lezzetine varıyorlarmış. Ertesi gün kız yine kurda dönüşüp kurtlarla birlikte bir yerlere gidiyormuş. İşte o şekilde bir ay anlamadan geçip gitmiş, yiğidin kendi evine geri dönme vakti gelmiş. Ana kurt yiğitle (58) kurt kızı uğurlarken küçücük bir bileği taşı yiğide vermiş ve:

— Bu bileği taşını yanından ayırma. Başın dara düştüğünde bunu yere atıp üzerine basarak dileğini izhar edersen, ne dilersen hazır olur, demiş ve yine hatununun kurt derisini kırk gün geçmeden çıkarıp atma yoksa kendini mahvedersin, diye uyarılmış.

Yiğit ak kurdu alarak yola revan olmuş. Onlar akşamüzeri bir konağa gelmişler, o deminki bileği taşını yere atıp üzerine basmış, onların karşısında bir ak ev peyda olmuş, içine girdiklerinde türlü türlü yemekler hazır durmaktaymış. Onlar bu yemeklerden doyunca dek yemişler, uyumuşlar, ertesi gün yine yola devam etmişler.

Yiğit evine ulaştıktan sonra alıp getirdiği ak kurdu kapı yanına bağlamış ve kendi eve girmiş. Onun hatun alıp getirdiğini duyan atası anası:

— Gelin nerde, diye sormuş.

— İşte, kapının önünde duruyor, demiş yiğit.

Bütün mahalledeki büyük, küçük, genç yaşlı “Gelini göreceğiz.” diye gelmişler. Onlar kapının yanına gelip bağlı duran bir ak kurdu görmüşler. Onlar ne diyeceklerini bilmeden geri dönmüşler. Ak kurt gündüzleri kapı önünde yatıyormuş, gecesini  ırallar yakıldığında kurt derisini atıverip güzel bir kıza dönüşüp, yiğide bakıp şuh gülüşüyle (59) naz ediyormuş. Onlar birbiriyle sarmaş dolaş vakit geçiriyorlarmış.

Yiğit vaktinin çoğunu hatunıyla geçirip dışarıya az çıkar olmuş. Mahalledekiler onunla dalga geçip:

— Bunun kurtla evlendiğine bakın, kurt denen yırtıcıdır şimdi o da vahşileşip kaldı, diye gülüşmüşler. Bazıları:

— Hey kurdun eri, derken, yine bazıları:

— Yolun açık olsun, kurt yiğit, demişler.

İnsanların böyle yapmaları yiğidi çok öfkelen­dirmiş, o sebepten o dışarıya hiç çıkmaz olmuş. Sonunda onun sabrı kalmamış, otuz yedinci günün gecesinde, hatunu uyurken fırsattan faydalanarak deriyi alıp ateşe atarak yakıvermiş. Burnuna derinin dumanının kokusu giren kurt kız şaşarak yerinden kalkmış ve durumu öğrenince kendi kendini tokatlamış ve:

— Oy yazıklar olsun! Kötülük ettiniz,    gün daha dayansaydınız olmaz mıydı? Anamın söylediğı sözü unuttunuz mu, demiş. (60)

Ertesi gün sabah yiğitle gelin ikisi dışarı çıkmış. Böyle peri sıfatlı güzel genç gelini gören insanlar hayran olup ağızları açık kalmış.

Yiğidin atası bu duruma mutlu olup, eli yurdu çağırıp yedi gece gündüz toy temaşa etmiş.

“Yaşlı adamın oğlu acayip güzel bir kızla evlenmiş.” denen söz bütün şehre yayılmış, bu sözler sonunda padişaha ulaşmış. Genç kadının şöhretini duyan padişah kendini tutamayıp askerlerini arkasına alıp yaşlı adamın evine doğır yürümüş.

Evde gelinden başka hiç kimse yok imiş. Kapının sert vurulan sesinden bir felaketin olacağını sezen yeni gelin kapının önüne çıkmış, şah ona görür görmez yüreğı

aşk ateşiyle tutuşmuş, yüreği ağzına tıkılmış, başı dönüp düşmesine ramak kalmış. Şahın hâlini anlayan gelin:

— Benim gibi bir basit kadından niçin korktunuz, diye gülüşmüş.

Şah ona cevap verememiş ve derhal arkasına dönüp sarayına gitmiş. Ama o günden itibaren o nazeninden başka hiçbir şeyi düşünmemiş, onu gözünün önünde bir an olsun uzaklaştırmamış, başka işe eli varmaz olmuş. Sonunda yaşlı adamın gelinini ele geçirmeyi gönlüne koymuş. O bir hilekâr yaşlı kadını (61) bulup ona maksadını söylemiş.

— O kadını ele geçirmek için yaşlı adamın oğlunu ortadan kaldırman lazım. Söylenenlere bakılırsa, ulu dedelerin ulu dedesi zamanında malum sebeplerden dolayı atın başı kadar altını denize batırmış. Siz o yiğide şu altını bulup getirmesini emredin. Yiğit onu aramaya gitsin, sonunda kendi helak olur, demiş yaşlı kadın.

Ertesi gün şah yiğidi çağırtmış, atın başı kadar altını deniz dibinden bulup getirmeyi emretmiş. Yiğidin akli karışıp eve gelmiş ve şahın emrettiği bu zor iş hakkında hatunuyla konuşmuş.

— Kaygılanma, demiş Kurt Kız erine teselli verip, bunun çaresi var, şahtan üç günlük mühlet iste, Hüda izin verirse her şey istediğin gibi olacak.

Kadın erine pazardan her çeşit ipek ve altın ipleri aldırıp nakış işlemeye başlamış. O bir gece gündüzde öyle güzel, nurlu bir gül dikmiş ki hatta geceleyin evin içini aydınlatmış. O bu gülü erine verip şöyle demiş:

— İşte bu gülü ağa bağlayıp denize at. Buna sıradan balık gelmez, çünkü bu gülün değerini bilmez. Fakat balık padişahı gelir. Şah balık, gülü dişlediğinde onu kıyıya çekip çıkarın. Siz ondan padişahın ulu dedesinin batırdığı altını çıkarıp vermesini talep edin. O balık padişah olsa da onun sözüne güvenmeyin, gözetlemek için onun kanadından (62) azıcık yolup onu düşününüzdeki cebinize koyun, demiş.

Yiğit denizin kıyısına varmış ve gülü ağa bağlayıp denize atıp beklemeye başlamış. Şah Balık uzun bir süre gelmemiş. Bir ara gök deniz aydınlanıp köpük saçarak dalgalanmış. Bakmış ki bir balık güle yakın gelmiş ve gülü kapıyım diye dişlerken ağa

düşüp kalmış. Yiğit çekerek balığı kıyıya çekip çıkarmış. Bu balık yiğidin hatununun dediği Balık Şah imiş. Balık Şah:

— Ben sana bütün ömrüne yetip aşacak kadar mal verip muradına erdireceğim, beni serbest bırak, diye yalvarmış.

Eğer sen denizin altından atın başı kadar altını çıkarıp verirsen serbest bırakırım yoksa serbest bırakmam, demiş yiğit (63).

Balık padişah önceden altının nerede olduğunu öğrenip geleceğine söz vermiş. Yiğit onun kanadından bir telini yolup sonra denize bırakmış.

Balık Şah deniz altına inip bütün balıkları toplamış. O denizin altında atın başı kadar bir parça altının var olduğunu ve onun nerede olduğunu kimin bildiğini sormuş, lâkin hiçbir balık bunu bilmiyormuş.

— Balıkların hepsi geldi mi, diye sormuş Balık Şah.

— Fakat beş yüz yaşındaki bir yaşlı balık gelmedi, demiş hizmetkâr balık. Balık Şah onu da çağırıp gelmesini emretmiş.

Hizmetçi balık yaşlı balığın yanına varıp:

— Seni Balık Şah çağırıyor, demiş. Yaşlı balık ise onun sözüne kulak asmamış. Sonra Balık Şah'ın muhafızları yaşlı balığı tutup zorla alıp getirmişler. O zaman şah arattığı atın başı kadar altını görmüşler. Yaşlı balık o altını altına alıp yatıyormuş, onun kuvvetinden beş yüz yıl yaşamış.

Hizmetkâr balıklar altını alınca yaşlı balık canını teslim etmiş.

Balık Şah söz verdiği gibi altını yiğide çıkarıp vermiş, yiğit de onun kanadını geri vermiş. Balık Şah yiğit ile vedalaşıp gitmiş.

Yiğit altını alıp şahın huzuruna varmış. Yiğit geri geldikten sonra padişah önceki yaşlı kadını (64) yine çağırıp ona:

— Yiğit altını buldu, sen onun şu yolda ölüp gideceğini söylemedin mi? Beni ahmak yerine koyduğün için kelleni alacağım, deyip gitmiş.

— Kudretli şahım, beni bağışlayın, diye ağlamış yaşlı kadın yine bir fikrim var, dinleyin. Atanızın bir yilkı sürüsü yok olmuş, şimdiye kadar hiç kimse bu yilkıların nerede olduğunu bilmiyor. Bu yiğide bu yilkıları bulup getirmesini emredin, o yilkıları bulsa bile katiyen bu yere alıp getiremez, çünkü onlar yabanileştiler.

Şah yiğidi o gün çağırıp yiğide yilkılarını bulup getirmesini emretmiş. Yiğit eve gelip, şahın yeni emrini hatununa anlatmış. Yiğidin hatunu ona şöyle demiş:

— İşte bu değneği alıp “bismillah” deyip yola çıkın, siz gün çıkışına bakıp “Ya Şah- ı Merdan!” diye seslenirseniz, bu değnek sizi alıp yilkıların otladığı yere götürür. O yilkıların arasında bir aygır var, siz ona bir sıçrayışta binin ve onun yelesini tutup değnekle sertçe vurun, katiyen gözüne vrumayın. Aygır sonunda size boyun eğecek (65). Sonra onu koşturup dosdoğru şahın sarayına varın, başka yilkılar da size katılarak gelirler.

Yiğit hatununun söylediği doğrultuda işi bitirip yilkıları şahın sarayına alıp getirmiş. Yabanileşen atlar şahın sarayını toza dumana gömmüşler. Şah ne yapacağını bilememiş. Sonunda o bu atları getirildikleri yere gönderilmesini emretmiş. O çok öfkelenip yaşlı kadını cezalandırmış. Yaşlı kadın şahın huzurunda tiz büküp oturarak yalvarmış:

— Şahım, acıyın, yiğidi yine bir işe buyurun, eğer o bu vazifeyi de yerine getirirse sonra kellemi alın razıyım.

Şah kabul etmiş. Yaşlı kadın ona:

— Atanız vefat edince yedinci aşında verildiğinde bir kara koç kesilmişti. Siz yiğide işte o kara koçu bulup getirmesini emredin, demiş. Şah yiğidi çağırılmış ve atasının yedinci aşında kesilen kara koçu bulup getirmesini buyurmuş. Yiğit bu sözü duyunca çok kaygılanmış. Eve gelip hatununa:

— Şimdi ben bittim. Padişah atasının ölü aşında kesilip çoktan beri yiyilip bitirilen kara koçu bulup getirmemi emretti, demiş.

— Eğer siz anamım sözünü dinleyip kurt derimi yakmadan üç gün sabredip dursaydınız başımıza bu kadar bela gelmezdi. Şimdi size yardım etmek elimden gelmiyor. Anamım yanına verip ona fikir sorun, sonra anamın dediği (66) işi yapın, demiş hatunu.

Yiğit şahın yanına verip üç ay mühlet istemiş. Şah razı olup, yine üç ay daha ekleyip altı ay mühlet vermiş. Yiğit ertesi gün erkenden herkesle vedalaşıp yola çıkarken hatunu ona:

— Siz o yere verip gelene kadar şah beni rahat bırakmaz, bu sebepten siz elinizdeki bileği taşı yere atıp dileğinizi beyan edin, bir demir ev peyda olsun, beni şu demir evin alt katına saklayın, siz de huzur içinde varıp gelin, demiş.

Yiğit bileği taşı yere atıp, bir iki sefer üzerine basınca büyük bir demir ev peyda olmuş. Yiğit bu evin alt katına hatununu saklamış sonra yola revan olmuş.

Yiğit yol yürümüş, az gitmiş uz gitmiş, kurtların yanına varmış ve yaşlı kurda olayı anlatmış. Yaşlı kurt bu sözü duyunca:

— Eğer sen sözüme girip, kırk gün sabretseydin bu günler başına gelmezdi. Sen şimdi padişahın atasının gömüldüğü mezara varıp onun kabrini aç, sonra onun bütün kemiklerini topla, beşiğe koyup sertçe salla, demiş.

Yiğit mezara varıp kabri bulmuş. O mezarı açıp, bütün kemikleri toplayıp beşiğe koyup sallamaya başlamış. O sırada şahın atasının ruhu pek boş avazda inleyerek:

— Beni niçin rahat bırakmıyorsun? Sana ne lazım, demiş (67).

— Senin oğlun beni rahat bırakmıyor beni böyle yapmaya mecbur etti, demiş yiğit.

— Benim oğluma ne gerekiyormuş, demiş şahın atasının ruhu.

— Senin yedinci ölü aşında bir kara koç kesilmiş, oğlun şu koçu sana sorarak alıp getirmemi emretti, demiş yiğit.

— Bu nasıl söz, benim için bir koçu kesmeye kıyamamış mı, demiş ruh öfkelenerek ve koçu mezardan çıkarıp vermiş. Yiğit bakmış ki onun bir ayağı yokmuş.

— Bir ayağı yokmuş derse, oğluna ne derim, demiş yiğit.

— Benim cimri oğlum benim ölüm aşımında böyle yapmış. Bir but eti oğlum hatunuyla yedi. Kaybol, şimdi, beni rahat bırak, demiş ruh.

Yiğit evine dönmüş. Bakmış ki şah demir evin üstündeki bir katı bozmuş, altındaki kata ulaşmak üzereymiş.

Yiğit kara koçu yedeğe alarak olayın üstüne gelmiş ve atasının söylediği sözleri şaha demiş. Şah çok utanmış ve yiğidin sağ salim huzur içinde yaşamasına izin vermiş.

Yiğit kendi hatunuyla ve ata anasıyla ömrünün sonuna kadar huzur içinde yaşamış (68).

41. Maymun Kız¹¹⁴

Üç oğlu olan bir padişahın şehrinde, bir zenginin bir kızı var imiş. Bir gün padişahın büyük oğlu zenginin bu kızını görünce gelip babasına “O zenginin kızını bana al.” diye elçi göndermiş. Onun arkasından ortanca oğlu, onun arkasından küçük oğlu da “Şu kızı bana al.” diye elçi göndermişler. Bu bir tane kızı hangi birine alıp vereceğini bilmeyen padişahın aklı karışmış. Bundan sonra o, çocuklarını çağırıp:

— Siz bu üç oku atın, okunuz kimin evine düşerse, onun kızını size alacağım, demiş. Bu haberi duyan çocuklar, türlü hayaller kurmuşlar. Çocuklar sıraya geçip ok atmışlar. Üçü kızın evini gözeterek atmışlar, büyük oğlanın oku tam o kızın avlusuna varıp kapının üstüne saplanmış. Ortancasının oku vezirin kapısına saplanmış. Küçük oğlanın oku asmanda sallanıp, çöle doğru uçarak çölde yok olup gitmiş. Bunun üzerine padişah iki oğlanın okunun düştüğü evlerdeki kızları alıp büyük toy yapıp onlarla dünür olmuş. Küçük oğlunu da:

— Sen attığın okunu bulup gel, diye yola çıkarmış. Küçük oğlu attığı oku yorulmadan aramış. Sonunda okunu harabeye dönüşen çöldeki eski bir şehir içinde (29) bulmuş. “Burada ne var?” diye baktığında okunun saplanıp kaldığı duvarın arkasında bir maymun oturmaktaymış.

¹¹⁴ Maymun Kız. Uygur Halk Masalları³. Yayına Hazırlayanlar: Tursun Létip; Hocehmet Yunus;Tursun Zerdin; Micit Osman. Şincan Halk Neşriyatı, 1999, ss. 29- 37.

— Peki, bu da benim talihim, deyip maymunu almış. Ama babasından, el yurttan, ağabeylerinden utandığından, atasının anısının yanına dönememiş. Maymunla burada yaşamış, avcılık yapmış. Onun avlayıp getirdiği canlıların etinden maymun hatun ona çok lezzetli yemekler yaparmış. Yiğit, babasının sarayında şehzade olarak yaşadığı zamanlarda bile böylesi lezzetli yemek yediğini hatırlamamış. Buna bakarak o: “Bunda bir iş var, bunu öğrenmem gerek” diye düşünmüş. Bir gün ava gitmek için hatunuyla vedalaşmış, biraz yürüdükten sonra, eski dama geri gelip pencereden gizlice bakmış. Bakmış ki eski evin içinde perizat gibi iki kız varmış. Yiğit dinleyip durmuş. Birinci kız ikincisine sormuş:

- Kocan nasıl, gönlün hoş mu?
- Hoş, diye kikirdeyerek gülmüş, ikinci kız.
- Nesinden memnunsun, diye sormuş, birincisi.
- Akıllılığından, diye cevap vermiş, ikincisi.
- Akıllı olduğunu nerden bildin?

— Nerden bilmeyeyim? Ben bir çirkin maymun olarak görünsem de o benimle evlendi ve bana iyi davranıyor. Eğer akıllı olmasaydı benimle yaşamaz idi, demiş, ikinci kız.

Bu, aslında yiğidin karısı maymun kız imiş. Yiğit sevinip eve girip onların konuşmaların hepsini dinlemek istemiş. O sırada kız yine maymun kıza (30):

- Kocanın gönlü hoş mu, diye sormuş.
- Neden durgun ve dalgın yürüyor, demiş. Maymun Kız:
- Sormadın mı, demiş ikinci kız.

Bu sırada yiğit sabretmeyip kapıyı açıp girmiş, bir kız kaybolmuş, diğeri ise yine önceki gibi maymuna dönüşmüş. Bunu görünce yiğit de söz söylemeden, gönlü tok oturmuş. Karısı:

- Ava gitmediniz mi, diye sormuş. Yiğit:

— Bugün nedendir atamı, anamı, ağabeylerimi göresim geldiğinden avdan geri geldim, demiş.

— Öyle ise atanızı ananızı görüp gelin, deyip onu yola salmış kız. Yiğit gitmek üzereyken maymun kız ona:

— Atanıza ananıza benden bu bir torba çöreği alıp götürün! Evlendim dersiniz, gelinimin insanlığı yokmuş, demesinler, demiş.

Yiğit küçük bir torba çöreği alıp gitmiş. Yolda giderken: “Ne diye bu torbayı vereceğim. Karını göster derse, ne derim?” diye düşünmüş.

Padişah babasıyla şehzade ağabeyleri onu görünce mutlu olmuşlar ve onu kaybettiklerini düşünüp hasret çektiklerini söylemişler.

— Merak etmeyin, ben sağım, attığım okumu bulup evlendim, demiş küçük oğul.

— Gelinim neden gelmedi, diye sormuş babası. Yiğit yere bakmış (31).

— Yalan, demiş ağabeyleri. Padişah düşünmüş:

— Yalan da olsa gerçek de olsa gelin kızım bana hediye yollamış olurdu, demiş.

— Yolladı, demiş küçük oğlu kendini aklamak için.

— Nerede, göster, demiş. O da utanç içinde deminki küçük torbayı sunmuş. Padişah torbayı eline aldığı anda ağabeyleri ve onların hatunları züppece gülüşmüşler. Padişah torbanın ağzını söküp küçük çöreklerden birini ağzına atmış. Ömründe bu kadar lezzetli çörek yemediğini düşünmüş. Bundan sonra babası:

— Haydi, yiyin de görün, deyip kalanları diğerlerine bölüştürerek vermiş. Onlar da çöreğin lezzetinden dudaklarını yalamışlar. Torpaya bakmışlar ki çörekler daha yarılanmamış bile. Padişah bu olaya şaşırıp kalmış. İçinden: “Bunda bir sır var.” diye düşünmüş.

— Sağ ol oğlum, demiş küçük oğluna. Haydi, büyük oğullarım ve gelinlerim, sizler de böyle çörek yapıp gelin, sonra alay ettiğinizi göreyim, demiş.

Kaşla göz arasında onlar da çörek yapıp getirmişler. Padişah büyüğünün çöreğini uşaklara vermiş, ortancasının çöreğini saray itlerine vermiş, küçük oğlunun alıp getirdiği çörekleri ise kendi yemek için saklamış. İki büyük oğlanın moralleri bozulmuş. Bu arada padişah oğullarını çağırıp (32):

— Haydi, gelinlerimi bir sınavıp göreyim, hangisinin hüneri daha fazla. Karıtarınız bana bir gömlek diksin, demiş. İki oğlu mutlu olmuş. Çünkü biri terzinin, biri vezirin kızı olduklarından muhteşem gömlek dikeceğiz, diye düşünmüşler. Küçük oğul ise maymun hatunundan utanmış “Şimdi rezil olacağım!” diye kederli bir şekilde geri dönmüş. Kocasının kederli bir şekilde geri döndüğünü gören Maymun Kız:

— Ne oldu, diye sormuş.

— Çörekten babam pek memnun kaldı, hatta sana teşekkür etti, ama gelinlerim bana bir gömlek dikip göndersin, dedi işte o sebepten kederliyim, ne yapacağız, demiş.

— Bunun için mi üzıldünüz, yatıp dinlenin, ben gömlek dikip vereceğim, demiş hatunu.

O uyuduğunda Maymun Kız’ın yanında yine daha önceki kız peyda olmuş. Bu kıza Maymun Kız abla, diye hitap etmiş. Bundan sonra bu abla kız kardeş Hoten ipliğinden dokunmuş ipek gömlek, kadifeden simli kumaşlı kaftan hazırlamışlar, onların hepsini avuç kadar küçük bir kutuya koymuşlar. Maymun Kız kocasını uyandırıp yola salmış.

Büyük oğulları ile küçük oğlu padişahın belirttiği zaman çıkıp gelmişler, lakin büyük oğlanın getirdiği gömleğin yeni bitmemiş ve çirkin dikilmiş. Padişah vezire:

— Yenini diktirip sen giy, demiş. Vezir:

— Teşekkür ederim, deyip almış.

Ortanca oğlanın getirdiği gömlek geniş dikildiğinden (33) olmamış, yakasına düğme takılmamış, padişah onu çobana vermiş. Çoban bin kere eğilip selam vererek çıkıp gitmiş.

— Senin elinde hiçbir şey yok mu, yetiştiremedin mi, diye sormuş padişah, küçük oğluna.

— İşte, baba, deyip kutuyu sunmuş küçük oğul. Koltuğunun altına sıkıştırdığı bu küçük kutudan bir ipek gömlek, bir kaftan çıkmış, ağabeylerinin gözleri fal taşı gibi açılmış. Padişah giyip bakmış ki tam oluyor. Aynaya bakmış ki gerçekten padişaha benzemiş.

— Bunu ben giyineceğim, gelinime teşekkür edip selam söyle, deyip padişah gömleği kendi almış.

— Şimdi, demiş padişah, gelinlerimin yemek yapmadaki ustalıklarını görüp bakayım ve yaşadıkları evlerini göreyim.

İki büyük oğlu mutlu olmuşlar. Küçük oğul yine maymun hatunun yanına kederli bir halde geri gelmiş.

— Yine neden kederlisiniz, demiş Maymun Kız.

— Babam senden razı oldu ve sana selam söyledi, demiş yiğit.

Maymun Kız “Selam söylemesi neyse de” diye düşünmüş:

— Başka bir şey söyledi mi, diye sormuş.

— Evlerinize gidip gelinlerimin yaşadığı evleri ve onların yemek yapmadaki ustalıklarını göreceğim dedi, demiş kocası.

— Bu, kederlenmesi gereken bir iş imiş, demiş Maymun Kız (34).

— Niçin, diye sormuş yiğit.

— Dilim varmaz söylemeye, demiş Maymun Kız.

Söyle, söylemezsen razı olmam, demiş yiğit.

Peki, söyleyeyim, bizim onları bu eski harabede ağırlamayıp misafir güzel bir yerde ağırlamamız mümkün. Ayrıca onların beni bu kılıkta değil de başka kılıkta görmeleri de mümkün. O zaman misafirlerin niyeti bozulurmuş, diyemem; bunun için kederlenecek iş olduğunu söyledim, demiş Maymun Kız.

— Bu nasıl söz? Gelen misafirlerden biri babam, ikisi ağabeyim, kalanları vezir vüzera, onların da kötü niyetli olmaları mümkün değil. Benim kederlenmemin sebebi başka.

— Söyleyin, başka yine niçin üzülüyorsunuz, diye sormuş Maymun Kız.

— Bu eski harabede, ne kap kaçak ne ev eşyası ne de azık var; ne yapacağız, diye utanıyorum.

— Siz gözünüzü yumun, ama ben aç demeden açarsanız kötü olur. Şehzade de onun emrini beklemiş. Bir süre sonra:

— Gözünüzü açın, demiş Maymun Kız.

Gözünü açıp bir bakmış ki cennet gibi güzel bir bağlık evin içinde oturmaktaymış. Padişahın sarayından çok daha güzel ve büyük imaret; etrafı bağ ve bostan; türlü türlü güller açmış, bütün asil kuşlar ötüşmekte; kanal ve arklardan gümüş renginde sular akmakta, bağın ortasında, çevresinde kamış (35) ve güllerin büyüdüğü bir göl; gölün içinde rengârenk balıklar oynaşmakta. Onları gezerken, bir grup hizmetçi gülüşerek yürüyormuş. Bir sürü kız şarkı türkü söylüyormuş; yine bir grup kız bostana halı kilim serip ziyafet hazırlığı yapıyormuş; bunların hepsi aynı ipekten elbiseler giyinmişler ve aynı takılardan takınmışlar; onların içinde daha önce, eski harabede gördüğü iki kızın muhteşem bir şekilde yürüdüklerini görmüş. Yiğit “Ne iş bu?” diye düşününce o sırada onun yanına deminki iki güzel perizat gelmiş. Onlardan biri:

— Ben sizin karınızım, bu bizim ablamız, deyip tanıştırmış.

— Muradım oldu, demiş yiğit yerinden kalkarak, önce ablaya selam vermiş, sonra karısının elini okşayarak sevgiyle gözlerine bakmış.

O sırada padişah bütün misafirleriyle çıkıp gelmiş. Ziyafet başlamış yemekler yenmiş sonra şenlik başlamış. Hizmetçiler dans etmişler. Padişahı bütün misafirleriyle birlikte iyi ağırlayıp saygı göstermişler. Misafirler bağda gezinirlerken büyük ağabeyin niyeti bozulmuş.O, kardeşini öldürüp onun karısını kendine almak istemiş. Kaynının bu düşüncesini Maymun Kız sezmiş. O derhal kocasına:

— Büyük ağabeyinin niyeti bozuldu, kendinize de bana da kötülük ettiniz, şimdi biz ayrılacağız, eğer benimle yaşamak istiyorsanız demirden ayakkabı giyip demir asa tutacaksınız, ayakkabınız delinip asanız eğilinceye kadar ararsanız beni bulursunuz, demiş ve kızlarla birlikte bir top (36) güvercine dönüşerek uçup gitmişler. Misafirlerin hepsi şaşırıp kalmışlar. Yiğit ağabeyine sertçe bir bakıp demir ayakkabı giyip demir asa alıp maşukunu bulmak için cihanı gezmeye revan olmuş. Yürümüş yürümüş, çölleri gezmiş, gün geçmiş, ay geçmiş, yıl dolmuş. Bu şekilde aramaktan vazgeçmemiş. Günün birinde yorgun argın bir halde, bir göle rastlamış. Su içip dinlenmiş. Sonra oturup ağlamış, sızlamış, hayal etmiş. Bakmış ki asası yıpranmış, ayakkabısı delinmiş, hesaplamış ki bin gün yayan durmadan yol yürümüş, şu sırada yiğit:

— Ya Rabbim, şimdi maşukumu buldum, diye ümide kapılarak yatıp uyumuş.

Şirin düşler görmüş. Birisi:

— Kalk, deyip alnını okşuyormuş, bu şekilde uyanıp bakmış ki yanında karısı durmaktaymış. Bundan sonra onlar yine mutlu bir hayat sürmeye başlamışlar (37).

42. Melike Aytilla ile Şehzade Reveydullah¹¹⁵

Zamanın zamanında Karahan isimli bir padişah yaşamış, o tarım deryasının vadisindeki geniş yurtlara hükümdarlık ederken, yurt yönetirken sert imiş.

Karahan bir gün tahta otururken, sakalı kaşınacak olmuş. O sakalını sıvazlayıp kaşımış, fakat kaşındıkça kaşısı gelmiş. Çaresiz sakal tarağını alıp taramış, tarağın dişleri arasına ilişen, yarım can bir pire yavrusu çıkmış. Padişah onu tutmuş ve şöyle düşünmüş: “Buncacık bir hayvanın ısırması ne kadar zehirli! O eğer inek ya da deve kadar olsa, ne kadar azap verici olur!” O anda bir iş için sağ kol veziri içeri girmiş. Padişah onun selamını kabul edip biraz sonra şöyle demiş:

¹¹⁵ Melike Aytilla Bilen Şehzade Reveydulla. Kılıç Batur. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurahim Ebey; Ehlmet Emin. Urumçi. Şıncan Halk Neşriyatı, 2006, ss. 217-254.

— Sen uzun yıllardan beri benim padişahlık saltanatımda baht saadete, izzet hürmete nail olup yaşıyorsun. Bugün ben sana bir şeyi emanet edeceğim, onu iyi sakla, ne zaman lazım desem, derhal elime sağ selamet alıp getireceksin (217). İş benim beklediğim gibi olsa, seni ödüllendireceğim, eğer böyle olmazsa, sert bir şekilde cezalandıracağım.

Sağ kol vezir:

— Tamam, padişah-ı âlem, deyip diz çöküp hürmet bildirmiş.

Padişah vezire demin yakaladığı pire yavrusunu vermiş. Sağ kol vezir, onu padişahın elinden hürmet ile teslim alıp, saraydan çıkıp gitmiş, onu nasıl saklayacağını bilmeden kara kara düşünmüş, düşündükçe kafası karışmış. Bu işi yerine getirmese, padişahın gazabına uğrayacağından endişelenip, korkudan bedeni sıtmaya tutulmuş gibi titremiş. O gamlı halde öylece otururken, dışarıdan küçük kıızı koşarak içeri gelmiş. Kız babasının perişan halini görüp (218):

— Baba, size ne oldu, deyip sormuş.

— Yavrum, ne sen sor, ne de ben söyleyeyim, demiş vezir.

— Baba, ne iş olsa bana söyleyin, deyip yalvarmış kız.

— Söylesem de sen benim halime derman olamazsın.

— Baba, ben kesinlikle sizin halinize derman olurum.

Vezir bu kızın diretmesi karşısında, pireyi gösterip:

— Kızım, padişah bunu bana müddetsiz sağ salım saklamam için verdi. Sıkı tutsan ölür, gevşek tutsan kaçıp gider. Onu nasıl saklayacağımı bilemiyorum, düşünüyorum, demiş.

— Ey baba, bu iş için mi kafanı yoruyorsun, demiş kız gülüp,

— Onu saklamak pek de kolay. Bir tane büyük sandık hazırlayın, onu darı ile doldurun, pireyi onun içine koyup ağzını sağlam kapatın, o yaşar.

Vezir kızının gösterdiği aklına aferin demiş. Hizmetçileri aracılığıyla bir ağac alıp getirip bir sandık yapmış, onu darı ile doldurmuş, içine pireyi koyup ağzını da sıkıca kapatmış.

Aradan yedi yıl geçmiş. Pire padişahın da vezirin de aklından çıkmış. Bir gün Karahan, tahtta oturup devlet işleri ile meşgul olurken, sakalı kaşınacak olmuş, sakalını sıvazlayıp kaşırken, kaşırıışı daha da artmış. Dayanamayıp tarağı alıp kaşımış, tarağın dişleri arasına öncekine benzer (219) ilişmiş pirenin yarım can yavrusu çıkmış. Padişah bunu görünce, sağ kol vezire vermiş olduğu piresi derhal aklına gelmiş. Yanında oturan sağ kol vezire emanetini sormuş. Sağ kol vezir padişahın nesini emanet verdiğini aklına getiremeyince titremeye başlamış. Bunu gören padişahın rengi birdenbire solup, demiş:

— Emaneti derhal teslim et, olmasa...

Sağ kol vezir çaresiz üç günlük mühlet istemiş, padişah kabul etmiş. Sağ kol vezir evine geri gelip çok düşünmüş, lakin hiçbir şey aklına gelmemiş. Şimdi ecelim doldu diyerek, uzak yakın, soy sop hepsini yığıp, onlar ile helalleşip, padişahın cezasını bekleyeyim demiş. Bu sürede boğazından yemek de geçmemiş, bir deri bir kemik kalmış. Babasının bu kadar acınacak halini gören küçük kız:

— Baba, başınıza ne iş geldi, deyip sormuş. Vezir:

— Kızım, ne sen sor, ne de ben söyleyeyim. Son günlerim, beni kendi halime bırak, demiş. Kız babasının izin vermemesine rağmen sormaya devam etmiş. Vezir sonunda, padişahın verdiği emanetin ne olduğunu bilmediği için bu hale geldiğini söylemiş. Kız babasının bu sözünü duyunca kahkahalarla gülmeye başlamış. Sonunda da:

— Baba aklınız nereye gitti, Padişahın verdiği emanet zikredilen pire değil mi, demiş.

Pire vezirin aklına ancak o zaman gelmiş. Kızın aklına yine bir defa daha aferin demiş, padişahın cezasından kurtulduğuna (220) memnun olmuş. Derhal sandığın yanına varıp, ağzını açıp bakınca, pire darı ununu yiyip öylesine büyümüş ki, sanki bir koyun kadar olmuş, bunu görüp şaşırmış, kendi gözlerine inanamamış. Vezir padişahın verdiği mühleti doldurduktan sonra, sandığı hizmetçilere yükletip saraya alıp gitmiş. Emaneti

padişaha sağ salim teslim etmiş. Padişah bundan memnun olup, sağ kol vezire yeni kıyafet, altın gümüş hediye etmiş. Sonra padişahın gönlüne bir cin girmiş. O, saray kasaplarını çağırıp, pirenin derisini yüzdürmüştü. Kâtiplere aşağıdaki ilanı yazdırmış:

“Duvara yapıştırılan bu derinin hangi hayvanın derisi olduğunu kim tanıyıp söylerse, onu damat yapacağım. Kim ki tanıyorum diye ortaya çıkıp doğru söylemese onu cezalandırıp, malına mülküne de el koyacağım!” der.

Karahan, pire derisi ile ilanı dört sokağın girişine astırmış. Bu haber hemen memleketin içine ve dışına yayılmış.

Karahan’ın bir melikesi var imiş. Onun güzelliği aya, değerini altın paraya benzetip, “Aytilla” deyip isim koymuş. O gündüz ya da gece gezmeye çıkıp revağa çıksa, gün ile ay onun cemalinden utanıp bulutların arkasına saklanırlarmış.

Melikenin tarifini duyan birçok şehzade, beyzade, zenginler ona gaibane âşık olmuşlar. Etraftaki padişahların şehzadeleri elçi gönderecek (221) olsalar da melike onların hiçbirisini kabul etmemiş. Melikeyi elde etme niyetiyle gelen şehzadeler, beyzadeler, zenginler ve sıradan yiğitler ilan ile pire derisinin yapıştırıldığı yere varıp kendilerini kaydettirip deriyi incelemeye başlamışlar, lakin bunlardan hiç kimse tanıyıvermemiş. Böylece onlar zindana atılmışlar.

Bir cuma günü padişah ile melike dört sokak ağzındaki revakta temaşayı görmeye gelmişler. Ak kıyafet giyen yiğitler mescitten dönüp bu yere doğru gelmeye başlamışlar. Bunları gören ehli cemaat onların karşısında toplanıp:

— Hey yiğitler, gençsiniz, boşuna azap çekmeyin, geriye dönüp ömrünüzün sefasını sürün, deyip nasihat etmişler. Yiğitler hep bir ağızdan:

— Candan geçmeden canana ulaşılmaz. Biz bugün ya bu deriyi tanıyıp melikeyi alacağız ya da tanımayıp padişahın zindanında dinleneceğiz, deyip vazgeçmemişler. Ne yazık ki onların hiçbirisi tanıyamamış, hepsi zindana atılmış. Melike Aytilla bu hali görüp çok üzölmüş, babasının bu yaptıklarından iğrenmiş. Böyle bir işi gözüm görmesin, deyip revaktan inip hareme dönmüş, haremdede öfkesine hakim olmayıp:

— Ey Huda, beni ne diye yarattın? Atam beni ortaya çıkarıp koymuş, şu pirenin derisini tanımayı şart koşup, birçok günahsız cana kıymakta. Sen kudretini gösterip, beni nasibim olan bir yiğite versen, bu (222) utanç verici oyuna son versen, diye dua etmiş.

Şimdi sözü başka yerden verelim:

Bu şehirde Him adlı bir cadı olup o da melike Aytilla'nın ateşiyle yanmaktaymış, lakin kendi canını korumak için ortaya çıkmamış. Bu sebepten de gece gündüz gizli bir şekilde Melike Aytilla'nın haremi etrafında dolanıp gizlice dinlemekteymiş. Melike Aytilla'nın harem içinde gazapla söylendiği vakit cadı Him'in kulak kabartıp dinlediği vakitmiş. O melikenin ağzından pire derisi olduğunu duymuş, sevinçten ağzı kulaklarına değmiş. Derhal padişahın karşısına çıkıp, kendisinin zikredilen deriyi tanıdığını ve söylemek istediğini söylemiş. Padişah ona:

— Neyin derisi? Hadi bakıp söyle, demiş (223).

Cadı Him:

— Padişah-ı âlem, bu pirenin derisi, deyip cevap vermiş.

Karahan Padişah vaadinden vazgeçmeyip, halkın karşısında melikeyi Cadı Him'e vermek istemiş. Toy günleri yaklaşmış. Melike Aytilla cadıya varmaya razı olmamış, ne yapacağını bilememiş.

Karahan'ın bir düldülü var imiş, o sözden anlarmış, sevdiği kişilere yardım edermiş. Melike Aytilla onun karşısına varıp fikrini sormuş. At:

— Bugün gece el ayak çekildiğinde bana binip kaç, ben seni kesinlikle ondan kurtarırım. Şartım şu ki, bana kamçı vurmuyacaksın, cebine bir tane tarak, süzgeç, ayna al, demiş.

Melike Aytilla kabul etmiş. O gece yarısında atı ağılından çıkarıp binmiş, aklından çıktığı için bir kamçı vurmuş ve at havaya uçmuş.

Cadı Him, Melike Aytilla'nın kaçtığını anlayıp derhal arkasından kovalamış ve tan ağardığında yetişmiş. Melike Aytilla arkasına bakınca, Cadı Him'in yetişip gelmekte olduğunu ata söylemiş. At Melikeye:

— Derhal tarağı yere fırlat, demiş. Melike tarağı fırlatmış. Hemen arkasında deniz peyda olmuş. At ile Melike o hızla Koşçok’a denen güzel bir şehre gelmişler. Bu şehrin padişahı Kempur Şah’ın Reveydulla denen bir şehzadesi var imiş (224). O, güzellik ve boy posta bu yurttaki tek imiş, akıl ferasette olgun, bilgili, akıllı ve mülayim bir yiğit imiş. O günlerde padişahın muhafızları şehzadenin hizmetini yapmaya yiğit seçmekteymiş. Melike Aytilla yiğit kılığına bürünüp şehre girmiş. Padişahın muhafızları onu görür görmez:

— İşte şu yiğit şehzademizin hizmetine girmeye layıktır, deyip onu seçip, şehzadenin karşısına alıp getirmişler, şehzade onu kabul etmiş.

Melike Aytilla şehzadenin kırk hizmetçisinden biri olup hizmet etmeye başlamış. Gün geçtikçe Şehzade Reveydulla “yiğit”e âşık olmuş, amma şehzade gönlünde erkek çocuğa âşık olduğuna hayret etmiş, kişilere sırrını söylemekten utanmış. Aşk ateşi gittikçe büyüyüp boğazından hiçbir şey geçmemiş, sararıp dermansızlaşmaya başlamış. Padişah şehzadenin halini görüp endişelenmiş, memleket içindeki ve dışındaki ünlü tabipleri getirtip tedavi ettirmiş, lakin şehzade şifa bulamamış. Daha da güçsüzleşmiş, göğsünü nemli yere dayayıp yatıp durmuş. Bunu gören padişah daha da gamlanıp, yine tabip aramayla avare olmuş.

Şehzadenin Baki Hoca adlı en yakın bir dostu var imiş. Şehzade babasına aşırı zahmet verdiği için, dostunu bir gizli yere çağırıp şöyle demiş:

— Ey dostum, babam beni hastalandı deyip deva aramaktan mahvoldu. Ben hastalanmadım... ben sağım... (225)

— Öyleyse, şehzadem, sana ne oldu?

— Hiçbir şey olmadı.

— Ne sırrın varsa saklamadan söyle, biz hazırız!

Şehzade yine söz söylemeden ikisi sessizce durmuşlar. Baki Hoca aradaki sessizliği bozup:

— Ey şehzade, ikimiz kıyametlik dostuz, dostlar birbirinden sırrını saklamaz, Hüda reva görür mü, demiş.

— Ey dostum, demiş şehzade, senin dediğin de doğru ancak söylemekten utanıyorum...

— Utanılacak nesi var? Çekinmeden söyle!

Şehzade dostuna karşı gelmeyip, sırrını söylemeye mecbur olup şöyle demiş.

— Beni bu hale getiren bir iş var, sana söyleyeceğim, şimdilik ikimizin arasında kalsın, olur mu? (226)

— Olur, şehzadem, demiş Baki Hoca.

Şehzade dostunun sözüne inanıp, kızarıp bozararak:

— Dostum, oğlan çocuğuna âşık olmuş diye bana gülmeyin, ben hizmetçilerim içindeki deminki yiğide vuruldum... deyip sırrını söylemiş.

— Şehzadem, demiş Baki Hoca, bunun ayıbı yok. O yiğidin erkek kılığına girmiş kız olması mümkün, bunu belki senin yüreğin hissetmiş. Bence, sınavıp baksak, kız mı yoksa yiğit mi olduğu hemen aşikâr olur.

— Nasıl sınavıp bakacağız?

— Sınamanın yolları çok, fakat sen izin verirsen.

— Öyleyse, sen şimdiden başlayıp sınavıp gör!

— Olur.

Baki Hoca bir hizmetçi yiğidi çağırıp, onun eline para sıkıştırıp, pazardan her çeşit ip, ak kumaş, iğne satın alıp gelmesini buyurmuş. Yiğit buyurulan şeyleri alıp gelmiş. Baki Hoca hizmetçi yiğitleri toplayıp, ortaya gonca gibi açılmış bir kızıl gülü koyup şöyle demiş.

— Şimdi siz işte bu gülü bir parça kumaşa nakşedeceksiniz, kim söylenen nakşı çıkarırsa ödül verilecek.

Baki Hoca kendi eliyle hizmetçi yiğitlere ak kumaş, her çeşit ip, iğne dağıtmış.

Hizmetçi yiğitler gülü kumaşa nakşetmeye girişmişler. Melike Aytilla bir işi bahane edip atın yanına gelip (227) durumu ona anlatmış ve ne yapması gerektiğini sormuş.

— Onlar seni sınaama niyetindeler, gülü çirkin nakşet, iğne işini kaba yap, öyle yaparsan kendini gizleyebilirsin, demiş at.

Melike Aytilla atın tavsiyesini anlamış, yiğitlerin yanına gelmiş, işi atın dediği gibi yapmış. Bunu gören şehzade dostuna:

— İğneyi tutuşuna, yaptığı işlere bakılırsa bu kız değil, oğlan çocuğuymuş. Maksadıma ulaşamadım, deyip düşünmüş, daha fazla üzülmüş, âşk acısı haddinden aşmış, kendini kontrol edemeyip kendinden geçmiş. Baki Hoca şehzadenin başını tutup, yüzüne buz gibi bulak suyunu serpmiş, burnuna hoş kokulu şeyler koklatmış, zar zor kendine getirmiş ve şöyle demiş:

— Ey dostum, şimdi gönlünü karartma, kendini bırakma. Kadınların kırk deveye yük olacak kadar hilesi var bilmez misin? O belki kendini gizlemek için öyle yapmış. Biz de boş durmayıp yine sinayıp bakacağız.

— Yine nasıl sinayacağız, diye sormuş Şehzade.

— Bu gece, demiş Baki Hoca, yiğitlere şarap içirip gönüllerini açmaları için uyuşturacağız, ta ki o sarhoş olana kadar şarap içmeyi kesmeyeceğiz, mest olduktan sonra kıyafetini sıyırıp görürsek aşikâr olur?

Şehzade dostunun aklına aferin demiş (228). Hizmetçiler eğlence tertip etmeye hazırlanmışlar, hazırlık bittikten sonra eğlence başlamış. Melike Aytilla yine bu sorundan da kurtulmak için atın yanına varıp fikrini sormuş. At:

— Atımın hürmeti için deyip içsen mest olmazsın, demiş.

Melike Aytilla rahatlayıp eğlence odasına girmiş. Şaraplar kâselere koyulmuş, birinin arkasından biri gelecek şekilde doldurulmuş. Onun gücü ile yiğitler gittikçe keyiflenmiş türkü söyleyip, dans etmiş, ortamı coşturmuşlar. Şarap doldurma durmamış.

Yiğitler mest olup, ardı ardına bir birer yıkılmaya başlamışlar. Arada bir tek Melike Aytilla atının söylediklerini yaptığı için mest olmamış, baksa, Şehzade ile Baki Hoca ona yine meraklı bakışlarla bakmaktalar. Bunu gören Aytilla dışarı çıkma bahanesiyle toplantı yerinden ayrılıp, ahıra atın yanına gelmiş, bakmış ki, at su içinde kalmış, tüylerinden ter damlayıp durmaktaymış. Aytilla bu halini görüp, ata acıyarak ne olduğunu sormuş. At:

— Sana verilen şarabı ben içtim, şimdi ben sarhoş oldum. Sana bir daha şarap verilerse: “Yalnız içilen şarap, cana azap verir” deyip, onları da içmeye buyur et, demiş.

Melike Aytilla “peki” deyip toplantı yerine geri dönmüş. Şehzade ile Baki Hoca onun kâsesine şarap doldurup eline (229) tutuşturmuş. Melike kâsesini edepli bir şekilde eline alıp, atın öğrettiği sözleri söylemiş, ondan sonra işte şu beyti okumuş:

Bülbül öter nerede çimensiz?

Düldül biner nerede dizginsiz?

Ey Şehzadem, söyleyin bakayım,

Şarap içinler nerede yarensiz?

Şehzade “yiğit”in okuduğu bu beyti anladıktan sonra, çölde kalan kişinin su bulup içmesi gibi, seher vaktinde bülbülün sesini duymuş gibi memnun olup, keyfi yerine gelmiş, kendi kâsesini doldurup şarap içesi gelmiş, dostuna kâseleri şarapla doldurmasını buyurmuş, bu üçü rahatlanıp içmiş.

Şehzade çoşup keyiflendikten sonra, eline şarap dolu kâseyi alıp “yiğit”e bakarak işte bu beyitini okumuş:

Bu gece canım rahat,

İçtim seninle şarap.

Perilerle oynuyor gibi,

Dertlerim dağılıp gitti.

Sen ile içsem şarap,

Mest olsam uykusuz.

Bu gece tan atmasa,

Hem çıkmasa güneş acele.

Şehzadenin yüreğinden beyit değil, aşk alevi çıkmış. Melike Aytilla bunu sezip, Şehzadeye teselli vermek için o bu beytini okumuş:

Her gecenin sonu tandır,

Güneş doğar geniş ufukta.

Daima böyle gülün oynayın,

Kıvranmadan can sıkıntısından.

Bunu duyan Şehzadenin bütün vücudu kurşun gibi eriyip gitmiş, elindeki şarabı “yiğit” ve Baki Hoca ile tokuşturup içmiş, şarabın tesirinden Şehzade ve Baki Hoca derhal mest olup yıkılıp kalmışlar. Melike Aytilla ayık kalmış, yer hazırlayıp onları yatağa koymuş. Sinama böylece mağlup olmuş. Ertesi gün, gün mızrak boyuna ulaştığında Şehzade ile Baki Hoca mestlikten ayılıp, yerlerinden zor doğrulmuşlar. Şehzade şarap içip sarhoş oluşuna çok pişman olmuş (231), âşk ateşi daha da katlanıp artmış, kendini tutumayıp, ah çekip ağlamaya başlamış. Baki Hoca bu durumu görüp teselli verip:

— Ey Şehzadem, üzülme! Biz onu daha iki kere sınadık. Yine bir defa da sınayıp bakalım. Bu defa onun sırrını aşikâr edeceğimize inanıyorum, demiş. Şehzade dostunun tesellisi ile ağlamasını kesip:

— Yine nasıl sınayacağız, demiş.

— Bu defa yiğitleri çırılçıplak suda eğlenmelerini isteyeceğiz. Onun sırrı o anda aşikâr olmaz mı?

Şehzade dostunun bu aklına aferin deyip, işin derhal başlanmasını buyurmuş.

Baki Hoca yiğitleri has bahçedeki göl boyuna toplayıp, onlara:

— Şehzademizin gönlünü eğlendirmek için su oyunu yapacağız, hepiniz anadan doğma olup suya gireceksiniz, demiş.

Melike başka yere bakıyormuş gibi yaparak, atın yanına varıp fikir sormuş. At:

— Şimdi sırrını gizleme, kendinin kız olduğunu aşikâr et, demiş. Melike atın yanından ayrılıp göl başına gelmiş, diğer arkadaşlarının suya girmek için hazırlandıklarını görmüş. Melike onların bu durumunu görüp yan tarafa dönmüş. Suyu girme emri verilmiş, yiğitler kendilerini suya atmışlar. Melike Aytilla kıyıda yalnız kalmış. Şehzade onun karşısına varıp (232):

— Ey hizmetçim, sen niçin benim emrimi yerine getirmiyorsun, deyip sormuş. “Yiğit” cevap vermeden tırnağını kaşıyıp durmuş.

— Ben sana söylüyorum, demiş Şehzade. “Yiğit” böylece başını kaldırıp, Şehzadeye:

— Ey hürmetli Şehzadem, beni suya sokup ne yapacaksınız? Benim dışımda herkes suya girdi, şunların gösterdiği oyun size yetmez mi? Ben şimdi olan bu işlerden çok utanıyorum, demiş.

Bu lafları duyan Baki Hoca Şehzadeyi kenara çekip şöyle deyip fısıldadı:

— Şehzadem, ümidinizin yıldızı parlamak üzere. Siz onunla konuşmayın, kalanların temasını izleyin. Ben yalnız onunla konuşup bakayım.

— Olur, öyle yap.

Baki Hoca “yiğit”i boş bir yere götürmüştü. Sırrını aşikâr etmesi için onunla konuşmaya başlamış:

— Sana Şehzadem pek de değer veriyor. Sen onun dediğini yapmayıp neden kabalık ediyorsun?

— Ben kabalık etmedim, izzet hürmet, hayâ namus ile iş yaptım, demiş “yiğit”.

— Bir kulun kendi efendisinin dediğini yapmayıp saygısızlık etmesi, izzet hürmet, hayâ namusla ne alakası var? Seni Şehzadem büyük cezaya çarptırmak istiyor, demiş Baki Hoca.

— Ne yaptım ki cezaya çarptıracak? (233)

— Dediğini yapmadığın için.

“Yiğit” hiçbir şey dememiş. O zaman Baki Hoca şöyle demiş:

— Sen rahat ol, ben senin günahını affettireceğim. Bunun için bir basit şartım var, o ise, bugünkü işin sırrını bana vermendir.

“Yiğit” yine sessiz kalmış. Baki Hoca sormaya devam etmiş. “Yiğit” sonunda ne olacaksa olsun, başıma geleni görürüm, deyip düşünmüş ve:

— Ben kızım, deyip elma gibi kızarıp yere bakmış. Baki Hoca sır aşikâr olduğundan başı göğre ermişçesine mutlu olmuş. Sohbetini kesip, melikeyi kendi hanesine gönderiyor, şehzadenin yanına varmış. Bu halinden iyilik sezen Şehzade dostunun ağzının içine bakmış. Baki Hoca kendini tutamayıp:

— Müjde, deyip bağırılmış.

— Bütün malım mülkün sana kurban olsun. Sözünü çabuk söyle!

— Kız imiş!...

Bunu duyan Şehzadenin mutluluktan kalbi çatlayacak gibi olmuş ve yerinde sakin duramayıp, küçük çocuklar gibi şapkasını göğre atıp sıçramış. Derhal su oyununu sonlandırıp, melikenin karşısına varıp onun ayaklarına kapanmış. Melike şaşırıp kalmış, onu başından tutarak yerinden kaldırıp doğrultmuş.

Şehzade melikenin pamuktan daha beyaz, ipekten daha yumuşak (234) tatlı ellerini tutup, yalvaran sözlerle şöyle demiş:

— Ey melikezade, sen bu yerde peyda olduğundan beri yüreğimde öyle bir ateş tutuştu ki, ben onu insanlardan gizleyip, kendimi tüketmeye az kalmıştı. Bugün sırrını bilmemle hazan olmaya az kalan hayatım, susuzluktan mahvolmak üzere olan filizler su içip yeşerecek gibi yeşerdi. Şimdi ayağının altında can versem razıyım...

Melike Aytilla Şehzadenin sözünden etkilenmiş. O esnada onun yüreğine gaipen bir ateş düşmüş. Böylece bunlar birbirlerine aşkla bağlanmışlar.

— Ey hürmetli şehzadem, demiş melike Aytilla. Benim için aşk ateşiyle yanıp tutuşarak yürüdüğünüzden habersizdim, şimdi âşk gülleri açıp, çiçekleneceği vakit yetip geldi. Ben sizi isteyerek...

Şehzade melikenin bu sözünden etkilenip, yüreğinden aşk hisleri fıskiye gibi fıskırmış, kendini tutamayıp melikeyi bağrına sıkıca başmış. Akik gibi duru, bal gibi tatlı dudaklar birbirine sıkıca çiftleşmiş.

Şimdi sözü Kemtur Şahtan verelim:

Padişah, Şehzade Reveydulla ile Melike Aytilla'nın aşkından haberdar olunca sevinçten başı göğze ermiş. Vezirlerini, bilgelerini, emirlerini, beylerini toplayıp, onlar ile konuşup toy hazırlığına girişmiş. Hazırlık bittikten sonra, padişah bütün şehir (235) halkına aş verip kırk gün kırk gece toy yapmış. Bundan sonra Şehzade Reveydulla ile Melike Aytilla baht saadet içinde yaşamaya başlamışlar.

Günler, aylar geçmiş, Melike Aytilla'nın ayı günü yaklaşıp kalan günün birinde, Şehzade Reveydulla Melike Aytilla'nın atına binip, kırk yiğit ile ava çıkıp gitmiş. Aradan çok vakit geçmeden melikenin vakti saati dolup doğum yapmış. O ikiz evlat doğurmuş ki, biri altın başlı oğul, biri inci dişli kız imiş. Kemtur Şah torunlarına sevinmiş, oğlunu karısının doğurduklarından haberdar etmek için, eline kalem alıp aşağıdaki mektubu yazmış.

“Oğlum Reveydulla, av avlayıp yorulduğun bir anında sana hoş haber ulaştırıp seni memnun edeyim: Karın, sen sefere atlanıp aradan on gün geçtikten sonra altın başlı bir oğul, inci dişli bir kız doğurdu. Âdem atam, Hava anamdan şimdiye kadar böyle ay yüzlü evlatlar yeryüzünde hiçbir anadan doğmuş değil idi. Hüda'm bize böyle evlatlar nasip etti. Şimdi biz ölüp gitsek de, çıramız sönmeyecek. Senin avdan derhal dönüp çocuklarının mübarek yüzünü görmeni ümit ediyorum!”

Padişah mektubu yazıp, kendi isiminin üstüne mührünü basıp, Baki Hoca aracılığıyla Şehzade Reveydulla'ya göndermiş.

Şimdi sözü Cadı Him'den verelim (236):

Cadı Him denizin o tarafında kaldığı için bir gemi yapmaya girişmiş. Gemi bittikten sonra, denizin bu tarafına geçmiş. Melike Aytilla'nın hangi tarafa gittiğini bilmek için falına bakmış. Falda Melike Aytilla'nın Şehzade Reveydullah ile toy eylediğini, şimdiki ise altın başlı oğul ile inci dişli kız doğurduğunu görmüş. Bundan Cadı

Him çok öfkelenip dişlerini gıcırdatmış, ağzından ateş kıvılcımları çıkmış. Öyle olsa da kendine teselli verip, falına yine bakmış. Falda Melike Aytilla'nın doğum yaptığıının haberini alıp, bir kişinin kendi tarafına doğru gelmekte olduğunu görmüş. Bundan memnun olup kahkahalarla gülerken, onun çirkin avazı etrafa endişe salıp dağılmış. Cadı Him, haberi alıp gelen kişiyi tuzağa düşürmek için hile düşünmeye girişmiş. Çok geçmeden Baki Hoca bu yere gelmiş. Cadı Him onu görmesiyle sessiz, mülayim bir çiftçi kılığına girip durumunu sormuş:

— Siz kimsiniz, hangi taraftan geliyorsunuz?

Baki Hoca bu yalan iltifattan eriyip gitmiş:

— Ben Kemtur Şah'ın veziri Baki Hoca'yım. Koşçukka şehrinden geliyorum, demiş.

— Mübarek ayağınız nereye gitmekte?

— Kemtur Şah'ın şehzadesi Reveydulla'yı aramaya geldim.

— O şehzade neredeki? (237)

— O şehzade kırk günlük ava çıkmıştı.

— Onu aramak için zahmet etmeyin, avı bittikten sonra geri gelemeyecek mi?

— Öyle olacaktı, lakin şimdi ona ulaştıracağım mühim haber var.

— Haberi ben de öğrensem olur mu?

— Olur. Başka bir şey değil. O cenabın melikesi altın başlı oğul, inci dişli kız doğurdu, padişahımız ona hoş haber ulaştırmak için mektup gönderdi.

Cadı Him tilki gibi gülümseyip:

— Değerli, hoş haber imiş. Şehzadenin altın başlı oğul, inci dişli kız evlat nasibi oluşu mübarek olsun, demiş.

— Teşekkürler, demiş Baki Hoca (238).

— Çok yol yürüyüp yorgun düşmüşsünüz, demiş Cadı Him Baki Hoca'ya. Üstelik hava da çok sıcakmış.

— Evime gelip bir çay içip soluklanın, sonra gidersiniz, demiş

— Olur, deyip kabul ettiğini bildirmiş Baki Hoca.

Cadı Him Baki Hoca'yı evine almış. Baki Hoca da o çölde böyle bir kişiye rastladığına memnun olmuş. Cadı Him önceden buz gibi soğuk kavun karpuzları toplamış, onun arkasından yemek hazırlayıp getirmiş, içine uyku ilacı karıştırıp koymuş. Baki Hoca bunu anlamayıp yemeği rahatça doyuncaya kadar yemiş, ardından sarhoş olmuş gibi başını kaldıramayıp uyumuş. Cadı Him Baki Hoca'nın mektup torpasındaki padişahın yazdığı mektubu alıp okumuş. O kendisinin cadılık hünerini göstererek, mektubun manasının tam tersi bir şekilde aşağıdaki mektubu yazmış:

“Oğlum Reveydulla!

Çölde, ormanlarda av yaparak yorulmuşsundur. Bu mektup vasıtasıyla senin halini soracağım ve sana bir haberi iletacağım. Şöyle ki, senin gidişinden on gün sonra karın doğun yaptı. Seni yormamak için uzatmayarak doğrusunu söyleyeceğim, karın domuz başlı bir oğul, it başlı bir kız doğurdu. Böylesi çocuklar Âdem ata, Hava anamdan beri dünya üzerinde doğmuş değil. Karın bizim padişahlık saltanatımızın namusunu lekелendi. Bunu bütün halktan cemaatten gizlemeye çalışsam da (239), söylenti dağıldı. Düşene bir tekme misali, her gün şehir halkından gelen, padişahımızın bu torunlarından halka bela felaket gelecek, padişah onları derhal öldürmezse bu şehirde durmayız, denen şikâyetlerin arkası kesilmedi. Mektup eline ulaşır ulaşmaz hemen nasıl yapmam gerektiği hakkında tez haber ver!”

Cadı Him mektubu katlayıp, gizlice Baki Hoca'nın mektup torbasına koymuş. Baki Hoca bir süre uyuyup uyandıktan sonra, Cadı Him'e teşekkür edip yola revan olmuş. O üç gün yol yürüyüp Şehzade Reveydulla'nın karargâh kurup dinlendiği yere gelmiş. Baki Hoca şehzade ile selamlaşıp, hal hatır soruşmuşlar, atasının anasının halini hatırlarının da nasıl olduklarını iletip şehzadeyi rahatlattıktan sonra, mektubu vermiş. Şehzade mektubu okuyup, kendisi bir inanmış, bir inanmamış, şu sebepten tekrar tekrar okumuş, bu mektuptan kuşkulanası gerektiğine dair hiçbir şey sezmemiş. Hüda'm kendi kudretiyle

bana bu çocukları armağan etmiş deyip, gönlü yarım, ruhu kırgın bir şekilde üzülüp, Baki Hoca'dan hiçbir şey sormadan, eline kalem alıp aşağıdaki mektubu yazmış:

“Hürmetlik Kemtur Şah Ata!

Mübarek eliniz ile yazdığınız mektubunuzu aldım. Sizin selamet içinde olduğunuzu öğrenip memnun oldum. Mektupta karımın domuz başlı bir oğul ile it başlı bir kız doğurduğunu yazmışsınız. Hüda'm bana öyle çocukları armağan etmiş, şükretmesem olmaz. Halk alay(240) etse de dayan, dedikoduyu engelle, mektup eline geçinceye kadar onları gizli bir yerde saklayıp tutmanızı istiyorum, karıma hiçbir zarar vermeyeceğinizi ümit ediyorum. Ben döndükten sonra, her neyse konuşuruz.”

Şehzade mektubu Baki Hoca'ya verip, padişaha derhal ulaştırmasını buyurmuş.

Baki Hoca şehzadenin yanında dinlenmeden derhal yola çıkmış. Zorluklarla mücadele ettiği bir anda Cadı Him'in bulunduğu yere gelmiş. Cadı onu sevinçle karşılamış. Yemeğe yine uyku ilacı koyup uyutmuş. Cadı Baki Hoca'nın mektup torbasındaki mektubu hissettirmeden alıp okumuş, onun anlamının tersine aşağıdaki mektubu yazmış:

“Hürmetlik Kemtur Şah Ata!

Mübarek eliniz ile yazdığınız mektubunuzu aldım. Sizin sağ selamet içinde olduğunuzu okuyup memnun oldum. Mektupta karımın domuz başlı bir oğul, it başlı bir kız doğurduğunu yazmışsınız. Böylesi garip sıfatlı çocukların dünyada bir anadan doğduğunu gören yok. Bu belki kötülük alametidir, böyle olması mümkün. Onlar yaşasalar padişahlığımıza kast eder, yurdumuz viran olur. Onları şehir içinde bir dakika bir saniye tutmak olmaz, bunun için onları yok etmek lazım. Öldürmeye kıyamazsanız, ana ile çocuklarını bir alaca eşeğe ters bindirip, sıkıca (241) bağlayıp, insan ayağının gitmediği yere sürün, o yerde kargalara kuzgunlara yem olsun. Benim söylediklerimi yapmazsanız, beni canlı göremezsiniz, ancak ölümü görürsünüz.”

Him mektubu aynı şekilde katlayıp Baki Hoca'nın mektup torbasına koymuş. Baki Hoca uykudan uyanıp, cadıya teşekkür edip yola revan olmuş. Az gitmiş uz gitmiş, yorulup dermanı kalmadığı bir anda Koşçukka şehrine ulaşmış, derhal padişahın

huzuruna çıkıp selam tazim kılıp, “şehzadenin mektubu”nu vermiş. Padişah mektubu okumuş, bir inanmış bir inanmamış, tekrar tekrar göz atmış oğlum delirdi mi ya, deyip düşünmüş, Baki Hoca’dan:

— Oğlumun sağlığı iyi mi, deyip sormuş.

— Şehzadeniz karşınızda durduğu zamanki gibi sağ selamet, iyi görünüyordu, padişah- ı âlem, demiş Baki Hoca.

— Nameyi ne zaman yazdı?

— Sizin mübarek mektubunuzu açıp okudu, arkasından bu nameyi yazdı ve derhal size ulaştırmamı buyurdu.

Padişah başka söz söylememiş, oğlunun mektubuna sinirlenmiş ve keyfi kaçmış. Oğlunun “dediği” gibi yapmasa, mektubun sonundaki “biz sağ görüşmeyiz” denen sözünden korkmuş. Sevddiği yavrusunun hayatını korumak için, onun dediği gibi yapmış, mülazimlere alaca eşek bulup getirmelerini buyurmuş. Mülazimler şehri aramışlar, alaca eşek arayıp dururken, Cadı Him alaca eşeğe dönüşüp, onların karşısında peyda olmuş. Mülazimler onu tutup, önüne katıp sürerek (242) alıp saraya getirmişler. Melike Aytilla ile onun çocuklarını alaca eşeğe ters bindirip, sıkıca bağlayıp, çöle sürüvermişler. Kementur Şah onların arkasından gözünü ayırmadan bakakalmış, kan ağlamış. Melike Aytilla bu kadere bir inanıp bir inanmayıp şaşırıp kalmış. Aklını toplayıp etrafına bakınca, insan ayağının değmediği çöle vardığını görmüş, eli kolu serbest kalmadığından boğulurcasına, “vay dertli başım!” deyip ağlamış, gözyaşları tükenip, mecali kalmamış. Gazaplanıp bu koşığı söyleyivermiş:

Vardım desem şehzadeye,

Cadıya varmayıp kaçıp.

Varmışım, şimdi bildim,

Bir namerde bilmeden.

Altın başlı, inci dişli

Çocuk doğurup versem ona.

Teşekkür edeceği yerde o

Bu kaderi reva gördü bana.

Cadıya varmış olsaydım,

Ona şöyle evlat doğursaydım.

Bu günlere kalmaz idim,

Nerde deva, hasret yutsam.

Görecek günüm bu imiş,

Yürüsem bacağıma girdi diken.

Her türlü düşündürmüş

Yazılan kötü kader denen (243).

Cadı Him Melike Aytilla'nın söylediği bu koşuğu duyup içinden memnun olup, adımlarını daha da hızlandırıp, susuz, otsuz uçsuz bucaksız bir çöle gelmiş. Melike Aytilla ile çocuklarını indirip, kendisi de bir silkinip aslına dönmüş, Melike Aytilla onu görüp korkmuş ve ona olan gazabı nefreti taşmış. Cadı mutluluktan kahkahalarla gülmüş, gülünce ağzı oyuk gibi açılıp, sivri dişleri dışarı çıkmış. Melikeye bakıp:

— Ben atanın sorusuna cevap verip, seni hatunluğa almıştım, sen atanın iradisine karşı gelip kaçtın, onun üstüne, başka ere varıp, düşenin üstüne bir tekme daha atıp çoluk çocuğa karıştın. Önceleri bir iken, şimdi üç olup elime düştün, ben şimdi seni yiyeceğim, demiş. Melike hayatını korumak için yavaşça mülayim olup:

— Senin söylediklerin doğrudur. Beni yiyeceksen ye, lakin bir talebim var, şunu yerine getirsen, senden sonsuz razı olurum, demiş. Cadı Him talebini bir duyayım bakayım, deyip düşünmüş:

— Ne talebin var, söyle bakalım, demiş.

— Birkaç günden beri yavrularım önüme arkama sarılıp durup kıyafetlerime işediler, yavrularım ıslaklık içinde kalmış. Sen ateş yaksen, ben (244) onları ateşte kurutup ısıtsam, kıyafetlerini kurutsam, annelik vazifemi son bir kere daha yerine getirsem, diyorum, demiş melike. Cadı bu basit bir talep imiş, ateş yakıvereyim sonra da etlerini belki kebab edip yerim, diye düşünmüş:

— Kabul, ateş yakacağım, demiş.

Melike Aytilla Cadı Him'in kolay yola geldiğine memnun olmuş. Cadı Him kısa bir süre içinde bir tepe odun yığıp ateş yakmış. Melike Aytilla çocuklarını ateşte kurutup ısıtmış.

Şehzade Reveydulla melikenin atına binip ava çıktığında, at melikeye: “Başın dara düştüğünde ateşe atsan hemen hazır olurum.” deyip bir tel tüyünü vermiş. Melike Aytilla cadının dikkatsiz olduğu bir anda fırsat bulup tüyü ateşe atmış. At o anda peyda olup, cadı ile dövüşmüş. Dövüş üç gece ve üç gündüz devam etmiş. Cadı Him atı yenmeyi gözü kesmeyince, sihir gücüyle bir derin kuyu peyda edip, onun içine girip gitmiş. O atı kuyu içine indirip, helak etmeyi düşünmüş. At melikeye:

— Ben kuyuya inip cadıyı yok etmesem, o ikimize de rahat vermeyecek. Ben şimdi kuyuya ineceğim. Suyun yüzeyinde eğer kızıl kan, ak köpük peyda olursa, benim helak olduğumu bilip bu duruma razı olursun. Şayet suyun yüzeyinde kara kan, kara köpük peyda olursa, cadının helak olduğunu bilip mutlu ol, demiş.

At kuyuya inmiş. Melike kuyu başında (245) ata zafer dilemiş. O sık sık kuyuya bakmış. Su yüzünde hiçbir değişiklik görünmemiş. Aradan üç gün geçtikten sonra suyun yüzeyine kızıl kan, ak köpük çıkmaya başlamış. Melike bunu görünce, at helak olmuş, cadı şimdi bizi ne yapacak, deyip kaygılanmış. Melikenin gözyaşları damla damla akıp, kuyu içine dökülmüş. Bu sırada, atın gücünü tükenip, helak olmak üzereymiş. At, melikenin kuyu içine dökülen gözyaşlarından gayretlenmiş ve cesarete gelip, cadının başına var gücü ile bir vurup başını param parça etmiş. Cadı can ağrısıyla dehşetli çığlık atıp ölmüş. Ondan sonra su yüzündeki kızıl kan, ak köpükler yerine; kara kan, kara köpükler çıkmaya başlamış. At melikenin karşısına çıkıp selam vermiş. Melike bakmış

ki, atın bedeninde sağ olan yer kalmamış, o an kendi koruyucusuna hürmet ile selam verip:

— Sen olmamış olsaydın, cadı beni ve yavrularımı yiyip yutacaktı. Ben sana şimdi nasıl teşekkür etsem, demiş.

— Sen olmamış olsaydın, cadı beni helak etmiş olacaktı, ben sana teşekkür etmeliyim, demiş at.

— Bu nasıl söz, benim sana nasıl yardımım oldu, deyip sormuş melike.

— Öyle deme, ben cadıya yenilmek üzereyken, senin kuyuya dökülen gözyaşların bana güç verdi, demiş at (246).

Cadıyı yok ettikten sonra onlar memnun ve rahat olmuşlar. O ara dinlenirken, karınlarının acıktığını, susadıklarını hissetmişler, fakat etrafta hiçbir şey yokmuş, yiyecek ve içecek bulmak asla mümkün değil imiş, bu yüzden at melikeye:

— Bizim bu zor durumdan kurtulmamız için bir tek çare var. Eğer sen bunu kabul etmezsen, hepimiz açlıktan, susuzluktan helak olacağız, demiş.

— Söyle, bakayım, demiş melike.

— Beni şimdi öldür, dört bacağımı dört tarafa koy. Bağırsaklarım nereye kadar uzarsa, o yere kadar yay, sen çocuklarınla dört bacağımın ortasında uyu, başımı kuzey tarafına koy, demiş at.

Melike atın söylediklerini yapmaya vicdanı el vermemiş, gözlerine yaş dolup:

— Sen beni cadının elinden dört defa kurtardın. Yavrularımla ölmeye razıyım, seni öldüremem, demiş melike.

— Sen benim dediğimden korkma, yap. Ruhtan yaratıldım yüz parçaya ayırsan da ben ölmem, fakat susuzluktan ölürüm, demiş at.

Melike buna inanmamış, fakat kabul etmiş. Ondan sonra at melikeye anlatıp şöyle demiş:

— Beni öldürüp, benim söylediğim işleri yaparsan, yattığın yerde dört kapılı bir şehir peyda olacak. Ortasında bir has bahçe, onun içinde göl olacak, ben orada (247) otlayacağım. Yayıp koyduğun bağırsaklarımın yerinde bir nehir akacak. Başımın durduğu yerde bir dağ peyda olacak. Bu dağ şehre baskın verecek kötü insanların yolunu kapatacak. Biz bu şehirde ömür boyu huzur içinde yaşayacağız.

Melike böylece atın sözüne inanıp, onu öldürmüştü. Sonra işleri atın anlattığı gibi yapmış. Uyuyup uyandıklarında, gerçekten atın dediği gibi dört kapılı şehir has bahçe, berrak göl, akan nehir, heybetli sıra dağlar peyda olmuş. At, melike ve onun çocukları bu şehirde huzur içinde yaşamaya başlamışlar. Bu sırada at melikeye bu külfet ve isteksizliklerin hepsini Cadı Him'den geldiğini, şehzadenin bu işlerden habersiz olduğunu anlatmış, şehzadeye alınmaması gerektiği konusunda nasihat vermiş. Bunu bilen Melike Aytilla bu günden başlayarak Şehzade Reveydulla'yı hatırlayıp, ona olan muhabbeti artmış, kavuşmayı arzular olmuş.

Şimdi sözü Kemtur Şah ile Şehzade Reveydulla'ya verelim:

Kemtur Şah şehzadenin “mektubu”ndaki gibi gelini ve torunlarını çöle sürdükten sonra, onlara acıyıp gece gündüz yaş döküp, hasret çekip, sonunda hastalanıp yatağa düşmüş. Kulları: “Padişah ne kadar kara vicdanlıymış, gelinine ve torunlarına merhamet etmedi. Onlara acımayan birinin hiç kimseye acıyacağı yok.” deyip laf söz etmişler. Vicdanı sızlayan bazı kişiler: “Bu (248) yurttan duracağıma bir adil padişahın kulu olmak daha iyi” deyip, başkalarını da alıp başka yurtlara gitmişler. Böylece, yurt içinde kargaşa başlamış. İşte o günlerin birinde Şehzade Reveydulla hizmetkârlarıyla birlikte avdan dönmüş, o önce babasının huzuruna varıp selam vermiş, halini durumunu sormuş. Padişah şehzadeye:

— Yavrum, ben senin yüzünden hastalanıp, yatağa düştüm, demiş.

— Ey ulu sığınağım ata, size benim ne zararım değdi?

— Yaptığın işi bilmiyor musun?

— Yok, bilmiyorum.

— Dünyada bu kadar alçaklık olur mu? Melike ile çocuklarına yaptığın vefasızlık ne?

— Ben onlara ne vefasızlık yaptım?

— Bak şu dediğine! Sen onları çöle sürgün etmem hakkında mektup yazıp, şimdi de bilmezden mi geliyorsun?

— Ben öyle mektup yazmadım, onlar nerede?

— Onları çoktan çöle sürgün ettik.

— Ne? Şehzade kendini kaybedip, ne halde olduğunu bilmez bir vaziyette, yerinde kazık gibi çakılıp kalmış. Padişah yazılan mektupları ona vermiş. Şehzade mektupları açıp okumuş, kendisinin böyle bir mektup yazmadığını söylemiş ve buna çok şaşırılmış. Mektubun şekli kendi mektubuyla aynıymış, mektuba basılan kendi mührüymüş. Bunda nasıl bir sır olduğunu bilemeyip (249) şaşırıp kalmış. Sonunda aklını toplayıp, babasının kendisine gönderdiği “mektup”u hürmet ile sunmuş. Padişah mektubu açınca, bunun kendisinin yazmış olduğu mektup olmadığını görmüş, ben yazmadım diyecek olsa, mektup kendi mektubunun benzeriymiş, mühür de kendi mührüymüş. Padişah da bunda nasıl bir sır olduğunu bilmeyip şaşırılmış. Kendini toparlayıp kendi yazmış olduğu mektubun sözlerini söylemiş. Şehzade de öyle yapmış. Padişah ile şehzade bu düşmanlığın nereden geldiğini bilmemişler ve çok öfkelenmişler. Onlar öfkelerini bastırıp, bu sırrı açığa çıkarma kararı almışlar.

Şehzade padişaha şöyle demiş:

— Ey ulu sığınağım ata, bunu açığa çıkarmak için siz burada kalın, ben onları arayıp bulayım, onlar çölde kargaya kuzguna yem olup gitmesin (250).

— Olur, yavrum, demiş Kemtur Şah, onları vaktinde bulup gelin, olmazsa yurdumuz viran olup gider.

Şehzade Reveydulla yol hazırlığına girişmiş. Giyeceği demir ayakkabıyı, dayanacağı demir asayı, yiyeceği bir tulum kavut hazırlamış. Yola çıkacağı zaman, Kemtur Şah dua etmiş. Şehzade yola çıkmış. Çok fazla yol yürümüş. Yolu çok

yürüdükten sonra demir ayakkabıları delinmiş, demir asası çivi gibi eğilmiş. Sonunda bir deri bir kemik olup kalmış, cevru cefadan saçı sakalı ağarmış, beli bükülmüş, bir ihtiyar adama dönüşmüş, böyle olsa da kararından vaz geçmemiş. Bir çöle gelip vardığında, kuzey tarafındaki yüksek bir dağın karaltısı görünmüş. Şu tarafa bakınca bir yol görmüş. Sonunda Melike Aytilla'nın yaşadığı şehrin mıntıkasına girmiş.

Şimdi sözü melike ile attan verelim:

Şehzadenin bu şehre girip geldiği ata ayan olmuş. Melike Aytilla'ya şöyle demiş:

— Bugün Şehzade Reveydulla sizi arayıp şehrimize geldi. Sizin neşeyle karşılama, kavuşma vaktiniz geldi. Bence, karşılamanız şöyle olsun: Çocuklar şehzadenin geliş yolu üstünde söğüt dalını at yapıp oynasınlar. Şehzade bu yere delik demir ayakkabı giyen, çivi gibi bükülüp kalan demir asa tutan, aksakallı, beli bükük bir ihtiyar adama dönüşerek yetip gelmiş (251).

Melike Aytilla Şehzade ile nasıl karşılaşacağını düşünmüş. Evvel çocuklarıyla karşılaştırıp, şehzadenin soracak sorularına, çocuklarının vereceği cevapların hepsini tahminen düşünmüş ve cevaplarını da çocuklara öğretmiş.

Çocuklar dışarıda söğüt dalını atla oynayıp yürüdükleri sırada, asaya dayanan bir yaşlı adam gelmiş. Çocuklar ihtiyara selam verip hürmetlerini bildirmişler.

— Siz kimin çocuklarısınız, deyip sormuş şehzade.

— Biz anamızın çocuklarıyız.

Şehzade çocukların güzelliklerini görüp hayran olmuş ve yüreğinde bir his peyda olmuş.

— Beni ananıza alıp götürün, yavrularım, tamam mı? (252)

— Tamam, dede, siz soluklanıp durun, biz atımızı sulayalım, demiş çocuklar.

— Ahmak çocuklar, söğüt dalından at su içer mi, demiş şehzade.

— Hey ahmak ihtiyar, peki insandan domuz başlı oğul, it başlı kız doğar mı, demiş çocuklar.

Şehzade bu cevabı duyduktan sonra, bunların kendi çocukları olduğunu bilmiş, oğlunu sağ eline, kızını sol eline alıp kucaklamış, onların nurlu alınlarını doya doya sevmiş. Çocuklar da öz babasıyla karşılaştıklarına memnun olup, içi içine sığmamış. Çocuklar babasını alıp melike ile atın karşısına getirmişler. Şehzade melike ile ata eğilip salam verdikten sonra, diz çöküp kendisinin günahsız olduğunu anlatmış. Melike şehzadeyi ayağa kaldırıp:

— Her şeyi biliyoruz. Benim ve çocuklarımla hayatını işte bu at kurtardı. Siz ata teşekkür etmelisiniz, demiş. Şehzade ata eğilip hürmet ederek:

— Sen benim melikemi, iki çocuğumu Cadı Him’den sağ salim kurtardığın için sana çok teşekkür ediyorum, demiş. At başını sallayıp:

— Siz de çok cefa çektiniz, demiş. Melike şehzadeye:

— Biz hepimiz cefa çektik. Bu cefa birbirimize olan muhabbetimizi, dostluğumuzu daha da güçlendirdi (253). Cihanda bundan ulu iş olur mu? Benim teklifim: Biz şimdi bu yerden gitmeyelim, bu şehri güzelleştirip, bayındır edip buraya hayat verelim, demiş.

Bu teklife herkes katılmış. Melike sonunda da şehzadeden:

— Şah atam, sultan anamlar sağlar mı, deyip sormuş.

Şehzade onların sağ olduklarını, bu hileye kimin sebep olduğunu bulmam için beni gönderdiler, demiş.

Şehzade sefer hazırlığını yapmadan önce birkaç gün dinlenmiş. Bu sırada şehzade yaşlılıktan çıkıp, önceki genç haline dönmüş. O hazırlığını bitirdikten sonra, asil atına binip sefere atlanmış, iki günde kendi yurduna gelmiş. Şehzade Reveydulla Melike Aytilla, çocuklarını sağ selamet bulduğunu Kentur Şah’a iletmiş. Bu haberden sonra, Kentur Şah başta olmak üzere bütün şehir halkını bitmez tükenmez bir sevinç kaplamış. Koşçukka şehir halk da bu haber alıp mutlulukla dolmuş. Şehzade Reveydulla döneceği sırada, Kentur Şah ona on bin evlik halk vermiş. Şehzade bu halkı göçürüp şehrine alıp gelmiş. Melike Aytilla bundan çok memnun olmuş. Karı koca ikisi konuşup, bu şehre

“Bugün” deyip at koymuşlar. Bu şehre şehzade Reveydulla padişah olmuş, yurdu adaletli bir şekilde yönetmiş. Halkı da zengin ve huzurlu bir yaşam sürmüş (254).

43. Melike Kanhor Hikâyesi¹¹⁶

Evvel zamanda lanetli bir şehirde bir padişah yaşarmış, o padişahın evladı hiç yok imiş. Padişah bir gün:

— Ben şimdi yaşlandım. Huda-ı Teâlâ bana uzun ömür ve onca zenginlik, tac ve taht verdi. Ama bana bir evlat vermedi. Bir evlat verseydi, o benim yerime geçseydi namım silinmezdi. Ocağım sönmezdi. Lakin benim evladım yok. Ben âleminden göçsem malım mülküm düşmanlarıma kalır, benim namım da ocağım da söner, diye düşünüp çok hasret çekerek perişan olmuş.

— Ey padişah-ı âlem, niçin perişansınız? Size ne oldu, demiş hatunu. Padişah:

— Ey hatun, sen bir evlat doğurmuş olsaydın üzülmezdim, demiş.

— Ey padişahım, öyleyse ele büyük aş ver. Allah’ım acıyıp bir evlat verebilir belki, demiş hatun.

— Padişah karısının sözüne uyarak yurda büyük bir aş vermiş. Akşamında ise abdest alıp yatmış. Padişah düşünde bir nurlu kişiyi görmüş. O kişi padişaha “Ey padişah-ı âlem senin Huda-ı Teâlâ’ya ettiğin talebin kabul edildi. Başına bir elma (291) koydum. Bu elmayı iki parçaya bölüp yarısını sen ye, yarısını da karın yesin, sonra ikiniz bir yastığa baş koyarsanız Huda-ı Teâlâ sizlere evlat verir.” demiş. Padişah uyanıp bakmış ki gerçekten başında bir elma durmaktaymış. O pek mutlu olup elmayı iki parçaya bölüp yarısını kendi yemiş, yarısını da karısına yedirmiş. Hatun dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat sonra bir oğul doğurmuş. Padişah mutluluktan kabına sığmaz olmuş. “Oğluma göz değer, nazar değer.” diye endişelenerek oğlunu hiç kimseye göstermeyerek bir bağda büyüttmüş. Bu çocuğun doğduğunu anası, babası, bir molla, bir aşçı ve bir de doğurtan

¹¹⁶ Melike Kanhor Hikayesi. Uygur Halk Masalları5. Yayına Hazırlayanlar: Nurmuhemmet Zaman; Turğan Şavdur. Şincan Halk Neşriyatı, 1999, ss. 291- 305.

ebesi biliyormuş. Onlardan başka hiç kimse bilmiyormuş. Çocuk zamanla büyüyip mektebe girip okumuş. Her türlü ilimleri iyi öğrenmiş. Şehzade on yedi yaşına basmış. Bir gün molla şehzadeye:

— Ey oğlum, sen atanın devletinde iyi yetiştin, şimdi on yedi yaşına girdin. Atan büyük bir padişah. Atanın devletinden dört beş gün dışarıya çıkıp bir gezinsen “Kimin çocuğu?” derlerse “Fılan padişahın çocuğu.” diye nam salsan çok iyi olur. Yarın ecel yetip de atan ölürse o zaman “Ben padişahın çocuğuyum.” desen kim inanır ki? “Nasıl olur da padişahın çocuğu olursun?! Biz nasıl padişahın çocuğunun olduğunu önceden neden duymadık ve görmedik.” diye tuttururlarsa atanın tacı tahtı başkalarının elinde kalır. O zaman benim, ananın şahitlik etmesine de kimse inanmaz (292), demiş.

Şehzade bu sözleri duyup şaha şöyle bir mektup yazmış. “Ey ata, ben on yedi yaşına girdim. Sizin devletinizde iyi bir şekilde büyüdüm. Siz de yaşlandınız. Ben sizin devrinizde gülüp oynayarak seyahat edip huzur sürerek, halk-ı âlemin önünde nam salayım. Benim sizin tahtınıza oturmam mümkün. Günün birinde Huda-ı Teâlâ’nın her kişiye nasip ettiği ölüm sizin başınıza gelip de sizi o âleme alıp götürürse o zaman ben padişahın çocuğum diye ortaya çıksam kim bana inanır ki. Padişahın bir çocuğu yoktu, diye hiç kimse bana inanmaz. O zaman tahtınız başka kişilerin eline düşüp gitmez mi?!..”

Padişah mektubu okuduktan sonra “Çocuğumun artık aklı eriyor.” diye sevinmiş. O günden itibaren bütün şehir halkını toplayıp çocuğun ad toyunu yapmış. Toy kırk gün devam etmiş. Toy son bulup bir kaç gün geçtikten sonra padişah avcılarını toplayıp av için gerekli olan kuş ve başka gereçleri alıp ava çıkmış.

Bir gün bir avcı şehzadeye:

— Ey şehzadem, orman deneni yerde tavşan var, o var, bu var. Çıkıp şöyle bir avlanıp gelelim mi, diye fikir sormuş. Bu sözünü duyan şehzade atasının yanına varıp:

— Ey ata, benim ava çıkmama izin verin, demiş. Padişah:

— Ey oğlum, ben cemalini bir an görmeden duramam. Sen ormana gidip birgün bir yarım gün sonra dönsen (293) ben nasıl dayanırım, demiş. Oğul yalvarıp durduktan sonra padişah çaresizce kabul etmiş. Bütün avcılarını toplayıp:

— Bugün öğle oldu. Eğer şehzadeyi bugün ava alıp yarın öğleye kadar geri getirirseniz, her birinize yumruğum kadar altın veririm. Eğer öğle vaktinde gelmeyip namaz sonrasına kalırsanız hepinizin kellesini alırım. Var olan malınızı mülkünüzü de talan ederim. Kalanlar kelleniz ölüme, malınız mülkünüz ise hazineye gşrecektir, diye tembihlemiş ve şehzadeyi yüz kadar avcıyla birlikte ormana doğru yola salmış.

Şehzade ormana gidip uzun yollar yürümüş. Şehzade her adımda atasıyla ava çıktığında önden gidip, çok geyik ve tavşan avlamış. Lakin bu defa şehzadeye hiçbir şeye rastlamamış. İkinci vaktine olmuş, gece olmuş, ertesi gün öğle olmuş. Yine de hiçbir şeye rastlamamış. Şimdi dönelim diye dururken uzaktan bir tepe görünmüş. Şehzade tepeliyi görüp:

— İşte o görünen tepeye bir çıkıp bakalım ondan sonra dönelim. Tepenin yanında bir şeyler bulursak çok iyi, olmasa da yapacak bir şey yok, demiş. Hep birlikte tepeye doğru gitmişler. İkinci olmak üzereyken tepeye varmışlar. Tepeye çıkıp bakmışlar ki tepenin yanında bir geyik otliyormuş. O geyiğin başında küçücük altın taç, belinde kemer, dört ayağında dört altın zil var imiş. Bu geyik yürüdüğünde bir tür, sektiğinde yine bir tür müziğe benzer hoş avaz çıkıyormuş, şehzade bunu görüp pek mutlu (294) olmuş.

— Ben atamdan ayrılıp ilk kez ava çıktığımda hiçbir şeye rastlamayıp, sonunda bu geyiğe rastladım. Bu geyiği canlı tutup atamın huzuruna götürsem, atam çok mutlu olur. Bu sebepten geyiği okla vurmayın, onu takip edip canlı yakalayalım, demiş. Avcılar geyiği kovalamış. Geyik ele gelmemiş, uzaklara da kaçıp gitmemiş. Avcılar hızlı yürüseler o da hızlı yürürmüş, avcılar yavaş yürüseler o da yavaş yürürmüş. Bu şekilde akşam namazı vakti olmuş. Avcılar geyiği yakalayamamışlar. Başka çare kalmayınca şehzade kuşun salınmasını emretmiş. Kuş süzülerek uçup varıp geyiğin üstüne konmuş. Kuşun konmasıyla birlikte geyik birden yumulup, fare kadar küçük bir şeye dönüşerek kumun üstündeki küçük bir deliğe girip kaybolmuş. Bu geyik aslında Yedi Başlı Yalmavuz'un geyiği imiş. Geyiğe hiç kimse dokunmazmış. Avcılar sonunda istişare edip: “Padişah çocuğum gelmedi, diye çoktan bizim çoluk çocuğumuzu öldürmüştür. Bu halde biz padişahın huzuruna şehzadesiz gidersek padişah bizi hemen öldürür. Çocuğumu kararlaştırdığımız günde niçin alıp getirmediğiniz diyerek bizim öldürülmemezi emredip hepimizi öldürttü. Bu padişahın yurdundan başka yurt mu yok. Hepimiz birleşip,

şehzadeyi öldürerek başka yurda gidelim. Beş, on gün de olsa huzurlu gün geçirelim.”diye bir karar almışlar. Şehzade pek zeki olduğundan onların gönlündeki düşünceleri sezivermiş (295). Ata bir kamçı vurarak uçarcasına kaçıp gitmiş. Geldiği yolu arkasında bırakmış. Kalanlar:

— Şehzade kaçtı, kovalayın, deyip onu kovalamışlar. Şehzadenin atı pek iyi at olduğundan onlar yetişememişler. Şehzade kaçmış, kaçmış. Ertesi gün öğleden sonra gözün ulaşamadığı bir çöle varmış. O, bu şekilde giderken önüne apak sakallı yaşlı bir adam çıkmış. Yaşlı adam koynundan bir şeyi çıkarıp yine koynuna sokarmış. Gâh kahkahalarla güler gâh ağlarmış. Şehzade yaşlı adamın önüne gelip attan inmiş:

— Esselamun Aleykum dede. Koynunuzdan bir şeyi alıyorsunuz onu koynunuza koyduğunuzda ağlıyorsunuz. Neden? Koynunuzdaki şeye bir baksam, böylelikle sizi bu çölden kurtarsam nasıl olur, demiş. Bu sözü duyan yaşlı adam:

-Ey çocuğum, koynumdaki şeyi görsen o anda attan düşersin. Benim gençliğim gitti, bir ayağım mezarda sayılır. Lakin benim ölümüm sana bağlı. Ben bu çölde yaşayalı on yedi yıl oldu. Ben şimdi öleceğim. Sen benim namazımı kılıp bu yere beni göm. Koynumda bir resim var. Onu al. Lakin o resme sakın bakma! Resmi koynuna koyup kendi şehrine vardıktan sonra ona bak. Bu arada o resme bakarsan çölde mahvolursun. Çocuğum, benim ecelim sana bağlı, deyip can vermiş. Şehzade yaşlı adamı kumla temizlemiş. Yaşlı adamın koynuna elini koyduğunda dediği gibi bir resim çıkmış. Şehzade ona bakmadan koynuna koymuş. Yaşlı adamı kazdığı yere gömmüş. Ondan sonra ata binip geldiği (296) yoldan geri dönmüş. Bu şekilde yürüyerek bir yere geldiğinde kendisiyle birlikte yola çıkan avcıların, atların bir kaçını öldürüp kebab yapıp yediğini ve şimdi de uyumakta olduğunu görmüş. Onlar şehzadeyi görünce:

— Şehzade geldi. Atları eyerleyin, diye bağırmışlar. Onların bazıları eyeri ters bağlamışlar. Bazıları atın arkasına gem ağzına eyer vurmuşlar. Onlar eyer takımlarını kuruncaya kadar şehzade oradan kaçmış. Şehzade şehre doğru yürüyüp gitmiş. Avcılar bölünüp şehzadeyi aramak için şehirlere revan olmuşlar. Şehzade öz şehrine ulaşip babasının yanına gitmeyip kendi büyüdüğü bağdaki eve girmiş. Kırk evin hepsinin ışığını

yakmış, elindeki resmi evin bir duvarına asmış ve resme bir bakınca on yedi gün baka kalmış.

Şimdi sözü padişahdan dinleyelim.

On günden beri oğlundan haber almayan padişah hasret ve özlemle delirmiş. “Kim ki çocuğumdan haber alıp getirirse muştı diye yumruk kadar altın vereceğim.” demiş. Kırk gün olunca at bakıcısı padişahın huzuruna gelip:

— Arz ederim padişah-ı âlem, demiş.

— He ne diyorsun, demiş padişah.

— Kellemin vurulacağından korkuyorum, demiş at bakıcısı.

— Ne kadar ağır günah işlediysen affettim söyle, demiş padişah.

— Benim şehzade için eyerlediğim at tek başına döneli bugün kırk gün oldu. Şehzadeyi görmek istedim ama göremedim. Şehzadenin bağdaki evinin ışıklarının yanmasının bugün kırkıncı günü oldu. Fakat kapısı açılmadı (297), demiş at bakıcısı. Padişah bunu duyunca vezirlerini bakmaları için göndermiş. Onlar şehzadenin büyüdüğü evin kapısını açamamışlar. Marangoz çağırıp kapıyı kırarak eve girdiklerinde şehzade duvardaki resme bakarak yatmaktaymış. Kendisi bir deri, bir kemik kalmış. Canı yok desen, gözleri kımlıdıyormuş, canı var desen hareketsizce durmaktaymış. Sonunda şehzadeyi alıp dışarıya çıkarmışlar. Biri canlı demiş. Padişah tabip çağırtmış. Şehirde doksan yaşında bir hekim var imiş, askerler onu bulup getirmiş. Hekim şehzadeyi görünce:

— Bu yavrunu iyileştirmek mümkün, lakin oldukça zor, demiş.

— Her kim ki yavrumu iyileştirirse ne talep ederse onu vereceğim, demiş padişah.

— Öyle ise kazan, kécek hazırlayın, demiş hekim. O kazana kiçekni koyup kaynatmış. Şehzadeyi yüzükoyun yatırıp sonra çevirerek kécekniñ suyunu şehzadeye birer kaşık, birer kaşık içirmiş. Bu işi üç gün devam ettirmiş. Üç gün sonra bir kızı şehzadenin göğsüne diğer bir kızı ise sırtına sarmış. Kırk gün sonra şehzade kendine gelmiş ve babasına:

— Ata, beni iyileştirip ayıltın. Bana bu resimdeki kızı al, eğer sen bu resimdeki kızı alıp vermezsen, ben o kızın yolunda kendime kıymaktan çekinmeyeceğim, demiş. Padişah bu sözü duyunca:

— Ey çocuğum, benim elim altında dört yüz şehir, on milyon adam var, bu resimdeki gibi kız çıkmaz mı, demiş (298).

Padişah bütün şehre mektup göndermiş. Altı ay geçtikten sonra bütün şehirlerden “Bu resimdeki kız çocuk bizim şehrimizde yoktur.” denen cevap gelmiş.

— Resimdeki kız yok imiş, bu resim gıyaben çizilmiş gibi. Resimdekinden başka bir kız alıp vereyim, demiş padişah oğluna çaresizce. Bu sözü duyan şehzade:

— Resimdekinden başka hiçbir kızla evlenmem, demiş. Onlar başka şehirlerden gelen tüccarlardan soruşturmuşlar. Bir gün dört yüz kervan gelmiş. Padişah hepsini üç gün iyi ağırlamış ve:

— Ey kervanlar, sizler şehirden şehre gidiyorsunuz. İşte bu resimdeki kızı göreniniz ya da o doğrultuda onunla ilgili bir haber duyanınız var mı, demiş. Bu sözü duyan kervanlar:

— Böyle bir kız yoksa bu resmi kim çizdi? Şehzade, ben bu resmi dizimin altına koyacağım. Her kim ki bu resme benzer bir resim çizerse, o adam bana hangi kızı verirse kabulümdür, demiş.

Bu resmi çizmede insanlar aciz kalmış. Şehzade bu kızın âşk acısıyla harap olmaya başlamış. Üç ay sonra başka bir şehirden üç tüccar gelmiş. Bunu duyan şehzade onları saraya çağırıp elindeki kızın resmini göstermiş:

— Buna benzeyen kızı bir yerde gördünüz mü (299) ya da bir yerde yaşadığını duydunuz mu, diye sormuş. Bu üç tüccar birbirlerine bakarak gülüşüp durmuşlar:

— Ey şehzade, biz bu kızı gördük, demişler. Bu sözü duyan şehzade:

— “Gördük” denen ağzına kurban olayım, deyip yedi legende altın alıp tüccarların başından aşağı dökmüş. Onlara:

— Sizler bu kızı nerede gördünüz? Bu kız kimin kızı, diye sormuş.

— Bu kız başka bir padişahın kızı. O, on dört yaşına girdiğinde padişahlık tacını giydi. Şimdi ise on yedi yaşına girdi. O, yedi bin yüz yetmiş yedi şehrin sultanı, demiş tüccarlar. Şehzade bu sözleri duyunca derhal atasına ulaştırmış.

— Benim hükmüm ancak dört yüz şehre yetiyor, o kızın hükmü sekiz bin kadar şehre yetiyormuş. Onunla ben nasıl denk olabilirim? Ben ona elçi göndermeye çekinirim. Onunla savaşım alayım desem, onun askerleri çok. Yine bir taraftan senin mutluluğun için onca şehir halkını kırdırayım desem, kıyamet günü onların huzuruna nasıl çıkarım, demiş padişah. Bu sözleri duyan şehzade:

— Ey ata, bu sözlerinizde haklısınız. Ben tek kişiyim, şehir halkı çok. Benim için insanların kanını dökerseniz kıyamet günü altında kalırsınız. Ne bela gelirse, ben çekeyim. Bana biraz mal ve mülk verin. Ben oraya varıp çaresini bulursam kızı elime geçiririm, olmasa o (300) kızın yolunda kurban olurum, demiş. Padişah bunu onaylamış. Şehzadeye kırk katır altın gümüş ve kırk adam vermiş. Şehzade deminki üç tüccara ne zaman gideceklerini sormuş. Onlar:

— Biz alıp getirdiğimiz malları ne zaman satıp bitirirsek o zaman yola çıkarız, diye cevap vermişler. Şehzade bu sözleri şaha ulaştırdıktan sonra padişah bütün şehre ferman bildirmiş:

— Herkes bu üç tüccardan mal alacak. Başka tüccarlar mal satmayacak. Eğer kim hile yaparsa kellesi ölüme, malı parası talana, demiş. Bu sebepten bu tüccarlar mallarını çabucak satmışlar.

— Şimdi gidersiniz her halde, demiş padişah.

— Padişah-ı âlem, sizin şevketinizle ticaretimiz iyi oldu. Şimdi biz şöyle böyle birkaç parça bir şey alır almaz yola çıkarız, demiş üç tüccar. Böylece padişah yine ferman çıkarmış. Bütün şehirde herkes mal satmak için pazara çıksın. Üç tüccardan başka hiç kimse mal almayacak. Sonra bu tüccarlar padişahın huzurunda üç gün misafir olmuşlar. Ondan sonra şehzadeyle birlikte yola çıkmışlar. Onlar dosdoğru altı ay yol yürüdükten sonra bu tüccarların şehrine varmışlar. Tüccarlar şehzadeye:

— Ey şehzade, bizim evimiz şehrin dışındadır. Bu malları alıp o yere götürüp indirmek size uymaz bu sebepten sizi malınız mülkünüzle bir kervansarayaya yerleştirek. Biz vakti geldiğinde sizi alıp çıksak, demişler. Şehzade kabul etmiş ve büyük bir kervansarayda konaklamış. Yerleştikten (301) sonra “Şehri bir gezip göreyim.” düşüncesiyle sokağa çıkmış. O, sokağa çıkarken kılıç kaldıran bir ak saçlı hatun “Er kişi isen kaç.” diye bağırarak geliyormuş. Sokaktaki yedi yaşından yetmiş yaşına kadar olan erkeklerin hepsi kaçıp gitmiş. Şehzade şaşırarak bakakalmış, kervansaraycı onu çekip alarak kervansarayaya girmiş. Şehzade kervansaraycıya bunun ne olduğunu sormuş.

— Gördün mü? İşte o saçlı hatunun arkasında gelen kişiler seni görür görmez öldürecek. Çünkü bugün şehrin padişahı bahçeye çıkacak, demiş kervansaraycı. Şehzade bu sözü duyunca kendi odasına girip kılıçla duvarı deşip yola bakarak oturmuş. O, bakmış ki sokakta ak ata binen ak giyimli kırk kız, koyu kahverengi doruya binen kızıl giyimli kırk kız ellerinde kılıçları kaldırmış bir halde “Er kişi isen kaç.” diyerek gelmektelemiş. Onun arkasından eysiz ata binen kırk kız gelmiş. Onların da elinde kılıç var imiş. Onların arkasında kılıç tutan yedi kız gelmiş. Onların arkasında bir altın fayton gelmiş. Şehzade bakmış ki faytonda elindeki resimdeki kız oturmaktaymış. O kız şehzadenin gözüne resimdekinden yüz kat daha güzel görünmüş. Şehzade oracıkta kendinden geçmiş. Akşamüstü kendine gelmiş ve tekrar sokağa çıkmış. O tıpkı mest olmuş gibi nereye varıp nerede duracağını bilmeden yürüyüp şehrin kapısından çıkmış. Şehir kapısının önünde büyük bir kale var imiş. Şehzade kaleye yaklaşıp yürüyüp kale kapısına gelip bakınca bir bağ görmüş. O bahçeye girdiğinde bağın ortasında (302) kambur bir hatun yatmaktaymış. Şehzade “anam” deyip deminki hatunun yanına gelip durmuş. Bu avazı duyan kadın gözünü açıp bir bakmış. Şehzade “Ah, benim anam değilmiş.” deyip arkasına dönmüş. Böylece şehzade bağda hayli uzun dolaşmış, sonunda bir plan kurmuş. O kervansarayaya geri dönüp, kırk katıra yükleyip getirdiği altınlarını ve gümüşlerini sarf edip acayip güzel bir hamam yaptırmış. Duvarlarını her çeşitli nakkişlerle bezemiş. Çeşit mi çeşit resimleri, kuşları, hayvanları çizdirmiş. Hatta kendisinin avda görmüş olduğu geyiği de çizdirmiş. Fakat bu hamam üst makamdakilerin teşrif edeceği bir hamammış. İnsanlar hamamdaki resimlere meftun olduklarından hamamdan çıkası gelmiyormuş. Bu haber çok geçmeden şehir padişahına ulaşmış. Bu şehrin padişahı kız (bahsedilen resimdiki kız) imiş. Bu melike yola çıktığında yolda rastladığı erin kellesini alır imiş. Yollarda erlerin

cesetleri yığılıp gitmiş. Şunun için ona “Melike Kanhor” diye nam verilmiş. Melike Kanhor şehzadenin hamamına gelmiş ve resimleri görmüş:

— Bu resimleri kim çizdi, diye sormuş. Şehzade:

— Padişah-ı âlem, bu resimleri kendim çizdim, bu benim hayatımda kendi gözümle gördüğüm işler, demiş. Melike bu sözlere önce inanmayıp, resimlere bakmış. Bir ara bakmış ki kendi düşünde gördüğü altın geyiğin de resmi durmaktaymış. Bunu görüp şaşırın Melike:

— Ey yiğit, bunu nasıl çizdiniz, diye (303) sormuş. Şehzade:

— Ben bu geyiği ava çıkarken gördüm, demiş. Böylece melike başka resimlere bakmadan, yiğidin sarayına gelmesini teklif edip hamamdan geri çıkmış. Böylece bu şehzade melikenin ilgisini çekmiş. “Bu yiğit elinden hayli iş gelecek birine benziyor.” diye düşünmüş melike. Çok geçmeden şehzade saraya gelmiş. Melike onu yüksekliği kırk kulaç gelen minaredeki evinde ağırlamış. Melike:

— Ey yiğit, sizi bu yere çağırmamdaki maksat mühim bir işi konuşmaktır, demiş. Şehzade:

— Ne söylerseniz başım üstüne, diye cevap vermiş. Melike bu sözü duyunca gülmüş.

— Ey yiğit, sizin çizdiğiniz altın geyiği ben rüyamda gördüm. Buna göre ikimizin takdiri bir imiş. Biz evlensek. Ne düşünürsünüz, diye sormuş. Şehzade şaşırmış bir vaziyette suskun kalmış. Kız yalvarıp durunca, şehzade sonunda yüzüyle kabul anlamına gelen işareti yapmış. Bunu gören melike:

-Sevgili şehzadem, bana bir baksana, demiş, şehzade dolunay gibi kızıdan utanıp bakamamış. Sonunda Melike Kanhor ile Şehzade evlenmiş.

Günün birinde, şehzade karısı Melike Kanhor’a kendi başından geçenleri bir bir anlatmış. Melikenin şehzadeye olan aşkı günden güne artmış. Günler geçmiş, aylar geçmiş şehzade ile melike şehzadenin şehrine revan olmuşlar. Onlar altı aylık yolu üç ayda (304) basıp şehzadenin şehrine gelmişler. Onlar atası, anasıyla görüşmüşler. Padişah

şehzadeye kırk bir gece gündüz toy yapmış. Bu işlerden heyecanlanan melike kendi emri altındaki bütün şehirleri ve padişahlığını şehzadeye vermiş. Onlar mutlu bir hayat yaşamışlar (305).

44. Melike Ziba Çehre¹¹⁷

Geçmiş zamanda, yakın zamanda bir padişah yaşar imiş, onun adı Azade Mihri imiş. Bu padişahın askeri sayısız, hazinesi hesapsızmış. Onun şöhreti de âlemde yayılmış. Askerlikte, kılıç kullanmada, ok atmada, mızrakçılıkta, at koşturma ve benzeri işlerde onun dengi yok imiş. Bu padişahlıkta, “Serv-i Abat” denen bir bağ “Heyr-i Abat” denen bir imaret var imiş. Bir gün saray ehli Heyr-i Abat’ta erkân-ı devlet ve saltanat üyeleri ile büyük bir ziyafet kurup otururlarken devlet memurları yerinden kalkarak padişaha şöyle demişler:

— Cihan sahibi şah, ömür ikbalin parlak olsun. Bu bağ ve bostanda, özellikle bu Heyr-i Abat’ta akıllı ve hüsn-ü letafette yegâne bir melike olsaydı iyi olurdu.

Bunların teşebbüsleri Azade Mihri’ye mantıklı gelmiş. Onlar danışarak bu iyi iş için bir adım atmışlar. Her tarafı, her memleketi sorup soruşturmuşlar. Günler, aylar geçmiş, sonunda bir gün “Cemşit evladından olan Ziba Çehre denen bir güzel melike var, insanoğlu içinde onun gibi bir güzel doğmamış.” denen haber gelmiş.

Azade Mihri, bu haberi duyduktan sonra o kıza (249) gıyabî tutkuyla bağlanıp çok hediye ile elçi göndermiş. Onlar gidip görmüşler ki Ziba Çehre’nin güzelliği habercilerin anlattıklarından iki kat daha fazla imiş. Kızın ata anası elçilerin talebini çaresizce kabul etmişler. Çünkü Ziba Çehre’nin kendi rızası olmazsa da onu zorla alıp gideceklerini bildirmişler.

Elçiler mutlu halde geri gelip padişaha kutlu haberi ulaştırmışlar.

¹¹⁷ Melike Ziba Çehre. Uygur Halk Masalları8. Yayına Hazırlayan: Sattar Tohti. Şincan Halk Neşriyatı, 1999, ss. 249-262.

Padişah kendi denetimi altındaki vilayetlerin baş yöneticilerini hazırlamış, bu işi onlara izhar edip toy hazırlığını yapmaya girişmiş. Büyük toy merasimi düzenleyip sonunda padişah Azade Mihri iyi saatte Ziba Çehre'yi kendi nikâhına almış. O, Serv-i Abat ve Heyr-i Abat'ı Melike Ziba Çehre'ye takdim etmiş. Onlar hayli zaman mutlu mesut yaşamışlar.

Padişah ikide bir ava çıkararak sahrayı gezermiş, geceleri ise Serv-i Abat'a varıp, Heyr-i Abat içinde Melike Ziba Çehre ile sohbet edermiş, böyle zevkle hayli gün geçmiş. Padişah Azade Mihri, feleğin çemberinin dönüşünden, âlem halkının durumundan bihabermiş. Bir gün padişah, Heyr-i Abat'ta Melike Ziba Çehre ile içki meclisinde oturlurken gökte bir grup kaz peyda olmuş, padişah sarhoşlukla yerinden doğrulup kazlara doğru yayından üç tel ok fırlatmış. Eceli gelen üç kaz araka arkaya yere düşmüş. Şah daha da mağrurlanmış, hizmetçiler kazları alıp tüylerini yolarak hazırlamışlar, türlü baharatlarla, dermanlarla onları kebab edip üç ak leğene koyarak şah Azade Mihri'nin önüne (250) getirmişler. Sofradaki insanlar kaz kebabını iştahla yemiş. Padişah daha da mağrurlanıp kabına sığmaz olmuş.

— Ey melikem, demiş padişah Ziba Çehre'ye, bu itibar sana kâfi, eğer sıradan birine varmış olsaydın bunca devlet ve itibara sahip olmazdın, demiş.

Padişahın sözün Melike Ziba Çehre'yi incitmiş.

— Her kimin evinde kalbi temiz kadın varsa, demiş melike padişaha, onun adımının bereketinden o hanede okun biri dokuza değer. Birinin nefsinde, bir diğerrinin adımında ya da elinde bereket çoktur.

Bunu duyan Şah Azade Mihri'nin gözleri fal taşı gibi açılmış:

— Ey uzun saçlı insan, demiş padişah, bu sözlerinden malum oldu ki senin evime adımını atma bereketinden benim üç okum üç kaza değmiş, eğer bu iş senin sebebinle bana ulaşmışsa ben bu devleti istemem, şimdi seni boşuyorum.

Padişah hatununu talak ettikten sonra hizmetçilerine:

— Bu edepsizi kovun, nereye istiyorsa oraya gitsin, diye buyurmuş. Melike Ziba Çehre, derhal yerinden doğrulup yüzüne örtüsünü çekerek dışarıya adım atmış ve arkasına dönüp:

— Ey padişah, senden ayrılırsam ölmem, Hak Teâlâ bana yine nikâh ve rızkî nasip eder. Aklında olsun ki iki kuruş parayla geçinen oduncunun nikâhına girsem de Hak Teâlâ'nın şefaatiyle onu senden de büyük mevkiye sahip, saltanatlı bir padişah yapacağım, demiş.

Melike Heyr-i Abat kapısından çıkıp tevekkülünü Huda'nın (151) inayetine bağlayarak yola revan olmuş. Kendisini çok iyi sakladığı için hiçbir yeri görünmüyormuş. Sonunda gönlünü Allah'a teslim ederek ilerlemiş. Heyr-i Abat'tan çıkan bir yol sahra tarafına gidiyormuş. O, bu yola düşmüş. Yolda ona bir er kişi rastlamış. Melike bakmış ki bu kendisinin söylediği yoksuldan da yoksul bir kişi imiş. Elinde bir eski orak ve dokuz yerinden bağlanmış bir ipten başka malı, hiçbir şeyi görünmüyormuş. Melike onu baştan aşağı süzmüş ve belki bu vilayette bundan daha yoksul kimse yoktur, diye düşünmüş.

Bu adam, hakikaten odunculuktan başka hüneri olmayan oldukça yoksul bir kişi imiş. Her gün ormana varıp sırtında odun taşıyarak pazara götürüp satarmış, bu parayla un almış, onlar unu sade suyla karıştırıp yerlermiş, fakat yağ ve et alamazlarmış. Bu adamın bir hatunu ve iki çocuğu var imiş.

Melike Ziba Çehre, Huda'dan himmet dileyip oduncuya edeple selam vermiş. Gönlüyle de Huda'ya sığınmış:

-Ey makamı muhakkak, ben aciz, asi kulunun duasını kabul edesin, demiş.

Oduncu selama karşılık verdikten sonra melikeyi baştan ayağa bir süzmüş ve gönlünde bu perizat İrem bağından mı yoksa güzel bostandan mı çıktı, hiç insan soyuna benzemiyor, diye hayranlıkla bakmış. Gözünü ovalayıp kocaman açıp tekrar bakmış.

— Ey insan, demiş melike, adınız ne? Hangi şehirdensiniz? Mahalleniziniz adı ne?

Oduncu zorlanarak:

— Ey tek başına dolaşan, demiş oduncu zorlanarak (252), benim adım, Oduncu Seyit, bu vilayetteki yedi yaşından yetmiş yaşına kadar herkes beni tanır. Bizim mahallenin adı Yoksullar Mahallesi'dir. Benim bir hatunum, iki oğlum var, bir oğlumun adı Mecit, diğerinin adı ise Hamit.

— Ey insan, demiş melike içten bir sesle, ben kendimi size bağışladım. Bir an önce oduna gidin ve odunları alıp getirin, parasıyla da un alıp eve varın. Çocuklarım açkmıştır.

Melike şehir tarafına revan olmuş, şehrin içine girip sorarak Yoksullar Mahallesini ve Oduncu Seyit'in evini bulmuş. Oradaki insanlar şaşkınlıktan gülüşmüşler ve “Bu güzel melike Oduncu Seyit'in evine felaket getirip berbat etmesin mi?” diye düşünüp bir harabe kulübeyi göstermişler. Melike gidip bakmış ki Seyit'in evi insanların söylediğinden de berbat imiş, ne kapısı, ne duvarı var imiş. Melike bu dört duvarın içine bir bakış atmış. Duvarların içindeki yerin yüzü, otuz kırk yıldan beri süpürge yüzü görmemiş gibiymiş. Her yer eski püskü eşyalarla doluymuş. Avlunun ortasında bir ark varmış, bu arktan su akıp durmaktaymış. Melike bakmış ki su boyunda bir kadın oturuyor. Saçları tıpkı karga yuvası gibi olmuş. Melike: “İhtimal bu Seyit'in eşidir.” diye şüphelenmiş ve o hatunun yanına varıp selam vermiş. Onu kucaklamış ve şefkatli güzel sözler söylemiş. Başörtüsünü alıp bir yere koymuş. Gömleğinin eteğini dürüp, yenlerini sıvazlamış, evvel “Bismillah” deyip çer çöpü toplamış. Su saçıp evin içini süpürmüş. Sonra ocak başını, kap kacakları yıkamış ve su ısıtıp deminki kadını tertemiz yıkamış, kendi tarağıyla onun saçlarını tarayıp güzelce örmüş, kıyafetlerinin yırtıklarını yamamış.

— Oğlun Mecit ile Hamit nerede, diye sormuş Ziba Çehre, kadına (153).

O sırada dışarıdan iki oğul ağlayarak girmiş.

— Ana, karnımız aç!..

Melike bunların Mecit ile Hamit olduklarını anlamış ve yerinden doğrularak:

— Ey oğullarım, sabredin, atanızın gelme zamanı, deyip çocukların gözyaşlarını silmiş, onların yüzünü gözünü yıkamış, kılık kıyafetlerini tertemiz yapıp kafalarını okşayarak sevmiş.

Şimdi iki kelime sözü Oduncu Seyit'ten verelim:

Seyit melikeden ayrıldıktan sonra kendi kendine: Ey oduncu, başın dertte. Yoksulluğunun üstüne bir de bu cadıyla karşılaştın, şimdi ona kul olmazsan iyi olurdu. Bu sırı duyanlar seninle dalga geçer, belki odunculuktan da mahrum kalırsın, demiş. Her zaman yaptığı gibi odunu alıp pazara getirerek satmış. Un alıp eve gelinceye kadar akşam olmuş. O evine gelip evin avlusunun içinin temizliğini, hatunu ve oğullarının güneş gibi parlayıp durmakta olduğunu görünce: Eyvah, ne oldu. Şaşırp kaldım mı? Bu nasıl bir iş, demiş. O çıkıp gitmek üzereyken o sırada melike:

— Ey Seyit, ne oldu, bu senin evin, demiş ve iki oğluna buyurmuş, atanız yorgun geldi, koşun, alıp buraya getirin.

Hamit ile Mecit atalarının karşısına varıp: “yorgun musun baba” diyerek sürükleyip içeri getirmişler. Seyit şaşırarak adımını içeri atmış. Melike koşarak gelip onun elindeki unu almış ve örgüsüyle Seyit'in yüzünü silip onu izzet ikramla evin başköşeye oturtmuş. Kazanda su kaynamaktaymış. “Bismillah” deyip unun yarısını döküp un çorbası yapmış, her birine bir iki tabak (254) un çorbası vermiş, buna rağmen yemeğin yarısı kalmış.

O geceyi onlar dinlenerek, melike ise ibadetle geçirmiş. Seher vaktinde Ziba Çehre artıp kalan un çorbasını ısıtarak onlara yine iki tabak vermiş. Seyit şehre yürümüş. Yine odun alıp satmış, onun parasıyla un alıp getirmiş. Ziba Çehre unun yarısını alarak bir kazan un çorbası pişirip onları onunla doyurmuş. Aradan bir hafta geçmiş (254).

Melike, Seyit'e:

— Bugün un almayın. Paranın yarısıyla et, yarısıyla yağ alıp gelin, çünkü unumuz hayli var, demiş.

Seyit et, yağ alıp getirmiş. Bugünkü un çorbası lezzetli, etli olmuş. Ertesi gün melike:

— Bugün pirinç, sebze, soğan getirin, demiş. Seyit her zamanki gibi odunları satıp o parayla pirinç, sebze, yağ ve soğan alıp getirmiş. Melike güzel bir kazan pirinç pilavı

yapmış. Bu halde bir müddet geçmiş. Pirinç, un, yağ, etler de yığılıp kalmış. Ziba Çehre her gün başka başka yemekler yapıp vermekteymiş.

Bir gün melike Seyit’e:

— Bugün odun sattığın parayla gözünüze ne görünürse onu alıp gelin, demiş.

Seyit o gün odunu satmış. Parayı eline alıp o yana bu yana bakmış. Bir adamın tutmakta olduğu acayip bir kuşu görmüş.

— Ey kardeş, bu kuşunu kaç paraya satıyorsun, diye sormuş Seyit.

— İki tenge verin, demiş o adam. Seyit iki tenge verip kuşu satın almış ve alıp melikeye getirmiş. Melike kuşu eline almış, onun başını gözünü sıvazlayıp bağlanmış ayaklarını kanatlarını (255) çözüp onu serbest bırakmış. Seyit yine âdetince kendi işini yapmış.

O kuş, Hepte Natik denen sihirli bir kuş imiş. İyi niyetli insanı bulursa yedi dilde konuşur ve ona sihrini gösterirmiş, kötü niyetli adamlara rastlayınca konuşmazmış. Kendisinin sihrini de bildirmezmiş. Haftada bir yumurtlarmış, o yumurta dünyada nadir rastlanan mücevherlere benzermiş. Hak Teâlâ kendi fazlı keremiyle sebep kılıp Hepte Natik’i melikeye ulaştırmış.

Çok geçmeden, melikenin eline birkaç mücevher geçmiş. Bir gün melike Seyit’e:

— Bugün sahraya gitmeyin, pazara gidin, demiş.

— Tamam, olur, demiş Seyit.

Melike mücevherleri bir ak örtüye sarıp Seyit’e vermiş ve onu tembihlemiş.

— Sarayın kapısının önüne varıp bekleyin. Her kim değerini sorarsa, “insafla ne verirsiniz kabulüm”dür, deyin bundan başka söz söylemeyin. Hak Teâlâ’nın keremi ne ise o olur.

Seyit sarayın önüne varıp örtüyü serip durmuş. İnsanlar ona bakıp: Şu divaneyi gördünüz mü iki yumurtayı saray kapısında satmak için beklemekte, deyip gülüşmüşler.

Seyit saray kapısında bir saat beklemiş. Bu şehre başka bir şehirden büyük bir kervan gelmiş, hepsi kendi ticaretleriyle meşgul imiş. Bir büyük bay bu sarayda yaşıyormuş. Bütün bez kumaşlarını yükleyip satmak için pazara çıkmış. Çıkarken yumurta tutup duran Seyit'i görmüş. Bay şaşırarak yakına gelip bakınca bunların bildikleri yumurta olmadıklarını, büyük ihtimalle inci olabileceğini düşünmüş (256). Seyit'e sormuş:

— Ey kardeş, bu yumurtalarınızın fiyatı ne?

— İnsaf ile ne verseniz onu alırım, demiş Seyit.

Bayın yüreği heyecandan yarılacak gibi olmuş, Seyit'i alıp odasına girmiş ve yine yumurtanın fiyatını sormuş. Seyit önceki gibi cevap vermiş. Bay, Seyit'i baştan aşağı yeni asil kıyafetlerle giydirip bir yorga ata bindirip ona iki sandık vermiş.

— Benim varım yoğum bu iki sandıkta, demiş ve kölelerine bakıp, ey kölelerim bu kişi artık sizin sahibinizdir. Sizleri ben bu kişiye verdim. Bundan sonra bu kişinin emrinde olun.

O yine Seyit'e bakıp şöyle demiş:

— Elimde var olan her şeyi size verdim, razı olun, demiş ve başka tüccarların bu işe karışıp ticaretini bozmalarından endişelendiğinden bir ata binerek gözden kaybolmuş.

Seyit, köleleri ve malları alıp melikenin yanına gelmiş. Sandıkları açıp malı mülkü ona göstermiş. Bunları gören melike Huda'ya şükretmiş. Kölelere yer hazırlayıp onları yerleştirmiş.

Ziba Çehre ertesi gün kahvaltıdan sonra Seyit'in eline yumruk büyüklüğünde bir altın vermiş ve:

-Ey Seyit, pazara git, köleler de seninle birlikte gelsin, iyi ev eşyaları alıp gelin, demiş.

Seyit kölelerle birlikte pazara varıp melikenin buyurduğu şeylerin hepsini alıp kölelere taşıtıp evine gelmiş (257). Evlerini düzenleyip güzelce süslemişler.

— Ey Seyit, demiş melike, şimdi nikâh kıyıp evlenelim.

Velhasıl, onlar anlaştıkları gibi hazırlıklarını bitirip mutlu mesut toy yapmışlar. Mahallenin insanlarına kılık kıyafet hediye etmişler. Kişiler onları mübarekleyip dua etmişler. Seyit melikenin hizmetinden çok memnun kalmış. Onun ihsanı ziyade, sofrası devamlı açık olup şöhreti günden güne artmış.

Seyit, melikenin tavsiye ettiği imareti yapmak için hazırlıklara başlamış ve bütün imaret eşyalarını hazırlamış. Usta marangoz ve damcıları çağırıp ziyafet vermiş, onlara kılık kıyafetler giydirmiş. Melike onlara:

-Ey ustalar, benim imaretimin işi bitmeden başka işler yapmayacaksınız, ne kadar para, materyal, araç gereç, usta ve hizmetkâr lazım ise, yazarak bana bildirin, imaretin duvarlarını ve pencerelerini kendim yapacağım, demiş.

Yüze yakın usta ve ona uygun inşaat işçileri anlaşılarak işe girişmişler. Her gece melike inşaatın kapsamını işaretlemiş. Ustalar ise ona riayet etmiş. Yoklamak için gelen adamlar boş dönmemişler. Çok geçmeden imaretler bitmiş. İnsanlar görmüş ki, bu yerde yeniden “Sevr-i Abat” ve “Heyr-i Abat” peyda olmuş. Birkaç gün sonra melike Seyit’e:

— Şimdi oğullarını evlendirme hazırlığı yap, demiş.

— Öyle ise yol gösterin, demiş Seyit.

Melike derhal yakına uzağa mektup yazıp lazım olan şeyleri getirtmiş. Usta terzileri toplayıp, kıyafet dikmelerini emretmiş (258). Toy hazırlığının bir eksiği kalmamış. On yerde fırın, on yerde lokanta kurulmuş ve lazım olacak kadar adam alınmış. Alınan insanlar işleriyle meşgul olmuş.

— Şimdi işler yoluna girdi, demiş. Melike Seyit’e, yarın sabah yakın şehirde yaşayan padişah Azade Mihri’den Fatiha alıp gelin, sonra toya başlayalım.

Tan atmış. Melikenin hükmüyle köleler padişaha layık sofraya hazırlamışlar. Melike Seyit’i asil kıyafetlerle giyindirip iyi bir ata bindirmiş. İki köleyi atın iki tarafına katıp yürümesini emretmiş.

— Padişaha göründükten sonra bu mektubu verin, padişahın bu mektup hakkında iyilik isteyin, mührünü basıp versin, alıp gelin, demiş melike Seyit’e.

Seyit'in padişahın huzuruna çıkacağı haberi bütün şehre yayılmış. İnsanlar yol kenarlarında durup Seyit'e selam verip, iyilik dilemişler.

Padişah bundan haberdar olunca saray memurlarını Seyit'i karşılamaya göndermiş. Onlar Seyit'i hürmetle, ikramla alıp saraya getirmişler. Seyit, padişahın duasından sonra, alıp getirdiği hediyeleri padişahın önünden geçirmiş. Melikenin mektubunu iki eliyle hürmet ve ikramla sunmuş. Şah nameyi alıp kâtime vermiş. Mektup Seyit'in dilinden şöyle yazılmış: “Ey padişah-ı âlem, ömrünüz ikbaliniz uzun, bahtınız devletiniz var olsun, sözümüz şu ki, kullarının toyuna icazet edip Fatiha ve inayetname verin. Ya da kırk gece gündüz boyunca vilayet halkı sabahtan akşama kadar yaşlısından gencine, ihtiyacı olan şeyi Seyit'in hanesinden haksızca alsınlar. Eğer her kimin evinden duman çıkarsa padişah günahkâr olur.”(259).

Padişah Azade Mihri:

— Seyit Bay'ın mektubundaki yazılandan bir name kaleme alıp haber salın, demiş. Name bitmiş, şah mührünün basılmasını emretmiş.

— Şehre tellal salın, kırk gece gündüz hiç kimse yemek için ateş yakmayacak. Seyit bayın toyu bitinceye kadar taam ve başka lazım olan şeyleri Seyit Bay'inkinden alsınlar.

Seyit Bay kendi evine dönmüş. Herkes mesul olduğu işin başına geçmiş. Toy başlamış. Kırk gece gündüz hiçbir insan başka yerde yemek yememiş. Seyit Bay kırk günden sonra şehir halkının büyüğünden küçüğüne hepsine bir takım kıyafet vermiş. Melike toydan sonra Seyit Bay'ı halvete çağırarak:

— Bugün yine gidip padişahı bir kere daha davet edin, ancak sebebini bana sormayın, demiş.

Seyit Bay ses çıkarmamış. O, hediyeler alıp şahın dergâhına varmış. Duadan sonra:

— Şah, yarın bütün memurları ve askerleriyle birlikte bendenize de buyurun. Temizlikçiler, at bakıcıları da kalmasın. Üç gece gündüz kulunuz hizmetinizde olacak, demiş.

Seyit Bay, padişahdan oluru alıp geri gelmiş. Melike, kölelerine padişaha layık bir hazırlık yapmalarını emretmiş. Melikenin emriyle o gün hizmetçi memurlar itinayla hazırlık yapmış. Ertesi gün askerler guruplar şeklinde gelmişler. Her bir leşker ve memur kendi derecesine göre belirlenen yere oturtulmuş.

Öğle olunca padişah Azade Mihri de gelmiş. O, bir yüce kasırda ağırlanmış. Üç gece gündüz öylesine büyük bir ziyafet verilmiş ki herkes buna aferin demiş. Dördüncü gün askerlerin (260) her birine asil kıyafetler takdim edilmiş. Üstelik de büyüklerine birer at verip üstüne kamçı ilave edilmiş. O gün haslar ile padişah kalmış. Yine acayip büyük ziyafet başlamış. Gece yarısı olduğunda Seyit Bay melikenin buyruğuyla padişahı içeri davet etmiş. Padişah içeri girip bakmış ki burası Sevr-i Abat'ın küçük bir şekliymiş. Seyit Bay padişahı yine bir kasra alıp girmiş. Kızlar ikişer ikişer şarkı türkü söyleyip naz ve cilvelerle dans ediyorlarmış. Heyr-i Abat'ta ne varsa bu yerde de o var imiş. Padişah kendini Heyr-i Abat'ta oturuyormuş gibi hissetmiş, hoş kokulardan mest olmuş. O sırada iki hizmetçi girip padişaha selam vermişler. Onun arkasından Melike Ziba Çehre de o günkü kıyafetleriyle ve hareketleriyle girip padişaha üç defa saygıyla selam vermiş.

Padişah görür görmez Melike Ziba Çehre'yi tanımış.

— Ey padişah, demiş Melike Ziba Çehre, gördün mü, parasız pulsuz oduncu fakirini mübarek ayaklarıyla şahlar şahına benzer devletli oldu.

Padişah kendini kaybetmiş, sonra ayılınca kendi mekânına revan olmuş. Bir hafta bitap düştüğünden insanlara görünmemiş, sonunda bir gün padişah herkesi çağırıp:

— Gönlümde hiçbir arzu kalmadı. Hacca gitme arzusundayım. Sizler iyi bir adamı benim yerime oturtun, demiş. Halayık padişahın bu fikrine inanmamış. Padişah da sözünde diretmiş, tahtını tacını başka birine vermeyi talep etmiş. Sonunda halayık çaresizlikten:

— Ey padişah-ı âlem, kendiniz razı olduğunuz birini yerinize koyun, demiş. Lakin padişah kararı halka bırakmış.

Halayıkın niyeti Seyit Bay'ı başa geçirmekmiş. Bunu padişah da onaylamış. Halayıktan razılık alan padişah sefer hazırlığı yapmış (261), saray hizmetini Seyit Bay'a bırakmış ve hacca gitme niyetiyle yola revan olmuş.

Halayık, askerlerin ve şehir halkının isteğiyle bir ak deveye binip Seyit Bay'ın devlet hanesine gelip kendi gayelerini beyan etmiş. O, Seyit Bay ve melikenin huzuruna gelip halayıkın geliş sebebini söylemiş. Melike:

— Bu hepinizin arzusu ise öyle olsun, demiş ve mübareklemiş. Halayık, Seyit Bay'ın başına padişahlık tacını giydirip, onu ak deveye bindirerek saraya alıp getirmiş ve padişahlık tahtına oturtmuş. Hazine kapısını açıp ona göstermiş. Seyit Bay yurdu adilce yönetmiş. El huzurlu olup mutlulukla yaşamış. Melike ise Seyit ile ömrünün sonuna kadar mutlu bir hayat geçirmiş (262).

45. Mestan Kempir¹¹⁸

Evvel zamanda bir padişah yaşarmış. Onun üç hatununun hiçbirisi çocuk doğurmamış, bu yüzden o padişah çocuğa ah-u zar imiş.

O her cuma günü vezirleriyle ava çıkıp iç sıkıntısına giderirmiş. Lakin ava çıkmak onun için ne kadar eğlenceliyse, avdan dönmek de o kadar iç karartıcı oluyormuş; çünkü her ne kadar ava çıktığında dağlar taşlar, sallanıp duran otlar, şarıldayıp akan dağ suları ve ötüşüp duran türlü kuşlar onun gönlünü ferahlatsa da avdan geri geldikleri vakitte vezirlerinin çocuklarının atalarına “baba, baba” deyip çağırmaları, padişahın karşısına “baba!” deyip çıkacak bir çocuğunun olmaması onun yüreğini ezmekteymiş, böyle zamanlarda gönlü kırılarak evine girer ve yemek yemez, dışarıya da çıkmayıp yatar imiş.

Günlerden bir gün padişah yine böyle bir avdan dönerken, vezirlerinin karşısına “baba, baba” deyip çıkan çocukları görüp, yüreği bağıri kebab olup (18) evine girmiş ve bir hafta boyunca hiçbir yere çıkmadan yatmış. Bir haftadan beri padişahı görmeyen dost yarenleri: “Padişah-ı âlem birkaç günden beri görünmüyor, hastalandı mı yoksa sağ mı

¹¹⁸ Mestan Kempir. Bulbulgoya. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurrahim Ebey; Ehlmet Emin. Urumçi. Şincan Halk Neşriyatı, 2006, ss.18-40.

olduğunu öğrenmek için, onu yoklayıp gelelim.” deyip padişahın evine gelmişler. Bakmışlar ki padişah başını salıp çiştesini tutmuş vaziyette hayallere dalıp oturmaktaymış. Dostlarını, yarenlerini gören padişah başını kaldırıp:

— Gelin, dostlarım gelin, deyip söze teklif etmiş. Dostlar oturup sağlık sıhhattini hal hatırını sormuşlar. Padişahın yüzünden nedeni bilinmez hasret ateşini gören dostlarından biri:

— Padişah-ı âlem, yüzünüzü göremez olduk, bir haftadan beri dışarıya çıkmıyorsunuz, üzgün görünüyorsunuz, keyfiniz yok mu ne, diye sormuş.

Padişah bir iç çekmiş ve kendisini kaygı ve hasrete salan derdini söylemeye başlamış:

— Ey dostlarım, ben padişahım, birçok el yurt idarem altında, devletim ve zenginliğim hadsiz hesapsız, her ne yapsam serbestim, bu taraftan bütün arzularım gerçekleşti, lakin evlatsızlık beni hasrete saldı, bağrımı kebab etti.

— Doğru söylüyorsunuz, padişah-ı âlem, evlat denen atasının anasının bitmez tükenmez baht-ı devletidir, evlatsız hayatın lezzeti de huzuru da yoktur. Bunun için onca eli yurdu yöneten, hususen, sizin gibi bir padişahın evlat sahibi olması şart, demiş dostlarından (19) biri.

— Ben de böyle düşünüyorum, lakin onun çaresini bulamıyorum. Bu konuda dostlarım, yarenlerim nasıl bir fikir verebilirsiniz, diyerek padişah dostlarına rica etmiş.

— Öyleyse, padişah-ı âlem, bizim size verebileceğimiz tavsiyemiz şudur ki sizin tekrar evlenmeniz gerek. Ondan sonra arzu emelleriniz belki gerçekleşir, demiş üçüncüsü.

Padişahın dostları bu tavsiyeyi makul görüp, onun maksadına ulaşması için dua edip dönmüşler.

Padişah o günden başlayarak şehirdeki kızları soruşturup, kendisine layık olanı seçmeye başlamış. Bu şehirde çok çocuklu bir yaşlı kişinin Aycemal denilen güzel bir kızı var imiş, padişah işte o kızı uygun görmüş.

Padişah komutanlarından birini çağırıp, şu kızı alıp getirmesini buyurmuş. Lakin padişahın yanında duran dostları:

— Ey padişah-ı âlem, idareniz altındaki tebaa içinde gönlünüzün istediği kızı istediğiniz zaman nikâhınıza alabilirsiniz, fakat tebaayı inciterek gönüllerine kıırarak ve kızlarını hor görerek kendi nikâhınıza almayın. Ama gönlündeki arzuya ulaşmanız için bu işi fermanla değil, halkın geleneklerine göre elçi vasıtasıyla yapsanız iyi olur, deyip fikir vermiş. Bunun üzerine padişah kızın atasına anasına elçi göndererek onların rızasını almış ve toy gününü belirlemiş.

Daha sonra padişah kendisine bağlı bütün yurt (20) ehlini çağırıp yedi gece gündüz büyük toy yapıp Aycemal’i almış.

Günler geçmiş, aylar geçmiş, Aycemal hamile kalmış. Bunu gören padişah: “İşte şimdi ben de evlat sahibi olacağım.” diye pek memnun olup, Aycemal’i diğer hatunlardan daha fazla sevmeye, hürmet etmeye başlamış. Padişahın büyük hatunu bunu kıskanmış. Kendikendine şöyle söylenmiş: “Sen kumana bir ders vermezsen hep böyle bekleyip durursun.” deyip gönöl koymuş.

Aradan yine birkaç ay geçtikten sonra, padişah kendi vezirleriyle ava çıkmış. Aycemal’in ayı günü yakınlaştığını sezen padişahın büyük hatunları marazlık edip: “Eğer bu kuma sağlıklı bir şekilde doğum yaparsa padişah sadece onu sevip, bizden gönlü soğur. Bu yüzden onun doğurduğu yavrularını padişahın yokluğundan faydalanarak yok etmemiz gerekiyor.” diye düşünmüşler ve bu kara niyetlerini yerine getirmek için bu şehirdeki cadı Mestan Kempir’i yardıma çağırıp:

— Ey ana, can ana, birinin ihtiyacını gidermek sevaptır, denir, şu an bizim size çok büyük bir işimiz düştü, onu bir tek siz yerine getirebilirsiniz. şimdi kumanın doğum sancıları tutmuş, o doğurduğu sırada bir çaresini bulup yavrusunu yok etme yolunu bulun, biz size ne derseniz onu veririz, deyip öz niyetlerini söylemişler.

Bu sözleri duyan cadı Mestan Kempir bu işi (21) yerine getireceğine söz vermiş ve çok altın almış ve Aycemal’in doğumuna yardım eden ebe olarak onun yanına girmiş. Aycemal’in vakti saati gelince ikiz doğurmuş. Bunlardan biri oğul, biri kızmış. Lakin ilk doğumunda ikiz doğuran genç Aycemal kendini kaybetmiş, hiçbir şey bilmeden baygın

bir vaziyette yatıyormuş. Bu tam da Mestan Kempir'in beklediği fırsattı. O derhal yeni doğmuş iki köpek yavrusunu bulup getirmiş ve Aycemal'in yanına koymuş. Onun doğurduğu çocukları deryaya bırakmak için paçavralara sarıp alıp götürmüş. Mestan Kempir, deryaya ulaşmadan yorulmuş. Bu durumdan çok sıkılıp şöyle demiş: “Of, deryaya nasıl ulaşacağım, deryaya ulaşmak için zahmet çekeceğime buraya bırakayım.” deyip bir yamacın arkasına bırakıp geri dönmüş.

Padişahın büyük hatunları kara niyetleri yerine geldiği için pek memnun olup, derhal bir hizmetkârlarını çağırıp ona:

— Padişahın soysuz, fakir cariyesi köpek doğurdu, derhal padişahın avlandığı yere at sürüp varıp haber et, diye buyurmuşlar.

Hizmetkâr “köpek doğurdu” denilen söze inanası gelmese de padişahın hatunu verdiği emir olduğu için, derhal atı eyerleyip binmiş ve sürerek dağa gitmiş. O dağları arayarak padişahı bulmuş ve ona:

— Ey padişah-ı âlem, ben size büyük hatunlarınızın emriyle bir haber alıp getirdim, lakin söylemeye korkuyorum, demiş (22).

— Nasıl haber, tez söyle, demiş padişah.

— Eğer canımı bağışlarsanız söyleyeceğim, padişah-ı âlem, demiş hizmetkâr.

Padişah duymak için takatsizlenip:

— Tamam, söyle, demiş.

— Ey padişah-ı âlem, küçük hatununuz doğum yaptı, doğurdukları insan değil, iki köpek imiş, bunu daha hiç kimse duymadan büyük hatunlarınız beni derhal size haber ulaştırmam için gönderdiler demiş hizmetkâr, bunu duyan padişah: “Ah, bu nasıl bir rezilliktir!” deyip alnına bir vurmuş ve hizmetkâra:

— Atı nasıl sürüp geldiysen, öyle sürüp var ve onlara söyle, kumanın saçlarını kırsınlar, ağılın bir köşesine kafes yapıp onu şu kafese hapsedsinler, köpekleri karşında dursun, lakin bu işi başka hiç kimse bilmesin, demiş.

Hizmerkâr yine atı kara ter içinde kalıncaya kadar sürüp geri gelmiş ve padişahın emrini bildirmiş. Padişahın büyük hatunu “İşte şimdi biz maksadımıza ulaştık, padişah bundan böyle bizi sevecek.” deyip, ağılın bir köşesine kafes yapmışlar, Aycemal’in saçlarını kırpıp, onu hapsetmişler, karşısına da köpekleri bırakmışlar, yanına çirkef doldurulan bir yalak koymuşlar.

Aycemal kendine gelip bakmış ki, kendisi ağılda bir kafes içinde yatmakta, saçları kırpılmış karşında iki köpek, bir yalakta çirkef durmakta. O olayın ne olduğunu (23) bilmeden hayret edip ağlamış, kendini perişan etmiş, lakin çare bulamamış. O günden sonra Aycemal’in mekânı kafes, yemeği artıklar ve çirkef olmuş.

Mestan Kempir' in bıraktığı çocukları, deryaya su içmeye gelen bir ana geyik görüp almış ve dağa götürmüş, bir mağaraya yerleştirip, kendi sütünü emzirip bakmaya başlamış.

Ay, gün hatta yıllar geçmiş. Ağabey, kız kardeş büyümüşler ve mağaradan çıkıp etrafta eğlenip oynamaya başlamışlar.

Bir gün padişah o dağa av avlayarak çıkıp gelmiş. Padişah hiçbir av hayvanına rastlamadan yürümekteymiş, ön taraftaki bir yamacın arkasından bir geyik çıkmış ve sessizce durmuş. Padişah: “İşte, şimdi Allah’ım verdi.” deyip ok yayını hazırlamış, deminki geyik zıplayıp kaçmış, biraz uzağa varıp yine durmuş. Padişah sessizce yakınına varmış, yine biraz öteye kaçıp durmuş. Bu halde, padişah ha attım, ha atacağım deyip, geyiği takip edip hayli yere gitmiş. Geyik, padişahı melikenin doğurduğu oynayıp yürüyen iki çocuğun yanına alıp getirmiş ve kendisi bir yamaçtan aşır kaybolmuş. Bu, işte o çocukları bakıp büyüten geyik imiş.

Çocuklar padişahı görür görmez kaçmışlar. Padişah ise: “Ey Allah’ım, şu dağa çöle verdiğin çocuğu bana niçin vermezsin?” deyip yine üzülererek geri dönmüş.

Eve geldiğinde yemek de yememiş, hatunlarıyla da (24) konuşmamış, kederli halde hayallere dalıp oturmuş. Ertesi gün padişahın böyle kederli halde hayallere dalıp oturduğunu gören hatunları:

— İki günden bu yana başınızı kaldırmadan düşünüyorsunuz, niçin kederlendiniz, diye sormuşlar. Padişah:

— Ey hatunlar, Allah'ım çöle verdiği çocuğu bana verse olmaz mıydı, deyip hayıflanıp durmuş, ava çıktığında gördüğü çocuklar hakkında konuşmaya başlamış.

Padişahın bu sözlerini duyan hatunları içinde, ah, yoksa o çocuklar mı ki? Nasıl oldu daile ölmeyip hayat kalmışlar? Şimdi sırimız ifşa olur mu acada, deyip düşünmüşler. O sırada büyük hatunu (25):

— Boş verin, yok yere gönlünüzü bozup, kendinizi üzmezin. Huda'nın vakti günü çoktur, size de evlat verir, deyip padişahın gönlünü yapmaya çalışmışlar.

Bu hatunlar padişahı ayrı bir yere toplanıp kendi aralarında konuşmuşlar. Bunlardan biri:

- Padişahın gördüğü kendi çocukları olsa gerek, yoksa onların çölde işi ne, demiş. İkincisi:

- Eğer onlar ise, eninde sonunda bir gün sırimız açığa çıkacak, çünkü padişah ava çıkarken onları yine görmesi mümkün, demiş. Üçüncüsü ise:

-Her ihtimale karşı, sırimız ifşa olmadan onları ortadan kaldırmamız gerek. Bu yüzden yine Mestan Kempir'i şu dağa gönderip, çocukları öldürelim, demiş. Bu karar üzerine Mestan Kempir'i çağırmışlar:

- Bağışlayın ana, bizim yaptığımız iş yarım kalmış. Sizin bıraktığınız çocuklar ölmeyip dağda oynayıp yürümektedirler, padişah ava giderken görmüş. İki günden beri kederli, onları düşünüyor, başını kaldırmadan oturuyor. Tekrar ava çıktığında o çocukları görmesi mümkün. Eğer ki sırimız ifşa olursa, bizim de sizin de canınız tenimizden ayrılır. Bunun için, işin önünü alın, bir çaresini bulalım. Siz dağa çıkıp o çocukları bulup yok edip gelin, etek dolusu altın gümüş verimiz, demiş (26). Mestan Kempir "Tamam." deyip eteğini altın gümüşle doldurup eve varmış ve bunları bir köşeye gömdükten sonra dağa doğru yola çıkmış.

Çocukların nerede olduğunu net olarak bilmeyen Mestan Kempir dağları aşır, kırlardan geçip, bütün vadileri gezmiş. Kıyafetleri dikenliklere takılıp vücudu delinmiş, ayakkabıları yırtılıp ayaklarına diken batmış, tabanları delinmiş, bu halde yürümeye devam etmiş. Bir gün yüksek kayalık taşları geçip giderken, yürüyen bir kıızı görmüş: “Hey işte buldum.” deyip kıza doğru atılmış, lakin kız da bu yaşlı kadını görünce kaçıp mağaraya girmiş, mağaranın ağzını sıkıca kapatmış (27).

Kızı yakalamak için mağaraya girmeye çalışan yaşlı kadın, mağaranın ağzını açmak için bir hayli uğraşmış, ancak açamamış. Bunun üzerine şöyle demiş:

— Ey kızım, mağaranın ağzını aç, dışarı çık, ben sana tatlı alıp getirdim, al, deyip aldatmaya çalışmış.

Lakin kız ağabeyinin ava çıkıp giderken söylediği: “Herhangi bir kişi görürsen, kaçıp mağaraya gir ve mağaranın ağzını kapat, karşıdakine inanıp mağaranın ağzını kesinlikle açma” demesini hatırlayıp, Mestan Kempir’e inanmamış ve mağaranın içinde durup:

— Nereden geldiyseniz, oraya dönün, ana. Şimdi ağabeyim avdan gelirse, sizi sağ bırakmaz, demiş.

Mestan Kempir kendi kendine konuşup: “Doğru, bunun ağabeyi büyümüş, ben ise güçsüz kaldım, üstüne üstlük, kaç gece gündüz yol yürüyüp dermansız kaldım. Ölüm bu çölde kalmasın.” deyip düşünmüş ve bunları başka yolla, devlerin eliyle öldürmeyi düşünmüş.

— Kızım, hiç olmazsa, sen bana kulak ver! Bu dağın batı tarafında, üç günlük yolda, bir bulağın boyunda bir top ağaç var. Ağabeyin işte o ağacın dalından getirip dikse, çok iyi meyveli bir bağ olur. Ağabeyin geldiğinde işte o ağacın dalından alıp getirmesini söyle, kabul etmese, ağla. Eğer ağabeyin: “Kimden, duydun?” derse, düşümde gördüm, de (28) , demiş ve kendisi dönmüş.

Bir süre sonra kızın ağabeyi geri gelmiş. Akşama ağabey kız kardeş ikisi konuşurlarken, kız kardeşi:

— Ağabey, işte şu dağın batı tarafında, üç günlük yolda bir bulak var imiş, o bulağın boyunda bir top ağaç var imiş. Eğer şu ağacın dalından alıp diksen, dünyadaki türlü türlü meyvelerin hepsinin var olduğu bir bağ olurmuş. Canım ağabeyim, işte onun dalından getirip dikin, demiş. Kız kardeşinin bu sözlerini duyan ağabeyi:

— Bırak, böyle bir şey olmaz, bunu sen kimden duydun, demiş. Kız kardeşi ise ağlayarak yalvarmış:

— Düşümde gördüm, canım ağabeyim, bana kız kardeşim diyorsanız, hayır demeyin, demiş.

Kız kardeşinin isteğini geri çeviremeyen, ağabeyi “olur” demiş ve ertesi gün yola revan olmuş. Aradan bir yarım gün geçip yolun yarısına geldiğinde, çocuğun karşısına ak sakallı ve uzun asaya dayanan bir yaşlı adam çıkmış. Çocuk selam verip geçerken, yaşlı adam çocuğu durdurup:

— Yolun açık olsun, yavrum, nereye gidiyorsun, diye sormuş.

Çocuk, batı tarafındaki bulak boyundaki ağacın dalını almaya gideceğini söylemiş.

— Ey yavrum, tehlikeli sefere çıkmışsın. Hayırlı olsun, “Kaplan izinden, yiğit sözünden dönmez.” derler, onca yol basıp gelmişsin, şimdi varmak üzeresin. Lakin yavrum aklında tut, senin bahsettiğin o ağaç devlerin mekânında, o yer devlerden gece gündüz boşalmaz (29). O ağacın dalından almak isteyen nice soylu insanlar devlerin elinde öldüler. Sen yine bir yarım gün sonra varacaksın. Vardıktan sonra uzak bir yerde gizlen. Gün öğle vakti olsun güneşin en kızgın olduğu zamanda, devlerin hepsi öğle yemeğini yemeye gider. İşte o sırada dalı koparıp kaç. Eğer devler duyup peşine takılırlarsa, arkana bakmadan kaç. Altın veririm deseler de gümüş para vereceğim deseler de yalvarsalar da tehdit etseler de arkana bakmadan kaç. Arkana bakarsan, yakalanırsın, bakmazsan, kurtulursun. Yolun açık olsun. İşin rast gitsin, maksadına ulaş, yavrum. Âmin Allahu ekber, demiş yaşlı adam iki kolunu yukarı kaldırıp sakalını sıvazlayarak gitmiş. Çocuk:

— Söylediklerin gerçekleşsin, ata, deyip kendi yoluna devam etmiş.

Aradan bir yarım gün geçtikten sonra, çocuk geniş bir nehir yatağına gelmiş, bakmış ki, nehir yatağının içi apak kemiklerle dolup taşmış. Bunlar o ağacın dalından almaya gelen, devlerin elinde ölüp giden insanların kemikleriymiş. Nehir yatağının diğer yamacında parlayarak akıp duran bir bulak, onun kıyısında büyük, gür, yemyeşil bir top ağaç ve onun etrafında dolanıp duran devler görünüyormuş. Çocuk: “Benim aradığım ağaç o olsa gerek.” deyip, karşılaştığı yaşlı adamın sözlerini hatırlayıp kenarda atıp gizlenip yatmış.

Öğle vakti olduğunda dağ taşı titreten sert (30) bir avaz çıkmış ve o taraftan bu taraftan devler gelip bir deliğe girip gitmişler. Dışarıda hiç kimse kalmamış sessizlik bastığında çocuk yavaşça yerinden doğrulup ağacın yanına varmış ve bir dalı koparıp kaçmış, lakin bir şeyler sezinleyen devler dalın “küt” ettiğini duyunca, dalın koparıldığını anlayıp çocuğu kovalamışlar.

— Hey insanoğlu, bekle! Biz sana altın, gümüş para vereceğiz, bekle! Hiç olmasa, arkana bir bak, deyip devler çocuğu kovalamaya başlamışlar. Kandırmaya çalışmışlar, tehdit etmişler, lakin çocuk hiç durmamış ve arkasına bakmadan kaçıp kurtulmuş.

Çocuk o yana üç gün, bu yana üç gün, altı gün yol yürüyüp yedinci gün kendi mağarasına ulaşmış. Akşama ağabey kız kardeş ikisi konuşup dalı bir düzlüğe dikmişler. Ertesi gün mağaradan çıkıp bakmışlar ki, öyle bir bağ ve bostan peyda olmuş ki... Türlü türlü meyvelerin olgunlaştığı rengârenk güller açtığı, türlü türlü kuşların ötüşüp durduğu bağın ortasındaki gölde, balıkların yüzüp oynadığını gören ağabey kız kardeş ikisi bağda mutlulukla gezip eğlenmişler.

Böylece, aradan birkaç gün geçmiş. Günün birinde padişah yine o dağa ava gelmiş. O av avlayıp yürürken, onun karşında daha önceki geyik peyda olmuş ve önceki gibi bakıp durmuş. Padişah tam ok atacakken, uzaklara kaçarak durup bakmış. Tam ok atacakken, yine öteye kaçıp padişahı (31) zikredilen bağa alıp getirmiş ve kendisi kaybolmuş. Ağabeyi ava gidince kız kardeşi bağda gezmekteymiş. Kız padişahı görüp kaçmış. Padişah yine çok kederlenerek geri dönmüş.

Padişahın kederli kederlere boğulduğunu gören hatunları yine ne olduğunu sormuşlar. Padişah av avlarken gördüklerini yine anlatmış.

Çocukların hala yaşamakta olduğunu öğrenen padişahın büyük hatunları, derhal Mestan Kempir'e çok altın verip onu yine göndermişler.

Mestan Kempir bu defa daha önce öğrendiği yoldan direkt mağaraya gelmiş, lakin mağaraya girmekten çekinip, kızın ağabeyinin nerde olduğunu öğrenmek için bir yerde gizlenmiş.

Kızın ağabeyi o gün ava gidip kız kardeşi yalnız kalmış. Kız, Mestan Kempir'i görünce kaçıp mağaraya girmiş ve mağaranın ağzını kapatmış. Kempir bundan ağabeyinin olmadığını anlamış, mağaraya yaklaşmış, ağzını açmak için çok uğraşmış, lakin mağaranın ağzına konan ağır taşları kaldırmaya gücü yetmemiş sonra:

— Kızım mağaranın ağzını aç, işte sana iyi kıyafetler ve altın yüzük alıp getirdim, deyip kızı kandırmak istemiş. Kız onun aldatmalarına kanmamış ve mağaranın ağzını açmamış. Kız:

— Bana sizin hiçbir şeyiniz gerekmez. Nereden geldiyseniz oraya dönün. Yoksa şimdi ağabeyim gelmek üzere, eğer o gelirse (32), sizi öldürür, diye bağırmış.

Her ne kadar aldatmaya çalıştıysa da kızı mağaradan çıkaramamış ve çıkarmayı da gözü kesmemiş, Mestan Kempir çaresizce, onları başka yolla öldürmeyi düşünmüş ve:

— Kızım, bak, benim söylediklerim doğru muymuş? Benim dediğim ağacın dalını alıp dikmişsiniz, güzel bir bağ-u bostana sahip olmuşsunuz. Şimdi bir fikir daha vereceğim, dinleyin. İşte şu dağın doğu tarafında, üç günlük yol yürüdükten sonra karşınıza bir mağara çıkacak. İşte o mağarada Hörlikahan denilen bir kız yaşamakta. Ağabeyin geldiğinde işte o kızı alıp getirmesini iste, demiş. Razı olmazsa, ağla. Eğer o kızı alıp getirirse, sana abla olur, ağabeyin bir yere gittiğinde sen sıkılıp kalmazsın. Mağaranın önüne iki tane şeker bırakıp gidiyorum, ağabeyin geldiğinde ikiniz yiyin, deyip, zehir serpilmiş iki tane şekeri mağaranın önüne koyup, kendisi geri dönmüş.

Tam o sırada, bu çocuklara bakıp büyüten geyik gelmiş ve şekerleri alıp deryaya atmış.

Bir vakitten sonra kızın ağabeyi gelmiş. Akşam ağabey kızkardeş konuşup durduklarında, kız kardeşi:

— Ağabey, işte şu dağın doğu tarafında bir mağara var imiş, o mağarada Hörlikahan denen bir kız yaşar imiş. İşte o kızı alıp getirseniz, bana abla olur, siz ava çıkıp gittiğiniz zamanlarda ben onunla oynayıp gülerim, can sıkıntım da geçer, yoksa çok sıkılıyorum, demiş (33).

— Bunu kimden duydun? Olmayacak sözler söylüyorsun bu saçmalıkları bırak kardeşim, demiş ağabeyi.

— Düşümde gördüm, ağabey, demiş kız kardeşi.

Böyle şeyleri arzulama, kız kardeşim, demiş ağabeyi.

— İşte o ağacın dalını alıp dikiverdik, nasıl güzel bağ ve bostana sahip olduk. Şimdi ablam olsaydı ne olurdu, demiş kız kardeşi.

-Hey kız kardeşim, o ağacın dalını alıp getirirken çok tehlikeyle karşılaştım, onu sen bilmezsin, az daha ölümüm devlerin elinde kalacaktı. Bırak, kız kardeşim, böyle şeyler arzulama, demiş ağabeyi.

— Eğer bana kız kardeşim diyorsanız, o kızı alıp getirin, deyip ağlamaya başlamış kız kardeşi.

Ağabeyi kız kardeşinin gözyaşını görüp, onun yüreği sızladığında yine “tamam” demiş ve ertesi gün yola çıkmış. O yürüye yürüye bir yarım gün geçirmiş, yine ona, uzun asaya dayanan, ak sakallı bir yaşlı adam rastlamış.

— Esselamun aleykum, ata, deyip selam vermiş çocuk.

-Vealeykum esselam, yavrum, yolun açık olsun, nereye gidiyorsun, diye sormuş yaşlı adam.

— İşte şu dağın mağarasında Hörlikahan denilen bir kız var imiş, ben şu kızı almaya gidiyorum, deyip cevap vermiş.

— Tehlikeli yola girmişsin yavrum. O kızı alayım deyip nice nice adamlar taş a dönüşüp gitti. Olsun, yavrum, yola çıktıktan sonra yolundan dönme, lakin benim (34) sözlerimi aklında iyi tut: Yine bir yarım gün yürüdükten sonra mağaraya varacaksın, mağaranın ağzında durup “Hörlikahan!” deyip bir kere bağırp sessizce dur. Biraz

durduktan sonra yine aynı şekilde bağır ve sessizce dur, üçüncü sefer yine bağırıp, yine sessizce dur, sonra mağaranın içinden “bağır, bağır, bağır!” denilen avaz duyulacak, lakin sen kesinlikle bağıрма. Yolun açık olsun, işin rast gitsin, yavrum, âmin Allah-u ekber deyip yaşlı adam iki elini yükseğe kaldırıp dua etmiş.

Çocuk yoluna devam etmiş, aradan bir yarım gün geçmiş. Bir yerlere gelip bakmış, insana benzeyen sayısız taş durmaktaymış. Bunların hepsi Hörlikahan’i alayım, deyip gelip taşa dönüşüp kalan kişilermiş.

Çocuk mağaranın karşısına gelip: “Hörlikahan!” deyip bağırmış, biraz durduktan sonra: “Hörlikhan!” deyip yine bağırmış, üçüncü sefer yine bağırmış, sessizce durmuş.

Bir vakitten sonra mağaranın içinden: “bağır, bağır, bağır!” denilen avaz duyulmuş, lakin çocuk yaşlı adamın söylediklerini hatırlayıp kesinlikle, bağırmamış. Ondan sonra Hörlikahan: “Benim sırumu bilen bu nasıl akıllı bir insanoğlu?” deyip mağaradan çıkmasıyla, çocuk onun bileğinden sıkıca tutuvermiş. O sırada kız:

— Maksudını söyle, sana ne gerekiyor, diye sormuş.

Çocuk kendi maksudını söyledikten sonra, Hörlikahan kabul edip çocukla yürümüş (35).

Şu arada taşa dönüşen adamların hepsi asıllarına dönmüşler ve çocuğa çok teşekkür edip kendi yurtlarına revan olmuşlar.

Çocuk Hörlikahan’ı kendi yaşadığı mağaraya alıp getirmiş. Böylece bu üçü oynayıp gülüşüp yaşamaya başlamışlar.

Günlerden bir gün padişah yine ava çıkıp, o dağda av avlayıp yürürken, karşısına yine önceki geyik çıkmış, yine geçen seferki gibi padişahı peşine takıp, önceki bağa alıp getirmiş ve gezip dolaşan çocuklarının yanında durmuş.

Padişah bağa girip baksa, iki kız ve bir oğul oynayıp yürümekte, onların yanında bir geyik durmakta. Bunları gören padişah hayran olup attan inmiş ve dizginini ağaca bağlayıp, kendisi çocukların olduğu tarafa yürümüş (36).

Çocuklar yakınlaşıp gelmekte olan padişahın karşısına varıp selam vermişler ve onu hürmetle karşılayıp bağın en iyi yerini, güllerin arasındaki yeri hazırlayıp oturtmuşlar. Hörlikahan türlü türlü yemekler hazırlayıp, çeşit çeşit meyveleri padişahın önüne sermiş, onu iyi ağırlamışlar. Ata ve çocuklar bir yere oturup, bir sofrada yemek yiyip dururken, atası çocuklarını çocuklar da atalarını tanımamışlar.

Padişah bu yerde bütün gün misafir olup, bağda dolaşıp eğlenmiş, sonra onlara gelecek cuma günü misafir olarak ağırlamayı teklif etmiş. Hörlikahan padişahın heybesine her türlü meyve ve kurutulmuş etlerden doldurup vermiş.

Padişahın alıp getirdiği her türlü meyve ve kurutulmuş etleri gören hatunları şaşırmış. Onlardan biri:

— Meyveler ve kurutulmuş eti nerden alıp getirdiniz, diye sorunca, padişah:

— Ey hatun, av avlayıp yürürken bir dağ padişahının bağına doğru vardım. Onlar beni çok iyi ağırladılar, bu şeyleri de işte onlar verdiler. Ben onları cuma günü bizim eve gelmeleri için davet ettim. Onun için sizler iyice hazırlık yapın, demiş.

Hatunlar o günden başlayarak hazırlığa girişmişler. Cuma günü padişah bütün komutanlarını çağırıp:

— Tahtımdan başlayarak dağın eteğindeki yolun (37) iki tarafına askerleri katar edip dizin. Bugün dağ padişahı misafirliğe gelecek, deyip emretmiş.

Komutanlar padişahın söylediği gibi, askerlerini tahtın yanından dizmeye başlayarak, dağın eteğindeki yolun iki tarafına katar edip dizmişler. Padişah vezirlerini alıp, misafirlerini karşılamak için yola çıkmış.

Bir vakitten sonra ağabey, kız kardeş, Hörlikahan ve geyik dağdan inmeye başlamışlar. Padişah bunları karşılayıp, eve götürüp üç gece gündüz eğlendirmiş, şehrini gezdirip göstermiş. Sonra muhabbet edip otururlarken, padişah Hörlikahan'a:

— Bu çocuklar kimin çocukları, diye sormuş.

— Bu çocuklar işte o geyiğin çocukları, demiş Hörlikahan. Hörlikahan'ın verdiği cevaba şaşırp kalan padişah:

— Bu çok ilginç bir söz, geyik insan doğurur mu, deyip şaşırmış.

— İnsanın köpek doğurduğu yerde geyik insan doğurmaz mı, demiş Hörlikahan. Bu sözleri duyan padişah alnına bir vurmuş ve derin bir iç çekip, hatunlarına bakmış. Onun hatunları sırtın aşikâr olacağından korkup dilleri tutulmuş. Büyük hatun, konuyu değiştirip:

— Misafirler evde oturmaktan sıkılmış olmalılar, siz bir gezdirin, demiş. Padişah misafirlere bakıp:

— Gönlünüz ne yapmak istiyor, Misafirler? Hizmet etmek için hazırım demiş (38).

— Eğer padişah-ı âleme zahmet olmazsa, bu şehir halkını büyükten küçüğe, erkekten kadına kadar hepsini görsek diye bir dileğimiz var, demiş Hörlikahan.

— Canım üstüne misafirler, nasıl görmek istersiniz? Her bir eve girip göstereyim mi yoksa hepsini bir yere toplayıp göstereyim mi, diye sormuş padişah.

— Ev ev gezmek için çok vakit gider, onun için hepsini bu saray kapısında toplasanız, biz o kapı önünde durup görsek diyoruz, demiş Hörlikahan. Bunun üzerine padişah vezirlerine:

— Bugün şehirde yaşayan bütün halkı saray kapısından geçirin, diye emretmiş. Vezirler el altındaki büyük küçük, kadın erkek hepsini toplamış.

Gün öğleyi geçip akşam olduğunda, padişah misafirleriyle kapının karşısına çıkmış. Hörlikahan, oğlanı kapının bir tarafına, kızı diğer tarafına koyup, kendi geyik ile bir kenarda durmuş.

Çok geçmeden, yeni kıyafetlerini giyinen şehir halkı gruplar halinde kapıdan geçmiş, herkes geçip gittikten sonra, Hörlikahan padişaha bakıp:

— Padişah-ı âlem, bence bütün adamlar geçmedi, kıyıda köşede kalan kişiler olmasın mı, demiş. Padişah komutanlarına bakıp:

— Her bir eve bir asker göndererek soruşturup görün (39), kalan kişiler varsa derhal kapıdan geçsin, diye buyurmuş.

Komutanlar askerlerine ev ev aratmışlar. O sırada bir asker ağıldaki kafeste hapsedilip duran bir hatunun kapıdan geçmediğini haber vermiş.

— Peki, o da geçsin, insan evladı değil mi, misafirler onu da görsün, demiş padişah.

Bir vakitten sonra saçları karışmış, suratı saman gibi sararıp kalan bir hatunu iki gözetçi sürükleyip getirmiş. O hatunun kapıya yakın gelmesiyle bir memesinin sütü oğlanın, bir memesinin sütü kızın ağzına fışkırıp girmiş.

İşte o sırada Hörlikahan kalabalığa bakıp:

— Anayı çocuklarla, çocukları ana ile ve atayı çocuklarla, çocukları atasıyla buluşturdum. Onları bir birinden ayırıp, günahsız ananın yanına köpekleri bırakan padişahın bu büyük hatunları ile şu Mestan Kempir'dir, demiş.

Bundan sonra ata ana ve çocuklar birbirleriyle kucaklaşarak ağlayıp görüşmüşler.

Padişah hemen şuracıkta büyük hatunları ile Mestan Kempiri, alışmamış atlara sürükleterek öldürölmelerini emretmiş. Padişahın hizmetkârları derhal alıştırılmamış atları getirip, padişahın büyük hatunları ve Mestan Kempir'i atların kuyruğuna bağlayıp salıvermişler. Onlar parça parça olmuşlar.

Ata ve ana çocuklarıyla böylece buluşmuşlar (40).

46. Minku Batur¹¹⁹

Geçmiş zamanda bir padişah yaşarmış. O padişahın Mirzan isimli akıllı bir oğlu varmış. Oğlu on üç yaşına girdiğinde padişahın kırk günlük ava çıkma vakti olmuş ve askerleri ile ava gitmiş. Padişah ava gittikten sonra Mirzan atasının padişahlık kıyafetini giymiş; kıyafetin cebine elini soktuğunda, eline bir şey değmiş. Onu cebinden alıp bakmış. O bir ay yüzünün resmi imiş. Mirzan o anda aklını kaybetmiş, şuursuzca yere yığılmış. Bu duruma aklı şaşan hizmetçiler onun yüzüne su serpmiş, Mirzan kendine geldikten sonra ona:

— Ey şehzade, ne oldu? Hangi insandan sana cefa yetti? Söyleyin, diye sormuş. Lakin çocuğun söz söylemeye mecali kalmamış. Onlar Mirzan'ı alıp eve götürmüşler; ona her çeşit ilaç, şifalı gül ve yabani otların şuruplarını içirmiş, bütün ulemaları çağırıp Mirzan'ı göstermişler. Mirzan'ın gücü kuvveti yerine gelmemiş, lakin olanları hiçbir zaman kimselere söylememiş. Padişah avdan gelince Mirzan'ın durumundan haberdar olmuş, o (138) hemen oğlunun yanına girip, ona:

— Hey yavrum, ne iş geldi başına? Bana söyle, deyip sormuş. Mirzan dile gelip, atasına:

— Hey ata, ilki günahımdan geçerseniz, ikincisi ise benim muddiayimni reva görürseniz söylerim, demiş.

— Ne muradın varsa söyle, ben reva görürüm, demiş, padişah oğluna. Cevaben:

— Ey ata, cebinizde bir ay yüzünün resmi varmış. Şu ay yüzüyü alırsanız bana, benim muradım bu, demiş Mirzan. Padişah oğluna:

— Ey yavrum, bu sözünü bir kere söyledin, bir daha söyleme, ona ben çare bulamam. O benim gibi kırk padişahın üstündeki bir padişahın kızı. Eğer sen onu alacağım dersin ve de onu elde edebileceksen, bunun için ne kadar dünya malı, define harcanacaksa, hepsini hazırlayıp sana veririm, demiş. Atasının sözüne öfkelenen Mirzan:

¹¹⁹ Miñku Batur. Bulbulgoya. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurrahim Ebey; Eñmet Emin. Urumçi. Şıncan Halk Neşriyatı, 2006, ss.138-200

— Bana doğru söylediniz, demiş ve paltosunu sırtına alarak evinden çıkıp babasının şehrini terk ederek çöle doğru çıkıp gitmiş. Mirzan şu şekilde yürüyerek âdemsiz bir çöle çıkıp gelmiş. O bu çölde ok yay ile hayvanlardan ceren, geyik vurup yemiş; yedi yıl, yedi gün geçmiş, yaşı da yirmi olmuş, saçları uzayıp yere değmiş. Mirzan âdemsiz çölde yaşamaktan sıkılmış; içi daralmış, insanları özlemiş. İç sıkıntısını gidermek (139) için bir gicek* yapmış. İki tel saçını tel yaparak bir çalmış ve giceğin hüznü sesini çölü sarsmış. Mirzan giceği çalarak ve suretteki ay yüzünü yâd ederek rast gele bir tarafa doğru yürümüş, yürüye yürüye çölden kurtulmuş. Yine yürümüş ve bir deryaya rastlamış. Deryayı boylayıp yürürken deryanın kıyısında bir şehir görmüş, şehre ulaşınca kadar akşam olmuş. O derya kıyısındaki dağ mağaralarından birinin içine girip giceğini çalarak geceyi geçirmiş. O şehir Şah- ı Mustan denen padişahın şehri imiş, Mirzan'ın atasının cebinden çıkan resim bu Şah- ı Mustan denen padişahın kızı Hebigül Tacı'nın resmi imiş. Hebigül Tacı o gün hizmetçileri ile gece yarısında bağı gezerken, giceğin hüznü sesini duymuş. Bu çalan kimin çaldığı giceğinin avazı? Bizim yurdumuzda böyle hüznü saz çalabilen sazende yok idi, deyip hizmetçileri ile derya boyuna gidip kayığa binmiş; gecenin sonraki yarısında salda uyup kalmış. Tan ağarmış. Onlar uyanıp giceğin (140) çalındığı tarafa bakmışlar ki bir mağaranın ağzında bir yiğit saçını tıpkı sarık gibi sarıp, gicek çalarak kendinden geçmiş bir halde oturmaktaymış. Melike Hebigül Tacı giceğin sesini ilgi duyarak hizmetçileri ile kıyıya çıkıp mağaraya yaklaşmış. Mirzan'ın melikeyi görmesiyle, kendinden geçip bayılması bir olmuş. Melikenin hizmetçileri ona su serpip onu kendine getirmişler. Yiğit gözünü açıp bakmış ki, atasının cebinden çıkan resimdeki işte bu melikenin kendisi olduğunu bilmiş. O:

— Ben şimdi murat maksada erdim, deyip yerinden kalkmış. Melike de cevaben:

* “Kemençeye Orta Asya'da kıyak, gıçak, gırçak, giççak, giççik, gijjak, ... isimleri de verilmiştir.” Necati Demir. Türk Yaylı Sazı Kemençe ve Dünya Kültürüne Etkisi. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 2/4 Fall 2007. S.1145. **Gijjak:** Yaylı bir çalgıdır. Eskiden üç telli olan gıcak, dörtlü aralıklarla akordlanırken günümüzde tel sayısı dörde çıkarılmıştır. Akort sistemi çalıcıya göre değişmektedir. Küremsi bir ağaç teknesi ve 40-45 cm boyunda silindirik bir sapı vardır. Uygur gijjakları Orta Asya'nın diğer bölgelerinden farklı olarak deri yerine ağaç göğüslüdür. Can direği göğüsün 7-8 cm altına yerleştirilmiş olan deriye basmaktadır. Uygur Türklerindeki Geleneksel Müzik Aletleri. <http://omarkosger.blogcu.com/uygur-turklerindeki-geleneksel-muzik-aletleri/5259544>. 18.08.2016.

— Ben de maksada yettim, şehzade, demiş ve şehzadeye çıkarıp yüzüğünü vermiş. Ben bu yurttaki hizmetçilerim aracılığıyla size yiyecek, içecek, kıyafet hazırlayıp göndereceğim, demiş ve Mirzan ile vedalaşıp gitmiş.

Mirzan ah vurup mağara ağzında durmuş.

Sözü Hebigül Tacı'nın atasından verelim:

Hebigül Tacı'nın atasının kırk hatunu varmış. Yeni bir hatun alıp, hatunlarının sayısını kırk bire tamamlayacakmış. Alacağı kızı da bulmuş, toy hazırlığı da bitmiş; lakin toyu coşturacak sazıcı bulunmamış, çünkü şah, şehir sazıcılarının sazını duymaktan, artık sıkılmış. Padişah her tarafa tellal çıkarmış. Ama istediği gibi bir sazıcı bulamamış. Ertesi gün toyun olacağı günün seherinde revaka çıkıp dört tarafa bakmış, tam o sırada Mirzan saç telli giceğini akort edip (141) öyle bir çalmış. Giceğin sesi derenin, ormanın içinde yankılanmış. Giceğin hüznü sesi padişahın kulağına ulaşmış, onu hayran bırakmış. Padişah derhal sarayına dönüp askerlerine:

— Deryanın karşı tarafında bir sazıcı var, o insanoğlu mu; yoksa cin mi, peri mi bilemedim. Onu alıp yanıma getirin; sakın kaçırmayın, elinizden kaçırsanız hepinizin kellesini alırım, diye ferman buyurmuş. O böyle deyip Mirzan'ı alıp getirmeleri için on iki askerini yollamış. Onlar deryadan kayık ile geçip bakmışlar ki dağın içindeki mağarada saçlarını başına sarmış halde bir yiğit giceğini çalarak oturmaktaymış. Onlar yiğidi alıp padişahın karşısına getirmişler. Padişah yiğidin üstüne başına bakıp şaşırmış. Ona:

— Ey yiğit, sen insanoğlu musun; yoksa cin misin, peri misin? Bana söyle, demiş.

— Ben insanoğluyum. Yurdumu terk edip çöllerde ve dağlarda avare dolaşıyorsun, demiş Mirzan cevaben.

— Öyleyse, sen benim himayem altına girip saray sazendesi olmak ister misin, demiş padişah.

Mirzan kabul etmiş. O, padişahın sarayında günde üç sefer gicek çalarmış. Padişah onun halinden ahvalinden haber almış ve onu kendi yakın sazcısı yapmış.

Aylar, yıllar geçmiş. Hebigül Tacı'nın babası da yaşlanmış ve gitgide hastalanarak yatağa düşüp gücünü kuvvetini kaybetmiş. Bu padişah, kızına (142) pek düşkün imiş. Mirzan'ın aklına, saz çalma maharetine ikna olmuş ve onu daha çok sevmiş. Onu kendisine damat yapmak istemiş ve kızı ile ikisinin kırk bir gece gündüz toy merasimi yapıp nikâhlanmış. Aradan çok zaman geçmeden padişahlığını Mirzan'a vermiş. Hebigül Tacı'nın babası, kırk hanı yöneten şahlar şahıymış. Mirzan'ın babası da bu kırk handan biri imiş. Böylece o, atasını da yöneten şahlar şahı olmuş. Mirzan padişah olduktan sonra yurdu âdil bir şekilde yönetmiş. “Adillikte kim üstün?” deseler, “Mirzan padişah, Mirzan padişah” denirmiş. Altı şehre, yedi şehre ün salmış. Onun karısı Hebigül Tacı bir oğul doğurmuş. Bu oğulun ismi Minku konmuşlar. Mirzan Şah ile Hebigül Tacı Minku'ya iyi bakıp, onu iyi terbiye ederek yedi yaşına girdiğinde mektebe vermişler. Minku mektepte okurken bir gün aniden hastalanmış. Hastalığına hiçbir şey deva olmamış. Şehirdeki bütün hekimleri çağırıp onun hastalığını göstermişler, lakin hiçbir hekim Minku'nun hastalığına çare bulamamış. Kuhikap'tan* Meşrik Şiran (doğunun aslanı) denilen evliya onu ettikten sonra:

— Bu çocuğa çare bulurum. Sizin bulunduğunuz yurttan bir erkek ayı varmış, o ayıyı öldürüp Minku'yu onun derisine sarıp sarmalarsak iyileşir, demiş (143).

Mirzan Şah, evliyanın dediği gibi erkek ayıyı öldürüp onun derisine oğlunu sarmış. Aradan üç gün geçince söylenenler gerçekleşmiş, Minku sağlığına kavuşmuş.

Minku iyileştikten sonra okula gitmiş, çocuklar “ayı yavrusu, ayı yavrusu” diyerek onu rahatsız etmeye başlamışlar. O da sinirlenmiş, kendini rahatsız eden çocukları tıpkı top gibi göğe fırlatmış. O, bu şekilde otuz çocuğu göğe atarak öldürmüştü. Kalan çocuklar korkup yaygara koparmışlar. Hocalar Minku'yu yakalayıp alıp padişahın karşısına getirmişler.

— Ey padişah- ı âlem, sizin bu çocuğunuz bugün otuz çocuğu öldürdü, kalan çocukları da öldürmek üzereyken biz yakaladık, demiş hocalar. Padişah onların sözüne

* Kuhikap: Masallardaki efsanevi dağ, Kaf Dağı.

inanmamış, birkaç vezir ve askeriyle mektebe gidip çocukların ölülerinin dere taşı gibi yattıklarını görünce hocalara:

— Bu nasıl iş, diye sormuş şaşırarak. Hocalar bu çocukların Minku’ya “ayı yavrusu” deyip onu rahatsız ettiklerini, Minku’nun da onları göğe fırlatarak öldürdüğünü söylemişler. Bunu duyan padişah çocuğa:

— Ey yavrum, sen daha yeni yedi yaşına girdin, kendinden büyük çocukları nasıl böyle öldürdün, için sızlamadı mı, demiş.

— Ey ata, onlar bana “Ayı yavrusu, ayı yavrusu, seni ayı derisine sararak kurtardılar.” dediklerinde, bunun üstüne ben nasıl yüzümü dönüp hiçbir şey olmamış gibi yürüyebilirdim ki üstelik bu sizin gibi (144) bir padişah için hakaret değil mi, demiş Minku.

Mirzan âdil padişah olduğundan, haksızca otuz cana zarar veren oğlunun yaptıklarını geçiştirmenin doğru olmayacağını düşünreke hemen oracıkta:

— Bu çocuğu gözüm görmesin, Kuhikap’a götürüp bırakın. Onu o dağdaki yırtıcı devler yesin, deyip onu askerlere teslim etmiş.

Askerler Minku’nun boynuna, eline bukağı; bacağına pranga takıp bir eve hapsedmişler. Padişahın temiz yürekli bir veziri varmış. O, Minku Batur’un haberini duyunca padişaha şöyle demiş:

— Ey padişah- ı âlem, siz âdil bir padişahsınız, yedi yaşındaki bu çocuğa acıamaz mısınız? Hiç olmazsa bu çocuğa iki üç günlük mühlet verin. Dostlarıyla, biraderleriyle vedalaşarak gönlünü eğlendirsin, sonra Kuhikap’a götürmekte gecikmeyiz.

Mirzan Şah vezirin tavsiyesini uygun görüp üç günlük mühlet vermiş. Üç gün mühlet içinde çocuk kendi alışkanlıklarına göre oynamış. Minkun’un yakın bir dostu varmış. Minku ona:

— Beni Kuhikap’ın yırtıcı çakallar ile dolu dağına bırakacaklar. Belki o yerdeki yırtıcı hayvanlar beni yer. Bana üç günlük mühlet verildi, vaktim de doldu; beni şimdi

alıp o yere götürecekler. Biz bundan sonra görüşemeyiz, hoşça kal, demiş. Dostu onun sözünü duyunca Minku'ya (145):

— Ey dostum, sen nereye gidersen ben de o yere gelirim. Ne göreceksen birlikte görelim, demiş. Bu çocuğun atası anası onun Minku ile birlikte gitmesine kati suretle razı olmamışlar.

Üç gün dolduktan sonra, padişahın askerleri bu iki çocuğu bir sandığa koyup, deveye bindirmişler. Dokuz asker, develeri sürmüşler. Dokuz deveye su, dokuz deveye yiyecek yükleyip, bunları yedeklemeye dokuz asker tayin edilmiş. Onlar Kuhikap dağına doğru sefere çıkmışlar. O şekilde onlar on gün yol yürüdükten sonra, çöl ve kumların içine girip gitmişler. Sefere çıkanlar içinde bir vezir varmış. O, askerlere (146):

— Bu çocuklar küçük, ne yaptıklarını bilmezler, onları bu yerde bırakalım. Onları Kuhikap dağına götürürsek bizi de yırtıcı, çakallar yer, biz de canlı dönemeyiz, demiş. Vezirin dediğine bazı askerler katılmayıp:

— Yok, padişahın fermanını yerine getirmezsek olmaz, bize ne olursa kabulümüzdür, demişler. Sonunda onlar iki çocukla Kuhikap deresine doğru yola çıkıp gitmişler. Onlar yolun yarısına gelince kara boran çıkıp develeri yakalamış. Kara boran gittikçe güçlenmiş. Onların hareket etmeye mecali kalmamış. Onlar Kuhikap'a varmaya çalışırken develerini yitirip aç kalmışlar ve bu kara boranda ölmüşler.

Şimdi sözü Minku Batur'dan dinleyelim:

Minku Batur ile onun dostu, Kuhikap deresinde okla ceren, geyik, tavşan avlayıp etini yiyerek günlerini geçirmişler; lakin bu günler uzun sürmemiş. Bir gün bir şey bulamamışlar, güneş çoktan batmış. Onlar yorgun argın giderken, dere içinde bir geyiğin yavrusun alıp beraberinde götürdüklerini görmüşler. İki geyiğin arkasına düşmüş. Oraya bakalım, buraya bakalım deyip, bir bulağın su içilen yerinde; biri ana geyiği, diğeri yavru geyiği vurmuş. Sonra onlar geyikleri yüzmüşler. Onlar etrafa bakınca bir de ne görsünler bir dağın başında duman çıkmaktaymış.

— Dostum, sen eti parçalayadur, ben şu duman çıkan yere gidip bir bakayım. O yerdeki insanoğlu mu; yoksa cin mi, şeytan mı? (147) Görüp geleyim, deyip Minku Batur

o tarafa doğru yürümüş. O mağaraya yaklaşıp bakmış ki kanmukan mağara imiş. Minku yedi ağızdan geçince altına boyanmış bir kapı ile karşılaşmış. Minku altın kapıyı açıp girince sarıklı bir kişi namaz kılıyor ve dua ediyormuş. Minku Batur ona:

— Essalamualeykum, diye selam vermiş. O ihtiyar:

— Gel yavrum, burası insanoğlunun gelemeyeceği bir yer idi, sen nasıl geldin? Sen insanoğlu musun yoksa Hızır mısın, diye sormuş.

— Ben insanoğluyum, beni atam bu çöle bıraktı, demiş Minku Batur.

— Arkanda başka insan var mı, yavrum, diye sormuş ihtiyar.

— Bir dostum var idi. O, deredeki bir bulağın yanında geyik yüzmek için kaldı, demiş Minku.

— Çağır, yoldaşın da buraya gelsin, demiş ihtiyar (148). Minku Batur mağaradan çıkıp dostunun yanına gitmiş, dostunu da yanına almış. İkisi mağaraya doğru yürümüşler. Onlar dağın bağına yakınlaştıklarında kar boran çıkmış, onlar tipinin şiddetinden gözünü açamamışlar. Mağarayı bulamayıp yolunu şaşırmışlar. Sonunda dere içindeki kurtların mekânına varmışlar. Bu kurtlar aslında dev olup çakal suretine girmişler. Onlar bu iki çocuğu yakalamışlar, yüzüp yemek için kancaya asmışlar. İhtiyar “şimdi gelirler” deyip otururken çocuklar gelmemiş. İhtiyar mağarasından çıkıp bakmış ki kara boran çıkmış; cihanı toz toprak kaplamış, hiçbir şey fark edilmiyormuş. Bu ihtiyarın bir oğlu varmış. Onun ismi Bakan Batur imiş. O öyle bir baturmuş ki ona hiçbir batur denk gelmezmiş. Bakan Batur üç günde bir gelip babasını yoklarmış. O gün tam Bakan Batur’un geleceği gün imiş. İhtiyar beklerken Bakan Batur gelmiş. İhtiyar:

— Ey yavrum, bir iyi misafir gelmişti, o: “Arkamda bir dostum var idi, onu alıp geleyim.” deyip gitti ve gelmedi. Boranda yolunu kaybetmiş gibi, sen o çocukları bulup gel, demiş.

Bakan Batur dağın yüksek zirvesine çıkıp bakmış, bir de ne görsün, çakalların kancasında iki çocuk asılı durmaktalar. Çakallar kılıçlarını çıkarmışlar. Onlar çocukları öldürmek üzereyken, Bakan Batur oradan bir dağ iğdesini koparıp eliyle yükseğe kaldırıp tutmuş ve:

— Bakan Batur denen benim! Öldürmek istediğiniz (149) o iki çocuğu bırakın! Eğer bırakmazsanız, zarar verirsiniz, soyunuzu sopunuzu kuruturum, diye bağırıp dalı sallayarak göstermiş. Bakan Batur’un sözünü duyan çakallar korkup iki oğlu kancadan indirip Bakan Batur’un karşısına getirmişler.

— Vay, sizi kırdığımız için üzölmeyin, demiş çakallar.

Bakan Batur iki çocuğu alarak atasının yanına götürmüş. Çocuklar:

— Biz insanların yaşadığı olduğı yere gitsek, buraya alışamıyoruz, diye yalvarmışlar. Bakan Batur onların eline: “Ben ki Bakan Batur’um, bu iki oğul benim askerim, kim ki bunlara zarar zahmet verirse, o kişinin soyunu- sopunu kuruturum.” diye bir mektup yazarak mührünü basıp vermiş.

Bakan Batur denince, Kuhikap ikliminin hepsi onu bilirmiş, devlerin hepsi onu tanır imiş.

Bu çocuklar yürümüş, yürümüş, yürümüş, bir sineğı bile rastlamamışlar. Onlar yürüyüp karlı dağı varmışlar. Dağı yaklaştıklarında kar yağıyormuş, onlar dağın içindeki mağaraya ulaşip dinlenmişler ve soğuktan donup ölmeyelim deyip Allah’a: “Ey Huda ya bizim canımızı bu yerde al ya da insanoğlunun olduğı yere ulaştır.” diye yalvarmışlar. Etraf duman kaplar gibi olmuş, o sırada başına sarık saran, beline altın kemer bağlayan aksakallı bir ihtiyar peyda olmuş (150).

— Ey yavrularım, ayağı kalkın, demiş ve oğullar ayağı kalkmışlar. İhtiyar:

— Sizlere ben üç şey alıp getirdim. Bu keskin Misran Kılıç’ı*, bu cihanname, işte bu gözü yumarak atsan da istediğın hedefe değen ok yay, deyip o şeyleri çocuklara vermiş. “Oğullarım, iyilik güzelliğ olursa, sağlıklı olursak tekrar görüşeceğız, demiş ve ihtiyar gözden kaybolmuş. Çocuklar: “Artık devlerle karşılaşsak da korkmayız.” diyerek seferlerine devam etmişler. Onlar o şekilde yürüyerek bir şehre varmışlar. Çocuklar şehre girince bir de ne görsünler, her köşede: “Kim ki kızımı yutup giden ejderhayı öldürse, o

* Misran Kılıç: Kûfe’de yapılan kılıç

kişiyi küçük kızımı veririm, o kişinin soyuna sopuna kadar hepsine ömür boyu bakarım.” denen ilan yapıştırılmış. Onlar insanlara sormuşlar. İnsanlar:

— Bu şehrin etrafındaki bir dağda bir ejderha var, dağın o tarafında da bir şehir var. Ejderha o şehre vardığında beş altı bin insanı yenip bin insanı çiğneyerek öldürmüş, bizim şehrimize de gelip öyle yaptı ve padişahın kızını da yutup gitti. Padişah bu ilanı çıkaralı bugün dört ay oldu. Üç aydan bu yana yedi iklimden sayısız batur, sayısız atlılar geldi ama onların hepsi ejderhaya yem oldu, demiş. Bu sözü duyunca çocuklar padişahın huzuruna varıp:

— Essalamü aleykum, yüce padişah, biz sizin fermanlarınızı yerine getirmeye geldik, demişler.

— Benim hangi fermanımı yerine getireceksiniz, demiş padişah çocuklara bakarak (151).

— Sizin kızınızı bir ejderha yutup gitmiş, o ejderhayı öldürmek için bize izin verseniz, demiş Minku.

— Ey küçük çocuklar, sizler olsa olsa on yaşındasınız, sizler ejderhanın yanına varacak olsanız korkudan yüreğiniz yarılr, korkudan ödünüz patlayıp ölürsünüz, yaşıınıza göre oyunlar oynayın, yine de cesaretiniz için teşekkür ederim, demiş padişah.

— Hayır, padişah uluları, bize izin verin, ejderha ile bir dövüşüp görelim, deyip durmuş çocuklar.

Padişah çaresiz icazet vermiş. Minku Batur dostunu padişahın huzurunda bırakıp, Misran Kılıç’ını kılıcını alıp ejderhanın karşısına varmış. Varıp bakmış ki ejderha iki dağın ortasında uyumaktaymış. O uyurken onu öldürürsem namertlik olur, onu uyandırıp öldüreyim, diye düşünmüş ve bir sesleneyim diye arkasına geçip bir nara atmış. Ejderha sesi duyunca öfkeyle sıçrayıp kalkmış ve bakmış ki bir insanoğlu duruyormuş. Ejderha Minku’yu sömürerek içine çekmiş. Minku, Misran Kılıç’ını doğru tutarak durmuş, ejderhanın ağzından girip kuyruğundan çıkmış. Ejderha iki parça olup yığılmış, bir tarafı yedi derya üç dağı, yine bir tarafı şehrin yarısını kaplamış. Minku ejderhanın derisinden dört kulaç kayış dilip paltosunun içine sarıp şehre gelmiş. Padişah:

— Ey oğul, ejderhanın yanına vardın mı, demiş.

— Vardım padişahım, ejderhayı öldürdüm, onun ölüsü birkaç deryayı tıkadı (152). O deryaların suyu taşınca, dağları dereleri su bastı, şimdi adam yolla da suyun önünü açsınlar, demiş Minku.

Minku'nun sözlerini duyan padişah öfkelenmiş:

— Hey çocuk, sen küçük canınla benim gibi bir padişahı mı aldatacaksın? Ejderha senin gücünün yeteceği bir şey değildi, nice baturlar ona denk gelmeyip ejderhaya yem oldular, demiş.

— Padişah uluları, eğer bana inanmıyorsanız işte burada, deyip Minku dört kulaç kayışı göstermiş. Ejderhanın deri kayışını gören padişah korkarak kendinden geçmiş. Hizmetçiler padişahı ayıltmak için yüzüne su serpmişler. O ana kadar padişah onun ismini sormamış, onun ismini sorup öğrendikten sonra:

— Ey Minku Batur, bugünden itibaren sen bana oğul ol, büyüdüğünde küçük kızımı sana veririm, demiş. Set olup kalan ejderhayı yoldan çıkarıp deryanın suyunu kendi yoluna salın, şehrimizi su basıp gitmesin, diye ferman çıkarmış.

Vezir padişahın dediği yere üç bin kul yollamış. Üç bin kul deryayı tıkayan ejderhanın derisiz bedenini yoldan çıkaramamışlar: “Biz çare bulamadık.” deyip padişaha adam göndermişler. Bunun üzerine Minku Batur'un kendisi varıp ejderhanın ölüsünü yoldan çıkarıp deryanın (153) suyunu kendi yoluna salmış. Minku Batur sarayda kalıp padişaha tazim kılıp durmuş ve:

— Ey padişah uluları, bana vereceğiniz kızınız için ben hakkımdan vaz geçtim, kızı dostuma verin, demiş.

Padişah Minku Batur'un talebini kabul etmiş. Minku Batur yurttan üç ay durduktan sonra, başka bir yurda sefer eylemiş.

Minku Batur başka bir şehre vardığında bir çizmeci çizme satmaktaymış, onun çizmelerini insanlar alıyormuş. Minku Batur çizmeciye:

— Ustam, ben size çirak olsam beni alır mısınız, diye sormuş.

— Olur, ben de iyi bir ırac almaya niyetliydim, deyip onu ıraclığa kabul etmiş.

Aradan bir yıl geçmiş. Bu izmecı gündüz dükkânda Minku Batur ile olurken, akşam evde durmazmış. Onun nereye gittiğini hiç kimse bilmezmiş. Minku bu işi merak edip bir akşam sezdirmeden ustasını takip etmiş. Bakmış ki bir de ne görsün, ustası Şor Derya denen bir deryanın boyuna varmış. Deryanın bir girdabı varmış. izmecı şu girdaba girip “hop” deyip bir baş batırışla yok olmuş. Minku Batur ustamın bir sırrı varmış, diye düşünüp geri dönmüş.

Ertesi gün ustası gelmiş. Bu şekilde günler geçmiş, aylar geçmiş. Günün birinde Minku Batur ustasına (154):

— Ustam, ben atamı anamı görmeyeli hayli zaman oldu, gidip bir görüşüp gelsem, demiş.

— Olur, deyip ustası ona on günlük izin vermiş. Minku Batur ustasının sırrını öğrenmek için daha önceki çukurun yanına gelerek ustasının daldığı yerden girdaba ustasına benzer şekilde “Hop” deyip baş daldırmış. Bir süre sonra gözünü açınca, kendini heybetli bir saray görmüş. Etrafa bakmış ki peri kızları kıyafet dikmiş, dikilen kıyafetlere de gül basıyorlarmış. Kapıda de cellatlar kılıçlarını tutarak muhafızlık yapmaktalarmış. Peri kızlar Minku Batur’u görünce yerlerinden kalkıp:

— Ey batur, biz sizi bekleyeli duralı üç yıl oldu, ancak şimdi geldiniz. Biz size hüner öğreteceğiz, demiş.

— Bana nasıl bir hüner öğreteceksiniz, diye şaşırarak sormuş Minku Batur.

— Kırk bir çeşit el hüneri, kırk bir türlü bilgelik öğreteceğiz. Siz bu seksen iki (155) hüneri öğrenirseniz olgunlaşacaksınız, demiş peri kızlar.

— Olur, ustam bana on günlük mühlet vermişti, bu hünerleri on gün içinde öğretmelisiniz, demiş. Peri kızlar kabul etmiş.

Peri kızlar Minku Batur’a gece gündüz hüner öğretmişler. İnşaatçılık, kunduracılık, demircilik, marangozluk, kürkçülük, terzilik gibi kırk bir çeşit hüneri;

bilgelik hünerinden falcılık gibi kırk bir çeşit hüneri on gün içinde öğretmişler. Böylece vakit de dolmuş.

— Şimdi benim vaktim doldu, ustamın yanına varayım, demiş Minku Batur.

— Olur, ustanızın yanına varın ustanızdan hüner öğrenip ayrı dükkân açtığınız zaman yanıma gelin, demiş peri kızları.

Minku Batur peri kızlar ile vedalaşarak su üstüne çıkmış. Ön taraftaki dağa bakıp yol almış. Minku Batur az gitmiş uz gitmiş, yedi dağı kırk günde geçip bayındır bir şehre varmış. Şehre girdiğinde bütün insanlar padişahın kızı hakkında konuşmaktalarmış. Minku Batur bir aksakallıdan padişahın kızına ne olduğunu sormuş. Aksakallı:

— Görüyorum ki sen bu şehirden değilsin. Bu şehirde padişahın ay yüzlü bir melikesi var idi, onun güzelliğine cihan hayran idi. Bu şehirde Badrat denen kel, o melikeye kara sevdalanmış (156). Padişaha kaç kere elçi göndermişse de padişah Badrat Kel'i kabul edip ona kızını vermedi. Bu yüzden Badrat Kel, kızını kaçırıp göğün ikinci katına çıkarmış, diye duyduk. Şimdi padişah ferman çıkarmış. Kim ki melikeyi kurtarırsa ona kızını ve padişahlığını vermeyi vadedmiş. Şimdiye kadar bir kişinin bile melikeyi kurtarmaya geldiği yok. Padişah melikenin derdiyle ağlayıp deli oldu, demiş.

Minku Batur bu sözü duyduktan sonra padişahın huzuruna girmiş ve kendisinin melikeyi kurtarıp geleceğini söylemiş. Padişah bu çocuğun sözüne gülmüş. Padişahın gülüşünü ferman deyip düşünen askerler Minku Batur'u alıp saraydan kovmak istemişler.

— “Bir büyüğün sözünü dinle, bir de küçüğün sözünü dinle.” denen söz var, padişah- ı âlem, bu çocuk kendine güvenmeseydi huzurunuzda girmez idi, sözünü dinleyip bakalım, demiş padişahın akıllı bir veziri. Padişah vezirinin sözünü dinlemiş, sevgili kızını aklına gelince düşünmüş ve Minku Batur'a:

— Yedi yıl önce kızım kayboldu, şimdiye kadar bulunmadı. Kâhinlere fal baktırdım. Yurdumuzdaki Badrat denen kel, kızımı göğün ikinci katına alıp götürmüş. Eğer sen kızımı kurtarıp indirirsen, sana kızımı ve padişahlığımı veririm, demiş.

— Öyleyse, şimdi bana iki tane tek hörgüçlü deve hazırlayıp verin, demiş Minku Batur.

Padişah hemen ona tek hörgüçlü deveden ikisini hazırlayıp (157) vermiş. Minku Batur padişah aracılığıyla yurt ehline: “Kim bana iki simurg verirse, yerine iki tek hörgüçlü deve veririm.” manasına gelen bir ilan çıkarmış.

Bu şehirde bir tuzakçı varmış, bu tuzakçı simurg yuvasından iki simurg yavrusunu yakalayıp beslemiş. Padişahın çıkardığı ilanı duyunca kırk gündür baktığı iki simurg yavrusunu padişahın iki tek hörgüçlü devesi ile değiştirmiş.

Minku Batur simurg yavrularını insanoğlunun ulaşamayacağı bir dağın üstüne çıkarıp sırtına eyer, ağzına gem takmış, boynuna ise taş bağlamış. stne de binerek onları eğitmiş. Boynuna bağladığı taşı her gün biraz daha ağırlaştırmış. O, simurg yavrularını bu usulde eğitmiş. Aradan üç yıl geçmiş, simurg yavruları büyüyerek istenen hale gelmiş. Minku’nun kendisi de on dokuz yaşına girmiş. Yaşı da (158) gücü de aklı da pek gelişmiş. Simurg yavruları bir batman taş ile birlikte uzaklara uurabiliyorlarmış. Minku Batur simurgları son defa uçurup kontrol ettikten sonra, işte, şimdi işe koşulacak duruma geldiler, diye düşünerek padişahın huzuruna varmış.

— Benim hazırlıklarım bitti, bugün sefere atlanacağım, deyip padişahtan icazet alarak şehirden çıkmış.

Minku şehirden çıkınca simurgun birine binip, diğerini yedeğine alarak göğe çıkıp gitmiş. Üç ay uçmuş, aşağıya bakınca yemyeşil bostanlı uzun bir dereyi görüp inmiş, etrafa bakmış ve bir has bahçe görmüş. Has bahçenin ortasında boyu göğe ulaşacak kadar yüksek bir ınar durmaktaymış. Minku Batur bağa girmiş. Bağda her çeşit meyve olgunlaşmış. Minku meyveleri yiyerek kursağını doyurmuş. Bağın bir kenarına varıp bakınca yakın bir yerde bir şehir görmüş. Minku Batur simurgları bağa koyup şehre doğru gitmiş. şehir kırk arşın yükseklikte yapılan etin bir kale ile kuşatılmış. şehrin iki kapısı varmış, kapıların kanatları elik ile kaplı imiş. Her bir kapıyı iki asker korumaktaymış. Bir kapıdaki askerin ismi Kaplan Batur, diğer kapıdaki ismi Ayı Batur imiş. Bu baturlar öyle boylu poslularmış ki onların başı göğe değdiği için eğilerek yürürlermiş, eğer başını azıcık kaldıracak olsalar altı kat göğü sallarmış, onlara hiç kimse denk gelemezmiş. Altı aylık yemeklerini bir kerede yerlermiş. Bir uyusalar altı ay uyurlarmış, uyumasalar altı ay uyumazlarmış. Bu iki baturdan biri uyursa, diğeri (159) uyumazmış,

nöbetleşe gözcülük yaparlarmış. Bu sefer Kaplan Batur uyumuş, Ayı Batur gözcülük yapmış. Minku Batur Ayı Batur’u umursamadan, şehre girmeye çalışmış. Ayı Batur onun önünü kesip:

— Benden izinsiz sen değil, sinek bile izinsiz şehre girmezken, bas git, demiş. Minku Batur onun sözüne aldırmadan kapıya doğru yürümüş.

Ayı Batur öfkelenip Minku Batur’a bir şaplak vurmuş, Minku Batur on üç dağın ötesine uçarak kırk arşın yere gömülmüş. Üç gece gündüz şuursuzca yattıktan sonra kendine gelip bin bir zorlukla yer üstüne çıkmış. Minku, ben iyi bir baturum eğer onunla başetmezsem insanların yüzüne nasıl bakarım, diye düşünmüş. Öyle öfkelenmiş ki bedeni titremiş. Yerinden kalkıp Ayı Batur’un karşısına gelmiş ve Misran Kılıç’ını kınından çıkarıp durmuş:

— Hadi, mert isen meydana çık, ikimiz bir güç sınaşıp bakalım, demiş.

Ayı Batur da mızrak ve kalkanını alıp meydana çıkmış. İki batur birkaç kez dövüşmüşler. Ayı Batur mızrağını Minku Batur’un göğsünü nişanlayıp vurmuş. Minku Batur onun mızrağını kılıç ile bertaraf etmiş, sonra çeviklik ile Ayı Batur’a kılıç vurup onun başından ayağına iki parçaya ayırmış. Onun gövdesi yedi derya, yetmiş iki dağ kaplamış.

Ayı Batur öldükten sonra, Minku Batur kale (160) kapısını açıp şehre girmiş. Şehirde, o şehir halkından biri gibi davranarak dolaşmış. Pazarın bir köşesine gidip bakmış ki bir ihtiyar kavun satıyormuş. Minku Batur bir dilim kavun alıp yerken ihtiyara:

— Dede, duydum ki, alttaki âlemden bir şehzade bir melikeyi bu üsteki âleme çıkarmış, onun kanadı yok, gökyüzünün de merdiveni yok, peki o nasıl çıkmış, diye sormuş.

— Hey yavrum, bizim yurdumuzda Badrat denilen bir kel var. Bu Badrat Kel’in bir yavrusu var idi. Badrat Kel yavrusunu yedi yaşına kadar alttaki âleme indirip saklamış. O şimdi otuz yaşına girdi. Bu yıl on yıl oldu, Badrat Kel alttaki âlemden bir melikeyi kaçırıp saklamış. Duyduğuma göre, o melike pek de bilgili imiş, elinden çok iş gelir imiş, üç yıldan sonra olacak şeyleri rüyasında görürmüş. O melike her gün bir şapka dikermiş,

onun şapkasını insanlar bin altına satın alırlarmış. Adı geçen Badrat Kel şimdi üst âlemdeki gibi bu şehrimize de padişah oldu. Onun kırk yedi bin tuğluk askeri, yüzlerce olağanüstü baturu, yedi bin kişilik mahsus askeri var. O bu askerlerine kale üstünde kılıç, mızrak kullanmayı; yerde de ata binmeyi öğretmekte, demiş kavuncu ihtiyar, Minku Batur'a.

Minku Batur durumu öğrendikten sonra kalenin üstüne çıkmış. Yabancı birini gören bir asker Badrat Kel'e:

— Biri kalemize çıkmış ve bize doğru geliyor, diye malumat vermiş (161).

— Bacağından tutup yere at, demiş Badrat Kel. Asker varıp Minku Batur'u kaldırmaya çalışmış, yerden kımıldatamamış. Öfkeden Minku Batur'un bacağına tekme atmış, Minku Batur onu tekme ile kaleden yere uçurmuş. Bunu gören diğer askerler bağırıp gitmişler:

— Ayı Batur'u çağırın, diye bağırılmış. Badrat Kel.

— Ayı Batur çoktan iki parça halinde yedi dağın arkasında yatıyor, demiş Minku Batur.

Badrat Kel bir işaret vermiş, kale üstündeki yedi bin asker Minku Batur'a saldırmak için gelmişler. Minku Batur birini tutup birine atmış, biri aracılığıyla onunu yıkarak, yedi bin askeri yere sermiş, bir tek Badrat Kel'i canlı yakalamış ve kendisini melikenin bulunduğu yere götürmesi için sıkıştırmış.

— Benim melikeyi koruyan üç bin seçilmiş askerim, seksen baturum var. Bu baturların her biri üç bin âdeme değer. Bu baturlar uyuyunca bir kulağını kapatıp yatarlarken diğer kulağını ise yere dayarlar. Onlara hiç kimse denk gelemez. Eğer bu baturlarımın her biri kulaklarını sürüterek yürüyecek olsa, elli fersah yeri basıp yürürler. Ne kadar âdem varsa hepsi kulaklarının altında ezip ölürler. Sen zahmet etme, demiş Badrat Kel.

Minku Batur Badrat Kel'in söylediklerine kulak asmamış ve (162) onu önüne koyarak yürümüş.

Üsteki âlem padişahın yedi kat sarayı varmış. Badrat Kel melikeyi en alttaki yerde kırk bir kat demir kafesin içinde tutsak etmiş. Kafesi kırk pehlivan, saray kapısını kırk pehlivan korumaktaymış. Bu pehlivanların her biri kırk dev kadar kuvvetliymiş.

Badrat Kel'i bağlayıp önüne katıp geleni gören pehlivanlar birbirine:

— Bizim Badrat padişahımızı bir kurt önüne katıp geliyor, bu nasıl bir iş, diye bağırıp Minku Batur'un karşısına gelmişler.

— Benim sizlerle ve sizin padişahınızla hiçbir husumetim yok. Üsteki âlem padişahına melikesini verirseniz, sizlere hiçbir zarar vermeyeceğim. Melikeyi alıp yoluma giderim, demiş Minku Batur. Bu arada Badrat Kel'in oğlu peyda olmuş. O Minku Batur'a bakıp:

— Melikeyi babam alacak, sana verilecek kız yok, deyip bir sarkık kulak batura işaret etmiş.

Sarkık Kulak Batur, Minku Batur'a kılıcını kaldırarak atılmış. Minku Batur kılıcı ile onun kılıcına bir vurmuş ve onun kılıcını elinden düşürmüştü. Sürünüp duran kulağından tutup sürüklemiş, kulağı dipten kopmuş ve o onun elinde kalmış. O kaçınca Badrat Kel'in sarayını koruyan üç bin askerin üzerine basmış ve onları ezerek öldürmüştü. Kalan sarkık kulaklar Minku Batur'dan korkup yakınına gelmemişler. Badrat Kel'in Minku Batur'un söylediklerini yapmak dışında hiçbir çaresi kalmamış (163).

Minku Batur melikenin yanına girmiş ve ona:

— Ben atanızın yanından sizi kurtarmak için geldim, benimle gelin, demiş.

Melike atasının haberini duyunca ağlamış ve Minku Batur ile gideceğini söylemiş. Minku Batur melikeyi kafesten çıkarıp şehrin dışına çıkarmış, Badrat Kel'in ellerini çözüp:

— Hey Badrat padişah, ben senin yedi bin askerini, seksen dev gücündeki baturlarını ve Ayı Batur'unu öldürdüm. Ben aslında kan dökme niyetinde değil idim, adamların ve sen beni böyle yapmaya mecbur ettiniz. Benim kimim olduğumu merak

ediyorsan ismim Minku. Melikeyi teslim aldım. Ben razıyım, sen de benden razı ol, demiş. Melikeyi yanına alıp götürmüş.

Minku Batur simurgları sakladığı bağa gelmiş. Orada bir iki gün av avlayıp dokuz tulum et, dokuz tulum su doldurmuş. Sonra melike ile bir simurga binip et ve su dolu olan tulumları diğer simurga yükleyip, alttaki âleme doğru uçmuşlar. Onlar kaç gün, kaç ay uçmuşlar, et ve su da tükenmiş. Simurglar susayınca “Su” demişler, Minku Batur iki gözünü oyup vermiş. Simurglar onu emip susuzluklarını gidermişler. Karınları acıkıp “et” dediklerinde Minku Batur sol budundan bir lokma et kesip vermiş. Böylece onlar alttaki âleme inmişler. Melike bakmış ki Minku Batur’un iki gözü yokmuş ve (164) pantolonun ön paçası kana bulanmış. Ona bunun sebebini sormuş ve Minku Batur durumu anlatmış.

Simurgların biri Minku Batur’a:

— Sen bize çok iyilik yaptın, biz de sana iyilik yapacağız, gel, benim kanadında yat, deyip sol kanadını yere yaymış.

Minku Batur simurgun kanadının üstüne yatmış. Yine bir simurg sol kanadı ile onun başından ayağına kadar sıvazlamış. Minku Batur’un gözü de budu da aslına dönmüş.

— Bizim yapacak başka işimiz var mı, diye sormuş simurglar.

— Ben bu melikeyi atasına teslim ettikten sonra döneceğim, siz bekleyin, deyip Minku Batur padişahın saraya doğru yola çıkmış.

Minku Batur melikeyi alarak padişahın huzuruna girmiş. Ata ve yavru: “Vay ata, vay kızım” deyip ağlayarak kucaklaşıp görüşmüşler. Ata ve yavrusu biraz hal hatır sorduktan sonra, melike şah atasına Minku Batur’un üst âlemdeki baturluklarını bir bir beyan etmiş. Padişah söz verdiği gibi Minku Batur’a kızını ve padişahlığını verdiğini bildirmiş. Minku Batur:

— Ey padişah- ı âlem, benim bir ustam var idi, eğer layık görürseniz, ben padişahlığı o ustama devredeyim, benim yerime o ustam padişah olsun; çünkü (165) ustamın padişah olma arzusu var idi, demiş. Padişah:

— Benim padişahlığım sana geçti, onu kime verirsen ver, bu senin bileceğin iş, ben razıyım, demiş.

Minku Batur padişahın huzurundan ayrılıp simurgların yanına vardığında onlar Minku Batur’u bekliyorlarmış. Minku Batur ustasının yanına gideceğini söylemek üzereyken şiddetli kara boran çıkmış, arkasından da yağmur yağmış. Simurg yavruları:

— Ey Minku Batur, bu boran ile yağmur anamızın bize doğru gelmekte olduğunu alâmetidir. Sen birimizin kanadı altına gir, anamız bilmeden sana zarar vermesin, demiş.

Minku Batur simurg yavrularının kanadı altına gizlenmiş. Ana Simurg gelip yavrularına kavuşmuş. Boran ve yağmur da durmuş. Ana Simurg:

— Ey yavrularım, iki üç yıldan beri nerelerdeydiniz? Ben sizlerin derdiyle yedi iklim, on sekiz bin âlemi ağlayarak gezip durdum. En sonunda bir gözümün nuru söndü. Sizlerin başından ne işler geçti? Bana anlatın, demiş. Simurg yavruları:

— Burada bir insanoğlu yavrusu var, eğer siz ona zarar vermezseniz, bu çocuğun ne talebi olsa yerine getirmeyi kabul ederseniz, bütün ahvâlimizi anlatınız, demişler.

Ana Simurg yavrularının istediklerini yapacağını bildirmiş (166). Simurg yavruları; anasının yiyecek bulmak için çıkıp gittiği vakitte büyük bir yılanın onları yemek için şimşad ağacına tırmanarak çıktığını, tuzakçı bir adamın yılanı öldürdüğünü ve onları evine götürüp kafese koyup beslediğini, sonraki günlerinin nasıl olacağı hakkında kaygılanırken, bir yiğidin kendilerini iki deve ile takas ettiğini, çok iyi terbiye gördüklerini, o yiğit ile varıp üstteki âlemdeki melikeyi kurtarıp getirdiklerini, o yiğidin kendilerinden ne talep ederse hemen yapıverdiklerini söyledikten sonra kanadı altındaki Minku Batur’u çıkarmışlar. Ana Simurg:

— Bu insanoğlu içinden çıkan iyi bir yiğit imiş. O sizlere iyilik yapmış, benim de ona iyilik yapmam gerek, demiş yavrularına ve Minku Batur’a bakıp.

— Ey yiğit ne talebin var? Yavrularıma yapmış olduğun iyilikler için canım ile emrindeyim, demiş.

— Teşekkür ederim, benim hiçbir talebim yok, demiş Minku Batur. Ana Simurg:

— Öyleyse sana kanadımdan bir tel tüy yolup vereyim, başın dara düşerse ya da yardıma muhtaç olduğunda yakarsan, hemen yanında peyda olurum, deyip kanadından bir tel tüyü dişleyerek yolup Minku Batur’a vermiş.

Simurg yavruları, Minku Batur ile helalleşerek vedalaşmışlar. Sonra da anneleriyle uçup gitmişler. Minku Batur, Ana (167) simurgun vermiş olduğu tüyü koynuna saklamış ve ustasının yaşadığı şehre doğru yol almış. O yürüyerek ustasının yaşadığı şehre gelmiş ve ustasına:

— Ben size falan şehrin padişahlığını alıp geldim ustam, demiş.

Ustası, Minku Batur’un sözüne inanmamış, Minku’nun nereye gidip neler gördüğünü sormuş. Minku Batur başından geçen sergüzeştleri başından sonuna kadar hepsini anlatmış. Ondan sonra ustası Minku’nun sözüne inanmış ve kendisinin padişah olma arzusunun gerçekleşmekte olduğuna memnun olup hemen yola çıkmış ve:

— Her şeyim sana kalsın, deyip Minku Batur’a evlerinin anahtarlarını vermiş ve hemen o gün yola çıkmış.

Minku Batur ustasından kalan bütün malları öksüz yetim, garip gurabalara paylaştırdıktan sonra bu şehirden de başını alarak çıkıp gitmiş.

Minku Batur gide gide bir derya boyuna gelmiş. Bu derya boyunda evvel zamandan beri oturup kalan üç badrat şebek kel varmış. Bu badrat şebek keller günde kırk kılık değiştirirlermiş. Deryanın kıyısı yol imiş. Burada bundan başka yol yok imiş. Badrat keller bu yoldan geçen herkesi, ister kul ister padişah olsun, hepsini soyarlarmış. İnsafı gelirse, sadece malını mülkünü alıp, kıyafetlerini de çıkararak çıplak bir halde koyarlarmış (168). İnsaf etmek istemedikleri zaman da uyuşturucu bir ilaç ile onları dondururlarmış. Minku Batur o üç badrata rastlamış. Badratlar Minku Batur’u görünce:

— Uzun yol aşır gelmiş gibisiniz, bugün bize misafir olun. Sizin gibi iyi biri konaklamadan geçip giderse, üzülürüz, size balık pişirip verelim, demişler.

Minku Batur bu badratların niyetlerini bilmediğinden, onların teklifini kabul etmiş. Bir gece konaklayıp daha sonra gitmek istemiş. Çok yorulan Minku Batur erkenden yatıp uykuya gark olmuş.

Badtratlar: “Bunun üç mühim eşyası varmış, birimiz Misran Kılıç’ını, birimiz okunu, birimiz de cihannameyi alırız. Bunu tan ağarmadan önce sıkıca bağlayıp gemiye koyun, tanın ağarmasıyla deryanın ortasına götürüp batıralım.” demiş. Badtratlar, Minku Batur’un burnuna uyuşturucu ilaç tutmuşlar. Minku Batur’un burnu açılacak gibi olmuş, “hepçüş” diyerek bir silkinip kalkmış. Badtratlar onun elini, bacağını sıkıca bağlamışlar. “Bunu deryaya atmışlar. Artık biz sihirli eşyalara sahibiz, bundan sonra hiçbir şey bize denk gelemez.” demiş badtratlar.

Minku Batur küçükken Hızır Aleyhisselam onun ellerini, bacaklarını, bedenini sıvazlayıp, dua etmiş; bundan Minku Batur’un kendisinin haberi yok imiş. O badtratların ilacı ile bir süre donmuş olsa da (169) bedeni yavaş yavaş yumuşamış ve tan ağardığında tam olarak kendine gelmiş. Bakmış ki elleri bacakları bağlanmış. Hani bunlar, ne yapıyorlar, bir görüp bakayım, diye düşünmüş ve nefesini tutup ölü gibi sessizce yatmış.

Güneş doğmaya başladığında, badtratlar Minku Batur’u gemiye koymuşlar. Bir badrat derya kenarında durmuş, diğer bir badrat yemek yapmak için eve gitmiş. Bir badrat ise rahat bir şekilde gemiyi sürüp deryanın ortasına varmış. Minku Batur’u deryaya atacağı anda, Minku Batur, “Ya pirim” deyip bütün gücüyle bir silkinmiş, atının kuyruk yelelerinden örülmüş bilek kadar kalınlıktaki organlar çözülmüş, el, ayak ve boynuna takılan bulağı ve zincirler de parçalanmış. Badrat ile Minku Batur gemi içinde tam bir gün dövüşmüşler. Akşama doğru gemi devrilmiş ve ikisi suya düşmüş. Minku Batur suya dayanıksız imiş. Bunu bilen badrat bütün gücüyle dövüşmüş. Minku Batur suya dayanıksız olsa da güçlü ve akıllı olduğu için gece boyunca dövüşmüş. Badrat savaşmış, ama yenememiş, yenemeyince dilini işe sokmuş. Onun dilini uzatma özelliği varmış. Badrat dilini uzatıp Minku Batur’un etini yalayıp onun bedenini sıyırmış, derya suyu Minku’nun kanı ile kıpkızıl olmuş (170). Minku’nun bedeni o kadar acımış ki o artık acıyı duymaz hale gelmiş. Minku Batur’un yeniden gazabı tutmuş. Onun ayağı su içindeki büyük kırma taşla değmiş, böylece Minku Batur badratı iki eliyle havaya kaldırıp kırma taşla vurmuş. Badrat paramparça olmuş.

Minku Batur gemiye binip gemiyle kıyıya çıkmış. Biraderlerinin gelişini bekleyen diğer bir badrat işin ters gittiğini görünce Minku Batur'a saldırmış. Daha yorgunluğunu atmadan Minku Batur bununla da sert bir şekilde dövüşmüş. Bu şekilde dövüşe dövüşe, onu da götürüp kıyıda vurarak öldürmüş. Sonra bu badratların evine varmış. Üçüncü badrat Minku Batur'un Misran Kılıç'ını yanına koymuş, bir yanda balık pişiriyormuş. O, Minku Batur'un girdiğini duymamış. Minku Batur sessizce gidip (171) Misran Kılıç'ını almış, o badratı arkasından vurmamış, arkasından vurmak namerd işi, diye düşünüp durmuş. O sırada badrat yanına bakmış ve Minku Batur'un Misran Kılıç'ını tutarak durmakta olduğunu görmüş. Minku Batur badrata:

— Haydi, silahını alıp meydana çık, demiş.

Bu badrat ölüp giden diğer iki badrattan daha güçlüymüş. O yetmiş batmanlık gürzünü alıp meydana çıkmış. Minku Batur da hazırmış. Badrat Minku Batur'un başını nişanlayıp gürzünü vurmuş. Minku Batur Misran Kılıç'ıyla badratın gürzünü savuşturmuş. İşte bu şekilde badratın arka arkaya vurduğu üç seferlik gürzünü bertaraf etmiş.

— Sıra şimdi bana geldi, dikkat et, deyip Minku Batur bağırarak badrata kılıçla vurmuş, dağa vurulsa dağı da iki parça edecek kılıç badrata kar etmemiş, tıpkı taşa sopa vurmuş gibi kılıç badratın bedeninden geriye tepmiş. Kılıç kâr etmedikten sonra, Minku Batur badratı kaldırıp ateşe atmış, o yanmamış. Minku Batur bütün gücünü toplayarak onu başının üzerine kaldırıp bir kırma taşa öyle vurmuş ki, badratın kemikleri parça parça olmuş. Bakmış ki kırma taş da pare pare olmuş.

Minku Batur kılıç, ok, yay ve cihannâme aynasını alıp gitmek üzereyken, etrafa bakmış ve şaşkınlık içinde kala kalmış. Onun gözüne taş gibi olmuş sayısız insan görünmüş (172). Hepsi uyur haldeymiş. Minku Batur ne yapacağını bilmemiş, çıkıp gitse bir türlü, gitmese bir türlü. O badratların taşa çevirdiği adamları aslına döndürmenin ilacını öğrenemediğine pişman olmuş, ne kadar düşünse de çare bulamamış. O uyumuş, rüyasında ak atlı bir aksakallı girmiş. Minku o kişiye selam vermiş.

— Badratları öldürerek iyi iş yaptın, yavrum! Senin varacağın yerin ne kadar uzak olduğunu biliyorum, ama sen piyadesin, sana ben eyerlenmiş bu atı vereceğim, deyip

elindeki atın yularını Minku Batur’a vermiş. Onun başını sıvazlamış, sızlayan yaralarını ve soyulan et ve derilerini sarıp iyileştirmiş. Minku Batur özünü öncekinden daha güçlü hissetmiş.

— Yavrum, bu ata binip sağ yanına vurursan göğe uçar, sol yanına vurursan yürür; yerde yürüyünce günde altı aylık yol alır, demiş. Sonra taş adamlara bakıp: “Allah’ın lütfu ile aslinıza dönün!” demiş ve gözden kaybolmuş. Minku Batur dervişe teşekkür etmeye yetişememiş.

O, bir an önce buradan gitmek için ata binmeye hazırlanırken vadideki “taş adamlar” kımıldar gibi olmuşlar. Minku buna şaşırıp bakmış. Aradan biraz vakit geçtikten sonra bu “taş adamlar”ın hepsi aslına dönmüş. Onların hepsi Minku Batur’un karşısına çıkıp selam vermiş ve ona çok teşekkür etmişler (173). Onların arasında şehzadeler de varmış. Minku Batur onlara:

— Sizleri aslinıza döndürmek benim marifetim değil, benim böylesi kerametim yok; bu bir evliyanın kerameti, demiş. Sonra burada olan işleri bir bir anlatmış.

— Sizin başınızı evliya sıvazladı, artık sen de kesin evliyasın, biz sana tabiyiz, bizi kendine yoldaş et, demişler. Minku Batur:

— Benim varacağım menzil belli değil, nereye varıp, nerede duracağımı kendim de bilmiyorum. Allah’ım günü güç, eğer sağ kalırsak görüşürüz, demiş ve ak ata binmiş. Sağ yanına yine bir şaplak vurmuş, at yerden yükselip göğe çıkarak gözden kaybolmuş.

Minku Batur uçmuş uçmuş, bir süre sonra aşağıda bir orman görmüş. Atın uçuşunu yavaşlatıp, onu aşağı doğru alçaltmış. Onun kulağına bir ağlama sesi gelmiş. O, bu ağlama neden, sebebini öğreneyim, diye düşünüp, atın sol yanını (174) sıvazlamış, at yavaş yavaş alçalarak yere inmiş. Bakmış ki, bir çocuk yalnız başına ağlayıp durmaktaymış.

— Ey çocuk, ne derdin var, niçin ağlıyorsun, diye sormuş Minku Batur çocuğa.

— Ben atamdan yetim kaldım. Bizim bir bay komşumuz var idi. Geçim sıkıntısı dolayısıyla ondan borç aldık. Günün birinde, bay komşumuz: “Ya paramı ver ya bana eş ol ya da yavrunu bana kulluğa ver.” deyip anamı sıkıştırmış. Anamın ona varması uygun

değil, borcunu versek istese biz de para yok, çaresiz beni o baya kulluğa verdi. Ben baya kul olup yedi ay çalıştım. Gece gündüz o bay*: “Şor Deryası’nın o katında bir badrat kitabı var imiş, o badrat kitabını bana alıp getirirsen, seni kulluktan azat ederim. Eğer getirmezsen, bedenini demir tarakla tarayıp, vücuduma kızgın yağ saçıp, tandırda yakarım.” dedi. Şor Deryası nerede bilmem, o yüzden ağlıyorum, deyip cevap vermiş çocuk.

— Öyleyse arkama bin, demiş Minku Batur. Çocuk ata binmiş. Minku Batur: “Şor Deryası boyuna!” deyip atın sağ tarafını bir vurmuş, at onları göz açıp kapayıncaya kadar Şor Deryası’nın boyuna alıp getirmiş.

Minku Batur çocuğu beraberinde alıp peri kızlarının yanına götürmüş. Peri kızları Minku Batur’u sevinçle karşılamışlar, ona her türlü nimetle dolan sofraya hazırlamışlar. Yemek yerken (175) Minku Batur peri kızlarına bu çocukla karşılaşma olayını, çocuğun ahvâlini ve bay komşusunun zulmünü, onun çocuğa koyduğunu olduğu şartı duyduğu şekliyle anlatmış ve sonunda badrat kitabını çocuğa vermelerini, onu kulluktan azat etmelerini peri kızlarından istemiş. Peri kızlar Minku Batur’un talebini kabul edip bir simurgu çağırıp bekletmişler:

— Ey simurg, Şor Deryası’nın diğer tarafına geçersen orada bir dağ var, dağın bağrında bir top yalnız çınar var, o çınarın dibini kazarsan bir sandık çıkar, o sandığı ağzını açmadan alıp getir, diye tembihlemişler.

Simurg kanatlanıp göğe çıkmış ve rüzgâr gibi uçup gözden kaybolmuş. Minku Batur ile peri kızları yemeklerini yiyip, sofralarını toplayacakları zaman simurg sandığı alıp getirmiş. Peri kızları sandığı açıp ondan kitabı alarak:

— İşte bu badratların cadılık kitabı, deyip kitabı çocuğa vermişler.

Minku Batur çocuğu ata bindirip, atın sol tarafına bir vurmuş; göz yumup açıncaya kadar at onları bayın kapısına indirmiş. Minku Batur attan inip baya selam vermiş. Bay çocuğu görünce:

* Bay: Zengin

— İstedığım şeyi alıp getirdin mi, diye sormuş. Çocuk kitabı baya göstermiş. Bay kitabı eline alıp bakmış ki bu gerçekten badrat kitabıymış.

— Bu kitabı kim buldu, diye sormuş bay (176).

— Gelirken bu çocuğun bu kitabı eline sıkıştırıp gelmekte olduğunu gördüm, ona acıyıp atıma bindirdim, demiş Minku Batur. Bay kitabı bulmuş olmasına rağmen, çocuğu kulluktan azat etme sözünü tutmayacak gibiymiş.

— Siz bu çocuğa, badrat kitabını alıp getirirsen seni kulluktan azat ederim, diye söz vermişsiniz, sözünüzü tutacak mısınız, demiş Minku Batur.

Bayın çocuğu azat etmeye niyeti yok imiş, onun için:

— Bu çocuk kendi borcunu ödedi, anasının borcunu da ödemesi gerek, demiş.

— Anasının size ne kadar borcu var idi, diye sormuş Minku Batur baya.

— Yedi dirhem altın borcu var, demiş bay.

Minku Batur cebinden yedi dirhem altını çıkarıp baya vermiş ve çocuğu atına bindirerek atı sürüp gitmiş. Onlar şu şekilde yürüyerek bir şehre varmışlar. Minku Batur çocuğa şehri gezdirmek için onu alıp şehre girmiş. Bakmış ki şehrin içi de dışı da insanla dolu. Onlar bu şehirde büyük toy var gibi diye düşünmüşler; lakin insanların kendi aralarında konuştuklarından bu şehirde toy değil, başka bir işin olduğunu öğrenmişler.

Bu şehrin dışında bir derya varmış, ama deryanın öte tarafında da bir şehir varmış. İki şehri bu derya ayırıp durmaktaymış; ama derya pek derin olduğundan köprü yapılamamış. Her ne kadar iki şehir halkı birbirini görüyor, birbirinin sesini duyuyor olsalar da bir şehirden diğerine gidiş geliş olmamış (177). Kim ki deryaya inci mercandan köprü yaparsa her iki padişah o kişiye kızını vereceklerini ilan etmişler. İlanı duyup her yurttan, her çeşit tabakadan insan gelmiş. Bu şehirde insanların çok olma sebebi buymuş. Bütün keramet ehlileri de gelse, deryaya köprü yapmanın çaresini bulamamışlar. Durumu öğrenen Minku Batur padişahın huzuruna çıkıp:

— Ey padişah- ı âlem, deryaya ben köprü inşa etsem, demiş.

— Olur, demiş padişah, izin vermiş. Minku Batur beraberinde alıp getirdiği çocuğu padişahın yanında bırakıp peri kızların huzuruna dönmüş. Peri kızlarının huzuruna varıp:

— Benim bir talebim var, talebimi yerine getirin, demiş.

— Talebin ne? Söyle, hemen reva kılalım, demiş peri kızları.

— İki şehir varmış, bu iki şehrin ortasından bir derya geçiyormuş. Kim ki inci mercandan köprü yaparsa, bu taraftaki padişah kızını verirmiş, o taraftaki padişah da kızını verirmiş. Köprü yapıp iki padişahın kızını da alıp varayım, demiş Minku Batur.

— Olur: Kuhikap Dağı'nda bir mağara var, evvel zamandan beri yaşamış evliyaların, bilgelerin hikmet dolu kitapları orada (178).

Mağarayı on iki ejderha, yedi kaplan, iki batur koruyor. Onlara bize ne yap dersek onu yaparlar. Bu yılan onların padişahıdır, yılanı gönderirsek o hemen alıp getirir, diye söylemişler. Sonra peri kızları bir yılan; ey yılan, sen varıp mağaradaki kırk halkalık tespihi alıp bize getir, demişler. Yılan:

— Olur, deyip hemen yola çıkmış. Yılanın uzunluğu kırk kulaç, eni on kulaç imiş. Yılan üç gün yol yürümüş. Onun yürüyüşünün gürültüsünü duyan mağarayı koruyan ejderhalar ve kaplanlar ile iki batur, düşman geliyor gibi, deyip cenge hazırlanırken yılan padişah çıkıp gelmiş. Onlar yılan; “Vay, hoş geldin padişah- ı âlem” deyip eğilerek tezim etmişler. Yılan onlara:

— Kırk halkalık tespihi bana verin, demiş. Onlar kırk halkalık tespihi hazırlayıp yılan padişaha vermişler. Yılan padişah tespihi ağzıyla ısırarak, peri kızlarına alıp getirmiş.

— Ey Minku Batur, bu tespihi cebinde iyi sakla, insanlara cinlere gösterme. Gece yarısında; “Ya pirimin emri, Huda'nın emri! Bu deryaya inci mercandan köprü kurulsun.” diyerek suya bandırdığınız zaman köprü kurulur, demiş peri kızları.

Minku Batur tespihi alarak ata binip çıkıp gelmiş, gece yarısında şehre ulaşmış. O derya boyuna (179) varıp: “Ya pirimin emri, Huda'nın emri! Deryaya bir köprü kurulsun,

köprünün üstüne inci mercan gül saçılın; iki tarafına altından minare dikilsin, minarede atlılarla cenk eden, kırk deveyi boynundan tutup göğe atan, Ayı Batur'u iki parça eden, badratlarla dövüşlerinin suretleri resmedilsin!” deyip tespihi suya daldırıp çıkardığında hemen köprü tamamlanmış. Bakmışlar ki bu köprü öyle değerli ki insan, üstüne basıp geçemeye çekinir. İki taraftaki minarenin duvarlarına Zilce halısının güllerinden daha güzel güller nakşedilmiş. Minku Batur'un baturluk hareketleri aynen görünüp durmaktaymış. Minku Batur dönüp uyumuş. Bu akşam padişah bir rüya görmüş, uykusu kaçınca avluya çıkmış. Her taraf apaydınlık olmuş, “Bu ne iştir?” deyip bakınca deryanın üstünde rengârenk ışıklar ışıldıyormuş. Padişah bunun ne iş olduğunu öğrenip gelmeleri için hizmetçileri göndermiş. Onlar bir süre sonra gelip deryaya altın, inci, mercandan heybetli bir köprünün inşa edildiğini söylemişler. Padişah: “Bu köprüyü hangi insan yapabilir ki? Minku Batur bir canıyla bir akşamda böylesi bir işi yapamaz.” demiş ve Minku Batur'u çağırıp getirerek sormuş:

— Bu köprüyü sen mi yaptın?

— Ben yaptım, padişah- ı âlem, demiş Minku Batur.

— Öyleyse, yarın tan ağardığında büyük bir toyla kızımı sana vereceğim, demiş padişah (180). Ertesi gün karşı taraftaki padişah da Minku Batur'a kızını vermeye çalışmış. Minku Batur iki padişaha:

— Bana vereceğiniz kızları bu kardeşime verin, diyerek yanındaki çocuğu göstermiş. İki padişah bunu kabul etmiş. Onlar yedi iklime duyurmuşlar. Yedi iklimdeki sazıcı, gazel- koşakçıların hepsi çıkıp gelmiş. Böylece toy başlamış, toy üç ay devam etmiş. Üç ay boyunca gelin ve damat; altın- gümüş, inci- mercan, halı- kilim, kılık- kıyafet her ne varsa; kendine bakamayan dul hatunlara, yetim çocuklara sadaka için dağıtmışlar.

Minku Batur toy akşamından sonra bu yurttan ayrılıp, şehir şehir gezerek başka bir şehre vardığında bu şehrin padişahı vefat etmiş; şehir halkı yas tutmaktalarmış. O padişah ölmüş. O cenaze namazına katılmış. Padişah can vermeden önce:

— Benim cenaze namazıma başında altın saçı olan bir adam katılacak (181), o kişi benim yerime padişah olursa yurdu benden daha âdil yönetir, diye vasiyet etmiş. Cenaze namazı bittikten sonra, hoca cemaate bakıp:

— Ey cemaat! Herkes başını açsın, demiş. Herkes başını açmış; lakin Minku Batur başını açmamış. Bunu görenler:

— Ey yiğit, siz de başınızı açın, demişler. Minku Batur başını açmış, o an onun başındaki altın saçından nur saçılmış. Bunu gören halk: “Bizim padişahımız sizmişsiniz.” diyerek, onu padişahlık tahtına oturtmuşlar. Önceki padişahın bir kızı varmış, o padişah, kendi yerine padişahlık tahtına oturanın kızını da almasını istemiş. Minku Batur bu kızı kendi nikâhına almış. O, şehri âdil bir şekilde yönetmiş.

Minku Batur’un karısı bir oğul doğurmuş, oğlanın ismini (182) Mülayim koymuşlar. Birkaç yıl geçtikten sonra bir kız doğurmuş, kızın ismini Gülayim koymuş. Mülayim de erken yaşta ok yay atışta hırslıymış, o da nişancı olarak yetişmiş.

Günün birinde, Minku Batur’un şehrine, yedi şehir birleşerek kırk bin tuğluk askeriyle hücum etmiş. Minku Batur’un askerlerinin hepsi ölünce geriye sadece üç komutanı ile kendisi kalmış. Kendi canının kırk yerine ok değince attan yıkılıp düşmüş.

Mülayim dışarı çıkıp bakmış ki atası kana bulanmış (182) yatmaktaymış. Alaca deveye binen biri de Minku Batur’un askerlerini öldürüyormuş. Mülayim, ok yay alıp okunu zehre bulamış: “Minku Mülayim’in oku” diyerek atmış, ok alaca deveye binen o adamın yüzüne değince adam attan yuvarlanıp düşmüş. O, can vermek üzereyken karşısındaki adamlarına: “Kim ki benim yüzüme ok vuran adamı öldürürse, benim yerime komutan o olsun.” diye vasiyet ederek can vermiş. Askerleri onun ölüsünü deveye yükletip alıp yurduna yürümüşler, onlar şehirlerine varıp padişaha durumu bildirmişler.

— Bu ok, Minku Mülayim’in okuymuş; o da Minku Batur’un evladıymış. Padişah, kim ki Minku Mülayim’in başını alıp getirirse, onu askerlerime komutanı yaparım, diyerek ferman vermiş.

Bu yurttta, bir badrat kel varmış. O, bu fermanı duyunca padişahın karşısına gelerek:

— Ey padişah- ı âlem, bu işi bana verin, demiş. Padişah:

— Olur, diyerek bu işi o badrata vermiş. O badrat kel, yanına üç tuzak alarak avcı kılığına girmiş. Çöle (183) varıp Minku Mülayim’in ava çıkmasını beklemeye başlamış.

Şimdi sözü Minku Mülayim'den verelim:

Minku Mülayim atasını, atının arkasına alıp eve getirmiş. Minku Mülayim'in annesi derhal şifalı ilaçlarla Minku Batur'u tedavi edip iyileştirmiş.

Günler geçmiş, aylar geçmiş. Günün birinde Minku Mülayim atasına:

— Ey ata, ben her yere gitmişim, her işi yapmışım; ama ava çıkmamışım. Askerlerle ava çıkıp gönlümü eğlendirip gelsem, nasıl olur, demiş. Atası:

— Ey çocuk, şimdilik gitme, benim gönlüm gitmeni istemiyor, demiş. Lakin Mülayim tekrar tekrar sorup durmuş, sonunda Minku Batur da kabul etmek zorunda kalmış. Mülayim'i kırk nökeriyle yola salmış. Minku Batur askerlere:

— Ey askerler, sizler nöbetleşerek uyuyun; oğlumu gece gündüz gözetleyerek sağ salım alıp getirin, demiş. Bütün askerler razılık verip Mülayim Batur'u aralarına alarak av avlamak için Maliman Dağı'na doğru yürümüşler. Maliman Dağı'nın yolunda deminki tuzakçı kılığında hazırlık yapan Badrat Kel varmış. Bunlar o yerden geçip giderken bu Badrat Kel bir düşüp bir kalkarak esasına dayanıp: Ya pirim, ya pirim” diye inleyerek yürümekteymiş. Minku Mülayim'in ona acımış:

— Hey baba, siz yaşlısınız, bu inin cinin olmadığı yerde ne yapıyorsunuz, demiş. Badrat Kel (184):

— Hey evlatlarım, benim ne çoluğum çocuğum ne de yatacak evim var. Ben bu çölde tuzakçılık yaparak geçimimi sağlarım, tuzağıma bir şey düşerse yerim; düşmezse aç kalırım, demiş. Bunu duyan Minku Mülayim derhal askerlerine emretmiş; o yaşlıya bir tulum altın ile bir tulum çörek vermelerini buyurmuş. Sonra onlar yola revan olmuşlar.

Onlar, o gün akşama kadar av avlayıp yorulduktan sonunda gidip Maliman Dağı'nda dinlenmişler. Böyle iyi bir fırsatı bekleyip duran Badrat Kel derhal bir yumulup domuza dönüşmüş. Minku Mülayimler'in uyudukları yere varmış; bakmış ki askerlerin hepsi padişahın sözünü unutup uykuya gark olup yatmaktarmış. Bunu gören Badrat Kel, bayılıp taşla dönüştüren ilacını kırk askerin burnuna koklatarak, bunların hepsini taşla dönüştürmüş. En sonunda Minku Mülayim'in burnuna ilacı koklatmış, onun kellesini

kesip bedenini taşa dönüştürüp kendi yurduna revan olmuş. Badrat kendi yurduna varınca padişahın karşısına çıkıp Minku Mülayim'in başını padişahın karşısına bırakmış.

Şimdi sözü Minku Batur'dan verelim:

Minku Batur oğlunun geri gelmesini beklemiş, gelme vakti de geçmiş; lakin oğlu gelmemiş. O günlerde Minku Batur bir rüya görmüş. Rüyasında, yaşlı bir (185) ihtiyarın sırtında üç tuzak, elinde bir hançer, bıçak duruyormuş, Minku Mülayim kırk nökeri ile Maliman Dağı'nın arasında yatmaktaymış. O yaşlı: "Bu bıçağı saplasam ölürdün; lakin atandan korkuyorum." diyormuş.

Minku Batur sıçrayarak uyanmış, bakmış ki bu bir rüya imiş. O an bilgeleri toplayıp rüyasını anlatmış ve derhal rüyasının tabirini vermelerini emretmiş. Bilgelerinden biri oturup kitapını açmış ve bunun tabirini söylemiş:

— Ey padişah- ı âlem, oğlunuz şimdi Maliman Dağı'nda imiş, ya ölmüştür ya da yaşıyordur; ama ölmesi yaşamasından daha kuvvetli gibi. Bu, şehrimize hücum eden padişahın yurdundaki bir Badrat Kel'in işi.

Minku Batur bir nara atmış, bütün askerlerini toplayarak yola revan olmuş. Onlar kasırga gibi Maliman Dağı'na ulaşmışlar. Onlar iki dağ arasın varıp bakmışlar ki kırk asker taşa dönüşmüş halde yatmaktaymış. Minku Mülayim'in bedeni var, başı yokmuş. Minku Batur, ah edip kendini yere atarak: "Ey yavrum!" diyerek yavrusunun derdiyle kan ağlamış. Minku Batur o an bütün askerlerini alıp Badrat Kel'in yurduna doğru yola çıkmış.

Şimdi sözü Badrat Kel'den verelim:

Badrat Kel, Minku Batur'un bir gün mutlaka çıkıp geleceğini bildiği için hazırlıklıymış. Minku Batur'un bütün askerleriyle gelmekte olduğunu bilen Badrat Kel'in yedi bin tuğluk askerinin hepsi kara don giyip, kara bulut gibi Minku Batur'un (186) karşısına çıkmışlar.

Minku Batur da bütün askerleriyle ile cenge atlanmış. Bakmış ki Badrat Kel'in askerleri hem yerde hem gökte cenk etmekteler. Bunlar, kırk bir gece gündüz cenk etmişler. Minku Batur bir bakmış ki arkasında seksen askeri kalmış, kendisinin kırk

yerine ok değdiğinden kan deryasına gark olmuş. Tam o zaman Minku Batur’un karısı kırk bir günden bu yana erinin gelmediğini görünce yüksek bir revaka çıkmış. Cihannâme aracılığıyla bakınca Minku Batur’un kan deryası içinde yatmakta olduğunu görmüş. Sultan o an erkek gibi giyinip tulpara binerek savaş meydana ulaşmış. O, erini bulup atının terkisine alarak cenk için atlanmış, üç gece gündüz içinde Badrat Kel’in bütün askerlerini (187) kırıp geçirmiş; şehrini basmış. şehir halkı: “Ey keremli yiğit, bizi affedin.” diyerek ondan affedilmeyi istemişler. O, halkı affedip saraya girdiği anda bu yurdun padişahı, padişahlığını Badrat’a vermekteymiş. Minku Batur’un karısı Badrat’ı canlı tutup ona oğlunu sormuş. Badrat Kel, onun oğlunun başının kırk kat zindan içinde aslı olduğunu söylemiş. Sultan derhal zindan içine girip bakmış ki zindanda binlerce biçare halk, açlık susuzluk içinde inleyip durmaktalarmış. O, onlara sorduğunda: “Biz Badrat’ın padişah oluşunu onaylamadığımız için o bizi de zindana attı.” deyip ah u zar etmişler. Sultan onların hepsini azat etmiş. Sonra Badrat ile padişahın başını vücudundan ayırmış, yurt içinden âdil bir kişiyi padişah yapmış. Sultan yavrusunun başını alıp Maliman Dağı’na varıp yavrusunun vücudunu da alarak eve götürmüş. Sultan, Minku Batur’u türlü şifalı ilaçlarla, merhemlerle şağaltmış. Sonra er ve hatun ikisi yavrusunun başını vücuduna ekleyerek kırk bir gün Huda’ya yakarmışlar. O sırada bir aksakallı derviş peyda olmuş:

— Ey Minku Batur, ne yapıyorsunuz, diye sormuş. Minku Batur dervişe:

— Oğlumu filan şehirdeki Badrat Kel öldürdü, ona can talep etmek için oturuyoruz, demiş. Bunu duyan derviş:

— Ey Minku Batur, oğlunun ecel vakti gelmiş, bin kere ağlasan da yerine gelmez. şimdi oğlunun (188) haklarını helal et, oğlunla kıyamet günü görüşeceksin, diyerek çocuğu baştan ayağa bir sıvazlamış. Oğul şağalıp dile gelmiş:

— Ey ata! Zahmet etme. Benim ecelim doldu, benden razı ol, demiş. Minku Batur ağlayıp durmuş:

— Ey yavrum! Ben senden illa billah razıyım, sen de benden razı ol, demiş. Çocuk da:

— Ey ata! Ben de senden razıyım, deyip can vermiş. Minku Batur oğlunu defnettikten kırk gün sonra tulparına binip cihanı gezip geleyim, diye düşünmüş. Ne kadar yurt varsa gezmiş, dolaşmış. Yemen şehrinde bir bacağıının diziden aşağısı olmayan yaşlı bir ihtiyar aksak, dilencilik yapıyormuş. Merhametli olanlar bir şeyler verirken, merhametsizler hiçbir şey vermezlermiş. Bu ahvâli gören Minku Batur ihtiyara:

— Hey dede, sen benimle gelsene, sana ömür boyu iyi bakarım, gelmek ister misin, diye sormuş. İhtiyar (189):

— Vay, niçin gelmeyeyim, sizinle geleceğim, deyip Minku Batur ile birlikte yürümüş. Minku Batur onu alıp kendi yurduna getirmiş, has bahçenin bir tarafına iyi bir ev yaparak onu yerleştirmiş. İhtiyarın eline hangi dükkâna, hangi lokantaya girerse girsin kendisinden para alınmaması gerektiği hakkında bir mektup yazıp padişahlık mührünü de basıp vermiş.

Bu yaşlı, aslında Badrat Keller'den biriymiş. Günün birinde Minku Batur'u öldürüp onun yerine padişah olma niyetindeymiş.

Minku Batur'un cellatları arasında da Minku Batur'u öldürüp onun yerine padişah olmayı niyet eden biri daha varmış. O, bir gün gece yarısında bağı gözetleyip yürürken ihtiyarın odasının lambasının yanmakta olduğunu görmüş. Yavaşça varıp pencereden gözetlemiş. Yaşlı adam, bir kitap okuyup durmaktaymış. Bunu gören cellat kapıyı vurarak:

— Ey dede, kapıyı aç, demiş. İhtiyar bir efsun ile kitabı yok etmiş, kapıyı açıp onu eve almış. Cellat, eve girince:

— Hey dede, bakınca sende bir sır varmış gibi duruyor, bana söyle, demiş. Badrat ona:

— Bende hiçbir sır yok, demiş. Cellat:

— Yok, sende büyük bir sır var. Sen korkma, belki ben sana yardım edebilirim, deyip ısrar etmiş. Badrat Kel asıl maksadını söylemiş, cellat da kendisinin uzun zamandan beridir bu düşünceye sahip olduğunu söylemiş. Badrat Kel (190):

— Öyleyse, sen bu gece padişah ile karısı uyurken saraya girip bütün nöbetçileri bir eve topla, hepsini şarapla mest et, o sırada biz de girip padişahı öldürürüz, demiş.

Gece padişah ile karısı uykuya gark olduklarında, deminki asker saraya girip bütün nöbetçileri bir eve toplamış, onları şarapla mest edip bırakmış. O anda Badrat yetişip gelmiş. Onların ikisi padişahın yatak odasının karşısına geldiklerinde, Badrat cellata:

— Sen kapıda dur, ben ne zaman istersem, o zaman gireceksin, demiş. O da kabul etmiş ve kapıda kalmış. Aksak Badrat, padişahın huzuruna girip onları ilaçla bayıltarak şuursuzlaştırıp taşa dönüştürmüş. Sonra cellatı çağırıp taşa dönüşen padişah ile karısını içerdeki zindana atmış. Minku Batur'un kızı o günlerde sekiz dokuz yaşlarındaymış. Onlar ak bir keçinin dersini yüzüp Gülayım'ı o tulumun içine koyup ağzını bağlayıp deryaya atmışlar.

Ertesi gün tan attığında aksak Badrat ile cellat dört bir tarafa ilan verip Aksak Badrat'ın padişah, celladın da vezir olduğunu duyurmuşlar. Bu ikisine kim karşı gelmişse onu da zindana atmışlar.

Şimdi sözü tulumdan verelim:

Bu derya aslında Mirzan Padişah'ın şehrinden akıp geçmekteymiş (191). Tulum deryada Mirzan padişahın şehrine akıp gelmiş. Bu sırada o şehirdeki çocuklar suya girip oynamaktalarmış. Bakmışlar ki bir tulum batıp çıkarak akıp gelmekteymiş. Onlar, bu nedir, diye derhal tulumu sürüyüp kıyıya çıkarmışlar ve onu yarıp baktıklarında içinden bir perizat çıkmış. Onun eli kolu bağlıymış, ağzına da mendil tıkanmış. Onlar kızın ağzındaki mendili çıkartıp elini kolunu çözerek onu alıp padişahın karşısına getirmişler. Bu çocukların içinde Mirzan Padişah'ın oğlu da varmış. O, babasına:

— Ey baba, bu tulum akıp gelmekteydi. Biz bunu sürükleyip dışarı çıkardıktan sonra yarıdık, içinden bu kız çıktı; lakin bu kız baygındı, demiş.

Mirzan Padişah derhal kızı misafir hanına çıkarıp yatırmış, lokman hekimi çağırması için adam göndermiş. Mülazim, lokman hekimi Şehr- i Küsen'den çağırıp gelmiş. Padişah ona, var olan bütün tedbirleri almasını ve bu kızı kendisine getirmesini

emretmiş. Lokman hekim şifalı ilaçlarını hazırlayıp sonunda bu kızı kendine getirmiş. Kız kendine geldikten sonra, Mirzan padişah kıza:

— Ey kızım, siz kimin evladısınız? Ne sebepten bu duruma düştünüz? Bana hepsini anlatın, demiş. Kız hemen:

— Ben Minku Batur denen padişahın kızı idim. Bir akşam iki adam atam ile anamı alıp dışarı çıkartılar, benim ağzıma mendil tıkayıp, elimi kolumu bağlayarak bir tuluma koyup deryaya attılar, demiş (192). Bunu duyan padişah şaşırıp kalmış:

— Öyleyse, siz benim evladımsınız, deyip kızı bağrına basmış. Mirzan Padişah'ın iki kızı varmış, bu iki kız altmış bin tuğluk askerin baş hakanlarıymış. Padişah onları huzuruna çağırmış:

— Hey evlatlarım, sizlerin bir kardeşiniz de filan yerde, yedi iklime padişah olup yurt yönetmekteymiş, işte bu kız o kardeşinizin kızı. İki rezil onları tutsak etmiş, kızı da deryaya atmışlar. Kardeşinizi şimdi ne halde olduğunu bilinmiyor. Sizler derhal atlanıp kardeşinizi kurtarıp gelin, diyerek onlara otuz bin tuğ seçilmiş asker vermiş. Bu kızlar askerlerini alıp uçan soylu atlarına binerek hemen Minku Batur'un şehrine gelmişler.

Bu kızlar Minku Batur'un şehrine geldiklerinde Badrat Kel ile adı geçen cellat padişah vezir olmuş, şehrin etrafına da çok sayıda asker yerleştirmişler ve bu şehri de kendi istedikleri gibi yönetmekteymiş. Bu iki kız öfkeyle kırk bir gece gündüz savaşmışlar, dört beş bin askeri kaldıklarında Badrat'ın askerlerini yok edip şehri kurtarmışlar. Badrat ile celladı öldürmeden ağabeyi Minku Batur'u bulmuşlar, kendi yerine geçirmişler. Zindandaki on birlerce günahsız halkı azat etmişler. Mirzan Padişah'ın büyük oğlu (193) Minku Batur ile iki kız kardeşi memnun bir şekilde görüşmüşler. Bu iki kız bir süre kaldıktan sonra, kendi şehirlerine gitmek için hazırlanmışlar. Minku Batur bu iki kız kardeşini iki şehir arasındaki üç aylık yola sınıra kadar halı serip uğurlamış. Mirzan Şah da bundan sonra sık sık gelip Minku Batur'u yoklayıp durmuş.

Günlerden bir gün Minku Batur otuz bin askeri ile ava çıkmış. O ava çıktığında yedi gece gündüz av avlarmış. Minku Batur'un Bakil Seydek denilen bir baturu varmış. Avın dördüncü gününde Minku Batur o batura:

— Hey Bakil Seydek baturum, sen bugün biz avdan gelinceye kadar iki yüz kazana et koy, yüz kazanda çay kaynat, kırk kazanda pılav yap, deyip çıkıp ava gitmiş. Bakil Seydek onlar gittikten sonra Minku Batur'un dediğince iki yüz kazana et koymuş, yüz kazanda çay kaynatmış, kırk kazanda pılav yapıp oturduğunda aniden caldur çuldur, karas kurus bir ses duymuş. Bakil Seydek bakmış ki kendi bir karış, sakalı iki karış bir adam gelmekteymiş. Onun sakalının her bir kılında Kuhkap'ın perileri asılıp çingırdayarak durur gibiymiş. O bindiği keçinin her bir kılındaki zil çingırdıyormuş. Hazırlanan yemekleri görünce keçisinden inmiş; iki yüz kazandaki eti yiyip kemikleri kazana koymuş, yüz kazandaki çayı içip kurutmuş, kırk kazandaki pılavı tertemiz (194) yiyip bir darbeyle Bakil Seydek'in çenesini kırmış. Sonra da kendi yoluna gitmiş. Minku Batur akşam üzeri avdan yorgun dönüp geldiğinde, Bakil Seydek'in bedeni kan, gözleri yaş için yatmaktaymış. Minku Batur:

— Ey baturum, sana ne oldu, diye sormuş. Bakil Seydek olanları bir bir anlatmış. Minku Batur ertesi gün Alma Asker denen pehlivanı bırakmış. Ona Misran Kılıç'ı vererek:

— Hey Alma Asker, bugün sen kal; eğer o rezil gelirse, keçisinden inince onun kellesini al, diye tembihlemiş.

Alma Asker, Bakil Seydek'e göre daha güçlü bir batur imiş. O, Minku Batur'lar gittikten sonra derhal iki yüz kazana et koymuş, yüz kazanda çay kaynatmış, kırk kazanda da pılavı yapıp hazırlık yapmış. O anda denildiği gibi bir gürültü kopmuş ve kendisi bir karış, sakalı iki karış adam bir keçiye binip Alma Asker'in karşısında peyda olmuş. O gelip keçisinden inmiş ve iki yüz kazandaki eti yemeye başlamış. Bunu gören Alma Asker:

— Hey alçak, sen nereden gelen mahlûksun? Kelleni almadan geri dön, demiş. Bu mahlûk, Alma Asker'in sözünü duyar duymaz yerinden kalkıp Alma Asker'e bir şaplaqla vurmuş. O, on üç dağın arkasına fırlayıp gitmiş ve üç arşın toprağın içine gömülmüş. Bu mahlûk bütün yemekleri tertemiz yiyip, Minku Batur'un Alma Asker'e verdiği (195) Misran Kılıç'ı da alarak Kuhikap'ın Tümeýdan denen yerine geri gitmiş.

Minku Batur otuz bin askerini alıp gece geldiğinde, kazanlar bomboşmuş, ama Alma Asker de yokmuş. Bütün eşyaların birbirine karıştığını gören Minku Batur, bu alametleri görünce şaşırılmış. Onlar derhal dört bir tarafı araştırmışlar, onu dağların arkasında üç arşın yere gömülmüş olan Alma Asker'i bulup getirmişler ve ondan bütün olanları öğrenmişler.

Minku Batur derhal yurduna dönüp cenk hazırlığı yapmış, ok yay, kılıç, gürz kalkan, mızrak ile kuşanmış. Yedi bin tuğ askerini alıp, adı geçen mahlûku izleyerek Kuhikap tarafına doğru yola çıkmış.

Onlar Kuhikap'a varınca, Kuhikap devleriyle yedi yıl cenk etmişler. Minku Batur'un askerleri kırılıp iki bin kadar askeri kalmış. Çaresiz o yurduna geri dönmüş. İkinci kez yine çok sayıda asker hazırlayıp gittiğinde de yine mağlup olmuş, üçüncü kez daha çok askerlerle gittiğinde ise devleri yok etmiş. Sonra Kuhikap'ın Tümeysan denen yerine varıp adı geçen kendisi bir karış, sakalı iki karış mahlûku bulmuş. O mahlûk, üç yüz bacaklı, kırk gözlü, başı yünlü, üç günlük yerdeki nesneleri içine çekip yutup, püskürtüp durabilen Butivi denen heybetli bir hayvana binip kaçmış, Minku Batur kovalamış. O kaçıp bir dağın bağrına vardığında, insan gözü gibi bir delikten mağaranın içine girip kaybolmuş. Butivi yeri kazarak içeri girmiş. Bunu gören Minku Batur mağaraya girmeye çalışmış ama deliğe sığmamış (196). O kılıçlar ile kazıp deliği genişleterek bir baturu oraya sokmuş. O kırk arşın indikten sonra çok korkunç bir ses duyunca korkup geri çıkmış. Minku Batur yine iki pehlivanı sokmuş. Onlar da elli altmış karış girip: "Vay, bacağımızın bir şey çekip gitmekte" diyerek korkup yana yana çıkmışlar. Sonunda olmayınca sekizinci seferde kendi inecek olmuş:

— Ey baturlarım, şimdi ben inmesem olmaz. Ben insem üç günde çıkarım, üç günde çıkmazsam üç ayda çıkarım, üç ayda çıkmazsam, Minku Batur ölmüş deyip geri dönün. Çoluk çocuğuma da bu haberi ulaştırmadan önce, iyi bir adamı padişah olarak seçin, çoluk çocuğuma sarayda bir yer verin, demiş. O sözden sonra Minku Batur üç yüz kulaçlık dizgin burup, onu beline bağlayarak mağaranın içine inmeye başlamış. O inmiş, inmiş, sonunda ayağı yere ulaşmış. O, böylece gözünü açmış, kendini geniş bir derede bulmuş. Bakmış ki gövdesi ev gibi bir söğüde bir ayı bağlıymış (197). O kolları dökülmüş,

gözleri görmeyen, dişleri dökülmüş yaşlı bir ayıymış. Minku Batur ayının yanına varınca, ayı dile gelmiş:

— Ey şehzade, nereden geldin, diye sormuş. Minku Batur ona:

— Benim Misran Kılıç'ımı; kendisi bir karış, sakalı iki karış bir mahlûk alıp kaçıp gitti, ben de onun peşinden geldim. O mahlûk bu delikten girdi. Ben onu kovalayarak buraya geldim, diye cevap vermiş. Bunu duyan ayı Minku Batur'a:

— Öyleyse sen derhal benim burnumu, kuyruğumu, bacağımı kes, o zaman ben de seninle beraber gelip o mahlûku yakalarım, demiş. Bunu duyan Minku Batur:

— Ey ayızade, sen bana zarar vermeyesin. Ben niçin senin burnunu, kuyruğunu ve bacağını keseyim, deyip kabul etmemiş; lakin ayı kendi sözünde diretmiş.

— Ey şehzade, böyle yapmazsan sana yardımcı olamam. Derhal benim dediğimi yap, o zaman ben sana yardım edebilirim, demiş. Minku Batur çaresiz kabul etmiş; ayının burnunu, kuyruğunu ve bacaklarını kesmiş, önüne arkasına bakmadan derhal kaçıp gitmiş. Bir yere vardıktan sonra dönüp arkasına baktığında bir şehzade kahkahalarla gülüp arkasından geliyormuş. O, Minku Batur'dan da güçlü imiş, Minku Batur o şehzadeye:

— Siz kimsiniz, diye sormuş (198). O şehzade de kendi durumunu anlatmış:

— Ben bir şehzade idim, bundan kırk yıl önce büyücüler bana büyü yapıp ayı suretine soktu ve beni alıp bu mağaraya getirip gördüğünüz söğüde bağladılar. Siz beni bu büyüden azat ettiniz. Ben de bir baturum. Sizin Misran Kılıç'ınızı alıp kaçan, mahlûk Yedi Başlı Yalmavuz'dur. Siz benim arkamdan yürüyün, ben onu elime geçireceğim, demiş. Minku Batur kabul etmiş, o şehzadeyi takip ederek yürümüş. O anda şehzade Minku Batur'a:

— Ben nereye basarsam siz de oraya basarak yürüyün, katiyen başka yere basmayın. Bir dala çöpe, bir kamışa bile değmeyin. Etrafımızda altı kulaklı canlılar var, bir ota çöpe değersen, altı kulaklar bize saldırır, demiş. Minku Batur kabul ederek şehzadenin izinden yürümüş. Onlar yürüye yürüye bir gür ormanlığa vardıklarında, Minku Batur bir ağacın dalına değmiş, ondan şarak şuruk ses çıkmış. O anda binlerce altı

kulak onlara saldırmış. Onlar üç ay cenk etmişler, teker teker altı kulakları öldürüp sonunda bir altın sarayın karşısına gelmişler. Bu yerde in cin sesi bile yok imiş. O sırada şehzade Minku Batur’a:

— Hey yiğit, siz burada bekleyin, ben içeriye girip çıkayım. Bu Yedi Başlı Yalmavuz’un mekânı eğer o orada ise, ben sizi çağırırım, olmazsa geri çıkarım, demiş. Minku Batur sarayın önünde (199) beklemiş. Şehzade saraya içine girince Yedi Başlı Yalmavuz bir sandığın içine girip yavrularıyla oynuyormuş. Mısrın Kılıç da onun yanında duruyormuş. Şehzade derhal Mısrın Kılıç’ı alıp sandığın ağzını kapatmış ve Minku Batur’u çağırılmış. Minku Batur hemen içeri girmiş ve:

— Yalmavuz nerede, demiş. Şehzade ona:

— O işte şu sandığın içinde, deyip, derhal sandığı tel iple ile sıkı bir şekilde bağlamış, sonra da Mısrın Kılıç’ı Minku Batur’a vermiş.

İkisi sandığı götürüp daha önceki deliğin olduğu yere getirmişler. Şehzade: “Gözünüzü yumun.” demiş, Minku Batur gözünü yummuş; “Gözünüzü açın.” demiş, o gözünü açmış. Bir de bakmış ki, o üsteki âleme çıkmış. Şehzade:

— Yalmavuz ile onun yavrularının kaçıp gitmemesi için çok uyanık olun. Eğer uyanık olmazsanız felaket gelir. Sizinle şimdi burada ayrılacağız, sağ kalırsak görüşürüz, demiş ve gözden kaybolmuş. Minku Batur sandığı alıp yola revan olmuş. Kendi şehrine gelmiş ve hısım akraba, çoluk çocuk ile sağ selamet görüşmüş, hepsi çok mutlu olmuşlar.

Birkaç gün sonra Minku Batur kırk bir kat kafes yapıp sandığı kafesin içine koymuş. O günden beri Yalmavuz insanlara zarar verememiş. Minku Batur da yurdunu âdil bir şekilde yönetip bu dünyadan göçüp gitmiş (200).

47. Musa Aleyhisselâm'ın Seyahati¹²⁰

Musa Aleyhisselâm kendisini çok bilgili sanıyormuş. Günün birinde ona Huda'dan seyahate çıkma konusunda vahi gelmiş. O, sefere çıkmış. Yolda giderken göl kıyısında duran yeşil donlu bir adamla karşılaşmış. O adam, Musa Aleyhisselâm'ı görünce:

— Hey Musa, seferin nereye, diye sormuş.

Aslında bu adam Hızır'mış. Musa Aleyhisselâm ömründe zinhar görmediği bu kişinin kendi ismini böyle çağırmasına şaşırmış. Musa Aleyhisselâm ona kendisinin gayet okumuş bir zat olduğu hakkında çok konuşmuş. Fakat deminki adam eli ile işaret edip bir serçeyi göstermiş. Musa Aleyhisselâm başını kaldırıp bakmış ki bir serçe göldeki suyu gagasıyla içine çekerek damlatıp durmaktaymış. O serçeye bakmış. Bu sırada:

— Hey Musa, kendini o kadar bilgili zannetme, senin bilimin serçenin gagasında duran bir damla su ise benim bilimim ise işte o duran göldür, demiş.

Bu ikisi sefere devam etmişler. Onlar yola çıkmadan önce şöyle anlaşımlar. Hızır seferde (303) üstat, Musa Aleyhisselâm çırak olacaktı. Her işte Musa Aleyhisselâm Hızır'a itaat etmiş.

İkisi yürümüş, yürümüş, az gitmişler uz gitmişler, gece olunca yol kenarındaki bir bayın evine girmişler. Onlar ne kadar yalvarmışlarsa da bay onları ağırlamayı kabul etmemiş. Gidecekleri zaman Hızır iki elini genişçe açıp: “On koyunun yüz, yüz koyunun bin, bin koyunun on bin olsun, Allah-u Ekber.” diye dua etmiş. Onlar bu evden çıkarak seferine devam etmişler. Onlar yürüye yürüye bir dul hatunun evine ulaşmışlar. Dul hatun onları büyük bir içtenlikle karşılamış. Misafirleri alıp evine almış ve iki keşisinden birini kesip onları ağırlamış. Ertesi gün gidecekleri zaman Hızır: “Bir keşini biz yedik. Kalanı kurt yesin. Allah-u Ekber.” diye dua ederek yoluna devam etmiş. Yine yürümüşler, yürümüşler gün öğle vakti olduğunda bir gölün kıyısına gelmişler. Bakmışlar ki bu gölde beş şirin çocuk suda oynuyorlar. Hızır onlardan birini tutarak suya batırıp boğarak

¹²⁰ Musa Eleyhissalamniñ Sayahati. Uygur Halk Masalları6. Yayına Hazırlayanlar: Mir Kamal Yakup; Heslen Êli. Şincan Halk Neşriyatı, 1999, ss. 303-305.

öldürmüş. Tam bu işe geldiklerinde Musa Aleyhisselâm bunun Hızır olduğundan şüphelenmiş, kendisinin ona takılmayacağını, geri döneceğini söylemiş. Bu sözleri duyan Hızır gülüp olanları ona anlatmaya başlamış:

— Birinci sefer rastladığımız cimri baya “On koyunun yüz, yüz koyunun bin, olsun...” diye dua ettim. O pek de pinti cimri biri idi. Onun koyunları, o ahirete vardığı zaman yılan çıkan olup onu soksun dedim. Diğer dul kadının iki keçisi vardı, o birini kesip bize (304) verdi. Ötekini de kurt yesin diye dua ettim. Böyle dememin sebebi ise o kadın iki keçisi ile ilgilendiği için beş vakit namazını zamanında kılmıyordu. Bu yüzden iki keçisini yok ettim. O şimdi rahatladığından namazını kaza etmeden kılabilir. Bu yüzden onun varacağı yer cennettir. İşte o çocuk, büyüdüğünde beş adamı öldürecek. Bu yüzden onu küçüken öldürdüm, demiş. Bu sözleri duyan Musa Aleyhisselâm iki elini göğsüne koyup selam verince, Hızır gözden kaybolmuş. Musa Aleyhisselâm olduğu yerde şok olup kalmış (305).

Kaynak kişi: Kâsim Abla

48. Okumak İçin¹²¹

Evvel zamanda Musa denen bir adam yaşıyormuş. Musa’nın gece gündüz tek bir düşüncesi var imiş, o da Kuyikap’a varıp okumak imiş. Günlerden bir gün Musa’nın talebi yerine gelmiş, Kuyikap’a okumak için yola çıkmış. O, yol yürümüş, az gitmiş uz gitmiş. Bir gün dağın bağrındaki yalnız bir çınarın altına gelince tuhaf bir şeyin sesini duymuş. Musa bakmış ki tuhaf bir çeşit kuş yavruları duruyor:

- Sizler hangi kuşun yavrularısınız, diye sormuş. Onlar:
- Biz sürme kuşun yavrularıyız, diye cevap vermişler.
- Atanız ananız nereye gitti, diye sormuş Musa.
- Ava gittiler, demiş sürme kuşun yavruları.

¹²¹ Oğuş Üçün. Uyur Halk Masalları8. Şincan Halk Neşriyatı, 1988, ss. 150- 155.

— Gelecekleri vakit geçti, ne oldu ki geri gelmediler. Biz de endişeyle bekliyoruz. Bir ejderha gelip bizim ağabeylerimizi ablalarımızı yiyip gitti. Şimdi tam o an ejderhanın geleceği zaman. Ejderha bizi yemeye gelecek, deyip viyaklamaya başlamışlar. Bu sözleri dinleyen Musa (150):

— Ejderha hangi taraftan geliyor, diye sormuş. Bu suale sürme kuşun yavruları cevap verirken o anda gökten kara bulut gibi bir şey peyda olmuş. Bu kara şey ejderha imiş. Musa ejderhayı yok etmek için dağın üstüne çıkıp bir büyük kesme taşı hazırlayıp durmuş. Ejderha gelip tam o dağın altına inmiş ve sürme kuşun yavrularını yemek için çınarın altına yürüyünce Musa “Ya Allah’ın emriyle...” deyip taşı aşağıya yuvarlamış. Ejderha taşın altında kalıp ölmüş. Musa aşağıya inip ejderhanın etini alıp sürme kuşun yavrularına vermiş. Onlar ejderhanın etini yiyince:

— Atamızın anamızın geleceği zaman doldu. Onlar bilmeden size zarar vermesinler, demişler Musa’ya.

Musa kabul edip sürme kuşun yavrularının kanatlarının altına saklanmış. Çok geçmeden sürme kuş yavrularının, atası anası mavi göğü titreterek uçup gelmişler. Onlar gelince:

— Yavrularım burada insan kokusu geliyor, diye sorunca sürme kuş yavruları:

— Ey atam, anam, vefaya vefa var mı, diye sormuşlar.

— Elbette vefaya vefa var, diye cevap vermiş ata sürme kuş. Sürme kuş yavruları bunu duyduktan sonra hep bir ağızdan:

— Bir yiğit sizin yavrularınızı yemeye gelen ejderhayı öldürüp etini de alıp bize verdi, dedikten sonra kanatlarının altındaki Musa’yı çıkarmışlar. Bu sözleri duyan sürme kuş (151):

— Ey yiğit, ne talebin var, diye sormuş.

— Benim bir tek talebim var. Ben, Kuyikap’a varıp okumak istiyorum, demiş Musa.

— Sen oldukça iyi bir zamanda geldin. Kuyikap'nın ağızı açılalı bugün üç gün oldu. Seni Kuyikap'a ulaştırırım, demiş ata sürme kuş. Onlar üç gün esaslı bir hazırlık yapmışlar. Dördüncü gün sürme kuş hazırladığı azığı, suyu ve Musa'yı alıp gürleyerek uçmuş. Bir süre sonra bir buzluğa gelmişler.

— Şimdi nereye geldik, diye sormuş Musa.

— Cehennemim önüne geldik, diye cevap vermiş sürme kuş. Yine bir süre uçtuktan sonra sıcak, oldukça güzel bir yere gelmişler.

— Şimdi nereye geldik, diye sormuş Musa.

— Cennetin önüne, diye cevap vermiş sürme kuş.

Yine uzun bir süre uçtuktan sonra kan deryasından geçip Kuyikap'a ulaşmışlar. Sürme kuş alçalarak inip Musa'yı Kuyikap'ın kapısından geçirmiş ve:

— Ey yiğit, Kuyikap denen yer, işte burası. Ben şimdi gidiyorum. Eğer başın dara düşerse bunu çabucak yak, ben o zamanda hemen peyda olurum, deyip bir tel tüyünü yolup vermiş ve kendi mekânına geri dönmüş. Musa Kuyikap'a girdikten sonra padişahla görüşmüş. Padişah ona:

— Bu yere niçin geldin, diye sormuş (152).

— Okumaya geldim, diye cevap vermiş Musa. Padişah:

— Güzel. Bir iki gün benimle birlikte onu bunu görüp gönlünü eğlendir. Ondan sonra oku, demiş.

Padişah ile Musa birbirini çok sevmişler. Kuyikap padişahı onu evine davet etmiş. Bu padişahın evinin yedi kapısı var imiş. Musa ikinci kapıdan geçerken bakmış ki bir kafeste güzel, bembeyaz bir bulut gibi bir kadın durmakta. Yine acayip güzel bezenen bir eve girince ipek kumaşlı yatak yorgan üstünde bir it yuvarlanarak yatmaktaymış. Bu işleri gören Musa, padişahın has odasına girdikten sonra ona sormuş:

— Ey padişah-ı âlem, ikinci kapıdan geçerken gördüm ki bir güzel kadın demir kafese hapsedilmiş. Onun başında zulüm vardı. Acayip güzel bezenen evde ipek kumaşlı yatak yorgan üstünde bir it duruyordu. Onun başında baht var. Bu nasıl bir iş?

— Ne siz sorun ne de ben söyleyeyim, diye tutturuvermiş padişah. Musa:

— Yok, ne olursa olsun, diye ısrar etmiş. Padişah sonunda:

— Anlatırım anlatmasına lakin anlattıktan sonra da sizi öldüreceğim, buna hazır mısınız, diye sormuş.

— Hazırım, demiş Musa. Kuyikap Padişahı hikâyesine başlamış:

— Ben buraya padişah olalı kırk yıl oldu (153). Deminki sır kafeste gördüğün kadınla on altı yıl karı koca olduk. Günün birinde beni yedi başlı devle aldattı. Başta inanmadım. Bir gün gece yarısıydı. Karım yerinden çıkıp dışarıya doğru yürüdü. Ben de yavaşça onun arkasından yürüdüm. O, benim geldiğimi duymadan direkt devin olduğu yere doğru yol aldı. Sonunda bir mağaranın önüne geldi. O sırada mağaranın içinden Yedi Başlı Devın sesi çıktı:

— Şimdi mi geldiniz? Çok bekledim.

— Padişah uyumadı, geç kaldım. Affedin, dedi karım. Ben öfkemi bastıramadım dev ile dövüştüm. Karım deve yardım edip bana taşla vurdu. Bu sırada devin iti karımı dişleyip yere yıktı. Ben ise yedi başlı devin altı başını kesince yorgun düştüm. Onun bir başı kalmış idi. Benim gücüm yetmedi. İt devin kalan o tek başını dişleyerek onu yere vurarak öldürdü. Karımı ata bağlayarak sürükleyip getirdim. Ertesi gün demirciyi çağırıp demir kafes yaptırıp onu hapsettirdim. İt bana yardım ettiği için oldukça iyi itibar gördü. Olan vaka işte budur.

Padişah sözünü bitirip Musa'ya:

— Şimdi sizi öldürecekim, deyip kılıcını kınından sıyırmış. Musa:

— Beni öldürecekmeniz öldürün. Ama ben Müslüman'ım. Namaz kılacağım, demiş. Padişah izin vermiş. Musa başka bir eve girip tüyü yakmış. Sürme kuş o anda (154) hemen peyda olmuş ve Musa'yı üstüne bindirerek uçup gitmiş.

“İt vefa, hatun cefa” denen atasözü işte bundan kalmış (155).

Kaynak kişi: Kuça Şehrinin içinden Hüsen Kulpici

49. Padişah ile Yuha¹²²

Kadim zamanda saltanat sahibi bir padişah yaşarmış. Padişahın adil adaletinden el esenlik içinde, yurt refah, tebaa dost olduğundan işler yolunda gidiyormuş.

Günün birinde o memleketin bir sahrasında aniden insanların mallarının izsiz yok olup gittiğine dair bir durum görülmüş. Çok geçmeden bir kentin insanları, malları, ev kuşları, hatta kedileri bile tükenmiş. Kentte canlı bir şey kalmamış. Bunu haber alan yüzbaşı binbaşına, binbaşı şehir hâkimine bu vaka ve durumu iletmış. Arkadan da hâkime bu felaketin yine bir başka kente ulaştığı “Alnımıza yazılanı göreceğiz.” diye kaderin hükmünü bekleyip duranların yurttta kaldığı diğerlerinin çoluğunu çocuğunu alıp, malını davarını sürüp başka yerlere çıkıp gittikleri hakkında da haber gelmiş. Başkent şehrinin hâkimi, telaş içinde padişahı yaklaşımakta olan bu belirsiz felaketten kazadan haberdar etmiş. Padişah derhal vezir, emir ve komutanlarıyla toplanıp usta atlılardan, nişancılardan, (310) baturlardan oluşan bin kişilik yiğitler orduusunu kurup göze görünmeyen bu tehditle mücadele etmek için ava çıkama bahanesiyle insansız kalan köye doğru yürütmüş. Bu köy uçsuz bucaksız bir çöle sınırmış, köyün çöl tarafı insan ayağının basmadığı birbirinden yüksek, bitmez tükenmez kum tepeleri ile uzayıp gidiyormuş. Padişah askerleriyle köyün sonuna gelip her tarafı iyice gözetmiş lakin savaştacak bir düşman görmemiş ya da bir iz bulamamış. Onlar boş kalan evlerde yatarak bir geceyi geçirmişler, insanlar da atlar da hiçbir ziyana uğramamışlar. Ertesi gün padişah boşalmaya başlayan diğer bir köye doğru at sürmenin fermanını vermiş. Onlar yolda giderlerken birdenbire bir tepenin yan tarafından bir geyik yavrusu görünüp bir sıçrayarak gözden kaybolmuş. Padişah at koşturarak gelip bakmış ki geyik yavrusu tepenin öteki tarafındaki vadide kaçıp gidiyormuş. Padişah başkalarının onu vurarak öldürmemeleri için: “Geyiği hiç kimse kovalamasın, onu kendim canlı tutup geleceğim.” demiş ve geyik yavrusunun arkasından atını koşturup gitmiş. Geyik yavrusu bir görünüp bir kaybolup padişahı hayli bir yere kadar peşinde sürüklemiş. Bir yere vardıklarında at birden durmuş, çivi çakılmış gibi durmuş. Padişah atın sabun köpüğü gibi bembeyaz köpüğe bulanıp gittiğini görünce, at yorulmuş olsa gerek, diye düşünmüş. Tam o sırada, padişahın gözü

¹²² Padişah Bilen Yuha. Ejderha Yiğit. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurrahim Ebey; Eşmet Emin. Urumçi. Şincan Halk Neşriyatı, 2006, ss. 310- 320.

bir adım ileride tıpkı gökten (311) düşercesine peyda olan ve yere bakarak oturan uzun saçlı bir kadına değmiş ve kafasına yıldırım düşmüş gibi birden: “Bu albastı mı ne?” denen düşünceye kapılmış, kalbi cız etmiş lakin derhal kendini toparlayıp:

— Kimsin? Yerinde dur, diye bağırılmış. Kadın başını kaldırarak padişaha baktıktan sonra, oturduğu yerde iki elini göğsüne koyup başını eğerek padişaha saygıyla selam vermiş ve:

— Ey zat-ı şerif, ben sizin kim olduğunuzu bilmiyorum ama görüşünüze bakılırsa komutanlardan biri olmalısınız. Ben bu yere geldiğimde, ayağıma kasırganın uçurtup getirdiği bir büyük taş değip aşığımı yaraladı, şu sebepten hürmet etmek için yerimden kalkamadım, affedin, demiş. O başını kaldırdığında, güneş o yerden doğmuş gibi etraf birdenbire aydınlanmış, şimdi onun güzel hüsn-ü cemaline zil gibi güzel sesi de eklenince padişahı meftun etmiş. Padişah ihtiyatsız attan inip kadının yanına gelmiş. Bakmış ki o on yedi on sekiz yaşına giren bir kız imiş. Padişah, ben bir huri periye mi rastladım, diye düşünmüş. Çok mutlu olmuş ve o an onun vücudunda kıza olan iştiağ ateşi ulu bir ateş yanmaya başlamış, gönül tahtını ise bu sevgi sultanı istila etmiş. Kız padişahın sorduklarına cevaben:

— Biz atamızdan anamızdan bir oğul, bir kız doğduk. Ağabeyimin ismi Hurşit idi, benim ismim (312) Hurşide. Ağabeyim bizi geçindirmek için iş aramaya gitti, geri gelmedi. Yakında ne olduğunu bilmediğim bir veba nedeniyle atam anam bir gecede yok oldu, ben korkup yurdumu terk ederek kaçtım, nereye varacağımı bilmeden buraya geldim, beklenmeyen bir felakete uğrayıp yaralandım, şansına Hak Teâlâ beni sizinle karşılaştırdı, diye sözlerine son vermiş. Kızın üstünde kirlenen dokuma gömlek, başındaki yıpranmış eski şapka, ayağının yalın ayak oluşu onu oldukça yoksul bir ailenin evladı olduğunu gösteriyormuş. Padişah kızı alıp beraberinde götürmek istemiş lakin atına bindirmek istediğinde, at katiyen bindirmemiş. Padişah:

— Bu at başka insanların bindirilmesine alıştırılmamış, ben size başka insanlar göndereceğim, deyip atına binip geri dönmüş ve kızı alıp getirmeleri için adam göndermiş.

Saraya girdikten sonra kızı tabibe göstermiş. Padişah Hurşide için özel bir kasr-ı saray inşa etmek için baş vezire emretmiş ve kasır bittikten sonra büyük bir toy yapıp kızı nikâhına alacağını duyurmuş. Ama padişah sabretmeyip toyu köşk bitmeden yapıp kızı nikâhına almış. Bundan sonra sarayda asil atlar, inekler, koyunlar günde birer birer, tavuk, ördek, kazlardan birçoğu izsiz kaybolmaya başlamışlar. İlk başta at bakıcılar da çobanlar da ev kuşlarına bakanlar da “yaramaz” (313) deyip, utanıp kendilerine zarar geleceğinden korkup, durumu padişaha anlatmamışlar. Ama bu iş tekrarlandıktan sonra çobanlar olan işleri vezirine bildirmişler. O da padişahı durumdan haberdar etmiş. Baş vezir işle ayrıca ilgilenmiş. O, padişaha:

— Ey keremli şahım, ömrünüz uzun, tahtınız sağlam olsun. Yurdumuz padişahsız kalmaması, kullarınızın da hayatta kalması için bir mühim sözü söylememe izin verin, diye yalvarmış.

— Söyle, demiş padişah. Vezir-i azam padişahı büyük bir aynanın karşısına getirip:

— Şahım, aynaya bakıp yüzünün halini bir görün, demiş. Padişah aynaya bakınca yüzünün saman gibi sararıp kaldığını görüp korkmuş ve takatsizleşerek:

— Ey vezirim, bu neyin alameti? Çabuk açıkla, demiş.

— Ulu padişahım, ben yeni melikemiz Hurşide’nin insan olmadığından şüpheleniyorum. Bunun birinci ispatı, sizin yüzünüzün ölü rengini alması, yine bir diğeri saraydaki at, inek, koyunların kaybolmasıdır, demiş baş vezir. Padişah bunu duyunca vesveseye düşüp kalmış ve de ıstırapla vezire:

— Ey vezir-i azam, sizce Hurşide insan değilse, o nedir, diye sormuş.

— O, yuha*dır, demiş vezir, yılan kırk yıl yaşadıktan sonra (314) ejderha olurmuş, ejderha kırk yıl ömür gördükten sonra yuha olurmuş, yuha kırk yıldan sonra insanoğluna ve her çeşit hayvana dönüşebilecek özelliklere sahip olurmuş. Ben sarayımızda meydana

* yuha: yüz yirmi yaşındaki her şekle dönüşebilen ejderha yılan

gelen olaylara bakarak Hurşide'nin yuhalık derecesine yeten yılan olduğuna kesin hüküm getirdim, insansız kalan iki kenti de işte bu kurutmuş.

— Bu ne demek, bu yalnız değil mi, diye derhal sormuş padişah daha da korku ve endişeye kapılarak.

— Bunların bir çift karı koca yuha olmaları mümkün. Biri saraya girdi, diğer biri sahrada kaldı. Biri içeriden, biri dışarıdan bizi harap etmeye girişmiş. Şimdi yine bir köyümüzün boşaldığı doğrultusunda haber geldi, demiş baş vezir.

— Ne yapmamız gerek, diye vezire bakmış. Felaketi yok edeceğim deyip çıkıp belayı kendi eliyle getiren padişah “Hurşite”nin “Hurşit” hakkında söylediklerini hatırlamış.

— Öncelikle sizin şüphelenmekten vaz geçmeniz gerek, sonra siz bu belayı yok edeceğinize kati iradeyle inanın, Hurşide'ye olan sevginizi kesin. Bunun için siz şahlara has cesur, zeki ve oldukça ustalıkla Hurşide'yi gözeterek takip edin. Bunun çaresi oldukça basit. Ben arklardaki suyu da kesebilirim fakat saray gölünün suyuna dokunamam. Bugün tuzlu yemek yiyin, yataarken kap kacakta bir yudumluk (315) su kalmasın, gerisini de kendiniz göreceksiniz, demiş baş vezir.

Padişahın emriyle akşam yemeğini aşçı özellikle tuzlu et, tuzlu balık ile yemek pişirmiş. Padişah Hurşide ile birlikte yemek yemiş. Gecesi melike susayınca yerinden kalkıp susuzluğunu gidermek istemiş ama hiçbir yerde bir yudum su bulamamış. Arkten su içmek için avluya çıkınca arkın da kurumuş olduğunu görmüş. Çaresiz geri dönüp yerinde yatmış ama susuzluğa dayanamamış (316). Sonunda yılan suretine girip yavaşça süzülüp başını tünlükten çıkarıp gölden su içmiş. Onun kuyruğunu kucaklayarak yatan padişah bedenine değen müthiş soğuk etten ürperip canı kafesinden uçup çıkacakmış gibi olup bütün vücudu buz gibi terlemiş. Yılanın suyu kurutup yuttuğunu, suyun onun karnında şarıldayarak akıp gittiğini padişah duymuş. Padişah bu bir gecede bin ölüp bin dirilerek sabahı zor etmiş...

— Akıllı vezirim, söylediklerinin hepsi delilendi. Bu vahşiyi biran önce yok etmek için akıl göster, demiş padişah vezir-i azama.

— Yeni melikemiz için yapılan harembağını otuz gün içinde bitireceğim. Siz bugün melikeye bir ay sonra toy yapacağını söyleyin. İşte bu süre zarfında işinizi bahane edip onunla birlikte olmayın, demiş vezir-i azam padişaha.

Padişah bir gece “Hurşide”nin odasına girince “Hurşide” evin bir köşesinde ağlayarak oturmaktaymış. Padişah ona ağlamasının sebebini sormuş. “Hurşide”:

— Hurşit isimli bir ağabeyimin varlığından size bahsetmişim, keşke o yanımda olsa, atamın anamın yokluğuna öylece alışabilirdim, ben ki bu kutlu şahane törenimizde yanımda olacak bir sahibim olacaktı, diye gönlüm bozuldu, gözyaşımı (317) tutamadım, demiş.

— Sakin olun melikem, ağabeyiniz sizin namınızı یشitip çıkıp geleceğini ümit edin. Toy ilanını kâğıda mektup olarak yazıp memleketimize bağlı bütün şehirlerdeki köylere yaylalara ve başka padişahlıklara da gönderdim, demiş padişah. Melike padişaha minnettarlık bildirmiş.

Vezir-i azam dökümcülerini toplayıp çelikten yumurta gibi bir ev yaptırmış. Bu evin kapılarını açıp kapatmak özel bir aletle kontrol ediliyormuş. Kapıları kapalı olunca öyle sağlam oluyormuş ki iğnenin gözü kadar bir açıklık kalmazmış. Baş vezir harembağının işte o evin inşa edildiği yere oldukça büyük, derin bir göl kazdırıp onun üstüne çelik evi kondurmuş. Meyveli meyvesiz ağaçları, gül ve çiçeklerin kökleriyle birlikte getirip dikmiş. Böylece bir ay içinde padişahın tasavvur ettiğinden de görkemli, hiçbir padişahlıkta olmayan kendisine has bir harembağı düzenlenip padişahın sarayına eklenmiş.

Toy başlamış. Toyun son günü komutan padişaha dışarıda bir yiğidin padişahla görüşme talebinde olduğunu iletmiş. Padişah: “Alıp getirin!” demiş. Komutan yirmili yaşlarında güçlü (318) bir yiğidi alıp getirmiş. Bu yiğit melike Hurşide’ye öyle benziyormuş ki tıpkı ikiz gibilermiş. Padişah onu görünce melike erkek suretine mi girdi ne, denen düşünceyi yüreğinden geçirmiş.

Yiğit sağlık sıhhat sorup padişaha uzun ömür diledikten sonra, toyu mübareklemiş ve baht dilemiş. Sonra kendisinin melike Hurşide’nin ağabeyi Hurşit olduğunu söylemiş, padişaha akraba olduğuna çok mutlu olduğunu anlatmış. Padişah izzet ikramla Hurşit’i

melike Hurşide'nin oturduğu yumurta şekilli eve alıp götürmüş. “Ağabey kız kardeş” kucaklaşıp görüşmüşler, gözlerinden mutluluk yaşları dökülmüş. Padişah “Hurşit”i misafir odasının başköşesine oturtup önüne büyük sofraya sererek özel karşılamış. Sazların hoş sedası, şarkıcıların bülbül gibi hoş sesleri harembağda yankılanmış, rakkasların nefis dansları bu yeni saraya nur katmış, şenlik getirmiş. Hatta “Hurşide” de: “Bu kızıl giyinenlerin tamamı kız hizmetçimdir benim, cilve cilve her taraf sedcame gülgündür bugün.” diye gazel okumuş. Bir süre sonra, padişah:

— Şimdi hepiniz dönün, bu ağabey kız kardeş bir ara kendi aralarında hal hatır sorup hasret gidersinler, demiş. Evde “ağabey kız kardeş” ikisi kalmış.

Vezir azam yumurta şeklindeki evin altındaki yerlere kilolarca yağ dökerek birkaç yerden ateş yakacak şekilde sağlam hazırlık yapıp beklemiş. Padişah evden çıkıp (319) kapılar özel aletiyle kilitlenince vezir ateşlerin yakılmasını emretmiş. Bu evde “Hurşit” ile “Hurşide”den ibaret bir çift karı koca yuha buluşup kendi hayatları ve bunundan sonraki yapacaklarının planı üzerine sakince konuşuyorlarmış. Bir saatten sonra ev yavaş yavaş ısınmaya başlamış, hatta evin alt tarafı pek ısınmış. Onlar kapıyı bulamamışlar, duvara vurmuşlar. Hiç kimse cevap vermemiş. O sırada onlar kendilerini hapsedildiklerini anlamışlar, yılan suretine girip evi delip çıkmak için kendilerini evin duvarlarına vurmuşlar fakat ev o yana bu yana sallanıp aşağıya çökmüş. Her defasında yuvarlandığında evin her tarafı daha da eşit yanarak ateşe dönüşmüş, adım adım kıpkızıl olamaya başlamış. Yuhalar son defa birlikte var güçleriyle evin kor olan yerine vurup bir delik açmışlar. İki yuhanın başı boyunlarına kadar dışarıya çıkmış lakin yükselen ateş, onlar insanları ve başka canlıları nasıl sömürüp içlerine çektilerse ateş de onları tıpkı öyle öfkeyle yutuvermiş. Onlar cızırdayarak yanıp kül olmuşlar.

Bundan sonra padişah “Şeriat arıyorsan öldür yılanı, tarikat arıyorsan incitme canı.” diye yazılan gazelin ilkini seçmiş ve kendi düşüncelerini tarikatçıların görüşünden kurtarmış. Çünkü padişahın seçtiği hayat yoluymuş. Yılanı öldürmesen o seni çekip öldürür, varını yoğunu da bir solukta tüketirmiş (320).

50. Peri Kızı ile Taz'ın Hikâyesi¹²³

Evvel zamanda bir şehirde bir bay yaşarmış, o bayın iki hatunu varmış. O hatunların biri iki oğul doğurmuş, diğeri ise bir oğul doğurmuş ve doğururken de ölmüş. Yeni doğan oğul büyük hatunun elinde kalmış. Büyük hatunun üveyliği oldukça sert imiş ve o çocuğa iyi bakmamış. Çocuk pas içinde, bazen aç, bazen tok bir şekilde büyümüş, sonunda yaralar içinde kalmış, başı ensesine kadar tastamam kel olmuş. Ağabeyleri evlenmiş, bu çocuk ise evde uşak yerine ev işlerini yapmış. Onu, ailesindeki herkes “taz^{*}” diye çağırılmışlar, bu yüzden kendi ismi ise unutulup gitmiş.

Bir gün bay kendisinden sonra kalan çocuklarının nasıl bir hayat geçireceklerini, nasıl meslekler ile meşgul olacaklarını öğrenmek için oğullarını çağırmış ve:

— Yavrularım, bugün sizler erken uyuyup rüya görün, rüyanızda ne görürseniz, yarın bana anlatırsınız, demiş.

Bayın büyük oğulları karılarının yanına girip (192) uyumuşlar, küçük oğlu ise daima at ağlında uyuyor imiş. Büyük oğlu akşam yattığında ertesi gün babasına ne diyeceğini düşünmüş, rüyamda pek çok yere sahip bir bay olmuşum, yüzlerce işçi benim elimin altında çalışıyormuş, ambarlarım tahılla doluymuş, desem olmaz mı demeyi aklına koymuş. Ortanca oğlu, büyük bir şehirde tezgâh kurup tüccarlık yaptığımı gördüm, desem olmaz mı demeyi aklına koymuş. Küçük oğlu ağıla girip hiçbir şey düşünmemiş, düşünmeyi de istemedi uyumuş. O sağ dizinde gün, sol dizinde ay, ortasında da yıldızın durduğu bir rüya görmüş. Ertesi gün kalkmış, ben acayip bir rüya gördüm. Bunu babama anlatsam ne olur anlatmasam ne olur? Bunu anlatmaktansa anlatmamak daha (193) iyi, ağabeylerim duyarlarsa benimle alay ederler, diye düşünmüş.

Bay ertesi gün çocuklarını huzuruna çağırıp onlara ne rüya gördüklerini sormuş, büyük oğlu:

¹²³ Peri Kız İle Taz'ın Hékayesi. Ejderha Yiğit. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurrahim Ebey; Eñmet Emin. Urumçi. Şıncan Halk Neşriyatı, 2006, ss. 192- 213.

* Taz: Kel

— Baba, rüyamda sen bana çok yer alıp vermişsin, yüzlerce adamı yanıma katıp çiftçilik yapıyormuşum, demiş.

— İyi, demiş bay, sen çiftçiliği sevmişsin, arzun doğrultusunda ben senin çiftçilik yapmanı sağlayacağım, demiş. Ortanca oğluna sormuş, o da akşam düşündüklerini söylemiş. Bay onu da arzusuna ulaştırmış. Sonunda bay:

— He, Taz, sen nasıl bir rüya gördün, diye sormuş. Taz:

— Baba, ben rüyamda ağıldaki at ve ineklerin altını temizlediğimi gördüm, diye cevap vermiş.

— Öyle ise bundan sonra bu iki ağabeyinin temizlik işlerini yap, demiş bay ona.

Ondan sonra bay büyük oğluna yer alıp vermiş, ırgat alıp çiftçilik yapması için ortam hazırlamış, ortancasına dükkân açıp vermiş, küçük oğluna ise: “Temizlik işlerini yap!” demiş.

Aradan az zaman geçtikten sonra bay ölmüş. Babası öldükten sonra bu Taz birkaç gün büyük ağabeyinin evinde, yine birkaç gün küçük ağabeyinin evinde temizlik işlerini yaparak gün geçirmiş.

Bu Taz’ın hikâyesi bu yerde dura dursun, biz (194) sözü başka yakadan verelim:

Başka bir şehirde bir cemaat sabah namazı kılmak için mescide girdiklerinde, yeni doğmuş bir bebek kundaklanmış halde ağlayarak yatmaktaymış. Mescide en önde giren müezzin bebeği eline alıp bakmış ki o bir kız imiş. Cemaat istişare edip bu kızı o mescit cemaatinden evlatsız olan birine vermişler. Bu kız o kişinin elinde büyüüp olgunlaşmış. Olgunlaşan bu kız o şehirdeki orta halli bir bayın oğluyla anlaşıp. Bu çocuk kızın babasına elçi göndermiş, o kişi: “O bayın oğluna kızımı vermeyeceğim.” deyip razılık bildirmemiş. Kız babasının razı olmadığını görünce oğlanla kaçıp gitmeye niyetlenmiş, ikisi kaçmak için anlaşıp ve bir gece buluşacakları yeri kararlaştırmışlar. Oğlan iki atı eyerleyip hazırlayarak alıp getirmek için gitmiş. Oğlan sözleştikleri gibi iki atı eyerleyerek alıp gelmiş. Bakmış ki vakit daha erken imiş, bu yüzden o, kuytu bir yer bulup oturup vakit geçirmek istemiş ve kuytu bir yerde oturunca biraz uyuklayayım, deyip uyuya dalmış.

Yiğit o yerde uyuya dursun, şimdi sözü Taz'dan verelim:

Taz ağabeylerinin eli altında çalışınca artık onların azabına dayanamamış. Çünkü hangi ağabeyinin evine varsa ona rahat yok imiş, onun üstüne dayak, hakaretler onun canına tak etmiş. Bu azaplara dayanamayan Taz kendi şehrini terk edip başka şehre (195) kaçıp gitmek istemiş. Bu şekilde birkaç gün yol yürüyüp bir gece deminki kızın yaşadığı şehre gelmiş. Karanlık gecede nereye varacağını bilmeyen Taz tanın ağarması için kuytu bir yer aramak için yürümüş ve deminki çocuğun uyuya kaldığı yere varmış, bakmış ki biri iki atın gemini tutarak uyumakta. Taz atın gemini onun elinden alıp: “Huda verdi.” deyip bir ata binip, diğer bir atı da yedekleyip, bir dar sokağa vardığında bir kapının önünde bir kız koşarak gelip “Geldiniz mi?” demiş, Taz da hiç bozuntuya vermeden: “Evet” demiş. Kız yedekteki ata binmiş ve Taz'ın arkasından yola revan olmuş. Taz durumunu düşünüp kızıdan uzak yürümüş. Çünkü o kız yakınımnda yürürse benim Taz olduğumu görüp geri döner, diye endişelenmiş ve bu yüzden kız ile kendi arasında mesafe bırakarak yürümüş. Tan ağarana kadar onlar şehirden bir hayli uzağa gitmişler. Kız da onun kendisini beklemeden yürümesine şaşırmış ve sonunda bağırarak onu durdurup yanına varıp bakmış ki bu daha önce kendisinin gördüğü güzel yiğit değil hatta insanın yanına yaklaşımdan iğrendiği ibreti âlem iğrenç bir taz imiş. Kız: “Ah Huda” diyerek kendi alnına bir vurmuş. Geri dönüp gideyim dese şimdi gitmesi mümkün değil. Bu sebepten o, alın yazım işte bu olsa gerek, deyip kadere boyun eğmiş, onlar etraftaki bir ormanlığa varıp soluklanmışlar, elini yüzünü yıkayıp, atlarını doyurmuşlar. Sonra onlar geceledikten sonra yol yürüyüp bir şehre varmışlar, varacak yerleri (196) olmadığından bir kapıyı çalmışlar. Kapıdan bir yaşlı adam çıkıp:

— Siz kimsiniz, diye sormuş.

— Biz yolcu idik, varacak yerimiz olmadığından, işte burada konaklayalım dedik, demiş Taz. Yaşlı adam onları eve almış. Eve girdikten sonra bakmış, yiğit kel, kız ise periler kadar güzel bir kız imiş. Yaşlı adam, kel bu kızın nesi acaba? Kızın kocasıdır desem, bu kız böyle bir keli almaz, hizmetçisidir belki, diye düşünmüş. Taz ile kız bu evde konaklamışlar. Ertesi sabah yaşlı adam onlara nereye varacaklarını sormuş, onlar açıkça bir şey söyleyememişler. Buna bakıp yaşlı adam durumunu düşünmüş:

— Sizler bir yerden kaçıp geldiniz, durumunuza bakılırsa gidecek yeriniz de yok imiş. Şimdi bizim evde kalın, bu evde ben ve karımdan başka kimse yok. Ben imam ve müezzinleri çağırıp sizin nikâhınızı kıydırırım.

Onlar bundan sonra yaşlı adamın evinde yaşamışlar. Taz sabah erkenden gece yarısına kadar kızın yanından uzağa gitmezmiş, çünkü kızıdan uzaklaşıp gidersem, kız beni bırakıp kaçıp gitmesin, diye endişelenmekteymiş. Onlar hiçbir iş yapmadan, yatıp kalkıp, yemek yiyorlarmış. Kızın alıp getirdiği parası da tükenmiş. Biraz zaman geçtikten sonra, kız Taz’a:

— Sen bir iş bulup çalışmazsan, bundan sonra ne yiyip ne içeceğiz, dedikten sonra Taz bir kazmayı (197) alıp ırgat pazarına varmış, ama hiç kimse ona iş vermemiş. Bu durumu gören kız düşünüp bir çare bulmuş. Taz kızın gösterdiği akıllı doğrultusunda yaşlı adamın büyük süpürgesini alıp sabahtan padişahın kapısının önünü süpürüp geri gelmiş. İkinci gün de böyle yaptıktan sonra, kapıdaki muhafız padişahın huzuruna varıp:

— Padişah- ı âlem, iki gün oldu, kim olduğunu bilmediğimiz biri sabah gelip kapının önünü süpürüp kendini göstermeden dönüyor, deyip malumat vermiş. Padişah bunu duyunca:

— Öyle ise bugün gece uyumayıp gözetle, o kişi gelip kapının önünü süpürdüğünde yakalayıp benim huzuruma getir, diye emretmiş. Kapıcı o gece uyumayıp gözetlemiş. O gün kız Taz’a:

— Ya bugün ya yarın seni yakalayıp padişahın önüne alıp götürecekler, o sırada sen padişaha ne söyleyeceğini bil, deyip yine akıl öğretmiş. Söylendiği gibi ertesi gün (198) sabah kapıcı onu yakalayıp alıp padişahın huzuruna getirmiş. Padişah:

— Sen kimsin? Ne diye her gün gelip benim kapının önünü süpürüyorsun, diye sormuş.

— Ben bu şehre gelen bir gurbetçiyim, demiş Taz karısının öğrettikleri doğrultusunda. Benim karım da var. Lakin bizim hiçbir malımız mülkümüz yok, yoksuluz, bu yüzden ulu şahım rahmedip bana bir iş verebilir mi, deyip kapının önünü süpürüyordum.

Padişah onun halini görünce gerçekten acı mış:

— Peki, sen benim atlarıma bakıp onların ayağının temizliğini yap, demiş. Taz “kabul” deyip evine dönmüş ve karısına mutlu bir halde olanları anlatmış, karısı:

— İyi olmuş. Ben sana yine bir takım yeni kıyafet dikip vereyim. alıştığında eski kıyafetlerle çalışsan da saray korusunda boş gezdığinde bu yeni kıyafetlerini giyip temiz temiz dolaş, deyip bir takım yeni kıyafet hazırlayıp vermiş. Bundan sonra Taz padişahın korusunda karısının dediği gibi dolaşmış.

Günün birinde padişah bir yere ava gitmek istemiş. Padişahın dışarıya çıktığı vakitte arabasını süren adamı hastalandığı için, çaresiz Taz’ın araba sürmesini emretmişler. Padişah şehri dolaşıp durumu teftiş etmeye başlamış. O gün hava (199) ok sıcak imiş. Vezir ile padişah çok susayıp Taz’a:

— Arabayı köşeye ek, biz susuzluğumuzu gidereceğiz, demişler.

— İşte şimdi, demiş Taz arabayı kendi kapısının önüne götürüp durdurmuş, ben sizlere susuzluğunuzu giderecek içecek getireceğim, diyerek evine girip karısına:

— İçecek bir şeyler ver, demiş.

— İçecek bir şeyler için mi geldiniz, diye sormuş karısı.

— Yok, demiş Taz. Padişah şehri dolaşırken susadı, onu alıp getirdim.

— Bu çok kötü oldu, en iyisi, keşke buraya alıp getirmeseydin. Neyse, şimdi içecek bir şey vereyim, deyip Taz’ın karısı iki kseye içecek hazırlayıp vermiş. Taz içecekleri alıp padişah ile vezire vermiş, onlar susuzluklarını gidermiş olsalar da içeceğin lezzetli oluşundan yine iesi gelmiş. Padişah ile vezir saraya geri döndükten sonra, her ikisi de demin içtikleri içeceğin lezzeti hakkında konuşup hayran olmuş halde:

— İeceği böyle hazırladığına bakılırsa, içecek hazırlayıcı saray hizmetiliğine layık kadın olsa gerek, bir yolunu bulup benim bir şekilde onu görmem gerek, demiş padişah dudağını yalayarak.

— Onun çaresini bulacağım, demiş vezir. Padişah da onaylamış (200).

Bir gün vezir Taz'ı çağırtnmış:

— Sen burada çalışalı birkaç ay oldu, o zamandan beri seninle ilgilenemedim. Padişah- ı âlem yarın senin evine varıp durumunu soracak. Sen evine varıp padişahı karşılamak için hazırlık yap, paran yoksa işte para, deyip Taz'ın eline çok para koyup onu yola salmış. Taz mutlu halde eve varıp durumu karısına anlatmış, karısı:

— Kötü olmuş. Geçende alıp buraya gelmeyeydin iyi idi, şimdi çare yok. Onların kastı durumu sormak değil, beni görmektir, deyip padişahı karşılamak için hazırlık yapmış.

Onların güneye bakan iki yüksek evi, kuzeye bakan çayhanesi var imiş. Taz'ın karısı her zaman çayhanede yemek pişirmiş. Bugün çayhane önüne örtü çekmiş. Misafirlere hizmet etmek için yaşlı bir kadını kiralamış. Ertesi gün padişah gelmiş. Eve girip bakmış ki onlar yoksullarmış. Ama evin içi çok düzenli ve hoş görünüyormuş, çayhaneye bakmış ki perde arkasında iki kadın hizmet etmekte. Onların bir tek ayakları görünüyormuş, kendileri görünmüyormuş. Padişahın önüne yedi sekiz türlü yemek ve kavurmalar getirilmiş. Yemek çok lezzetliymiş, bu yüzden padişah da vezir de doymak nedir bilmemişler. Akşam olunca onlar evlerine geri dönmüşler. Padişah eve gelip yemek yapan kadını göremediğine üzüldüğünü vezirine söyledikten sonra, vezir (201):

— Yarın siz yalandan hastalanıp yatın, ne yapacağımızın çaresini ben bulurum, demiş. Padişah “Olur.” demiş, ertesi gün hastalanıp yatmış. Taz işe geldiğinde, vezir:

— Çabuk ol, girip padişahın durumunu öğren, demiş. Taz padişahın yanına girince, padişah: “vaycan, vay Allah” diye yatmaktaymış, Taz ne iş olduğunu sormuş, padişah:

— Dün senin evinde yediğim kavurma ve yemekler hararetimi artırdı, ondan hastalandım. Şimdi bana hararetimi düşürecek bir ilaç bulup ver, demiş.

— Nasıl soğuk bir ilaç bulup vereyim, diye sormuş. Padişah:

— Tavuk sütü, diye cevap vermiş. Taz bu sözü duyunca aklı karışmış, eve varıp olanları karısına söylemiş.

— Padişah ikimize kast ediyor, buna çare yok. Sen yol azığına, bu ekmeği alıp doğu tarafına doğru yürü, hayli uzun yürüdükten sonra bir dağa ulaşacaksın, dağdan geçtikten sonra bir bulağa ulaşacaksın, o bulağın yanında uyu, bütün iş rüyanda sana ayan olacak, uyandıktan sonra rüyanda gördüklerin doğrultusunda iş yap, demiş.

Taz karısının dediği doğrultuda yola çıkıp yürümüş. Güneş batmak üzereyken o karısının söylediği bulağa varmış, ekmeği bulak suyuna bandırıp yemiş ve bulağın başında yatıp uyumuş. Söylendiği gibi o, rüya görmüş, rüyada bir yaşlı adam: “Hey yavrum, burada niye yatıyorsun? Uyan!” demiş. Taz ayağa kalkarak: “Tavuk sütü aramaya (202) geldim.” demiş, yaşlı adam: “Öyle ise, sen bu yoldan yürü, ormanlık var, ormanlığın ortasında bir güllük var, güllüğün yanında bir göl var, göl boyunda civcivlerini peşinde gezdiren bir tavuk var. Onun civcivlerinin arasında bacağı aksak bir civciv var, sen varıp bu aksak civcivi yakala, o zaman civciv insan gibi konuşacak, senin ne ihtiyacın var, diye soracak. Sen, senin ananın sütüne ihtiyacım var, dersen, senin ihtiyacını o civciv karşılar.” demiş ve gözden kaybolmuş. Taz uyanıp bakmış ki deminki olayların hepsi rüyada gördükleriymiş. Taz “Huda” demiş ve yaşlı adamın dediği doğrultuda yola çıkmış. O, ormanlığa girip güllüğü bulmuş. Güllüğün yanındaki göl boyunda civcivlerini peşinde gezdiren tavuğa görmüş. Bakmış ki gerçekten onun bir civcivi aksak imiş. Taz varıp aksak civcivi yakalamış, civciv insan gibi konuşmuş:

— Ey insan oğlu, beni niçin yakaladın? Ne ihtiyacın var, diye sormuş.

— Bana senin ananın sütü lazım oldu. Eğer ben tavuk sütü alıp götürmezsem, padişah beni öldürecek, bu sebepten ben padişaha ilaç yapmak için senin ananın sütünden alıp götürmeye geldim, demiş Taz. Civciv Taz’ın elinden çıkıp anasının önüne varmış ve anasına Taz’ın sözlerini söylemiş, tavuk Taz’a:

— Olur, ben sütümü sana vereceğim, ama sen burada beni sağıp alıp varsan, padişah yine sana inanmayacak, (203) eninde sonunda seni öldürecek. Bu sebepten beni de alıp padişahın huzuruna çık, o zaman yavrum gelip beni emecek, ondan sonra padişahın önünde beni sağıp verirsen padişah inanır, demiş. Taz “kabul” deyip tavuğa binmiş, civcivini de eline alıp şehre doğru uçmuş. Bir sırada onlar şehrin dışına inmişler. Taz tavuğu koltukaltına alıp saraya doğru yürümüş. O, saraya girdikten sonra, padişah:

— Tavuk sütünü bulup getirdin mi? diye sormuş. Taz:

— Bulup getirdim, deyip tavuğu ve civcivi padişahın önüne koymuş, civciv anasını emmiş. Arkadan Taz tavuğu sağlamış. Padişah sütü içip dinlenmiş. Taz tavuğu alıp şehrin dışına çıkarmış. Tavuk ile civcivi serbest bırakıp evine gitmiş. Evine vardktan sonra olanları karısına anlatmış. Karısı da onun işlerinin yolunda gittiğine sevinmiş.

Ertesi gün Taz saraya vardığında vezir onu yine çağırmış. Taz vezirin huzuruna varmış, vezir:

— Dün senin getirip verdiğin tavuk sütünü içince bugün padişah rahatsızlanmış, süt pek soğuk gelmiş. Sen girip padişahın durumunu sorup çık, demiş. Taz, bu ne belaydı, deyip padişahın huzuruna varmış. Padişah sanki canı çıkıp gidecekmiş gibi “Tövbe Allah’ım” diye bağırarak yatmaktaymış, Taz durumunu sorunca, padişah (204):

— Dünkü tavuk sütü beni bu hale soktu, bana şimdi kaplan sütü bulup getir, yoksa kelleni alırım, demiş. Taz bu sözü duyunca gamlı bir şekilde evine geri gelmiş. Taz’ın gamlı olduğunu gören karısı ne olduğunu sormuş, Taz padişahın dediklerini anlatmış. Kadın bunu duyunca:

— Padişaha tavuk sütü de kaplanın sütü de ilaç değil, bunun hepsine sen sebep oldun, şimdi bu beladan kurtulmalıyız, deyip bir çörek vermiş, Sonra, bu çöreği alıp yine daha önceki bulağın başına varıp uyu, Huda yolunu açık ederse daha önceki yaşlı adam rüyanda ayan olur, deyip Taz’ı yola salmış.

Taz akşama kadar yol yürüyüp, yine bulağa varıp, karısının verdiği çöreği bulak suyuna bandırıp yedikten sonra uyumuş. Rüyada daha önceki yaşlı adam ayan olmuş: “Burada niçin yatıyorsun?” diye sormuş. Taz, kaplan sütü için geldiğini söylemiş. Yaşlı adam: “Öyle ise sen önceki sefer vardığın ormandan geçip azıcık daha yürüdükten sonra yine bir ormanla karşılaşsın. Ormanın ortasında bir büyük yol var. Sen o yoldan çıkmadan yürü, kaplan yavrusunun çıkardığı sesi duyacaksın. O sesin çıktığı tarafa doğru yürü, kaplanın hasta yavrusunu bulursun. Sen varıp onu yakalarsan maksadına ulaşırsın.” demiş ve kaybolmuş. Taz kalkıp bakmış ki rüyaymış. Taz rüyada söylendiği gibi yürümüş. Ertesi gün rüyaya yakın kaplan yavrusunun çıkardığı sesi duyunca varıp bakmış ki bu gerçekten yürüyemeyecek (205) halde bir kaplan yavruyu imiş. Taz varıp onu eline

aldıktan sonra, kaplan yavrusu daha da çok çığlık atmış. Bu sesi duyan ana kaplan hemen çıkıp gelmiş ve bakmış, yavrusunu insanoğlunun elinde olduğunu görünce ona:

— Ey insanoğlu, yavrumu neden yakaladın? Benden ne talep ediyorsun? Söyle! Ben yerine getireyim, demiş. Taz padişaha tavuk sütü götürüp verdiği olayı ve şimdi kaplan sütü için geldiğini, eğer kaplan sütü alıp varmazsa kendisinin kellesi alınacağını anlatmış.

Kaplan Taz'ın anlattıklarını duyunca biraz düşünmüş:

— Olur. Ben sütümü veririm. Ama burada sağıp alıp varsan, padişah inanmayacak yine seni öldürecek, bu yüzden yavrumu da beni de alıp var. Şehre girip saray önüne vardığında, ben kapıdan girmeyi kabul etmeyip duracağım. Bu sırada sen bana vur, yavrumu da (206) yere atıp vur. İşte böyle yaptıktan sonra ben kapıdan gireceğim. Sarayın giriş kapısına vardığında, yine girmeyi kabul etmeyip duracağım. Bu sırada da bana acımadan sopayla vur, ondan sonra o yerde kerametini görürsün, demiş. Taz: “kabul” demiş ve kaplana binip, yavrusunu da önüne alıp şehre doğru yürümüş. Şehre girmiş, kaplan kapı önünde girmeyi kabul etmedikten sonra, Taz kaplanın dediği doğrultuda ona vurup onu içeri sokmuş. Saray kapısı önünde de böyle yapınca, Taz sopayla vurmuş, kaplan dehşetle kükreyerek atılıp saraya girince, padişah korkudan az kalsın bayılıyormuş, aklına zor hakim olmuş. Padişahın gözü önünde Taz kaplanı sağlamış ve onu yavrusu ile şehrin dışına bırakıp evine gitmiş.

— Tavuk sütü dedik onu bulup getirdi, kaplan sütü dedik onu bulup getirdi. Şimdi bu Taz'ı nasıl ortadan kaldırabiliriz, demiş padişah vezirine. Vezir:

— Şimdi bir çare var, bu çareyi uygulayıp bu Taz'ı ortadan kaldırabiliriz. Çünkü artık başka çare kalmadı, deyip düşündüğü çareyi padişaha söylemiş. Bu çare padişaha makul gelmiş ve o günün seherinde halka ferman çıkarıp ağaç taşıtılmış. Bütün şehir halkı altı aydan beri ağaç taşımış. Şehirdeki bütün marangozları bu ağaçları kullanıp yüz arşın yükseklikte bir revak inşa etmişler. Revak bittikten sonra onun altına odun toplamışlar, o zaman vezir Taz'ı çağırıp (207):

— Padişahın inşa ettiği revak bitti, yarın Padişah- ı âlem revağa çıkıp gezecek. Bu sebepten sen yarın revağa çıkıp revağın sağlam olup olmadığını kontrol et, diye emretmiş. Taz “olur” deyip evine geri dönmüş. Evine varıp karısına:

— Yarın padişah revağa çıkıp tebaaya vaaz, nasihat verecek, bu sebepten vezir bana yarın revağa çıkıp revağın sağlam olup olmadığını kontrol edip inmemi emretti, demiş. Bu sözü duyunca karısı:

— Padişah seni öldürecek. Yarın sen revağa çıkınca, onlar revağın altında ateş yakacaklar. Sen koyu duman içinde kaldığında, senin karşında bir kök güvercin peyda olacak. Sen: “Ya Huda’nın emri, pirin emri” deyip güvercinin boynuna asıl ve gözlerini yum, ta ki yere inene kadar gözlerini açma ve sakın korkma, korkarsan tehlikeli olur. Kalan işleri bundan sonra görürüz, demiş. Bu sırada Taz’ın karısının doğum yapmasına iki üç aydan az zaman kalmış. Taz karısının sözüne “kabul” deyip yatmış. Ertesi gün Taz saraya vardığında, padişah onu (208):

— Sen varıp revağı inceleyip gel, senin onayından geçerse yarın ben çıkıp vaaz vereceğim, diye emretmiş. Taz “olur” deyip varıp revağa çıkmış, padişahın ayarladığı kişiler yığılmış odunlara yağ saçıp ateşe vermişler ve:

— Aşağı in, revakta yangın var, deyip bağırmaya başlamışlar. Bu sırada Taz’ın aşağı inmesine imkân kalmamış, revağı ise is duman kaplamış. Tam o sırada Taz’ın gözünün önünde bir gök güvercin peyda olmuş: “Benim boynuma asıl” demiş, Taz: “Ya Huda’nın emri, pirin emri” deyip güvercinin boynuna asılıp gözlerini yummuş. Bu olayı padişahın adamlarından hiç kimse görmemiş. Şehir halkı da buraya toplanmış. Padişahın adamları ise: “Kül oldu, biçare Taz yanıp tükendi, çaresini bulup kutaralım.” diyerek yaygara koparmışlar. Revak şu şekilde on gün yanmış, yıkılmış, yıkıldıktan sonra da üç gün daha yandıktan sonra sönmüş. Ateş bütünüyle söndükten sonra, şehir halkı: “Taz’ın cesedini belki buluruz” deyip külü karıştırmışlar.

Onlar külü karıştırıp dursun, biz şimdi güvercin ile Taz’a gelelim:

Güvercin Taz’ı alıp uçurarak evine getirip indirmiş. Yere konduktan sonra o bir peri kızına dönüşmüş. Evden Taz’ın karısı çıkıp onları gülerek karşılamış. O peri kız ile

kucaklaşıp görüşmüş. Taz bu durumu görünce (209) hiçbir şey anlamadan kala kalmış, karısına:

— Neler oluyor? Ben hiçbir şey anlamadım, demiş. Karısı eve girdikten sonra bütün durumu Taz’a anlatmış. Aslında Taz’ın karısı da peri imiş. O doğunca anası onu mescide bırakmış. Lakin onlar daima görüşüp haberleşmekteymiş. Padişah Taz’a tavuk sütü bulup getirmesini buyururken, Taz karısının sözleri doğrultusunda varıp rüya gördüğünde, rüyada ona yol gösteren karısı imiş. Cıvciv ile kaplanın hasta yavruları Taz’ın karısının kız kardeşi olup, bu kız kardeş tam da şimdi güvercin olup, Taz’ı ateşten kurtaran peri kızının kendisi imiş. Cıvcivi peşine takıp gezdiren tavuk ile sütünü verdiği kaplan bu iki peri kızın anası imiş. Ateş söndükten sonra peri kızlar bir çaresini bulup padişahı yok etmeye niyetlenmişler. Bu padişahın babası da padişah imiş, o uzun yıllar önce ölmüş. Kızlar istişare edip padişahın ölen babasının adına bir parça mektup yazmışlar. Mektuba şu sözleri yazmışlar:

“Aziz oğlum, biz ayrılalı uzun zaman oldu. Senin işlerinden pek emin değilim. Ben bâki dünyaya geldikten buyana zenginliğim, topraklarım hizmetçilerim hadsiz hesapsız çoğaldı, fâni dünyada gördüğüm rahatlığa göre bâki dünyada gördüğüm rahatlık yüz kat daha fazla oldu. Bu rahata huzura ulaşman için sana bâki dünyaya gelmeni teklif ediyorum. Sen bütün vezir vüzeralarıyla benim yanıma gel (210) nasıl geleceğinin yolunu bu mektubu alıp varan kişiye sor, mektubu aldıktan sonra ertelemeyen hemen gel.” Kızlar mektubun sonuna da o padişahın mührünü basıp mektubu Taz’ın eline tutuşturmuşlar.

— İşte şimdi sen mektubu koynuna koy, bu gece külün içine girip yat. Yarın onlar aramaya geldiklerinde, sen külün içinden çıkıp mektubu verirsin, deyip karısı ona öğretmiş. Taz karısının söyledikleri doğrultusunda gece varıp külün içine girip yatmış. Ertesi gün insanlar gelip külü yine karıştırmışlar. Padişah ile vezir de Taz’a acımış gibi yapıp bu meydana gelip durmuşlar. Bir süre sonra kişiler küle bulanmış Taz’ı ortalarına alıp padişahın önüne getirmişler. Padişah bakmış ki Taz sapasağlam durmaktaymış, bir de eğilip padişaha selam vermiş:

— Zat-ı âlinize müjde, demiş. Padişah şaşırmış:

— Ne müjdesi, demiş, Taz koynundan bir parça kâğıdı çıkarıp padişaha sunmuş. Padişah bakmış ki bu mektupta babasının mührü durmaktaymış. Padişah o zaman Taz'ı saraya teklif etmiş, baki dünyaya varmak için babasının nasıl yol gösterdiğini sormuş, Taz:

— Tıpkı benim çıktığım gibi yüksek revak inşa edip altında ateş yakın, o ateşin dumanı sizi götürüp babanızın yanına ulaştırır, diye cevap vermiş.

— Sen babamı kendi gözünle gördün mü, diye (211) sormuş padişah.

— Kulların yalan söylemesi kimin haddine, Padişah- ı âlem, kendi gözümlle gördüm, sohbet de ettim. Babanız da sizin gibi boylu poslu, sakallı insanmış, tıpkı meleğe benziyor. Ben de sizinle bakiliğe sefer kılalım dedim, deyip sözlerini bitirmiş Taz.

Padişah ertesi günden başlayarak şehir halkına yine ferman verip ağaç yığdırmış, revağı inşaaya başlamış. Padişahın vergilerinin çokluğundan şehir halkı inim inim ağlasa da fermanı çaresizce yerine getirmişler. Zanaatkârlar da padişahın zulmü altında gece gündüz çalışarak revağı öncekinden daha yüksek yapmışlar, revak belirlenen süreden önce bitirilmiş. Padişah babasının önüne çabucak varmak için vezir vüzaralarını, hatun ve çocuklarını ve kavim kardeşlerini alıp revağa yürüdüğünde, Taz:

— Padişah- ı âlem, beni de birlikte alıp götürseniz, diye ricaya etmiş, padişah gönlünde, bu çirkin Taz'ı nasıl alıp babamın huzuruna varayım, diye düşünmüş:

— Bugün beni sen kendi elinle yaktırıp yola sal, arkamdan varsan da olur, deyip adamlarını alıp revağa çıkmış. Padişahın bütün adamları revağa çıktıktan sonra, Taz hazırlayıp koyduğu yağı odunlara saçıp, kendi eliyle ateşi tutuşturmuş. Halka haddinden fazla zulüm salan padişah ve onun vezir vüzaraları cehenneme işte bu dünyada (212) girip, ateşte yanıp küle dönüşmüşler. Padişahı yaktıktan sonra Taz evine dönmüş. Eve vardıktan sonra karısı konu komşuyu çağırıp daha önceki kız kardeşini Taz'a küçük hatunluk için nikâhlanmış. Konu komşu çıkıp gittikten sonra, Taz ortada, iki hatunu da iki tarafında oturmuş. Taz yavrusunu eline alıp kahkahalarla gülmüş. Bu gülüşünü duyan Taz'ın önceki hatunu öfkelenip:

— Ben sana kendimi hatun olarak az bulup kız kardeşimi de nikâhlatıp verdim, şimdi sen bizimle dalga geçip gülüyor musun, deyip Taz'ın yakasına yapışmış. Taz hatununun elinden yalvararak kurtulmuş. Ona bundan birkaç yıl önce sağ dizinde güneş, sol dizinde ay, ortasında yıldızın durduğu rüya görüp bu rüyayı babasına anlatmadığını, bugün ise işte o rüyanın gerçekleştiğini söylemiş. Taz'ın bu rüyasının hakikaten gerçekleştiğini peri kızlar da kabul etmişler.

Aradan birkaç gün geçtikten sonra şehir halkı bu şehre padişah seçmek istemişler. Halk bir dem onu bir dem bunu deyip en sonunda: “Bizi zalim padişahın zulmünden kurtaran kişi bize padişah olmaya layık” deyip, Taz'ı padişah yapmak için büyük merasim yapmışlar. Taz halkının arzusu doğrultusunda tahta çıkıp padişah olmuş. Karıları sultan olmuş. Taz Padişah yurdunu adillikle yöneteceğine söz vermiş (213).

51. Perizat¹²⁴

Evvel zamanda bir tüccar yaşıyormuş. Onun bir karısı ve Enver isimli bir oğlu varmış. Günün birinde bu tüccar başka bir yurda tüccarlık yapmak için gitmiş. Tüccarın karısı namus konusunda bozuk bir kadın olup her gün bozuk işler yaparmış. Buna dayanamayan Enver “Ben ömür boyunca evlenmeyeceğim.” diye yemin içmiş ve anasını bırakıp evden çıkıp gitmiş. O çok yol yürüyüp bir şehre varmış. Şehre girip bakmış ki insanların hepsi oldukça üzgün bir durumdarmış. Enver durumu sorup öğrenmiş. O şehrin dışında bir ejderha olup her yıl günde şu şehrin en güzel kızlarını yermiş. Padişahın birbirinden güzel üç kızı varmış şimdi sıra padişahın büyük kızına gelmiş. Bu sebepten insanlar bu güzel kızdaki ayrılmadıklarından gam içinde perişan bir haldeymiş. Bunu öğrenen Enver kendisine güvenen bir halde padişahın huzuruna girip kendisinin ejderhayı öldüreceğini söylemiş. O padişahın iznini aldıktan sonra ejderhanın olduğu yere varmış ejderha onu görünce sormuş:

— Benim bu sefer yiyeceğim kız nerede, niçin (231) sen geldin?

¹²⁴ Perizat. Uygur Halk Masalları8. Şincan Halk Neşriyatı, 1988, ss. 231-235.

Enver korkmadan böyle cevap vermiş:

— Ben buraya sana yem olmak için değil, seni parça parça etmeye geldim.

Bu sözü duyan ejderha öfkelenip bir nara atmış. Enver kılıcını doğru tutarak direkt ejderhanın ağzından girip karnını yararak ayağından çıkmış. Ejderha ölmüş. Enver ejderhanın ölüsünü padişaha göstermiş. Bunu görüp çok seven padişah, kızını Enver’e vermek istemiş. Lakin Enver’in “Evlenmeyeceğim.” diye yemin ettiği için bunu kabul etmemiş. Padişah Enver’in itirazına bakmadan kızını ve Enver’e verip toy yapmış. Enver’e avlusunda bir ev ayırmış. Bütün halka “Benim damadım şehrimizdeki lokanta ve mağazalara girse ve başka şehirlere varırsa para alınmasın!” diye duyurmuş.

Günün birinde Enver bir yerden geçip giderken ay yüzlü bir kız inek tezeğini karıştırıp duvara yapıştırarak oynamaktaymış. Bunu görüp şaşırان Enver kıza:

— Hey kız, ne yapıyorsun? Deli misiniz siz, diye sormuş. Kız:

— Bunu bana sorma, deyip Enver’e bakmış. Ay dese ay, güneş dese güneş kadar güzel bu kızın cemalini gören Enver o an bu kıza âşık olmuş. Fakat kız Enver’in isteğine karşılık vermemiş. Enver saraya geri dönüp padişaha söylemiş. Böylece padişah kıza elçi göndermiş. Kız çaresiz kalıp sonunda kabul (232) etmiş ve Enver’e bu üç şartı koymuş:

— Birinci şart, ben gece sizinle birlikte olacağım, ama gündüz olmayacağım. Siz “Nereye gittin?” diye sormayacaksınız. İkinci şart, yemeğinizi pişirmem. Kılık kıyafetiniz yıkamam. Bu işleri yap demeyeceksiniz. Üçüncü şart, ben eve geldiğimde nerede oturuyorsanız, hemen yerinizden kalkacaksınız. Ben senin göğsüne vuracağım.

Enver bu şartları duyunca, kıza vurgun olduğundan kızın bütün şartlarını kabul edip kızla evlenmiş. Dediği gibi kız erkenden evden çıkıp gidermiş, akşam geri dönermiş. Yemek pişirmezmiş, çamaşırları yıkamazmış. Yiğidin göğsüne günde bir defa vuruyormuş. Bu iş uzunca bir süre devam etmiş. Böylece yiğidin göğsü şişip morarmış. Sonunda o göğüs ağrısına yakalanmış. Bu durumu sezen padişah, sırı öğrenmek için tabip çağırılmış. Tabip Enver’in nabzını tutup gördükten sonra:

— Bu kız değil, bir perizat imiş. Perizat her gün sabah gittiğinde siz onun arkasından gidip nereye gittiğini ortaya çıkarın, demiş.

Ertesi gün yiğit babasından kalan yüzüğü alıp derhal bir sineğe dönüşüp kızın saçına konmuş. Kız bir dağ mağarasına girmiş. Mağaranın daha da derinlerinde bir ev varmış. Bu evde kırk dev kız olup perizat aslında o dev kızlara ders veriyormuş. Perizat eve girince dev kızlar gülüşmüşler. Perizat onların neye güldüklerini bilmemiş. Dev kızlar perizatın (233) saçındaki sineğin onun kocası olduğunu biliyorlarmış. Perizat dersi bitirip yarı yola geldiğinde anasının yanına gitmek için yürümüş. Enver önceden uçup gelip kendi evinde perizatı beklemeye başlamış. Kız bu işi sezmemiş. Bu iş üç gün devam etmiş. Deminki kırk dev kız perizatın kendi kocasını bu eve birlikte alıp getirdiklerini padişah Şeddat'a söylemişler. Şeddat bunu duyunca perizatı çağırtmış ve ona:

— Siz insanoğlunu beraberinizde alıp getirerek ders veriyormuşsunuz. Yarından itibaren bu yere gelmeyin. Yerinize başkaları ders versin, demiş. Perizat bu sözü duyunca çok kaygılanmış. Bu sözlerin hepsini Enver duymuş. Perizat üzgün halde eve girince Enver yerinden kalkmamış. Perizat şaşırmış:

— Niçin yerinizden kalkmıyorsunuz, diye sormuş yiğit:

— Ey Perizat! Siz de vadenizde durmadınız. Şeddat yarından itibaren gelme dedi, demiş. Şaşırın Perizat:

— Evet, öyle, demiş.

Yiğit:

— Bu sebepten ben bugünden başlayarak yerimden kalkmayacağım. Ey sevgilim, siz perizatsınız. Ben ise insanım. Öğrencileriniz ise dev kızlar imiş. Ben her şeyi anladım. Bu yüzden siz bundan sonra o yere gitmeyin. Şimdi niçin “Kocaya varmayacağım” sözünüzün sırnı söyleyin, diye rica etmiş. Perizat yiğidi bahçeye getirmiş, bir duvardaki resimleri göstermiş (234). Resimde ceylanlar varmış. Bunun beşi dişi, biri erkek olup, beş dişi ceylan tuzağa düşmüş. Diğer bir erkek ceylan ise onlara bakmadan kaçıp gitmiş. Kız demiş ki:

— Ey yiğit, işte bu beş dişi ceylan tuzağa düşünce erkek ceylan onları kurtarmadan kaçıp gitmiş. Dünyada er kişinin kadın kişiye vefa etmediğini ondan öğrendiğim için ben kocaya varmayacağıma yemin ettim.

Enver bu sözü duyunca bağıın içine duvardakine benzeyen bir resim çizmiş. Onun çizdiği resim deminki duvardakinin aksi imiş. Ertesi gün Enver perizatı alıp girip resmi göstermiş. Bunu gören kız:

— Ey yiğit, senin de başından çok şey geçmiş. İkimizin kaderi benziyormuş. Bundan sonra ben tümüyle sana aitim, demiş. Böylece ikisi ömür boyu mutlu mesut bir hayat geçirmişler (235).

Kaynak kişi: Abduğini Yüsüp

52. Perizat Kız¹²⁵

Evvel zamanda bir şehzade yaşarmış. Bu şehzade günün birinde yurdu gezerken bir büyük şehre gelmiş. Bu şehrin ıvırını zıvırını öğreninceye kadar bir süre zaman geçip gitmiş.

Şehzade bir gün sokakta dolaşırken bir tellal:

— Bana kim evlat olursa onun bütün isteklerini yerine getiririm. Bana bir ayda bir gün hizmet ederse yeter, diye sokak sokak bağırarak dolaşıyormuş. Bunu duyan şehzade o kişiye evlat olacağını bildirmiş. Tellal şehzadeyi almış evine varıp:

— Sen kendine bir kız bul, kimin kızı olduğuna bakma, kimin kızı olursa olsun ben sana onu alırım, demiş. Şehzade iki üç gün aramış ve bir kız bulmuş. Tellal şehzadeye görkemli toy yapmış. Onun evini güzel yapmış, evinin duvarlarına kilim, altına halı serip vermiş. Onlar oldukça samimi karı koca olup yirmi dokuz günü geçirmişler. Onların toyunun bitişinden sonra otuzuncu günün akşamında padişahın iki adamı gelip şehzadeyi alıp saraya götürmüş.

— Gece koyun ağılındaki Tibet öküzünden altısının derisini (280) yüzeceksin. Yedi atı eyerleyeceksin, demiş padişah. Şehzade nereye varacağını bilmeden onlarla birlikte yola çıkmış. Padişah vezirleriyle şehzadeyi alıp oldukça korkunç bir dağ arasına

¹²⁵ Perizat Kız. Uygur Halk Masalları 8. Şincan Halk Neşriyatı, 1988, ss. 280-285.

girmiş. Şehzade bakmış ki bu yer insanların kesilen başlarıyla dolu, dağın üstündeki altın gümüşler de gözü kamaştırıp durmaktaymış.

Padişah alıp getirdiği adamlardan birisine:

— Tibet öküzünün tulumunun yüzülen derisinin içindeki pisliği boşalt, diye buyurmuş. O kişinin tulumun içine girmesinden sonra padişahın birkaç cellâdı da tulumun içine girmiş ve adamı öldürmüşler.

Bu yerde bir simurg kuş varmış, her gün bir adamı altın ve gümüşlerin olduğu dağa çıkarıp yiyormuş. Padişah daima bu yerde bir adamı öldürüp onun bacağına bir adamı asıp ölen kişiyi kuşa veriyormuş ve ölmeyen kişiye dağ üstündeki altın ve gümüşleri aşağıya attararak kesesini dolduruyormuş. Şehzadeyi evlendiren deminki tellal padişaha öldürecek adam bulup getiren bir yalancıymış.

Şehzade bir büyük taşın arkasında bu faciayı izleyip oturuyormuş. Tam o sırada Simurg Kuş gürleyerek inince şehzadenin boğazından tutup onu yükselterek dağın üstüne çıkarmış. Şehzade dağın üstünde kuşla dövüşüp ona yem olmaktan kurtulmuş. O altın ve gümüşlere basarak yürümüş (281). Amma o yenmezmiş, sonunda karnı açılmış. O azık ararken bir kümbete girmiş, kümbetin içinde apak sakallı bir ak saçlı adam oturmaktaymış. Aksakalı kişi şehzadeyi oldukça güler güzle karşılamış. Onun önüne sofrası serip, “bismillah” demiş. Sofrada kırk çeşit yemek hazır olmuş. İkisi karınlarını doyurduktan sonra sofrayı toplayıp bir süre muhabbet etmişler. Böylece şehzade bu yaşlı adamla birkaç yıl birlikte yaşamış. O günlerin birinde yaşlı adam pirini yoklayıp gelmek için sefere atlanmış. Sefere çıkmadan önce şehzadeye:

— Sıkılırsanız bu evleri açıp ziyaret edin. Lakin kırk birinci evin kapısını açmayın, deyip evlerin anahtarlarını verip gitmiş. Yaşlı adam “Yedi günde geleceğim.” diye söz vermiş.

Yaşlı adam gittikten sonra şehzade sıkılmış ve bu evlerin içinde ne olduğunu göresi gelmiş, o evleri bir bir açıp görmeye başlamış. Birinci evde o zamanda var olan baturların resimleri varmış. İkinci evde baturların cenk aletleri varmış. Her bir evin kendisine has ayrıcalıkları var imiş. Şehzade kırk evi görmüş, kırk birinci evi de göresi gelmiş. Bu evin kapısını açıp bakınca göz önünde acayip bir bağ peyda olmuş, bağın

içinde berrak sular şarıldayarak akıp durmaktaymış. Bağın ortasında bir göl var imiş. Yiğit bu güzel manzara karşısında kala kalmış, bir sürü kök güvercin alçalıp gelerek gölün kıyısına inmiş ve her biri (282) güzel bir kıza dönüşmüş. Kızlar soyunup suda yıkanmışlar. Birbirlerini kovalayarak oynuyorlarmış. Şehzade bir kenarda durup bunları bir süre izledikten sonra birisinin kıyafetlerini almış. Kızlar hemen kıyafetlerini giyip güvercine dönüşerek uçup gitmişler. Lakin şehzadenin kıyafetini aldığı kız güvercine dönüşememiş ve şehzadeye “Kıyafetlerimi verin.” diye yalvarmış. Şehzade utanmış ve kızın kıyafetini vermiş, o kız güvercine dönüşerek uçup gitmiş. Şehzadenin aklı fikri o kızda kalmış.

Aradan iki gün geçtikten sonra aksakallı yaşlı adam geri gelmiş. Şehzade bağda gördüklerinin hepsini yaşlı adama anlatmış. Yaşlı adam:

— Kırk birinci evi açtınız, olan olmuş. Şimdi bekleyin. Çarşamba günü onlar yine gelirler. Geldikleri zaman kıyafetini yine alın. Kız yalvardığında siz “Siz benimle evlenmeyi kabul ederseniz, veririm.” dersiniz kıyafetini almak için “Kabul ettim.” der. Lakin siz kıyafetini verdikten sonra da uçup gidemez, demiş.

Gerçekten de çarşamba günü güvercinler yine gelmiş. Şehzade koşarak gidip birisinin kıyafetlerini almış. Kıyafetsiz kalan perizat kız şehzadeye yalvarmaya başlamış. Şehzade yaşlı adamın dedikleri doğrultusunda:

— Benimle evlenmeyi kabul ederseniz veririm, demiş. Perizat kız kıyafetlerini geri alma amacıyla:

— Sizinle evlenmeyi kabul ediyorum, demiş. Kıyafetini giydikten sonra uçup gidememiş. Böylece insanların arasında yaşamaya mecbur kalmış (283).

Yaşlı adam bu ikisini nikâhını kıymış. Onlar mutlu mesut yaşamışlar. Aradan yedi yıl geçmiş. Onlar iki evlat sahibi olmuşlar. Büyük oğlu beş yaşına, küçük oğlu üç yaşına girmiş. Bir gün Perizat Kız:

— Yurdumu, atamı anamı pek özledim. Bir aylık izin verseniz görüp gelsem, diye kocası şehzadeye yalvarmış. Şehzade sevdiği hatununun gözyaşlarına dayanamayıp bir aylık izin vermiş. Lakin kız gitmiş bir ay geçmiş kız gelmemiş. İki ay geçmiş hatta yıl

geçmiş kız gelmemiş. Şehzade karısını özlemiş, günden güne kederlenip üzülmüş. Sonunda dayanamayıp “Yavrularım yetim kaldı. Analarını bulup getireceğim.” diye yaşlı adamdan izin istemiş. Yaşlı adam anasız kalan iki evladının haline acıyıp şehzadeye izin vermiş ve yedi gün yürüdükten sonra karşılaşacağı kümbette yaşayan usta pirine mektup yazıp vermiş.

Şehzade yedi gün yürüyüp söylenen kümbete girmiş. Bu Kümbette alnından nur saçarak oturan bir yaşlı adam şehzadeyi karşılamış. Yaşlı adam şehzadeye bir asa, bir ayakkabı ve üst baş verip:

— Bu asanın sihri şu ki karşına dağ çıksa bu asa merdiven olur. Derya gelse köprü olur. Yırtıcı hayvana rastlarsan koruyucu silah olur. İşte bu ayakkabının tabanı yıpranıp delinirse istediğin menzile varmışsın demektir, demiş.

Şehzade yüksek dağlardan, heybetli deryalardan geçip, sonunda karısıyla görüşmüş. Sefer üstündeki (284) bütün engelleri sihirli asayla aşmış. Karısıyla geri dönüşünde de sihirli asa kendi hünerini göstermiş. Şundan sonra şehzade perizat karısıyla mutlu bir evlilik sürüp bu dünyadan göçmüşler (285).

Kaynak kişi: Yağa Gunşi Yağa Dadüydin: Abduğini Yüsüp

53. Sevgi Maskesi¹²⁶

Geçmiş zamanda bizim bilmediğimiz bir mekânda bir devlet varmış. Bu devletin padişahı çok iyi niyetli bir kişiymiş. Bu padişah saltanatta tac-ı devlette yegâneymiş. Birçok el ona bağlıymış, onun hükmü yedi iklime geçermiş. Padişahın Gülkahkaha isimli bir veziri varmış. Bu vezirin şöyle bir özelliği varmış: O gülünce etraf uçsuz bucaksız gül ve gülistanlığa dönüşür rengârenk güllerin dallarında bülbüller, tuti kuşlar ötüşürmüş. O nerde olursa olsun hep böyle durumlar peyda olurmuş. Padişah bu vezirinin kerametinden sonsuz iftihar duyarmış.

Günlerden bir gün padişah altın tahtında oturup şöyle bir hayale dalmış: Ben dünyada şevketli (ulu) bir şahım, yedi iklim benim saltanatımdan çekinir, elimi nereye uzatırsam elim oraya ulaşır, cihan şahları içinde şan şöhetim sınırsızdır. Bir de vezirim Gülkahkaha öyle bir keramete sahip ki onun gülüşüyle çöller bülbüllerle dolan gülüstanlığa dönüşür. Dünyada benim vezirim gibi bir keramet ehli yoktur. Böyleyken (334) ben niçin cihanda var olan şahları toplayarak vezirim kerametini gösterip kendi şan şerefimi bir kat daha yükseltmeyeyim ki?

Padişah böyle düşünmüş, sonunda bütün şahları toplayıp Gülkahkaha'nın kerametini göstermeye karar vermiş ve derhal Gülkahkaha veziri yanına çağırıp:

— Ey sadık, feraset sahibi vezirim! Sen, benim altın kanadım hem de saltanatımın vefalı hamisi. Sen, emsalsiz ferasete ve âlemde yegâne keramete sahip zatsın. Ben her zaman seninle övünürüm. İkimizin gayretiyle ehli yurt bugüne kadar rahat ve sakin hayat sürüp zorluk çekmedi, belki saltanatımız cihanda tektir. Yedi iklim şevketli devletimiz karşısında itaatkârdır. Ben bu hususta pek şevketli şahım, senin de böyle olman gerek. Üstelik, senin kerametinin de şevketli saltanatımızın inci gözüdür. Çok düşündüm böyle bir karara vardım: Biz etraftaki ellere mektup yollayıp şah ve sultanları toplayarak kerametini onlara gösterelim, onlar şaşırınsınlar ve akılları lal olsun bu vasıta ile cihan bizi yine bir tanısın. Nasıl, vezirim, bu düşüncelerim sana makul geliyor mu, demiş.

¹²⁶ Sevgi Maskesi. Sevgi Maskesi. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurrahim Ebey; Eşmet Emin. Urumçi. Şincan Halk Neşriyatı, 2006, ss. 334- 358.

Vezir gayet itaatkâr bir tavırla padişaha şöyle demiş:

— Cenapları gerçekten iyi düşünmüşsünüz. Bendeniz takdir ettiğiniz gibi yüksek vasfa sahip olmasam da cenaplarının saltanatlık tahtına yeni saltanat koşmak için (335) her an hazırım.

Padişah, kendi karşısında diz çökerek oturup kabul ettiğini söyleyen vezire katılarak başını sallayıp:

— Aferin! Öyleyse bugünden itibaren elçileri yola sal, yarın hazırlanıp öbür gün bütün cihan şah ve sultanlarına keramet gösterip şevketimize şevket katalım, demiş.

Vezir birşeyi düşünüyor gibi bir an sessizce durmuş. Padişah vezirin bir şey için kendisinden izin isteyeceğini fakat bunu sormadığını anlamış ve vezire sormuş:

— Vezirim, gönlünde sormak istediğin bir şey mi var? Çekinme söyle.

— Şahım, demiş vezir itaatkâr bir üslupla malumunuz ki ben karımla birlikte değilim. Ben, her ay bir kere onu yoklardım, onun gönlünü alıp ona üç gün yoldaş olduktan sonra geri dönerdim. Bugün tam onun sabrının tükendiği gündür. Yarın onun karşısına varacağım günümüdür. Kazaran yarın onun karşısına çıkmasam vefalı sevgilim hicran ateşinden kül olur. Bu yüzden durup kalmam, sizden izin istemek içindir. Cenaplarının icazeti olursa keramet göstermeyi birkaç gün geciktirsek, ben sevgilimin yanına varıp gelsem nasıl olur, yüce şahım?

Padişah biraz düşünmüş ve:

— Olur, öyleyse kerametini sen geldikten (336) sonra göster, demiş.

Vezir Gülkahkaha Padişahın huzurundan ayrılıp kıymetli hediyelerini hazırlayarak asil atına binmiş ve maşukunun olduğu tarafa doğru yol almış. Bir aydan beri aşk ve muhabbetiyle yüreği kebab olan vezir atını boran gibi koşturmuş, maşuğuna kasırğa gibi akarak hızla yetip gelmiş. Vezirin geldiğini gören karısı: “Ah bağrım, ah can ciğerim, ah yürek parçam, gözümün nuru, hayatımın mumu.” diyerek kendini vezirin kucağına atmış. Onlar sarmaşık gibi sarılıp muhabbet şarabıyla mest olup birbirine doymadan üç günü geçirmişler. Vezirin vakti dolmuş. Onların ayrılmaya gönlü

elvermeyip ağlaşmışlar. Vezirin karısı: “Ah canımın cananı, yine ne zaman gelirsiniz?” deyip vezirin boynuna ak balık gibi bileklekleriyle sıkıca sarılıp çok ağlamış. Vezir karısına biraz teselli verip saraya doğru at koşturmuş. O hayli uzak yere varınca karısının kollarını sallayıp birşeyler diyerek ağlamakta olduğunu duymuş. Vezir arkasına baka baka gidiyormuş, sonunda maşukunun karartısı kaybolmuş. Vezir karısının kendisine bağlılığına ve vefalı oluşuna sevinip gözleri yaşla dolmuş. Vezir böyle giderken, ön taraftan bir adamın karartısı görünmüş. Bu adamın yükselen feryadı yeri inletiyormuş. Vezir atı kamçılıyarak deminki adamın olduğu tarafa atını hızla sürmüştü. Bakmış ki yırtık pırtık kıyafetler içinde canına vuran bu adamın gözlerinden dökülen yaş kasmak* bağlayan kirli yüzünden (337) akıp gitmekteymiş. Vezir, bu dervişe ne oldu, diye düşünüp onu çağırması:

— Hey derviş, niçin bu kadar yaş döküyorsun? Ne derdin var? Nerden gelip, nereye gidiyorsun?

Derviş sıfatlı bu adam vezirin sözlerini dikkate almayıp feryadını göğse yükselterek kendi yoluna gitmiş. Vezir yüksek sesle soruyu birkaç defa tekrarlamış. O yine cevap vermemiş. Onun feryadından bir güzelin aşkı için ciğerine kan dolduğu vezire ayan olmuş. Vezir, merhametli, cömert adam olduğu için bu biçareyi kim ezmiş, acaba? Onun derdine yetişmem zaruri diye düşünmüş ve sorusunu yine tekrarlamış. Ama derviş sıfatlı, ciğeri kanlı âşık, vezirin sözlerine cevap vermemiş. Vezir asil atının başını çevirip tam onun karşısında durmuş ve kılıcını kınından yarım sıyırap (338):

— Dur! Sen kimsin, niçin feryat ediyorsun? Neden sualime cevap vermiyorsun? Konuş! Eğer konuşmazsan bu gamlı başını şu acı feryat ile giriftar olan teninden ayırıp canını diğer dünyaya gönderirim, diye bağırması. Deminki adam korkup ağlamasını kesmiş. Tirtir titrediği için konuşamamış. Vezir ona acımış, biraz gönlünü almış. Derviş biraz sakinleşince konuşmuş:

— Ben bir biçare âşığım, benim ay yüzlü sevgilim şu saltanatlı devlet vezirin karısı olur. Maşukumun Gülkahkaha denen eri her ay bir defa gelip beni üç gün ayrılık ateşine düşürür. İşte bugün ben sevgilimden ayrılalı üç gün oldu. Çünkü onun vezir eri

* kasmak, kısmak: pişen sütün kazana yapışan kısmı.

geldi. Bu üç gün bizim için öyle zor geçiyor. Her defa vezir gelip üç gün ayrılınca her ikimize bu üç gün üç bin yıl kadar uzun gelir. Bu üç günlük hicranın azabı bir aylık kavuşma zamanlarını da unutturur. İşte bugün tam vezirin saraya döneceği gündür. Ben pek meşgulüm, sıkkınım, sevgilimin yüreği parça parça olup gözleri delinmiştir her halde. Bu yüzden, benim yolumu kesme, rica ederim, canım sıkkın. Vezir bu sözleri duyunca şaşırıp kalmış. Bir inanmış bir inanmamış. İnanayım dese vefalı karısının böylesi utanç verici bir işi yapacağına inanası gelmemiş, inanmıyorum dese bu avare âşığın sözleri doğru (339). Bu yüzden, bir dakika düşünmüş.

— Hey, ağzından yel alsın, deminden beri ne söylediğini biliyor musun, demiş vezir dervişe diklenerek.

— Elbette, söylediğim sözlerim aklımda, efendim.

— Öyleyse doğru söyle, demiş vezir. Hançerini sıyırıp çıkarmış, hançer güneşin nurunda ışıldamış ve derviş sıfatlı âşığın gönlüne korku salmış. Vezir hançerini dervişin boğazına dayayıp doğru söylersen sağ kalırsın, yalan söylersen ölürsün. Söyle, gerçekten de Gülkahkaha vezirin karısı senin sevgilin mi, demiş.

— Evet, efendim, katiyen yalan değil.

— Öyle ise ispatın var mı?

— İspatım çok, demiş derviş ayağındaki çarığı gösterip bu çarıktan o iki tane dikti, birini bana, birini kendisine. O, vezirin gelmediği günlerde o çarıkları giyer.

— Başka?

— Yine, demiş derviş göğsünü açmış, vezir onun kir bağlayan elleriyle açtığı yakasının içine bakmış, boynunda bir deri tasma durmaktaymış, bu özlem tasması, âşıklığımızın belgesi. Bu tasma o ay yüzlünün boynunda da var.

Vezir keskin hançerini dervişin boynundan alıp kılıfına sokmuş ve atın başını karısının olduğu tarafa çevirip uçarcasına gitmiş. Köşke yaklaşmak üzereyken bir kadının dokunaklı ahlarla dolu türküsü yankılanıyormuş. Vezir köşk kapısından atlı geçip

karısının odasına uçarcasına girmiş. Vezir bakmış ki karısı acı çekerek ağlayıp oturuyor. Veziri gören karısı şaşırıp sormuş:

— Geri geldiniz, hürmetlim, bir şeyinizi mi unuttunuz?

— Niçin bu kadar ağlıyorsun sevgilim, demiş vezir kinayeyle karışık.

— Niçin ağladığımı daha anlayamadınız mı sevgilim, demiş kadın zorla gülümsemeye çalışarak.

Vezir karısının ayaklarına bakmış, gerçekten denildiği gibi diğer dervişin ayağındaki çarıklara benzeyen bir çarık varmış. Vezir öfkesini bastıramadan onun gömleğinin yakasını birden çekmiş, karısının gömleği yırtılmış ve deri tasma görünmüş. Vezirin gözü kararmış, yer gök birbirine girer gibi olmuş. Öfkelenen vezir hemen hançerini sıyırmış ve karısının boynuna vurup başını teninden ayırmış. Karısının dolun ay gibi yüzü kana boyanmış, başı sıçrayan top gibi yuvarlanıp yere düşmüş. Kolu bacağı aşağı yukarı sallanmış. Vezir hançerini karısının kıyafetlerine sürerek temizleyip kınına sokmuş. Vezir bu yaptığı işe bir inanmış bir inanmamış. Sonra atına binip dervişin olduğu yere doğru yol almış. Bakmış ki o derviş öncekinden de çok feryat ediyor. Vezir uçarcasına onun karşısına gelip keskin kılıcını bir şaklatmış ve göz açıp kapayıncaya kadar dervişin başı da (341) gövdesinden ayırarak yere düşürmüş.

Vezir saraya gelince, padişah oturup onun yolunu gözlemekten takatsiz düşmüş. Padişah Gülkahkaha vezir gelinceye kadar bütün hazırlıkları bitirip hazır olmuş. Cihan şahları da bu acayip kerameti görmek için sabırsızlanmış. Padişah Gülkahkaha'yı yanına alıp toplanma yerine girmiş. Yüzlerce şah yerlerinden durup padişah ve onun vezirlerine ihtiram bildirmişler. Padişah altın tahtına kurulmuş, vezir onun karşısına gelip oturmuş. Muhteşem salon olağanüstü görünümlüymüş. Bütün şahlar padişaha sessizce dikilip bakmışlar. Padişah şah ve sultanlara eşit mesafede durarak yiğitçe hitap etmiş:

— Ey şevketli şah ve sultanlar! Cihanın hamileri, miskinlerin sığınakları, bugün herbirinizi huzuruma mahsus teklip edip getirmekteki maksadım o ki vezirim Gülkahkaha acayip bir hikmet sahibi adamdır. Tanrım ona öyle keramet armağan etmiş ki o gülünce etraf gül gülistanlığa dönüşür, hoş avazlı bülbüller ötüşür. Fani dünyada cennet tesis olur. Vezirimin bu çeşit kerametini her birinizin görmesi için sizi buraya topladım.

Padişah etrafa mağrur bir bakış fırlatıp bir dakika susmuş. Padişahlar birbirine şaşkın bakışlarla bakıp sessizce beklemişler.

— Haydi, akıllı vezirim Gülkahkaha, kerametini gösterebilirsin, demiş padişah (342).

Vezir yerinden kalkmış, ne kadar gülmeye çalışsa da gülememiş. Utanarak bakmış, ağzını gülmek için zorlamış, isteyerek hi-hi-hi, deyip onca zorlamış yine olmamış, hiç gülememiş.

Padişahlar birbirine bakarak alaylı bir şekilde gülümsemişler, bir hayli zaman geçmiş, ama vezir Gülkahkaha hiç gülecek gibi değilmiş. Bunu gören padişah:

— Ey vezirim, ne oldu? Gül diyorum, deyip yalvarmış.

Vezir birkaç kere kendini zorlayıp sırtmış, ama hiç olmamış. Onun bütün bedeni ter içinde kalmış ve iliklerine kadar ıslanmış. Padişah öfkeli bir halde vezirine gülmesini emretmiş. Ama vezir gülememiş. Hayli vakit geçtikten sonra vezirden hiçbir keramet çıkmamış. Onlar böyle zor durumda kaldıkça, şah ve sultanlar kendilerine hâkim olmayıp kahkahalarla gülmeye başlamışlar. Padişah itibar edineyim derken rezil olmuş. Öfkelenen padişah:

— Cellât, deyip bir an bağırmış.

Kılıçlarını kınlarından çeken cellâtlar:

— Emredersiniz, şahım, diyerek hazır olmuşlar. Padişah:

— Bu nankör, kendi şahının şevketini yere vuran bedbahta at ağılındaki yemlikte yer ayırın, diye ferman vermiş.

Birkaç cellat veziri yakalayıp sarayın at ağılına hapsedmişler. Çok geçmeden karanlık çökmüş. Vezir bir yemlikte bir bağ yoncanın üstüne yatmış (343). Vezirin hiç uykusu gelmemiş, başına gelen aksiliği düşünüp üzülmüş. Herkes yattıp el ayak çekilince biri at ağılının kapısını yavaşça açarak yan taraftaki at bakıcısının evine girmiş. Adam at bakıcısının kapısından girdikten sonra evin içinden bağırarak sesler duyulmuş:

— Hey pis, vaktin kaç olduğundan haberin var mı? Bu zaman kadar insan bekletilir mi?

Vezir bu sesin at bakıcısının sesi olduğunu derhal anlamış. Bu at bakıcısı kime bunca sitem ediyor? Kendisi bekâr adam idi, bir sevgilisi mi var yoksa? Diye düşünüp yemlikte sessizce yatmış. Arkada bir nazenin, kadının, yalvaran sesi duyulmuş:

— Kızmayın, efendim, bu zamana kadar dayanmak bana da kolay değil.

— Hey alçak, şimdiye kadar nerelerdeydin?

— Sinirlenmeyin, efendim, demiş kadın titreyen sesiyle önce akşam yemeğini ye. Kuzu etiyle yapılan pilav alıp getirdim. Yine...

Kadının sözü biter bitmez at bakıcısının yine bağırın avazı duyulmuş:

— Sus rezil, kaldır bu şeyleri!

Aradan gürültülü sesler duyulmuş. Vezir yemlikten yavaşça kalkıp at bakıcısının kapısının karşısına ayağının ucuna basarak gelmiş. Kadın ile at bakıcısı bir şeyler konuşmuş, sonunda at bakıcısı kadını dövmeye başlamış. Kadın ikide bir at bakıcısına yalvarıp ayaklarına (344) sarılmış. Ama at bakıcısı fikrinden dönmemiş. O at bakıcı ahırdan bir tırmıkları alıp kadının bedenini morartana kadar vurmuş. Vezir daha dikkatlice bakmış, bu kadın sıradan biri değil, padişah-ı âlemin sultanı imiş. Tövbe, bu nasıl bir iştir, diye düşünmüş içinden vezir. Benim gibi sıradan bir adam, karım bana vefasızlık edince yüreğime kan doldu. Bu elemle bütün şah ve sultanların karşısında gülmeyip rezil olup at ahırına bent oldum. İşte şimdi bakın bu Huda'nın takdirine, padişah hazretlerinin bu yüce sultanının yaptığına? Padişah bu sultanına öyle değer veriyordu ki hatta onun bedenini elimle tutsam ağırır, deyip ellerine pamuk sararak tutardı. Bu izzetti bilmeyen hatun bu kara zencinin, bu tezek kokup duran at bakıcısının bacaklarını kucaklayarak yalvarması da neyin nesi? Benim karım her ay benden yirmi yedi gün ayrılırdı, bu sebepten o rezilliğe adım atmış. Ama bu sultanın nesine ne yetmiyor acaba, vezir böyle düşününce içinden gülme gelmiş, kendini (345) tutamamış, gülmeyeyim dese de içi içinden şeytanı dürtmüş kahkaha atarak gülmüş. O durmadan gülmüş. Bu sırada padişah hazretleri hakanlarla sohbet edip oturmaktaymış. Padişah vezirin kendisini rezil ettiğine kızıp misafirlerden af dilediği böyle bir vakitte, at ahırının olduğu tarafından yankılanan gülme sedası sarayın semasını sarsmış. Padişah bu hale hem şaşırmış hem de öfkelenmiş bir halde at ahırına doğru yürümüş. Şölen için topladığı şahlar da ona katılıp

yürümüşler. Onlar bakmışlar ki Gülkahkaha vezir durmadan gülmekte, at ahırını gül gülüstanlığa dönmüş, bülbüller gül ve goncalara konup neşeli bir şekilde ötüşüp durmaktalarmış. Gerçi âlem kapkaranlık olsa da at ahırını gündüz gibi aydınlıkmış. Gelenlerin hepsi bir an şaşkınlıktan dona kalmışlar. Bu işe daha da öfkelenen padişah cellatlara ferman verip Gülkahkaha veziri derdest edip karşısına alıp getirmiş.

— Bu nedir, diye bağırmış şah vezire el sallayarak.

Ama vezir yine de gülmesini kesmeyip gülmüş. Padişah vezirin katıla katıla güldüğünü görünce kendisi de gülmüş. Orada duran şahlar da anlamsızca gülüşe katılmışlar. Bir süre sonra vezir zar zor gülüşünü kesip (346):

— Affedin, şahım, demiş. Padişahın gönlüne bir şüphe düşmüş ve sormuş:

— Ey vezirim, böyle davranmanın manası ne? İkimiz kararlaştırmıştık bunu bu aziz misafirleri toplamadık mı, demiş. Padişah etraftaki hâlâ şaşırıp duran şahları göstererek, onlar senin kerametini görmek için sabırsızlanıyorlardı. Demin böyle büyük bir salonda gülmeyip şimdi de bir at ahırında kendini tutamayarak gülmenin sebebi ne? Sen beni neden gözden düşürdün, neden?

— Yüce şahım, demiş vezir, padişaha el bağlayarak, bu suali sorman pekiyi oldu. Önceden gülmememin sebebini söyleyeyim, karım bir derviş ile namahrem işe girişeli bir hayli olmuş. Ben karımı çok sevdiğim için karımın böylesi çirkin bir iş yapacağını düşünmemiştim. Onun o utanç verici işi bana çok ağır geldiğinden onun başını aldım, o öldü. Gerçi karım kötü kadın olsa da uzun zamandan beri bana yoldaştı. Ben onu öldürüp sizin karşınıza geldim. Gönlüm kırıldığından ne kadar zorlasam da gülemedim. Sonunda gazabınıza uğrayıp at ahırına hapsoldüm. Yemlikte yatarken, biri at bakıcısının hanesine girdi. At bakıcısı: “Ne diye vaktinde gelmedin?” deyip ona tırmıkla vurup onun canını okudu. Varıp baktım ki o kadın sizin sultanınız idi. Şaşırdım. Ben sıradan bir insanım, sizin gibi güçlü saltanat sahibinin kadısının da şu tezek kokan fukara zenci ile olan işini görünce boş yere azap çektiğimi hissettim ve (347) bu vefasız dünyayla alay etmek istedim ve güldüm.

Padişah bu sözü duyunca gözleri fal taşı gibi açılmış, sakalları dimdik olmuş.

— Yalan söylüyorsun, demiş padişah. Vezir:

— Yalan söylüyorsam, canım cehenneme.

Padişah hızla yürüyüp odasına girmiş, sultan bir şey olmamış gibi oturmaktaymış, padişah yanına varıp sultanının kıyafetlerini çekip çıkarmış, gerçekten denildiği gibi, onun bedeni tırmık izleriyle doluymuş. Padişah bir şey sormadan sultanın başını kesmiş. Ertesi gün her yerden gelen şah ve sultanlar kendi ülkelerine dönmüşler. Padişah ise kendi yurdunda insanların yüzüne bakamaz olmuş. Bu yüzden padişah tacını tahtını bırakıp bu vefasız dünyayı terk ederek yaşama kararı almış. Vezir padişahın kararını duyunca kendisinin de uzun zamandan beridir böyle düşündüğünü söylemiş. Onlar hazinelerini halkına açıp yurtlarından çıkmışlar.

Kısacası: Padişah ile vezir tac ve devlet, saltanat, yurt, makamlarını bırakıp, vefasız dünyadan el çekip, rast gelen herhangi bir tarafa doğru yürümüşler. Padişah ile vezir uzun yol yürüyüp, çöller aşip, deryalar geçince ayakları delinmiş. Ama onlar durmadan yürümüşler. Onlar nereden geldiklerini, nereye gideceklerini bilmiyorlarmış. Çok gün geçmiş, çok tan atmış.

Günlerden bir gün padişah ile vezir bir tepeye (348) gelmişler. Bakmışlar ki tepenin toprağı yumuşakmış, yatıp dinlenmek için de uygunmuş. Onlar tepenin üstüne çıkıp yan yana uyumuşlar. Padişah yatıp uyuyakalmış, vezir hayal kurmuş ve uyuyamamış. O şöyle hayallerle oturunca, kulağına: “Çuh, çuh, çuh”denen ses gelmiş. Vezir burada başkaları da mı var ne, diye düşünmüş, sağ tarafa dönünce tepenin yan bağrında bir çiftçi sırtına büyük bir sandığı yükleyip sırtlayarak toprak sürüyormuş. Tarlanın diğer başına vardığında sandığı kenara koyup biraz dinlenmiş ve yine yüklenmiş, bu başa geldiğinde yine biraz oturmuş. Vezir hakikaten şaşırılmış. Bu adam ne yapıyor? Bu sandığı kenara koyarak toprak sürmek mümkün değil mi, diye düşünmüş içinden. Vezir bu işten çok şüphelenmiş, kendisini gizleyerek gözünü ayırmadan onu izleyip durmuş. Bir süre sonra çiftçi sandığı kenara koyup ona sarılarak uykuya dalmış. O esnada sandığın ağzı yavaşça açılmış, içinden on sekiz yaşlarda ay yüzlü bir kız çıkmış. Vezir, şimdi ne olacak, deyip daha da dikkatlice izlemiş. Ay yüzlü kız, çiftçinin derin uykuda olduğunu gördükten sonra iç cebinden başparmak kadar bir kutu çıkarmış. O, kutunun

ağına “tık” diye bir vurmuş, onun içinden yirmi yaşlarda bir yiğit gülümseyerek çıkmış. Vezir “tövbe!” demiş yakasını dişleyerek bakmış ki ay yüzlü kız ile kutunun içinden çıkan yiğit birbirine sarılıp eğlenmişler. Vezir sessizce gözeterek oturmuş (349). Bir çay pişimi kadar vakit geçtikten sonra çiftçi yavaşça esneyip uyanmış. Bunu gören yiğit hemen kutunun içine girmiş, ay yüzlü kız da yüzünü örtüsüyle sıkıca örterek sandığın içine girmiş. Çiftçi yerinden kalkıp sandığın her tarafını kontrol ettikten sonra yine sandığı sırtlanıp önceki gibi toprağı sürmeye girişmiş.

Vezir padişahı uyandırıp:

— Şahım, kalkın, kalkın, acayip bir iş gördüm, demiş. Padişah gözlerini kırıştırarak:

— Evel ne iş gördün, diye sormuş.

— Şimdi öğreneceksiniz, şahım, demiş vezir. Padişah ne iş olduğunu bilmeden vezire takılıp çiftçinin yanına gelmiş. Vezir çiftçiye sormuş:

— Hey dostum, ne yapıyorsun, bu sandığı yere bırakıp tarlayı sürsen olmaz mı?

—Yok, efendim demiş çiftçi onlara bu sandığı kendimden bir adım bile öteye bırakmam.

— Ne var ki bu sandığında, onca değerli olan, altın mı var yoksa demiş vezir. Padişah konuşulan sözlere kulak vererek sessizce duruyormuş.

— Altın, altın mı dedin? Ha-ha-ha, gülmüş çiftçi, altın dediğin ne ki? Altın olsa böyle şeyler yapar mıyım efendim, altından daha değerli bir şey var bu sandıkta.

— Altından da kıymetli ne var bu sandıkta? Öyleyse sandığı aç, görelim, demiş vezir (350).

—Hayır, hayır, olmaz. Bunun içinde başka bir şey yok, Allah’ımın bana verdiği helal eşim var demiş. O peçelidir. Karım benden başka bir adamı değil, hatta erkek sineği bile görmek istemez, efendim, demiş.

— Aç diyorum, aç, diye emir vermiş vezir. Çiftçi ne kadar yalvarsa da olmamış, vezir kabul etmeyip diretmiş. Padişah, bu vezirim ne yapmaya çalışıyor, kadın sözünü

duyunca yerinde duramıyor, ihtimal vezirimin kadın istiyor olsa gerek, diye düşünmüş üzümlere. Ama bir şey söylememiş. Çiftçi vezirin bacağına sarılarak sandığı açmak dışında ne isterse yapacağını söylemiş. Fakat vezirin tepesi atmış ve kılıcını sıyırıp çıkarmış:

— Sana söylüyorum, seninle konuşanın kim olduğunu biliyor musun? Bu kişi, demiş vezir padişahı gösterip, yedi iklimin meşhur padişahı, ben de onun veziriyim. Derhal aç, diye emretmiş.

Çiftçi: “Padişah olsanız da açmam” diye diretmiş. Vezir sandığın kilidine hançerinin sapıyla bir vurmuş, (351) kilit iki parça olmuş, sandık açılmış. Sandığın açılmasıyla deminki ay yüzlü: “Merhaba, sevgilim” deyip yüzünden peçesini şöyle açmış ve tanımadığı iki adamı görünce cemalini başörtüsüyle kapatmış.

— Eyvah, ne yapıyorsunuz, demiş ay yüzlü erine kıyafetlerin arkasından küskün bir vaziyette, namahrem var demediniz mi?

— Yüzünü aç, diye bağırılmış vezir. Kadın korkup titremiş ve yüzünü açmış. Vezir onun iç cebindeki kutuyu almış ve kadına göstererek sormuş:

— Bu ne?

— Kutu.

— İçinde ne var?

— Pudra.

— Aç!

— Olmaz, efendim.

Vezir kutunun ağzına “tak” diye bir vurmuş, içindeki yiğit sırtarak başını çıkarmış ve etraftaki adamları görünce hızla kutunun içine girmiş. Vezir bağırarak kutudaki yiğit mecburen çıkmış. Padişah bu işleri görünce şaşkınlıktan donakalmış.

— Hey insafsızlar, hey namusuz utanmazlar, bu biçare adam ikinizi sırtlayarak toprağı sürmekte. Sizler sandığın içinde alçaklığa gark olmuşsunuz. Bu cefakeş çiftçi yüz

bin zahmetle sizlere bakıyor. Ey alçak kadın, sen peçeli misin? Bu adam uyuyup kalınca senin yaptığın her şeyi önceden gördüm, ben şu tepede otururken gördüm (352). Sizler ölüme mahkûmsunuz, demiş vezir öfkelenerek.

Bu ihanete dayanamayan çiftçi kendinden geçmiş. Biraz geçtikten sonra o kendine gelmiş ve ağlayarak vezirden bu iki melunun başını canından ayırmasını rica etmiş. Vezirin kılıcı kana boyanışıyla iki baş yere yuvarlanıp düşmüş. Çiftçi onlara teşekkür etmiş ve onların nereye gittiklerini sormuş. Vezir padişah ile kendisinin başına gelenleri ona anlatmış. Çiftçi onlardan kendisini de kendilerine yoldaş etmelerini rica etmiş. Padişah ve vezir çiftçiye de kendilerine yoldaş etmeyi kabul etmişler. Böylece çiftçi de bu vefasız dünyadan el çekerek padişah ile vezirin arkasına takılıp gitmiş.

Onlar yine çok yol yürümüşler. Çöllerden köylere, köylerden çöle girip yürümüşler. Onlar bu şekilde yürüyerek bir ormana gelmişler, uzaktan eve benzer bir şey görünmüş. Onların karınları açılmış ve susamışlar. Onlar bir adım, iki adım derken deminki evin karşısına gelmişler, bu sırada akşam vaktiymiş. Vezir kapıyı “tak, tak” yaparak vurmuş, arkasından:

— Kimse var mı, diye bağırmış.

— Siz kimsiniz, diyen bir kadın sesi evin içinden duyulmuş.

— Kapıyı açın, biz padişah ile veziriz, demiş vezir.

— Evde er kişi yok, erim oduna gitti, kusura bakmayın, kapıyı açamam, demiş kadın evin (353) içinde durup onlar çaresiz kalmışlar. Üçü kararlaştırıp bugünkü geceyi burada geçirmişler. Padişah ile çiftçi dirseklerine başını koyup uyumuşlar. Vezir uyumayıp kapı aralığından evin içini gözetlemiş. Kadın koşuşturarak yağlı mumbar dolmasını yapmış, mumbar piştikten sonra alıp askıya asmış, arkasından bol kıymayla bir etli ekmek pişirip sofraya koymuş, koşuşturarak bir tencere mantı da pişirmiş, sonra karyolanın yanına gelip: “Çıkın!” demiş, karyolanın altından bir yiğit çıkmış. Vezir daha da dikkatlice ve gözünü kırpmadan izlemiş. Kadın yağlı mumbar dolmasını, etli ekmeği alıp yiğidin önüne koymuş. Tam mantılarını tabaka koymak üzereyken dışarıdan gürültüyle erinin sesi duyulmuş. Kadın derhal deminki yiğidi karyolanın altına hazırladığı

yemeklerini de o yana bu yana saklamış. Tam da o sırada kadının kocası odundan geri gelmiş.

— Hey, siz kimsiniz, deyip sormuş oduncu kapının önündekilere. Vezir derhal cevap vermiş:

— Biz padişah ile veziriz. Karınız kapınızı açmadı. Bu yüzden biz de burada geceleylim, deyip yattık.

— Hey hatun, kapıyı aç! Hatunun yaptığına bak işte? Aziz misafirleri dışarıda konaklatmak da neyin nesi, demiş oduncu. Kadın kapının zincirini açıp:

— Evde siz yoktunuz, ben yalnızım gece kapıyı nasıl açabilirim, demiş. Onlar oduncunun içten davetiyle (354) eve girmişler.

— Evet, hatun evde iyi ne varsa alıp bu aziz misafirleri iyi ağırla! Şah hazretleriyle vezir azamın garip kulübemize teşrif edişleri beklemediğimiz bir bahttır hatun, demiş oduncu. Kadın ağzını büzüştürerek, sağ kaşını yukarıya kaldırmış ve:

— Oduncunun evinde ne olabilir ki, Müslüman, demiş. Sonra iki tane bayat ekmekle kil kâsede soğuk su getirmiş. Bak şu kadına etli ekmeği, mumbar dolmasını, hiç olmasa mantıyı alıp getirseydi, diye düşünmüş vezir. O kuru mısır unu ekmeğini alıp getirmiş bir ısırının, ağzındaki dişleri zonklarmış. Bu yüzden vezirin bu kadına olan öfkesi daha da artmış. Bakmış ki oduncu deminki sert ekmeği suya banıp yumuşatarak lezzetliymiş gibi yiyormuş. Birden vezirin konuşacağı tutmuş:

— Ey dostlar, ben acayip bir rüya gördüm, dinleyiniz, tuhaf iş dostlar.

— Nasıl iş?

— Gerçekten nasıl iş?

— Anlatın!

Oturanlar şaşırıp, ardı ardına sormuşlar. Vezir çatlamış dudaklarını yalayarak boğazını temizleyip konuşmaya başlamış:

— Rüyamda bir ecelle karşılaştım. O öyle vahşi eceldi ki canını alacağım, diyerek karşıma (355) yılan gibi kıvrılarak geldi. Doğrusunu söyleyeyim mi, o yırtıcı bir yılan imiş. Yılanın büyüklüğünü, küçüklüğünü nasıl anlatayım size. Büyüklüğü askıdaki mumbara benziyor, vezir kılı çekerek mumbarı göstermiş. Bakmışlar ki askıda biraz önce süzülüveren yağlı mumbar dolmasından buhar çıkıyormuş. Oduncu karısına sertçe bakmış. Vezir sözüne devam etmiş, ne yapacağımı (356) bilmeyerek geriye doğru kaçtım, yılan kovaladı. Bir çare bulayım diye gözlerimi kırparak etrafa bakınca yassı bir taş gördüm. O taş hem yassı hem yuvarlak imiş. Taşın büyüklüğü, küçüklüğü tam da şu etli ekmek kadar vardı dostlar. Vezir koşarak gidip sofrayı açmasıyla ortalığa yayılan hoş koku beyinlerine kadar vurmuş. Kadının rengi atmaya başlamış.

— Sonra ne oldu? Çabuk söyleyin adamı çıldırtmayın, demiş oturanlar. Vezir aldırmayıp bir an durduktan sonra:

— Yılan beni takip edip geldi, ben taşı kaldırıp üzerine fırlattım, demiş.

— Ee, sonra ne oldu?

— Yılan öldü mü?

— Öldü, demiş vezir sözü uzatıp, taş yılanın tam ortasına değdi ve onun bedeni lime lime oldu, tıpkı bu kazandaki pişerek ezilen mantı gibi, deyip şöyle varıp kazanın kapağını açmış, oturanlar kazandaki mantıları görünce: “Ya Allah” demişler.

— Böyle oldu dostlar, demiş vezir: İşte o mumbar kadar yılanı, işte bu etli ekmeği taş gibi kullanarak vurdum. Bedeni işte bu mantı gibi lime lime olan yılanının iki gözü işte bu karyolanın altındaki yiğidin gözleri gibi parladı, vezir gidip (357) karyolayı örten keçeyi kaldırmış, bir yiğit titreyerek, gözünü fal taşı gibi açarak uzanmaktaymış. Vezir bir şey söylemeden geri gelip kendi yerine oturmuş. Ne iş olduğunu bilemeyen oduncunun yüzü sararmış, öfkeli halde karyolanın altındaki yiğidin yakasından tutup onu sürükleyerek çıkarmış. Bir kenarda bakıp duran kadın da korkup titremiş. Padişah ise vezirin aklına hayran kalmış.

— Hey bedbaht kişi? Burada ne yapıyorsun, deyip bağırmış oduncu, yiğidin boğazından sıkarak.

— Ben, ben...deyip konuşamamış yiğit. Oduncu dönüp hatununun saçından tutmuş ve bağırması:

— Söyle, bu kim? Neden ben tanımıyorum?

Beni affet, ben azdım... Kadın her şeyi anlatmış, bu yiğit oduncunun karısının, sevgilisi imiş. Oduncu her ormana gitğinde onlar toplanıp ahlaksızca şeyler yapıyorlarmış. Oduncu bu sözleri duyunca dayanamayıp baltasını kaldırmış ve yiğit ile karısını göz yumulup açılıncaya kadar dört parçaya bölmüş. Oduncu kendini yere atıp toprağı kucaklayarak hüngür hüngür ağlamış. Padişah, vezir ve çiftçi üçü ona yardım etmişler, kendilerinin başından geçenleri ona anlatarak teselli vermişler.

Bundan sonra dördü seferdaş olup vefasız dünyadan gönlü kırgın bir şekilde yeni bir yurt aramak için yürümüşler (358).

54. Sihirlenmiş Şehir¹²⁷

Eski zamanlarda bir dağlık şehir varmış. O şehrin etrafı göğe kadar ulaşan yüksek dağlarla çevriliymiş, uçan kuşlar bile serbestçe şehre uçup giremezlermiş. Fakat şehrin kuzey tarafında bir tek büyük kapı varmış, şehre işte o kapıdan geçerek girilip çıkılırmış. O şehrin padişahı kendisine karşı tamahkâr, halkına karşı şefkatli imiş, bu yurt bolluk içindeymiş ve halkı mutlu mesut yaşayıp gitmekteymiş. Lakin padişah yurdu düşmandan korumak için: “Şehre giriş var, çıkış yok.” deyip hüküm vermiş. Kapıyı çok iyi koruyormuş. Koruma işinde insanlara güvenmediğinden bir kara devi kapıyı koruması için kapıya dikmiş.

Yurtta bolluk bereket varmış ve halk mutluluk içinde yaşamaktaymış. Halk kendisinin şu yaşama müyesser olmasını padişahın iyiliğinden olduğunu bilip minnettarlığını bildirmek için onun her bir emrini yerine getirip padişahın her şeyini hazır etmişler. Padişah elini aya uzatsa oraya da ulaşacak kadar zengin olmuş. Lakin kendi

¹²⁷ Séhirlengen Şehir. Ejderha Yiğit. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurrahim Ebey; Eşmet Emin. Urumçi. Şincan Halk Neşriyatı, 2006, ss. 321-350.

tahtına varislik edecek bir evladı yokmuş. Daima evlat derdiyle (321) hasret çekermiş, daim evlat sahibi olmanın çaresini düşünürmüş. Sonunda aklına bir düşünce gelmiş ve kendi düşüncesini vezirine söylemek için onu huzuruna çağırtmış:

— Ey vezir-i azam, bildiğin gibi benim evladım yok, ben bunun üzerine çok düşündüm, sonunda başka bir yurttan anası daha meme vermemiş yeni doğmuş bir çift bebeği alıp bakma kararını aldım. Sence nasıl olur, demiş. Padişahın gölgesinde geçimini sağlayan vezir zerre kadar düşünmeyip, padişahın bu düşüncesinin gerçekten akıllıca bir düşünce olduğunu bildirmiş. Onlar ikisi ne yapacaklarına karar verdikten sonra kendilerine yakın adamlardan beş kişiyi huzura çağırıp bu işi onlara vermişler:

— Bu iş öyle gizli olsun ki sizlerden başka in-cin bilmesin. Sizlerin alıp getireceği bebek anasından yeni doğmuş, daha ağzına meme salınmamış olsun, biri oğul, biri kız olması şart. Bebekleri bulduktan sonra sağ salim huzuruma getirirseniz, sizleri mutlu edecek kadar hediye veririm, demiş. Onlar, padişaha hizmet etme fırsatı geldi deyip bütün şartları şartsız kabul etmişler.

Padişah onları iyi atlara bindirip yolcu etmiş. Onlar padişah ile vedalaşıp, gece gündüz yol yürüyüp sonunda bir büyük şehre gelmişler. Şehrin mamur bir sarayına yerleşip kendi vazifelerini yerine getirmek için fırsat kollamışlar. Şehrin sokaklarını, mahallelerini dolaşmışlar. Sonunda hayli zaman geçmiş. Bir gün onlar haşmetli bir avlunun karşısından geçip giderken doğuma (322) az günü kalan bir kadın görmüşler ve iki kişi o kadının yavrusunu çalmak için fırsat kollayıp durmuşlar. Kalanları öteki mahalleyi gezip yine doğum yapmak için az günü kalan bir kadınla karşılaşmışlar. İki kişi de o mahallede kalıp fırsatı elden kaçırmamak için o avludan uzaklaşmadan beklemişler. Sonunda vakit tamamlanmış, birinci avludaki kadın bir oğul doğurmuş. Onlar bakarak durmuşlar, göbeği kesilip çocuk kundaklandıktan sonra zorla eve girip:

— Çocuğu bize verin, biz bakarız, demiş. Lakin ana kendi bağrını yarıp çıkan evladından nasıl vazgeçsin? O kesinlikle razı olmamış. Ama onlar ananın feryat figanına ağlamasına aldırmadan bebeği alıp kaçmışlar...

İkinci avludaki kadın ikiz doğurmuş. Onlar o kadının yavrusunu da zorla alıp kaçmışlar. Çocukların atası anası kan ağlamış...

Padişahın adamları çocukları ele geçirdikten sonra hiç yere bakmadan rüzgâr gibi tez yürüyüp, padişaha çocukları sağ salim getirmişler. Padişah çocuklara bakacak olsa, bu evlatların biri oğul, biri kız imiş. Padişah bundan çok sevinmiş ve bebekleri alıp geltirenlere hazinenin kapısını açmış. O mutluluktan çocuklara sevgisini iletmek için vezirlerine derhal iyi birer dadı bulmasını buyurmuş. Vezirler gecikmeden padişahın gönlüne uygun iki dadı bulup getirmişler. Padişah çocukları dadılara emanet edip (323):

— Bugünden itibaren benim bir çift sevgili evladım var, lakin kim ki çocukların sırrını aşikâr etse, kendi kellesini yerde görür, deyip uyarmış. Bu sırrı bilenlerin hepsi bu sırrı saklayacaklarını bildirip padişahın evlatlarını mübareklemişler.

Dadılar çocukları beşiğe almışlar. Çocuklar da gün geçtikçe analarının sütü, emeğine uygun şekilde sağlam büyümeye başlamışlar. Padişah da günde bir kere çocukların yanına girip kendi sevgisini gösteriyormuş, lakin çocuklar bu sevgiye kanmamışlar. Aradan yedi yıl geçmiş. Çocuklar okuma yaşına geldiklerinde, padişah vezirlerini çağırıp:

— Çocuklar okuma yaşına geldi, ben onları yararlı adam olmasını arzu ediyorum, sizce ne yapmak gerek, deyip fikirlerini sormuş. Vezirler çok tartıştıktan sonra:

— Padişahın evlatları padişahın gönlündeki gibi insanlar olması için ilimde hikmette, hünelerde, kemale eren hocaların eğitimine vermek gerek, demişler. Padişah bu fikri yerinde görüp:

— şimdiden başlayıp çocuklara benim talebim doğrultusunda eğitim verebilecek hocaları bulun, deyip emretmiş. Vezirler bütün şehri arayıp taramışlar, padişahın gönlündeki gibi iki hoca bulup getirmişler (324), çocukları onlara emanet etmişler.

Çocuklar ustalarının gönöl vererek eğitmesiyle, ilimde, savaş sanatında yetişmeye başlamış. Çocuklar yaşlarının büyümesiyle, akıllarının ermesiyle, padişahın beklediği gibi hiçbir şeyden korkmayan, batur savaşçı olarak yetişmiş, bilimde kemale erip, on beş yaşa girdiklerinde ustalarının onlara öğretecek bir şeyleri kalmamış. Padişah kendi evlatlarına harcadığı emeğin boşa gitmediğini görüp memnun olup, kendi verdiği söze göre çocukların hocalarına çok mal mülk verip sarayda yer vermiş.

Çocuklar olgunlaştıktan sonra kendi işini kendileri yapmaya başladıklarında padişah dadılara çok mal mülk verip kendi evlerine yollamış. Ondan başlayarak yiğit ile kız padişahın huzurunda huzurlu bir hayat geçirmişler. Bu sırada kız yiğidi kendi ağabeyi, yiğit kızı kendi kız kardeşi diye biliyormuş. Onlar bir adamın çocukları gibi birbirine çok düşkün imiş, birbirinden ayrılıp kalsalar, rahat yemek bile yemezlermiş, onlar işte böyle yakınlık içinde günlerini geçirirlermiş. Yiğit:

— Ey kız kardeşim, biz artık büyüdük, bize bakıp büyüten dadılarımızı yoklayıp gelelim, çünkü onlar bize küçükken bakıp bizi büyüttüler, siz ne düşünüyorsunuz, deyip birbirilerine sormuşlar. Kız bu teklife katılmış ve:

— Lakin bizim gittiğimizi atamızın bilmemesi gerekir. Giderken boş gitmeyelim, bir şeyler götürelim dertlerine derman olalım, demiş ve akşam olmasını beklemişler.

Akşam olunca, alaca karanlık çökünce, herkesin uyuduğu vakit (325) onlar ikisi sevinçli halde yola çıkmışlar. Onlar hayli uzun yol yürüyüp, önce oğula bakan yaşlı kadının kulübesine gelmişler. Yaşlı kadın onların geldiğini görüp karşılamış, görüşüp sağlık sıhhat sorulduktan sonra, yaşlı kadın onları kulübesine davet etmiş. Onlar yaşlı kadının arkasından kulübeye girmişler. Yaşlı kadın onların kendi karşısında diz çöküp oturduklarını görüp, mutluluktan teşekkür etmiş ve:

— Ey çocuklarım, sizler benim hayat meyvelerimsiniz, benim gibi sıradan bir kadını, sormaya geldiniz, sağ olun, demiş. Lakin yaşlı kadın o sözünü söyledikten sonra, ağır müptela olan insanlar gibi uh çekmiş, yine çocuklara bakıp gülmüş, yerinden kalkıp onların önüne sofrayı kurmuş. Yaşlı kadın sofrayı kendi gücünün el verdiği kadarıyla donatmış. Yiğit ile kız sofrayı basit olsa da zengin bir sofradan daha değerli görmüşler. Onlar yemeklerini yiyip kendi getirdikleri hediyeleri yaşlı kadının karşısına koyup:

— Ana, biz gidiyoruz, sizi bundan sonra devamlı ziyaret edeceğiz. Gitmeden önce bir soru soracağım, cevap vermekten vaz geçmeyin, demiş yiğit.

— Haydi, sorun, çocuğum, gücüm yettiği kadar cevap veririm, demiş yaşlı kadın.

— Ana demin siz bizi eve davet ettiğinizde güldünüz, sonra ah çektiniz, bunun sebebi ne, deyip sormuş yiğit. Yaşlı kadın çocukların gönlünden geçenleri sezdiğinden,

eğer düşünceleri aşıkâr olsa (326), başına birer bela gelmesinden endişelenip doğruları söylememiş:

— Gülüşümün sebebi, sizleri görüp mutlu olmamdır. Ah çekişimin sebebi ise ben sizinle devamlı birlikte olmayıp ayrılacağımdandır, deyip yalan söylemiş. Yiğit bu cevaba inanmayıp:

— Ana, eğer sırrını söylemezsen asla gitmem, o söyleyeceğin sırrın başımıza ne iş açarsa açsın ben hazırım, deyip yalvarıp durmuş. Yaşlı kadın:

— Ey çocuklarım, ben bir yaşlı, aciz kadını, beni böyle üzmeyin, sizlere bakıp büyütmenin izzeti hürmeti için de olsa, o işi bana sormayın, dese de yiğit katiyen kabul etmemiş. Sonunda yaşlı kadın çaresiz kalıp, sırrı aşıkâr etmeye mecbur kalmış:

— Çocuklarım, sizler beni kötü yerden sıkıştırdınız. Sizler şimdi çok güzel, eşsiz bir şekilde büyütüldünüz, hüsn-ü cemaliniz herkesi meftun eder, lakin ben bu sırrı aşıkâr edersem, sizler bu dünyada muradınıza eremezsiniz. İşin aslı şöyle, deyip yaşlı kadın çocukların bu dağlık şehre gelip, padişahın çocukların kendi asıllarını bilmemeleri için yapıp ettiklerini hepsini anlatmış:

— Sizler padişahın öz çocukları değilsiniz, lakin kimin çocukları olduğunuzu da ben bilmem, belki başka bir yurttan çalınıp getirilmiş olmanız da mümkün, kısaca, söyleyeceğim bu. Ben sizlerden yine bir kere rica ediyorum, sizin kim olduğunuzu (327) bildiğinizi hiç kimseye hissettirmeyin, eğer böyle yapmazsanız, sizler de ben de sağ kalmayız, deyip onlara sağlık sıhhat, baht dileyip sözlerini bitirip onları uğurlamış...

Yiğit ile kız, kıza bakan dadının karşısına gelmişler. O yaşlı kadın da yiğidin dadısı gibi bir gülmüş, bir ah çekmiş, ses çıkarmadan sessizce oturmuş. Kız ile yiğit yalvarıp kendi sözlerinde direttikten sonra, yiğidin dadısının anlattıklarının aynısını anlatmış...

Yiğit ile kız iki yaşlı kadının sözlerinin benzerliğinden onların doğru söylediklerine inanmış, kendilerinin aslını öğrenmiş, kalplerine aşk ateşi düşüp, birbirine bakmaya doyamamışlar. Onların kalplerinde dumansız tutuşan aşk ateşi günden güne artmış, gündüz birbirini görmese dayanamayıp, geceleri tan ağarana kadar uykusuz

kalacak hale getirirmiş. Onların düşüncesi, fikri hayali dağlık şehirden çıkıp kurtulmakmış, başka yurtlara gidip vuslata ermekmiş. Onların sevgisi muhabbeti günden güne artmış, bir gün yiğit:

— Ey sevgili melikem, benim size olan sevgim büyüyor, takatim kalmadı, deyip kıza aşkını itiraf etmiş. Kız yiğidin boynuna sarılarak ağlamış, kendi kalbindekileri izhar etmiş...

Günden güne artan aşk ateşi onları sonunda bir çare bulup bu yurttan çıkıp gitme (328) kararına getirmiş. Sonunda ikisi: “Biz bu şehirde kalırsak, bizi bir padişahın çocukları diye bildikleri için, birbirimizden ayırıp, birbirimizle sonsuza kadar görüşemez hale getirip dağda bırakırlar. Öyle bir kaderle karşı karşıya gelmemiz için, bize bakıp büyüten dadılarımızın fikrini alalım” deyip istişare edip padişaha duyurmadan çok para pul alıp dadılarının karşısına gelmişler...

Yiğidin dadısı onları çok sevinçle karşılamış. Yaşlı kadın açmak üzere olan bu bir çift goncayı görüp memnun olup, çok sevindiğinden ne yapacağını bilememiş. Yiğit ile kız yaşlı kadının hazırladığı yemekleri iştahla yiyip, yaşlı kadından razılık almışlar. Yaşlı kadın onlardan razı olduğunu bildirdikten sonra yiğit ayağa kalkıp eğilip saygı gösterdikten sonra:

— Ey kıymetli mihriban ana, biz sizden bir işi sormaya geldik. Biz sizin söylediğiniz sırrı öğrendikten sonra gönlümüze ateş tutuşup, yüreğimiz kor oldu, şimdi dayanacak gücümüz kalmadı, bu yurttan çıkıp gitmeyi düşündük ama hiçbir yol bulamadık. Sonunda yine sizi müşkülümüzü kolay eder, deyip çıkıp geldik. Gitmenin çaresi var mı, yok mu, deyip yaşlı kadına yalvarmış. Yaşlı kadın yiğide oturmasını teklif edip:

— Çocuklarım, sizler artık büyüdünüz, ben sizleri muradınıza erdirmeden bu âlemden göçüp gitsem gözüm arkada kalır. Çocuklarım, benim söyleceklerimi (329) aklınızda iyi tutun. Bu şehirden dışarı çıkışın bir tek yolu kuzey taraftaki kapı, fakat kapıyı bir kara dev korumakta, bu dev hiçbir şeye acımaz, hatta sineği bile geçirmez. Bu dev gecenin ikinci yarısına vardığında iyice uyur, başından atlayıp geçip gitsen duymaz. Bir aş pişim vakti kadar yattıktan sonra yine kalkıp kapıyı gözden geçirir. Eğer bir şeyin geçip

gittiğini sezse, rüzgârdan tez yürüyen bir düldül var, ona binip kaçağın arkasından takip eder, elindekini bir silkelese kırk arşın uzayan sihirli kılıcını çekip fırlatır ya da yakalayıp padişahın huzuruna getirir. Ne olursa olsun, kapıdan çıkanın kellesi gider. Ama çocuklarım, şansınız yaver gidebilir. Sizler bugünden başlayarak, padişahın kendisinden başka kimsenin binmediği bir soylu atı var, ona binip, koşturup alıştırma yapın. Bu talimler sonlandıktan sonra, kılıç kullanma talimi yapın. At binip, kılıç kullanmayı bir ay içinde öğrenin. Böylece padişahın her ayın otuzuncu günü bütün saray erkânına, muhafızlara hizmetçilere bir gece ziyafet verme vakti gelir. Toplantıda keyifler doruğa çıktığı vakit devin tam olarak uyuduğu vakittir. Sizler bu fırsatı ganimet bilip, padişahın kılıcını ve düldülünü alıp, hiç kimseye görünmeden kapıdan çıkıp gidin. Devin elinden sağ kurtulup çıktınız da asla ihmalkâr davranmayın. Sizler kapıdan çıktıktan sonra iki gün yol yürüyün üçüncü (330) gün tam öğle zamanı susadığınızda, bir bulak boyunda bir top çınarın olduğu havadar yere varacaksınız, o yer havadar, iyi yermiş, deyip inmeyin, o yer tehlikeli, deyin. Bütün durumu anlatıp, onlara sağlık sıhhat, baht dileyip dua ederek yola salmış...

Yiğit ile kız yaşlı kadın ile vedalaştıktan sonra kızın dadısının evine varmışlar, o da benzer şekilde yol göstermiş. Yiğit ile kız onunla da vedalaşıp, saraya gelmişler. Onlar vakti dikkatlice kullanıp, dadılarının gösterdikleri doğrultuda, padişahın düldülünü sisteyip onunla on beş gün at binme talimi yapmışlar. On beş gün sonra padişahın kılıcını isteyip almışlar. Kılıç kullanmayı on beş gün talim ettikten sonra yaşlı kadının dediği süreyi doldurmuşlar. Denildiği gibi beklenen fırsat gelmiş. Onlar fırsatı ganimet bilip, ikisi düldüle binip, uyuyan devin başından atlayıp geçip kapıdan çıkıp gitmişler. Onlar arkasına bakmadan uçarcasına kaçıp gitmişler.

Dev uykusundan uyanıp bakmış ki kendisinin koyduğu işaretler bozulmuş. Bundan o kapıdan birinin dışarı çıkıp gitmiş olduğunu bilip öfkelenerek kızgınlıkla:

— Görürsünüz siz, ben takip edip yakalayıp kellelerini vücudundan ayırıyorum, deyip düldülüne binip yiğit ile kızı kovalamış. Aradan üç aş pişimlik zaman geçince üç günlük yolu basıp, arkalarından kasırga gibi tez gelmiş (331) yiğit ile kızın karartısını görmüş. Dev biraz daha yürüyüp gelince kaçmakta olanların padişahın kızı ve onu arkasına alıp gidenin de padişahın oğlu olduğunu anlamış ve:

— Ey yiğit, durun, deyip bağırması, yiğit durmamış. Dev yine bağırması, yiğit daha da hızlanarak yoluna devam etmiş. Dev onların kaçışında bir sır var deyip düşünmüş, onlara acımış ve kılıcını çekmemiş, düldülünü çabuk sürüp karşılarına geçip yollarını kesmiş:

— Ey batur çocuklar, neden kaçıyorsunuz? Niçin durun dediğim halde durmuyorsunuz? Ben insanlara acımam (332) deyip yemin ettim. Sizler padişahın çocukları olduğunuz halde kaçtığınıza göre, gönlünüzde bir arzu varmış gibi arzuladığınıza ulaşın, ben, sizlere rahmedeceğim ama ne iş yaparsanız yapın bana padişahın düldülü ile kılıcını verin, sizler benim düldülüm ile kılıcımı alın. Böyle yapmazsak ben padişahı kurtulamam. Ben padişahın düldülü ile kılıcını alıp götürüp bu şeyleri iki çocuk alıp kaçmıştı, çölde yetişip kapıp aldım ve onları da öldürdüm deyip kurtulacağım, demiş ve düldülünden inip kılıcını yigide vermiş.

Yiğit ile kız devin düldülüne bindikten sonra çok mutlu olmuşlar ve deve minnetdarlıklarını bildirmişler. Dev padişahın düldülüne binip geri dönüp gözden kaybolmuş. Yiğit ile kız çok mutlu halde yola devam etmişler. Onların mutluluğu devin sihirli kılıcıyla onun rüzgâr kadar hızlı yürüyen düldülüne sahip olmalarındanmış. Onun içindir ki onlar geceyi gündüze katıp üçüncü gün tam öğle zamanında yaşlı kadının söylediği bulak boyuna gelmişler. Kendilerini yorgun hissedip yaşlı kadının kendilerine söylediklerini akıllarından çıkarmışlar. Kız susadığını hissetmiş:

— Ey değerli şehzadem, bu yer havaldar, iyi yer imiş, dinlenip, serinleyip, susuzluğumuzu giderdikten sonra yolumuza devam etsek olmaz mı, demiş. Yiğit bu teklife katılmış. O düldülünden inip melikeyi alıp yere indirmiş, düldülü çınarın dalına bağlamış (333). Melike bulak boyuna varıp elini suya uzatmış, hemen o esnada bulağın altından bir şey yükselip çıkıp kızın alnına değmiş. Kız öyle acıklı bir çığlık atmış ki yiğit bu avazdan korkmuş kılıcını kaptığı gibi bulak boyuna gelmiş ki kız alnı yarılmış halde uzanıp yatmaktaymış. Yiğit bunu görüp ne iş olduğunu anlayıp kızını çağırmış. Lakin hiçbir cevap alamamış, onun nabzını tutmuş, nabzı çoktan durmuş olduğunu ve de nefesinin kesildiğini görmüş:

— Ah benim sevgili melikem, size ne oldu? Hangi zalim sizin canınıza zarar verdi, deyip feryat figan etmiş. Bu sırrı bilmek için yakın çevreyi araştırmaya başlamış. Lakin hiçbir şeyin izine rastlamamış. Yine üzölmüş. Kızın yanına gelip kendi halinde yatmakta olduğunu görünce hiç çaresi kalmamış. Sonunda düldölüne binip bir günlük yolu dolaşıp etrafta kıza zarar veren şeyi bulamaya çalışmış. Bulamayıp yine kızın yanına geri dönmüş. Kızın derdiyle ağlamış. Lakin hiç bir şey aslına dönmemiş. Bu halde kendine yüce arzu ve istekle özgür mekân arayıp giden yiğit acı içinde, bütün cihan sanki yas donu giymiş gibi karanlık görünmüş. Yiğit kız için üç gün yas tutmuş, dördüncü gün dağlık şehirden nasıl çıkmışsa kızı o haliyle defnetmiş:

— Ah melikem, sizi bu halde görmeye tahammölüm kalmadı, elveda, ölüm bizi ayırdı, ben bu sırrı (334) çözmeden duramam, deyip kan ağlayıp cananıyla vedalaştıktan sonra düldölüne binmiş. Lakin nereye varıp nerede duracağını bilmez halde şaşkın halde yürümüş.

Birkaç gün yol yürüyüp bir şehre varmış. Şehir mamur, pazar kalabalıkmış. O dertli gönlünü yatıştırmak, özüne teselli bulmak için çarşıda gezerken karşısında kendi melikesine ikizi kadar benzeyen bir kız çıkıp gelmiş. Yiğit o kızı görüp şaşırmış halde kızın karşısına gelmiş. Lakin kız yiğidi zerre kadar umursamadan yanından geçip gitmiş. Yiğit kızın arkasından yürümeye başlamış, o muhteşem büyük bir avluya girip gitmiş. Yiğit bir müddet bakıp durmuş, o değil desem, ikizi kadar benziyor, odur desem, farkıma bile varmadı. Bu kız kim? Ey Allah'ım, bu nasıl bir sır, diye olanları düşünüp, gam ve kaygı içinde yüz bin kere pişman olup şehirden çıkıp gitmiş. Kendi sevgilisinden ayrılıp gam ve hayal denizine gark olan yiğit kendinin nasıl yürüdüğünü, nereye yürüdüğünü fark etmeden, yoluna devam edip yine bir şehre gelmiş.

Bu şehrin caddeleri gösterişli, sarayları muhteşemmiş. O sokakları dolaşıp hayli yürümüş, lakin kimseye rastlamamış. Buna şaşırp kapılara bakmış, kapıların hepsi kilitliymiş, toz toprak basmış. Dikkatlice bakmış, şehre insan ayağı basmadığının hayli vakit olduğunu anlamış, bunun altında ne sır olduğunu öğreneceğim: “Neyse, bu da bir sır olsun, şimdi buradan gideyim” deyip şehir (335) kapısına gelince kapı açılmış, o düldölü koşturup kapıdan öğleden sonra çıkıp gitmiş.

O şehirden çıkıp bir mezarlıktan geçerken karşısına bir dere çıkmış. O derinin başı ve sonu görünmemiş, at yoluyla dereye inmiş. Derenin ortasına ulaştığında, dehşetli bir boran çıkıp onu yürütmemiş. O hayli dirense de bir adım bile ileriye gidememiş, çaresiz derden geri çıkmış. Dereden çıkıp bakmış ki hiçbir şey yokmuş, cihan sakinmiş. O boran durmuş diye düşünüp tekrar dereye inmiş, boran öncekinden de güçlü esip ona göz açtırmamış. O yine geri çıkmış. Yine etraf sakinmiş, borandan eser yokmuş. O yine derenin içine inmiş. Lakin bu defa bin güçlkle canını kurtarıp geri çıkmış. Böylece üç kere inip dereden geçmeye çalışmış. Lakin hiçbir şekilde ilerleyememiş: “Burda bir sır var!” deyip insansız boş şehre geri gelmiş.

Şehir kapısından girince bir kapının altında ne diri ne de ölü, saçları uzayıp karışan, sakalı yere sürülen, yaşlı bir adam duvara yaslanmış, gözleri arkada, oturur halde görmüş: “Huda’ya şükür, insan var imiş” deyip mutlu olmuş. Attan inip selam vermiş. Yaşlı adam onun selamını kabul edip ayağa kalkıp:

— Ey oğlum, nereden geliyorsun, diye sormuş.

— Ben bir yolcu idim. Geç kalıp yolda borana yakalandım (336). Çaresiz bu şehre sığınak aramak için geldim. Bana bir gece konaklayacağım yer verir misiniz, deyip kendi durumunu anlatmış. Yaşlı adam onun üstüne başına bir an bakıp:

— Ben seni evimde konaklatırım iyi de ağırlarım. Lakin benim bir şartım var, onu yerine getirmen gerek, demiş.

Yiğit razı olup yaşlı adamın arkasından onun avlusuna girmiş. Düldülünü yemliğe bağladıktan sonra yaşlı adamın evine girmiş. Evin içi tertemizmiş, bütün eşyalar kendi yerinde düzenli ve evin köşesinde yüksek bir yatak konulmuş. Yaşlı adam onu evine alıp girdikten sonra hiçbir şey söylemeden karyolaya çıkıp yatmış. Çok geçmeden horlayıp uyumuş. Yiğit yol yürüyüp yorulmuş olsa da karşılaştığı tuhaf işleri düşününce uykusu iyice kaçmış. Ona bu gece sonsuza kadar sürecekmış gibi gelmiş, rahatsızlık duymuş. Sonunda horoz ötmüş. Yiğit seherde yola çıkmayı düşünerek:

— Ey dede, uyanın, ben seherde yola çıkacağım, şartınızı söyleyin, deyip çağırmış. Yaşlı adam yastıktan başını kaldırmayla:

— Oğlum, acele etme, daha erken, biraz vakit var, deyip yatmış. Yiğit sabırsızlıkla beklemeye başlamış. Aradan iki aş pişimlik vakit geçse de yaşlı adam yerinden kalkmamış. Sonunda yiğit dayanamayıp dışarıya çıkınca sabah olduğunu görmüş, düldülünü eyerlemek istemiş, ama yine yaşlı adam yerinden kalkmamış, gitmek istiyorum ama bu yaşlı adam çok yaşlı, ihtiyacını gidermezsem olmaz, diye düşünerek (337) aceleyle girip:

— Ey ihtiyar, sabah oldu, kalkıp şartınızı söyleyin, benim işim acele, deyerek yalvarıp çağırmış. Yaşlı adam başını kaldırıp onu daha önce hiç görmemiş gibi bakarak:

— Bekle, oğlum, şimdi geliyorum, demiş.

Böylece, yaşlı adam öğle vaktinde kendi durumuna uygun olmayan çeviklikle yerinden kalkıp, evi toparladıktan sonra.

— Yürü oğlum, benimle gel, deyip yiğidi arkasına alıp yürümüş. Biraz yürüdükten sonra büyük bir kapı görünmüş. Kapıda insan kadar büyüklükte bir kilit varmış. Yaşlı adam birden durup:

— Oğlum, dur, işte şu büyük kilitli kapıyı gördün mü? Ben kilidi açıp içine gireceğim, sen dışarda kalacaksın. Ben içeri girip anahtarı sana vereceğim. Sen anahtarı alıp, kapıyı kilitleyeceksin, anahtarı alıp evime götür, sonra gidebilirsin. Oğlum, böyle yaparsan ben senden o dünyada da bu dünyada da hakkımı helal ederim. Lakin oğlum, ben sana iyilik yaptım, sen de bana iyilik yap, ben kapıdan içeri girince içeriye bakma, bakarsan olmaz. Nasıl oğlum, bakacak mısın, bakmayacak mısın, demiş. Yiğit bakmayacağını söylemiş. Yaşlı adam emin olmadan, yine:

— Oğlum, iyiliğe iyilik mi yapacaksın yoksa kapının içine bakacak mısın, deyip tekrar sormuş. Yaşlı adam tekrar tekrar (338) tembih edince yiğitte bu yerde nasıl bir sırın var diye öğrenme isteği uyanmış. Öyle olmadığı halde, o çaktırmamak için öylece:

— Bakmayacağım, deyip cevap vermiş.

Böylece yaşlı adam eline insan bileği kadar olan anahtarı alıp, onu beraberinde alıp kapının önüne varmış. Kilidi açmış. Kapıyı kendi sığacağı kadar dar açıp içeri girmek üzereyken, yiğit gözünün ucuyla kapının içine bakmış. Dirseğinin yukarisından büyük bir

elin bir elik zinciri tutmakta olduğunu, bu zincirin bütün Şehri kapladığını grmŖ. YaŖlı adam içeri girip kapıyı kapatıp anahtarı yiğide vermiŖ. Yiğit kapıyı kilitleyip geri dönmek üzereyken, kapının içinden öyle dehŖetli, i acıtan bir çığlık ıkmıŖ ki yiğit korkudan titremiŖ. O avazı duyar duymaz geriye dnmp bakmıŖ ki kapı yıkılmıŖ, bina viran olmuŖ. YaŖlı adam ise l bir vaziyette yatıyormuŖ. Yiğit gözünü yumup açıncaya kadar geçen süre içinde meydana gelen bu iŖten Ŗphelenip yaŖlı adamın yakınına varıp bakmıŖ, yaŖlı adam ağzında bir çubuğu sıkı bir Ŗekilde diŖleyip yatmaktaymıŖ. Yiğit bu hale ŖaŖırmıŖ: “Sübhanallah, bu nasıl bir sır?” deyip biraz durmuŖ ve bütün baŖından geçenleri aklına getirmiŖ. O bütün yaŖadıklarını hatırlamıŖ: “Ben melikemden ayrıldıktan sonra bu Ŗehre gelip, bu yaŖlı adamın evinde bir gece konakladım, onun hürmeti için bu yaŖlı adamı evine götürüp iyi yıkayıp, paklayıp, gmeyim.” dŖncesiyle yaŖlı adamı alıp evine gtrmŖ. Ona Ŗehrin dıŖında rastladığı (339) mezarlıktan bir mezar hazırlamıŖ. GmmŖ. Gmmeden önce de ağzındaki çubuğu çıkarıp kendi iç cebine koymuŖ. O bütün iŖleri bitirdikten sonra, yoluna devam etmek istemiŖ ama yine geç kalmıŖ, gitme imknı kalmamıŖ: “Ne olursa olsun, yaŖlı adamın evine gidip gece de çırağını yakıp, yarın sabah erkenden giderim.” deyip Ŗehre geri gelmiŖ.

Yiğit yaŖlı adamın evine girip, yaŖlı adamın yatağına çıkıp yatmıŖ. Lakin uykusu gelmemiŖ. Uykusu gelmeyince hayale dalıp çatıdaki pencereden bakarken pencereden büyük bir devin uçup gelmekte olduğunu grmŖ. BakmıŖ ki o dev küçücük bir serçeye dnŖp bacaya konmuŖ. Bu hikmete ŖaŖırıp duruken serçe gelip bacaya konmuŖ. Biraz sonra eve girip yiğidin yanına gelmiŖ. Yiğit durumu gözetip yerinde kımıldamadan yatmıŖ. Serçe sonunda yiğidin ayağına ıkmıŖ. Sonra yavaŖa yürüyüp dizine gelince, bir sırayıŖta yiğidin yaŖlı adamın ağzından alıp i cebine koyduğu çubuğu alıp kaçarak bacadan çıkıp gitmiŖ. O ŖaŖkınlıkla ne yapacağını bilememiŖ. Yiğit ertesı gün erkenden yerinden kalkmıŖ bu sırrı da aklına koyup, dldlne binip yaŖlı adamı gömdüğü yere varmıŖ. YaŖlı adam yol üstünde o ağacı yine ağzında diŖler halde yatmaktaymıŖ. Bunu gören yiğit ŖaŖırmıŖ: “Hey, bu nasıl iŖ? Bu yaŖlı adamı ben dn gömdüm, bugün yolda yatıyor” deyip düldülünden inip yaŖlı adamı gömdüğü yere varınca bir bakmıŖ ki yaŖlı adam gömdüğü yerde yokmuŖ. Yiğit ne kadar dŖnse de olmamıŖ bu iŖin aslını anlayamamıŖ. Sonunda (340) yine yaŖlı adamı o mezara ağzındaki çubuğu almadan gmmŖ, yaŖlı adamın evinde yine bir gece daha konaklamak istemiŖ. Aynı iŖ tekrarlanır

mı deyip düşünmüş. Yaşlı adamın evine varıp konaklamış. Lakin bu gece hiçbir iş meydana gelmemiş sakın geçip gitmiş...

Yiğit ertesi gün seherde yola revan olmuş. Lakin yiğidin kafasında pek çok şey muamma imiş. Bu muammalar içinde yiğide hepsinden çok azap veren kaçırdığı ve âşık olduğu melikesinin ölümü imiş. Yiğidin kendisi korkusuz batur olduğu halde güzel nazlısını koruyamadığı için vicdan azabı çekip bağı kebab olmuş. Yiğit o azap verici hatıralarla meşgul olup ne kadar yol yürüdüğünü farketmeden bir şehre gelmiş.

O şehre girip etrafı dolaşmış. Her yerde insanlar toplanıp birbiriyle yumruklaşmaktarmış. Önceleri o kişilerin birbirleriyle kavga ettiklerini zannetmiş. Lakin nereye giderse gitsin aynı olayı görünce şüphelenmiş ve bunun nedenini öğrenmek için bir yaşlı adama:

— Ey dede, insanlar ne için birbiriyle acımadan böyle dövüşüyorlar? Bunun sebebi ne, deyip sormuş. Yaşlı adam onun üstüne başına bakıp:

— Kılığın kıyafetin, konuşmandan bu şehirden olmadığın anlaşılıyor. Bu yurdun padişahı yedi yiğit. Bu yurdu işte şu zorbalar yönetmekte, biz de onları yenecek yiğidi seçmekteyiz. Şimdiye kadar hiç kimse çıkmadı. Sende bir sınavı (341) gör, demiş. Yiğit durumunu anlamış ve hiç düşünmeden kabul etmiş. O düldülünü bırakıp meydana çıkmış. O önceden öğrendiği hüner, kerametlerini ortaya dökerek fırsatın çıkmış olmasına sevinmiş, fazla zorlanmadan hepsini yenmiş. Seçilen baturu da yenmiş. Bu haber yedi yiğide ulaşmış. Onlar kendileriyle mücadele edecek bir adamın çıkmasına şaşırıp onunla dövüşeceklerini bildirmişler.

Ertesi gün seherde şehir merkezinde büyük meydanda hazırlanmışlar. Etraftakiler yiğidin yenileceğine inanırken yedi yiğit gözdağı vererek meydana girip yiğidi küçümseyerek onun karşısına dikilmişler. Aradan biri çıkıp, etraftakilere:

— Biz şehir yiğitliri, eğer bizi yenecek adam çıksa, yurdu ona veririz, demiş. Etraftakiler yiğide destek vermişler. Yiğit meydana çıktıktan sonra, yiğitlerden biri:

— Tek tek mi çikalım yoksa hep birlikte mi çikalım, diye sormuş. Yiğit temkinli bir şekilde:

— Siz bilirsiniz, meydana nasıl çıkmak isterseniz, öyle çıkın, demiş. Arka arkaya üç yiğit ayrı ayrı halde meydana çıkmış ve çok kısa sürede yenilip kalmışlar. Kalanları ise ayrı ayrı çıkmaya cüret etmeyip, ikişer ikişer meydana çıkıp yenilmişler. Yedi yiğit yenilidikten sonra verdikleri söz gereği yurdu yiğide teslim etmişler. Yiğit şu andan itibaren bu yurda padişah olup yurdu adillikle (342) yönetmiş, halkını mutlu etmiş. Lakin vaktin geçmesiyle o melikenin aşkından her şeyden vaz geçmeye mecbur olmuş. O padişahlığı önemsemeden vezirini yerine koyup, melikenin mezarını tavaf etmeyi düşünmüş ve bunun hakkında vezirlerine danışmış. O günlerde yedi yiğit şehri geri almayı düşünmekteymiş, onlar bu işten haberdar olmuşlar ve yedisi bir yere toplanıp: “Dostlar, biz önceleri bu yurdu yönetirdik, şimdi başımıza bu felaket geldi. Biz onu tahttan uzaklaştırmak için ne yapabiliriz? İyisi, onu uzak sefere alıp çıkaralım ve yolda işini bitirelim” diye kararlaştırmışlar ve bir gün onun huzuruna girip:

— Ey padişah, biz yurdu yönettiğimiz zaman uzak yurtlara gidip ticaret yapardık. Bizim gittiğimiz şehirlerin içinde çok büyük bir şehir var, yolda tehlike çok olduğundan, endişelendiğimizden gidemedik, hep birlikte toplanarak gitsek, demiş. Yiğit düşünmeden kabul etmiş. Onlar hazırlıklarını bitirince yiğit iyi niyetli vezirlerinden birini yerine oturtup, şahlık mührünü verip, yedi yiğitle ticaret yapmak için hazırlanmış. Yiğitler hazırlıklarını bitirip, otuz batura kılıç verip yanlarına alıp yürümüşler ve yolda hissettirmeden ortadan kaldırmayı planladıkları için yiğidi önde yürümeye davet etmişler, yiğit:

— Ben yol bilmem, sizler önde yürüyün, deyip önüne katıp yürümüş. Yiğitler çaresiz altmış gün (343) çölde yol yürümüşlerse de yiğide dokunamamışlar. Onlar bir şehre varıp bir saraya yerleşmişler. Sonunda onlar yiğiti bırakıp kaçmayı düşünerek onun huzuruna girip:

— Padişah-ı âlem, biz şehri gezip dolaşalım, demişler. Yiğit izin vermiş. Onlar bu fırsatı ganimet bilip şehri ve yiğidi terk edip kaçıp gitmişler.

Yiğit onların geri dönmemesine şaşırılmış. O onlardan kurtulduğuna mutlu olup, konakladığı sarayda birkaç gün dinlendikten sonra, melikenin başında yattığı bulağın başını aramak için sefere çıkmış, birkaç gece gündüz dinlenmeden yol yürüyüp bulağı

bulmuş, bakmış ki melikenin mezarı duruyor, ne çare, yine ağlamış, figan etmiş. Ne olursa olsun, ömrünü melikesinin ruhuna yoldaş olarak geçirmek arzusuyla bulak boyunda bir yer ayarlamış.

Bir gün yiğit bulaktan su içmek için suya elini uzatmış, öyle dehşetli bir yumruk kalkıp onun kafasına değmiş. O nefes almadan yuvarlanıp bulağa düşmüş. Bir çağda kendine gelmiş, kendini caddesi dar bir şehirde olduğunu görmüş. O buna şaşırıp: “Bütün sır aşıkâr oldu mu ne!” deyip yine biraz yürümüş, bir yerde yetim çocuklar gibi perişen oturan birçok yaşlı adamla karşılaşmış. O yolunu değiştirip, onların yanına varıp selam verdikten sonra:

— Ey dedeler, bu nasıl bir yer, sizler kimsiniz, deyip (344) sormuş. Yaşlı adamların hepsi onun selamını almışlar. Aradan biri çıkıp:

— Ey oğlum, sen bu yerde ne yapıyorsunuz? Bu devlerin yer altı şehri, yer üstündeki bulak ise bu şehre girişteki sihirlenmiş kapıdır. İnsanlar bunu bilmeyip, su alışı için gelse sihrin gücü ile bulağın içine düşüp bu şehre hapsolurlar. Sonra sırası gelince de devlere yem olur. Gündüz bu şekilde otururuz, gece ise devler bizi efsun ile eşeğe dönüştürüp binip oynayırlar, demiş. Aradan yine biri:

— Eşeğe dönüştürüp bindikleri için sırtımız yara içinde kaldı. Ben aslında bir büyük tüccar idim. Bulak boyuna inip, bulaktan su alayım derken, şakağıma dehşetli bir yumruk değdi ve kendimi işte şu yerde gördüm. Malım mülküm ne oldu bilmiyorum. Bir de yumruk yarım değerse bulağın dışında yarı ölü gibi yatmak varmış, deyip bulağın sırtını söylemiş. Yiğit melikenin yarı ölü halde yattığını öğrenince yüreği biraz rahatlamış. O yaşlı adamlara:

— Ey dedeler, bu yerden çıkıp gitmenin yolu yok mu, deyip sormuş. Yaşlı adamlardan biri yerinden doğrulup:

— Yok, yavrum, karşımızda bir dev yolumuzu kesiyor, o insana merhamet etmez. Ondan geçsen de ikinci adımda sihirlenen bulak var, onların sihrini nasıl bozabilirsin? Eğer onlardan kurtulup yeryüzüne çıkmış olsaydıkölü ve diri herkes aslına (345) dönerdi, demiş.

Uzun zamandan beri bu sırrı çözmek isteyen yiğit yaşlı adamların söylediklerini duyunca gayrete gelip, kılıcını kınından sıyırmış:

— Yürüyün, ben yolu açacağım, deyip onları alıp yürümüş. Dev onların gelmekte olduğunu görüp yerinden kımıldamış, ama yiğidin elindeki kılıcı görüp yine kıpırdamadan yatmış. Aslında dağlık şehirdeki dev bu yer altı şehirden dağlık şehre gidip kapıya bakmaktaymış. Dev yiğidin elindekinin kendi dostunun kılıcı olduğunu tanıyıp hareketsiz kalmış. Yiğit deve yakın gelip kılıcını devin başına doğru sallayarak:

— Ey dev, yaşlı adamların söyledikleri doğru mu, deyip sormuş. Dev:

— Doğru, deyip cevap vermiş. Yiğit yine:

— Bu yerdeki sihir nasıl bozulur, deyip sormuş.

— Benim yol vermem bütün sırrı çözer, demiş dev.

— Bizi kul eden dev sana yol vermiş, benim de yol vermekten başka çarem yok, deyip yiğitin elindeki kılıcın hikmetli kılıç olduğunu söylemiş. Yiğit durumunu anlayıp ondan yine insansız şehrin sırrını sormuş, dev:

— O şehir aslında çok mamur, gelişmiş bir şehir (346) idi. Şehre yedi başlı Yalmavuz yerleştikten sonra geceleri insanları yakalayıp yedi. Gündüz şehirde karışıklık doğurup, şehir halkına huzur vermedi. Şehir halkı huzur bulamayınca bir kısmı başka yurtlara gitti, kalan diğer kısmını Yalmavuz yiyip bitirdi. Şehirde insan kalmadıktan sonra, o sihir ve cadılık gücüyle yüz yerde dere peyda edip, boran çıkarıp yolcuları mecburi şehre alıp getirdi. Şehri sihirleyip çelik zinciri bir kesilen ele tutturmuş. Eğer sen o yaşlı adam suretine giren cadıyı sözüyle hareket edip, kapının içine bakmayıp yirmi adım yürümüş olsaydın çoktan bitmiş olurdun. Sen onun sihrini fark ettin, onun canının içinde olduğu çubuk senin eline geçti. Eğer o başka bir cadının eline düşseydi daha da büyük felaket olurdu. İşte bunlar insansız şehrin sırrı, deyip sözünü bitirdi. Yiğit kendi melikesine benzer melikeye rastladığını sorunca, dev:

— O siz insanlar arasındaki iş, onda ne sır olduğunu bilmiyorum, sen maksadına ulaşip yeryüzüne çıktıktan sonra o sırrı çözersin, diye cevap vermiş.

Yiğit dev ile vedalaşıp, engellerden rahatça geçip, bulak aracılığıyla dışarı çıkmış, melikesi uzaktan yürüyüp gelip, onun boynuna sımsıkı sarılmış, özlemle vuslata doyup, yiğidi mutluluğa erdirmiş. Yer (347) altından çıkıp gelen adamlar yiğidi alıp başlarının üstünde tutmuşlar. Onlar kendi canlarının kurtulmasına, mal mülklerine tekrar kavuşmalarına mutlu olup, bulak boyunda şölen yapmışlar. Yiğit birkaç gün onlara misafir olduktan sonra gördüğü şehirdeki sırrı çözmek için yola çıkmış. Onlar bu defa mutluluk içinde sefere çıkmışlar, işte kızın girdiği avlunun kapısına vardıklarında, yiğidin gördüğü kız bir kovayı alıp suya gitmiş, melike de kızın gerçekten kendisine benzediğini görüp şaşırılmış. Yiğit bunun nasıl bir sır olduğunu açıklamak için, melikeye:

— Siz derhal eve girip, ana, kova suya düştü, deyin. Melike yiğidin söylediği gibi eve koşarak girmiş:

— Ana, kova suya düştü, demiş. Evde oturan orta boylu, güzel bir kadın başka söz söylemeden melikeye yine bir kova vermek üzereyken, suya çıkıp giden kız bir kova suyla içeri girmiş. Kadın bu iki kızdan hangisinin kendi kızı olduğunu ayıramayınca yiğit içeri girmiş. Onlar eve girip durumlarını anlatmışlar. Yiğit kendilerinin başından geçen bütün her şeyi anlatmış. Kadın yiğidin söylediklerini duyup karşısındaki kızın kendi kızı olduğunu bilmiş ve yirmi yıl önce yeni doğum yaptığı vakitte olan (348) olayı onlara anlatmış. Yiğit kendilerinin dağlık şehre kaçırılıp götürüldüklerini dadısının söylediklerinin doğru çıktığına inanıp, melikenin atasını bulduklarına çok mutlu olup, kendisinin de melikeyle aynı zamanda o dağlık şehre alıp götürüldüğünü anlatmış. Bunu duyan kadın:

— Öyle ise senin ata ve anan da bu mahallede, deyip, yiğidi atası ve anasıyla tanıştırmış. Kendi evlatlarını gören iki ailedeki ata ana evlatlarının birbirine olan aşklarını bilip, onların toyunu yapmışlar. Yiğit ile kız vuslata ermiş. Sonraki günlerde insansız şehrin sırrını melikeye söylemiş, o şehri yine geliştirmek için atası anası ile görüşüp, bütün iklime o şehirdeki Yedi Başlı Yalmavuz'un yok edildiğini, şehirlilerin geri dönmeleri için duyuru (349) çıkarmış. İnsanlar şehre yavaş yavaş geri dönerek şehri tekrar aslına getirmeye başlamışlar. Uzun zaman geçmeden şehir aslına dönüp gelişmiş. O zaman yiğit dağlık şehre gitmeyi aklına koyup, yurt ulemalarıyla ile istişarede bulunmuş. Sonra şehre varmış. Dev hiçbir karşılık göstermeyince dağlık şehre engelsiz girip,

padişaha kendini tanıtmış. Padişah durumunu anladıktan sonra, çok pişman olup yiğitten af dilemiş. Yiğit de padişahı affetmiş ve devden sihirli bulağı yok etmesini istemiş. Dev o sihirli bulağı yok etmiş. İnsanlar da felakete uğramaz olmuşlar.

Şundan itibaren dağlık şehir ile yiğidin şehri arasında gidiş gelişler olmuş, dost olunmuş. Halk huzurlu yaşayıp, yurtlarını geliştirmişler (350).

55. Sihirli Elma¹²⁸

Evvel zamanda Sultan Gucam denen bir padişah varmış, onun malı mülkü hesapsız, şanı şöhreti âlemde meşhurmuş. Onun hasbahçesinde ayrıca yetişen üç tane elma ağacı varmış, o elma ağaçlarının her yıl bir dalında elma olurmuş. O elmalardan birini yiyen kişinin ömrü on yıl uzarmış. Bu sırrı bir tek padişahın kendisi biliyormuş. Bu padişahın üç oğlu varmış, büyüğünün ismi Bakış, ortancasının ismi Danış, küçüğünün ismi Ahmetcan imiş. Bunların huyu suyu birbirine benzemezmiş. Bakış ile Danış kötü niyetli, kıskanç, korkak imiş. Ahmetcan ise gayretli, cömert imiş, ayrıca atıcılıkta, kılıçta ustaymış. Padişahın sihirli elmalarını üç oğul yaz kış, gece gündüz sırayla iyi korumuşlar. Günün birinde bir gece sihirli elmayı koruma sırası Bakış'a gelmiş. Bakış silah kuşanmış bir vaziyette elmayı koruyormuş. Seher vaktinde yer sarsılıp şimşekler çakmış, kapkara boran çıkmış, büyük bir gürültüyle aynı anda bir kök elma ağacı kökü mökü ile koparıp göğe uçmuş (255). Bakış korkudan ne yapacağını bilmeyip donakalmış. Tan ağardığında durumu padişaha bildirmiş. Bunu duyan padişah öfkelenip:

— Cellat, vur bu ahmağın başını, demiş. Dört cellat kılıçlarını kınlarından çıkararak içeri girmişler. Ortanca oğul Danış ortaya çıkıp:

— Baba, bu akşam ben bakayım. Ağabeyimin anlattığı gibi bir durum yine meydana gelirse ağabeyimi öldürmekten vazgeçin. Böyle bir olay gerçekleşmezse derhal kellesini alın, demiş.

¹²⁸ Hasiyetlik Alma. Kılıç Batur. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurrahim Ebey; Eşmet Emin. Urumçi. Şincan Halk Neşriyatı, 2006, ss. 255-284.

— Peki, demiş padişah.

İkinci gece Danış gözetlemeye başlamış. Gece yarıldığında boran çıkmış, gök gürlemiş, şimşekler çakmış, büyük bir gürültüyle diğer bir kök elma ağacı kökü möküyle koparıp göğe yükselmiş ve boranla kaybolmuş. Danış derhal durumu padişaha bildirip:

— Baba ağabeyimi öldürürseniz vebalini almış olursunuz. Bu gece boran çıktı, yine bir kök elma ağacını alıp gitti, demiş. Bu haberi duyan padişah daha da öfkelenip:

— Siz, ağabey kardeş ikinizin sözü bir imiş. Sizler benden gizleyerek elmayı satıp harcayarak benim hayatıma kast ettiniz. Cellat, vurun bu iki ahmağın başını, demiş. Dört cellat kılıçlarını kınından çıkarıp içeri girmişler. Tam o sırada Ahmetcan ortaya çıkmış:

— Baba, iki ağabeyimi öldürmekten vazgeçin. Bu (256) gece bağı ben gözeteyim yine ağabeylerim dedikleri gibi bir iş yüz verirse öldürmekten vazgeçin, demiş.

— Ağabeylerin senden büyük, onlar elmaları koruyamazken sen ne yapabilirsin, demiş padişah.

— Baba, “Akıl yaşta değil, başta” denen bir söz var. Ben de bir bakayım, demiş Ahmetcan. Padişah bu oğluna pek de düşkün olduğu için “tamam” demiş.

Ahmetcan kılıç, mızrak, ok yayını kuşanmış, gece yarısını geçmiş. Bir ara aniden cihanı kırmızı toz duman basmış, göz açmak imkânsızmış. Şimşekler çakmış, çakıl taşları uçuşmuş, göze tuhaf çirkin bir şeyler görünmeye başlamış. Bir ara büyük bir gürültüyle birlikte kalan son elma kökü möküyle kopartılıp göğe yükseltilmiş. Tam şu (257) sırada Ahmetcan kızıl boranın tam ortasını nişanlayıp ok atmasıyla güp eden avazla birlikte gökten eşeğin kellesi kadar bir şey düşmüş. Ahmetcan bu şeyi alıp, babasının huzuruna çıkarak olayı beyan etmiş. Bunu duyan padişah daha da öfkelenip:

— Yok, üçünün sözü bir. Siz de benim sihirli üç elmamı yok ettiniz. Bu alıp getirdiğin şey atın kellesi mi eşeğin kellesi mi? Cellat, vurun bu ahmağın başını, deyip idam emrini vermiş. Bu sırada saray erbapları ortaya çıkıp: “Bütün halkı toplayıp bu şeyi gösterelim. Bunun ne olduğunu bilen adam çıkabilir” demiş. Ahmetcan ise:

— Sabredin baba, ben bunun sırrını bulacağım. Bana iki yıllık izin verin, demiş. Padişah bu sırada elmanın sırrını söylemiş. Üç oğul:

— Elmanın sırrını bilmiyorduk, biz elmayı bulmadan gelmeyeceğiz, bize izin verin, demiş.

Padişah izin vermiş ve:

— Öncelikle gökten düşen şeyi halk bir görsün, demiş. Hemen bütün yurt ehlini toplayıp o şeyi göstermişler. Bunun ne olduğunu hiç kimse bilmemiş. Sonunda o yurda uzaktan gelen bir divaneyi getirip ona göstermişler. Divane alıp o yana çevirmiş, bu yana çevirmiş, sonunda padişaha:

— Ey padişah-ı âlem, bu devin bir tırnağıdır, demiş. (258) Bunu duyan oğullar:

— Bize izin verin, devleri yok edip, elmaları alıp getirelim, demiş. Padişah Bakış ile Danış'a izin vermiş. Ahmetcan:

— Ben de ağabeylerim ile birlikte varacağım, demiş. Padişah:

— Yavrum, sen küçüksün, üstelik yol tehlikeli, devlerin mekânı nerede, onu bilen insan yok. Sen varma, demiş. Ahmetcan ağlayıp durmuş, sonunda izin almış.

Bu üç oğul hazırlıklarını yaparak uzun bir sefere çıkmışlar. Bunlar altı ay yol yürümüşler. Sonunda bu uzun yoldan bıkan Bakış:

— Dönelim, altı ay oldu hiçbir şey görmedik. Devi öldürüp geri döndük, deyip babamızı mutlu ederiz, demiş. Danış:

— Ben de böyle düşünüyorum, dönelim, demiş. İki ağabeyinin sözünü duyan Ahmetcan:

— Ağabeylerim, dayanalım, babamıza yalan söylemek olmaz. Devi sonunda arayıp bulalım, ya devlerin elinde ölelim ya devleri yok edip beladan kurtulalım, demiş. Ağabeyleri bu teklife katılmamışlar. Ahmetcan:

— Sizler hiçbir şey yapmayın, sadece bana yoldaş olun, ben bu yoldan geri dönmeyeceğim, beni bırakıp giderseniz de olmaz, demiş. Ahmetcan'ın ağabeyleri yine üç

gece gündüz devî aramayı kabul etmişler. Böylece (259) iki ağabey uyumuş. Ahmetcan devî nerede, nasıl bulacağını düşünürken, gökten incesine bir nurane, aksakallı yaşlı adam önünde peyda olmuş.

— Essalmü eyleküm, dede, demiş Ahmetcan.

— Ve ayleküm selam, yavrum. Yolun açık olsun, seferin nereye, demiş yaşlı adam.

Ahmetcan sefere çıkma maksadını bir bir beyan etmiş. Yaşlı adam, hepsini dinledikten sonra:

— Yavrularım, yolunuz tehlikeli. Üç gün daha batı tarafına yürüseniz bir kıvıl kümbete varırsınız, o kümbetin önünde bir göl var, daima şu gölden su içen bir ejderha var. Sizler kümbete girip ejderha geldiğinde onu öldürüp, derisini yüzüp ondan üç bin kulaçlık kayış yapın. Bir gün daha yol yürürseniz Kuhikap'ın ağzına varacaksınız. Elinizdeki kayış o zaman lazım olur. Ejderhayı öldürürseniz devin mekânına ulaşabilirsiniz yoksa ulaşamazsınız. O ejderha devlerin girdiği deliği korumaktadır. Yolunuz açık olsun. Alla sizlere medet versin, âmin Allah-u ekber, deyip gözden kaybolmuş.

Bunlar seferlerine üç gün daha devam etmişler. Sonunda heybetli bir kıvıl gümbez görünmüş. Ahmetcan çok mutlu olmuş, ama Bakış ile Danış korkup:

— Geri dönelim, ejderha bizi yerse izimiz de kalmaz, deyip razı olmamışlar. Ahmetcan:

— Korkmayın. Kümbete ben varacağım, sizler bu yerde yatıp üç gün bekleyin. Üç gün içinde gelmezsem, (260) beni ejderhanın yediğini düşünüp geri dönün, deyip yalnız başına yola revan olmuş. Bakış ile Danış boş kümbete de bakmaya cesaret etmeyip, bir çukur kazıp içine girip yatmışlar. Bakış Danış'a bakıp:

— Ahmetcan'ı ejderha yerse ne yaparız, demiş.

— Biz devleri öldürüp geri geldik, Ahmetcan'ı dev yedi deriz, demiş Danış. Bakış bu söze aferin, demiş.

Ahmetcan kümbetin önüne varmış. Gerçekten de denildiği gibi kümbetin önünde bir büyük göl varmış. Ahmetcan karnını doyurup, kümbetin içine girip ejderhanın gelişini beklemeye başlamış. Hayli vakit geçtikten sonra gölün suyu çalkalanmaya başlamış, Ahmetcan bakmış ki çok büyük, heybetli bir mahlûk gölden su içmekte. Ahmetcan kılıcını başının üstüne kaldırıp kılıcının ağzını ejderhanın ağzına doğru tutmuş. Ejderha nefes alırken Ahmetcan o sırada: “ya halilullah” deyip ejderhanın ağzına doğru kendini bırakmış, ejderhanın ağzından girip, kuyruğundan çıkmış. Ejderha hemen iki parçaya bölünüp ölmüş.

Ahmetcan ejderhanın derisinden üç bin kulaç kayış yapmış ve ağabeylerini alarak devler mekânı Kuhikap’ın ağzına varmış. Bakmış ki tandırın ağzı gibi küçük bir çukur varmış, içi kapkaranlıkmış. Bunu gören Bakış ile Danış korkup:

— Ya Allah, bunun içine giren adam sağ çıkamaz, (261) biz gidiyoruz, deyip çukura inmeyi kabul etmemişler.

— Ağabeylerim, ben inirim, sizler benim belime kayışı bağlayıp çukura indirin, üç gün geçtikten sonra geri gelip bu kayışı kımıldatırsam, yaşadığımı anlayın ve beni yukarı çekin. Üç gün sonra çıkmazsam öldü deyip geri dönün, diyerek ağabeyleriyle vedalaşıp devler mekânına inmiş. Ağabeyleri çukurun ağzında kayışın kımıldamasını beklemeye başlamışlar. Ahmetcan yer altına inip belinden kayışı çıkarıp etrafa bakmış, duru suların şarıldayarak akmakta ve her çeşit meyvenin sararıp olgunlaşmakta olduğu, bağda rengârenk güllerin açıldığı ve bülbüllerin ötüşüp durmakta olduğu bir güzel manzara görmüş. O yavaşça bağa girmiş. Gezinirken sihirli elmayı aramış, lâkin bulamamış. Bir süre sonra yakınlardan bir yerde ses gelmiş:

— Ey yiğit, canınıza mı susadınız? Buraya nasıl geldiniz?

Ahmetcan şaşırarak oraya bakmış, bir demir kafes içinde ay dese ay değil, güneş dese güneş değil, peri gibi güzel bir kız durmaktaymış. Ahmetcan:

— Selam melikem, demiş.

— Ey batur yiğit, siz niçin buraya geldiniz, demiş kız. Ahmetcan durumu beyan ettikten sonra:

— Ben devi öldürüp sihirli elmayı alıp götürmek için geldim, demiş.

— Hey, siz daha çok küçüksünüz, dev ile oyun olmaz, yolunuzdan dönün, demiş kız.

— Hayır, “Kaplan izinden dönmez, yiğit sözünden” denen söz var. Ben bu maksatla altı ay yol yürüdüm. Bu yolda ya ölürüm ya kalırım. Devi yok etmeden kesinlikle dönmeyeceğim, demiş Ahmetcan.

— Size acıyorum. Çabuk geri dönün, devi yok edemezsiniz, demiş kız.

— Eğer devi yok edersem ne yaparsın, demiş Ahmetcan.

— Siz devi yok ederseniz ben kendimi size takdim edeceğim, demiş kız.

— Siz bu demir kafese nasıl hapsedildiniz, deyip sormuş Ahmetcan.

Kız zar zar ağlayarak (263):

— Ben bir büyük padişahın kızı idim. Bir gün hizmetçilerimle hasbahçede eğlenirken aniden kara boran peyda oldu, başka bir şey hatırlamıyorum, ayılınca gözümü açtım ve kendimi bu kafesin içinde buldum. İki yıl oldu, demiş.

Ahmetcan bu sözü duyunca kıza içi acımış ve:

— Rahat olun. Ben devi öldüreceğim, sizi de kurtarıp insanların olduğu yere götüreceğim, demiş.

— Teşekkür ediyorum size. Eğer siz gerçekten dev ile mücadele etmek istiyorsanız buradan bir aş pişimlik yol yürüdükten sonra bir derya köprüsüne varacaksınız. O köprünün dibinde saklanın, dev köprüden geçince sizin kokunuzu alıp duracak. Siz o esnada çıkıp onunla dövüşün. Yoksa onunla yüzleşemezsin, onun sihir büyüsü çok. Korkmazsanız yenersiniz. Hoşça kal, yolunuz açık olsun, deyip uğurlamış kız.

Ahmetcan köprünün dibine girip saklanmış. Az sonra cihanı karanlık basmış, heybetli dev gelip köprünün üstünde birden durmuş.

— Hey, insanoğlunun kokusu geliyor, sen nasıl bir canlısın, deyip bağırmış dev. Tam o esnada Ahmetcan köprü altından sıçrayıp çıkıp:

— Seninle dövüşecek canım, demiş.

— Sen daha küçük bir yavrusun, şimdi seni çiğ çiğ çiğnerim, yok ol gözümün önünden, demiş dev (264).

Ahmetcan cenge tutuşmuş. İkisi öyle bir cenk etmişler ki kılıç kalkanların sesinden cihan sarsılmış. Sonunda denk gelemeyen dev sihir yapıp birkaç ejderha peyda etmiş. Ahmetcan onların kellesini birbir almış. Sonunda dev öfkelenip Ahmetcan'ı göğşe fırlatmış. Huda'nın takdiriyle Ahmetcan tam devin kellesine inmiş ve devin kellesini kesip kızın karşısına gelmiş.

— İşte melikem, devin kellesi, şimdi kendinizi bana taktim edeceksiniz, demiş Ahmetcan.

— Elbette sözümünden vazgeçmeyeceğim, demiş kız, lâkin (265) böyle kolay alıp gidemezsiniz.

— Niçin, diye sormuş, Ahmetcan.

— Siz henüz bir devi yok ettiniz, aslında bunlar üç devler: Kara dev, ak dev, kızıl dev. Siz bir tek kara devi yok ettiniz. Diğer iki devi yok etmezseniz biz buradan sağ salim gidemeyiz, ikimiz helak olacağız, demiş Melike. Ahmetcan melikeden bu durumu duyunca:

— Olur, kalan iki devi yok edip, sizi alıp giderim, demiş.

— Ak dev ile kızıl devin yanında da bana benzer bahtsız birbirinden güzel iki ay yüzlü var, demiş kız. Ahmetcan bu sözleri duyunca tevekkül, iki devi de yok edersem iki kızı iki ağabeyime alıp veririm deyip yola revan olmuş.

Birkaç dağ yokuş aşır bir yere gelmiş ve bakmış ki çok güzel bir yer. Kızıl güller açmış, bülbüller ötüşmekte, duru sular şarıldayıp akmakta, göllerde ördekler yüzmekte, bembeyaz bulutlar bağları gezmekte, meyveler olgunlaşmış. Bağın ortasındaki küçük

gölcüğün üstündeki bir gümüş kafeste bir ay yüzlü kız oturmakta, kızın ışığından bağlar aydınlanmaktaymış. Yiğit yavaşça varıp:

— Selam, melikem, demiş. Kız korkarak:

— Gerçek mi, düş mü görüyorum? İnsan mısın yoksa cin misin? İnsan desem, bu yere insan ayağı yetmez. Cin desem, (266) cine benzemiyorsun, siz nasıl bir canlısınız, demiş.

— Ben insanım, ak devî yok edip sizi kurtarmaya geldim, demiş Ahmetcan. Kız derinden soluyarak:

— Size teşekkür ediyorum. Bu sizin elinizden gelmez. Beni bu hale Hûda'nın takdiri, benden başka kişiyi bu hale koymasın. Siz gençsiniz, geri dönün, devin geri gelmesine az kaldı. O geldiğinde sizi hemen yer, demiş kız. Ahmetcan kıza sihirli elma hakkındaki sözlerini bir bir anlatmış, sonra demiş:

— Siz bana inanın, kara devî yok ettim, ak devî de yok edip, sizi kurtarıp götüreceğim.

— Teşekkür ediyorum size. Ben bir padişahın kıymetli bir kızıydım. Hizmetçilerimle gezip eğleniyordum, bir (267) ak kasırga gelip beni alıp kaçırdı. Gözümü açtığımda, kendimi bu kafeste buldum. Eğer siz ak devî yok edip beni kurtarırsanız ben size kendimi taktim edeceğim, demiş kız.

— İyi olur, inşallah, ben sizi kurtarırım. Dev ile nasıl karşılaşabilirim, diye sormuş Ahmetcan.

— Karşınızdaki dağda bir mağara var, oraya girip saklanın, dev geri geldiğinde sizin kokunuzu alıp duracak. O zaman siz fırsat kollayıp kılıç ile vurursanız iş biter, demiş kız.

Ahmetcan kız ile vedalaşıp, mağaraya varıp devin gelişini beklemeye başlamış. Biraz sonra cihanı ak duman başmış. Ahmetcan bakmış ki her bir eliyle bir dağı kaldırıp birbirine vuran dev çıkıp gelmiş. Dev: “Hey, insanoğlunun kokusu geliyor. Bu

ağabeyimin bir tırnağını yolan, Ahmet denen o alçak olmalı?” deyip durunca Ahmetcan mağaradan çıkıp:

— Hey, Ahmet denen benim, seninle kapışmaya geldim, demiş. Dev:

— Sen bir de benimle cenk mi edeceksin, deyip hırsla kılıcına davranmış, cihanı kapkara karanlığa çevirmiş. Ağzından ateş saçmış, lâkin Ahmetcan korkmamış. İkisi öyle bir kapışmışlar ki bu cenkten cihan sallanmış, dağlar taşlar Ahmetcan’a aferin, demiş. Sonunda o ak devi öldürüp kellesini alarak gümüş (268) kafesteki kızın yanına geri gelmiş.

— Şimdi kendinizi bana takdim edin, demiş Ahmetcan.

— Elbette, fakat hepsinden kötüsü kızıl dev. Onu yok etmezseniz, siz de yok olacaksınız, ben de yok olacağım, demiş kız.

— İki devi öldürdüm. Bu o kadar da zor değil, demiş Ahmetcan kızla vedalaşarak kızıl devin mekânına doğru revan olmuş. Varıp bakmış ki bu yer öyle güzelmış ki, böylesi bir bağ yokmuş. Güllük gülistanlık, mermer taştan yapılan ve göğe yükselen binalar, olağanüstü süs eşyaları göz kamaşırtmaktaymış. Bu yerde hadsiz hesapsız altın gümüş varmış.

Ahmetcan gezerken altın bir sarayın içindeki altın kafesteki kızı görmüş. Kızın hüsn- ü cemali güneşi utandırırılmış. Ahmetcan kızı görünce ona âşık olup kalmış. Karşısındaki aynanın yardımıyla yiğidin cemalini gören kız da ona âşık olmuş. Ahmetcan kızın yanına gelip:

— Selam, melikem, demiş. Kız saygıyla:

— İnsanoğlunun ayağının ulaşamadığı bu yere siz korkmadan nasıl geldiniz, demiş. Ahmetcan kendini tanıtip, başından geçen sergüzeştlerini bir bir beyan etmiş ve bu yere geliş maksadını anlatmış.

— Devi yok etmek elinizden gelmez. Sizi keşke görmeseydim, şimdi buna nasıl dayanacağım, deyip ah çekmiş kız ve kendisinin kafese nasıl hapsedildiğini anlatmış (269).

— Melikem, rahat olun. Ben dev'i yok edip sihirli elmaları ve sizi kurtaracağım, demiş Ahmetcan.

— Teşekkürler yiğit gayretiniz için. Dev uyuyalı kırk gün oldu. Bugün uyanacağı gün, uyumasını ganimet bilip başını vurun ve bir an önce beni alıp kaçın. Uyanırsa sizi yer, deyip ağlamış kız.

— Dev uyurken el kaldırmak namertliktir. Dev uyanсын, sonra kapışırız, demiş Ahmetcan.

— Böyle yapmanıza gerek yok, varıp kellesine kılıç vurun. İşi biter, demiş kız. Ahmetcan:

— O yiğidin işi değil, deyip devin başına gelmiş, onun uyanmasını beklerken bir aş pişimlik zaman geçmiş ama dev bir türlü uyanmıyormuş. Ahmetcan daha fazla gecikememek istememiş, çünkü bugün ağabeylerinin yanına geri dönmese ağabeylerinin dönme ihtimali varmış, ağabeyleri dönerlerse buradan ebediyen çıkamazmış. Bunu düşünüp, devin tabanını kaşımaya başlamış. Dev bin bir güçlkle uyanmış. Dev gözünü açar açmaz Ahmetcan'ı göğ'e fırlatmış. Bir aş pişimlik zaman sonra Ahmetcan devin kellesine düşmüş ve kılıç ile devin kellesini almış. Kız çok mutlu olmuş.

— Biz artık yola çıkalım, azıcık daha geç kalırsak olmaz, deyip kıza durumu izah etmiş, Ahmetcan. Kız kabul etmiş. İkisi bağları gezerek aradıkları (270) sihirli elmaları bulmuşlar. Ahmetcan elmayı koparıp koynuna koymuş. Üç kızı yanlarına alıp geç olmadan Kuhikap'ın ağzına gelmiş. Kayışı kımıldatıp ağabeylerine haber vermiş. Tam o sırada ağabeyleri de gitmek üzerelermiş. Önce birinci kafesteki kıızı çıkarmış, bu kızın ismi Dursunay imiş. Kıızı gören ağabeyleri şaşırmışlar. Kız onlara selam vermiş ve:

— Benim arkamda çıkacak üç kişi daha var, kayışı indirin, demiş. Kayışı indirmişler ve ikinci kafesteki kıızı çıkarmışlar. Bu kızın ismi Gümüşay imiş. Üçüncü defa üçüncü kafesteki Altınay'ı çıkarmak üzerelerken, kız Ahmetcan'a bakıp:

— Siz benden önce çıkın, demiş.

— Hayır, melikem, ben sizi burada bırakıp önünüzden çıkıp gidemem, demiş Ahmetcan.

— O halde hoşça kal. Bu hiç iyi olmadı, hem bana hem de kendine zarar vereceksin. Altanya, eğer işler rast gitmezse beni bu gördüğünüz gözle görürsünüz, deyip iki bileziğini çıkarıp yığıda vermiş. Ahmetcan üç elmayı çıkarıp kıza vermiş ve onu kayışa bağlayıp yukarıya çıkarmış.

Altınay'ı gören Bakış ile Danış'ın akılları başından gitmiş. Bakış:

— Biz hangi yüzle babamızın karşısına varacağız? Eğer kardeşimiz: “Ağabeylerim işe yaramadı, üç devi ben tek başıma öldürüp sihirli üç elmayı ben buldum, dese bu şanımıza yakışır mı?” demiş. Danış:

— Elbette öyle, buna bir çare bulmak gerek, demiş (271).

— Ne yapacağız, demiş Bakış.

— Onun çaresi kolay, onu burada bırakıp gidelim, demiş Danış. Onlar kardeşi Ahmetcan'ı yer altında bırakıp, üç kızı alarak yola revan olmuşlar.

O şekilde bir hayli yol yürüyerek Bakış ile Danış öz yurtlarına geri gelmişler. Onları saray memurları karşılamışlar. Bakmışlar ki bunların içinde Ahmetcan yok. Padişah ağlayarak sormuş:

— Benim Ahmetcan'ım nerede?

Bakış ile Danış kibirlenerek:

— Ahmetcan küçük olduğu için dev onu yedi, onun elinden hiçbir iş gelmedi, diye cevap vermişler. Padişah zar zar ağlamış. Altı ay geçtikten sonra Dursunay ile Gümüsay'ı Bakış ile Danış'a nikâhlamış. (272)

Altınay çok ağlayıp, derdini hiç kimseye söylemeden, acı çekip takatsiz düşmüş ve sonunda hastalanmış. Padişah bir gün kızı çağırıp onu evlendirmek istediğini söylemiş. Melike kabul etmemiş. Gerçekleri padişaha söylemeyip zar zar ağlamış ve sonunda Ahmetcan'ın verdiği üç sihirli elmayı padişaha vermiş. Padişah çok mutlu olmuş, bunlara titizlikle bakmış ve bunların kendi sihirli elmasına benziyor olmasına çok şaşırmış. Ondan birini kıza yedirmiş, hemen melikenin hastalığı iyileşmiş. Kalan ikisini

padişah kendi yemiş ve hemen dinçleşip gençleşmiş. Böylece bunların kendi sihirli elması olduğunu öğrenmiş, ömrünü yirmi yıl daha uzatmış.

Şimdi sözü Ahmetcan'dan verelim:

Ahmetcan bir hafta yer altında yatmış, lâkin kayış geri inmemiş. Sonunda ağabeylerinin insafsızlık ettiğini anlamış. Canından ümidini kesip zar zar ağlayarak uykuya dalmış. Onun rüyasına Hızır girmiş. Hızır onun başını gözünü sıvazlayarak: “Oğlum, ağlama. İnşallah yer altından selametle çıkarsın. Buradan doğuya doğru yedi gün yol yürürsen bir büyük dağa varırsın. Dağın ortasında bir karanlık delik var, bu deliğe vardığında yukarıya çık. O yer üstüne çıkan deliktir. Deliğin ortasında bir at bağlı, o atın sol gözü kör, sağ gözü sağ. Eğer sen atın kör gözünün olduğu taraftan yürüsen yer üstüne (273) çıkarsın, sağ gözünün olduğu taraftan yürüsen at göğsüne bir tekme vurur, o zaman da yedi kat yerin altına inersin. İlahâ âmin, Hüda seni muradına ulaştırırsın, Allahu ekber” demiş. Ahmetcan uyanıp bakmış ki hiç kimse yok. Gördüğü rüyayı hatırlayıp: “Yatarak öleceğine, atarak öl”denen söz var, hayat yolunu arayıp bakayım deyip, doğuya doğru revan olmuş. Bu şekilde yedi gün yol yürüyümüş ve rüyasında gördüğü dağa varmış. Deliği görünce içine girmiş, emekleyerek yukarıya çıkmış. Sonunda atın bağlı olduğu yere gelmiş. O sevinçten sol taraftan yürüdüğünü sanıp sağ taraftan yürümüş. At göğsüne bir tekme atmış, o yedi kat yer altına inmiş. Ayıldığında bakmış ki burası gür ağaçlı çok güzel bir yer imiş. Fakat bu yerdeki insanlar hiç ses çıkarmıyorlarmış, şarkı söylemeleri ise asla mümkün değilmiş. Ahmetcan uzakta toprak süren bir çiftçinin yanına varıp:

— Essalamü aleyküm, çiftçi ağabey, işiniz rast gitsin, demiş. Çiftçi çok korkup:

— Canına mı susadın ahmak, alçak sesle konuş, demiş.

— Bizim yurtta toprağı sürdüğümüz vakit “oş-ke” diye bağırırız, demiş Ahmetcan.

— Sen galiba buralı değilsin, bu yüzden bunu bilmiyorsun. Bu yerde çok leopar var. İnsanın sesini duyunca hemen dağdan inerler ve onu yiyip giderler. Bu afetten korktuğumuz için ses çıkarmayız, deyip derdini anlatmış çiftçi. Ahmetcan da başından geçen sergüzeştlerini anlatmış. Çiftçi Ahmetcan’a acımış:

— Sen işte burada öküzüme bak, ben evden ekmek alıp geleyim, deyip evine gitmiş.

Ahmetcan ben çiftçinin ekmeğini, emek harcamadan yememeliyim, bari toprağı süreyim deyip, bağırarak toprağı sürmeye başlamış. Sesi duyan iki leopar kulaklarını dikip hırsla Ahmetcan’a doğru gelmişler. Ahmetcan leoparın kulağından tutup öküzün yerine sabana koşmuş, kısa bir sürede çok yer sürmüş. Çiftçi gelip bakmış ki iki leopar sabana koşulmuş, her yer sürülmüş. Ahmetcan leoparlara vurarak toprağı sürmekteymiş, leoparların da dilleri sallanmaktaymış. Bunu gören çiftçi şaşırıp: “Bu ne keramet?” demiş ve Ahmetcan’ın baturluğuna aferin, demiş. Ahmetcan leoparlara bundan sonra çiftçilere zarar vermeyeceklerine dair yemin ettirmiş ve onları serbest bırakmış. O günden itibaren leopar belasından kurtulan halk davul-zurnalarını çalıp, şarkılarını söyleyerek, Ahmetcan’a teşekkür etmişler. Ahmetcan halkla vedalaşıp ayağının götürdüğü yere doğru hedefsizce yürümüş. Yürümüş, yürümüş, sonunda başka bir padişahlığa varmış. Burada her nereye varsa ağlama sesi duyuluyormuş. Buna şaşırıp kalan Ahmetcan bir kişiye sormuş:

— Bugün aynı anda burada birçok adam mı öldü? Bu kadar ağlama sesi neden? (275)

— Sen buralı birine benzemiyorsun. Yurdumuzda bir ejderha peyda oldu, her gün kahvaltı için on adam, öğle yemeği için on adam, akşam yemeği için on adam yiyor. Bu durum karşısında padişah da çaresiz kaldı. Bu sebepten yurdumuzda adam kalmadı. Bugün ki feryadın çokluğu ise şundandır: Ejderhaya yem olanların ağlamasının, mateminin çokluğu ise bugün padişahın en nazik kızının da ejderhaya yem olmasındandır, deyip olayı anlatmış o kişi. Bu haberi duyan Ahmetcan’ın yüreği ezilmiş, bu biçareleri kurtarmak için padişahın huzuruna çıkmış.

— Padişah-ı âlem, ejderhayı yok edip sizi gamdan kurtarsam sevinir misiniz, demiş Ahmetcan.

— Ey cesaretli yiğit, padişahlığımda halkım az kaldı, ejderhayı yok etmeye gücüm yetmiyor. Benim (276) nazlı kızım da bugün ejderhaya yem olacak. Eğer sen ejderhayı

yok edip kızımı da kurtarırsan kızımı ve padişahlığının yarısını sana veririm, demiş padişah. Bunu duyan Ahmetcan:

— Bana padişahlığın gerekmiyor, benim bir tek isteğim var, deyip yer üstüne çıkarılmasını talep etmiş.

— Önce ejderhayı yok et, senin isteğinin çaresini sonra buluruz, demiş padişah. Ahmetcan iyi olur demiş. Hazırlığını titizlikle yaparken kan ağlayıp duran biçareleri evlerine gönderip ejderhaya doğru yol almış. Karnı acıkıp nefsi azan ejderha Ahmetcan'ı görünce sömürerek içine çekmiş. Ahmetcan çeviklikle ejderhayı öldürmüştü. Bu padişahlıktaki kişiler de bu belayı afetten kurtulmuşlar ve Ahmetcan'a aferin, demişler. Padişah ise izzet ikram ile ona üst baş giydirmiş. Ahmetcan'ın şerefine büyük ziyafet vermiş, ona padişahlığının yarısını ve kızını vereceğini duyurmuş. Ahmetcan padişaha teşekkür edip onun talebini kabul etmemiş. Bundan memnun kalan padişah kendi emri altındaki bütün müneccimleri toplayarak bu yiğidi yer üstüne çıkarmanın çaresini aramış. Neticede, bir yaşlı müneccim:

— Batıdaki yüksek bir dağda bir sürme kuş var. Onun yavrularını her yıl bir ejderha yiyor. Kim ki bu ejderhayı öldürüp kuşu bu beladan (277) kurtarırsa kuş o kişinin ne talebi olursa halleder, demiş.

Ahmetcan padişah ile vedalaşıp sürme kuşun mekâna doğru revan olmuş. Bir hafta yürüdükten sonra kuşun mekânına ulaşmış. Kuşun yavrularının feryat figanından dağlar titriyormuş. Ahmetcan bakmış ki bir ejderha dağa tırmanıp kuş yavrularını yemek üzere. Ahmetcan yetişip ejderhayı öldürmüştü, onun etini de kuşun yavrularına yedirmiş. Ana kuş ise ava gitmiş. Kuşun yavruları çok mutlu olmuş.

Anası geri dönünce, yavrularının uyumakta olduğunu görmüş. Anası uyandırıp et vermiş fakat yavruları yememiş. Ana kuş şaşırıp:

— Niçin et yemiyorsunuz, demiş.

— Karnımız tok.

— Ne yediniz?

— Et yedik.

— Eti nerden buldunuz?

— Ana, söyle vefaya cefa var mı, demiş kuş yavruları.

— Yok, yavrularım, elbette vefaya vefa, cefaya cefa, demiş anası.

Tam o vakitte bir kuş yavrusu:

— İşte bu adam bize vefa gösterdi, siz de bu adama vefa gösterin, demiş ve kanadının altından Ahmetcan'ı çıkarmış. Ahmetcan kuşa eğilip selam vermiş. Kuş yavruları, anasına durumu beyan etmişler. Kuş durumu anlamış, vefa ettiği için Ahmetcan'ı üstüne bindirip yer üstüne çıkarmayı seve seve kabul etmiş (278). Et ile su hazırlamış, Ahmetcan'ı üstüne bindirip göğe doğru uçmuş. Uçmuş, uçmuş, uçmuş, “et, su” demiş. Et vermiş, su vermiş. Yine uçmuş, uçmuş, yine “et, su”demiş, bu sırada et ile su tükenmiş. Ahmetcan kalçasından et kesip vermiş, su yerine, Allah'a sığınıp bir ağlamış, gözünden bir kâse yaş çıkmış, yaşını vermiş. Sonunda yer üstüne selamete çıkmışlar. Ayrılırken kuş:

— Bir su verdin çok acıydı, bir et verdin çok tatlıydı. Böyle tatlı eti şimdiye kadar yemedim, böyle acı suyu da içmedim, bunun sırrını söyleyiver, demiş.

— Etiniz bitince et yerine kalçamdan et kesip verdim, su yerine gözyaşımı verdim, deyip kemikleri (279) görünüp kalan kalçasını göstermiş Ahmetcan. Kuş çok utanıp hem de duygulanıp kanadıyla bir sıvazlamış, Ahmetcan'ın bacağı sapasağlam olmuş. Kuş vedalaşmadan önce üç tel tüyünü yolup Ahmetcan'a vermiş:

— Bunu başına sürersen kel olursun, bunu yüzüne sürersen seksen yaşında bir yaşlıya dönüşürsün, bunu bedenine sürersen aslına dönersin, deyip Ahmetcan ile vedalaşarak öz mekânına uçup gitmiş. Ahmetcan'ın indiği yer Sultan Gocam'a bağlı bir yer imiş, bu yerde padişahın malı davarı otlamaktaymış. Ahmetcan'ın gözü kel çobana ilişmiş. Onun yanına varıp:

— Hey kel, kelliğini iyileştirirsem ne verirsin, demiş.

— Sultan Gocam’ın bana verdiği bir atım var, şunu veririm, demiş kel. Ahmetcan onun kendi çobanları olduğunu anlamış, kuşun tüyünü onun başına sürmüş, hemen kelin başı iyileşmiş. Ahmetcan çobana atasının durumunu ve ağabeylerini bir bir sormuş. Çoban:

— Padişah Ahmetcan denen yavrusunun ayrılığına çok ağlayıp kör oldu, demiş.

— Yavrusu ne olmuş?

— Yavrusu devlerle cenk ederken yenilmiş, o korkunç devler onu yemişler.

— Padişahın Bakış ile Danış denen yavruları ne yapmış?

— O ikisi devleri öldürüp, üstelik de üç kızı ganimet olarak alıp gelmişler, ikisi birini alıp muradına erdiler.

— Ya diğer kız?

— O güzel kız hiç kimseye varmayı kabul etmedi.

— Kız niçin kimseyle evlenmemiş?

— Duyduğuma göre kız çok ağlıyormuş.

— Kız niçin ağlıyormuş?

— Onun bir batur yiğidi varmış, ondan ayrıldığına ağlıyormuş.

Ahmetcan çobandan bütün durumu öğrenmiş, çok rahatsız olmuş. Şimdi durumu daha anlamak için bir tel tüyü gözüne başına sürüp, kelin kılığına girmiş. Çobanla vedalaşıp mahalleye varıp, bir kuyumcuya çırak olmuş. Kuyumcu usta bir çift bileziği yapmış, yine olmamış, tekrar yapmış, on kere yapmış, on kere bozulmuş. Aslında bu bileziği Altınay buyurmuş. Ustasının bu durumunu gören Ahmetcan:

— Ustam, o bileziği ben de bir yapayım, demiş.

— Otuz yıllık ustayım yapamıyorum, sen nasıl yapacaksın? Bu sıradan bir bilezik değil. Bunu padişah sarayından Altınay denen melike buyurdu, eğer daha iyisini yapamazsan kellen gider, dedi. Bu sözü duyan Ahmetcan’ın kıza olan aşkı haddini aşmış. Ahmetcan:

— Ustam, bana inanın, ben bu bileziğin kesinlikle daha iyisini yaparım, demiş. İşten sıkılan usta dükkânı bırakıp evine gidip uyumuş. Ahmetcan (281) Kuhikap'ın ağzında kızın hediye ettiği bileziğini: “hey, yaptım” deyip, ertesi gün kuyumcu ustasına vermiş. Usta ömründe böyle güzel bilezik görmemiş, aklını şuurunu kaybetmiş halde, melikeden hediye almak için saraya koşmuş. Kız bileziğini teslim aldıktan sonra kendi bileziği olduğunu anlamış, kuyumcuya:

— Bunu nerden aldın? Doğruyu söyle, sana çok altın veririm, deyip bir avuç altını önüne koymuş.

— Ben yaptım, demiş kuyumcu.

— Yok, yalan söyledin. Bunu sen yapmadın. Sen şimdi bunu sana veren adamı karşıma alıp getir, o zaman sana ömür boyu yetecek kadar altın gümüş veririm. Eğer böyle yapmazsan kelleni alırım, demiş Altınay.

— Doğruyu söyleyeyim, bunu benim bir çırağım yaptı, demiş usta.

— O çırağınızı karşıma alıp getir, demiş. Bu sırada Ahmetcan kızın aşkını daha da sınamak için sürme kuşun bir tel tüyünü yüzüne sürüp seksen yaşındaki bir ihtiyara dönüşmüş. Usta hem bu yaşlı adamı tanımamış hem de çırağını bulamamış. Kız ise zar zar ağlamış, âşığı Ahmetcan'ı bulma maksadını padişaha arz etmiş:

— Padişah-ı âlem, büyük meydana bin arşın kaya yerleştirin, onun üstüne bir madeni para asın. Kim ki o metal demirden okunu geçirirse beni o kişiye verin.

Kıza göre böylesi bir maharet bir tek Ahmetcan'da var (282) imiş, bu iş ondan başka birinin elinden gelmezmiş, kız buna kesinlikle inanıyormuş. Padişah bu talebi yerine getirmiş. Kaya konmuş. Kızın dediği gibi düzenlenmiş, her yere: “Kim olursa olsun, şah olsun, kul olsun, işte bu kayanın ucundaki metal paradan ok geçirirse o kişiye kırk gece gündüz toy yapıp o kişi Altınayla evlendirilecek.” denen ilan verilmiş.

O günden itibaren her yerden nişancılar gelmeye başlamış. Bütün hazırlık bittikten sonra melike büyük revağın üstüne çıkıp nişancıların attıkları oku gözetlemeye başlamış. İnsanlar ok atmaya başlamış. Binlerce kişi ok atmış, hiçbiri geçirememiş. En sonunda da seksen yaşında bir adam gelip, melikeye bakıp:

— Melikem, o delikli paradan okumu geçirirsem beni yaşlı görmeyip, almayı kabul ediyor musun, demiş.

— Elbette, demiş Melike.

Yaşlı adam okunu fazla oyalanmadan atmış, ok pulu delip geçmiş. Melike sevinçle:

— Ahmetcan'ı buldum, deyip revaktan koşarak inmiş ve yaşlı adama sarılmış. Halk bu duruma çok şaşırmış. Ahmetcan derhal bir tel tüyü bedenine sürüp ilk hâline dönmüş. Bütün şehir mutluluktan uçmuş, Ahmetcan'ı izzet ikramla saraya alıp götürmüşler. Gözlerini kaybeden padişah yavrusunu bağrına basıp ağlamış. Ahmetcan kuş (283) tüyünü babasının gözüne sürmüş, padişahın gözü anında açılmış. Bakış ile Danış'ı gam sarmış. Ahmetcan ağabeylerine karşı kin tutmamış.

Bir gün padişah büyük ziyafet düzenleyip Ahmetcan ile sohbet etmiş. Ahmetcan başından geçen bütün sergüzeştlerini bir bir anlatmış. Gerçeği öğrenen padişah öfkelenip, Bakış ile Danış'ı ürkek atın kuyruğuna bağlayıp sürüterek öldürmüş, ikisinin ölüsü çölde kalmış, cesedini karga, kuzgun yemiş. Padişah Ahmetcan'ı kendi yerine padişah yapmış. Ahmetcan padişah olduktan sonra yurdu adillik ile yönetmiş, muradına, maksadına erip ömrünün sonuna kadar mutlu mesut yaşamış (284).

56. Sihirli Gül¹²⁹

Geçen zamanda Kısmet denen yalnız bir çiftçi var imiş. O, her gün dağa varıp çiftçilik yaparmış. Bir yıl yaz oldukça sıcak geçmiş, güneşin nuru dağı ateş gibi ısıtıyormuş. Kısmet'in bütün organlarından su dökülüyormuşçasına ter akıyormuş, onun terinin akıp düştüğü yerden bir leyli gül yeşerip çıkmış. Gül parlayarak nur saçmış ve: “Yalnızlığına yoldaş olayım, seninle birlikte olayım, şarkı söyleyip, gazel okuyup iç sıkıntını gidereyim.” diye bir şarkı duyulmuş. Kısmet bu işe şaşırmış. Ondan sonra bu gül Kısmet'in tek yoldaşı olmuş. Gülün içten şarkısı Kısmet'e sınırsız güç bağışlamış, Kısmet çalışıp yorulmaz olmuş.

Bir gün tavşan gülün yanından sıçrayarak geçip giderken gülü yana devirmiş. Bunu gören Kısmet'in yüreği sızlamış. Böylece gülü alıp evine getirmiş ve onu saksıya koyup kapıya bırakmış. Kısmet her gün akşam evine döndüğünde bu gül hoş koku saçıp, içten şarkı söylüyormuş.

Bir bayram gününün akşamında süt gibi aydınlık olmuş. Kısmet (308) çıranın altında gömleğini yamamak için oturunca, çıranın fitili bir kızıl güle dönüşmüş. Kızıl gül git gide gonca gibi açılmış. Gülün içinden bir perizat peyda olmuş ve: “Kızıl gül açtı, hoş koku saçı. Gül içinden perizat çıktı.” diye şarkı söylemiş. Kısmet buna şaşırp dururken, perizat sıçrayarak inip Kısmet'e selam vermiş. Böylece kapıdaki gül kaybolmuş. Kısmet yerinden kalkıp perizata eğilerek selam vermiş. Perizat gelip Kısmet'in elinden gömleğini alıp yamamaya başlamış. Bunlar birbirlerine âşık olmuşlar. Perizat ile Kısmet ayı şahit yaparak karı koca olmuşlar.

Bundan sonra Kısmet ile Perizat her gün dağa birlikte gidip çalışıp çabalayarak çiftçilik yapmışlar (309). Akşam eve döndüklerinde Perizat çıranın altında nakış işliyormuş, Kısmet ise sepet dokuyormuş.

Ay geçmiş, yıl geçmiş. Bunlar çok çalışıp çok tahıla sahip olmuşlar, yine koyun, tavuk beslemişler, hayatları refah içinde geçmiş.

¹²⁹ Hissetlik Gül. Kılıç Batur. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurrahim Ebey; Ehlmet Emin. Urumçi. Şincan Halk Neşriyatı, 2006, ss. 308- 312.

Kısmet bolluğa eriştikten sonra değişmiş, iş yapmaz olmuş, bir kafesi alıp, keyfinin çektiği yerlere gidip serçe, toygar oynatıp durur olmuş. Perizat buna üzülüp Kısmet’e nasihat etmiş. O nasihati dinlememiş.

Bir gün Perizat Kısmet’e iki torba hububatı ve işlediği nakışları vermiş ve onu pazara götürüp satmasını, paryasıyla et, ekmek ve nakış işleyecek ip, yeni bir çapa, iki kazma, iki orak alıp gelmesini buyurmuş. Kısmet bu şeyleri pazara götürüp satmış, sattıklarının parasını yemiş içmiş, perizatın söylediklerini yapmamış, perizatı çok üzmüş. Bundan sonra Kısmet her gün pazara gitmiş, keyfince yiyip içip çalışmadan tembel tembel dolaşmış. Evde bulunan ve biriktirilen herşeyi yiyip bitirmeye başlamış.

Perizat Kısmet’in tembelleşip gitmesine çok üzülmüş, ona:

— Böyle tembellik ederseniz, zor günler göreceğiz, tembelliği bırakıp dağa gidip çiftçilik yap, demiş.

— Dağa gitmek istiyorum, ama ayaklarım ağrıyor, demiş Kısmet.

— Öyle ise, sepet doku (310).

— Elim ağrıyor.

Böylece Kısmet perizatın sözüne kulak asmamış, işsiz işsiz ortalarda dolaşmış. Perizat Kısmet’e söz dinletemeyince çok üzülmüş, geçimini nasıl sağlayacağı hakkında düşünmüş. O yaz çiftçilikten hiç ürün almamış.

Perizat bir gün gece üzüntü içinde çıranın altında nakış işleyip otururken birdenbire çıranın fitili güle dönüşmüş. Gülün içinden kanatları rengârenk, acayip güzel bir tavuzkuşu peyda olmuş ve: “Kızıl gül yine açtı, kendi hüsnünü gösterdi. Kısmet tembel oldu, şimdi bu yerde durmayalım, kendi yerimize gidelim.” diye şarkı söylemiş ve sıçrayarak inip perizatın başına konmuş. Perizat kaybolmuş. Tavuzkuşu uçmuş, Kısmet tavuzkuşuna asılmış, tavuzkuşunun bir tel tüyü yolunup Kısmet’in elinde kalmış. Tavuzkuşu kapıdan çıkıp gitmiş. Böylece Kısmet şaşkınlıkla dona kalmış.

Perizat uçup gittikten sonra, Kısmet ah edip ağlayarak evinde yalnız kalmış, iş de yapmamış. Gün geçmiş, ay geçmiş, evdeki var olanları satmış. Evinde bir tek kendi yattığı

bir parça keçe kalmış. Kısmet şimdi bu keçeyi de alıp satmak için çıkmış. Keçeyi kaldırmasıyla keçenin altında perizatın işlediği bir tane nakışlı gül çıkmış. Kısmet nakışı görüp eline alarak bağrına basmış, perizatın olduğu zamanlardaki rahat günlerini düşünüp ah edip ağlamış. Perizatın nasihatlerini, laflarını sözlerini şimdi göz önüne getirince bin bir (311) kere pişman olmuş. Böylece çapasını alıp dağa gidip çiftçilik yapmış, akşam evine geri gelip sepet dokumuş.

Perizat gittikten sonra Kısmet tavuzkuşunun yolunup elinde kalan bir tel tüyünü penceredeki saksıya dikmiş. O her gün perizatı yâd ederek pencereden dışarıya bakıp inleyerek ağlamış. Kısmet'in gözyaşları çanaktaki tozun üstüne düşmüş. Bir gün tüy leyli güle dönüşmüş. Gülден yine önceki gibi: “Yalnız yoldaş olayım, seninle birlikte olayım, şarkı söyleyip, gazel okuyup, iç sıkıntısını alayım.” diye bir şarkı duyulmuş. Kısmet bu şarkıyı duyunca mutluluktan yağmur gibi gözyaşı dökerek ağlamış.

Kısmet her gün işten geri geldiğinde, leyli gül içten şarkılar söyleyip hoş kokular saçıyormuş. Yine bir bayram akşamı süt gibi aydınlık olmuş. Kısmet perizatı düşünüp gözlerinden yaş dökerek çıranın altında gömlek yamayıp oturuyormuş. Birdenbire çıranın fitili geçmişteki gibi kıpkızıl güle dönüşmüş. Kızıl gül git gide gonca gül gibi açmış. Gülün içinden perizat çıkmış. Kısmet kendini perizatın önüne atmış. Tembellik yaparak çalışmayıp perizatı üzdüğü için yüz bin kere tövbe etmiş. Perizat Kısmet ile yine tekrardan karı koca olmuş, önceki hayatları gibi yaşamaya başlamışlar. Ay geçmiş, yıl geçmiş, perizat ay gibi güzel bir oğul doğurmuş. Yılların geçmesiyle oğul da büyümüş. Onların hayatı daha da zenginleşmiş ve daha huzurlu geçmiş (312).

57. Sihirli Kandil¹³⁰

Evvel zamanda malum bir şehirde Hasan adlı bir yoksul terzi varmış. Onun hatunu ve Alahiddin adlı bir oğlu varmış. Alahiddin on yaşına girdiğinde babası “Yavrum da benim gibi terzi olsun.” deyip düşünmüş ve Alahiddin’e kıyafet dikmeyi öğretmeye başlamış. Lakin Alahiddin’in bu hüneri öğrenesi gelmemiş. Babasının dükkândan çıkışıyla Alahiddin sokağa çıkıp çocuklarla oynamış. Babası Alahiddin’e nasihat etmiş, hakaret etmiş, cezalandırmış. Lakin Alahiddin oynamaktan vazgeçmemiş. Çok geçmeden Hasan terzi dünyadan göçmüş. Ondandır karısı ip eğirerek satıp yavrusuyla gün geçirmeye başlamış. Bu şekilde aradan beş yıl geçmiş. Alahiddin on beş yaşına girmiş.

Günün birinde Alahiddin sokakta çocuklarla oynadığı vakitte bunların yanına üstüne ipekten cübbe giyen, başına süt gibi ak sarık saran bir adam gelmiş. O adam Alahiddin’i gözüne kestirip “Benim aradığım tam da bu çocuk, sonunda buldum.” demiş.

Bu batıda yaşayan kişi, Alahiddin’in karşısına gelip (146):

- Sen terzi Hasan’ın oğlu değil misin, deyip sormuş.
- Hee benim, lakin babam çoktan ölüp gitti, demiş Alahiddin.

Batıdan gelen adam bu sözü duyunca Alahiddin’ni kucaklayıp hüngür hüngür ağlamış.

— Ben senin babanın kardeşiyim, demiş. Ben uzun yıllardan beri yabancı ülkelerdeydim Hasan ağabeyimi gördüğüm yoktu. Sizlerin yanınıza ağabeyimi görmeye geldim. Ama o ölmüş. Seni görür görmez tanıdım. Çünkü sen babana ikizi kadar benziyorsun.

Bu sözden sonra batıdan gelen adam Alahiddin’in eline iki altın tenge tutuşturmuş ve

¹³⁰ Sihirli Kandil. Uygur Halk Masalları 5. Yayına Hazırlayanlar: Nurmuhemmet Zaman; Turgan Şavdur. Şincan Halk Neşriyatı, 1999, ss. 146-169.

— Bu parayı anana ver. “Babamın kardeşi geldi, yarın gece bizim eve misafir olmaya gelecek de.” demiş.

Alahiddin koşarak eve gelmiş ve anasına duyduğu öğrendiği her şeyi söylemiş.

— Sen niye beni öyle bir ahmak yerine koyuyorsun, demiş anası. Babanın hiç kardeşi ki? Bir anda sana böyle amca nerden peyda olup çıktı?

Alahiddin, “Sen bana amcan yok mu diyprsun, diye bağırırıs ve o bana iki altın tenge verdi, yarın gece bizim eve misafir olmaya gelecek!” demiş.

Alahiddin’in anası ertesi gün güzel yemek hazırlamış. Alahiddin ise sabahtan akşama kadar evden çıkmayıp amcasını beklemiş. Akşam olunca birisi gelip kapıyı çalmış (147). Alahiddin varıp kapıyı açmış. Karşısında batıdan gelen kişi, onun arkasında her türlü tatlı, lezzetli yemekleri götüren uşağı durmaktaymış.

Batıdan gelen kişi eve girip Alahiddin’in anası ile hoş beş etmiş. Sonra:

— Ağabeyim yemek yediği zaman oturduğu yeri göstermenizi istiyorum, demiş.

— İşte, burasıydı, demiş Alahiddin’in anası. Batılı kişi hıçkırarak ağlamaya başlamış. Lakin bir azdan sonra durmuş, Alahiddin’in anasına:

— Siz, daha önce görmediğim adam bu, deyip şaşırmayın. Ben bu yerden bundan kırk yıl önce çıkıp gitmiştim. Hindistan’da, Arap ellerindeydim. Sonunda doğduğum yere geri gelip kendi kendime: “Senin bir ağabeyin vardı, belki yoksuldur. Sen bu güne kadar ona yardım etmedin, böyle yapma, ağabeyinin karşısına var, onun durumunun nasıl olduğunu haber al, kendi gözünle gör.” dedim. Böylece ben gece gündüz demeyip uzak yoldan geldim, sonunda sizleri buldum. Ağabeyimin ölmesiyle onun izini süren büyük büyük oğlunu görüp oturmaktayım, demiş.

— Öyleyse çok iyi olmuş, demiş Alahiddin’in anası. Bu ahmak çocuklar gibi iş yapmayan tembeli ben ömrümde görmedim. Siz hiç olmasa bu çocuğu anasına yardımcı olmaya alıştıırırsanız iyi olur.

— Merak etmeyin, demiş batıdan gelen kişi. Yarın biz Alahiddin’le ikimiz pazara (148) gideceğiz. Ona ben güzel cübbe alıp vereceğim ve bir tüccara çırak olarak

vereceğim. Ticaret işini öğrendikten sonra, ben ona dükkân açacağım. O zenginleşecek. Alahiddin, tüccar olmak ister misin?

Alahiddin içi içine sığmayıp yerinde duramamış. Yüzü gülmüş, “kabul” işareti verip başını sallamış.

Batıdan gelen kişi geri gittikten sonra, Alahiddin sabahın olmasını sabırsızlıkla beklerken uykuya dalmış. Tan ağardığında, o yerinden fırlayıp amcasını karşılamak için kapıya doğru koşmuş. Batıdan gelen kişi de çok geçmeden çıkıp gelmiş. Evvel o Alahiddin’i hamama götürmüş. İyice yıkatıp saçını kestirmiş. Sonra şekerli meyve suyunu içirip susuzluğunu gidertmiş.

Batıdan gelen kişi Alahiddin’i yanına alarak bir dükkâna girmiş. O yerden Alahiddin’e en güzel, kıymetli pahalı kıyafetler; sarı, yeşil yolluk cübbe, kızıl şapka ve ökçeli çizme seçip almış. Batıdan gelen kişi Alahiddin’ni yanına alarak, şehrin dışındaki sık ormana doğru yürümüş. Bu sırada öğle vakti olmuş. Alahiddin’in karnı açılmış, mecalsiz kalmış. Lakin o bunu söylemeye utanmış, hiçbir şey demeden yürümüş, sonunda dayanamayıp:

— Amca, biz ne zaman yemek yiyeceğiz, deyip sormuş amcasına, etrafta hiçbir dükkân yok. Sen de şehirden hiçbir şey almadın, elinde boş çuvaldan başka hiçbir şey görünmüyor? (149)

— Sen karşımızdaki şu yüksek dağı görebiliyor musun, demiş batıdan gelen kişi ben şu dağın eteğine vardığımda dinlenip yemek yemeyi düşünüyordum. Lakin senin karnın çok acıktıysa burda yesek de olur.

Alahiddin bu söze şaşırılmış:

— Sen o yemeği nerden alacaksın, demiş.

— Bunu şimdi görürsün, demiş Batıdan gelen kişi.

Bunlar gür ve yüksek bir ağacın altında oturmuşlar. Ondan sonra batıdan gelen kişi Ahaddin’e:

— Şimdi sen ne yemek istiyorsun, deye sormuş. Alahiddin'e anası her gün öğleleyin keten yağıyla börülce pişirip verirmiş. Karnı çok aç olan Alahiddin fazla düşünceden:

— Bana yağda pişirilmiş börülce verin, demiş.

— Tamam! Sen kızartılmış tavuk etini yemek istiyor musun, demiş batılı.

— Yemek isterim, demiş Alahiddin sabırsızlanıp.

— Pilav yemek ister misin, demiş batıdan gelen kişi.

— Peh! İstemez miyim, nasıl olur, demiş. Alahiddin bağırarak, hepsini yemek istiyorum. Lakin onların hepsini nerden alacaksın amca?

— Tam da bu çuvalın içinden, demiş batıdan gelen kişi çuvalın ağzını açarak. Alahiddin şaşırıp çuvalın (150) içine eğilip bakmış. Ama içinde hiçbir şey görmemiş.

— Adını zikrettiğin kızartılmış tavuk eti nerde, demiş.

— İşte, demiş batıdan gelen kişi. Çuvalın içine elini sokup, bir kızarmış tavuk etini çıkarmış. Bu pilav, bu börülce, işte bu da üzüm, bu da nar, bu da elma...

Batılı kişi çuvaldan türlü türlü yiyecekler çıkarmış. Alahiddin'in gözleri fal taşı gibi açılıp sihirli çuvala dikilip baka kalmış.

— Ye, demiş. Batıdan gelen kişi Alahiddin'e bu çuvalda bütün yiyecekler vardır. Ona elini sokup şunu yemek istiyorum de yeter, o hazır olur.

— Bu nasıl bir keramet, demiş Alahiddin, benim anamda da işte böyle bir çuval olsa ne iyi olurdu!

— Eğer benim söylediklerimi yaparsan, demiş batıdan gelen kişi, sana birkaç türlü kıymetli eşyayı hediye ederim. Şimdi bu nar suyunu içip susuzluğunu gider. Sonra yolumuza devam edelim.

— Nereye gidiyoruz, diye sormuş. Alahiddin, yoruldum, geç oldu, eve dönsek.

— Hayır, demiş batılı kişi, biz bugün o görünen dağa gideceğiz. Oraya ulaşır ulaşmaz ben sana bu sihirli çuvalı hediye edeceğim.

Alahiddin gitmek istememiş. Lakin batılı kişi sözünde diretmiş, çaresiz dağa yürümüş (151).

Gün bitip alaca karanlık çöktüğünde, onlar dağın bağına ulaşmışlar. Alahiddin’de derman kalmamış.

— Odun toplayıp getir, demiş düşene bir tekme daha misali batılı kişi, ateş yakıp sana bir keramet göstereceğim.

— Alahiddin kerameti görmeye can atmış. Yorgunluğunu unutup odun toplamaya başlamış. Batılı kişi ateş yaktıktan sonra koynundan bir kutu yassı tahta çıkarmış.

— Ey Alahiddin, demiş. Ben seni zengin edeceğim, şunun için benim söylediklerimin hepsini yapmalısın.

Ufak bir şeyi kutudan alıp ateşe atmış. Alev göğe yükselmiş. Sonra:

— Alahiddin dinleme, ben ateşe doğru üfüreceğim. Üfürememin bitmesiyle yer yarılacak, bakır kulaklı bir taş görünecek. Sen kulağından tutup taşı kaldırırsan taşın altından merdiven görünecek. O merdivenden aşağıya in. Biraz yürüdükten sonra, bir kapı görünecek. Kapıyı açıp yürürsen korkunç yabani hayvanlarla karşılaşacaksın, onlardan korkma, elinin ucuyla dokunursan hepsi ölür. Ondan sonra üç evden geçeceksin, dördüncü eve girdiğinde bir maymun var. O sana güzel sözler söyleyip seni kucaklamaya çalışacak. Onu kesinlikle kendine yaklaştırma. Eğer sen ona yaklaşırsan kara taşla dönüşürsün. Dördüncü evin sağ tarafında bir büyük bağı göreceksin, bağdan geçince bir büyük kapı görünecek. Kapıyı açıp evin (152) içine girersen değerli, kıymetli taşlar gözüne çarpacak. Ondan istediğin kadarını alıp, yürü. Evin sol köşesindeki duvarda asılı duran bakır kandili alıp çık. Çıktıktan sonra ben sana bu büyüğü çuvalı vereceğim. Bu yüzüğü parmağına tak. O seni her beladan korur, deyip Alahiddin’in eline küçücük bir tane yüzüğü alıp takmış.

— Ey amca, demiş Alahiddin. O yere neden kendin inmiyorsun?

— Yer altındaki o dünyalar, deyip anlatmış batılı kişi ancak, Hasan terzinin Alahiddin adlı oğluna has yaratılmıştır. Bu nedenle onlara hiç kimsenin dokunmaya hakkı yoktur. Her kim ki onlara dokunursa onun akıbeti iyi olmaz.

Alahiddin kabul etmiş. Batılı kişi ateşe üfürmüŖ. Göğ e alevler yükselmiş. Dediğı gibi yer yarılmış. Alahiddin görünen taşın bakır kulağından tutup kaldırmış, merdiven görünmüş. Alahiddin biraz korkmuş, ama sonra merdivenden yer altına doğru inmiş. Merdivenden inip karşıya yürümeye başlayınca, önüne büyük bir kara kapı çıkmış. Kapıyı açıp eve girmesiyle bir kaplan çıkıp gelmiş. Alahiddin ona elini değdirmiş, kaplan hemen can vermiş.

Alahiddin korkmuş. Lakin gayret edip yürümüş. İkinci kapıyı açışıyla yüreğı ağzına gelmiş. Karşısında ağzını açmış büyük bir kaplan durmaktaymış. O batılı kişinin sözünü hatırlayıp, korkusunu bastırıp, kaplana bir (153) dokunmuş, o da ölmüş. Alahiddin üçüncü kapıya gelmiş. Kapıyı açmasıyla onun kulağına acayip güzel bir ses gelmiş. Bakmış ki bunlar şarkı söyleyen iki ejderha yavrusu imiş. Alahiddin onlara da dokunmuş, onlar da ölmüş. Kapıyı yavaş açıp bakmış ki orada başına örtü çekmiş bir maymun durmaktaymış, maymun Alahiddin’ni görüp:

— Canım yavrum, Alahiddin, sonunda geldin. Seni ben birkaç yıldan beridir bekliyorum, demiş. Maymun Alahiddin’in gözüne tıpkı öz anası gibi görünmüş. O anasına sarılmak üzereyken gaip ten: “Ona sarılma kara taŖa dönüşürsün.” Denen avaz duyulmuş. Alahiddin geri çekilmiş. O bu evden de geçip beşinci kapıyı açıp bakmış, güzel güllerin büyüdüğü bir bağ onun ilgisini çekmiş. Bağdaki kuşlar onu cezbetmiş. Alahiddin zevkini aldıktan sonra değerli taşları toplamaya başlamış, çünkü çocuklarla taş atışıp oynamayı çok seviyormuş. Alahiddin cebine çok taş doldurup bakır kandili de alıp geldiğı yoldan yürümüş ve yarılan o yerden yer üstüne çıkmış batılı kişiyi çağır mış ve ona:

— Elimi tut, deyip rica etmiş. Batılı kişi önce kandili eline alıp sonra Alahiddin’in elinden tutmak istemiş. Onun kötü niyetini sezen Alahiddin kandili vermemiş. Bu sebepten batılı kişi onu “yer yutsun” diye ateŖe sihirli kavutu atıp üfürmüş, yer kapanmış Alahiddin yer altında kalmış (154).

Bu batılı kişi Alahiddin’in amcası değ ilmiş, bir hilebaz cadı imiş. O gömülü hazinenin varlığını, onu açmanın bir tek Alahiddin isimli bir çocuğ un elinden geldiğini faldan öğrenmiş. Hazinedeki en kıymetli eşya bakır kandil olduğ undan bu kandili eline geçiren kişinin gücü kuvveti, zenginliğı eşsiz olacağını büyücü çok iyi biliyor imiş.

Böylece, cadı kandili eline geçirireyim derken, akıllı Alahiddin de ondan aşağı kalmamış. Batılı kişi muradına erememiş, Alahiddin'i yer altında bırakıp gitmiş. Alahiddin zarı zarı ağlamış. Hiç kimse onun feryadını figanını duymamış. O yer altından çıkışın çaresini bulmak için düşünce düşünce başı ağrımış. Alahiddin ağrısını dindirmek için başını tutmuş. Parmağındaki yüzüğün başına değmesiyle yer titremiş, karşısında bir cin peyda olmuş. Onun başı kümbet gibi, eli kavak ağacı gibi, bacağı dağ gibi, ağzı mağara gibi, iki gözü cehennem gibi, alnında kırk arşın kılıç kadar bir boynuzu var imiş.

— Ne talebin var idi, demiş cin Alahiddin'e heybetli bir şekilde bağırarak, ne dilersen şunu hemen yapayım, cinlerin büyüğü Demneş'im, lakin ben yüzüğün ve onun sahibinin kuluyum.

— Beni yer üstüne çıkar, demiş Alahiddin ve uykuya dalmış. Bir süre sonra uyandığında yer üstünde durmaktaymış. O sevinip evine doğru yürümüş. Alahiddin kapıdan girip, açlıktan mecali kalmayan anasını (155) görüp yüreği sızlamış. Anasını yardım ederek eve döndüğünü söylemiş. Anası gözünü açmış ve:

— Amcan nerde, deyip sormuş.

— O benim amcam değilmiş, büyücü imiş, demiş.

Alahiddin anasına başından geçenleri anlatmış. Alahiddin koynundan kandili alıp, anasına verip yiyecek bir şeyler bulup getirmek için dışarıya çıkmış. Anası kandili temizleyip ovalamış, satıp parasıyla ekmek alma düşüncesiyle bezi kandile değdirmiş. Yer sarsılmış, evde heybetli bir cin peyda olmuş. Yaşlı kadın korkudan bayılmış.

Evin arkasındaki zengini tarlasında buğday toplayan Alahiddin anasının bağırmasını duyup eve girmiş ki anası yerde baygın vaziyette yatmaktaymış, onun yanında devrilmiş kandil duruyormuş. Avlunun ortasında yüksekliğinden başı görülmeyen, hatta güneşin görülmesini engellen çok büyük bir cinin durmakta olduğunu görmüş. Alahiddin kandili yerden almasıyla cin gök gürültüsü gibi sesiyle:

— Hey, kandil sahibi, ben sana hizmet etmeye hazırım, talebini söyle, neye ihtiyacın varsa onu veririm, demiş.

Alahiddin “cin” denen şeyi çok gördüğü için, bundan fazla korkmamış. O başını yukarı kaldırıp, cinin duyması için gücünün yettiğince bağırarak:

— Hey cin, sen kimsin? Elinden ne iş gelir, deyip sormuş.

— Ben Şemhur’nun maymunuyum, ben (156) kandilin ve kandilin sahibinin kuluyum, deyip cevap vermiş cin, sen ne istiyorsan benden iste. Bu şehri viran etmemi ya da olmasa ihya etmemi emret, emrini yerine getireyim.

Cin konuştuğu sırada Alahiddin’in anası ayılmış. Lakin cini görmesiyle aklı çıkıp bağırmaya başlamış. Alahiddin eliyle ağzını kapatarak tutmuş:

— Bana kızarmış iki tavuk etiyle birlikte başka güzel yemeklerden birkaç kase hazırla ve buradan çabucak yok ol, yoksa anamın korkudan canı çıkacak, deyip bağırmış.

Cin, gözden kaybolmuş ve çok geçmeden üstünde güzel sofrası masayı alıp gelmiş. Masa üstünde iki altın tabak, tabaklarda dopdolu lezzetli yemekler, iki kapta süt var imiş. Alahiddin anası ile doyuncaya kadar yemek yemiş.

— Hey ana, demiş Alahiddin yemek yedikten sonra, bu kandili hiç kimseye göstermeden saklamak gerekiyor. Çünkü o bizi baht saadet, devlet sahibi yapacak.

— Ne yaparsan yap yavrum, amma ben soğuk surat cini bir daha görmeyeyim, demiş anası.

Birkaç gün geçmiş. Alahiddin ile anasının yiyeceği tükenmiş. Alahiddin daha önceki altın tabaktan birini pazara götürüp yüz tilla satmış. Böylece o değerli eşyaların değerini de öğrenmiş. Deminki yer altındaki bağdan topladığı taşların değerinin yeryüzündeki varolan (157) herhangi bir taştan daha pahalı olduğunu da öğrenmiş.

Bir gün sabah Alahiddin pazarda gezerken sultanın habercisi meydana gelip:

— Bütün dükkânları kapatın! Evlerinize gidin! Kapıdan ya da eşikten bakmayın, sultanın kızı Budire Hanım hamama gidecek, deyip bağırmış.

Tüccarlar apar topar dükkânlarını kapatmaya, diğerleri ise birbirini ittirip pazardan dağılmaya başlamış.

Alahiddin sultanın kızını görmeye can atmış. Çünkü şehir ehli “Bütün dünyada padişahın kızı kadar güzel kız yok.” diye konuşuyorlarmış. Alahiddin rüzgâr hızıyla hamamın kapısının arkasına girip saklanmış. Bunu hiç kimse sezmemiş.

Bir süre sonra altın eyerli gök katıra binen bir grup kız görünmüş. Bunların arasından başka kızlara göre daha güzel süslenmiş bir ay yüzlü kız görünmüş. O sultanın kızı Budire Hanım imiş. O katırdan inip Alahiddin’in yanından iki adım gelecek yerden geçip hamama girmiş. Alahiddin bir derin nefes almış ve dönmüş. Kızın hüsnü cemali gözünün önünden gitmeyip onu pek huzursuz etmiş.

-Dünyadaki kızların piriye, ben onunla evlenmesem, öleyim daha iyi, demiş kendi kendine Alahiddin.

Eve gelip Alahiddin döşeğin üstüne kendini atmış ve yarım gün yüzükoyun yatıp hasret çekmiş (158). Anası ona ne olduğunu sormuş. Alahiddin:

— Canım ana, ben sultanın kızına âşık oldum. Sen sultanın evine gidip kızın ağzını yokla, demiş.

— Delirdin mi yavrum, demiş yaşlı kadın şaşırılmış halde. Sen hiç sultanın, terzinin oğluna kız verdiğini duydun mu? Boş hayaller kurma, karnını doyurup uyu.

— Yemek yiyelim gelmiyor, kızlar bir köprüdür, ondan atlı da yaya da geçer. Canım ana, sultanın evine bir git, deyip yalvarmış Alahiddin. Anası çaresiz gitmeyi kabul etmiş.

— Gideyim, demiş yaşlı kadın. Lakin eli boş gitmek olmaz.

Sevincini yüreğine sığdıramayan Alahiddin yerinden fırlayıp:

— Altın tabağa benim yer altındaki bağdan alıp getirdiğim değerli taşlardan doldur. Bunlar sultanın hazinesinde yoktur, belki, demiş.

Alahiddin’in anası oğlunun dediği doğrultuda hediye hazırlamış, sultanın sarayına doğru yürümüş.

Yaşlı kadın saraya varmış ve bir köşede bekleyip oturmuş. Bir vakit sultan çıkıp, tahtına oturduktan sonra elindeki mendilini kaldırıp bir silkmiş. Bunun manası iş bitti

demek imiş. Alahiddin'in anası sultana bir tek söz söylemeden evine dönmüş. Ertesi gün saraya varıp yine bu şekilde geri dönmüş. Bu yavrusunun zoruyla her gün saraya varmış (159). Bir gün sultan yaşlı kadını görüp vezirine:

-O yaşlı kim? Niçin her gün geliyor? Sorup bakın. Onun dileğini yerine getirip sevap kazanayım, demiş.

Vezir yaşlı kadının karşısına gelip:

— Hey nine, ne dileğin varsa sultana söyle, sultan icazet verdi, demiş.

Yaşlı kadın sultanın huzuruna gelip saygı gösterdikten sonra bin türlü zorlukla:

— Hürmetli sultan, oğlum size bu hediyeleri gönderdi. Onun dileği size damat olmak, deyip hediyeği sultanın karşısına koymuş.

Sultan değerli taşları seviyormuş. O yaşlı kadının alıp getirdiği taşları eline alıp hevesle bakarken vezirine:

— Böylesi değerli taşları olan adam kesinlikle çok zengindir, o kızımın eş olmaya münasip. Sen buna ne diyorsun, deyip sormuş. Bu sözü duyan vezirin içi yanmış. Çünkü onun da bir oğlu varmış, sultana dünür olma ümidiyle yaşıyormuş.

— Akıllı sultan, demiş o sultanın kulağına fısıldayarak bu taşlar için tanımadığınız birisine melikeyi versek olmaz. Gerçekten zengin mi yoksul mu sınıyıp görsek. O kırk altın tabağa böyle değerli taşları doldurup, onu kırk hizmetçiye taşıtarak onlara kırk köleyi eşliğinde getirsin, sonra bir şey desek.

Sultan Alahiddin'in anasına vezirin söylediği şartları söylemiş. Yaşlı kadın gama batmış halde evine dönmüş. Anasının (160) elinde hediyeğin olmadığını gören Alahiddin:

-Ana, benim kanaatimca sultan ile konuşmuş gibisin çabuk anlat, demiş.

Yaşlı kadın sultanın söylediklerini anlatmış. Alahiddin'in mutluluktan ağzı kulaklarına varmış. Kandili eline alıp ovalamış. Anasının cini göresi gelmediği için başka eve çıkıp gitmiş. Cin de çok geçmeden çıkıp gelmiş. Alahiddin ona değerli taşlarla dolu kırk altın tabak, onu taşıyacak kırk hizmetçi, hizmetçileri kollayıp yürüyecek kırk kul

hazırlayıp vermesini söylemiş. Cin kaybolmuş. Bir süre sonra Alahiddin'in talep ettiğini yerine getirmiş. Alahiddin'in anası pek sevinmiş. Hemen hizmetçileri alıp saraya gitmiş.

Bu tantanayı görmek için şehir ehlinin hepsi toplanmış. Hizmetçiler sırayla dizilip sultanın karşısına altın tabaklarını koymuşlar.

— Hey vezir, demiş sultan şaşırarak dona kalan vezire, yine ne tavsiyen var?

— Huda cenaplarınıza iyi damat vermiş. Kutlu olsun, demiş vezir. Lakin onun yüreği sızlamış.

— Gidip oğluna söyle, demiş sultan Alahiddin'in anasına, kızımı oğluna vereceğim. O selama gelsin.

Yaşlı kadın evine geri dönüp durumunu oğluna anlatmış. Alahiddin kandili bir ovalamış. Cin hazır olmuş. Alahiddin ona (161):

— Bana ay gibi güzel kul ile kırk sekiz hizmetçi hazırla. Onların yirmi dördü önümde, yirmi dördü arkamda yürüsün. Yene bin altın, bir tulpar getir, demiş. Cin onun dediklerini yapmış. Alahiddin ata binip, hizmetçilerin ortasında yürüyerek pazara gelmiş. İnsanların toplanmış olduğu bir yerde durup kalabalığa altın saçmış. Halkının duasını alıp saraya gelmiş. Onun yolda altın saçtığını duyan vezirin karnına cin girmiş. O Alahiddin'i yine bir sınavı mat etme maksadıyla sultana Alahiddin bir saray yaptıktan sonra düğün yapma talebini koyma fikrini vermiş. Alahiddin bunu da kabul etmiş. O evine geri dönüp kandili ovmuş, cin peyda olmuş. Cine:

— Bana bir saray inşa et, o öyle bir saray olsun ki, yeryüzünde benzeri olmasın, herkes görüp hayran kalsın, demiş.

Alahiddin ertisi gün seherde bakmış ki ovada öyle ihtişamlı bir saray durmaktaymış. O sarayı dolaştıktan sonra cine:

— Sarayın bir sütununu çıkar, sultan “unutmuş” denen hissiyata kapılıp, onu kendisi yapma kararına gelsin, lakin onu oraya koymak elinden gelmesin. Böylece benim sultandan güçlü ve zengin olduğumun bilinsin, demiş.

— Tamam, demiş cin. O elini bir sallamış, sütun hemen kaybolmuş ve önce buarada hiçbir şey olmamış gibi dümdüz olmuş.

— Şimdi ben gidip sultanı alıp buraya getireceğim (162), demiş Alahiddin.

Sultan sabah pencereden bakmış ki karşısında ısırl ısırl parlayan bir saray duruyormuş. Sultan vezirini çağırıp ona sarayı gösterip:

— Hey vezir, şimdi ne diyeceksin, demiş sultan. Bir gecenin içinde böyle bir sarayı yapan adam bana damat olmaya layık her halde?

— Ey sultanım, siz bu Alahiddin'in cadı olduğunu hala fark etmediniz mi, deyip kurnazlık etmiş vezir.

O sırada Alahiddin girip sultana selam vermiş, ondan sarayı görmesini rica etmiş. Vezir ile sultan sarayı gezmişler.

Sultan sarayın güzel manzarasını izlemeye doyamamış. Misafirhanenin karşısına geldiğinde, bir sütunun eksik olduğunu vezir fark etmiş.

— Vay, saray henüz bitmemiş, bu yerde bir sütun eksikmiş, demiş vezir.

— Önemli değil, bu sütunu ben kendim koyduracağım, inşaat beyini çağır, demiş sultan etrafındakilere kibirli bir şekilde bakarak, bu kadarlık bir sütunu yapmak benim elimden neden gelmesin?

Sultan şehirde “ben taş ustasıyım” diyenlerin hepsinin toplanmasını buyurmuş. Bunlara kendi elindeki değerli taşları vermiş, amma taşlar yetmemiş. Sultan bunu duyup öfkelenmiş.

— Büyük hazinenin kapısını açın, idareniz altındaki (163) halkın bütün değerli taşlarını toplayıp getirin, benim zenginliğim bir sütun yapmaya yetmiyor mu, deyip öfkelenmiş. Ama bir sütunu koyamamış. Bunu duyan Alahiddin sultanın karşısına gelip:

— Merak etmeyin sultan, sütun yerine koyuldu. Ben değerli taşların hepsini sahiplerine geri verdim, demiş. O günün akşamında Alahiddin ile Budre Hanım'ın düğün merasimi olmuş.

Sonra Alahiddin karısıyla sarayda günlerini geçirmeye başlamış.

Şimdi sözü batıdan gelen kişiden, yani öz yurduna dönüp, kaygı ve elemle yaşayan cadıdan verelim:

O, vaktinin çoğunu gam içinde geçirmiş. O: “Alahiddin yer altında ölüp gittikten sonra, kandil de şu yerde kalmıştır, belki onu ben Alahiddin’siz de ele geçiririm.” diye düşünmüş. Böylece bir gün fal açıp kandilin yer altında olmadığını öğrenmiş ve Alahiddin’in sağ salim geri çıktığını, kendisinin doğduğu şehirde olduğunu öğrenmiş. Derhal yola revan olmuş. Nice denizlerden, yüksek dağlardan, çöllerden, köylerden şehirlerden geçip, sonunda Alahiddin’in yaşadığı şehre gelmiş. Batılı adam pazara çıkıp, halkın konuştuklarını (164) dinlemeye başlamış. Pazardaki sözler Alahiddin’le onun sarayı hakkındaymış. Batıdan gelen adam dolaşp gezip bunu öğrenmiş ve sucunun yanına gelip:

— Alahiddin denen kişi kim, deyip sormuş.

— Senin bu yerden olmadığın anlaşılıyor. Yoksa sen Alahiddin’in kim olduğunu bilir idin. O çok zengin bir adam. Onun sarayını görsen şaşırırsın, diye cevap vermiş sucu. Batıdan gelen kişi sucuya bir tenge verip:

— Bu tengeyi al, bana bir hizmet et, doğru, ben bu şehrin adamı değilim, onun için Alahiddin’in sarayını görmek istiyorum. Beni o saraya götürüver, demiş.

Sucu batılı kişiyi sarayın karşısına getirip bırakmış. Batılı kişi sarayı dolaşmış. “Böylesi bir sarayı inşa etmek bir tek kandilin kulu maymun cinin elinden gelir. Kandilin işte bu evde olabilir.” diye düşünmüş. O kandili ele geçirmenin yolunu düşünmüş. Bakırcının yanına gelip:

— Bana on tane bakır kandil yapıp ver, demiş.

Akşamüstü gelip hazır olan bakır kandilleri alıp götürmüş.

Tanın atmasıyla birlikte o şehri dolaşp “Eski kandili yeni kandille değiştiriyorum.” diye bağırması. Akşamüzeri sarayın karşısına gelip yine öyle deyip

bağırması. Alahiddin ava gittiğinden evde Budire Hanım yalnız kalmış. O batılının sözünü ilginç bulmuş:

— O doğrumu söylüyor yalan mı? Bunu bir sinayıp görseydim, ama sarayda eski kandil yok ki, demiş (165) hizmetçisine.

— Var, deyip hizmetçi kadın Alahiddin bayın odasında bir eski kandil gördüm.

Hizmetçi kadın Budire Hanım'ın emriyle bayın odasındaki eski kandili alıp getirmiş ve onu batılı kişiye verip yeni bir kandili alıp eve getirmiş.

Batılı ise çok mutlu olup kandili koynuna sokup karanlıkta yol almış. O şehirden çıkıp gizli bir yere gelip kandili ovmuş, maymun cin çıkıp gelmiş.

Batılı kişi ona:

— Alahiddin'in sarayını yurduma taşı, demiş. Gözünü yumup açıncaya kadar saray batılı kişinin yurduna taşınmış.

Batılının yaşadıklarını işte burada kesip sultana gelelim:

Sultan uykusundan uyanıp saray penceresinden bakmış ki saray gözükmiyormuş. Sultan kendini tutamayıp hüngür hüngür ağlamaya başlamış. Vezir onun halini sormuş. Sultan:

— Saray nerde? Kızım nerde, deyip kendini tokatlamış.

Ödö patlayan vezir:

— Alahiddin büyücü adam, her işi yapan o, onun tehlikeli biri olduğunu söylemişim, siz inanmamıştınız, hala gecikmediniz, şimdi ne çare bulacağınıza karar verin, demiş.

— Alahiddin'ni getirin, kellesini alacağım, diye emretmiş sultan cellâtlarına (166).

O sırada Alahiddin avdan geri dönmüş, yolda cellâtlarla karşılaşmış. Cellâtlar sultanın emrini ona iletmişler, eline koluna zincir kelepçe takıp sürükleyerek yürütmüşler. Şehir halkı Alahiddin'i sevdiklerinden, onlar sultanın Alahiddin'in kellesini alacaklarını duyup saraya sel gibi akmışlar. Sultan Alahiddin'e:

— Saray ile kızım nerede, diye sormuş.

— Ben nerden bileyim, diye cevap vermiş Alahiddin ve günahsız olduğunu söylemiş. Lakin sultan onun kellesini alma niyetinden vazgeçmemiş. Alahiddin'i öldürmek için infaz meydanına alıp götüren cellâtları gören şehir halkı yolu kesip saraya vekil göndermiş, Alahiddin'i serbest bırakmazsa sarayı yakıp külünü göğe savuracaklarını söylemişler. Bunu duyan sultan korkmuş ve Alahiddin'i öldürmeyeceğine söz vermiş. Lakin kızını bulup getirmesi için on günlük mühlet verip Alahiddin'i salıvermiş.

Alahiddin bir ark boyunda ne yapacağını düşünüp otururken elini arktaki suya daldırmış. Elindeki yüzük suya düşmüş. O yüzüğü sudan bin bir güçlkle çıkarmış ve ovmuş. Hemen Dehneş cin peyda olmuş. Alahiddin ona:

— Sarayımı önceki yerine geri getirip koy, demiş. Yüzüğün kulu cin:

— Bu iş benim elimdin gelmez, başka talebin varsa söyle, demiş (167).

— Öyle ise beni sarayımın olduğu yere ulaştırıp koy, demiş Alahiddin.

— Öyleyse gözünü yum ve çabuk aç, demiş cin. Böylece gözünü yumup açınca Alahiddin sarayın karşısına gelip durmuş. O eve girince Budire Hanım ağlayıp oturmaktaymış. O Alahiddin'i görüp kendini erinin bağrına atmış. Başından geçenleri anlatmış. Batılı adamın onu kendisinin eşi olması için mecbur ettiğini, lakin bunu reddettiğini gizlemiş. Alahiddin ondan batılı adamın kandili nerede tuttuğunu sormuş.

— O kandili yanından ayırmaz, demiş Budire Hanım.

— Sözüme kulak ver, ey vefadarım, demiş Alahiddin. Batılı adam geldiğinde ona iyi muamele edip birlikte yemek yemeyi teklif et. O yemek yemeye başladığında bu uyku ilacını sezdirmeden tabağına dök. O uyuduğu zaman ben onu öldüreceğim.

Budire Hanım Alahiddin'i kilere koyup saklamış. Bu sırada Batılı gelmiş. Budire Hanım Alahiddin'in dediği gibi yapmış. Onun horladığını duyan Alahiddin kilerden çıkıp kalbine bıçak saplamış. Kandili alıp bir ovmuş, cin peyda olmuş. Alahiddin ona:

— Bu sarayı önceki yerine göçür, deyip emretmiş. Cin onun dediğini yerine getirmiş. Kızını düşünerek kapının önünde ağlayıp oturan sultan sarayı görüp uçarcasına koşup gelmiş. Kızı ve damadıyla (168) kucaklaşıp görüşmüş. Alahiddin'in kellesini alacağım, dediğine pişman olmuş ve Alahiddin'den af dilemiş.

Alahiddin Budire Hanım ile bu sarayda uzun yıllar yaşamış (169).

58. Sırlı Düş¹³¹

Kadim zamanda batıdaki büyük memleketlerin birinde Zimir Şah isimli bir padişah varmış. Şanı şöhretti cihana destan olan bu padişahın sayısız malı, davarı, sürü sürü yolkısı, Rüstem-i destan gibi pehlivan askerleri ve hadsiz hesapsız hazinesi varmış. Âlim ve hünerbendleriyle onlarca şehir onun yönetimi altındaymış.

Lakin tac-ı tahtı, saltanatına çok cömert davranan kader onun canına can katacak tahtına sahip olacak bir evlat için cimri davranmış. Zimir Şah gündüz devlet işiyle meşgul iken, geceleri seccadede baş koyup bir oğul evlat isteğiyle mum gibi eriyerek Huda'ya ağlarmış.

Böyle günlerin birinde güzel yüzlü küçük hatunu ona bir kız evlat doğmuş. Evladı kız olsa da Zimir Şah Huda'ya şükredip kızına uzun ömür ve baht dilemiş. Yurdundaki yetim oğullara, dul kadınlara, garibanlara tepsi tepsi tengeleri saçıp hayır işlemiş (285). Kırk gün toy eğlence düzenlemiş, kızına “Melike Dilnevaz” diye isim koymuş. Melike Dilnevaz oynayıp gülecek çağa geldiğinde Zimir Şah kızının şerefine mahsus yedi hasbahçe yapmış. Bu bağlara yedi iklimdeki gül, çiçek ve türlü yemişleri, güzel kuşları getirtmiş. Dört yüz hizmetçiyi kızının emrine verip kızını hizmetçilere ve muhafızlara emanet etmiş.

Melike Dilnevaz on yedi on sekiz yaşlarına girince güzelliğinin, heves ve tutkularının farkına vardığı günlerin birinde hizmetçileriyle hasbahçede şarap içip eğlenirken yorulmuş, o hizmetçilerin huzur veren yelpazeleri altında perizat gibi

¹³¹ Sırlı Düş. Kılıç Batur. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurrahim Ebey; Ehlmet Emin. Urumçi. Şincan Halk Neşriyatı, 2006, ss. 285- 302.

uyumuş, uykusunda bir düş görmüş. O gördüğü düşten korkup öyle korkunç bağırarak uyanmış ki feryadından bağ içindeki ağaçlar, güller, çiçekler sallanıp yaprakları dökülmüş. Hizmetçiler tir tir titremiş. Hizmetçilerin hiçbiri ona düşünde ne gördüğünü soramamış. Melike Dilnevaz kendi adına ferman çıkarıp yurt içinden en usta müneccim kadını buldurmuş. Kadını en içerdeki sağlam odalardan birinin içine alıp kapıyı ve bacayı sıkıca kapattıktan sonra gördüğü düşü anlatıp hakiki tabirini sormuş. Bir ara bu odadan deminki müneccim hatunun vücudu ile başı ayrı ayrı bir şekilde çıkmış.

Zimir Şah kızının haline acıyıp yüreği parçalanmış. Melike Dilnevaz'ı huzuruna çağırıp gördüğü (286) korkunç düşünüyü atalık hakkı ve hürmeti için anlatmasını istemiş.

— Ey saygı değer atam, demiş Melike Dilnevaz. Edepsizliğimi affedin, gururumla alay eden bahtıma gölge düşüren bu lanetli düşümü size de anlatamam.

Melike Dilnevaz o gün bağda gördüğü kötü düşünün acısıyla kıvranmış. Herkesin yüreğine âşk belası salan ahu gözleri kanla dolup yırtıcı bir şekle girmiş. Babasını şaşırtmış ve hizmetçilerine şöyle emir vermiş:

— Hepiniz birlikte ata binip kılıç kuşanarak şehrin sokaklarına çıkın ve gözünüzün gördüğü erkekleri kılıçtan geçirin! Haydi, arkamdan (287), yürüyün benimle! Benim sadık savaşçılarım!

Melike Dilnevaz bunu der demez kılıcını kuşanarak saraydan at sürerek çıkıp gitmiş. Dört yüz hizmetçi de derhal at binip kılıçlarını kuşanarak melikenin arkasından şehrin sokaklarına çıkmışlar. Şehirde katliam başlamış. Sokaklar kan deryası olup, çığlık, feryat-fiğanlar göğe yükselmiş. Altı aya kadar erkekler evden başını çıkarmamış. Çiftçilik, alış veriş kadınlara kalmış. Melike Dilnevaz o kadar güzel imiş ki o kılıcından kan damlatıp şehrin sokaklarına çıktığında onu gören bazı erkekler onun cemali karşısında mest olup canı kurtarmak için kaçıp gitmeyi unutup kılıcın karşısında kala kalmışlar. Uzak memleketlerden de nice nice yiğitler gelip onun atının ayakları altına yıkılıp kılıcına yem olmuşlar.

Sonunda şehir halkının sabrı taşıp Zimir Şah'a böyle bir mektup yazmışlar:

“Ey padişah-ı âlem, biz size sadık kullar idik. Sizin gibi kudretli padişahın bizim gibi kulları olmazsa olmaz, bizim gibi kullara sizin gibi kudretli sığınak olmazsa da olmaz. Her iki taraf birbirimize muhtaçtır. Lakin gözünüz görüp kulağınız duyuyordur, altı aydan beri şehrinizde kızıl kıyamet oldu, kan derya olup aktı. Kızınız Melike Dilnevaz’ın kılıcı altında çok günahsız erkek telef oldu. Erkekler evlerinden başlarını çıkarmadığından hiç bir iş yapamaz olduk. Büyükler kılıçla, küçükler açlık ve yoksullukla kırılıp tükenmekte. Siz derhal (288) kızınızı insafa davet edin, boş yere kan dökmeyi kessin. Eğer yine durmazsa biz sizin gibi padişahı tanımayız, uzak ellere gidip başka padişaha kul oluruz...”

Zimir Şah kullarının arzına kulak verip kızına çok nasihat etmiş. Lakin Melike Dilnevaz yine şöyle demiş:

— Hayatta olduğum sürece başka ellerdeki erkekleri de bitireceğim.

Zimir Şah kızına yalvarıp:

— Ey azizim, sen tıpkı körün gözünden damlayan yaş gibi benim vücudumdan damlayan bir tek kıızımsın. Bütün ümidim, bütün mutluluğum sende, sen ne desen onu yapayım. Lakin erkekleri öldürme, kullar olmasa biz kime padişah oluruz? Onlar yat ellere kaçıp gitse, tacımıza tahtımıza, hatta öz canımıza da sahip çıkamayız, yurdumuz düşmanların ayakları altında çiğnenir, demiş. Babasının ricasını duyan Dilnevaz:

— Öyle ise kullarınıza emredin. Ben her cuma günü bir gün sokağa çıkacağım, o gün erkekler sokağa çıkmasınlar, başka günler hayat endişesi çekmeden işlerini yapsınlar, demiş.

Zimirşah kızının bu talebini yerine getirip sokak sokak, köşe bucaklara ilan çıkarmış. Böylece melike vadesi boyunca her cuma günü hizmetçilerini alıp sokağa çıkmış, başka günler sokağa çıkmamış, kan dökmesi de azalmış (289).

Erkekler haftanın altı günü çarşı pazarda kendi işlerini yapmış, işler nispeten rayına girmiş.

O zamanlarda doğuda Zimir Şah’ın fermanına itaat etmeyen yine büyük bir şehir varmış, o şehirde Nurkemal isimli bir şehzade varmış. Nurkemal boylu poslu, akıl

ferasette tek imiş. Günün birinde, batılı Melike Dilnevaz'ın yurt ehline getirdiği felaketi duymuş ve memlekete varıp o deli melikeyi insafa getirip şu yurt halkını asayiş içinde yaşatma niyeti olduğunu babasına söylemiş. Nurkema1'in babası ağlayarak şöyle demiş:

— Ey gözümün nuru, gecelerimin çırası, yavrum, bu niyetinden vazgeç. Sen de onun kılıcına yem olup beni yakma.

— Rahat olun, demiş Nurkema1. Ben o melikeyi suç işlemekten alıkoymakla kalmayacağım, belki inayetli gelininiz yapıp erkeklik vazifemi yerine getiririm.

Böylece Nurkema1 babasının duasını alıp çok altın gümüşle Melike Dilnevaz'ın memleketine gelmiş. Nurkema1 şehir halkıyla konuşup yurdun durumunu öğrendikten sonra melikenin bütün ellerde tarif edilen cemalini görüp bakmak için cuma günü sokağa çıkmış. Lakin bütün erkekleri kendine düşman gören bu zalimin yanına yiğit kılığında görünmeyip nezaketli bir kız sıfatına bürünerek çıkmış. Nurkema1, Melike Dilnevaz'ın at üstünde kılıç (290) oynatarak hizmetçilerinin önünde gelmekte olduğunu görünce yüreğine aşk oklarının saplandığını anlamış. Kontrolünü kaybedip kendisinin kız kıyafeti giyerek çıktığını unutup atın ayaklarına kapanarak figan etmeye az kalmış. O sırada Nurkema1 insan soyundan olmayan yıldızlar içinde duran nurane ayı görür gibi olmuş.

Böylece şehzade aşk belasına müptela olmuş. Hayallere dalıp her gün bu yad şehri gezip dolaşmış.

Bir gün Nurkema1 şehrin en işlek sokaklarından birinden geçip giderken şöyle bir iş görmüş: Güzel (291) yapılan bir dükkânda saygın bir tüccar oturuyormuş. Sepet taşıyan bir yaşlı kadın o dükkânda bir şeyler satın almış. Bu sırada bu tüccar o kadına tekrar tekrar selam verip ilgi göstermiş. Nurkema1 bu işe pek şaşırmış ve kadın gittikten sonra tüccara sormuş:

— Ata, biraz önce gelen mazlum kimdi?

— Oğlum, demiş dükkâncı. Sanırım başka yurttan geldin. Biraz önce senin gördüğün kadın, Melike Dilnevaz'ın sûtannesiydi. Melike yarın onun evine saç taratmak için gidecekmiş, bu sebepten o tarak, süzgeç ve jöle almaya gelmiş. Şimdi elindeki şeyleri evine bırakıp yine ibrik, leğen almaya gelecek.

Nurkema1 saklanıp durmuş. Çok geçmeden melikenin stannes1 gelmiş ve dkkndan ibrik, leğen alıp gitmiş. Nurkema1 onun arkasından arşı pazar kımıl kımıl kaynayan insanları aralayıp onu takip ederek yürümüş. O kadın bir dar sokağa sapıp evinin kapısına geldiğinde arkasından gelen Nurkema1 birden onun ayağına asılıp ağlamaya başlamış:

— Vay ana, ben dünyada anama bu kadar benzeyen sizin gibi kadını daha görmedim. Sizi görünce öz anam dirilmiş gibi gönlüm sevindi. Hanım ana, bana ana olsan ben size kul yerine evlat olayım...

O kadın Nurkema1'in bu ani inlemelerinden korkup:

— Ey yavrum, delirdin mi sen? Ne diye bu namahrem ellerinle benim mübarek ayaklarımı tutuyorsun? (292) ek elini, demiş. Yiğit yine yalvarıp:

— Vay ana, ben sizi altı ay avare olarak, çölleri gezip derya dibinde inci bulmuş gibi zor buldum. Beni kovmayıp bir itin yerine koyup alsanız, eşiğinizde yatıp, sizin evinize her bir girip ıkışınızda meraklı gözlerimle bir bakayım...

Kucağından nice yavrusunu ecel kuşları alıp götüren bu kadın Nurkema1'in sıcak gözyaşlarıyla erimiş.

— Peki, kalacaksan kal, demiş o Nurkema1'in başını okşayıp, lakin bugün değil. Sen bilmezsin bu şhirde Melike Dilnevaz isimli bir melike var. O bütün erkeklerden nefret eder, erkekleri görse hemen kellesini alır. Ben onun stannesiyim. O yarın evime gelip bana saçını taratıp gider. Sen yaşamak istiyorsan bugün, yarın ve sonraki gün evime gelme, cumartesi günü gelirsen benimle serbest dertleşirsin.

Nurkema1 bu kadınla mutlu mesut vedalaşarak pazara çıkmış ve onun için çok pahalı kılık kıyafetler almış, bunları heybeye koyarak sütannesinin dediği gün alıp eve gelmiş.

Melike Dilnevaz'ın stannes1 onu bu sefer izzet ikramla karşılamış. Nurkema1 heybedeki kıyafetleri onun önüne döküp şöyle demiş:

— Ey ana, bu kıyafetler rahmetli anamındı. Kim anama benzerse ona vereceğim diye çöllerde (293) aç, susuz kalıp, mecalim kalmayana kadar vazgeçmeyip yanınmda taşıldım. Bugün bu kıyafetler öz sahibini buldu, anam da razı oldu, Huda da razı oldu, ben de razı olurum, elimi geri çevirmeyin!

Böylece çok geçmeden ikisi yakın ana evlat olup kaldılar. Nurkema her cuma gününden başlayıp günlerce bu evde yatıp kalkmış. Bir gün Nurkema anasına: “Harcayın” diye on altın vermiş. Anası mutluluktan gözlerinden yaş akıtıp onun ömrü bahtı için dua etmiş ve neye ihtiyacı olursa yardım edeceği konusunda ona söz vermiş (294). Nurkema’in gönlünde ümit çıraları yanmış. O vaktini kollayarak bir günü anasına sormuş:

— Ey ana, Melike Dilevaz niçin erkeklerden bu kadar nefret eder? Tanrı bütün mahlûkları çift olarak yaratmadı mı? O olgunlaşmış bir kız olmuş, kendine bir eş aramak yerine erkekleri öldürüyormuş, bunun sırrı ne?

— Ey yavrum, demiş o kadın. Sen pek müşkül bir soru sordun. Bu sırrı Melike Dilevaz’ın babası Zimir Şah da bilmiyor, fukaraların sorması haddi değil, senin çözmek istediğin bu müşkülâtı bir Allah bir de kendisi biliyor. Benim bildiğim, o birkaç yıl önce bir düş gördü, düşünden korkunç bir şekilde uyanıp kendi odasına bir müneccim kadını çağırdı. O kadına gördüğü düş hakkında tabir söyledi, bu sırrı kendine saklamak için günahsız müneccimin canını aldı.

Nurkema yalvararak yine sormaya başlamış:

— Ey ana, benim bütün ömrümün manası bu sırrı bilmeye kaldı. İnsanın sütanesi de öz annesi kadar ulu ve muhteremdir. Siz onun nasıl bir düş görüp bu hale gelidiğini sorsanız, o her ne kadar vahşi de olsa kendisini emzirten ak sütün hatırı için söyler.

— Ey yavrum, bana çok iyilikler yaptın, sana ne yapsam ödeyemem. Gözlerinden dökülen inci mercan gibi yaşlar derdini anlatıyor (295). İşte o yaşların burnumda tüten vakitsiz ecelime fedakârlık göstermeye davet ediyor. Peki, olsun, yaşadığımı yaşadım. O bu sefer geldiğinde soracağım, demiş ana.

Nurkema1 mutluluk gözyaşlarını dökerek ananın ayaklarına yıkılıp ayaklarını öpmüş.

Melike Dilnevaz sonraki hafta saçlarını taratmak için gelmiş. Bu sefer sütannesi daha önce hiç görmediğı kadar ilgi göstermiş, boynunu sütle yıkamış, tenini pudralamış, saçlarını yeşim taşı kadar parlak jölelerle parlatıp, kırk tel yaparak örmüş.

Melike Dilnevaz'ın taş gibi yüreğı eriyip gece kadar karanlık gönlü insaf nuruyla dolup sütannesinin kucağında şıarmış, çocukluk sevgisiyle onun ömür mesafesi olduğunu hatırlatan alındaki kıvrımlarını öpmüş. İşte o sırada sütannesi cüret edip:

— Ey kızım, demiş sana bir şey soracağım, üç yıldan beri sormadığımdan yüreğimde bir düğüm olarak kaldı.

— İzin verdim, demiş Melike Dilnevaz.

— Canımı bağışla, demiş sütannesi ona diz çökerek.

— Söyle, demiş Melike. Sütünün hürmeti için affettim.

— Kızım, sen erkekleri öldürelı üç yılı aştı, hatta senin hüsn-ü cemaline vurulup atının altına yıkılan nice nice yiğitleri öldürdün, bunun sebebi ne? (296)

Melike hemen kılıcını sıyrarak yerinden fırlamış:

— Ey yaşlı, sana bu sözü kim öğretti? Sen bana hile mi yapıyorsun?

Sütanne onun ayağına yıkılıp ağlayarak şöyle demiş:

— Ey kızım, seni anan doğurup benim kucağıma verdi, ben sana kızıl kanlarımın arasından ak sütümü ayırıp verdim. O helal sütlerimle güzelliğine güzelliğimi geçirdim. İşte o süt hakkı için kılıcını kınına sok!

Melike kılıcını kınına koyup, sütannesine:

— Peki, sözünün tatlı imiş, “Kızıl kanlarımın arasından ak sütümü ayırıp verdim.” denen sözün taş olup kalan yüreğimi eritti. Atama söylemediğim bu sırrımı sana söyleyeceğim. Fakat ikimizden (297) başka biri öğrenecek olsa sütünü değil, kızıl kanını,

gözünün incisini emzirmiş olsan da gözünün yaşına bakmam üzerine zeytinyağı döküp yakarım, demiş.

Sütanne hiç kimseye söylemeyeceğine dair söz vermiş ve yüzüne toprak saçıp yemin etmiş. Böylece Melike Dilnevaz gördüğü düş hakkında böyle diye üzülen incilerini dökmüş.

— Ben düşümde Mazandiran ormanına gidip güzel bir geyiğe dönüştüm. Otların ucunu yiyip, temiz bulaklardan su içip gezdim. Yanımda birden güzel, kuvvetli, genç bir erkek geyik peyda oldu. Biçare dilsiz olduğu için bana gözleriyle yakınlık gösterdi, birlikte eğlendik. Sonunda onu gönlüm çekti, beraber olduk, böylece ondan bir adım bile ayrılasm gelmedi, tıpkı gölgesi gibi peşinde yürüdüm. Bir ara nazik ayaklarım kapan darbesinde kaldı. Canım acıyınca feryat ettim, inandığım eşime yardım diledim. Fakat eşim başıma düşen tutsaklık azabını az görüp yüreğime yine vefasızlık hançerini saplayarak bakmadan çekip gitti. Böylece acı çekerek uyandım. Baktım ki çevremde hizmetçiler, hasbahçede yatmaktayım. Gönlüme düşen bu düşün gölgesi bana acı verdi. Derhal münecim çağırttım, bahtı kara münecim düşüme: “Siz birlikte olacağınız yârinizin vefasızlığını görmüşsünüz. O yiğit size tıpkı geyik gibi vefasızlık edecekmiş...” denen tabiri verdi. Bu sözü duyunca göz çanaklarımdan kıvılcım (298), dilimden damağımdan elem zehri atılıp çıktı, bu sebepten münecimin kellesini aldım. Vefasız yiğitlerin zehirli tırnaklarının temiz vücudumu kirletmemesi için evlenmemeye ahdettim. Lakin insan imişim, birlikte uçan bir çift turnayı görsem de yüreğimde kıskançlık ateşi yükselir, bana vefasız olarak yaratılan bütün erkeklerle kahrım yükseldi. Bu yüzden kılıcımın bıçağını erkeklerin kanıyla sulayıp kemikleriyle biledim.

Sütanne Melike Dilnevaz’ın hasretlik sergüzeştlerini duyunca saçlarını yolarak ağlamış. Melike Dilnevaz döneceği zaman ondan dil ve gönül birliği hakkında tekrar tekrar yeminlerini alıp kendisinin yolundan dönmeyeceğini bildirip ant içmiş.

Ertesi gün Nurkema! geldiğinde sütannesi canına tevekkül etmiş ve Melike Dilnevaz’ın anlattıklarının hepsini en ince ayrıntısına kadar bir bir döküp söylemiş.

Nurkema! birkaç gecesini uykusuz geçirmiş, sonunda maksadına ulaşacak yolu bulmuş. O bebeklik çağlarında ata sarayında zamanın en meşhur ressamlarından ilim alan

kemaletli ressam olduğundan derhal işe girişip, Zimir Şah'ın sarayına yakın olan köşeden çok para harcayarak bir yer satın almış. Altın gümüşleri yetmeyince de atının altın eyer takımını satıp paraya çevirip saray şeklinde süsleyerek kırk odalı hamam yapmış, hamamın önüne sağlam materyallerle bir duvar yaptırıp ona ışıktaki da bulunmayan canlı renklerle şöyle bir tasvirin resmini çizmiş (299):

Otların bitkilerin sallandığı, berrak bulak sularının şırıldayarak akıp durduğu Mazandiran ormanı, kapan darbesiyle silkinip gözlerinden elem yaşları dökülen bir erkek geyik, onunla bir çift olduğu oldukça açık lakin eşinin feryadına itibar etmeyen bir dişi geyik.

Nurkema bu resmi öyle ustalikle çizmiş ki resimdeki erkek geyiğin gözlerindeki ümitsizlik, hayat aşkı, eşine olan intizarı ve vefasızlığı için acı çekişinin tasviriyle insanın gözüne o kara gün başına düşen bir yaşayan geyik gibi görünmüş. Kaçan dişi geyiğin bütün görünüşünde, özellikle gözlerinde vefasızlık, cahillik aks ettiği görülüyormuş. Bu resmi gören her kişi hatta kendi eşine vefasızlık yapan kadınlar da erkek geyiğe acıyıp eşine bakmayan dişi geyiğe lanet okumuşlar.

Bir kaç gün içinde bu hamamın üzü, geniş ve temiz oluşu bütün şehre yayılmış. Melike Dilneva cuma günü hizmetçileriyle yine erkekleri öldürmek için sokağa çıkmış. O uzaktan bu resmi görüp at koşturarak gelmiş ve resme bakıp şok geçirmiş, resimdeki manzarayı ve onu gören kendi gözlerine inanmamış. Kendine hâkim olup attan inip bakmış. Sonunda gerçekliğine şahitlik edebilen resimdeki ruhî tasavvurlar ona hayatta erkeklere kadınların da vefasızlık (300) yaptığını, vefasızlığın sadece erkeklerde olmadığını kadınların da vefasız olacağını anlatmış.

Melike derhal hizmetçileri aracılığıyla hamamın hocasını çağırılmış, lakin hamam hocası Nurkema hizmetçilere kapının arkasında durup şöyle cevap vermiş:

— Affedin, hizmetçiler, ben kadınlarla yüz yüze konuşmam. Melikeniz başıma iş açmasın.

Bu haberi duyan melikenin kanı kaynayıp kahrı yükselmiş. Hamam kapısını kırarak içeriye girip Nurkema'ı kendi ağzıyla çağırarak, Nurkema melikenin karşısına başını cübbeyle örterek çıkmış.

— Cübbeni al! Seninle konuşacak sözüm var, demiş melike.

— Kusura bakmayın, melikem, demiş Nurkemat ben kadınlara kendimi göstermemeye ahdettim.

Melike daha da sabırsızlanıp:

— Niçin?!

— Hamamın önündeki resmi kendi elimle çizdim, demiş Nurkemat, bundan beş yıl önce bir düş gördüm, düşümde Mazandiran ormanına gidip düşün kerametiyle bir geyiğe dönüştüm. Sonra işte o resimdeki dişi geyikle eş oldum. Fakat çok zaman geçmeden, düş de olsa da başıma resimdeki kara kısmet geldi, düşümü duyan müneccimler bahtsızlığımın işaretini verdiler. Ben yurdumda şehzade idim. Bu kara düşün vesvesesiyle yurdumdan gönlüm soğudu, terk-i cihan oldum... (301)

Melike hemen Nurkemat'ın başındaki örtüyü çekip fırlatmış. Onun yakışıklılığını görüp, kılıcına pişman olarak bakmış. Nurkemat'den de yakışıklı nice yiğitlerin başını alan melike kılıcının kan damlayıp duran bıçağını hamamın taş direklerine vurup geri gitmiş. Melike gurur ve kızlık acizliğiyle Nurkemat'e şöyle demiş:

— Gönlümün kilidini açan ey yiğit, senin bu sihirli resmin benim seninkinden de sert itikatimi gevşetip irade dağlarımı devirdi. Beyhude döktüğüm kanlarım işte şu an vicdan aynasına sıçradı. Soyunu sopunu sonra soracağım. Benimle hemen evlen!

— Her ikimiz itikatimizden, ettiğimiz yeminden dönmüş olacağız, demiş Nurkemat babanız buna ne der?

Melike Dilnevaz'ın buyruğuyla Zimir Şah'ın yanına haberci gitmiş. Bu haberi duyan Zimir Şah halkın gelecek huzuru için kulaklarına inanmamış, tıpkı koynunda ay çıkmış gibi mutlu olmuş. Nurkemat'i saraya çağırıp şahane ziyafetlerle ağırlamış. Bütün yurt halkı bu acayip yiğite teşekkür etmiş. Nefesi güçlü kişiler onun ömrü ve bahtı için ağlayarak dua etmişler. Zimir Şah kendi yurdunda kırk gün toy edip halka ziyafet vermiş. Damadının gönlü için bütün askerlerle dünürünün yurduna tantana ve sevinçle kızını göndermiş (302).

59. Şah ile Papağan¹³²

Geçen zamanların birinde Naman isimli bir padişah yaşarmış. O padişahın hizmetinde beş vezir, çok asker, yüzden fazla güçlü komutanı, padişahın sarayında güven ve baht saadete işaret eden, padişahın her şeyden aziz gördüğü bilge bir papağan varmış. Bu sebepten şah saltanat tahtında huzur içinde oturuyormuş.

Bir gün papağan şahın huzuruna girip şahtan bunları rica etmiş:

— Ey hürmetli şah, bana kırk günlük izin verin. Ben atamdan anamdan kardeşlerimden ayrılıp sizin hizmetinize gireli on iki yıl oldu, onlarla görüşüp gelsem!

Şah telaşlanarak:

— Ey aziz papağan, sana izin versem, gidince dönmezsün, bu sebepten gitmesen iyi olur, demiş. Papağan şaha yalvarıp:

— Bizim neslimiz ezelden sözüne ihanet etmez, yalan söylemez, ben de asla yalan söylemem, geri dönmemek haddim değil, demiş. Şah çaresizce (270) papağana kırk günlük izin vermiş.

Papağan şahtan izin aldıktan sonra yola revan olup açlığa, susuzluğa, yorgunluğa dayanıp, gece gündüz uçarak dağları, tepeleri, çölleri arkada bırakıp kendi yurduna varmış. Başka papağanlarla görüştükten sonra atasının yedi yıl, anasının dört yıl önce ölmüş olduğunu öğrenmiş. Papağanlar:

— Eğer sekiz gün önce gelseydin ağabeyinle görüşebilirdin, ağabeyin de uzun süre hastaydı, sekiz gün önce öldü, demiş.

Papağanın geri dönme zamanı da gelmiş. Biçare papağan ana mekânını doyunca gezememiş çünkü sözüne vefa kılması lazımmiş. Misafir dostlarının derdini düşünen diğer papağanlar:

— Sen yine geri döneceksin. Bizim sana hediye, padişahın gözüne girecek kadar büyük hediye yok ancak bir tane tohum hediye edebiliriz. Bu tohumu ekip

¹³² Şah ile Papağan. Boğa Yavrulamış. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurrahim Ebey; Eşmet Emin. Urumçi. Şincan Halk Neşriyatı, 2006, ss. 270- 276.

büyüten, meyve verdikten sonra meyvesini yiyen adam yaşlanmaz, yaşlı ise gençliğine döner, deyip tohumu papağana vermişler.

Papağan bu sihirli tohumu dişleyerek kardeşleriyle vedalaşıp Naman Şah'ın dergâhına doğru uçmuş. O menzilleri arkada bırakıp bin bir zorlukla geri geldiğine mutlu olmuş ve onun dönüşü şerefine sarayda on gün ziyafet eğlence düzenlenmiş. Papağan şaha alıp getirdiği (171) sihirli meyve tohumunu takdim etmiş. Şah:

— Ey dana papağan, bu tohumun sihri nedir, diye sormuş. Papağan tohumun sihrini söylemiş. Padişah:

— Ben de uzun zamandan beridir uzun ömür sürmeyi, gençleşmeyi arzu ediyordum, muradım hâsıl olacak, deyip daha da mutlu olmuş. Naman Şah kendi sağ kol vezirini çağırıp:

— Bu tohumu verimli bir yere dikip, sulayıp, büyüt. Meyvesi olgunlaştığında alıp getir, onsuz huzuruma gelme, diye buyurmuş.

Vezir fermana göre saraydan çıkıp tecrübeli bahçıvanlardan birini bulup fikrini alarak iyi bir yer tespit edip tohumu ekmiş.

Fidan beş yıllık bakımdan sonra çiçeklenip meyve vermiş. Lakin o fidenin dikildiği yerin yanında eski duvarda bir yılan yaşıyormuş, yılan vezirin konuşmalarından bu fidenin meyvesinin adamı gençleştirdiğini öğrenmiş, bu sebepten o yılan oyuktan başını çıkarıp ağaçtaki meyvelerin olgunlaşmasını beklemiş. Vaktin gelmesini bekleyen deminki yılan her günün gecesini yuvasından sürünerek çıkıp ağaca dolanıp hangi meyve olgunlaşmışsa şu meyveye zehrini saçıp meyvenin nektarını emmiş. Bunu vezir sezmemiş.

Bir gün vezir olgunlaşan meyveleri altın leğene koyarak alıp padişahın önüne getirmiş. Padişah (272):

— Bu sihirli meyveyi öncelikle babamın yemeklerini de hazırlayan aşçıma vereyim, ondan sonra ben yiyeceğim, deyip derhal aşçısını çağırtmış. Padişah aşçıya:

— Kendiniz nice yıldan beri hizmetimdesiniz, yaşlandınız, bu meyve dana papağanın özel hediyesidir. Bu meyveyi kim yerse gençleşir, bu sebepten ilk önce siz yiyin, diye çağırdım, yiyin bakalım, demiş. Aşçı dünyalar kadar sevinip meyvelerden birini alıp öylece yemiş. O, yere yığılıp ölmüş. Padişah öfkelenip:

— Bu rezil papağan bana kast etmiş, az kalsın helak olacaktım. Cellat, bu papağanı öldürün, diye ferman vermiş. Papağan ise derhal uçarak gökte iki döndükten sonra:

— Ey hafif fikirli şahım, ben size kötülük yapmayı düşünmem. Bir gün olmasa da bir gün bu sır ortaya çıkacaktır. Şimdilik hoşça kalın, demiş ve uçup gitmiş.

O günden sonra halk içinde: “Padişahın bağında yiyeni öldüren meyve var imiş.” denen sözler yayılmış (273).

Şimdi sözü papağandan verelim:

Papağan padişahın sarayından çıkıp kendi yurduna varıp kendi kardeşlerine sihirli tohumdan ecel meyvesinin olgunlaştığını söylemiş. Bilge papağanlar hayretle türlü tahminlerini ortaya koymuşlar: “İyisi mi gelecek yıl meyve olgunlaşmadan önce sen şahın bağına gidip gece gündüz saklanarak meyveyi gözet.” demişler. Papağan iyi fikirler doğrultusunda geri dönüp söylenen sihirli meyveyi gözetlemeye başlamış ve meyvenin olgunlaştığı gece yılanın çıkıp meyvenin nektarını emdiğini görmüş ve yine geri gelip durumu diğer papağanlara anlatmış. Papağanlar ona birçok fikir vermişler.

Şimdi sözü bu şehirdeki ünlü kumarbazdan verelim:

Bu şehirde bir yaşlı kumarbaz var imiş. Bir gün bu yaşlı kumarbaz kendisinin bütün malını mülkünü kaybedip başka kumarbazlardan para alıp yine kumar oynamış, onu da kaybetmiş. Ona gök uzak, yer sert gelmiş. Kumarbazlar:

— Paramızı hemen ver, yoksa canını alırız, demiş. Çaresiz kalan kumarbaz ölmeyi düşünmüş, onlara:

— Ben padişahın bağındaki bir ağacın altına biraz para gömdüm, o yerdeki paramı alıp vereyim, birlikte gidelim, demiş. Diğer kumarbazlar da kabul edip söylenen ağacın

dibine gelmişler. Borçlu kumarbaz (274) ise intihar etme niyetiyle deminki ağacın dibine gelmiş. Takip edip duran papağan ağacın yüksek dalında yılanın dokunmadığı bir tane meyveyi onun önüne atmış. Kumarbaz önüne düşen meyveyi alıp yemiş, ölmesi o yana dursun genç bir yiğide dönüşmüş. Bunu anlamayan kumarbazlar:

— Hey, deminki bize borçlu olan yaşlı hani? Yokolup gitti, demişler. Borçlu yaşlı kumarbaz:

— Hey, kimi arıyorsunuz? İşte benim, yanınızdayım, demiş. Diğerleri:

— Biz seni ne yapalım. Biz borçlu yaşlıyı arıyoruz, demiş. Yaşlı kumarbaz ise:

— Ey dostlar, borçlu yaşlı kumarbaz benim. Ben intihar etme niyetiyle buraya gelip ecel ağacının meyvesini yedim ama ölmedim, aksine gençleştım, demiş. Diğer kumarbazlar:

— Sen borcunu vermektan kaçıp değışmişsin, padişahın yanına gideceğiz, deyip yaygarayla padişahın sarayına girmişler.

Padişah kavgacıların sözlerini dinledikten sonra, borçlu kumarbaza sormuş:

— Sen nasıl gençleştin?

— Ben, demiş yaşlı kumarbaz, kumar oynayıp borçlandım, bunlar beni sıkıştırdılar, borcunu ödeyemeyince ölüp kurtulayım dedim ve ecel meyvesini yedim, böyle gençleştım.

Padişah şaşırıp memurlarından birini çağırıp (275) söylenen meyveyi alıp getirmesini buyurmuş. Bu olaylar olurken papağan yılan zehrinin saçıldığı meyvelerin hepsini toplayıp insanların ulaşamayacağı uzak yere atmış. Biraz sonra meyve getirilmiş.

Vezirler arasında yaşlı bir vezir var imiş, padişah o yaşlı veziri getirilen meyveyi yemesini buyurmuş. Vezir meyveden bir ısırık alıp yemiş ve derhal genç bir yiğite dönüşmüş, sonra padişah de yiyip gençleşmiş. Padişah bu borçlu kumarbazın borcunu ödemiş ve her bir kumarbaza ömür boyu yetecek kadar altın gümüş hediye etmiş.

Bu durumlardan haberdar olan papağan şah sarayına girip hürmet bildirdikten sonra, şaha bakıp:

— Ey padişah-ı âlem, benden haksız yere şüphelenip benim öldürülmemi emrettiniz, şimdi benim hediye ettiğim tohumun meyvesini yiyerek gençleştiniz. “Şüphe imanı kaçırmış.” denen söz gerçek imiş. Şimdi de yaşlı aşçının ölümüne sebep olan yılanı eski damda bulup öldürmeseniz yılların birinde yine bir kişi daha gazabınıza uğrar. Şimdi beni öldürseniz de kabulüm, demiş ve padişahın önünde durmuş.

Şah, papağandan af dilemiş ve yerine gelip bilgece fikirlerini söylemesini istemiş. Ama papağan kanat çırparak uçup gitmiş. Padişah ise papağanı anlamadan dinlemeden öldürülmesini buyurduğuna ah çekip çok üzölmüş. Bundan sonra akıllılardan: “Bite kızıp ceketi ateşe atma!” denen hikmetli söz kalmış (276).

60. Şahmaran*’ın Hikâyesi¹³³

Önceki zamanda bir şehirde üç fakir çocuk varmış, onlar gündelik yaşamını odunculuk yaparak temin etmekteymiş, eğer bir gün odun satmazlarsa aç kalırlarmış.

Bir gün bu üç oduncu, odun getirmeye gitmişler. Odun kesmek için birbirlerinden ayrılıp farklı taraflara gitmişler. Oduncuların biri büyük bir kütükle karşılaşmış. Kütüğü epey zorlanarak söküp çıkarmış. Bakmış ki kütüğün altında derin bir mağara görünüyor. Mağaranın içine dikkatlice bakınca onun altında çok altın ve gümüşün olduğunu görmüş. Fakat kendisinin yalnız başına almaya gücü yetmeyince diğer iki dostunu alıp gelmiş. Onlarla defineyi nasıl alacakları hakkında konuşmuşlar. Odun bağlamak için alıp getirdikleri organları birbirine bağlayarak mağaraya salmışlar, bakmışlar ki organ mağaranın tabanına değmekteymiş. Bundan sonra mağaraya kimin ineceğini tartışmışlar. Mağaraya sonradan gelen iki oduncu arkadaş, mağarayı bulan arkadaşlarını inmeye davet etmişler. Mağarayı bulan çocuk ise iki arkadaştan birini inmeye davet etmiş. Deminki iki arkadaş (52): “Biz mağaraya inmeyiz, altınları da almayız.” dedikten sonra, mağarayı bulan oduncu çocuk inmek zorunda kalmış. Oduncu çocuk iple mağaranın tabanına

* Kullanılan kaynakta masalın adı “Melike Maralın Hikayesi” idi, bu isim aktarmada ise “Şahmaran’ın Hikâyesi” şeklinde kullanılmıştır.

¹³³ Şahmaran’ın Hikâyesi. Ejderha Yiğit. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurahim Ebey; Eşmet Emin. Urumçi. Şincan Halk Neşriyatı, 2006, ss. 52- 90.

inince, gerçekten çok altın ve gümüşün olduğunu görmüş. Altınların yanında ise bir çini küp varmış. Oduncu deminki küpü urgana bağlayıp altın ve gümüşleri onun içine doldurarak yukarıya göndermiş. Dört beş kere çıkarıp vermiş, altınlar bitmiş. Sonunda yukarıdaki arkadaşlarına: “Şimdi küpü indirmeyin, ben çıkacağım.” diye bağırarak. Deminki iki arkadaş niyetini bozup: “Urganı salıp onu yukarı çıkarırsak ganimete ortak (53) olur, bu yüzden mağaranın dibinde kalsın.” demişler ve çocuğu mağara içinde bırakıp yolla çıkmışlar.

Mağara içinde kalan oduncu çocuk ağlamış, lakin çare olmamış. Bir aralık dikkatini toplayıp bakınca mağara içinde nereye gittiği belli olmayan, uzayıp giden bir yol bulmuş. O: “Tevekkül, Huda” deyip bu yolda biraz yürümüş, aydınlık bitmiş, karanlıkta kalmış. Karanlıkta sendeleyip el yordamıyla yürüyerek bir duvara yaklaşmış. Duvar boyunca el yordamıyla yürürken bir açıklık peyda olmuş. Dikkat kesilip bakınca bunun bir kapı olduğunu görmüş. Kapının iç tarafı apaydınlıkmış. Oduncu çocuk ne olacaksa olsun girip bir bakacağım, bunun içinde ne keramet olduğunu görüp bakayım, diye düşünmüş ve: “Ya Huda’nın emri, pirin emri” deyip, kapıyı itip açmış, girip bakmış ki karşıda çok güzel bir bağ durmaktaymış. Bağda türlü türlü kuşlar ötüşüp durmakta, meyvelerin hepsi ise olgunlaşmış durumdaymış. Bunu gören oduncu çocuk, ölen adamın cennete girmesi gibi ben de gerçekten cennete girip kalmış gibiyim, deyip şaşırarak. Şaşkınlıkla etrafa bakmış ki bağın iç tarafında çimenlik bir alan olduğunu görmüş. Oduncu alana gidip bakmak için önündeki patika yolda birkaç adım yürümüş, birden önünde çok sayıda yılan peyda olup oduncunun karşısına dikilmişler. Oduncu kendini karşılayan bu yılanlardan kurtulmanın yolunu düşünerek başka tarafa bakarken çimenliğin ortasında bir kameriye peyda olmuş. Onun üstünde uzunluğu iki kulaç gelen çok büyük bir yılan (54) dik vaziyette durmaktaymış. Oduncu bunu görünce ya Allah, yılanların padişahıyla karşılaştım şimdi bu yılan beni bütün yutacak, deyip etrafına bakınca biraz önce etrafını saran yılanların hiçbirinin olmadığını görmüş. Bunu gören oduncu çok şaşırarak. Kameriyeye bakınca kameriyenin üstünde bir yılan değil, bir kız oturmaktaymış. Oduncu yanlış mı görüyorum, diye düşünüp, gözünü ovalamış, çapaklarını silip bakmış, gerçekten de olağanüstü güzel bir kız oturmaktaymış. Oduncu bu ne iştir, deyip kameriyeye doğru bir iki adım atmış. Yakına (55) vardığında, deminki kız:

— Ey yiğit, buraya çıkın, demiş. Oduncu:

— Oraya nasıl çıkayım, demiş. Kız:

— Kameriyenin arka tarafına geçerseniz, merdiven var, onunla çıkın, demiş. Oduncu merdivenle onun yanına çıkmış. Aslında bu kızın ismi yılanların melikesi Şahmaran imiş, doğumundan ta bugüne kadar hiçbir insana görünmemiş. Oduncu kameriyenin üstüne çıktıktan sonra kız:

— Ey yiğiti siz kimsiniz? Nasıl olup buraya gelip kaldınız, deyip sormuş. Oduncu başından geçen sergüzeştlerin hepsini kıza anlatmış. Yiğidin başından geçenleri dinleyen Şahmaran:

— Öyleyse, şimdi siz burada kalın, demiş. Oduncu:

— Ben burada kalamam. Benim yaşlı anam var, ben her gün odun satarak anama bakıyorum. Şimdi anam açlıktan ölüp gitmiş mi yoksa hayatta mı bilmiyorum, bu yüzden siz beni buradan bir an önce çıkarın, demiş. Şahmaran:

— En iyisi, bu yerden gitmemen, ananızı da alıp buraya getirelim. Eğer bu yerden gidersen akıbetin iyi olmaz, demiş. Yiğit tekrar: “Gideceğim” dedikten sonra, Şahmaran:

— Siz “Cihanşah ile Bilkiya’nın karşılaşması” denilen hikâyeyi duydunuz mu, diye sormuş. Oduncu: “Yok!” diye cevap verdikten sonra, Şahmaran (56):

— Öyleyse, ben size şu hikâyeyi anlatayım, dinleyin. Hikâye bittikten sonra bir karar verirsiniz, deyip hikâyeye başlamış:

Evvel zamanda bir şehirde bir padişah yaşarmış. Onun bir oğlu varmış, onun ismi Cihanşah’mış. Padişah bu oğlunu çok edeple terbiyeleyip büyütmüş. Cihanşah on altı on yedi yaşlarına girince, bir gün rüyasında bir kızı görüp ona âşık olmuş. Ondan sonra o, günden güne zayıflamış, yemek yemez olmuş. Bunu gören padişah ile karısı istişare edip Cihanşah’ı evlendirmeye karar vermişler. Onlar kendilerinin bu fikrini Cihanşah’a, iki dostu aracılığıyla iletmişler. Cihanşah iki dostuna:

— Sizler atam ve anama iletin, ben şimdi evlenmeyeceğim. Atam ve anam benim için gamlanmasınlar. Benim bir tek arzum var, o da cihanı gezip görmek. Ben bu arzuma

ulaştıktan sonra evlenirim, demiş. Cihanşah'ın dostları bu sözü padişaha iletmişler, padişah:

— Önce evlenip ondan sonra cihan gezip gelse olmaz mı, demiş. Cihanşah ise babasının dediğini kesinlikle kabul etmemiş. Padişah biricik oğlunun talebini yerine getirmek için hazineden çok mal, para pul vererek iki arkadaşıyla birlikte, oğlunu cihanı görüp gelmesi için yolcu etmiş.

Cihanşah kendi şehrinden ayrılp, yol üstündeki bütün (57) şehirleri dolaşarak yaklaşık altı ay yol yürümüş. Gittikleri şehirde hiçbir iş yapmayıp rüyasında gördüğü kızı aramaktaymış, lakin kızı bulamamış. Vaktin uzamasıyla onların alıp getirdikleri paraları pulları tükenmeye başlamış. Bir gün Cihanşah iki dostuna:

— Bu şekilde giderse üçümüzün de birkaç gün sonra yol azığımız tükenecek. Bu yüzden siz kalan malların bir kısmını alıp yolluk ederek yurda geri dönün, ben birkaç günden sonra arkanızdan geleceğim, demiş ve ata anasına bir parça mektup yazarak onların eline tutuşturup iki dostunu kendi şehrine yollamış.

Onlar kendi şehrine gidedursunlar, biz sözü Cihanşah'tan verelim:

Dostları gittikten sonra Cihanşah yine yürümeye devam edip birçok çöl, mamur şehirleri gezip, rüyasında âşık olduğu kızı aramaya devam etmiş, ama kızıdan hiçbir haber almamış. Sonunda o devam etmiş, yeni bir şehre geldiğinde, yanında masrafını karşılayacak hiçbir şey kalmamış. Kendi kendine: “Şimdi ne yapmalıyım? Benim bu şehirde olduğumu bilen hiç kimse yok, bu yüzden benim ırgatlık yapıp para kazanarak yoluma devam edip muradıma ermem gerek.” demiş ve o gün ırgatlar pazarına gitmiş. Cihanşah ırgatlar pazarında müşteri bekleyip otururken bir bay gelip:

— Kim bana çalışmak isterse günlüğüne bir altın veririm, demiş (58). Normalde bir altın için bir ırgat bir ay çalışmaktaymış. Bu kişinin böyle çok ücret vereceğini dediğini duyan ırgatlar onun kendilerini yapamayacağı ağır bir işe koyacağından korktukları için ben çalışsırım, dememişler. Cihanşah bu adam nasıl bir iş verecek ki? Her halde ölüme buyurmaz. Ondan başka her ne kadar ağır bir iş olsa da çalışıp bir altınını alsam birer aylık yol masrafımı karşılarım, diye düşünmüş ve: “Ben çalışsırım.” demiş. Deminki bay Cihanşah'ı alıp evine götürmüş:

— Yavrum, işte bu benim evim. Biz çalışmaya öğleden sonra başlayacağız. Sen, şimdi güzel yemeğini yiyip dinlen, deyip yemeklerini hazırlamış. Cihanşah, işe öğleden sonra başlayacağız sözü ne demek, bu nasıl bir iş acaba? O bu endişeyle yemek yememiş ve uyumayıp oturmuş. Beklenen vakit de gelmiş. Öğleden sonra bay eve girip:

— Yavrum, dinlenebildin mi, diye sormuş. Cihanşah: “Evet” dedikten sonra, bay onu alıp avluya çıkmış ve:

— Bu ağılda büyük bir katır var, o katırı yedeğe alıp çık, demiş. Cihanşah ağıla girip bakmış ki hakikaten büyük bir katır durmaktaymış. Cihanşah onu yedeğe alıp çıktıktan sonra, bay: “Arkamdan yürü.” demiş. Onlar bu şekilde yürüyerek şehir dışındaki çok yüksek bir dağın tepesine varmışlar. Bay, Cihanşah’a katırın derisini yüzmesini buyurmuş. Cihanşah katırın derisini yüzmüş (59). Bay, Cihanşah’a:

— Yavrum, şimdi sen bu tulumun içine gir, ben onun ağzını bağlayacağım. O uçup gelmekte olan büyük kuşları gördün mü? O kuşlar bunu yemek için tulumu uçurup şu yüksek dağın tepesine çıkarırlar. Onlar tepeye çıkardıktan sonra deriyi gagalayıp delince, sen derinin içinden çık, kuşlar ürküp uzaklaşırlar. Dağın üstünde çok fazla yeşil taşlar var, o taşları torbaya doldurup, bu urgan ile bana indir. Bu dağa çıkış çok müşkül ve tehlikeli değil. Dağın tepesine çıkan adamın aşağı inişi de kolay, sen korkmadan benim dediklerimi yap, demiş ve Cihanşah’ı tulumu koyup, tulumun ağzını bağlayıp bırakmış. Kendi de uzaklaşıp beklemiş. Söylenildiği gibi, aradan biraz vakit geçtikten sonra, çok sayıda anka kuşu uçarak gelip (60) tulumu kapıp havalandırarak alıp dağın üstüne çıkarıp gagalayarak yemeye başlamışlar, deri delince içinden Cihanşah emekleyerek çıkmış. Kuşlar ürkerek uçup gitmişler. Cihanşah bayın dediği gibi dağın tepesindeki taşları aşağı indirmeye başlamış. Cihanşah, can havliyle çalışıp dağın tepesindeki taşları aşağıya indirirken, güneş batmış. O arada Cihanşah dağ dibine doğru:

— Taşlar bitti. Ben nasıl ineceğim, diye bağırırken, bay:

— İstedğin taraftan in, deyip taşları alarak evine doğru gitmiş.

Cihanşah günlüğüne bir altın vereceğim demesinin manasını şimdi anlamış ve başından bir kap soğuk su dökülmüşçesine titremiş. Bakmış ki kendi bulunduğu bu dağ gün doğumundan gün batımına doğru uzanan başı sonu olmayan çok büyük bir dağmış.

Dağın güney tarafı ile kuzey tarafı dik kayalıklı olup ondan hiçbir canlının inip çıkması mümkün değilmiş, fakat dağın tepesinden doğuya ya da batıya yürümek mümkünmüş. Cihanşah: “Huda” demiş ve doğuya doğru yürümeye başlamış, karnı açıkınca dağ meyvelerini derip yemiş, meyve bulmasa ot ve bitki kökleri bulup yemiş. Bu şekilde dört beş ay yürüdükten sonra, onun yürümeye gücü kalmamış, sonra o emekleyerek yürümüş, kılık kıyafetleri parça parça olup çıplak hale gelmiş, eli ayağı kanamış, ot ve bitki köklerini (61) kazmaya mecali kalmadığı için hayvan gibi ot ve bitkileri ısırarak yemiş. İşte bu halde yine beş altı ay yol yürüyüp uçsuz bucaksız bir ovaya varmış. Bu ovada şivaktan* başka bir şey yokmuş. Cihanşah yine de ümitsizlenmeyip, emekleyerek yoluna devam etmiş. O, önceleri bir günde yürüdüğü yolu şimdi bir ayda kattetmiş. Bundan dolayı bu çölde iki üç ay yol yürümüş, sonunda eski bir kervan yoluna çıkmış. Dikkatlice bakınca yolda yeni geçmiş hayvan ya da insan izi görmemiş. Bu halde de Cihanşah bu yoldan doğuya doğru yürümeye devam etmiş. Birkaç gün yürüdükten sonra, uzak bir yerde duran tepelyi ve tepe üstündeki eski duvara benzer bir şey görünce biraz ümitlenip gayrete gelerek o tarafa doğru yürümüş, ancak görülen bu yere dinlene dinlene dört beş günde ulaşabilmiş. Tepenin üstüne çıkıp etrafa bakınca eski bir duvarın yerinden dumanın çıkmakta olduğunu görmüş. Gönlünde bu çölde nasıl duman çıkar? Bu yer ya insan ya da cin ve şeytanların mekânıdır belki, diye düşünerek gelip eski duvarı incelemeye başlamış. Bir yerde harap halde bir kapı varmış. Cihanşah kapıyı açıp:

— Esselamu aleykum, diye selam vererek girip bakmış ki eski damın içinde bir ihtiyar oturmaktaymış. Yaşlı adam:

— Vealeykum esselam, diye cevap vermiş. Bu (62) cevabı duyan Cihanşah’ın eline ayağına can gelmiş:

— Dede, siz insan mısınız yoksa cin misiniz, diye sormuş. Dede:

— Elhamdülillah, ben insanım, diye cevap verip Cihanşah’a dikkatle bakmış Cihanşah’ın ellerinde, ayaklarına sağ yeri kalmadığını, yaralarla dolu olduğunu ve bu yaralardan kan aktığını görmüş. Üstünde kıyafetleri de yokmuş. Bunu gören ihtiyar

* Şivak: Bir bitki türü.

Cihanşah'a acımış, ona kendi eski kıyafetlerinden vermiş, sonra ona yemek verip karnını doyurduktan sonra:

— Yavrum, sen nereden geldin, nereye gidiyorsun, diye sorarken, Cihanşah başından geçen sergüzeşlerin hepsini anlatmış, sonra dedeye:

— Dede, insansız bu çölde siz nasıl yaşıyorsunuz, diye sormuş. İhtiyar:

— Sen elin ayağın iyileşip, canına güç gelinceye kadar benim yanımda kal. Demin senin geldiğin yol kervan yolu. Bu yoldan yılda bir kere kervan geçer. Bu yoldan hangi tarafa doğru yürüsen yürü, bir yılda insanların olduğu yere ulaşırsın. İyileşince bu yerden geçen kervanlara katılarak kendi şehrine gidebilirsin, demiş. Cihanşah kabul edip dedenin yanında kalmış.

Aradan epey zaman geçtikten sonra Cihanşah'ın canına (63) güç girerek eli ve ayakları da iyileşmiş. Bir gün dede:

— Yavrum, sen burada bekle, ben üç günlük sefere çıkacağım, demiş.

— Bu insansız yerde neden sefere çıkıyorsun, diye sormuş Cihanşah. Dede:

— Yaşıtım olan uçan kuşlar, hayvanlar ve dev perilerle sohbet edip geleceğim. Ben gelinceye kadar sen sıkılırsan, şu kapıdan gir, büyük bir salonla karşılaşsın. Salonun diğer tarafında bir kapı var, o kapıdan girersen kırk bir odalık bir ev var. Kırk odalık evde Süleyman aleyhisselâmın zenginlikleri var. Onlarla oyalanıp dur. Kırk birinci eve girme, diye tembihleyip anahtarı Cihanşah'a verip kendi yola revan olmuş.

Cihanşah, o günden sonra evleri ilk kapıdan başlayarak gezmeye başlamış. Her bir evdeki alametleri gördükçe şaşırıp kalmış. Bunların içinde Süleyman aleyhisselâm vaktindeki asil müceverler, altın gümüşlerle işlenmiş aletleri görünce, ben babamı dünyadaki en zengin adam sanarken, babamın bütün zenginliği dedenin bir evdeki zenginliğine denk gelmezmiş, diye gönlünden geçirmiş. O gün Cihanşah on beş evdeki dünyalığı görmüş. Akşam olmuş. Cihanşah, diğer evleri gezmeyi ertesi güne bırakmış. Ertesi gün on beş evi daha görmüş. Bu evdeki define, aletler çok kıymetliymiş. Üçüncü gün öğle vakti kalan on evi görüp bitirmiş, kırk birinci evde ne var ki bunu da göreyim, deyip kapıyı açıp içeri girmiş (64). Burada gayet büyük bir bağ var imiş. Yer üstünde olsa

bu çevre bir tepelik imiş. Cihanşah buna şaşırılmış. Bağın içinde gezince türlü türlü kuşların örtüşmekte olduğunu görmüş. Bağın ortasında bir göl varmış, göle bakınca gölün içinde üç kızın suya dalmakta olduğunu görmüş. Cihanşah bakmış ki bu kızların biri rüyasında görüp âşık olduğu kız imiş. Bunu görünce Cihanşah kendini kaybetmiş. Kızlar bundan habersiz suya dalıp sonra çekip gitmişler. Aslında bu kızlar perizat olup, her yıl yılda bir kez bu bağa gelerek suya girerlermiş.

O gün akşam olduğunda dede seferini bitirip eve gelip bakmış ki Cihanşah yok. Dede onu bulmak için odaları arayıp bakarken kendisinin “Girme!” dediği kırk birinci kapının açık olduğunu görmüş. Dede kapıdan içeri girmiş. Güllükte kendini kaybetmiş bir halde yatan Cihanşah’ı bulmuş (65), onun yüzüne su serpererek kendine getirdikten sonra:

— Ben bu eve girilmeyecek dediğim halde, niçin girdin, deyip Cihanşah’a kızmış. Cihanşah: “Affedin” demekten başka söz söylemeyip yere oturmuş.

Dede, Cihanşah’ı alarak bağdan çıkarıp götürmek üzereyken, Cihanşah bağdan çıkmayı reddetmiş. Dede sebebini sormuş. Cihanşah:

— Dede, benim rüyamda görüp kara sevdaya düştüğüm ve âşık olduğum kızı bugün işte şu gölde yıkanırken gördüm. Ben bu kızı almadan gitmem, demiş.

— Yavrum, demiş dede, Cihanşah’a acıyarak, o bahsettiğin kızlar perilerin kızları. Senin bu bağa girdiğini gördüyseyle, o kızların tekrar buraya gelip gelmeyecekleri belli olmaz. O kızların nerede yaşadıklarını da bilmiyorum. Üstelik o kızlar her yıl bir kere buraya gelip bu suda yıkanır. Eğer seni görmüşlerse bir daha gelmezler demiş, ama Cihanşah yine de gitmeyi kabul etmemiş. Dede sitem etmiş, sinirlenmiş, Cihanşah’a hiçbir şey kar etmemiş. Sonunda dede ona:

— Öyleyse sen bu bağda kalmaya devam et. Eğer kızlar bu sefer seni görmemişlerse gelecek yıl bu günlerde tekrar gelirler. Onlar gök güvercin suretine girerek havada oynayıp, takla atıp, süzülüp gelirler. Gölün kıyısına inince güvercin kıyafetini sıyırıp suya dalarlar. Senin rüyanda gördüğün kız, perilerinin en (66) küçük kardeşidir. Güvercin kıyafetini nereye koyduğuna iyice dikkat et, onlar suya girip birbirine su saçıp oynadıklarında, gidip o kızın kıyafetini alıp meydanda yüzükoyun yat. Onlar uçup

gidemediklerinden seni arayıp bularak seninle konuşacaklar. Sen başını kaldırmadan yat, deyip dede bağdan çıkıp gitmiş. Cihanşah güllerin içinde göğe bakarak yatmış, dede ise her gün ona yemek taşıyıp vermiş. Cihanşah dedenin getirdiği yemekleri yiyip güllükte günleri, ayları sayarak yatmaya devam etmiş.

Aradan tastamam bir yıl geçince, bir gün Cihanşah'ı titreme basmış, yüreği çarpıp korku içinde kalmış. Ne olduğunu bilmeyip göğe doğru bakınca üç gök güvercinin takla atarak uçup gelmekte olduğunu görmüş. Bunu görünce Cihanşah'ın yüreği ağzına gelir gibi olmuş. Bakmış ki üç güvercin yere inerek kızlara dönüşmüş ve güvercin kıyafetlerini üçü üç ayrı yere koymuşlar. Cihanşah dikkatlice bakıp küçük kızın kıyafetini çıkarmasını beklemiş. Onlar suya girip sevinçle yüzüp birbirine su saçıp oynarken Cihanşah emekleyerek gidip küçük kızın kıyafetini alarak güllük içine gelip yerinde yatmış. Kızlar bundan habersizce mutlu mesut oynayıp durmuşlar, evlerine gitmek için kıyıya çıkıp bakınca, küçük kızın kıyafeti yokmuş. Buna şaşırان kızlar onlar sağı solu arayınca, güllükte bir insanoğlu güvercin kıyafetinin üzerinde yatmaktaymış. Kızlar birleşip kıyafeti onun altından çekmişler (67), ancak Cihanşah kıyafetin üzerinde yatmakta olduğu için kızlar bir türlü kıyafeti alamamışlar. Kızlar ona vurmuşlar, yalvarmışlar, o hiçbir şey demeden yatıyormuş. Sonunda kızlar:

— Senin maksadın ne, diye sormuşlar, bu sırada Cihanşah başını kaldırmadan:

— Bu bağa bakan dedeyi getirin, demiş. Kızlar dedeyi getirdikten sonra, dede Cihanşah'tan kızın kıyafetlerini alıp: “Ayağa kalk!” demiş, Cihanşah ayağa kalkmış. Bu sırada dede:

— Bu çocuk yerli değil. Bu başka bir şehrin padişahın şehzadesi Cihanşah'tır. Bundan birkaç yıl önce bu çocuk rüyasında sizin kız kardeşinizi görüp ona âşık olmuş. Muradına ermek için insan yavrusunun çekmediği, gözün görmediği, kulağın duymadığı cefaları çekip geçen yıl bu yere geldi. Sizlerin suya daldığınızı görünce kendini kaybederek yığılıp kalmış. Ben durumu anlattım, işte görüyorsunuz, bir yıldan bu yana göl kenarında sizleri bekleyip kıyafeti eline geçirdi. Şimdi sizler kız kardeşinizi bu çocuğa verin, demiş. Kızlar:

— Böyle bir şey olmaz, bizim de atamız anamız var. Biz onlara bir soralım, kız kardeşimizi bırakıp gitsek, ata anamıza ne cevap veririz? Onun için bu yiğit bizim şehrimize gelsin. Biz orada kaidelere uygun toy yapıp kız kardeşimizi verelim, demiş. Kızların dediğine dede de Cihanşah da inanmamış. Dede (68):

— Bu çocuğun çok zorlu çabalarla buraya geldiğini duydunuz. Şimdi sizlerin şehrinizi nerden bulsun? Bundan dolayı kızı bırakıp gidin, yoksa kıyafeti vermeyiz, demiş.

Onlar böyle konuşup uzlaşmaya çalışırken akşam olmuş. Kızlar bakmışlar ki olmayacak, kız kardeşini Cihanşah’a bırakıp gitmeye razı olmuşlar.

Kızlar uçup kendi şehrine yakın vardıklarında, onların ata anası iki kızın döndüğünü görüp endişelenmişler, çünkü onların içinde sevdikleri küçük kızı yokmuş. Onlar endişe içinde beklerken kızlar gelmişler. Kızların babası küçük kızın nerede kaldığını sormuş. Kızlar ata anasına ağlayarak Cihanşah’ın başından geçenleri, bir yıldan bu yana kız kardeşini bekleyip bağda yattığını ve dedenin ortaya çıkışı ile kız kardeşini çaresizce bırakıp geldiklerini anlatmışlar. Kızların babası perilerin padişahıymış. O yüreğini ve içini ferah tutup, Allah’a itaat edip: “Eğer kızım sağ kalırsa, bir gün bizi görmeye gelir, sonu hayırlı olsun.” deyip razılık bildirmiş.

Cihanşah kendi âşkını bulunca gayet memnun olmuş. Dede hemen o gün onların nikâhını kıymış. Cihanşah dedenin yardımı ile muradına maksadına erip sevinmiş, dedeye teşekkür etmiş ve yine yaklaşık bir hafta dedenin yanında kalmış, sonra kendi yurduna dönmek için, dedenin duasını alarak evine gitmek için müsaade istemiş. Dede (69):

— Şimdi yurduna dönme konusunda endişe etmeme gerek yok. Biraz daha burada kalıp birbirinize doyduktan sonra yola çıksan da önceleri birkaç yılda aşp geldiğin yolu karının yardımıyla birkaç günde bitirip, atan ve ananla görüşürsün, demiş. Cihanşah bunun üzerine bir ay kadar kaltıktan sonra, gitmek için dedeye danışmış. Dede:

— Yavrum, şimdi gidebilirsin. Karın gök güvercine dönüşecek, sen ona bineceksin, cefa çekmeden evine varırsın. Ama evine dönünce karının ata ve anasını unutursan olmaz. Hiç olmazsa yılda bir kere karınla birlikte gidip onları yokla, diye nasihat edip onların yola çıkmasına icazet vermiş. Cihanşah ile Perizat dedeyle

vedalaşmış, kız gök güvercine dönüşmüş, Cihanşah ona binmiş ve uçarak kendi şehrine doğru süzölmüş.

Onlar dağ aşır, çöl gezip süzöle dursun, biz sözü Cihanşah'ın ata anasından verelim:

Cihanşah'ın iki arkadaşı geldikleri yol ile geriye doğru altı ay yol yürüdüktan sonra kendi şehirlerine varmışlar ve padişaha olanları anlatır Cihanşah'ın yazdığı mektubu teslim etmişler. Padişah Cihanşah'ın mektubunu teslim alıp okumuş, dünyadaki bir tek evladının halinden kaygılanıp ah- u feryat etmiş. Padişahlık işlerini de boş verip gününü ah çekmekle geçirdiği günlerde başka bir (70) padişahlığın askerleri bu şehre baskın düzenlemiş ve memleketin bir kısmını alıvermiş. Padişah ise evlat ateşinde ah çekip evde yatıyormuş.

Bu arada Cihanşah da kendi yurduna dönüp şehrine yaklaşırken karısına şöyle demiş:

— Ben bu şehirden yaya olarak yola çıkmıştım. Bugün şehre uçarak girmemiz hoş olmaz, bu sebepten şehrin dışında inip yayan yürüyerek girelim diye teklif etmiş. Karısı da buna uymuş. Onlar şehrin dışındaki bir dağa inmişler. Perizat güvercin kıyafetini çıkarıp bir beze sarmış. Onlar birlikte şehre geldiklerinde bir dedeyle karşılaşmışlar. Dede gelen bu yiğidi tanımış. Cihanşah ile selamlaştıktan sonra padişaha haber iletir muştuluk almak için şehre doğru koşmuş, yol boyunca karşılaştığı insanlara: “Cihanşah geri geldi.” deyir bağırarak padişahın sarayına varmış. Yavrusunun derdiyle bütün cihandan vazgeçen padişah bu sözü duyunca oturduğu yerden sıçramış ve:

— Doğru mu söylüyorsun, diye sorunca, yaşlı adam:

— Cenaplarına yalan söylemek ne haddime, diye cevap vermiş. Padişah askerlerine buyurup yaşlı adama bir tabak altın hediye vermiş ve şehrin dışına doğru koşmuş. Cihanşah'ın geldiğini duyan şehirdeki yediden yetmiş herkes şehrin dışına doğru koşmuş. Bakmışlar ki hakikaten Cihanşah dünyada (71) teki olmayan bir güzel kız ile gelmekte. Padişah kendi oğlunu görünce az kalsın kendinden geçiyormuş. Şehir halkı Cihanşah ile Perizatı götürüp saraya ulaştırmışlar. Cihanşah ata anasıyla görüşmüş ve başından geçen bütün dertleri elemeleri unutmuş.

Cihanşah kendi şehrinde bir ay dinlendikten sonra, vezir vüzeralar Cihanşah'a kendi memleketinin bir kısmının başka padişahın eline geçtiğini söylemişler. Cihanşah bu sözü duyunca bu işlerin hepsine kendisinin sebep olduğunu bilip çok azap çekmiş. O bu memleketin elden giden yerlerini kendi eliyle geri almak için babasından izin istemiş. Padişah vezir vüzeralarıyla danışıp bir karara varmış, Cihanşah'ın cenge atlanmasına icazet vermiş. Cihanşah askerlerini hazırladıktan sonra, hatununa:

— Ben memleketin düşmanın işgal ettiği yerleri geri almak için sefere çıkacağım. En fazla altı ay içinde geri döneceğim, o zaman kadar sen ata anamın halinden haber al, demiş. O zaman Perizat:

— Ben sizi altı ay değil, bir yıl beklerim. Eğer o zamana kadar geri gelmezsen, sizden ümidimi kesip kendi şehrim geri giderim, demiş. Yiğit ise altı ay içinde geri geleceğim deyip, onunla vedalaşıp sefer için atlanmış.

Cihanşah askerleriyle varıp düşman askerleri (72) ile cenge başlamış. Düşman askerleri de boş gelmemiş. Cenk uzun sürmüş. Nerdeyse bir yıl olmuş. Cihanşah, son bir yılda düşman askerleri tarafından alınan bütün topraklarını geri almış.

Bu yerleri yöneten kişiyi seçip yurduna geri dönmüş.

Cihanşah evine dönedursun, biz sözü Perizattan verelim:

Perizat bir yıl beklemiş, Cihanşah'tan haber yokmuş. Yine bir ay, iki ay, hatta üç ay zaman geçip gitmiş. Cihanşah'tan hiçbir haber alamayınca kız kendi yurduna geri dönmek tereddüt etmiş, sonunda güvercinlik kıyafetini giyip kayınata kayınanasının yanına girip:

— Baba, ana, ben Cihanşah'a bir yıl bekleyeceğime dair söz verdim. Sözleştiğimiz süre doldu hatta geçti bile, ondan haber alamadım, bundan dolayı ben bugün kendi yurduma doğru yola çıkacağım. Hoşça kalın, demiş ve pencereden uçarak çıkıp gitmiş. Oğlundan haber almamak, üstüne gelininden de ayrılması onlara çok ağır gelmiş.

Onlar burada bekleye dursun, biz sözü Perizattan verelim:

Perizat bu şekilde uçarak dosdoğru kendi yurduna varmış. Atası anası kızını görünce çok mutlu olmuşlar, fakat kızın yalnız gelmiş olmasına şaşırılmışlar, niçin yalnız geldiğini sormuşlar. Kız atasına anasına (73) olanları anlatmış. Atası anası kızına sitem edip:

— Senin bu yaptığın iyi olmadı, çünkü o dediğin insanoğlu, sen ise perisin. Bekleseydin iyi olurdu. Onların yaşadığı yer ile bizim aramız senin için iki üç günlük iken, insanoğlu için birkaç yıllık yoldur. Eğer o selametle geri dönerse ve seni aramak için yola çıkarsa yine neler çeker. Neyse dönmüşsün seni geri göndermeye gerek yok, demiş ve emri altındaki bütün dev ve perilere: “Her kim ki memleketimize dışardan gelen insanoğluna rastlarsa ona zarar vermeden alıp benim yanıma getirirse, bu hizmetinden dolayı onu kulluktan azat ederim.” diye duyurmuş. Bunu duyan bütün dev ve periler memleketin bütün çöllerini, dağlarını, taşlarını aramışlar, bu yana gelen insanoğlunu aramaya başlamış (74).

Dev ve periler araya dursun, biz sözü Cihanşah’tan verelim:

Cihanşah cengi bitirip bir yarım yıl olunca evine geri dönmüş. Gelip durumu sorunca hatununun çoktan gitmiş olduğunu öğrenmiş. Cihanşah dünyanın bütün işlerini unutmuş ve bir evde yere su serperek göğsünü bu nemli yere koyarak gece gündüz yatmış. Bu halde tahminen iki ay yatmış. Bir gün, Ah! Ben bu evde yatmakla ne yapabilirim, böyle yatmaktansa çok cefa çeksem de dedeyi bulayım. O bana elbette ki hatunumun yaşadığı yeri söyler. Benim sefere atlanmam lazım, diye düşünmüş. Cihanşah bu fikrini atası ve anasına bildirmiş:

— Baba, ben karımı aramaya çıkacağım, bana dua edin, demiş. Babası:

— Yavrum, Perizat’ı bulmak için çekmediğin azap kalmadı. Bu sefer gidersen canlı döneceğinden ümidim yok, bu sebepten gitme. Bu şehrimizde de ne güzel kızlar var, hangisini uygun görürsen onu sana alayım, demiş. Cihanşah kesinlikle kabul etmemiş. Padişah oğlunu niyetinden vazgeçirmeye gücü yetmeyince, sonunda oğlunun yola çıkmasına icazet vermiş.

Cihanşah atasının anasının duasını alarak sefer hazırlıklarını bitirip yola atlanmış. Önceki sefer yola çıkarken bir yılda aldığı yolu bu defa sekiz dokuz ayda alıp sonunda

ırgatlık yaptığı şehre varmış ve heybesinin bir tarafına (75) azık, yine bir tarafına bir kap su koyarak daha önceki ırgat pazarına varmış. Bakmış ki bir altın verip kendini dağ üstüne çıkaran önceki bay yine şu pazarda: “Kim bana bir gün çalışırsa bir tilla veririm” diye yaygara ediyormuş. Cihanşah bu adamı bulduğuna sevinmiş:

— Ben çalışırım, deyip bayın karşısına varmış. Bay Cihanşah’ı tanımamış. Bay Cihanşah’ı alıp evine varmış, yemek yiyip uyuyup, dinlenmesini istemiş. Bu sefer Cihanşah doyuncaya kadar yemek yemiş, iyi uyumuş. Vakit dolunca bay Cihanşah’ı uyandırıp onu ve katırın birini yedeğe alarak dağa doğru yürümüş. Dağ üstünde yapılması gereken işi yapıp, onun tuluma girmesini buyurmuş. Cihanşah heybesini alıp tulumun içine girmiş, bay:

— Heybeni ben saklayayım, ağırlık artarsa kuşlar seni kaldıramaz, demiş. Cihanşah bunu kabul etmemiş, heybesini kendisiyle birlikte alıp dağın üstüne çıkmış. Namertlik olmasın diye, Cihanşah dağ üstündeki birkaç taşı aşağı attıktan sonra kendi yoluna revan olmuş.

Günler geçmiş, aylar geçmiş, Cihanşah’ın yiyeceği azığı, içeceği suyu tükenmiş. O yine önceki gibi ot, bitki köklerini bulup yiyerek yoluna devam etmiş. Yürüyecek mecali kalmayınca, emekleyerek yürüyüp eli ayağı yara içinde kalmış. Mecalinin bittiği (76) sırada, adı geçen dedenin var olduğu yere varmış. Dedeyle görüşüp, bir süre orada dinlenerek kendine gelmiş, sonra dedeye bu kere gelişinin sebebini söylemiş, hatununun yurdunu sormuş. Dede:

— Hey yavrum, ben peri kızlarının buraya geldiklerini biliyorum, ama onların asıl yurtlarının nerede olduğunu duymuş değilim, demiş. Cihanşah dedenin sözüne inanmayıp yalvarıp durmuş. Dede ona acımış:

— Yavrum, ben elimin altındaki yaşıtlım kuş ve hayvanlar ile konuşayım, belki onların biri bilebilir, demiş. Bunu duyan Cihanşah’a gam çökmüş ve ah etmiş. Bunu gören dede de üzülmüş ve:

— Yavrum, bu yerden gün batışına doğru yine yaklaşık bir ay yürürsen çok büyük bir dereyle karşılaşacaksın. Şu derenin baş tarafında bir insan var, bu insan benim dedemin dedesidir. O kişi de benim gibi Süleyman aleyhisselâmdan kalan zenginlikleri

korumakta. Onun koruduğu zenginlikler benimkinden kaç kat fazla, sen gidip ona sor, demiş ve dedeye atfen bir mektup yazıp vermiş.

Cihanşah mektubu alıp günbatışısına doğru yola çıkmış. O, çölleri gezip dereye (77) varmış ve dere içindeki bir mağarada yaşamakta olan dedeyi bulmuş. Bakmış ki dedenin sakalı dizinden aşmış. Cihanşah dedeyle selamlaşıp hal hatır sorduktan sonra kendisinin bu yere geliş maksadını anlatmış ve deminki dedenin mektubunu vermiş. Dede mektubu görünce, uh çekmiş:

— Hey yavrum, ben bu yaşıma kadar perilerin yaşadığı yeri ne duydum ne de gördüm, sana hiç yardım edemem, demiş. Cihanşah bu sözü duyunca umutsuzlanmış:

— Dede, ben bile periyi hem görüp hem de onunla karı koca olmuşken, senin onların yaşadığı yeri bilmiyorum demene nasıl inanayım, demiş. Dede:

— Öyleyse, benim emrim altında çok dev var, onların arasında benden daha yaşlıları var. Ben gidip onlara sorayım, demiş ve devleri bulmaya gitmiş.

Dede birkaç gün dolaşıp devlere sormuş, kimse bu konuda doğru dürüst bir bilgi vermemiş. Bunun üzerine dede geri dönüp Cihanşah'a durumu anlatmış, Cihanşah ah çekip feryat etmeye başlamış. Bunu gören dede Cihanşah'a acımış:

— Yavrum, bu yerden gün başıtışına doğru üç gün yol yürürsen bir dağın yanına varırsın, o dağdaki mağarada bir dede yaşıyor, o dede benim dedemin dedesinin dedesidir (78). Bir mektup yazıp sana vereceğim. Sen o dedeye varırsan onun sana yardım etmesi mümkün, deyip bir mektup yazmış, erzak hazırlayıp Cihanşah'ı yolcu etmiş.

Cihanşah gece gündüz yol yürümüş, az gitmiş uz gitmiş, böylece sonunda adı geçen dedenin yaşadığı dağa varıp dedeyi bulmuş ve sağlığını sıhhatini sorduktan sonra geliş maksadını anlatmış ve deminki dedenin mektubunu vermiş. Dede mektubu okuduktan sonra:

— Hey yavrum, ben bu yaşıma gelinceye kadar böyle bir söz duymadım. Sen ise çok cevri cefa çekerek bu yere gelmişsin. Emrim altındaki uçan kuş ve canlılarla görüşeyim. Belki onlardan birisi bilebilir deyip, Cihanşah'ı evde bırakarak kendisi dışarı çıkıp gitmiş. Dede, dağlarda dolaşıp haber edip, dağdaki bütün uçan kuş ve hayvanları

yığıp perilerin yaşadıkları yeri sormuş. Hiçbiri bir şey söyleyememiş. Dede tekrar tekrar soruduktan sonra, iki kanadının ucunda altı, kuyruğunun ucunda üç tel tüyünden başka tüyü kalmayan bir yaşlı kuş:

— Ben bir zamanlar bir dağın arkasında perilerin geçip gittiklerini görmüştüm. Duyduğuma göre, o taraf perilerin mekânı imiş, demiş. Bunu duyan dede öfkelenmiş:

— Deminden beri neden söylemiyorsun, demiş. Kuş (79):

— Benden daha iyi bilen var mı, diye söylememiştim, demiş. Dede o kuşu alıp mağaraya gelmiş ve Cihanşah’a olanları anlatmış. Cihanşah bunu duyunca çok sevinmiş ve dedeye teşekkür etmiş. Dede:

— Sen şimdi, demiş yaşlı kuşa, “Bu yiğidi üstüne bindirip, gördüğün, perilerin bulunduğu yere götürüp bırak!” demiş ve yiğidi yola salmış.

Yaşlı kuş Cihanşah’ı üstüne bindirip birkaç gün uçtuktan sonra bir dağın üstüne konup:

— İşte geldik. Bu dağın güney tarafı perilerin memleketidir. Ben seni buraya kadar getirebilirim, demiş ve Cihanşah’la vedalaşarak mekânına geri dönmüş. Cihanşah periler memleketine doğru yola çıkmış. Cihanşah bu şekilde iki gece bir gündüz yürümüş, biraz soluklanayım deyip bir top çınarın altında yatıp uyumuş.

Periler padişahın emri ile dışardan gelen insanoğlunu aramak için dolaşan develerden biri gelip bakmış ki çınarın dibinde bir insanoğlu uyuyor. Bunu görünce, padişahımızın söylediği âdem yavrusu işte şu olsa gerek, deyip Cihanşah’ı yaralamaktan korkarak onu yavaşça sırtına alıp yola çıkmış. Dev uzun bir yol yürümüş, fakat Cihanşah uyanmamış. Bir ara kendini birisinin götürmekte olduğunu hissetmiş ve bunun gerçek mi yoksa düş mü (80) olduğunu anlamayınca gözlerini açmış. Bakmış ki gerçekten kendisinin bir dev tarafından götürüldüğünü görmüş. Bu nasıl bir iştir, onça çektiğim cefam yetmiyormuş gibi şimdi de devin eline düşmüşüm, diye endişeyle Huda’ya yalvarmış. Çok uzaklara bakınca, oldukça uzakta bir şehrin olduğunu görmüş. Dev de onu o tarafa doğru götürmekte imiş. Sonunda o, başıma ne gelirse göreyim, deyip devin sırtında kalmış. Hakikaten dev şehre girip, şehrin ortasındaki büyük ve haşmetli bir evin

önünde durup Cihanşah'ı yere indirmiş. Cihanşah yere inip şaşkın bir şekilde etrafa bakınca bir evden iki kızın çıkıp başka bir eve doğru gitmekte olduklarını görmüş. Cihanşah dikkatlice bakınca onların kendi hatunun teyzeleri olduklarını anlayıp bağırarak onlara doğru koşmuş. Kızlar da Cihanşah'ı tanıyıp onunla samimi bir şekilde selamlaşıp görüşerek onu alıp ata ve anasının karşısına getirip tanıştırmışlar. Padişah ile onun hatunu Cihanşah'la kucaklaşıp görüşmüşler. O arada kızlar gidip kız kardeşini alıp gelmişler. Cihanşah hatununu görünce tarifsiz mutlulukla dolmuş. Böylece, onlar sağ salım görüşmüşler. Periler, Cihanşah'ı has istirahatgâhta birkaç gün iyice ağırlayıp istirahat ettirdikten sonra padişahın yanına getirmişler. Padişah:

— Yavrum, siz bizim bu şehrimize nasıl geldiniz, diye sormuş.

Cihanşah Perizatı rüyasında gördüğünden başlayarak şimdiye kadar olanları, başından geçen her şeyi padişaha tastamam anlatmış (81). Padişah Cihanşah'ın başından geçenleri dinleyince onun gayret ve cesaretine takdir etmiş ve şöyle demiş:

— Oğlum, kızım için başınızdan gözün görmediği, kulağın duymadığı zorluklar geçmiş. Kızımın sizi beklemeyip dönmüş olması sizi pek çok zorlukla karşı karşıya bırakmış. Bunun için ben günahkârım, bizi affedin, deyip af dilemiş, Cihanşah:

— Önemli değil, şah ata, biz yeniden mutlu mesut görüştük ya, diye cevap vermiş. Padişah yine kırk gece gündüz toy yaparak kızını nikâhlayıp vermiş. Düğünden sonra Cihanşah periler şehrinde bir yıla yakın kalmış. Bir gün Cihanşah hatununa:

— Ben evden çıkıp geleli iki yıldan fazla oldu. Atam anam benim yoluma intizar olmuşlardır. Biz kendi yurdumuza gidelim, gelecek yıl yine geliriz, bunu sen şah atamıza söyleyesin, diye bir talepte bulunmuş. Perizat bu sözü babasına söylemiş, padişah Cihanşah'ı karşısına çağırıp:

— Hakikaten, sizin dediğiniz de doğru. Bunun için siz geri dönüp atanızı ananızı mutlu edin. Her yıl bir kere buraya gelip bizi de yoklayın, deyip razılığını bildirmiş ve hediyelerini vererek onları yolcu etmiş. Cihanşah güvercin kıyafetini giyen karısının üstüne oturmuş ve yola revan olmuşlar.

Şimdi sözü Cihanşah'ın atasından anasından verelim:

Cihanşah ikinci kere evden çıktığında: “Birkaç (82) ay içinde geri döneceğim.” deyip gitmiş ise de aradan iki üç yıl geçmiş. Cihanşah geri dönmeyince onun atası anası evladının derdiyle çok ağlayıp gözlerini kaybetmişler. Padişahın aklı oğlundaymış, üstelik de iki gözü kör olunca padişahlık işleri ile de ilgilenmez olmuş. Devlet işleri vezirlerin eline kalmış, onlar halka kendilerince zulmetmişler. Halk: “Duyduğumuza göre, Cihanşah bir yerlerde kazaya uğramış. Şimdi padişahlık işlerini idare edecek taht varisi yok oldu. Şimdi halimiz ne olacak?” diye kaygılandığı günlerden birinde Cihanşah bu şehirde aniden peyda olmuş. Onu gören şehir halkı mutlu olup padişaha mutlu haberini iletmişler. Padişah bu habere memnun olmuş, ama yavrusunun karşısına çıkamamış. Cihanşah saraya girip bakınca atası ve anasını iki gözünden kan ve irin akar halde oturmakta bulur. Perizat hemen torbasından babasının hediye olarak verdiği elmadan iki parçasını alıp birisini kaynatasının, diğerini kaynanasının gözüne sürmüş, kalanı da ellerine vermiş, onlar elmayı yer yemez hemen gözleri iyileşmiş, ondan sonra oğlu ve geliniyle kucaklaşıp ağlaşmışlar.

Böylece, Cihanşah’la onun peri karısı kendi atasının ve anasının karşısında mutlu mesut yaşamaya başlamışlar.

Aradan bir yıl geçtikten sonra Perizat hamile kalmış, onun ayı günü yaklaşmış. Bu günlerde kız Cihanşah’a (83):

— Biz bu şehre geldiğimizden beri bir yıl oldu. Şimdi atam anamın yanına gidip birkaç ay durup tekrar buraya geri dönelim, denen talebini iletmiş. Cihanşah atası ve anası ile danıştıktan sonra ikisi birlikte yola çıkmışlar. Perizat güvercin donunu giymiş. Cihanşah onun üstüne oturmuş ve periler memleketine doğru uçmuşlar. Onların bu sefer yola çıktıkları vakit temmuz ayı imiş. Onlar havanın sıcaklığına bakmayıp dağ aşır, çöl gezerek uçmuşlar, fakat her ikisi de susuzluğa dayanamamışlar. Bir çöllükte uçup giderken Cihanşah aşağı bakınca bir dereye dupduru bulak suyunun akmakta olduğunu görmüş. Bunu görünce Cihanşah kendini tutamayıp: “su, su” diye bağırmış. Cihanşah’tan da beter susamış olan Perizat suya doğru dalıp su içmiş ve aslına dönmüş, sonra sudan bir yudum içmiş ve oracıkta can vermiş. Bunu görünce Cihanşah ah- u feryat etmiş. O, kızın cesedini alıp biraz yürümüş ve bir mağaraya rastlamış. Ceseti alıp mağaraya girince bakmış ki mağaranın içinde ay gibi güzel bir kız uyumaktaymış, mağaranın duvarında ise

bir yazı asılıymış. Okuyup bakmış ki bundan kaç bin yıl önce âşıklık yolunda buradan geçerken işte bu sudan içip ölen Bilkiya işte bu imiş. Ama kız vefat edeli binlerce yıl olmuş ise de daha yeni uyuyup kalmış gibi yatmaktaymış.

Cihanşah Perizatın cesedini Bilkiyan'ın cesedinin (84) yanına yatırmış, demek ki sudan bir yudum suyu alıp getirerek iki kızın ortasına uzanmış ve suyu içerek hemen can vermiş.

Cihanşah ile Bilkiya işte böyle karşılaşmışlar.

— İşte bu, “Cihanşah ile Bilkiya'nın karşılaşması” denilen hikâyedir. Senin önünde bu kadar zorluk var mı, diye soran Şahmaran, oduncu çocuğa anlattığı hikâyesini sonlandırmış.

— Bundan daha büyük zorluk var, bunun için beni yeryüzüne çıkarmanı istiyorum, deyip rica etmiş oduncu çocuk. Şahmaran ise:

— İlla ki yeryüzüne çıkmak istiyorsan, seni çıkarırım, ama çok tehlikeli işlerle karşılaşacaksın, demiş. Oduncu yine kendi sözünde diretmiş. Şahmaran şöyle demiş:

— Öyleyse, sana bir şartım var, sen bu şartı kabul edersen seni bırakırım, demiş. Oduncu çocuk:

— Yeryüzüne beni çıkaracaksan şimdi bir şart değil bin şart olsa da kabul ederim, demiş. Şahmaran:

— Sen yer üstüne çıktıktan sonra insanoğlunun olduğu yerde üstünü çıkarma. Yıkanman gerekirse insanların olmadığı bir yerde yıkan. Kısacası, bedenini hiçbir insana göstermeyeceksin, demiş. Oduncu çocuk razılık bildirmiş. Bundan sonra Şahmaran oduncu çocuğu alıp bir delikten yer (85) üstüne çıkarmış.

Oduncu yeryüzüne çıkıp bakmış ki ikindi vaktiymiş. Lakin ikindi vaktinin ne kadar geçip gittiğini bilmiyormuş. Daha önce kütüğü koyduğu yere gidip bakmış ki toplayıp bıraktığı odunların yerinde olduklarını görmüş. Odunlarını yüklenip şehre doğru yürümüş. Şehre yakınlaşınca kendisiyle odunculuk yapan ağabey kardeşlerden biriyle karşılaşmış. Bakmış ki o önceki oduncu değil, büyük bir bay olmuş. Onlar görüşmüşler.

Bay oduncu dostunu alarak şehre götürüp misafir etmiş. Sonra ona iyi kılık kıyafet alıp vermiş ve:

— Arkadaş, şimdi ikimiz hamama gireceğiz. Yıkandıktan sonra bu kıyafetleri giy, deyip oduncuyu alıp hamama yürümüş.

Onlar hamama gidedursun, biz sözü başka taraftan verelim:

Oduncuların bulunduğu bu şehirde bir padişah var imiş. O çok adil, dindar bir padişah imiş. Günün birinde bu padişah hastalanmış. Her şehirden ünlü tabipleri alıp getirmişler, fakat hiçbiri ona deva bulamamış. Falcı, kâhinlerden birinin yanına gitmişler o da:

— Şahmaran etinin çorbasını içerse iyileşir, deyip bu ilacı buyurmuş. Padişahın hizmetçileri:

— Şahmaran'ı nerden bulacağız, diye sorunca, kâhin (86):

— Şahmaran'ı bulmak oldukça zor. Onu gören insanın sırtında tabak büyüklüğünde ben olur. Böyle bir adamı bulursak o Şahmaran'ı bulur, demiş. Hizmetçiler:

— O adamı nasıl buluruz, diye sorunca, kâhin:

— Bir şey yapmanıza gerek yok. Şehir içinde ve dışındaki hamamlara gözcü koyun, bu yolla bulursunuz, demiş. Hizmetçiler bu sözü padişaha iletmışler. Padişah bunun yapılması için emir vermiş.

Bütün hamamlara gözcü konulan günlerin birinde, oduncular yıkanmak için hamama girmişler. Onlar yıkanırken gözcüler oduncu çocuğun sırtındaki tabak büyüklüğündeki beni görünce inci bulmuşçasına mutlu olmuşlar. Oduncu yeni kıyafetlerini giyip hamamdan çıkarken gözcü onun karşısına çıkıp: “Padişah- ı alem seni çağırıyor.” deyip önüne katıp iterek alıp saraya götürmüş. Padişahın bir sağ kol veziri varmış. O zulüm sitem eden, kara niyetli bir adam imiş. Onun maksadı padişahlığı ele geçirmekmiş. O, oduncuya Şahmaran'ın nerede olduğunu sormuş. Oduncu Şahmaran'ın nerede olduğunu bilmediğini söyleyerek direktmiş. Sonunda vezir ona çok mal mülk

vererek onu zengin edeceğini vadettikten sonra, oduncu Şahmaran'ın nerede olduğunu söyleyivermiş. Vezir:

— Öyleyse, Şahmaran'ın kendin alıp (87) getir, diye emretmiş. Oduncu kabul etmese de vezir celladı onun yanına koyarak:

— Bugün Şahmaran'ı alıp getirirsen hayatta kalırsın, şayet: “yok” dersen, hemen şimdi başını gövdenden ayırırım, demiş. Oduncu kendi canın korumak için Şahmaran'ı alıp getirmeyi kabul etmiş. O, derin bir gama batmış şekilde önceki kütüğün altından çıkan yoldan bağa girip bakmış ki bağdaki ağaçlar kurumuş, güller sararıp solmuş, ötüşüp duran kuşlar da kaybolmuş, gölün suyu da kurumuş, bağ bir harabeliğe dönüşmüş. Şahmaran'ın durduğu yere gidip bakmış ki Şahmaran'ın önceki güzelliği kaybolup sararıp solmuş. Şahmaran oduncuyu görür görmez, ağlamaya başlamış:

— Ben sana bu yerden gitme dedim, ne yaptıysam razı olmayıp gittin, şimdi kendin ettin kendin buldun (88). Neyse, şimdi seninle birlikte ölüme gideceğim. Padişah benim çorbamı içip şifa bulsun, demiş ve oduncuyla birlikte yeryüzüne çıkmış. Onlar saraya gelmişler. Vezir Şahmaran'ı görünce oduncunun eline bir bıçak tuttuşturup Şahmaran'ı öldürüp etini parçalayarak kazana doldurmasını buyurmuş. Oduncu razı olmamış, yine cellatları alıp getirerek onu tehdit etmiş. O, Şahmaran'ı öldürtmüş. Etini kazana koyup, yine bu oduncuya ateş yaktırıp kazanı kaynatmasını buyurmuş. Oduncu ateş yakmak isterken vezir üç kâse alıp getirmiş. Kâselere birinci, ikinci, üçüncü diye işaretler koymuş. Oduncuya:

— Birinci kere kaynayan çorbayı birinci kâseye, ikinci kere kaynayan çorbayı ikinci kâseye, üçüncü kere kaynayan çorbayı üçüncü kâseye al, diye buyurup kendisi gitmiş. Oduncu kazanın ateşini yakar yakmaz, kazandan:

— Ey oduncu, sen vezirin dediğini yapma. Birinci kere kaynayanı ikinci kâseye, ikinci kere kaynayanı üçüncü kâseye, üçüncü kere kaynayanı birinci kâseye al, diye bir ses gelmiş. Oduncu kazan kaynadıktan sonra, kazandan çıkan sesin dediklerine uyarak çorbayı kâselere doldurmuş.

Aslında bu çorbanın birinci kere kaynayanı zehir olup, bunu içen adam hemen ölmüş. İkinci kere kaynayanı içen ise her türlü hastalığına şifa bulurmuş hem de

padişahlık tahtına erişirmiş (89). Üçüncü kere kaynayanı içen hem zenginliğe hem de vezirlik tahtına erişirmiş. Vezirin asıl maksadı birinci kaynayanı oduncuya içirip onu öldürmek, ikinci kaynayanı kendi içip padişah olmak, padişahı ise vezir yapmak imiş. Fakat oduncu kazandan çıkan sese göre işi bitirip vezire haber vermiş. Vezir alelacele kazanın yanına gelmiş ve padişah için hazırlanan kâsedeki çorbayı hizmetçilerle içeri göndermiş, birinci kâseyi oduncuya, ikinci kâseyi kendisi için alıp oracıkta içmiş, vezir nefes almayıp ölmüş. Çorbanın sıyrıla ikinci kere kaynayan üçüncü porselendeki çorbayı içen padişah hastalıktan kurtulmuş. Padişah, üçüncü kere kaynayan birinci porselendeki çorbayı içen oduncuyu ise: “Beni hastalıktan kurtaran şefkatlim” diye çok altın ve gümüş ile ödüllendirip, kendine sol kol vezir yapmış.

Oduncunun padişaha yardım ederek adillikle hanlık işlerini yönettiği günlerin birinde, kendisiyle birlikte odunculuk yapan iki dostunu, kendisine yaptıklarından dolayı, kesinlikle bizden öç alacak, diyerek kaçıp gittiklerini duymuş. Asker gönderip onları saraya çağırıp korkmalarına gerek olmadığını, eğer onlar sebep olmamış olsalardı, kendisinin de vezir olamayacağını söyleyip iki dostunu ödüllendirmiş. Bundan sonra oduncu vezir olup adilce şehir yöneterek orada kaldı, işim bittikten sonra ben de bu yakaya geri geldim (90).

61. Şehzade ile Albastı¹³⁴

Eskiden bir şehzade varmış. O sultan annesini çok severmiş. Şehzade, sultan annesinin izni olmadan hiçbir yere gitmezmiş. Sultan, şehzade oğlunun her dediğini yaparmış, oğlundan bir an bile ayrılmaya gönlü razı olmazmış.

Günlerin birinde şehzade sultan annesinden ava çıkmak için izin istemiş. Sultan çaresizce şehzadenin ava çıkmasına izin vermiş. Şehzade sultanın iznini aldıktan sonra dağın yamacındaki güzel manzaralı bir ormanlığa gelmiş. Şehzade o yerde bir ay yüzlü kızla karşılaşmış. Bu güzel yüzlü kızın omuzlarını örten koyu altın saçları, Misran Kılıç’ı

¹³⁴ Şehzade ile Albastı. Kılıç Batur. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurrahim Ebey; Eñmet Emin. Urumçi. Şıncan Halk Neşriyatı, 2006, ss. 303- 307.

gibi ince kaşları, inci gibi beyaz dişleri, pişmiş vişne gibi kıpkızıl dudakları, çeşme gözleri varmış... Şehzadeyi kendisine âşık etmiş. Ay yüzlü kız ateşli gözleriyle şehzadeye öyle (303) bir işveyle bakmış, şehzade hemen mest olmuş, ona meftun olmuş, onun kalbi acayip güçlü bir aşk ve muhabbet duygusuyla dolmuş. Şundan itibaren şehzade deminki güzel ormanlığa varıp ay yüzlü kız ile buluşmaya başlamış. Bir gün şehzade anlaştıkları vakitte ormanlığa gelip bakacak olsa, ay yüzlü kız pınar başında gölgeli bir söğüde yaslanarak gam ve kasavet içinde oturuyormuş. Onun güzel yüzünün eskisi gibi gülmediğini gören şehzade hem hayret hem endişe içinde:

— Ey ay yüzlü güzelim, size ne oldu? Yoksa hastalandınız mı? Size ne versem, ay gibi güzel cemalinizdeki gam ve kasavetin kara bulutları dağılır, diye sormuş. Ay yüzlü kız başını sallayarak, hasta olmadığını işaretini vermiş ve şehzadeye bakıp:

— Ey şanı şevketli şehzade siz bana bir iğne alıp getirseniz, demiş.

Şehzade hemen yerinden kalkıp sarayına gitmiş ve sultan annesinin yegâne iğnesini alıp getirmiş. Ondan sonra ay yüzlü kızın güzel yüzündeki keder bulutları dağılmış, onun yerini sevinç kaplamış. Onlar pınar başında oturup dertleşmişler. Güneş dağın arkasında batınca ertesi gün yine aynı saatte buluşmak üzere sözleşerek (304) ayrılmışlar. Ertesi gün şehzade o pınar başına gelip bakınca ay yüzlü kız yine tıpkı önceki günkü gibi kederli halde oturuyormuş. Şehzade yine dünkü sözlerini tekrarlamış, ona:

— Size ne versem, ay yüzünüzü kaplayan kara bulutları dağılıp, sevinç güneşi doğar, diye sorarmış. Ay yüzlü kız şehzadeden bir düğme alıp getirmesini talep etmiş. Şehzade hemen saraya gidip annesinin sultanlık altın kıyafetinin altın düğmesini alıp getirerek ay yüzlü kıza vermiş. Sonra ay yüzlü kızın ay yüzüne gölge salan keder bulutları dağılmış, mutluluk güneşi parlamış. Onlar pınar başında uzunca tatlı sohbetler etmişler, güneş dağın arkasında battıktan sonra, ertesi gün yine aynı saatte buluşmak üzere sözleşmişler. Ertesi gün şehzade pınar başına gelince yine ay yüzlü kızın yüzündeki keder bulutları şehzadeye gazap yağmurları yağdırmaktaymış. Şehzade buna çok şaşırılmış, yedi kere eğilerek tazim ettikten sonra, ay yüzlü kızın gazap yağmurları yağdırıp duran gözlerine bakmış:

— Ey ay yüzlü güzelim, size ne oldu? Siz niçin üzüldünüz? Size yine ne gerek, diye sormuş. Ay yüzlü kız ise ok yay gibi tel tel olan kirpiklerinin gölgesinde duran gözlerini şehzadeye değil, masmavi gökyüzünde koyun sürüleri gibi bembeyaz bulutlara dikerek hayal kurarcasına sessizce durmuş. Bu çağda şehzade takatsiz kalmış (305):

— Ey ay yüzlü güzelim, size o bembeyaz bulut gibi koyun sürülerini getirip hediye edeyim mi? Ben sizi çok seviyorum. Fakat sizin şu ay cemalinizde keder bulutlarını dağıtıp hoş gülen güneşi görmem mümkün olacaksa siz ne talep ederseniz isteğinizi yerine getirmeye hazırım, demiş ve gözyaşlarıyla ay yüzlü kıza yalvararak bakmış. Ay yüzlü kız iki kolunu göğsüne koyup, kıvılcım saçıp duran gözlerini şehzadeye dikerek şöyle demiş:

— Ey şehzade yiğit, eğer siz beni mutlu etmeyi düşünüyorsanız, bana sultan annenizin atıp duran sıcak yüreğini alıp getirmeniz gerek.

Şehzade kulaklarına inanmamış, şaşkınlık içinde kala kalmış. Bu sırada ay yüzlü kızın gözlerinden inci gibi yaşlar dökülmeye başlamış. Bu durum karşısında gönlü rahatsız olan şehzade aklını yitirmiş. Geriye dönüp uçarcasına saraya sultan annesinin karşısına gelmiş. Bu sırada sultan uyku deryasına gark olmuş. Şehzade derhal annesinin göğsünü yarıp onun atıp duran sıcak yüreğini alıp ay yüzlü kızın yanına koşmuş. Şehzade ormanlığa giderken kendini kapkaranlık bir mezar (306) içine girip kalmış gibi hissetmiş, hiçbir şey görünmüyormuş. O her bir adım attığında bedenine sanki iğne batıyormuş gibi tikenler saplanmaya başlamış. O yine bir adım daha atınca başı dönmüş ve yere düşmüş. Bu zaman onun elindeki annesinin yüreğinden şöyle bir nida gelmiş.

— Ey oğlum! Düştün mü? Bir yerin çok mu acıdı? Oğlum, ben hepsini gördüm. Sen albastının eline düşmüşsün. Senin verdiğiğ iğneyi o senin bedenine sapladı. Oğlum, senin mutlu etmeye çalıştığın bu ay yüzlü kız suretindeki albastı senin de yüreğini kelep edip yese, bir anlık mutlu olup kanlı yüzünün güleceğini hayal ediyor musun?..

Oğlum! Sen şimdi geç kaldın, ah akılsız oğlum!

Ananın yüreğinden çıkan bu sedadan dağlar titremiş, gökyüzünde kuvvetli şimşekler çakmış. Şehzade şimşek ışıkları altında yürürken ay yüzlü kızın iğneyi mızrak, düğmeyi kalkan edip ejderha gibi ağzını açıp dişlerini gıcırdayarak ona doğru geldiğini

görmüş. O zaman şehzade ay yüzlü kızın tarafına doğru bakıp inerken sultan annesinin yüreği elinden yuvarlanıp çıkmış ve güçlü bir aleve dönüşerek ay yüzlü kızın elindeki mızrağı kalkanı eritmiş, ay yüzlü kızı da yakıp dumana çevirmiş. Şehzadenin eli kolu boşalıp gözüne karanlık çökmüş, gözünü bir daha açamamış (307).

62. Şehzadenin Acayip Sergüzeşti¹³⁵

Buhara şehrinin padişahı ava çıkmış. Avdan dönerken başka bir şehre gelmiş. Şehrin kapısının önünde bir kızın resmi asılı imiş. Padişah resmi görünce kendini kaybetmiş. Bunu gören muhafızlar padişahı alıp şehre girmişler. Padişah ayılınca:

— O kız kim, diye sormuş. Muhafızlar:

— Bu kız, şehrin bir güzeli idi. Bundan üç dört ay önce kayboldu. Hiçbir izi bulunamadı. O sebepten onun bulunması için ferman çıkarıp resmiyle birlikte astık, demişler.

Bunu duyan padişah kızın resmini değerini ödeyerek satın alıp geri dönmüş. Padişah kendi şehrine döndükten sonra saray içine kırk bir odalı ev yaptırmış ve kırk odayı çeşitli şeylerle doldurmuş. Kırk birinci eve bir dolap yerleştirmiş. Deminki kızın resmini ipekli kumaşlara sararak bu dolaba koyup saklamış.

Padişah kırk birinci odanın anahtarını hiç kimseye vermemiş ve bu odaya hiç kimseyi sokmazmış. Bu sebepten bu odada ne olduğunu bilmeyen saray ehli çok meraklanmışlar (34).

Günün birinde padişahın veziri şehzadeye:

— Ey şehzade, seni baban çok sever. Senden hiçbir şeyini esirgemez. Ama sen bile şimdiye kadar kırk birinci odada ne olduğunu bilmiyorsun, demiş.

Bunu duyan şehzade oldukça merak edip babasından bu odaları görmek için izin isteyip odaların anahtarlarını sormuş, fakat şehzade odaları açıp kırk birinci odaya

¹³⁵ Şehzadenin Acayip Sergüzeşti. Uygur Halk Masalları 8. Şincan Halk Neşriyatı, 1988, ss. 34- 43.

geldiğinde anahtarlar tükenmiş ve şehzade o odaya girememiş. Şehzade padişahın bu odanın anahtarını istemiş. Padişah:

— Ey çocuğum, ben bu odanın anahtarını sana veremem, demiş. Şehzade anasına babasının bu anahtarı nerede sakladığını sormuş. Anası şehzadeye “Baban bu odanın anahtarını geceleyin ağzında saklayarak yatar. Sen onu almak istiyorsan babanın burnuna acı bir şey koklat, o zaman baban ağzını açar. Baban ağzını açınca anahtarı alabilirsin.” demiş. Şehzade o gece uyuyan babasının burnuna sigara koklatmış. Padişah sert bir şekilde hapsirmiş. Ağzından anahtar fırlayıp çıkmış. Şehzade derhal anahtarı alıp kırk birinci odayı açmış. Duvardaki bir anahtarı alıp dolabı açmış. Dolapta ipeğe sarılı duran resmi alıp bakmış, bakar bakmaz da kendini kaybetmiş. Ertesi gün padişah uyanınca ağzındaki anahtarın olmadığını ve oğlunun durumunu öğrenince çok öfkelenmiş. Oğlunun yakalanarak öldürülmesini emretmiş.

Fakat vezirler padişaha fikir verip şehzadeyi öldürmeyip uzak bir yere sürmesini talep etmişler. Böylece şehzade çöllerde dolaşmaya başlamış. O (35) birkaç gün yol yürüdükten sonra bir konağa varmış. Bir ara iki muhafız bir adamı bağlayarak alıp getirmişler. Şehzade deminki muhafızlara:

— Bu günahkâr kim, diye sormuş. Onlar demiş ki:

— Bu kişi devlerden sihir öğrenmiş, sonra devlere karşı çıkmış Kemek Heyyar denen kişidir. Biz onu devlerin emrine göre öldürüp yüreğini alıp gideceğiz, demiş. Şehzade derhal:

— Sizler bu kişiyi bana satın. Devlere ise keçinin yüreğini alıp götürün, demiş. Muhafızlar bu teklifi kabul edip Kemek Heyyar’i şehzadeye bin dinara satıp gitmişler. Kemek Heyyar kendini kurtaran şehzadeye çok minnettar kalmış. Onun niçin buraya geldiğini, adını kimliğini sormuş. Şehzade sergüzeştlerini anlatmış, sonunda:

— Ben o kızın kim olduğunu, nerede olduğunu, bu dünyada yaşıyor mu yoksa yaşamıyor mu bilmiyorum. Fakat o kıza âşık oldum, demiş. Kemek Heyyar bunu duyunca:

— Ey şehzadem, o ay yüzlü kızı biz alıp kaçıracak devlerin mekânına götürdük, şimdi o işte orada hapiste. Siz beni ölümden kurtardınız, ben sizin her hizmetinizi yapmaya hazırım. O kızı kurtarıp sizi muradınıza erdirmek için bütün hünelerimi kullanacağım, demiş ve şehzadeden icazet (36) alarak yola revan olmuş.

Şehzade kendi yerinde bekleye dursun, sözü Kemek Heyyar’dan verelim:

Kemek Heyyar uzun yol yürümüş. Az gitmiş uz gitmiş. Sonunda devlerin şehrine gelmiş ve kendi sihir gücünü kullanarak geceleyin gizlice kızın hapsedildiği evin önüne gelip ona, onu kurtaracağını söylemiş. Kız ona inanmayıp:

— Sen beni kurtaramazsın, demiş. Kemek Heyyar koynunda bir kızıl elmayı çıkarıp kıza koklatmış, kız hemen can vermiş. Kemek Heyyar derhal onu alıp yürümüş. Bu şekilde yol yürüyerek sonunda şehzadenin yanına sağ salim ulaşmış. O, kızı yere koyup koynundan bir gök elmayı çıkarıp kızın burnuna tutmuş, kız hemen dirilmiş. Fakat o sırada Kemek Heyyar kendini saklanmış. Kız gözünü açınca kendisinin nerede olduğunu bilmez halde etrafa şaşkın şaşkın bakıyormuş. Yanında güçlü kuvvetli bir yiğit durmaktaymış. Kız onu görür görmez ona âşık olmuş. Böylece onlar şirin sohbete tutuşmuşlar. Bunu gören Kemek Heyyar derhal yakınlardaki bir mahalleye gidip bir mollayı alıp getirerek şehzade ile kıza nikâh kıymış. Şehzade ile kız orada ev tutup huzur içinde karı koca olmuşlar.

Kemek Heyyar kendi evini görüp gelmek için şehzadeden izin istemiş. “Ne zaman başın dara düşerse bunu yakarsan ben hemen peyda olurum.” deyip üç tel tüy verip kendi yoluna revan olmuş (37).

Kemek Heyyar kendi yoluna gidedursun sözü devler mekânından verelim.

Ertesi gün devler kızın olmadığını öğrenince kıyameti koparmışlar. Fakat kızın nereye gittiğini kesinlikle öğrenememişler. Ondan sonra onlar her tarafa dağılıp kızı aramaya başlamışlar. Hatta devlerin padişahı da bu kızı aramaya çıkmış. Devler padişahı uçup şehzadenin evinin üstüne geldiğinde onları görmüş. Dev hemen yere inip bir topal yaşlı kadın kılığına girerek şehzadenin evinin önünden geçmiş. Şehzade onu görünce halini sormuş. Topal yaşlı kadın kendisinin sahipsiz bir biçare olduğunu söyleyip ağlamaya başlamış. Şehzade onun sözlerine inanarak onu alıp karısına yoldaş etmiş. Bir

gün şehzade ava çıkınca dev bir leğene efsun okuyup onu tulpara çevirmiş, kızı da etrafı gezdirmek için bu tulpara bindirmiş. Kendisi de tulpara binmiş:

— Ey kızım gözünü yum, demiş. Onlar gözünü yumup açınca kadar devlerin şehrine gelmişler. Deminki total yaşlı kadın aslına dönerek dev olmuş, kızı altından yapılan bir kafese hapsetmiş ve onu kendi hanımı olmaya zorlamış. Kabul etmese öldüreceğini söylemiş. Kız:

— Ey devler padişahı, bana bir aylık mühlet ver. İyice düşüneyim, bir aydan sonra ne yaparsan kabul ederim, demiş. Devler padişahı bunu kabul etmiş. Devler içinde bir yaşlı total dev varmış, o da kızın hüsn-ü cemaline tutkunmuş. O her gün (38) akşam olunca gizliden kafesin yanına gelip kıza kendisinin âşık olduğunu anlatıp durmaktaymış. Fakat vicdanlı kız onun yalvarmalarına hiç itibar etmemiş.

Şimdi sözü şehzadeden verelim:

Şehzade gece avdan geri dönmüş ki kız da yaşlı kadın da yoklarmış. Şehzade o yana bu yana bakmış. Ama kesinlikle hiçbir iz bulamamış. Sonunda Kemek Heyyar'ın sözlerini hatırlayıp verdiği tüyü yakmış. Kemek Heyyar çok uzun yol yürüyüp kendi yurduna gelip tam evine girmek üzereymiş. Birden onun başındaki saçları yanmaya başlamış. Bundan şehzadenin bir kazaya, tehlikeye uğradığını anlayıp Kemek Heyyar derhal şehzadenin karşısına gelmiş. Bakmış ki şehzade şuursuzca yatıyor. Kemek Heyyar şehzadeyi bin bir güçlkle kendine getirince ondan kızın kaybolduğunu öğrenmiş. Yeniden kitabını çıkarıp bakmış, kızın devlerin alıp götürdüklerini, onun şimdi bir altın kafeste olduğunu öğrenmiş. Sonra şehzadeye:

— Şehzadem, boş yere feryat edip kendinize eziyet etmeyin, dirayetli olun, ben şimdi kızı alıp getirmek için atlanıyorum. Ben gittikten sonra kapının eşiğine bir tane yaban otu yeşerirse o benim yalnız geri geleceğimi bildirecek. Eğer iki tane yaban otu yeşerirse o kızla birlikte geri döneceğimin işaretidir. Eğer bu iki tane yaban otu yok olursa her ikimizin de devlerle mücadelede öldüğümüzün işaretidir. Haberin olsun, deyip devler mekânına doğru sefere çıkmış.

Kemek Heyyar çok yol yürüyüp sonunda devlerin mekânına ulaşmış ve kendi sihirlerini kullanarak kızın karşısına gelip onunla görüşmüş. Kemek Heyyar:

— Ey ay yüzlü, sizin bu yerden kurtulmanız ve şehzademle sonsuza kadar mutlu yaşamanız için devleri yok etmek gerekiyor. Yoksa bize rahat yok. Bu sebepten benim için devlerin canının nerede olduğunu öğrenmeniz gerek, demiş. Kız elinden gelirse bu talebi yerine getireceğini söylemiş. Bundan sonra kız devlere onların canının nerede olduğunu sormaya başlamış. Fakat onlar katiyen söylememişler. Böylece günler arkasından günler geçmiş, devler padişahının kıza verdiği mühletin dolmasına bir gün kalmış. O günün gecesinde kız ne yapacağını bilmez halde dururken deminki yaşlı total dev yine gelmiş ve kıza:

— Ey ay yüzlü kız, sen hakikaten taş yürekliymişsin. Senin aşkınla yanıp kül olmama az kaldı. Fakat sen bana katiyen acımıyorsun. İşte şimdi bir günlük hayatın kaldı, yarın seni öldürecek. Beni böyle ateşlere atıp o dünyaya mı gideceksin? Bana kendi sevginden küçücük bir hediye versen olmaz mı, diye yalvarmış. O zaman kızın aklına bir fikir gelmiş. O hemen deve:

— Ey dev, ben senin bir aydan bu yana bana itiraf ettiğin samimi sözlerinden senin bana karşı gerçek bir sevginin olduğunu anladım. Ben de senden hoşlanıyorum. Fakat ikimiz de birlikte olması için onları yok etmemiz gerek. Yoksa onlar beni sana vermezler, demiş (40).

Bunu duyan total dev mutluluktan:

— Ey meleğim, söyle bakalım, onları nasıl yok ederiz? Ben senin için canımı veririm, demiş.

— Öyle ise onların canının nerede olduğunu bana söyle ve git, sabredersen yarın beni kendi kucağında göreceksin, demiş. Bunu duyan dev, kıza:

— Bu yerden dosdoğru yedi ay yürüdükten sonra bir deryaya rastlarsın. Deryanın o tarafına yedi ayda geçilebilirsin, deryanın karşı tarafında gayet büyük bir dağ var. Bu dağ bulutlara değmektedir. O dağın kırk metre derinliğinde bir kuyu var. Kuyunun temelinde bir ev var, evde bir demir sandık, sandığın içinde bir kutu, kutunun içinde bir rüzgâr top var. Bizim canımız işte o rüzgâr topunda. Toptaki rüzgâr çıkartılırsa bizim canımız da tükenir, demiş. Bundan sonra kız devin dönmesine izin vermiş. O, yel topunu alıp getirmenin zor olduğunu bildiğinden kendisinin azat olacağından ümidimi kesmiş.

Gece yarısı olduğuunda Kemek Heyyar gelip kıza durumu sormuş. Kız topal devin anlattıklarını Kemek Heyyar’a söylemiş. Kemek Heyyar onun sözünü duyunca derhal yola atlanmış, tan atınca bütün işini tamamlayıp rüzgâr topunu alarak geri gelmiş ve devler şehrinin göğünde uçmaya başlamış. Devler bunu görünce Kemek Heyyar’a hücum etmişler. Kemek Heyyar rüzgâr topuna basmış devler ölmeye başlamış. Fakat en sonunda topal dev başta olmak üzere beş altı dev sağ kalmış. Kız ile Kemek Heyyar (41) devler padişahının tulparına binip şehzadenin yanına gelmişler. Bundan sonra Kemek Heyyar evine gitmek için kendi yoluna revan olmuş. Kız ile şehzade mutlu bir hayat sürmüşler.

Bir gün şehzade düldülüne binip ava çıkmış. Bir geyiği kovalayarak başka bir grup devin yaşadığı mağaranın önüne gelmiş. Tulpara gözü değen devler şehzadeyi yakalayıp turparı alıkoymuşlar. Şehzade hapse konmuş. O günün gecesinde şehzade eve geri gelmeyince kız bir durumun yüz verdiğini anlayıp derhal Kemek Heyyar’ın bırakıp gittiği tüyü yakmış. Kemek Heyyar uzun yol yürüyüp evine gelip çoluk çocuğu karısıyla görüşüp tam yemek yemek için oturmuş ki birdenbire saçları cızırdayarak yanmaya başlamış. O hemen yerinden sıçrayarak bin çeşit sihrini devreye sokarak kızın yanına gelmiş. Durumu öğrendikten sonra fal kitabını şöyle açıp bakmış ki yiğit hapsedilmiş. O, kızı alıp şehzadeyi kurtarmak için yola revan olmuş. Sonunda devlerin mağarasına gelmişler. Mağarada sekiz küçük dev ve gayet büyük bir dev var imiş. Öncelikle sekiz küçük dev Kemek Heyyar’a saldırmış. Kemek Heyyar onları öldürmüş. Onda sonra deminki büyük devle dövüşmüş. Fakat bu deve gücü yetmemiş. Sonunda kıza efsun okuyup dağın üstüne çıkarmış. Kız arka taraftan devin başına öfkeyle bir kılıç vurmuş, o iki parça olup ölmüş. Onlar şehzade ile düldülü kurtarıp şehzadenin asıl yurduna doğru yola çıkmışlar. Padişah (42) oğlunu sürdüğüne bin pişman olup onu bulup getirmeleri için adam göndermişse de hiç kimse alıp getirmemiş, padişah bunun için ah çekiyormuş. Oğlunun geri geldiğini duyunca çok sevinmiş ve oğlunu kucaklayarak ağlamış. Fakat o sırada oğlu ile birlikte gelen kızı görünce onun daha önceki resimdeki kız olduğunu bilip “ah!” edip bayılmış. Saray içindekiler telaşa düşüp bin çeşit ilaçla, onu bin bir güçlkle ayıltmışlar. Padişah sonra vezirlerini çağırıp oğlunu gizlice öldürmelerini, kızı kendisine alıp getirmelerini söylemiş. O günün gecesinde padişah oğlu, gelini ve Kemek Heyyar ile bir sofrada oturuyormuş. Yemek getirildiğinde Kemek Heyyar şehzadenin aşına zehir konulduğunu sezmiş. O, bir efsun okuyup ırayı söndürmüş ve karanlıktan faydalanarak

derhal padişahın aşısıyla şehzadenin aşını değiştirmiş, çıra yakıldıktan sonra padişah aş yiyince ölmüş. Şehzade padişah, Kemek Heyyar vezir olmuş. Şehri adillikle yönetmişler. Halkın üstündeki on yıllık vergi de kaldırılmış. Halk refaha erişip mutlu mesut yaşamış (43).

Kaynak kişi: Kuça Alakağa Gunşiy Bazar Daduy İkinci Düydin: Abla Hacı

63. Şeytan Adam¹³⁶

Kadim bir mezarlıkta büyük bir kümbet varmış, bu kümbetin içine dünyadan göç etmiş büyük ulemalar konulmuş. Cuma günü insanlar buraya gelip burayı tavaf edip dua ederlermiş. Bu kümbette iki âmâ şeyh var imiş. Bu ikisi insanların getirdiği taamları, gözlemeleri, pişileri eşit bir şekilde pay edip yiyerek mezarlıkta pek bolluk bereket içinde yaşarlarmış. Bu iki âmâ şeyhin bolluk içinde yaşamalarına şeytan haset etmiş. Şeytan, insanların hayır ve sadaka için getirdikleri lezzetli taamları bu iki körün yiyerek tok ve rahatça yaşadıklarını görünce onların önündeki taamları almaya girişirmiş.

Bir gün şeytan iki şeyhin arkasına geçivermiş ve birinin önündeki taamı hissettirmeden yemiş. Bunu sezmeyen iki şeyh: “Bu taam pek lezzetli imiş ki, şunu az getirip birimizin önüne koymuşlar.” demişler. İkinci sefer Şeytan yine birinin önündeki taamını hissettirmeden yemiş. Bunu âmâ şeyhler hissetmemiş.

— Bugün benim önümde taam yok mu, deyip etrafını (50) اساسıyla araştırmış, birinci şeyh sinirlenmiş:

— Benim önümde var, gel, bunu bölüşüp yiyelim, demiş. İkinci şeyh:

— İnsanların insafı köreldi sadaka verişleri gittikçe azalmaya başladı mı ne?

— Evet, bir belası var, azizim, demiş birinci şeyh.

¹³⁶Şeytan Adam. Hüvey Batur. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurahim Ebey; Eñmet Emin. Urumçi. Şincan Halk Neşriyatı, 2006, ss. 50-53.

Şeytan bu işi iki üç gün devam ettirmiş. Ama iki âmâ şeyh bir kâse aş veya bir çöreği eşit bölüp yiyerek yeniden mutlu, mesut hayat geçirmişler... Bunu gören şeytanın içi içini yemiş, öfkesi artmış, sinirden caddede kendi kendine söylenip giderken bir esrarkeş rastlamış. O esrarı fazla alıp çok keyifli bir şekilde şehre doğru gidiyormuş. İnsanlar ona “Şeytan Adam” diyorlarmış, çünkü o mezarlık ve eski harabelerde saklanıp esrar içermiş ve her türlü hile, kötülükten vazgeçmeyen kavimden imiş. O şeytanı görünce sormuş:

— Şeytan, neden âşıklar gibi söylenip duruyorsun?

— Ne yapayım, demiş Şeytan halinden şikâyet ederek, bu kümbetteki iki kör şeyh benim rızkıma göz dikip sadaka verilen aş ve çörekleri yedikleri için bana hiçbir şey kalmıyor.

— O iki körü halledemedin mi?

— Hiç halledemedim. Birinin önündeki taamları alsam ikincisinin önündekini bölüşüp yiyerek: “Bugünkü taamın varlığına şükür, az da olsa lezzetliymiş.” deyip duasını ederek yatıyorlar (51).

— Ahmak Şeytan, demiş Şeytan Adam, onları bana göster, ben öyle bir şekilde halledeyim ki ikisinin taamı yalnız sana kalacak. O zaman sen bana ne verirsin?

— İsteddiğini veririm, deyip söz vermiş Şeytan. Böylece ikisi anlaşarak doğruca mezarlığa gitmişler. Bu iki şeyh taam bekleyerek oturuyorlarmış. Onlar ayak sesini duyunca: “İnsaflı mümin insanlar geldi, vereceğiniz sadakalar için Allah size cenneti bağışlasın, âmin!” deyip dua için ellerini kaldırmışlar.

Şeytan Adam gelip bu iki şeyhin karşısında diz çökerek oturmuş. Birinci şeyhin sol yüzüne bir şaplak atmış ve:

— Senin rızkını bu şeyh biraderin alıp (52) yedi, demiş. Ondan sonra yine ikincisinin sol yüzüne bir şaplak atarak:

— Senin önündeki taamı bu biraderin alıp yedi, demiş. Böylece iki şeyh birbirinin yakasına yapışıp kulalarını çekip saçlarını yolarak takatten düşünceye kadar kavga etmişler. Böylece dostlukları bozulup düşman olmuşlar...

— Gördün mü, ahmak Şeytan, demiş Şeytan Adam, âmâ şeyhlerin heybelerindeki yiyecekleri Şeytana vererek, onların buna bakacak hali kalmadı artık, demiş. Ben akıllarına azıcık tesir eden söz söyledim. Dostlukları bozulup düşman oldular. Şimdi mezarlığın sadaka taamları sana kaldı.

— Teşekkürler, demiş Şeytan ellerini bağlayarak, Şeytan Adam'ın hilesine ikna oldum! Şimdi senin için hiçbir şeyimi esirgemeyeceğim, deyip ona bir parça esrar vermiş. O günden başlayarak insanlar arasında “Şeytan Adam, bütün şeytanlardan daha kötüdür.” Atasözü yayılmış (53).

64. Tüccarın Oğlu¹³⁷

Kadim zamanda yaşayan bir tüccarın tek bir çocuğu varmış, tüccarın karısı bu çocuğa üvey imiş. Üvey ana tüccarın önünde çocuğunun başını gözünü şefkatle okşar, tüccar dışarıya çıkıp gittiğinde ise okşadığı yerlerine gazapla vururmuş. Çocuk ise üvey anasının yaptıklarını babasına söylemezmiş. Fakat babasının kendisine verdiği ak benekli kara tayın boynuna asılarak derdine ağlarmış.

Bu şekilde günler geçmiş. Tay büyüyüp at olmuş. Çocuk büyüyüp yiğit olmuş. Üvey ana çocuk ile tayın bu kadar yakın olduğunu öğrenince öfkelenmiş. Kandilci yaşlı kadınla birlik olup tayı yok etmenin peşine düşmüş. Tüccarın Hindistan seferinden dönmesine yakın karısı yalandan hastalanıp yatmış. Tüccar karısının isteği üzerine kandilci yaşlı kadını çağırmış. Kandilci yaşlı kadın fal açmış:

Hanım kederli hastalığa yakalanmış. Bu evde kara tay var imiş. Onu kesip etini yiyip, derisine sarılırsa iyileşir, demiş.

¹³⁷ Tüccarın Oğlu. Uygur Halk Masalları4. Yayına Hazırlayanlar: Siyit Zunun; Abdurrahman Mömin. Şincan Halk Neşriyatı, 1999, ss. 259- 275.

Tüccar kara tayı kesmeye niyet etmiş. Bu haberi duyan oğlu babasının önüne kendini atıp tayı kesmemesini isteyerek ağlamış. Bundan haberdar olan (259) tücarın karısı yaygara edip ortalığı karıştırmış. Tüccar arada kalmış. Tüccar çocuğa:

— Sana düldül alıp vereyim çocuğum. Bu tayı öldüreyim, demiş.

— Değil düldül, baba bütün servetini verseniz de ben bu taydan vazgeçmem, demiş.

Bu şekilde tüccar iki ateşin arasında kalmış. Dertten elemenden aklı başından gitmiş. Gece yarılандığında el ayak çekildiğinde, çocuk babasının keskin kılıcını alıp, kara taya binip kaçmış. Yurtları, mahalleleri arkasında bırakarak çok yol yürümüş. Bir ırmaktan geçerken bir karganın kenara çıkan bir yılan yavrusuna saldırdığını görmüş ve derhal kargayı ürkütmüş. Attan inip, halsiz kalan yılan yavrusunu yavaşça suya bırakmış.

— Hey insanoğlu, sen beni kurtardın, ne dileğin varsa söyle! Mükâfatını vereyim, demiş yılan dile gelerek.

Çocuk yılanın konuştuğuna şaşırarak:

— Hiçbir dileğim yok, demiş.

— Hiç olmazsa sen benim pullarımdan birkaç tane al, ihtiyacın olduğunda yakarsan, belki işine yararım, demiş yılan.

Çocuk yılanın pullarından aldıktan sonra, atına binip kendi yoluna düşmüş. Uçsuz bucaksız bir kumluğa çıkmış. Giderken önünde bir şeyin acı sesi duyulmuş. Bakmış ki büyük bir kokarca bir yerde hareketsizce durmaktaymış. Çocuk derhal attan (260) inip yakına gidip bakmış ki kokarcanın ön eli şişmiş. Çocuk o irini akıtıp oradaki dikenı çıkarıp yarayı sarmış.

Kokarca birden dile gelip:

— Hey insanoğlu ne dileğin varsa söyle, demiş.

Çocuk daha da şaşırarak:

— Benim senden isteyecek dileğim yok. Bir an önce evine git, demiş.

— Öyle ise sen benim tüylerimden birkaç tel al, ihtiyacın olduğunda, yakarsın, yardıma gelirim, demiş kokarca.

Çocuk kokarcanın tüylerinden birkaç tel alıp yola koyulmuş. Yol yürümüş, az gitmiş uz gitmiş. Uçsuz bucaksız bir ormana girmiş. Giderken bilmediği bir kuşun acıklı “çir çir” eden initisi duyulmuş. Çocuk avazın çıktığı tarafa gidip bakmış ki göğe kadar uzayan bir karakavağın altında Simurgun bir yavrusu tüyü çıkmamış kanatlarını çırparak inlemekteymiş, bir tilki ise ona burnunu uzatmaktaymış. Çocuk bağırarak tilkiyi uzaklaştırmış. Attan inip Simurg yavrusunu eline almış, onun yuvadan düştüğünü anlamış ve deminki göğe kadar uzayan karakavağın üstüne tırmanıp çıkmış, bin bir zorlukla bunu yuvasına koymuş. Çocuk şimdi ağaçtan inek üzereyken:

— Hey insanoğlu, demiş Simurgun yavrusu, bizi kurtardın. Bekle. Atamız anamız şimdi gelir. Senin bu iyiliğine bir iyilik yapalım! (261)

Çocuk şaşırıp dururken gökten olağanüstü büyük bir kuş uçarak gelmiş.

Simurg yavrusu derhal:

— Hey yiğit, derhal yuvanın alt tarafına saklanıp ağaca sıkı tutun, demiş.

Çocuk Simurg yavrusunun söylediklerini yapmayı zor bela yetişmiş. Kuş kavağa konmuş. Simurg yavrusu:

— Ata, ana senden bir şey diliyorum, demiş.

— Ne dileyeceksin, demiş ana kuş. Simurg yavrusu durumu anlatmış.

— Hey insanoğlu, demiş Simurg çok sevinerek, sen bize çok büyük iyilik yaptın, iyiliğe iyilik yapmak bizim itikatimizdir, haydi söyle, ne dileğin var?

Çocuk olağanüstü görkemli kuşa memnuniyetle bakakalmış:

— Benim dileğim yok, demiş. Simurg şaşırıp kalmış:

— Öyle ise sen benim kanatlarımdan birkaç tel al, ihtiyacın olduğunda yak, yardımına gelirim, demiş.

Çocuk Simurgun kanatlarından alıp ağaçtan inmek istemiş. O sırada kuş ona:

— Bu gidişle nereye varacaksın, diye sormuş. Çocuk:

— Ayaklarının götürdüğü yere kadar, diye cevap vermiş. Kuş directmiş:

— Geri dön. Önünde uçsuz bucaksız kumluk var, o yere hatta uçan kuşlar bile girseler kebab olurlar, demiş. Ama çocuk “Şansımı bir deneyeyim.” demiş ve Simurg ile vedalaşıp, ağaçtan inip, yoluna devam etmiş. Birkaç gün yürüyüp padişah şehrine gelmiş. Çocuk şehre girince birkaç tellalın:

— Ey kullar! Hepiniz duyun! Padişahımızın biricik kızının hastalığı gittikçe ağırlaşıyor. Bu sebepten padişahımızın derdi göğü aştı. Kim ki o melikenin karnındaki yılanı çıkarıp melikeyi kurtarsa padişah hazretleri o kişi kadın ise mal mülk verip zengin edecek. Erkek ise kendisine damat olarak alacak, demiş.

Çocuk tellala katılıp hayli yürümüş. Çocuk şehir halkından melikenin ahlakta, dindarlıkta, güzellikte eşinin olmadığını duymuş. O ne olacak diye tellalla birlikte gün boyu yürüse de hiç kimse ortaya çıkmamış. Çocuk melikenin çektiği azaplarına hayatına çok acımış. Melikeyi ölümden kurtarmayı çok arzulasa da bir çare bulamamış. Yiğit kaygılı halde atını suvarmak için kanal boyuna götürürken:

— Hey sevgili yiğit, demiş at dile gelerek sen bana çok iyilik ettin. Benim için çok eziyet çektin, Hazreti Süleyman aleyhisselamın adına yemin ederim ki senin bu iyiliğin için ömür boyu borçluyum, şimdi melikeyi kurtarmak için çare bulmayıp kaygılanıyorsun. Hey yumuşıyı niyetli yiğit, hemen yılan pullarından birini yakarsan gamın kasavetin mutluluğa (263) dönüşecek.

Yiğit hem şaşırılmış hem çok sevinmiş, derhal yılan pullarından birini yakmış. O an iki büyük yılan ve bir küçük yılan çocuğun önünde peyda olup:

— Hey sevgili iyi niyetli yiğit, demiş. Büyük yılanlar, sen bizim göz nurumuzu ölümden kurtardın. Haydi söyle. Bize ne işin düştü, biz elimizden geleni yapıp iyiliğinin karşılığını ödüyeyim.

Çocuk durumu anlatmış.

— Melike küçükken, sarayın hasbahçesindeki arktan su içerken yılan yavrusunu birlikte yutmuş. Şimdi o yılan melikenin hayatına kastetmekte, bu sebepten, demiş. Yılan bir yumulup derisini atmış, sen bunu kırk yıllık sirkeye bandırıp çıkar ve ateşe at, aklından çıkmasın ki bu sırada padişahın melikesi ateşin yanında yatıyor olsun. Bunu yaparsan yakılan derimin dumanı melikenin karnındaki yılanı tesir eder. O anda hemen yılan dışarıya çıkar ve melike şifa bulur.

Çocuk teşekkür edip saraya gitmiş, kendisinin melikeyi tedavi edeceğini beyan etmiş. Padişah bunu duyunca çok sevinmiş. Yiğit melikenin güzelliğe kahran kalmış ve derhal işe girişip yılanın söylediği doğrultuda melikeyi tedavi etmiş. Yılan çıkmış. Melike ise kurtulmuş, buna hem yiğit hem padişah çok sevinmişler. Padişah yiğide:

— Hey bahtlı yiğit, seni bu âleme getiren atan kim? Anan kim, diye sormuş. Yiğit edeple:

— Hey şevketli padişah, ben bu Saray şehrinin batısındaki kabiledenim. Anam yok, atam ise seferde, diye cevap vermiş.

— Sözümde duracağım, demiş şah saray ehline bakıp. O sırada sağ kol veziri:

— Sözüne sadık olma şahların erdemidir, lakin bence melikimizin sağlığı yine yerine gelsin, sonra toyu düzenlesek, demiş. Padişah sağ kol vezirinin sözünü makul bulmuş. Ama yine de ayrı bir yerde vezire bunun sebebini sormadan edememiş. Sağ kol veziri:

-Fakirin niyeti asla ahde vefasızlık etmek değildir, melikenin iyileşmesi elbette bir sebep. Lakin fakirin burada kastettiği şey şu, sizin bir erkek evladınız yok. Yaşınız da epey ilerledi. Bu yiğit kötü günler geçirilince yurda baş olacak mı olmayacak mı, bu tarafını da düşünerek iş yapmak doğru olur, demiş.

— Eğer yiğit gönlümüzdeki gibi çıkmazsa sözümüzden vazgeçecek miyiz, demiş padişah.

— Yok, demiş vezir. O halde biz onu razı ederiz. Bizim böylesi ciddi bir işte yurdu düşünmemiz gerek! Eskiler “Başı olmayanın işi olmaz” demişler. Eğer yurt günün birinde

insafsız insanların eline düşerse (265) o zaman halk yiyecek ekmek bulamaz mübarek yurdumuzun adı âlemden silinip gider.

Padişah zeki vezirinin sözlerine ikna olmuş. Padişah yiğide Saray şehrindeki en güzel, en muhteşem değerli bir koruğu hizmetkârlarıyla birlikte hediye etmiş hem de çok miktarda altın gümüş hediye etmiş. Bu şekilde günler geçmiş. Yiğit melikeyi gece gündüz düşünmüş. Bağrı kebab olmuş. Ağzından çıkan nefes değil belki yanmakta olan yüreğinden çıkan duman imiş. Melike de yiğidi bir görünce gönlünü kaptırmış olduğundan, gece gündüz yiğidi düşünüyor, gündüz güneşe bakıp düşünüyor. Geceleri aya bakıp düşünüyor. Bu şekilde günler geçmeye başlamış. Melikenin sağlığı yavaş yavaş aslına gelip yüzüne kan gelmiş, dalgın dalgın dolaşır olmuş.

Günün birinde padişah saray ehlini alıp ava çıkmış. Yiğidi de beraberinde götürmüş. Onlar akşamüstü kenardaki küçük eski bir şehirde dinlenmişler. O yerde konaklamışlar. Gecesinde padişah bir düş görmüş. Düşünde kapkara bir şey “güp” edip padişahı basmış. Arkasından yer yarılmış. Deminki kara şey onu gözün ulaşamadığı derin uçurumun içine itiyormuş. Padişah çok korkmuş, bağırarak uyanmış. Padişah tan ağardığında saray ehlini çağırıp gördüğü düşünün yorumlanmasını istemiş. Hiç kimse ağzını açmamış.

— Ey insafsız işe yaramazlar, demiş padişah. Sizler bu düşümü yorumlayamadınız, yarından itibaren sizi sapana katıp toprak süreceğim! Şahın (266) gazabından hepsini ateş basmış. Hiç kimsenin boğazından bir şey geçmemiş. Yiğit, padişahın gördüğü düşü düşünüp atına bakmaya çıkarken atı yemlikteki yemi yemeden duruyormuş. Yiğit atını şefkatle okşamış.

— Hey yiğit, demiş at yine dile gelerek, padişahın düşünün tabirini deminki kokarcadan sor bilgeleri kurtar.

Yiğit tüyü yakmış, kokarca hemen peyda olmuş:

— Hey sevgili yiğit! Söyle, bana ne işin düştü, diye sormuş. Yiğit durumu anlatmış. Kokarca:

— Hey yiğit! Padişahın düşünün tabiri o ki deminki kapkara şey bu gece daha önce hiç görülmemiş dehşetli kara boranın olacağının işaretidir. Yerin yarılması ise eğer şimdi kendi şehrinde yaşayan insanlar derhal bu yerden kaçıp gitmese kumun altında kalacağının alametidir, demiş.

Yiğit teşekkür edip padişahın huzuruna girip düşünüyorum yorumlayacağının haberini vermiş. Padişah derhal kabul etmiş. Padişah, yiğidin verdiği tabirlere bir inanmış, bir inanmamış. Lakin yine de bütün şehirdeki kişilerin derhal göç etmesi için ferman vermiş. Gerçekten de denildiği gibi gece çok daha önce benzeri görülmeyen dehşetli boran çıkmış. Ertesi gün boran azalınca gönderilen insanlar deminki şehrin yerinde çok büyük kum tepelerinin oluştuğunu etrafta ne ağaç, ne kanal, ne evden kıl kadar eser kalmadığının (267) haberini getirmişler.

Padişah çok şaşırılmış ve de mutlu olmuş, derhal saray ehlini çağırtmış. Yiğidin bilgeliğini övmüş. Kendi eliyle altınla bezenmiş muhteşem kaftan diktirmiş hem de on bin altın hediye etmiş. Saray ehli de yiğide yürekten aferin demişler. Melike yiğide bir altın kemer hediye olarak göndermiş. Yiğidin itibarı daha da artmış.

Bu vaka olduktan sonra çok geçmeden bu yurdun başına yine bir felaket gelmiş. Saray şehrinin yanından akıp giden deryanın suyu sebepsizce kesilmiş; tarlalar otsuz, ağaçlar yapraksız, kuşlar yemsiz, insanlar ekmeksiz kalmaya başlamış. Her türlü çareye başvurmuşlar. Lakin dehşetli kuraklık geçmemiş. Padişah grup grup yiğitleri deryanın başına göndermiş. Lakin onların hiçbirisi geri dönmemiş. Kuraklık ise elin yurdun iliğini kurutmaya başlamış. Yiğit bir gün yurdun kaygısıyla atının yanına girince, at:

— Biz deryanın başına gidip bakalım, demiş.

Yiğit şahtan icazet alıp atına binip deryanın başına yürümüş. Deryanın başına yaklaştıkça zorluklar çoğalmış. Yiğit gidip bakmış ki suyun yolunu büyük bir ejderha tutup yatmaktaymış; yiğit atını bırakıp, kılıcını kınından çıkarınca ejderha uyanıp:

— Hey insanoğlu! Sen bana elçi olmak için mi geldin, demiş. Yiğit:

— Ben senin için niçin elçi olacağım, diye sormuş (268).

— Sen, demiş ejderha, padişahına gidip söyle, her yıl tam bu zamanda bana otuz deve, otuz Tibet öküzü, otuz at, otuz inek, otuz koyun, otuz keçi, otuz kız getirsin. Eğer bunu kabul etmezse güzel yurdunu susuz koyup, kuruturum!

Yiğit çok öfkelenmiş.

— Hey ejderha! Eğer ben senin hizmetkârın olsaydım yurdumun deryaları bana suyunu içirmez, meyveleri yedirmez. Kuşlar benim için ötmezler. Toprakları öldüğümde bana koynunu açmaz. Evlatlarım bile kıyamete bana lanet okur, diye cevap vermiş.

— İşte şimdi gör, demiş ejderha çok öfkelenerek ve yiğidi içine doğru çekmiş. Yiğit keskin iki kılıcını doğru tutarak ejderhanın içine girmiş. Bir saatten sonra yiğit ejderhanın arkasından çıkmış. Ejderha iki parça olmuş. Yiğit ejderhanın başını kesip, atına binip suyla birlikte aynı anda Saray şehrine girmiş. Ejderha başını yeşim taşı, altından yapılan muhteşem tahtında oturan şahın ayağının önüne saygıyla bırakmış. Şah etkilenmiş ve gözlerinden yaş akıtmış. Yiğidin alnını atalık sevgisiyle öpmüş hem de yiğidi kendisine sol kol vezir yaptığını ilan etmiş. Saray ehlinden sıradan fukaralara kadar herkes yiğidi tebrik etmiş. Padişah tören ziyafetinden sonra sağ kol vezirine:

— Şimdi toyu yapsak nasıl olur, demiş.

Sağ kol vezir (269):

— Ey padişahım, öncelikle yiğidi çağırsak soracak bir sözüm kaldı. Onu sorduktan sonra haber versek, demiş. Şah yiğidi çağırtnmış, yiğit izzet ikramla oturmuş. O sırada vezir:

— Hey yiğit! Siz ejderhanın içinde ölmekten korkmadınız mı, diye sormuş.

— Ben küçükken “Yurdunu korumayan ölür.” denen sözü duymuş idim. Geçenlerde sizin “Yurdu olmayanın canı olmaz.” denen sözlerinizi de duydum. Bu sebepten elin yurdun hizmetini yapma yolunda ölümden korkmak bana göre değildir, diye cevap vermiş yiğit.

— Helal sana oğlum, demiş vezir yiğidin sözlerinden heyecanlanarak yiğide icazet verdikten sonra sağ kol vezir:

— Ey ulu şahım, bizim mübarek yurdumuz yine bir sönmez çıraya sahip oldu. Toyu şimdi yapalım, demiş.

Toyun hazırlıkları hemen başlamış. Yiğide yepyeni muhteşem saray yapılmaya başlanmış. Tam o günlerde şehre düşman gelmiş. Sarayda yaygara kopmuş. Görevden azledilen eski sol kol vezir taraftarları barış yapmayı talep etmişler. Sağ kol vezir taraftarları ise düşmana karşı koymayı teklif etmişler. Padişahın ise aklı karışmış.

Yiğit, gizlice şehrin dışına çıkıp Simurgun tüylerini yakmış; kuş derhal çıkıp gelmiş:

— Hey sevgili yiğit! Söyle bakalım, senin başına nasıl bir iş geldi, demiş. Yiğit durumu beyan (270) etmiş ve düşmanın askeri gücünü görmek istediğini söylemiş. Simurg:

— Haydi, öyle ise üstüme bin, demiş. Yiğit Simurgun üstüne binip batı tarafına doğru uçmuş. Köylerden, deryalardan sulardan, şehirlerden geçip uçsuz bucaksız çöle çıkmışlar. Simurg:

— Hey yiğit, düşmanlar işte o çölün içinde, şimdi alçaktan uçacağım, uyanık ol, demiş. Yiğit bakmış ki düşman askerleri bütün çölü karıncalar gibi kaplamış. Karargâhları ise sancak sancak durmaktaymış. Yiğit düşman askerlerinin birincisi sayıca çok oldukları, ikincisi atlı kısımlarının seçkin olduğunu, üçüncüsü oklarının olağanüstü büyük olduğunu, okların uzun mesafeli oklar olduğuna dikkat etmiş. Yiğit geri döndükten sonra, düşmanlar hakkında elde ettiği bilgiyi padişaha ve saray ehline anlatmış. Tartışmalar başlamış. Sulh taraftarları:

— Böyleyse düşmanı kılıçla değil belki hediye ve izzet ikramla karşılayıp, yurdumuzu teslim edip boyun eğmemiz daha iyidir, demişler.

— Olmaz, demiş yiğit kararlı bir şekilde, bu düşman bizim hediye izzet ikramlarımıza kanaat etmez; belki onlar yurdumuzu alıp bizi kul yapma maksadındalar. O sebepten düşman üstüne atlanmak gerek.

Padişah yiğide asker sevketmesi için ferman vermiş. Yiğit atlanmış ve düşman karargâhına karşı karargâh kurmuş (271), el ayak çekildiğinde yiğit kokarca tüylerini yakmış, kokarca derhal peyda olmuş.

— Hey yiğit, demiş Kokarca bize yine ne işin düştü?

Yiğit durumu anlatmış. Kokarca:

— Biz şimdiden düşmanların kemirilebilecek eşyalarının hepsini kullanılmaz hale getiririz. Biz de senin yurdundaki kokarcalarız; senin düşmanın bizim de düşmanımız, senin kaygın bizim de kaygımızdır. Ben senin işine az da olsa yardım edeceğim, sen yarın tan ağardığında zafer bayrağını dik, demiş ve gözden kaybolmuş.

Yiğit askerlerini itinayla savaşa hazırlamış. Tanın ağarmasıyla yiğit askerleriyle düşman üstüne atlanmış. Düşman askerleri atlarının tasma, eyer, ok yaylarının iplerinin tamamının kemirilip, koparıldığını görünce, savaşa derhal hazırlanamayacaklarını görüp telaşa kapılmışlar. Yiğit, askerleriyle düşmanı tarumar etmiş. Bütün çöl düşman ölüleriyle dolup taşmış. Güneş batmak üzereyken yiğit savaş meydanını toplamayı emretmiş. Hadsiz hesapsız mal, silah, asil atlar ganimet olarak alındıktan başka, yine pek çok esir de ele geçirilmiş. Esirleri sürüp getiren yiğitlerden biri esirleri sıraya dizip:

— Ey saldırganlar! Muzaffer ordumuzun komutanına baş eğin, demiş. Yiğit şöyle bir bakmış ki (272) , bu yiğit, yiğidin müstakbel eşi olacak şahın nazlı kızıymış.

— Siz ne zamandan beridir bizimle berabersiniz, diye sormuş yiğit.

— Dün geceden beri, diye cevap vermiş Melike.

— Atanız izin verdi mi, demiş yiğit.

— Yurdu savunmak için izin almanın haceti yok, demiş Melike. Yiğit melikenin cevabından pek mutlu olmuş ve de askerlerini alıp Saray şehrine doğru yola çıkmış.

Padişah ve Saray şehrindeki kişiler yiğidi eşi görülmemiş tantanayla karşılamışlar. Revağın yanına vardıklarında padişah işaret etmiş. Bütün Saray ehli ve insanlar yiğidin önünde yurdun mübarek toprağını öpmüşler.

Yiğit düşman bayraklarını, esir alınan düşman komutanlarını revağın altına götürmüş. Şah düşman bayraklarını çiğneyerek alıp çıkmış, kendi padişahlığını yiğide devrettiğini tantanalı bir şekilde ilan etmiş, hemen oracıkta merasim tertip etmiş.

Yiğit padişahlık tahtına oturduktan sonra saçı sakalı ağarmaya başlayan bir tüccar girip:

— İmdat! Ey şevketli şah, diye diz bükmüş. Yiğit bakmış ki bu kendisinin aziz babası imiş. Ama yiğit kendini tanıtmadan:

— Haydi, tüccar, derdini beyan et, demiş (273).

— Ben sadık kulunuzum, ben Hindistan ve Afganistan tarafına mal götürmüş, demiş tüccar. Seferde aksilik oldu. Onun üstüne oğlumu ararken geciktim. Arkasından uzun bir müddet yatağa düştüm. Karım bir yıl önce beni öldü diye yas tutup, matem tutup, başka kocaya varmış. Benim saraylarıma ömür boyu topladığım malıma mülküne bir insafsız sahip çıkmış.

— Talebiniz nedir, diye sormuş yiğit babasının öfkeden konuşmadığını görünce:

— Aciz kulunun talebi, demiş tüccar, benim gözümün nuru biricik oğlum o cadaloz hatunun gazabından evden kaçıp gitmiş idi. Ben onu aramak için gitmedik yer bırakmadım. O oğlumu bulmak ve bütün malımı mülkümü geri verilmesini istiyorum.

— Es-selamü eleyküm baba, demiş yiğit tahtından inip ben sizin oğlunuzum!

Tüccar şaşakalmış. Yiğit babasına yardım ederek şah tahtına çıkarmış. Tüccar ise mutluluk yaşlarıyla sakallarını yıkamış. Yiğit anasının ve onun vardığı kocayı da alıp saraya getirtmiş ve babasına:

— Haydi, baba buna kendiniz karar verin, demiş. Babası:

— Ey oğlum, ben gerçi baban isem de sen bir şahsın. Yurdun atası sensin. Bana bunca hürmet etmene Huda razı olsun! (274) Bunlara yurt kanununa göre hüküm ver, demiş. Yiğit:

— Bu ikisi sarayları, altınları, rahmetli anam ve dedemin hatıra eşyalarını geri versin, diğerleri ise kendilerinde kalsın. Onlara hiç kimse dokunup taarruz etmesin, diye

emretmiş. Yiğidin bu adil hükmünden herkes memnun olmuş. Arkasından zafer coşkusuyla toya başlamış. Kırk gece gündüz öyle bir toy olmuş ki tarihte öyle bir toy olmamış. Bu şekilde ata oğul kavuşmuşlar. Yiğit yurdu adil bir şekilde yönetmiş. Halk murat maksadına erişmiş (275).

65. Yaman Hatun¹³⁸

Evvel zamanda bir yurttta dört prens yaşarmış. Her biri kendi bağımsız yurt idare ederlermiş, haklıyı haksızı ayırmadan kendi istedikleri gibi hüküm verip, halkın üstüne vergi koyup canından bezdirmişler. Halk yurttta yaşamanın zorluğundan yakın yurtlara başını alıp gitmiş. Lakin prensler bu işlerle ilgilenmemişler. Kendi yaptıklarından vaz geçmeyip, önlerine geleni yiyip içip yaşarlarmış. İşte bu yurttaki çetin zamanlarda, o yurdun bir köyünde Memet isimli iyi niyetli, temiz yürekli, sağlam bir çiftçi yaşarmış. Onun karısı aşırı cadaloz, terbiyesiz imiş. Kavga etmekten korkmaz imiş, iki de bir de Memet'e küfredip hakaret ediyormuş. Memet karşılık verip elini kaldırırsa kocasını prense şikâyet edermiş...

Bir gün Memet hatunu ile büyük bir kavagaya tutuşmuş. Hatunu Memet'ten acısını çıkarmak için:

— Ben seni prense şikâyet edeceğim, deyip birinci prensin yanına itmek için yürümüş. Memet onu yolundan döndürememiş. Hatun prensin huzuruna gelip nazlanıp yalakalık etmiş:

— Ben aciz biçareye atalık yapsanız, erim beni dövüp neredeyse öldürecekti, deyip Memet'i (62) şikâyet etmiş. Prens hatunun şikâyetini duyunca işin aslını astarını soruşturmadan Memet'i çağırıp getirmiş:

— Sen karına bir takım kılık kıyafet alıp vereceksin ve onun götüreceksin, deyip emretmiş. Yoksullukta bu iş Memet'e oldukça ağır gelmiş. Ne çare, biçare Memet prensin zulmünden korkup oradan, bu yerden azar azar borç alarak hatuna bir takım kılık kıyafet

¹³⁸ Yaman Hatun. Uygur Halk Masalları²⁰. Yayına Hazırlayanlar: Abdükiyum Turdi Turpan; Abdurêşit İbrahim. Şincan Halk Neşriyatı, 2000, ss. 62- 83.

alıp hatununu prensin huzurundan alıp götürmüş. O hatun iki gün iyi geçinip üçüncü gün yine huyu tutmuş. Aradan çok geçmeden Memet ile yine kavga etmiş. Bu defa hatun ikinci prensin huzuruna varıp Memet'i şikâyet etmiş, nazlanmış. Prens kadının nazını görüp onun söylediklerinin doğru mu yalan mı olduğunu soruşturmadan Memet'i huzuruna çağırtmış. Biçare Memet elem ile prensin huzuruna varmış. Prens adamları Memet'e yirmi sopa vurulmasını emretmiş. Prens adamları cezayı yerine getirdikten sonra prens Memet'e:

— Sen karının gönlünü almak için bir takım üst baş getirip onu alıp götüreceksin, yoksa cezan yine hazır, deyip emretmiş. Memet evine geri dönüp borç alacak adam bulamadığından zar zor geçimini sağladığı azıcık toprağını satıp hatunu için kılık kıyafet alıp, hatununu prensin karşısından alıp getirmiş. Hatun eve geldikten sonra aradan çok geçmeden toprağın satıldığını anlamış. Kendi geçim kaynaklarının yolunun kesildiğinden Memet'in yakasına asılarak yüzünü gözünü tırmıhlayıp parçalamış. Memet hatununun verdiği acıya dayanamayarak ona bir tokat vurmuş, hatunu (63):

— Sen beni eziyorsun, ama bana atalık edecek adam var, ben seni prene şikâyet edip cezalandıracağım, deyip üçüncü prensin huzuruna şikâyete gitmiş. Memet ise başına gelecek aksiliklerden kaygılanarak yine nasıl dert geleceğini bilmeden elem içinde oturup kalmış.

— Kadın üçüncü prene şikâyetini söylemiş. O prens de doğru mu yalan mı olduğunu soruşturmadan Memet'i huzuruna çağırıp getirtip otuz sopa vurdurmuş, hatunu için kılık kıyafet alıp getirmesini buyurmuş. Memet evine geri dönüp elinde satabilecek bir şey bulamayınca ev eşyalarını satıp kılık kıyafet alarak hatununu alıp getirmiş. Kadın eve girip ev eşyalarının yok olduğunu görmüş. Evi altüst edip, Memet'in yakasına asılıp, yüzünü gözünü yırtmaya başlamış. Memet olan işlere dayanamayıp karısına vurmak için elini kaldırmış, o kadın Memet'i dördüncü prene şikâyet etmek için yola çıkmış. Memet fırsatı ganimet bilip kendisinin haksız yere cezalandırılmasına dayanamayıp: “Sen de şikâyetini et, ben de kendime bir özgür mekân bulacağım.” deyip hatunundan ümidini kesip, sinirinden bir heybesine beş altı ekmeği koyup, bir kaba su doldurup, kendisine sığınacak yer bulmak için evden çıkıp gitmiş. Yaman hatun ise prensin huzuruna gitmiş...

Memet evden çıkmış, başını önüne eğmiş, çölleri gezmiş, aşırı yorgun olsa da yoluna (64) devam etmiş. Kabındaki su tükendiğinde susuzluğun derdini çok çekmiş. Heybedeki şeyler tükenince ot köklerini yiyip hayatta kalarak yoluna devam etmiş. Altı ay yol yürüdüğü halde bir yurdun şehrin karartısını bile görmemiş. Sonunda açıklıktan yol yürüyecek mecali kalmamış, gözüne ölümün gölgesi görünmüş. O sırada cesedinin açıkta kalmamasını düşünüp saklanacak bir mekân ararken kulağına neyin olduğu belli olmayan acıklı bir ses gelmiş. Etrafına bakınca hiçbir şey görmemiş, kalbini korku basmış, dağın bağrına yakınlaşınca önüne bir atın kellesi kadar bir taş çıkmış. Duyduğu ses taşın altından çıkıyormuş. Memet gidip bakmış ki taşın altından bir tane yılanın başı çıkıyormuş. Acıklı avaz şu yılanın iniltisiymiş. Memet beklemeden taşı güçlkle ittirip yılanı taşın altından çıkarmış yılanın beli ezilmiş. Memet paltosunun eteğini yırtıp yılanın yarasını sarmış. Yılanın inlemesi birazcık azalmış:

— Hey insanoğlu, sağ ol. Beni kurtardığın için sana ne yapsam az gelir. Senin yaptığın iyiliğin bedelin atam ödesin, deyeip Memet’e binlerce kere teşekkür etmiş. Memet, yılanın iyi olduğunu gördükten sonra yoluna devam etmek istemiş, ama yılan talebibdeb ısrarcı olmuş. Memeti bırakmaya hiç niyeti yokmuş. Meme, yılanı takip etmeye mecbur kalmış.

Aslında o yılan, yılan padişahının tek şehzadesi imiş. O yeryüzünü gezmeye çıktığında (65) dağdan yuvarlanıp gelen taş onu altına almış.

Memet yılanın arkasından bir mağaranın önüne varmış. Mağaradan bir nur ışıldayıp onun yüzüne çarpmış. Yılan mağaranın içine girip gitmiş. Memet de mağaraya girip nuru hedefleyerek ilerlemiş. Nurdan başka bir şey görünmüyormuş. Mağaranın sonuna vardığında, onun görmüş olduğu nur aslında ejderhanın alnındaki bir tane gözden çıkmaktaymış. Ejderha Memet’i görüp:

— Hey insanoğlu, bu yere nereden, ne sebeple geldin, deyip sormuş. Memet ona:

— Ben kendim gelmedim, senin oğlun beni alıp getirdi, demiş. Memet’i alıp getiren yılan onun sözünün doğru olduğunu onaylamış ve olanları anlatmış. Ejderha oğlunun söylediklerini duyup:

— Hey insanoğlu, senin bu insan ayağı deymiye çölleride gezmende ki maksat ne, diye sormuş. Memet hatununun elinden kendi yurdunda duramayıp başını alıp yurduunu terk ettiğini, yaşamını devam ettirebilmek için bir yol arayıp geldiğini ayrıntısıyla anlatmış.

Ejderha Memet'in başından geçenleri duyunca ona acımış hem de oğluna yapmış olduğu iyilikten dolayı da ona kötülük yapmamış. Sevgi ve şefkat duyup ona iyilik yapmak istemiş:

— Hey insanoğlu, ben aslında insan yemeyi çok severim, senin oğluma gösterdiğin iyilik ve senin iyi niyetliğin beni öz nefsimden vazgeçirdi. Ben de sana iyilik edeceğim, senin evinden gönlün kırılmış (66). Ben seni öz yurdundan bir yıllık uzaktaki yurda götürüp bırakacağım. O yerde kendi maksadına ulaşırın, demiş. Memet teşekkür edip oldukça sevinmiş. Ejderha sürünerek mağaradan çıkarak Memet'i üstüne bindirip havaya yükselmiş, bir anda:

— Yere in, demiş. Memet yere inmiş. Ejderha ona:

— Şimdi biz bir büyük şehrin dışına geldik. Sen insanların var olduğu yerde geçimini sağla, sen maksadına ulaşamazsan ben yine sana yardım ederim, deyip gözden kaybolmuş. Memet geceleyin hiç bir tarafı fark edememiş ve oracıkta tanın atmasını beklemiş. Ertesi gün seherde yerinden doğrulup bakmış ki gerçekten bir şehrin yanına gelip kalmış. Bunu gören Memet: “Her ne ise insanoğlunun olmadığı çölden bir şehre geldim, insanın var olduğu yerde geçimimi sağlayacağım.” deyip mutlu olup şehre doğru yol almış...

Memet şehre girip görmüş ki, şehrin caddeleri bolluk bereketli görünmese de kendi yurdundan her halde iyi olup iflas eden, sefil olanalar oldukça az imiş. Bu halde Memet'in gönlü biraz rahatlamış. Lakin karnının acıkması ona azap veriyormuş. Hiç zaman kaybetmeden, dilencilik yapıp kursağını doyurup bir günü geçirmiş. Altı aya kadar doğru düzgün bir iş bulmadan gününü dilencilik yaparak geçirmiş.

Günün birinde Memet dilencilik yaparak şehrin dışındaki bir kapının karşısına varmış. O yemek için bir şeyler dilemek için kapının altında duruyormuş. Biraz (67) sonra

kapı açılmış. İyi giyinmiş ev sahibi çıkarak Memet'in üstüne başına bir ara bakmış, şaşırmış bir ifadeyle:

— Vay dostum, sen bu yere gelmişsin, yürü, eve gir, deyip eve almış. Memet eve girip bakmış ki evin içi oldukça gösterişli, duvara ısıldayan kilimler çekilmiş, divanlar çevrelenip konulmuş. O kendisini bir zenginin evine girmiş gibi hissetmiş. Ev sahibi Memet'in şaşırdığını sezip kendisini tanıştırmış:

— Dostum Memet, ben de seninle aynı yurttanım, ben de bir zamanlar karnımı doyurmayıp prenslerin vergileriyle baş edemediğim için yurdumdan ayrılıp işte bu yurda geldim. Bu yere gelip ev ocak sahibi olup işte bu gördüklerine sahip oldum, ben senin komşun Ayup değil miyim, demiş. Onlar ikisi tanıştıktan sonra Memet karısının kendisine çektiirdiğı derdi eleme, başından geçenleri, yolda gördüklerini anlatmış.

— Huda'ya şükür, beni sana ulaştırdı, deyip sözünü bitirmiş. Memet'in anlattıklarını dinleyip oturan Ayup onun sözü bittiğinde kıs kıs gülmüş, derhal ona bir takım temiz kılık kıyafet getirip giydirmiş ve kendi evinde kalmasını teklif etmiş. Memet buna oldukça mutlu olmuş.

O günden itibaren Memet yiyip içmek için gam endişe etmeyip dostunun evinde durmuş. Vaktin geçmesiyle onlar ikisi iyi dostlar gibi birbiriyle (68) iyi anlaşmışlar. Aradan birer ay geçtikten sonra Memet dostuna mahcup halde:

— Dostum, ben bu yere geleli çok oldu, senin evinde yaşadım. Çalışayım dedim, ama bir iş bulamadım, bana bir iş bulup verseydin iyi olurdu, demiş. Ama dost ne kadar uzun kalırsa o kadar iyi olacağını, kendi yanında bir memleketlinin varlığından mutluluk duyacağını söyleyip sonunda şimdiki durumu Memet'e anlatmış:

— Dostum, ben şu an bu yurttaki en zenginlerden biri olduğum için padişahla iyi geçiniyorum, elimde padişahın hediye ettiğı şahane bir kıyafet, bir düldül var. Eğer sen istersen evimdekinden daha rahat yaşayabilirsin, demiş. Memet dostunun ne yapmak istediğini anlamadan şaşıarak bakıp durmuş. Dostu durumunu anlatmış:

— Dostum, yarın sen şahların giydiğı kıyafetler giyeceksin. Düldüle bineceksin ve ben seni padişahın huzuruna götürüp padişahla tanıştıracayım: “Padişah-ı âlem, bu benim

yakın dostum, bir yurdun veziri, bu yurda ticaret yapmak için gelmiş. Bin deveye altın ve gümüş yükleyip, kırk tokur itin boynuna ikişer inci asıp, develerini önüne katıp geliyormuş. Düldülü pek hızlı olduğundan kendisi önceden gelmiş. Bu dostum şehrinizden çok mal mülk alacakmış, kendisinin malları gelinceye kadar sizden para alabilir miyim diye soruyor.” deyip ben (69) şahitlik versem hilemiz tutar belki, önceden böyle bir hile yapmayı düşünüyordum, nasıl? Buna katılacak mısın, deyip Memet’e padişahı anlatmış. Memet padişahın durumunu öğrendikten sonra dostunun teklifini uzak bir ihtimal olsa da katılmış...

Aslında o yurdun padişahının hadsiz hesapsız malı mülkü, altını gümüşü, malı davarı varmış, kanaat etmeyip, yine de mala mülke sahip olmak için hırs edip halkın üzerindeki vergileri hafifletmeden, devamlı artırıp halkın kanının terinin bedeline mal mülk toplamaya girişmiş. Bu yüzden Memet’in dostu padişah hazinesindeki malı halka dağıtmayı gönlüne koyup bir fırsat beklemekteymiş. Ertesi gün Memet dostunun tavsiyesine göre padişahlara layık şahane elbiselerini giyip kuşanıp düldüle binmiş. Giyim kuşama uyumlu, düldüle bindikten sonra Memet oldukça saygın bir adama dönüşmüş. Kararlaştırıldığı gibi onlar padişaha gidip selam vermişler. Padişah onları izzet hürmetle güler yüzle karşılayıp sarayına almış, başköşede yer verip:

— Büyük yurdun veziri bizim yurdumuza gelmeniz hem de hanımıza teşrif ettiğiniz için size minnettarım, deyip hürmet selamı verip hem de şahlara özgü sohbet edip iyi ağırlamış. Sonunda onlar durumunu anlatmışlar, geliş maksatlarını beyan etmişler. Padişah tokur itin boynuna asılı olan inciye göz önüne (70) getirip:

— Sizinle benim olduğum yerde bu sözlere gerek yok, vezir azamın malı mülkü gelinceye kadar benimle birlikte kalsın, para harcamak istiyorsa hazinem açık, demiş. Memet kasten özür dileyip kalmayı kabul etmemiş. Padişah sarayında ev göstermiş, malları geldikten sonra bütün şehirde alış veriş yapmasına izin vermiş, kendi sözünde direktmiş. Memet padişahın gönlünü kırmayıp dediğini yapmış. Memet’in dostu onunla vedalaşıp gitmiş.

Ertesi gün padişah kırk bir tokur itin boynundaki incileri almaya niyet ederek hazinenin anahtarını Memet’e vermiş. Memet hazinenin anahtarını aldıktan sonra

hazinedeki altın ve gümüşleri alış veriş yapacağım deyip alıp çıkmış ve büyük bir kısmını halka dağıtmış, az bir kısmına bir şeyler almış, çok geçmeden hazineyi boşaltmış. Padişah buna pek dikkat etmemiş, prens-hocalardan, fukaralardan vergi toplayıp yine hazinesini doldurmuş. Memet yine hazinedeki malları halka dağıtmaya başlamış. İşte o günlerde padişahın değerli yalnız kızı Memet'i görüp ona gönlünü kaptırmış. Lakin bu iş melikeye ayan başkalarına sır olduğu günlerin birinde, Memet'in dostu onu yoklayıp durumunu sormaya gelmiş. Onlar ikisi hoş beş ederlerken melike onları görmüş hem Memet'in dostu aracılığıyla maksadına erişmek için kalbindeki sırrını Memet'in dostuna aşikâr etmek. O bu işi öğrendikten sonra oldukça mutlu olup melikeye (71):

— Ben kesinlikle sizleri maksadınıza ulaştıracağım, deyip söz verip durumu Memet'e anlatmış, ikisi istişare ettikten sonra padişahın huzuruna elçiliğe girip:

— Hey keremli şahım, sayenizde hepimiz huzur içinde yaşıyoruz. Siz halka büyük lütuflarda bulunuyorsunuz. Benim huzuruza gelmemdeki maksadım, bu gelen vezir de iyi kişi, onu padişahım damat olarak kabul eder mi diye sormak için elçi olarak girdim. Melikem de veziri seviyor, deyip maksadını ortaya koymuş. Padişah düşündükten sonra kabul etmiş ve bütün hazırlıkları kendisi bitirip şahlar gibi kırk gece gündüz toy yapıp kızını Memet'e vermiş. Onlar evlendikten sonra ikisi rahat yaşamışlar, işte o günlerde padişah yine hazinesini teftiş edip hazinenin boşaldığını görüp, oldukça perişan bir halde: “Hey Allah, eskiden hiç boşalmış hazineler değil idi. Bak şu işe, malı gelecek deyip hazinenin anahtarını verdim hem de kızımı verdim, hazine iki kere boşaltana dek malı gelmedi. Demek bunda bir iş var, şimdi nasıl bir tedbir almalıyım? Şimdi bunu tutuklamam da gerek. Malı gelecek mi gelmeyecek mi?” deyip saraya dönüp kızını huzuruna çağırmış:

— Hey kızım, Memet'e bir sor bakayım, onun malları gelecek mi yoksa gelmeyecek mi? Benim bunca çok malımı tüketmiş. Üstelik de seni de verdim. Ne zamana kadar onun develerini bekleyeceğiz, demiş. Melike atasına (72):

— Ata, bu şöyle denmişse gelir, ben bir sorayım, deyip çıkıp gitmiş. Melike Memet ile çok iyi geçindiği için bu sözleri söyleyip Memet'in gönlünü kırmak istememiş ve konuyu açmamış. Ertesi gün erkende padişah yine kızını çağırıp:

— Kızım, sorabildin mi? Gelecek malı var mı yok mu, deyip öfkeyle kızına diklenmiş. Melike atasının vaziyetini görüp yalandan:

— Baba, meydan er meydanıdır, onun, yanında kalmasını kendin istedin, sabret. Sordum gelecek dedi, demiş. Padişah buna ahmakça inanmış, bugün gelecek, yarın gelecek deyip bir müddet geçmiş canına tak edince kızını huzuruna çağırıp:

— Hey kızım, sen yine bir ara Memet’e sor, onun malı var mı yok mu? Eğer geciktiyse karşılamaya adam göndereyim, kızım artık benim sabır taşı. Şimdi Memet’e verecek param yok, yarın bir gün mühlet vereceğim, malları gelsin, geldiğini göreyim, eğer malları gelmese hüküm verip Memet’in başını vücudundan ayıracağım. Kızım, şimdi benim hizmetçilerim karşısında başımı kaldıracak yüzüm kalmadı. O kendi etti kendi buldu, çünkü onun malları daha gelmedi, bana bunu yapmak dışında çare bırakmadı, demiş.

Melike Memet’in öldürüleceğini anlayınca oldukça endişelenmiş. Eve geri döndüğünde akşamüstü atasının söylediklerini ona söylememiş. Gece olunca melike Memet’in ellerini (73) sıvazlayıp oturup:

İkimiz evlendik ve iyi yaşıyorduk, ben ömür boyu böyle yaşamaya hevesli idim. Lakin şimdi bizim başımıza zor bir külfet düştü. Senin başına düşen külfet, benim başıma düşmüş gibi atam birkaç kere senin mallarının gelip gelmeyeceğini öğrenmemi emretti. Ben o işleri sana demeye cüret edemedim, bunun sebebi senden ayrılmaya gönlümün razı olmamasıydı. Benim senden rica edip soracağım şu ki gerçekten senin malların gelecek mi gelmeyecek mi var mı yok mu? Sen gerçeği söyle, eğer yok ise bir çaresini bulalım, demiş. Memet yerinden doğrulmuş:

— Hey hatun, Memet’in nereden malı olsun, kuru iki elinden başka hiçbir şeyi yok, şimdi söz olsa senden ben de ayrılamam, demiş. Melike onun yalnızca bir günlük vakti kaldığını, ne edip yapıp bu gece bir çaresini bulması gerektiğini söyleyip:

— Seni atamın kılıcına vermeyeceğim, benim karnımdaki çocuğa ata gerek. Lakin şimdi bize ayrılık günü geldi, ayrılmazsak olmaz, sonraki günlerde çocuğumuz sana vefadar olsun. Ben bir karar aldım, nasıl yapacağımı kendim biliyorum, sen yatıp dinlen, ben çıkıp atamın düldülünü eyerleyeceğim, bir heybeyi altın gümüş doldurup gireceğim.

Gece yarıldığında saray kapısını açarım, bu sırada sen de hazırlanıp bekle, o sırada ben: “Hırsız (74) geldi, hırsızı yakalayın!” diye bağıracağım, sen: “Hırsız nerde?” deyip bağıracaksın, ben: “Hırsız kaçtı”deyip bağıracağım bu sırada saraydaki kargaşadan faydalanıp düldülü sürüp çıkıp git. O zaman ben yine “Hırsız kaçtı!” deyip bağıracağım, iş bitecek. Onlar hırsız ne alıp kaçtı deyip teftişe girişecekler. Kim var kim yok deyip soruşturamazlar. Sonunda ben “Memet hırsızı kovalayıp gitmiş!” deyip işi bitireceğim. Benim sana hatunluk sevgimle yapabileceğim iyiliğim işte bu olsun ve seni bekleyeceğim. Sen bu sözümü aklında sıkı tut, o halde uyanık ol ki düldülün kulağının arkası terleyinceye kadar yürürsen altı aylık yolu aşmışsın demektir, deyip kendisinin planını Memet’e anlatmış. Memet melikeden çok razı olup, minnetdarlık bildirip dinlenmek için yatmış. Melike çıkıp dediklerinin hepsini hazırlayıp geri dönmüş. Vakit geçmeye başlamış...

Gece yarılanınca melike ile Memet plana göre bir işe başlayıp anlaştıkları gibi bütün işleri bitirmişler. Memet hırsızı kovalamak için saray kapısından çıkıp gitmiş. Şimdi biz sarayı bırakıp Memet’i takip edip söz dinleyelim...

Memet kapıdan çıkınca düldülü dörtnala sürüp gitmiş. Tan atıp yemek vakti oluncaya kadar yol yürüdüğünde düldülün kulağının arkası terlemiş. Memet hatununun hesabı boyunca altı aylık yolu almış. O öyle çorak çölde giderken yaşlı bir adam iki ineği bir sabana koşup bir parça yeri sürmekteymiş (75). Memet düldülü o tarafa çevirip yaşlı adamın yanına varmış. Yaşlı adam şehzade kıyafeti giyen düldülüle binen Memet’i görünce padişah zannedip saygıyla:

— Hürmetli şahım, buraya ayak bastığınız için minnetdarım, demiş.

Memet düldülden inip sağlığını sıhhatini sormuş. Bu sırada yaşlı adam onu tarlaya götürmüş ve aceleyle:

— Hey hatun, padişah-ı âlem geldi. Eve git, neyin varsa esirgemedен çabucak yemek yapıp getir, deyip karısına yemek yapmasını buyurmuş. Yaşlı kadın koşarak evine gitmiş. Memet ile yaşlı adam hal hatır sorarken biraz dinlenmişler. Yaşlı kadın gelmemiş. Buna yaşlı adam dayanamamış:

— Hey padişah-ı âlem, bu hatun niçin bu kadar zamandır gelmedi. Siz biraz dinlenin ben gidip geleceğim, deyip evine gitmiş. Şimdi Memet yalnız kalmış canı sıkılmış. Kamçısını eline alıp, sabanı tutup yeri sürmeye başlamış. Bir dönüp çıkmış, ikinci seferin yarısına geldiğinde saban çukura saplanıp kalmış, inekler çıkaramamış. Elindeki kamçı ile ineklere vurmuş. İnekler öyle bir çekmişler ki bir tane değirmen taşını koparıp çıkarmışlar. Memet şaşırıp değirmen taşını bir yana çekmiş, çevresindeki toprağı temizleyince altında mağara görünmüş. O içine inip bir kapı görmüş. Memet onu açıp içeriye girince onun içinde çok düzenli yapılmış birçok (76) ev görmüş. O ilk önce en güzel yapılmış evin kapısını açıp girip bakmış ki evin ortasında bir tane yeşil boyanmış masa durmakta. Onun üstünde bir tane yüzük nur saçıp parlamaktaymış. Yanında ise bir tane ziynet taş da var imiş. Memet yüzüğü alıp ziynet taşla sürterken derhal tahminen yedi yaşlarında sevimli bir erkek çocuk peyda olup gayet nezaketle:

— Padişah-ı âlem, benim ne hizmet etmemi buyurursunuz, demiş. Memet durumunu düşünmüş. Hatununun sensiz yaşayamam deneni sözünü hatırlayıp:

— Hey çocuk, burası nasıl bir yer, deyip sormuş.

— Burası kayıp şehir, elinizdeki yüzük olunca bütün şeyler karşınızda hazır olur, demiş çocuk. Memet biraz düşündükten sonra kendisinin şirin hayalini gerçekleştirmek için:

— Bu kayıp şehirdeki altın ve gümüşü alıp dışarıya çıkarabilir miyim, diye sormuş.

— Evet, keremli şahım, ne deseniz öyle olur, demiş çocuk. Memet mutlu olup:

— Öyle ise şu andan başlayarak alıp çıkaramaya başlayın, demiş. Böylece derhal pek çok adam peyda olup altın ve gümüşleri, incileri dışarıya taşımışlar. Kaşla göz arasında dışarıya bir yığın altın inci yığılmış. Altın ve inciler taşındıktan sonra deminki çocuk yine Memet'in (77) huzuruna gelip durmuş. Memet birazcık düşündükten sonra:

— Hemen şimdi bin deve hazırlamak gerek. Hepsine şu altın ve gümüşleri yükletip, develerin önünde kırk bir tokur it olsun, her bir tokur itin boynunda onar tane inci asılsın, bu hizmeti yerine getirebilir misin, demiş. O çocuk:

— Evet, kesinlikle yerine getirebilirim. O esnada yaşlı adam ile yaşlı kadın telaşla aceleyle yemekleri alıp getirmişler. Onlar tarlanın içinde yığılıp kalan altın, gümüş ve incileri görüp şaşırmışlar:

— Hey padişah-ı âlem, siz ne zaman bu yere bu hazineyi koydunuz, deyip sormuşlar. Memet:

— Bu hazineyi benim büyük atalarım koymuştu, demiş. Yaşlı adam alıp getirdiği yemekleri Memet'in önüne koymuş, onlar yemeye girişmişler. Çocuk ise Memet'in emrini yerine getirmeye girişmiş. Katara dizdiği bin tane deveye altın ve gümüşü yüklemiş. Bin tane devenin önüne kırk bir tokur boynunda on tane inci, develerden sorumlu olan kervancılar düzenli yola dizilmişler. Hazırlık bitince çocuk Memet'in huzuruna varıp:

— Padişahım, her şey hazır, nasıl yapalım, deyip sormuş. Memet:

— Bu altı aylık yol, kaç ayda alınabilir, demiş.

— Gidip soralım, demiş çocuk. Onlar ikisi gidip en öndeki deveye:

— Sen altı aylık yoldaki padişahın şehir (78) kapısına ne kadar zamanda varırsın, deyip sormuş. O deve ağzını kımıldatıp dile gelmiş:

— Üç günde varırım, demiş. Onun arkasında duran deve bunu duyup:

— O da laf mı, ben bir günde götürürüm, demiş. Onun arkasında duran diğer bir deve bu lafı duyunca:

— Kısa kesin, şimdi vakit öğleden sonra oldu. Ne olursa olsun, akşama kadar gidip dönmek gerek, demiş. Böylece bütün develer bu fikre katılmış. Memet yürümelerini emretmiş:

— Ben arkanızda kalırsam, kapı önüne varıp bekleyin, demiş. Böylece develer melikenin yurduna doğru yürüyüp gitmişler. Memet yaşlı adam ile yaşlı kadına kendisinin düldüle yükleyip getirdiği altın ve gümüşleri vermiş. Yaşlı adam bu kadar çok altın ve gümüşü ömründe harcayamayacağını, azıcık olsa yeteceğini, kalanını ise alıp götürmesini

söylemiş. Memet kendi sözünde diretmiş, yaşlı adam ve yaşlı kadınla vedalaşıp düldüle binip develerin arkasından gitmiş.

Yaşlı adam sonraki günlerde Memet'in bıraktığı altın ve gümüşleri harcayıp, o çölü bağ-u bostana döndürmüş, yeni bir yurt tesis edip, zengin ve huzur içinde yaşayıp gitmiş...

Memet gün ortasında develere yetişip melikenin şehrine gelmiş. Padişah Memet'in geri döndüğünü ve kendisinin söylediği malları alıp getirdiğini görünce: “Bir gün daha sabretmeyip, ona çok hakaret edip (79), ölümüne hüküm vermiştim, şimdi nasıl yapmam gerek. Kapıyı kapatın” deyip emretmiş. Hemen kapılar kapatılmış. Bu sırada Memet'in malları kapı önünde duruyormuş. Padişah ise kızını huzuruna çağırıp:

— Hey kızım, bu mallar Memet'in mallarına benziyor, ben mallar gelinceye kadar dayanamadım çok saygısızlık ettim, şimdi Memet bize ne der, deyip kendisinin utandığını söylemiş. Kız bu söze çok şaşırmış, Memet'in durumunu iyi bildiği için gerçekten de Memet'in bu kadar malın sahibi olduğuna inanası gelmeyerek:

— Ata, o taraftan siz endişelenmeyin, kalan işi ben ayarlarım, demiş. O esnada Memet çıkıp gelmiş, kapının kapalı olduğunu görünce:

— Hey kapıcılar, kapıyı açın, deyip bağırılmış. Melike Memet'in sesini tanıyıp kendisi çıkıp kapıyı açmış. Memet karısını görüp sevince boğulmuş. Melike develerdeki malların indirilmesini emretmiş. Bu sırada padişah çıkıp kırk bir tokur itin boynundaki incileri görüp hayret etmiş. Memet incileri padişaha hediye etmiş. Kalan malları hazineye koymuş. Hazine dolup taşmış kalanları koyacak yer bulunmamış. Padişah, saray hizmetçileri, bütün yurt halkı onun zenginliğine inanmış. Onundan razı olduklarını izhar etmişler. Ondan başlayarak Memet sevecen, iyi niyetli, şefkatli, sadık karısı ile birleşip yaşamını refah ve bolluk içinde geçirmeye başlamış.

Günler geçip padişah kendisinin yaşlandığını (80) hissedip, bütün yurda padişahlığını, Memet'e devrettiğini duyurmuş. Bunu duyan halk kendilerinin iyi bir padişaha sahip olduklarını tantanayla kutladıkları gün Memet'in karısı doğum yapmış, mutluluk üstüne mutluluk olmuş.

Memet padişah olduktan sonra kendisinin önceleri nasıl bir adamken, şimdi nasıl bir adam olduğunu mukayese etmiş, bunda hatununun yardımı olduğunu anlayınca pek memnun olmuş ve o günden itibaren halk üzerindeki vergiyi kaldırmış, halkın huzur içinde yaşamasını sağlamış.

Günler böyle mutlu mesut geçmiş ve Memet'in oğlu beş yaşına girmiş. O andan itibaren eline bir sopa alıp dövüşmeyi öğrenmeye başlamış. Başkaları çocuğun bu hareketine şaşırıp:

— Sen dövüşmeyi öğrenip ne yapacaksın, diye sormuşlar. Çocuk hiç tereddüt etmeden:

— Atamın düşmamanını öldüreceğim, diye cevap vermiş.

— Atanın düşmanı kim?

— Ben bilirim.

Memet bu lafları duyup küçük çocuğun lafları deyip hiç itibar etmemiş. İşte o günlerde Memet tahta oturduğunda kapıdan bir kadın öyle hiddet ve gazapla bir ağlıyor bir küfrediyormuş: “Benim erimi nereye götürdün, ne diye onu padişah yaptınız, onun üstüne de kızını vermişsin.” deyip ağlayıp küfrederek gelmekteymiş. Kapıcılar engellemişler, vezirler bu durumu Memet’e iletmışler. Memet önceki (81) yaman hatununun kendisini arayıp geldiğini bilip yine üzülmüş. Çaresizce karşısına çıkıp kadınla görüşmüş ve onun başının gözünün yıkanmasını, insan sıfatına sokup düzeltmelerini tembihlemiş. Sonra vezirlerini etrafına yığıp gerçek durumunu anlatıp, ne yapması gerektiği üstünde fikir sormuş. Lakin onlar onun duymak istediği fikri vermemişler. Memet durumu hatununa iletmış ve:

— Kanı kanla yummak olmaz, deyip hatundan özrü dilemiş. Melike Memet'in hatırı için, o yaman hatunun ikinci hatun olmasına razı olmuş. Memet yaman hatuna durumu iletmış:

— Seni bana geri versin, yoksa cinayet işlerim, deyip cıngar çıkarmış. Memet öyle demiş, böyle demiş, en sonunda yaman hatunu büyük hatunluğa alıp onu susturmuş.

Yaman hatun sarayına girip yerleştikten sonra, saray içinde hır gür çıkarmış. Başkalarının buna çare bulmadığı günlerde, yaman hatun ihtiyaçlarını gidermek için dışarıya çıkmış, Memet'in beş yaşındaki oğlu onu oturduğu yerde kellesine bir sopa vurup öldürmüş. Yaman hatun kendisinin kötülüğü ile o âleme gitmiş. Memet oğluna:

— Oğlum, bunu niye yaptın, diye sormuş:

— Ben senin düşmanını yok ettim, demiş (82).

Memet oğlunun önceki sözlerinin anlamsız olmadığını, manası olan sözler olduğuna inanıp oğlunun zekiliğini kabul etmiş.

Memet yaman hatundan kurtulup, iyi niyetli karısı ile huzurlu bulup yurt yönettikleri günlerde, onu padişaha tanıştıran dostu gelip selam vermiş. Memet yerinden doğrulup onun tahta oturmasını teklif etmiş. O:

— Padişah-ı âlem, ben önceki gibi yine size hizmet etmek için hazırım, ben aslında ejderha padişahının size yardım etmek için gönderdikleri adam idim. Şimdi sizin muhtaçlığınız da sona erdi. Ben döneyim deyip gözden kaybolmuş. Memet dostu gittikten sonra geçen günlerini hatırlayıp kendisinin o küçücük iyiliği için verilen bunca çok bedelin kadrini bilmesi gerektiğini düşünmüş. Bu günden başlayarak elinden geldikçe insanlara iyilik yapmak için uğraşmış, insanları huzura kavuşturmuş...

Anlatıcılara göre: “İyilik yerde kalmaz, kötülük kendine kalır.” denen atasözü şundan kalmış.

Kaynak kişi: Turpan Şehri Çatkal Köyünden Bekir Molla (83).

66. Yarıl Taşım Yarıl¹³⁹

Var iken yok imiş, aç olan tok imiş, evvel zamanda bir abla kız kardeş yaşar imiş. Ablanın adı Aynur, kız kardeşin adı Aygöl imiş. Onlar küçükken annesinden yetim kalmışlar. Aynur ile Aygöl gündüz birlikte oynayıp gece birlikte yatarlarmış. Günler bu şekilde geçmiş, bu iki kız ölüp giden anasını özleyip ağlamışlar. Kendilerinin küçük olmasından mı yoksa annesini çok özlediğinden bilinmez Aygöl bir gün babasına:

— Baba, evde anam olsaydı ne iyi olurdu demi, deyip ağlamış. Küçük kızın dokunaklı sözleri atasının yüreğini ezmiş, gözünden yaş dökülmüş. O öyle düşünmüş, böyle düşünmüş sonunda öz anaları gibi olmasa da ebeleri gibi olur da kızlarıma göz kulak olur, diye düşünüp çok geçmeden bir dul hatunla evlenmiş. Hatunu, çirkin ve hımhım oğluyla birlikte alıp bu eve gelmiş. Bunlar evin sahibi, Aynur ile Aygöl evin kulu olmuşlar. O hatun oğlu testiye kırsa da ses çıkarmaz, Aynur ile Aygöl sessizce otursalar da gözlerini dikip zehrini saçarmış (320). Biçare kızlar adım adım sessizleşip kalmışlar. Hımhım oğul yemeğini yiyip evden dışarı çıkar dışarıdan sokak boşaldıktan sonra eve dönermiş. Aynur ise evi temizler, su taşır, odun yarar, yemek pişirir, kap kacağı yıkar, bir an olsun bile boş durmazmış, ama üvey ana kesinlikle razı olmazmış. Aynur’a sabahtan akşama dek beddua edermiş. Aynur dayak yese de kötü söz işitse de derdini içine atıp babasına söylemezmiş.

“İtin bedduasıyla bit ölmezmiş.” dendiği gibi günler, aylar, yıllar geçmiş. Aynur dolun ay gibi güzel bir kız olmuş. Üvey ananın hımhımı büyüdüğü çirkinleşmiş.

Üvey ana zeki kızın kendi emrinden çıkıp gitmesinden endişelendiğinden onu hiç kimseye hissettirmeden yanında getirdiği hımhım oğluna alma niyetindeymiş. Üvey ana, Aynur’un babasını sıkıştırıp öz oğlunu övüp durmuş ve sonunda toy yaparak ikisini evlendirmeyi kabul ettirmiş. Çok geçmeden toy hazırlığı da başlamış. Yavaş yavaş ev içinde gelip gitmeler laf söz çoğalmaya başlamış. Bundan bir şeyler sezen Aynur bir gün kız kardeşi Aygöl’ü yanına alıp:

¹³⁹ Yarıl Taşım Yarıl. Yarıl Taşım Yarıl. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurrahim Ebey; Ehlmet Emin. Urumçi. Şincan Halk Neşriyatı, 2006, ss.320- 333.

— Evde ne konuşuluyor, diye sormuş.

— Canım ablam, babam ile anam seni evlendiriyorlar, demiş kız kardeşi.

— Gerçekten mi? Kime verecekler?

— Ağabeyime, bunu duydum, demiş Aygöl (321).

O anda Aynur'un vücudu ürpermiş, kapkara gözlerinden sicim gibi yaşlar dökülmüş. O, o şekilde düşünmüş bu şekilde düşünmüş, kurtulmanın çaresini bulamamış, sonunda kaçıp gitmeye karar vermiş.

Aynur toyun olduğu gece kız kardeşi Aygöl'ü kucağına alarak:

— Ben gidiyorum, demiş ve pencereden atlayarak kaçmış. Aynur'u giyindirip göçürmeyi bekleyen sağdıçlar arkasından kovalamışlar. Onların arkasından hımhım ağabeyi, toy sahipleri koşmuş. Aynur ise bu sahradan o sahraya, bu kırdan o kıra, bu dağdan o dağa doğru kaçmış. O yüksek kayalardan, derin mağaralardan korkmadan geçerek kendine uygun bir yer aramış, ama bütün yer ona dümdüz gibi gelmiş, kovalayanların onu tutup yine o eve alıp götüreceklerini bildiğinden kaçmış. Aynur etrafa göz atmış, dağa taşta kendini atarak ağlamış. Adım adım adamların sesi, atlarının toynak sesi duyulmaya başlamış. Dağ taş içinde yalnız gitmekte olan Aynur bir büyük taşın yanına gelip taşta bakarak:

Yalvarırım, hey büyük taş,

Acı bana, halime bak, diye yalvarmış (322).

Bu sırada dağın içini karanlık basıp hava gürlemiş, Aynur korkmuş. Yine gıcırdayan bir ses çıkmış ve büyük taş yarılmış. Kızın sevinci içine sığmaz olmuş. O kulaçlarını açarak taşın içine girip:

Hey büyük taş, hey büyük taş,

Sevinçten gözümde yaş!

Kapan taşım, kapan taşım,

Kurtulup kaldı aziz başım, demiş. Taş yine gıcırdayarak kapanmış. Fakat kız ufak örülen sümbül saçını toplamayı yetiştirmediğinden, saçının ucu taş arasına sıkışıp kalmış. Aynur'un izinden yürüyerek babası gelmiş. O dört bir tarafa göz atmış, yaptığı işe pişman olup ağlamış, Aynur görünmüyormuş. O taşı bir dolanmış, Aynur yine görünmüyormuş. O taşın tepesine çıkıp bakmış, bir tutam saçın sıkışıp kaldığı gözüne ilişmiş. Ama o taşın içine girmenin çaresini bulamamış, var gücüyle (323):

Yarıl taşım, yarıl taşım,

Ben kızımı göreyim,

Yüzüne doyayım, diye yalvarmış. O sırada taşın içinden:

Yarılma taşım, yarılma,

Ben babamı görmeyeceğim,

Yüzüne bakmayacağım

Evvelde idi öz babam,

Şimdi oldu kaynatam.

Denen ses gelmiş. Babası ağlamış ağlamış, karnı acıktığında geri dönmüş sonra üvey ana gelmiş. O da:

Yarıl taşım, yarıl taşım,

Ben kızımı göreyim,

Yüzüne doyayım, diye yalvarmış. Taşın içinden:

Yarılma taşım, yarılma,

Ben anamı görmeyeceğim,

Yüzüne bakmayacağım.

Evvelde idi üvey anam,

Şimdi oldu kaynanam.

Denen ses gelmiş ve taş açılmamış. Arkasından deminki çirkin ağabeyi gelmiş. O hırıldayıp durmuş:

Yarıl taşım, yarıl taşım,

Ben kız kardeşimi görüvereyim,

Yüzüne doyayım (324), demiş. Taşın içinden yine:

Yarılma taşım, yarılma,

Ben ağabeyimi görmeyeceğim,

Yüzüne bakmayacağım.

Denen ses gelmiş. O da geri dönmüş. En sonunda da Aygöl gelmiş, o taşa bağrını yaslayıp:

Yarıl taşım, yarıl taşım,

Ben ablamı göreyim,

Yüzüne kanayım, demiş. Taşın içinden bir duygulu seda çıkmış:

Yarıl taşım, yarıl taşım,

Ben kız kardeşimi göreyim,

Yüzüne doyayım,

Muradıma ereyim.

Taş gürültüyle yarılmış. Aygöl: “Canım abla!” deyip ablasının kucağına kendisini atmış. Onlar ağlayıp feryat etmişler, birbirlerini bağrına basmışlar. Tan atıp gün çıktığında, abla ile kız kardeş ikisi dağı aşip yaylaya doğru yürümüşler. Onlar uzun yol yürümüşler. Gün çok sıcakmış, Aygöl yol üstünde çok susamış:

— Abla, susadım, su, demiş.

— Sabret, kız kardeşim, deyip Aynur Aygöl’ü sakinleştirmiş. Onlar yürüyerek bir yere geldiklerinde su görünmüş (325). Onlar görünen su boyuna varmışlar. O bir gölcük imiş, Aygöl su içmek için eğilmiş.

— İçme, demiş Aynur, bu gölcük kurt suretli imiş.

— Susadım, dayanamıyorum, demiş Aynur.

— İçersen kurda dönüşürsün, demiş Aynur.

Onlar yine yürümüşler, önlerine yine bir gölcük çıkmış. Aygöl koşarak varmış, suyu avucuna doldurarak alıp içmek üzereyken.

— İçme, ayı olup kalırsın, diye bağırmış Aynur. Aygöl:

— Beni kandırıyorsun, demiş susuzluğa dayanamayıp hıçkıra hıçkıra ağlamış.

— Güzel kız kardeşim, doğru söylüyorum, demiş Aynur. Onlar yine yürümüşler, bir yere gelmişler, bir sedir ağacının altında dinlenmek için oturmuşlar. Yorulan Aygöl (326) Aynur’un dizine başını koymuş ve horuldayarak uyuyakalmış. Sedir ağacına konup ötüşen kuşların sesini duyan Aynur da uyuyakalmış. O uyuyunca rüya görmüş, rüyasında bir ak güvercin yavrularını uçurup, süzülerek dolaşıyormuş. Birdenbire bir aladoğan peyda olup güvercin yavrularına doğru atılmış. Ana güvercin yavrularını kurtarmak için aladoğana doğru uçup ona bir vurmuş ama gücü yetmemiş. Aladoğan ana güvercine bir vurup onu sakatlamış, güvercin güçlükle nefes almış. Gökte ise aladoğan güvercinin yavrularına saldırmaya başlamış. Aynur aladoğana öfkeyle bağırırken uyanmış, bakmış ki Aygöl yok. O sırada etrafından gürültü sesleri duyulmaya, vızıldayıp gelen oklar sedir ağacına değmeye başlamış, Aynur telaşlanıp kız kardeşini aramak için bağırmış.

— Aygöl! Aygöl!

— Me, me, me, denen bir ses gelmiş ve Aynur’un önünde bir güzel geyik yavrusu peyda olmuş. Aynur:

— Kız kardeşim, deyip önündeki geyik yavrusunu bağrına basmış. Aslında Aynur uyuya kaldığında, Aygöl susayarak uyanmış “geyik gölü”ne gitmiş ve o gölün suyunu içip geyik olmuş.

— Yürü, kaçalım, demiş, ok seslerinden korkan Aynur. Kız kardeşi Aynur’la birlikte kaçıp göl boyundaki bir sedir ağacına çıkmış ama onların gölgesi “Geyik Gölü”ne düşmüş (327). Ok atıp av avlayıp gelen padişah onların gölgesini görünce askerlerini çağırıp:

— İşte gördünüz mü, demiş. Herkes o tarafa bakmış ki gölün içinde güzel bir kız ile güzel bir geyik yavrusu durmakta. Padişah:

— Çıkarın, diye buyurmuş, askerler göle girdiklerinde, deminki güzel kız ile geyik yavrusu kaybolmuş. Şah başını kaldırıp göğe bakmış, sedir ağacının üstünde bir güzel kız ile bir geyik yavrusu birlikte duruyorlarmış. Şah şaşırıp sormuş:

— İnsan mısın, peri misin?

— İnsanım.

— Bu geyik ne?

— Yoldaşım, demiş Aynur başını öne eğip, şah bir bakışta Aynur’a âşık olmuş, onu alıp yurduna getirip kırk gece gündüz toy edip nikâhına almış.

Şahın Hanayim denen hatunu varmış, toyun birinci günü Aynur’a kötü gözle bakmış, şahın ona gönülsüz davranmasının çarelerini aramış, şahın Aynur’a verdiği hediyelere el koymuş. Aynur’a etmediğini bırakmamış. Günler ve ayların geçmesiyle Hanayim’nin niyeti daha da kötüleşmiş. Aynur ise gebe kalmış.

Bir gün şah yine askerlerini alıp ava gitmiş. Fırsatı ganimet bilen Hanayim göl boyundaki karaağaca (328) salıncak salıp Aynur’u sallanmaya çağırmış. Saf kız Hanayim’in iltifatından gönlü hoş olmuş, salıncakta sallanıp oynamış. Aynur salıncakta bir aşağı, bir yukarı, şiddetle yükseldiğinde, Hanayim gelip urganı “şart” diye kesmiş. Aynur: “vay!” diye bağırarak göle düşmüş. Bundan sadece geyik haberdar imiş.

Saray içinde yaygara kopmuş, şahı çağırması için adam yollamışlar. Şah gelince Hanayim ağır hasta kılığına girip yatağında kıvrılıp yatmaktaymış, bir tabip Hanayim’in etrafında pervane oluyormuş. Durumu gören şah ağzını açıp konuşana kadar, Hanayim:

— Talihsizlik, diye ağlamış.

— Bu nasıl söz, diye sormuş şah.

— O büyücüdür dedim inanmadınız, sonu ne oldu? O bana ...zehir...Hanayim sözüne devam etmeyip tabibe bakmış, tabip onun sözünü devam ettirerek:

— Kuması Hanayim’a zehir içirip kaçıp gitmiş, demiş.

— “Hey hilekâr!” demiş ve padişah derhal askerlerini çağırıp:

— Deyun! Aynur kaçmış, ihanet etmiş! Hemen atlanıp her tarafta Aynur’u aramaya çıkın...

Ablasından ayrılan geyik yavrusu günden güne (329) güçten düşüp göl boyundan gitmeyip ağlamış, bu hal Hanayim’i öfkelenlendirmiş. Tabibin ilacı şifa olmamış gibi, o hastalığı günden güne ağırlamış gibi yatıyormuş. Bir gün tabip padişahın yanına girip Hanayim’in durumunun ağır olduğunu söylemiş.

— Ne yapmak lazım, demiş padişah.

— Bunun bir tek devası... deyip susup kalmış tabip.

— Ne deva olacaksa yap, demiş padişah yanında duran geyik yavrusunu öteye itirmiş, tabip maksadını söylemeye cüret etmeyip geyik yavrusunu işaret etmiş.

— Geyik mi, demiş padişah.

— Kesip, etini Hanayim’a yedirip geri kalanı da adak yaparsak iyileşir, demiş tabip.

Şah sessiz kalmış. Geyik yavrusu ise yine göl boyuna gidip sızlayarak ağlamış.

— Avcılara emreyleyim, bunun gibi bir geyik alıp getirsinler, demiş padişah yanındaki geyik yavrusuna kıymamış.

— Yok, Allah benim gönlüme işte bu geyiği saldı, demiş tabip. Geyik yavrusu hıçkırarak ağlamaya başlamış ve yine göl boyuna gidip bağırını açıp yatmış. O anda gölün içinden:

Ninni yavrum, ninni,

Geceleri ırağım.

Sağ yanımıda altın beşik,

Sol yanımıda gümüş beşik.

Ninni yavrum, ninni.

Denen ses gelmiş. Bir süre sonra yine:

Dolanıp ben ay diyorum,

Özledim ben Aygülüm'ü

Ninni söyleyip yorulmam,

Atmacama, oğluma.

Denen ses duyulmuş. O günden sonra geyik yavrusu göl boyundan ayrılmamış.

Ertesi gün saray içinde adamlar çoğalmış. Bir süre sonra ocaklar harlanıp kazanlar asılmış, kasap gelip bıçağını bilemeye başlamış. Sonra göl boyundaki geyik yavrusunu yakalayarak elini ayağını bağlamış. Kılıç kadar keskin bıçağı geyik yavrusunun boğazına vurmak üzereyken geyik yavrusu dile gelmiş:

— Hey padişah, sözüme kulak ver, demiş. Kasap ömründe görmediği bu işten çok korkmuş, elindeki bıçağı yere düşürüvermiş (331). Eli kolu bağlanan geyik yavrusu göl tarafına bakıp yuvarlanarak:

İyice bak, canım abla,

Kız kardeşin sana yalvarıyor.

Sen çıkmasan bu gölden,

Kız kardeşin canından ayrılacak! demiş. Herkes sessiz olup kulak vermiş, göl içinden:

Yüreğim bağrım ezildi,

Gam yemekten yavrucuğum.

Çıkayım dersem halim yok,

Uçayım dersem kanadım!

Diyen ses çıkmış. Geyik yavrusu göle daha da yaklaşıp şöyle demiş:

Büyük kazanlar asıldı,

Kasap, aşçı yığıldı.

Çabuk çık, can abla,

Bıçak boğaza dayandı!

O sırada gölden yine şöyle bir ses gelmiş:

Halı kilim altımda,

Çift beşik yanımda.

Nasıl çıkayım, can kardeşim,

Hasan Hüseyin yanımda!

Bunu duyan padişah yerinde duramamış. Gölden gelen (332) ses Aynur'un sesine benziyor. Bu Aynur'dur diye düşünmüş. Herkes kapak, kova, tencere getirip el birliğiyle gölün suyunu boşaltmışlar, içinde iki yanına altın ile gümüş beşik koyan, altın kokulu Hasan Hüseyin'i bir çift beşikte sallayıp oturan Aynur görünmüş.

Aynur gölden çıkar çıkmaz geyiği bağrına basıp ona bir ilaç içirmiş. Geyik sağlam durup, bir silkinerek derisini atıp bir güzel kız suretine bürünmüş.

Bu durumu gören Hanayim ile tabip kaçmışlar. O an padişah:

— Yalancı hatun ile hileci tabip yakalansın, diye emretmiş. Herkes derhal Hanayim ile tabibi yakalayıp getirmişler.

— Bu ikisini kırk bir atın kuyruğuna bağlayarak sürün, onları çöle atın, diye emretmiş padişah. Emirden razı olmayan Hanayim atlayarak ortaya çıkıp şaha:

— İkimiz birlikte yaşadık, birlikte ölelim, demiş ve padişahın göğsüne hançer saplamış. Şah “ah” diye yıkılıp can vermiş. Cemaat şahın emrini yerine getirip Hanayim ile tabibi kırk bir atın kuyruğuna bağlayarak öldürmüşler. Padişahlığı Aynur’a verip onu tahtta çıkarmışlar.

Aynur, kız kardeşi Aygöl, oğulları Hasan- Hüseyin’le halka dost olup dünyadan geçmişler (333).

67. Yüz Şehit¹⁴⁰

Arap ellerinin birinde pek saltanatlı bir padişah yaşar imiş. Padişah yurdunu pek adilce yönetir imiş. Bu sebepten halk mutlu ve mesut yaşarmış.

Padişah bir gece rüya görmüş. Rüyasında olağanüstü güzel ay yüzlü bir kadın, padişaha bakarak gülümsüyormuş. Padişah kadının elini tutayım diye elini uzatmış. Kadın padişaha bakarak daha da çok gülümsemiş ve padişah uyanmış. O, rüyasında gördüğü kadını hayal edince kara sevdaya düşmüş. Aşk derdiyle kendini kaybetmiş. O günden itibaren padişahın yüzü saman gibi sararmış ve boğazından yemek geçmez olmuş. Padişahtaki bu hali gören saray ehli bir yere toplanıp konuşmuşlar. Padişahın akıllı bir veziri var imiş, saray ehli bu veziri padişahın durumunu öğrenmesi için göndermişler. Vezir padişahın huzuruna girip selam verdikten sonra, niçin bu duruma düştüğünü sormuş. Padişah durumunu vezire beyan etmiş. Vezir padişaha teselli verip:

— Adam göndertip rüyanızda gördüğünüz kadını bulup getirtelim, demiş. Padişah bu sözü kabul etmemiş, kendisinin şehir şehir gezerek onu bulup getireceğini söylemiş (297). Bu fikri başta vezir olmak üzere bütün saray ehli kabul etmiş. O günden başlayarak padişah tacı tahtı vezire verip, şahane kıyafetlerini çıkarıp atarak rüyasında gördüğü kadını bulmak için yola revan olmuş. Padişah yol yürümüş. Az gitmiş uz gitmiş. O birçok şehri gezerek sonunda pek muhteşem bir şehre gelmiş. Birkaç gün dinlendikten sonra şehrin sokaklarında dolaşarak rüyasında gördüğü ay yüzlüyü aramış. O yana yürümüş, bu

¹⁴⁰ Yüz Şehit. Uygur Halk Masalları 2. Yayına Hazırlayan: Ablimit Sadık. Şincan Halk Neşriyatı, 1999, ss. 297-307.

yana yürümüş, sonunda bir çayhaneye girmiş. Çayhanede birkaç adam sohbet ederek oturmaktaymış. Padişah onların sözüne kulak vermiş. Onların sözlerinden bu şehrin padişahının bir kadın olduğunu, bu şehri pek adilce yönettiğini, başka yerlerden gelen insanların nasıl insanlar olduğuna bakmadan onları kabul ettiğini öğrenmiş. Padişah çayhaneden çıkıp dosdoğru kervansaraya geri gelmiş. Kervansaraycıya kadın padişahı görme arzusunda olduğunu bildirmiş ve kervansaraycının onunla birlikte gelmesini rica etmiş. Kervansaraycı da kabul etmiş.

Ertesi gün tan attıktan sonra ikisi namaz kılıp yemek yedikten sonra saraya doğru yola çıkmışlar. Onlar sarayın önüne gelince muhafıza:

— Biz başka bir şehirdeniz, padişahınızın namını duyduk onunla görüşmek için geldik, demiş.

Muhafız, kadın padişahın huzuruna girip:

— İki misafir geldi, sizinle görüşeceklermiş, diye haber vermiş.

— İçeri alın, demiş kadın padişah (298).

Muhafız bu ikisini alıp kadın padişahın huzuruna çıkmış. Âşık padişah, tahtta oturan kadın padişaha bakmış. Bakar bakmaz da kendini kaybedip düşmüş. Çünkü rüyasında görüp âşık olduğu kadın o imiş. Âşık padişah biraz sonra kendine gelip yerinden doğrulup kadın padişaha eğilerek selam vermiş. Beraberinde alıp getirdiği hediyeleri ona takdim etmiş. Kadın padişah bunları ağırlayıp büyük ziyafet vermiş. Ziyafet bittikten sonra âşık padişah kervansaraycıyla kervansaraya geri dönmüş. Kervansaraycıya başından geçenleri anlatmış, onun, kadın padişaha elçi olarak varmasını, bu hizmeti için ise ona iyilik yapacağını söylemiş. Kervansaraycı kabul edip ertesi gün kadın padişahın yanına varıp bütün durumu iğneden ipliğe kadar beyan etmiş.

Kadın padişah:

— Sizin bildiğiniz gibi şehrimizin kible tarafından her cuma gecesi korkunç bir ses geliyor. O sesin ne sebepten geldiğini öğrenip gelen kişiye varımı yoğunluğunu verip üstelik onunla evlenirim, demiş. Elçi geri gelip padişahın cevabını âşık padişaha söylemiş.

Âşık padişah bunu duyduktan sonra tanın atmasıyla yola çıkmayı planlayarak yatıp uyumuş. Bu tam cuma gecesiymiş. Gece yarısı olduğunda padişahın kulağına acayip korkunç bir ses gelmiş. Padişah hemen yerinden doğrulup Allah'a ibadet etmiş. Kervansaraycıyla saraya varıp kadın padişaha kendisinin yola çıkacağını haberini vermiş.

Âşık padişah yedi gece- gündüz yol yürüyüp bir (299) kumlu çöle varmış. O yürümüş, yürümüş ama çölün sonu görünmüyormuş. Sonunda o susuzluk ve açlıktan bayılmış...

Rivayet edicilerin söylediğine göre Hatem adlı bir pehlivan olup, ona hiç kimse denk gelmezmiş. O, garip misafirlere devamlı iyilik edermiş. Tam bugün Hatem kumlukta yatan adamı görmüş, yakınına varıp bakmış ki kalbi atıyor. Hatem o adamı kaldırıp yüzüne bir bakmış, bunun kendisinin padişah dostu olduğunu anlamış ve onun ağzına su damlatmış. Âşık padişah yavaş yavaş ayılıp gözünü açmış. Hatem padişah'tan niçin burada yattığını sormuş. Padişah kendi başından geçen bütün işleri ve buraya geliş maksadını anlatmış. Bunu duyan Hatem kendisi sırı öğrenerek padişahı muradına erdireceğini söylemiş. Âşık padişah konakladığı kervansaraya geri dönüp Hatem'in işi yerine getirmesini beklemiş.

Hatem âşık padişahı yolcu ettikten sonra bir günlük yolu bir saatte basıp, üç gece gündüzden sonra yol boyundaki bir tane dut ağacın dibine inip şöyle bir bakmış ki bir de ne görsün, ön taraftan acayip bir mahlûk saldırmak için gelmekteymiş. Hatem bu mahlûkla bir ara dövüştükten sonra dut ağacının üstüne çıkmış. Demin ki mahlûk ağzından taş kum yağdırmış, Hatem kalkanla kendini müdafaa etmiş. Deminki mahlûk bu işin kâr etmeyeceğini gördükten sonra ağzından ateş saçmış. Hatem'e Allah'tan yardım gelmiş, bu sırada hemen yağmur yağıp ateşi söndürmüştü. Hatem dut ağacından (300) sıçrayarak inip deminki mahlûku kılıçla iki parçaya bölmüş. Bu mahlûk yusuvarlak olduğu için içinden değirmen taşı şeklinde bir parça altın çıkmış. Hatem altını dut ağacının dibine gömmüş. O günden itibaren insanlar bu yoldan huzur içinde geçmişler.

Hatem yine kendi yoluna revan olmuş. Birkaç gün yol yürüdükten sonra bir şehre gelmiş. Şehirde bir tek adam yok imiş, fakat dükkânlar açık, lokantalarda her çeşit yemekler pişmekteymiş, Hatem şaşırmış, o yana bu yana yürümüş. Bir köşeye geldiğinde bir yaşlı kadın ip eğirip oturmaktaymış. Hatem yaşlı kadına şehirdeki adamların nereye gittiğini sormuş. Yaşlı kadın:

— Bizim şehrimizde bir acayip mahlûk peyda oldu. O her gün on sekiz yaşına giren erkek çocuklardan birini yer. Bu sefer sıra padişahın oğluna geldi, padişah başta olmak üzere şehir halkının hepsi matem tutarak şehir dışındaki meydana toplandı. Bu sebepten şehirde benden başka adam kalmadı, demiş. Hatem bunu duyunca yaşlı kadınla vedalaşıp şehir dışındaki meydana doğru yürümüş. Meydana vardığında bütün adamların kara kıyafet giydiğini görmüş, padişah kızıl kadifeli kıyafet giyen bir oğlan çocuğunu yanına alıp taht üstüne oturuyormuş. Hatem direkt padişahın yanına varıp saygıyla selam vermiş. Padişah gelen belayı kazayı Hatem'e anlatmış.

Acayip mahlûk bu şehrin kible tarafındaki şehre giren yolun iki tarafına yerleşen dağın içindeymiş, o hazırlanan adamı şu yolun ağzından alıp (301) gidermiş. Onu hiç kimse görmezmiş. Eğer on sekiz yaşındaki oğul hazır olmasa o bütün şehir halkını sağ bırakmazmış. Hatem bu durumu tam olarak öğrendikten sonra, padişaha bütün şehirdeki camcıları yığıp ayna yaparak mahlûku yok edeceğini söylemiş. Padişah bu teklifi makul görüp o günden başlayarak bütün şehirdeki camcıların saraya gelmesini emretmiş. Hatem birkaç kişiyle söylenen dağ aralığındaki yola varıp onun genişliğini, dağın yüksekliğini ölçüp gelmiş ve camcılara yüksekliği seksen metre, genişliği kırk metre, kalınlığı bir metre gelen ayna yaptırmış. Aynanın bir tarafını sırlamalarını buyurmuş. Güçlü kuvvetli adamlardan bir bölümünü ayırıp dağ ağzındaki yola derinliği kırk metre, genişliği iki metre çukur kazdırmış. Otuz sekizinci günde ayna bitmiş. Kazılan yer de tamamlanmış. Hatem aynanın gören tarafını acayip mahlûkun geleceği tarafa gelecek şekilde kazılan yere sağlamca gömmüş. Bütün hazırlık bitmiş. Hatem insanlara:

— Acayip mahlûku görmek isteyenler altmış metre uzaklıktaki yerden baksınlar, diye tembihlemiş. Kırkıncı günü öğle vakti acayip mahlûk yolun ağzına gelmiş. Bu acayip mahlûk yol ağzına gelip adamın bırakılacağı yerde başını kaldırıp bakmış ve korkmuş. O yol ağzında kendisine benzer bir mahlûkun durduğunu (aynada kendi aksini) görüp

“Benim yiyeceğim adamı bu haramzade yemiş.” diye (302) düşünüp çok öfkelenmiş. Kendi rakibini yenmek için bir hamle yapmış, on metre uzaklıktaki, on metre yükseklikteki, on metre derinlikteki şeylerin hepsi onun karnına girmiş, o başını kaldırıp bakmış ki kendi rakibi hala yerinde durmaktaymış. O öfkeden yarılmak üzereymiş, rakibini ezip püskürtmek için yine sömürmüş. O bu sefer başını kaldırmadan iki sefer sömürmüş. Bakmış ki rakibi yine bakıp durmaktaymış, dördüncü sefer daha güçlü bir şekilde sömürmüş, gümbürdeyen bir sesle aynı anda ayna kopup gelip acayip mahlûkun ağzından girip onu iki parçaya bölmüş. Bu mahlûkun içinden de değirmen taşı gibi bir parça altın çıkmış. Şehir halkı uzun yıllardan bu yana kurtulmadığı beladan kurtulmuş. Hatem adam gönderip yolda gömdüğü altını getirtmiş, iki parça altını padişaha takdim etmiş. Sonra padişah ve şehir halkıyla vedalaşıp cuma gecesi, çıkan sesin sırnı öğrenip gelmek için yola revan olmuş. Üç gece gündüz yol yürüdükten sonra bir kabristanın yanına gelmiş. Geç olduğundan bu yerde konaklamış. Bu cuma gecesiymiş. Hatem yatıp uykuya dalmış. Gece yarısı olduğunda uyanıp kabristana dikkatlice bakmış. Apaydınlık olmuş, Hatem mezarları saymış. Toplam yüz mezar varmış. Bu kabirlerin biri pek büyük, kalan doksan dokuzu ise küçükmüş. Bütün kabirlerin üstünde çıra yanmaktaymış, doksan dokuz kabrin üstündeki çıra nursuz imiş. Bu sırada onlarca huri kız peyda olup yere kilim sermişler. Deminki küçük doksan dokuz kabirden adamlar çıkıp (303) gitmişler. Huri kızlar bu adamları pek hürmetle kilim üstüne oturtmuşlar, eline altın ibrikten su dökmüşler. Bir süre sonra onların önünde semiz etli pilav getirilmeye başlanmış. Büyük kabirden eli ayağı kelepçelenmiş bir adam çıkmış. Onu telli kamçıyla vurarak sürüp getirip tam orta yere oturtmuşlar ve eline ateşten yapılan ibrikten su dökmüşler, onun önüne ateşten yapılan leğene aş koyup vermişler. O adam elini aşı her uzattığında yanındaki iki adam kamçıyla ona vururmuş. Kamçı sesiyle deminki adam “hayattayken etmedin yad, öldüğünde çekme feryat” diye bağırır. Her cuma gecesi duyulan feryadın sesi işte buymuş.

Bunu gören Hatem yerinden kalkıp deminki şehitlerin yanına varmış ve feryat eden adamın neden bu duruma düştüğünü sormuş. Feryat eden adam kendi hikâyesini anlatmaya başlamış.

Kendim Demeşik'te büyük bir tüccar idim. Bu doksan dokuz adam benim hizmetkârlarım idi. Benim malım mülküm hadsiz hesapsız idi. Böyle olsa da ben sadaka, zekât vermezdim. Çalışanlarımın ip kadar bir şeylerini başkalarına verdiğini duysaydım ya da görseydim onları çok döverdim. Onların da sadaka, zekât vermesine karşı idim. Bir gün bütün yol hazırlığını bitirip katırlara mal yükleyip doksan dokuz çalışanımı da alıp ticaret yapmak için yola çıktım. Biz çok yol aldıktan sonra çöllerden geçtik. Birkaç gün yol yürüdükten sonra işte bu yere geldik, bu yer pek güzel ağaçlık bir yer idi, bir kenarda seki, onun yanında (304) bir bulak var idi. Geç olduğu için ben:

— İşte burada konalım, dedim. Bunlar:

— Bay ağabey, olmaz, bu yer haydutlar mekânı olsa gerek, geçip gidelim, dediler. Ben bu sözlere inanmadım. Bunlara vurup küfredip onları burada konamaya mecbur ettim. Katırlardaki malları indirip yemeklerimizi yiyip hepimiz uyuduk. Gece yarısı olduğunda “kir- çap” denen gürültü yükseldi. Gözümü açıp baktım ki haydutlar imiş. Haydutlar hepimizi öldürüp mallarımızı alıp gitti. Bu işte yetmiş yıl oldu. O günden beri ben işte böyle azap çekiyorum, feryat figan edip bağıriyorum, benim iki oğlum var, büyüğü seksen yaşında, küçüğü yetmiş yaşında, onlar benden kalan malı mülkü zevk, eğlence, keyif ve sefayla tükettiler. Hayır- sadaka vermediler. O sebepten ben bu azapları çekiyorum. Şimdi o çocuklarım lokanta ve çorbahanelerin ocağına odun atıyorlar. Eğer size zahmet olmazsa Demeşik şehrine varıp oğullarımı bulup kötü yoldan döndürüp ev ocak sahibi yapın. O şehrin doğu tarafında çocuklarımın satışa çıkardığı bir avlun var. Şimdi o avlu satılıyor. Siz avluyu satın alıp çocuklarımı düzene sokun. At ağlının içinde yemliğin arkasında bir kapı var. Ona bir kilit takılı, anahtar kapının sağ tarafında yerde gömülüdür. Anahtarı bulup kapıyı açarsanız üç odada altın gümüş var. İki odadaki altın gümüşü sadaka olarak dağıtıp kalan odadakilerini ise çocuklarıma verin, onları devamlı sadaka zekât vermeye ikna edip kötü yoldan alı koyup iyi yola davet edin... (305) Hatem bunu kabul etmiş. Tan attıktan sonra deminki tüccar şehittin talebini yerine getirmek için Demeşik'e doğru yola çıkmış. O, şehre ulaştıktan sonra insanlara sorarak tüccarın iki oğlunu bulmuş. Onları hamama götürüp yıkayıp onlara iyi kıyafetler giydirmiş. Kendi cebinden para çıkarıp söylenen evi satın almış, tüccarın iki oğlunu evlendirmiş. Kalan işlerin hepsini tüccarın dediği gibi yerine getirmiş, onlara bir de dükkân açıp vermiş.

Onlara, zevk sefadan vazgeçmelerini, devamlı hayır işleyip sadaka vermelerini tembihlemiş. O günden itibaren ikisi de kötü yoldan ayrılmışlar. Atasının anasının ruhu için hayır yemeği, aş verip hayır işleyip sadaka zekât verip durmuşlar.

Hatem bütün işleri yerine getirdikten sonra âşık padişahın yanına çabucak varmak için yola çıkmış. Birkaç gün yol yürüyüp daha önceki kabrin olduğu yere gelmiş. Gece olunca, burada konaklamış. Gece yarısı olduğunda Hatem uyanmış. Bu gece yine cuma gecesi olup etraf pek aydınlıkmış. Hatem bakmış ki bu büyük kabrin üstündeki çıranın nuru kalan doksan dokuz kabrin üstündeki çıranın nurundan daha aydınlık bir şekilde yanmaktaymış. Bir ara onlarca huri kız çıkıp yere halı, kilim sermişler. Üstüne yedi kat döşek serip tüccarı pek izzet ikramla oturtmuşlar. Kalan doksan dokuz adam da tüccara pek hürmet göstermiş. Önüne oldukça (306) büyük altın bir leğende aş koymuşlar. Hatem bunu gördükten sonra derhal yerinden doğrulup tüccarın yanına gelmiş. Tüccar Hatem'i görünce çok teşekkür etmiş.

— Siz benim çocuklarımı iyi yola koydunuz. Ben bundan sonra hürmete layık oldum, size çok teşekkür ediyorum, demiş.

Hatem şehitlerle vedalaşıp âşık padişahın yanına dönmüş. Kadın padişahın şehrine geldiğinde, kadın padişah ve âşık padişahla görüşüp cuma gecesi çıkan sesin sıvrını onlara anlatmış. Bu sıvrı öğrenen âşık padişahla kadın padişah toy hazırlığını bitirip toy yapmışlar. Kadın padişah kendisinin padişahlığını da eşine vermiş. Âşık padişah iki şehre padişah olup şehri pek adil bir şekilde yönetmiş (307).

Kaynak kişi: Kuça Yaka Guñşédin Merhan

68. Zilli Tavşan¹⁴¹

Rivayet edicilerin anlattığına göre, bundan çok zamanlar önce, insanların rızık her gün gökten iner imiş. İşte o zamanlarda uzak mekânda bir yurt var imiş. Bu yurttta Mümin isminde bir adam yaşar imiş. O adamın anasız yaşayan bir kızı, bir oğlu var imiş. Yıllar geçmiş, Mümin çocuklarına ana getirmiş. O kadın üç çocuğunu da beraberinde alıp getirmiş. Onlar ata çocuk yedi kişi olmuşlar. Her gün evin bacasından inen yedi ekmeği yiyerek günlerini geçiriyorlarmış. Günler böyle geçmiş, aradan çok geçmeden kadının huyu değişmiş, Mümin'in çocuklarına üveylik yapmaya başlamış. İki üvey çocuğunun rızıkına el koymak için onları ortadan kaldırmayı düşünmüş. Bu düşüncesini de Mümin'e anlatmış. Mümin öz evlatlarına kıyamayıp:

— Yok, edeceksek hepsini birden yok edelim, o zaman sen dört, ben üç ekmeğe sahip oluruz, demiş. Kadında çocuk sevgisinden ekmek sevgisi ağır basmış ve kadın Mümin'in teklifine katılmış. Nasıl yok edecekleri hakkında ortak bir fikre varmışlar.

Bir gün seherde Mümin çocuklarını etrafına toplayıp:

— Çocuklarım, bugün sizleri oynamaya götürsem, sevinir misiniz, demiş. Çocukların hepsi:

— Seviniriz, diye haykırmışlar.

Mümin çocuklarını arkasına takıp ormana doğru yürümüş. Yürürken öyle yürümüş ki çalılıkların içinde dolanarak (148) yürümüş ki çocukların başı dönmüş ve hiçbir tarafı fark edemez olmuşlar, sık ormandaki bir yaşlı karga iğde ağacının altına gelmişler. Mümin bu sırada kasıtlı olarak:

— Karnınız acıkmıştır, sizlere iğde sallayıp vereyim, deyip eline bir sopa alarak iğde ağacının üzerine çıkmış. O, iğdeden biraz dökmüş:

¹⁴¹ Zilli Tavşan. Uygur Halk Masalları 20. Yayına Hazırlayanlar: Abdukiyum Turdi Turpan; Abdurêşit İbrahim. Şincan Halk Neşriyatı, 2000, ss. 148- 167.

— Çocuklarım, iğdenizi yiyin, ama sakın göğre bakmayın, eğer bakarsanız ben kaybolurum, diye bağırmış. Çocuklar iğde yemeye başlamışlar. Mümin sopayı kemeriyle iğdenin dalına astıktan sonra yavaşça iğde ağacından inip kaçmış.

İğde ağacının dalında asılı duran sopa rüzgârda sallanarak dallara değip, daldan bir iki iğde düşürüyormuş. Lâkin onlar atasının kaybolmasından endişelendikleri için yukarıya bakmıyorlarmış. Bir süre sonra sopa sallanmayı kestikten sonra iğde düşmez olmuş, çocuklardan küçüğü nefesine hâkim olamayıp yukarıya bakmış ki atası yok imiş. O, atasının yok olduğunu anlayınca:

— Abla, abla, atam yok ya, demiş. Ablası başını yerden kaldırmadan:

— Bakma, atam kaybolur, diye bağırmış. Aradan yine biraz zaman geçtikten sonra çocuklardan biri iğdenin üstüne bakıp atasının yok olduğunu görüp:

— Abla, atam gerçekten yok imiş, demiş. Ablası iğde ağacının üstüne bakınca gerçekten yok imiş. O, atasının kendilerini aldatıp kaçıp gittiğini anlamamış, atam (149) bizi korkutuyor olsa gerek diye düşünmüş, kardeşlerini iğde ağacının altına yığıp, atasının gelip kendilerini alıp götürmesini beklemiş. Akşam olmuşsa da atası geri dönmemiş...

Aslında Mümin çocuklarını iğdeyle meşgul ederek iğdeden yavaşça inip, hissettirmeden geldiği yoldan evine geri dönmüş, o eve girip:

— Hatun, bana ait üç ekmeği çıkar bakayım, bir gün yol yürüdüğüm için midem kazındı, demiş. Kadın ise sitem ederek:

— Vay babası, bugün üç değil, iki ekmek düştü, demiş. Mümin bu söze inanmayıp kadını azarlamış. Kadın kendini aklamaya çalışsa da onu inandıramamış.

Ertesi gün dediği gibi iki ekmek düşmüş. Bunu görünce Mümin kendi yaptığına çok pişman olmuş ve hemen çocuklarını terk ettiği ormana doğru yürümüş. O çocuklarını çağırса da hiçbir yerden ses seda gelmemiş. Bunun üzerine o, çocuklarının derdine dayanamayıp başını alarak bir tarafa çekip gitmiş...

Çocuklar iğde ağacının altında akşama kadar oturmuşlar. Akşam olduğu halde atası geri gelmeyince çaresizce iğde ağacının altını sığınak yapıp, yeri döşek, göğü yorgan

yapmışlar, gökte ışıldayan yıldızlar arasından kendi baht yıldızını arayıp bulamayınca: “Görecek günümüz buraya kadarmış.” deyip üzümlere yatmışlar.

Ertesi gün seherde yerlerinden kalkmışlar ama hangi tarafa yürüyeceklerini (150) bilmeyerek şaşakalmışlar. Sonunda kız onları rastgele bir tarafa doğru alıp yürümüş. Bu şekilde çok yürümüşler, öğleye kadar yol yürüyüp “oh” deyip yorulmuşlar. Yol azabı ve sıcaklığın derdinden dudakları kuruyup damaklarına yapışıp kalmış. O sırada onlar zümrüt gibi berrak akan bir bulak boyuna varmışlar. Bakmışlar ki bulak başındaki bir taş: “Bulak suyunu içen adam kurda dönüşür.” diyen yazı yazılı imiş. Kız bunu görünce kardeşlerine su içirtmemiş. Lâkin ilk üvey kardeşi:

— Abla, susuzluktan öleceğime göre kurt olup yaşamak daha iyi, ben bir yudum içeyim, deyip sözünde diretmiş. Kız suyu içmemesi için nasihat etse de onu ikna edemeyince:

— Ne yaparsan yap, sen bilirsin, deyip sırtını dönüp durmuş. O, sadece bir yudum değil, başını kaldırmadan suyu kanıncaya kadar içmiş ve o anda hemen bir bozkurda dönüşüp kuyruğunu sallayarak ormanın içine doğru gitmiş.

Geri kalanlar bu işe üzümlere ablasının peşine takılıp, laf söz söylemeden yürümüşler. Bu şekilde yürüyerek öğleden sonra yine bir bulak boyuna gelmişler. Bu bulak boyunda da yine bir taş: “Bulak suyunu içen adam leopara dönüşür.” denen yazı yazılı imiş. Onlar bunu görünce bulak boyunda beklemeden yanından geçip gitmektelemiş ki ikinci üvey kardeş:

— Abla, susuzluğa dayanacak gücüm kalmadı, dudağımı ıslatayım yeter, diye ısrar etmiş. Kız ağabeyinin kaderini anlayarak nasihat etse de onu da ikna edememiş (151).

— Ne olacaksa kendi yazgından gör, deyip yine sırtını dönüp durmuş. O da suya dudağını değdirmiş, suyun şirinliğinden nefsine hâkim olamayarak doyuncaya kadar içip başını kaldırınca alaca bir leopara dönüşmüş. O da ormana gitmiş...

— Onlar bunun için de gözyaşı döküp yoluna devam etmişler. Bu şekilde öğlene kadar yol yürüyüp yine bir bulak boyuna gelmişler. O bulak boyunda da bir taş: “Bulak

suyunu içen adam tilkiye dönüşür.” denen yazı yazılı imiş. Kız bunu görüp bulağın yanından geçip gitmiş, üçüncü üvey kardeşi:

— Abla, hiç takatim kalmadı, suya dudağımı bir kerecik değdirsem, deyip yürümek istememiş. Kız ona iki ağabeyinin kaderini anlatıp nasihat etse de onu ikna edememiş.

— İki ağabeyin çekip gitti, şimdi sen de mi çekip gideceksin, deyip kardeşine bakmış:

— Abla, benim susuzluğa dayanacak gücüm kalmadı. Su içmeme izin vermezsen işte şurada kalacağım, ben değil, sizler beni bırakıp gidin, demiş. Kardeşinin sözü onun yüreğine dokunmuş. O karşılık vermeden gözyaşlarını sel gibi akıtıp sırtını dönüp beklemiş. Kardeşi nefesine hâkim olamayıp suyu doyuncaya kadar içmiş, başını kaldırdığında ise sarı bir tilkiye dönüşmüş ve çalılar arasına girip gitmiş...

Sonunda kız öz kardeşiyle kalmış. Onlar bir önüne, bir arkasına doğru bakıp giderken karşılarına yine bir bulak çıkmış. Bulak (152) başında: “Bulak suyunu içen adam zilli tavşana dönüşür.” denen yazı yazılı imiş. Bulağı görünce kardeşi:

— Abla, su içeceğim, abla, su içeceğim, deyip kavga etmeye başlamış. Ablası ona nasihat etmiş, ama söz dinletememiş:

— Canım kardeşim, üç ağabeyin bizi bırakıp gittiler, hiç olmazsa sen bana yoldaş olup benimle yürü, ben sizlersiz kaç gün yaşarım, deyip ağlamış. Kardeşi ablasının gözyaşını silip:

— Abla, benim susuzluğa dayanacak gücüm kalmadı, hiç dayanacak gücüm kalmadığı için bu talepte bulundum, ben neye dönüşürsem dönüşeyim senden ayrılmadan arkandan yürüyeceğim, deyip ağlamış. Kardeşinin gözyaşlarını görünce ablasının bağı delinmiş:

— İçersen iç, lâkin beni bırakıp gitme, deyip su içmesine izin vermiş. Kardeşi kana kana su içmiş. O, suya doyup başını kaldırdığında, zilli tavşana dönüşmüş. O, zillerini çalarak ablasının yanında yürüyormuş.

Onlar ikisi yol yürümüş, yol yürürken çok geçmemiş, bir tepeyi aşınca önlerindeki bir tepenin oyuğundan duman çıktığını görüp: “Şimdi insanoğlunun var olduğu bir yere geldik gibi...” deyip, o duman çıkan tepeye doğru yürümüşler. Varıp bakmış ki oyuğun içinde kazanda et kaynamakta, ocakta bütün insan ve hayvanların kemikleri yanıyor. Kız bunu görünce yollarını şaşırıp Yedi Başlı Yalmavuz’un mekânına (153) girdiğini, bulakların Yalmavuz tarafından sihirlendiğini anlamış. O hayatta kalma yolunu bulmak için etrafına bakmış. Her çeşit yiyecekler yığın yığın duruyormuş, onlar o şeylerden doyuncaya kadar yemişler. Karınlarını doyurmuşlar ve tepenin üstüne çıkıp etrafa bakmışlar, uzaktan Yedi Başlı Yalmavuz’un bir başı yerde, bir başı gökte tozu dumana katarak gelmekte olduğunu görmüşler. Kız zilli tavşanın başını okşayarak:

— Canım kardeşim, ne yapacağız, diye sormuş. Zilli tavşan hemen yürüyerek oyuğun içine girmiş. Kız arkasından bakmış ki tavşan delik kazıyormuş. Kız ona yardım etmiş. Çok geçmeden bir adamın sığabileceği kadar bir oyuk hazırlamışlar. O, ablasını oyuğa saklayarak üstüne kazdıkları toprağı atıp dışarıyı görecektir bir delik açmış ve zilini çalarak dışarıya çıkıp gitmiş...

Aradan çok geçmeden Yedi Başlı Yalmavuz korkunç bir şekilde çıkagelmiş. O oyuğunun önüne gelerek:

— Of, of, insanoğlunun teninin kokusu geliyor. Eceli gelen biri mi kendi ayağıyla gelmiş ne, deyip eğilerek oyuğa girmiş, oyuğun içini arayıp taramış altını üstüne getirmiş kızı bulamayıp avucuna bakmış ve kendi kendine:

— Bugün kurduğum tuzağıma dört av düşmüş. Karnımı doyurup, uykumu alayım, onları yakalayıp sonraki yemeğimi gamını yiyeyim, deyip kazanın başına gelip oturmuş ve kazanı kulpundan tutup (154) ağzına dökerek kazandaki etleri sömürmeye başlamış. O, kazanı tertemiz ederek kurutmuş:

— Hey, bugün bu şeyin hiç tadı yoktu, gelecek sefere insan etini doyunca yemezsem olmaz, deyip yan gelip yatmış. Onun dediklerini kız toprağın altında yatarken duymuş. Bir ara Yalmavuz kendi yaptığı oyuğa başını dayayıp yatmış ve çok geçmeden kötü bir şekilde horlayarak yeri göğü titreterek uykuya dalmış. Kız şimdi yerinden kalkıp onu boğmayı hayal edip kımıldamaya başlamış, Yedi Başlı Yalmavuz sayıklayarak:

— Karnımdakileri sindirmek için kırk bir gün uyuyacağım. Uykumun üçüncü gününden sonra gözüm ters dönüp çıkar. Bu esnada ben oldukça çirkin ve korkunç bir şekle girerim, böyle olunca hiç kimse yakınıma gelemmez. Gözüm ters döndüğünde, gözüme kızgın şiş sapsansa da hissetmem, deyip susmuş. Kız yerinde yatıp onun gözünün ters dönmesini beklemiş. Üç gün sonra Yalmavuz’un gözü yavaş yavaş ters dönmeye başlamış. Altı gözü ters dönünce kız yattığı yerden çıkıp, Yalmavuz’un kebab yapmak için ateşe koyduğu şişleri alıp, onun gözüne sapsamış. Altı göze sapsamış, yedincisine sapsayacağı aralıkta Yalmavuz bir yuvarlanıp yerinden kalkmış:

— İyi ki bir gözüm ters dönünceye kadar beklemeyip canımı sağ bıraktın, deyip dışarıya doğru koşmuş. Kız şişi alarak onu takip etmiş. Tavşan zilini çalarak arkasından yürümüş. Böylece onlar yedi tepe, üç mecradan geçmişler kız Yalmavuz’a yetişmek üzereyken (155), Yalmavuz bir kuyudan atlayarak yer altına inip gitmiş. Kız gelip kuyunun başında bakıp dururken, tavşan yetişip gelmiş ve kuyuya atlamış. Bu sırada gaipten: “Kuyuya atla” denen ses duyulmuş. Kız gözünü yumup atlamış, tıpkı kuğu gibi hafifçe uçarak inmiş, ayağı yere değince etraf yavaş yavaş aydınlanmaya başlamış. Tavşan yine ileri doğru koşmuş. Kız onun arkasından bir eve girmiş, oyukta bir altın horoz boynunu uzatıp ötüyormuş, kız etrafa bakarken gaipten yine: “Horozun boynunu kopar” denen ses gelmiş. Kız çeviklikle horozun boynunu koparmış. Horozu hırsla bakıp duran tavşan geriye doğru yürümüş. Kız da arkasına dönmüş. Çünkü kız altın horozla dönüşen Yedi Başlı Yalmavuz’un son başını da koparıp kendi işini bitirmiş.

Onlar yer altına indikleri kuyunun altına gelip yukarıya bakmışlar, gözü kesmemiş. Kız ne yapacağını bilmez halde dururken tavşan bir yandan yukarıya doğru delik açmaya başlamış. Kız deliğin bitmesini beklemiş. Tavşan deliği öyle hızlı kazmış ki bir hafta üç gece gündüzde bitirmiş. Delik bittikten sonra tavşanın yol göstermesiyle yer üstüne doğru yukarıya çıkmışlar. Sonunda beş hafta, altı günde yeryüzüne çıkmışlar. Çıktıkları yer Yedi Başlı Yalmavuz’un yer altına atladığı deliğin ağzıymış.

Kız bundan Yedi Başlı Yalmavuz’un sihrinin (156) daha son bulmadığını anlayıp, ne yapacağını bilmeden, yine Yedi Başlı Yalmavuz’un mekânına geri gelmiş. O dinlenmek için oturmuş, nice günden bu yana durmadan hareket etmenin yorgunluğu basmış ve uyku tesir etmiş. Onun gözü yumulur yumulmaz gözünün önüne kurt, leopar

ve tilkiye dönüşüp giden kardeşleri kuyruklarını sallayarak gelip kızın ayağına kendilerini atıp, yalvarıp durmuşlar... Kız sıçrayarak uyanıp bakmış ki yanında tavşandan başka hiç kimse yok imiş. O rüya gördüğünü anlamış, kardeşlerini özleyerek ağlamış. Gördüğü rüyadan kardeşlerinin kendisinden yardım talep ettiğini sezip, canı sıkılmış, ne yapacağını bilmeyerek tavşanı eteğine alıp, dertli bir şekilde ağlayarak gördüğü rüyasını tavşana anlatmış.

Kızın sözlerini dinleyen tavşan yüzünü ablasının yüzüne değdirerek gözyaşı dökmüş, ablasının eteğinden inip dışarıya doğru yürümüş. Kız tavşanın arkasından yürümüş. Onlar yer altından çıktıkları yere geldiklerinde o yerdeki delik yok olmuş. Deliğin yerinde boynu koparılıp bırakılmış baykuşun ölüsü durmaktaymış, bu aslında kızın boynunu kopardığı altın horoz değil imiş, altın horoz gibi görünen baykuş imiş, kendilerinin yeryüzünde büyülendiklerini düşünüp etrafa bakarken gaipten yine: “Baykuşun başını boynuna ilştirip sağa çevirirsen her şey aşikâr olur.” denen seda gelmiş. Kız ayağının altındaki baykuşun başını baykuşun boynuna ilştirmiş, baykuşa can girmiş. Kız baykuşun kanadını kesip, boynunu öfkeyle sağa burmuş. Kırk bir defa (157) çevirdikten sonra baykuş insan gibi dile gelip:

— Ey nefretle dolan insan, sinirlerine hâkim ol, boynum koparsa maksadına ulaşamazsın, demiş. Kız ona:

— Maksadıma ulaşıncaya kadar boynunu çevireceğim. Eğer doğruyu söylemezsen boynunu koparırım, deyip yine burmaya başlamış. Baykuş kıza yalvarıp:

— Başım sağ kalırsa hepsini söylerim, demiş.

— Haydi, konuş, doğru söylemezsen yine çeviririm, deyip elini uzatırken baykuş yalvarmış:

— Hepsini anlatayım, deyip söze başlamış. Ben doğduğumdan beri sihir, büyüün kerametiyle yaşayıp geldim. Aslında sizin yediğiniz iğde sihirlenmişti. Kim o iğdeden yerse bana yem olmak için benim karşıma gelir, hiçbir şekilde kurtulamaz. Benim canım vücudumda olmadığından nice pehlivanlar, yiğitler kendilerinin aziz canından ayrılıp bana yem oldular. Ben canımı sizlerin yediği karga iğdesinin oyuğunda yaşayan faredede saklamıştım, eğer sizler biraz daha gecikseydiniz, tekrar aslıma dönüp sizleri yerdim.

Hâlâ başım dönüyor, şaşıyorum, efsunumu hatırlarsam üfüreceğim, sen o fareyi tutup, her bir bulağa bandırsan hayvana dönüşüp gidenler, eğer bana yem olmamışlarsai aslına dönerler. Benim sırrım şu, deyip sözünü bitirmiş.

Kız baykuşun sözünü dinledikten sonra kendisine yardım edecek bir adamın olmasını çok arzulamış, gözünü uzaklara dikince gözünün ulaşabildiği yerde (158) tozu dumana katan bir şeyin gelmekte olduğunu görmüş.

Tozu dumana katıp gelen o yurdun padişahı imiş. O, âdeti boyunca kendi yakınlarını arkasına takıp ava çıkar imiş, onlar atlı olarak nice çölleri gezmiş olsalar da avlayacak bir canlıyla karşılaşamadıklarından canları sıkılmış bir vaziyete gelirlerken, bir tepenin arkasında sarı tilki çıkmış. Tilki gelmekte olanlara doğru sırtarak bakıp durmuş. Bunu gören padişah yeninden yayını çıkarıp, tilkinin iki gözünün ortasını nişanlayarak ok atmış, bunu gören tilki bir yuvarlanıp yine kaçmış, bunu gören padişah şaşırp tilkinin arkasından atla takip etmiş, tilki bir tepeyi aşp geçince yine durmuş. Padişah okun ulaşabileceği yere gelince atını durdurmuş ve yine ok atmış, tilki yine bir yuvarlanıp kaçmış, şimdi padişahın şaşkınlığı öfkeye dönüşmüş başındaki saçlar dimdik olmuş:

— Ben bu tilkiyi diri tutup derisini tulum yapmak için soymadan asla geri dönmeyeceğim, deyip yoldaşlarını yurda geri gönderip, tilkiyi takip etmeye başlamış. Padişah tilkiyi kovalayıp giderken bir tepenin arkasında bir leopar çıkmış, o da tilkiye katılarak koşmaya başlamış. Padişah buna şaşırmış, atını daha da hızlı sürmüş, yine bir tepeyi geçtikten sonra tilki ile leopara bir de kurt katılmış ve bunlar koşmaya devam etmişler. Padişah daha da şaşırp takibi hızlandırmış. Tilki, leopar, kurt bu şekilde kaçarak kızın yanına gelip durmuşlar, kendilerini kızın ayağına atıp, kızın ayaklarını yalayıp yalvarmışlar, arkalarından kovalayıp gelen padişah bu hale şaşırp, kendisine bir zarar ziyan gelmesinden endişelenip (159) korkuya kapılmış ve bir an ne yapacağını bilmez bir halde sessizce kıza kötü kötü bakmış. Aradan hayli vakit geçtikten sonra kendisine hiçbir zarar ziyanın ulaşmadığını gören padişah biraz rahatlayıp:

— Ey kız, sen insan mısın yoksa başka bir şey misin, diye sormuş.

— Ben insan evladıyım.

— Siz insan evladıysanız bu çölde tek başınıza ne yapıyorsunuz?

— Ben bu yere yolumu şaşırarak geldim, deyip başından geçenleri, ayağına düşüp yalvarıp yatmakta olanları ve tavşanın öz kardeşi olduğunu anlatmış. Padişahın buna inanası gelmemiş:

— Siz beni kandırıyorsunuz değil mi, deyip etrafa bakmış.

— Hayır, ben kandırmıyorum, inanmazsanız bunu Yedi Başlı Yalmavuz'un kendisine soralım, deyip basmakta olduğu baykuşu göstermiş. Padişah baykuşa sormuş, baykuş kızın söylediklerinin doğru olduğunu ispatlamış. Padişah kızın baturluğuna gerçekten inanmış. Bu sırada kız:

— Siz kimsiniz, buraya ne sebepten geldiniz, diye sormuş.

Padişah olanları anlatıp kendini tanıtmış. Onlar ikisi tanıştıktan sonra kız:

— Ben, bu hayvana dönüşen kardeşlerimi aslına döndürmek için yardıma muhtaçken Hüda seni benim karşıma alıp getirdi. Yardımınızı esirgememenizi istiyorum (160), demiş. Padişah yardım edeceğini söyleyip atından inmiş. Kız bütün olanları anlatıp padişahı almış ve yaşlı karga iğde ağacının altına götürmüştü.

Onlar iğdenin altına varıp farenin delikten çıkmasını beklemişler. Bir süre sonra fare delikten çıkıp yere saçılan karga iğdelerini kemirmeye başlamış. Padişah fark ettirmeden deliği kapatıvermiş. Kız fareyi kovalamaya başlamış lâkin yakalayamamış. Bunu gören tilki yattığı yerden kalkıp fareyi kovalamış. O, fareyi kuyruğundan dişleyerek alıp getirmiş. Kız fareyi tutarak bulak boyuna doğru yürümüş. Bulak boyuna gelince fareyi suya daldırıp yedi kere çevirmiş, kurda dönüşen kardeşi yavaş yavaş aslına dönmüş. O, ablasını kucaklayıp zarı zarı ağlamış. Onlar ikinci bulak boyuna gelip fareyi suya daldırıp, yedi kere çevirmişler, leopara dönüşen kardeşi de aslına dönmüş. Üçüncü bulak boyuna varıp fareyi suya daldırmış, fare suya dalıp yedi kere çevrildikten sonra tilkiye dönüşen kardeşi de aslına dönmüş.

Onlar zilli tavşanı aslına döndürmek için giderken kızın abdesti gelmiş. O, hiçbir çare bulamayınca fareyi bir kardeşine, baykuşu diğer kardeşine verip bir tepenin arkasına gitmiş. Padişah bu kerametleri görüp çocuklara hevesle bakıp dururken onlar oyun oynamak için fareyi baykuşun gagasına değdirmişler. Baykuş fareyi bir anda çocukların

elinden alıp yiyivermiş. Onlar şaşırıp kalmışlar, kız geri gelip farenin yok olduğunu görünce (161):

— Fare nerde, diye sormuş, baykuşu koltuk altında tutan kardeşi:

— Fareyi baykuş yedi, diye cevap vermiş. Kız bu cevabı duyunca ne yapacağını bilmeden baykuşu çevirmeye başlamış. Lâkin baykuşun boynu kopmuyormuş. O, baykuşu alıp varıp dördüncü bulağa daldırmış. Ama zilli tavşan aslına dönmemiş. Yine daldırmış yine aslına dönmemiş. Kızın ümidi kesilmiş, öfkesi artmış, tepesi atmış:

— Hepsi sizlerin kabahatiniz, deyip baykuşu yere vurmuş, baykuş emekleyip kalkmış lâkin boynu çevrilmiş başı dönmüş bu yüzden efsunu hatırlayamamış, Yedi Başlı Yalmavuz haline gelmemiş, sağ kalan canını da alarak kaçıp gitmiş. Kız bunu görünce daha da öfkelenip geri gelmiş ve acısını kardeşlerinden çıkarmış ve:

— Gözüme görünmeyin, deyip kovmuş onları. Onlar kendilerinin yapmış olduğu hatayı üzerlerine alıp yine ablasından ayrılmaya mecbur kalmışlar. Onlar gittikten sonra kız zilli tavşanı bağrına basıp zarı zarı ağlayıp feryat etmiş. Bütün olan işlerin hepsini kendi gözüyle gören padişah kızın baturluğuna, cesurluğuna, iyi niyetliliğine kail olup ona gönlü düşmüş, kızın gözyaşlarını görüp bağrı civa gibi titremiş ve kıza acıyıp ona âşık olmuş. Padişah kıza teselli verip onu teskin etmiş. Kız ağlamayı kestikten sonra padişah:

— Ben sizin gibi batur, cesur bir kızı arıyordum. Bugün Hüda'nın iradisi ile ikimiz (162) karşılaştık, siz benim teklifimi kabul edin, deyip kıza âşık olduğunu, onunla evleneceğini anlatmış. Kız da padişahın teklifini kabul ettiğini bildirmiş. Padişah sınırsız mutluluğa gömülüp kızı atının önüne alıp atı kasırga gibi sürerek yurduna doğru yol almış...

Padişah kendi yurduna geri dönünce bütün halka kırk bir gece gündüz toy yapıp kızı nikâhına almış. Onlar mutlu mesut yaşamaya başlamışlar. Aradan çok geçmeden kız hamile kalmış. Bunu bilen padişah sınırsız mutlu olmuş, bunun şerefi için yurt halkına yine büyük sofralar kurup yemek vermiş. Padişahın büyük hatunu bunu duyunca: “Şimdi padişah beni doğurmadığım için hor görür. Bu günleri göreceğime bahtıma oturan bu kumayı ortadan kaldırıp ondan kurtulayım” diye kötü niyetle fırsat kollamaya başlamış.

Hem kendi kötü niyetini gerçekleştirmek için hem başkalarının önünde kötü niyetini açığa çıkarmamak için sürekli kıza yakınlık göstermiş, onun hizmetine koşuşturup, padişahın güvenini kazanmış. Günler böyle geçmiş, bir gün padişah âdeti boyunca yine yakınlarını arkasına takıp ava gitmiş. Padişahın büyük hatunu bunu iyi fırsat bilip kızın önüne girip:

— Sultan, bizim buranın âdeti kadınlar doğum yapmadan önce derya suyunda yıkandıktan sonra doğum yaparlar. Bugün sizi derya boyuna götürüp suya çimdip getireceğim, demiş. Hiçbir şey bilmeyen kız onun kötü niyetli olabileceğini düşünmemiş ve dediklerinin doğru olduğunu kabul edip derya boyuna gitmeye razı olmuş. Onlar derya (163) boyuna varmışlar. Padişahın büyük hatunu çekinmeden aniden anadan doğmuş hale girip:

— Sultan, siz benim saçımdan tutup beni suya bir daldırıp çıkarın, yoksa ben suya kapılıp giderim, demiş. Kız onun dediğini yapmış. Sıra kıza geldiğinde, padişahın büyük hatunu kızın karşı koymalarına aldırmadan onu da anadan doğma hale getirip, deryaya mecburen sokmuş, saçını bir iki kere tutarak daldırıp çıkarmış daha sonra suya bırakmış. Böylece kız derya suyuna gark olup gitmiş. Padişahın hatunu kendi maksadına erdiği için mutlu olarak evine doğru koşmuş. Zilli tavşanın kendine doğru baktığını görünce sırrını tavşanın öğrendiğinden şüphelenerek onu yakalayıp kavurmayı hayalinden geçirdiği için tavşanı kovalamaya başlamış. Lâkin her ne yapmışsa da onu yakalayamamış ve yakalayamadığı için de öfkelenmiş. Onu padişahın eliyle yok etmeyi aklına koyup saraya geri gelmiş ve yalandan hastalanıp yatmış...

Padişah avdan geri gelince öncelikle küçük hatununun odasına girmiş. Padişah kadının olmadığını görünce: “Dışarıya çıkmış galiba...” deyip oturup beklemiş, dışarıdan zilli tavşan girip, padişahın eteğine sıçrayarak kendisini padişahın göğsüne sürüp yere inip biraz beklemiş ve sonra dışarı doğru yürümüş. Padişah bunu anlamamış, küçük hanımını aramak için büyük hatunun yanına girmiş, o hasta bir şekilde yatmaktaymış lâkin küçük karısı yok imiş. Padişah onu sormuş, büyük karısı ah çekerek (164):

— Sizin o kıymetlinize ne oldu ki? Ben onun için her şeyimi vermeye razı iken o ben hastalanınca yanıma bile gelmedi, deyip şikâyet etmeye başlamış. Padişah onun önceki davranışlarını hatırlayınca onun doğru söylediğini düşünüp:

— Üzülme, ben hemen ne ihtiyacın varsa hazırlatıp vereceğim, şimdi iyi dinlen. Gönlün ne yapmak istiyor, diye sormuş. Hileci hatun padişahın bu sözünü duymayı bekliyormuş, içinden gülse de yüzünde biçarelik ifadesini takınarak durup:

— Gönlüm ak tavşanı yemek istiyor. Evdeki şu ak tavşanı yakalayıp verin, demiş. Padişah razı olup dışarı çıkmış ve tavşan aramaya başlamış. Tavşan padişah ile kadının arasında konuşulan sözleri duyunca gizlenerek kaçmış. Padişah onu görüp arkasından kovalamış. Tavşan bir durup, bir kaçıp, padişahı alıp derya boyuna götürmüş. Padişah tavşanı deryaya sıkıştırarak tutmayı düşünüp yaklaşmış. Tavşan yerinden kımıldamadan, birden insan gibi dile gelerek gözyaşlarını yağmur gibi döküp durmuş:

Ey abla, canım abla,

Deryadan tez çıksana,

Demir bıçak bilendi,

Deryadan tez çıksana.

Can kaygısını saldı,

Deryadan tez çıksana,

Ağaç kazan asıldı,

Deryadan tez çıksana (165), deyip, zar zar ağlayıp feryat etmiş. Padişah bunu görüp:

— Ey ak tavşan, bu ne iştir, niçin bu kadar gözyaşı döktün, diye sormuş, ak tavşan padişahın büyük hatununun yaptıklarını bir bir anlatmış. Padişah onun söylediklerini duyunca derhal saraya geri dönmüş ve bütün yurda deryanın suyunu kesip küçük hanımını kurtarma hakkında fermanını çıkarmış. Padişahın fermanıyla yurttaki bütün insanlar, yedi yaşından yetmiş yaşına kadar olan erkek ve kadınların hepsi, derya suyunu kesmeye çalışmış. Onlar gece gündüz cefa içinde çalışarak beş hafta altı günde deryanın suyunu

kesip görmüşler ki sultan iki altın beşiğe iki altın saçlı ikiz oğullarını koyup iki beşiğin ortasında beşikleri sallayarak oturmaktaymış. Bunu gören halk gülüp oynayarak sultanı sağ kaldığı için tebrik etmişler. Sultan saraya geri getirilmiş, padişah hasta yatmakta olan büyük hatununu aygır görmeyen katırın kuyruğuna bağlayıp arkasına da baytal at görmeyen aygırı koyup nehir yatağına doğru salıvermiş. O, nehir yatağında kıyma olup helak olmuş...

Bundan sonra padişah iki oğlunu iyi terbiyeleyip el gamını yiyen katara katmak için yemin etmiş ve iki oğlunu sağ salim kalmasına sebep olan “ak tavşan”ı oğullarıyla bir görüp ona, onlarla birlikte bakmış...

Rivayet edicilerin anlattıklarına göre baykuşun insanların ölmesini dilemesi, eski evin bacasına yuva kurması, işte şu kızın kardeşlerini aslına döndürmek için boynunu çevirip aklını karıştırıp efsununu hatırlayamadığı hale getirdiği imiş, fareyi yakalayıp yemesi onun hapsedildiği canını korumak için imiş; insanların tavşanı evde beslemesi ve ev tavşanını yememeleri işte bu rivayetten kalmış imiş... (167).

Kaynak kişi: Piçan Nahiyesi Çıktım Köyü’nden Buayşem Yüsüp

69. Zirek¹⁴²

Bundan uzun zaman önce uzaklardaki zengin bir şehirde sevecen bir ana yaşarmış. Onun atasından yetim kalan Dana, Tadan, Zirek adlı üç oğlu varmış. Dana ile Tadan’ın karısı ve çocukları varmış.

Bu ana, atasından küçükken yetim kalan bu üç oğlunu ana sevgisinden mahrum etmemiş. Oğullarının büyüğü Dana kılıç kullanmada, ortanca oğul Tadan mızrak kullanmada usta olarak yetişmiş. Küçük oğul Zirek iki ağabeyini maharetini öğrenmek dışında, ok atışta da mahir olarak yetişmiş. Böyle günlerin birinde anasının gözleri görmez olmuş. Onlar anasının gözlerini iyileştirmenin çaresini bulmak için üç oğul baş başa verip: “Anamız bizi büyütene kadar az cefa çekmedi. Artık bizim de ona hizmet

¹⁴² Zirek. Sevgi Maskesi. Uygur Halk Masalları. Yayına Hazırlayanlar: Abdurrahim Ebey; Ehlmet Emin. Urumçi. Şincan Halk Neşriyatı, 2006, ss. 249- 267.

edeceğimiz vakit geldi. Biz anamızın gözlerini kesinlikle iyileştirmeliyiz.” diye istişarede bulunmuşlar.

Onlar her taraftan tabip aramaya girişmişler lakin bir usta tabip bulamamışlar. Onların kafası karışınca, önlerine bir yaşlı koca karı çıkmış. Koca karı onların önünü kesip (249):

— Ey yiğitler, niye o kadar kara kara düşünüyorsunuz, diye sormuş. Onlar kendi dertlerini söylemişler. Koca karı onların söylediklerini dinledikten sonra:

— “İyileşecek hastanın, doktor ayağına gelirmiş.” denen buymuş. Huda beni sizlere yollamış. Ben sizin kadar anası için bu kadar gam çeken oğullar görmedim. Sizlere yardım edeceğim lakin bir şartım var, kabul ederseniz, ananızın hastalığını iyileştirmenin yolunu gösteririm, demiş. Onlar hep birlikte:

— Eğer anamızın hastalığı iyileşecekse bir şart değil, on şart olsa da yerine getiririz, demişler. Koca karının yüzü gülmüş:

— Benim şartım şudur: Benim söyleyeceğim ilaca “Yalnız Kapak” denir. Ama onu bir adamın alıp getirmesi gerek, demiş.

Üç oğul: “Getireceğiz.” diye yemin etmişler. Koca karı onların yeminini duyunca:

— Sizler buradan doğuya doğru kırk gün yol yürürseniz, Şehr- i Heber’e varacaksınız. O yerde bir has bahçe var, has bahçede bana benzer bir yaşlı kadın var, has bahçe işte bu yaşlı kadının. Has bahçede kırk bir oda var. Odaların birinde bir tılsımlı kazan kaynayıp durmakta, o kaynayıp taşığında şifalı ilaç kapağa düşer “Yalnız Kapak” denen işte budur. Eğer bu ilaç damlatılsa ananızın gözleri açılır, diye yol göstermiş.

Ağabeyler ve kardeşler mutlu olup muhabbet tellalına teşekkür edip onunla vedalaşmışlar.

Üçü kararlaştırıp Dana’yı yola salmışlar. Dana kırk (250) günlük erzak alıp, kılıcını yoldaş yapıp yola çıkmış. O kırk gece gündüz yol yürüyerek birçok çölü arkasında bırakmış ve sonunda koca karının gösterdiği has bahçeye varmış. Dana, bağın kapısını

açıp girince kendilerine yol gösteren yaşlı kadının gözlerine kan dolmuş halde oturduğunu görmüş ve korkudan titremiş.

— Esselam nine, diye selam vermiş Dana.

— Eğer selamın olmamış olsaydı, bir nefeste yutardım seni. Ben de senin gelişini bekliyordum. İşte anahtar, ilacını kendin bul, demiş Yalmavuz*.

Dana kırk bir anahtarı alıp bağa girmiş. O birinci odanın önüne vardığında on iki dev onun önünü kesmiş. Dana devler ile yedi gece gündüz dövüşmüş, hepsini yere sermiş. Dana birinci odanın kapısını (251) açıp içeriye girince Yalmavuz arkasından gelip onu hapsetmiş.

Tadan ile Zirek onun yolunu hevesle oturup beklemişler. Aradan doksan gün geçmiş, Dana geri gelmemiş. Bu sebepten Tadan yola çıkmış. Tadan ağabeyinin basıp geçtiği yolları arkasında bırakıp çarbağı bulmuş. Tadan da o Yalmavuz'dan anahtarı alıp bağa girmiş. O birinci odadan sağ salım geçip ikinci evin kapısının önüne vardığında yılanlar önünü kesmiş. O yılanları yedi gece gündüzde öldürmüş. O şimdi oda girince Yalmavuz arkasından gelip onu ağabeyinin yanına hapsetmiş. Ağabey kardeş ikisi kendilerinin aldatıldığını anlamışlar. Yalmavuz:

— Şimdi Zirek gelsin üçünüzü birlikte kebab yayıp yiyeceğim, deyip çıkıp gitmiş. Onlar Yalmavuz'un sözlerini duyunca üzölmüşler.

Zirek Tadan'ın geleceğı günü sayarak seksen günü zor geçirmiş lakin Tadan gelmemiş. O bu durumda iki ağabeyinin tehlikede olduğunu anlamış, anasının elini öpüp:

— Ey ana, seni Allah'a emanet ettim. Ben iki ağabeyimi bulup senin de gözlerini iyileştirmesem yüzü kara olup kalırım, bana dua et, demiş.

Ana, oğluna yolunun açık olmasını dileyerek dua etmiş. Zirek sefer hazırlığını bitirdikten sonra ağabeylerinin izinden gitmiş. Zirek yedi gün yol yürüyüp bir bulağın başına gelmiş, bulak boyundaki çınarların gölgesinde dinlenmiş. O uyumuş ve bir (252)

* Yalmavuz: Dev

rüya görmüş, rüyasında bembeyaz sakallı, boylu poslu bir yaşlı adam görmüş. Yaşlı adam ona gülümsemekteymiş. Zirek yaşlı adama selam vermiş. Yaşlı adam onun selamını alıp:

— Ey oğlum, seferin nereye, maksadın ne, diye sormuş. Zirek anası ve ağabeylerinin durumunu anlatmış.

— Ey oğlum, senin gördüğün o yaşlı kadın insan değil, Yedi Başlı Yalmavuz, iki ağabeyin o albastıya tutsak oldu. Uyan, ihtiyatlı ol. Sana dua edeceğim, demiş.

Zirek sıçrayarak uyanmış, Huda'dan medet dileyip yoluna devam etmiş.

Yalmavuz fal açmış, Zirek'in kendisini helak edeceğini görmüş ve korkuya kapılmış. O, Zirek'in kendi yanına gelmemesi gerektiğini düşünmüş ve bu onun gönlüne dert olmuş. O, Zirek'i geleceği yoldan çıkarmak için onun yolunun nice yerlerine sihirli tuzaklar kurmuş.

Zirek yolda giderken birçok deveyi sürüp gelmekte olan bir adama rastlamış. Zirek o adama selam vermiş. O adam Zirek'in selamını alıp:

— Sen kimsin? Bu insanın ayak basmadığı çölde ne yapıyorsun, diye sormuş. Zirek kendi durumunu beyan etmiş.

— Ey oğlum, ben Şehr- i Heber'den geldim. Sen tehlikeli yolda yürüyorsun, böyle olsa da yolundan dönme. Ben sana tek hörgüçlü devemi vereceğim, felakete uğrarsan sana yardım eder, deyip tek hörgüçlü deveyi tutup getirip vermiş.

Zirek tek hörgüçlü deveye binip giderken yine bir adam (253) yalkıyı sürüp gelmiş. Onlar görüşüp hal hatır soruşmuşlar. O adam Zirek'e başın dara düştüğünde müşkülün kolay olur, diye bir aygırını tutup getirip vermiş. Zirek yoluna devam edip giderken yine ineklerini sürüp getiren bir adam rastlamış. Onlar hal hatır soruşup vedalaştıkları sırada bu adam, lazım olur, diye bir buzağını ona verip yoluna revan olmuş.

Zirek o kişiyle vedalaşıp deveye binip aygır ile buzağını yedekleyerek yürümüş. O şu şekilde üç gün yol yürümüş. Birdenbire yeri göğü karanlık kaplamış. Zirek gökte büyük bir kuşun uçup gelmekte olduğunu görmüş. Naz deve:

— Ey sahibim, o bir aladoğan, onun cezasını ver, yoksa seni felaket basar, demiş. Zirek ok yayını alıp kuşa atmış. Kuş acıklı bir çığlık atarak arkasına dönüp tozup gitmiş. Zirek yine biraz yürüdüktan sonra çölde bir tahtaya rastlamış, tahtada: “Bu sihirli mekândır, kim ayak basarsa kurda yem olur.” diye yazılıymış. Tam o sırada birçok kurt çıkıp gelmiş. O kurtlara ok atmış, bir dal okla bir kurdu yere sermiş lakin kurtlar azalmıyormuş, biri ölse onu geliyormuş. Bu aslında Yedi Başlı Yalmavuz’un sihri imiş, sonunda Zirek’in oku tükenmiş. O, kurtları kılıçla biçmeye başlamış. O bir gece gündüz kurtlarla dövüşüp mecalsiz kalmış. O sırada buzağı dile gelip:

— Ey yiğit, benim yularını çözöver, demiş (254). Zirek buzağının başındaki yuları çözmüş. Buzağı hemen kurtlara atılmış, o bir gece gündüz dövüşüp mecalsiz kalmış. O sırada buzağı yine:

— Ey sahibim, benim karnımı yarıp yoluna revan ol, demiş. Zirek çaresizce buzağının karnına hançer vurmuş. Kurtlar kan kokusunu alıp hepsi buzağıya yapışmış. Zirek deveye binip aygırını yedekleyip gitmiş.

O, kurtlardan kurtulduktan sonra yine üç gün daha yol yürümüş. O sırada cihanı yine karanlık kaplamış. Zirek göğe bakınca bir parça kara bulutun kendine doğru gelmekte olduğunu görmüş. O sırada deve yine:

— Ey sahibim, onun cezasını ver, demiş.

Zirek yayı eline alarak kara bulutu nişan alıp ok atmış. Bu sırada hemen dehşet bir şimşek çakmış, bulut ise dumana dönüşüp yok olmuş ve cihan aydınlanmış. O biraz yürüdüktan sonra karşısına bir tahta çıkmış, tahtada: “Bu yere ayak basanlar kuzguna yem olur.” diye yazılıymış. Zirek tahtayı kırıp yoluna devam etmiş. Bu sırada gökte kuzgunlar peyda olup ona saldırmış. Zirek kılıçla kuzgunları dağıtmış. O sırada aygır dile gelip:

— Ey sahibim, benim karnımı yarıp çabucak yola revan ol, demiş. Zirek çaresizce aygırın karnına kılıç vurmuş, aygırın karnından kan saçılarak çıkmış. Kuzgunlar kan kokusunu alınca aygıra yapışmışlar.

Zirek kuzgunlardan kurtulup devesine binip yoluna (255) devam etmiş. O üç gün yol yürüdükten sonra karşıdan bir kasırga görünmüş. Kasırga yakınlaşınca onu içine çekmeye başlamış. O sırada deve yine:

— Ey sahibim, onun cezasını ver, demiş.

Zirek eline yayı alıp kasırganın merkezini nişanlayıp ok atmış. O sırada hemen dehşetle gürleyen bir sesle birlikte kasırga kaybolmuş. O yoluna devam etmiş. O bir yere vardığında, önüne: “Bu yere ayak basanlar sarı arıya yem olur.” denen yazı yazılan bir tahtaya rastlamış. O tahtaya kırıp yolunu devam etmiş. Biraz yürüdükten sonra güvercin kadar büyüklükteki bir top sarı arı çıkıp gelmiş. Zirek mücadele etmek için hazırlanırken, naz deve dile gelip:

— Ey sahibim, onlar ile mücadele edemezsin. Benim karnımı yarıp beni onlara yem etip yola revan ol, demiş. Zirek devesinin karnına kılıç vurmuş. Arılar kan kokusunu alıp deveye saldırmışlar. Zirek arılardan sağ salim kurtulup yola devam etmiş.

O üç gün yol yürümüş ve sonunda Yedi Başlı Yalmavuz’un bağına varmış. O, tuzluk kapağı gibi oturan yaşlı kadını görüp selam vermiş. Yaşlı kadın başını kaldırmadan:

— Eğer selamın olmamış olsaydı, seni bir nefeste yutardım. Sen buraya ne yapmak için geldin, diye sormuş. Zirek geliş maksadını söylemiş:

— Bağı kapısını açıp ilacı bana ver, demiş. Yalmavuz:

— İşte, kendin aç, deyip kırk bir tane anahtarı (256) fırlatıp vermiş. Zirek yerden anahtarı almak için elini uzatmış, Yalmavuz bir silkinip aslında dönüp Zirek’in elini tutmuş:

— Eğer benim elimden kurtulursan Yanlız Kapak’ı veririm, yoksa canını alırım, deyip Zirek’in kolunu sıkmış. Zirek’in bileği uyuşmuş, bütün bedini ürpermiş, gözleri kararmış. Zirek acıya dayanamayıp boşta duran eliyle yeninden kılıcını sıyırap Yalmavuz’un elini kesmiş. Yalmavuz’un eli kopunca yavaş yavaş kendine gelmiş. Yalmavuz o sırada hemen Zirek’e saldırmış. Zirek Yalmavuz ile mücadele etmeye başlamış. Zirek yedi günde Yalmavuz’un altı başını vücudundan ayırmış. Yalmavuz’un

bir başı kaldığında Zirek okunu alıp Yalmavuz'u nişan alarak atmış. Yalmavuz sonunda ölmüş. Zirek kırk bir tane anahtarı alıp bağın kapısını açmış. O, bağ içindeki kapağa yaklaşıncı iki dev peyda olmuşlar:

— Ey mert yiğit, bizi azat et, demiş.

Zirek onların koluna ve eline kelepçe- zincir takıldığını görünce:

— Sizler burada ne yapıyorsunuz, diye sormuş (257). Onlar:

— Yedi Başlı Yalmavuz bizi tutup getirdi ve işte şu kapıyı korumamız için bağladı. Bizi zincir ve kelepçelerden azat et, senin bu iyiliğine karşılık veririz, demiş.

Zirek devlerin elindeki ve kolundaki zincir ve kelepçeleri alıp fırlatmış:

— Sizler insanlara zarar ziyan vermeyeceğinize söz verip kendi mekânınıza dönün, demiş. Devler:

— Eğer başın dara düşüp bize ihtiyaç duyarsan saçımızı yakarsan biz hazır oluruz, deyip biri bir tutamdan saçını yolup ona verdikten sonra uçup gitmişler.

Zirek yedi kapıdan girip elindeki anahtar ile birinci odayı açmış. Bakmış ki tılsımlı kazan kaynıyor, şifalı ilaç kapağa düşmekte. O, kapak taşığında kapağı almış, o sırada hemen kazan kaynamayı kesmiş. O, iki ağabeyini aramak için diğer odaları bir bir açmış. Odaların hepsinde de insanlar var imiş, kapı açılınca odadaki insanlar hep birlikte:

— Ben zayıfım, o şişman, ben zayıfım, o şişman, diye bağıryorlarmış.

Zirek bütün odalardaki adamları azat etmiş. En sonunda da iki ağabeyini bulmuş, görüşüp hal hatır soruşmuşlar. Zirek ağabeyleriyle görüştüktan sonra, diğer adamlara:

— Sizler nereden geldiniz, diye sormuş. Onlar:

— Ey pehlivan yiğit, bu çöldeki bu bölüm aslında (258) mamur bir şehir idi. Bu şehrin adı Şehr- i Heber'di. Günün birinde şehir padişahının biricik kızının eli tutmaz, ayağı basmaz oldu. Bütün yurtdaki tabipler kızın hastalığına deva bulamadı. Sonunda padişah: “Kim kızımın hastalığını iyileştirse, şehrin yarısını ona veririm.” diye duyurdu. O günlerde o Yalmavuz yaşlı kadın peyda olup padişahın kızını iyileştirdi. Padişah

sözünde durup şehrin yarısını bölüp ona verdi. Yaşlı kadın şehre sahip olduktan sonra kendisini aşikâr edip her yemek zamanında bir adamı yemeye başladı, sonunda padişahın kızını da yedi. Bu sebepten bu şehir viran oldu. Siz o Yalmavuz'u öldürüp bizi beladan kurtardınız. Siz bize padişah olup bu şehri tekrar kurun, deyip kendilerini Zirek'in ayağına atmışlar. Zirek onları yerlerinden kaldırıp:

— Ben sizlere padişah olmaya değil anamın gözlerine şifalı ilaç aramaya giden iki ağabeyimi aramaya geldim. Ben iki ağabeyimi de anamın gözlerine şifa olacak ilacı da buldum. Şimdi biz kendi şehrimize varıp anamızın gözlerini açtıktan sonra anamızı alıp bu yere geleceğiz, o zaman ancak sizlere padişah olurum, demiş. Onlar:

— Ey mert yiğit, ananızı biz gidip getiririz, diye tutturmuşlar. O sırada Zirek'in aklına kendi salıverdiği iki dev gelmiş. O, devlerin verdiği saçtan bir tanesini yakmış, devler gürültüyle uçup gelmişler. Devler Zirek'in (259) ayağına baş koyup:

— Ey mert yiğit, ne emrin var, diye sormuş. Zirek devlere:

— Sizler benim şehrimde varıp anam ile iki ağabeylerimin hatunlarını ve çocuklarını alıp getirin, demiş.

Devler Zirek'in şehrine doğru uçmuşlar. Aradan yedi gün geçtikten sonra iki dev Zirek'in anasını, iki ağabeyinin hatunlarını ve çocuklarını alıp geri gelmişler. Zirek kapaktaki şifalı ilaç ile anasının gözlerini yıkamış, anasının gözleri açılmış. Ana aydınlık dünyayı tekrar gördüğüne mutlu olup oğullarını bağrına basmış.

Zirek padişah olup tahtta oturmuş. İki ağabeyini sağ kol ve sol kol vezir yapıp Şehr- i Heber'i tekrar inşa etmeye bel bağlamış. Şehri iyi yönetmiş, aradan çok geçmeden Şehr- i Heber'de hayat şenlenmeye başlamış. Pazarlarda ticaret canlanmış, sokaklardan caddelerden şarkı ve sazların sesi bitmez olmuş. Böyle günün birinde Zirek bir rüya görmüş, rüyasında bir ay yüzlü kız birbirinden rengârenk güller arasında süzülüyormuş, çiçek desenli güzel kâsedan ses çıkıyormuş gibi gülüp, eğlenip, yaşarken bir ara yılan ve çıyanların arasında kalmış, bir ara ejderhanın avucuna düşmüş. O, elini Zirek'e uzatarak zarı zarı ağlamaktaymış. Zirek onu alıp çıkarayım, diye elini uzatırken uyanmış. Zirek bu rüyayı arka arkaya tam üç gece görmüş. Dördüncü gece yine o rüyayı görünce rüyasındaki melikeye:

— Ey dilber, sen hangi bağın güzelisin, seni hangi (260) bağda arayayım, diye sormuş. Kız:

— Ben Diyar şehrinin melikesi, Dil Köyer cananın güzeliyim. Beni ararsanız cebir ve meşakkat çölünde bulursunuz, demiş. Ejderhanın avucunda durup elini uzatarak zarı zarı ağlamış. Zirek melikenin ağlamasına dayanamayıp onu çağırarak sıçrayıp uyanmış. O günden itibaren Zirek'in yüzü gülmemiş, boğazından yemek geçmemiş. Zirek'in bu halini gören iki ağabeyi:

— Ey kardeşim, hafta gün oldu, yüzün gülmüyor, niye üzgünsün, diye sormuşlar. Zirek ağabeylerine gördüğü rüyasını anlatmış:

— Ey ağabeylerim, bu sözleri sizlere anlatmaya dilim varmıyor, lakin düşümde gördüğüm o melikeyi bulup gelmezsem olmaz, demiş.

Dana ile Tadan fazla söz söylemeden razı olmuşlar. Zirek sefer hazırlığını bitirip yola çıkmadan önce, kendi oturduğu tahtının iki yanına iki tane altın şiş saplamış:

— Ey ağabeylerim, sizler bu şişleri iyi gözetleyin. Sağ taraftaki şişten su damlarsa, kardeşimiz sağ salim imiş, deyip rahat olun. Sol taraftakinden kan damlarsa, kardeşimiz tehlike altında, deyip beni aramak için derhal Dilyar şehrine varın, deyip yola çıkmış.

Zirek birçok çölü arkasında bırakmış, çok cevr- i cefa çekip sonunda Dilyar şehrine varmış. Zirek şehirdeki bütün insanların matem donu giydiklerini (261) görüp şaşırmış. O, yaşlı bir adama selam verip:

— Ey dede, bu adamlar neden matem donu giymişler, diye sormuş. Yaşlı adam Zirek'in üstüne başına bakıp:

— Ey oğlum, galiba sen bu şehirden değilsin. Bu şehirde kırk gün önce bir ejderha peyda oldu. Ejderha padişahın has bahçede gezip eğlenen kızını yakaladı. Ejderha melikeyi uçan kuşun bile çıkamadığı dağın üstüne çıkarıp kafese hapsedmiş, her gün gelip padişahı tehdit edip bir kızı alıp gidiyor. Padişah karşılık verdiğinde ise ağzından ateş püskürtüp şehri yakıyor. Padişah da çaresiz kalmış. Bir mert pehlivan çıkıp ejderhayı yok etmedi, bu sebepten bütün insanlar gamlı, kaygılı, matem donu giydi, demiş. Zirek yaşlı adama:

— O ejderha hangi tarafta, diye sormuş. Yaşlı adam ejderhanın olduğu tarafı göstermiş.

Zirek yedi gün yol yürüyüp yaşlı adamın söylediği dağın altına varmış. Bu dağ oldukça yüksek imiş, Zirek ne yapmışsa da dağa çıkamamış. O sonunda ilaçsız kalınca devlerin saçını yakmış. Devler hemen önünde peyda olup:

— Ey merd yiğit, ne ihtiyacın var, diye sormuşlar. Zirek durumunu anlatmış ve:

— Beni o dağın üstüne çıkarın, demiş. Devler Zirek'i dağın üstüne çıkarıp koymuşlar. Zirek çok aradıktan sonra bir ev bulmuş. O evin ne kapısı ne penceresi var imiş, evin çatısında küçücük (262) bir baca var imiş. Zirek bu bacadan bakınca içerde birinin olduğunu görmüş:

— Kimsin sen, diye sormuş. Evin içindeki ise:

— Sen kimsin? İnsansan canına mı susadın, ejderha gelirse canlı kalmazsınız, diyen kız çocuğunun sesi duyulmuş. Zirek bacadan kızı net gördükten sonra, belindeki yedi kulaç kemerini çözüp evin içine salmış. Kız belbağını beline bağlamış, Zirek kızı çekip çıkarmış. O rüyasında gördüğü kız imiş. O kızın hüsn- ü cemalini görüp yüreği coşmuş ve kıza selam verip:

— Ey melike, siz kimsiniz, diye sormuş. Melike:

— Ben Dilyar şehrinin padişahının melikesi Dilsuz'um, siz kimsiniz, demiş. Zirek kendisini tanıtmış, sonra:

— Ey melikem, ben sizi rüyamda görüp âşık oldum. Sizin felakete uğradığınızı öğrenip sizi kurtarmaya geldim, deyip rüyasında gördüklerini anlatmış. Melike onun anlattıklarını duyunca:

— Ey mert yiğit, ben burdan gitsem de ejderhanın avucundan kurtulamam. İyisini siz, canınıza zeval gelmeden, buradan çabucak gidin, diye direktmiş. Zirek:

— Ey melike, ben sizi bırakıp gidemem, ejderhayı da canlı komam. Haydi, söyleyin ejderha ne zaman gelecek, diye sormuş. Melike (263):

— Ejderha ben gülersem gelir, ağlarsam gider, demiş.

— Haydi, gülün de ejderha gelsin ve ejderhadan çabucak kurtulup bu yerden gidelim, demiş Zirek.

Melike öyle bir gülmüş ki onun gülüşünü duyan bülbüller ötüşmeyi kesmişler. Onun gülüşünden Zirek'in cismine güç kuvvet dolmuş. O, okunu alıp kırma taşın üstüne çıkıp beklemiş. Kızın gülüşünü kesmesiyle ejderha gürleyerek çıkıp gelmiş, onun heybetinden yer gök titremiş. Zirek ejderhanın kuyruğunun o dağda, başının bu dağda olduğunu görmüş. Ejderha Zirek'i görünce:

— Sen kimsin, burada ne yapıyorsun, diye bağırmış. Zirek:

— Ben senin cezanı vermeye geldim, demiş. Ejderha kahkahalarla gülüp:

— Sen benim tırnağım kadar duruyorsun beni nasıl yok edeceksin! Haydi, kerametini göreyim, demiş. Zirek okunu alıp:

— Bu melikeyi tutsak edişinin cezası olsun, deyip (264) bir ok atmış. Ok ejderhanın sağ tarafına değmiş. Ejderha bir dönmüş:

— Başka bir keramet var mı, demiş. Zirek yine okunu hazırlayıp:

— Bu günahsız ölen kızlar için, deyip atmış. Ok ejderhanın yine bir tarafına değmiş. Ejderha kıvranarak:

— Başka ne keramet var, demiş. Zirek yine:

— Bu kendim için, deyip ok atmış. Ok ejderhanın iki gözünü ortasına değmiş. Ejderha tekrar silkinip:

— Sen kerametini gösterdin. Benim sömürüşümü gör, deyip onu içine çekmiş, Zirek sonbahar yaprağı gibi uçup ejderhanın ağzına doğru fırlamış. O uçup giderken, kılıcını çıkarıp göğsüne doğru tutmuş. Ejderha onu öyle içine çekmiş ki bir solukta Zirek ejderhanın ağzından girip kuyruğundan çıkıp gitmiş. Ejderha bir silkinmiş ve iki parça olmuş. Ejderhanın kanı derya olup akmış. Melike Zirek'in pehlivanlığına sevinmiş. Melike Zirek'e:

— Biz bu dağdan nasıl ineceğiz, demiş.

Zirek kılıcıyla ejderhanın derisini kayış yapıp birbirine bağlayıp, dağdan aşağı fırlatmış. Kayışın bir ucunu büyük kırma taşla bağlayarak, kayışla asılarak dağdan inmişler. Onlar dağdan inip biraz yürüyünce haramilerle karşılaşmışlar. Zirek tek başına bir sürü haramiyle yedi gece gündüz dövüşmüş, (265) yedi yerinden yaralanmış. O sırada o haramilerden birinin atını yakalayıp Melike Dilsuz'u ata bindirip:

— Haydi, melike canınızı kurtarın, hayatta kalırsam görüşürüz, deyip atı kamçılammış. At bir sıçrayıp çevreyi kuşatıp saran haramilerin üstünden atlayarak geçip gözden kaybolmuş.

Zirek haramilerin eline düşmüş. Haramiler Zirek'i zindana hapsedmişler.

Şimdi iki kelime sözü Melike Dilsuz'dan verelim:

Melike haramilerin arasından çıktıktan sonra doğru Dilyar şehrine gelip olanları atasına anlatmış:

— Derhal o mert yiğide yardım edin, yoksa o haramilerin elinde boşu boşuna ölüp gider, deyip ağlamış. Lakin padişah kızının söylediklerine inanmamış:

— Benim iki bin askerimin birlikte yenemediği ejderhayı bir adam nasıl yok etsin? Sen oradan kaçarak bütün şehri viran etmeye sebep oldun. Ejderha gelinceye kadar seni hapse atacağım, ejderha geldiğinde ise seni çıkarıp vermezsem olmaz, deyip melikeyi hapse atmış. Melike zarı zarı ağlamış, padişah dikkate almamış.

Şimdi iki kelime sözü de Zirek'in iki ağabeyi Dana ile Tadan'dan verelim:

Onlar Zirek sefere çıkıp gittikten sonra yurdu adillikle iyi yönetmişler hem de tahtının iki yanına saplanıp konulan altın şişe iyi bakmışlar. Onlar nöbetleşe şişleri daima gözetleyip durmuşlar. Günün birinde (266) tahtın sol yanına saplanan altın şişten kan damlamış. Onlar bunu görünce: “Kardeşimiz tehlikeye uğramış, derhal yardıma varmazsak olmaz.” deyip çok asker alıp yola çıkmışlar. Onlar gece gündüz yol yürüyüp Dilyar şehrine varmışlar. Onlar padişah ile görüşüp durumu anlatmışlar. O sırada padişah kızının anlattıklarının doğru olduğuna inanmış, kızını hapisten çıkarıp:

— O merd yiğidin nerede olduğunu işte şu kızım biliyor. Bu sizlere yol göstersiz, deyip melikeyi onlarla birlikte göndermiş.

Melike, Dana ile Tadan'ı haramilerin mekânına alıp varmış. Ağabey kardeş ikisi haramilerin hepsini yerle bir etmişler, Zirek'i zindandan çıkarmışlar. Onlar kucaklaşıp görüşmüşler ve Dilyar şehrine geri gelmişler. Dilyar şehrinin padişahı kızı ve Zirek'ten af dilemiş ve melike ile Zirek'in toyunu yapmak için ferman vermiş, yedi gece gündüz toy yapmışlar. Zirek ile Melike Dilsuz kavuşmuşlar.

Toydan kırk gün sonra Zirek Dilyar şehrinin padişahından Herber şehrine gitmek için izin istemiş. Padişah izin vermiş. Zirek, melike, Dana ve Tadan ile kendi şehrine depdebeyle geri dönmüş. Bundan sonra onlar Herber şehrini iyi idare edip adilce yönetmişler, el yurt da huzur içinde yaşamış (267).

70. Zulhumar¹⁴³

Evvel zamanda ömrünün büyük bir kısmını padişahın bağında çalışarak geçiren bir yaşlı adamla bir yaşlı kadın varmış. Yaşlı adam ağaç aşılama da yaşlı kadın ise gül yetiştirmede dengi olmayan mahir kişilermiş.

İkisinin çalışıp çabalaması ve uzun müddet emek harcamalarıyla padişahın bağı öyle kerametli bir bağa dönüşmüş ki bu bağda dünyada olan bütün gül ve meyvelerin hepsi varmış, hatta dünyada bile mevcut olmayan gül ve meyveler de oldukça çok imiş.

Padişah, bağı sık sık gezmez ise gönlünün bir yanı yarım kalırmış. Bu sebepten padişah bağı altın tahtından da üstün tutarmış.

Günün birinde bu bağa birdenbire iki kuzgun uçarak gelmiş ve ağzından ateş alev çıkararak çirkin ötüp bu bağı gece gündüz neşelendiren şen kuşların hepsini huzursuz edip kaçırtmışlar. Öfkelenen yaşlı adamla yaşlı kadın her ne yapmışsalar da bu iki mahlûku bağdan çıkaramamışlar. Sonunda durumu padişaha bildirmişler. Padişah

¹⁴³Zulhumar. Uygur Halk Masalları 6. Yayına Hazırlayanlar: Mir Kamal Yakup; Hesên Êlî. Şincan Halk Neşriyatı, 1999, ss. 137-150.

öfkelenip bağa çıkmış. Fakat bu iki mahlûk derhal güzel bir çift papağana dönüşüp eğilerek padişaha (137):

— Hoş geldiniz, diyerek mutlulukla ötüşmüşler.

Yaşlı adamla yaşlı kadın buna şaşırıp kalmışlar. Bunların bildikleri kuzgun olmadıklarını ve oldukça korkunç mahlûklar olduğunu sezmişler. Padişaha bunların acayip bir belanın elçisi olduğunu söylemişler.

Bu iki mahlûkun kendisini, sıcak karşılaşmasından şüphelenmeyen padişah yaşlı adamla yaşlı kadına hakaret edip:

— Akılsızlar, şah bağına talih kuşunun uçup geldiğini bilmiyorsunuz, asıl bu bağ böyle akıllı canlıların mekânı olmaya layıktır, deyip bu iki mahlûku şımartmaya başlamış. Papağan kılığına giren kuzgunlar kanatlarını çırparak:

— Devletiniz ziyade olsun şahım, demişler.

Yaşlı adamla yaşlı kadın padişahın bu mahlûklara aldandığını tekrar tekrar anlatmışlar. Bu mahlûkların hilesiyle akli karışan padişah yaşlı adamla yaşlı kadını bağdan kovarak çıkarmış.

Yaşlı adamla yaşlı kadın ağlaya ağlaya şehri de geride bırakıp çöle doğru yürüyüp gitmişler.

Onlar yol yürüyüp az gizmişler uz gitmişler, açlık ve susuzluk azabıyla bitkin düşmek üzereyken dağa bitişik, damları yüksek büyük bir bağa varmışlar. Onlar o yanı gezmişler, bu yanı gezmişler, sonunda bağa girecek bir su yolunu bulmuşlar ve su yolundan bağ içine girmişler. Bu bağ, kişiyi hayran bırakacak kadar güzel imiş, güzellikte padişahın bağdan da eksik kalır yanı yokmuş. Yaşlı adam meyve ağaçlarını sevip okşarken, yaşlı kadın da her çeşit gülü çiçeği sevip okşuyormuş (138) böylece yorgunluklarını unutup bağı dolaşmışlar. Kendilerinden daha mahir bahçıvanların var olduğuna şaşırıp birbirlerine bakıp durmuşlar. O esnada ılık rüzgâr esip ağaçlar, güller ve çiçekler saygıyla sallanmışlar ve havadan birkaç peri süzülerek gelip bağın ortasındaki mermer kenarlı gölün yanına konmuşlar. Yaşlı adam ile yaşlı kadın onların güzelliğinden çekinip ne yapacaklarını bilmediklerinden güllerin arasına saklanmışlar. Fakat göl

boyuna inen periler birden telaşlanmışlar ve bir anda ortalık karışmış ve “İnsan kokusu geliyor, arayın.” deyip her tarafa dağılmışlar, bağlarında vakitsiz peyda olan kişileri aramaya girişmişler. Kendi ömrünü bahçıvanlıkla geçiren iyi niyetli yaşlı adam ile yaşlı kadın, bu bağa izinsiz girdikleri için çok utanmışlar. Onlara zahmet çektireceklerine “Ne görecekseniz görelim.” deyip yerinden kalkmışlar ve perilere bakıp:

— Kızlarım, kusura bakmayınız, biz bu yere izinsiz girdik, deyip utanarak onların karşısında saygıyla eğilmişler.

Periler yaşlı adamla yaşlı kadının utanarak yere baktıklarını görünce yüzlerinde kötülük izi olmadığını görüp inandıktan sonra derhal yaşlı adamla yaşlı kadının yanına gelerek onların buraya nasıl girdiklerini sormuşlar. Yaşlı adamla yaşlı kadın kendi başlarından geçenleri anlatmışlar, bir çift kuzgunun bitmesi ve padişahın hakaretlerinden şikâyet etmişler. Bu şikâyet perileri oldukça heyecanlandırmış (139). Aslında o iki kuzgun perilerin asıl mekânına bitişik otsuz çıplak bir dağ arasında yaşayan karı koca cadılar olup hayattaki güzelliğin, özgürlüğün düşmanları imiş. Bu sebepten perilerin mekânına da çok defa hücum etmişler, fakat güçleri yetmeyince geri çekilmeye mecbur kalmışlar. İşte o cadıların bugün de padişahın bağını harap etmeye çalışmaları perileri oldukça öfkelenmiştir.

Yaşlı adamla yaşlı kadın perilerin sözünden bütün kuvvetini gücünü, aklını sarf ederek güllendirdikleri bağın şimdi kuzgunların ayakları altında viran olduğunu düşünerek zarı zarı ağlamışlar, perilerden kuzgunları yok etmeleri için yardım istemişler.

— Hanın akli onların büyüyle sihirlendi, demiş periler yaşlı adam ve yaşlı kadına sizler bu yerde kalın, sonrasına bakarız.

— Biz yaşlandık, demiş yaşlı adamla yaşlı kadın üzümlere sonunu biz görür müyüz ki?

Periler bu iki biçareye acıyıp birbirleriyle fısıldaşmışlar ve içinden bir şeyler okuyup göl suyunu avuçlarıyla bu ikisine saçmışlar. Yaşlı adamla yaşlı kadın titreyerek gözlerini bir yumup açınca on sekiz yaşındaki kıza yiğide dönüşmüşler ve şaşırarak:

— Bu biz miyiz gerçek mi, düş mü, demişler.

— Bu gerçek, demiş periler mutlulukla gülüşmüşler. Artık bu bağ sizin oldu, bahçıvanlık hünerinizi sergileyip bu bağı istediğiniz kadar yeşerttin, (140) biz her perşembe günü gelip suya girerek oynayıp gideriz.

Periler böyle dedikten sonra havaya ykselmişler ve süzülerek gözden kaybolmuşlar.

Aradan birkaç ay geçmiş, periler dedikleri gibi her perşembe gelip bağda eğlenip gitmişler. Yaşlanıp bir ayağı mezarda iken tekrar gençlik dönemine erişen yaşlı adam ile yaşlı kadın bütün gücü kuvvetiyle bağa bakım yapıp, düzenleyip bağı günden güne göz kamaştıran daha da güzel bir hale sokmuşlar.

Bu şekilde aradan bir yıl geçmiş ve kadın hamile kalıp bir kız doğurmuş, ona Zulhumar adını koymuşlar. Periler uçuşup gelerek Zulhumar'ı ellerine alıp şımartarak sevmişler ve hepsi kendi dileklerini beyan etmişler.

— Gülünce ağzından gller açsın!

— Yürüdüğünde ayağından altın dökülsün!

— Ağlayınca gözünden inci saçılsın!

— Bakışı önünde kuzgun titresin!

Haftalar, aylar geçmiş. Zulhumar perilerin dilediği gibi gülünce ağzından gl aan, ağlayınca gözünden inci sahnnap, yürüyünce ayağından altın dökülen bir kız olarak büyümüş. Bu duruma mutlu olan karı koca onun bakışı önünde kuzgunların gelemeyeceklerine inanarak bu bağa kuzgunların gelemeyeceğine sevinmişler.

Zulhumar on beş yaşına girmiş, peri ablalarının eğitimiyle büyüyen bu kız tıpkı peri ablaları kadar güzel ve nezaketli bir kız olmuş. O yıl bu bağa adı zikredilen iki kuzgunun dönecekleri malum olmuş. Onu (141) perşembe günü görmeye gelen periler karı kocaya malumatı verip Zulhumar'ın uyanık olmasını tembihlemişler. Bir gün Zulhumar yerinden geç kalkıp bağa çıkmış, bağda dolaşmış, glzarlıkta gezerek gl boyuna geldiğinde babası ile anasının kafese hapsettikleri güzel bir kuşu alıp götürmekte olduğunu görmüş ve derhal onların yanına vararak kafesi eline almış. Kafesteki kuş

Zulhumar'ı görünce kendini kafesin damına vurarak kaçıp gitmeye çalışmış. Zulhumar atasına anasına şaşırmış halde bakıp:

— Bunu nereden aldınız, demiş.

— Güllerin arasında ötüşüp oynayıyordu, gözümüze güzel görününce yakaladık, demişler.

— Sizin güllendirdiğiniz padişahın bağını viran eden kuzgunun biri işte budur, demiş. Zulhumar yeri kazmalarını ve onun kafesle birlikte yere gömülmesini buyurmuş. Kuzgun o anda dile gelip kendisini öldürmemesi için Zulhumar'a çok yalvarmış. Lakin o ne kadar yalvarsa da Zulhumar asla acımayıp onu gömmüş. Kuzgun yer altında gömülü olarak üç gece gündüz bağırarak ses çıkarıp yatmış, dördüncü gün sesi kesilmiş, beşinci günü kuzgunun gömüldüğü yerden bir tane yaban gülü çıkmış. İşte o günden sonra bağa bir kuzgun daha uçup gelmiş. O şu yabangülüne konup ötmeye başlamış. Onun sesi öyle acıklı çıkıyormuş ki bağdaki gazelci kuşların hepsi uçup bağın en ücra köşesine gitmişler. Fakat Zulhumar'ı görünce kuzgun göğe (142) yükselerek uçup gitmiş. Gazelci kuşlar saklandıkları yerden çıkıp yine kendi ötüşlerine devam edip bağı şenlendirmişler.

Bu hal uzunca bir süre devam etmiş. Bir gün öğle vakti Zulhumar kendi yatak odasında derin uykudayken kuzgun yine gelmiş. Fakat o bu defa ötmemiş, yaban gülüne konmamış, dosdoğru Zulhumar'ın gözlerini çabucak oymuş, sonra Zulhumar'ı kaptığı gibi alıp göğe çıkarmış. Atası anası ne yapacaklarını bilmeden feryat figan edip kendilerini yere vurup ağlamışlar.

Kuzgun bu şekilde yükselerek göğün katına çıkmış ve Zulhumar'a:

— Sen benim karımı öldürdün, ben de senin bizi korkutan gözlerini oydum, benim senden alacağım intikamım bununla da bitmez. Sen benim karımı hangi usulle öldürdünse ben de seni öyle öldüreceğim, demiş ve aşağıya süzülerek insansız bir çöle inmiş. Çölde ne zamandan beridir kuruyup kalan bir kuyu var imiş. Kuzgun Zulhumar'ı o kuyuya atmış. “Azrail'i burada bekle.” deyip kahkahalarla güldükten sonra uçup gitmiş.

Zulhumar eski kuyuda beline kadar suya batarak bir gece gündüz geçirmiş. Soğuk, açlık ve uykusuzluğun derdi onu yavaş yavaş dermansız bırakmış. O başına gelen bu

beladan peri ablalarının habersiz olmasına hayıflanarak ağlamış. Ölümünü beklemekten başka çaresi kalmamış. Mecalsiz kalan ayakları (143) soğuk suda uyuşmuş, dizleri hissizleşmeye başlamış, gözleri yumulmuş ve onun yatası gelmiş. Bu hallerden sonra o, Azrail'in gelmek üzere olduğunu düşünmüş. Can denen ne tatlıymış be! O gözlerini açmış. Gözbebeği oyulan bu gözler görmediğinden günün gece mi yoksa gündüz mü olduğunu anlayamamış. O kuyunun nemli duvarlarına yaklaşıp dışarıya kulak vermiş. Bu insansız çölde uçan kuşların kanat sesleri bile gelmiyormuş.

Kız hayatından ümidini keserek hayat dizginini ecel adlı kabahate teslim edip gevşemeye elini kolunu kendi haline bırakmış. Dizleri yavaş yavaş batmaya suya başlamış.

Kız suya batarken bir şeylerin ayak seslerini duymuş. Uyanıp dışarıya kulak vermiş. Dışarıda ineklerin “mö”lemelerini, birisinin kuyuya indirdiği kovanın metal sesini duymuş. Yaşam ümidi tekrar alevlenen kız zorlanarak da olsa doğrulmuş ve titreyip duran ellerini kovaya uzatıp onun ipine sıkıca yapışmış.

Şimdi kuyuya kova indiren kişiye gelelim.

Bu kişi Zulhumar'ın atasının anasının yaşadığı şehrin çöle bitişik olan bir kıyı köyünde çobanlıkla hayatını geçiren yaşlı bir adam imiş. O, her gün ineklerini alıp kıra çıkarıp ılgınlığa bırakıyormuş. O onları işte bu kuyunun yanına getirip sularmış. Bu sebepten onun baktığı inekler ota da suya da doydukları için iyi büyümüşler. İnek sahipleri, onun bu işe bu kadar gönül (144) vererek uğraşmasından pek memnunlarmış. Fakat yaşlı adam yaşlandığından hatalanmış, bu sebepten birkaç gün ineklerine bakmaya çıkamamış. Bugün biraz güç gelince tekrar sürüye bakmaya çıkmış. O, ineklerini kuyu başında bekletip kuyuya kova indirmiş. Kovayı suyla doldurup çekerken sanki kova bir şeye bağlanıp kalmış gibi kımıldamıyormuş. Yaşlı adam şaşırıp kuyunun içine bakmış, kuyu derin olduğundan onun içini görememiş, yaşlı adam yine gücünü toplamış ve kuyu içinden birinin halsiz inlemesini duyunca çok korkmuş. “Bu ne iştir?” demiş içinden şaşırarak, sonra kuyuya bakarak “İnsan mısın, cin misin, kendini tanı!” diye seslenmiş. Kuyunun içinden “Ben insanım, benden bir karşılık görmezseniz, Allah'tan görürsünüz, acıyıp kurtarın beni!” diyen bir kadının sesi duyulmuş, yaşlı adam “İndireceğim halatı

beline bağla.” demiş. Zulhumar halatı beline bağlamış, hasta yaşlı adam bütün gücünü sarf edip bin bir zorlukla Zulhumar’ı kuyudan çekip çıkarmış. Zulhumar dışarı çıkınca bayılmış. Yaşlı adam bakmış ki oldukça küçük bir kız, fakat iki gözü oyulmuş. Yaşlı adam daha on gülünün bir gülü bile açmayan bu kızın başına ne bela geldiğini düşünmeden onu bir öküze bindirip alıp evine getirmiş. İyi niyetli yaşlı adamın huyu kendisine uymayan huysuz bir hatunu var imiş. O, yaşlı adamın hastalıklı birini alıp getirdiğini görünce:

— Kendimize bakabildik de bir körümüz eksikti (145), bu hasta kuzuyu nereden alıp getirdin, deyip söylenmeye başlamış. Yaşlı adam:

— Öyle deme hatun, biçare genç imiş, elimizden geldikçe iyiliğimizi gösterelim, sevap olur, demiş ve yatak serip Zulhumar’a sıcak yer hazırlayıp onu yatırmış. Zulhumar kendine gelince yaşlı adamın iyiliğinden etkilenip ağlamış. Onun gözlerinden yaşla birlikte inciler dökülmeye başlamış, bunu gören yaşlı kadın:

— Bu epey büyük bir zengin kızı olmalı, boynuna asılan incileri kopmuş olmalı, deyip yere saçılan incileri toplamaya başlamış. Zulhumar bunu hissedince:

— Ana, bu incilerden bende çok var, darlıkta kalırsan satıp çay, tuz al, deyip kuyu içinde ağladığında yanlarına dökülen incileri de alıp vermiş. Yaşlı kadın hepsini açgözlülükle almış.

Günler geçmiş, Zulhumar hayli iyi olmuş, yerinden kalkıp o yana bu yana yürürken tabanından altın dökülmeye başlamış. Bunu gören yaşlı kadın, gelip altınları toplayıp cebine koymuş ve içinden: “Bu gerçekten bir zengin kızı imiş, belki bunun gözünü işte bu altınları almak isteyen birisi oymuştur.” diye düşünmüş ve onun bütün altın ve incilerini almak için Zulhumar uyurken onun ceplerini aramış. Fakat hiçbir şey bulamamış. Lakin günler geçtikçe ondan düşen altın ve inciler çoğalmaya başlamış. Yaşlı kadın onları yaşlı adamdan gizli toplayıp bir sandığa doldurmuş. Sandık da taşmış o zaman yaşlı kadının niyeti (146) bozulmuş, O: “Şayet bu körün sahibi çıkıp gelirse ve onu alıp gidecek olursa bu altın ve incilerin de hesabını sorar. Bu sebepten bu kargayı vaktinde susturup, işin önünü alayım.” diye düşünmüş, yaşlı adamın çobanlığa çıkıp gitmesini fırsat bilip onu yok etmek istemiş. Fakat hangi yolla yok edeceğini bulamayınca

sonuca ulaşamamış. Bu sırada Zulhumar iyice aslına gelip kendi ihtiyaç duyduğu işlerin üstesinden gelmeye başlamış. O, bir gün yaşlı adamla sohbet edip otururken gülümsemiş ve ağzından türlü türlü güller açıp yaşlı adamı hayran bırakmış. Zulhumar o an eliyle ağzını kapatmış ve yaşlı adama bu gülleri pazara alıp götürerek satmasını tavsiye etmiş. Yaşlı adam gülleri alıp pazara varmış. Bu güllere pazarda herkes hayran kalmış, çünkü padişahın bağında kuzgun peyda olduğundan bu yana bütün şehirdeki ağaçlar, güller, çiçekler kuruyup tükenmiş. Şehir halkı gülü görünce, “Ben alacağım”, “Ben alacağım” deyip yaşlı adamı ortalarına almışlar. O sırada padişahın hizmetçileri de pazara çıkmışlar, onlar yaşlı adama derhal parasını ödemişler ve gülü alıp padişahın huzuruna varmışlar. Padişah gülü görünce gözlerine inanamamış. Böyle güller, on yıl önce kendi bağına bakan yaşlı adamla yaşlı kadın bahçıvanların elinde yetişir imiş. Onlar gidince güller de ağaçlar da kurumuş. Bundan sonra o bir taraftan yaşlı adamla yaşlı kadını kovduğuna çok pişman olurken yine bir taraftan da onların kovulmalarına sebep (147) olan “papağan” dan da şüphelenmiş. Yakın zamandan bu yana o papağanlardan biri izsiz yok olup gitmiş, ikincisi birkaç gün sonra peyda olmuş. Padişah onun da izsiz yok olup gideceğinden endişelenip onu altın kafese hapsederek kendi yanında tutar olmuş. Fakat bu papağan önceki gibi ötmüyormuş, onun gözleri bazen baykuşun gözüne, bazen kedinin gözüne benziyormuş. Böyle zamanlarda padişahı korku sararmış ve papağanı alıp dışarıya çıkarmalarını emredermiş. O, yaşlı adamla yaşlı kadın olan bahçıvanlarını hatırlarmış. Bugün işte o yaşlı adamla yaşlı kadının yetiştirdikleri kadar güzel gülü görünce onları daha da özlemiş ve gülü satan yaşlı adamı derhal arayıp bulmalarını emretmiş. Kuryeler her tarafa dağılıp yaşlı adamı aramışlar, lakin bulamamışlar.

Yaşlı adam gülü sattıktan sonra azıcık azık almış, kalanıyla Zulhumar’a ilaç alıp dosdoğru eve gelmiş. Ama o eve girince kendi gözlerine inanamamış, onun avlusu tamamen güller ve çiçeklerle doluymuş. Birkaç peri Zulhumar’ı çevreleyip şarkı söyleyip dans ederken Zulhumar da ağzından dest deste güller açtırarak kahkahalarla gülüyormuş. Onun gözleri de aslına dönüp çolpan gibi nur saçıp durmaktaymış, kendi karısı ise bir elinde bıçak tutar vaziyette bir köşede taşa dönüşüp kalmış.

Yaşlı adam durumu tam olarak anlayamayıp “Bu gerçek mi düş mü?” deyip dururken Zulhumar yürüyerek gelip onun boyuna asılarak onu dostlarına tanıtmış (148):

— Beni kurtaran atam işte bu, demiş. Kızlar da yürüyerek gelip yaşlı adama sıcak bir selam verip teşekkür etmişler ve ona durumu izah etmişler:

— Kız kardeşimizi kuzgun alıp kaçtığından bu yana onu her gün aradık, bakmadığımız yer kalmadı. Bugün yine burayı aramak için havada gezerken sizi gül alıp bu avludan çıktığınızı, bu güllerin ise bizim kız kardeşimizin ağzından açanlar olduğunu gördük. Sizin uzaklaşıp gitmenizle uçarak bu avluya indik, maalesef ki yaşlı karınız kız kardeşimizi öldürmeye kastedip onu bıçaklamak üzereyken biz onu derhal taşla dönüştürerek kız kardeşimizi kurtardık. Size teşekkür ediyoruz, lakin karınızı affetmeyeceğiz, demişler.

Yaşlı adam karısının niçin katil olmak istediğini öğrenmek için onu aslına döndürmelerini talep etmiş. Periler yaşlı kadını aslına döndürmüşler. Yaşlı kadın gözlerinden yağmurdan boşanırcasına yaş dökerek ağlayıp emekleyerek inci ve altınları doldurduğu sandığı alıp getirmiş ve:

— Aslında ben bunların benim olmasını istediğim için niyetimi bozdum. Bunu geri vereyim, beni bağışlayın, deyip yalvararak kendisini kızların ayaklarına atmış.

Tam bu sırada yaşlı adamı aramak için gelen şahın askerleri avluya girmişler ve ona şahın fermanını ulaştırmışlar. Kızlar:

— Siz gidin, biz şimdi geliriz, demişler (249). Zulhumar'ı alıp göğe uçmuşlar, önce Zulhumar'ı atasının anasının yanına, sonra şahın huzuruna varmışlar. Zulhumar'ın girdiğini gören kuzgun kafeste çırpınarak gözlerinden kan yaş dökerek yalvarmaya başlamış. Zulhumar kendisinin, atasının ve anasının işte bu kuzgunla olan münasebetlerini, geçmişini bir bir anlatmış, kuzgunun yere gömülmesini buyurmuş. Şah, kuzgunu derhal yere gömdürmüş ve Zulhumar'ın babası Zulhumar'ı kurtaran yaşlı adamı vezir olarak atayarak tahtta oturmuş. O günden beri bağlar, gülistanlar yeşermiş. El refah içinde yaşamış. Zulhumar peri ablalarıyla birlikte mutlu mesut oynayıp daha da güzelleşerek büyümüş (150).

ÖZGEÇMİŞ

2005 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldum. Aynı yıl Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans Programına başladım. 2008 yılında “Muş Folklorunda Yatırlar ve Yatırlara Bağlı Olarak Anlatılan Menkıbeler” adlı yüksek lisans tezimi tamamladım. 2014 yılında başladığım Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı Doktora Programında eğitimime devam etmekteyim.

